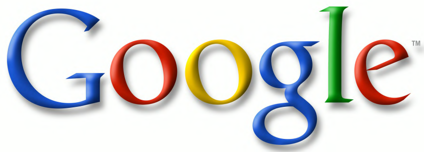
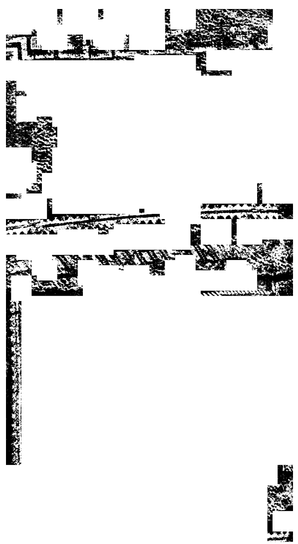
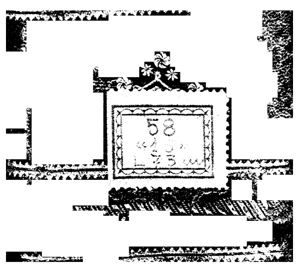

58

Kruydtboeck

OFT,

Beschryuinghe

Van allerleye Ghewassen, Kruyderen, Hesteren, ende Gheboomten:

DEVR

MATTHIAS DE L'OBEL

Medecyn der Princ. Exc.en

LABORE ET CONSTANTIA

ARA SALVTIS

T'ANTWERPEN

By Christoffel Plantyn

M. D. LXXXI.

DEN

DOORLVCHTIGHEN ENDE HOOGHGEBOREN VORST ENDE HEERE, HEEREN WILHELM, PRINCE VAN ORANGIEN, GRAVE VAN NASSAV, CATZENELLEBOGHEN, VIANDEN,

Dieft, Stadt-houder generael vande Nederlanden, Gouuerneur ouer Brabandt, Hollandt, Zeelandt, Vrieflandt, ende Vtrecht, Erf-burchgraue van Antwerpen, &c.

DEN EDELEN, VROMEN, WYSEN, SEER VOORSIENIGHEN HEEREN, SCHOVTETH AMPTMAN, BVRGHEMEESTEREN, SCHEPENEN,

Raedt, VVijckmeesters, Dekens vanden Ambachten, ende andere Heeren ende Inghesetenen deser Stadt.

L eeft foo Doorluchtighe, Hoochgeboorne Vorft, Edele, Wyfe, ende feer voorfienighe Heeren, dat de teghenwoordighe ghefteltenifſe defes tyts, ende de menichfuldighe, ende beclaegeliicke ellenden die nv verfcheyden iaeren, deur toedoen der vyanden vande gemeyne rufte ende defer Nederlanden, ouer den inwoonders der feluer fyn gheuallen, fulcx fyn, dat fy niet alleenliick den moet lichteliick benemen connen, den ghenen die fich tot oeffeninghe eeniger goeder ende loffeliicker conften fouden moghen ghebruycken (waer door de ghemeynte merckeliick voordeel ende nut foude moghen ontfangen) maer oock verfcheyde fteden, plaetfen ende luyden connen brengen, ende alreede deur de onmatighe wreetheyt der feluer vyanden ghebracht hebben in groot ende fwaer verdriet: Nochtans aenmerckende dat het den almoghenden Godt belieft heeft deur v Vorfteliicke Genaede het meefte deel der befwaernifſen, leets ende ellenden die by den voorfeyde gemeyne vyanden, defen landen noch meer toebereyt waeren,

* 2 af te

af te weeren, ende oock de ſelue Godt v mijne heeren de ghenaede ghedaen heeft dat uwe Edelheden alle haere middelen ende hulpe daer toe hebben gheſchickt, ende vrymoedeliick ghebruycket. Ende beweghen weſende deur de liefde die ick altijt ghehadt hebbe, omme naer mijn vermoghen den ghemeynen oirboir te voirderen, en hebbe ick niet connen onderlaten eenighe voorgaende iaeren daer toe te arbeyden, dat eene bequame ende volmaeckte beſchrijuinghe der cruyden in deſe ſpraecke int licht ghebracht mocht worden, hopende dat gheliick my de groote ghenegentheyt die ick totte ghemeynte deſer ſtadt, ouer de welcke uwe F. G. ende Edell. als hoofden gheſtelt ſyn, int beſundere altiit hebbe ghehadt, ende die liefde die ick den ſeluen ſchuldich hebben toe te draghen, daer toe verweckt hebben, dat ſulcx oock den ſeluen niet alleenliick aengenaem en ſal weſen, maer oock daer en bouen dieneliick beuonden worden, omme met eene ſoo ſchoone ende ghenoecheliicke becommerniſſe ende oeffeninghe de ſwaricheden deſes tydts eenichſins te vergheten, ofte emmers grooteliicx te verminderen. Ende gheliickerwys ick my heb laeten voorſtaen (deſen mynen arbeyt totten eynde ghebracht ſynde) myne ſchuldighe plicht te verheyſſchen den ſeluen V. F. G. ende v myne heeren voor te draeghen, als hebbende ouer eenighe iaeren de eere ghehadt van te weſen dienaer vanden huyſe uwes F. G. ende oock merckeliicken langhen tyt als inwoonder ghebruyckt ende ghenoten hebbende de goede rechten ende nutheden deſer ſtadt, alſoo dochte my oock, dat ick my behoirde te verſekeren, dat aengaende tgene vanden ghemeynen oirboir ende vermaekinge in deſen beſwaerliicken tyt by my verhopt is, dat ick my daer inne niet gheheeliick bedroghen vinden en ſoude. Want wat ſoude-men onder de ſonne naeſt de groote verhueginge die een iegheliick Godt lief-hebbende menſche is ſcheppende wt de kenniſſe Godts, connen beuinden meer tot verlichtinghe des gheeſts te dienen, dan het aenſchouwen vande heerliickheyt der wercken ſynder handen, de welcke haer niet int minſte is openbaerende deur de lieffeliicke landouwen, velden ende hoeuen verciert met een ontalliickheyt ende wonderbaere onderſcheydentheyt van boomen, planten ende cruyden, met ſeer groote menichte van alderley bloemen, van

ſoo vele

ſoo vele verſcheyden verwen, reucken ende maeckſel: Waer af het aenſchouwen ende bemerck ſoo luſtich is, ende van ſulcker weerden te ſyne gheacht is gheweeſt, dat Godt almachtich begeerende den menſche opder aerden met groote weldaden te vereeren, den ſeluen, voor ſynen afval, gheſtelt heeft in den luſthof met gheliicke oft meerder liefliickheyt ouervloedeliick begaeft ende verciert, hem maeckende meeſter ouer de ſelue ſyne heerliicke wercken, ende eerſte ackerman ende houenier deſſelfs luſthofs. Soo oock van hem, ende deur deſe oirſaecke voortſghecomen ende gheſproten ſyn vele ende verſcheyde cloecke, vermaerde ende verſtandighe onderſoeckers deſer dingen, die daer deur voorts veroirſaeckt ſyn gheweeſt ſich te begheuen tot het bemerck van tgene de kenniſſe der natueren, ende oock meerder wyſheyt is aengaende, ſoomen claerliick inde heylige ſchriften van velen can leſen, ende oock daer naer van ander volcken ſpeuren, als van Orpheo, Democrite, Empedocle, Ariſtotele, Pythagora, Theophraſto ende dierghelicke andere. Ende dat meer is, en heeft de ghewichticheyt ende verſcheydenheyt vanden ſaecken der regeeringe der landen ende Coninckriicken aengaende, ſeer veel vermaerde ende grootmachtighe Keyſers ende Coninghen niet ſoo verre connen brenghen oft beletten, dat ſy ſich van eene ſoo loffeliicke oeffeninghe ſouden afwenden, oft daer toe eenighen coſt, arbeyt, ofte moeyte ſpaeren: Ghelijck ſulcx vande Coninghen Syro, Ptolomeo, Mithridate, ende beſundere vanden wyſen ende vreetſaemigen Coninck Solomon, ghenoechſaem verſtaen can worden, vande welcke men ſoude moghen ſegghen dat de kenniſſe der cruyden, ende de oeffeninghe der ſeluer haeren oirſpronck ghenomen, ende voorts totten naecomelingen als van handt tot handt ouergheleuert is. Waeromme niet en is te verwonderen, dat de Poeten (als met heure verſierſelen verſcheyden goede ende oorboirliicke dingen beteeckenende) hier voortyts gheſchreuen hebben, dat de Muſæ, Nymphæ, Hamadriades, Syluani, Satyri, ende andere duſdanighe verſierde goden, de boſſchen, hoeuen ende dierghelijcke plaetſen met lieffeliickheyt der boomen, bloemen ende vruchten verheerliickt ende verciert, bewoont ende daerinne haeren luſt ghehadt hebben, ende den ſeluen voorts ouergheguen ende

belaſt

belaſt te bouwen, ende in haer ciraet te opvueden ende onderhouden, den genen der welcker verſtandt ſy daer toe bequaem ende gheſchickt gheacht hebben. Soo ons wt ſulcker oirſaecke de naemen van Ceres, Flora, Pan ende diergheliicke achterghelaten ſyn, welcke oude ende loffelycke hercomptſten verſcheyden Keyſeren, Coninghen ende Vorſten van onſen tyde, met oock vele vermaerde ende treffelycke mannen, volghende deſe wetenſchap ende opvueden der cruyden, niet alleenlyck in groote weerden ende achtinghe en hebben ghehouden, ende ſich daerinne met alle neerſticheyt gheoeffent, maer oock de ſelue conſte door de quaetheyt des tyts ſeer veruallen ende oock verualſt ſynde, tot haere ierſte ende verheyſchte volmaecktheyt ghebracht; ende dat niet ſonder groote redenen: want ſoo verre men bouen deſen wil aenmercken de nutheyt ende oirboir die de ghemeynte der menſchen in deſe werelt ontfanckt ende gheniet deur deſe oeffeninghe ende conſte, ſalmen beuinden de ſelue ſoo groot te weſen dat ſy ſeer qualiick met eenighe andere ſoude connen vergheleken worden. Aengheſien dat, alſoo naeſt den geeſt ende ſiel die wy onſterffelyck vanden heere almachtich ontfanghen hebben, de menſche egheen dinck en is beſittende dat hem naerdere beſtaet ende aengaet ende d'welck hy met meerder ſorghe vliet, arbeyt ende neerſticheyt behoort te bewaeren ende gaede te ſlaen, dan het lichaem, voor d'welck alle goeden, hauen, gelt, eruen ende diergheliicke moeten wycken; ſoo moet oock daer wt nooteliick volghen dat het middel waer deur de voorſeyde bewaerniſſe is gheſchiedende, wel de ierſte plaetſe is hebbende onder de dinghen die byden menſchen ende in deſer werelt behooren in weerden ghehouden te worden. Nu en meynen wy niet dat iemandt twyffelt oft de hulpe ende raedt die den lichaemen in deſen deele gheſchiet (te weten deur de medicyne) en beſtaet ſunderlinghe inde werckinghe ende cracht der cruyden, welck deel der medicinen, ſich oock ſoo verre ſtreckt, dat het de andere by naeſt doet als verdwynen. Ende deſen aengaende, achten wy gheheeliick den ghenen ſeer qualiick te oordeelen, die meynen datmen inder medicine ſonder deſe wetenſchap yet goets ende eeren-weerdichs ſoude connen wtrechten, ende dat het onderſcheyt ende wtdeylen der

cruyden

cruyden den apotekers ſonder eenighe keuſe ende in deſe conſte niet ghenoech eruaren ſynde, alleen ſoude weſen te betrouwen. Twelck hier wt (achterlaetende de andere redenen) ghenoech verſtaen can worden, dat bouen dien dat alſulcke menſchen nemmermeer in haeren handel en connen verſekert weſen, maer hen altiit op andere verlaeten ſoo verre het gheburde ſich te vinden in eenige landen oft plaetſen daer het gene dat ſy ghewoonliick in handen nemen als Caſſia, Rhabarbarum, Sene, Manna ende dierghelicke niet en waere te becomen, dat ſy in ſulcken gheualle als van alle raedt ende hulpe, iae van haere conſte berooft weſende, oock den naem die ſy draeghen gheheeliick ſouden moeten verlieſen. Waeromme al eeſt ſoo dat verſcheyde geſchickte mannen deur gheleertheyt ende eruarentheyt grooteliick vermaert ſynde, goede ende groote neerſticheyt int verclaeren ende wtbreyden deſer conſte ghedaen hebben, ende daer door by eenen yegeliicken groote eere verworuen, nochtans mitſdien ſy in eene ſaecke van langhen ende ſwaeren arbeyt weſende den naeuolgers veel ſtoffe ende oorſaecke achtergelaeten hebben, om nv dit ſtuck naerder te onderſoecken: Soo hebben wy nae de langduerige oeffeninghe die wy hopen in deſen deel niet ſonder vrucht gedaen te hebbẽ, oock wel willen de hãt aent werck ſlaen, ten eynde dat dit boeck inde tegenwoordigher grootte ende vermeerderinghe int licht ghebracht mocht worden, meynende de ſelue vermeerderinge ſulcx te weſen dat ſy lichteliick alle andere wtgeuingen die in deſen by yemanden oit ghedaen ſouden moghen weſen, niet alleenliick te bouẽ en gaet, maer oock dat wy ons laetẽ duncken, egheen andere in grootte, daer by te connen vergeleken worden: Soo wy inſgeliicx gheuoelen vande gene die by ons tanderen tyden inder Latynſcher ſpraecke wtghegeuen is. Weſende tot tſelue verweckt niet alleenliick deur het erntſtich bidden ende aenhouden van vele treffeliicke vermaerde mannen van verſcheyde landen ende plaetſen deſer Nederlãden, maer oock deur de hulpe ende onderſtandt die wy int becomen der cruyden van henlieden neerſticheyt hebben gheuoelt ende ghenoten, de welcke ſulcx is geweeſt dat bouen de ſorghe ende cloecheyt die ſy ghebruyckt hebben int opbrenghen van verſcheyden cruyden, waer af ſy eenſdeels het ſaedt ende eenſdeels de

 planten

planten van ons wt andere plaetſen hen gheſonden, hadden ontfanghen, ſy hen oock niet en hebben laeten verdrieten, wt verre landen, als wt beyde de Indien, Conſtantinopolen, Italien, Spaengien, Duytſlandt ende meer andere, niet ſonder wtnemende moeyte, merckeliick ghetal van cruyden herwaerts te doen comen, ende in heuren hoeuen met eene ſunderlinghe ſorchvoldicheyt op te voeden. Welcken aengaende gheliick wy ons laeten duncken dat andere volcken behooren te bekennen, het Nederlantſche, in deſen deel bouen anderen ſunderlinghe eere ende lof te verdienen: alſoo en connen wy oock niet verſwyghen hierinne, naeſt den vermaerden Caerle de l'Ecluſe (die inde oeffeninge ende eruarentheyt in deſe cōſte by hē ſoo in Oiſtenriick als andere landen vercregen by niemanden naer ons goet duncken en wordt te bouen ghegaen) de voornaemtſte gheweeſt te ſyne wylen myne heeren van Reynoultre, van Brancion ende vander Delft, ende nv teghenwoordeliick in deſe ſaecke gheliick in alle andere ſeer pryſeliick te weſen heere Philips van Marnix, Heere van Sint Aldegonde, met oock voornamentliick heeren Caerle de Houchin, heere van Longaſtre, heere Ian Boſoit, Mathias Laurin, Treſorier der Staten deſer Nederlanden, Cornelis Pruynen, Treſorier: meeſters, Willem Martini, ende Ian van Hobboken Greffiers der voorſeyder ſtadt van Antwerpen: Ionchers Iacob Duym ende Iaſpar Roelofs: Ian Mouton, Iacques Durin, ende eenighe andere. De welcke ſoo veelē by ons hebben ghevoirdert, dat wy niet alleenliick den arbeyt en hebben ghenomen, omme verſcheyden cruyden, planten ende ſaden, die wy met groote moyete wt Italien, Duytſlandt, Enghellandt, Languedoc, Piemont, Prouence, ende andere landen hadden ghebracht, ende door de ongeruſtheden deſer Nederlanden waeren verſtroyt, wederomme te becomen: maer oock de voorderinghe van deſen ſulcx hebben ter herten ghenomen, dat wy ons niet vermydt en hebben om dieſwille in onſe eyghene ſaecke merckeliick ende verſcheyden achterdeel te lyden. Vertrouwende ouerſulcx, hoe wel wy noch niet alles ghedaen en hebben dat wy wel begeert hadden, ende metter tydt meer ſouden moghen doen, dat nochtans deſe onſe goetwillicheyt ende arbeydt van een yegheliick int goet ghenomen ſal worden. Ende nae-

mentliic-

mentliicken dat aenghemerckt de conſte ende leeringhe der cruyden, niet in woorden, maer inder daet ende werck beſtaet dat niemandt ſich en ſal willen vaſteliick houden int onderſoecken der ſeluer woorden; ſoo verre eenighen niet eygentliick ghenoech ghenomen ende gheſtelt ſoude moghen weſen. Wy willen wel bekennen dat ſoo verre in deſe ſaecke (niet van cleyne moeyte ende van grooten oncoſte weſende) ons de middelen waeren ghegeuen, die wy weten anderen nochtans niet in ſoo ſwaere werck ghegunt te ſyne, dat wy niet alleenliick deſen onſen arbeydt eer int licht ſouden hebben laeten comen, maer dat mogheliick de ſelue ſulcx ſoude gheweeſt ſyn, dat hy midts meerder volmaecktheyt eenen yegeliicken tameliick eñ meerder ghenoegen ſoude hebben connen ghegeuen. Niet te min wy weten dat ſulcke eene niet geheeliick van allen danck wtgheſloten en behoort te worden, de welcke het gene gheeft dat hy vermach. Deſen mynen arbeydt dan, Doorluchtighe, Hoochgheborne Prince ende Vorſt, Edele voorſiennighe ende ſeer wyſe heeren ick uwer F. G. Edelheden ende Eerſaemheden ouermidts den redenen my hier voren verhaelt wel hebbe willen toeeyghenen, als my laetende voorſtaen dat uwe ingheboorne Princeliicke Genaede ende goedertierenheyt, ende uwe myne heeren ghewoonliicke gunſte, den ſeluen int goet ſal aennemen. Ende grooteliick verhopende, dat gheliick alle vrome ende goede menſchen, iae de gheheele Chriſteliickheyt uwer F. G. met ganſcher ende vierigher herten danckt voor de onweerdeerliicke weldaden door deſſelfs handt met de vryheyt des ghemoets ende des lichaems ontfanghen, ende den ſeluen bekendt een heerliick tuſſchen-middel van Godt almachtich gheſchickt te ſyn, omme ſyne bermherticheyt ouer deſe Nederlanden, ende vele andere ontalliicke menſchen wt te ſtorten. Ende dat hy v myne heeren oock de ghenaede doet van v met vele wyſheyts ende cloeckheyts tot goede regeringe deſer ſtadt (weſende als een hooft der anderen) te begauen, dat ſoo oock een yegheliick deſe wetenſchap beminnende, middel ſal ghegeuen worden omme ſich te verblydẽ, dat op v lieder naem dit tegenwoordich werck int licht is ghecomen, ende den oorboir, vrucht ende luſt daer wt ſpruytende vele menſchen mede ghedeylt. De heere almachtich beſchermer alder Coninghen, Vorſten, Heeren, Coninckriicken ende landen wil uwe

F. G.

F. G. ende Edel. in eene langhe gheluckighe regeringhe bewaeren tot voorſtant, trooſt ende hulp der goeder, ende tot gheheele wtvueringhe van een ſoo ghenadighen ende heerliicken werck by hem ouer deſen landen begonſt. Wt Antwerpen den eerſten dach van May, M. D. LXXXI.

Vwer V. G. Edelen ende Eerſaemheden
ſeer ootmoedighe ende onderdaenighe
dienaer

Matthias de Lobel.

CANDORE ET SPE.

Extract vande Priuilegie.

De Coninckelycke Maiesteyt heeft toeghelaeten Christoffel Plantyn, synen gheswoeren Drucker, woonende inder Stadt van Antwerpen, te moghen drucken, vercoopen ende distribueren binnen alle dese landen van herwaertsouer, eenen boeck gheintituleert den Cruydtboeck oft Herbarius, nieuwelijck ghemaeckt by D. Mathias de Lobel, Medicyn van synder Excellentie, ende dat in alle taelen soot hem sal goetduncken tot profyt van der ghemeynten: Verbiedende allen anderen Druckers oft Boeckvercoopers, wie dat sy moghen wesen, hen te vervoorderen het selfste boeck, tsy int gheheel oft in deelen, in gheender manieren nae te drucken oft eenighe elders ghedruckt synde, te vercoopen oft te distribueren in syne landen van herwaerts ouer, ende dat ghedurende den tyt van thien iaeren, naer dat elcken druck van eenighe tael daer hy in ghedruckt sal werden, sal volcyndt wesen, Op de pene ende confiscatie van alle sulcke boecken elders ghedruckt, ende noch daerenbouen te betaelen de amende: Achteruolghende de brieuen ghegeuen tot Brussel.

Onderteeckent

I. Blyleuen.

Beschrijuinghe der Planten ende Cruyden/

Deur

MATTHIIS DE LOBEL.

Waerschouwinghe tot den goedt-gunsti-ghen Leser.

M lichtelicker ende bequaemelicker te gheraecken tot volcomene kennisse der Cruyden / soo int ghemeyn als int besonder/ heeft my goedt ende hooch-noodich ghedocht een nieuwe ordeninghe te achtervolghen / t'saemen voeghende en by een breyenghende elcke soorte ende aerdt van Cruyden onder haer geslachte/ op dat het ghene welck verre van een ander afghesondert/ verspreydt ende verdeylt is/ wederomme als in een ghevoeght worde. Want die te willen beschrijuen ende t'samen by een voeghen naer de gheleghentheydt der plaetsen daer sy zijn groeyende (ghelijck als sommighe hebben bestaen te doen/ vergaderende by een alle de Cruyden van de gheberchten in sonderheydt/ en desgheliycks die vande daelen / ende alzoo vande hueuelen oft bergachtigge plaetsen / ende vande platte velden/ beyde verre vande Zee / ende naeby ligghende: ende voorts int bysonder die vande houen ende ghebouwede velden) dit soude ontwijffelijck medebrenghen een onordentlijcke ende verwerde vermenghinghe van haeren aerdt ende gheslachte / midts dat de Cruyden die malcanderen zeer ongheliyck zijn/ by een souden moeten ghevoeght worden. het welcke ons mocht hinderen ende beletten om de selue in onse ghedachtenisse bequamelick te behouden/ ofte haeren aerdt d'eene vanden anderen te onderkennen. Aenghesien dat zeer vele cruyden sonder onderscheydt beyde in vlacke oft effene plaetsen en inde geberchten voortcomen / alsoo ick desgheliyckx ghenoech ghemerckt hebbe: ende dat oock vele planten vā coude en onghetemperde berghen liggende in Languedoc ofte heete landen/ het zy int Ooste/ int Zuyde oft Weste / ghemeynlijck groeyen inde vlacke velden vande coude landē int Noorden ligghende/ als Nederlandt/ Vlaenderen/ Engellandt/ Noortmādie ende Picardie.

Ende want behoorlick is voor alle dinghen te weten de namen van de Cruyden daer af men wilt oft behoeft te spreken/ ende desgelijckx de teeckenen waer met men die onderkennen ende onderscheyden sal / eer men de kennisse der crachten can becomen / Soo hebben wy de naemen in d'eerste ghesett / ende de bedietselen daer af verclaert / waer uyt dickwils het cruyt oft sijn cracht beter bekent wordt: ende hebben daer nae ghestelt de beschrijuinghe / midtsgaders de aenwijsinghe der plaetsen daer de cruyden ghemeynlijck groeyen. Want waer toe soude het ons baeten/ de cracht van eenich cruyt te kennē / ten zy dat wy eerst weten wat het voor een cruyt is? Hierom ten waere saecke dat wy daer op acht hadden ghenomen / als dat dese kennisse aldereerst moet voorgaen: voorwaer wy souden veroorsaeckt zijn gheweest een andere ordeninghe voor te nemen / achtervolghende de ghelijckmaeticheyt der crachten van elcken cruyde / gelijck als Dioscorides int ghemeyne ende aldermeest gedaē heeft: de wyle alsulcke ordeninghe uyter maetē bequaem is voor de ghene die alreedt de kennisse vande Cruyden hebben / maer niet voor d'anderē die de selue noch niet wel en weten t'onderscheyden.

Alderhande gras,

E Griecsche meesters hebben zeer bequaemelick het Gras in henlieder spraecke ghenoemt Agrostis, alsoo veel te segghen/ als een wildt cruyt dat onghesaypt inde velden groeyet / oft oock niet en behoeft ghesaypt te zijn/ midts dat ouer al inde veldẽ/ op alle tyden vanden iare/ met alle weder/ op alle plaetsen / ende met alle influenciẽ des hemels ouervloedich van selfs is groyende. Want dit cruyt niet min nut ende profijtelick zijnde/ als iaerlicx eenparich van selfs wtspruytende ende voorts comende/ verciert alle plaetsen der aerden daer tselfde is groeyende/ ẽn allenskens vã den eenẽ graet tot den anderẽ sy seluen verbreydende/ voorts oock de aerde vercierende ẽn becleedende met lustighe groenheydt: waer af het int Latijn schijnt te hebbẽ den naem Gramen. Dit cruyt gelijckerwijs alst den soorten van terwe seer nae is ende ghelijck siet / soo ist oock wel alsoo menigherhande/ ende soo wel bekent/ iae bycans alsoo oorboirlick. De soorten van dit cruyt worden principalick onderkent wt de wortelen / aren/ bladeren/ ende bloemen / alle de welcke deylen ende verschillen (ghemerckt dat sy den verscheyden soorten van koren seer ghelijck zijn/ ende niet by een te ghelijcken beter onderscheyden ende ghekent worden) ons heeft nut ende voor tbeste ghedocht hier te verhalen ende beschrijuen yeghelick van dien/ hoe cleyne die oock zijn/ met haerlieder namen/ teeckenen ende fatsoen. De welcke de nature heeft voorts ghebrocht tot spijse ende voetsel vande beesten / ende niet alleenlick tot tghebruyck vanden mensche / maer oock om dat die voor al vande menschen souden moghen seer wel ghekent worden. Want de groote Philosophe Aristoteles / in sijn boeck Vande dieren/ ende oock sijn discipel Theophrastus in sijn boeck Vande Planten hebben claerlick gheleert/ datter gheen werck en is vãde nature hoe cleyn ende veracht dat oock zije / ten is weerdich van ons sterflicke menschen ende Philosophen gheweten ende groot gheacht te zijn.

Tafel vande soorten van Gras.

Alderhande Gras

Ghemeyn Gras ende medesoorten

1 Groot ghemeyn beemdt-Gras / ende sijn veranderinghe.
2 Cleyn Gras vande dorre berghen ende heuvelen.
3 Alderminste Gras vande wijnberghen van Languedoc met fijne arenkens zeer wtghesprepdt.
4 Velden-Gras oft Koré-Gras met schoō zeer wtghesprepde arens.
5 Acker Windehalme.
6 Hirs-gras oft Saet-gras.
7 Groot water-gras met breede Hirs aren.
8 Wit ghestreept gras.
9 Sorghsaetgras/oft Pipgras.
10 Riet-gras/moghelijck Gras van Babylonien.
11 Pluymen oft vederen gras.
Ander seer aerdich Pluymgras.
12 Cleyn hardtachtich Gras.
13 Amouretten.
14 Phalarioides gras.
15 Vossesteerten-Gras/Alopecuroïdes.
16 Cleyn Vossesteerten-gras.
17 Andere Vossesteerten-gras.
18 Lischdodde-gras.
19 Beemdt ghearent hart Graskken.
20 Wilde Galigaen ghearent gras.
21 Riet-water-Gras oft Zegghe / Gramen palustre.
22 Ander water-gras oft Biel-gras / palustre Gramen alterum.
23 Vlot-gras.
24 Wit vlot-gras.
25 Panick-gras.
26 Ghebaert panick-gras.
27 Ander panick-gras.
28 Water-gras met stekende arenkēs. Gramen echinatum.
29 Row wild Galigaen Gras. Gramen Cyperioïdes hirsutum, Rabis Gras.
30 Row bosch Gras.
31 Zee ghearent gras.
32 Ander Zeeusch ghearent Gras.
33 Ander Zeeusch dick Graskken.
34 Zee-Biese-Gras.
35 Padde-Gras.
36 Water wilde Galigaen-Gras met stekende aren. Gramen Cyperioïdes echinato semine.
37 Cleyne water wilde Galigaen-gras/met biese aren.
38 Groot water wildt Galigaen-Gras. Gramen Cyperioïdes aquaticum vulgare.

Hondts-gras ende medesoorten

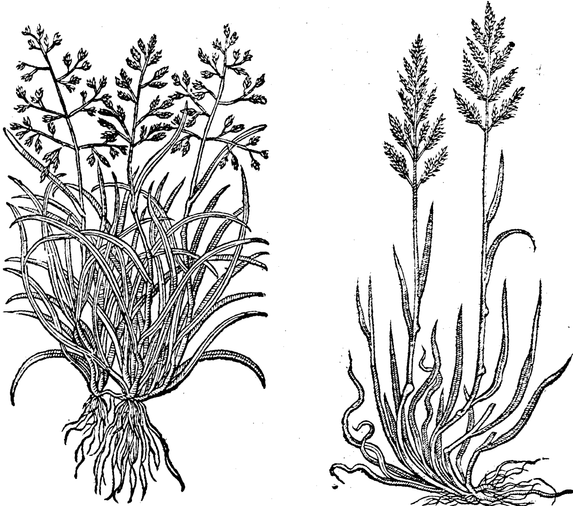
39 Lidtgras oft Peen/ende sijn veranderinghe: Gramen Canarium, vel Canaria herba Plinij. Ligghende Lidt-acker-gras.
40 Cleyn ghearent Duynen-gras.
41 Ander Lidtgrasken vande Duynen.
42 Knobbelachtich gras ende sijn veranderinghe.
43 Lidt-gras oft Honts-gras/ met arenkens van Ischæmon.
Aldermeeste Zee Lidt-gras.
44 Ghemeyn Ischæmon.
45 Hemelsdau.
Gras van Parnaso.

Aengaende de Graskens gelijck Aizoon van Plinius om dat die desen Grassen zeer ongelijck zijn / soo sullen wy elders daer af spreken.

Ghemeyn Gras wordt in Latijn gheheeten Gramen Pratense,

In Hoochduytsch, Nederduytsch ende Engelsch Gras. In Italiaensch Gramigna. In Spaensch Gramenha ende Grama.
In Franchois herbe des praiz, oft alleenlick herbe, als zijnde het aldergemeenste/ principaelste ende best bekendt onder alle de Cruyden.

Cleyn ghemeyn Gras / Gramen minus.

Ghemeyn Gras/ dwelck allen menschen ghenoech bekent is/ ende alst drooghe is/ **Hoy** gheheeten wordt / heeft zeer vele en cleyne aerdtverwige veselachtighe ghecrolde wortelkẽs/ de welcke d'opperste vander aerden gheheel deurcruypen/ ende zeer groote menichte van bladeren voorts brengen/ die der groener terwen ghelijck sien/ de velden daer mede zeer dicht bedeckende / wt de welcke voorts comen dunne halmen met veel knoopen van eenen voet oft cubitus hooghe/ waer op dat groeyẽ wilde wolachtighe aren die zeer ghelijckende zijn dien vanden Riet daer men mede dect / inde welcke tsaet is groeyende/ dat inde schueren somtijts wtghedorscht wordt/ ende by een vergadert. Maer het Cruydt (als Dioscorides segt) is een voetsel ende spijse van ossen/ coeyen ende peerden. (margin: Hoy.)

Nochtans soo is tsoete ghehouden voor tbeste om de treck-peerden/ ende melck-koeyen/ want tsuer gras wordt daer toe veracht ende mispresen.

Veranderinghe.

Dit voorghenaemt oft voorbeschreuen Gras wordt veel grouer ende ouer al grooter in vochtige en vette beemden van Hollandt: nochtans ist vanden huysman seer goedt-ghehouden om de koeyen/ de welcke daer af ouervloedichlijck gheuen vet melck ende boter.

Cracht.

Tsaedt van gras wordt van sommighen van onse Medecijns inghegheuen teghen verstopthe-den des inghewants.

Tsaedt inghenomen is oock goedt teghen de graueele ende steen.

Item van buyten opgheleydt/ doet scheyden de harte gheswillen ende winden.

Appuleius. Tcruyt ghesoden ende met sijn bloeme ghestooten / ende dan op eenen doeck ghestreken zijnde/ van buyten opgheleydt/ verdrijft de pijnen vander milten.

Cleyn ghemeyn Gras/ Gramen minus.

Het selue voorseydt Gras/ dwelcke is groeyende op bergachtich/ op dalende/ op dorre ende wtge-

margheelt

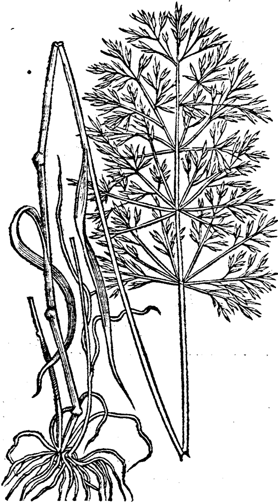
marghelt landt/ghelijck alst beter ende smaeckelicker voetsel is voor de schapen/soo ist oock ongheliјck fijnder/cleynder/ende sijn saet crachtigher.

Alderminste Gras van Languedoc met fijn arenkens zeer wtghesprept.

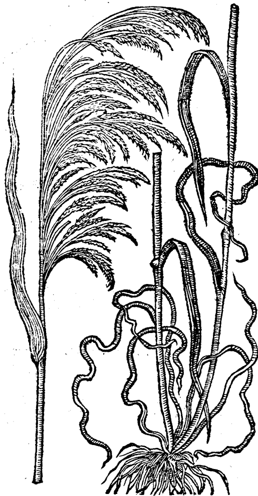

In Languedoc ontrent Montpelliers wordt oock dickwils ghevonden een ander soorte van grasken op dorre/ savelachtighe velden/ ende sandtachtighe wijnberghen/ d'welck is een vanden minsten van allen/ eñ heeft een seer cleyne saeselachtighe witte wortel/ eñ halmkens ghelijck hairkens die blinckende eñ purper wten rooden zijn/ niet ongheliјck dien vanden Gras Ischæmon gheheeten/ wtghenomen dat d'arenkens sachter/ breeder/ seer wtghespreydt/ frayer ende sijdachtigher zijn.

Veldt-Gras oft Koren-Gras met schoone seer wtghesprepde arens wordt in Latijn gheheeten Segetum Gramen, panicula speciosa, latiore.

Acker winthalme/ gheheeten int Latijn Agrorum venti spica, **ende** Gramen Agrorum, latiore, arundinacea, comosa panicula.

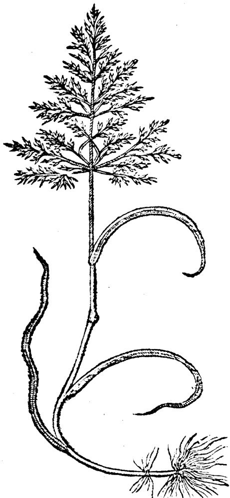

Veldt-gras is oock schoon van groote ende seer breede aren/ ende is groeyende in Koren ende Gerste velden/ alzoo wel in Engellandt als Vlaenderen ende Nederlandt. Sijn wortele is saeselachtich/ wt de welcke voort comt sijnen halm onderhalf cubitus hooghe met sommighe bladeren/ de welcke dien van Hirs niet ongelijck en zijn/ waer op dat groeyt een lustighe breede glinsterende arẽn/ wtghespreydt bycãts naer d'ordene ende tfatsoen van d'opperste van water weghebreyd/ saecht ghelijck sijde.

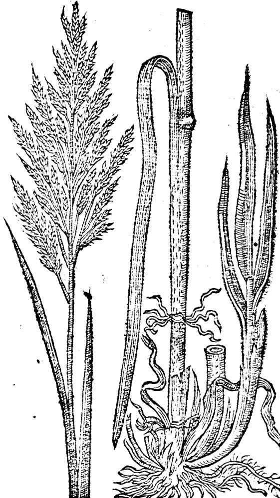
Acker windthalme.

Gras gheheeten vande Vlaemmingen Windthalme/om dat sijn halmen oft aren/die seer wijghespreydt zijn/ghemeynelijck vanden windt ghelijck een veder aen een sijde ghesiagen sijn. Anders en ist van grootte/bladeren ende wortelen den voorseyden veldt-Gras niet seer onghelijck: Maer sijn aren ghelijcken die vanden Hirs. Twordt oock gheuonden in sommighe ackers tusschen t'koren.

Hirs-gras/ende Saet-gras/ Miliaceum Gramen.

Groot Water-gras met breede Hirs-aren.

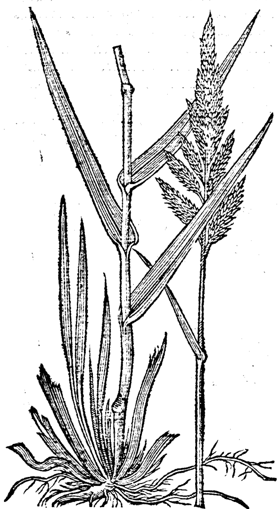
Dit is den voorseyden seer ghelijck van halme ende wortele: sijn are is ghelijck die vanden Hirs.

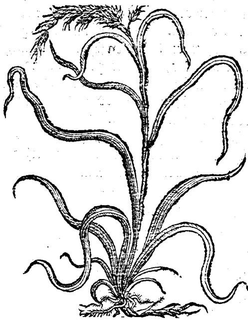
Onder de soorten van Gras is dit ghenoech bekent/ twort ouervloedich gheuonden lancx de riuierkens ende watercanten van Vranckrijck/ Engellandt/ Duytschlandt/ Italien/ ende Nederlandt/ ende besonderlick in Hollandt daert oock ghemaeyt wordt ende zeer goedt beuonden voor de melckoeyen. Theeft bladeren eenē vingher breedt/onderhalf oft twee cubitus lanck/ ende de halmen vier oft vijf voeten lanck/ met aren van Hirs. De wortele is veselachtich.

Wit ghestrept Gras/Gramen sulcatum vel striatum album, gheheeten int Franchois Aguillettes d'armes.

In Nederduytschlandt ende Engellandt wordt dit Gras gheoeffent inde houen/ maer int gheberchte ende inde bosschen van Sauoye groeyet van selfs met bladeren diē vandē Hirs niet onghelijck/

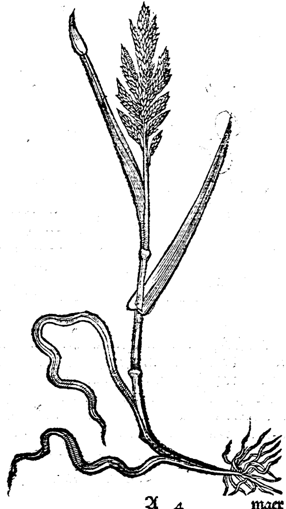
Wit ghestrept Gras/Gramen sulcatum,&c.

lijck / maer stijf ende scherp / ghelijck die van deck-riet/ende midden inde lengde vande bladeren daer sy groen-grauwachtich zijn/loopen veel witte aderkens oft silverachtighe strepen/ ende heeft halmen ghelijck dwildt Panick-coren. Maer de wortele is cleyn/veselachtich ende wit.

Pipgras oft Sorg-saet-gras/ Gramen Sorghi effigie.

Pipgras oft Sorgsaetgras.

Het groeyt onder halvẽ voet hooghe met luttel breede bladeren: de wortele is cleyn geveselt. Tsaet ende aren zijn van fatsoen ghelijck die vã Sorgsaet. Tgroeyt in drooghe beemden.

Riet-gras oft Calamogrostis/by aventure Gras van Babylonien.

Dit gras groeyt ghemeenlick in vochtighe/ maghere eñ sandtachtighe ongheoeffende plaetsen/ ende is den gras van Babylonien niet onghelijck / noch eens soo groot als Litgras oft Hondtsgras mettẽ arenkẽs wtgespreydt. Theeft stijve ende rouwe halmen eñ bladerẽ / den Deckriet seere ghelijck: De trec-peerden ende ander en eten dat niet/ ten zy datse grooten honger hebbẽ/ eñ by groot gebreck van beter voeder: De schapẽ en etẽ dat oock niet/ niet alleene om dat te suer is/

maer oock om datmen meynt datse daer af mager/ dorstich ende wtdroogende worden/ en̄ dat het de tonghe ende kele quetst ende t'samen treckt: Oock soo brenghet bloedt inde maeghe/ waer wt ghemeenelick volghen gheswillen/ ontstekinghen/ ende oock de doodt. Ist dat in Babylonien dorrer ende herdter groeyt/ daer men segt dat soodanighen quaet doet/ ende daer de schapen teerder ende herdter zijn van buyck/ soo ist noch min te verwonderen dat de peerden t'selfde daer etende/ daer af steruen/ want men siet oock dickwils dat de muylen ende lippen vande peerdē ende ander beesten bebloedt ende ghequetst sijn als sy soodanich oft dergheliicke Rietgras onder ander hoy oft stroo eten: Aldus dā soo ist half van een rietachtighe/ ende half van een grasachtighe nature/ ende ghedaente. De wortele is seer veselachtich ghelijck ghemeyn gras/ de aren sijn sachte ende wolachtich als sy rijpe zijn ghelijck die vanden deck-riet/ maer eer sy rijpe zijn/ soo zijnse wat ghelijck de aren van rogghe.

Riet-gras oft Calamogrostis, mogh elick gras van Babylonien.

Pluym-Rietgras.

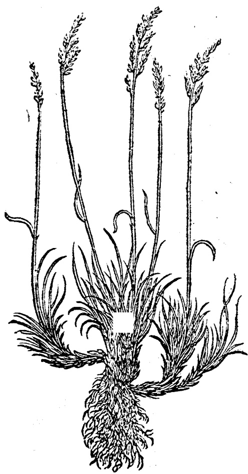
Pluym-Rietgras heeft harde stijue ende dorre bladeren dien vande Schoenanthon niet seer ongheliick: De halmen desghelijck stijf/ onderhalf oft twee cubitus hooghe/ de aren zijn lanck en̄ dick/ purper rootachtich/ casachtich: als sy volrijp zijn soo worden sy wit/ fray ende glinsterende als sijde. T'groeyt op de dornachtighe canten van sommigen velden van Vlaenderen ende Engellandt: den beesten onnut.

Ander seer aerdich Pluymgras/ Gramen comosum arundinaceis & lanosis Sparti Pliniani floribus.

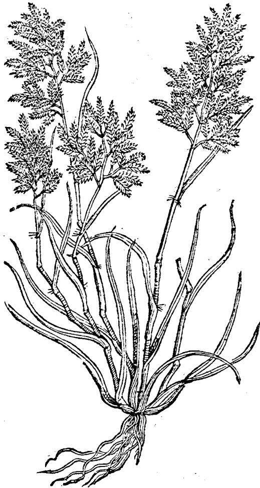
Onse liefhebbers der Cruyden hebben in corten tijdt herwaerts vercreghen een seer aerdich grasken met dunne en̄ cleyne groene bladerkens en̄ wortelkens ghelijck die vanden Spartum van Plinius daermen de vijgecorven af maeckt/ maer veel cleynder/ ghelijck draykens/ stijf ende ouereynde ghelijck biesKens. Mijn heere Brancion saeliger gedachtenissen/ heeft hiervoortijts sijn aren oft pluymkens in weerdē ghehouden/ om datse lustich zijn en̄ om datse eenige ghedaente hebben vande pluymkens van den wildē Schœnanthum van Montpelliers, ghelijckende een fijne witte plumagie. De wortelen zijn veselachtich/ ende en is hier te landen noch niet zeer bekent.

C. Clusius heeft seer fray dese figuren uyt ghegheuen.

Cleyn hartachtich gras/Exile Gramen durius.

Amouretten/oft Lieflick gras/Gramen paniculosum Phalarioïdes.

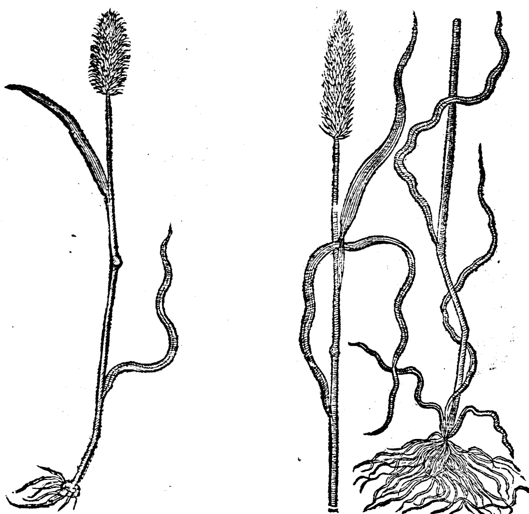

Cleyn hardtachtich Gras heeft suere biesachtige bladerkens van eenē duym oft onderhalvē hooghe/spruytende wt een cleyne wortele/ die van veel veselinghen tsamen ghevoegt is / ende groeyet in Vranckrijck / Engellandt / Hooch ende Nederduytschlandt / op heyen ende sauelachtighe onghebouwede velden. De arenkēs ende tsaet zijn cafachtich ende hart: maer den schapen en ist soo aengenaem niet/ alst voorgaende.

Amouretten/oft Lieflick gras.

Dit Gras wordt om sijn lieflijckheydt ende aerdicheydt vande Spaniaerdē ghenoemt Amourettes, ende heeft een cleyne wortele van veel ghecrolde veselinghen in een ghevlochtē/ voorts brenghende halmkens van dry palmen oft eenen voet hooghe / waer op dat groeyen veel fraye/ghehayrde/wijde ende lustighe by een ghevoegde aren / de welcke rijp wesende wit zijn. T'saet van desen heeft wt Spaignen in Neder-landt ghebrocht die zeer cloecke ende gheschicte ondersoecker ende beschrijuer vande wtlantsche Cruyden ende Planten M. Caerle Clusius. Twordt oock ghevonden op sommighe plaetsen van Languedoc/ ende oock zeer vele in Arthoys by tslot van Auxy ende ander plaetsen daer ontrent gheleghen/ende desghelijckx by Betune twee boghen-schutten van t'huys van Mijn-heere Kaerle de Houchin, Heere van Longastre, de welcke een vande grootste gheleerdste ende gheschicktste liefhebbers is van dese gantsche Neder-landen.

Ander gras gelijckende t'cruydt van Spaensch-saedt oft Canarien saedt/Gramen Phalarioïdes alterum.

Vosse-steerten gras/Gramen Alopecuroïdes.

Dit hebben wy oock Phalarioïdes gheheeten/ om dat sijn aren dien van t'Cruyt Phalaris oft Spaensch saedt niet qualijck en ghelijcken. Theeft oock een veselachtige wortele voortsbrenghende sijnen halm een oft onderhalf cubitus hooge met twee oft dry bladerkens. Twordt ghevonden alsoo wel inde velden als inde beemden lancks de weghen.

Vosse-steerten-gras.

Dit gras wordt ghevonden inde velden ende beemden lancks de weghen ende grachten. Aldus ist ghenaemt/ om dat sijn aren lanck zijn van fatsoen van eenen vossensteert. Den halm is onderhalven voet of twee cubitus hooghe met luttel bladeren ende knoopen. Theeft hayrachtighe wortelkens.

Cleyn Vossesteerten gras/Gramen Alopecuroïdes minus.

Tcleyn is byeants even hooghe van halmen/ maer sy zijn veel dunner ende desghelijckx sijn bladeren ende aren veel smalder/ ende de wortelkens ende onderste bladeren veel cleyndere.

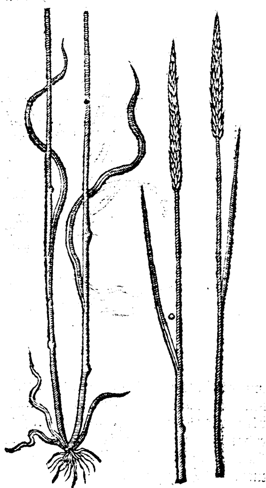
Ander Vossesteerten gras/Gramen Alopecuroïdes tertium.

Noch sullen wy een derde soorte hier by stellen groeyende oock by de weghen ende grachten vande velden met halmen een ende twee cubitus hooghe/ende luttel bladeren.

Cleyn Vossensteerten gras.

Andere Vossensteerten-gras.

Lischdodde gras / Gramen Typhinum.

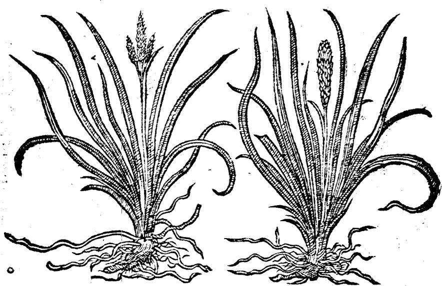
T'gras datmē Typhinum noemt/ groeyet geerne op alsulcke plaetsen als het cleyn herdtachtich gras: maer ontrent den Zee-cant/ ghelijck alst naest volghende Cyperoïdes ghenoemt. Sijn wortel is cleyne ende veselachtich / maer de halmen groeyen dry palmen oft eenen voet hoogh.

Ghearent grasken Cyperoïdes met bladeren van genoffelen.

Dit is zeer nae ghelijck den Rabis-Gras beschreuen van Gesnerus: Nochtans heeft my goet ghedocht dit Cruydt lieuer Cyperoïdes te noemē/ om dat sijn wortelen oock zijn lanck aen een hanghende / de sandtachtighe ende vochtighe aerde deurcruypende / alsoo wel in dalen als in heuuelen van Duytschlandt/ Vlaenderen/ Engellandt/ Vranckrijck ende Piemont/ de welcke stijue/ harde/ dickachtige / corte/ groene bladeren voortsbrengende zijn / die den bladeren van wilde Genoffels oft Keykēs ghelijck sien / waer wt voort comt de stam een palme oft eenen haluen voet hooghe/ sijn arenkens zijn lanckachtich / in d'eerste bruyn ende daer naer rosch. Onse Herders ende Coeyemelckers en

prij-

Ghearent graſken Cyperoïdes met bladeren van genoffelen/Gramen spicatum foliis Veronicæ Caryophyllatæ.

prijsent niet zeer / om dat de koeyen tselue niet gheerne en eten / ende niet vele melcks daer af en gheuen/ want t'is suer ende hardt: Daer deur het blijckt dat tselfste Gras niet en is welck Gesnerus Rabis-Gras gheheeten heeft / alsoo vele te segghen/ alst tbeste ende sonderlinckste gras voor de beesten ende melc-koeyen/ ghelijck oock d'alderbeste Terwe Robus ghenoemt wordt. Ist dat my wel voorstaet / ick hebbe t'voorseyde Rabis-Gras hiervoortijdts ghesien inde heuuelen van Sauoye / Piemont ende Swytserlandt.

Rabis-Gras van Gesnerus ende Switseren/Gramen Rabinum.

Gesnerus beschrijuet byeans in dese maniere. Twordt vanden Herders die aen tgeberchte woonen van Sauoye ende Switserlandt gheheeten Rabis-gras oft Rabinum, alsoo vele te segghen/ als tbeste ende sonderlinckste gras / met corte ende dicke bladeren (aen de welcke gheen zenuen deurloopende ghemerckt en worden) vele te samen by een int ronde aen de wortel ghevoegt. Ick en hebbe noch sijn bloemen niet ghesien. Men seydt dat de melck-koeyen zeer veel melcks daer af gheuen.

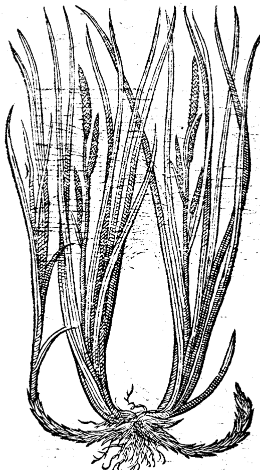
Gras Cyperoïdes, dat is te segghen / ghelijck wilde Galigaen/ Gramen Cyperoïdes.

Tgras Cyperoïdes gheheeten/ mach alsoo ghenoemt zijn om dat het sijne wortel heeft tsaemen gevlochten eñ lanck / gelijck de Cyperus longus, waer door dit van ander Gras mach onderscheydẽ worden. De bladers zijn eenen voet lanck / eenichsins den ghemeynen Zee-mosch ghelijck / waer mede het Veneetsch glas inghepackt wordt / draghende op stelen van dry palmen oft eenen voet hooge arenkens van eenen duym oft onderhaluẽ lanck / die cafachtich zijn/ gelijck die vã Typhinum oft Lisch-dodde.

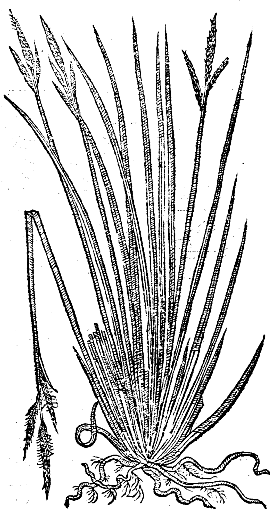
Zegghe oft Water-Rietgras/Gramen Palustre maius.

Dit water-gras is vanden Vlaeminghen Zegghe oft Water-Rietgras gheheeten: tgroeyet in staende eñ saecht loopende wateren/ hebbende een wortele eenichsins ghelijck die vande gemeyne biesen/ ende langhe scherpe bladeren. Den halm is dry-cantich onderhalf ende twee cubitus hooghe/ aen den welcken staen twee oft drye langhe swarte arenkens.

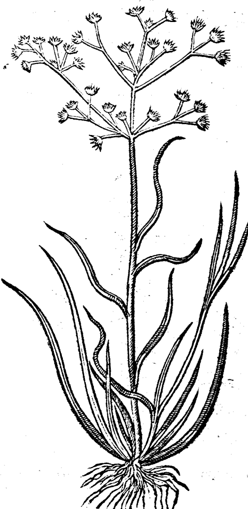
Gras Cyperoïdes.

Zegghe oft Water-Liet-gras.

Ander Water-Lietgras oft Bies-water-gras/ Gramen aquaticum alterum.

Water-Bies gras heeft een cleyne veselachtighe wortele die gras-bladerkens voortbrenghen/ wt de welcke voorts comen dunne halmen eenen voet hooghe/ waer op groeyē biesen oft wilde-Galigaen arē. T'comt oock voorts in dusdanige plaetsen daer t'voorgaende groeyet.

Ghemeyn Vlot gras / Gramen aquis innatans.

Ende

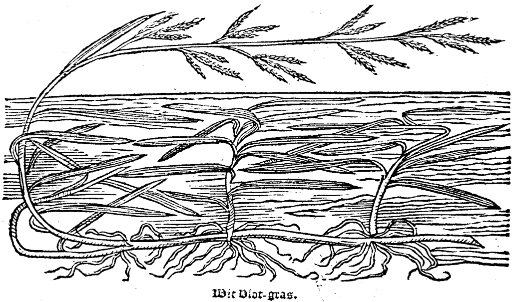
Wit Vlot-gras/ Gramen aquaticum spicatum.

Men vindt in dese Neder-Landen in grachten/ ende loopende riuierkens tweederley Vlot-gras/ Sy hebben allebeyde grooter ende langher blaederen dan t'ghemeyn beemdt-gras vlottende ende ligghende bouen op twater. Het ghemeynste heeft sijn aren bycans ghelijck ghemeyn gras/ maer meer verstroyt van malcanderen. D'ander is witter van blaederen / ende en heeft maer een aren op

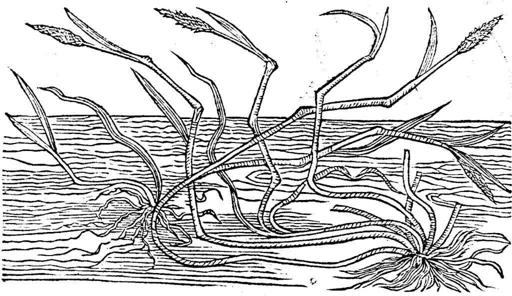
B elcken

Ghemeyn Vlot-gras.

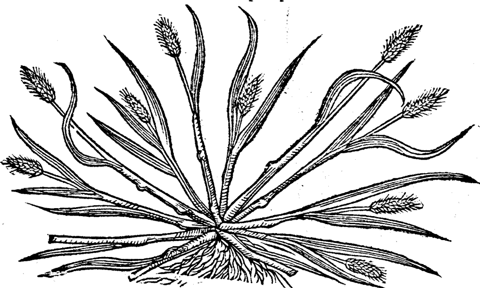

Wit Vlot-gras.

elcken halm. De wortelen zijn saeselachtich ende setten voort ghelijck ander water-cruyden. De melck-koeyen eten dese Vlot-gharsen zeer gheerne.

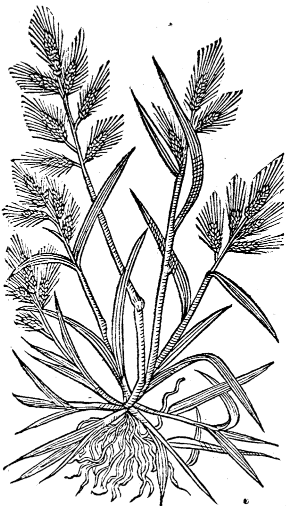
Panickkoren-gras met enckelen arens/ Panici effigie, Gramen simplici spica.

Dit en is den wilden Panick-koren van voortscomen/ fatsoen/ saet/ halmen/ bladers ende knop-pen

pen niet zeer ongelijck/ maer t'cruydt is meer ligghende: Sijn halmen zijn een spanne lanck/elck met een besonder groen arenken wat hayrich onderhaluen duym lanck. T'groeyt in vochtighe plaetsen/ ghelijck de twee naestvolghende soorten.

Ghebaerdt Panick-koren-gras.

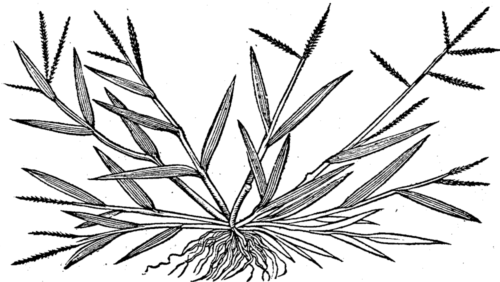

D'ander is den voorgaenden zeer ghelijck/wtghenomen dat het hoogher groeyt ende vele rosachtighe ende rouwe aren op elcken halm heeft. De wortelen van alle drye zijn hayrich.

De derde soorte van Panick-gras.

T'derde is dunder ende delicater dan d'ander / Sijn aren zijn ghelijck die vanden Ischæmon oft Crus Galli van Appuleius, swert van coleure.

De derde soorte van Panick-gras.

Water-gras met stekende arenkens.

T'wordt oock ghemeynelijck gheuonden in vochtighe ende leeghe beemden met groene bladerkens

Water-gras met stekende arenkens.

Ander cleyn hayrich gras den wilden Galigaen oock ghelijckende/ Gramen exile hirsutũ Cyperoides.

kens een palme oft twee lanck/ met stekende arenkens op elcken halm van eenen haluen voet. De wortele is veselachtich ende swert. Men ghebruycket nerghens toe/ dat ick weet.

Ander cleyn hayrich gras.

Dit is cleynder dan de voorseyde ghearende graskens Cyperoides, t'zy van stamme oft bladeren die ghehayrt zijn ende van ghelijcken smaeck/ maer sijn bloemen ende aren zijn corter/ meer op een ende t'samen ghevoegt ghelijck die vande biesen/ van coleur van verroest yser. De wortelen en zijn oock den voorseyden niet onghelijck. T'wordt gheuonden in Neder-landt/ ende Engellandt lancx sandtachtighe velden/ ende inde selue plaetsen daer t'voorseydt gras is groeyende.

Hayrich oft Ilon bosch-gras/ Gramen hirsutum nemorosum.

Dit gras groeyet vele in donckere ende berchachtighe bosschen van Piemont/ Lionnois/ Engellandt ende Neder-landt: t'heeft de bladers tweemael soo groot als die van Lidt-gras/ maer saechter ende nederwaerts hanghende/ hayrachtich/ gelijck die van Hirs/ bleeckverwich/ spruytende wt eenẽ knoopachtighen halm van eenen cubitus hooghe/ waer op dat bloemen comen dien van Biesgras ghelijck. De wortel is veselachtich ghelijck die van ghemeyn gras. Het en bloeyet niet dan in lommerachtighe plaetsen in Junio ende Augusto.

Eenighe gheleerde mannen mijn vrienden hielden dat voor Holosteum: maer niet wel ghefondeert. Veel beter souden sijt ghehouden hebben voor Ischæmon van Plinius/ want het cruypt wt oft op der aerden ghelijck Hirs met rouwe eñ wolachtighe bladers/ ende wordt inde neusegaten ghesteken. Niettemin de Herbaristen van onsen tijden hebben ghelеert een ander Gras te stellen voor Ischæmon, van d'welcke wy corts sullen mencie maecken.

Zeeghe arent gras/ Gramen marinum spicatum.

Dit groeyet ouervloedich in Zeelandt aende canten vande riuierkens ende grachten daer t'water

op

Hayrich oft hayrachtich Bosch-gras.

Zee ghearent gras.

op ende af loopt/met opstaende dicke blaederkens ghelijckende bycants dien van Phalangium. De stam is een spanne hooghe met een aren ghelijckende de Weghebreyde.

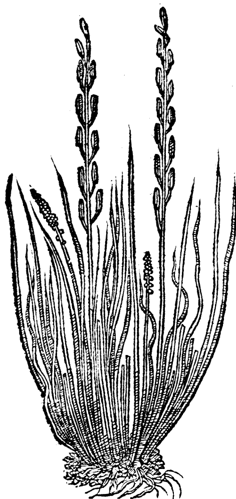
Ander Zee oft Zeelandts ghea-
rent Gras.

In dusdanighe plaetsen van Walkeren is een ander grasken twelck oock dick op een van harde bladeren groeyet als cleyne biesjkens. De stammen ende groene arenkens gelijcken dien van Weghebreyde/maer zijn saet is lanck. Dese twee graskens zijn suer/ ende daerom den peerden/ koeyen ende ossen onnut.

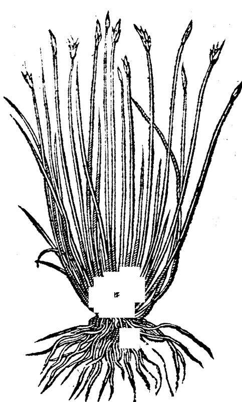
Zeeusch dick Grasken/met arenkens bycants ghelijck de
cleyne Water-Biese.

Dit wordt oock ghevonden aende grachten hardt by Middelbourg/ sijn wortelkens ẽ bladerkẽs zijn vast by een/ hardt ende stijf/ ghelijck cleyn bieskens. De halmen draghen cleyne arenkens ghelijck de waterbieskens/Anderssins en ist niet nutter dan dandere voorseydt suer Zeegras.

Ander Zee oft Zeelandtsch ghearent Gras.

Zeeusch dick bies-Grasken.

Zee-Biese-gras/ Gramen Iunceum maritimum.

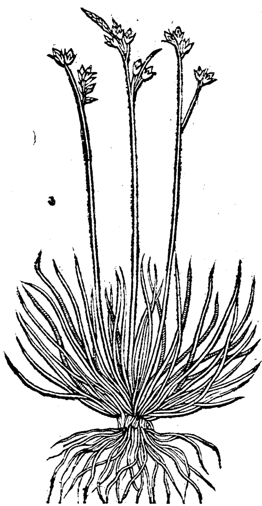
Dit comt ghemeynlijck voort in beemden ontrent de Zee ligghende / als by Middelborg/ Vlissinghen/ Bristo in Engellandt/Ghendt eñ andere plaetsen lanckx de grachten. Sijn bladerk zijn stijf / ende hardt/effen / ghelijck die vanden Spartum van Plinius , vele tsamen by een als bieskens/wt de welcke groeyen ghespreydde arenkens ghelijck de wilde-Galigaen / maer veel cleynder/ met bloemkens die in d'eerste groen zijn ende daer nae bruyn oft swertachtich . De wortele is seer veselachtich ende menichvuldich. Tgheheel cruydt is oock desghelijckx hardt ende suer / verlaeten vande beesten ghelijck het Padde-gras hier naest volghende.

Padde-gras/ Holosteum van Matthiolus, Gal. Herbe aux Crapaus ou Crapaudinē.

De Vlaeminghen hebben dit Cruydt Padde-gras gheheeten / niet om dat de padden t'cruydt lief hebben/ maer om dat het ouervloedich groeyet in West-Vlaenderen ontrent Ypre in waterachtighe oft leeghe plaetsen lanckx de weghen/daermen ghemeynelijck veel padden vindt. Twordt oock ghenoech gheuonden in leeghe sandighe velden / by Brugghe / Middelborg / ende tusschen Cortrijcke ende Dornick. Matthiolus ende sommighe die hem volghen/zijn van opinie gheweest/dat dit selue soude wesen Holosteum van Dioscorides. Tgheheel cruydt en is ghemeynelijck maer dry oft vier duymen hooghe / brenghende voort t'samen by een/ouervloedicheydt van speurie-bladerkēs/ ghelijckende intsghelijckx t'voorseyde Biese-gras. Sijn arenkens zijn oock in deser voeghen wtghespreydt/ Maer t'gheheel cruydt is ses-mael in al sijn deelen cleynder . De wortel is ros ende hayrich. Wy en hebben niet connen vernemen datse erghens toe ghebruyckt wordt . Ten heeft gheenen sonderlinghen smaeck/dan drooghenden: Men merckt niet dat het soo lijmachtich is/dat het vleesch weder aen een soude moghen hechten/daer mede ghesoden/ghelijck Holosteum Dioscoridis.

Water

Zee-Biese gras.

Padde-gras.

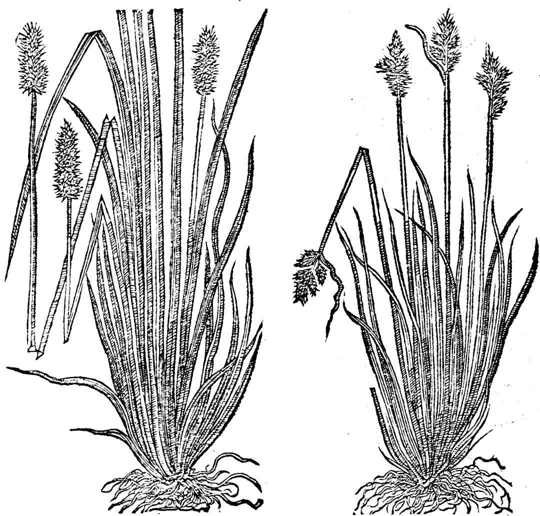
Water wilde Galigaen-gras/ Gramen paluſtre Cyperoïdes.

Men vindt dit lichtelijck in waterighe plaetſen met bladeren van Liſchdodden oft wilden-water-Galigaen/ onderhalf oft twee cubitus lanck/ waer wt comen dryecantighe ſtelen ghelijck Cyperus/ twee cubitus hooghe/ met ſtekende aren twee duymen lanck/ bruyn gheel. De wortele is ghelijck die vanden bieſen/ ſeer veſelachtich.

Cleyne water-wilde-Galigaen-gras/ Gramen Cyperoïdes paruum aquaticum.

Van dit ghewas iſſer een cleyn in duſdanighe waterachtighe plaetſen voortcomende/ maer ſijn bladeren zijn ſeſ-mael cleynder/ de ſtelen oock dryecantich eenen cubitus hooghe met bieſe-aren/ ende wortelkens deſghelijcks van fatſoen ende verwe.

Water-wildt-Galigaen-gras. Cleyne water-wildt-Galigaen gras

Groot ende ghemeynste wildt-Galigaen-gras/Gramen Cyperoïdes aquaticum vulgatius.

Onse watergrachten zijn ghemeynlijck met dit wel ghestoffeert. De steel is oock drycantich/De bloemkens comē met troskens vijf tsaemen by een/vā couleur van verroest yser/ De wortele is swert/ voort brenghende int moer bollekens ghelijck Cyperus rotundus, ist dat het my wel voor staet.

Lidt-gras/Peien/Gramen Canarium.

Dit gras wordt in Latijn gheheeten Gramen Canarium, Medicatum. In Neder-duytsch/ Honts-gras/Lidt-gras oft Peien/In Hoochduytsch Graß/In Engels Quichgras, In Franchois Chiendent. In Italiaens Gramigna. In Spaens Gramenha ende Grama.

Lidt-gras is seer wel bekent ende groeyet ghemenlijck in ackers ende besaynde velden/maer niet inde beemden/ende is den vruchten seer schadelijck: waerom dat vande acker-lieden die inden Herfst ende Lente willen saeyen/ metter egghen ende handen wtgheroeyet wordt. Dit Gras streckt wt zijn wortels lanck ende breet onder d'aerde/ de welcke wit zijn/lanck ende dickachtich geknoopt/ende soetachtich van smaecke/ maer het en brengt soo veel bladers niet voort als tghemeyne gras/ ende zijn die vanden rogghe ghelijck/maer minder dan vanden Riet-gras/de welcke spruytē wt de gheknoopte halmkens/die grouer/ stijuer ende langher zijn ghelijck oock de bladers zijn/ dan die vanden ghemeynen beemdtgras. Theeft oock de bloeme ghearrdt/ maer smalder ende dunder niet soo wolachtich/ bycants ghelijck Lolium. Tsaedt is rouwer/ ende de gheheele plante smaeckelijcker/ soeter/ kornachtichtigher/ende int ghebruyck vander Medecijne meest bequaem/principalick de wortel.

Galenus segt dat de wortel een weynich cout is ende drooghe/wat bijtende ende subtijl van substantie/ maer het cruydt is cout inden eersten graet/ende matich in vochticheydt ende droochte: Het saedt is op sommighe plaetsen cout inden eersten graet/ maer in Parnaso ist drooghende ende subtijl van substantie ende amperachtich.

De

Groot ende ghemeynste wildt-Galigaen-gras. Lidt-gras/Peper.

De wortel vanden Gras is soet ende amperachtich/van ghetemperde / subtijle ende een weynich inciderende substantie.

Ligghende Peyen-gras/Gramen caninum supinum.

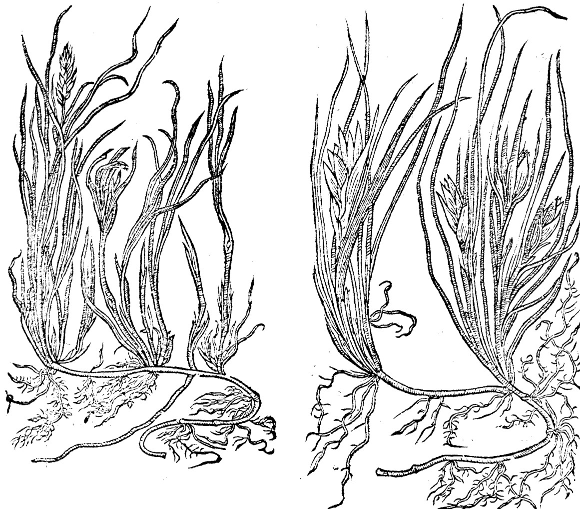

Alsmen dickmaels in ghebouwde velden oft ackeren peyen-gras soeckt/soo vindtmen ghemeynlijck overvloedicheydt van dit grasken/twelcke neder leydt ende verspreydt sijn halmen op d'aerde / ghelijckerwijs het ghemeyn peyen-gras sijn wortelen doet onder d'aerde: sijn arē glinsteren wt de purper/wtghespreydt ghelijck die van ghemeyn beemd-gras/ende sijn bladeren ghelijcken dien van den cleynen veld-gras. De wortel is hayrich. Dit gras is den schapen liefghetal ende aenghenaem.

Maer

Maer ist sacke dat het in sandtlandt groeyet daer de zee aen comt/ als by thooft van Middelborg/daer ickt dese voorleden daghen gheproeft hebbe/soo ist sout ende suer/ gelijck tgemeyn Peyengras/ welck ick op de selue plaetse gheuonden hebbe daer de wallen ende baren vander Zee slaen ende schuymen. Anderssins ist den ghemeynen Peyen-gras van fatsoen ghelijck/ wtghenomen dat sijn bladeren dicker ende van bruyn blau coleur zijn.

Cleyn ghearent Duynen-Lidt-gras.

Ander cleyn Duynen-Lidt-gras.

Duynen Lidt-grasken brengt voort sommighe bladerkens een spanne hooghe/ waer wt spruyt eenen cleynen halm met een arenken op de wijse van cleyn hardtachtich grasken. De wortel is lanck ghelijck die van Lidt-gras. Inde Duynen oft Zandt-bergen van Zoutelande in Walkeren ist ouervloedich/als het naest volghende.

Ander cleyn Duynen-Lidt-gras.

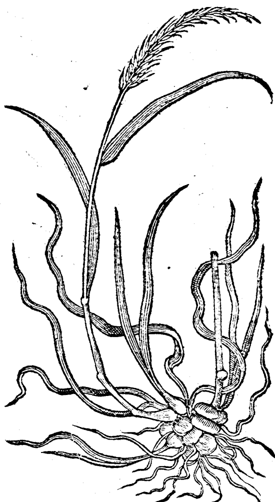
Dit en is anders-sins niet onghelijck den voorseyden in bladeren/ gewas/ ende wortelen/dan dat het voort brengt inde plaetse van sijn aren tusschen de blaederen/ een schubachtich ende cafachtich hoofdeken.

Knobbelachtich oft Clisterachtich Gras/Gramen bulbosum, nodosum.

Knobbelachtich oft Clisterachtich Gras en is soo gemeyn niet alst voorgaẽde Hondts-gras/eñ en is oock op veel plaetsen van Europẽ soo wel niet bekent/noch oock gebruyckt/maer groeyet vele in ackers eñ koren-velden die ghelegen zijn ontrent het staende water van Losane/ in Sauoyẽ/Vlaenderen/Brabandt ende Engellandt/daer het van zeer gheleerde Medecijns/sonderlinghe van die van Londen/ghebruyckt eñ zeer crachtich beuonden wordt. Voorts soo ist den Hondts-gras in alle saecken ghelijck/ behaluen dat het ronde/ lanckworpige knobbelkens/die soet zijn van smaecke/heeft hangende aende cromten vande wortelkens.

Knobbelachtich oft Clisterachtichgras.

Sijn veranderinghe is dese / dat meestendeels alle sijn wortelen aen een gheknobbelt oft geknopt zijn ghelijck de grootste figure bewijst.

Cracht.

De wortel van Lidt-gras / opent de verstoptheydt van d'inghewant ende nieren sonder verhittinghe.

Water van Lidt-gras ghedistilleert / doodet de wormen / midts dat henlieden daer door twoetsel vande rotte humeuren benomen wordt.

De wortel van Lidt-gras ghestooten ende op de wonden gheleydt / gheneest die / als Dioscorides ende Galenus schrijuen.

Eenen dranck daer af ghesoden ende inghedroncken / verdrijft de pijnen ende winden des buycks. Dioscorides.

De selfde dranck is oock zeer goedt den ghenen / die qualick connen water lossen. Diosc.

In wijn ghesoden ende ghedroncken / gheneset de quetsueren vande blase.

Eenen dranck daer af ghesoden breeckt oock de graveele ende steenachtighe materie vande blase / ende beneemt oock de verhittinghe vande blase / Maer Plinius schrijft suicks toe den Gras van Parnaso dat de bladers heeft den Veyl ghelijck.

Tot desen dranck wordt van sommighe byghevoegt wijn ende honich / met een derde deel wiewoock / Myrre ende Peper / ende dan wederom ghesoden in een coperen vat / so is die goedt teghen de tantsweere ende loopende ooghen. Diosc.

Tsaedt doet sterckelick water lossen / ende stoppet den stoelganck ende thraken. Diosc.

Plinius schrijft meer ander saecken int laetste capittel van sijn 24. boeck / die men nu ter tijdt niet meer en ghebruyckt.

Appuleius segt dat de wortel wonden gheneest.

Tknobbelachtich gras heeft de selfde nature ende cracht vanden voorseyden Lidt-gras.

Hondts-gras met de arenkens van Ischæmon, Gramen Canarium alterum.

Dit Gras wordt ghenoemt in Latijn / Gramen Canarium alterum, Ischæmi paniculis. In Nederduytsch Hondts-gras metten arenkens van Ischæmon, ende is een soorte van d'meeste Zee-Riet-gras. In Franchois oock Chien-dent.

Dese soorte vā Gras is den Lidt-gras oft Hōdts-gras zeer gelijck van gedaēte / behaluen dat het heeft wijder wtghespreyde / vingherwijse aren / den ghemeynen Ischæmon ghelijck / oft den Gras Hemels-dau ghenoemt / hoe wel dat niet soo gemeyn en is / noch soo wel bekent / Het saedt is rouw ende cafachtich.

Aendē zee-cant ontrent Narbonne, ist van wortelen den Deck-Riet soo ghelijck / dat men seggen soude dattselfde ware.

Cracht.

Dit Gras heeft de selfde cracht ende t'ghebruyck van t'Lidt-gras.

Hondts-gras met de arenkens van Ischæmon.

Ghemeyn Ischæmon.

Aldermeeste Zee-Riet-gras/Gramen marinum arundinaceum maximum.

Op de scorren vande zee-cant van Montpelliers, aende sijde daer de baren ende vloet vander zee comen / sonderlinghe ontrent Aques mortes ende Peraus, hardt by de hutten vande visschers/ groeyt zeer vele van dit Gras/dat den Riete ghelijck siet / ende is deelachtich van beyde de natueren/ maer is ongelijck meerder / hebbende wortels van drye oft vier ellen lanck ende eenen vingher dicke/ met veel cromten/ haer witstreckende ende cruypende onder tsandt / ghelijck de Cruyswortel/ende is gheknoopt ende wit/ van smaecke ende fatsoen die vanden Lidt-gras gheheel ghelijck/behaluen datter min veselinghen aen hanghen. De halmen oft stelen zijn van knoopen ende blaeders dien vanden naestvolghenden gras ghelijck/maer langher.

Ischæmon vulgare.

Dit Gras heet in Latijn Ischæmon vulgare, Plinius heet dat Dactylon, ende schijnt te wesen Scirpus Tragi, Canaria Plinij Anguillaræ, Crus Galli Appuleij, ende Pes Corui oft Coronopus Leoniceni. In Italiaensch Sanguinella ende Capriola.

Dit Gras groeyt op sommighe Somers zeer ouervloedich inde wijngaerden van Prouencen, ende is zeer cleyn / nochtans weerdich dat ghekent zy om de aerdicheydt vande bloemen eñ clawierkens. Want de halmkens zijn blinckende ende bruyn root/ghefnoopt ende recht opgaende / elck ghedeelt in vijf oft ses witte steertwijse arenkens oft wolachtighe ranckskens vingherwijs wtghesprendt/ ghelijck die vanden Cyperis, oft eer ghelijck die van t'gras Hemels-dau gheheeten. De wortels ende blaeders zijn die vanden cleynsten beemdt-gras ghelijck/soetachtich van smaecke/ maer tsamen treckende ende drooghende/waer wt dat sommighe wel geleerde Medecijns/ ghelijck als Rondelet ende Assatius mijn zeer vervaren Meesters/ghetwijfelt hebben dat soude wesen het Ischæmon van Plinius.

Cracht.

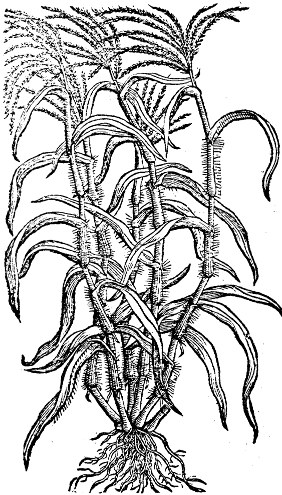
Dit Cruydt ghestooten met smeyr ende bruyn broot/opde hondts-beten gheleydt/ sal die terstondt ghenesen. Appuleius.

Tselfde cruydt alsoo bereydt/verdrijft de hardicheden/ghelijck oock het Gras doet.

Tgras dat dryetandich is (want het is in meer deelen ghedeylt) gheplucket int breken vande Mane/is zeer goedt teghen de loopende ooghen. Daerom bewaert sulcks wel/ want als yemandt loopende ooghen crijght/ bindet hem aenden hals/ tsal die terstondt ghenesen ende d'loopen verdrijuen.

Hemels dau/Gramen Mannæ esculentum.

Dit Gras wordt in Latijn gheheeten Gramen Mannæ esculentum. In Hoochduytsch/ Himmels dau/ ende in Nederduytsch Hemels dau. In Italiaensch Sanguinella ende Capriola herba.

Niemandt en heeft moghen bequaemer beginnen tbeschrijuen vande soortē van koren/noch oock met beter kennisse ende naevolghen vande naturere dan vā hier. Want de natuere is houdende soo wonderlicken ordonnantie ende fraye veranderinghe/datse gaet van het Gras tot de Terwe ende rietachtighe ghewassen by gheslachten ende soorten die van beyder natueren zijn/ ghelijck als dit korenachtich gras/dwelck vāde Noordersche natiē gheheeten wordt Hemels dau. Dit is den gemeynen Ischæmon soo ghelijck datter gheen onderscheydt en schijnt tusschen hen beyden te zijn/ dan dat dit ghesaeyt wordt. Want dit is alleene een weynich gelijuiger/ēn de wortel wat veselachtiger/ breeder van bladeren/ ende niet soo ront van halmen. Theeft oock meer ghearde stelen/ende tsaedt sienlijcker in sijn vlimmē/ nochtans cleyn/ witachtich ende ghedronghen/ dwelck den smaeck heeft van Rijs. De Duytschen aen het gebergthe van Alpes woonende/ saeyent ende winnent/ want zy etent gheerne in pap ghesoden/ oft in vet vleeschsop/ende heetent Hemels Manna.

Cracht.

Men segt dat dit doet scheyden ende vergaen de hartdheydt vande borste.

Gras van Parnaso, Parnasium hederaceum.

Gras van Parnaso, daer Dioscorides mencie af maeckt/ schijnt alsoo gheheeten te zijn/meer om sijn goedt ende ghesont voetsel/ dan om de ghelijckenisse diet mach hebben met eenich gras/ want theeft een ander fatsoen/te weten/bladers den Veyl ghelijck/ende een witte bloeme/ ende is oock de cleyne Gouwe ende Lepelcruydt zeer ghelijck/ waerom dat wy den Leser by de selfde wijsen/ om dit te beter moghen kennen. Anderssins soude yemandt nae costuyme vanden gemeynē man het Bourgoens Hoy/ Cytisus, Seuen ghetijde cruydt/ ende ander soorten van Claueren/ aenghesien datse zeer goedt voeder zijn/ moghen Gras noemen/ ende hier by voeghen. Dwelck schijnt Plinius een oorsaecke ghegheuen te hebben van sommige Grassen te stellen die den brandenden Aizoi oft Muerpeper ghelijck sien/ vande welcke d'een de sweirende nijnnaghels ende wratten opde vinghers gheneest/ ende wordt daerom Dactylon gheheeten.

Maer d'ander dat opde mueren ende daken groeyt/ dwelck oock een brandende cracht heeft/ is nut ende bequaem om te beletten tvoorts gaen vande etende seeren. De welcke beyde de soorten van

Muerpeper oft de vierde soorte van Aizoi soo ghelijck zijn dat een yeghelijck diese niet zeer wel en kent/claerlick soude meynen datse tselfde cruydt waren/dat Plinius beschrijft/midts dat groeyt aende dorre canten vande weghen/ende oock van selfs opde mueren.

Oft hy daer mede heeft verstaen het Gras van Cilicien van Dioscorides van dwelcke niet en is beschreuen/dan dat de ossen ontsteeckt/daer mach men nae slaen/maer sulcks voor seker te segghen en is hier ons voornemen niet.

Het meeste-deel van dese voorseyde Graskens is wel gheobserueert vanden vromen Heere goeder ghedachtenissen Mijn-Heer de Reynoutre/ende gheschildert door Meester Jacques van Rozen-huyse zeer gheschickt in dese conste.

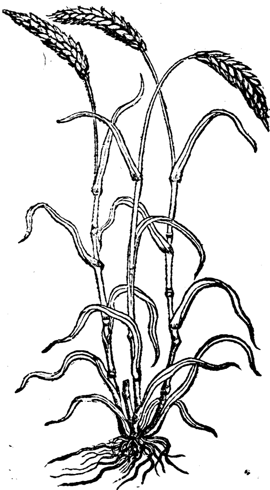
Tafelken vande soorten van Graen oft koren.

De soorten vã Graen zijn

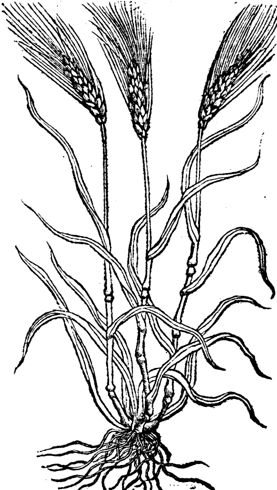
- Terwe
  - Ghemeyn Terwe.
  - Robus.
  - Ghebaerde terwe.
  - Ghebaerde terwe met heel dobble aren.
  - Tweederley terwe/in Walschlandt/blé Loca gheheeten.
  - Somer-terwe van drie oft van vijf maenden.
- Rogge
  - Winter rogge.
  - Somer rogge.
- Gerste
  - Winter gerste.
  - Somer gerste.
  - Andere Somer gerste.
  - Bloote gerste.
  - Bastaert gerste van selfs groeyende.
- Spelte
  - Spelte oft Typha.
  - Spelte van Theophrastus, d'alderbeste ende ongheabaerde.
  - Terw-spelte/oft bloote gerste.
  - Duytsch Rijs oft Arinca, ende is van halue deucht.
  - S. Peeters koren/ende is de slechtste spelte/ ende een voetsel den beesten bequaemer dan den menschen.
- Hauer
  - Hauer.
  - Onvruchtbaer hauer/oft Bromos.
  - Naeckte hauer.

Terwe

Koren is in Latijn gheheeten Robus, Robur, oft Rubeus, ende Siligo. In Hoochduytsch/ Weyssen. In Nederduytsch/ Terwe. In Engelsch/ Weete/ or Wheate. In Franchois/ Froumét, Bled. In Italiaensch/ Fourmento, Grano eñ Solina. In Spaensch/ Trigo.

Terwe/ Siligo spica mutica.

Ghebaerde Terwe/ Triticum aristis circumuallatum, Triticum Typhinum Dodon.

Terwe is onder alle cruyden d'alderedelste eñ aldernutste plant: tot behoef vanden mensche/ als de ghene daer by dat de mensche sijn leuen is onderhoudende/ ende schijnt datse in Latijn ghenoemt is Triticum, om datse met meulens ghebroken oft ghemalen wordt/ ende in Griecks Pyros, om dat scherp is/ oft om de ghelijckenisse diet heeft met de keernen ende graenen van sommighe vruchten die in Griecks Pyrine gheheeten worden. Oock ist ghenoemt Sitos, alsoo veel te segghen/ als een spijse/ hoe wel dat tselfde woordt zeer wel dient tot alle soorten van graen. Alsoo ist oock vanden ouders ghenoemt in Latijn Frumentum, van tghebruycks weghen/ de welcke dat in veel soorten ghedeylt hebben/ niet van natueren verscheyden/ maer alleenlick verscheyden namen hebbende/ nae de vreemde plaetsen ende landen van daer tselfde ghebrocht werdt/ oft deur de diuersche maniere van saeyen/ oeffenen ende cultiueren. Want het is een zeer bekende iaerlijcksche plante/ bladers hebbende die vanden Hondts-gras ghelijck/ ende de wortel ghelijck die vanden gemeynen Gras/ voorts brenghende zeer volle vruchtbaere arẽ. De ackerlieden deylen die oock in diuersche soorten/ nae dat de arẽ ongehebaert oft ghebaert zijn/ oft nae dat verscheyden van verwe is/ oft nae de diuersche teeckenen van deugden/ diet heeft/ de welcke souden moghen accorderen opde Robus, oft ten minsten opde Winterterwe ende Somerterwe van Varro ende Columella beschreuen.

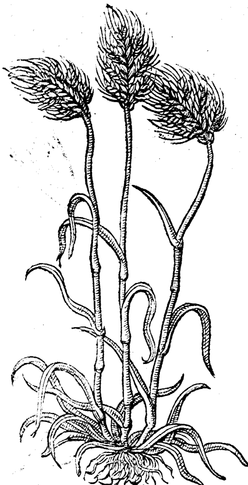
Onghebaerde terwe.

Onghebaerdt terwe/ is het bekentste en ghemeynste in Brabandt/ voort-brenghende zeer schoone ende groote aren/ de welcke ouervloedichlijck gheuen witte ende fijne bloeme van meel.

Ghebaerde terwe.

Ghebaerde terwe en is niet min bekent als de voorseyde/ in Picardije/ Vranckrijck ende Engelandt/ ende is menigherley: De ghemeyne heeft de aren bycants ghelijck Winter-gherste.

Ghebaerde terwe met dobbel aren.

Andere Ghebaerde Terwe/Blé loca.

D'andere heeft sijne aren schoon/ breedt ende wel dobbel. Eertijdts is daer af een veldt vol gheweest by Rijssel in Vlaenderen/ tusschen de poorten van de Sieckē ende d'Molenken: desghelijck oock te Brugghe/ende in Hoochduytschlandt mede.

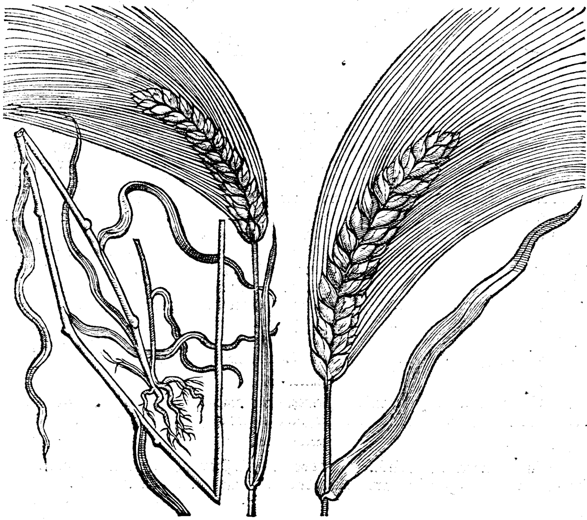
Ghebaerde Terwe/ ghenaemt vande Rijsselers/ Blé Loca.

De derde ende vierde soorte van ghebaerde terwe/ worden ouervloedichlijck ghevonden by Rijssel in cleyachtich landt.

De witte is de beste/ met een zeer schoone witte aren/ tweemael grootter ende dicker dan de ghemeyne ghebaerde terwe. Het graen daer af is dick/ ghevende ouervloedichlijck fijne bloeme vā meel/ zeer wit ende bequaem om te bruyden.

Swerte oft bruyne blinckende terwe/ Blé luisier.

Dese wordt ghehecten swerte oft bruyne ghebaerde Terwe/ eñ Blé luisier in Tournesis ende Castelrije van Rijssel/ midts dat sijn graen blinckende is. De aren is schoonder/ langer ende grootter dan alle d'andere/vā bruyne verwe. Maer het graen is hardt/ effen/ vol van caf ende semelen/ niet dienende dan tot grof bruyn broodt.

Swerte oft bruyn blinckende ghebaerde Terwe.

De beste eñ alderschoonste die nuter tijdt in Europe door de backers bekent is / ende daer tbroodt af gebacken wordt/schijnt te wesen de ghene die wy van sommighe marcten wt Cilicien ende Corsica binnen Luca ende Jenua hebben te coope sien brenghen / dwelcke niet zeer geswollẽ is/maer vast/gheel/swaer ende drooghe/eñ int knouwen niet verduft en smaeckt / maer die haer terstondt laet breken ende claer is/ghewonnen op vet ende goedt landt dat niet vocht en is/ maer wel ter Sonnen ende windt staet/sulcks als wy oock ghesien hebben dat ghewassen was op sommighe ackers vanden lande van Granaden ende van Narbonne. Voorwaer het is wonder in dien dat tselfde niet en is de zeere ghepresen Robus van Varro ende Columella: Want men sal niet gheloouen dat de ouders die met sucke neerstichеydt het graen gheculttueert hebben / souden verghetеn hebben te saeyen ende vermenichvuldighen soo excellenten koren/ ende noch veel min salmen meynen dat de groote curieusheydt van onsen tijdt om alle leckernijen te bedencken/ niet en soude sien weder te crijghen tghebruyck van dese zeer goede spijse/al waer oock dat dit graen tot int wterste eynde vander wereldt (van waer dat zeer veel graens ende specerijen die van veel min verlancks zijn ontboden wordt) den ouders hadde ontrocken gheweest. Maer dese veranderinghe ghelijck die zeer ghemeyne is in etelijcke vruchten ende fruyten/als appelen/ peeren/ pompoenen ende meloenen/soo is sy ongheliјck veel ghemeynder int graen ende terwe/ ende hoe wel dat de terwe tsaedt zy ende oock sijn vrucht / het houdt wel sijn ghedaente/maer tverlaet de qualiteyten vandẽ smaecke/ reucke/oft verwe/ende neemt ander aen/nae den aerdt vanden acker/vanden reghen/vande vochticheydt / oeffeninghe eñ warmte vande Sonne. Daerom de Robur, Robus oft Rubeus die niet en is ghesaeyt in bequaem landt / verandert in Terwe die slechter is ende argher van gewichte/verwe/ ende oock in cracht vande bloeme. Soodaenighe is die meest bycants ouer al Vranckrijck/Duytschlandt/Nederlandt/Engellandt eñ Oostlandt/ dwelcke nochtans vande beste is/maer voor wat slechter van aerdt ghehouden moet zijn dan dat alder excellentste koren. Nochtans tghene dat in onse landen groeyt / is vruchtbaerder ende volder van aren/want dat ander brengt min halmen voorts/ende aren die min graens in hebbẽ / soo dat goet om sien is dat alle landt gheensins voorts en brengt alle dingen. Want op sommighe ackers van Scotlandt die sandtachtich zijn groeyt terwe die door den stercken Winter een iaer oft derthien maenden in d'aerde heeft gheleghen / van de welcke een sonderlingh goedt broot ghebacken wordt. Maer de gene die d'Oosterlinghen iaerlicks met grooter menichten tschepe brengen te coopen binnẽ Antwerpẽ/en geeft soo goedẽ noch soo smaeckelickẽ sijn broot niet/ hoe wel dat nochtãs alle beyde bycãts onder een geweste des Hemels ghegroyet zijn/ maer de Oostersche is gewassen op een vocht eñ leeghe landt/ende d'ander op een beter ghebouwet/ sandtachtich landt afhangende ende wel te winde gheleghen/ ghelijck als oock is de ghene die wy in Neder-landt sien brenghen hebben/ ghewassen in Spaignen op droogh landt/ dwelcke was claer/ rootachtich ende blinckende / maer soo hardt dat vande Nederlandtsche coopluyden veracht werdt/ om dat hem zeer quaelick liet malen. Waerom soo en is gheen ander onderscheydt tusschen de Robus ende Terwe / dan dat de Terwe met grouer ende slechter vochticheydt opghewassen is ende met minder hitte rijp gheworden / ende de Robus met een subtijlder ende liefllicker vochticheydt/ende meerder hitte.

Somer Terwe.

Dit Koren heet in Griecks Setanium. In Latijn Trimestrum. In Nederduytsch Somer Terwe. In Franchois Bled de Mars. In Italiaensch Fariola ende Marzolo.

De Somer terwe en verschilt oock niet van dese twee voorseyde in gedaẽte/dan dat die eenichsins swackerder is van cõplexie. Wãt midts dat die soo vast niet en is/ soo comt de seluighe veel eer wt/ eñ brẽgt sijn halmen voorts/in voegen dat int eerste vãde Lente gesaeyt zijnde/ten alderlanckstẽ voor dẽ Herft rijpe is. Dat nu niet eer en wordt ghesaeydt dan inde Lente/en is niet als sommighe meynen/ om dat de strafheydt des Winters niet en soude connen verdraghen / maer om dat d'ackerlieden als sy verloren hebben den bequaemen tijdt van saeyen inden Herft/ tzy door veel reghens oft ander letsels/henlieden souden behelpẽ met dit laet te saeyen. Dit wordt vele gesaeydt inde berghachtige landen van Narbonne/waer dat ghenoemt is Tremes, ãlsoo veel te seggen/als Terwe vã drye maenden. De Franchoisen heetent Mertsch-koren/om dat inde Meerte ghesaeydt wordt. Oosterlingen heetent Somer-Terwe/ wãt het wordt Zuydtwaerts rijpe int eerste vandẽ Somer/ eñ daerom heetet oock dryemandich koren. Maer Noordtwaerts wordet eerst rijpe int eynde vandẽ Somer/waerom dat oock mach genoemt worden Pentaminum, dat is vijfmaendich korẽ/ niettemin het en is soo lieflick niet om eten noch soo smaeckelick/ noch oock soo vruchtbaer / alst wel soude gheweest hebbẽ in dien dat oock inden Herft ghelijck de twee ander terwen ghesaeydt hadde gheweest. Wãt alle Ter-

we sal in alle landen / op wat tijdt des iaers datse ghesaeydt wordt / wtspruyten ende voorts comen/ iae oock opwassen soo verre als sy niet en wordt ghedoodt door de coude des Winters / oft vande hitte des Somers.

Natuere vande Terwe/wt Galenus ghenomen.

Alsmen die van buyten ghelijck een plaester ghebruyckt/ soo verwarmtse inden eerstẽ graet/nochtans en machse niet merckelick drooghen oft vochtich maecken / maer sy heeft oock eenighe vettichheydt oft taeyheydt/ ende is van een verstoppẽde natuere. De plaester die vã broot gemaeckt wordt/ heeft een meer teirende cracht/ dan de gene die vande Terwe ghemaeckt is/ midts datter soudt ende heefdeech by is/dwelcke wt het diepe treckt / ende verteirt. Van desen moeght ghy breeder lesen in Galenus. het rijpet ende verwarmt/eñ neemt soetelick wech/maer veel min dan de Gerste/ de welcke vercoelt ende droogt. Met tbroot worden cruyden ghemengt om de heete gheswillen te versoetẽ by dese oft derghelijcke maniere.

Werckinghe.

Neemt cruymkens van broot een half pont/ gersten meel twee oncẽ/ lijsaedt onderhalf once/ Camille bloemẽ/ Melilote van elcx een handtvol/ bladers van Maelwe/van Violetten/vã Nascaye/ van Donderbaert/oft Nauelcruydt in mee ghesoden/van elcks onderhalf handtvol/ de welcke ghestooten ende ghesift zijnde / doeter by drye doderen van eyers/olye van Violetten drye oncen / olye van Camille/onderhalf once/ende maeckt daer af een plaester.

Tot de vierighe voorts cruypende gheswillen/doet daer by sap von Nascaye drye oncen/ sap van Weghebreen twee oncen/ sap van Bilsen een once.

Eenighe soorte van terwe rou gheten/genereert ronde witte seeren ende schorftheydt. Dioscor.

Ghecknaut ende op hondts beten gheleydt/is zeer goedt. Dioscorides.

Broot van Terwen bloeme ghebacken voedt meer dan tbruyn broot. Dioscorides.

Broot dat van Somer terwe ghebacken is/is een lichte spijse / ende die lichtelick verteirt wordt. Dioscorides.

Terwe meel met sap van Bilsen ghemengt is goedt ghestreken teghen de catarren vande zenuẽ/ ende oock teghen de gheswillen vande inwendighe leden.

Tmeel ghemengt met Oxymel oft Syrope van azijn/neemt de sproeten wegh.

Meel van Somer-Terwe met azijn oft wijn ghemengt/is zeer goedt gheleydt op fenijnighe beten. Dioscorides.

Tselfde ghelijck een papken ghesoden ende ghelect/is goedt teghen tbloet spouwen.

Met Munte ende boter ghesoden is zeer goedt teghen den hoest ende rouwicheydt vande kelen. Dioscorides.

Terwen bloeme in mee ghesoden/verdrijft alle inflammatie. Dioscorides.

Tbroot tzy onghebacken oft ghebacken met mee ghemengt versoet alle heete geswillen met daer op te legghen/ midts dat morwe maeckt/ende eenichsins vercoelt/ maer datmen daer onder menghe cruyden ende sapen daer toe nut zijnde/ghelijck Violetten/ Nascaie/Maelwe/Cauwoorde / Latouwe/ende derghelijcke. Dioscorides.

Broot dat oudt ghebacken ende dorre is/met ander bequaeme saecken daer by gevoegt/ als Roosen/Cruydt-naghels/Granaet-bloemen/ vleesch van Mispelen ende Sorben / van Sumach ende Myrtus besien/stopt den buyck-loop.

Een papken van ghebuyelde ende ghesifte bloeme ghemaeckt/ daer mede dat tpapier tsamẽ ghepapt wordt/is zeer goedt den ghenen die bloet spouwen / ist dat dunne oft laeu een eet-lepel vol daer af inghenomen wordt. Dioscorides.

De semelen in stercken azijn ghesoden ende opgheleydt/verdrijuẽ de melaetsheydt/ ende versoetẽ alle inflammatien die eerst beghinnen. Dioscorides.

Met een decoctie van Ruyte ghesoden/ stillet de op swillende borsten/ende is oock goedt tegen de beten vande ader-slanghen/ende den ghenen die pijne hebben inden buyck. Dioscorides.

Heefdeech van terwen meel heeft een verwarmende ende wttreckende cracht / ende particulierlick minderet de hardde wieren ende exter-ooghen vande voetẽ/ ende met sout rijpet ende openet alle ander gheswillen ende furonculen. Dioscorides.

Een crachtighe Medecijne ende gheproeft/teghen het Pleuris, ende sweeringhe vande borst met veel etters daer een cortse by is/Empicuma gheheeten/van heefdeegh ghemaeckt.

Neemt wortels van Lidt-gras drye oncen/Surckel met de wortels drye handtvollen/marck van volders caerden twee handtvollẽ/Cardus benedictus, Scabiose, Hayrcruyden/vã elcks een handtvol/rosijn sonder keernen een once/Calissihout een half once/anijs een half loot/ vier vijgen/vande vier groote coude saden/van elcks een half loot/ bloemen die cordiael zijn ende Hypericon vã elcks een halue handtvol: Laet dit tsamen sieden in Bernage water tot op onderhalf pont / waer in ghy doen sult heefdeegh van bruyn broot drye oncen/rinsel onderhalf once/Tamarinde, een once/Ende alst wtghedruckt is/solueert daer in syroop van tsap oft infusie van Colle oft Clapperroosen ses oncen/om in vijf oft ses reysen te nemen. Desen dranck doet scheydẽ/ ende neemt wegh/ ende iaeght wt door d'urine ende tsweeten/ bewaert oock voor inflammatie ende versoet die / belet oock de catarren/ verdrijft de cortsen/ende veriaeght de vergaderinghen vande humeuren.

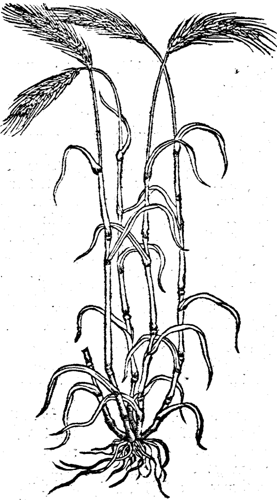
Maer door andere oorsaecken wordt tammẽ heul int eerste ghegheuen/de welcke maeckt vet/ende belet oock twloeyen vanden catarren/ende versoet d'inflammatiẽ. Want de Colle is/ ghelijck oock alle de wilde cruyden/van subtijlder substantie/ende en wordt oock niet alleene ghebruyckt/ maer ghevoegt by ander afdrijuende/subtijl maeckende/rijpende ende wter borst ophalende dingen/om datter gheen sorghe en soude zijn/ende als sommighe vreesen/gheen swaericheydt vande fluymen op te halen ende wtspouwen.

Een papken van heefdeegh ghemaeckt teghen de selfde sieckten.

Neemt wortels van witten heumst/oft schorssen vande wortels van Olmboomen / Lelien / van elcks twee oncen/Maelwe/Violettẽ cruydt/S. Jans bloemen/ Camille bloemẽ van elcks twee hãtvollen. Siedt dat/stootet eñ siftet/mengende daer mede heefdeegh van bruyn broot vijf oncen/ meel van lijsaedt ende fenegrieck van elcks onderhalf once/ olie van Amandels oft onghesouten boter/eñ olie van Violetten van elcks twee oncen/ maeckt daer af een plaester. Want twersoet/ twerteirt ende verdrijt de vergaerde materien.

Rogge/Secale.

Dit Koren wordt in Latijn genoemt Secale. In Nederduytsch/Rogghe. In Hoochduytsch/Rocken. In Italiaensch Segala. In Spaensch / Centeno.

Rogghe die in veel landen van Europen ghenoech teghen haerlieder danck vanden ghemeynen volcke moet gheten worden om den hongher te verdrijuen/is beter bekent ende ghemeynder dã hy aenghenaem is/ende is de terwe van graen/ grootte/eñ naecktheydt wel soo gelijck als hy vã deuchdẽ slechter is / nochtans is hy bruynder/langher ende smalder. Aende aren / de welcke nederwaerts hanghen als sy rijpe zijn/ groeyen tusschen de schubben scherpe vlimmen/ghelijck die vande terwe/ maer niet soo scherp/noch soo stijf als die vãde Gerste/ ende heeft wt eender wortel voorts comende ses oft seuen halmen/die veel hoogher zijn/ maer dunner/ ende teerder dan die vande terwe/ hebbẽde drye oft vijf knoopen. De wortel is zeere ghelijck die vande Terwe: d'onderscheydt vanden Rogge is alleene ghelegen inden tijdt van saeyen.

Want d'ackerlieden saeyen den Rogge in Septembre ende Meerte/maer die vandẽ Herft is stercker / meerder ende vollijnigher / ende die inde Lente oft in Meerte ghesaeydt wordt/is cleynder vã stroo/ van halmen/van aren/van graen/ende oock niet soo crachtich int voeden. Nochtans soo wordt de bloeme eñ meel van beyde de Roggen in Nederlandt/eñ vande backers eñ poorters van Antwerpen in stede van Terwe ghebruyckt soo wel om broot te backen als om diuersche Bieren te brouwen. Want gheen

graen en groeyet daer ouervloedigher/om den sauelachtighen eñ magherē grondt/ die de Rogge begheert/ noch en woordt oock meer ghebruyckt om broot te backen/ van dwelcke nochtans door veel eñ neerstich kneen/oft treden metten voeten ghemaeckt wordt goedt deegh/ende oock goedt smaeckelick broot ghebacken wordt. Nochtans soo en is dit semelachtich broot niet onghesont den ghenen die hardt van camerganck zijn/ende is oock nut totter Medecijnen.

Cracht.

Tbroot oft de bloeme bes laghen oft ghekneet met azijn ende olye vā Roosen / ende Noten-muscaten is zeer goedt teghen de gheduerighe catarren ende openinghen vande ghanghen der hersenen.

Teaf vandē Rogghe ghesoden met Orenge schellen/maeckt gheel ende blinckende hayr ghelijck de vrouwen dickwils beuonden hebben.

De Medecijns van Antwerpen beuinden dat Roggen-broot ende oock den heefdeegh / crachtigher is om te verteiren/trecken/apostemen te rijpen ende openen/dan Terwen broot.

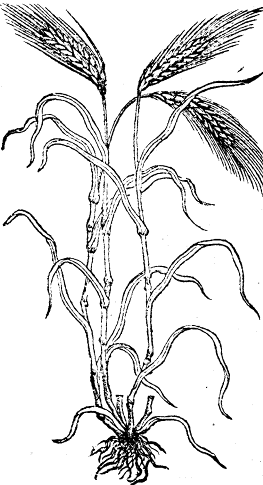
Plinius schrijft/dat de Rogghe/ swert / bitter ende taey broot maeckt / nochtans licht om verteirē/ maer het voedt min dan de Terwe oft Gerste.

Asschen vande halmen ghebrant met water ghemengt/ende daer mede ghestreken/geneest de clouen ende spleten van handen ende voeten. Matthiolus.

Gerste/ Hordeum.

Dit graen heet in Grieckx/Crithon. In Latijn/Hordeum. In Hoochduytsch/Nederduytsch ende Oosters/Gerste. In Franchois/Orge. In Italiaensch/Orzo. In Spaensch/Ceuada. In Engels Barly.

Groote Gerste oft Winter-Gerste heet int Griecks/Polystichon. In Hoochduytsch ende Nederduytsch/ Grosse oft groote Gerste. In Artois/Picardie/ende Walsch-Nederlandt/Soucrion. In Enghelsch/Winter Barly.

Daer schijnen byden ouders gheweest te hebben twee principaelste soorten van graen/te weten Terwe ende Gerste/vāde welcke d'eerste/daer af wy nu gheschreuen hebben/om datse root ende blinckende was/gheheeten in Griecks Pyrron oft Pyron, ende dander hebbense ghenoemt Crithon, alsoo vele te segghen/als ghescheyden oft verlesen/om de groote moeyte die men hadde met teaf oft de schubben daer wt te scheyden. Tzijn oock de twee vermaerste ende nuttelickste onder alle graenen byde welcke alle ander niet dan ghelijck onvolcomen vruchten zijn / ende een ghemengde natuere hebben van Terwe ende Gerste. Jae dat meer is/ de Gerste selue heeft sommighen persoonen ghedocht te zijn bastaert Terwe. Want de Gerste is zeere verāderlick/ick en segghe niet van natueren/ maer by ghevalle/oft accident / te weten/ van grootte/verwe / smaecke / vlimmen / schubben ende ander dergheliicke saecken. Daerom nae dat wy sullen verclaert hebben de zeer woeste ende confuyse soorten van dien / soo sullē wy hier oock terstondt met corte ende clare woorden beschrijuen de soorten van Spelte / Hauer/ ende dergheliicke graenen/die niet min confuys en zijn/ ende gheheeten worden fauten ende miswassen van die andere.

Gerste is ouer al Europen zeer wel bekent ende oock zeer ghebruyckt / de welcke oock zeer diuersch ende verscheydē is / te weten van grotte/coleur/ aren/schubben/vlimmen/ ghesaey/voorts comen/eñ ghebruyck. Want wt de groue/ende roode gerste die vol van graen is/comen voorts de lanckste halmen. Maer d'meeste verschil is gheleghen inde effenheydt ende naecktheydt van t'graen. Want de

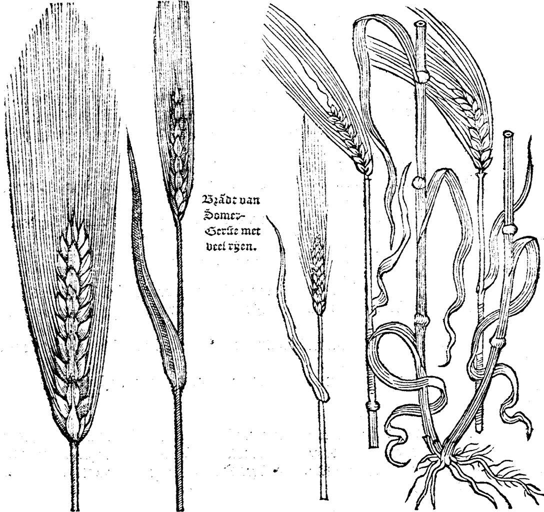
Gerste

Gerste groeyet oft zeer vast besloten in haer vellekens/ oft in schubben die lichtelick daer van mogen ghescheyden wordē / ghelijckerwijs als de soorte is/ die ghemeynlick geheeten wordt Bloote Gerste.

Onse Gerste die de bekentste is / wordt ghedeylt in twee soorten nae het wtwijsen van den tijdt datse gesaeydt wordt/ te weten in Winter-Gerste ende Somer-Gerste/ waer af de Winter-Gerste ghesaeydt wordt in vet landt dat braeck gheleghen heeft / oft oock dat alle iaere vruchten is draghende/ de welcke vollijvigher ende meerder van halmen ende aren groeyet/ ende wordt ghesaeydt inden Herft/ om **Mout** daer af te maecken. Sy heeft een veselachtighe wortel/ cleyne/ ende grasachtighe bladers / de halmen van twee cubitus hooghe / ende de aren met rouwe ende stijve vlimmen beset/ welcke ghedeylt zijn in vele ordeninghen/ende wordt inden Somer rijpe. Mout.

Somer-Gerste van veel rijen/ghelijck de Winter-Gherste/in Griecks ghenaemt Polystichum.

Cleyn Gerste oft Somer-Gerst / heet in Griecks Distichō, dat is/ Gerste met twee rijen. In Hoochduytsch eñ Nederduytsch/ Cleyne Gerste. In Walsch Nederlandt/ Pamelle. In Engelsch/ Comon Barly.

Somer-Gerste is tweederley.

Maer Somer-Gerste/ ghelijck die op corter tijdt volwassen is/ alsoo gheeftse oock minder graen/ ende min voedende/ende is dunner van halmen ende cleynder van aren / zeer nae aduenant vande Somer-Terwe/ende wordt alleenlick ghesaeydt in Meerte/ April/ende in beghinsel vanden Mey/ want sy de coude niet wel verdraghen en mach. Sy is allessins veel minder dan de voorseyde: seldē groeytse meer dan eenen cubitus oft onderhaluen hooge/ende heeft minder/ teerder/ saechter eñ slapper vlimen aende aren/ de welcke zijn van twee soorten / d'een is van veel reglen oft rijen als de wintergerste/ d'ander en is maer van twee reglen oft rijen van graen beset. De Gerste wordt zeere ghepresen soo wel om eten als tot de medecijne. Ende wordt hedensdaechs met groote menichte al ghepelt wt Hoochduytschlandt te coope ghebrocht in Neder-landt/ Engellandt ende inde Noordersche landen gheheel reyn van schubben ende caf / die sy heeten Ghepelde Gerste. Inde ander Apoteken van Vranckrijck eñ Walschlandt/ doense die in eenen mortier gietende daer op een weynich warm waters/ende stootense met eenē houten stamper tot dat de vellekens afgaen / de welcke sy heeten Ghepelde Gherste.

heeten Ghepelde Gerste/ende is zeer nut om Prisane, suypkens/ ende ander papkens te maecken die den siecken zeer goedt zijn. Want dese is soeter om eten / wit/ claer / ende blinckende / ende soo taey/ noch soo heet oft vet niet als beyde de Terwen zijn: Ende daerom dientse oock beter den ghenen diet Pleuris hebben/ende dien de leuer ontsteken is. Maer om daghelicksche drancken oft bierē daer mede te brouwen/ghelijckmen in Nederlandt/oft Hoochduytschlandt / Russenlandt/ Vlaender/ Engellandt/ Yrlandt/Moscouien/ Norweghen ende Sueden drinckt / ende oock alle ander Noordersche natien/ soo en wortse niet ghepelt / maer wordt alsoo gheheel drye daghen lanck gheweyckt/ om Mout daer af te maecken/ghelijck wy breeder sullen verhalene/als wy van Bieren eñ andere drancken sullen schrijuen.

Natuere vande Gerste wt Galenus ghenomen.

Gerste is drooghende ende vercoelende inden eersten graedt / ende een weynich abstersijf / maer wat meer droogēde dā boonen-meel daer gheen schellē in en zijn . Anderssins zijn sy ghelijck om vā buyten te ghebruycken/ Om eten is sy ghesonder dan de boonen/midts datse verliest haerē windigen aerdt/want hoe zeere dat ghy de boonen siedt/soo behouden sy haer windighe natuere/sy zijn oock vā grouer substantie dan de Gerste: ende daerom voetse meer.

Cracht ende werckinghe.

Gerste voedt min dan terwe / sy is abstersijf / ende doet water maecken / sy doet swillen/ ende is der maghen teghen/sy verdrijft de harde gheswillen/ende inflammatien. Dioscorides.

Met honich / spieghelharst ende duyuen-mest ghemengt / maeckt rijpe de harde gheswillen. Dioscorides.

Met Mellilote ende huyskens van Heul/gheneestse de pijne der sijden.

Met lijnsaedt/fenegrieck ende ruyte gemengt/ende op den buyck gestreken/ gheneest de opblasinghe vande darmen. Dioscorides.

Met teyre/was/olie ende kinder-pisse ghemengt/doetse de croppen ende clieren scheyden. Dioscorides.

Met Myrtus, oft Lentiscus, oft Granaet-schellen/oft met wilde peyren/oft braembesien/stoptse den camerganck. Dioscorides.

Met Queappels oft azijn is sy goedt teghen de verhittinghe vanden fleirsijn. Dioscorides.

In stercken azijn ghesoden/ende ghelijck een Gersten plaester/warm opgheleydt/is goedt teghen de Melaetsheydt. Dioscorides.

De vettichheydt vanden Gersten-meel in water met peck ende olie ghesoden is goedt om etter te doen voorts comen. Dioscorides.

De selfde vettichheydt met azijn ende peck ghemengt/ is goedt teghen de fluxien vande iuncturen. Dioscorides.

Gheheel Engellandt en ghebruyckt meestendeel gheen ander Gerste dan cleyn Gerste / om het Mout te maecken / ende houdt dese beter dan de groote Gerste om henlieder zeer goede ende leckere Enghelsche bieren te brouwen/ de welcke alle andere Oostersche oft Nederlandtsche bierē vā deughden verre te bouen gaen.

Bereydinghe van het Mout.

Sy maecken daer het Mout in deser manieren . De Gerste wordt twee daghen ende drye nachten in water gheweyckt/daer nae dwater afghegoten zijnde soo wordtse op eenē hoop geleydt in een schuere oft koren solder daer de windt niet aen en mach/ tot datse schiedt / dwelck inde Lente eñ Somer binnen twee oft drye daghen gheschiedt/maer inde Winter vallet langher. Ende dan wordtse/ eer sy beghint heet te worden / ghespreydt met voren onderhalue palme dicke / ende wordt tusschen dagh ende nacht drye oft vier mael met open locht ghekeert / dwelck onderhouden wordt acht oft neghen daghen lanck/ende wordt alsoo volmaeckt . Ten laetsten wordtse ghedroogt opden ast / met cleyn vier van caf / hout-colen / oft dorre hout / dat ghesteken wordt int fornays daer toe bequaem ghemaeckt zijnde/ ontrent onderhalue palme van d'onderste ligghende/ende dat soo langhe tot datmense malen can: ende alsoo wordt dan tghedroogt Mout gheworpen inde wijdde vanden ouen/ dwelcke swilt ende ghemeerdeert wordt een vierendeel op elcke mate gerste / maer om bier te brouwen is het oude mout onghelijck beter dan het nieuwe.

De maniere van Bier te brouwen/ dwelcke vande Walen ende Normannen Biere ende Ceruoiſe gheheeten wordt/ vanden Enghelſchen ende Duytſchen Bier.

Neemt acht Enghelſche meukens grof ghemalen mout / daer op ſoo ghiet ſchoon riuier-water dat ſiende is/ in dwelcke een deel handtvollen Terwe ſemelen gheſoden hebben / ſoo vele als in een Orliens carteel ſoude gaen. Dit tſamen wel gheroert ende ghemengt zijnde ſalmen wel warm laten ſtaen den tijdt van drye uren / ende dan van onder aftrecken door een cleyn gat / ende door ſtroo laten loopen/ oft met eenē dobbelen bodem daer toe dienende. Tghene dat alſoo afghetrocken is (dat vanden Engelſchen ende Nederlanders **Woorte** genoemt is) wordt wederom een half ure/ oft onderhalf / oft oock ſommighe uren tijdts gheſoden om dat te beter ſoude moghen goedt ghehouden werden/ daer by doende vier ponden hoppe/ daer nae wordet ghedaen in een groote ende breede cuype die nauwelick eenē voet hooge is/ om coudt te worden. Voorts ſoo wordt in acht oft thien ponden van deſen vercoelden bier/ ghedaen een pont oft onderhalf giſt vanden beſten Ael oft bier / ende wel onder een roerende worden tſamen ghemengt in een warme plaetſe / ende met deck-cleerē ghedeckt/ allencxkens de reſte vanden biere daer by ghietende/ om dat te beter gaen ſoude. Welcke ſaecken volbrocht zijnde/ ſoo wordet door ghegoten / de tonnen ghevult/ ende ten laetſten alſt al ghegaen heeft/ wordet zeer wel gheſtopt. Woorte.

Op dat ſelfde Mout ghietmen dan verſch heet water/ men doet dat dore/ ende men maecter dun bier af.

Mout wordt ghemaeckt wt diuerſche graenen/ als van Terwe/ Gerſte/ Spelte/ ende Hauer : de welcke nae dattet bereydt wordt/ de verwen van tbier is veranderende/ want dat vande Terwe ende groote Gerſte/ principalick dat bouen opden aſt ghedrooght ende doordrooght is/ maeckt een roodt ende bruyn bier. Van cleyne Gerſte/ Hauer/ Spelte/ Terwe/ ghemengt met vijf oft ſes pondē boone-meel/ comt witachtich ende claer bier. Men neemt daer toe twee oft drye deelen Mout van Gerſte/ ende van Hauer ende Terwe/ elcks een deel / Boone-meel tvierendeel ſoo vele als vande Terwe/ water ſoo veel als ghenoech is/ nae datmen bier dunne oft ſterck wilt hebben.

Enghelſchen Ael.

Om te maecken tbeſte Enghelſch bier Ael gheheetē/ welck eenen ſoeten eñ wijnachtighen ſmaecke heeft/ eñ meeſt inde Winter gedroncken wordt/ midts dat hem niet wel en houdt: Men neemt geſoden Mout/ te weten/ Worte/ twee hondert ponden/ Hoppe twee handtvollē/ om te veranderē de ſoeten eñ ſmetſen ſmaecke vanden Worte/ ende als dat tſaemē wel gheſoden heeft ende door ghegoten is/ ſoo ſalment allencſkens (als bouen gheſeydt is) tſaemen menghen/ te weten giſt vā Bier oft Ael/ drye pont/ ende Enghels Graut (dat wy Naerbier heeten) ſes oft acht ponden. Graut. Naebier.

Graut wordt aldus ghemaeckt.

Neemt ſes oft acht ponden ghemalen Mouts/ ſiende heet water xij. oft xv. pont/ de welcke tſaemen gheroert eñ wel onder een ghemengt zijnde ſes mael ſdaeghs / eñ met cleederē eñ ſtroo zeer wel ghedeckt zijnde ſoo langhe tſaemen in een ſchoon vat ſal ſtaen weycken tot dat ſoo dicke wordt als een ſyroop . Daer nae ſalt voorts metten viere opgheſoden worden/ allencen zeer neerſtich roerende op dat niet aen en berne/ tot dat ſoo dicke als pap gheworden is.

Zythos ende Curmi van Dioſcorides.

Dioſcorides ſegt/ dat vande Gerſte dranck ghemaeckt wordt/ die Zythos heet/ de ſelfde doet water loſſen / ende quelt de nieren ende zenuen / maer ſonderlinghe is hy ſchaedelijck den vellekens daer de herſſenen mede ghedeckt zijn / hy maeckt winden ende gheeft quaet voetſel / ende genereert melaetſheydt.

Curmi.

Curmi is oock dranck die van Gerſte ghemaeckt wordt / ende dickwils in ſtede van dranck ghebruyckt. Maer maeckt hooftſweere / genereert quaet voetſel ende is den zenuen hinderlick . Der ghelijcke manieren van drancken pleghen oock van Terwe ghemaeckt te worden aende Weſtſijde van Spaignen/ ende in Enghellandt.

Van Zythum ende Bier van Plinius.

Van graen worden diuerſche dranckē gemaeckt. In Egypten/ Zythum. In Spaignen Cælia

ende

ende Cærea. In Nederlandt ende ander landen/ Bier ende ander soorten van dranck / van alle de welcke tschuym wel vander vrouwen aensicht schoone maeckt.

Voor soo vele als wy connen mercken wten ouders / als Plinius ende Dioscorides, soo zijn de drancken die sy noemen Zythum ende Curmi niet zeer onghelijck onsen bier geweest/ sonderlinghe den Ael/ die ouer ouden tijden vanden Enghelschen in stede van wijn gedroncken werdt/ van welcke drancken Dioscorides selue mencie maeckt / segghende datse quaet voetsel gheuen ende tot inde zenuen trecken/ den welcken tselfde wel mach ghebeurt zijn dat ons ende principalick den ghemeynen volcke ende boeren van Enghellandt gheschiedt is / de welcke als sy eysschen inde herbergen wt leckernije vanden aldersterckxsten Ael/ wt een onuersaedelicke giericheydt bedrogen worden met bier dat ghemaeckt is van Mout/ de welcke in looghe is gheweyckt gheweest inde plaetse van water / want alsoo schijnet meer in te hebben ende van beter graen ghebrouwen te zijn/ maer d'loopt int hooft / eñ verweckt den schaepherders/ boeren ende schippers een sotte ghenoechte. Noch zijnder oock op sommighe plaetsen loose geltgierige schalcken/ die inde plaetse van hoppe/ zoet vander schouwen int bier doen/ ende het Mout weycken met sout water/ om datmen van tbier hoe men des meer droncke/ meer dorst soude crijghen. De gebreken vã Dioscorides verhaelt wordtmẽ wel gewaere door d'eenparich ghebruyck van dese ende derghelijcke drancken/ de welcke gheensins en connen ghedroncken worden sonder zeer groot hinder vande leuer ende vanden inghewande. Als de herssenen ende zenuen daer door ghecrenckt zijn ende tbloedt verbrandt / dan comen int aensicht ende opde neuse puystkens oft puckelkens/ ghelijck de meiaetsche hebbẽ/ waer door dat noch hedensdaechs byden Engelschen voor een gemeyn spreeckwoort gesendt wordt/ Hy heeft een roodt/ ghepuckelt aensicht eñ neuse gecregen door recommandatie vanden Ael. Seer groote diuerscheydt is dan int bier. Want nae de proportie ende menichte van het graen/ ende nae dat ghemengt ende ghebrouwen is / soo heuet sijn diuersche qualiteyten: Want vande Hooghe ende Nederduytsche worden tsamen metter Hoppe daer in ghesoden/ Gentiane/ Bakelaer/ Zedoar/ Gagel/ Alantwortel/ Lauender/ Sauie/ bloemen van Horminum, Cuculus Indi (de welcke sy heeten dulmaeckende Nascaye) veldtcypres/ ende ander derghelijcke cruyden.

Tclaerste/ beste ende tsuyuerste bier/ welck wy hier voren hebben leeren maecken/ tẽ eynde dat het inde warme landen soude moghen bekent worden/ is eenen soeten eñ ghesonden dranck / ende gheeft goedt voetsel/ soo verre alst wel ghesoden ende vande beste graenen ghemaeckt wordt.

Dun bier daer min graens ende meer waters ingaet / is vochtich ende vercoelende / ende voedt min.

Suer bier genereert quaedt bloedt/ ende treckt tot inde nieren/ zenuen/ ende in thooft/ het maeckt pijne eñ winden inde darmen/ ghelijck oock alst te ionck ghedroncken wordt/ de coude-pisse maect eñ grof bloedt/ ende oock den steen ende graveele inde nieren ende blase. Het dick bier van Parijs alst versch is/ is d'alderquaetste.

De Hoppe wordt om tweederley oorsaecken ghedaen int Bier oft inden Ael / eensdeels om den smaeck/ ende om dat hem te beter houden soude: ten anderen/ ghemerckt datmen schrijft dat het Zythum grof bloedt maeckt / om dat die faute ende dat letsel soude beteren / ende openende tselfde suyueren/ ende sonder verhittinghe de groue ende slijmachtighe vuylikheden vande aders/ nieren/ ende blase/ afslaghen. Want ons wordt van Mesue gheleert inden Syroop vanden Hoppe sap / eñ Byzantino, ende in ander compositien vande medecijns van onsen tijden/ dat de Hoppe soo wel als dẽ Grysecom tbloedt suyuert ende reyn maeckt / ende sijn sieden bedwingt / oock dattet d'onghetemperde hitte vande leuer / ende inwendighe hitten / iae daghelijcksche ende derde cortsen verdrijft / welck oock de Asparges doet die inde Lente wtspruyt/ in spijse ende salaet gheten.

Nochtans ist anders met de bloemen/ om datse matelick warm zijn/ ghelijck wy ghesevdt hebben vanden Coriander op het 314. blat van ons memorie-tafelkens. Men salse niet laetẽ int bier te doen/ om datse int hooft loopen / noch oock de schult gheuen vande catarren ende fluxien der iuncturen/ als den ghelcerden van Enghellandt belieft/ maer eer die toeschrijuen der gulsicheydt/ d'ouerdaedt/ den ghemackelijcken leuen/ ende leckernije/ daer sy toegheneygt zijn. Want den Ael die sonder de selfde/ oft met een weynich Hoppe ghebrouwen is/ is crachtigher / ende doorgaet soo wel als dẽ wijn tot inde binnenste vellekens vander herssenen / ende maeckt de selfde letsels. Daerom de bloemen vander Hoppen en hinderen niet van wegen de qualiteyt/ maer met de quantiteyt/ ghelijck oock den wijn doet/ ende alle andere zeer goede drancken.

Een plaester van Worte teghen tfleirsijn.

De Hollanders / Vriesen/ Enghelschen ende Nederlanders maecken papkens van Worte van

tbeste

theyste bier teghen de pijnen vande zenuen ende ioncturen/ de welcke versoetende / versterckende ende verteerende daer toe wtermaten zeer bequaem zijn / soo wel als den zeer soeten most van Columella op een derdē deel ende van Plinius op de helft ghesoden.

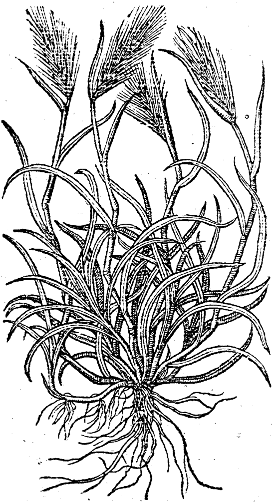
Sy nemen dicke ghesoden Worte twee pont/ de Galle van eenē stier/ eñ sieden dat tsamen tot op een pont met saecht vier/ daer nae doen sy daer by azijn een pont/ fijn wieroock ghestooten een once/ bloemen van Camille ende Melilote ghestooten van elcks onderhalf once / poeder van Ruyte een half once/ honich ende ghestooten Comijn/ elcks een half pont/ ende laten dat dan wederom tsamen opsieden tot dat dick ghenoech is. Dese medecijne heeft my ghecommuniceert de zeer gheleerde medecijn D. Vailly des Coninckx Leser tot Oxfort.

Vande Prisane.

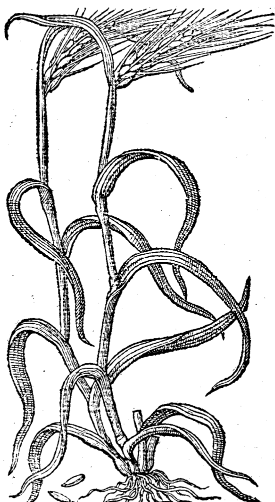
Vande Gerste maecktmen de Prisane, welck woordt sijnen oorspronck heeft van een Grieesch woordt/ dat te segghen is/ al stampende pellen/ de welcke dient tot alle graen/ ende somtijdts oock den hauwachtighen vruchten / ghelijc ons Galenus ghetuyght int capittel vande Prisane van Linsen. Rauwe Prisane wordt vanden ouders gheheeten gerste / hauer ende alderhande graen dat ghepelt is. Maer de ghesoden Prisane, die door langhe sieden in een lichaem ghebrocht is / die oock al ende gheheel Prisane gheheetē wordt / ende is ander ende onderscheydē vande vetticheydt vande Gerste die doorghedaen is. Galenus in sijn eerste boeck vande voetsels/ int capittel vande Gerste / heet oock d'onghepelde Gerste rauwe Prisane, om datse daer toe ghenomen wordt. πτισάνη.

De ghepelde Gerste oft Prisane versoet meer de rouwichedē/ sy voedt oock ende maeckt vochtich. Maer d'absterside cracht die de verstoptheden is openende / die is gheleghen inde schubben ende velleckens. Ghepelde Gherste.

Bastaert Gerste/ Hordeum spontaneum spurium. Holcus Plinij Anguillaræ. In Engelsch/ Il haire koren.

Terwe-Speltе/ oft Naeckte-Gerste/ Zeopyrum siue Triticum-Spelthum, Hordeum nudum vocatum. In Enghelsch/ Wheate Barly/ or Naked Barly.

De Bastaert-Gerste oft Holcus (als Plinius segt int xxvij. boeck/ x. capittel) groeyet op droogghe

steenen/

steenen / hebbende iaerlicks wtschietende halmen ghelijck de Gerste / daer bouen op wassen dunne vlimmen. De kinderen spelende in Neder-landt / Engellandt ende Vranckrijck maecken van dese Gerste / bessemkens / pluckende die aende dijcken / ghebroken vesten ende mueren / waer mede sy malcanderen smijten / ende ghelijck met bessemen de berders vaeghen: Sy heeft een saselachtighe cleyne wortel / met veel grasachtighe bladers beneden / wt de welcke dat voorts comen veel halmen van eenẽ cubitus hooghe met aren ende vlimmen die vanden Gerste gheheel ghelijck / maer minder / saechter ende sonder graen / ghelijck de bastaert-Hauer / oft ghebaerde Euene / Ægylops ghenoemt / de welcke wy oock weten dat zeer goedt is teghen de ghebreken ende puyst-zeeren inde hoeckskens vande ogẽ / de welcke oock Ægylopes heeten: maer onghelijck beter zijn d'asschen van tstroo tegen de geswillen vanden fleirsijn.

Cracht.

Bastaert-Gerste oft Holcus Plinij om thooft oft om den aerm ghebonden / treckt wter lichaeme de vlimmen oft splinters.

Met dese Gerste gheweyckt in looghe maecken de vrouwen haerlieder hayr gheel / soo wel als met de halmen ende aren vande Rogghe ende groote Gerste.

De soorten vande Spelten.

Terwen-Spelte oft Naeckte-Gherste.

Nu volght hier aldernaest de Terwe-Spelte / die dẽ naem heeft van Terwe ende Gerste / om dat sy van fatsoen is half tusschen de Spelte ende Terwe. Want sy heeft halmen / aren ende vlimmen ghelijck de Spelte / maer tgraen is besloten in een enckel velleken daer af dat licht om scheydẽ is / het is oock langher / maer niet soo dicke ende vol als de Terwe / al ist oock inde houen ghesaeydt / ghelijck wy dese twee iaeren ghehadt hebben. Van coleur ende schellekens ist zeere de gemeyne Spelte ghelijck / treckende een luttel nae dẽ Rogghe / dẽ smaecke en heeftse soo soet niet als de ghemeyne Gerste / nochtans is dien niet onlieflick. Gheliјckse niet vele en groeyt / soo wordtse oock selden ghebruyckt.

Vande Spelten.

Den naem Zea heeft hem ouer ouden tijden veel wijder ende breeder ghestreckt dan nu ter tijdt doet de Spelte van onsen tijden / welckẽ naem alleene gegeuen is eenderhande soorte van graen / dat zeer cafachtich is / schubachtich / licht / ende veel stijue vlimmen heeft / vã luttel voetsels / nochtans niet quaet noch onsmaeckelick. In Italien / int Herthogdom van Milanen / in Lombardien / tot Genua / in Sauoyen / Prouencen ende Gascoignen / wordet ghesaeydt om de diuerscheydt van het graen eñ landt daer zijnde / maer niet gheten dan by gebreke van beter graen. Dese schijnt in alder manierẽ te wesen de Typha Cerealis, de welcke de Hoochduytschẽ heeten **Welsche Weysen** eñ **Romische Terwe** / om datse van daer ghebrocht is. Sy heeft eenẽ dunne halmẽ / eñ meestendeel maer een are / die met veel ende zeer langhe rouwe ende stijue vlimmen beset is / die vanden Gersten niet ongelijck / met de welcke Paulus Ægineta zeer fray beveelt den ghenen die de vierde cortse hebben / d'aderkens binnen inde neuse dickwils te steken om te doen bloeden. Tgraen is onvaster ende zeer cleyne / met zeer vel rouwe ende zeer vast aenhanghende velachtige schubbekens becleedt / der Terwẽ van naturen veel ongheliјcker dan het Amelkoren oft d'Onghebaerde Spelte. Maer de Spelte van Theophrastus ende vanden Ouders / is byeants soo zeere ghepresen ende soo goedt ghehouden als de terwe. Want sy is der Terwen zeer ghelijck / zeer vast / zeer ouervloedich / ende die wt een menichvuldighe ende diepe wortel veel hooghe halmen is voort brenghende / vande welcke de aren sonder vlimmen zijn / ende tgraen in veel schubbekens besloten / welck zeer effen is ende allen gedierten aenghenaem / groeyende op een vet ende vruchtbaer landt / ende hier voortijdts alleen in Griecken bekent was / maer achternae van veel ander landen begheert ende gesaeydt. Waer wt lichtelick te mercken is / dat ons Spelte zeer verschilt van dese van Theophrastus, hoe wel dat een medesoorte is / oft eer een bastaert soorte / ende datse is soo veel slechter dan de beste Spelte / als die slechter is dan de Terwe. Want daer zijn ende moghen oock wesen veel ende ghemeyne veranderinghen tusschen de Terwe / Spelte ende Gerste om de ghemeyne inwendighe beghinsels van tsaedt / ende wesen / oft substantie / ende menichvuldighe wtwendighe accidenten / ghelijck wel weten die vande landtneeringhe verstandt hebben. Daerom ghemerckt dat Dioscorides drye verscheyden soorten van Spelte stelt / (want hy houdet Amelkoren oock voor een Spelte) soo blijckt ghenoech dat nae Theophrastus tijdt d'woordt Zea oft Spelte veel breeder ghebruyckt is gheweest / ende niet alleene daer onder is begrepen de Naeckte-Gerste oft Terwe-Spelte / maer oock het Amelkoren / ghebaerde

Spelte /

Spelte/ende S. Peeters-koren/behaluen noch die eerste ende alderbeste Spelte. Daerom ist dat yemandt een saecke soo verstroyt ende duyster met een haest ende licht bewijs soude moghen verstaē ende querloopen/dat soude moghen by deser manieren versocht worden.

Dit Graen is in Griecks gheheeten Zea. In Hoochduytsch/Speltz. In Nederduytsch / Spelte. In Franchois/Espeautre. In Spaensch/Spelta. In Italiaensch/Spelta ende Farro.

Dioscorides segt datse meer voedt dan Gerste / ende smaeckelijck is : men maeckter broot af dat min voedt dan de Terwe.

Galenus segt datse in alle haer cracht/middel is tusschen de Terwe ende Gerste.

Cracht.

Spelte warm met wijn inghenomen is goedt teghen de beten vande Scorpioenen/ ende oock dē ghenen die bloedt spouwen. Des ghelijcks teghen de catarre die inde stroote valt. Oock teghen den hoest met geyten ruet / oft boter / met wijn ende Nitrum ghesoden / gheneest alle loopende seeren. Plinius.

Crimnon van Diosc. is de Semola vande Franssoisen ofte Walen ende Italiaenen.

Dioscorides segt dat tgrofste meel van Spelte ende Terwe / daer af datmen een pap maeckt/ zeer wel voedt ende haest verteirt wordt/ (maer Galenus ende Æginera segghen dat niet haest verteirt en wordt) ende stopt gheweldich dē camerganck/ soo verre als de Spelte daer af dat ghemaeckt wordt/ eerst gheroost wordt.

De Spelte oft Zea van Theophrastus.

De Spelte vā Theophrastus is naest de Terwe d'allerbeste graē. Sy is de Terwe zeer gelijck/ ende zeer luttel daer af verschillende/nochtans en ist niet gheel de selfde/want de treck-peerden bersten van Terwe t'eten/oft sy steruen vande pijne inde darmen/ den welcken nochtans de Spelte vā Theophrastus nut ende aengenaem is. Dese heeft onghebaerde aren ende sonder vlimmen/ nochtans besloten in velachtighe schubbekens.

Amel-koren/Olyra, Siligo Tragi, siue Far candidum.

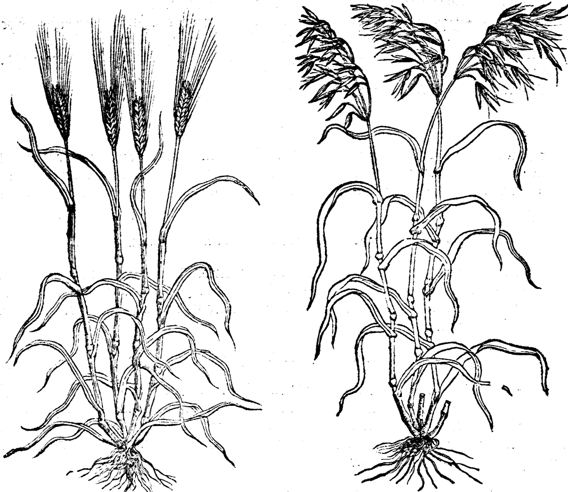
Nu moet hier by ghestelt zijn het Amel-koren/dat van Herodotus Spelte gheheeten wordt/ende is bequaem om broodt daer af te backen. Van dese maecken de Duytschen midts datse zeer goede ende witte bloeme heeft/tstijffsel oft bloeme van Amel. Sommighe meynen oock dat is de Terwe vandē Ouders / om dwit ende soet broodt datter af ghebacken wordt/oft de rechte Somer-Terwe: maer ten is soo niet.

Dwordt gherekent/segt Dioscorides, onder de soorten van Spelte/maer het voedt wat min/ ende men maeckter broodt af ghelijck vande Spelte.

Typha, oft oock Spelte is?

Nu volght de Typha, die oock de Terwe zeer nae is. Maer Theophrastus segt datse veel effender is dan de Spelte oft Zea, datse oock groeyt op licht ende magher landt / ende niet op vet ende vruchtbaer landt. Dese saeyen onse landtslieden zeer ghelijck de Hauer ouer ander iaer / niet op landt dat braeck heeft ghelegen / maer op wtgheteirt landt/ ende heetense Spelte / ende gheeft een cafachtichtich / row / magher ende dorre graen dat zeer luttel weeght / ende van de landtlieden zeer gheacht is ghelijck Hauer/ waerom datse slechter is dan het Amel-koren / maer beter ende effender dan S. Peeters koren.

S. Peeters koren/ Briza monococcos Dod. Hauer / Auena vesca.

De slechtste van alle de Spelten / om soo te spreken/ schijnt te zijn S. Peeters koren Briza in Griecks ghenoemt/ want Brizin is te segghen/ laden/beswaeren ende slaeperich zijn. Dwelck (als Mnesitheus ende Galenus segghen) ghebeurt door het eten van dit broodt. Der Speltē ist v halmen ende aren zeer ghelijck/ tgraen dat bruyn is heuet in schubbekens besloten / ende gheeft casachtich/swert/quaelick rieckende ende smaeckende/ende onlieflick broodt. De Hoochduytschen heetent S. Peeters korn/ ende Eynkorn: ende onghetwijfelt het is een soorte van Spelte/ hoe wel dat sommighe contrarie segghen / de welcke segghen dat gheen vlimmen en heeft. Dwelck wy voren vermaent hebben dat allen den gheslachten van Terwe ghebeurt / alsoo oock als sy degenereren datse stincken / dwelck ten minsten de faute is vande Spelte / ende daerom sal ons byden gheschickten Herbaristen moghen gheorloft zijn die hier by te voeghen.

Hauer.

Dit Graen is in Griecks ghenoemt Bromos. In Latijn / Auena. In Hooch ende Nederduytsch/ Hauer. In Franchois/ Auoine. In Italiaensch/ Biaua. In Enghelsch / Etes ende Hauer. In Spaensch/ Auea ende Auena.

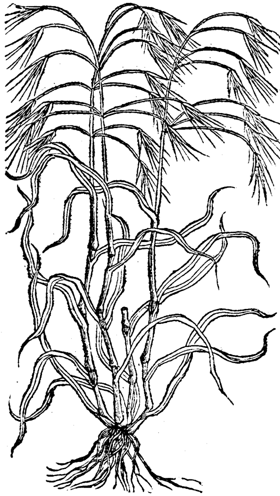
Ten zy dat de Terwe degenereert in Gerste / dwelck selden ghebeurt/ oft in Spelte/ dat dickwilder gheschiedt/ soo verkeertse in dit ghewas van Hauer in Griecks gheheeten Bromos, niet om dat stinckt / maer eer om dat de treck-peerden dit veel eten: oft van tgheluyt oft ghecraeck dat de rijpe vrucht maeckt metten minsten windt die waeyen mach. Sy behoort byde soorten vande graenen als sy gheoeffent wordt: maer ist datse ongheecultiueert ghelaten wordt oft sonder saedt is / dan salt Hauer zijn niet nut om eten. Ende daerom heeft Dioscorides dese verschendē ghestelt / ghelijck sy van verscheyden ghebruyck zijn/ hoe wel datse niet diuersch en zijn van gheslachte ende ghedaente: want gelijck sy beyde eenē naem hebben/ soo zijn sy oock van fatsoene ende vā plaetse daer sy groeyen ghelijck/ hebbende de ydel hauer corte dunne stelen van eenen voet hooghe/ opde welcke dat die aren

voorts comen in veel corte steelkens verdeylt die niet scherp en zijn/maer wijdt van een wtgesprerydt/ ende is bycants leegh van graen/ ende de vellekens zijn bycants ydel. Maer de vruchtbaer Hauer heeft de halmen ende opperste steelkens daer tsaedt aenhangt in sijn vellekens besloten langher en̄ grouer / ende tsaedt dat vol is/is den Rogghe ghelijck/maer dunner/langher ende scherper / van coleur somtijdts grau/somtijdts swert/zeer dickwils oock witachtich/en̄ zeer haest afvallēde int maeyē. Ouer al in Vranckrijck / Neder en̄ Hoochduytschlandt/ ende Italien ist een zeer goedt voetsel voor de peerden. Maer in Engellandt gheeft de meestendeel vanden volcke den peerden boonen-broodt t'eten in stede van Hauer/ ende laten hen seluen dencken dat de peerden soo wel niet en varen vande Hauer/oft soo wel niet en moghen arbeyden: hoe wel nochtans dat sy goede Hauer hebben / vande welcke sy in Wallien broodt ende taerten backen als sy vande schubbekens verlost is / die niet quaet en zijn ghelijck wy dickwils gheten hebben. Sy maecken daer oock papkens vande bloeme van Hauer-meel/ghelijck wy oock ghesien hebben in Switserlandt ende Elsaten. Sy besighen die oock tzy gheheel oft ghemalen in drancken ende decoctien die den camerganck stoppen.

Naeckte Hauer / Auena nuda.

Ydel Hauer / Bromos sterilis. Festucago van Gaza. In Franchois/Aueron. In Italiaensch / Vena vana ende orzo saluatico. In Enghelsch/ Hauer grasse. Ende is de tweede Ægylops, niet d'eerste van Matthiolus.

Niet verre vande lustighe riuiere de Temst soo die voor by Londen ghevallen comt / zijn int landt vā Kant op sommige plaetsen platte velden die met naeckte-Hauer besaeydt zijn/ de welcke de ghemeyne Hauer in alder manieren ghelijck is / wtghenomen dattet graen van coleur de Spelte ende de naeckte-Gerste ghelijck is. Tis wonder hoe gheerne dat de Conijnen dese vrucht eten. Sy maecken van dit graen alst drooghe is / weyckende tselfde in water / zeer goedt bier/ want dese Hauer is wat soeter ende lieflicker om eten / hoe wel datse luttel gheuonden wordt.

Cracht.

Dioscorides. Hauer is zeer goedt om plaesters te maecken / ghelijckerwijs als de Gerste.

Met pap van Hauer wordt de camerganck ghestopt.

Tsap is zeer goedt ghebruyckt teghen den hoest in eenich suypen.

Gal. Ghestreken erghens op/ soo droogtse/ende verteirt middelmatichlick/ sonder scherpheydt/maer is wat koutachtich van natueren / ende een weynich stoppende / om dat sy soude moghen helpen den loop des buycs stoppen.

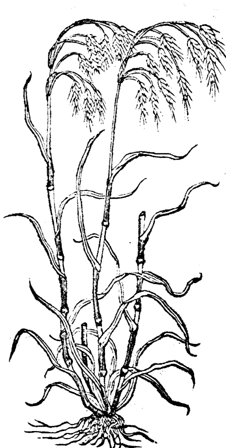
Plin. Hauer in azijn ghesoden neemt de sproeten wegh.

De ghemeyne Medecijns ende tslecht volck roostense ende doense in sacksken ghelijck men dē Hirs doet/teghen de Colica/ende legghent warm daer op.

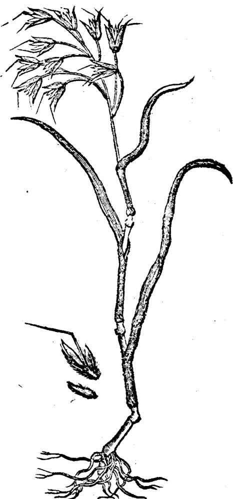
Ydel Hauer.

Dioscorides segt/dat ydel Hauer oft cruydt Bromus dwelck den Ægylops ghelijck is / een drooghende cracht heeft/ende wordt metter wortel in water ghesoden tot op tderde deel/eñ tsop dooghedaen zijnde/ soo wordt daer by ghedaen soo veel honichs / ende weder inghesoden tot dat soo dicke is als honich. Een doecxken hier in nat ghemaeckt/ende inde neusegaten ghesteken/is zeer goedt tegen dē stanck vande quaede seeren. Sommighe doen daer by ghestooten Aloe ende ghebruyckent alsoo. In wijn ghesoden met drooghe roosen/betert den stinckenden adem.

Drauick / Bromos sterilis altera . Festuca altera Dodonæi. In Enghelsch / Drauick and wilde otes. In Hoochduytsch/ Dort ende Lulch.

Ghebaerde Euene/ Ægylops Bromoides Belgarum . In Engelsch/ Poure otes.

Drauick is zeer ghelijck ende zeer nae de ijdel Hauer / hebbende dunner arenkens dan die vandē Hondts-gras. Tsaedt is lanckworpich/ casachtich/eñ veel min sluytēde dan de Rogge/ waer af dat een miswas is. Het wordt in Nederduytschlādt geuondē indē Rogge/eñ opde canten vande ackers.

Ghebaerde Euene.

Ghebaerde Euene is half tusschen den Ægylops ende de naeckte Hauer / ende is alsoo geheeten/

om

om datse een baerdeken oft vlimmen heeft . Sy is de ydel Hauer oft den Ægylops gelijck. Tsaedt is scherp/row/lanckworpich/rosch/ende in vellekens besloten. In Enghellandt/Nederduytschlandt ende Vranckrijck/wordet somtijdts gheuonden onder de Gerste ende Rogghe. Maer oft de selue cracht heeft vanden Ægylops/en is noch ter tijdt niet beuonden.

Festuca siue Ægylops Narbonensis. Is het niet Festuca Hordeum Plinij? In Italiaensch/Orzo saluatico.

Muyse-koren. In Griecks/Phœnix. In Latijn/Hordeum Murinum, oft Lolium rubrum. In Hoochduytsch/Bintzenhelmer ende Waltrohor. In Franchois/Yuraye sauuage. In Italiaensch/ Gioglio saluatico. In Engelsch/Wald barly/or Way benet.

Ægylops heeft den naem ghecreghen van een sieckte die zeer swaer om genesen is/ de welcke die gheloeft te ghenesen/ ende is een ghebreeck dat comt ontrent de hoecken van beyden ooghen/ te wetē/ een hol oft ingaende sweerken oft puystseerken. Dit Cruydt groeyet vele onder de Terwe ende Gerste inde ackers van Languedoc ende Prouencen/op heete eñ sauelachtige canten/eñ is als Dioscorides leert / een cruydeken van onderhalue oft twee palmen hooghe / bladeren hebbende ghelijck die vande Terwe/cleyne/ende cleyne corte aren/draghende meest maer twee / somtijdts oock drye graenen die besloten zijn in ghestrepte vellekens/ ende heeft vlimmen die wt de punct comen van yeghelijck graen/ende niet wt de are/oock ist graen de Gerste ghelijck/maer de wortel is zeer cleyne/die vā de Terwe ghelijck. Daer en is gheen die naerder comt den rechtē Ægylops dā dit cruydt. Wy hebben oock somtijdts beuonden dat gheholpen heeft tvoorseyde ghebreeck/ te weten / doen dat eerst was aencomen/ende niet en was veroudert. Want het drooght astringerende sonder groote verhittinge. Tsaedt ghedaen in eenich bier/loopt inde herssenen/ende maeckt droncken.

Cracht.

es. Het Cruydt met meel ghemengt/gheneest tghebreeck Ægylops daer op ghestreken/ ende verdrijft dē harde gheswillen/want om dat scherpachtich is/soo heeft de cracht van verteiren.

es. Tsap met meel ghemengt wordt ghedrooght/ende tot tselfde ghebruyck bewaert.

Muyse-koren/Phœnix.

Dit Cruydt schijnt Phœnix gheheeten te wesen / ghelijck oock de voghel Phœnicopterus, van het roodt coleur / alsoo veel te segghen als vierich oft vlammende / waerom dat die van Narbonne aenden zeecant woonende desen voghel heeten Flamment. Want hoe wel dat wortels heeft ende cleyne bladers eñ arenkens vã Terwe oft Ægylops, soo is nochtans de are roodt oft castanie bruyn/ hebbende vasthoudende schubbekens die ouer ander sijden by behoorte staen/ende den Lolium gheheel ghelijck. Waer door dat sommige dit gheheeten hebben Roodt Lolium. Ende is nae mijn verstant het Hordeum Murinum van Plinius, met de bladers vã Gerste / maer corter ende smalder/ ende de are den Lolium ghelijck. De tacxkens van ses vingheren lanck omvanghen de wortel in ackers ende op de ticchelen die versch gheleydt zijn.

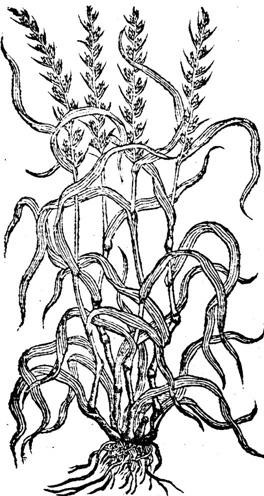
Cracht.

Muyse-koren ghestooten ende met wijn ghedroncken verweckt den vrouwen haerlieder stonden/ dwelck ons tot noch toe onbekent is gheweest/ want wy en hebbent niet darren versekeren / vreesende dat hooftsweere soude ghemaeckt hebben/ ende ander ghebreken van dronckenschap / ghelijck wy weten dattet Lolium ghewoone is te doen sonderlinghe in Prouencen ende Dolfine. Dit Cruydt wordt veel gheuonden ende is ghenoech bekent in Duytschlandt/Enghellandt ende Vranckrijck.

Phœnix met wranghen wijn ingheनomen stopt den buyck-loop/ende stelpt de vloedt vãde vrouwen/insghelijcks oock den ouervloedighen loop vande urine. Dioscorides.

Men segt oock dattet aen d'lichaem ghebonden in een castanie bruyn velleken tbloedt stelpt. Dioscorides.

Lolium, ende Triticum temulentum. In Hooch ende Nederduytsch / Tuuale/ Gue weysen / ende Lulch. In Fransoisch / Yuraye. In Spaensch/ Yoio ende Zizania. In Italiaensch/Gioglio ende Loglio. In Engelsch/Darnell/or Puray.

De Griecken hebben dit Cruydt gheheetẽ Æran, soo my dunckt/ van een woordt æresthæ, dwelck te segghen is/opghehaelt/opgheheuen oft om hooghe ghetrocken/want de schadelicken domp vandẽ Lolium rijst tot inde herssenẽ/ ende maeckt een dronckenscap ende draeyinghe int hooft die luttel verschilt vande dulheydt. Waer door dat vanden ghemeynen volcke meer dan ghenoech bekent ende ghehaedt is/ sonderlinghe in Prouencen / Languedoc/ eñ ouer al in Vranckrijck/waer dat genoemt wordt Yuraye, alsoo vele te seggen/ als dronckenschap oft droncken maeckende. Ende oock in Normandie/ Nederlandt ende Enghellandt / niet alleene alst meel daer af in tbroodt gebacken wordt/maer noch veel meer alst ghedaen wordt ende ghesoden inde bieren ende Ael/ soo verdrucket ende verduystert de herssenen met een onlusticheydt eñ slaepericheydt/ ende maeckt alle d'ander leden vaddich: Maer van buyten opgeleydt in een plaester daer af ghemaeckt met smeir / verdrijft de selfde ghebreken ende de gheduerighe pijnen vanden fleirsijn ende vanden hoofde. Gheenen cruyde en ist beter gelijck van aren dan den Muyse-koren oft Phœnix/ ghelijck Dioscorides zeer wel segt/eñ daerom die d'een van beyden kent/salse alle beyde wel kennen. Tgraẽ ligt in harte vellekens/maer van halmen/wortel eñ anderssins ist de Terwe oft Rogghe ghelijck/ ende daerom is Matthiolus van opinie achtervolghende Theophrastum, dat gelijckerwijs alst een miswas ende peste is vande Terwe/ dat insghelijcks wederom pleegh[illegible] in Terwe te verkeeren/maer ghelijck

lijck

lijck hy de waerheydt segt/soo gheeft hy oock te kennen/ dat hy gheen verstant en heeft vāde naturelijcke dinghen/als hy d'historie van Hippocrates wt Plinius verhalēde/d'exempel voorts brengt vā de veranderinghe van een vrouwe in eenen man. Want dese veranderinghe van specie en comt niet by/noch d'onderscheydt inde cruyden van manneken oft wijfken en is niet waerachtich / maer van de gheleerde voor een ghelijckenisse ende maniere von spreken geacht. De saecke is wel waerachtich/ maer de reden en deucht niet. Want daer en is niemādt/ hy en weet wel/dattet Lolium een misghewas is vande terwe/ ende in gheen wijffken verandert/maer dat een faute is/oft een ander specie van graen. Want Lolium is heeter ende droogher dan eenich ander koren/niet nut tot voedtsel/ sonderlinge vande menschen/maer is gheheel van natueren contrarie den koren. Want koren is den menschē ghesont/ende den treck-peerden meestendeel doodtlick . Maer het Lolium en hindert noch den peerden noch den hinnen/noch vogelen/nochtans ist den menschen zeer hinderlick/daerom tzijn natuerlicke differentien/ende niet van manneken oft wijfken/ghelijck Matthiolus raest.

Galenus segt dat drooge eñ zeer heet is/ soo dat naerder is dē scherpē dingen/ meer dan den Iris/ maer ten is soo subtijl niet van substantie/ in vueghen dat daer in zeere verschilt / daerom dien achtervolghende soo macht ghesendt worden warm te zijn tot int eerste vanden derden graedt/ eñ drooghe tot int laetste vanden tweeden graedt.

Cracht.

Meel van Lolium ghemengt met sout ende radijs bedwingt de voorts etende zeeren ende alle vervuylde quade sweeringhen/opghestreken.

Tselfde meel met solfer ende azijn ghemengt / gheneest d'wildt vier ende quaet seer alst daer mede bestreken is.

In wijn ghesoden met duyuen mest ende lijnsaedt/doet scheyden ende vergaen clieren ende croppen/ende doet wtbreken d'apostumatien ende gheswillen die quaelick rijpen connen.

Met honich water ghesoden doet de pijne van Sciatica vergaen alst daer op ghestreken wordt.

Met nat gemaeckte eñ dan gedroogde gerste/als* gorte/wieroock/myrrhe oft saffraen gemengt eñ daer mede eenē roock van onder ontfangen/ voordert het ontfanghen vande vrucht. Dioscorides. *polenta.

D'Alchimisten menghen meel van Lolium met haerlieder medicijnen tot slaep verweckende.

Vstilago. In Hoochduytsch eñ Nederduytsch/Brandt. In Franchois/Brusure. In Engelsch/ Blight or Brant-corne.

Vstilago polystichi.

Brandt van Gherste met veel rijē. In Engelsch/ Barly blight.

Vstilago Auenæ.

Brandt van Hauer. In Enghelsch/Hauer blight.

Dit

Dit ghebreck en comt niet van tgraen dat in d'aerde bedorven is/ maer vande verbrande aren soo
sy beginnen te groeyen/ d'welcke daerom oock Brandt gheheeten wordt/ int Franchois Brulure,
ende groeyt dickwils onder de Terwe/ Rogge ende Hauer/ soo wel hier te lande/ als in Duytschlādt
ende Vranckrijck. Want als de are noch teer is ende in hope van bloeyen ende graen te crijghen/
ist datse bereghent ende nat zijnde terstondt met een zeer heete sonne dorre wordt/ dan comter af dit
misghewas/ dat inde medicijne gheensins nut bevonden en is/ nochtans zeer goedt om kennē/ midts
dat het van halmen/ bladers ende wortel de Terwe oft Hauer ghelijck is. De are is met een swert
poeder ende stof gheladen/ de welcke terstondt als oft de bloemen afvielen/ vergaet in een verbrand
poier oft meeluachticheydt.

Hoghentroost-gras/ in Hoochduytsch ende Nederduytsch.
Cratæogonon in Griecks.

Cratægos oft Cratægon is eenen boom daer a
dat onder de Mispelboomen ghesproken wordt. Mae
Cratægonum schijnt te zijn een eelijck cruydt/ end
niet onghelijck den Peerdts-bloemen/ waer af tghe
bruyck ende nuttē/ tsaedt ieugdich maeckt eñ bequaen
om genereren. Ick en kan gheen cruydt bedencke
daer op dat de teeckenen beter accorderen/ dan tghen
dat vande Herbaristen van onsen tijden om de ghe
lijckenisse gheheeten wordt het tweede Melampyrum
Opde boschachtige heuuelen ende afhangende som
merachtighe plaetsen van Narbone/ Enghellandt
Savoyen eñ Piemont/ schietet ouer al midden ind
Sōmer sijn tacken van eenen cubitus oft onderhal
lanck/ met veel ghecnoopte steelkens die veel sijd-tac
kens hebben/ ghelijck de Claerooghe doet/ maer ve
dicker ende meerder/ de welcke van onder op met bla
ders becleedt zijn dien vande Peerdts-bloemen/ o
witte Ratelen/ Vloy-cruydt/ oft Wildt-vlas gelijc
De bloemen comen op diverste vande steelkens m
knopkens die minder zijn dan die vanden Vinghe
hoet bloemen/ maer des ghelijcks by een ghevoegh
die vanden Peerdts-bloemen oft Wilden-vlas va
faitsoen ghelijck. Tsaedt ligt in cleyn blaeskens de
Hirs niet onghelijck/ d'welck soo wel als de ghe
drooghde bladers wat scherp is van reucke end
smaecke.

Cracht.

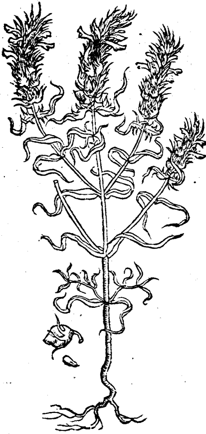
Dit saedt cleyn ghebroken ende een papken daer af ghemaeckt/ verweckt tot oncuysheydt/ ende i
als een heefdeegh ende wedtsteen van het genererende saedt/ soo my niet sonder reden en dunckt.

Men segt oock dat soo wanneer een vrouwe daer af nuchter in neemt drye daghen lanck/ nae d
sy haer maendtstonden heeft ghehadt/ elcke reyse een half drachme in twee croesen waters/ veerti
daghen eer sy ontfangt/ ende dat de man insghelijcks drye daghen voor tbekennen van sijnder hu
vrouwen soo veel drincke/ dat die vrucht een sone sal wesen. Dioscorides.

Tghene dat aende canten vande velden groeyt/ hebbende roodtachtighe bloemkens/ ende w
minder is dan d'ander Cratæogonon, met een steelken van eenen voet hooghe/ ende bladeren ha
soo groot als vande Peerdts-bloemen ende witte Ratelen/ is de tweede Euphrasia van Dodo
næus.

Melan

Peerdts-bloemen. Melampyrum, Triticum vaccinum, Tragi, Cordi, & Dod. Alopecuros Plinij. In Hoochduytsch/ Kuweyssen. In Enghelsch / Horse floure or Cowe wheate.

Dit oncruydt / welck vele onder koren groeyt/ is seer ghelijck het cruydt dat in Hoochduytsch Kuweyssen heet/maer is meerder/ eñ heeft schoone dicke aren vol van bloemen diē vande witte Natelē ghelijck/eenen vosse steert niet onghelijck/ende daerom heetet Plinius Alopecurus. De bladers zijn breeder dan die vanden Osyris oft Rotte, de welcke al ist saecke datse onghelijcker staen / nochtans sterrewijs voorts comē. Sijn wortel is cleyn eñ hardt/ de bloemen eer sy open gaen zijn peersch wtē blaeuwen siende/daer nae als sy open gaē / zijn die gheel met peersch ghemengt/ maer verliesen daer nae als sy vergaen haerlieder verwe / ende worden groen/ tusschen de welcke comen breede haukens daer in dat besloten zijn twee graenkens dien van Lolium ghelijck / maer minder ende bruynder dan de Terwe.

Het is een miswas van Terwe / ende der Terwen lastich / maer een goedt ende lieflick voedtsel voor de koeyē/ in diwelcke de slechtste Terwe schijnt verander te wesen.

Peerdts-bloemen met gheel bloemen. Perpusillum Melampyrum luteum.

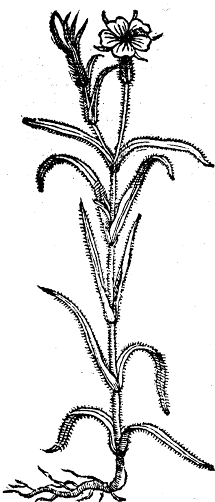
Hier by moet oock ghevoegt zijn dese soorte van Melampyrum, als de ghene die niet beschreuen noch geconterfeyt en was/ ende groeyt zeer vele in Prouence onder tcoren / ontrent drye palmen hooghe / Het siet den voorgaenden heel ghelijck / maer het heeft gheel bloemkēs/ eñ de bladers dieper ghekerft/ den Crayenvoet niet zeer onghelijck.

Coren-roosen ende Neghelbloemen. In Griecks/ Pseudomelanthium, ende Latijn/ Nigellastrum Dodonæi, Fuchsius, Lolium, Muto, Lichnoides segetum, Tragus, Gitago. In Hoochduytsch/ Raden ende Kornrosz. In Franssois/ Nielle des bledz. In Italiaensch/ Gittone. In Spaensch/ Neguillia ende Allipiure. In Enghelsch/ Cockle or fielde Nigella.

Noch is van sijn gheslachte de Coren-roose/ want alst met de Terwe ghemengt ende ghemalen is/ soo maeckt men daer broodt af. De bladers van dit cruydt zijn hayrachtich/ breeder/ maer corter dan die vant vlooy-cruydt: de stelen zijn recht opgaende / lanck ende hayrachtich / hebbende int bouenste lanckworpighe knopkens/ met vier oft vijf scherpe cleyne bladerkens die de bloeme bevangen/ de welcke van coleur ende fatsoen dien vande Maelwe ghelijck zijn. Tbrengt veel saedts voort dat buyten swert ende van binnen wit is.

Cracht.

Coren-roosen ende Neghelbloemen.

Cracht.

Coren-roose/als Fuchsius segt/ is zeer goedt teghen de quaede schorftheydt ende wildt vier/ soo wel alst Lolium, het heylet de wonden/ tgheneest de fistels / eñ stelpet bloedt.

Oft het met een suppositoire ghebruyckt de maendtstonden treckt / als Dodonæus wt Hippocrates verhaelt/ en weten wy niet: maer dat beyde de Nigellen/ soo wel de tamme als de wilde / die tweederhande is / met Mercurial honich ghemengt/ sulcks doen/ en twijfel ick niet. Maer aenghesien dat de wilde Nigelle onder het koren groeyt/ soo is te bemoedẽ/ dat Hippocrates tselfde verstaẽ heeft vande Nigelle die onder de Terwe wasset.

Tghemalen saedt met honich gemengt neemt wegh alle leelickheydt ende schelferinghe des huyts / alst daer op ghestreken wordt.

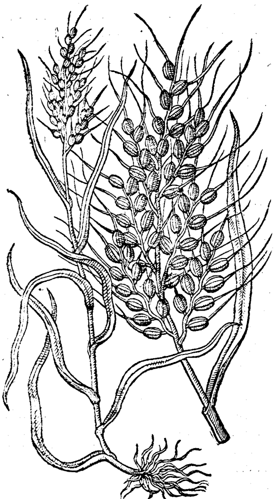
Tafelken van alle andere Graenen.

- Rijs
- Hirs
  - Ghemeyne.
  - Indiaensch vã Plinius, oft Mais vã die van West.
  - Sorg-saedt.
  - Panick-koren.
  - Wildt Panick-koren.
  - Blaeu Indiaensch Panick-koren / moghelijck Indũ Dioscoridis.
- Phalaris.
- Cleyn beent-phalaris.
- Lithospermum van Plinius.

Rijs, Oryza. In Hoochduytsch/ Reisz. In Franchois/ Ris. In Italiaensch/ Reso. In Spaensch / Arroz. In Enghelsch/ Rese.

Ghelijck dit saedt aldereerst ghebrocht is gheweest wt Indien / insghelijcks soo schijnt oock dat de naem van daer comen is. Het is in Asien ende Europen zeer wel bekẽt / maer ick en hebbe niet meer dan een soorte van dien ghesien int landt van Narbonne ende Spaignen / maer inde vlacke ende open vochte velden ende ackers vanden lande van Milanen groeyet zeer overvloedich/ dwelck sy nochtans met beeckens ende waterloopen die gheleydt worden wt de riviere die vanden Laç Maior comt/ dickwils ende wanneer dat van noode is/ nat maecken / anderssins en soudt niet wassen oft gheen graen voorts brenghen/ soo dat wonder is/ dat soo drooghen ende dorren graen is begheerende soo vochtighen ende waterachtighen grondt / ende soo goedt ende wel smaeckende voedtsel gheeft/ dat oock soo ghesont is. Den Oogst van desen valt late/ te weten ontrent half Septembre, want dwordt rijpe door veel heete somersche Sonneschijnen / eñ daerom en soeckt niet de Noordtsche streken al zijn die vochtich/ midts datse te coudt zijn. Tgraen groeyt aen cromme vlimmen die stijfachtich zijn/ aren-wijs over ander sijden by behoorte staende in geelachtige vellekens die hoeckachtighe scherpe strepen inde lengde hebben/ ende boven spitse vlimmen / van de welcke tgraen verlost zijnde/ witter/ claerder / hardter ende veel lieflicker om pappen te maecken is dã de schoonste terwe die men mach hebben. De halmen zijn die vande Gerste ghelijck van eenẽ cubitus oft onderhalf hooghe/ maer de wortel die vande Terwe: De bladers die wy gesien hebben in Lombardijen/ Toscane ende Provencen (in dien ick wel onthouden hebbe) ghelijcken beter die vanden Hirs oft Gerste/ dan vande Pareye. Daerom schijnt dat Matthiolus ghevolght heeft de ghene die wt Plinius het Rijs dat nu ter tijdt onbekent is/ hebbende een ronde wortel / een roode bloeme / vollijvighe bladers die vande Pareye ghelijck / maer breeder / eenen cubitus lanck/ met ons ghemeyn Rijs onverstandichlijck gheconfundeert hebben. Maer dat Rijs met de ronde wortel/ mach moghelijck zijn, dat die van Asien ende Surien den Romeynen vergunden / de welcke den maeyers ende voorcoopers plaghen den eedt af te nemen dat sy tselfde niemandẽ vercoopen en souden voor dat het ghesa

Rijs. Oryza.

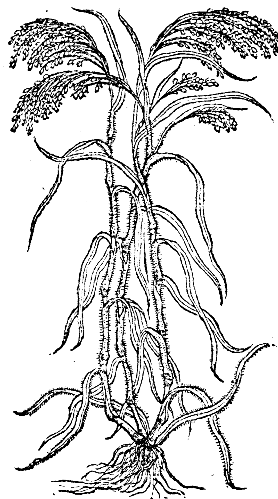
den ware/wt vreesen dattet saedt in andere landen soude gebrocht worden/ welck graen alsoo door sieden ghedoodt zijnde ende my gheschoncken/ my oock dickwils heeft bedroghen. De bloeme van ons Rijs is een groot ende zeer goedt voedtsel gesoden in melck met suycker ende Amandels. In Barbarijen ende Spaignen wordt ghedistilleert van Rijs in melck gheweyckt/eerst een claer water/ daer nae een olie/die wel soete is/ ende niet min den gheest verheughende eñ dronckenmaeckende dan den wijn/ dien de Mooren niet en drincken. Des ghelijcks d'Olifanten van Afrike/ eten wonderlicken gheerne dat voedtsel/ ende worden daer af licht aennemende ende leerbaer. Dioscorides ende Galenus segghen dat Rijs middelmatich voedt/ ende den Camerganck stopt. Tgheeft een grof voedtsel.

Hirs oft Milie. In Griecks/ Kenchros. In Latijn/ Milium. In Franchois/ Millet. In Hoochduytsch/ Hirsen. In Italiaensch/ Miglio. In Spaensch/ Miyo eñ Milho. In Engelsch/ Myle ende Millet.

Het schijnt dat Milium int Griecks gheheeten is van de ontallicke graenkens vanden fijghen die sy heeten Kenchramides. Maer int Latijn Milium, al oft hy droegh duysentich graenen: want hy is soo vruchtbaer datmen seydt dat elcke graen wel wtgheeft drye matekens. Ten zy dat yemandt lieuer duncken soude Milium gheheeten te zijne om dat de Griecken met een ghemeyne naeme alsoo wel Panick-koren als Hirs gheheeten hebben/ghelijck ghetuyght Varro.

Hirs wordt in Toscane ende Narbonne int eerste vande Lente ghesaeydt/ ende wordt de derde maendt daer naer ghemaeyt. Dwasset gheerne in vet/ slijckachtigh ende cley landt/eñ in een warme locht. Theeft een saselachtighe wortel die vanden Panick-koren ghelijk/wt de welcke dat spruyten drye oft vier halmen van twee oft drye cubitus hooghe die hayrachtich ende rietachtich zijn/ van bladers ende breede aren ist bouen eenich sins den Rijs ghelijck/dan dat de aren onghelijck meerder ende meer wtghespreydt zijn/ den aren vanden Riet zeere ghelijck/ daer in dat veel cleyn saeykens groeyen besloten in effen vellekens/ den sade van Phalaris oft van vlas niet onghelijck/dã dat ronder/ minder eñ glatter is/ dwelck lichtelick ghebroken eñ tot meel ghemaeckt wordt/ waer af broodt/ toerten ende taerten ghebacken worden/ die swaer ende quaet om verteeren zijn/ taey int knouwen eñ niet lieflick/ ten sy datse gheten worden soo haest als sy ghebacken zijn. Ende daerom wordense tot Venegien al warm geten/ die d'arm volck daer op de cruysstratẽ te coope stelt/roepende **al heet de koecken al heet.** Niettemin ist datse versch oft oubacken gheten worden/ soo maeckense midts de vastichheydt eñ swaerheydt quaedt bloedt/ eñ geuẽ veel argher voedtsel dan Terwe oft Rijs/ als niet selfs Galenus, maer oock de Coolbranders ende schaepherders vã Tyrol ghetuyghen ende verclaeren. Want doen wy henlieden daer vraeghden/ oft oock waer was dat Matthiolus gheschreuen hadde/ te wetẽ/ dat sy alleene mochten leuẽ by broodt vã Hirs oft Gerste die gherooſt is in melck gesoden/ soo ghecten sy met ons/ende wenschten voor hen altijdts sulcken kost ende leckernijen/ iae seyden daer by wt spot/dat zijt niet en mochten beteren/ als de ghene die niet machtich en waeren beter broodt te coopen. De voghelkens eten dit saedt ghelijck sy doen Canarie saedt/ Lijnsaedt eñ Kempsaedt/ghelijck de Canarie voghels/kneuterkens/ende sijskens. Het droogt ende is subtijl van substantie/maer heeft luttel warmte/ende daerom ist zeere goedt teghen fluxien vanden herssenen. Des ghelijcks oock teghen de fluxien vande iuncturen/ende verdrijft de winden inde dermen.

Hirs in Griecks Kenchros.

Tverschil onder de soorte van Hirs / is alleene
dat d'ander swerter saedt ende wijder wtgesprey-
de aren heeft.

Galenus segt dat coudt is inden iersten graedt,
ende drooge tot inden derden oft ymmers zeer nae,
ende is subtijl van substantien.

Cracht.

In twee handtvollen souts in een yseren lepe
oft panne gheroost / soo veel Hirs ghedaen / als d
lepel vanden viere ghenomen is / op dat den Hir
niet en verberne / dwelck int sout gheworpen zijnde,
ende onder een gheroert comt te bersten / waer w
dat rijst een wit gheswollen marck dat den gecon
fijten Anijs oft Carui soo ghelijck is van co
leur / dat de kinders tselfde siende voor confiture
daer mede bedroghen worden. Tselfde al heet i
een lijnen sacxken ghedaen ende gheleydt / iae opd
eerste partijen vanden buyck / doet vergaen d
crimpinghen ende pijnen vanden buyck / inde si
de / ende metten corsten ghesendt / verteirt de grou
humeuren van alle leden.

Broodt van Hirs ghemaeckt / doet min dan da
van eenich ander graen ghebacken is / maer ee
papken daer af ghemaeckt stopt den camerganck
ende doet water maecken. Dioscorides, Plin. end
Galen.

Turcks-koren; In Latijn ghenoemt Milium Indicum Plinianum, oft Mais Occidentalium ende
Frumentum Turcicum. In Hoochduytsch / Turckschen korn. In Franchois / Bled
Sarrasin. In Italiaensch / Fromento Indiano. In Spaensch / Mijo
Turquesco, ende is nae Cordus opinie / Triticum Bactria-
num Plinij. In Engelsch / Turkisch wheate.

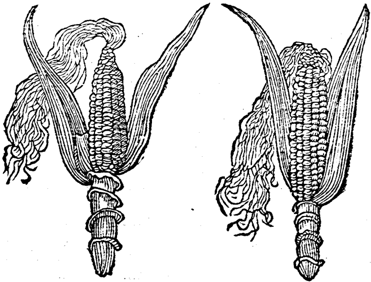
Dmeeste ende schoonste koren dat in Europen is groeyende / ende vanden Rijcke van Nero af i
Italien heeft ghebrocht gheweest / wordt vanden ghemeynen man ende oock vanden zeer gheleer
den Fuchsius Turcks-koren ghenoemt / dwelck nu ter tijdt meer wt ghenoechte dan om broodt dae
af te backen gesaeydt en̄ gheoeffent wordt. Welcken de zeer goeden Doctoor Matthiolus niet allee
ne op ander plaetsen / maer principalick hier sonder schult is berispende / van dat hy desen Hirs quae
lick soude ghecheeten hebben Koren / als tghene dat aldereerst ghebrocht werdt niet wt Turckijen
maer wt West Indien. Maer aenghesien dat Plinius tfatsoen / de lengde ende vruchtbaerheydt v
desen zeer fray beschrijft / binnen wiens tijden gheen mensche van Europen West Indien beken
noch ghesien en hadde / soo heeft Matthiolus onghelijck / te segghen / dat het aldereerst wt Indien i
ghebrocht gheweest / waerom dat de schippers die tselfde ghebrocht hadden wt groot Turcks Asien
dwelck aen Indien is palende / beter Turcks-koren ghenoemt hebben. Van wortel / bladers en̄ bloe
men is den Hirs gheheel ghelijck / hoe wel dat die meerder zijn / ende de halmen veel hoogher als v
seuen oft acht voeten hooghe / rietachtich / stijf / ende eenen vingher oft duym dicke ghecnoopt / end
vol marcks dat wit is ghelijck dat van Suycker-riet. Midden tusschen de knoopen ende bladere
spruyt eenen dicken maer corten ronden dodde becleedt met dunne vellekens / waer in ghesloten lig
ghen de graenen die soo groote zijn als erweten vast by een staende ende zeer net / in thien oft mee
rechte reken / van verwe somtijdts root / somtijdts geel / somtijdts wit ende altemets bruyn / welck
diuerscheydt de bloemen oock hebben / die den Hirs bloemen ghelijck zijn / de welcke int bouenste ghe
boghen hanghen / maer gheen koren voorts en brenghen / door een sonderlinghe ouerdaedt vand
natuere de welcke die schijnt voorts ghebrocht te hebben sonder saedt / niet om datse der vrucht eer
schadinwe soude maecken / maer om datse door de wonderbaerlickheydt den aensiender soude ver
heughen /

Turcks-koren.

heughen / dwelck in ander vruchten selden ghesien wordt. Tsaedt wordt inden April ende Mey alst drye dagen geweyckt heeft/ghelijck alle ander hardt graen/in natte bereghende aerde ghesteken/ende in diepe groeuen ghegrauen ende ghedeckt ghelijck als de Boonen ende Erweten ghesct worden. In Enghellandt wordet rijpe in Oogstmaendt ende Septembre. Maer aengaende het Mais van Peru/ de ghene die daer gheweest hebben / segghen/ dat het bycants tgheheel iaer ouer mach ghesaeydt ende ghemaeydt worden. Daer is dat binnen drye maenden/twee maenden oft ses weken rijpe wordt/ nae de natuere vander aerden ende locht. Des gelijcks ist oock inde Oost Indien vã Asien. Tbroot van desen Mais / is ghelijck dat van den Hirs/ swaer ende der maghen niet aenghenaem / want het is zeer drooghe ende eerdich/ende sonder voedtsel / iae ongheliick veel slechter dan onse Terwe/ welck broodt dien volcke van Phronea bereydt werdt/om dat sy souden spijse hebben ghelijck sy volck zijn. Om etter te doen comen soo knouwen sommighe dat metten tanden ende menghent met speecksel: theeft een smetse soetichеydt ende lijmicheydt/ door de welcke als de natuerlicke hitte verstopt is/eer ende lichtelicker etter is comende.

Root Turcks-koren ende geel.

Ander Indiaens groot aerdich Turcks-koren.

Dit groot Turcks-koren wordt in Nederlandt min ghevonden / nochtans heeft ouerlanck ghegroeyt te Brugghe in t'huys van Praet aen de Coninck brugghe ontrent t'Jaer M. D. lxvij. met halmen twee mans lengden hooghe / hebbende ghecroonde faselinghe van wortelen twee voeten bouen d'aerde lancks de voorseyden halmen. Sijn vruchte is langher ende grootter / geel van coleure: anderssins dit is d'ander heel ghelijck van ghewas ende bloemen. De wortele is onder d'aerde zeer hayrich ende veselachtich.

Ander Indiaens groot aerdich Turcks-koren.

Sorgh-saedt. In Latijn/ Sorgo, ende is de Melica vande Italianen/ van Matthiolus ende van Dodonæus. In Hoochduytsch/ Sorgsamen.

Sorgh-saedt is oock metter daedt ende met den naem Indiaensch Hirs/ den voorgaenden niet onghelijck/ ende is oock van daer ghebrocht gheweest/ maer hoe wel dat soo fray niet en is/ soo wordet nochtans in Italien veel meer ghevonden/ sonderlinghe ontrent de weghen ende boeren hutten tusschen Pauien ende Ferraren/ daer men dit graen in Septembre rijpe siet/ dwelck sy inden April ghesaeydt hebben. T'heeft oock ghelijck d'voorgaēde vier oft vijf rietachtighe halmen die vol marcks zijn van een mans hooghde/ maer wat dunner/ bruynder/ ende met knobbelachtighe knoopen/ de bladers zijn scherp ghelijck vanden voorgaenden/ maer op d'opperste vande halmē groeyen breede aren die meerder zijn dan die vanden Panick-koren/ de welcke voorts brenghen nae dat de gheel bloemen afghevallen zijn/ sanckworpich ende rootachtich ront saedt/ tweemael grootter dan kempsaedt oft Hirs-saedt/ dwelck in dobbel vellekens besloten light. D'aerme landt-lieden dien den arbeydt ende d'langhe wachten verdriet/ welck ander graen is eysschende/ saeyen Sorgh-saedt om broodt daer af te backen/ oft oock om duyuen ende hoenders te spijsen. Sy maecken oock cleerbessems vande rechtste ende stijfste ghedrooghde cleyne opperste arenkens in diversche plaetsen van Italien ende Vranckrijck om lakenen ende cleederen daer mede te keren.

Het heeft de selue cracht vanden Panick-koren/ ende wordt zeer ghebruyckt inde huysen ende keuckens vande aerme lieden van Ferraren.

Panick koren. In Griecks/ Elymos ende Melinos. In Latijn/ Panicum. In Hoochduytsch/ Phenich ende Heydelphenich. In Franchois/ Paniz oft Panick. In Italiaensch/ Panico. In Spaensch/ Panizo ende Panico, ende is Mel frugum van Diocles ende Anguillare. In Enghels/ Panick.

Panick-koren is een specie van Hirs/ maer dwordt Panick-koren gheheeten om sijn ronde ende knobbelachtighe aren bycants ghelijck druyuen/ de welcke spits ende row zijn wat nederwaerts gheboghen/

Panick-koren.

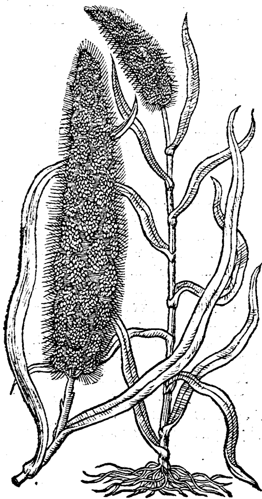
boghen/ van een palme oft onderhalf lanck/waer in dat wassen cleyne saden maer minder ende in grooter menichte dan die vanden Hirs / besloten in veel vellekens/ende is somtijdts wit/ somtijdts bruyn ende oock bleeck gheel. De bladers zijn oock die vandẽ Hirs gelijck/ spits/ groeyende op stijue rietachtighe halmen die veel knoopen hebben / ende die vijf oft ses voeten hooghe zijn. Tgroeyt in Vranckrijck ende Gascoignen / ende oock inde houen van Nederlandt/ maer alderbest in licht eñ sauelachtich landt/ ende in een warm ende droogh gheweste. Het en wordt hedensdaechs niet ghebruyckt / noch inder Apoteken/ noch oock om broodt te backen / want het is een zeer droogh/magher ende slecht voedtsel/ ende daerom wordet den voghelkens t'eten ghegheuẽ/ ghelijck Canarie saedt eñ wildt Panick-korẽ / welck wy terstondt sullen beschrijuen.

Cracht.

Panick-koren heeft de selfde cracht vandẽ Hirs/ maer het voedt min ende stopt. Dioscorides.

Van buyten ghebruyckt/ist verdrooghende ende vercoudende. Galenus.

Indiaens Panick-korẽ. Panicum aliud Indicum. Panicula villosa.

Wildt Panick-koren. Panicum Herbariorum Syluestre.

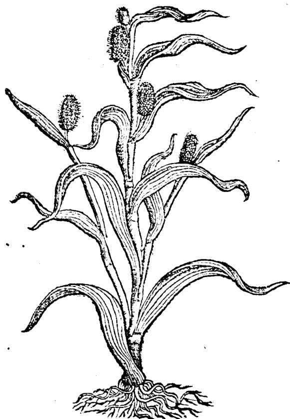
Indiaensch Panick-koren.

Dit Panick-koren welck luttel ghevonden wordt/ werdt int voorleden iaer wt Indien ghebrocht van eenen Chirurgien tot Bristou in Enghellandt/ ende is diuersch vanden ghemeynen/ met een gheboghen are/ maer dunner ende langher dan de meeste fluweelbloemen / van eenen voet lanck/ ende rouwer.

Wildt Panick-koren.

Ons Panick-koren dwelck Wildt Panick-koren gheheeten wordt / verschilt vanden voorgaenden / ende pleeght zeer vele te wassen van selfs in steenachtighe plaetsen ende op de breede plaetsen van Italien ende Narbonne/ ende oock vande steden/ dwelcke niet alleene verscheyden is van oeffeninghe/maer oock van besonder are die oock niet en is spits ende rondt / maer veel minder / ende staende bouen aen het opperste vanden stele ouer ander sijden by behoorte / ghelijck die vã Persick-cruydt oft Potamogeton. Tfatsoen vande reste is den Panick-koren zeer ghelijck/als van halmen/ bladers/stelen/ wortel ende knoopen/ alle dese en zijn dien niet ongheliјck/hoe wel datse veel minder zijn / waerom dat ghemeynlick vande Herbaristen Panick-koren gheheeten wordt / dwelck hedensdaeghs niet en wordt ghebruyckt/Dwordt als ander miswassen van graen/ ende grasachtighe cruyden den voghelen ghegheuen / maer gheensins in spijse ghebruyckt / waerom oock dat den Panick-koren ghelijcker is dan den Hemels-dau-gras.

Blaeu Indiaens Panick-koren. Panicum cæruleum Indicum, ende is moghelick Indum Dioscoridis.

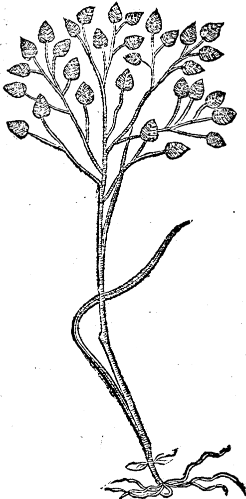
Wat den Hemel / de locht ende aerde vermach int voortsbrenghen ende voeden vande cruyden / mach claerlick dit cruydt meer dan eenich ander bewijsen / waeraf wy tsaedt tot eenen schenck ontfanghen hebbende vanden zeer beleefden eñ grooten lief hebber der cruydẽ Ioannes Brancio van Mechelen die dat versch wt Indien ontfanghen hadde / binnen Montpellier inde houen ghesaeydt hebbende inde Maerte/halmen gheschoten heeft voor de maendt van Oogst/ rietachtich den Suycker-riet ghelijck eens mans lengde hooge/meer dan eenen vingher dicke ende vol bleeck voos marck / recht / gheknoopt/ die zeer nae de wortel (de welcke sy cleynder heeft te rekenen nae sijns selfs grootte/ ende bycants nae de grootte van d'eerste Panick-koren) een schoone eñ fraye blaewe oft peersche verwe hebben/ ende bouen op de halmen heeft oock ronde lanckworpige aren die int opperste wat bot zijn / ghelijck Mais van Indien/oft Turcks-korẽ waer af de bloemen licht blaeu zijn / ende dichte ende net beset/met lanckworpich/rondt ende blaeu graen/ eenichsins ghelijckende de Naeckte-hauer/maer minder ende ouervloedigher. De bladers zijn rietachtich/ inder welcker lengde midden door loopt een strepe oft ribbeken / ende breede-halm-knoppekens wel totten haluen toe hen seluen omvanghende: de smaecke is dien vanden Hirs gelijck/ maer het en wordt niet gebruyckt/midts dat het onder ander zeer seldene planten luttel gevonden wordt.

Spaensch

Spaensch oft Canarien saedt. In Griecks ende Latijn / Phalaris. Het heet oock in Hoochduytsch/ Spaensch saedt en̄ Canarie saedt. In Italiaensch/ Falari. In Engels/ Gralle korne or Petic Panick.

Cleyn bemdt Phalaris / ende nae de meyninghe van Tragus Ægylops Plinij: Int Vlaemsch/ Beuernelle.i. Tremula.

Dit saedt en wordt niet alleene ghebrocht in Nederlandt ende Enghellandt wten eylanden van Canarie oft wt Spaignē/ maer oock wten lande vā Narbonne / waer dat oprecht Phalaris groeyt opden wegh nae Maguelone by het koren aende brugghe / dwelck inde voorseyde landen zeer veel te coope ghebrocht wordt / om te voeden ende onderhouden die excellente ende zeer wel singhende Canarie voghelkens / ende is wat meerder dan vanden Sesamum ende vanden seluen coleure / maer wat platter / ende minder dan lijnsaedt / dwelck groeyt op ghearde halmen ende cafachtighe effen schubben. De halmen zijn eenen cubitus hooghe/ gheknoopt/ maer de wortels ende bladers zijn dien van Gerste ghelijck/ oft eer der Spelten van fatsoene ghelijck. Men etet ende sommighe backender broodt af/ dwelck sy eten teghen de graveele ende verstoptheydt vande blase.

Cleyn bemdt Phalaris.

Soo grooten onderscheydt als is tusschen dminste Bemdtgras ende d'Lidtgras / soo grooten isser oock tusschen dit en̄ den Phalaris/ dwelcke niet en wasset int koren / maer inde bemden en̄ weyen van Duydtschlandt / Vranckrijck ende Enghellandt / hebbende dunne ende bruyne rootachtighe stelen van onderhalue palme ende somtijdts van eenen voet hooghe/ draghende int opperste in sijdtachtighe veselinghen wtghespreydt zeer veel blinckende swartachtighe schubbekens / waer in tsaedt voorts comt dat twee mael minder is dan tvoorgaende Canarie saedt. Voorts heuet de bladers en̄ wortel van d'alder cleynste Gras oft Ischæmon.

Cracht.

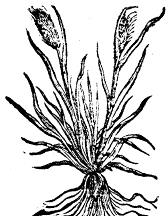
Tsap vanden ghestooten Phalaris met water oft wijn wtghedouwet/ is zeer goedt ghedroncken teghen de pijne vande blase. Insghelijcks tsaedt ghestooten ende eenen lepel vol ingedroncken/ heeft de selue cracht. Dioscorides. al oft in hem hadde eenighe subtijle substantie ende warmte. Galenus.

Lachryma Iobi, seu Christi, Lithospermum maius, Lithospermum & Diospyros Plinij.

Dit Cruydt pleghen de Monicken van Prouencen eñ Narbonne in haerlieder houen zeer te oeffenen/ eer dat de cloosters door de inlandtsche orloghen gedestrueert waeren/ om sijn steenachtich saedt wille/ van d'welcke sy pater nosters maeckten. Oock soo ist een ghemeyne remedie teghen den steen inde lendenen ende graveele inde blase/ alst gestootẽ eñ gesoden is. Tsaedt is rōdt/ aen d'een sijde rondtachtich opghescherpt/ eñ aen d'ander sijde platachtich/ den Pimpernoten niet onghelijck/ soo groot als een Rijs koren/ wit/ blinckende/ glat ende van coleur ghelijck den grooten Lithospermum oft Perle cruydt saedt van Dioscorides, maer steenhardt/ ende veel tayer dan van Perle cruydt/ sonderlinghe dat wt Candien/ Surien ende Rhodes ghebrocht ende van selfs ghewassen was. Het marck binnen is luttel/ ende heeft eenen ghemaeckten smaecke. De bladers zijn dien van onsen Rijs/ Hirs/ oft cleynen Riet ghelijck/ een palme oft onderhalf lanck/ ende eenen vingher breedt/ ouer eynde staende. Vast aende wortel spruyten halmachtighe steelkens/ die ghecnoopt/ rondt ende een cubitus hooghe zijn/ ende wt yeghelicke holheydt comen voorts Hirsachtige arenkens/ inde welcke dat tsaedt light soo groot als een Cicere/ ende steenhardt/ ghelijck oock Plinius is beschrijuende. Wiens woorden indien yemandt scherper ouerleyde/ ende ghelekе met beyde de Perle cruyden/ hy soude lichtelick mercken dat hy die beyde beschreuen heeft/ maer ghetrocken onder een beschrijuinghe. D'eerste Diospyron, dat is te segghen Jupiters Terwe/ segt hy te hebben bladers die vanden Terwe oft Riet ghelijck/ vijf duymen lanck/ tweemael so groot als de Ruyte bladers/ met cleyne tacskẽs/ so dicke als een biese. Welcke descriptie van beyden onder een gemengt is/ maer daer nae voeght hy noch by/ ende heeft steenkens soo groot als Ciceren/ steenhardt/ wit ende rondt ghelijck Perlen/ holleckens hebbende daer de steelkens vast in staen/ welcke laetste woorden in alder manieren accorderen met de Lachryma Iobi, ende niet metten Perle cruydt van Dioscorides. Dat hijt heeft ghesien op diuersche plaetsen buyten Roome/ en is voorwaer soo grooten wonder niet/ waert dat hy ghekent hadde het Milium Solis, ende daerom segt hy/ by sijn propoost niet blijuẽde/ dat hy dit cruydt heeft wtghesteken zijnde/ sien wassen in Italien/ te weten inde houen. Tbeste groeyt in Candiẽ/ te weten in sijn natuerlick landt/ iae soo wtermaten schoone/ dat het staet ghelijck blinckẽde Perlen/ eñ voorts alle d'andere woorden die daer staen en accorderen gheensins metten leelicken Lithospermum, maer met Lachryma Iobi die veel lustigher ende lieflicker is om sien/ inde welcke (als de selfde oock segt) tsaedt ligt/ dat onder puttekens heeft/ de welcke tghemeyne gheensins en heeft.

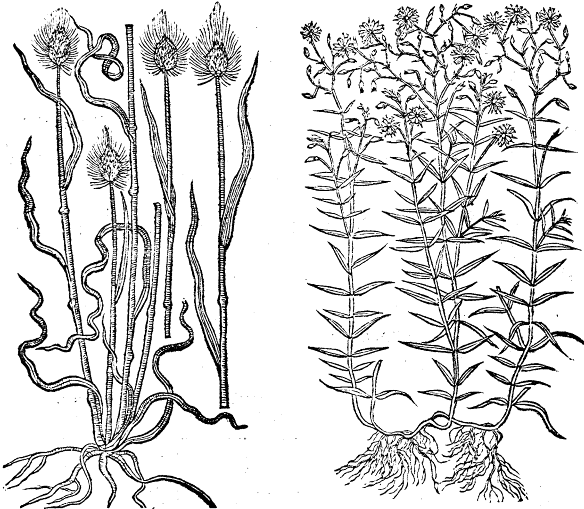
Vossensteert. Cauda vulpis Monspelliensium, Alopecuros Theophrast.

Tcruydt dat Theophrastus segt den Vossensteertẽ gelijc te wesen ende alsoo te heeten/ is soo wel by tghelijcken vande voorgaende/ als by de descriptie vande Philosophe zeer wel bekent/ eñ wordt vele ghevonden aendẽ zeecant ontrẽt Maguelone, Aigues mortes eñ Montpelliers. Tgeheel cruydt is eenen voet hooghe/ graenachtich met halmen/ bladers ende knoopen diẽ vande Terwe ghelijck/ ende zeer cleyne wortels/ maer tschoonste is tghene dat wten bleeck gheelen siet/ sacht ende wolachtich/ ende met subtijle ende langhe hayrkens aerdich ghelijck eenen Vossesteert ghefatsonneert/ alsoo oock tselfde daer vanden ghemeynen man gheheeten wordt/ waer af dat het sijnen naem/ als Theophrastus segt/ ghecreghen heeft/ met eenen korenachtighen smetsen smaecke. Plinius niet zeer neerstich gae slaende/ schijnt voor Alopecuros ghenomen te hebben Stelephouron (d'welcke de Nederlanders voor Peerdts bloemen houden) ghelijck claerlick blijckt by sijn descriptie. Want dat sommighe genomen hebben voor Weghebree/ ende andere voor Ortigis, daerom en moetet niet terstondt voor Weghebree ghehouden worden/ ghelijck wy vermaent hebben inde Stœbe, daer toe door diuersche exemplen ghebrocht zijnde/ want de namen die tghemeyn volck gheeft/ zijn onseker/ ten zy datse by sekerder coniecturen beuesticht worden.

Alope-

Alopecuros altera.

Holostium Ruellij.

Dit wordt van Ruellius, vãde Herbaristen/ eñ van die vã Parijs Holostiũ genoẽt/ oft Olosteon van Ægineta. Qualick wordet vã Fuchsius voor eẽ soorte vã Gras gestelt/ eñ is Gramẽ Leucanthemũ van Dodonęus. Italianẽ heetẽ dat Chamęcissos Oribasij, Tragus Oogẽtroost gras: eñ tẽ laetsten so ist tweede Gramẽ Floridũ van Matthiolus, mogelijck oock het Holostium vã Lacuna. In Enghels/ Stitch wurt.

Ontrent Moerkercke anderhalf mijle van Brugghe wordt altemets int veldt ghevonden een ander soorte van Vossesteerte Cruydt van Theophrastus, welck is cleynder ende corter van aren/ ende niet zoo wolachtich als d'ander: zijn halmen zijn nochtans veel langher / meer dan twee cubitus hooghe/ met gras-blaederkens ende veselachtighe wortelen.

Holostium Ruellij.

Holostium moet wesen een gheheel teer ende grasachtich cruydeken. Twee grasachtige planten zijnder/ van de welcke d'eene t'onrechte vande ghelcerde voor Holostium ghestelt wordt/ ende d'ander moghelick niet quaélick van ons. Dit cruydt groeyt in zeer veel plaetsen van Vranckerijck/ Nederlandt ende Enghellandt op ongheboude plaetsen ende aende canten vande weghen / hebbende cleyne/ teere steelkens die lancks der aerden ligghen / de welcke aende knoopen hebben twee bladers/ die corter ende scherper zijn dan die vandẽ Gras: de bloemen zijn melckachtich van verwe/ eñ minder dan die van wit velt Aiuyn oft van hoender bete / nae de welcke dat knopkens volghen gheijck die van Lijnsaedt oft Guychelheyl. De wortel is veselachtich/ witachtich ende gheknoopt/ zeer lanck inder aerden loopende/ maer veel subtijlder dan die van Gras / de welcke nochtans hedensdaeghs zeer veel Apotekers in Enghellandt misbruycken door onwetenschap in stede vã Gras. Dit cruydt hebben de meesters van Parijs ouer lanck ghehouden voor Holostium.

Dioscorides schrijft dat Holostium een cruydt is van een palme groot / lancks der aerden cruypende/ van bladers ende steelkens den Coronopus oft den gras zeer nae ghelijck / tsaemen treckende

van

van smaecke/met een witte wortel/die zeer dunne is ghelijck hayrkens / vier vinghers lanck. Het groeyt op aerdtachtighe heuels. Men ghebruyckt teghen ghebroken saecken / want het brengt de stucken vleesch tsamen alst daer mede ghesoden wordt.

Diuerscheydt van Holostium Ruellij.

Dit selfde cruydeken met sijn bladers / ghesterrede bloeme ende knopkens hebbe ick dit iaer sien wassen op de canten van savelachtich landt ontrent Antwerpen/ maer de bladers warē veel minder/ ende bloeyde oock inden Herst.

De diuerscheydt vanden Montpelliersch ē Holostium, staet onder de soorten vande Weghebreen.

Ander Holostium.

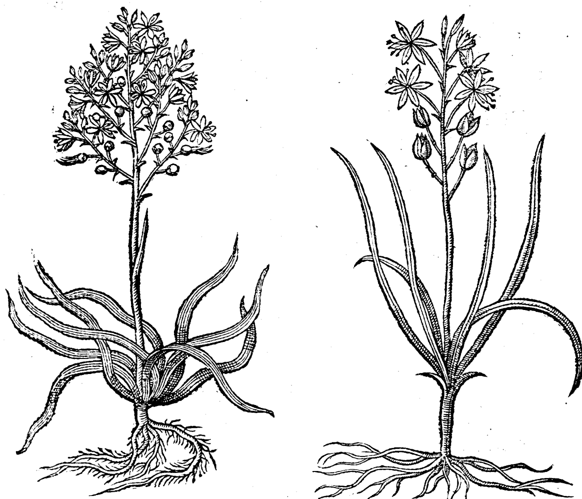
Maer desen onsen Holostium heeft veel corter ende oock meer grasachtighe bladers eñ steelkens die nauwe een palme lanck en zijn / ghekerft ghelijck die vanden Coronopus, die aenden oppersten rant doncker groen zijn zeer eelkens als hayrkens / wtghespreydt. De wortel is van zeer subtijle ghecrolde veselinghen ende veel hayrkens/ den rechten vrouwen hayr ghelijck / drye oft vier vinghers lanck/graenachtich oft aertverwich. Wy hebbent ghesien in Narbonne tot Veganium/ende by Lions ende oock in Elsaten/ op ongheboude/ steenachtige eñ dorre heuuels. De smaecke is drooghende ende tsamen treckende / nochtans lieflick ghenoech / ende met eenighe taeyheydt. Hierom sal dit cruydt veel sekerder moghen voor den rechtē Holostium ghehouden worden/ dan tghene dat men Serpentine heet / welck Matthiolus voor Holostium houdt/ waer af de wortel niet en is soo subtijl als hayr / ghelijck Dioscorides die hebben wil/ghemerct datse houtachtich ende bruyn is/ ende bevonden wordt bycants soo dick als eenē cleynen vingher. Voorts is de reste als van bollekens ende saedt den Weghebree ghelijc / niet saecht oft teer/maer harter ende stijuer/ dan den Holostium ghegheuen is. De bladers zijn biesachtich / smal/ ende vele/lancks der aerden ligghende.

Holostium alterum, Filix saxea Tragi.

Phalan-

Phalangium ramosum.

Phalangium non ramosum. Falangio in Italiaens. Liliago Cordi.

Niet sonder schade van onse kennisse/ende verdriet van ons vercrijghen/sijn inde beschrijuinghe van Dioscorides ende Plinius achterghelaten de bladers vanden Phalangium. Waer in dat wy nochtans langhe ende vele ghearbeydt hebben om yet te moghen crijghen dat daer op zeer wel soude moghen accorderen. Int hanghen vanden oeuels aende Rhone tot Lions/niet verre van d'niew casteel vande Lucernsche poorte/ende oock opde oeuels aende riuiere de Pau/ ende in Piemont ontrent Turin/groeyt een cruydt met breedtachtighe bladers van Gras die bleeck zijn/ onder rontomme een stele van een cubitus oft onderhalf hooghe/voorts comende wt eenen oorspronck ende achterwaerts ouer hanghende/met een cleyne/ faselachtighe wortel/ maer bouen aende stele cleyn tacxkens wtworpende/aende welcke dat comen op cleyn steelkens witte bloemen van een ghedeylt/ maer met meer sneden dan die vande Lelie/ den Affodele bloemen ghelijck. Tsaedt is hoeckachtich ende in bollekens besloten die vanden Lijnsaedt oft Affodillen ghelijck/ maer veel minder. Dwordt ghevonden ende gheoeffent in veel houen van Enghellandt ende Nederlandt/ende Phalangium gheheeten/ voorwaer onghelijck beter dan Moly van Dioscorides oft Plinius, als sommeghe ongheleerde hebben willen segghen/want ten heeft gheen clister/ noch oock gheen swarte wortel/ sonder meer van alle ander saecken te vermanen.

Phalangium non ramosum.

Noch wordt inde houen van Nederlandt/ Italien ende Enghellandt een ander Phalangium/ wt ghenoechte gheoeffent/ in alder manieren den voorgaende ghelijck/ wtghenomen d'opperste stele die een voet lanck is/ om de welcke dat sonder tacxkens op steelkens groeyen melckachtighe witte ghesterrede bloemen/ende tsaedt den voorgaende ghelijck/ maer meerder in bollekens.

Beschrijuinghe van Phalangia/

Phalangium van Craut van Salon. Asphodelus minor Clusij.

Doen wy van Montpelliers spelen ende herbariseren ginghen nae Marseille in Prouencen onder ons clercken / door de gruysachtighe ende dorre pleynen ghenaemt Craut van Salon / als ghelijck wesende van natueren den Eylanden Creta oft Candie / soo vonden wy daer in grooter menichte een ander soorte desen anderen niet onghelijck / verschillende alleene inde grootte / als nauwe eenen voet hooghe zijnde / ende minder van bladers / maer dicker eñ veel stijuer / den Gariophilaet zeer nae comende. In Junio gaft sijn bloemen / ende tsaedt in Augusto den anderen ghelijck / maer minder.

Ten sy dat vande coude bewaert wordt / soo steruet door de vorst inde Nederlandẽ / want het en kan gheẽ coude verdraghen.

Cracht.

De bladers / tsaedt / de bloeme met wijn inghenomen / zijn goede remedie teghen tsteken vande Scorpioenen ende fenijnighe Spinnen / ende (midts dat als Galenus segt van subtijler substantie ende droogehende cracht is) soo verdrijuense de crimpinghe ende pijne des buycks. Dioscorides.

Phalangium H. Tragi.

Maer Phalangium van den scherpsinnigen Hieronymus Bock gheen bloeme en heeft van Lelien / maer eer een wolachtighe bloeme van biesen / den welcken dat oock van bladers / van stele eenen voet hooghe / eñ van fatsoene gheheel nae comt / waerom dat wijt daer onder sullen stellen.

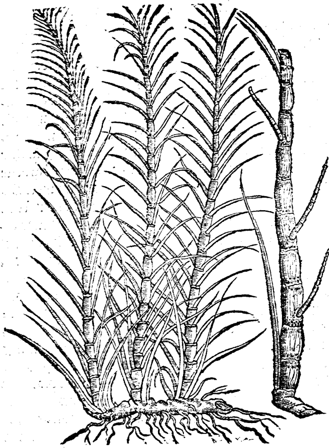
Maer het Phalangium by Matthiolus gheschildert als meer andere / en is noch van ons beschreuen noch oock van veel gheleerde mannen erghens oyt ghesien gheweest / moghelijck noch van Matthiolus selue / die al oft hy stom waere / den conterfeyter laet ghewordẽ met sijne figuere in stede van wtlegginge: Die nochtans hier ende elders veel claps heeft / om te veraccorderen veel ouerlanck ghesleten plaetsen oft wtlegginghen wt de welgheleerde Ruellius ende Plinius.

Tafelken vande Rieten.

- **Rieten**
  - Indiaens suycker Riet
    - Suycker.
    - Maniere van Suycker te suyueren.
    - Suycker.
      - Wit Candys
      - Blaeu Venets Cãdys
    - Honich van Indiaens oft Suycker Riet / ende Indiaens Hout van Ægineta.
    - Honich van Bien.
    - Olyfhonich.
    - Manna / Daw / oft Drosomeli / oft Aeromeli ende honichsuycker.
    - Manna vande
      - Israeliten.
      - Brianson.
      - Calabren.
  - Deck-Riet.
  - Spaensch-Riet.
  - Fistula oft Syringa ende Scriptoria.
  - Nastos, oft Farcta, Toxica van Theophrastus.
  - Aulitis, oft tibicinaria femina.
  - Welrieckende Calmus Libani.
  - Cannacorus, Indiaens Riet / vande nieuwe Herbaristen.

Indiaens

Indiaens Suycker-Riet. Harundo Saccharina Indica.

Den Rieten en behoort niet alleene toe terstondt hier te volghen / om de ghelijckenisse die sy hebben metten Hirs oft Panick-koren / maer oock om haerlieder natuere ende ghebruyck / ghemerckt dat vande wortels / ghestooten / ghedrooght ende tot meel ghemalen zijnde / oock hedensdaeghs van sommighe natië gheen quaet broodt ghebacken wordt. Jae dat meer is / sy hebben eenen grasachtighen smaecke / eñ oock de wortel vandẽ Hierlandtschen Riet. Ende die van de welcke het Suycker comt ende de leckernije soo wel vande keucken / als vande Apotekerije / en weet ick niet oft profitelicker is oft den Hirsen gelijcker / waerom dat ick hier tselfde terstondt hebbe willen laten volghen: Wãt dit Suycker-Riet schijnt te wesen als een middel tusschen de Hirsen ende Rieten / hedensdaeghs zeer bekent / ende in Europẽ tot diuersche plaetsen aende Middellandtsche zee ende zee Oceane groeyende / als inde houen van Spaignen / Portugal / ende zeer lustighe plaetsen van een stedeken gheheeten Hyeres in Prouencen niet verre maer recht teghen ouer de eylanden Stœchades, waer dat wy tselfde ende oock eldersins hebben gesien groeyen / iae oock in Nederlandt. De Rieten groeyen seuen oft acht voeten hooghe / meer dan eenen duyme dicke / met dichte knoopen ende een zeer soet voosachtich ende sapachtich wit marck ghevolt. De bladers zijn twee cubitus lãck / nochtans smalder dan die van t'Spaensch Rietcrow / inde lengde gestrept / ende zeer vele / met veel ouervloedige scheuten van coleur den anderen Rieten ghelijck / die smalder zijn dan de ghene daer in men siet ouer al byde voorcoopers de suycker brooden ghewonden / ende een arenachtighe bloeme wijt wtghespreydt / ende eenichsins die vanden Sorgh-saedt ghelijck. De wortel is ghenoech ghelijck die vanden Riet / maer soeter / sapachtigher ende niet soo houtachtich / waer wt dat spruyten schieten / die nut zijn om in d'aerde te steken als sy afghesneden zijn. De tackskens oft spruyten beneden vande wortel ghesneden worden weder in d'aerde ghesteken / ende groeyen metten eersten zeer wel in Vranckrijck ende Nederlandt / maer door de groote coude so steruen se / want sy begheeren eenẽ vochten grondt ende een warme locht. Dit Riet gheeft een vochticheydt / roter maten nut ende profijtelick in spijse ende dranck / voor ghesonde eñ siecke / eñ voor alle menschen van wat ouderdom oft conditie / oft in wat landt dat sy zijn / meer dan suyuer honich oft eenighe leckere spijsen. Nochtans en is het Indiaens nu ter tijdt tbeste niet / hoe wel dat aldereerst wt Indien ouer dese sijde in Asien / Rhodes / Cipres / ende veel meer ander plaetsen is ouergesonden gheweest. Want hedensdaegs gaet het Canarie ende Madere suycker alle ander in soeticheydt ende witheydt verre te bouen / hoe wel nochtans datter wt Indien / Alexandrien ende ander coopsteden van Afriken tot Genua / Marseillen eñ Venegen ghebrocht wordt dat ghereffineert is / ende van marmerachtighe witheydt t'Canarie suycker beschamen soude / maer aengaende de lieflickheydt ende soeticheydt soo en ist daer by niet te ghelijckẽ. Want als door de scherpe looghe van calck ghemaeckt de vuyle ende swarte syrop daer wt ghedreuẽ wordt ende ghesuyuert / soo verlieset de lieflickste soeticheydt / ende crijght eenen vreemden scherpen eñ onlieffelicken smaeck / waer af dat de cholerique humeuren groeyen ende tbloedt verbrandt wordt / eñ thooft beswaert. Dwelck een yeghelick mach weten midts het eten ende ghebruycken vanden bruynen Thomas suycker / alsoo gheheeten nae d'eylandt / dwelck byeans onder de linie is ghelegen. Want ist dat ghy tot Antwerpen ende Londen in Engellandt daer sommighe constenaers dit plegen te refineren / proeft dat bruyn ende ongheßuyuert suycker / ghy sullet veel soeter eñ lieflicker vinden dan tgerefineerdt / dat de looghen ghesmaeckt heeft ende hersoden is. Ende om dat sy den Apteckers verholent houden de maniere van tselue te refineren / soo heb ick hier willen dese maniere te kennen gheuẽ. Sy worpen in eenen ketel oft panne Thomas-suycker oft ander / om te smilten / soo veel als sy willen /

doen daer by stercke looghe wt enckel ongheblusscht calck ghemaeckt / soo veel als ghenoech is/om te sieden ende te schuymen. Voorts doen sy daer in allengskens wit van eyeren met bessemkens tot schuym ghesslaghen/wederom af schuymende ende ander wit van eyeren in doende/tot dat sy eenen eemer oft daer ontrent / nae dat het suycker onreyn is/vande vuylste vetticheydt af hebben ghedaen/ ende de syrope wel suyuer ghewoorden is. Daer nae wordt het suycker wt de panne in de groote formen ghedraghen/de welcke onder een gat hebben/dat mē wel dicht moet toestoppen / naedemael dat sy suyuer ghewasschen zijn. Dit altsaemen dus ten iersten ghedaen ende het suycker daer in ghedragen wesende/ laeten sy dit aldus staen tot dat het herdt genoech geworden is van onder eñ van bouē. Als het suycker nu herdt ghenoech is van beneden in de forme /om dat te proeuen / soo neemt eenen yseren oft houten priem/ende steeckt dien in het gat van de forme tot dat dien ontrent eenen vingher lanck daer in is:treckt dan den priem wt/ ende set de formen op potten / welcke potten nae de grootte der formen oock groot moeten wesen:ende laet dit alsoo staen eenen oft twee nachten: dan moet ghy wederom besien oft sy niet ghestopt en zijn van beneden/ ende moet onderscheyden ende alleen setten de ghestopte van de onghestopte/ in elcke forme wederom met den priem stekende ende proeuende/alsoo voorseydt is. Als die nu een wijle tijdts ghestaen hebben/ende wel gheloopen/dan ydelt de pottē/ ende stelt de formen gheschickelick by malcanderen: voorts maeckt potaerde ghereedt/ weyckt die in water/ende roertse met eenen langhen stock/ tot datse heel dick/ papachtich ende cleyn is sonder eenighe clonteren:daer nae ghiet de pappe hier op met eenen grooten yseren oft houten lepel (maer ghy moet het suycker soo tselue in de forme is/ iersmael bouen wel ghelijck maecken / eer ghy de potaerde daer op ghiet / welck ghy cont doen met een crom mes) ende laet de voorseyde pappe alsoo drooghen eenen nacht oft twee / tot datse wat windt-drooghe is. Maeckt daer nae wederom andere potaerde gereedt: niet so papachtich als de voorgaende/maer dunner: nochtans niet te zeer dunne / op dat die int suycker niet en loope. Eer ghy dese potaerde daer op ghiet/soo neemt eenen stock die voor plat is/eñ stopt daer mede alle de gaten oft spleten die in de oude potaerde mochten wesen : daer nae ghiet de dunne potaerde daer op: laet dit alsoo staen/ tot dat de aerde heel drooghe is: neemt die dan af / ende laet t'suycker in de forme sonder potaerde noch eenen dach oft twee staen / dat het suycker bouen wa drooghe zije:neemt daer nae de forme van de potten/ ende keertse om/ende stoot het suycker wt : als wt ghevallen is/soo slaet het bruynste af/ende legt dat besonder/ende het wit oock. Als ghy nu wil refineren/soo neemt dat wit ende werpet in eenen ketel/ ghiet te voren van den claersten watere dae in/dat eenen nacht op ongheblusscht calck ghestaen heeft: doet in dit calckwater alst inde pāne is om te refineren een deel eyers/ende clopt die wel met bessemen/ende werpt het suycker daer in/laetet alsoo met der haest oploopen met goedt vier:ende alst opghecomen is / treckt het vier wt/ ende laetet alsoo lancksaem opsieden tot dat den schuym gheheel stijf zije:als dan sult-dy dat schuymen : ende alst al gheschuymt is/ende v dunckt dat het alreedt claer ghenoech is/ende gheel gheworden/soo ghietmen dat/al eer de looghe inghesoden is/door een schoon vullen laecken / om de aerde ende het stroo wt te laeten. Dan wordt het wederom ghesoden/tot dat de looghe heel inghesoden is. Maer in-dien het ghebeurde (alsoo ghemeynlick gheschiedt) dat het suycker teghen des constenaers danck ouer soude zieden:soo en ghieten sy daer gheen water in:want alsoo (nae haerlieder maniere van spreken) soude wederom onghesoden worden: maer worpen daer terstondt in een luttel boters/ende daer mede sincket van stonden aen wederom nederwaerts.

Alst nu stijf ghenoech ghesoden is/ soo doen sy dat suycker in coelpannen eñ laetent daer in staen, tot dat het bouen een corste oft greyn crijght: ende indien het gheen greyn en wilt aennemē/so neem wat witten suycker ende schrabt dien daer op: welck terstondt een corste sal maeckē. Achter dat het een weynich ghegreynt ende ghestijft is van binnen/soo scheppet wt de coelpanne in de cleyne formen/ei laet tsuycker daer in oock een wijlken tijdts staen. Wanneer v dan dunckt dat het wat stijf wordt / so neemt een lanck houten mes / clopt ende onderruert het suycker vanden grondt op wel in de formen maer niet te zeer/anders wordet te vet: Als tsuycker aldus gheroert is/soot laet het wederom staen ei stijf worden/ontrent eenen dach oft nacht lanck: dan set die formen oock op potten ghelijck als bouen ghesendt is van den grooten: steect die oock van beneden met een cleyn priemken:voorts doet alle dinghen soo bouen verclaert is. Maer de potaerde moet door een trisoor-becken vol gaters doorghedaen zijn: Als nu dit suycker wel wtgheloopen ende schoon wit is/ soo settet in de stouen wel heet gestooct, ende laetet alsoo daer in staen twee oft drye daghen:achter dat het alsoo gestaē heeft een wijle tijdts, keert het om/ende settet op het hooft oft spitsen/ een weynich lenende oft stuenende aen malcanderen. Achter dat dit aldus oock een oft twee daghen ghestaen heeft / soo keert het weder om / ende settet op de platte. Dit moet ghy so dickwils doē tot dat het suycker wel hert eñ drooge gestooft is: maer en lae de stoue gheēs-sins coudt wordē. Als het wel herdt is/neēt tsuycker dā wt de stoue/eñ schrabt de cant wel gelijck/eñ maeckt dē bodem onder wel reyn / bindt dā het suycker met papieren alsoo dat behoort

Candy:

Candijs suycker.

Wy willen hier oock wt beleeftheydt leeren den ghenen diet begheerẽ/ de maniere hoe dat de Venetianen tsuycker Candijs maecken. Sy nemen xx. oft xxx. ponden vanden fijnsten Suycker/ eñ gieten daer op weynich fonteyn waters/ om te doen smilten/ eñ om dat het in veel waters niet lange sieden en soude (want tsoude geel worden) maer midts datter luttel waters in is/ soo ist terstondt verandert in een dicke syrope. Dan gieten sijt inde Candijs pottẽ/ waer in sy ierst stockskens van riet oft ander wit licht hout op de rije d'een bouen d'ander/ ontrent twee vingheren wijdt van malcanderen ghelegt hebben/ doende de forme vol vanden heeten suycker/ ende stellen dat alsoo heet inde stouen wel warm ghemaeckt op barders/ daer sijt soo laeten staen veerthien daghen oft drye weken lanck/ eñ dan de potten ontdeckt hebbende soo ghieten sy af den syrop die noch niet ghestijft en is/ de welcke afghegoten zijnde/ stellen sy die potten weder op eenighe warme plaetse/ oft in een heete stoue/ ende binnen twee oft drye daghen daer nae brekense de potten af/ ende vinden haerlieder claer ende cristalin Candijs suycker aende stockskens vast hanghende/ dwelck zeer hardt is/ ende soude metten viere eer verbernen dan smilten/ ten waere datter water by ghedaen waere.

Blaeu Candijs.

Blaeu Candijs des ghelijcks doorschijnich zeer schoon/ ende oock niet min profijtelick/ alleene doẽ wy daer woonden den Venetianen bekent/ wordt aldus gemaeckt. Neemt voor een exempel/ ses ponden vanden fijnsten Suycker/ laet dat smilten ende sieden met soo luttel waters als moghelijck is/ tot dat soo dicke is datmen plat suycker daer af soude moghen ghieten. Dan doet daer by xiiij. oncẽ sap van Violetten varsch ghemaeckt met claer water ende ghestooten Violetten stijf wtgeperst/ oft lieuer ghedistilleert Violet-water (op dat de crachten oft coleur niet benomen en werden) om tselue wederom te brengen tot de dickte vande syrop vandẽ voorgaenden witten Candijs. De candijs pot met stecken ghereedt ghemaeckt zijnde/ soo wordet suycker daer in ghegoten/ ende als voren gestelt in stoue/ soo hebt ghy bereydt een zeer schoon blaeu Candijs suycker. Maer alst blaeu sap vande Violettẽ ghemengt wordt metten ghesoden suycker als voorseydt is/ ist datmen eenighe druppen Limoen sap daer by doet/ tsal veel claerder ende levendigher zijn van verwe.

Ten laetsten om noch profijtelicker/ ende beter rieckende te maecken/ soo hebben wy daer by laeten doen een half loot zeer witten Ireos in een doecksken ghewonden/ de welcke pleeght de liefllickheydt ende reucke vande Violette te vermeerderen/ ende verwecken/ ende alsoo zeer goedt eñ nut te wesen voor de ghene die den hoest hebben. In sulcker voeghen behoordt dit de nette Apoteker te bereyden/ ende niet altijdts hooren al oft hy een aerm dienaer waere/ nae den Seraphicus van Vercelle/ de welcke ghebiedt dat men de pot soude grauen ende bedecken met mest/ om te moghen al fermenterende ende putrificerende de soete reucken ende dompen gheheel indrincken/ ende nae hem trecken de mistighe gheesten.

Veel fraye confituren/ suycker koecken ende leckernijen worden oock ghemaeckt/ becleedt/ ende gebacken van Suycker/ die wy hier achterlaeten om der lanckheydt wille/ de welcke wy schouwen/ verre van huys ist dat wy hier souden by brenghen de ghemeyne ende langhe twisten wt Ruellius, Manardus, Fuchsius eñ meer ander/ als Matthiolus doet. Want waer toe vragen sy so wijt eñ breedt/ oft tSuycker den ouders heeft bekent gheweest? Voorwaer iae/ niet alleen Dioscorides eñ Galenus, maer oock Theophrastus die noch ouder is dan sy/ ende Galenus meester inde Philosophie. Want Theophrastus segt dat honich wten Indiaenschen Rieten genomen wordt/ tselfde segt oock bycants Aristoteles, dat sy voorts rasen ende vraghen oft sy oock ghebruyckt hebben sulcken suycker als men nu ter tijdt heeft/ d'andtwoorde is wter beschrijuinghe al gereedt/ Galenus schrijft/ Sy segghen dattet honich/ Suycker gheheeten/ groeyt inde Indiaensche rieten/ daer aen blijckt dat hijt beter kende van hooren segghen dan van gheproeft te hebben. Ende Ægineta rekent onder de souten Sacchar/ Indiaens Sout/ dat soet van smaecke is/ willende tSuycker segghen/ breuckich ghelijck sout tusschen de tanden. Jae dat meer is/ Plinius segt/ dat inghenomen wordt de groote van een castanie oft haselnote/ al oft zeer quaelick te vinden waere gheweest/ noch oock soo goeden voedtsel ende liefllick onsen lichaem. Ende daerom is Actuarius d'eerste gheweest onder de Griecken die de syropen ende conseruen met Suycker ghemaeckt heeft/ ende den naem soude ghegheuen hebben van Iosaccharum, Rhodosaccharum, &c.

Sacchar/ Indiaensch Sout.

Maer Dioscorides scheydt den twist met luttel woordẽ/ seggende/ Suycker dat ghelijck een sout gheronnen ende tusschen de tanden breuckich is/ in Indien/ eñ inde rieten van vruchtbaer Arabien/ dwelcke in water ghesmolten eñ ghedroncken/ der maghen zeer nut ende profijtelick is: maer hy stelt daer by: dwordt gheheeten/ als noch daer af niet wel seker zijnde/ midts dat hy alleene tgebruyck eñ niet

 de con-

de conste wiste. Want sy noemden dit (om dattet niet wel bekent en was) honich/ om der soeticheydt wille: ghelijck Ægineta tselfde heeft sout geheetẽ/ om dat hardt eñ claer gheronnen/ wit/ ende broosch was. Want d'oude rieten bersten open van ouderdom/ oft datse te vol zijn/ ende geuen wat suyckers/ dat hart is ende ghelijck sout siet/ ghelijck ons suycker dat door conste ghesoden is / ende oock ghelijck Candijs. Maer om dat tselfde zeer luttel was/ ende wt vremde landen comende/ soo wast te min bekent/ ende ghebruyckt/ dwelck gheensins en is te verwonderen / ghemerckt dat de dau Manna eñ die vanden Lorckenboom die in veel plaetsen van Europe ghemeyne is / van henlieden gheheel ongheroert ghelaten is/ om dat sijt noch niet profitelick ende nut hadden gheuonden/ noch door experientie/ noch door hooren segghen.

Varro van Narbona ende Strabo segghen dat oock wt de wortels gedruckt wordt een zeer soet sap/ ende wt boomachtich riet dat niet zeer groot en is.

Strabo schrijft dattet Riet van Indien honich voorts brengt sonder bien / daerom in dien dat gheen werck en is van bien / soo en salt oock gheen honich / noch dreck van bien zijn / maer van een plãte / welcke oock met haere vochticheydt die der wtvloyt Sacchar genoemt wordt vã de Indianẽ.

Seneca is mede van onse opinie/ seggende/ Dat in Indien Rieten gevondẽ worden/ welcker vette oft soete vochticheydt in honich verandert. Oock de smaecke vande Rieten is meest al soete / sonderlinghe vande wortel. Suycker stopt met sijnen roock de fluxien/ Ende ons Candijs/ iae oock tgemeyne / suyuert ende is den ooghen nut / ghelijck als oock was tghene dat van selfs pleecht te wassen ten tijden van Dioscorides, waerom dat sonder eenich twijfel tselfde is. Oock en soude nu tSuycker vanden ouders niet onbekent zijn / ghemerckt dat gheheel Arabien ende Indien lancks de Middellandtsche ende Barbarische oft Ethiopische zee open ligt ende beseylt wordt.

Ghemeyn honich vande Bien.

De soete eñ lieffelicke geur vã honich is den Suyckere vã louterheydt/ nuttelickheydt eñ van oorspronge aller naeste: welcken de natuere schijnt ghegeuẽ te hebben meest allẽ natiẽ sonderlinghe den ghenẽ daermẽ gheen Suycker-Riet by eenich middel oft cõste en kan groeyẽde houden. De natuere vã beydẽ is een/ so is oock dẽ oorspronck eñ maniere zeer eẽ. Maer honich is warmer/ scherper/ luchtiger eñ vieriger eñ heeft meer gheests in: waer door men segt dat so wtermatẽ goedt is den ouden eñ coudẽ lieden/ als aen Democrates ghebleken is. Oock niet sonder reden voorwaer soude yemandt moghen segghen dat honich in hem heeft de cracht / dleuen ende efficacie vanden wijn ende Suycker. Want de Meede / daer veel waters ende niet veel honichs in en is / verandert door een lanck ende inwendich sieden vanden honich in wijn / oft in eenen wijnachtighen smaecke die zeere ghesont is. Ende de Poolsche/ oft Honghersche ende Moscouitsche drancken Meede gheheeten/ ende oock van die van Walien in Engellandt/ Meteglin ghenoemt / zijn soeter ende ghesonder dan vele vanden alderbesten wijnen. Ende midts dat wy weten dat tghebruyck van dien zeer nut eñ ghesont sal zijn den ghenen die Zuydtwaerts woonen/ soo ist dat wy henlieden zeer gheerne gheuen de maniere van maecken/ welck dese is.

Meede.

Meteglin.

Neemt goeden honich 20. ℔
Reghenwater/ Riuier oft Fonteyn water. 120. ℔
Laet die tsamen sieden tschuym af nemende op 80. ℔

Dwelck half coudt ghewoorden zijnde / ende in een wijnvat ghedaen/ salmen daer in doen ses oncen heefdeegh/ oft gist van Ael/ oft Bier/ oft emmers soo vele als ghenoech is/ om te doen ouergaẽ. Men sal oock tsamen daer in hanghen in een doecxken dese naervolghende specerijen / maer dat sy den grondt oft bodem niet en ghenaecken.

Neemt:
- Caneele
- Greyne
- Peper
- Gember
- Naghels grof ghestooten

elcks een half loot.

Vlier bloemen een handtvol/ al tsaemen met een sacxken in d'midden van de tonne ghehanghen.

Laetet soo tsamen staen des winters in eenen warmen wijnkelder / maer des Somers salt inde Sonne ligghen 40. daghen tijdts/ tot dat gheereghen heeft eenen wijnachtighen smaecke / eñ verlaten heeft de smetsche soeticheydt vandẽ honich. Die hier af rooden wijn willen conterfeytẽ/ die doẽ

daer

daer in een half pont Tournesol. Sommighe maeckent crachtigher ende lieflicker met daer by te doen een derde deel wijns. Soo wie desen dranck sal ghebruycken niet voor eenen daghelickschen dranck/maer als voor een medicine/die salder sonderlinghe bate by vinden/soo wel teghen de vierde cortsen/als teghen d'overvloedt van quaede humeuren/ende oock de siecktien vanden herssenen/ den welcken tdrincken vanden wijn hinderlick is/ghelijcx den vallenden siecktien/Analepsien / ende Popelcijen: ende om te corrigeren de quaede wateren / daer sy ghewoone zijn veel rotte cortsen te verwecken. Ende hierom die den dicken crop-sweer hebben / etẽ zeer veel pepers al ist datse woonen in een heet landt/teghen veel waterighe vruchten ende vuyle wateren die sy hebben.

Meteglin.

Ghelijck den Waels-enghelschen dranck Meteglin ghenoemt / veel ghesonder mach ghemaeckt worden/ so is hy oock wel weerdich dat hy den ghenen die over zee woonen bekent zy/want het is een tweede/dunne eñ claere Triakel vande Noorderschе natien. Honich wordt ghenomen ende met wat waters gheschuymt: voorts wordt daer toeghedaen een crachtighe decoctie van veel drooghe cruydẽ bycants sestich/eñ men laet die tsamẽ sieden tot op de helft/eñ somtijdts toe op een derde deel. Waer door ghebeurt dat het (teghen de ghemeyne leeringhen vande Apotekerie) met langhe sieden verliest de groenicheydt eñ smaecke vande cruyden / eñ crijght machtigher/iae bycans eenighe derde besondere cracht van voeden/eñ eenen lieflicken smaecke den Malevesеye niet onghelijck/eñ oock niet min goedt blijvende. Want wy hebben daer dickwils Meteglin ghedroncken van drye ende vier iaren oudt/van coleure/natuere ende smaecke van Malevesеye oft Muscadelle. Desen dranck is den ouden lieden voor daghelickschen dranck zeer nut/ eñ lieflick: hy en maeckt oock gheen draeyende maer een lustighe dronckenschap. Noch soude hy veel bequaemer ende nutter zijn/waert dat een yeghelick dien dede bequaem maecken by raedt ende ordonnantie van eenen gheleerden Medicijn.

Wy weten oock wel dat sommighen natueren/ oock die heet van lever zijn/ honich nuchter ghetẽ/ zeer goedt eñ nut is: iae wy hebben oock bevonden (teghen de ghemeyne opinie) dat raeu suyver Engels honich zeer veel gheten/ meer deuchts dede/ dan Spaensch matelick ghenomen/dwelcke nochtans voor tbeste ghehouden wordt. Want tscherp Griecks/Languedocs/oft Spaensch raeu honich/ verandert lichter in cholera,eñ verbrandt meer tbloedt/eñ laxeert min / oock en heeftmẽ dat hier soo versch niet. Het Engels en is soo schoon noch soo lieflick niet/ maer op sommighe plaetsen/ sonderlinghe inde bosschen eñ weyden/daer de beste wolle is/vergaerdt zijnde inde Lente oft inde Somer/ soo drijvet door den stoelganck wt de colerike humeuren: eñ men segt dattet den ghesichte zeer goedt is. Wy hebben dicwils gheproeft den zeer vermaerden Griecksсhen honich van Athenen/eñ oock wt Sicilien tot Venegiẽ eñ Verone gebrocht om dẽ Triakel te maecken/ die zeer geel eñ suyver waerẽ/ maer niet soo wit als dat van Narbonne oft Spaignen/ welcke twee nochtans meest vermaert zijn in Vranckrijck/ Duytschlandt/ Nederlandt ende Engellandt / ende daerom oock veel dierder ende costelicker.

Turons van die van Languedoc/oft Amigdalato vande Italianen.

D'Apotekers van Narbonne macken vã dien honich taertkens die soo wit zijn als snee/ de welcke sy Turons heeten/ zeer soet eñ nut om te voeden de ghene die wtdrooghen/ eñ te lossen vande longher de groue sluymen: maer nutter souden die zijn den Enghelschen eñ anderen Noorderschen natien/eñ veel ghesonder dan de Pignolat, Want d'Italianen maecken nu een zeer schoon eñ wit Pignolat, van zeer wit suycker/ dat daer nae met wit van eyers / eñ wat Roose waters eñ Limoen sap gheclopt eñ gheslaghen wordt tot dat wter maten wit is eñ claer / voorts daer by gedaen zijnde pingels die ghewasschen / ghedrooght eñ vande semelen ghesuyvert zijn/ eñ alle dinghen wederom wel onder een ghemengt zijnde/eñ ghedroogt met een rasch maer cleyn vier/ eñ hardt ghebackẽ/ so worden daer af ghemaeckt morseelkens van eenen vingher lanck: eñ hoe wel dat tselfde nut is ende oock voedt/ nochtans incideret eñ suyveret min de sluymen van d'arterie oft inghewant/ dan de Turons ghemaeckt van Honich ende Amandels/De welcke in deser manieren ghemaeckt worden.

Neemt { Vanden besten ende suyversten honich/ 6. ℔
Wit van ses eyeren.

Dese sult ghy in een becken met coudt water so langhe met eenen houten stamper roeren / tot datse soo wit zijn als melck. Daer nae sult ghy die op heete colen die met asschens bedeckt zijn / op datse niet en verbranden oft swart worden/ eenpaerlick roeren metten stamper tot datse ghesoden zijn tot

 de dickte

de dickte vande suppositorien noch broosch zijnde. Dan worden daer by ghedaen gheheele ghepelde Amandels die ghedroogt zijn soo veel oncen als van noode is om te wesen ghelijck een Pignolat. De welcke dan al heet ghesprendt zijnde op auwels tot taerten ghemaeckt wordt van eenen vingher dicke maer veel breeder/ die sy noch warm zijnde in viercante stuckẽ ruytwijs snijden/ waer dat somtijdts oock by ghedaen worden/ als de Medicijn wilt/ poyer van costelijcke steenen/ corallen/ crystal oft van eenighe andere.

Manna, Tereniabin van die van Arabien/ Drosomeli, Æreomeli, ende Melisaccharum, Manhu.

Manna vande tacken vanden Lorcken boom.

S'daeghs nae dat Godt almachtich den volcke van Israel spijse ghegheuen hadde/ eñ dat d'aerde bereghẽt eñ bedect was met rondt saedt den Coriander ghelijck/ cleyn/ wit/ ende smaeckende ghelijck een taerte met honich gemaeckt/ oft een specie vã Bdellium, vã de welcke alst ghemalen was sy broot maectẽ dat den smaecke hadde van eenen olie-koecke: soo begost tvolck vã Israel zeer verwondert zijnde/ als sy alder eerst dese hemelsche gauen nerghens van te vorẽ ghesiẽ/ aenschouwẽ haddẽ/ te seggẽ

Manhu. Manhu, dat is te seggen/ Wat dinck is dit? Welcke naẽ schijnt ghebleuen te zijn by de naecomelinghen/ als ons bewijst de

Manna Thuris. naem vã Manna vanden wieroock-boom opden bergh Libanus van Surien/ dwelcke eenige gelijckenisse schijnt te hebben metten Bdellium dat den Manna gelijck is/ waer wt oock waerachtich schijnt te wesẽ dattet Latijns woordt Manum, de welcke de zeer goeden Latijnsche auteur Marcus Varro wtlegt/ voor goedt/ daer af den oorspronck heeft. Ende insghelijcks staet oock wel te meynen dat daerom dese Manna vande Medicijns/ daer wy nu hier sullen af schrijuen/ alsoo is ghenoemt gheweest vande ionghe Griecksche eñ Latijnsche Medicijns. Voorwaer het is een zeer schoon ende wter maten wonderbaerlick werck vande nature dat den ouders luttel heeft bekent gheweest/ dwelck ghenoech blijckt/ want sy met luttel ende twijfelachtighe woorden daer af vermaent hebben/ sonder te vermanen hoe ghesont dat was om te purgeren.

Succus melleus Theophrasti & Galeni.

Theophrastus meynt volghende d'opinie van Hesiodus ende Aristoteles, dattet is een honich-sap wter locht ghevallen opde Eycke boomẽ/ sulcks als Galenus segt dat met een wonderbaerlick voorts-comen gheschudt wordt vande boomen opden bergh Libanus: ende Celsus heet dat Honich van Syrien/ alle de welcke schijnen sekerlick ghemeynt te hebben dat Manna anders niet en is (wtghenomen de zeer vervaren ouden man Hippocrates, de welcke dat heet Ceder honich/ eñ niet honich vander locht) dan eenen soeten dompighen gheest die by daghe vander aerden inde locht is opgetrocken door cracht ende warmte vande Sterren/ de welcke wederom inder nacht door de coude in vochticheydt verandert zijnde/ ende als druppende gheworden/ d'aerde wederom ende de boomen principalick inden dagheraedt bedaut ende nat maeckt. Welcke opinie/ ghelijck wy die niet en willen verworpen/ alsoo en willen wy oock die gheensins volghen. Want wat nederdalende vochticheydt

Mel Syriacum.

Mel Cedreũ Hippocratis.

Mel Syriacũ Celsi.

Succus melleus Theophrasti.

tichheydt vindtmen die soo subtijl is / eensdeels waterich/ ende eensdeel oock lochtich/ gelijck den dau schijnt te wesen/ die terstondt pleegt met de crancke radien vande opgaende Sonne te verdwijnẽ inde locht de welcke soude moghen veranderen in gomachtighe / meelachtighe / vaste eñ dichte stuckskens als mastic ? Jae dat meer is / Manne is warmachtich / swaer ende vet / die niet haest oock en smelt : iae ghesmolten zijnde met eenige warme vochticheydt/ en blijft niet gelijck honich oft Suycker daer mede ghemengt / maer loopt meest wederom tsaemen/ al oft sy met de waterachtighe vochticheydt haer niet en wilde menghen / ghelijck harst/gomme/ ende met conste ghemaeckt Campher: ende alsoo weder by een vergadert zijnde / soo hanctse aende canten vanden croes oft vat daer sy in is. Maer de vruchten vande hemelsche waterẽ/als sneeu/haghel/rijm/ijs/dau/ ende alle coude saecken en zijn gheensins vet/ maer worden terstondt door warmte oft vochticheydt ghesmolten / sonder eenich teecken van vetticheydt achter te laetẽ. Dwelcke zeer doet bemoeden dat de Manna gheenen dau en is wter locht/die door tvercoelen ende temperen vande warmte des daegs de natuere heeft verleent/maer wel een crachtich sap ende domp die in elcke boomen oft cruydt is/ende door ghetijdighe ende vruchtbaer Sonneschijnen rijpe gheworden is / dwelck inden dagh wttreckende ende oprijsende door de verborghen sweetgaten vande schorsse/ door de hitte vande Sonne inde locht verdwijnt/maer snachts als den ghewoonelicken dau valt/soo mengt die hem daer mede/ eñ belet eens deels dat hy niet en verdwijnt/ende fermenteret hen seluen eens deels daer mede/ eñ vergaderen soo tsamen in een minnelicke natuere / soo dat sy ten laetsten yet daer af maecken dat van halue natuere is tusschen honich ende Suycker / welck yemandt soude moghen heeten Honich-Suycker. Dese onse vremde meyninghe bevesticht de neersticheydt van de Apotekers / de welcke groote afghehouwen tacken van Lorcken oft Essche-boomen ghebrocht hebben in wijn kelders op sulcken tijdt van de Somer dat de Manna pleegt vergaert te wesen / ende tsanderdaeghs Manna daer op ghesien hebben/ al en was hy soo zeer claer niet als d'ander. Welck oock min wonders sal gheuen den ghenen die weten dat den nedervallenden dau een purgerende cracht in hem heeft/ niet van hem seluen/ maer vande bladers vande cruyden daer hy opligt ende afghenomen wordt: in vueghen dat den dau die ghenomen is vande coolbladers ende Roosen/ sonder twijfel veel meer suyuerende/ scherper ende laxerende sap in heeft. Hierom maecken de sommighe wijsselick mettẽ dau een infusie vã Roosen/om te maecken syrop van Roosen wt infusien. Daerom als een yeghelick mach gae slaen ende mercken dat opde afghehouwen tacken/scheuten ende blockẽ oft oock wortels vanden Lorcken boom/ Pijnboom/ Jeneuer / ende ander boomen die gomme oft harst gheuen / oock bouen op de schorsse/ gomme / tranen ende brijselkens vergaren ende gheronnen ligghen / de welcke om de ghelijckenisse/ vande Griecken gheheeten worden Wieroock-drup/ maer vande boeren van Languedoc ende Prouence/ opde Jeneuer/ende twet hout vanden Teelboom/wordet gheheeten Glace, dat is te segghen ijs / ouermidts sijne suyuerheydt ende claerheydt / de welcke de Franchoisen Vernis heeten / soo sal een yeghelick moghen in hem seluen ouerdencken/dat tselfde mach gheschieden den Lorckẽ boom/ Haueresche/Amandel boom/Pruymboom ende veel meer anderẽ. Jae oock by tghene dat wy gesendt hebben vanden Olijf-honich van Narbonne int beschrijuen vanden Ethiopischen Olijfboom/wordt dese opinie meer versterckt/hoe wel dat andersins luttel heeft ghemerckt gheweest/noch oock van yemandt vande naecomelinghen beschreuen / iae dat meer is / tsoude van sommighe voor een cluchte ghehouden werden/ noch wy en souden sulck verhael niet willen ghelooven hebben / ten waere dat wy selfs met ons eyghen ooghen ende handen tselfde bevonden hadden in Prouence ende Languedoc aen den zeecant/niet verre vande vermaerde ende lustighe stadt van Montpelliers.

Melisaccarum.

Seer crachtighe ende wtnemende infusien van roosen.

Mãna Thuris, Wierooc-drup.

Olijfhonich. Oleomeli.

Wy hebben bevonden dat wten ghemeynen Olijfboom die gheheel bitter ende onlieflick is van smaecke/oock wt de schorsse/block / ende olijue noch niet ghesouten wesende / vloeyt een Manna die oprecht honichachtich is/ niet alleene van coleur / ende smaecke / maer oock van altijdts goedt te blijuen. Want wy hebben sulcks eenighe oncen/eens deels ouer twaelf iaren van onsen meester Rondelet / ende oock eens deels ouer vijf iaren selfs vergaert / doen ons daer leyde Stephanus Barallius, Dioscorides van Montpelliers gheheeten / ende ons ghesendt hadde dat inde teere tacken ende block vanden Olijfboomen soo onghewoonen schat ouervloedich ons verborghen was. Want doen haelden wy wt de ghespleten schorssen / die wy eensdeels met d'mesken ghequetst hadden / desselfs ghenoech/niet alleene om te proeuen/maer oock om de vrienden mede te deylen. Maer dit honich en sal niemandt vinden dan als d'olijue bycants rijpe is/ eñ swart oft bruyn wordt/ de welcke sy in Nouembre/ende int aencomen vande groote coude af plucken/ emmers so ons van tvolck gesendt werdt/ dwelck verclaerde dat somtijdts ghesien hadde ontrent eenen dagh oft twee voren oft nae S. Catharinen

tharinen dagh / soo grooten menichte van dien vergadert ligghen opde tacken/ dat de kinders ende bedelaers daer om zeer gheloopẽ quamen om henlieder buyck vol daer af t'etẽ. Oock inde wijngaerden gheleghen ontrent den Minrebroeders clooster/ inde strate soo men gaet nae de poorte van Lates/soo vloeyde daer oock een weynich van dien. Men seyde datter zeer veel was druppende tot Lunelle / sonderlinghe als de meeste struycken afghehouwen waeren / wt de welcke dat int eerste was vloeyende een vette vochticheydt die dunner was dan honich : maer daer nae wat langher daer op liggende/so werdt die door de coude dicker/dwelck den rechten Manna meer ghelijck sach dã den honich/soo wel van smaecke als anders/nae tsegghen ende opinie van alle mijn medeclercken die tselfde proefden / onder de welcke was Jacob Wtenhoue edelman van Ghendt/ een zeer ghelecrt Medicijn. Jae dat meer is/doen wy dat te kennen gauen/ soo hebbent veel ander oock gheproeft/ die daer af zeer verwondert waeren / ende oock de zeer gheleerde Medicijns D. Drouet van Parijs / ende D. Penneus Enghelsman.

Dauwachtighe Manna van Galenus.

Oft / als die Araben schrijuen / moghelick vanden dauwachtighen Manna van Galenus, die Godt liet reghenen als steenen opde boomen vanden bergh Libanus/ sy niet en faillerẽ om de groote ghelijckheydt vande name eñ natuere/te weten/als sy verstaen tghene dat de oude Griecken segghen van dien soeten ende honichachtighen morghendau / die ghelijck een wttreckende sweet / eensdeels wt de suyuere ende schoon vochticheydt vande omringhende locht / ende eensdeels wt de beste ende vruchtbaere vochticheydt van yeghelicken boom oft cruydt/maeckt opde bladers vande boomen/ eñ cruyden / claere ende zeer soete druppelkens/waer wt dat lichtelick yemandt mach spooren den oorspronck ende natuere vanden honich vãde Bien? Voorwaer tschijnt iae/wãt die vuyle/ gommachachtighe/ ghegraende Manna, die met d'onreynicheydt vande boomen ghemengt is / ende langhe verborghen is blijuende opde tacken ende steenen/ die inde heete Hondtsdaghen oft metten regen so haest niet en pleegt te smelten/ welck Manna d'Araben meynẽ dat tselfde ende een is metten hemelschen dau. Daerom en meynen wy gheensins dat dien nederdruppende oft lochtighen honichsoetẽ ende subtijlen dau/soude zijn het Manna vãde Joden oft Araben / maer wel die doorlochtige Mastick greynen / die vande tacken ende bladers vande boomen door de menichte / rondichheydt ende glatheydt vanden greynen met schudden pleghen af te vallen / ende oock door de cracht vandẽ winde / die dickwils inde gheberghten waeyen / ende alsoo inde berghachtighe bosschen vander aerden opgheraept wordt/waerom oock sommighe ghemeynt hebben dat ghelijck eenen haghel wten hemel ghevallen is. Maer dit ons Manna als deelachtich ende ghemengt zijnde van beyde de natueren/ wy meynen dat ghemaeckt ende comen is van veel vruchtbaere ende soete vochticheden / die in yeghelicke plante/nae haer natuere diuersch is / de welcke als ghevonden vanden coudtachtigen morghenstondt/ghelijck dan den domp inde locht ghecongeleert oft ghestijft zijnde een waterachticheydt maeckt/ die dau gheheeten is / soo blijft daer oock een Manna opde boomen doort stijuen ende dicke worden vande honichsoete exhalatien die treckende is door de verholene sweetgaten. Welck de selfde oorsaecke is / dat de vijgheboom gheheeten wordt haer vruchten waerachtich rijpe te maecken by nachte/ende niet om de digererende warmte vande Mane / die de clappaerts by brenghen in Plutarchus, ghemerckt datse euen wel rijpe worden by nachte als de Mane niet en schijnt. Maer om dat de schorsse vanden vigheboom / die niet zeer dichte en is / ghelijck oock niet en is den gheheelen boom/ zeer lichtelick de stralen vander Sonne laet doorgaen / de welcke dẽ geest eñ warmte die inde melckachtige vochticheydt is/by daghe vernielẽ/waer door het rijpe wordẽ belet wordt/maer snachts en wordt die soo niet verstroyt / ende daerom wordt die gheheel ghebruyckt om te rijpen / dwelck hy beter ende rasscher volbrenght / ten zy dat hy ouervallen wordt door te zeer groote ouervloedicheydt van het melckachtich sap/ende ondichtheydt vanden boom/ ghelijck inden Egyptschen vijgheboom ghebeurt/de welcke daerom niet rijpe en maeckt dã als hy ghesnedẽ ende gequetst is/ om dat d'melck oft voedtsel dat wt de snede was vloeyende/hem te zeer lastich was ende ouerviel.

Hoe dat Manna rijpt / groeyt/ ende volmaeckt wordt.

Des ghelijck is oock de maniere ende d'maecksel vanden honich: want ghelijck de ingheborene eñ natuerlicke cracht/Manna maeckt wt oft met den dau/ ende tgoedt sap vanden boom : alsoo maeckt oock de neerstighe Bie/met haer warmte ende gheest/vande twee voorseyde dinghen wt de bloemen ghenomen/ende oock ander beesikens vande vochticheydt die sy ghenomen hebben inden struyck vã den boom om te volcoken eñ volbrenghen in witten honich den Suycker ghelijck/ oft den zeer soeten dreck/welck oock die zeer vermaerde Spaensche Medicijn Vega segt ghesien te hebben. Want het honich en wordt niet alleene ghemaeckt vanden ghevallen dau/ maer oock vanden soetẽ eñ welrieckendẽ domp/eñ tsubtijlste sap vande plante / die de Bie in haer inghewant onderhoudt ende voedt. Want hoe soude den druppenden dau oft nederdalenden reghen oft domp connen verkeeren in was/ ende vette suericheydt oft vuylicheydt die inde honichraten is? Jae dat meer is / thonich is veel swaerder dã olie/wijn/water/melck/oft bloedt/dẽ welcken dat in soeticheydt ghelijck is/ iae verre

Hoe den honich van de Bie gemaeckt wordt.

te bouen

te bouen gaet. Ende oock soo is den honich bitter/quaedt/fenijnich/ die wt Alssem / Heyde / Oleander ende meer ander ghehaelt is. Waerom en haelt de Bie niet lieuer haeren honich wt de bladers vanden Obernote boom oft vande Eycke daer meer soetē ende lieflickē dau is/ dan wt de droogachtighe blaeskens vande bloemen? Niet dan om dat waer de beste locht is / daer ist beste honich / soo verre als de cruyden wter natueren bequaem zijn totten honich wercke / ende wter aerden een goedt voedisel suyghen.

Manna Mastichina.

Wy hebbē kennisse gehadt met eenē Duytschen Jode eñ Rabbi die zeer goedt verstādt hadde inde Philosophie/de welcke sekerlick seyde dat dese suyuer Manna eñ Mastichina geheetē/de selfde eñ eē was met sijn Israels Manna, vāde gedaente van Bdellium, dē Coriander saedt gelijck/ honichsoedt vā smaecke/sulcks alst oock is in Palestine/Syriē eñ Arabien. Maer als wy hem voor hielden sijn meer dā hemelsche crachtē/wonderbaerlickheydt/eñ rottinghe/so andtwoorde hy/ dat Godt almachtich gegeuē hadde nae sijn believte eñ wille tgebruyck vāde Manna, sulcks/ so vele/eñ so lange/ als hē goedt dochte/eñ dat het van hem was gemaeckt/gelijck hy gewoone was/om te toogē sijn glorie/ofte liberaelheydt/bouen eñ sonder de gheordonneerde wetten vande natuere. Insghelijcks oock heeft hy tzeer bitter eñ sout water Marah soet ghemaeckt met hout daer in te worpen: Jae de Roode zee heeft/ al oftse ouermidts ghesneden hadde gheweest/ de kinderen Godts droochs voets laeten dore gaen/ ende hen vyanden ouervallen: Hy heeft den loop der Sonnen doen stille staen/ eñ de zee doen vloeyen ouer de berghen. Manna Israëliticum.

De ghegraende ende Masticsche Manna ghenaemt/die nu ter tijdt van Venegen ende Genua ghebrocht eñ te coope is/is dan de beste: Nochtans en is niet te verachten die van Brianson/ die aen tgheberghte van Prouence eñ Sauoyen pleegt voorts te comen / de welcke meest al Vranckrijck door ghebruyckt wordt/soo verre als men kiest het claerste/suyuerste/ witste eñ verschte graen/sulcks als wy daer hebben ghehadt zeer vele wt de Lorcke boomē als de tacken afgebroken waeren/ de welcke inde mate van innemen / smaecke ende cracht van purgeren niet een hayr dien wtlandtschen en wilt toegheuen/ende wordt veel beter coop ghecocht / ende met minder achterdencken van gevalscht te zijn/want sy brengt de colerique humeuren zeer soete wt de principale aders/eñ leuer / oock de fleumatike humeuren wt de longher/ ghelijck oock doet den Venetschen Termentin/de welcke een vette vochticheydt is vanden Lorckenboom. Daerom salmen by ghebreke vande Syriacksche oft Calabresche/van dese Manna ghebruycken van onderhalf once tot iij. oncen. Nochtans sommighe voorcoopers die wt Calabren quamē/ claegden dat de Calabresche nu ter tijdt zeer luttel oft gheen te vinden en is/iae gheheel ghefaelgeert is. Mastichina & Granata Manna. Manna van Brianson.

Cracht.

Sy is ghetempert oft wat warm/ sy versoet ende suyuert de kele/ de borst/ende mage / sy purgeert zeer saechtelick de colerike humeuren/ ende verslaet dē dorst. Maer om datse niet sterck en purgeert/ sonderlinghe rau zijnde / (want gewermt ende bereydt wercktse rasscher) soo wordt haer cracht versterckt met Thymus ende Hysope oft ander cruydt. Maer als sy met stercke medicijnen ghemengt is/soo maecktse haerlieder operatien beter/gemerckt dat sy die met haeren soetē smaecke der natueren lieflicker maeckt. Daerom heeft Galenus die ghemengt metter Scammonee/ dwelck vande naecomers ghepresen wordt: ander hebbent daer nae ghemengt met Turbith/ ander met ander dinghen. Dwordt inghegheuen van ses dragmen tot vijfthiene/ ende wordt een iaer lanck goedt ghehouden/ Mesue.

Deck-Riet.

Riet daer mē mede deckt oft thuynen maeckt/ is d'alderbekentste vā allē/ eñ in alle landen zeer nut ende bequaem om natte vochtighe gronden/canten ende grachten van ackers / dijcken / ende vesten af te schutten/ oock om hutten ende landthuysen mede te decken / ende om te bewaeren eñ af te thuynen landt dat besaeydt is. Het heeft een grasachtighe gheknoopte/ende verre cruypende wortel/waer wt dat voorts comen rechte halmen die dunner zijn dan die van zee gras/ die hol eñ graeu zijn/van beyden sijden grasachtighe bladers wtworpende / langher rouwer ende stijuer dan die van Hirs. Het draegt aren die wtghespreydt zijn opde maniere van Hirs / wolachtigh ende nederbuyghende/rootverwich/ groot ende zeer aerdich / ghelijck eenen vederbosch/die inde Winter vanden windt verstuy-

Deck-Riet wordt in Griecks ghenoemt Calamos. In Latijn/ Arũdo Vallatoria, siue Phragmites Diosc. In Hoochduytsch/ Rhor. In Franchois/ Roseau commun aquatique. In Italiaensch/ Canne a far siepe.

Spaensch-Riet. In Griecks/ Donax. In Latijn/ Arundo Donax satiua, oft Cypria. In Hoochduytsch/ Rhor. In Franchois/ Canne. In Italiaensch/ Calami a far conocchie.

verstuyuen/ sonder eenich lijckteecken te laeten van saedt/ want wt de wortel/ al is die verbrandt ende wtghetrocken/ groeyt wederom op: oock/ hoe versch datse inghesteken is/ wit/ soet ende lanck/ ende gelijck wy ghesendt hebben grasachtich: waerom dat hier/ nae de Grassen ende Terwen de Rieten bequaemelick volghen ende ghestelt worden.

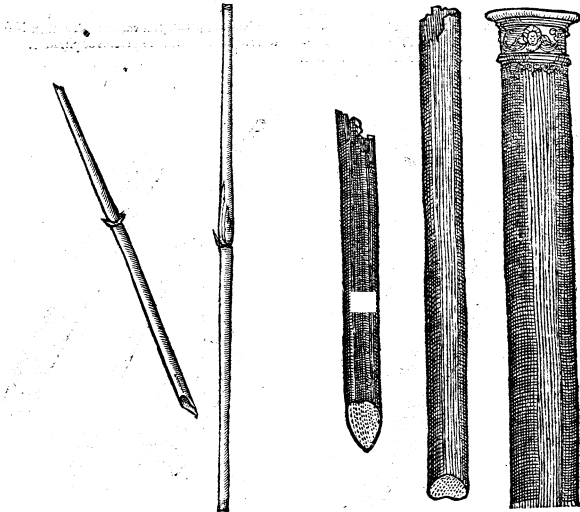
Spaensch-Riet. Arundo Donax satiua nostras.

Dit Riet is ghenoech bekent inde houen ende besaeyde plaetsen van Prouencen ende Languedoc/ soo dat de boeren daer af Spinrocken voor de vrouwen maecken/ ende dweersche stocken om de vensters vast te sluyten/ sy buyghense oock om waghens ende ander cieraeten vande houen te maecken/ ende stekense oock in d'aerde om dẽ wijngaert te ondersetten ende daer aen te binden. De pijpen van dese zijn ghelijck die vanden Deck-Riet/ maer so dicke ende lanck als een groote spiesse/ met zeer veel knoopen/ wt welcker hollicheydt vande breedtste base een zenue voorts comt bevanghende byeants de helft vande spacie des Riets tusschen de knoopen. De wortel is die vanden Acorus oft Cina ghelijck/ lanck/ gheknobbelt/ met veel knoopkens/ zeer wijt ende breedt onder d'aerde loopende/ witachtich/ ende van buyten en van binnen soet van smaecke. Vande welcke ghebrandt/ van veel Apotekers bereydt wordt het Spodium vanden Araben/ hoe wel dat het niet nootlick noch oock zeer nut en is/ ghemerckt dat beter ende alsoo licht ghemaeckt wordt van Myrthus oft Queboom/ oft
Spodiũ ende Antispodium. van Olijfboom/ ghelijck Dioscorides heeft vermaendt inden Antispodium. Maer veel grouer mis doen sy die inde plaetse vande teere bladers vande Dadelboomen/ de wortels nemẽ van dit Riet: want de cracht van dese wortels/ ghemerckt dat men segt datse wel splinters van bouẽ wttreckt/ ende als Dioscorides segt/ datse heet is: soo moet de Dadelboom desen gheheel contrarie zijn/ wiens bla-
*Chalcytis. ders schijnen ghevoegt te worden by *Vitriol oft Coperroot/ om te beletten ende bedwinghen sijn groote

groote hitte. Maer dese stoute ghesellen hebben lieuer wt een botte hoouerdije niet te weten / dan te leeren wat verschil datter is / vande bladers der Rieten die moghelick hier toe dienen soudē / oft vande wortels daer by te doen / die heel contrarie zijn in de plaester Diacalcyteos oft Diapalma.

Riet ghenoemt Fistula oft Syringa, ende Arundo Scriptoria, dat is / Riet om te schrijuen oft daermen hier voortijdts mede ghescreuen heeft / als blijckt dat onse schachten noch hedensdaeghs Calami gheheeten worden in Latijn.

Riet gheheeten Nastos oft Farcta, dat is / ghevult met merck / Toxica van Theophrastus.

Doen de Heer vā Eekenbeken Heer Charle Rym Ridder ende Edelman van Ghendt een wel gheleerdt man wederom keerde van sijne Ambassade by den grooten Hr Soliman / voor Keyser Maximilian: onder veel andere vremde dinghen die hy van Constantinopel mede hadde gebracht / heeft ons mede ghedeylt sommighe schachten van Riete / ghenaemt van de ouders / Calami oft Arundines scriptorij, dat is te segghen / Riet-schachten bequaem om mede te schrijuen / met de welcke men noch hedens-daeghs schrijft te Constantinople eñ in Grieckelandt. Sy en zijn vā dickte niet grootter dan de schachten van een ganse oft van eenen swaen: ende zijn wel hert / rosch van verwe doncker van buyten / blinckende ende glat / van binnen wit / haer deylende in splinteren ende spaenderkens als sy ghebroken worden: De knoopen staen van malcanderen thien duymen oft eenen voet wijdt: by de welcke zijn witte bandekens.

Riet gheheeten Nastos oft Farcta.

Dit Riet wordt in Europen min ghevonden / nochtans ouer lanck bekent inde coopsteden vande Middellantsche ende Toscaensche ende Oceansche zee / waer dat somtijdts d'oude lieden vande schippers coopen de sterckste ende outste stocken / die sy ghebruycken om daer mede te gaen ende op te steunen: want sy zijn licht / fraey ende sterck. Maer vande minste maecken de Tartaren / die van Asien ende Syrien / stralen oft worppijlen / welcke Rieten glat ende geheel sonder knoopē zijn / recht / sterck eñ niet swaer / van coleur van castaine bruyn oft van boghe-hout oft iuen-hout blinckende: binnen

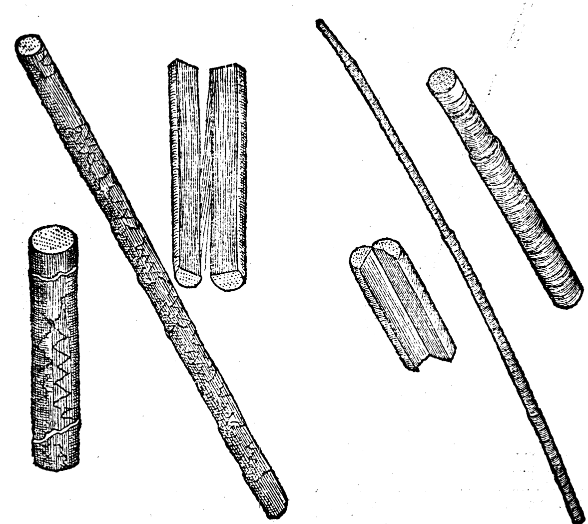
nen

nen vol mercks ghelijck de groote waterbiese maer vaster. Ioubertus van Montpelliers hadde een (in dien ick wel onthouden hebbe) die zeer sterck ende fraey was/ welck hy/ als ick meyne/ ghecreghen hadde wt Argier in Afriken/ niet van Alepo.

Ick hebbese oock ghecocht t'Antwerpen aen de Ghevanghen poorte by de Vischmarckt daerse veyl is/ ende wordt van tweederley coleure bevonden/ te weten d'een bruyn/ rosch ghelijck iuen-hout/ ende d'ander witter. Sy zijn alle beyde wten ronde wat dryecantich/ de schellen zijn hardt ende dun/ binnen vol mercks ghelijck groote biesen oft papyrus zeer licht.

Ander Indiaensch Riet/ ghevult/ welck men oock desghelijck gebruyckt tot eenen stock om op te lenē oft steunen/ ende om schichten ende worp-pylē te maecken. Nastos siue farcta altera, Toxica, crebris cincta geniculis, qua etiam pro scipione & iaculis vtuntur.

Ander Nastos **ghevult dun ende boogsaem Riet:** Nastos seu farcta siue toxica, gracilis & plicatilis.

Bouen het voorseydt / weten wy t'Anwerpen ende elders sommighe fledercijnachtighe cooplieden / de welcke oock ghebruycken in stede van steun-stocken zeer schoone riet-schachten met veel knoopen/ zeer dicht ende vast/ houtachtich/ herdt/ effen/ glat/ ende blinckende van rosche verwe / ghemarbert in de lengde met castanie bruyne ende donckere verwe/ vol tanden eñ keruen/ ghelijck een saghe/ wel lustich op de cant. Men doet de eynden van dese twee soorten van Riet met siluer beslaen / om de schoonheydt/ seldenheydt/ lichticheydt ende bequaemheydt. De dickte van de aller meeste is ghelijck de dickste Rieten daer men spinrocken af maeckt. Meester Jan Douue alias Voghelsanck borgher van Antwerpen / ons goedt vriendt ende liefhebber van seltsaemheden ende planten / heeft ons van alle beyde deelachtich ghemaeckt.

Nastos seu farcta siue toxica plicatilis.

Ter tijdt als M. Anthonis van Achele wederom quam wt groot Cayro van Egypten/ heeft onder

der andere seldtsame dinghen mede ghebracht een lustich dun Riet/ zeer ghemackelick om te boogen oft crommen / welck ghebracht was wt Orientsch Indien / door Adem ende de roode zee tot Ziden by Mecca/ ende tot Sues/ende van daer voorts tot t'voorseydt Cayro/ende tot Alexandrie in Egypten. Het Riet is zeer effen/glat ende blinckende/ geel van verwe/ houtachtich ende hert/ghevult als het voorgaende: van dickte ghelijck Calamus Aromaticus, oft schrijf-riet ghenaemt Syringa. Sijne knoopen staen wijdt van malcanderen twaelf/ derthien oft vierthien duymen: ende de stralen staẽ dweersch ghelijck schubben in ghedaente van den buyck van een slanghe. Dit en heeft noch reuck noch smaeck niet meer dan de voorseyde / waer af wy noch wortelen noch bladeren en hebben ghesien.

Aulitis oft Schalmey-Riet/wijfken.

Al ist dat Dioscorides dit Riet heeft wijfken gheheeten / soo meynen wy nochtans dat van ons ghemeyne Spaensch-Rieten niet en verschilt dan dat van subtijlder maecksel is ende vaster van vleesch oft stoffe/ende dat daerom tscalmey-Rietken claerder luydt/ glatter ende claerder is / van de welcke de keuse moghen hebben de speel-lieden die op schalmeyen spelen.

Cracht.

De wortel van Deck-Riet alleene ghestooten/oft met haer clisters/opgeleyt treckt de splinters ende stralen wten lijue. Dioscorides. Al oft sy in hadde een naetreckende cracht. Sy heeft een suyuerende cracht die niet cleyn en is/ende gheensins scherp/segt Galenus.

De selfde wortel met azijn ghestooten versoet de verstuyckte leden ende de pijnen vande lendenen. Dioscorides.

De groene bladers ghestooten ende opgheleyt/ghenesen dwilt vier/ende ander inflammatien.

De asschens vande schorsse met azijn ghemengt ende daer mede ghestreken ghenesen de quade schorftheydt metten wtvallen vanden hayre. Dioscorides. Want de verbrande schorsse is zeer subtijl van substantien / ende crijght een teerende cracht met eenighe suyueringhe / in vueghen datse droogt ende verwarmt/eenichsins inden derden graedt/ nochtans droogtse meer dan sy verwarmt. Galenus ende Paulus.

De wolachticheydt van de aren ist datse inde ooren comt / maeckt doof. Dioscorides. Want sy cleeft daer soo vast aen/datse niet af te crijghen en is/ende bederft tghehoor. Galenus ende Plinius.

Men gheloofst dat de wortel wttreckt de schelferinghen vande beenders.

De bladers vanden Riet worden bequaemelicker ghebruyckt in stede vande ionghe teere bladerkens vanden Dadelboom/inde plaester Diachalcyteos gheheeten/dan de wortel.

Deck-Riet suyuert/ende sijn groene bladers vercoelen middelmatich. Ægineta.

Wtlandtsche Rietachtighe plante met dornachtighe vederen.

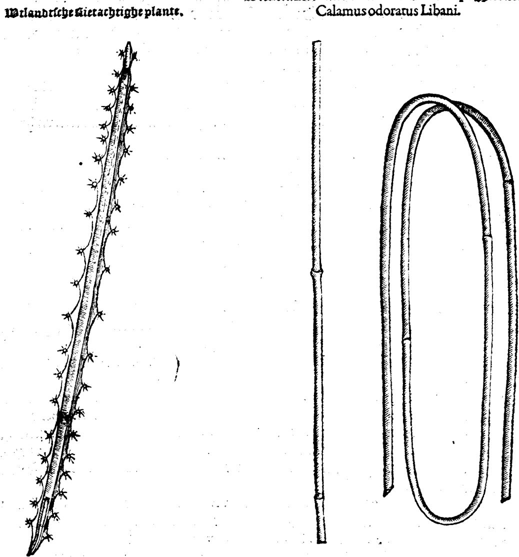
Wten eylanden van Peru zijn gheblaederde Rietachtighe tacken van dese teghenwoordighe plante ghebrocht/ niet min vremdt dan de voorseyde om aensien: want de selue zijn die vanden vlier niet onghelijck/binnen een hollicheydt hebbende die vol mercks is / oock recht ende rondt / van acht oft thien cubitus lanck/ maer inde lengde heeftse drye vellekens van eenen vingher breedt/ de veders van eenen pijl ghelijck: welcke vellekens aen d'wterste canten wat ghekertelt ende met dornachtighe sterrekens verciert zijn/bethoonende daer by de wijsheydt vanden zeer constighen meester diese heeft ghemaeckt.

Calamus odoratus Libani. Calamus aromaticus wt Alepo ghesonden.

Dioscorides schrijft vanden Calamus in dese maniere: De beste Calamus is geel / dichte gheknoopt/ende breeckt eñ schelffert spaenderwijs/ het Riet is vol spinnewebbẽ/witachtich/tay int knouwen/ende tsamen treckende/ende bitter met eenige scherpheydt. Ghedroncken doet hy water maecke/ ende daerom (als oock Plinius segt) ghesoden met Hoy-saedt oft Eppe-saedt/is zeer goedt gedroncken teghen de watersucht/de ghebreken vande nieren / de druppel pisse/ende den ghenen die ghebroken zijn. Verweckt oock der vrouwen stonden soo wel ghedroncken als opghelеyt. Den roock van Calmus alleene gheneset den hoest / oft oock met den roock vanden Termentijn doort Riet ontfanghen. Hy wordt oock ghesoden tot badinghe der vrouwen/ ende in clisterien ghedaen. Oock wordet ghemengt inde suffumigatien ende weeckmaeckende plaesters/om den goeden reuck.

My ghedenckt dat ick ghesien hebbe binnen Venegien inde Apotekerije vanden Enghel/Cala-

Wtlandtsche Rietachtighe plante.

Welrieckende Riet van Libanus wt Alepo ghesonden.
Calamus odoratus Libani.

mus aromaticus, de welcke de gheleerde ende gheschickte Apoteker Sequinus Martinellus gesonden hadde wt Alepo van Syrien / moghelijck daer ghebrocht wten staende water welck gheleghen is tusschen den bergh Libanus/ ende den anderen onuermaerden bergh daer af dat Plinius mencie maeckt int 12. boeck int 22.cap. Het Riet was gheknoopt/claer/ende soo dick als eene n cleynen vingher: t'coleur was/in dien ick wel onthouden hebbe/volle geel/welrieckende / tayachtich int knouwē/ scherpachtich ende bitter.

Jacob Vtenhoue edelman van Ghendt/die een zeer gheschickt mā is inde Medicijne ende in de kennisse der Cruyden/ heeft ghevonden te Baignolz int landt van Languedoc onder de halmen ende planten vandē Schœnanthum rietkens van Calamus aromaticus drye palmen lanck/vol netten van Spinnen/geel/ gheknoopt/eenen cleynen vingher dicke/gheheel aromatijck vā smaecke/bitterachtich/ende beter dan den Schœnanthum, welck sy seyden dat tot Marseille ghebrocht waeren wten staenden water/daer Plinius mencie af maeckt.

Maer veel grooter heefter ghehadt d'excellente man Augier Heere van Bousbeke gheboren vā Rijssel/Ambassadeur der Keyserlicker Maiesteyt tot Constantinople/ een zeer geschickt man eñ kender van Wtlandtsche cruyden.

Witachtich] om dat Dioscorides eerst heeft ghesendt geel / soo schijnt dattet wordt gherefereert tot die Spinne-webben/ soodanighe als men in ander Rieten sien mach/ ten waere dat hy segghen wilde/ witachtich wtten geelen: ander schrijuent der wortel toe.

Gedroncken doet water maecken / met saedt van gars oft eppe] Hy doeter by saedt dat het water lost/ om dat de werckinghe vander medicijne soude gheholpen werden / ende dat meer bequaem soude zijn den watersuchtighen / ende die den steen in de lendenen hebben / als de pisse door tghebreck vande nieren/oft blase verdruckt wordt/ende de druppelpisse voort comt/ghenaemt de coude-pisse.

Vrouwen stonden soo wel ghedroncken als opgeleyt] om datter zijn sommighe dingē die de stonden verwecken inghenomen/ ende niet opghelegt / oft om dat sommighe dinghen met oplegghen de maentstonden verwecken moghen/die niet ingenomen worden/ de welcke het weyachtich bloedt ver-

teerende

teerende de stonden eer achterwaerts houden/ dan wtdrijuen/oft dingen die bitter zijn ende onliefliick van reucke/die worden opgheleyt/want sy en worden niet inghegheuen dan inde noodt / ende swaere siecken/ als zijn stinckende gomme/Sauelboom/ Bitumen, Assa fœtida, Galbanum ende dergelijcke naetreckende simpele oft ghecomponeerde medicijnen/de welcke inghenomen zijnde camergãc souden voorts brenghen. Maer van onder als een pessarie ghestelt/trecktẽ tbloet nae hen/welck oock de natuerlicke wtdrijuende cracht ghedwonghen wordt wt te drijuen door de scherpheydt van de medicine.

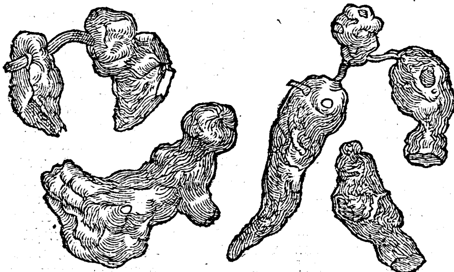
Met roockinghe ghenesct den hoest] De roock besmet de locht/de welcke vande longher ingetrocken zijnde/ drooghende/ende d'humeuren verteerende/oock de fluxien stelpende/geneest zeer wel. Eñ om dat tselfde bequaemer soude gheschieden/soo doet Dioscorides zeer wel daer by Termentijn/om dat te meer domps ende roocks soude geuen / de welcke zeer crachtich droogt de catharrẽ eñ sweeringhen vande longher. Nochtans de ghene die belaeden zijn met veruuylheydt der longer/eñ swaerlick den aessem verhalen/ en moeten dese dompen niet ouervloedichlick ingelaeten worden door eenẽ trachter oft riet/ om tperijckel van verstickẽn/tẽ waere dat sy d'ouervloedicheydt vande vuylicheden door purgerende medicijne vermindert zijnde/ den roock allenxkens introckẽ/in haerlieder slaepcamer wesende oft in een ghesloten coetse ligghende.

Het wordt ghemengt met de weeck maeckende saluen om des reucks wille] Niet alleene en wordet om des reucks wille ghedaen inde weeck maeckende saluen/ oft die tot de leuer / maghe ende buyck te strijcken dienen: Maer om die crachten diet heeft.

Æginera ende oock Galenus segghen/dat warm ende drooghe is inden tweedẽ graedt/ ende van een weynich subtijle ende tsamentreckende cracht/waerom dat oock tot water maecken verweckt.

Plinius voeght daer by / int 24. boeck ende 11. capittel / ende int 12. boeck int 22. capittel/ Tselfde dat in Indien ende Syrien wasset / door oorsaecke vande reucken ende saluen / verweckt oock de stonden vande vrouwen / opgheleydt zijnde / ende tghewichte van eenen scrupel inghenomen gheneest de crampe/ende tspannen vande zenuen. Thelpt oock de leuer/nieren/eñ watersucht/ ende oock met suffumigatie den hoest/ende noch meer met harst. De wortel in wijn ghesoden geneest de loopende zeeren ende schelfferinghen vanden hoofde. Men neemt oock tsap/ende wordt gemaect ghelijck Elaterium. Maer de meeste ende natuerlickste cracht is in alle maniere van Riet/ int ghene dat de wortelen aldernaest is.

CHINA, ende van sommighe ECHINA, dat is te segghen/wt d'landt van China gheleghen in Orientael Indien.

Naedemael wy wel aenghemerckt hebben de wortelen van China: soo dunckt my sekerlick dat het is de wortele van een soorte van Acorus/Riet/oft eer van wilden zee-Galegaen. Want onder veel wortelen heb ick sommighe gheuonden hanghende tsamen met veselinghen ghelijck Peone wijfken/sommighe gheheel/sommige met stucken eñ brocken/ de veselingen gaende door het hoochste vã de wortelen/ghelijck dẽ wilden zee-Galigaen/oft ghelijck het cruydt ghenaemt Apios vã Fuchsius/ in Duytsch Muysen met steerten.

Het schijnt dat die van bouen knoopachtigher zijn / ghelijck aen de voorseyde Peonie: d'andere hanghende/ dickachtich bouen ende dun beneden op tfatsoen van een langhe peyre/ gherimpelt van

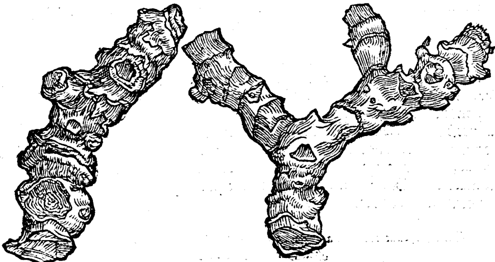
buyten ghelijck die van lange Osterlucey/ doncker rosachtich van verwe. De dickste/ swaerste ende versche/ die niet wormachtich oft vervuylt en is/ die is de beste.

Dese zijn zeer vernaemt ende aenghenaem om diete te maecken eñ te ghenesen de pocken / want sy gheenen smaeck en hebben: hierom bereydt men die alsoo hiernae volght.

Neemt wortelen van China ghesneden in cleyne schijfkens twee oncen: fonteyn water vj. tot vij. ℔: laet dit weycken eenen dach ende nacht lanck in eenen nieuwen aerden pot: daer nae coket met een cleyn vierken/ ende den pot ghedeckt/ oft int badt / ghelijck men doet de Salse oft Guayac / tot dat het ghenoech is: Men sal van dese decoctie nemen tweemaels s'daeghs/ nae den heysch van de sieckte ende des Medicijn-meesters ordinancie: Welcke decoctie niet alleenlick en zal dienen tot de pocken/ maer tot alle sieckte die diete oft swetinghe is heysschende.

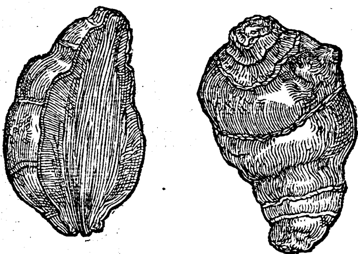
Twee andere soorten van valsche China, China spuria duplex.

China van Guyne/ ghelijckende der wortelen van Riet oft van Acorus.

Naedemael dat de ghierighe Coopman ghewaer is ghewor den het ghewin/ proffijt/ de veylheydt ende dierte van de wortel van China, soo wel om sijne goede crachten als oock om dat sijne decoctie zeer aenghenaem is den leckeren lieden/ gheenen gheemelicken smaeck hebbende: soo heeft hy so lange ghesocht dat hy gevonden heeft twee soorten van wortelẽ van Guynee eenichssins van buytẽ ghelijckende de voorseyde China: Desghelijck om beter te vercoopen / heeft hy oock allen beyden ghegheven den naem van China. D'ierste kennisse die mẽ daer af heeft ghehadt by onsen tijden/ is geweest te Toulouse: ende men seyde dat die ghevonden werdt in sekere byligghende beemden: ende d'Apotekers te Toulouse bestonden die te vercoopen voor China, om dat haer niet zeer onghelijck en sach/ eñ bycant gheenen smaecke en hadde/ eñ daerom der Chinæ gelijck. De wortel is dicker dan vande China oft grootẽ Galigaẽ/ bleecker van coleure/ zeer hart/ quaedt om breken/ maer houtachtiger dã vande China, zeer lanck ende rontomme beset met knobbelachtighe knoopen/ buyten geel ende binnen wit met een Rietachtighe ghedaente. Sy is oock tot Antwerpen ende Londen ghebrocht gheweest wt Guynee / ende voor China ghehouden om eenighe ghelijckenisse die sy daer mede hadde/ dwelck veel Medicijns een sotte ghenoechte aen dede / meynende datse in Vranckrijck China ghevonden hadden/ om de pocken te ghenesen. Maer de smaecke ende dwerck gaf te kennẽ dat het Acorus oft Riet was ende niet China, want sy is zeer tsamen treckende/ gheheel van grouer ende trager cracht/ tsamen treckende niet weynich ghelijck de China. Sy en dient gheensins om de pocken te ghenesen als wel weten diese dickwils te vergeefs ghebruyckt hebben / hoe wel datse haer crachten heeft om quaede seeren ende croppen te ghenesen. Oft sy oock by Toulouse groeyende is/ hebbe ick vergeten te vernemen doen ick daer door reysde.

Andere valsche Indiaensche China, ghelijckformich den peyren
China spuria pyriformis siue turbinata.

Maer dese grootachtige wortelkens/die spitsachtich zijn ghelijck een peyre/ welcke wt Indien ghesonden zijn gheweest voor China, maer valsche/ zijn noch veel meer stoppende / hebbende d'lijf wel vergaedert ende dicht/van coleur ende grain ghesneden oft ghebroken wesende/als Rhabarbre/sonder reuck: het buytenste is rosch: Waer wt goedt te mercken is / dat sy eer dienen om te stoppen ende te beletten de sweetinghen / dan om de selue te verwecken. De ghene die dit wel nae ondersoecken/ sullet alsoo beuinden. Sommighe die in Indien ghehanteert hebben / versekeren dat het noch wortele/noch riet/noch wilden Galegaen/noch Acorus en is/ghelijck t'voorgaende mach wesen: maer van eenen grooten boom. Hieraen mach men mercken hoe dat de Medicijn-meesters haere plantẽ ende droguen niet kennende / bedroghen ende beleydt zijn gheweest van sommighe cooplieden ende Apotekers: want meynende haere siecken te ghenesen met soodaenighe Medicijnen / en voorderen niet met allen / tot groot achterdeel van de voorseyde siecke ende crancke / ende tot voordeel van de gheldtghierighe menschen die gheen werck en maecken van haere eyghenene eere / ende van haers euen naesten welvaerdt. Aldus en verwondere ick my niet zeer/dat men dese voorledene daghen ghesondẽ heeft van Antwerpẽ nae Parijs/ouermidts soodaenigẽ abuys/twee oft drye ℔. Brionie voor Mechioacha: maer het bedroch is openbaer gheworden: hoe wel dat men heeft connen vervalschen ende benemen den stercken reuck van Brionie/tzye door infusie oft distillacie. Dese dinghen seg-ick/ om dat men hem daer af wachten soude.

Indiaensch bloeyende Riet. Arundo Indica florida, Cannacorus quorundam.

Dese plante is een zeer schoon Wtlandtsch Cruydt / twijfelachtichlick half Riet / half Acorus. Wy hebben ghesien in Nederlandt in houen van goede vrienden dese plante die voorts was comen van saedt wt West Indien ghebrocht/ende ick heb oock selue die ghehadt binnen Montpelliers/ de welcke schoone bloemen gaf int eerste van Oogstmaendt/ van verwe zeer leuende ende schoon root: de ghedaente/grootte/ende fatsoen vande bloemen was die vanden Gladiolus ghelijck / groeyende op eenen rietachtighen stele van twee oft drye cubitus hooghe / de welcke een groene glatticheydt heeft / ende is eenen cleynen vingher dicke / waer aen rontomme de knoopen voorts comen bladers als nu op d'een als dan op d'ander sijde/van fatsoen soo wel den Riet als den Acorus ghelijck/ oock van grootte ende ghedaente die vanden witten volwassen Nieschruydt ghelijck. De wortels sijn zeer ghelijck die van ons Riet/ oft van t'Spaensch Riet/ oft van water-Acorus/ wt de welcke d'eerste spruyten vande bladers zeer aerdich ghewonden staen ghelijck die van wit Nieschruydt/als sy eerst wtcomen. Dese plante wordt luttel ghevonden in Italien / Vranckrijck/ Enghellandt ende Nederlandt / waer datse nochtans alle iare ghesaeydt zijnde van nieuw saedt dat wt Indien oft Portugal door de liefhebbers vande aerdicheydt ghecreghen wordt / nochtans niet altijdts bloemen en

Indiaensch bloeyende Riet.

gheeft / noch oock de coude verdraghen en kan. Daerom is tghebruyck van dien in de medicijne noch onbekent / maer wordt hier alleenlick ghestelt om een beghinsel ende aenganck van Acorus ende dergheliicke planten van fatsoene.

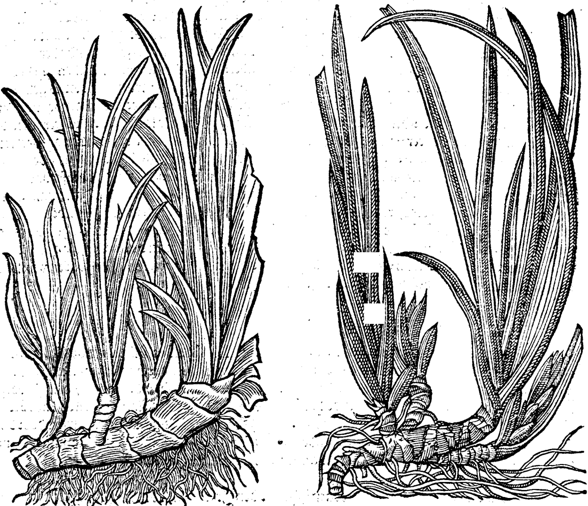
Tafelken van de soorten van Acorus ende Lischken.

Acorus van Dioscorides.
Water-Acorus / oft geel Lisch.
China van verscheyden soorten den Acorus ghelijck.
Galigaen { Groot. / Cleyn.

Blaeu Lisch ouer zee Florentins.
Wit ghemeyn Lisch.
Graw ghemeyn Lisch.
Blaeu groot Lisch van Dalmatien.
Cleyn Lisch van Dalmatien.
Lisch van Portugal / tweemaels bloeyende.
Ander cleyn blaw Lisch.
Groot Lisch van Portugal.
Seer cleyn stein Ireos van Narbonne / bycants sonder stele.
Andere cleyn Lischken.
Cleyn root Lischken.
Cleyn sneew wit Lischken.
Geel Lischken van Clusius.
Ander cleyn geel Lisch.
Groot Lisch van Constantinople.
Zee Ireos van Narbonne / oft is Medium van Dioscorides?
Seer cleyn Ireos met smalle bladeren.
Schoon wildt Lischken van Constantinople.
Wantluyscruydt.
Gember.
Mechin.
Terra merita, Curcuma vanden Apotekers / Cyperus Indicus Dioscoridis.
Costus van {
- Arabien / wit / licht / —— } den Gember ghelijck.
- Syrien / geelachtich / swaer / } den Gember ghelijck.
- Indien / licht / swart.
- Andere Costus van Indie.
- Moluca / met een rouwe schorsse.
- Moluca / houtachtich.
- Apotekers tweederhande { soet. / bitter.
- Bastaert Costus Matthioli.

Zedoar wortel.
Block Zedoar.
Zedoar van Thora / onder de Napellen oft moniexcappen.
Boom Zurumbet.
Mamiras Paul.

Acorus van Dioſcorides ende Acoros Theophraſt. valſchelick Calamus ghehceten in de Apoteke.

Dit Cruydt hebben ſy alſoo ghenoemt om dat gheneſende was de ſchemeringhe vandẽ ooghen/ ghelijck als de wortels van Geinber doen/ die vanden ſelfden gheſlachte zijn. Want Acoros van Theophraſtus die wtermaten zeer verweckt tot onsuyverheydt/is een ander plante. Dat d'oprechten Acorus is deſe rieckende ende gheknoopte wortel/ende beyde de Galiganen verre ongheliick is / dat weten de ſlechte ionghers vande Apotekers winckels / ick laete ſtaen dat de gheleerde mannen niet en ſouden weten / de welcke ghemaeckt hebben niet alleene dat bekent ghewordẽ is / maer oock ſoo zeere int ghebruyck ghecomen / dat ſchande waere yet meer daer teghen te ſegghen. Oock hedenſdaeghs en ghebruycken de gheſchickſte Herbariſten Italianen/ Franchoiſen/ ende Hoochduytſchẽ gheen ander dan deſe die wt Tranſſiluanien ende Moſcouien ghebrocht wordt tot Venegien/Antwerpen/ende ander meeſt vermaerde coopſteden/waer dat dickwils gheſien wordt met zijn gheheele bladers die den Jreos bladers ghelijck ſijn / ſoodaenich alſt van Dioſcorides is beſchreuen gheweeſt. Daerom zijnder luttel woorden van noode om deſe ſelfde wortels te onderſcheyden vanden Calamus aromaticus, welcke wortels oock de Apoteker-winckels t'onrechte voor Calamus gehoudẽ hebben / want ſy en verſchillen niet alleene in reucke eñ ander crachten/ maer oock van natuere eñ gheheel van fatſoen ende ghedaente. Oock en heeſt den Acorus gheenen ſtele van Riet/ maer van Liſch/ nochtans wat dunner ende langher. Maer Calamus en heeft niet alleene eenen hollen Rietachtighen ſtele/maer breeckt oock ſpaender-wijs. Maer ſoo ſy deſe onbekende wortel inde plaetſe vã Calamus ghenomen hebben (ghelijck ghemeynlick ghebeurt by gebreke van beter eñ onwetenſchap) ſoo hebben ſy ten laetſten tſlechtſte ghehouden voor tbeſte. Welcke obſtinaetheydt noch ter tijdt zijn houdende ſommighe confiture-maeckers ende ſlechte Apotekers / ende groue triaeckel brouwers. Want deſe wortel volbrengt ſomtijdts ſoo wel den eyſch vande deſcriptie/als d'oprechte Calamus, ghemerckt datſe heeft eenen ſtercken reucke/ende zeer ſtercke crachten tot de ſieckten vande vrouwen.

Voorwaer midts dien dat d'eerſte figuere van deſe wtlandtſche ende vremde plante ghecontérfeyt heeft gheweeſt wt de ſtucken vanden dorren cruyde/ eer dat wy den groeyenden Acorus ghecreghen hadden / ende om dat wy hem niet verſch/maer alleen drooghe gheſien hadden / ſoo heeft ons voor tbeſte ghedocht hier by te voeghen een perfecter figuere nae dleuen ghemaeckt / welcke plante

wy

wy groen ghesien hebben in dit iaer 1575. binnen Liere in Brabandt/ door ghifte van Kaerle de l'esCluse, de zeer vermaerde beschrijuer van deser historien/ inden zeer fraeyen eñ lustighen hof van Heer Jan vander Delft/ een groot liefhebber ende gheschickt man inde kennisse vande cruyden/ ende van alle wonderbaerlicke saecken der natueren/ ende daer naer in vele van onsen houen t'Antwerpen/welcke plante bladers heeft die vanden Wantluyscruydt ghelijck/ maer langher ende smalder/meer dan onderhalue cubitus hooghe/ blinckende/ doncker-groen/ ende dergheliicke wortel die wtermaten goeden reucke hadde/ welcke bladers in de Winter verdrooghen ghelijck die vanden wilden Ireos/ ende inde Lente weder wtspruyten. Het heeft verwarrede wortels gelijck als zijn die voor Calamus aromaticus inde winckels vercocht worden/ niet recht op staende noch om hooghe/maer bouen lancks der aerdẽ lanck ende dweersch ligghende (als Dioscorides zeer fraey beschrijft) onder hebbende zeer veel veselinghen/ witachtich van buyten/ende van binnen gheheel wit/ scherp ende bitter van smaecke/ ghecnoopt/waer dat ouer ander knoop ghelijck vleughels de scheutẽ wtspruyten/sonder stelen oft bloemen te gheuen. Jae dat meer is/soo verclaert de voorseyde vander Cluse/wten monde vande Edele ende gheleerde mannen Kaerle Rijm ende H. Ogier van Boesbeke Ambassadeurs des Keysers by den grooten Turck/ datse gheen bloeme noch saedt voorts en brengt oock daer sy van selfs groeyt/in een groot staende water aenden voet vanden zeer hooghen bergh/ghestaen by Pruyssen in Bithynien/ dan alleene eenighe maniere van aren die ghelijck zijn de teere wolachtighe arenkens vanden haselaers diet wt de taeskens aen een effen steelken voorts comen/als de voorseyde Clusius zeer fraey de figuere nu corts wtgheuen zal.

Cracht.

De wortel van Acorus heeft een verwarmende cracht. Dioscorides, Plinius ende Galenus.

Dioscorides. Eenen dranck daer af gemaeckt ende ghedroncken/ doet water maecken/ eñ is oock goedt teghen de pijnen der syden/leuer ende borst/teghen de crimpinghen des buycks/ den gheborstẽ ende ghebroken/ hy mindert de milte ende helpt de droppel pisse/ende de slanghe steken ende beten. Sulcks geschiedt (als Plinius ende Galenus segghen) door haer subtijle substantie/ waer door datse helpt de verharte milten/ ende suyuert ende maeckt subtijl de grofheydt vande hornmembrane/ maer hier toe is tsap beter. Het is in alder manieren seker datse drooghende is/ende heet ende drooge tot inden derden graedt.

De wortel wordt oock profijtelick ghedaen/ghelijck den Ireos/ inde badinghe teghen de ghebreken der vrouwen. Dioscorides.

Tsap verdrijft de schemeringhe der ooghen. De wortel wordt oock zeere ghebruyckt inde preseruatiuen. Dioscorides.

Tsap (segt Plinius) ghedroncken dient teghen d'loopen ende schemeren vanden ooghen/ ende teghen slanghe beten. Tgheneest alle ghebreken vande blase.

De wortel in wijn ghesoden ghewreuen ende opghelevt verdrijft wonderlick de gheswillẽ vande cullen. Plinius.

Een decoctie vanden Cruyde ghemaeckt gheneest met stouen alle hartheden ende vergaderinghen. Plinius.

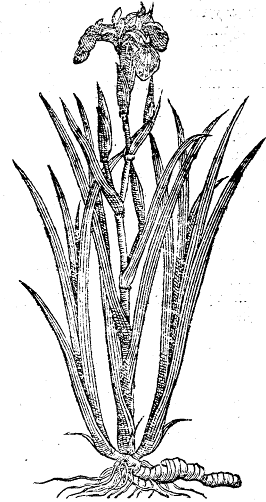
Een scrupel vande wortel met drye croesen Meede inghedroncken is zeer goedt tot contusien ende cuersien. Plinius.

De wortel van Acorus oft van Calamus aromaticus vande winckels/ is bitter/ nochtans segt Galenus, dat Acorus bitterachtich is/waerom dat de groote Galigaen voor den Acorus moet ghenomen zijn/ende de wortel van Calamus aromaticus sal ghebruyckt worden voor Calamus odoratus Libani. Galenus heeft inde plaetse van dien ghestelt het Mosch dat aende Ceder oft Lorcke/ oft Populier boomen groeyt voor d'alderbeste.

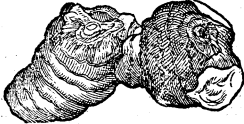
Eenen dranck vande wortel ghesoden/ ende drye daghen daer af ghedroncken doet wtermaten wel urine lossen ende gheneest de druppel pisse: Apuleius.

Tcruydt inden biekorf ghehanghen/ soo en sullen de Bien nemmermeer van daer vervlieghen oft elders swermen.

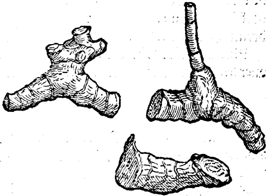
Ons ghemeyn geel Lisch. In Latijn gheheeten Acorus nostras palustris, ende van Valerandus Donrez, Butomon Theophrast. Van Dodonæus Pseudoiris ende Iris lutea, maer t'onrecht. In Franchois/ Glayeul ende Flambe bastarde. In Hoochduytsch/ Schwertel ende Drachenwurtz/ eñ Gelu wasser Lelien. In Enghelsch/Gladdon oft false acorus. And Wilde flagges. And Water flagges.

Groot Galigaen/ Galanga maior.

Cleyn Galigaen/Galanga minor.

Tghebruyck oft de crachten vandẽ ghemeynen Hierlandtschen Acorus en zijn gheensins te verachten/ als sommighe t'onrechte segghen/ die desen maer voren op de tonghe ende niet int binnenste vande kele gheproeft hebben / waer in dat altijdts bijt eenighe scherpheydt int proeuen/ niet terstondt soo haest alst gheproeft wordt/ maer luttel tijdts daer nae. Tselfde sout ghy moghen oock ghewaere worden inden Phyllon van Montpelliers ende ander cruyden vande welcke de verwarmẽde cracht door te veel eerdighe materie verdooft is. Want hoe wel dat bycants gheenen reucke en heeft / ende dat de warmte slap is/ soo ist nochtans meer te achten dan het Wtlandtsche/ om sijn ander deugden diet heeft ende crachten teghen veel siecktem/ want tgheeft der maghen ende ontrent gheleghen partijen meer crachts ende warmte / dan de ghene die door haer groote hitte eer de natuerlicke warmte ende inwendighe crachten vernielt ende berooft. Daerom die haer eenighe lieflickheydt willen gheuen die stekender gyroffel naghels in ghelijck inde okernoten/ ende bevindense dan niet quaedt.

Is naerder den Acorus oft Galigaes dan dẽ Ireos om de samen treckende cracht vande wortel.

Cracht.

De wortel van het Geel Lisch/ treckt samen/ versterckt/ constringeert ende vergaedert. Is goedt teghen den buyck loop/ ende stopt den vloet vande maentstonden der vrouwen. Aenghesien dat sulcken wercken doet/ ten can gheen geel Ireos zijn als een gheschreuen heeft/ wiens wortelen (als de selue segt) soo zeer tsamen treckende zijn/ eñ gheheel contrarie de natuere vanden Ireos/ so dat een treffelijck auteur gheschreuen heeft/ dat dese wortelen/ iae alleene aen d'lijf ghehanghen ende ghedouwet alle bloetloop stelpen. Daerom segghen wy lieuer dat een soorte van Acorus is/ dan Ireos.

Beyde de Galigaens/t'onrechte inder Apoteken Acorus gheheeten.

Ten zy dat die vã Arabiẽ dẽ Acorus van Gallatẽ/ de welcke als Dioscorides seght/de beste is vã allen / quaelick verandert hebben in Galigaen oft Galanga / als de ghene die moghelick ghemeynt hebben dat Galigaen een soorte is van Acorus/ soo moeten wy wel bekennen dat dese plante den ouden Griecken onbekent is gheweest. Maer aenghesien dat wten naesten woorden ende beschrijuinghe vanden Auteuren blijckt dat ons Acorus is tselfde vanden ouders / soo blijckt oock terstondt dat diuersch is van beyde den Galigaen/ inder Apoteken groot ende cleyn gheheeten/ den ghenen die de wortels van beyden wel aensiet. Want den Acorus is witachtich/ wel rieckende/ende als Galenus segt/bitterachtich/die licht om breken is/ende daerom ghelijck hy van verwe/soo is hy oock int samen groeyen den Ireos ghelijcker/dan eenich vande twee Galigaens/ ghemerckt dat sy van buyten ende binnen bruyn root zijn/eñ met stooten niet haest en breken/scherp van smaecke ende aromatijck / maer gheensins bitter/meer tsamen treckende/ende daerom min de crachten thoonende van Ireos teghen de ghebreken der vrouwen / ghelijck als hebben willen Dioscorides, Galenus ende ander treffelicke Auteuren. Oft oock den selfden de wortels van beyde de Galiganen bekent zijn geweest/ghelijck dat onseker is/soo hebben wy ouerlancx ons seluen laten duncken dat sy een medesoorte zijn vanden Acorus ende Ireos/te weten / dat sy hebben de wortels van geel Lisch / maer de bladers van Ireos oft Wantluyscruydt/doncker groen/nochtans smalder. Dese werden luttel iaren gheleden ghehouden inde houen van Paduwe ende Venegien/ daer wy die zeer-veel groen ghesien hebben. Eñ niet langhe daer nae hebben wy verstaen van zeer ghetrouwe ende gheschickte Herbaristen/dat de selfde wtghesteken waeren inden gheberghte van Syrien / daerse ghemeynlick voor Ireos ghehouden ende oock gheheeten zijn / meer om de groote ghelijckenisse vande bladers / dan om de verwe / reucke ende cracht vande wortel / want tsamen treckende soo versterckt sy/ ghelijck het geel Lisch / noch en is oock soo subtijl niet van substantie als den Ireos oft Gember/eñ drijft wt sonder tsamen trecken/ sonderlinghe de groote Galigaen/vande welcke wy hier spreken.

Plinius seght dat de wortels van Acorus lichtelick om breken zijn/ d'welcke metten Galigaen niet ouereen en comt/daerom en is dese Galigaen gheen Acorus.

Cracht.

Tsamen treckende versterckt se de maghe eñ ingewãt / eñ bevrijtse van winden/sy helpt verteiren/ ende versoet de colica/de verstopte winden/ende de pijnen die van winden oorspronck hebben. Het is een medicijne dienende tot de maghe ende thooft.

Tpoyer inde neusegaten ghedaen/suyuert de herssenen/ende doet niesen / ende is heet ende drooghe bycants tot inden derden graedt.

Cleyn Galigaen.

Tsoude andersins zeer quaedt om ordeelen zijn / oft de Cleyne Galigaen alsoo vanden Apotekers ghenoemt/eer een soorte van Cyperus waere dan van Galigaen oft Acorus/want al ist dat de wortels van aensien/ hartheydt / reucke/ smaecke ende oock eenichsins van ghedante den Cyperus longus ghelijck zijn / met d'welcke dat door bedroch vanden voorcoopers ghevalscht ende verwisselt wordt: nochtans ist dat de bladers den Myrthus ghelijck zijn(als sommighe ondersoeckers van Indiaensche cruyden willen segghen)soo salt niet luttel verschillen van alle beyde/eñ oock vandẽ grootẽ Galigaen / dien dit andersins van crachten/ reucke/ smaecke/verwe ende name meest ghelijck was/ ende moghelick te bouen ginck. Nochtans wordt dese/ghelijck oock de Zedoar/ wt de coopsteden van China ghesonden in d'ander Indien van Asien / ende West Europen / maer de groote Galigaen wordt ghebrocht van Jaua een zeer rijck eylandt gheleghen ouer de linie / door die van Liburnen soo sy weder Noordtwaerts keeren: waer wt der waerheydt ghelijck schijnt / oft datse voor diuersch vanden Araben ghehouden zijn gheweest/oft niet zeere ghekent van Auicenna eñ Serapio/als de ghene die de Griecken ghevolgt hebben/ende dat sy daerom twee capittels daer af gemaeckt hebben/als ghemeynlick geschiedt van vremde ende niet wel bekende saecken/ende oock somtijdts twee zeer verscheyden simplen in een capittel ghemengt hebben/ ghelijck daer hy de Cancamum ghevoeght heeft int beschrijuen van Manna, met een dobbel faute / midts dat hy ghesegdt heeft dat de Cancamum neder is vallende wten Hemel/ende opden Sorben-boom ghevat wordt/ welcke dinghen schijnen te moeten verstaen werden vande Manna,niet vande Cancamum/die ghevat wordt opde tacken vanden Esscheboom oft Haueressche/ende niet opden Sorben-bom.

Alderley Lisch oft Ireos.

Blaeu Lisch ouer zee. Iris nostras vulgaris. In Franchois/Flambe ou Glayeul. In Spaensch / El Lirio Cardeno, Lirio de color de cielo. In Italiaensch/ Giglio celeste, eñ Giglio pauonazo. In Enghelsch/ Flour de Luce/oft Flour de Lyce.

Ghemeyn wilt-Lisch.

De ouders ghemerckt hebbende de lustighe diuerscheydt vande verwen van dese bloemen / ende dat sy tcoleur hadden vanden reghenboghe/ in Griecks Iris gheheeten / hebben dese plante Iris ghenoemt/ghelijck oock de Latijnsche ghedaen hebben volghende daer in de Griecken/de welcke de selfde oock heeten Eris , Ourania ende Thaumastos, dat is te segghen/ heylich/ hemels ende wonderlick/soodaenich als de heylighe schrifture seght dat de Regenboghe oft boghe des verbonts was van Godt almachtich nae de diluuie ghegeuen. Maer nu ter tijdt hoe wel datse ouer al zeer vele is / soo wordtse van alle natien van volcke **Lelie** gheheeten/te weten vande Hoochduytschen Gilgen/vande Italianen ende Spaignarts Lelie, oock vande Franchoisen Glayeul om de groote ghelijckenisse die de bloemen hebben met de Lelien ende Gladiolus. D'welcke oock de Poeten ghedaen hebben/ ende d'Historie schrijuers bedroghen heeft/ als ghesendt sal worden int capittel vande Jacinthen eñ Lelien/int ghelijcken vande welcke nochtans den Iris zeer goedt om kennen is / eñ vande selfde goedt te onderscheyden/als hebbende scherper / stijuer eñ breeder bladers dan die vanden Acorus oft Gladiolus. D'wterste canten vande bloemen zijn wijder ende meer van een staende/ende de bladerkens meer ommegheslaghen meestendeel ghedeylt in sessen/ de welcke ouer ander ghelijck een handthaue ghecromt staen/ende innewaerts gheboghen als inde Lelie vande wapen ofte schilt vã Vranckrijck/ daerom tot hedensdaeghs Flour de Luce: Gallicè Fleurs de Lis ghenaemt wordt: bedeckẽ voorts sommighe aderkens / aen de welcke verwelckert zijnde zeer inde midden vanden Somer een haeuken voorts comt/niet zeer onghelijck die vanden Wantluys-cruydt/oft van geel Lisch/ eñ oock hoeckachtich saedt/ghelijck een Erwete/ maer minder. De wortel is leuendich als van een cruydt dat altijdts groen is/vol/vast/witachtich/ ende in veel scheuten oft tacken lancks d'opperste vander aerden Lelie.

wighe-

wtghesprevdt/bitter/sterck/ scherp ende heet van smaecke als sy groen is/gelijck sy oock heeft een purgerende cracht/ de welcke sy gheheel verliest als sy drooghe is/ende oock veel van haeren heeten ende onlieflicken smaecke / maer crijght beter reucke / waerom sy meer ghepresen wordt / sonderlinghe de Florentijnsche/die hedensdaeghs den prijs heeft. De welcke zeer vele inde Middellandtsche plaetsen niet verre van tghebergte van Florencen wtghegrauen wordt/welcke plaetsen van ghetempertheydt des landts ende lochts die van Sclauonien zeer ghelijck zijn / in vueghen datse voor beter ghehouden wordt dan die van Sclauoniẽ. Want dese is wat rosch/ẽ min blinckende/sulcks als de Venetianen ghebruycken. Maer de Florentijnsche is wit ende veel schoonder om sien/ende oock soeter vã reucke. Nochtans en wordt daer gheen van beyden versleter/gherimpelt/ verschimmelt / bruyn oft verduft met inde Sonne te drooghen ghelijck de onse doet / sonderlinghe die van Noordtwaerts/ wiens sap de slechte Medicijns doort lesen vande boecken van eenighe practisienen / ingheuen den watersuchtighen/niet seker zijnde oft sy den siecken meer pijne aendoen oft ongeriefs. Ende hoe wel dat Galenus den prijs gheeft die van Sclauonien/ nochtans ghemerckt dat hy selfs heeft verclaert/ dat yeghelijck cruydt hoe dat in sijn gheslachte beter rieckende is / hoe dat oock excellenter is/ soo sal yemandt de Florentijnsche meer prijsen dan de Sclauoensche / van de welcke in deugden het Africaensche soo zeere is verschillende (segt de selfde) als een ieugdich dier is van sijn doodt lichaem. Daerom schijnt dat dese ghecrne heeft haer natuerlicke plaetsen / die niet zeer heet en zijn ghelijck Afriken/noch oock te zeer coudt/ghelijck de Noordtsche landen/maer bergachtighe/ghetemperde/ ẽ vochte plaetsen / ghelijcker nu ter tijdt wt Spaignien ghebrocht wordt die zeer wel rieckt ende goedt is/oock aende oeuers vande riuieren / segt Nicander / die Naroensche gheheeten is / midt datse is groeyende niet aende zeecant van Sclauonie/maer aende Noordtsijde/ nat ghemackt zijnde vande riuiere van Macedonien de Nar gheheeten.

Ghemeyn graeu Lisch.

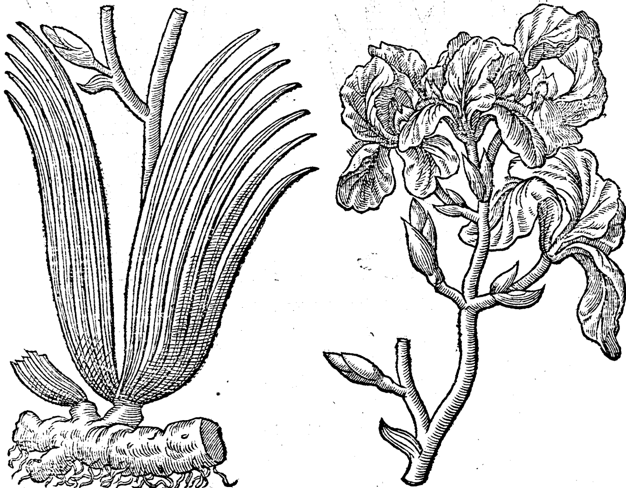

Sy is van zeer menigherhande niet alleenlick in crachten/ als wy ghesendt hebben/maer oock in grootte/reuck ende principaelick in coleur vande bloemen . Welcke aerdighe tsamenmenginghe van coleuren niet en is alleene in verscheyden planten / maer wordt oock ghesien inde bloemen van een plante alleene. De liefhebbers van excellente houen en hebben niet alleene tblaeu ende wit Lisch (welcke bycants alle Europen door voorts comen/ ẽ aldermeest ghesien worden) met een ander soorte van

te van ghemeyn Ireos welcke heeft de drye onderste hanghende bladeren van sijn bloemẽ blaeu ghelijck de voorseyde/ende d'andere drye opstaende bladeren van aschgraewe verwe/anderssins en ist in alder manieren den voorseyden niet zeer onghelijck / dan dat in ons houen meerder valt eñ heeft sijn onderste bladeren bouen aen de wortele bleeck roodt wten blaeu: Maer bouen dien hebben wy wel vercreghen sessenveertich oft vijftichderley vremde wtlandtsche Lischen/ van de welcke wy hier de figueren met haeren beschrijuinghen/ alleen gheset hebben/die wy hebben moghen doen contrefeytẽ ende afsetten / laetende die andere tot een ander tijdt/ met dies dat hare bloemen dit iaer niet en zijn te perfectie ghecomen door desen spaeden vorst inden Meerte laest leden. Wy sullen dan beghinnen van de groote schoon Ireos van Dalmatien.

Irides exoticæ Belgio inquilinæ.

Groot Ireos van Dalmatien. Iris Dalmatica maior.

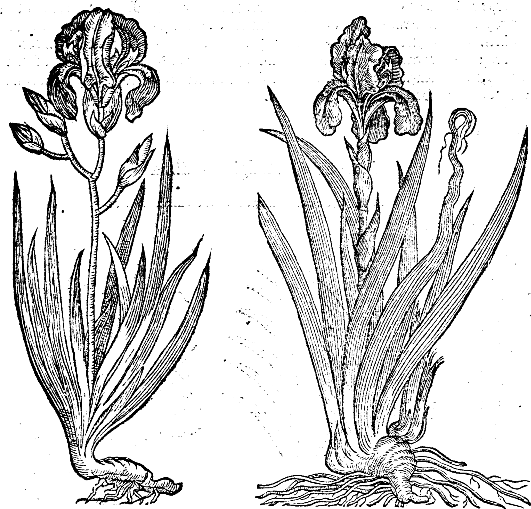

Groot Ireos van Dalmatien heeft een zeer lustich wtspruyten vande bladers ende fray om sien/ op beyden sijden ghedeylt/ende ghelijck Paeuwen vleughels die open staen wtghesparret / met veel bloemen die op eenen holachtighen stele met veel sijdetacken groeyen/ende zeer groot zijn/ hebbende ses claere blaeuwe Violet bladerkens/ die oock ouer ander ommegeboghen staẽ. De houen van Nederlandt hebben dese in grooter weerden/ door ghifte vanden zeer excellenten Medicijn vandẽ Hertoghe van Ferraren Pancius ghenoemt. Tbrengt sijn saedt voorts in hoeckachtighe haeuwen.

Cleyn Ireos van Dalmatien. Iris Dalmatica minor.

Dit Ireos is den Ireos van Dalmatien van aensien / ende in alle sijn deelen gheheel ghelijck/ maer in alder manieren minder / oock zijn de bloemen wat bleecker. Welck in Nederlandt is ghesonden ende gheschoncken gheweest vanden zeer gheleerden Medicijn van Ferraren Alfonsus Pancius, ende alsoo daer ghemeynelick inde houen groeyende.

Cleyn Ireos van Dalmatien.

Ireos van Portugael tweemael t'siaers bloeyende.
Iris biflora Lusitanica, An Astragalitis Aëtij?

Noch hebben wy nu oock in Nederlandt groeyende wt Spaignen ghecreghen dese plante / de welcke op yeghelicken stele van een cubitus oft onderhalf hooge een welrieckende doncker blaeu Violetten bloeme heeft oft twee/met eenen ronachtighen witten randt/ende heeft inde middel vã elck onderste bladt een dichte ende corte wortel die haer niet licht en laet breken/ van bladers ende ghedaente dien van Dalmatien ghelijck/maer meer wtghespreydt. Meestendeel en heeftse maer een bloeme alleene.

Cleyn Violet Lisch. Iris Violacea parua.

Oock hebbẽ wy van saedt gewonnen in Nederlãdt een cleyn fraey Violet-Lisch zeer gelijck den Lisch van Portugael in coleur/ faisoen eñ witte hayrkens int middẽ vã sijne drye omgeboogde bladeren: welcke hayrkens by nae in alle andere soorten van Lisch geel zijn.. Dit bloeydt meestendeels in de Lenten: ten zije dat het verplant zijnde buytens tijdts/ oft verspaeydt door eenighen ongewoonlicken vorst in de Lenten/ oft eenich ander diesghelick misval/ gheraeckte onderwijle te bloeyen in den Herft. Tselue ghebeurt dickwils veelderleye bloemen / besonder in Enghellandt/ welck landt vochtich/ reghenachtich ende neuelachtich is: soo dat hier door de vrowkens den aerdt hebben van te vernieuwen/quellen/scheren/ snijden/lubben ende verplanten in alle saisoenen haer lustighe houen: die soo dick ende menichmael veranderende / dat sy somtijdts niet en weten wanneer dat al wel is: niet te min door dusdaenighe ongheтijdicheydt vercrijghen sy de veranderingen van ontellicke veel bloemen in verscheydene saisoenen: hoe wel dat het daer door zeer dickwils al verdorven wordt: Welck siende en heb ick niet connen ghelaeten hen te vraghen waerom dat sy dit deden: daer op sy my al lachende andtwoordden een ghemeyn ende bequaem spreeck-woordt in haere taele / You know that the Englisch man is oon passing fellouw / if hy might knouwe and kippe hym wel / when hy is wel: Dat is te segghen/ Ghy weet wel dat d'Enghels-man een ghesel is alle andere te bouen gaende/conste oft mocht hy sy seluen wel kennen ende houden als hy wel is. Aldus hebben sy in der voorseyder manieren

Cleyn Violet-Lisch.

Groot Violet-Lisch van Portugael.
Iris Lusitanica verna.

ren ghecreghen veel schoone bloemen in verscheydene saisoenen: de sommighe werden dobbelder: d'andere bloeyen twee oft drye mael s'iaers: ghelijck wel blijckt aen de witte ende roode roosen ontrēt Kerst-misse ende nae aller Heylighen misse: midts dat de rooselers int midden gheschoren eñ ghesneden waeren/corts nae dat sy ghebloeyt hadden in den Mey oft ghewoonlicken tijdt. Vorbonnoyse Moeder-cruydt/ Boter-bloemen metraepkens/ de gheslachten van Sinte-Peeters-cruydt oft Hemels-sleutel/ Camille ende meer andere zijn daer zeer dobbel gheworden/midts het lubben/snijden/herplanten ende onghetijdichlick quellen. De Goudt-bloemen ende Maegdelieuen/en worden daer niet alleenlick dobbel/maer dobbeleren ende vermenichvuldighen haere bloemen in veel cleyne bloemkens rontom de principale op eenen stele.

Groot Violet-Lisch van Portugael.

Noch wordt ghevonden een ander soorte die den Ireos van Dalmatien soo wel van bladers/ als van stele/ende drye oft vier bloemen op eenen stamme met eenen geelen hayrachtighen randt gelijck is/dan dat de bloemen gheheel violet oft doncker blaeu zijn/ ghelijck als ick ghesien hebbe dese Lente inde zeer lustighe houen vanden edelen Heere Jan vander Delft ende Maria Schetz.

Andere veranderinghe van Lisch van Portugael. Iris Lusitanica verna præcox.

De voorseyde edel vrouwe Maria de Brimeu weduwe vanden Heere Coenraedt Schetz heeft noch een ander Lisch van Portugael in als den voorseyden ghelijck/ wtghenomen dat sijn bloemen wat cleynder zijn/ende vroegher inden Mey bloeydt.

Seer cleyne stein Ireos met breede bladers bycants sonder stelen.
Perpusilla saxatilis Iris latifolia acaulis ferme.

Veranderinghe vande voorseyde cleyn Ireos.

D'alderminst ende minst ghevonden van allen is oock dese van Languedoc/in de vouwe vande wortel/dichte substantie/ende verwe die van Dalmatien niet onghelijck / maer sonder stele / sonderlinghe ter plaetsen daer sy van selfs wasset / breedtachtich van bladers / stijf ende puntachtich / een palme hooghe ghelijck die vandẽ Gladiolus,van bloeme / haeuwe/ ende saedt die vandẽ stinckende Wantluys-cruydt ghelijck. Dit cruydt soo haest alst wter aerden opgroeyt / soo blijuet ghelijck de witte Chameleon cleyne ende leegh / ende daerom willen sommighe dat gheheeten hebben Chamæiris. Seer vele groeyter in Languedoc op dorre ende steenachtighe plaetsen by de speloncke / onderhalf mijle van Montpelliers gheleghen / opden wegh van Frontignaen / waer dat opde steenrotsen ende scheuren van dien zeer veel is groeyende by de Ferula.

Diuerscheydt van zeer cleyn Ireos met breede bladers. Perpusillæ Iridis latifoliæ varietates.

De Chamæiris,van datick die wten lande van Montpelliers in Nederlandt ende Enghellandt ouergheſonden hadde / ghenomen in eenen couden ende vochtighen grondt / heeft door de natuere vander aerden ende locht/diuersche veranderinghen ghehadt / soo wel als zeer veel ander wtlandtsche planten vande heete landen. Want sy heeft eenen stele van drye palmẽ / eñ op sommighe plaetsen van eenen voet hooghe/de bloemen witachtich/ sneew-wit/oft geel/ oft blaeu/ op ander plaetsen zijn sy sonder stele/bleeck root/violet/ghestreept/ende geelachtich ghesien.

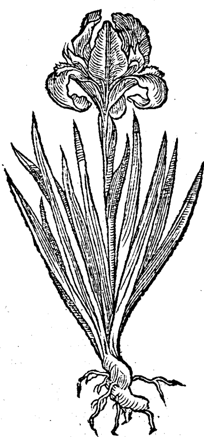
Een ander diuerscheydt

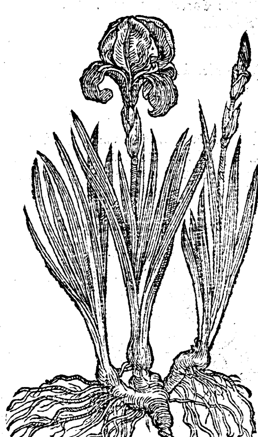
Kaerle de l'escluse heeft int voorleden iaer van Weenen ghesonden aenden edelen Heere Brancion, Oosterijckſche Ireos die cleyne zijn/met roode bleecke bloemen/ende oock peirtsche welrieckende/ende oock Chamæiris met peirtsche wel-rieckende bloemen.

Wy hebben hier toe ghevoeght een figuere van bleeck-root Lischken / welck in onse houen van saedt ghewonnen is. Ick meyne dat dit is t'voorseydt Lisch van Clusius.

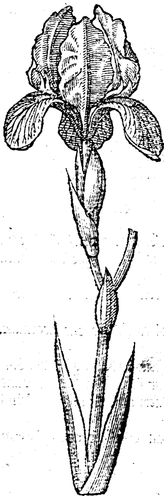
Geel

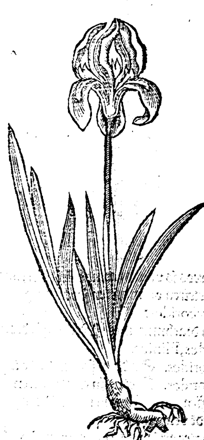
Een ander root-Lischken. Wit-sneew cleyn Lischken.

Geel Jreos van Clusius. Iris lutea variegata Clusij. Ander geel cleyn Jris. Chamæiris lutea altera.

Geel Ireos van Clusius.

Hier moest noch by ghevoeght zijn een soorte van Ireos die zeer selden/ schoon ende wtnemende is. Vande welcke de bloemen geel zijn/ die vanden Chamæiris van Montpelliers gelijck/ maer veel grooter/ met drye ommegheboghen bladers/ ende met een vremde aerdicheydt van doncker violet ghestrept. T'groeyt inde houen van Nederlandt door liberaelheydt vanden zeer gheleerden Kaerle de l'Escluse.

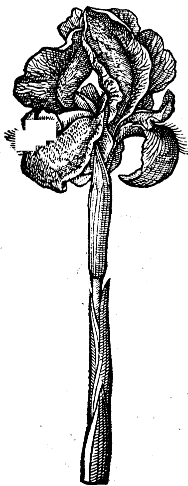
Veranderinghe.

Ick hebber sommighe in mijnen hof die bijcants heel geel zijn/ om dat de strepen niet soo breedt en zijn.

Andere soorte van cleyn geel Ireos. Chamæiris lutea altera.

Noch hadde mijn-Heer vande Delft een andere cleyn soorte zeer hupsch/ groeyende ses oft seuen duymen hooghe met corte bladeren/ de heel bloeme is schoon geel/ wtghenomen de middel alleenelick vande drye hanghende oft ommegheslaghen bladeren gansch schoon blaeu gestrept ende inde midden verciert met schoon saffraen geel hayrkens.

Groot Ireos van Constantinople met plecken. Iris Chalcedonica variegata.

My verheugt dat ick binnen sommighe daghen herwaerts ghesien hebbe een Ireos bloeme die van Bruessel ghebrocht werdt/ de welcke zeer groot was/ ende ghespickelt met dweersche ende noersche plecken die vael/ aschgraeu ende rootachtich waeren/ de bladers een weynich wt blickẽde gelijck een sweert. Andersins in al ghelijck den ghemeynen Ireos/ oft dien van Dalmatien. Van dese plante moeten wy bedancken de edel Vrouwe van Inghevelt/ die dese schoone bloeme zeer neerstich bewaerde/ inden hof van mijn-Heer Tisnac.

Diuersche ander soorten van Ireos.

Wy hebben noch zeer veel ander soorten van Ireos/ door ionste vande edel Vrouwe Marie de Brimeu/ huysvrouwe vã Heere Coenraet Schetz/ Ende van mijn-Heere Ambrosius Hubrechts die wel vijftichderley Lisch heeft/ alsoo hy seydt/ de welcke van Ceulen/ Lyons ende wt Spaignen ghebrocht zijn/ maer ick en hebbe hier gheen andere gestelt dan die wy hebben sien bloeyen.

Cracht.

Dioscorides. Als de wortel ghestooten wordt/ doet sy niesen/ ende suyueret hooft/ segt Plinius.

Alle Ireos is verwarmende/ subtilierende/ ende goedt teghen den hoest.

Sy verteiren oft maecken subtijl de grofheydt vande humeuren die men quaelick kan wtworpen. Dioscorides.

Seuen drachmen met Meede ghedroncken suyueren de colera ende groue flegmatickheydt. Dioscorides, Plinius.

Dioscorides. Sy doen slapen/ ende tranen comen/ sy ghenesen de crimpinghen des buycks.

Dioscorides. Met azijn ghedroncken ghenesen sy de beten van slanghen/ de pijne vander milte/ convulsien/ verstijvinghen/ schuddinghen/ ende dien het natuerlick tsaedt afgaet. Plinius segt dat sy tsaedt verteeren.

Met water oft broodt inghenomen soo ghenesen sy de steken van Scorpioenen ende Spinnen. Plinius.

Met wijn ghedroncken soo doense de vrouwen hen maendtstonden crijghen. Dioscorides.

Dioscorides. De decoctie van allen desen wordt nuttelick ghebruyckt inde stouinge vande vrouwen/om te vermorwen de herdicheden ende om die moeder te openen.

Dioscorides. De wortel wordt ingheghеuen teghen Sciatica / ende (als Plinius seght) wordt met termentijn ghestreken op de lendenen.

Dioscorides. De selfde doet vleesch groeyen in fistulen ende alle diepe gaten daer die beenders ontdeckt zijn: want sy is (segt Plinius) incarnatijf.

Met honich ghemengt ende met een pessus inde moeder gheset / treckt de doode vruchten af. Dioscorides.

Dioscorides. Dese wortel ghesoden ende ghelijck een plaester opgeleydt maeckt morwe alle oude clieren ende hardicheden. Tsap (segt Plinius) maeckt morwe alle hardicheden.

Dioscorides. De selue wortel drooghe zijnde/doet vleesch groeyen in alle oude sweeringhen/ en met honich ghemenght suyuert die / sonderlinghe / segghen d'ouders / de etteren vanden hoofde. Tselfde segt oock Ægineta.

Met azijn ende olie van Roosen ghemengt/is goedt teghen de pijne des hoofts daer op ghestreken. Dioscorides.

De selfde wortel met wit Nieseruydt ende twee mael soo veel honichs gemengt/verdrijft de sproeten/ende alle vlecken des aensichts die vander Sonne comen zijn. Dioscorides.

Sy worden ghedaen in pessarien/weeckmaeckende saluen/ ende dinghen die etter maecken/generalick soo wordet zeere ghebruyckt tot alle dinghen.

Plinius segt noch/ dat zeer goedt is den ionghe kinderen tselfde aen dlijf te binden/ende is sonderlinghe goedt ingheghеuen den kinderen die tanden beghinnen te crijghen / oft schorft zijn van wit seer.

Plinius. Met olie ghemengt is die goedt gheleydt opde beten vande honden ende teghen de crauwagie/ insghelijcks oock teghen de pijne der zenuen.

Plinius. Met Queappels ghemengt wordt ghestreken teghen de pijne des hoofts.

Plinius. Sy verdrijft oock de pijne des hoofts van te veel eten ende drincken ende oock de groote corticheydt van aessem/asthma ghenaemt.

Plinius. Eenen scrupel daer af inghenomen doet braken.

Plinius. Met honich ghemengt ende opgheleydt treckt wt de ghebroken beenders.

Plinius. Men ghebruyckt oock d'meel daer af teghen de nijnnaghels.

Plinius. Sy neemt wegh den stinckenden aessem als men die etet / ende de stinckende ghebreken vanden ocsels.

Plinius. De wortel van Lisch gheneest oock de clouen/fronsen / ende apostumatien des fundaments/ende alle excrescentien vanden lichaem.

Mesue. De wortel is warm ende drooghe tot inden derden graedt/scherp/ sy suyuert/rijpt/resolueert/maeckt saechte/ opēt verstoptheden/verdrijft pijnen/ende purgeert de groue fluymē met de Colerijcke humeuren die daer mede ghemengt zijn / ende daer en bouen oock de weyachtighe wateren/ ende dat zeer soetelick. Sy rijpt oock/verdunt en treckt wt de groue / taye materie die opde borst ende longher is hanghende/ ende purgeert alle inwendighe leden. Sy neemt oock wegh alle verstoptheden vande leuer ende milte/ende aengheleghen partijen. Sy gheneest oft versoet de ghebreken die daer door gheoorsaeckt zijn/als watersucht/pijne/gheswil/hartheydt/ ende dergheliicke dingen. Sy rijpt oock harde gheswillen ende clieren/besonder vande zenuen en iuncturen/principalick ghemengt zijnde met sap van beete oft coolen/oft met wijn/ende honich/ende Camille olie. Sy geneest de oude pijne des hoofts / sonderlinge met een plaester daer op gheleydt/ende tsap inde neuse-gaten opgetrocken. Want dat doet niesen ende treckt nederwaerts door de neuse-gaten zeer veel vuylichedē nae ander partijen/ die andersins door heymelicke ganghen souden afcomen. Tsap van dien wordt ghemaeckt/ghelijck dat vanden Alssem. Met ghesoden most ghemengt / helpt zeere den verouderden hoest die comen is van groue ende taye humeuren / ende de cortheydt van aessem daer wt voortghecomen. Voorts suyuertse de moeder. In een Pessus ghedaen en inde moeder gheset/oft in een plaester opgeleydt/verdrijft de pijnen vande moeder/sy doet de vrouwen hen stonden comen/en doet misvallen. Oude/vuyle/ stinckende seeren/suyuert ende reynicht sy/ en vultse met goedt vleesch/ iae oock de beenders die ontdeckt zijn becleedtse met vleesch. Seer nuttelick wordtse ghedaen in een clisterie oft plaester teghen Sciatica. Ist dat de mont ghespoelt wordt met azijn daer sy in ghesoden heeft/ tgheneest den tantsweere/ende verdrijft den loop vande catarrhen/ int fundament ghesteken openet de spene. Inghenomen soo stoptse het natuerlick saedt teghen wille afgaende. Haer sap ghemengt met meel van boonen ende asschens/ suyueret aensicht / ende cuyscht de vlecken daer op ghestreken.

Olie van Ireos/ metten cortsten gheseydt / maeckt sterck de zenuen ende iuncturen / sy helpt de convulsien die wt veruultheydt comen/den hooftsweere/ de pijne vãde leuer/milte/nieren/ moeder/ iuncturen/vande borst ende fleirsijn/pleuris ende longhersucht door inflammatie/opghestreken zijnde/ sy verteirt de catarrhen ende doet slapen ghestreken aen t'slaep vanden hoofde/ verdrijft oock de pijne der ooren in d'oore ghedrupt zijnde / ende betert den stanck vande neuse-gaten daer in ghedaen. Men maeckse van half Ireos bloemen ende wortel/ ghelijck men doet die van Roosen ende Violetten. Om datse de maghe niet hinderen soude/ soo salmen die nemē met Meede ende een weynich Spica/ oft met wey / honich / mastic / maer tot de ghebreken vande borst ende longher wordet inghegheuen met ghesoden most als ick gheseydt hebbe.

Verwermt inden tweeden graedt/ ende drooght inden derdē/ so Fuchsius seydt: Is heet ende drooghe inden tweeden graedt ende genereert vleesch/ soo Auicenna seydt.

Alle Ireos is verwarmende] Hy segt datse alle gelijck een warmmaeckēde cracht hebbē/ d'welcke Ægineta oock leert sonder eenigen graedt te stellen/ want hy segt datse zeere verwarmt/ afvaegt/ ende coket oft rijpe maeckt. Hy heeft moghelick ghemeynt (als wel te bemoeden is) tot inden tweedē graedt/ midts datse ghe stelt wordt onder de Incarnatiuen/ de welcke sulcks pleghen te wesen/ eñ niet en behooren bouen den tweeden graedt te verwarmen ende drooghen / om datse niet en souden verteiren de bequaeme ende nootlicke materie om vleesch te genereren / ten waere datter ouervloedich vleesch waere. Ander segghen datse comt tot int wterste vanden tweeden graedt oft beghinsel vandē derden/ maer gheensins vanden vierden/ d'welcke nochtans de zeer gheleerde Dodonæus ghelooft heeft/ sonderlinghe groen zijnde/ wiens cracht van purgeren gheensins en is gheleghen inde warmte/ maer int afvaeghende/ subtijlmaeckende/ nitreus/ racu/ ende windtachtich sap/ d'welcke de maghe ende inghewandt moeyelick is/ ten zy dat wel ghecorrigeert is.

Subtilierende] Dioscorides voegter by de tweede eñ derde crachten/ want een medicijne is die niet alleene warm is/ maer oock van subtijle deelē/ ghelijck limoen-sap/ surckel-sap/ berberis-sap/ verjuys/ ende alle andere suere sapen / de welcke dunne maecken groue ende taye humeuren sonder verwarminghe.

Goedt teghen den hoest] Aenghesien dat den hoest comt wt diuersche oorsaecken/ soo ist wel de pijne weerdt dat men verclaere/ tot wat hoest dat goedt is / want t'is openbaer datse gheensins en geneest den hoest die zijnen oorspronck heeft wt de vergaderinghen ende gheswillen onder de borstmuselen/ gheheeten septum transuersum , de welcke comt door de compressie vande borst-musclen/ min noch meer dan de ghene die comende is wt de verhittinghe der leuer. Want den hoest comende van scherpe humeuren / is een quellinghe die inde leden ende instrumenten gheschiedt/ om datse wtdrijuen soude de hinderlicke vuylicheden ghelijck d'niesen is/ vanden hoofde/ ende de walginghe vā de maghe.

Oock en dientse niet inde catarrhen vande longher oft arterie die van subtijle materie comen/ ghemerckt dat een subtijlmaeckende medicijne is/ want men moetse dan dicke maecken / ist dat de materie heet is/ met coude dicke maeckende dinghen als Heul/ sap van Heul/ oft met taye/ ende dicke/ als Gomme van Arabien ende vā Dragant. Is de materie coudt ende subtijl/ met Iuiuben/ Sebesten/ eñ ander dinghen die middelmatich warm zijn/ als Penijen/ Lijnsaedt/ Fenegrieck/ wortels van witte Maelwe/ Maelwe eñ derghelijcke/ oft met ghecomponeerde medicijnen/ als syropen vā Iuiuben ende van hysope/ inde welcke zijn taye dickmaeckende dinghen. Den hoest die spruytende is wt etter comende vande gheinflammeerde longher/ ribben/ aessem-ader oft haer tacken/ d'welck in dien dat dunne is/ moet dicke ghemaeckt zijn: ist dicke / soo moetet dunne ghemaeckt worden ghelijck inden Empieuma, dat is vergaderinge van etter in de borst. Die alleene voorts comt vande vercoude longher/ ist dat die cleyne is/ sal ghenesen worden alleene met inhoudē vanden aessem/ die warm maect. Maer die van taye ende groue materie / oft door lanckheydt des tijdts dicke gheworden zijnde humeuren comt/ de Ireos is zeer goedt om die wt te brenghen. Sy en dient gheensins tegen den hoest nae dat de materie wtghebrocht is/ om dat de wtdrijuende cracht ghetergt is/ wien beter dienen verdoouende dinghen om tghevoelen te minderen oft versoeten.

Sy maeckt subtijl d'humeuren die men qualick kan wtworpen] Waerom datse goedt is tegen den hoest/ ende tot welcken hoest/ verclaert Dioscorides.

Sy maeckt dūne de groue materiē die qualick vāde borst willē lossen / welcke subtijl gemaect zijnde/ lichtelick wtgespogē wordē/ by auentuere hy heeft wat voorder willē verstaē by dese woorden/ die men qualick kan wtworpen/ t'zy dat de vuylichedē moeten gebrocht werden wt de borst/ buyck/ oft nieren. Alle Ireos maeckē dunne eñ subtijl/ door de verwarmende cracht eñ subtijlheydt vande partijen/ waerom dat hy corts daer nae byvoeght/ maendtstonden/ urinen/ verstoppinghen van leuer ende milte.

Sy purgeert colera ende groue flegmatijcheydt] Dunne maeckende groue humeurē refereert hem tot de voorseyde dinghen/ oft tot de dinghen die wtghespoghen worden / willende daer by twee dinghen verstaen/ humeuren purgeren ende de selfde purgeren in meerder menichte. Want Ireos

is een

is een medicijne die de colera wtbrengt / d'welck met honich-water de groue colerijcke oft flegmatijcke humeurē afvaeghende ende subtijlmaeckende wegh neemt. Want honich-water wordt ghedaen by purgerende medicijnen / om datse te lichter souden wtbrenghen / ende om de selue reden soo purgeert Aloe de groue flegmatijcke humeuren alst ghemengt is met dinghen die de colera purgeren/ subtijl maecken ende incideren/inde Hierapicra van Galenus.

Ghedroncken] al oft hy segghen wilde niet opgheleydt/d'welck vande groene te verstaen is/ wāt de drooghe en purgeert niet.

Seuen drachmen ghedroncken] Men moet lesen seuen drachmen/om datse grof zijn/eñ quaedt om wtworpen. Plinius seght int 21.boeck/ 20.cap.datse camerganck gheeft: gedroncken twee drachmen met honich/ den hoest betert/de crimpinghen inden buyck/ende opblasinghen: met azijn/ de pijne vander milte: met water-azijn/ is sy goedt teghen de beten van slanghen ende spinnen: met broot Posca. twee drachmen inghenomen/tegē scorpioenen. Maer teghen tfenijn moet men meer ingeuen/op dat de cracht vande medicijne tfenijn te bouen gae.

Mesue segt datse losset tgeel water/de taye vochticheden ende melancholike humeuren: sy opent de verstopthedē/maer maeckt swaermoedicheydt. Maer als sy ghemengt wordt met ander medicijnen die de verstoptheden openen/ende de leuer met den ingewandt versterckē/dan wordt haer hinderlickheydt vermindert. Sy wordt ghebetert met water ende ghesoden honich. Tghewichte van in te nemen/is in decoctien van twee drachmen tot drye oft viere / ende drooghe ghestooten zijnde van een drachme tot twee toe/met ghesoden honich.

Ons practisiens gheuen heden s'daeghs van versch sap te drincken van een once tot twee oncē/ met een weynich Caneele/Asarum, Nardus, giroffel naghels/oft met Syrop van Cicoreye/ Nicol. Maer van tsap metten viere ghesoden ende dick ghemaeckt/van twee drachmē ende een half tot drye ende vier drachmen/nochtans wercket versch ende onghesoden veel stercker.

Doet slapen] Met den soeten reucke vervullet hooft/eñ met de dompige roocken vullet de holicheden vande herssenen/ghelijck als doen volheydt van spijse ende dranck/ende veel ander dingen/ niet door droogte ende wermte/ de welcke eer doen waecken / noch oock in scherpe siecktē/ oft heete ende drooghe lichaemen/ maer in vochtighe/tzy de vochticheydt dissoluerende / oft met dompen int hooft te brenghen/ ghelijck de Saffraen/ Myrre/Dille/ Basilicum/ende sommighe dergelijcke dinghen de welcke zeere ghebruyckt worden in siecktē daer men gheen zeer vochte ende verdoouende dinghen mach gheuen/ghelijck in Pleuris / ende Longhersucht / ende ander siecktē daer in dat de borst moest gheruymt zijn. Syrop van witten oft swerten Heul / bedwingt tspouwen/ ende alle wtworpinghe vander borst/waerom men tselfde niet en sal ghebruycken/ oft men salder Ireos by doē/ de welcke oock sal doen slapen/ ende beletten soo wel het dicke worden vande humeuren / als helpen d'wtdrijuen ende wtspouwen van dien. Oft moet inghenomen worden/oft opgheleydt zijn/en seght Dioscorides niet. Maer wy sullen segghen met Mesue, datse inghenomen/oft gheleydt opdē slaep vanden hoofde/nut ende deugt doet.

Sy doen tranen comē] Dinghen die de herssenen druckē/verweckē tranen/ oft de ghene diese met scherpheydt raecken/oft pijne aendoen. Ireos om dat scherp is/ verweckt tranen/ghelijck ayuyn ende scherpe weedoende medicijne der ooghen / ende d'lacchen door tsluyten vandē ooghen/ ende te groote claerheydt door eenich ghewelt.

De schuddinghen/ convulsien met azijn gedroncken] Azijn (ten sy dat met water gemengt is) is den zenuen hinderlick/scherp ende moeyelick / daerom schijnet beter te accorderen metten ghewaterden azijn Posca ghebeeten/in verstijuinghen/schudden ende beuen/ inde welcke de zenuen lijden: Posca. want Plinius schrijft dat goedt is inghenomen met ghewaterde wijn teghen de beten vande slangē ende spinnen/ maer metten azijn den ghenen die pijne vander milten hebben / den welcken den azijn alderbest dient/met wiens hulpe dat comt tot de wtgheleghen partien / eñ dunne maeckende de dicke humeuren/de milte mindert.

Den welcken tsaedt afgaet] Om dattet saedt wtdroogende verteert/oock ghenesende de resolutie vande spermatijcke vaten/ oft ontgaen van het natuerlick saedt / want het dient den verstijfden ende ghecrompen.

Met wijn de maendtstondē] In dien dat de natuerlicke cranckhedē vāde vrouwen achterblijuen door verstoptheydt vande aderen der moeder door taye ende lijmachtige humeurē die met tgrof bloedt ghemengt zijn.

Teghen Sciatica wordet ingegoten] Het wordt met een clisterie ingedaen/om dat de darmen door den peritonium mette siecke partije tsamen geuoelen hebben. Cardamomū/ Kersse/eñ dergelijcke worden opde selfde maniere den Spaigniaerts inghegoten / om datse verwarmen/subtilieren ende verteiren de coude inghedreuen materie/ vande welcke Sciatica pleegt te comen.

Wildt-zee

Wildt-zee Ireos van Languedoc. Iris ſylueſtris maritima Narbonenſis; an Medium Dioſcoridis?

Seer aerdich is oock deſe ander ſoorte die wy hier figuerlick ende ſchriftelick gheſtelt hebben / alderdereerſt by ons opde zeecant eñ ſauelachtighe groene plaetſen vanden lande van Languedoc gepluckt/ die langhe van D. Aſſatius van Montpelliers voor Medium ghehouden werdt / de welcke niet verre vande ſtadt Frontignaen op deſe ſijde vā het meyr teghen ouer dē bergh Cetus in vochtige grasachtighe plaetſen vele ghevonden werdt / die oock nerghens elders ouer al Vranckrijck oft Italiē wel te vinden is/ dan alleene daer aende zeecant. Daerom oft oock in Duytſchlandt oft Switſerlandt ghevondē en werdt/ laet ick den Herbariſten van deſen tijdt ghelooven/ den welcken ick lieuer hebbe ſulcks te conſenteren/dan om ſoo cleynen ſaeckē woordē te maecken/ hoe wel dat wy noyt gheen wortel verſch wtghegrauen ende ghebroken zijnde gerokē en hebbē/die den reucke hadde van een Auantperſe / ſulcks als Matthiolus ſegt datſe heeft. De ſtele/ blat/haeuwe/ende ſaedt is den Ireos ghelijck/maer minder. De wortel is ſwert/ houtachtich/eñ ſoo wel niet rieckende / ten minſten ons / die haer gheſien hebben ter plaetſen daer ſy is groeyende van ſelfs/ te weten meeſtendeel in vochtighe ende ongheboude plaetſen. Maer de bloeme die ontrent den eerſten Junij voorts comt / is ghelijcker van verwe ende ghedaente ende oock van bladerkens min omgheſlaghen/die vandē Wandtluyſ-cruydt. De ſmaecke is heet/bitter/ eñ zeer ſubtijl/d'welck wy by experientien vander medicine beuonden hebben.

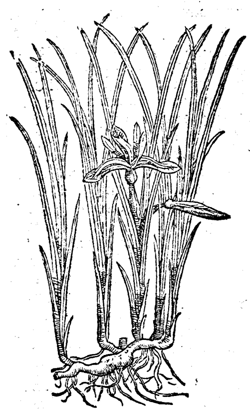
Seer cleynen wilden Ireos met ſmalle bladers. Iris perpuſilla ſylueſtris anguſtifolia.
In Enghels/Small floure de Luce.

Ouer langhen tijdt hebben ons Herbariſten beſchreuen een ander ſoorte van Ireos/ eñ die gheheeten Chamæiris, met graſachtighe/ſtijue bladers/van een ſpanne oft eenen voet hooghe/ die van den cleynen Gladiolus ghelijck / met wijde open bloemen die licht perſch eñ ſomtijdts doncker violet zijn/hebbende neghen bladerkens: de ſtele is een palme oft drye hooghe/de wortel dunne/eñ tweemael minder dan eenen cleynen vingher/ ſcherp/de ſmaecke van Wandtluyſ-cruydt hebbende/ ende wordt zeer vele ghevonden in Duytſchlandt ende Nederlandt.

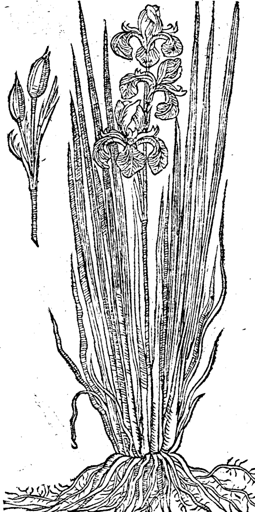
Diuerſcheydt van wilden Ireos met ſmallebladers.

Door de neerſticheydt vande Nederlanders / ſiet men groeyen in ons houen Ireos ſoo wel met ſmalle bladers als oock met breede bladers van onderhalue cubitus lanck . Maer ſy hebben beyde drye oft vier bloemē/ aende taeſkens vāde ſtele die een cubitus lanck is/ anderſins en zijn ſy den voorgaenden

Seer cleynen wilden Ireos met smalle bladers.
Perperam Illyrica minor.

Schoon wildt Lischken van Constantinoplen.
Perperam Illyrica maior herbariorum.

gaenden niet ongheliick. De selfde heeft ons alderეerst in zijnen hof ghethoont de zeer gheleerde Medicijn Alart Ruerius van Rijssel/ en daer nae Jan Doue ghcheeten Voghelsanck/ ende veel meer andere.

Schoon wildt Lischken van Constantinoplen.

Dit mach oock ghereferreert zijn onder de wilde Lischkens en is van onsen liefhebbers gheheeten maer t'onrechte Illyrica maior, om dat sy ghesien hebben dat de bloemen grootter/ breeder/blaeu en schoon geel ghestreept hooger wten bladerkens op verheuē staen dan de twee voorseyde wilde Lischkens met smalle bladeren/die bycants van eene grootte zijn in dese drye Lischkens/ maer de wortelkēs zijn zeer veselachtich.

Alle de Lischen die ick hebbe siē groyen int wildt/ in steenrootsen/oft oude muerē oft steenachtige drooge plaetsen tzy in Tuscanen/ Languedoc ende elders/wtgenomen de wilde Iris van Montpelliers ende Xyris oft Wandtluys-cruydt de welcke in waterighe beemdē oft canten groyen ende zijn redelick diep in d'aerde ghelijck de drye andere wilde Lischkens met smalle bladerē. Maer alle d'andere liggen schier metter wortelen op den grondt/andersins rotten sy/ghelijckerwijs sy oock doen/ten sy datmense alle vier oft vijf iaeren scheydt ende verplant inde Oogstmaendt.

Wandtluys-cruydt. In Griecks ende Latijn/ Xyris en Iris agria van Theophrastus. In Hoochduytsch/ Wandtluys-cruydt. In Franchois/Glayeul puant. In Spaensch/ Vulpe ende Lirio spadanal. In Engels/Spourgwurt or stinking Gladin/ and wild Ireos.

Dit cruydt heeft oock vanden ouders zeer wel Xyris gheheeten gheweest/ alsoo veel te segghen/ als een scheir-mes/ om de ghelijckenisse van tblat/ wāt tblat is zeer ghelijck een schaers dat ouer beyden sijden snijdende is/scherper ende dunner van snede/ende met een stijuer punt dan de Gladiolus oft Ireos. Ghemeynlick ist gheheeten Spatula fœtida, d'welck als de groote berispers misprijsen/soo gheuen sy te kennen dat sy luttel planten hebben wtghesteken daer sy van selfs groeyen/ ende niet vele versocht en hebben wat cracht datse hebben. Want als sy/ick en weet wat van coleur ende grootte begheeren inde wortel ende bloeme/soo en ghedencken sy niet/dat eenich van dese twee/ gelijck meer ander/lichtelick door cleyne oorsaecke verandert werden. Want ist dat de wortels en bloemen vā Ireos

soo

Wandtluys-cruydt. Xyris, ende Iris agria van Theophrastus.

soo zeere veranderen vā coleur/ grootte/ dickheydt/ deucht ende reucke / in vueghen dat by aldien die hier te lāde groeyet / by de Florentijnsche ghelecken werdt/ mē soude meynen dattet al een ander waere vā verwe eñ reucke: waerom en soude dā dē Wādtluys-cruydt soo cleynen veranderinghe niet moghen ghebeuren / d'welcke oock ghemeynlick van alle man Ireos gheheeten wordt / ghelijck aist oock ouer ouden tijdē van Theophrastus wildē Ireos genoemt werdt? Jae dat meer is/ de wortel vandē Slauoenschen ende Illyrischen siet rosachtich/ eñ vandē onsen is graeu eñ aschverwich/ die vā Florencen is wit ende zeer wel rieckende / maer d'onse is onlieflick bycants altijts stinckende. Ende daer Dioscorides seght / breede bladers ende scherper van punte / gheeft hy te kennen dat d'middel van tblat breedt oft buyckachtigher is / maer d'opperste onghelijck veel spitser / ghelijck als men sien mach het Wandtluys-cruydt op sommige plaetsen daert van selfs voorts comt/ sonderlinghe van Prouencen ende Engellandt / waer dat ouervloedich staet ontrent de vochte bemden ende duynē vander zee. De welcke ist dat ghy confereert metten Ireos die int velt ghegroyet is op drooghen sandtachtighen grondt oft op meuren / ghy sultse vinden smalder van bladers / ende oock meer stelen die meer dan een cubitus lanck zijn/ glat/rondt/middelbaer dicke/ die midden wt de bladers recht op groeyen/ draghende int opperste bloemen van wilden Ireos/ met drye bladers die recht op staen ende niet ommegheboghen doncker violet ghelijck de Violette/ hebbende inde middel sommighe gele ende castaniebruyne aderkens/ inde maenden van Iunius eñ Augustus in Engellandt. Desghelijcks oock dryehoeckighe haeuwen/ met een dryevoudighe cromte gapende. Alst saedt rijpe is gheworden/ d'welcke root/claer ende rondt is/ met een dobbel reke inde lengde/ soo ist gheborghen in velachtighe cribbekens/ ghelijck Pioen-saedt/ die vandē Eruen (als sommighe wt Oribasius lesen) oft boonen ghelijck/ niet van ons ghemeyne / maer van de oude boone van Dioscorides: de welcke veel minder ende ronder was dan ons boone / als vande gheleerde bewesen wordt. De wortel is cleyne (want een cleyne ende dickwils ghebeurende veranderinghe is van groot in cleyn) gheknoopt/ met veel veselinghen/ ende van verwe die vanden Ireos gelijck/ oft bruyn. Met sulcken cracht ende scherpheydt beghift / hoe wel datse den reucke heeft van stinckende Camille oft weegluysen/ datse doet de selfde dinghen die Dioscorides den Xyris toeschrijft/ ghelijck ghenoech blijckt byde experientien ende schriften vande Medicijns van onsen tijden . Jae dat meer is/ sy en is niet alleene van ghedaente den Ireos ghelijck/ maer gaet die oock in cracht te bouen/ soo wel om den ouden sweeren ende beenders de schubben oft schorsse af te nemen/ als oock int lijf ghenomen de decoctie oft tsap om zeer sterck water te doen maecken ende sweeten / maer verbrandt bycants den roeper. Ist datse veel by decoctie ghedroncken wordt / sy doet braecken eñ maeckt crimpinghen des buycks/ ghelijck Ireos doet . Wy hebbent gheproeft dat scherp was/ iae oock tghene dat in Engellandt aende zeecant tot bycants inde Winter ghesien wordt inde hanghende gapende haeukens.

Cracht.

Dioscorides. De wortel is crachtich opde wonden ende ghebroken dinghen/ want sy treckt wt sonder quellinghe doornen ende alle splinters/ om datse (als Galenus segt) is van subtijle deelen/ eñ oock een naetreckende/ verteirende/ ende drooghende cracht heeft/ maer noch veel meer de vrucht/ die oock water sal doen maecken.

De wortel ghemengt met een derde deel Spaensch groen/ ende vande wortel van groote San-

toris

torie ende honich een vijfste deel/met azijn gheleydt op ghe∫willen ende vergaderinghen / gheneest die. Dio∫corides.

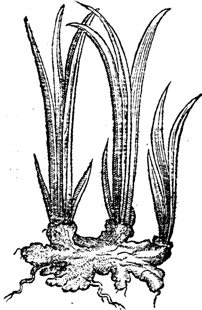
De wortel wordt ghedroncken met Mu∫cadelle teghen de convul∫ien/ghebroken leden / Sciatica/druppelpi∫∫e ende buyckloop. Dio∫corides.

T∫aedt een halue drachme inghedroncken doet ∫terckelick water maecken. Dio∫corides.

T∫elfde met azijn ghedroncken/mindert de milte. Dio∫corides. Ende mach ghene∫en de verharte milten. Galenus. Doet oock de croppen/ coude vergaderinghen eñ ghe∫willen ∫cheyden daer op gheleydt. Plinius.

Wordt ghedroncken teghen den buyckloop] Min noch meer als de Rhabarber/ende A∫arum den buyckloop ∫topt/de materien leydende ende afkeerende door de urine/want ander∫ins gheeft den ∫chaepherders ende ∫lechten boeren int Hertogdom van Somer∫et in Engellandt / de decoctie van de∫e wortel/oft inden Ael gheweyckt/ purgatie ghelijck Ireos doet.

Gengber. In Griecks ende Latijn/Zinziber. In Hoochduytsch/Ingber. In Franchois/ Zingembre. In Italiaensch/Gengeuo. In Spaensch/Gengiure. In Engels/Genger.

Schelpe vanden Gengber met haer graenen.

Gengber is oock wtlandi∫ch van cruydt eñ name/d'welck den ouders meer bekẽt was van cracht/ dan van aen∫ien / als daer af dat Dio∫corides alle voorder be∫chrijuinghe achterlaetende / alleene ∫egt dat cleyne wortelkens zijn/dien vanden Cyperus ghelijck/ den welcken ∫y nochtãs niet zeere ghelijck en zijn/ ende oock veel meerder/noch oock hanghende ghelijck die vanden Cyperus / maer ghelijck die vanden Ireos aenden anderen hanghende / de welcke nu den ghemeynen volcke ouer al ∫oo wel bekent zijn/dat∫e gheen voorder be∫chrijuinge van doẽ en hebben. Maer de re∫te vande gedaente/de welcke gheheel den Ireos oft Wandtluy∫-cruydt ghelijck is / met op∫taende doncker groene bladers / gheuen wy hier van niemandt tot nu toe gheconterfeyt / ∫oodaenich als groeyende onderhouden heeft de zeer goede borgher van Antwerpen ende zeer ghe∫chickte ende gheleerde Apoteker Willem Drie∫ch/die ons die verleent heeft/hoe wel dat∫e gheen bloemen en heeft voorts ghebrocht/ als zijnde indẽ Noorder∫chen ende couden ghewe∫te des hemels/ ende groyet op door de ouervloedighe vochticheydt vander aerden ende locht/tot bladers/twer∫ len∫t ende verrot / ende ten laet∫ten ∫oo ver∫terft de wortel vanden Gengber: daerom moet∫e ghelijck ∫ommighe cli∫ters ende ajuyn wtghegrauen worden/ ende ghelijck eenen wijngaerdt ∫onder bladers / ∫ommighe rancken ende ouervloedighe ∫cheuten afghebroken zijnde/ elders ghe∫telt werden. T∫aedt is welrieckende/ wat t∫amentreckende/inde ∫maecke/ wit ghelijck de Gengber/ ende bycants ∫oo groot als de groote Cardamomum/ maer langher ende niet ∫oo heet/in een dryehoeckighe ∫chelpe/die gherimpelt eñ hartachtich is / met ∫ommighe hayricheydt ende cronckelinghen ouertrocken / de ∫chelpe vande cleyne Chamæiris niet onghelijck.

Cracht.

Dioscorides. Gengber is goedt inde spijse / ende wordt gheconfijt gheten : heeft een verwarmende ende teirende cracht / maeckt oock sacchtelick den buyck weeck / ende is der maghen nut / ende zeer goedt teghen alle tghene dat tghesichte verduystert. Men pleget te doen in preseruatiuen. Metten cortsten / het heeft de crachten van Peper.

Ægineta. Galenus. De wortel verwarmt sterck / nochtans niet terstondt int eerste aencomen / want het heeft oock eenighe onuerwinnelicke vochticheydt / ende grouer substantie dan Peper (seght Galenus) Daerom wordet lichtelick vande wormen ghesteken / maer het houdt een vaste warmte.

Onuerwinnelicke vochticheydt] Tschijnt in hem te hebben een goede ongeaerbeyde ende groue vochticheydt / ghelijck d'lanck Peper / waerom dat de warmte die vanden Gengber oft lāck Peper comt / langher blijft duerende / dan die vanden witten oft swerten Peper. Maer als men wil tgheheel lichaem warm maecken / dan moetmen ingheuen dinghen die zeer haest warm worden doort aentasten van onse warmte / ende zeer haest ouer al henen trecken. Maer als wy eenighe partije die vercoudt is willen verwarmen / dan moetmen contrarie doen / te weten / met te gheuen dingen die lancksamich verwarmende langhen tijdt heet blijuen.

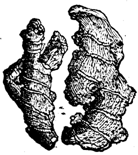
Gengber is een medicijne voor de maghe / thooft ende leuer / ende die tot oncuyscheydt verweckt / sonderlinghe alst groen oft gheconfijt is / ende is oock een warme ende vochte medicijne / maer ghedroogt zijnde soo ist heet ende drooghe tot inden derden graedt. Het opent de verstoptheden vande leuer die van groue flegmatijcke humeuren comen / inciderende / teirende / verwarmende ende drooghende. Verdrijft ende scheydt de verladinghen / vande darmen / maghe eñ longher. D'ouervloedighe vochticheydt wegh genomen hebbēde / soo helpet / versterckende de herssenen eñ memorie. Tgeneest de schemeringhe der ooghen.

D'maeckt den buyck weeck. Dioscorides.] Te weten / ist dat de rijpe maer teere ende groene wortelkens gheten worden / eer dat de glatte ende purgerende vochticheydt wtghedroogt is / ghelijck wy inden Ireos ghesien hebben: Waerom dat de oude wortels eer drooghen ende dē loop stoppen. Maer de sapachtighe die groen gheconfijt worden / worden met grooten lof wt diuersche plaetsen van Indien ende van Afriken daer aen palende int wterste Europen Noordt eñ Suydt te coope ghebrocht / hoe wel dat nu de laxerende cracht vergaen zijnde / de Venetianen / die van Antwerpen ende ander voorcoopers ouer al die in looghe gheweyckt zijnde / confijten.

Mekijn. Zinziber fuscum Officinarum.

Men confijt oock ende vindt inde winckels te coopen een ander wortel Mekijn nu ghenoemt / den Gengber zeere ghelijck / van d'welcke dat van rijpheydt ende in deuchden luttel verschilt / ghelijck sommige onwaerachtich geschreuē hebbē / maer eer in ghedaente eñ vasticheydt (want tē heeft gheen hayrkens ende veselinghen) claerheydt / bruynicheydt / ende heetē smaecke / noch en pleegt oock vande wormen niet gheten te worden.

Diuerscheydt van Mechin selden ghevonden.

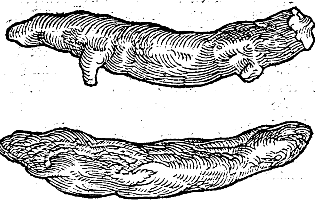
Dese soorte Mechin daer wy hier de figuere af stellen / en hebben wy noyt van te voren ghesien / de welcke onlancks is begonst hier ghebracht te worden / vande welcke oock Meester Morgant Apotecharis zeer vermaert tot Londen seker pondē ghecocht heeft. Tsiet ghelijck de ghemeyne Gengber Mechin gheheeten / maer aerdigher van fatsoen / hebbende de verwe vandē Mekin ende de schorsse van witten Gengber / maer met schubbekens / gheknoopt ende bycants gheledet ghelijck Doronicum / doorluchtich int ghesichte / ende veel heeter ende droogher van smaecke dan de Gengber / vande wormen niet ghesteken.

Terra merita, Curcuma vanden Apotekers / Cyperus Indicus van Dioscorides.

De Wtlandtsche wortel / die gemeynlick gheheetē is Terra merita, oft vanden Apotekers Curcuma, vande welcke Dioscorides verstaen hadde datse in Indien groeydde inde ghedaente van

Gengber/

Terra merita, Curcuma.

Gengber/comt nae ons verstant veel naerder dẽ Gengber/ dan den Cyperus, hoe wel dat de selfde aucteur by yemandẽ ghelesen hadde dat een soorte van Cyperus was/ ende dat hy daerom by auentuere niet soo bequaemlickẽ heeft in tweede boeck ghesendt/ De wortels van Gengber zijn cleyne/ witachtich / welrieckende ghelijck de Cyperus: want andersins en heeftse niet dan zeer cleyne ghelijckenisse metten Cyperus. Maer sy heeft sommighe crachten (wtghenomen tgeel sap datse met knouwẽ gheeft) den Gengber zeere ghelijck/ hoe wel datse slapperẽ/ ende onlieflickerẽ smaecke heeft/ maer een beter cracht om d'inghewandt te openen/ ende daerom soo menghent hedens-daegs de quacksaluers ende landtloopers ende vroukens onder den Gengber teghen de Geelsucht/ want die heete cracht vã het cael maecken schijnt te versteruen door de lanckheydt des tijdts ende wijde gheleghentheydt der plaetsen van een / ende tsteken vanden ghewormte / den welcken tselfde onderworpen is / maer min dan de Gengber . Het wordt hedens-daeghs vande Schilders ende Alchymisten meer ghebruyckt dan inde medicijnen.

Cracht.

Dioscorides. Ghecnout zijnde gheeftet de cracht van saffraen/ het is bitter van smaecke: eñ opghestreken zijnde/ heuet een rassche cracht van medicijne die thayr wegh neemt.

Costus van Arabien ende Syrien den Gengber ghelijck. Zinziberis effigie
Costus Arabicus & Syriacus.

Veel duysterder is de kennisse vã Costus, d'welcke oock ẽ vremde Indiaensche plante is / noch in gheenderhande manieren gheconterfeyt/ die ons nochtans soude nut ende behulpich zijn. De diuersche opinien ende twisten vande Herbaristen van onsen tijden zijn te verachten/ Maer hier sal dienen verhaelt tghene dat den gheleerden soude moghen wesen nut ende profijtelick. Ontrent ses iaeren gheleden/ begost tot Venegien ghebrocht te werden een wortel wt Syrien ende Egyptẽ die dẽ Zedoar oft Gengber gelijc sach/ de welcke aldereerst onse zeer sonderlinghe ende eerbaer vriendt Walerant Donrez van Rijssel in Vlaendren / eñ in deser saecken zeer gheschickt / seyde te wesen oprechte Costus: wien Gesnerus ghegheuen hadde d'eerste stuck (d'welck by ghevalle onder een groot deel Geinbers ghevonden was) doen hy soude nae Venegien reysen/ tot eenẽ toecomendẽ monster/ te meer om dat de selfde Walerant van daer soude ouervaren nae Syrien om de cruyden te doorsoecken. De welcke is van binnen wit/ effen / gheensins swaer / eenen duym dicke/ twee duymen oft onderhalf lanck/ van beyden syden lanckworpighe knobbels hebbende / welrieckende/ scherp van smaecke / met eenen stercken eñ lieflicken reucke van Cypres oft eenichsins vanden Cederboom van Libanus: somtijdts

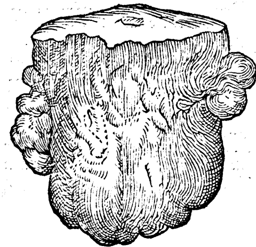

is sy oock geelachtich ghelijck de ghemeyne Costus ende oock van reucke ende smaecke ghelijck / alle beyde bitterachtich/ ende in alle ander saecken ghelijck. De Torcken die dickwils dese wortels onsen voorseydẽ vriendt vercochten/ gauen die voor eenen cleynen prijs/midts dat sy meynden dat wilde Gengber was. De selfde ghethoont zijnde int college vande Medicijns van Venegiẽ/heeft henlieden so wel behaeght/dat sy die oordeelden weerdich te wesen om gevoegt te wordẽ byde excellenste simpelen oft drooghen vanden Triakel die inden iaere 1563. ghemaeckt werdt: Waer door corts daer nae ende voorts vã dien tijdt af dese voorseyde wortel met meerder menichte tot Venegien ghebrocht is gheweest. Ende is oock by mijnen toedoen gheschiedt / datse onsen vrienden tot Antwerpen den welcken wy die ghesonden hebben/bekent is gheworden. De welcke hoe wel datse niet en waere de oprechte Costus, nochtans gemerckt dat een wortel is die eenẽ excellenten eñ scherpen aromatijcken reucke heeft/ soo schijntse weerdich te zijn lof ende graedt te hebben als Costus, ende niet alleene meer gheacht te zijn dan de bruyne/ swaere wortel die gheenen reucke en heeft/ ende een tsamen ghedrongen stijfheydt vã een onbekende Alantwortel/ de welcke hedens-daeghs inde Apoteken misbruyckt werdt/ maer oock dan de Zedoar/die min reucke heeft ende min aromatijck eñ lieflick van smaecke is. Jae dat meer is/ d'Angelica/die men nu ter tijdt heet swert oft Indiaensch Costus,om haer groote crachten ende zeer lieflicken reucke/ en is niet meer te achten dan dese: want ten is soo zeer vremden cruydt niet/ maer in Europẽ genoech vindelick/ welck geknout zijnde niet en pleegt te branden inden mont ende gheensins en is tsamen treckende/ als Matthiolus segt dat Galenus den Costus toeschrijft. Wiens plante by hem in sijnen laetsten Herbarius gestelt onder den naeme van Costus,die ons dickwils vã den Herbaristen van Savonien ghethoont is gheweest/ ghemerckt datse niet en heeft dat den Costus weerdich is/ maer eer Panax is / behoort byden selfden ghestelt te zijn.

Costus Buxea.

Angelica Indiaensche Costus.

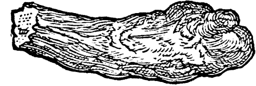
Ghemeyn valsch Costus.

Costus spurius Matthioli Panax.

Soete ende bitter Costus. Costus dulcis & amarus.

Wy en kennen gheenen Costus die soet is/ tẽ zy by eenige ghelijckenisse van scherpere eñ bittere Costus die so genaemt wordt/ op welcker wijse mẽ mach meynẽ datse Actuarius verstaẽ heeft: Wãt de wortel vã tselue cruydt/ alst noch versch ende groen is / is veel saechter eñ niet soo scherp: maer oudt gheworden zijnde / ist door de bitterheydt ende meerder hitte onlieflicker / ende daerom bitter ende onlieflicker gheheeten. Nochtans Galenus seght dat alle Costus bitter is. Maer men moet den Cruydenbeschrijuers van onsen tijdt die de Araben naeghevolgt hebben/dit toegheuen/dat zy eenighe soorten van Costus, die van soeter reucke/ ende vã minder hitte is/soete Costus geheeten hebben/ende inde ghewoonte toeghelatẽ. Ghelijckerwijs oft yemandt seyde dat Gengber/Alantwortel/Santorie/Radijs/ende veel meer ander wortels/lieflicker ende soeter zijn/ als sy noch teer ende ionck zijn/maer ouder gheworden zijnde heeter ende scerper zijn.

Soete Costus.

Bitter Costus.

Costus van Moluca, schorsachtich ende gherimpelt. Costus Moluccensis corticosus, rugosus.

Wy sullen hier noch mede deylen den goeden mannen twee ander wtlandtsche wortels die den Costus zeere ghelijck zijn/ met al sulcken goedtwillicheydt als den zeer gheleerden Launay Medicijn van Rocelle de selfde heeft ouer vier iaeren ons mede ghedeylt. Hy hadde die alle beyde ghecreghen vande schippers die weder ghecomen waeren wt de eylanden vã Moluca, vande welc-

ke d'ee-

* Costus van Moluca, schorsachtich ende gherimpelt.

† Costus effigie radicis Solani furiosi.

ke d'eene / te weten de meeste schijnt te wesen de schorsse van eenen grootachtighen boom / ende de ghedaente te hebben van een oude ende aschverwighe Vlier schorsse / vol rimpels ende vouwen / van reucke ende smaecke euen sterck.

Costus van Moluca. Houtachtich ende zeer heet. Molucensis lignosus feruidior.

D'andere die minder is / is zeer ghelijck de wortel van wilde Nascaye / van verwe bleeck bruyn / soo heet van smaecke / dat de tonghe zeer quaelick de hitte lijden oft verdraghen kan. Sy lieten henliedē alreede dunckē dat een soorte vā Costus was / hoe wel dat luttel reucks hadde. Maer gelijck wy dat niet en ontkennen / alsoo sullen wy oock d'eerste voor tbeste houden / ende van dese twee van Moluca, te weten die soo zeer groot niet en zijn van reucke / hebben wy hier de figueren gestelt / om dat de Herbaristen hen goetduncken daer af souden moghen segghen.

Sommige valschen dē Costus met de zeer harte wortel van Comagenis Alant / d'welck goedt om mercken is / want den Alant en smaeckt niet heet / noch en heeft gheenen crachtighen reucke / dattet hooft soude wee doen.

Cracht.

Dioscorides. Alle Costus heeft een verwarmende cracht / doet water maecken ende verweckt / ende drijft den vrouwen haerlieder maendtstonden.

Gheneset de ghebreken vande vrouwelickheydt / soo wel daer op gheleydt / als met stouen ende beroocken.

Sextans, oft vier scrupulen inghenomen is goedt teghen de beten vande slanghe gheheeten Vipera.

Met wijn ende Alssem inghedroncken is zeer goedt teghen de pijnen vande borst / convulsien / eñ opblasinghen.

Met Meede inghedroncken verweckt tot oncuyscheydt / want het is (als Ægineta seght) bitterachtich / zeer heet / ende scherp.

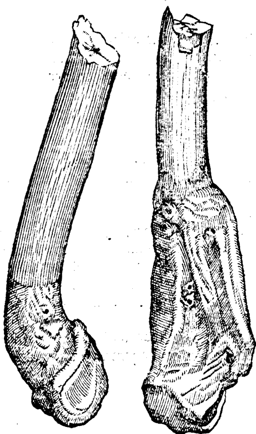
Met water ghebruyckt gheneset den hayrworm opden buyck. Galenus seght daer by / dat is om sijn bitterheydt wille.

Costus met olie ghestreken / eer de cortsen aencomen / betert tbeuen ende schuddē / ende wordt oock ghestreken teghen de lammicheydt.

Met water oft honich ghemengt / betert alle ghebreken des huyts int aensicht / eñ wordt oock ghebruyckt in preseruatijuen ende weeckmaeckende saluen.

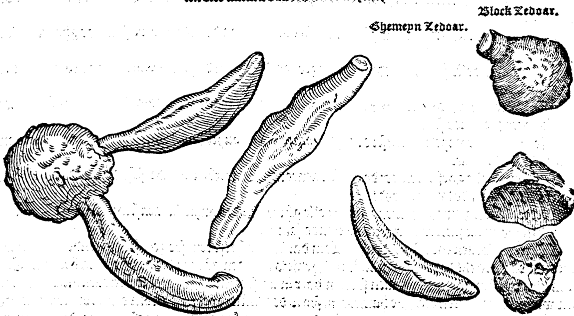
Galenus Beuen ende schudden] Om dat in hem heeft een soo zeer scherpe ende heete qualiteyt ende oock cracht dat blaren maeckt: insghelijcks oock den ghenen die de Sciatica hebben. Ende metten cortsten gheseydt / in allen saecken daer in wy soecken eenich deel te verwarmen / oft vā binnen wtwaerts te trecken eenighe humeuren / soo is de Costus goedt. Daerom dienet om water te doē maecken / ende den vrouwen hen maendtstonden te verwecken / ende tot ghescheurtheydt / ende vercrompen leden / ende pijnen der sijden.

Costus met de wortel vande groote Santorie met een stucsken van de stamme ghelijckende Ferula.
Costus facie radicis Centaurij maioris cum caulis ferulacei frustulo; radice pulla: num Dioscoridis Indicus Costus? Costus Indicus Clusij.

Ouer vijfthien iaeren heeftmen begonst tot Venegien te brenghen die swerte Costus de welcke van ghedaente ende ghewas ghelijck is de wortel vande groote Santorie oft Genciane / eñ eenen zeer excellenten reuck hebbende vanden Ireos / nochtans met eenigen bockachtigē stanck. Van de welcke de buytenste schorsse swertachtich siet / maer afgheschrabt zijnde / soo sietse geelachtich wiē graewen. Oft oock is / als de swerte Ferula, de Indiaensche Costus vā Dioscorides, laet ick de de gheleerde oordeelen. Hy en behoort oock niet wtghelaeten te werden inde preseruatiuen / al is hy zeer bitter ende onlieflick van smaecke.

Block Zeduar ghegheeten / Zerumbeth van Serapio, ende ghemeyn Zedoar wortelen zijn deelen ofte stucken van een selfde wortele.

Desghelijcks zijn inde Apotekers-winckels noch twee vremde ende wtlandische wortels te coope / vande welcke de gheheele figuere vande plante soo wel niet en is bekent / als sy vermaert zijn van crachten. Want gheen van beyden en werdt vande Griecken beschreuen / dan is alleene vande Cruydebeschrijuers van onsen tijden ghestelt inde ghedaente vanden Gengber. De bekentste van dese twee / is ghenoemt Zedoar, ende d'ander die selden ghesien wordt / heet Zerumbeth, dat is Block-Zedoar / ende ghelijck sy beyde eenen naem hebben / soo soude ick met goeden reden moghen seggen dat stucken zijn van een ende de selfde wortel / ende datter gheen ander verschil tusschen is / dā ghesien wordt inden ronden ofte inden langen Cyperus, van haerlieder tsamen hanghende cromten

ten vande wortels/ ghelijckmen binnen Antwerpen heeft moghen sien ende crijghen inde wel ghe-
stoffeerde Apoteke van Franchois Pennin: ende daer om heeft Serapio de selfde Zedoar zeere
wel gheheeten Zerumbeth, ende beschrijft dat de wortels rondt zijn die vanden ronden holwor-
tel ghelijck / met de verwe ende smaecke vanden Gengber/ghewassen in China, te weten int wterste
Indien. Maer Auicenna, soo verre als zijn oversetters gheen bedrieghers en zijn/ heeft verkee-
rende de namen/ de ghelijckenisse vanden Zedoar ende Zerumbeth gheheel contrarie ghestelt/ by
wien ick liever hebbe te lesen dat de Zedoar den Cyperus gelijck is / nochtans minder van reucke/
eñ dat de Zerumbeth wortels heeft die vandẽ rondẽ Osterlucie gelijck/waer nochtans den neersti-
gẽ ondersoecker om de dingẽ te weten/luttel aengelegẽ is. Wãt dwordt van Serapio genoech onder-
scheydẽ/ alleene dat hijt aldus verstae/als dat beyde dese wortels knobbelachtich zijn/ eñ ghelijck den
Doronicis oft Osterlucien eñ Oenanthis gebeurt/de welcke verschillen in lanckworpige ronde/oft
rõde knobbelachtige masse/vã wortel: welck den Zedoar oock also gebeurt is/van wiẽs natuere/ge-
lijck vande name de Zerumbeth deelachtich is/ want theeft de selfde bitterheydt/ hitte/ reucke/ ver-
we/de stercke onlieflicke smaecke/tfatsoen/hartheydt ende gheduericheydt/ ende dient oock teghen de
pijnen vanden Colica/ende sonderlinghe zeer wel teghen fenijnighe dinghen/ waer af dat by auen-
tuere dẽ name ghecreghen heeft. Ende hier nae schijnt dat Auicenna, Serapio, eñ sommige Moo-
ren veel preseruatijuen ghenoemt hebben/oft remedien die gemaeckt zijn teghen tfenijn/ met eenẽ ge-
meynẽ name ghelijck sy meestendeel doen/ ghelijckerwijs als Bezeardica generalick gheheeten wor- Bezeardica.
den vanden Araben/dinghen die d'leven beschermen/ ende dat sy daerom eenigen excellenten boom Zedoar arbor.
ghenoemt hebben met de selfde name van Zedoar oft Zerumbeth, met wilghen bladers / riecken-
de ghelijck de Citroen/de welcke oock met de syllabe Ze zeer wel accordeert. Oock is die Zedoar de
beste/al oftmen seyde preseruatijf/de welcke aende wortels vande Napelles gegroyet is / eñ met goe-
de redenen gheheeten wordt d'aldercrachtichste Triakel van tselfde fenijnich Napelles/ghelijck als
wy versocht hebben/ende op diversche berghen wt ghesteken/ als int capittel vanden Thora gesevdt Thora & Antithora.
wordt. Maer om dat voort die treffelicke beschermer vander waerheydt / ende philosophe Aui-
cenna niet meer en soude een beuselaer gheheeten worden van dien Jode ende polijsteraer vande
Indiaensche waere / ghetrocken wt de ghemeyne historien vande Nauigatien / de welcke ick vreese
dat selve zeer veel fabelen wtghes laghen heeft/ende voorwaer op diversche plaetsen veel dingen niet
wel bedacht gheschreven die hy beter ghesweghen hadde / ghelijck vanden Calamus aromaticus,
Costus ende meer ander. Die hem oock niet en heeft gheschaemt te segghen dat Arnabon soude een Arnabo.
hooghen boom zijn by Ægineta ghestelt int 3. capittel van zijn 7. boeck/ daer nochtans gheensins
mencie van eenighen boom oft plante ghemaeckt wordt ter plaetsen daer van Arnabon/int 231. blat
vanden Grieckschen boeck/ vermaendt wordt. Voorwaer Matthiolus heeft den goeden Medicijn
bedroghen/ de welcke vastelick seght dat den Arnabon van Ægineta / ende Zerumbeth van Sera-
pio een plante is / om dat dese de selfde crachten den Zerumbeth heeft toegheschreven / die de an-
der gheeft den Arnabon. Maer ten is alsoo niet / noch Paulus en heeft oock gheen deel van eenighe
plante verclaert/dan alleenlick ghesevdt dat Arnabon aromatijck is. Ende oft oock Serapio de self-
de dinghen vanden Zerumbeth gheschreven hadde / die hy segt vanden Arnabon, soo en soude
nochtans niet terstondt moeten ghesevdt zijn dat de selfde plante waere / ghemerckt dat de selfde Se-
rapio Zerumbeth ende Zedoar voor een plante hout / te weten met een ronde wortel/ eñ Auicen-
na verclaert dat een cruydt is den Cyperus ghelijck maer niet soo sterck van reucke. Jae dat meer is/
Isac die ouder is dan sy alle beyde/ seght dat de wortels van Zerumbeth gelijck zijn die vande ron-
de Osterlucie maer van coleur ende smaecke den Gengber ghelijck/ende datse wt China moetẽ ge-
haelt worden. Maer de twijfelachtighe ghelijckenisse vande naeme heeft bedroghen de zeer geleerde
mannen/ waer wt dat Matthiolus dese faute ghesoghen heeft/ghelijck wy over lanck vermaent heb-
ben. Daerom dunckt my dat d'Araben hebben willen segghen van dryederhande Zedoar, te weten
de ghemeynste lanckworpighe/ die den Cyperus best ghelijckt / ende tstuck van dese / Zerumbeth
gheheeten/dat inder Apoteken soo wel niet bekent is van ons Block-Zedoar gheheeten: ende de der-
de / die eenen fraeyen boom is / nu ter tijdt quaelijck bekent. Ende ghemerckt dat de Cruyde-
beschrijvers van onse tijden vande twee eerste schrijven datse de bladers ende natuere hebben
den Gengber ghelijck / ende oock niet en verschillen dan int fatsoen vande wortel / soo hebben wy
niet onbequaemelick de figueren hier by ghevoegt. Maer in dien dat yemandt ons Syriaens Co-
stus met de wortel ghelijck ende meerder/dan die vanden Gengber/ schijnt dẽ Zedoar beter te gelij-
ken/die mach sijn opinie houden/ want men seght oock dat de selfde vande wterste ghewesten vande
Oostelicke zee van China overghesonden wordt in Persen ende Syrien/waer datse ooc groeyet/ al
ist zeer luttel. Nochtans is der waerheydt meest ghelijc dat de ghemeynste oprechter zijn/midts datse
aen malcander vasthouden. Maer dat den Arnabon van Paulus ende Mamiras ons noch is on- Mamiras.

 bekent/

bekent/is by auentuere meer te beclaghen dan te verwonderen/ ghemerckt dat de schaemte vande ouders niet en heeft derren vande vremde cruyden die sy noch niet ghesien en hadden/ den naecomers sottelick de figuere beschrijuen: waerom dat den Narcaphthon d'welck een aromatijcke schorsse is/ ende meer ander zeer vermaerde Thymiamen by gheen teecken beschreuen en zijn gelaeten. Nochtans de ghene die meynen dat Mamiras ende Doronicum al een dinck is/ en zijn by auentuere gheensins bedroghen. Maer de ghene die wil raden dat Arnabon de Zurumbeth is vanden Araben/in dien hy de waerheydt segt/houdt hem voor een zeer goedt prophete.

Narcaphthon.

Crachten.

Serapio. Zedoar is heet ende drooghe tot inden tweeden graedt/t'doet scheyden de winden/voedt ende maeckt vet door eenighe eyghen cracht.

Verdrijft den stercken ende vuylen stanck die van loock/ ajuyn oft vanden wijn comt / alst daer nae inghenomen wordt.

Is goedt teghen de beten vande fenijnighe dieren/ t'stopt oock den buyckloop/het resolueert de sweeren vande moeder/t'benemt het braecken ende verdrijft de pijne vande Colica ende vande maghe.

Doodt oock alle ghewormten des buycks / ende wordt ghedaen inde preseruatiuen.

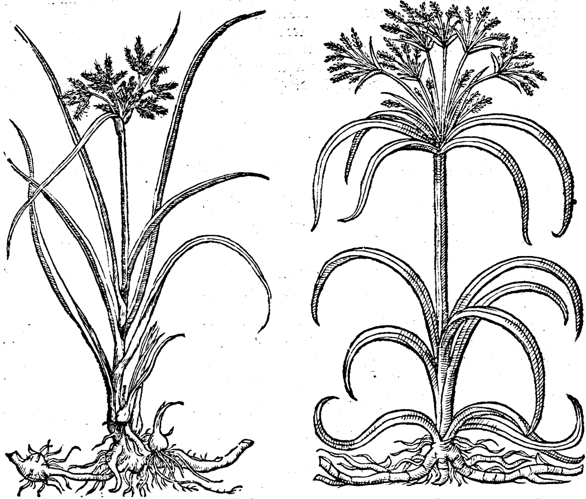
Tafelken vande Biesen ende Biesachtighe Cruyden.

Diuersche soorten van Biesen:

- Cyperus oft Iuncus angulosus.
  - Ronde { Groote / Cleyne } van Spaengien.
  - Langhe welrieckende/oft wilde Galigaen.
  - Langhe sonder reucke.
  - Grasachtighe.
- Trasi.
- Papier Biese van Egypten.
- Papier Biese met breede bladers van Bresilien.
- Papier riet.
- Sparganium.
- Lisch-dodden.
- Cleyne Lisch-dodden.
- Stœbe.
- Phleos van Theophrastus.
- Schœnanthum, oft Iuncus odoratus Libani.
- Spica Nardi.
- Nardus Gangitis spuria van Narbonne.
- Biesen
  - Glatte ghemeyne Biese.
  - Scherpe tweederhande.
  - Water-Biese.
  - Zee-biese.
  - Bombycinus, Gnaphalium van Tragus.
  - Cyperoides, oft Floridus paludosus.

Cyperus rotundus oft Iuncus angulosus. Iuncus quadratus, Iuncus angulosus ende triangularis vã Celsus ende Plinius. In Franchois/ Souchet. In Italiaensch/ Cypero. In Spaensch/ Iunca cheyrosa, Iũca auellanada.

Wilde Galigaen. Cyperus lõgus odoratior, habitior. In hoochduytsch/ Wilder Galgan. In Enghels/ Wilde Galigaen ende Galinga. In Spaensch/ Iuncia olorosa.

Om de ghelijckheydt van natuere/ende plaetse van groeyen / soo sullen nae de Cyperi volghen de ghes lachten vande Biesen/ ghelijck oock Theophrastus schijnt te willen by brenghen/als hy geschreuen heeft vanden Cyperus, Papyrus, Calamus, eñ ander die in marasschen groeyen. Tschijnt ghenoemt te wesen in Griecks Cyperos oft Cyperis , om de ghelijckenisse vande wortel / de welcke een busken/ oft cleyn potteken ghelijck is / alsoo oock in Theophrastus tblaesken vanden Olmboom Cyperis gheheeten wordt . De historie van desen cruyde is veel sekerder dan vanden Curcuma, oft van tghene datmen houdt voor Cyperus van Babylonien / waer af wy int voorgaende capittel ghesproken hebben/om des wille dat binnen luttel iaeren inde houen van Italien dit selsaem cruydt/ ronden Cyperus gheheeten / gheoeffent werdt / ende dat wy oock ghenoech tot Venegien hebben sien brenghen wt de coopsteden van Syrien twee soorten diemen ronde Cyperus noemt/ten huyse vanden Apoteker Albertus Martinellus, vã wien wy die oock hebben. Waerom datter meer soorten zijn dan van Dioscorides zijn verhaelt gheweest. Te weten de groote ende cleyne ronde vã Dioscorides beyde vremde oft wtlandtsche planten van Syrien . Maer van die van onsen lande/ zijn de langhe wel rieckende/ ende diuersche eñ ronde sonder reucke / ten laetsten oock de Trasi van Verone, de welcke voorwaer soorten van Cyperus zijn . Sy zijn alle tsamen van een gedaente ende fatsoen/met ghestrepte porreye bladers die vanden Asphodelus ghelijck/ hoeckich ende stijf ghelijck die vanden Sperganium/oft bloeyende water-biese/met eenen dunnen stele/claer/ dryehoeckich/ biesachtich/met biesachtighe bloemen/saedt ende ghearde tsoppen. Sy wassen gheerne ghelijck de Biesen op vochte plaetsen/oock aen grachten ende oeuers vande riuieren/ waerom dat d'ouders met goede reden de selfde ghenoemt hebben/cantighe of dryehoeckighe biese/ ende wy oock hier ghestelt hebben. Tverschil van allen is nochtans gheleghen inde wortels/ want de wortels vanden meestẽ Syriaenschen hebben zeere veel veselinghen / de welcke rondtachtich zijn ghelijck eyckelkẽs oft die vande Filipendulæ ghelijck/ so groot als olijuen/ binnen wit ende buyten rosachtich/ dẽ smaecke hebben-

Cyperus Babylonicus oft Curcuma.

Groot Cyperus van Syrien.

Cyperus Syriacus maior.

de van-

Cleyn Cyperus van Syrien. Cyperus Syriacus minor.

de vande cleyne Galigaen/ ende eenen aromatijcken reuck/ de welcke pleeght met meerder gracie ende cracht ghemengt te werden inde preseruatiuen.

Maer de cleynste wortel is tweemael minder/ met een bruyne hayrachtighe schorsse/ binnen hart ende wit/ anderssins is sy den anderen van reucke ende smaecke ghelijck/ ende en is niet alleene voorts comende op vochte berghachtighe plaetsen van Syrien/maer oock in dergelijcke plaetsen van Slauonie ende Apulien/waer dat van selfs groeyet/ende werdt van daer ghebrocht in Italien/waer dat beyde de soorten diere vercocht worden om in de Triakel te doen/ende worden bedeckt met was/ om datse niet en souden ghewormsteect werden. Seer bequaeme is sy gheordonneert van ouer langhen tijdt byde Collegien van Padua ende Venegien inde plaetse vanden Xylobalsamum, ende oock ghebruyckt: hoe wel datmen noch bequaemer dingen soude moghen inde plaetse stellen/ ghelijck wy sullen segghen in onsen tractacte vande Cruyden die ghelijcke crachten hebben vande Apotekers gheheeten quid pro quo.

Dioz. & Agni.

Cracht.

De ronde Cyperus is heet van complexie/ opent de lochtgaten vanden aderen/ ende doet oock water maecken.

• Is zeer goedt inghenomen teghen den steen/ende watersucht.

Tselfde is oock goedt teghen tsteken vande Scorpioenen.

Ende is goedt met stouinghe teghen de vercoutheydt ende verstoptheden vande moeder/ ende drijft wt de maendtstonden vande vrouwen.

Dese wortel tot meel * ghestooten gheneest de verouderde seeren vanden mondt/ al waerent oock etende seeren. * Meel / seydt hy / om dat de ronde Cyperus in meelachtich poeder lichtelick ghebracht wordt.

Dese wortel is goedt ghedaen in weeckmaeckende ende verwarmende saluen ende plaesteren.

Cyperus (seght Ægineta) is middelmatich heet ende drooghe/ sonder ineten/ waerom dat wonderlijc doet sluyten de quaede seeren die door te zeer groote vochticheydt quaelijck toegaen willen.

Drijft wt de maendtstonden] Galenus seght/ om dat heet ende drooge is sonder scherpheydt/ ende dat eenichsins tsamentreckende is.

Voorts soo is inden Cyperus (seght Ægineta) eenighe snijdende cracht/ door de welcke hy den steen breeckt/ende de maendtstonden ende d'urine is verweckende.

Wilde Galigaen. Cyperus longus odoratior habitior.

Inde landen gheleghen Noordtwaerts/als Duytschlandt/ Nederlandt/ Engellandt ende Vranckrijck groeyen veel meer/ ende worden oock meer ghebruyckt de twee soorten vanden hierlandtschen Cyperus, dan inde landen onder den anderen Pole/ Suydtwaerts gheleghen. Oock is d'eene van dese twee grooter/ ghelijuigher/ grouer ende beter van reucke. Sijn wortels zijn lanck aen een hanghende/ ghelijck die vanden Boomvaren/ende midts haerlieder zeer soeten reucke vande vrouwen wel bekent/ de welcke daer af wateren distilleren oft poeder maecken.

Wilde Galigaen sonder reucke. Longus inodorus sylueftris.

D'ander soorte is sonder reucke/ ende zeer luttel gheacht/ de welcke de Paracelsisten in Switserlandt mengden onder heurlieden medicijnen: Sijn bladeren ende wortelen zijn den voorseyde niet onghelijck/ maer sijn saedt comt voort met troskens ghelijck Sparganium ofte Ranunculus, oft Biesen. Tgroeyet aen vochtighe water-canten in veel plaetsen van Nederlandt als het veruolghends naestcomende.

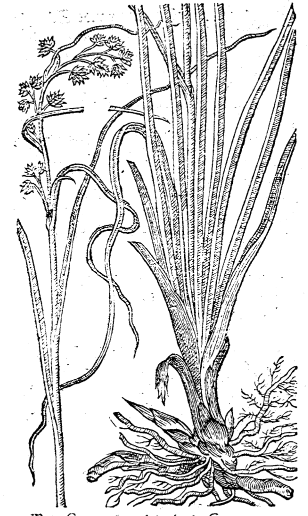
Valsche Wilde-Galigaen. Pseudocyperus.

Dit is zeer veel ouer al in Nederlandt alsoo wel aen de canten van staende wateren ende vochtighe water-landen/ als in loopende beeckens ende riuierkens/ met bladeren ende stamme dryecantich als de voorseyde/ maer sijn aren zijnde lanckworpich hanghende ghelijck de cattekens vanden Haeselaere/ stekende. De wortele is swert/ veselachtich. Allen dese wilde Watere-Galigaenen en worden neraghents toe ghebruyckt dat ick weet/ dan om te stroyen op boeren kermissen/ ende ommeganghen.

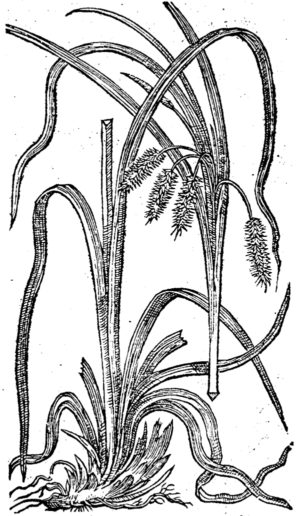
De peerden en etense niet gheerne om dat snijdende haere muylen ende lippen bebloeydt maeckt/ hoe wel dat sy zijn van ghedaente ende natuere van suer gras Cyperoïdes ghenoemt.

Wilde

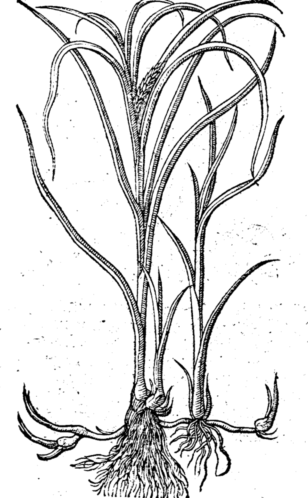
Wilde Galigaen sonder reucke. Cyp. long inodorus syl.

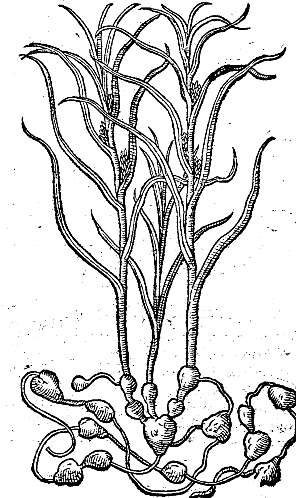
Valsche wilde Galigaen. Pseudocyperus.

Water Cyperus van Nederlandt. Cyperus aquaticus Septentrionalis.

Ronde Cyperus sonder reucke. Cyperus rotundus littoreus inodorus.

Water Cyperus van Nederlandt. Cyperus aquaticus Septentrionalis.

Aende grachten ende beecken de welcke ligghen ontrent de zeer lieflicke riviere vande Schelt by Antwerpen aende Niew Stadt/groeyet noch een ander soorte/hebbende de selfde bladers/ ende een langhe are. De wortel heeft sommighe/maer luttel/lanckworpighe/ ronde knobbelkēs ghelijck olijuē/ als de roode Steenbreke heeft/tsamen treckende van smaecke/sonder eenighen reucke.

Ronde Cyperus sonder reucke. Cyperus rotundus littoreus inodorus.

Inde Noordtcontreye van Engellandt/ende aende canten vande riuieren van Nederlandt/oock aende soetloopende beecken / ende ontrent de zeebaren / groeyet een fraye soorte van Cyperus , met langhe ende wijdt wtghespreydde wortels twee cubitus lanck/ aende welcke dat veel knobbelachtigh wortelen hanghen/die vanden ronden Cyperus ghelijck. De bladers zijn cantich/eñ heeft eenen stele van eenē cubitus oft onderhalf lanck/ claer/dryecantich/ aende welcke dat voorts comen druyfachtige aren. De wortel is coudt eñ drooghe/tsamen treckende van smaecke/sonder eenighe sonderlinge reucke oft smaecke.

Zoete Cyperus. In Latijn/Trasi Veronensium, oft esculenti Cyperi: ende is Dulcichinum Guillandini, ende Cyperus dulcis Theophrasti. In Italiaensch/ Trasi dolce, ende Dozolini.

Dese plante is oock in alder manieren vanden gheslachte van Cyperus, tzy datmen aensiet haer wortels/oft oock de gheheele plante/ende de plaetsen daer sy is groeyende/in vueghen datter gheen onderscheydt en is dan inde smaecke / de welcke lieflick is ende niet min nut om eten / waer af datse vanden ghemeynen volcke van Italien dē naem heeft gecreghen/eñ is by auentuere de Tragus, die eenichzins den Halica gelijck is/ by Dioscorides beschreuē in sijn tweede boeck/ hoe wel dat de twee plantē niet natuerlick en zijn. Maer Trasi is voorwaer een plante die niet vele gevonden en wordt/ ende nerghens in Christenrijck van selfs voorts comēde/ dan inde zeer lustighe contreye van Verone, niet wijdt vander stadt/ waer datse gheoeffent wordt in vet ende vochtich landt / daer ons heeft

Tragus & Condrus Diosc. geconterfeyt.

gheleydt

ghelezdt de zeer goede borgher ende zeerneerstighe Apoteker Andries Bellicot / inde maendt van Iulius alst bloeydde/ welcker wortels in Vranckrijck/Nederlandt/ende Engellandt ghesaeydt zijnde/ghehouden werden van diversche onse vrienden voor de wortels vanden cleynen ronden Cyperus: den welcken sy oock ghelijck is/ nochtans zeer goedt om onderkennen / wantse witter/ claerder, sonder reucke is/ende inde medicijne niet gebruyckt / maer van meer voedende ende soeteren smaecke dan de Castanien/waerom datse te Veronen ende te Venegien ghemeynlick gheheeten wordt Dolce Trasi, de welcke vande kinderen met volle corfkens binnen Verone ende Venegien te coope ghebrocht worden. Men etet die raew oft ghesoden metten fruyt/ ende zijn zeer goedt teghen de scherpe fluxien. Ende onghetwijfelt een Ptisane vande selfde ghemaeckt/ soude zeer goedt zijn/ als daer wat Corianders en wat Ireos by ghedaen waere/ghelijck sommighe die bereyden. De Africanen/waer datse oock van selfs is groeyende / noemense Hab alselim. In Nederlandt op vochtighe plaetsen groeyende/soo gheeftse veel saselachtighe wortels.

Cracht.

Dese wortels verwecken tot oncuyschheydt/sy suyueren middelmatich vocht maeckende/ende daerom dienense wel om de borst te suyueren.

Grasachtich oft Hirsachtich Cyperus. Cyperus graminea siue Miliacea.

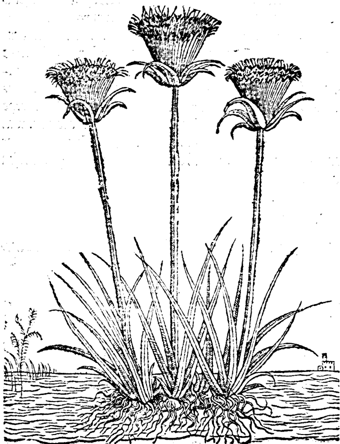

Onder de soorten vanden Cyperus, behoort oock dese plante ghestelt te werden / als wy aenmercken de stele van dien ende de plaetse daer sy is groeyende / want sy is eenichsins ghelijck den Cyperus sonder reucke/nochtans corter vã bladers/de welcke van beneden opgroeyende/half begrijpen ende omvanghen dẽ stele die bycants eenen voet hooghe is/ dunne/. dryecantich/met een wtghespreydde fraeye are/ende meerder dan haer grootte is eysschende / voorts brenghende zeer veel saedts dat vanden Hirs oft vande Biese ghelijck/ ontrent de welcke van onder eenighe bladerkens wtspruyten/ ghelijck inden Cyperus oft Papier-riet / welcke are wy hebben ghehadt / met grooter behendicheydt gheplukt vanden zeer neestighen Medicijn Thomas Pennius int landt van Heydelberg aende riuiere de Necker.

Papier-Riet vande Nyl. Papyrus Nilotica.

T papier van Egypten en is niet/als sommighe ghemeynt hebben / ghemaeckt vande schorsse oft onderste schelle / om daer in te schrijuen / maer van een zeer schoone groote plante/ die den Cyperus zeer ghelijck is/ van ghedaente/plaetse van groeyen/ ende oock Egyptiaenschen name / in welck landt sy is groeyende aende riuiere de Nyl / in broecklandighe gronden/ oock en comtse niet voorts wter diepten/ maer is alleene voorts comende wter ondiepten niet verre vanden oeuer / ghelijck oock inde heylighe schrifture verhaelt wordt dat Moyses een teer schoon kindeken / ende van groote ende goddelicke hope wtghieset wordt van sijn moeder teghen haerẽ danck int Papier-riet oft Lisch aenden oeuer vanden Nyl / van waer dat hy door Godts ghehengheniße by beuel vande dochter van Pharao wtghenomen is gheweest/ ende daerom Moyses ghenoemt/als getrocken zijnde wtẽ wateren. Wy hebben ghesien groeyende inden alderlustichsten hof van Pisa / wel verciert met vremde wtlandtsche planten/ het Papier-riedt vã Egyptẽ/soodaenich als Plinius eñ Theophrastus ons beschrijuẽ/ dwelck daer wt Egypten gebracht was/ eñ alst bloeyde/hebbẽ wy dat gepluckt door de goedtwillicheydt vanden zeer gheleerden Andries Acroarius Professeur inde Vniuersiteyt vã Pisa / door wiens inghieuen wy oock sommighe scheuten van Papier-Riet/ ende ander luttel ghevonden plantẽ aen Gesnerus ghesonden hebben: de welcke ghenoechte nemende inde vremdtheydt/ ghelijck hy een sonderlinghe zeegbaer ende gheleert man is/ soo heeft hy ons tselfde onlancks daer nae zeer bedanckende by zijn brieuen verclaert/in deser manieren: De twee planten die ghy my gheschoncken hebt/ hebben my sonderlinghe ghenoegheliick gheweest om sien / vande welcke die eene ghy heet Papier-Riet van Egypten/ ende d'ander is my soo wel als v onbekent. Ick en soude die ander oock niet

Papier-Riet vande Nyl. Papyrus Nilotica.

ghekent hebbent / ten waere dat ghy my gheschreuen hadt dat Papier-Riet was van Egypten/ gheplucht inden hof van Pisa. Plinius wil seggen datter is tweederhande/te weten / van Egypten ende Babylonien/waer af metter naeldē bereydt worden Papieren in zeer dunne eñ subtijle schorssen oft vellekens. Maer oft het uwe alsoo soude mogen bereydt/ wordē en weet ick niet. De lāge bladerkēs van Plinius worden met perssen gedruckt / ende worden onderscheyden byden stele met de huyskens daer tsaedt in groeyet / de welcke nemmermeer en zijn ouer de twintich. Veel meer ander dinghen die Plinius daer schrijft en verstae ick niet/oock en hebbe ick nu gheenen tijt om die met Theophrastus te confereren: maer ick soude zeer wel willen weten hoedaenich dat de bladers zijn vanden uwen / ende oft gheen Cyperus en is / ten eynde dat ick die soude moghen doen conterfeyten teghen dat ons boeck sal int licht comen / ende bekennen dat van v ontfanghen te hebben.

☞ Ten is gheensins wonder dat Gesnerus ghedocht heeft dat dit cruydt was Cyperus, gemerct dat een soorte is van dien/ende dien oock zeer ghelijck/maer veel aerdigher/ met eenen dryecantigen biesachtigen oft rietachtigen stele/ die vol vlockachtich marck is/ vande welcke/nae datse ghestooten ende ghelijck een lijm ghemaeckt was/ ghemaeckt werden papier bladers / die aen malcander ghe-perst zijnde/ dickwils bladers werdē bequaeme om daer op te schrijuē/ghelijck men nu ter tijdt maeckt vande snipperlinghen van lijnwaet ghestooten ende tot een wit lijm ghebrocht. Tmarck ghebruyckten sy by ordonnantie vanden ouders/ gelijck hedens-daeghs de Chirurgiens van Italien ghebruycken de veselinghen ende tpluck/die ghemaeckt zijn van d'marck van Vlier/oft van een Sponsie/om datse door henlieder spongieusheydt te beter souden moghen den etter indrincken / ende droo-ghende door haerlieder natuere/ de fistulen souden moghen wijder maecken / d'welck Dioscorides seght/dat dicwils pleegt te gheschieden. Het heeft veel langhe/glatte/claere/rechte stelen van ses/iae somtijdts van seuen cubitus hooge / aende welcke nerghens dan beneden bladers en zijn/ omme gheslaghen ghelijck die vanden Cyperus oft Sparganium , maer de wortels zijn rietachtich / ende faselachtich/ de welcke sy seyden dat in Egypten wtghesteken waeren/ende daer niet gegroeyet en waeren/ghemerckt dat gheen saedt en heeft/niet teghenstaende dat zeer schoone bloemen heeft/ die eenen zeer schoonen crans inde ronde ghelijck zijn / zeer dicht ende ghelijck met aren beset/ ende wtstekende punckens / by een vergadert ghelijck die vande Ferula , ende niet wtghespreydt ghelijck die vanden Cyperus, rondtomme de welcke van onder staen aerdighe bladers die veel minder zijn dan de ghene die beneden staen/ghelijck inden Cyperus. Daerom is der waerheydt gelijck dat dese is de waerachtige Papyrus vā Theophrastus,eñ de dobbel beschrijuinge vandē Papier-Riet in Plinius,maer onvolcomen/ghemaeckt van twee diuersche soorten van Papier-Riet onder een ghemengt/te weten/ wt desen van Egypten ende dat van Babylonien / van de welcke oock ander auteuren mencie ghemaeckt hebben. Want ghelijck de naem metter saecken bewijst / soo en ist Papier-Riet van Theophrastus gheen ander/ dan tselfde van Dioscorides, d'welcke eenen yegelicken zeere wel bekēt was/ van de welcke tpapier ghemaeckt werdt/ende oock zeer nut was den Medicijns / om bouen de Fistel gaten wijder te maecken/te weten/ d'marck / ghelijck wy voren verclaert hebben / alsoo men oock hedens-daeghs doet metten Biese-marck: Want dattet niet en is tpapier / maer d'marck / blijckt byde woorden van Dioscorides, daer hy seght / dat de asschen van ghebrant Papier-Riet/beter zijn dan vanden Papier/ende dat gheensins de stelen pleghen inde fistels oft holle gaten ghesteken te werdē/ maer wel d'marck / om de oorborlickheden die Dioscorides verhaelt. Ende daerom verclaert Plinius

nius zeer duyster tghebruyck soo wel vande coorden als vanden papier/als hy seght: Sy worden alle ghelijck ghewenen met een bart dat nat is vanden water vanden Nyl: d'welck yemandt moghelick soude moghen verstaen vande coorden. Ende terstondt daer nae seght hy/ De dicke waterichеydt gheeft de cracht vanden lijm/ als ten eersten tplat ligghende blat vanden papiere/ bestrekẽ wordt inde lengde vanden Papiere/ d'welck mocht wesen als ouer beyden sijden de stucken afghesneden waeren/ende wordt daer nae met de dweirssche hurde volmaeckt/voorts wordense gheperst/ende de bladers ghedroogt inde Sonne / ende met malcander ghevoegt / de welcke schijnen te willen segghen dlijm vanden marck/ daer men pleegt papier af te maecken. Maer daer hy schrijft dattet groeyet inde riuiere Euphrates ontrent Babylonien/daer en schijnt hy niet de selfde te beschrijuen / maer dat tpapier tselfde ghebruyck heeft / d'welcke metter naelde van een ghescheyden zijnde in zeer dunne/ maer zeer breede vellen bereydt werdt. Daerom al ist saecke dat die zeer breede bladers / inde welcke de suycker brooden ghepackt ouergheb rocht worden wt d'eylanden gheleghen ouer de linie onder den Suyderschen Pole / moghen ghenoemt worden Papier bladers/ gelijck eertijdts de Dadel bladers ende oock van ander boomen/ inde welcke bequaemelick yet mocht gheschreuen worden/ soo is nochtans seker datse gheen natuerlicke Papier-Rieten en zijn. Daerom ist beste dat mẽ by gebreke vã dit ons Papier-Riet/asschens maecke van d'marck vanden ghemeynen Cyperus, oft vãde groote water-biese/ende die ghebruycke om te bedwinghen twoorts eten vande etende seeren. Bladers daer de suycker-brooden ingepact werden.

Papier met breede bladers van Bresilien. Papyrus latifolia Brasilia.

Dat oock het blat d'welck de zeer geleerde Gesnerus beschrijft/ gheẽ Papier blat en is/ blijckt claerlick wt dien dat Dioscorides niet de bladers / maer yet dat by seker middel bereydt is / iae de plante Papier noemt. Hoe wel nochtans/ als wy ghesegdt hebben/dat dien niet tegenstaende/ dese bladers als opde welcke zeer aerdich eenighe letters oft yet anders gheschreuen worden/ moghen papier gheheeten worden/ sonderlinghe om dat opde selfde plaetsen is groeyende/daer Tsuycker-Riet / ẽn ander water-planten groeyen.

Papier-Riet/oft Matten-Lisch. Arundo Papyracea.

Daer is oock een ander water-plante die zeer ouereencomt met de beschrijuinghe vanden Papier/ende in sommighe landen van Vranckrijck zeere ghemeyne/die zeer hooge is/ de welcke wy dicwils siende inde staende wateren vande Riuiere Lanus niet verre van Montpelliers / souden ghetwijfelt hebben dat gheweest hadde tzeer bekent Papier-Riet van Dioscorides, ten waere dat de stelen min cantich hadde/ die ses oft acht cubitus hooghe waerẽ/ van dickte ende fatsoen die vãde Lisch-dodde ghelijck / maer aen d'wterste vande stele heuet een bloeme ghelijck het Riet/ insghelijcks heeft de bladeren die vanden Rieten oft vã Sparganium ghelijck/ maer langher/ ghecromt/ ghelijsvigher/ dryecantich / ende een breede ende dicke wortel / de welcke herwaerts ende derwaerts haer tacken is schietende / ende drooghe zijnde bequaem is om te verbranden. Vande bladers worden Matten ghevlochten / ghelijck men doet vande groote Biese / Sparte / Zee-nestel / ende veel meer ander planten.

Cracht.

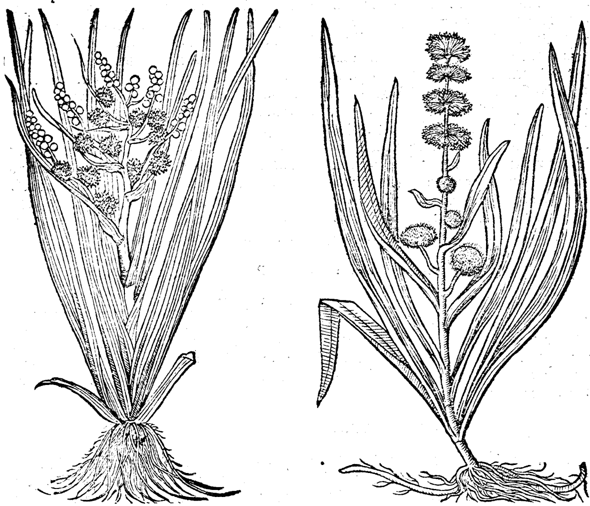
Dioscorides. Papier-Riet van de welcke papier ghemaeckt wordt/ ende dat alle man bekent is/ dient aldermeest inde medicijne om de fistels wijder te maecken. Het wordt gewonden nat gemaeckt zijnde in vlas/ tot dat gheheel drooghe is: wãt tsamen ghedronghen zijnde ende in tgat ghesteken/ soo wordet vol etters oft vochticheydt/ende swillende soo openet de fistels.

De wortel heeft een weynich voedtsels. Daerom knouwen de selfde de Egyptenaers / alleene tsap inswilghende/ende spouwen de gheknoude wortel wt. Sy ghebruycken de wortels in stede van hout.

Asschens van tghebrandt Papier-Riet / bedwingt twoortsgaen vande etende seeren/ waer datse staen/ maer principalick vanden mondt. Maer noch beter doet tselfde tverbrandt Papier datter af ghemaeckt is.

Galenus. Gheweyckt oft verbrandt zijnde ist zeer oorboorlick. Daerom in wijn oft Oxicraton gheweyckt/ sy doet sluyten de versche wonden/ principalijck rondtomme de wonde ghelеydt/ in voeghen datse hier is als een materie die inde gheneesende medicijnen comt. Maer als sy ghebrandt is/ dan ist (als oock Ægineta seght) een drooghende medicijne/ ghelijck oock is d'asschen van verbrandt Papier/ dan datse van minder cracht is dan d'asschen van Papier.

Seer snijdende drye-cantich Lisch/ gheheeten Sparganium eñ Butomos Theophrasti lib. 1. cap. 8. Eñ het ierste Sparganium van Tragus. Oft het soude moghen wesen Phleos Theophrasti.

Andere soorte van Sparganium.

Sparganium is zeer ghelijck de Lischdodde / bloeyende Biesen/ den Papier-Ricten ende Cyperen/ende schijnt te zijn het Butomos (dat is te segghen/zeer snijdende) van Theophrastus, gelijck de name dat is bewijsende. Want het groeyet inde selfde broeckachtighe plaetsen ende canten vande wateren ende oock daer in / hebbende der ghelijcke bladeren / dryecantich / den rugghe wtstekende ouer beyden sijden zeer scherp ende snijdende de handt van diet wilt plucken / die eens-deels voorts comen wt een grasachtighe ende saselachtighe wortel / ende eens-deels wt de stele die twee cubitus lanck is / by behoorte ouer beyden sijden wtghespreydt ende gheboghen / ende inde holheydt vande selfde comen voorts stekende bollekens die doncker groen zijn / hart ende stijf / die vanden Platanus ghelijck/hebbende de smaecke wat tsamen treckende ende drooghe en smets. Daer zijnder sommige/ gelijck Matthiolus, diet verachten/sonder nochtans te beschrijuē/niet meer dā hy de water Bloembiese de welcke tot nu toe door sijn Cruydeboeck niet en is bekent / ende niet zeer recht wt en leght de twee Griecksche woordekens/ stenotera & epiclinotera , dat is te segghen/ smalder ende meer gheboghen. Maer dat onvast teecken van breeder oft smalder bladers/ is dickwils niet seker/ende wordt zeer dickwils in Dioscorides genomen met een contrarie verstandt/ als elders bewesen wordt . Ende daer hy seght/ meer gheboghen dan die vanden Gladiolus, daer bewijst hy claerlijck / datse meer van een ende wtghespreydt staen (ghelijck sy oock doen) dan die vanden Gladiolus , de welcke meestendeel recht op ende zeer nae de stele euen ghelijck neffens een opgroeyen . Maer tghemeyne verstandt vande letter heeft Matthiolus bedroghen / de welcke aldus inhoudt : de bladers heuet meer nae der aerden gheboghen.

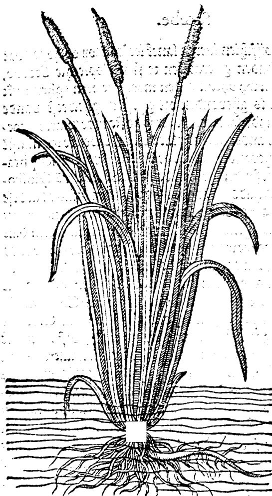
Diuerscheydt van snijdende dryecantich Lisch.

In Brabandt is een ander soorte/ de welcke heeft een effender stele/ sonder sijdt-bladers/ eñ minder/ draghende int opperste vande stele ronde bloemen d'een bouen d'ander staende/ de welcke saechter/ ende niet soo stekende ende stijf zijn als de voorgaende.

Cracht.

De wortel vanden Sparganium met wijn inghenomen / is goedt teghen tfenijn vande slangen.

Lisch-dodde/ende Donsen/ om dat de wolachtichheydt van dien inden ooren comende/ doof maeckt.
In Latijn/ Typha. In Hoochduytsch/ Narrenkolben/ Moßkolben. In Franchois/
Masse de Ionc. In Italiaensch/ Mazza Sorda. In Spaensch/ Behordo,
oft Iunco Amacorodreco. In Enghels/ Cattys tayle
ende Reede Mase.

De lanckworpighe ronde forme vande bloeme/ die haer is draeyende ghelijck een ghedraey vandē windt Typhon, schijnt deser planten ghegheuen te hebben den Griecksché name Typha. Dese is oock vande ghene die maer op seker plaetsen voorts comen/ te weten in saechtloopende wateren ende ondieptē/ oock in vijuers eñ marasschen. Wt de Biesachtige wortel spruyt eenē langen rondē effen stele/ somtijdts zijnde van een mans hooghde oft meer/ recht/ glat/ van verwe ende fatsoen gelijck die vande groote riuiere-biese/ byde welcke datse dickwils groeyet/ met bladers die van onder voorts comen ouer ander by ghebeurte/ drycantich ende spits ghelijck die vanden Cyperus, tsop vanden stele is ghesloten met eenē lanckworpigen rondē dodde vā onderhalue palme oft eenē voet lanck naer fatsoē vāde vruchte van Turcksch koren. De wolachtighe aren die van binnen graeu ende van buyten swert zijn/ metten windt afghewaeyet zijnde/ worden vergadert vande bedde-vulsters/ waer af cussens ende beddekens ghevult worden die zeer nut ende goedt zijn den nieren ende verhitte lendenē. Dat sy gheseydt hebben dattet zeer goedt is tegen de gescheurtheydt/ en ghelooue ick niet/ maer meyne dat tselfde moet toegeschreuen worden tgene datter bygevoegt ende mede ghemengt wordt/ te weten den Tonghe-blat/ Gladiolus ende Betonie: want ick hadde lieuer dat dese wolachticheydt daer wt bleue/ de welcke by brengt perijckel van versticken/ ghemerckt dat den ghemeynen man bekent is/ dat de muysen alsoo ghedoodt zijn gheweest/ ende datse ander medicijnen ondeugdelicker maeckt.

Oft nu de Typha Cerealis van Theophrastus een soorte is vā dese/ oft dat de gebaerde Spelte is/ dat hebben wy gheseydt int capittel vande Graenen.

Cracht.

Dese saechte wolachtige hayrkens vande Lischdodden met vercken-smeir ghemengt ende gestooten/ oft met ghesmolten speck/ verdrijuē vande partijen die verbrandt zijn tgheswil ende inflammatiē/ ende oock de vergaderinghen vande brandende waterichevdt/ want sy drooghen eñ suyueren middelmatich.

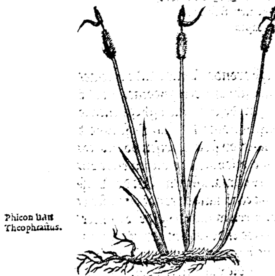
De bloeme vande Lischdodde met gewasschen smeer oft liese gemengt/ geneest verbrandtheydt. Dioscorides.

De selfde opgheleydt zijnde stelpet bloedt. Dioscorides.

Cleyn Lischdodde. Typha minor.

Int landt van Geneuen daer de Rhone ende Arbe tsamen comen/ groeyet een cleyne Lischdodde met Biesachtige/ stijue stelen sonder knoopen/ nauwe eenē cubitus oft onderhalf lanck/ bouē aende welcke dat groeyē twee doddekens bouen malcanderen met wolachtighe bloemen/ te weten int alderwterste een die zeer cleyne is ende sonder saedt/ aen de welcke is groeyēde een corenachtich blaeyken dat oock inghedraeyt is: dander staet nederwaerts met eenighe spacie tusschen beyden/ de welcke dicker ende ghelijnigher is/ rondtomme de Biese ghelijck een oprechte dodde/ maer veel minder/ gelijck oock zijn de bladers die beneden staen een weynich stijf zijnde. De wortel cruypt voorder/ gelijck ons heeft verclaert de zeer gheschickte ende zeer neerstighe ondersoecker vande Cruyden Tomas

Cleyn Lischdodde.

Phleon van Theophrastus.

Penneus Engelsman/ die inde voorleden iaeren dese wortel heeft wtghegrauen/ ende ons medeghedeylt.

Stœbe.

Meer dan vijfthien iaeren lanck leefden wy op hope / dat wy erghens souden gheraecken te sien d'oprechte Stœbe, maer nu hebben wy bycants den moet verloren / ghemerckt datse noyt en is ghevonden oft ghesien gheweest vande neerstighe Cruydt-soeckers/ in eenighe staende wateren / poelen/ meyren oft ander vochte plaetsen. De welcke ten minsten waert dat sy ghevonden hadden de Phleon van Theophrastus, ghemeynt souden hebben dat sy de Stœbe vā Dioscorides gecregen hadden/ om dat sy hun lieten duncken dat dese twee planten maer een dinck en waeren/ door de gestolen ouersettinghe van Matthiolus wten ghelcerden Ruellius ghenomen. Maer d'oude argumenten van den ghemeynen name alleen en zijn niet nootelick/ de welcke terstondt willen seggen dat Stœbe ende Phleo een cruydt is/ alleene door een cranck gheraetsel/ om dat hy heeft gheschreuen int 6. boeck/ ende eerste capittel/ dat Phleon vande sommighe Stœbe gheheeten wordt/ want de naem mach dienen tot alle ander wolachtighe oft poose planten/ ghelijck de Lischdodde/ Cottoencruyden/ Centuncula oft Gnapharia gheheeten/ Artichauts ende Onse vrouwe distels. Jae dat meer is / als Galenus segt int boeck vande preseruatijuen/ dat Stœbe is van zeer scherpe ende heete cracht/ soo ist blijckelick ghenoech dat de selue name heeft moghen ghegheuen worden planten van contrarie natuere/ want hy verhaelt int achtste vande Cruyden een ander Stœbe, dat gheen scherpheydt en heeft/ sulcks als Dioscorides ende Ægineta beschrijuen. Ende ghemerckt dat Dioscorides tselfde niet en heeft beschreuen/ om dat te zeer ghemeyne schijnt gheweest te zijn/ als een saecke die zeer dickwils ghebruyckt was / soo schijnet wel te wesen een ander cruydt dan het Indiaensch Phleo van Theophrastus dat genden poel Oronemus groeyet/ d'welck vande distel oft doornachtighe plante is. Oock en is niet zeer te achten d'autoriteyt vā Plinius, als de gene die alleene ouerset/ iae verkeerdelick stelt op die plaetse de beschrijuinghe van Theophrastus, want hy stelt int 21. boeck 25. cap. aldus: Sommighe hebben vast by de doorne tblat/ ghelijck de Tribulus ende Staelcruydt/ sommighe hebben de doorne aen tblat ende aenden stele/ ghelijck Phleos, de welcke sommighe gheheeten hebben Stœbe, daer nochtans Theophrastus seght dattet blat vanden Phleon niet stekende en is/ in 5. ende 6. cap. Welcke saucken Plinio, meer ghebeuren. Maer oock dit Phleon van Theophrastus alsoo ghenoemt / soo sy meynen om de ouervloedicheydt van tsaedt/ en is niet meer bekent wter beschrijuinghe/ die perfect en claer ghenoech is / dan Folium Indicum, Caneele / ende andere die inde selfde landen voortscomen/ verre van ons gewesten ghelegen. Want de plante heeft eenen scherpen oft stekenden stele (valschelick hebben sy ouergheftelt scherp van bladeren oft met stekende bladeren) sacht roodtachtich saedt/ ende de wortel is den scapen zeer aenghenaem/ nerghens groeyende dan in waterachtighe plaetsen/ ende onder de selfde wordt voor dwijffen ghenomen de ghene die onvruchtbaer is / ende goedt om mede te binden en te vlichten. Insghelijcks seggen sy / dat de Phleon heeft ghelijuighe bladers/ die veel keruen hebben/ ende veel scheuten voorts brengt int midden vande Lente / oock dat sijn bladers niet en verlaet/ ende die meer dan een iaer is houdende / iae twee oft drye iaeren blijft staende sonder vergaen / ende dat niet alleene de stele maer oock tblat stekende is: Insghelijcks dat Phleon vast by de doorne tblat heeft/ de welcke sommighe Stœbe noemen/ ende dat de vrouwen de wolachtighe bloeme oft aren ghebruycken om looghe te maecken: dat oock de schapen de bladers eten/ de sochs de scheuten / en thenedenste deel naest de wortel noch mals zijnde vande kinderen gheten wordt: dat oock de wortel niet diepe en loopt/ ende dat zeer ouervloedich groeyet in Orchomenen/ ende in Arabien/ teghen ouer tgeweste van Ethiopien / principaliick aende riuiere / die tselfde landt (als Strabo seght) scheydet vanden lande daer de Caneele groeyet. Alle de welcke ende soo veel teeckenen ghenoech te kennen geuen/ dat dese plante / soo verre als die erghens in Europen ghesien mocht zijn / nochtans quaelick sal moghen voor seker wesen die van Dioscorides: ghemerckt datse by gheen lijckteeckenen beschreuen en is / dan met ghemeyne ende onsekere name ende crachten / de welcke niemandt ongelijck noch oncrachtigher sal bevinden in Teskens-cruydt/ zee-Cattoen-cruydt/ Iaceis ende Spaenschen Stœbe cruydt/ Scabiosen/ Madelieuen ende Globularia, vande welcke hoe wel dat de redenen meesten-

deel

deel vanden ouders niet vermaent en zijn/ soo is nochtans moghelick/ dat eenighe van dien/ de Stœbe zij van Dioscorides, oft emmers sonder groot achterdeel in stede van dien mach ghebruyckt worden: want d'ouders hebben de selfde crachten/ den Gnaphalio oft Cattoen-cruydt/ Lischdodde/ ende Biesen toegheschreuen.

Kemels Hoy. Schœnanthum. Iuncus odoratus Σχοῖνος ἀρωματικός. In Hoochduytsch/ Camdisch-heuu. In Franchois/ Pasture de Chameau. In Engels/ ende inde Apotecken ende in Italiaensch/ Squinanthum.

Bloemen van Schœnanthum.

D'excellenste onder alle Biesen werdt hier voortijdts inde tijden van Galenus geheeten welrieckēde Schœnanthos om sonderlingen goedē roosachtigen reucke vande bloemen/ hoe wel nochtans dat Galenus in sijnen tijdt seyde dattet quaelick alsoo ghenoemt werdt/ ende sommigē bevolen heeft datmen Schœnanthum soude menghen inde compositien/ waer af men de bloemen niet wel ghenoech en sal vinden/ midts dat de Kemels van Afriken de sopkens af eten/ die de Schœnanthum zeer gheirne eten. Met welcke reden van Galenus, Matthiolus dwaselick spot/ als quaedt ende loghenachtich zijnde/ als oft nerghens in Europen gheen van die bloemen te crijgen en waeren/ maer dat de Kemels die al af ghetē haddē/ also hy seyde. Maer Galenus segt alleene dat dickwils de reste vandē Cruyde sonder bloeme gebrocht werdt/ te wetē de wortel/ tblat/ de stele/ eñ daerom dat de bloemen so vele niet te crighen en zijn/ ghelijck men hedens-daeghs mach sien inde coopsteden van Genua/ Venegien/ Antwerpen ende elders/ waer ghebrocht wordt zeer groote menichte vande plantē/ maer niet veel bloemen. Want midts dien dat de bloemen zijn eenichsins wolachtich/ dunne/ ende lichtelick afvallen/ ende oock met ander grasachtighe cruyden afghesneden worden om t'eten/ iae dat door de hitte haerlieder reuck vergaende is/ soo is gebeurt eens-deels om datter luttel zijn/ oock eensdeels door d'onachtsaemheydt vande voorcoopers/ datter zeer luttel ghebrocht werden. Maer nu ter tijdt heeft de meerder hope van ghewin de cooplieden soo neerstich ghemaeckt int vergaderen ende brenghen/ dat niemandt en twijfelt/ daer en zijn nu zeer veel oprechte rieten met gheheele bloemen wt Nabathea / Arabien ende Afriken/ vande welcke een yeghelijck de crachten soude moghen kennē wt dē reucke/ want men vintse somtijdts inde winckels te coope die oprecht zijn/ maer so crachteloos gheworden/ dat sommighe souden meynen dat anders gheen plāte en is/ dan die ouer al ghe-

Valsch Schœnanthum. Marinus gramineus Iuncus, foliis Schœnanthi.

Valsch Schœnanthum.

sien ende ghevonden werdt aende duynen ende sauelachtighe plaetsen vande Adriatische ende Middellandtsche zee / de welcke van ghedaente/grootte/ende [illegible]lijcke crwighe halmen den welrieckenden Schœnanthum gheheel ghlijck is / iae my staet wel voren/dat ons dese werdt vanden Apotekers inde handt ghesteken te Venegien ende te Montpelliers/de welcke versekerden dat een soorte was vanden oprechten Schœnanthum. Maer sy schilt van deugden wel soo vele / als tgemeyne riet verschilt vandē Calamus aromaticus: voorts heuet grasachtighe bladers / ende een bloeme den anderen gheheel onghelijck / soodaenighen welrieckenden als yemandt soude moghen seggen wt tverhalen van Plinius dat in Campaniē groeyet/maer minder van crachten. Dese ghedroogt zijnde pleegt men nu ter tijdt te vercoopen in busselkens gebonden / eñ heeft een cleyne wortel / hartachtich / dorre / met veel cleyne veselinghen bouen inder aerden wtghespreydt / met voorwaerts ghebogen bladers tsamen ghewonden ende schelpwijs in malcander ghestelt/ dickachtich/ stijf/ onderhalue palme hooghe/spits/bleeck/rondtsomme een geknoopt rondt rietkē / dat vol is/ niet hol/blinckende/ eenen voet hooghe/ glat gheliijck de Cyperus oft Biese/ ende bouen int opperste gheheel dunne/ waer aen dat groeyen bleeck-roode wt de geel bloemkens / met cafachtighe schubbekens oft blaeskens die van buyten rootachtich zijn ende van binnen wolachtich/licht/ eñ gheheel nae den Cyperus riecken/maer als sy in eenen mortier oft tusschen de vinghers ghewreuen zijn/ sonderlinghe de binnenste bladers ende rietkens/soo riecken sy soo wtermaten wel / dat die soude willen loochenen dattet den oprechten Schœnanthos niet en waere / die soude voor eenen plompen onuerstādighē gheacht moghen werden. Datse nu hen clappen laeten staen vanden stele vanden Cyperus, van de welcke Dioscorides schijnt te willen segghen vanden ghemeynen Biesen ende niet vanden Schœnanthum, midts dat hy daer expresselijck niet by en voegt. Voorts gemerckt dat de reste vande beschrijuinghe soo claer is / soo moghen dese ongheruste menschen int ondersoecken vande teeckenen henlieden wel schamen.

Valsch Schœnanthum.

De schoone wolachtighe bloemen van desen Schœnanthum, eenichsins die vanden oprechten Schœnanthum ghelijck/vast tsamen vergaedert/ende ghelijck een vossen-steert van vijf eñ ses duymen lanck spits opstaēde / heeft die zeer gheschickte Apoteker ende Herbarist Franchois Pennin gepluckt aenden oeuer vande Middellandtsche zee indē lande van Mantpelliers by Aigues-mortes, op den wegh nae Piscairen.

Cracht.

Dioscorides. Schœnanthum is heet ende zeer scherp op de tonghe/men ghebruyckt de bloeme/ de halmen / ende wortel/ want tverweckt tot pissen / ende drijft wt den vrouwen haerlieder maendtstonden/het doet de gheswillen scheyden (om dat/als Galenus seght/ een weynich verwarmt eñ tsamen treckt/ met subtijlheydt vande deelen) theswaert thooft/het treckt een weynich tsamen / threeckt twerteirt/ ende opent de lochtgaten vande aders.

De bloeme is goedt inghedroncken den genen die bloet spouwen / ende oock tegen de pijne vande maghe/ longher/ leuer/ende nieren/Wordt oock ghemengt onder de preseruatiuen.

De wortel is meer tsamen treckende/ daerom wordt daer af een vierendeel loots/ met soo veel pepers sommighe daghen gheduerendende inghegheuen teghen de walginghe vander maghen / den watersuchtighen/ende die de stuypen hebben.

De decoctie is goedt teghen de verhittinghe vande moeder/met stouen daer ouer ghesetén.

Maer midts dien dat de bloemen nu ter tijdt ouergherbrocht worde sonder reucke / daer om ist beter datmen de halmen oft rietkens ghebruycke.

Spica Nardi. In Griecks/Nardos oft Nardou stachis. In Latijn/Nardus. In Franchois ende inder Apoteke Spica Nardi. In Hoochduytsch/Nederduytsch ende Enghels/Spicke Narde. In Italiaensch/Spigo ende Spigo-Nardi. In Spaensch/Azumbar, oft Espigenil, ende is Nardus Gangitis van Anguillara.

Oft dit cruydt Nardus ghéheeten is nae de stadt Naardus vã Syrien die gheleghen is aende riuiere Eufrates, waer dat oock een ander Nardus is/ als Plinius seght/is onseker: nochtãs ist seker dat d'oprechte Nardus wt diuersche plaetsen van Egypten eñ Syrien in Europe ghebrocht wordt/niet alleene de wortel/ sulcks als Galenus wil / maer oock vier verscheyden deelen/te weten de wortel/ de aren/ tstroo/ ende de bladers. D'onderste wortel die de Schœnanthum wortelen ghelijck is/ comt wt met een dunne ende dorre veselinghe wt een cleyn wortelken oft wrongesken/ waer op dat groeyen ghehayrde aren ende in een ghevoegde vergaderinghen bycants door gheeroltheydt / heuwelkens/ oft keirnen onderscheyden/ende met hayrkens tsamen ghebrocht/ ghelijck in het Mæon oft Berrewortel/ wt welcker middelste spacien sommige biesachtige bladers spruyten / op de maniere vanden Zee-nestelen/ hoe wel datse veel minder zijn. Wy hebben dese drooge gesien onder groote bussels van Nardus ten huyse van onsen vriendt ende gheleerden Apoteker Alberto Martinello te Venegien inden Enghel/ ende wy weten oock datse van sommige andere te Lyons gade gheslaghen zijn gheweest.

Cracht.

Dioscorides. Spicke-narde zijn warm ende drooghe(warm inden eersten ende drooghe tot int wterste vanden tweeden / seght Galenus. Sy doen water maecken/ sy stoppen den buyckloop/ghedroncken. De vloet vande vrouwen ende d'etter doense ophouden/ opgheleydt.

Met cout water inghedroncken verdrijuense de walginghe/ ende ghenesen d'etinghe vander maghe/de swellinghen/ de leuer/de geelsucht / ende de ghebreken vande nieren/ want sy zijn ghemaeckt van een ghenoech tsamen treckende substantie die scherp is/niet zeer heet/ ende eenichsins bitterachtich/segt Galenus.

In water ghesoden ghenesen sy int stouen daer ouergeseten de verhitheydt vande moeder/eñ zijn oock goedt voor de cale ooghschelen/ want sy doen thayr dicker daer aen groeyen/ ende worden ghestroyt in zeer vochtighe lichaemen.

Spica Nardi tot poeder ghestampt met wijn ghetempert ende broeykens daer af ghemaeckt worden bewaert in een nieu aerden vat dat niet bepect noch verloot en is voor medicijne vander oogen/ ende wordt oock ghemengt inde preseruatijuen.

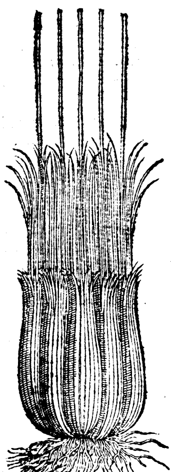
Galenus. Het droogt de fluxien die inden buyck zijn eñ inghewandt/ende daer en bouen oock die vanden hoofde ende borst.

Valsche Nardus Gangitis van Languedoc. Nardus Gangitis spuria Norbonensis.

Het is nu twijfde iaer dat wy ghecreghen hebben een ander Nardus die den anderen ghelijck is/ oock in groote menichte. In dlandt van Languedoc is gheleghen een zeer lustighen ende hooghen bergh / staende ontrent seuen mijlen van tstedeken Ganges ghenoemt / opde welcke veel excellente cruyden groeyen / waerom dat hy gheheeten wordt L'hort de Diou, dat is te segghen Ons heerẽ hof. Int opgaẽde van desen bergh aende Suydtsijde nae de Middellandtsche zee / comt dese Nardus zeer ouervloedich voorts/ in mosachtighe vochte gewesten / d'onderste wortel is cleyne met cleyne harte ende dunne veselinghen/ de welcke zijn onder de ghearde ende hayrachtighe heuuelkẽs die soo dicke zijn als eenen cleynen vingher/ bleeckachtich bruyn van verwe/bycants een palme hooghe/ niet zeer spits / maer schijnen eenichsins bouen afghesneden te wesen. De bladers zijn groen / stijf/ biesachtich/ nauwe eenen voet hooghe/maer vele/ de welcke spruytende beneden wt de wortel/wtstekẽ

midderl

Valsch Nardus Gangitis.

midden door de hayrachtighe aren omvanghende d'onderste vandẽ stele/ soo dat veel plantẽ als tsamen op eenen risch verwarret zijnde/ de ghedaente hebben van een plante alleene. Sy is gheheel sonder reucke/ behaluen de aerachtighe hayren/ de welcke veel grouer zijn dan die vanden Indiaenschen Nardus, rieckende ghelijck mosch van Eycken boomen oft vander aerden/ inde welcke half met aerde bedeckt zijnde/ groeyen aerachtige hayrkens/ waer wt dat spruyt eenen dunnen ende claeren biesachtighen halm die niet ongelijck en is die vandẽ Elpha ofte vijghkorue-biesen van eenẽ cubitus hooghe/ de welcke vande midden tot bouẽ toe heeft by gebeurte zeer cleyne puntkens van een grasachtighe hauwe wt de blaeskens spruytende/ eenichsins der bloemen vanden Schœnanthum ende den afgaenden Nauelcruydt ghelijck. Dese werdt doen ghesien van onsen meester Rondellet/ ende Jacob Wtenhoue edelman van Gendt onsen zeer gheleerden medediscipel/ende in desen soo wel als in ander deelen vander medicijne zeer geschickt/de welcke die met sijn eyghen handen heeft gheplucket/ ẽn ons oock dunckt wat ouer een te comen met de Gangitische Nardus van Dioscorides. Niemandt en derf hem oock verwonderen dat wy mencie ghemaeckt hebben van isiedeken Ganges, wãt ons en quam gheẽ stedeken ter voorschijn/ noch oock gheen vermaerder ende naerder plaetse dan die/ aende welcke comen zeer lustighe riuierkens/ waer af d'eene heeft eenẽ sandtachtigen grondt gemengt met goude glinsteringen/ waer wt dat oock goudt vergadert wordt. Maer door wat oorsaecke dattet desen naeme ghecreghen heeft/ is onbekent/ nochtans weet men wel dat gheenen Indiaenschen Nardus en is.

Ghemeyn onscherpe Biese. In Griecks/ Schœnos. In Latijn/ Iuncus leuis vulgatus. In Hoochduytsch/ Binzen/ Schemelen. In Franchois/ Ionc. In Italiaensch/ Giunco. In Sparnsch/ Iunco. In Enghels/ Rusches.

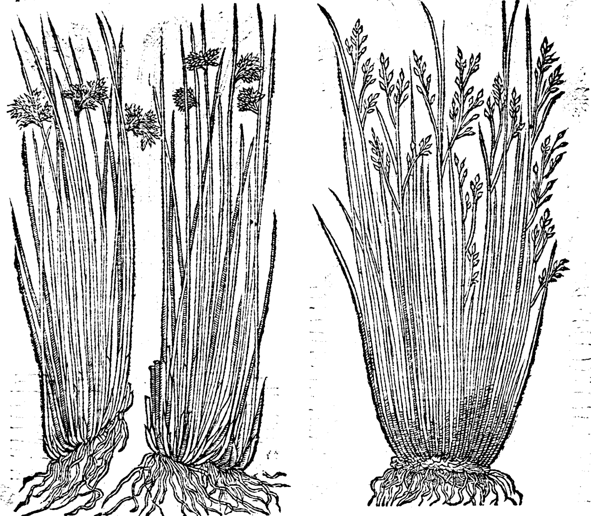
Nu laet ons voorts gaen ende vervolghen de reste vande beschrijuinghe vande Biesen. Ghelijckerwijs dat Griecks woordt Schœnanthos, d'welck een Biese beteeckent/ heeft zijnen naem van lederen geesselen ẽn coorden/ alsoo dat d'Latijns woordt Iuncus heeft zijnen oorspronck à iungendo, dat is te samen voeghen. In vochte slechte bemden en groeyet niet beter noch meer dan de gemeyne Biese/ de welcke tweederhãde is/ maer in spitscheydt alleen verschillẽde. Sy zijn alle beyde rechte/ effen/ garsgroen/ hebbende blinckẽde rijskens oft halmen die spits zijn/ met swert saedt/ ẽn wit marck ghelijck lemmet/ dat oock in stede van dien ghebruyckt wordt/ stijf/ ende eenen cubitus oft onderhalf lanck/ maer de halmen en hebbẽ niet zeer harte punten/ aende welcke dat groeyet swertachtich saedt ende moschachtich in cleyne cafachtighe troskens. Ten wordt noch vande beesten noch vande menschen gheten/ dan alleene ghebruyckt om de salen ende camers te bestroeyen/ principalick in Enghellandt.

Men vinter ouer al diuersche soorten die alleene verschillen in rouheydt/ in tblincken ende ouervloedicheydt van marck/ de welcke de Cruydebeschrijuers vã onsen tijde niet al te aerdich gedeylt en hebben in vier oft vijf specien.

Cracht.

Dioscorides. Tsaedt van dese twee soorten van Biesen/ gherooste/ ende met ghewaterden wijn ghedronc-

Gemeyne onscherpe Biesen met ongetroste en[n] megespreyde saedekens. Gemeyne onscherpe Biesen met ghetroste bloemen ende saedekens. Ghemeyn scherpe Biesen. Iuncus acutus vulgatus.

ghedroncken/ stopt den camerganck/ om dat haerlieder complexie/ seght Galenus, gemaeckt is te weten wt eerdich wesen dat een weynich cout ende vochtich is/ ende oock wat warm om te mogen droogen d'onderste deelen/ ende allenckskens coude dompen doen opstijghen nae thooft/ waer door dattet slaperachtich maeckt.

Tselfde stopt oock den rooden vloet vande vrouwen/ tverweckt tot water maecken/ ende stilt de pijnen vanden hoofde.

De teere bladers die naest de wortel staen/ worden bequaemlick opgheleyt teghen tsteken vande ghespickelde spinnen.

Tsaedt vande Indiaensche Biese doet slapen/ maer daer moet mate ghehouden zijn int innemen/ op dat den slaep niet te sterck en worde.

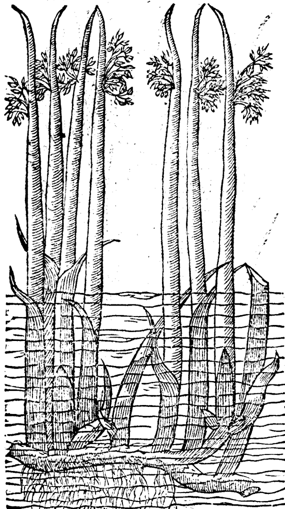
Zee-biese tweederhande. Iuncus maritimus duplex.

Maer van dese scherpe Biese zijn int landt van Languedoc ontrent den zeecant tweederhande soorten/ de welcke veel langher zijn/ ende niet min dã drye cubitus hooghe. Beyde dese soorten groeyẽ in staende wateren ende broeckachtighe plaetsen ontrent de zee/ tusschen d'oude stedeken Lates ende dorp Peraus, de welcke onghelijck scherper ende stekender zijn. D'eene heeft zeer veel swertachtich saedt in schubachtighe scherpe ende swertachtighe troskens/ maer d'ander heeft een saechte wolachticheydt die wit is ende vlockachtich. D'marck van desen is oock zeer bequaem tot lemmetten/ ende ghenoeghelicke constighe wercken vande landtloopers ofte quacksaluers/ vande welcke wy ghesien hebben duyfkens ghemaeckt die inde locht vloghen/ ende hen seluen inde locht waeren houdende.

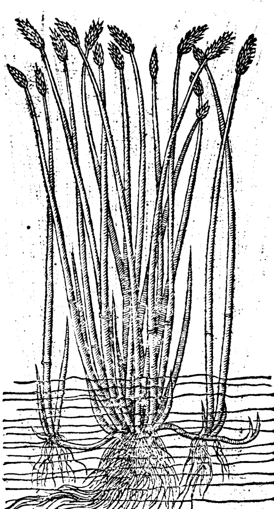
Aldermeeste water-Biese/ Matten-biesen/ Bijuer-biesen. ὁλος χοῖνος. Iuncus aquaticus maximus.

D'aldermeeste Biese van allen/ de welcke int water is groeyende/ ende d'alderlanckste Lischdodde ghe-

Aldermeeste Water-biesen/ Matten-biesen/ Vijuer biesen.

Cleyne Water-biese/ met taykens van Peerdtsteert. Iuncus aquaticus minor capitulis equiseti.

de ghelijck / is zeere wel ouer al bekent den ghenen oock die onder den Noorderschen Pole woonen/ sonderlinghe haer voos marck/ van de welcke matten gevlochten worden/ om inde eetcamers oft saletten te legghen.

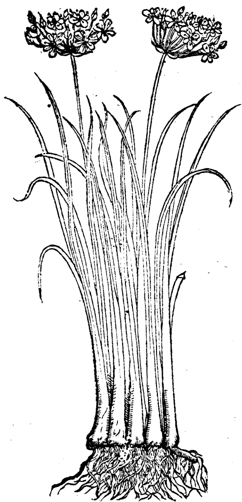
Cleyne Water-biese/ met taykens van Peerdtsteert.

Vande soorte vande naest voorgaende groeyet zeer ouervloedich een ander die veel minder is tot Oosterweel buyten Antwerpen inde staende ende oock saechtloopende wateren / hebbende een wortel met zeer veel saselinghen eñ naeckte halmen / die de ghemeyne Biese ghelijck zijn/ maer met druysachtighe knoppen scherp opgaende / ghelijck die vanden Speragus oft Peerdtsteert/ ende elck beneden hebbende eenen knoop.

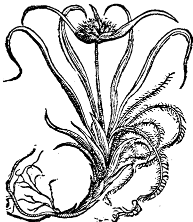
Waterlisch Bloem-biese. Iuncus Cyperoïdes floridus paludosus, ende is de Gladiolus paluſtris van Cordus.

Bloembiese ghenoemt Iuncus floridus, dat is / bloeyende Biese / ghelijck die verschilt vanden anderen/ alsoo gaetse alle die ander te bouẽ/ want van bladers ende croone is sy eenichsins den Cyperus ghelijck/ maer van wortel en is sy den anderen niet zeer ongelijck. Sy heeft eenẽ biesachtigen ronden eñ gars-groenen stele van Lischdodde/ maer dunder/ van drye cubitus hooghe / aendẽ welcken dat staet eenen crans van wilde-Galigaen / van schoone lijfverwighe bloemen van ghedaente van Ampeloprassum. De bladers zijn langhere dan die van Cyperus oft Affodillen comende wt een biesachtighe wortele / maer dicker. Tgroeyet ouer al in grachten ende staende oft saechtvloeyende wateren van Nederlandt/ Enghellandt/ ende tot Londen aenden Tour ende plaetse daer de ghereedtschap vande schepen van orloghe ligghet.

Water Bloem-biesen.

Zee-biese. Iuncus maritimus.

Dese en is niet zeer onghelijck den anderen soorten / maer en groeyet nerghens vele dan aende oeuers/ ende opde sandtachtighe plaetsen vā Languedoc ende Prouencen/ nauwe eenen voet ende onderhalue palme hooghe. Sy heeft veel bladers / die dunne zijn/witachtich/ smal/ende tweemael langer dan de stele van onderhalue palme/taey/ wtghespreydt/ gheboghen/ dicke/ loockverwich/ voorts comende wt een dicke wortel/ die swert is ende enckel die vanden wilden-Galigaen ghelijck/geknoopt/ ende verre cruypende/ ghemaeckt van veel hayrachtighe crollinghen/ende swerte hayren / eñ is liefslick van smaecke. Int opperste vandē stele zijn ghemeynlick drye bladerkens/ van drye duymē lanck/ ende een ronde bloeme beset met schubachtighe ghetroste saden die vanden Biesen ghelijck / ende is scherpachtich / van verwe bleeck bruynroot/ vande grootte ende ghedaente vanden Ampeloprassum.

Cleyne Biesken. Iuncellus.

Inde Noordersche dorre/sandtachtighe/eñ onvruchtbaere Heyen wordt ouer al ghesien d'alderminste van allen / die nauwe onderhalue palme lanck is / met een cleyne eñ corte wortel/ teere aderkens/de bloemkens van een staende/ ende bouen sonder spitsch.

Syde Biese/Block-biese oft Quispel-biese/Matten-vlasch/ Cottoen- biese. In Latijn/ Iuncus Bombycinus, ende is Tomentum ende Linum pratense van Cordus, oft Gnaphalium van Jeronymus Bock. In Hoochduytsch/ Wisen wollen/ Matten-vlasch. In Enghels/ Water leeke.

Inde Mey ende Hoeymaendt/Wedemandt ende Oogstmaendt wordt ghesien inde vochte ende natte bemden ende Heye by Brugghe ende elders een soorte van Biesen met cleyne ende bycants grasachtighe bladerkens / ende sneeuwit blinckende are oft vlocke / de welcke oock van zeer verre door haer schoone withcydt d'ooghen tot haer is treckēde. Sy heeft een wortel met veel cleyne veselinghen/eñ tspitse bouē niet zeer stijf. De Duytschen heetent om de vlockachtige eñ vlaschachtighe bloeme/ende om tghebruyck/Matten-vlasch/ soo veel te segghen als culcten vlasch oft vlocken.

Cracht.

In wijn ghesoden is zeer goedt teghen de pijnen ende crimpinghen vanden buyck. Cordus.

Bijde-Biese/ Block-biese / oft Quispel-biese.

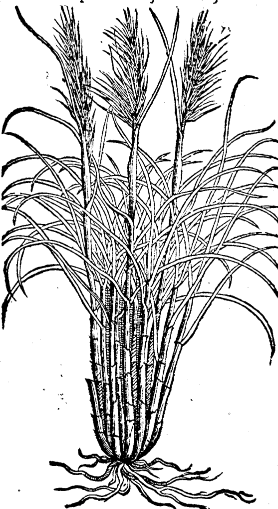
Spartum Plinij ende Clusij. In Prouencen heetet Spaensche Elpho. In Spaensch/Esparto.

Kaerle vander Cluse heeft zeer wel den naeco-mers te kennen ghegheuen den Spartum, soodae-nich als ick ghesien hebbe inden zeer lustighen ende rijcken hof van diuersche Cruyden/vanden excellen-ten eñ zeer geleerden man Mijn-Heere Jan Boi-sot/ met smalle/biesachtighe/donckergroene bladers eenen cubitus lanck/de welcke by lanckheydt van tij-den tsamen ghetrocken worden ghelijck een ronde Biese/ bequaeme om te vlichten. De halmen zijn onderhaluẽ cubitus lanck/ ende de bloemen aerach-tich ende wolachtich/ghelijck die vandẽ Riet. Tsaedt is row eñ cafachtich. Tgroeyet op diuersche plaet-sen int Coninckrijck van Valencien ende Grana-de/by Carthagena.

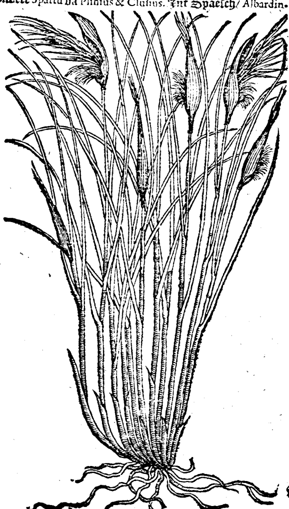
Ander Spartum van Plinius & Clusius.
In Spaensch/Albardin.

Daer is oock een ander soorte van Spartum den anderen niet zeer onghelijck / waer af oock Kaerle vander Cluse de zeer gheleerde kenner vande vrem-de oft wtlandtsche cruyden / dese zeer nauwe heeft beschreuen. Sy heeft de Biese saechter ende dunder dan die eerste / ende brengt voort inde Maerte een corte are/ beslotẽ in eenich sloofken oft velachtich blaeskẽ / bycants ghelijck de Narcissen / Ayuyn ende dergheliicke bloemẽ. Tgroeyet int Coninckrijck

Spartum Plinij ende Clusij.

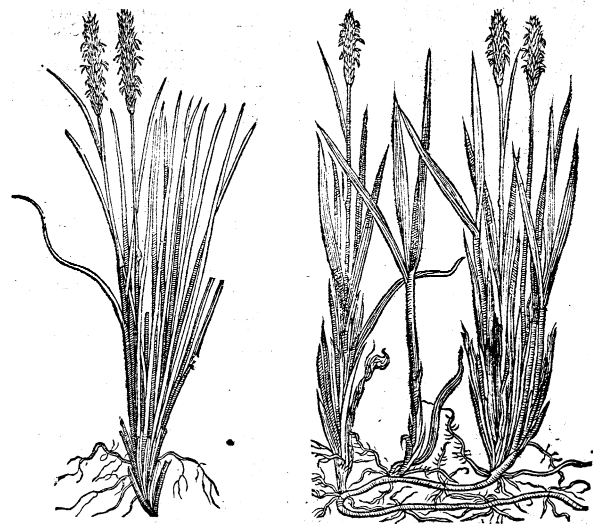

Andere Spartũ vã Plinius & Clusius. Int Spaẽsch/ Albardin.

van Mursien op vochte plaetsen. Om corfkens af te vlichten en ist soo bequaem niet/maer zeer nut om lijnwaet sacken mede te vullen die men onder de bedden leght.

Spartum vã desen lande. Spartum nostras, eñ Spartum tertium Clusij. In Hollandt ende Zeelandt Helm ghenaemt.

Ander Spartum van desen lande. Spartum nostras alterum.

Dese derde soorte van Spartum comt soo ouervloedich voorts/ half versmoort inde sandtachtige plaetsen vande West-zee van Enghellandt/ nae tghewefte van Yerlandt/ dat met sijn stijue spitse bladers dickwils totten bloede toe quetst de beenen vande ghene die daer lancks reysen. Theeft een wortel die vande Peyen ghelijck/ stekende inde sauel hoopen/geknoopt ghelijck Peyen gras/ wijt eñ lanck onder d'aerde loopende/ met stijue bladers van onderhaluen oft twee voeten lanck/ende bouen een harte punt die vanden Schœnanthum oft zee-Biese gelijck. Opde stele van twee cubitus hooge groeyet een wolachtige bloeme/ van grootte eñ fatsoen vã de are vã rogghe met cafachtich saedt/ den deck-Riet ghelijck/welck van schapen noch van treckbeesten gheensins gheten en wordt. Men plantet in Walckeren inde duynen om de sandtberghen te versterck
en ende t'onderhouden/ te weten inde plaetsen die zeere vanden windt ghes laeghen worden/daer die van selfs groeyende waerẽ vanden tempeest verslaghen.

Ander Spartum van desen lande. Spartum nostras alterum.

Noch vindtmen inde duynen ende sandtberghen van Walckeren ende Hollandt tweederley Spartum. D'een is van aren/wortele/grootte/cafachtich saedt inde ghedaente den voorseyden heel ghelijck. D'onderschеydt is alleenlick in sijn bladeren de welcke schoon/ende breeder zijn dã die vande Terwe oft van tghestreept gras/blaeu groen.

Cleyn Spartum van desen landen. Spartum nostras paruum.

D'ander is veel cleynder ontrent een spanne/ oft neghen oft thien duymen hooghe met biesachtige dorre bladerkens ende wortelen. De aren zijn van gras/lanckworpich ende dun.

Onder de grasskens zijn sommighe met dorre ende stijue bladerkẽs / waer mede men oock mocht korffkens vlichten. Daerom de ghene die willen/ moghense hier by voeghen.

Affodillen.

Affodille:
- Witte / Gele:
  - Ghemeyne
  - Ramosus oft ghetackte.
  - Incarnate.
- Gele met Lelie-bloemẽ/ oft Lelie Affodille.
- Arangee-roode Lelie Affodille.
- Water Affodille sonder bolachtige wortel.

Affodille van Galenus.
Affodille van Hesiodus op haer plaetse.
Iacinte vande Poeten.

Groote witte Affodille. In Griecks/ Asphodelos. In Latijn/ Asphodelus maior albus. In Hoochduytsch/ Goltwurtz. In Franchois/ Afrodilles. In Italiaensch/ Asphodele. In Spaensch/ Gamones ende Gamonites.

De ghemeyne Affodille is zeer veel groeyende aen de dorre oeuers vã Languedoc eñ des gelijcks opde berghen die vander zee gheleghen zijn / waer dat de verckens zeer gheerne d'oude lanckworpighe olijfwijse bollekens eten / al zijn die zeer bytende ende scherp / soo sy die niet de muyle wtghewroeyt hebben: Van de menschen en worden die niet gheten / ghelijck de Affodille van Galenus wordt/ de welcke rouwe zijnde niet soo sterck noch soo heet en is. Sy heeft de bladers die vanden Cyperus, Oenanthes, oft Pareye ghelijck/ dryecantich/ ende ghebogen. De stele is rondt/ glat/ eenẽ cubitus oft onderhalf hoghe. De bloemen zijn sterrewijs/ wit/ maer meerder dan die vanden witten velt ajuyn. Tsaedt is bruyn/ dryecãtich/ dat vanden Sesamum van Theophrastus gelijck/ d'welck is ons Bockwey/ beslotẽ in ronde doncker groene bollekens. De wortels zijn zeer vele/ lanckworpich rondt/ wt eenẽ knop voorts comẽde/ minder dan die vande Pione/ bycants van eender verwe/ scherp/ ghelijck eeckels/ ende veel te scherp ende onlieflick om van de menschen ghe eten te werdẽ/ hoe wel dat de voorvaders pottage daer af maeckten/ als ons ghetuyghen de versken van Hesiodus, ten waere dat gheweest hadde selfde Affodille van Galenus, oft ghewassen op eenen beteren grondt/ oft ghesoden/ ghelijck wy lesen ende weten van Aron van Egypten / vande Ajuynen/ ende scherpe scherlseerachtighe cruyden.

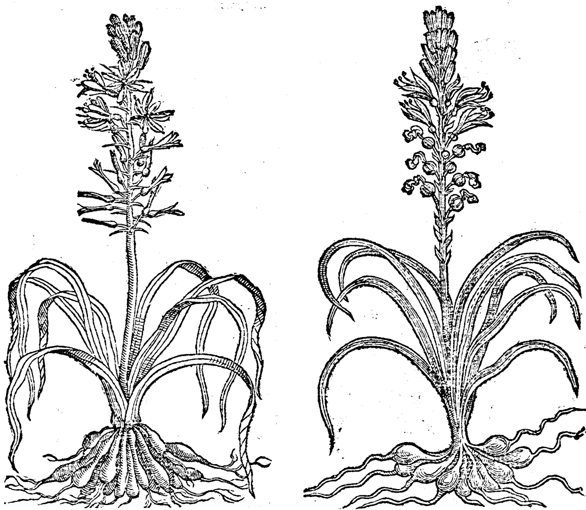
Veranderinghe. Ghetackten Asphodele. Asphodelus ramosus.

Dese is de voorseyde zeer ghelijck: maer zijn bladerẽ zijn meer groen wten blaeuwẽ/ eñ sijnẽ stamme is hoogher ende ghetackt: anders ist een dinck/ ende en verschillen niet dan als de twee Phalangium van malcanderen. Twordt oock ghenoech gheuonden in Languedoc ende Prouencen op susdaenighen plaetsen als voorseyde. De liefhebbers hebbense alle beyde in dese landen. Ten heeft dit iaer niet ghebloeyet/ anders soude ick de figueren ghegheuen hebben.

Aspho-

Groote witte Affodille.
Asphodieus albus maior.

Affodille met incarnate bloemen.
Asphodelus flore suaue rubente.

Witte Affodille incarnaet is wat minder ende dunner dan de ghemeyne witte / ende sijn bladeren ghesprenckelt met tickskens: De bloeme is lieffelick roodt: De wortel ende de saden zijn anders sins al een. Het wordt ghevonden in sommighe houen van Nederlandt.

Mijn-Heere van Reynoutre van goede ghedachtenisse heeftse hier voortijdts wel gheobserueert ende naer tleuen doen contrefeyten door Jacques van Coorenhuyse: die Mijn-Vrouwe Laurin huysvrouwe van M. D. Tresorier generael van Vlaenderen oock een hupsch contrefeytsel heeft ghemaeckt/met zeer vele andere vremde cruyden/met dies dat sy groote lief hebstere is.

Cleyne gele Affodille. In Latijn/ Asphodelus luteus minor, **ende is** Iphyon **van** Theophrastus **ende** Anguillara, **ende den** Erizambac **van sommighe Araben.**

Dese gele Affodille/vanden ouders niet vermaendt/en wordt nerghens ghesien aende voorseyde oeuers / hoe wel datse ghemeyne is inde houen van Nederlandt ende Vranckrijck. Oock ist van een ander soorte / want de wortels zijn veel langher / ende niet soo bolachtich / maer min dick ende soeter / lanckworpich / spitsch ghelijck die vanden wilden Asperges corruda gheheeten/ wt de welcke dat spruyten veel cleyne bladers/ die vanden Cyperus ghelijck/ geelachtich groen. De stele is rechte/ met veel bloemen totten top toe beset/de welcke geel zijn/ van fatsoen den anderen ghelijck. Tsaedt is dryehoeckich/bes loten in vellekens als voorgaende.

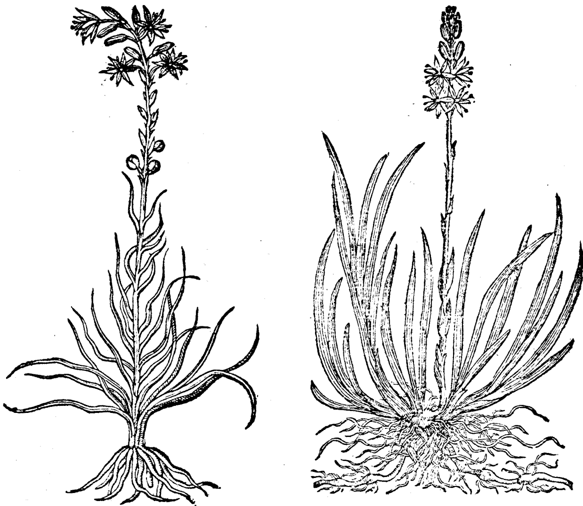
Cracht.

De groote Affodille heeft lanckworpighe ronde wortels/ ghelijck eyckels / scherp van smaecke / de welcke verwarmen.

De wortels van dese Affodille ghedroncken/ doen water maecken/ eñ verwecken de maendtstonden vande vrouwen.

De selfde een vierendeel loots met wijn inghenomen / gheneest de pijnen vande sijden / de ghescheurt-

Cleyne gele Affodille.

Water Affodille met gele bloemen. In Latijn/ Asphodelus, minimus luteus, Acorifolius palustris. In Engels/ Maeyden heere/ om dat de iōge dochters haer hayr daer mede geel maecken.

scheurtheydt/ de crimpinghe vande zenuen/ tspannen ende trecken vande leden/ eñ den hoest. Dioscorides ende Aëtius.

De selfde wortel soo groot als eenen bickel inghenomen/ helpet braecken.

De selfde wortel drye vierendeel loots inghenomen is zeer goedt den ghenen die van slanghen oft fenijnighe dieren ghebeten zijn / maer de bloemen/ bladers ende wortel in wijn ghesoden moeten opde beten gheleydt worden.

De wortel van Affodillen in wijn droessem ghesoden zijn goedt opde vuyle voorts etende seeren oft sweirringhen gheleydt / ende oock op d'inflammatien/ verouderde sweirringhen ende apostumatien vande vrouwen borsten ende vande kullekens. Ende is oock goedt op die versche apostumatien met mout-pappe ghemengt.

Tsap vande wortelen met ouden soeten wijn / myrrhe ende saffraen ghesoden / is een zeer nuttelicke medicijne voor die ooghen.

Tselfde sap alleene/ oft met wieroock / honich/ wijn ende Myrrhe ghewreuen/ is zeer goedt voor die etterachtighe ende draghende ooren/ alst inde contrarie oore ghedrupt is.

D'asschen vande wortel ghenneset d'wtvallen vanden hayre / ende doet thayr weder groeyen / als men die daer opstrijckt/ om dat warmer/ droogher ende subtijlder is/ segt Galenus, ende crachtigher wordt om te verteiren.

Olie inde wtgheholde wortels metten viere ghesoden / is zeer goedt teghen de kackhielen / ende verbrandtheydt vanden viere/ ende inde oore ghedrupt/ is goedt teghen de doofheydt.

De wortel gheleydt opde witte meelachticheydt ende leelickheydt vander huyt/ eerst inde Sonne met eenen lijnen doeck ghewreuen zijnde/ gheneest die.

Tsaedt ende bloemen met wijn inghenomen wederstaet wtermaten zeere tfenijn vande Scolopendre ende Scorpioenen: tgheeft oock camerganck.

De

De wortel is profijtelick (seght Galenus) ghelijck die vanden Aron ende * Speer-wortel/ te weten van oft vaeghende ende van een drijvende cracht. * Dracunculum.

Apuleius. Tsap vande wortel met amandel olie ghemengt/ gheneest de pijne vande beenen ende voeten/ ghesteken opde plaetse die seer doet.

De wortel van Affodille-cruydt ghesoden/ ende met Meede inghenomen/ neemt zeer wonderlick wech de pijne vande leuer.

Water Affodille met geel bloemen.

Dit cruydt is voorts comende op vochte ende waterachtighe plaetsen in Enghellandt en Vlaenderen/ ende wt een wtghesprey dde faselachtighe ende grasachtighe wortel de welcke heeft niet zeere dickachtighe aenhanckfels/ tusschen spacien. De bladers spruyten smalder dan die vanden Gladiolus oft Acorus, doncker groen ende gestreept. De stele is van onderhalue palme/ van gewas/ grootte/ fatsoen ende saedt in fleskens/ die vanden Iacinthe ghelijck.

Gele Lelie Affodille. In Latijn/ Liliosphodelus luteus, liliflorus.

Roode arangee Lelie Affodille. In Latijn/ Liriosphodelus phœniceus.

Onder de spelen vande ouervloedige naturere dient hier wel ghestelt en beschreuen de Lelie Affodille/ sulcke als wy inde voorleden iaeren binnen Venegien ghesien hebben/ ende daer nae tot Antwerpen met de gele Affodille inde winckels van Willem Driesch ende Peeter van Coudenberghe onse zeer gheleerde vrienden/ ende ten laetsten tot Montpelliers gesaeydt hebben. Sy heeft de wortel minder dan die vanden Oenanthes oft witte Affodille/ de stele van onderhaluen cubitus/ en de bladers vast aende wortel ouereynde staende/ die vandẽ Pareye gelijck. D'wterste vandẽ stele is gedeylt in scheuten/ de welcke dragen drye oft vier Lelie bloemen/ die goudt bleeck geel zijn/ nae de welcke dat volghen cantachtighe haeukens: met claer/ swert ende lanckworpich saedt/ minder dan van Pioene twijfken. Dese was ghenaemt van dien tijdt af van sommighe Apotekers van Venegien Geel Lelie oft Affodille.

Roode arangee Lelie Affodille.

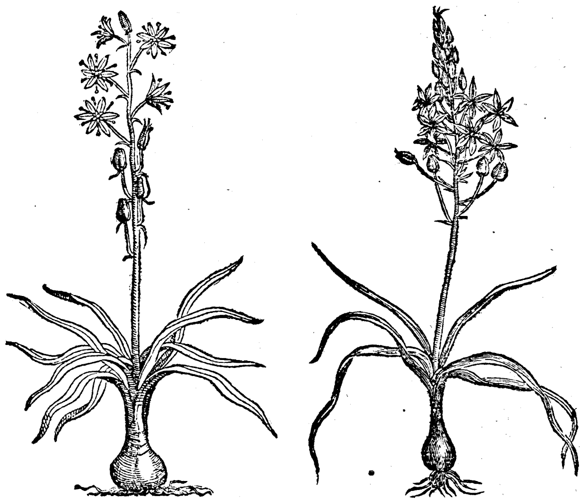
Dese plante heeft roode bloemen wten gelen siende/ ende de bladers die vanden Pareye ghelijck/

maer ghelijfvigher eñ breeder dan die vande witte Affodille oft Lelie-Affodille/ bouen niet so scherp/ De stele is oock rondt/haerachtich / somtijdts meer dan twee oft drye cubitus hooghe / aende welcke dat int opperste groeyen ghestrepte bloemen den Lelien ghelijck / ende soo groot als de roode Lelien. De wortel is knobbelachtich/lanckworpich rondt/ghelijck die vande cleyne geie Affodille.

Sommighe hebbense ghenoemt Aphemeris Hemerocallis,om dat de bloeme haest vergaet/de welcke sy niet langher/dan alleene sommighe uren is houdende.

Jacinth Affodille/by auentuere Galeni Asphodelus Hyacinthinus,ende Asphodelus femina Dodonæi.

Veldt-ayiuyn met gheaerde witte bloemkẽs van Montpelliers. Ornithogalum spicatum Monspelliensium flore lacteo.

Dese Affodille heeft de wortel vandẽ wittẽ velt Ayjuyn oft Jacinthe / te weten niet dan eenẽ witten bol/ de bladers van Pareye/maer minder eñ corter/alleene eenen stele die recht is van eenen voet hooghe / aenden welcken staen ghelijck aren/ ghesterrede bloemen/ die inde midden hebben sommighe draykens ghelijck witten velt Ayjuyn/ waerom datse vande sommighe ghenoemt wordt gheaerdt velt Ayjuyn/van sommighe oock Pancratium van die van Montpelliers/ van ander oock Affodille van Galenus,om datse schijnt te wesen van tweederhande gheslachte ende figuere/ te weten vanden Affodillen / wiens bloemen datse heeft/ende vande Jacinth/om de ghelijcke wortel.

Onderscheydt van Cruydt datmen meynt d'Affodille van Galenus te zijn / ende tusschen den grooten velt Ayiuyn van Montpelliers.

D'Affodille vã Galenus heeft een bloeme die buyten eñ binnen bleeck geel is/eñ niet melckachtich ofte sneewit blinckende ghelijck die velt Ayjuynen / noch oock op d'auerecht groenachtich / maer is lanckworpich ende minder dan den gheaerden velt Ayjuyn.

Cleyn gheaerdt velt Ayiuyn.

Inde houen van Nederlandt is een ander soorte van velt-Ayjuyn die onghelijck veel minder is/ ghelijck

ghelijck men sien mach tot Liere inde houen van Mijn-Heere Jan-Verdelft / eñ van Jonckvrouwe Marie de Brimeu huysvrouwe van Heer Coenraedt Schetz.

Wy hebben begonnen aenden Gladiolus ende dergheliјcke planten: Nu sullen wy voeghen d'historien vande Jacinthen byde bolachtighe planten / alderєerst beginnende aenden Jacinth vande Poeten/als de ghene die eenichsins is von fatsoen tusschen de Jreos/ Lelien/Jacinthē/ Gladiolos ende Affodillen. De welcke wy wel hadden willen naest de soorten van Jreos stellen/ eñ hadde voorwaer wel moghen wesen/ ten waere dat den Acorus ende ander planten dien beter ghelijck gheweest waeren / den welcken dese soo zeer ghelijck is van bloemen/ datse veel persoonen voor Jreos hielden. Maer van bladers ende bollen is sy den Jacinthen ghelijcker / ende daerom hebben wy haer hierby ghevoegt: Want de constige ende milde natuere schijnt hier ghespeelt te hebben int conterfeyten van diuersche soorten van planten.

Jacinthen ende haer onderscheyden.

Jacinthe vande Poeten.
Jacinthe van Dioscorides.
Duytsche, Herfstche, Spade oft Enghelsche } Jacinthe.
Grieksche Orientale Jacinthe.
Anderen Orientalen.

Jacinthe vande Poeten.

De Grieckshe letters/ ι ende υ zijn malcanderen soo nae maechschap/ dat men lichtelick mach presumeren dat alle zeer schoone bloemen vande ouders ghenoemt zijn gheweest Violetten / sonderlinghe die inde Lente voorts comen/ ende inde cranskens ghebrocht plegen te worden/waer door dat soo veel diuersche soorten van bloemen eenē ghemeynē naeme van Viola quasi Hyola ghecregē hebben/ende daerom oock toegheschickt is gheweest den Jacinthen / vande welcke de peersche (als Plinius schrijft) vanden ouders swerte Violetten genoemt werdē/ om de ghelijcke peersche oft Violette verwe/als blijckt by die van Theocritus, ende by ghelijcke redenen te presumeren is/ dat die van Dioscorides oock alsoo ghenoemt is geweest om de peersche / cromme ende nederwaerts hanghende crans vol peersche bloemen/ghelijck die gheconterfeyt ende hedendς-daeghs ghesien wordt.

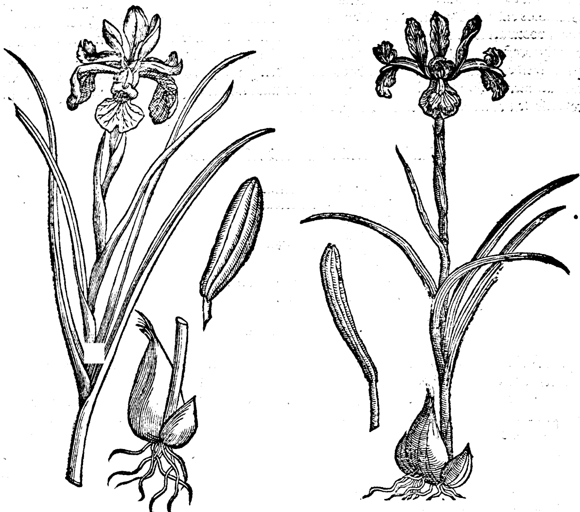
Jacinthe met Lisch-bloemen van Theocritus ende Poeten/in Engellandt groeyende. Blaeu-Violet. Iris bulbosa Theocriti & Poëtarum. Hyacinthus Anglicus.

Dit cruydt hebben wy ghenoemt Enghelschen Jacinthe / oft Jacinthe met de bloemē vā Jreos/ van Theocritus ende andere Poeten: Ende is Enghelsche Iris bulbosa der Herbaristen van Nederlandt / in Enghelsch gheheeten Flour de luce/dat is te segghen/ Lisch-bloemen / ende ouermidts de ghelijckenisse hebben dat oock gheheeten groot Gladiolus. Blaw-Violette. Iris bulbosa vā Engellandt.

Het en schijnt niet dat eenich Autheur van onse tijden wel onderscheeden oft gekent heeft de Jacinthe der Poeten: hierom hebben sommighe Jreos daer voor ghehouden : andere volghende Palladium, hebben Gladiolum daer voor ghenomen : sommighe meynende dat het droef bloedt op de aerde ghestort / de cruyden gheverwet hadde / ende niet meer bloedt zijnde / ontfanghen hadde met een zeer schoone purper verwe de gantsche ghedaente der Lelien / hebben van de roode Lelien van Dioscorides , Martagon nu ter tijdt van de Herbaristen ende Alchimisten gheheeten / de purpre hyacinthus van Ouidius ghemaeckt/ meynende dat om het gestort bloedt de bloeme bloedtverwich moeste wesen: midts datter ghescreuen staet : Si non purpureus color his , nempe hyacinthis , argenteus esset in illis, nimirum liliis candidis: dat is: Waert dat dese Hyacinthen niet purperverwich en hadden gheweest/ soo souden sy siluer-wit zijn ghelijck witte Lelien. Maer dat de verwe van de Poetische Hyacinth violet purper is/ende niet roodt orange als minie/ soo men siet in de bloemen van Guychelheyl ende Martagons: dit bewijst blijckelick genoech het violet eñ peertsch coleur van Ostreum Tirium, eñ Buccina purpura , wiens etteracħtich sap maer een luttel bloedtroodtachtich en is wt den violetten/alsoo ick selue die dickwils wt de Adriaensche ende Middellandtsche zee gheraept hebbe: aengaende het voorseydt bloedt/ is kennelick ghenoech dat het ghemeynlick peersch-roodt schijnt te wesen/ alst een wijle tijdts ghestaen heeft: Ende Virgilius noemt den Hyacinth

Jacinthe met Lisch-bloemen van Theocritus en de Poeten/in Engel-landt wassende. Hyacinthus flore Iridis Theocriti & Poëtarum, in Anglia proueniens.

Spaensche Jacinthen vande Poeten. In Latijn/Hispanicus Poëtarum Hyacinthus. Iris bulbosa angustifolia flore vario Clusij. In Spaensch/Lirio Illyrico.

cinth suaue rubens, als met luttel ende lieflick roodt ghemengt: Maer Martagon en heeft de bladers niet bleeck roodt/maer vlammich ende geel blinckende roodt. Ende voorts also de Poete seydt/ Ibera ferrugine tinctum, bediet het coleur van ghepalleerde ende int vier gebruyneerde helmetten ende wapenen: de welcke wt den viere ghetrocken zijnde/ worden terstondt claer violet-roodtachtich van verwe: des-haluen Claudianus de violetten heeft gheheeten ferrugineas, nae het wtwijsen vā het voorseydt ijser-violet coleur: gheenssins droefverwich/ alsoo men ghemeynt heeft: Want het Veersken van Virgilius bewijst contrarie: Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera. Waerom dat in alder manieren onsen Poetischen Jacinth sal te vreden stellen de begheerte vande lief hebbers van desen tijdt/ den welcken gheen en heeft moghen behaghen/ ghemerckt dat sy desen noch niet en kenden/de welcke niet alleen en is van tgeslachte vande Jacinthen/ maer heeft oock alsoo veel ghelijckenisse met de Lelie/ Ireos/ende Gladiolus, datmen hier wt mach lichtelick presumeren datse vande Poeten/ Histori schrijuers/ ende schrijuers vande Landtneringhe ende oock ander/ ghelesen zijn gheweest by de selfde planten/ ende somtijdts daer voor ghehouden gheweest/ de welcke wy oock ghesendt hebben dat vanden ghemeynen volcke ghebeurt inden Ireos. Want ist dat ghy de bloeme/ tsaedt ende dē gheheelen stele met de haeukens van dese plante aensiet met Poetische ooghen/ ghy sult segghen dat gheen Jacinthen is/maer Ireos: maer ist dat ghy aenmerckt de bollekens ende Pareyachtighe bladers/ met de blaeu purper verwe/ soo sult ghy segghen dattet Jacinth is. Maer een ervaren oordeeldeer van desen dinghen (hoe wel dat hy Pausanias, Palladius ende ander autheuren siet in twijffelachtighe opinien) staende op d'ondersoeck van desen/ sal seggen dat niet en is gheheel een Jacinth/want sommige dingen bewijsen contrarie/ eñ sal oock ontkennen dat Ireos is/om dat noch wortel noch bladers daer mede accorderen/ nochtās en sal hy daerom de hope niet verliesen/ maer lieuer met sulcke moderatie ende maniere die wy hier dickwils aenprecken/ter neder legghen dē twist vande Poeten ende Historieschrijuers. En wilt niet naevolgen de

groote

groote sorchvuldicheyt van sommighe persoonen die onlancks gheweest zijn/ de welcke hen seluen so zeere quellen int considereren vande planten wten ouders/ dat sy meynen dat een cruydt te vergeefs voorts comen is/ ende bycants inden schat de natuere verloren/ ten zy dat onder eenigh gheslachte by henlieden beschreuen/als onder zijn vendel soude moghen ghebrocht worden. Maer wy moghen hier veel beter nae de waerachtichheydt segghen tghene dat Aristoteles ende Theophrastus gheseydt hebben inde beschrijuinge vande Steenen/ Visschen ende Viervoetighe dieren/als datter zijn veel planten van gheinengde ende twijfelachtighe natuere/min noch meer dan de muylen die van contrarie oft diuersche specien van dieren ghegenereert zijn/ ende Zoophyta oock houden van diuersche dieren ghegenereert/ende veel meer ander derghelijcke dieren van twee natueren. Daerom ghemerckt dat dese plante gheen Ireos en is/eñ nochtans dien/ eñ de aerdicheydt vande bloeme der Lelien niet onghelijck en is/ byde welcke de Poeten haer ghelesen hebben/ ende Palladius seyde dat om de ghelijckenisse vande bladers Ireos oft Gladiolus geheeten was: Dat dã sy nae ons opinie de Jacinth vande Poeten zije/ soodaenige als men ouer al inde zeer lustige houen van Enghelandt eñ Vlaenderen sien mach. Soo sal dan van diuersche geslachte zijn de tweederdhande Jacinthe/te weten onsen Poetischen/purperen/ blacuwen/peerschen oft bruyn violetten/ vande Historieschrijuers ende Palladius Ireos gheheeten/ vande Poeten Gladiolus, eñ ghemeynlick der Lelie ghelijck/soodaenich als den onsen claerlick is/te wetẽ/ van ghedaente den Ireos oft Gladiolus meer gelijck/dan den Jacinth van Dioscorides. Waerom dat wy hier aldereerst sullen schrijuen vanden Gladiolus ende bastaert Jacinthen/ te weten Duytsche/ Engelsche/ diuerscherhande Griecksche/ eñ Spade oft Herftsche Jacinthen/ om datse hebben ghesterrede bloemen die vanden Leliẽ gelijck: Ende terstondt daer nae sullen wy spreken vande tweede cransachtighe specie van Dioscorides.

Spaensche Jacinthe vande Poeten.

Dese Spaensche Jacinthe die ons de constighe natuere is geuende wt de houelen van Valedolit in Spaignen/ en is den Engelschen niet zeer onghelijck/ ende heeft stijue bladers half tusschẽ die vander Affodille ende Pareye/ gotewijs eñ op den auerechte sijde ghestreept. Opdẽ eenighẽ stele vã onderhalue cubitus hooghe groeyet een soetrieckende bloeme/gemeynlick een alleene/ somtijdts oock twee/ende somtijts drye/ by ghebeurte vergaende/breeder dan die vanden Wandtluys-cruydt/ met drye omgheslaghen bladers/witachtich/ inde midden geel/ met soo veel ander blaeuwe die recht op staen tusschen beyden comende/ die witte strepen hebben. Tsaedt is wat meerder dan dat vanden Gladiolus, maer de Hulse wat minder dan die van onsen Engelschen Poetischen Jacinth. Dese met veel meer ander sonderlinghe planten en heeft niet alleene in sijnen hof groeyende de zeer gheschickte ende veruaren Apoteker van Antwerpen Willem Driesch/ die hem gheschoncken heeft de zeer excellente schilder Raphael van Coxie tot Meechelen/maer is oock inde zeer fraeye houen vã veel ander lief hebbers van sonderlinghe schoone planten.

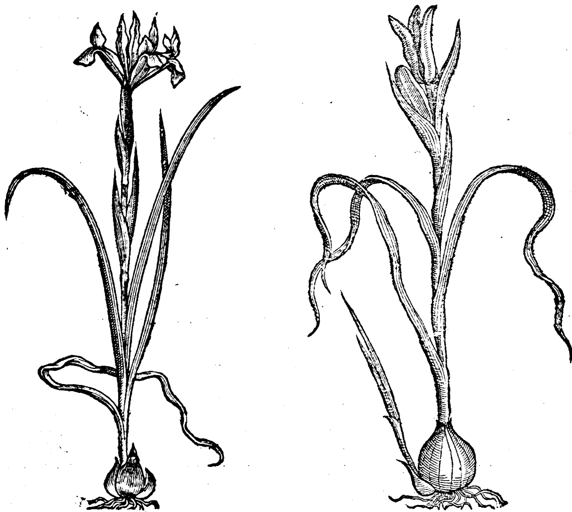
Dese bloeme heeft haer verschil/ dat de bloeme corter is/ oft hoogher oft bleecker van verwe/ oock is de wortel corter ende langher.

Gele Jacinthe vande Poeten. In Latijn/ Hyacinthus Poëtarum luteus Lusitanicus: ende is Iris bulbosa luteo flore Clusij angustifolia. In Spaensch/ Reilla Buey.

Noch wordt een ander soorte gesien groeyen in Nederlandt aldaer vã buytẽ ingebracht/vandẽ anderẽ alleenlick verschillende datse heeft bleeck-gele/somtijdts oock schoon gele bloemẽ/met cleynder eñ bleecker bladers. De bladers zijn breedt/ sonder reucke ende tsamen getrocken/ gelijck dit vanden Engelschen Poetischen Jacinth. Clusius segt datse vã selfs nergens en is groeyende dan in vette aerde opde steenachtighe heuuels byde riuiere Tagus bouen Lisbone/de welcke oock aen eenige sijne vrienden bollekens van daer heeft ghesonden in Nederlandt.

Gele Jacinthe vande Poeten.
Iacinthus Poëtarum luteus.

Gele Jacinthe vāde Poetē met saedt. Iacinthus Poëtarum luteus semine in siliquis prægnans.

Jacinthe vande Poeten met breede bladers. In Latijn/ Poëtarum Hyacinthus latifolius, ende is Iris bulbosa latifolia Hispanica van Clusius. In Spaensch ende Portegueys/ Lirio espadanal, dat is te seggen/ Sweertwijs/ Ende schijnt te wesen een mede soorte van Hermodactylus die niet fenijnich en is.

Veel min werdt ghevonden hier Noordtwaerts de Jacinthe met groote ende breede bladers die vanden Pancratium ghelijck/ op beyden sijden ouer malcanderen groeyende ende d'een den anderē ouerdeckende/ bouen smal eyndende. De bloeme staende op d'opperste vanden stele blaeu/ somtijdts wit/ hebbende neghen bladerkens. Sijn wortel oft bol is soet van smaecke/ die vanden Engelschen Poetischen Jacinth bycants ghelijck. Wordt in Nederlandt zeer neerstich bewaert vande liefhebbers van excellente plantē/ nochtants en heeftse daer noch stele noch bloeme gecreghen/ al ist datse de coude verdraghen mach. Sy wasset van selfs opde heuuels van Portugael ende Granaden niet verre vande riuiere Guadiana/ ende zeer ouervloedich ontrēt Antiquera ende Cordoa. Clusius schrijft datse daer bloeyet in Januario ende Februario.

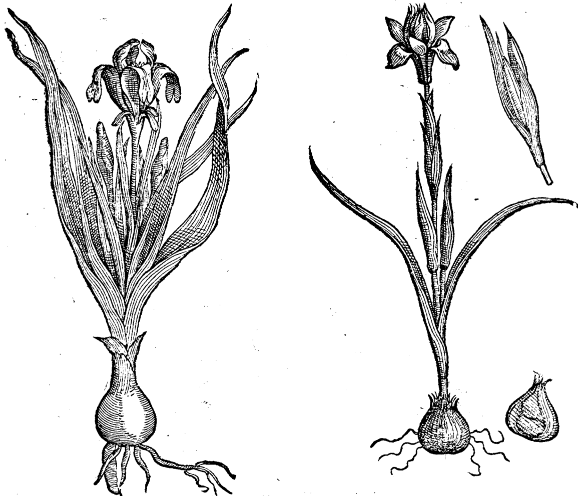
Spaenschen Poetischen Jacinth met dobbel ghelijck ghebreydde bollekens / ende is het Sisynrichium van Clusius ende Cordus. In Latijn/ Hyacinthus Poëticus Hispanicus gemino Gladioli reticulato bulbo. In Spaensch/ Noselha.

De vijfde diuersche soorte vande Poetische Jacinth / is de ghene die Cordus zeer fraeye seght te wesen Sisynrichium: De bloeme is van Jreos/ duerende een oft twee uren/ zeer haest vergaende ende verdwijnende/ ende zijn vier oft vijf by ghebeurte voorts comende / ende vergaende / hebbende drye ommegheslaghen blaeuwe bladers van Jreos/ ende drye inde midden ende beneden geel / des ghelijcks oock drye die verheuen zijn ghespleten eñ in tween ghedeylt. Aende stele die drye palmen hooghe is/ comen twee bladers ommegheslaghen ter aerden waerts. De wortel heeft twee bollekens d'een op d'ander ghelijck die vanden Gladiolus. Des ghelijcks oock ist saedt roodt in een lanckwor-

pich

Jacinthe vande Poeten met breede bladers. In Latijn/ Poëtarum Hyacinthus latifolius, **ende is** Iris bulbosa latifolia Hispanica **van** Clusius. **In Spaensch ende Portegueys/** Lirio espadanal, **dat is te seggen/ Sweertwijs/ ende schijnt te wesen een mede soorte vã** Hermodactylus **die niet fenijn en is.**

Spaenschen Poetischen Jacinth met dobbel gelijck ghebreydde bollekens/ ende is het Sisynrichium **vã** Cordus **ende** Clusius. **In Latijn/** Hyacinthus Poëticus Hispanicus gemino Gladioli reticulato bulbo. **In Spaensch/** Noselha.

pich huyskken/ghelijck Gladiolus, maer minder. De schaepherders van Spaignen eten zeer gheerne de wortel/ende heetense Noselha, soo veel te segghen als een haselnotken/waerom datse met reden soude moghen van yemandt ghestelt worden onder de etelicke bollekens. Inde hanghende hoefkens ende teylen/in Nederlandt wordtse in grooter weerden gehouden door de beleeftheydt van Clusius, die de bollekens ofte wortelkens daer ghesonden heeft aen sijn vrienden wt de heuuels gheleghen ontrent Lisbone. Bulbi esculenti.

Diuerscheydt.

Cleyn Noselha. **In Griecks/** Sisynrichion Theoph. Clusio. **In Spaensch/** Lirio **ende** Macucas.

De cleyne Noselha en is den anderen gheensins ongheliјck/ dan datse cleynder ende minder is: gheen oft zeer luttel onderscheydts heefter aen ghevonden die edel Heere Jan van Brancion/ in wiens hof/ die van zeer sonderlinghe cruyden wel voorsien is/ wy die ghesien hebben.

Clusius seght datse ghevonden wordt inde Coninckrijcken van Valencien ende Murcien.

Clusius verclaert wt segghen vande inwoonders van die landen/ dat zeer goedt is teghen de pijne ende crimpinghen des buycks/ maer de ghene die vande wortel inghenomen heeft/ moet terstondt springhen ende danssen/ ende dlichaem exerceren.

Knobbelachtich Ireos vande Nederlanders ghebeeten.

De selfde/ die van onse Herbaristen hedens-daeghs Knobbelachtich Ireos gheheeten wordt/

Cleyn Noselha. In Griecks / Sisyrichiõ Theophrasti Clusio. In Spaensch/Lirio ende Macucas.

Knobbelachtich Ireos vande Nederlanders gheheetẽ. In Latijn/Iris tuberosa Belgarũ, ẽn is/ als Vlysses Aldroandus meynt/ d'eerste Lonchitis van Dioscorides, qualick van Matthiolus den rechtẽ Hermodactylus ghehceten.

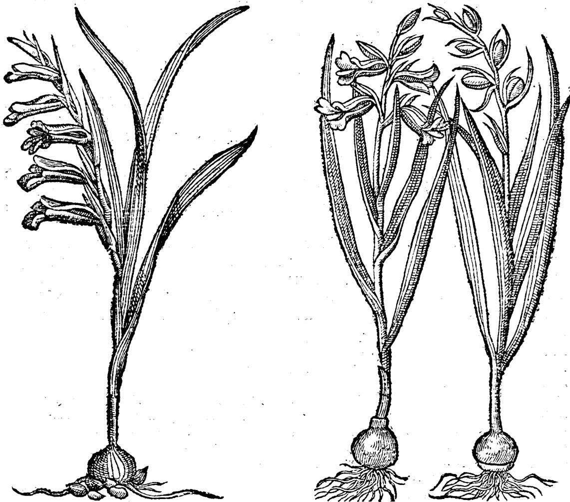
houden vele van de gheleertste ende gheschickste Italiaenen metten zeer gheleerden Aldroandus voor d'eerste Lonchitis van Dioscorides,om datter gheen plante gesien en werdt die den Lonchitis naerder comt ende ghelijcker is . Sy heeft de bladers vande Poetische Jacinthe/de Pareye ghelijck/ghestreept/stijf/ viercantich ende bouen spitsch . De bloeme is eenichsins vanden Ireos / hebbende de bladers ommegheslaghen/oft ghelijck een hoyken/den gapende batement-speelders gelijck/ doncker groen met swertachtighe boorden oft lijsten. T'saedt is hoeckachtich in huyskens besloten/ẽn als Dioscorides seght/ghelijck een lancie/dryecantich . De wortel is knobbelachtich / ende hier ende daer doordringhende / de welcke als de bloeme verdwijnt is / haer in veel wortels vingherwijs wt spreydt/waer wt datse de name vanden Hermodactylus mach ghecreghen hebben. Maer de ghene die de zeer gheleerde medicijn Niclaes Espillet van Rijssel / nae dleuen heeft te Boloigne doen conterfeyten door de goedtwillicheydt van sijnen vermaerden meester Vlysses Aldroandus, schijnt een weynich te schillen van desen van onsen lande.

Cracht. De wortel met wijn inghenomen doet water maecken. Dioscorides ende Galenus.

Gladiolus van Languedoc.

Gladiolus oft Sweirdekens cruydt heeft de name creghen nae de figuere van sijn bladers / de welcke al ist datse byecants veel planten hebben / ghelijck den Ireos / Wandtluys-cruydt / Acorus , ende sommighe bollen / oock sommighe visschen / nochtans heeft dese voor alle ander dien naem behouden/ om datse meest spitsch is ende ghestreept met voorkens ende rouwe zenuen / ẽn stijf ẽn vast is. Seer vele wordet ghevonden in besaeyde plaetsen/ ende daerom wordet vande Romeynen Segetalis ghenoemt. Dit cruydt heeft maer eenen stele/ die recht is/ rondt/ ghestreept / claer/ al oft sy wt de bladers waere spruytende/ aende welcke dat groeyen d'een bouen d'ander fraeye bloemkens/

Gladiolus vã Lãguedoc. In Griecks/Xiphion. In Latijn/Gladiolus Narbonensis. In Hoochduytsch/Schwertel. In Franchois/Glais.

Gladiolus van Italien. Gladiolus Italicus binis florum ordinibus cinctus.

kens / somtijdts maer op d'een sijde vande stele (ghelijck aen die van Languedoc) ende altemets ouer beyde sijden/ ghelijck die van Italien. De bloemen zijn blijde ende schoon purperverwe / hebbende ses ende seuen bladerkens die vanden Lelien oft wit veldt-Ayuyn gelijck / maer min ommegeslagen oft van een ghescheyden. T'saedt inde ronde blaeskens is roodt vande grootte vã Rakette/ De wortels hebben dobbel bollekens / vande welcke de ghelijvichste ende grofste somtijdts bouen is ende op d'onderste light/somtijdts is d'onderste meerder ende swacker. Als de Lente ghepasseert is/ ende dat gheen bloemen meer en crijght / soo verbreytse haer in veel cleyne bollekens met saselachtighe hayrkens ghelijck de witten veldt-Ayuyn. De bollekens zijn slijmachtich die becleedt worden met een bruyn rouwe ende netachtich omwintsel / niet onlieflick van smaecke / ende scherp/ ende soo excellent goedt teghen de harte gheswillen eñ clieren/dat gheen cruydt daer by te ghelijcken en is/ gelijck by de medicijns van onsen tijdt sekerlick bevonden is gheweest. Het oprecht Gladiolus groeyet zeer ouervloedich inde ackers ende saeylanden van Languedock by Montpelliers/ waerom dat vande wiedtsters wtgheroeydt wordt met de Draba ende gheworpen opden naesten pat ende wegh.

Incarnaet Gladiolus.

De Gladiolus wordt somtijdt gesien met veel aengewassens bollekens/ eñ smalder van bladers: hy wordt oock in Spaignen gevondẽ/maer seldẽ met bloemen incarnaet/gelijck wy dit iaer noch gesien hebben indẽ wel vercierden eñ lustigẽ hof van Mijn-Heer Jan Hoboken Doctoor inde rechtẽ ende Greffier van deser stadt van Antwerpen die wter maten groote ghenoechte neemt in dese aerdicheydt van vremde ende zeer lustighe cruyden.

Dioscorides. D'opperste wortel vanden Gladiolus met wieroock ghemengt ende wijn / treckt doornen ende splinters wten lichaem.

De selfde met meel van Loliũ oft Drespe eñ Honichwater ghemengt/ doet de geswillen/diemen Panos noemt/scheyden eñ vergaen / waerom dat sy in dusdaenighe saluen pleegt gedaen te werdẽ.

D'opperste wortel met wijn inghenomen / verweckt tot oncuysheydt / maer men seght dat d'onderste onvruchtbaer maecken.

Men gheeft oock d'opperste wortel met water in dranck/ zeer profijtelick teghen de ghescheurtheydt vande kinderen.

Galenus. De wortel van Gladiolus, principalick d'opperste/ heeft een naetreckende/ verteirende/ ende drooghende cracht.

Apuleius. Tegen de Fistels die inden lichaem comen/ salmen nemen ses oncen wortel van Gladiolus, ses oncen Amylon (elders Amomum) twee croesen azijn/ vossen smout drye oncen/ tsamen ghestooten ende met wijn ghemengt/ ende dan op eenen doeck ghestreken/ ende daer op ghelept/ ghy sult v v ecwonderen vanden effect.

D'opperste deel vande wortel van Gladiolus drooghe ende ghestooten zijnde/ ende in ghelijcke ghewichte met wijn ghemengt/ treckt wt de ghebroken beenders vanden hoofde/ oft in dien datter int lichaem yet gheapostumeert is/ oft dat men met voeten ghetreden heeft op beenders van fenijnighe dieren/ teghen alsulcken fenijnen is die zeer crachtich.

Teghen de pijne vander blase/ ende voor de ghene die gheen water en connē maecken/ so sult ghy Gladiolus met de wortel wttrecken/ ende de ghedroogde schorsse pulueriseren/ de welcke ghy mengē sult met twee croesen wijns/ ende vier croesen warm waters: tselfde alsoo te drincken gheuende/ sult ghy wonder sien.

Teghen de pijne vande milte/ Men sal nemen dat cruydt van Gladiolus dat wel rijpe is/ de welcke ghedroogt ende ghepuluerifeert zijnde zeer cleyne/ sal met cleynen wijn ghemengt werden eñ inghedroncken/ want tsal de milte wonderlijck drooghen.

Tegen de Colica ende borstsweer: Neemt ghestooten besien van Gladiolus, ende gheeft die met laewen geyten melck/ oft beter met esels melck te drincken: de pijne sal vergaen ende ophouden.

Duytsche Jacinthe met Lelie bloemen/ oft Meertsbloemen. In Latijn/ Hyacinthus Germanicus Liliflorus, oft flos Martius stellatus, ende is Narcissus cæruleus van Bock/ de Satyrium Erythroneum, oft trifolium van Dodonæus, ende Hyacinthus bifolius van Theophrastus, want de minste soorte vā desen heeft meestendeel maer twee bladers/ met blaeu sterrewijse bloemkēs/ maer in als minder dan d'ander soorte. In Hoochduytsch/ Blaw hornungblumē. In Engels/ Our ladies flour.

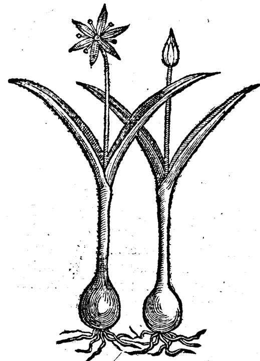
Witachtighe spaede ghesterrede Hyacinthe. Hyacinthus Germanicus stellaris albicans, serotinus.

Wt den Gladiolus eñ Jacinthe vande Poeten moet ghekent worden die schoone ghesterrede eñ wormachtighe wortel die in Duytschlandt zeere bekent is / de welcke van sommighe zeer gheleerde mannen met Fuchsius heeft ghehouden gheweest voor den Jacint vande Poeten / om de hemelsblau verwe vande cleyne bloemkens / ende ghedeylt met bladerkens ghelijck de Lelie oft eer den Asphodille: nochtans de onsen is veel schoonder om sien / hebbende de gratie vande Lischbloeme / ende gaet dese zeer veel te bouen in aerdicheydt ende groodtheydt. Voorts de reste van fatsoen van dese comt veel beter ouer een metten Jacinth van Dioscorides, dan vande Poeten / want van grootte zijn sy bycants ghelijck. Maer sijnen bol is wit / ende de bloemen purper-blaeu den sterrekens vanden Asphodille oft veldt-Ajuyn ghelijck. Sy groeyet inde hooghe gheberghten van Languedoc/Geneuen oft Switserlandt/ende inde velden van Duytschlandt ontrent de tuynen ende haghen.

Witachtighe spaede ghesterrede Hyacinthe.

Dese bloeyt spaeder dan de voorseyde/ende heeft oock dunner ende smalder bladeren. De bloeme is witachtich zeer schoon om aensien. Wy hebben die hier te lande ghecreghen wt t'gheberchte van Biscayen/ende is my wt Doornick ouergheSonden tot een ghifte van Jan Moton.

Diuerscheydt vande Sterrewijse Jacinth/gheheeten vande Herbaristen Sterrekens.
In Latijn/Hyacinthus bifolius Theophrasti.

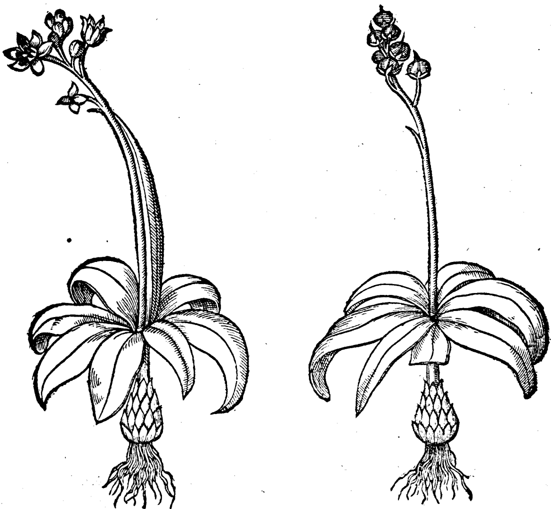
Daer is een soorte van dese die cleynder is die maer twee bladeren en heeft / ende heeft oock meestendeel maer een blaeu sterrewijse bloemken. De wortels/ bladers ende bloemen zijn veel cleynder/dan de voorseyde.

Ghesterrede Hyacinthe met Lelien-bladeren ende wortelen.

Dese zeer selde ende ouerschoone Lelie-hyacinthe / is wt tgheberchte van Biscaye aller ierst aen Jan Moton ghebracht/de welcke my wel mildelick deelachtich daer af ghemaeckt heeft. Den bol vã de wortele is clisterachtich ghelijck die van de Lelie/maer cleynder/langer ende geel als die van Cinghelen oft Lelien van Caluarien. De bladeren zijn dien van witte Lelien zeer ghelijck/ seuen oft acht tsaemen/ tusschen de welcke int midden wtspruyt eenen naeckten steel een spanne hooghe/ in tsop vã dien violet-blaw bloemen van de ghesterrede Hyacinthe hebbende.

Ghesterrede Hyacinthe met Lelien-bladeren bloeyende. In Latyn/Hyacinthus stellaris Lilifolius floridus Mutoni.

Ghesterrede Hyacinthe met Lelie-bladeren/ met wortel/bladeren ende saedt. In Latijn/Liliaceus Hyacinthus, siue stellaris Hyacinthus Liriophyllus, cũ radice, foliis & semine.

Spaede oft Herfstsche Jacinthe.

De minste van dese twee soorten / maer schoone / hebben wy aldereerst van Verone tot Antwerpen ghesonden aen Wilhem Driesch / ende is gheheeten Herfstsche oft spaede Jacinthe. Naderhandt hebben wy de selfde vele ghesien tot Parijs/ende tot Aigues-mortes in Languedoc/ ende tot Celle neufue van Montpelliers/op rouwe sauelachtighe plaetsen / de welcke in tbeghinsel vanden Herft ende niet inde Lente haer bloemkens gheeft/ghelijck de voorgaẽde/ noch fleschachtige bloemkens/ maer ghesterrede met vijf oft ses blaeu bladerkens / die vanden cleynen veldt-Ayjuyn ghelijck/ voorts aengaende de reste/ zijn sy den anderen ghelijck/maer veel minder.

Groote spaede oft Herfstsche Jacinthe.

Inde hanghende houen aende vensteren van Nederlandt wordt bewaert dese Jacinthe / die de voorgaende ghelijck is/ maer meerder van wortel/breeder van bladers/van bloemen/ ende oock langher ende ghelijfvigher van stele.

Engelschen ofte Nederlandtschen Jacinth.

Desen hebbe ick willẽ heetẽ Engelschen ofte Nederlandtschẽ Jacinth/om dat hy nergens ter weereldt in groẽ bosschẽ eñ bemden ouervloediger en groeyet/dã in Engellãt/Nederlãdt/eñ principalick by Doornick aenden bergh van Trinite geheeten/ eñ desghelijcke by Bruessel. Dese is vande bollekens ende bladers zeer ghelijck den Duytschen Jacinth / maer daer is groot verschil inde bloemen: want de bloemen van dese hebben lanckworpighe huyskens als den Jesamijn: de bloemen zijn doncker claer blaeu oft licht blaeu/ ende somtijdts wit / hebbende d'wterste canten met ommeghe slaghen

randen

Spaede oft Herfsche Iacinthe. In Latijn/ Hyacinthus Autumnalis.

Groote spaede oft Herfsche Iacinthe. In Latijn/ Hyacinthus Autumnalis maior.

randen sterrewijs van een staende/ eñ veel bloemkens wt eenen effenẽ eñ blooten stele/ nederhangende/ onghelijck van een staende. Tsaedt comt voorts in een groen blaeskẽ/ swert/ als van alle ander Jacinthen/ die vanden Ayiuyn oft Nigelle ghelijck.

Grieckſche Orientale Jacinthe.

Wy hebben aldereerst binnen Padua ghesien inden iaere 1562. ende gheschoncken gheereghen dese twee ayiunachtighe bollen tsamen met de bollen vanden Moly van Homerus, vanden zeer gheleerden ende vermaerden Doctoor Treuisaen/ de welcke malcander zeere ghelijck waeren/ ende niet zeer onghelijck den voorseyden Engelschen/ maer grooter: nochtans worden sy onderscheyden door de bloemen/ want d'eene is grouer ende corter van bolle ende bloeme/ de welcke zijn ghelijck fleschkens/ violet/ blaw/ oft wit/ ghestelt als Engelschen Jacinth/ maer niet dicke op een/ dmiddel vande stele tot bouen toe hanghende.

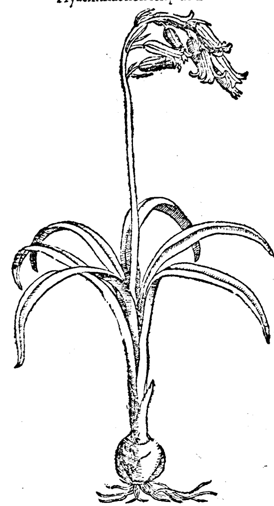
Diuerscheden van Jacinthen van Constantinoplen.

Die vande Indiaenen Zumbul gheheeten wordt/ comt zeer dick ende grof wt/ daer naer gaet opẽ ende laet terstondt zijn botten sien/ eñ heeft den stele ghepleckt ghelijck de Serpentaria, eñ gedraeyde bladers: Sijn wortelen en setten nemmermeer gheen clister af/ als M. Joris vandẽ Rye ouer langhen tijdt aenghemerckt heeft: maer heeft goedt saedt ende ionghe planten gewonnen/ de welcke hy gheschoncken heeft dit iaer 80. Mijn-Heere Jan Hoboken Greffier van Antwerpen zeer groot lief hebber van desen. Zumbul.

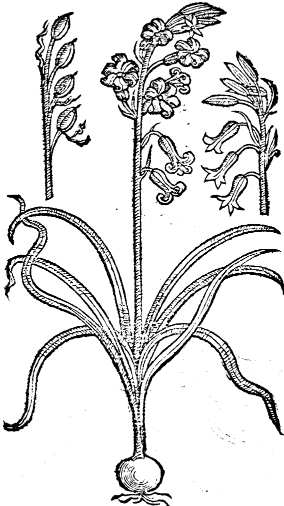
Dryederhande Jacinthen van Constantinoplen.

De stele vanden Jacinth van Constantinoplen is alleene met ader vlecken ghespickelt/ nae dat hy gheen bloemen meer en draeght/ de welcke dryederhande is/ verschillende van bladers ende bloe-

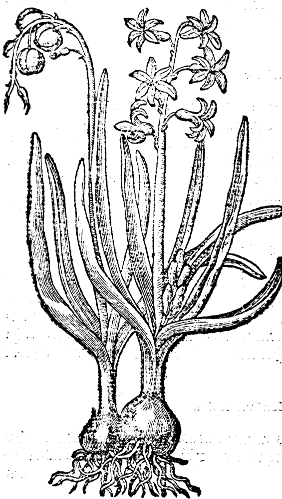
Engelschen ofte Nederlandtschen Jacinth. In Latijn/ Hyacinthus Anglicus & Belgicus, ende is Hyacinthus non scriptus Dodonæi.

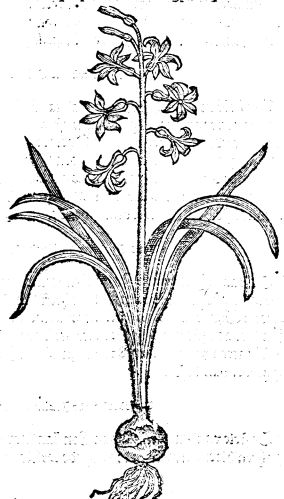
Witten Nederlandtschen oft Engelschen Jacinth.

Grieckſche Oriẽtale Jacinthe. Hyacinthus Oriẽtalis Græcus.

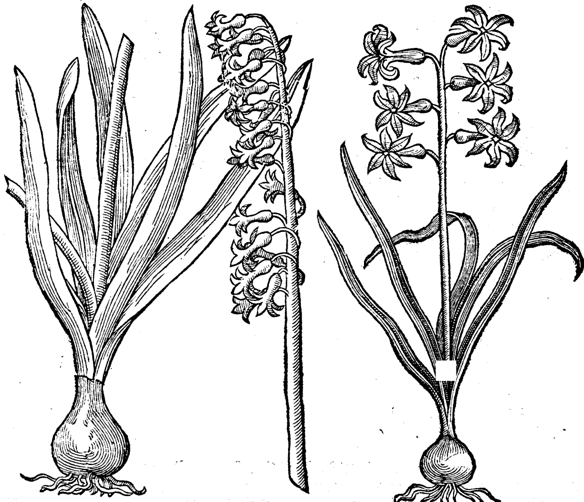
Purper-root Orientale Hyacinthe.

men/te weten/met smalle bladers/breede bladers/ende de ander soorte oft minste met veel bloemen.
De vroeghe is bleecker van bloemen. De spaede/hoogher van verwe/blijder/blaeu/ ende lustich. De vroeghen ende bleecken setten zeer af met clisters. D'andere wat min/ende de sommighe hebben bruyne bollen/ende de sommighe roodt/ende sommighe wit/die schoone bloemen tanneyt oft purper wien blaeuwen voortbrenghen.

Groote Orientale Jacinthe met veel bloemen op een rye. In Latijn/ Hyacinthus Orientalis maior polyanthos.

Witte Grieckſche Orientale Hyacinthe. In Latijn/ Hyacinthus Orientalis albus.

De se Jacintht heeft vander halue stele opwaerts tot bouen toe veel bloemen die alle ghelijck ouer een sijde hanghen/die zeer lustich zijn ende blaeu / wel groot/ghelijck buskens ghefatsonneert. De bladers zijn breedt ende de bollen die vanden Narcisse ghelijck. Ende groeyet inden hof vande Heere Ioannes Brancio, ende tot Joris vande Rye te Mechelen.

Tweederhande witte Hyacinthe Orientale.

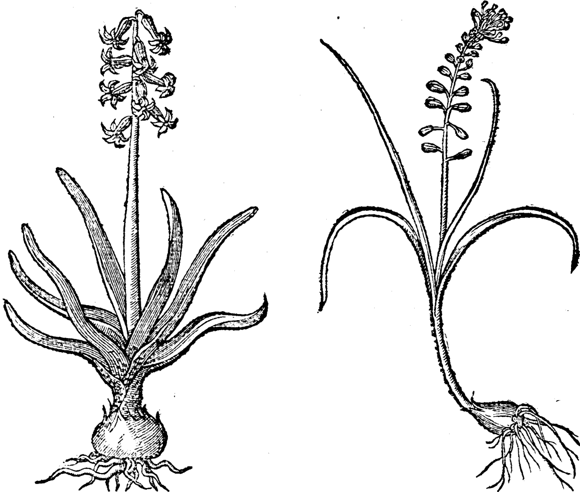
Dese en is van smalle bladeren ende wortele de vroeghen bleecken Jacinthe niet onghelijck: ende is tweederhande/ verschillende wat inde bloeme: d'eene is wit met wat blaeuws ghemengt. D'ander is sneeuwit. Mijn-Vrouwe Catharina van Eekeren huysvrouwe vã Heere Jan Straele Amman van Antwerpen/ heeft dese twee soorten in weerden met veel andere in haerẽ welvercierdẽ hof. De voorseyde Heere M. Jan Hoboken ende sommige andere lief hebbers hoeuense oock zeer neerstichlick. Alle dese Jacinthen ghelijck vele andere bollekẽs/en verdraghen niet wel reghen oft water/ oft mest om het rottens wille: sy groeyen van selfs in goedt landt/ ende zijn ghemeynlick eenen haluẽ voet oft ses duymen diep in d'aerde/ waer door sy beter bewaert worden soo van reghen als van ander onweder.

Winterschen witten Orientalen Hyacinth. In Latijn/Hyacinthus Brumalis, Orientalis albus.

Dese seldene ende zeer schoone soorte van Orientaelsche Hyacinthe is my eerst wt Louen ghe-
sonden

Winterschen witten Orientalen Hyacinth. In Latijn/ Hyacinthus Brumalis, Orientalis albus.

Groote gecroonde Jacinth vã Dioscorides. In Griecks/ Hyacinthos. In Latijn/ Hyacinthus Dioscoridis comosus maior. In Hoochduytsch/Brunling/blauw Meertzenblum. In Frächois/Vaccet. In Spaẽsch/ Maios flores, ende is de Hyacinthus Neotericorum van Dodonęus, ende Hyacinthus maior van Bock/ ende Syluester Hyacinthus van Cordus.

sonden van den wel-gheleerden Conincklicken Professeur Cornelis Gemma/ aerdichlick ghecontersfeyt ende beschreuen in dese naevolghende maniere.

Dese soorte van Hyacinthen schijnt zeer vreemdt ende wtlandtsch te wesen: want al ist dat de figuere der bladeren ẽn bloemen met d'andere wel overeen comt: nochtans heeft sy dit in sonderheydt/ dat sy terstondt met den Winter wt der aerden spruyt / den stele oock somtijdts voortbrenghende int midden van den sneeuw. Sy laet haere zeer lieffelicke bloeme wtschieten ontrent het beghinsel van Januarius: soo dat sy te mijnent nu alreedt drye oft vier mael heeft ghebloeyt van d'eynde van December tot bycants int midden van de Meerte/met zeer groote verwonderinghe ende belustinge der aenschouwers.

Sy en wast niet gheern/ in vochtighe plaetsen: maer wordt eer bedorven van de vochticheydt dã van de coude: daer om wordt sy aller best bewaert in een teyle: nochtans en heb ick tot nu toe gheen saedt oft spruytsel van den bolle van de selue plante connen vercrijghen/ welck gheschiedt ouermidts de zeer haestighe ende vroeghe voortdrijuinghe der bloemen.

Dese en heeft gheene slappe ende saechte bladeren ghelijck d'andere / maer sapachtighe / dicke ẽn bycants altijdt overeynde staende / ghelijck de gheslachten van Donderbaerdt. Men ziet aen dese gheen merckelicke zenuen oft pesen/ maer alleenlick rechte streepkens/ ende als dunne peesKens. Sy blijuen gheduerichlick groeyende tot d'eynde van Julius/ende veel langhere dan d'andere.

De bloeme heeft eenen effenen stele / ontrent het hoochste aen alle steelkens een weynich wtgheholt: sy hangt wit / maer heeft nochtans ontrent t'beghinsel ende de opperste canten wat licht blawachtich: ende als dit allenckskens vergaet/ wordt sy ontrent Februarius wit als melck/ met zeer soeten reuck/ blijuende voorts in dese ghedaente meer dan een maendt lanck.

De wortele is bolachtich/wit van binnen/rosch van buyten/ende ontrent het wtspruyten der bladeren crijgt sy sommighe plecken/gelijck men siet in den stele van Speerwortele oft Draecken-wortele/met purperroodt onder swert ghemengt: Maer dit gheschiedt meestendeels ontrent t'beghinsel van de Lente/ende als sy verplant zijnde eenen onnutten stele draegt.

Groote ghecroonde Jacinth van Dioscorides.

Hoe wel dat den oprechten Jacinth zeer quaedt om kennen is/ nochtans ghemerckt dat Dioscorides die beschreuen heeft te hebben een gheboghen crans vol purper bloemen/ soo hebben wy dese soorten vande Jacinthen vande voorgaende ghescheyden/als de ghene die wy meynen dat den Jacinth van Dioscorides aldernaest comt/ ende terstondt daer nae ghestelt ende beschreuen hebben/ midts dien dat hy dien seldē oock zeere gelijck is/wtgenomē dat de voorgaēde lieuer van selfs bloeyen inde Noordersche landen ende dese inde landen int Suydt gheleghen. Niettemin de groote Jacinth comt ouervloedich ghenoech voorts in Italien/ Languedoc/ Prouence ende warme contreyen van Vranckrijck/inde ackers ende aende canten vande weghen/ met Pareyachtighe bladers/ breeder dan die vande Bulbus vomitorius ommeghe slaghen nae der aerden/ met een effen ronde witachtighe groene stele/ die vande middel tot bouen toe becleedt is met veel bloemkens arewijs by een ghevoegt/lanckworpich ende purper aen zeer cleyne steelkens voorts comende/ die vande Lavender bloemen gelijck/ oft de kerrenkens vande wijndruyue/ eñ bouen heeftse eenē wijdtachtighen crans vā bloemen die de stele doen buyghen ende nederwaerts hanghen van verwen purperblaeu/ met een lieflicke roodtheydt ghemengt. De wortel is den Ajuyn ghelijck bycants soo groot als die vanden Narcisse/maer de buytenste verwe is claer roosenverwich/ bleeck purper/ waer door dat sommighe zeer gheleerde eñ veruare mannen van Montpelliers meynden datet was de Bulbina vā Plinius, Bulbina Plinij
oft Bulbus esculentus, ende ander dat een soorte was van Pancratium: want sy meynden dat de oft Bulbus esculentus.
cleyne die wy nu sullen gaen beschrijuen/d'oprechte was.

Dioscorides. De wortel vanden Jacinth met witten wijn ghemengt ende opgheleydt/ men segt datse gheenen baert laet voortcomen. Cracht.

De selfde met wijn inghenomen stopt de camerganck/ doet water macken/ende is goedt tegen de beten vande fenijnighe spinnen.

T'saet is noch meer ende sterckelicker stoppende ende goedt inde Theriaca ghedaen/ eñ met wijn ghedroncken ghene set de geelsucht.

Witten Hyacinth den ghecransten ghelijck.

Een ander ghe slachte van den voorseyden wordt gheuonden in sommighe houen van Nederlandt/met ghelijcke bladeren/ maer met witte bloemen van binnen verciert met blauwe draeykens: De schellen van de wortele en zijn niet roodt ghelijck d'andere.

Ghemeyne druyuekens Jacinth.

Dese Jacinth is voorwaer zeer ghemeyne ende vele ouer al inde Suydtcontreye/ maer Noordtwaerts nerghens dan inde houen. Inde Lente/ soo verciert dese plante de hooge plaetsen ende groene canten vande veldē. Sy heeft ooc zeer aerdige bloemkens in eenē aerwijsen crans by reken tsamen ghevoegt ghelijck druyfkens/ staende gelijck zeer veel cleyne open fleschkens vast by een vergadert/ waerom datse van tghemeyne volck van Prouencen Bariletz, soo vele te segghen/als fleschkens genoemt worden. De steelkens heeftse onderhalue palme hooghe/ teere biesachtighe bladers/gesprëydt ende ghestreept/ende is het tweede Pancratium van die van Montpelliers. T'gheheel druyuken vā de bloemen is doncker blaeu violet.

Licht blaeuw Violet druyfken.

Dit druyfken is veel schoonder/lichter ende playsanter van verwen dan de voorseyde: sijn bladeren zijn wat grouer. Sijnen bol en is den andere niet onghelijck. T'saedt is insghelijcks swert gelijck Ajuyn groeyende in blaeskens.

Dipcadi met witte bloemen tweederhande.

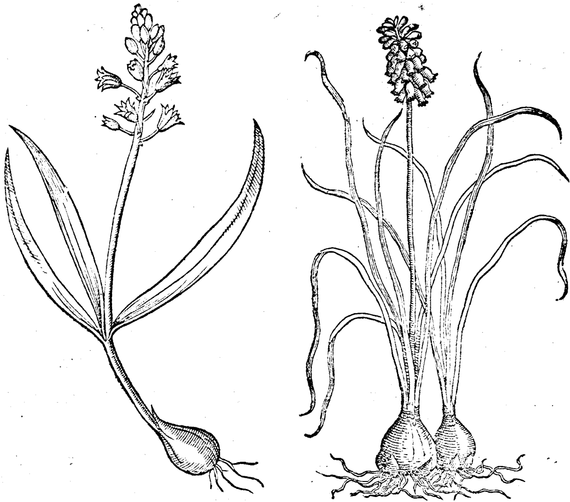
Die sneeuwitte bloemen heeft/ ende op sommighe plaetsen bleeck purper/ heeft de bladers bouen breedtst/corter ende bot.

Veranderinghe.

Dit druyfken metten bloemen wten blaeuwen groen/ wordt oock ghesien in ons houen/ eñ andersins den voorgaenden ghelijck.

Witte Hyacinthe den ghecranssten ghelijck. In Latijn/ Hyacinthus comosus albus.

Ghemeyne Druyuekens Jacinth. In Latijn/ Hyacinthus Botryoides vulgaris / en is Hyacinthus Neotericorum primus Dodonæi, ende Bulbus esculentus. Hyacinthus syluestris Cordi: Hyacinthus exiguus Tragi. Hyacinthus Botryoides Herbariorum. Barrelet; vande Prouencialen.

Dipcadi Chalcedonicum & Italorum: Muscari gheheeten om dat sijn bloeme rieckt ghelijck Muscus. Bulbus vomitorius Matth. & Muscari C. Clusij.

De wortel van desen als sy ten aldergrootste is/ is grooter dan de bol vande volwassen Narcisse/ de welcke heeft inde plaetse van dunne ghewronghen saselinghen onder de bol/ hartachtighe/ houtachtige/ dicke/ taeye wortels gelijck venckel wortels/ die hen wtstrecken eñ inder aerdẽ loopẽ/ de welcke oock twee ende drye iaer lanck vande bolle ghebroken zijnde groene ghebleuen hebben inden hof vã den Heere Brancion. De bladers heeftse nederwaerts hanghende/ onder breedt ende bouen scherp. De bloeme is bleeck purper/ wten gars geel ende aschgraeuw/ de welcke alleene zeer lieflicken reucke heeft als sy wijdt open is.

Ghele Dipcadi oft Muscari van Constantinoplen oft Chalcedonien.

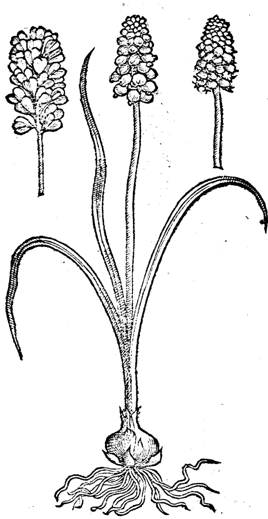
De ghele Muscari en verschilt niet van de voorseyde in den bol der wortelen/ noch oock in de pesen/ noch in de dicke ende verspreyde holachtighe bladeren/ de welcke nochtans op te wterste eynden purperverwich zijn / ghelijck oock de stelen / van vijf / ses oft seuen duymen hooghe / beset bycants van de middelt af tot het opperste met geele welrieckende bloemen / ghelijck cleyne fleschkens/ tsamen vergadert ende hanghende als de Hyacinthen ghenaemt Druyfkens.

Eriophorus oft Bulbus Bombycinus.

Ick hebbe tot een ghedenckenisse den naecomers hier willen byvoeghen de wonderlijcke figueren van drye wtlandtsche planten / vanden gheleerden man Dodonæus beschreuen / die geschoncken

zijn

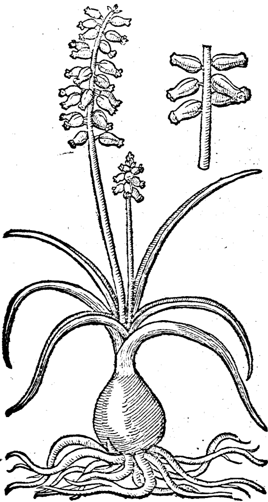
Claer blaeu-Violetten druyfken.

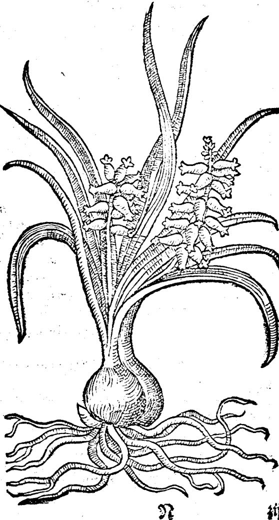
Dipcadi met witte bloemẽ. In Latijn/Tipcadi albis floridis.

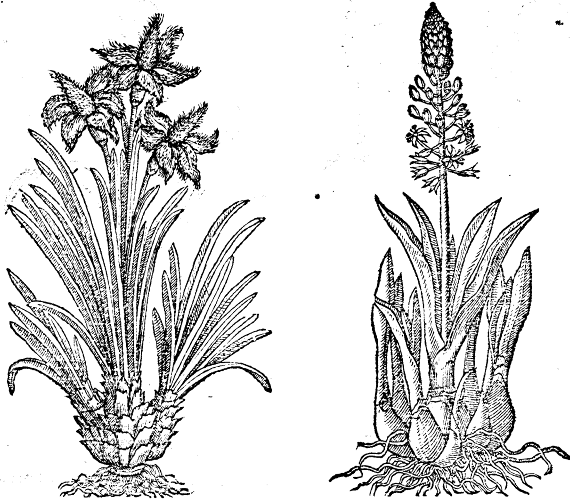
Dipcadi Chalcedonicũ & Italorum, Muscari gheheeten om dat zijn bloeme rieckt ghelijck Muscus. Bulbus vomitorius Matth. & Muscari C. Clusij.

Gele Dipcadi oft Muscari vã Constãtinople oft Calcedonië.

Vanden Eriophorus oft Bulbus Bombycinus verſierde figuere.

Waerachtighe figuere vanden Eriophorus.

zijn gheweeſt vanden neerſtighen onderſoecker vande wtlandtſche planten Antonius Cortuſius, eñ door de goedertierenheydt eñ ghewoonelicke deugt vanden edelen man de Heere Brancion my ghethoont zijnde/ my een ſonderlinghe danck om ſien waeren. De ſelfde Cortuſius en heeft niet alleene inde voorleden iaeren gheſonden den ſelfden excellenten Heere Brancion deſe planten met haer verwen ghecontrefeyt nae d'leuen/ maer oock den bolle vanden Eriophorus, by wien datſe zeere wel gegroeyet ende vermeerdert zijn / de welcke heeft een tſamen ghedrongen wortel met ſchelferachtighe vellekens die vanden Ayjuyn oft Squille gelijck/ vol wolle/ alſmenſe van een breeckt/ wt dẽ welckẽ dat voorts comt eenẽ dickẽ crans van ſaſelinghen/ gheenſins beſet/ met gapende ſchubbachtighe vellekens/ als de figuere wtwijſt/ maer met veel aenghewaſſen lanckworpighe ronde cliſterachtighe bollen. De bladers zijn lanckworpich die vanden zee Pancratium van die van Montpelliers ghelijck/ de welcke in locken ghedeylt worden. Vande ſijdtachtighe bloeme hebben wy langhe ghetwijſelt/ende ghemeynt dat verſierdt was / oft dat de bloeme was van een ander wtlandtſche plãte/ de welcke wy oock / maer te vergheefs/ met veel conſten ende practijcken gheſocht hebben/ ſoo wel in Italien als in Nederlandt te ghewinnen: maer ſoo wy in twijfel waeren / wat daer af ſoude te verclaeren zijn/ ſoo heeft ons ten laetſten binnen corte daghen herwaerts Kaerle vander Cluſe wt alle twijfelinghe gheſtelt/ als terſtondt ſal verclaert worden.

Waerachtighe beſchrijvinghe vanden waerachtighen Eriophorus.

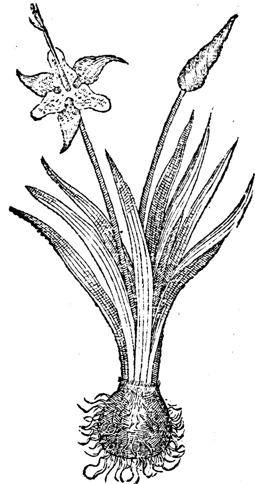
Ghemerckt dat die vlockachtighe figuere tſamen met haeren bol van Cortuſius gheſonden zeere verſchillende is van die wtlandtſche bol Eriophorus, ſo blijckt ghenoech eñ claerlick dat hy de bloeme noyt gheſien en hadde / eñ hier wt machmen mercken de cranckheydt vande menſchelicke neerſticheydt. Maer op dat wy voortaen niet en ſouden ſottelick ghelooue gheuen de perſuaſiẽ eñ fraeyliſtighe contrefeytſels / noch bedroghen worden van ſommighe/ die ſtoutelick de dinghen die ſy noyt geſien noch ghehoort en hebben/ eer verkeert ſtellen dan openbaren/ ſoo heeft die vermaerde/ ghetrouwe/ ende perfecte beſchrijuer vande cruyden Kaerle vander Cluſe allen lief hebbers van cruyden de

waer-

waerachtighe bloemen vanden Eriophorus gheopenbaert / als die de saecke bekent was door gesien te hebben/waerom dat wy zijn woorden int corte ende claerlick sullen byvoeghen tot hulpe van onser memorie/int vervolghen van onsen voornemen ende ordeninghe. Wt de middel tusschen de bladers groeyet op een stele van eenē cubitus oft meer hooghe/rechte/die vander Squille ghelijck/effen/sonder bladers/groen/maer int opperste nae tblaeu treckende/aende welcke dat bouen int opperste is gelijck een lanckworpighe dicke are / ghedeylt in thien oft meer reken / eerst groen zijnde/ maer allencskens(als de bloemen open gaen)blaeu wordende. De bloemen hebben ses bladerkens sterrewijs wtghespreydt/met een dryecantich schildeken inde midden verheuen. Sy zijn bycants gelijck den bloemen vande spade oft Hertsche Jacinthe/ sonder reucke/ende sy zijn met hen cleyne steelkens blaeu/ hebbende binnen staende cleyne hayren/waer af de puntkens int eerste purper zijn / maer als sy gheheel open ghegaen zijn/staense al oftse met eenich bleeckachtich meel bestouen waeren. Sy beghint te bloeyen van beneden/ghelijck de Squille pleeght.

Theophrastus heeft vanden Eriophorus ghescreuen int 7. boeck ende 13. cap. vande Planten/ dat hy groeyet aende oeuers/ende dat hy heeft wolle onder d'eerste vellekens/ vande welcke tabbarts ende ander cleeders ghemaeckt worden.

De Bloeme van Tigris. Tigridis flos, an Dracunculi species?

Veel selder is de wtlandtsche bloeme van Tigris ghenoemt / die wy bekennen noyt gesien te hebben. De figuere van dien zeer net met haer coleuren ghemaeckt heeft tot goeder ghedenckenisse ons wt vriendtschap ghemeyne ghemaeckt die zeer edel Heere Ioannes de Brancion, de welcke heeft lanckworpige smalle ende spitsche groene bladers / voorts comende wt de swertachtighe bol vande wortel: de bloeme is geel / met zeer veel cleyne bruynroode tipkens ghespickelt / wt midden vande welcke voorts comt een lieflicke roode stijl. Dese plante heeft tot nu toe allen Herbaristen onbekent gheweest. Men seght dat den bol goedt is om eten.

Tafelken vande Narcissen/ofte Spaensche Janetten.

Narcisse:
- Saffraenverwich inde middel vande Pooten/ende zijn onderscheyden.
- Inde midden geel/ende zijn veranderinghen.
- Gheheel geel van Theophrastus, ende zijn veranderinghen.
- Geel van Afriken/Oft Bulbus vomitorius is?
- Purper blaeu.
- Van Languedoc/geel Lelie Narcisse.
- Witte Narcisse/Oft witte Violiere van Theophrastus.
- Grasachtighe Narcisse van Plinius.
- Turcks Tulipan, Oft Lelie-Narcisse met roode bloemen.
- Turcks Tulipan, Oft geel Lelie-Narcisse.
- Veel diversche sooryten van Tulipan.
- Bloeme Meleagris, Oft Fritillaria vande Herbaristen ende medesoorten.

Saffraen.
Wildt berg Saffraen met witte bloeme/vroegh ende spade/ende zijn diversche sorten.
Hermodactylus met purper bloeme/oft Ephemerum, ende wilt Saffraen vande ghemeyne man.
Hermodactylus oft Engels Colchicum mette witte bloeme. Wit Colchicum van Hongerie.
Colchicum van Spzien ende Alexandrien.
Cleyn Colchicum. Cleyn geel Colchicum.
Geel Colchicum, oft spade Narcisse van Marcellus Vergilius.
Ephemerum dat niet fenijnich is / van Dioscorides Liliflorum ende Iridifolium gheheeten; oft tselfde is/d'Hermodactylus van Trallianus, Paulus ende Apoteken.
Witte ende roode Hermodactyli van Nicolaus, Actuarius ende ander/de welcke niet en doet purgeren/maer therte versterckt ende tot byslapen verweckt.
Gemeyne wit velt-Ajuyn.
Geel velt-Ajuyn/Bulbus vomitorius vande Nederlanders.
Lelien van Alexandrien oft groote velt-Ajuynen.
Bulbi die etelick zijn.
Ajuyn.
Langhen Ajuyn.
Squille oft zee-Ajuin.
Zee Pancratium van Languedoc/ende haer diversche sorten.
Azonzenas van Indien.
Fransche Escalotten.
Ajuyn van Ascalon.
Ascalonitis.
Poreye.
Wilde Poreye.
Scorodoprason tweederhande.
Poreye diemen afsnijdt.
Biesloock.
Loock Poreye oft Scorodoprason.
Cleyn wildt Loock tweederhande.
Loock van Montpelliers.
Loock met breede bladers/ghepleckt/ende Serpentinum.
Das Loock met breede bladers/oft Moly van Hippocrates.
Moly van Homerus.
Moly met de bladers vanden Narcisse.
Moly van Dioscorides.
Caucason Moly.
Lelie.
Wit Marthagon Chalcedonicum.
Purper Lelie menichderhande/oft Martagon vande Alchymisten.
Wilde Lelie oft Hemerocallis.
Berg Lelie.
Sultan Sambac.
Hemerocallis Chalcedonica.
Lelie van Persen.
Meybloemkens.
Coronæ Imperiales.
Satyrion Erythronaeum van Geneven/ende zijn veranderinghen.
Satyrion.
Satyrion Erythronium van Spzien.
Orchides oft Cullekēs cruyden:
- Hondtscullekens ende diversche sorten.
- Bockscullekens/ende diversche sorten.
- Serapiadis vierderhande.
- Cleynste welrieckende ende diversche sorten.
- Diversche sorten van Palma Christi.
- Eenen grooten hoop van Cullekens cruyden vanden zeer vermaerden Medicijn Cornelius Gemma.

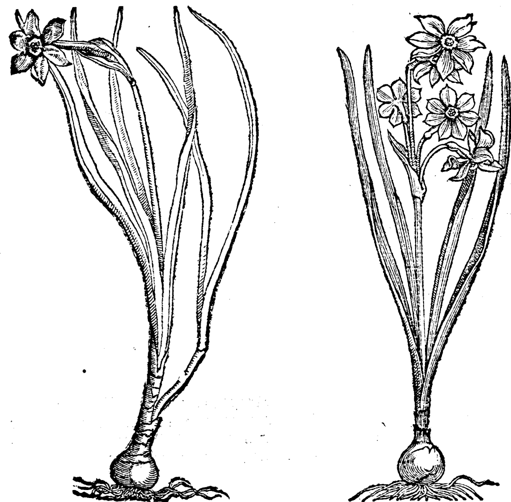
Spaensche Ienetten. In Griecks/Narcissos. In Latijn/Narcissi. In Hoochduytsch/ Narcissen Roszlin. In Franchois/Narcisses ende Ianettes. In Italiaensch ende Spaensch/Narcisso.

Noch vande droefheydt/ als wy nu ghesendt hebben / heeft de Jacinthe / noch de Narcisse haer medesoorte vandē wtsinnighen vrienden Jongelinck de name ghecreghen/ ghelijck de Poeten versiert hebben/maer vande cracht van te doen slapen/de welcke sy in Grieckſch Narcosin heeten/ende

de visch

de visch Torpedo, Narkin, de welcke van verre dē handt vande ghene die haer raeckt verdooft / als sulcken cracht als Plinius ende Plutarchus segghen te wesen in dese Spaensche Jenetten / te weten die den zenuen contrarie is / ende thooft swaer maeckt. Dese zijn nu ter tijdt zeere wel bekent / niet alleene soo veel sooꝛten als byden ouders verclaert staen / maer veel meer ander / daer sy gheen mencie af maecken / onder de welcke dat sommighe zijn die tusschen vande Narcissen ende Lelien comen.

Vroege Narcissen vãde Poetē / inde middel Saffraē-geel op het purper treckende. In Latijn / Narcissus Poëticus Mediocroceus purpureus præcox. In Spaensch / Lirio blanco ende Cebollina.

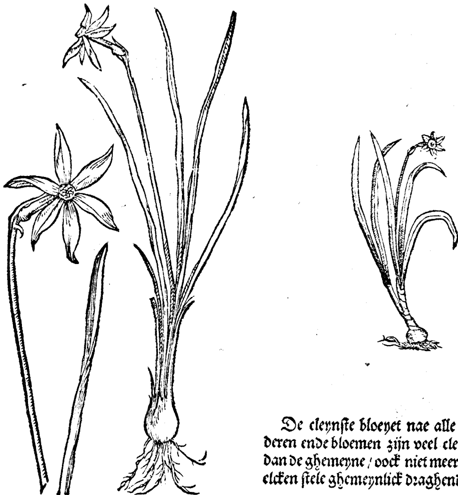
Ghemeyne zeer witte / spaede bloeyende Narcisse met veel bloemen.

De Narcisse vande Poeten / is d'alderghemeynste Saffraen-roodt / gele / wiens cranskens vande bloeme men sien mach / rondtomme met witte bladers beset / ghelijck Ouidius zeer fraeye is schrijuēde / ende is de selfde Narcisse van Dioscorides, de welcke in Sprockelle / Meerte ende April is vercierende met een Lelieachtighe wittichheydt sterrewijs de bemden van Montpelliers ende Prouencien. Want sy heeft melck witte bloemen met ses bladerkens ghesterret / die inde middel eenē gefronsten rinck hebben wten Saffraen gelen treckende opt purper / met een zeer soete ende recht tot slaep verweckende reucke al oftse yet hadde den reucke vanden plompen ghelijck / de welcke besloten staen in een velachtich blaeskken dat wt knoopē aldereerst is voorts comē op een ronde cale stele / maer ouer beyden sijden ghedronghen ende ghestreept. Tsaedt dat swert is wasset in velachtighe haeukens dien vande Nigelle oft Nardus saedt ghelijck. Den bol is in veel vellekens ghewonden / eñ met een dicht vel becleedt / zeer ghelijck die vanden zee-Ajuyn Pancratium ghenaemt oft Squille, maer minder. De bladers zijn die vande Pareye ghelijck vol witachtighe slijm / ghelijck de Jacinthen / Ajuyn eñ Squille. Inde houen van Nederlandt / Duytschlandt ende Enghellandt wt vremde landen ghebracht zijnde zijn sy eygher ghewoꝛden daermen noch twee andere van dese soorte vindt / te wetē een groote met veel bloemen ende een cleyn die spaede bloeyet / de welcke meestendeel maer een bloeme en draegt ghelijck dese die vroegh bloeyet.

Ghemeyne zeer witte/spaede bloeyende Narcisse/met veel bloemen.

Jn breydde ende grootte van bladeren is dese ghelijck de groote gele Narcisse van Spaignien/ dickwils in den Mey voortbrenghende twee/drye/oft vier breede ende schoone bloemen op eenen stele/ ghemeynlick gheschickt ende verciert met sesse ende dickwils met seuen/ acht ende negen bladeren: soo dat dickmael schijnt dat sy dobbel zijn. De bladeren van dese zijn meer doncker-groen dan de voorseyde.

Cleyne zeer witte/spaede Narcisse.

De cleynste bloeyet nae alle d'andere: de bladeren ende bloemen zijn veel cleynder ende engher dan de ghemeyne/ oock niet meer dan een bloeme op elcken stele ghemeynlick draghende.

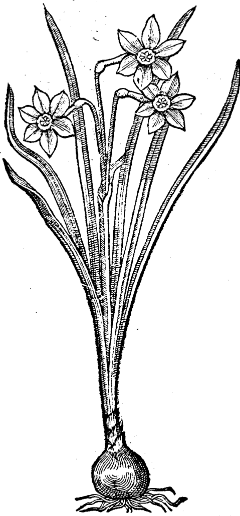
Witte droeue Narcisse met eenen gelen crans int midden.

De neerstichedt der Cruydt-lief-hebbers van onsen Nederlande heeft vercreghen vier soorten van Narcissen int midden geel/ de welcke sy noemen Medio lutei. De Narcisse die int landt is gheweest wel ouer dertich iaeren/ is in bollekens ende bladeren ghelijck den ghemeynen zeer witten Narcisse: maer de steel is hooger/gemeynlick voortbrenghende twee oft drye witachtighe bloemen/ veel droeuer dan de voorseyde/der welcker croone int midden geel is ghelijck als occre.

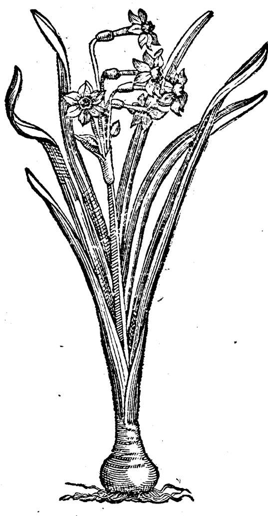
Narcisse oft Spaensche Jenette geel inde middel.

Tcomt oock meer ouervloedich voorts dan eenich inde voorseyde bemden van Montpelliers/ te weten van Boutonnet, Selle neuue, Lates en andere plaetsen inde selfde contreyen gelegē/de welke meestendeel heeft aen een steelkē ses/thien oft twaelue van een staende bloemen/ die niet so wit en zijn als de voorgaende sneeu-wit Narcisse met eenen bleeck-gelen rinck inde middel: de bol is ghelijnigher ende van buyten swert/ende heeft dicker bladers. Jn Prouencen daer vande bloemen cranskens ghemaeckt worden/zijn de bloemen gheheeten Donas, maer zijn den Gras daer schadelick.

Witte droeue Narcisse met eenen gelen crants int midden. D'eerste.

Narcisse oft Spaensche Ienette geel inde middel. Donas vande Prouencialen. Dese tweede hebben wy in Nederlandt ghesonden wt Languedoc int iaer 1561. ende wordt oock ghenoemt in Latyn/ Narcissus medioluteus. In Spaensch/ Lirio. Tweede.

Narcisse inde middel geel/ van Pise wt Italien ghebrocht.

De Herbaristen van Nederlandt met onsen Clusius maecken de vroeghe Narcisse van deser soorten / ende heeft breede bladers ende veel zeer lustighe bloemen die inde middel een gelen cransken hebben. De bloemen zijn wat cleynder dan de voorseyde/ ende sijn coleure is leuender. Sy is hier wt Pisa ghesonden / sommighe segghen datse wt Constantinople comt/ ghelijckerwijs het naeste volghende.

Narcisse met eenen gelen dobbelen crants int midden.

Mijn-Heer Philips van Deurnaghe Heer van Vroylandt / heeft dese voorledene iaeren ghehadt dese teghenwoordighe Narcisse onder vele besonder planten: De lusticheydt van de bloemen is/ dat sy in stede van de enckele croonkens int midden wel dobbel zijn: welck zeer seldtsaem eñ ghenoechelick is om sien: Aengaende de reste/ soo is dese ghelijck ghenoech met de voorseyde Narcissen geel int middel/ soo wel in bladeren ende wortele/ als in soeten reuck die slaperich maeckt.

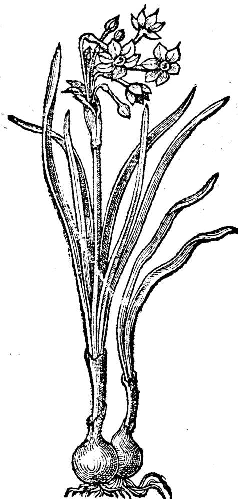
Gheheel witte Narcisse.

De Narcisse wordt somtijdts bevonden gheheel witte bloemen te hebben/ maer vande reste is sy den voorgaenden gheheel ghelijck. Diversceyt vande Narcisse die inde middel geel is.

Dese verschilt datse min bloemen heeft/ ende tblat witachtich ende stijf: beyde de soorten vindtmē inde houen van Nederlandt door neersticheydt van M. Kaerle de l'Escluse, die den bol heeft wtghesteken inde vochte plaetsen aen de zeecant gheleghen van Portugael ende Granaden / ende sijnen vrienden ghesonden.

Narcisse inde middel geel/van Pise wt Italien ghebrocht. In Latijn/Narcissus medioluteus, Pisanus Italiæ delatus.

Narcisse met eenen gelen dobbelen crantz int middel.

Dobble witte Narcisse van Constantinople.

Dese is door de neerstichheydt vande naecomers ons bekent ghevvorden/ vanden ouders ende Dioscorides niet beschreuen/ de welcke ghesonden zijnde wt Constantinoplen vanden edelen Ridder Charles Rijm Heere van Eekenbecken wt Vlaenderen zeer gheleert edelman/ ende Ambassadeur vanden Keyser Maximiliaen byden grooten Turck Solyman/ wordt in grooter weerden ghehouden inden hof vanden grooten lief-hebber vande wtlandtsche cruyden Jan Brancion/ ende vader vande cruyden/ende heeft veel bloemen ende bladerkens/ die lieflick sneeu-wit ende zeer lustich om sien zijn/ sonder eenighen gelen rinck inde midden te hebben/ maer heeft in stede van dien dobbel bloemen/ hebbende nochtans eenighe apparentie van geelheydt hier en daer tusschen de bladers ghemengt.

Diuerscheyt. Opde selfde plaetse hebbense oock eenighe veranderinghe/als van ghewronghen ende ommegekeerde bladers die langher ende breeder zijn. Men sieter oock met smalle bladers ende met bleecke bloemen nae tgele treckende.

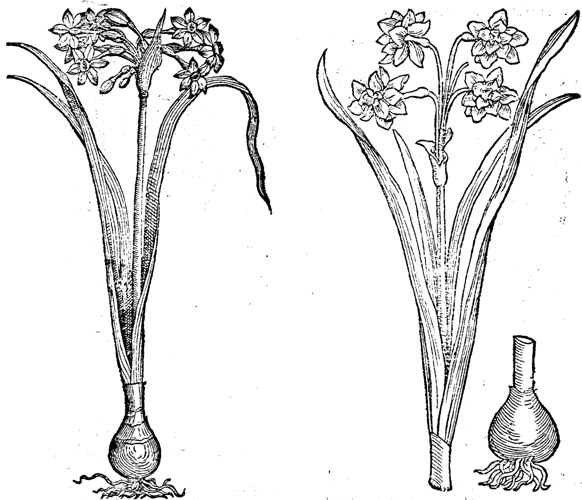
Berg-Narcisse oft geel Tijtloosen.

Dese en verschilt oock niet in ghedaente ende cracht vande Narcisse van Dioscorides, maer alleene in bloemen/de welcke sy voorts brengt zeer schoon ende geel/ al ofse twee in een waeren/ niet met eenen cleynen rinck/ maer ghelijck een belle/ viermael meerder dan de gele groote Sleutelbloemen: tknopken is ghefronst nochtans niet ongheliick: gelijck oock noch bladers/ noch bol en zijn/ dan datse dunder ende cleynder zijn. In Sprockelle ende Meerte zijn sy tot Londen op de warmoes marckt met groote hoopen/ ende oock de boschachtighe bemden van al Engellandt ende Nederlandt zijnder vol af. Maer inde landen die Suydtwaerts ligghen/als Languedoc/Gascoigne/ende

Spaignen/

Gheheel witte Narcisse. In Latijn/ Narcissus totus albus. In Spaensch/ Iunquillos blancos.

De dobbel witte Narcisse van Constantinople met veel bloemen/ schoon/ blijde en zeer zelden/ van Chalcedonie. Sou t wesen d'achtste Narcisse va Matthiolus die niet beschreuen en is. In Latijn/ Narcissus albus polyanthos, Oft Chalcedonicus elegantior, hilarior & rarior, & multiplex.

Spaignen/ en groeyen die niet dan op de hooghe gheberghten/ ende bloeyen in Meye ende Wedemaendt/ ghelijckmen sien mach bouen opde gheberghten van Vigaen/ Mijnden/ ende Pyrenē/ niet verre van Tolouse/ maer sonder reucke/ ende cracht/ die oock soo zeere niet en verweckt tot slapen.

Spaensch geel Tijtloosen.

Daer is een ander soorte desen van luttel onderscheydt/ maer breeder van bladers ende meerder van bloemen die gheheel geel zijn oft saffraenverwich/ alle de reste is den anderen gheheel ghelijck. Dese met de ghene die terstont volghen sal/ hebben groeyende in henlieder houen de zeer gheschickte Herbaristen Jan Baillet van Rijssel ende Mouton. Somtijdts is die veel cleynder/ met een stele van een spanne oft halue voet lanck. De bloeme is ghelijck de Narcisse van desen lande/ maer minder ende lanckworpigher/ ende geluwer.

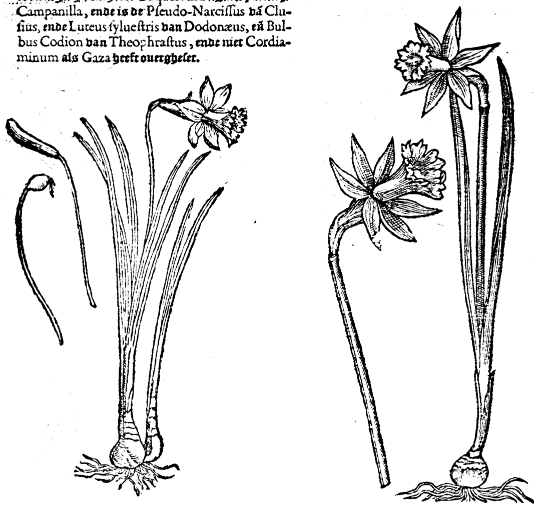
De boeren ende schaepherders segghen dat de ghesoden wortel purgeert/ ghelijck het stinckende Lisch/ ende sonder twijfel sy doet braecken. Cracht.

Allercleynsten gelen berchschen-Narcissus met biesen-bladerkens.

Heeft dunne bladerkens een palme hooge/ veel cleynder dā die van de biesen/ ter aerdens-waerts ghebooght/ tusschen de welcke een steelken voortcomt een palm hooghe: ende in het sop van dien een bloeme zeer lustich om aenschouwen/ gelijck ghemeyne gele Tijdeloosen/ spruytēde wt een vellEken/ als alle andere Narcissen/ waer nae volght de bolster van de Narcisse. Het bolleken van de wortele heeft de grootte van een haselnot. Aluarus Nonnius de wel gheleerde Medicijn t'Antwerpen heeft my daer af ierst vermaen ghemaeckt: Daer nae heeft Mijn-Vrouwe Marie de Brimeu my

een

Berg-Narcisse oft geel Tijtloosen/ In Latijn/ Narcissus totus luteus montanus Theophrasti. **In Hoochduytsch/ Wethblumen/ Hornungblumen ende Zeytloosen. In Franchois/** Coquelourde. **In Spaensch/** Campanilla, **ende is de** Pseudo-Narcissus **vā** Clusius, **ende** Luteus sylvestris **van** Dodonæus, **eñ** Bulbus Codion **van** Theophrastus, **ende niet** Cordiaminum **als** Gaza **heeft ouergheset.**

Spaensch geel Tijtloosen.

een bolleken ghegheuen / wt der welcker potten wy de bloeyende plante hebben nae d'leuen doen contrefeyten. Corts daer nae heeft my Jan Mouton vā Doornick de selue figuere ghesonden/maer alleenlick verschillende van dese met recht opstaende bladerkens.

Dese wordt in potten bewaert ende gheoeffent / ghelijck als de naevolghende / ierst ghebracht in Nederlandt wt tgheberghte van Biscaye door eenen wandeler oft pelgrim wt Galissien wederom comende: Welcke bollekens onse voorseyde vriēdt Mouton zeer neerstichlick onderhoudt in sijnē wel gheoeffenden hof tot Doornick.

Anderen allercleynsten berghschen-Narcisse/met gele ghecrolde bloemen/van Mouton.

Bouen de voorseyde cleyne Narcisse heeft noch de voorgenoemde Mouton drye andere ghecreghen/waer af d'eerste heeft recht opstaende bladerkens/met ghefronste gele bloemen/ andersins den voorseyden niet zeer onghelijck.

De derde soorte van d'alderkleynste berg-Narcisse van bloeme ghelijck de voorseyde cleynste gele/maer wit.

Dese minste van allen heeft cleynder ende ronder bladers dan die vande Herfsche Jacinthe/ nae der aerden ommegheboghen/ende een wit bloemken/dat de gele berg-Narcisse oft Tijtloose gelijck is/maer veel minder/voorts comende op een steelken van een palme. De zeer gheschickte Apoteker van Doornick Jan Mouton/ bewaert dese wel neerstelick in sijnen hof, ende heeftse ghecreghen wt den dale vanden gheberchte Pyrenee/aende Westersche zee.

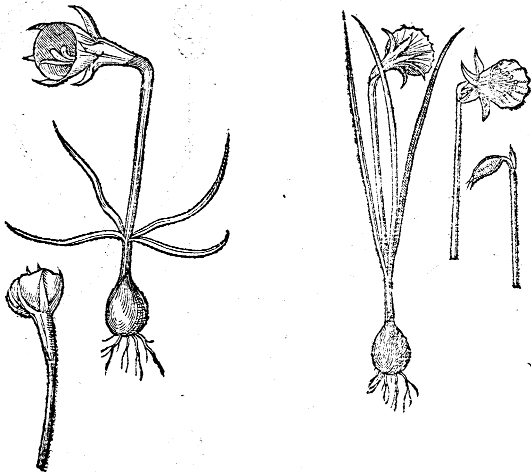
Purperblauwe Narcisse. In Latijn/ Narcissus Purpurocæruleus.

Eenighe van ons vrienden gheloofweerdighe persoonen / seyden ons voor seker dat sy by de

Lanus

Allercleynsten gelen berghschen-Narcissus met biesen-bladerkens. In Latijn/ Narcissus montanus iuncifolius minimus alter flore luteo.

Anderen allercleynsten berghschen-Narcisse met gele gecrolde bloeme/ van Mouton. In Latijn/ Narcissus montanus iuncifolius minimus alter flore luteo fimbriato Mutoni.

Lanus riviere van Montpelliers ghevonden hadden Narcissen met gheheel purperbloemen / de welcke wy nochtans daer / ende in ander aengeleghen bemden / langhe ende dicwils te vergheefs ghesocht hebben/ende oock de neerstighe soeckers vande cruyden/ ende ons meesters gebeden dat sy ons de selfde souden willen wijsen.

Cleyn ghecroonde berghe-Narcissen.

In dit iaer M. D. LXXIX. heeft my ons voorseydt goedt vriendt Mouton gesonden noch een vierde gheslachte van zeer cleyn Narcisse/ welcke hy ghehadt heeft van de selue plaetse/daer d'andere voorseyde wassen: ende heeft die wel eyghentlick ghenoemt Ghecroonde Narcisse / aenghesien dat die opwaerts omkeert de sesse geel-bleecke bladeren van haere bloeme / ghelijck als Dens Caninus, welck wy Erithronium hebben genoemt/gelijckerwijs als een croonken: de welcke hebben hanghende in stede van het cranskên een cleyn witachtich croeskên oft clocskên : int midden van dien hangt een wit draeykên wat geelachtich/ ghelijck als een stamperkên . Dese en heeft maer een dunne bladerkên ende steelkên hooghe vijf oft ses duymen. Het bollekên is ghelijck de keerne van een hazelnot/swert van buyten/ende wit van binnen. Aenghesien dat dese zeer selden by ons is/ soo en hebben wy gheen experiencie oft ervarentheydt van de crachten ende werckinghen daer af.

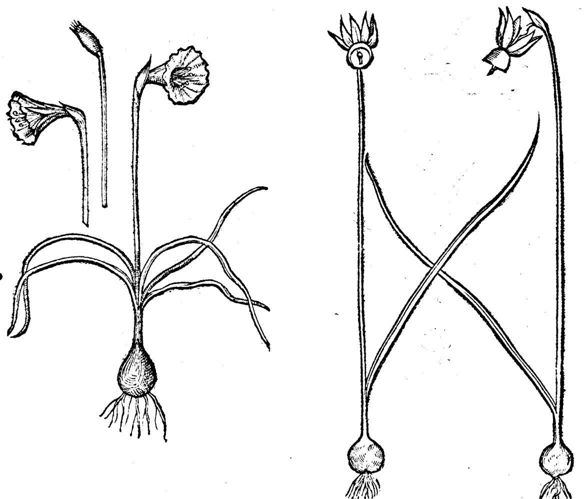
Geel Tijtloosen met dobbel bloemen.

Dese Tijtloose met bleck-geel dobbel bloemen is een aerdighe veranderinghe om sien inde Nederlandtsche hoven van ons vrienden: voorts zijn die in als den anderen gheheel gelijck. Dese heeft aldereerst binnen Doornick ghevonden gheweest inden hof van een aerm mensche. Jan Mouton is daer af wel ghestoffeert.

Cracht.

Alderminste witte berg-Tijtloose ofte de derde soorte vã d'alderclepnste bergh-Narcisse / van bloeme gelijck de voorseyde cleynste gele/maer wit. In Latijn/Narcissus omnium minimus montanus albus.

Cleyn gecroonde bergh-Narcisse. In Latijn/Narcissus montanus minimus coronatus.

Cracht vande Narcissen.

Dioscorides ende Plinius. De wortel vande Narcisse ghecoct / met spijse oft dranck inghenomen doet braecken.

De selfde wortel met een luttel honichs zeer wel ghemengt/is goedt gheleydt op verbrandtheydt/ ende gheneest de ghequetste zenuen.

De selfde met honich wel ghemengt/is zeer goedt gheleydt op de knoken die wt de leden zijn/ ende op alle oude pijnen vande leden ende ioncturen.

De wortel vande Narcisse met saedt van Netels ende azijn gemengt/ neemt wegh de sproeten eñ masen wt den aensicht.

De selfde met Vitsen meel ende honich ghemengt/ suyuert de vervuylde sweeringhen / ende doet wtbreken de harte aposteunien.

De selfde ghemengt met Drauick meel ende honich/ treckt de splinters eñ doornen wt dẽ lichaem/ daer op gheleydt zijnde.

Galenus. De wortel heeft soo grooten drooghende cracht/ datse zeer groote wondẽ tsamen heylet/iae die tot door de tendoenen oft pesen loopen: want sy is wat abstersijf ende tsamen treckende.

Narcissen schijnen te hebben de crachten vanden Jacinth ende Saffraen/ int verteiren/tsamentrecken/toeheylen ende tot slaep verweecken.

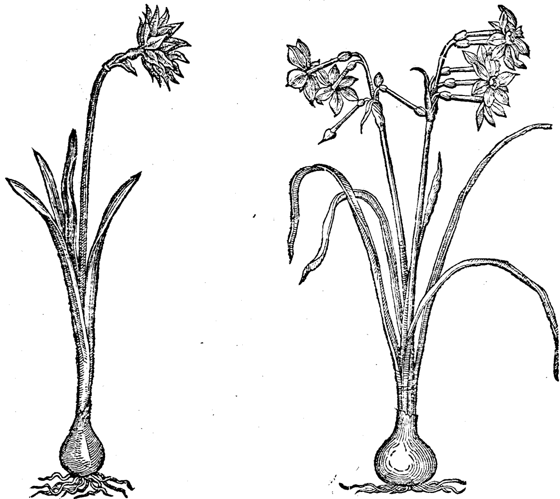
Rondelet ghebruyckte de wortel vande Narcisse om te ghenesen de doorhouwen zenuen / ghescheurtheydt ende sieckten des buyckx.

De wortel midts datse lijmachtich is / ghemengt met Peerdtsteert/ duysentknoop ende der ghelijcke drooghende cruyden/heylet tsamen de ghequetste zenuen / ende daerom wordtse ghepresen gelijck de Waelwortel tot de ghescheurtheden ende sweeringhen vande blase ende nieren.

Apuleius. Tot wonden die van selfs comen / salmen nemen de wortel vande Narcisse eñ ghestooten zijnde menghen met olie ende meel / ende alsoo in stede van een plaester opde wonde leggen/ want sy sal die wonderlick wel ghenesen.

Geel Tijtloosen met dobbel bloemen. In Latijn/ Narcissus luteus multiplici flore.

Geel Narcisse van Afrikē. Ionquilles ghenaemt / In Latijn/Narcissus luteus, Aphricanus: an Bulbus vomitorius? In Spaensch/ Ionquillos.

Teghen wtdrooghen/ende colica/ Sal men nemen t'cruydt vande Narcisse/ende gestooten zijnde t'sap drincken/want t'is zeer goedt teghen de colica/ende den hoest.

Om olie daer af te maecken/ soo sult ghy de bloeme in olie legghen/ eñ daer mede de siecke strijcken: ghy sult v verwonderen van haer cracht.

Geel Narcisse van Afriken. In Latijn/Narcissus luteus Aphricanus: an Bulbus vomitorius? In Spaensch/ Ionquillos.

Dese Narcisse thoonde eenen Barbier ende Chirurgijn vande galeyen van Genua / de welcke ghebrocht was van Bona ende Argel oft plaetsen ontrent Carthago in Afrike ghelegen / ende hadde gheheel gele bloemē/ van goeden reucke/ maer van fatsoen was die ghelijck de Narcisse van Languedoc metten gelen rinck/nochtans minder/ smalder ende herter van bladers/ ende niet so slijmachtich / maer booghachtich ende aenvolghender / andersins gheensins verschillende vande ghele Narcisse. Men seght datse ghevonden wordt niet verre vāde hauen van Agathen / eñ is onlancks wt Spaignien ghebrocht gheweest in Nederlandt ende Vranckrijck.

Clusius schrijft datse van selfs voorts comt niet verre van Toledo inde berghachtighe bemden.

Vroeghe gele Narcisse met biese-bladers. In Latijn/Narcissus luteus iuncifolius præcox.

Gele spade Narcisse met biese-bladers/ofte Ionquilles. In Latijn/ Narcissus iuncifolius serotinus.

De gele spade Narcisse met biese-bladers verschilt alleene vanden anderen datse min bladers ende bloemen heeft.

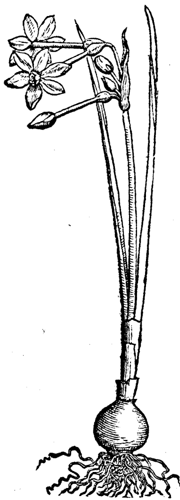
Dioscorides. De Bulbus dien sy vomitorius heeten / heeft veel slapper ende langher bladers

dan Bulbus esculentus, dat is Bulbus nut om te eten/ maer eenderghelijcke wortel/ met een swerte schorsse.

De wortel van dien ghetẽ/ oft een decoctie daer af ghesoden ende ghedroncken gheneest de gebreken vande blase/ende doet braecken.

Galenus. De selfde is veel heeter van nature dan Bulbus esculentus.

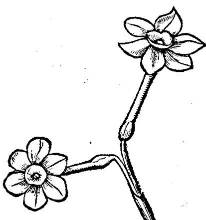
Gele spade Narcisse met biese-bladers. In Latijn/ Narcissus Iuncifolius serotinus.

Cleyn spade Narcisse.

Dese Narcisse is een plantken van eenẽ duym lanck. In October brengtse voorts een witte bloeme/die inde middel gele is/ welrieckende/ op een dunne steelken. De wortel is minder dã die vande Iunquilles vol slijmicheydt. Clusius schrijft datse sonder bladers bloeyet in Granaden aende riuiere Guadiana. In Nederlandt en is sy noch niet bekent.

Junquilles met ronde ende breede bloemen op de wijse van enckel Roosken. In Latijn/ Iuncifolius flore rotundæ circinitatis roseo.

Int hof vãde eersame Vrouwe Vrouwe Maria van Brimeu eñ Heer Aluaro Noñez wordt opghevoedt een gheslachte van Narcisse met biese-bladers/ al heel ghelijck de spaede Narcisse met biese-bladers/ maer de bloeme is ronder ende breeder.

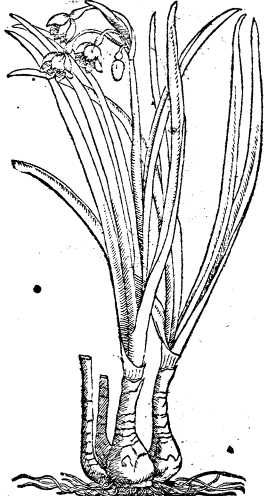
Aldermeeste Spaensche Jonquille.

Mijn-Heer Jan Hoboken Greffier vã Antwerpen/ Christoffel Plantijn/ ende wy/ hebben vercreghen een andere soorte van Jonquille die den bol ende bladeren heeft noch eens soo groot als alle de voorseyde. Sijnen stam is wel twee cubitus hooghe/ draghende vier/ vijf oft ses bloemen inden April/ den anderen niet onghelijck/ maer meerder.

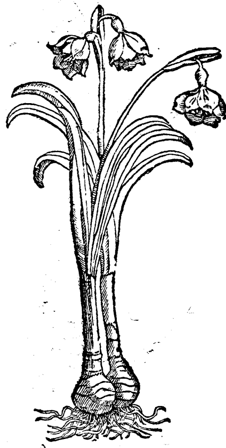
Cleyn spade Narcisse. In Latijn/ Narcissus Autumnalis paruus. In Spaensch/ Tonada.

Witte Bemdt-Lelie vãde Lente oft Tijtloosen met veel bloemen. In Latijn/ Leuconarcissolirion pratense vernum. **T'is vande soorte van** Viola alba Theophrasti **met veel bloemẽ: ist** Moly **van Rondelet: eñ is** Leucoium bulbosum hexaphyllũ Dodonęi: **ende** Narcissus 7. **van** Matth. **niet beschreuen.**

Witte Narcisse met luttel bloemen. In Latijn/ Leuconarcissolirion paucioribus floribus.

Dese Tijdtloose die oock in cransKens ghebruyckt wordt / is dryederhande verschillende van bloemen ende grootte. Want die van Languedoc met veel bloemẽ/gelijck sy meerder is dan d'ander twee/ alsoo is sy oock schoonder ende lustigher van bloemen/ want sy zijn melckwit ghelijck die vanden velt-Ayuyn/maer van fatsoen die vande cleyne Lelie ghelijck / voorts comende ende hanghende wt eenen knoop van yeghelicke opperste stele/die vele zijn / ses oft seuen bloemen/ende heeft sijn saedt dat rondt is ende swert ghelijck dat vande Pioene ghesloten in een velachtich blaesken. De wortel eñ bladers zijn die vande Narcisse metten gelen rinck ghelijck/ eñ groeyet zeer vele in bemdẽ oft in leeghe vruchtbaer plaetsen ende vochtighe grachten / niet verre vã Montpelliers ende Maguelone aen tvervallen slot van Lates. Tsaedt wordt rijpe in Hoymaendt.

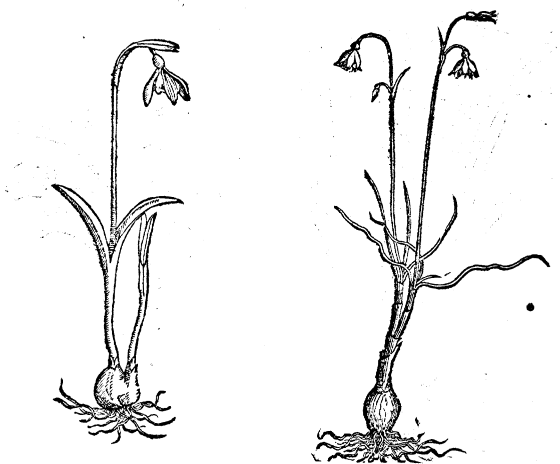
Witte Narcisse met luttel bloemen.

De selfde wordt oock ghesien in Duytschlandt/Vranckrijck ende Nederlãdt/ gheen onderscheydt hebbende dan datse min bloemen voortsbrengt / de welcke den voorgaenden niet ongheliijck en zijn/ dan datse maer een oft twee en heeft op yeghelijcke stelen die minder zijn / hebbende oock inde middel wtstekende sommighe stijue draeyen ende swert saedt.

Alderminste vroeghe witte Lelie Narcisse ofte Somer sottekens.

D'alderminste heeft een steelken van een palme lanck/eñ groeyet oock vele Noordtwaerts / gelijck tot Antwerpen ende in Normandie/ maer met luttel bladers / die ghemeynlick maer drye oft vier en heeft/ende alleene een cleyne bloeme/die melckachtich groen is/ ende wordt daerom vande sommige ghehouden voor de groene Narcisse van Plinius, de welcke waerachtich zijnde / soo soude der waer-

Alderminste vroeghe witte Lelie-Narcisse oft Somer sotteken. In Latijn/ Leuconarcisso-lirion minimum, ende is Leucoium bulbosum triphyllum van Dodonæus, ende de seste Narcisse van Matthiolus, oft oock is de Narcissus herbaceus Plinij?

Alderminste witte Lelie-Narcisse vanden Herfst. In Latijn Leuconarcissolirion minimum Autumnale, ende is Leucoium bulbosum minimū Autumnale van Clusius.

heydt ghelijck zijn dat de voorgaende Lelie-Narcisse soude wesen de witte Narcisse vanden selfden/ alle de welcke sommighe groene oft grasgroene linien onder hebben/ waer door datse Plinius alsoo soude ghenoemt hebben.

Alderminste witte Lelie-Narcisse vanden Herfst.

Dese is de cleyne Somersotteken ghelijck/ maer heeft de bloeme met ses bladers die vande Leucoium bulbosum hexaphyllon, oft vanden velt-Aiuyn nederwaerts hanghende gelijck/ de welcke inden Herfst voorts comt. De bladers zijn cleyne ende groen die vande spade Jacinthe ghelijck. De wortel is ghelijck van alle d'ander/ schelferachtich als die vanden Ajuyn. Sy groeyet van selfs niet verre vā Badaios/ ende bloeyet/ als Clusius schrijft/ in October ende Nouember. De bolleken die in Nederlandt ghesonden waeren/ zijn vergaen ende bedorven.

Gele berg-Lelie-Narcisse van Languedoc gheheeten in Nederlandt Tulipa van Montpelliers.

Dese Narcisse wtghesteken hebbende bouen op tgheberghte den hof Godts ghenoemt van Seuene in Languedoc/ hebben wy ouer veel iaeren in Nederlandt ghesonden aen onse goede vrienden van Antwerpen/ die metten eersten de selfde Tulipa gheheeten hebben/ maer wy by auentuere wat te stout (ghelijck wy pleghen tot beter onderscheydt vande dinghen) hebben die ghenoemt geel Narcisse-Lelie. De bloeme comt insghelijcks voort van yeghelijcke bolleken/ ende op een stele die minder/ teerder/ ēn delicater is dan die vande Narcisse/ te weten een alleene die geel is/ hebbende ses bladers/ ghelijckende eenichsins de bloeme vande Lelie/ oft eer vande gele Asphodille-Lelie/ met gele wtstekende draeyen die wt den midden voorts comen. De bolle is veel cleynder/ soo groot als een lanckworpich clister loocks/ ende heeft dickwils aen haer een ander onderclister ghelijck ghemeynlick

alle

Gele berg-Lelie-Narcisse van Languedoc gheheeten in Nederlandt Tulipa van Montpelliers. In Latijn/ Narbonēsis Lilio-Narcissus luteus montanus, ende de cleyne Tulipa van Dodonæus.

Gele Lelie-Narcisse van Bologignien gheheeten Tulipa van Bologignien. In Latijn/ Bononiensis Lilio-Narcissus luteus siue Tulipa Boloniensis.

alle die ionghe Tulipa van Constantinople hebbē: met een cleyn draeyken vast aengewassen: voorts heeftse luttel dickachtighe bladers midden aende stele voorts comende/ die vande Pareye ghelijck.

Gele Lelie-Narcisse van Bologignien gheheeten Tulipa van Bologignie.

Die van Bologignien is van bladers/ stele/ ende bloeme zeer ghelijck die van Seuene/ maer alle sijn deelen zijn grouer eñ meeder/ ende heeft somtijdts op eenē stele die in tween gedeylt is/ twee sterwijse bloemen/ iae somtijdts drye/ met een lieflicke reucke die vanden steen Violieren ghelijck.

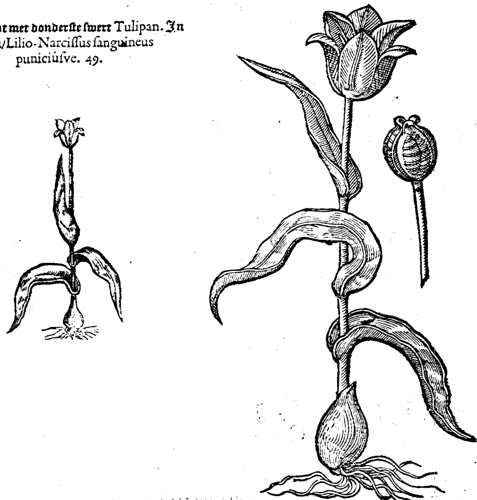
Turcks Tulipan oft Cafe lale: oftse soude moghen wesen de roode Narcisse van Plinius? In Latijn/ Tulipan Turcicum siue Lilio-Narcissus sanguineus, ende Satyrion vande sommighe.

Het is langhen tijdt gheleden dat wy aldereerst sagen tot Venegien ende Padūa dese Grieckſche oft Macedonische Lelie/ de welcke in Turckſche tale Cafe lale ende Tulipan gheheeten wordt/ om de ghelijckenisse die de bloemen/ de welcke schoon purpervervich zijn/ hebben metten Turban ofte Tulban die de Turcken op thooft draghen: daer nae hebben wy die ghesien tot Florencen ende Genua met een gele ende oock bruynroode bloeme. De bol is die vande Colchicum ghelijck/ ende de bladers/ effen/ groen/ ghelijnich ghelijck die vande Lelie/ een weynich holachtich ende geboghen/ met vlāmewijse cantē: voorts heeftse eenē enckelē stele van eenen voet hooge/ opde welcke dat voorts comt een schoone Lelie bloeme die blinckende bloedt-roodt is/ de bloeme vande Pioene van verwen gelijck/ bycants soo groot als de roode Lelie/ met ses dicke bladerkens/ de welcke haer breedt opent ghelijck de bodem van eenen kelck oft Marietten bloemen/ hebbende inde middel ses opstaende stijue draeyen ghelijck de Lelie. Tsaedt groeyet besloten in een velachtich blaesken/ ende is cantachtich/ ende wat plat/ ghelijck dat vander Aristolochie clematidis. Sy bloeyt in ons landt int midden

vande Lente/ niet alleene in Italien/ maer oock inde houen van Nederlandt ende Vranckrijck/ ende comen alderbest in lichte goede aerde daer gheen mest en is om het rottens wille: men verplantse in Julio ende Augusto als de bladeren ende saedt vergaen zijn / ghelijck het meestendeel van alle andere bollen.

Vijfde soorte van bruyn-roodt Tulipan. In Latijn/ Lilio-Narcissus purpureus sanguineus puniciúsve quintus.

Bloedt roodt met donderste swert Tulipan. In Latijn/ Lilio-Narcissus sanguineus puniciúsve. 49.

Diversche soorten van roode gele/orenge/witten purperen violetten vroege Lelie-Narcisse.

Door overvloedicheydt ende spel vander natuere/ hebben van d'eerste hier in Nederlandt van dese soorte veel zeer aerdighe diversche manieren van bloemen ghehadt de zeer edel ende doorluchtige Prince van Chimay/ Mijn-Heere Kaerle van Croy/ ende de edel ende vermaerde mannen de Heere Jan van Brancion/ de Heere Jan Boisot/ de heere Jan vander Delft / Joufvrouwe Marie de Brimeu huysvrouwe van Coenraedt Schetz/ Joris Rye eñ Jan Mouton/ eñ naer de handt vã veel andere Heeren ende Joufvrouwen die inde houen zeer groote ghenoechte eñ verstant hebben/ als den hooghe gheleerde Heere Philips de Marnix Heere vã S. Aldegonde/ Mijn-Vrouwe Catharine van Eekeren huysvrouwe van Heer Jan Straele Amant vã Antwerpen / Mijn-Vrouwe Radegonde du Quesnoy huysvrouwe van Heer Matthias Laurin Tresorier generael van Vlaenderen/ Mijn-heere Willem Martini / ende Mijn-Heere Jan van Hoboken Greffier van Antwerpen / Raphael Coxia / Frederick Genibello / Olivier Dries / Jan Coene ende meer andere goede vrienden.

D'eerste is ghenoemt Eriophorus, om dat de apiuynachtighe vellekens daer de wortele mede becleedt is/ is ghevult met een saechte sijdachtige vlocke / ghelijck de Castanien. De bloeme is bruyn-roodt ghelijck d'andere naest volghende / van de welcke d'onderste bladeren zijn swert/ ende inde middel geel.

Den tweeden doncker-roodt Tulipa heeft d'onderste van zijn bladeren geel ende d'middelste swert.

De 3. heeft een ghespickelt bladt/ende inde middel bruyn oft swert.

De 4. is bloedt-roodt/met een gheheel swerte bodem.

De 5. gheheel roodt/met eenen gelen grondt.

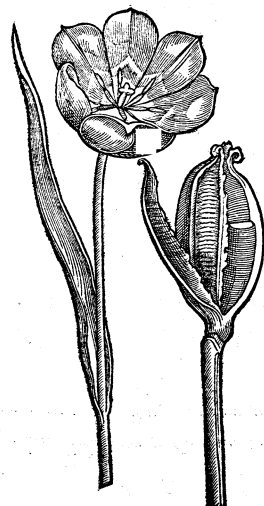
De 6. ende 7. gantsch bruyn-roodt met eenen swerten grondt/de welcke aende drye hoeckken wat geels heeft/ende is tweederley/te weten met een welrieckēde bloeme/oft oock sonder reucke.

Neghen onderscheyden van vroege oft spade bruyn-roode Lelie-Narcissē oft Tulipās inde bloemen.

De 8. is schoō bruyn-roodt met eene-schoone-breede-swerte-grōdt/zeer hupsch verciert rontsomme met eenen gelen randt op de wijse vande roode Vijsbouters oft Boter-blieghen.

De 9. Pumilio, Naenken ghenaemt is den voorseyden ghelijck / alsoo wel van onderste swerte breede plecken/zeer fraeye met geel beset / als vande gheheele bloeme die bruyn roodt is / maer veel cleynder / ghelijckerwijs de gheheele plante die nauwelick een palme hooghe en groeyet. De welcke ick nergens hier te lande ghesien hebbe/dan inde zeer lustighen hof van Mijn-vrouwe de Brimeu tot Antwerpen onder een schoon menichte van anderen Tulipans , maer t'heeft alreede sommighe iaeren ghebloeyet/ ende altijdt cleyn ende in eenen doene ghebleuen.

Tulipan zeer schoon bruyn-roodt met eenen swerten grondt verciert rondt met eenē gelen randt. In Latijn/Lilio-Narcissus sanguineus puniciúsve octauus.

Van alle de voorseyde bruynsten roodt van coleurē met swerte grondt/bloeyen alderspaeste / ende dueren langste/vande de welcke de sommige eenen soetē reucke hebben vanden Saffraen oft Narcisse / ende die andere zijn sonder reucke. Tselfde ghebeurt oock by de gelen/vroeghe ende spade/ende desghelijcks oock allen die andere tsy claer ende schoon rooden ofte ghemengden van coleuren. De spade alsoo wel als de vroeghe bloeyen alderbest met schoon claer Sonneschijn ende dueren langste/hoe wel dat de bloemen van de sommighe vande vroeghe haestet rysen d'een dan d'andere. Maer sy en verdraghen (ghelijck wt der matē veel andere bloemen) niet wel nevelachtich ende reghenachtich weder.

10. De purper bloedt-roodt oft granaet appelen verwich met witte canten eñ een witte met root gemengde linie loopende lancks den rugghe vande bloeme / ende d'onderste vande bladeren geel.

11. Schoon purper Lacca roodt/ met roode canten/ende d'midden vanden bladers van buyten wit met pleckens/ d'onderste geelachtich / van bouen tot inde middel schoon claer bloedt roodt met swerte draepkens inde middel.

12. Donckerachtich purper bloedt-roodt met de drye buytēste bladers spitsch eñ de binnenste bot. Schoon Lacca root.

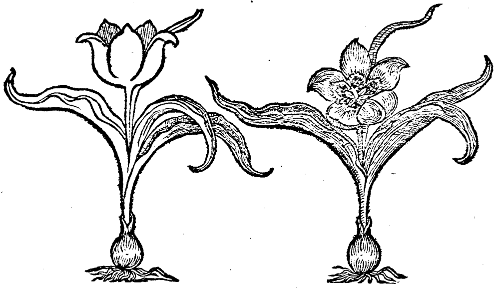
13. Doncker wt der maten met gele draepkens ende onder geel schoon Lacca roodt.

14. Purper-violet met witte canten.

15. Claer-roodt met een open bloeme/wat spitsch bouen.

16. Schoon-roodt met wit ghemengt blinckende/met witte canten.

Naenken roode Tulipan met een schoon swerte met geel rontsom besette plecken.
In Latijn/ Tulipa pumilio. In Franchois/ Tulipan nain.

17. Roodtvierich met eenen geelachtighen rugghe.

18. Carmesijn roodt/met witte wterste canten / open ghesprepdt met breede bladers / maer bouen spitsch.

19. Verstoruen purper/bouen wit/ende inde middel schoon roodt.

20. Onder ende bouen lustich geel/inde middel bloedt roodt.

21. Geel met roode ghestreepte canten.

22. Cleyn open/claer roodt lancks de middel van tbladt/andersins wit.

23. Open Lacca claer roodt met witte canten/ende swerte draepkens inde middele.

24. Gheheel sneeuwit/dan d'onderste puntkens geel zijn.

25. Roodtachtich/ oft bleeck incarnaet met sneeuwitte ghestreepte canten ende gele draepkens inde middele.

26. Sneeuwit met roode wterste canten ende vlamwijse bladers aende stele.

Menigerhãde andere onderscept vãde Lelie-Narcissen oft Tulipan in verwe ende fatsoene.

27. Witte met ghestreepte lieflicke roode canten.

28. Purperverwich ghespickelt wit ende roodt van schoon licht ende claer Lacca verwe.

29. Van wit ende roodt tsamen ghemengt/ de verwe van een bleecke vergaende Roose ghelijck.

30. 31. Spade ende vroeghe gele Tulipan de doncker bloedt roode ghelijck / van reucke van Saffraen oft Narcisse/ende oock sonder reucke.

32. Geel met schon roode ghestreepte canten.

33. Van buyten bleeck geel lancks de canten met Lacca roodt ghestreept / ende van binnen schoon geel.

34. Schoon geel widt open met roodt als de voorgaende gestreept/ẽ eenen bleeckẽ groenen rugge.

35. Geelachtich orenge wt den bleecken.

36. Blijde geel met orenge canten.

37. Geel orange met geel-groene canten/ende seuen zeer breede bladers.

38. Geel ende orenge onder een ghemengt met blaeuachtighe draepkens / ende inde middel vande bladeren schoon roodt oraigne.

39. Geel Tulipan oft Lelie-Narcisse met breede botte bladers ende canten orenge.

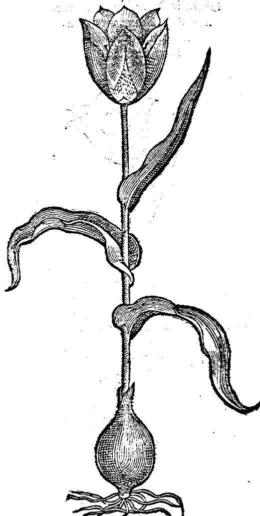
40. Orenge oft vlammende Lelie-Narcisse oft Tulipa met gele boorden ende een open bloeme.

41. Schoon roodt Orange met gele canten/ ende swerte draepkens inde middele.

Tulipan.

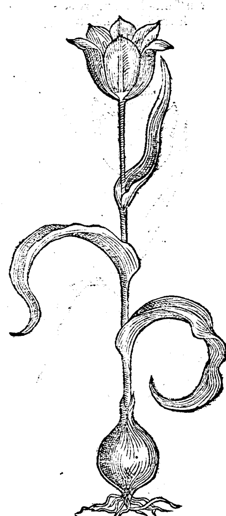
Tulipan Schoon purper Lacca root/met roode capten en inde middel vande bladers wit met plecxkens hertewijse.

...Latijn/ ...lio-Nar...ssus coc...neus, ru...ntibus ...is, me...is foliis ...ndicans, ...ad ba...m notu...s rubris, ...rdis em...e, asper...s. 11.

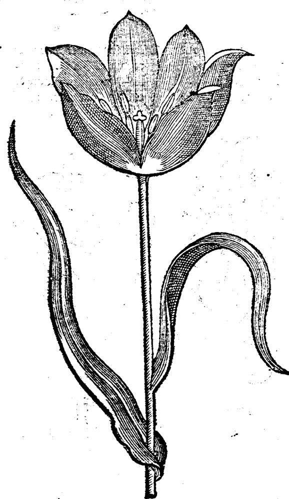
Donckerachtich purper bloet root Tulipan met de dyre buytenste bladeren spitsch/ en de binnenste bot.

In Latijn/ Lilio-Narcissus sanguineus puniceúsve obsoletus tribus exterioribus mucronatis foliis; internis verò retusis. 12.

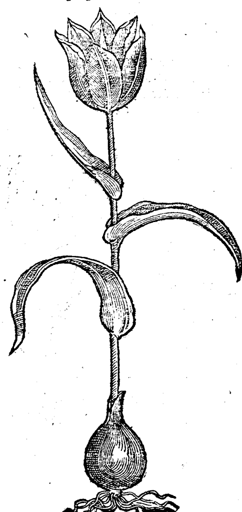

Hooge wter maten schoon glinsterde Lacca root Tulipan, onder geel met gele draepkens inde middel.

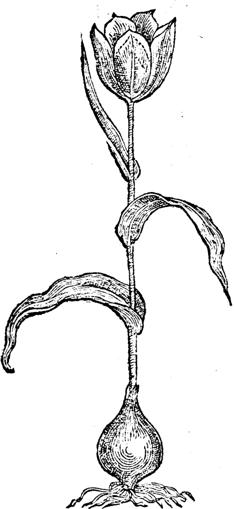
...n Latijn/ ...ilio-Nar...ssus coc...neus, pu...iceúsve ...nilans. ...3.

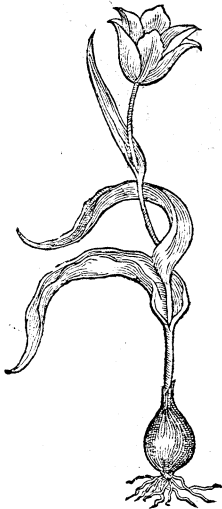
Tulipan purper-violet. In Latijn/Lilio-Narcissus purpurouiolaceus. 14.

Schoonroodt Tulipan met wit ghemengt blinckende/ende met witte canten. In Latijn/Lilio- Narcissus rubellus nitidus, candidis oris. 16.

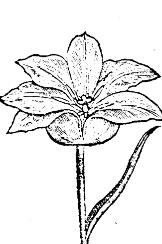
Cleyn open wit Tulipan, ende claer-roodt lanckx d'middel van tbladt. In Latijn/Lilio-Narcissus albus, paruus, & paululus, medio iuxta carinam rubellus, nitens. 22.

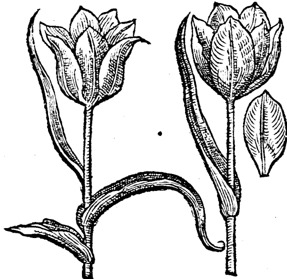

Lacca roodt met witte canten / oft schoon coleur van Claretwijn. In Latijn / Lilio-Narcissus coccineus, candidis oris. In Franchois/ Tulipan Crammosi. 23.

Sneeuwit met geel-grondt. In Latijn / Lilio-Narcissus niueus totus. 24.

Bleeck incarnaet met witte canten. In Latijn/Lilio-Narcissus cãdore & rubore confusus. 25.

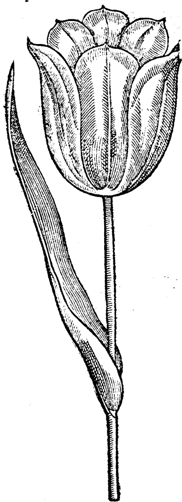

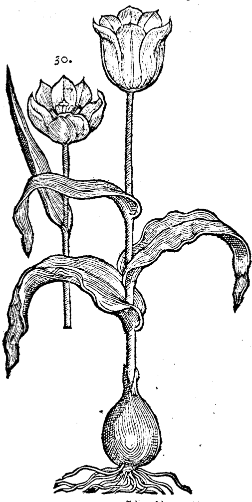

:Latijn/
o-Nar-
ſus can-
ius ſua-
uben-
es oris.
27.

Witte Tulipan met geſtreepte lieflicke roode canten.

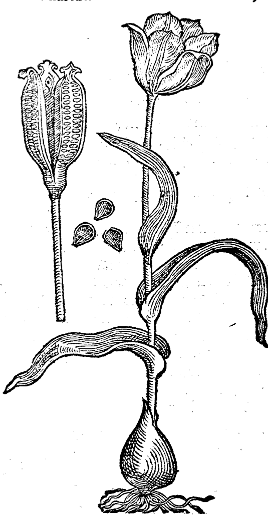

Vroeghe ende ſpade gele Tulipan.

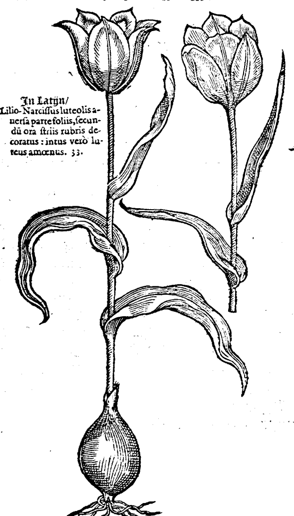
In Latijn/
Lilio-Narciſſus totus luteus, ſanguineo puniceo par, & ſimilis: odoratus croci aut Narciſſi æmulatione; & inodorus, præcox & ſerotinus. 31.

Gele Tulipā met ſchoon roode canten. In Latijn/Lilio-Narciſſus luteus coccineus rubētibus oris. 32.

Tulipa bleeckachtich geel van buytē met eenen rooden geſtreepten crans lancks de canten/ende binnen ſchoon geel.

Tulipan ſchoon geel van buyten ende van binnē met eenē rooden geſtreeptē crās lancks de canten/ende eenē groenachtighen rugghe.

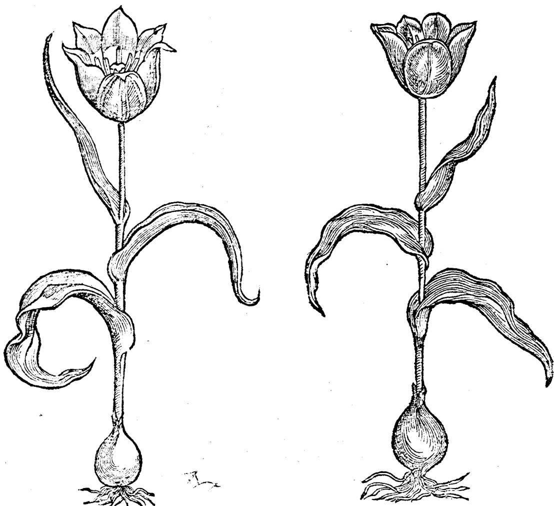

In Latijn/
Lilio-Narciſſus luteolis auerſa parte foliis, ſecundū ora ſtriis rubris decoratus: intus verò luteus amœnus. 33.

In Latijn/
Lilio-Narciſſus luteus hilaris oris rubris ſtriatis; carina ſubuiridi. 34.

Geel orenge Tulipan onder eñ gemengt / eñ aldermeest orenge int middel van tbladt. In Latijn/ Lilio-Narcissus luteus phœniceo, confusè mixtus. 38.

Schoon roodt orange met gele canten. In Latijn/ Lilio-Narcissus phœniceus peramœnus, oris luteis. 41.

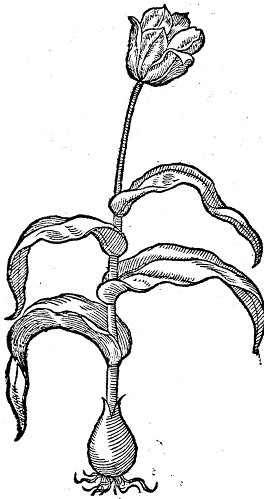
Geel Tulipan oft Lelie-Narcisse met botte breede bladers ende canten.

De bloeme heeft ses botte bladers/ als dien vande bloedt-roode Lelie-Narcisse. De wortel eñ stele is insghelijcks dien zeere ghelijck/ aende welcke voorts comen vier bladers / ende somtijdts meer die vande Lelie oft vande Pareye ghelijck: Wy hebbē oock somtijdts ghesien een clister gewassen aen tbladt/inden hof vanden Heere Jan vander Delft/als inden Moly van Homerus.

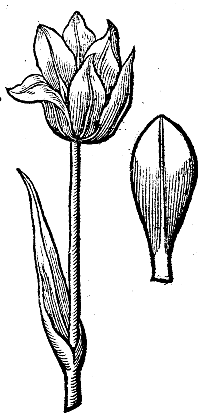
Lelie-Narcisse vlammende van coleure met gele boorden ende een open bloeme.

Dese heeft een schoone open bloeme/ waer af d'opperste eñ onderste canten vande bladers bleeckgeel zijn/ ende inde middē doncker orenge-roodt / de canten vande huyskens eñ de halue cromheydt zijn van buyten geel / voorts zijn alle ander deelen doncker verstoruen bloedt-roodt/inde middel binnen staet een swert tongesken/met gele tongeskens beset. Tsaedt comt voorts/de welcke platachtich is ghelijck van alle d'ander / in een lanckworpich dryecantich oft in dryen gedeylde velachtich blaeskens/ de welcke oock ghesaeydt zijnde diuersche veranderinghen crijght van verwen/ende dickwils degenereert/ghelijck by lange vsancie zeer neerstich heeft ghemerckt die zeer edel Heere Jan Boisot. Mē saeydtse alderbest in Nouembre ende Decembre in potten ende goede aerde/om datse lichtelick verloren gae / alsmense inde houen set: want sy d'eerste ende tweede iaer zeer cleyn blijuen: men verplantse wten potten int landt de derde ende vierde iaere; eñ draegē alleenlick de vijfste eñ vj. iaere/ sonderlinge de alderschoonste. De gele zijn meer ghewillich ende zijn de slechtste ende ghemeynste/want alsmen dickmael schoon orenge ende andere fraeye coleuren saeydt/sy degenereren dickwils in gele.

Geel Tulipan oft Lelie-Narcisse met botten breede bladers ende orenge canten. In Latijn/ Tulipan, sive Lilio-Narcissus luteus latifolius, obtusus, phœniceis rubentibus oris. 39.

Lelie-Narcisse oft Tulipa orange vlammende met gele boorden ende een open bloeme. In Latijn/ Lilio-Narcissus phœniceus luteis oris, flore patulo. In Fráchois/ Tulipã flãboyant à bordz jaulnes. 40.

Ghespickelde Lelie-Narcisse. Fritillaria vande Herbaristen.

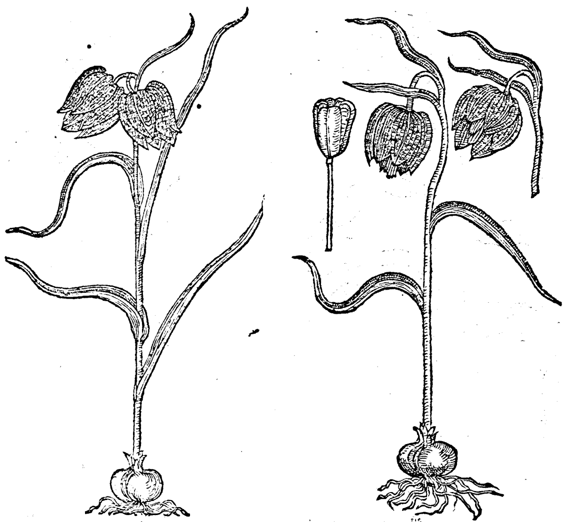
Fritillaria is oock een soorte van Lelie-Narcisse / den oorspronck hebbende wten lande van Orliens/ van waer datse ghebrocht is in Nederlandt/ ende neerstich bewaert wordt vande zeer goede eñ gheschickte Apoteker van Doornick Jan Mouton/ ende oock elders inde houen van Nederlãdt / die best van veel cruyden voorsien zijn. Wt een cleyn wit bolleken / minder dan dien vande Narcisse/ spruyt midden wt al ofse in tween ghedeylt waere / eenen dunnen stele van eenen voet oft onderhalf hooghe/ waer aen dat wassen lanckworpige smalle opstaende bladers die vande Saffraen oft veldt-Ayuyn ghelijck/ ende een/ twee/ eñ altemets drye schoone bloemen gheboghen eñ nederwaerts hanghende/ die vande Tulipa niet onghelijck/ maer cleyndere/ met seuen stijue hayrẽ oft draeyen bleeckgeel siende / ende ses bladerkens heel ghespickelt met bruyne ende bleeckpurper pleckens ende tieskens. De cracht van dien is noch ter tijdt onbekent. Tsaedt is witachtich ende plat/ besloten in haeukẽs/ cleynder dan die vanden Hemerocallis, ende van grootte gelijck/ oft wat minder/ dan die vande Tulipa van Bolognien. Het welcke gesaeydt / is altemets twee oft drye iaeren in d'aerde eer dat wt comt/ ende groeyet gheerne in goede aerde/ sonder mest/ als andere bulbi oft bollekens.

Fritillaria oft heel bruyn ghespickelde Lelie-Narcisse van Xanctonghe.

In luttel iaeren herwaerts hebben wy ghevonden ende vercreghen wt ettelicke bemden liggende by een stedeken gheheeten Xainctes in Xainctonghe / niet wijdt van Rocelle/ een soorte van Fritillaria die veel donckerder purper wt den roode ende violetten dan de voorseyde. Ick hebbe dit iaer Mijn-Heer Jan Hoboken Greffier van Antwerpen een sulcke gheschoncken om sijnen hof die wel rijcke ende schoone is/ daer mede oock te vercieren/ eñ om dat dit by d'andere speciẽ een inden voorseyden hof soude ghevoegt worden. Daer en is gheen veranderinghe in tsaedt/ noch inde reste vande plante; dan de bloeme en is niet soo lanckworpich als d'andere.

Ghespickelde Lelie-Narcissen. In Latijn/Fritillaria, siue Lilio-Narcissus purpureus variegatus, Meleagris flos Dodonæi.

Fritillaria oft heelbruyn ghespickelde Lelie-Narcisse van Xanctonge. In Latijn/ Lilio-Narcissus variegatus atropurpureus Xanctonicus.

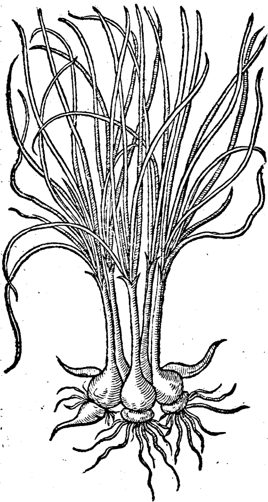

Ghemeyn Saffraen.

Niet alleene de gedaente ende plaetsen van groeyen/maer oock de crachten bewijsen dattet Saffraen vanden gheslachte is vande Narcissen/want sy zijn beyde nut om de wonden te suyueren/ eñ voorts verwecken sy deur de reucken eenichsins tot slaep: Oock en wil Ouidius door de fabel vanden jonghelinck Crocus in Saffraen verandert/anders niet te kennen geuen/dan die verborghen cracht die tot Venus mysterien bequame is/soodanich als oock zijn de heymelicke bewimpelinghen vande Poetische Philosophie/aengaende de transformatien van Hyacinthos, Narcissus, Daphnes, ende veel meer ander: want andersins is Croci te segghen eenen draet/ of loke ende inslach/ soodaenich als zijn de gele of vierighe draeyen vanden Saffraen/ de loken ende vlocken/ de welcke in Griecks Crocides ghenoemt worden. Voorts soo groeyet beste ende bekentste Saffraen niet alleene inde landen Suytwaerts gheleghen/als Afrike/Syrene/Sicilie ende Vranckerijck/ maer oock Noortwaerts gheleghen/als Enghelandt ende Yerlant/ende oock ouervloedich/ ghelijfuich/ blijde/ al oft met olie bestreken ware/ ende schoon gout roodt van blaetkens oft draen/hebbende eenẽ seer stercken reucke met eenighe scherpheyt/maer tot slaep verweckende/dwelcke ghebruyckt wort inde spijsen ende medicinen in Neder eñ hooch Duytschlant. De boeren planten de seer ghedurige wortels/ die niet en soecken ghecoeffent te zijn/de welcke maer een bolleken en is/dien van Gladiolus ghelijck/ die al ist datse niet ghecultiueert/oft met voeten ghetreden en worden/ghewoone zijn voorts te brenghen haer bloeme ghelijck een kelcxken/eer datse open zijn ende aerdighe goud-roode draeyen/ gheheel ghelijck die vanden beruydt Hermodactylus. Inde winter in Louwmaendt ende inde Lente heeft sijn groene bladers die somtyts tgheheel iaer ouer blijuen/ ende inden Herfst worden ghepluct de orangie-root hangende ende blinckende draeyen/de welcke ghestooten zijnde ende ghebonden of ghestreken op de polst oft onder de mammen/terstont hen cracht senden totter herten oft herssenen/ende maken byeans een draeyinghe int hooft/ende verduysteringhe oft verblindinghe van ooghen. Tgroeyt gheerne op

vrucht-

Saffraen sonder bloemen. In Grieckx / Crocos. In Latijn / Crocus sine flore, ende is gheheeten in Hoochduytsch / Franchois / en Morisch / Saffran. In Italiaensch / Zaffrano. In Spaensch / Açafrano. In Engels / Saffron.

Saffraen bloeysel. In Latijn / Croci flores.

vruchtbaere ende grasachtighe plaetsen / maer in Italien oft Vranckerijck en comet van selfs niet voorts / dan het wilt Saffraen / dwelcke een ander nature heeft.

Dioscorides. Thessalus wilde segghen dattet alleene zeer-rieckende was: Maer ander seggen dat dootdelick is inghenomen / te weten / drie vierendeel loots met water. Sonder twijfel theeft een verteerende / weeemaeckende ende met tsamentreckende cracht: inghenomen doet water maecken / tgheeft oock een schoone verwe.

* Diet met bastaert * oft maleuesye ghedroncken zullen hebben / en zullen gheen hootsweer / noch walginghe gheuoelen die van dronckenschap compt: met vrouwen melck ghemengt beneempt dloopen vanden ooghen.

Saffraen wort in drancken ghedaen diemen ghebruyckt inwendich teghen de ghebreken vande inwendighe leden.

Wort oock profijtelijck ghemengt in plaesters of saluen teghen de ghebreken vanden neers ende vrouwelicheyt / ende inghenomen geeft lust tot bysl apen.

Saffraen versoet d'inflammatien die de nature van dwilt vier hebben / ende is seer goet teghen alle rouwe swillinghen ontrent den ooren.

Om dat te lichter soude ghebroken worden / moet ghedroocht worden inde heete Sonne in een eerden schotel / ende rasch ghekeert worden.

De wortel met Maleuesye ghedroncken / doet urine lossen ende water maecken.

Ex passo pota,] dat is / met Maleuesye ghedroncken.

Druyuen zijn gheheeten vande Latijnsche Vuæ passæ, t'is alsoo veel te segghen / als druyuen die verdwijnt hebben gheweest ende verrumpelt door de hitte vande Sonne: Ghelijck Plinius beschrijft inden vierthiensten boeck der Historien vander natueren / als dat Vuæ passæ heurlieder naem hebben vercreghen à patiendo, dat is lijden. In deser manieren hebben de sommi-

ghe ghedrooght/pruymen eñ vijghen die verrumpelt ende verdwijnt zijn inde Sonne oft inde ouen Pruna passa & Ficus passas. Insghelijcks hebben ander oude beschrijuers als Dioscorides in sijn vijfste boeck in het neghenste cap. segghende als dat Vinum passum toeghenaemt wijn van Candien/is wijn de welcke gheleden heeft int verdwijnen oft maecken / ende door tverdwijnen ende drooghen inde Sonne op eenen openen vloer / oft alsse noch hanghende zijn aen heurlieder wijngaerdt-rancke. Op dese selfste maniere werdt hedens daeghs/als ick verstaen hebbe van eerbaer mannen van Candien/noch de Maleueseye in Candien ghemaeckt / te wetene datse de druyuen omringhen noch hanghende aen heurlier wijngaerdt-rancken/ ende latense als daer verdwijnen eerse de Maleueseye wtperssen. Het welck oock gedaen wordt in soeten Maderen oft Spaeschen wijn. Aldus dan hebben wy lieuer voor Vinum passum, te translaterẽ/Candiẽ wijn oft Maleueseye/dan te volgene sommige Cruyde-beschrijuers de welcke heeten Palsũ, versoden wijn/ dat is Sapa, soo gheheeten à sapiditate, eñ van Columella gheeten Defrutum à deferuendo, ghelijckerwijs wy op een ander plaetse vermaendt hebben dat hy Defrutum heet mustum, dat is mosten wijn die wt der maten soet is op tderde deel/niet opde helft/ghelijck Plinius seydt/versoden: Die van Arabien noement met eenen gemeynen naem Rob: maer als sy eenighe andere sap bedieden willen/soo voeghenser by de namen vande vruchten oft planten/ghelijck sy segghen Rob van Criecken/ Rob van Berberis/van Aelbesien/van Agresta, &c.

Vua passa à patientia dicta Plinio.

Rob

Saffraen salue/ oft Crocomagma.

Dioscorides. Als alle de materien vande Saffraen salue wtgheperst / ende in een masse ghebrocht zijn/soo wort daer af ghemaect datmen Crocomagma heet. Tbeste is dat goeden reucke heeft/een weynich nae de myrrhe rieckende/ swaer is / ende swert / sonder eenich hout/lichtachtich/bitterachtich: ende nat ghemaect zijnde/de verwe vanden Saffraen gheeft / ende oock inden mont ghenomen zijnde/de tanden ende tonghe seere verwet/ende veel iaeren goet blijft/ghelijck tgene dat wt Syrien ghebrocht wort.

Cracht. Dit Crocomagma is seer goet teghen de schemeringhe ende verduysteringhe vanden ghesichte: tdoet oock water maken/verwarmt/verteirt/ ende maect weeck/ Eenichsins toonende de crachten vanden Saffraen/want int selfde een groot deel Saffraen ghedaen wert.

Gal. eñ Æginet. Saffraen is warm inden tweeden graet ende drooghe inden eersten/theeft de cracht van tsamen trecken ende verteeren/ Daerom heuet eenighe teerende cracht / te weten daer in gheholpen zijnde van eenighe tsamentreckinge. Want de medicinen die wat tsamen treckende sijn/ ghemerct datse niet seere en verwarmen/die zijn van crachte ghelijck den substantien die stoppende zijn/de welcke als sy gherakẽ gevoegt te zijn met een warmte die niet seer sterck en is/ soo zijn sy verteirende.

Dootlick drie vierendeel loots met water inghenomen] Ten is niet dootlick deur hitte ofte coude ghelijck Euphorbium, Scherlinck, Bilsen. Serapio seght dattet in grooter menichte ingenomen/ tot inden derden graet verwarmt/ende droogt tot inden tweeden.

Drie vierendeel loots vanden Saffraen inghenomen/maect de menschen soo vol blijschap/datse hen seluen te bersten lacchen.

Met wijn inghenomen/maect wt der maten droncken/ende de menschen soo blijde/ dat hen dul maect.

Is seer goet den ghenen die den hoest hebben/ende het Pleuris: het opent de verstoptheden.

Galenus segt in sijnen boeck secundum loca/dat pijne maect int hooft/segghende oock dat vijf vierendeel loots Saffraens ghenoech is inde Hierapicra.

Dinghen die soo seere blijde maken/ versprcyden spiritael bloet vander herten inde wterste partijen/daerom als de gheesten afghetrocken zijn/soo volghen terstont onmacht ende de doot.

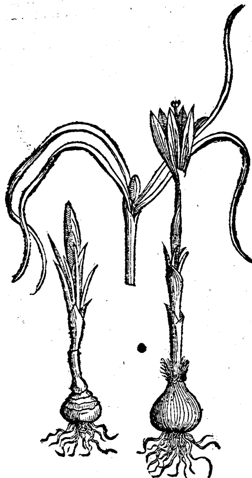
Berg Saffraen inden Herft bloeyende.

Dit Saffraen is verschillende vanden hof Saffraen/mits dat de bladers op beyden syden ghevoorde witte strepen oft linien heeft/andersins ist van bloemen ende wortel den anderen niet ongelijck/wt midden vande welcke voorts comt eenẽ gelen stijl oft stele/met drie vierige oft roode draeyen omringt. Tgroeyt nu inde houen van Nederlandt/ waer dat ghebrocht is vande oeuels gheleghen aende zeecant van Portugael.

Wildt bergh Saffraen vande Lente met een witte bloeme/ende zijn veranderinghe.

D'wilt Saffraen bloeyet seer selden inden Herft / maer meestendeel int eerste vande Lente / de

Berg-Saffraen indẽ Herfst bloeyende. In Latijn / Crocus montanus Autumnalis. In Spaensch eñ Portegueys / Pie de Borro, dat is te seggen Esels voet / ende wordt oock alsoo van ons ghemeyne Herbaristen gheheeten.

bloeme is cleyne/wit/ somtydts purper roodt/ principalick op coude plaetsen / daer de sneeu altyts blijft ligghende/ gelijck als op de steyle plaetsen van Oostendal/niet verre van S. Bernaerts berch / essen plaetsen zijn die altijdts wit ligghen vande wintersche sneeu/ eñ oock root eñ wit staẽ van dese bloemen verciert. De wortel eñ stelen zijn dẽ tammen ghelijck/maer smalder ende corter van bladers. Dit Saffraen salmen alleene van buyten ende niet van binnen ghebruycken.

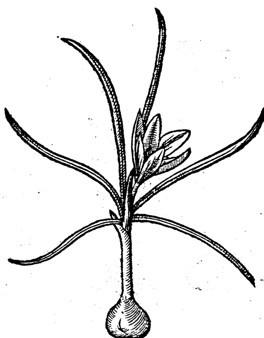
My ghedenckt dat ick ghesien hebbẽ op den seer hooghen couden berg van Languedoc/ L'esperon gheheeten/inde weyden byde hutten eñ boeren huyskens/dwildt Saffraen met witte bloemen ende oock met purper bloemen inde maendt van September tusschen de Gentianen/ Veerewortel wit eñ Nies-cruyden.

Cracht.

Wilt Saffraen ghestreken aende schamelheyt/ doet diewils water maken/ ende treet wt de dicke urinen / tdoet scheyden de gheswillen vande watersuchtighe/ ende treckt de splinters wt.

De wilde Verschen souden met dit wilt Saffraen wt henlieder onderlijfken veel beter de luysen verdrijuen/want het is fenynigher ende meer penetrerende/maer tghemeyne Saffraen behaluẽ dat den armen Verschen dese quellighe gasten is verdrijuende/soo maket een ieugdighe verwe/ ende vermeerdert de natuerlicke warmte/cracht ende strafheydt van corage/versterckende de leden/ ende met sijn verwe bedecket de besmeurde cleederen/waerom dat seer nut is inden crijgh.

Wildt-Spade Saffraen vande Lente met een purper roode bloeme/ ende peirsche strepen. In Latijn/ Crocus vernus serotinus primus sylvestris, flore purpureo rubente, violaceis lineis striatis.

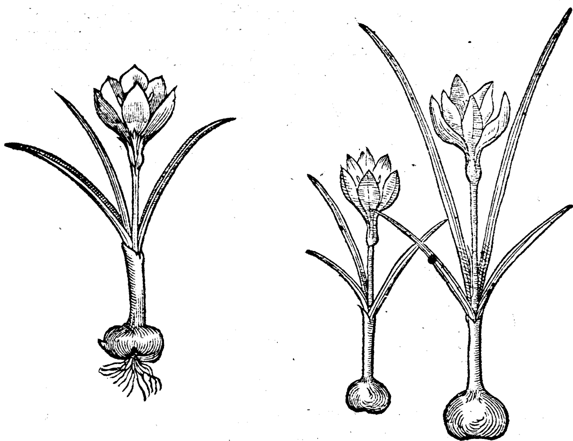
Wildt wit Saffraen vande Lente met blaeuwe canten ende bladers ter sijden wtghesprerydt. In Latijn/ Crocus vernus albus secundus cęruleis oris, sparsis in latera foliis.

Wildt berg-Saffraen met een witte bloeme ẽ zijn veranderinge. In Latijn/Crocus syluestris mõtanus flore albo. In Spaensch/Açafran saluage.

Saffraen vãde Lente geheel purper-violet/tvierde van Valerandus. In Latijn/ Crocus vernus purpurouiolaceus tot⁹, quartus Valerandi.

Derde sorte vã wilt vroech Saffraen met een witte bloeme die onder purper-violet is. In Latijn/Crocus syluestris vernus,tertius:flore albo,purpurouiolacea basi.

Cleyn wildt Spaensch Saffraen met opene bloemen. In Spaensch/ Nozilicha ende Nozellas gheheeten. Crocus syluestris minor, Hispanicus, flore patulo,vulgo Nozilicha minor. Crocus vernus minor primus Clusij.

Saffr

Saffraen vande Lente met de gheheel purper-violette bloeme / wordt oock ghesien met een witte bloeme/ ende blaeu steelken/ ende oock wit in Oostendael aende voet vanden zeer hooghen bergh van S. Bernaerdt.

Wildt Spaensch Saffraen gheheeten groot Nozilicha. In Latijn/Crocus sylueitris, Hisp. vulgo Nozilicha maior. Crocus vernus tertius Clusij.

- Wilt Saffraen vā seuē verschepde soortē vā verwe eñ bloeme nde Lēte ende Herft bloeyende.
  - Wit tweederhande
    - 1. 2. Alsulcken onderschepdt is tusschen dese twee/ ghelijck is onder de groote ende cleyne Nozilicha: sy hebben witte bloemen met purper-violette strepē. Dese heeft wt Italien ontfanghen de Heere van Brancion.
    - 3. De derde is wit/ maer d'onderste van diē is purper-violet. — } gheschoncken vā Walerāt Donrez.
    - 4. Gheheel violet-purper/ — } gheschoncken vā Walerāt Donrez.
  - 5. Verstoruen purper met swertachtighe strepen / die de Heer Brancion heeft ghehadt van Alphonsus Pancius de zeer gheleerde Medicijn van Ferraren.
  - Cleyne 1. Met een violette bloeme die vanden Saffraen gelijck/ die open gaet op een steelken van eenen duyme/ ende is van buytē inde midden bleeck-geel/ sonder draepen/met lanckworpighe groene bladers/ zeer smal ende dunne. Tsaedt is besloten in vellekens/ ende is gout-geel. De wortel is ghelijck een haselnote/ wat samen treckende.
  - Lente Spaensch Saffraen tweederhande/ het welck ons oock heeft gecommuniceert die zeer edele man de Heere Brancion.
    - Tweede Lente Saffraen van Clusius. In Spaensch/ Cebollina, dat is cleyn Ayuyn.
    - 2. Kaerle de l'Escluse heeft van desen noch een ander soorte gesien inde berghskēs van Granaden palende aen Portugael / van bladers ende buytenste schorsse vande wortel den voorgaenden gheheel ghelijck/ maer wat minder van bloeme / purperverwich wten witten/ende nauwe wter eerden rijsende/ de welcke acht blaerkens hadde/ vande welcke de vier buytenste wat meerder zijn/ eñ heeft een dobbel witte wortel d'een op d'ander ligghende/ d'opperste is ghelijfuigher ende vaster / goet om eten ende soet/ d'onderste is weecker ende slapper.
  - Cleyne 3. D'ander heeft somtijts liggende biesachtige bladers recht op staēde eñ min liggende/ met een oft twee veel minder bloemkēs die blaeu zijn/ maer de drie wterste bladers zijn wten bleeck groen siende/ De wortel en is den anderen niet onghelijck/ maer ghelijfuigher. Desen heeft Clusius wtghetrocken byden voorgaenden te Calis in Andalosie.

Hermodactylen oft Colchicum.

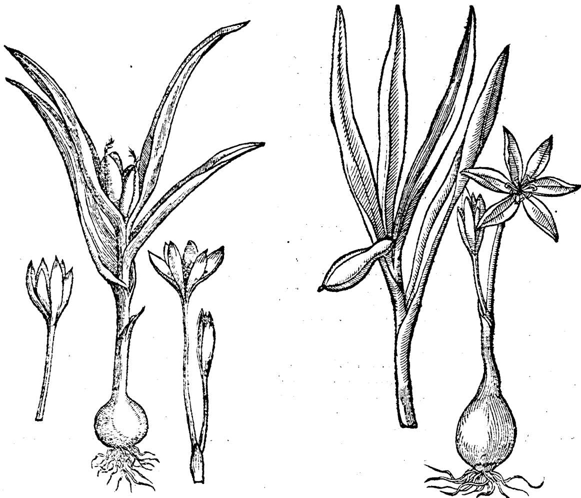
Seer cleyn onderscheydt schijnter te wesen nae tgoetduncken vande ghemeyne lieden tusschen de ghemeyne bemdt Hermodactylus, Ephemerum ghenoemt/ende dwilt Saffraen/ want sy heetent ende meynen oock ouer al dat wilt Saffraen is/soo wel om de bloemen/ als plaetse van groeyen/ ende tijt van bloeyen/ alle de welcke sy ghelijck hebben. Nochtans soo wel de sake vā hem selfs/als oock door Dioscorides, verclaert meer dan genoech dat verscheyden dinghen zijn/ nietteniin sy moesten hier by ghevoegt ende ghestelt worden/ te weten tSaffraen ende d'Hermodactylus/ ende daernae de soorten oft specien van desen/te weten Colchicum Ephemerum / ten eynde dat d'eene van beyden soude moghen tooghen die alle beyde/den ghenen die daernae vraegt. Want Dioscorides heefter twee soorten/malcanderen niet seer onghelijck/begrepen (ghelijck oock Paulus ende Galenus) wt beschrijuen vanden ouders ende henlieder obseruatie: vande welcke deerste soorte/ heeft Dioscorides

Fenijnighe Hermodactylen oft Tijdtloosen. In Latijn/ Colchicum siue Strangulatorium Ephemerum Crocifolium. In Hoochduytsch/ Teitlosen ende wildt Saffran/ In Italiaensch/ Zaffrano saluatico: en is Narcissus purpureus Plinij & Virgilij vande Heere Jan Boisot/ en nae tschrijuen van Theophrastus soo bloeydtse inde beghinsele vanden Herft nae den opganck vande Constellatie Arcturi.

Engelsche Hermodactylus met witte bloeme. In Latijn/Colchicum candido flore Anglicum.

Tonrechte ist die van H. Bock Moly ghenoemt/want de bloeme en siet niet melckachtich.

willen stellen: ten eersten ende naest de Campernoillen/soo wel om datse scheen lieflick ende goet om eten/als oock om datse inder manieren als de Campernoille (nae tverclaeren vanden seluen Auteur) door versticken doodet/want sy des ghelijcks worgt op eenē dach/waer af dat Theophrastus meynt/ langhe voor den tijt van Dioscorides/ dat de naem heeft ghecreghen. Dese en is niet anders dan tseer bekendt ende ghemeyne bemdt ende wilt Saffraen ouer al gheheeten. Want tbloeyet inden Herft ghelijck de Saffraen/ ende heeft een bloeme dien seere ghelijck van verwe / ende is oock opde selfde maniere int eerste vande Lente voorts comende/ ende verliest inden Somer sijn bladers/ de welcke breeder zijnde dan die vande Pareye/van grootte van die bladers van Pancratium,oft ghelijfuigher dan die vanden Bulbus,te weten drie oft vier groene bladers die blinckende zijn van eender wortel/tusschen de welcke de stele wasset van onderhalue palme hooge. De wortel is half ront ende bolachtich/op deen sijde plat ghelijck de Castanie/ oft Anacardus, van buyten met bruyne vellekens/ ende heeft van onder tot bouen een vorken daer die stele haer eerste scheute heeft: sy is binnen wit/voos/slijmachtich/van fenynighen riecke/van geē quade smaecke/de welcke op alle tijdē vanden iaere wtghesteken zijnde van sommighe Apotekers voor Hermodactylus ghehouden heeft gheweest/ende ghedroogt zijnde/soo hebben wy die ghesien weeck/morwe ende gherimpelt/ende int aentasten eens deels ydel ende eens deels voos (ghelijck wy oock dicwils ghesien hebben te Venegien/ die van Syrien ende Alexandrien) de welcke wy terstont sullen beschrijuen/ achternae swart / ende seer goet te onderscheyden vande Hermodactylen vande Apoteken.

Hermodactyli vulgares vāde Apoteken.

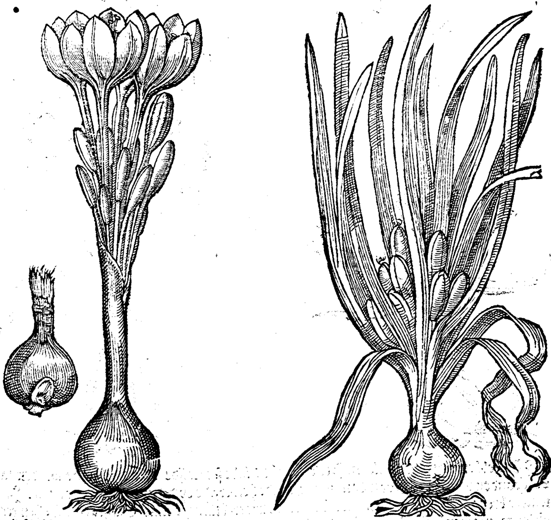
Want dese wtlandtsche en zijn gheensins hinderlijck/ ghelijck d'lanck ghebruyck van dien ouer veel hondert iaeren den gheleerden wel kenlick ende versekert is gheweest/ende worden seer lichtelick tot wit meel ghebrocht. Ten heeft oock gheen schijn van waerheydt dat de ghene die in Colchos so ouervloedich was groeyende (als Dioscorides seght) een ander is dan die van desen lande / maer wel dat hy alle ander te bouen ginck in cracht van te dooden/ soo wel om dat tsap daer meer ghecoket

ket was/als oock om dat hy daer eenē anderē aert ende cracht vanden gront ēnde locht cregen hadde. Alsoo groeyen oock op veel plaetsen doodelicke Campernoillen/ de welcke ten zy datse met de selfde remedien vanden Colchicum, te weten melck/verwonnen worden / doodende zijn / ende op ander plaetsen wordense ouer al sonder hinder gheten. D'ouders verclaeren dat d'Ibenboom in Languedoc ende Spaignen alleene met de schaduwe is doodende/ ende in Enghelandt ende elders en doet hy gheen hinder. Tselfde is oock vanden Scherlinck ende ander cruyden: Daerom soo veele ende sodaenighe veranderinghen dat diuersche landen voorts bringhen in wortels/ bloemen/ voorts comen ende verwe/ alsulcke differentien comender tusschen de rosachtighe Colchicum van Syrien/ ende Enghelschen met de witte bloeme/als wy by experientie sekerlick weten.

Wit Enghelsch Colchicum.

Dit Colchicum van niemant erghens beschreuen/hebben wy Engelsch Colchicum genoemt/ om dat in Enghelandt van selfs seer ouervloedich voorts comt / ende oock elders niet lichtelick te vindē en is. Het is een seer schoone plante met melc-witte bloemen/ meerder dan die vanden witten veldt-Ayiuyn oft Affodille/ende euen groot als die vanden wilden berg Saffraen/de welcke voorts comen op eenen stele van onderhalue palme. De wortel ende bladers zijn buyten bruyn ende binnen wit/ andersins zijn sy den ghemeynen bemdt Colchicum ghelijck. De wortels in d'eerde ghesteken/inde houen van Londen/verdraeghen de coude vanden winter/ende spruyten wt inde Lente/ gelijck de ghene die op de hoeuels ende bergachtighe plaetsen groeyen ses oft seuen Enghelsche mijlen van Bristol int landt van Somerset op de Noordt-sijde vanden bosch des edelen Heeren Eduart van S. Loo/ wien wy van dese ende oock van meer ander dinghen moeten danck weten.

Wit Colchicum van Hongerijen met veel bloemen. In Latijn/ Colchicum Panonicum polyanthon Clusij.

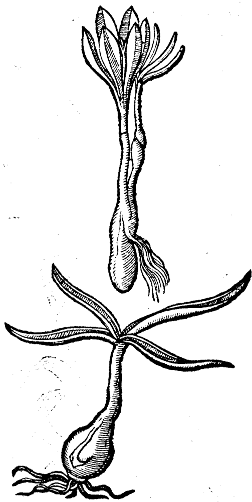
De liefhebbers van onsen tijdt zijn grootelijck ghehouden in mijn Heere de l'Escluse van een ander soorte van witten Colchicum: het welcke hy heeft ghevonden in sekere bemden van Viaenen in Oostenrijck/ by de reuiere Danubius: Het welcke seer wel wast/ vruchten ende zaet draeghende/

inde

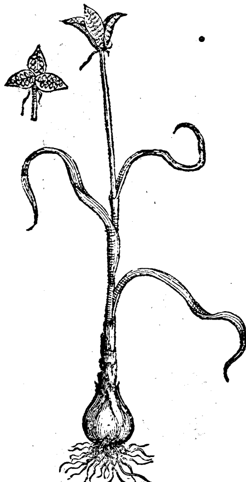
inde houẽ van Nederlandt/als t'Antwerpen indẽ hoff van mijn vrouwe Radegonde du Quesnoy, huysvrouwe van heer Mathias Laurin tresorier generael vande staten van Vlaenderen/Eñ ten huyse van Raphael van Coria tot Mechelen. In welcke houen ick tselue hebbe doen beworpen naer het leuen met eenen bolle aen deen sijde eer hy sijn faselinghen oft veselen was wt worpende: welcken bolle is veel grooter / ende de bladers veel meerder ende breeder dan de witte voorseydẽ Colchicum van Enghelandt/draeghende inden Herft een groot ghetal van bloemen; iae tot sestich ende meer/als de voorseyde Coria seydt (een schoon dinck om sien). Sijn saet compt in velachtighe bladerkens voort int beghinsel vande Lente ghelijck tsaet van dander.

Winter Colchicum van mijnen Heere Jan Boysot met ghesloten bloemen. Colchicum brumale D. Ioannis Boysot, flore clauso purpureo rubente.

Het ghedenckt my dat ick ghesien hebbe in voorleden Jaeren inden hof vanden Heere Boisot tot Brussel een cleyn Colchicum staen in eẽ teyle/welcke bloeyende was in sijnen hof inde maent van Januario. De plante en hadde maer drij bladers van middelbaer grootten/wt de welcke voortcomen/ op twee cleyn steelkens/ twee bloemẽ van purper rootachtich coluer/de welcke nimmermeer open en gaen. Ick en weet niet oft de coude die bedwinckt oft doet sluyten. Nochtans en zijnse gheensins verandert ende zijn ghebleuen in haeren fatsoen alsoo veel iaeren als de voorseyde Heere Boysot die gade heeft gheslaghen.

Cleyn Colchicum **met saedt/**Colchicum minus semine prægnans,

Cleyn Colchicum **met bloemen. In Latijn/**Colchicum minus florescens **oft** Colchicum montanum Clusij.

Wy hebben eertyts dese cleyne soorte ghepluct/inde seer wijde beemdachtighe weyden / aenden voet vanden bergh Loup van Languedoc/aende herberghe op den wegh van Ganges. In September brenghet voorts een sterrewijse bloeme purper-blaeu/ghelijck Saffraen oft ghemeen Colchicum, maer minder. Ick verstae dat is tselfde bergh Colchicum van onsen Clusius, dat hy eertijdts heeft ghesaeyt inden hof vanden seer vermaerden Heere Brancion voor Erythroneum, met bladers van Saffraen/die smal zijn op een steelken nauwe een palme hooghe/ eñ somtijts oock

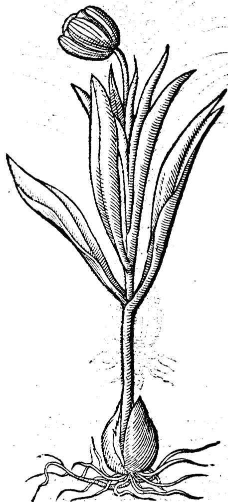
Erythroneum.

hooghet/

hoogher/ Tsaet is rontachtich/ voorts comende in een driecantich haeuken/ van tfatsoen van t'ghemeyn Colchicum.

Dioscorides. De wortel van Colchicum gheten/ doodet al worghende ghelijck de Campernoille. De remedien daer teghen zijn de selfde diemē ghebruyckt teghen de Campernoillen. Coeyen melck ghedroncken is oock seer goet daer teghen.

Colchicum van Syrien ende Alexandrien. In Latijn/ Colchicum Syriacum Alexandrinum. Colchicum Orientale Matthioli.

Wy hebben noch sommige wortels ofte bollen van desen Colchicum, die ons heeft gheschonckē Dominicus Chirurgien van Venegien/ die seer veele van dien met hem heeft ghebrocht/ so hy van daer wederkeerde met de galeyen/ op de welcke hy Chirurgien was/ de welcke hy selue wtghetrocken hadde/ ende oock ghebruycte/ ende dicwils mengde in drancken van Pochout/ teghen de pocken/ ende oock in ander medicinen die tot sweet verweckē/ met een sonderlinghe vercortinghe van tijt int genesen/ ende proffijt vanden siecken/ dwelcke hem van tgemeene volck in Alexandrien geleert was. D'wortel van desen is bolachtich ende luttel vanden onsen verschillende/ hoe wel datse Dioscorides seer wel beschrijft: Want ten heeft de vore niet ter sijden staende/ platachtich/ daer de stele wtspruydt/ maer de stele voorts comende clieft den bolle inde midden/ al oft eenen dobbelē bolle waere van Colchicum onder tsamen ghewasschen/ die de stele van beyden sijden omvat/ maer is buytē eñ binnen swarter dan tghene dat hier groeyet: andersins is sy den ghewas vanden Ayiuyn eñ sijn voosheydt niet onghelijck/ ghelijck oock niet en is tgeheel fatsoen: de bladeren zijn cleynder/ ende de bloeme is breedt.

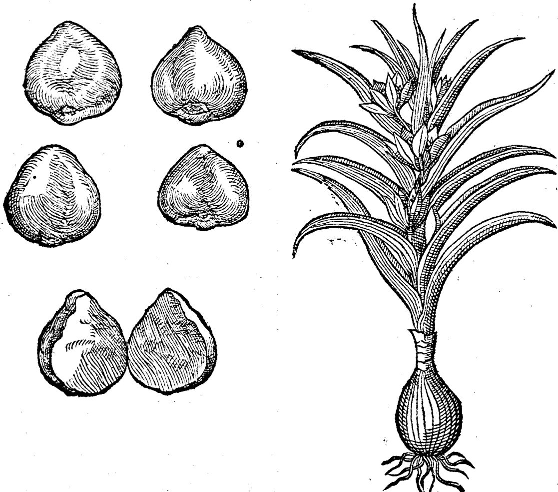
Spade Portugaels Colchicum, Colchicum Lusitanicum serotinum.

Den bol heeft eenen aenwas met haer. De bloeme is witachtich/ claer/ met een weynich roots int opperste vande bladers ghemengt/ andersins is sy van ghedaente ende grootte onsen gemeynen Colchicum ghelijck/ alsoo wy die sien bloeyen hebben tot Liere in Brabandt in September ende October inden seer lustighen/ aerdighen/ ende van vremde cruyden seer wel ghestoffeerden hof van mijn vrouwe Marie de Brimeu/ huysvrouwe van Coenraet Schetz/ de welcke haer gheschoncken was vanden excellenten Medicyn Aluaro Nunnio tot Antwerpen die van desen dinghen seer goet verstandt hadde ende liefhebber was.

Hermodactylen vande Apoteke/ niet fenijnich.

Ghelijck wy van het Colchicum van Syrien corts verclaert hebben in de Colchico, dat inde medicijnen niet hinderlick en is/ ende dat veel ander planten op diuersche plaetsen crijghen diuersche oft contrarie crachten/ alsoo ooc wt den name ende beschrijuinghe van alle beyde d'Ephemerum in Dioscorides, ende d'ouerlegghen van dese wortels die daghelicxs ende lanck ghebruyckt/ gheapprobeert heeft/ blijckt sekerlick dat dē Hermodactylus oft ghesondt Euphemerum alleene is verschillende vanden Hermodactylus vander Apoteke in ghifte ende cracht/ ende in eenich cleyn teecken/ niet in specie. Nochtans drie dinghen diemen soude moghen voorhouden/ moeten eens deels ghesolueert/ ende eens deels ghedistingueert worden/ ten eynde dat wy souden moghen gheleert wordē/ dat

Hermodactylen vande Apoteke niet fenijnich. In Latijn/ Hermodactyli non venenati Officinarum.

Colchicum Illyricum ofte Græcum niet fenijnich van Anguillara.

dat in dien die niet en zijn de selfde/ datse voorwaer de selfde seer nae comen: Ende ten eersten sal iemant moghen voorhouden / dat in Trallianus ende Paulus / wordt vanden Hermodactylus ende beyde den Ephemeren/ elck op hen seluen mencie gemaect: Wy bekennent ende laeten ons duncken dat sy ghemeynt hebben/ door dien datse souden moghen gheuonden hebben eerst in eenighe specie vanden Ephemerum purgerende crachten / dat een ander plante was/ principalick Trallianus, wien Paulus citeert/ ende niet Galenus, die vanden Hermodactylus gheen mencie en maeckt. Of om dat Trallianus heeft ghebrocht onder den name van Hermodactylus inde Medicijnen tegen Fleirsijn/ het Ephemerum dat niet fenijnich en is. Want Dioscorides in tbeschrijuen vande wortel ghebruyct heeft dwoort Dactylus, de welcke aende tanden ghehouden of met stoninghe den tantsweere soude versoeten ende de gheswillen doen sincken; dwelcke d'Hermodactylen vander Apoteke soo volcomelick doen inden Fleirsijn/ datter gheen beter remedie teghen en is / sonderlinghe met melck beslaghen zijnde. Want sy verteiren matelick sonder eenighe of seer cleyne hitte/ met eenich tsamen trecken/ maer met een soete stoppende cracht/ ende wedergeuende de partie de natuerlicke warmte. Ende al ist dat Dioscorides gheen mencie en heeft ghemaect vande purgerende cracht/ daerom en is niet van noode te moeten ontkennen dat Ephemerum is. Want ghy sult byden oudē Auteuren veel cruyden vinden / vande welcke sy versweghen hebben de purgerende crachten / op dat ick by auentueren niet en segge/ datse die niet en wisten/ gelijck oock veel meer ander dingē. Daerom indien onsen Hermodactylus niet en is d'Ephemerum van Dioscorides, voorwaer ick soude meynen datter gheen ander onderscheydt en soude tusschen zijn/ dan tusschen die van Colchos, den Engelschen/ eñ die van Syrien is. Waerom dat sommige sottelick met Matthiolus beroert zijn/ eñ de geleerde Barbaren berispen/ die d'Hermodactylē vander Apoteke onder purgatien mengen/ gemerct datse d'inghewandt eten/ met hen fenijn quellen/ ende dattet Colchicum gheheel hinderlick ende dootlick is. Maer dese zijn tweemaels bedroghen: ten eersten/ want sy seggen dat den Hermodactylus van Colchos den onsen is/ daer sy nochtans de bladers niet en kennen / de welcke onghelick cleynder zijn ende meer op d'aeerde wtghesprеyt/ dan die vanden ghemeynen Hermodactylus:

ten tweeden/om dat sy segghen dat dootlick is/ daer nochtans Dioscorides dese hinderlicheydt ye-ghelicken Ephemerum niet en heeft toegheschreuen/maer alleene den ghenen die in Colchos ge-wassen is. Voorts tghewas van dese vaste/witte ende volle wortel/bewijst ghenoech hoe vele datse verschilt vande onse/die gherimpelt/ slap/verslenst ende swart siet. Ghy en sult onder veel duysent niet een vinden binnen Venegen oft Genua/ hoe versch die oock ghebrocht zijn/ of sy en sal met een weynich stootens terstondt meel worden/hebbende de verwe ende gheheel den smake vanden Turbith, Ireos oft Agaricus, op welcke maniere ende niet min profijtelick oock onse Medicijns diese dickwils ghebruyckt hebben/weten te purgeren/den welcken tot noch toe by seker experiencie op seker reden ghefondeert Matthiolus te vergheefs gheraden heeft een ander te ghebruycken/oft dien van Constantinoplen/wiens crachten onbekent zijn/inde vuyst heeft gestooten / ende t'onrechte Serapio berispt heeft/ die als claerlick blijckt niet dan een enckel ouersetter van Dioscorides ende niet van Paulus zijnde/ghetrouwelick heeft ghestelt de dinghen die hy ghevonden heeft in een out boeck/gelijck hy oock altijts op ander plaetsen bycans ghedaen heeft. Hermodactylus en is gheensins heet op de tonghe/maer heeft een cleyne slappe scherpheydt/die verwonnen is van een stoppende cracht/ de welcke eer is de purgerende cracht matighende/dan d'ingheWandt beschadighende oft quetsende: deur de welcke sy lichtelick souden moghen mercken/ dat hy seer goet is inde purgatien vanden Fleirsijn/die de maniere ende reghel weten vande Medicijnen te menghen. Want ten heeft gheen melck van doen ghelijck de Turbith, om dat het noch min hinderlijck is: des-haluen ist een purgerende Medicijne/gheensins te verachten/alsoo sommighe lasteraers doen/maer te prijsen.

Tot Venegen zijn my gheschoncken gheweest van Albert Martinello eenighe planten van Colchicum,die van sijnen broeder Cequin tot Alepo van Syrien wtghetrockē waeren/ de welcke omgheboghen naer daerde met seuen/ thien /oft twelf bladers van Colchicum een palme lanck ghestreept/spits/ommegheslaghen/scherp ende bouen enghe opgaende/ d'een ouer dander staende ende zijdelincx beset/tusschen de welcke voorts comen op een cleyn steelken / drie oft vier bleeck ghele bloemen/minder dan die van het cleyn Colchicum,met draeyen vande selfde verwe. De haeuwe en is dien vanden anderen niet onghelijck. De wortel is van buyten ghelijck den Ayuyn / maer van binnen ydel ende weeck/midts dat de gheheele cracht wtghegaen was inde stele/bladers/bloemen/vrucht ende saet. In desen moetmen gheloouen Anguillara ende Cequin, vande welcke ick dat hebbe: Want ick en hebbe die niet anders dan ghedroogt ende dorre ghesien.

Dwilt Ireos van Galenus,oft Ephemerum dat niet dootlick en is/ heeft de bladers ende stele die vande Lelie ghelijck/de wortel lanckworpich / niet ront ghelijck Colchicum, meest van eenen vingher dicke/tsamen treckende ende goet ende soet van reucke. Waer wt blijckt dat van gemengder cracht ende complexie is/te weten van repellerende ende metten domp euaporerende. Sommighe houden voor de wortel vanden Pentaphyllo, maer de bladeren bewijsen contrarie. De werckē diet besonder doet/ gheuen daer af ghetuyghen/want de wortel is seer goet teghen den tantsweere. De bladers dienen seer wel tot gheswillen aen den hals/so wel wanneer die vermeerderen/ als wanneer die int hoochste zijn: Maer men moet die in wijn gesodē daer op leggen/eer dat ghy etter doet comē.

Mesue. De Hermodactylus is heet ende droogghe tot in tbeghinsel vanden tweeden graet/ nochtans met een extrementeuse onnutte ouervloedige vochticheyt/ windtachtich/eñ walgende/met de welcke dat hy de maghe is hinderende/sonderlinghe als daer in tsamen comen de vuylichedē wt ander partijen. Hy treet de dicke pituita,principalijck wt de litten oft iuncturen/ ende daerom is hy seer goet teghen de podagra ende alle soorten van Fleirsijn/ dat is allen de sieckten vande litten/ niet alleene inghenomen/maer oock met een plaester daer op ghelevt / sonderlinghe ghemengt met doyers van eyers/ende gherste meel/oft een cruyme broots. Cracht.

Het maect vet/tvermeerdert saet/ende is goet voor oude vuyle sweeren / want hy neemt wech de vuylicheydt van dien/ende etet wegh tquaet rot vlees datter in is.

Comijn/ Geingber/lanck Peper/wilde Poleye/ende Mastijc tsamē ghemengt beletten dat den Hermodactylus met sijn onnutte ende ouervloedighe vochticheydt de maghe hinderlijck en zij / eñ oock dat hy niet en verwecke inde maghe grofue ende walgachtighe winden/oft daer in vergaderen veel vuylighe ouervloedicheydt.

Trochiscen ghemaect vandē Hermodactylus met een weynich Geingber ende sap vā Radijs/ oft met ghebraden Squille/of sap van Squille/ende Geingber met wat spica/purgeert rascher ende volcomender: want alleene/purgeret traghelick ende niet sterck.

Myrabolanen de maghe versterckende/ benemen den Hermodactylen haest haer cracht/ ende beletten de fluxien vande humeuren totter maghen.

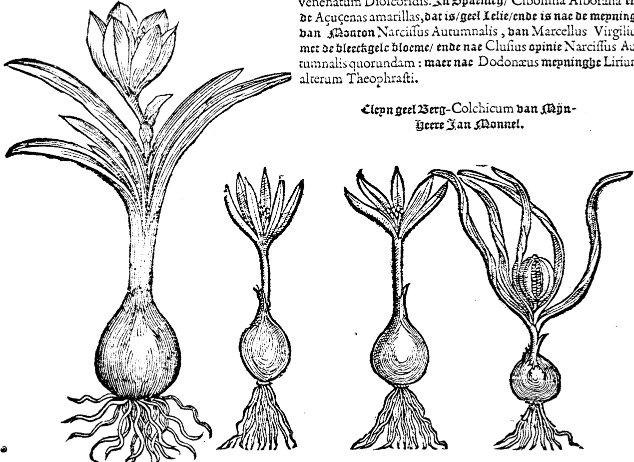
Tghewichte van innemen is van een dragme tot twee / ende wort goet ghehouden den tijt van drie iaeren.

Witte ende roode Hermodactylen van Nicolaus, Actuarius, eñ ander/ die niet en purgeren/ maer t'herte versterken/ ende tot byslapen verwecken: oft oock zijn wit ende root Behen?

Dwoort Hermodactylus dat meer cruyden ghemeyne is/ ende dat hy metten Ephemerum van Dioscorides soude moghen ghelesen zijn gheweest/ bewijst ons niet alleene dat het Capittel vandẽ Pentaphyllon, waer af de wortel Hermodactylus ghenoemt wordt (niet soo zeere om de ghelijckenisse/ als deur superstitie ende toouerische guychelrije) maer oock die seer vermaerde compositien die by Nicolaus ende Actuarius beschreuen zijn. Want die excellente compositie Aurea Alexandrina, ende Diamoscu en zijn niet sonder witten ende rooden Hermodactylus. Hy wort oock vanden Araben ghemengt inde cordiale compositien/ de welcke sy schijnen beteeckent te hebben met den naem van root eñ wit Behen: Dwelcke oock schijnt eenen oorspronck gehadt te hebben vande Dadels byde welcke Dioscorides ghelijckt Balanum nucem myristicam byden Araben Ben gheheeten. Daerom tzy dat den Hermodactylus vanden Araben Behen is / ghelijck wel schijndt waerachtich te zijn/ oft dat hy zy Digiti citrini, Palma Christi van Auicenna, waer af mentie gemaect wort onder de Standelcruyden (want wy en hebben gheenen rooden Hermodactylus, om dat soude moghen metten rooden ende witten Behen gheconfundeert worden) soo moet hy in henlieder compositien principalijck die totter herten dienen ghemengt zijn / ende inde purgerende Medicijnen/ ende die van buyten opghelegt Catarthica ende Topica, vande Medicijnen gheheeten.

Ben.

Geel Colchicũ. In Latijn/ Colchicum luteum. Dese plante schijnt te wesen een medesoorte vanden Ephemerum non venenatum Dioscoridis. In Spaensch/ Cibollina Alborana ende Açuçenas amarillas, dat is/ geel Lelie/ ende is nae de meyninge van Monton Narcissus Autumnalis, van Marcellus Virgilius met de bleeckgele bloeme/ ende nae Clusius opinie Narcissus Autumnalis quorundam: maer nae Dodonæus meyninghe Lirium alterum Theophrasti.

Cleyn geel Berg-Colchicum van Mijn-Heere Jan Monnel.

Van wortel/ stele / bloeme/ bladers/ wtspruyten/ iae van gheheele plante ist van ghedaente den Colchico meest ghelijck/ ende heeft een dergheliјcke bloeme op eenen stele van een spanne hooghe/ die sterrewijs is met ses bladerkens/ maer geel/ ende soodaenich als Rondelet affirmeerde dat was/ die vanden Ephemerum die niet fenijnich en is/ oft Hermodactylus vander Apoteke. Inde bergachtighe plaetsen van Portugael groeyet van selfs. Inde houen van Nederlandt bloeyet tsamen metten Colchicum inden Herfst. In Italien wordet onderhouden in hanghende houen.

In onse houen en heeft dit anders gheen veranderinghe / dan dat smalder is van bladers ende eenen stele heeft van drie palmen/ ouer eynde staende.

Cleyn geel Berg-Colchicum van Mijn-Heere Jan Monnel.

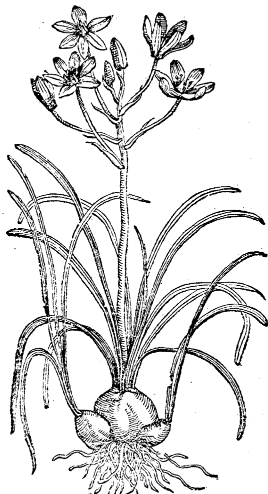
Noch hebben wy een seer cleyn ende fraey Colchicum van het welcke wy moeten dancken onsen lieuen ende besonderen vriendt ende Docteur Jan Monncel Medicijn seer expert/ residerende tot Dornick ghegageert vande stadt: de welcke groote ghenuchte heeft inde kennisse vande cruyden.

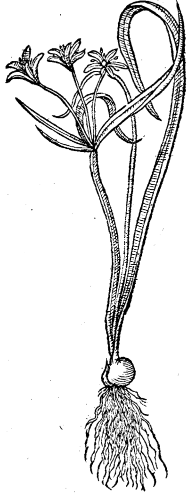
Dit Colchicum comt voorts ende brengt sijne bloemen inden Herfst op een zeer cort steelken ghelijck alle dander/ van sesse bladerkens/ lanckachtich/ met ghele draeykens oft streepkens int midden/ als die vande R[illegible]sen: sijn bladerkens zijn een palme hooghe om ghecronckelt: Het velleke oft huys-

huysken van tsaet is groot naer de cleynheydt vande plante/ ghelijck die vande Oosterluscie/ gecloven oft gheborsten als eenen Granaet-appel /voort comende inden April. Men heeft dese plante vercreghen int gheberchte van Biscayen metten cleynen Berch-Narcissen van Jan Mouton.

Wit velt-Ayiuyn. In Griecks/Ornithogalon. In Hoochduytsch/ Wit feldzwibel/ ackerzwibel. In Franchois/ Churles ende Oignon blanc champestre. In Spaensch/Leche gallina; ende is Leucanthemus minor Dodonæi.

Gheel velt-Ayiuyn. Ornithogalon luteum. In Hoochduytsch / Gheel Feldzwibel ende Ackerzwibel/ende is Bulbus syluestris Fuchsij en Tragi:het Sysinrichion van Cordus, ende Bulbus esculentus Lacunæ. An Bulbus vomitorius?

Aenghesien dat wilt Veldt-aiuyn van den bolachtighen hoop is/ ende niet zeer ongheli jck den Jacinthen/Narcissen ende den voorgaenden Hermodactylen met witte bloemen: soo dienet hier wel beschreuen te wesen/om voorts te moghen comen tot de gheslachten van de aiuynachtighe bollen Bulbi ghenaemt/ van de welcke gheel Veldt-aiuyn voor een soorte van Bulbus ghehouden wordt/ midts de twijfelachtighe ghedaentē die tusschen dese twee is: Ende hoe wel dat de Ornithogalon sijnen naem heeft om de melckachtighe witheydt/soodaenighe als men siet inde vleugels oft eyers vande hinnen/ende niet in haerlieder melck/ want sy gheen en hebben: Nochtans sullen wy oock om de groote ghelijcheydt vande ghedaente/een ander plante den selfden naem gheuen/ de welcke seer aerdich is met een gele bloeme/die oock in Italien ende warme plaetsen van Languedoc soo ghemeyne niet en is.

Geel velt-Ayiuyn.

Wy hebben inden lande van Auerne / ende buyten de stadt van Lions hardt byde voor-stadt ouer de Rhone/geheeten l'Aguilletiere,inde wijde ende sauelachtighe velden/ooc inden lande van Bourbonnois op den wegh van Parijs/ende in seer veel plaetsen van Nederlandt/ ende bosschen van Somerset in Enghelandt/gheuonden ende ghepluct tgheel veldt Ayiuyn of Ornithogalon. De gheheele plante is veel minder/ maer seer ghelijck den witten velt-Ayiuyn. Sy bloeyet inden Meerte/ende heeft maer eenen bolle /ghemeynlick wat lanckworpigher dan die vanden wildē Loock

 oft

oft Loock-pareye/sonder reucke/met min bladers/maer breeder dã die vandẽ wittẽ veldt-Ayuyn. De bloemen zijn wtghespreydt van een/gheheel die vanden witten veldt-Ayuyn ghelijck/ maer geel eñ niet wit/binnen seer schoon gheel.

Diuerscheyt. Dese soorte van gheel velt-Ayuyn is veel minder / ende groeyet in onse houen met onghelijck cleynder ende smalder bladers.

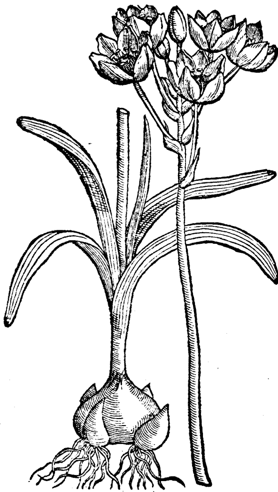
Bleeckblaeu veldt-Ayuyn/Ornithogalon cęruleum pallens.

Dese plante is in alder manieren seer ghelijck den veldt-Ayuynen /maer de bloeme is blaeu/bycans soo groot ende ghelijck de Herftsche Jacinth. Wt der stadt van Dornick heeft dese voor een present aldereerst ghesonden gheweest aen mijn Heere Brancion.

Cracht. Dioscorides. De wortel vanden witten veldt-Ayuyn machmen eten raew oft ghesoden/ sy maect saecht/ende verdrijft.

De wortel van gheel veldt-Ayuyn in d'asschen ghebraden/ende met honich ghestooten/ is seer goet ghelevt opde vochte ende voorts etende sweeren: maeckt oock saechte/verteirt ende verdrijft de harde gheswillen.

Lelie van Alexandrie/oft Lelie-Narcisse met veel bloemen/is Lilium Alexandrinum Neotericorum, Ornithogalon maius Dodonæi, ende de vierde geconterfeytte onbeschreuene Narcisse vã Matthiolus. In Italiaensch/Hyacintho del pader-nostro, om de ronde troskens van de bloemen.

Dese aerdighe plante is een middel tusschen de Lelie-narcissen ende witten veldt-Ayuyn: Want sy heeft de wortel van wit veldt-Ayuyn: waer wt voorts comen lanckworpighe bladers die van de Spaensche Jennette ghelijck / rontom eenen ondersten stele die cael is/ van eenen voet ende oock eenen cubitus hooghe / bouen in het opperste ghedeylt in tacksens / aen de welcke comen Lelie-achtighe melckwitte bloemen/kelckwijs / ghesterret met ses bladerkens meerder dan die van de Waterbiese oft Das-loock / ende minder dan die van Tulipa, niet scherp: wt der welcker middel een swart bollekẽ voortcõt/daer rõtom cleyne draeykẽs staẽ. Het saedt ligt besloten in een rondt lanckworpich velleken/ ghelijck den witten veldt-Aiuyn: Ende ghelijck dese Lelie in de houen van Nederlandt luttel geuonden wordt/ alsoo en is tghebruyck oock niet wel bekendt. Den reuck is soet ende wel rieckende. De wortel van dese heeft my gheschoncken dese voorleden iaeren de gheleerde Medicijn van Antwerpen Aluarus Nonius.

Etelicke Bulbus van de ouders: in Spaensche/ Bulbo bono para comer. Int Latijn/ Bulbus esculentus.

Ghelijckerwijs als d'Asphodillen niet meer gheten en worden/alsoo en worden oock tot spijse niet meer ghebruyckt ettelicke Bulben / door leckernije ende weelde der menschen/ principalick Europa/ oft om datse niet soo lieflick en zijn van smake/of goet gheten/als veel bollachtighe planten/ghelijck Pareye/Ayuyn/Loock ende derghelijcke. Want sy zijn meest alle die wy kennen / slijmachtich / inhebbende eenighe lijmicheydt die vanden Pancratio ghelijck/ende meest onsmakelick/iae bequamer om sausen te ghenieten/dan om sause te wesen/ ghelijck als zijn veel Jacinthen ende d'Asphodille van Galenus. Daerom alsmen wt de woorden van Dioscorides meer soude moghen gheraden/ dan voor seker iet segghen/ soo schijnt dat de Etelick Bulbi seer ghelijck zijn gheweest den Ayuynen ende Pancratio, ende dat de rosse ende scherpe de beste zijn/ghewassen in heete landen / ghelijck als de Zee-costen van Afrique ende van Languedoc. Nochtans ist Ascalonicum nauwe Ayuyn/ want ten is meestendeel noch ros noch scherp/ emmers te Parijs ende in Vlaendren / daer wy dat

dickwlis

dickwils ghegeten hebben: Het mach nochtans wel zijn/ dat tot Ascalon scherper/ rosser ende meerder is gheweest.

Den ajuynachtighen bol die buyten roodtachtighe schellekens heeft / daer wy een Jacinthe af ghemaect hebben / hebben wy eertijts ghehouden deur aduijs van zeer gheleerde mannen van Montpelliers/ voor etelicken Bulbus, ghelijck oock sommighe nu ter tijt onsen ghelen veldt-Ayjuyn houden voor Bulbus vomitorius.

Dioscorides. Etelicke Bulbus wordt van ons gheten/ ende is goet voor de maghe ende buyck/ te weten de rosse ende die wt Afriken ghebrocht wort: Maer de bittere eñ Squilachtighe/ is de maghe bequamer ende helpt verteiren. Cracht.

Alle Bulbi hebben scherpheydt/ sy verwarmen/ sy verwecken tot byslapen/ sy maken de tonghe ende amandel gheswel row/ sy gheuen veel voetsels/ sy maecken vlees/ ende genereren winden.

Op leden die wt de litten zijn/ ende ghebroken/ oock teghen de pijnen vande litten oft iuncturen zijn sij seer goet gheleydt: sy trecken oock wt de ijsers van de pijlen die int lijf ghebleuen zijn.

Etelicke Bulbus met honich ghemengt / oft alleene / is goet teghen tFleirsijn in de voeten ende vuyle voorts-etende sweeringhen.

Met honich ende Peper-poyer ghemengt/ bedwinght oft verbiedt tgheswil vande watersuchtighe menschen/ ende is seer goet gheleydt op hondtsbeten: tbelet tsweeten/ ende versoet de pijne vander maghe.

Met gheroost Nitrum ghemengt/ neemt wegh de schelferinghen ende loopende seeren vanden hoofde.

Alleene oft met den doyer van een ey ghemengt/ gheneest de blaew gheslaghen plecken ende maselen: ende met honich oft azijn ghemengt nemet wegh de sproeten.

Met mout-pappe oft Graut gemengt/ gheneest de ghebroken ooren ende naghels/ maer in heete asschens ghebraden/ nemet wegh de sweeren Ficus genoemt: tselfde doen sy oock ghemengt met asschens vande hoofden vande visch Mæna gheheeten ende daer op gheleyt.

Verbrandt ende met Alcyonium ghemengt/ nemen wegh de vlecken ende ghebreken des huyts int aensicht/ ende de swarte lycteeckenen als sy inde Sonne daer op ghestreke of gheleyt zijn.

Met azijn ghesoden/ zijn goet teghen ghescheurtheden gheten: maer men moet daer af niet te vele eten/ want sy zijn den zenuen hinderlick.

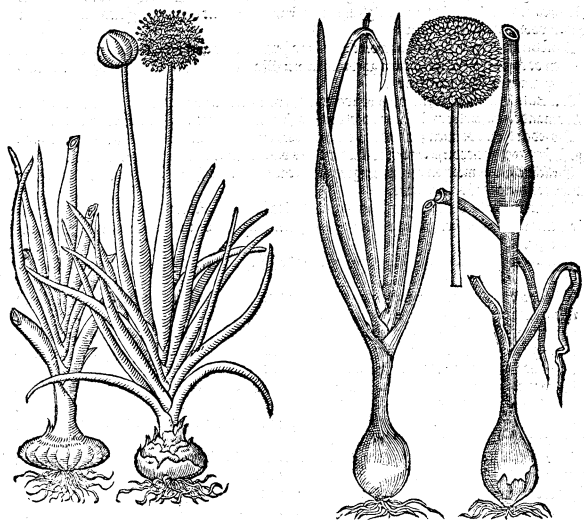
Galenus. D'etelicke Bulbus is coudt ende grof van substantie/ ende genereert taye humeuren: want hy is swaer om verteiren ende windich/ ende verwect tot oncuyscheydt. Nochtans van buyten opgheleydt zijnde/ om sijn bitterheydt ende tsamentrecken / soo abstergeert hy ende doet met eenen sluyten/ ende droogt oock. Want het is ghethoont dat de bitterheyt is in afvaeghende substantien/ ende tsamen trecken inde substantien die doen sluyten/ maer de droochte is in alle beyden.

Ayiuyn. In Latijn/ Cepe.

Onder alle de Bulbi en heeft de nature gheen schoonder noch bekender voorts ghebrocht dã den Ayjuyn/ de welcke in Grieckx is Crommion gheheeten/ om dat hy twellekeen ende den appel vander ooghe met eenen bijtenden domp stickende/ bedwinct te sluyten ende tranen daer wt is treckende/ waerom datse in Latijn gheheeten wordt Lachrymosa Cepa, dat is Ajuyn tranen verweckende. Oock soo moet nv ter tijt de diuersheydt van dien/ ghenomen worden wt de plaetse daer hy groeyt/ coleur/ grootte/ scherpheydt/ malsheydt ende diuersche maniere van winnen/ ghelijck ghedaen wert inde tijden van Theophrastus ende Dioscorides. Maer wy en hebben van gheẽ meer te schrijuen ende te spreken dan van soo vele soorten als wy nu ter tijdt kennen d'excellentste ende beste te wesen/ tsy door eten oft door vermaertheydt / totten welcken een ieghelick Houenier alle ander soorten sal moghen by voeghen.

In soeticheydt ende grootte soo gaen de Spaensche ende Afrijcsche Ayjuynen alle ander van Italien ende Vranckerijck die wy kennen / te bouen / wtghenomen die van S. Omars in Wals Nederlandt/ die meerder ende schoonder zijn dan de Spaensche / de welcke ghesaydt worden/ ende bouen al zijn ghepresen/ waer af de ronde bolle die ouer beyden sijden plat is / soo groot is als een redelijcke groote Rape. De vellekens zijn schubachtich/ ende d'wterste schellen schoon root/ ende worden niettemin ouer al Vlaendren ende Enghelandt ende ander landen Noordtwaerts gheleghen seere begheert ende gheten: in welcke landen nochtans iaerlicx ghebrocht worden seer groote menichten van Spaensche Ayjuynen die seer goet zijn/ sommighe wit/ ende sommighe bruynroodt/ maer wat scherper van smake/ andersins van grootte ende malsheydt den anderen ghelijck / ende bequamer om in spijsen ende saucen te ghebruycken dan tot Medicijnen. Oock in alle ander landen

Ayuyn. In Griecks/ Crommiō. In Latyn/ Cepe. In Hoochduytsch/ Zwibel. In Franchois/ Oignon. In Spaensch/ Cebolla. In Italiaensch/ Cipole In Engels/ Onyon.

Langhe soorte Spaensch-Ayuyn.

als Toscane/ Duytschlandt/ Enghelandt/ Vranckerijck/ Gascoignen worden die in grooter menichte ghewonnen inde hoveniers hoven: eñ nae dat elck van dien desen aldernaest is van deugden/ daer nae wordt hy meest ghepresen. Sy hebben alle een snijdende cracht/ ende tot tranen verweckende. Den reucke en is niet onlieflick/ maer den domp ende smake is van den eenē stercker / eñ van den anderen onstercker / ghelijck oock den bolle meerder ende minder is / lanckworpich / lanck ende rondt/of gheheel rondt/sommighe oock peerwijs/maer meestendeel ende ghemeynelick van bouen nederwaerts allenes kens breeder ende platter wordende : welcke bollen onder hebben seere veel saselinghen/ die vanden witten Nieseruydt ghelijck/dwelcke allen Ayuynen ghemeyne is/ ghelijck oock zijn de holle/cale bladers/ die vande Pareye ghelijck / ende eenen hollen blinckenden stele waer op dat wassen ronde bollekens met dunne vellekens/waer wt dat veel cleyne bloemen voorts comen, een weynich wten rooden siende/ende daernae seer veel swart saets/dat vander Nigelle ghelijck.

Cracht. Dioscorides, Gal. Langhen Ayuyn is scherper dan ronden: insghelijcx oock den rossen/dan den witten/ende den drooghen dan den groenen: ende den raeuwen / dan den ghesoden oft ghesouten. Nochtans zijn sy alle ghelijck bijtende/winden makende/ appetijt ende dorst verweckende/ ende taye humeuren scheydende. Sy maken walghinghe ende suyueren: ende zijn den buyck nut.

Ayuyn schoone ghemaect zijnde ende in olie ghewopen/ opent de spene ende alle ander wtganghen van excrementen/van onder inghesedt als een suppositorium.

Tsap met honich ghemengt/gheneest duyster ghesichte/ende neempt af de vlecken ende beghinnende schellen vande ooghen: ende de Squinancie wordt daer mede ghestreken.

Tselfde werweet oock de maenstonden vande vrouwen: ende inde neuse gaten ghedrupt/ suyuert die herssenen.

Met azijn/ruyte ende honich ghemengt/ is goet gheleydt opde hondtsbeten.

Met azijn ghemengt is seer goet ghestrekē inde Sonne op die witte vlecken ende leelicke schorfs-

heydt des lichaems: Ende met soo veel Spodium gemengt / gheneest de schorsde loopende ooghen: maer met sout ghemengt/ verdrijuet de cleynen harden gheswellen van d'aensichte.

Met cappoen smout ghemengt/ is seer goet ghestreken op de bleynen vande voeten/ ende daer wel afghewreuen is.

Is goet teghen den buyckloop: Inde ooren ghedaen is goet teghen tghetuyt vanden ooren/ ende tstijfhooren: Insghelijcks oock ist seer goet den ooren daer etter wtloopt / ende om de vuylicheydt daer wt te trecken.

Is seer goet teghen d'wtvallen vanden hayr op thooft ghestreken/ om dattet sap (segt Galenus) van waterighe ende lochtighe warmte is/ende doet oock thayr veel eer wedergroeyen dan het Alcyonium.

Ayjuyn te veel ghegeten maect hooftsweere/ ende ghesoden zijnde doet seer veel waters maken.

Al is Ayjuyn ghesoden/ nochtans te veel gheten vande ghene die sieck zijn/ maect den selfden eenighe rasernije ende slapende swaericheydt int hooft lethargos gheheeten.

Ghesoden Ayjuyn met rozijnen ende vijghen ghemengt/ doet de gheswillen rijp worden / ende seer haest wtbreken.

Gal. Ayjuyn is warm inden vierden graet/ ende is grof van substantie / waer door dat hy de spene opent met azijn ghemengt daer op gheleydt oft ghestreken / Hy neemt oock wegh de witte vlecken oft schorftheydt inde Sonne daer opghestreken. Voorts nae dat tsap wtghedruct is/ de ouerblijuende reste is eerdich ende oock heet van substantie. Den gheheelen Ayjuyn gheten zijnde maect winden: ende dinghen die drooghe zijn van nature/ maken minst winden.

Een seer excellente Medicijne teghen de peste/ met de welcke Walerant Donrez van Ryssel in Vlaendren saligher memorien veel menschen ghenesen heeft.

Neemt eenen grooten Ayjuyn die wtgheholt is/ende doet daer in fijnen Teriakel of Mithridat/ ende Veneetschen oft Cyperschen Termentijn van elcks ee half loot/ Ruyte bladers een half hantvol/ende braedt die alsoo onder d'asschen: Daernae salmen die stooten/ende met seer goeden azijn deur een sifte doen/voor eenen dranck : Vanden welcken sal tseffens inghenomen worden drie oft vier oncen. Tghene dat inde sifte ghebleuen is / salmen ghelijck een plaester op de besmette plaetse legghen. Des anderen daeghs salmen innemen onderhalf vierendeel loots vanden naevolgenden Electuarium.

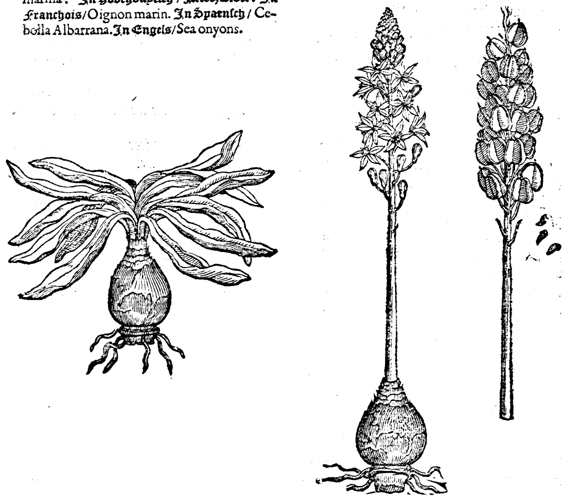
Neempt Bolus van Armenien met Roosewater ghewasschen twee oncen ende een half loot/ Tormentille wortels/ Ruyte bladers/ Aloë, van elcs vier oncē en half/ Caneel ende Geneuer besien van elck onderhalf loot/ Galigaen/ Giroffelnaghels/ Surckel saet/ Hertshoorne/ water loock/ Root Coral/ van elcs onderhalf loot/ Gentiaene wortels/ Alantwortels/ Aristolochia longa, Zedoar oft Costus van elcs vijf vierendeel loots/ Conserue van Roosen/ van Buglosse van elcx negen oncen/ oude Teriakel Andromachi, drie oncen/ gheschuymt ende wel ghesoden honich/ vier pont/ ende daer by ghevoegt sap van snoesteringe oft van bloemen van Okernoten vier oncen/ met ses oncen Azijn van Roosen/ laet alle dese dinghen tsamen menghen / ende brenghen inde ghedaente van een Opiat.

Squille oft Spaensche zee-Ayiuyn.

De Squille is den gheslachte vanden Ayjuyn soo ghelijck / dat veel persoonen die noemen Zee-Ayjuyn. Ende om dat tusschen desen Ayjuyn ende den schelpachtighen visch die om sijnen rock van op een ghepacte schelferen Squilla gheheeten wordt/ seer groote ghelijckenisse is/ soo meent men dat desen Ayjuyn alsoo ghenoemt is gheweest: Hy mach oock dien naem gheereghen hebben vande sauelachtighe plaetsen aende zee gheleghen die vande Sonne gheheel dorre zijn / soodaenich als zijn de rouwe zeecosten in Spaignen ende Portugael. Van desen onder soo vele Spaensche / zijn twee soorten alleene/ verschillende inde verwe/ waer af d'eene de buytenste schellen root heeft ghelijck den lanckworpighen Ayjuyn/ ende d'ander wit/ maer euen groot. D'aldermeeste van beyde de soorten en is niet grooter dan eenen grooten Citroen gheheeten Limes, maer onder soo veel duysent/ die alle iaere soo wel tot Venegien als Antwerpen ghebrocht worden/ en weet ick niet dat ick oyt schoonder of grooter ghesien hebbe/ dan die ghesaeydt ende volwassen was tot Montpelliers inden hof vanden Apoteker Jacob Farges. De bladers zijn van fatsoene tusschen die vande Lelie ende Pancratium ghecromt / lancks der eerden ligghende: Ende de gheheele cromte oft rugghe van tbladt is bycans een palme breedt/ eenē voet hooge/ maer niet soo dicke als dat vandē Aloë, de welcke seer vele

Squille oft Spaensche zee-Ajuyn sonder bloeme. In Griecks/ Scilla. In Latijn/ Scilla oft Cepa marina. In Hoochduytsch/ Meerzwibel. In Franchois/ Oignon marin. In Spaensch/ Cebolla Albarrana. In Engels/ Sea onyons.

Ghesterrede bloemkens vande Squillen. In Latijn/ Scillæ Hispanicæ flosculi stellati.

wt den bolle oft schellachtighe wortele voorts comen. Den stele is onderhaluen cubitus lanck/ dunne/ ende draegt ghesterrede bloemkens die vanden Eerdtbesien ghelijck/ maer minder/ oft vanden veldt-Ajuyn van Montpelliers/ die ten laetsten vergaen in een are.

Ten is gheen wonder dat Matthiolus nae meer ander van desen tijden/ sijn opinie vande Squilla verandert heeft/ ghemerct dat hy bekendt noyt gheen oprechte ghesien te hebben/ dan alleene by woorden beschreuen. Jae dat meer is/ hadde hy oock d'oprecht Pancratium ghesien / hy en soude noyt daer voren ghestelt hebben een specie van Squille/ oft eer een weeck oft jerst wtspruytende plantken/ ghelijckmen te Venegien is vercoopende. Oock de teerheydt vande bladers/ waer deur hy beclaegt dat hy heeft bedroghen gheweest/ en maeckt voorwaer gheen ander soorte van Squille/ maer dat de bladers ghelijsuigher ende grooter zijn comt alleene door de veranderinge vander locht/ vander eerden ende oeffeninghe. Sulcs ghebeurt oock den Ajuynen in een cleyne verscheyden distantie: Tselfde wort oock ghemerckt inde bladers van Aloe/ ende meer ander cruyden. Dese bollen zijn van bloemen/ bladers ende alle ander dinghen malcander ghelijck/ dan datse wat dunder zijn/ ghelijck veel ajuynachtighe ende bolachtighe cruyden ghebeurt/ die te seer haest wtghecomen zijn ende elders verplant zijn. Aende balcken ghehanghen/ als sy in sauel begrauen zijn oft bewaert worden/ soo gheuense slapper bladers/ zy verliesen hen sap oft ghewoonlick voetsel/ ende wordē minder. Tselfde ghebeurt oock in de cleyne Squillen/ die Matthiolus seyt Pancratium te wesen.

Cracht. Dioscorides. Squille oft Zee Ajuyn is scherp ende heet/ maer gebraden zijnde/ is goet tot veel dinghen/ want in deegh ghesloten oft in leem/ wortse in eenen houen oft in heete colen ghesteken/ tot dat de corste ghenoech ghebacken is: de welcke wtghenomen zijnde/ ist datse niet morwe gheworden en is/ soo wordtse wederomme met dergheliicke deegh of leem bestreken/ ende als voren inden houen oft colen ghesteken: Want die aldus niet en wordt ghebraden / is den inghewande seer hinderlick: Men bractse oock wel in eenen ghedecten pot/ inden houen ghestelt. Men pleegt oock te nemen niet dan therte/ alle de buytenste schellen afghedaen zijnde/ dwelcke cleyne ghesneden zijnde / ghesoden wordt/ dwater soo dicwils veranderende/ tot dat gheenen bitteren oft scherpen smake en heeft/ ende dan met eenen draet doorsteken zijnde/ soo worden de stucken ghedroogt in de schaduwe: soo dat sy mal-

malcanderen gheenssins en gheraecken van een gheschcyden wesende/ (Maer dese maniere van bereyden en wordt niet meer ghebruyct deur de onwetenschap ende luyheydt vanden Apotekers/) Ende dese stucken van Squillen ghebruycken wy om te maken olie/ wijn oft Azijn van Squillen.

Tbinnenste vande raewe Squille met heete Olie oft ghesmolten hers ghemengt/ is seer goet op de spleten oft clouen vande voeten.

Tselfde in azijn ghesoden is seer goet ghelijck een plaester gheleydt op de beten van Aderen oft Slanghen.

Ghebraden Squille met een achtenste deel gheroost souts ghemengt/ ontrent eenẽ lepel of twee/ nuchteren inghenomen/doet camerganck hebben.

Squille als voren bereyt/is goet ghedaen in drancken ende rieckende Medicijnen/ dienende om water te doen maken/ ende teghen de watersucht/ende opworpinghe vande maghe/ tegen geelsucht/ crimpinghen inden buyck/teghen den verouderden hoest ende cortheydt op de borst/ ende braken/een achtendeel loots met honich ghemengt ende gheleyt is ghenoech.

Squille wordt oock met honich ghesoden/ende gheten teghen de voorseyde ghebreken/ principalijck om de maghe te helpen teiren/ende trect af deur camerganck de schrabsels vande darmen: ghesoden zijnde ende opde selfde maniere inghenomen/doet de selfde wercken: Maer die gevoelen eenighe sweeren vanden inghewandt/moeten hen wachten van Squillen in te nemen.

Squille is oock goet ghebraden gheleyt op cackhielen ende wratten.

Tsaet ghestooten ende in een drooghe vijghe oft met honich inghenomen / maect saechten camerganck.

Een gheheele Squille ghehanghen aenden oppersten dorpel vander deure/ verdrijft alle tooverije.

Gal. Squille heeft een seer inciderende oft snijdende cracht/ nochtans niet seer heet/ maer nae dat iemandt die mocht houden in den tweeden graet verwermende: want Ægineta segt ooc datse incideert/verwarmt ende droogt tot inden tweeden graet / maer t'is beter gebraden oft ghesoden also in te nemen/ want aldus wordt de groote sterckheydt benomen ende ghemindert.

Mesue. Squille (als Galenus seght) is in twee manieren goet: want sy bereydt de humeuren om wtghedreuen te werden/ende bereydt hebbende soo bringtse die wt. De beste is die wtghegrauen oft ghetrocken wordt aen een ander vaste zijnde/(want alleene ende besonder wtghetrocken/ oft oock by de baedtstouen ghegroeyt/is feninich soet/scherp/bitter van smake/met claere schelferingen/wt een open veldt/warm inden derden graet/ende drooghe tot bijden derden/ zy heeft een wtwendighe vierighe substantie/die seer scherp is/ende een eerdighe die door verbrantheydt bitter is/voorts een middelmatighe lochtighe / ende die soet: Zy bereydt de grofue ende taye humeuren ende melancholicke/ snijdende/subtilierende ende afvaeghende/om die te ghereeder wt te drijuen/ principalick met honich van Squil azijn/ende purgeert oock de selfde humeuren. Waerom datse totten ghebreken vanden hoofde (als alderhande pijne vanden hoofde/verouderde hooftsweerẽ/vallende siecten/ draeyingen vanden hoofde/ende verduysteringhe van ghesichte) vande zenuen ende litten/ vande longher ende borst/sonderlinghe het Electuarium van tsap ende honich ghemaect / leckende inghenomen / seer goet is. Sy maect oock eẽ claere stẽme/ dwelcke oock doet de Squil-azijn/eñ honich vã Squil azijn.

De selfde ghenesen de verstoptheydt eñ tgheswil vande milte: zy beletten de rottinghe in dlichaẽ/ daerom bewaeren sy de ghesontheydt/ ende houden d'lichaem langhe ieugdich ende ionck / maer zij makent magher.

Sy gheneest oock tsaecht tant-vleesch/ ende de Squille-azijn vesticht de loterende tanden/ als de mondt daer mede ghespoelt wordt: beneemt oock den stanck vanden mondt / ende maect eenen welrieckenden aessem/stilt de pijne vande maghe/helpt teiren/eñ maect goet coleur des lichaems: sterckt het slap ende weeck vleesch des lichaems/in wat manieren dat ghebruyct wordt.

Squilla maect subtijl/ incideert/ vaegt af/ trect wtwaerts/ ende resolueert de grofue materie die door haer tayheydt aende deelen is hanghende: zy bevrijdt van rottinghe/vlcereert ende brandt.

Squille ghebraden solueert lichtelijcker/maer in azijn gheleyt maectse de grofue/ taye/ ende diep gheleghen humeuren bereydt om wt ghedreuen te werden.

De schelferen van Squille in ongheheeft broot elck besonder ghewonden eñ in heete asschens begrauen / worden ghebraden ende morwe ghemaeckt/ ende dan ghebruyckt: Oft de schelferen worden ghedaen in een aerden verlooden pot/die bouen enghe is/ende ghedeckt / ende met parckement gesloten. Dan worden sy alsoo inde Sonne ghestelt/inden Somer veertich daghen lanck/de pot alleneen ommegheкeert zijnde / om dat hy aen allen sijden ghelijck heet soude wesen: ende wtghetrocken zijnde salmen die gebruycken / oft men sal met ghelijcke deel meels van Eruen Trochische daer af maecken/als men die sal moeten ghebruycken.

Van

Van desen alsoo ghebraden/ wordt oock gemaeckt Squille-azijn/ met terstondt de schelferen vā de Squille ghetrocken in azijn te legghen/ ende inde Sonne te stellen van tbeghinsel vande Lente tot int eynde vanden Somer/ in alsulcken vat als voorseydt is/ ende wordt dan ghebruyckt. Men gheeft daer af te drincken van vijf vierendeel loots tot onderhalf once. Maer den honich van Squille-azijn van onderhalf loot tot drye oncen/ De Trochiscen van een half loot tot een loot. De Squille mach bycants verdraghen een middelbaere decoctie.

Apuleius. Teghen de watersucht/ wordt ghebraden de bolle vande Squille/ daer nae rontsomme ghesuyuert/ende therte wordt in water ghesoden. Alst wel ghesoden is/men nemet dan wt/ ende men gheeft den watersuchtighen daer af een half vierendeel loots te drincken met honich ende azijn/ ende dwater wordt door d'urine afghedreuen.

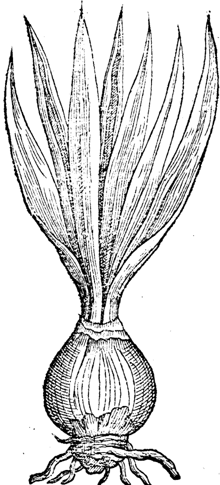
Therte vande Squille salmen met olie tamelijck heet maecken ende daer mede strijcken daer men pijne heeft/de pijne sal vergaen.

De wortel met azijn ende broodt gestooten/ende opde vijt gheleydt/gheneest dien wonderbaerlick.

Tbladt vande Squille onder de tonghe gheleydt/beneemt den dorst.

Roode Squille. In Latijn/ Scilla rubentibus radicis tunicis, folio Aloës carinato. Pancratium verum Clusij.

Zee-Pancratium van Montpelliers.

Gelijckerwijs als de Panaces dienen om de pijnen te stillen/alsoo beloeft oock de gheluckige naem van Pancratium hulpe om te verdrijuē alle siectē/ de welcke nochtans een soorte van Squille is ende zee-Ajuyn. Want wy hebben die dickwils ghesiē ende wtghetrocken met groote menichte lancks den gheheelen zee-cant van Aigues-mortes, tot aende stadt van Narbone. De wortel is die vanden Zee-Ajuyn ghelijck/maer d'aldermeeste en is niet grooter dā de bolle vande meeste Lelie/ oft dā eenē Orenge appel oft Limoen/ becleedt met de schorsse vanden Ajuyn/bruyn buyten/ende binnen wit ghelijck de Squille. De welcke in tsandt ghegrauen zijnde daer de baren vanden water aenslaen/ soo spruytender wt seuen oft acht bladers van onderhalue palme/stijf ende recht opstaende/van breydde ende dickte bycants van dien van Ireos/ maer swerter ende bouē bot/niet scherp. De stele groeyet eenen cubitus hooghe/ van dickte als die vander Asphodille/maer teerder/de welcke bouen int wterste drye oft vier witte Leliachtige bloemen van fatsoen vande gele Narcisse voorts brengt/ eñ als die vergaen/ so comender lanckworpighe haeukens die vander Aristolochia clematidis zeer ghelijck/ met een plat ende swert saedt. Alle dese hebben witte ende gheen roode wortels/ de welcke comt door de gheleghentheydt vanden lande ende influencie des hemels/ghelijck inde bloemen vande Oleander-bladers vandē Verckens broodt/ Wijngaert/ Coolen/Melden/Beeten/ Loocken/Ajuynen/ eñ dese Spaensche Zee-Ajuynen/ gelijck den Apotekers van Antwerpen ghenoech bekent is. De ghene die aende zeecant woonen/ visschers ende zeeroouers die somtijdts byden roof leuen/meynende dat dese wortel Ajuyn was/ hebben die met sout ende broodt opgheten/maer hoe hongherich dat sy waren/nochtans moesten sy daer af walghen.

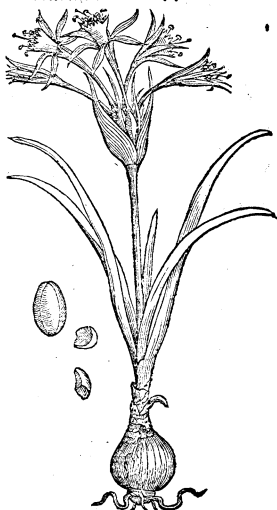
Diuerschepdt vanden zee Pancratium wt de verwe vande bloeme.

Dese is gheheel ghelijck den Pancratium van Montpelliers/maer den Spaenschen zee cant gheeft haer ghele bloemen/ de welcke oock somtijts schoon roodt/ ende somtijdts bruynroodt voorts comen.

Zee Pancratium. In Latijn/Pancratium marinum, ende s Hemerocallis Valentina Clusij: Narcissus Constantinopolitanus Matth. die niet beschreuen en is/ gelijck ∞t de figuere op sijn maniere is blijckende. In Italiaensch/ Giglio marino. In Spaensch/ Amor myos ende Squilla menor.

Diuerschepdt van Zee-Pancratium wt de verwe vande bloeme roodt oft bruyn-roodt.

Dioscorides. Pancratium dat sommighe Squille heeten/ heeft de wortel van den grooten Bulbus, rosachtich van verwe/ oft purpurachtich/ bitter ende heet van smake/ met bladers die vanden Lelien ghelijck/ maer langher. Sy heeft de crachten vanden zee Ajuyn/ ende wordt oock opde selfde maniere bereydt/ ende met tselfde ghewichte teghen de siecten niet te vergheefs ingenomen/ de welcke nochtans soeter van cracht is dan de zee Ajuyn. Cracht.

Tsap vande wortel wordt met meel van Eruen tot pastillum ghebrocht/ de welcke zeer profijtelick ingegeuen worden den watersuchtighen ende teghen de pijne vander milte met honich water.

Azouzenas van Indien.

Dit is van bolle ende saedt ghelijck den Pancratium van Montpelliers/ maer oft t'selfde is/ en soude ick niet darren toe segghen/ mits dat de bloemen noch niet en zijn gesien gheweest. Inde hanghende hofkens vanden seer ghetrouwen ende gheleerden Apoteker van Dornick Jan Mouton/ heeft sy bladers wtghegheuen/ die vande Narcisse ghelijck.

Ascalonitides vanden ouders.

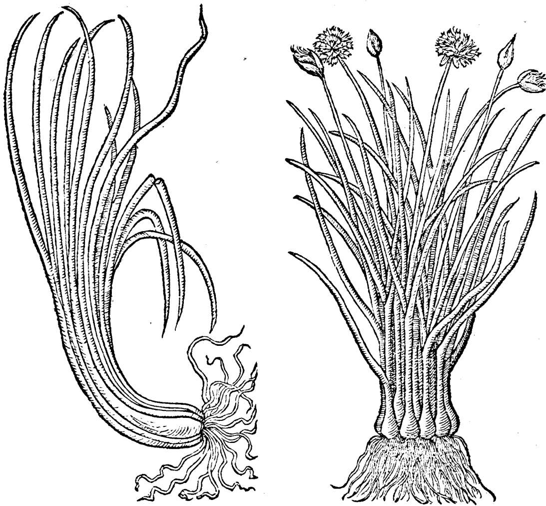
De Fransche Eschalottes die wy houden voor de Ascalonitides vanden ouders oft Palestinsche Ajuynen/ hebben eenighe besonder nature oft ghedaente/ ghelijck oock Theophrastus is vermanende. Want sy zijn van twijfelachtighe ende onsekere nature/ tusschen den Ajuyn/ Loock ende Pareye/ nochtans zijn zy den Ajuynen meest ghelijck/ maer veel minder/ ende row worden sy best ende meest gheten in den ontbijten/ waerom datse vande Franchoysen Appetis ghenoemt worden/ om datse den appetijt wederom verwecken. Sy zijn by auontueren den Bulbus Setanius, de welcke Theophrastus ende Plinius segghen een soorte van Ajuyn te zijn.

Bies-Loock.

Bies loock/ dwelcke Matthiolus t'onrechte noemt Ascalonitis van Theophrastus oft Palæstina, is onderhalue palme hooghe/ met cleyne lanckworpighe Pareyachtighe bollekens/ die aen mal/

canderen

Ascalonitides vanden ouders. In Franchois/ Eschalottes ende Appetits.

Bieslooc. Int Griecks/Schœnoprasson. In Hooch-duytsch/ Bintzenlauch (ende niet Britzlauch/ welcke afsnijdelijck loock is) ende is Ascalonica van Matthiolus.

canderen houden/ende ghesaeyt zijnde seer dicke by een ouer al inde houen is wtcomende met veel hoofdekens die vanden Das-loock ghelijck zijnde: iae t'is de Pareye so ghelijck/dat niet alleene van sommighe voor de rechte Pareye ghebruyct/maer oock voor sulcks ghehouden wordt. De bloeme is zeer cleyne dien van de Biesen oft Ayuyn zeer ghelijck van ghedaente. De rouwe bladers van desen gheuen eenen goeden ende lieffelicken smaecke int salaet. De bollekens de welcke van hen vellekens ghesuyuert zijnde den peerlen ghelijck zijn/schijnen by de Fransoysen den naem ghecreghen te hebben Oignon/om datse van verwe ende ghedaente den peerlen ghelijck zijn/die int Latijn Vniones gheheeten worden: ende zijn in Duytsch Bies-loock ghenoemt/ welck soo veel te segghen/ is als biesachtich loock/oft Pareye.

Pareye. Int Griecks/Prassion.

Desen bolle en is niet alleene van tgeslachte vanden Ayuyn/ maer oock tbinnenste vande bolle therte ghenoemt is den Ayuyn ghelijck/als de buytenste vellekens afghenomen zijn : oock en verschillen sy niet van bladers/bloemen/stele oft saet/dwelcke nochtans bruyn is/ De smake ende cracht zijn oock ghelijck/dan dat de hitte wat minder is: dwort ouer al veel ghebruyct in warmoes.

De cunste en practijcke vande Houeniers heeft het ghedeylt in twee soorten/ te weten ghebolt en datmen afsnijt/heetende d'eene ghebolde Pareye/en dander die dicwils pleegt afghesneden te zijn om te besighen inde keucken/Snijpareye.

Cracht. Dioscorides. Pareye in spijse ghebruyckt/maect winden/grof bloet/ende swaere droomen.

Doet water maken ende de grofue vochticheden scheyden/ende is den buycke bequaem.

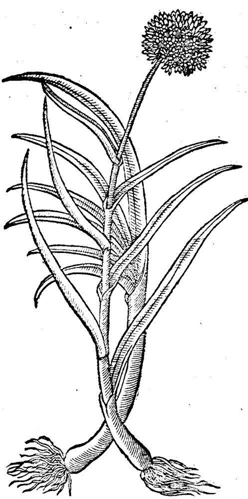
Pareye verduystert tghesichte/ ende verweect de maenstonden vande vrouwen/ maer hindert de ghequetste blase ende nieren.

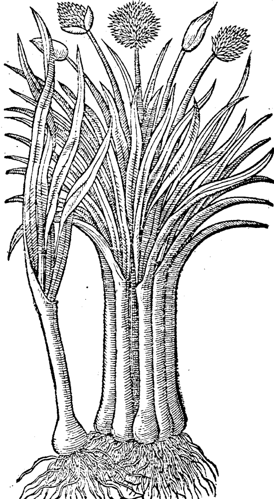
Pareye met Ptisane ghesoden ende gheten/treckt wt de ghebreken vander borst.

De

Pareye. In Griecks/ Prassion. In Latijn/ Porrum vulgare. In Hoochduytsch/ Lauch. In Francois/ Porreau. In Italiaensch/ Porro. In Spaensch/ Puerro. In Engels/ Leke. Wy meynen dat Pareye in Griecks Prassiō geheetē wordt vā syn coleur/ eñ in Latyn Porrū vande weerachtige vergaderinghe ende aengewassen van ghebroken beenē die den hoofden van Pareye alderghelijckst zijn.

Bol ende Scheer-Pareye. In Latijn/ Porrum tonsile. In Spaensch/ Porro cabeçudo.

De crans vande Pareye in zeewater ende azijn ghesoden/daer in ghesetē/ opent de moeder / eñ vermorwet de hardicheden van dien.

Pareye in twee wateren ghesoden/ende dan gheleyt in coudt water/verliest haer sterckheydt/ ende maect veel min winden: nochtans (segt Galenus) en verliest sy daer door niet de cracht van subtijl te maecken.

Tsaet is scherper ende heeft eenighe tsamentreckende cracht / waerom dat tsap met azijn ende wieroock oft manna* thuris ghemengt/ den bloetloop stopt/sonderlinghe wter neusen/ende verweect tot byslapen (verwarmende ende subtilierende/segt Galenus.)

*Manna thuris, dat is de brysselinghe vanden Wieroock die wt de schorssen comen oft vallen.

Dioscorides, Plin. Pareye/of tsap is goet ghelect teghen alle ghebreken vande borst/ ende wtdrooghen/verouderden hoest/gheelsucht ende watersucht.

Pareye gheten suyvert den roeper/maer eenparich gheten/verduystert tghesichte/ ende is de maghe teghen.

Tsap met honich ghemengt/ghedroncken oft ghestreken/gheneest de beten vande beesten.

Tselfde met azijn ende wieroock-poeyer ghemengt/oft met melck oft roose water/oft (als Plinius segt) met Gheyten galle/is goet in d'oore ghedrupt teghen de pijne vanden ooren/ende ruysschen.

De bladers van Pareye met saet van Sumach op de cleyn herde gheswillen van d'aensicht geleyt/benemen die.

Met honich ghemengt (segt Plinius) gheneest de sweerkens die tghesichte verduysteren / ende oock d'eenparich draeghen inden hoeck vander ooghen/ende ander sweeren.

Met sout ghemengt/opde schorssen van sweeren gheleyt/breect de selfde.

Die langhen tijdt bloet ghespouden hebben/ stolpent met in te gheuen een half loot Pareye saet/ met alsoo veel Myrthus besien.

Tghene dat Dioscorides segt / segghen oock Paulus, Plinius, Aëtius, ende Galenus, de welcke voegter by/ datse dlichaem verwermt/ de grofue humeuren subtijl maect / ende de taye verdeyldt oft incideert.

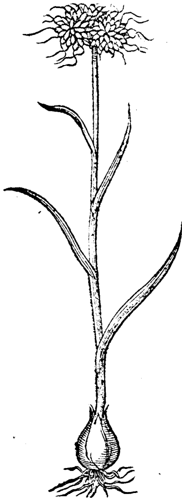
Plinius. Tsap van Pareye in d'oore ghedrupt/ gheneest de pijnen vanden hoofde / ofte twee lepels van dien met eenen lepel honich/ alsmen gaet slaepen.

Looch van Pareye. Men maect oock Looch van tsap van Pareye/ dwelcke seer crachtich is teghen de Squinancie/ ende ander coude catarrhen / die tgat vander kele willen stoppen: dwelcke aldus ghemaect wordt: Neemt soete Amandels ghepelt drie oncen / vier vijghen / vanden besten Bdellium een half once/ Suycker candijs/ ende Pareye sap in een dobbel vat ghesolueert/ ende tot een serrope ghesoden/ soo vele als ghenoech is / om de voorseyde dinghen tsaemen te vatten / Sap van Calissihoudt een half loof/ Laet dit al tsaemen menghen/ ende al leckende besighen/ tgat vander kele rakende met een bolleken van Pareye dat in tselfde heeft ghedopt gheweest.

Wilde Pareye sonder reucke/ In Latijn/ Porrum syluestre inodorum.

Dit is alsins de Pareye ghelijck/ maer cleynder ende sonder reucke: Tgroeyt binnẽ Liere in Brabant inden hof van Heer Jan vander Delft.

Wildt Loock. In Grieks/ Ampeloprasson. In Latijn/ Porrum syluestre. In Hoochduytsch/ Wild Lauch. In Italiaensch/ Porrandillo. Iñ Spaensch/ Puerro saluage. In Engels/ Wilde Leeke.

Wilt Loock groeyt gheerne inde wijngaerden en de ackers / onder doornen ende haghen van Vranckerijck ende Nederlandt. De bladers van dien en zijn niet ongheliјck die vanden wilden Loock met dunne bladers/ maer meerder ende bijtender / aen eenen stele van twee cubitus hooghe: De wortel is Ayjuynachtich/ niet van bollekens oft keirnen ghemaeckt / maer alleene eenen bolle zijnde/ minder/ harter ende bijtender dan die vande Pareye / haer seluen verbreydende met sommighe die daer aenghewassen zijn. De bloeme ende keirnen die zy inde plaetse van saedt heeft/ soo groot als terwe koren in tsamen ghebolde hoofdekens/ zijn die vanden wilden Loock met dunne bladers ghelijck.

Wildt Loock van Montpelliers.

De Cruydtlief hebbers van onsen tijden hebbẽ dit wild-loock gheheeten Ampeloprassum ende Allium syluestre proliferum; om dat niet alleenelijc ghebolden hoofdekens van clisterkẽs in de plaetse van saedt ende bloemen en heeft als de voorseyde / maer om dat oock sy veel anderen clisterkens aen draeykens eñ aenhanckselen zeer fraey wt werpt/ die vande cruydt-liefhebbers kinderen gheheeten worden.

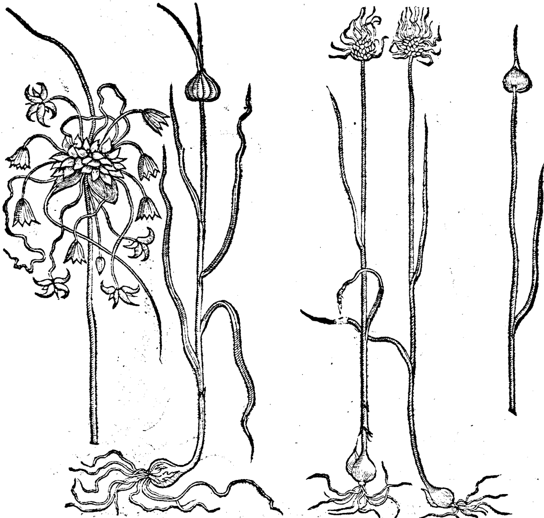
Andersins en is dit den anderen niet seer ongelijck in bladeren ende wortelen.

Hedensdaechs ist in onse houen ghenoech bekendt onder den naeme van Allium van Montpelliers/ als van daer herwaerts ouer ghesonden. Clusius sal haest noch sommighe veranderinghen wtgheuen.

Cracht. Dioscorides. Wilt Loock is der maghen hinderlicker dan de Pareye (midts dat scherper ende droogher is dan t'ghesaeyde hof-loock/ segt Galenus, ghelijck alle ander wilde cruyden meer dan de tamme) want twerwarmt meer: maer t'is goedt gheten teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe dieren.

Wildt Loock van Montpelliers. In Latijn/ Ampeloprasson proliferum.

Wildt Loock met dunne bladers. In Latijn/ Alliũ syluestre tenuifolium. In Hoochduytsch/ Wilder knoblauch. In Franchois/ Ail sauuage. In Spaensch/ Aio saluage. In Engels/ Wilde Garlyke.

Wildt Loock doet water maeckẽ/ eñ verweckt sterck de maedtstondẽ: Jae Galenus segt dat crachtigher verdeylt de groue ende taeye humeuren/ ende stercker opent de verstopte plaetsen. Ende by desen middel heeft dickwils water doen maecken/ als dat belet werdt vande groue ende taeye humeurẽ. Maer het is soo zeer heet/ dat plaesterwijs erghens opgeleydt zijnde/ wel quetst oft opbreeckt. Voorẽ is oock gheseydt dat de dinghen die op sulcker manieren heet zijn/ inden wtersten graedt staen.

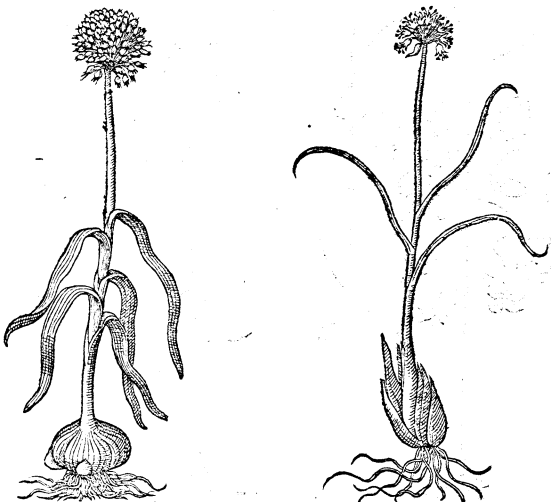
Wildt Loock met dunne bladers.

Dit wildt Loock groeyet in coude oft heete bemden/ ende oock in magher ackers ouer al/ teghen dẽ danck op sommighe plaetsen vande pachters/ als in Brabandt ende Vranckerijck: want alst onder de rogghe oft terwe is groeyende/ soo crijghense daer af eenen quaden reucke ende smaecke/ de welcke oock naederhandt behouden d'meel ende broodt. De bolle is cleyn ende lanckworpich/ niet gemaeckt van clisteren/ maer niet dan een eenich ende effen bolleken / haer seluen verbreydende somtijdts met sommighe aenghewassen minder bollekens: Theeft luttel biesachtighe bladerkens aen eenen dunnẽ teeren stele van eenen voet hooghe/ ende en is van bloeme ende saedt den anderen niet onghelijck.

Loock-Pareye.

Ghelijck de Loock-Pareye metten naem beteeckent een ghemengde plante van Loock ende Pareye/ alsoo doetse oock met de ghedaente/ de welcke voorwaer dẽ Ampeloprasson oft wildt Loock niet zeer onghelijck en is / tzy in plaetse van groeyen/ oft crachten / ende fatsoene: nochtans heeft sy meest den reuck vanden Loock/ maer van ghedaente heeftse meer ghelijckenisse met de Pareye / de welcke wy/ indien wy wel onthouden hebben/ hebben van selfs sien wassen inde hoeuelachtighe wijnbergen

Loock-Pareye. In Latijn/Scorodoprassum. In hoochduytsch/Akerknoblauch. In Franchois/ Ail porreau. In Italiaensch/Agli porro. In Spaensch/Aio porruno.

Tweede Loock-Pareye. In Latijn/Scorodoprassum alterum.

ende onghecoeffende heyden van Ligurien oft Genua/ende ontrent Nijssen in Sauoye.

Nu ter tijdt wordet gheplant inde houen van Nederlandt/met breeder bladers dã die vande Pareye/brenghende eenen stele vier ende vijf cubitus hooghe/ wt eenen dicken bol/ de welcke clister ghemaeckt is van vijf ende ses clisters van een schubachtighe vellekens tsamen vergaerdt ende ghebonden/onlieflick van reucke/ ghelijck die van sterckrieckende Loock.

Cracht. Dioscorides, Galenus. Het is deelachtich vande qualiteyt van Pareye ende Loock/ waer door dat heeft van alle beyde de crachten onder een/ thoonende de wercken vande Loock eñ Pareye/ nochtans niet soo sterck. Ghesoden zijnde opde maniere vande Pareye/ verliest sijn sterckheydt/ ende crijgt de natuere van warmoes.

Tweede Loock-Pareye.

De bolle van dese is ghemaeckt van smalder ende langher clister beslotẽ in vellekens die bruyngeel zijn: de bloemen ende bladers zijn ghelijc die vanden Loock/maer minder/ ende heeft den reucke vande voorgaende Loock-Pareye.

Dit dede ick in mijn bouget oft maelken doen ick door Italien reysde.

Loock. In Griecks/Scorodon.

Den reucke/smake/tghebruyck/ende medicinale crachten hebben tLoock soo vermaert ghemaect/ dat allen menschen altijts meer dan bekent is gheweest: Want tgheeft van hem eenighen stercken reucke oft aessem/ ende gheeft inden mont oft kele een onlieflicke scherpheydt/ alsmen dat etet/eñ drijuende onnutte vuyle dompen ter huydtwaerts/beweghet den ghenen die dat eten/ tot wtreckinge met gapen ende gheewen/dwelcke in Griecks is ghe heeten Scorodinismos, waer af dat in Griecks oock

Scor-

Loock. In Griecks/Scorodon. In Latijn/Allium. In Hoochduytſch/Garten knoblauch. In Franchois/Ail ende Aux. In Spaenſch/Ayos. In Italiaenſch/Aio eñ Aglio. In Engels/Garlyke.

Loock met roode cliſters.

Scordion gheheeten wordt. Het is vanden gheſlachte vanden Ajuynnen/ waer onder dat gherekent wordt ende ooch lichtelick ghekendt/ want de bladers heuet graſachtich oft ajuynnachtich / ende de bloeme met tſaedt comt voorts op eenen hollen ende ronden langhen ſtele/die wt eenen cleynē bol gheſproten is / die van buyten bedect is met bleecke roſachtighe vellekens/ de welcke in haer beſluyten veel by een ghevoegde ende tſaemen vergaerde witte cliſters/daer onder aen hanghen dunne eñ ghecronckelde veſelinghen die haer inder eerden wtſtrecken ende loopen.

Loock wordt oock gheſienin de houen verſchillende vande voorſeyde alleenlijck in roode cliſters.

Dioſcorides. De cracht vanden Loock is ſcherp/verwarmt/tbijt/tdrijft wt/het beroert dē buyck/ d'maeckt verhittinghen/tdroogt de maghe/ het maeckt dorſt/ (Aëtius ſegt dat den dorſt verſlaet) het maeckt winden/tqueſt d'wterſte vel des lichaems / ende gheten zijnde verduyſtert tgheſichte. Inden Loock zijn groote voorderinghen teghen de veranderinghen vande wateren / ende maect een claere ſtemme. Cracht.

Loock row oft gheſoden verſoet den verouderden hoeſt/maer ghedroncken met een decoctie van Orega/ſoo doodet de luyſen ende neten.

Aſſchen van ghebranden Loock met honich ghemengt / geneeſt de blaeu gheſlaeghen plecken/eñ met Nardus ſalue ghemengt/gheneeſt het wtvallen des hayrs/daer op gheſtreken.

De ſelfde met olie ende ſoudt ghemengt / gheneeſt het wtbreecken vande blaerkens oft witte puyſtkens.

De ſelfde met honich ghemengt gheneeſt de witte vlecken/quaede crauwagien ende ruydichedē/ ſproeten/loopende ſeeren vanden hoofde/ende quade witte ſeerheden ende ſchelferinghen.

Loock met wieroock ende hars vanden boom Theda gheheeten gheſoden / gheneeſt den tantſweere inden mont ghehouden.

Met vijghen bladers eñ comijn ghemengt/ wordt gheleyt op de beten ende ſteken van de ſpinnen ende ander fenijnighe dieren.

Het tsop van d'opperste vanden Loock ghedaen inde baden daer de vrouwen in sitten/verweet de natuerlicke stonden/ende iaegt af de naeweeden. Om het selue maecktmen een perfume van Loock/ ende den roock van onder ontfanghen.

Olijuen met Loock ghemorselt/ Myrtoton in Griecks ghcheeten/ende daer af ghten/ doet water maecken/ ende opent de monden van de aders/ ende is oock den watersuchtighen zeer nut.

Plinius, Diocles. Loock met Santorie/oft in een dobbel vijghe ghesteken/is camerganck gheuende/ dwelcke dat noch crachtigher doet groen met Coriander/ in onghemengden wijn ghedroncken. Teghen de Squinancie ist goet/ghestooten daer op ghelegt/ ende te gorgelen / ende verdrijft de feninighe dieren met den reucke.

Das-Loock/oft Moly vā Hippocrates. In Latijn/ Allium vrsinum latifolium. In Hoochduytsch/ Berr oft Hundz knoblauch / of waldknoblauch. In Franchois/Aux d'ours. In Italiaensch/ Aiglio de gli Orsi. In Engels/Ramesins.

Serpent-Loock. In Latijn / Allium Serpentinum & Ophioscorodon. In Italiaensch / Aglio Serpentino. In Franchois/Ail serpentin.

Twordt vele ghevonden inde hooghe boschachtighe plaetsen van Languedoc/ende in vochtighe doncker plaetsen van Vranckerijck ende Enghelandt/nochtans meer van reucke dan gedaente den Loock ghelijck zijnde: waerom dat wy tselfde voor Moly van Hyppocrates ghestelt hebbē. Theeft de bladers zeere ghelijck die vanden Dal Lelikens/ maer minder / groene/ slapper / aen effen teere steelkens/die minder zijn dan die vanden Jacinthe. De bloemen zijn melckwit ende vele/ gesterret gelijck die vandē veldt-Ajuyn oft Asphodille. Den bol is wit met veel lanckachtige opē gespreydde clisters/ stynckende ghelijck Loock/ende scherp van smaecke/maer niet onlieflick: ende heeft de crachten vanden Teriakel/ende is vyandt vande naeckende siecten.

Serpent-Loock.

Serpent-Loock en is den voorgaenden van voorts comen ende fatsoen niet zeer onghelijck / ende is alsoo ghenoemt om de stele ende bladers die geplecht oft ghespickelt zijn ghelijck de Serpentaria,

de wel-

de welcke nochtans zeer nae den Das-Loock van fatsoen ende reucke is / maer heeft den hals vande wortel langher / die beset is met een vel vol spletē / ende in bergachtighe plaetsen van selfs groeyende: sijn bloemen zijn wit ende wijdt als de voorseyde.

Crachten.

Dioscorides. De selfde crachten heeft Tserpēt-Loock: Met spijse ghetē verdrijft de breede wormen vanden buyck / ende doet wel water maecken.

Is zeer goedt teghen steken vande aderslanghen / ende sonderlinghe teghen de spene / soo datter gheen betere en is / ist dat eenpaerlick met wijn inghenomen wordt / oft ghebroken zijnde daer mede ghedroncken.

Is zeer goedt teghen de beten vande dulle honden / soo wel daer op gheleydt als inghenomen.

Galenus. Loocken zijn drooghe ende heet tot inden vierden graedt / ende hebben de selfde crachten vande Aynuynen.

Loock dient tot zeer coude ende flegmatijcke sieckten / ende tot de pijnen vande Colica die daer wt ghesproten zijn.

Verdrijft de wormen ende winden: verweckt tot byslapen de ghene dien door coude den lust vergaen is: ende die heet zijn van natuere / vermindert den lust door sijn drooghte.

Den ghenen die heet zijn van complexie / ist hinderlick den hoofde / ooghen / longheren ende nieren / ghelijck dat oock is den bevruchten vrouwen eñ soogende / want verweckt haerlieden maendtstonden. Loock is der boeren theriakel.

Moly van Dioscorides gheacht. In Latijn / Moly Dioscorideum putatum.

Serpent-Moly gheheeten. Moly Serpentinum vocatum.

De ouders hebben wt den Grieckschen oorspronck τὸ μωλύειν τὰς νόσους, bediedt de sieckten versaechten / veriaeghen oft verdrijuen: waer van de Poeten beschrijuen dat der plantē den naem μῶλυ is ghegheuen door verwillinghe eñ ghebruyckinghe der hemelscher Goden / segghende: De Goden heeten Moly het cruydt met de swerte wortel: Maer desen naem en hebben sy niet ghegheuen een plante alleene / maer naerderhandt veel planten als hebbende eenighe excellente / cracht ende gedaente mal-

te malcanderen niet zeer onghelijck/ghelijck de wilde Ruyte/Harmala gheheeten/die een swerte wortel ende witte bloeme heeft/als Dioscorides segt: Nochtans ist seker dat den eygen naem is van een ayjuynachtighe plante/ende den Loock meest ghelijck/ als blijckt byde Molyza, de welcke als Galenus verclaert/ nae d'opinie van Dioscorides ende ander Griecken/thooft is vāden Loock/ende ouer ouden tijden zeere vermaert teghen alle fenijn/ende oock teghen toouerijen/soo wel alst Moly, van wien dat by auenture den naem ontleent is. Want Dioscorides segt dat bouen inden top yet heeft vande ghedaente van Loock/ behaluen noch d'ander ghelijckenisse diet heeft/ soodaenich als zijn de twee specien van Moly, de welcke die van Padua ende Bologne ouerlanck/ ende nu oock die van Nederlandt in haerlieder houen hebben ende bewaeren/waer af de wortel een cleyn bolleken/lanckworpich bycants ghelijck die vande Pareye/ ende wit/voorts brenghende korenachtighe oft grasachtighe bladers/ende op steelkens van een spanne oft voet hooge/ melck-witte bloemen die vanden witten veldt-Ayjuyn oft Das-Loock ghelijck/tsaedt daer nae volghende in een haeuken/ ende heeten dit Moly van Dioscorides.

Cracht. Dioscorides. De bolachtighe wortel is wonderlick goet om de moeder te openen/ ist datse ghestooten zijnde met salue van Ireos (andere lesen met Drauick meel) ghelijck een pessus ghemaeckt/ onder ingheſteken wordt.

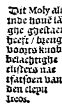
Moly Serpentinum vocatum.

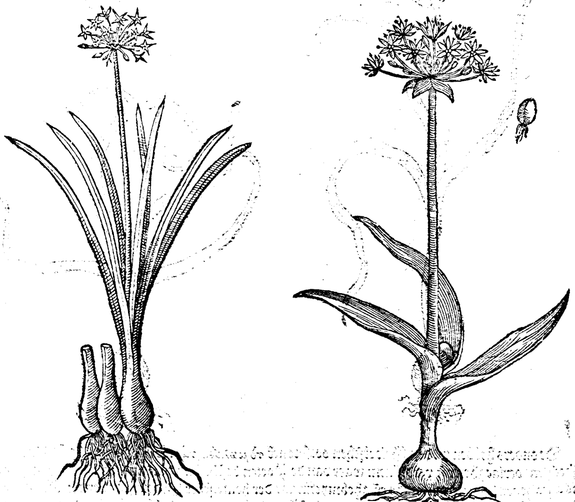
Dit Moly is seer ghelijck den Moly van Dioscorides van voorts comen/ hebbende de bladers oock ommeghes laghen nae der eerden/ende oock van reucke ende bolle: maer de bloeme is blosende wit/ onder de welcke dat ligghen blinckende bollekens opde maniere vanden Indiaenschen Moly. De wortel is becleedt met een seer hardt ayjuynachtich vel/ ende de stele is van eenen voet oft onderhaluen hooghe: In Nederlandt groeyet inde houen.

Moly met de bladers vande Narcisse.
Moly foliis Narcissi.

Moly Liliflorum, een clisterachtighe bolle in tblat draghende. Moly Liliflorū in folio gerēs, Theophrast. & Homericum fortè.

Dit Moly alst inde houē lāghe ghestaen heeft / brenght voorts knobbelachtighe clisters nae tfatsoen vanden cleyn Ireos.

Dander en is van lengde ende stele dien niet onghelijck/maer heeft blauwachtighe bloemen eñ

platte

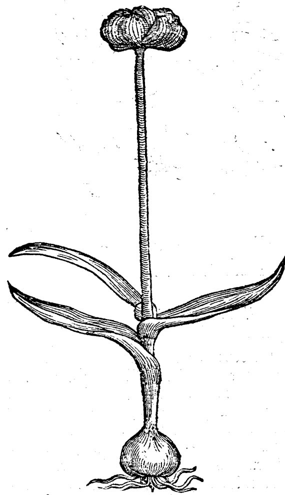
platte bladers die vande Narcisse ghelijck/ende bycans euen groot/De wortel is van lanc worpighe ende witte bollen Pareyeachtich/in een verwarret ende met seer veel bollen aen malcander hanghende/rieckende ghelijck Loock/waer af wy ende meer andere bollen hebben / die ons gheschoncken zijn van Raphael van Corie/een seer beleeft man ende groot liefhebber van cruyden / die niet alleene een goedt ghetal van wtlandtsche oft vremde planten / maer de selfde oock seer constich met sijn eyghen handt ghe conterfeyt ende soo fraey gheschildert als iemant inde Nederlanden soude moghen doen/ ons heeft ghegeuen.

Dander Moly dat eē clister in tblat heeft/houdense voor Moly van Homerus, zijnde so groot als de Narcisse oft Ayjuyn van Ascalon. Theeft seuen oft acht bladers die vande Pareye oft Pancratium ghelijck/maer minder: De stele is onderhaluen oft twee cubitus hooghe: de bloeme is purper-wit van ghedaente van Lilium Alexandrinum. Dese heeft ons gheschoncken Treuisanus Doctoor van Padua.

Moly van Hippocrates in tcapittel van Das Loock.

Oft het Das-loock het Moly is van Hippocrates, als Galenus schijnt wtghelevt te hebben/en is niet seker: nochtans ist seker dat vande Enghelsche vroukens sonderlinghe int eerste vande Lente dicwils ghetē wordt/ eñ dat ghehouden wordt voor een medicijne eñ preseruatijf/ niet alleene teghen de siecten des lichaems/maer oock om te beletten ende af te keeren alle toouerie/ hoe wel dat vanden ghemeynen volcke seer ghepresen wordt inde saussen.

Indiaens Moly. Caucafon, Moly Indicum vocatum.

Indiaens Moly, dwelcke wy dese voorleden iaeren eerst ghesien hebben binnen Parijs inden hof van Doctor Castelevn / droech op d'opperste vanden stele in een rondt zeer wijdt velachtich huyskē/ bollekens oft clisterkens besloten/de welcke in d'aerde ghesteken zijnde lichtelick vermenichfuldighen. De bladers / clister / ende alle ander dinghen/heuet metten voorgaenden ghelijck Moly Homericum.

Witte Lelie.

De Lelie ende Roose is een zeer wtnemēde paer bloemen / vande Griecken in haere spraecke gheheeten Bloeme der bloemen/Ghenuechte ende wellustе van Venus/ende Roose van Juno/ als wt wiēs ghestorten melcke Via lactea, dat is de Melck wech in de locht Galaxia gheheeten / oft de zeer claere sneeuwitte Lelie op der aerden / haeren godtlijcken oorspronck ghecreghen hebben. Waer af een teecken is de eeuwighe vuytvloedinghe des godtlicken ende soeten reucks dien sy wtgheuen: des-haluen oock den naem van Roose beteeckent de soete lieffelicke ende aenghenaeme Lelie/ eñ meer andere bloemen ende bolachtighe cruyden/ ghelijck de Narcissen. Maer met diē naem wordt bediedt de zeer edele bloeme blinckende/midts de eere van de onbevlecte widtheydt / hoochlicker vernaemt door de glorie vanden wijsen Salomon in sijnen Coninckllicken stoel sittende. Dese plante heeft eenen rechten langhen stele die vander Asphodille ghelijck / ende de wortel van eenen Ayjuyn die van veel clisteren op een gevoegt/van coleur van haer bloemen. De bladers zijn bleeckgroen/ghelijfsich/ inde lengde strepen hebbende. De stele is rondt van eenen cubitus hooghe / op de welcke int opperste de bloemen groeyen/die vander Asphodille oft vanden Saffraen ghelijck/maer meerder/ wit/welrieckende/ ghemeynlick hebbende ses open ouergheslaghen bladerkens / de figuere thoonende van eenen kelck oft belle: ende wt de middel van dien soo comen voorts gele saselinghen oft draen / ghelijck in die vanden

Hermo-

Witte Lelie. Liliũ candidũ. In Hoochduytsch/ Gilgen oft Gilgey. In Frãchois/ Lis blãc. In Italiaẽsch/ Giglio. In Spaensch/ Lirio blanco, ende is Liliũ oft Rosa Iunonis Apuleij. In Engels/ Withlily.

Witte Lelie oft witte Martagon van Constantinople ofte Calcedonien. Lilium candidum Byzantinum.

Hermodactylus. De gheheele plante heeft in/ veel dick ende slijmachtich sap/ ende is wt der maten nut inde medicijne/ ende een vande meest bekende onder de clisterachtighe cruyden.

Witte Lelie oft witte Martagon van Constantinoplen.

De voorleden iaeren zijn den Heer Brancion salígher memorie/ wt Constantinople/ onder de naemen van witte Martagon ghesonden gheweest schoone groote clisterachtighe wortelen/ groote bollen vande witte Lelie ghelijckende. De welcke sekere iaeren in potten wel gheoeffent zijnde/ niet dã bladeren van ghedaente vande witte Lelie ghehadt en hebben: nochtans ten laetsten hebbense stenghelen voort ghebracht/ drye/ viere ende vijf cubitus hooghe/ iae de sommighe dobble ende plat/ oft twee in een waeren/ alsmen dickmaels aenmerckt inde dobbele Martagons. Op welcken stele veel schoone witte Lelie-bloemen wassen/ die nochtans cleynder/ lanckworpigher/ schoonder ende engher zijn dan die vande witte Lelie. Ende insghelijcks de bladeren zijn engher ende cleynder/ maer roodtachtich/ als oock den heele stele/ van verwe vanden afrijsenden wijngaerdt-bladeren; soodaenich als ick noch dit iaer naer het leuen hebbe doen contrefeyten T'antwerpen inden wel vercierden eñ lustigẽ hof vã Mijn-Vrouwe Marie de Brimeu/ ende tot Mijn-Heere Willem Martini Greffier der voorseyde Stadt.

Cracht. Dioscorides. Van Lelien wordt een salue ghemaeckt van sommighe gheheeten Lirinum, ende van ander Susinum, de welcke de zenuen/ ende besonder de hardicheydt vander moeder is morwe maeckende.

De bladers van teruydt zijn zeer goedt gheleydt op de beten van slanghen ende fenijnighe dierẽ: maer heet ghemaeckt zijnde/ zijn sy goedt voor verbrandtheydt: ende inden azijn gheleydt/ ghenesen de wonden.

Tsap met honich oft azijn ghesoden in een coper potteken/ is zeer goede medicijne tot oude sweeringhen/ende versche wonden.

De wortel ghebraden ende met olie van Roosen ghestooten/ * gheneest de verbrandtheydt/ vermorwet de harde moeder/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ende sluyt alle sweeringhen.

De wortel met honich ghewreuen oft ghestooten/ gheneest de doorhouwen zenuen/ verdrijft de witte vlecken/ schelferinghen ende quaede scheurftheydt des hoofts ende aensichts/ ende suyuert de loopende sweeringhen vanden hoofde/iae suyueret aensicht ende neemt de rimpels wegh.

De wortel met azijn ende Bilsen bladers ghestooten ende met Terwen meel ghemengt/ gheneest de swillinghen ende apostumatien der cullen.

Tsaet vande Lelien is seer goet ghedroncken teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe dieren.

Ende de bladers met wijn ghemengt/ghenesen d'wilt vier daer op gheleydt.

Men seght oock datter roode Lelien zijn/ in Syrien ende te Pisidia in Pamphylien/ die seer crachtich zijn in saluen. Roode Lelie.

* Gheneest de verbrantheydt] om datse/ als Galenus segt/drooghen/afvaeghen/ende met maten digereren.

Vermorwet de harde moeder] om datse digereert sonder bijten (seght Galenus) ende morwe maeckt.

Neemt de rimpels vanden aensicht] met honich/segt Galenus, om datse te crachtigher soude abstergeren: Want sy is vanden eersten graet der afvaeghende/ende een excellente medicijne tot alle dinghen die sonder bijten soecken ghedroocht te zijn/oft oock tot alle groote wonden/ sonderlinge inde hoofden vande muselen/ende tot alle vochtighe/slappe/oft verouderde sweeringhen/ ende diemē qualijck tot sluyten can brenghen.

De bloemen vande Lelie hebben een ghemengde natuere/ ende zijn eens deels subtijl ende eens deels eerdich van substantie.

Plinius. De wortel van Lelien in wijn ghesoden doet d'exter-ooghen wtvallen.

Apul. Teghen de beten van fenijnighe dieren/soo stoot de wortel vande Lelie/ ende gheuet wtghedouwen sap te drincken/ voorts soo leght de ghestooten wortel opde bete/ tsal wonderbaerlijck ghenesen.

Teghen verstuyctheydt/ Neemt de bladers vande Lelien/ stootse ende legtse daer op/ sy sullent crachtelick ghenesen/ende in dien datter gheswil is/tsal vergaen.

Verschillende Martagons **ofte roode Lelie.**
- Ghemeyne Martagon met langhe smalle bladeren/sonder clysters aen den steel.
- Andere Martagon met dierghelijcke bloemen/maer bleecker/ sonder clysters/ met corte smalle bladeren.
- Martagon met groote clystren aen d'opperste stele/ ende corte breede bladeren met veel schoon bloet roode bloemen.
- Martagon met zeer dobbele bloemen.
- Martagon met langhe smalle blaederen cleyne clisterkens draeghende op d'opperste vanden stele ende rooder bloemen dan de voorgaende.
- Martagon met veel clystren vanden middel stele tot d'opperste/ ende schoon roode bloemen.
- Cleyne Roode-orenge Lelie Reuskens ende Raenken ghenaemt.

Ghemeyn roode orenge Lelie.

Al ist dat Plinius heeft willen segghen wt tschrijuen vande ghene die vande Landtwinninghe schrijuen/dat de roode Lelien wt de witte door conste hen root coleur vercregen hebben/ nochtans de twee soorten van roode Lelien groeyen soo wter natueren/ als ons Dioscorides ende veel berghen hedensdaegs ghetuyghen. Dese en verschillen gheensins vande witte/dan datse zijn smalder/ langher/donckerder groen ende menichfuldigher van bladers. Oock en zijn de bloemen den wittē niet ongheliick/maer sien fraey root op tgele treckende/ met sommighe roestachtighe vlecken/ ende van binnen met sommighe strepen gheteeckent/ ghelijck inden Ireos. De clisters zijn oock die vande witte Lelie ghelijck/maer en comen niet voort/ dan inde Lente. Dit en draecht gheen clisters aende steel/noch aen de sijdetacxkens by de bloeme oft saet.

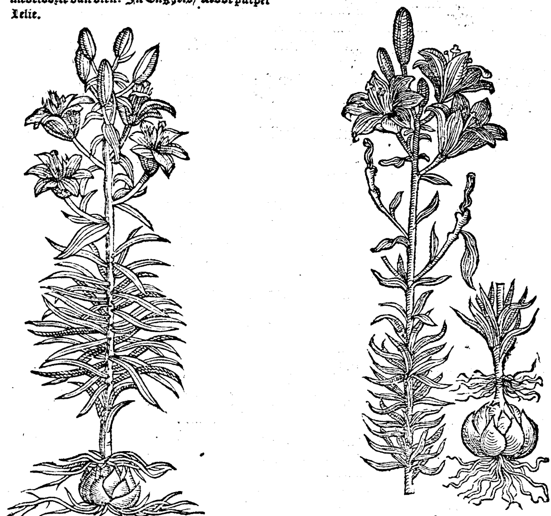
Bleeck-orenge Martagon met cleyne corte bladeren sonder clisters.

Ick hebbe in mijnen hof noch een ander soorte van Martagon oft orengē-Lelie sonder clisters aen de stemme/oft by de bloeme/de welcke bleecker orenge zijn dan de voorseyde: de bladeren zijn ooc veel corter/ ghelijckende die vanden naestvolghende Martagon.

Ghemeyne

Ghemeyne roode orenge-Lelie/ oft Martagon vande Alchymisten met langhe smalle bladeren. Lilium purpureum oft Phœniceum vulgare. **In Hooch-duytsch/ Goldgilgen. In Franchois/** Lis orengé. **In Italiaensch /** Giglio rosso. **In Spaensch/** Lirio amarillo, **ende is** Bulbus cruentus **van** Hippocrates. Lilium croceum Fuchsij. **Oft oock is** Hemerocallis **oft** syluestre Lilium Dioscor. **oft medesoorte van dien. In Enghels/ Redde purpel Lelie.**

Bleeck-orenge Martagon **met cleyne corte bladeren/ sonder clisters.**

Schoon-roode Martagon **met groote clisteren aen de sijdtackens van d'opperste stele.**

Dit is verschillende vande voorgaende inde schoon root-vermillion verwe vã sijn bloemen / die veel zijn op eenen schoonen met zijdetacken wtgheſpreydẽ crans/ hebbende grootachtighe eñ bolachtighe clisters aen de steelkens vande bloemen/ende dickmaels als sy lange ghestaen hebben onverplant/voortbrenghende eenen dobbelen crans van bloemen: de wortel oft clisterachtighe bol is groot ende wit/ onder ende bouen meer geueselt dan dandere. Ick hebse sien draeghen drie croonkens van veselinghen bouen aen de wortele/als de figuere bewijst.

Dobbele Martagon.

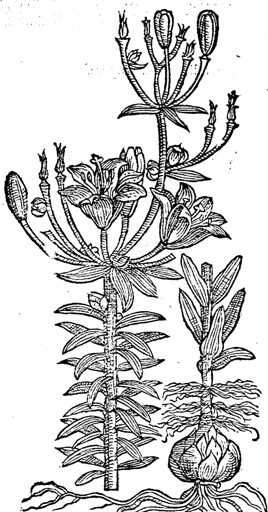
Door spel ende ouervloedicheydt van natuere de Martagons crijghen in stede van veel zijdetackens ende bloemen/eenen dobbelen plattẽ stele die bouen verciert is met een lustighe bloeme van zeer vele bladeren als de dobbele Pionie.

Schoon bloedt roodt Martagon **met langhe smalle bladeren ende cleyne clisters.**

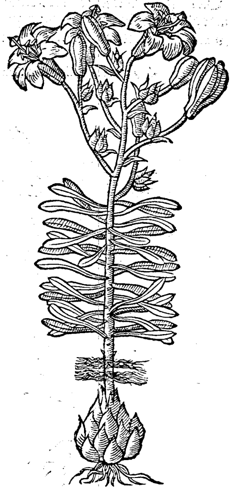
Inden seer lustighen hof van mijn vrouwe Marie de Brimeu hebbe ick dit vercregen/ de welcke schoonder vermillion-roode bloemen voortbrengt dan alle d'andere. De clisterkens zijn cleene eñ spitsch/ die insghelicks aen de stammẽ ende steelkens vander bloemen groeyen. Sijn bladerẽ zijn enghe ende lanck / den clisterachtighen bol ende saselinghe / ghelijcken die vanden ghemeynen Martagon.

Schoon-

Schoon-roode Martagon met groote clisteren aen de sijderackens van d'opperste stele. Lilium cruentum, bulbos maiusculos squammatim compactos gerens summo alis diuiso caule.

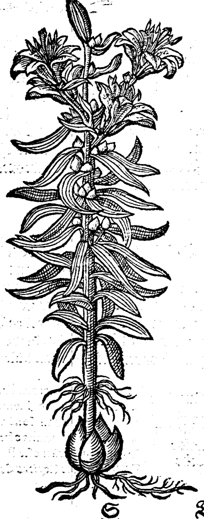

Schoon-bloet roodt Martagon met langhe smalle bladeren ende cleyne clisters.

Martagon met veel clisters lancks de stele.

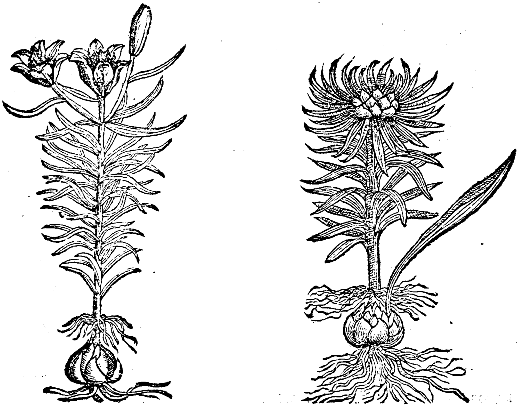

Martagon met veel cliſters lancks de ſtele.

Dit heeft redelijck ſchoon root-orenge bloemen. Den bol ende bladeren zijn byeans wederpaer vande ghemeyne Martagon/maer heeft lancs den ſtele/ die onderhalf cubitus ghemeynlick lanck is/vande middel tot bouen verciert met cliſterachtighe bollekens.

Cleyne roode Lelien Maenken ende Neusken/ſiue Pumilio. Lilium purpureum minimum.

Deſe is de voorgaende zeere ghelijck/ maer minder/ende met bloemen vaſt by een aen d'opperſte vanden ſtele die een palme oft eenen voet ende altemets eenen cubitus lanck is/ van fatſoen vande Lelie/ende ghelijck van bollen/hebbende onder ende bouen veel ſaſelinghen hanghende.

Jck meyne datſe vanden Cruyde liefhebbers is Neuſken ghenoemt/ om dat een cleyn plantken zijnde/ heeft gelijck een dick hoofdekẽ: oft ſchoon breedt troſkẽ van bloemẽ/oft crans op dẽ top vandẽ ſtele/ oft oock om dat ſe ſommige iaeren als ſy gheen bloemen en draeght/ inde plaetſe van die heeft eenẽ hoop cliſterachtige bollekens tſaemen als in eenen hoofde ghevoeght/rontſomme met bladers beſedt/ende is ghenoech bekendt ouer al inde houen van Nederlandt onder den naeme van Neuſken ende Naenken.

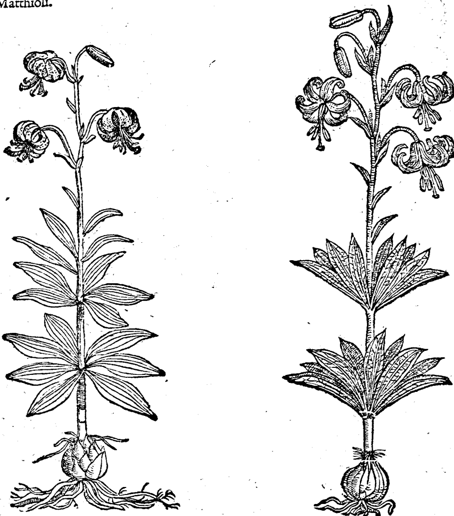
Sultan Sambac.

Deſe ſoorte van Lelie ſchijnt om de luſticheydt/ende ſchoonheydt vande bloeme/ oft by auontueren om datſe den grooten Sultan toegheeyghent is/Sultan Sambac ghehecten te zijn. De wortel is die vande bloedtroode Lelie gelijck/maer met roode tieſkens oft vleeſkens geſpickelt/ ſodaenich als is de ghene die wy hebben ſtaende/door ghifte van D. Aluaro Nunis Medicijn van Antwerpen/ inden hof vanden zeer goeden Apoteker Willem Drieſch. Wy en hebben noch gheen bloeme daer af moghen ſien/door dat de wortel van dien zeer onlancks van Conſtantinoplen gheſonden is gheweeſt/onder den naem van Sultan Sambac.

Diuerſche Hemerocallis oft wilde Lelie:
- Ghemeyne Hemerocallis, ofte Lelie van Caluarie / ofte wilde Lelie.
- Claer ſchoon-roode Hemerocallis.
- Hemerocallis van Conſtantinoplen met veel vermellion-roode glinſterde bloemen.
- Andere Hemerocallis ofte wilde Lelie van Conſtantinoplen met een bloeme alleene.
- Lelien van Perſen ofte Pennachi Perſiano.
- Tweederhande Keyſers Croonen.

Lelie van Caluarien oft grau Lelien ende Singelen.
Lilium montanum. In Hoochduytsch / Goldwurtz waibble. In Franchois/ Lis jaulne naede verwe vande wortel. Ende is Lilium syluestre vã Dodonæus, Hemerocallis vande Herbaristen/ Hyacinthus Poëtarum van Tragus, Asphodelus femina van Fuchsius, Martagon Italorum ende Matthioli.

Schoon claer-roode Lelie van Caluarie oft Hemerocallis.

De Lelie van Caluarien die vele van selfs is voortcomende inde geberghten/ heeft oock de wortel ende clisterachtighen bol den anderen niet onghelijck/ maer de stele is langher/dan die vande cleyne roode Lelie. De bladers groeyen sterrewijs wt de knoopkens vandẽ stele/van grootte die vãder Gentianella of Cruciata ghelijck/ maer van ghedaente vande Lelie. De bloemen zijn leelick-roodt die vander Lelie oft Asphodille ghelijck/ maer aen d'wterste vande stele nederwaerts gheboghen/ ghelijck die vanden Verckens-broodt oft Cyclamen met cleyn tiefkens ghespickelt/ yserroestachtich van verwe/ wt de welcke voorts commen roode draeykens oft safelinghen van tselfde coleur/ die nederwaerts gheboghen staen.

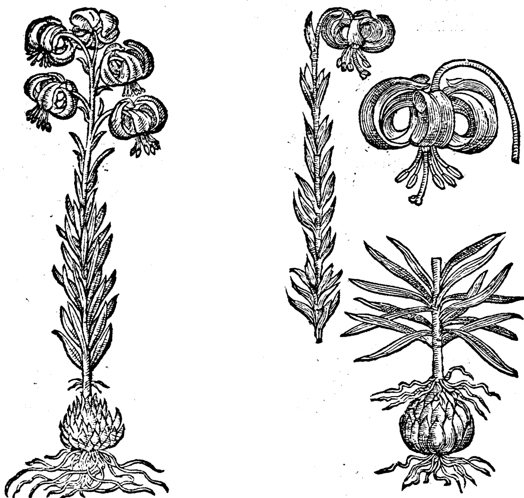
Schoon claer-roode Lelie van Caluarie oft Hemerocallis.

Indẽ houen van sommighe Cruydt-Lief-hebbers van Nederlandt vindtmen dese schoon soorte van Hemerocallis, de welcke is in alle sijn deelen ghelijfvigher dande ghemeyne voorgaende: verschillende oock inde bloemen/ die grooter zijn ende lieffelicker claer-roodt.

Hemerocallis **oft wilde Lelie van Chalcedonien ofte Constantinople met vele bloemen.**

Dese plante was de voorleden iaeren in Nederlandt zeer luttel geuonden/ de welcke om haer zeer schoone bloemen ende wtlandtsche aerdicheydt in weerde ghehouden wordt/ ende zeer neerstich in pottẽ oft inde houen bewaert was van de edel Heeren saligher memorie Jan van Brancion eñ Jan vander Delft. Maer hedens-daeghs is sy by sommighe van onse principaelste Cruydt-lief-hebbers te becomen/ als by Heer Philips de Marnix Heer vã S. Aldegonde. Mijn-Heer Cornelis Pruym

Hemerocallis oft wilde Lelien van Caluarien/ van Constantinoplen met vele bloemen. Hemerocallis Chalcedonica purpuro-sanguinea polyanthos.

Andere Hemerocallis ofte wilde Lelie van Constantinoplen.

Tresorier der stadt van Antwerpen/ Mijn-Heer Jan Hoboken Doctoor inde rechte hier voortijdts Rectoor vande Vniuersiteyt van Padua/ ende oock tot M. Raphael Coxia/ Joris vande Rye/ ende sommighe andere. De wortel is van schelferachtighe keirnen tsamen ghevoeght die vande Lelie van Caluarie ghelijck/ maer meerder/ ende die vanden meesten Martagon van grootte gelijck/ waer wt is spruytende eenen stele van onderhalue oft twee cubitus hooghe / daer aen dat groeyen van beneden tot bouen Lelie bladers sonder eenighe ordeninghe/ donckerroodtachtich van verwen/ met seluer witte randekens / oft canten. Sy heeft vele bloemen blijde vermillioen-roodt wtgesprreydt / aen d'wterste vande stele oock nederwaerts ghekeert ende omgheslaghen/ ghelijck die vande Lelie van Caluarien/ zeer lustich/ d'opperste vanden stele vercierende.

Andere Hemerocallis ofte wilde Lelien van Constantinoplen.

De Cruyde-Liefhebbers van Nederlandt hebben inde plaetse vande voorseyde Hemerocallis van Constantinoplen bevonden datter een verschillende soorte van dese mede ouergesonden is / de welcke zeer ghelijck is in de clisterachtighe wortele/ ghewas ende bladeren: Nochtans sy en heeft nemmermeer dan een bloeme aen d'opperste vanden stele: het welcke is menighe iaeren ghemerckt ende gheobserueert gheweest door de voorseyde Heere Brancion/ vander Delft/ Joris van Rye ende Raphael Coxia. Sulcks oock als ick noch dese Somer 1580. in thof van Mijn-Vrouwe de Brimeu ghesien hebbe. De bladeren zijn groen ende en trecken niet soo zeere naer t'roodt ghelijck die vande voorgaende.

* Hemerocallis oft wilde Lelie. Hemerocallis siue Syluestre Lilium. In Franchois/ Lis sauuage. In Italiaensch Giglio saluatico.

* So verre als yemandt scherp wil aensien de Lelie/ ende d'Hemerocallis, die sal claerlick mercken dat d'Hemerocallis een specie is vande Lelie / de welcke daerom is ghenoemt geweest wilde Lelie / oft Coronarium : iae Dioscorides schrijft haer toe bycants alle de selfde crachten die de Lelie

heeft/

heeft/ende dat meer is/t'heeft eenen schijn van waerheydt/ dat hy heeft hooren seggen/datter in Syrien een roode Lelie was voorts comende / ten minsten d'eene van desen die hier beschreuen staen. Gheen van allen dan en is de wilde Lelie oft Hemerocallis ghelijcker / dan die eerste bruyn-roode oft purper/wiens bollen wy weten dat de selue cracht hebben/ die Dioscorides segt/ende hebben dese met goede redenen ghenoemt bloedt-roode Bulbus met Lelie ende purper bloemen/ van Hippocrates. Ende daerom moet ouergheset worden/niet zeer bleeck/maer Okerverwich/ ghelijck wy sien inde Oker het sat-geel / welcke gesien wordt van coleur purper oft orangee/gelijck de bloeme vã Guychelheyl. My helpt dat ick sie hoe groot de neersticheydt ende ghetrouwicheydt van Matthiolus is/die desen naem niet kennende/meer den lof soeckende dan de waerachtighe kennisse/is seggende dat de Roode-Lelie / die nochtans wel bekent is / zeer bleeck van verwe is t'onrechte Dioscoridem tot ghetuyghe nemende. Maer welcke verwe wordt zeer bleeck gheheeten / ten zy datse wit is/ welcke aldernaest comt de bleecke? D'argument en heeft niet vele te bedieden/ende is van cleynẽ verlanghe / vande aenhancsels ende ghetal vande bloemen / die sommighe schijnen te willen hebben. Maer in dien yemandt wil wel aenmercken dat de witte Lelie somtijdts in sulcker voeghen is voorts comende/datse somtijdts in stede van veel bloemẽ by een maer enckel bloeme en heeft/en sal daer niet zeere teghen segghen. Maer dat sy segghen dat dese veel meer bladers heeft dan die roode Lelie/ dat schijnt wel te comen door de oeffeninghe : want beyde de roode Lelien ende die van Caluarie hebben veel min bladers. Daerom ist dat yemanden een van dese twee best aenstaet voor Hemerocallis, wy zijn te vreden. Nochtans en sal ick gheensins affirmeren dat de de Lelie van Caluarie/soude zijn Lilium coronarium oft Hemerocallis, om datse een weynich van vuylen oft fenijnighen reucke heeft. Maer dat de gasten van Athæneus souden ghesheydt hebben dat de bloeme vã desen/verdwijnende is als de Sonne ondergaet/ ende metten opganck wederom wtspruyt / moet aldus verstaen worden/Datse niet gheheel en verdwijnt oft vergaet/maer dat door d'aencomen vanden vochten eñ coudtachtighen nacht de bloemen weder in een ghetrocken worden/de welcke t'sanderdaeghs metter Sonnen open gaen ende weder leuende worden / ghelijck als den Tragopogo oft Morghensterre/ Solsequiis ende Cicoreyen ende ander Heliotropiis ghebeurt.

Cracht.

Dioscorides. De wortel van Hemerocallis ghestooten ende ghedroncken/oft met honich ende wolle in een pessus van onder ghe set/iaeght af water ende bloedt.

De bladers ghestoten versoeten de sweerende borsten vol sochs/ ende die swillinghen vanden ooghen/daer op ghelevdt.

De wortel ende bladers zijn zeer goedt gheleydt op verbrande leden.

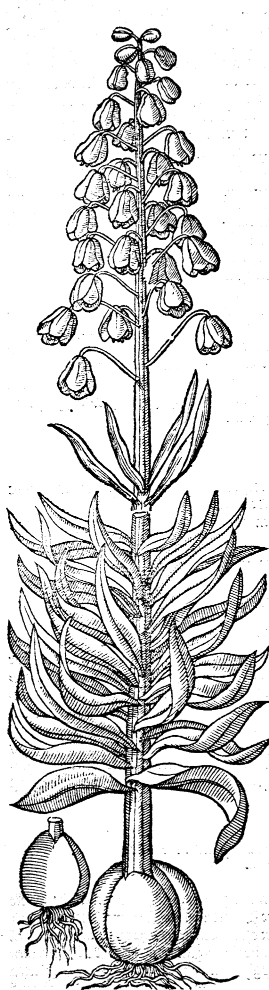
Lelie van Persen. Lilium Persicum.

Dese plante en was oock niet gheuonden de voorleden iaeren in Duytschlandt/Vranckrijck ende Engellandt/maer alleene tot Liere ghesien in Nederlandt/inden zeer lustighen ende vã wtlandtsche planten wel vercierden hof vanden edelen Heere Jan vander Delft/ nu tertijt is zy in handen gecomen van sommige andere vermaerde Cruydt-Lief-hebbers/ als den Heere Cornelis Pruym/ Joncheer Duym. De stele is drye cubitus hooge/ rontsomme de welcke dat groeyẽ eñ voorts comen blaugroene bladers/die spitsch zijn/die vãde bloedt-roode Lelie gelijck. De bloemẽ staen nederwaerts geboghen als bellen / ende zijn bruyn ghelijck verstoruen purper. De wortel is bolachtich / ghespleten/ sonder schelferen/witachtich/ op d'auerechte sijde effen ende plat/ onder wtgestreckte veselingen hebbende die doncker geel zijn. De cracht van dese/ en heeft noch van niemandt mijns wetens versocht gheweest.

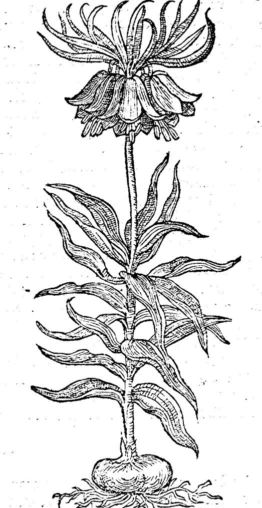
Imperiaelsche Croonen. Lilium siue Corona Imperialis. Turfani & Lale.i. flos Herbariorum.

Lale van Chalcedonien ofte Constantinoplen en is niet te zeer ongheliick den Lelien / de welcke inde selfde Nederlandtsche houen tot Liere vande Heere Verdelft eñ Jouffrouwe Marie Schetz is groeyende/hebbende eenen stele van onderhaluen voet oft onderhalf ende twee cubitus hooghe/eñ langhe bladers die vande Lelien van Persen/Pennachi Persiano gheheeten/ ghelijck. De bloemen roodt-orenge van ses bladeren/ ende nederwaerts gheboghen / ende als die vande Lelie van Persen

Lelien van Persen. Lilium Persicum. In Italiaensch/Pennachi Persiano.

Imperiaeliche Croonẽ. Liliũ siue Corona Imperialis. Turfani & Lale.i. flos Herbariorum.

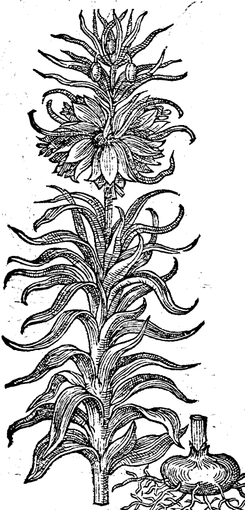

Keysers Croone met zijn saedt eñ een open bloeme.

ghelijck bellen ghefatsonneert. T'saedt is rondt ende plat grootter dan die vandē Tulipan in lanckworpighe ende velachtighe huyskens. De wortel is ayuinachtich met dicke schellen/rieckende als oock doet tgheheel cruydt ghelijck tfenijnich Colchicum. Dese is in Nederlandt ghesonden/ onder de naeme van Lale, Turfani, ende Keysers Croonen.

Geel-Orenge Lale oft Turfani met veel bloemen ende dobble Croonen.

Dese Keysers Croone en verschilt van dandere niet/dan datse veel dickere van bladeren aende stele groeyet/ ende datse veel meer bloemen heeft die vast by een staen/ iae somwijlen maecken eenen dobbelen crans vā bloemē/ d'eene bouen d'andere/ die niet so hooge van verwe en zijn/ eñ en hangen niet so zeere nederwaerts als die vande voorgaēde. Dese machmen sien indē zeer lustighen hof vande voorseyden Heer de Greffier Hoboken hier voortijdt Rectoor vande Vniuersiteyt van Padua ende Doctoor van S. Marco. Jonck Heer Jacop Duym Capiteyn binnen Louen heeft noch andere soorten als de roode/ maer ick en hebse noch nietsien bloeyen.

Mey-bloemkens. Lilium conuallium, vel vernum Theophrasti.

Dese welrieckende cleyne plante ende lustich om sien/ die vanden ouders niet en is beschreuen gheweest/ hebben de tonghe Herbaristen ghenoemt Meybloemkens/ende sommighe hebben ghemeynt dat was Lilium inter spinas, daer Salomō mencie af maeckt/om de bladers/ ende zeer soeten reuck/ ende oock om de Lelie bloeme/de welcke sneeuwit ende schoon is/eenichsins die vande Lelie ghelijck/ ende zeer soet van reucke/ die haer laet sien sonderlinghe inden Mey ontrent de doornachtighe plaetsen vande bosschen ende doncker deuinghen/ ende wordt daerom vande Hoochduytsche natie gheheeten Meienriß. Dese comen voorts aen eenen stele van een palme hooghe vande middel tot bouen toe/ ende zijn cleyne/hanghende aen steelkens ghelijck clockskens oft die van eenē cleynē Cytinus, sneeuwit/ ende aen d'wterste boordt ghekerft/ nae de welcke dat comen roodtachtighe besien die vanden Asperges gelijck/ maer minder/hartachtich ende bitter. De bladers zijn die vāde Lelie/ Das-Loock/ oft Handekens-cruydt ghelijck/glat ende groen/in ghetale twee oft drye. De wortel is gheknoopt/ende cleyn/hier en daer cruypende. Dese plante is wel bekent inde houen ende zeere begeert/soo wel van naem als van lof: ende daerom hebben wy die ghestelt onder de Lelien/ ghemerckt dat wy die nerghens mochten bequaemer stellen. Lilium inter spinas.

Diuersche soorte van Meybloemkens van coleur.

Ontrent Louen opden wegh van Thienen in Brabandt/ crijght dese plante in boschachtighe plaetsen/bloemkens die wit roodt/oft incarnaet zijn.

Cracht.

Dodonæus, Fuchsius. Meybloemkens sterken therte/leuer ende herssenen: Desghelijcks oock tsap oft de decoctie/is zeer goedt teghen de gheraeckthehydt/ popelsije/ draeyinghe in thooft/ vallende siecktē/lammicheydt ende om de schemeringhen vanden ooghen te verdrijuen.

De bloeme heeft eenē zeer liflicken reucke/ gelijck die vanden Haghedoorn/waer af tghedistilleert water zeere ghepresen wordt teghen de vallende siecken.

Meybloemkens. Lilium conuallium, vel vernum Theophrasti. In Hoochduytsch/ Meybloumlijn. In Franchois/ Muguet. Qualick van Fuchsius ghenoemt Ephemerum non lethale.

Roode incarnaet Meybloemkens.

Standel Cruyden oft Orchides.

Dese naevolghende soorten van Standel-cruyden zijn in Griecks gheheeten Cynosorchides. In Latijn/ Testiculi canis. In Nederduytsch/ Hondtscullekens. In Hoochduytsch/ Knabenkraut. In Franchois/ Couillons de chien. In Spaensch/ Coyoni de perro.

Alle de soorten van Cullekens-cruyden ende Handekens-cruyden/ de welcke ongheltijck meer zijn/ dan vanden ouders ghestelt ende beschreuen is/ moeten alle ghelijck ghestelt worden met de Loocken/ Ajuynen/ Hyacinthen ende meer ander dergheliјcke soorten/ ende zijn alle tsamen om de ghedaente der wortelen Cullekens gheheeten oft Orchides: ende sommige om de cracht Satyriæ, om datse meer dan alle ander ajuynachtighe cruyden verwecken tot byslapen/ in voeghen dat sy naederhādt vande Latijnsche/ als van Plinius ende Apuleius, Venerei genoemt werden: nochtās is d'onderscheydt daer onder ghenomen wt den bolle vande wortel: Want de Satyria en hebben maer een bolleken/ eñ de Cullekens-cruyden twee/ vande welcke de Hondts-cullekens/ Vossencullekens ende Bocks-cullekens zijn de principaelste/ waer wt alle d'andere verscheydenheden ghenomen zijn. De bekentste van allen door de grootte/ wasset vele inde vochte bemden/ de welcke eerst wtspruytende zijn ghelijck een wtcomende Nies-cruydt/ oft Colchicum/ daer nae den Meybloemkens ghelijck oft de Lelie/ voorts brenghende drye ende vier bladers/ die taey/ dicke ende vol vetticheydts zijn. De stele wordt onderhaluen voet hooghe/ cael/ blinckende/ hol/ ende bouen verciert met eenen tros oft are van bloemen/ die purper zijn. De wortel is van twee bollekens ghelijck twee cullekens/ bouen de welcke als bouen tghemachte/ zijn rontsomme veel saselinghen/ door de welcke de bollekens so wel als d'opperste plante hen voetsel crijghen/ ende by ghebeurte gheduerende/ te wetē/ als d'eene ydel ende verdwijnt staet/ soo is d'ander gheswollen/ ende vol van claer tijmachtich sap ghelijck d'wit van een ey/ al oft waere mannelick saedt/ soo groot als een groote dattel/ ende somtijdts ghelijck een volwassen okernote/ maer de verslentste ende gherimpelde is veel minder/ ende staet leegher. De smaecke is soet/ tijmachtich/ smets/ ende oock stoppende/ wit van verwe ende doorluchtich. — *Satyria.*

D'onderscheydt ende diuerscheydt van desen wordt ghemerckt inde grotte/ ende tgetal vande bla-

deren/

deren / de welcke van cleynen verlanghen is te weten ende te mercken/maer dit heeft wat meer te bedieden ende is merckelicker. D'een heeft gheplecktc bladers/ ende wat langher peeskens / waer door al ist dat ghijt gheplеckt noemt/soo zijn nochtans d'ander onderscheydinghen duyster/ tē sy dat men daer in wel gheoeffent is : noch en zijn oock soo volstandich niet datmen yet sekers van onderscheydt van gheslachte soude moghen stellen/ te weten van leegher/bleecker oft leuendigher verwe / ghespickelt/ blinckende / oft verstoruen : insghelijcks oock de Cullekens ende bladers wat verschillende/ alle de welcke ontrent half Meye bloeyende zijn.

Groote Hondts-cullekens. Cynosorchis nostra maior. In Engels / Dogges cullion or coddis and standergrasse.
Nae de meyninghe van C.Gemma de Serapias van Dioscorides, oft Basilica Syderites oft Erythrea, draghende gheheel purper bloemen / ende is de voornaemste van allen.

Groote Hondts-cullekens ander soorte. Cynosorchis maior altera nostra.
Is nae d'opinie van C.Gemma de tweede Serapias van Dioscorides, oft Orchis Basilica altera Syderites, met lijfverwighe oft incarnate bloemen/ eñ meer by een gevoegde tros van bloemen/ende meerder bladers tot bouen toe ommegheslagen/ ontrent de stele siluerachtich siende.

Cracht.

Dioscorides. De wortels worden gheten ghesoden ghelijck den Ajuyn / vande welcke ist dat de mans eten de meeste / men segt datse sonen genereren : ist dat de vrouwen de minste eten / datse dochters sullen draghen.

Men segt oock dat de vrouwen van Thessalien de saechte met geyten melck drincken/om den lust van byslapen te vermeerderen/maer de dorre om dien te benemen/ ende dat de cracht van d'eene met innemen vanden anderen ghebroken wordt.

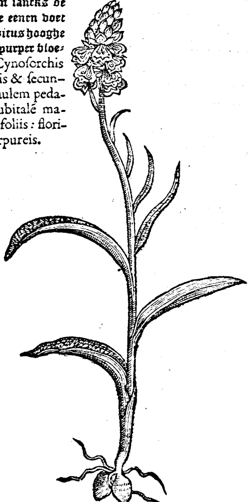
Tgroeyt in steenachtighe ende sauelachtighe plaetsen . Galenus segt dat de bolachtighe eñ dobbele wortele van crachte vocht ende warm is/ende soetachtich van smaecke . Maer de meeste wortel schijnt te hebben veel vuyle oft onnutte ende windighe vochticheydt / waerom dat sy inghenomen zijnde tot byslapen verweckt.

Galenus, Æginetа. Maer d'ander/te weten de minste/is ter contrarien/ te weten/zeer wtgeteirt/ in vues

Hondts-cullekens met geplecte ligghēde botte bladers/ eñ purper-violette bloemē/ dē stele van onderhalf cubitus/ eñ twee grootachtige olijuewijse bollen. Cynosorchis Delphinia sessilib' maculosis obtusioribus foliis: flore purpuro-violaceo, caule sesquicubitali maiusculo oliuari gemino bulbo.

Cleyne Hondts-cuilekens met gheplecte bladerkens/ onder eñ lancks de stele die eenen voet ofte cubitus hooghe is: eñ purper bloemen. Cynosorchis minimis & secundum caulem pedalē & cubitalē maculosis foliis: floribus purpureis.

Groote Hondts-cullekēs de tweede specie. Cynosorchis maioris secūda species, is de Cynosorchis altera vā Dodonæus. In Enghels/ gheheetē Doggis coddis.

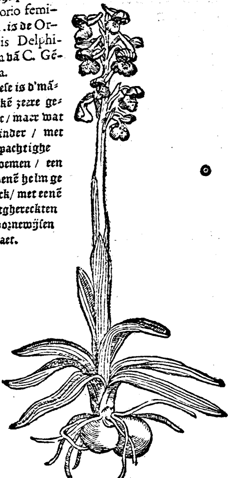

Andere gespickelde Hōdts-cullekēs. Cynosorchis Morio. eñ in Hoochduytsch/ Gespreḡt knabēkraut/ is Orchis mas angustifolia vā Fuchsius. Satyriō Apuleij, eñ Orchis Delphinia palustris vā C. Gēma, eñ heeft de bladers ghespickelt met bruyn swerte bleckē/ die oock is genoēt Testiculus mas Neotericorū, eñ heeft de bloeme vāde Ridderspore met een hoornken achter.

Ghespickelde Hondts-culleckens wijfken. Cynosorchis Morio femina, is de Orchis Delphinia van C. Gemma.

Dese is d'mannekẽ zeere gelijc / maer wat minder / met capachtighe bloemen / een openẽ helm gelijck / met eenẽ wtghereckten hoornewijsen draet.

in vuegen dat haer natuere is treckẽde tot warm ende drooghe. Daerom dese wortel en verweckt gheensins tot byslapen / maer ter contrarien sy bedwingt ende beneemt dien lust. Sy worden ghebraden ghceten ghelijck ander bollen oft Ayiuyn.

Apuleius. De wortel vande vierde soorte geheeten Satyrion Apuleij, ghestooten ende opgeleydt / suyuert de vuyle sweeringhen / ende geneest de lijckteeckenen.

Tsap vanden cruyde met zeer goeden honich ghemengt / neemt terstondt wegh d'loopen / ende de pijne vanden ooghen daer op ghestreken.

In dien yemandt door toouerije gheen vrouwe en kan bekennen / So salmen nemen het rechter culleken dwelck meest is / ende stooten met seuenenveertich koren wit pepers / soo datse tsamen met de voorseyde wortel een half once weghen / ende vier oncen (anders drye oncen) honich: dan sult ghy dese medicijne in zeer goeden wijn solueren / ende drye daghen lanck daer af nemen tghewichte van drye vierendeel loots: so sult ghy terstondt wederom lust tot de vrouwe hebben.

Cleyne Bocx-culleckens / met bloemen den Wandtluysen gelijck. Tragorchis minor & verior C. Gemmæ, siue Coriosmites, vel Coriophora, flore instar cimicum.

Ghemeyne Bocx-culleckens. Testiculus hircinus vulgaris seu Tragorchis, & Leporis testiculus noster.

Bocx-culleckẽs tweede soorte Orchis Saurodes vel Scincophora, Lacertarũ æmulatione **van** C. Gẽma, **oft** Tragorchis altera.

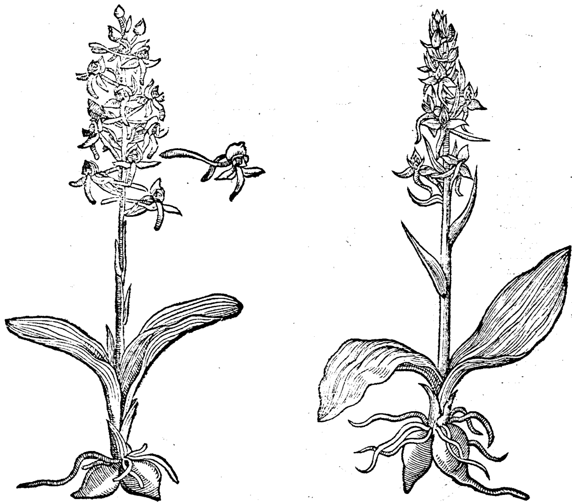
Tot

Tot bequaemer kennisse van dese Cullekens-cruyden / soo maeckt een vande principaelste onderscheyden t'Bocx-culleken/ de welcke rieckt ghelijck eenen Bock/ende met de gedrayde steertkens schijnet eenen geyten baert ghelijck te wesen. Dit cruydt spruyt wt met veel bladers / dien vande Lelien ghelijck / omvanghende d'onderste vanden stele die eenen voet lanck is / ende effen vande middel tot bouen toe / gheacrt met een zeer aerdighe orden van bloemen die ghelijck helmkens zijn / de welcke opengaende elck besonder hebben een besonder steertkẽ met roode tiesſkens bespreydt alle gelijck staende ghelijck slanghen oft aketyssien. Dese bloemen zijn zeer quaedt ende sterck van reucke ghelijck eenen Bock/ ende tsaedt comt voorts in huyskẽs/dat zeer cleyne is. Dit cruydt bloeyet ontrẽt d'eynde vanden Mey/nae bycants tot half Junius. T'groeyet op mosachtighe heuuels / maer principalick in doncker dellinghen.

Vosse-cullekens/d'eerste. Testiculus Vulpinus primus cuius flores culices exprimũt. In Franchois/Moucherons. Int Duytsch/Mugghen. In Engels/Hares ballokes. In Spaensch/Satyrion.

Andere Vosse-cullekens. Hermaphroditica secunda Cor. Gemmæ, oft Orchis Sphecodes diphylla.

De Vosse cullekens zijn de Serapiades van Fuchsius ende Dodonæus.

Veelderhande differentien van Vossen-cullekens worden ghenomen wt de bloemen / te weten/ van ghedaente van Vijfwouters / wespen/vlieghen/ ende de laetste wt de verwe / de welcke gheheel geel is/ende veel min ghevonden wordt dan die ander/ ende oock min beschreuen. Wy hebben dese

Geel Vliegk. wtghesteken / op heete eñ dorre onvruchtbaer plaetsen van Languedoc eñ dellende plaetsen/ groeyende tusschen Cystus manneken eñ Ilex Coccifera, byde woeste duwiere / oft spelonke/ de welcke staet opde slincker sijde so men weder keert van Frontignaen nae Montpelliers/ende oock inde dorre gras pleynen die gheleghen zijn by tbosch van Grammont: De minste van desen / de welcke minst bladers heeft/te weten twee oft drye omringhende d'onderste vanden stele die een spanne hooge is / draghende bouen wat goudtgele bloemen/ van verwe ende gedaente een Vlieghe oft eer een Wespe gelijck/heeft onder twee cullekens.

Desen

Cleyn Mugghe. Culices minores triphyllæ. In Franchois/ petits Moucherons.

Dese verandert alleenlijck in grootte/ want zijn bladeren zijn cleyndere / ende de stele ende bloemẽ cortere ende wittere.

Wespe. Testiculus vulpinus secundus, mede soorte vã Sphegodes C. Gẽmæ. In Franchois/ Mouche guespe.

Groote Vosse-Cullekens ofte andere Wespe. Testiculus Vulpinus maior, ende Sphegodes C. Gemmæ.

Van dese zijnder tweederhãde/ verschillende alleene in grootte/ eñ hooge oft leeghe verwe vã bloemen.

Bien. Melitias, siue Apis cadauerulũ exprimens.

Desen zijn noch twee andere zeer ghelijck/ vande welcke d'eerste bycants vande selfde grootte is/ de welcke bloemen hebben van fatsoen ghelijck een Vlieghe / maer van coleur roestachtich oft verstorven/ ende leelick doncker roodt.

De tweede heeft meerder ende breeder bladers die vanden Phalangium ghelijck / aderachtich/ ontloken/ommegheboghen/ende eenen stele somtijdts van een palme/somtijdts van onderhalve palme hooghe: de bloemen sien oock wat roodtachtich / ende zijn als de voorgaende niet lieflick om sien.

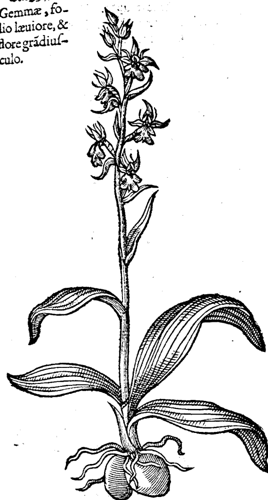
De leste wordt lichtelick onderscheyden door sijne breede bladeren vast aen den gantschen stele staende/met bloemen ghelijck vlieghende Vijf-wouters oft Pepels.

Vlieghen. Orchis Myodes prima C. Gemmæ, floribus muscam exprimens, ende is Serapias 3. Dodonæi.

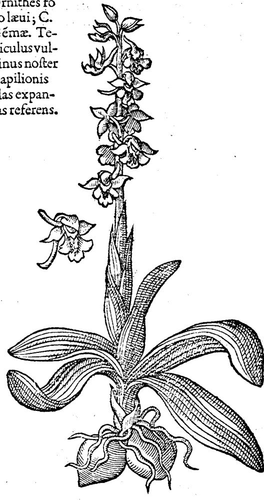
Geel Bosse-culleken oft Vlieghe van Montpellier/ Vulpinus Testiculus, siue Orchis Myodes lutea Narbonensis, congener cum minimo Testiculo vulpino, floribus muscam colore & effigie præ se ferentibus.

Vlieghen tweede soorte. Orchis Myodes altera C. Gemmæ, folio læuiore, & flore grãdiusculo.

Wijfwouters oft Pepels. Orchis Ornithophora, vel Ornithes folio læui; C. Gẽmæ. Testiculus vulpinus noster Papilionis alas expansas referens.

Orchis Ornithophora **met geplecte bladers/** C. Gẽmę.

Van dese specie zijn veel accidentale differentien.

met roode / rootachtige / met witte } bloemen

met { zeer groote / cleyne / eywijse / breetspits / eyndẽde scherpe in / breet eñ rõt eyndende } bladers

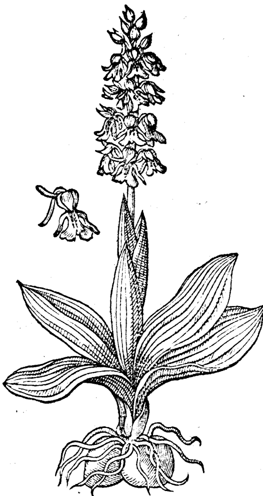
Dese bloeyet ontrent half April/ somtijts oock int eerste oft laetste van Meerte.

Ornithophora **met witte bloemen ende ongeplecktẽ bladerkens/ ende steelkens van een palme hooge.**

Groot Gehelmdt ofte gewapent Cullekens-cruyt vã C. Gemmæ.
Orchis strateumatica, oft Stratiotes maior, siue Militaris C. Gemmæ, die met reden wel mach gheheeten zijn Basilica tertia.

Cleyn gehelmt oft ghewapent Cullekens-cruydt.
Orchis strateumatica minor C. Gemmæ.

In gheender manieren staet oock cleyn te achten de meyninghe aengaende de differentien vande Cullekens-cruyden / vanden zeer vermaerden man D. Cornelius Gemma Coninckltjcke Leser inder medicijnen in die zeer vermaerde Vniuersiteyt van Louen / de welcke voorwaer niet alleene my heeft zeer liberaelick ghecommuniceert sessentwintich figueren van Cullekens-cruyden / die hy zeer subtylick ende constich met syn eyghen handt heeft ghecontersfeyt / maer oock tgene dat hy metter haesten daer af heeft ghescreuen / zeer manierlick ende gheleerdelick / ghelijck hy dat zeer scherp gade gheslaghen heeft / ende claerlick in orden ghestelt / wt vriendtschap ende liefde die hy my draegt / my heeft te kennen ghegheuen / te wyle dat men besich was met dese soorten van Cullekens-cruyden te drucken. Wiens oordeel voorwaer / ende aerdicheydt vande planten my wt der maten zeer behaeghende / heeft my ghedocht nut ende profijtelick te wesen / den naercomers die te kennen te gheuen / ten eynde dat sy hem met my daer af moghen dancken / ende dat d'opinien van alsucken excellenten man / die my ghedocht hebbe zeer wel ouer een te comen met de beschrijuinghe van Dioscorides, niet en souden vande Lief-hebbers vande cruyden veracht worden / ghemerckt nochtans dat wt soo menigherhande ende diuersche manieren van Cullekens cruyden / swaer is zeer net te verclaeren de rechte Satyria van Dioscorides. Maer wy willen dese zeer sorchvuldighe ondersoeckinghe laten varen / ghemerckt dat ons voornemen is / de natuere rijcke te maecken ende d'historie te vercieren / ende d'ouereencominghe vande naemen / ende opinien vande zeer gheleerde mannen / midts oock de corte maniere die wy aenveert hebben / van alle dinghen hoe cleyne die zijn in orden te stellen ende te vervolghen: want gheen vande wercken der natueren / hoe veracht dat oock is / en is onweerdich om van ons bekent te worden. Waerom dat wy sullen beghinnen aende meeste plante vande Cullekens-cruyden die hier sal terstondt ondergheselt zijn / de welcke ghelijck sy beter int gebruycken is / alsoo wordt sy oock voor oprechtighe ghenomen.

Spinne-

Spinnecoppen. Dit cruydt is heel vā gedaente vande Weſpe/ om dat ſijn bloemē zijn meer een Coppeſpinne ghelijck met ſommige groene bladers voor aē oft voetkens waerē/ ende wordt ghevonden in duſdanige plaetſen als dā dere.

Vorskens. Batrachites vel Batrachioides C. Gemmæ. Ende is vanden geſlachte vande ghene die vā twijfelachtige ſoorten zijn / ſo dat niet qualick Teſticulus Hermaphroditicus ſoude genoemt zijn/ wāt ſy zijn / ſonderlinghe aengaēde t'fatſoē vāde wortel / half Serapiades ende half Cynoſorcheis.

Cleyn Stādel-cruyt. Teſticulus odoratus, Orchis ſpiralis C. Gemmæ.

Cleyn Standel-cruydt met drye oft vier Cullekēs, Tetrorchis vel Triorchis alba. Spiralis vel Autūnalis C. Gemmæ. In Engels/ Witte ſweete ballocke.

Standel-cruydt van Vrieslādt. Orchis Friſia littoralis, ende is Triorchis lutea tertia C. Gemmæ.

Tcleynste van alle de Cullekens-cruyden groeyet in sauelachtighe/ dorre ende vuyle plaetsen van den lande van Languedoc aende zee gheleghen/ ende midden in Engellandt/ ende oock by Louen in Brabandt: theeft corte/ cleyne bladers die bleeckachtich/ aderachtich/ tsamen vergaerdt zijn dien vande cleyne Weghebreen ghelijck: de stele is een palme hooghe/ dunne/ bloemkens draghende van reucke den Meybloemkens ghelijck/ de welcke rontomme ghelijck eenen wendel trap aende stele staen. De bollekens zijn cleyne/ ende lanckworpich.

Dat ander is desen voorgaenden gheheel ghelijck/ maer heeft meer lanckworpighe clisters/ meestendeel ghelijck Olijfuen.

Cleyn Cullekens-cruydt met breede bladers. Orchis minor latifolia.

Cleyn Cullekens-cruydt/ van ghedaente/ wtspruyten/ ende bladers/ den Tweebladt ghelijck/ maer ronder/ heeft de Heere Verdelst staende in aerde potten/ die hem zijn van Clusius ghegeuen gheweest/ de welcke hem heeft de bollekens ghesonden in Nederlandt/ van Weenen in Oostenrijck. De bloeme en hebbe ick noch niet ghesien.

C. Gemma voeght hier oock by de figuere van dese derde soorte/ maer de bollekens zijn lanckworpigher den Olijfuen ghelijck.

Andere gele Triorchis van Gemma.

Triorchis lutea altera C. Gemmæ, met ronder ende breeder bladers dan de voorseyde/ ende groender/ de welcke maer drye en zijn/ eñ wat rouachtich; tschijnt te wesen de Orchis Frisia littoralis, oft emmers een medesoorte van dien. De welcke heeft voorts ghebrocht de twee onderste bladers die vanden Tweebladt ghelijck/ maer smalder dan die vande groote Wegebree/ ende op een steelken van drye palmen/ groene oft geel groene bloemkens/ inden hof vanden Heere Brancion.

Cleyn Standel-cruydt van Luyck. Orchis minor Leodiensis. Triorchis lutea, flore luteo C. Gemmæ, siue Basilica minor, ende is van sommighe gheheeten Serapias ende Triorchis van Ægineta.

Dese Orchis brengt voorts drye bladers die vanden Hondtsribbe ghelijck/ maer glat ende groen ghelijck

ghelijck die van Auricula Vrsina, als de voorgaende. De bloeme heuet oock aen een cleyn steelken van een palme/ende de wortel onder met drye eñ vier cleyne hanghende cullekens/door de welcke dat afwijckt ende hem seluen verbreydt. Tgroeyet vele opde bergskens van Luycke.

Diuersche soorten van Handekens-Cruyden/ende zijn by auentueren Serapiades.

Æginetą voeght by dese de Triorchis Serapias (want hy schijnt daer by te doen eenighe derde soorte) de welcke drye Cullekens heeft/die wy eertijdts ghehouden hebben voor Palma Christi, soo wel om dat min sapachtich ende droogher is/ende dat zeer is afvaeghende inghenomen/ende oock van buyten ghelevdt opde vuyle sweeringhen/ als oock om dat wonderlicken goedt is teghen de vierde cortse/ swaermoedicheydt/ vallende sieckte/ verstoptheydt van zenuen/ ende ouervloedighe flegmatijckheydt/oock stoppet Rootmelisoen/ende heeft alle ende soodaenige crachten als die ionghe oft nieuwe medicijns den Palma Christi toeschrijuen/ maer niet den Palma Christi die zeer sterck purgerende is/ten eynde dat niemandt byde ghelijckheydt vanden naeme bedroghen en zy.

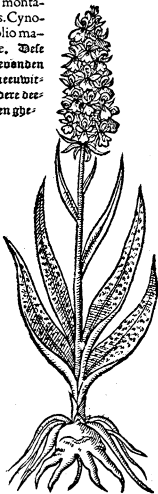
Dese Serapiades soo wel de groote als de cleyne wassen geirne op groene ende grasachtighe coude heuuels. Wy hebben die oock gheplucht inde geberghtẽ van Rauisburg eñ Norooret in Duytschlandt. In Meye gheuet zijn bloemen ende bladers. Dmeeste heeft de bladers die vande Pareye gelijck/maer breeder ende spitsch/nae der aerden ommegheboghen/dicke/ somtijdts gheplecht met bruyne ende swertachtighe vlecskens. De bloemen zijn den rooden Hondts-cullekens soo ghelijck/dat ghy soudt meynen/ten waere dat ghy van gheheel by die besaecht/ dat de selfde waeren. De wortel heeft oock een dobbel wortel/ d'eene ydel ende d'ander vol ende sapachtich/ nochtans zijn die beyde lanckworpich/ een weynich plat/ onder eynde nemende in drye oft vier vingherwijse saselinghen. Dese heeten sy d'manneken.

Dwijfken heeft witte bloemen/ oft wt den purperẽn roodt siende/ oft bleeck blau ghelijck capkens/ met veel roode vleckskens/ staende ghelijck eenen opghesparreden mondt: de bladers heuet minder/ met tickskens besprinckelt. De wortel is den anderen ghelijck.

Handekens-cruydt. Serapias mas læui folio, ende heeft peirsche bloemẽ met cleyne vleckskẽs besprinckelt/ ende is Satyrium Basilicũ primũ vã Dodonæus. Palma Christi vãde Cruyde-Lief-hebbers. In Hoochduyts/ Cruytzblum. In Engels/ Satyrion Royall.

Palma Christi. Serapias femina pratensis, eñ heeft bladers met tickskẽs besprinckelt/ ende is Satyrium Basilicum alterũ Dodonæi.

Berg-Handekens-cruydt met witte bloemen. Serapias candido flore montana, maculatis foliis. Cynosorchis mõtana folio maculoso C. Gemmæ. **Dese wordt ooc vele ghevonden inde bemdẽ met sneeuwitte bloemẽ: alle andere deelen zijn den anderen ghelijck.**

Cleyn Handekens-cruydt met rootachtige bloemẽ. Serapias minor rubello nitẽte flore, angustifolia, nullis inspersis punctulis.

Water Handekens-cruydt. Serapias palustris latifolia, **ẽn is** Cynosorchis palustris platiphylla, **met glatte breede bladers ende blosende witte bloemen van** C. Gẽma, **maer comt vroeger wt dã de violette** Cynosorchis.

Water Handekẽs-cruydt/ tweede. Serapias palustris altera leptophylla, **ẽn is** Cynosorchis palustris altera C. Gemmæ. **D'bloeyet late/ ende heeft eenẽ violetten tros/ ẽn heeft somtijts glatte/ ẽn somtijdts gheplecte bladers.**

Berg handekens-cruydt met effen bladers.

Serapias montana læui folio, ende is Cynoſorchis montana folio læui C. Gemmæ.

Draecke handekens-cruydt met zeer roode bloemen.

Cynoſorchis Dracontias foliis & floribus impensè rubris C.Gemmæ.

T'bloeyet int eynde vāde Mey/ tgroeyt in vuyle vochtighe plaetſen/ſonderlinghe daer d'aerde ſwertſte is.

Handekens-cruydt met langhe ſtelen.

Cynoſorchis macrocaulos oft Conopſæa ſiue galericulata C.Gēmę. T'bloeyet van ontrent half Meye tot byeants half Junius.

Satyrion ghelubt oft ſonder bollekens.

Satyrion caſtratum vel eunuchum ex genere Cynoſorcheos C.Gēmæ.

Serapias Aatrachite vel Myoides. Tot dese Eunuchum van Genua hebben wy ghevoeght een andere soorte van ghelijcke wortelen/ ende dat ghenaemt Myoides oft Batrachites, om dat de bloemen groen zijn als vorskens ghelijckende lanckworpighe vlieghen: anderssins en ist van ghewas/ bladeren/stele ende bloemkens dē Orchis Batrachites niet zeer onghelijck.

Cynosorchis palustris met effen bladers ende smal oft dunne/die slechtste van allen/van Cor. Gemma.

Handekens-Cruydt van Hollandt rieckende als Genoffelbloemen.
In Latijn/ Orchis Serapias Caryophyllata.

Dese is de voorleden iaeren wt den Haeghe in Hollandt den Heere vander Delft ghesonden gheweest van Joncker Wenceslaus Tserclaes welgheleerde ende groot-lief-hebber van desen: ende heeftse bequaemelijck om de lieffelijcke reucke Genoffle Handekens-Cruydt ghenoemt. Sijn bladeren zijn lanck ende smal / tusschen de welcke voorts-comt eenen steel ontrent een spanne lanck/van ondere met een bladt oft twee becleedt: ende bouen een are van licht-peirsche bloemen/dick aen malcanderen ghedronghen / ontrent een palme oft meer lanck/ zeer lieflick van reucke / ghelijck een Genoffel-bloeme. De wortele en is d'andere Handekens-Cruyden niet onghelijck/ende wassen veel inde Duynen ontrent den Haeghe / bloeyende meest in Julio. Alsoo haest als ick planten van desen sal becomen/ick salse laeten naer het leuen conterfeyten om by die andere te voeghen.

Cynosor-

Andere Moerachtighe Handekens-Cruydt. Cynoſorchis paluſtris altera, Lophodes vel Nephelodes C. Gemmæ.

Voghels neſt. Nidus auis, ex ſpeciebus Satyrij abortiui. Orchis abortiua.

Deſe heeft de bloeme zeere ghelijck die vande andere gheſpickelde ſoorte / daerom hebben wy by deſe oock ghemaeckt de ſelfde figuere vande voorgaende bloeme vanden Satyrion tſaemen metten hoornkens/inde welcke het wt der maten cleyn ſaedt gheheel beſloten light.

Voghels neſt.

Dit gheſlachte mach zeer wel int Latijn Satyrion oft Orchis abortiua genaemt worden / dat is te ſegghen Miſwas van Cullekens-Cruyden. Het welcke door ghelijckeniſſe oft ghedaente ſoude ons wel bequaemelick moghen brenghen totten gheſlachte vande Orobanche / cleyne ende groote Brem-Rapen/ Dentaria vande Herbariſten ofte Aublatum van Cordus, ende alle de ſoorte van Hypociſtus/ de welcke naer t'vervolghen van onſe ordeninghe ons aende Fungi ende Campernoille zeer verre voort brenghen ſoude / hoe wel datſe alle ghelijcke crachten hebben van tſamen treckende: ia ſoo zeere dat ſommighe doodelijck zijn / toe treckende de kele ende verworghende/ als ettelicke ſoorte van Campernoillen. Maer om dat dit te verre wt ons propooſt ſoude weſen / ſullen wy daer af elders ſpreken/ ende alleenlick deſe ſoorte van Miſwas van Cullekens-Cruydt by-voeghen aende Handekens-Cruyden van C. Gemma, die van die opinie was/ als ghenoech blijckt door ſijn naervolghende tafel.

Dit is gheheeten gheweeſt vande Cruydt-Lief hebbers van Nederlandt/ Voghels neſt/ om dat zijn veſelachtighe wortelen door een ghevlochten ende verwert zijn/ voorts brenghende ſteelkens vā onderhalue palme wat meer oft min hooghe / van fatſoen/ bloeme/ grootte ende coleur van verroeſt yſer / als die vande cleyne Brem-Rape. Ick hebſe ſomtijdts ghevonden in vochtighe plaetſen ende boſſchen vande hooghe gheberghten van Seuene in Languedoc by de ſoorten van Dentaria. Hier te lande groeyet oock in duſdaenighe vochtighe boſſchen.

De gheheele menichte vande Satyria van D. Cornelius Gemma (soo vele als tot noch toe in Nederlandt zijn ghesien gheweest) is in dit cort tafelken begrepen.

Satyria oft Satyrisci generalic gheheetē/ eenighe zijn

- De wettige met eenē enckelē bol: dese mogen genoemt werden Monosorchides, dat is/een-culleken
  - Tvoorste/dat van Dioscorides. dese gheslachte is zeer ghelijck d'Orientale Jacinth.
  - Claerste Erythronium. Desen zijn zeere gelijc de soorten van Tulipan oft eer die van Dens caninus.
- Orchides met twee oft meer Cullekēs
  - Cynosorchides oft Lelydactyliodes, met lanctworpige ende platte Cullekēs
    - Bergh-planten ende welrieckende/met
      - Glatte bladers
      - Ghepleckte bladers
      - Onder ieghelick van desen zijn meer by ghevalle comende verschillen/ die te onderscheyden zijn wt die aerdicheydt / coleur / reucke vande bloemen ende grootte vande bladers ende stele.
    - Nereides oft water-cruyden met
      - scherpe oft smalle bladers/ oft sweertwijse
        - Gemeyne
          - Glatte met
            - Bladers geheel scherp opgaēde.
            - Roode bloemen/maer espitsch vā tbladt botter.
            - Purper bloemen/ eñ bladers onder breedt bouen smal.
          - Gheplecte met
            - Welrieckende bloemen
            - nietrieckende
              - met wolckens gespickelt
              - met rieskens tusschē de punckēs
        - Dracontię
          - Gheheel swert vā bladers/ stele/ende bloeme
          - Half swert
      - Breede oft gerōde bladers
        - Groote
        - Cleyne
        - met peirsche bloemen.
      - Platophylla
      - Groote stelen met bloemen die ghelijck Mugghen zijn.
      - Grasachtighe bladers/de welcke Matthiolus beschrijft.
  - Serapiades met ronde clooten/soo dē ueter Orchides, dat is/Cullekēs geheetē zijn
    - met twee Cullekēs/ de gedaēte van beestkens hebbende inde bloeme
      - Van Bien/Melitiades geheeten
        - D'eerste
        - Tweede
        - Serapiades van sommighe
      - Van Vlieghen/Myodes ghenaemt
        - D'eerste
        - Tweede
      - Van Wespen/gheheeten Asylophoræ oft Sphegodes
        - Groote
        - Cleyne
      - Anthropinæ oft Strateumaticæ
        - Groote
        - Cleyne
    - met drye Cullekens
      - Coninckliicke oft Basilicæ
        - Groote
          - D'eerste
          - Tweede
          - d'oprechte Serapiades nae d'opinie van ons Herbaristen.
        - met een geheel roode bloeme/ Coninckliicke scheptre ende cleedt.
        - Cleyne. Geel ende zeer cleyn/zeere wel rieckende bloemen draghende ghelijck een Coninckliicke croone.
    - met vier Cullekens
      - Bocx-Cullekens
        - Scincophora, met bloemen ghelijck Akeyssen.
        - Coriosmites, met bloemen ghelijck Wandtluysen.
    - Naenken met witte bloemen/ oft Spiralis, zeere vandē geslachte vā de gele Basilica.
      - Dolfijn hebbende de bloeme ghelijck de steert vanden Dolfijn.
        - Groote met Ornithophora gheheetē
          - Glatte bladers
          - Geplecte bladers
        - Cleyne
          - Bergsche
          - Waterighe
          - D'eerste
          - Tweede
  - Half een half ander oft Handekēs-cruydē/om de gelijckenisse die sy hebbē vāde vinghren.
    - Psychodes
      - Groote met ronde bladers
      - Middelbaere/meest met drye bladers
      - Cleyne/ende welrieckende
    - Hermaphroditica, met twee lanckworpighe beenen
    - Acridoeides oft Locustophora
      - D'eerst/met eē groene bloeme/gelijc int miswas met twee bladers
      - De tweede/met een doncker bruyn bloeme vā verwe/ de crekel meer ghelijck van de Sprinckhanen.
- Miswassen vande Satyria, de welcke al ist dat sy sonder Cullekēs zijn / soo zijn nochtāns d'ander partyē dē Satyrion gelijck.
  - Tweeblat
  - Wildtwidt
  - Nies-cruyt.
  - Bremrape eñ Orobanche
  - Hypocistis.

Gheslachte

Gheslachten van Cullekens-Cruyden ghemeyn.

D'eerste gheslachte is vande Hondts-Cullekens: Tweede vande Serapiades: Tderde vande Handekens-Cruyden/oft de ghedaente hebbende van een oft twee vinghers.

De Hondts-Cullekens heete ick de ghene die twee tanden hebben ghelijck de kammen/in vuegen dat elcke bysonder schijnen te wesen bysonder handen/hebbende somtijdts twee vinghers / ende somtijdts meer / de welcke waert dat de gheheele wortel alsoo ghefatsooneert waere hebbende soodanighe wtwassen/soo souden daer op wel accorderen de beschrijuinghen van Dioscorides, om de selfde te moghen heeten Cynosorches oft Hondts-Cullekens: ende onder alleene dit gheslachte worden gheschickt zeere veel specien/hoe wel dat de ghene die onder desen hoop ghestelt zijn/ meer representeren een ghedaente van wijflijcken dan mannelijcken aert.

Serapiades die representeren volcomelijck de figuere van een mans cullekken/ ende in dese worden ghefigureert door een wonderlijcke vruchtbaerheydt ende bootse vander natueren / sonderlinghe de ghedaente van diuersche beestkens: tusschen dese twee soorten heeft Dioscorides oock onder de Cynosorches oft Hondts-Cullekens begrepen een ander gheslachte dat van beyde de natueren is / om dat de bollekens heeft zeere wel ghelijckende met lanckworpighe oft platachtige Olijfuen/ ten waere dat wy meynden datse die niet ghelijck en waeren / om datse haer in lanckworpighe vinghers wtrecken.

Vande soorten van Cynosorches oft Hondts-Cullekens.

D'eerste vande Cynosorches hebbe ick ghestelt de Oreades, oft de ghene die op gheberghten ende hooghe plaetsen groeyen. Dese wassen gemeynlick in Eycke bosschen op rouwe ende doncker plaetsen. Sy spruyten wt inde Meerte/somtijdts oock ontrent d'eynde vã Sporckelle: sy bloeyen in dlaetste van April/ende beginsel van Junius/somtijdts de stele hebbende van eenen cubitus hooghe/ ende zeere wel rieckende bloemen/die somwijlen wit zijn/ende somtijdts gheplect. De bladers zijn bouen groen/ende onder ghelijck siluer blinckende / de welcke door aftrecken van een zeer dun vellekken gheheel vergaet. Theeft oock zeer subtijle aderkens inde lengde wtghestreckt.

De Nereides, oft die op vochtighe plaetsen groeyen/ zijn zeer menigherhande/ maer ick en hebbe niet dan de substantiele differentien willen verhalen / te weten d'onderscheyden die ghenomen worden wt de forme oft figuere soo inde bladers als inde bloemen. Voorwaer tot nu ter tijdt soo heb icker elfue ghetelt.

De Xiphoides, oft Sweertwijse bloeyen alle ghelijck / van voor d'eerste vanden Mey tot half Wedemandt.

Van desen is aldermeest te achten de Dracontias, de welcke ick meyne dat den Erythronium aldernaest comt/in dien dat de ghedaente van tsaedt by Dioscorides beschreuen accordeerde / ende datter maer eenen bol en waere. Maer wie weet oftmen den Grieckschen text ghecorrumpeert zijnde/soude moeten voor λινοσπέρμῳ lesen λιθοσπέρμῳ, oft κρινοσπέρμῳ: ende oock dat hy seght inde beschrijuinghe vanden anderen Satyrion ῥίζαν βολβοειδῆ ὅσον μῆλον, is zeer doncker ende twijfelachtich/ oft hy die wil in grootheydt oft anderssins ghelijck hebben: In vueghen dattet eerste Satyrium niet en soude schijnen gheheel onghelijck te wesen onsen Psychoeidi: want ick ghelooue dat πυῤῥὰν eer te segghen is goudt-geel dan vierich-roodt / ende dit woordt ἐνερευθῆ beteeckent bequaemelick wittichcydt met roodt gheverwt/de welcke ick dickwils ghemerckt hebbe inde tweede Psychodes rontomme de bladers als sy eerst wtspruyten.

Maer de ghene die spitscher van bladers is/heeft accidentale differentien sonder ghetal / dat is/ van verwe/reucke/grootte / glatheydt / ende ghedaente van vlecken ende ticksk ens onderscheyden. D'ander substantiele machmen sien inde tafel.

Platophylla, dat is / met ghecromde breede bladers is een aerdighe plante/waer af de stele dickwils groeyet onderhaluen cubitus hooghe. Dese heeft peirsche bloemen/ ende bloeyet later/ ontrent tbeghinsel van Wedemaendt. Sy wasset gheerne in zeer vuyle ende vochtighe plaetsen.

Conopsæa oft Macrocaulos, dat is met groote stelen/groeyet dickwils twee cubitus hooghe: dese heeft zeer aerdige roode eñ welrieckende bloemen / ghelijck die vande eerste eñ tweede Serapias Basilica, dan dat de verwe vande Conopsæa bleecker is/ende dat dese schijnt te wesen aist eyghen wijfken vanden anderen. Sy groeyet gheerne in bemden / maer die niet te zeer vocht en zijn / ghelijck de voorgaende/iae dat meer is/in eenen ghetemperden ende niet te natten oft drooghen grondt.

Groote Hondts-Cullekens Serapiades van Gemma.

Onder tgheslachte vande Serapiades zijn de Coninclicke de principaelste die wy by dryederhande

onderscheydt ghestelt hebben: men gheeftse desen naem om de ghelijckenisse vande Coninckliicke scheptre/croone/ende cleedt die sy hebben.

De meeste soo wel d'eerste als de tweede/ hebben gheheel groene bladers die vande Pareye ghelijck/lanckworpich/ghelijsinich/wat breedtachtich/somtijdts een weynich gheboghen: De cullekẽs zijn gheheel rondt/de stele is dickwils ouer de drye palmen hooghe. De bloeme is zeer aerdich / gheheel roodt/somtijdts oock wat roodtachtich/ zeer ghefatsonneert gelijck een croonken dat hem verbreydt/ nochtans gheenen sonderlinghen reucke hebbende. Dese plante is van my aldereerst ghesien ende ghevonden inde dellinghen vande vesten van Loeuen. Ontrent den bergh van Triniteyt by Doornick/groeytse ouervloedich.

D'ander heeft de bloeme niet soo roodt maer spitscher. Sy bloeyen alle beyde van tbeghinsel van Junius dickwils tot half Julio/met een wonderlicke ghedaente ende aerdicheydt. De bladers spruyten wt ontrent half Decembre. Sy groeyet gheerne op doncker ende rouwe plaetsen in mosachtigen grondt/principalick daer gras-wasset. Dwijfken van desen is de Conopsæa.

Conopsæa.

Desen zijn aldernaest die Strateumaticæ oft Anthropinæ, de welcke nochtans nae opinie van veel persoonen in schoonheydt alle d'ander te bouen gaen. De bloemen staen ghelijck helmen/oft ghehelmde mannekens sonder handen oft voeten.

D'eerste heeft eenen langhen stele/ ende zeer breede bladeren/dat is te segghen/lanck ende breedt/ ende in tbeghinsel rondtachtich. De bloeme is binnen wit/met roode vlecken bespringt/ende vã buyten zeer roodt met purper ende gele stripkens ghelijck hayrkens. Dese groeyen zeer vele int bosch van Floreual/ende spruyten wt in Decembre. De bloemen gheuense van tbeghinsel tot int eynde van den Mey.

Desen is zeere ghelijck noch een ander soorte/ hebbende oock breede bladers/maer corter/de crans meer voorwaerts hanghende/ende de bloemen vaster by een staende/ende de helmkens nederwaerts gheboghen op een sijde: tcoleur is van buyten wt den witten ende blaeuwen met wat aschgraeu ghemengt/binnen heeftse bruyn roode plecken. Dese worden ons ghesonden van Bruessel wt de berghachtighe ende rouwe plaetsen. Beyde dese soorten hebben een aerdighe bloeme/ maer sonder reucke.

Noch hebbe ick behaluen dese Strateumaticæ oft Militares somtijdts oock ghesien een derde soorte/met breede bladers/ den bladers van Lelien zeere ghelijck/ te weten lanckworpich/ eñ eyndende in eenẽ rontachtighẽ punt/ de welcke heeft melckwitte bloemẽ/die rechtsinnich de figuere hebben van duyuen met wtghestreckte vleughels ende voeten. Maer midts dat ick dese in langhen tijdt niet en hebbe ghesien/ soo en hebbe ick die soo perfect niet connen gheconterfeyt geuen als ick wel soude willen. Sy groeyet gheerne op bergachtighe ende dorre plaetsen/ende bloeyet op den selfden tijdt dat d'Anthropinæ bloeyen.

Vande Wespen ende Bien en sal ick niet particulierders by voeghen / om des wille datse van den anderen Herbaristen beschreuen zijn ende ghestelt onder de soorten vande Serapiades: hoe wel dat sy de Horsels niet soo zeer wel vande Bien onderscheyden en hebben/ ghelijck sy oock niet en doen de twee soorten vande Biekens/ ende wederom oock de twee soorten vande Vlieghen/de welc verschillen van fatsoen van bloemen ende bladers.

De Satyria Ornithophora zijn veelderhande / maer nochtans souden de meeste beter voghelkens ghenoemt zijn/de welcke purper bloemen hebben / die oft eenen voghel met wtghestrecte vleughels/ oft eenen lanckachtighen steert van den Dolfin ghelijck zijn: D'eene van tween heeft gheplecte bladers/ende d'ander effen ende groen/ghelijck Pareye. Sy bloeyen beyde inden April/ ende verrasschen ghemeynlick alle ander soorten vande Cullekens-cruyden. De bladers spruyten eerst wt in Sporckel/ende groeyen gheerne in doncker plaetsen/ principalijck in Haselaerboschkens / in lichte ende mosachtighe eerde.

De cleyne Dolfijnkens en hebben oock ons wtlegghen niet van doene/ ghemerckt datse van ander Herbaristen van onsen tijden ghenoech verclaert zijn.

T'boes-cullecken hebben wy tweederhande ghestelt/ d'minste met bruyn tanneide bloemen/dwelcke nochtans veelderhande is/ende heeft de verwe/ghedaente/ende reucke/vande wantluysen/maer de bladers en zijn niet onghelijck die vanden cleynen Satyrio Delphinio. Tgroeyt gheerne in vochte plaetsen/ende bloeyet met de Dolfijnen.

Tweede by ons Scincophora gheheeten/is van Dodonæus ende ander beschreuen: eñ groeyet vele inde vesten van Loeuen.

De cleyne Basilica oft Naenken/heeft een gheele bloeme wten groenen wat siende / een Co-

nincks

nincks croone ghelijck/seer soet rieckende/ende heeft bouen alle ander een sonderlinghe cracht om te verwecken den lust van byslapen. Waerom dat te rechte vande Spaignaerts gheheeten is Amor di donna. De Cullekens zijn cleyne/rondt/hardt/met een rosse schorsse becleedt: De bladers spruyten eerst wt inden Mey oft int eynde vanden April / Tbloeyt inde maendt van Julius tot in d'Oogstmaent: tvermenichfuldicht seere onder d'eerde/en wasset gheerne op berchachtige plaetsen.

D'ander Naenken met de witte welrieckende bloeme / wordt wel gheheeten Spirale oft spade Satyrion. Ende heeft meestendeel drie oft vier cullekens oft lanckworpighe bollekens ghelijck een platachtighe Olijfue/de bladers wat Ruytwijs/ seer groen met eenen donckerachtighen luyster. De bloemen zeer fraey ghestelt zijnde in een onghesloten draeyende ronde / hebben als d'eerste de ghedaente van een croone: De bladers spruyten wt in September als de bloeme verdwijnt / ende blijuen gheduerende tot inden Mey/dan blijuense voorts achter den gheheelen Somer/maer het steelken comt voorts in Oogstmaent/bloeyende tot in September. Wie weet oft eene van dese twee de plante is daer Theophrastus mencie af maecte? By auentueren tselfde bewijsen de soete reucken en de cracht/waert dat de plaetse daer zy groeyen daer in mede accordeerde.

Vande Handekens cruyden Psychoeides genoemt / zijn alleene de meeste van ander beschreuē/ Maer wy hebben behaluen die/ noch twee ander soorten ghesien/ d'eene met groote bladers / somtijts representerende inde bloemen drie oft vierderhande soortē van ghedierte / datmen Vijfvouters oft Peplen heet. De minste riecken alderbest. Tgroeyt vele in berchachtighe ende rouwe plaetsen onder de Heyde. Sy bloeyen ontrent half Wedemaendt ende somtijts in tbeghinsel.

De Hermaphroditica met lanckworpighe beenen/ wassen gheerne op waterighen grondt. De bloemen comen voorts in Julio/ gheheel wit ghelijck die vanden Oreades.

De Acridotides oft Sprinckhanen hebben de stele ende bloeme gheheel ghelijck die vanden Satyrischen miswas met twee bladers/maer meer bladers/ende oock een ander ghedaente vā bladers/ende een ander ordonnantie/ en oock twee wortels ghelijck inde Psychodes. De bloeme is ghelijck eenen bocks baert/ende inde ghedaente van eenen Sprinckhane oft Crekel. Sy groeyen gheerne op middelmatich landt ende in boschachtighe bemden. De bloeme gaet open inde middel vanden Mey.

Tot hier toe zijnt eens deel de woorden ende opinie van D. Cornelius Gemma, ende eens deel de onse.

Dioscorides. Cullekens cruydt andersins Serapias ghenoemt/als Matthiolus seght/ om dat de wortel in veel deelen ghespleten is/heeft bladers die vande Pareye ghelijck/ breedt/lanckworpich/ ghelijfurich wt de cromte van sijdtscheuten innewaerts gheboghen / met eenen stele van een palme hooghe/bloemen die bycants purper roodt zijn/ende een wortel ghelijck cullekens: De welcke opde gheswillen ghelegt/de selfde doet scheyden/suyuert de vuyle sweeringhen/ende en laet die niet voorts eten: sy gheneest de fistelen oft loopende gaten/ ende versoet d'inflammatien/daer op ghelegt. Cracht.

De drooghe wortels beletten tvoorts eten vande vuyle sweeren/ ghenesen de rottingen ende vuyle pusten vanden mondt/ende stoppen den buyckloop met wijn inghenomen. Van dese wordt tselfde gheschreuen/dat men vanden Hondts-Cullekens seght.

Ægineta. Orchis Serapias gheheeten/ ende van sommighe Triorchis, dat is te seggen/met drye cullekens/droogt stercker dan tvoorgaende/ waerom dat doet scheyden de saechte gheswillen/de vuyle ende rottende sweeringhen reynicht/ ende de quaede zeericheydt gheneest: maer ghedroogt zijnde/ soo verdroogtse veel stercker. Ende om datse wat tsamen treckende is/soo stoptse met wijn ghedroncken den camerganck/ghelijck Plinius oock seght.

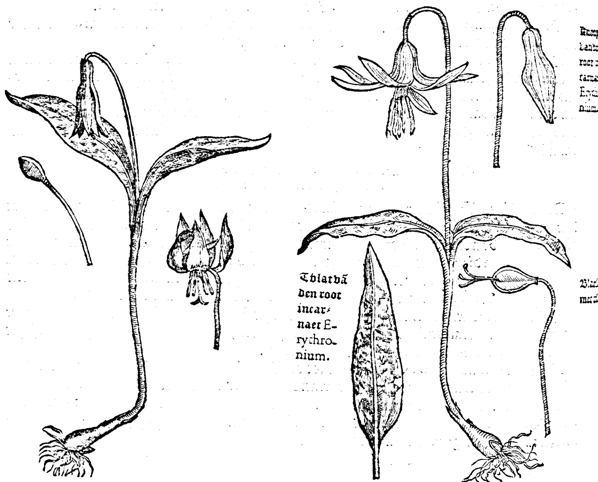
Erythronium. Dens Caninus vande Herbaristen.

Luttel iaeren gheleden is bekent gheworden dit zeer aerdich bolghewas / de welcke van ons vrienden Satyrion ghenoemt werdt. Dit selfde/ aduijs ghenomen zijnde vande Medicijns van Lions/ die dat deden confijten/ en de cracht versocht hebbende/ heeft schijnen te zijn de rechte Satyrion van Dioscorides: maer nae veel experiencie soo weet ick datter groote menichte van gheconfijtte zijn ghebrocht gheweest binnen Parijs ende ander steden van Vranckerijck/ niet anders daer aen ghebrekende / dan de verwe/ de welcke zeere verandert nae de diuersheyt vander plaetsen/gelijckmē mach sien aende zee-Ajuyn/ Ajuynē en ander Loockachtige gewassen. Theeft de bladers die vanden Das-Loock oft vande Lelie gelijck/ maer minder/te weten twee/maer ghemeynlick drye / opder aerden

ligghende. De stele is teerkens/van een palme hooghe/ cael ende tot aende bladers toe inder aerden stekende/ ende een cleyn buyghelick steelken voorstekende / ghelijck alst Verckens broodt doet. De bloeme is die vanden Soffraen oft Lelie ghelijck/roodtachtich wt den witten siende. De wortel is soo groot ende ghelijck als een dadele/van verwe als Orchis, aende welcke dat hanghen sommighe cleyne faselinghen / ende een cleyn half rondt platachtich clisterken vast ghemaeckt aen d'onderste syde/oft gheheel onder / ghelijck men mach sien aende wortel vanden Gladiolus. T'bloeyede binnen Lions inden hof van Walerandt Donrez in den April/ van den seluen aldaer ghebracht / door wiens neersticheydt dat ons aldereerst is bekent gheworden / hebbende tselfde wtghesteken in tgheberghte ghelegen aent staende water van Lausane/ maer naederhandt hebbe ick tselfde wtghesteken inde heuuels gheleghen onderhalf mijle vande Pau by Turin.

Verschillen vanden Erythronium in coleur van bloemen/ende in bladers/ ende is Satyrium ende Dens Caninus vande Nederlanders/ ende de Hermodactylus oft Pseudohermodactylus Italo. ende Matth.

Erythronium met witte bloemen/ende smalle bladeren.

T'blat vā den root incarnaet Erythronium.

De bloeme is schoon roodt/ oft gheheel wit/ oft wit ende roodt tsamen ghemengt wt den bleecken siende.

De ghemeyne Hermodactylus ende valsch Hermodactylus vande Italiaenen/heeft de bladers onder smal/ daer sy ligghen aenden hals vanden wortel.

Doen wy inde voorleden iaeren tot Venegien waeren/ soo hebben wy meer dan eens ghesien inden Enghel ten huyse van Albert Martinelli groote rondtachtighe wortels met een gherimpelde ē knobbelachtighe schorsse/ roodtachtich wt den bruynen siende/die van ghedante ende grootte gelijck waeren die vanden Verckens broode/oft vande zeer groote ronde Oosterlucie/ hebbende tbinnenste witachtich/ etelick/ soet/ende soo zeer ghelijck zijnde den cleynen Eertnoten / dat wy souden meynen dat de selfde waeren/te weten gegroeyet zijnde in een vetter ende vremdt landt. Maer Martinellus heeft terstondt/eenighe ontfanghen hebbende die hem ghesonden waerē wt Alepo van Syrien door

sijnen

sijnen broeder Sequino/ soo hy een neerstich ende gheschickt ondersoecker ende kender was van wtlandtsche vremde planten/ghesendt dat waeren Erythronium Satyrium. Eene van desen heeft opghevoedt de vermaerde monte-bancke oft quacksaluer de blasoen van de plaetse oft merct van S. Marck tot Venegien/ghenaemt Leo/die een lief-hebber was vande ghemeyne Philosophie/ende daer in wel gheschickt/ende heeft die sekeren tijdt houden groeyende/ waer af wy de bladers niet en derren verclaeren/midts dat ons die vergheten zijn. Een ander van dien/ heeft de selfde Apoteker ghegheuen Iacobo Cortusio,de welcke ons langen tijdt daer nae/ al oft wy die noyt gesien en hadden/ heeft ghethoont/ ende bycants teghen onsen danck ons heeft doen lachen/als hy seyde dat hy alleene door handelinghe van dien gheheel ontsteken was tot oncuyscheden. Dese selfde heeft hy naemaels ghesonden aen Matthiolus,ende niet Sequinus,ghelijck wy verstaen hebben.

Dioscorides. De wortel van Satyrium ghedroncken met straffen rooden wijn/ is goedt teghen de cromheydt vanden hals. Cracht.

Men moet oock dese ghebruycken/ als den lust van byslapen aencomt/ want men segt dat men door de selfde tot byslapen meer verwect wordt/ om de windighe ende ouervloedighe vochticheydt/ seght Galenus.

Dioscorides. De wortel van Satyrion Erythronium gheheel inde handt ghehouden/ men seght/datse tot byslapen verweckt/ende daerom te meer/ist datse met wijn ghedroncken wordt.

TOt hier toe zijn wy nu ghecomen al ghelijckende tegẽ malcander soo veel soorten oft gheslachten van planten als ons mogelick is gheweest/vande welcke de ghedaenten/ oock by vervolgh vande ordeninghe der natueren alsoo aen malcander zijn hanghende/ om datmen die zeer lichtelick soude moghen kennẽ/ende onthouden: Beghinnende vande Garsen/Granen/ende Rieten/ soo zijn wy ghecomen totten Acoros, Ireos, ende Cyperos, ende van daer totten Asphodillen/ende Ayjuynachtighe bollen. Vande welcke de meeste menichte/ hadden smalle/ stijfue/ spitsche bladers/ die nerghens ghehackelt oft gekerft/ maer ouer al effẽ waerẽ. Nochtãs nu zijnder noch ander met vaste bollen ende dergheliicke knolachtighe gheslachten/ die meestendeel ghesneden oft ghekerft zijn. Alle de welcke/ midts diẽ dat meestendeel pottagie cruyden zijn/ ende een yeghelijck om te kennen in tgesichte/ende daghelicks in spijse ghebruyckt worden/wy hier niet onbequaemelick sullen afverdighen: ghemerckt dat wy anderssins/ nerghens gheen bequaemer plaetse en sullen crijghen inde gheheele beschrijuinghe vande gheslachten van Cruyden.

Tafelken.

Wilde Mostaert/met bladers die vander Eppe oft water Eppe ghelijck.
Cleyn wilde Mostaert met bladers van Teskens-Cruydt.
Rakette.
Roomsche Rakette.
Wilde Rakette.
Wilde Rakette met smalle bladers.
Rakette de kersse niet onghelijck.
Rakette Geratine.
Irio oft Erysimum.
Erysimum Theophrast. met de bladers van Winde oft Melde.
Lampsana.
Barbaria, Pseudobunias eer van Pseudobunium.
Ander Pseudobunium, om dat vande soorten van Ferula is/ sal staen onder de selfde.
Cleyn Raponcelen.
Groote Raponcelen met de bloeme den Vossesteert ghelijck.
Water Eppe.
Tweede water Eppe.
Water kersse.
Sion van Matthiolus ende vande Italianen.
Cardamine oft tweede Water kersse van Dioscorides.
Cardamine tweede soorte.
Cardamine met bladers van Claueren.
Half Mostaert/half Thlaspi, een cruydt van Prouencen.
Hof kersse.
*
Borsekens cruydt.
Vremde Rakette ende onderscheydẽ.
Cakile van Serapio.
Wilde kersse.
Lepidium vā Ægineta tweederhãde/
Draba.
Cameline.
Cameline tweede soorte.
Dentillaria van Rondelet/oft cruydt Molybena vande ionge Herbaristen.
Cruys-Cruydt.
S. Iacobs bloemen.
Zee S. Iacobs bloemen.
Druyuen-Cruydt.

*Alle soorten van Thlaspi
- zeer ghemeyne.
- van Dioscorides met de bladers van Draba.
- Griecksche by auentuere van Dioscorides.
- Spriaens/met een dobbel hoeckachtich haeuken.
- Hof Thlaspi met de bladers van Osyris.
- Met bladers van Hieracium, geel Lunaria.
- Tweede met de bladers van Quendel.
- Met de bladers van Centumculus, Alysson van Italien
- Van Candien met een croonken.
- Incanum van Mechelen.
- Boomachtich met de bladers van zee Leucoion.
- Tweede boomachtich.
- Doornachtich.
- Tweede met croonkens.
- Crateuæ, op sijn plaetse.
- Veel anderderley Thlaspi.

Ronde Rape. Orbiculatum, seu turbinatum Rapum maius.

In elck landt groeyen ouervloedich alle soorten van Rapen / die de Griecken onder den naem Gongylida begrepen hebben/ de welcke bewijst de rondicheydt/ ende ronde figuere vande bolle oft wortel/waer by datse den ghemeynen volcke wel bekent is / ende vanden aerme lieden inde Winter veel gheten/soo wel raeu/als ghesoden. De bladers zijn zeer breedt ende ghekerft / die vande Rakette/oft eer vanden Radijs ghelijck/oock van huyskens daer tsaedt in light soo ghelijck/dat men soude meynen sonder de bolachtighe wortel ende gele bloemen / ende tsaedt dat minder is/ dat de selfde waere.

Diuerscheydt.

D'ander is alleene vande voorseyde verschillende inde wortel / de welcke lanckworpich rondt is/ ende van fatsoen de Steck-Rape ghelijcker/maer drye mael meerder/ende ouer al zeer wel bekent.

De selfde/oft emmers dien zeere ghelijck / wordt tot Venegien vande warmoes lieden ter marct te coope ghedraghen/de welcke hebbende een roode claere ende doorluchtighe wortel/ mals ende soet van

Ronde Rape. In Griecks/ Gongylides, Gongylida. In Latijn/ Orbiculatum seu turbinatum Rapũ maius. In Hoochduytsch/ Ruebẽ. In Franchois/ Naueau rond. In Italiaensch/ Rapo. In Enghels/ Turnepe.

Lanckworpighe Rape. Rapum tereti, rotunda, oblongaque radice.

van smaecke/ daer raeu gheten wordt des Winters in salaet met Rakette/ Latouwe ende ander cruyden in stede van Radijs.

Dioscorides. Rapen ghesoden gheuen voedtsel: sy maecken winden/ ende oock slap vleesch. Sy gheuen oock lust tot byslapen. Cracht.

Rapen ghesoden ende ghestooten versoeten de pijne vanden fleirsijn daer op gheleyt/ ende ghenesen de cackhielen.

Olie van Roosen ghedaen in een wtgheholde Rape/ ende dan ghebraden in heete asschens/ gheneest de verswooren cackhielen.

De ionghe scheutkens vanden Rapen gheten als sy beghinnen te schieten/ doen water maecken.

Tsaedt is zeer goedt ghedaen in Theriakels ende medicijnen tegen fenijn/ sonderlinge inde ghene die pijne ende weedom versoeten.

Tsaedt inghedroncken is zeer goedt teghen tfenijn/ ende verweckt tot byslapen.

De Rape in pekel gheleyt/ gheeft min voetsels/ maer gheeft veel meer appetijts.

Galenus. Maeckt slap vleesch] ist datse raeu gheten wordt/ soo sy is quaeder om verteiren/ maer twee mael ghesoden is sy bequaemer.

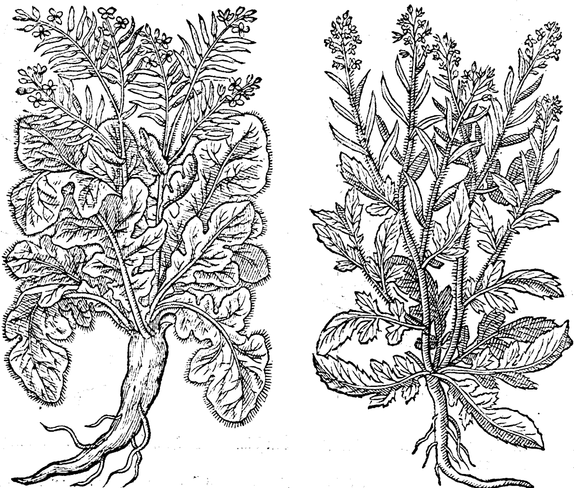
Verweckt tot byslapen] om dat is maeckende eenen windighen gheest/ ghelijck oock de wortel doet.

Sap van hof Rapen in een masse ghebrocht/ is groefuer van ghetempertheydt/ ende daer om salt raeuwe humeuren inde aders maecken.

Lanckworpich Goudt-gele Rape. Rapum fuluum tereti rotunda oblongaque radice.

Ouer veel iaeren heb ick wortelen van dese Goudt-gele Rape gehadt ten huyse van den Heere Jan van Halewin Heere vã Vox-Vrye tot Boesinge/ gelegen een myle vã Ypre in West-Vlaenderen/ die daer af veel int landt saeydde vast by twoorseyde Slot: De wortel verschilt alleenlick vãde voorgaende inde Goudt-gele verwe/ die de sauſſen oft moes verwet/ iſt dat my wel voorstaet/ ghelijck Saffraen. Anderſſints ten is van saedt ende bladers den anderen niet ongheliјck.

Wilde Rape sonder bolle. Rapum syluestre non bulbosum. **In Spaensch**/ Nabo saluage. **In Engels/ Wildt Turnepe.**

Herick. Rapistrum aruorũ. **In Hoochduytsch/ Gutrhedrijck. In Engels/ Cadloke ende Kedloke/ ende is t'onrecht** Erysimum **van** Fuchsius, Dodonæus **ende** Matthiolus.

De wilde Rape wordt oock ghenoech ghevonden sonderlinghe in Vlaenderen ende Duytschlandt/ die dese saeyen/ om met het cruydt de koyen ende oſſen te voeden. Want tgroeyet soo ouervloedich van bladers/ dat de wortel gheenen bolle en wordt/ noch knolachtich oft buyckachtich/ maer gheheel cleyne blijft/ anderſſins is sy de groote ronde Rape niet ongheliјck/ nochtans goedt om wt een te kennen/ want sy heeft ghecrolder/ gherimpelder ende veel meer bladers. De bloeme is geel/ anderſſins wit.

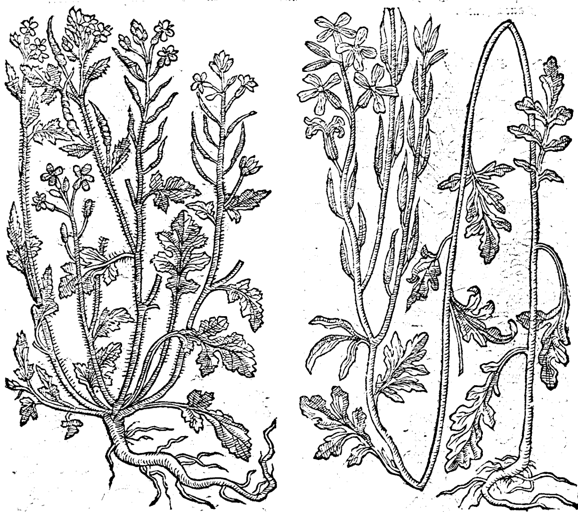
Herick oft Hederick.

Herick is oock vanden gheslachte van wilde Rapen/ ouer al groeyende aende canten vande wegẽ ende int koren/ sonderlinghe ouer al Noordtwaerdts/ ende heeft zeer veel gele bloemen dien vande coolen oft Rapen ghelijck: aen stelen van onderhaluen cubitus hooghe heeftse bladers van Lampsane, oft vande wilde Rape/ effen ende groen ghelijck die Coolen/ ende niet de Rakette/ ghelijck als hebbẽ moet d'Irio van Dioscorides. De wortel is dunne ende niet saselachtich van smaecke ghelijck die vande wilde Rape/ wiens crachten datse oock zeere heeft/ maer gheweldigher/ hoe wel datse niet ghebruyckt noch ghekent en wordt. Ten is gheensins den Erysimum van Dioscorides/ maer voorwaer sy is zeer nae comende den Steck-Rapen ende Mostaert/ wãt tghestooten saedt schijnt Mostaert te wesen/ ende wordt oock vande boeren voor Mostaert ghebruyckt.

Cracht. Dioscorides. De wilde Rape wordt ghedaen in medicijnen/ de welcke ghebruyckt worden om wel vanden aensicht te suyueren/ ende oock vanden gheheelen lichaeme/ sonderlinghe inde ghene die van meel van Lupinen/ Eruen/ Terwe oft Drauick pleghen ghemaeckt te werden.

Rapistrum

Rapistrum flore albo ærucæ foliis. Rapistrum oft Hederick met witte bloemen.

Dit is de voorgaende oft wit Mostaert zeer ghelijck in bloemen/ die nochtans wit zijn/ ende bladeren. T'wordt oock ghenoech ghevonden daermen dander vindt.

Steck-Rape. Bunias siue Napus.

Ghelijckerwijs als ontrent Antwerpen tsauelachtich landt voorts brengt zeer veel groote ronde Rapen / alsoo groeyen de Steck-Rapen zeer ouervloedich in slijckachtich landt ontrent Parijs. Dese Rape is een medesoorte van d'ander Rapen / iae soo zeere oock ghelijck de lanckworpighe Rape/dat ghy soudt segghen dat de selue plante waere / ten waere dat de bladers vande Steck Rape min rou waeren ende de wortel min buyckachtich inde middel / ende onder veel minder / soeter van smaecke / ende lieflicker om eten/ sonderlinghe de Fransche / de welcke met volle vaten pleegt in Nederlandt te coope ghebrocht te worden.

Cracht.

Dioscorides. Steck-Rapen ghesoden maecken windt / ende gheuen den lichaem een weynich voedtsels.

T'saedt van Steck-Rapen inghenomen/ breeckt de cracht vande fenijnen / ende wordt ghemengt inde medicijnen teghen fenijn.

De wortel wordt ghelevt in tsout.

Galenus. De Steck-Rape heeft de selfde crachten vande groote ronde Rape / ende is warm inden tweeden graedt/ende vocht inden eersten.

Steck-

Steck-Rape / ende Parijsche Rape. Bunias siue Napus. **In Hoochduytsch / Steckruben. In Franchois /** Nauet. **In Italiaensch /** Napo, Nauoni **en** Naponi. **In Engelsch / Nauew of Paris / and Nauew gentle.**

Wilde Steck-Rape / oft natte Steck-Rape. Bunias syluestris, Napus flore luteo.

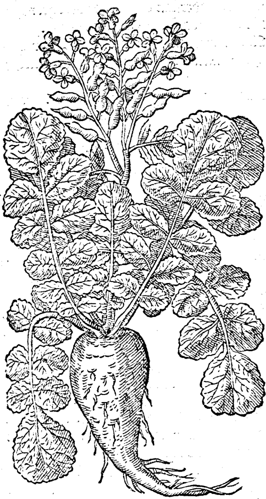
Dese Rape groeyet gheerne lancks de canten vande velden ende riuieren / principalick in coude landen / als Engellandt / Normandie / Duytschlandt / aen tgheberghte van Italien / ende derghelijcke plaetsen. Van haeuwe / saedt / bloeme ende bladers / is sy zeer goedt om kennen wt aensien vande tamme Steck-Rape / mids datse dien zeere ghelijck is / maer gheheel minder / ende de bladers dieper ghekerft heeft / de wortel oock ronder oft corter / soo groot als een vijghe oft Sorbe. Tsaedt van dese / oft vande tamme Steck-Rape / moet ghedaen zijn inde preseruatijfuen teghen tfenijn / ende excellenten compositien vanden ouders / als inde Theriakel Andromachi, ende ander / ende niet tsaedt van Bunium, welcken naem om de raepachtighe ende ronde wortel door de ghelijckenisse vā dwoort
Bunium. Bunium ende Bunias, vele heeft bedroghen / ghelijck als Plinius, die beyde de planten Rapen heet / ende oock Matthiolus, die dickwils heeft bedroghen gheweest / eñ alsoo luttel gheverseert is in Dioscorides als in Plinius. Maer Bunium en is gheen Bunias, noch en heeft oock de selfde ghedaente / noch cracht: en is oock niet beschreuen onder tghesełschap vanden Bunias, als wy corts hier nae sullen verclaeren.

Grooten Radijs. Raphanus magnus.

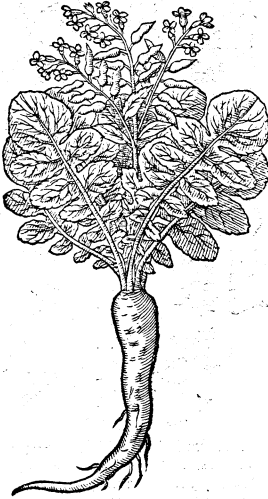
Den Latijnschen naem Raphanus, waer af d'Latijnsch woordt Rapum ghenomen is gheweest / bewijst dat Radijs een specie is van Rapen / want hy heeft al dat de Rape heeft / wtgenomen de langher ende dunder wortel. De bloemen zijn van een ghedaente / maer verstorven purperverwe / de haeuwe is oock dicker ghelijck een busken ghemaeckt / ende tsaedt is rosch ghelijck dat vande meeste Rape / dwelck crachtigher is in medicijnen / dan bequaemer tot voedtsel / nochtans wordt de wortel meest ouer al begheert / ende is zeere wel bekent.

In

Grooten Radijs. In Griecks/ Raphanis. In Latijn/ Raphanus magnus. In Hoochduytsch/ Rettich. In Franchois/ Raifort. In Italiaensch/ Rafano. In Spaensch/ Rauano ende Radice, ende is Raphanus magnus primus van Matthiolus. In Engels/ Raddijsne oft Rabon.

Cleyn Radijs. In Latijn/ Raphanus minor purpureus.

In veel houen van Italien worden ghewonnen ende oock gheten principalick die roodtachtighe Radijsen/ ende ghelijck die minder zijn(soo wy vermaendt hebben vande roode Rape) alsoo zijn sy soeter om eten / ende min sterck / ende lieflicker met sout en water om den appetijt te verwecken / den welcken sy gheheel benemen als sy ghesoden zijn/ want hy rieckt zeer sterck tsy op hem seluen/ oft met vleesch ghesoden/ soo wel dese als de witte/ ende daerom ist beter datse gheten worden met sout/ ende int eerste vander maeltijdt.

Swert Radijs. Raphanus niger.

Tderde onderscheydt vanden Radijs wordt ghenomen wt der verwen. In Nederlandt ẽ Italien vindtmen oock veel Radijs/ waer af de wortel buyten bruyn swert is/ maer van binnen wit/ anderssins den anderen niet ongheliick.

Dioscorides. De wortel vanden Radijs verwarmt/ maeckt winden/ ende is den mondt lieflick/ maer hy is der maghen teghen/ hy doet rupsemen/ ende water maecken/ ende is den buycke nutter. Cracht.

Radijs moet gheten worden int wierste vander maeltijdt/ om de spijse te beter doen verteiren/ want als hy voor de maeltijdt gheten wordt / soo doet hy de spijse walghen ende houdt die op / waerom dat hy zeer bequaemelick wordt voor den eten ghegheuen den ghenen die ouergheuen willen: hy verscherpt oock tverstant.

Radijs ghesoden is goedt teghen den verouderden hoest / ende doet lossen de taeye fluymen die opde borst ligghen.

De schorsse vanden Radijs met honich van azijn inghenomen/ doet rasscher braecken.

Radijs is zeer goedt den watersuchtighen ghebruyckt / ende oock teghen de pijne vander milten.

Radijs

Swert Radijs. In Latijn/Raphanus niger.

Radijs wortelen met honich ghemengt / nemen wegh de blaeu gheslaghen vlecken/ ende bedwinge de voorts etende sweeren : sy zijn oock goedt teghen de beten van aderslanghen/ ende doet het hayr des hoofts weder wassen alst wtgheuallen is.

Radijs wortelen met meel van Drauick ghemengt / nemen wegh de sproeten ende vlecken des aensichts.

Radijs wortelen zijn goedt gheten oft gedroncken den ghenen die vande Campernoillen sieck zijn ende versticken.

Tsaedt van Radijs doet braecke / ende oock water maecken : twerweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden/ende maeckt de milte cleyn.

Radijs saedt met azijn gemengt neemt gheweldich wegh de rouen vande etende seericheydt / daer op ghelevt.

Met honich van azijn ghesoden/ ist goedt tegen de Squinancie / als men dickwils daer mede gorghelt.

Tselfde met wijn inghenomen is goedt teghen de beten vanden Cerastes oft ghehorenden naeer.

Armoracia van Dioscorides. Wilden Radijs.

Soo wel de bladers als de wortel worden inde pottagen ghedaen/ maer dese verwarmt / ende doet water maecken/hy is brandich [midts dat de wilde Radijs heeter is dan de Griecksche Lunaria.]

Galenus. Radijs is warm inden derden graedt/drooghe inden tweeden/eñ maeckt subtijl. De wilde is in allen beyden crachtigher/ iae dat meer is/tsaedt selue is crachtigher dan teruydt. Theeft in hem een verteirende cracht. Daerom ist goedt door sulcken cracht / teghen alle blaeu gheslaghen plecken/ ende ander der gelijcke vlecken. Thof Radijs wordt vande steedtsche lieden alleene eñ raeu ghetē/ ghemeynlick int eerste vander maeltijdt met garum oft pekel/om camerganck te hebben;maer somnighe doen wat azijns daer by. De boeren etent meest met broodt/ gelijck sy d'Loock eten. Maer de ghene diese om te helpen teiren nae den auondtmael raeu eten / doē de medicijns ende boeren verwonderen . Sy segghen nochtans dat sy tselfde ghenoech by experientie bevonden hebben / hoe wel dat niemandt henlieden heeft moghen naevolghen sonder hinder.

Plinius. Water daer Radijs in ghesoden is/smorghens drye croesen daer af gedroncken breeckt den steen ende drijft dien wt.

Radijs met azijn ende mostaert inghenomen is goedt den watersuchtighen / ende die altijdts slaperich zijn/ende niet wacker te maecken.

Hippocrates seght datmen thayr vande vrouwen dat rijsende is/ soude wrijuen met Radijs/ ende oock Radijs opde nauel legghen/ teghen de weedom vande moeder.

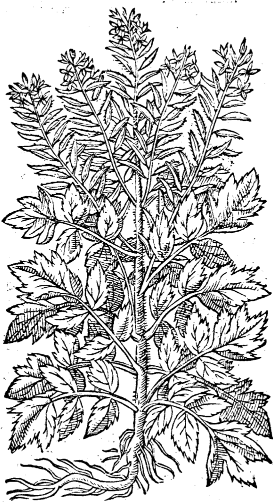
Mostaert. Sinapi satiuum Frucæ aut Rapi folio.

Mostaert verschilt meer vande Steck-Rape in scherpheydt van crachten/ dan in specie/ gedaente/ oft name / de welcke soo wel de ghedaente vande plante als de groote seerpheydt zijn bewijsende. Want Napi is te segghen onghenadich oft gheweldich/ghelijck als oock Mostaert saedt is/ bijtende /brandende ende tot niesen ende tranen verweckende / waer door dat zeere bekent is ter tafelen soo wel vanden aermen als vanden rijcken/ principalick de tamme/ de welcke de stele/bladers / bloemen ende haeuwe heeft vande Rape/maer minder saedt / zeer scherp / olieachtich ende ouervloedich / de welcke pleegt inde ackers ghesaeydt te worden ghelijck de Rapen. De ionghe bladerkens worden oock in salaet ghedaen.

Moſtaert. In Latijn / Sinapi ſatiuũ Erucæ aut Rapi folio. In Hoochduytſch/ Seneff. In Fráchois/ Seneue domeſtique. In Italiaenſch / Senape, Moſtarda. In Engels/ Mudſterd/ Senveye.

Wilde Moſtaert. In Latijn/ Sinapi agreſte Apij aut potius Laueris folio.

Wit Moſtaert. In Latijn/ Sinapi alterum ſatiuum. In Hoochduytſch/ Weiſſer Senff. In Franchois/ Seneue blancq.

Witte Moſtaert heeft wit ſaedt dien vanden Rakette ghelijck/ de welcke inde Apoteken ghebruyckt wordt int maecken van Diaſatyrion/ende Elect. de Ouo. Van faitſoen ende ſaedt iſt gheheel ghelijck de ghemeyne Steck-Rape/maer wit ende tweemael meerder.

Wilde Moſtaert. In Latijn/ Sinapi agreſte. In Hoochduytſch/ Wilder Senff. In Franchois/Seneue ſauuage.

De ghedaente van deſen oft de ſcherpheydt des ſaedts en is den anderen niet zeer onghelijck/hoe wel dat de bladers van keruinghe/ghelegentheydt ende plaetſe van groeyen / meer de water Eppe oft Eppe ghelijck zijn / ende dat ſijn ſwert ſaedt buyten ghebruyckt wordt by ghebreke vanden tammen/de welcke dat oock bewijſt by de bloemen ende haeuwen aende grachten vande ſaeylanden/weghen ende wtghegrauen putten oft grachten daert ghewoone is ouervloedich te groeyen.

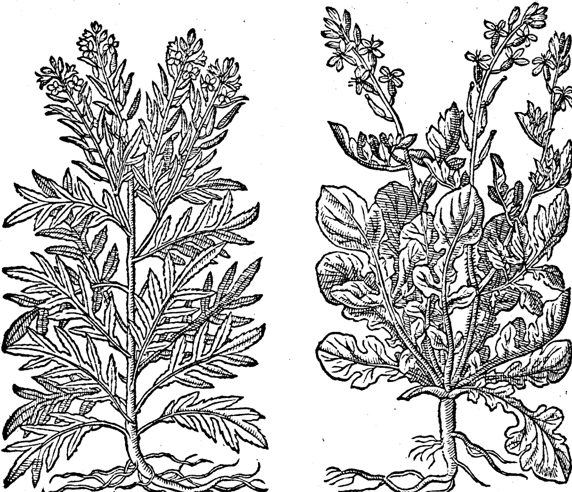
Cleyn wilt Moſtaert. Sinapi ſylueſtre minus Burſæ paſtoris folio.

Deſe Moſtaert groeyet op dorre plaetſen aende canten vande velden/ende op ſteenachtige gronden ontrent de ſteden met zeere ghekerfde bladers die vanden Teſkens-Cruydt ghelijck/maer cleynder ende ſcherper ghekerft. De croonachtighe bloemen ende haeuwen waſſen aen d'opperſte vanden ſtele/ghelijck die vanden Irio van Dioſcorides, die eenen voet hooghe is/maer veel minder/dan die vanden Irio, de gheheele plante is zeer heet van ſmaecke ghelijck de Moſtaert.

Dioſcorides. Moſtaert is zeer crachtich/ om te verwarmen/ ſubtijl te maecken / ende wt te trecken: want Galenus ſeght/dat warm ende drooghe is inden vierden graedt. Cracht.

Cleyn wildt Mostaert. In Latijn / Sinapi syluestre minus, Bursæ pastoris folio. In Spaensch/ Mostaza saluage.

Rakette. In Latijn/Eruca satiua. In Franchois/ Roquette. In Spaensch/Oruga. In Italiaensch/Rucheta. In Engels/Rockett.

Tsaedt van Mostaert inden mondt ghecnout/ treckt wt den hoofde alle taeye slijmicheydt/ ende purgeert de herssenen/ende met Meede/seght Plinius, ghemengt/ indē mondt ghehouden ende ghegorgelt/versoet de pijne vande tanden: Maer met honich ende azijn ghemengt ende ghegorgelt/ gheneset den Huygh.

Tsap vanden Mostaert met water ende honich ghemengt / ende daer mede ghegorgelt /is zeer goedt om te verdrijuen de zeer harde gheswillen vanden Amandelen / ende d'oude ende verharde rouwicheydt vanden roeper aen de kele.

Saedt van Mostaert ghestooten ende inde neuse ghesteken doet niesen/ ende is oock goedt tegen de vallende siecken (Plinius seght/met Vijghen ende Comijn ghestooten) ende doet de vrouwen die d'opstijghen vande moeder lijden/weder tot haer seluen comen.

Mostaert-saedt met vijghen ghemengt (Plinius seght tsaedt ende wortel met Most nat ghemaeckt) is goedt op thooft ghestreken tot dat de plaetse roodt wordt alst hayr glat af gheschoren is/ den ghenen die met eenē vasten slaep daermense niet af en kan wacker maecken/ bevangen zijn. Plinius seght oock dat goedt is teghen de cromheydt ende crampachtighe treckinghe vanden halse.

Item teghen de pijne vande heupen is dese plaester oock goedt daer op gheleyt / ende teghen de verharde milte (van vochticheydt ende winden/segt Plinius, ende oock vande borst / ende teghen alle soorten van pijnen.) Tdoet oock pijne aen als men om ghesontheydt te crijghen / van hooghe de gebreken moet wt trecken (door sijn brandende cracht puysten maeckende/seght Plinius.)

Met honich/versch smout/oft een dun salfken/van was ende olie ghemaeckt/ghemengt/ gheneest de quade schorftheden daer door thayr wtvalt/ vanden hoofde/daer op ghestreken/ende neemt wegh de vlecken des aensichts/iaer verdrijft alle blaeu gheslaghen plecken.

Met

Met azijn ghemengt / gheneest alle quaede crauwagien ende witte seericheden daer op ghestreken.

Mostaert-saedt wordt drooghe inghenomen teghen d'aencomen vande cortsen/oft inden dranck ghedaen ghelijck mout.

Is goedt ghemengt in saluen die wttrecken ende de schorftheydt minderen / maer met vijghen ghemengt verdrijft het tuyten vanden ooren/ ende tstijf hooren / ghelijck en plaester opde ooren gheleyt.

Tsap van Mostaert saedt inde Sonne ghedroogt (Plinius seght met honich ghemengt) maeckt claer ghesichte/ende verdrijft de rouheydt vanden wynbraeuwen ende caken daer op ghestreken.

Plinius. Mostaert-saedt ghestooten ende met azijn ghemengt/ is zeer goedt ghestreken opde beten van slanghen ende steken van Scorpioenen.

Mostaert-saedt verdrijft tfenijn vande Campernoillen / ende is der maghen zeer nut teghen alle ghebreken/ende oock der longher. Het doet oock lichtelick wtspouwen met spijse gheten.

Rakette tweederhande. Erucæ satiuæ duæ.

D'ander is ghenoemt in Latijn / Eruca maior, siue Hispanica & Gentilis. In Nederduytsch/ Rakette ende Roomsche Rakette. In Franchois / Roquette. In Engels/Great Rockett.

Dese twee tamme Raketten zijn de liefllickste ende edelste inde spijsen / vande welcke de meeste Roomsche Rakette gheheeten / verschillende is vande onse datse grooter bladers heeft der Waterkerssen ghelijck/ende swert saedt/ gele bloemen/ende thaeuken den Mostaert ghelijck/maer meerder. Dese oft om datse inde saussen smaeckelicker is / oft meer verweckt tot byslapen / werdt ghemeynlick gheheeten Gentil, by welcke woordt de Spaignaerts ende Italiaenen bedieden alle saecken die bequaeme is om eenē mensche blijde ende wacker te maecken/ tot genoechte/ spel ende byslapen. Welcke deugden/om dat die eenen hoop wel ghemeste Monicken int zeer lustich eylandt van Languedoc aen de zee van Montpelliers daer door souden moghen ghenieten / soo henlieden van eenē Spaenschen monick ende landtlooper tsaedt van dese Rakette was ghegheuen/ saeydden dat alle iaere/ende aten dat ouer maeltijdt lieuer dā eenighe lecker spijse die sy mochten hebben : want sy wisten wel door tghebruyck hoe zeere dattet diewils eten in henlieden was verweckende d'oncuyscheydt / die door ledicheydt ende daghelicks groote ciere te maecken in henlieden verstoruen was / ende oock om den gheest te verwecken / maer principalick om henlieder grof vet lichaem magherder te maecken / ende den slaep te verdrijuen daer door / dat sy als ratten oft beeren den gheheelen Winter henlieden ghemest hebbende/ bycants van tsmout versticken. Maer met dese Spaensche remedie werden sy soo lustich ende cloeck ter banen/ dat sy meestendeel de suyuerheydt orlof gheuende/ ghedwonghen waeren haere beloften te ouertreden ende de mueren vanden clooster te ouer springhen / ende wat ghenoechte te bedrijuen met henlieder goede ghebuerkens / ghelijck wy ghesien ende oock de ghenoechte daer af ghehadt hebben. Voorwaer de Rakette is daer noch zeer ouervloedich gebleuen/ tot een toecomende ghedenckenisse vander cuyscheydt der monicken ende vande waerheydt der saecken. Oock en behoefuen sy beyde gheen breeder beschrijuinghe/ghemerckt dat de ghemeyne zeere wel bekent is/ ende wt die is de Roomsche zeer goedt om kennen.

Wilde Rakette. Eruca syluestris.

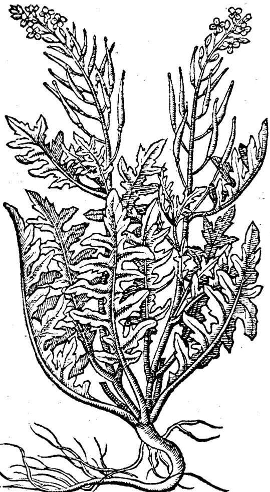
De wilde Rakette groeyet ouer al op vuyle gronden oft aen mueren/ ghekerft ghelijck de bladers vande Canckerbloemen/met gele bloemen die vanden Coolen ghelijck / ende is oock soo wel bekent dat men die niet en behoeft te beschrijuen.

D'ander met de smalle bladers/heeft hier moeten haer plaetse hebben om ons ordonnātie te veruolghen/ende ghemeyne ende bycants ghelijcke natuere ende ghedaente die sy heeft tusschen de Rakette ende Irio: want sy brengt voorts aen gheboghen steelkens gele bloemen dien vande wilde Rakette ghelijck : de haeukens en zijn niet onghelijck die vanden Mostaert oft wilde Kersse / inde welcke scherp oft bijtende saedt is: de bladers zijn van verwe die vande wilde Rakette gelijck/ maer smalder ende niet ghekerft/die vanden Dragon bycants ghelijck / de welcke den smaeck hebben vande Rakette oft Irio, waerom datse ghehouden wordt voor een soorte vande selfde. Dese groeyet inden hof van onsen vriendt Coudenberg/een zeer gheschickt ende gheleert man.

Rakette der Kerssen ghelijck.

Dese die oock soo veel niet ghesien noch ghevonden en werdt/ moet oock hier by ghevoeght zijn. Sy comt voorts met ghekerfde bladers / ende dieper ghesneden dan die vande hof Kersse / van fatsoen ende verwe den Cakile van Serapio oft zee Rakette gheheeten ghelijck. De stele heeft veel holle sijde-

Wilde Rakette. In Latijn/ Eruca syluestris. In Spaensch/ Oruga syluestre. In Engels/ Wiltrokar.

Wilde Rakette met smalle bladers. In Latijn/ Eruca syluestris angustifolia.

Rakette met dunne bladers de Kersse ghelijck. Eruca Nasturtio cognata, tenuifolia. Nasturtiū syluestre Clusij.

le sijde-tacken/ ende is hayrich/ rou ende eenen voet hooghe. De bloemkens zijn bleeck/ eñ tsaedt hangt in vellekens lancks de tacken/ scherp van smaecke ghelijck Kersse saedt. Dese moet Kaerle vander Clusen toegheschreuen zijn/ de welcke die heeft ghevonden bloeyēde in dlandt vā Valencē inde maēdt van Meerte ende met saedt gheladen.

Cracht.

Dioscorides. Raeuwe Rakette veel ghetē verweckt tot byslapen (om datse windich is/ segt Ægineta) versch zijnde gelijck oock tsaedt doet: Sy doet water maecken/ ende helpt de spijse verteiren / ende is zeer bequaem den buycke. Tsaedt wordt ghebruyct tot saussen/ de welcke met melck ende azijn gemengt zijnde / in ballekens ghebrocht wordt om langhen tijdt te moghen verwaeren.

Daer groeyet oock wilde Rakette sonderlinghe in West-Spaignen / waer af tsaedt daer gebruyct wordt vanden inwoonders voor Mostaert / welck veel heeter is dan van de tamme/ ende doet gewel-digher water maecken.

Galenus. Dit cruydt is zeer heet / soo dat niet

lichtelick

lichtelick alleene sonder Latouwen gheten wordt/ want alleene gheten/ maecket hoofdsweere/ het is vā nature den Erysimum ghelijck.

Plinius. Rakette verweckt tot byslapen/ ende daerom wordtse ghebruyckt inde spijse met Latouwen/ ten eynde dat de groote coude met ghelijcke hitte ghemengt zijnde / een ghelijck temperament soude maecken.

Tsaedt vande Rakette is goedt teghen tfenijn vande Scorpioenen ende ander dergelijcke fenijnighe dieren/ ende drijft wt alle beestkens die in dlichaem groeyen.

Tselfde met honich ghemengt neemt de ghebreken vander huyt wegh int aensicht/ daer op ghestreken/ ende met azijn ghemengt de sproeten.

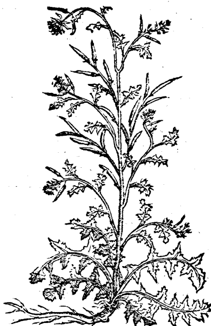
Met Ossen galle ghemengt/ maeckt de swerte lijtteeckenen wit.

Is zeer crachtich naetreckende ende teirende. Ende gheneest de wtvallinghe vanden hayre/ opde selfde maniere dat het Mostaert-saedt doet.

Rakette Geratine vande Italiaenen: oft ist oock de Sophia vande Nederlanders/ oft eer den Erysimum van Matthiolus?

Ander segghen datter is een ander Rakette die aende wanden ende mueren groeyet/ met langher ende cleyne tacxkens van wilde Rakettte/ ende gele bloemen / haeukens oock hebbende minder dan die vanden Fenegrieck/ inhoudende het bytende saedt van Kersse/ de welcke men seght dat de Canckers gheneest.

Irio oft Erysimum Dioscoridis. Edel Rakette ende Irion van Cordus, de Cleome vā Octauius Horatius van Anguillara, eñ Verbena fœmina vande Duytschen ende van Fuchsius. In Hoochduytsch/ Eysenkraut Weiblin. In Portegueys/ Reinchaum.

Erysimum vande Italiaenen eñ Matthiolus tweede soorte. Erysimum alterū Italicum & Matthioli.

Dese voorseyde Rakettē zijn de Iriones meest gelijckende. De Irio van Dioscorides vande gheleerde medicijns by teeckenen eñ experientien gepresen/ heeft een houtachtige wortel/ bladers van wilde Rakette / de welcke eerst wtspruytende niet en konnen ghekent worden wt de bladers van Borsekens-Cruydt/ dan vande ghene die daer in gheoeffent zijn / want dit Borsekens-Cruydt en heeftse soo groen niet/ ende zijn bouen scherper: Maer die vanden Erysimum zijn meer ghekerft / ende bouen ronder ende botter ende wat gelijnich/ de welcke beneden vele ligghen lancks der aerden. De stele is

le is onderhaluen cubitus hooghe/somtijdts oock langher/ tsaedt comt voorts in haeukens die vande wilde Rakette ghelijck/maer minder/de welcke bytende ende heet is: de gele bloemkens staen bouen aen de stelen. T'groeyet vele op cruysstraten/kerchouen ende vervallen plaetsen/ende is in veel landen van Vranckrijck zeer wel bekent/maer niet soo wel in Engellandt/hoe wel dat daer niet min te vindē en is. Want noch de medicijns noch de geleertste Apotekers/en weté niet seker wat cruydt dat Irio is/ midts dat daer inde medicijne noch niet en is ghebruyckt gheweest / oft om dat sy van Matthiolus, wiens Commentaria van vele voor Euangelie ghehouden worden / in stede van Irio ontfanghen hebben Rapistrum vande ghemeyne man gheheeten/om de smaecke diet heeft vande Rape eñ eenighe ghelijckenisse vande bladers. De welcke met Dioscorides niet en accordeert / noch oock met de bladers vande wilde Rakette van Matthiolus gheen gelijckenisse en heeft: oock en is de smaecke eñ reucke van de Rape soo heet ende sterck niet als die vanden Irio , ende daerom oock niet en heeft d'excellente crachten vanden rechten Erysimum , de welcke soo zeer goedt is teghen de cortheydt opde borst/ende verstoptheydt ende verlaedenheydt vande longher / ende oock soo sonderlinghen hulpe is teghen de heescheydt hoe oudt ende onuerwinnelick die mocht wesen / dat bycants ongheloofllick is. Want sy heeft een middelmatighe subtijle ende inciderende substantie/ghemengt met vochte suyuerende deelen / waer door de grofue taeye flegmatijcke humeuren ghescheyden worden sonder groote verhittinghe oft drooghinghe / ende van een verdeylt zijnde/ om eenighe windicheydt/ die sy mede ghemengt heeft/sonder grooten arbeydt wt der borst ghebrocht worden ende ghesuyuert. Sy is dā een zeer goede medicijne vande arterie/ te weten/de materie bereydende ende wtleydende. My ghedenckt zeer veel exemplen/de welcke mijne meesters ende my zeer gheluckich vergaen zijn. Ick weet heesche sanghers soo wel ionghe als oude/die bycants stemme ende aessen verloren hadden/de welcke op corten tijdt een claere ende clinckende stemme weder ghecreghen hebben / door hulpe van alleene den Erysimum ende van mijnen meester Rondellet / die aldereerst tghebruyck heeft gheleert ende gheweesen. Cracht.

Dioscorides. T'saedt van Erysimum is zeer goedt teghen de catarrhen vander borst eñ spouwen van etteracht ighe fluymen: oock teghen de geelsucht ende pijnen vande heupen.

Saedt vanden Erysimum met honich ghemengt/is zeer goedt gheleckt teghen fenijn.

Dioscorides, Galenus. T'selfde met water ende honich ghemengt / is zeer goedt ghestreken op Canckers/sweeringhen ontrent de ooren / hardicheydt van borsten ende verhittinghen vanden ghemachte/want dmaeckt gantschelick dunne ende verwarmt.

Dioscorides,Galenus. T'selfde saedt sal veel soeter worden tot clisterieñ/ alst eerst met water nat ghemaeckt ende gheroost / oft in eenen lijnen doeck ghebonden ende met ghemalen meel bestreken/ doorroost wordt.

Galenus. T'saedt van Irio ghelijck alst van smaecke de Kersse ghelijck is / alsoo heuet oock een vierighe ende verwarmende cracht. Het is zeer goedt in Electuaria om de grofue ende taeye humeuren wt der borst ende longher te brenghen.

Plinius seght dat zeer goedt is den ghenen die t'Pleuris ende pijne inde sijde hebben/ oock teghen de crimpinghen ende verstoptheydt des buyck ende den kinders zeer nuttelick.

Plinius. T'saedt met honich ende vijghen ghemengt/ is zeer goedt teghen de ghebreken vanden neers/ende fleirsijn. T'gheneest oock de swaricheydt van suchten int aessemen.

T'selfde met oude Verckens liese ghemengt/ is goedt teghen de fistels / maer datter niet inghesteken en werde.

Met Iberis ende Kersse wordet ghebruyckt teghen Sciatica.

Syrop van Erysimum zeer crachtich/ door de welcke ick ghenesen hebbe ionghe dochters die thien iaer lanck gheheel heesch waeren gheweest/ wordt aldus ghemaeckt.

Neemt Erysimum gheheel groen zijnde ses handtvollen / Alantwortel ende van Hoefbladers die noch vol saps zijn: Caliss houdt/van elcks twee oncen/ Bernage/Cicoreye/ Steen-ruyte van elcks onderhalf handtvol/bloemen die therte stercken/van Rosmareyn/ Stœchas oft Betonie / van elcks een half handtvol/ Anijs onderhalf loot/ Lanc Rosijn daer de keirnen wtghedaen zijn twee oncen. Dese dinghen cleyne ghesneden ende ghestooten zijnde / salmen al tsamen nae de conste siedē in soo veel gerste waters / meede/ eñ ses oncen saps van Irio als genoech is. Dan neemt twee oft drye pont van dit wtghedruckt water/doet daer by soo veel suyckers als van noode is/eñ maeckter af v. Syrop/ de welcke langhen tijdt ende eenparich moet ghebesicht zijn nae dat d'lichaem ghepurgeert is.

Erysimum vande Italiaenen ende Matthiolus tweede soorte.
Erysimum alterum Italicum & Matthioli.

De specien van Rakette vande welcke dese een schijnt te wesen/ moghen voor Irio, om de bycants ghelijcke

ghelijcke crachten/ inde plaetse van Irio ghebruyckt worden/ de welcke wy oock bekennen/ maer dat den Erysimum van Matthiolus soo wel d'eerste als de tweede soude zijn de Irio van Dioscorides met de ghekerfde bladers vande wilde oft tamme Rakette/ dat onkennen wy. Want d'eene van dese twee heeft de bladers die vande Lampsane ghelijck/ maer minder/ ende soo groot als die vanden Druyuen-cruydt oft Botris, ende de haeukens ghelijck een sicchel/ de welcke van onder tot bouen staen rontomme de stelen die onderhalue cubitus hooghe zijn. De bloemkens zijn geel/ ende tsaedt goudt-geel/ heet ende bernende van smaecke/ andersins gheheel ghelijck den rechten Erysimum met de bladers van Rakette/ wiens haeukens voorts comen aen d'opperste vande steelkens/ als Dioscorides seght: Eens ghesaeydt inden cruydt hof vanden wel gheleerden Apoteker Peeter van Coudenberg/ heeft sy seluen met het eyghen saedt saeyende/ alle iaere weder voortghebracht.

Cracht.

Matthiolus. Van tsaedt onderhalf vierendeel loot met een ey morwe ghesoden drye daghen vervolghens inghesopen/ beneemt oft stopt den vloet van tsaedt/ maer met wijn gedroncken drijft uet wt den steen vande nieren.

Lampsane. In Griecks en Latijn/ Lampsana. In Franchois/ Sanues blanches, soo veel te segghen als witte wilde Mostaert. In Italiaensch/ Di Landri ende Di Lasana, ende is nae Dodonæus meyninghe het Erysimum van Theophrastus, maer t'onrechte.

S. Barbel-cruydt/ In Latijn/ Barbarea oft Pseudobunias, eer dan Pseudobunium, ende Herba S. Barbaræ vulgi. In Hoochduytsch/ S. Barbelkraut/ en Steen-kraut/ om dat den steen breeckt. In Hollandt/ Winter kersse. In Franchois/ Herbe S. Barbe. In Engels/ Wildt Herwal/ And Wildt winter Cresses.

Byde Steck-Rapen ende Mostaert moet oock ghestelt werden de Lampsane als de ghene die hier voortijdts vande Romeynen Wilde Steck-Rape gheheeten werdt/ ende wordt vanden ghemeynen man in Vranckerijck gheheeten Sanues blanches, alsoo vele te seggē als witte wilde Mostaert/ ende schijnt in Latijn Lampsane ghenoemt te zijn vande verganghelicke saechticheydt vande bladers ende vligghen opder aerden al oftse die waeren leckende/ want lecken is in Latijn Lambere

te segge/ten waere datse eer dien naem hadde van dwoordt Lasana, de welcke eenen pispot oft stront-pot te segghen is/ om datse veracht was. Want tblijckt byde liedekens vande crijgsknechten van Iulius Cæsar, dat hier voortijdts de Lampsane een zeer veracht cruydt is gheweest/ maer niet onprofijtelick/ principalick den ghemeynen volcksken/ om den honghер vande aerme menschen te stoppen/ ende vande crijchslieden als de victaille was ghebreckende/ daer mede sy hem verweten dat sy voor Dyrrhachium daer by hadden moeten leuen/ looselick schimpende op de spaericheydt vanden loon/ als Plinius verhaelt/ de welcke de selfde beschrijft te zijn een wilt pottage-cruydt van eenē voet hooghe/ hebbende drye bladers die de bladers vande Steck-Rape ghelijck zijn/ met witte bloemen/ ende daer spijse af ghecoket wordt/ waer wt ghenoech blijckt dattet is wilt pottage-cruydt/ de welcke ouer al inde ackers/ principalick aende canten vande besaeyde landen/ met een ouervloedicheydt van bladers ende gele bloemen is groeyende/ ende t'onrechte van D. Dodonæus voor Erysimum van Theophrastus ghehouden/ die een ander cruydt dat vele is wassende aen mueren/ steenachtighe plaetsen ende canten vande ackers/ Lampsane heeft gheheeten. Maer die hy seght en is gheensins een medesoorte van Mostgert/ Steck-Rapen oft Coolen/ maer heeft eer de bloemen die vanden Hauickscruydt ghelijck/ te weten gele ghesterrede bloemen/ ende niet ghelijck die vande Coole. De bladers zijn oock die vande wilde Cicoreye ghelijck/ ghekerft ghelijck het Hauickscruydt/ ende heeft groote stelen van onderhalue voet oft twee voeten hooghe voorts comende wt een cleyne saselachtighe wortel/ ende cleyn saeyken: oock en meynen wy niet dat tselfde cruydt in eenigher manieren in pottage gheten wordt. Daerom soo is te houden voor de rechte Lampsane het Rapistrum hier voren achter de Rapen beschreuen/ als tghene dat door aermoede in tghebruyck ghecomen was/ ende wt welcker bloemen de Bien hen honich maecken/ ende die zeere begheeren/ alsulcken Lampsane als Columella heeft verstaen. Maer Matthiolus in sijn schriften stellende ander lieden woorden ende oock veel twijfelachtighe woorden van Plinius, hy selue twijfelachtich in tghene dat hy verclaert heeft/ ons verlatende gaeter mede decken: daer nochtans ten minsten dwerck was van eenen goeden wtlegghеr der texten/ te verclaeren de woorden ende niet te verminderen de woorden vā Plinius vande drye bladers die vande Steck-Rape zeere ghelijck/ byde welcke Plinius schijnt te willen segghen/ daer de Iriones ende Steck-Rapen deser medesoorten met veel bladers bedecken ende ligghen opder aerden/ dat de Lampsane meestendeel met de drye onderste bladers d'opperste vander aerden is raeckende oft bedeckende/ ende datse daer door alsoo gheheeten is/ ende van die ander verschillende.

Cracht. Dioscorides. Lampsane voedt meer dan de soorten van Rumex, ende is der maghen profijtelicker/ Wiens bladers ende stelen tot spijse bereydt worden.

Galenus. Lampsane gheten/ maeckt quaedt bloedt ende doet quaede humeuren groeyen/ maer van buyten dlichaem ghebruyckt soo heeftse eenighe suyuerende ende teirende cracht.

S. Barbel-kruyt. Barbaræa.

Nae dien dat wy bewesen hebben dat Bunium verre is verschillende vanden Bunias, soo is eenē yeghelijcken terstondt kennelick dat Barbaræa geensins Pseudobunium en is/ maer datse eer soude moghen/ indien yemandt beliefde/ ghenoemt zijn Pseudobunias. Want sy is van grootte/ kervinghe/ bloemē ende haeuwen/ die vande Steck-Rapen ghelijck oft vanden Bunias, als wy die beschreuen hebben/ groeyende in vochte ackers/ ende leegh braeckliggende omme geworpen landt/ ende is gheheel doncker groen/ met eenen scherpachtighen smaecke van Rapen/ maer d'Wtlegghеr bedroghen zijnde door de ghelijckheydt vande namen/ heeft haer toegheschreuen de bladers niet van Bunium, als Dioscorides doet/ maer vande Steck-Rape oft Bunias, by auentuere t'onrecht wt Plinius.

Daerom ten zy dat die plante/ de welcke wy ghehouden hebben voor Bulbocastanon, oft cleyne Eerdt-noten het oprecht Bunium is: so en ghedenckt my gheensins van eenighe dien den naem vā Bunium soude moghen toebehooren/ ende noch veel min die soude moghen bewijsen dat een ander plante waere/ ten waere datse alleene in Candien groeyde/ de welcke de bladers ende tackskens heeft vanden Pseudobunium van Dioscorides: Maer in dien dat die is/ ghelijck veel persoonen willen segghen/ soo en zijn wy niet verdoolt in het nieuw plantken de Ferula ghelijck/ de welcke wy gheheeten hebben Pseudobunium van Dioscorides, ende hebben die oock op haer plaetse ghecontersfeyt ende beschreuen.

Cracht. Barbaræa is warm ende drooghe tot in tbeghinsel vanden tweeden graedt/ ende heeft wat eerdighe substantie/ eñ daerom wordt daer mede ghegorgelt teghen de flegmatijcke Squinancien/ ende den huygh.

Tsap van Barbaræa wordt profijtelick ghemengt inde plaetse ende opde maniere vanden Clymenum, onder de suyuerende ende afvaeghende saluen/ teghen de vervuylde sweeringhen.

Barbaræa ghebruyckt in spijse/ oft eenen dranck daer af ghesoden ende ghedroncken / doet water maecken/ verdrijft den steen ende verstoppinghe vande blase/ ghelijck als de water-Eppe doet/ welcken sy oock van smaecke zeere ghelijck is.

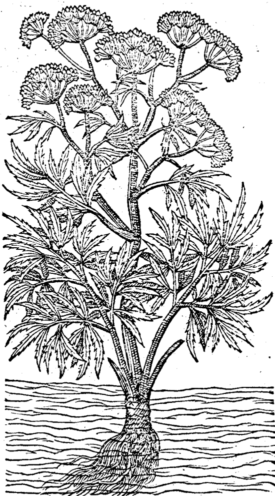
S. Aelbrechts-cruydt/ van die van Bolognien. Barbaræa minor.

Inde houen van Vranckerijck/ Hoogh ende Neder Duytschlandt wordt ghesien een cruydeken met doncker groene bladers die vanden Senegroen / Blattaria ende wildt Weedt ghelijck / maer minder ende swerter / met zeer veel bloemen ende haeukens / die minder zijn dan die vanden Pieudobunias oft Barbaræa, welck cruydt tot noch toe niet en is ghebruyckt gheweest.

Water Eppe. In Latijn/ Sium, oft Lauer Dioscoridis Olusatri folio, oft Pastinaca aquatica. In Hoochduytsch/ Brunen Peterlin. In Franchois/ Berle. In Italiaensch/ Gorgolestro. In Spaensch/ Rabacas, ende is Sium odoratum van H. Bock.

Tweede Water Eppe. In Latijn/ Sium alterum Olusatri facie.

Om dattet wtspruytsel/ fatsoen ende moesachtich ghebruyck vande Water Eppe/ Water Kersse ende Kersse/ luttel veschillen vanden gheslachte van Steck-Rapen/ Mostaert ende Raketten/ daerom sullen die selfde hier nu volghen / byde welcke ten laetsten sullen ghestelt worden de soorten van Thlaspi, Iberis, Draba ende der ghelijcke cruyden/ de welcke naederhandt met min woorden ende ghemackelicker sullen gheleert worden.

Twee water planten van diuersche ghedaente/ hebben sy in Griecks den naem ghegheuen van Sion/ om datse gheschudt ende eenpaerlick vande voorbyloopenden water alwagghelende teghen een ghesmeten worden ende ghewasschen/ waer af datse oock int Latijn gheheeten worden Lauer, ten waere dat iemandt eer dencken wilde dat sy vande vrinen ende graueelen te doen lossen ende wt te drijuen alsoo ghenoemt werden. D'eene van dese twee planten/ de welcke Dioscorides beschrijft

te heb-

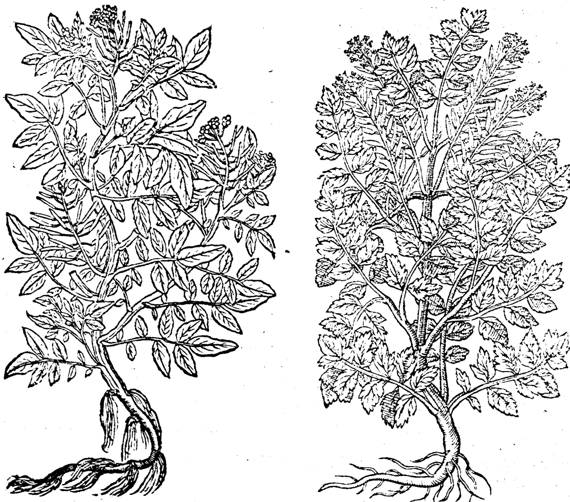
te hebben breede bladers die vander groote Eppe ghelijck / maer minder / ende welrieckende / ende te wesen een opgaende etelicke struycsken / wordt vande Apoteckers ende Herbaristen water Pastinake ghenoemt/ om den reucke ende ghedaente vande bladers/waerom datse oock in Duytschlandt Wasser Epffich gheheeten is/de welcke de Broeck-Eppe oft Joufrow merck ghelijck is / hoe wel dat een ander cruyt is. Waerom dat niemandt en sal twijfelen oft en is den oprechten Sion van Dioscorides, al ist dat de seer goede ende gheleerde Medicijn Dodoneus bedrogē wesende Sion van Crateuas daer af ghemaect heeft/ midts dat hy niet en heeft ouerleyt noch de teeckenen van Dioscorides, noch den Hoochduytschen naem.

Andere water Eppe ghelijck.

By dese staet oock te stellen een ander cruyt den selfden niet ongelijck/ende oock in vochte grachten/marasschen ende staende wateren byde Nieuwe stadt van Antwerpen voorts comende / aende seer lustighe riuiere de Schelt. De wortel hebbende seer veel dunne/ende ghecronckelde swartachtighe faselinghen neemt haeren was inde slijckachtighe eerde / wt de welcke dat spruyten stelen van twee ende drie cubitus hooghe die vandē Scherlinck ghelijck. De bladers zijn als die vanden Lauer van Dioscorides/rontomme ghekerft/ende schoone. De bloeme is bleeck / geel-groen voorts comende op croonkens. T'saet is dien vande Peterselie bycans ghelijck / dwelcke van smake den Comijn/Daucus van Candien/ende Citroen schelle seer naer comt/ende wat meer warmten schijndt te hebben.

Water kersse van Crateua, met bladers van Rakette.
In Latijn/ Crateuæ Sion Erucæfolium, **ende** Sisymbrium aquaticum Matthioli, **ende** Nasturtiū aquaticum **van H. Bock. In Hoochduytsch/Brun kreß/ ende wasser kreß. In Franchois** / Cresson d'eaue. **In Engels/Watre Cressis.**

Sion van Matthiolus **ende vande Italiaenen.**
In Latijn/ Sion Matthioli & Italorum.

Alle de deelen vande beschrijuinghe ghetuyghen dat de Sion van Crateuas is ons ghemeyne Water kersse / die ouer al inde selfde claere waterkens ende beecskens is opschietende / want sy heeft

elck

elck blat alleene ende besonder / ronde ende breeder dan die vande witte water Munte / swartachtich/ende aen d'wterste canten met dieper keruen/die vande wilde Rakette ghelijck / van smake niet soo lieflick ende rieckende/als den Sion van Dioscorides, oock niet soo heet ende medicinael / ende wordt daerom seer vele vanden ghemeynen volcke inde Vasten voor salaet geten / tselfde heetende Water-kersse. Tschijndt oock dat Crateuas wt de selfde oorsaecke dese heeft in Griecks geheeten Oliger, dat is te segghen/ slecht oft luttel te achten/als sommighe wtlegghen/ ist dat geleken wordt metten voorgaenden / dat van crachten stercker ende medicinaelder is/, hoe wel dat gheen onsterc ke crachten en bewijst in sommighe siecten/ sonderlinghe inde ghene die vanden Schorbuyck ghequelt zijn / waerom datse oock ghelijck de Cochlearea ende Becabunga Schorbuyck gheheeten wordt.

Dese is van tweederhande ghedaente/ in grootte/want die groeyende is inde diepste waterkens/ die schiet op/ende heeft bladers bycans soo groot als die vanden Terebenthijn boom: Maer die in ander cleyne ende bycans wighedroogde beecskens groeyet/is driemael minder / ende bycans ghelijck den Sion oft Lauer van Dioscorides, soo dat de Boeren diewils d'een voor dander nemen in salaet/ende oock inde drancken teghen de graueele: niettemin henlieder ongheleertheydt en vergaet henlieden niet qualijck/want de crachten van alle beyde zijn euen ghelijck.

Dioscorides. Sion oft water Eppe ghesoden oft raew/breect ende drijft wt den steen/ doet den vrouwen haerlieder maendistonden comen/ende drijft wt de doode vrucht: doet oock water maken. Cracht.

In spijse ghebruyct is goet teghen den buyckloop.

Gal. Water Eppe verwarmt alsoo seere/ als sy rieckende is van smaecke ende sy verteirt.

Sion van Matthiolus ende vande Italiaenen.

Sion van Matthiolus comt voorts inde vochte plaetsen ende beecskens daer de Cardamine groeyet/van bladers de Hof kersse ende Cardamine seere ghelijck. De stelen zijn eenen voet hooge/ somtijts oock eenen cubitus. De bloemē zijn wit/ende de haeukens die vanden Waterkersse gelijck: de bloeme is scherp van smaecke. Dese groeyet seer vele inde beecskens vande berghen eñ hoeuels by Turin in Piemont/ waer dat wy die gheplucт hebben metten gheschickten Herbarist ende Apoteker van Turin Peeter Rapalino.

Cardamine oft wilde Kersse.

Dit cruydt is nae den Cardamum, wiens scherpen smaecke dat heeft/ Cardamine gheheeten gheweest/ghelijck de Helleborine nae den Helleborus, hoe wel dat de Waterkersse voorseydt ghelijcker is/dan den Sion van Dioscorides oft den Sisymbrium , al ist dat Dioscorides daer af heeft ghemaeckt een specie van Sisymbrium, ende den selfden naem heeft ghegheuen een plante die de hof-Munte seere ghelijck is/ende oock dese water plante/dwelcke een oorsaecke heeft gheweest dat Plinius heeft gheconfundeert de crachten vande water-Eppe ende van desen Sisymbrium, dwelcke sy oock Sion gheheeten hebben. Want dit cruydt groeyet gheerne in claere fonteynen eñ beecskens daer oock de water-Eppe groeyt/maer is gheheel teerkens ende dunne/hebbende d'onderste bladers breet wtghespreydt/aen senuachtighe steelkens die vande ronde Rakette gelijck oft vande ghemeyne Waterkersse/maer die aende stelen comen de welcke onderhalue palme oft eenen voet hooghe zijn/die zijn veel smalder/ende ghesneden ghelijck die vande Hof kersse: De bloemen comen voorts bouen aende stelen witachtich/ scherp van smaecke/nochtans in salaet niet soo seere gepresen. Maer dat eerste Sisymbrium van Dioscorides staet eer te stellen onder de soorten van Munte oft wilde Munte/met de welcke dat soo seere is ouer een comende / dat bycans door ghelijck consent vande natuere d'een in dander verkeert/ te weten de Munte in Sisymbrium / ende dit in Munte/om de tsamenghemengde beghinsels vande nature die in tsaet zijn.

Cleyne Water-Kersse.

Inde natte bemden van Enghelandt/ Hoogh ende Neder Duytschlandt / eñ ander coude landen/groeyet de cleyne Waterkersse/ daer oock d'ander wilde kersse voorts comt/den welcken dese met haer onderste bladers ghelijck is: Aenden stele die eenen voet lanck is ende meestendeel sonder tacken comen voorts cleynder bladers/ die vande Hof kersse ghelijck. De bloemen zijn melckwit / wat rootachtich siende die vande Rakette oft Steckrape ghelijck / maer meerder dan die vande wilde kersse/van smaecke/als oock de gheheele plante/den Sisymbrium ghelijck/ende oock in crachten. Sy

wordt

Cardamine oft Wilde-Kersse. In Latijn/ Cardamine siue Sisymbrium alterum Dioscoridis, ende van Fuchsius quaelick gheheeten Nasturtium agreste oft Iberis, ende is Cardamum van Apuleius, ende Nasturtium Italicum. Oock ist Nasturtium pratense van H. Bock / ende Nasturtiũ syluestre Cordi? In Hoochduptsch/ Gouthblum.

Cleyn Water-Kersse ende Coeckcoecs bloemen. In Latijn/ Cardamine altera, oft Sisymbrium Cardamine secundum, van Fuchsius, Iberis ende Agriocardamum, ende is Flos cuculi Dodon. maer een ander plante van Armoraria pratensis. In Hoochduptsch/ Gouthblum ende wilder kresz. In Franchois/ Passerage sauuage, vande scherpe hitte.

wordt bequaemlick ghebruyckt in clysterien ende plaesters teghen het sciatica / opde maniere van den Lepidium, Kersse/ Mostaert/ ende cruyden vande selfde soorte.

Cracht. Dioscorides. Dese Cardamine oft Kersse verwarmt / men etet die raew / ende doet water maecken.

Verdrijft de sproeten ende ander vlecken des aensichts/ snachts daer op gheleyt/ ende smorgens weder afghetrocken.

Gal. De selfde heeft eenichsins den smaecke vande Hof kersse / maer tsaet alst drooghe is / is verwarmende ende drooghende tot inden derden graet / noch groen ende vocht zijnde tot inden tweeden.

Apul. Tsap vande kersse inde neusgaten ghedaen/ openet hooft ende suyueret vanden fluymen ende vochtighe humeuren. Dese kersse en wordt niet ghesaeyt/ maer groeyet van selfs beneden ontrent de mueren.

Tsaet ghestooten ende ghemengt met Gansen smout / neemt wegh de schelferinghe vanden hoofde.

Tcruydt in water ghesoden met Poleye/ ende ghedroncken/ sal beteren ende verdrijuen d'onverdouwelickheydt der maghen.

Ghestooten met boonen meel/ salmen legghen op de coude gheswillen/ ende een warmoes bladt daer ouer.

Met heefdeegh ghemengt / ist goet gheleydt op de heete gheswillen/ want tverteirt ende gheneest die.

Clauer kersse. In Latijn/Cardamine trifolia.

Half Mostaert/half Thlaspi plantken. In Latijn/ Sinapi & Thlaspi media, Prouincialis planta.

In sommighe houen van Nederlandt die van diuersche cruyden wel voorsien zijn/ is wel te vinden een cruydeken van een palme hooghe dat van smaecke ende ghedaente de voorseyde kersse ghelijck is/ hebbende eenichsins de bladers vande wilde kersse voorseyt/ maer staende ghelijck een Clauerbladt/ opder eerden ligghende/ ghelijck die vanden Oxys oft Cockocks broodt van Plinius. De bloemen zijn wit ghelijck die vanden ghemeynen Isopyrum, oft Cardamine, groeyende op steelkens. De wortel is seer saselachtich.

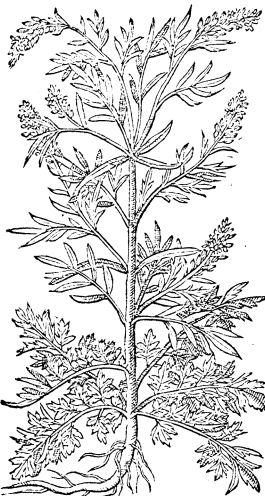
Half Mostaert half Thlaspi plantken.

Wy hebben hier oock willen by voeghen/ dese nieuwe plante / om de ghemeyne ghedaente ende crachten tusschen de Mostaert/ Steck-rape/ ende Thlaspi. Sy groeyet niet verre van S. Magdaleene/ ende die seer hooghe vermaerde rotsen van Prouencen / de welcke in Oogstmaent voorts brengt ghele bloemen ende oock haeukens die vanden Erysimum ghelijck/ aen dunne tacskens bouen ende beneden/ die voorts comt wt eenẽ wortel van eenẽ vingher dicke / saselachtich ende eenen voet lanck: De bladers zijn die vanden Heryck / Thlaspi oft Draba ghelijck / een luttel ghekerft/ witachtich ende row/ van smaecke den Erysimum oft Barbaræa ghelijck.

Hof-kersse.

De kersse heeft vande Griecken Cardamon ghenoemt gheweest/ om datse ghelijck de Mostaert door de groote scherpheydt den mondt ende neusgaeten is treckende/ want die scherpẽ Ayjuyn eten/ oft metten vleesch veel Mostaerts/ pleghen de neusgaten te fronssen oft pynckooghende toe te trecken: Nochtans meyntmen dat Cardamum is ghcheeten om dat dleuen ende cracht der herten is bewaerende/ principalijck vande Persen ende die van Lacedemonien/ by de welcke dit cruydt eertijts een excellente sauce is gheweest/ want de Jonghers van Sparten en plaghen met henlieder broot gheen ander toespijse te eten dan kersse/ ghelijckmen mach lesen in Xenophon, Plutarchus, ende Tusculanen van Cicero: Maer hedens daegs wordtse seer veel ghebruyct in salaet ende in de Me-

Hof-kersse. In Griecks/ Cardamon. In Latijn/ Nasturtium hortense. In Hoochduytsch/ Gartē kresz. In Franchois/ Cresson Alenoys oft Cresson de jardin. In Languedoc/ Nasitor, dat is te segghen de neuse treckende. In Italiaensch/ Nasturtio ende Agretto. In Spaensch/ Mastuerco. In Engels/ Gardyn Cressys ende Towne Cressys.

dicijnen / ende is een seer wel bekendt cruydt / onder t'ghemeyn volck Cresson ende Kersse ghenaemt: midts dien dat het moghelick de zeer groote hitte des Somers eñ de zeer groote coude des Winters versmaedende/ altijdt groeyet ende vermenichvuldicht: soo dat het van de Fransoysen oock wordt gheheeten Cresson d'Alenois, ab alendo moghelick/ dat is opvoeden / hebbende ghekerfde / smalle bladers die vande Rakette/ oft vande volwassen Coriander niet seer onghelijck / scherp van smaecke gelijck de Thlaspi, voorts brengēde läcks de taeskens seer veel saedts/ tsaedt van Iberis gelijck.

Dioscorides. Het alderbeste is van Babylonie: Ende tsaedt van allen is scherp eñ verwarmende.

Is der maghen hinderlick: beroert dē buyck/ drijft de wormen wt / ende maeckt de milte cleyne / verweckt oock den vrouwē haer maenstonden / ende doodet de vrucht inden lichaem / verweckt oock tot byslapen/ ende is den Mostaert-saedt ende Rakette in crachten ghelijck.

Met honich ghemengt / doet vergaen alle quade seericheydt ende schorftheydt daer op gheleyt zijnde: gheneest de verharde milte.

Tsaet in eenich sop ghesoden ende inghenomen gheneest de ghebreken vande Longher.

Is oock goet gedroncken teghen tfenijn van slanghen/ ende ander fenijnighe dieren / ende verdrijft de selfde met sijnen roock.

Belet oock het wtvallen vanden hayre/ ende doet rijpen ende wtbreken de carbonckelen eñ quade aposteumien.

Met worte ende azijn ghemengt/ ist goet gheleyt op de Sciatica.

Met pekel ghemengt/ doet scheyden alle gheswillen ende vergaderinghen / ende doet de bloedtsweeren wtbreken.

Tcruyt heeft de selfde cracht tot alle de selfde dinghen/ maer minder.

Galenus. Het heeft mede een brandende cracht/ ghelijck Mostaert/ ende daerom ist goet tegen de pijnen van Sciatica ende vanden hoofde / ende oock alle tghene dat root moet ghemaect zijn/ wordt daer mede ghelijck metten Mostaert verwarmt.

Wordt oock ghemengt in Medicijnen teghen Asthma als tghene dat crachtich mach doen rijpen ende lossen de taye fluymen ghelijck oock de Mostaert doet; want het is dien in als van crachten ghelijck: voorts soo heeft tgedroogt cruyt alsulcken cracht als tsaet / Maer noch vocht ende groen zijnde/ soo ist door de waterachtighe vochticheydt veel oncrachtiger dan tsaet/ ende sijn scherpheyt is soo seere ghetempert/ dat als toespijse mach met broot gheten worden.

Dit propoost van Galenus sal dan zijn als eenen generalen regel/ soo wanneer dat wy vreesen te seer groote hitte ende droogte. Daerom laet ons die ghebruycken noch groen ende teer zijnde/ oft eerst wtspruytende/ soo wanneer de natuere vanden siecken ende vander siecken dat is eysschende.

Boeren kersse/ in Griecs Thlaspi, Thlaspion, ende Synepiagrion, In Latijn Thlaspi, oft Nasturtium tectorum, Nasturtium, Scandulaceum, Capsella. In Nederduytsch Boeren kersse/ In Hoogduytsh Baurnsenff ende kersz/ In Franchois Seneue sauuage, In Italiaens Thlaspi.

Ghelijck den Phyteuma, Echium, Vloycruydt/ eñ veel meer ander cruyden om eenigh merckelick teecken van tsaet/ den naem is ghegheuen gheweest/ alsoo heeft de Thlaspi den naem gecregen van het blaeskcn daer tsaet in groeyet/ dat dweers ouer oft ouermits ghecrockt oft ghebroken is/ hoe

wel

wel dat hadde moghen ghenoemt zijn Thlaſpidium, alſoo vele te ſegghen/als een ghebrokẽ ſchildeken/dwelcke ghelijck zijn de bladerachtighe ronde ſchildekens daer in dat beſloten is tſaet vande keerſſe/nae de welcke dat vervolghens gheſtelt wordt.

Viſſel-cruydt/ Wilde Moſtaert. In Latijn/ Thlaſpi Dioſcor. Drabæ & Chamelinæ folio. In Engels/ Triakel Moſtaert.

Wilde kerſſe met de bladers van Vaccaria. In Latijn/ Thlaſpi vulgatiſſimum Vaccariæ folio.

Onder alle de verſcheyden ſoorten van Thlaſpi, die onghelijck veel meer zijn dan d'ouders beſchreuen hebben/ ſoo en valter gheen / die ſoo wel accordeert met de beſcrijvinghe van Dioſcorides, als dat Viſſelcruydt dwelcke ouer al in grooter menichten voorts comt inde ackers van Vranckerijck/Duytſchlandt/ende Enghelandt/met langhe/ſmalle/ſachte bladers/ſlechtelijck ghekerſt/ die vande Draba, Iberis, Cameline oft Myagre ghelijck/hebbende eenen ſtele die bycans beneden in veel ſcheuten ghedeylt is/tay/boghelick / dunne / in Junio cleyne witachtighe bloemen voorts brenghende/nae de welcke dat volghen ſeer platte/ronde/bladerachtighe haeukens die bouen een ſchaerdeken hebben oft gheſpleten zijn/waer in dat ligghende is cleyn ſaet/ront/ lanckworpich ende ſwart/ dien vande kerſſe ghelijck/dwelcke gheknout zijnde heet ende brandende is inden mont/ eenichſins wat ſmaecke hebbende vanden Loock/Moſtaert/ oft Ayjuyn/waerom dat vanden ghemeynẽ man ghenoemt wordt wilde Moſtaert/ende Daeck kerſſe/ om dat diewils ghevonden wordt groeyende op oude mueren. Waerom dat niemant en ſoude moghen onkennen dat'een ſpecie van wilde kerſſe is: maer oft is dat met de bladers van Acrosgydeſi, dat en ſchijnt niet gheheelick/ want ſy zijn bycans met een vervolgh gheheel wtgheholt ende niet ghekerſt/daerom die woorden (int opperſte ghekerſt) iſt datſe iemant verſtaet vande deylinghe vande ſteelkens met de bloemen / oft vande tacken/ oft vande ſchaerde van tſaet/die en ſal noch teghen de natuere zijn/noch ooc der Griecſcher beſchrijvinghen ghewelt doen: Maer ſoo ſoudemen oock moeten ſeggen vande ander ſoorten vã Thlaſpi oft wilde kerſſen/die wy ter ſtont ſullen verhalen/de welcke in ghedaente van ſaet ende ſcherpheydt dien veel naerder ſullen comen.

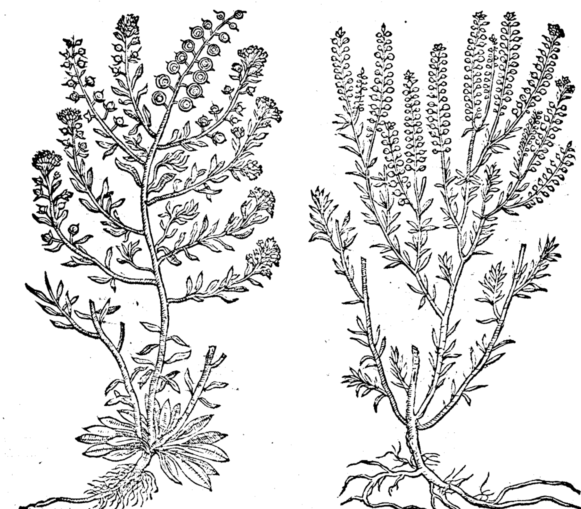
Aller ghemeynſte wilde kerſſe met de bladers van Vaccaria.

Seer overvloedich comt voorts opde gheboude eñ onghebouwede ackers van Italien/Duytchlandt/

schlandt / Vranckerijck en Enghelandt dit cruyt dat van eenen ieghelicken gheheeten is Thlaspi en daer voor ghehouden/ dwelcke donderste bladers langher ende meerder heeft dan onse eerste hierlandische kersse/ een weynich ghekerft/ maer d'opperste zijn smalder allencskens spits opgaende ende eyndende/ vande welcke d'onderste is wat wijghe strect/ hebbende op beyde zijden een lelleken oft tonghesken/ niet als eenen aenhanck daer by ghevoeght/ maer gecontinueert/ de welcke ommringen veel cleyne taeskens die wt eenen stele spruyten van onderhalven voet lanck/ ende becleedt zijn met witachtighe bloemen/ ende inden Somer met blaeskens/ den borsekens cruyde niet onghelijck van veel gapende vellekens ghemaect/ waer in dat tsaet besloten is/ dwelcke scherp is ende den smaeck heeft vanden Mostaertsaet oft kersse/ ende wordt inde Apoteken voor d'oprechte ghebruyct in Medicijnen tegen ghift oft fenijn.

Griecks Thlaspi. In Latijn/ Thlaspi Græcum propinquius fortè Dioscor. Polygonati folio, aut Oleæ, Lentis semine.

Cleyn ghemeyn Bessem-cruydt gheheeten / oft Hof-Thlaspi met bladers van Bessem cruydt. In Latijn/ Thlaspi minus Hortense vulgare Osyridis folio, acerrimum, Luteum & album.

Dit Thlaspi is alleenlick groeyende inde warme landen als Syrien, Candien ende oock in Provence ende Languedoc/ dwelcke heeft veel taeskens die boven int opperste van een staen/ waer aen tsaet in twee reken inde lengde is voorts comende in haeukens gheheel zijnde ghelijck een platte Linse/ die weynich ingedouwet is inde middel al oft ware een rondt schildeken/ de welcke heet en scherp is dien vande kersse ghelijck, lancs de gheheele taeskens die tay/ boghelick/ hart/ ende witachtich zijn/ ende aenden ronden rijsachtighen stele groeyen cleyne graeuachtighe oft witachtighe bladers die vande Steen-violieren ghelijck / maer veel minder: De wortel is cleyne ende houtachtich/ iae oock inde hoven van Italien.

Syriaens oft tweede Thlaspi van Griecken/ Thlaspi Syriacum vel Græcum alterum, anguloso bifori pericarpio lentifolio.

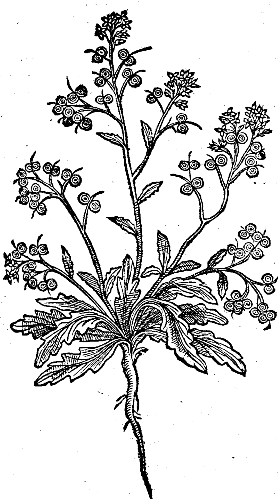
Men seght oock datter noch een Syriaens oft Griecs Thlaspi is/ te weten/ tghene dat wy hebben te Venegien ghehadt/ ende inde hoven ghesien/ met minder taeskens/ die min tsamen ghebonden/ ende witachtich zijn/ ende becleedt met twee reken/ van hoeckachtich/ casachtich/ rondt ende plat saet/ dwelcke inde middel mach ghespleten worden in twee minder schubbekens/ de welcke besluyten in haer drie oft vier bytende oft scherpe saeykens/ maer van bladers ist den voorgaende niet seer onghelijck. Wy meynen dat nerghens en groeyt dan inde hoven: ende en weten oock niet oft is dat

derde van Matthiolus, om dat hy met gheen bequaeme beschrijuinghe de soorten onderscheyden en heeft/ maer alleene onachtsaemelick op papieren de conterfeytsels vergadert heeft.

Cleyn ghemeyn Bessem-cruydt/ Oft Hof-Thlaspi met bladers van Bessem-cruydt.

D'Apotekers ende Herbaristen van Engellandt ende Duytschlandt die wat neerstigher zijn/ heeten dit Cleynen Thlaspi, eñ oeffenent in haerlier houen om te ghebruycken inde medicijne/ midts dat is heeter van smaecke. Maer andersins de gheheele ghedaente/ met veel tackskens/ bloemen ende bladerkens bewijsen dattet Thlaspi is/ maer soo verre schijnet te verschillen / om dat gheheel minder is / ende soo rijsachtich/ dat in stede van bessems soude moghen ghebruyckt worden om te vaeghen ghelijck den Iberis, wien dat oock ghelijck is van bloemẽ/ die wittachtich/ vele ende cleyne zijn. Tselfde cruydt werdt oock ghesien inden hof van onsen vriendt Morgan / gele bloemen hebbende inde maendt van Junius.

Cleyn Thlaspi met de bladers van Hauicks-cruydt. In Latijn/ Thlaspi paruũ Hieracifoliũ, siue Lunaria lutea Mõspel. & Leucoiũ luteũ marinũ, & Biscutella.

Tweede cleyn Thlaspi met schildekens/ met bladers van Quendel. In Latijn/ Thlaspi alterum minus clypeatum, Serpilli folio, etiam Narbonense.

Inde bemden van Montpelliers lancks de riuiere de Lane/ ende tbosch van Gramont/ hebben wy lief hebbers eñ medegesellen soo wy ginghen buyten spelen/ dickwils dit cruydt gepluckt/ de welcke wy noemden om de aerdighe maenachtighe schildekens / de tweede cleyne Lunaria. Maer als wy dat neerstigher aenmerckẽ/ soo en isser gheen sekerder noch bequamer plaetse nae tgoetduncken van eenen yeghelicken voor tselfde cruydt/ dan onder de Thlaspi. De wortel is die vandẽ Borsekens-cruydt oft vãde Maelwe gelijck/ de bladers recht vande wortel af ligghen dicke ouer malcander / de welcke wit zijn ghelijck die vanden Hauicks-cruydt oft Violieren/ maer minder/ vlam-wijs oft gekerft/ nae der aerden ghebogen. De stele is sonder bladers / dun van eenen cubitus/ oock van eenen voet hooghe / de welcke is eyndende in meer steelkens die gheladen zijn met veel bleecke bladerachtighe schildekens / vande ghedaente van een plat ghedoude Linse/ de welcke zeer dunnekens zijn ende bycants doorluchtich/ de welcke elck besonder maer een saeyken en hebben/ van smaecke ende ghedaente den roode oft witte Violier-saedt ghelijcker/ dan het Kersse-saedt. De bloeme die cleyne/ geel oft bleeck is/ comt op d'opperste vande stele. Dese plante aldereerst gheoeffent zijnde inde houen vã Italien/ eñ voor een vremde oft wtlandtsche plante gehouden zijnde/ werdt van die naemgeuers geheetẽ gele zee-Violiere/ nochtans niet zeer groote gelijckenisse met de Violiere hebbende. Voorwaer sy heeft veel meerder ghelijckenisse met de Thlaspi. Maer de Violieren / sonderlinghe de roode ende witte/ zijn oock van bladers ende crachten wat ghelijckenisse hebbende met de soorten van Thlaspi.

Tweede cleyn Thlaspi met schildekens/ met bladers van Quendel.

Dese plante en hebben wy oock nergens meer ghesien / dan in tlandt van Languedoc by Montpelliers/ op ongheboude sandtachtighe plaetsen byde cleyne Anchusen / Orcanetien gheheetẽ. De bladers/ bloemen/ ende saedt zijn bleeckgeel: de schildekens zijn die vanden voorgaenden ghelijck oft

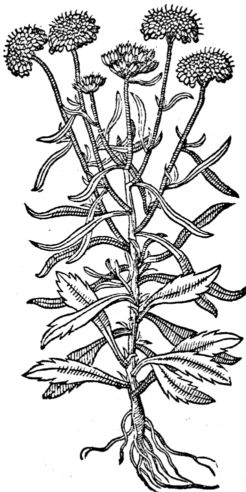
die vanden Tordyllium, maer dunne ende doorluchtich bycants ghelijck een parckement / van smaecke ende ghelijckenisse als Violieren/ waer door dat van sommighe is ghehouden geweest voor geel zee-Violiere. De tacskens zijn cleyne van een palme lanck/ claer/ met witachtige/ maer niet zeer veel bladerkens die vanden Thymus ghelijck.

Thlaspi van Languedoc met de bladers van Centumculi. In Latijn/ Thlaspi Narbonense Centumculi angusti folio, Alysson Italorum.

D'Italiaenen hebben ouer lanck dese plante ghehouden voor eenich Alysson, den welcken Matthiolus volghende/ heeft gesendt/ ick soude die gheirne ghestelt hebben/ hadde ick die ghehadt. Daerom ist zeer goedt dat hy die niet en heeft ghehadt/ want sy moet gherekent worden nae tsegghen van alle geleerder mannen vā Montpelliers/ daer sy zeer vele is groeyende/ onder de Thlaspen/ ende niet onder den Alysson, den welcken ouerlancx de neerstighe ondersoeckers van Planten Nederlanders ende Franchoisen een ander die daer beter ghelijckenisse mede heeft/ vercreghen hebben/ die sy hebbē groeyende in haerlieder houen. Wy en hebben in Italien de selfde niet dan drooghe ghesien. Dit cleyn Thlaspi groeyet by d'nieuw casteel van Montpelliers op deser sijden vande riuiere de Lane / ende aende dorre canten vande weghen/ hebbende veel rechte wtgespreyde wisachtighe tacxkens vā een palme ende onderhalue palme lanck / witachtich die vanden Thlaspi ghelijck/ waer aen bladers zijn cleynder dan die van Duysent-knoop/ oft van Cottoen-cruydt oft Lauender. De bloemen zijn witachtich die vanden Iberis, oft Thlaspi van Candien/ oft van Syriē ghelijck/ ende als schildekens/ maer tweemael minder: De gheheele plante is witachtich/ den smaecke hebbende vanden Thlaspi oft Kersse.

Thlaspi van Candien met croonkens. In Latijn/ Thlaspi Candiæ vmbellatum Iberidis folio.

Witachtich Thlaspi van Mechelen. In Latijn/ Thlaspi incanum Mechliniense.

Thlaspi van Candien met croonkens.

De Herbaristen van Nederlandt hebben noch een ander beschreuen/ ende ouerlanck gheheeten Thlaspi van Candien/ met bladers die ghekerft zijn ghelijck een saghe/die vande ghemeyne Iberis ghelijck/maer meerder. De stele is eenen cubitus hooge met veel aenwassende steelkens/ op de welcke int opperste croonkens ende lijfverwighe ende oock sneewitte bloemen comen die vande wilde Vlier ghelijck/ in Hoymaent ende Oogstmaent/ ende dan soo volghet saet ouervloedich in blaeskens die vanden cleynen Thlaspi ghelijck/heet ende scherp van smaecke. Welcke groote ghelijcheyt heeft den gheleerden ende manierlicken Medicijn ende wel gheschickten Herbarist Dodonæus doen meynen dat dit cruydt Draba was/ te weten de Croonkens vanden Vlier/ ende de scherpheyt van tsaet/dwelcke teeckenen zijn van cleynen verlanghe. Den ghenen die de Draba kennen met de bladers vanden Lepidium ende witte croonkens/ en behoeftmen niet meer te segghen om te bewijsen de faute ende d'onderscheydt.

Witachtich Thlaspi van Mecchelen.

Inde velden ontrent Mecchelen gheleghen comt voorts ende spruyt een ander Thlaspi met bladers die vanden Olijfboom ghelijck/ ende int opperste ghedeylt in veel cleyne rouwe tacskens van eenen voet ende onderhaluen lanck. De bloeme is wit/ nae de welcke volghen rondachtighe haeukens die rontomme d'opperste vanden stele staen/waer in dat light cleen saedt/dat soo scherp niet en is als d'ander.

Thlaspi dat spruytachtich is met bladers van cleyn zee-Violieren. In Latijn/ Thlaspi fruticosum folio Leucoij minoris.

Stekende Thlaspi. In Latijn/ Thlaspi fruticosum spinosum Narbonense.

Dese plante heeft seer veel wtghesprende rijskens/ ende seer veel bladers als vande cleyn zee violieren. Oock heuet veel witte bloemen/ende plat saet die vanden cleynen Thlaspi ghelijck. De wortel is houtachtich/ ende saselachtich inde houen van Nederlandt.

Stekende Thlaspi.

Dit doornachtich Thlaspi en groeyt niet dan op dorre berghen ende rotsen ontrent Nimes ende Montpelliers: heeft tacskens van drie palmen/ghedeylt in veel sijdscheuten / die wat doornachtich ende crom zijn ghelijck Poterium. De bladers zijn die vanden Olijfboom ghelijck/cleyne/witachtich/ende heeft oock witte bloemen: Tsaet light besloten in haeukens/dwelcke scherp is.

Tweede Boomachtich Thlaspi. In Latijn/ Thlaspi fruticosum alterum.

Tweede cleyn Thlaspi met croonkens ende bladers van Hof-kersse. In Latijn/Thlaspi alterum minus vmbellatum, Nasturtij hortensis folio, Narbonense.

De bladers van dese plante zijn row ende stijf / tgheeft oock veel scheuten ghelijck een boomken van eenen voet lanck / int opperste vande welcke witte bloemen groeyen; daer nae comt het saet in platte haeukens.

Tweede cleyn Thlaspi met croonkens ende bladers van Hof-kersse.

Op bergachtighe saeylanden gheleghen aenden voet vanden berg Loup in Languedoc groeyet dit cruydt zeer ouervloedich in Meye eñ Wedemaendt/ hebbende moschachtighe bloemen in croonkens / den voorgaende niet ongelijck/maer witachtich/eñ tsaedt veel minder/maer zeer scherp: de bladers zijn cleynder die vander Hof-Kersse gelijck/ staende ouer alle aende menichvuldighe stelen/die groot zijn/ spruytende wt eenen wortel die niet diepe en loopt/ noch zeer saselachtich en is / zeer scerp van smaecke ghelijck de Thlaspi: niettemin dese twee en worden niet ghebruyckt.

Cracht. Dioscorides. Thlaspi verwarmt / ende purgeert de Cholera van onder ende bouen / ontrent twee oncen daer af inghenomen.

Met

Met een clisterie in d'lijf ghedaen/ is goedt teghen Sciatica / want als Galenus, Plinius ende Ægineta segghen/ tpurgeert de bloedighe materien.

Tselfde ghedroncken doet tbloet afgaē/ ende doet d'aposteumien die in d'lichaem ghegroeyet zijn wtbreken. Oock verwecket den vrouwen haerlieder maendistonden/ ende doodet de vruchten.

Thlaspi van Crateuas. Thlaspi Crateuæ.

Welck de Thlaspi is van Crateuas, is swaer om segghen: nochtans in dien dat men yet sekers soude moghen nemen wt de luttel teeckenen van Dioscorides verhaelt / soo en isser gheen plante bequaemer daer voren te stellen/ dan de ghene / die vande sommighe ghenoemt wordt Mostaert / om tghebruyck vande wortel in saussen / ende van sommighe wilden Radijs / om eenighe ghelijckenisse die sy daer mede heeft. De bladers zijn breedt die vanden grooten Pepercruydt gelijck/ maer meestendeel meerder. De wortels zijn oock zeer groot/ witachtich/ ende tsamen vergadert. Maer de bloemen die by een staen ende aerdich zijn / schijnen die vanden Thlaspi meer te ghelijcken dan vande Lunaria diemen heet ghemeynlich Raphanitis, de welcke van sommighe voor dit Thlaspi vā Crateuas is ghehouden geweest / wiens scherpheydt onghelijck min crachts heeft teghen het Sciatica. De wortel ende oock tghebruyck van dien/ en is die vande Lunaria niet ghelijck.

Ligghende witte Boeren kersse. In Latijn/ Thlaspi album supinum. In Franchois/ Seneue sauuage blanche couchante.

Boere kersse van Hongryen. In Latijn/ Thlaspi Pannonicum.

Door de groote neerstichheydt vande Nederlanders/ die niet moede en worden veel te versoecken/ heeftmen groote menichte wtlandtsche cruyden inde houen ghewonnen/ ende so vermenichfuldelick oft eyghen waeren / vande welcke de saeden zijn eens deel wt vremde landen ouer ghesonden/ door mijn Heer Caerle de l'Escluse, door ons ende andere / ende eensdeels vande sommige wt diuersche drooghen ende specerijē van Candien/ Barbarien ende van Indien gegarbeleert ende gesocht. Onder de wtlandtsche Thlaspi oft Boeren kersse die in sommighe houen van herwaertsouer beuonden worden/

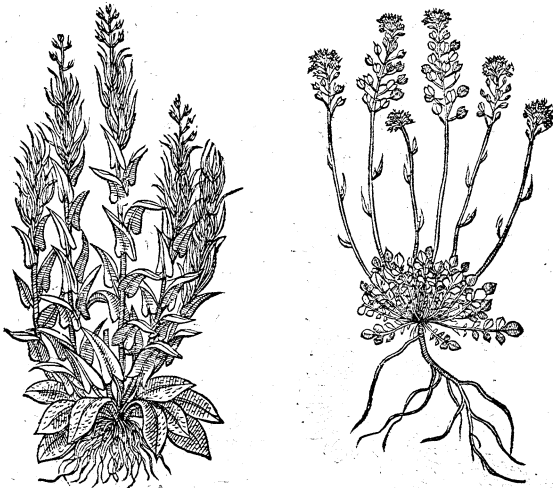
worden/isser eenen Tlaspi supinum album vanden Herbaristen gheheeten/ dat is liggende witte boeren kersse/ om dat zijn onderste bladeren plat ende dick op deerde ligghen/ wt den welcken de stelen voorts comen hier ende daer wtghesprëyt/ ooc eenichsins ligghende/ die lancks d'opperste tacskens twee rijen van blaeskens met saedt ghelijck die andere voorts brengt/ ende witte troskens van witte bloemen die vanden Draba ghelijck. De bladeren zijn van fatsoen vande Steen-violieren/ maer wat breedere. De wortel is witachtich. T'heeft de crachten vande voorgaende/ maer slapper.

Boeren-Kersse van Hongrijen.

Sint vier oft vijf iaeren herwaerts heeft den voorseyden Clusius tsaedt van dit Thlaspi van Weenen in Nederlandt ghesonden/ waer hy hen selue lichtelijck vermenichfuldicht met veel cruypende veselachtighe wortelen/ wt den welcken deerste bladeren rondt voorts comen/ van fatsoen/ smaecke ende reucke die vanden Loock sonder Loock Alliaria ghenoemt niet onghelijck. Ende daer naer crijghet veel stelen eenen cubitus oft twee spannen hooghe/ waer aen langworpighe bladeren staen/ als die vande ghehaeuden deurwas oft ghemeyne Boeren kersse. De bloemkens zijn wijdt van vier bladerkens/ ende comen op schoone breede croonkens/ ghelijck die vanden Draba. Naer de welcke volghen huyskens met saedt ghelijck Thlaspi oft Chameline, datmen inde Tryakel bequaemelijc mach ghebruycken om sijn crachten.

Turrecruydt. In Latijn/ Turritis.

Cleyne Borsekens cruydt.

Ghelijckerwijs t'cruydt dat Pyramidalis gheheeten wordt om d'opgaende spitscheyt vande steelkens ende bloemkens: Insghelijcks oock is dit cruydt Torre cruydt/ ende Turritis om de spits torrewijse oft naeldewijse ghewas vande steelkens vanden Herbaristen ghenaemt. T'bloeyt in Junio ende inden Mey met zeer cleyne witte bloemkens van vier bladerkens/ de welcke veranderen in seer cleyne ende dunne haeukens/ dick by een ghevoegt/ ende vol cleyne saedekens. T'heeft veel steelkens een eñ twee spannen hooghe beset met veel bladerkens ghelijckende die vanden gemeynen Thlaspi. Maer de veselachtighe wortele ende onderste bladeren zijn als die vande Magdelieuen/ nochtans

lanck-

lanckworpigher ende meer hayrich. Om dat dit van ghedaente de soorte van Thlaspi oft Boeren kersse niet onghelijck en is / sommighe Cruydtliefhebbers hebbent voor een Thlaspi ghehouden/ nochtans sijnen smaecke ende reucke is moesachtich/ende niet den loock ghelijck/als die van alle de oprechten Thlaspi.

Ghemeyn Borsekens-cruydt. In Latijn/ Bursa Pastoris. In Hoochduytsch/ Teschel kraut. In Franchois/ Bourse de Pasteur ou Berger.

Dit cruydt heeft den naem Borsekens oft Teschen-cruydt om de ghelijckenisse die theeft als de bloemen vergaen van plattehorsekens oft herten / ende is eenichsins den Thlaspi ghelijck / waer af dat oock een soorte is. Tgroeyet ouer al ende is zeer wel bekent / op de groote plaetsen van steden ende lancks de vesten: van bladers ende ghedaente den Irio oft Rakette ghelijck: de bloemen zijn wit die vanden Thlaspi niet onghelijck / hoe wel dat soo scherp niet en is van smaecke / maer eer drooghende dan vercoelende. Want de ghene die segghen dat tselfde coudt van natueren is / om dat tbloet seer sterckelick stelpt/ staen op een quaet argument: want de croonkens ende bloemen hebbē wat scherpheyts/ ende zijn een teecken dattet steipt/ droogende ende by een treckende/ gelijck als doet tsap van Loock / Vitriol, ende Netels/ niet door vercoelen.

Cleyn Borsekens-cruydt.

Twordt ghenoech gheuonden op dorre sandtachtighe Heyden tusschen Ghendt ende Antwerpen/ ende en groeyt maer eenē duym oft onderhalue hooghe: sijn onderste bladeren ligghen plat op deerde/ ende zijn thien maels cleynder dan die vande gemeyne ghelijck oock tgheheel cruydt / andersins en ist de voorgaende niet onghelijck.

De voorgaende figuere van cleyn Borsekens-cruyt moet hier staen.

Borsekens cruydt ghestooten met Weghebree wordt ghebonden op de vuyst teghen de valsche derde cortse/nae dat d'lichaem ghepurgeert is.

Vremde Rakette.

Doen wy inde voorleden iaeren te Bolognen woonden/soo hebben wy seer neerstich ghevraegt den seer vermaerden leser inde Medicijnen Cæsar Odon, ende D. Aldroandus, oock tot Ferraren den seer gheleerden Anguillara, wat cruydt dat mocht wesen/ dwelcke ontrent Rauenne / Rimino ende Pesaro groeyet/daer Plinius mencie af maect / om de wonderlicke eñ superstitieuse hulpe diet pleegt te gheuen teghen de siecten: De welcke seyden (ghelijck oock nu doen meest alle de Herbaristen) dat dit selfde cruydt was/dwelcke wy ghevonden hebben niet alleene in Italien ontrent Rauenne/Rimino/ende oock lancs den gheheelen zeecant/maer oock tot Lions in Vranckerijck / ende tot Besanson in Bourgoignen/ iae oock inde houen van Enghelandt ende Nederlandt/ waer dat van sommighe ghenoemt wert Italiaensche Rakette. Want theeft witachtighe oft graeuwe bladers/van fatsoē die vande wilde Rakette/wilde Mostaert/oft Cakile van Serapio gelijck / groeyende van beneden tot half weghe rontomme de dunne steelkens van eenen oft twee cubitus hooge / de welcke spruyten wt een dunne/langhe witachtighe wortel: De bloemen die vanden Olijf boom ghelijck/ groeyen vast by een ghelijck aerachtighe troskens bouen rontomme de steelkens seer aerdich/ den welcken dat volghen in Oogstmaent ende September velachtighe huyskens oft haeukens bouen open ghelijck een croeskken / waer in is ligghende swartachtich oft bruyn cleyn saet dien vanden Bilsen ghelijck. De gheheele plante heeft met eenige subtijle tsamentreckende scherpheyt dē smaecke vande Luteola oft Wouwe. Waer door dat die seer gheleerde mannen niet sonder reden wt Plinius woorden ghemeynt hebben dat dese plante de Reseda is/ende datse de cracht heeft van te doen

scheyden

Vremde Rakette. In Latijn / Rheseda Plinij Neotericorum: Belgis Eruca peregrina Italica vel Cantabrica.

Aldergrootste Reseda, ende haer diuerscheydt. In Latijn/Rheseda maxima, perperam Picgnomē Anguillaræ.

scheyden ende verdrijuen de vuyle vergaderinghen ende aposteumien: Nochtans en soude ick niet meynen dat van noode waere daer by te ghebruycken dese woordekens oft beuselinghen/om te meer crachts te hebben/te weten/ Reseda morbos reseda, scisne, scisne, quis hic pullos egerit radices, nec pedes, nec caput habeant? Dese woorden (segt Plinius) segghen sy drie mael/ende spouwen soo dicwils van henlieden. Wien wy lieuer hebben tselfde ghelooue te gheuen / als men doet den toouerachtighen mommelinghen vande ghewoꝛpen Coolen/die Cato beschrijft / dan de selfde ontfanghende oft bevestighende sot te zijn/oft ons ende ander lieden ghelooue te besmetten.

Aldergrootste Reseda, ende haer diuerscheydt.

De diueersheydt van dese plante is alleene gheleghē inde grootte/want sy is alleene verschillende in meerder bladers/bloemen/ende stelen van twee oft drie cubitus hooghe / sonderlinghe d'aldermeeste/de welcke om de fraeyheydt ghesaeyt wordt inde houen van Nederlandt/ verschillende vande voorgaende in wijt wtghespreyde gheboghen taeskens/die lustich zijn om sien/ somtijts vā thien oft twaelf cubitus hooghe/met bladers die in veel deelen ghedeylt oft ghespleten zijn.

Zee-Rakette. Cakile Serapionis Erucæ folio, Napi flore, vulgo Eruca marina.

Dese plante en wordt nerghens ghesien dan ontrent de oeuers vander zee/ oft inde houen van daer ghebrocht zijnde/maer seer vele groeyter by Venegien/Maguellone/ende oock int Suydt eylandt van Enghelandt Wicht ghenoemt. Sy heeft wtghesneden bladers in veel deelen ghedeylt/ die vanden Cruyscruydt oft Rakette ghelijck/dan datse dicker ende witter zijn: De bloemen zijn purperoot/ staende verscheyden op taeskens vande stelen / van grootte ende fatsoē die vande Steeck-rape ghelijck / nae de welcke dat comt lancs aende stele wt yeghelicke bloeme een lancworpich / spits/ voosachtich saedt/ alleene metten spits aen malcanderen / tsamen twee ende twee vast zijnde / met eenen

Zee-Rakette. In Latijn/ Cakile Serapionis Erucæ folio, Napi flore, vulgò Eruca marina.

Sciatica-kersse/ oft Wilde-kersse. In Latijn/ Iberis Cardamātica. In Hoochduytsch/ Wilder kersz. In Franchois/ Cresson sauuage, ende Passarage sauuage. Int Italiaensch / Nasitort saluatico. In Spaensch / Mastuerco saluago, ende is Lepidium herbula nae Dioscoridis opinie/ ende nae Damocrates ende Galenus, Iberis Cardamantice met bladers van kersse / oft het tweede Lepidium Iberias van Paulus, de welcke gecropen is op een zeer onbehoorlicke plaetse int eerste boeck ende laetste capittel van Dioscorides. In Engels/ Sciata kresse/ ende Wilde kresse.

eenen souten ende purgerenden smaecke/ die vande Rakette oft Steck-rape ghelijck. De wortel is houtachtich ghelijck het cruydt Cali gheheeten/ waer by datse seer vele wtspruyt/ ende wort ghehouden voor de ghene die Serapio heeft Cakile ghenoemt: Anguillara segt dat sterck purgeert.

Tselfde accordeert oock metten Lepidium holeraceum van Aëtius dat de bladers heeft ghelijck de Seris met smalle bladers/ dwelcke met melck bereyt zijnde/ moet bewaert worden. Tetrabilon 4. Sermone. 2. cap. 133.

Maer d'eerste Lepidium van Paulus, is veel meerder dan de voorseyde Cardamantice, meer brandende/ ende min nut tot spijse / gheheeten vande Fransche ende Nederlantsche Apotekers/ wilden Radijs.

De brandende cracht/ die bequaem is om wel af te trecken/ ende schorssen te doen comen (dwelcke ghemeynlick pleegt te gheschien int ghenesen vande ghene diet Sciatica hebben) is een oorsaecke dat die ouders dese brandende cruyden Lepidium ghenoemt hebben: Want λεπίδες beteekenen oock schubben oft schorssen die vander huyt vallen/ waer af oock comt het woort Lepra. Maer om dat wy den leser niet en souden verdrietich wesen/ soo sien wy met veel saken vande ionge Herbaristen door de vinghers/ welcke saken ons langhe bedroghen hebben/ ende wel van noode hadden gebetert ende ghecorrigeert te wesen. Nu is ons voornemen/ niet ghelijck die te seer curieuse orateurs

oft eer bassers/alle autheuren te berispen / maer soo seere als ons mogelick is/den goeden leser claerlick ende oprecht te communiceren.

Iberis ende Lepidium zijn namen/ die diversche dingen onder een woordt bedieden/ ten sy datse eerst ghelimiteert worden/ dwelcke hier moet ghedaen zijn. Iberis is een cruyt/ iae nae Dioscorides opinie/met bladers die vande kersse ghelijck/ende groeyt eenen cubitus hooghe/ de bloeme is melckwit/ende de wortel die vande kersse ghelijck. Dese zeer bekende plante is een dinck met Lepidium van Dioscorides, soo vele als wt Galenus ende Ægineta mach verstaen worden / de welcke schrijft int 3. boeck int cap. vande Sciatica/ dat die Iberis ghenoemt wordt Lepidium oft Wilde kersse/ oft hy houdt dit voor een rijsachtighe plante met bladers die vanden Lauwer-boom ghelijck/ maer veel meerder / de welcke d'oude Medicijns in Sciatica / ende lanckduerende sieckten oft ghebreken vele ghebruyct hebben. Inde Lente is sy veel crachtigher/ende groeyet vele int landt van Ægineta/ende in dien (segt de selfde) dat de bladers qualick te crijghen zijn / soo treet de schorsse van de wortel af/ ende die met smeir ghemengt zijnde/maecter af een plaester. Insghelijcs int register vande Simpelen verhaelt hy dat Iberias oft d'een Lepidium verwarmende is inden vierden graet / maer d'ander Lepidium dat de kersse in crachten ghelijck is/ min drooghende cracht heeft. Met luttel woorden dan heeft hy hier de saecke claer ghemaect den ghenen die de planten kennen. Ghy siet datten Iberis van Dioscorides ende sijn Lepidium een plante is: wederomme ooc dat de tweede Iberias, vande welcke Paulus schrijft int derde boeck int cap. van Sciatica/dat Lepidium vanden selfden Paulus is. Dit ghebeurt veel cruyden datse een ende de selfde zijnde/diversche namen hebben. Ende op dat niemant en soude voorts bringhen dattet Lepidium van Dioscorides den Gingidium ghelijck is/soo staet te weten dat Gingidium , iae nae opinie vanden Autheur/de Kersse ghelijck is. Nu en is dan niet swaer te accorderen de diversche opinien van dese hooftstucken vande Herbaristen/ ghemerct dat den Iberis oft Lepidium van Dioscorides seer wel bekent is/ ende dattet Pepercruyt in Franchois gheheeten Passerage, dat is te segghen/meer dan dul / vanden heeten bijtenden smaecke / oock de teeckenen heeft van Iberis oft Lepidium van Paulus ende Plinius. Lichtveerdichlick ende teghen reden berispt dan Matthiolus die excellente mannen Barbarum ende Ruellium, segghende dat sy ghedoolt hebben/dat sy ghemeynt hebben dat Lepidium vanden Italianen Raphano gheheeten is: Ruellius heeft wel claerlick dese dwalinghe ontdect: Maer Matthiolus en heeft by aventueren desen doen niet verstaen/ want hy heeft te net ende aerdich Latijn gheschreven/om wel te moghen verstaen worden van eenen Herbarist die d'Latijn niet te seer vast en is: Dat bewijst de saecke selfs op veel plaetsen van sijne epistelen. Maer dese Matthiolus maeckt dat elck goet mensche hem daer aen stoot: Die twee voorseyde hebben aldereerst den naecomers den wegh ghebaent / ende den stock wtghereyckt om over dwater te comen den ghenen diese valschelick soect onder de voet te worpen: Ende als sy ons hadden door haerlieder wtnemende neerstichheyt ende grooten arbeydt by een vergadert de verstroyde opinien vanden Autheuren: soo en heeft hy/ de selfde niet verstaende/ende dese goede mannen verachtende/wt de claere passagien van Paulus niet connen onderscheyden/tweederande Lepidium , ende soo veel Iberides, maer laetende de saecke steecken/heeft nae sijn ghewoonte begonnen te lasteren/dwelcke hy ten laetsten/ siende sijn onghelijck/met dese woorden heeft versoet/te weten/dat sylieden by aventueren verstaen hebben dat de Piperitis van Plinius de Lepidium van Paulus is/dwelcke sy daer den Herbaristen ende Apotekers van Parijs ende Antwerpen te kennen gaven. Want hedensdaegs wordet gheheeten inde Apoteken ende vande Nederlandtsche Vroukens wilden Radijs. Dit Piperitis Lepidium groeyet lancs de canten vande wateren / hebbende een lanckworpighe wortel eenen vingher dick/oft meerder/ en eenen stele van eenen cubitus oft twee hooghe/met hardtachtighe bladers die vanden Hof-Costus andersins gheheeten Balsem-cruydt oft Vrouwen-cruydt/ ende den Lauwerboom ghelijck/ maer veel meerder/sachtachtich int handelen/rontomme een weynich ghekerft/en bleeck groen/met cleyne witte mosachtighe bloemen die vanden Iberis ghelijck. Voorwaer tis seker dat hy is bedrogen gheweest van sijn ghemeyn volcsken/want dat verstaet voor den Radijs die zeer groote plante die verghelijckte byden Verbascum/ Maer de Fransche natie heet den Piperitis oft Lepidium wildt Radijs/als Ruellius verclaert/bedrieghende Matthiolum ende gheensins selve bedroghen zijnde.

Cracht. Dioscorides. De wortels zijn verwarmende ende brandende / de welcke met ghesouten vercken smeer ghemengt ende een plaester daer af ghemaect/zeer nut zijn tegen Sciatica/vier uren daer op ghebonden: ende datmen daer nae int badt gae / ende de plaetse bestrijcke met wolle die in olie vet ghemaect is.

Kersse van Babylonien.

Hoedaenighe gheleert man de ghene gheweest is die d'Iberis Cardamantica, de welcke int

Kersse van Babylonien. In Griecks / Arabis oft Arabe. In Latijn / Arabis oft Draba, ende Nasturtium Babylonicum. In Francyois / Draue.

laetste vanden eersten boeck Dioscorides byghevoegt is / heeft beschreuen / die schijnt eenen fraeyeren stijl vā spreecken ghebruyckt te hebben dan Dioscorides ghewoone is van doen / eñ oorsaecke ghenomen te hebben wten Griecschen woorde Drasticoteron vanden naem Draba : welck cruydt inden Somer voorts bringt een melckwitte bloeme / eñ dan ist in sijn meeste cracht / seght hy. Wt welck woordt Drasticoteron yemandt anders dat heeft moghen heeten Draba, ende eens deels gelijcken met de Wilde Kersse oft Iberis Lepidium gheheeten / als de ghene die oock onder de etelicke cruyden is / ende eenen cubitus hooghe groeyet / oock eens deels met de bladers vanden Lepidium vā Ægineta ende Plinius, byde welcke / hoe wel dat sy veel meer dan Dioscorides daer af by een vergadert hebben / gheensins van Draba vermaendt en wordt. Welcke reden ist datse v niet so wel aen en staet / nochtans schijnt voorwaer dattet gheen ongheleert man / maer een naecomelinck van Dioscorides is gheweest / die dese Draba, de welcke hem van fatsoen ende crachten bekent was / heeft beschreuen / ende ghesendt van bladeren ghelijck te wesen den Lepidio van Ægineta oft Plinius : want gheen van beyden en heeft van Dioscorides beschreuen / noch by auentuere ghekent gheweest : Men kan oock niet ghesegghen oft van yemandt daer by ghevoeght is gheweest. Want andersins zijn de bladers van dese Draba volcomelick ghenoech beschreuen / ende ouer lanck in tghebruyck ghebrocht / van ghedaente die vanden Lepidium ghelijck / ende eenichsins oock ghekerft / sachtachtich / witachtich van verwe / row / staende van de wortel af / tot bouen aen het croonken rontomme den stele / die byeants eenen cubitus hooghe is / opdē welcken melck-witte bloemkens comen minder dan Vlierbloemen: tsaedt is heet / rondtachtich / witachtich / van grootte den Hirs saedt ghelijck / scherper ende heeter vā smaecke / dan tcruydt. De wortel is witachtich / hier en daer wat gheknobbelt. Jck soude hier wel begheeren dat ons Matthiolus gheleert hadde / naedemael dat hy dese plante verworpen heeft / wt den schriften van Dioscorides, by wat redenē dat hy so zeere versekert is / dat gheen ander dan dese de rechte Draba en was: Waerom en voeght hy nae soo veel claps niet daer by eenighe noodtlicke bewijsingen? En soude hier niet moghen de Piperitis, oft de Dentillaria van Rondellet zijn het nieuw Lepidium vā Paulus? Wat soudt ghy segghen oft de selfde / die Draba den Lepidio van Dioscorides ghelijck ghemaeckt heeft / om dat ghy te meer dolen soudt / want hy heuet den Gingidio oft Kersse ghelijck ghemaeckt. Daer zijn noch diuersche planten vande ionghe Herbaristen / de welcke Lepidium moghen ghenoemt worden / door den breeden naem ende cracht vande huyt te openen ende schorssen te doen comen / de welcke om datse ons ordonnantie niet en soudē hinderen / wy stellen sullen by die vā haerlieder soorte / dien sy meest ghelijck zijn / als de Dentillaria van Rondellet / de Hof-Costus, ende grooten Radijs.

Dioscorides. Tcruyt wordt met Ptisane ghesoden principalick in Cappadocien. Het ghedrooght saedt wordt ghedaen inde spijse in stede van Peper. Cracht.

Cameline Myagrum.

Inde tafel van Ægineta onder de letter M. worden ghelesen twee planten van name / ende olieachtich sap / oft van saedt malcander eenichsins ghelijckende. Vande welcke dese eerste my dunckt daer beter ghenoemt te wesen in Griecks Myaron dan Myagron : Want Myaron is te segghen / quaet / onsuyuer / vuyl / soodaenich als de Melampyrum is / zeer beschaedighende tgraen dat daer

Cameline Myagrum. In Franchois / Cameline. In Hoochduytsch / Flachsdottern ende Leyndottern / ende is de Sesamum van Cordus en Bock / ende Matthiolo de Sesamum van sommighe / ende Erysimum van Galenus ende Theophrastus nae Dodonæus opinie.

Tweede Cameline den Thlaspi ghelijck. In Latijn / Myagrum alterum Thlaspi effigie.

hy is groeyende / ende is veel argher in dien dat gheleken wordt by ander graenen oft terwen: Maer die tweede is zeer fraey / Myagron gheheeten wt reden van haer effect / als vande vlieghen zeer rustich te vanghen / midts datse / soo wy op een ander plaetse ghesendt hebben / met haer taeskens ende lijmachticheydt de vlieghen is vasthoudende die daer op sitten oft voor by vlieghen.

De Myagros groeyende op onghebowde ackers / ende oock niet sonder groot letsel vande koorne / is de plante die sy ghehouden hebbē voor de cleyne Sesamum: Want op veel plaetsen wt tsaedt van dien dat den saedt van Sesamum zeere ghelijck is / veel olie gheslaghen wordt / welck oock alsoo goet ende bequaem is om te ghebruycken in lampen ende in spijsen. Dit cruydt groeyet onderhaluen cubitus hooge / hebbēde veel smalle bladers die vande Mee oft eer die vanden Perleeruydt gelijck / maer breeder ende zeer luttel bladers die vanden Thlaspi ghelijck / rondtomme met wtstekende tandekēs / saecht eñ witachtich. Bouē lancks dwterste vande stelen comen gele bloemkens die vanden Alysson oft Erysimum niet onghelijck / nae de welcke dat volghen platte huyskens die vanden Draba oft Vlasbollekens schier ghelijck. Tsaedt is geel dien vanden Sesamum oft Fenegrieck ghelijck / maer tweemael minder ende lanckworpich. De neersticheydt vande ionghe Herbaristen heeft ghebetert daermen lesende was τραχήλῳ ἐοικὸς τηλίδος, den Fenegrieck niet gelijck / hoe wel dat verstaē mocht werden vanden gheheelen blaeskens: want de saden die daer in gesloten zijn / schijnet door den standt ende tsamenvoeginghe onder malcander yet lanckworpichs te fatsonneren. Maer dese dinghen zijn van cleynen verlanghen. Hier soo clapt eñ spreeckt zeer slechtelick Matthiolus als hy den gheleerden sonder eenighe reden / oft kennisse vander saecken / oft beter te beschrijuen / is contrarierende. Wāt hadde hy ghewеten twoorts comen van desen opde ackers van Engellandt / Vranckrijck / Hollandt / Loreynen ende Luyck / ende tprofijt dat de coopliedеn daer by doen / hy soude die liеuer ghekent hebbē / dan inde plaetse van dien ghestelt t'onrechte eenighe vremde ende valsche.

Tweede

Tweede Cameline.

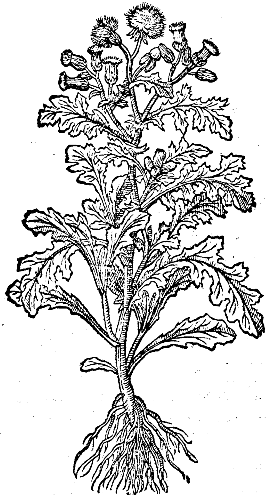
Dese plante wordt in Engellandt ende Nederlandt ghevonden inde houen/ ende heeft cleyn bladers/dien vanden Languedochschen cleynen Thlaspi/oft Alysson,oft cleynste zee-Violiere ghelijck. De bloemkens vast by een staende maecken een croonken/eñ zijn sterrewijs/geel/als vanden Thlaspi oft Erysimum. Sy groeyet opde selfde gronden daer de voorgaende Cameline is groeynde.

Dioscorides. Saedt vande Cameline ghestooten zijnde wordt gherooft/ende metter olien oft smout van dien/worden rijskens ghesmeirt/om te branden inde lampen.

Met tselfde smout wordt wegh ghenomen de rowheydt des lichaems/ende wordt daer mede glat ende effen ghemaeckt.

Galenus seght dat het heeft een stoppende cracht.

Cruys-cruydt. In Latijn / Senecio siue Erygeron. In hoorhduytsch/ Creutz wurtz. In Fráchois/ Senesson. In Italiaēsch / Spelliciosa ende Cardōcello, In Spaēsch/Yerua cana, Cardo morto ende Bon varon. In Engels/ Grounsell.

Graew Cruys-cruydt. In Latijn/Erygeron tomentosum.

Cruys-cruydt groeyet in alle landen ende op alle gronden verdraghende hitte ende coude / meest alle maeneschijn versche gele bloemen voorts brenghende/de welcke terstondt verkeeren in wolachtighe materie/ghelijck die vande Cancker bloemen. De ionghe teere knoopkens zijn groen/minder dā die vanden Gansen distel / een weynigh roodt/ onder de welcke dat groeyen lanckorpighe ghekerfde bladers/die vande Rakette oft Cicoreye van snede ghelijck. Het is zeer goedt teghen de bloedtsweeren ende Erysipelen als sy eerst aencomen/want het is rijpe maeckende/ ende wat tsamen treckende/ in vueghen dat met een middelmatighe waermte/morwe maeckt/oft tot etter brenght. De smaecke is smets ende moesachtich.

Dioscorides. De bladers ende bloeme van Cruyscruydt hebben een vercoelende cracht: waerom dat die met wat wijns oft alleene ghestooten/ghenesen die heete gheswillen van tfondement eñ van de cullen daer op ghelegt zijnde.

De selfde ghemengt met brijselinghe van wieroock/ghenoemt Manna thuris, geneest alle wonden/maer sonderlinghe die vande senuen/daer op gheleyt.

De witte vlocken daer die bloeme in verandert / met Azijn ghemengt/ ghenesen oock de selfde wonden: maer versch ghedroncken zijnde/doen versticken ende worghen.

Den gheheelen stele metten bladeren in Maleuaseye ghesoden ende ghedroncken / gheneest de pijnen vande maghe/ die van heete cholerijcke vochticheydt oorspronck hebben.

Cruyscruydt wordt oock ghemengt in stouende Medicijnen om den steen te breken / ende tegen de ghebreecken vande moeder ghelijck het Glascruydt.

De bladers worden oock inden winter met salaet gheten.

Plinius. De witte vlocken vande bloemen met Saffraen ende wat coudt waters ghewreuen/ is goet ghestreken op de zeer loopende ooghen.

Tselfde met wat souts gheroost/verdrijft de croppen ende clieren aenden hals.

Met fijn poeyer van wieroock ende soeten wijn ghemengt / gheneest de heete gheswillen vande cullen.

Ægin. Cruyscruydt heeft een vercoelende ende een weynich scheydende cracht.

Apul. Met oude Verckens liese ghestooten ende ghemengt/ gheneest wttermaeten wel de wonden/ daer op gheleydt.

Cruyscruydt met weerdicheydt smorghens wter eerden ghetrocken / ende ghestooten met oude Verckens liese/op de wonde gheleydt/opent ende suyuert die.

De selfde nae middach opde selfde maniere wtghetrocken/ eñ met oudt berghe smeir gemengt/ opde wonde gheleyt/opent ende gheneest volcomelick.

Met oudt smeir ghestooten/neemt wegh de pijne vande voeten/ ende gheneest zeer crachtich de pijne vande zenuen.

De bloemkens zeer wel ghesoden ende ghestooten/ghelijck een plaester opde maghe gheleyt/ ghenesen wonderlick de pijne der maghen.

Cruyscruydt alleene ghestooten ende tsap nuchterẽ gedroncken/is wtermaten goet teghen de pijne vande lendenen ende ...gien.

Tselfde met soudt ghestooten/ende gelijck een plaester op de voeten gheleyt/is seer goet teghen de pijne vanden Fleirsijn.

Als iemandt ghequetst is/ men sal tcruydt met oudt onghesouten smeir stooten/ ende ghelijck een Cerone opde wonde legghen/want tsal de wonde zeer haest ghenesen.

Tweede Wolachtich Cruys-cruydt.

Op de canten van bosschen ende sauelachtige velden/groeyet dese soorte van Cruyscruyt/ dwelcke met dun hayrken becleedt is/andersins en ist van den anderen ghemeynen niet verschillende: Tgroeyet vele in Brabandt ende int quartier van Dornick.

De soorte van Cruyscruydt groeyet vele in warme landen. Zeer selden wordt die ghevonden in Nederlandt/ ten waere inden hof van D. Brancion, waer af dat ghevonden wordt met diepe ghekerfde/maer wolachtighe bladers/die vande wilde Cicoreye ghelijck/van wortel/ bloeme ende wolle/ als de bloeme vergaet/ist den Cruys-cruydt ghelijck.

S. Jacobs Bloemen.

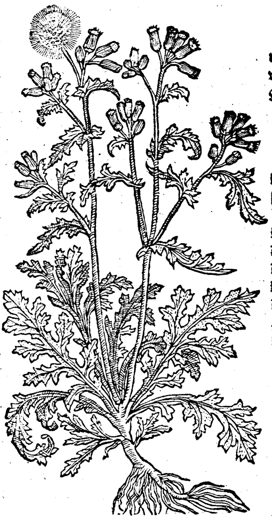
Dit cruydt en is nae de opinie vande Cruydt-lief hebbers van desen tijdt gheen beter ghelijckende dan den Cruys-cruydt: Tgroeyet gheerne op lustighe plaetsen/als in bemden/ende vochtighe hoeuels/ voorts brenghende veel rechte ende vaste ghestreepte tacskens dan tgroot Cruys-cruydt/ de welcke somtijdts root zijn van onderhaluen cubitus oft eenen cubitus hooghe / wt een faselachtighe wortel. De bladers zijn doncker groen die vanden Cruyscruydt ghelijck/ghespleten ende staende gelijck die vanden Byvoet. De bloemkens zijn sterrewijs ende geel / ende daer nae oock wit vlockachtich/die vanden Cruyscruydt ende Tripolium ghelijck/ maer sonder reucke: den smaecke is bitter eñ tsaementreckende/nochtans en ist sap soo heet niet.

Cracht.

By experientie is beuonden dattet water van dit cruydt zeer goet is teghen de Squinancie ende heete gheswillen vanden Amandelen/daer mede ghegorghelt.

Tselue

Tweede Wolachtich Cruys-cruydt. In Latijn/Erygeron tomentosum alterum.

Tselue gheneest oock wonden/ ende etende sweeringhen oft fistels/ende in water ghesoden/ oft tsap van dien belet voorts eten vande selfde daer mede ghewasschen.

Zee S. Jacobs bloemen.

Dese plante en is oock so ghemeyne niet/de welcke groeyet ontrent de zee candt väde Middellandtsche zee. Sy is meerder ende meer ghetackt dan Cruys-cruydt/ hebbende veel harde rijskens oft tacskens / eñ oock meerder eñ dieper ghesneden ghekerfde bladers/die vanden Byvoet ghelijck/ stijfuer ende grofuer/ becleedt zijnde met dun aschgraeu hayrken/ghelijck oock zijn alle d'ander deelen / waer door dat int Latijn Cineraria gheheeten is. De bloemen zijn oock geel die vanden S. Jacobs bloemen ghelijck/de welcke oock veranderen in wit guychel-hayr. Inde houen van Nederlandt wordet ghevonden/ daer gebrocht zijnde vandẽ oeuer der Middellandtscher zee.

Het heeft een zeer drooghende cracht / het digereert/ende is sonder reucke : Sijn ander crachtẽ zijn noch onbekendt.

S. Jacobs bloemen. In Latijn/Iacobæa Senecio, eñ Herba S. Iacobi. In Hoochduytsch/ S. Jacobs bloemen. In Italiaensch/Carduncello magiore, dat is Groot Cruys-cruyt.

Zee S. Jacobs bloemẽ oft Asch-cruydt. In Latijn/Marina Iacobæa, oft Chrysanthemum, ende Artemisia marina Neotericorum, oft Cineraria.

Druyuen-Cruydt. In Latijn ende Griecks/Botrys. In hoochduytsch/Traubencruydt. In Franchois/Pyment ende mille grains. In Italiaensch/Lisne. In Spaensch/ Bien granada. In Engels/Oke of Hierusalem.

Onder de gheplante Olijf-boomen van Nimes ende ander warme ende lustighe ackers vanden lande van Languedoc / groeyet dit Druyuencruydt van selfs: maer in Nederlandt / Hoogduytschlandt ende Enghelandt wordet inde houen ghesaeyt. Theeft een wijde wtghespreyde wortel met verwarde faselinghen / ende gheeft wt eenen rechten ronden steel veel sijde tacskens/ghelijck een boomken becleedt/met ghestreepte groene bladers / die wt de knoopkens voorts comen drie duymen lanck ende eenẽ duym breet/rontsomme diep ghekerft/die vande Cicoreye/ oft eer Hauicks-cruydt/ oft Rakette niet onghelijck. Aende tacskens wassen wttermaten veel bloemkens / neffens/by eñ bouen de bladers/van ghedaente ghelijck een eerst bloeyende Druyue / waer af dat den naem heeft: maer bleeck geel/ gelijck oock de gheheele plante geelachtich groen is. Dit cruydt heeft eenen zeer lieflicken reucke / ende niet seer onghelijck die vande wilde Sauie/maer veel crachtigher.

Druyuen-cruydt in wijn ghesoden is goet ghedroncken den ghenen die opde borst verstopt zijn/ ende niet en connen den aessem verhalen dan ouer eynde sittende oft staende/ Diosc. ende Ægin. Ende wordt in desen zeere gepresen van D. Zeger Cobelgiers den oudtsten ende zeer gheschickten Medicijn der Stadt van Antwerpen.

Tselfde cruydt doet oock water maecken / eñ verweet den vrouwen haerlieder maendtstonden / want theeft subtijle deelen ende een verdeylende ende afvaeghende cracht.

De ionghe Medicijns confijten dat met suycker / ende ghebruyckent teghen de siecten vander herten.

Cicoreyen oft Endiuien.

Nu moeten hier by ghevoegt werden de gheslachten van Cicoreye/ende Endiuie/alle de welcke bequaemlick ende bysonder te scheyden veel moeyelicker is dan te prijsen: nochtans en salt niet onproffijtelick zijn/ghemerct dat wy sien veel Apotekers/ iae oock wel sommighe seer vermaerde oude Medicijns/ noch ter tijdt zeer sorchfuldich wat sy sullen nemen in haerlieder oft oock inde compositien van Nicolaus die daghelics ghebruyct worden/ voor Endiuien/ beyde de Sonchi, Cicerbita, Taraxacon, wilde Lattouwe/ender dierghelijcke cruyden: Waerom dat ons heeft goet ghedocht tot hulpe van onse memorie ende oock ter vriendelicker begheerten van sommighe persoonen / hoe wel dat wy qualick moete hebben/met corte ende claere woorden dese te onderscheyden / ende in een bequamer ordonnantie te stellen/daer en bouen hier byvoeghende de sonderlinghe oft selde gevonden planten die wy kennen van desen gheslachte ende specie.

Cycoreyen ende Endiuien die Galenus nae den ouders Intybolachanas noēt/ zijn veelderhande / Waer af datter drie principaelste hier sullen tot een onderwijs gestelt worden/ te weten wilde bittere / hofsche/ ende Sōchus, vãde welcke ghelijck de wilde wt der naturē eerst is gheweest/ heeft also de meeste specien: te weten:

- **Cicorepe**
  - Wilde Cicorepe met bladers die vanden Cancker bloemen ghelijck.
  - Tamme Cicorepe met breeder ende dicker bladers die vande witte Endiuie ghelijck/ maer wat lieflicker.
  - Geel Cicorepe met bloemen den Cancker bloemen ghelijck/ ende bladers die vanden Hauicks-cruydt ghelijck.
  - Nederlandtsche Condrille met blaeuwe bloemen die vande Cicorepe ghelijck.
  - Cleyn gele Zee-Condrille die bolachtich is/ oft cleyn bolachtich zee Hieracium alterum Dioscor.
  - Ghemeyne gele Condrille groote ende cleyne / met bladers die vanden Cancker bloemen ghelijck.
  - Condrille met roode bloemen die niet ghemeyn en is.
  - Condrilla verrucaria.
  - Papen-cruydt oft Cancker bloemen.
  - Dens Leonis van Languedoc.
  - Wilachtighe/ Lijmachtighe Condrille vande wijngaerden van Languedoc.
  - Condrille van Spaien met bladeren die vande wilde Nakette oft Corenbloemen ghelijck.
  - Ixopus van Cordus.
- **Endiuie**
  - Ghemeyne witte Endiuie met de bloemen van tamme Cicorepe / ende bladers van Lattouwē/ ende heeft haer diuersche soorten/ te weten
    - met smalle bladers/ inder Apoteken wilde Endiuie ghenoemt met de bloemen vande Lattouwe.
    - Ghecrolde Endiuie met de bladers van Cicorepe/ oft vande ghecrolde Lattouwe.
    - Witte Endiuie/ geheeten cleyn Seris, met de bladers ēn bloemē die vande tamme Cicorepe ghelijck.
- **Sonchē**
  - Gansen distel.
  - Hasen-Lattouwe oft Conijnen-cruydt/ Cicerbita vandē Apotekers/ oft Rostrum porcinum.
  - Dau-Distel oft Sonchus met diepe wtghesnedē canten/ dē bladeren van Veyl ghelijck.
  - Ander die minder is ende effen van bladers die vande Colle ghelijck/ met gele bloemen van Cruys-Cruydt.
  - Groot Hauicks-cruydt met eenen stele die rouw is/ van bladers ende bloemen den voorgaenden niet onghelijck.
  - Cleyn Hauicks-cruydt met afghebeten wortel/ Duyuels bete ghemeynlick in Vrlandt geheeten/ met scherpe gekerfde bladers/ cleyn ende luttel wt de wortel/ met cleyne gele bloemen.
  - Seer cleyn Hauicks-cruydt met bladers die vanden Muysenooren ghelijck/ sonder keruen.
  - Hauicks-cruydt met langhe wortels/ ende veel stelē sonder bladers die inde ronde plat opder aerden ligghen / met bloemen den Cancker bloemen ghelijck.
  - Hauicks-cruydt met bladers ende ghedaente vãde Condrilla.
  - Tweede groot Hauicks-cruydt met bladers ende keruen vande blaeuwe Condrille/ ende gele bloemen.
  - Bergh Hauicks-cruydt met de bladers van wilde Ossen-tongē/ ende bloemen vanden Borgoenschen Cirsium.
  - Hauicks-cruydt van Languedoc met een cromme haeuwe.

Den gheslachte van Cicoreyen ende Endiuien comen zeer nae de specien van Lattouwen/ ghemerct dat de wilde Lattouwe een ghemengde natuere heeft vanden Cicoreyen ende Heulen.

- **Lattouwen.**
  - Wilde/ met de bladers van witte Endiuie/ bloeme vande Lattouwe/ ende stercken reucke vanden Heul/ hinderlick/ ende tot slaep verwecken de.
  - Ghemeyne Lattouwe met ronde bladers vande Coole.
  - Roomsche Lattouwe soeter/ met donckerder groene bladers die vande Endiuie ghelijck/ ende swert saedt.
  - Sluyt croppen met oneffen ghecrolde bladers vande Coole.

Wilde Cicoreye. In Griecks/ Seris Picris. In Latijn/ Sylucstre Cichorium. In Hoochduytsch/ Wilde wegwarte. In Franchois/ Cichoree sauuage. In Italiaensch/ Cicorea saluatica en̄ Tornasole. In Spaensch/ Almerones ende Cicoria. In Engels/ Wild Cichorye.

Tamme Cicoreye. In Latijn/ Cichorium satiuum, cæruleum, ende is de selfde Picris, maer door de oeffeninghe verandert. In Hoochduytsch/ Zam Blauwegwart. In Franchois/ Cichoree des iardins. In Italiaensch ende Spaensch/ Cicoria domestica. In Engels/ Cichorye.

De woorden Seris oft Intybum moghen wesen generaele naemen van alle de cruyden die Galenus is heetende half in Griecks en̄ half in Latijn/ Intybolachana, dat is te segghen/ etelicke Cicoreye oft Endiuie cruyden: ende schijnen Seris ghenoemt te wesen/ om datse ghesaeyt worden: ende Intyba om de hollicheyt vanden stele: want Cichorium ende Ambubeia zijn Aegyptsche woorden oft namen: Picris/ dat is bitter/ beteeckent de bitterheydt sonderlinghe vande wilde Cicoreye/ die de bitterste is van allen/ ouer al zeer veel groeyende/ zeer ghesondt/ ende van alle natien zeer gepresen/ de welcke lichtelick te onderkennē is wt de Tamme Cicoreye by de meer oft min ghekerfde/ doncker groene ende smalder bladers/ ende meerder bitterheydt/ oock wt tgheheel wesen vande plante/ en̄ oneffender/ harter ende dorrer wortel.

Tamme Cicoreye.

Dat dese niet en verschilt vande voorseyde dan door oeffeninghe ende grondt in den welcken sy groeyet/ is daer wt blijckelick: want sy int landt van Turin in Piemont/ Sauoyen/ ende inde wijngaerden van Bourgoignen welck goet landt is/ van ghedaente/ noch van smaecke/ of eenich ander teecken vanden voorgaenden verschillende en is. Tot Brugghe en̄ Antwerpen plantense de ionghe teere plantkens in vlacke velden/ die sy ghesaeyt hebben corts nae S. Jansmisse/ om datse niet en souden schieten ende bloeyen/ ende oock op datse inden winter souden moghen hebben meerder ende malscher wortels om t'eten: nochtans is dese min ghekerft van bladers ende den anderen min ghelijck/ als sy vele gheoeffent wordt/ ende inde houen wel ghemest is/ andersins is sy van bloemen ende saet den voorgaenden ghelijck.

Cracht. Dioscorides. Beyde de Cicoreyen vercoelen ende trecken tsaemen: ende zijn der maghen zeere nut/ ende (als Plinius seght) oock de Leuer ende Nieren.

De

De selfde cruyden eerst ghesoden/ende dan met azijn gheten/stoppen den camerganck/ende (als Plinius seght) sy nemen wegh de pijnen vander urine.

De selfde cruyden gheten/stercken de weecke maghe/ende vercoelen de maghe die verhit is/maer de wilde is der maghen aldernutst.

Dese cruyden alleene/oft met worte ghemengt/zijn zeer goet teghen de cloppinghe vander herten/heet Fleirsijn ende groote verhittinghe vander ooghen/van buyten gheleydt op de plaetse der pijnen.

Tcruydt mette wortel/gheneest de steecken vande Scorpioenen.

Tcruydt met worte ghemengt ghenefet wildt vier.

Tsap met Ceruyse ende azijn ghemengt/is goet gheleyt ende ghestreecken op alle dinghen die behoeuen vercoelt te werden.

Plinius. Tsap van dese cruyden met olie van Roosen ende Azijn ghemengt versoet de pijne vanden hoofde daer op gheleydt.

De selfde in maleuaseye ghesoden/verdrijft de Gheelsucht als sy sonder cortsen is: helpt oock de blaese.

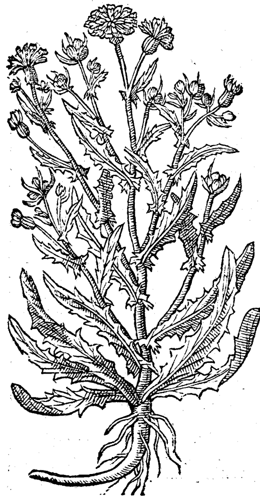
In water ghesoden is soo zeer nut tot de suyueringhen vande moeder/datse de doode vruchten af treet/ende is oock zeer goet ouer ander dach ghedroncken den ghenen dien tsaet ontgaet.

Simeo Sethus. Cicoreye heeft de macht vande verstoptheden wegh te nemen meer dan eenich ander pottagie oft etelick cruydt/sy stelpt den bloet loop/ende verdrijft de verhittinghe vande Leuer/gheneest de gheelsucht/versterckt de Leuer door eenighe eyghenschap/doet tamelick slaepen/beneemt den lust van byslaepen/ende mindert d'natuerlick saedt/in de ghene die coudt zijn van natueren.

Tsaet is goet teghen de cortsen die wt de Cholera ghesproten zijn/maer is der milten hinderlick.

Geel Cicoreye/ende is Hedypnois Plinij, eñ Aphaca Theophrasti. In Latijn/Cichorium luteum pratense, Dentis Leonis flore, Hieracij folio: oft de selue oock is Cichorium Ve[illegible]ucarium met de gele bloeme eñ ghevoorde bollekens: In Hoochduytsch/Geel ward. In Franchois/Cichoree jaune.

Blaeu Condrille. In Latijn/Condrilla cęrulea Belgarum, met de ghekerfde bladers vãde wilde Cicoreye. In Franchois/van sommighe Laiteron. In Italiaensch/Terracrepolo. In Spaẽsch/Lieugas ende Liechugas dentre los planos.

In dien dat dese is/als de gheleertste Herbaristen willen segghen/den Hedypnois van Plinius, welck woordt sy wtlegghen/soet rieckende/ oft tot slaep verweckende:sonder twijfel het is een specie van Cicoreye/want de wortel is die vande tamme Cicoreye ghelijck/voorts dwassen/ staen ende getal vande bladers/stele ende bloemen ende tgheheel wesen / zijn gheheel die vande wilde Cicoreye ghelijck. Nochtans worden sy hier by onderkent/ dat dese alle dinghen meerder heeft / de bladers witter/breeder/ende min ghekerft/ende aenghewassen aenden geheel ghetackten steugel: oock heeftse ghele bloemen/ende de wolachtighe bollen veel meerder: de wortel is oock vol bitter saps die eenen voet lanck is. Sy groeyet ouer al aende grachten oft vesten vande bemden ende steden.

Cracht. Plinius. Dese Cicoreye ghesoden/ treet samen de weecke maghe:ende raew gheten / stoptse den buyck:met melck ghesoden helptse tot den buyckloop.

Ghebroken ende vercrompen leden worden gheholpen met beyde de gheslachten/ desgelijcks oock de ghene die door siecten tsaet af gaet.

Blaeuwe Condrille.

De differentien vande Condrille zijn die vander Cicoreyen zeer ghelijck/als by dese is blijckende/ de welcke schijnt alleene te verschillen vande wilde Cicoreye in cleynheydt vande bladers ende aerdicheydt vande claere stelen: oock heeft se min sijdetacskens/maer de bloemen/ ghelijck oock de wortels en zijn die vander Cicoreye niet ongheliick / de welcke insghelijcks gheten worden. In Artois groeytse ouervloedich inde coren velden.

Cracht. Dioscorides. Op de tacskens vande Condrille pleegtmen een gomme te vinden den Mastije zeere ghelijck/ soo groot als een boone/de welcke met Myrrhe ghestooten/ ende met eenen lijnē doeck gheleydt soo groot als een Olijue/ verweckt den vrouwen haerlieder maenstonden.

Van t'cruydt met de wortel ghestooten ende met honich ghemengt maectmen pastillen/de welcke inghenomen/verdrijuen de witte seericheden ende vlecken.

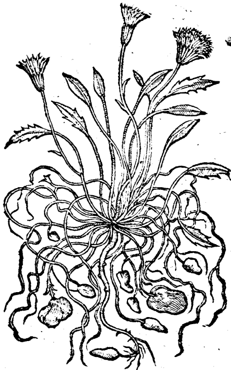
De Gomme doet de hayren die auerrechts wassen weder recht ende wel groeyen / dwelcke oock doet de malsche wortel/alsmen met een naelde die in tsap ghesteken is aende hayren comt.

Tcruydt met wijn inghenomen/is goet teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe dieren.

Tsap vanden ghesoden cruyde met wijn/ oft alleen inghenomen/ stopt den camerganck.

Dit cruydt wordt van Galenus gherefereert totten Lattouwen ende Endiuien.

Cleyne gele bolachtighe Zee-Condrille. In Latijn / Condrilla pusilla marina, lutea, bulbosa. Oft oock is de Strongyle van Dioscorides met de ronde knobbelachtighe wortel / ende de Cichoriū oft Perdion van Theophrastus?

Voorwaer zeer luttel is te vinden die specie van Seris, oft bolachtighe Cicoreye/die Theophrastus schijnt te willen verclaeren. De bladers van dien zijn ghesneden ghelijck die vande wilde Cicoreye/ maer een weynich minder. Den stele is bycants bloot ende teer / waer op inde hoochde voorts comt een gheele bloeme alleene/ die vande Cancker bloemen ghelijck maer minder / ende insghelijcks vergaende in grijse wollachtige bollekens. Onder thenedenste vanden stele zijn drie oft vier draen oft saselinghen/ aende welcke hanghen soo veel oft somtijts meer doorlochtighe bollekens / lijfverwich van coleure/vast ende vol saps/ den Radijs bycans van verwe eñ claerheydt gelijck. Tgroeyt op luttel plaetsen / nochtans comet daer ouervloedich voort. In Italien hebben ons gheseyt de gheleerde dattet niemandt van henlieden daer gesien en heeft. Wy en hebbent oock nerghens ghesien / dan in d'Eylandt ende de plasschen vanden bergh Cetus ontrent de hutten vande Visschers. Dese heeft weerdich gheweest fraey gheconterfeyt te zijn / op dat soude wesen een ghedenckenisse vanden excellenten Philosophe Theophrastus, die ons de selfde te kennē heeft ghegheuen/ ende niemandt van onsen tijden. De welcke al waere sy ons voor een present ghesonden gheweest van Athenen/ soo en soude sy nochtans

daerom

daerom niet meer moeten Atheensche Cicorie ghenoemt zijn dan Montpelliersche oft Narbonsche.

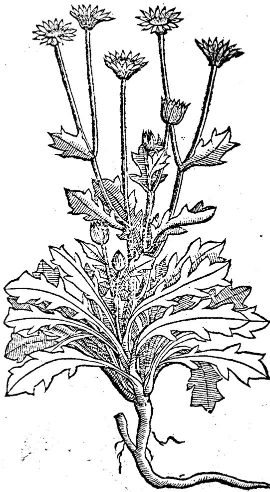
Tweede Condrille van Dioscorides met een langhe wortel. Chondrilla altera Diosc. ende is/ Dens Leonis Dodonæi.

Dioscorides. Noch isser een ander soorte van Condrille / hebbende lanckworpighe bladers/ rontomme ghekertelt/ende opder eerden ghesprept/de stele is vol melckachtich saps/de wortel dunne/ rondt effen/ieugdich/gheelachtich/vol saps / de welcke ende oock den stele ende bladers een teerende cracht hebben. Tsap doet de auerrecht staende hayren vande wijmbrauwen weder recht groeyen. Sy groeyt in vet ende gheoeffent landt.

Condrille met purper roode bloemẽ/die niet gemeyn en is/ ende claer saedt dat van selfs afvalt. De welcke oock Crupine gheheetẽ is / ghenomen vã dwoort Cruppen / om dat tsaedt wtcruypt ende sy seluen verliest alst ghehandelt wordt. Oft oock is de tweede Condrille van Matthiolus? In Latijn / Chondrilla rara purpurante flore, semine nitido deciduo.

Wratte Condrille / ende is Chondrilla prior Dioscor. Clusij, Zacintha Matthioli. In Latijn/Verrucaria Chondrilla. In Italiaensch / Cichoria Verrucaria, ende Mazza di Caualliero, eñ Mazza ferrata. In Engels/Gumme succory.

Op de bergskens van Toscane/Syrien ende vanden lande van Languedoc/ niet verre vanden berg Loup gheheeten/comt voorts een aerdich plantken / dwelcke schijnt te dienen byde Condrillen. Theeft gheknoopte steelkens van drie palmen ende onderhaluen voet hooghe / dien vande voorgaenden Condrillen niet onghelijck/purperroodt/voorts comende in schubachtighe bollekens/ dien vande peirsche Condrille vande Nederlanders gelijck: Maer tsaedt is dien van de Iacea nigra/oft wilde Carthamus ghelijck/swart ende blinckende.

Wratte Condrille.

Dese Cicorye heeft dicker bladers dan Hauiescruydt/ wit rou / ende ghekerft ghelijck die vande

 Rakette

Rakette oft Erysimum, maer niet soo diepe / groeyende ouer hoop aen veel ghedeelde gheknoopte stelen van drie palmen ende eenen voet hooghe/ ende lanckworpighe hoyskens daer saet in light / die een colue ghelijck zijn/ ende wordt hierom van de Italiaenen ghenoemt Mazza di cavalliero, ende Mazza ferrata ende Zacynthia verrucaria, om datse wt Zacinthen in Griecken ghebrocht is ghe-weest. De bloeme is gheel/cleyne/die vanden Haviescruydt ghelijck/enckel sterrewijs staende / ver-gaende in wit guychelhaer dat met de windt weghvlieght. Tgheheel cruydt gheeft geel sap/dwelcke somtijts zeer ouervloedich is inde steelkens / waerom dat vanden Enghelsch en Gomme succory gheheeten is.

Cracht. Clusius. Tcruydt in water ghesoden/ is zeer goet ghedroncken den ghenen die ghebeten zijn van eenen dullen hondt.

Tselfde ghestooten ende opde wratten ghelegt / doet die vergaen/ dwelcke oock doen veel meer ander cruyden/met tsap vande welcke de wortels ende aenwassen vande wratten verbrant eñ ver-drooght worden/soo wel met heete cruyden /ghelijck Wolfs melck/ als met coude ghelijck Weghe-bree/ Peertsteert/eñ oock met middelmatighe/ als Heliotropien/ van dwelcke de naem Verrucaria tselfde is ghetuyghende.

Papen-cruydt van Montpelliers met de bollekens van Asphodille/ende is Chondrilla altera Dioscoridis, ende Cichorium Constantinopolitanũ Matthioli. In Latijn / Monspelliensium Dens Leonis Asphodeli vel Leucacanthæ bulbulis.

Cancker bloemẽ oft Papen-cruydt. In Latijn/ Dẽs Leonis vulgi, oft Vrinaria. In Hoochduytsch/ Koolkraut/ ende Phaffenblat. In Franchois/ Pissenlit ende Dent de Lion. In Italiaensch/ Pisso in aletto, ende Dente di Cane, ende Pisso di can. In Spaensch / Diente de Leon. Inde Apoteken Taraxacon, Corona & caput Monachi, ende is Chondrilla Galeni Anguill. ende Chondrilla altera Dodonæi. In Engels/ Dent de Lyon.

Ten waere dat in onsen tijden bekendt waere gheworden die bolachtighe Cicoreye: met goede reden soude iemant hebben moghen dencken dat dese waere de Condrille van Dioscorides, met lanckworpighe ende rontomme ghekertelde bladers opder eerden wtghesprеyt ligghende/ende ron-

de wor-

de wortel/de welcke Plinius beschrijft somtijts te hebben veel wortels ghelijck boonē/ Maer in welcke van beyde de manieren dat ghijt neemt/ tsy wt de beschrijuinghe van Plinius, oft van Dioscorides, soo is seker dat der selfder Condrillen beter ghelijcken onse bolachtighe Cicoreye/oft de ghemeyne Canckerbloemen: Want ist dat ghy Plinium volghet/soo sult ghy moghen segghen/dat hy onse bolachtighe Cicoreye wt Theophrastus heeft gheschreuen (wiens Perdion sommighe willen segghen datse is) oft wt eenighen anderen Herbarist. De wortels van dese plante zijn dunne/ vollijuich/vol saps/rondt spits opgaende ende eenichsins een lanckworpighe boone ghelijck / als Plinius schrijft/den welcken wy souden ghemeynt hebben ghedoolt te hebben int verghelijcken vanden eersten Sonchus van Dioscorides, (aende welcke gommachtighe knobbelkens oft knoopkens groeyen rontomme den stele/ghelijck het ronde van een boone:) ten waere dat Plinius beschreue bycants van woordt tot woordt wt Dioscorides , oft dergheliicken treffelicken Autheur / niet d'eerste maer de tweede Condrille. Dit cruydt groeyet vele in Tuscanen / Prouence ende Languedoc aende canten vande saeylanden ende bemden/bleeck gheele bloemen draeghende in Wedemaendt eñ Hoymaent/ die in witte wolachtighe hayren veranderen/maer veel meerder ende bleecker dan die vande Canckerbloemen: oock en zijn de pijpen vande stelen dien niet zeer onghelijck : de bladers ligghen lancs der eerden ghesprеyt/maer en zijn soo diepe niet gekerft/een weynich graew blaew ende hayrich/ der wilder Cicoreyen meer ghelijck zijnde/maer veel breeder. De smaecke is bitter ende scherp die vande Cancker bloemen ghelijck.

Cancker bloemen.

Dit cruydt en is oock gheen Condrille/als tghene dat gheensins knobbelkens en heeft/noch aende wortel/sulcks als Plinius ende Dioscorides schijnen te segghen/ noch oock aende stele : iae dat meer is / de knoopachtighe ghewassen ende hardicheden zijn ghelijck inde borsten daer in d'melck ghestijft eñ gheronnen is/waer af dat in Griecs den naem heeft Chondri, te weten gheronnē cnobbelen: ten waere dat de Canckerbloeme gheschiede tselfde dat de Draba gebeurt/ de welcke somtijts heeft een knobbelken inde wortel ende somtijts gheē / ende oock tselfde dat onsen Venckel/Dragant, Rute ende Mastijcboom gheschiedt/de welcke in sommighe landen greynen van gomme/oft knobbelkēs van melckachtich runsel hebben / ende hier te lande en hebbense meestendeel sulcs niet/Want de Cicoreye ende Condrille Cancker bloemen gheheeten/is ghenoech ghelijck die blaewe Condrille/ die wy ghestelt hebben d'eerste Condrille/is oock gheheeten Vrinaria, ende wordt in Franchois Pissen lict, in Nederduytsch Pissenbedde ende Pissebloeme ghenoemt/ want stoppende den Camerganck ende openende de verstoptheden vanden Meseraicas, soo comter meer pisse inde blaese ghesoncken dan de kinderen wel machtich zijn in te houden/ principalick als sy slaepen/ waerom dat sy dan onwetens ende teghen haerlieder danck int bedde pissen. Oock d'aerme vroukens ende boeren kinderen plucken inde bemden ontrent de Mol-hoopen de ionghe scheuten van dit cruydt die half ouerdeckt zijn vander aerden/ende daerom (ghelijck der witter Endiuiē ghebeurt) te lieflicker eñ min bitter is/de welcke sy in salaet eten oft in soppe doen. Tvoedt wel/tdoet water maecken / ende doet slapen/waerom dat sommighe lieuer ghehouden hebben voor Hedypnoin dan de voorseyde ghele Cicoreye / hoe wel dat dien naem mach dienen diuersche soorten van Cicoreyen ende Condrillen. Dit cruydt is allen natien zeer wel bekent / de bladers hebbende die vande wilde Cicoreye ghelijck/ maer breeder ende dieper/ouer beyden sijden ghetant oft ghekerft/ bycants opder aerden ligghende/ wt de wartel die vander Cicoreye ghelijck/eenen vingher dicke wat geelachtich/ende ghequetst zijnde melckachtich sap geeft/comen voorts eer teere pijpkens dan stelen/die claer zijn ende vol melcks/waer op dat groeyen schoone gele bloemen die vanden Bocksbaert oft Schorsonere/ bysonder inde Lente ende Somer/ende als den hayrachtighen oft wolachtighen bol afghewaeyt is/soo sien de bollekens ghelijck cale gheschoren monicks coppen.

Gele Condrille met dunne bladeren die vanden Hertshoren oft Corenbloeme ghelijck. In Latijn/ Condrilla Coronopi aut Cyani tenuifolia, lutea vinearum.

Sommighe zeer gheleerde mannen hebben oock ghemeynt dat dese was de tweede Condrille van Dioscorides, midts datse de voorgaende noch niet en kenden.

Oock en is dese de selfde niet zeer onghelijck/ want sy heeft bitterder eñ meer melcks in dan de Cicoreye. Dese comt van selfs voort alle de Somer lanck ouer al inde wijngaerden ende sauelachtighe Olijf-houen vande heete landen/ bladers hebbende van een palme oft onderhalf lanck / smal ende scherp/ouer beyde sijden ghetant/ ghelijfuich ende bleeck/van grootte/ gedaente ende standt die vande Rheseda ghelijck/ groeynde rontomme eenen ghestrepten stele die vande wilde Cicoreye gelijck/

ghedeylt in sijde tacken / de welcke bloemen draghen die vanden Hauickſ-cruydt oft Lattouwe niet onghelijck / ende oock veranderen in wit afrijsende guychel-hayr / ende is bitter ende scherp van smaecke.

Taye ende lijmachtighe Condrille van de wijngaerden. In Latijn/ Condrilla viminea viscosa vinearum. In Spaensch/ Iunquerina van Salamanken.

Noch isser een Condrille zeer lustich om sien/ de welcke zeer op der gelijcke plaetsen voorts comt inde velden ontrent Languedoc. Dese bloeyet zeer vele in Wedemandt ende Hoymaendt op dese sijde vande brugghe van Nieucasteel / ontrent een half mijle gheleghen van Montpelliers. De wortel ende oock de gheheele plante is vol melcks/ ende lijmachtich int aentasten / hebbende zeer veel wisachtighe rijſkens soet om buyghen/ wit/ recht/ ende by een staende / opgroeyende twee cubitus hooghe. De bladers zijn beneden ghekerft ghelijck die vande Cicoreye oft Corenbloemẽ / maer zeer cleyne ende teer / dander bladerkens staen lancks de cleyne rijſkens by seker ende gheliicke spacien van een staende tot bouen toe / in vueghen datse staen ghelijck roeykẽs wt wit ende groen gespickelt. Int opperste vande rijſkens comen geel bloemkẽs die in grijse wolachticheydt veranderen / als ghy by de figuere sien moghet.

Ixopus Cordi, eñ Cicoreye met langhe bladers van J. Mouton. Oft oock is de tweede Chondrilla Dioscoridis?

Cordus. Tis een cruydt vanden gheslachte der Cicoreyen / welck wtworpt zeer veel bladers van tbeghinsel des wortels/ die drye palmen lanck ende een palme breedt zijn / spitsch ende van allen sijden opder aerden ghespreydt / eens-deels oock dwerssch ouer eynde staende / wt dmiddel vande welcke spruyten een oft twee ende somtijdts meer steelkens van drye palmen/ somtijdts oock van eenen voet iae van eenen cubitus hooghe/ die rondt eñ teer zijn/ int opperste vande welcke ontrent de middel vande Lente op yeghelicke comen ronde bloemẽ van veel gele hayren tsamen in een huyſken oft knop vergadert / de welcke naederhandt veranderen in witte wolachtighe hayren ende metten windt wegh vlieghen / tsamen met d'lanckworpich saedt datter onder aen vast is. De wortel is lanckduerich/ eenen voet lanck ende twee vinghers dicke / van buyten swert/ binnen wit ghelijvich ende voosch / de welcke ouermidts ghesneden zijnde / zeere veel vochticheydts gheeft/ melckachtich/ vã verwe wat aschverwich siende/ de welcke metten vinghers ghehandelt oft gheproeft zijnde/ een substantie wordt ghelijck lijm/ die men mach lanck wttrecken / maer ghedrooght zijnde wordtse rosch/ ende allencſkens swert. Tgheheel cruydt is soet van smaecke/ gheliick d'eerste Condrille. Tsap is oock zeer tsamentreckende/ maer sonder eenighen reucke. Tgroeyet op hooghe opene ende berghachtighe plaetsen.

Dit cruydt dwelck Cordus soo aerdich ende net beschrijft / groeyet ouervloedich opde hooghe oft houelachtighe velden ontrent Doornick byde rotsen ende oude mueren.

Witte Endiuie.

Hoe wel dat de naem Intubũ in Latijn pleeght in hem te besluytẽ alle de soortẽ vande Cicoreyẽ/ ende Endiuien/ soo heeft nochtans de Griecksche spraecke van Intubum Endibion ghetrocken/ ende dien naem alleene ghegheuen de tamme Seris, die wy ghemeynlick noemen Endiuie ende Scariole. Dese en is soo zeer bitter niet/ principalick als sy tam ghemaeckt is door de conste vanden Houeniers/ maer sy is couder van natueren dan de Cicoreye/ vande welcke sy niet alleene en verschilt in

maniere

Witte Endiuie. In Latijn/Seris ſiue Intybum ſatiuum Latifolium. Inde Apoteken/Endiuia ende Scariola. In Hoochduytſch/Scariol ende Endiuie. In Franchois. Endiue. In Italiaenſch ende Spaenſch/Endiuia ende Scariola. In Engelſch/White Endiue.

maniere van oeffenen/ oft vetticheydt vanden lande oft grondt/ maer oock in differentie van gheſlachte/want noch door niet te oeffenen/ noch door eenich verplanten/ oft ander oorſaecke heeft men die oyt ſiẽ verkeeren in wilde oft bittere Cicoreye / oft de Cicoreye in Endiuie. Oock ſoo iſſer een merckelick onderſcheydt vande wortels/ want die vande Cicoreye is wel gheſtelt/vollijuich/ende lieflick:maer die vande Endiuie is ſaſelachtich/zeer cleyn/ ende en wordt gheenſins ghebruyckt in ſpijſen/ maer wel op ſommighe plaetſen inde compoſitien. Ende hoe wel dat ick niet en ſoude willen ontkennen dat alle de principale ſoorten van cruyden wt der natueren zijn wilt gheweeſt/eermen die heeft begoſt te oeffenen ende te ſaeyen: ſoo is nochtans ſeker by leeringhen eñ veel obſernatien vande landtwinninghe/ datter zijn zeer veel planten/ emmers in Europen/die noyt wildt en zijn gheweeſt/ noch wildt en hebben moghen wordẽ/ hoe wel datter wat veranderinghe in valt/datſe dan ſmalder/dan breeder bladers hebben/ ende ghelijuigher zijn/ maer altijdts behouden ſy haer ghedaente/oft ſy vergaen. Veel ſchoonder wordt d'Endiuie die van Italiaenſch ſaedt ghewonnen is/ oft van eenich ſaedt vande landen Suydtwaerts ghelegẽ/ van d'welcke ſommighe Houeniers wt Brabandt eñ Engellandt ende oock wt Duytſchlandt pleghen te ſaeyen/eñ alſt drye oft vier bladers heeft gecregen/ te verplanten in zeer vet ende wel ghemeſt landt/ ende naederhandt woordt op de middelſte bladers een ſtuck van een ticchel gheleydt/ om datſe te breeder ſouden hen ſeluen wtſpreyden eñ grooter worden: door welcke practijcke de bitterheydt vergaet/ende wordt inden Winter ghebruyckt voor ſalaet. Sy wordt bewaert inder aerden ghegrauen met ſtroo omwonden/ende is van alle man zeer wel bekent/ ende gheheeten witte Endiuie/als de bladers gheheel wit gheworden zijn. De bladers zijn die vande Lattouwen meeſt ghelijck/ de welcke ſtaen aldernaeſt den ſtele/waer op blaeu bloemen comen die vander Cicoreye ghelijck/ſomtijdts oock witte. Tſaedt is wit dien vande Cicoreye niet ongelijck. De wortel is witachtich/ende verdrooghende alſt tſaedt rijp gheworden is.

Ghecrolde Endiuie. In Latijn/Endiuia Criſpa.

Deſe hebben wy gheſien (d'welcke oock den Lattouwen ende Coolen ghebeurt) byde gheſchickſte Houeniers van Roomen/met breeder bladers/gherimpelt/ende vouwen hebbende/ghecrolt ghelijck de Coolen/voorts brenghende ſtele/bloemen/ende ſaedt den voorgaenden ghelijck.

Cleyne Endiuie. In Latijn/Seriola aut Endiuiola.

Deſe ſelfde/met ſcherpe/ ſmalle maer niet diepe ghekerfde bladers/ den anderen oock van ſtele/ bloeme/ſaedt ende wortel niet onghelijck/ groeyet in ſommighe houen van Ligurnie/ Toſcane ende Vranckerijck/ende heeten die Cleyne Endiuie/ om datſe gheheel cleynder is.

Tamme Endiuie.

Wy maecken van deſen niet een ander ſoorte maer een ſpecie van ongheoeffende tamme Endiuie. Want ſy heeft de bladers als ſy eerſt wtſpruyten ende voorts comen langher dan de witte Endiuie/ daer nae als ſy meer volwaſſen zijn/ worden ſy rontomme de canten wtgheholt ende ghetant

Ghemeynste Endivie der Apoteken/ende is de tweede Seris domestica, Lactucina van Dioscorides, bitter/ met smalle bladers/ de welcke nu ende over oude tijden inder Apoteken alleene voor Endivie bekent ende ghehouden werdt: qualick vande ionghe Herbaristen voor wilde Lattouwe ghehouden/ als van Fuchsius ende Matthiolus.

ghelijck die vande Cancker bloemen / met sommighe stekende puntkens / soodaenich als zijn in ons oprechte wilde Lattouwe. Den stele is vier cubitus hooghe / row/een alleene / rechte / vol melcks / met bleeck-ghele bloemen / die vande Lattouwe ghelijck/ bitter van smaecke/ principalick die oudt is. De wortel is scherp / cleyne / saselachtich / die vande witte Endivie ghelijck / de welcke vanden Medicijns oft Apotekers pleegt ghemengt te worden in Syrop de Radicibus. Sommige onbeschofte stuytvossen bespotten ende lasteren zeer onbehoorlick ende onverstandelick de wtlandtsche Aucteuren / ghenoemt Barbarische Arraben / om dat sy dese plante ghehouden hebben voor de oprechte Endivie/ ende oock ghebruyct niet alleen totten Syropē de Radicibus, de succo Endiviæ, ende ander van Nicolaus, maer dat sy oock wateren daer af gedistilleert hebben/ daer mede sy bereyden henlieder infusien oft weickinghē vanden Rhabarber. Want sommighe van dese berispers segghen datse te zeer heet is / bitter ende onliefliick : ende ander segghen dattet is wilde Lattouwe / iae sy segghen datse gheen ander en kennen. Maer so wie wel sal overlegghen de meyninghe vā onse voorseyde oude wtlandtsche meesters / die sal ghewaer worden dat sy groot ghelijck hebben ghehadt/ ende op een goede experientie ghefondeert zijn geweest: eñ dat dese Endivie niet alleene bequaemer en is tot het gesoden sap eñ gedistilleert water/ tegen d'ongetempertheden eñ verstoppinge vande Lever ende principaelste aders/ maer oock om te weycken de Rhabarber/ Myrabolanen ende dergheliicke Medicijnen / soo wel om dat sy door een weynich subtijlder ende onnutter vochticheydt die zy heeft/ beter opent eñ afvaegt/ als oock om datse intreet tot int binnenste vande dinghen die te weycken zijn: oock en is haer hitte niet te groot/ noch sy en hindert niet met haer bitterheydt / midts dat haer bitterheydt niet en spruyt wt de hitte/ of ten minsten niet heet en is / ghelijck de ghene die in de oprechte Philosophie geschickt zijn / wel weten te accorderen in Galenus ende Auerrois de questie
Opium. Meconium. van Opium, dat is melck comende wt de gequetste swerte Heul-bollen: Meconiū, dat is het sap wt Heulsaedt bollen gheperst/ Lattouwe/ Mandragora/ eñ veel meer ander cruyden / die nochtans zeer coudt zijn. Jae dat meer is/ de wilde Cicoreyen oft Endivien (als Dioscorides leert) zijn der maghen beter dan de ghesaeyde/ om dat sy de brandende ende van warmte slappe maghen verlichten/ soo wel inghenomen als van buyten daer opghelegt. Oock de teeckenen van dese accorderen beter met die vande bitter Endivie met smalle bladers/ dan met die vande wilde Lattouwe/ met de welcke volcomelick over een comt de onse/ die wy corts hier nae sullen beschrijvē/ de welcke luttel persoonen noch bekent is/ ende van niemant ghecontersfeyt.

Scherpe Gansen distel.

De nature vande Sonchi is den Endivien soo nae/ datter oock nu ter tijt vele zijn die meynē dat ons stekende Endivie / Gansen distel is : Maer aenghesien dat drije oft meer specien van Sonchi zeer wel bekendt zijn/ soo hebben wy die ghehouden als d'Endivie vanden Apoteckers. Want dit zijn de oprechte Sonchi die vol melcs zijn/ vanden Griecken alsoo ghenoemt παρὰ τὸ σῶον χέειν, om datse van hen gheven een ghesont sap/ dat zeer goet is teghen de brandende steecken vande mage/ ende colerike verstoptheden vande Lever/ de welcke de Latijnsche ende Italiaenen Cicerbita heeten/ de Hoog-

Scherpe Gansen distel/Milckweye. In Latijn/Sonchus aspera vulgi, flore Hieracij, foliis Dentis Leonis, aliâs Dipsaci & Lactucæ. In Hoochduytsch/Gensz distel. In Franchois/Laisseron ende Laiteron. In Italiaensch/Cicerbita. Oft oock is Arborescens Sonchus tenerior latifolia Dioscoridis? In Engels/Sow thistle.

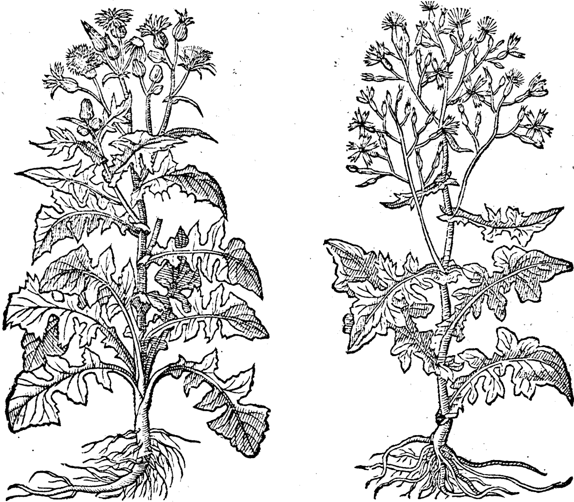
Effen Gansen distel met breede bladers. In Latijn/Sonchus læuis, tenerior.

de Hoogduytsche Gensz distel oft Gensz dorn. Want alle de Sonchi zijn stekende/maer sommighe heeft scherpachtighe straelen/ende sommighe zeer cleyne oft bycans gheen. Vande welcke de twee meeste ende ghemeynste van selfs groeyen in ghebouwede ende ongheboude plaetsen/int coren ende in wijngaerden/maer de minste wordt min ghevonden ende is minst bekendt. Dese diemen heet scherpe Gansen-dijstel/heeft een langhe wortel/geelachtich/wt de welcke is groeyende eenen hollen stele van vier ende ses cubitus hooghe/wel volwassen/ghetact/ende draeghende ghele bloemen die in grijse wolachticheyt veranderen/die vanden Cruyscruydt oft Hauiescruydt ghelijck. D'eene vande twee heeft ghekerfde bladers die vande Cancker bloemen ghelijck/maer d'ander zijn den bladers vande Lattouwe niet ongheliјck/van grootte die vanden Dipsacum oft wilde Caerden ghelijck/met cleyne kerfkens ende stekende puntkens/de welcke soo zeer mals is in alle haer partijen/ende opschiet/datse ghelijck eenen boom wordt van ses oft seuen cubitus hooghe/ende is dan lieflicker eñ bequaemer om eten/waerom dat sy veel beter dese souden ghestelt hebben voor de boomachtighe Sonchus van Dioscorides, ghemerckt datter noch andere bekender zijn ende bequaemer om te volbrenghen de beschrijuinghen vande onderscheyden vanden Sonchus, dan die Endiuie vanden Apotekers/daer wy hier voren af ghesproken hebben. Totter coniecture soude oock helpē de malsheydt van dit cruydt ende breede vande bladers/die wy segghen dat comen door de goetheydt vanden grondt/oft veranderinghe van locht ende landt: ghelijck inde Cicoreyen ende Lattouwen gheburt/de welcke rouwer eñ stekender groeyen als sy wilt zijn/maer als sy gheoeffent opgroeyen/soo wordense mals ende min row. Maer die voorseyde Endiuie en wordt niet mals/noch oock nimmermeer etelick/iae sy wordt eer bitter ende houtachtich soo haest als sy ghebloeyt heeft.

Hasen-Lattouwe/ Dau-distel oft Conijnen cruydt. In Latijn/ Sonchus læuis vulgaris foliis laciniosis Dentis Leonis. In Hoochduytsch/ Hasenkol. In Franchois/ Palais au lieure. In Italiaensch/ Cicerbita liscia. Seserbite Cripini ende Latisuoli. In Engels/ Cicerbita.

Tweede Hasen-Lattouwe met diepe ghekerfde bladers. In Latijn/ Sonchus alter folio profundis laciniis sinuato hederaceo.

Sy hebben noch een ander effen Sonchus ghenoemt/ al ist datse langher / oneffender / smalder/ ende ongheregheldер dieper ghekerfde bladers heeft/ nochtans met veel min stekende rouheyt rontomme den stele staende/ de welcke met sommighe bycans ghelijck beghinsels van knoopen rechte is/ wtghestreckt/ rootachtich/ hol/ vol melcs/ ende bloemen voorts brengt van ghedaente dien vanden Cruyscruydt oft S. Jacobs bloemen ghelijck/ de welcke in witte wolachticheydt veranderen / maer de bladers zijn eenichsins die vanden Ghelen Heul gelijck/ Ende hoe wel dat dese etelick mach zijn/ nochtans om datse niet en wordt gheoeffent/ soo en wordtse niet gheten.

Wy hebben eenighe ander ghesien die vande twee voorseyde is verschillende/ hier ende daer groeyende opde selfde plaetsen/ wijngaerden/ ende int coren/ die gheheel dunder is/ van ghedaente ende keruinghe van bladers van wilden Heul oft Colle/ alsoo die voorgaende den Ghelen Heul ghelijck is / met eenen ghetacten stele die vanden Hauic scruydt ghelijck/ van eenen voet ende cubitus hooghe / ende oock dergheлijcke ghele bloemen / welcken stele spruytende is wt een cleyne saselachtighe wortel.

Tweede Hasen-Lattouwe met diepe ghekerfde bladers.

Dese plante heeft dieper ghekerfde oft wtgheholde bladers / waer af d'opperste deel als bladers vanden Veyl zijn/ op de auerrechte zijde roodt/ sonder eenighe stekende rouwicheydt. De bloeme is die vande wilde Endiuie ghelijck / de stele twee cubitus hooghe/ De wortel is saselachtich/ eñ groeyt vele in steenachtighe ende vervallen plaetsen van Brabandt ende Dornick.

Effen

Effen Gansen distel van Matthiolus. In Latijn/Sonchus læuis Matth.

De wtnemende ende wel gheleerde van dese heele Historie der cruyden / Mijn Heere van Reynoutre heeft oock naer t'leuen doen conterfeyten de effene Gansen-dijstel van Matthiolus, de welcke cleynder ende delicater is dan de voorschreuen/ met bladers om die canten dieper wt gesneden/ ghelijck die van Tes kens cruydt oft Zee-Violieren. Op d'opperste van sijn steelkens / die eenen cubitus hooghe zijn / wassen bleeckgheele bloemen / den Hauicks-cruydt niet onghelijck. De wortele is lanck ende witachtich. T'groeyet in moes houen ende op dusdaenighe plaetsen ende tijt als d'andere Gansen-dijstel.

Cracht.

Dioscorides. Beyde dese Sonchi vercoelen ende trecken tsaemen/waer door dat sy zeer goedt gheleydt zijn op de brandende maghe ende heete swillinghen.

Tsap vande selfde ingedroncken versoet de knaginghen vande maghe/ en doet melck gheuen.

Tsap versoet ende gheneest de vergaderinghen ende hitten van het fondament en vrouwelickheydt met wolle daer op gheleyt.

Soo wel tcruydt als de wortel is goedt gheleyt opde beten ende steken vande Scorpioenen.

De tweede boomachtige malsche Sonchus met de breede bladers/ ende ghetacte stelen / wordt door de bladers onderkent / maer is tot de selfde dinghen goet.

Galenus. Haer coude ende drooghe natuere crijght wat warmten nae datse ghedroogt is.

Hauicx-cruyden/Hieracia.

Ghelijckerwijs als d'Elaphoboscum den naem heeft vanden Hert / de Chelidonie vande Swaelwe/Perdicias vande Partrijs/ende alsoo diuersche ander cruyden: soo heeft dit cruydt den naem vanden Hauick/de welcke met tsap van desen cruyde ghewoone is sijn verdonckert ghesichte weder te verlichten/andersins is alle Hauicscruydt niet diuers vande gheslachten vanden Sonchi, maer zeer naer bestaende/ dwelcke menigherhande is / maer d'alder bekentste is dat groot Hauicscruydt gheheeten wordt.

Groot Hauicks-cruydt.

Groot Hauicscruydt groeyt zeer vele ouer al in wijngaerden/ aende canten vande velden ende in drooghe bemdem/hebbende een saselachtighe wortel van Endiuien oft Gansen-dijstel/ en scherpe ghesneden ende ghetande bladers van Canckerbloemen oft Hasel-dijstel. De stele is ijdel/ ghestreept/somtijts rootachtich van eenen voet oft onderhaluen cubitus hooghe/draeghende bleeck gele bloemen vā Cruyscruydt oft Hasen Lattouwe. De gheheele plante is vol melcs soo wel als de Lattouwen ende Hasel-dijstels: het melck daer wt comende is goet tot de ghebreken der ooghen / ghelijck van de Papen-bloemen.

Cleyn Hauicks-cruydt met afghebeten wortel.

Cleyn Hauicscruydt is zeer ghemeyn inde bergachtighe bemden van Enghelandt ende Nederlandt/theeft biesachtighe steelkens/effen/dunne/ende onderhalue palme lanck/ de welcke voorts

Groot Hauicks-cruydt. In Latijn/ Hieracium maius.

Cleyn Hauicks-cruyt met afgebetē wortele. In Latijn/ Hieraciũ minus præmorſa radice, **eñ ſchijnt te weſen** Lagopos **ende** Lactuca Leporina Tragi & Apulei.

comen wt een ſaſelachtighe wortel vande Weghebree of Duuels bete / ende ſchijnt afghebeten te zijn / waerom dat oock vanden ghemeynen volcke in Yerlandt Duuels bete ghenoemt wordt/ De bladers zijn ghetant ende ſmalder ghekerft / teerder eñ minder dan vanden voorgaenden / De bloemen zijn oock geel / de welcke in een witte wolachticheydt verkeeren eñ met den windt verſtuyuen.

Cracht. De wortel van cleyn Hauickſ-cruydt inde tanden gheſteken verſoet den tantſweere.

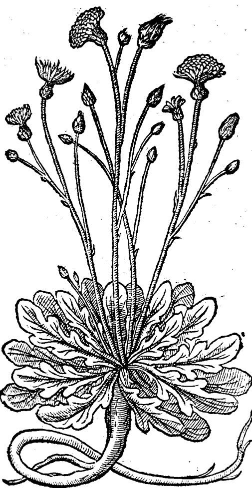
Ander cleyn Hauicks-cruydt met ongekerfde bladers/ Hieracium aliud minus, non laciniosum, folijs Piloſellæ.

Noch groeyter een ander cleyn Hauickſ-cruydt op vuyle / onvruchtbaere/ ſteenachtighe / ſauelachtighe/ ende rouwe heyen vanden lande van Languedoc / ſtelen voorts brenghende van een palme oft onderhalf hooghe / ende cleyne bladers die vande Muyſenoore / oft eer vande bolachtighe Cicoreye ghelijck. De wortel is ſaſelachtich met zeer cleyn hayrkens / eñ de bloemen zijn cleyne / die vergaen ende veranderen in een witte wollachticheydt / ende verſtuyuen metten windt/ den anderen niet onghelijck.

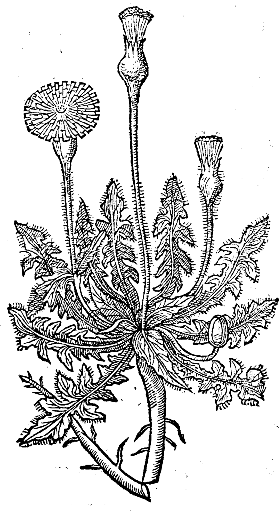
Hauicks-cruydt met langhe wortels. Hieracium longius radicatum.

Dit Hauickſ-cruydt groeyet ouer al op ſauelachtighe velden van Nederlandt ende Normandie/ hebbende meeſtendeel de bladers int ronde wtgheſpreydt ligghende lancks der aerden ende ghelijck / iae meer dan die vanden Borſekens-cruydt / ende met rondt wtgeſneden canten als de Rakette. De ſteelkens zijn dunne/ cael ende ſpitſch met veel ſijde-tackſkens / waer aen bloemen groeyen van Cancker bloemen/ maer minder/ die oock in hayrachtighe bollekens veranderen/ ende metten windt verſtuyuen. De wortel is bloot ſonder ſaſelinghen/ ſoo lanck als de ſtele.

Hauicks-cruydt met langhe wortels. In Latijn/ Hieracium longius radicatum.

Hauicks-cruydt met bladers ende bloemen van Papen-cruydt van Montpelliers. In Latijn/ Hieracium foliis & floribus Dentis Leonis bulbosi.

Hauicks-cruydt met bladers ende bloemen van Papen-cruydt van Montpelliers.

In sommighe besaeyde ackers ende hooghe bemden van Engellandt/ Nederlādt ende Vranckrijck vindtmen lichtelick een soorte van Hauicks-cruydt dat schoon bleeck-gele bloemen heeft/ van verwe/ fatsoen ende grootte van die vanden Papen-cruydt van Montpelliers ofte gele Morghensterre/ op eenen dicken effen stele/ eenen voet oft een spanne hooghe. De bladers zijn oock den voorseyden Papen-cruydt niet onghelijck: De wortel is lanck/ geelachtich oft roschachtich.

Ander Hauicks-cruydt/ de gele Cicoreye ghelijck.

Noch wordt ghevonden den geheelē Somer door in ongeboude ackers / lancks de hagen een ander Hauicks-cruydt/ welck wortele / ghetackte stelen ende bladers heeft vande geel Cicoreye/ Hedypnois Plinij ghenaemt. De knoppen ende geel bloemen zijn de Melckweye oft Gansen distels niet zeer onghelijck. De wortel is witachtich.

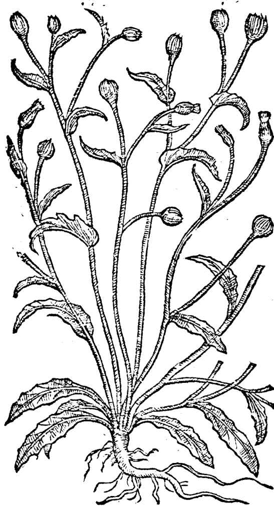
Hauicks-cruydt met bladers ende ghedaente van Condrilla.

Tghewas / den stele / ende diepe ghekerfde bladeren van dit Hauicks-cruydt is de Condrille zeer ghelijck / maer de wortel is corter ende gheveselt/ ende de bloemen geel/ gantschelijck van ghedaente vanden Hauicks-cruydt. Men vindet aen de verheuen canten onder de lommerachtighe haghen dē gantschen Somer lanck.

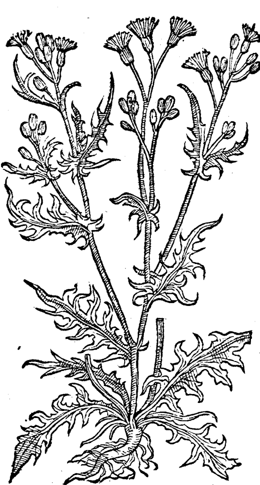
Bergh Hauicks-cruydt. Hieracium montanum.

D'meeste Hauicks-cruydt ende minst van allen ghemeyn / is groeyende op de bergachtige plaetsen

Ander Hauicks-cruydt de gele Cicoreye ghelijck.

Hauicks-cruydt met bladers ende ghedaente van Condrilla. In Latijn/ Hieracium foliis & facie Condrillæ.

sen van Sauoyen/ ende Bourgoignen/ ende by den berg Jura/ welck sijne bloemen heeft voorts ghebrocht inden zeer lustighen ende van alle sonderlinghe cruyden wel ghestoffeerden hof des zeer gheschickten Apotekers ende borghers van Londen Hughe Morgan/ inde maendt vā Junius/ de welcke geel waeren/ die vande groote Dau-distel ghelijck/ maer tsaet was row als van den Bocksbaert. De stele ende d'wtspruyten was eenichsins de Cardo benedictus oft groote Dau-distel ghelijck/ alsoo oock zijn de bruyne bladers die rontomme zeer scherpe kerfkens hebbē/ maer ten is so zeer melcachtich niet/ als die ander voorseyde.

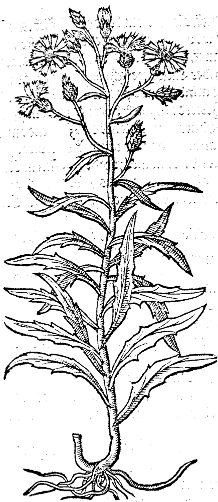
Tweede grootste Hauicks-cruydt.

Tweede grootste Hauicks-cruydt heeft de bladers vande blaeuwe Condrille/ maer dieper ghesneden ende groen/ groeyende aen eenen weecken ende slappen calen stele. De bloemen zijn wat cleynder dan die van Cancker bloemen. De wortel is saselachtich/ ende zeer ouervloedich aende canten vande velden ontrent Antwerpen.

Hauicks-cruydt van Languedoc.

Dit Hauicscruydt is zeer wel bekendt inden lande van Montpelliers/ daer dat vele is groeyende int coren ende aende canten vande velden ontrent Boutonet gheleghen/ hebbende lanckworpighe bladers die vanden Hauicscruydt oft zee Condrille ghelijck/ ende dunne steelkens die in veel zijdetaeskens ghedeylt zijn/ op de welcke voorts comen ghele bloemkens van Lampsane. Tsaedt is cleyne groeyende in cromme haukens/ sickel-wijs als tsaedt vande Goudtbloeme aen een steelken ghevoegt/ ghelijckende de voeten vanden Leewercke/ Creeft/ oft Spinne.

Lat-

Tweede grootste Havicks-cruydt. In Latijn/ Hieracium alterum grandius.

Havicks-cruydt van Languedoc. In Latijn/ Hieracium Narbonense.

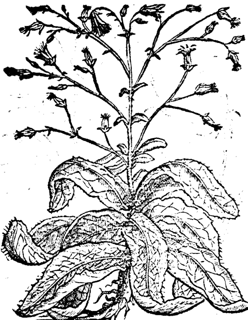
Lattouwen / Tridaches siue Lactucæ.

Ghelijckerwijs als wy veel specien van Cicoreye eñ Endiuien verhaelt hebben / vande welcke eenighe meer eñ sommige min malcanderẽ ghelijck zijn: soo moghen wy de Lattouwe een specie stellen van die Endiuie/ de welcke de bladers vande Lattouwe hebbende wy wt Dioscorides beschreuen hebben. Want den naem Lactuca is ghetrocken van dwoort Lac, dwelcke in onse tale melck te segghen is/om dat dese soorte meer melcs is geuende dan d'ander Endiuien/ ende oock den vrouwen die de selfde eten d'melck is vermeerderende / waerom datse oock Tridax in Griecs is genoemt. Maer aenghesien datter gheen etelick cruydt bekender en is/ noch ghemeender dan de tamme Lattouwe/ soo heeft moeten de wilde Lattouwe by ghelijckenisse van dien / vande ionghe Herbaristen ghekent worden.

Wilde Lattouwe.

De specie van Cicoreye oft Endiuie die de bladers heeft ghesneden ghelijck die vande Cancker bloeme (waerom ende oock om de langhe stelen ende veel stekende straelkens sy van sommige heeft ghehouden gheweest voor boomachtich oft wildt Sonchus) en heeft niet dat de Lattouwe ghelijck is dan melck ende saedt. De bladers zijn die vander Endiuien soo ghelijck / datse oock nu ter tijdt d'Apoteckers ouer al in die hertneckicheydt versterckt / datse dese houden ende ghebruycken voor wilde Endiuie/ soo wel inde Syropen als om water daer af te distilleren. Vele van dese / iae oock ons gheleerde Meesters Rondellet/ ende Assatius die een zeer groot ondersoecker was vande Languedocsche cruyden/ hebben noch een ander Lattouwe ghekendt/ die alsoo ouervloedich is/ sonderlinge in Enghelandt/ als dese/ maer veel beter ghelijckende in alle haer deelen de Lattouwe oft witte Endiuie/ die de Lattouwe zeere ghelijck is: van de welcke / soo wy met zeer heetẽ Sonneschijn inde open velden van Languedoc waerẽ vergaderende d'melckachtich sap datter zeer ouervloedich in is/ ende door de groote menichte daer wt is vloeyende / qualijck mochten verdraeghen den slaeperich ma-

Wilde Lattouwe. In Latijn/Lactuca agreſtis. In Spaenſch/Lechuga ſaluage.

kenden reuck/die zeer vuyl ende onlieflick is/ ghelijck het melck wt den Heul vloeyende. De ſtele is twee cubitus lanck/ lijmachtich/ ende bloemen draeghende die vander Lattouwe ghelijck/ als oock tſaedt is/ maer wat minder/ende ſwart. De ſelfde heeft Morgan de gheleerde Apoteker van Londen in ſijnen hof gheſaeydt/daermen lichtelick kan ſien ende mercken datſe een ander is dan de tamme Lattouwe.

Deſe wilde Lattouwe wordt gheſien in Roomen met ſwart gheplecte blaeders / ſoodaenich als die in ſijnen zeer wel voorſienen hof heeft P. Coudenbergh.

Dioſcorides. De wilde Lattouwe is de tamme ghelijck / maer bitter van ſmaecke / ende van crachten eenichſins den Heul ghelijck / waerom dat sommighe d'melckachtih ſap ghemengt hebben metten Heul-ſap. Cap.

Tſap vande wilde Lattouwe een halue ſcrupel inghenomen met honich-azijn/ iaecht af door camerganck de waterachtighe vochticheden/ ende neemt wegh de ſweeringe ende duyſterheyt van den ooghen/als Galenus oock ſeght.

T'ſap met vrouwen melck ghemengt is zeer goet gheſtreken opde verbrantheydt.

Tſelfde ſap inghenomen doet ſlaepen/ende verſoet de pijnen ende weedom: tverweckt oock den vrouwen haerlieder maendſtonden/ ende is goet teghen die beten vande Scorpioenen ende ghespickelde Spinnen/ſeght Galenus.

Tſaedt van deſe Lattouwe beneemt d'oncuyſche droomen / ende den luſt van byſlaepen / ſoowel als tſaedt vande tamme Lattouwe: Tſelfde doet oock tſap/maer niet ſoo crachtich.

Dmelck vande wilde Lattouwe wordt bewaert in eenē nieuwen eerden pot naer dat inde Sonne eenen tijdt gheſtaen heeft/ghelijckmen in ander ſapen ghewoon is van doen.

Apul. Men ſeght dat den Arent als hy zeer hooghe wilt vlieghen / om te ouerſien de naturen vande ſaken / af bijt een blat vande wilde Lattouwe / ende met tſap van dien ſijn ooghen nat maeckt/ ende daer door zijn gheſichte zeer verclaert. Daerom ſoo nemet ſap vande wilde Lattouwe/ghemengt met zeer goeden ouden wijn/ ende maegden honich / ende bewaeret in een glas/ dwelcke ghebruyckende/ſult ghy bevinden een zeer excellente Medicijne.

Hof Lattouwe.

Gheen cruydt en is beter bekent dan de Hof Lattouwe/ de welcke veelderhande is / ſoo wel als de Coolen. De wortel van deſen is ſaſelachtich ghelijck die vander Endiuien / waer wt dat voorts comt eenen rechten ſtele met veel zijdeſcheuten ende vol melcs/ van eenen cubitus oft onderhalf hooge/waer aen bladers groeyē van tāme Endiuie/ eñ zeer vele ghele bloemkens /de welcke veranderen in witte wolachtighe verſtuyuende hayren. Tſaet is cleyn wit/ende plat rondt/ſmalder ende glatter dan tſaedt van Phalaris.

Gecrolde Lattouwe ongheſloten.

De fraeye Houeniers winnen in haerlieder houen zeer veel ſoorten van deſe Lattouwen / te weten ghecrolde/de welcke de ſelfde voorgaende ſoude zijn /ten waere dat de bladers corter / meer tſaemen ghetrocken/ende gherimpelt waeren / waerom datſe oock malſcher ende lieflicker om eten gheacht wordt: Anderſins is die van ſaedt ende in alle andere deelen den voorgaenden gheenſins onghelijck.

Roomſche Lattouwe. Lactuca Romana.

Deſe Lattouwe en wordt ſoo veel niet ghevondē inde houen van Vranckerijck eñ Duytſchlant/ maer zeer vele inde houen van Italien/principalick binnē Roomen / waer door datſe Roomſche ghe-

noemt

Hof Lattouwe. In Latijn / Lactuca satiua folio Scariolæ. In Hoochduytsch/ Lattich. In Franchois / Laictues. In Italiaensch / Lactuca. In Spaensch/ Lechuga ende Lettuga. In Engels/ Lettes.

Ghecrolde Lattouwe ongheslooten. In Latijn/ Lactuca crispa non capitata.

noemt wordt/de welcke vande ghemeyne niet en is verschillende/dan datse donckerder bladers heeft eñ niet soo oneffen/ oock soo is tsaedt swart/ De gheheele plante is malsch/soeter/ ende daerom lieflicker van smaecke/ ende is bequamer om camerganck te crijghen/ vande welcke de Poete Martialis schrijft: Prima tibi dabitur ventri Lactuca mouendo, dat is te segghen: Ten alder eersten sal v voorghestelt worden de Lattouwe/om den buyck weeck te maecken.

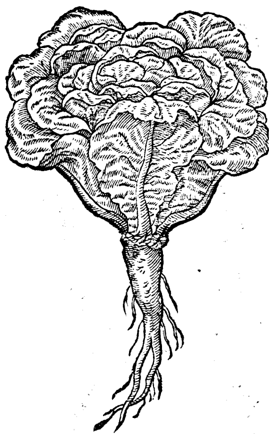
Sluyt-Croppen.

De sluytcroppen die alsoo gheheeten zijn om den hoop vande bladers die ouer een ligghen ende tsaemen ghesloten zijn/als vellen op malcanderen vast gheperst/ghelijck die vande sluytcoolen/ ende om dat de clondt vande bladers nauwe wter wortel voorts comende opder eerden is rustende/ waer door datse zeer bekẽt/zeer malsch / ende wit zijn/ worden voor salaet aldermeest ghepresen. Indien datter behaluen dese eenighe Lattouwen zijn gheheeten (hoe wel niet soo behoorlick/ als de Zee-Lattouwe van Theophrastus, oft door d'melck / als Wolfs melck) die sullen op haerlieder plaetsen beschreuen worden. Veel ander soorten van Lattouwe worden ghevonden door oeffeninghe/ ghelijck oock van de Coolen / die van ghedaente ende ghebruyck in pottagie niet zeer onghelijck en zijn.

Dioscorides. De tamme Lattouwe/die een vercoelende natuere heeft / is der verhitter maghen goedt/ sy doet oock slapen ende maeckt den buyck weeck/ maer ghesoden voetse meer/ eñ maeckt ouervloedicheydt van melck. Cracht.

Tsaedt vande Lattouwe (mits dat tvloeyen van d'natuerlick saet beneemt/ seght Galenus) bedwingt d'eenpaerighe oncuysche droomen/ende den lust van byslapen.

Sluyt-Croppen. In Latijn/ *Lactuca satiua sessilis siue capitata.*

De Lattouwen veel gheten (als oock Plinius segt) hinderen der claerheydt vanden ooghen ende ghesichte / maer sy ghenesen heete gheswillen ende dwilt vier.

De Lattouwen als sy gheschoten zijn / worden in pekel gheleyt / waer door sy eenighe cracht crijghen den sap oft melck vande wilde Lattouwe ghelijck.

Galenus. Lattouwe is een coudt ende vocht moes-cruydt/ nochtans niet wtterlick/ want mē soude die niet moghen eten/ maer principalick / om soo te segghen / in coude den fonteyn water ghelijck. Daerom is die nut ende goedt teghen heete apostemien / ende cleyne oft lichte puysten Erysipelæ gheheeten : maer teghen de groote en is sy niet crachticch ghenoech. Oock is sy een spijse die den dorst verslaet.

Plinius segt daer by / dat Lattouwe te dickwils gheten den ghesichte hinderlick is.

Coolen. Brassicæ.

Diuersche Coolen:
- Witte sluyt-Coole.
- Roode sluyt-Coole.
- Sauoye.
- Bloem-Coole.
- Witte ende roode scherf-Coolen.
- Ghecronckelde Coole.
- Wilde Zee-Coole met veel bloemen/ met een enckel saedt.
- Raep Coole.

Wy hebben hier voren den gheslachte vande Rapen willen ghelijcken ende byvoeghen de Coolen/ ende terstondt daer nae laten volghen / om des wille datter is eenighe vriendtschap ende maeghschap ouer beyden sijden van dese twee saden/ principalick oudt zijnde/ om een van beyde de planten voorts te brenghen / waer door dat d'oude Griecken den Radijs Coole heeten ende de Coole Radijs. Niettemin aenghesien dat ons andere bequaemere planten te voren zijn ghecomen/ soo hebben wy tot nae de Lattouwe de beschrijuinghe van dien wtghestelt/ de welcke gheheeten is in Latijn Brassica, als schijnt/ van het Griecks woordt Braxæ, dat is te segghen/ insloken. Want sy wordt ghetē soo wel raeu/ als ghesoden oft in pekel gheleyt van tghemeyne volck/ iae hedens-daeghs in Duytschlandt ende Italien. Oock is sy in Griecks gheheeten Crambin (als Columella seght) om datse den ghesichte hinderlick is. Hoe wel dat sommighe willen segghen datse alsoo ghenoemt is om datse de dronckenschap wederstaet/ waer door datse in Duytschlandt meer dan elders ghepresen wordt: Maer sy is ouel al zeer wel kekent/ Waerom gheensins van noode en is so ghemeynē cruydt by teeckenen claerder te beschrijuen/ meynende dat ghenoech sal zijn int corte te verhalen hoe veel ende menighe veranderinghen sy crijgt door oeffeninghen oft ander middelen op diuersche plaetsen. Want alle Coolen hebben eenen gherimpeldē stele met marck/ row van schubben eñ met knoopen. De wortel is houtachtich/ ende saselachtich. Tsaedt ende de haeukens zijn die vande Rape ghelijck. De bla-

ders

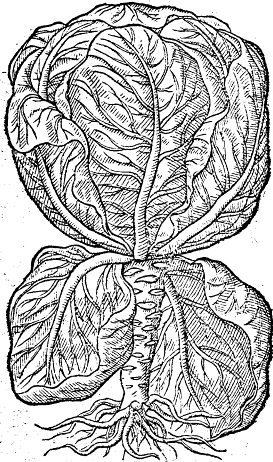
ders zijn van wtspruyten ende aensien die vanden Lattouwe ghelijck/wiens veranderinghen sy oock is naevolghende.

Maer aengaende de Zee-Coole oft Soldanelle/meer van naeme ende ghebruyck dan metter figueren de Coole ghelijck / sullen wy spreken onder de windende cruyden. Soldanella.

Ghemeyne Coolen oft Bloozen. In Latijn/ Brassica vulgaris satiua. In Hoochduytsch/Koel. In Francoys Choux verds, oft Colletz. In Italiaensch/ Cauole liscio. In Spaensch/Colhes. In Engels/ Keale ende Cole.

Witte sluyt-Coolen en Cabuys-Coolen. In Griecks/ Crambe. In Latijn / Brassica alba sessilis glomerosa, aut capitata Lactucæ habitu. In Franchois/Chou cabu blanc. In Hoochduytsch/ Kapiskraut. In Engels/Cabbuge.

D'alderghemeynste Coole heeft gekerfde bladers die vande Rape ghelijck / de welcke in malcander niet en zijn ghesloten/ende zijn meestendeel wt den graeuwen wit siende.

De selfde wordt oock dickwils ghesien inde houen/ roodt wt den graeu blaeu siende. De welcke somtijdts niet-en heeft dan roode ribben inden rugge vande bladers. Somtijdts zijn oock de ribben wit/ende de reste vande bladers roodt/met ghecronckelde canten.

Witte sluyt-Coolen.

Gheen dinck en is de ghecronckelde ghesloten Lattouwe ghelijcker dan dese sluyt-Coole: want sy heeft de bladers zeer ghecronckelt/ende dicke in een ghewonden ende ghesloten/ buyten ende binnen wit/malsch/ende vande binnenste sijde hol/ ende gheribt ghelijck een halue ribbe/ maer van buyten heeftse aderachtighe zenuen/ van eenen vinger dicke inde middel ende inde lengde hier en daer loopende oft slim gaende/ de welcke onder de moescruyden in Italien ende Vranckrijck meest ghepresen worden.

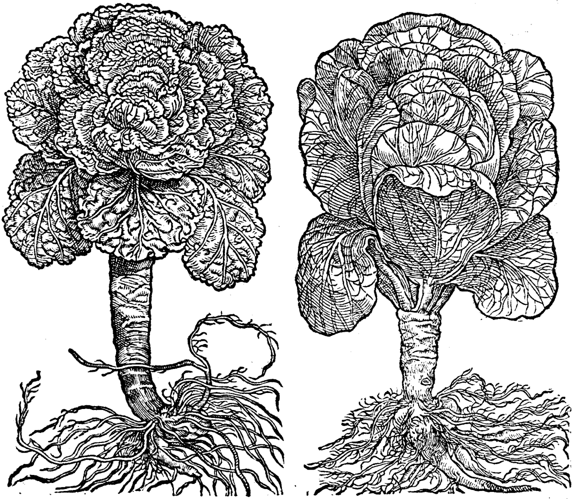
Roode sluyt-Coole.

Dese en verschilt vande voorgaende niet dan inde verwe/ de welcke roodt is wt den blaeuwẽ wat siende. Van beyde dese Coolen en worden nerghens gheene soo vele ghesien als in Nederlandt/vã

waer datse met volle schepen ghevoert worden inde naest gheleghen plaetsen van Duytschlandt/ Engellandt eñ Spaignen. Inden Winter zijn die lieflijckst om eten/ ende zijn oock bequaeme tot clysterien / des-haluẽ de Hooghe ende Nederduytsche Medicijns die zeer dickwils daer onder menghen. Int beghinsel vande Lente gaen de bladers open / ende op eenen stele van twee oft drye cubitus hooghe ende eenen duym dicke comen de bloemen / haeukens ende huyskens die vande Rape ghelijck.

Somer Sauoye-Coole. In Latijn / Brassica patula crispa Sabauda æstiua.

Winter Sauoye. In Latijn/Brassica Sabauda hyberna.

De Coolen die nu ter tijdt Sauoyen ghenoemt worden / en verschillen oock niet anders vande Sluyt-Coole dan inde verwe / ende datse bouen open staen ende min ghesloten / draghende witte bloemen. Dese en connen de winnemende groote coude niet soo wel wederstaen / waerom datse zeer veel zijn wassende in Italien ende Sauoyen nae de zeecant / maer soo vele niet inde Noordtsche landen daer dander Coolen zeer vele ghewonnen ende gheten worden. Maer de Sauoyen zijn veel malsscher ende leckerder/ eñ zijn tweederley / te weten de Somersche ende de Wintersche / verschillende van malcanderẽ. De Somersche Sauoye is meer gherompelt van bladers dan de Wintersche/ die bruyn groen zijn/ inde middel min ghesloten/ geelachtich van verwe.

De Wintersche is vast ghesloten ende wit ghelijck de ghemeyne / maer lanckworpigher ende malsscher.

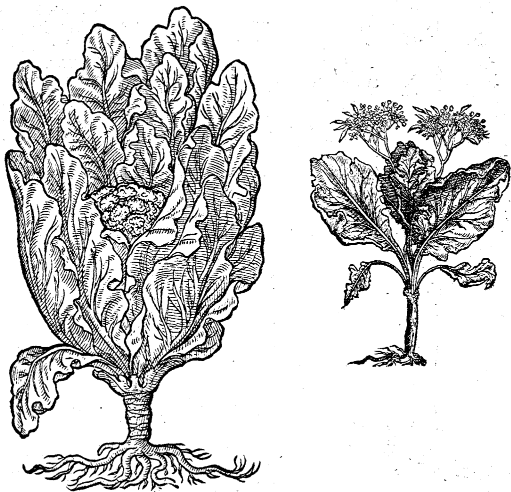
Bloem-Coolen.

Dese Bloem-Coole is een vremde aerdighe plante/ de welcke beter Druyf-Coole waere ghenoemt/ want sy heeft eenige spruytselen van bloemen/de welcke met zeer dicke eñ mosachtighe witte granen / ghelijck die vanden Olijfboom voorts comen / met lanckworpighe maniere van Druyuen

bycants

Bloem-Coole. In Latijn/ Brassica florida Botrytis. In Franchois / Choufleury. In Italiaensch/ Cauli fiore.

Wilde zee-Coole. In Latijn/Brassica marina sylvestris, multiflora, monospermos.

bycants midden wt de bladers / waer tusschen dat sy ghelijck in eenen buyck besloten ende ghevoedt worden. Tsaedt is den Raepsaedt ghelijck/maer de smaecke vande Coole is veel leckerder ende aenghenaemer.

Wilde zee-Coole.

Behaluen dese aerdicheden vande ghekerfde/ ghesloten/ende bloem-Coolẽ/ de welcke met groote menichte in Nederlandt/ Vranckrijck ende Engellandt ghesaeyt worden / soo isser noch een zeer schoone wilde Coole van Dioscorides, maer van ander ghedaente / de welcke haeren oorspronck heeft wt de plaetsen van Engellandt aende zee gheleghen ontrent Portlandt/ maer midts dien datse ongheoeffent ende luttel gheacht wordt / soo is die gheheel row ende zeer hart / maer de vruchten zijn veel onlieflicker/nochtans eenichsins om etẽ. Van de welcke ons heeft ouerlangẽ tijdt tsaedt ghegheuen de zeer gheleerde Engelsche Medicijn Turnerus / willende dat men die soude heetẽ Monosperma brassica , dat is / Coole een saedt alleen voort-brenghende in elck besonder rondtachtich hauken: want de bloemen wassen ghelijck dicke croonkens/ ende zijn bleeck wit op veel tackẽ: de haukens zijn cort ende dickachtich/de welcke elck maer een saedt in en hebben/dat wat minder is dan een erwete/ende dien vande Eruẽ oft Soldanelle ghelijck. De bladers zijn bycants soo die vande bruyn groene Coole/maer dicker ende schoonder om sien / met ghewaterde canten ende zeer constighe vouwen.

Dioscorides. De vrucht vande wilde zee-Coole in looghe ghesoden/en is inden mondt niet onlieflick.

De bladers op wonden ghelevt heylen die toe/ende verdrijuen oock aposteumien ende geswillen.

Apul. De bladers vande wilde Coole met oude verckens liese ghestooten ende ghemengt/voorts ghelijck een plaester ghebreyt op eenen grouen lijnen doeck/oft op een saecht ghetaut leder / gheneest alderhande gheswillen daer op ghelevt: Oock de pijnen vande sijden / ende de pijne vanden Fleirsijn. Ist dat de pijne zeer out is/soo sal die crachtigher benomen worden.

Raep-Coole. In Latijn/Rapa, Brassica peregrina, caule rapum gerens.
In Italiaensch/Caule-Rape.

Noch isser het spel vande wonderbaerlicke natuere nu ter tijdt-gheheeten Raep-Coole/ ende is een vremde plãte die wt de Griecksche houen comende in onse houen nu groeyet. Euuel wort die ghevondẽ Noordtwaerts/ als de ghene die de coude locht niet soo wel ghewoon en is. Wy hebben die gesien tot Antwerpen/ Florencen/ Padua/ ende ander plaetsen van Italien. De bladers zijn ghelijck die vande ghemeyne eñ scherpe Coole/ rondtomme breeder ghehackelt/ende is wt een houtachtigher wortel haeren stele voorts brenghende van ontrent eenen voet hooghe/ waer wt de bladers voorts comen becleedende ende omringhende eenen grootẽ ronden knoop ghelijck een voose Rape/ die onder de bladers recht bouen der aerden is groeyende/ waer door datse ghenoemt wordt Raep-Coole/ ghelijck sy oock is van natuere. Welcke ronde Rape van verwe ghelijckt de reste vande Coole/ ende oock van smaecke/ eñ heeft alleleens marcken als de Coole.

Alderminste Engelsche Coole. Anglica minima Brassica.

My ghedenckt oock dat ick ghesien hebbe inde houen van Engellandt ende Nederlandt een cleyn Coolken gheheel sneeu-wit/behaluen aende wterste canten die ghekerft waeren met ghecrolde vouwen/ ende gherimpelde froncen met roode vlecken besprenckelt/ de welcke sy oock inde houen winnen om te ghebruycken als sy noch teerachtich zijn om de hoeykens ende tuylkens tsamen te binden.

Swerte ghecronckelde Italiaensche Coole. Brassica nigra vndantibus crispis & laciniosis foliis.

Inde landen Suydtwaerts gheleghen principalick daer vele olie wast/is dese Coole zeer gemeyne in pottagie/ midts datse zeer soet van smaecke is/sonderlinge in olie gheleyt/oft ghesoden in olie eñ water. Sy heeft swarte groender ende ghecronckelder bladers dan de ghemeyne Coole.

Ghecronckelde Coole met dunne ghekerfde bladers.

De voorcoopers ende Houeniers van Italien hebben herwaerts ghesonden inde plaetse van Blomcoolen twee soorten van Coolen/vande welcke d'eerste de bladers heeft ghesneden tot aende middelste senue/die vanden Byvoet oft Cruysdijstel ghelijck.

De tweede heeft de bladers meer ghecronckelt/maer min ghekerft. Dese twee soorten hadde in sijnen hof die zeer goede ende neerstighe borgher van Antwerpen Hans Douue/ andersins Voghelsanck gheheeten/een groot lief hebber ende kender van cruyden/ planten ende boomen.

Dioscorides. De tamme Coole maeckt den buyck weeck/ ist datse maer een weynich ghesoden gheten wordt (midts dien dat tsap eenichsins purgeert/ maer haer corpus stopt den camerganck) want zeere ghesoden zijnde stoptse den buyck/ maer veel meer als sy tweemael ghesoden is/ oft in looghe ghesoden/eñ doet der magen wee. De Somer-Coole is de scherpste/maer in Egypten en wordt sy niet gheten om haer bitterheydt.

Coolen zijn goet gheten den ghenen die beuen ende duyster ghesichte hebben: waer by Plinius voegt/met honich ghemengt/ende alleene daer mede gheraeckt de hoecken vanden ooghen.

De

Ghecronckelde Coole met dunne ghekerfde bladers. In Latijn/ Brassica tenuifolia laciniata.

Ghecronckelde Coole. In Latijn/ Brassica fimbriata.

De bladers ghceten nae den eten /benemen de dronckenschap ende hooftsweere daer af comende/ maer voor den eten (segt Plinius) belettense de dronckenschap.

De cleyne scheuten vande Coole is der maghen nutter / maer scherper ende crachtigher om te doen water maken: maer de selfde gheconfijt zijn der magen contrarie /ende beroeren den buyck.

Row Coolsap met Niter ende Ireos inghenomen/maeckt den buyck weeck/maer met wijn ghedroncken gheneset de beten vande Naterslanghen. Idem Galenus.

Tselfde sap met meel van Fenegrieck ghemengt/ is goet gheleydt op de leden ende voeten daer tFleirsijn in is.

Tselfde sap is oock goet ghebruyckt ende gheleyt op oude ende vuyle sweeringhen.

Sap van Coolen door die neus-gaten opghetrocken suyueret thooft ende de herssenen / dwelcke Galenus oock seght.

Tselfde sap met Drauick meel ghemengt ende inde moeder ghe set/ verweet dē vrouwen haerlieder maendstonden.

De bladeren van Coolen alleene/oft met grout ghestooten/ zijn goet ghelevt op heete gheswillen ende bloetsweeren/ midts dat sy (segt Galenus) iet afvaeghende inhouden : ghenesen oock dwilt vier ende quaet seer : sy doen wtbreken met sout de vierighe aposteumien oft colen / ende beletten d'wtvallen vanden hayre. Maer Plinius seght datse ghenesen tquaet oft wit seer met rondt Aluyn als Erweten ende azijn ghestooten/ ende dwtvallen vanden hayre oock.

De selfde ghesoden ende met honich ghemengt/ zijn zeer goet ghelevt op alle voorts etende ende quaede vervuylde sweringhen. Plinius beveelt oock/ datmen de Canckers die met gheen ander Medicijnen mogen genesen wordē/ eerst soude stouen met warm water / eñ datmen dan dese bladers ghestooten tweemael sdaegs soude daer op legghen. Alsoo worden oock/ segt hy/ de fistels die wt haer plaetse gegaen zijn ende de gheswillen weder ghebrocht / ende alle dinghen die verdreuen moeten zijn oft van een ghescheyden.

De

De bladers raeu gheten met azijn/zijn zeer goedt den miltsuchtighen/maer Plinius segt/metten witten wijn veertich daghen lanck inghenomen.

De bladers ghecnout / ende tsap ingheswolghen / ghenesen de heescheydt / dwelcke oock seght Simeon Sethus.

Dwater daer de Coolen in ghesoden zijn/ghedroncken/doet lichten camerganck hebben/ eñ verweckt den vrouwen haerlieder maentstonden.

De bloeme in eenen pessus ghedaen / ende nae dat de vrouwe ontfanghen heeft/ inde moeder gheset/bederft de vrucht door misval/bederuende tsaet/seght Simeon Sethus ende oock Plinius.

Tsaedt vande Coole/sonderlinghe vande ghene die in Egypten voorts comt/ verdrijft eñ doodet alle manieren van wormen. Galenus seght dat is/om dat se daer droogher is van natueren.

Tselfde saet wordt ghedaen in fijne Theriakels/ende suyuert oock wel des aensichts eñ de sproeten. Galenus voegt daer by/ dat helpende is alle ander dinghen die wat suyueringhe oft afvaeginghe eyssche n.

De groene stelen met de wortel tot asschen ghebrant / ende ghemengt met oude vercSkens liese/ versoeten de verouderde pijnen vande sijden/Want de Coolstocken die verbrãt zijn (segt Galenus) gheuen zeer drooghende asschens/in voeghen dat sy nv deelachtich zijn van een brandende cracht/ waerom dat die met oude verckens liese ghemengt / ghebruyct worden teghen de verouderde pijnen vande sijden ende ander dergheliicke dinghen. Want dwordt een sterck verteerende medicijne.

Gal. Plin. De tamme Coole heeft een drooghende cracht / soo wel gheten als van buyten opghelcyt/nochtans niet te zeer scherp/want sy gheneest oock de wonden ende quaede seericheden.

Galenus. Tsaedt vande Coole doodet de wormen/want het heeft voorwaer een bitter qualiteyt/ ghelijck oock hebben alle andere medicijnen die teghen de wormen goet zijn.

Plinius. De ghesoden Coole vele nuchteren gheten met olie / soudt / comijn ende grout/ benemet droomen/ ende d'waken/maer alderbeSt salt helpen alSt alsoo sonder broot gheten wordt.

De Coole met swarten wijn inghenomen treckt af onder meer ander dinghen de colerike humeuren.

De urine vande ghene die Coolen heeft gheten/ salmen bewaeren/want warm ghemaeckt zijnde soo is die den senuen zeer goet.

Tsap vande Coole met wijn ghemengt/ende laew inde ooren ghedrupt/ is goet teghen tstijf hooren/ende de quaede vlecken worden daer mede ghenesen als sy sonder sweeringhe zijn.

De Griecken / te weten Galenus ende ander/segghen dat de Coole die niet en is ghenoech ghesoden/ lichten camerganck doet hebben/maer tweemael ghesoden/den camerganck stopt.

De Coole is vyandt vanden wijn/ghelijck sy is vanden wijngaert.

De selfde gheten gheeft/nae Hippocrates opinie/ouervloedicheyt van melck.

De Coole ghebruyct met Azijn/ Honich / Coriander / Dille / ende Peper / is zeer goet teghen den Hick.

De Coolbladers sonder meer ghelcyt op buyl-slaeghen ende andere blaewe plecken / gheneest die.

Epicharmus seght/ dat de Coole nut is ghelcyt op de ghebreke vande cullen ende mannelicheyt/ maer tselfde doet sy crachtigher ghemengt met Boonen meel. Met ruyte ghemengt is sy goet voor de vercrompen leden.

Coolen in spijse ghebruyckt (segt Simeon Sethus) maecken swaer eñ grof bloet/Sy verduysteren tghesichte/ende beletten den slaep door contrarie oft swaere droomen / maer ghesodẽ met vet vleesch verliesen sy vele van haerlieder quaetheyt ende ghebreck.

Beete. Mayer. Fluweelbloeme.

Beta. Blitum. Amaranthus.

- Witte Beete met de bladers van Lattouwe/oft Lapathium, ende gele bloemkens/ is Cicla vanden Apoteken/ende Sicula van Theophrastus.
- Beete met doncker groene bladers.
- Roomsche Roode Beete/met de bladers vã Fluweelbloemen eñ Mayer eñ eẽ Raepachtige wortel.
- Ghemeyne Roode Beete.
- Witte Mayer met de bladers van Beete ende bloeme van Melde.
- Doncker Roode Mayer.
- Cleyne Mayer met smalle bladers.
- Roode Fluweelbloemen
- Fluweelbloemen met een enckel are.
- Groote Fluweel bloemen met Roode gheboghen aren ende bloemen.
- Papegaeyen oft Amaranthus van drye coleuren.
- Bloedt-Roode Fluweelbloemen met netwijse bloemen blijde van coleur.

Witte Beete. In Griecks / Τεῦτλον eñ Σεῦτλον. In Latijn/ Beta alba. In Hoochduytsch/ Weissen Mangolt. In Franchois/ Bete, Iotte blance. In Italiaensch/ Bietas. In Spaensch / Bledas. In Enghels/ Withe Betis.

Roomsche Roode Beete/ In Latijn/ Beta Rubra. In Hoochduytsch/ Roter Mangolt. In Franchois/ Bete rouge. In Enghels/ Redde Betis.

Hoe en souden de goede ouersten niet sonder reden begheeren in alle wel gheordonneerde ghemeynten dat d'Apotekers souden wesen niet alleenlick ghetrouwe ende gheschickt / maer oock gheoeffent inde kennisse vande cruyden/ sonder de welcke henlieder conste niet dan bedroch ende schelmerije en is/alsmen hedensdaegs siet de ghene die onder henlieden de gheleertste willen zijn / niet en weten door lesen inde boecken oft sien inde houen/te segghen wat onderscheydt datter is tusschen Beete ende Blitum oft Maier: Maer nemen die alle beyde d'een voor dander/om de ghelijckenisse van naem ende bladeren die sy tsaemen hebben / hoe wel datter tusschen de selfde groot onderscheydt is.

Wantmen wil segghen datse Beete ghenoemt is vande Grieesche letter Beta, als Columella ghetuyght. Oock meyntmen datse σεῦτλον gheheeten is/om dat de stele ende bladers hooghe eñ zeer wijdt int ronde opwassen wt de wortel/sonderlinghe die vande witte Beete/ de welcke de meeste/ proffijtelickste ende meest ghebruyct is/ die inde Apoteken Cicla ghenoemt wordt / de naem getrocken zijnde van Sicula/ oft van d'eylandt Sicilia van waer sy eerst den naem ghecregen heeft. Dese groeyet in alle houen/ende heeft int eerste de bladers die vande Lattouwe zeer gelijck / maer naederhant die vanden Rumex oft groote Weghebree. De stele is eenen voet oft onderhalf lanck/ ghestreept ende cantich/ende ghedeylt in veel sijde tacskens/waer op voorts comen zeere veel groenachtighe gele bloemen/ ende claer swart saedt in groene vellekens besloten ghelijck dat van wilt Weet. De wortel is eenen vingher dicke/ saselachtich ende onderhalue palme lanck. Dese is veel scherper ende bijtender dan alle d'ander/want tsap trecket snot wt den neuse. By haeren smaecke mits datse scherper is / machse onderscheyden worden vande Mayer / de welcke slapper is ende doofuer van smaecke/ende vochtigher/ende genereert colerike humeuren ghelijck de Cawoorden ende Pompoenen/de welcke mits datse niet en connen verwecken d'wtdrijuende cracht / soo corromperen sy de

spijse

Roode Beete. In Latijn/ Beta rubra vulgatior.

spijse midts langhe int lichaem blijvende/ ende bedorven zijnde/ soo verwecken sy braeckinghen ende beroerten inde mage/ met veel winden daer onder gemengt.

Beete met doncker groene bladers.

Dese is oock alleleens/ dan datse doncker groene bladers heeft/ waerom datse oock swarte Beete gheheeten wordt.

Roomsche Roode Beete.

Dese Beete verschilt vande twee voorseyde inde gedaente vande wortel/ de welcke inde midden buyckachtich is ende ghefatsoneert ghelijck een Steck rape: buyten ende binnen gheheel root siende/ maer is lieflicker ende soeter om eten/ noch soo zeer soudt niet: van bladers/ steel/ bloeme ende saedt is sy den voorgaenden niet onghelijck/ maer soo ghemeyne niet.

Roode Beete.

Dese en is niet verschillende vande witte Beete oft Cicla, dan datse bruyn-roodt is van verwe.

Dioscorides. De Roode Beete met Linsen ghesoden/ (om de bijvoeginghe van eenige astrictie segt Galenus) ende gheten/ stopt zeere den camerganck/ ende de wortel noch veel meer/ maer de witte Beete maeckt saechten camerganck. Plinius die seght dat de Beete een weynich gesoden wordt ende met azijn gheten/ om den buyck weeck te maecken/ maer zeer ghesoden zijnde datse de beroeringhe van buyck ende maghe beneemt/ Niettemin om te stoppen soo schijnt datse daer toe beter dient als sy wel ghesoden met azijn gheten wordt. Cracht.

Beyde de Beeten midts datse hebben een scherpe vochticheyt/ zijn grof bloet maeckende.

Tsap vande Beeten met honich ghemengt/ inden neuse ghedaen/ suyuert die herssenen en opent de verstoptheyt vanden hoofde/ afvaeghende/ seght Galenus.

Tsap vande Beeten gheneest de pijne vanden ooren: Galenus seght daer in gedrupt zijnde.

Dwater daer de bladers ende wortels vande Beete in ghesoden zijn/ doet vergaen de schelferinghe ende neten vanden hoofde/ alsmen thooft daer mede wasschet/ ende is oock zeer goet om de cachielen daer mede te stouen.

De rouwe bladers zijn zeer goet ghelejt op de witte schelferachtighe vlecken/ eerst met Niter gewreuen/ ende quaede schorftheden des hoofts alst hayr wtvalt/ ende opde voorts etende sweeringen/ dwelcke Plinius oock gheuyght.

De bladers van Beete ghesoden/ ghenesen d'wtbreken vande blaerken/ dwilt vier ende die verbrantheydt/ ghelijck een plaester daer op ghelejt.

Galenus. Beete heeft een Salpetersche cracht/ want sy vaeght af/ sy verteert/ ende suyuert door de neuse gaten. Maer ghesoden zijnde verlaetse alle Salpeterschen aert/ ende crijght een cracht van soetelick te doen scheyden/ ende teghen de heete gheswillen. Maer om te suiveren ende verteiren is de witte Beete crachtigher/ daerom verweckse den buyck tot camerganck/ ende bijt somtijdts de maghe principalick den ghenen die de selue wat ghevoelender hebben.

Beete voor spijse ghebruyckt gheeft zeer luttel voedisels/ maer is bequaemer teghen de verstoptheyt vande Leuer dan de Maluwe/ ende noch meer als sy met Mostaert gheten wordt. (Hier te lande wordt sy met geingber gheten.)

Beete insgheliicks gheten is den Miltsuchtigen een wonderlijcke hulpe.

Plinius. Witte Beete ghesoden ende met row Loock gheten/ is goedt teghen alle soorten van wormen: sy doet water maecken ende gheneest den buyckloop ende de geelsucht.

Tsap

Tsap van dese Beete stilt den tantsweere daer aen ghestreken/ maer tsap vande wortel is goet teghen de beten vande fenijnighe dieren.

Beete ghesoden is goet op de cackhielen ghelevt/ ende tsap vande witte Beete benemet loopen vā de ooghen/ opt voorhooft ghestreken: ende gheneest oock dwilt vier/ als daer een weynich Aluyn onder ghemengt is.

Wilde zee-Beete. Beta syluesttis spontanea marina.

De wilde Beete groeyet van selfs opde sauelachtighe plaetsen aende zee gheleghen/ hebbende doncker groene bladers die smalder ende dicker zijn dan vanden anderen/ ende heeft eenen souten eñ Salpeterschen smaecke/ andersins is sy den anderen niet onghelijck.

Mayer. In Griecks/ Bliton. In Latijn/ Blitum maius album. In Hoochduytsch / Mayer. In Frāchois/ Blette. In Italiaensch / Biedoni, Blito ende Gelosia. In Spaensch / Bredos ende Bledos. In Engels/ Wilde orrage.

Roode Mayer. In Latijn/ Blitum rubrum.

Den Beeten zijn van natuere ende ghedaente zeer ghelijck de soorten van Mayer oft Blitum, alsoo ghenoemt om den smetsen ende onsmaeckelicken smaecke die daerin bevonden wordt: Want Blax is in Griecks te segghen/ slecht / bot ende sot / ende d'ouders hieten Blitos de welcke wy Duytsche noemen / traghe/ dwase/ plompe/ sotte ende onghesouten/ waer door de Franchoisen oock heeten Belittre ende Blitre, de ghene die nerghens toe nut ende bequaem en zijn / hoe wel nochtans dat de Latijnsche schijnen de Beete ghehoudent te hebben voor een specie van Blitū oft voor Blitum selue/ ten waere dat de cluchtige Martialis d'onderschevdt niet wel en hadde gheweten/ als hy segt / Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia Betæ, O quàm sæpè petet vina piperque coquus. dat is: Om dat d'onsmaeckelicke Beeten de spijse van smeden zijn/ Och hoe dickwils sal daer toe de Cock eysschen peper ende wijn.

De grootste Mayer heeft een dickachtige wortel/ eñ bladers bytants den groenē Basilicū, Fluweelbloemen oft Melden gelijck/ eñ cleyne bloemē oock die vande Melde niet ongelijck / maer saeykē als

c de Ne-

de Netels niet onghelijck de welcke besloten is in huyskens oft vellekens van Beete / groeyende op eenen stele van vier vijf oft ses voeten hooghe. Dit cruydt wordt ghehaet ende veracht vanden Hoveniers die dat wt haerlieder hoven wtroeyen ende verdrijven.

Cleyne Maeyer. Blitum minus album.

Dese cleyne Mayer wast oock somtijdts inde hoven / hebbende eenen groenen stele met veel sijde tackskens ende smalle bladers drye mael minder dan die vande Beete. De bloemkens zijn donker roodt/ende de wortel zeer faselachtich/T'saedt is by een wassende ghelijck tsaedt vande Melde.

Roode Mayer. Blitum rubrum.

De roode Mayer en is den anderen niet onghelijck / dan dat de stelen bloedt-roodt zijn / ende de bladers wt den rooden swert sien. Tsaedt is zeer van eender verwen.

Ligghende roode Mayer. In Latijn/ Blitum rubrum supinum.

Dese cleyne Mayer groeyet oock van selfs onder de pottage cruyden / maer heeft ligghende tacken. De bladers ende saedt en is andersins de voorgaende niet onghelijck. De bladers worden oock gepresen om de hooge roode verwe gelijckende den wijngaerdt-bladeren als die beghinnen te rijsen.

Dioscorides. Maer wordt gheten ghelijck ander Moescruydt/ ende maeckt saechten camerganck/maer en wordt niet ghebruyckt inde medicijne.

Veel Apotekers vã Vranckrijck menghen niettemin hedens-daegs de Mayer met de Beete inde clysterien door bevel vande Medicijns.

Plinius. Mayer maeckt sulcke beroerte inden buyck / datse den sommighen de Cholera verweckt/ende is der maghen schadelick.

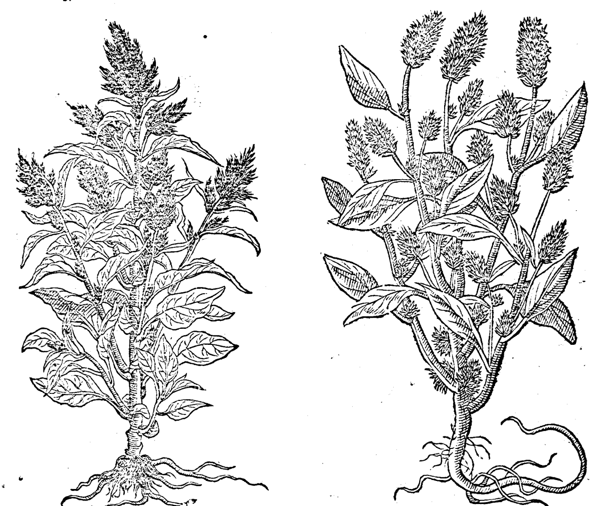
Men segt dat Mayer zeer goet met wijn inghenomen wordt tegen tsteken vande Scorpioenen/ ende oock zeer goet is opde exterooghen ghestreken/ ende teghen de pijne vande Milte ende pijne inden slaep vanden hoofde met olie ghetenen. Hippocrates meynt dat met dese spijse de maendtstonden vande vrouwẽ ghestopt worden/ ghelijck de Medicijns van desen tijdt doen met de Fluweelbloemẽ die een specie zijn van Mayer.

Galenus. Mayer is een etelick Moescruydt coudt ende vocht tot inden tweeden graedt: Maer de ghene die verstaet de smaeckelicke qualiteyt vande Melde ende Mayer/ende ghedachtich is den smaecke vande Coole/die sal bekennen dat de Lattouwe midden is tusschen de Coole eñ dese Moescruyden. Want de Coole is zeer drooghende / eñ dese zijn ter contrarien gheheel vocht ende waterachtich. Waerom datse niet olie eñ pekel alleene / maer meest eñ oock best met azijn daer by ghedaen gheten worden/want andersins zijn sy der maghen hinderlick. Wy hebben ghesendt dat dusdanighe Moescruyden eenichsins goedt zijn om saechten camerganck te maecken/ sonderlinghe als sy tot de vochticheydt een lijmachtighe glatticheydt hebben. Andersins heeft tselfde zeer luttel te bedieden/

ghe-

ghemerckt datse gheenen scherpen oft Salpeterschen aert en hebben/die den buyck soude moghen tot camerganck porren.

Fluweelbloemen. In Latijn / Amaranthus Purpureus saturo Coccineo. In Hoochduytsch/ Samatboulm ende Dausent schoon. In Franchois/ Passe velours. In Italiaensch/ Fior velluto: ende is qualick Circæa van Tragus geheeten. Hy is oock de Phlox oft flamma van Theophrastus Anguillaræ. In Engels/ Flower gentill.

Fluweelbloemen met smalle bladers. In Latijn/ Amaranthus angustifolius simplici spicata panicula.

Den naem Amaranthus dient allen bloemen die oueriaerich worden ende langhe blijuen sonder vergaen/ waerom dat hy oock is ghegeuen gheweest den Chrisocome/ Bruynettekens/ Rhijnbloemen/ende ander die vasthoudende zijn van verwe ende schoonheydt/ghelijck als dese soorte van Mayer is/ welcke zeer schoon purper roode bloemen heeft/in ses oft seuen iaeren niet versteruende/ Waerom dat vande Franchoisen Passe velours gheheeten wordt/dwelcke oft de Diosanthos ende Phlox van Theophrastus is/dat wordt verclaert int cruydt Adonis.

Ghemeyne Fluweelbloeme.

Dese worden om de aerdicheydt ghesaeyt in veel houen van Italien / Vranckerijck / Duytschlandt ende Enghelandt/ende oock gheoeffent / de welcke lichtelick wt de figuere vande voorseyde moghen ghekent worden. Want dese heeft bladers die vande Mayer/oft Nascaye ghelijck/oft langher dan die vande grofue Basilicon / staende by tusschen spacien twee tsaemen / neffens de welcke voorts comen lieflicke aren van bloemen/te bouen gaende in saechticheydt ende schoonheyt de sijde/ oft fluweel/nae de welcke dat volgt een swart blinckende saedt.

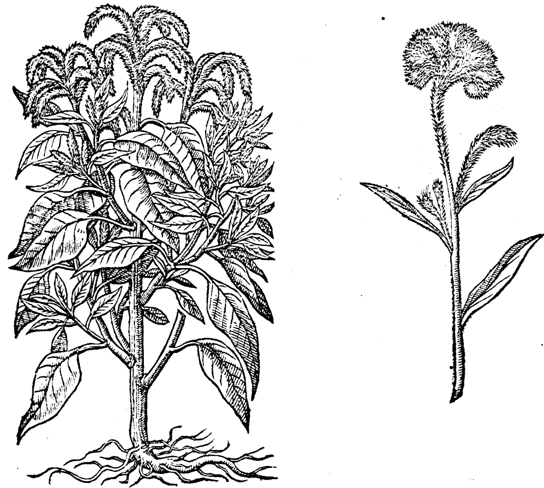
Fluweel bloeme met smalle bladers ende enckel aren.

Dese plante heeft van onder tot bouen enckel aren van bruynroode bloemen/ in alle andere dinghen

ghen is sy den anderen ghelijck / dan dat de bladers smalder zijn ende cleynder. Dese is ons alderéerst ghewesen eñ gegeuen gheweest vanden zeer edelen Heere den Hertoghe van Aerschot.

Groote Fluweelbloemen met langhe aren van bloemen. In Latijn/ Amaranthus maior floribus pāniculosis spicatis purpureis.

Fluweelbloemen/ met bloedtroode ende netwijse gearde bloemen. In Latijn/ Amaranthus holosericeis, sanguineis, reticulatis floribus.

Dese en is der voorgaende niet zeer onghelijck/dan datse bloemen heeft bouen zeer ouervloedich/ ende staende als gheboghen aren/ in malcander groeyende/zeer lustich om sien/maer meer verstouen van roode verwe / Zijn andersins den anderen niet onghelijck / maer meerder / want den stele is ghestreept van acht oft thien voeten hooghe/oock zijn de bladers veel meerder.

Fluweelbloeme/ met bloetroode ende netwijse ghearde bloemen.

Voorwaer zeer excellent ende schoone is de Fluweelbloeme die inde houen van Italien soo ghemeyne niet en is /de welcke voorts brengt zeer veel bloemen/ waer af de meeste gheboghen staen / eñ ghelijck eenen vederbosch van pluymen cruyswijs ouer malcanderen comende/bloetroot eñ ieugdich van verwe / de welcke zeer veel saedts voorts brenghen . Dese worden zeer gheacht ende ghepresen vande vrouwen / niet alleene om de ghenoechte die sy hebben van hoeykens oft tuylkens daer af te maecken/ maer oock om datse zeer goet zijn om der vrouwen vloedt te stoppen/ende oock te benemen tloopen vande eiterachtighe sweeringhen.

Pape-

Papegaeyen-cruydt. In Latijn/Amaranthus tricolor. Oft oock is Theombrotum Persarum apud Plinium? ende is Celosia Tragi.

De aerdicheydt van dese Fluweelbloeme en is niet gheleghen inde bloeme / maer in verscheyden vlecken vande bladers die dryederhande zijn van verwen. Want sy zijn die vanden grofuen Basilicon oft Mayer ghelijck / van verwẽ somtijts schoon geel / oft purper/ende somtijts van drie coleuren/ als groen/geel ende bloetroot/ den vleughels vande Papegayẽ gelijck / waerom datse oock in Vlaenderen Papegayen-cruydt vã tgemeyne volck gheheetẽ worden. Tsaedt ende bloemen zijn die vande Melde oft Mayer ghelijck. Dese wordt minst van allen gevonden.

Melden. Atriplices.

- Melden
  - Tamme die witachtich is/ende ghelijck met meel bestroyt.
  - Tamme met doncker roode bladers ende bloemen.
  - Wilde die ghekerft is.
  - Gansen voet.
  - Cruypende zee Melde gele eñ van verwe dẽ rijsendẽ roodẽ wijngaerdt bladerẽ gelijc.
  - Stinckẽde Melde oft Bocs cruydt/ oft Cuttencruydt.
  - Polysperon Cassani Bassi van Anguillara.
  - Spinnage.
  - Cleyne wilde Melde.
  - Melde met de bladers van Halimus.
- Glascruydt.
- Swarte winde. Onder de winden salmen hier af spreken.
- Phyllon wijfken/ oft thelygonum.
- Phyllon manneken/ oft Arrhenogonum.
- Bingel cruydt { manneken / wijfken }
- Wildt Bingel cruydt.
- Creeft cruydt { groot / cleyne }
- Tornesol, ghemeyne Verrucaria, met zijn onderschept/ eñ Heliotropium trioccum Plinij.
- Nascape
  - Nascape.
  - Criecken van ouer zee.
  - Swarte oft vremde Crieckẽ van ouer zee/ oft gheherte Ertkens. Hier af salmẽ spreken onder de legumina oft pluckgraenen.
  - Groote Nascape oft Dulcruydt.
  - Dulmaeckende Nascape.
  - Slaepmaeckende Nascape/Matth. Verticillatum Solanum.
  - Boomachtighe Nascape/ oft Amomum vande Italiaenen.
  - Maniacum, of oock is Stramonium?
  - Cacubalum van Plinius, soo veel te segghen/als quaetdoende.
  - Circæa tweederhande.
  - Vua paris.
- Mandragora { manneken / wijfken }
- Melongena oft Melazana.
- Billen
  - Witte.
  - Gele.
  - Swarte.

Tamme witte Melde. In Griecks/ Atrophaxis. In Latijn/ Atriplex satiua alba. In Hoochduytsch/ Zam Molten of Milten. In Franchois/ Arroche. In Italiaensch/ Atriplice ende oock Reppice. In Spaensch/ Armoles oft Armuelles. Wordt oock van sommighe gheheeten Chrysolachanon, dat is/ gulden Moes-cruyt. In Engels/ Orage.

Roode tamme Melde/ In Latijn/ Atriplex satiua altera, folio & flore purpurea, liuens.

De soorten van Melde zijn oock menigerhande soo wel als vande Mayer/ den welcken dat niet zeer onghelijck en is van wtspruyten/ ghedaente/ smaecke/ cruyde ende rascheydt van groeyen/ deshaluen tselue by de Latijnsche sijnen naem heeft ghehouden van de Griecken / ἀδρως ἀυξειν: want het wel haest zijne wijdde ende grootte crijght/ waer af een soorte is die van Dioscorides, ende oock van zijn voorsaten ende naecomers gheheeten wordt Chrysolachanon, vande welcke de bladers als sy vergaen wten gelen oft goudtgelen sien/ oft ghelijck roode afrijssende Wijngaertbladeren/ hoe wel dat dese beter soude accorderen met de zee Melde / vande welcke in Dioscorides groote mentie ghemaeckt wordt/ wien ende oock d'Autheuren vanden seluen tijden Plinius schijnt te berispen van onachtsaemheydt inde Chrysolachanon met de goudtgele bloeme / alleene metten bladers van Moescruydt beschreuen / want hy seght/ Ick en weet niet dat vanden Chrysolachanon ghenoech ghesеyt wordt/ oock en vinde ick niet meer daer af gheschreuen: Nochtans zijnder hedens daegs zeer veel soorten oft specien van Melde bekendt/ te weten Wilde / Tamme/ ende zee Melde: Maer hebben eenichsins de bladeren/ t'voorts comen/ ende ghedaente van Mayer/ sonderlinge de tamme. De wortel is saselachtich / waer wt dat spruyten rechte stelen van een mans lengde/ ghestreept/ onder rondt bouen cantachtich / ghedeylt in zijde taeskens / voorts brenghende in blaeskens zeere veel saedts dien vanden Weyt ghelijck/ nae dat de menichte vande gele bloemkens inden Somer ẽn inden Herft vergaen zijn. De bladers zijn onder breeder dan die vande Beete / maer wit ende meelachtich/ al ofse met meel besprеydt waeren.

Roode

Roode tamme Melde/ Atriplex satiua altera, folio & flore purpurea, liuens.

De roode Melde is dese voorseyde tamme Melde van fatsoene ghelijck: dan datse doncker roode stelen ende bloemen heeft/ sonder eenich ander onderscheydt.

Dioscorides. Chrysolachanon wordt ghesoden gheten ghelijck ander Moescruydt/ ende maeckt den buyck weeck. Cracht.

Melde row oft ghesoden is goet ghelevt opde heete gheswillen/ de tamme als sy eerst beghinnen/ de wilde als sy beghinnen te vergaen.

Tsaedt vande Melde met honich water inghenomen/ gheneest de geelsucht: Want Plinius ende Galenus segghen/ dat een afvaeghende cracht heeft / ende dat daerom nut is ende goet teghen de Geelsucht die ghecomen is wt verstoptheydt vande Leuer.

Galenus. Melde is coudt inden eersten / ende vocht tot inden tweeden graet / ende midts haer glatticheydt looptse lichtelick door den buyck/ niettemin sy heeft zeer luttel van verteerende crachten.

Plinius. Melde met azijn ende Salpeeter ghemengt/ is goet gheleydt op dwilt vier ende heete gheswillen.

Plinius. Melde wordt swaerlick verteirt/ ende is der magen teghen: sy genereert sproeten ende sweirkens/ ende wordt ghebruyckt met Beete teghen de ghebreken vande moeder.

Lycus van Naples gaf die te drincken tegen tfenijn vande Cantharides oft Spaensche Vliegen.

Melde is oock zeer goet ghelevt op tFleirsijn.

Men segt dat de Melde aftrect de rouwicheydt van de nagels sonder sweeringhe.

Daer sijnder die tsaedt gheuen ghemengt met Salpeeter/ ende d'arterien ende amandelen daer mede wrijfuen/ ende maecken den buyck daer mede weeck.

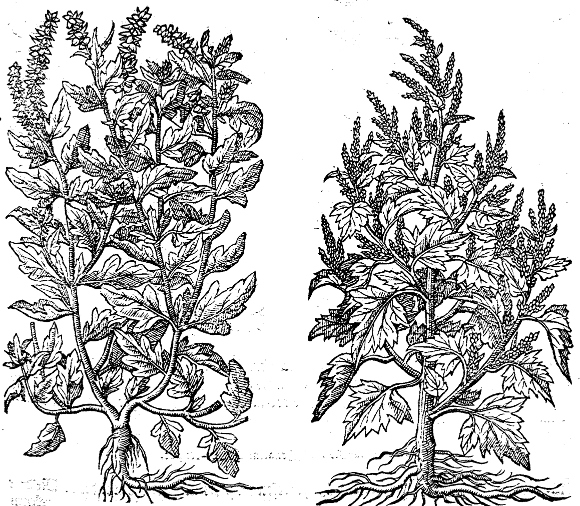
Tsaet alleene oft met Maelwe oft met Linsen ghesoden/ doet braken.

Serap. Twee oft drie vierendeel loots saedt van Melde inghenomen doet braken.

De wilde Melde wordt ghebruyckt om thayr te verwen/ ende oock tot de voorseyde Medicijnen.

Wilde Melde. In Latijn/ Atriplex syluestris sinuata, ende is syluestris 2. Matthioli. In Hoochduytsch gheheeten Wild Molten. In Fráchois/ Arroches sauuages. In Engels/ Wilde orrage.

Gansen voet. In Latijn/ Atriplex syluestris, oft Pes anserinus, latifolia, laceris laciniis. In Hoochduytsch/ Gensz fuz/ ende Schweinsz-todt/ ende Sewtodt/ om datse de Sochs doodet. In Franchois/ Pied d'Oye. In Italiaensch/ Pede di Ocha. In Engels/ Goose foote.

Dat de wilde Melde de tamme niet ghelijck en is/ bewijsen (behaluen de oeffeninghe van dien te vergheefs versocht) de bladers/ de welcke doncker loot-groen sien ghelijck de Nascaye/ende midts datse gheerne is groeyende aende canten vande weghen/ soo is die vanden ouders ghehouden ghe-weest voor Olusatrum oft groote Eppe. De wilde Melde groeyet zeer vele ouer al ontrēt de vesten ende mestputten/ de welcke bekent ende ongeoeffent is/ Sy heeft zeer veel cleynder bladers/ smalach-tich ende niet scherp ghekerft oft ghetant/ De bloemen zijn oock geelachtich groen.

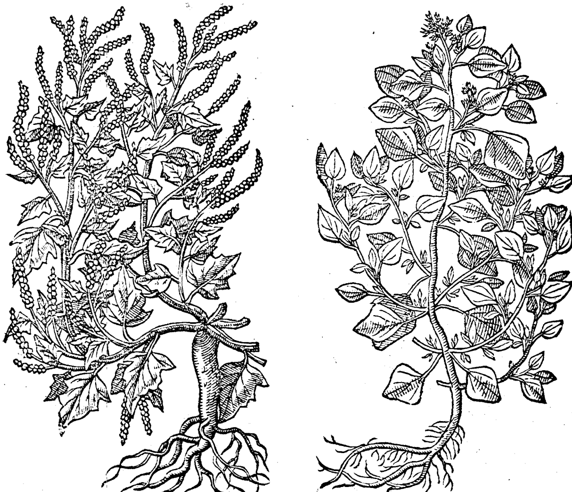
Gansen voet.

Gansen voet heeft de bladers van Nascaye/ oft Melde/ ende wtgheholt ghelijck de voet van een Gans/ de bloemen zijn rootachtich ende cleyn ghelijck oock tsaedt. De wortel is saselachtich. Dit cruydt wasset ontrent de mestputten ende byde straeten ende weghen ouer al ghenoech ghelijck de wilde Melde. Inde Apotecke ist onbekent ende onghebruyckt.

Men seght dat de Ganse voet de Soghen oft Verckenen doodet / maer Fuchsius seght dat tot alle dinghen mach wtwendich ghebruyckt worden daer de ghemeyne Nachtscaye toe goet is.

Cruppende zee-Melde/ In Latijn/ Atriplex marina repens.

Bocks-cruydt oft stinckēde Melde. In Latijn/ Atriplex olida, pusilla , hircina, ende Vuluaria, gravi olens, ende is Garosmos Cordi. Sommighe heeten die Atriplex canina, om dat sy meynen datse voorts comende is vande Hondts pisse.

Aende costen vande Middellantsche ende Venetsche Zee groeyet ouer al dese Melde lancs der aerden cruypende/ hebbende den stele/ ghekerfde bladers ende tsaedt/ der wilder Melden eñ Spinagen ghelijck/ maer dicker ende breeder/ somtijts rootachtich ende somtijts geel van coleur / maer is soutachtich van smaecke.

Cleyn stinckende Melde/ ghenoemt Cutten-cruydt.

Int Landt van Languedoc ende veel ander plaetsen wast een cruydeken dat onder de Melde te

rekenen

rekenen is/ groeyende zeer vele/ maer cleyne ende teer lancs de weghen: de bladers ligghen opder aerden blinckende al oft die met meel bestroyt waeren. Den reuck heeft dit cruydt zeer bekendt ghemaeckt ende bycants schandelick veracht: Want den reucke van dien stinckt ghelijck eenẽ Bock: iae men vraegt de ghene die tselfde ghewreuen hebben tusschen de vinghers/ oft sy erghens ghehandelt hebben eenighe vuyle hoere/ midts dat gheheel is stinckende ghelijck de vuyle ende stinckende hoeren/ waer door dat ghemeynlick Cutten cruydt gheheeten wordt. Als eenighe vrouwen cleederẽ daer mede ghestreken zijn/ soo comen de honden daer aen riecken / ende tot onnuttichеyt daer door gedreuen zijnde / comen met een stijf dinck de selfde fcesteren / besonder in de kercken daer vuylen domp wassemt/ overmidts de begrauinghe der dooden/ ende oock want die met gheene winden ghesuyuert en worden. Maer ten mach gheensins in spijse ghebruyckt worden.

Polyspermon Cassani Bassi Anguillaræ.

Goeden Henrick oft Lammekẽs ooze. In Latijn/ Tota bona oft Bonus Henricus. In Hoochduytsch/ Guter Henrich/ In Engels / English Mercury/ ende is Rumicis tertium genus Fuchsij, ende secundum Turneri.

Dit cruydt schijnt in Griecs ghenoemt te zijn Polyspermon oft Polysporon vande menichte van saedt ende bloemen die vanden mosachtighen Druyf-cruydt niet ongelijck daer mede zeer veel steelkens geladen zijn/ onderhaluen cubitus lanck/ dunne ende vele/ D'onderste bladers zijn die vande Nachtscaye oft wilde Melde gelijck/ maer d'opperste zijn veel minder ende teerder/ De wortel is wit ende dunne.

Dit cruydt/ seght Cassianus Bassus ende Anguillara, is den visschen zeer aenghenaem.

Goeden Henrick.

Goeden Henrick meer door ghebruyck dan door eenighe wetenschap bekent/ heeft ouer lanck gehouden gheweest vande slechte vrouwen ende Enghelsche Apotekers die niet veel wijser en zijn/ voor Bingheleruydt/ waer by datse noch blijuen meer door opstinaetheyt dan door eenighe reden/ om dat ghebruyck wel comt. Want dese plante heeft een afvaeghende cracht meerder dan t'Binghel-

gheleruydt/ende versekerder in heete sieckten/oock heeftse een goede naetreckende cracht/ ende is veel lieflicker om eten dan Bingelcruydt/ hoe wel datse wat winden maeckt / ende niet vele en schijnt te verschillen vande nature vande Spinagie.

Spinagie. In Latijn/Spinacia. In Hoochduytsch/ Spinat of Spinnet. In Franchois/Espinars. In Italiaensch/ Spinacci. In Spaensch/ Espinaca. In Engels/Spynache.

Cleyne wilde Melde. In Latijn/ Atriplex syluestris Polygoni aut Helxines foliis.

Spinage schijnt in Latijn Spinacia ghenoemt te zijn/om de stekende punten van tsaedt. Als die eerst wtspruyt / heeftse driecantighe bladers ende ghelijck eenen pijl ghepunt / daernae wordtse ghekerft ende crijght ghetande pinnen / langher dan die vande Melde / ende heeft den smaecke van Beete eñ scherp saet/ volghende nae een haest vergaende groenachtich bloemken die vandẽ Mayer ghelijck: int eten gheeftse lieflicker voetsel dan de Beete.

Cleyne wilde Melde.

Dickwils wordt ghevonden inde Wijngaerden eñ aende canten vande velden een wilde Melde met smalle bladers die vanden Perle cruyt ghelijck/ wtspreydende lancs der aerden ghestreepte tacken van eenen cubitus oft onderhalf lanck / waer aen voorts comen veel moschachtighe bloemen ende daer nae tsaedt in blaeskens dien van Weyt oft vande tamme Melde ghelijck.

Melde met bladers van Halimus. Atriplex Halimoides.

Dese Melde is een Somer plante/voortbrenghende stelen van drie ende vier cubitus hooghe/ eñ bladers den Halimus ghelijck. De bloemẽ ende tsaedt zijn druyfachtich als alle d'ander. Dese hebbe ick aldereerst ghesien inden hof vanden zeer gheschickten Apoteker van Dornick Jan Mouton. Sy groeyt gheerne aende weghen ende op steenachtighen grondt.

Glascruydt oft Parietare.

Glascruydt is van ghedaente zeer wel bekent/ eñ oock van tscherp saedt dat aende cleeders blijft hanghende/ende van bladers/waer door dat oock in Griecs Helxine gheheeten wordt. Oude vuyle mueren ende vervallen plaetsen zijn in allen landen zeer wel van dit cruydt voorsien/ welcke oock eens in eenighe houen volwassen zijnde/ zeer qualick mach daer wt geroeyet worden. Van bladers ende ghedaente ist den Fluweel-bloeme oft Bingelcruydt ghelijck/ voortsbrenghende wt een

veslach-

Glascruydt oft Parietare. In Griecks / Helxine. In Latijn / Parietaria, Vitriola oft Perdicium. In Hoochduytsch / Tag vnd nacht. Mankraut. In Franchois / Parietoire ende Parietaire. In Italiaensch / Parietaria. In Spaensch / Yerua del muro. In Engels / Pellitory of the wal.

veselachtighe wortel rootachtighe / teere / ende sapachtighe steelkens / met scherpe rouwe bladers / ende saedt dien vande Beete gelijck / dwelcke blijft hanghende aen de laken cleederen: De bloemen zijn mosachtich / bleeck groē / Maer tgeheel cruydt is zeer bequaem ende veel ghebruyckt in clysterien eñ baetstouē die tot suyueringe dienen / oock ist van smaecke als wtwendichlick afvaeghende / ende nitreus als de Mayer / den welcken dat zeere ghelijck is. Aengaende de swarte Winde gheheeten Cissampelos Helxine, daer af sal ghescreuen worden int cap. vande Winden.

Dioscorides. De bladers van Glas-cruydt hebben een vercoelende eñ dickmaeckende cracht. Want Galenus seght / datter in is een afvaegende ende soetelick tsamen treckende natuere / met een coutachtighe vochticheydt / ende is daerom ghenesende dwilt vier / verbrantheydt / ende alle hittighe sweeringhen ende gheswillen ghestooten daer op gheleyt / te weten / als Plinius ende Galenus segghen / int beghinsel ende vermeerderinghe van diē tot dat sy zijn in staete.

Tsap van Glas-cruydt met ceruyse ghemengt / is zeer goet teghen dwilt vier / ende voorts etende sweerringhen. Tselfde sap met bocken ruet ghemengt oft Ceratum Cyprinum, is goet teghen de pijne vanden Fleirsijn / daer op ghestreken.

Tselfde sap de weerde vā eenen croes vol ghedroncken / gheneest den verouderden hoest / dwelcke Plinius oock ghetuyght.

Tselfde is oock zeer goet ghestreken opde amandelen als sy eenighe inflammatie ghevoelen / oft oock daer mede ghegorgelt / maer Plinius seght als de kele beghint te swillen.

Tselfde sap met Olie van Roosen ghemengt versoet de pijne vanden ooren daer in ghedrupt.

Galenus. Glas-cruydt is zeer goet gheleydt op heete gheswillen ghelijck een plaester als die eerst aencomen.

Tsap van Glas-cruydt is oock tamelick goet ghestreken op bloetsweeren. Ende sommige geuent om daer mede te gorgelen teghen de pijne inde kele.

Sommighe Medicijns hebben tselfde oock ingegeuen den ghenen die langhe metten hoest zijn ghequelt gheweest.

Glas-cruydt gheeft een claer teecken ende proeue van zijn afvaeghende cracht in tschoon maecken vande glasen.

Aëtius. Glas-cruydt verdrijft de schorftheydt die thayr doet wtvallen / ende oock de witte vlecken ende seericheyt eenparich alleene daer op gheleyt.

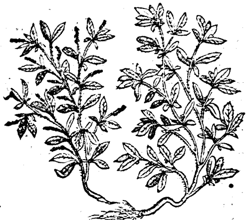
Glas-cruydt opent de spene / ende gheneest de fistels ende holle sweeringhen met wat souts ghewreuen ende daer op gheleyt.

Glas-cruydt in een clysterie ghebruyckt / oft dwater daer Glas-cruydt in ghesoden is / oft tghedistilleert water ghedroncken / doet water maecken / ende breeckt ende verdrijft den steen ende graueele.

Apuleius. Glascruydt salmen sieden in water / ende stouen daer mede de voeten oft knien die tflersijn hebben / voorts salmen daer op legghē tcruydt ghestooten met verckens liese / ende tsal wonderlick die ghenesen.

Phyl-

Phyllon Wijfken. In Latijn/ Phyllon theligonon. Phyllon Manneken. In Latijn/ Phyllon Arrhenogonon.

Hoe wel dattet ondersoeck zeer lange heeft ghequelt de gheschictste Herbaristen/ te weten/ oft beyde de Phyllons een dinghen waeren/ dat beyde de Bingheleruyden zijn: Nochtans nae dien nv over langen tijt blijckt wt de kennisse vande cruyden vergeleken met de beschrijvingen datse veel verschillen van malcander: soo sullen wy hier bequaemlick alle die van deser soorten by een voegen. Wāt dese twee planten oft specien van Phyllon en soudē niet moghen op bequaemer plaetse/ iae bycāts op gheen ander plaetse ghestelt worden: Want sy zijn van fatsoen ende deylen malcander soo ghelijck/ dat gheensins wonder en is/ dat d'Autheuren om dinghen die malcanderen ghelijcken/ te bewijsen/ ghebruyckt hebben bycants de selfde ghelijckenissen ende naemen: dwelcke de ionghe Herbaristen heeft doen meynen soo de planten noch niet ghevonden en waeren/ datse tweemael van een dinck mencie ghemaeckt hadden. Maer tis al anders/ oock dit capittel en is gheensins onbehoorlick daer in gheraeckt/ noch oock vervalscht meer dan veel meer ander/ de welcke om de twijfelachticheydt niet min moeyten aendoen. Want Dioscorides en twijfelt niet oft de planten zijn/ oft hoedaenich die zijn/ maer twijfelt alleene oft hy eenighe soude moghen van beyden heeten manneken oft wijf ken/ dwelcke Crateuas voorts ghebrocht hadde/ ende Theophrastus hiel dat voor een fabel. De beschrijvingen dan heeft Dioscorides ghemaeckt/ niet Crateuas, oft zijn emmers niet van hem alleene maer wt ander Autheuren by Dioscorides ghenomen. Tverschil van dien is merckelick ghenoech/ soo wel van beyden onder henlieden/ als oock principalijck van beyde de Bingheleruyden/ de welcke bladers hebben soo van aensien als rontomme gekerft gelijck grofue Basilicum/ maer de ghedaenie ende wesen is die vanden Glas-cruydt ghelijck/ als d'Autheur zeer wel beschrijft/ Maer van Phyllon, welcke hy heet Eleophyllon, dat is Olijf blat/ ende oock by d'wtspruyten oft voorts comen vande bloemen Bryonie, groeyet zeer vele op rouwe steenachtighe ende dorre hoeuels ende canten vande weghen/ ende int landt van Languedoc ontrent Montpelliers lancs de weghen ende op de sauelachtighe ende dorre hoeuels vanden gherechte/ ende wat voorder/ op deser sijden vande brugghe van Nieu casteel/ ende op veel meer ander plaetsen/ de welcke zeer merckelick tweederhande bevonden wordt/ zeer net/ ende besonder beyde de Bingheleruyden contrarie/ te weten van manneken ende wijf ken/ die de bladers hebben gheheel den Olijfblat ghelijck van verwe/ ghelijfuicheydt ende ghedaente/ maer van grootte die vande zee Porceleyne/ graeu blaew ẽ bleecker dan die vanden Olijf boom oft Wilghe/ grijsachtich ende vele: Insghelijcs heeftse de stelen stijf ende viercant/ eenen cubitus hooghe/ vanden selfden coleure/ wtghespreyt ghelijck die vanden Polium in veel sijde taeskens/ aende welcke ende neffens de bladers voorts comē cleyne/ bleeckachtighe/ ende mosachtighe bloemen als Olijf-bloemen/ cleyn/ bleeck wt den gheelen: Wt de steelkens comen twee borsekens aen malckanderen ghelijck cullekēs/ opde maniere vanden wilden Bingelcruydt oft Binghelcruydt manneken/ wt welcke in Oogstmaendt ende Hoymaendt opengaende voorts comen ghelijck vanden cleynen Creeft-cruydt witachtighe onrijpe saeykens/ die rijp zijnde blaew ende rondt zijn/ meerder dan die vanden Heul/ heet van smaecke ende wat vetachtich. De wortel is cleyne ende houtachtich.

Phyllon manneken.

Te vergeefs hebben wy dickwils gearbeyt om van desen saede te besien/ oft te vergaederen/ ende hebben verwondert gheweest dat de mosachtighe druyfkens staende aen wtghestrecte lanckworpighe steelkens/ den Olijf bloemen die vergaen ende afvallen niet onghelijck/ bleeck zijnde/ oft eer die vandē Binghelcruydt wijf ken witten gelen siende/ gelijck de cattekens vanden Haselaer oft Phyllyræa, sonder eenich lyteecken van saedt afghevallen oft vergaen waeren. Voorts aengaende de reste soo ist gheheel den wijf ken ghelijck/ De bladers en zijn niet min heet ende scherp van smaecke/ hoe luttel datmen daer af inswilght/ al ist datse niet soo haest metten eersten op de lippen/ tonghe ende kele en byten. Alle de welcke saken ons een teecken zijn/ dat d'ouders dese niet sonder reden by diversche namen ende beschrijvinghen voor ooghen ghestelt hebben/ ende hier wt gheensins der seluer de crachten toegheschreuen van camerganck te maecken/ die sy wisten dat t'Bingelcruydt

hadde/

hadde/Oock hebben sy gestelt al ander plaetsen daer sy groeyen ende voorts comen: ende in dien dat iet hier te passe comt/dat sy de Phyllon die tsaedt heeft/wijfkẽs maeckende gheheeten hebben: maer d'manneken oft mannekens maeckende sonder saedt ende sijn saedt verliesende / ghelijckerwijs als den bloemen vanden Olijf-boom ende van t'Bingelcruydt wijf ken ghebeurt: nochtans gheschiedt contrarie den Binghelcruydt wijf ken / als tghene dat gheen saedt en heeft oft afgheresen is: maer dmanneken heuet wel rijpe/nochtans zeer ongheliick den Phyllon.

Dioscorides. Phyllon manneken inghenomen doet sonen ter werelt brenghen/ ghelijck dwijfken dochters/dwelcke Crateuas voorts ghebrocht heeft.

Phyllon van Theophrastus.

De Phyllon van Theophrastus, alsoo gheheeten als de selfde seght / van sonen oft dochters te genereren/schijnt naeder te willen beteeckenen t'Bingelcruydt / dan den Eleophyllon van Crateuas oft Dioscorides, waer mede dat heeft/ om die ghemeyne ende wonderlicke crachten van sonen oft dochters te genereren/ oock den ghemeynen naeme vercreghen/ghelijck ouer al meer ander dingen byden Autheuren doen/Andersins heuet de bladers vanden grofuen Basilicum ende dobbel saedt: dwelcke hy niet toe en schrijft den wijfken ghelijck Dioscorides de Phyllo wijffen doet: maer den manneken/ghelijck den Bingelcruydt toegheschreuen wordt / daer hy byvoegt / dat saedt van Binghelcruydt wijfken is ghelijck van een Olijf-bloeme/maer bleecker : daer zijn de woorden ende oock de dingẽ den Eleophyllon van Dioscorides meer ghelijck: want tsaedt vanden Bingelcruydt en is niet bleeck/maer groenachtich. Terstondt daernae segt hy dat tsaedt vanden manneken is dien vanden Olijf-boom ghelijck/ eerst voorts comende wt de mosachtighe bloeme: dwelcke bycants de selfde woorden zijn daer mede Crateuas oft Dioscorides hier het henlieder bedieden. Eñ daerom ist Plinius ende den ghenen die hem ghevolgt hebben te lichtelicker te verghueuen / ist dat hy wt een twijfelachtighe ende by auentueren wt een verscheyden ende dobbel beschrijuinghe die tsaemen ghetrocken is/een ghemaeckt/ende de kennisse gheconfundeert heeft.

Binghelcruydt Mannekẽ. In Griecks/ Linozostis. In Latijn/Mercurialis mas. In Hoochduytsch/Bingelkraut. In Franchois / Vignoble ende Mercuriale. In Italiaensch / Mercorella. In Spaensch / Mercurial. In Engels/French Mercury.

Binghelcruydt wijfken. In Latijn/ Mercurialis femina.

Beyde de Bingelcruyden zijn malcander soo ghelijck / dat de ghene die d'eene kent die kentse beyde/want sy verschillen alleen van saedt. De bladers zijn als die vanden grofuen Basiliaum en Glaf-cruydt/de welcke voorts comen aen veel viercante teere steelkens met veel knoopen ende aenwassende sijde taeskens van Persicaria: de smaecke is wat salpeterachtich ende een weynich ontiesick/oock heuet veel porreyachtich saps/ dwelcke purgerende is/ende vande Medicijns ghebruyct wordt/zeer nut tot veel dingen/ghelijck oock is de gheheele plante/die ouer al zeere wel bekent is ende ghebruyckt wordt/in voeghen dat niet en is van noode veel meer woorden te maecken om die te leeren kennen/ ghemerckt dat tselfde meer dan ghenoech ghedaen is int capittel vande Phyllon, waer dat verclaert wordt wat cruydt dat is/ende hoe veel dat van dien is verschillende. D'Apotekers van

Mel Mercuriale, Honich van Bingelcruyt.

Linguagot inden lande van Languedoc ghebruycken vele Mercurial honich (dwelcke ghemaeckt wordt van drie ponden wigheperst sap/ ghesoden in onderhalf oft twee ponden goet honichs) in clysterien ende decoctien dienende om in te stouen ende te baden teghen de ghebreken vande moeder. Inde plaetse van desen wordt in Enghelandt (daert alsoo veel groeyet als elders/ maer niet so wel in voorleden tijt bekent en is gheweest) ghebruyckt de goeden Henrijck / welck oock van tghemeyne volck Bingelcruydt gheheeten wordt/ ende niet sonder groote dwaelinghe daer vooren gehouden/ nochtans met luttel achterdeels int ghebruyck / principalick alst alleene inde clysterien ghebruyckt wordt/want tverwarmt min/ende maeckt soeter camerganck/ Maer met moes oft andersins door den mont inghenomen/quellet sommighe grootelick met pijne inden buyck/ ghelijck onder de Melden verclaert is.

Cracht.

Dioscorides. De Bingelcruyden worden beyde ghete onder de moescruydē/om camerganck te crijghen/dwelcke Galenus oock ghetuyght.

Binghelcruydt in water ghesoden ende tsop ghedronckē purgeert ende iaeght af de coude waterichcheydt ende die heete gele colerijcke vochticheden.

Bingelcruydt mannecken helpt om sonen te genereren/ ende dwijfken om dochteren / ist dat sap van dien ghedroncken wordt vande vrouwen nae datse haerlieder maentstonden hebben ghehadt/ ende dat de bladers van dien ghestooten aende mannelickheydt ghedaen worden.

Plinius segt dat sulcs ghebeurt / ist dat sap terstont nae dat de vrucht ontfanghen is / ghedroncken wordt met maleuaseye / oft dat de ghesoden bladers gheten worden met olie ende sout / oft row met azijn.

Oock gheeftmen den vrouwen te drincken dwater daer die in ghesoden hebben/ ende het cruydt t'eten sdaegs nae dat de maentstonden vande vrouwen ophouden / den tijt van drie daghen lanck gheduerende/ende opden vierden dagh nae datse in stoue gheweest hebben/laetmen die byslapen.

Hippocrates heeft dese cruyden wonderlick ghepresen tot tghebruyck vande vrouwen/ende doen ghebruycken op deser manieren/ die noch ter tijt van gheen Medicijns daer toe gebruyct en zijn gheweest. Want hy heeft die met honich oft olie van Roosen/oft Irios/ oft van Lelien ghemengt/opde vrouwelicheydt doen legghen.

Insghelijcks heeft hy die ghebruyckt int stouen ende oock doen drincken / om den vrouwen haerlieder maentstonden/ secondinen ende naegeboorte te doen comen.

De selfde heeft oock tsap ghenomen ende inde ooren ghedrupt / ende ghestreken met ouden wijn teghen de doofheydt.

De bladers heeft hy doen ghebruycken om camerganck te crijghen/die legghende opden buyck: ende teghen tloopen vanden ooghen/coude pisse ende pijne vande blaese/daer op gheleyt.

Dwater daer tcruydt in ghesoden is/gaf hy te drincken met Myrre ende Wieroock.

Om camerganck te crijghen/oft teghen de cortsen/wordt een hantvol van Binghelcruydt ghesoden in een pinte waters opde helft/ende wordt ghedroncken met sout ende honich daer onder ghemengt/maer is ghesontst met verckens claewen/ oft een hoen ghesoden.

Binghelcruyden suyueren de borst/ende trecken af de cholerike humeuren/ maer sy zijn de mage schadelick.

Gal. Bingelcruyden worden bevonden in plaestren van een zeer teirende cracht.

Apul. Teghen de hartheydt des buycs/salmen sieden t'Bingelcruydt/ en ghestooten zijnde met maleuaseye ingeuē/tsal terstondt nederwaerts trecken/ende de maghe suyueren: oft tsaedt gestooten met maleuaseye ingegeuen sal tselfde doen ende purgeren.

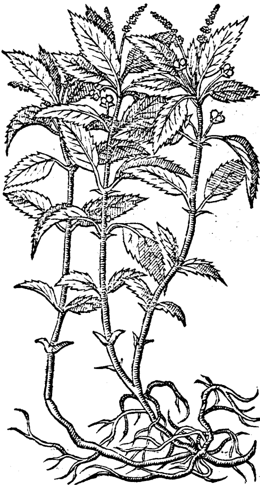
Bingelcruydt met olie van Irios oft van Roosen ghemengt / ende op de schamelheydt gheleyt/ doet terstont de vrouwen haerlieder maentstonden hebben.

Bladers van Bingelcruydt met ouden witten wijn ghemengt/gheneest d'loopen vandē oogen/ daer op gheleyt.

Ist

Ist dat dwater in d'ooren ghecomen is/ men sal laeu sap van Bingelcruydt inde ooren druppen/ tsal terstont dat wtdrijuen.

Wilt Bingelcruydt. In Griecks/ Cynocrambe. In Latijn/ Mercurialis syluestris ende Canina Brassica. In Hoochduytsch/ Wild Bingelkraut ende Hundszkol. In Franchois/ Choux de Chien ende Mercuriale sauuage. In Italiaensch/ Mercorella bastarda. In Spaensch/ Verça perruna. In Engelsch/ Wild Mercury.

Tcruydt dat ouer al in Europen in grooter menichten is groeyende lancs de lommerachtighe weghen en inde bosschen/ oft in vochte plaetsen/ sonderlinghe Noordtwaerts gheleghen/ ende ghemeynlick gheheeten wordt wilt Bingelcruydt/ is gheheel ende al den Bingelcruydt manneken ghelijck/ hebbende de bladers twee en twee tsaemen aen knoopen staende/ ende oock tsaedt twee te gader aen langhe steelkens voorts comende/ die aen teere viercante stelen wassen/ datmen tselfde soude houden voor het gherecht Bingelcruydt/ Nochtans heeft het twee/ drie ende somtijts vier stelen sonder sijdetacskens. De bladers zijn bleeckachtich ende langher dan die vanden Bingelcruydt. De smaecke ende reuck is moesachtich ende wat onlieflick. De wortel is breetachtich wtghespreyt ende lancs der eerden cruypende: de gheheele gedaente is den Binghelcruydt ghelijck. Ten wordt nerghens toe gebruyckt/ hoe wel dat seer goet soude zijn/ om de weyachtighe ende melancholike humeuren wt te drijuen.

Dioscorides. De bladers met Coolen inghenomen/ doen camerganck hebben/ oock zijn sy goedt int warmoes ghedaen. Cracht.

D'water daer wilt Bingelcruydt in ghesoden is/ iaegt af de coude fluymen/ ende de heete gele cholerike vochticheden/ oock dwater vande watersuchtighe persoonen.

Heliotropium.

Hoe wel datter zijn veel planten die Heliotropia ende Helioscopia mogen ghenoemt worden/ om dat de bloemen gheheel open staen ter Sonnewaerts/ als de Sonne claer is schijnende/ en recht int Suyden staet: ende daer nae soo de Sonne Westwaert gaet/ schijnen eenichsins te volghen ende metter Sonnen te keeren al oftse vande Sonne ghetrocken werden/ dwelcke men sien mach aende Narcissen/ Goutbloeme/ Bocxbaert/ Cicoreyen/ ende veel meer ander cruyden: Nochtans schijnet dat dese Heliotropien van Dioscorides besonder alsoo gheheeten zijn/ alleene om datse als de Sonne ten hoogsten is/ te weten ontrent half Junius/ bloeyen/ soo ons Theophrastus en oock de dagelicksche aenmerckinge leeren: want sy comen va selfs voort ende bloeyen laetachtich.

Groot Creeftcruydt.

Tgroot Creeft-cruydt wordt ghevonden ouer al in tlant van Lyons ende van Languedoc aende dorre canten vande gheackerde ende ongheackerde velden/ des ghelijcks oock in Italien ende Piemont. Tgroeyt eenen voet hooghe/ met rechte stelen/ hebbende de bladers die vande grofue Basilicom oft van Bergh Calaminthe ghelijck/ ende meerder witter ende rouwer dan die vande Nascaye. Op elcken stele comen bouen zeer fraye bloemen witachtich van verwe/ vele by een lancs de stelen/ die aende tsopkens omgebogen staen ghelijck steertkens van Scorpioenen oft Creeften/ vol cleyn groen saets/ lanckworpich/ dien vanden Hirs ghelijck/ dwelcke zeer goet is/ ghelijck oock is de gheheele plante teghen harde gheswillen/ wratten ende voorts etende sweeren.

Dioscorides. Een hantvol groot Creeft-cruyts in water ghesoden ende ghedroncken/ drijft af door camerganck/ taye slijmachtighe fluymen/ ende gele heete humeuren. Tselfde cruydt in wijn ghesoden is goet ghedroncken teghen de steken van Scorpioenen/ ende oock van buyten daer op Cracht.

Groot Creeftcruydt. In Latijn/ Heliotropium maius, est Herba Cancri. Inde Apoteke Verrucaria Scorpioides. In Italiaensch/ Heliotropio. In Engels/ Scorpions tayle.

Cleyn Creeftcruydt. In Latijn/ Heliotropium minus.

gheleyt. Dit cruydt wordt oock aenghebonden/om d'onfanghen der vruchten te beletten.

Men seght/ dat vier saykens van dit cruydt met wijn ingenomen een ure voor d'aencomen vande cortse/de vierde cortse genesen/ende des ghelijcks drie saykens de derde cortse. Tselfde seght oock Aeginetа. Tsaedt van dit cruydt ghestooten/ende op de wratten/ cnobbelkens aen den aers oft derghelijcke aenwassen ende roode puystkens gheleyt/verdroogt die. De bladers ghestooten/zijn zeer goet gheleyt op tFleirsijn/ende op ghebroken ende ghequetse leden. De selfde ghestooten ende opden buyck gheleyt/doen den vrouwen hen maentstonden crijghen/ende drijfuen de vrucht af.

Cleyn Creeftcruydt.

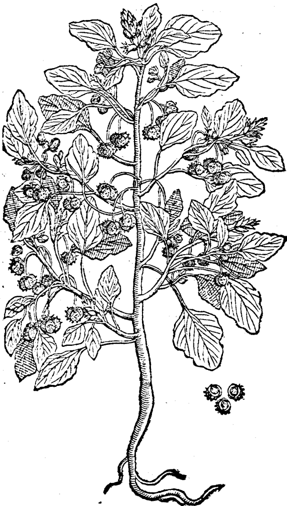
Dit cruydt en wordt niet lichtelick ghevonden dan op luttel plaetsen eñ slijckachtighẽ grachten in tbosch vã Gramont inden lande van Montpelliers/tusschẽ de hert poleyn onder de Tamarisc boomen/oock tusschen Lunelle ende S. Gillis/in marasachtighe grachten oft putten. Dit cruydt heeft veel ghevoegsaeme/ teere/dunne cruypende scheuten/ende rondachtighe bladers / drie mael minder dan die van tgroot Creeft-cruydt / andersins dien zeere van fatsoen ghelijck ende vele in ghetale. De bloemen zijn den voorgaenden oock ghelijck maer veel corter ende min ommegheboghen/ oock gheen orden houdende/ hangende dan onder dan tusschen de bladers/ghelijck inde Tornesol / noch oock elcke tusschen de spacien vande bladers aende gheheele tacken by ghebeurte staende / sulcs als Matthiolus niet beschreuen maer qualick ghecontersfeyt heeft. De wortel is cleyne ende enckel/ van gebruycks wegen noch onbekent/iae oock van fatsoen: dan sommighẽ onsen vrienden vã Lyons ende van Antwerpen / den welcken wy tselfde ende oock tsaedt van dien in grooter menichte ghesonden hebben/ den grooten Creeft-cruydt niet zeer onghelijck:maer oft tgene dat sy ghesaeyt hebben wtghecomen is/en weet ick niet. Tot Londen ist door de groote vorst vergaen / soo wel in onsen hof/als inden hof van onsen vriendt Morgan.

Sonnewende.

Niet alleene wt den walschen naem Tornesol,maer oock wt tbeschrijuen van Plinius die tselfde

heet

Sonnewende vande Franchoysen. In Latijn/ Heliotropium paruum Dioscoridis, Heliotropium minus Clusij, oft Tricoccon Plinij. In Franchois/ Tornesol.

heet Tricoccon Heliotropion, mach eenen yegelicken bekendt zijn dat de figuere ende historie van dese plante behoort onder de Sonnewenden oft Heliotropia: hoe wel datse schijnt van Dioscorides vergeten te wesen / oft begrepen te zijn onder de beschrijuinghe vanden cleynen Creeft-cruydt. De bladers ende de gheheele ghedaente van tcruydt zijn die vanden grooten Creeftcruydt ghelijck van verwe / doncker groē / ghelijck die vande Berg-Calaminthe, oft eer vāde Nachtschade. De bloemen zijn cleyn/ ende geel/ die vanden Olijfboom ghelijck / haest vergaende: Tsaedt groeyt in drye ronde bollekens den huyskens van Wolfs-melck / oft Chamelæa zeer ghelijck / maer row / siende wten doncker groen / ende op laken oft papier ghewreuen/ geeft een gloeyende groene verwe/ de welcke terstont verandert in een blijde blaeu ende peersch. De boeren van Lunelle/ Massilarges ende ander ghewesten vande Olijf-berghen van Languedoc / waer dat zeer vele van dit saedt rijpe is in Septembre / vergaeren tselfde met groot profijt/ dwelcke sy den voorcoopers vercoopē/ ende oock sommighen Chirurgiens / die wtermatē zeere prijsen de crachten van dese plante totter medicijnen / ende teghen de voorts etende sweeringhen: Tselfde groeyt oock vele inde Wijngaerden ontrent Rome / ende in Nederlandt/ Vranckerijck / Duytschlandt / ende Enghelandt inde houen. Men seght dat de Tornesol gemaeckt wordt schoon purper oft persch / met tsap van dit cruydt onder wijn ghemengt/ waer mede den Hypocras/ Geleye/ ende ander medicijnen root gheverwet worden.

Dioscorides. Sonnewende met haer saedt / oock met Ysope/ Kersse / ende Sal Nitri in water ghesoden ende ghedroncken/ iaecht af die breede ende ronde wormen. Tselfde cruydt met sout ghewreuen/ neemt de wratten wegh daer op ghelegt. Scorpioides is een cruydeken met luttel bladers/ ende saedt dat ghelijck is den steert vandē Scorpioen. Tselfde ghelegt op de steken vande Scorpioenen gheneest die terstondt. Sonnewende is wtermaten goet teghen voorts-etende sweeringhen. Cracht.

Nascape oft Nachtschade.

Nachtschade is een cruydt zeer wel bekent/ groeyende op grachten / canten van weghen eñ velden/ oock op velden ende in moes-houen gheackert oft ongheackert/ wtworpende zeere veel tacskens/ die tay ende houtachtich zijn/ van eenen voet oft cubitus hooghe / met breetachtighe slappe bladers die vol saps zijn / doncker groē / ghelijck die vanden Basilicon oft wilde Melde. In Wedemaendt ende Hoymaendt draeghet veel witachtighe/ ghesterrede bloemkens / waer nae dat comen sapachtighe besien by een hanghende / zeer ghelijck die van onse Circæa, die int eerste groen zijn/ daer nae swart/ tanneyt/ somtijts oock schoon root/ ende dickwils blinckende geel. De wortel is bouen inder aerden witachtich ende saselachtich/ de welcke inde winter vergaet/ ende sterft.

Diosc. Nascaye heeft een vercoelende cracht / waerom de bladers ghestooten ende met meel van Gerste mout ghemengt/ zeer goet ghelegt zijn op voorts etende sweeringhen ende wildt vier. Cracht.

De bladers alleene/ ghewreuen ende opghelegt/ ghenesen de pijne vanden hoofde/ ende heete gebreken van ooghen. De selfde met sout ghewreuen/ verdrijuen d'aposteunien ontrent den ooren/ daer op ghelegt/ ghelijck een plaester. Sap van Nascaye ghemengt met Ceruyse / Olie van Roosen ende siluer/ is zeer goet ghelegt op voorts etende sweeringen / ende teghen dwilt vier.

Sap met broot ghemengt/ is goet ghelegt opde heete ghebreken vander ooghen/ ende met Olie van Roosen ghemengt ist goet teghen de verbrantheydt vande ionghe kinderen diemen Siriasis

Naschaye oft Nachtschade. In Griecks/ Strychnos Cepæos. In Latijn / Solanum hortense, Circeæ, aut Phaseoli folio. ende is nae Dodonæus opinie Cubebalum Plinij. In Hoochduytsch/ Nachtschadt. In Franchois/ Morelle. In Italiaensch / Solatro. In Spaensch / Morella, ende Yerua mora. In Engels/ Nichtschade/ Morell/ petye Morell/ Howndes berre.

noemt. Tsap wordt ghebruyckt in stede van water oft wit vanden ey/ in ooghe salfkes / de welcke zeer goet op gheleyt zijn teghen de scherpe fluxien. Tsap van Nachtschade in d'ooren ghedrupt / versoet de pijne der ooren / Ende met wolle van onder in die moeder gheset/ stopt den ouervloedighen loop vander vrouwen maentstonden.

Tsap voorseyt ghemengt met geel hoendermest ende op eenen lijnen doeck ghelijck een plaester ghebreyt / is een sonderlinghe remedie teghen de heete ghebreken ontrent d'ooghen.

Gal. Naschaye is vercoelende ende stoppende tot inden tweeden graet / ende is middelmatich in vochtmaken ende drooghen. Water van Naschaye ghedistilleert is goedt teghen de groote hitte vande cortsen.

Criecken van ouer zee.

Dit cruydt is ouer al oock den kinderen zeer bekendt/ die in Switserlandt / Sauoye/ ende Piemont aende tuynen ende doornhaghen de besien plucken ende eten in Oogstmaent ende Septembre : maer inde landen Noordtwaerts gheleghen int eerste vanden winter: waerom dat daer gheheeten wordt winter Krieckken / Welcke voorseyde besien in hebben breetachtich saedt / plat eñ geelachtich dat vanden Violieren oft Bresille peper ghelijck. De bladers zijn die vande Naschaye ghelijck oft vande Roomsche boonkens/ maer meerder ende groene aen rij sachtighe stelen van onderhaluen cubitus hooghe. De bloemen zijn meerder ende bleecker dan die vande Nachtschade / nae de welcke volghen groene bladerkens / die naederhandt roodt worden / die vande spade vremde erweten ghelijck / ende in elck blaesken is een besie ghesloten ghelijck een Criecke. De wortel is dunne/ cruypende/ alle iaere wtspruytende ende tot veel plaetsen nieuw scheuten ende stelen wtworpende. De Criecken van ouer zee zijn wt der maten zeer goedt teghen den steen ende graveele/ ende oock om water te doen maecken. Dioscorides. Crieeken van ouer zee zijn tot alle dinghen nut ende goedt daer toe dat de bladers van Naschaye goedt eñ bequaem zijn / Maer teruydt en wordt in gheen spijssen gebruyckt : om dat opent de verstoptheydt vande Leuer ende inghewant/ seght Galenus. Tsaedt ghedroncken verdrijft de geelsucht / ende doet water maeken. Wt dit ende voorgaende cruydt wordt een sap ghemaeckt / welcke inde lombre ghedrooght wordt/ ende verwaert tot de voorseyde dinghen.

Groote Naschaye oft Dulcruydt.

Inde landen Suydtwaerts gheleghen wordt dit cruydt luttel ghevonden / maer in Duytschlandt ende sonderlinghe in Engellandt wordet ghevonden in grooter menichte. Het is van gedaente de Naschaye gheheel ghelijck / hebbende langhe/ bruyne recht op gaende stelen van drye ende vier cubitus hooghe / ende ontrent eenen cleynen vingher dicke / daer aen dat groeyen bruyne ende wat hayrachtighe bladers/ die meerder zijn dan eenich van beyde de voorseyde Naschayen / een weynich die vande Mandragora ghelijck. De bloemen zijn bruyn als cleyne holle steellekens ghefatsonneert/ droeue ende verstoruen van verwe / de welcke vergaende / soo wassen daer wt groote besien ghelijck Criecken/ oft eer die vande Vua Paridis ghelijck van fatsoen ende van verwe/ elck op een besonder steelken. De wortel en spruyt niet alleene alle iaere weder wt / maer is oock so zeer vermenichfuldighende/ datse eens inde houen gheplant zijnde/ qualijck mach wtgheroeyet oft vernielt worden/ wãt hoe cleynen stucsken datter in d'aerde is blijuen stekende / het groeyet terstont eñ schiet wederom wt. Dese Crieken gheten zijnde/ dooden terstont/ ghelijck als vele metter doodt binnen ons ghedencken be-

Crieken vā ouer zee. In Griecks/ Strychnos Halicacabos. In Latijn/ Solanum Halicacabum. vā Plinius Solanum vesicarium. Inde Apoteke Alkekengi. In Hoochduytsch/ Juden dacklin ende kirsen. In Franchois/ Baguenaudes eñ Cerises d'outre-mer. In Italiaensch / Halicacabo. In Spaensch/ Acarreador de sueño ende vexiga de perro. In Engels/ Wynter chery.

Groote Naschaye oft Dulcruydt. In Latijn/ Solanū somniferum & lethale. Oft oock is de Mandragoras vā Theophrastus? Oft oock Soporiferum Plinij? In Hoochduytsch/ Dolkraut/ Seukraut. In Italiaensch/ Belladona. In Spaensch/ Yerua mora mayor, ende Acarreadora de sueño. In Engels/ Dwale/ great Morell.

ken gheproeft hebben/ sonderlinghe den kinderen: want Engelsche iongelinghen die achter lande gaende ende dorst hebbende onwetens onder weghen van die gheten hadden/ zijn ghestoruen wtsinnich/ maer half al slapende. Ja oock binnē Antwerpen zijn sommige iongers/ luttel iaeren gheleden/ door eten van desen ghestoruen. Decracht van dese wortel is weerdich om ghedencken/ met de welcke de camerspeelders oft guychelaers van Italien crighen tgelt ende tgeloop vanden slechten ghemeynen volck / Want sy nemen zeer luttel van dese wortel met conserue van Roosen oft vā Violetten voor de ghene die zeer dorstich zijn / de welcke sy terstont gheuen in te swilghen teghen den dorst/ ende al waere yemandt bycants doodt van dorst/ hy vindt daer in lauenisse eñ bate/ maer zeer schaedelick: want zijnde de binnenste zenuen vander kelen/ als ick meyne/ tot int onderste vander maghen verdorst/ soo is den appetijt gheheel cranck sonderlinghe om drincken ende somtijdts om eten / waer door dat sy daer nae sieck worden/ ten sy datse terstont de kele af spoelen met azijn/ ende dan een weynich Alssem wijn / oft Theriakel inswilghen. Dioscorides. Galenus. Een vierendeel loots vande schorsse vande wortel met wijn ingenomen doet slapen/ maer niet soo zeere als dat Opium. Plinius. Tsaet vande groote Naschaye doet zeer sterck water lossen.

Twaelf besien van dese Naschaye / zijn zeer goedt inghenomen den ghenen die dwater laden/ maer in dien datter eenighe meer ghegheuen worden/ soo maeckense wtsinnicheydt. Waer teghē ingegheuen wordt zeer veel Meede. Tsap van dese besien wordt ghemengt met de trochischen ende medicinen die men ingeeft tot versoetinghe van pijnen. Tselfde sap in wijn ghesoden ende inden mont ghehouden/ versoet de tantsweere. Tsap vande wortel met honich ghemengt / is goedt ghelenyt op d'ooghen / om tgesichte te verscherpen. Galenus. Groote Naschaye is vercoelende tot inden derden graedt. Een loot van desen inghenomen/ doet steruen/ maer min ingenomē maeckt

dul. De besie van buyten opgheleyt / gheneest de quade ende voorts etende sweeringhen/maer tot de selfde ghebreken is de schorsse vande wortel alderbest. Plinius. Dulcruydt doodet veel eer dan het Opium. Maer het is een zeer crachtighe remedie om de loterende tanden vast te maecken / als men die daer mede wasschet/ Nochtans wordt daer by geseyt/ dat tselfde niet te langhe en soude ghedaen worden/want daer mocht nae volghen een wtsinnicheydt. De wortel ghestooten ende met olie ghemengt/ is goedt den ghenen die gheslaghen zijn.

Dulmaeckende Naschaye. In Latijn/ Solanum Manicum Dioscor. Erucæfolium.
Oft oock is Christophoriana vanden Herbaristen.

Cracht. De schorsse vande wortel van dese Naschaye is vercoelende tot int eerste vanden tweedē graedt/ seght Galenus. De wortel van dese Naschaye een vierendeel loots swaer met wijn inghenomen/ maeckt ydelheyde van hoofde eñ gheen onghenoegelijcke fantasien eñ visioenen: maer een half loot inghenomen maeckt die ydelheydt meerder ende drye daghen lanck gheduerende. Ende een loot swaer vande selfde wortel inghenomen doodet den mensche. Remedie daer teghen / is zeer veel meede oft honichwater te drincken/ ende van bouen weder overgheghenen.

Slaepmaeckēde Naschaye van Clusius. In Latijn/ Solanum somniferum Clusij Hyoscyami lutei foliis, ende is Somniferum Verticillatum Matth. In Spaensch / Yerua mora que acarrea locura.

Peper van Guyneen. In Latijn / Solanum pomiferum herbariorum.

My ghedenckt dat ick ghesien hebbe in Nederlandt inde houē vande eersame ende vrome mannen Brancion ende Coudenberg van Italiaensch saedt voort ghecomen een Naschaye / die van bladers / ghedaente ende stele ghelijck was de gele Bilse / maer de bloemkens waeren geelachtich/ staende int opperste vanden stele die twee cubitus hooghe is/ ende waeren van fatsoene ghelijck salfbuskens oft pottekens / hanghende aen cortachtighe steelkens. Tsaedt is roodt ghelijck dat vande hof-Naschaye / voorts comende in blaeskens eenichsins ghelijck dat vanden Cacubalum der ionger Herbaristen. Tgroeyet van selfs (als Clusius seght) te Malaga op steenachtighe gronden.

Peper van Guynee. Solanum pomiferum herbariorum.

Den voorseyden Naschaye en is dit cruydt niet onghelijck / dan dat de vrucht oft den appel roodt is/ zeer

is/zeer lustich om sien/ende is bycants ghelijck den gulden appel/hebbende bladers den gelen Bilsen ghelijck en meerder dan die vande Naschaye. Des ghelijcks zijn de bloemkens de hof-Naschaye ghelijck. Jaques Plateau van Doornick een zeer groot lief-hebber vande cruyden heeft aldereerst over twee iaeren van Spaensch saedt dese plante ghecreghen. Daer nae is sy voorts comen inden zeer excellenten hof vanden edelen Heere Jan de Limoges / andersins Nonnius ghehecten. Het is een Somer plante/ghelijck de hof-Naschaye.

Dorn-appel. In Latijn/Stramonium peregrinum, ende is Lycopersicum van Galenus, ende Baryococcalon van Dodonæus, oft Hyoscyamus Peruuianus van Cordus, oft Nux Metel, van Matthiolus, ende vanden Italiaenen. In hoochduytsch/Stechopffel. In Italiaensch/ Paracoculi. Oft noch is Dulmaeckende Naschaye: oft Pomum spinosum vande ionghe Herbaristen.

Hoe wel nu datmen heeft gemeynt dat de naem Stromonium oft Strychmonium peregrinum ghecomen is vã dwoort Strychnus, eñ dattet tselfde een dinck is met de dulmaeckende Naschaye vã Dioscorides, door eenighe ghelijckenisse die theeft van eenen bal oft stekenden appel: nochtans so bewijsen de bladers datter groot onderscheyt tusschen is/want sy zijn rontomme slechter wtgheholt dan die vande Hof-Nascaye/eñ oock de vruchtẽ oft appels zijn van veel doornachtighe oft stekẽde schubbekens tsamen gevoegt / eenichsins ghelijck die vãde note Metel vanden Apotekers / oft vande Cypres-notkens/ oft vande gherimpelde onrijpe Galnoten / maer met scherpe oft stekende dornkens beset. De bladers zijn hayrachtich ende luttel verschillende vã die vande hof Naschaye. De bloemẽ zijn wit/rondt ende hol gelijck een clocxken/die vande groote Winde ghelijck oft vande Scammonee/ voorts comende wt een blaeskẽn die Bilse ghelijck/ nochtans van reucke zeer lieflick als de witte Lelie/ nae de welcke comen ronde vruchten ghelijck appels op stelen van eenen voet oft onderhalf hooghe/ die ronw zijn. De wortel en is niet groot noch diepe loopende. Ick hebbe dese plante sien bloeyen ouer meer dan twaelf iaeren inden hof van Padua ende oock in Nederlandt: Maer nochtãs deser planten ghebreken veel dingen tot volbrenghinghe van de behoorlicke beschrijuinge/ten waere dat die vermeckt waere als sommige meynen/ die inde bladers vanden Dornappel riecken iet vãde wilde slaepmaeckẽde Latouwe oft van Heul-sap ende dergelijcke wercKinghen: Maer alsoo oock en sullen sy ons dat niet doen gheloouen/ ende veel min sullen ons dat verstaderen die Christophoriana daer af maecken/ hoe wel datse heeft ronde bloemen ende besien/ende zeer ghekerfde bladers / wiens fenijnighe cracht soude moghen meerder opinie maecken van dese Nascaye/dan van Stramonium oft Dornappel.

Boomachtighe Naschaye.

Veel Italiaenen / Waelen / Hoogh ende Nederduytsche saeyen wt ghenoechte inde cruydthoven oft hanghende hoven een wtlandtsche Indiaensche besie/ vande welcke voorts comt een cleyne boomachtighe plante van drie oft vier cubitus hooghe van ghedaente ende bladers den Perseboom oft den Amandelboom ghelijck/ eñ heeft inde Somer ende inden Herft bloemen van Hof Nachtscaye/ waer nae volghen claere roode besien die den Triecken van ouer zee van grootte ende verwe ghelijck zijn/ waer in dat zijn diuersche platte saedekens/ de welcke oock tot de Winter ende tot Louwmaendt teghen de stercke coude blijuen duerende/ ende hen verwe houdende. Sommighe hebben dat ghehouden voor het Amomum van Plinius, maer ander hebben dat beter gheheeten Strychnodendrum.

Theoph. De schorsse vande wortel van dit cruydt hebben eenighe zeere cleyn ghestooten/ende met stercken wijn nat maeckende/ingheguen/ende alsoo den menschen doen slaepen. Cracht.

Boom-

Boomachtighe Naschaye ghenoemt van tghemeyn volck in Italien Amomum Plinij, In Latijn/ Strycnodendron, ende is Pseudocapsicum Dodonæi, oft Solanum arborescens vande Nederlanders. Oft oock is Solanum Theophrasti met de bladers vä Wolfsmelck/ met roode vruchten ende wortel? In Spaensch/ Guyndas de las Indias, dat is te segghen/ Criecken van Indien.

Groot Muer ende de besien van Naschaye.

De Herbaristen hebben verplant wt de vochte bosschen van Duytschlandt/ Vlaenderen eñ Enghelandt inde houen eenighe oploopende plante/ lancs der eerden cruypende / welcke int eerste heeft teere tacskens ende haest brekende/ die vande Mee ghelijck. De bladers spruyten wt aende geknoopte stelen/ de welcke bleeck zijn/eenichsins half tusschen de Mee ende Coniza. Maer de bloemkens zijn wit/ die vande Muer oft Holostium ghelijck/met swarte besiẽ/ als vande hof Nahtschade. De wortel al is die wtghetrocken/ spruyt terstont wederom wt/ghelijck als die vande slaepmaeckende Nascaye: niettemin men seght datse ghceten zijnde doodt.

Alfs rancke.

Dit cruydt schijnt zeer wel te zijn tghene dat de Herbaristen van Parijs eñ sonderlinge vã Montpelliers noemden Solanum ligneũ oft lignosum, want noch ter tijdt en is ons gheen ander bekendt/ dat diẽ meer is gelijckende. Ende al en waert tselfde niet/ soo behooret wel in stede van dien hier ghestelt te zijn/ soo wel om dat van fatsoen dien niet ongelijck en is/ als om sijn crachten die niet te verachten en zijn/ ende diet met de Circæa gemeyne heeft/ voorts oock om dat zeere bekent is ende met grooter menichten ouer al groeyende aende tuynen ende op vochtige plaetsen. Maer tot Montpelliers groeyet oock op steenachtighe gronden/ aen oude mueren ende magher plaetsen ontrent de poorte van Lates/ ende is te stellen onder de Nascayen. Het heeft dunne teere ende houtachtighe rancskens van drie oft vier cubitus lanck/daer mede dat hem is houdende aende boomen/haghen oft hegghen. De bladers zijn die vande Nachtschade gelijck oft die vande Bryonie oft groote Wynde/spitschachtich/ doncker groen/ de welcke beneden hebben aen elcke sijde een aenhanckfel als een oorken/ ghelijck die van de Schaeps Surckel oft vande edel Sauie. De bloemen zijn peersch/ende groeyen vele by een/die vanden Sycomorus van Venegien oft vanden Afarch daracæ ghelijck/ ende zijn ghedeelt in vijf bladerkens/hebbende inde middel een geel pinnecken: nae de welcke volghen eenen hoop besien by een/ die eerst groen zijn/ maer rijpe zijnde zijn sy roodt die vande hof-Naschaye ghelijck/ lanckworpich ende rondt/ de welcke binnen hebben platachtich saedt: dat vanden Hirs ghelijck: welcke alleene oorsaecke is dat wy niet en derren dit cruydt claerlick Circęa heeten: Nochtans en segt Dioscorides niet haeukens/ maer tsaedt zijnde ghelijck in haukens: hoe wel dat wy die haer cracht ende natuere weten/dese liever also heeten dan eenighe ander/ ende niet en willen by ghebreke van een oft twee teeckenen by Dioscorides ghescreuen/ die terstont wederlegghen/ gemerckt dat de crachten accorderen. Want sy is wat drooghe ende matelijck warm/ oft eer coutachtich: ick late staen datse heet soude zijn/als sommighe meynen/ ende oock Dioscorides hem liet duncken by auenture om de bitterheydt ende een luttel scherpheydts. Want al ist datse int eerste redelijck bitter schijnt te zijn daer om en is sy niet heeter dan d'Endiuie/Cicoreye/ Hauicks-cruydt/ende Roose/ Want soo verre als ick hebbe connen ghemercken/ soo vergaet terstondt sijn hitte ende scherpheydt/ blijuende eenighen soetachtighen ende slappen smaecke int knauwen vande wortel ende rancskens/ die rijsachtich/ eñ houtachtich zijn/hebbende een witachtich marck/ eerst bitter ende langhe onlieflick op de tonghe/ ten laetsten soo gheuen sy een walginghe door de groote soeticheydt die niet so lieflick en is als die van Calissihout/ de welcke allencskens meerder wordt/ Waerom dat dit cruydt vande Hoochduytschen ghenoemt is Je lenger/ je lieber. In Engelsch/ Suytbitter/ ende in Latijn Dulciamara. Waer wt ghe

nemen

Een plante van tfatsoen van groot Muer/met besiē van Naschape. In Latijn/ Alsine repēs C.Clusij,ende is Cyclaminos altera Lucæ Chini. Oft oock is Cacubalum Plinij?

Alfs rancke. In Latijn/ Amara dulcis, ende van die van Montpelliers Circæa: van Dodonæus, Cyclaminos altera: van Plinius, nae Guillandinus opinie/ Siliquastrum. Oft oock is Melotron van Theophrastus, van Matthiolus Vitis syluestris. In Hoochduytsch/ Je lenger/ie lieber/ende Hepnskraut. In Franchois / Solanum lignosum. In Engels/ Suytbitter/ en' e in Noordt-Engellandt Fellinwood: want cleyn ghescherft wordt het den verckens eten ghegheuen teghen de ongheefheydt.

nemen moghet sijn wonderbaerlicke ende bycants ongheloofIicke crachten van Circe: want wy weten dat van buyten gheleyt op heete ghes willen/oft ghesoden in water ende ghedroncken/ de crachten vande Nachtschade volbrocht heeft: maer tot inwendighe ghebreken cout zijnde soo verwarmet / ende verwarmt zijnde soo vercoelet: Theeft oock de selfde cracht die Criecke van ouer zee hebben/want het drijft matelick wt sonder beneminghe van crachten oft ontstekinghe von d'inghewandt / door sweeten ende urine/ende neemt wegh de verstoptheden de welcke voorboden ende voesters zijn vande Geelsucht ende watersucht: Door welcke cracht de vrucht van dien/melck doet comen inde borstē/ ghelijck als meer ander dinghen / de welcke de waterichеydt wtdrooghende ende tbloedt suyuerende derwaerts drijuen de suyuerste eñ beste deelen. Insghelijcks doet de Venckel / eñ de ionge scheutkens vande Bryonie/ daer de selfde als sy hart ende scherp zijn eer d'melck weghnemen ende verdrijuen/ welck onderscheydt is tusschen de ghene die de maendt stonden verwecken ende melck genereren. Ende daerom beveelt Dioscorides datmen suypkens daer af soude maecken / welcke hy niet doen en soude in dien dattet niet etelick en waere. Oock is Circæa ghenoemt gheweest om eenighe ghelijckenisse van crachten diet heeft/als wel behoort/met de Mandragora,want de nam vande Mandragora was Circæa,ende werden by auentuere beyde ghebruyckt in Minnedranckskens/ ghelijck Dioscorides vāde Mādragora schrijft / te wetē vā dien Minnendrāck met de welrieckēde coutheyt/ de welcke een wonderlicke / zeer stercke ende naetreckende cracht heeft om liefde ende vriendtschap tusschen twee persoonen te vestighen. Dit hadde Matthiolus behooren te verclaeren: maer hem seluen vergetende heeft sijn relaes ghemaeckt op de faute vā Plinius die ouer lanck ghenoteert is ghe-

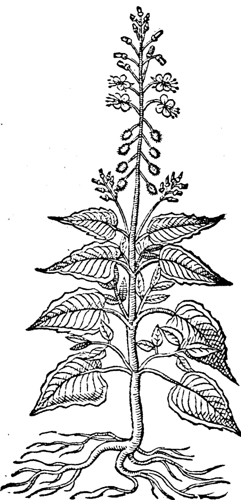
weest

weest van ander/ ende berispt by auentuere sonder schult/ want villicht hy heeft tselfde alsoo moghen lesen oft ouersetten wt eenighe Cruydtboecken / want hy en heeft niet altijdts / als Matthiolus wil segghen/ moeten nemen oft ontleenen wt Dioscorides tghene dat hy schrijft/ gelijck ghenoech blijct door dat hy sijns nerghens vermaendt/ hoe wel dat hy andersins oprecht is ende dickwils verhaelt ende prijst zijn Autheurs/ iae Dioscorides niet selden ende Galenus zeer dickwils / eñ wt dese twee oock Æginetа ende d'ander Griecksche autheurs / sijn alleen enckel verhaelders van ander lieden woorden/ ghelijck als Plinius, de welcke tsy dat hijt ghenomen heeft wt yemandt anders dan wt Dioscorides, oft ouergheset heeft/ oft dat hy yet qualick heeft ouergheſtelt / nochtans te lijden is soo wel als Dioscorides, de welcke seght dattet tsaedt vande Sauie tsaedt verdrijft/ teghen d'opinie van Aristoteles eñ ander ouders. Oock so comt de faute oft dwalinghe zeer haest int toeschrijuen vande crachten / de welcke wy dagelicks sien ghemeynlick ghebueren. Alsoo hebben sy ghemeynt dat de Cassia siliqua om de ghelijckheyt vanden naem/ de maendtstonden verweckte/ daer si nochtans die stopt/ ghelijckerwijs oft yemandt hadde hooren segghen dat de Circæa Mandragora dmelck benemende waere/ ende dat hy dese Circæa daer wy nu hier af schrijuen/ bedroghen zijnde door de ghelijckenisse vanden naem/ de selfde cracht toeschreue. De gheleerde Plinianus Ecclesiastes las aldus de woorden van Plinius: Tsaedt doet melck comen (de ghemeyne boecken hebben vermindert) ghedroncken met wijn oft meede: alsoo seght Dioscorides dat Catspan treckt / nae hem treckt / oft beweeght/ want treckinghe ende voortsteckinghe verschillen alleene inde extremen/ maer niet inde saecke. Wy hebben dese dinghen alleenlick eens/ hoe wel met meer woorden dan wy wel ghewilt hebben/ verhaelt / ten eynde dat dese ongheschickte berispers souden henen gaen ende hen verstant stellen eñ ghebruycken tot beter ende netter beschrijuinghe ende kennisse van saecken. Dit cruydt heeft op sommighe plaetsen in Engellandt witte bloemen. Dioscor. ende Galen. De wortel van dit cruydt is welriekende ende verwarmende/ het groeyet in opẽ oft vlacke plaetsen die wel ter Sonnen ende windt staen/ eñ steenachtich zijn. De wortel van Alfs rancke ghestooten wordt te weycken gheleyt in maleuaseye eenen dagh ende nacht/ de welcke drye daghen veruolghens ghedroncken de moeder reynicht. Tsaedt in eenich suppen ghedaen ende inghenomen/ doet ouervloedich melck comen inde borsten vande voesters. De bladers van Alfs rancke in wijn ghesoden ende gedroncken zijn zeer goedt den ghenen die ghevallen ende gheborsten oft van binnen ghequetst zijn/ ghelijck by experientie van slechte vroukens bevonden is.

De schorsse van de purgerende Cassie en verweect de maendtstonden niet.

Veranderinghe.

Circæa Lutetiana.

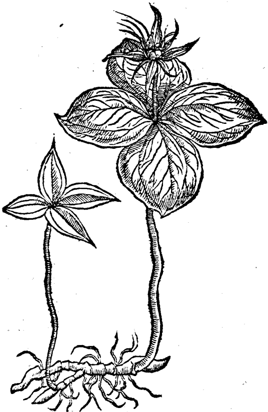
Die van Parijs houden voor Circæa een plante/ de welcke de bladers heeft die vande Nachtschade/ Persicaria oft groote Cloexkens-winde ghelijck. Voorts comende aen eenen dunnen steel van eenen cubitus hoghe / die claer ende blinckende is van rooden coleur vande wijngaerdt bladers inden Herfst afrijsende die vãde Melde ghelijck/ eñ de bloemkens vele by een staende/ witachtich van verwe. In sommighe houen van Engellandt / Vranckrijck / ende Nederlandt groeyet van selfs.

Wolfs besie.

Wolfs besie die vande ionghe Cruyde-beschrijuers vã onsen tijde in Latijn ghenoemt is Vua Lupina oft Vua versa, en heeft niet sonder reden ghehouden gheweest voor het Aconitum Pardalianche van Dioscorides, vande ghene die noch niet en kenden d'onderscheyden vanden eersten Aconitum: want het is een cruydeken hebbende vier bladers cruyswijs oft teghen malcander ouer staende/ zeer opt opperste vanden stele ghewassen/ de welcke bruyn zijn/ lanckworpich rondt ende dunne. De stele is rondt ende dunne/ onderhalue palme hooghe/ voorts ghecomen wt een saselachtighe wortel die haer wtspreydt lancks der aerden herwaerts ende derwaerts. Tusschen de bladers groeyet een ghesterrede bloeme die groenachtich geel is/ waer in dat

voorts

Wolfs besie. In Latijn/ Solanum tetraphyllum oft Herba Paris. Fuchsius houdet voor Aconitum Pardalianches, ende is Solanum Monococcon van Gesnerus, Aconitum Monococcon van Cordus, ende After non Atticus van Bock: van sommighe wordet ghenoemt Vua Lupina. In Hoochduytsch/ Wolfs beer/ Einber. In Franchois/ Raisin de regnart. In Engels/ Oneberrie/ ende Herbe truelone.

voorts comt eẽ besie die zeere gelijck is de vrucht vande Dulmaeckende Naschaye. Dit cruydt groeyet gheirne in lomberachtige ende coutachtighe plaetsen Noordtwaerts gheleghen/ gelijck als in Duytschlandt zijn by Basel/ ende in ander bosschen van Vranckrijck/ Nederlandt ende Engellandt. De ghene die dese plãte voor Aconitum hielden/ gauen te kennen datse fenijnich was. Nochtans wy en weten noch niet oft sy hinderlick is/ hoe wel dat wy die dickwils ghepluckt hebbẽ/ ende zeer dickwils den honden ende lammers inghegheuen sonder te mercken eenich letsel oft hinder/ maer was eer een sonderlinck ende zeer ghenoeghelick dinck om sien/ ons ende onse vrienden tot Bats in Switserlandt/ doen wy daer de warme baden ghinghen besien. Oock heeft een preseruatijf ghemaeckt gheweest tot Lyons/ sulcks als wy terstondt sullen beschrijuen/ principalick van dese plante met sommighe andere dinghen. Ons ghedenckt dat wy een paer honden met zeelen ghebonden hadden/ de welcke wy alle beyde met ghewelt met een stocksken diepe inde kele staken Regal ende ghesublimeert Quicksiluer/ van elcks een half vierendeel loots/ onder twleesch ghestroyt (want sy swolghen dat teghen henlieder danck) ende terstondt hebben beyde die hondẽ met opẽ bachuys locht inghetrocken/ gheschuymt/ ende met grooten arbeydt eñ benautheydt dickwils gesocht te braecken maer te vergeefs: sy basten/ ende schenen dat sy een yeghelick die daer ontrent was met een dul ghelaet souden toeghevaren hebben. Maer hebbende tselfde ontrent een ure int lijf ghehadt/ soo begosten sy beyde wat coelder ende stilder te zijn/ in voeghen datse neder laghen om te steruen. Doen hebben wy van dit naevolghende poederken een half loot ghenomen ende met rooden wijn ghegoten inde kele vanden eenen/ maer noch en heeft hy doen nietter werelt ghebraeckt/ maer heeft ons eer corts daer nae/ soo sijn medeghesellë ghestoruen was/ ghedocht int handelen dat hy begost warm te worden/ in vueghen dat hy begost te rupsen/ d'ooghen open te doen/ ende soo haest sijn cracht ende corage weder te crijghen/ dat hy sommighe uren daer nae begost nae den auondtmael te spelen ende lustich te zijn/ ende gheheel ghesont werdt. Tselfde is oock ghebeurt den honden aende warme baden vanden lande van Baden/ den welcken ingheghеuen was Nux vomica met Regal ghemengt/ maer dese draeyden alleneen omme ende wederom/ door de draeyinghe vanden hoofde/ ende grouwelicke pijne des buycks. De beschrijuinghe van dit poeder is dese:

Neemt van beyde de Angelica, te weten tamme ende wilde/ Vincetoxicum, tamme Valeriane, Eyckenvaren/ ende wortels van witten Hemst ende Netels/ van elcks vier loot/ Schorssen van Duytsch Mezereon een half loot/ besien van Wolfs-besie-cruydt/ xxiij. Bladers van Wolfs besien metten wortelen/ xxxvi. Dese wortels in azijn gheweyckt ende ghedrooght zijnde/ soo wordt van allen een poeder ghemaeckt.

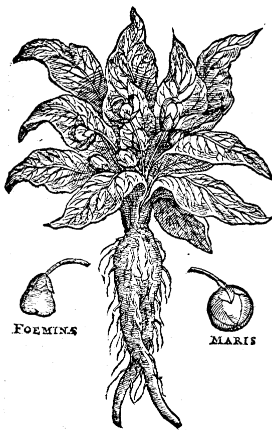
Wolfs besie cruydt vercoelt zeere/ ende daerom benemet de cracht vanden Regal.

Mandragora manneken.

Dit cruydt heeft in Griecks Mandragoras ghenoemt gheweest om dat gheirne is groeyende inde holen ende speloncken/ midts dat de Sonne qualick lijden mach. Want Mandræ zijn de plaetsen daer ossen ende peerden vertrecken ende ghestallet wordẽ/ iae oock nu ter tijdt alsoo in Italiaẽsch gheheeten: ende men heeft hier voortijdts ghehoudẽ ende ghelooft dat dit cruydt groote macht hadde om te doen lief hebben/ de welcke oock Circæa ghenoemt werdt nae de toouerersse Circe, die de

e dochter

Mandragora **manneken. In Griecks ende Latijn** / Mandragoras mas. **In Hoochduytsch** / **Alraun mennlin. In Franchois** / Mandragore **oft** Mande gloire. **In Italiaensch** / Mandragola. **In Spaensch** / Mandragula **ende** Mandracola. **In Engelsch** / **Mandrake oft Mandrage.**

dochter was vande Sonne / diet ghevonden hadde. Dese plante werdt vande Pythagoristen oock ghenoemt Anthropomorphos, om dat de wortels die in een verwarrent waeren / eenichsins ghelijck waeren dlichaem ende litten vande menschen / ghelijck twee beenen ende aersbillen vã malcander ghescheyden / waer op zeere fraey dient de Duytsche name / die Mãdragora wtlegt als Man ende dragen. Nu ter tijdt zijn inde houen vã Italien / Prouencie / Languedoc eñ Spaignen tweederhande soorten van dese plante / die verscheyden bloemen ende rijpe appels voorts brengen / de welcke ghewonnen werden van saedt oft wortels die wt Candien ende eylanden daer ontrent ghelegen ghebrocht worden. In andere landen van Vrancrijcke en rijpen die soo wel niet / hoe wel dat wy inden voorleden iaere bloemen ende wel rijpe appels hebben ghehadt binnen Bristo inde west contreye van Engellandt in onsen hof die waermachtich is ende wel ter locht wast. Dese plante drye oft vier iaer out zijnde en draegt gheẽ vruchtẽ / maer d'mãnekẽ nu out zijnde draegt gout gele appels die soet van reucke zijn ende tot slaep verweckẽde / soo groot als Mispels ende dien ghelijck van marck / eñ oock bycants van breede platte bruyne granen. Theeft de bladers op der aerden wtghespreyt in goeden ghetale / die vande Beete oft Lattouwe ghelijck / groene / gherimpelt ende ghecruylt ghelijck die vande Caerden / ende sterck rieckende. De bloemen groeyen / midts dat gheenen langhen stele en heeft / aen cleyne dunne steelkens ghelijck de Madelieuen / ende zijn wit / oft purperachtich die vanden Verangenes niet onghelijck.

Mandragora **Wijfken.** Mandragoras femina.

Dese plante wordt gheheeten Mandragora wijfken / als minder zijnde ende crancker van aerde om dat den appel bleecker is / ende minder dan die van d'manneken / van grootte ende verwe een cleyne geelachtighe Sorbe ghelijck / maer ronder. De wortel is oock minder / in tween oft dryen ghespleten / ouer malcander groeyende oft in een ghewronghen / ghelijck de twee beenen van een mensche. De bladers zijn oock ghelijck alle de reste / minder dan die van d'manneken. In Vranckerijck worden de vruchten rijpe inde Oogstmandt / maer in Engellandt / hoe wel dat voorder light vandẽ Æquinoctiael, heb ick die rijpe ghesien inde Wedemaendt ende Hoymaendt.

Cracht.

Dioscorides. Mandragora wordt van sommighe Antimalum gheheeten / eñ van ander Circæa, om dat den wortel ghebruyckt wordt in toouernije om te doen lief hebben / ende oock de schaepherders worden slaeperich door teten vande appels. Tsap wordt gheperst wt de schorsse vande versche wortel als hy ghestooten is / ende wordt soo ghestelt inde Sonne / de welcke dicke ende stijf gheworden zijnde / bewaert wordt in een aerden vat. Wt den appels wordt oock sap gheperst / maer het en is soo crachtich niet. De wortel wordt oock de schorsse afghedaen / welcke schorsse ghestekẽ wordt aen eenen lijnen draet / ende opghehanghen tot datmen die van doene heeft. Sommighe sieden de wortels van Mandragora in wijn tot op een derdendeel / eñ ghieten dan tclaer sap af / de welcke sy bewaeren: van desen gheuen sy eenẽ croes te drincken den genen die niet slaepẽ en connen. Tversoet oock alle pijne / ende wordt oock ingheghеuen den ghenen diemen eenich lit wil afsetten oft branden / om datsy de pijne niet en souden ghevoelen. Tsap vanden wortel van Mandragora tghewichte van een scrupel met meede inghenomen / iaegt af door braecken ghelijck den Elleborus, de flegmatijcke ende melancholike vochticheden: maer meer inghenomen doodet de menschen.

Dit selfde sap is oock goedt gemengt in medicijnen totten ooghen / ende die de pijnen versoeten / ende oock in een pessus versaechtende ghedaen / twierendeel van een scrupel / eñ van onder ingheset / treckt van selfs af de vruchten / ende verweckt de maendtstonden. Dit sap ghemaeckt / ende in tson-

damen ghedaen inde plaetse van een suppositorie verweckt tot slapen. Men seght dat de wortel het
Ivoor saecht maeckt/ als die ses uren daer mede ghesoden wordt/ eñ alsoo bequaem maeckt om daer
in te drucken oft af te maecken tghene datmen wilt. Dẽ versche bladers van Mandragora met
graut ghemengt/ zijn goedt gheleydt op inflammatien ende sweeringhe vanden ooghen: sy
doen oock scheyden alle hardicheden/ gheswillen/ ende apostumatien. Rondelet seght oock datse
verdrijuen de hardicheydt vande Milte/ maer midts dat de Mandragora cout ende drooghe is/ soo
wordtse ghemengt met warme ende weeckmaeckende dinghen ghelijck Spica, Asarum, Saffraen/
Agnus castus eñ dunne claere herst. De versche bladers vã Mandragora doen de brandteeckenẽ
eñ litteeckenẽ vergaẽ/ sonder sweeringhe/ ist datmen die vijf oft ses dagẽ daer mede allencskẽs wrijft.
De selfde bladers worden oock in pekel bewaert tot tselfde ghebruyckt. Den wortel ghestooten en-
de met azijn geleyt op dwilt vier/ ghenesetmaer met honich oft olie ghemengt gheneest de beten vã
de fenijnighe dieren: ende met water ghemengt verdrijftse de hardicheden eñ gheswillen/ maer met
graut naer-bier gheheeten/ beneemt sy de pijne vanden fleirsijne. Wijn vãde schorsse vandẽ wortel
vã Mandragora wordt aldus gemaeckt sonder siedẽ: men legt drye pont eñ 4. oncen vande schorssen
in een* Metrete oft vijfvierendeelen van een ame maleuaseye/ vanden welcken men te drincken geeft *108.
den ghenen diemen eenich lit wilt afsnijden oft branden/ drye croesen/ als voorseydt is/ want sy en
ghevoelen dan gheen pijne/ maer zijn slaperich/ al oft sy vanden slaep verwonnen waeren.

Die appelen gheroken verwecken tot slaep/ ende oock gheten: des gelijcks oock tsap van dien wt-
gheperst zijnde/ maer die te zeere vanden reucke gheraeckt zijn/ worden stom. Tsaedt vanden ap-
pels ingedroncken reynicht de moeder/ maer met solfer dat noyt op vier en heeft geweest gemengt
ende opghelevt/ stopt de roode vloet vande vrouwen. De wortel ghescharificeert ende zeer door-
stekẽ zijnde met elssenẽ/ daer comt een waterichheydt oft tranẽ wt/ de welcke in een hol vat ontfangen
wort/ maer dese vochticheyt zijnde gelijck melckachtich sap/ is de beste/ hoe wel dat de wortels ouer al
als by experientie bevonden is/ gheen melckachtich sap en tranen. Gal. Mandragora is vercoe-
lende tot inden derden graedt/ nochtans heeftse oock eenighe warmte/ ende d'appelen eenighe voch-
ticheydt/ waerom dat sy de cracht heeft van te doen slapen. De schorsse vanden wortel ghemerckt dat
sy zeer crachtich is/ en vercoelt niet alleene/ maer droogt oock: de reste die daer binnen is/ heeft luttel
crachts.

Mandragoras Morion.

Dioscorides. Men segt datter is noch een ander Mandragora, Morion ghenoemt/ de welcke
groeyet in doncker lomberachtighe plaetsen ontrent de holen ende duwieren oft spelonken/ hebben-
de de bladers vande witte Mandragoras, maer minder/ wit/ drye palmen groot/ staende rontomme
de wortel/ die saechte ende wit is/ wat min dan een palme lanck/ ende eenen duym dicke.

Dioscorides. Men seght dat een half loot swaers van dien inghenomen met broot/ soppe/ oft Cracht.
toespijse/ tverstant beneemt ende dul maeckt/ want de mensche valt in slape zeere met sulcken wesen
als hy dat etet/ sonder verstant/ ontrent drye oft vier uren nae dat hijt heeft inghenomen.

De Medicijns ghebruycken dese/ als si yemandt eenich lit willen af setten oft branden.

Men seght oock dat de wortel een preseruatijf is/ als sy inghenomen wordt met Dulmaeckende
Nachtschade.

Verangenes.

Aenghesien dat dese blaeuachtighe peirsche appels die vande Mandragora niet zeer onghelijck
en waeren/ oft een ander waeren dan de Malozeno van Aëtius, doncker violet/ van fatsoene gelijck
een lanckworpich ey/ soo hebbẽ sommige vande ionge Herbaristen hen laten duncken dat dese plante
soude zijn Mandragora manneken van Theophrastus, ende daerom meynende datse doodtlick
gheten waeren/ hebben die Dol-appels ghenoemt. Maer in Theophrastus valt een groote duy-
sterheydt/ oft faute int lesen/ by auentuere om dat de beschrijuinghe van dese plante niet onder-
scheyden en is/ op dat ick niet en segghe datter een confusie van alle de medesoortẽ/ wt de welcke de-
se plante moet ghenomen worden/ ende ghestelt zijn onder tgheslachte vande Concommers oft eer
vande Mandragoren ende Bilsen. De bladers van dit cruydt zijn ghelijck die vande wilde Con-
commers/ maer met saechter rouwicheydt/ ende bycants ghelijck de slaepmaeckende Naschaye/
de witte Bilse oft de Mandragora, de welcke voorts comen aen eenen rouwen/ rechten stele van ee-
nen voet hooghe/ aenden welcken vanden middel opwaerts op een cort steelken groeyen de bloemen
ende appels/ de welcke binnen hebben cleyn tsamen ghevoegt saedt/ dat swartachtich/ oft geelach-
tich/ ende bruyn is. De wortel is saselachtich ende wordt gheplant inde houen om de ghenuchte en-
de om de gulsighe ende slockachtighe menschen/ de welcke somtijdts ghelijck Concommers voor sa-
laet gheten worden/ als tot Roomen/ Genua ende Napels ghedaen wordt/ meer wt lust dan profijt/
want sy zijn onghesonder dan eenighe Pompoen oft Concommer.

Verangenes. In Latijn/ Melangena, oft Mala insana, oft Melanzana. In Franchois / Verangenes. In Hoochduytsch / Melantzan ende Dolopffel. In Italiaensch/ Melõgena ende Petranciani. In Spaensch/ Verãgenas. Auerrhois noemet Melongena, insghelijcks oock Auicenna: oft oock is Mandragoras van Theophrastus?

Swerte Bilsen eñ Bilsencruydt. In Griecks/ Hyoscyamos. In Latijn/ Hyoscyam⁹ niger, oft Apollinaris herba, ende vanden Araben Altercũ. In Hoochduytsch/ Bilsensamen/ Dolkraut/ Schlaffkraut/ Seirboom. In Franchois/ Iusquiame eñ Hanebane. In Italiaensch / Iusquiamo. In Spaensch / Velenno ende Meimendro. In Engelsch/ Henebane/ Hennequalt oft Henbayne.

Dit cruydt is gheheeten gheweest Sochboone/ om dat de seughen ende verckenen door den reuck oft eten van dien ter neder vielen al ofse doodt gheweest hadden/ want tvervult de herssenen van de ghedierten met eenen fenijnighen ende stinckenden domp/ die den menschen veel schadelicker is dan als sy ghemeyne boonen gheten hebben: met welcken domp tverstant vande menschen benomen wordt/ al oft sy met de rasernije van Apollo gheslaghen waeren/ waerom dat oock ghenoemt wordt Apollinaris herba, ende oock Altercum, om dat sy hen seluen quellen met kijuen ende argueren die door de Bilsen rasende gheworden zijn/ hoe wel dat ick ghesien hebbe een ionck vrouken wien de tantsweere benomen was door tstouen met Bilsen/ de welcke bycants drye daghen lanck blijde was ghelijck oft sy droncken gheweest hadde/ maer niet quellich. De drye soorten van Bilsen van Dioscorides beschreuen/ zijn zeer wel bekent/ vande welcke de gemeynste is de Swerte/ die ouer al in Europen is groeyende/ soo wel op warme als coude plaetsen. Sy heeft zeer breede/ rouwe bladers die vanden Wollecruydt ghelijck/ maer ghekerft ghelijck die vanden Beerenclauwe/ ende ghespleten ghelijck eenen gansen voet/ versletert/ dicke/ sapachtich/ voorts comende ouervloedich aen eenen taeachtighen/ spruytachtighen/ rouwen wtghespreyden stele/ van twee oft drye cubitus hooghe/ aende welcke ontrent de middel de bloemen groeyen die bruyn peersch zijn/ ghelijck cleyne schellekens ghefatsonneert/ nae de welcke comen in Oogstmaedt cleyne huyskens vol swart saedts als vã Heul/ die ghelijck pottekens zijn/ ende ghelijck de knoppen van de granaet-appelboomen/ met loken verscheyden/ bouen open/ hebbende eenighe scherpe puntkens. De wortel is witachtich/ dicke ende goedt om wttrecken/ ende zeer nut om pijne te versoeten/ oock min stinckende dan de bladers/ ende niet soo haest rottende.

Somersche Bilsencruydt. Hyoscyamus niger æstiuus.

Dit is den ghemeynen Bilsencruydt heel ghelijck/ wtghenomen dat niet soo rauw oft ghehayrt en is: sijn wortele is cleynder/ onnut/ houtachtich. De bloeme is de witte Bilsen wat ghelijck.

Witte Bilsen/onsterker/rouwer van hayr. In Latijn/ Hyoscyamus albus.

Witte Bilsen en is soo wel niet bekent / ende daerom moet die inde Apotekers houen gheoeffent worden. Dese is den voorgaenden bycants ghelijck vā fatsoen ende grootte / dan dat de bladers breeder/ ronder/ saechter / rouwer ende witter zijn. De bloemen groeyen neffens de bladers int opperste vandē stele/ mitter sijden/ die bleeck wit zijn/ nae de welcke tsaedt comt in cleyne huyskēs gelijck buskens/ maer die niet en steken/ ende is witter dan tvoorseyde. De wortel is oock minder ende blijft de Winter ouer/ ten sy dat sy door de coude vernielt wordt. Dit cruydt groeyet van selfs int landt van Languēdoc by Orenge en̄ nederwaerts/ en̄ oock bouen de mont vande Rhone aen diuersche cantē van saey-landen ende braeckligghende ackers. In Nederlandt/ Engellandt ende Vranckrijck wordet ghesaeydt / ende vergaet alle iaere. Tghebruyck van desen is veel soeter ende met minder perijckel.

Dioscorides. Beyde dese Bilsen maecken dolheydt / ende doen slapen/ daerom wordense verworpen int daghelicks gebruyck. De medicijns hebben aenveirdt de derde soorte die soeter is/ vet / wolachtich/ saechte/ hebbende witte bloemen ende saedt/ groeyende ontrent de zeecanten ende op steenachtighe plaetsen: maer ist datmen tselfde niet en heeft/ soo salmen gebruycken de rosse/ want de swerte Bilsen als de quaetste wordt veracht. Tsaedt dat noch versch is met de stelen ende bladers tsamen gestooten zijnde/ soo perst men tsap wt inde Sonne / ende als de vochtichheydt wtghedroogt is/ soo wordet bewaert / want tblijft maer een iaer lanck goedt / door dat lichtelick bederft. Het wordt oock ghetrocken wt droogh saedt alleene ghestooten met warm water/ maer tsap dat melckachtich is/ is tbeste/ ende stilt aldermeest de pijnen ende weedom. Tcruydt alst groen is ghestooten / ende daer by ghedaen meel dat drye maenden out is/ wordt ghedigereert in cleyne ballekens/ ende alsoo bewaert. Cracht.

D'eerste sap ghetrocken wt tdrooge saedt/ pleegtmen te doen inde medicijnen der ooghē/ de welcke t'geuoelen van de pijne weghnemen / en̄ teghen de heete ende scherpe fluxien oft loopinghen vanden ooghen/ oock teghen de pijne vanden ooren/ ende ghebreken vande moeder ist zeer goedt ghebesicht/ ghelijck oock Galenus ende Plinius segghen. Tselfde sap met meel van terwe oft mout-pappe is zeer goedt gheleyt op alle heete gheswillen vanden ooghē/ voeten en̄ ander leden des lichaems. Tselfde doet oock tsaedt. Saedt van Bilsen is goedt teghen den hoest/ subtijle catarrhen/ loopen vanden ooghen ende ander pijnen/ oock teghen den ouervloedighen vloet vande maendtstonden/ en̄ tot allen anderen bloetganck/ een halue scrupel swaer met Meede ende Heulsaedt inghenomen.

Tselfde saedt versoet de pijne van tfleirsijn / tgheneest de gheswollen mannelickheydt/ ende doet sincken de borsten vande vrouwen/ die nae tbaeren vanden kinde zeer gheswollen zijn / alst met wijn ghestooten daer op ghelеyt wordt / ende pleegt oock met alle plaesteren ghemengt te worden die de pijne versoeten. De bladers alleene met mout-pappe / oft met ander medicijnen ghemengt / versoet alle pijnen ende weedom/ daer op ghelеyt. De versche bladers worden opghelеyt om alderhande manieren van pijne te stillen. De bladers van Bilsen drye oft viere met wijn inghenomē ghenesen de coude cortsen/ diemen Epialos heet. De bladers gesoden gelijck warmoes/ en̄ 24. eetlepels daer af gheten/ maeckt middelmatighe wtsinnicheyt. De wortel van Bilsen in azijn ghesoden ende inden mont ghehouden/ doet den tantsweere vergaen. Plinius. Olie die van Bilsen saedt ghemaeckt is/ inde ooren ghedaen/ benemet verstant. Witte Bilsen is vercoelende tot inden derden graedt/ d'ander twee zijn fenijnich. Apul. Tsap vande Bilsen is dien vandē Heul in cracht ghelijck. Tsap vande Bilsen laeu ghemaeckt met olie van Roosen ende inde oore ghedupt / neemt wonderbaerlick wegh de pijne vanden ooren / ende ist datter wormen zijn/ het doodtse.

Bilsen bladers met schaeps stront ende wat azijns gemengt/ ende alsoo een plaester daer af ghe-

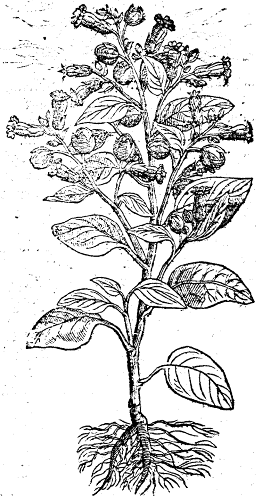
maeckt/neemt wegh alle gheswil daer op geleyt. De wortel van Bilsen neemt wegh de pijne vande voeten daer op gebonden. Bilsen met wortel eñ cruydt gestooten ende op de voeten geleyt/neemt wegh tgheswil ende de pijne vande voeten. Tsap van Bilsen ghedroncken gheneest wonderbaerlick de pijne vande lever ende longher. Tsap van Bilsen met Saffraen ghemengt sal men den vrouwen te drincken gheven teghen de pijne vande schamelheydt. Bilsen met out vercken smeer dat niet ghesouten en is/ ghestooten ende ghemengt met vier lepels wijns op twier sonder roock/ende een plaester daer af ghemaeckt salmen legghen opde wonde/quade sweeringhe/ oft bete van Spinnen/ende sullen ghenesen.

Bilsen olie vande Muylstooters.

De stoute quacsalvers/ landtloopers ende schalcke bedrieghers ghebruycken eenighe soorte van sap van Bilsen om tslecht volck te bedrieghen: de welcke nut is om de pijnen ende weedom te stillen/ende zeer goedt om te verdooven eenighe pijne/ende tot der maten crachtich/de welcke ick hier hebbe willen vermanen om dat sijt secreet houden. Sy nemen de gheheele plante met de wortel in Julio ende Oogstmaendt tusschen de twee Onse Vrouwe daghen niet sonder superstitie/ (want d'moet bereydt worden alst cruydt is in sijn meeste cracht) ende ghestooten zijnde/ legghen die in eenen aerden pot die onder veel gaetkens heeft/ de welcke sy stellen op eenen anderen pot/ ende leggen dan daer op een deckfel dat sy vast met een lutement maecken/ ende bestrijcken oock alle de locht gaë met lutement/ende graven die alsoo in mest/ laten dat staen rotten/tot dat de olie oft vetticheydt inden ondersten pot drupt/welck sy verwaeren tot tghebruyck vande medicijne.

Wt het saedt ghemaelen oft cleyn ghebroken wordt olie gheperst/ welcke den tantsweere ende alle andere pijnen versoet.

Gele Bilsen. In Latijn/ Dubius Hyoscyamus luteolus Solanifolius, ende is Hyoscyamus niger van Matthiolus ende vierde sorrte. In Italiaensch/ Iusquiamo nuouo, de welcke meer is verwarmende dan vercoelende teghen d'opinie van Matthiolus.

Dese plante is een soorte van Bilsen/ tusschen de Bilsen ende dulmaeckende Nachtschade/ want theeft de bladers ghelijck die Nachtschade/ maer wat meerder/sacchter/witter/ ende gheensins ghekerft. De bloemen zijn bleeck geel/die vandẽ Seepcruydt ghelijck/nae de welcke huyskens comen ghelijck pottekens/ maer minder/ ronder ende teerder dan die vande swerte Bilsen/ inde de welcke cleyn geelachtich saedt groeyet/dien vanden Irio gelijck. De wortel is teer/ende sterft teghen de Winter/soo dattet inde houen alle iaere op een nieuw sy seluen saeydt/daer wijt alleene sien groeyen hebben. Dese Bilsen en wordt nerghens toe ghebruyckt, nochtãs is tsaedt scherp van smaecke: ten is oock van reucke ende huysken den Bilsen saedt niet ghelijck.

Gulden appel ende soorten van Heul.

- Glaucium oft Gulden appel.
- Gelen Heul/ tweederhande soorten.
- Tammen Heul / vier soorten ende sevenderhande: te weten
  - Witten Heul
    - met wit saedt/ eñ bloeme die vande tamme Maluwe.
    - met wit saedt/ ende een ghekertelde bloeme.
  - Swerten Heul vande welcke Opium ghemaeckt wordt
    - met de bloeme van tamme Maluwe oft Pioene.
    - met der ghelijcke bloeme/ maer ghekertelt.

Witten wilden Heul van selfs wassende inde houen.
Swerten wilden Heul met roode bloemen.
Colle oft Koornroosen.
Papaver spumeum ofte Hysope.
Argemone dat de Colle gheheel ghelijck siet.
Anemone met bolachtighe wortel.
Anemone van alle soorten.
Pulsatilla oft Cenckenschelle { Witte. / Roode. / Gele.
Adonis.

Gulden appelen. In Latijn/ Poma amoris, ende van sommighe Pomum aureum, Lycopersicum. Oft ooc is Glaucium van Dioscorides? ende Memita vande Araben? In Hoochduytsch/ Golt opffel. In Franchois/ Pommes d'amours oft Pommes d'orées. In Engelsch/ Gold appel.

Dese wtlantsche pläte is oock van tweederhande oft twijfelachtige natuere/ te wetẽ vande Mandragora, Nachtschade/ ende Gelẽ Heul/ waerom dat sy onder de selfde moeste ghestelt zijn/ oft oock om dat sommighe soo wel dese als den Gelẽ Heul ghehouden hebben voor Glaucium, hoe wel dat dese laetste niet en is: Glaucium en kan gheen wesen van de ghene die geel sap gheuen/ eñ als Dioscorides segt gheenẽ Geelen Heul/ noch oock gheẽ Chelidonie/ om de exulcererende cracht. Noch oock onder de soorte van Oenanthe, die de meeste is vã de wortels die geel sap gheuen: oock soo ist heet van natueren. Maer soudt oock eer zijn dese die guldẽ appelen draeght? Dit en blijckt oock niet ghenoech/ Want ten heeft maer een oft twee teeckenen die Dioscorides beschrijft / te weten van bladers ende sap. Maer tsap van desen is zeer nut voor de ghene die beginnen te crijghen loopende ooghen met hitte/ daer af dattet wit vanden ooghẽ soude graeu worden alst metten eersten daer op ghedaẽ wordt/ waer door dat in Latijn Glaucium genoemt worten waere dat alsoo ghecheeten waere / als Plinius wil segghen / vãde bladers die de verwe hebben vã het zeewater. Want ten verdrijft niet alleene tghewelt vande ouervallende vochticheydt / maer het tempert oock de hitte/ ghelijck dickwils vãde ionghe medicijns heeft versocht geweest. Jae tis oock zeer goedt teghen dwildt vier: waerom dat ghehouden wordt te zeer cout/ ende verdoouende oock alst ghesooten is/ maer tsap dat ghetrocken wordt wt de ghebrande taeskens die in Syrien ende heete plaetsen groeyen/ mach by auentuere niet soo sterck zijn/ ende oock dicker ende hoogher van verwe: want tsap sonderlinghe vanden appel is waterachtich/ dunne ende geelachtich/ ghelijck dat vande Meloenen. anderszins zijn de bladers niet qualick ghelijckende/ want sy zijn zeer lanck/ gheuleughelt/ dicke/ ende ghelijnich/ malsch ende graeu van verwe/ ghekerft/ wtgheholt ende gehackelt ghelijck de Collebloeme. De gheheele plante is teer / sapachtich ende lancks der aerden cruypende/ ghelijck de Wilde Concommers/ ende heeft derghelijcke gele bloemen aende sijde tacken staende: De vrucht is zeer groot/ vande grootte ende ghedaente van eenen Arange appel/ rontomme met voorkens oft gheribt comende vanden stele af tot bouen toe/ de welcke somtijdts geel is ende somtijdts schoon roodt/ ghelijck die vande Balsem-appels oft Criecken vã ouer zee/ inde welcke oock geelachtich plat saedt light. Dese appels worden van sommighe Italianen ghetẽ/ ghelijck de Meloenen/ maer de stercken stinckenden reuck gheeft ghenoech te kennen/ hoe onghesont ende quaedt datse ghetẽ zijn. Maer ten is het Glaucium niet dat de Venetianen ende ander Apotekers van Italien ghebruycken/ ghelijck de ionghe Herbaristen meynen/ om dat buyten rosch is/ binnen geel / bitter / ende eenen ontieflicken

 reucke

reucke heeft/bycants alle de teeckenen hebbende die Dioscorides stelt. Als oft niet en soude moghen door de gierichheydt vande Syriaensche Joden int valschen vanden Glaucium gheschieden / ghelijck in zeer veel meer ander / te weten / de reucken/verwen ende smaecken te valschen / ghelijck oock ten tijde van Dioscorides ghedaen werdt: Nochtans mach dese vrucht zeer goedt ghebruyckt zijn al ist datse vanden Glaucium niet en is/maer daerom en salt gheen Glauciū wesen. Jae dat meer is/wilde ick hebben een goede ende bequaeme medicijne int beginsel vande fluxien die een verdrijvende cracht hadde/ick soude lieuer trecken wt dē Dauďistel/ oft Gansendistel oft Condrille een sap dat eenichsins stinckende/ melckachtich ende geclachtich is/ ende onghemengt ghebruycken tot de dingē die Dioscorides metten Glaucium gheneest/de welcke met gheē minder/ maer sekerder profijt tselfde doen soude. Want sommighe van dese zijn van ghedaente ende crachten den Heul ende Glaucium niet zeer ongheliјck.

Ander soorte van Poma amoris, welck in ons houen van Spaensch saedt voorts comt/ hebbende recht opgaende steelkens van eenen cubitus hooghe / ende is den voorseyden in alle soorten ghelijck/ maer cleender.

Cracht. Dioscorides. De bladers van Glaucium worden ghedaen in eenen aerden pot / ende soo ghestelt in eenen lauwen ouen/ tot datse verslentst zijn: daer nae wordense ghestooten ende tsap wtghedouwet. De welcke ghebruyckt wordt inde medicijnen vanden ooghen/ als tghene dat int eerste vercoelende is. Galenus. Glaucium is van natueren tsamen treckende met eenighe walginghe/ ghemerckt dat soo zeere vercoelt/ dat alleene dwildt vier ist niet te zeer crachtich en is / mach ghenesen. Sijn complexie is ghemaeckt wt een waterachtige ende eerdachtighe substantie/ die beyde cout zijn/ maer niet ten wtersten/oft ghelijck fonteyn water.

Geel Heul oft Horne Heul. In Griecks / Mecon ceratites. In Latijn / Papauer corniculatum. In Hoochduytsch/ Gelb magsamen/ Gehornter Magsamen/Moen ende Geel Magsamen. In Franchois/ Pauot cornu. In Italiaensch/ Papauero cornuto. In Spaensch/ Dormidera, oft Domidera marina. In Enghelsch/ Horne poppie.

Horne Heul met roode orange bloemen. In Latijn/ Papauer cornutum flore phæniceo.

Ten waere dat Dioscorides vermaẽt hadde/ dat sommighe bedroghẽ zijnde door de ghelijckenisse vande bladers ghemeynt hadden dat van desen Heul Glaucium ghemaeckt werdt/ wy souden oock ghemeynt hebben dat Glaucium eenighe soorte van Heul waere/ de welcke Plinius gemaeckt heeft een medesoorte van Colle/by auentuere door tschrijuen vande ghene die Dioscorides seght gesprietoogt te hebben. Tgroeyet (seght hy) ontrent den zeecant/oft op salpeterachtighen grondt/waer door dat Parallion gheheeten wordt: Maer Dioscorides en soudt naemaels onder de Heulen niet verswegen hebben/oft hy soudt in sijn capittel achterghelaten hebben. Desen Gelen Heul groeyet op vuyle plaetsen ontrent de zeecant gheleghẽ/ soo wel vande zee Oceane als vande Middellandtsche zee/als oock inde warme contreyen van Spaignen/ Languedoc/ Prouencen ende Genua/ insghelijcks oock inde coude ghewesten van Engellandt ende Vrieslandt/ waer dat wy dickwils ghepluckt hebben de bloemen die somtijdts geel/ ende somtijdts schoon roodt waeren. Maer tghene dat ghemeynlick ghenoemt is Horne Heul/heeft haeu ens die vande Violieren oft Chelidonie gelijck/ die vol swart saedts zijn vande Weghebree: eñ bloeyet in Wedemaendt. De bladers zijn diepe gekerft ghelijck die vande Colle oft Argemone, dicke/rouw/gherimpelt/ende ghecronckelt/ aen eenen wijt wtghespreyden stele die veel sijde-tacken heeft/graeu wt den blaeuwen van coleur/ ghelijck oock de gheheele plante: tsap van dien is geel ende stinckende.

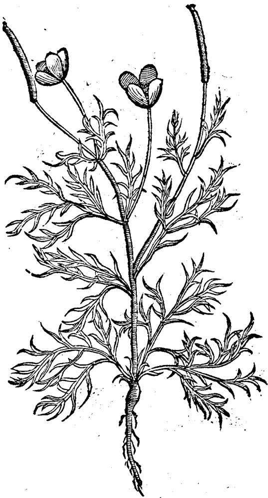
Horne Heul met roode orange bloemen.

Te Frontignaen in dlandt van Languedoc eñ Portlandt in Engellandt eñ ander plaetsen aendẽ zeecant gheleghen/ heeft desen Heul wat minder bloemen/niet bleeck geel van verwe/maer root opt purper treckende: voorts ist van sap ende andersins den voorgaendẽ niet ongelijck/ dan dat de gheheele plante teerder ende eelder is.

Ander Horne Heul met roode arange bloemen.

Peersch Horne Heul. In Latijn/Papauer corniculatum violaceum.

Het verschil van desen schijnt alleenlick te wesen dat de horenen niet hayrachtich en zijn.

Peersch Horne Heul.

In tlandt van Languedoc zijn twee zeer bekende cruyden/die int aensien de bloeme thoonen vã

de Colle/sonderlinghe op ongheboude plaetsen/vande welcke de meeste de bladers ghekerft heeft ghelijck de Coriander/maer rouw ghelijck die vande Colle / staende aen eenen stele van eenen voet oft onderhal hooghe. De bloemen veranderen van roodt in peersch/de welcke zeer teer zijnde met een cleyn windeken ghelijck de Colle-bloemen af waeyen / daer latende een rouw / lanckworpich rondt huyskn oft haeuken/niet onghelijck dat vanden Gelen Heul / maer minder ende teerder / al oft de natuere hier met hadde willen conterfeyten de haeukens vanden Gelen-Heul/ ende met d'ander de ronde bollekẽs spitsch opgaende vande Argemone, de welcke met gheẽ deckſel bewaert en zijn/ ghelijck alle andere Heulen zijn.

Cracht vanden Gelen Heul.

Dioscorides. De wortel van Horne-Heul heeft die cracht / datse in water ghesoden tot op de helft/ende ghedroncken/ gheneest de ghebreken vande heupen ende leuer/de welcke is / als Galenus seght/om haer inciderende ende afvaeghende cracht. Tselfde water is oock goedt ghedroncken den ghenen die eenighe dicke/scherpe/oft sandtachtighe materie metter urine quijte worden.

• Tsaedt van desen Heul eenen lepel vol met Meede inghenomen / doet soetelick ter cameren gaẽ.

De bladers met olie vet ghemaeckt nemen af de corste van schorftheydt oft eenighe vuyle sweeringhe/als mẽ die daer op leght. Galenus seght dat door dese cracht niet alleene de vuylicheyt/ maer oock de corste aftreckt vanden quaeden seere. De bladers ende bloemen met olie bestreken genesen de sweeringhen vanden ooghen ende wolcskens vande peerden/daer op ghelevt. Sommighe bedroghen door de ghelijckenisse van bladers / hebben ghemeynt dat van dese soorte van Heul Glaucium ghemaeckt werdt. Galenus. De bladers ende bloemen zijn zeer goedt tegen de zeer vuyle ende quade seericheden: Maer als de seericheden ghesuyuert zijn / en moet men die niet meer ghebruycken / want sy hebben soo grooten afvaeghende cracht/ datse oock wat van tsuyuer vleesch weghnemen.

Witten Heul oft Mancop. In Griecks/ Mecon emeros. In Latijn/ Papauer album satiuũ. In Hoochduytsch/ Zamet Magsamen. In Franchois/ Pauot blanc ende Pauot priué. In Italiaensch/ Papauero domestico. In Spaensch/ Dormidera. In Engelsch/ White garden Poppie.

Hoe wel dat dese beschrijuinghe vanden Heulẽ bequaemelicker soude moghen by de Lattouwẽ ghestelt gheweest hebben/ den welcken de Lattouwe so nae comt dat in tboeck van Galenus secundum loca, eenighe Lattouwe die swert ende bitter is/om de menichte van het slaepmaeckende melck in Griecks gheheeten is Meconis, dat is Heulachtich: nochtans en sal den Heul hier niet qualick volgẽ: hoe wel dat dickwils tegẽ onsen wille ons een bequaemer voorcomẽ van cruyden sulcks belet/midts dien datse daer naer nerghens en souden so wel te passe comen om tvervolgh vande cruyden te continueren: eñ daerom is dit beschrijuen vande Heulen tot hier toe wtghestelt: welcke Heulẽ in Griecks Mecon genoemt zijn/om dat de sinnen ghebondẽ zijnde door de Heulachtighe slapericheydt/ende de leden verdooft/ niet en connen ghedoen. Oft ten waere dat Conion ghenoemt werde door de selfde reden dat Cicuta den naem heeft/ want sy beyde maecken draeyinghe ende duysterheydt van gesichte/ghelijck vande Cicuta is blijckende/eñ vanden sap vanden Heul seyde Andreas in Plinius, dat terstondt d'ooghen verblint worden/ ten sy dat tselfde tot Alexandrie ghevalscht is geweest. Alle soorte van Heul is zeer wel bekent / maer zeer quaet om kennen wt den Anemone, wien de Colle soo ghelijck is/ dat de meeste menichte soude segghen dat een cruydt waere / ten sy datse alsoo onderscheyden worden. Heul groeyet zeer ouervloedich

dich

dich ghesaeydt inde houen so wel in heete als coude landen / sonderlinghe op ackers ontrent dẽ zeecant gheleghen/oft die de locht vander zee onderworpen zijn/waer dat wt der matẽ gheerne groeyet/ghelijck in Lio een eylandt ontrent Venegen gheleghen/ ende in Noordthollandt aende dijcken by de zee Oceane/daer de Heulen veel schoonder ende grootter groeyen ende vol melcks/ om Heul-sap te maecken: oock draghen sy daer groote bollen/ iae meerder dan die vande Plompen / ende ghelijck eenen redelicken grooten Granaetappel / inde welcke somtijdts de vellekens/tusschen de welcke tsaedt light/malcander cruyswijs doorvlichten: waer in zeer veel wit ende rondt saedt is / soet ghelijck een Amandel oft Meloen/zeer goedt om te ghebruycken in taerten ende medicijnen. Men maeckter oock olie af inde Apoteken die soet is ende die vanden Amandels niet ongheliick / maer witter ende nutter den ghenen die wtdrooghen. Heul gheeft zijn bloemen in Wedemaendt/ hebbende vier bladers die ghemeynlick wit zijn/die vande hof-Maluwe oft Colle-bloemen ghelijck / voorts comende op eenen stele alleen/die recht op groeyet van drye oft vier cubitus hooghe met eenighe sijdtacken/om de welcke de bladers wassen ghekerft ghelijck die vanden Endiuie oft swerte Bilsen / mals ende wit sap geuende int breken/de welcke wtgheloopen zijnde eenen dagh oft twee daer nae geel wordt. De wortel is cleyne als die vande Lattouwe.

Ick hebbe somtijdts ghesaeydt swert Heul-saedt / ende daer af groeydde witten Heul / soo wonderlick is de natuere in haer wercken.

Witten ende swerten dobbelen Heul. In Latijn/ Papauer album & nigrum polyanthon seu multiflorum.

Desen Heul is tweemael meerder van bloemẽ die gheheel wit zijn / ende de bloeme soo excellent schoone/ dat hy inde houen van Nederlandt groot gheacht wordt ende begheert. Desen Heul en is voorwaer van gheen ander soorte dan den witten oft swerten tammen ghekertelden Heul / dan dat de bloemen ghekerft zijn ende dieper randen hebbẽ/de welcke midts datse zeer dobbel zijn/veel grooter ende volder zijn / van lusticheydt ende fraeyheyt een open Roose ghelijck/ende soo groot als de dobbel Winterroosen. Dese bloemẽ zijn wit/oft bruynroodt oft bloetroodt/ oft lijfverwich/ somtijdts zijn de ghecronckelde canten bleeck-roodt. De zeer edel Prince vã Chimay Kaerle de Croy/ die zeer groote ghenoechte heeft in alderhande cruyden / heeft my tsaedt van desen gheschoncken / ter tijdt alst hier te lande selden werdt ghevonden. Den bol ende sijn saedt en zijn niet soo groot als de enckele tamme.

Witten ende swerten Heul met randen ghekerft.

Dese soorte van Heul wordt oock ghesaeydt ende groeyet in Nederlandt/ de welcke voorts brengt een schoone bloeme met ghecronckelde randen: oock het croonken dat op tbolleken staet/ heeft zeer subtijle straelkens die int ronde staen ghelijck tandekens.

Swerten tammen Heul.

Nu isser een ander soorte van tammen Heul/die ghenoemt wordt Swerten Heul / om dat hy swert saedt voorts brengt/de welcke veel beter is ghebruyckt in Syrop van Heul dan tsaedt vanden Heul die van selfs groeyet inde houen/ de welcke fenijnachtigher is. De bloemen van desen zijn bloet-roodt ghelijck die vande Pioenen / die oock in Wedemaendt voorts comen. De bladers ende bollekens zijn die vanden anderen soo zeer ghelijck/ dat d'Apotekers die de selfde ghesaeydt hebben / die niet en connen onderkennen sonder opbreken.

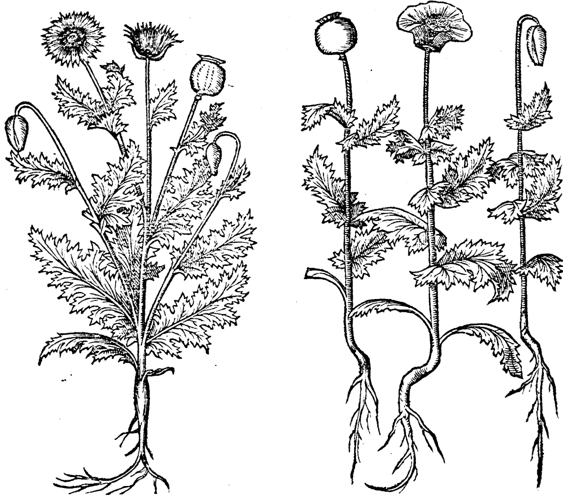
Tammen swerten gecrolden Heul met randen.

De ghecrolde randen vande bloemẽ / ende cramkens vande bollekens die wy ghesеyt hebben te zijn aenden witten tammen Heul / die machmen oock sien aenden swerten tammen Heul / vande selfde verwe ende grootte.

Open

Witten ende swerten Heul met randen ghekerft. In Latijn / Papauer fimbriatum aut cristatum album & nigrum.

Swerten tammen Heul. In Latijn/ Papauer nigrum satiuum, flore Maluæ hortensis aut Pœniæ.

Open Heul. Papauer patulum.

Tusschen tvoorgaende wit ende tgemeyne roodt/ is noch een ander dat den Apotekers bekent is/ de welcke nerghens in vanden anderen en is verschillende/ dan dat open gaetkens heeft int opperste van tbolleken/ waer door dat tsaedt is wtvallende door de spleten vande ronde alst deckfel af ghenomen is.

Wilden Hof-Heul somtijdts wit ende somtijdts swert saedt voorts brenghende.

Bouen de voorseyde soorten groeyet van selfs inde houen een ander soorte die minder is vā bladers/ draghende bleeck-roode bloemen / nae de welcke volghen veel cleyne bollekens / die drye mael minder zijn dan die vāde voorseyde/ waer in dat light somtijdts swert ende somtijdts wit saedt/ zijnde altemets de gaetkens open/ ende somtijdts ghesloten/ dat saedt niet wtvallen en mach/ dwelck niet lieflick oft gheacht en is sonderlinghe t swert.

Cracht. Dioscorides. Van tsaedt vanden tammen Heul/ backt-men broodt/ de welcke van gesonde lieden gheten wordt: tselfde wordt oock met honich ghebruyckt voor sesama, ende men heet dat Thylacitis: theeft tbolleken lanckachtich/ ende tsaedt is wit: Maer het wilt heeft tbollekē platter ende inghevallen / ende tsaedt van dien is swert/ Pithitis ghenoemt. Tselfde wordt oock van sommighe Rhæas gheheeten/ om dat wt sijnen stele melckachtich sap comt. Tderde dat alder wildtste is eñ veel crachtigher tot der medicijnen dan die andere/ heeft tbolleken veel langher. Niettemin sy zijn alle ghelijck vercoelende van natueren. De bollekens ende bladers vanden Heul in water ghesoden/ verwecken tot slaep met stouen. Tselfde doet het oock ghedroncken. De groene bollekens met mout-pappe ghestooten ende ghemengt in plaesters/ zijn zeer goedt ghelenyt op dwildt vier ende heete gheswillen. De selfde bollekens groene ghestooten/ ende ballekens daer af ghemaeckt/ laet men drooghe worden/ ende worden dan bewaert tot dat men die besighen wilt. De bollekens van Heul worden alleene in water ghesoden tot op de helft/ ende dan wederom opghesoden met honich/ tot dat soo dicke is als Looch/ de welcke een medicijne is teghen den hoest/ fluxien vande arterie: ende versoet oock

Diacodiō met honich ghemaeckt.

wilden Hof-Heul. In Latijn/ Papauer ſpontaneum ſylueſtre & hortenſe: ſemine interdum nigro, alias albo.

oock de pijne van te veel oft te luttel camergāckx. Tſelfde wordt crachtigher als daer by ghedaen is tſap van Hypociſtis ende Acacia.

Tſaedt van ſwerten Heul gheſtooten eñ met wijn ghedroncken ſtopt den loop des buyckx/ ende d'ouervloedighe maendtſtonden vande vrouwen: Tſelfde met water ghemengt/ ende tvoorhooft ende ſlaep vanden hoofde daer mede beſtreken/ doet ſlapen.

Opium.

Opium is een gomachtich ſap vanden Heul/ dat van ſelfs oft wt dē ghequetſten Heul druypt/ de welcke eē zeer wel bekēde eñ waerachtige cracht heeft om te doen ſtillen eenighe zeer groote pijnen/ ende om tot ſlaep te verwecken oft om eenighe leden te verdoouen/ iae noch opden dagh van heden ſonderlinghe byde Turcken/ Mooren ende Perſianen/ waer dat ſoo vele ende ſonder perijckel ghebruyckt wordt/ dat ſy tſelfde als eenige blijdemaeckende medicijne veel ende dickwils eten/ om den gheeſt ende lichaem te verheughen/ maer de gene die tſelfde ghewoone zijn t'eten/ iſt dat ſijt gheheel achterlaten/ ſoo ſteruen ſy oft zijn emmers in groot perijckel van ſteruen. Inſghelijckx iſt dat ſy van dien te vele eten/ gelijck dickwils doen de miſdadighe dien dleuen verdriet/ oft de ſlauen die een ſwaere ſtraffe verwachten/ ſoo ſteruen ſy. Tghene dat inden Apoteken is ghebrocht wt Syrien ende Alexandrien/ is het oprecht ende ongemengt/ daer gheen Glaucium by ghedaen en is/ waer door dat heeter / oft ſcherper ende bitterder ſoude zijn / als Matthiolus droomt: Want ſommighe Apotekers van Venegen/ ende veel ander op andere plaetſen/ hebben int vergaderen vande ſimplen tot de Theriakel/ tſelfde ghemaeckt wt den tammen wittē Heul/ ende bevonden alleleens te zijn met tghenē dat wt Aſien ghebrocht wordt/ daer dat ghemaeckt wordt/ ſoo wel wt den ſwerten als witten tammen Heul: Waerom blijckelick is dat henlieder Amphia het Opium is vande Griecken / ende dat daer af den naem heeft: Want beyde zijn ſy zeer bitter/ ſterck van reucke / ſcherp van ſmaecke/ ende eenichſins de kele onſtekende: in de kerſſe ghehouden branden ſy/ iae oock dat ſlechtſte ende ſwertſte dat hier te lande inder Apoteken is: Want dat van Venegen is ſuyuerder ende doorluchtich/ ghelijck Aloë, maer lijmachtich/ melckachtich/ zeer crachtich/ ſcherp ende bitter. Deſ haluen Matthiolus niet behoefde te droomen dat den Opium ſcherper ende heeter is om het Gaucium dat daer onder is: want hedenſ-daeghs en is d'oprecht Glaucium niet bekent/ de welcke oock niet heet/ maer cout beſchreuen wordt van Dioſcorides.

Meconium.

Meconium en wordt niet alleene ghemaeckt vanden witten ende ſwerten tammen Heul/ maer wy hebben dat oock wt de gheſtooten ende gheperſte bladers vande oprechte wilde Lattouwe eensdeels ghehadt/ ende eens-deels noch doen maecken.

Dioſcorides. Opium vercoelt meer/ d'maeckt dicke ende droogt. Tſelfde ontrēt een vitſe groot inghenomen/ neemt wegh alle pijne: tverteirt ende doet ſlapen: oock ſtillet den hoeſt ende ſtopt den buyckloop: maer iſt datmen daer af te veel inneemt / ſoo hinderet/ eñ doodt door eene raſende ſlaepſieckte. Opium ghemengt met olie van Rooſen/ is zeer goedt teghen de pijne vandē hoofde daer op gheſtreken/ maer ghemengt met Amandel olie/ Myrre ende Saffraen/ gheneeſt de pijne vandē ooren daer in ghedrupt. Opium ghemengt met hart ghebraden doyer van een ey / is zeer goedt teghen de heete gheſwillen vanden ooghen. Opium met azijn gemēgt/ is goedt ghelept op dwilt vier ende wonden/ maer met vrouwen melck eñ Saffraen ghemengt/ verſoet de pijne vandē Fleirſijn. Opium van onder int fondement ghelijck een ſuppoſitorie gheſtelt/ doet ſlapen. Cracht.

Men houdt voor tbeſte Opium tghene dat ſwaer is ende dicke / bitter van ſmaecke/ door reucke

tot slaep verweckende / ende dat lichtelick int water smilten glat/ende wit is / niet rouw/ noch brijselachtich/ende dat int sijghen niet tsamen en loopt ghelijck was/ oft inde Sonne niet en smilt/ voorts aende keersse ghehouden gheen swerte vlamme en gheeft/ende wighedaen zijnde/de cracht van sijnen reucke is behoudende. Opium wordt ghevalscht met Glaucium, gomme/oft met tsap van wilde Lattouwe. Maer tghene dat met Glaucium ghevalscht is/gheeft int smilten int water Saffraē verwe: ende dat metten sap vande wilde Lattouwe ghevalscht is/ rieckt luttel ende is rauwer/maer dat met gomme ghevalscht is/dat is blinckende ende weeck. Men vindt sommighe die wel soo geck zijn/dat sy vet oft ruet daer onder menghen. Opium wordt gheroost in eenen nieuwen aerden pot/tot dat saechter ende rosch is/om te ghebruycken in medicijnen vanden ooghen.

Diagoras (soo Erasistratus schrijft) verwierp tghebruyck van dien/verbiedende tselfde te druppen ende besighen teghen d'loopen vanden ooghen ende ghebreken der ooren/ om dat tgesichte verduysterde ende tot slaep verweckte. Andreas voegt daer by/ dat d'ooghen die daer mede gestreken werden/terstont tghesichte verloren/in dien dat onghevalscht was. Mnesidemus hielt alleene voor goedt/datmen tselfde soude riecken / want het nut was om te doen slapen: voorts verbiedt hy dat/ als zeer hinderlick zijnde: welcke als beuselen by experientie bevonden worden: want d'effecten vā de crachten van dusdaenighe medicijne/bewijsen contrarie. Des-haluē wel behoorlick is te beschrijuen hoe dat dit sap ghemaeckt wordt.

Meconium.

Sommighe stooten de bollekens ende bladers/ ende perssen die dan wt met een persse/ende wrijuende die in eenen mortier/maecken daer ballekens af/de welcke Meconium gheheeten is/ ẽ veel oncrachtigher dan het Opium. Maer de maniere van Opium te maecken is dese. Als den dauw op den Heul ghedroogt is/ so moetmen met een mes cruyswijs ghelijck sterrekens d'opperste velleke snijden/ende de tranen die daer wtgaen met den vingher in een schelpe afvaeghen / ende corts daer naer wedercomen/ teghen dat de selfste dicke ghewordon zijn / want de ghene die dan oft oock sanderdaeghs daer op ghevonden worden/moeten in eenē oudē mortier ghebroken worden/ẽ tot ballekens ghemaeckt. Nochtans als den Heul ghesneden wordt / soo moet men achterwaerts gaen / om dat tsap met de cleeders niet en soude afghevaeght worden.

Roe Colle-bloemen / oft Clapperroosen ende Coornroosen. In Griecks/ Mecon Rhœas. **In Latijn**/ Papauer Rhœas, siue caduco flore puniceo Papauer. **In Hoochduytsch / Klapper Rosen. In Franchois**/Pauot sauuage, Confanons, Poncean, **ende** Coquelicot. **In Italiaensch**/ Papauero saluatico rosso. **In Engelsch**/ **Wild redde poppye/ende Red weede.**

Dit cruydt groeyet zeer vele int coren / dwelcke als Dioscorides seght/ Rhœas in Griecks gheheeten wordt / om dat de bloemen soo haest afrijssen ende vergaen. De bladers van dit cruydt zijn rouw/ ghekerft ende diepe gheschaert / die vande Rakette/ Druyvencruydt oft Tesskens cruydt ghelijck. De bloemen zijn bloedt-roodt oft vermillioen-roodt/die vanden tammen Heul niet onghelijck / maer minder/dunner ẽ slapper / hebbende inde middē swerte hayrachtighe steelkens: dese zijn int eerste ghesloten in een rouw groen sloefken / zeer ghelijck een cleyn wildt Concommerken. De bollekens zijn die vande Neghelbloemen ghelijck/ ende bouen ghecroont/ de welcke vol saedts zijn als die vanden Bilsen oft Neghelbloemen. De stele is rouw van eenen cubitus oft onderhaluen hooghe / De wortel en is niet groot / de welcke int handelen de handen wat roodt oft bloetachtich maeckt/ende dient tot de selfde sieckte daer den Heul toe goedt is. Tsyrop vande bloemen ende tghedistilleert water / wort van sommighe medicijns ende Apotekers zeer ghepresen.

De Heere van Longastre Kaerle de Houchin een zeer gheleert man ende groot liefhebber van cruyden/ heeft in Wals-Nederlandt gevonden witte Colle-bloemen / ende die edel Heere Jan vander Delft heeft ontrent Liere in Brabandt ghevonden dobbel Colle-bloemen.

Diosco-

Dioscorides. Vijf oft ses bollekens van Colle-bloemen in twaelf lepels wijn ghesoden tot op de helft/ende dan ghedroncken/verweckt tot slapen. Tsaedt vande Colle eenen lepel vol met Meede inghenomen/maeckt saechten buyck / de welcke oock tot tselfde ghemengt wordt in honich taertkens ende vlaeykens. De bladers met de groene bollekens ghestooten/zijn zeer goedt geleyt op alle heete sweeringhen/ende stouende met de selfde/wordtmen verweckt tot slapen. Cracht.

Galenus. Tsaedt is sterckelick vercoelende/soo dat niemandt tselfde sonder hinder alleene soude moghen ghebruycken/maer moet dat met honich menghen ghelijck vanden tammen Heul/ende dan verwecket zeer tot slapen. Ten heeft niet alleene een dickmaeckende cracht / ende den aenval vande ouervallende humeuren oft inflammatien bedwinghende / maer heeft oock een verteirende cracht met eenighe subtijlheydt van deylen/soo wel als sommighe ander wilde cruyden/die scherper zijn dan de tamme / dwelck claerlick blijckt wt den langhen gheduerenden oft byblijuenden stercken reuck van tsap oft vande Syrope/waer om dat doet scheyden de vergaderinghen opde borst: Ende om dat sulcks soude te stercker doen/ soo wordt daer libbe by ghedaen/oft eenighe ander dinghen nae den eysch vande verwerde sieckte ende ghebrelicke partije / ghelijck wy vermaent hebben hier voren daer wy mencie maecken vanden heefdeegh des broodts. Mijn zeer gheleert ende gheschickt meester Rondellet/ hadde altijdts dit by hem/ende hiel van desen veel meer dan vanden tammen/want hijt dickwils versocht hadde. Ende daerom raden wy datmen tselfde bewaere / maer niet en misbruycke ghelijck quacsaluers eñ slechte medicijns doen. Apul. Teghen dloopen vanden ooghen / men sal stooten de bollekens met tsaedt ende met azijn ende op d'ooghen legghen/de pijne sal vergaen.

Tcruydt vande Colle met azijn ghestooten ende op tvoorhooft gheleyt/ sal stillen de pijnen vanden hoofde. Tsap van Colle verweckt tot slapen/daer mede ghestreken.

Argemone met diep gestreepte hoofdekens van Lacuna. In Latijn/ Argemone capitulo torulis canulato oft Argemone Lacunæ.

Dander soorte heet in Latijn/ Argemone capitulo longiore, ende schijnt te zijn d'Argemone van Cordus.

Om dat tsap van dit cruydt verdrijft de wolckskens ende sweeringhe vanden ooghen Argema gheheeten/soo ist Argemone ghenoemt gheweest: Van fatsoen/ bladers/ende coleur den wilden

Heul ende Anemone zeer ghelijck: Nochtans om dat wy dese wt malcander souden kennen / soo heeft de natuere eenich verschil ende veranderinghe daer aen ghemaeckt/ de welcke den scherpsichtighen ooghen ghenoech bekent sullen wesen/ hoe wel de teeckenen van Dioscorides beschreuen zijn: Nochtans ghemerckt datmen meer behoort te staen op tsegghen vanden ouders dan op ons eygen/ soo en souden wy nemmermeer te vollē mercken de saecke oft haer verschil/ tē waere dat wy de woorden verstonden die teeckenen zijn vande saecken. Maer dese schijnen hier op een plaetse oft twee/ ghebrekelick oft onwaerachtich te zijn. Want waer toe dat hier dient de ghelijckenisse vanden Eupatorium met dese/ is den gheleerden onbekent / daerom blijckt ghenoech wt tslot vande reden dat men daer moet lesen niet Eupatorium, noch oock Agrimoniam, maer Argemonem: want hy seght aldus: Anemone & Rhœadi capitula syluestris Papaueris, sed illi supernè crassiusculum, huic subangustum. voorts corts daer naer Anemonem κωδίων carere. Nu in dien dat Codion hoyken oft bolleken te segghen is/oft buskens daer tsaedt inghesloten wordt / (de welcke dwoort Diacondiō schijnt te willen segghen) soo sal hy loochenen dat een hoyken heeft/het welcke hy luttel daer te voren seyde een te hebben. Daerom moet men aldus verstaen dat κεφάλια capitula hier wat anders zijn dan Codia (de welcke oock somtijdts Theophrastus bediet den dicken bulte vande Boone) als de natuere meer dan tghebruyck vande woorden is bewijsende. Ghelijck ghy siet inden Heul int opperste vande stele een rondt lanckworpich busken / op de welcke bouen midden int opperste staet een rondt ringsken ghelijck van eenen Granaet appel. Dat selfde heet Dioscorides hier Codion, de welcke hy met een waerachtich ende aerdich onderscheydt seght dat Anemone niet en heeft/ghelijck tghesichte ghetuyght/ dwelck eenen yeghelicken dien dese saecken vermaent zijn / lichtelick sal wijsen het waerachtich onderscheydt. Tot dese saecken soude beter dienen een goedt ende neerstich wtleggher/om die te verclaerē/dan by een te vergaderen d'enckel figueren van ander Autheurē / oft dē gheleerden Ruellium die een Autheur is van dese beschrijuinghe/te accuseren van ongheleertheydt.

Wy hebben inde tafel ende register vande planten / datter is een soorte van Colle/waer wt ghe-perst wordt een geelachtich sap/ maer oft die een ronde wortel heeft/en ghedenckt my niet: nochtans en openbaert haer alle man niet int aensien/de verwe van dese Colle/die wy houden voor Argemone, ghelijck die oock niet en doet inde wortel vande Colle-bloemen / de welcke ist dat ghy met de vingheꝛs breeckt/ oft op papier wrijft / ghy sult sien niet inde wortel maer aen tvel op papier de bloedtroode verwe. Dese plante sal een yeghelick die wat neerstich is ende veel Colle-planten gheplückt heeft/lichtelick kennen. De bloemen zijn altemet soo hooghe ende vierich van verwe/datse bruyn sien ghelijck die Adonis bloeme.

Dioscorides. Het is gheheel den wilden Heul ghelijck / theeft de bladers ghekerft die vanden Anemone ghelijck/de bloeme bruynroodt/tbolleken lanckworpich ende bouen breet op een steelkē die vande Colle ghelijck/ende een ronde wortel. Tgheeft een scherp ende saffraen geel sap/de wolcxkēs ende sweeringhen vanden ooghen Argema ghenoemt suyueret. De bladers nemen wegh de heete gheswillen daer op ghestreken.

Men vindt tweederhande planten van Colle int eerste aensien/ groeyēde int coren te Sommerset in Engellandt ende in Wals-Nederlandt/welcke de wortel bloemen ende rouwe bladers hebben aen eenē stele van eenen voet oft onderhalf hooghe. Maer de bloemen zijn bruynroodt/minder dan die vande Colle/die oock afvallen/vande welcke de minste soorte bollekens heeft die vāde Colle ghelijck/maer smalder/langher ende rouw sonder groot cransken oft hoeyken. De grootste soorte heeft oock rouwe ende scherpe hoofdekens/maer rondt ende met laeghskens ghedeylt/hebbende int opperste eenighe maniere van een croonken. Dese twee planten gheuen tsaedt dat vande Colle ghelijck/ maer minder.

Cracht. Apuleius. Tcruydt Argenome groene zijnde alleene ghestooten/maer drooghe zijnde in warm water ghesteken ende dan ghestooten/verdrijft de blaeu gheslaghen plecken ende blaeu ooghen daer op gheleyt. Tgroen cruydt met de wortel ghestooten ende tsap ghedroncken/ is zeer goedt ende op alle plaetsen behulpich teghen de pijne des buycks. Maer drooghe ende in laeu water gheweyckt/ doet tselfde. Tgroen cruydt ghestooten ende gheleyt op alle wonden / quaede sweeringhen ende voorts etende seeren/gheneest die. Tselfde doet oock tdrooghe cruydt gheweyckt zijnde in laeu water.

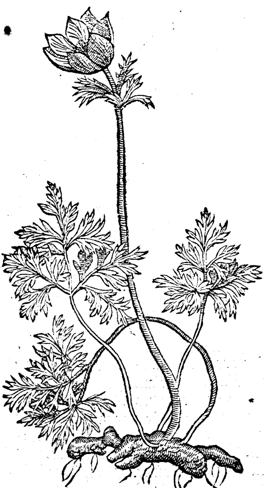
Tcruydt ghestooten ende gheleyt op gheswillen ende pijnen die van verstuycktheydt comē/helpt die wonderbaerlick. Argemonia tghewichte van een half loot met acht lepels wijns inghenomē/ verdrijft wonderlick tfenijn. Tcruydt ghestooten ende gheleyt op buylen gheslaghen met yser oft stock/gheneest die. Argemone ghestooten met azijn/neemt de wratten wegh/ daer op gheleyt/ eñ met spijse gheten/verteirt de milte..

Tcruydt ghestooten ende opgheleydt / opent tghene datmen soude moeten opvliemen / ende gheneset.

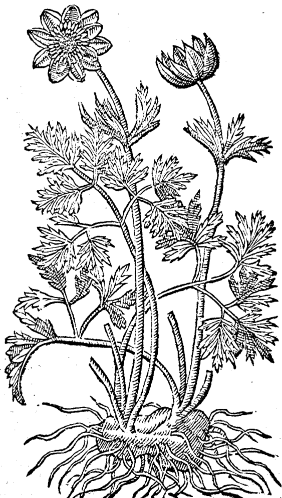
Anemone.

Anemone is zeer ghelijck de Colle-bloemen/de welcke men segt alsoo genoemt te zijn om datse met eenich cleyn windeken de bloemen open ende toe doet / Het mocht oock wel dien naem hebben vande ghelijcke ghesteltenisse der Colle-bloemen / vande welcke de bladers haest afvallen/ tsy door dē windt oft van selfs : waerom dat sy ghemeynlick ghenoemt zijn Pulsatilla ende Herba venti: want te gapen ende open te gaen inden Somer met blasen vande windt / ghebeurt veelderhande cruyden . Voorts soo veel wettelicke Anemones als wy kennen tsy op gheboude oft op ongeboude plaetsen / die moeten van bloemen zeer ghelijck zijn / sonderlinghe den Colle-bloemen eñ Argenome als ons Dioscorides beschrijft / andersins soude Dioscorides te vergheefs met meerder neerstichevdt dan hy pleeghť dese cruyden by malcander oversiende / onderscheyden hebben / ende vermaendt dat Anemone tsap ende tbolleken niet en heeft / maer dat de tsopkens heeft als Spargel. Maer dat de Colle ende Argemone, heeft tsap ende het ringsken oft hoeyken.

Anemone met de knobbelachtighe wortel . In Latijn / Anemone tuberosa radice , ende is Anemone angustifolia altera Clusij, oft Anemone tertia Dodonæi.

Anemone met roode dobbel bloemen . In Latijn/ Anemone flore multiplicato coccineo , ende is Anemone quarta Dodonæi , oft Angustifolia tertia multiplex Clusij.

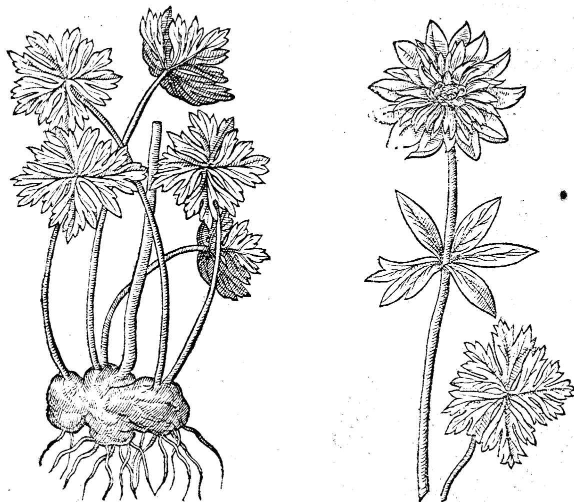
De bloemen van dit cruydt zijn die vande Colle ghelijck/ oft die vanden Anemone van Montpelliers/maer hoogher ende ghelijvigher van coleur / ghelijck die vanden Adonis , ende heeft veel steelkens van onderhalve palme oft eenen voet hooghe/ die teer zijn ende rouw/ met bladers vā Coriander oft Ceuckenschelle. De wortel is gheknobbelt/soo groot als die vanden Doronicum, lanckworpich/ met aenghewassen tacken ende een deel saselinghen . Inde houē van Nederlandt heeft dit cruydt verscheyden bloemen / te weten roode/violette oft witte/welcke witte is tweederley/ wāt d'eene heeft gele draeykens inde middel ghelijch de Garyophyllato/ maer d'andere heeft swerte draeykens.

Anemone met dobbel roode bloeme.

Dese zeer lieflicke bloeme om sien / moet hier nu volghen om de naerheydt van tgheslachte : De welcke selden ghesien wordt/ten waere inde fraeyste cruydthouen van Nederlandt/ ende is van bladers ende steelkens den voorgaenden ghelijck. De bloeme is zeer dobbel ende schoon roodt. De wor-

tel knobbelachtich eenen duym oft meer dicke/ van buyten swertachtich ende gherimpelt / onder wat faselachtich ende binnen wit / ghelijck wy die aldereerst ghesien hebben inden zeer rijcken hof van vremde cruyden vanden edelen Heere Jan Brancion salighet ghedachten/ wt Constantinople ghesonden: Dit jaer heeftse my oock ouer ghesonden wt Weenē in Oostenrijck Mijn-Heer Kaerle de l'Escluse.

Anemone maxima polyanthos Chalcedonica. In Turcks/Gioul Catemer.

Noch is van Constantinople ghebrocht een ander soorte van Anemone, de welcke voorwaer is d'aldermeeste ende tschoonste van allen/ende is onlancks hier in Nederlandt ghecomen. De bladers en zijn niet ongheliick die vanden Violetten Anemone, maer breeder ende vollijuigher / zeer scherp van smaecke. De bloeme is dobbel/zeer lustich om sien die int eerste groenachtich / maer achternae een gheheel open gaende Roose ghelijck is in liefllickheydt ende blosende roode verwe / hebbende int midden vande bloeme ghelijck een bolleken van drye bladers die groen ende roodt canjant zijn zeer fraye om sien / ghelijck my noch helpt dat ick die ghesien hebbe inden zeer lustighen hof van Heer Jan Verdelft / ende van de edel vrouwe Maria de Brimeu huysvrouwe van Coenraedt Schetz. De wortel vā dien is knobbelachtich/ dicke van verwe ende vollijuicheydt: den Bulbocastanon oft Erd-note ghelijck/met ghecrolde faselinghen/ wranghe ende worghende van smaecke ende onliefllick. De stele is eenen voet hooghe ende somtijdts meerder.

Cnobbelachtighe Anemone **met de wortel van Erd-noten.**

Onder de vremde soorten van Anemone is in Nederlandt de ghemeynste ende meest ghevonden die met de ghecknobbelde wortel ende met de diepst ghekerfde ende subtijlst ghedeylde bladers die vanden Geranio bulboso oft Aconitum Batrachoides ghelijck. De bloeme is bleeck-roodt/somtijdts oock wit/ghesterret met twaelf oft meer bladerkens. Nae de welcke volghen spitsch opgaende hoeykens met hayrachtighe veselinghen die vanden Ranunculus ghelijck.

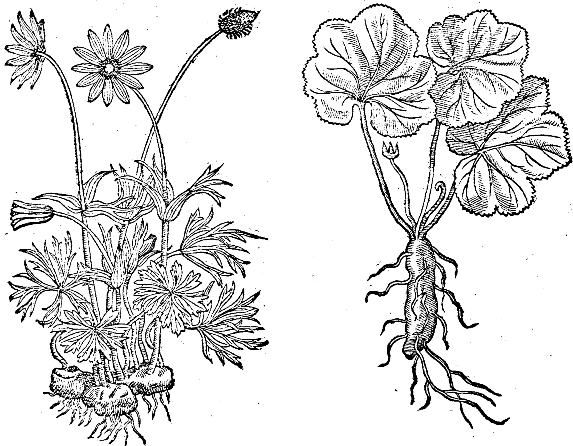
Anemone **met breede bladers.**

Wt vryer herten moet ick bekennen dat ick dese plante noyt en hebbe ghesien / de welcke ick nochtans om tvervolgh vander ordonnantie/ met sijn woorden hier hebbe willen stellen / ghemerckt dat

gheen

Knobbelachtighe Anemone met de wortel vã Erdnoten. In Latijn/ Anemone tuberosa, Bulbocastani radice, Anemone prima Dodonæi, ende Anemone latifolia altera Clusij. Oft oock is Anemone lutea Galeni?

Anemone met breede bladers. In Latijn/ Anemone latifolia, ende is d'eerste van Clusius.

gheen Herbarist netter / claerder oft gheleerder dese historie den naecomers heeft verclaert dan Clusius.

Dit cruydt heeft zeer ronde breede bladers/ rondtomme ghekerft/ hardt ende vast / staende op eenen langhen stele/ zijnde bouen zeer groẽ/ maer onder ghemeynlick roodtachtich/ bycants ghelijck de bladers van Verckens-broodt/ zeer heet van smaecke/ ende draeght een welrieckẽde bloeme/ de welcke ick niet ghesien en hebbe: De wortel is gheknobbelt ende lanckachtich die vande ghemeyne Tormentille ghelijck/ met sommighe afhanghende saselinghen/ van buyten swert/ binnen wit/ vast/ ende zeer qualick smaeckende ende een walginghe maeckende/ eenichsins worgt / ende daer nae een weynich opde tonghe bijt. Ick hebbe die ghevonden op steenachtighe hoeuels van Portugael byde riuiere Tagus/ ende oock tusschen de doornen. Sy comt wt in Decembre ende Louwaendt. Dit zijn de woorden van Clusius.

Knobbelachtich Anemone met bladers van Cranebeck.

Dese plante wordt noch min ghevonden/ iae nerghens van my ghesien in Nederlandt/ dan alleene inde zeer gheoeffende houen vanden edelen Heere Brancion ende Joris vã Rye tot Mechelen; de welcke oock heeft een knobbelachtighe wortel die vande Tormentille oft vande voorgaende Anemone ghelijck. De bladers ende stelen zijn half die vanden Robrechts cruydt ghelijck / ende half den Luparis claeuwen: De bloemen zijn blaeu/ wit/ oft roodt/ de welcke int middel geel zijn ghelijck het Sterre-cruydt. T'saedt groeyet vast in een/ druyfwijs/ dien vanden Hanevoet ghelijck.

Anemone met schoone groote witte bloemen.

Dit cruydt en is oock niet ongheliick van bladers den witten Ranunculus oft den Papecappen/ ende is ghedeylt in vijfuen/ maer wat minder. De stele is van onderhalue palme oft drye palmẽ hooghe/ draghende witte bloemen die vanden swerten Niescruydt ghelijck van verwe ende grootte/ hebbende vijf bladers sterrewijs staende: De wortel is dunne ende saselachtich die vande Meesterwor-

Knobbelachtich Anemone met bladers van Cranebeck. In Latijn/ Anemone tuberosa Geranifolia, ende is de tweede Anemone vã Dodonæus, ende Tenuifolia Anemone tertia Clusij.

Anemone met schoone groote witte bloemen. In Latijn / Anemone 3. Matth. flore albo, ende is de derde sorte van Matthiolus.

wortel/ oft Hanevoet ghelijck. Dese plante is luttel te vinden / ende niet dan inde meest gheoeffende houen daer sy nochtans hedens-daeghs zeer vermenichfuldicht.

Cracht.

Dioscorides. De cracht van beyden Anemone is scherp / ende daerom als tsap inde neuse gatẽ gedaẽ is/tsuyuert thooft. De wortel van Anemone gecknout/treckt de flegmatijcke vochticheden naer heure/ende ghesoden in maleuaseye ende op d'ooghen ghestreken/gheneest de heete swillingen oft viericheden vanden ooghen / ende scherpet ghesichte/ende neemt af de vlecken ende litteeckenen van dien. Oock suyuert sy de vuyle sweeringhen. De bladers ende stelen met ptisane ghesoden ende ghegeten/doen veel melcks hebben. De selue met wolle van onder ghe set/verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ende opgheleyt ghenesen oock de quade seericheden.

Galenus. Anemone treckt de flegmatijcke humeuren / midts dat de cracht heeft van nae hem te trecken ende wttrecken/ende van te openen de monden der aderen.

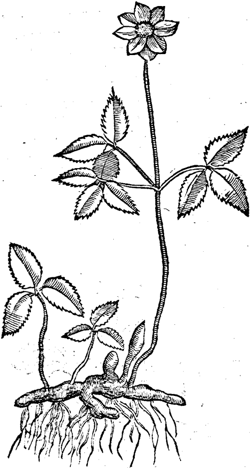
Plinius. Anemone met orenge-roode bloemen opghelevt/bijt het vel op.

Alebastrites oft Dentaria alba D. Brancionis, ende Anemone trifolia Dodonæi, ende der Herbaristen.

Hier dient oock bygheveoght de clauer-Anemone, alsoo gheheeten van sommighe Herbaristen vande drye ghekerfde bladers de ghemeyne Mellilote ghelijck / maer grootter / de welcke staen aen steelkens van een palme oft onderhalf hooghe. De bloemen zijn int eerste melckwit / daer nae verdwijnende ende opengaende/lijfverwich/gelijck als plegen te wesen die van witten cleynen Hanen-voet / welcke dat van wortel niet ongheliјck en is. De crachten van dit cruydt zijn soo onbekent alst cruydt luttel ghevonden wordt. In Nederlandt hebbe ick dat ghenoech ghesien inden hof van den edelen Heere Brancion/ende van H. Jan van Hoboken.

Ceucken-

Alebastrites oft Dentaria alba D. Brancionis en Anemone trifolia Dodonæi en der Herbarist.

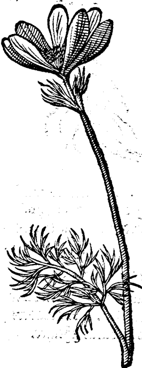
Ceucken schelle.

Dit cruydt om dat sijn witte beuede wolachtichept van tsaedt herwaerts ende derwaerts iae metten alderminsten windt ghedreuen wordt / is vande slechte lieden ghenoemt gheweest in Latijn Pulsatilla, maer sommighe dat houdende voor een Anemone, hebbent gheheeten in Latijn Herba venti, voorwaer niet sonder reden: want ten heeft sommighe vande gheleertste niet vele ghedocht te verschillen vanden wilden Anemone: ghemerckt dat heeft de bladers van tknobbelachtich Anemone , vanden Erdnoten oft Coriander / maer stijuer ende rouwer / swertachtich / dicker ende harter / staende aen eenen stele van een palme oft onderhalf hooghe / ende rouw / die vanden Oyuaers beck ghelijck / op de welcke dat comen bloemen de Colle-bloemen / oft eer vanden Anemone ghelijck / hebbende vijf oft ses bladers moreyt van coleur / int midden vande welcke geel faselinghen wtsteken / die vanden Akeleyen / oft edel leuercruydt ghelijck / nae tvergaen vande welcke hem vertoont eenen rouwen crans met veel ghecrolde faselinghen oft hayren / staende aen sijdtachtighe teere veederkens die bruyn zijn van verwe / den ghekaerden cattoen ghelijck / sulcks als oock ghesien wordt aende Garyophyllate, Scotinus ende de spongie van de wilde Veldt-roose / inde welcke tsaedt verborghen light dat cleyne is dien

Ceucken-schelle en Ceucken-cruydt. In Latijn / Pulsatilla vulgaris. Dit cruydt t'onrechte genoemt Anemone Cordi, wordt van Tragus geheetẽ Herba venti. In Hoochduytsch / Ceucken-kraudt. In Franchois / Coquelourdes. Oft oock is Syluestris Anemone.

Roo Ceucken-schelle. In Latijn / Pulsatilla rubra.

van-

vanden Swaelwortel ghelijck. De wortel is eenen vingher dicke/niet zeer heet oft scherp. Waerom dat Matthiolus Fuchsium onbeschaemdelick berispt van dwalinghe / ende dit cruydt wederleght/ om dat int eerste wtspruyten rouwe ghekerfde bladers heeft / soo scherp oft heet zijnde van smaecke als die vanden Hanevoet oft Egelcoolen. Nochtans bekent wel de selfde Matthiolus corts daer nae/dat de wortel soet is/ en niet scherp ghelijck de stele en bladers. Maer Dioscorides wilt dat beyde d'Anemone scherp zijn/ende dat de scherpste sy van smaecke die de swerte bladers heeft/ ghelijck als zijn die van dese Ceucken-schelle/de welcke af bijt quade schorftheydt als de bladers daer op gheleyt zijn/ soo als Dioscorides seght vanden Anemone, de welcke de bladers diemen innemen soude met ghepelde Gerste siet/om datse de scherpheydt souden verliesen/ maer met de wortel/die soeter is/ raeu gheten/treckt hy af de flegmatijcke humeuren. Op tgheberchte van Menden ende Auergne draghet bleeck witte bloemen/maer in Piemont tot Turin heuet somtijdts gele bloemen: wy hebben oock ghehadt wt Alepo van Syrien dat roode bloemen hadde. Ontrent Basel in Switserlandt hebben wy dit cruydt dickwils ghesien met blaeuwe ende purper bloemē / daerom de ghene die meynen dat dit is Apium Risus van Dioscorides, verdienen beter spot dan antwoorde.

Witte Ceucken-schelle. In Latijn/Pulsatilla alba.

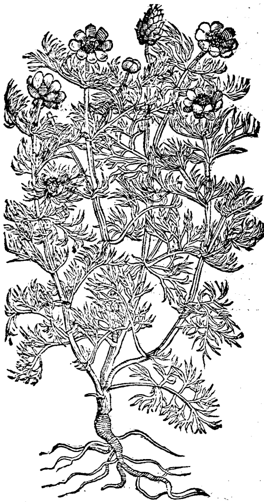
Ceucken-schelle met ghesloten bloemen.

Dit cruydt is wat meerder van bladers / ende fraeyer/ witte bloemen hebbende die lustich zijn om sien: welck is groeyende inden hof vande Heere Verdelft/ door toedoen vanden neerstighen ondersoecker van cruyden Raphael van Coccie tot Mechelen een excellent constenaer van schilderen.

Ceucken-schelle met ghesloten bloemen.

Inden wel ghestoffeerden hof van Peeter van Coudenbergh machmen sien een zeer merckelicke differentie / aende blaeu bloeme die altijdts ghesloten staet. Maer andersins is die den voorgaenden ghelijck/ dan dat de bladers zeer groene heeft ende het bloemken wat cleynder. Van crachten ist den Ranunculus ghelijck.

Brunettekens. In Latijn/Flos Adonis.

Dese plante is ghenoemt in Latijn vande ionge Herbaristen Flos Adonis, ende schijnt te zijn Phlox van Theophrastus, om twierich coleur vande bloeme / welcke de selue Theophrastus stelt onder de vroeghe Somer-bloemen / int vij. capittel/ ende is Anemone tenuifolia van Cordus, ende Eranthemum Gesneri ende Dodonæi.

Veel sekerder souden sy gheraden hebben waert dat sy dit zeer schoon bloemken / welck Adonis bloeme oft Adonium gheheeten wordt / ende ouer al is int coren groeyende in Vranckrijck / Duytschlandt ende Engellandt/ ende inde houen onder de bloemcruyden ghereckent wordt / ghestelt hadden onder de soorten van Anemone. Want waerom dat gheen Eranthemum en is/hebben wy daer ghesegt: maer waerom dat Anemone is/ende Adonis vāde Poeten schijnt te zijn / dat is om de bruynroode bloemen die vandē Anemone vā Galenus oft vā Duytschlandt ghelijck/ zeer hooghe van verwe/ ende wat vā bruynicheydt blinckende. De bladers/ stele/tacskens ende wortels/zijn die vande wilde Camille oft Anemone vān Montpelliers ghelijck. T'saedt groeyet in cleyne lanckworpighe/druyfachtige spitsche knopkens/maer langher/die vanden Ranunculus, ende ghelijck die vanden Spargel als sy eerst wtspruytē/ soo Dioscorides merckelick inden Anemone heeft vermaendt. De gheheel plante is scherpachtich van smaecke / waerom dat veel gheleerde van Montpelliers die lieuer willen ghestelt hebben onder de soorten van Anemone, dan te heeten Eranthemum: Welcke opinie oock versterckt wordt door de coniecturen ghenomen wt den Theriaco Nicandri, als de ghene die dit cruydt voorts comende vā tbloedt van Adonis, Anemone heeten/de welcke oock doet Ouidius in Metamorphosi.

Cùm flos de sanguine concolor ortus,
Qualem quæ lento celant sub cortice granum
Punica ferre solent,
Nimia leuitate caducum,
Excutiunt ipsum, qui perflant omnia venti.

Waer ghy moghet sien de Anemone, ende den ghemeynen naem Herba venti bedeckt te zijn.

Adonis bloemen van orangie-verwe.

Mijn-Heer Kaerle de Houchin Heer van Longastre/ heeft by Bethunen gehadt dese bloeme zeer schoon van orangie-verwe.

De soorten van Lapathum oft Rumex.

Nenghesien dat wy corts hier voren van meyninghe waeren alle de soorten van Lapathum te stellen onder de Melden ende Beeten/ende dat daer niet wel en hadde moghen bequaemlick ghescheiden/ dat wy nu doen moghen: soo sullen wy die hier nu laten volghen. Voorts soo d'alderghelijckste haer seluen sullen presenteren / alsoo sullen wy die op deser manieren naest vervolghens stellen.

Tafel.

Tafel.

- Lapathũ
  - Ghemeyne Patich oft Peerdick.
  - Vuerscheydt van Patich.
  - Patich met min scherpe bladers.
  - Cleyn fonteyn Peerdick.
  - Groot water Patich.
  - Patientie.
  - Valsch Rhabarber vande ionghe Herbaristen met ronwe bladers.
  - Ander valsch Rhabarber met spitsche bladers.
  - Rha
    - Ponticum.
    - Barbarum.
  - Draken bloedt.
  - Surckel.
  - Roomsche Surckel.
  - Schaeps Surckel.

-
  - Herts tonghe
    - Groote
    - Cleyne
    - Alderminste
    - } Draguntiæ van Plinius nae opinie van sommighe: Oft oock is Britannica?
  - Ghebolt Rha met de bladers van Alant.
  - Longhercruydt met de gepleckte bladers vã Berte. Oft oock Britannica is?
  - Tweede Britannica van Gesnerus.
  - Doria cruydt.
  - Gulden roede.
  - Heydens wondtcruydt.
  - Tripolium.
  - Groot ende cleyn Limonium.
  - Pyrola oft Winter-groen.
  - Sanikel.
  - Lepelcruydt soo wel van Vrieslandt als Engellandt.
  - Water Weghebree.
  - Serpents tonghen.
  - Alisma vande ionghe Herbaristen ende van P. Morgan.
  - Vrouwen schoen ende Papen schoen.
  - Tweeblat.
  - Eenblat.
  - Groote/effen } Weghebree.
  - Groote rouwe } Weghebree.
  - Honts ribbe.
  - Roose Weghebree.
  - Zee weeghebree.
  - Fonteyn cruydt.
  - Folium Indum.
  - Malabathrum.
  - Tembul.
  - Betre.
  - Gentiane.
  - Madelgeer.
  - Gentianelle drye soorten.
  - Nardum
    - Celticum.
    - Celticum alterum.
  - Berg Nardus hyde Valeriane.
  - Witten Elleborus oft Niescruydt { met witte druyfachtighe ende roode bloemen.
  - Wit wildt Niescruydt.
  - Seepcruydt.
  - Persick-cruydt ende Vloo-cruydt.
  - Waterpeper.
  - Bresille peper groot ende cleyn.
  - Balsem appel wijfken.
  - Balsem.
  - Cruydeken en ruert my niet vande ionghe Herbaristen.
  - Lepidium van Ægineta oft wildt Radijs vande Franchoysen ende Nederlanders.
  - Bolbonac oft wilden Radijs vande ionghe Herbaristen.
  - Damastbloemen,

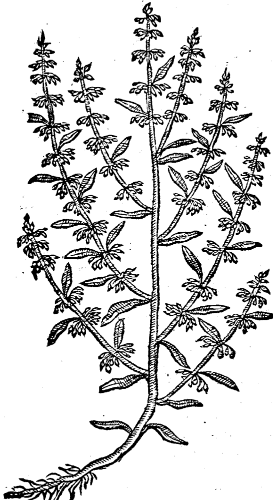
Mariet-

Marietten.
Halscruydt met {blaeu / witte} bloemen/groot ende cleyn.
Hof-clocskens/ende is valschelick Phyteuma van Matthiolus.
Cleyn Raponcelen.
Groote Raponcelen.

Patich ende Peerdick. In Latijn/ Lapathum acutum ende Oxylapathũ. In Hoochduytsch/ Mengelwurtz/Grindwurtz/Streitwurtz/Litterwurtz. In Franchois/ Parelle. In Italiaensch/ Rombice. In Spaensch/Romaza, paradella, ẽñ Lappaça. In Engelsch/Dock.

Cleyne Patich met spitsche bladeren.

Dat wy heeten den buyck weeck te maecken ende ydelen/ dat heeten de Griecken Lapathein, waer nae dat dese cruyden Lapathum, ende als sommighe meynden/ Alapatha gheheeten werdẽ. Dese cruyden zijn zeer wel bekent/ als moes-cruyden die de cracht hebben van saechten camerganck te maecken/vande welcke zijn veelderhande soorten/ die ouer al ouervloedich zijn groeyende/ghelijck als is tghene dat men nu ter tijdt Patich oft Peerdick noemt. Tgroeyet ouer al inde bemden/ hebbende bladers die vanden Surckel ghelijck maer swerter ende langher dan die vande Beete ende smalder/voorts comende aen eenen steele die eenen cubitus oft onderhalf hooghe is/ rondt eñ diepe ghestrept/roodtachtich/ende met veel syde scheuten/ aende welcke groeyen bleckgele bloemkens/ nae de welcke dat comt dryecantich saedt besloten in blaeskens die vande Melde oft Surckel van coleur ende andersins ghelijck. De wortel is eenen voet lanck/eenen duym dicke/ende geel/ de welcke pleegt inder Apoteken ghebruyckt te werden van buyten om te wasschen/stouen ende strijcken/ende oock vã binnen in drancken/te weten de wortel/cruydt ende stelen daermense Lapathum acutum noemt.

Cleyne Patich met spitsche bladers.

Dit is d'alderminste van bladers/ stele ende wortele: andersins en ist de voorgaende niet zeer ongheliјck. Tgroeyet veel in sommighe dorre ende steenachtighe kerckhouen ende gruysachtighe plaetsen.

Peerdick met min scherpe oft spitsche bladers.

D'Apoteken ghebruycken noch een ander soorte vau Peerdick dat niet spitsch en is vã bladers/maer bouen botter/ corter/ende ronder/ zijnde op rouwe gruysachtighe ende effene plaetsen euen ghemeyne/ende mach oock zeer qualick van saedt/stele/ bloeme ende wortel wt den voorgaenden ghekent worden/maer ten wordt soo zeer niet ghebruyckt als de voorgaende Patich.

Groot water-Patich.

Dit cruydt om dat vele voorts comt in d'water ende nerghens el/ wordt ghenoemt Hydrolapathum, dat is/water-Patich , oock ist de Patientie gheheel van aensien ghelijck/so van bladers/ als van stele ende t'saedt den seluen niet onghelijck/ dan dat de bladers swerter zijn: maer de wortel is alleene corter/ saselachtigher/van buyten swerter ende van binnen rooder / ende is daerom bequaemer om den rooden Behen te conterfeyten. Want sommighe stoute Apotekers van Antwerpen ende Franchoysen/gebruyckten dit cruydt inde medicijne in stede van roodt Behen / wiens crachten ende ghedaenten tselue schijnt te contrefeyten/ghelijck oock het groot Limonium.

Dit cruydt groeyet ouervloedich inde beeckskens ende soet loopende waterkens buyten Antwerpen aẽde Slijckpoorte eñ Roodepoorte/eñ elders ouer al op vochte eñ natte grondẽ. Tvoorts comen/maniere ende ghebruyck/is de scherpe Patich ghelijck / maer de bladers zijn smalder ende cleynder / ende de wortel heeft meer saselinghen/ wt de welcke/ stelen voorts comen/van drye palmen/oft eenen voet/oft cubitus/iae somtijdts van onderhaluen cubitus hooghe/ghedeylt in veel tacksk̄ens/ die gheladen zijn met zeer veel saedts.

Cracht. Dioscorides. De bladers van alle dese cruyden ghesoden ende gheten / maecken saechten camerganck ende den buyck weeck. De bladers groen ghestooten/met olie van Roosen oft wat saffraens ghemengt / doen vergaen de saechte* gheswillen vanden hoofde ende apostumatien die etter wtworpen dick ghelijck honich. T'saedt van Patich ende van Surckel met water oft wijn ghedroncken / stopt den buyckloop ende het Romelisoen / tgheneest oock het walghen vander maghen ende de steken vande Scorpioenen / iae in dien dat yemandt te voren inghenomen hadde van dit saedt/tsteken vande Scorpioenen en soude hem niet hinderen.

*meliceride

De wortels vã dese cruyden in azijn ghesoden/ oft raeuw ghestooten/ghenesen de crauwaegien/ quade seericheydt/ ende schorfte naghels daer op ghestreken / maer eerst moet de plaetse ghewreuen zijn inde Sonne met azijn ende Salpeter.

D'water daer de wortels in ghesoden zijn / benemet ieucksel vanden lichaem / ende crauwaegie/ als men daer mede stouet/oft wrijft den ghenen die met de bladers ghebadet heeft.

De wortels in wijn ghesoden / versoetẽ de pijne vande ooren daer in ghedrupt / ende vande tanden inden mondt ghehouden.

De wortels alsoo ghesoden/ doen scheyden de clieren ende ghe swillen ontrentde ooren / daer op gheleydt.

De selfde wortels met azijn ghestooten / verdrijuen ende verteiren de hardtheydt vander Milten.

Sommighe draghen de wortels aenden hals / om te verdrijuen de harde clieren / ende croppen.

De wortels met azijn ghe stooten ende gheleydt op de schamelheydt / stoppen d'ouervloedighe maendtstonden vande vrouwen.

De wortels met wijn ingenomen/ genesen de Geelsucht/ ende breken dẽ steen ende graveele/Sy verwecken de maendtstonden vande vrouwen/ende ghenesen de steken vande Scorpioenen.

Groot water-Patich. In Latijn/Hydrolapathum magnum.

Cleyn water-Patich. In Latijn/Hydrolapathum minus.

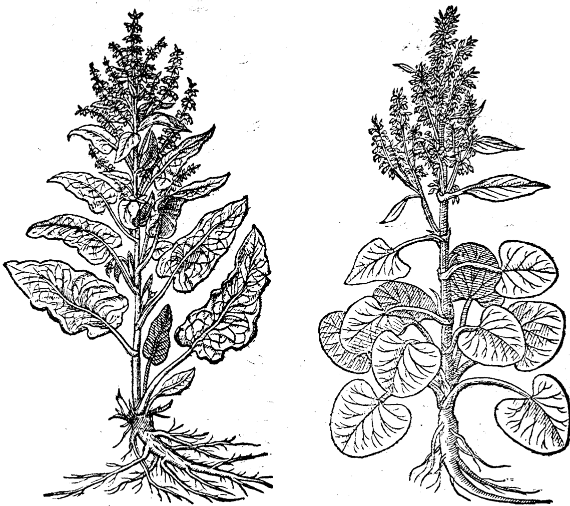
Cleyn fonteyn oft water-Patich. In Latijn/Pusillum Fonti-lapathum.

Dese soorte van Patich groeyet oock int water/ maer niet dan in claer ende fonteyn water/ door de welcke dat wt den grondt voorts brengt teere steelkens / die slap ende dunne zijn hier ende daer/ niet sonder saselinghen rondtomme de wortel staende ende hanghende / gelijck alle ander water planten. De bladers zijn oock zeer dunne ende saechtkens/op dwater swemmende gelijck die van tFonteyn cruydt / ghelijck die vande Hondts ribbe/ maer veel smalder dan die van tFonteyn cruydt/ welcke bladers neerstich pluckten sommighe Apotekers van Languedoc / sonderlinghe die van Nimes / (waer dat dit cruydt ende oock elders niet te vergheefs gevonden en wordt) om te mengen onder de simpelen/dienende tot het maecken van Vnguentum Martiatum tsamen ghebrast ende gemenghelt van veelderley cruyden: jae sy hielden altijdts staende dat dese soorte van Patich eñ gheen ander/ moest in dese salue ghedaen worden.

Patientie/In Latijn/Hippolapathum satiuum latifolium, ende Rha barbarum Monachorum. In Franchois/Patience.

Valsch Rhabarber vande ionghe Herbaristen. In Latijn/Hippolapathum rotundifolium, ende Pseudo Rha recentiorum.

Dit cruydt is soo zeer wel bekent/dat ghesaeydt wordt in veel houen tot een medicijne vanden huysghesin, om saechten camerganck te hebben ende oock om te eten als moes/ andersins comet selden van selfs voort. De bladers zijn alsoo groot als die van tgroot water Patich, oft breeder/maer niet soo spits ende stijf/voorts comende aen eenen stele van drye oft vier cubitus hooghe. De wortel is langher/ geelder/ende van smaecke ende purgerende cracht die vanden Rhabarber der Monicken ghelijck/ende wordt oock daerom ghenoemt Rheum Barbarū Monachorum, by de welcke tselfde gheoeffent werdt/ ende werdt vanden ghemeynen man ghehouden voor Rhabarber/om de ghelijcke nutticheydt van af te drijuen de gele cholerike humeuren ende waterachtighe vochtichedē/ hoe wel datter noch een ander cruydt is dat hier terstondt naevolght/ de welcke oock ghenoemt is der Monicken Rhabarber.

Valsch Rhabarber vande ionghe Herbaristen.

Sommighe neerstighe Herbaristen als d'Apotekers van Antwerpen oeffenen dit cruydt/ende kennent/als veel naerder zijnde den rechten Rhabarber/midts dat is ronder van bladers/ende bouen niet spits/ende den bladers vande groote Clissen/oft Pestilentie wortel veel ghelijcker/ den welcken sy van grootte bycants ghelijck zijn/ nochtans en heuet gheen meerder oft zeer ander wortel dan de Patientie/ende is oock vande selfde cracht ende natuere.

Cracht. Dioscorides. Patientie is een groot moes-cruydt/groeyende inde mersschen ende broeck-landen/ ende heeft de selfde crachten vande voorseyde soorten van Patich, maer niet soo crachtich/ seght Galenus. T'saet stopt douervloedighe maentstondē vande vrouwen/ want Galenus seght dat heeft eenige merckelijcke tsamentreckende cracht/ in vueghen dat geneest het Roo-melisoen ende den buyckloop oft ouervloedighe maendtstonden der vrouwen/ principalijck dat vande Patich.

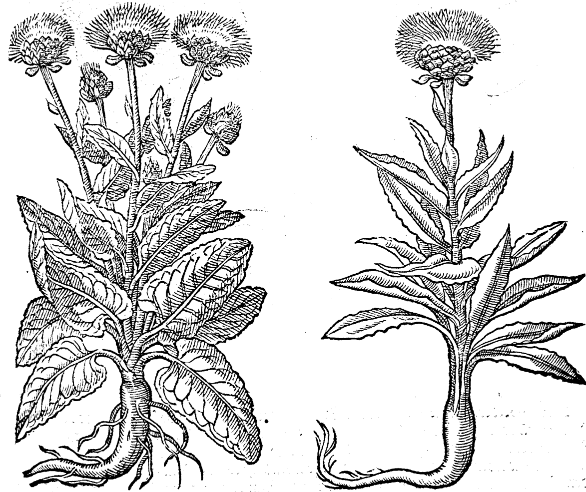
Galenus. Lapathum heeft een middelmatighe verteerende cracht/maer Patich heeft een ghemengde cracht/want theeft met de verteerende cracht/een weynich weder inslaende cracht. Waterpatich is meer stoppende dan eenich vanden anderen. Apul. Patich met verckens smeyr (elders staet scapen ruet) ghestooten/ende met huys-backen bruyn broot ghelijck een plaester daer af

ghe-

ghemaeckt/ gheneest wtter maten wel alle hardicheyt die int lichaem comen is/ daer op gheleyt zijnde. De bladers van Patich ghestooten met oudt onghesouten smeyr/ soo datter zijn twee deylen smeyrs ende een deyl cruydts / ende dese zeer wel tsamen ghemengt zijnde / maeckt daer af ghelijck een balleken / d'welcke ghy sult wynden in een ionck teer bladt/ende grauen in warme asschens: ende alst warm is/soo sult ghy dat legghen op tgheswil inde eeghenisse/ panicula oft cleyn phlegmone ghenoemt/ ende met eenē lijnen doeck daer op binden/ tsal tselfde genesen/ want het is daer toe zeer goedt ende nudt. De bladers van Patich ghestooten met smeyr/ende ghelijck een salue ghemaect/ salmen breyden op eenen lijnen doeck/ende soo legghen op d'aposteumie: want sy doen wonderlijck scheyden tgeswil/ of sy openen de sweeringhen.

Ghebolt Rha met de bladers van Alant ende ghedaente vande groote Santorie. In Latijn/ Rha capitatum folio Enulæ, Cētaurei maioris facie.

Andere ghebolt Rha met smalle bladers. In Latijn/ Rha-ponticum alterum.

Sommighe hebben ghehadt ende ghewonnen van Turcks saet ouer langhe iaren een ander Rha, inde houen van Vranckrijck ende Vlaenderen/ de welcke met grooter nersticheyt gheoeffent zijnde/ daer veel iaeren heeft blijuen groeyende / ende hadde de bladers van groote Clissen/ maer niet soo zeer breet ende langer / die vāden Alant oft Wollecruydt ghelijck/rondtomme ghekerft ende op de effen ende rechte zijde groen/ maer op d'auerecht wollachtich graeu / groeyende rondtomme eenen rechten stele van onderhaluē voet oft cubitus hooghe/daer op een schoone bolle voordts comt van buyten met schelferen bedeckt / de welcke open gaende een bloeme wordt vol van purper saselingen/ghelijck als zijn inde bloemē vanden Artichaus ende purper Distels: nae de welcke tsaedt comt/ dat in Junio ende Julio rijp is / ghelijckende tsaedt vande groote Santorie oft van Carthamus, maer langher. De wortel is voosachtich/meerder ende den Rhabarber ghelijcker dan de Santorie.

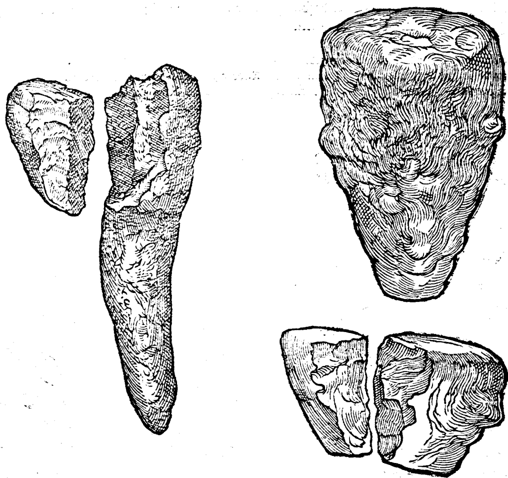
Andere ghebolt Rha met smalle bladers.

Desen voorgaenden Rha is zeer ghelijck een ander dat de Heere Brancion ende Joris van Rijen ghewonnen hebben van Italiaens saedt/ maer de blaeders zijn veel smalder/ van grootte die vanden Patich ghelijck / ende oock graeu-wit op d'auerechte zijde: de stele is recht opgaende/ waer oock eenen bolle op comt met schelferen bedeckt / ende een bloeme vol purpere draeykens

 van

van verwe als Artichauts oft Distels. Tsaedt is plat die vanden wilden Carthamus ghelijck/ende wordt qualijck rijpe in Nederduytschlant. De wortel is die vande groote Santorie ghelijck/ maer vooser/ van smaecke vanden grootte Clisse-wortelen.

Rha Ponticum vanden ouders.

Rhabarbarum.

Rha is tweederande / te weten/ dat in Turckijen groeydt bouen Bosphorus/ ende heedt Rha Ponticū, eñ dat in Indien van China groeydt genoemt Rauedseni, oft dat in Barbarien groeydt Rhabarbarum/ de welcke is purgerende de Cholerijke humeuren. Van de Araben ende ionghe Medicijns worden bescreuen twee wtlandtsche wortels gheheeten Rha, maer om dat tot noch toe den gheleerden onbekent is van wat plante eenighe van dese twee wortels moghen zijn / ende dat ghetwijfelt wordt oft beyde zijn wortels van een cruijdt/ soo staedt hier met luttel ende clare woorden/ verlatende alle menichte van duyster argumenten ende authoriteyten / door een insien van saken/ ende nerstich by een ghelijcken/ desen twist te scheyden. De ghene die dickwils heeft ghehandelt ende ghesmaeckt dese vijf wortels/ te weten/ van Rha Ponticum , Rhauedseni, beyde de groote Santorien/ ende Monicks Rhabarber/ die sal lichtelyck ghewaer worden/ dat sy alle tsamen ende elck bisonder den anderen ghelijck zijn oft zeer luttel verschillen. Waerdt sake dat de drye inlantsche van desen ons alsoo luttel bekent waren / als dander twee wtlansche zijn/ te weten de Rha Ponticum ende Rha-barbarum/ soo soudemen zeer lichtelijck door eenighe zeer cleyne coniecture mogen ghebrocht worden / om te gheloouen dat Santorie Rha Ponticum ware/ ende Hippolapathum Rha-barbarum: oft men soude daer af maken een medesoorte. Maer ghemerckt dat nu ghenoech blijckt dat diuerse dinghen zijn/ soo en can niemandt dan door zeer waerachtighe argumenten segghen/ dat Rha Ponticum ende Rha Barbarum een selue plante is/ wāt dit en is niet alleen moeyelyck den leser die een leerkindt is / maer oock een beletsel om te mercken de qualiteyten / teeckenen/ diuerscheden/ onderscheyden ende tgebruijck vande cruyden / ghemerckt dat met twistighe ende beroemachtige argumenten de dinghen die bycans van contrarie naturen zijn/ gheprobeert wordē een dinck te zijn. Want indien iemandt dit Rha van Dioscorides, nu laetsi bekent/ proeft ende smaeckt/

hy sal ten eersten gheuoelen een weynich bitterheydts / ende een zeer stercke tsamentreckende cracht daer by ghevoegt zijnde eenighe lijmicheydt/ sonder scherpheydt / sonder reucke ende licht / maer dat knouwende soo en sal hy oock niet beuinden een saffraenachtich coleur ghelijck als de Rha Barber gheeft/ maer een maniere van geelheydt / die nochtans bruynder is ende als van yserroest dat met azijn ghewasschen is: oock salt licht om breken zijn / in vueghen dat sonder stooten in stucskens mach ghebroken worden/ hebbende binnen geensins de verwe vandē Rha Barber, maer veel dunner ende subtylder van streepkens dan die vanden Rha Barbarū zijn vandē middel tot in d'wtterste rondtomme wtghestreckt/ aschverwich oft graeu/ met dweirs loopende aderkens van coleur als palie oft stroo. De dickte vande meeste wortel die wy ghesien hebben / was ghelijck die vande groote Santorie. De middelbaere is eenen duym dicke: De versche is van vooser ende slapper ghesloten substancie dan den Rhabarber/al waer die van ouderdom gheheel ghewormsticht/ ende lichter. Het is al een ander wortel dan Matthiolus seght / door ingheuen van Anguillara ende Apollo, want dese raden daer nae met reden / soot oock was / dat heurlieder wortel was ionck ende afghesneden van een ionghe plante van Rhabarber: Want ontrent den iaer 1561. sonden sy in Italien een goet deel van dien/ de welcke sy Rha Ponticum hieten: De wortel was geel/ swaer ende dunne / maer ouder ende ghewormsticht / lichter / ende bleecker/ nochtans werdt die doen hooch vernaemt / om datse inden Herbarius van Matthiolus ghestelt was/ende oock als sommighe seyden/ soo purgeerde sy wat veelachtich daer af inghenomen / ghelijck mij oock voorstaedt ghesien te hebben tot Florencen in sommighe winckels van Florence ende Venegen. Maer inden iaere 1564. doen Matthiolus was in Bohemen / ende dat Valgrisius tot Venegen sijn Cruyderboeck druckte / soo heeft Sequin Martinello een gheleerdt ende in deser saecken een zeer gheschickt man / desen laetsten op rechtē Rha-ponticum gesonden aen sijnē broeder Albrecht woonende daer inden Engel/de welcke de Medicins van Venegen midts dat gheen contrarie teecken en hadde/ inde Theriakels ghedaen hebben/ende ghebruickt tegen alle dander ghebreken / ende sonderlinghe tot Lyons in Vranckrijck die zeer excellente medicin Dalescamp, de welcke gheensins en purgeerde/ maer astringeerde ende dede alleene tghene dat d'ouders daer af gheschreuen hebben. Insgelijcks oock soo hebben sommighe Apotekers/ ghelijck Walerant Donrez van Ryssel een cloeck verstandick man de proeue hier af ghesien ende ghedaen. Maer Anguillara heeft dat bastaert Rha Ponticū met te slappe redenen bewaert / de welcke waerdt dat iemant wilde gheiijcken by dit onse / hy soude zeer verre wt den wegh gaen: Wy hebben oock van dese ghehadt een goede partie heel versch zijnde (nochtans betaelden d'Apotekers voor elcke once die sy ghebruickten indt maken vande Theriakel eenen Ducat) die wy altijdts noch versch zijnde/lichtachtich / met dicke schorsse eñ volghewassen wortel beuonden hebbē/ also voorseydt is/daer sy eer behoorde swaerder te wesen dā die oudt is oft drooghe/ contrarie dā Anguillare meyndt van dit purgerende Raued. Te vergheefs ende sottelijck zijn sy scrupuleus/ als sy zeer sorgfuldich ondersoecken wt wat landen ende coopsteden dat tot Venegen ghebrocht wordt. Want het wordt door ander schipreysen wt Oost Indien nae Noorden vande Portugysen ende Spaignarts tot Lisbone ghebrocht / ende van daer tot Antwerpen waer dat de helft beter coop is/ dan binnen Venegen. De groote Matthiolus doet aen groote eere den Apollo Iambicus, midts verduldichlijck verdraghende sijne bytende ende scherpe vermaninghe / sonder hem wederom te beschimpen/ hoe-wel hy gewone is ongetergt ander zeer gheleerde mannen te lasteren ende beschimpen: Hy heeft wel eñ schalckelijck gedaen met sijn swijghen/ om dat hy (soo ick meyne) niet en soude doorsien oft verlichten dese lanterne van Matthiolus, ende sijn groote Commentaria met sijn stralen dooden ende verbranden.

Cracht van Rha Ponticum.

Dioscorides. De wortel van Rha Ponticum is goet teghen d'opblasinghe vande Leuer ende weeckheydt vander maghe / ende alle pijnen van dien / Oock is die zeer goedt den ghenen die eenich vercrompen oft ghespannen lidt hebben / oft ghebreckelijck zijn van Leuer oft Milte / oft pijne hebben inden buyck / oft ghebreck inde niren/ blase oft opde borst / oock den ghenen die d'net oft inghewant ghespannen hebben/ teghen de ghebreken der moeder ende het Sciatica ende pijne der heupen/voorts teghen tbloetspouwen/ versuchten/hicken/ roomelisoen/buyckloop/cortsen eñ beten oft steken vande feninige beesten. In alle siecktē salmen dat Rha Ponticū ingeuen soo veel gewichts alsmen doet vanden Agaricus, ende met de selfde vochticheyden / te weten met honich water oft Meede / alsmen de cortse heeft: Ist datmen wtdroogt/met Passum ghenoemt Maleuaseye: teghen de gebreken vande Milte/ met honich van azijn: maer als de mage weeck is/te weten/ datse de spijse niet en houdt / soo wordt die ghecnout ende ingenomen sonder eenige vochticheydt. De wortel van Rha Ponticum met azijn gemengt/ geneest de quade witte schorftheydt / ende verdrijft die dootverwige bleecke plecken des lichaems daer op gestreken. De selfde wortel verdrijft alle verouderde

derde heete geswillen met water daer op gestreken: Haer meeste cracht is tsamentreckende met wat warmte. Tegentbloet spouwẽ/wordẽ in de plaetse vande Rha Ponticum genomen de wortelẽ/ van ons Rhabarber die de cholerijcke humeuren wt bringhen/ ende die vande groote Santorie die voor Rha Ponticum valschelijck ghehouden worden.

Mesue. Rhabarbarum is oock een sachte ende winnemende medicine/ die veel deuchden heeft diemen begheert te hebben in een purgerende medicine. Het is warm ende drooghe eer inden tweeden dan inden eersten graedt: het heeft tweederande substantien / deene waterich ende eerdich/ tsamentreckende / die diep in d'lichaem vaerdt: dander luchtich ende vierich wtwendich vande welcke dat subtijl wordt / de welcke haer aerdich wesen verbrandende bitter heeft ghemaeckt ende purgerende/ ende de verstoptheden openende. Dese substantien scheyden wy van een met weycken/ om dat de warme ende purgerende substancie soude ghebrocht worden inde infusie oft weykinghe/ ende de aerdighe tsamentreckende achter soude blijuen. Die eerste purgeert de cholerike eñ flegmatijcke humeuren/ principalick wt de maghe ende leuer/ende suyuert daer door tbloedt / ende opent de verstoptheden/iae sy gheneest de ghebreken die daer wt ghecomen zijn/voorts oock de geelsucht/watersucht/tgheswil vander milte / de rotte cortsen ende oock de langhe duerende / ende de pijnen ende sticken van d'onderste inghewandt: Maer dese ander substantie stopt den bloedt loop vande longher oft ander partijen/ende geneest oock partijen die gheblutst/ ghecrockt ende ghebroken zijn door vallen oft slaen soo wel inwendich als wtwendich / ist datmen inneemt een vierendeel loots van dese wortel/met twee granen momie ende onderhalf graen meecrappe in straffen ende tsamentreckenden wijn. Oock soo wordt zeer profijtelick haer olie ghestreken op ghepletterde ende vercrompen musclen. Desghelicks oock gheneest si den hick ende roomelisoen / sonderlinghe als die gherooft is ende inghenomen met sap van Weghebree ende met een weynich grouen wijn. Rhabarber en is niet hinderlick / sy wordt tot allen tijden sonder perijckel inghegheuen / sy is allen ouderdom ghesont/ iae oock den kinderen ende bevruchtẽ vrouwen. Maer sy werckt crachtigher als sy inghenomen wordt met weye / sonderlinghe van Geyte-melck / oft oock in Cicoreye ende Eppe water oft Weghebree water ghesoden/gheweyckt ende door ghedaen/ende besonder met Spica Nardi, die haer werckinge zeer is helpende/ghewenckt ende wtghedouwet. Maer ist datmen die wil ingheuen om de verstoptheden te openen/ soo salmen daer by doen een weynich witten wijn die suyuer ende goedt van reucke is/ ende laten daer in staen weycken: ende wtghedouwet zijnde / soo salmen dat innemen / d'welcke oock ghedaen sal worden alsser afvaeginghe ende purgatie van noode is. Ist dat wy nae t'purgeren d'inghewandt astringerende oft tsamentreckende stercken willen/ soo gheeftmen die in ghepuluetiseert: maer ist datter meerder stoppinghe van noode is / men gheeftse gherooft: ende indien datter zeer groote astrictie van doene is/men gheeftse in ghebrandt.

Extractie van Rhabarber:

Ghemeynlick ghenoemt Essentie van Rhabarber die purgerende is / alsoomen oock seydt Essentie van Pillen ende ander purgerende medicijnen/ de welcke zeer weynich inghenomen soetelik purgeert/ende nu ter tijdt inde houen vande Princen vele ende zeer wel ghebruyckt wordt.

De ghestooten Rhabarber oft cleyne ghesneden/ghedrooght zijnde tusschen papierẽ inde Sonne oft by vier / salmen eenen dagh ende nacht laten weycken in gheest oft leuenden domp van den alder besten wijn: (niet in ghebranden wijn die ghedistilleert is van wijn droessem oft bier gist) op eene warmachtighe plaetse: ende tsanderdaeghs salmen terstondt metten handen die wtdouwen/ doende daer by wat Canecle/waer af ghy innemen moghet soo veel als v ghelieft: Daer nae doet dẽ gheest vanden wijn in een glas wel toeghestopt met een deckſel: dan giet terstõdt weder op de voorseyde wtghewronghen Rhabarbere versschen geest van wijn als voren / het welcke ghedaen wordt tot drye oft vier mael toe/ oft soo langhe tot dat dẽ gheest vanden wijn niet meer geverwet en wordt. Ten laetsten worden dese ghemengde liqueuren in een glas ghedaen wel gheluteert/ ende in warm water oft metten domp van heet water ghedistilleert/ende de grondtsoppe die onderblijft wordt bewaert tot datment van doene heeft/waer af men tseffens mach innemen ontrent een half vierendeel loots/ wat meer oft min nae de natuere vanden siecken. De geest vanden wijn machmen dan tot ander ghebruyck bewaeren/waer in gheen laxerende cracht meer te soecken en is/want wy hebben by experientie bevonden dat de ghedistilleerde wateren van Diaphœnicum Indum , confectionis Hamec, ende purgerende medicijnen/iae drye oft vijf oncen tseffens daer af inghenomen/ meer beroerte maeckten inden buyck dan sy purgeerden. Ende dat meer is/Juliaen de la Cambe Apotecker tot Antwerpen die in dese dingen wel gheschickt is/ seyde voor seker/dat tgedistilleert water van Syrop van Roosen ex infusionibus in glasen ghemaeckt/ zeer stoppende was / ende de loterende tanden vast maeckte / eenen goeden aessem maeckte / ende de cleyne heete puystkens inden mondt Aphthæ ghenoemt/ende alle andere seericheden des mondts gheneest.

Byde

Byde selfde manieren ende middelen moghen alle andere purgerende medicijnen bereydt worden voor teere en̄ leckere persoonen / vande welcke de werckinghe zeer gheholpen en̄ ghehaest wordt door den gheest des wijns: ende de hinderlickheydt wordt vermindert / nae de natuere vande medicijne/ende opset des Medicijnmeesters.

Extractie van Rhabarber door den gheest vanden wijnsteyn nae de maniere van Theophrastus ende vanden Alchymisten.

℞. wtghelesen Caneele een pont/ geest van wijnsteyn twee pont/ water van Eerigalle onder half pont/ Roose water een half pont/ laet dese dinghen tsamē staen digererē eenē dagh en̄ nacht/ en̄ dan distilleren door tbalneum tot dat alle de vochticheydt ouercomen is. In dit water sal ghemacereert wordē den tijdt van acht dagen een pont wtgelesen Rhabarber / en̄ daer nae in een sacksken gedaen met een persse zeer stijf wtghedruckt/de welcke ghedaē zijnde/salmen de wortel wegh worpē/ en̄ d'wtgheperste vochticheydt weder doen in een glas/ en̄ daer by ghedaen zijnde Syr. Ros. solut. oft Syrop van Persebloemen een half pont/ salmen tselfde laten insieden tot de dickte van honich. Van desen wordt den ionghers inghegheuen onderhalue dragme/ den volwassen persoonen een half once/ met sap van erweten oft Ciceren luttel ghesoden.

Draken-bloedt. In Latijn/ Lapathum sanguineum, oft ghemeynlick Sanguis Draconis. In Franchois/ Sang de Dragon.

Inde houen Noordtwaerts gheleghen groeyet dit cruydt van selfs / maer selden in warme landen/ de welcke yemandt soude moghen ghehouden hebben voor Limonium, soo wel om dat de bladers heeft van Mayer / als oock om de peeskēs ende roode aderkens die inde bladers loopen/ soodaenighe als sy willen hebben in Limonium: midts dat sy dat in Dioscorides lesen Neurœeides ghenoemt/dat is te segghen/ zenuachtich / oft zenuen hebbende: Maer dit cruydt is vanden gheslachte van Lapathum, de welcke dat wel bethoont met zijn gheheel wesen/ hoe wel dat heeft eenen salpeterachtighen smaecke / ende de bladers ende ghedaente vanden Mayer/ oft van den scherpen Patich, maer smalder/ langher/ ende in meerder ghetal/ met bloedt-roode/ purper/ oft bruynroode zenuen/ oft aderen vol bloedts/ ouer al wtghespreydt/ ende onder den anderen verwerret/ de welcke bevlecken de doncker groenicheydt vande bladers. Alle d'ander dinghen heuet gheheel den Patich ghelijck.

De bladers van Draken-bloedt ghesoden ende tsap inghenomen/ maeckt camerganck: ende oock het root wtgheperst sap vande gheheele plante / die om het bloedich sap Draken-bloedt vanden Duytschen ghenoemt wordt. Cracht.

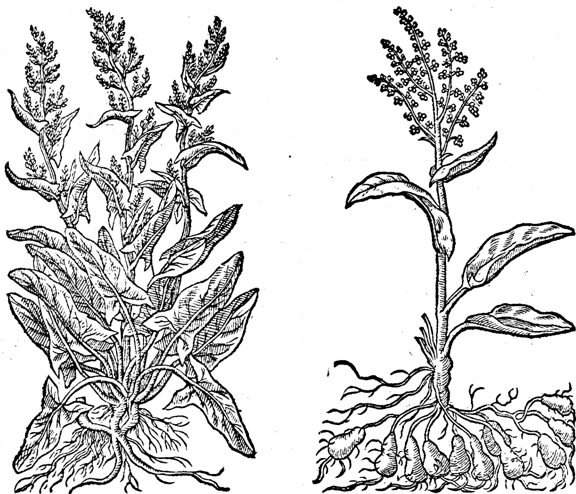
Surckel.

Hoe wel dat de Surckels niet dan by haerē eyghen naem vā Dioscorides verclaerdt zijn/ nochtans is eenen ieghelijcken bekendt datse ghestelt zijn voor de vierde soorte van Lapathum: Want dat iemanden niet wel en soude moghen behagen dat daer ghesevdt wordt/ tsaet is scherp van smake/ dat moet ghenomen worden / ghelijck somtijdts de ghemeine man spreeckt / seggende suer voor scherp/ andersins/ waerom en souden wy niet meynen dat hem zeer wel bekent was/ ghelijck dat altijdts heeft gheweest/ iae den slichten vroukens? Oock dwoordt Oxys oft Oxalidis en bediedt niet alleene het scherp blat/ maer oock den smake / de welcke scherp gheheeten wordt vande scherpheydt vande messen by proportie ende ghelijckenisse. Surkel dan geheeten Oxis oft scherp/ heeft de bladers die vanden Patich ghelijck/ maer dunner/ teerder/ ende moesachtigher / onder breedt/ bouen scherp/

ende

Surckel. In Latijn/ Oxalis oft Lapathum Oxalida: Inde Apoteken Acetosa. In Franchois/ Oseille ende Aigrette. In Wals/ Surelle. In Hoochduytsch/ Sauramper. In Italiaensch/ Acetosa. In Spaensch/ Azederas, Azedas, ende Agrelles. In Engelsch/ Sorrell.

Knobbelachtighe Surckel. In Latijn/ Oxalis tuberosa.

ende pinnekens onder die vande Spinage ende Melde ghenoech ghelijck/ groeyende rondtomme de stele die zeere ghestrept/ rootachtich/ ende sapachtich is/ ende al tsamen zeer suer van smake. De wortel is Saffraen geel ende saselachtich/ tsaedt scherp ende cantachtich groeyende in blaeskens/ den sade van Patich niet onghelijck. Tgroeyet ouer al inde bemden ende houen tot alle tijden vanden iaere/ ende dient inde Apotecken ende keucken om saussen oft sapen af te maken.

Knobbelachtighen Surckel.

Gheensins en dient hier verghetenden de vremde Surckel met die knobbelachtige wortels die vandē Oenanthes oft roode Steenbreke ghelijck/ wel weerdich om sien/ die oock van bladers/ stele ende saedt den hof Surkel ghelijck is/ den welcken sy oock van fatsoen geheel representeert. Dese wordt luttel in Nederlandt gheuonden/ maer heeft voor eenen schinck ghesonden gheweest wt Italien aenden Heere Brancion/ van Doctor Pancius salighер ghedachten Medicijn van Ferraren.

Schaeps Surckel.

Dese Surkel groeyet soo oueruloedich op santachtighe gronden van Brabant/ Picardie/ Normandie ende Engellandt/ datse tcoren verdruckt/ eñ was ende cracht beneemt/ d'eertrijck bedeckende met de bruynroode verwe van tsaedt stelen ende bladers: Sy is oock suer van smaecke/ maer den schapen aenghenaem/ waerom datse vande Nederlanders gheheeten wordt Schaeps surkel. Sy is gheheel cleynder ende dunner dan dander/ een palme oft onderhalf hooge. De wortel is cleyne ende teerkens/ ende groeyet oock zeer vele op alle ongheboudwede ende dorre hoeuels.

Roomsche Surckel.

Dese is zeer lieflick ende malskens int moes/ ende groeyet veel in Vranckerijck rondtomme Paris ende Orliens/ oock inde houen/ de welcke ghebruickt wordt tot saussen ende medicinen/ ghelijck die ander twee voorgaende in ander landen/ ende wordt daerom Roomsche gheheeten/ om datse

houen

Schaeps Surckel. In Latijn/ Oxalis tenuifolia, sinuata, veruecina. In Hoochduytsch/ Kleyn Saurampffer. In Franchois/ Surelle oft Oseille de brebis. In Italiaensch/ Acetosella ende Sannicicla.

Roomsche Surckel. In Latijn/ Oxalis satiua Franca, rotundifolia, repens.

bouen alle ander in smaecke eñ lieflicker surigheydt ghepresen wordt: Hoe wel oock dat de selfde ouervloedich groeyet opde santachtighe berghen van Prouencen/ cruypende opder eerden met ghebogen steelkens/ van eenen voet oft onderhaluen lanck / waeraen dat groeyen bladers die bouen rondtachtich zijn/ maer cleyne ende ghelijvich die vande Soldanelle ghelijck / maer onder gheschaert ende wat scherp ghepint. Van cleyn saedt ende bloemen ist den voorgaenden niet onghelijck.

Nater wortel.

Int eerste aensien soo schijnen beyde de Herts-tonghen te wesen vanden gheslachte van wilde Rumex, waerom dat sy wt de comparatie van Dioscorides ende vande bladers gheoordeelt werdt te zijn Britannica: Maer de Britannica is vanden ouders ende van Plinius hier voortijtds meer ghepresen gheweest/ dan sy nu wel bekendt is: Want tschijnt dat door een weynich onachtsaem beschrijuen/ende by auenture doort veranderen van een woordeken oft cleyne faute/ indt beschrijuen vande wortel / d'welcke soo te passe ghecomen is binnen ons ende ons voorvaders ghedenckenisse/ dat de selfde die wy hielden voor verloren oft onbekendt / dagheliicks ghebruyckt wordt / ende ons zeer ghemeyne is onder eenen anderen name/ Daerom de ghene die de Bistorta daer voor niet hebben en willen om de dunue wortel λεπτην gheheeten/die en seggen niet met allen/ nochtans oock en brenghen sy soo grooten onbequaemheydt niet by/ghemerckt alle ander punten desen cruyde soo net tot voordeel zijn/soo wel de teeckenen vande figure/ als vande crachten/ende dat sy niet soo bequaem oft beter by en brenghen/ datmen henlieden soude terstondt moeten gheloouen. Want alle de swaericheydt is gheleghen inde wortel/ andersins ist de wilde Patich oft Rumex van ghedaente soo gelijck/dat van vele Rumex gheheeten wordt / Maer ist dat sy de GrieckSche woorden μελαντέρα καὶ δασυτέρα lasteren/ soo sprietooghen sy in een ghemeyn Griecks woort/want δασυτέρα bediedt dat de binnenste bladers bruyn purper zijn ghelijck die vande violette/die sy μελαιναν heeten / ende niet hayrachtiger/ want hier en is gheen comparatie van hayrachtige dingen/noch oock dat woordt en is

hier

Nater-wortel. In Latijn/Bistorta, ende is dryederhande/ende elck wordt ghehouden voor Britannica, ende wordt van Fuchsius ghehouden voor de Dracontia van Plinius, ende van Gesnerus voor Limonium : van Dodonæus voor Dracunculus Plinij , met de bladers van Beete / hebbende nochtans verscheyden natueren van Dragonckel. In Hoochduytsch / Natterwurtz. In Franchois/Bistorte. In Spaensch/Bistorta.

hier niet bequaem/maer wel stijver eñ vaster/ βραχεῖαν, dat is te segghen/cort/ de welcke oock voorwaer mach ghesien worden / ghelecken zijnde met ten Lapathum oft minder: λεπτὴν, voorwaer dat is dunne/ ghelijck my tselfde niet en behaeght/ soo segghe ick noode tghene dat by aventuere zeer waerachtich is / oft dat hy verstaen heeft de wortel vande cleyne Bistorta, die niet zeer dicke en is/ oft dat eenich copieerder die ghelesen mach hebben/ cort verandert heeft dicke in dunne / te wetē παχὺν in λεπτὴν, gheen verstandt vande saecke hebbēde/ meynende dat soo beter voegde/ om dat de wortels die cort zijn / meestendeel dunne zijn / hoe wel dat oock den autheurē selue sulcke cleyne fautē ontvallen ende ghebeuren moghen. Tsy hoe dat wil/ tgebruick ende vrucht vande Nater-wortel en kan niet ontweldicht worden den ghenen die twintich iaeren oft meer neerstich ghesocht hebben de Britannica, de welcke weten datse heeft gheheel de selfde/ iae veel meer crachten/dan Dioscorides de Britannica toegheschreuen heeft / welcker ondersoeck ons soo veel te lieuer houdt inde selfde opinie / om dat wy gheen ander en sien / dat soo wel met de selfde accordeert.

Groote Nater wortel.

De groote Nater-wortel heeft bladers die vande Patich ghelijck/ maer wat minder/ swerter/ volder/ stijuer/ eñ een weynich geboort oft ommegheslagen op d'auerechte sijde/ graeu wt den blaeuwen. De stelen zijn teer/ cael/ van eenen voet lanck ende dunne/ draghende bouen een schoon are vā purper bloemen die vande Betonie oft Persick-cruydt ghelijck. De wortel is crom in een ghewrongen/ van binnen roodtachtich / zeer wranghe van smaecke / ende tsamentreckende/ eenichsins die vande Tormentille ghelijck/ maer van buyten hayrachtich ende swert.

Cleyne ende alderminste Nater wortel.

De cleyne ende oock d'alderminste Nater-wortel zijn de groote gelijck/ ter plaetsen daer sy oock vā selfs alle tsamen groeyen. Maer dese hebben smalder ende effender bladers die niet gheschaert en zijn/ ende corter ommegheslaghen. De wortel is oock cleynder/ ende sonder eenighe veselinghe. Alle dese groeyen op hooghe berghen / ende in coude bemden/ ghelijck in tgheberghte van Verone/ eñ veel grasachtighe hoeuels in West Engellandt. Mijn-Heere de l'Escluse heeft my dit iaer daer af saedt gheschoncken. Oock worden sy ghehouden in sommighe houen die alle ghelijck zeer crachtich zijn teghen de zeer voorts etende seericheden : ende tghedistilleert water van dien/ is zeer goedt om te verteiren de voose tacken van vleesch die inde neuse gaten groeyen ghenoemt polypus : ende in tbinnenste ghehemelte des mondts ; de welcke oock zeer goedt is ghedroncken teghen tbloedtspouwen/ bloedt-loop wt de leuer.

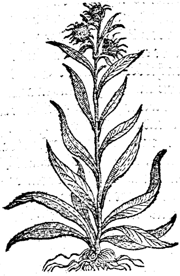
Cracht. Dioscorides. Britannica heeft een tsamentreckende cracht / eyghentlick zeer goedt teghen alle sweeringhe ende verhittinghe des mondts ende kele. Oock is die goedt tot alle ander dinghen die astrictie van doen hebben. Galenus seght oock datse tsamen is treckende / ende voeght daer by/ Sommighe stellen dit cruydt al onder de medicijnen dienende tot de maghe zeer crachtich. Oock ist de wonden zeer ghenesende/ cout ende drooghe van natuere.

Britannica van Gesner ende van die van Lyons.

Dese Britannica die ons aldereerst is ghewesen gheweest vanden vervaren Herbarist vā Rijssel Walerant Dourez, ghelijck die niet luttel van bladers ende wortel schijnt ghelijck te wesen/

alsoo

Britannica van Gesner ende van die van Lyons. In Latijn/Britannica Gesneri & Lugdunensium.

alsoo ist claer dat haer zeer vele van die tsamentreckende cracht / ende van te helpen ende ghenesen de sweeringhen des mondts ende vanden amandelen is gebrekende. Oock is sy zeer bitter ende een weynich heet/hebbende eenichsins verwe ende smaecke van Coniza. Dit cruydt groeyet in grooter menichte aende vesten van Lyons / in het lustich half eylandt ghenaemt Ainés, dwelck afghepaelt wordt van twee excellente riuieren / te weten aende Oostsijde de Rhosne ende aende Westsijde de Sone. Dit cruydt heeft meestendeel maer eenen stele / die rondt / hart ende bleeck is van eenen cubitus hooghe/ ende aende knoopen groeyẽ de bladers/vande welcke sommige onderste die van Duyuels bete gelijck zijn/maer minder/oft die vãde groote Coniza, oft Madelieuen/bruynachtich. De bloemen comen voorts int opperste aen cleyne sijdtscheutkens die rondt zijn/die vande Coniza niet onghelijck/maer meerder / de welcke alst saedt rijpe is in een wolachticheydt verstuyuen : oock is tsaedt niet onghelijck dat vande groote Coniza. De wortel is cort/dunne/witachtich/saselachtich/minder dã die vã Duyuels bete/oft die van Madelieuen ghelijck/ zeer voorts loopende. De qualiteyten zijn sulcks als wy geseyt hebben/maer tghebruyck en weten wy niet. Dese heeft wel behaeght Gesner ende Dalescamp twee excellente medicijns/ ordeelende by auentuere dat de selfde was alleene van aensien.

Tlongercruydt van de ionge Herbaristen / de welcke nu ter tijdt voor Britannica ghehouden is/ midts dat van ghedaente/ bladers/bloemen/ende slijmicheydt den Wael wortel ghelijck is / soo sullen wy dat daer bequaemer stellen / ende ondersoecken hoe dat verschilt vande rechte Britannica. Mijn-Heere van Longastre heefter heden ghenoech als meer andere/ ende tverwint de houẽ daert eens gheplant is.

Hollãdts Lepelcruydt. In Latijn/ Cochlearia Batava. In Hoochduytsch/ Leffelkraut/ẽn is Telephium vã Lacuna, ende oock de soorte van Thlaspi, der kerssen ghelijckachtich.

Engelsch Lepelcruydt. In Latijn/ Cochlearia Britannica.

Wy en weten oock niet oft veel gheleerde mannen dit cruydt ghehouden hebben voor de rechte Britannica, zeer veel groeyende in Nederlandt / sonderlinghe ontrent den zeecant van Vrieslandt ende Hollandt / d'welcke sy Lepelcruydt heeten/ nae de ronde hollicheydt vande bladers/die ghelijck eenen Lepel staen wtgheholt/ende men houdet voor de Britannica van Plinius, om dat ghevonden wordt opde selfde plaetsen/ende met de selfde crachten beghift / die de crijghslieden van Iulius Cæsar onderwesen zijnde vande Vriessche boeren / daer in bevonden hebben teghen de Scuerbuyck/ ghelijck de selfde Plinius breeder verhaelt. Maer ghemerckt dat dit cruydt gheensins en accordeert met de beschrijuinghe van Plinius, ende datter zijn zeer veel ander water planten ghelijck de Kersssen ende Sion Cardamine, van smaecke den selfden zeer ghelijck/ ende van wesen niet zeer onghelijck/ gheuende de selfde hulpe/soo en is daer gheen seker argument / om te moghen versekerẽ dat dit soude Britannica zijn. Want de bladers zijn als sy eerst wtspruyten/lanckworpich dien vandẽ Wintergroen oft Nater-tonghen ghelijck/maer sy worden terstondt dicker/nauel-wijs/ende een weynich wtgheholt / als die van Sindau / maer vande grootte van Zeewinde / ende aenden wtersten cant wat ghehoeckt/eenichsins ghefaisonneert ghelijck eenen Lepel/ voorts brengende witachtige bloemkens van Cardamine op steelkens van een palme oft onderhalf hooghe. Inde Somer gheuet sijn saedt aen beyde sijden vanden stele in cleyne haeukens / dat vanden Thlaspi ghelijck / maer niet soo bruyn/ende is plat. De wortel is dunne/witachtich/ een weynich ghevesselt/scherp van smaecke/ende grasachtich/ dien vande Kersse oft water-Kersse ghelijck.

Engelsch Lepel-cruydt.

De ghene die het Vriesch Lepelcruydt segghen te zijn de Britannica vanden ouders / souden henlieder opinie beter verantwoordẽ / waert dat sy wisten dat in Engellandt ontrent de riuiere Tamis/soo die voor by Londen ghevallen is/ende oock ontrent Bristo aende Westzee van Engellandt een ander soorte van Lepelcruydt waere/den voorgaenden van bloeme/saedt ende smaecke ghelijck/ maer de bladers en zijn niet soo lepelwijs / maer eer die vande Melde oft Fonteyn cruydt ghelijck/ eenen duym breedt/ ende onderhaluen duym oft twee lanck/dicke/dichte ende sapachtich/van smaecke ende verwe den voorgaenden Lepelcruydt ghelijck/ maer meerder van wortel/soo dat oock is van alle ander partijen/nochtans min tsamentreckende/ ende niet nut tot die dinghen de welcke Dioscorides sijn Britannica toeschrijft/hoe wel dat alsoo zeere ghepresen wordt teghen de Scuerbuyck/met de welcke wy ghesien hebben eenighe persoonen gholpen die vande selfde sieckte zeer cranck waeren inde voorleden Lente.

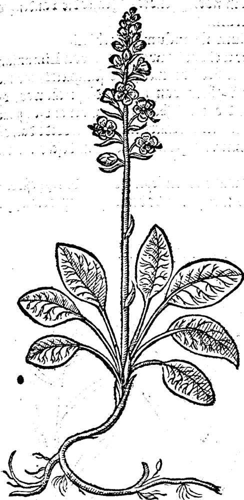
Winter-groen.

Oock zijnder gheweest dien een ander cruydt desen voorgaenden ghelijck/ d'welcke in Hoogh eñ Nederduytschlandt ende ouer al Noordtwaerts zeer bekent is/voor Britannica ghehouden hebbẽ/ om dat de bladers heeft van Beete ende Fonteyn-cruydt/ ende meynen daerom nu ter tijdt dat Limonium is / ende nudts dat altijdts groen is/ wordet Winter-groen ghenoemt / want het blijft altijdts doncker groen staende int coutste vanden Winter/liever groeyende in berghachtighe bosschen ende coude vochtighe plaetsen/ dan inde houen ende steden / waer dat treurt ende ten laetsten sterft. Daerom de Chirurgiens van Duytschlandt / sonderlinghe de Paracelsisten ende de velt Chirurgiens/doen dat halen wt den gheberghten Alpes ghenoemt om te ghebruycken inde wondtdrancke/ de welcke sy segghen te wesen een vande principaelste wondtcruyden. In Brabandt groeyet int Berchem boschken by Antwerpen gheleghen / ende oock in ander bosschen van Nederlandt: in Hollandt ende Zeelandt zeer ouervloedich ontrent de duynen: selden groeyet in Italien eñ Suydt Vranckrijck. De wortel van dit cruydt is dunne ende cleyne/roschachtich/wat gerimpelt/wt de welcke is groeyende eenen stele van drye palmen oft eenen voet hooghe/ bouen aende welcke comen witte bloemen hebbende draeykens inde middel van reucke den Meybloemkens niet onghelijck/ende beneden groeyen vijf / seuen oft acht rondtachtighe bladers/veel minder dan die vande Beete / ende Peyrboom bladers ghelijcker/swerter en groender/ghelijck als alle d'ander deelen / eñ heeft een zeer tsamentreckende cracht ende merckelicke coude natuere. Waer door dat sommighe gheleerde coniecturen hebben om te beschermen henlieder opinie/dat Limonium soude zijn / de welcke het naestcomende beschreuen Behen niet en kenden/om dat luttel ghevonden wordt inde bemden / oft grasachtighe dijcken vande gheheel Duytsche oft Engelsche zee. Dit cruydt is drooghe tot inden derden graedt/ende cout inden tweeden.

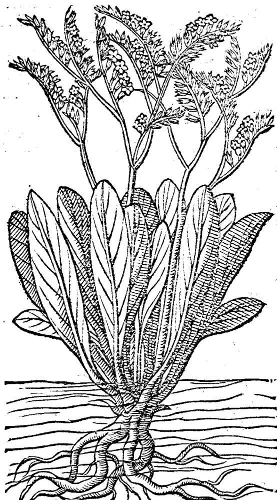
Groot Limonium.

De grasachtighe groenicheydt / ende de bemden ende meerschen daert groeyende is / hebben dit cruydt den naem Limonium ghegheuen / al oft ghy seydt / Bemptcruydt / oft met Plinius wilde bempt Mayer. Tschijnt oock een specie van dien te wesen/oft emmers de roode Beete zeer ghelijck/ d'wel-

Winter-groen. In Latijn/ Pyrola à Pyri folio, ende is Limonium van Cordus ende vande Hoochduytschen. In Hoochduytsch/ Wald Mangold/ nae de wilde Beete diet ghelijck siet ende Winter-groen. In Franchois/ Pyrole. In Italiaensch/ Sambuca.

Groot Limonium. In Griecks ende Latijn/ Limonium, ende is Behen rubrum Cordi. In Italiaensch/ Bietola saluatica.

de welcke/ als Dioscorides seght/ gheten zijnde den camerganck stopt. Maer de neersticheydt vande ionge Herbaristen / heeft veel planten in bemden ende meerschen groeyende ghevoeght op dese descriptie/ by auentueren niet qualick. De naem ende beschrijuinghe van Limonium en dient nochtans gheener planten beter dan deser bemptplanten ende ontrent de zeecant groeyende: De welcke heeft bladers die vande roode Beete meest ghelijck/ ende tsaedt ouervloedich/ lanckworpich eñ rosch wt den peersschen/ De bloemẽ zijn purper wt den blaeuwẽ/ De dunne stelen ende wortels zijn rosch/ als van groote Patich, wien dat gheheel ghelijck siet/ Vã smaecke ist wat tsamentreckende/ waer wt d'Apotekers oorsaecke hebben ghenomen/ van dat te noemen roodt Behen, die tot Lyons aen ander dat te coope ghebrocht hebben in der welcker landt tselue wast ende voor de voeten/ eñ als een dinck qualick om vinden/ wel dier vercocht hebben/ daer wy wel mede lacchende waeren/ ghelijck wy oock elders ghesendt hebben/ dat ghedaen is gheweest met de wortel van water-Patich. Dit cruydt en hebben wy niet ghesien dan in groene ende vochte bemden oft ontrent de zeecant gheleghen/ ghelijck aende duynen vande Adriatijckschе zee ende van Languedoc/ waer dat ouervloedich groeyet. Wy heeten dit hier Behen meer wt spot dan anders. Want wy hebben alleene willen ondersoecken wat vanden anderen soude verschillen / welcke onderscheyden inde kennisse vande cruyden zeer nut ende profijtelick zijn.

Cleyn Limonium van Languedoc met Olijf bladers.

Deser voorseyden is een ander gheheel ghelijck/ maer veel minder/ zeer veel groeyende inde rouwe duynen/ eñ rootsen vandẽ bergh Cetus, ende elders op steenachtighe plaetsen vanden lande van Languedoc ende Prouence/ d'welcke gheerne groeyet ontrent den Empetrum oft zee venckel/ hebbende bladers die vanden Olijf boom ghelijck maer minder/ oft alsoo groot als die vande Myrthus, groeyende beneden vast aende wortel/ rondtomme de stelen van eenen voet hooghe/ ende aen

Cleyn Limonium van Languedoc met Olijfbladers/ In Latijn/ Paruum Limonium Narbonense, Oleæfolium.

teere gheboghen steelkens/ gheladen met blaeuwe moschachtighe bloemen die vanden voorgaenden niet onghelijck/ maer de bladers zijn veel minder/ ghenoech ghelijck die vanden zeevenckel oft Empetrum.

Limonium secundum Matthioli.

Matthiolus hoe wel dat hy twee soorten van Limonium ghestelt heeft/ soo en heeft hy niet ghedistingueert/ iae niet eens vermaendt oft gheen van beyden d'oprecht was/ oft welck van dien dat d'oprecht soude zijn/ maer al oft hy niet en hadde gheweten/ en verclaert niet een woordt daer af: nochtans is den gheleerden sekerlijck bekent dat de bloemen van het tweede by hem beschreuen niet vele ghesien en worden onder veel duysent planten.

Cracht. Dioscorides. T'saedt van Limonium astringeert/ want eenen lepel vol van dien ghestooten ende met wijn inghenomen/ is zeer goedt teghen het Roo-melisoen ende den buyckloop; oock teghen d'ouervloedighe maendtstonden vande vrouwen.

Tripolium vulgare.

Tripolium minus.

Men seght dat dit cruydt Tripolium gheheeten is/ van dat sijn bloemen dryemaels sdaegs de verwe veranderen. Dat sulcks ghebeuren mach wil ick nu geerne gheloouen/ die inde winckel vander nature veel vreemder ende wonderlijcker dinghen sie gheschien: Maer oft alsoo gebeurt/ en weet ick voorwaer niet: Dat weet ick/ dat aende oeuers vande Middellandtsche zee ende byeans vande gheheele Westersche zee/ ende aende monden vande riuieren/ een cruydt zeer ouervloedich groeyet dat niet zeer onghelijck en is van bladers dē Limonium, ende voorts zeer wel ouer een comende metten Tripolium, niet om dat dryemael sdaegs van verwe veranderen soude/ maer om dat bloe-

men

men van twee coleuren heeft/ te weten ghele ende purper / treckende somtijdts op tbruynroot ende somtijdts op tblau/vande welcke wy neerstich gae geslagen hebbē dat de gele blaerkens die straelwys bouen staen/eerst plegen af te vallen/ende datse eens deels innewaerts buyghen / de welcke purper oft wit ghesien worden / voorts laten staende noch eenighe blaerkens ende veel purper ende witte draeykens/ de welcke tslecht volck doen meynen/ dat drye-maels s'daegs sijn coleuren verandert / de welcke wy oock ghemerckt hebben dat op een ander maniere sommighe vande cruyden van onsen lande/is gheschiet. Dit cruydt groeyet ouervloedich aende oeuers ende duynen van Languedoc/ Engellandt ende Nederlandt/ ende de schorren vande riuieren/daer de zee op ende af loopt / daer bycans anders gheen cruydt gesien en wordt: hebbende de bladers van Limonium oft van Weet/ maer minder/dichte/effen/bruyn/dicke/ groeyende aen stelen van onderhaluen voet ende van onderhaluen cubitus hooghe/int opperste ghedeylt zijnde in veel tacskens/ die vande Herba Doria ghelijck/ niet van grotte/ maer eenichsins van fatsoen. De wortel is dickachtich / saselachtich / ende de bloemen zijn inde middel ende beneden gheel/maer den randt is purper/ zeer fraey om sien/ ghelijck oock is de gheheele plante/ die den Berg-Sterre-cruydt ghenoemt After Atticus Montanus, int wtspruyten vande bloemen ende fatsoen zeer ghelijck is : alsoo wy breeder vermaendt hebben int cap. vanden Sterrecruydt ende elders. Inden Turbith hebben wy ghesevdt dat den Turbith is van Serapio. De wortel is in een ghedronghen ende dicke van saselinghen/maer sy en maeckt geenen camerganck / by decoctie oft tsap inghenomen/ oock en is sy hier te lande niet gomachtich.

Geel Tripolium.

Jan Mouton heeft Tripolium met ghele bloemen in sijnen hof/ welck hem is gheschoncken vanden edelen man Heere Kaerle van Houchin Heere van Longatre die een groot lief-hebber is van cruyden ende zeer gheleerdt/de welcke gheplucket was aenden zee-cant van Wals Nederlandt.

Diuerscheydt van Tripolium.

Aenden mondt vande riuiere de Pau groeyet een Tripolium dat veel minder is dan dat van Montpelliers, nauwe soo groot van bladers/wortel ende bloeme als de cleyne Coniza is.

De wortel is scherp ende heet inden derden graedt/ seght Galenus.

Dioscorides. De wortel is welrieckende / ende heet van smaecke. Ghedroncken een half loot met wijn / drijft wt door den buyck water ende pisse. Wordt oock ghedaen in preseruatiuen teghen venijn.

Doria-cruydt oft Gulden cruydt van Languedoc.

Valschelijck hebben sommighe Herbaristen den lof toegheschreuen Andries Doria den Capiteyn van s'Keysers Galeyen van dit cruydt ghevonden te hebben/ al oft ware een vremt ende wtlantsch cruydt/ ghemerckt dat groeyende ende voorts comende is inde sachtvloyende riuieren van Languedoc daer oock is voorts comende het Limonium, dien dat in veel dinghen ghelijck is/ ende is van daer ouergheebrocht gheweest inde houen van Nederlandt ende Engellandt / waer dat oock nu desen voorleden somer inden hof van onsen vriendt Morgan zeer schoone stondt ende lanck/ hebbende eenen rechten stele van seuē oft acht cubitus hooge: De wortel die minder is dan de grootte vande plante is eysschende/is soo groot als de meeste wortel mach zijn vanden witten Nieschcruydt/ de welcke dat oock gheheel ghelijck is in veel saselinghen die recht ende lanck wtghespreydt zijn/ende oock van desen: van welcke wortel ende voorts aende stele terstondt recht op groeyen groote menichte van bladers/soo lanck als die vande Water Patich, hebbende dicke ende dweirsch loopende purper zenuen/welcke bladers beneden zeer smal zijn / maer inde middel een palme breedt/ van verwe hoogh groen/ stijf ende dicke ghelijck die vanden Limonium oft Tripolium , sonderlinghe int opperste vanden stele/ de welcke hoogher is dan een lanck man / rondt ende eenen vingher dicke / hebbende int opperste ghelijck de Patich veel scheuten van diuersche lengde / waer op dat voorts comen bloemen die vanden Cruyscruydt oft zee Tripolium ghelijck / affstuyuende in een witte wolachticheydt. De smaecke ende reucke is aromatijck ende medicinael/die vande wilde Angelica ghelijck/ maer wat salpeterachtich ende niet scherp. De veldtscherders ghebruycken dese zeer vele/ende wordt hoogh gheacht van sommighe Medicijns: welcke coniecture midts d'accorderen van dander teeckenen/ my meer doet ghelooven dat is het Chironium van Theophrastus den Patich ghelijck/ oft voorwaer een vande ghene die Plinius tot Theophrastus heeft gherefereert / ghelijck het Pharnacium.

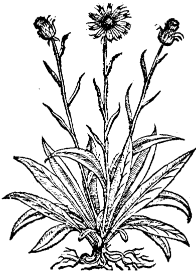
Gulden Consolida.

Dit cruydt groeyet zeer vele ontrent Zutphen ende Hackfort / ende oock inde dicke bosschen ontrent Orliēs in Vranckrijck / de welcke in dese maendt van Junius zeer lustich bloeydde tot Londen inden hof van onsen vriendt Morgan / waer af de bloeme hadde int ronde veel bladerkens ghelijck straelkens staende / niet onghelijck van bloemen ende reucke die van bergh-Nardus oft van Doronicum.

Doria-cruydt oft Gulden cruydt vã Languedoc. In Latijn/Herba Doria Narbonẽnsis. Doria is soo veel te segghen als gulden/welck sy qualick Doria noemen/ ende heeft de bladers vã groote Winter-groẽ oft Rumex, ende de gele bloeme van Tripolium oft Iacobæa. Oft oock is Panax Chironium Theophrasti, ende Pharnaceum Plinij?

Gulden Consolida. In Latijn/Consolida aurea nemorum, Limonij folio, ende schijnt te zijn Alisma Matthioli, ende Chrysanthemon latifolium Dodonæi.

ronicum. De bladers van dit cruydt zijn die vande swerte Beete oft groot Winter-groen ghelijck/ maer donckerder groen/ghelijuich/ wat rauwachtich/dicke/aderachtich/ghelijck die vãde Doria, staende rondtomme twee oft drye steelkens van eenen voet hooghe die vanden Doronicum ghelijck/ opde welcke staen de ghesterrede bloemkens die vandẽ Doronicum oft Goutbloeme oock van coleur ghelijck/ de bladerkens aerdich kamwijs by een ghevoeght/ eer dat sy open gaen/zee fraey om sien. De wortel heeft veel witte saselinghen die wtghesprendt zijn bouen inder aerden/ ghelijck die vande Madelieuen. De smaecke is die vandẽ Senegroen ghelijck met een weynich scherpheydts: oft die vande Doria, wiens crachten ende eenighe aromatijckheydt dat zeer is naevolghende.

Gulden roede.

Dit cruydt en is niet min vermaerdt ende bekent byde Wonden-meesters dan het voorgaende/ ende dien oock zeer ghelijck/maer veel meer om vinden ende bekender sonderlinge in Duytschlandt/ Vranckerijck/Engellandt/eñ ander Noordtsche landen/daer dat is groeyende zeer ouervloedich in bosschen ende lomberachtighe plaetsen. De stele van dit cruydt is dunne/ effen/ roodtachtich ende

Gulden roede. In Latijn/Aurea virga Villanouani, Limonij aut Costi hortensis foliis, Doriæ floribus. Oft oock is Leucographis Plinij? Ende is van Anguillara gheheeten Herba scripta, om sommighe pleckskens diet sonderlinghe heeft op sommighe plaetsen zeer claer staende. In Franchois/Verge d'or.

Gulden roede met ghekerfde bladers. In Latijn/Virga aurea altera serrato folio.

eenen cubitus oft onderhalf hooghe: rondtomme den stele beneden ende ouer al groeyen bladers breeder dan die vande Perseboom/ dunne/ een weynich ghekerft ghelijck die vanden Balsem/maer veel smalder/ ende d'opperste vande stele is in veel cleyn steelkens ghedeylt/ verciert met veel gheel bloemkẽs diẽ vande Doria oft Heydẽs wont-cruydt gelijck/ de welcke vergaen in een wolachticheyt. De wortel is bruyn eñ faselachtich/bouẽ roodtachtich gelijck die vanden Balsem/ eñ tsaet is dien vã de Coniza ghelijck. Dit cruydt is zeer crachtich tsamentreckende/ maer noch stercker droogende/ eñ wttermaten zeer ghepresen in threken vanden steen/ in tbloetstelpen/ ende wonden toe te heylen: waerom dat hedens-daegs van sommighe ghehouden wordt voor Leucographis van Plinius: de welcke nochtans niet alleen en onkent dat tselfde hem gheensins bekent en is/ maer hy is verwondert dat hy tselfde noyt by eenighe auteur en heeft ghelesen/ ghemerckt (seght hy) dat soo zeer nut eñ goedt is. Oock en heeft de Gulden-roede gheen teeckenen ter werelt die accorderen moghen op den naem: ende aenghaende de crachten soo en hebben wy die/ inghenomen zijnde/ niet soo groot bevonden om tbloet te stelpen als wy die wonderlijck ghesien hebben tot ander ghebreken. Cracht.

Gulden-roede wordt inghenomen alsmen ghehorsten is/ oock teghen wonden/ ghescheurtheden/ ghequetstheden met van hooghe te vallen/ ende buyckloopen: gheneest oock die heete wtgheloopene bleynkens/ eñ oock de etende sweringhen des mondts. Het maect de loterende tanden wederom vast.

Gulden roede met ghekerfde bladers.

Dese plante is de voorgaende van aensien ende ghedaente soo zeer ghelijck/ dat ghy d'een wtten anderen niet en soudt onderkennen connen/ dan door de grootte ende keruinghe vande bladers/ want de stelen van dit cruydt groeyen tweemael grooter/ ende de bladers zijn veel meer ghekerft. In Nederlandt groeyet inde houen/ ende wordt daer ghewonnen van saedt wt Italien ghesonden alsoomen meynt.

Heydensch wondt-cruydt. In Latijn/Solidago Sarrasenica. In Hoochduytsch/Heydensch Wund kraut. In Franchois/Consoulde Sarrasine.

D'wtlandtsche ende slechte Chirurgiens segghen dat dit cruydt toe heylet ende tsamen sluyt de canten vande wonden: eñ wordt ghenoemt Heydens wont-cruydt/om dat de Turckẽ/ Heydenen oft Sarrasinen eenen grooten naem hadden onder de Christenen / sonderlinghe van zeer gheschickt te zijn inde Chirurgie. Voorwaer dit cruydt is zeer goet den nieren / leuer / sweerende inghewant/ende slappicheydt ende lammicheydt der leden. Insghelijcks ist goet van buyten ghebruyckt op wondẽ. Tgroeyet oock zeer in bosschen ende plaetsen daer de Gulden-roede wasset/ inde Noordtsche landen in vochte ende leeghe plaetsen: in Suytwaerts gheleghen landen / wasset op vochte berghachtighe paetsen onder de wilde Valeriane/ hebbende een wortel van veel eñ dicke saselinghen / waer wt recht op groeyet eenen stele van dyne oft vier cubitus hooghe / roodtachtich/rondt/hol/ waer aen ouer al bladers groeyen die vanden Gelẽ Wederijck oft vanden Amandelen ghelijck / maer langher ende een weynich ghekerft: van d'opperste cleyne tackskens ende bleecke bloemẽ ist de Gulden-roede gelijck/ welcke bloemen vergaen in een wolachticheydt: ende tsaedt is dien vande Coniza niet onghelijck. De Chirurgiens hebbent groeyende in haerlieder houen.

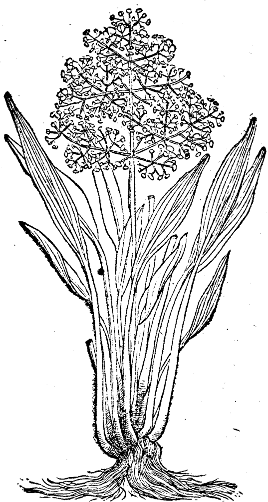
Heydensch wontcruydt is zeer goet voor de leuer ende weeck inghewant/gheuende sterckte/ ende openende de verstoptheden: tgheneest oock de sieckten daer wt den oirspronck hebbende/ de Geelsucht / ende langheduerende cortsen.

Water Weghebree.

Iemandt soude moghen bedieden/ dat dit cruydt Alisma ghenoemt is / om dat in dwater is groeyende ende ghedreuen wordt/want het Griecks woordt Alismos is oock by Dioscorides te segghen eenen aenstoot oft drijuinghe vande zee / ghelijck de ghemeyne water Wegebree ghebeurt. Maer de neuswysheydt vande ionghe Herbaristen heeft lieuer ghehadt naer iet te slaen / dan te volghen dat sekerder was / oft soo langhe te houden / tot datter yet voorts soude comen dat beter ware. Daerom sommighe verworpende de water-Wegebree hebben voor Alisma ghehouden het Tweeblat/ andere Ophrys, andere Limonium, sommighe Tseepcruydt / eenighe Papenschoen/ sommighe wilt wit Niescruydt: Ende een seker Commentateur teghen alle goede kennisse der cruyden/ de welcke haer/ghelijck wy doen/ beclaeght bespot te zijn / dat hy als een beroemich guychelaer (verworpen hebbende ander lieden opinien ende oock het Alisma) ten laetsten in stede van dien niet dan een naeckte figure ghestelt en heeft van een cruydt sonder naem / oft sonder te weten van wat cruydt / ende latende ons zeer hakende ende greettich om ten minsten wat nieus te hooren / al en waert niet waerachtich/heeft hem seluen ter stondt binnen ghehouden. Maer de ghene die van sinne soude zijn / alle dese voorseyde planten van alle de rechte teeckenen zeer neerstich by een siende te ouerlegghen / soude beuinden dat sy alle verre zijn verschillende vande beschrijuinghe die Dioscorides stelt vant het Damasonium: ende oock van crachten ende natuere/ wtghenomen alleene dese water Weghebree/de welcke nochtans desen neusewijssen minst aenstaet / om dat by auentueren de Griecksche text eenighe faute mach hebben/ ghelijckerwijs daer stenotera staet / dat is te segghen/ smalder bladers / de selfde beteeckenisse ende veranderinge van woordt is / ghelijck als is in Alantwortel/ Beervoet ende veel ander. Jae dat meer is/ghy en sult nerghens in waterachtighe plaetsen/ daer hy seght dat dese water-Weghebree groeyet/ ander cruydt sien/ dat yet heeft vãde gedaente oft crachten van dien dan dit: want bycants alle de crachten accorderen daer op . Maer dat Galenus

soude

Water Weghebree. In Latijn/ Plantago aquatica, foliis Betæ aut Plantaginis, flore Galli albi, ende is Limonium Anguillaræ Italorum. Oft oock niet en is Limonium oft eer Alisma? In Hooch-duytsch/ Wasser Wegrich. In Franchois/ Plantain d'eaue. In Italiaensch/ Plantagine aquatica. In Engelsch/ Water Plantaine.

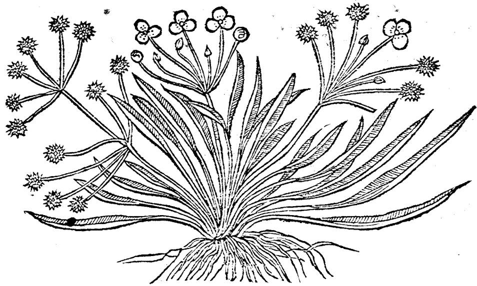
soude gheschreuen hebben: De wortels van desen zijn scherp / ende dat sy daer door souden verdrijuen oft doen scheyden de coude flegmatijcke gheswillen œdemata gheheetẽ; daer in is hy nae sijn costuyme secretelick teghen Dioscorides. Voorts vande reste/ accordeert hy met hem / segghende dat hy d'ander crachten als vanden steen te breken bevonden heeft/ ende daerom schrijft hy toe het wtdrijuen vanden steen/ niet der scherpheydt/ maer d'abstersie/ de welcke wy weten ende by experientie bevonden hebben waerachtich te zijn vande wortel/ eñ voorwaer beter dan die vande ghemeyne Weghebree/ wien dat gelijck is van bladers ende wortels / de welcke by den Niescruydt ghelesen worden/ ende oock wt den bladers κλωμένα ἐπὶ γῆν, die nederwaerts omme gheboghen staen/ ghelijck dickwils doẽ die van dit cruydt/ oft als een seker gheleert man leest / hebbende veel dunne teere steelkens van eenen cubitus hooghe/ gelijck oock zijn die van dit cruydt/ draghende aren gelijck tortskens/ soodaenich als dit voorwaer heeft/ als de bloemen noch niet en zijn open ghegaen / cleyn ronde besikens / ghelijck die vanden Persickcruydt. Ten laetsten de cleyne bloemkens die wit eñ bleeck zijn / accorderen oock soo wel datse alleene by dit teeken eenen ieghelijcken behoorden bekent te zijn. Alle welcke saken gheensijns ouer een en comen met eenighe vande bouen verhaelde planten.

Dioscorides. De wortel is scherp ende welrieckende/ vande welcke een dragme oft twee inghenomen/ is zeer goedt den ghenen die ingheslickt hebbẽ vanden Zee hase/ oft ghebeten zijn vanden Loof-vorsch/ oft Opium inghenomen hebben. Tselfde seght oock Plinius: Water Weghebree wortel alleene oft met soo veel Daucus saedt ghedroncken/ is zeer goedt teghen de crimpinge des buycks ende Roomelisoen. Is oock zeer goedt den ghenen die vercrompen oft ghespannen leden hebbẽ/ ende teghen de ghebreken vande moeder. Tcruydt vande Water-Weghebree/ stopt den camerganck/ ende verdrijft de maendistonden vande vrouwen / oock versoetet de gheswillen daer op gheleydt zijnde. Galenus. Dat het water daer dit in ghesoden is / ghedroncken/ den steen breeckt inde nieren / hebben wy by ghevalle waerachtich ghevonden/ waer wt blijckende is dat heeft eenighe afvaeghende cracht. Plinius. De bladers van tselfde cruydt met reghenwater ghestooten/ oft de wortel met verckens liese/ zijn goedt gheleyt op heete geswillen ende sweeringhen/ maer met een ander bladt vande selfde Weghebree bedeckt zijnde: Insghelijcks oock teghen alle pijnen vanden necke/ ende gheswillen waer die oock moghen wesen.

Cleyn wtghespreydde water Weghebree.

Dese cleyne wtghespreydde water-Weghebree is ghenoech te vinden inde beken ende slooten by Dusterweel ende andere broeckachtighe plaetsen in Brabandt ende Vlaenderen: ende heeft bladers ghelijck de ghemeyne water-Weghebree/ maer sesmael smalder ende engher/ waer wt spruyten dunne steelkens van een spanne hooghe/ hier ende daer wtghespreydt/ waer op voort comen in cranskens incarnate bloemkens van drye bladerkens/ ghelijck de ghemeyne water-Weghebree: ende daer nae volghen scherpe hoofdekens ende saedt/ ghelijck als de Hanevoet oft Boterbloemen. De wortel is cleyn ende veselachtich.

Cleyn wtghesprepde water-Weghebree.

Cleyn water-Weghebree. In Latijn/Plantago aquatica minor.

Cleyn water Weghebree. Alisma pusillum angustifolium.

Dit cruydt heeft cleyne smalle bladerkẽs die vã de Honts-ribbe ghelijck / nederwaerts ommeghe-boghen / ende is een zeer schoone plante. Tsteelken is dunne van onderhalue palme hooge/ voorts comende wt een wtghesprepde faselachtighe wortel/ aẽ de welcke cranswijs groeyen zeer veel hoyxkẽs minckyserwijs/ ghelijck die vanden Tribulus. Dit cruydt heeft my aldereerst ghethoont de gheleerde Medicijn Thomas Penne Engelsmã/ oorspronck hebbẽde in vochte plaetsen vã Engellandt/ d'welcke niet onghelijck en was/ (jae ick meyne dattet selfde is) dat ick nu dit iaer ghevonden hebbe inde grachten buyten de nieuwstadt van Antwerpen/ bloemen draghende ghelijck die vãde water-Weghebree.

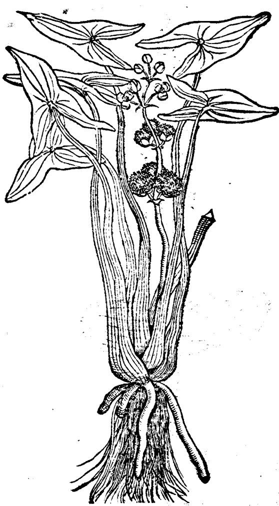
Serpents tonghen.

Dit cruydt groeyet in zeer veel soete vloeyende beken ende rivierẽ in Italien/ Vrãckerijck/ Hooch-duytschlandt/ Nederlandt / ende Enghellandt/ voorts comende onder dwater in ondiepe grondẽ/ hebbende een zeer faselachtighe ende langhe wortel/ witachtich/ met sommige lanckworpighe/ dicke ende bolachtighe faselingen daer aen hanghende/ wt de welcke spruyten zeer groote stelẽ die dryecantich / groen ende effen zijn / elck hebbende een dryecantich blat ouer beyde sijdẽ spitschs / met ingetrocken syden eñ spits eyndende/ gheheel ghelijck een spits riet/ welcke stelen lanck zijn onderhalven cubitus/ tot de helft toe effen/ hol/ ende sachte/ draghende nae d'afvallen vande bloemen drye oft vier scherpe bollekens die van Vnedo niet zeer ongelijck/ oft oock die vanden Carex, de welcken dat zeer nae schijnt te zijn. De bloemen hebben drye witte blaerkens/ ende inde middel wat draeykens/ de welcke voorts comen in Meye ende Wedemaendt by Oxfort in Enghellandt ontrent de vesten inde zeer lustighe stille ende clare wateren die daer zijn/ ende oock tot Londen aenden Toer / ende inden oeuer vanden Tems/ oock te Mechelen in de stadt int water by de Coepoorte: hebbende eenen tsamentreckenden drooghen smake die lieflijck is.

Serpents-tonghen. In Latijn/ Pistana Magonis, oft Sagittaria aquatica Plinij. Oft oock is Stœbe femina? In Franchois/ Queue d'Arondelle.

Cleyn Serpents tonghe. In Latijn/ Sagittaria minor.

Cleyn Serpents tonghe.

Ghelijckerwys als de water Wegebree somtijdts veel smalder ende scherper bladers heeft/ alsoo wordt dit cruydt gevondē met scherper sijdt-schueten ende met langher ende breeder bladers/ die op beyden syden meer wtgheholt zijn ende scherper pinnen hebben/ maer anders ist gheheel minder.

Twee-blat.

Dese plante om datse bladers heeft die vande Wegebree ghelijck/ ende geirne groyet op vochte plaetsen/ is van sommighe ghehouden gheweest voor Damasonium, van ander/ maer beter/ voor den Ophrys van Plinius, niet om datse tot noch toe nut bevonden is gheweest om de wimbraewen te maken ende vercieren/ maer om datse de twee bladers heeft/ waer door datse Zuyblat in Duytschlandt ghenoemt is/ daer sy overvloedich groeyet inde bosschen/ bemden eñ coude vochtighe plaetsen/ hebbende eenen ronden ende glatten stele van onderhalue palme hooghe/ waer aen beneden voorts comen twee bladers aen elcke syde een/ teghen malcander ouer staende/ die vanden Handekens cruydt ende water Wegebree ghelijck/ groen van coleur/ ende inde lengde met senuen door-loopen: Voorts van bycans half de stele opwaerts is die becleedt met bloemen/ ouer beyde sijden staende met een dobbel reke/ bleeckgroen van verwe/ van fatsoen ghelijck een vlieghe oft een voghelken sonder pluymen/ niet zeer onghelijck dien vanden Handekens cruyden. De wortel is saselachtich herwaerts ende derwaerts wtghespreydt/ gheen tsamentreckende cracht hebbende om te moghen wesen Damasonium, hoe wel datse zeer goedt is tot wonden ende ghebroken leden/ ende eenichsins den Alisma ende Ophrys ghelijck/ nochtans en kanmē niet ghesegghen datse een van beyden is.

Een-blat.

Een-bladt is van wtspruyten den Twee-bladt ghelijck/ ende heeft tbladt vande Wegebree/ ouer al in doncker bosschen zeer wel bekendt. De witte bloemen cryget inde Mey/ wel rieckende/ die vanden Meybloemkens ghelijck/ nae de welcke dat volghen cleyn bleeckroode besikens als sy rype zijn/ bitter ende ontlieflijck van smaecke/ maer een excellente cracht hebbende teghen de verladen zenuen.

Int

Tweeblat. In Latijn / Bifolium, ende is Pseudorchis Bifolium Dodonæi, van sommighe ghenoemt Gramen Parnassi. In Hoochduytsch / Zweyblat.

Eenblat. In Griecks / Monophyllon. In Latijn / Vnifolium recentiorum, ende is Gramen Parnassi van Cordus ende Leonicerus. In Hoochduytsch / Einblat.

Int eerste crijget beneden een bladt / voorts alst saedt nu ripe is / comter een ander bladt int opperste dat minder is / en zijn alle beyde als die vande Wegebree ende met aders ghestoffeert / bouen scherpste een weynich clockskens ghelijckende. De reste heuet geheel ghelijck de voorseyde Meyblomkens / maer en is vanden ouders niet beschreuen ghewest. De wortel is dunne ende ghecnoopt dweers wt-loopende.

Cracht. De wortel van Eenbladt ghestooten wordt vande Medicijns nu ter tijdt ghehouden voor een sonderlinghe remedie teghen de peste / alsmen terstont int eerste daer af inneemt met azijn / wyn oft water tghewichte van een dragme.

Wegebree.

Wegebree is vanden Griecken ghenoemt gheweest Arnoglossa, alsoo veel te segghen als Lams tonghe / ghelijck ander cruyden in haerlieder sprake ghenoemt worden Natertonghen / ende Honts tonghe. Dit cruydt heeft tot allen tijden zeer wijdt ende breet bekent gheweest / by alle natien van volcke om sijn zeer groote vruchtbaerheyt ende deucht / waer af de grotte vande bladers ende tfatsoen zijn makende diuersche namen ende soorten van dit cruydt.

Want de ghemeyne Wegebree met de breede blaeders / de welcke in alle landen is groeyende / heeft rontachtige bladers / inde middel breetst ende volder / plat op d'eerde liggende / sijdelincs spruytende wt een witte faselachtighe wortel / die inde middel voor afghebeten is oft ghecordt / zeer ghelijck die van Duuels bete. De bloemen staē arewijs by een / van fatsoen als Muyse stertkens / donker root ende bruyn. Tsaedt is dien vande Porceleine ghelijck / cleyn / bruyn / oft taneyt.

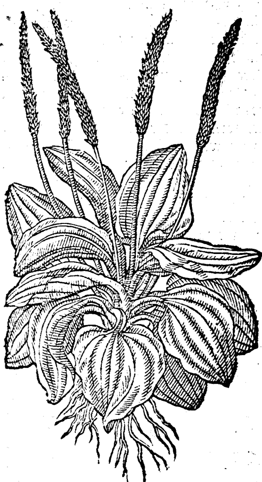
Graeuwe groote Weghebree.

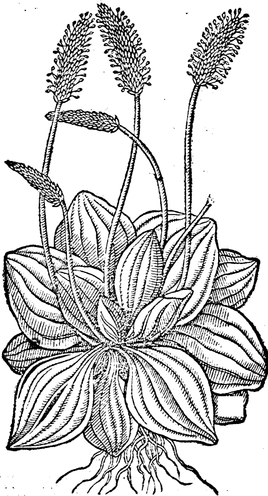
Dese groote Wegebree heeft graewe bladers bouen wolachtich / styuer / dicker / ende int ronde ter eerden liggende / hebbende de zenuen hooger wtpulende. De wortel is dicker / langher ende min faselachtich. De stelen zijn oock rechter ende langer / de bloemen corter / maer meer wtgespreydt ende schoone / witachtich / ghesteert / die in Junio ende Julio vergaen.

Coole

Weghebree. In Griecks Arnoglossa. In Latijn Plantago latifolia læuis. In Hoochduytsch / Wegerich. In Franchois/Plantain. In Italiaensch/ Plantagine. In Spaensch/Plante. In Portugeys / Chantage. In Engelsch/Plantayne.

Graeuwe groote Weghebree. In Latijn/ Plantago maior incana.

Roose Weghebree. In Latijn/Plantago Rosea.

Oock wordt wt ghenocchte onderhouden inde houen van Nederlandt eñ Engellãdt een ander sorte vã Wegebree/ die weerdich is datse dẽ naecomers by figuere eñ beschrijuinghe bekent werde. Sy is in allẽ de groote Weghebree ghelijck/ behaluen d'opperste vande steelkens / ende heeft rondtomme zeer fraey veel blaerkẽs by gelijck vervolgh op malcander rustende / ende allenckskens bouen tsamencomende / waer dat sy tiechelwys oft schelferwys ouer malcander comẽde / maken een aerdich schildeken / als een groen bloeme / ghelijck men sien mach in eenighe spetie van Primula Veris. Tsaedt comt voorts wt midden vande spacien tusschen de bladers/ dwelck den anderen ghelijck is.

Roose weghebree met wijde aren.

Tverschil van desen Wegebree is alleene ghelegen inde velden en houen van Nederlandt/ inde wydt wtgesprende are / die gheladen is met een zeer groote menichte van groenachtighe bloemkens druyfwys vast by een staende.

Roose Weghebree met wijde aren. In Latijn/ Plantago Rosea panicula sparsa, ende van C.Gemma, Sarothrodes ende Corematophora, oft Scoparia.

Honts ribbe.

Dese Weghebree heeftmẽ in Latijn ghenoemt Quinque-neruia, om dat de bladers van vijf zenuen doorloopen werden / ende hebben aende canten sommighe tandekens. Dese bladers zijn smalder / stijuer / van beyden sijden meer inghetrocken/ ende spitsch / waerom dat vande ongheleerde in Latijn Lanceola ghenoemt wordt. De wortel is corter / ronder / veel saselinghen hebbende / vande welcke wtspruyten biesachtige ghecante steelkens / aende welcke groeyen witte bloemkens in cortachtighe ronde aerkens. Dit cruydt is drooger van nature / ende meer ghepresen in wondtdrancken / saluen/ ende tot ghescheurtheden: ende groeyet oock ouer al soo wel als het ander.

Zee Wegebree/ oft Zuyde der Vriesen.

Men houdt oock voor Wegebree / een ander zee-plante/ die veel bladers heeft / smal ende deyne/ die vande Pareije van verwe ende wesen ghelijck. Ende hoe wel de selfde dickwils ghesien ende ghemerckt heeft gheweest aende zeecant van Languedoc ende Engellandt / soo en kan niemandt seker gheseggen wat cruydt dat is: Nochtans en ist gheen cruydt ghelijcker van aren dan de Wegebree/ oft Hertshoren. Dese Zee-Wegebree is den Serpentinen naeder / om de roode pleckskens die lancs ende dweers opde bladers zijn/ende wordt vande Vriesen Zuyde ghenoemt/ de welcke tselfde eten met melck oft papken / segghende dat camerganck maeckt/ ende de wynden verdrijft.

Cracht. Dioscorides. Daer zijn twee soorten van Wegebree/ maer de groote is de nutste. Plinius seght datse de catarrhen doet ophoudẽ/ende de mage versterckt als sy ingenomẽ wordt/in spijse oft anders.

Dioscor. De bladers van Wegebree hebbẽ een droogende tsamentreckende cracht/ waerom dat sy goedt ghelendt zijn op alle quade sweeringẽ/ eñ loopende gatẽ/eñ op quade ende vuyle zeericheydt.

De selfde bladers stelpen alle bloetganck: daer en bouen seght Plinius dat tsap van dien ingheghéuen wordt/den genen die bloet ouergheuen. De voorseyde bladers bedwinghen de voorts etende zeericheden/ de vuyle puysten ende carbunkels: oock ghenesen sy d'oude ende quade zeericheden/ eñ de quade sweeringhe Chironium gheheeten/ fistulen/ honts beten / verbrantheydt/ heete geswillen/ sweeringhen ontrent den ooren / de ghebreken vande ooghe Ægylops gheheeten / als die met sout daer op ghelendt zijn. Een moes ghesoden vande bladers met azijn ende sout/ is goedt ghegeten teghen het roo-melisoen eñ anderẽ buyck loop. Wegebree wordt oock inghegeuen in stede van Beete/ ghesoden zijnde met Linsen teghen de watersucht/ Leucophlegmatia ghenoemt.

Wegebree bladers ghesoden zijn goedt inghegeuen een half ure nae den eten sonder ghedroncken te hebben/ den ghenen die de vallende siecte hebben ende suchtachtich zijn.

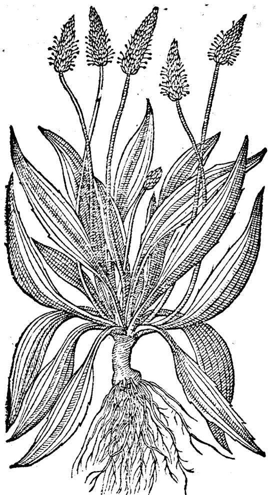
Tsap vande bladers gheneest de quade heete sweeringhen des mondts/ altemets daer mede ghewasschen: maer met Ceruse oft Cimolia ghemengt/ dwildt vier: Ende is zeer goedt inde fistels ghedrupt: oock teghen de pijne der ooren/ende leepheydt der ooghen/daer in ghedrupt.

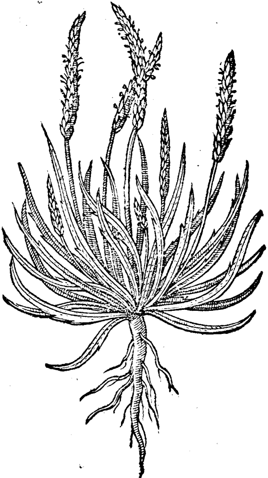
Tselfde sap wordt oock ghedaen in saluen oft medicijnen die ghebruyckt worden teghen de ghebreken der ooghen / ende is zeer goedt teghen tbloeden van tantvleesch / ende teghen wtworpinghe des bloedts ghedroncken. Weghebree sap wordt met een clisterie van onder inghedaen den ghenen diet roomelisoen hebben/ ende te drincken ghegheuen den ghenen die wtdrooghen.

Tselfde sap wordt met wolle van onder inghesetteghen d'opstijghen vãde moeder/al waert oock dat de persoone haer maendstonden hadde. Tsaedt van Weghebree met wijn ingenomen stopt den

Honts ribbe/ oft cleyn Wegebree. In Latijn/ Plantago Quinqueneruia, oft Lanceola. In Hoochduytsch/ Spitziger Wegrich. In Engelsch/ Ribbe worte.

Zee Weghebree/ oft Zuyde der Vriesen. In Latijn/ Plantago marina.

den buyckloop ende tbloedtspouwen. De wortel van Weghebree ghesoden ende gheten / oft met dwater vande decoctie den mondt ghespoelt/ verdrijft den tantsweere. De wortel met de bladers wordt inghegheuen met maleuaseye teghen de sweeringhe vande nieren ende blase.

Men schrijft/ dat drye wortels van Weghebree met twaelf lepels wijns ende soo veel waters inghenomen/ de derde cortse gheneest/ ende vier Wortels de vierde cortse. Tselfde seght Plinius oock.

Daer zijnder die de wortels van Weghebree aenden hals draghen om te verdrijuen de sweerende clieren ende apostumatien ontrent den hals ende de kele/ dwelcke Plinius oock seght.

Galenus. Weghebree gheneest quade zeerich-heden. Want alle Medicijnen die behaluen datse vercoelende zijn / oock tsamentrecken / zijn nut ende goedt tot alle quade loopende seericheden/ ende fluxien ende rottinghe / iae oock zeer goedt teghen het roo-melisoen ende buyckloop / want sy stelpen alle bloedtloop: ende ist datter yet verbrandt wordt/ sy vercoelent. Sy doen oock sluyten ende ghenesen holle sweeringhen / ende andere oude ende nieuwe ghesweeren. Onder alle dese soorten van Medicijnen is de principaelste / iae haers ghelijck niet hebbende de Weghebree / ende dat door de ghelijckformicheydt van haer complexie: want sy heeft een droogte sonder byten/ ende een coude die niet en verdooft. Tsaedt ende wortel van dien / hebben derghelijcke cracht / ende natuere / maer droogher ende min cout. Tsaedt is van subtijlder substantie / maer de wortel grouer. De ghedrooghde bladers van dit cruydt zijn van subtijlder ende min coude natuere/ midts dat d'ouervloedighe waterichheydt wtghetrocken ende verteirt is. Ende wt dese oorsaecke ghebruyckt men de wortels teghen den tantsweere. Daer en bouen teghen de verstoppinghen vande leuer ende nieren en worden niet alleene de wortels ghebruyckt/ maer oock de bladers/ ende noch veel meer tsaedt. Want dese dinghen hebben eenige afvaegende crachten in henlieden/ de welcke mē oock wel mach dencken dat int groē cruydt zijn/ maer dat die vande groote vochticheydt verwonnē wordt.

Dit cruydt vercoelt ende drooght tot inden tweeden graedt. Theeft een ghemengde complexie/ want het heeft yet waterich ende cout/ ende yet amper/ tghene dat eerdich is/ dat is drooghe eñ cout.

Apul. De wortel van Weghebree aenden hals ghehanghen/ neemt wonderlijck wegh de pijne

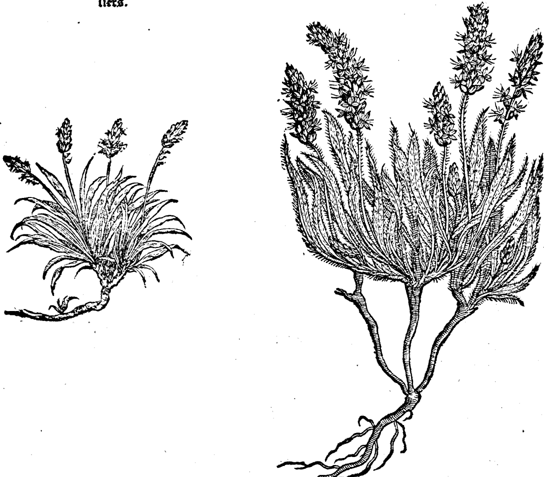

vanden hoofde/alsoo Apuleius daer by voeght. Tsap van Weghebree laeu ghemaeckt/ gheneest de pijne des buycks daer mede stouende. De bladers van Weghebree ghestooten/ verdrijuen de gheswillen daer op gheleyt. Tsap van Weghebree ghedroncken gheneest d'inwendighe leden eñ suyuert zeer wel de borst. Tsaedt van Weghebree ghestooten tot puluer/ ende inde wonden ghestroyt/gheneest de selfde wonden. De bladers van Weghebree ghestooten ende ghelèyt op verbrandtheydt/vercoelt ende gheneest die. Tsap van Weghebree eenen lepel daer af ghedroncken verdrijft de wormen: tsèlfde doet oock tcruydt ghestooten ende op de nauel ghelèyt.

Weghebree met onghesouten verckens liese ghestooten/ ende sonder sout gelijck een plaester daer af ghemaeckt/verdrijft alle harde gheswillen des lichaems daer op ghelèyt. De bladers van Weghebree ghestooten met wat souts verdrijft de pijne ende gheswil van tfleirsijn ende vande zenuen daer op ghelèyt. Als yemanden de voeten gheswollen zijn van gaen/ men sal daer op legghen Weghebree bladers met azijn ghestooten/ende tswillen sal vergaen.

Holosteum Salamanticum maius Clusij, ende is een medesoorte van dat van Montpelliers/ maer veel meerder.

Cleyn Holosteum van Montpelliers.

Die van Montpelliers houden t'onrecht voor den Holosteum een cleyn cruydeken om dat de wortel niet ouer en comt met de beschrijuinghe van Dioscorides, de welcke hoe wel datse witachtich is/nochtans is sy houtachtich/ende hardt als die vanden veldt-Cypres/ Stinckende Camille oft Cicoreye ende vol saps/ waer wt comen veel bladers van zee Weghebree/ witachtich ende ghehayrt. De steelkens ende arenkens zijn die vanden Heerts-Horen-cruydt niet onghelijck/ aschverwich. Twordt ghevonden lancks de dorre canten vanden Olijf houen by Montpelliers op den wegh vã Boutonnet. Dit heeft een bindende ende wat drooghende cracht/ met eenen aerdigen/ sautachtighen smaecke/ die tot spoutsel verweckt.

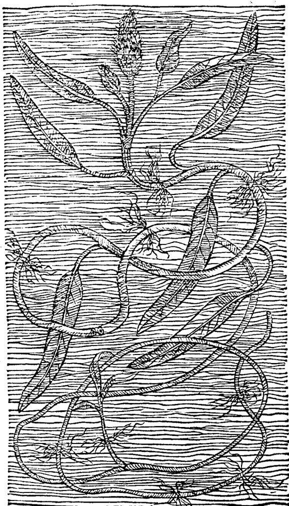
Holosteum Salamanticum maius Clusij.

Clusius maeckt alleene wt de grootte d'onderscheydt vanden Holosteum, de welcke voorts comt

op de

op de dorre hoeuels by Salamanca gheleghen/ ende lancks de weghen by Valencē in Spaigne. Ghelijck wy oock ghesien hebben/meyne ick wel/inden lande van Montpelliers.

Fonteyn-cruydt. In Griecks/Potamogeton,oft Stachyites. In Latijn/ Fontalis,ende spicata. In Hoochduytsch/Zamkraut. In Franchois/Espy d'eaue. In Spaensch/ Espigada ende Vezina de Rios.

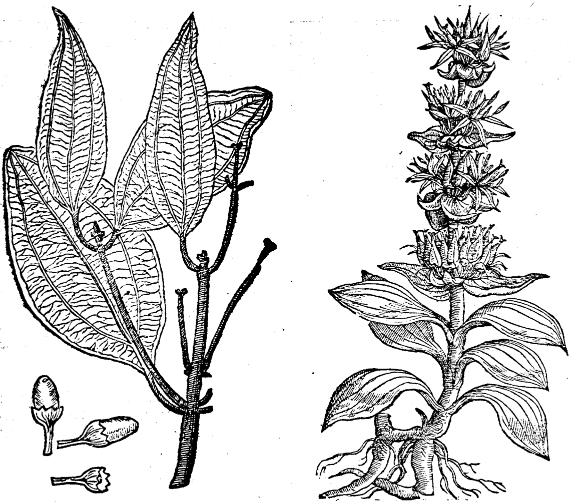
Dit cruydt en groeyet niet alleene inde riuierē/ maer oock inde vijuers eñ staēde oft oock traegh loopende wateren/ waer dat bouē op light/al oft opder aerden laghe / hebbēde de bladers vā water-Weghebree oft Beete/ maer minder/ oft die vande Persick cruydt ghelijck / hartachtich / zenuachtich/ groeyende aen steelkens die oorsprōck hebben van veel gheknoopte boghelicke stelen/ waer op dat comen aerachtige bloemen die vande water-wortel oft vanden Persick-cruydt ghelijck/verstoruen roodt van verwe/ eñ dat in Wedemaendt ende Hoymaendt. De wortel is hanghende wt de knoopkens/ saselachtich / crom ende slim loopende/ende door d'water inde grondt vast zijnde daer sy haer voedtsel wttreckt/gelijck terstondt sal gheseyt worden inden Malabathrum, ende heeft eenen tsamentreckenden smaecke.

Dioscorides. Fonteyn-cruydt vercoelt ende treckt tsamen / ghelijck Duysentknoop/ soo Galenus seyt / maer sijn substantie is grouer dan die vanden Duysentknoop. Tselfde / seght oock Plinius, is zeer goedt gheleyt op alle ieucksels/ ende oude loopende sweeren / oft op voorts etende sweeringhen. Cracht.

Malabathrum.

Vandē Malabathrum der ouders en mach noch en wil ick niet voor waerachtich seggē / ghemerckt dat Dioscorides voorts heeft ghebrocht wt haerlieder schriften dat hy sonder wortel is/ dryuende opde staende wateren/ daer nochtans in gheen ghewest van dat gheheel Indien/ de welcke binnen onsen tijdt veel bekender is/ dan henlieden was henlieder Griecken landt / tot noch toe sulcken bladt niet en is voor ooghen ghecomen/noch ghesien gheweest: de welcke oock Dioscorides niet en heeft ghenoech verclaert: Waer wt is spruytende een oorsake van twee twyfellinghen : D'eerste oft hy oock tselfde ghekendt heeft: ten anderen/ hoe dat soude moghelijck zijn dat eenich bladt soude sonder eenighe hulpe van stele/iae oock sonder wortel/ dat is te segghen / sonder mont zijn/ende dat nochtans pleegt aen eenen draet ghesteken te worden midts dat welriekende/ groot / dicke ende van vochtige nature is / ende daerom dat aen eenē draet pleegt ghesteken te worden/ ten eynde dat drooghe soude worden. Waerom veel beter is te bekennen dat wy van tselfde niet en weten/ dan vanden ouders qualijck te gheuoelen/ oft vande ionghers luttel dancks te behalen: Want d'ouders hebben soo slechtelijck ende slappelijck daer af gheschreuen/ dat ghy niet en weet wat ghy nemen wilt: Ende de ionghers als sy/ om den hoop ghelooue te gheuen/ veel authoriteyten by een rapen/ laeten ons meer oirsake om te soecken/ arm onder eenen onbekenden rijckdom. Want wat isser teghen/ datter onder soo vele bladers niet en soude een wesen/principalijck wt de vier edelste / die dat Malabathrum soude ghelijck zijn. Ende dit is wel waerachtich: maer zijnen oorspronck eñ plaetse daert wast/wordt qualijck beschreuen/ ghelijckmen sien mach aende beschrijuinghe van Agaricus. Waerom voorwaer dat soude zijn/ dat ons Malabathrum, de welcke ouer lanck die van Arabien bekent is/ ende hedensdaeghs vande Italiaensche medicijns ghebruickt wordt/ en is niet alleene om dat is groeyende in Malabar een landt van Indien / maer oock om dat midts sijn excellente crachten/ meer proportien heeft met de water planten/ dan die bladers vande Caneele oft vande Giroffel nagels/de welcke bladers hebben den Lauwer bladers zeer gelijck: Maer dat bladt is dickachtich als die

Malabathrum, Tamalapatra Garciæ & Clusij.

Gentiane. In Griecks/ Gentiane. In Latijn/ Gentiana maior. In Hoochduytsch / Entzian oft Bitter Wurtz. In Frächois/ Gentiane. In Italiaensch/ Gentiana. In Spaensch/ Gentiana. In Engelsch Gentiane ende Felworte.

vande Plompen/ ende d'aderkens haer streckende inde lengde lancks den rugge/ ghelijck in die van Fonteyn-cruydt/ de welcke om de gelijckenisse vande figuere eñ plaetse van groeyen/ van sommighe/ maer onbequamelijck/ ghehouden wert voor Folium. Maer wy waren van ander opinie/ als de ghene die de bladers van desen ouer luttel iaren ghesien hadden by Anguillara ende ander zeer gheschickte mannen in dese saken: aen welcke bladers noch vast waren houtachtighe steelkens / ende ghelijck scheutkens vanden tacken afghebroken / iae oock gheheele tacken. Dese bladers zijn zeer ghelijck die vande Caneele ende Giroffel nagels / met een claere effenheydt / aromatijck ende zeer soet riekende. De complexie/ nature/ maniere ende ghebruyck / en zijn niet zeer ongheliick (ende maken eenen goeden aessem) dẽ dingen die Dioscorides den Malabathrum toeschrijft/ waer af wy op een ander plaetse sullen bequaemelijcker schrijuen. De slecht gheleerde sullen ons daer teghen voor houden de woorden van Dioscorides, te weten: Tbladt op dwater swimmende sonder wortel. Oft nu eenich bladt wtspruyten oft leuen mach sonder wortel/ dat is te segghen/ sonder mondt/ weet alle man. Want Linse, Donderbaert/ ende oock Muha oft Opuntia hebben wortel/ oft iet in stede van wortel. Jae dat meer is/ de water Linse, welcke d'alder minste van alle cruyden is/ heeft haer wortelkens/ ende onder de selue is eenich slijck daer sy af onderhouden ende ghevoedt worden.

Linse.

Tembel. De vrucht Tembul gheheeten heeft de ghedaente van een eeckel/ ende is vier-mael minder dan die vanden Ilex baphica.

Cracht. Dioscorides, Gal. Malabathrũ heeft de selfde crachten van Nardus, maer doet alle dinghen crachtelijker: het doet stercker water maken/ ende is der maghen proffytelijcker.

Malabathrum ghestooten ende in wijn warm ghemaeckt/ is zeer goedt gestreken op loopende ooghen eñ inflammatien. Malabathrũ onder de tonge gehouden/ maeckt eenen goeden eñ soeten aessem. Tselfde ghelegdt tusschen de cleederẽ doet de cleeders wel riecken/ eñ bewaertse vande motten.

Gentia-

Gentiane.

De Gentiane van Dalmacien alsoo ghenoemt naer den Coninck Gentius/van ghebruyck ende vermaertheydt wegē zeer wel bekent/ is van bladers eñ plaetse van groeyen den witten Nieścruydt soo zeer ghelijck/ datse van verre is bedrieghende den ghenen die inde cruyden niet zeer wel gheverseert en is: ghelijck als wy zeer ionck zijnde/ die de wortel van Gentiane haddē hooren prijsen voor zeer goedt om de vermoedtheydt te verdrijuen/ende den appetijdt te verwecken/soo wy moede waren ende dorstich/ meenden in eenen pot vol wijns die te worpen/maer werpen in stede van dien de wortel van wit Nieścruydt/ bedroghen zijnde door de ghelijckenisse vande bladers/in vueghen dat wy bycans souden ghestoruen hebben. De Gentiane is een groot viandt vande rottinghe/ ende de doot van tfenijn. Sy is soo ghoeden hulpe teghen de peste/ datse niet alleene den mensche zijn ghesondtheydt en bewaert/maer oock den beesten/ ende de selfde verloren zijnde weder gheeft. Waerom dat de Switsers dese metten Egelcole pleghen den verckenē/ende hier voortijds oock den vetten cassacken ende muncken in te gheuen/ om dat de siele niet en soude rotten ende stincken in d'leuende lichaem. Gentiane en groeyet nerghens van selfs dan op gheberchten/ die andersins goedt eñ vele om vinden is/ hebbende de bladers ende ghedaente eer sy bloeyet die vande Wegebree ghelijck/ groene oft roodtachtige bladers/met aderachtige vouwen/de welcke voorts comē wt een dicke wortel van eenen voet oft onder haluē lanck/ binnē geel/ eñ zeer bitter van smaecke. Den stele heeftse van eenē cubitus hooge/ aende welcke bouen groeyen veel geel bloemen met lanckworpige huyskens die vanden Seepcruydt ghelijck. Tsaedt is dien vanden Violieren ghelijck/ maer rosser ende cleynder/ ende niet marckachtich.

Vande Gentiane met roode bloemē hebbē wy vermaent naest de cleyne Centorij.

Dioscorides. De wortel van Gentiane heeft een verwarmende ende tsamentreckende cracht/ daerom een half loot swaer met wijn/ peper ende ruyte inghenomen/is zeer goedt den ghenē die van fenijnighe dieren ghebeten zijn. Idem Plinius. Tsap van Gentiane een vierendeel loots inghenomen is zeer goedt tegen de pijne vande sijden/ende(als oock Plinius seght)den genen die van hooge ghevallen zijnde/ ghebroken/ oft vercrompen oft ghespannen leden hebben.

De wortel van Gentiane met water inghenomen/ is zeer goedt den Leuersuchtighen/ ende die cranck oft weeck van maghe zijn/ d'welcke Plinius oock seght. De wortel van Gentiane van onder ghelijck een pessus ghesedt/ dryft de vrucht af. De wortel van Gentiane heylet ghelijck Lycium de wonden/ ende diepe voorts etende sweringhen/ daer op gheleydt/ maer sonderlinghe tsap daer in ghedaen zijnde. Tselfde sap versoet de pijne ende hitte der ooghen daer op ghestreken; ende wordt in stede van Meconium ghemengt onder de bytende medicijnen der ooghen.

De wortel suyuert alderhande mismaecktheydt ende plecken vande huydt des menschen.

De maniere van tsap vande Gentiane wt te trecken.

Dioscorides. Als de wortel ghestooten is/ men legtse te weyken in water vijf daghen/ daer nae wordt die in tselfde water ghesoden/ soo langhe als daer wortels ghesien worden/ ende alst water cout gheworden is/ men sijget door eenen lijnen doeck/ ende dan wordet weder ghesoden tot dat de dickte heeft van honich/ ende wordt soo bewaert in eenen eerden pot.

Extractie vande Gentiane van Dioscorides.

Galenus. De wortel is zeer crachtich/ alsser extenuatie/ purgatie/ suueringhe ende openinghe van verstoptheden van noode is. Ten is oock gheen wonder dat sy sulcks vermach/ ghemerckt datse zeer bitter is. Plinius. Dese wortel(alsoo Plinius daer toe voegt) en mach niet ingenomen worden van vrouwen die bevrucht zijn. Dese wortel heeft soo grooten cracht/ datse niet alleene de merien die hoesten/ maer die haerlieder lendenen trecken/gheneest/ inghegheuen zijnde.

Apul. Gentiane inghenomen is zeer goedt teghen de quade ooren.

Madelgeer.

Veel gheleerde mannen maecken van dit cruydt een soorte van Gentiane/ daer toe ghemoueert zijnde door de ghedaente ende crachten. Nochtans en groeyet op soo hooghe plaetsen niet als de Gentiane/ maer wordt zeer vele ouer al ghevonden/ ghelijck by Basel ende Macon in Bourgoignen/groeyende op platte ende leeghe hoeuels onder den Gamanderlin. Dit cruydt en heeft nochtans gheen geel bloemen/ maer bleeck blaeu/ ende de wortel is inde lengde ghespleten in drye oft in viere/waer af datmen meynt datse in Latijn Cruciata heet/ nochtans heeftse meer dien naem/ om dat de bladers cruyswijs opden stele rusten.

Madelgeer is zeer goedt gheleyt op fistels oft diepe sweeringhen/ende is oock zeer goedt inghenomen teghen venijnighe ende smettelicke oft pestilentiale siecken. Madelgeer inghenomen suyuert die borst/ ende doet alle tselfde dat de Gentiane vermach/ maer niet soo crachtich.

Cracht.

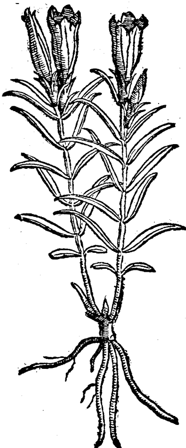
Duysentschoon.

Dit cruydt is de Cruciata gelijck oft de selfde/ d'welcke oock groeyet in hoeuelachtige bemdē/hebbende smalder eñ minder bladers. De bloeme is blaeuw van fatsoen gelijck een lanck schelleken. De

Madelgeer. In Latijn / Gentiana minor, oft Cruciata. In Hoochduytsch / Speerenstich / Creutzwurtz / ende Modelgeer. In Franchois / Gentiane croisee. In Italiaensch / Gentiana minore.

Duysentschon van Cordus gheheeten Pneumonanthe, ende is een sooꝛte vande cleyne Gentiane: va Dodonæus ghenoemt Viola Calathiana Plinij. In Hoochduytsch / Lungenblume.

wortel faselachtich / gheensins ghegraueert / van Matthiolus figuerlick ghestelt. Dit cruydt groeyet zeer vele in Piemont inde bemden by Suse ende Riuoli.

Veranderinghe van bloemen.

Alleenlick een plante ende haers ghelijck / maer met witte bloemen heeft in sijnen hof tot Louen / de zeer gheleerde Leser inde Medicijne Peeter Breughel.

Cracht. Dit cruydt heeft de crachten vande Gentiane / maer niet soo sterck.

Diuerscheydt van Gentianelle oft Pneumonanthe.

Desen en is niet zeer ongelijck / dan datse gheheel magerder is / de ghene die opde vochte heyden van Brabandt is groeyende / de welcke haer bloemen is gheuende in Oogstmaendt ende inden Herfst.

Gentianella Heluetia met de purper bloemen van Clockskens.

Wy gheuen v hier drye sooꝛten van Gentianelle / de welcke noch niet en zijn beschreuen gheweest / die nochtans aerdick zijn. D'eene heeft een cleyne wortel die geelachtich is ende faselachtich / ende zeer veel bladers groeyende int ronde aen d'onderste vanden stele / de welcke die vanden Olijfboom oft Weghebree ghelijck zijn / maer van verwe ende wesen die vande alderminste Gentiane. Tsteelken is nauwe eene palme hooghe / byeants sonder bladers / dan vast byde bloeme / waer dat ghesien werden twee oft drye cleyne bladerkens. De bloeme is purper / van ghedaente / grootte ende verwe / den Marietten ghelijck / ende is zeer bitter van smaecke. Dit cruydt groeyet opde hoeuels ende dellende plaetsen ontrent Padua / daer men pleegt de aderslanghen te vanghen / ende oock in Switserlandt.

Gentianella Alpina.

Ons Switsersche Gentianelle met de bloeme vande Clockskens / is zeer ghelijck dese ander Gentianelle / de welcke heeft een lustighe / blaeuwe bloeme / lanckworpich ghelijck een schelleken / ghedeylt in vijf bladerkens / op yeghelicke stele maer een bloeme draghende. De bladers / d'wtspruyten ende de smaecke / zijn die vande gele Santorie ghelijck. De wortel is teerkens / faselachtich / verwerret.

Des

Gentianella Heluetia met de purper bloemen van Clockskens. | Gentianella Alpina, verna Clusij, Cantabrica quorundam. | Alderminste Gentiane. In Latijn/ Gētiana minima.

Dese groeyet gheirne opde toppē vande hooghe berghen/ waer datse oock inde Lente bloeyet/ gelijck de voorseyde Switsersche.

Alderminste Gentiane.

D'alderminste Gentiane die de aerdichste is van allen ende opschiet ghelijck de cleyne Santorie/ dien sy eenichsins ghelijck is/ groeyet zeer vele int opperste vande hooghe berghen/ daer in Noorden ende Oosten de Donauwe sijnen oorspronck heeft/ ende oock de riuiere Athesis die in Italien afvalt/ byde poetachtighe doolaghen ende bergh van S. Niclaes/ de welcke gheheel cleyne is ende ontrent een palme hooghe/ van bladers ende wortel de cleyne Santorie ghelijck/ maer minder/ de welcke twee tsamen voorts comen wt de knoopkens besettende de cleyne steelkēs/ eens-deels vā beneden ende eens-deels inde middel wtghe sproten/ aen welcke steelkens int opperste voorts comt gelijck een bladeracktich huyskē van fatsoen den Genofflen ghelijck/ met een zeer schoon hemels blaeu bloemken. Dit cruydt is oock zeer bitter/ ende een goedt wondtcruydt/ waerom dat met ghemeynen voys vande veldt-scherders Gentianelle gheheeten is/ andersins houden wy dat voor cleyn Santorie oft dien zeer ghelijck.

Dit cruydt groeyet oock ouervloedich opde hoeuels van Noordt-Engellandt/ Nederlandt ende Vranckrijck/ waer dat somtijdts/ maer selden/ met witte bloemen ghevonden wordt.

Wit Nieścruydt.

Dit cruydt groeyet zeer ouervloedich opde vochte toppen vande berghen ende opde Alpes, principalijck die zeer cout/ hooghe/ ende bemptachtich zijn daer de groote Gentiane geerne groeyet/ als elders vermaendt is/ onder d'wit Niescruydt/ wien dat soo van bladers gelijck is/ dat de gene die de bladers van verre siet/ daer door bedroghen wordt/ principalijck inde somer als dander gras geheel verdroogt oft afgheten is/ ende dat de schapen om de bitterheydt van gheen van beyden en willen eten. De wortel heeft veel saselinghen wt ghespreydt in deerde/ de welcke bouen als midden in eenen block oft knoop by een vergadert zijn/ die vanden Weghebree niet ongheliјck/ maer meerder/ wien dat de bladers oock ghenoech ghelijck zijn/ maer veel meerder/ stijfuer/ ende inde lengde geribt/ waer af de middelste strepe blaw grau is/ welcke bladers ouer malcanderen comende/ plat ter eerden eens-deels ligghen/ ende eens-deels omvanghen eenen hollen/ calen/ sapachtighen stele van twee voeten hooghe/ op d'middel van de welcke tot bouen toe/ op beyden zijden aen steelkens de bloemen wassen deen bouen dander; druyuewijs/ witachtich van verwe. Dit cruydt wordt zeer vele ende seker ghebruijckt/ ende is ouer al Europen ghenoech bekendt.

Diuerscheydt van Niescruydt.

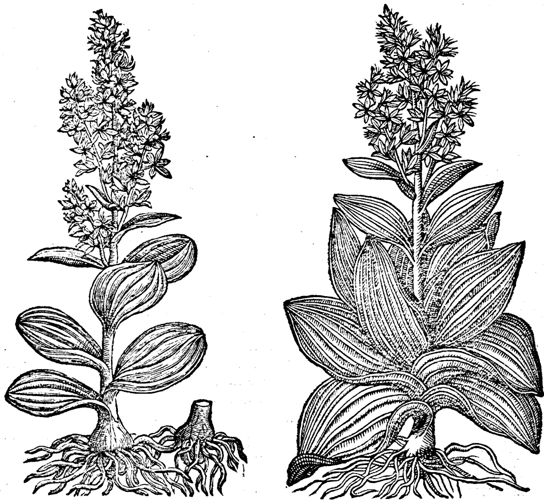
Niescruydt met { witte / groenachtighe } bloemen.
{ doncker roode/ } inden hof van Mouton.

Wit Niescruydt met vroeghe doncker roode bloemen.

Dit niescruydt spruydt voor dander wt/ ende heeft oock meerder/ breeder ende langher bladers: Wt dmiddel vande welcke eenen stele opgroeyet van drye cubitus oft meer hooghe/ waer aen voorts

comen

Wit Niescruydt. In Griecks/ Elleboros Leucos. In Latijn/ Helleborum album, oft Veratrum. In Hoochduytsch/ Weisz Nieswurtz. In Fråchois/ Helleboire blanc, Van die van Languedoc Veraire. In Italiaensch / Helleboro bianco ende Veladro. In Spaensch/ Yerua de baleste eñ Vedegambre blanco. In Engelsch/ Hellebor.

Hellehorum album met bruyn roode bloemen.

comen gheen witte bloemen/ maer doncker root sterrewijs/ nae de welcke dat tsaedt volght in haeukens/ den voorgaenden ghelijck. De wortel is langher/ maer niet soo saselachtich.

Dioscorides. De Nies cruyden van Galaten ende Cappadocien/ de welcke witter ende stofachtiger zijn/ doen eer versticken. Niescruydt doet met ghewelt braken ende ouergheuen diuersche humeuren ende treckt wt (als Plinius seght) doorsaken vande sieckten/ ende daerom gheneset oock de vallende sieckte. Wordt ghemengt met medicijnen der ooghen/ om te verdryuen de duysterheydt vanden ooghen. Van onder met eenen pessus geset/ verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden/ ende doodet de vrucht. Doet niesen (als Plinius oock seght) ende ghemengt met honich ende moutpappe doodet de muysen. Niescruydt verteiret tvleesch alst daer mede gesoden wordt.

Wordt alleene nuchter inghegeuen / oock met Sesama, oft gherste water/ oft met substantie oft vettichheydt van Linsen oft Halica, oft met Honich-water/ oft pap/ oft eenich ander suypen. Dwordt oock met broot ghekneet ende alsoo gheroost oft ghebacken. De bereydinghe vande lichamen/ oft d'ordonnantie van cost/ is zeer nerstich gheleert vande ghene die gheschreuen hebben vande quantiteydt van in te gheuen/ ende principalijck vã Philonides Siculus Emiensis, wien wy nu volghen: Want het waere veel te lanck / sonderlinghe in dit boeck te schrijuen vande materie ende oock vande maniere van cureren nae den eysch vande conste der medicijne. Sommighe gheuen dat met een papken oft suypken/ oft met zeer veel doorghedaen substantie van Halica : oft nae dat sy bevolen hebben wat etens te gheuen / soo gheuen sy terstondt het Niescruydt in / sonderlinghe den ghenen die in perykel souden zijn van versticken / oft dat de sieckte dlichaem cranck maeckt. Want by die maniere soo en is douergheuen niet sorghelijck/ midts dat dese medicijne bequamelijck inghegheuen wordt den lichamen als die met spijse versien ende ghevult zijn. Met oleum Balani ende azijn van onder ingesedt verweckt tot braken. Ægin. Soo wel wit als swart Niescruydt is warm en droo-

ghe

ghe inden derden graet. Galenus. Niescruydt heeft een verwarmende cracht ende afvaegende/ d'welcke Ægineta oock seght / waerom dat zeer goedt is tegen de witte schelferinghen/ ruidicheydt/ schorfheydt eñ melaetsheydt. Witte Nieswortel inde Fistels gesteken die harde canten hebben/ byt die binnen twee oft drye dagen af: Maer Ægineta schrijft dat den swarten toe. Niescruydt in azijn ghesoden ende de mont daer mede ghespoelt / versuet den tantsweere.

Plinius. De beste Nieswortel is/ die terstont doet niesen / maer sy is veel crachtigher dan de swarte (sonderlinghe ist dat iemant leset byden ouders de bereydinghe vande drancken) teghen de schuddinghen/ versticinghe/ onghetydighe crachten vanden slaep / ontallighe hicken ende niesinghen/ weeckheydt vande maghe/traegh oft lancksamich overgheuen / oft veel oft luttel overgeuen. Maer de faute vanden ouders was/ dat sy wt vreese van dese saken daer af te luttel inghauen/ ghemerckt dat eer weder wtcomt/ alst wat vele inghenomen wordt. Themison en dede maer een half loot innemen. Die nae hem ghecomen zijn/ hebben een loot inghegeuen/* door d'excellent woordt van erophilus, die den Elleborus was ghelijckende by eenen zeer vroomen Capiteyn. Want als in dlijf alle dinghen beroert zijn/ (seyde hy) dan comt d'Elleborus eerst ende voor al wt: Daer en bouen is vremt ghevonden/ dat de wortel met schaerkens in stucken ghesneden zijnde/ de schorsse daer aen blijft: ende als die gheydelt is/ soo valt het marck wt. Dit marck ingheghevuen alsmen te zeere overgheeft/ doet d'overgheuen ophouden. Men moet oock toesien alsmen wil doen een goede cure/ dat niet en worde ingheghevuen/op eenen duysteren dagh/want dan maket onverdragelijcke pijnen. Sonder twijfel tis beter inde somer dan inde winter ingegeuen. Dlichaem moet seuen daghen van te vooren ghepurgeert worden met scherpe spijsen/ abstinentie van wijn/ opden derden ende vierden dagh met braken ende tsauens te vooren met vasten. De witte Nieswortel wordt inghegeuen met soeten dranck/ maer aldernutst met melck oft papken. Onlancs is ghevonden datmen de Nieswortel heeft gheleydt in open ghesneden Radijs / ende dan den Radijs weder tsamen ghebonden/ om dat de cracht soude vergaen ende met dat versoetsel inghegeuen worden / want vier uren daer nae beghinnet weder over te comen/ende de gheheele werckinghe wordt binnen de seuen uren volbrocht. Dese wortel gheneest de vallende sieckten/ draeyinghe des hoofts / swaermoedicheydt / wtsinnicheydt ende rasernien/ melaetsheydt/ witte zeericheydt/ cromheydt des hals/ beuinghe der leden/ tfleirsijn/ watersucht/ende dien den buyck begint styf te worden van dwater/ de weeckheydt van maghe/vercrompen leden ende crom gaende mēschen / de Sciatica/de vierde cortsen die andersins niet en willen achterblyuen / verouderden hoest/ heete aposteumiē ende wederkeerende pijnen des buycs. Sy verbien dese wortel in te gheuen den ouden menschen ende ionghe kinderen: Insghelijcks oock die teer eñ wyflicke lichamen hebben oft cleyn van herten zijn/ eñ den vrouwen min dan den mans. Insghelijcks oock dē bevreesdē menschen/ oft als d'inghewant geexulcereet is / oft gheswollen/ ende geensins den ghenen die bloetspouwen oft wtter kelen oft wt de sijde: Van buyten opgeleydt gheneest sy d'wtbreken vande flegmatike humeuren met verckens liese daer op geleydt/ ende oock d'oude etterachtighe sweeringhen. Witte Nieswortel ghestooten ende met melck ghemengt den vlieghen voorghestort/ doot de vlieghen. Met de selfde wordt ghenesen de Luyse-sieckte.

Melue. Niescruydt is tweederande/ wit ende swart/ maer tswart is ghesonder dan het wit/ iae dat meer is/dwit dreygt vreeselijcke accessen ende accidenten / maer het swart bewaert d'lichaem gesont/ende al oft ionck ware. Men moet van dese wortel kiesen die scherp is van smake / ende bitende/ van verwe de Haselwortel ghelijck/broesch/middelbaer tusschen dicke ende dunne/ ende tusschen out ende ionck / tusschen swaer ende licht/ oft eer lichter dan swaerder/ effen oock ende sonder rouwicheydt. De wortel is beter dan het cruydt/ ende van diē zijn de schorssen vande saselingen eñ wortelkens de beste: Inde Somer moet gheplucktoft wtghetrocken worden: Maer de witte is min scherp ende bijtende/oock en openbaert haer niet terstondt haer scheerpheydt / al ist datse bitterder is dan de swerte. Voorts van ander crachten is sy de swerte ghelijck/wtghenomen datse mach langer goedt ghehouden werden. De swerte Nieswortel is heet ende drooghe tot inden derden graedt: sy maect subtijl / sy suyuert/ sy resolueert/ ende etet af dvleesch dat over de quade sweeringhen groeyet. Daer en bouen ist datse groeyet aende wortel van eenighen boom / sy gheeft de vruchten van dien boom een purgerende cracht. Maer de witte is heet ende drooghe tot ten haluen vanden derden graedt: sy suyuert oock ende sy bijt/ maer sy purgeert met veel braeckens / ende doet geweldichlick niesen. Dese moet men schouwen/om datse worght oft versticken doet. Nae tsegghen van alle gheleerde moet men de swerte nemen/sonderlinghe ghebetert zijnde door natuere ende conste: oock en moet men die niet ingheuen dan stercken ende cloecken persoonen/ende dat inde Lente. Inghegeuen zijnde op bequamen tijdt ende bequamen persoonen/ maeckt een beter complexie/ ende daerom oock beter seden ende manieren/ende dlichaem ghesont/ende al oft ionck waere/ want dit zijn haer eyghen natuerlicke wercken/als ons Hippocrates verclaert. Sy suyuert dlichaem van alle quade ende vuyle humeu-

* Wy hebben desghelijck oock soo veel ingheghevuen ende sien in-gheuen.

humeurẽ / sy treckt af soetelick ende sonder moeyte cholerike/ melancholike ende flegmatijcke humeuren/ waer door datse tbloedt suyuerder maeckt/ te wetẽ/ wttreckende de vuyle humeuren die met tbloet inde aders ghemengt zijn/ niet alleene wt de hollicheden vande partijen / maer oock wt tgheheele lichaem ende wtgheleghen partijen/ iae wt der huyt. Sy is oock zeer crachtich om de herssenen ende tgheheel hooft te suyueren ende d'instrumenten vande sinnen/ oock de zenuen ende inghewandt / de blase ende moeder. Oock is sy merckelick goedt inde gebreken der herssenẽ/ als is hooftsweere/ hemicrania, rasernije/ melancholije oft swaermoedicheydt/ draeyinghe des hoofts/ vallende sieckte/ lamicheydt/ ende loopen vanden ooghen/ oock inde ghebreken ende siecten vande juncturen/ als knobbelen ende andere herde melancholijcke gheswillen/ clieren ende cropachtighe sweeringhen. Met een cortsten gheseyt/ Nieswortel is ghelijck een Theriakel / ende om soo te segghen/ een medicijne vande melaetscheydt/ cancker, quade seericheydt/ wildt vier/ quade vlecken des lichaems ende voorts etende sweeringhen. Tsubtijl poeder oock vande swerte Nieswortel / versterckt het ghesichte: Insghelijcks oock den azijn daer dese is in ghesoden ende in d'oore ghedrupt / gheneest het tuyten vanden ooren ende versterckt het ghehoor. Ist datmen met den selfden azijn de mondt spoelt/ t'gheneest dẽ tantsweere. Bouen desen is de Nieswortel goedt teghen de ghebreken der milten / langhe by blijuende cortsen/ de vierde cortse ende ander siecten wt de melancholie oorspronck hebbende/ die qualick willẽ ghenesen: sy doet oock water maecken eñ verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden : sy maecket lichaem goedt van verwe ende reucke/ ende gheneest de ghebreken des mondts ende der huyt / ende oock alle leelicke vlecken ende schelferinghen vander huyt / in wat manieren dat sy ghebruyckt: Met azijn ghemengt ende op de huyt ghewreuen / neemt wegh de mismaecktheydt van dien/ ende roode puysten oft blaerkens byden ooren oft schamelheyt: De witte Nieswortel verweckt door d'onmatich ende te zeer gheweldich braecken vreeselicke accessen / maer van buyten opghewreuen soo gheneest sy gheweldich de ghebrekẽ vander huyt/ schorftheydt/ quade seericheydt ende sproeten. Beyde de Nieswortels ghenesen de fistels ende quade ende vuyle stinckende seericheden. De witte dan/ midts datse den lichamen van desen tijdt moeylick is/ sal als fenijn/ sonderlinghe dat verstickende is/ gheschouwet werden. Maer de cracht vãde swerte/ heeft tot onsen tijden toe lijdelick gheweest/ hoe wel oock swaerlick. Want den ghesonden lichamen is het Niescruydt lastich / seght Hippocrates, maer met conste ende verstant ghebetert zijnde/ wordt bequamelick inghegheuen/ ende werket totter gesontheydt. De sone van Zezar laet weycken een betaemelicke quantiteyt vande schorsse vande wortelkes vanden Niescruydt in laeuwe Manna die ghelijck honich is/ den tijdt van acht uren/ de welcke door eenen doeck ghedaen zijnde/ soo gheeft hy die in te nemen/ want de cracht vande Nieswortel is daer in ghetrocken. Tselfde wordt oock ghedaen met honich oft sop van hinnen oft van vleesch/ oft met Oxymel, oft soeten wijn/ oft met sauce/ oft syrop/ oft eenighen ghesoden wijn/ daer by voeghende een pappeken van mout oft van rijs/ ende wordt alleen te suypen ghegheuen. De cracht van beyde de Nieswortels wordt wt den lichaem ghedreuen / door wijn met honich ghesoden / decoctie van lanck rosijn/ oft van Gerste/ oft van hanẽ oft hinnen/ met olie van Noten oft soete Amandelen oft der ghelijcke dinghen. Maer poeder van Nieswortels in te nemen/ is sorghelick. Tghewichte van in te gheuen is van eenen scrupel tot een dragme oft vierendeel loots.

Wildt wit Niescruydt.

Dit cruydt in Griecks Epipactis ghenoemt en schijnt niet genoemt te zijn Helleborine oft wildt wit Niescruydt/ om dat den Niescruydt ghelijckende is/ maer om dat met de Niescruyden ghemengt werdt/ ende opde selfde plaetsen was groeyende / ende als eenen toom was vande zeer gheweldighe werckinghe vanden dranck oft medicijne die vande Niescruydt ghemaeckt was/ ende daerom prijstse Dioscorides teghen tfenijn / ende seght datse de leuer zeer goedt is. Oock en blijckt niet welcken Niescruydt dat hy die heeft ghelijck ghemaeckt/ iae dat meer is/ noch oock dat hijt ghedaen heeft/ niet meer dan hy en heeft gedaen van gheen van beyde de Sesamoides. Daerom wat Matthiolus hier wil raden/ dat mach sien die wil/ ende daer mede lacchen. Wy sullẽ sijn versierde Helleborine die hy wt Tragus heeft ontleent ende gheleert datse sulcks niet en was/ stellen op een bequaemer plaetse.

Om gheen ander oorsaecke en ist Helleborine ghenoemt gheweest/ dan om dat met haer saedt/ ghevoeght zijnde byde witte Nieswortel/ tbraecken ghemackelicker soude gheschieden / als blijckt wt de woorden van Theophrastus int 11. capittel van sijn 9. boeck/ waer dat hy Helleborine heet een

Cracht.

Herniaria, Millegrana, Centograna.

cruydeken van dusdaenich profijt. Waer wt sommighe meynden dat was ons Herniaria : vande welcke tsaedt/ sap ende bladers/ groote cracht hebben teghen de verstoptheydt vande leuer/ ende steen inde nieren: iae dat meer is / in dien dat hier yet mach helpen / tpoeder vande bladers door een nun bevonden qualiteyt/ verweckt tot niesen. Waerom wel zijn mocht dat met Niescruydt ghemengt werdt om zijn cracht te voorderen oft verwecken/ ghelijck men gheschreuen vindt / dat d'ouders pleghen sout ende azijn daer by te voeghen/ om dat de Nieswortel te rasscher soude wercken.

Wildt wit Niescruydt. Helleborine oft Epipactis Recentiorum.

Papenschoen/ oft Vrouwen schoen. In Latijn/ Calceolus Mariæ, & Sacerdotis crepida. In Hoochduytsch Frawen schuh: ende is Damasonium nothum van Dodonæus.

De ionghe Herbaristen beweegt zijnde door den naem/ hebben gemeynt dat men behoorde tselfde te verstaen van een cruydeken dwelcke van ghedaente den Niescruydt ghelijck is/ en hebbē daerom tweederhande oock ghestelt/ te weten wit ende swert/ de welcke waert dat sy soo neerstich hadden gheweest om te ondersoecken als sy te haestich waeren om sekerlick te segghen/ sy souden waer mede ghehadt hebben wt Theophrastus om niet te dolen. Want hy seght int 11. cap. van sijn 9. boeck/ dat tsaedt van desen pleegt ghedaen te worden inde medicijnen van Niescruydt ghemaeckt/ als een verweckinghe tot braecken/ ende heet het cruydeken Botanion: Waerom (ghelijck wy hier voor vermaendt hebben) Helleborine is soo veel als Veratrulum ghesëyt gheweest/ niet ghelijck Cardamine, om dat den Cardamū ghelijck is/ maer d'Epithymū ende Sesamoides, niet om de ghelijckenisse/ maer om tghebruyck/ vanden ouders Helleborus is ghenoemt gheweest: Maer om dat wy souden behulpich zijn den lief-hebbers/ soo sullen wy hier beschrijuen beyde d'Helleborinen vande ionghe Herbaristen/ hier de witte/ ende dander byden swerte Nieswortel.

Veel gelijcker is/ ten minsten van ghedaente den witten Niescruydt/ de ghene die groeyende is inde doncker bosschen ende lomberachtighe plaetsen van Vranckrijck ende Nederlandt/ de welcke heeft eenen rechten stele van eenen voet hooghe/ om de welcke dat groeyen bladers die vande Weghebree/ oft wit Niescruydt ghelijck/ maer smalder/ ende bouen aende stele groeyen veel witte oft lijfverwighe bloemen die inde middel hol zijn/ met stipkens eens deels gheel ende eens-deels root/ ghelijck int binnēste van die vanden Vingherhoet cruydt den welcken dat oock niet ongheliјck en is. Tsaedt groeyet in haukens/ ende is cleyn/ dien vanden Vingherhoet cruydt ghelijck. De wortel heeft min saselinghen dan die vanden witten Niescruydt/ hier en daer loopende/ swartachtich/ met een harde ende bitter schorsse.

Papenschoen/ oft Vrouwen schoen.

Dit vremt fatsoen van bloemen zeer lustich om sien/ schijnt vanden ouders vergheten te zijn: welck cruydt oock heeft de bladers van Wegebree oft van Helleborina, dat sommighe ghe-

houden hebben voor Alisma, ende wordt vanden ghemeynen volcke Noortwaerts gheheeten Onser vrouwen schoen/ oft Papenschoen / om tfatsoen ende ghelijckenisse vande bloeme / de welcke is van vier purper-roode bladerkens/die wt hen middel voorts brenghen eenich fatsoen van een gheel vatken binnen hol ende rondt/ ghestelt ghelijck d'lijf van een Horsel oft Wespe/ groot als een duyuen-eye: bouen open/ghelijck tgat van eenen schoen : hebbende de bladers vande Wegebree oft Alisma, inde lengde met dicke aders gheribt. De wortel staet dweersch / niet diep inder aerden. Wy hebben dit cruydt ghesien in Switserlandt ende ontrent Isbroeck op lomberachtighe plaetsen ontrent d'Alpes/ ende nu onlancks inde houen van Mijn-heer Brancion/ ende Heer Jan vander Delft saligher ghedachtenissen: welck Heer Carel Clusius ouergesonden hadde van Weenen in Oostenrijck: ende heeft my niet alleenlick de figuere/maer oock de wortele selue ter handt gestelt/ de welcke hy soo wel by Weenen in Oostenrijck aen tgheberghte/ als in de lommerachtige bosschen van Hongrijen wtghegrauen heeft: Ende zal dese plante corts wtgheuen in drucke/ eyghentlick beschreuen met sijn saedt. De wortele cruypt dweersch ende crom door d'aerde met maillekens oft ronde knoopkens daer de stelen verdwijnt zijn/ ghelijck Boom-vaeren/ende is gheveselt als de wortele vã stekenden Balm oft Helleborina,waer af het schijnt een medesoorte te wesen.

Epipactis oft Helleborine van Cordus, ghehouden voor den Alisma van sommighe.

Verclaeringe De neerstighe ondersoecker ende lief-hebber van cruyden de edel Heere Kaerle van Houchin/ Heere vã Longastre/heeft ghevonden by Sinerpont in Picardie groeyende onder de Teuckenschellen/ de Helleborine met root peersche bloemen.

Een selden sorte van Helleborine.

Dese Helleborine hebbe ick vercreghen door de goede deucht vanden zeer gheleerden Medicijn D. Hermes de Clerck / wt sijn reysen van Italien. Dese is den swerten wilden Niescruydt zeer ghelijck/draghende groenachtighe bloemen vele by een staende / nochtans de bladers ghelijck die vande Weghebree/ ende van wildt wit Niescruydt/zeer nae comende die van Salomons seghel.

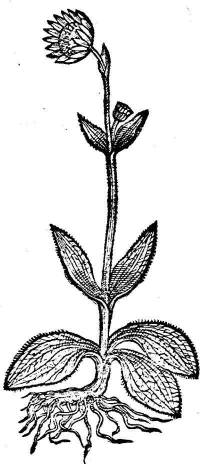
Nardus Celtica. Inde Apoteken van Vranckrijck/ Duytschlandt/ Spaignen ende Engellandt ghenoemt Saliunca. In Hoochduytsch / Selliga quasi Saliunca vocatur.

Insghelijck soo groeyet oock gheerne / zeer op de selfde gheberghten / de Nardus Celtica, die eer hedens-daeghs behoort te heeten Ligustica, die in goeden reucke van bladers de Gentianellen niet zeer onghelijck en is/ noch oock in ghedaente; de welcke die van Vallois in haerlieder spraecke Selliga heeten / als oft Saliunca wilden seggen/ ende is oock sonder twijfel de selfde daer Virgilius af mencie maeckt by dese verskens:

Puniceis humilis quantum Saliunca rosetis
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

Moeder-cruydt. In Latijn / Nardus Celtica, ende schijnt te wesen de Caltha Alpina van Gesner/ ende Plantago Alpina van sommighe.

Want

Want het is een cleyn cruydeken een weynich voorwaerts cruypende / eñ dan hem seluen oprechtende met een steelken van een palme ende onderhalf hooghe/ aende welcke beneden dunne bladers groeyen vast aender eerden die vanden bergh Gnaphalium oft alder minste Gentiane ghelijck/ bleeck ende geelachtich / onder smal/ daer sy arewijs by een ghevoegt rusten opden hals vande seubachtighe oft schelpachtige wortel/ de welcke onder heeft veel bruyne saselinghen/ende lockachtighe ranckskens/ den reuke hebbende vanden Haselwortel/ ende oock alsoo inder eerden wtghespreydt/ met eenen scherpen/ bitterachtighen/ aromatyken smaecke den Spica Nardi wat ghelijckende: Ende groeyet by Genua ende in donvruchtbaer gheberghte van Ligurien / niet verre vande stadt van Sauone / van waer dat de boeren binnen Genua te coope brenghen/ om wat ghewins te hebben. De bloemkens zijn gheel.

Dioscorides. Dese Nardus is goedt tot de selfde dinghen daer die van Syrien toe dient/maer sy doet stercker water maken / ende is nutter voor de maghe. Cracht.

Nardus Celtica gheneest d'inflammatien vande leuer/ ende d'ouerloopen vande galle.

Nardus Celtica wordt ghedroncken met water daer Alssem in ghesoden is / teghen de swillinghe vande maghe/ ende met wijn teghen de ghebreken vande milte / nieren ende blase / ende oock teghen de beten van fenynighe dieren.

Nardus Celtica wordt ghedaen in plaesters/ drancken/ ende verwarmende saluen.

Dioscorides ghebruyckt de wortel ende steelkens/ wegh worpende de bladers vande Nardus Celtica, maer Galenus ghebruyckt de bloemen int derde medicament van Andromachus.

Tweede Nardus Celtica.

Wy hebben gevonden een ander soorte van Nardus die veel aerdiger is/eñ van bladers de cleyne Gentiane niet onghelijck / int landt van Languedoc/ tusschen tParadijs Gods ende den Spoorbergh/ die daer zeer vermaert ende bekent is : Sy heeft de wortel die vande groote Valeriane ghelijck/ maer wat minder/ ghedistingueert met knoopkens ghelijck het Doronicum, lancks der eerden wt ghespreydt / scherp van smaecke/ bytende / aromatijck/ ende bitter/ de Nardus ghelijck/ende heeft slappe bladers die vanden ghemeynen Seepcruydt gelijck/ bleeckgeel/ ses oft seuen/die vande cleyne Gentiane soo ghelijck/ dat ghy mettẽ eersten aensien soudt meynen dat de selfde ware. De stele is ten alderlanckstẽn eenen cubitus hooghe/ maer middelbaer zijnde onderhalue palme. De bloeme is gestraelt / ende gout-geel / die vande Runts-ooghe ghelijck. Rondelet hielt dese voor een soorte van Nardus Gallica. Ten tijde dat wy in de Woestijne int closter ghelogeert waren/ soo was daer een vande Canoniken die de coude-pisse hadde/ de welcke zeer vrindelijck ons hulpe begheerende/ wy ordineerden hem een dranckskẽn ghesoden van dese Nardus wortel ende vande wortel van Meum, d'welcke hem zeer veel waters dede maken.

Hirculus Nardo-Celticæ similis herba.

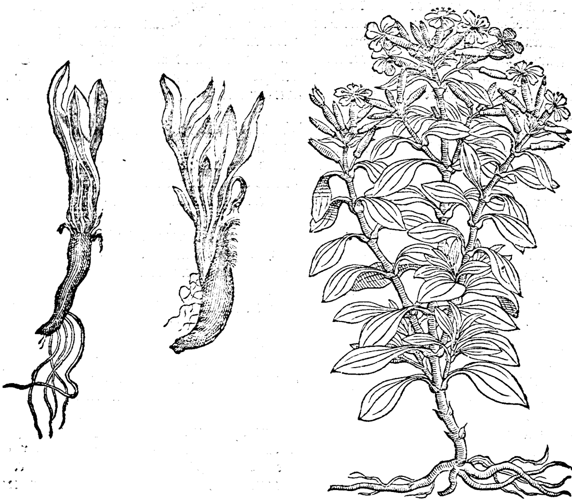
Veel selder wordt ghevonden den Hirculus, de welcke wy bekennen ende gheerne verclaeren/ nimmermeer groen ghesien te hebben / ende weten danck van sijn seker verclaren / den zeer gheleerden ende vervaren Herbarist Chaerle de Lescluse / de welcke dit ghecreghen ende ghevonden hebbende onder eenighe busselkens van Spica Celtica, zeer aerdich den naecomers/ heeft te kennen ghegeuen in sijn boecksken dat hy heeft ouergesedt door Garcia Medicijn Portegalois bescreuen.

Seepcruydt.

Hoe wel dat zeer veel cruyden oock souden moghen Struthium ghenoemt worden vande cracht eñ tghebruyck om de wolle te wasschẽ ende wit te maken/ soo bewijsen ons nochtans de woorden van Theophrastus dat ons Seepcruydt niet en is het Struthium vanden ouders / want de stele van dien wordt gheten/ ende was wolachtich ende marckachtich/ d'welcke groeyde ouer al / principalijck in Asien van selfs/ ende oock gheoeffent/ op steenachtighe ende rouwe plaetsen / dornachtich/ met bladers die vanden Olijfboom ghelijck/ sonder reucke ende saedt: De wortel was groot / de welcke bewaert werdt om wolle te wasschen/ reyden ende suyueren. Maer midts dien dat de costuyme onder ons volders vergaen is/ oft noyt en heeft gheweest/vande wolle te bereyden met de wortel oft sap van cruyden: so is nu onbekent welck dat Struthion gheweest is. Oock tghemeyne volck eñ wasschers nu ter tijdt in Nederlandt / en maecken de wolle die eerst ghekaert is ende met olie eñ boter vet ghemaeckt/niet sneeuwit ende saechte als sijde met cruyden oft sapen/ maer met seepe. Sommighe houden hedens-daeghs voor Struthium d'Ocymoides, dwelcke sy oock heeten Papauer spumeum, midts dat heeft de bladers die vanden Olijfboom ghelijck/maer dat en heeft de crachtẽ niet/ ende verschillet vele van d'ander teeckenen. Dit Seepcruydt vanden ghemeynen man (soo veel te segghen/ als de cracht hebbende van wasschen ende suyueren/ hoe wel datter wtgeperst wordt een salpeterachtich ende suyuerende sap / dat bequaem is om de lakenen te suyueren) en groeyet niet op steenachtighe ende onghebouwede plaetsen/ maer lancks de groene dalen vande riuieren / eñ leeghe

Hirculus Nardo-Celticæ similis herba.

Seepcruydt. In Latijn/ Saponaria, ende is Struthiũ oft Radicula, ende Cunder van Auicenna, nae Valerandus opinie.

canten vande vochtighe openliggende velden/ voorts brenghende lange stelen die veel sijdetackskens hebben zeer vol knoopen/ rondt ende dunne/ van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ ende veel bladers draghende/ wt elck knoopken twee voorts comende / de welcke aderachtich zijn/ dicke ende ghelijnich/ die vande cleyne Gentiane oft Wegebree ghelijck / achterwaerts ommegheboghen/ niet aerdighe lanckworpighe huyskens daer de bloemen in wassen die vande Christus ooghen ghelijck / oft bloemen van Constantinoplen / welcke bloemen bleeck-roodt oft lijfverwich zijn met cleyne witte draeykens die tusschen de vijf bladerkens vande bloemen wtsteken. De wortel is zeer ghedeylt ende wtghespreydt / langhe duerende/ als die gheoeffent wordt inde houen vande landẽ Noordtwaert gheleghen/ waer datse van selfs niet soo veel en groeyet. Daerom ist dat niet en is het Struthium vande Griecken/ soo en ist oock niet het Condisi vanden Araben/ ghemerckt dat dese twee namen maer een cruydt en beteeckenen. Dit cruyt is heet ende drooghe.

Water peper.

Dit cruydt in Griecks ghenoemt Hydropiperi, alsoo veel te seggen als water Peper/ groeyet ouer al in waterachtighe grachten die in vochte bemden staen / voorts brenghende zeer veel stelen / die in tackskens ghedeylt zijn/ met doncker groene bladers / die vande Perseboom ghelijck: Tusschen de knoopkens ende bladers ende sijde-tackskens comen voorts in Wedemaendt ende Oogstmaendt zeer veel witachtighe ende lijfverwighe bloemkens aerwijs oft druyfwijs / ghelijck die van Nadertonghe oft Fonteyn-cruydt. De wortel is zeer faselachtich/ tsaedt bruyn/ breedtachtich/ cleyn/ dien van de Roomsche Netelen of Eertroock gelijck/ scherp/ den Mostaertsaedt oft Peper vã smaecke gelijck/ ouer al zeer wel bekent / ende is in Franchois gheheeten Culraige, om dat als yemandt (met oorlof ghesevt) met de bladers den eers vaeght/ de billen soo onsteken worden/ dat hy meynt zijn sinnen te ghemissen. Paracelsus seght dat de bladers van dit cruydt door een cout water getrocken/ ghenеesen door een hemelsche cracht / de quade ende vuyle seericheden.

Persick-cruydt oft Vloo-cruydt.

Dese Persicaria schijnt van Dioscorides vergeten te wesen / ende is de voorgaende van ghedaente/

daente/

Water Peper. In Griecks/ Hydropiperi. In Latijn/ Persicaria Hydropiper, oft aquatile Piper vrēs, ende is Cratæogonū Cordi. In Hoochduytsch/ Wasser Pfeffer/ ende Muckenkraut. In Franchois/ Culraige. In Italiaensch/ Pepo aquatico. In Spaensch/ Pimienta aquatica. In Engelsch/ Carsmirthe.

Persick-cruydt oft Vloo-cruydt. In Latijn/ Persicaria mitis. In Hoochduytsch/ Persichkraut/ eñ Flochkraut geheeten.

daente/ plaetse van groeyen ende wesen soo zeer ghelijck / dat ghy d'een wt den anderen niet en soudt moghen kennen dan wt de smaecke / de welcke claerlick bewijst dat verscheyden cruyden zijn eñ niet een plante / want dese is cout ende drooghe; oock wat suerachtich / bouen midden op tbladt eenighe vlecken hebbende. Tot Antwerpen aende Roo poorte ende Slijckpoorte groeyet oock met witte bloemen.

Kr. Dit cruydt is goedt tot wonden/ ghedroncken ende daer op gheleyt.

Dioscorides. De bladers van Water-Peper met tsaedt verdrijuen ende doen scheyden de coude gheswillen ende oude hardicheden: ende oock gheronnen bloedt liggende onder tghene dat blaeu gheslaghen oft ghestooten is/ daer op gheleydt. Galenus. Water Peper is heet ende drooghe/ nochtans min dan het Peper.

Een olie van water Peper teghen het verouderde gheknobbelde Fleirsijn/ welck is een groot secreet van de Alcumisten.

℞. Sap van water Peper / ghemeyne Lauetse ende Teskens-cruydt van elcks soo vele als ghenoech is / vijf hoofden van swerte hamels / ende vijfthien vorschen: laet die tsamen sieden met vier pont olie in een balneum, tot dat de beenders van een gaen/ dwelcke door eenen doeck ghedaen zijnde/ bewaert wordt tot dat van doen is/ want het cruydt teert crachtich/ ende treckt wt der diepte/ waerom dat zeer goedt gheleydt is op harde coude gheswillen ende calckachtich fleirsijn.

Cleyn Persick-cruydt diuersche soorten.

Op sauelachtighe vochte gronden ontrent Antwerpen groeyet een Persick-cruydt dat vier mael minder is / lancks der aerden cruypende / dwelcke heeft somtijdts witte ende somtijds lijfverwighe bloemen/ anders ist den anderen van ghedaente ghelijck.

Cleyn Persick-cruydt. In Latijn/ Persicaria pusilla repens.

Ontrent Doornick groeyet een ander soorte die veel meerder is/ met rouwe bladers / scherp van smaecke/ hebbende witte oft purper bloemen: sommighe hebben dat zeer wel gheheeten Britannica.

Bresilie Peper.

Binnen onsen tijden heeft men begonst te brenghen wt Goa ende contreye van Calicouten/ in Europen dese zeer schoone plante/ waer dat sy ghebruyckt wordt in stede van Peper / ende voor een ghenoechte ghehouden inde houen ende vaten oft potten soo in Vranckrijck als in Duytschlandt/ dwelcke is dryederhande / nochtans weynich verschillende dan inde vrucht: Want theeft eenen viercanten stele van eenen voet oft onderhalf hooghe / die bruyn is ende wijt wt ghespreydt / met doncker groene ende scherpachtighe bladers aen cleyn steelkens die vãde Nachtschade oft Persick-cruydt oft vanden Amomum van Plinius ghelijck. De bloemen zijn wit ende cleyne die vande Nachtschade oft Maegde-palme ghelijck/ met cleyn bladerkens / hebbende inde middel een cleyn cñ groen sterreken / nae de welcke haeukens volghen die claer groen ende effen zijn; de welcke rijpe zijnde roodt oft purperverwich/ lanckworpich/ spitsch/ dickachtich/ ende lederachtich zijn/ binnen hebbende veel breede/ platte ende bleeck gele greynkens. Dit peper maeckt de saussen ende sopkens geel/ ende gheeftse eenen peperachtighen smaecke.

Diuersche soorten.

In potten wordt oock een ander soorte onderhouden / de welcke draeght der ghelijcke haeukens/ maer niet soo dicke / ende met langher ende scherper becken / nochtans in alder manieren de selfde plante. Somtijdts heuet oock veel corte/ ronde/ ende peyrwijse haeukens/ vol van tselfde saedt/ de welcke in Oogstmaendt ende Septembre rijpe zijn.

Cracht. Dit cruydt is zeer goedt ghebruyckt tot harde ende coude/ gheswillen ghelijck het water Peper: ende met honich ghemengt zijnde / men seght dat weghneemt alle mismaecktheydt vander huyt.

Balsem appel wijfken.

Dit wilantsche cruydt/ d'welcke voor Wontcruydt ghehouden wordt/ heeft de selfde naem van Balsem appel Manneken / om dat heeft de selfde crachten/ ende oock de vruchten eenichsins ghelijck: Andersins heuet dicke stelen gheheel vol saps / ende ghelijuigher dan die vanden Binghelcruydt/ maer van bladers ende ghedaente ist beyde de Persick cruyden niet ongheliick: Waerom dat van sommighe Persick cruydt ghehecten wordt/ hoe wel dat oock alsoo soude moghen genoemt worden om de ghelijcke crachten oock van wonden te ghenesen die theeft / ende sulcke als de Chirurgiens van desen tijden inden Persick-cruydt bevinden. De bloemen zijn hanghende onder de bladers/ bleeck purper op tblaeuw treckende/ die vandẽ Cruydeken En-ruert-my-niet gelijck/ dwelcke oock desen zeer ghelijck is. Nae de bloemen volgen cleyne vruchten in Oogstmaendt / ouer beyden syden scherp ghelijck eenen Pruymsteen / de welcke eerst groen zijn/ daer nae geelachtich ende rou van buyten/ ende als die gheheel rype zijn/ dan gaen sy open / ende dan valt daer saedt wt/ dien vanden Eruen oft Rapum ghelijck/ hoe luttel dat gheroert wordt/ ghelijck van het Cruydeken En-ruert my-niet.

Cruydeken En-ruert-my-niet/ oft Springkcruydt.

Dit cruydt groeyet vele inde gheberchtẽ ende rouwe hoeuels van Duytschlandt ende Sauoyen/ d'welcke in Nederlandt inde houen gheplant wordt / ende heetent ghelijck de Duytsche Springkcruydt / soo veel te segghen/ als een springhende cruydt / om de haewe wille/ die lanckworpich ront is/ teerkens/ lanck / nederwaerts hanghende ghelijck die vande Chelidonie/ waer in besloten liggen

cleyne/

Bresilie Peper. In Latijn/ Capsicum Actuarij, oft Caninum Zinziber van Auicêna, ende Calecutium piper vande jonghe Herbaristen / oft Piper Indicum longioribus siliquis, ende is Piperitis Cordi, Siliquastrum Plinij ende Tragi, maer qualick gheheeten Piper longum Dioscoridis. In Franchois/ Poiure d'Inde & de Bresil. In Hoochduytsch/ Indiaensche Pfeffer.

Bresilie Peper met langhe haeuwen. In Latijn/ Capsicum, Piper Indicum longioribus siliquis.

cleyne/ ronde saykens die vanden Balsem appel wijfkens ghelijck/ daer af datse vol zijn / d'welcke soo haest alst / hoe luttel dat is/ gheruert wordt / springht int aensicht van een ieghelijck daer by staende/ al oft hē wreken wilde van dat gheruert wordt. Daerom wordet oock vande gemeyne Herbaristen gheheeten Cruydeken En-ruert-my-niet/ met welck teecken ende naem dat ouer lanck zeer wel bekent is gheweest. De bladers / ghedaente ende rijskens zijn die vanden Balsem appel/ Bingelcruydt ende Fluwelbloemen ghelijck: Waerom men toesien moet dat niemandt en meyne dat Binghelcruydt is / ende daer voor plucke ende ghebruycke / als sommighe slechte ghesellen ghedaen hebben: Want sommighe houdent voor fenijnich/ ende segghen/ dat beter is te ghebruycken versochte cruyden / dan dit/ waer af de crachten onbekent zijn: hoe wel dat sijt met goede redenen tot ander effecten prijsen.

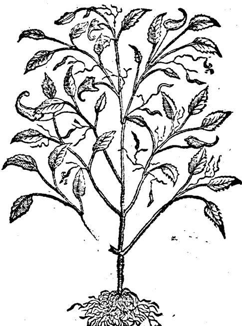
Peper cruydt.

Ten besten dat wy mochten/ hebben wy dit Lepidium onderscheyden vanden anderen cleynen Lepidium Pauli, wt Dioscorides, oft vande Cardamantice, van dwelcke voren ghescreuen is/ ende bewesen dat veel heeter eñ brandēder is/ ende oock crachtigher dan tghene daer Democrates af ghescreuen heeft. Dit Pepercruydt is zeer wel bekent in heete ende coude landen/ als in Languedoc/ Nederlandt ende Enghellandt/ waer dat pleegt te groeyen aende dellinghen vande water canten / vanden ghemeynen volcke gheheeten Wilden Radijs/ ende in Franchois Passerage, dat is te segghen/ wtterste dolheydt / om sijn brandende hitte / de welcke oock ghetuyght dat is het oprecht Lepidium, want het heeft breedachtighe bladers den Lauwer bladers ghelijck / een weynich ghekerft ende bleeck groen/ eenichsins die vande gheele Bilsem ghelijck / oft vande hof Balsem / han-

Ballem-appel wijfken. In Latijn/ Balsamina femina Persicifolia.

Cruydeken En-ruert-my-niet. In Latijn/ Persicaria siliquosa, oft Noli me tangere.

ghende aen gheboghsame ende tackachtighe ryskens van eenen cubitus oft onderhalf hooge. De bloemkens zijn wit ende moschachtich/ de welcke in Wedemandt ende Hoymandt voorts comen: T'saedt is zeer cleyne. De wortel cruypt diepe inder eerden/ende schiet alle iare op en nieu wt.

Cracht. Dioscorides. De cracht vande bladers van Pepercruydt is scherp ende blaren makende waerom dat die ghestooten zijnde/ eñ gemengt met Alant wortel een sonderlinge remedie zijn teghen de Sciatica een vierendeel vander uren daer op gheleydt. Des ghelijcks zijn die oock goedt ghebruyckt teghen de ghebreken der Milte/ ende nemen wech de quade schurftheydt. De wortel van Pepercruydt aenden hals ghehanghen men seght datse den tantsweere verdrijft. Pepercruydt ghestooten met verckens liese/ is wtermaten goedt den ghenen die Sciatica hebben.

De Enghelsche Vrouwen gheuen in de wortel van Pepercruydt den vrouwen die inden arbeydt ghaen/om dat sy te lichter baren souden/ende daerom hebbē sy dat altijdts in haerlieder houen.

Wilde Water-Radijs vande Apoteke.

Dese wilde Water-radijs wordt van sommighen ghebruyckt in stede van den voorghaenden: want hy dierghelijcke verwermende cracht heeft/ ende wordt gheuonden aen de watercanten ende riuieren/ met zeer langhe witachtighe wortel ontrent eenen cleynen vingher dick/ hier ende daer geveselt ende ghesaeselt: De bladers zijn diep ghekerft ghelijck sommighe bladeren vande groote Raphanus oft Meer-radijs: de bloemkens en zijn niet wit/ maer gheel.

Meerradijs.

Dit cruydt mach oock wel Waterpeper gheheeten zijn/ midts dat in waterachtige plaetsen ende vochte bemden is groeyende/ dwelcke vele gheheeten hebben Lepidium Pauli ende Plinij, als tghene dat breede/ghekerfde bladers heeft/ ende langher ende rouwer dan de Lauwerbladers/ nochtans den grooten water-Patich ghelijcker: de welcke spruyten wt een dicke ende langhe wortel/ die ghestooten zijnde scherp van smaecke is/ende in saucen ghelijck Mostaert smaeckende. De bloemen zijn wat die vāde Mostaert oft Coolen ghelijck maer minder/ voorts comende aen tackskens nae de welcke dat haeukens volghen die vanden Erisimum oft Radijs ghelijck/ waer mede dat heeft eenighe ghelijckenisse: des-haluen oock vanden ghemeynen man boeren Radijs gheheeten wordt. Als

dit

Pepercruydt. In Latijn gheheeten inde Apoteken van Vranckrijck ende Nederlandt/ Raphanus sylueſtris officinarum, ende is Lepidium van Ægineta, eñ Lepidium Piperitis, oock Lepidiũ maius Cordi & Tragi. In Hoochduytsch/ Pfefferkraut. In Franchois/ Paſſerage. In Italiaensch/ Piperella. In Engelsch/ Dittammer.

Wilde Water-Radijs vande Apoteken. In Latijn/ Raphanus sylueſtris Officinarum.

dit cruydt bloeydt/ ſoo worden ghemeynlijck de bladers ghekerft/ ghelijckmen by de tweede figure ſien mach.

Meerradijs gheweyckt in Melck oft Seerp bier/ wordt in Vrieſlandt zeer ende met goede hulpe ghebruyckt teghen de Scoerbuyck. Het wordt oock in witten wijn gheweyckt om met dien dranck crachtelijck het graueel af te drijuen/ het water te loſſen/ ende het inghewant/ leuer nieren ende milte te openen/ van coude ſlijmachtighe humeuren verſtopt weſende: maer voor heete complexien iſt te heet.

Dentaria oft Dentillaria Rondeletij & Narbonenſium.

Niet ſonder oorſake hebben ons meeſters van Montpelliers deſe zeer aerdighe plante ghehouden voor eenich Lepidium. Sy groeyet ouer al in Romanie/ ende ontrent Montpelliers/ aende grachten ende ackers/ hebbende een lanckachtighe wortel/ ende eenen ſtele van twee cubitus hooge/ die ghedeylt is in veel ſyde ſcheuten. D'onderſte ende meeſte bladers hanghen aenden ſtele ghelijck die van Weet oft Draba, ende opde maniere van de cleyne Violette. De bloemen zijn bleeck purper vele by een ſtaende rondtomme aen d'wterſte vandẽ ſtele/ de welcke vergaende ſoo comen daer blinckende ende rouwe hayrachtighe ende een weynich taeye huyſkens oft vellekens/ waer in dat ſwert ſaedt gheſloten light. Tgheheel cruydt heeft eenen ſcherpen ſmaecke ende brandende cracht/ iae ſo groot/ dat het brandt inde palme vander handt een blaeuwe lootachtige plecke oft weuel/ waer door dat de gheleerde mannen ghemeynt hebben dat was Molybdæna Plinij oft Lepidium van Ægineta. De ghemeynen hoop vande ſtudenten hielden dat voor de Dentillaria oft eer Dentaria van Rondellet/ de welcke tſelfde ghebruyckte/ ghelijck den Pyrethrum of der gelijcke heete cruyden/

Meerradijs. In Griecks/ raphanis agrotera. In Latijn/ Raphanus Rusticanus, crassa radice, Lapathij folio, ende is Thlaspi ende Sinapi Persicum, oft Armoracia Tragi, ende Thlaspi Crateuæ, Dioscoridis. In Hoochduytsch/ Merrettich ende kern. In Franchois/ Raifort sauuage ende du Cren, moghelick van syn ghekerfde bladeren; ende van sommighe du Raphan. In Italiaensch/ Raffano ende Rauano: ende schijnt te zijn de Molybdæna van Plinius.

den/om te verdrijven de groote pijne vanden tantsweere. De sone vanden Coninck Sapor heeft dat oock ghebruyckt inde baedtstouen.

Cracht. Dentaria met sout ghebonden op den polst nae dat lichaem ghepurgeert is / verdrijft de derde cortse / notha gheheeten / ende met olie van Ruyte ende van Peper ghemengt / verdrijftse de schuddinghen vande vierde cortse/ als den rugge-graedt daer mede ghestreken is.

Plinius. Molybdæna ghecnouwet ende d'ooghe somtijdts daer mede ghestreken / neemt wegh tghebreck vander ooghen/ plumbum ghenoemt.

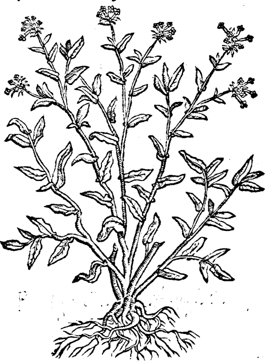
Lepidium annuum.

Noch isser een ander cruydt dwelcke om de ghelijcke ghedaente eñ wtspruyten vande bladers/ die rustende zijn op de stelen van Dentillaria oft Montpelliers Lepidium, van ons Herbaristen oock Lepidium gheheeten is. De stele is oock twee cubitus hooghe in veel tacxkens ghedeylt / De bloemen zijn wit/ ende tsaedt is in velachtighe huyskens dien vanden Thlaspi ghelijck/ ghesloten/ ende scherp van smaecke. De wortel is faselachtich. In Nederlandt groeyet inde houen/ eñ is inde Winter groen/ bladers hebbende meerder dan het Pepercruydt.

Balsem.

Wy weten oock dat dit cruydt om dat heet is van smaecke ghelijck Lepidium, van sommighe ionghe Herbaristen ghehouden is gheweest voor Lepidium, ende is vanden Apotekers gheheeten Mentha Græca, ende van sommighe Sarrasenica, de welcke alle beyde dat segghē niet sonder apparente coniecture: Want de wortel is faselachtich / ghevlechten ende wtghesprendt int opperste vander aerden/ voorts brenghende eenen stele van eenen cubitus hooghe/ ende gele bloemen die vanden Reynvaen ghelijck. Dit cruydt groeyet vele inde houē/ ende is bekent door sijn bitterheydt/ nochtans niet min heet dan tvoorgaende. De veldt-Chirurgiens ende vrouwen / houdent ende beproeuent voor een heylsaem wondt-cruydt/ waerom dat oock Balsem gheheeten wordt.

Dentaria oft Dentillaria Rondeletij & Narbonensium: Æginetæ Lepidium itidem putatũ. Molybdæna Plinij.

Lepidium annuum.

Balsem. In Latijn/Costus hortorũ, Cassani Bassi, Menthæ folio, aut Lepidij: ende is het Lepidiũ Dioscoridis van sommige/ Inde Apoteken heetet Mentha Græca & Sarracenica. In Hoochduytsch/ Frauwenkraut/ Onser Fraw Muntz eñ Zam/ Heydinsch wundkraut. In Franchois/ Coq/ eñ is Balsamita maior Dodonæi; Mentha Corymbifera Cordi; Alisma Tragi, eñ heet in Italiaensch/Herba di S. Maria, eñ Saluia Romana.

Balsem (segghen de Medicijns van desen tijden) gheneest de pijne des hoofts / tsterckt de leuer ende vernieuwt oft geeft weder de natuerlicke warmte: Is ghetempert in warmte / wat bitterachtich ende tsamen treckende. Cracht.

Balsem doet ophouden tvloeyen vande catarrhen / helpt teeren / ende wordt vande vrouwen zeer ghebesicht in cruydtcoecken.

Tsaedt vande Balsem doodet de wormen/ ende sterckt de maghe ende therte.

Penninck bloemen.

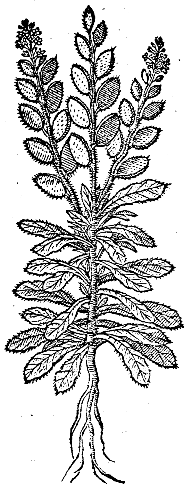
Anghesien dat dit cruydt is groeyende opde gheberchten van Prouencen die palende zijn aẽ d'landt van Piemont / ende in Vlaenderen/ Vranckerijck ende Engellandt nerghens dan inde houen: soo schijnt dat d'wtlanders tselfde beter geheetẽ hebbẽ Bolbonac, om sijn lãckworpighe dicke wortels/die etelick zijn/ verre wtghespreyt eñ bolachtich/eenichsins die vãder Asphodille oft Pioene gelijck/maer niet soo dicke. Nu Lucorts hebbẽ sommige dat genoemt in Latijn Lunaria Græca oft Viola latifolia. Wy wetẽ wel dat ghetrocken is wt den gheberghte tusschen

Pro-

Penninck bloemen. In Latijn/Lunaria Græca. Is Bolbonac vande Nederlanders/ Tonrechte ist vā Fuchsius ghehouden voor Raphanus syluestris primus, ende Armoracia.

Alysson Dioscor. putatum.

Prouencen ende Piemont gheleghen/ende dat by auentueren van daer gebrocht is in Vlaenderen/ Vranckerijck ende Engellandt/ waer dat inde houen onderhoudē wordt/ dwelcke heeft cleyne wortels/magerder ende niet soo dicke als die vanden gele Asphodillen oft vande Montpelliersche Leucacantha, nochtans dien van fatsoen ghelijck ende wtghesprendt / witachtich ende gheheel ghelijfsuich/voorts brenghende ronde stelen die veel tacken hebben/ ende luttel bladers/de welcke lanckworpich ende veel breeder zijn dan die vande Damas-bloemen/groen/ende rontomme wat gekerft: De bloemen gheuent inde Lente/ die vande Dentillaria oft witte Violieren ghelijck / de welcke purper oft peersch zijn/nae de welcke dat volghen ronde haeukens oft blaeskens/die van drye vellekens tsamen ghevoeght zijn/ende doorluchtich/waer in vier oft vijf saeykens besloten liggē/ tusschen d'middelste sacchte ende wit velleken/ van ghedaente de Linsen ghelijck / sulcks als men mach sien inden Alysson, waer door dat in Brabant Penninck bloemen gheheeten worden / ende van sommighe Lunaria. Dit cruydt is heet ende scherp van smaecke/sonderlinghe tsaedt/nochtans worden de wortels voor salaet gheten ghelijck de Rapunkelen / de welcke soo heet niet en zijn als men seght dat de wortels van het Thlaspi van Crateuas zijn.

Diuerschepdt.

Onlancks heeftmen begost een ander soorte inde houen te onderhouden / de voorseyde niet zeer ongheliick. De welcke inde winter groene blijft/ hebbende/harder stelen/bleecker bloemen/maer zeer der ghelijcke bladers die ronder ende rou zijn. De wortel spruydt iaerlijcks weder wt / die gheensins bolachtich en is/ oft emmers zeer luttel.

Alysson.

Dese plante behoorde ghevoegt te wesen byde soorten van Thlaspi ende Lunaria Græca, maer heeft door de haeste hier inghevoegt gheweest/ hoe wel dat de bladers niet ongheliick en zijn die vā den Echium. Dit cruydt wordt ghesien inde lief hebbers houen/ ende wordt van sommighe Lunaria ghenoemt: Maer daer en is gheen cruydt dat beter schijnt te accorderen metten Alysson van Diosco-

Dioscorides, want tis eenen cubitus hooghe/ gheheel grijs/ rouachtich/ ende wat wolachtich/ hebbende een cleyne wortel/ende beneden de bladers die vande Coniza oft witte Violiere ghelijck/ meestendeel niet meer dan eenen stele hebbende/ de welcke ront ende rou is/ met cleyn sydtackskens/ aen de welcke by ghebeurte aen elcke syde gheel bloemkens voorts comen die vanden Irio ghelijck/ nae de welcke volghen lanckworpighe haeukens ghelijck platte schildekens / die vande Penninck bloemen ghelijck/ de welcke dobbel maeckt een velleken dat ouer beyden syden is scheydende de dobbel laghe van tsaedt/ dwelcke dien vande witte Violieren ghelijck is maer meerder. Wy hebben dat in Nederlandt ghesien. In Italien wordet ons gheschoncken: Tot Montpelliers hebben wy dat ghesaeydt/ ende ghewassen zijnde gheproeft. Maer dat de ionghe Herbaristen/ houden voor den Alysson van Galenus, heeft al eenen anderen smaecke/ te weten het Senegroē daer wy ouer lanck hier voren af ghescreuen hebben.

Dioscorides, Alysson in water ghesoden ende ghedroncken verdrijft den hick sonder cortsen. Tselfde doet oock tcruydt voor de neuse ghehouden oft gheroken. Cracht.

Alysson met honich ghestooten / verdrijft de ghebreken vander huydt int aensicht eñ de sproeten: iae men seght dat gheneest de dulheydt vande honden. Alysson in huys ghehanghen verdrijft alle toouerie vande menschen ende vande beesten: Ende met eenen purper lijnen doeck om de beeste ghebonden/ verdrijft de siecken der seluer. Galenus. Dit cruydt is Alysson ghenoemt / om dat wonderlijck helpt den ghenen die van eenen dullen hont ghebeten zijn: Jae oock tselfde eenen dullen mensche ingheghueuen zijnde heeft hem diewils gheheel ghesont ghemaeckt/ ende doet dit wt een eyghen ende besonder cracht/ oft/ soomen seght/ ex tota substantia: Ende voren is gheseydt dat sulcke cracht bevonden wordt alleene wt d'experientie/ ende by gheenen reghel. Maer ist dat yemandt dit cruydt versoeckt in veel dinghen/ hy sal gheware worden dat een middelmatighe drooghende cracht heeft ende teerende/ ende daer toe oock een weynich afvaghende: Want daer door suyueret de vlecken ende sproeten des aensichts die vande Sonne ghecomen zijn.

Thlaspi ligghende/ met gele bloemkens. In Latijn/ Thlaspi supinum luteum.

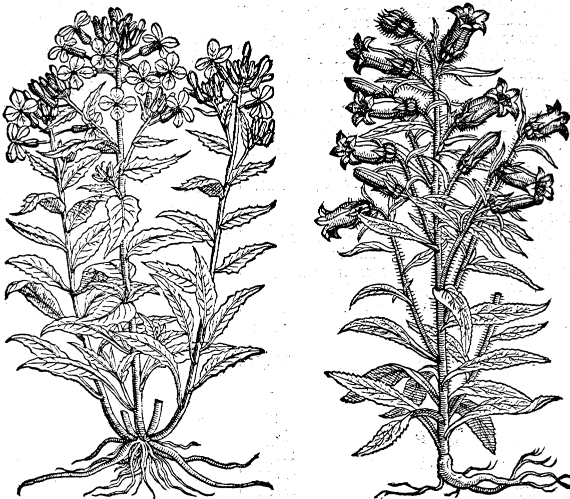
Aenghesien dat dese Thlaspi onder haere gheslachten achterghelaten is/ soo hebben wy die ghevoegt by de Alysson ouermidts de gelijckenisse van geele bloemkens eñ bladerkens: wt welcke oorsaecke dit van sommighen ghehouden is geweest voor een specie van Alysson: hoe wel oock het voorgaēde Alysson wel mocht onder Thlaspi ghestelt worden. Dit voorseydt cleyn gheel Thlaspi pleghen wy hier in Nederlandt ouervloedich te hebben in de houen / voortbrenghende wt een witte dorachtige wortel veel ghespreydde grauwachtige tackskens onderhalf palme oft wat meer lanck / met groene bladerkens van cleyne witte olijf-boomen met wit ghepleckt.

Damast bloemen oft Winter Violieren.

Niet wyser en doen sy die dese plante den anderen ghelijck zijnde Zee-violieren / Damast-bloeme ende wtlantsche heeten/ ghemerckt datse groeyende is inde gheberghten van Seuene in Languedoc/ ende oock inde bempden van Engellandt van waer dat sy inde houen ghebrocht zijn. De wortel van desen is saselachtich / dicke ende breet/ hebbende bladers die vāde Draba oft Rakette ghelijck/ maer min ghekerft / swart ende vele die vande wortel op wt spruyten ende besetten de rechte stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe / aen de welcke in April Mey ende Junius voorts co-

Damast bloemen oft Winter Violieren. In Latijn/ Viola Matronalis oft Damascena, ende is Viola alba Tragi. In Hoochduytsch/ Weis; Winter Violen. In Franchois/ Violes des dames ende Giroffles des Dames.

Marietten. In Latijn/ Viola Mariana, ende is (als Dodonæus seght) Rapum syluestre Dioscoridis. Oft oock is Medium? In Franchois/ Mariettes.

men aẽ cleyn steelkens lijfverwighe eñ rootachtige bloemkens die vandẽ Seepcruydt oft Dentaria ghelijck: Nae de welcke dat volghen haeukens die vanden Mostaert ghelijck/ inde welcke besloten light een bruyn oft rosachtich/ scherp saedt. Maer tgheheel cruydt heeft de smaecke van Rakette oft Rapuncelen/ waerom dat ghehouden wordt zeer van dier naturen.

Diuerschepdt.

Cracht. Jan Mouton heeft in sijnen hof van dese bloemen/ maer de plante is onghelijck minder/ met witte bloemen die zeer lieflick rieken. Damast bloemen zijn goet teghen den hoest/ ende den ghenen die ghecrompen oft ghespannen leden hebben/ oock den ghenen die enghe opde borst zijn ende swaerlijck den aessem verhalen. Voorts doen sy water maken ende sweeten/ sy incideren/ reynighen/ ende verteeren.

Noch min is oock nu te verwonderẽ dat van Medium geensins oft twyfelachtich gelesen wordt/ ghemerckt dat de boecken ende auteuren zeer diuerschelijck daer af gheschreuen hebben. Want de ghene die met de ghemeyne boecken van Dioscorides ende Plinius, ghelesen hebben de bladers van Lisch oft Iris/ die hielden daer voren dat zee Lisch/ daer af wy voren als van een niew plante mencie ghemaeckt hebben in het Meum, ende de figure ende volcomen beschrijuinghe ghestelt hebben onder de Lisschẽ/ onder de welcke dat warẽ mijn meester/ eñ D. Assatius, Callotus ende Dioscorides Barallius, alle gelijck van Montpelliers: Maer sommige teeckenen soo vande grootte als vãde gedaente/ schijnẽ meer daer tegen te wesen dan die vande crachten. Maer de goede Gesnerus/ ende voorts sommighe zeer gheleerde mannen van Italien/ die in ander boecken ende Griecksche Auteuren die dese volgden/ hadden bladers vande Cicoreye/ hebben ons van ouer acht iaren ende meer bewesen dat de zeer ghemeyne plante Marietten ghenoemt/ het Medium was/ de welcke ten laetsten van Matthiolus ghekent zijnde ende van Corthusius hem ghesconcken zeer blyde daerom was/ als den Medium meer dan eenighe ander plante ghelijck zijnde: Welcker opinie ende lesen wy te lieuer voor goedt hielden/ om dat Dioscorides van gheen Wilt Lisch-mencie maeckt/ ende dat

dat de bladers van het wilde niet en verschillen vanden tammen/ dan inde grootte/ende dat Matthiolus ende sommighe schrijuen dat Theophrastus ontkent heeft datter eenich wildt-Lisch soude wesen. Maer vande wilde Cicoreije heeft hy selue ende Dioscorides mencie gemaeckt. Dese plante Marietten ghenoemt vande Nederlanders (de welcke om de aerdicheydt vande bloemen de selfde schoncken tot een present de zeer edele/hooge-geboren ende vrome Coninginne Marie van Hongerie) heeft binnen onsen tijden door oeffeninghe inde houen soo groote ende schoone bloemen ghedreghen/ datmen wt ghenoechte daer in heeft gheschoncken om wt te drincken ghelijck in eenen croes oft pot. Want de bloemen zijn lanckworpich ghelijck een belle/ met sommighe keruen om de canten somtijdts bruyn peersch/ ende somtijds bleecker ende witachtich/ die voorts comen wt onderste vanden huyskèn/ de welcke ommeghebogen oft wtghevallen zijnde/soo comen daer ronde bolleken die vanden Halscruydt oft Rapuncelen ghelijck/ waer in dat light dryecantich saedt/ van verwe eñ grootte dien vande Surckel gelijck. De stelen van dit cruydt zijn twee cubitus hooge/ met hairachtighe ende rouwe stelen: De bladers ontrent der eerden zijn lanckachtich/ breetachtich ende wat hayrachtich/ maer niet soe stijf als die vanden Osse tonghe oft Longhercruydt/ ende die vande ghemeyne Cicoreije ghelijcker dan die vande wilde de welcke ghekerft is. De wortel is wit/ teer/ etelijck/een palme lanck die vande Rapuncelen ghelijck/ alsoo oock zijn tsaedt met de bloemen maer tweemael meerder/ oock niet zeer ongheliick van smaecke: Want wy hebben die in salaet ghegeten ghelijck Rapuncelen inde vasten/ principalijck in Nederlandt ende Engellandt/ waer datse oock zeer vele groeyet inde bosschen by Couentry/ maer minder ende magerder/ de welcke inde houen geoeffent zijnde veel grooter wordt ende soeter om eten. Inde warme landẽ van Italien ende Vranckerijck en is sy soo ghemeyne niet/ ende is den Medium van ghedaente meer gelijck dan van crachte/ want sy is soete met wat scherpheydts/ ende gheensins tsamen treckende.

Epimedium. Oft oock is Epipetron ende Epimetron Plinij.

Niet min swaer en ist valselick te segghen welck cruydt dat Epimedium is/ ende oft oock nu ter tijdt in Europen bekent is. Want daer zijn luttel planten die stelen hebben/ oft sy en brenghen voorts bloemen oft eenighe ghelijckenissen oft beginsels van dien/ ghelijck als de Varen/ Vijgheboom ende sommige ander/ door welck teecken/ waert dat in dese landen groeydde de dEpimedium

 lichtelick

lichtelick soude ghekent worden/dwelcke wy twijfelen te wesen het Epipetrum, dat Plinius wil segghen van Theophrastus beschreuen te zijn int 8. cap. vanden 7. boeck / ende niet als ghemeynlick ghelesen wordt Epimetrum. Want Dioscorides seght / dat groeyet op steenen/ ende tsamen met de vrucht een apparentie van bloemen gheeft. In dien dat tselfde hier ghebeurt ghelijck inde Hoefbladers/ Dictammo, Onosma, by auentuere oock inde Honts tonghe/ soo sullen wy te lichter gheloouen d'opinie vande gheschicktste Herbaristen / de welcke wy dickwils advijs ghevraeght hebben opden Epimedium, ende oock op dese aerdighe ende nieuwe plante die wy hier gheuen. Eer wy dit cruydt ghesien hadden int afghemaeydde drooghe hoy ligghen daer dat van selfs was ghewassen niet verre van Pistoia inde lande van Florencen / soo hadde ons tselfde gheschoncken groen/ Ioannes Pomellus Apoteker van Venegien woonende inde Bossentoren een zeer gheleert man/ die dat hadde groeyende in sijnen hof/ende ghehaelt inde velden van Vicence oft Padua. Dit selfde heeft ons oock gheschoncken de zeer vermaerde Docteur van Bologne ende Leser inde Medicijne Cæsar Odon. Dese plante heeft dunne clawierkens/niet dicke / maer blinckende / witachtich/ lanckachtich/teerkens/van eenen cubitus oft onderhalf lanck/ dunne ende wanckelbarich / bouen int opperste wtghespreydt/elck ghedeylt ghelijck in drye steelkens : aen d'opperste vande welcke ghelijck in sijdetackskens aen drye veel teerder steelkens drye bladers groeyen tsamen zijnde neghen oft thien bladers/van grootte/verwe/effenheydt / die vanden Veyl ghelijck/maer teerder/den Libonotis vā Theophrastus zeer nae comende/ende op d'auerecht zijn sy graeu oft witachtich/aen d'wterste canten eenighe doornachtighe tandekens hebbende saghewijs. De wortel loopt met langhe ommeloopen crom ende slim/ende spreydt haer seluen ter sijden wijdt ende breedt wt/ de welcke wat tsamentreckende ende drooghende van smaecke is. De bladers zijn zeer bitter/ende bicants van smaecke de Chamælea ghelijck.

Dese plante is nu ter tijdt groeyende inde houen van Nederlādt / maer dat zeer dickwils de bloemen gheborghen staen tusschen de bladers/ de welcke hen niet wt en steken bouen de bladers / als de figuere is bewijsende : sy zijn schoone / hebbende vier bladerkens / ghespickelt met tusschen loopende witte strepen/vande welcke dwterste canten ende auerechtesijde roodt zijn/maer binnen zijn die geel/ ende de draeykens die inde middel staen/zijn groen.

Halscruydt. In Griecks / Trachelion. **In Latijn**/ Ceruicaria **ende** Vuularia Tragi & Herbariorũ, **van** Fuchsius Campanula, **ende van sommighe** Archãgelica. **In Hoochduytsch/Halscraudt. In Franchois**/ Ganteler **ende** Ganteletz.

Cleyn Halscruydt. In Latijn/ Trachelium minus.

Bouen dien soo zijnder twee planten vanden ouders niet beschreuen/ die niet luttel van bladers ende qualiteyten de voorgaende ghelijck zijn/nu ter tijdt gheheeten vande Duytschen Halscruyden oft in Latijn Ceruicariæ, nae den hals ende deelen ontrent den hals soo wel inwendich als wtwendich gheleghen / die sy ghesmolten ende opghewreuen zijnde zeer behulpich zijn / waerom dat oock Vuularia gheheeten wordt nae den huych oft tapken vande kele. Tgroot Halscruydt heeft de bladers eenichsins die vandē Bolbonac oft Netelen gelijck/rou/ stijf/ beneden breedtachtich ende bouen scherp/ rondtomme ghekerft/ghelijck de netelen zijn. De bloemen zijn witachtich/maer meestendeel blaeu ende minder dan de Marietten. De wortel is wit ende malsch/die vanden Rapuncelen ghelijck/zeer goedt in salaet/ sonderlinghe inde Vasten.

Cleyn Halscruydt.

Cleyn Halscruydt is oock groeyende aende dorre canten vande velden ende in bergachtige bemden van Hoochduytschlandt ende West Engellandt. De stelen zijn cortachtich: de bladers zijn oock rou/ die vanden Rapuncelen oft Sauie ghelijck/hayrachtich. De bloemen zijn aerdich ende dicht by een staende/ die vande voorgaende ghelijck. De wortels zijn de Rapuncelen van smaecke ghelijck/ ende worden oock int eerste vande Lente in salaet gheten.

Somtijdts groeyet aende zeecant ende dorre houelachtighe plaetsen/ cruydt dat den Halscruydt niet ongheliick en is/bladers hebbende die vanden grooten Halscruydt ghelijck/ glatter/niet soo stijf/ oft rondtomme ghetandt/groeyende aen corter steelkens/ende heeft een witachtighe wortel veel wijder wtloopende. De bloemen brenghet voort in Wedemaendt ende Hoymaendt/ bleeck purper gelijck cleyn clocxkens ghefatsonneert. Noch groeyet een ander soorte van Halscruydt ouer al op rouwe ende steenachtighe plaetsen van Engellandt/ende inde bosschen van Walsch Nederlandt/ maer het is dorrer ende niet soo lustich om sien: andersins ist den anderen ghelijck/ ende een soorte vandien. Oock isser een soorte van cleyn Halscruydt/dat roodtpurper bloemen heeft / andersins ist den anderen niet zeer ongheliick. Dwerchgewas.

Groot Halscruydt vande Nederlanders.

Dit Halscruydt is den eersten van ghedaente ghelijck/ ende soude in alder manieren tselfde zijn/ ten waere dat in lengde vande stelen/ lengde ende grootte van bladers d'ander twee mael te bouen ghinghe. De bloeme is blaeu/die vande Marietten zeer ghelijck.

Wit groot Halscruydt van Noordt Engellandt.

In Arthois/Bourse Marie & grandes Clochettes. In Engelsch/Halkewurte/or Belfloure.

D. Thomas Penne Medicijn van Londen ende zeer gheschickt Herbarist heeft my nu dit iaer als ick onledich was met dit te schrijuen/ghesonden saedt van een aerdighe ende selden gesien plante/dwelcke gebrocht was wt de Noordt contreye van Engellandt/ waer datse ouervloedich is groeyende ende nerghens elders/oft oock van niemandt gheobserueert. Dese plante is van aensien tgroot Halscruydt nu beschreuen niet ongheliick/ maer de bladers zijn die vanden Vingher-hoet-cruydt ghelijck. De bloemen zijn zeer wit die vanden Halscruydt oft Marietten ghelijck/maer meerder ende langer. De stele is vā twee ende drye cubitus hooge. De wortel is saselachtich/dickachtich/melckachtich/ende herwaerts ende derwaerts loopende. Tsaedt is dien vanden Halscruydt ghelijck maer meerder.

Blaeu Clockskens.

Dit cruydt heeft lanckworpighe/ smalle ende doncker groene bladers de welcke groeyen aen d'onderste vanden stele die eenen cubitus hooghe is / ende aende wortel. De stelen wassen recht op inde lengde ghestrept zijnde / aende welcke dat voorts comen blaeuw bloemen ghelijck clockskens/ somtijdts oock witte / met sommighe draeyen inde middel die hen wydt open spannen ende int ronde stellen / in vueghen datse schijnen van alleene een bladt te wesen dat ses hoecken heeft / ende daerom meynt men niet sonder reden dat is Iasione Theophrasti. De bollekens zijn vol gaten dwelcke Matthiolus bedroghen heeft/ die daerom terstont beuestigde dat Phyteuma was. Dese plante wordt wt ghenoechte inde houen gheplant/ hoe wel datse onder het moes mach ghegeten worden.

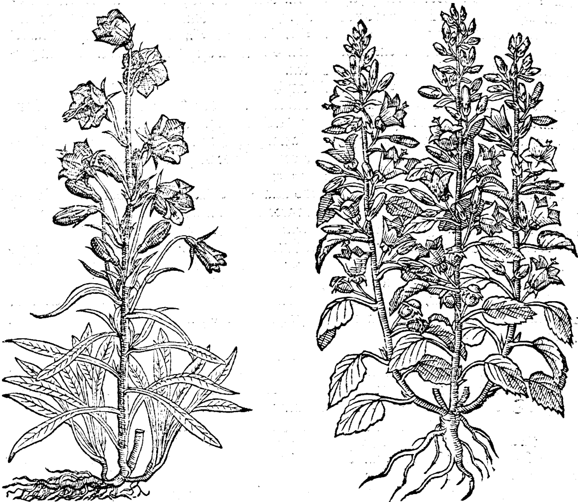
Groote Blaeu melckachtighe Clockskens.

Om dat dit cruydt meer wit saps gheeft dan alle ander/ soo wordet met reden Milckachtich genoemt: Van dwelcke donderste bladers zijn half tusschē de tamme Nachtschae ende de Violetten/ effen ende doncker-groen. De wortel is saselachtich die vande Marietten ghelijck/ vol milckachtich saps/ ende soo leuendich / datse hoe cleynen stucxken in deerde ghesteken wordt / terstont weder wtspreydt. De stelen zijn dunne van drie ende vier cubitus hooge/ hebbende vande helft opwaers/ smalder / ende langher bladers ende oock vele / waer aen oock groeyen schoon blaeuw blomkens/ meerder dan die van ons Clockskens/ insghelijcks van fatsoene ghelijck clockskens / welcke stelen

Blaeu Clockskens. In Latijn/ Campanula Persicifolia nostras, ende is Phyteuma van Matthiolus. Oft oock is de Iasione vã Theophrastus? In Engelsch/ Blew Belles.

Groote blaeu melckachtighe Clockskens. In Latijn/ Campanola maior lactescens, ende is Pyramidalis Lutetiana.

spitsch opgaen/ waerom datse vande Parisiennen Pyramidalis genoemt wordt. Dit cruydt groeyet in Nederlandt inde houen/ maer en is noch-ter-tijdt gheensins ergens toe nut ghevonden.

Cleyn Clockskens.

Dese plante comt van selfs voort byde grachten ende onder de haghen/ maer minder ende corter van stele. De bladers ligghen beneden lancks der eerden/ ende zijn rondtachtich/ meest ghelijck zijnde de gemeyne Wynde. De bloemen zijn purper. De plante heeft cleyne wortels.

Cleyn Raponcelen.

Ghelijckerwijs als by d'ouders om de wortels ende tghebruyck malcander niet zeer onghelijck/ dwoort Bunium schijnt ghecomen te zijn van Bunias: alsoo hebben de nacomers sedert de tijden van Auicenna dit cruydt Rapuntium oft Rapulum in Latijn gheheeten/ oft om dat ghemeyne volck ghemeynt heeft dat de selfde plante is oft een medesoorte van dien/ oft om dat de wortel van etens weghe ende van aensien de Steck-rape ghelijck is: Want sy is eenen duym lanck ende dicke/ lanckworpich gelijck een Steckrape oft Radijs/inde middel eē weynich buyckachtich/maer veel minder/ claer/ wit/ malsch/ ende veel lieflijcker om eten voor salaet inde Vasten dan eenighe Rape oft Radijs. Want onder d'eerste wtcommende/ spruydt dan dese plante eerst wt/ hebbende bladers die vanden Olijf boom/ cleyne Gentiane/ oft tamme Clockskens ghelijck/ maer corter/ groeyende aen eenen dunnen stele: oock heeftse blauw bloemen desen niet onghelijck/ ghemaeckt van vier bladerkens ghelijck die vanden Vlas/ maer ommegheslaghen ghelijck die vande Clockskens/ nae de welcke in de borsekens oft huyskens cleyn saedt voorts comt. Dit cruydt en is niet alleene veel wassende in houen ende ackers/ maer oock in bosschen ende onder de haghen soo wel in coude als heete landen.

Diuerschepdt van Raponcelen wt de verwe vande bloemen.

Ontrent Brugellette een stedeken in Henegouwe groeyet met witte bloemen.

Cracht. Sommighe voesters hebben by experientie bevonden dat de wortel ghesoden ende met peper gheten/ d'melck doet vermeerderen inde borsten.

Cleyne Clockskens. In Latijn/ Campanula minor rotundifolia, ende is Cantabrica Plinij vã Anguillara.

Cleyn Raponcelen. In Latijn/ Rapuntium paruum, ghemeynlick ghenoemt Pes Locustę Auicennæ. In Hoochduytsch / Cleyn Rapuntzeleyn. In Franchois / Responce petit. In Italiaensch/ Raponzolo. In Engelsch/ Littel Rampions.

Groote Raponcelẽ. In Latijn/ Rapuntiũ maius Alopecuri comoso flore. In Engelsch/ Wild rampion.

Dese plante en is soo ghemeyne niet op veel plaetsen/ oock en groeytse niet dan in gheberchten oft coude bemden ende dalen/ ghelijck als zijn die van Minden ende ontrent Narbone in Aquitanien gheleghen/ ende oock op veel plaetsen van Nederlandt ende Engellandt. Dit cruydt is van gedaente ende wortel den Raponcelen ghelijck maer meerder/ draghende een aerachtighe peersche bloeme veel verschillende vande Rapen/ Steckrapen ende cleyn Raponcel. De bladers zijn beneden breedtachtich/ ende bouen aen den stele scherp/ die vanden Veyl oft Halscruydt ghelijck/ maer langher/ groeyende aen eenen rechten opgaenden stele/ van eenen voet oft onderhaluen hooghe/ draeghende een dicke aerachtighe bloeme/ de welcke eer sy open gaen/ ghelijck cromme horenkens daer om staen/ ende als sy open ghegaen zijn/ ghedeylt staen in vier blaerkens/ de welcke blauw/ peersch aschverwich oft bleeck zijn den Peertsbloemen ghelijck: Nae de welcke in Hoymaendt ende Oogstmaendt voorts comen ronde huyskens/ den teskens vande Raponcelen niet onghelijck/ alsoo oock de wortel den seluen niet onghelijck en is van smaecke ende gedaente/ waer door dat oock schijnt den naem van Raponcel te hebben/ hoe wel dat gheen van beyden onder de Rapen behoort ghestelt te werden.

Tafel.

- Violieren
  - witte.
  - roodt.
  - gele/oft Steen Violieren.
- Zee Violieren { groote / cleyne } purper.
  - Dobbel Violieren.
- Lychnides gheheeten.
  - Christus ooghen ende sijn veranderinghe.
  - Wilde Christus ooghen.
  - Jennettekens.
  - Dobbel wilde Engelsche Christus ooghen/ Bourbonoise.
  - Lychnis van Chalcedonien ofte Constantinople bloemen.
  - Engelsche zee Christus ooghen.
- Ocymoides oft Ocymastrum.
- Ocymastrum alterum.
- Ocymastrum valerianthos.
- Cruppende Ocymastrum met de bladers van wegh gras ende bloemen van Sterrecruydt.
- Wederyck.
- Partike.
- Bruyn Wederijck ende
  - Noch tweederhande soorten.
- Blaeu Wederijck.
- Coniza
  - Groote
  - Middel/ geel Munte van sommighe Herbaristen.
  - Cleyne
  - Minste.
- Sterrecruydt
  - van die van Montpelliers met goudt gele bloemen.
  - vande Italiaenen metten geel bladers vanden Olijfboom ende ghedaente van Coniza.
  - Cleyn van die van Montpelliers/ met de bloeme van Tripolium, half roodt/ende bladers van wildt vlas.
  - Bergh-sterre-cruydt tweederhande met de bloeme vande grootste Coniza, oft Alant.
- Weyt
  - Tam.
  - Wildt.
  - Luteola.
  - Vaccaria.

Violieren wit ende roodt.

De naem Violiere oft Violette comt wtten Griecksche woorde ἴεναι, alsoo veel te segghen/ als gaen/ voorts comen/ oft eerst wtspruyten: Want de voorbode vande Lente is de Violette oft Violiere/ ende de Steen violiere diemen * Keiri heet/ ende door de aerdicheydt ende lieflijcke reucke van dien ghelijck sy die in tuylkens ende hoykens ghebruyckt hebben/ alsoo hebben sy die alle ghelijck eenen ghemeynen naem alder eerst ghegeuen/ maer naderhandt meer volghende de costume/ oft de ghelijckenisse vande bloemen dan de reden/ soo hebben sy veel ende diuersche bloemen in henlieder tale Violæ gheheeten. De selfde naem is menigerande ende zeer verscheyden planten ghegheuen gheweest/ want Theophrastus stelt. Bolachtighe Violetten/ swarte ende witte/ de welcke wy elck op zijn plaetse verclaert hebben. Maer hier sullen wy alleene lichtelijck ouerloopen de soorte vande witte Violieren/ de welcke wit gheheeten worden/ niet om dat de bloemen wit zijn/ maer om de grysheydt oft aschverwich coleur vande bladers. Oock nu ter tijdt/ ghelijck als was ten tijde van Dioscorides, sijn van dese dryederhande soorten/ zeer wel bekent door de verscheyden bloemen ouer alle de werelt: Sy brenghen alle drye zeer veel bloemen voorts/ maer de witte ende roode Violieren en groeyen niet dan ghesaydt zijnde.

* Keiri.

Steen Violieren.

Steen Violieren comen voorts sonderlinghe van selfs aende mueren ende bloeijen lustich inde Lente/ te weten in Sprockelle ende Maerte: Dese ghelijck sy veel ghevonden ende best rieckende is/ alsoo is sy oock meest nut int ghebruijck vande medicijne/ vande welcke tsaedt oock zeer crachtich is/ dwelcke plat groeyet in haeukens / die veel minder zijn dan die vande voorgaende/ ende die vande wilde-Rakette ghelijck. De bladers zijn oock smalder/ende groen die vanden Rijn-Wilghe gelijck.

De

Violieren wit ende roode. In Griecks/ Leucoion. In Latijn/ Viola alba, & purpurea. In Franchois / Violiers blancs & rouges. In Hoochduytsch / Weisz ende rot garten veiel. In Italiaensch/ Viola bianca. In Spaensch / Violetas amarithas, oft Violetas blanquas, en zijn Violæ matronales Fuchsij. In Engelsch/ White Gilouer/ or stocke Gilouer.

Steen Violieren. In Latijn/ Leucoium luteum. In Araben/ Keiri. In Hoochduytsch/ Geel garden veiel. In Franchois/ Violes des muretz. In Italiaensch/ Viola Ialla. In Spaensch/ Alhelys. In Engelsch/ Walle Gyllofer.

De stelen zijn houtachtich/ recht ende vele/ de wortel insghelijcks houtachtich ende faselachtich ghevesticht inde spleten ende voeghen vande mueren. Men heeft dese in Enghellandt/ Nederlandt ende meer andere plaetsen dickwils te kersmisse vol bloemen gesien. Alleene een soorte isser den voorseyden Steen violieren ghelijck de welcke meestendeel witte bloemen heeft / dickwils oock roode / somtijdts oock/ sonderlinge die een iaer out is/ verstorven van verwe ghelijck peerschen verschaelden wijn. De haukens zijn van fatsoen ende grootte die vanden Geelen Heul gelijck/ hebbende oock een dobbel lage van saedt/ tusschen dwelcke inde lengde is loopẽde een dun velleken. De bladerẽ zijn gelijckende die vã de Goud-bloeme/ witachtich. Dese en is soo heet van smaecke niet als de voorseyde.

Groote zee Violieren.

De zee-Violiere / de welcke zeer vele is groeyende aende canten vande Middellandtsche zee int landt van Languedoc/ en wordt soo vele niet ghevonden/ de welcke van smaecke den Thlaspi ghelijck schijnt. Dese gheeft haer bloemkens inde Somer/ de welcke zijn van vier bleeck-roode bladerkens/ van haeuwe ende saedt den anderen ghelijck/ maer de bladers zijn ghesneden ghelijck die vande Cicoreye oft Rakette/ dicke/ witachtich ende van grootte ende verwe die vande witte Violieren gelijck.

Cleyn zee Violieren oft Hesperis Theophrasti van sommige ende vande Spaignaerts.

Opde selfde plaetsen groeyet dickwils een ander cleyne soorte die tweemael minder is/ ende vande voorgaende verschillende / ghelijck dminste Thlaspi vanden middelsten/ maer tbijdt veel scherper opde tonghe.

Groote zee-Violiere. In Latijn/ Leucoium maritimum maius.

Cleyn roodtachtige zee-Violiere. In Latijn/ Leucoium marinum minus.

Gele dobbel steen-Violiere. In Latijn/ Leucoium siue Keiri duplici flore.

Roode dobbel Violiere.

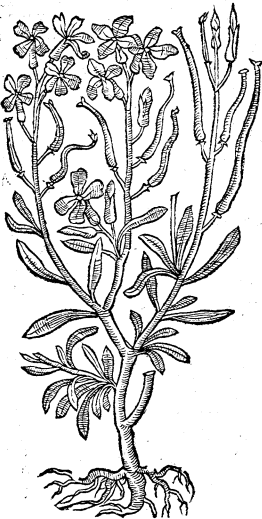
Gele dobbel steen-Violieren.

Door conste vande houeniers / ende dickwils verplanten/ crijghen de geele ende oock de roode violieren zeer groote ende schoone dobbel bloemen ende dicke van bladers / zijnde soo groot als een Musçaus roose/ maer sy en crijghen geen saedt midts haer bloemen/ ghelijck oock de dobbel Violetten niet en doen/ten zy datse wildt worden.

Zee-Steenviolliere met geel bloemen Keiri, oft Leucoium marinum flore luteo.

Geel zee-Violiere is van aensien den ghemeyn steen-Violieren / oft den geelen Violieren vande Middellandtsche zee ghelijck. De bladers zijn oock groen/ maer meerder / breeder ende geelachtich op tgroen treckende.

Keiri oft zee-steen-Violiere met witte bloemen.

Zee-Violiere van Padua. In Latijn / Patauinum marinum Leucoion oft Eruca peregrina Clusij.

Dese soorte van zee-Violiere/ is alleene vande voorgaende diuersch/ datse heeft witte bloemen ende cleyne bladers / ende dese twee zijn nu ouergebrocht gheweest ende groeyende inde houen van Nederlandt. Dinerschept

Dioscorides. De steen-Violiere wordt meest ghebruyck inde medicijne. De ghedroogde bloemen van steen-Violieren in een warm badt ghelendt / ghenesen d'aposteumatien vande moeder/ ende verwecken den vrouwen haerlieder maendtstonden. Met honich ghemengt / ghenesen de oude ende quade sweeringhen des monts / maer met olie ende was ghelijck een plaester ghemengt/ ghenesen de clouen van tfundament. Cracht.

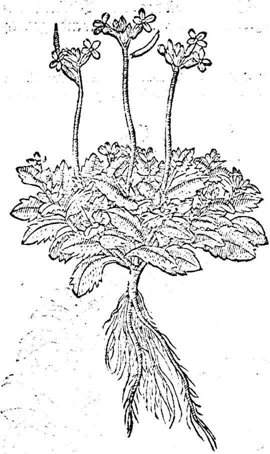
Dioscor. Hippoc. Æginera. Een half loot van tsaedt met wijn oft met honich inghenomen/ verweckt de stonden vande vrouwen/ ende iaeght af de secondine ende doode vruchten.

De wortels met azijn ghestooten genesen de verharde milten / ende de pijne vanden fleirsijn/ daer op ghelendt zijnde. Ægin. De gheheele plante vande witte Violiere is afvaegende ẽn van subtijle substantie/ maer meest de bloemen / principalijck als die drooghe zijn / ende daerom verweckense de maendtstonden vande vrouwen / sy dooden de vrucht ende iaghen die af. Maer in-

dien

dien yemandt door byvoeghen van water de cracht verminderde / soo sal die nut zijn tot inflammatien / sonderlinghe vande moeder. De wortels hebben dergheliicke cracht/wtgenomen datse van grofuer ende eertachtigher substantie zijn / de welcke met azijn ghestooten ghenesen de inflammatien die in eenen herden scirrhus veranderen/daer op gheleydt zijnde.

Ander zee-Violiere met breede bladers. In Latijn/ Leucoion marinum alterum latifolium.

Zee-Violiere van Padua.

Dese plante hadde groeyende die zeer groote ondersoecker van cruyden inde vermaerde ende oude Vniuersiteyt van Padua Melchior Guillandin Professeur vande simpel medicamenten/ ende Ouerste daer vanden hof vande Seignorie van Venegien. De bladers van dit cruydt zijn half tusschen de groote ende cleyn zee-Violiere / vande selfde verwe/ onder smal/ recht daer sy aenden hals vande wortel rusten. De stelen zijn onderhalue cubitus hooghe / aen d'opperste vande welcke geel gesterrede bloemkens groeyen. Tsaedt is van fatsoen eñ groote dien vande witte Violiere ghelijck / plat ende besloten in ronde lanckworpighe haeukens die meerder zijn dan die vanden Thlaspi.

Andere zee Violieren met breede bladers.

D'ander zee-Violiere de welcke groeyende is in sommighe houen van Nederlant maer eerst zijnde oorspronck hebbende vande zeecant/ en is den voorgaenden niet zeer ongheliick van bladers/maer breeder / stijfuer ende rouwer. De bloemen zijn peersch groeyende aen steelkens vã een palme eñ onderhalf hooghe. Tsaedt comt voorts in haeukens/ maer veel minder dan die vande steen-Violieren.

Christus-ooghen.

Het is seker ende blijckelick wt d'achterghelaten schriften vande autheurs / ende ghelijckenisse by de Roosen / Violieren ende Orant bloemen / dat dese cruyden in Griecks zijn ghenoemt gheweest Lychnides,om het vierich ende claer roodt coleur / alsoo veel te segghen / als blinckende ende claere bloemen/die om de schoonheydt in tuylkens ende hoykens ghebruyckt werdẽ. Van dusdanighe is die zeer excellente bloeme ende cieraet vanden houen/die wy Christus-ooghen heeten/ vande welcke ghevonden worden drye oft vierderhande soorten / die alle tsamen onder desen naem begrepen worden. De wortel vande tamme Christus-ooghen is saselachtich/ ende lancke chuch. De bladers zijn slap/dickachtich/ wolachtich ghelijck die vandẽ Æthiopis,ende soo groot als die vande witte Violieren oft Sauie. De stelen zijn oock wolachtich recht opgaende / ende rondt / hebbende veel knoopen ende tacxkens/ alle de welcke besonder hen bloemẽ gheuen wt lanckachtighe geribde huyskens die vande Neghelbloemen ghelijck/ zeer schoon blinckende root ende gloeyẽde/ soo datse somtijds tghesichte verblinden ghelijck een Balais oft Robijn. Dese plante ghelijck die d'alderschoonste is van dese soorten/alsoo wordt die oock alleene inde houen gheplant/ende daerom draeghtse soo veel ende dobbel bloemen/ in vueghen datse naemaels gheen saedt en geeft/midts dat de cracht eñ voetsel verteirt is tot meerderinghe vande bloeme / ghelijck men oock sien mach inde Violette. Vande selfde natuere zijn de ghene die somtijdts int veldt van selfs groeyen / oft inde houen niet gheoeffent en worden / behaluen dat die witte bloemen hebben die minder ende min in ghetal zijn / ende oock saedt crijghen.

Cracht. Dioscorides. Tsaedt van Christus-ooghen met wijn ghedroncken gheneest de beten vande Scorpioenen. Galenus. Christus-ooghen zijn heet ende eenichsins drooghe tot inden tweeden graedt.

Christus-oogē. In Griecks/ Lychnis. In Latijn/ Lychnis coronaria, oft Cęlestis rosula. In Hoochduytsch/ Frawen Roslein / Marien Roslein eñ himmels Roslein. In Franchois/ Oeillets eñ Oeilliets Dieu. In Italiaensch eñ Spaēsch/ Lychnide coronaria: eñ is Iouis flos Theophrasti, niet Phlox oft Flammula Plinij. In Engelsch/ Rose Campion.

Witte eñ roode enckel incarnaet Christus-ooghen.

Dobbel roode Christus-ooghen.

Wilde Christus-oogen.

Noch zijnder dryederhande cruyden den voorseyden gelijck/ vande welcke de twee ouer al groeyē aende canten vande ackers / hebbende soo grooten wortel niet / ende oock dunder ende min stelen ende bladers de welcke saechter zijn ende niet soo wolachtich / maer siende wt den bleeck groen. D'een soorte van dese twee heeft roodtachtighe bloemen ghelijck een bleecke Roose / maer d'ander heeft sneeu witte bloemen.

Dobbel roode wilde Christus-ooghen.

Beyde de voorseyde soorten inde houen verplāt zijnde crijghen door oeffeninghe soo groote bloemen/ datse alsoo groot oft meer der zijn dan de groote Thunis bloeme oft Roose.

Dioscorides. Een half loot van tsaedt vande wilde Christus-ooghen inghenomen/ iaeght af door camerganck die heete gele cholerike vochticheden. Cracht.

Wilde Christus-ooghen. In Latijn/Lychnis syluestris rubello flore. Oft oock is Hesperis van Theophrastus? In Engelsch/Wilde Campion.

Tselfde saedt is zeer goedt den ghenen die ghesteken zijn vande Scorpioenen. Men seght oock dat de Scorpioenen vaddich eñ crachteloos worden om te quetsen/ als dit cruydt op henlieden gheleydt wordt.

Engelsche zee-Christusooghen.

Dese ander soorte die wy hier ghefigureert stellẽ/ groeyet zeer vele aende zee duynen van d'eylandt van Wijck in Engellandt/ende aen dien gheheelen zeecant: het is eẽ Cruydeken dat vãde wortel af zeer veel dicke bladers heeft/ maer minder ende smalder dan die vande zee Porceleine. Oock heuet veel gheboghen stelen/ lancks der eerden ligghende van eenen cubitus oft onderhalf lanck/ int opperste vande welcke een wit huysken is/dien vanden Ocymastrum oft Christus-ooghen ghelijck/ inde welcke voorts comen zeer aerdighe witte bloemkẽs die vanden Ocymastrum niet ongheliјck/ hebbende binnen swarte draeykens. Tsaedt groeyet inde haeukẽs oft blaeskens ende is bruyn/ dien vande Christus-oogen oft Ocymastrum ghelijck. Dit cruydt heeft eenen souten smaecke, nochtans niet onlieflijck/ ende is malsch om eten. Ten wordt nergens ghevonden groeyende dan tusschen de keyen ende zee Coolen/ daer dat de baren vander zee aenslaen: Tbloeyet in Wedemaendt/ Hoymaendt/ Oogstmaendt ende Septembre.

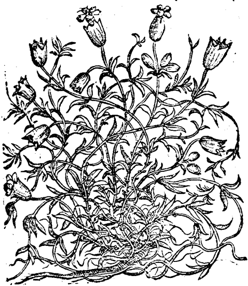
Dobbel Roode wilde Christus-ooghen/ oft dobbel roode Materflonen. In Latyn/Lychnis agrestis multiflora.

Witte Engelsche wilde Christus-ooghen. In Franchois/Bourbonnoise. In Engelsch/Doble rose Campion.

Engelſche zee-Chriſtus-ooghen/ In Latijn/ Lychnis marina Anglica.

Rouwe wilde Chriſtus-ooghen. In Latijn/ Lychnis ſylueſtris hirta. Lychnis ſylueſtris 5. Cluſij.

Rouwe wilde Chriſtus ooghen.

Den voorſeyden en is deſe ander niet onghelijck / de welcke om de hayrachtighe bladers/ Rouwe Chriſtus-ooghen ghenoemt is. Wt een faſelachtighe ende verwarde wortel ſpruyten veel ronde/ ghecnoopte / rouwe oft hayrachtighe ſteutkens / ende ſachte graeuwe bladers die vande Neghelbloemen ghelijck. De bloeme ſtaende neffens de ſydetackſkens is lieflijck root/ die vande wilde Chriſtus-oogen ghelijck. Tſaedt is ros/ voorts comende in bollekens oft huyſkens / dien vanden Ocymaſtrum ghelijck. Tgroeyet op de velden ende ackers van Prouence ende Languedoc.

Wit Behen van Salamanke.

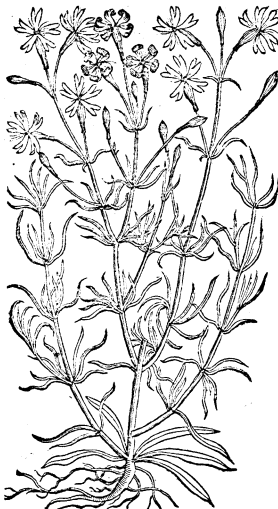
Veel min ghevonden ende ſelder groeyende in Nederlandt is deſe plante/ de welcke ick bekenne niet ghemerckt te hebben / maer is den naecomers ruſtich beſchreuen van Charles de L'eſcluſe: wiens woorden ende beſchrijuinge ick hier ſal by voeghen/ ten eynde dat de lief hebbers hem ſouden met ons danck weten van ſijn moeyte.

Cluſius. Dit cruydt heeft geknoopte ſteelkens die veel ſyde tackſkens hebben eenen voet of meer hooghe: aen ieghelijck knoopken ſpruyten wt twee oft drye bladers/ ende ſomtijdts meer / die ſmalder zijn dan die vanden anderen/ witachtich groen ende bycans grauw: De bloemen groeyen int opperſte vande tackſkens de welcke ghemaeckt zijn van vijf ende niet meer ghekerfde bladers/ die binnen wit ende van buyten peerſch zijn/ de welcke oock eer ſy gheheel verdrooghen / hen ſeluen tſamen trecken ende in een wynden: De huyſkens zijn zeer hardt cort ende wat rontachtich/ waer in cleyn ende ront ſaedt dien vande Colle ghelijck/ is liggende/ maer aſchgrauw. De wortel is redelijck dicke/ wit/ in vele gheſpleten/ maer niet iaerlijcks ouerblijuende. Wat crachten dit cruydt mach hebben/ is my noch onbekent/ maer het is bitterachtich van ſmaecke.

Grauwe wilde Chriſtus oogen.

Dit cruydeken is drye palmen hooghe/ de zee Chriſtus-ooghen van ghedaente meeſt ghelijck/ dwelcke ick nergens ghevonden en hebbe dan inde velden ende wijngaerden van Prouencen ende Italien: Theeft vijf oft ſes tackſkens van onderhalue palme hooghe/ ende telcken twee bladers teghen malcander ouer ſtaende / van ghedaente ende wtſpruyten den Neghelbloemen ghenoech ghelijck/

Wit Behen van Salamanke. In Latijn/ Lychnis syl. prima Clusij.

Graeu wilde Christus-ooghen. In Latijn/ Lychnis syl. altera incana, cauliculis striatis. Papauer spumeũ van sommighe.

lijck/ maer de vijf ghestripte ende vast by een staende huyskens vande bloemen daer tsaedt in besloten is/ zijn die vande zee Christus ooghen gelijck. Tgheheel cruydt is grauw oft witachtich/ hebbende eenen zeer drooghen ende een weynich heeten smaecke.

Alderminste rouwe wilde Christusooghen.

Dese is groeyende/ op de dorre ende steenachtighe hoeuels by Narbone ende Salamanca ghelegen/ ende draegt wat minder bloemen/ die schoon bloet root zijn/ ende en is gheensins vanden anderen verschillende dan dat de ghcheele rouwe plante teerder is/ ende nauwe een palme hooghe.

Wilde Christus ooghen met ghestripte huyskens.

Van gheen ander nature noch ghedaente en is de wilde Christus-ooghe die zeer net van Clusius den naecomers gheexhibeert is/ hebbende eenen gheknoopten hollen stele/ die min zijde tackskens heeft/ voorts brenghende wt elck knoopken twee groender ende styfuer bladers. Insghelijcks oock de bloemen neffens de syde tackskens/ die bleeck roodt zijn/ met aschgraeuwe/ wyde/ ghestrepte huyskens/ waer in aschgraeuw saedt besloten light/ maer meerder dan dat vanden anderen.

Bloemen van Chalcedonien oft Constantinoplen.

Seer lichtelijck gaet in aerdicheydt d'alderschoonste vã desen te bouen die zeer schoone bloeme oft plãte van Chalcedonien/ de welcke gheheetẽ wordt Bloeme van Constantinoplen. De wortels van dit cruydt zijn cleyne/ faselachtich ende wat bytende/ wt de welcke zijn spruytende zeer veel stelen/ die teer zijn/ dunne/ scherp/ ende gheknoopt/ voorts brenghende wt elck knoopken twee bladers eenichsins die vande wilde Christus-ooghen ghelijck/ maer wat groender/ rouwer ende scherper. Tsaedt light in lanckworpighe huyskens/ d'welck swart is/ dien vande Colie ghelijck. De bloemen staen veel tsamen by een strachwijs ende breetachtich/ zeer aerdich van een ghescheyden/ de welcke schoon roodt zijn ende gloeyender dan de Martegons oft die van het Indiaens riet: alle welcke voorseyde bloemen midts datse geenen reucke en hebben/ alleene begheert worden om haerlieder schoon coleur/ ende met rechte wordt dese Lychnis ghehouden voor de schoonste van allen.

Bloeme

Aldermínste rouwe wilde Christus-ooghen. In Latijn/ Lychnis syl. hirta minima, Lychnis syl.6. minima Clusij.

Wilde Christus-ooghen met ghestreepte huyskens. In Latijn/Lychnis syl.3. Clusij cauliculis striatis.

Bloeme van Constantinoplen suyuert de wolle ghelijck het Seep-cruydt.

Ocymoides oft Ocymastrum.

In Latijn/Ocymoides oft Ocymastrum, ende is Iacea alba van die van Montpelliers/Herba tunica Gordonij, Lychnis sylvestris Dodonæi ende Polygonatum Tragi.

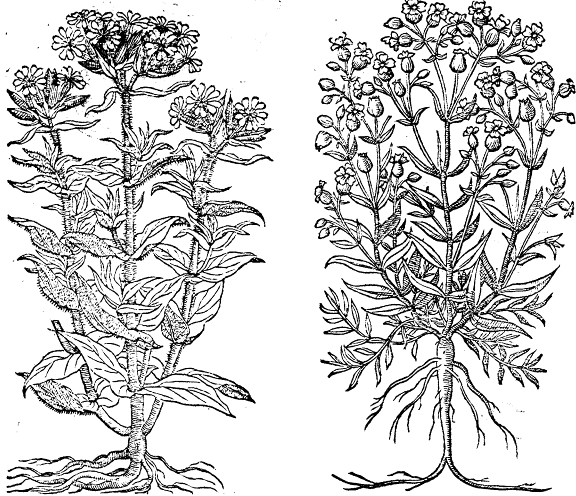
Dit cruydt en schijnt niet alleene Ocymum, Ocymoides oft Ocymastrum ghenoemt te zijn/ om de ghelijckenisse vande bladers diet heeft metten Basilicon/ maer oock ende veel bequamelijcker om de versochte crachten diet heeft teghen de beten vande fenijnighe dieren/ daer teghen dat wtter maten goedt is. Welckes cruydts alle teeckenen volcomelijck heeft dit zeer ghemeyne ende wel bekendt cruydt/ dwelcke ouer al int coren ende onder tgras vande weghen ende canten vande velden ouervloedich is wassende. De wortel is wit eenen vingher dicke/ malsch / ende wat wtghespreyde saselinghen hebbende/wt de welcke voorts comen/cleyne/rechte ende wat hayrachtighe steelkens / vã eenen cubitus hooghe / die gheknoopt zijn / wt welcke knoopen elck besonder twee grootachtighe bladers spruyten die vanden Basilicon oft wilde Christus-ooghen ghelijck/ de welcke rouw zijn/ tsomtijds oock vier bladers/ midts datter twee cleyne nieu bladers onder aen groeyen. Int opperste vande stelen comen drye oft vier buyckachtighe huyskens/ die bouen enghe zijn/waer in besloten wordt bruyn saedt dien vande Negelbloeme ghelijck. De bloemen zijn wit die vande wilde Christus-ooghen ghelijck.

Wit Behen van Montpelliers.

Dit cruydt dat den ghemeynen man van Narbonne zeer wel bekendt is / groeyende opde voorseyde plaetsen/ oock zeer ouervloedich/ende om de schuymachtige besproeyinghe die dickwils witachtich light inde hollichendt tusschen de bladers ende knoopkens ghehouden wordt voor Papauer spumeum, is den voorseyden Ocymastrum zeer ghelijck in alle sijn deelen/ maer de stelen zijn ghelat ende claer/ eñ de bladers ghelijcken die van Herba Tunica: Waer door dat van sommighe practi-

Bloeme van Chalcedonien oft Constantinoplen. In Latijn / Lychnis Chalcedonica siue Constantinopolitana miniata.

Wit Behen van Montpelliers. In Latijn / Spumeũ papauer, oft Ocymastrum alterum, Behen albũ Monspel. ende is Polemonium Dodonæi. Oft oock is het Melandryum van Plinius?

ciens als van Gordonius Herba tunica ghenoemt wordt. De wortel ende bladers zijn niet licht om breken / maer claer ende doorluchtich.

Cracht. Tcruydt Melandryum gheneest de gebreken vande Leuer / ende groeyet int coren ende bemden: theeft witte bloemen ende rieckt wel: Tsteelken van dien wordt ghestooten ende met ouden wijn inghenomen. Insghelijcks het cruydt ghestooten wordt ghelepdt opde beten vande fenijnighe dieren die inde wijngarden zijn.

Roodt Behen vande Nederlanders.

De Herbaristen van Nederlandt hebbe in haerlieder houen een ander Ocymastrum dat lustigher is van bloemen / andersins ist van bladers / stele / ende ghedaente den voorgaendẽ niet zeer onghelijck / dan dat de wortel wat dicker / ghelijuigher ende ronder is / maer euen wit ende welrieckende. De bladers zijn oock wat langher ende meerder / des ghelijcks oock de stelen. De bloemen zijn zeer vele ende zeer aerdich groeyende in croonkens / ende voorwaerts hangende / tsamen gevoeght in cleyn lanckworpighe huyskens eens- deels ghelijck die vande Valeriane ende Jesemin: Waer door dat daer ghe heeten wordt roode Valeriane. Want de bloemen zijn licht roodt / ende comen voorts in Wedemaendt ende den gantschen Somer door. Waer door dat oock ghe heeten wordt Roodt Behen / dwelcke wy niet en hebben sien groeyen dan inde houen ende in backen oft aerden potten.

Cracht. Plinius. Condurdum van Plinius met roode bloemen / verdrijft de harde clieren / aenden hals ghehanghen.

Cruppende Ocymoides met de bladers van weghgras.

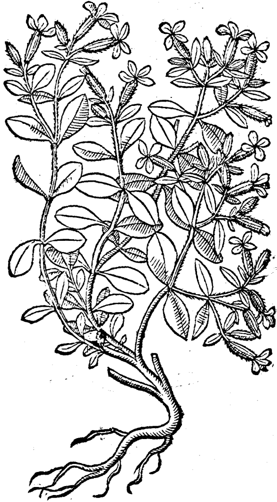
Dit cruydt en groeyet niet alleene zeer vele aende Pau in lomberachtighe plaetsen ende bosschen vanden gheberghte van Turin ende ontrent de haghen / maer oock aende grasachtighe ende lomberachtighe canten te Vigane in Seuene lancks de beken ende loopende wateren by Asanne inde spleten vande steenen. Aen dunne / ghe knoopt / cruppende / teere ende crom loopende steelkens die vande groote Muer ghelijck / groeyen wt de knoopkens twee bladers by een die vandẽ wil-

den

Roodt Behen vaden Nederlanders. In Latijn/ Ocymastrũ Valerianthon, ende is Valeriana rubea Dodonæi, ende Valeriana rubea oft Behen rubrum vande Nederlanders/ Saponaria altera eñ Struthion Vlyssis Aldroandi. Oft oock is Condurdum van Plinius?

Cruppende Ocymoides met de bladers van Wegh-gras. In Latijn/ Ocymoides repens Polygonifolia.

den Olijfboom/ Myrthus oft Weghgras ghelijck/ maer wat breeder. De bloemen wassen in lanck-worpighe huyskens van verwe die vanden Seep-cruydt ghelijck/ maer veel minder. De wortel is cleyne. T'ghebruyck van dit cruydt is hedens-daeghs onbekent.

Geel Wederijck.

Dit cruydt heeft de naem ende lof vanden strijdt te scheyden / want dwoordt Lysimachia is alsoo veel te segghen/ als tghevechte scheyden oft pays te maecken / welcken naem hem is ghegheuen gheweest (soo men seght) vande Coninginne Lysimachia: Nochtans is de cracht van dit cruydt/ dat te vreden stelt de wreedtheydt vande beesten ende haerlieder strijden teghen malcander scheydet. Oft Godt gaue dat de wijsheydt ende voorsinnicheydt die d'oordeel heeft van saecken/ maeckte dat wy soo grooten menichte hadden van die hemelsche Lysimachia, de welcke dwtleghster is vanden Heylighen Geest/ ende voedster vande vrede als ons nu ter tijdt t'cruydt Lysimachia wel bekent is/ door de welcke de dulheydt ende beroerten vande menschen/ ende meer dan helsche wtsinnicheydt mocht weder ghebrockt worden tot saechtmoedicheydt ende een eeuwich verbondt van een ghedurighe vriendtschap: Hoe wel dat door de neersticheydt vande ionghe Herbaristen ghemerckt zijn drye sorten van Wederijck die van Dioscorides niet beschreuen en zijn / soo en is nochtans tot nu toe gheen van dien bycants ghebruyckt gheweest. Daerom is de gele meest bekent/ ende meest gebruyckt gheweest. Dit cruydt geeft sijn schoon gele bloemen inden Oogst / aen tacks kens ghelijck den Hypericon, wesende sonder reucke/ vele ende dichte by een. De bladers zijn die vande Wilghe oft Persick-cruydt ghelijck/ bleeck groen/ groeyende aen eenen stele van twee cubitus hooghe/ die cantachtich is ende gheknoopt/ drye ende vier tsamen teghen malcander ouer staende. De wortel loopt wijt ende breedt lancks d'opperste vander aerden/ ende gheeft van haer dunne roodtachtighe scheutẽ. Tsaedt is rondt ghelijck de Coriander ende bleeck. Dese plante groeyet opde canten van grachten ende waterloopen/

Geel Wederijck. In Griecks/ Lysimachion oft Litron. In Latijn/ Lysimachia lutea oft Salicaria. In Hoochduytsch/ Geil Weidrich. In Fráchois/ Perce bosse, Sousy d'eaue, ende Corneolle. In Italiaensch ende Spaensch/ Lysimachia.

Partijcke. In Latijn/ Lysimachia purpurea, fortè Pliniana: ende is Lysimachia altera van Matthiolus. In Franchois/ Lysimachie rouge. In Engelsch/ Miller-flowers.

terloopen / ende op vochte waterachtighe plaetsen/ nochtans op min vochte plaetsen dan die ander drye doen. Dit cruydt is ouer al in Engellandt/ Vranckrijck ende Duytschlandt ghemeyne/ dwelcke in d'Apoteken veel ghebruyckt wordt om te gorgelen/ ende teghen de quade sweeringhe des mondts. Het is tsamentreckende ende drooghende van smaecke.

Partijcke.

Daer zijnder die meynen dat de Lysimachia daer Plinius af vermaent/ een ander is dã de voorghaende: Want hy schijnt die onderscheyden te hebben door de roode bloemen ende stercken reucke/ ende dat hy daerom een vã dien heeft willen bewysen die nergens gesien en worden / wtstekende wt de tragh loopende wateren ende poelen/ dragende ghearde bloemen die schoon roodt zijn van een palme oft onderhalf lanck/ als cranskens staende die bouen spitsch zijn / inde welcke tsaedt besloten is/ ghelijck die van Agnus Castus oft Lauender. De stelen zijn gheknoopt/ ende de bladers zijn die vande geele Wederijck ghelijck/ oft gelijck smalle Wilghe bladers twee by een staende/ ende roodtachtich. De wortel is meerder dan die vande geele/ insghelijcks oock iaerlijcks ionghe scheuten geuende/ houdtachtich ende bruyn/ nochtans gheenen quade reucke hebbende. Daerom hoe wel datter luttel aen gheleghen is oft die van Plinius oft van Dioscorides is / een ieghelijck mach nochtans wel mercken dat Plinius gheen ander en heeft verstaen dan de gele : maer dat hy heeft ouergestelt Pyrrhon oft purpureum, oft dat hy porphyrõ heeft ghelesen/ ende datse eenen stercken reucke heeft/ dwelcke is als sy ghebrant wordt/ daer seght Dioscorides de waerheydt.

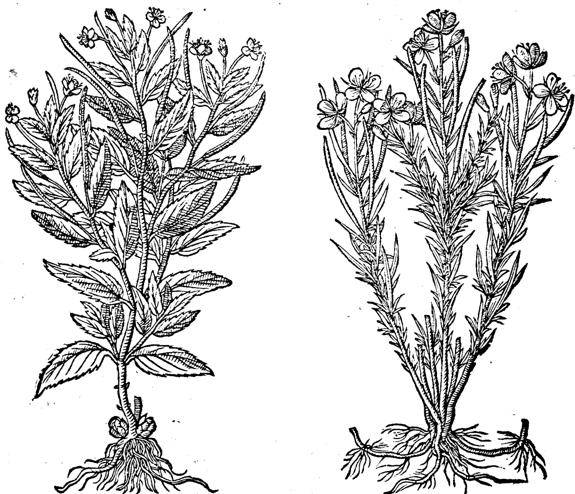
Roodt Wederijck.

Dese plante die ghenoech bekent is/ wordt gheheeten Filius ante patrem, dat is te segghen / de sone voor den vader/ om datse haer haeuwen geeft voor de bloemen. Dese groeyet opde selfde plaetsen daer dander wassen/ maer veel ouervloediger eñ diuerschelijck. Van stelen eñ blaeders is sy den anderen gelijck / dan dat de bladers smalder zijn ende een weynich gekerft. De bloemkens zijn roodt

ende

Roodt Wederijck. In Latijn/Lyſimachia ſiliquoſa, ende is nae opinie van Daleſcamp Delphinium Dioſcoridis, waer mede de bloemen ende tſaedt accorderen. In Hoochduytſch / Braun ende rot Weiderich: ende heet oock Filius ante patrem. In Engelſch/ Wilow herbe.

Chamænerion Geſneri oft Delphinium buccinum Dioſcoridis. In Engelſch/ Small Wilow herbe.

ende open van vier blaerkens ghemaeckt die vanden Duyuen-voet ghelijck/ onder de welcke dat ſtaen ghelijck een huyſken cleyne ronde ende lanckworpighe haeukens/ waer in zeer cleyn ſaedt light dien vande Coniza oft Cancker bloeme gelijck/ dwelcke tſamē metter wolachticheydt wegh vlieght/ als de haeukens open gaen ende ſplijten.

Diuerſcheydt.

Dit cruydt Filius ante patrem ghenoemt wordt in Nederlandt tweederhande gheſien/ maer alder gemeynelickſt in Engellandt / nochtans niet altijdts opde ſelfde plaetſen/ maer in lomberachtighe/ſteenachtighe oft min vochte plaetſen. Tghemeynſte is in alder manieren van bladers/haeuwen ende ſtele den voorgaenden ghelijck/ maer minder/ ende ſoo teer/ dat qualijck de haeuwe ende bloeme ophouden kan. De bloeme is roodt/ende den keykens meeſt ghelijckende/maer wat minder.

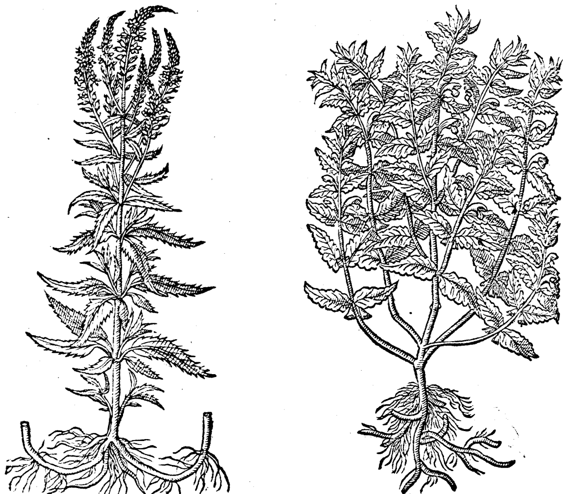
Dander diuerſcheydt wordt gemerckt inde bloemen/ die bleecker zijn van vier ſmalder blaerkens tſamen ghevoeght cruyſwijs teghen den ander ouerſtaende/ ende der ghelijcke hauwe/ wien alle andere dinghen ghelijck zijn.

Blaeu wederijck.

Blaeu Wederijck is van bladers niet onghelijck den rooden Wederijck oft den grooten Eeren prijs/ maer langher ende dicker/ nochtans is tgheheel cruydt minder/ maer eenen cubitus ende voet hooghe zijnde/bycans ghemengt van beyde de Wederijcks. Bouen aende ſtelen waſſen de ſchoone hemels blaeuw bloemkens in lange aren die vanden Teucreum oft Gamandree ghelijck oft vande Lauender / maer langher/ ende tſaedt dwelcke zeer cleyne is light beſloten in cleyne teſkens. De wortel is cleyne ende ſaſelachtich. Dit cruydt en is oock inde houen niet ſoo ghemeyn: heeft zijn bloemen ghehadt in Wedemaendt ende Hoymandt tot Londen inden hof van onſen vrient H. Morgan.

Blaeu Wederijck. In Latijn/ Lysimachia cærulea hortensis, ende van sommighe Veronica Recta.

Ghehelmde Wederijck. In Latijn/ Lysimachia galericulata.

Morgan. Men seght oock dat inde bosschen van Nederlandt van selfs groeyet: Alle dese Wederijcken/ wtgenomen de Geele/ worden zeer selden ghebruijckt.

Ghehelmden Wederijck.

Dese Wederijck groeyet aende canten vande beeckskens ende riuieren/ ende oock aende leeghe canten vande velden ontrent Londen ende Antwerpen: theeft veel viercante gheknoopte steelkens van onderhaluen voet ende twee cubitus hooghe/ waer aen dat wassen bladers die vande roode Wederijck ghelijck/ doncker groen als die vanden Water loock/ twee tsamen teghen den anderen ouer staende. De bloemen zijn peersch van fatsoen ghelijck helmkens. De wortel is cruypende herwaerts ende derwaerts. Maer ghelijck dit cruydt tot noch toe van niemandt beschreuen en is gheweest/ alsoo is oock sijn cracht ende ghebruyck onbekent.

Cracht vanden gelen Wederijck.

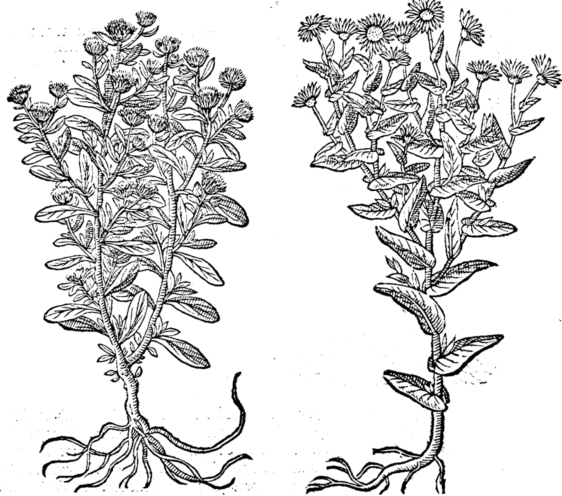
Dioscorides. Tsap vande bladers van Wederijck stelpt alderhande bloetganck/ ende wordt inghegheuen teghen het Roo-melisoen/ oft andersins van buyten ghebruyckt: Met wolle oft catoen oft andersins inde moeder oft schamelheydt ghedaen/ stopt d'ouervloedighe maendtstonden vande vrouwen. Tcruydt ghestooten ende inde neuse ghesteken/ stelpet bloeyen wtter neuse/ ende stelpt oock tbloeyen vande wonden daer op gheleydt. Den roock vanden brandende Wederijck/ verdrijft ende veriaegt de slanghen/ ende doodet de vlieghen door den vuylen stanck ende reucke: Tselfde segghen oock Galenus; Plinius ende Ægineta.

Alderminste Coniza.

Coniza is vierderhande/ vande welcke d'alderminste ende de middel soorten ouer al zeer veel is groeyende in natte broecken ende vochte velden van Vranckerijck/ Duytschlandt ende Engellandt. D'alderminste wasset op de plaetse ende vesten van Benardgreyn een mijle van Londen/ ende in veel andere plaetsen van Europa onder de Romsche Camille ende Poleye/ steelkens voorts brenghende meerder dan onderhalue palme die veel syde tackskens hebben/ rouw/ bruyn oft aschgrauw rondt ende styfachtich/ om de welcke van onder opwaerts zijn groeyende veel graeuwe bladers die

vanden

Alderminste Coniza. In Latijn / Coniza minima, ende qualick van Matthiolus Coniza minor, ende is Pulicaria oft Psyllium Cordi. In hooch-duytsch / Durwurtz ende Donnerwurtz.

Middel Coniza. In Latijn / Coniza media, ende is After Atticus luteus van Fuchsius, ende qualick gheheeten Calamintha tertia. In Spaensch / Yerua de las pulgas olorosa. In Engelsch / Flebane.

vanden Phyllon Theligonon, oft ghemeyne Gnaphalion bycans ghelijck / dwelcke dat van wesen ende verwe gheheel representeert / dan dat de bladers veel meerder zijn ende met donckerder ende verstorvender wolachticheydt becleet. De bloemen zijn ront met bobbels die vanden cleynen Balsem oft Reynvaen ghelijck / maer platter ende niet soo levendich van verwe / de welcke afghevallen zijnde / soo is daer onder cleyn cafachtich saedt dien vande Camille ghelijck. De wortel is cleyn ende houdtachtich / minst van allen lymachtich / ende min stinckende dan de Middel-Coniza, den welcken dat alleene wat ghelijck is van reucke.

Middel Coniza.

Op de selfde plaetse lancks de heirbane ende aende vochtighe grachten groeyet oock de Middel Coniza, die den voorgaenden gheheel ghelijck is / dan dat de bladers tweemael grooter zijn / dicke / dichte / groen / rouw / stijf / ende van onlieflicke oft verstorvene / groeyende rondtomme eenen stele met veel sijde tacken van twee cubitus hooghe / die beneden crom is ghelijck die vanden Weedt oft Dentillaria. De bloemen zijn ghestraelt / geel / die vande Roomsche Camille oft Runts ooghe ghelijck. T'saedt is den anderẽ niet onghelijck: De wortel is cleyne ende zeer qualick rieckende / eenichsins ghelijck weeghluysen oft stinckende Camille / maer veel min dan die vande groote Coniza, eñ en is oock soo lijmachtich niet.

Groote Coniza.

De groote Coniza groeyet gheirne inde landen Suydtwaerts gheleghen / ende ontrent den zeecant / ghelijck in Toscanen / tusschen Florencen / Aquependante / ende Roomen / oock aende zeecant van Venegien / ontrent Nitiobrigum, ende aende canten vande ackers ontrent Lunelle / Maerseillen ende Montpelliers. Dit ghewas is van twee / oft drye cubitus hooghe / voorts brenghende veel scheuten / die recht / stijf ende rondt zijn met veel bladers by malcãder staende / de welcke dichte / bleeckgroen / dicke ende ghelijsvoich zijn / die vanden Olijf boom ghelijck oft vanden Italiaenschen Sterre-cruydt. D'witerste vande stelen is verciert inde lengde met veel gele ronde bloemen / die vanden Hauicks-

Groot Coniza. In Latijn/ Coniza maior vera.

Cleyn Coniza oft Vloycruydt. In Latijn/ Coniza minor vera.

Hauicks-cruydt oft Cruys-cruydt ghelijck / de welcke in wolachtichedyt veranderen ende wegh vlieghen. Tsaedt is oock cleyne diē vanden Hauicks-cruydt ghelijck: ende de wortel is houtachtich ende faselachtich. Dese Coniza is veel beter dan die ander/ soo wel om den zeer liefljicken reucke/ als om haer crachten: oock en is sy niet min vet int aentastē dan de Cistus Ladanifera, wiens reucke met die vāde Middel Coniza gemengt/ zy wat naevolghende is/ soo dat de ghene die dese ende de Middel Coniza kent/ oock alle d'ander kent. Soo zeere zijn sy malcander ghelijck/ ende net accorderēde met de beschrijuinghe van Dioscorides.

Cleyn Coniza oft Vloycruydt.

Der voorseyder grooter Coniza is bouen alle ander best ghelijck in plaetse van groeyen/ crachtē/ reucke ende gedaente/ tcruydt dat wy segghen te wesen de Cleyne Coniza vā Dioscorides: Dwelcke in alder manieren de selfde soude zijn/ ten waere datse min stelen hadde ende veel corter: want tē heeft ghemeynlick maer eenen dunnen stele van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ met min ende cleynder bladers die vanden wilden Vlas oft Christus Ledus metten smallen bladers ghelijck: van verwe/ reucke/ maniere/ tsaedt ende bloemen zijn sy malcander ghelijck. De wortel is cleyne. Inde velden gheleghen by tbosch van Gramont hebben wy ghevonden niet alleene dese/ maer oock de groote aende ghemeyne strate. D'alderminste hebben wy ghevonden groeyende inde leeghe vochtie plaetsen van tbosch onder het Pulegium Ceruinum. Maer de Middel Coniza is wassende ouer al op vochte plaetsen/ in vueghen dat sy alle ghelijck daer den gheschickten Herbaristen ouer lanck bekent zijn/ de welcke geckende met tstout schrijuen van Matthiolus die al een ander plante voor dese ghestelt heeft (als int capittel vanden Baccharis gheseydt is) segghende ghelijck sijn maniere is/ dat alle teeckenen daer mede accordeerden/ ghelijck wy seggen dat sy gheensins daer mede ouer een comen. Voorwaer dese plante was hem luttel bekent/ ende dat noch quader om lijden is/ van hem niet beschreuen. De wortel van dit cruydt en heeft gheenen quaden reucke/ maer wel rieckende/ ghelijck Giroffel naghels. De stele ende bladers zijn die vanden Verbascum oft Blattaria ghelijck/ ende niet die vanden Olijf boom/ sonder eenighe lijmicheydt. De bloemen zijn purperachtich wt den gelen siende/ oock zijn alle ander dinghen gheheel onghelijck/ maer veel meer in crachten. Waeromt dat Matthiolus nemmermeer en sal den vroukens van Prouencen moghen persuaderen/ dat sy daer souden bessems maecken om de vloyen te belijmen ende dooden liever van Baccharis dan van tghemeyne Vloy-cruydt.

Cracht. Dioscorides. Vande Coniza zijnder twee soorten/ vande welcke de cleyne gheheeten/ de beste

is van

is van reucke / maer de groote is hoogher van stelen/ ende breeder van bladers/ende oock quaet van reucke. * De bladers van beyde de soorten zijn die vanden Olijf boom ghelijck/ rou/ vet ende lijmachtich. De groote heeft de stelen van twee cubitus hooghe: De cleyne van eenen voet hooghe. De bloeme is broesch geel oft goudt geel van coleur/de welcke in wolachticheydt verkeert/ende heeft zeer veel wortels. De Coniza waer dat die gheleydt oft ontsteken wordt/veriaeghet alle fenijnighe gedierten/ende mugghen/ende doodet de vloyen. De bladers ghestooten zijn zeer goedt gheleydt op beten ende steken van fenijnighe dieren/des ghelijcks op wonden ende coude gheswillen.

De bladers vande groote Coniza van Matthiolus en ghelijcken de Olijf bladeren niet: noch en zijn oock niet vet ende lijmachtich ghelijck beyde de soorten van Coniza oft Vlooycruydt van Mompeliers.

De bloemen ende bladers in wijn ghesoden eñ gedroncké doen sterckelick de vrouwen haerlieder maendtstonden hebben/eñ iaghen af de doode vruchten/dwelcke Galenus ende Ægin. oock seggen.

De bladers ende bloemen met wijn inghenomen / zijn oock goedt teghen de coude pisse ende coude gheswillen / oock teghen de geelsucht ende pijne des buycks. De selfde met azijn inghenomen/ zijn goedt teghen de vallende sieckte. Dwater daer Coniza in ghesoden is/is goedt teghen de ghebreken vande moeder om daer mede in een bat te sitten. T'sap inde moeder gedaen doet de vrouwen van kinde misval hebben: maer met olie ghemengt ende d'lichaem daer mede ghestreken/verjaeght de coude huyueringhen. Coniza dunne op thooft gheleydt/ gheneest den hooftsweere.

Middel Coniza.

De derde soorte vanden Coniza van Dioscorides en is gheensins lymachtich/maer heeft eenen veel vuylderen ende onlieflijcken reucke/hoe wel(als oock Galenus ende Ægineta seggen) dat sy soo crachtich niet en is. De bladers zijn middelmatich breet tusschen de groote ende cleyne/ ende groeyet vele op vochtighe plaetsen van Nederlandt/ Vranckerijck/ Italien ende Duytschlandt.

Galenus ende Ægin. De groote ende cleyne Coniza zijn heet ende drooghe tot inden derden graet/ waerom dat dolie daer die in ghesoden hebben/ verdrijuen de beuinghe die by blyuen vande corsen. De groote verteirt ende drooght zeer sterck by decoctie ende stouinghe. Cracht.

Graeuwe Honichrieckende Coniza. In Latijn/Coniza Helenitis mellita incana.

Grootste Honichrieckende Coniza met ghekerfde bladers. In Latijn/ Coniza Helenitis foliis laciniatis.

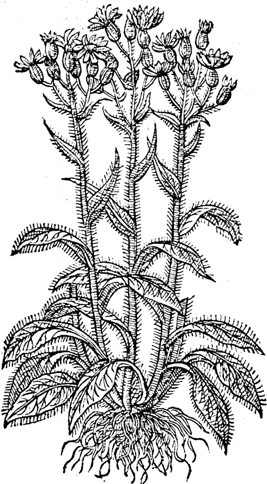
Ons heeft goedt ende orborlijck ghedocht by de gheslachten van Coniza dese drye aerdighe planten te voeghen/ ouermidts de ghelijcke ghedaente: den welcken wy den naem hebben ghegheuen

uen honich rieckende oft soet-riekende Coniza, om het onderscheydt vã dander sterckrieckende Coniza: De eerste groeyt ghemeynlijck in sommighe hoeuelachtighe bosschen van Arthois: de welcke om de seldenheydt ouergeplant is gheweest in de houen vãden Edelen Heere Charles de Houchin Heer van Longastre / ende oock van Meester Jacob Plateau te Doornick. Dese plante worpt stelen onderhaluen cubitus hooghe/ wolachtich ende grawachtich wt een gheveselde wortel die van ghemeyn Baccaris niet onghelijck. De bladers zijn lanckworpich als van Vingherhoet cruydt/ op de auerechte sijde heel grijs wit/ ende op de rechte zijde bruyn-groen / ghelijck de bladers van Rhaponticum. De bloemen zijn gheel / ghelijck de ander Coniza: veel grooter dan van Cruys cruydt/rieckende als maegden-honich/ wech stuyuende: van smaeck serpachtich.

Grootste honichriekende Coniza.

Dese Coniza groeyt twee oft dry cubitus hooghe in moerachtich landt / oft daermen de steencolen wt graeft/ besonder in de broecken van Pont à Vendin, half weghen Rijssel ende Atrecht: Ende heeft langhe ghekerfde/hairachtighe/ hier ende daer van malcanderen staende / bleeck-groene bladeren op beyde zijden: spruytende oock wt een faselachtighe wortel / als de voorgaende. De stelen zijn hol / eenen duym dick/ met cleyne ondiepe voorkens / ende ghehaert: waer op dat wassen ghele honichrieckende bloemen grooter dan de voorgaende/ van fatsoen van Alant-wortel oft Coniza media. De smaeck is oock serpachtich.

Ghehaerde Coniza In Latijn/ Coniza Helenitis pilosa.

Dit derde gheslachte is deen iersten zeer ghelijck van bladeren / wortelen ende bloemen: Het meeste verschil is / dat de stele ende bladeren zeer rouw ende ghehaert zijn.

Sterre-cruydt.

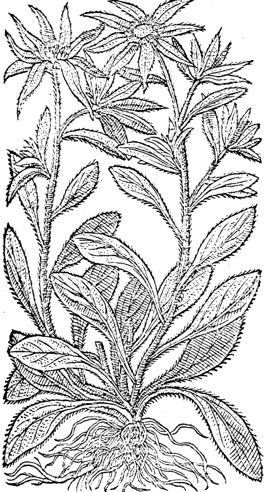
Ist dat dit cruydt den naem van Sterre-cruydt heeft niet vande bloeme / maer vande bladers die ghelijck een sterre rondtomme de bloeme staen / als Dioscorides schijnt verclaert te hebben: soo en kan dat geen ander plante bequamer beteeckenen dan Sterre-cruydt van die van Montpelliers vã Languedoc/ welck aldaer aende canten vande bemdẽ/ eñ loopende wateren zeer vele is groeyende. Want theeft inde Somer goudt-gele bloemen die rondt zijn/ maer platachtich die vande Runts-ooghe oft Honts roosen ghelijck / rondtomme de welcke dat staen vijf oft ses smalle / spitse styfue / ende lanckachtighe bladerkens/ niet zeer ongelijck dẽ zee visch Stella ghenoemt. De stelen zijn van eenen voet hooghe/ drye oft vier by een/ hart ende hayrachtich/ aen alle de welcke voorts comen lanckworpige bladers die vanden Christus-ooghen oft Verbascum Saluifolium ghelijck/ maer dunner / hayrachtich/ stijf/ ende doncker groen. De wortel is veselachtich ende wyt wtghespreydt. De smaecke is tsamentreckende/ bitter/ niet scherp/ noch zeer onlieflijck. In Oogstmaendt oft Septembre is tsaedt rijpe inde houen van Vranckerijck/ Nederlandt/ Hoochduytschlandt ende Engellandt: dwelcke is dien vanden Anthemis gelijck: Want in die landen en groeyet nergens int wilde. De blaerkens vande bloemen zijn op sommighe plaetsen onder purper blaeuw/ ghelijck als die vanden Tripolium.

Italiaensch Sterre-cruydt met geele bloemen.

Dit Sterre-cruydt en is niet alleene ouervloedich groeyende op dorre ende steenachtige plaetsen van Italien/ maer oock in tlandt van Languedoc/ principalijck opden wegh loopende van Auignon nae Nimes opde slincke syde opde steenachtighe vervallen plaetsen vande Roomsche antiquiteyten ende vervallen plaetsen vande drye dobbel boghen vande brugghe Pont du Gar gheheeten: insghelijcks oock by Bottonet / ende oock aende riuiere van Lan tot Montpelliers aende brugghe:

D'welck

Sterre-cruydt. In Griecks/ After Atticos, ende Bubonion. In Latijn/ After Atticus ende Inguinaria oft Inguinalis, om dat d'egheniße gheneest. In Hoochduytsch/ Megerkraut/ Buchkraut/ eñ Sternkraut. In Frãchois/ Estoillée, eñ Aspregoutte menue. In Spaensch/ Bobas, eñ is Oculus Christi van die van Montpelliers.

Italiaensch Sterre-cruydt. In Latijn/ After Italorum.

D'welcke heeft zeer veel stelen oft tacxkens/ die hart/ ende bruyn zijn van eenen voet oft onderhalf hooghe. De bladers zijn die vanden Olijf boom/ Coniza oft groot Myrthus ghelijck/ oft eer van ghedaente ende bloeme de Coniza: de welcke geel is ende wolachtich/ ront/ ende van buyten met casachtighe scubbekens beset/ ghelijck die vande Iacea. De wortel is faselachtich/ ende de smaecke van tgheheel cruydt is wat tsamentreckende eñ drooghende met een weynighe welrieckende bitterheydt: Maer waer toe dattet goedt is/ en is noch niet bekent. Oock en weetmen niet oft is Amelus Virgilij. Nochtans schijnt dat niet en kan wesen doprecht Amelus, noch oock het Sterre-cruydt van Dioscorides, als ghenoech blijckt den ghenen die scherper ouerlegt ende aensiet de selfde planten/ ende oock tseggen van beyde d'Autheuren.

Italiaensch Sterre-cruydt met purper gele bloemen.

Op sommighe plaetsen van Prouencen/ Languedoc/ ende Lombardien wordt dit Sterre-cruydt ghevonden/ de ghedaente hebbende vande Coniza, ende bloemen voorts brengende niet alleene die geel zijn/ maer purper geel/ de welcke de blaerkens hebben staende ghelijck schijnende sterren/ die oock als dander verkeeren in een wolachticheydt/ van ghelegentheydt/ ende plaetse van voorts comen den Sterre-cruydt met de bladers van wilt Vlas/ maer meerder van bladers: voorts in alle ander dinghen ist den Sterrecruydt met de geele bloemen ghelijck. In Nederlandt groeyet inde houen.

Cleyn Sterrecruydt van Languedoc/ met bladers van wildt Vlas.

Ten waere dat dit Sterre-cruydt groeyde niet in beemden/ maer op dorre ende steenachtighe hoeuels/ ghelijck als zijn Olijf boom bosschen/ ontrent Montpelliers/ ende by Nieu Casteel: tsoude in alle ander teeckenen voldoen den Sterrecruydt van Dioscorides ende Amelus van Virgilius.

 Want

Cleyn Sterre-cruydt van Languedoc / met bladers van wildt Vlas. In Latijn/ After minor Norbonensium Tripolij flore, Lunariæ folio.

Berg Sterre-cruydt. In Latijn/ After montanus.

Rou berg Sterre-cruydt/ After montanus hirsutus.

Want de bloeme͞ zijn van veel bladerkens staende gelijck sterrekens de welcke schoo͞ purper geel zijn/ die vanden Tripolium ghelijck: Want Dioscorides seght datse geel zijn met wat purper daer onder ghemengt/ ghelijckmen mach sien daer hy seght/dat het purper deel vande bloemen de sweerende clieren inde eeghenisse gheneest: Want alsoo moet dat overghesetwordenl/ als oock doet die zeer gheleerden Marcellus. Aende dunne steelkens die vele ende rechte zijn van eenen voet oft onderhalf hooghe / voorts commende wt een saselachtighe wortel/ groeyen lanckworpighe bladers/ maer smalder dan die voorseyde / die vanden wilt Vlas ghelijck. De gheheele plante is den anderen gelijck/maer minder en̄ teerder dan het Tripolium, dwelcke meer is ghelijckende den Amelus van Virgilius, niet alleene om dat is wassende ontrent de loopende wateren / ende lustighe dalen vande vochte bemden / ghelijck by Ferraren ontrent de Pau / ende ontrent Padua/ oock over al in Lombardie: maer oock om dat de ghedaente vande bloemen / bladers ende stelen/ somtijdts witten groenen root sien / ende opde stelen een fraye menichte van bloemen staen ghelijck schijnende sterren/ de welcke witten gheelen root zijn. Amelus.

Berg Sterre-cruydt.

Die twee planten de welcke (maer seide) zijn groeyende opde hooghe berghen van Savoyen en̄ Provencen/ en̄ voorts brenghen maer een bloeme die zeer groot is/ behooren oock wel te hebben den naem van Sterre-cruydt. Dese bloeme is van grootte/ verwe en̄ gedaente byeans die vande͞ Alant ghelijck/ groeyende op eenen enckelen/rechten ende dunnen stele/van eenen cubitus hooghe/ dragende bruyne bladers soo groot als die vanden Italiaenschen Sterrecruydt/ende dien soo ghelijck datmen soude meynen dat tselfde cruydt ware. De wortel is saselachtich/ die vande Duvels-bete oft Lionsche Britannica ghelijck.

Rou Berg-Sterre-cruydt.

Dit ander is van lengde ende bloeme den voorgaenden niet ongheliick/ maer theeft de stele ende bladers rou ende lanckachtich die van onse cleyne Honts-tonghe van grootte ende ghedaente ghelijck/maer de wortel en is niet soo saselachtich.

Sterrecruydt Conizoides Gesneri.

In Enghellandt/Nederlandt ende by Louen ontrent de bogarden vande stadt/ groeyet zeer vele van dit Sterrecruydt / de cleynste Coniza van ghedaente / bladers ende stelen drye palmen ende somtijds meerder/ ghelijck: de bloemen zijn die vanden Sterrecruydt ghelijck / van verwe verstorven geel/ de welcke veranderen in een wolachticheydt.

Ligghende Sterre-cruydt van Clusius.

Dese soorte van Sterre-cruydt heeft veel rouwe stelen wt eender wortel voorts comende/ plat op deerde ligghende / ende oock zeer veel groeyende lanckworpighe hayrachtighe bladers die vande Christus-oogen oft Sterre-cruydt ghelijck. De bloeme is geel die vande Runts-ooghe oft Honts-roose ghelijck; ende groeyet op sommighe plaetsen van Castilien als Clusius seght.

Cracht

Sterre-cruydt Conizoides. In Latijn/ After Conizoides Gesneri.

Ligghende Sterre-cruydt van Clusius. In Latijn/ After Atticus supinus Clusij.

Crachten van Sterre-cruydt.

Dioscorides. De bladers die sterrewijs staen rondtomme den stele/ lanckworpich ende rou/ zijn zeer goedt tegen de zeer verhitte mage van buyten daer op gheleydt. De selfde zijn oock alsoo zeer goedt teghen de roodtheyt ende hitte der ooghen ende teghen d'wtgaen vanden achterderm/ oock teghen de sweerende clieren inde eegenisse. Tpurper vande bloemen met water ghedronken/ men seght/ dat gheneest de squinancie/ ende die kinderen die de vallende sieckte hebben.

Dit cruydt groen ghebonden op gheswilinde eegenisse doet tselfde vergaen.

Ægin. Sterre-cruydt heeft een ghemengde/ te weten een scheydende ende vercoelende cracht.

Weedt.

Weedt/ van dwelcke dalderbeste zeer vele ghesaeydt ende ghewonnen wordt ontrent Tolouse/ maket tselfde landt van Tolouse rijcke/ waer dat tgroen cruydt Guede heet/ maer ghedroeght/ gherot ende ghemalen ende in zeer groote hoopen vergaert zijnde/ Pastel ghenoemt is/ ende wordt vã daer ghebrocht in Vranckerijck/ Engellandt ende Nederlandt/ om de lakenen te verwen. Twordt oock ghesaeydt by Ryssel in Vlaendren ende in Duytschlandt op goedt vet landt/ waer dat oock zeer goedt Weedt/ dat lutter arger is dan tselfde van Tolouse ghewonnen wordt. In Italien en groeyet soo vele niet. Waerom min te verwonderen is/ dat de gheleerde man Anguillara gheloochent heeft tselue te kennen/ ende heeft een ander soorte van wilt Weedt van Narbone/ voor tam Weedt beschreuen: D'welcke Dodonæus, ick en weet niet waerom/ Vaccaria heet/ ghemerckt hier te lande de koeyen dat niet en eten/ noch oock daer mede eenighe ghelijckenisse en heeft/ oft yemandt nut is: ghemerckt oock tgroot onderscheydt van dien ende beyde het Weedt/ vande welcke dat nochtans schijnt te wesen een medesoorte.

Weedt is door zijn verwe ouer al bekent. Twordt alle iaere ghesaeydt inde vette ackers/ ende brenght voorts sijn dicke/ vette/ smalle ende doncker-blauwe oft groene bladers die vander Hontstonghe oft Thlaspi met de breede bladers ghelijck/ de welcke becleeden van onder af de gheheele rechte stelen die een oft twee cubitus hooghe zijn/ ende int opperste zeer veel tacksken hebben/ waer aen dat in Meye ende Wedemaendt zeer veel ghele ende bleecke bloemen groeyen/ ende daer nae

Weedt. In Griecks/ Isatis emeros. In Latijn/ Glastum satiuum. In Hoochduytsch/ Weydt. In Franchois/ Guesde ende Pastel cultiué. In Italiaensch/ Guado domestico. In Spaensch/ Pastel. In Engelsch/ Wode ende Wade.

Wildt weedt. In Griecks/ Isatis agria. In Latijn/ Glastum oft Isatis syluestris. In Hoochduytsch/ Wildt weidt. In Franchois / Pastel sauuage. In Italiaensch/ Guado saluatico. In Spaensch/ Pastel saluage. In Engelsch/ Wildt Waade ende Wodde.

platte haeukens ghelijck scherpe tongeskens / waer in dat swartachtich saedt light. De wortel is witachtich niet diepe in d'eerde loopende.

Wildt weedt.

Wilt Weedt is den coren schadelijck / ende groeyet veel hoogher dan twoorgaende / hebbende de bladers die vander Endyuie ghelijck/ maer veel minder/ dwelcke een oirsake was dat Plinius tselfde stelde onder de Latouwen. De wortel is cleyne : de stelen houdtachtich ende rechte/ van onder af met veel bladers beclect/ende aende tacken comen voorts de bloemen die bouen int opperste zeer vele zijn bleeck-geel van verwe : de welcke van die van Prouencen in hoeykens ende tuylkens ghebruyckt worden.

Cracht. Dioscorides. De bladers van tamme Weedt verdrijuen alle gheswillen daer op gheleydt/ ende heylen bloedende wonden. De selfde bladers stoppen tbloeyen / ende zijn goedt gheleyt op wildt vier / ende op alle voorts etende vuyle sweeringhen: welck oock Plinius ende Galenus segghen.

Galenus voeght daer by/ dat de Tamme Weedt doet wonderlick scheyden de coude gheswillen ende verdrijft die / oock wederstaet dat wt der maten zeer de quade sweeringhen / al waere oock dat sy begosten te rotten/ oft oock voorts te eten. Ende by al dien dat de siecken schijnen sterck van natueren te wesen/ soo salmen met de ghestooten bladers broodt menghen oft gerste oft terwe meel/ oft mout-pappeken/ nae dat een yeghelick ghestelt is. Dioscorides. Wildt Weedt heeft de selfde crachten vanden tammen/ ende gheneest de ghebreken vander milten ghedroncken oft daer op gheleydt zijnde. Galenus. Wildt Weedt is zeer goedt teghen de vochtighe vuyle verouderde sweeringhen/ maer tot die ander voorseyde ghebreken en ist soo goedt niet : want het drooghet onmatelicker ende met een scherpheydt/ ende sulcke dinghen worden daer door verarghert/ en beswaert: Maer is zeer goedt den miltsuchtighen om sijn cracht / den welcken d'ander noch niet en soude connen helpen.

Wildt weedt Vaccaria ghenoemt. In Latijn/Isatis sylvestris Vaccaria dicta, en is Thamecnemon vã Cordus ende Glastum primum Anguillaræ. In Engelsch/ Cow basill.

Wouwe. In Latijn/Luteola. In Hoochduytsch/ Ackerspfrimmẽ. In Walsche/ Waude, ende is Antirrhinum Tragi. In Engelsch/ Dyer wede.

Wildt Weedt oft Vaccaria oft Ocymoides gheheeten/ groeyet zeer vele onder het coren/ hebbende smalder bladers / dan tvoorseyde wildt Weed / die vanden Ocymastrum oft wit Behen ghelijck maer niet soo vele alst voorseyde / aen eenen stele van eenen cubitus hooghe die veel tackskens heeft ende verciert is met cleyne bloemen die vanden Ocymastrum oft Neghelbloemen ghelijck/ de welcke witte ende bleecke copkens hebben/ den seluen ooc van saedt ghelijck/ maer noch ter tijdt nerghens toe nut ghevonden.

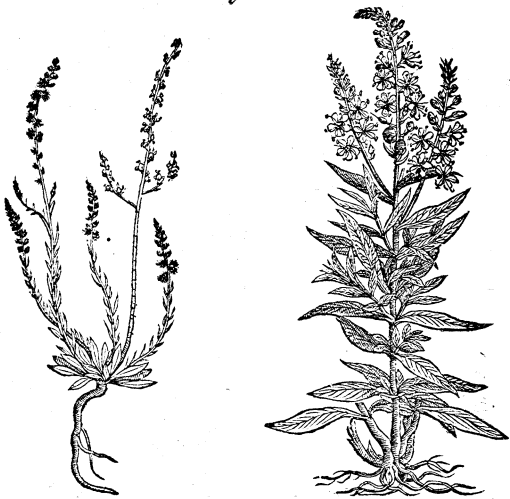
Wouwe.

Wouwe is een cruydt van groot profijt ende zeer ghebruyckt/ alleene vande ionghe Herbaristen ghekent/ ende wordt zeer ghesocht om de lakens geel oft goudt-geel te verwen/ sonderlinghe in Nederlandt / waer dat een groote menichte van dien is / hoe wel dat oock groeyende is op veel steenachtighe plaetsen ende weghen van Vranckerijck ende Engellandt. Dese plante mach wel ghestelt worden voor een derde soorte van Weedt. De wortel is lankworpich: De bladers zijn ghelijfwich die vanden Weedt ghelijck/ maer smalder ende doncker groen. De stele is recht van onderhaluen cubitus hooghe/ waer op mosachtighe bleeck gele bloemen wassen/ die vanden Olijf boom van fatsoen ende grootte ghelijck / de blaerkens cruyswijs staende. T saedt is swart / dien vande Roomsche-netels ghelijck/ maer minder.

Cleyn Sesamoides van Clusius.

Byde Wouwe schijnt dat behoort ghevoeght te wesen midts eenighe ghelijckenisse daer mede hebbende/ een cruydeken/ dwelcke by figure ende beschrijvinghe onder de naem van cleyn Sesamoides van Salamanca by Charles de L'esclușe den naecomers is gheopenbaert gheweest. Dese plante heeft een hartachtighe ende dickachtighe witte wortel/ wt de welcke zijn spruytende veel steelkens met veel bladers die vanden Vlas ghelijck/ eñ vande helft tot bouen toe druyfwijs met bloemkens becleedt/ de welcke int eerste witte groenen roodt sien/ ende daer nae met lockskens bleecker worden/ wt dmidden vande welcke ghesien worden vier groene greynkens/ de welcke als de bloeme vergaet/

Cleyn Sesamoides van Clusius. In Latijn / Sesamoides paruum Salamanticum Clusij. *hisp*.

Ephemerum Matthioli, oft eer Ephemerum Spurium. In Italiaensch / Giglio matto, te weten / sot Lisch.

gaet / haeukens worden / die vol cleyn swart saedt zijn. Dit cruydt groeyet opde hoeuels ontrent Salamanca ghelegen op steenachtighen grondt / waer dat inde Mey is bloeyende ende sijn saedt voorts brenghende.

Ephemerum Matthioli, oft eer Ephemerum Spurium.

Door de nerstichheydt vande Herbaristen heeftmen nu groeyende inde houen van Nederlandt een Wtlandtsche plante die schijnt dat behoort gevoeght te worden byden Weedt oft Wederijcken / door eenighe ghelijckenisse van bladers ende ghedaente vande plante: Want de bladers zijn half tusschen die vanden Wederijck / Weedt oft Wouwe / groeyende aen dicke steelkens van onderhaluen cubitus hooghe / waer aen veel holle sydtackskens staen. De bloemkens zijn wit / die vanden swarten Wolle-cruydt ghelijck / hebbende vijf blaerkens. Tsaedt is cleyne ende besloten in ronde bollekens die vanden Vlas ghelijck. De wortel is zeer saselachtich ghelijck die vanden Weedt.

Tafelken vande wolfs-melcken.

- Zee Wolfs melck.
- Wolfs melck wijfken.
- Croonkens-cruydt.
- Cypressen wolfs melck.
- Cleyn Esula. E
- Groot Duytsch Esula: Oft oock is de zeer groote boomachtige Pythiusa van Dioscor.
- Boomachtich Wolfs melck.
- Characias oft Wolfs melck met breede bladers.
- Engelsche ende Fransche Characias.
- Wolfs melck met ghekerfde bladers. Oft oock is Characias?
- Springcruydt oft Spurgie.
- Duyuels melck.

- Peplis.
- Chamæsyce.
- Oleander boom met
  - roode bloemen.
  - witte bloemen.
- Alprosen
  - welrieckende.
  - Ander.
- Berg Chamerhododendron vā Sauopen met de bladers van Lentiscus min rieckēde.
- Zeelbast oft Mezereon.
- Kelderhals.
- Laureole.
- Thymelæa.
- Mezereon vanden Araben.
- Kouwe berg Chamælea.
- Alypum van Languedoc/oft vreeselick cruydt.
- Turbith van
  - Serapion ende Araben.
  - Mesue.
  - Actuarius.
  - Apotekers dryederhande.
- Tarton Raire van Prouencen.
- Zelden Esula oft Alypum wt het eylandt vande Venetianen Lio gheheeten.

- Groot Donderbaert.
- Cleyn Donderbaert.
- Muer peper.
- Papecullekens oft bladeloose.
- Boomachtighe Sedum
  - Griecks/Sclavoens ende Engelsch
    - groot
    - cleyne.
  - Aloë.
- Nauel-cruydt.
- Cleyn Berg Nauel-cruydt.
- Water Nauel-cruydt.
- Zee Nauel-cruydt/oft Androsaches.
- Tamme / Wilde PorcelEyne.
- Zee Porceleyne.
- Halymus.
- Smeer-wortel oft wondt-cruydt.
- Scorpioides.

Tithymali, wolfs melck.

In Griecks ende Latijn/Tithymali, oft Lactariæ. In Hoochduytsch / Wolfz milck. In Franchois/ Tithymales oft Herbe au laict. In Italiaensch/Titimallo. In Spaensch/ Lletrera, Leche trezna. In Portegueys/ Maleytas. In Engelsch/Wilde Spurge.

Dese diversche cruyden hebben in Griecks eenen ghemeynen naem Tithymali oft Titheimali om dwit sap daer sy vol af zijn/welck Griecks wordt niet qualijck wt gheleydt en wordt / een quade borst oft fenijnighe tepel. Wy hebben nu ter tijdt meer soorten van dien / dan by Dioscorides verclaert staen / vande welcke wy eenige die onbescheydelijck van Matthiolus ghestelt ende met woorden niet en zijn verclaert/ oock sommighe by ghevoeght den woorden van Dioscorides by hem niet verstaen/ elck met sijn teeckenen sullen claerlijck beschrijuen ende met luttel woorden verbeteren/ ende achtervolghende de woorden van Dioscorides volghende onse ordonnantie/ een netter beschrijuinghe doē wt der inspecktie van dien/ten eynde dat claerlijcker blijcke welcke soorte dat elcke plāte meest ghelijck is:stellēde alder eerst Tithymalum Paralium, in onser talen Zee-Wolfs-melck geheeten.

Zee-wolfs-melck.

Zee-Wolfs-melck en groeyet hier te lande nergens dan op sauelachtighe ende dorre gronden aende canten vande Middellandische / Westersche ende Duytsche zee waer dat zeer ouervloedick is groeyende / wt de wortel voorts brenghende rechte roodtachtighe stelen / die int aentasten lymachtich zijn/ waer vast aen groeyen swartachtighe bladers die vanden Vlas ghelijck/maer breeder/ ende van grootte ende ghedaente die vanden Alypum van Languedoc ghelijck. De bloemkens zijn witen groenen geel wassende int opperste vande steelkens op scaelkens / ghelijck ronde schildekens/ nae de welcke dat volght dryecantich saedt dien vanden Springcruydt oft Chamelee niet ongelijck/ maer minder ende platter/ waer in dat binnen ligghen drye marckachtighe greynkens die van Tornesol ghelijck. De wortel is lanck/effen/ ende houdtachtich.

Wolfs melck wijfken.

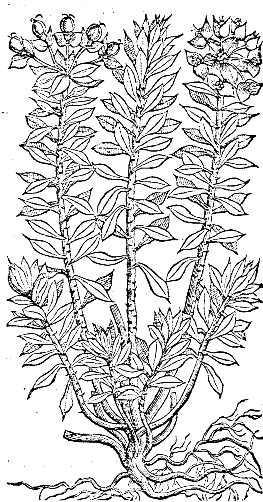
Dese plante is de voorghaende van ghedaente meest ghelijck/ dan dat sy heeft corter/ ende ghelijstigher

lijstigher

Zee Wolfs-melck. In Latijn / Tithymalus Paralius. In Hoochduytsch / Zee-wolfs-milck. In Italiaensch / Tithymalo marino. In Spaensch / Leche trezna, Lletrera marina. In Engelsch / Sea spourge.

Wolfs-melck wijfken. In Griecks / Myrsinites. In Latijn / Tithymalus myrthifolius, ende Myrtaria Gazæ; oock femina repens Dioscor. In Italiaensch / Tithymalo myrsinite.

Tithymalus Myrsinites Dioscor.

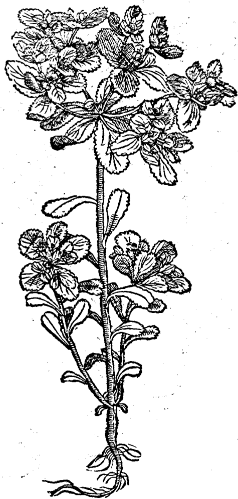
lijfuigher steelkens van eenen voet hooghe / lancks der eerden cruypende / aende welcke groeyen veel spitsche bladers maer breeder dan die vande Chamælea, Myrthus oft Gagel / gelijck aenden Zee-Wolfs melck / de welcke bleeckgroē zijn / eñ int opperste wijder wtgespreyt / gelijck die vā den grooten Sedium oft Laureole, wt dwelcke hen scheyden van een door holle ronde bladers vier oft vijf cleyne steelkens / die in Wedemaendt ende Hoymaendt voorts brenghen cleyne ghele bloemkens wt den groenen siende ende moschachtich / nae de welcke dat volght dryecantich saedt / dwelcke in Oogstmaendt rijpe is / dien vanden Zee-Wolfs-melck ghelijck / maer meerder. De welcke oock van drye hoecken ghemaeckt zijnde hen deelen in drye deelen / ieghelijck een besonder graen in hebbende / dwelcke lanckworpich ront is / bruyn ende binnen wit / scherp maer lieflijck van smaecke. Dit cruydt groeyet meest inde houen van Engellandt / Nederlandt / ende Vranckerijck: oock en hebben wy dat nergens elders ghesien.

Cracht. Dioscorides. Wolfs melck wyfkē is van naturen de Laureole gelijck bijtēde van smaecke. T'sap / wortel / saedt / bladers / hebben de selfde cracht als heeft het Wolfs-melck manneken / maer dit en is soo crachtich niet / om te doen braken. Zee-Wolfs-melck wordt ghebruyckt tot de selfde dinghen / als dit ander.

Croonkens-cruydt.

Dit Wolfs-melck is alle nacien zeer wel bekent / de bladers hebbende die vande Porceleyne ghelijck

Croonkens-cruydt. In Griecks/ Helioscopios. In Latijn / Tithymalus helioscopius, oft Solisequius Portulacifolius. In Hoochduytsch/ Sonnewende/ Wolfz-melck. In Franchois/ Reueille matin, suyuāt le Soleil. In Engelsch/ Son spourge/ or Watte worte/ Wertgrasse/ en̄ Wertworte/ ende is Esula vulgaris Tragi.

Cypres Wolfs-melck. In Griecks/ Cyparissias. In Latijn/ Tithymalus Cupressinus oft Humipinus. In Italiaensch / Esula minore, maer t'onrechte.

lijck/ maer niet soo dicke/ ende coter dan die vanden Halymus rondtomme een weynich gekerft/ gelijck ons Wolfs-melck-manneken: oock voorts brengende vier oft vijf cleyne stelen van eenen voet hooghe/ ter eerden waerts ghebogen / roodtacktich van verwe/ om de welke dat groeyen bleeck-gele bloemen by een staende ghelijck croonkens. Tsaedt is dien vanden anderen gelijck/ maer in dlandt van Languedoc/ alst gheheel rijpe is gheworden/ ist soo vol van eenen dompighen gheest/ dat op der aerden ligghende hem schijnt te roeren ende op te springhen: ende oock berst / ghelijck tsaedt vanden Thamariscus, dwelcke den kinderen ghenoechelick is om sien.

Cypres Wolfs-melck.

De dichte roode tackskens van onderhalue palme / zijn zeer wel ghelijckende van ghewas / fatsoen / standt oft wesen den cleynen Cypres. De bladers zijn smalder/ langher ende die vandē Pijnboom veel ghelijcker ende saechter dan de Chamælea oft Thymælea; andersins tsaedt / groeyende op de stelen op cleyne schaelkens oft schotelkens dien vanden anderen niet ongelijck / dan dat minder is ende dien vanden zee-Wolfs-melck oft Esula aldernaest comende. Dit cruydt groeyet meest op de sauelachtighe canten vande riuieren/ en̄ hoeuels daer ontrent gheleghen/ ghelijck als zijn die vande Loire by Orliens/ by Bourges in Vranckerijck/ ende die vande Lane n Languedoc/ niet verre van Montpelliers/ ende hier en daer elders. In Meye ende Wedemaendt als somtijdts door de coude vanden iaere ende plaetse oft door de hitte/ zijn de bladers wit / ende groeyet gheheel minder/ oock aenden zee-cant/ ghelijck wy Zee-wolfs-melck heel blaeu hebben ghevonden / ende dit Tithymalus Amygdaloides heel roodt.

Dioscorides. Dit Wolfs-melck heeft de selfde crachten vanden anderen voorseydt. Cracht.

Cleyn

Cleyn Esula. In Griecks / Pityusa. In Latijn/Tithymalus pinea, ende vanden Apotekers Esula minor: van Actuarius Turpetum nigrum, ende is Tithymalus Cyparissias Tragi. In Spaensch/ Esula menor. In Engelsch/ Pynel-pourge.

Cleyn Esula van Tragus. In Latijn/ Esula exigua Tragi.

Dese cleyne Esula in Latijn gheheeten Tithymalus pinea, is den voorgaenden Cypres-Wolfs melck van ghedaente/crachten/plaetse van groeyen ende sonderlinghe van bladers soo ghelijck/ dat Dioscorides goedt heeft ghedacht eenen yeghelicken te vermaenen dat tweederhande cruyden zijn/ op dat niemandt door de groote ghelijckenisse en soude bedroghen worden. Ende hoe wel dat soude moghen schijnen te wesen eenighe diuerscheydt van Cypres-wolfs-melck / ghelijck wy eenighe gheteeckent hebben: soo leert hy nochtans dat in dese tghcheele wesen eñ fatsoen niet en is vande plante/dan alleene datse de bladers heeft die vanden Dennenboom ghelijck . Waerom dat schijnt waerachtigher te wesen/ dat dese Pityusa tselfde cruydt is / dat vande Apotekers Cleyn Esula gheheeten wordt : Welck woordt Esula schijnt ghenomen te zijn van Pytiusula , te weten cleyn Pityusa , ende wordt ouer al bekent int ghelijcken byden wilden Vlas / ghelijck alst versken luydt: Esula gheeft melck/wildt Vlas groeyet sonder melck.

Want dit cruydt groeyet met dunne steelkens meer dan eenen voet oft cubitus lanck / waer aen by-ongelijcke spacien als aen Weghras/ tackskens eñ bladers voorts comen/maer niet soo vele/ de welcke lanck / scherp ende smal zijn die vande Wilghe oft wilt Vlas ghelijck / ende gheen vanden Wolfs-melcken ghelijcker dã den Cypres Wolfs-melck/ hebbende oock de bloemkens dien gheheel gelijck ende het dryecantich huyskken vant saedt. De wortel is eenẽ cleynen vinger dicke eñ wit/ waer af de schorsse in azijn gheweyckt zijnde / ende ghereinicht vande binnenste houtachtighe materie/ inde Apoteke ghebruyckt wordt. De vrucht en is niet ghelijck den Linse/ soo tboeck van Dioscorides seght/ daer meer te dencken is dat eenighe faute is/ dan opde selfde woorden te staen: als ghenoech te kennen gheeft d'ouerlegghen vande saken. Voorwaer gheen van onsen Wolfs-melcken (alle de welcke hebben ghelijke ende dryecantighe huyskens daer tsaedt in light)en is henlieden bekent gheweest/noch van henlieden beschreuen: oft vande copieerders (ick en wil niet segghen van Diosco-

Dioscorides) is den rechten text ghecorrumpeert gheweest / ghelijck wy terstont sullen breeder verhalen. Hier door moghen wel bespot worden de versierde figuren van Wolfs-melck / Zee-Wolfsmelck ende Wolfs-melck-wyfken van Matthiolus, de welcke hy niet en heeft geconterfeyt nae de selfde planten/ maer met een beusel van een behagelijcke figure de naecomelingen bedrogen: ghelijck hy heeft ghedaen inde bloemen vanden Antirrhinum, vrucht van Tragacanthus, ende bollekens vanden zee Gnaphalium, Poterium ende veel meer ander: Waer wt dat hy allen geschickten ende verstandighen lieden suspicie heeft ghegeuen/ dat hy meer dan op een plaetse heeft verandert tschriuen ende den sin vanden treffelijcken Auteur / ende oirsake ghegeuen datmen hem voort aen niet en sal geloouen in saecken der medicijnen aengaende/ ten zy dat de saecke eerst wel ouerleydt worde. Dese Esula groeyet vele opde canten vande bemden ende grachten. In Vranckerijck/ Nederlandt ende Engellandt en groeyet die niet dan inde houen vanden Apotekers.

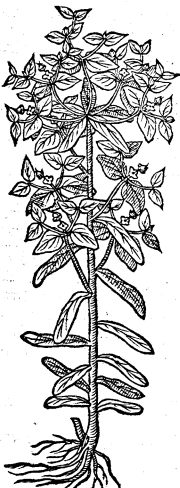
Jaerich wolfs melck vande ghedaente van Esula. Tithymalus annuus Pityusæ facie.

Dit Wolfs-melck is de Esula zeer ghelijck/ maer de diuerschendt wordt ghesien inde houdtachtighe wortel/ die niet en is cruypende/ ende inde bloemen/ de welcke op veel croonkens groeyen/ aen een stele van eenen cubitus hooghe vande middel opwaerts tot bouen toe. Dit cruydt is van selfs groeyende inden hof van onsen vrient Mouton ende diuersche andere.

Cleyn Esula van Tragus.

Onder alle de Wolfs-melcken is d'alderminste de cleyne Esula daer Jeronimus Bock mencie af maeckt. Dese plante wordt inden Somer dickwils ghevonden int coren in Wals Nederlandt ende Enghellant / een stelken hebbende van een palme oft onderhalf lanck / met luttel bladers die vanden Cypres Wolfs-melck ghelijck / maer corter ende veel minder: heeft oock ghele bloemkens witen groenen siende staende op d'opperste vanden stele ende aende sydtackskens: Tsaedt is oock cleyne ende dryecantich: Tis een Somer plante.

Cleyn Esula met roode bloemen. In Latijn/ Pityusa seu Esula minor altera floribus rubris.

Groote Duytsche Esula. In Latijn / Esula maior Germanica. Oft oock is Pityusa prægrãdis frutescens Dioscoridis? In Franchois/ Turbith noir. In Italiaensch / Esula maggiore. In Spaensch/ Esula mayor, ende is Turbith adulterinum & nigrum.

De gheschickste Herbaristen van Nederlandt hebben groeyende een soorte van Pityusa, een spanne oft voet hooghe/ met blaerkens die vande cleyne Esula ghelijck. De roode bloemkens en-

de tsaedt zijn dien vanden Duuels-melck ghelijck groeyende in schotelkens als die vanden Wolfs-melck.

Soete Esula. Esula dulcis.

Dese Esula wordt soete ghenoemt / om dat die min scherp is dan dander / ende is van aensien den Duyuels-melck ghelijck: de stele is onderhaluen voet lanck: de bloeme ende tsaedt is dien vanden Duuels-melck ghelijck: maer de bladers zijn een weinich langher.

Groote Duytsche Esula.

Ghelijckerwijs als dese groote Esula dickwils ghebruict wordt vande Hoochduytsche ende Nederlandtsche Apotekers / alsoo oock en schijnt voorwaer de selfde geen soorte van Wolfs-melck naeder te comen dan de Pityusa. Andersins tē zije datse hier mede accordeert / soo en heeft Dioscorides de selfde niet ghekent / oft heeft die achtergelaten. Wt een breede ende menichfuldighe wortel / die dick ende groot is met een bruyne schorsse becleet / spruyten zeer veel stelen van eenen cleynen vinger dicke / ende twee cubitus hooghe / gheheel groen / aende welcke veel bladers wassen die vanden Spring-cruydt oft Boomachtich-Wolfs-melck ghelijck: ende oock der ghelijcke saedt / dwelcke eens deels groeyet ter syden aende stelen ende eens deels bouen op croonkens / die niet soo breet noch ront en zijn: aengaende de reste is die den anderen Wolfs-melcken niet ongelijck. Dit cruydt groeyet luttel in Italien ende Vranckerijck / ten ware inde houen. Maer in Hoogh ende Neder Duytschlandt aenden Rhijn ende in Engellandt in tbosch van Heer Jan Coltes by Bat / groeyet zeer vele.

Cracht. De wortel wordt gheweyckt in azijn / opde selfde maniere als d'ouders sout ende azijn mengden metten Niescruydt / om dattet Niescruydt te rasscher wercken soude / ghelijck wy op sijn plaetse vermaendt hebben. Want sy verrascht ende belet de verhittinghe oft impressie vande hitte de welcke pleeght te comen door het traech wercken vande medicijne. De wortel van groot Esula bereydt met azijn ende melck / tot puluer ghestooten pleegtmen van 12. tot 16. greynen te doen inde clysterie: ende inde medicijnen die de heete cholerike humeuren wtbrengen / pleegtmen te doen 6. oft 8. greynen sonder pijne oft ghequel: Maer inde coude vochtighe humeuren is sy een weynich tijdts moeyelick: midts dat de selfde swaerder wtghedreuen worden. Mesue. De groote Esula quetset ingewant / ende daerom is die schadelick. De cleyne is beter / principalick als de schorsse vande wortel die dunne / licht / broosch / roodtachtich ghelijck de Cassie oft Canneel / ouer ses maenden vergadert is: want groen zijnde / is quaedt de selue maendt datse wtghetrocken is / ghelijck oock de swerte / ē die ghewassen is op eenighe plaetsen by de baden. Dese moet gheplucket worden int beghinsel vande Lēte: maer d'melck dwelcke heeter / scherper ende crachtigher is / int eynde vande Lente. Dit cruydt is heet ende drooghe tot in tbeginsel vanden derden graedt / ende is van subtijle substantie / vierich ende scherp / incidérende / dunne maeckende / smeltende / drooghende ende openende / ende oock aerdich / tsamentreckende / drooghende de diepe gheleghen materien. Het purgeert sterck de quade vochtighe humeuren / dwater / ende de melancholike humeuren / iae tot wt de ioncturen ende litten / ē daerom ist zeer goedt teghen de pijne van dien / ende oock teghen de watersucht / maer tis therte / maghe / ende leuer schadelick: tquetst de darmen / ende breeckt de monden vāde aders: tdroogt te zeer d'lichaem / verteiret tsaedt / ende ontstekende verweckt cortsen / principalick door sijn melck. Hierom moeten daer by ghevoeght werden dinghen die therte / maghe en leuer stercken / ende die tsamen trecken ende glutineren / ghelijck Gomme Dragant / bdellium, vetticheydt van Vloyeruydt / sap van Porceleyne: ten laetsten oock vercoelende dinghen / ende die hitte lesschende. Daerom salt gheleydt worden in azijn / principalick daer Que-appels in gheweyckt oft ghesoden zijn / ende in sap van Cicoreye of Daeuw-distels / oft Porceleyne / oft Nachtschade / maer als daer by ghedaen worden Myrobalanen / alssem / aloë, soo wordet beter. Een Jode beterde dat / met te legghen in azijn oft melck / die dickwils veranderende ende drooghende. Ist dat v te zeer purgeert / soo sidt in coudt water als Rufus raedt: Want de omvanghende coude / treckt samen de cracht vande medicijne / ende maeckt sterck / ende helpt by ghevalle / vā hem drijuende de materien nae dwtganghen / door de welcke datse moeten wtcomen / ende moet gheholpen werden / als wy ghesceydt hebben inde reghels.

Cracht van Pityusa.

Dioscorides. De wortel van Pityusa twee dragmen met honich water ingenomen purgeert door camerganck: des ghelijcks doet oock een dragma van tsaedt inghenomen.

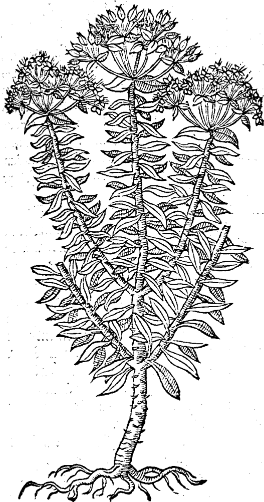
Tsap met meel ghetempert eenen lepel vol / wordt ghelijck pillen inghegheuen: maer vande bladers ghebruyckmen drye dragmen.

Boomachtich Wolfs-melck.

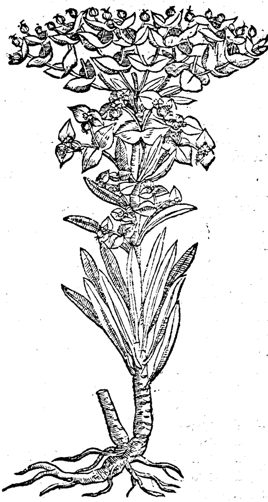
Dit Wolfs-melck groeyet opde open ghelegen hoeuels die rouw ende steenachtich zijn vande warme landen byde riuieren van Languedoc op den wegh van Gignac ende Frontignaen / oock in Tuscane ende Romanie / waer dat groeyet nae tfatsoen van een boomken / voorts brengende wt

eenen

Boomachtich Wolfs-melck. In Griecks/ Dendroides. In Latijn/ Tithymalus arboreus Myrthifolius. In Italiaensch/ Tithymalo arboreo.

Breedt Wolfs-melck / oft Wolfs-melck manneken. In Latijn/ Characias Monspelliens. Clusij & Matth.

eenen stele eenen duyme dicke/ veel wyde tacken van twee cubitus lanck ende eenen vingher dicke/ de bladers hebbende die vande Esula van grootte ende fatsoen ghelijck/ soo oock de gheheele plante is: Maer de minder wortel/ de dicker stele ende meerder croonken/ bewyset donderscheydt datse heeft vande groote Esula, ghelijck oock doet tboomachtich fatsoen/ waer af datse den naem heeft.

Dit Wolfs-melck heeft de selfde crachten vanden anderen / ende wordt op de selfde maniere wegh ghelendt om te besighen. Cracht.

Breet Wolfs-melck/ oft Wolfs-melck-manneken.

Tcruydt dat de schrijuers van onsen tijdt ende die van Montpelliers ghestelt hebben voor d'oprechte Characias, hebben wy by ghebreke van bequamer naem ghenoemt Plataphyllon, dat is te segghen/ Wolfs-melck met breede bladers/ om dattet breeder bladers heeft dan eenich vanden anderen/ als Plinius oock seght/ de welcke die vande witte Violieren oft vanden minsten wilden Wolleruydt eenichsins ghelijcken/ ende midts de gelijckenisse/ plaetse van groeyen/ ende ghelijcke grootte soo behoort dit cruydt Breet Wolfs-melck ghenoemt te zijn. Maer want Karle vander Cluse daer en bouen een ander heeft ghevonden/ dat in alle de teeckenen beter daer mede is ghelijckende/ van dwelcke wy terstont sullen spreken: soo willen wy hem dat geerne consenteren. Wy hebben liever de waerheydt te verhalen ende onse opinie te veranderen (want wy en staen soo zeer niet op ons seluen) dan ghelijck Matthiolus tot groot achterdeel niet alleene vanden leerkinders / maer oock van zeer veel gheleerde mannen/ tot onsen roem figuren te stellen / ende nae onsen lust te verdraeyen ende te veranderen. Dese plāte van Wolfs-melck is gemeynlijck maer eenen stele hebbende/ somtijdts oock meer/ van eenē cubitus oft twee hooge/ de welcke onder/ ghelijck die van alle dādere Wolfs-melcken/ cael zijn/ met breeder/ langer en stijfuer bladers die vāde groote Esula oft Pityusa gelijck. In Meye eñ Wedemaendt comen voorts niet gele maer swarte bloemen eñ dryecantich saedt groeyende op steelkens gewassen door ronde bladers. De wortel is eenen vinger dicke. Dit cruydt wasset zeer vele op steenachtighe plaetsen/ hoeuels eñ oeuers vande riuieren in tlandt van Languedoc eñ Prouencen

 ende

ende veel meer ander plaetsen van Vranckerijck / ende oock aende canten vande riuiere de Lane/ ende aende brugghe van nieu-Casteel.

Craft. Dioscorides. Tsap van Breet Wolfs-melck maeckt camerganck / alsmen van dien eenen scrupel inneemt met ghewaterden wijn: maer met honich-water inghenomen doet braken.

Teghen den tijdt dat de wijn ghesneden wordt/ neemtmen de tackskens tsamen / vande welcke terstont in stucken ghesneden zijnde ende in een vat ghesloten/ tsap ghecregen wordt. Sommighe doen daer by meel van Eruen/ ende maecken daer bollekens af/ soo groot als een erue. Ander laten drye oft vier druppels vallen in drooghe vighen/ om dat daer mede soude droogen/ welcke vighen sy wegh legghen ende bewaren. Dwordt oock alleene in eenen mortier ghestooten / ende de bollekens daer af ghemaeckt worden wegh gheleydt ende bewaert: Maer alst melck wtghetrocken wordt/ soo en mach niemandt staen teghen den wynt/ noch oock sijn handen aen doogen houden/ maer eer dat vergaert wordt/ moetmen dlichaem/ sonderlinghe daensicht/ den hals/ ende de mannelijckheydt met vet oft met olie ende wijn strijcken. Het maeckt de kele row / ende daerom moeten de pillekens van dien met was oft ghesoden honich bestreken worden/ ende alsoo inghegeuen: niettemin twee oft drye vande voorseyde vijghen inghenomen is ghenoech om te purgeren.

Varsch sap van Wolfs-melck met olie ghemengt ende daer mede thayr bestreken inde Sonne/ doet dat wt vallen ende nieu-geel ende dun hayr wassen. Tsap gesteken inde holle tanden/ neemt wegh den tantsweere/ maer de tanden moeten met was-ghestopt worden/ op dat door d'wtvallen de tonghe ende kele niet en hindere. Tselfde sap gheneest oock alle quade crauwage/ ende schorftheydt/ tdoet oock alderhande wratten af vallen ende vergaen / ende is oock goet om af te byten de quade harte canten vande loopende gaten (als oock Galenus seght) ende voorts etende vuyl sweeringen/ ende tot heete vierige gheswillen ende carbunculen ghebruyckt. Tsaedt wordt ghepluckt oft vergaert inden Herfst/ ende inde Sonne ghedroogt zijnde wordet lichtelijck ghebroken/ ende heet ghemaeckt zijnde soo wordt dat wegh gheleydt. De bladers worden oock ghedrooght. Tsaedt ende bladers wercken als tsap/ inghenomen eenen haluen lepel vol. Om oudt te moghen laeten worden ende te bewaren/ pleghen sommighe dit met pepercruydt ende ghestooten kese te menghen.

Vande wortel een vierendeel loots inghenomen met honich-water/ maeckt camerganck: maer met azijn ghesoden ende daer mede de mont ghespoelt gheneest den tantsweere.

Galenus. Wolfs-melck verwarmt ende suyuert crachtelijck / ende matich ghebruyckt alst tijdt is/ mach somtijdts helpen: Oock door de selfde crachte bytet af de harte canten vande fistels.

Alle Wolfs-melcken hebben principalijck een scherpe ende heete cracht: oock is daer in een bitterheydt. Daerom is tsap van dien alder crachtichst/ daer nae tsaedt ende de bladers/ oock heeft de wortel de selfde crachten maer niet soo sterck. De wortel in azijn ghesoden gheneest den tantsweere/ sonderlinghe die comt vande wtgheholde tanden. Maer tsap dat sterckst is van crachtẽ/ wordt ghedaen inde gaten vande tanden, maer in dien dat gheraeckt eenighe ander partie des lichaems/ verbrant ende trecket terstont wel af/ daerom worden de tanden van buyten met was becleet/ midts dat is heet inden vierden graet: Alsoo doet oock tsap thayr wtvallen dat daer mede ghestreken is: Maer midts dat te crachtich is/ soo wordt daer olie onder ghemengt: ende ist dat thayr dickwils daer mede bestreken wordt/ soo worden de wortels van thayr ten laetsten gheheel verbrant / eñ d'lichaem wordt cael. Door de selfde cracht verdryuet alderhande wratten als smertende wratten/ myrmecie gheheeten/ ende andere Thymi gheheeten/ wãt sy den hoofdeken van thymus wt Candien gelijck zijn eñ neemt wegh de schellen vanden ooghen: oock vaeghet af de quade ende vuyle schorftheydt/ want om de bitterheydt heuet in hem een afvaeghende cracht. Maer ghemerckt datter zijn seuen sooren van dien/ soo is het crachtichtste tgene datmen heet Wolfs-melck manneken / ende oock dwijfkẽ/ oock tghene dat op steenachtighen grondt wasset ghelijck eenen boom / daer nae tghene dat den wollecruydt ghelijck is/ eñ het Cypres Wolfs-melck/ daer nae tzee-Wolfs-melck: ten laetsten het Croonkens-cruydt: Maer nae proportie van henlieder begrepen crachte / sal oock zijn d'assche ende de looghe daer af ghemaeckt: Voorts soo wercken alle dese dinghen generalick ghelijck/ maer de vruchten ende bladers en wercken soo sterck niet. Mesue. Wolfs melcken zijn therte / leuer eñ maghe zeer schadelijck/ sy breken de vaten/ ende screpen af de darmen/ verhitten tgheheel lichaem soo zeere datter lichterlick cortsen souden door comen. D'eerste letsel vanden Wolfs-melck wordt benomen als daer by ghemengt zijn dinghen die therte/ leuer ende maghe versterckẽ. Maer het tweede ende derde/ als daer by ghedaen worden dinghen die een glutinatiue cracht hebben/ gelijck als is Gomme Dragant/ Gomme/ Bdellium, vettigheydt van tsaedt van Vloycruydt/ ende sap van Porceleyne. Tvierde letsel wordt benomen door by voeghen van coude ende vochte dinghen. Waerom datmen sap van Dauw-distels oft Cicoreye oft Porceleyne/ oft Nachtschade / oft azijn met saedt van Oue-appels met een spatel langhe roerende daer onder mengt. Wolfs-melck int ghemeyne gebruyckt drijft

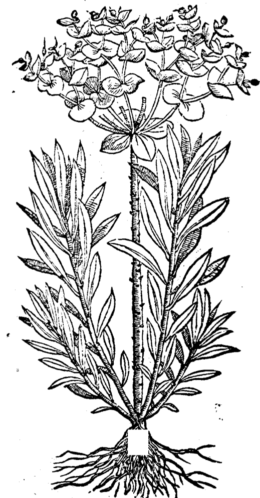
sterck

sterckt af de waterachtighe humeuren/ende oock de swerte melancholike/ des ghelijcks oock de waterachtighe humeuren die nae de joncturen loopen. De watersucht trecket zeer gheweldich af/ ende drooght niet min tgheheel lichaem ende verteiret het mannelik saedt: waer wt dat met reden den naem heeft ghecreghen ende gheheeten wordt de medicijne vande boeren.

Breedt wolfs melck van Engellandt ende Vranckerijck oft wolfs melck manneken van Dioscorides. Characias Anglicus & Francus. Mas Dioscor.

Dese soorte is zeer ghelijck den Wolfs-melck met breede bladers / maer minder van stele eñ bladers. Tgroeyet veel meer inde bosschen van Duytschlandt/ ende ontrēt Orleans in Vranckerijck/ dan in warme landen: maer nergens en groeyet overvloedigher dan in Engellandt. Tbloeyet int eerste vande Lente/ende heeft veel roodtachtighe stelen voorts comende wt een bruyne houtachtighe wortel. De welcke de bladers veel minder hebben ende roodtachtich, van ghedaente den Amandel bladers ghelijck/ ende meerder dan die van zee-Wolfs melck. Nae de gele bloemkens volghen in Wedemaendt drycantighe haeukens met drye saeykens die vanden anderen niet ongheliijck/ maer wat hoogher dan de holle schaelkens zijn/comen de tackskens oft croonkens staen.

Wolfs-melck Amygdaloides. In Latijn/ Characias Amygdaloides, ende is Characias primus Dodonæi.

Ghekerfde Wolfs-melck. In Latijn/ Tithymalus serratus Monspel. aut Characias.

Dit cruydt is groeyende in dlandt van Montpelliers aenden oever vande riviere de Lane op dese sijde vande brugghe van Nieu Casteel/ insghelijcks oock byde bogaerden van Lyons int half eylādt Aynez ghenoemt: oock tot Orliens/ Bourges ende veel meer ander plaetsen in Vranckerijck / hebbende bladers die vanden Engelschen ghelijck / maer langher / saechter ende veel meerder eñ breeder/ oock meer wtghespreydde tacken met schaelkens. De wortel is saselachtich. Ick hebbe van Montpelliers tsaedt ghesonden in Nederlandt.

Apuleius. Sap van Wolfs-melck ghemengt met sap van Hane-voet/ ende opde wratten gheleydt/ sal die binnen den derden dagh ghenesen. Sap van wolfs-melck met wijn ghemengt ende op de fistels wtghedouwet ende dan met ander stouinghe verbonden / gheneest die. Cracht.

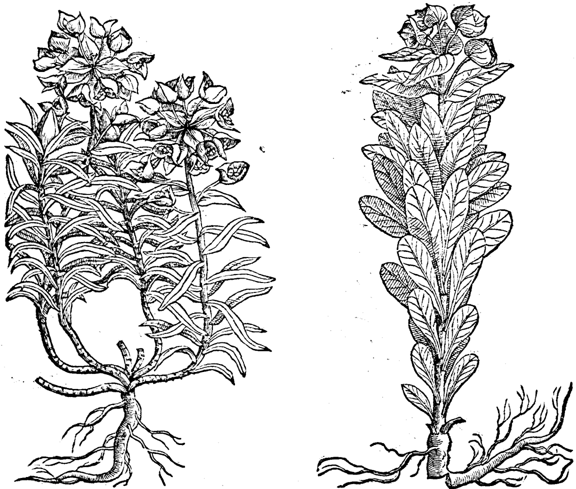
De bloeme van Wolfs-melck met hers ghesoden / ende daer mede de melaetsheydt bestreken / en sal die niet laten groeyen.

Ghekerfde Wolfs-melck.

Dese plante en wordt nergens ghevonden (iae niet in Italien) dan in tlandt van Languedoc/ de welcke daer zeer ghemeyne is / ende midts de cleyne ende teere tandekens vande bladers / ghekerft Wolfs-melck ghenoemt wordt/ de welcke voorts comen wt een witte wortel/die vanden Meer-wortel oft Endeloose ghelijck / met een vette schorsse ende vleeschachtich / die oock eenen duym dicke ende twee oft drye voeten lanck is/ vol gommachtich sap / ende daerom een Turbith schint te zijn / waer wt oock opschieten veel groene stelen van eenẽ cubitus oft eenẽ voet hooghe. De bladers zijn gelijck die vã Wolfs-melck wijfken/maer smalder/oft die vande groote Myrthus, maer dicker ende gelijsigher/zeer aerdich rondtomme/maer niet diepe/ghekerft. Bouen heeft dit cruydt sijn tacxkens wtghespreydt met croonkens / waer af de steelkens door de roude bladerkens wassen / hebbende inden Somer bloemen ende haeuwen dien vanden anderen niet onghelijck. Ist dat de wortel van eenighe van alle dese soorten aerdich conterfeyt de wortel vanden Turbith van Alexandrie / voorwaer het is dese.

Tweede Wolfs-melck wijfken. In Latijn/ Tithymalus Myrsinites altera, van sommighe Turbith Alexandrinum, ende is Characias quarta Dodonæi & Belgarum.

Spaensche Wolfs-melck met breede bladers. In Latijn/ Plataphyllum Hispanicum.

Die van Nederlandt hebben ghemeynt dat dese plante veel ghelijcker was den Wolfs-melck-manneken dan wijfken/hoe wel dat voor d'open gaen vande croonkens/ d'opperste bladers ghesloten voorts brenght/de welcke als een Amandel note schijnt te wesen/nochtans zijn de bladers bleeck groen die vanden Wolfs-melck-manneken ghelijck/ maer minder ende smalder. De vruchten ende bloemen zijn groen-geel / ghelijck die vande ander soorten van Wolfs-melck. De wortel is dicke ende diepe inder eerden loopende. Dit cruydt groeyet inde houen van Nederlandt/ daer wy dat gesonden hebben wten lande van Languedoc ende Prouencen.

Spaensch Wolfs-melck met breede bladers.

Het oprecht Breet Wolfs-melck is door de nersticheydt ende aerbeydt vanden zeer excellenten Herbarist Clusius bekent gheworden/die dat heeft gevonden int lant van Valence tusschen Biar

ende

ende Huentin midden onder het boomachtich ghewas/op eenen rouwen ende steenachtigen wegh. Van dwelcke de bladers breeder ende ronder zijn dan die van Wolfs-melck-manneken/ van ghedaente meest ghelijck den niewen wtcomenden oft ionghen Weede/ groen ende dicke. De stele is vier palmen en half hooge: De bloemen zijn roodt witten gelen siende/ groeyende op stelen die midden door de schaelachtighe bladers comen. De wortel is dicke ende wit.

Dioscorides. Breet Wolfs-melck is den Wolle-cruydt ghelijck. De wortel/ sap ende bladers trecken dwater van onder af. Breet Wolfs-melck ghestooten ende op dwater ghestroeyt/ doodet de visschen. Tselfde doen oock alle de bouen ghescreuen soorten van Wolfs-melck: D'welcke oock Galenus is segghende: want soo de visschen terstont een drayinghe int thooft crijghen/ ende zijn al oft sy half doot waren/ soo comen sy bouen op dwater ligghen. Cracht.

Sprinckcruydt/ ende Spurgie. In Grieckx/ Lathyris. In Latijn/ Cataputia minor. In Hoochduytsch/ Springkraut ende Springkorner/ oft Triebkorner. In Franchois/ Espurge. In Italiaensch/ Catapusa minore. In Spaensch/ Tartago. In Engelsch/ Spurgie.

Duyuels-melck. In Grieckx/ Peplos. In Latijn/ Peplus oft Rotunda Esula. In Hoochduytsch/ Teuffels-milck. In Franchois/ Resueille matin des vignes. In Spaensch/ Peplo. In Engelsch/ Pety Spurge.

D'alder ghemeenste ende bekentste van alle de Wolfs-melcken is tgene dat Sprinck-cruydt genoemt wordt/ dwelcke een medesoorte is van dien/ maer crachtigher ende fenijnigher/ waerom dat in Grieckx Catapotia genoemt wordt/ midts dat/ als Dioscorides seght/ de besien van dien in pillekens ghedaen ende inghenomen/ doen camerganck hebben. Dit cruydt groeyet ouer al inde houen ende oock aende canten vande velden van Engellandt ende Vranckerijck/ voorts brenghende maer eenen stele van twee voeten hooghe die ander tacken heeft/ aende welcke by tusschen spatie groeyen twee bladers by een staende/ die vanden Oleander-boom oft Breet Wolfs-melck ghelijck; dicke ende ghelijffuich/ vol van fenijnich melckachtich sap. De bloemen zijn cleyne/ voorts comende inde Somer/ maer tsaedt gheuet in Oogstmaendt ende Septembre: dwelcke meerder is dan dat van dander soorten van Wolfs-melck/ nochtans dien niet onghelijck/ dryecantich/ drye coornen by een staende/ maer merckelijcker van een ghespleten zijnde/ ghelijck splete vanden Chamælea, de

welcke meerder merckelijcker/ ende meer cantachtich is ende daerom sienlijcker. Waerom dat oock dese huyskens volcomelijcker ende claerder van Dioscorides beschreuen worden/ dan eenighe vanden anderen Wolfs-melcken huyskens ende saedt: Waer door dat wy somtijdts door den eysch vande naturlijcke ende leuende ghedaente vanden cruyden/ hebben moeten veranderen ende claerder stellen de beschrijuinghe van dien/ niet ghelijck als doen de stoute logenaers/ de welcke om dat sy niet en souden schijnen sulcks niet gheweten te hebben/ lieuer clappen tghene dat sy niet en weten/ ende versieren dinghen die teghen nature zijn/ ende henlieden wtter maten vremdt.

Cracht. Dioscorides. De corenkens zijn soet van smaecke. De wortel en wordt nergens toe ghebruyckt/ maer de gheheele plante is vol melckachtich sap/ ghelijck het Wolfs-melck is.

Ses oft seuen corenkens inghenomen in een pille/ oft met een vighe/ oft dattel/ maecken camerganck/ maer men moet terstont cout water daer op drincken/ want sy iaghen af melancholijke ende waterachtighe vochticheden ende oock d'water. Tsap van Sprinck-cruydt/ inghenomen gelijck tsap van Wolfs-melck/ heeft de selfde crachten. De bladers gesoden met een hinne oft met moes/ worden ghebruyckt tot de selfde dinghen.

Duyuels melck.

Dit cruydt wordt Peplus ghenoemt/ om dat door dommeloopen van sijn tacken byeans int ronde staende/ eenen doeck oft seyl ghelijck is d'aerde bedeckende: ten ware eer om de roode verwe vande bladers/ gelijck van de afrijsende wijngartbladers/ de welcke ghemeynlijck dit Peplus heeft groeyende onder de wijngarden: ghelijck als Peplis groeyende aende zeecant op sauelachtige plaetsen. Want dat Duuels-melck root oft bruynroodt is van verwe/ ghetuyghen ons veel historien ende oock de naem Flammeolum, alsoo ghebeeten van het vierich coleur. Duuels-melck groeyet van selfs ouer al in Duytschlandt ende Vranckerijck/ aende grachten/ grauen/ ende canten vande houen/ oock inde wijngarden. De wortel is lanck dunne ende saselachtich/ voorts brengende veel schueten van onderhalue palme/ die dunne ende teerkens zijn. De blaerkens zijn die vande Rute/ Muer oft Croonkens cruydt ghelijck; maer minder/ staende twee tsamen teghen malcander ouer/ ende nae de gele blomkens comen voorts dryecantighe cleyne borsekens/ dien vanden anderen Wolfs-melcken niet ongelijck/ hoe wel datse zeer cleyne zijn/ inde welcke binnen is wit marckachtich saedt als in Heul. De gheheele plante is vol melckachtich sap/ ende dien vanden Wolfs-melck gheheel ghelijck.

Cracht. Dioscorides. De vrucht van Duuels melck ghestooten ende warm ghemaeckt/ wordt bewaert. Eenen lepel van dien inghenomen met eenē croes mee oft honich-water treckt af de cholerike ende waterachtighe vochticheden. De selfde op de spijse gestroyt ende gheten maeckt beroeringhe des buycks ende camerganck. Oock wordt dit cruydt inde pekel ghelevdt ende alsoo bewaert.

Galenus. Dit cruydt dient oock tot alle dinghen daer de soorten van Wolfs-melck toe dienen ende goedt zijn.

Peplis.

Ghelijck dit cruydt van naem den Peplus oft Duuels-melck ghelijck is/ alsoo ist oock van ghedaente: oock comet veel nader der wtlegginghe vanden woorde Pepli oft Flammeoli, waerom dat van Dioscorides in Griecks ghebeeten wordt Tamnos amphilaphes, midts dat rondtomme veel meer tacxkens heeft by een staende ghelijck eenen ronden doeck/ becleet met zeer veel roode oft bruynroode bladers/ ende blinckende steelkens van onderhalue palme/ welcke bladers minder zijn dan die vanden Duuels-melck/ ende middelmatich tusschen die vanden Chamæsyce ende wilde Porceleine, welcken dit gheheel cruydt meest ghelijck is. De bloemkens zijn oock bleeck-geel/ maer tsaedt is grootachtich ende dryecantich dien vanden Duuels-melck oft Chamæsyce ghelijck/ dwelcke in Oogstmaendt voorts comt. Dese plante is oock vol scherp saps eñ groeyet ouervloedich aende zeecanten van Languedoc ende van Toscane ende Venegen/ cruypende lancks der eerden/ maer inde landen Noortwaert ghelegen en is die nergens bekent dan inde houen.

Cracht. Dioscorides. Peplis pleegt gheplucht/ ghesouten/ bewaert/ ende inghegeuen te worden ghelijck het Duuels-milck/ ende heeft de selfde crachten.

Ægin. Peplis wordt ghesouten om sijn werckinghe te voorderen/ ende maeckt camerganck/ ghelijck de soorten van Wolfs-melck.

Chamæsyce.

Dit cruydt mach lichtelijck wt de twee voorgaende die malcander ghelijckende zijn ghekendt worden/ nochtans wordet veel min ghevonden: oock en groeyet nergens in Italien oft Duytschlandt/ dan alleene inde olijf houen ende wijngarden vanden lande van Languedoc/ waer dat ouervloedich is groeyende/ sonderlinghe op dorre sauelachtighe plaetsen/ niet verre van Montpelliers soomen gaet nae de galge/ ende ontrent de zeecant. Dit cruydt is gheheel aerdich ende teerkens/ hebbende zeer veel tackskens ende bladers lancks der eerden cruypende/ de welcke bleeck-groen zijn/ dien

van-

Peplis In Spaensch/Peplide.

Chamæſyce.

vanden Herniaria niet onghelijck/ maer theeft ghelijck de twee voorſeyde melckachtich ſap/ oock der ghelijcke ſaedt/ borſekens ende bloemen/ maer cleynder/ ende dient tot alle tghene daer de voorſeyde Wolfs-melcken goedt toe zijn.

Dioſcorides, Gal. De tackſkens van Chamæſyce gheſtooten met wijn ende met eenē peſſus van onder ghebruyckt/ ſtillen de pijne vande moeder ende verdryuen de gheſwillen ende alle ſoorten van wratten daer op gheleydt. Cracht.

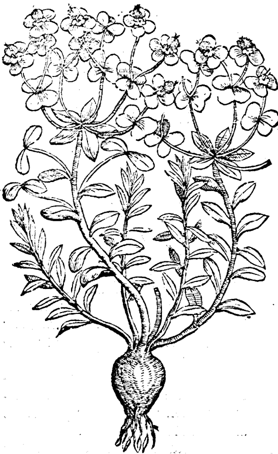
Dioſcorides. Chamælyce gheſoden ende inghenomen/ maeckt camerganck: Deſghelijckx doet oock tſap van dien. Tſap van Chamæſyce gheſtreken opde beten van Scorpioenen/ gheneeſt die/ende is oock goedt teghen de ſchemelinghe der ooghen ende cranck gheſichte.

Tſelfde ſap met honich ghemengt is goedt gheſtreken op d'ooghen die beginnen te loopen/ oft wolckſkens crijghen/ende op lijckteeckenen. Gal. Chamæſyce heeft een afvaeghende eñ ſcherpe cracht/ende helpt de cranckheydt van gheſichte die wt een grof heydt comt/ maer met honich ghemengt nemet wegh de dicke lijckteeckenen vanden ooghen.

Apios vera.

Apios is zeer goedt om te kennen aende wortel/de welcke lanckworpich eñ rondt is gelijck een Peyre/ andersins ſoo is deſe plante hier te lande groeyende/ende van ons ouer thien iaerē aldereerſt gheſien gheweeſt binnen Venegien/byden gheleerden ende ouden Docteur Comaſcus, die deſe eerſt wt Candien ghebracht zijnde/ ende by hem Pyraria ghenoemt/ zeer veel lief-hebbers van cruyden heeft laten ſien ende leeren kennen. Daer nae heeft hy my/ende den zeer geſchickten Apoteker Walerant Donrez laten ſien ende handelen een plantken met een bolachtighe oft ayuynachtighe wortel/corter ende dicker dan die vande Pioene/van buyten bruyn maer binnen wit/die alreedt dorre eñ gherimpelt was/ wt de welcke opgheſchotē waeren eenighe dunne ſteelkens/ met bladers die vandē Vlas oft Hypericon ghelijck/maer minder/corter ende ſmalder. De bloemen waeren bleeck-geel/ minder dan die vanden Wolfs-melck. Die zeer gheleerde man en twijfelde gheenſins oft ten was d'oprecht Apios,als de ghene die ſeyde dickwils verſocht te hebben haer purgerende cracht/ waer in dat wy te lieuer accordeerden/ om dat wy gheen ander figuere van cruyden en ſaghē die ſoo wel den Apios was ghelijckende: oock dat het cruydt Muyſen met ſteerten ghenoemt/ouer lange voor ſulcks ghehouden van Fuchſius, alſoo wijdt was verſchillende vanden oprechten Apios, alſt Verckens-broodt vande platte Erweten/ den welcken bycants ghelijck is de figuere van Muyſen met ſteerten by Fuchſius geſtelt/hebbēde veel bolachtige peyrwijſe wortels/maer die gheenſins en purgeren/ iae dat meer is/die vanden ſchaepherders buyten ſlandts reyſende pleghen gheten te werden/ ende vanden Engelſchen ende Duytſchen Eerd nutz ghenoemt worden/ ghelijck wy vermaendt hebben int beſchrijuen vanden Aſtragallus. Maer veel meer ben ick verwondert gheweeſt van de vermaerde Medicijn van Touloufe/ Angier Ferrier/die in ſijn boecxken vande pocken/hem ende ander te verſtaen

Oprecht Apios. In Latijn/ Apios vera, Tithymalus tuberoſus Dodonæi. In Engelſch/ Sea wartwurt.

ſtaen gheeft/ dat deſe ſelfde plante ſoude d'oprechte zijn/in vuegen dat hy heeft darren ſchrijuen hoe dat hy deſe raepkens heeft ſien bereyden ende inghеuen den ghenen die de pocken hadden/ende ſien ghebruycken in waſſchen eñ ſtouen. Voorts beveelt hy dat deſe moeten bereydt ende ghesoden worden ghelijck het Pockhoudt/ de Salſa eñ China, oft het Apios vanden Apotekers/ eñ arbeydt zeer om te bewijſen dat al een ander cruydt is dan deſe plante. De eerſte qualiteyten van dien/ de welcke voedende eñ eer ſlap van ſmaecke zijn dan medicinael/hebben dē zeer goeden man tot die opinie moghen beweghen. Oock dwoordt Apios heeft byden Griecken diuerſche bediedinghe/ ſonderlinghe door veranderinghe van een letter oft accent / ende daerom onſe Barbari nochtās niet ongeleert/ maer meer ſorchfuldich zijnde vande ſaecken dan vande woorden/ doen ſy deſe wortel om de ghelijckeniſſe Peyre ghenoemt hadden/ eñ ἀπιοῖον oft China om bycants d'ongevoelicke qualiteyten / hebben den ongheleerden oorſaecke ghegheuen van te meynen dattet Apios van Dioſcorides wt der maten goedt was teghen de pocken. Ende hier door zijn twee dwalinghen gecomen: D'eene / om dat ſy van deſe bolachtighe wortelen die gheen purgerende cracht en hebben / ghemaeckt hebben een oprecht Apios van Dioſcorides: De tweede / om dat ſy meynden dattet oprecht Apios van Dioſcorides zeer nut was teghen de pocken/ daer nochtans Dioſcorides ſeght dat de crachten van Apios niet beter en zijn dan die vanden Hadick oft dergheliјcke cruyden die van onder ende bouen wtdrijuen de waterachtighe ende vochtighe humeuren.

Oock ſoo is inde voorgaende iaeren door ghelijckeniſſe van ghedaente ende verwe een dobbel dwalinghe voorts ghecomen/ door twee wortels die noch ter tijdt van gheenen perſoone beſchreuen en zijn. Vande welcke d'eene den Acorus van ghedaente ghelijckende/voor China gebruyckt werdt door de vuyle gierigheydt vande voorcoopers: D'ander die ghelедet was ende Peyrwijs / met zeer groote knobbels/ werdt ghehouden om de ghedaente voor Apios, maer om de verwe ende concretie voor China, in vuegen dat ſy door onwetenſcap vanden naem ende ſaecken hen ſeluen te verſtaen gauen dat China ende de wortel van Apios een dinck was, om dat ſy beyde by auentueren eenen naem hadden / te weten Apios: ghelijck wy vermaendt hebben int beſchrijuen vanden Acorus ende China.

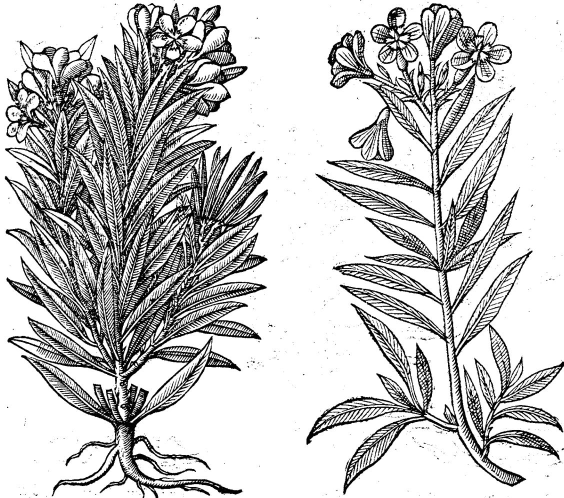
Cracht. Dioſcorides. D'opperſte vande wortel van Apios inghenomen doet ouergheuen die coude ſlijmachtighe fluymen/ ende die cholerike humeuren / maer d'onderſte deel vande ſelfde wortel purgeert door camerganck. De gheheele wortel doet purgeren van onder ende van bouen.

Iſt dat ghy wilt ſap hebben vanden Apios, ſoo ſult ghy de gheſtootē wortel doen in eenē aerden pot met water/ende dwater gheroert zijnde/ſalmen af nemē tghene dat eerſt daer bouen op is ſwemmende: want ontrent eenen ſcrupel van dien inghenomen purgeert van onder ende van bouen.

Oleander boom.

De Zee-goddinnen hebben by auonture deſe plante ghеheeten Nerion, maer ander hebben die claerlijcker genoemt Rhododendrum, alſoo veel te ſeggen als een boomachtighe Rooſe: oft Rhodaphne, dat is een Laurier Rooſe. Deſe plante is ſelden groeyende /ten ware in warme landen Suytwarts ende ontrent de zee gheleghen/ende aende oeuers ende canten vande riuieren/ghelijck ontrent Hieres in Prouence / Genua/ ende Ligorne een ſlot gheleghen aende zee van Toſcane/ waer datſe is voorts comende/ met wydt wtgheſpreyde opgaende tacken / die noch ghedeylt zijn in ander cleynder tackſkens/ zeer dichte met bladers becleedt / die langer zijn dan die vande Laureole

Oleander boom. In Griecks/ Nerion, Rhododaphne, eñ Rhododendron. In Latijn/ Oleander, Laurus Rosea. In Hoochduytsch/ Oleander baum. In Franchois/ Rosage. In Italiaensch/ Oleandro. In Spaensch/ Adelfa ende Eloêdro. In Engelsch/ Oleander Or Rose baye.

Oleander boom met witte bloemen. In Latijn/ Nerion floribus albis.

oft Olijf-boom/ oock smalder ende spitscher dan de Lauwer bladers: De haeukens zijn op beyden syden open ende ghevult met rouw hayrich bruyn saedt/ dat lanck ende licht is/ eenichsins dien vanden Vincetoxicum ghelijck. De bloemen zijn schoon bleeck-roodt/ voorts comende in Oogstmaendt/ meerder dan die vandẽ Amandel oft Appel-boomen/ de welcke ick somtijdts roodt eñ somtijdts wit ghesien hebbe soo wel inde houen van Italien als ontrent de zeecant. De gheheele plante is lustich om sien/ ende daerom pleeght die onderhouden te worden inde houen vande Noordersche landen. Maer tghebruyck van dien is te verworpen ende vreesen/ behaluen teghen fenijn/ waer teghen dat nae den ouders sommighe iongher Medicijns segghen dat zeer goedt is soo wel alst Vincetoxicum. Oock ist goedt van buyten ghebruyckt/ als Galenus leert.

Dioscorides. De bloemen ende bladers vanden Oleander zijn den muylen/ honden/ esels ende veel meer ander viervoetighe dieren een fenijn/ maer den menschen zijn die goedt teghen de beten vande fenijnighe dieren/ alsmen die met wijn in neemt/ maer noch beter als daer Rute by ghedaen is. Teere ghedierten als schapen ende gheyten ist dat sy water drincken daer Oleander bladers ingheleghen hebben/ soo sterfuen sy. Cracht.

Galenus, Ægineta. Oleander bladers van buyten opgeleydt doen scheyden/ maer int lichaem ghenomen zijn doodtlijck.

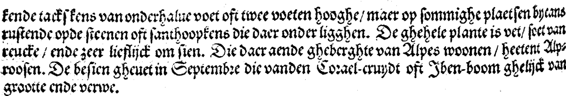
Alp-roosen.

Soomen reyst van Isbroeck nae Trenten ende Verone/ machmen somtijdts sien tgheel hanghen vanden bergh/ met dese plante als met roodt tapijts becleet/ principalijck in Wedemaendt ende Hoymaendt/ alsmen van verre siet blincken de schoon roode bloemkens druysiwijs by een hanghende/ ende oock de roode iaerlijcks ouerblyuende bladers/ die vele zijn/ stijf/ dicke/ ende dichte/ veel minder ende corter dan die vanden Oleander/ groeyende aen rijsachtighe zeer harde huc-

kende

Alp-roosen. In Latijn/ Chamærhododédros Alpigena, odora, ende is Balsamũ Italicum vulgare, oft Rhododaphne parua rustica, van Guillandinus ghehouden voor Terionarcha Plinij, ende Genuina Vua Vrsi van Clusius.

Ander Alp-roosen. In Latijn/ Vua vrsi Galeni apud Clusium.

kende tackskens van onderhalue voet oft twee voeten hooghe/ maer op sommighe plaetsen bycans rustende opde steenen oft santhoopkens die daer onder ligghen. De ghehele plante is vet/ soet van reucke/ ende zeer lieflijck om sien. Die daer aende gheberghte van Alpes woonen/ heetent Alproosen. De besien gheuet in Septembre die vanden Corael-cruydt oft Iben-boom ghelijck van grootte ende verwe.

Ander Alp-roosen oft Genuina Vua vrsi Galeni apud Clusium

Dese van Clusius ghehouden voor de rechte Vua vrsi van Galenus schijnt te wesen een medesoorte met de voorgaende. De bloemen zijn die vanden Arbutus ghelijck/maer lijfverwich oft wit.

Ander Alp-roosen.

Opde hooghe ende zeer coude steenrootsen groeyet een auder soorte eenichsins hebbende de ghedaente vande voorgaende/ met zeer cleyne roode bloemen ende bladers die vander Heyde ghelijck/ de welcke de winter overblijven. De gheheele plante groeyet gheheel leech/ de welcke wy niet en hebben ghesien dan ghedrooght ende dorre/ende daerom niet soo perfeckt beschreuen.

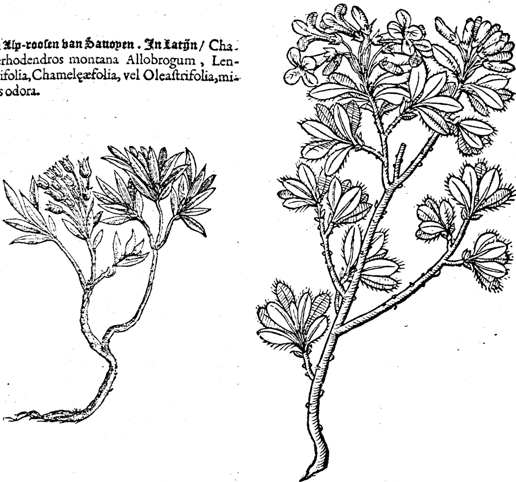
Bergh Alp-roosen van Sauoyen.

Dese plante groeyet eenen voet oft cubitus hooghe/ met veel dicker ende houtachtigher stele/ ende cromme tackskens die gherimpelde schorssen hebben ende binnen houtachtich ghelijck die vanden Gagel. De bladers zijn gheheel ghelijck die vanden wilden Olijf-boom oft Mastijck-boom in glattichendt/verwe/grootte/stijfheydt ende dickte/vet oft lijmachtich/ bouẽ groẽ ende onder bleeck ysermael/ bycans wt een beginsel int opperste voorts comẽde/ staende hart aende croonkens vande besien/ zeer aerdich ghedeylt in vijf spitsche puntkens opde maniere van Rute. De bloemen zijn zeer schoon ende vele van vijf bladerkens die vanden riekende Alproosen ghelijck. De gheheele plante is wat aromatijck van smaecke/ eñ een weynich meer tsamentreckende/ oock matelijck heet/ vanden

com-

Alp-balsem. In Latijn/ Balsamum Alpinum Gesneri, ende Rosa Alpina vera euonymos Theophrasti, Dalescam. & Herbariorum.

Bergh Alp-roosen van Sauoyen. In Latijn/ Chamærhodendros montana Allobrogum, Lentiscifolia, Chamelęæfolia, vel Oleastrifolia, minus odora.

complexie vanden Mastijck-boom/ ende bycans van dien smaecke/ de welcke ghewreuen zijnde wat rieckende is ende niet vet.

Alp-balsem.

Dese voorgaende plante heeft Gesnerus Alp-balsem ghebeeten. De tacxkens zijn wat dicker: maer de bladers zijn zeer ghelijck: vande welcke de wterste canten een weynich hayrachtich zijn / ende op dauerechte syde zijn de bladers verstoruen roodt. De bloemkens zijn minder dan die vanden Oleander/ zeer vast by een staende. In Switserlandt ende Sauoyen groeytse op tgheberghte.

Zeel-bast oft Mezereon.

Dese plante om de ghedaente vanden Lauwerboom wordt ghenoemt Chamædaphne, dat is te segghen/ cleyne oft leeghe Lauwerboom/ welcken wy van aensien ghelijck weten twee planten/ deene ghebeeten Duytsch Mezereon/ ende dander ons Chamærhodendron onlancks beschreuen. Maer wy twyfelen welck van dese twee hier voor te nemen is / om sommighe saecken die wy ons seluen hebben voorghehouden int lesen van tghene dat Dioscorides, Galenus ende Ægineta ghescreuen hebben vande crachten vande Chamædaphne: andersins soude die eer ende beter wesen den Duytschen Mezereon/ want sy groeyet boomwijs drye oft vier voeten hooghe/ met stercke taye tacxkens/ waer af de schorsse ende bladers doncker groen zijn/ die vande Laureola, oft Ligustrum oft Olijf boom/ ghelijck: lancks welcke tacxkens voorts comen roodtachtighe bloemkens als die vãden Perseboom maer minder: ende besien die vanden peper ghelijck: de welcke nochtans metten eersten groen zijn/ eñ daer nae wordt d'opperste vellekẽ roodt/ dwelcke opgebroken zijnde/ soo sietmen daer binnen ligghen * tsaedt den kempsaedt oft dien van groot Perlecruydt ghelijck/ zeer heet van smaecke/ de kele eñ mont verbrandende/ iae zeer lange eñ vele smertende/ dwelcke de gheldt-ghierige Muylstooters in te swilghen gheuen den boeren ende slechten menschen die aen de quack-saluers cramen comen gapen / oft oock den grooten dronckarts die vanden wijn niet en connen droncken worden: Want die maer een graenken van dien eet/ die en kan hem seluen niet onthouden van een-

Ghenetbit Granum Gnidium.

p paerlijck

Zeel-bast oft Mezereon. In Griecks/ Chamædaphne. In Latijn/ Laurus pusilla. Zeel-bast ende Mezereon van de Duytsche: oft wel soude moghen wesen de Chamædaphne oft Laurus pusilla vã Dioscorides? Oft oock eer onse Chamærhodendron soude zijn Chamædaphne van Dioscorides: Zeel-bast is Chamelæa Germanica Dodon. ende Tragi, qualick van Fuchsius Daphnoides gheheeten. In Hoochduytsch/ Leuskraut ende Kellerhals/ Zeidelbast/ oft Zeiland. In Engelsch/ Douch Mezereon.

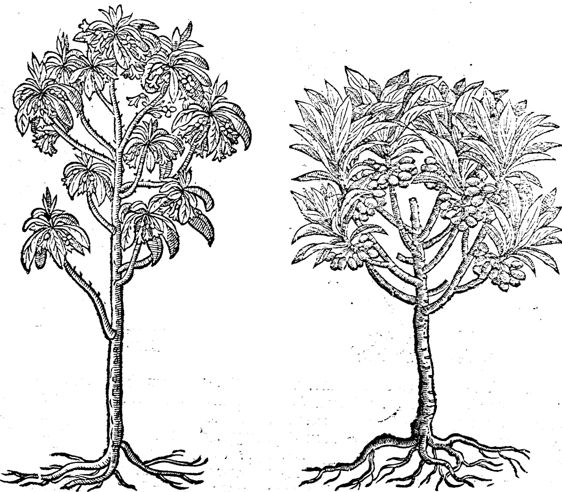
paerlijck te gulpen ende den wijn ghelijck in een tonne in te gieten / ende de kele te spoelen tot dat hy gheheel droncken is: Ende daerom wordet gheheeten Boeren-Peper ende door misverstant vãden Apotekers Granum Gnidium: Welcke opinie Matthiolus overlanck ghesterckt heeft / ende bedroghen zijnde ander oock bedrieght als hy dese planten die hem onbekent zijn/ door sijn slechte traecheydt van te leeren ende ondersoecken / gheheel confundeert. Dese plante groeyet overvloedich in Duytschlandt ende Switserlandt / oock in tgheberghte van Savoyen ende Genua ende boschachtige doncker hoevels van Turin eñ Dolfine. In Maerte bloeyet/ ende in Oogstmaendt wordẽ de roode besien rijpe. Dit cruydt iaeght af door camergãck de grofve ende taeye flegmatijcke humeuren/ ende schrabt af de schavelinghen vanden darmẽ/ so wel als de Laureola, wien dat niet ongelijck en is / maer heeft in hem een stercker cracht / ende wordt oock alsoo in azijn te weycken gheleydt om te benemen sijn quaetheydt/ want alsoo bevelen sommighe Medicijns tselve te ghebruycken: Des-halven ghenoech te mercken is wt het overlegghen van dese zeer afschrabbende ende purgerende cracht / dat het Duytsch Mezereõ niet en is d'oprecht Chamædaphne, welck Dioscorides is prijsende om te versoeten de pijnen des hoofts ende brandt vande maghe/ ghelijck d'wtlegghe oversetr. Maer in dien datter eenighe reden mocht ghevonden wesen / waer door dat soo heeten plante soude moghen bekent zijn voor de Chamædaphne van Dioscorides, die soude schijnen gheleghen te wesen in een bequaemer ende waerachtigher wtlegginghe. Want ist dat ghy overset: [sy gheneest de pijnen des hoofts eñ brandt vander maghen:] soo en sal niet qualick verstaen werden / dat de bladers ghestooten ende op gheleydt/ ghenesen de pijne des hoofts/ te weten die van coude oft winden comen is: ende dat die opgheleydt werden om brandinghe der maghen te maecken / om te stoppen de langheduerende fluxien ende die te weerren vander maghen / ghelijck als Paulus is leerende wt den ouders in tseste boeck vande brandinge der maghen door yser oft causticũ dat actu niet en brandt/ gelijck als zijn stucxkens vã Campernoillen/ oft swert Agaricus ende ander die daer ghescreven staen/ de welcke d'ouders ghebruyckt hebben soo wel als de bladers van dese plante. Alsoo meynt oock Dioscorides dat totselfde een groote hulpe is/ d'Arabische brandinghe vanden Griecken ghenoemt / de welcke pleeght te gheschieden met hayren vanden Geyten baert inde heete olie gesteken/ ende int hol vande palme ghebrandt.

Jan Mouton is in twijfel oft Sigillum Salomonis met smalle bladers soude zijn de Chamædaphne van Dioscorides.

Cracht. Dioscorides. De bladers van Chamædaphne van Dioscorides ghestooten/ worden opgheleydt teghen de pijne vanden hoofde/ ende versoeten den brandt vander maghen. De selfde worden met wijn inghenomen om te stillen de pijne vande darmen. Tsap met wijn ghedronckẽ doet water maecken ende verweckt den vrouwen haerlier maendtstonden. Tselfde doet dat oock met een pessus van onder inghesett.

Laureole met bloemen. In Grieks / Daphnoides. In Latijn / Laureola cũ flore. In Hoochduytsch / Zeilant. In Franchois / Laureole. In Italiaensch / Oliuella. In Engelsch / Lauriel / or Lowrye / ende wordt qualick gheheeten Thymelæa van Tragus.

Laureole met de vruchten. In Griecks ende Latijn / Daphnoides cum fructu.

Ghelijck de naem / alsoo is de natuere van dit cruydt geheel gelijck de cleyne Lauwerboom / dwelcke heeft sijn bladers groeyende van een weynich bouen den haluen stele opwaerts / die doncker groen zijn / blijnckende / dicke dichte by een staende / ende die vanden Lauwerboom gheheel ghelijck / altijdts groene oock inde Winter / ghelijck de Marentacken. De bloemen groeyen vele ende dichte by een / van fatsoen als lanckworpighe / dunne / ghesterrede buyskens / wit groen oft geelachtich van verwe. De vruchten zijn midden inden Somer groen / maer als die rijpe zijn / soo zijn sy swert / den Bakelaer ghelijck / maer minder. De tacken zijn taeye ende vele / van twee oft drye cubitus hooghe / ouerdeckt met een zeer taeye schorsse die quaet om breken is. De wortel is lanck ende hart / oock blijftse groeyende inde houen hebbende altijdts de bladers zeer groene ende gloeyender dan de Lauwerboom / wien dat soo zeer ghelijck is / dat oock tghemeyne volck soo haest alst dese plante siet / die heet cleynen Lauwerboom. Dit cruydt is bycants ouer al in Duytschlandt / Vranckerijck ende Engelandt principalick vande quacsaluers / schrobsters ende meesterssen meer dan bekent / soo dat wonder is dat Matthiolus soo slechtelick ende onvolcomelick dese heeft beschreuen / dwelcke een seker teecken is niet soo zeere van onachtsaemheydt oft verachtinghe / als van onwetentheydt: want de figuere die hy stelt / ghelijckt meer een afghesneden tacksken van eenighen boom (by auentueren vande Duytschen Mezereon) dan de Laureole / wiẽs mancke beschrijuinghe / die hy terstondt daeronder by voegt / met meer ander / hy schijnt wtgheschreuen te hebben wt de zeer goede Autheuren die hy hier berispt ende accuseert van onwetenschap.

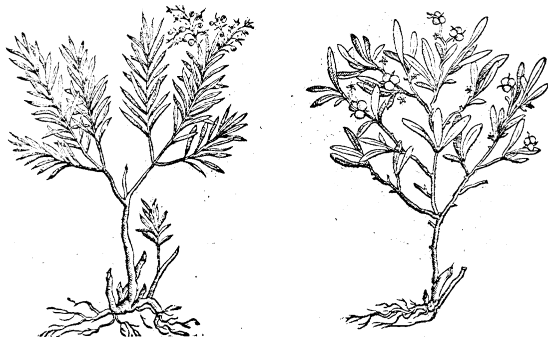
Dioscorides. De bladers vande Laureole ghecnouwet / ontsteken van hitte de mont ende kele / de welcke groen oft drooghe inghedronken / af iaghen de taye fluymen ende waterachtighe vochticheden / ende verwecken de maendtstonden vande vrouwen / ende doen braecken. Cracht.

De selfde gheten zijnde maeckt ydelheydt van hoofde ende doet niesen: vijfthien besien ingedroncken maecken den buyck weeck.

Extractie van Laureola.

Men laet eerst de bladeren weycken in goedeu azijn/ende daer naer wordt d'extractie ghetrocken metten geest vanden wijn/ als dextractie vanden Reubarbre.

Thymelæa grani Gnidij. Mezereon der Araben/oft Chamelæa tricoccos.

Chamelæa ende Thymelæa zijn twee planten malcanderen van ghedaente ende nature zeer ghelijck/ maer Thymelæa is meest bekent eñ meer ghevonden/de welcke niet alleene en is groeyende in Prouencen ende lancks de gheheele zeecant van Narbone/ maer oock opde gheberchten van Italien wat verre gheleghen vande zee van Toscane/ ghelijck op den bergh van S. Juliaen/ende opde hoeuels van Pisa ende Luca,waer dat wy nergens eenighe Chamælea ghesien en hebben/iae dat meer is in Xantonge/ int eylandt L'isle des Ratz genoemt by Rochelle groeyet zeer veel Thymelæa,wiens naem eenichsins is bewysende de nature ende gedaente: Wãt sy schijnt te heeten Tithymelæa, alsoo vele te seggen als dat sy tfatsoen heeft van Tithymalus ende Olea. Want sy heeft veel rechte rys kens van onderhalue cubitus hooge/die eens-deels voorts comen wt de stele ende eens-deels wt de houdtachtighe wortel/ van wesen/ende staen die vanden Olijf boom ghelijck met smalle bladers/ die zeer lijmachtich ende vet zijn/ zeer tusschen Cypressen Wolfs-melck/ ende Zee Wolfs-melck/welcke stelen een graeuwe taye schorsse hebben/ die van onder tot bouen sonder breken afghe-
Oprecht Granum Gnidium. trocken wordt/ghelijck die vande Laureola: in dopperste vande tack skens commen in Wedemaendt veel cleyne witte sterrewijse bloemkens/ ende ten laetsten in Oogstmaendt de besien negen oft thiene by een staende/vanden ouders ghenoemt Gnidia, de welcke int eerste groen zijn/daer nae witten gelen roodt siende/ met dunne vellekens ende vol waterachtich saps / midden in d'welcke is ligghende een keerne die van buyten swart is / maer dbinnenste marck is wit/ heedt van smaecke ghelijck in Grano Gnidio, als wel blijckelijck is den ghenen die de woorden van Dioscorides wel grondeeren. Waer door Matthiolus met den ghemeynen hoop vanden Apotekers bedroghen zijnde/ de welcke dit cruydt niet en kende/ ons heeft stoutelick inde hant ghesteken voor dese plante de besie vanden Zeel-bast oft Duytsch Mezereon/de welcke veel heeter is/ iae wtwendich ende inwendich brandende ende schorssen maeckende: verworpende d'opinie soo van Dioscorides als vã alle de geleerde van sijnen tijdt. Want Dioscorides en gheeft niet in de roode besie/noch en seght oock niet dat de selfde camerganck doet hebben/ maer dat alleene tbinnenste marck dwelcke hy seght wit te zijne/ende in tvelleken besloten/ de cracht heeft van door camerganck af te iaghen de flegmatijcke ende cholerijcke humeuren/ dwelcke hy meer dan ghenoech verclaert als hy beveelt in te geuen tbinnenste van twintich besien/dwelcke voorwaer d'marck is vande keerne die met een swart velleken becleedt is.

Cracht vande besie van Thymelæa.

Dioscorides. binnenste oft d'marck van twintich besien van Thymelæa tseffens inghenomen

men iaegt van onder af de cholerijke ende flegmatijcke/ midts oock de gele waterachtige humeuren/ maer verbrant de kele/ waerom dat moet inghenomen worden met meel oft grout / oft in rosyn oft met honich bedeckt. Tsaedt ghewreuen zijnde met Salpeter ende azijn/ ende daer mede yemant ghestreken die qualijck tot sweeten kan gheraken/ sal terstont sweeten. De bladers van Thymelæa die eygentlijck Cneorum heeten/ moeten ghepluckt worden inden Oogst / ende wter Sonne ghedrooght zijnde/ wegh gheleydt worden. Maer alsmen yemandt de selfde wil ingheuen/ soo moeten die ghestooten worden/ nae dat de ribbekens ende steelkens wt ghedaen zijn.

Van buyten opgheleydt zijnde/ ende dan ghewaterde wijn ghedroncken/ dryfuet water af/ maer dit cruydt purgeert middelmatigher als daer ghesoden Linsen oft ghestooten warmoes by ghevoeght is. Poeder vande Thymelæa wordt ghemenghት met sap van suere druyuen ende dan tot coeckskens ghemaeckt : Dit cruydt is de maghe hinderlijck/ ende ghelijck eenen pessus van onder inghestelt doodet de vrucht vande vrouwe. Cneorum van Dioscorides.

Mezereon der Araben/ oft Chamelæa tricoccos.

Dit cruydt Chamælea, dat is te segghen / leeghe Olijf boom oft Olijf boomken alsoo genoemt om de groote ghelijckenisse die theeft metten Olijf boom/ in effenheydt van bladers/ in ghedaente en tacken / onder welcke boomen dat ouervloedich is groeyende inde Olijf houen by Frontignaen in d'landt van Languedoc/ wasset nerghens gheirne van selfs dan op heete/ rouwe ongheboude/ steenachtighe plaetsen ende ontrent de zeecant opde hoeuelkens ontrent Frontignaen / iae zeer selden in Prouencen/ nochtans daer tselfde is groeyende daer groeyet zeer ouervloedich. Dit ghewas brengt voorts tacken van twee cubitus hooghe / maer rijsachtigher / houtachtigher/ rouwer ende crommer dan die vande Thymelæa. De bladers zijn breeder/ ende bruynder groen/ langher ende smalder dā die vande Linsen / ende zijn zeere ghelijck die vanden wilden Olijf boom ende van Phylerea met smalle bladers. Bouen aende tacken groeyen bleeck-gele bloemkens / minder dan die vande Laureole/ de welcke voorts comen int heetste vanden Somer/ maer in Oogstmaendt gheuet sijn besien drye by een staende/ de welcke eerst groen zijn ende ten laetsten roodt / die vanden Croonken-cruydt oft Wolfs-melck ghelijck/ wtghenomen datse zeer hart ende houtachtich worden / ende dmarck zeer drooghe ende heet van smaecke is. De wortel is houtachtich ende nerghens toe goedt. Nochtans wordt nu ter tijdt zeer vele ghebruyckt tsap vande gheheele plante / sonderlinghe binnen Montpelliers/ waer dat d'Apotekers tsap wtgheperst ende ghedrooght hebben door den raedt van Rondellet/ die henlieden aldereerst daer toe vermaendt heeft. Den welcken wy naevolgende/ dickwils hebben met goeden voorspoedt inghegheuen van het versch ghedrooght sap by hem seluen/ tghewichte van een vierendeel loots oft van een half loot / ende oock op ander tijden gemengt met ander purgerende medicijnen die de waterachtighe vochticheden afiaghen / maer ten iaeght niet te zeere veel af/ noch oock met groot ghewelt/ ghelijck als pleghen te doen de Laureole/ het Duytsch Mezereō/ Gratiola ende ander cruyden. Jae dat meer is/ tghedrooght sap vande Chamelæa maeckt zeer luttel oft somtijdts gheenen camerganck/ ten zy dat met ander purgerende medicijnen ghemengt wordt : iae drye vierendeel loots van dien werden inghenomen van een lanck/ breedt ende vet man die tfleir sijn hadde sonder eenighen camerganck daer af te crijghen. Tselfde oock de ionghe kinderen inghegeuen en maeckt noch pijne des buyckx/ noch en doet oock niet ouergheuen/ maer drijft af waterichеydt ende watergallen. Opde schamelheydt gheleydt ende op den waterachtigen buyck/ en mach niet beters ghenomen zijn om te doen water maecken / ende by deser manieren heeft Rondellet tselfde alderliefst ghebruyckt. Insghelijcks mach een yeghelick ghebruycken tsap vande Thymelæa, dwelcke nochtans moeyelicker wordt wtghedruckt ende wtgheperst om sijn taeye vettichеydt / dwelcke oock niet en wordt dan met laeuwen wijn/ oft eenighe ander dergheliјcke vochticheydt daer by ghegoten wtghecreghen/ ghelijckmen doet alst sap vande Zee-coole Soldonella ghenaemt/ wtgeperst wordt. De ionghe bladerkens met de bloemen worden zeer langhe ende vele ghestampt / dickwils met een weynich laeuwe wijns die nat maeckende in tstooten / daer nae worden die stijf wtgheperst met een houten persse/ tot dat al tsap door de stamine gheloopen is. Dat ghedaen zijnde wordet sap een wijle tijdts ghesoden met cleyn vier/ tot dat soo dicke is als Looch. Ten laetsten wordet ghestelt inde heete Sonne tot dat hart wordt/ met Suycker daer onder ghemengt / om dat niet en soude schimmelē: Dwelcke wy in groote schelpen bewaerden doen wy daer woonden.

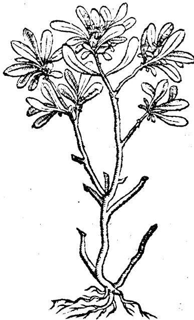
Dioscorides. De bladers van desen Mezereon zijn zeer heedt op de tonghe/ ende maecken zeer groote hitte inde kele alsmen die knouwt. De bladers principalijck in pillekens inghenomen iagen af de flegmatijcke ende cholerijcke humeuren / want men neemt twee deelen Alssem ende een deel Chamelæa, de welcke met Meede ghemenght zijnde in pillekens ghebrocht worden. Dese pillekens en smilten inden buyck niet/ want soo vele alsser af inghesllickt worden/ wortmen door camerganck weder quyte. De bladers van Mezereon met honich ghestooten oft ghewreuen/ suyueren die on- Cracht.

reyne vuyle sweeringhen: D'welcke oock Galenus ghetuyght/ seggende/ dat bitter van smaecke is: Waerom dat met honich ghemenght zijnde/ kan suyueren d'onreyne sweeringhen ende dicke zeericheden.

Graeuwe Chamælea van Bolognien. Chamælea incana Bononiensium.

Ontrent de zeecant van Boulonois heeft de zeer gheleerde D. Hermes de Clerck Medicijn van Dornick ghevonden een grauwe Chamælea van ghedaente niet onghelijck het Dorycnium van Montpelliers/ de welcke my een drooghe plante van dien heeft mede ghedeylt.

Graeuwe Alp-Chamælea. In Latijn/ Chamælea Alpina incana.

Alypum vanden bergh Cetus. In Latijn/ Alypum montis Ceti Narbonensium, ende is van sommighe gheheeten Ptarmica ende Coniza 3. van Clusius Hippoglossum Valentinũ. Oft oock is de Calcifraga van Dioscorides? In Franchois/ Herbe terrible.

Dese Chamælea is die van Montpelliers zeer ghelijck van smaecke/ ghedaente/ crachten/ bladers ende houtachtighe rijskens die dunne zijn ende vande selfde verwe/ becleedt met een gherimpelde schorsse/ nochtans is dese zeer goedt wt die te kennen/ midts datse de besie heeft die vanden Duytschen Mezereon ghelijck/ oft vanden wilden Olijf-boom/ oft Philerea, ende met drye by een groeyēde: oock heeft sy d'opperste bladers niet bruyn-groen/ maer met een dunne ende sachte grauwe wolachticheydt becleedt/ ghelijck oock de bloemen bleeck roodt zijn wt witte flesKens voorts comende/ die vanden Dornappel ghelijck/ maer minder. Dese besien gheknoudt maecken zeer groote hitte inde kele/ ghelijck die vanden Zeelbast: Ende daerom worden die vanden ghemeynen man boeren-Peper ghenoemt. De bladers gheknoudt gheuen een slijmachtich sap/ gelijck de Zeewynde/ Thymælea ende Chamælea van Narbonne. Wy en hebben dese plante nergens gheereghen dan wt den gheberghte Alpes/ gheleghen aen Sauoyen ende Lozanen. Aenghaende het Cneorum van Matthiolus, wiens tacxkens wy onlancks ghesien hebben/ oft het oock de purgerende crachten heeft van Dioscorides, en weten wy niet: maer hopen dat Clusius ons haest daer af wat int licht sal brenghen.

Alypum vanden bergh Cetus.

Dit cruydt schijnt den naem recht contrarie te hebben: Want Alypum is soo vele te segghen/ als een onmoeyelijck oft niet quetsende noch wee doende remedie/ ghelijck dinghen bitter als galle in Griecks Glycea, dat is te seggen soete/ ghenoemt zijn: Maer my soude eer dencken dat in Griecks heeten soude Halycon, dat is te segghen een soute oft zee plante/ midts dat als Dioscorides seght/ byde zee is voorts comende. Hoe wel dat te lasteren ware/ nu ter tijdt te stellen eenighe seker plante voor d'warachtich Alypum, ghemerckt de verscheyden oft gheheel contrarie opinien vande Arabische ende Grieckſche Meesters/ onder de welcke Actuarius is houdende den witten Turbith voor

het

het Alypum oft Alypia van Dioscorides. Maer Mesue houdt Thapsia dat een melckachtich geslachte is van Ferula, voor Turbith, ende Serapio den Tripolium: Nochtans ghemerckt dat nu ter tijdt gheen cruydt bekent en is/ daer by dattet Alypum van Dioscorides soude moghen te ghelijcken zijn/ ende dat wy geen plante en hebben (wtghenomen de Ferulæ) die eenichsins soo wel metten Alypum soude moghen ghelijcken/tzy in ghestebtenisse/ oft purgerende cracht/als dese zeeplante/hoe wel voorwaer datter een cleyn teecken is/waer door dat wy niet en souden willen verclaeren dit te wesen den oprechten Alypum, dwelcke nochtans soo zeere daer teghen niet en is/alster wel ghebreck is/te weten vande bladers/de welcke by Dioscorides niet en hebben beschreuen gheweest/ oft by auentueren door eenighe cleyne faute verkeert ghestelt zijn / te weten door de veranderinghe van dwoordt Maratros in Hyperotros: soo datter staen soude/niet roodtachtich/maer venckelachtighe plante. Ende hier door heeft Mesue sijnen Turbith venckelsteckachtich ghestelt / oft de Thapsia daer voor ghehouden met sommighe ander die dagheliicks de wortel van dien ghebruycken in Vranckerijck ende Spaignen om te purgeren de flegmatijcke ende groue melancholike humeuren. Maer ist dat de meesters van Arabien/ als sommighe gheleerde mannen willen segghen/ Turbith ghenoemt hebben yeghelick cruydt dat de flegmatijcke humeuren redelick sterck afiaeght: soo soude oock yemandt met goede reden wel moghē dese plante die wy hier in figuere stellen / Turbith noemen: want tghemeyne volck van Languedoc heet dit cruydt met gheenen quaderen naem dan Turbatorium Turbith is/Herbe terrible, dat is te segghen/schroemelick cruydt/ waer dat de bedrieghers ende godloose vercoopers van ghesontheydt / ende oock grouwelicke hoeren purgatien ingheuen ghemaeckt vande bladers/bloemē ende saedt van dese schroemelicke plāte / de welcke heeft veel houtachtighe rijskens van onderhalue oft twee cubitus hooghe / die een dunne ende bruynroode schorsse hebben/ rondtomme dichte becleedt van onder tot bouē met zeer veel cleyne bladerkens die vande cleyne Myrthus zeere ghelijck/maer minder dan die vande Thymælea oft Chamælea. Op yeghelicke rijskens comen voorts bouē aen d'opperste/troskens van cleyn roode bloemkens een weynich gelijckende/maer cleynder/ corter ende teerder/den draeykens vāde Scabiose bloeme. De wortel is eenen vingher dicke/ bruyn ende houtachtich. De ghaheele plante is zeer bitter/ende onlieflicker oft heeter van smaecke dan de Thymælea oft Chamælea, iae ter tijdt doen wy dit schreuen/zijnde nochtans ses iaer daer te voren gheplucht op den bergh Cetus by Frontignaen eñ Marseille int afhanghen vande steenachtighe ende steyle plaetsen van beyden sijden aende zee eñ Suydtwaerts gheleghen/daer sy is groeyende: De welcke waert dat Matthiolus hadde gheheel versweghen/ende int conterfeyten niet ghevalscht/ hy soude sijnder eeren ende den leser meer profijts ghedaen hebben. Want int capittel vande Tripolium, dat hem oock onbekent is/ waer dat hy oock zeer buyten reden spreeckt/stelt hy dese plante / ende seght dat Alypum een cruydt is met dunne venckelachtighe bladers/ende gheensins dese. Hy bedrieght Dioscorides , ende lastert Brasseuola met meer ander gheleerde mannen / sijn argumenten ontleent hebbende wt henlieder schriften: iae dat meer is / hy heeft daer by ghevoeght dese naevolghende sotte woorden die niet en betaemen dien excellenten ondersoecker van cruyden ende soodaenigen als hy hem seluen tot nu toe onverdiēt hem beroemt heeft te wesen/ segghende: Daer en is niet aen gheleghen van wat cruydt dat de Turbith van Alexandrien de wortel is/aenghesien dat sijn crachten den Medicijns zeer wel bekent zijn.

Turbith van Alexandrien.

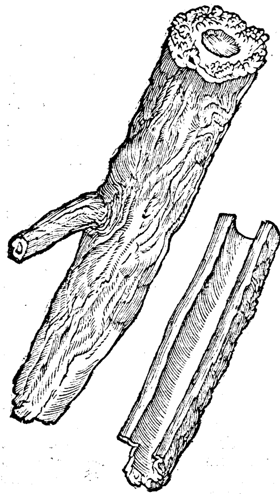
Seere alsulcken gheschil ende twist isser vandē Turbith ende Hermodactylen, van welcke plāten wy tghebruyck oft emmers de possessie niet en schijnen te derfuen / nochtans twyfelen wy welcke waerachtigher zijn/ midts dat d'oude redenen ende sententien twyfelachtich waren. Maer vande selfde staet verhaelt op henlieder plaetse: hier sullen wy een weynich vermaenen vanden Turbith. Die Arabische oft Half-morische naem van die van Oosten is wyt ende breet te nemen / ghelijck oock veel ander worden van dien volcke/ ende schijnen byde selfde te willen beteeckenen alle melckachtighe wortel/ die de flegmatijke humeuren af iaeght/ daerom heeft een yeghelijck daer voren genomen alsulcken plante als hem best behaegde. Want

Turbith, oft Turpetum, oft Terbith, van

- Serapio, is de wortel van Tripolium Dioscoridis, als is blijckende wt der beschrijuinge.
- Mesue, is de wortel van Venckelachtich cruydt die vol melcks is.
- Actuarius is tweederhande
  - Wit/ dwelcke den Autheur seght te zijn Alypum Dioscoridis.
  - Dander/ de wortel van Pityusa.
- Apoteke/is dryederhande/ te weten
  - tWenets ende Alexandrins schijnt te zijn een specie van Scammonea van Antiochien.
  - Het aschverwich om de verwe/de wortel vāde gemeynē Thapsia.
  - tSwart/d'welcke tslechtste is/ maer andersins vande selfde specie/ dat is dat van Aniochien.

Turbith van Alexandrien vander Apoteken. In Latijn/
Alexandrinum officinarum Turbith.

Tghemeyne Turbith vander Apoteken dwelcke gheheeten is Alexandrijn / heeft ons langhe ghequelt: want als wy verstaen hadden van Guillandijn / soo hy tot Padua wedergecomen was wt Alexandrie / dat den Turbith van Alexandrie niet anders en was dan het tweede Wolfs-melck wyfken hebbende by my alle de specien van Wolfs-melck wt der aerdē ende ghedrooght/ soo hebbe ick die wel eñ neerstelijck ouersien/maer ick bevondt dat alsoo niet en was / want de wortel vanden Tithymalus serratus van Montpelliers/ de welcke dē Turbith vā Alexandrie meest ghelijck is / heeft een gherimpelder schorsse / ende niet soo lustich om sien/ voosachtich ende heeter ende fenijnigher van smaecke/ oock niet soo vast/ ende die lichtelijck splijt/ maer niet splinterwijs oft opdē draet inde lenghde / oock en is die niet hart/ noch en purgeert soo sterck niet als het Turbith , waer af een exempel mach ghenomen worden inde laxerende Benedicta, met de welcke ghemengt wordt de wortel van Esula , eñ nochtans wordt die ghehouden voor een soete ende gebenedijde purgatie.

Voorts sullē wy de reden verclaren int eynde vanden capitel vā Scamonæa: waerom dat wy de wortel van Scamonæa van Antiochien eenichsins houden voor Turbith.

Dat wy voren verhaelt hebbē dat tsap vande Chamelæa, Thymelæa, Zeecoole ende ander zeer luttel oft niet vele alleene en purgeren, ten zy dat se ghemenght worden met oncrachtigher cruyden/ die nochtans soetelijck laxeren oft by ander manieren purgeren: dat selfde gheschiet oock zeer merckelijck in dese wortel Turbith. Want wy hebben dickwils ghesien datmen heeft inghegeuen een infusie van drye oft vier dragmen/ iae eenē die niet zeer hart van cameganck en was/ ende datse niet met allen en heeft afghejaeght: in ander datse maer en heeft verweckt cleyne rammelinghen des buycks/ ende in ander niet meer dan eē oft twee camerganghen en heeft ghegeuen. Jae dat meer is/ tpurgeert niet zeere inde substantie/ ghelijck inden Electuariis Diaturbith, Diaphœnicum, ende de Citro solutiuo.

Cracht. Turbith oft Turpetum drijft af de groue flegmatijcke humeuren / de verstoptheydt der longher ende litten/ midts oock de diepste vuylicheden/ maer het heeft meerder cracht by decoctie dan infusie/ ghelijck zeer fraey genoteert heeft D. Peeter Breugel de zeer vermaerde Coninckliicke Leser inde vermaerde Vniuersiteyt van Louen / de welcke dat beveelt te doen in sijn decoctien tsamen metten wortel van Boomvaren. Dwordt zeere ghebruyckt ende is oock zeer nut tot alle dinghen die vanden Turbith van Mesue verclaert zijn/ waer af wy sullen schrijuen op sijn behoorlicke plaetse.

Tarton-Raire Galloprouin. Massiliensium.

Dese purgerende zee-plante die lustich om sien is / is oock een nieuwe plante in desen tijdt / ende wordt oock van die van Marseillen gheheeten Tarton-Raire om de te zeer groote ende ouervloedighe purgerende cracht die sy heeft/ in vueghen datse dickwils verweckt bloedtloop ende onghereghelde camerganghen: principalick als yemandt die luttel vervaren is/ de bladers tot poeder ghestootē oft met eenighe wateren afghewasschen / ingheeft / ghelijck die moorder Thmiso dede / die ons aldereerst haer ende haer heymelicke crachten (soo hy seyde) te kennen gaf ende openbaerde. Dit cruydt groeyet zeer vele op afhanghende plaetsen ter zee waert gheleghen ontrent Marseille ende sonderlinghe ontrent tbergsken gheheeten Mond-rond, dwelcke dorre/ ongheoeffent ende steenachtich is/ ende is een gheheel aerdighe plante/ becleedt met een dunne ende graeuwe wolachticheydt/ hebbēde

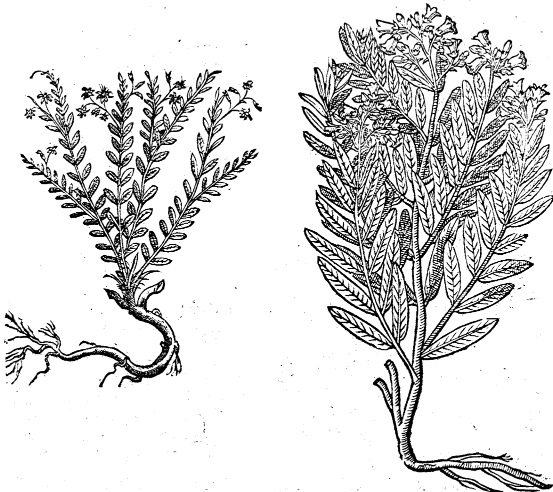
veel

Tarton-Raire Galloprouinc. Marsiliensium. Dese plante wordt ghenoemt Tarton-Raire tot Marseille in Prouencen ende is tgroot Sesamoides van Scaliger.

veel witte/ blinckende siluerachtighe blaerkens van onder tot bouen/ staende gheheel ghelijck die vande Thymelæa ende Chamelæa, maer van grootte die vanden voorschreuen Alypũ aldergheliickst. Sy worpt wt rechte/dicke rijskens ende twintich oft dertich oft oock meer/ die zeer taeye zijn ende quaedt om breken/ oock niet zeer houtachtich/ bet dan eenen cubitus hooge/ de welcke aen d'opperste cleyn bloemkens voortsbrenghen die (in dien ick wel onthouden hebbe) bleeckachtich zijn wt den wittẽ siende: Tsaedt is aerdtverwich ende rondt dien vanden Byvoet oft Ambrosia ghelijck. De wortel is eenen voet lanck/enckel met een witachtighe schorsse van buyten ende binnen gheel wit/ als lijnwaet/ met saselingen/ hardt ende houtachtich/ niet zeer heet van smaecke/ noch bitter/ noch onlieflijck/ nochtans achter nae wat hitte opde tonge achterlatende/ende eenichsins den Turbith van Alexandrie/oft den gemeynen ghelijckende/ sonder reucke ende sonder eenich melckachtich sap.

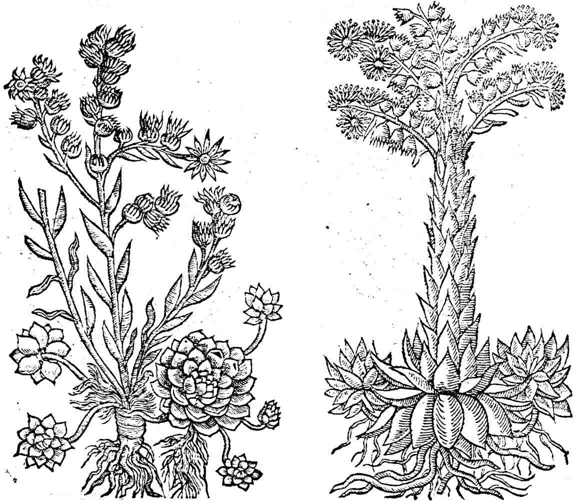
Esula rara è Lio Venetorum insula, met roodtachtighe bloemen. Oft oock is de Pityusa van Dioscorides?

Dit cruydt van ghelijkenisse weghe die theeft met de twee naest voorgaende planten ende oock met de groote Esula oft Pityusa, behoort hier nu te volghen/ ghemerckt dat vanden Medicijns eñ Apotekers van Venegen voor een soorte van Esula ghehouden wordt/ ende daerom ghebruycken sy dese plante inde plaetse vande ghemeyne Esula inde confectie van Benedicta ende purgerende pillekens/

pillekens/ wãt tpurgeert alsoo sterck als de gemeyne Esula; ende is daerom van sommigẽ gehouden geweest voor het Alypũ van Dioscorides, maer van ander voor swart Turbith; maer hoe wel/ dat mogen sy wetẽ/ dwelcke Actuarius meynt dat de Pityusa is. Maer de Pityusa en is dese plante niet/ maer desen zeer ghelijck/ ende daerom worden sy beyde Esula van ons gheheeten. Dit cruydt groeyet onderhaluen oft twee cubitus hooghe/ hebbende twee langhe stelen/ die roos/ gherimpelt ende bruyn zijn eenen cleynen vingher dicke/ ghedeylt in veel tacxskens van eenen voet lanck / de bladers staen twee te gader deen bouen dander / wat meerder zijnde dan die vanden schroemelijcken Alypum, ende die vanden Calissihoudt meest ghelijck/ de welcke tay ende vet zijn ghelijck die vande Thymelæa. De bloemen heuet voorwaerts hanghende de welcke roodtachtich zijn wtten verstoruen bruyn siende/ van ghedaente die vander Aristolochia oft Vincitoxicum ghelijck. De wortel is van buyten eertverwich/ ende van binnen hayrachtighe vellekens hebbende/ ghelijck in die vande Tartonraire, aschverwich ende onderhaluẽ cubitus lanck/ eenen cleynen vinger dicke ende vol saps: De gheele plante is melckachtich / ende gheheel ghelijck den Zee-Wolfs-melck byde welcke dat altijdts ghevonden wordt: maer nerghens en wordet vele ghevondẽ dan aende oeuers ende inde Eylanden vande Adriatische zee/ ende int Eylandeken van Lio/ dwelcke een borstweeringhe is teghen de vloet vander zee.

Donderbaert. In Griecks/ Aeizoon. In Latijn/ Sempervivum maius siue Sedũ maius crenatũ Myrthifolium. In Hoochduytsch/ Groß Hauszwurtz/ een groß Donderbart. In Franchois / Ioubarbe grande, ende Triquemadame. In Italiaenich/ Sempervivo maggiore. In Spaensch/ Sempreviva mayor ende yerua puntera. In Engelsch/ Houselike ende Sengrene.

Gheen cruydt en is ouer al ghemeynder/ oft leuendigher dan Donderbaert/ in Latijn ghenoemt Semper-viuum, om dat de bladers altijdts groen ende ieugdich heeft/ soo wel Winter als Somer groeyende op muren ende daken/ hoe quaet weder dat oock zy. Dese plante is onder rondt/ ghemaeckt van veel bladers schelferwijs by een ghevoegt ende vast aen een staende/ die glat ende claer zijn/ zeer ghelijsmich ende spitsch ghelijck tonghen van visschen/ tusschen de welcke eenen rechten stele voorts comt met ghelijcke bladers becleedt/ ende bouen in meer steelkens ghedeylt/ aende welcke voorts comen

men in Hoymaendt ende Oostmaendt veel ghesterrede bruyn-roode ende roodtachtighe bloemen.

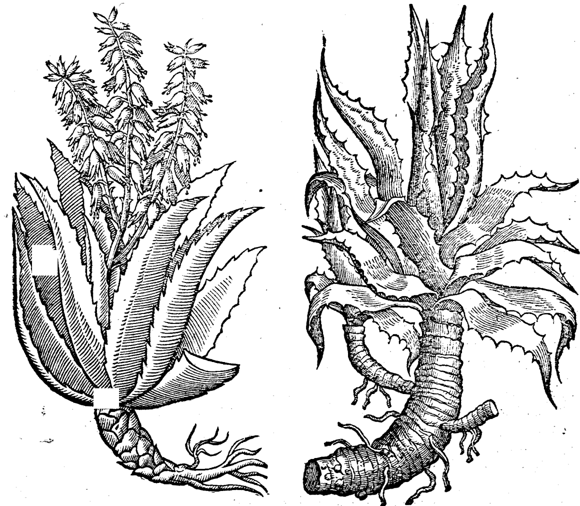
Ghedistilleert water van Donderbaert wordt vande vrouwen inghegeuen teghen de cortsen/ sonderlinghe teghen de derde cortsen ende die met grooter hitten aencomen/ waer mede vele ghenesen worden. Dioscorides. Donderbaert is vercoelende ende tsamentreckende/ ghestooten alleen/ oft met gorte ghemengt/ gheneset wilt vier/ heete ende voorts etende sweeringhen/ ontstekinghe der ooghen/ ende verbrantheydt/ ende is zeer goedt gheleydt op het heet fleirsijn. Cracht.

Sap van Donderbaert met gorte ende olie van Roosen ghemengt/ is goedt gheleydt op de pijne vanden hoofde. Sap van Donderbaert wordt inghegeuen teghen de steken vande fenijnige Spinnen/ teghen het Roomelisoen ende alle buyckloop. Tselfde met wijn ghedroncken drijft wt de ronde dunne wormen. Tselfde met een pessus van wolle oft cattoen inde moeder ghestelt/ stelpt douervloedighe maendtstonden vande vrouwen. Tselfde sap wordt ghestreken op loopende ooghen die door corruptie van tbloet ghecomen zijn.

Galenus. Alle beyde soo wel groot als cleyn Donderbaert zijn een weynich drooghende ende middelmatich tsamentreckende/ voorts van alle ander gheweldige qualiteyt vry/ waerom dat de selfde meest waterachtich zijn/ ende zeere vercoelende. Want sy zijn vercoelende tot inden derden graet: Waer door dat sy oock goedt zijn ende ghebruyckt worden teghen dwilt vier/ heete gheswillen ende voorts etende sweeringhen/ dwelcke Æginera oock seght.

Bitter Aloës. In Griecks/ Aloë. In Latijn/ Sempervivum marinum, ende is als Dodonæus seght Sedũ amarum vã Columella. In Franchois/ Perroquet. In Italiaensch/ Aloë. In Spaensch/ Azeuar ende Herba Bauesa. In Engelsch/ Bitter Aloës.

Aloë met stekende bladers. In Latijn/ Aloë folio mucronato, ende is Aloë America Clusij. In Valence ist genoemt als Clusius seght Fil y agulla, dat is te segghen naelde ende draet/ om dat d'wterste doornen zijn in stede van naelden ende de binnenste aderkens inde plaetse van draet.

Om dattet Aloës van selfs ontrent de zeecant is groeyende/ soo en wordt niet sonder reden gepresumeert dat in Griecks den naem heeft ghecreghen van sout oft zee/ waer ontrent dat sonderlinghe gheerne is wassende: theeft by auenture oock wtwendich eenighe souticheydt/ ghelijck alle ander zee planten. Dese plante ende oock tsap is soo wel nu ter tijdt als byden ouders ouer al zeer wel

bekent

bekent ende ghebruyckt: de welcke op veel plaetsen van Europe zeer wel is groeyende in hangende hofkens/ iae alsoo wel voorts comende ende bloeyende als daer sy van selfs is groeyende/ als die in sauel gheplant is.

Maer de ghene die in Hetrurien inden hof van Pisa ende tot Marseille byde nieuwe hauen ouer sommighe iaeren inden hof vanden Gouuerneur ghesien wert/ heeft sommighe niet sonder reden ghedocht te verschillen vande ghemeyne. Want behaluē datse hadde veel meerder bladers/ als van twee cubitus lanck ende eenen duym oft onderhalf dicke/ soo was nochtans yeghelijck bladt bouen zeer scherp ende spitsch/ de punt hebbende soo groot/ stijf ende gheverwt ghelijck een ghesuyuerde Aernts-claeu oft naghel/ maer niet soo crom. Maer voorts dander punten die rondtomme de bladers stonden/ waren veel minder/ bycans euen verre vanden anderen staende: De stele is twee oft drye cubitus hooghe ende eenen vinger dicke die vander Affodille ghelijck/ waer aen dat geele bloemen voorts comen in lanckworpighe copkens. De bladers en zijn niet zeer bitter van smaecke/ voorts is sy in alle ander dinghen ghelijck. Gheen van beyden en heeft sonderlinghe bitterheydt/ iae soo sy varsch ghebrocht wordt wt Spaignen in Nederlandt ende Engellandt/ daermen nochtans seght dattet Aloës ghemaeckt wordt. Om dat den Aloës altijdts groen is/ soo wordt hy gemeynelick met een Griecks woordt Aizoon nu ter tijdt gheheeten. Tsap alst noch vande Sonne niet en is gheheel ghedrooght ghelijck inde Winter/ en is niet bitter/ dwelcke men oock siet in ander dinghen die zeer veel waterachtich sap in hebben/ in vueghen dat sy in tbeghinsel veel slapper zijn van smaecke/ maer naederhant rijpe gheworden zijnde/ soo cryghense eenen stercken smaecke. Ghelijck de Latouwe/ maer een maendt out zijnde is soete/ nochtans drye maenden out zijnde/ bloemen ende saedt hebbende/ soo is sy bitter. De Porceleine is metten eersten slap van smaecke/ maer out/ is sy suer. Tsap vanden Aloës Succotrin genoemt/ is meest ghepresen/ dwelcke tot Venegen/ alst schoon ende claer is wtten rossen siende/ yeghelijck pont eenen Ducat ghecocht wordt. Het Epaticum is ouer al goede coop.

Cracht. Ten is geen noot hier veel woorden te maecken/ oft de selfde openen oft sluyten de monden vande aders/ ghemerckt dat door menichfuldighe proeuen bevonden is/ dat sy van buyten opgheleydt zijnde die sluyten ende tbloedt stelpen: maer alst sap van binnen ghebruyckt wordt/ soo maecket bloet dunne/ sonderlinghe den ghenen die vande spene ghequelt zijn: dmaecket warm ende brenget aende wtganghen vande aders/ de welcke dat zeer vast is sluytende ghelijck veel meer ander sapen doen/ als van Pareye/ Myrrhe ende Netels/ de welcke niet min heet ende drooghe en zijn.

Dioscorides. Aloë van Arabien is wt der maten goedt om de wonden te doen sluyten/ want het is wt der natueren dickmaeckende/ drooghende/ tot slaep verweckende ende de lichaemen vastmaeckende/ den buyck oock weeckmaeckende: ende twee lepels daer af inghenomen/ suyuert de maghe.

Inghenomen met coudt oft laeuw water/ stelpet spouwen van bloedt. Een halue oft gheheele dragme met water inghenomen suyuert de geelsucht. Met Termentijn ingheslickt/ oft met water/ oft ghesoden honich inghenomen/ maeckt camerganck. Drye vierendeel loots ghemengt onder purgerende medicijnen ende inghenomen/ maeckt eenen volcomen camerganck/ ende is zeer goedt daer onder ghemengt/ om datse de maghe min trauailleren soude. Het poeder van Aloës ghedrooght ende inde wonden ghestroyt/ doet de wonden sluyten/ dwelcke Galenus oock segt. Desghelijcks inde oude sweeringhen ghedaen doet de selue heylen ende sluyten. Met honich wijn ghemengt is sonderlinghe goedt om te ghenesen de versweringhe der mannelickheydt/ ende heylt toe de ghescheurde sloofkens voor aen der kinderen roedeken/ ende gheneest oock d'wtgaen vanden aersdarm/ ende de clouen ontrent tfundament/ tstopt oock d'ouervloedich bloeyen vande spenen daer aē ghestreken/ ende doet sluyten ende toegaen de sweeringhe vande naghels. Met honich gemengt/ verdrijft alle blaeuw gheslaghen ende ghestooten plecken/ maer eyghentlick soo versoetet de quade loopende ooghen ende het ieugsel van dien. Met olie van Roosen eñ azijn ghemengt/ ghestreken op tvoorhooft ende inden slaep vanden hoofde/ versoet ende stillet de pijne des hoofts.

Met wijn ghemengt/ benemet dwtvallen vanden hayre alsmen thooft daer mede strijckt.

Met wijn ende honich ghemengt/ gheneest de sweeringhen vanden amandelen/ tantvleesch/ eñ alle sweeringhen des monts/ daer mede ghestreken. Twordt gheroost in een suyuer ende gloeyende aerden potken/ ende somtijdts met een penne gheroert/ om dat ghelickelick soude roosten/ ende dan wordet ghemengt onder medicijnen vanden ooghen. Twordt ghewasschē om dattet sandtachtichste soude als nerghens toe dienende/ te gronde gaen/ ende dattet ghene dat licht is ende aldervetst soude ghebruyckt worden. Ægineta. Aloës is verwarmende inden eersten graedt ende drooghende tot inden derden. Galenus. Aloës en is niet van simpelder natuere/ maer soo de smaecke wtwijst/ soo ist tsamentreckende ende bitter. Het is middelmatich tsamentreckēde ende wt der maten bitter. Tgheeft oock camerganck/ als wesende vande purgerende medicijnē/ maer sijn bysondere

wercken

wercken gheuen ghetuyghenisse van sijn crachten alst erghens mede ghemengt is: want het is een alsoo aenghenaeme medicijne voor de maghe/ als eenighe soude moghen wesen/ ende doet oock sluyten ende toegaen de oude sweeringhen/ghelijck ons Plinius ghetuyght.

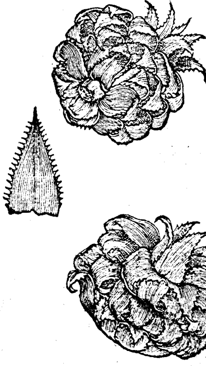
Metten corsten gheseydt/het kan tsamen doen/scheyden ende verdrijuen/ende met eenẽ een weynich suyueren/emmers soo vele dat den suyueren sweeringhen niet moeyelick en is.

Mesue. Aloës is de beste onder alle purgerende medicijnen/ ende om eenighe haer eyghenschap d'alderexcellentste: want daer alle andere purgerende medicijnẽ door de cracht van haerlieder werckinghe luttel helpen/iae zeer quetsen de principaelste inwendighe deelen oft inghewanden/ende oock de werckende crachten die onsen lichaeme wtdeylen de noodtlicke behulpseis/ de welcke wt dese als wt fonteynen haerlieder oorspronck hebben: soo is alleene het Aloës de selfde crancke inghewandẽ versterckende/ende wederbrenghends op henlieder ploeye/ sonder eenigherhande schadelicke operatie/ wtghenomen dat alleenlick de monden vande aders is openende/tẽ eynde dat tbloedt daer door soude wtloopen. Noch heeftse by dese deughden een ander/datse met ander purgerende medicijnen sonderlinghen/die door camerganck de lichaemen slap maecken/ ghemengt/ de selfde betert/ende henlieder booshendt beneemt. Want met haer dicke substantie/ breecktse henlieder dunne ende scherpe natuere/ende beneemt door eenighe eyghenschap van haer substantie/ de haestighe ende ghereede hindernisse vande partijen: ende metten corsten gheseydt/ sy tempert door de traecheydt van purgeren/die rascheydt vanden anderen/ende vermeerdert de camerganck: Daerom behoort altijdts inde selfde/Aloës ghemengt te zijn. Tverwarmt inden tweeden graedt/ ende drooght tot inden derden/ nochtans sonder eenich byten/ende daerom verteiret de vuylicheden/ende bewaert voor rotten/ iae de doode lichaemen/ sonderlinghe met Myrrhe gemengt: Maer met Draecken bloedt eñ Myrrhe gemengt/soo gheneest sy de vuyle oude stinckende seericheden/om dat sy/als ick gheseydt hebbe/sonder byten is drooghende: nochtans opent sy de monden vanden aders/sonderlinghe der leuer. Waerom dat sommighe ghemeynt hebben datse de Leuer was quetsende/ ende hebben haer beteringhe byghevoeght om datse de selfde soude helpen. Bouendien/ de ghewasschen Aloë maeckt min camergancks ende versterckt meer de maghe/ maer d'onghewasschen doet contrarie. Ten laetsten/ Aloë met honich ghemengt/ purgeert met minder treckinghe/ maer suyuert meer de partijen daert doorgaet. Tpurgeert de cholerike ende flegmatijcke humeuren/ ende daerom ist de ghebrekẽ vander maghen/vande herssenen ende ander partijen/de welcke wt de voorseyde humeuren groeyen/ als pijne ende verhittinghe/soo belettende/dat de selfde dickwils ghebruyckt zijnde/ gheensins en ghedooght dat d'instrumenten vande sinnen/ oft oock de reste van dlichaem/ van eenigh ongheneselick ghebreck ghequelt wordt/maer tscherpt de sinnen/ende maeckt beter ghedachten. Het is zeer nut voor de Leuer: het verdrijft de Geelsucht/maer het is de spene hinderlick eñ den aers: waerom dat hen daer af moeten wachten die ghebreck hebben aen dese partijen/ oock alst cout weer is/want dan inghenomen iaeghet tbloedt af den ghenen die ghevleghen oft van binnẽ gheschrapt zijn. Dẽ wijn/ oft Rooséwater/oft Venckelsap/daer in Aloë gheweyckt is gheweest/ suyuert d'ooghen daer mede ghewasschen/tscherpet gesichte/ende stelpet dloopen vanden ooghẽ. Men gheuet in van onderhalue tot twee dragmen/ ende by infusie ghebruyckt van onderhalue tot drye dragmen. Maer aenghesien dattet Aloës traeghelick purgeert/soo moetet langhe voor den etẽ inghenomen zijn: iae het werckt soo flauwelick/dat haer purgerende cracht nauwe de Leuer doorgaet/ten zy dat veelachtich inghenomẽ wert: ende met den corsten gheseydt/ ghemerckt dat de monden vanden aders soo zeere is openende/ dat tbloedt daer wtloopt/soo wordt by ons in deser manieren daer op voorsien. Ten eersten/soo haesten wy het traegh purgeren vanden Aloës, ist dat met specerijen die dunne ende scherp zijn van substantie/ghelijck Macis, Muscaet noten/Caneel/ Spica nardi, Calmus, Cubeben, Schœnanthũ, Haselwortel/ Mastic/Giroffel naghels/ van elcks euen vele/ endehalf soo veel Saffraens/in ses mael soo veel waters/op een saecht vier wordt ghesodẽ/eñ dwater tot op een derdendeel ingesoden zijnde/ dat wy ses oncen Aloës doen in yeghelick pont waters/ de welcke naederhandt sullen ghedrooght worden/eerst wt der Sonnen/ende daer nae inde Sonne.

Ander doen oock tselfde door ses soorten van droghen oft specerijen/ vande welcke met Aloës ghemengt zijnde/ Galenus maeckt de hiera picra: want soodaenighe dingen doent rasscher wercken/dwelcke oock doen Hysope/Caneel/Cassie eñ veel meer ander. Daer zijnder oock die den Aloës rasscher doen wercken/met in water/daer de specerijen in ghesoden zijn/te weycken te stellen/ eñ nae dat door ghedaen is/tselfde water te drincken gheuen. Men doet oock d'Aloës de cracht hebben om wt de verre gheleghen partijen te trecken met te menghen onder ander stercke purgerende dinghen/ gelijck als zijn Coloquinte/ Turbith ende derghelijcke/ oft met die decoctie vande specerijen/ oft met wey/ oft in trochiscen/ oft in pillekens/ oft ander forme van medicijne. Ten laetsten/den Aloës wordt belet d'aders te openen/als die ghemengt is met Bdellium, oft Dragant/oft Mastic/oft dergelijcke

dinghen. Als den Aloës gaet buyten de voorseyde punten van deughden/ en heeft niet alleene dese drye ghebreken te meerder/ maer sy beroert daer en bouen den gheheelen buyck door groote weedom ende pijnen/ iae sy quetst de maghe/ leuer ende ander inghewandt/ door moeyelicke camerganck/ dat sy inde selfde met haer cracht blijuende/ somtijdts oock bloedt afdrijft. De selfde is oock zeer schadelick den spenen ende fundement. Met wasschen worden dan ghescheyden haer onsuyuere vande suyuer deelen/ ende tsuyuerste salmen laten weycken in decoctie vande specerijen/ eñ onder dese moeten ghemengt werden dinghen die tselfde terstondt glatmaeckende nederwaerts drijuẽ door de darmẽ/ ghelijck als zijn Gerste water met olie van Noten/ oft een decoctie van Rosijn/ oft laeuw water met honich. Maer Bdellium ende Dragant die corrigeren ende beteren alle Aloës, behaluen hen ander deughden. Ægineta. Aloës heeft de crachten van afvaeghen/ van te doen scheyden ende camerganck te doen hebben/ maer ghewasschen zijnde heeftse minder cracht van af te iaghen/ maer sy is de maghe nutter/ ende neemt wegh de verhittinghe. Sy verwarmt inden eersten graedt ende drooght tot inden derden. Sy wort/ als Plinius seght/ inghegheuen teghen het Roomelisoen. Ende ist dat de spijsen qualick verteirt worden / soo wordet een weynich nae den auondtmael inghedroncken. Tverdrijft de sweeringhen aende naghels vande vinghers/ ende drooght die crachtelick.

Vremdt ghewas den Donderbaert ghelijckende. In Latijn/ Aizoi maioris ortu persimilis exotica planta.

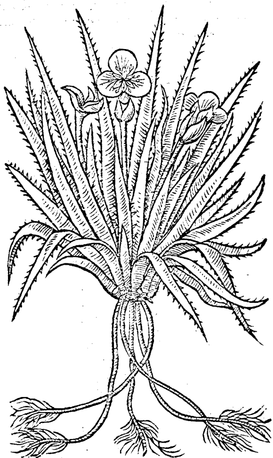
Wt America heb ick ouerlancks vercreghẽ een zeer vremdt ende aerdich ghewas van Donderbaert/ het welcke sommighe willen seggen dat het cransken is van een vruchte ghenaemt Ananas. Dit is vergadert als een ghecroldt bolleken zeer dicke van bladers / omgheslaghen / rondtsomme zeer aerdich ghetandt / ghelijck de steen-tongeskens. Tgheheel bollekẽ en is niet grooter dan een groote Okernote/ bruyn-geel vã verwe/ houtachtich van smaecke.

Ruyters cruydt/ oft Crabben claeu.

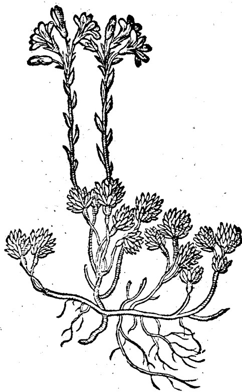
Voorwaer ist dat dit cruydt de bladers die vanden grooten Donderbaert ghelijck heeft van fatsoẽ maer meerder/ eñ dat hẽ desen Grieckschen naem is ghegeuen / om dat op dwater is ligghende (soo ons Dioscorides seght) ende dat op dwater swemmende door zijn wijdde ende breede sijn wortels is bedeckende/ oft/ als der waerheyt meest ghelijck is/ dat om sijn wondtcracht/ den Ruyters bekent ende van noode is/ (want andersins schijnen sy van ghedaente/ iae in alle teeckenen te verschillen / ten waere dat in Latijn Militaris gheheeten ware/ om dat sonder wortel/ quasi sine lare & re, dat is te segghen/ sonder huys ende hof/ als een crygsman/ een onseker ende dryuẽde leuen leyde) soo en sal voorwaer die plãte die Matthiolus stelt/ gheensins Stratiotes zijn: maer wel tghene dat een ander gedaente heeft dan de Gerwen/ dwelcke is groeyende in Nederlandt in traeg-loopende ende bycans stillestaende waterkens niet verre van Antwerpen ghelegen/ ende oock aende Leye ende in veel riuierkens ende staende wateren van Hollandt/ Brabant ende Vlaenderen/ de ghedaente hebbende van groot Donderbaert/ maer de bladers veel meerder / die smal ende spitsch zijn/ ende langher dan die vande Honts-ribbe/ maer met een stijfuer ende smalder punt. Midden tusschen de bladers eñ oock ter syden comen voorts corte steelkens/ waer bouen op groeyen witte bloemen die drye blaerkens hebben / eenichsins die vanden cleynen Water-plompen ghelijck / ende comen gheslopen wt een ghesplet haeuken eender crabben claew ghelijck. Dit cruydt heeft onder dunne wortels gelijck langhe draeyen die qualijck sienlijck zijn door dwater tot inden grondt streckende/

ende

Ruyters-cruydt / oft Crabben-claeu. In Griecks/ Stratiotes. In Latijn/ Militaris Aizoides, ende Sedum aquatile oft Stratiotes potamios van Dodonæus. In Engelsch/ Water Sengreene.

Alderclevnste Donderbaert. In Latijn/ Sedum minimum tertium.

ende heymelijck twoetsel nae hen treckende / siende ghelijck wormkens: welcke langhe draeyen de Stuytvossen ende Quacksaluers nemen ende doen die in fiolen vol waters om datse soudē te meerder schijnen / ende maecken de vrouwen ende slechten lieden wijs dat wormen zijn die sy den menschen afgheiaegt hebben door camerganck / ghelijck oock affirmeert Dodonæus, ende Jan Cruthman van Mechelen ons heeft verclaert ghesien te hebben. Dit cruydt heeft de nature vanden Fonteyn-cruydt/ te weten drooghe ende vercoelende/ waerom dat de faculteyten onghelijck heeft (op dat ick niet en segghe contrarie) den voorseyden dat de Gerwe ghelijck is / dwelcke eer tbloet soude locken wt de nieren / want alst zeer gheweldich doet water lossen/ soo brenghet bloet mede/ ghelijck wy wel weten.

Dioscorides. Crabben-claew den grooten Donderbaert ghelijckende/ ten ware datse de bladers meerder hadde / de welcke vercoelen/ stelpet bloet dat wtter nieren afcomt.

De bladeren ghestooten ende opde wonden gheleydt/ bewaren die voor alle verhittinghe.

De selfde met azijn ghemengt/ ghenesen dwilt vier/ ende gheswillen daer op gheleydt.

Galenus. Crabben-claew is van naturen cout ende vocht.

Cleyn Donderbaert van ghedaente ende bladers den grooten ghelijck.

Het tweede Donderbaert vā ghedaēte den grootē gelijck/ hebbende smalder / spitscher eñ scherper bladers die rondtsomme graeu zijn wordt geoeffent ende groeyende ghehouden inden hof vanden Edelē eñ grooten Herbarist Jan Brancion van Mechelē/ waer dat noch niet ghebloeyet en heeft/ dwelcke hē is gheschonckē gewcest vā Carolus Clusius diet haest wtgeuē sal met sommige andere.

Alderminste Donderbaert.

D'alderclevnste Donderbaert / dwelcke wt Syrien ghebrocht is / heeft de bladers minder dan voorgaende/ oft steenachtighen bergh Sedum: De steelkens zijn onderhaluen duym lanck/ waer op dat voorts comen meerder bloemē dan de cleenheydt vande plante is eyschende / die vande witte Steenbreke oft vanden steenachtighen bergh Sedum ghelijck. De wortel is saselachtich ende verwarret.

Cleyn Donderbaert. In Latijn/ Sedum mediũ teretifolium siue Sempervivum minus Officinarum. In Hoochduytsch/ klein Hauszwurt menle/ ende klein Donderbart. In Franchois/ Petite Ioubarbe eñ Trique madame. In Italiaensch/ Sempervivo minore, oft Pignola, om dat de bladers rondt heeft ghelijck Pingels. In Engelsch/ Prick madam.

Papecullekens/ oft Bladeloose. In Latijn/ Vermicularis, Crassula minor Officinarum, ende Illecebra maior. In Hoochduytsch/ klein Hauszwurt weible. In Engelsch/ Wylde Prick madam/ ende Mous taple.

Dit cruydt dwelcke zeer wel bekent is eñ veel gevonden wordt/ groeyet oock opde selfde plaetsen/ dwelcke heeft witter wortel die zeer cleyn is voorts comende veel dunne tacxkens/ waer aen dat groeyen smalachtighe/ ronde/ cleyne/ lanckworpige/ gelijsnighe/ spitsche ende scherpe blaerkens/ van fatsoen ende verwe die vanden Salicorne oft Kali ghelijck/ ende heeft gout-gele ghesternde bloemkens. Dit gheheel cruydt heeft de selfde gedaente ende nature vanden grooten Donderbaert.

Cracht. Dioscorides. De bladers hebben de selfde crachten die tgroot Donderbaert heeft.

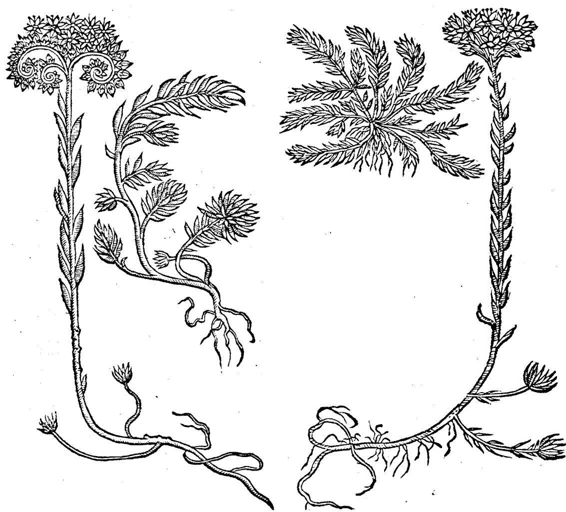
Papecullekens/ oft Bladeloose.

Dit cruydt bedriegt oock menichmael den ghenen diet plucken/ midts dat is groeyende opde selfde plaetsen daer tcleyn Donderbaert groeyt/ den welcken dat van aensien soo ghelijck is/ dat ghenoech te verwonderen is dat een contrarie nature heeft/ te weten vã te verwarmẽ eñ de huydt te quetsen/ nochtans wordet onderkent door sijn ronde/ lanckworpige/ eñ gheluiniger blaerkẽs/ die bouen botter zijn/ ende spitsch ghelijck wormen/ hanghende aende gheheele tacken. De bloemkens zijn bleeckachtich oft witachtich. Maer midts dien datmen siet dat niet altijdts groen en blijft/ soo behooret ghevoegt te zijn byde soorte van Muer-peper. Matthiolus heeft ons door een grosue onachtsaemheydt/ dit cruydt inde hant ghesteken voor het tweede Sedum oft Donderbaert/ niet wetende/ ghelijck tslecht ghemeynte/ sijn crachten/ ende niet ghedenckende de woorden van Dioscorides, de welcke als wy vermaent hebben int capittel vande Thelephum ende Porceleine, midts dat niet altijdts groen en blijft/ noch en vercoelt/ dit cruydt niet en darf sekerlijck houden voor een soorte van Donderbaert/ maer heeft dat alleene daer onder ghevoegt/ ende ghesendt dat schijnt een soorte van dien te wesen/ om de ghelijckenisse van tfatsoen wille.

Aizoon

Aizoon ſcorpioides; Triquemadame **met ghecrolde tſopkens.**

Aizoon Hematoides. **Bloedt-roode Papencullekens/ oft Duyn Papencullekens.**

Deſen aerdt van Donderbaerdt hebben wy ſomtijdts ghehadt in ſommighe houen van Vranckrijck ende Nederlandt: voortſcomende ghelijck de Bladeloose/ maer ſcherper van bladeren. De troſkens van de bloemen zijn ghecrolt ghelijck Schorpioens-cruydt oft Echion, witachtich van verwe met ghele veselinghen int midden: anderſins en iſt de voorgaende niet ongheliјck.

Aizoon Hematoides.

Dit gheſlachte hebben wy ghenaemt Bloedt-roode duyn papencullekens/ om dat het zeer veel in de duynen ende in ſandachtighe heyden geuondē wordt. De bladers en zijn den voorgaenden niet zeer ongheliјck/ maer veel ſmalder/ ſomtijdts ouer al bloedt-roodt/ ende ſomtijdts alleenlijck bouen aen de tſoppen. De ſtelen cruypen lancks de aerde onderhalue palme lanck oft wat meer: wt de welcke voortſcomt eenen crans van ſchoone ghele bloemkens: T'heel cruydt is heet/ brandende langhe in den mondt ghehouden/ maer niet ſoo zeer als moerpeper.

Cleyn Somer Donderbaert.

Dit cruydt is een plante van een palme hooghe/ hebbende cleyn blaerkens die vanden Cleynen Donderbaert ghelijck/ maer ronder. De bloemen zijn geel: de wortel en is nergens toe nut/ ende cout van ſmaecke. Tgroeyet in Nederlandt inde houen.

Muerpeper.

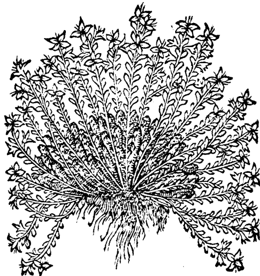
Dit cleyn/ aerdich/ ende cruypende plantken/ draghende goudt-gele gheſternde bloemkens/ is ouer al den ghemeynen man wel bekent/ ende vanden Apotekers gheheeten Illecebra, maer vanden Hoogduytſchen Maurpfeffer/ om ſijnen ſcherpen ende op-bijtenden ſmaecke/ dien vanden Aron oft Egelcoole ghelijck: het is van een yeghelijck in Italien/ Vranckerijck/ Enghellandt ende Duytſchlandt bekent/ want het cruypt met zijn dunne tackſkens opde mueren/ ſteenhoopen ende dorre hoeuels/ maer principalijck iſt alderbeſt om kennen aende ſmaecke/ de welcke ghenoech beriſpt de groot onachtſaemheydt van Matthiolus ende ſijn plompheydt inde kenniſſe vande cruyden/ die dit cruydt dwelcke ouer al Italien ſoo ghemeyne is/ van Piſa ſeght ghecreghen te hebben/ ende door lof ende brieuen van Guinus die verſekert tſelfde te weſen/ al oft hyt eerſt int openbaer ghebrocht

 hadde/

Cleyn Somer Donderbaert. In Latijn/ Sempervivum minus æstiuum.

Muerpeper. In Latijn / Sempervivum minimum, ende is de derde soorte van Sedum die niet altijdts groē en blijft: Oock Illecebra: ende is nae d'opinie van Anguillara, het derde Gras vā Plinius. In Hoochduytsch/ Maurpfeffer ende katzentreublin. In Franchois/ Pain d'oyseau. In Italiaensch/ Granellosa ende Grasella. In Engelsch/ Stone crop ende Stone hore.

hadde/ Jae dat meer is/ inde woorden van Dioscorides ē̃ valt hier gheen swaericheydt/ want dat is op zeer veel plaetsen te segghen/ niet hayrich oft row/ maer dicke / ende stijf oft vast/ ghelijckmen sien mach int capittel vande Britannica, Hypericon, ende op meer ander plaetsen.

Cracht. Dioscorides. Muerpeper heeft een verwarmende cracht / ende is scherp ende de huyt quetsende. Dwelcke met verkens liese ghemengt verdrijft de clieren ende harde gheswillen daer op gheleydt.

Groot boomachtich Griecks Donderbaert.

Ouer veel iaeren heb ick veel planten van desen Sedum oft Donderbaert ghesien binnen Verone/ Padua/ Venegen/ ende inde houen van Toscane/ de welcke wy doen hielden voor zeer vreemde ende wtlandische planten: Maer naderhant heeft onsen zeer ghetrouwen ende sonderlinghen vriendt Walerant Donrez de selfde groen ghepluckt ouer al aende zeecant van Slauonien ontrēt Dirrhachiū. Ten laetstē so hebbe ick die in grooter menichte gepluckt inde Eylandē van Engellādt Homs genoemt ghelegen by Bristo inde Engelsche zee/ maer op steenachtige grondē/ eñ niet so gelijfuich oft tackachtich/ hoe wel dat heeft eenen houdtachtighen/ harten/ taeyen stele ende veel tacken/ oock der ghelijcke euen groote bladers die vanden ghemeynen grooten Donderbaert van groeyen ende ghelegentheydt ghelijckende / maer niet soo dicke/ als wesende een middelmate tusschen den ghemeynen grooten Donderbaert/ Laureole ende Wolfs-melck.

Donderbaert van Portlandt.

T'Griecks/ dwelcke oock het Slauoēs is/ is veel grooter ende schoonder van tacken ende schorsse/ ende oock van ronde bladers aen dopperste staende vande stelen / de welcke die vande Laureole meer ghelijcken/ ende dicker/ malscher / corter ende vol saps zijn/ van eenen cubitus lanck / voortcomende aen eenen houdtachtighen stele van eenen voet ende cubitus hooghe/ dien vande Laureole ghelijck/ maer dicker.

Ick hebbe dese niet zeer onghelijck van ghedaente ende plaetse ghevonden een cleyne soorte int Eylandt Portlandia inde Suydt contreye van Enghellandt: maer ghemerckt datse voorts ghecomen was onder de Wolfs-melcken/ ende datter maer een oft twee planten en waren/ soo meynde ick

Groot boomachtich Griecks Donderbaert. In Latijn/Sedum arborescens maius Græcum,&c.

Donderbaert van Portlandt. In Latijn/ Portlandicum Sedum.

ick dat een soorte was van Wolfs-melck oft een ghedegenereerde plante van desen / ende een onseker cruydt/waerom dat ick niet sekers en hebbe daer af willen verclaeren.

Alderminste boomachtich Donderbaert oft Bladerloose.

Ick hebbe een plantken tot mijnent/dat oock wt Syrien den oorspronck heeft door de liberaelheyt ende ouervloedicheydt vande natuere/spruytachtich ende dichte gheledet oft gheknoopt/zeer vol van bladers eñ tacxkens. De bloemen zijn geelachtich/die vãde Bladeloose ghelijck/alsoo oock is de geheele ghedaente. Ick meyne datse beyde in Italien oock voorts comen.

Bergh-Donderbaert in steenachtighe aerde groeyende.

Tot Minden in Auergne eñ S. Jans de Moriaen in Sauoyen hebbe ick dickwils dit aerdich cruydeken gheplucket aende steenrootsen vanden gheberchten ende inde dalen/ dwelcke wy genoemt hebben Steenachtich Sedum oft Donderbaert / om dat meestendeel is groeyende opde steenen/ voorts brenghende in een ghewas veel cleyne bladerkens int ronde staende / gelijck die vandẽ Donderbaert/oft eer ghelijck die vanden cleyn Bergh-nauelcruydt/ maer veel smalder ende stijf ghelijck spitsche tongeskens/wt dmiddel vande welcke opschieten cleyne steelkens/twee vinghers oft een palme hooghe/voorts brenghende cleyn geel bloemkens die vanden cleynen Donderbaert ghelijck/ nae de welcke dat volghen cleyn schildekens die vanden Thlaspi eenichsins' ghelijckende. Ick en weet niet waerom dat sommighe gheseydt hebben dat dese plante is het Phyllon van Dioscorides/daert veel naerder comt van ghedaente ende voorts comen de soorten van Donderbaert wesende tsamentreckende ende drooghende in de smaecke. Hedens-daeghs vindtmen dit inde houen van Nederlandt.

Veldt-Cypres Vermiculata.

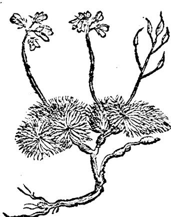
My heeft goedt ghedocht hier by te voeghen de soorten van Chamæpitys oft Veldt-Cypressen die de natuere den Aizois ghelijck heeft ghemaeckt/ende van Dioscorides daer by geleken zijn. Aende zeeduynen ende inde eylanden van Engellandt ende Zeelandt/ oock inde ongeoeffende velden tusschen Arles ende S. Gillis gheleghen / niet verre vande Rhosne / comt zeer ouervloedich voorts een cruydt dat inde Winter niet en vergaet/ ghenoemt Vermiculata, dwelcke van sommige

 heeft

Alderminste boomachtich Donderbaert oft Bladeloose. In Latijn / Sedum minimum arboresċés vermiculatum.

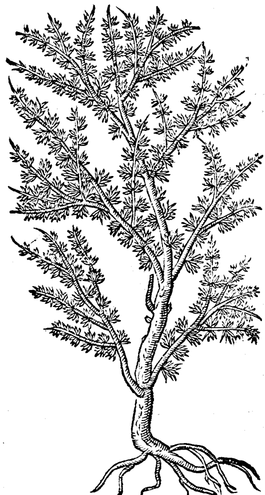
Bergh-Donderbaert in steenachtighe aerde groepēde. In Latijn/Sedum petræum montanum.

Een meerder diuerschepdt van Vermiculata. In Latijn / Vermiculatæ fruticis varietas maior. Oft oock is Chamæpitys altera Vermiculata van Dioscorides? ende is Erica Alexandrina Cortesi.

Veldt-Cypres Vermiculata: Oft oock is de groote Chamæpitys van Dioscorides, oft de tweede Chamæpitys Vermiculata den Sedum ghelyck?

heeft ghehouden gheweest voor de tweede Anthyllis, om de groote ghelijckenisse dat mettē Aizoon heeft. Want het is daer altijdts groen / ende brengt veel rijskens voorts van eenen cubitus oft on-

derhalf hooghe/die crom/houtachtich/ende aschverwich zijn/ waer aen dat groeyen veel dicke donc-ker groene bladers / inde middelmate zijnde tusschen de cleyne Donderbaert ende Veldt Cypres manneken. De wortel is zeer hart ende saselachtich. T'coleur vande bloemen heb ick vergheten: nie-temin ick meyne datse groenachtich/ende honichverwich/witachtich/ende moschachtich/die vanden Olijf boom ghelijck zijn. De smaecke is sout/van sap ende smaecke den Kali ghelijck: nae al ist verre vander zee ghegroeyt/ ghelijck tot Arles / welcke wy hier meer stellen als een nieuwe ende onbeken-de plante / om dat de cloecke verstanden die souden examineren / dan dat wy voor seker die willen verclaeren.

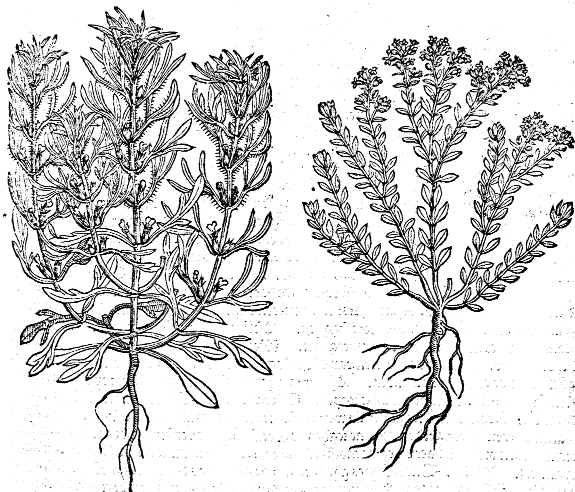
Een meerder diuerscheydt van Vermiculata.

Beyde de Vermiculatæ hebben veel tacxkens/dichte by een staende/maer de groote heeft witte bladerkens wel dichte by een staende/ende ghetandt/meerder dan die vande Bladeloose.

De tweede is cleynder / ende gheheel minder / maer niet soo dichte van bladers de welcke lanck-worpich ende rondt zijn. De bloemkens zijn groenachtich die van Duysentknoop gelijck/ ende plach te groeyen inden hof vanden edelen man Brancion/van wtlandtsch saedt.

Veldt Cypres manneke. In Latijn/ Aiuga, oft Chamæpitys mas Diosc. eñ is de derde Iua arthetica vanden Apotekers: ende Chamæpitys prima Dodonæi ende Matthioli, oock ist de Peristerona Crateuæ van Anguillara. In Hoochduytsch/maer onbehoorlick/ Ye Lēger ye lieber. In Franchois/Iue artetique. In Italiaensch/ Iua. In Spaensch/Penilho ende Yua arthetica. In Engelsch/Grounde pyne.

D'eerste Veldt-Cypres. In Latijn / Chamæpitys prima Diosc. odoratior: ende is de tweede Chamæpitys van Matthiolus, ende de derde vā Dodonæus met geelachtighe bloemen.

De Aiuga oft Abiga zeer nut ende wel bekent/ die ouer al is groeyende / ende alsoo ghenoemt/ ab Abiete, dat is te segghen / nae de Mast-boom / oft Abeel-bom (ende oock Chamæpitys ghe-heeten/ om sijn reucke / bladers ende bloemkens die vanden Peck-boom ghelijck zijnde) is d'Velt Cypres oft de derde Chamæpitys van Dioscorides ende niet d'eerste / als Matthiolus wil seg-ghen.

ghen. Dese groeyet geerne inde sauelachtighe/ dorre ende steenachtighe wijngaerden ende Olijf-houen van Languedoc/ waer datse zeer wel rieckende is/ hebbende veel teere scheutkens ende ghecromde hayrachtige tackskens/met bladers die vādē Pyn-boom oft Vloy-cruydt gelijck/maer minder/ graew/ vast by een staende ende harsachtich/ tusschen de welcke dat groeyen bleeck-gele bloemkens/ die van Eerenprijs-wyfken ghelijck/ maer tsaedt is lanckworpich/rondt/ eñ bruyn. Tgroeyet vā selfs inde velden vā Duytschlandt/ Vranckerijck ende Engellandt/ maer op luttel plaetsen/ waerom dat inde houen gheplant ende gheoeffent wordt/ waer dat tot tgebruyck inder medicijnen van reucke ende cracht niet soo goedt en is. De wortel heeft hartachtighe ende houtachtighe saselingen/ van smaecke bitter/ medicinal/ scherpachtich ende gheensins soete/ maer harsachtich/ ende langhe inde kele durende. Waerom dat van sommighe Duytschen gheheeten is/ Vergisz myn nicht/ dat is te segghen/ en vergeet my niet: Welck bedietsel des naems (van eenen Duytschen Apoteker ende van Brasseuola by ghebrocht) als Matthiolus wil voor quaet berispen/ heeft daer in ongelijck/ iae hy misset veel grofuer/ als hy eenen anderen naem/ te wetē/ ye lenger ye liber/ dat is te seggē/ hoe langher hoe lieuer/ oft aenghenaemer (de welcke met reden d'Alfrancke toebehoort) sonder verstant dit cruydt wil gheuen.

Tweede Veldt Cypres, Chamæpitys altera.

Dioscorides. Daer is een ander soorte van Aiuga, tacken hebbende van eenen cubitus lanck/ ommeghecromt gelijck eenen ancker/ zeer dunne/ de tsoppen hebbēde der voorseyde ghelijck: De bloeme is wit/ ende tsaedt swart. Dese rieckt oock ghelijck de Pynboom.

Aiuga **oft** Chamæpytis **manneken.**

Dioscorides. De derde soorte wordt manneken ghenoemt/ de welcke cleyne is/ hebbende zeer cleyne/ witte/ rouwe bladerkens. De stele is stekende ende wit. De bloemkens zijn geel. Tsaedt groeyet neffens de syde tackskens. Dese heeft oock den reucke vanden Pynboom. Dese twee soorten hebben de cracht van deerste Veldt Cypres/ maer niet soo sterck.

D'eerste Veldt-Cypres.

Dit cruydt is min bekent dan de twee voorseyde/ ende op luttel plaetsen ghevonden/ maer het is stercker van reucke: Tgroeyet op drooghe hoeuels ende hooghe velden ontrent Nicen in Sauoye ende Genua/ oock byde stadt Pene in Italien/ als sommighe segghen: Jae dat meer is/ tselfde wordt zeer nerstich onderhouden in sommighe houen van Nederlandt. De wortel is saselachtich/ maer minder dan die vande Cancker bloemē oft Hase Latouwe. De tackskens zijn een palme lanck lancks der eerden ghesprreydt/ ende gheheel met bladers becleedt/ die vanden cleynen Donderbaert oft eer vande Bladeloose ghelijck/ maer niet soo ghelijfuich/ ende zijn graeu ende hayrachtich/ welcke oock voortbrenghen bleeck gele bloemkens. Theeft oock eenen lieflijcke reucke/ ende somtijdts mufachtich/ ghelijck mosch van Eycke-boomen oft Ceder-boomen.

Cracht. Dioscorides. De bladers van dit Velt Cypres seuen daghen met wijn ghedroncken/ ghenesen de Geelsucht: maer veertich daghen met Meede ghedroncken/ helpt de Sciatica oft Weedom inde heupen. Velt Cypres is eyghentlijck goedt ingegheuen den genen die met pijne water maecken/ ende is zeer goedt teghen de ghebreken vande leuer ende nieren/ ende groote pijne des buycks.

Dit Velt Cypres wordt ghebruyckt tot Heraclea Pontica als een preseruatijf teghen het Aconitum, midts drinckende een decoctie daer af gesoden: Dwelcke Plinius ende Galenus oock seggen.

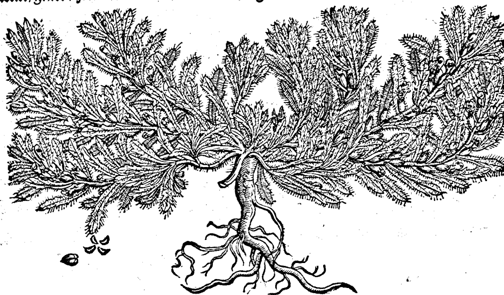
*Polenta. Tot de bouen verhaelde dinghen/ ist oock goedt daer op gheleydt met * meel van Gersten mout dat met sop vande decoctie beslaghen is: maer met een vijge in pillekens ghenomē/ maecket camerganck/ als Galenus ende Plinius oock segghen. Tselfde met honich ghemengt ende met hamerslach van coper ende hars/ maeckt camerganck. Met honich ghemengt ende op de vrouwelijckheydt gheleydt/ treckt wt de ghebreken van dien: Tverdrijft oock de hertheydt vande borsten daer op gheleydt/ ende gheneest de wonden. Tselfde met honich ghemengt eñ geleydt op de voorts etende seericheden/ beledt de selfde voorts te loopen. Galenus. Veldt-Cypres heeft eenē bitteren smaecke die den scherpen te bouen gaet. Sijn werck is suyuer ende vaeght meer af d'ingheewandt dā verwarmt/ daerom ist een goede medicijne teghen de Geelsucht ende verstoptheydt vande Leuer. Oock brenghet den vrouwen haerlieder maendtstonden/ soo wel inghenomen/ als met honich van buyten opghelevt. Plinius. Veldt-Cypres ghestooten ende ghelevt op de steken van Scorpioenen/ gheneest die. Ghesoden ende ghedroncken doet scheyden tghestolt bloet/ maer doet wel sweeten alst lichaem daer mede ghestreken is. Daer worden nu van Termentijn/ Hermodactylen eñ Iua Arthetica pillekens ghemaeckt/ teghen tfleirsijn ende watersucht/ met een vijge camerganck maeckende. Veldt-Cypres met azijn ghesoden ende ghedroncken/ iaeght terstondt af de doode vrucht.

Anthyllis

Anthyllis Chamæpityides minor: Iua Moschata van Montpelliers.

De Iua die groeyende is inde Olijf-houen / ende aende dorre canten vande velden ende ackers van Languedoc ende Prouencen / ende nergens dan daer bekent en is/wordt oock vanden ghemeynen man Iua Moschata gheheeten / te weten wt spot/ om haeren contrarien reucke: Want sy heeft eenen reucke niet lieflick om riecken/noch den reucke vanden Pijnboom niet ghelijck: eñ hoe wel datse den oprechten ende welrieckenden Veldt-Cypres ghelijckende is / nochtans heeftse stijfuer scheuten ende houdtachtigher / maer corter/geuēde zeer veel bladers/die breeder/lāger eñ eē

weynich gekerft zijn/ghelijck die vā Herts-horen oft Vloy-cruydt/eñ meer graeuwe wolachticheydt hebbende tusschen de grooter purper bloemē/zijnde tsaedt die vanden Veldt-Cypres gelijck/met een hayricheydt becleet. De wortel is houdtachtich/bitter van smaecke /ende wat stoppende/ghelijck Alssem/iae gheheel onlieflijck. Daerom ist dat de soorte van Kali, oft eer van tboomachtich zee Donderbaert/ van dwelcke voren ghesproken is/ by dese plante gheleken wordt: ten sal gheensins te propoost comen: aenghemerckt oock het teecken vandē quadē reucke ende speciachtighe bitterheydt/ende niet van soutticheydt/ dwelcke in veel vande medicijnen meest ghepresen teghen de Vallende siecke ghemerckt wordt/ghelijck als zijn de hoef-horenen oft voet-horenen van Esels ende Elanden/ ende tdeesel Onix oft Blatta Byzantia ghenoemt/ende dat veel quader reucke heeft/te weten Beuersijn/ ende dusdanighen reucke by dranck ende roocken onfanghen/ welcker crachten dat hem veel sekerder weschrijft ende eyghen maeckt.

Valsch Chamæpitys.

Dit cruydt wordt vande iongher Herbaristen ende oock van Clusius ende Dodonæus gheheeten Valsch Chamæpitys, om de ghelijckenisse vande bladers die theeft metten oprechten Chamæpitys. Want theeft de bladers ende tackskens vanden Velt Cypres / maer gheluijfuigher / iae van wortel zijn sy ghelijck/ ende sonder de witte helmwijse ende gapende bloemkens die gheenē reucke en hebben/alsoo oock en doet de gheheele plante / soudet al een wesen. Nae de bloemen volghen vier saeykens/opde maniere vanden Hirs/zeer dick by een. Van dese plante ende veel meer ander dancke ick den edelen Heere Brancion/die van Spaensch saedt dese plante ghecreghen heeft.

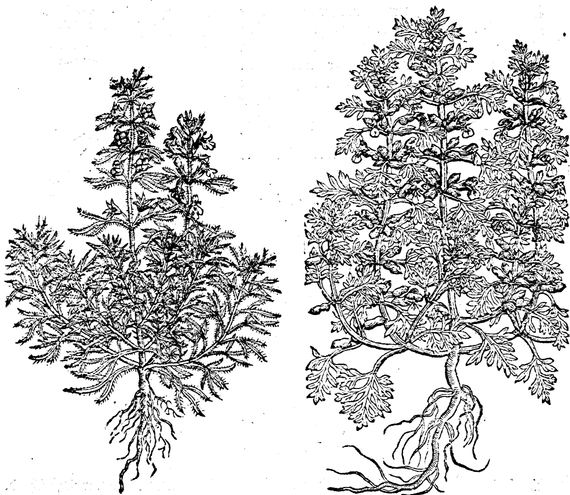
Chamædrys met ghekerfde bladers.

De Duytsche Herbaristen die den cruyden den naem ghegheuen hebben/ hebben dit cruydeken gheheeten het tweede Chamæpitys, den welcken dat van bloemen ende reucke eenichsins ghelijck is/groeyende onderhalue palme hooghe/ende voorts brenghende zeer veel ghecromde wolachtighe viercante lancks der aerden onder een loopende steelkens/ die vander Hol-wortel ghelijck / ende niet die vanden Veldt-Cypres/ becleedt met veel cleyne bladers/ dichte ende diepe ghekerft / ghelijck die

vander

Valsch Chamæpitys. In Latijn/ Chamæpitys adulterina seu Pseudo-chamæpitys.

Chamædrys met gekerfde bladers. In Latijn/ Chamædrys laciniatis foliis, oft eer Chamæpitys altera, is Chamæpitys tertia Dodon. oft Chamæcyparissus agrestis Tragi.

vander Alssem oft Eyckenboom / maer veel minder / tusschen de welcke purperachtighe bloemkens voorts comen. Tsaedt is swert/ghesloten in cleyne hulsen / ghelijck tsaedt vanden bergh Calamintes. De wortel is dicke met veel saselinghen behanghen.

Nauel-cruydt.

Dit zeer gemeyn eñ wel bekent Nauelcruydt / also genoemt om tfatsoē vā sijn ronde bladers die ront eñ wtghehelt staen ghelijck een nauel oft vatken/ eñ rondtomme wat gheschaert/de welcke ghemeynlick glat zijn ende groenachtich wt den graeuwen/ somtijdts oock purperachtich/ dicke/ ghelijffvich ende sapachtich die vanden Telephium oft Lepel-cruydt ghelijck. De wortel is knobbelachtich ghelijck die vanden Bunium, maer ronder dan die vanden Cyperus/ wt de welcke spruyten sommighe bladersteelkens/ende oock teere steelkens van gras-groene bloemen / die wt huyskens voorts comen/inde welcke tsaedt groeyet/ dat vander Porceleyne ghelijck/nochtans niet soo roschachtich. De smaecke vande gheheele plante is lijmachtich / die vande Porceleyne ghelijck/ maer nauwelick serp/ onsmaeckelick ende cout. Dit cruyt groeyet ouervloedich niet alleene in Italien/Prouencen eñ Languedoc/maer oock inde West contreye van Engellandt ontrent Bristo. In Vranckerijck ende Nederlandt ist luttel om vinden/ten zy dat ghesaeydt wordt / want het comt voort van saedt / blijuende den gheheelen Winter groen/maer inde Somer verdrooghen de bladers.

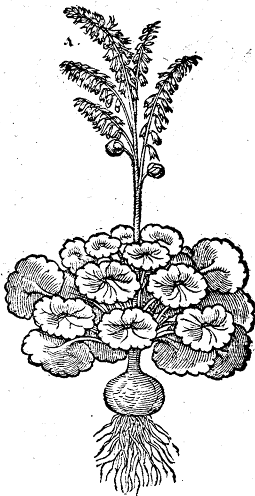
Cracht. Dioscorides. Sap van Nauel-cruydt met wijn ghemengt/ ontdeckt het vast ghedeckt hoofdeken der mannelicker roeden daer op gheleyt zijnde : Oock ist zeer goedt gheleydt op alle verhitheydt/ wildt vier/ heete gheswillen ende cackhielen. Tvercoelt oock de hitte vander maghen.

De bladers met de wortel ghestooten ende ghéten / breken den steen ende doen water maecken: maer met honich ghemengt/ ist den watersuchtighen goet ingegheuen. Nauel-cruydt wordt oock ghebruyckt in minnendrancken. Galenus. Nauel-cruydt is van een ghemengde natuere / te weten/vocht ende coutachtich een weynich/ tsamentreckende/ende daer en bouen bitterachtich/ waer door dat

Nauel-cruydt. In Griecks/ Cotyledon. In Latijn/ Vmbilicus Veneris. In Franchois/ Escuelles. In Italiaensch/ Cope, triuole vmbilico di Venere. In Spaensch/ Scudettes en Orejas de monie. In Portegueys/ Cocihelos; Tot Salamanca/ Vasillos. In Engelsch/ Wall Penny-wurte.

b Cleyn Bergh-Nauel-cruydt. In Latijn/ Cotyledon minus montanum Sedi folio.

dat vercoelt/ weder in drijft/ afvaeght/ ende doet scheyden. Daerom gheneset alle vierige seericheden ende heete gheswillen.

Cleyn Bergh-Nauel cruydt.

Niet sonder redē wordt dit Nauel-cruydt Sedifolium ghenoemt/ want den bladers vā Donderbaert soo ghelijck is / dat de ghemeynen man twijfelt oft den Donderbaert naerder comt dan den Nauel-cruydt/ waerom dat oock van sommighe natiē ghenoemt wordt Berg-Donderbaert. Dwordt veel selder ghevonden dan tvoorgaende: oock en hebbe ick dat nerghens ghesien dan op sommighe plaetsen vanden Alpes aen Sauoyen ende Piemont gheleghen / ende in Ostendal aen Sauoyen: oock in tgheberghte van Minden in Auergne ende Duytschlandt gheleghen. In Mey ende Wedemaendt gheuet witachtige bloemkens/ die vandē cleynē Donderbaert gelijck/ groeyende meestendeel maer aen eenen stele van onderhalue palme hooge/ de welcke is spruytēde wt een swerte ende dunne saselachtighe wortel midden door de bladers opgaende. De bladers zijn ghelijck lancworpighe tongeskens/ dickachtich/ rondtomme een weynich ghekerft/ glat/ wt den witten siende/ den cleynen Donderbaert van ghelijfvicheydt ende smaecke ghelijck/ ende is tGekerft Aizoum vā Cordus, ende als Anguillara seght/ Onobletum van Hippocrates. Hedens-daeghs ist wel bekent in de principaele cruydthouen van Brabandt daermen een ander soorte vindt met breeder bladeren en de schoone croonkens van witte bloemen. Onobletum Hipp. Andere cleyn berg-Nauel cruydt.

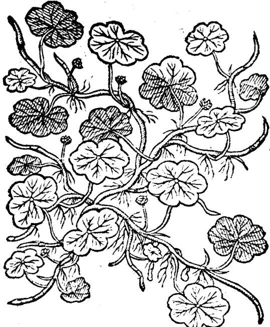
Dioscorides. Bergh-Nauel-cruydt is tsamentreckende van smaecke/ ende doet de selfde wercken die Donderbaert doet. Cracht.

Water Nauel-cruydt.

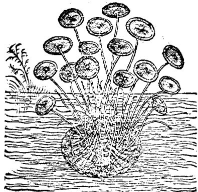
Dit Nauel-cruydt en hebbe ick mijns wetens nergens ghesien in Italien / oft in Languedoc/ maer in Enghellandt/ Nederlandt ende Normandie/ groeyet ouervloedich/ in leeghe ende vochtige dellingen ende grachten van bemden/ daer in alle de winter dwater heeft blyuen staende. Theeft veel cleyne saselinghen/ ende teere cruypende steelkens/ lancks der aerden ghespreydt/ waer aen dat groeyen ronde dunne bladers / een weynich rondtomme ghekerft met botte tandekens/ zijnde oock inde middel ghefronst ende holachtich ghelijck eenen Nauel. De bloemkens zijn wit/ hanghende onder de bladers/ de welcke voorts comen in Wedemaendt ende Hoymaendt. Dit cruydt is heet ende scherp van smaecke / bytende op de tonghe ende sonder reucke/ dwelcke door ongheschicktheydt ende oock by ghebreecke van d'oprecht Nauelcruydt / d'ongheleerde Apotekers doen inde Poplier salue. Plin. schrijft in dese maniere vande Callitriche. Men maeckt oock vandē Tallitriche een medicijne om te doen niesen / dwelcke de bladers heeft die vanden Linsen ghelijck/ ende de steelkens

 ghelijck

Water Nauel-cruydt. In Latijn/ Aquatica Cotyledon acris Septentrionalium. **Oft oock is** Callitriche Plinij? **In Engelsch/ Water Pennywurte.**

Zee-Nauel-cruydt. In Latijn/ Androsaces, Cotyledon foliosum marinum herba.

ghelijck cleyne dunne bieskens/ de wortel is oock zeer cleyne. Tgroeyet op doncker ende vochte plaetsen/ ende is heet van smaecke.

Zee-Nauel-cruydt.

Ghelijck dit cruydt Androsaces, oft als ick soude meynen Hydrosaces ghenoemt door beteeckenisse van sijnen naem/ gheloeft het wtbringhen van dunne waterichheydt ende pisse / die int Nieret ende net is liggende/ als wt een vat/ ende oock wt ander plaetsen des lichaems / alsoo schijnt dat oock zeer nae te wesen de Nymphea by Dioscorides beschreuen/ om dat sy nergens en is groeyende dan in dwater/ ende gheheel groote ghelijckenisse heeft met de Nymphea oft Plompen/ hoe wel dat sy van grootte zeer verschillen. Ick en kan oock geen ander cruydt houden voor oprecht Androsaces dan dit/ dwelcke ick gheleert hebbe vanden zeer gheleerden Guinus leser tot Pisa. Dese plante staet int Cruyderboeck van Matthiolus vier-mael grooter ghecontersfeyt dan sy is (ghelijck ghemeynlick ghedaen wordt vande ghene die de figuren ghesien hebben ende niet de groeyende planten) maer en is nochtans van hem niet beschreuen. Dit Nauelcruydt is een zeer aerdighe maer zeer cleyne plante/ ende schijnt te wesen vanden gheslachte vandē ghenen die op een anders cost teiren/ ghemerckt dat sy van een ander haer voetsel haelt: Want sy groeyet ghemeynlijck altijdts opden rugge van een ghestrepte cleyne schelpe die in tslijck ommeghekeert light ende ydel. Dese plante heeft cleyn dunne steelkens die effen ende claer zijn/ vele by een recht ouer eynde staende van twee duymen hooghe/ elck draghende een ront schildeken/ een weynich wtgheholt ghelijck eenen Nauel/ met aenhangende peserycxkens/ waerom dat mijn meesters tot Montpelliers tselfde ghenoemt hebben Vmbilicus Marinus, dat is te seggen Zee Nauel. Dit cruydt is daer zeer wel bekent vande visschers die woonachtich zijn aen het meer oft staende water van Magalone ende Lates. Oock worden zeer veel van dese planten verdruckt ontrent Frontignaen door ebbe ende vloet vande soute wateren. Want dit cruydt groeyet inde gront ende in dwater/ niet inde lucht/ als Matthiolus ghecontersfeyt heeft. Want theeft int eerst een vuyl aschverwich coleur. Daer nae alst van de waterbaren wtgheworpen is ende ontfangen opden oeuer/ wordet wit ghelijck zeeschelpen ende Corallinen-cruydt den welcken dat in soutte ende bitter smaecke ghelijck is. Sonder twijfel dit cruydt doet water maecken/ ende verteirt de materien die inde iuncturen vast liggē. Ick en ghelooue niet dattet saedt ergens besloten is int ronde vande bladers: want ick en hebbe dat gheensins in veel duysent connen gemercken: Ick weet zeer wel dat den camerganck stopt/ ten eynde dat ick den zeer goeden ende gheleerden Anguillara dit twijfel beneme / de welcke/ ick en weet niet waerom / daer voor schijnt te willen houden de Sene ende Wranghe/ daer nochtans ghelesen wordt dat gheen bladers en heeft/ dwelcke geheel contrarie teecken zijn/ sonderlinghe daer die ander camerganck maecken/ het welcke in desen niet en wordt versocht/ noch oock schijn van waerheydt heeft. Tgheheel plantken is int wercken ende

ghevoe-

ghevoelen meer drooghe dan warm/ ende zeer verweckende om water te maecken / waerom dat de faute die in Galenus oft in sijnẽ boeck is/ seggende dat vocht is van naturen/ behoort wt de schriften van Ægineta ende Plinius, iae wtter experientie selue/ ghebetert ende wtghedaen te wesen.

Ick hebbe somtijdts ghehouden voor desen Androsaces den Tragus die zeer ontrent de selfde costen vander zee is groeyende/ maer tselfde heeft my benomen d'ouersettinghe van Plinius, die in desen veel netter schijnt te wesen dan eenighe ander: Want de selfde beschrijft dat dit cruydt is sonder bladers/ blaeskens hebbende op zeer dunne steelkens/ inde welcke dat tsaedt light. Dese plante is wit ende bitter/ groeyende ontrent de zeecosten van Istrien. Guillandinus meynt dat een soorte is van Zee-mosch/ cout ende drooge van nature/ maer Galenus seght dat een vocht ende scherp cruydt is/drooghende ende doende van een scheyden.

Dioscorides, Galenus. Androsaces een half loot met wijn inghenomen/ doet de watersuchtighen veel waters maecken. Tselfde doet oock tsaedt ghedroncken/ oft een decoctie van tcruydt. Dwordt oock zeer goedt gheleydt op tfleirsijn. Cracht.

Hof Porceleyne. In Griecks/Andrachne. In Latijn/ Portulaca domestica. In Hoochduytsch/ Burgel/ ende Burtzelkraut. In Franchois/ Pourpier oft Pourcellaine. In Italiaensch/ Porcellana ende Portulaca. In Spaensch/Verdolagas. In Portugueys/Bardroegas. In Engelsch/ Percelynne oft Porcelayn.

Wilde Porceleyne. In Latijn/ Portulaca syluestris. In Engelsch/Wild Purcelayn.

Hoe wel dat dit cruydt in Griecks gheheeten wordt Andrachne, soo schijnt nochtans dat eer soude ghenoemt zijn Adrachne, ghemerckt dat de selfde noch ionck zijnde/de tacskens een zeer lieflicke ende gherijfvighe malscheydt hebben/oock zijn de bladers witachtich al oft die een weynich met asschen bestroeyt waerẽ de welcke men veel merckelicker siet inde Zee-Porceleyne/ daer sy niet gheoeffent en wordt/ende met tschuym vander zee besprenckelt/in Griecks Achnen ghenoemt. Ick en kenne maer drye soorten van Porceleyne/de welcke bycants een ghedaente hebben/ principalick de tamme ende wilde. Welcker contrarie wercken ende crachten schijnen te verschillen ende een differentie te

 maecken

maecken van soorten/oock te bevestighen onse maniere van leeren/de welcke tvervolgh stelt vande figueren voor tstellen vande crachten. Want hoe wel dat de Hof-Porceleyne/als Dioscorides seght/ vercoelende is/soo verwarmt nochtans de Wilde ende maeckt bladerkens. Oock en staet niet te ontkennen datter zijn veel planten/de welcke niet teghenstaende datse contrarie van cracht oft werckinghe zijn/ nochtans onder tselfde gheslachte moeten gherekent worden ghelijck dese zee-plante die de bladers ende ghedaente heeft vande Porceleyne / diemen heeft ghehouden voor het Crithmus van Dioscorides. Want de selfde en schijnt niet te letten noch oock te gebreken om Porceleyne te wesen. Voorts soo en is de Porceleyne niet tsamentreckende / maer vercoelende : ghelijck oock in Dioscorides moet ghelesen worden / als lichtelick kan mercken die met neersticheydt doorsiet tgheheel capittel vande Porceleyne by Dioscorides beschreuen/ want dat is haer principaelste ende meeste cracht. Oock mach een yeghelick wel bevinden wt die cracht daer door sy weghneemt de boomicheydt / sleewicheydt ende tbloeden vande tanden / datse gheensins oft emmers zeer weynich is tsamentreckende/als in daghelicks salaet / ghemeynlick gheten worden de malsche tsopkens ende dicke ende ghelijfvige bladers die vanden Telephium oft ghemeyne Scorpioen-cruydt ghelijck. T'heel cruydt is vol saps/met roude malsche ranckskens die lancks der aerden cruypen / waer aen voorts comen cleyne gele bloemkens die vanden Donderbaert ghelijck / nae de welcke dat volghen huyskens daer tsaedt in light/dien vanden swerten Heul ghelijck.

Zee Porceleyne.

Wilde Porceleyne.

Die de Hof-Porceleyne kent/die moet oock de wilde kennen/de welcke alleene gheheel minder is/ ende op ongheboude plaetsen oft sauelachtighe Wijngarden ende somtijdts aende wegen is cruypende. Dese heeft roode tackskens ende bladers vanden Wilden Olijf boom: Voorts is sy gheheel van ghedaente twee mael minder dan de voorgaende/ oock suerder van smaecke ende niet vercoelende/ maer eer scherp ende verwermende / alsmen sien mach inde Wijngaerden ende velden van tlant van Languedoc/ waer dat sy veel scherper oft bytender is dan in Enghellandt oft op vochtige coude plaetsen Noortwaerts gheleghen: iae dat meer is/ sy maeckt blaerkens/ ist dat Dioscorides te ghelooven is/byden welcken moet ghelesen worden dat sy heeft vaste bladers die een weynich row zijn/ghelijck die oock zijn/ende niet breeder dan die vande hof Porceleine,ten ware by ghelijckenisse tegen malcander/ want sy zijn corter ende breetachtich/bycans rondachtich: Oft dat by auenture die veranderinghe zy by Dioscorides sodanich als Theophrastus dickwils ghebruyckt van breeder ende smalder bladers inden Alant, Phlomus, ende meer ander cruyden.

Cracht.

Dioscorides. Porceleine heeft een vercoelende cracht / iae als Ægineta seght/ sy is vercoelende inden derden graet/ende vocht inden tweeden. Met meel van Gersten mout ghemengt/ is goedt ghelendt op heete roode ooghen ende ander verhittingen / oock tot de hitten vande maghe/ wilt vier/ ende pijnen vande blase/ inde selfde maniere ghebruyckt. Ghecnoudt ende gheten benemt die buemicheydt vanden tanden: iae Plinius seght datse den tantsweere doet vergaen / ende de sweeringhe des monts ende tswillen van het tantvleesch. Porceleine gheten versoet de hitte vander maghe ende ingheewant/ midts oock de fluxien van dien: Tselfde seght oock Galenus, te weten/alsmen die leght opde mont des buycks/ oft opden gheheelen buyck bouen de nauel/ principaelijck alsmen heeft wtteerende cortsen. Porceleine gheten gheneest de pijne vander blase en̄ meeren/iae al waert dat die verargert oft ghequetst waren/ ende benemt den lust van byslapen. Tselfde doet oock tsap vande Porceleine/ ende is zeer goedt teghen die heete cortsen ghedroncken/oock tegen de wormen die lanck ende rondt zijn groeyende inden buyck/ en̄ teghen tbloet spouwen: Oock stelptse dat Roomelisoen/ de vloet vande spenen ende alle bloetganck / sonderlinghe als die ghesoden is: Twelcke Galenus ende Plinius oock seggen / midts datse versoetende ende te rugghe dryuende is/ als hebbende een lijmachtighe vochticheydt. Tsap vande Porceleyne is oock nut teghen de fenijnighe beten vande Sepia,ende is zeer goedt ghemengt in medicijnen vanden ooghen.

Tselue sap wordt van onder in die moeder oft dermen ghest met een clysterie / teghen de verargernisse vande moeder van binnen/ende teghen de heete sweeringhen vande dermen.

Met azijn van Roosen ende olie ghemengt/is dit sap goedt op thooft ghestreken oft ghegoten teghen de hooftsweere die vande hitte der Sonnen comt. Tselue sap met wijn ghemengt beneemt d'wtbreken van puysten op thooft/daer op ghestreken. Porceleyne met Gersten meel ghemengt/ beledt dat tvier inde wonden niet en comt als die daer op gheleydt wordt. Plinius. Ghecnout/ doet de tanden die los zijn weder vast staen/ en̄ verdrijft den dorst. Ghemengt met Lijnsaedt ende gestootẽ Galnoten van elcks euen vele/doet vergaen de pijne vanden hals. Met honich oft volders aerde ghemengt/gheneest de ghebreken vande borsten. Saedt van Porceleyne met honich inghenomen/ is zeer gesont den ghenẽ die cort van aessem zijn/ende doet het ouergheuen ophoudẽ. Tselue saedt wordt inghegheuen met azijn/oft met Comijn gedroncken teghen Tenasmus, dat

Plinius seydt dit int 20. boeck cap. 10. van Peplion welcke is een sorte vã wilde Porceleyne.

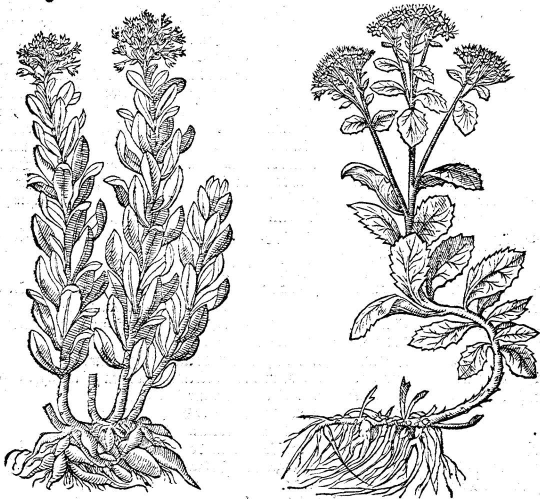
is/waen-

is/waen-stoelganck/ende teghen d'inwendighe apostematie Vomica ghenoemt. Porceleyne ghesoden is goedt gheten oft ghedroncken teghen de groote lust van dickwils ter camer te gaen/ eñ oock teghen de vallende sieckten. Met sout ghemengt is zeer goedt gheleydt op heet Fleirsijn.

Maeckt ooc weeck de verhartheydt vande zenuen/ende verdrijft die quade oncuysche droomen/ende den lust van byslapen/maer sy verduystert tghesichte. Apuleius. Porceleyne die suyuert/eñ met azijn gheten beneemt zeer de verhittinge vander maghen. Porceleyne gheten is wt der maten goedt teghen de verhartheydt vander maghen. Galenus. Porceleyne is cout ende waterich/met wat suericheydts ghemengt. Maer Plinius voeght daer by/datmen by ghebreke van cruydt sal moghen tsaedt nemen dwelcke de selfde cracht heeft.

Smeer-wortel oft Wonden-cruydt. In Latijn/Faba inuersa oft Crassula: oft oock is Telephiũ Græcorũ? In Hoochduytsch/Wundkraut/Knabenkraut/Fotzwang eñ Fotzwein. In Frãchois/Reprise, Ioubarbe des vignes, Febue espesse. In Italiaensch Faba grassa, ende is Scrophularia Tragi. In Engelsch/Orpyne.

Telephium met purper bloemen. In Latijn/Telephium floribus purpureis.

De Griecksche naem Telephion heeft ghedient diuerschen cruyden/alsmen mach mercken aende dobbel descriptien van Crateuas ende Dioscorides. Want de teeckenen die Crateuas stelt/schijnen te accorderen/als de gheleerde mannen van desen tijden aerdich verclaren/metten Scorpioides oft Scorpioen-cruydt van Dioscorides int eynde van sijn vierde boeck beschreuen: Voorwaer niet sonder reden: Want niet alleene de beschrijuinghe/maer oock de menichfuldighe experientie ghetuyght dattet heeft zeer excellente crachten teghen quade onverdrijflijcke zeericheden. Daer en bouen gheeft hy twee planten op twee plaetsen den naem Telephium, nochtans malcander niet luttel ghelijckende/te weten deene in dit capitel ende dander in sijn derde boeck/d'welcke hy seght dat vande Romeynen Illecebra ghenoemt wordt/die alle beyde van cracht ende ghedaente den ghemeynen man bekent zijn. Deerste is in Latijn Crassula gheheeten/om datse dicke ghelijsuighe bla-

Scorpioides Dioscor. Telephium Crateuæ.

Crassula.

ders heeft / die vander Hof Porceleine niet onghelijck / ende witte/ geele/oft bruynroode bloemen croonwijs staende als Draba, hebbende de reste de Porceleine gheheel ghelijck. De wortel is wit/ ghelijsuich knobbelachtich ende tsamen ghevoegt/die vande bolachtighe Cancker-bloemen oft witte doorne van Dioscorides ghelijck. Dit cruydt groeyet in wijngarden/ghebouwede plaetsen/ in bosschen / aende canten vande velden / ende op steenachtighe gronden/ in Enghellandt / Sauoyen/ Vranckerijck/ iae in alle landen zeer ouervloedich. De straffe ende obstinate Herbaristen en houden dese plante niet voor Telephium, ende seggen datse gheen hitte en heeft noch afvagende en is. Die ondersoeckers seggen datse veel crachten heeft/ iae meer dan haer Dioscorides toeschrijft. Daer by soo voeghen wy datse niet en is sonder warmte ende droogte / te weten ghelijck Galenus ende Ægineta gheschreuen hebben tot inden eersten graet/ dat is te segghen/ nauwe opde tonghe ghevoelijck/maer droogte heeftse ghelijck als inden Donderbaert is: Ende is afvaegende ghelijck Boonen meel oft Porceleine, de welcke meer schijnen te versoeten door hen lijmighe substantie / als sy eerst opde tonghe comen. Maer te vergeefs vermanen wy dickwils dat de selfde onghemaniert ende ongheleert zijn. Want waert sacke dat de Telephia de wonden gheneesden door verwarminghe/ droogte ende afvaeginge: en souden tselfde niet veel beter doen / die veel heeter zijn ende veel meer afvaegende? Maer wy meynẽ datse genesen worden oft door dranckskens/oft papkens ende stouyngen die daer af bereydt zijn/om te rugge te dryvẽ de scherpheydt van het etende etter dwelck dwerck vander naturen is beletende/ ende om wtwendich ende inwendich te beteren de quade humeuren.

Dioscorides twijfelde/ als schijnt / welck gheslachte van cruyden dat hy mochte het cruydeken vande Romeynen Illecebra genoemt toe schrijuen/ oft den Telephium om tghebruyck ende naem/ oft den Donderbaert/ om de ghedaente ẽ ghelijckenisse: Ende om dat schijnt dat hy den Leser heeft de keuse ghelaten om te kiesen eẽn van tween: soo sullen wy dat den Telephium toeschrijuen. Wãt ten is niet altijdts groen ende brandende/ ende heeft de selfde cracht vanden Telephium, oft die inde Telephium van noode mach zijn om de quade zeericheden ende sweeringhen te ghenesen: hoe wel dat tselfde ghebreck op een ander maniere/ ende somtijdts met contrarie saecken verwonnen wordt/ghelijck zeer wel bekent is den ondersoeckers door experientie. Insgelijcks soo ghebruycken wy in wonden ende quetsuren des hoofts warme ende drooghende dinghen / ghelijck de salue Isis ghenaemt/ende salue van Minie/ oft coelende dinghen/ somtijdts oock vochtachtige/ als Duyuen bloet/ende azijn van Roosen om te versoeten/ verteeren ẽ wt de partyen te dryuen de vuyllicheden.

Cracht. De bladers van Smeerwortel oft Telephium genesen de witte zeericheydt oft schelferinghe/ ses uren daer op gheleydt/ maer daer nae moeten sy met ghersten meel ghestreken worden.

De selfde met azijn gemengt ende op tselfde ghebreck ghestreken inde Sonne/ nemt wegh: maer als die verdroogt zijn/ worden sy ghereynicht.

Spaensche Smeer-wortel.

Dese Smeerwortel is vier mael meerder dan de voorgaende/ de welcke inde houen van Nederlandt wt Spacignen ghebrocht zijnde onderhouden wordt ende gheoeffent/ andersins is sy gheheel den anderen niet onghelijck/ ende heeft de selfde crachten. De bloeme gheeft sy wit/ somtijdts wordt sy oock ghesien ronder ende langher van bladers/ met roode bloemen.

Cleyn Smeer wortel cruppende ende altijdts groene.

Dese Smeerwortel is ronder van bladers / met roode bloemen / wt een faselachtighe wortel/ voorts brenghende steelkens die dicker zijn dan die vande water Ponghen.

Grauw blauw Smeer-wortel meer waerachtich/

Telephium glaucum verius.

Noch is daer een ander Smeer-wortel oft Telephium de ghemeyne van grootte ende fatsoen ghelijck/ maer als Theophrastus schrijft/ met grauwe oft blaeuachtighe bladers. Dese plante heeft onsen vrient Mouton in sijnen hof groeyende.

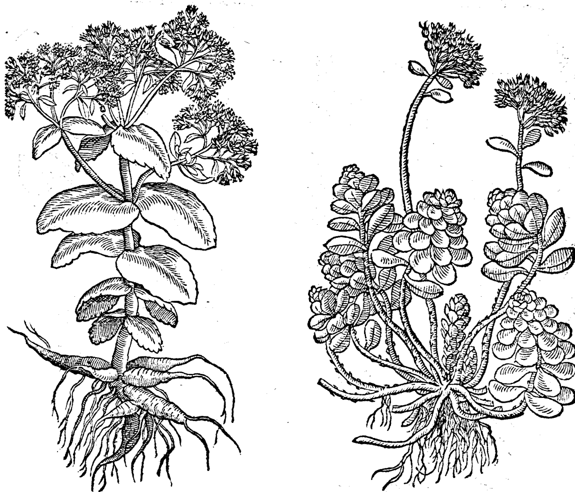
Roose-wortel.

Die ouders hebben dese plante die een knobbelachtighe wortel heeft met een schorsse vol spleten/ ghenoemt Roose-wortel/ de welcke gheknoudt oft ghewreuen zijnde geheel den reucke heeft van een Roose/ in vuegen dat ick geen wortel oft plante en weet die alsulcken reucke heeft/ dan die vremde oft Wtlandtsche Aspalathus daer wy af vermaendt hebben onder tboomachtich ghewas. Dese plante is ouer lanck ghebrocht gheweest wt de steenachtighe gronden ende ghebergte van Sauoye ende Dolfine/ ende oock wtten ghebergte van Turin in Piemont/ ende Noordt-Engellandt/ in veel houen van Nederlandt/ Vranckerijck/ Enghellandt ende Italien/ waer dat het sijn bloemen in croonkens gheeft in Wedemaendt ende Hoymaendt/ de welck bleeck oft groen-gele zijn/ die vande Draba ghelijck/ oft eer die vande Smeer-wortel die sy zeer ghelijck is / soo van veel recht opgaende stelen/ met zeer veele bladers/ als van wtspruyten/ gheleghentheydt/ plaetse/ deylinghe/ gelijsuicheydt/

iae

Spaensche Smeer-wortel. In Latijn/ Telephium, siue Crassula maior Hispanica.

Cleyn Smeer-wortel cruppende ende altijdts groene. In Latijn/ Telephium minus semper virés.

iae dat meer is/ oock eenichsins vande natuerlijke plaetse vande wortel/ te weten steenachtighe magher grondt/ende een grof/ gherimpelt ende onghelijck oft oneffen ghewas/ in vuegen datse van een gheslachte te rekenen zijn/ nochtans zijn de bladers van dese plante minder/ ende cleyne ghekerft/ zeer nae comende die vanden ghekerfden Wolfs-melck. De wortel is grooter met veel knobbelachtige ende gherimpelde faselingen behangen/ van buyten bruyn ende van binnen witachtich als sy groen is. Maer oudt zijnde ende drooge/ soo is sy vā verwe die vande vremde China soo zeer gelijck/ dat de stucken vande oude/ somtijdts de cooplieden bedriegen/ de welcke dat in smaecke oft exces van eenige qualiteyt nauwe en schijnt te bouen te gaen/ eñ daerom laeten wy ons bycans duncken datse niet wydt en is vande nature vāde Roose oft Smeer-wortel/ hoe wel dat wy wetē dat Galenus ende sijn naevolgers dese ghestelt hebben warm te zijn inden tweeden graet: maer somtijdts te missen is menschelijck. Dwelcke claerlijck blijckt byde plante Onosma, de welcke als Hippocrates hadde absolutelijck wortel gheheeten ende beschreuen: soo heeft die groote wtlegger Pergamenus suspicie ghehadt dat geen Onosma en was/ maer heeft die op haer seluen op twee plaetsen/ al oft twee plantē geweest hadden/ een ende de selfde tweemael/ iae met de selfde woorden wt Hippocrates genomen/ beschreuen/ een plante sonder stele/ d'Osse-tonghe ghelijck. Dit cruydt en wordt hedensdaegs van niemandt ghebruyckt/ midts de traecheydt vande Medicijns/ ende oock om de menichte vande planten als Roosen/ Plompen ende meer ander cruyden van der ghelijcke cracht teghen den hooftsweere/ die inde plaetse van desen ghenomen worden: de welcke Dioscorides terstont nae dese ghestelt heeft/ waer wt de leser mach nemen wat crachten sy heeft.

Dioscorides. Roose wortel is zeer goedt teghen den hooftsweere/ als die met een luttel olie van Roosen nat ghemaeckt zijnde gheleydt wordt op tvoorhooft ende inden slaep vanden hoofde. Cracht.

Æginera. Roose-wortel verwarmt tot inde tweeden graet/ van subtylder substantien/ ende doet scheyden.

Scorpioen-cruydt.

Scorpioen-cruydt vande iongher Herbaristen ende van die van Montpelliers met de bladers van Porceleine alsoo vande ghemeyne man ghenoemt om sijn haeukens die ghelijck de steert van

Roose-wortel. In Griecks/ Rhodia riza. In Latijn/ Rhodia oft Rosea radix. In Hoochduytsch / Rosen wurtz. In Spaensch/Raiz Rodia. In Engelsch/ Roseroote.

Scorpioen-cruydt. In Griecks ende Latijn/ Scorpioides, ende is het Telephium van Anguillara. Oft oock is Telephium van Crateuas? In Engelsch/ Scorpion grasse.

een Scorpioen ghecromt staen/ende vol saedts zijn/dien van Galega ghelijck/en wordt niet sonder merckelicke reden vande gheleertste ghehoudẽ voor een soorte van Telephium. Wãt theeft de bladers vande Porceleyne ende gele bloemen ende niet wit/ die vanden Italiaenschen Claverẽ oft den cleynen beimt-Claveren met gele bloemen ghelijck zijnde / den welcken dat van smaecke ende cracht niet zeer onghelijck en is. Dit cruydt groeyet ghenoech ontrent Montpelliers buyten de poorte van Latren soo wel inde coorenvelden als inde wijngaerden.

Cleyn Scorpioencruydt. Scorpioides minor flore singulari.

Dese voorleden iaeren heb ick te Doornick gesien een zeer cleyne soorte van Scorpioen-cruydt tẽ huyse van Jacques Plateau/ eenichsins van ghedaente vande voorgaende / maer ten hadde maer een haeuken ende een geel bloemken alleene.

Tafelken.

- Zee-Porceleyne: oft die oock is Crithmum van Dioscorides?
- Empetrum, ghemeynlick gheheeten Zee-Venckel. In Engelsch/Sampere/dat is/S. Petri herba/ende oock Perchepier.
- Cepæa.
- Halimus.
- Zee-Chrysanthemum, het derde oft tweede Crithmum Matthioli.
- Kali.
- Salicorne.
- Blanchette.

Oft zee-Porceleyne oock is Crithmum oft Crithamon?

Het is Batis van Plinius.

Daer zijn veel zee-planten die eenichsins souden moghen ghelijckenisse hebben met de beschrijvinghe

inghe vanden Crithmum, maer gheen en is dien voldoende / dwelcke wy sullen schrijuen niet om verloren arbeydt te doen/maer eer om dese twijfelinghen ende werringhen te ontdoen / die ons verstant vast houden ende verwerren/waer door dat de waerheydt niet en kan verclaert worden. Jae de gheheele saecke kan met luttel worden gheaccordeert zijn. Ist dat ghy wilt staen opde oude beschrijuinghe vande cruyden/soo siet ghy hier dattet van Dioscorides gheheeten wordt/een boomachtige plante met vette bladers/die langher ende breeder zijn dan die vande Porceleyne / witachtich / sout van smaecke/&c. Wy hebben eenighe plante die beter is accorderende op dese beschrijuinghe/dan de ghemeyne zee-Porceleyne/ de welcke hedens-daeghs bycants van alle Herbaristen gehouden wordt voor Crithmum, die nochtans gheensins de Porceleyne ghelijck en is/als Dioscorides wil hebbē/ maer eer gheheel van aensien ende croonkens den Venckel / ghelijck oock tfatsoen den ghemeynen man heeft tselfde leeren den naem gheuen. Oock en zijn de bladers niet wit/maer groen ghelijck die vande Pareye: Men mach die oock gheensins houden voor Crithmum, om datse in pekel gheleydt wordt/ ende ouer al gheten werdt: want daer zijn veel meer ander zee-planten / die voor salaet gheten worden ende in pekel bewaert / hebbende / soo men meynt/ de selfde crachten van dese ghemeyne zee-Porceleyne oft eer zee-Venckel. Maer de ghene die om de ghelijckenisse zee Porceleyne ghenoemt is gheweest/heeft breeder ende langher bladers dan die vande Porceleyne/oock witachtich ende vet: De welcke groeyet ouervloedich op sauelachtighe ende oock steenachtige gronden ontrent de zee gheleghen / bloemen draghende die witachtich sien wt den groenen/ die vanden Melde ghelijck. Dese is voorwaer den oprechten Crithmum veel ghelijcker. Maer het is wel een onbehoorlicke stoutheydt vande ghene die onder soo veel soorten/ een onseker dien naem toeschrijft/ daer nochtans yeghelick van dien zeer wijdt is verschillende vande beschrijuinghe: Oft andersins waerom en soude dan yemandt niet moghen onder soo veel soorten van Kali, die van Dioscorides niet en zijn beschreuen/ ick en weet niet oft hy die ghekent heeft/een wtnemen eñ houden voor Crithmum? Want sy worden meest alle vande schippers gheten: iae wy selue hebben die opde zee van Genua voor salaet gheten by ghebreke van beter spijse / de welcke ons niet zeer qualick en dochte smaecken.

Zee-Venckel.

Ten anderen/ soo weten de cloecke Herbaristen dattet tweede Crithmum van Matthiolus gheheel den smaecke heeft ende reucke vande Pastinake oft Cruyswortel: waerom men meynde dat de Secacul vandē Araben was/ die tghemeyne volck noemt zee-Pastinake. Dese plante groeyet ouervloedich lancks de zeecant soo vande Adriatische als Tyrrhenissche zee / ten eynde dat Matthiolus hem niet en laete dunken dat hy een cleyn present heeft ontfanghen van Cortusius, daer af dat hy pleegt kinderlick sijnen roem te draghen/ende de ionckheydt wijs te maecken. Voorts de derde eñ vierde specie by hem gheconterfeyt / wat ghelijckenisse hebben die met den Crithmum? Oock soo zijn de bloemen vande derde soorte geel / ende ghesterret ghelijck die vanden Goudebloemen / by de welcke wy die ghestelt hebben: Voorts alle de reste en heeft niet dat den Crithmum gelijck is. Ten laetsten/soo ist vierde op tgheberghte / niet aende zee groeyende / van smaecke ende reucke de wortel van Cruys-distel ghelijck/ende den Crithmum zeer onghelijck.

Secacul Arabum. Pastinaca marina.

Berchschen Eryngium.

Zee-Porceleyne.

Dioscorides. Saedt van Crithmum is wel rieckende dat vanden Roosmaryn ghelijck/ sacht ende rondt/dwelcke breeckt alst ghedroogt is/ ende binnen een keerne heeft ghelijck terwe. Crichmū heeft drye ofe vier wortels van eenen vingher dicke/ zeer goedt ende lieflick van reucke.

Crithmum.

Dioscorides. De wortel/saedt ende bladers van Crithmum in wijn ghesoden ende gedroncken/helpen de druppelpisse ende de geelsucht: sy verwecken oock de maendtstonden.

Cracht.

Dit cruydt wordt oock in warmoes oft salaet raeu oft ghesoden ghceten / ende wordt oock bewaert inde pekel. Galenus. Crithmum is eenichsins soudt van smaecke ende een weynich bitter/ waerom dat heeft een droogende ende afvaegende cracht / nochtans zijn die beyde daer in flauwer dan inde bitter cruyden.

Zee-Venckel.

Dioscorides. Dit cruydt groeyet aende zeecosten / soudt van smaecke / maer hoe naerder den lande dat groeyt / hoe dat bitterder is.

Dioscorides. Zee-venckel in eenich sop oft honichwater ghedroncken / treckt af de cholerijke/ flegmatike ende waterachtighe vochticheden. Saedt dat vanden Roosmaryn] om tsaedt dat vā den Libanotis ghelijck/ soo zijnder diet Empetrum lieuer souden houden voor Crithamon, midts dat de crachten daer op accorderen.

Cracht.

Cepæa.

Dese plante heeft veel cruypende ronde steelkens van eenen voet oft onderhalf lanck/ die vanden cleynen Donderbaert ghelijck/ ende veel witte ghesterrede bloemkens. De bladers zijn minder dan

die

Zee-Porceleyne. In Latijn/Portulaca marina an Crithmu Diosc? In Engelsh/Zea Purcelayne.

Zee-Venckel (ende niet Zee-Porceleyne als sommige meynē, Latijn/Fœniculum marinum/oft Empetrū/oft Calcif

In Ho
duytsc
Bacill
Merk
chen.
Frächo
Bacilles
Fenoui
marin.
Italiaē
Finochi
marino
Herba
San Pie
eñ is In
petrum
Kondel
V'eerst
Critim
van M
thiolus
Batis b
Plini' n
dicke h
ders gh
Porcel
ne / m
witte h
mē eñ
dien ba
Libano
ghelyc

Cepæa.

Halymus.

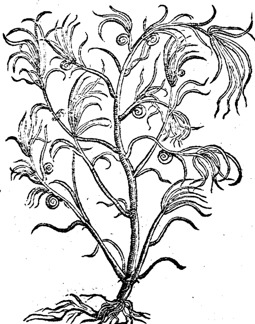
die vande wilde Porceleine/ oock langer ende smalder/ mals/ ghelijfsuich ende vol saps. De wortel is zeer cleyne. Dit cruydt is ouervloedich groeyende inde houen van Nederlandt/ daer van Padua ghebrocht zijnde.

Dioscorides, Ægineta. De bladers van Cepæa met wijn gedroncken/ ghenesen de druppelpisse ende de schorftheydt vande blase / maer principalick ist datse ghedroncken worden met eenen dranck ghesoden van wilt Corael-cruydt Corruda ghenoemt. Cracht.

Halymus.

Inden iaere 1563. inde maendt van Octobre heeft ons een Italiaensch Herbarist/ die wt Slauonien gheladen met sonderlinghe planten wederquam / laeten sien een boemachtich ghewas dat hy gheplukt hadde ontrent de zeecant/ den Cistus van grootte eñ wesen ghelijck/ hebbēde witachtige bladers ghelijck die dandē Olijf boom/ oft vādē zee-Porceleine/ oft gemeyne Halymus, maer dien tack en hadde doen noch bloeme noch saedt/ den welcken wy noch hebbē binnen Antwerpen. Alle de Herbaristen vande Seignorie van Venegen affirmeerden dat dese plante Halymus was: Jae die vermaerde muylstooter Leo seyde dat hy dicwils sommige persoonē in salaet de selfde noch mals zijnde hadde sien eten/ waer tegen wy nu oock niet zeere en seggen/ wāt sy was soudt ende een zee plante. Voorwaer Halymus schijnt wel te wesen en soute plāte/ soo wel van wegē haren naem/ als de plaetse daer sy groeyende is: Ende oft ghy d'ontkennen weghnaemt ende seydet dat Dioscorides ghesendt heeft datse doornen heeft: Maer waerom soude hy die verhalen onder de dornachtighe ende hagheplanten oft der ghelijcke/ ghemerckt dat hy d'etelijcke ende moes cruyden is verclarende in sijn tweede boeck? Halymus brengt voorts inde houen van Nederlandt / sijn saedt druysswijs / dien vande Melde oft Zee-Porceleine ghelijck/ maer ghelijfsuiger.

Soda: Kali magnum Sedi medij folio, semine cochleato. In Francoys ende Italiaensch/ Soda.

Blanchette van Languedoc. In Latijn/ Kali minus.

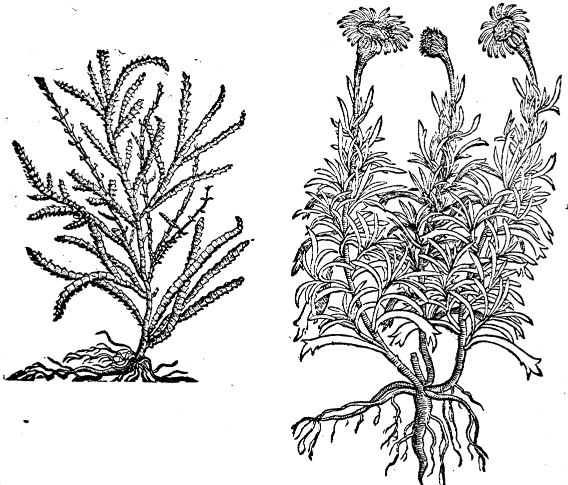
Hoe wel datter zijn drye planten van een gheslachte ende ontrent de zee groeyende/ die als wy onlancks ghesendt hebben/ souden moghen Crithmum ghelijck zijn/ nochtans schijnt dat geen van dien den ouders en is bekent gheweest / oft emmers van henlieden beschreuen/ ick laete staen dat sy souden ghewеten hebben dattet Soudt/ vanden Araben Kali ghenoemt/ wt een van dien ghebrant zijnde/ soude ghetrocken ende gemaeckt worden/ dwelcke sy qualijck souden geswegen hebbē hadden sy dat ghewеten. Waerom dat wel schijnt/ ghelijck wy den naem van tsoudt hebben ende de maniere van te bereyden vande iongher Grieckſche oft Arabische Philosophen eñ Alchymisten/ dat wy oock van henlieden den naem hebben van tcruydt. De welcke wt dese plante / die wy hier aerdich ghecounterfeyt gheuen/ int beginsel vanden Herfst/ groote hoopen van dien op een legghende / met hout daer tusschen ghelendt ouer eenen put daer toe ghegrauen / ende tvier inden tas van dit cruydt ghesteken/ dwelcke int branden smilt ende inde grondt vanden put loopt/ een harde swerte oft graeuwe masse vergaderen / de welcke sy de Kali oft Soda heeten / ende in Italien brenghen om glas daer mede te blasen. Oock wordet ghebrocht wt den lande van Languedoc ende Aquitanien inde landen

den Noordtwaerts gheleghen. Dit cruydt en brandt niet min dan ander brandende cruyden / ende is zeer wel bekent aende zeecant vanden lande van Languedoc / waer dat overvloedich groeyet inde velden ontrent de zeecosten gheleghen/ soo wel van selfs als ghesaeydt / hebbende bruyn roode stelen/die eenen cubitus oft onderhalf hooghe wassen / ende ghelijsvich zijn van verwe die vande Porceleyne ghelijck. Oock heeft het dicke/ smalle/bladers die vandẽ middel Sedum oft cleynẽ Donderbaert met ronde lanckworpighe bladers ghelijck/ maer tweemael langher ende spitscher/tusschen de welcke tsaedt ligt ghelijck een cleyne slecke/bruyn van coleur/ ghesloten in blaeskens gelijck tsaedt vande Maluwe. Dit cruydt wordt luttel ghevonden / iae bicants nerghens inde landen Noordtwaerts gheleghen.

Kali wordt oock ghebruyckt ghelijck de zee-Venckel in sommighe salaet / ende doet wel water maecken.

Blanchette van Languedoc.

De boeren van Languedoc woonende aende zeecant plucken zeer nerstich een ander cruydt tot tselfde ghebruyck / ende opde selfde plaetsen groeyende/ hebbende veel minder bladers ende stelen/ die oock soo ghelijsuich niet en zijn / ende smalder/noch oock soo roodt/ maer bleeck groen / waer om dat vande ghemeyne man Blanchette ghenoemt wordt/ alsoo veel te seggen/als wit Kali oft Soda. Tsaedt is cleyn/swart/eñ blinckende/dien vãde Netels oft Surckel gelijck. Dit cruydt en groeyt niet alleene inde heete landẽ/ maer oock inde Noortcontreye van Engellãdt/Normandie eñ Nederlãdt.

Salicorne. Salicornia siue Kali geniculatum vermiculatum. In Engelsch/ See grape.

Zee-Chrysanthemum. In Latijn/ Littoreũ Chrysanthemum, met de bloeme van Cuntsooghe oft Coniza, ende bladers van Kali oft Veldt-Cypres: eñ is Crithmus Chrysanthemus van Dodonæus. Aster Atticus marinus, ende het derde Crithmum van Matthiolus.

Dese plante is overvloedich groeyende over al ontrent de zeecant soo wel vander Zee Oceane als Middelantsche zee/de welcke heeft een fatsoen dat seldẽ ghesien wordt/ waer af de bladers schynen te wesen teere ronde scheuten van tackskens/maer ten heeft gheen saedt. Want wt een saselachtighe wortel spruyten veel rechte steelkens van twee cubitus hooghe/ die veel knoopen hebben wesen-

de dwtterste van dien als dicke / vette/ ghelijfuighe/ ronde/ lanckworpighe/ roode bladers die wt de menichfuldighe knoopkens groeyen/ ghelijck wt buskens/ als in den Peertsteert/ eñ ghelijck spitsch-achtighe rechte hoornen. De smaecke heuet soudt/ende is van nature ende ghebruyck dander voorgaende niet onghelijck/maer nergens gheacht.

Stekende Kali suldy beschreuen vinden in het capittel van Traganos.

Zee-Chrysanthemum.

Byde voorgaende moet oock dit cruydt ghevoegt worden / dwelcke eenighe voor Crithmum ghehouden hebben / om dat nerghens lieuer en groeyet / dan ontrent de zeecant / voorts brengende zeer aerdighe gout-gele ghesternde bloemen die vande Rundt-ooghe oft Sterre-cruydt ghelijck: Voorts heuet veel bladers by spacien van malcander staende rondtomme de rechte stelen van eenē cubitus oft onderhalf hooghe/sterrewijs/ zijnde rechte/ ghelijfvich / ende van verwe aschgraeuw oft bleeck wt den groenen siende. De smaecke is sout ghelijck die van eenighe vande voorseyde planten.

Tafelken.

- Deurwas tweederhande.
- Engelschen Deurwas.
- Cerinthe van Plinius.
- Ascyrum.
- S. Jans cruydt oft Hypericum.
- Cleyne Santorie oft Eertgalle.
- Geel Santorie.
- Coris van Montpelliers/ Coris van Matthiolus, Camphorata van Montpelliers oft oock is de Chamæpeuce van Plinius met de bladers van Lercken boom ? thehoorde verhaelt te worden onder de Veldt-Cypressen.
- Orant
  - Purper.
  - Wit.
  - Geel met breede bladers.
  - Cleynste/ Oruntium oft Auruntium.
  - van Plinius, oft Osyris van Dioscorides.
- Wildt Vlas met purper bloemen ende zijne veranderinghe.
- Belueder/Scoparia vande Italiaenen.
- Cruypende Osyris met purper blaeu bloemen.
- Cruypende Osyris met gheel bloemen.
- Ghemeyn Vlas.
- Geel zee-Vlas.
- Geel clockskens met bladers van Vlas ende bloeme van Wynde.
- Diuersche soorten van wildt Vlas.

Deurwas.

Inde corenvelden eñ goede ackers van Bourgoignen ende Sauoyen eñ oock elders in Vranckrijck ende Duytschlandt wordt dese plante ghevonden/de welcke wt een enckel / eenvoudighe eñ faselachtighe wortel veel dunne tackskens gheeft/ die midden door de bladers trecken / waerom dat in ons tale ende inde Hoochduytsche Deurwas ghenaemt wordt . Want de bladers zijn rondt ende holachtich/ breeder dan die vanden Wolfs-melck/teer/dorre ende niet ghelijfvich/van verwe groen wt den graeuwen siende/ende glat ghelijck die vande Cerinthe van Plinius , dē welckē dat zeer ghelijck is. In Oogstmaendt geuet zijn cleyne bloemkens aen d'opperste vande stelen int ronde ghesterret/de welcke bleeck-geel zijn. Tsaedt is bruyn/ dien vande bock steenbreke ghelijck/van smaecke niet bitter/maer termentijnachtich ghek nout zijnde/die vanden Hypericon oft Clymenum ghelijckende. Dat cruydt wordt oock gheoeffent vande Chirurgiens om te ghebruycken tot breucken / quade seericheden ende ghescheurtheden. Wy hebben een diuerscheydt dit iaer ghesien van dit cruydt indē hof van Morgan/dat de bloemen lustigher hadde staende/ ende aerdigher ronde croonkens.

Engelschen ghehouden Deurwas.

De iongher Herbaristen hebben oock een ander cruydt Doorwas ghenoemt/d'welcke nochtans schijnt te wesen van twyfelachtige nature tusschen de Winterkersse/Bunias, ende Doorwas/ dwelcke oock vele ghevonden wordt / maer meest in tghebergte vande heete landen/ hebbende grooter/ langer/ rouwer/ghelijfuigher ende stijfuer bladers/ die een weynich wtgheholt zijn ghelijck die vā de Dentillaria: oock zeer langhe/ dunne hoeckachtighe haeukens die vande Violieren ghelijck / de welcke zijn vol saedts dien vande Coolen oft Violieren ghelijckende. De smaecke en is gheensins bytende oft scherp.

Deurwas. In Latijn/ Perfoliatum vulgatius, flore luteo, folio vmbilicato. In Hoochduytsch/ Durwachs. In Franchois/ Perfoliata. In Italiaensch/ Perfogliata. In Engelsch/ Therowaxe.

Enghelschen gehaeuden Deurwas met bladers van Steck-Rapen. In Latijn/ Perfoliata Napifolia Anglorum siliquosa. Brassica campestris Clusij. In Spaensch/ Colleion, alsoo vele te segghen als cleyn Coolken.

Cerinthe van Plinius.

Die plante de welcke veel zeer gheleerde mannen vande iongher Herbaristen/ maer met niet al te seker teeckenen ghehouden hebben voor de Cerinthe van Plinius, en is niet zeer ongheliick van cracht/ smaecke ende ghedaente dese voorgaende cruyden/ noch oock den Hypericon, hoe wel dat sy veel blyder van aensien is: want sy heeft een levende groene graeu blaeuwe verwe/ die lustich om sien is. De bladers zijn lanckworpich/ den voorgaenden niet ongheliick/ noch oock onlieflijck van smaecke/ nochtans medicinael ende zeer gheliick die vanden Clymenum oft Nederlandts Androsæmum, eñ al oft yemandt smaeckte een niew weeckachtich was. Tselfde wordt oock nu binnen dese maendt van Oogst ghesien inden hof vanden zeer gheschickten Apoteker H. Morgan gheladen met veel gele bloemen die vanden Androsæmum oft Hypericon gheliick/ nae de welcke dat volght saedt van dobbel ghestalte/ zijnde van buyten swart ende van binnen marckachtich den Kempsaedt oft Radys saedt ghelijckende. Sy lieten hen dincken dat de bien souden tot de bloemen lust hebben ende daer door ghevanghen worden: Want gheliick die aerdich zijn/ alsoo en zijn sy oock niet onlieflick/ ende soetachtich van smaecke: Maer de bladers als die ghecnoudt worden/ smaecken eenichsins nae dwas oft teruydt Erythace ghenoemt/ waerom der waerheydt genoech gheliick is dat tselfde cruydt is.

Groot Cerinthe.

Van groot Cerinthe zijn drye soorten van bloemen als die open zijn/ te weten/ gele/ purpergeel/ bruynroodt/ met bruyn graeuwe bladers.

Maer de cleyne heeft langher bladers/ ende een gele besloten bloeme/ maer in allen saecken minder.

Cerinthe van Plinius. In Latijn/ Cerinthe Plinij.

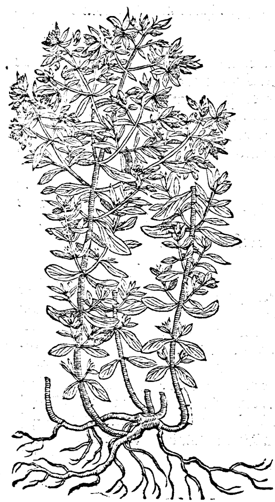

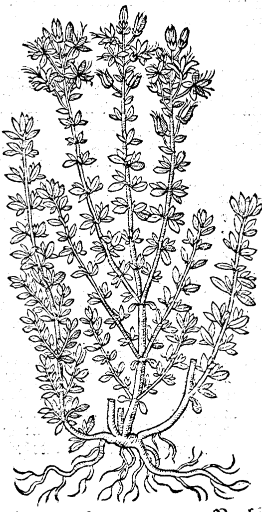
Groot Cerinthe. In Latijn/Cerinthe maior.

S. Jans cruydt. In Griecks/ Hypericon. In Latijn/Hypericum. In Hoochduytsch/S. Johans kraut. In Franchois / Mille pertuys. In Italiaensch/Hyperico. In Spaensch/Coraçoncillo. In Engelsch / S. Johns worte ende S. Johns grasse.

Alexandrijns Hypericum. In Latijn/Hypericum Syriacum & Alexandrinum.

S. Jans cruydt.

Nergens wt geen aerdigher figuren en zijn te kennen S. Jans cruydt / Herthoy ende Androsæmum, die alle soorten zijn van een gheslachte / dan wt de ghene die inden Cruyderboeck van Matthiolus zeer net ghefigureert zijn. De beschrijuinghe van dien is zeer ghemeyne / soo wel om dat de beschrijuinghe van Dioscorides nerstich ghedaen is/ als oock om dat dese planten alsulcken ghelijckenisse tsamen hebben/ dat deene van dien bekent zijnde / dandere niemanden en connen onbekent zijn by al dien datter menichte is. S. Jans cruydt is ouer al zeer wel bekent/ ende wordt zeer ghebruyckt soo wel byde Medicijns als Chirurgiens/ dwelcke vele is groeyende aende canten vanden ackers/ beplante plaetsen ende steenachtige gronden/ iae oock op goede vette gronden. Dese gheheele plante is zeer ghelijck van wtspruyten/ tacskens/ gront ende tijdt de cleyne Santorie / die ronde roodtachtighe bloemen ende bladers heeft: Maer dit cruydt is gheheeten Perforata oft Millefora, om dat de bladers teghen de Sonne ghehouden schijnen te wesen vol gaetkens als punten van naelden. De bloemen zijn goedt van reucke/ vet/ lijmich/ ende vol roode verwe ghelijck bloedt. Tsaedt groeyet ouervloedich in sijn hulsen/ ende is goedt van reucke/ termentynachtich/ bitter ende onlieflick van smaecke/ maer om wonde balsemē te maeckē en is zijns ghelijcke niet/ als zeer wel versocht hebben de zeer gheschickte Chirurgiēs van Montpelliers/ waer dat iaerlicks een olie gemaeckt wordt gheheeten in henlieder spraecke de Trescalan, die zeer excellent is/ als hier nae volgt.

Olie van S. Jans cruydt.

Neemt tsopkens van S. Jans cruydt ende olie van Olijfuen/ van elcks twee pont/ Mirrhe ende Gomme Elemni van elcks twee oncen / Termentyn / vier oncen/ Aloës een once/ Wieroock ende Mastick van elcks een half once : Menget die tsamen ondereen/ ende laetse staen sien in een dobbel vat nae de conste. Dese is oock zeer goedt teghen geelsucht ende grauelle.

Alexandrijns Hypericum.

De bladers van desen zijn vier mael minder dan die vanden onsen/ die int opperste vande tacskens dicke by een gelijck troskens groeyen. De bloemen zijn geel gelijck die vā ons S. Jans cruydt.

Cracht. Dioscorides. S. Jans cruydt (Galenus seght gheheel met saedt ende bloemen) ghesoden ende ghedroncken/ doet water maecken ende verweckt den vrouwen henlieder maendtstonden.

Tselfde cruydt in wijn ghesoden ende ghedroncken/ gheneest de derde ende vierde corsen.

Tsaedt veertich daghen achter een inghenomen gheneest de pijne inde heupen Sciatica ghenoemt. De bladers met tsaedt ghestooten ghenesen de verbrantheydt daer op gheleydt: ende doen ander sweeringhen cicatriseren eñ opheelen / seght Galenus. Plinius. S. Jans cruydt/ stopt den camerganck / ende tsaedt heeft een dickmakende nature. Galenus. S. Jans cruydt/ verwarmt ende droogt/ ende is subtyl van substantie / in vueghen dat de maendtstonden vande vrouwen verweckt/ ende doet water maecken.

Hert-hoy.

Nae den Hypericum oft S. Jans cruydt ist Herthoy meest bekent / dwelcke geerne groeyet aen beecskens ende waterkens die inde bemden loopen. Dit cruydt heeft rechte viercante steelkens voorts comende wt een zeer saselachtighe wortel / maer de bladers zijn wat meerder ende aderachtigher dan die van S. Jans cruydt/ wesende oock vol gaetkens ghelijck punten van naelden / ende heeft oock gele bloemen/ de welcke ghewreuen zijnde een bloedighe verwe gheuen. Tsaedt rieckt oock ghelijck Herst oft Termentijn. Tghebruyck van desen is den voorgaenden ghelijck / maer selder ghebesicht.

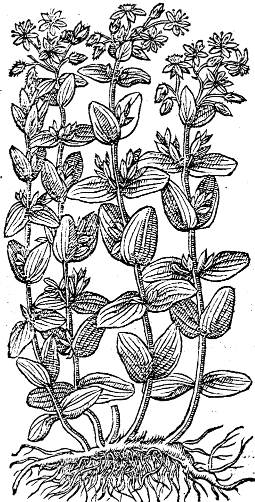
Cracht. Dioscorides. Tsaedt van Ascyron oft Herthoy een half loot swaer met honich water gedroncken/ is zeer goedt teghen de pijne der heupen Sciatica ghenoemt / ende iaeght ouervloedich af de choleryсke vochticheden/ maer dit drincken moet onderhouden worden tot datmen genesen is.

Tselfde cruydt ghestooten is zeer goedt gheleydt opde verbrandtheydt.

Androsæmon.

Ghelijck dit cruydt excellenter is / alsoo wordet oock min ghevonden / dwelcke niet en groeyet dan op doncker ende boschachtighe plaetsen. Dit cruydt wordt te waerachtigher Androsæmon gheheeten/ om dat niet alleene de bloemen/ maer oock de bladers ghewreuen oft geperst zijnde een bruynroodt sap gheuen/ by dwelck alleene ghy dat sult moghen kennen wt den anderen voor Androsæmon, ende onderscheyden. De gheheele plante is meerder ende langher/ hebbende min/ maer so veel te meerder bladers dan S. Jans cruydt / den welcken dat van bloeme ende saedt is ghelijckende. De stelen zijn roodtachtich / dunne/ rondt ende van twee cubitus hooghe. Dit cruydt groeyet opde hoeuels ende boschachtighe plaetsen in Piemont by tslot Riuoli gheheeten/ ende in dlandt van Languedoc inde Seuene bemden ende bosschen : Oock heb ick tselfde ghesien int voorleden iaer in Engellandt by Bristo/ opde steile rootsen ende bosschen van Vincent ouer de riuiere / ontrent een Engelsche

Hert-hoy. In Griecks ende Latijn / Ascyron. In Hoochduytsch / Harthauw ende Waldt hoff. In Italiaensch / Asciro. In Engelsch / St. Peters worte / or Square St. Johns grasse.

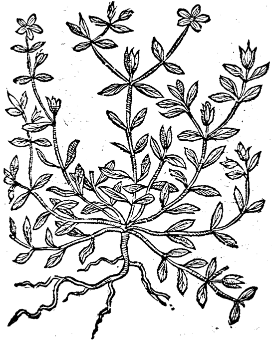
Androsæmum.

gelsche myle oft onderhalue vande voorseyde staet van Bristo.

Dioscorides. Tsaedt van Androsæmon gebroken een half loot swaer ingenomen / iaeght af door camerganck de cholerike vochticheden / maer principalick gheneset de Sciatica. Nae de camerganck moetmen coutwater drincken. Tcruydt ghestooten gheneest de verbrandtheydt daer op gheleydt / ende stelpet bloedt. Æginera. Tsaedt van Hert-hoy ende Androsæmon heeft een purgerende cracht / maer de bladers zijn stercker drooghende. Cracht.

Alderminste Hypericon: Oft oock is Coris van Dioscorides? Hypericum minimum supinum Septentrionale.

Dit cruydeken en is oock den Hypericon niet zeer onghelijck / groeyende opde Heyen / sauelachtighe ende rouwe gronden van Brabandt ende Vlaendren / voorts brengende tackskens eñ steelkens van een palme eñ twee duymen hooge. De bladers zijn cleyne / wat meerder dã vã ons Thymus. De bloemkens zijn bleeck-geel ende tsaedt vet / maer veel minder dan tsaedt van tghemeyne Hypericon: niettemin tghebruyck is eens.

Dese figuere vanden alderclepnsten Hypericum is de selfde vanden naevolghenden Wolachtighen Hypericum gheheeten / die terstondt hier by sal ghevoegt worden. Maer om dat de schilder de rouwe bladers minder heeft ghemaeckt / ende nerghens de grijse wolachtichepdt gheconterfept / soo sal die zeer wel moghen staen inde plaetse vanden cleynsten Brabandtschen Hypericon.

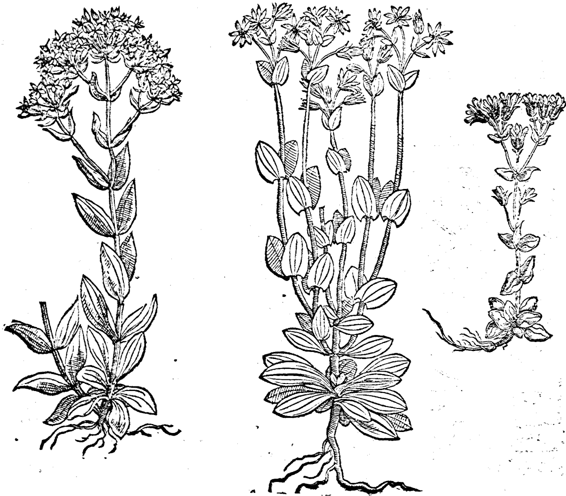
Wolachtich Hypericon. In Latijn/ Hypericon tomentosum; ende is Hypericum supinum Clusij.

In vochte eñ waterachtighe plaetsen in dlandt van Montpelliers / die door de hitte vãder Sonnen wtghedrooght zijn / hebbe ick dickwils Hypericum gevondẽ dat niet meer dan een palme hooghe en was eñ plat ter aerden liggende/ hebbende oock minder bladers die met spacien van een staẽ/ maer niet soo dichte. Bloemen ende saedt zijn geelachtich ende bleeck. De gheheele plante is grijs ende rouw/ maer min rieckende. De smaecke is dien vanden voorgaenden ghelijck / maer niet soo sterck.

Santorie/ Cleyne Santorie/ eñ Eertgalle. In Griecks/ Centaurion micron. In Latijn/ Centauriũ paruũ, Febrifuga, ende nae Dodonæus opinie Panax Leptophyllon van Plinius. In Hoochduytsch / Thausentguldẽ kraut/ Fieber kraut. In Franchois/ Petite Centoire. In Italiaensch / Biondella. In Spaensch / Cintoria ende Fel de tierra. In Engelsch/ Centory.

Santorie met gele bloemen. In Latijn/ Centaurium floribus luteis siue citreis pallidis Mesuæi.

Cleyn Santorie.

Santorie is eenen yeghelicken zeer wel bekent / den Hypericon gheheel ghelijck / dan dat roode bloemen heeft ende zeer bitter is/waerom dat oock Eertgalle gheheeten wordt. Die zeer curieuse begeerders van figueren ende beschrijuinghen / die de teeckenen vande cleyne Santorie merckelicker begeeren/doen verloren arbeydt. Wy mochten willen dat wy niet veel meer planten en hadden die ergher beschreuen waeren.

Ick hebbe ghesien Santorie met witte bloemen by Doornick opden Dryevuldicheydt bergh.

Groote soorte van cleyn Santorie/gheheeten in Nederlandt Roode Gentiaen.

Dese voorleden iaeren hebben onse Herbaristen vercreghen onder den naem van Roode Gentiaen een cruydt viermael grooter van onderste bladeren dan dese cleyne Santorie : welcke bladerẽ bycants ghelijck waeren van grootte die van Seep-cruydt oft Madelgheer. De tacken/stelen/ghewas/ smaeck ende bloemen zijn andersins heel ghelijck die van de cleyne Santorie: Waer door wy dit hier eer ghestelt hebben dan onder de Gentiane: Nochtans mocht de wortel anders bewijsen: te weten/dat soude moghen wesen een middelplante halue Gentiana ende halue Centaurium.

Santorie met gele bloemen van Mesue, Geel Santorie.

My lust zeer wel te weten wat ghevoelen dat sy sullen hebben van dese gele Santorie: de welcke is groeyende op zeer veel plaetsen van Vranckerijck ende Duytschlandt/ desghelijcks groeytter vele byde pachthoeuen van Rondellet ende Assatius int landt van Montpelliers / oock opde hoeuelkens buyten Bristo/ende tot sommighe plaetsen in Arthois/ende oock onder het coren. De wortel is zeer cleyne. D'onderste bladers die naest der aerden staen/ zijn cleyne ende plat ligghende/ ghelijck inde voorgaende. De stele is onderhalue palme hooghe/by spacien twee bladers te gader hebbende / oft eer maer een blat met twee punten ouer beyde sijden vanden stele staende / ghelijck die van Geyten blat: want het tweede Periclymenon oft Geyten blat heeft de stele door tblat loopende/ principalick bouen ontrent de bloemen / maer dander heeft twee onderscheyden bladers. De bloemen zijn die vanden voorgaenden ghelijck/maer schoon goudt geel van verwe. Dit cruydt is bitter. Maer waer toe dat goedt is/en hebbe ick noch door experientie niet bevonden.

Dioscorides, Galenus. Cruydt van cleyne Santorie groen ghestooten gheneest de versche wonden daer op gheleydt/ende suyuert d'oude sweeringhen/ende doetse sluyten. Cracht.

Dioscorides. Cleyn Santorie ghesoden ende gheten / iaeght af door camerganck de cholerike ende grofue taeye vochticheden ende humeuren. Dioscorides. Sop daer cleyne Santorie in ghesoden is/ is goedt ingheghеuen teghen de pijne der heupen Sciatica ghenoemt / want het trecket bloedt/ende beneemt de pijne/ende als Galenus seght/ tbrengt wt de groue ende gele cholerike materien ende purgeert sulcke dinghen / hoe wel dat meest helpt alst soo sterck werckt dat bloet afiaeght. Dioscorides, Galenus. Sap van cleyne Santorie is zeer goedt gebruyckt in medicijnen teghen de ghebreken der ooghen / dwelcke met honich ghemengt / de duysterheydt vanden ooghen wegh neemt/ende verclaert tghesichte. Dioscorides, Galenus. Tselfde sap met wolle van onder ingheset / verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden ende iaeght af die doode vruchten/ maer ghedroncken/gheneset de ghebreken vande zenuen.

De maniere van tsap wt te trecken.

Dioscorides. Men plucket cruydt alst met saedt gheladen is / ende vijf daghen in water gheleghen hebbende/ wordet ghesoden soo langhe alsser water op light: Soo haest alst coudt gheworden is/ wordet wtghedruckt door eenen lynen doeck/ende tcruydt wegh gheworpen zijnde / wordet wederom ghesoden tot dat soo dicke is als honich. Sommighe nemen tgroen cruydt met saedt gheladen ende stooten / dan drucken sy tsap wt in eenen onverlootten eerden pot / dwelcke sy met een houten spatel eenparich roerende inde Sonne laten dicke worden/ ende ist datter yet hart blyft hanghende aenden mondt vanden pot/ dat schrabben sy af/ ende menghent met dander sap/ dwelcke sy snachts zeer wel gestopt houden: Want den dau die by nachte valt / belet de sapen stijf te worden. Maer de sapen die gheperst worden wt drooghe wortels oft cruyden / die worden bereydt nae datse ghesoden zijn/ ghelijck wy verhaelt hebben daer wy vande Gentiane schrijuen: Maer die wt vochte schorssen oft gestooten cruyden ghemaeckt worden/ die worden inde Sonne dicke ende stijf gemaeckt ghelijck voorseydt is. Alsoo verstaen ick dat wt de Thapsia, Mandragora, ende dergheliјcke cruyden/ oock wt de serpe druyuen tsap ghetrocken wordt; Nochtans wt Lycium, Alssem/ Hypocistis ende dergheliјcke planten / wordet sap wtghetrocken ende dicke ghemaeckt/ opde maniere by ons hier verhaelt. Galenus. Tcruydt van Santorie ghedroogt/wordt ghemengt met dinghen die toeheylen ende drooghen/te weten met de ghene die holle zeerichedẽ ende fistels wter nature heylen/

ende verouderde hartheden sachte maecken/ oft quade open zeericheden ghenesen. Dwordt oock ghemenght met dinghen die catharreuse ghebreken ghenesen / onder de welcke die medicijnen de beste zijn/ die sterck droogende met eenighe tsamentreckinghe/ gheen scherpheydt en hebben.

Tsap van dien ghemerckt dat de selfde crachten heeft/ dat is te segghen / drooghende ende afvaeghende / mach oock zeer fray alle des voorseydt is volbrengen. Santorie is eē zeer goede medicijne om de verstoptheydt der Leuer te openen. Oock is die zeer goedt van buyten opghelevdt op de verharte Milte/ ende desghelijcks oock tsap ghedroncken. Tsap met een weynich soudts ende azijn ingheromen/ treckt af (seght Plinius) de gele cholerijcke vochticheden. Santorie suyuert/ doet scheyden/ ende opent door haer groote bitterheydt : daerom gheneest die oock de cortsen die wt flegmatijke oft vochtighe humeuren commen/ soo wel als de Gratiola, ende oock de Geelsucht.

Apuleius. Cruydt van cleyne Santorie tot poyer ghestooten wordt met wijn inghegeuen teghen de fenijnige beten vanden Aderslanghen : oft de selfde ghestooten in ouden wijn ende dan daer af ghedroncken / is oock daer teghen witter maeten goedt. Cleyne Santorie in water ghesoden tot op een derdendeel/ gheneest de Geelsucht alsmen daer af drinckt soo veel alsmen kan.

Sap van cleyne Santorie/ als bouen ghegheuen/ verdrijft de wormen/ende oock de dunne ronde wormen des buycks. Apuleius. Als yemandt fenijn in d'lijf heeft inghenomen/ dat hy drijncke tsap van cleyne Santorie/ met azijn ghemenght/ tsal terstont tfenijn doen scheyden. Insghelijcks/ mach hy drijncken een vierendeel loots vande wortel in drye croesen wijns. Nochtans seght Dioscorides dat de wortel nerghens toe en dient.

Mesue. De selfde crachten die Dioscorides toeschrijft de Santorie met de bruyn-roode bloemen/ die is Mesue by dese naevolghende woorden den gelen oock gheuende/ Cleyne Santorie is tot alle saecken zeer goedt / ende dat met sijn bleecke geelachtighe bloemen ende saedt. Tverwarmt ende drooght tot inden tweeden graet / oft als Rufus seght/ tot int eerste vanden derden graet/ wesende van een eertachtighe substantie ende om de verbrantheydt zeer bitter : oock van een ander eertachtighe die niet verbrant en is/ met een waterachtighe ghemengt/ door de welcke dat een weynich tsamen is treckende: ende wt wat luchtighe die soet is/ ende een vierighe die scherpachtich is sonder byten. Daerom gheneest sy zeer crachtich de quade zeericheden eñ wonden. Want sy vaeght af/ sy drooght eñ verteirt de vule ouervloedicheydt/ iae sy maeckt somtijdts soo gheweldighen camerganck/ datse open doet de monden vande aderen door de welcke tbloet wtgaet. Waer af Hermes in twijfel was/ sonderlinghe midts datse de wonden heylet ende toesluyt / ende als Alkindus seght/ ghemerckt datse goedt is teghen tbloet spouwen/ met tselfde te stoppen ende d'open aderen te sluyten. Maer dit twijfel neemt wegh die contrarieteydt vande principale substantien die in haer zijn/ te weten de bittere ende noch meer de tsamentreckende/ welcke eerste werckt dicke makende/ om dat dese cracht bereyder is om te wercken wt de domineren de substantie. Want nae haer langhe werckynge soo beroert de bytten de hitte die wt de scherpe substantie verweckt is/ d'lichaem/ ende brenght by/ de voorseyde hindernisse: nochtans niet altijdts/ maer als sy te zeer vele purgeert. De Santorie/ principalick de cleyne/ purgeert de rauwe flegmatijcke vochticheden ende de gele cholerijcke humeuren ende oock ander materien wt de zenuen ende iuncturen/ maer dese zeer traeghelijck. Daerom is sy zeer goedt tot de ghebreken van dese leden/ als oock teghen de Sciatica / met een clysterie ingheset/ oft als een plaester daer op gheleydt. Insghelijcks is sy oock goedt den ghepletten muselen/ maer ghemengt met een cruymken broots / ende een weynich soudts ende honich oft olie van olijfuen.

Sy gheneest oock de verstoptheydt vande Leuer ende Milte/ ende is zeer goedt teghen de Colica ende pijne des buycks. Sy doodet de wormen ende drijft die af/ sy verweckt de maendt stonden vande vrouwen / sy gheneest de pijne vande moeder/ ende iaeght af de doode vrucht : Maer door haer tsamentreckende substantie stelptse tbloet: sy gheneest ende doet sluyten de wonden/ ende oock de quade oude zeericheden/ sonderlinghe tpoyer van dien alleene/ oft onder de salue ghemengt. Oock een decoctie daer af ghedroncken gheneest de fistels ende oude vuyle sweeringhen.

Sommighe willen oock segghen dat tselfde gheworpen in eenen siedenden hutsepot/ de stucken vleesch weder aen een vast maeckt. Dat oock met meede oft azijn-honich ende een luttel soudts/ oft met een gehonichde decoctie van Amēos ende Sal gemme/ rasscher purgeert ende soeter. Maer als daer Mastick by ghedaen is/ soo belettet dat d'aderen niet en opent.

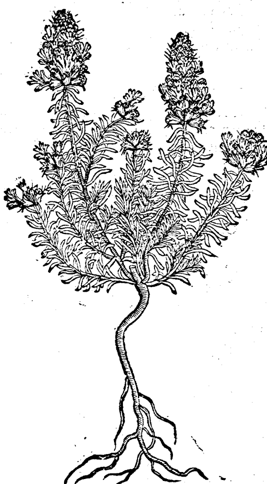
Coris van Montpelliers.

Dit cruydt Coris mocht wel Core, dat is maegdeken oft meisken gheheeten zijn/ om dat gheheel schoone ende zeer blyde van aensien is. Maer Hippocrates ende die ouders hebben dat Coren/ dat is/ appel vander ooghe ghenoemt/ om dat tsaedt den appel vander ooghe oft het ronde met de Cristalline vochticheydt niet ongheliick en is/ ghelijckmen mach sien in dit Coris: dwelcke om dat wijdt nerghens elders gevonden en hebben dan tot Montpelliers ende Frontignaen aenden voet vanden

bergh

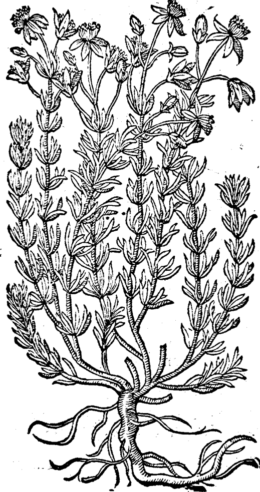
Coris van Montpelliers. In Latijn/ Coris Monspelliaca.

berg Cetus, ende by Magalone/ noch oock ghehoort en hebben dat elders bekent is: daerom hebben wy dat den toenaem ghegheuen vande stadt die vermaert is van zeer excellente planten. Dese zeer luttel gevonden plante / ten waer dat sy hier op zeer wel diende / ende accordeerde / wy souden ghemeyndt hebben dat gheweest hadde d'alderminste Heyde/ oft eenighe middel soorte tusschen den Hypericō, om de roode verwe/ eñ dē Veldt-Cypres om de bladers: Maer nu meyne ick dat by gheen ander en mach gheleken worden dan byden Coris: Want theeft veel dicke / hartachtighe /rechte ronde tacksk ēs/ die houdtachtich zijn/

Coris van Matthiolus. In Latijn/ Coris Matthioli.

van een palme oft ondekhalf hooghe / waer aen de bladerkens vast by een staen gelijck die vande groote Heyde / bouen oock hebbende dergheliicke troskens van purper bloemkens / die zeer aerdich ende lustich zijn om siē. Tsaedt groeyet besloten in blaeskens oft weeckachtige buskēs/ dwelcke rondt is/ dien vanden Tamariscus ghelijck ende graeu oft bruyn/ ghewonden in zeer dunne vellekens oft schubbekēs/ al oft den appel van het oogsken daer door soude beter bewaert zijn. De wortel is voorwaer veel meerder / langher ende dicker / dan nae den eysch vande plante / van grootte eñ verwe die vande cleyne Ossen-tonghe ghelijck. Tgheheel plantken is roodtachtich / ende wordt ghepresen om het roodt sap vande wortel daer de lakenē mede gheverwet worden. De smaecke is bitter ende scherpachtich / ende niet sonder reucke. Waerom dat Rondellet ende Assatius mijn zeer gheleerde meesters ende ondersoeckers van cruyden in dese Vniuersiteydt/ niet en hebben ghetwijfelt dat Corin te heeten: waer in dat accordeerde de groote menichte van hen discipels.

Dioscorides, Ægineta. Saedt van Coris met wijn ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doet water maecken: gheneest oock de beten vande fenijnige spinnen: ende is zeer goedt den ghenen die Sciatica hebben/ ende den hals ghecromt tot opde schouderen hangende. Cracht.

Tself-

Tselfde met peper ghemengt is goedt teghen tschudden ende beuen: maer den ghenen die eenen crommen hals hebben/ist zeer goedt met olie ghemengt ende daer mede ghestreken.

De wortel in wijn ghesoden ende ghedroncken men seght dat helpt den ghenen die flau van herten zijn: Maer int drincken moet de siecke zeer wel ghedeckt zijn: Want tsweet sal hem ouer alle sijn lichaem wtbrecken/ waer door dat hy sal wedercrijghen sijn eerste cloeckheydt ende stercke.

Coris van Matthiolus.

De Coris van Matthiolus heeft de bloemen die vanden ghesterndẽ veldt-Ayjuyn ghelijck/ lijfverwich / waer af de puntkens geel zijn: wt een houtachtighe wortel brenghet voorts veel steelkens van een spanne hooghe / ende de bladers die vanden Kali oft Spurie ghelijck/ die sterrewijs voorts comen wt de knoopkens. Dit cruydt groeyet gheirne in bemden aende zeecant gheleghen: also wel in Nederlandt als Prouencen.

Camphorata van Montpelliers: Oft oock is Chamæpeuce van Plinius oft humilis Picea? Camphorata Monspelliaca.

Tweede Anthyllis. In Latijn/Anthyllis altera Italorum.

Tcruydt Camphorata gheheeten van die van Montpelliers schijnt ghenoech te willen zijn de Chamæpeuce: want tbrengt voorts wt een houtachtighe wortel veel dunne ende rechte steelkens van eenen voet hooghe/ zeer dichte met bladerkens becleedt die vandẽ Lerckeboom ghelijck / de welcke eenen drooghenden eñ lassen smaecke hebben. Dit cruydt is groeyende inde oude ghespleten mueren vanden Amphitheatre van Namaus / ende oock elders ontrẽt Namaus ende Montpelliers / tusschẽ de brugghe Juuenal ende de Latre poorte: Maer in Vranckerijck ende op ander plaetsen van Italien wordt dat selden ghevonden.

Cracht. Dit cruydt heeft de cracht vanden Ruyters-cruydt/ ende is zeer excellent om de wonden te ghenesen/want het heylt/drooght ende sluyt. Chamæpeuce, seght Plinius lib. 24. cap. 15. is een sonderlinghe ende eyghen medicijne tot de pijne vande lendenen ende rugghe graedt.

Tweede Anthyllis.

Eenighe ghelcerde mannen van Italien waeren van opinie dat dit cruydt met cleyne bladerkens dwelcke een medesoorte is vande Camphorata ende den Pinus humilis ghelijckende/de tweede Anthyllis was van Dioscorides, met de bladers ende tackskens vanden Veldt-Cypres manneken: maer aenghesien dat soo stercken reucke niet en heeft / soo hebben wy lieuer daer voor willen behouden de Iua Moscata van Montpelliers. Dese plante is van tackskens / bladers / wtspruyten ende ghedaente de Chamæpeuce oft Camphorata van Montpelliers ghelijck/ maer geheel minder / voorts brenghende aen d'opperste vande tackskens / wolachtighe / oft mosachtighe bleeck-gele bloemkens/zeer drooghe van smaecke.

Knap-

Knaptandekens-cruydt oft Calfs Snuyte. In Griecks ende Latijn/ Antirrhinum, vulgo Caput canis & caput vituli, van Apuleius, Cynocephalis. In Hoochduytsch/ Orãt. In Fráchois/ Moron violet. In Arthois/ Teste de veau & gueule de veau. In Italiaensch/ Antirino. In Spaensch/ Veserra yerua ende Cabeza de ternera. In Engelsch/ Calfes snowte oft Snapdragon.

Orant met gele bloemen.

Knaptandekens-cruydt oft Calfs snuyte.

Met gheen bequaemer/ waerachtigher oft fráeyer teecken/ en mocht dit cruydt te kennen ghegheuen werden / dan met de naem van Antirrhinum oft Calfs snuyte: Want gheen plante ter werelt en is beter ghelijckende/ met twelleken daer tsaedt in light/ thooft/ d'aensicht/ neusegaten/ ooghen ende open muyl van een Calf/ als dese/ de welcke in Italien ende Vranckerijck/ sonderlinge in Prouencen ende Languedoc / ghenoech te vinden is onder d'Olijf boomen / draghende lanckworpighe purper bloemen die wt den rooden violet zijn / oft roosachtich / oft witachtich/ vã fatsoen lanck/ maer voren breedt gelijck eenen Leeus muyl/ half gheslooten niet wijdt open staende/ waer in dat de neerstighe biekens als sy daer binnen cruypen om honich wt te suyghen/ wederomme als met deurkens besloten worden. De bladers ende stelen staen wtghesprevdt/ ende zijn broosch/ dien vanden Steen-Violieren ghelijck / ende oock van wortel niet onghelijck. Tsaedt is swert maer minder dan tswert Heulsaedt. Dese plante wordt inde houen van Nederlandt/ Engellandt / ende Duytschlandt gheoeffent om de fraeyheydt vande bloemen/ maer en groeyet daer niet buyten op tveldt.

Knaptandekens-cruydt met gele bloemen en is van gheenen anderen aert noch fatsoen dan dat breeder ende corter bladers heeft: oock en wordet buyten inde velden soo veel niet ghevonden / maer wordt inde houen onderhouden als een wtlandtsche plante. Diuersheyt.

Cleyn Orant.

De velachtighe hoykens die van ghedaente ghelijck zijn thooft van een Calf oft Simme/ bewysen oock dat dit cruydt een soorte van Orant is: oock heuet de bladers / ende purper bloeme den anderen gheheel ghelijck/ maer minder/ ende neffens d'wtspruyten vande bladers met spacien minder

voorts

Cleyn Orant. In Latijn/ Antirrhinum minimum, ende is Phyteuma oft Antirrhinum sylvestre van Dodonæus, oft Caput Maurohebræi, aut Simiæ van sommighe; ende is by aventueren het Orontium of Aurantium van Archigenes/ dat is den muyl oft hooft van eenen Jodemoore oft Simme.

Alderdeleynste Orant. In Latijn/ Antirrhinum alterum minimum repens.

voorts comende/ ghelijck oock de ghehele plante minder is ende min scheuten heeft. Dit cruydt groeyet over al overvloedich van selfs soo wel inde hoven als aende canten vande ongheboude velden/ ende wordt in Duytschlandt gheheeten Orant/ de naem ghenomen zijnde/ als schijnt/ van Archigenes Orontium. Dese plante groeyet als nu minder als dan meerder/ bladers hebbende die veel smalder zijn dan die vanden Vlas oft wilt Vlas: Waerom dat sommighe hebben willen seggen dattet was d'Antirrhinum van Plinius.

Alderdeleynste Orant.

In sommighe ackers gheleghen in Zuydt-Vlaenderen ontrent Cortrijck/ Oudenaerde ende Doornick wordt oock ghevonden een cleynder sorte van Orant/ meestendeel ligghende/ ende is andersins den cleynen voorgaenden ghelijck in purpurachtighe bloemkens/ ende in blaerkens ende steelkens: maer is nochtans veel cleynder.

Cracht. Dioscorides. Groot Orant over d'lijf ghedraghen/ belet de cracht vande toouerien/ ende doet vrientschap vercrijghen als yemandt daer mede ghesmeert is/ ghemengt zijnde met olie van Lelien oft Cypres. Apul. De wortel van groot Orant in water ghesoden/ ende daer mede somtijdts d'ooghen ghestoeft/ versoet terstont d'loopen vanden ooghen ende ghe neset.

Galenus. T'saedt en is niet nut/ maer t'cruydt heeft de cracht vanden Sterre-cruydt hoe wel dat veel onsterker is.

Diversch cleyn Orant.

De soorte van cleyn Orant groeyet opde hovels vande Trinite ontrent Doornick/ van wesprunten ende gedaente den gemeynen niet zeer onghelijck: maer daer is verschil inde bloemen/ de welcke die vande Violieren oft Christus-ooghen ghelijck zijn/ ende soodaenich als Dioscorides gheeft sy-

nen

nen Orant oft Antirrhinum: Oock en is tsaedt niet besloten in huyskens die een Calfs-snuyte ghelijck zijn.

Wildt Vlas. In Griecks/Osyris. In Latijn/Linaria, oft Vrinaria: oft oock is Antirrhinũ van Plinius, oft Beluedere vande Italiaenen/ Scoparia ghenoemt. In Hoochduytsch/ Lijnkraut/ Onser frauwẽ Flaschz. In Franchois/Lin sauuage. In Italiaensch ende Spaẽsch/ Linaria, eñ is Chrysocome Gesneri Dalesc. In Engelsch/Tode flax.

Rieckende wildt Vlas met purper bloemen vã Languedoc. In Latijn/Linaria purpurea odorata.

D'wtlegghinge vanden Griecschen naem schijnt te beteecкenen een cruydt dat water doet maken ende vrine lossen: Daerom ghemerckt dat tghemeyne wilt Vlas in Latijn Vrinaria ghenoemt is/ om sijn sonderlinghe cracht van te doen pissen/ dat oock de figuere meer dan eenighe ander is accorderende/ soo en hebben wy gheen reden om dese soo zeer versochte plante te wederlegghen/ ende een ander vremde te vorderen/ wiens cracht onseker is/ alleene tfundament nemende van dat sy bequamer is om mede te vaegen: al oftmen niet zeer veel planten en vonde/ daer af de tacxkens souden moghen dienen om bessemkens te maken/ die nochtans daerom gheen Osyris en soudẽ wesen: Oock en ist gheensins teghen d'opinie van Galenus: Want hy ende Ægineta volghende tbediet vanden naem/ al oft die ghenomen ware van vaeghen ende schoon maecken/ schijnen te willen bewijsen d'Osyris oft Scoparia. Ende als yemandt scherper soude willen ouerleggen ende aenmercken de Scoparia oft Belvidere vanden Italianen/ hy soude sien dat de bladers langher heeft dan die van dwilt Vlas/ ende oock veel meer/ gheensins bitter/ sodanich nochtans als Galenus ende Ægineta de selfde willen hebben/ noch oock gheensins nut tot de dingen die tghemeyne wilt Vlas is crachtich eñ waterachtich doende aen de Geelsuchtige menschẽ die bycans in watersucht gevallen zijn: Welck wilt Vlas ouer al genoech groeyet/ eñ door de gelijckenisse vã Vlas zeer wel bekent is: iae is de cleyne Esula soo by comẽde/ dat de verstãdige Barbari by dit verskens nootsakelijck d'onderscheyt ghestelt hebben van dese twee plantẽ/ seggẽde, Esula lactescit, sine lacte Linaria crescit: dat is: Esula heeft een melckachtich sap/ maer wilt Vlas groeyet sonder melck. Maer de bloeme van dwilt Vlas is fraeyer eñ meerder/ staende lancks dopperste vande stelẽ ghelijck trechterkẽs/ oft achter omme gecromt ghelijck die vandẽ Riddersporen/ ende voren siende ghelijck die vanden Orant.

De soorte van wilt Vlas die ick eerst ghevonden hebbende aenden voet vanden ghebergten van Vigan in Languedoe/ inde Castanie bosschen/ eñ mijnen vrienden in Nederlandt ouer veel iaeren ghesonden hebbe/ om daer te saeyen/ ghelijck die boomachtiger is/ soo is sy oock veel aerdigher/ min ghevonden ende naeder comende de beschrijuinghe van dien. Maer ghemerckt dat haer crachten van ons onversocht zijn / soo stellen wy hier de figuere ende alleene met luttel teeckenen de beschrijuinghe van dien: want sy en verschilt niet van d'ander/ dan datse min bladers heeft/ purper bloemē/ eñ dunder ende buyghelicker tackskens van eenen voet ende onderhalf lanck / wisachtich / die oock bequaem zijn om te vaeghen/ andersins sout ghy meynen int eerste aensien dat wildt Vlas oft Linaria waere.

Diuersche soorten van purper Osyris. In Latijn/ Linariæ purpureæ varietas.

Witten Osyris.

Inde houen van Nederlandt wordet somtijdts ghevonden met witte bloemen. Vleegh Vlascruydt van Clusius is gheheel cleynder/ maer dien niet onghelijck/ dwelcke groeyet op dorre gronden ontrent Salamanca.

Diuerschepdt van Purper Linaria.

Wy hebben oock een ander soorte ghesien die veel dunder van scheuten ende tackskens was/ met smalder bladers/ ende bruynviolette/ witte / ende hemels-blaeu bloemkens. De derde soorte was van tackskens / bladers ende bloemen ghelijck die met purper bloemen van Languedoc / maer sonder reucke. De vierde is die van Languedoc met smalle bladers ende welrieckende: veel groeyende inde wijngaerden van Montpelliers.

Cracht. Dioscorides. Wilt Vlas ghesoden ende ghedroncken/ gheneest de Geelsucht.

Galenus. Wilt Vlas heeft een bitter qualiteyt/ ende een cracht van te openen de verstoptheden.

Valentsch wildt Vlas.

Dese plante heeft de bladers vanden Hypericon oft Cytisus aen tackskens ende scheutachtige steelkens van eenen voet hooghe / drye by een staende / de welcke heeft gheplukt gheweest vanden nerstighen ende zeer gheschickten Herbarist C. Clusius, int landt van Valence. T'heeft oock de

gele

Valentsch wildt Vlas. In Latijn / Linaria Valentina Clusij.

Linosyris vande iongher Herbaristen. In Latijn/ Linosyris nuperorum: oft oock is een soorte vā Tripolium? oft de derde soorte van wilde Vlas van Tragus?

gele bloemen groeyende lancks dopperste vande stelen/ die vanden ghemeynen wilden Vlas ghelijck/ die voren breet zijn ghelijck een muyl/ ende wolachtich/ maer achter hebbense hoornekens oft steertkens die purper zijn. Dit cruydt bloeyet in Meerte inde bemden van Valence.

Linosyris vande iongher Herbaristen.

De iongher Herbaristen hebben dese plante om de ghelijckenisse die sy heeft met de ghemeyne Linarien ende Scopariis, ghenoemt Linosyris. Want sy heeft stijfue tackskens ende de bladers van tghemeyne wilt Vlas oft Scoparia: maer de bloemen staen bouen op tsop vande stelen/ de welcke verstoruen geel zijn/ staende ghelijck die vanden berg Sterre-cruydt met smalle bladers/ oft die vāden Crithmum Chrysanthemum, van grootte ende fatsoen die vande groote oft cleyne Coniza ghelijck. De steelkens zijn eenen voet oft eenen cubitus hooghe. Dese plante hebbe ick oock ghesien opde hoeuels van Languedoc niet verre vande zee opden wegh soomen gaet nae de baden by Frontignaen/ de welcke scherp van smaecke is/ lijmachtich/ bitterachtich/ de Sene bladers zeere ghelijck/ ende bycans vanden smaecke van Thymelæa.

Scoparia.

Dit cruydeken en schijnt soo aerdich noch soo lustich niet te zijn metter daet/ als dē Italiaenschen naem betoont: want theeft de bloemkēs zeer cleyne/ druyfachtich/ groeyende aen verstoruen groene tackskēs/ eñ zijnde van ghelijcke verwe. Theeft oock zeer veel tackskens wydt wtghespreydt/ met zeer veel bladers/ tweemael langher dan die vanden Vlas/ ende die vanden Vloey cruydt ghelijck/ de welcke den gheheelen Somer groen staen/ ende midts dat zeer luttel ghevonden wordt/ soo pleget in Italien inde houen ende in eerde potten onderhouden te worden/ maer nu ter tijdt ist daer zeer ghemeyn.

Purper blaeu cruypende wildt Vlas.

Dese plante is van bloeme ende bladers gheheel ghelijck den voorseyden wilt Vlas met purper bloe-

Scoparia, ende is Osyris Græcorum Dodonæi, ende Osyris van Anguillara. In Italiaensch/Belveder.

bloemen / byde welcke dat ghevoeght moet zijn: Nochtans ist dunder van steelkens die onderhalue palme lanck zijn/niet ouer eynde staende/maer ligghende plat ter eerden ghelijck de Poleye / oft Coris van Montpelliers/ oft eerste Sesamoides. De bloemen zijn blyde purperblaeuw/van verwe die vanden Coris ghelijck. Ende worden oock ghevonden geel. Tgheheel cruydt is bitter van smaecke ende een weynich scherp. Ick en hebbe dese plante nerghens ghesien dan inden hof van onsen vrient H. Morgan. Dese leste iaeren is my dese ghesonden gheweest door Monsieur Myrou met het geel ligghende naestvolghende Wildt Vlas.

Purperblaeu cruypende wildt Vlas. In Latijn/Osyris purpurocærulea repens.

Geel ligghende wildt Vlas.

Gulden Linaria van H. Bock. In Latijn / Linaria aurea Tragi, en is Hyssopus vmbellifera Dioscor. Guillandino.

Passerina Linariæ folio, ende is tweede Chrysocome van Mouton.

Dit cruydt schijnt in alder manieren te wesen een soorte vande Linosyris, want sy en verschilt gheensins van ghedaente/hebbende de selfde bladers ende stelen van eenẽ cubitus hooghe/de welcke bouen ghedeylt zijn in veel vleugels oft syde scheuten / maer dopperste bobbelachtighe hoykens vande bloemen/zijn blinckende door de groote menichte van gulden hayrkens / daer sy af vol zijn. De wortel is houdtachtich ende faselachtich/maer tsaedt is cleyne. De crachten van dese plante zijn my onbekent. Ick hebbe dit cruydt lustich sien bloeyen inden voorleden Somer / inden hof vanden zeer vermaerden man D. Peeter Breughel/ Coninckliicke leser inde Vniuersiteyt van Loeuẽ/ende oock inden hof van onsen vrient Peeter van Coudenberghe ende Jacob Plateau.

Passerina Linariæ folio.

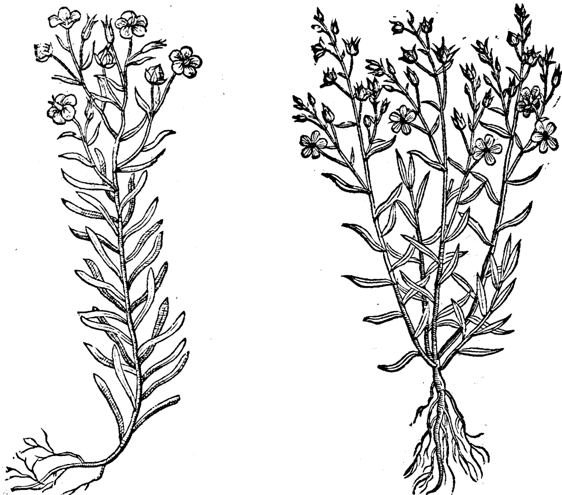
Dit cruydt moet oock om sijn ghedaente ghevoeght worden byde soorten van wildt Vlas: want sijn bladers zijn die vanden wilden Vlas ghelijck / maer hoopwijs staende / aen d'opperste hoykens Coriander saedt ghelijck/ende die vanden Chrysocome, maer bleecker / op cleyne steelkens oft scheuten die vanden Vlas ghelijckende. De bloemkens zijn bleeck / ende heeft zijnen oorspronck wt dlandt van Montpelliers. Dese plante onderhoudt oock te Doornick in sijnen hof Jan Mouton.

Vlas.

De Latijnsche hebben met de Griecken dit cruydt Linum, dat is/Vlas ghenoemt/ om de rechte draeyen vande schorsse / die ghedeylt pleeght te werden in rechtloopende hayren / de welcke oock in Griecksch Lina gheheeten waeren/waer af dat comt dwoordt Linea ende Libella, dwelcke zijn de reghel oft Linie ende Waterpasser/daer mede de rechtmaeckinghe vande hoecken ende wanden ghepast werdt: Ghelijck oock de Visschers den draet daer de anghel aen vast is / Linie heeten. Dese plante heeft hier voortijdts ende is oock noch soo zeer bekent / dat verloren moeyte is de selfde te beschrijuen/ghemerckt datse wt de voorschreuen soorten van wildt Vlas zeer licht om kennẽ is. Theophrastus liet hem duncken dattet Vlas alst degenereerde/veranderde in Lolium: Maer onse boeren segghen/dat sy tselfde noyt ghesien oft ghehoort en hebben.

Vlas. In Griecks/ Linon. In Latijn/ Linum satiuũ vulgare cæruleum. In Hoochduytsch/ Flas; ende Lein. In Franchois/ Lin. In Italiaensch ende Spaensch/ Lino. In Engelsch/ Flax.

Geel zee-Vlas van Languedoc. In Latijn/ Linum marinum luteum Narbonense.

Geel zee-Vlas.

Ontrent de beemden ende groene oeuers vander zee van Languedoc / ende tusschen tstaende water ende de zee groeyet dit cruydt / veel tacken voortbrenghende van eenen voet oft onderhalf lanck/ de welcke rechte eñ dunne zijn / maer min bladers dã die vandẽ Vlas hebbende / die oock taey zijn/ ende een schorsse hebben bequaem om te spinnen. De bloemen zijn die vanden Vlas niet ongelijck/ maer geel ende cleynder/ de welcke voorts comen in Wedemaendt ende Hoymaendt. Tsaedt eñ de vellekens daert in light/ zijn insgelijcks veel minder. Dese plante en is op ander plaetsen vã Vranckerijck niet bekent: noch oock in Duytschlandt ende Engellandt.

Cracht. Dioscorides. Vlas is den ghemeynen man wel bekent/ waer af tsaedt de selfde crachten heeft vanden Fenegrieck: tdoet scheyden / ende vermurwet alle heete gheswillen wtwendich ende inwendich. Lynsaedt met honich / olie ende een luttel waters ghesoden / oft met ghesoden honich ghemengt/ gheneest (als Galenus oock seght) alderande vlecken int aensicht/ ende raew (als Plinius oock seght) neemt wegh de masels. Tselfde met Salpeter ende Figheboom asschen ghemengt/ verdrijft ende doet scheyden harde gheswillen ende apostumatien aen die ooren.

Met wijn ghesoden / suyuert de quade voorts etende sweeringhen. Met soo veel kersse ende honich ghemengt/ doet af vallen de rouwe quade naghels aen handen ende voeten/ daer op geleydt.

Met honich ghemengt ende inghenomen/ versoet den hoest ende betert de gebreken vande borst.

Met meel van Peper ende honich ghemengt/ ende ghelijck een taerte een goedt deel gheten/ verweckt tot byslapen. Water daer Lynsaedt in ghesoden is met een clysterie inde darmen oft moeder ghedaen/ gheneest de quetsuren vande selfde partien/ ende doet camerganck hebben.

Tselfde is zeer goedt ghebruyckt int stouen oft baden/ teghen de verhittinghe vande moeder.

Lynsaedt olie/ vermurwet ende slaeckt de ghecrompen senuen. De selfde varsch ghedroncken is goedt teghen tgraveele/ ende doet vergaen door versoeten de pijne der zijden ende des buycks.

Ægineta. Lynsaedt is warm tot inden eersten graet / ende middelmatich in vochticheydt ende

droogte. Lynsaedt gheten genereert winden al waert oock gheroost in een panne / soo vol ist van ouervloedighe vochticheydt: Nochtans ist den inghewant zeer aenghenaem/ welck ontrent het net light/ iae soo zeere als eenich dinck mach wesen. Sommige ghebruyckent gheroost voor een sausse/ min noch meer dã tsoudt met garum oft pekel ghemengt. Sommighe menghent onder meel/ ende backen daer broodt af/ dwelcke de maghe ende teiringhe van dien teghen is/ soo dat dlichaem sober lijck is voedende. Aengaẽde de camerganck/ soo en ist te prijsen noch te verachten/nochtans heeft het zeer luttel cracht om water te doen maeckẽ/ welcke cracht crachtigher is int gherooste: Ende deshaluen stoppet den buyck meer.

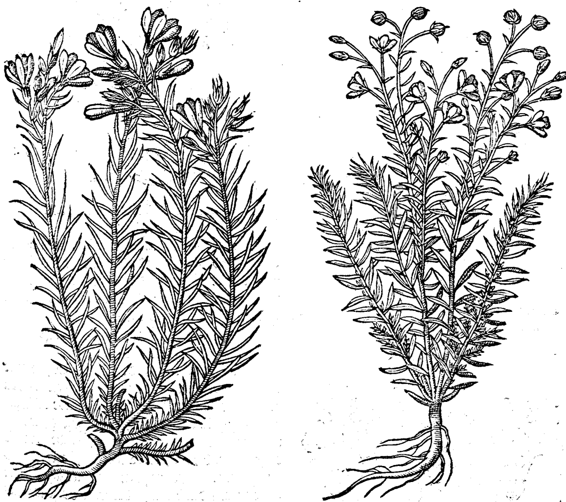
Plinius. Lynsaedt met Anijs in water ende olie ghesoden/ is zeer goedt gheleydt op de Squinancien: maer teghen den buyckloop ende Roomelisoen wordet met azijn daer op gheleydt.

Met rozijn gheten/is zeer goedt teghen de pijne vande Leuer ende tegen het widroogen.

Met de wortel van wilde Concomers ghemengt/treckt wt alle doornen ende splinters/ ende oock ghebroken beenders.

Wildt Vlas met witte bloemen. In Latijn/ Linum syluestre floribus albis. **Oft oock is** Linum syl. 3. Clusij?

Wildt Vlas met dunne bladers. In Latijn/ Linum syl. tenuifolium.

Dese plante wordt somtijdts ghesien opden wegh van Montpelliers tot Frontignaen / aende rouwe cantẽ vãde veldẽ vã Linguagot eñ steenrotsen/de welcke voorts brẽgt lange/rõde/clare tackskens drye palmen hooghe/ waer bouen aen groeyen witte bloemkens die meerder zijn dan de gele vanden Zee-Vlas. De blaerkens zijn veel smalder dan die vande Scoparia, ende van cleynheydt die vanden Corael-cruydt oft Venckel ghelijck/ de welcke staen rondtomme de stelen.

Wildt Vlas met dunne bladers/ende diuersche soorten.

Wildt Vlas en is niet alleene inde houen van Nederlandt menigherhande verschil hebbende van bloemen/maer oock van bladers/ van dwelcke C. Clusius heeft aen onse vriendẽ hier te lande gesonden int iaer 1575. diuersche saden wt Weenen in Oostenrijck; wãt d'een heeft dunne smalle blaerkens met zeer veel schueten oft tackskens/ende dander heeft bree bladers/vande welcke wy hier in Nederlandt noch geen bloemen ghesien en hebben.

Dat met smalle bladers/ is den ghemeynen Vlas byeans ghelijck/ behaluen dat tgheheel cruydt veel dunder oft teerder is/ bloemkẽs dragẽde met vijf blaeu blaerkẽs die terstont afvallẽ eñ vergaen/

die vanden ghemeynen Vlas ghelijckende / heeft oock zeer veel tackskens oft steelkens van eenen voet eñ cubitus hooge/waeraẽ blaerkẽs groeyẽ die veel cleynder zijn dã die vã Vlas/oft wilt Vlas met de purper bloemen. De wortel is lanckworpich ende (soo ick meyne) inde winter ouerblyuende.

Wildt Vlas met breede rouwe bladers.

[illegible] candidum: C B Pin. 219.

Geel Clockkens met bladers van Vlas. In Latijn/ Campanula lutea Linifolia Montis Lupi, flore volubilis : ende schijnt te zijn Viola Calathiana Plinij met gele bloemen.

Cleyn wildt Vlas. In Latijn/ Chamælinum, oft Linum syluestre perpusillum.

Wildt Vlas met breede rouwe bladers.

Dat met de bree bladers/ heeft rouwe bladers/ ende gele bloemen/ ist dat my wel ghedenckt/ die vande Sonnewende Wolfs-melck ghelijck/ dit is de selfde plante die Clusius heet Latifolium syl. Linum Ascyrifolium.

Geel Clockskens met bladers van Vlas.

Int af hanghen vanden bergh Lupus opde Noordtsijde groeyet een zeer aerdich cruydekẽ vã een palme hooghe/ de bladers hebbende vã Vlas oft Polygale, ende een zeer lustighe ghele bloeme/ veel meerder dan de grootte vande plante is eysschende/ die vanden Iasion oft Clockskẽs winde ghelijck. Welcke plante wy hier gheschildert stellen/ om datse den studenten daer soude moghen bekent worden: Want dit cruydt wordt selden ghevonden. Oock en hebbe ick dat nergens elders ghesien: waerom dat sijn ghebruyck ende cracht luttel bekent is.

Cleyn wildt Vlas.

Dit ander Wilt Vlas is nauwe een palme hooghe / voorts brengende cleyne blaerkens / ende bleeckgele bloemkens / aen steelkens die vanden Vlas ghelijck/ hebbende alle ander dinghen vier mael minder. Dit cruydt groeyet int Wals Nederlandt op sauelachtighe gronden/ ende oock inde bogaerden ende vesten van Louen.

Tafel

Tafelken.

Melck-cruydt.
Cruyſ-bloemkens.
Wegh-gras oft Duyſent knoop.
Zee Duyſent knoop.
Bergh Duyſent knoop.
Tweede Berg Duyſent knoop.
Herniaria.
Onſer Vrouwen Bedtſtroo.
Thymus van alle ſoorten.
Ceule.
Tweede Ceule.
Hof Ceule.
Rooſmaryn.
Stœchas van Arabien.
Beyde de Lauenders.
Caſia van Montpelliers: oft oock is die van Theophraſtus?
Hyſope vanden Araben ende medeſoorten.
Den Hyſope van Griecken is met de groue Marieleynen verhaelt.
Graciola vande iongher Herbariſten: oft oock is Papauer ſpumeum van Dioſcorides?
Helianthos: oft oock is Panax Chironium, oft het tweede Helenium vã Dioſcorides?
Vloyecruydt ende ſijn diuerſche ſoorten.
Beyde de Hertſhoren.
Serpentina.
Sedi montani Petræi & pinaſtri-folia planta.
Muyſen ſteertkens.

Glaux, Melck-cruydt.

Melck-cruydt is oock een vande etelijcke ende haeudraghende cruyden gheweeſt / eñ is Melck-cruydt ghenoemt / om dat ouervloedich ſoch oft melck gheeft den ghenen die dat eten. Maer ghemerckt dat nu ter tijdt niet en wordt vele gebruyckt / ſoo is te min te affirmeren (al waert oock dat ghy d'oprecht kende) welck dat hedenſ-daegs voor ſulcks te houden zy / ende welck van allen de nature ende ghedaente van Glaux oft Melck-cruydt hebben / oft daer voore daert voor behoordt ghestelt te worden.

Cleyn zee-Melck-cruydt.

Dat cleyn Zee-plantken / dwelcke van ſommighe Glaux oft Melck-cruydt ghenoemt wordt / en ſchijnt niet qualijck daer mede ouer een te comen / want het draeght cleyn bloemkens / den keykens / Genoffelkens / oft Violieren ghelijck / daer af de huyſkens purperachtich ſien / de welcke ſtaen tuſſchen de bladerkens die vanden Tribulus, oft Linſen / oft Herniaria gelijck / maer dicker. Dit cruydt heeft veel ſteelkens de welcke eenſ deels cruypende zijn ende eenſ-deels recht opgaende / teerkens eñ ſydachtich zijnde die vande Porceleyne oft Sedum ghelijck / van een palme oft onderhalf hooghe. De wortel is dunne ende ſaſelachtich loopende bouen inden riſch der eerden. Deſe plante wordt ghevonden op veel plaetſen van Zeelandt ende Enghellandt ontrent de zeecant ende inde ſoute maraſchachtighe dellinghen. Dander ſoorte van Melck-cruydt houden wy voor een gheſlachte vanden haeudraghende planten / waerom dat wy die byde ſelfde gheſtelt hebben.

Dioſcorides. Melck cruydt wordt bereydt met Gerſten meel / ſoudt ende olie / ende een ſuypken daer af ghemaeckt / om wederom ouervloedicheydt van ſoch te cryghen. Cracht.

Æginera. Melck-cruydt is warm ende vocht van nature / daerom genereret den voeſters ouervloedicheydt van melck.

Cruypende Polygale oft Melck-cruydt.

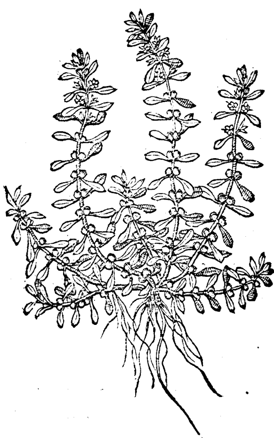
Hoe wel dat door tgenereren van ouervloedich melck / dwelcke de naem van dit cruydt was ghelouende / tſelfde zeer wel behoort bekent te weſen: nochtans en iſſer nu ter tijdt gheen dat voor ſulcks ſoude moghen gheaffirmeert worden. Ende hoe wel datter zijn veel planten malcander ghelijckende / die van bladers / meer den ſchijn van Polygale hebben / dan de rechte ghelijckeniſſe / ſoo heeft nochtans dit cleyn plantken onder de ſelfde van ſommighe gheſchickte Herbariſten deſen naem ghecregen: Want theeft veel cruypende tackſkens van een palme lanck dichte met bladers becleedt by ſpacien van een ſtaende / die den bladers vanden Herniaria ghelijck zijn: wt de welcke als witte bollekens de bloemen tros-wys oft topwys zijn voorts comende. Dit cruydt groeyet zeer ouervloedich in ſauelachtighe putten ende canten vande velden ontrent Antwerpen ende Gent gheleghen.

Dioſcorides. Polygale is tſamentreckende van ſmaecke / de welcke inghenomen zijnde ouervloedich melck gheeft. Ægin. Polygale heeft bladers die een weynich wranghe zijn / de welcke inghenomen ſchijnen melck te genereren: want ſy is warme ende vocht van naturen. Cracht.

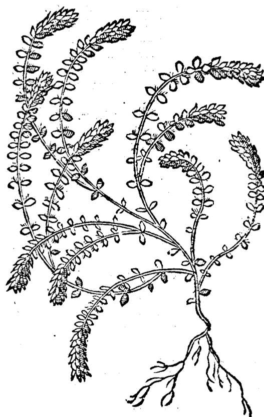
Cruyſ-

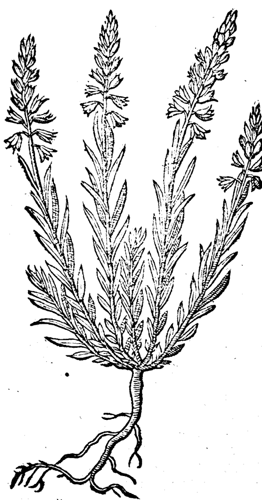
Cleyn zee Melck-cruydt. In Latijn/ Glaux exigua maritima: oft oock is dat van Dioscorides?

Cruppende Polygala. In Latijn/ Polygala repens nuperorum.

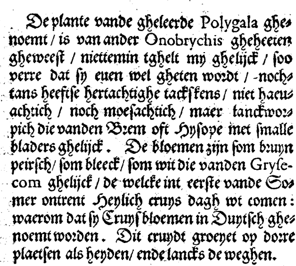
Cruyſ-bloemen. In Griecks/ Polygalō. In Latijn/ Polygala Recentiorū. In Engelsch/ Milck Lettill/ and Milck wurt.

Cruyſ-bloemen met roode bloemen.

Cruys-bloemen met witte bloemen.

De plante vande gheleerde Polygala ghenoemt / is van ander Onobrychis gheheeten gheweest / niettemin tghelt my ghelijck / soo verre dat sy euen wel gheten wordt / nochtans heeftse hertachtighe tackskens / niet haeuachtich / noch moesachtich / maer lanckworpich die vanden Brem oft Hysope met smalle bladers ghelijck. De bloemen zijn som bruyn peirsch / som bleeck / som wit die vanden Grysecom ghelijck / de welcke int eerste vande Somer ontrent Heylich cruys dagh wt comen: waerom dat sy Cruys bloemen in Duytsch ghenoemt worden. Dit cruydt groeyet op dorre plaetsen als heyden / ende lancks de weghen.

Veranderinghe van bloemen.

Polygale oft Cruysbloemē met:
- Purper oft bloetroode / oft bleeck bruyn roode
- Witte bloemen.
- Violette bloemen.
- Lijfverwighe bloemen.

Polygale vande ionger Herbaristen is d'oprechte Onobrychis van Dioscorides, eñ heeft taye / lanckachtighe bladers ende eenen stele vā drye palmen hooghe. De bloeme is bruynroodt / ende de wortel cleyne. Dese groeyet op vochtige ende ongheoeffende plaetsen. Alle welcke dingē zeer wel daer mede ouer een comen. Onobrychis.

Dioscorides. Dit cruydt ghewreuen doet door sijn eygen nature scheyden de herde gheswillen / daer op gheleydt. Tselfde met wijn gedroncken gheneest de druppel pisse / maer met olie ghemengt ende daer mede ghestreken / doet sweeten. Oft nu dit cruydt dese crachten heeft / en hebbe ick noch niet versocht. Cracht.

Vrouwe spiegel / Onobrychis altera.

Niet min en quelt ons tvercryghen ende wete vande crachten van een plante die oock de naem Onobrychis heeft / vande welcke waert dat wy versekert waren / daer en soude nu geen twyfel meer vallen. Dese spruydt wt ghelijck de Riddersporе oft cleyne Reponcel, tackskens voorts brenghende van een spanne hooghe / rondtomme becleet met bladers die vande Linsen gelijck / maer een weynich ghekertelt / die vande Ciceren zeer nae comende / welcke tacken bouen gedeylt zijn in veel steelkens oft syde scheuten / draghende zeer lustighe purperblaeuw bloemen die vanden Reponcelen oft Vlas ghelijck / de welcke opengaen ende weder sluyten gelijck die vande Wynde. Dit cruydt groeyet geerne in corenvelden ende op vet landt soo wel in Nederlandt / als Duytschlandt / Enghellandt / Vranckerijck ende Italien.

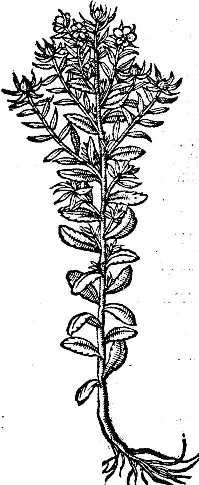
Wegh gras oft Duysent knoop.

Wegh gras oft Duysentknoop is een cruydt met ontallich veel knoopkens ende bladers die vāde Rute oft Hypericon ghelijck. Gheen verachter noch ghemeynder cruydt en groyter lancks de straten ende velden / oock lancks de weghen / pleynē ende kerckhouen / iae niet teghenstaende dat daghelicks ende zeer vele betreden wordt / soo groeyet zeer ouervloedich / ende bedeckt d'eertrijck met sijn groene cruypende ende cleyne tackskens / die met zeer veel keeren in malcander verwarret loopen / ende tsaedt inde knoopkens onder de bladers met grooter menichte besloten houden / dwelcke dryecantich ende cleyne is / nae tvergaen vande bruynroode / oft purper / oft witachtige bloemkens die vanden Patich ghelijck. De wortel is roodtachtich / met zeer langhe veselinghen voorts cruypende / Waer door datse mocht gheheeten worden Proserpinaca, soo veel te segghen als een voorts cruypende cruydt.

Groot zee-wegh gras.

Op sommighe plaetsen aende duynen vande Adriatische / Venetsche ende Ancoensche zee / maer

Vrouwe spieghel. In Latijn/ Onobrychis altera Belgarum & Dodonæi.

maer zeer vele aende zeecosten van Languedoc van Aigues Mortes af tot aen thooft oft bergh Cetus ghenaemt/wordt ghevonden dese groote soorte van Wegh gras / dwelcke onghelijck grooter eñ schoonder is dan dander: Want theeft onder de bladerkens die vanden Rute ghelijck / de welcke wit/ cael ende claer zijn/neffens de knoopkens ende witte bloemen staende / eens-deels meerder / langer eñ groender dan die vande Galega oft zee-Porceleyne. De wortel ende ranckskens zijn veel voorder cruypende ende leegher ghespreydt opde drooghe sauelachtighe eerde / ende zijn ghelijck de gheheele plante witachtich. Tsaedt light in witte clare blaeskens die aende knoopkens staen / ende is van smaecke soudt ende tsamentreckẽde. Op ander plaetsen vã Vranckerijck / noch oock in Enghellant oft Nederlandt en hebben wy tselfde noyt ghevonden.

Dioscorides. De cracht van tsap ghedroncken is dick maecken ende vercoelen/ ende is goedt teghen tbloetspouwen/cholerijcke humeuren ende ander fluxien / oock teghen de druppelpisse. Wãt tdoet sterck water maecken. Tselfde sap met wijn ghedroncken is goedt den ghenen die van fenijnighe dieren ghebeten zijn. Sap van Duysent knoop is goedt ghedroncken teghen de cortsen alst een ure voor d'aencomen vande cortsen inghenomen wordt.

Wegh gras oft Duysent knoop. In Griecks/ Polygonon. In Latijn/ Polygonum mas vulgare, Sanguinaria, Centumnodia. In Franchois/ Corrigiole. In Walsch-Nederlandt/ Marjoleine de Curé, om dat op kerckhouen veel groeyet. In Hoochduytsch/ Weggrasse. In Italiaensch/ Corregiola ende Lengua Passerina. In Spaensch/ Corrihuela. In Portegueys / Correiola. In Engelsch/ Knot grasse.

Groot zee-Wegh gras. In Latijn/ Polygonum marinum maximum.

Wegh gras sap op den buyck ghestreken stopt d'ouervloedighen vloedt vande vrouwen.

Sap van Duysent knoop is goedt inde sweerende ende etterachteghe ooren ghedrupt / want (als Ægineta oock seght) tgheneest die.

Tselfde

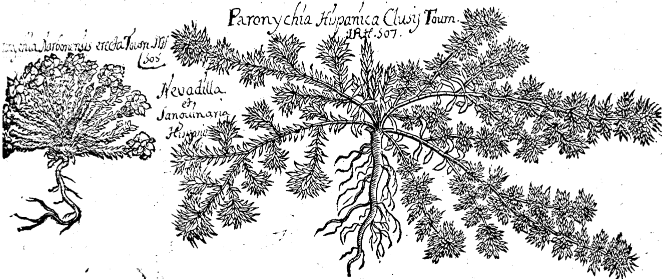
Tselfde sap met wijn ende honich ghesoden/ gheneest de sweeringhen ende swillinghen van de schamelicke leden. De bladers van Duysent knoop ghestooten/ zijn goedt gheleydt op die verhitte ende ontsteken maghe/ oock teghen tbloedt spouwen / ende op voorts etende sweeringhen/ wildt vier/ vergaderinghen/ herde gheswillen ende versche wonden. Tselfde seght oock Galenus eñ Æginera, de welcke daer by noch voeght / dat Duysent knoop manneken in alle dinghen crachtigher is dan dwijfken. Ægin. Duysent knoop is een weynich tsamentreckende/ maer is cout tot inden tweeden graedt. Gal. Ende ghemerckt dat sulcks is / soo bedwinghet de fluxien / ende schijnt daer door te wesen drooghende van natueren. Oock gheneset toe/ de bloedighe wonden.

Plin. Sap van Duysent knoop inde neuse ghedaen/ stoppet bloeyen vanden neuse.

Tselfde sap wordt ingheghenen teghen de cholerike humeuren/ roomelisoen ende weeckheydt vã maghe. Saedt van Duysent knoop een goedt deel inghenomen/ maeckt camerganck/ doet water maecken/ ende beneemt de fluxie vande catarrhen. Apul. Sap vã Wegh gras met olie van Roosen ghemengt/ verdrijft de pijne der sijden dickwils daer mede ghestreken. De bladers van Wech gras ghestooten ende met boter ghemengt/ verdrijuen zeer wel de pijne ende gheswillen vande borsten daer op gheleydt/ ende daer op totten derden dach toe blijuende. Sap van Wegh gras inghenomen met seuen oft neghen coren pepers int aencomen vande cortsen/ gheneest de vierde cortse. Dit cruydt sult ghy plucken op eenen donderdagh int afgaen vande Mane.

Tselfde doodet de wormen. Dwater daer af ghedistilleert/ ofte decoctie ghedroncken/ is een wtnemende medicijne om den steen ende graveel af te drijuen/ ende wordt voor een secreet ghehouden.

Cleyn sneeuwit Bergh-Wegh gras. In Latijn/ Polygonum montanum niueum minimum: ende is Paronychia Hispanica Clusij.

Dese grootste figuere is de selfde vanden cleynen sneeuwitten Polygonon, maer de planten die ghesaeydt ende ghegroeyet zijn in vochtich landt ende onder een vochtighe locht / ghelijck inde houẽ/ daer en crijghen sy gheensins blinckende sneeuwitte troskens.

In alle zeer lustighe streken van hoeuels en wordt niet excellenter ghesien/ dat emmers weerdich is te handelen/ sien ende mercken/ dan dese zeer cleyne plante/ vande natuere soo aerdich voorts ghebrocht/ de welcke veel rysachtighe ende hartachtighe tackskens heeft/ dichte by een ghevoegt / ende zeer veel knoopen hebbende/ waer aen de blaerkens staen ghelijck tandekens/ die minder zijn dan de bladerkẽs vande Herniaria oft Thymus met cleyne bladerkens/ met spacien van een staende/ maer qualijck metten ghesichte om onderscheyden. De bloemkens die ghewassen zijn als zeer aerdighe sijdachtige blaeskens/ ende sneeuwitte blinckende bladerachtighe troskens/ ende zeer teere ende subtile vellekens/ vercieren ende gheuen bouen een ooghe de gheheele plante. De wortel is cleyne ende houdtachtich/ maer langer dan de steelkens. Inden acker waer onder dat staet de duwiere vã Frontignaen met de welf sels ende boghen / en is dit cruydt niet al te zeer ghelegen vande plaetse daer de Chamæiris groeyt. Onse excellẽte meester Assatius tot Montpelliers eñ Jacob Wittenhoue van Gendt/ mijn zeer gheleerde medediscipel/ meenden van doen ter tijdt dat Duysentknoop was. De saykens zijn cafachtich die vande zee-Rotte gelijck/ maer soo cleyne datmẽ die nauwe gesien en kan.

Anthyllis Valentina van Clusius ende Placa.

Dit cruydt dwelcke van aensien de Herniaria ende Chamæsyce ghelijck is/ groeyet inde Wijn-

Anthyllis Valentina van Clusius ende Plaça.

Alsine supina maritima, Chamæsyces folijs. Tourn. J.R.H. 244.

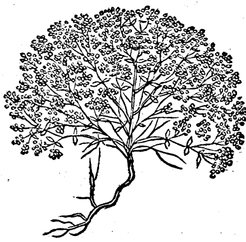
gaerden ende Olijf-houen ontrent Montpelliers / soomen gaet nae Boutonet ende nieu Casteel/ waer dat sijn steelkens van een palme ende drye lanck/ouervloedich is spreydende opder aerden. De bloemkens zijn lijfverwich ghemaeckt van vier bladerkẽs. Wy hebbent eertijdts met die van Lyons ghehouden voor de tweede Chamæsyce, maer ten heeft gheẽ melckachtich sap/ ende heeft eenẽ zeer drooghen souten smaecke.

Herba Turca siue Herniaria, ende is Epipactis van Anguillara, Millegrana Cordi, ende Empetrum Tragi: oock Polygonũ min. Matthioli. In Italiaẽsch/Centograna.

Herniaria glabra J.B. Tourn. Jst. 507.

Alderminste Duysent graen. In Latijn/ Millegrana minima.

Tweede cleyn Weghgraen met de bladers van Quendel. In Latijn/ Polygonum alterum pusillo, vermiculato, serpilli folio.

Iemandt soude zeer aerdich dit cleyn cruypende plantken om de groote menichte van sijn saedt/ moghen heeten Duysentkoren/want saeykens sonder ghetal voorts brengt aen sijn scheutwijse tacxkens/wijdt/zeer dichte ende ouervloedich lancks der aerden wtghespreydt liggende/ waer af de saeylanden ende Olijf houen van Languedoc vol zijn ontrent den acker Boutonet twee boghescheuten van Montpelliers gheleghen / ende oock te Riuoly in Piemont ontrent t'casteel. De bladers zijn die vanden Quendel gelijck/ maer veel minder dan die vande hoender bete ende in meerder ghetal/ van bladers ende saeykens ghelijck de Duysent knoop/de welcke onder ende tusschẽ de middelste bladers ghehoopt ligghen/minder dan die vande Melde oft Wegh gras. De bloemkens heuet geel eñ zeer vele/niet zeer ongheli jck die vanden Tribulus terrestris, maer veel minder: de gheheele plante siet geelachtich wt den groenen. Dit cruydt wordt gheheeten Herba Turca, ende wordt zeer gheprey-

Cracht. sen teghen de beten van aderslanghen ende van alle ander fenijnighe dieren/ soo wel wtwendich als inwendich ghebruyckt: Oock ist onghelooflick goedt teghen de ghescheurtheden plaesterwijs daer op gheleydt. Water daer af ghedistilleert acht daghen lanck ghedroncken / men seght dat opent alle de verstoptheden ende de Geelsucht volcomelick gheneest: Waerom dat sommighe tselfde Helleborine gheheeten hebbẽ/ghelijck wy int capittel van dien breeder beschreuen hebben. Tegen het graveel ende steen en vindtmen sijns ghelijck niet.

Alder-

Alderclenynste Duysent graen.

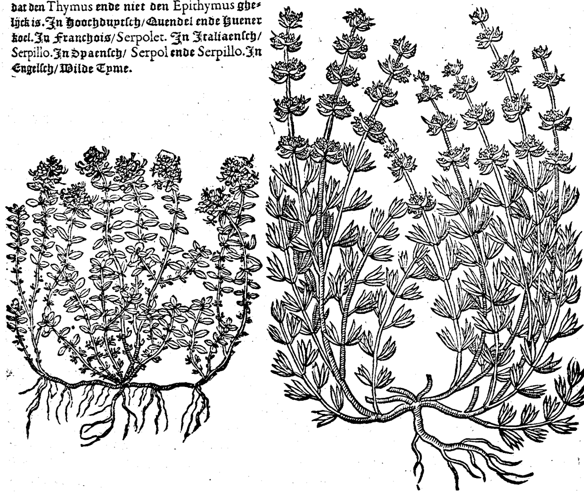
De Cruydtliefhebbers noemen dit cruydt alderclenynste Millegrana oft Duysent graen / om dat der ghemeynder Millegrana oft Herniaria van ghedaente ghelijck is: hebbende tghewas/ bloemkens ende zeer veel saedts vande Languedochsche Zee Anthyllis, met bladerkens vanden cleynsten Muer/ maer smalder: ende steelkens met veel sijdetackskens van twee duymē oft een palme hooghe. Men vindet ouer al in sandtachtighe ackers soo wel in heete landē als in Nederlādt daer de Speurie groeyet: ende wordt van sommighe wilde Speurie gheheeten. Ten wordt nerghens toe ghebruyckt dat ick weet.

Tweede cleyn Wegh gras met de bladers van Quendel.

Om dat dit plantken den anderen niet zeer onghelijck en is van naem/ soo dunckt ons dat hier by behoort beschreuen te worden/ ghemerckt oock dat selden ghevonden wordt ē tot noch toe niet en is beschreuen. Dit cruydt is my eerst bekent gheworden door de neersticheydt vanden gheschickten ende neerstighen ionckman Jaques Reynaudet Apoteker van Marseille. Theeft tackskens ē scheutachtighe/ langhe teere steelkens die vanden Quendel ghelijck/ wighespreydt lancks der aerden/ ende groeyet ouervloedich soo wel als die Herniaria opde hoeuels aenden zeecant gheleghen van Prouencen/ cleyne bladerkens wt de knoopkens voorts brenghende lanckworpich ē rondt / vol saps gelijck die vanden cleynen Donderbaert oft Muerpeper/ van grootte ende fatsoen die van onsen cleynen Thymus ghelijck. De wortel is zeer lanck / houtachtich / bitter van smaecke ende een weynich heet.

Quendel/ Wilde Thymus ē Onser Vrouwē bedtstroo. In Griecks/ Herpylos. In Latijn/ Serpillum, ē is Saxifranga Dodonæi, de welcke seght dat den Thymus ende niet den Epithymus ghelijck is. In Hoochduytsch/ Quendel ende Huener koel. In Franchois/ Serpolet. In Italiaensch/ Serpillo. In Spaensch/ Serpol ende Serpillo. In Engelsch/ Wilde Tyme.

Ander Quendel van Languedoc. In Latijn/ Narbonense Serpillum foliis & facie perpusilli angustifolij Thymi nostratis.

Dit cruydt heeft in Latijn den naem Serpillum ghecreghen van cruypen. Wy hebben nu ter tijdt een soorte die inde houen ghesaeydt wordt/ dwelcke ghelijfsvigher ende grooter is/ ē oock een wilde/ die veel groeyende is aende canten vande weghen ende op onvruchtbaer hoeuels: Maer beyde zijn sy van aensien ghelijck onsen ghemeynen Thymus: oock hebben sy de bloemen ende bladers malcander ghelijck/ maer meerder/ groeyende aen dunne/ herde/ houtachtighe/ cruypende steelkens/

ende hoykens vanden ghemeynen Thymus. De bloemkens zijn purper roodt/ somwijlen oock wit. Tfatsoen van beyde dese sooten is beter bekent/ dan tghebruyck: Het wordt ghebruyckt tot der medicijnen/ende niet vele in spijse. Want ist dat soo zeer verwarmt / ende door sijn scherpheydt ende drooghte verdrijft de crimpinghen ende pijnen des buycks / hoe mach dat sonder groot perijckel inghenomen worden teghen de verhitte leuer/oft gheleydt worden op een rasende herssene? Dioscorides schijnt te willen segghen/dat soude goedt wesen / niet tot een verhitte leuer / maer teghen een heet gheswil inde leuer van flegmatijck bloedt vergaerdt / ende dat in tbeginsel oft alst begint te declineren ende niet alst ghebreck in state is / ghelijck oock niet den ghenen die rasen / als de Frenesie oft rasernije inde herssenen light. Dit sal voor antwoorde ghenoech zijn den gheregeldē Medicijn/ maer niet den ghenen die greettich is om alle dinghen te versoecken. Want hy sal segghen dat hy wel een medicijne van Mostaert ghemaeckt heeft gheleydt opde verhitte Milte ende Leuer/ende alsoo de sieckte ghenesen/te weten/ de materie vander verhittinghe afgekeert zijnde vāde rechte plaetse/ende door de ganghen vanden aders doorghebrocht aende wterste canten/ ende alsoo verteirt zijnde. Van welcke maniere van ghenesen ghy oock wel sult moghen vinden byde treffelicke ende vermaerde Autheuren. Met dese maniere van redenen verantwoorden henlieden de ghene die d'inflammatien ende exulceratien vande nieren ghenesen willen met olie van Vitriol: Alsoo worden oock gheleydt opde necke ende vuyst heet brandende dinghen om de cortsen te verdrijuen. Men wil segghen dat Quendel vercoelt de lichaemen die verhit zijn vande hitte der Sonnen/ ghelijck als Loock/Ayjuyn eñ alle ander scherpe etelicke dinghen doen/waer af men eenighe redenen soude moghen vinden inde Bucolica van Virgilius Maro.

Hoe de Cortse verdreuen wordt. Ghehaerde Quendel.

Cracht.

Dioscorides. Quendel ghesoden ende ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doet water maecken / tstilt oock de crimpinghe des buycks / ende is helpende de ghene die ghescheurt eñ ghebroken zijn eñ d'inflammatien vande Leuer. Ghedroncken oft van buyten opgheleydt is zeer goedt teghen alle fenijn ende beten oft steken van fenijnighe dieren.

Ghesoden ende met olie van Roosen ghemengt/ versoet de pijne vanden hoofde/ met azijn nat ghemaeckt/ maer sonderlinghe ist goedt teghen de frenesie ende rasernie int hooft/ Dwelck Aëtius oock seght. Sap van Quendel een loot swaer ingenomen met azijn (Galenus seght een vierendeel loots) beneemt bloet braken ende ouergeuen. Plinius. De bladers van Quendel twee scrupulen swaer met azijn inghenomen/ is goedt teghen tghebreck vande Milte.

Languedocschen Quendel.

Opde Heye van S. Gillis inden lande van Montpelliers/ wordt gheuonden maer niet vele/ dese soorte van Quendel/ van fatsoen onsen cleynen Thymus ghelijck/hebbende harte houtachtighe scheutkens lancks der eerden cruypende/ maer de wortel ende bloemē zijn die van onsen Quendel ghelijck. De tackskens van desen Quendel heeft ons ghecopenbaert de goede ende gheschickte Apotecker van Antwerpen Fransois Pennin.

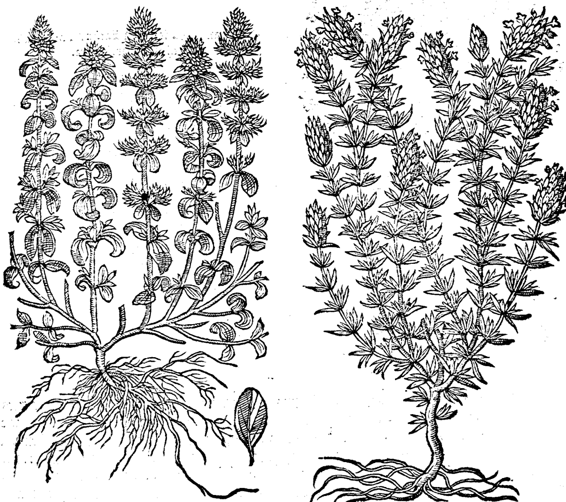
Ghemeyn Cleyn Thymus.

Waert dat Matthiolus hadde moghen sien ende ghedencken hebben van dien grooten Thymus met de bladers van Tymbra oft Hysope / waer af de tackskens ghehaerde hoykens hebben ghelijck de Stœchas, becleedt met bleeckroode bloemkens / ende eenen grooten hoop Schorsten die om haer groote deucht wt Syrien tot Venegen ghebrocht wordt / ende daer nae oock den ghemeynen cleynen Thymus op de hoeuels van Languedoc aende zeecant gelegen met stijuer bladers ende bloemen vanden Quendel / ouer al met Schorfte omwonden: hy soude voorwaer wel ghewetten hebben datter Schorfte is groeyende op beyde de Thymus. Oock en onkendt Dioscorides dat niet (ghelijck Matthiolus seght) maer hy heeft alleene mencie ghemaeckt vanden meesten Thymus/ daer op dese Schorfte is groeyende. De Medicijns van Montpelliers ghebruycken meest ende lieuer de Schorfte die op dese cleyne Thymus wasset/ midts datse daer varsscher is ende ouervloedigher dan die van Syrien / die door langhen wegh ende lanck onder weghen blijfuen / half haer cracht heeft verloren. Ten is oock gheen wonder/ghemerckt dat by experientie van ons ghemeyne volck/de ghemeyne Thymus af drijft de Melancholijcke humeuren. Voorts soo vernieut Matthiolus met meerder aerbeyt dan profijt doude questien ende gheschillen/ te weten/ oft ons Thymus oft die vanden Araben/de Thymus van Dioscorides is. Voorwaer het is de selfde/ maer niet met sulcken twijfelachtighen argument/als hy affirmeert/want andersins en souden niet alleene de bloemen vande plante ende omwynsel Scorfte zijn/ maer oock alle de deelen vande plante / de welcke de cracht hebben wt te dryuende Melancholique humeuren. Tbescheydt van dien is geheel claer widen onderscheydt vande sacken / ende tlesen van Dioscorides. Want Epithymum en houdt Dioscorides niet anders dan de troswyse gedobbeleerde bloemkens / die op cleyn steelkens staen soo dunne als een hayr / bruyn van verwe oft blinckende roodt. De bloemkens zijn somtijdts wit / somtijdts

Epithymum. Scorfte.

Quendel met breede bladeren.

Thymus van Candien/ oft Griecksche Thymus. In Griecks Thymos. In Latijn/ Thymũ. In Hooch-duytsch/ Welsch eñ Romischer Quendel. In Frãchois / Thym. In Italiaensch / Tymo. In Spaensch / Tomillo falsero. In Portugueys/ Oregaou de matto. In Engelsch/ Tyme of Candie.

tijdts oock groenachtich. Maer beyde de Thymus draghen roode bloemkens / de welcke nu ter tijdt de ionger Apotekers van Venegen oft om den naem / oft oock om tghebruyckx wille inde plaetse vande Scorste ghebruycken ende mengen onder henlieden Theriakel. De naem brengt dat voorts/ ende tghebruyck lydet lichtelijck/ want de gheheele plante (ick laete varen de bloemen) die purgeert. Waerom dat Matthiolus niet en heeft doen graueren desen cleynen oft Europschen Thymus/ laet ick de rechters van dien oordeelen/ oft eer die van Candien/ Thymus van Candien ghenoemt/ hy daer by ghevoegt heeft. De cleyne gemeyne Thymus heeft dry verschillinghe/ te weten/ de gemeyn cleyne/ de grouer met bladers vã Quendel/ eñ de derde met dunne stijue witachtige bladerkẽs.

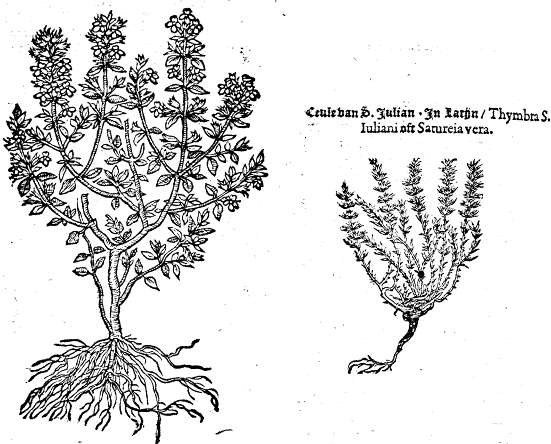
Dioscorides. Thymus met soudt ende azijn ghedroncken/ iaegt af door camerganck de flegmatijke humeuren. Tsop daer Thymus in ghesoden is/ ghedroncken/ helpt den ghenen die kichen/ hoesten ende cort opde borste zijn: oock dryfuet af die langhe dunne ronde wormen des buyckx/ ende iaegt af de secondine ende de doode vruchten: voorts verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende doet water maecken. Galenus ende Plinius segghen dat sulckx doet / om dat subtyl maeckt ende verwarmt. Cracht.

Thymus met honich in een Electuarium ghemaeckt / doet de borst ruymen ende ghemackelijck wtspouwen: want/ als Ægineta seght/ tverwarmt ende drooght tot inden derden graet / waer door dat subtyl maeckt ende doet scheyden de taeye ende lijmachtighe humeuren.

Thymus met azijn ghemengt / verdrijft de varsche coude gheswillen daer op gheleydt zijnde/ ende oock de wratten: noch doetet scheyden tgheronnen bloet dat binnen dlichaem gheronnen is.

Thymus met meel van Gersten mout eñ wijn ghemengt/ versoet de pijne vande Sciatica daer op gheleydt. Thymus is zeer goedt inde spijse ghebruyckt den ghenen die gheen goedt ghesichte en hebben / ende is zeer goedt voor toespijse ghebruyckt alleene den ghenen die wel te passe

Ghemeyn cleyn Thymus. In Latijn/Thymum durius Plinij.

Ceule van S. Julian. In Latijn/ Thymbra S. Iuliani oft Satureia vera.

ende ghesondt zijn. Aëtius. Droogh Thymus zeer cleyne ghestooten een loot/ met eenen croes honich azijn oft Oximel inghenomen nuchter vande ghene die tsleirsijn hebben / iaegt af de gele cholerijcke ende alle ander humeuren. Thymus een vierendeel loots nuchter inghegeuen met eenen lepel honichwater / gheneest die opblasinghe des buycks / als sy beghinnen te swillen: maer teghen de loopende ooghen/ ende teghen de groote pijne der oogen wordet ingenomen voor dauentmael. Tē tacisten ist zeer goet (als Plinius oock seght) drye vierēdeel loots nuchter inghegeuen teghen de swillinghe vande mannelijckheydt. Plinius. Men seght dat den Thymus soo wel in spijse als in medicijnen ghebruyckt / tghesichte claer maeckt ende zeer betert. Thymus wordt met wijn ghemengt ende dan gheleydt op de heupen teghen de pijne van dien: maer teghen de walginghe wordet met soudt ghewreuen ende inghenomen.

Epithymum vande Griecken ende Araben.

Dioscorides. Epithymum is een bloeme witten hartsten Thymns die vande Ceule ghelijck/ ende heeft dunne ende lichte bolleckens/ met cleyne steelkens ghelijck hayrkens.

Cracht.

Dioscorides. Epithymum met honich ghedroncken / iaegt af door camerganck de taeye slijmachtighe fluymen / ende die heete cholerijcke vochticheden: maer eyghentlijck ist zeer goedt den swaermoedighen ende gheswollen persoonen/ in water ghesoden met honich / soudt ende een weynich azijns tot op een vijfste deel. Ægin. Gal. Epithymum is crachtigher dan de Thymus/ want het is heet eñ drooghe tot indē derden graedt. Schorfte is crahtiger int afvaegē eñ openen dan dē Thymus/ ende daerom wordt sy gebruyckt tegē sware melancolijcke humeurē/ eñ alle siecktien der miltē die daer wt den oorspronck hebben/ oock tegen lanckwierige pijnē des hoofts/ tegē melaetsheyt/ tegen melancholie eñ pijne des buycks/ iae teghen de vierde cortse eñ derghelijcke siecktien/ om des wille dat de Medicijnen vande Milte beter zijn dan die vande Leuer.

De medicijnen vander milten moeten stercker zijn dan die vander leuer.

Ceulen van S. Juliaen.

Op de rouwe plaetsen aende zee van Hetrurien/ ende ongheboude plaetsen van S. Juliaen in Hetrurien / groeyet zeer ouervloedich een cleyn cruydeken zeer aerdich om sien / dwelcke een yeghelijck seght te wesen d'oprechte Satureia: maer vande Pisanen wordet gheheeten Thymbra van S. Juliaen. Dit cruydeken heeft cleyne tackskens van een palme hooghe / rijsachtich ende haudtachtich/ van onder af becleet met zeer veel bladers die vanden Thymus van Candien ghelijck / maer smalder ende lanckworpigher / draghende bouen een lanckworpighe are/ daer veel bloemkens tusschen

schen groeyen. Sijnen smaecke is scherp ende welrieckende / maer de gheheele plante is verstorven lijfverwich van coleure / van grootte minder dan de groote Thymus / ende bycans de cleyne ghelijck. Dit schijnt te wesen d'oprechte Satureia van Dioscorides, maer dander twee hoe wel dat die gheen aren en hebben/ worden nochtans door ghewoonte vande ghemeyne man Satureia gheheeten / de welcke die in saucen ende saucyssen in stede van Peper ghebruyckt/ sonderlinghe de ghene die overvloedich groeyet inde gheberghten ende steenachtige plaetsen van Languedoc eñ Piemont.

Tenderijck oft Winter-ceule. In Latijn/Satureia sive Thymbra altera. In Engelsch/Winter saverp.

Ceule. In Latijn / Satureia hortensis. In Hoochduytsch/Kundel/Swybel Hysop. In Franchois/ Sarriette, Savorie. In Italiaensch. Savoreggia. In Spaensch/Axedrea. In Engelsch/Saverp.

Tenderijck heeft stijfachtighe bladers die vanden Griecksche Thymus van fatsoen ghelijck/ ende vā grootte die vande gemeyne Hysope/rouwachtich/eñ bovē swartachtith/groeyēde twee oft viere tsamen by tusschen spacien: tusschen de welcke voorts comen de lijfverwighe bloemkens. De wortel is houdtachtich. De gheheele plante heeft den smaecke van Peper / waerom datse oock gheheeten wordt vande ghemeyne man Piperella.

Ceule.

Dese ander groeyet selden int wilde/ maer meestendeel inde hoven/ende is sachter/ ende smalder van bladers dan de voorgaende/ oock heeftse min bloemen ende bladers. In Nederlandt ende Enghellandt wordt sy alle iaere ghesaeydt ende vergaet: Met Petercelie cleyn ghesneden ende tsamen met boonen gherooft/wordt vooreen zeer goedt eten ghehouden.

De ghene die Matthiolus ghecontersfeyt heeft ende voor de oprechte heeft ghestelt/ schijnt meer te wesen Polium Wyfken vande iongher Herbaristen: oock en heeftse gheen are / noch en wordt inde spijse gheensins ghepresen/ ende metten cortsten gheseydt/ sy en heeft niet dan een onseker ende onvast teecken.

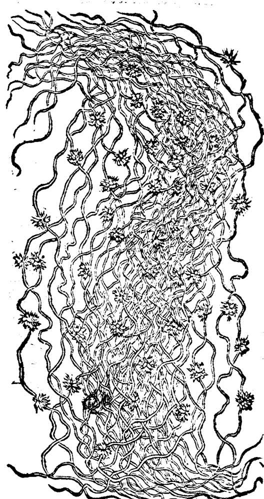
Epithymum Græcorum & Arabum.

Scorfte en groeyet niet alleene op alle dese cruyden/ maer oock opdē Thymus/ Hysope/ Quendel ende veel meer ander dergheliicke cruyden/ aende welcke de selfde haer vast maeckt met clawierkens

Epithymum Græcorum & Arabum.

Wrange oft Schorfte. In Latijn/ Epithymbra, Epithymum ende Cassitha Plinij, ende is Androsaces Tragi. In Hoochduytsch / Todtern/ Filtzkraut / Flaschseyden. In Franchois / Tigne de Lin. In Italiaensch ende Spaensch / Cuscuta. In Engelsch/Doder.

kens / waerom dat niet sonder reden ghetwijfelt wordt / oft sy wt haer eyghen wortel is voorts ghecomen ende op ghegroeyt / haer seluen windende om de naest ghelegen planten / vande welcke sy meerder voetsel crijgt/haer wortelkēs verdroogt zijnde. Maer wt der gelijcke dingē sal de redē haest blijcken. Want de Schorfte Cuscuta ghenoemt heeft de selfde maniere van wtspruyten ende ommewinden. Want eerst wtghenomen zijnde ende omvanghen hebbende die wijngaerden van Languedoc/ soo roost sy met de menichte van haer omhelsen tsap van dien / ende ontreckt hen de nature die sy van noode heeft / in vueghen dat haer wortels verghetende heurlieder nootsakelijck werck door de hitte verdrooghen / ende af ghebroken worden (min noch meer dan de peserick verdrooght nae de baeringhe/ ende verandert dē wech van syn voetsel) latende daer hangen dese draeyen ende hoykens vande Scorfte gewonden om de wijngaerden oft ander planten: waerom gemeynt wordt datse daer alsoo ghegroeydt zijn. Alsoo hebben wy dat bevonden inde wijngaerden / ende tsaedt van dien gheplückt ende ghesaeydt hebbende/ soo is daer af ghegroeydt oprechte Schorfte/ als veel persoonen wel weten.

Schorfte van Netels. Epiurtica.

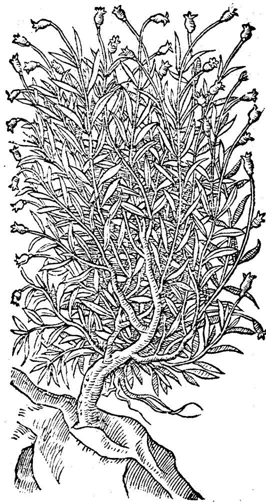
In Enghellandt inden lande van Sommerset hebbe ick Schorfte sien groeyen in grooter menichte opde Netels / de welcke crachtigher is om te doen water maecken / ende te openen de verstoptheden. Tot noch toe en hebbe ick gheen sien wassen op Braemen noch Brem/ de welcke nochtans op eenighe plaetsen wel soude moghen ghesien worden.

Cracht. Dioscor. Ægin. De Schorfte vanden Thymus / heeft de selfde cracht vanden Thymus soo verre als die op de selfde maniere ghebruyckt wordt: ende is zeer goedt ghebruyckt den ghesonden menschen. Daer is oock eenighe Schorfte die tam is/ maer geheel minder dan de wilde/ de welcke bequamer is om eten / door datse min scherp is. Ægin. Dese Scorfte is heet eñ drooghe tot

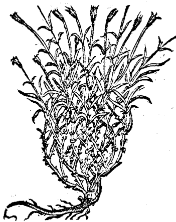
inden

inden derden graedt. De Scorfte heeft eenichsins de selfde crachten van truydt daer sy op wasset. De Scorfte die op t'Vlas groeyet/ wordt vande medecijns ende Apotekers meest ghepresen/ om dat se sonder hitte min tsamen treckt/ ende meer vermurwt/ versoet ende afvaegt/ iae tot wtbrenghen ende van een scheyden de materie bereydt. Sy opent de colerijcke ende flegmatijcke verstoptheden vande Leuer ende Milte: sy doet oock water maecken/ ende daerom ghenceest sy de Geelsucht. Sy ghenceest de vierde/ derde ende coude flegmatijcke cortsen als Mesue seght/ ende iaegt af door camerganck de gele colerijcke humeuren/ maer crachtelijcker alsser Alssem by ghevoegt is.

Groote Steenbreke. In Latijn / Saxifraga magna Matthioli & Italorum. In Italiaensch/ Sassifragia maggiore.

Steenbreke van den ouders. In Latijn/ Saxifragia siue Saxifraga antiquorum.

Engelsche Steenbreke. In Latijn/ Anglica Saxifraga, fortè Alsines minimum genus, Cynanche van Dalescampius, om datmē seght dat de honden daer mede verworgē; daert de naem af heeft.

Dickwils ende nootsakelijck hebbe ick vermaent dat de naem van Steenbreke is dienende tot diversche cruyden byden Auteuren ende een plante alleene niet eyghen toebehoorende/ maer om d'excellente crachten ende deugden die sy hebben/ zijn sy meest alle vanden gemeynen man Steenbreke ghenoemt / diemen in Griecks soude moghen Lithoutriba noemen / ghelijck / oock zijn veel compositien. Ende daerom is de Betonie van Galenus, Paulus ende ander treffelijke Auteuren gheheeten Saxifraga oft Steenbreke; insghelijcks oock Kestrum ende Meum, om datse alle beyde de steen breken ende mineren. Maer ghemerckt dat onsen aerbeyt niet en is dan om de natuere rijcke te maecken ende d'historie te illustreren/ soo en behoeftmen niet scherp te vraghen oft dit capittel hier in is ghecropen / al oft hier inghevoegt waere door een ongheleerde stoutheydt van eenighen Latijnschen copieerder/ oft met een onbedacht cleyn wtlegginge moghelijck op de marge vanden boeck byde zee Tribulus by ghescreuen / ende daer naer ghestelt tusschen de Tribulus ende Wintergroen. Voorwaer dit capittel en schijnt niet valsch te wesen oft inghevoegt / om dat de Latijnsche naem voor de Griecksche ghestelt is / want dat verkeert stellen ghebeurt lichtelijck/ principalijck inde cruyden/ niet sonder exempel. Jae dat meer is/ Paulus ende Trallianus schrijfuen in Griecks / alsmen sien mach wt Dioscorides ende Galenus, niet in Latijn Saxifraga, maer Sarxiphagon, dat is vleesch opetende/ byde welcke ghy oock moegt lesen Sapon, voor Sapo, Stupa, ende meer ander namen vande Latijnsche ghenomen ende ontleent.

Wt alle de menigerhande soorten dan vande Steenbreken/ soo en schijnter hedens-daegs gheen te wesen/ d'oprechte Steenbrecke van Dioscorides gelijck/ wtghenomen alleene een plante/ de welcke nu ter tijdt oock den prys heeft byde Italianen ende Venetianen/ principalijck by die van Padua. Seer veel dorre/ erytachtighe/ bergachtighe/ steenachtighe/ onvruchtbaere ende sauelachtighe gronden waer dattet bergh-Polium ende de Thymus voorts comt/ soo wel in Italien als in Dolfine in Vranckerijck/ brenghen ouervloedich voorts van desen Steenbreke/ hebbende vele ende menichfuldighe/ cleyne/ wtghespreyde tacksken van eenen voet lanck die vanden Quendel ghelijck/ de welcke onder ghewronghen ende in een verwarret staen/ waer dat sy hebbẽ veel grasachtige knoopkens/ ghelijck de Polygonatum, voorts comende wt een cleyne wortel/ met luttel saselinghen/ witachtich van verwe ende zeer ghelijckende die vanden grasachtighen Holostium: De bladerkens staen twee te gader/ lanckworpich/ smalachtich/ die vanden keykens oft eer vande Pisansche Thymbra van grootte ende fatsoen gelijck/ voorts comende wt de knoopkens aen rysachtige rancxkens/ die cleyne/ hayrachtighe/ rechte ende wtghespreydt staen/ draghende op yegelijck tacxken een lanckworpich bloemken eenichsins den keykẽs ghelijck/ hebbende d'wterste cantẽ oft boort met cleyn tandekens ghekerft/ waer nae dat volght/ cleyn/ rondt/ roodtachtich saedt. Dit cruydt/ ghelijck alst laetst den naem ende tghebruyck van Steenbreke heeft creghen/ alsoo ist oock voor d'oprechtste ende beste/ nu ter tijdt ghehouden principalijck onder d'Italiaenẽ/ soo wel om sijn zeer vermaerde cracht/ als oock om de zeer groote ghelijckenisse die t'heeft metten Epithymum oft Scorfte/ nochtans en is de meyninge niet al te seker/ die Matthiolus heeft ghenomen wt de zeer ervaren iongher Herbaristen/ want veel diversche boecken houden somtijdts Thymus/ somtijdts Epithymum, ende ander gheen van beyden: Ghelijckmen sien mach indẽ correcksten die te Parijs gedruckt is in Griecks ende Latijn int iaer 1549. int 370. blat. Daerom en behoorde hy die niet/ de welcke de selfde twee planten stelde/ d'een voor Thymus ende dander voor Epithymum te verworpen.

Engelsche Steenbreke.

Dese Steenbrecke groeyet ouervloedich op een scherp opgaende erytachtich eñ dorre bergskens/ vande crygs-volck gemaeckt tusschen Chipnam eñ Malbury in Engellandt/ opden wegh van Londen nae Bristo/ maer sy verschilt van bloemen/ de welcke veel minder zijn/ witachtich/ moschachtich/ ghelijck oock de gheheele plante is.

Groote Steenbreke.

Dese Steenbrecke groeyet van selfs opden wegh/ ende steyle plaetsen aende engde vande rotse vanden bergh Baldo by Verone gheleghen/ ontrent onser vrouwen kercke/ hebbende veel cleyne/ hartachtighe ende houtachtighe rijskens/ die beneden ontrent eenen vinger dicke zijn. De bladers zijn die vande Thymbra ghelijck/ maer niet alle ghelijck euen groot opgroeyende. De bloemkens zijn wit voorts comende wt huyskens die vanden Ocymoides ghelijck/ nae de welcke dat volght een zeer cleyn roodtachtich saedt/ ghelijck Matthiolus fraey beschreuen heeft. De wortel is soo vast staende tusschen de scheuren eñ spletẽ vande steenen/ datmen die nauwe kan wt trecken. Dese plante is byden Italiaenen zeer groot gheacht ende ghepresen/ om den steen te breken ende wt te drijuen.

Cracht. Dioscorides. Dese plante is vol tacxkens ende den Epithymum ghelijck. De welcke in wijn ghesoden ende ghedroncken/ helpt terstont de ghene die de cortse hebben. De selfde is oock zeer goedt teghen de druppelpisse/ ende stillet den hick: oock breecktse den steen inde blase ende doet water maecken.

Roosmarin.

Alle de hoeuels ende plaetsen van Languedoc ende oock van Prouencen die dorre/ steenachtich ende onvruchtbaer zijn/ staen verciert met Rosmaryn/ waer dat ouervloedich groeydt/ ende alle de winter groen staet/ bleeck blaeuw bloemen draghende: T'comt daer voort in soo grooten menichte dat de boeren tselfde ghebruycken om den ouen te heeten ende thuys vier daer af maecken. Maer tgroeyt daer veel minder dan op veel plaetsen van Duytschlandt ende Enghellandt/ waer dat door oeffeninghe zeer groot wasset/ oock veel hoogher ende langher. Nochtans en hebben wy nerghens in die landen connen ghesien eenighe tafels/ Lieren oft Luyten die ghemaeckt waren van afghesneden tacken/ wortels oft rysachtighe scheuten: iae gheloouende bycans tschrijuen van Matthiolus, hebben de timmerlieden sulcks gaen vraghen/ die met ons ghespot hebben. Vande tsopkens ende bloemen wordt ghedistilleert een zeer wel rieckende olie/ die zeer goedt is voor de lamme persoonen/ ende harte knobbels in kneuckels oft ander litten. D'water vandẽ Roosmaryn is zeer goedt voor de maghe ende t'herte. Wy hebben in Walsch-landt een ander soorte van Roosmaryn datse Manneken heeten/ de welcke verschilt vande voorgaende in breeder ende swerter loof/ ende verdraeght zeer wel de coude vande winter.

Roosmarin. In Griecks/ Libanotis ſtephanomatice. In Latijn/ Roſmarinum coronarium. In Franchois/ Roſmarin. In Hoochduytsch/ Roſzmarin. In Italiaensch/ Roſmarino coronario. In Spaensch/ Romero. In Portugueys/ Alecrin, ende is Libanotis coronaria Galeni. In Engelsch/ Rosemary.

Dioſcor. Rooſmaryn heeft een verwarmende cracht/ want als Galenus oock ſeght/ alle de ſoortē van Libanotis hebben een afvaeghende ende incidерende cracht. Rooſmaryn in water gheſoden ende ſmorghens vroech gedroncken eermen eenich werck doet/ gheneeſt de Geelſucht. Tſelfde ſegt Galenus oock: Ende als de patient gewrocht heeft/ dat hy dan gae inde ſtoue/ende wijn dricke. Cracht.

Rooſmaryn pleegt oock ghemengt te worden in medicijnen tegen de moetheydt/ eñ inde ſalue Gleucinum genoemt. Rooſmaryn is zeer goedt voor de herſſenen/ maghe/ zenuen ende herte: tverſterckt de memorie/ tdroogt de herſſenen ende gheneeſt de lamheydt. Sera. Rooſmaryn helpt de fluxien vāde catarrhen Coryza ghenoemt die drooghende als die wt coude humeuren comt/ want het is warm ende drooghe van natuere. Aſſchen van Rooſmaryn/ maeckt de tanden vaſt ende ſchoon als die daer mede ghewreuen zijn.

Stichas-cruydt.

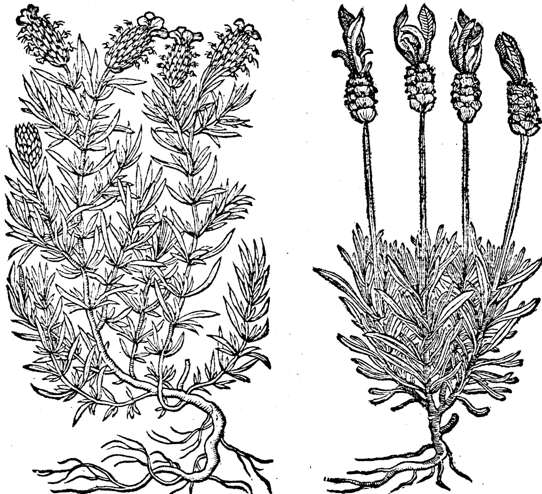
Met groote genoechte hebben wy dickwils gaen ouerſien als het Stichas cruydt bloeyde/ de ſchoone hoeuels van Languedoc ende de rouwe plaetſen van Prouencen/ waer dat dit cruydt ouervloedich voorts comt opde ſelfde gronden daer de Lauender/ Rooſmaryn/ Thymus met dunne bladerkens ende de hartſte Ceule is groeyende: Alle de welcke cruyden daer ſoo ouervloedich voortscomen/ datter ghenoech is om de ouens mede te heeten. Die zeer vermaerde Eylanden Stœchades waer dat zeer excellente cruyden groeyen/ ende van dit cruydt de naem voeren/ en zijn niet gheleghen teghen ouer Marſeille/ alſmen t'onrechte meynt wt de woorden van Dioſcorides (ghemerckt datſe wel twee daghen reyſens van daer ligghen) maer teghen ouer Hyeres/ dat eertijdts een aerdich eñ vermaert ſtedeken was/ van dwelcke hedenſ-daegs de Eylanden Stœchades ghenoemt zijn de Eylanden van Hyeres ende niet van Marſeille. Deſe plante heeft een houdtachtige wortel houtachtighe ſteelkens voorts brenghende van eenen cubitus oft onderhalf lanck/ waer aen dat groeyen zeer veel lanckworpighe bladerkens/ langher dan die vande hof Ceule/ witachtich/ grys/ ſmalder ende minder dan die vande Lauender oft Rooſmaryn/ dragēde int opperſte vande ſteelkens geaerde hoykens die vanden Candiotſchen Thymus ghelijck/ maer meerder/ wt de welcke voorts comen veel in een ghedronghen bruyn-blaeuwe bloemkens/ nae de welcke dat tſaedt is volghende/ d'welcke bruynachtich is dien vande netels oft Lauender ghelijck.

D'opperſte deelen vande ſteelkens zijn meeſtendeel met blader becleedt int landt van Languedoc/ maer ſomtijdts vintmen die ſonder eenighe bladers. Onderſcheyt

Dioſcorides. Stichas cruydt is bitterachtich van ſmaecke ende een weynich ſcherp/ vā d'welcke een decoctie ghemaeckt wordt die zeer goedt is teghen de ghebreken vande borſt/ ghelijck die vander Hyſope. Tcruydt met ſijn bloemen zijn zeer goedt ghemengt inde medicijnen diemen ghebruyckt teghen tfenijn/ dwelcke Ægineta oock ſeght. Met ſijn bloemen geſoden ende ghedroncken openet alle verſtoptheydt van allē inwendighen leden/ ende doet ſuyueren ende ſcheyden alle quade humeuren. Galenus. Tcruydt is bitter van ſmaecke/ ende middelmatich tſamentreckende van natueren: Voorts iſt van ghemengde complexie/ te weten van een coude aertſche ſubſtantie/ waer door dat voorwaer is tſamentreckende/ ende voorts van een ander ouervloedigher ſubtylder aertſche ſubſtantie/ waer door dat oock beter is/ maer om de vereeninge van beyden/ ſoo iſt bequaem om te openen de verſtoptheden/ dun te maecken/ af te vaegen/ ende te verſtercken ſoo wel alle inwendighe leden/ alſt gheheel weſen des lichaems. Cracht.

Stichas-cruydt. In Griecks ende Latijn/ Stœchas oft Stichas. In Hoochduytsch/ Stichas-kraut. In Franchois ende inde Apoteke/ Stœchados. In Spaensch/ Cantuesso ende Cantuello. In Italiaensch/ Stechade. In Portugueys/ Rosmarintho. In Engelsch/ French Lauender.

Stichas-cruydt met bloote stelen. In Latijn/ Stœchas nudis cauliculis summis.

Stœchas van Mesue ouercomt niet onse Lauender.

Mesue. Stichas iaeght af soo wel de flegmatijcke als melancholike humeuren: tsuyuert ende versterckt de herssenen/ de zenuen/ ende d'instrumenten van alle de sinnen. Het is zeer goedt teghen alle coude sieckten/ ende daerom ist een bequaem remedie teghen de vallende sieckten/ als daer by ghevoeght is Squille oft Squille azijn. Stouinghe die met de decoctie van dien oft metten domp daer af gheschieden/ openen de verstoptheydt vande neuse gaten/ sy versoeten de pijnen vande zenuen ende letten/ ende versterckcn d'inwendighe leden die ghequelt zijn met coude humeurẽ. Nochtans en sullen dit cruydt niet ghebruycken de cholerike persoonen/ principalick als henlieder maghe met gele cholerike humeuren verladen is/ want tberoert die zeere/ tverweckt walginghe/ t'maeckt dorst/ ende tquelt tgheheel lichaem met een zeer moeyelicke hitte.

Stechas cruydt met ghekerfde ende ghecrolde bladers.

Dit Stichas-cruydt is verschillende van tvoorgaende in desen/ dat heeft groene getande oft gekerfde bladers/ die op d'auerecht wit zijn/ ende brengt voorts bouen wt schelferachtighe bruyn-Violette hoykens oft troskens die vanden Thymus ghelijck/ oft langher dan die vanden voorgaenden Stichas-cruydt/ roode bloemkens als de zee Rotte doet. Tsaedt/ de wortel/ ende de steelkens zijn graeu/ de smaecke is bitter/ specerыeachtich/ ende die vanden voorseyden Stichas gelijck. Dese heeft Clusius bloeyende ghevonden ende van selfs groeyende in Sprockelle/ maer nerghens dan bouen opden bergh Calpe/ de welcke hy aldereerst heeft ghesien tot Scintre int hofken van des Conincks casteel vier mylen bouen Lisbone gheleghen.

Spick oft Italiaensch Nardus, ende Lauender.

Niet sonder oorsaecke en ouercomt tgemeyne Latijns woordt Spica met den Stichas/ want Stichas in Griecks is tselfde dat Spica in Latijn te segghen is/ te weten om de ghelijckenisse vande gheheel plante eerst van ghedaente/ daer nae van reucke/ smaecke ende plaetse van groeyen. Beyde/ te

weten

Stichas-cruydt met ghekerfde ende ghecrolde bladers. In Latijn/ Stœchas folio serrato & crispo Clusij. In Portugueys/ Alichrin Francez.

Spick oft Italiaensch Nardus, ende Lauender. In Latijn/ Nardus Italica oft Spica Recentiorũ van Fuchsius eñ Matthiolus, Pseudonardus. In Frãchois/ Aspic. In Italiaensch/ Spigo, ende is de Stœchas Arabica van Mesue, met aren vã Rogghe naer d'opinie van Mouton. In Engelsch/ Frensche Spick Narde.

weten de Spick ende Lauender zijn sy malcander zeer ghelijck/ noch en zijn oock gheen verscheyden specien. De bladers ende gheaerde bloemen zijn die vanden Wederijck/ oft eer die vandẽ Agnus castus ghelijck/ purper-Violet/ somtijdts oock wit/ alleene dit onderscheydt hebbende/ dat de reucke vã de Nardus meerder ende stercker is / maer de bladers vanden Stichas zijn meerder ende breeder. Dese Nardus is wat lieflicker ende meer rieckende: daerom zijn de bladers ende tsaedt te meer ghepresen tot de ghebreken vande moeder/ soo wel in stouinghen eñ wasschinghen/ als oock tpoeder van dien met water inghenomen teghen d'opstijghen vande moeder / den oorspronck hebbende wt rotte dompen/ ende oock om den arbeydt van baren te spoeden.

Italiaensch Nardus doet scheyden ende verdrijft de swillinghen ende pijnen vande maghen/ eñ hartheydt vande moeder ende milte: Sy opent oock de verstoptheydt vande leuer/ ende gheneest de druppelpisse ende de pijne van water te maecken. Sy is goedt tot de selfde dinghen daer de Spica Celtica toe nut is/ segghen de iongher Herbaristen/ ende prijsen tghebruyck van dien tot coude ende vochtighe ghebreken vande herssenen ende zenuen/ tot Apoplexie/ lamheydt / natuerlicke melancholie/ ende der ghelijcke. Dese Nardus is heet ende drooghe tot inden tweeden graedt. Cracht.

Een poeder om den arbeydt van baren ende de pijnen van dien te verdighen: ende is een zeer excellent secreet van Rondellet/ ghemaeckt van saedt van Italiaensch Nardus, ende is zeer seker.

℞. Saet van Italiaensch Nardus een half dragme: Saedt van Weghebree ende Endiuie van elcks twee scrupels. Peper een scrupel: stoot dese dinghen tsamen tot poeder / ende gheuet in met water van Mannekens-cruydt ende van Endiuie/ van elcks drye oncen.

Een ander crachtigher poeder.

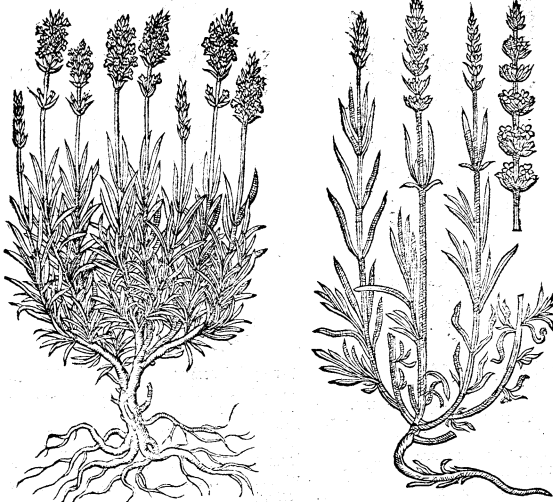
De peserick met sijn twee byghevoeghde vaten wordt ghewasschen met witten wijn ende dan inden ouen ghebrandt in een nieu aerden pottek en: Ten laetsten wordt die wederom ghewasschẽ met Endiuie water ende wijn/ de welcke dan alsoo bewaert wordt tot datmen die wil besighen. ℞. Asschẽ

vande peserick een half loot/ Caneele een half dragme: Lanck Peper eñ Galigaen van elcks een vierendeel loots: Saedt van Weghebree ende Endiuie onderhalf dragme: Saedt van Italiaensch Nardus, vier scrupels: stootet al tsamen in poeder ende gheuet in met de voorseyde wateren/ eñ witten wijn soo verre als daer gheen cortsen en zijn.

Een zeer crachtich poeder om de naer-wee ende doode vruchten af te iaeghen.

℞. Confectie Alkermes ende van tvoorseyde poeder van elcks twee scrupels / Borax eñ Trocischi van Myrrhe/van elcks onderhalf scrupel. Beuersijn een scrupel: dese dinghen al tsamen ghestooten salmen ingheuen met water van Buglosse / Byvoet/ende witten wijn.

Lauender. In Latijn/Spica Lauendula, ende is Stachis van Anguillara, Pseudonardus wijfken vã Matthiolus. In Hoochduytsch/Lauender. In Franchois/Lauendel. In Italiaensch/Spigo gentile. In Engelsch/Lauendel.

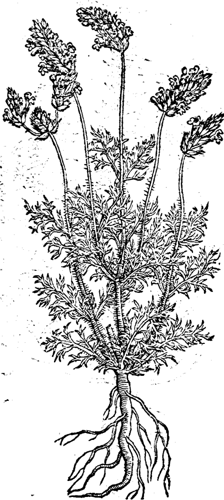

Witte Lauender.

Lauender met zeer ghekertelde bladers.

Seer fraey heeft onsen vriendt Clusius dese tweede soorte/ om haer aerdicheydt/ selsemheydt eñ kertelinghe vande bladers gheheeten Seer ghekertelde Lauender. Oock heeftse aende stelen veel sijde scheutkens viercantich ende rou/van eenen voet lanck/de welcke becleedt zijn met diepe gekerfde aschverwighe bladers die vanden Coriander/ Nigelle oft Nardus ghelijck/als wt knoopkens voorts comende. Ick en weet niet dat ick dese soorte oyt ghesien hebbe op eenighe plaetsen van Nederlandt/ Duytschlandt/Engellandt/Vranckerijck oft Italien: in vuegen datse alleene in Spaignẽ is groeyende. De are vande Lauender is een weynich gheboghen ende ghelijck met vier reken beset/ spruytende somtijdts d'een wt den ander/voorts brenghende blaeuwe wel rieckende bloemen. Dese heeft Clusius ghevonden bloeyende in Februario op eenen hoeuel gheleghen by Malaga/ eñ in Meerte by Marcia/ ende nerghens elders: Oock wordt dese ghehouden niet soo crachtich als eenich van d'ander.

Lauender met zeer ghekertelde bladers. In Latijn/ Lauendula multifido folio, Clusij.

Casia vande Poeten van die van Montpelliers. In Latijn/ Casia Poëtica Monspelliensium: an Theophrasti?

Die de Casie vanden Poeten voeghen by de Cassie/ oft Cancele/ om de ghelijckenisse vanden naem/ hebben voorwaer luttel reden daer toe ghehadt/ noch veel min is te ghelooven den zeer subtylen ondersoecker van cruyden Anguillara, daer hy seght/ dat de Lauender ende Roosmaryn de Casia van Theophrastus zijn. Oock spuetoogt die zeer nerstighe Herbarist Guillandin, als hy meynt dat Chamelęa Cassia is. Voorwaer gheen van beyden en soude sulcks gheseydt hebben/ hadden sy ghesien een plante die zeer ouervloedich is groeyende in Romanie ende in dlandt van Languedoc/ die de stele heeft dien vanden Spaenschen Brem ghelijck/ gestrept ende van verwe den Duysentcracht oft Polemonia ghelijck/ maer de bladers ghelijcken die vande Thymelæa, oft Stichas/ oft Lauender. De besien heuet zeer vele dien vanden Cneorum oft zee Corael-cruydt ghelijckende/ de welcke zeer lijmachtich zijn/ groeyende aen stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe. De menichfuldighe bloemkens zijn die vanden Olijf-boom ghelijck/ geel wtten groenen siende. Dit cruydt hebben onse meester Rondellet ende de zeer gheleerde Pellisier Bisscop van Maguelone ende Montpelliers/ ende ons ander mede discipels Casia gheheeten/ midts dat in Dioscorides beschrijvinge wat ghebrack/ ende in Theophrastus te vele was. Dese plante heeft haer bloemen in Wedemaendt/ ende tsaedt is roodt in Oogstmaendt/ daer sy groeyet aenden oeuer vande riuiere de Lana byde brugghe van Nieu casteel ende elders ouer al in Prouencen aende haghen ende canten vande Olijf-houen.

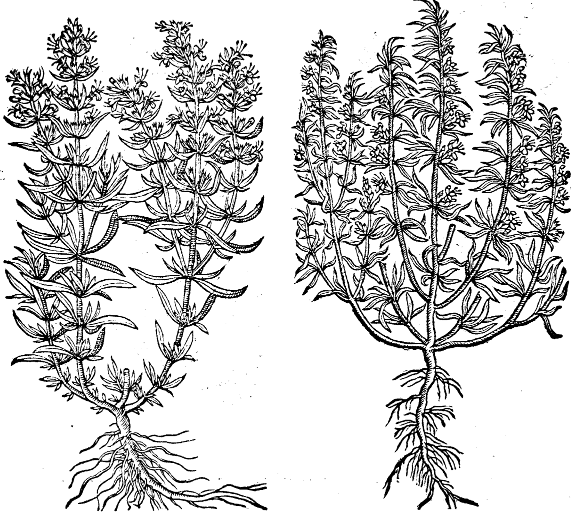
Onse ghemeyne Hysope met smalle bladeren.

Ghelijck wy ghesendt hebben int capittel vande Grieckscħe Hysope/ hoe wel dat dese niet en is de waerachtighe Hysope van Dioscorides, soo heeftse nochtans van een yeghelijck voor Hysope ghehouden gheweest/ om datse zeer groot van cracht is/ ende daerom oock door d'autoriteydt van Mesue inde Apotekers winckels ghebrocht is/ de welcke seght dat d'ysope de tacken ende bladers dien vanden Thymus van fatsoen ghelijck heeft/ maer meerder: by auonture d'oorsake van sijn missen hem comende wt de Brunelle/ den welcken d'Origanum (te weten dat d'ysope ghelijck is) ende de Thymus ghelecken worden. Ten is oock nu gheen wonder dat doen ter tijdt d'Araben sulcks meynden/ ghemerckt dat Matthiolus int selfde ghemisset heeft/ die niet alleene hem seluen

 beroemt/

Onse ghemeyne Hysope met smalle bladeren. In Latijn/ Hyssopus Arabum, Mesue & Officinarū. In Hoochduytsch/ Hyssop. In Franchois/ Hysope. In Italiaensch ende Spaensch/ Hyssopo. In Engelsch/ Hysope.

Cleyn Hysope met smalle bladeren.

beroemt/ sonder proberen/ ghevonden te hebben een nieuwe soorte van Brunelle/ maer voegtet oock by dat sy heeft de bladers van Thymus/ dwelcke noch inden Griecksche text/ noch ergens oock inde Latijnsche ouersettingen ghevondē en wordt. Dese Hysope is van selfs groeyende op de rouwe hoeuels van Romanie ende ontrent Verone/ principalijck lancks de riuiere Adige/ ontrent de enghde vande steenrootse ende tzeer sterck Casteel dwelcke sKeysers landt scheydt vanden lande van Venegen teghen ouer den berg Baldo/ ende nerghens el/ ten ware inde houen.

Onderscheyt. Noch vindtmen in sommighe een soorte van Hysop de ghemeyne gantsch ghelijck/ maer veel cleynder.

Witte Engelsche Hysope.

Dese selfde hof-Hysope heeft de halue bladers ende tackskens sonder eenighe conste van oeffenen soo wtter maten wit/ sonder wolachticheydt/ datse lichtelijck sneew oft crijt soude moghen ghelijck zijn/ blyuende dander helft gheheel groen. Dese twee soorten comen voorts op bergen/ hoeuels/ ende inde houen.

Diuerscheydt van Hysope wt de verwe vande bloemen.

Hysope met witte bloemen.

Inde fraeyste houen van Nederlandt groeyet somtijdts Hysope met witte ende oock met roode bloemen/ maer de bloemen en staen meestendeel maer op een sijde oft reke.

Cracht. Mesue. Hof Hysope iaegt lichtelijck af de flegmatijcke humeuren/ hoe wel dat ander gheseydt hebben/ datse oock de Melancholijcke afdrijft/ als daer berg soudt by ghevoeght is: Maer datse de flegmatijcke humeuren purgeert dat blijckt by merckelijcke experientie/ sonderlinghe die opde borst ende longher ligghen. Hysope is zeer goedt teghen de vochtighe flegmatijcke ghebreken soo vande herssenen als vande zenuen/ om datse die niet alleene en reynicht/ maer oock versterckt: Jae dat meer is/ sy suyuert de borst ende longher/ principalijck den ouders/ die de borst met een taeye ende grofue

flegma-

Hysope met roode bloemen. In Latijn/ Hysopus Arabum flore rubro.

Diuerschepdt van Hysope wt de verwe vande bloemen. Hysope met witte bloemen.

flegmaticheydt verladen hebben/waer door dat behulpich is den kuchenden ende hoestenden lieden. Tghebruyck van Hysope doet scheyden ende verdrijft de harte apostumatien/ tmaeckt appetijdt/ tverweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden ende doet water maecken/ tverdrijft tschudden vande cortsen ende scherpet ghesichte. Hysope met honich ghemengt ende een weynich Salpeters/ doodet de langhe scherpe wormen des buycks. Olie die ghemaeckt wordt met de bladers ende bloemen/ gheneest ende sterckt de zenuen die verstijft zijn door coude.

Alle tselfde doet oock de berg Hysope/ iae veel crachtigher.

Godts gratie/ende is Limnesium oft Centaurides Cordi.

Tot noch toe en heeft niet luttel ghequelt de verstandē van veel menschē tverclaeren vandē naem van dese plante/want eenighe hebben daer af Seep-cruydt ghemaeckt/ sommighe tghemeyne ende wit Behen/ oft Ocymastrum vande velden/ende ander metten cortsten ghesendt Spumeum Pauer. Want dit cruydt/ behaluen sijn bladers ende witte bloemen dien vanden Olijf-boom oft Seep-cruydt ghelijck/ heeft een stercke cracht om van onder ende van bouen te purgeren. De wortel is zeer ghecronckelt met dicke ende veel rancken/ wtghespreydt inden risch vander eerden/haeren oorspronck hebbende in bergachtighe bemden/ nochtans is tcruydt selde schuymachtich/ maer eenichsins witachtich van bladers/ hebbende eenen bitterē eñ onlieflijcken smaecke: want tgaet te bouen in bitterheydt/ ende purgerende oft af iaeghende cracht de cleyne Santorie: Oock wordet in azijn ende melck te weycke gheleydt ghelijck d'Esula/ om dat verliesen soude sijn quade fenijnicheyt ende eenighe scherpheyt. Onderhalue oft twee drachmen infusie van dit cruydt/ iaeghen af de cholerijcke ende melancholijcke humeuren/ oock de waterichheydt ende groue flegmatijcke humeuren. Men maeckt hier af een crachtighe extractie met geest van wijn om de watersucht te purgeren.

Gratiola: oft oock is Papauer spumeum van Dioscorides?

Dioscor. Theoph. Het is een wit ende gheheel schuymachtich cruydeken/ dat de wortel int opperste vander eerden heeft loopende: Inden Somer wordet saedt ghepluckt alst gheheel is opghewassen/ ende het vallet af alst drooghe is. D'wordt inghenomen met honich water/ ende pur-

Godts gratie/ In Latijn/ Gratiola, oft Gratia Dei. ende is Limnesium oft Centaurides Cordi: eñ Papauer spumeum Dioscoridis vã Anguillara. In Italiaensch / Stanca cauallo, Centaurida. Maer oft de Gratiola vande iongher Herbaristẽ oock is Spumeum Papauer?

Heyden Hysop. In Griecks/ Helianthos. In Latijn/ Flos Solis, ende is een soorte van Cistus van die van Montpelliers. Oft oock is Helianthe van Plinius? Oock ist Helianthemũ Cordi eñ Tragi, ende Helianthos Anguillaræ ende Fuchsij. In Franchois/ Hysope des garigues, om dat gheerne groeyet op heyen. Oft oock is Panax Chironium ende het tweede Helenium van Dioscorides?

geert door ouergheuen: maer specialick is dusdanich purgeren goedt teghen de vallende sieckte.

Galenus. Tsaedt purgeert de flegmatijcke vochticheydt.

Heyden Hysop.

Vele hebben voor Helianthos ghehouden dese plante/ de welcke ouervloedich is groeyende op dorre gronden/ cruypende lancks der eerden / ende somtijdts hebbende recht opgaende rysachtighe steelkens van een palme hooghe / met stijfachtighe bladers / van verwe / dickte ende ghedaente die vanden cleynẽ Cistus ghelijckende/ maer veel minder/ welck sy noemden Helianthos oft Flos Solis, om sijn goudt-gele bloemen / die vander Potentille oft Vijfvingher-cruydt ghelijck: Eñ om dat des-ghelijcks gheschreuen wordt vanden Chironiũ soo meynden sy dat Chironiũ was. Wy hebben hier af vermaent int capittel vanden Alant wortel. Tot Montpelliers hielden sy dit cruydt voor een soorte van cleyn Cistus. T'groeydt hier in Engellandt ende ouer al op ander plaetsen/ daer gheenen Cistus en groeyet: Theeft een tsamentreckende eñ drooghende cracht/ maer geen scherpheydt/ ende daerom ist min te meynen dat Chironium soude zijn dat by auenture meer de gele Santorie is/ ghemerckt dat van dien in gedaente ende cracht luttel verschilt/ eñ wat scherpheydt heeft/ met wat reucks.

Plinius schrijft in sijn 21. boeck ende 10. capittel/ dat Helianthos een plante is die haer tackskens van drye palmen lanck opder eerden spreydt / ende de bladers heeft van Quendel: De wortel is wit ende suete.

Vloy-cruydt.

Tvloy-cruyt t heeft fraey den naem ghecreghen van zijn saedt/ dat ghelijck een vloeye is / swart

blincken-

Vloycruydt. In Griecks / Psyllium. In Latijn/ Pulicaris herba. In Hoochduytsch/ Psylien kraut/ Flohe kraut. In Franchois/ Herbe à puces. In Italiaensch/ Psillio. In Spaensch/ Zorgatona. In Engelsch/ Fleeworte ende Fleesede.

Psyllium Plinianum, fortè radice perenni supinum.

blinckende/ binnen zeer snotachtich/ vercoelende eñ glat/ dwelcke eenverdich ende niet diuersch en is/ groeyende op een rysachtighe ende strooachtighe plante/ die dryderhande is. Dit cruydt groeyet van selfs ouervloedich opde ghebouwede ackers in Languedoc ende Prouence. Maer de ghemeynste heeft veel cleyne tackskens staende rondtomme den principalen stele die wt een cleyne faselachtighe wortel voorts comt/ de welcke becleet zijn met smalle bladers/ maer langher dan die vande Scoparia oft Belvidere oft Herts-horen/ row ende graeu: op d'opperste groeyen lanckworpighe/ ronde/ schelferachtighe bollekens die vande Beuernelle oft Stichas van Arabien eerst bloeyende ghelijck/ de welcke beset zijn met veel cleyn witachtich bloeysel/ dat vande Herts-horen oft Weghebree ghelijck. Dese plante groeyet oock by Montpelliers inde Olijf-houen ende sauelachtighe grachten.

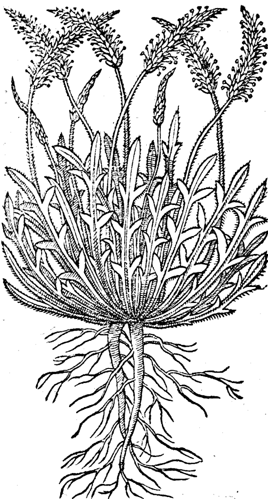
Zee-Vloy-cruydt.

Tghene dat gheerne groeyet op de zee-duynen / en is den anderen van aensien niet onghelijck/ maer ghelijfsigher/ voorts brenghende wat langher tacken/ oock veel langher bladers/ veel dichter ende hayrigher/ ende min ghekerft: Tsaedt/ de bloemen ende tghebruyck zijn dien vande voorgaende ghelijck.

Psyllium Plinianum, fortè maius.

Opde selfde ghewesten / maer aende canten ende rouwe ongheboude hoeuels vanden Olijfhouen/ groeyet dit groot Vloey-cruydt/ dwelcke rysacktigher ende houdtachtigher stelen heeft/ met langher scheuten/ bladers ende aren/ verwarret onder malcander/ cruypende lancks der eerden zeer aerdich/ maer een rouwicheydt hebbende/ die wit is wtten groenen siende. Tsaedt is dien vanden anderen niet onghelijck/ maer meerder ende castanie bruyn. De wortel is houdtachtich/ hart / met lange faselingen. De selfde wordt ghebruyckt in medicijnen vande polst oft arterien/ ende die de gele cholerijcke humeuren bereyden oft af iaghen. Gheen ander Vloey-cruydt dan dit en wil Plinius seggen/ hoe wel dat sommige die niet zeer scherp en ouerleggen sijn opinie van dmelck oft gomme

Herts-horen oft Craeyenvoet. In Griecks/ Coronopus. In Latijn/ Cornu Ceruinum. In Franchois/ Corne de Cerf, ende Pied de corneille. In Hoochduytsch/ Kraenfuz. In Spaensch/ Yerua estrella. In Italiaensch/ Stella herba. In Portugueys/ Guiabelha. In Engelsch/ Buckhorne ende Crowfoote.

van dese plante/ meynen dat hy soude verstaen een soorte van Wolfs-melck/ Esula gheheeten: voorwaer sy en souden dat niet schrijuen/ in dien henlieden inden sin ghecomen hadde het dicke sap/ dat ghelijck saene van melck/ van dit cruydt ende sijn saedt is comende/ van Plinius Gomme oft melck gheheeten met breeder wtlegghinghe/ om de gele cholerijcke humeuren te purgeren (ghelijck tselfde oock nu ter tijdt daer toe ghepresen wordt vande Medicijns van desen tijdt) als hy dickwils is ghewoon van doen.

Dioscorides. Vloey-cruydt heeft een vercoelende cracht/ dienende om dicke en̄ sachte te maecken/ ende is goedt met Olie van Roosen/ water oft azijn gheleydt ende ghestreken op heet fleirsijn/ op die gheswillen byde ooren/ ende ander heete gheswillen/ op verwrongen leden/ ende op de pijne des hoofts. Tselfde met azijn gheneest oock de ghescheurtheydt vande ionghe kinders ende dē nauel die te verre wtwasset/ daer op gheleydt. Dwordt oock ghestooten ende met water nat ghemaeckt/ ende alst water stijf ghe worden is/ soo wordt daer mede ghestrēē: Want tvercoelt zeere/ ende benemt de hitte vā heet water daer in gheworpen/ in vueghen dat zeer goedt gheleydt is op wildt vier. Men seght oock dat gheē vloeyen groeyē noch comē en sullē inde huysen daer dit Vloey-cruydt groen ghebrocht wordt. Tselfde met ruet ghestooten suyuert de quade en̄ vuyle zeericheden. Tsap met honich gemengt is goedt gedaen in dragende oorē/ oft daer ghewormte in is. Galenus. Saedt van Vloey-cruydt is vercoelende tot inden tweeden graedt/ maer eenichsins middelmatich in vochticheydt ende droogte.

Crach

Herts-horen oft Craeyenvoet.

Dit cruydt heeft den Grieckschen naem Coronopus ghecreghen/ om dat sijn bladers ghelijck eenen Rauen voet ghefatsoneert zijn/ ende wordt oock om der ghelijcke reden nu ter tijdt in Nederduytsch Craeyen-voet ghenoemt. Maer de soorte die Ruellius stelt/ schijnt veel beter een specie van Coronopus te wesen/ dan die Serpentaria van Matthiolus, de welcke onseker is ende van bladers onghelijck min ghelijckende. Oock soo zijn de crachten van desen beter bekent/ van de welcke veel Medicijns verwondert zijn/ als sy sien dattet d'aencomen vande cortsen/ die oorspronck hebben wt verstoptheden/ soo haest alst inghenomen is oft ontrent therte ghebonden/ verdrijuende is/ al oft tooverye ware/ sonderlinghe d'ongheleerde muylstooters ende quacksaluers. Nochtans de reden van dien en is soo swaer niet om vinden/ de welcke is hangende aenden selfden oorspronck/ van ander medesoorten van planten/ ghelijck Weghebree (welcker cracht dit cruydt heeft) die dergheliicke wercken doen als sy vande ghene die de cortse hebben/ alsoo ghebruyckt worden. De Serpentaria is eer een soorte van Holostium, de welcke wy oock hier voren daer by ghevoegt hebben. Jae dat meer is/ de ghemeynste soorte ende die meest ghevonden wordt/ is van ontrent de zeecant ghebrocht ende verplant gheweest inde houen van Nederlandt/ Enghellandt/ ende Duytschlandt/ om in salat te ghebruycken ende teghen tgrauel/ hebbende bladers van Vloey-cruydt oft zee Weghebree/ dicke/ ghelijsmich/ harich/ op beyden sijden ghespleten ende gheschaert/ staende ghelijck Craeyen voeten oft Herts-horen. Inde Lente gheuet zijn bloemen op harighe dunne steelkens oft torskens van drye palmen hooghe/ van fatsoen ende verwe de aren vande Weghebree/ oft Holostium van Montpelliers ghelijck/ maer minder. De wortel is dunne/ een weynich tsamentreckende ende

wat

wat verwarmende/ de welcke hedens-daegs zeer goedt is teghen tgraveel/ soo wel alst ghedistilleert water vande gheheele plante.

Cruppende Herts-horen oft Craeyenvoet/ oft Rauenvoet. In Latijn/ Coronopus repens Ruellij, ende Cornu Cerui alterum vulgi. Oft oock is Coronopus Theophrasti? Oft Pes Miluinus Columellæ van Ruellius? In Engelsch/ Swijne Cressis.

Dit cruydt groeyet geerne onder het Wegh-gras op ghetorde weghen die vocht zijn/ van ghedaente ende bladers den voorgaenden ghelijckende/ dragende witte bloemen aen ligghende steelkens die lancks der eerden cruypen. Tsaedt groeyet in ronde blaeskens/ die rondtomme wat row ende stekende zijn/ alle de reste is dien vanden anderen ghelijck/ ende is zeer goedt om kennen.

Dioscorides. Tcruydt van Herts-horen oft Craeyen-voet wordt ghelijck moes gheten. De wortel gheten is tsamentreckende/ de welcke zeer goedt is teghen den loop des buycks/ wt verkiltheydt der maghen ende versliminghe der dermen sijnen oorspronck hebbende. Cracht.

Een cruydt de gedaente hebbēde van half Craeyenvoet ende half bergh Sedum, van die van Marseillen. In Latijn/ Coronopi & Sedi montani media planta Massiliensium.

Serpentina, ende is Coronopus syluestris, oft Serpentina Matthioli. In Italiaensch/ Stella herba saluatica.

My heeft goedt ghedocht hier by te voeghen dese nieuwe plante/ die noch vanden ouders/ noch vande iongher Herbaristen en is beschreuen gheweest/ soo wel om eenighe ghelijckenisse die sy tsamen hebbē/ als oock om datse aende zeecant beyde groeyen. Dit cruydt wasset ouervloedich onder de

de Tragacantha opde hoeuels ende rootsen ontrent Marseille gheleghen aende zee met zeer veel wtghespreyde bladers/van ghedaente ende stijfuicheydt die vanden minsten steenachtich bergh Sedum, oft wilden Pijnboom ghelijck/versien oock zijnde met zeer veel steelkens van drye palmen lanck/die aerkens voortbrenghen/waer in dat cleyn saedt besloten is/ dien vande Weghebree oft ghemeyne Serpentine ghelijck. De wortel is lanckachtich/houtachtich/dicke/ende een weynich heet van smaecke ende aromatijck.

Serpentina.

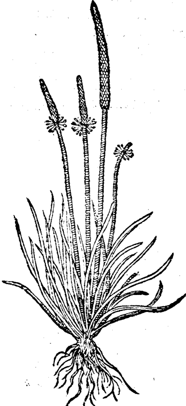
Voren is gheseydt dat de plante Serpentine ende haeren naem/vande iongher Herbaristen ghegheuen is/ dat oock gheẽ Coronopus en is/maer eer Holostium, want sy heeft grasachtige bladers die vanden Craeybloemkens ghelijckende/ende plat ter aerden ligghende. De wortel is houtachtich die vanden Genoffels ghelijck/draghende voorts aren ende saedt dien vanden Montpelliersschen Holostium oft Herts-horen ghelijck. Tgroeyet van selfs in tgheberghte van Prouencen/ Auergne ende op veel plaetsen van Italien.

Diuersheyt. Desen voorgaenden is een ander soorte gheheel ghelijck/wtghenomen dat sy heeft ghelijfviger bladers/bloemkens/ende graeuwe rouwe steelkens. Dese groeyet vele in Dolfine ende int gheberghte Apennin.

Alderminste Serpentine. In Latijn/Serpentina omnium minima.

Muysen steertkens. In Griecks/ Myosuros. In Latijn/ Cauda Muris. In Hoochduytsch/Tausent korn. In Franchois/Queue de Souris. In Engelsch/Blod strange/or Mouse tayle.

D'alderminste Serpentine en verschilt gheensins vande voorgaende/dan datse zeer cleyne is/ want haer steelkens zijn nauwe eenen duym oft onderhalf groot. Dese groeyet ouervloedich in dlãt van Languedoc opde hooghe toppen vande onvruchtbaer berghen van Seuene.

Muysen steertkens.

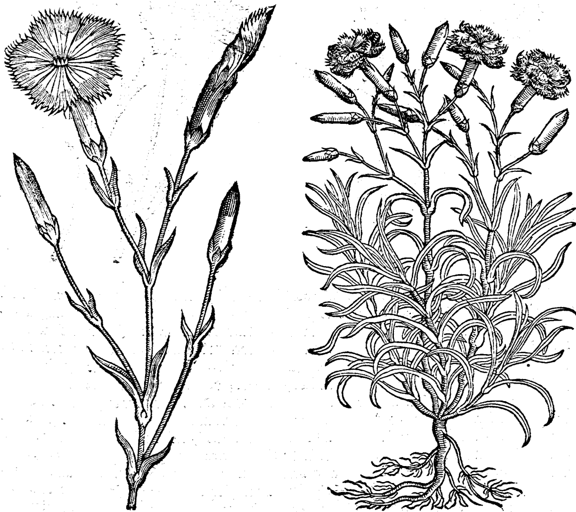
Tot dese voorgaende schijnt te behooren dat cruydeken/dwelcke vande iongher Herbaristen zeer fraey ghenoemt wordt Muysen steertkens/ om dat zijn ronde lanckworpighe spitsche aerkens daer tsaedt in light/niet zeer ongheliick en zijn den steertkens van Muysen. In Mey eñ Wedemaendt draghet veel witachtighe bloemkens die haest vergaen aen tortskens van een palme lanck/zeer die vanden Weghebree ghelijck/ waer in het cleyn bruyn saedt besloten is. De bladerkens zijn grasachtich ende smal/eenen duym oft onderhalf lanck/stijf/ ende van smaecke den Water-peper ghelijckende.

Tafel-

Tafelken.

Groote wilde ghemeyne enckele Ginofflen. In Latijn/ Caryophyllus syluestris maior vulgatior. In Hoochduytsch/ Neghelin ende Grasblumen. In Fráchois/ Gyrofflées, Oilletz: eñ in Walschlandt oock Violettes herbues, dat is/ Gras-Violieren. In Italiaẽsch/ Garofoli ende Garofoni. In Spaensch/ Clauil oft Clauo de especia. Oft de Ginoffle oock is Cantabrica Plinij? Ende is Veronica altera Fuchsij ende Dodonæi: oock Cantabrica Turneri Angli. In Engelsch/ Cornations ende doble Gillofers/ oock Gelyflours ende Gelouers.

Dobbele Ginofflen. In Latijn/ Caryophyllus multiplex.

De zeer bekende eñ vermaerde Ginofflen midts de aerdicheydt van de bloemẽ/ in Latijn gehẽeten Caryophylli om den reuck dien sy hebben van de Giroffel-naghels / eñ eenighe ghelijckenisse van steelkens van de Antoffels/ schijnẽ van den ouders niet beschreuen te zijn/ de welcke zijn tweederhande/ te weten/ tamme ende wilde/ maer ghedeylt in veelderhande soorten. Die inde houen gheplant ende

ende gheoeffent worden van ghedraeyde ghefnopte steelkens/draghen effene/ ronde/ lanckworpighe huyskens bouen in sesse ghetant: waer wt vijf bladerkens spruyten.

Groote dobbele roodtachtighe ende witachtighe gespickelde Ginofflen. Caryophyllus maior rubens & albicans, flore pleno, punctulis rubẽtibus fortuitis asperso.

Groote eñ cleyne dobbele Hof-Ginofflen/ half roodt half incarnaet/ met roodt gestreept ende gheplect. In Latijn / Hortorum Caryophyllus multiplex maior & minor, rubro striatus, versicolor, peramœnus.

Maer de schoonste zijn zeer dobbel ende vol bladeren / de welcke altsamen bouen omghewelft zijn/ zeer aerdich aen d'wterste canten oock ghekerft / rieckende ghelijck eenen Giroffel-naghel/ hebbende in d'midden van de bloeme ghelijck twee draeykens die wtsteken: Van verwe menigherhande/ te weten/ oft bleeckroodt/ oft bruynroodt/ oft purper wt den peerschen/ sommige oock witachtich/ ende sommighe ghespickelt/ sommighe met roodt ghestreept: sommighe cleyne ende sommighe groot/ die alle ghelijck zeer langhe staen en bloeyen. De bladers van dese planten zijn blaw-groen/ staende twee ende twee tsamen/ wt den cnoopkens van de ronde ende dunne biesachtighe steelkens voorts comende. Tsaedt is oock zeer cleyne/ principalijck vande wilde / de welcke ist dat sy niet en verschillen vande tamme dan in oeffeninghe ende verplanten (welck nochtans sommighe ontkennen) soo schijnen sy in alder manieren te wesen de Cantabrica van Plinius, hoe wel dat hy die met luttel woorden beschrijft / te weten ouer al groeyende met eenen biesachtighen stele van eenen voet hooghe/ waer op dat groeyen lanckworpighe bloemkens ghelijck langhe huyskens/ inde welcke zeer cleyn saedt light. Welcke beschrijuinghe eenichsins schijnt te accorderen met de Veronica, van Dioscorides ghestelt onder de bastart planten met dese beschrijuinghe: Sy groeyet op berghen/ in bemden ende houen/ hebbende een gheheel roode ende welrieckende wortel / de bladers die vanden loock bycans ghelijck/ inde middel bruyn-roodt/ staende aen eenen rechten dryhoukighen stele/ de welcke draegt roode bloemen. De Herbaristẽ houden Herba Tunica voor Veronica, de welcke die menghen inde preseruatyfuen teghen de pestilentiale sieckten / hoe wel dat de zeer gheleerde Ber-

nardi

nari van Montpelliers beveelt te nemen den Nederlandtschen Polemonium oft Ocymastrum, wiens wortels van sulcken cracht zeer ghepresen worden.

Dobbel purper-peirsche diep ghekerfde Ginofflen.
In Latijn/ Caryophyllus purpureus flore multiplici profundè laciniato.

Cleyne roode enckele ghekerfde wilde Ginofflen.
In Latijn / Caryophyllus syluestris flore simplici laciniato rubro.

De purper peersche Ginoffel en is der cleynder/ghemeyner/rooder oft ghespickelder niet onghelijck / soo wel inde grootte van bladeren als in de wortel: maer de bloemen zijn dieper ghekerft:ende is nu ter tijdt in-Neder-landt eyghen gheworden.

De groote voorgaende witte incarnate ghespickelde ende de ghestrepte met roodt/ende de groote dobble roode/ die somtijdts alle drye op eenen seluen tack wassen/ dus daenighe fraeye veranderinghe zeer aerdich voortbrenghende / hoe dese grooter ende schoonder van bloemen zijn/ soo sy de bladeren veel breeder hebben.

De cleyne ghestrepte met roodt/ heeft oock ghelijck als de groote sommighe bladeren heel roodt: is andersins de groote zeer ghelijck / dan dat de bladers/ steelkens ende bloemen dry-mael dunder ende cleynder zijn.

Cleyne roode enckele ghekerfde wilde Ginofflen.

Wy hebben noch twee oft drye veranderingen van wilde cleyne enckel Ginofflen in onse houen

D'eerste heeft cleyne ghekerfde roode bloemkens van vijf bladerkens / hebbende in de middel ghelijck twee ghecrolde draeykens.

De tweede soorte van enckele cleyne wilde Ginofflē. In Latijn/Caryophyllus alter minor syl.simplici flore.

De tweede en is der eerster niet onghelijck van smalle bladeren ende wortel : maer de bloemen die bleeck roodt zijn / hebben int midden seuen oft acht corte veselinghen.

Dese selue soorte wordt dobbel met verplanten ende oeffenen.

De derde heeft bleecke incarnate bloemen wat meerder dan de voorgaende / van vijf bladerkens / ende int midden dry oft vier langhe ghecrolde hayrkens : De stelen ende bladeren zijn oock vromer dan de voorgaende.

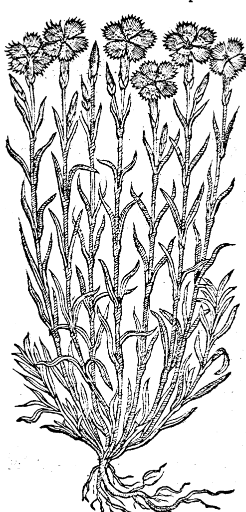
De derde soorte van cleyne wilde Ginofflen met incarnate bloemen. In Latijn/ Caryophyllus syluestris tertius flore pallido suaue rubente.

Liggende alderclepnste enckele wilde aerdighe Ginofselkens met cranskens / bespzengt met silueren oft gouden tickskens. In Latijn/ Caryophyllus minim⁹ pulcellus supinus maculis aureis argenteisve aspersus.

Andere alderclepnste recht op gaende zeer aerdighe ghepleckte wilde Ginofflen. In Latijn / Caryophyllus alter minimus flore simplici micis aureis asperso.

De tweede soorte van enckele cleyne wilde Ginofflen.

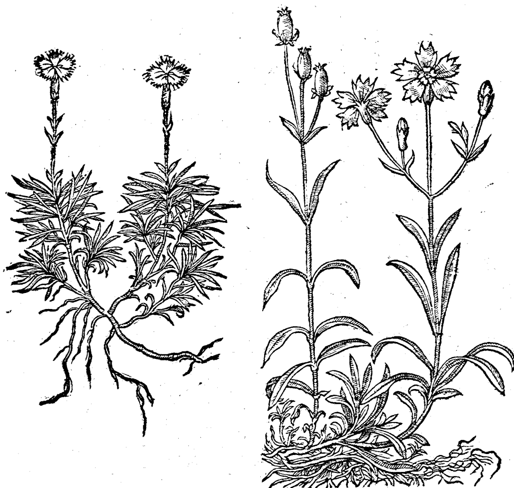
Onder de enckele wilde Ginoffelkens machmen by voeghen ettelicke Ginoffelkens / die wy om de cleynicheydt ende d'onderscheydt alderminste Ginoffelkens heeten: de welcke van sommighe souden moghen toegheschreuen worden den Holostium, midts ghedaente/ ghewas / ghelijckenisse en verwe vande bloeme: ende van sommighē anderen den Ginofflen/want de bloemen dē voorseyden Ginofflen zeer ghelijck zijn/ maer ses mael cleynder/ onder welcke eenighe roode zijn / besprengt door wonderbaerheydt der naturen met silueren ende gouden tickskens: van welcke soorte d'eene is ligghende / met ghetackte steelkens eenen voet lanck / ende bladerkens van fatsoen vande Ginoffelkens / maer ses mael cleynder.

D'ander is met recht opgaende steelkens/ hebbende bladerkens ende bloemkens den voorgaenden niet onghelijck: welcke de Heere van S. Aldegonde in sijnen hof ghecreghen heeft wt Hollandt: De steelkens zijn onghetackt/ eenen voet oft onderhaluen hooghe / draghende een oft twee bloemkens op d'opperste.

Met de eerste sorte die ligghende is / worden de canten vande hof beddekens beset/ om datse met haer loof de selue fraeykens becleeden ende vast sluyten.

Alderclepnste leeghe ghemeynste bleeck-roode Ginoffelkens. In Latijn/ Caryophyllus repēs, humilis, minimus, vulgatissimus rubellus.

Andere alderclepnste leeghe / wtlandtsche Ginoffelkens/ zeer lustich met witte bloemkens. In Latijn / Caryophillus minimus humilis alter exoticus flore candido amœno.

Tot dese soorte heeftmen noch twee oft dry toegheuonden door de neerstichheydt vande Nederlandtsche cruydt-lief hebbers.

D'eerste/ daer mede ouer al in Enghellandt ende Nederlandt de canten vande cruydt-bedden beset ende becleedt worden/ door menichte van cleyne corte bladers/ wt de welcke voorts comen steelkens een palm hooghe / ende op elcken comt een bloemken met vijf welrieckende ghekerfde bladers

kens. Aenghesien dat dese plante zeer wel bekent is / soo en ist van gheenen noode die breeder te beschrijuen.

Andere alderclepnste leeghe wtlandtsche Ginoffelkens/ zeer lustich met witte bloemkens.

Dit gheslachte van Ginoffelkens ghelijck ontallick veel ander cruyden / heeft van Wtlandtsch saedt hier in Nederlandt sijnen aerdt ghenomen / door de neersticheydt van den zeer vernaemden C. Clusius onsen goeden vriendt. Hier mede moghẽ oock wel bequamelick de canten van de cruydtbedden verciert worden / om het dick besetsel van de blaederen / de welcke swerter ende breeder zijn dan de voorgaende Ginoffelen. De steelkens zijn oock een palm hooghe / bouen ghetackt / op de welcke wassen bloemkens zeer wit / ende lustich met vijf bladerkens : daer nae comen de huyskens met saedt ghelijck de Ginofflen oft Lichnides. De wortel is zeer veselachtich.

Andere alderclepnste witte aerdighe Ginoffelkens ghelijckende den Holostium.
In Latijn / Caryophyllus Holostius.

De verheuen cantẽ vã de veldẽ in Walschlandt / besonderlick in Tournesis ende Castelenije van Rijssel / worden verciert met dese soorte / welcke met steelkens van een palme ende oock onderhalue ende met grasachtighe bladers zeer wel gelijckt dẽ Holostium van Ruellius : maer de bloemen zijn breeder eñ lustiger. De wortel is cleyn / langher / ende veselachtich.

Dese Ginofflen worden ghepresen teghen de hertcloppinghe / draeyinghe int hooft / vallende siecte / lamheydt ende stuypen oft spanninghen.

Keykens oft Tuylkens.

Dese wilde soorte van Ginofflen wordt van den anderen onderscheyden midts dat sy breeder bladers hebben / ende teruydt meer op d'aerde ghespreydt / dragende elck steelken zeer vol bloemkens ghelijck tuylkens tsamengheuoeght. De huyskens van de bloemkens zijn die vã den Seep-cruydt ghelijck / maer de bloemkens zijn veel minder / ende enckel / meestendel roodt / noch oock niet soo wel rieckende als de voorgaende / maer vroegher wtcomende / tzij datse staen in de houen oft in de velden. Want dese Keykens groeyen ouervloedich op sommighe steenachtige plaetsen / gheberghten ende canten van bosschen / soo wel in heete als coude landen : bloemẽ voort brengende in April / Mey ende Junius.

Onderscheyt — Dese zijn oock menigherley / soo wel als de Hof-ginofflen / sommighe met breeder bladeren / andere met smalle : welcke smalle meestendeels slechte roode ongheplecktte bloemen hebben.

In den hof van Heer Mattheeus de Lobel Canonick van Rijssel een eerbaer eñ gheleert man / ende lief-hebber van cruyden / heb ick mijns wetens alder eerst ghesien de wilde Ginoffelkens oft Keykens : Daer nae heb ick die ghesien tot Mechelen ende Doornick met enckele / maer schoondere / witte ende oock roode dobbele bloemen / hebbende in de middelt ghelijck eenen zeer lustighen ghestreepten rinck oft croone van de selfde verwe / met dunne stelen van eenen cubitus hooghe / ende de bladers die van den keykens ghelijckende.

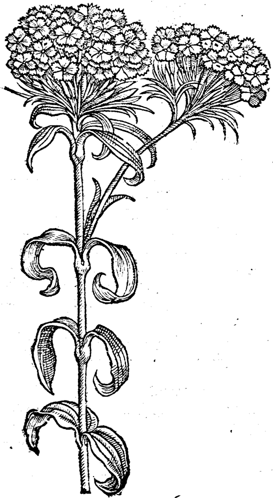
kskēs oft Tuylkēs. In Latijn / Armeria siue Caryophyllus minor sylvestris, minus odorus, foliis latioribus. In Hoochduytsch / Steyn-negle. In Vlaēsch / Hoecpeelbloemē. In Engelsch / Sweete Williams.

Witte ende roode dobbele Tuylkēs. In Latijn / Armeria alba & rubra multiplex.

...tere keykens oft breede Tuylkēs van veel aerdighe roode bloemen / ver-...ent eñ ge-...mont met ...schkens / ...hebbende ...breeder bla...ders dā de ...Hoogaerde. In Latyn / Armeria altera, mul...tis in latū orbiculum congestis floribus or...nata, pun...ctatis in ...gyrum af...fixis, fo...liis quàm ...superior la...tioribus.

Ghebaerde keykens oft Tuylkēs met bleeck-roode der ghelijcke schoone bloemkēs / hebbende smalder bladers dā d'ierste Tuylkens-cruydt / eñ ghebaerde copkēs bouen aen dē stele. In Latijn / Armeria altera suaue rubēte flore, sed angustiore, calyculo foliolis fastigiatis cincto.

Andere wilde ghebaerde Keykens met bleeck-roode ghekerfde bloemen/ anderssins de voorgaende gebaerde gelijck / maer met smalder bladers / ende in al veel cleynder/wassende beyde op gheberghté. In Latijn/ Armeria syluestris altera, calyculo foliolis fastigiatis cincto, alioqui non dissimilis superiori; angustioribus tamen foliis, & minoribus stellatis quinis foliolis: vtraque collibus oriunda.

Kinderkens. In Latijn/ Armeria prolifera.

Dese is aldus gheheeten/ midts dat sy veel welrieckende cleyne in vijf ghedeylde bloemkens op eenen stele d'een nae dander wtcomende als oft kinderkens waerẽ/ voortbrengt/ wt de grootachtighe copkens. Gheeft oock wt de witachtighe wortel veel dunne steelkens eenen voet hooge/ met bladerkens twee ende twee/ ghelijck d'ander. Het wast op steenachtighe hoeuels ende bergskens/ ende oock op de vesten van Louen aen de Mechelsche poorte: indien my wel ghedenckt.

Pluymkens. In Latijn/ Superba Fuchsij & Recentiorum: ende zijn Diosanthos Theophrasti, naer d'opinie van Anguillara. In Hoochduytsch / Hochmut/ dat is/ Moetwille. In Italiaensch/ Fior d'amor, ende Balsamin. In Walsch-Nederlandt/ Cuyderelles. In Engelsch/ Pinkens.

Witte groote Pluymkens met ghecrolde hayrkens inde middel.

Van dese Ginoffelkens zijn oock alsulcke diuersche soorten als van de groote. Want sommighe zijn roodt met wit ghespickelt/ ende somtijdts zijn die gheheel wit met bleeck-roodt ghespickelt/ rondtom aen d'wterste canten dieper ende dunner ghekerft. Oock zijn de bladers smalder / de welcke voort comen aen stelen van eenen voet oft cubitus hooge / ende worden in de houẽ gheplant om den lieffelicken rueck ende de aerdicheydt: groeyende van selfs op sommighe hooghe ende rouwe canten van de weghen in Duydtschlandt/ Enghellandt ende Italien.

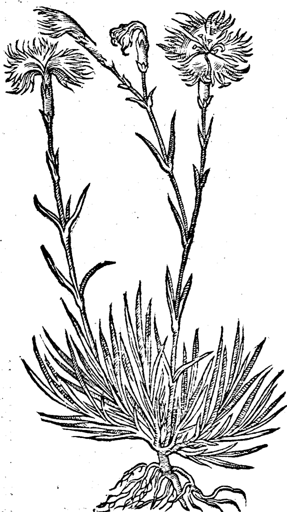
D'eerste heeft twee ghecronckelde draeykens in de middel van de bloemkẽs / staende drye oft vier op ghetackte steelkens. De bloemen zijn schoon wit/ somtijdts oock lijfverwich/ van vijf bladerkens redelick ghekerft/ sonder cranskens int midden.

Van dese soorte vintmen noch een andere/ grooter van bloemen ende diep ghekerft/ van diergelijcke verwe / maer met een bleeck-purper ende oock doncker-purper cranskens int middẽ/ met acht oft thien corte veselkens. De stele is onderhaluen voet hooghe.

Witte groote pluymkens met ghecrolde haykens inde middel. In Latijn/Superba maior, flore albo.

Andere witte incarnate Pluymkens. In Latijn/Superba alba altera, & suaue rubens.

Witte Pluymkens met roode tanneyte croonkens int midden.

In Latijn Superba alba, medio corolla purpuro violacea obsoleta cincta.

Oostenrijcksche Pluymkens van Clusius. In Latijn/Superba Austriaca Clusij.

Beschrijuinghe van groote witte Pluymkens/ witte Pluymkens met roode tanneyte croonkens int midden.

Dese derde sorte van Pluymkens heeft schoone witte bloemen redelick diep wtghekerft/ cleynder dan de laetst voorgaende: met een lustich cransken int midden van verwe purper-tanneyt: welcke bloemkens oock zijn van vijf bladerkens/ met vijf oft sesse veselkens int midden. De pluymkens hebben altsamen cleyne gras-bladerkens. Deen soorte die in de middel van sijn bloemkens ghecranst is/alsoo die cleynder ende aerdigher van bloemen is/ alsoo zijn oock sijne bladerkens veel corter ende fijnder. De wortelen van allen zijn houdtachtich ende ghevesel:

De vierde is ons overghesonden gheweest in Neder-landt / gheleden vijf oft ses iaeren / van Mijn-heer Clusius, ende heeft breeder bladeren ghelijck de Tuylkens: De stelen zijn van eenen cubitus oft twee voeten hooghe / bouen wtghedeylt in veel tacken beset met veel bloemen van tweederley verwe op eenen tack / te weten / lijfverwich ende wit: welck ghebeurt door het langhe open staen van de bloemen. Dese zijn dieper ghekerft ende schoonder dan de voorgaende.

Craepenbloemkens. Armoraria pratensis sylvestris. **In Latijn oock ghenoemt** Flos cuculi, **van sommighe** Tunix, **oft** Armeria, siue minor Caryophyllus sylvestris foliis latioribus : **en is** Armerius flos primus Dodonæi. **In hoochduytsch/Gauchblum / dat is te segghen / Coeckoeckbloemkens / oock Steynnegle. In Walsch/**Cuyclerelles.

In de vochtighe bemdẽ van Engellandt / Nederlandt ende Normandije wassen de Craeybloẽkens / die sonder reuck zijn enckel ende dieper ghekerft / met corter ende breeder bladers / de cleyne Santorie oft Viscaria ghelijckende. De ghene die meynen dat Herba Tunica oft Tunix is/prijsen dese zeer tegẽ t'fenijn: de welcke niet al bedrogẽ en zijn/ want sy de hulpe niet en ghemissen. Oock wordet van sommighe meesters van Arabiẽ Tunix ghehceten/ soo wel als het Nederlandtsch Polemonium, oft Ocymastrum, welck is Tunica van Gordonius.

Zee-grasseken oft zee-Ginoffle.

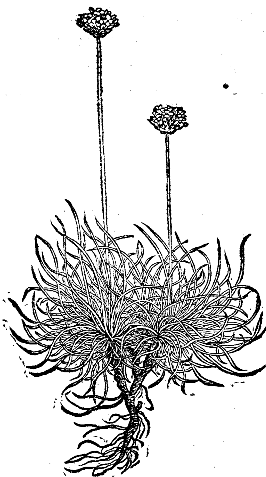
De alderminste van alle desen ende die eenichsins schijnt te wesen den selfden ghelijck ende een medesoorte/ is die vãde Nederlãdtsche Herbaristẽ ghenoemt wordt Zee-Moly / van ander Holostium, iae van beyden principalick alsoo genoemt om sijn grasachtige bladers : want sy zijn stijfachtich eñ zeer vele/op deerde ghespreydt/ groen blaeu van verwe die vande Ginoffels ghelijckende. De steelkens zijn dunne/ biesachtich van drye duymen ende een palme hooghe/ ende noch meer/bouen op de welcke dat groeyen dichte croonkens als die vãden Candiotschen Thlaspi oft Bieseloock van verwen. Theeft een langhe/dunne/eñ rosse wortel vande Serpentine oft Ginoffle. Met dese plante vercieren de Nederlanders ende Enghelschen de canten vande cruydt houen : waer dat oock aende zeecant vele is groeyende: maer in heete landen als aende Middellandtsche zee / wordet min ghevonden.

Middellandtsche oft Bergh-Ginofflen.

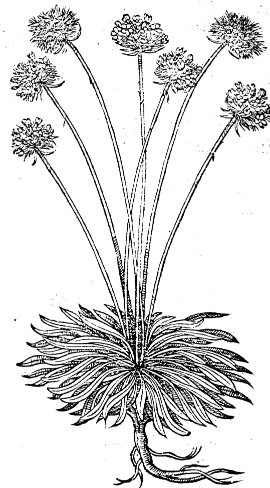
Inde dalen aenden bergh L'esperon ghenoemt van Seuene gheleghen ende oock elders op veel plaetsen int landt van Lyons/die verre vander zee gelegen zijn/wordt gevonden een soorte den naest voorgaende gheheel ghelijck/ dan dat veel meer steelkens heeft van eenen voet hooghe/ desghelijcks oock vier mael meerder bladers/eñ voorts alle ander dingen grooter. Dit wordt altemets gesien met witte ende met incarnate bloemen.

Mus-

Zee-grasseken oft zee-Ginoffle. In Latijn/Caryophyllus marinus omnium minimus, oft Gramen marinum Dodonæi. In Engelsch/Zea-giblofers.

Middellandtsche oft Bergh-Ginoffel. In Latijn/Caryophyllus mõtanus siue Mediterraneus ghenoemt: ende wordt qualick gheheeten Cantabrica Plinij: Ende soudt niet eer zijn de Statice van Plinius?

Vliegenet-cruydt. In Latijn/Muscipula siue Viscaria, ẽñas Lychnis syl. Clusij altera flore muscoso, ende Silene Theophrasti Aldroando.

Andere Vlieghenet-cruydt. In Latijn/Muscipula oft Armoraria altera.

Behaluen dese voorseyde soo stellẽ wy hier noch drye ander soorten die vanden gemeynen volcke Muscariæ, Viscariæ oft Muscipulæ ghenoemt zijn/ d'welcke soo veel te segghen is/ als Vliegenetten/ oft Lym-cruydt/ om dat met eenich lym oft lymachtighe vetticheydt soo schijnen bestreken te wesen/ dat sy niet alleen en cleuen aende handt/ maer oock de vlieghen ende vijfouters/ die daer voor-

by

by vliegen/ hoe luttel dat zijt gheraken/ daer aen vast ende verwarret blijuen. Dit cruydt groeyet in d'landt van Languedoc op ongheboude plaetsen ende aende canten vande Corenvelden/ de bladers hebbende vande Craeybloemkens/ maer wat langher. De bloemen ende haer huyskén zijn die vāde cleyne Santorie oft Moetwille ghelijck/ die beset zijn met spitse bladerkens/ groeyende op veel steelkens van eenen cubitus hooghe: T'saedt is zeer cleyne/ dien vanden Jennettekens oft Lychnis niet onghelijck.

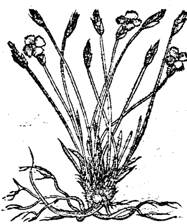
Tweede Viscaria met moschachtighe bloemen/ ende is Papauer Spumeum van sommighe/ ende groot Sesamoides Salamanticum van Clusius.

Lancks de Heyrbane soomen gaet van Montpelliers nae Frontignan/ sietmen groeyen een ander plante de voorgaende niet zeer onghelijck van steelkens/ saedt/ bladers ende huyskens/ maer een zeer cleyne moschachtighe bloeme dragende/ die geel-groen is. De cracht ende tghebruyck van beyden en is noch ter tijdt niet bekent.

Muscipula oft Armoraria altera, ende is Armerius flos tertius Dodonęi. Oft oock niet en is de tweede cleyne bloeme van Constantinople van Gesnerus? Ende is Lychnis syluestris altera, ēn Behen rubrum Salamanticum Clusij.

Aphylanthos Monspelliensium.

Muscipula oft Armoraria altera.

Dese plante ghenomen zijnde vande voorseyde gronden ende ghewesten/ groeyet nu verplant inde houen van Portugal/ Engellandt ende Nederlandt/ van steelkens bladers/ tuylkens van roode bloemen ende saedt/ den ghemeynen Polemonium oft cleyne Santorie ghelijckende. Maer is als de voorgaende geheel bestreken met een taeye lijmachticheydt.

Aphylanthos Monspelliensium.

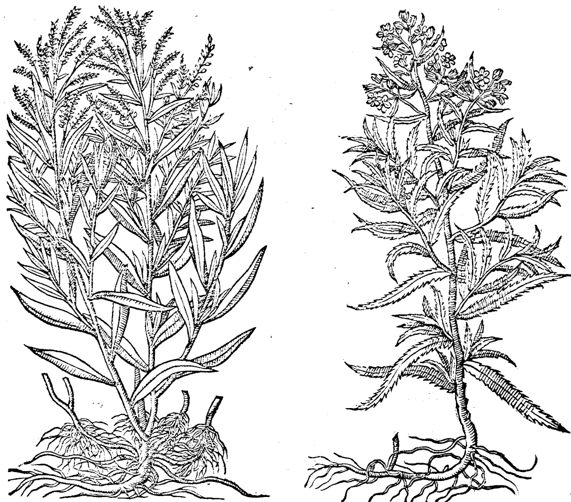
Dit cruydt/ dwelcke een is vande minst bekende nu ter tijdt/ wordt ghenoemt vande gheleerde ende neerstighe Herbaristen van Montpelliers Aphylanthos, niet om dat gheen bladers en soude voorts brenghen/ maer om dat de selfde soo cleyne ende biesachtich zijn/ datse bycans drooghe worden eer sy ghegroeyt zijn/ ende schijnen stroo te wesen oft caf/ bleeckachtich van verwe/ aenden rusch vander eerden spruytende wt een faselachtighe wortel die vande Biese ghelijckende/ hebbende zeer veel steelkens van onderhalue palme hooghe/ de welcke biesachtich zijn/ dunne/ sonder knoopen ende glat/ alle de somer blaeuwe ghekerfde bloemkens draghende minder dan die van Vlas oft keykens/ in schubachtich caf. De gheheele plante is bitter van smaecke/ ende een weynich heet: De welcke zeer vele groeyet inde sauelachtighe ende rouwe plaetsen daer de Ilices cocciferæ groeyen.

Dragoen.

Sonder oorsaecke en ist niet dat meest alle de fraeyste houeniers segghen dat Dragoen is voorts comen-

Dragoen. In Latijn/ Draco, oft eer Tarchō Simeonis Sethi & Auicennæ. In Franchois/ Targon. In Italiaensch/ Dragoncello eñ Dragone. In Engelsch/ Dragon.

Wilde Pyrethrum. In Griecks ende Latijn/ Ptarmica, oft Ptarmica folio Taraconis, oft Sternutamentoria, van sommighe gheheeten Pyrethrum syluestre, ende is Tanacetum acutum album van H. Bock.

comende van Lynsaedt ghesteken in eenighe ajuynachtighe oft clisterachtighe wortel / want hoe wel dat een yeghelick tselfde proeuende niet altijdts sulcks en bevindt/ eñ dat de vremdicheydt vande dingē/ eñ de seldenheydt bycants de saecke ongheloofllick maeckt/ nochtans in dien yemandt ontrent de zeecant ende plaetsen daer Zee-ajuyn oft Squillen groeyen inde selfde sonder te trecken wtter eerden Lynsaedt staecke / hy soude sulcks bevinden waerachtich te zijn / ghelijck ons veel Herbaristen van Genua ende Hetrurien verclaert hebben: Sy segghen oock dat tselfde ghebeurt / alsmen Lynsaedt steeckt in een gaetken ghemaeckt in eenen Radijs oft Ajuyn / nemende hen argument aenden smaecke/ welcke eenichsins is ghelijck soudt ende azijn tsamen ghemengt. Dragoen wordt zeer vele ghebruyckt in salaet ghelijck de kersse / daer af dat de smaecke heeft. Oock en wordet nerghens ghevonden dan inde houen/ ende wordt vermenichfuldicht ende gheplant vande wortel die in veel stucken ghebroken is / midts dat tsaedt als bastart ende niet genererende cleyn is ende verdwynt. De bladers zijn smal/ spitsch/ dickachtich/ die vanden Kali oft zee Sterrecruydt ghelijckende/ maer langher dan die vande Ptarmica, nochtans niet ghekerft ghelijck die vande Betonie/ als sommighe segghen/ bedroghen zijnde door de ghelijckenisse vande Ptarmica. De bloemkens zijn geel aende tackskens ghespreydt. De stelen zijn eenen cubitus hooghe. De wortel is cleyne ende gevezelt als die vande Gratiola oft Scordium verre wt loopende int opperste vander aerden.

Dragoen wordt ghebruyckt in salaet inde plaetse van Rakette. Water van Dragoen ghedistilleert wordt in Enghellandt wttermaten zeer ghepresen teghen de peste: want het doet sweeten/ ende verteert de groue fluymachtighe humeuren. Cracht.

Ptarmica.

Hoe wel dat veel planten/ de welcke geroken zijnde moghen verwecken tot niesen / souden moghen nu ter tijdt Ptarmicæ ghenoemt wordē/ nochtans heeft dit cruydt dwelcke sy noemden Pyrethrum, byde Herbaristen voor alle dander desen naem vercreghen / midts dat heet van smaecke

was/

was / ende ghelijck de Pyrethrum de tonghe langhe quellende: Eenighe meynden dat Ptarmicæ was/ om dat met eenen onlieflicken ende scherpen reucke inde neuse treckende / dede niesen: d'welcke wy gheerne ghelooue/ ghemerckt dat wy gheen bequamer Ptarmica noch ter tijdt en kennen. Wat die andere die wy terstont hier nae sullen byvoeghen / duncken ons veel meer te verschillen vande Ptarmica. Dese draegt witte bloemen aen croonkens minder dan die vande Stinckende Camille/ oft die vande gele Gerwe ghelijck: De bladers zijn langher dan die vanden Dragoen/ maer rondtomme een weynich ghekerft/ groeyeude aen veel dunne steelkens van eenen voet ende cubitus hooghe. De wortel is saselachtich ende cruypende. Tgroeydt genoech in sommighe bemden van Brabant ende Enghellandt.

Cracht. Dioscorides. De bladers met de bloemen van Ptarmica gheleydt op blaeuw gheslaghen plecken/ nemen die wegh. De bloemen Ptarmica gherokenen doen zeer niesen.

Tafelken.

- Bupleurum.
- Bupleurum met breede bladers.
- Hasen ooren ende Scorpioens-cruydt.
- Perlen cruydt { groot / cleyne.
- Lithospermum Plinij onder de soorten van Hirs.
- Muer/ende Voghel-cruydt.
- Paronychia Alsinefolia tectorum.
- Tweede Paronychia.
- Guychelheyl.
- Geel Guychelheyl.
- Water pungen.
- Eerste zee-Anthyllis wt Engellandt.
- Eerste zee-Anthyllis van Languedoc twеesderhande.
- Elatine.
- Eeren prijs { Manneken. / Wijfken.
- Penninck-cruydt ende Eghel-cruydt.
- Senegroen.
- Bruynelle.
- Madelieuen/Kerssouwen/Margrieten.
- Blaeu Madelieuen oft Globularia Monspelliensium.
- Muysen ooren/Naghel-cruydt/oft Pilosella.

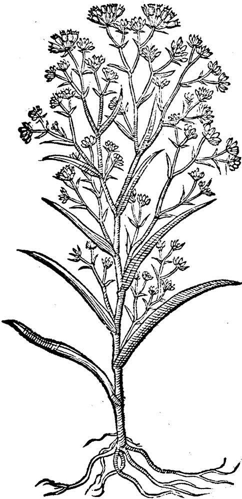
Bupleurum van Montpelliers ende vande Herbaristen.

Den voorseyden cruyden is eenichsins ghelijck tghene dat vande iongher Herbaristen ghehouden wordt nae de beschrijuinghe van Plinius voor het Bupleurum van Hippocrates, het en schijnt oock van naem ende ghedaente niet qualick daer mede te ouercomen / want theeft langhe smalle bladers / eenichsins dien vanden Gras Lacryma Iobi ghenoemt oft vande Gladiolus ghelijck/ hebbende veel strepen die ghelijck ribben op alle bladers ghefigureert staen / ende ghelijck inde syden besloten/ als Plinius schrijft vanden Heptapleurum, lancks de lengde vanden rugghegraedt/ groeyende aen eenen stele van eenen cubitus oft onderhalf hooghe / die zeere gheknoopt is / rondt en stijf/ ende eyndende in meer tacken / waer bouen op wassen cleyne wtghespreyde croonkens met gele bloemkens van Dille/ nae de welcke is volghende een langher ende dunder saedt dan dat vãden Anys oft Dille / welck cruydt ouer al is groeyende int landt van Languedoc op steenachtighe ende rouwe gronden onder de boemkens daer scharlaken greyn op groeyet/ ghenoemt Ilices Cocciferæ, eñ bloeyet in Hoymaendt eñ Oogstmandt. De wortel van eenen cleynẽ vinger dicke is swartachtich van ghedaente / smaecke ende reucke die vanden Verckens Venckel ghelijckende / ghelijck oock tsaedt is/ waerom wy ons te meer souden laten duncken dattet is dwaerachtich Bupleurum, door autoriteydt van Nicander ende Plinius, soo verre als dit cruydt bequaem waere om etẽ/ sulcks als Hippocrates dat seght te wesen. Want in medicynen (als Glauco ende Nicander heeft belieft) en ist niet onbequaem / alsoo de ghene wel sal segghen die eenichsins daer in gheware wordt den smaecke eñ reucke vanden Hypericon, die met een ghetemperde warmte wat drooghachtich is.

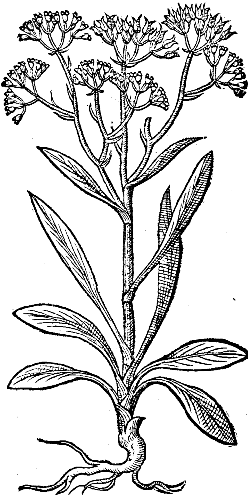
Andere Bupleurum met breede bladers.

Op de selfde plaetsen niet verre van thosch van Gramont / wordt veel meer ghevonden dese soorte van Bupleurum, de welcke den voorgaenden gheheel ghelijck is soo van plaetse vã groeyen/ als van ghedaente/ crachten/ croonkens ende bloemen: dan dat de bladers breeder ende stijuer zijn/

Bupleurum van Montpelliers ende vande Herbaristen. In Latijn/ Herbariorum Bupleurum angustifolium.

Ander Bupleurum met breede bladers. In Latijn/ Bupleurum alterum latifolium, eñ is Bupleurum van Dodon. ende vande Herbaristen. Oock ist Isophyllon Cordi ende Panax Chironium Tragi die hem de selfde crachten toeschrijft. In Hoochduytsch/ Wundtkraut. Oock wordet van sommighe ghenoemt Auricula Leporina: Maer ten is gheen Elaphoboscum.

inde middel breetachtich ende bouen scherp / een weynich hol oft ghedraeyt staende: Waerom dat daer vande Studenten Hasen-ooren ghenoemt wordt/ vã sommighe oock Elaphoboscum, om dat (als sy meynen) de bladers heeft een weynich ghelijckende die vanden Terebinthus: Maer de verghelijckinghe van Dioscorides seght ten eersten dat de bladers eenen vingher breet zijn / daer nae dat maniere ende stant vanden Terebinthus is / ghelijckende een steckachtighe plante als Ferula, soodaenich als wy die elders ghestelt hebben onder de Pastinaken: want tblijckt wt Plinius schrijuen / datse daer moet ghestelt zijn/ die den Elaphobosco gheeft de bladers van Olus-atrum.

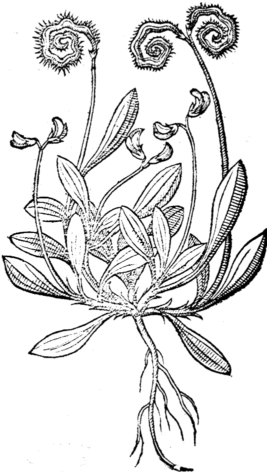
Hasen-ooren oft Scorpioens-cruydt.

Inde Olijf-houen ende dorre gheberghten ontrent Montpelliers gheleghen/ is dit cruydt ghenoech groeyende/ maer elders zeer selden / ten zy inde houen: ende wordt gheheeten Scorpioens-cruydt/ om de haeukens daer tsaedt in light/ de welcke drye zijn met hairicheydt becleedt ende in een gherolt/ eenichsins ghelijck dẽ steert vanden Scorpioen/ groeyende aen eenen licht vallenden ende cruypenden stele van onderhalue palme ende somtijdts eenen voet hooghe/ wt de knoopkens bladers voorts brenghende die vanden Bupleurum met bree bladers ghelijckende/ ghekeert staende/ maer niet soo stijf.

Cleyn Perlen-cruydt.

Om de steenachtighe hartheydt ende excellente cracht van tsaedt/ hebbense dit cruydt gheheeten Heraclea. Alle differentien zijn zeer wel bekent/ de welcke alleene ghenomen worden in grootte/ wesen ende bladers. Cleyn Perle-cruydt groeyet ouer al in Enghellandt ende Vranckerijck/ op ongeboude plaetsen ende gronden / hebbende harde tacken ende syde scheuten/ rechte / rouwe / ronde ende witachtich/ met smalle ende scherpe bladers die vande Phylirea oft Ligustrum ghelijckende/ oft

Hasen-ooren oft Scorpioens-cruydt. In Latijn/ Scorpioides repens Bupleuri folio. In Engelsch/ Scorpion-grassi.

Cleyn Perlen-cruydt.

swertachtich ghelijck die van Salomons seghel/ oneffen int aentasten ende row/ draghende bouen aende sydetacken witte bloemkens / ende oock neffens de bladers / de welcke voorts brenghen claer/ effen / rondt / wittachtich / oft graeu blinckende saedt dien vanden Hirs ghelijckende / waerom dat ghenoemt wordt Milion Soler, dat is van tgheberghte : Dwelcke ghebroken zijnde/zeer droo-ghende afvaghende ende scherp is : Ende groeyet op rouwe plaetsen / oft diemen niet meer en oef-fent. Tsaedt is cleyn ende blinckende / maer ghe-rimpelt ende row/ gelijck oock de bladers zijn. Dit saedt wordt zeer vele inde Apoteken ghebruyckt/ dwelcke inde Somer gheplueckt eñ vergaert wordt vande vrouwen die dat te coope draghen : Maer in Enghellandt groeyet zeer vele van selfs.

Daer is d'aldercleynste / maer een palme hoo-ghe/ hebbende smalle bladerkens die vandẽ Vlas gelijck/neffens de welcke cleyn ronde glatte graen-kens groeyen die gheheel minder zijn. Dimi

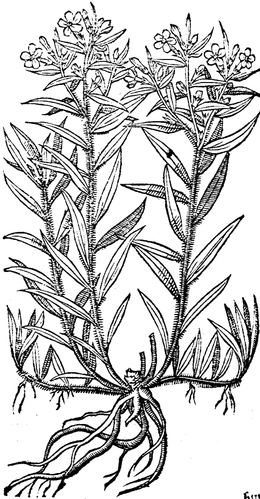
Groot Perlen-cruydt.

Groot Perle-cruydt heeft langhe/dunne/hay-achtighe rouwe ende swertachtighe stelen / meest cruypende lancks der eerden / aen de welcke van onder tot bouen veel bladers groeyen/die langher/ scherper ende breeder zijn dan die vanden cleynen Perle-cruydt / de welcke bedecken hayrachtighe

Cleyn Perlen-cruydt eñ Steensaedt. Lithospermũ min⁹. Inde winckels Miliũ Solis oft Soler. In Frãchois/ Gremil eñ herbe aux Perles. In Hoochduytsch / Meurhirsen. In Italiaensch/ Milium Solis. In Spaensch/ ende Catelaens Mill bart. In Engelsch/ Gromell.

Groot Perlen-cruydt. In Latijn/ Lithospermum maius.

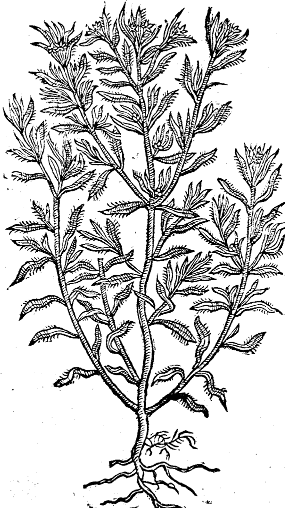
huyskens/ daer in tsaedt voorts comt den voorgaenden ghelijck/ maer lanckworpigher/ harder ende meerder/ nae dat de purperachtighe bloemkens afghevallen zijn: Dwelcke veel crachtigher is om den steen te breken ende water te doen maecken dan tsaedt van cleyn Perle-cruydt/ hoe wel dat min ghebruyckt wordt dan dander/ midts dat soo vele niet ghevonden en wordt/ noch oock soo veel saedts niet voorts en brengt. Beyde de Perle-cruyden groeyen in Nederlandt ende Duytschlandt alleen inde houen/ maer tot Montpelliers wasset van selfs zeer vele byde brugghe van Selle-neuue, ende op dellende/ steenachtighe/ ende lommerachtighe plaetsen ende bosschen/ alsoo wel in Duytschlandt als Vranckerijck ende Enghellandt.

Diosc. Ægin. Saedt van Perle-cruydt ghestooten ende met witten wijn ghedroncken / breeckt den steen/ ende drijft dien metter urinen wt: Plinius seght dat oock de druppelpisse verdrijft. Cracht.

Gal. Perle-cruydt is heet ende drooghe/ ende doet water lossen.

Perle-cruydt met de bloemen van Anchusa. In Latijn/ Lithospermum Anchusæ facie.

Ander wildt Perle-cruydt met roode wortelkens vā Anchusa: des-halven van sommighe ghegeeten Anchusa degener facie Milij Solis, semine Buglossi, aut Iuæ rotundiore radice rubra.

Opde afhanghende plaetsen van Oostendal in Piemont/ groeyet een cruydt dat rouwe struyckachtighe tackskens heeft van eenen voet lanck / met de bladers van Perle-cruydt / maer de bloemen zijn blaeu/ die vande wilde Buglosse oft Anchusa ghelijckende.

Ander wildt Perle-cruydt met roode wortelkens van Anchusa.

Dit wordt ghenoech gheuonden inde coren-velden by Mechelen ende Louen ende op veel andere contreyen / soo wel in Vlaenderen als Brabant: ende brengt stelen voort van eenē cubitus hooghe/ ghelijck cleyn Lithospermum wt een cleyne roode wortel/ als die van Orcannet oft Anchusa: met bladerkens dien oock niet ongelijck. De saeykens staen twee te gader aen de bladerkens vande tackskens.

Groot Muer Voghelcruydt/ oft Hoenderbete.

Muer groeyet geirne/ niet alleene op doncker vochtachtighe plaetsen / maer oock op mueren ende daken / vanden ouders gheheeten Muysen ooren/ om de groote ghelijckenisse die de bladers hebben

Groot Muer ende Voghelcruydt. In Griecks ende Latijn/ Alsine, oft Hippia maior. In Hoochduytsch/ Voghelkraut. In Italiaensch / Centone, Pauarina, oft Pizzagallina, Galinella, Centocchi, Morsus gallinæ. In Engelsch / Great Chichweede.

Aldermeeste Muer. In Latijn/ Alsine maxima.

ben met d'oprechte Muysooren cruydt / want het is een mals cruydeken dat de Hinnen ende voghelkens gheirne eten / waerom dat vanden ghemeynen man ghenoemt wordt Hoenderbete: T'heeft zeer veel gheknoopte tacxkens / ronde ende vol bladers vanden Guychelheyl minder dan die van Glascruydt/ die nun hayrich zijn / ende bloemkens voorts comende wt knoopkens die vanden Guychelheyl oft Holostium ghelijckende/ wit ende ghesterret. T'saedt is zeer cleyne groeyende in lanckworpighe ronde huyskens/ slap ende waterich van smaecke ende vercoelende.

Aldergrootste Muer.

Dit loopt op sommighe haghen die aende grachten staen ontrent Antwerpen / drye / viere ende vijue cubitus hooghe: met bladeren/ bloemkens/ stelen ende wortelen vier maels grooter dan dander ghemeyne groote Muer/ andersins ist heel ghelijck.

Cleyne Muer/ oft cleyn Voghel-cruydt.

Dese plante is den gemeynẽ grooten Muer zeer gelijck/ maer minder bladerkẽs eñ tacxkens hebbende/ die lancks d'aerde cruypen/ ende den Guychelheyl vã fatsoen ghelijcker dan den Glascruydt. Vande reste en is sy den anderen niet ongheliick/ groeyende oock opde selfde plaetsen ende gronden.

Aldercleynste Muer.

Dit cruydeken ghelijckt oock zeer wel den corts naebeschreuen Guychelheyl/ maer het is zeer cleyne met teere tacxkens/ iae ghelijck draeykens/ veel bladers hebbẽde die vanden Quendel/ Linsen oft cleynen Thymus ghelijckende: van plaetse/ gheleghentheydt ende cracht den anderen niet ongelijck/ ende zeer wel bekent.

Cruy-

Cleyne Muer/ oft cleyn Vogel-cruydt/ oft Hoenderbete. In Griecks ende Latijn / Alsine minor recentiorum, oft Hippia minor. In Franchois/ Morgeline, Mouron. In Engelsch / Middle Chickweede.

Alderclepnste Muer: Cleyn Vogel-cruydt/ oft Hoenderbete. In Latijn/ Alsine minima, ende is Alsine minor Fuchsij. In Hoochduytsch / Kleyn Voghelkraut/ oock Fieberkraut/ om dat de hitte vande cortsen door vercoelinghe doet minderen. In Engelsch/ Litle Chickweede.

Cruypende Muysen ooren.

Dese plante is om de ghelijckenisse vande bladers oock gheheeten Muysen-oore/ ende Alsine, den welcken dat zeer ghelijck is/ als Dioscorides seght. Wt een dickachtighe ronde wortel/ groeyen op veel rechte steelkens eenen haluen voet oft eenen voet hooghe/ bladers hebbende den oorkens van Muysen oft die vande cleyne Santorie bycans ghelijck: de welcke van beneden af altijdts twee teghen een ouer staen: Neffens de welcke cleyn steelkens als hayrkens voorts comen met cleyn blaeu bloemkens/ die vanden Walstroo oft Cleef-cruydt niet ongheliјck. Dit cruydt wordt ghevonden aende grasachtighe canten ende velden van Italien/ Prouencen/ Nederlandt/ Vranckerijck ende Enghellandt/ sonder te hebben eenighen sonderlinghen smaecke.

Alsine corniculata Clusij.

Dit cruydt heeft de bladers corter dan die vã ons Corenroosen/ maer langer dan die vãde Muysen-oore / staende twee teghen een ouer. De wortel is zeer cleyne. Inde Mey cryget witachtighe bloemkens/ nae de welcke volghen velachtighe doorluchtighe scherpe huyskens/ waer in cleyn swart saedt besloten light. T'steelken is een palme hooghe/ hayrich / bouen in syde scheuten ghedeylt: ende groeyet geerne by Salamanca in tcoren/ ghelijck als de Coren-roosen.

Dioscorides. Muer ende Muysen oore hebben een vercoelende ende tsamen treckende cracht: waerom dat (als Galenus seght) zeer goedt is teghen de heete sweeringhen / ende hittighe schorftheydt. Muer met Wort ghemengt/ gheneest heete aposteumien/ daer op gheleydt. Cracht.

T'sap van Muer is goedt in d'ooren ghedrupt teghen de pijne der ooren/ iae dat meer is/ het doet al tghene dattet Glas-cruydt doet. Plinius. Muysen oore ghestooten is goedt gheleydt opde sweerkens die inde hoecken comen vanden ooghen. Alle de voorseyde soorten van Alsine zijn vercoelende/ ende helpen alle heete gheswillen / hitten vande maghe/ wilt vier/ voorts etende sweeringhen ende hittighe schorftheden.

Cruppende Muysen-ooren. In Grieks/ Myosotis. In Latijn/ Alsine Myosotis, oft Auricula Muris. In Hoochduytsch/ Meuzorlin. In Franchois/ Petite oreille de souris. In Engelsch/ Small mouse eare.

Muysen-ooren eens-deels cruppende/ en eens-deels opstaende. In Latijn/ Myosotis Scorpioides partim repens, partim erecta.

Muysen-ooren eens-deels cruppende/ ende eens-deels opstaende.

Dit cruydt is zeer ghemeyn aende watercanten ende bemden/ vanden ghemeynen Apotekers oock zeer wel bekent met den naem van cleyne Muysen-oore/ende is oock zeer fraey alsoo genoemt/ om de ghelijckenisse diet heeft met de hayrighe Muys-oorkens. Dit is eens-deels opder eerden cruypende/ ende eens-deels opstaende met tacxkens van eenē voet lanck oft meer/ die hayrich ende sachte zijn/ dien vanden Hasen-ooren oft Guychelheyl ghelijckende. De bloemkens zijn blaeu/ tsaedt en is oock den anderen niet onghelijck: maer de wortel is wtghespreydt met veel saselinghen. D'opperste steckens niet bloemkens zijn in een gherolt ghelijck den steert vanden Scorpioen.

Hoenderbete met de bladers van Onderhaue.

Ouer al hier ende daer lancks de haghē is cruypende de Hoender-bete met haer hayrighe tacxkens die vanden cruypende Muysen-ooren ghelijckende/ hebbende cleyne hoeckachtighe bladers/ die vander Onderhaue oft Edel-leuer-cruydt ghelijck/ ende blaeu bloemkens als van Guychelheyl oft Gamandree. Tsaedt is cleyne/ besloten in ronde vellekens oft hulsen.

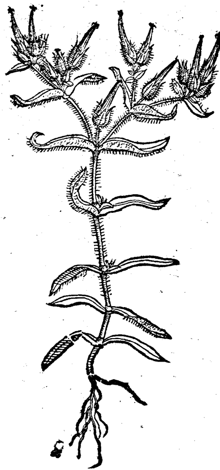
Plinius. Lappago is oock den Guychelheyl ghelijck/ ten zije dat sy meer tacken heeft ende meer bladers/ oock row ende gherimpelt/ scherper van sap ende stinckende van reucke: Die sodanich is/ wordt Mollugo ghenoemt.

Tragopa purpureum Alpinum.

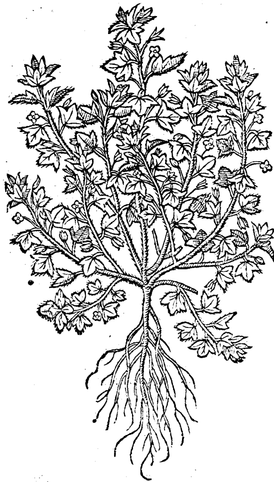
Mijn mede discipel de zeer gheleerde Medicijn Hermes de Clerck/ heeft my laten sien in sijnen papieren Cruyderboeck een drooghe plante Tragopa ghenoemt/ van onderhaluen duym groot/ die d'opperste bladers hadde smal als die vande Muysen-oore/ maer d'onderste waren veel corter ende breeder. De wortel was eenen vingher dicke: De bloeme geel/ de gele Languedocsche Perss-bloemen ghelijckende.

Ander

Alsine corniculata Clusij.

Hoenderbete met de bladers vã Onderhaue. In Latijn/ Morsus Gallinæ folio Hederulæ, oft Chamędryoides repens, ende is Alsine media Fuchsij, oft Elatine Dodonæi. In Hoochduytsch/ Hunerbisz. In Engelsch/ Guning/ Bucwhat. Oft oock is Lappago Plinij, lib.26. cap.10. by Anguillara?

Ander Hoenderbete met bladers van Onderhaue.

Van onderste bladerkens / gheveselde wortelkens ende steelkens is dit cruydt dẽn voorgaenden ghenoech ghelijck: Maer de bladerkens groeyende rondtom den stele zijn rondt ende ghekerft: wt welcke roodtachtighe bloemen van Galiopsis oft Sideritis voorts comen met tusschen spacie croonwijs. Men vindet lichtelick in veel moes-houen van Vlaenderen/ ende Brabant buyten ende binnen Antwerpen.

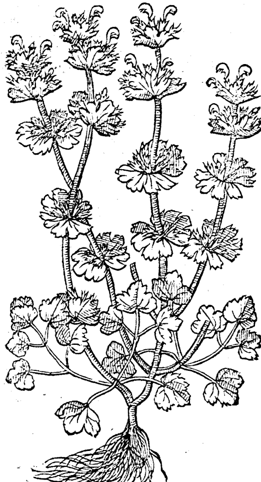
Opgaende cleyn Hoenderbete met ghedeylde bladerkens van Ruyte.

Niet wijdt van Doornick soomen nae den Bergh van Trinité gaet / wordt dit aerdich cruydeken gheuonden in de coren-velden ende oock elders. Het heeft ouer al bladerkens aen de tackskens de voorgaende wat ghelijckende/maer diep ghekerft ende verdeylt/ soo dat schijnen Ruyten-bladerkens te wesen. Bouen aen de steelkens van een palm hooghe / groeyen zeer cleyne blaeuw bloemkens van vier bladerkens: daer nae volght het saedt met een dobbel huyskẽn / eenichsins ghelijck Mercuriael manneken.

Hoenderbete met bladers van Gamander.

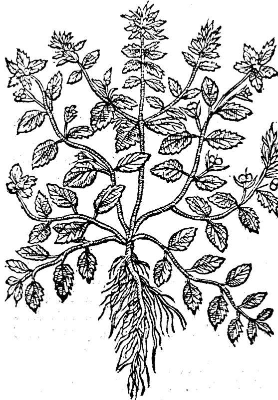
Men vindt in saeylanden van Brabant/ Zeelandt/ ende Vlaenderen / een cleyn cruydeken een palme hooghe / eens-deels opstaende ende eens-deels liggende / met bladerkens van Germandel oft Gamander: dobbele saedt rooskens draghende ghelijck dander voorgaende/maer de bloemkens zijn wit. De wortel is insgelijcks cleyne gheveselt geelachtich.

Ander Hoenderbete met bladers van Onderhaue.

Opgaende cleyn Hoenderbete met gedeylde bladerkens vã Ruyte. In Latijn/ Alsine parua recta folio Alsines hederaceæ, sed rutæ modo diuiso.

Hoenderbete met bladers van Gamander. In Latijn/ Alsine foliis Trissaginis.

Guychelheyl Orenge manneken.

Gallus in Griecks was te seggen Hyacinthus, deshaluen dat dit cruydt om de verwe vanden Hyacinth mocht Anagallis in Griecks ghenoemt worden. By auenture d'ouders hebben dit cruydt Anagallis gheheeten/ om dat zeer moedich ouer al de weghẽ verciert is met aerdighe bloemkens die zeer lieflick ende lustich zijn om sien. Wy kennen nu ter tijdt twee soorten van Anagallis der ouders / te wetẽ de roode ende blaeuwe/ de welcke van fatsoen gheensins en verschillen / dan alleen in coleur van bloemen eñ cracht: Want het roodt Guychelheyl manneken gheheeten / doet den aers-derm wtgaẽ daer op ghestreken/ de welcke tblaeu Wijfken genoemt doet weder ingaen als hy wthanght / soo ons Dioscorides wt ander lieden schriften is beschrijuende. Beyde dese cruyden hebben ouer al teere dunne steelkens/ beçieet met de bladers van Muer/ draghende zeer veel bloemkens/ nae de welcke cleyn saedt volgt in cleyn ronde bollekens die vanden Vlas ghelijckende. Cracht

Maer

Guychelheyl Oranje Manneken. In Griecks ende Latijn/ Anagallis mas phœnicea, & Anagallis femina cærulea, van Anguillara gheheeten Corcorus Plinij, van Walerant Molochia Serapionis. In Hoochduytsch/ Gauchheyl. In Frächois/ Mourõ à fleurs rouges & bleues. In Spaensch/ Morriaom. In Engelsch/ Pimpernell.

Blaeu Guychelheyl Wijfken. In Latijn/ Anagallis femina cærulea.

Blaeu Guychelheyl Wijfken.

Maer tblaeu Guychelheyl Wijfken ghenoemt/ behaluen dat soo veel niet ghevonden en wordt/ soo verschillet vanden anderen in coleur ende scherpheydt: oock en ist soo heet niet van naturen/ soo verre als tschrijuen vanden ouders te gheloouen is.

Geel Guychelheyl.

Geel Guychelheyl d'welcke aerdich om sien is/ alsoo luttel alst inde landen ouer zee gheleghen ende ontrent Lyons ghevonden wordt/ soo veel te meer ist groeyende in Enghellandt ende Nederlandt in bosschen ende lommerachtighe plaetsen. In Wedemaendt ende Hoymaendt cryget sijn ghele bloemen. Tgroeyet geerne in doncker plaetsen: voorts ist de twee voorseyde in als ghelijck/ daerom die een van desen kendt/ die sal oock terstondt dander twee kennen soo haest als hy die siet. Wy hebben desen voorleden Somer een groote menichte van desen Guychelheyl ghevonden in een doncker ende lustich bosch by Couentry gheleghen: insghelijckx oock (ten tijde dat wy dit beschreuen) inde boschachtighe weyden vanden Ridder Northon/ gheleghen twee mylen van Bristo byden afganck vande riuiere* Daues. Matthiolus claeght nae sijn maniere dat sy gheheel dolen die teruydt/ vande ongheleerde Lombaerden gheheeten Panarinam, in Toscaens Centone ghenoemt/ Anagallis segghen te wesen: Maer waert dat hy wist dat beyde dese cruyden hier in Enghellandt vande ghemeyne Apotekers ende vande vrouwen Pimpinel gheheeten worden: en soude hy dat niet veel qualicker verdraghen? Al oft tghemeyn volck niet en soude moghen de naemẽ vande cruyden verkeeren / d'oude te niet doen / ende nae henlieder/ niet nae ons goedtduncken / weder nieuwe maecken ende veranderen. Maer ist dat hy hem seluen wel besiet/ hy sal terstont segghen dat hy inden strick ghevallen is vandẽ ghemeynen man: Want dolende ghelijck tghemeyne volck/ soo heeft hy Hoender bete/ dwelcke Alsine is/ gheheeten Anagallis oft Guychelheyl. Och oft eenich goedt Enghel hem hadde doen ghedencken niet Duuels bete oft Diaboli morsus, welck cruydt op dese plaetse gheheel vremt is/ maer eer sijn fouten / ende sijn opgheblasen herte: Jae dat meer is/ dat

*Sabrina.

veel

Geel Guychelheyl. In Latijn/ Anagallis lutea.

Water Pungen. In Latijn/ Anagallis aquatica, en is Sion oft Lauer ende Anagallis van Fuchsius, oft Sion non odoratum van H. Bock / ende Becabunga vande Duytschen/ maer gheen Cæpea. In Franchois/ Berle.

veel Apotekers ende slechte lieden desen Duuels bete niet en hieten Scabiose ende daer voor niet en deden ghebruycken/ hoe wel dat Tragus ende Fuchsius ouerlanck sulcks vermaent hebben. Hadde hyt tot daer toe wtghestelt/ hy soude veel beter ghedaen hebben. Want het is by auenture een soorte, van Scabiose, oft is ten minsten zeer goedt teghen de schorftheydt.

Crachten vande Guychelheylen.

Dioscorides. Beyde de soorten van Guychelheyl hebben een versoetende cracht: sy verdrijuen de verhittinghen oft inflammatien/ ende trecken de inghedreuen doornen oft splinteren wten lichaem: want/ als Galenus seght/ sy hebben een naetreckende cracht. Guychelheyl is goedt gheleydt op voorts etende sweeren/ want thenemt het voort-loopen. Sap van Guychelheyl suyuert thooft alsmen daer mede gorghelt / ende inde neuse gaeten ghedaen: Dwelck Galenus oock seght.

Tselfde sap versoet den tantsweere/ alst ghedaen wordt int neusegat vander syden daer de pijne niet en is. Tsap met honich ghemengt is goedt teghen doncker ende duyster ghesichte/ ende teghen tsweeren vanden ooghen / dwelcke Plinius oock seght / ende daer toe oock teghen tbloet dat van eenen slach daer in ghesoncken is/ ende teghen de verhitheydt der ooghen.

Guychelheyl in wijn ghesoden ende ghedroncken/ is goedt teghen de beten vande Aderslangen/ ende teghen de ghebreken vande Leuer ende Nieren. Men seght dat Guychelheyl met de blaeu bloemkens den wthanghenden eers-darm doet ingaen / ende dat met de roode bloemkens/ den selfden doet wtgaen/ dwelcke Plinius oock schrijft. Galenus. Guychelheyl manneken en wijfken hebben een verwarmende ende drooghende cracht/ ende suyueren zeer wel/ iae metten cortsten geseydt/ sy hebben een drooghende cracht sonder scherpheydt/ waerom dat sy oock de wonden toeheylen ende de vuyle sweeringhen helpen. Plinius. Een dragme van tsap wordt met wijn ghedroncken teghen slanghen beten. Maer het is wonder dat de schapen Guychelheyl wijfken niet en eten.

Guychelheylen doen wel water maken/ ende zijn der Leuer wttermaten goedt / oock bedwingen

sy de

sy de voorts etende sweeren. Guychelheyl is oock zeer goedt op de varsche sweeringhen geleydt/ sonderlinghe op d'ichaem van oude lieden. Men seght oock dat soo grooten cracht heeft op de varsche wonden gheleydt/ dat wtten beenders etter treckt.

Water Pungen.

Tghemeyne volck in Vranckerijck heet dit cruydt Berle, maer de iongher Herbaristen heetent wyselicker een vande soorten van Anagallis: ghemerckt dat de bladers ende crachten van dien niet zeer onghelijck en heeft / oock soo groeyet geerne op vochte plaetsen lancks de grachten vande bemden in stille staende wateren. De bladers zijn een weynich rondtomme ghekerft/ groeyende aen veel malsche/ ghelijsuighe tackskens die vande Porceleine ghelijckende / neder gheboghen ter eerden/ draghende zeer veel blaeu bloemkens die vanden Guychelheyl niet onghelijck. De wortel is witachtich ende wytloopende met veel saselinghen / onder voorts cruypende ghelijck die vanden Eghelcruydt / van smaecke gheheel scherper dan de Kersse/ ende niet onlieflick van reucke. Dese plante wordt ghebruyckt met goeden voortganck teghen de Scuerbuick soo wel in Vrieschlandt als in Cracht.
Duytschlandt/ de selfde ghenesende soo wel alst Lepel-cruydt/ Water-kersse/ oft Berula, ende meer ander daer af wy op ander plaetsen gheschreuen hebben. Voorts dat gheen Cepæa en schijnt te wesen/ dat hebben wy ghesendt daer wy vande Porceleine schrijuen.

Tragus. Dit cruydt wordt vele ghebruyckt vande peerde medicijns/ om te verdrijuen de gheswillen/ ende te ghenesen de schorftheydt vande peerden/ oft ander dergheliјcke ghebreken.

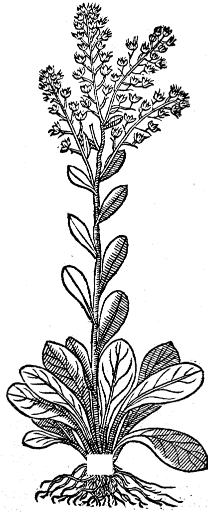
Water-Punghen in salaet gheten/ breeckt den steen/ ende doet water maecken / oock iaghet af de doode vrucht/ ende verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden.

Tselfde met boter ende azijn gheroost gheneest alle gheswillen ende wilt vier daer op gheleydt/ ende somtijdts vernieut.

Tweede Water-Punghen/ Becabunga siue Anagallis altera.

Dese soorte heeft langher bladers/ oock twee en twee staende. De bloemen zijn witachtich/ende de huyskens breedtachtich.

Derde Water Pungen. In Latijn/ Anagallis aquatica tertia, ende is by auentueren Sion non odoratum alterum van H. Bock/ met de bladers vā de Poleye.

Vierde Water Pungen. In Latijn/ Anagallis aquatica quarta.

Derde Water Pungen.

Dese plante groeyet zeer geerne in vochte plaetsen/ oock aen fonteynen ende beken: maer en wordt soo veel niet ghevonden als dander. Haer bladers zijn van fatsoen ende verwe die vande minste Valeriane niet onghelijck / ende de stele is een spanne hooghe bouen in tackskens ghedeylt/ spruytende wt een cleyne saselachtighe wortel. De bloemkens zijn wit / nae de welcke ronde blaeskens comen als die vanden Guychelheyl/ maer veel cleynder / die rijpe wesende yserachtighe verwe hebben. Dit cruydt wordt ghevonden een quartier van een mijle van Antwerpen by Oosterweel lancks de canten vande beken ende grachten.

Vierde Water Pungen.

Dese groeydt in dierghelijcke vochtighe plaetsen in Brabant ende Vlaenderen: draghende veel steelkens een palme oft onderhalue hooghe / op de welcke wassen cleyne witte bloemkens van vier bladerkens / ende daer nae huyskens van Guychelheyl: De bladerkens zijn lanckworpigher dan groot ghemeyn Muer. De wortel is cleyne/ witachtich/ ende gheveselt.

Eerste Zee-Anthyllis. In Latijn / Anthyllis prior Lentifolia maritima Peplios effigie.

Eerste grijse zee-Anthyllis vā Languedoc met de bladers van Muer. In Latijn/ Marina incana Anthyllis Alsine folia, Narbonensium. Oft oock is d'Eerste Anthyllis van Dioscorides: T'is Alsine van Anguillara, oft Paronychia altera Matthioli.

Dese planten schijnen Anthyllides ghenoemt te wesen/ dat is soo veel te segghen als bloeyende/ om de graeuwe wolachticheydt die sy hebben/ oft eer om de cleenheydt vande bloemkens/ diet ghelijck cleyne aerdighe steenkens dese zee Anthyllis, van ons Lentifolia ghenoemt beschreuen / is draghende: Ende hoe wel dat ick niet vercreghen hebbende d'oprechte eerste Anthyllis, by scherpe teeckenen niet en soude connen voor seker seggen/ welcke d'eerste Anthyllis is van Dioscorides: Nochtans om dat wy de beschrijuinghe vande dinghen souden helpen/ voor soo veel als moghelick is/ soo moghen wel goede gheraedinghen ghevoegt worden soo wel tot de beschrijuinge / als tot dese plantē dienēde/ de welcke malcander niet qualickē en gelijckē. Inde Zuydt Eylanden vā Engellandt/ principalick in Portlandt ende duynen teghen ouer Normandie / Walkeren ende Hollandt gheleghen/ groeyet zeer vele van dit cleyn cruydt dat wy hier stellen/ in sauelachtighe ende sandachtighe leeghe ende groene ondiepten/ knoopkens ende tackskens hebbende van een palme oft drye duymen lanck/ cantachtich ende bleeck / met bladers die vande Linsen / cleyn Muer / oft Duuels-melck ghelijckende. De bloemkens staen aen d'opperste tackskens van verwen groen geel/ ende tantwijs ghesterret/ die vanden cleynen Sedum niet onghelijck / voorts comende in Wedemaendt ende Hoymaendt. T'saedt als dien vanden Wolfs-melck groeyet in zeer cleyne dryecantighe hulsen vande Chamesyce: Maer de wortel is lanck/ dunne/ geknoopt/ eñ diepe inde sauel loopende/ gelijck die vande Zeewinde/ gheheel soudt ende bitterachtich van smaecke/ met wat hitten. Hier en soude gheensins twijfel vallen / waert dat wy soo stoutelick dorsten verclaren dat dese de selfde ghedaente hadde van d'eerste Anthyllis, als wy seker weten datse de crachten heeft die Dioscorides verclaert van d'eerste Anthyllis: Nochtans en vermaendt ons daer toe niet luttel d'Alsine, de welcke om datse dessen zeer ghelijck was (ghelijck sy voorwaer is) met den selfden naeme van Anthyllis ghenoemt werdt/ ghelijckmen sien mach in tboeck van Dioscorides. Oock soo ghelijcken veel beter de bladerkens van dese nieuwe zee-Anthyllis die vāde gemeyne Linsen dan die vande Water-Linse: Waerom dat de ghelijckenisse schijnt behooren ghenomen te zijn vande ghemeyne Linsen / ende niet van

thoeck,

throeckachtich Mosch / dwelcke Dioscorides noemt Mosch den Linsen ghelijck/ende niet absolutelick Linsen.

Eerste grijse zee-Anthyllis van Languedoc met de bladers van Muer.

Ontrent de zeecant vanden lande vā Languedoc by Peraus ende Lates groeyet oock ouer al dese plante / ghelijck de voorgaende/hebbende veel cruypende tackskens van onderhalue palme lanck/ met de bladerkēs van Muer oft eer van Linsen / maer met eenighe spacien van een staende/die zeer vele schijnen wt de knoopkens voorts ghecomen te zijn / maer bouen aende tackskens staen zeer veel bloemkens by een ghehoopt/moschachtich/eñ witachtich ghetuyghende ende thoonende bycants den bloeyenden naem van Anthyllis, de welcke voorts brenghen zeer veel cleyn saedt. Dit cruydt is bitterachtich van smaecke/soutachtich/nitreus/ oft salpeterachtich ende wat heet.

Tweede zee-Anthyllis van Languedoc met de ghedaente van Chamæsyce. In Latijn / Anthyllis marina Narbonensium altera, Chamæsycæ facie.

Paronychia met de bladers van Muer. In Griecks/ Paronychia Alsine folia.

Dese zee plante en mach oock nerghens elders ghestelt worden/ die opde selfde plaetsen is cruypende/dan by d'Anthyllides, als de gene die veel souter van smaecke is dan die ander: Sy heeft de bladers ende ghedaente vande Chamæsyce oft Herniaria, voorts-brengende cleyne lijfverwighe bloemkēs onder de bladerkēs / maer tsaedt ligt besloten inde huyskens vande bloemen veel minder dan die van dwildt Basilicum. Tgheheel cruydt heeft eenen souten / suerachtighen smaecke / sonder eenich melckachtich sap ende gheheel dorre/ waerom dat voor gheen Chamæsyce en mach ghehouden zijn als sommighe ghesendt hebben / die dat alleene drooghe ghesien hebben in heurlieder contooren.

Paronychia met de bladers van Muer.

Dit cruydt wordt in Griecks genoemt Parōnychia, om dattet gheneest tghebreck aende nagels/ in Griecks oock Paronychia gheheeten. Voorwaer dese plante en is hedens-daeghs niet zeer wel bekent/om veel cruyden die malcander ghelijcken/ende tselfde/nae Dioscorides beschrijuinghe eenichsins meer by comen dan sy scherp ghelijcken/onder de welcke nochtans een ghevonden wordt op dacken ende mueren / dwelcke meer dan eenich ander is accorderende met de beschrijuinghe vande Paronychia. Het is een cleyn plantkē/gheheel de gedaente hebbende vande Alsine oft Muer/niet veel bladers hebbende / de welcke die vande Muer oft Linsen niet onghelijck en zijn/ maer wtghespreydt aen d'onderste vande stelen die onderhalue palme hooghe zijn/ witachtich ende zeer cleyne/ ghelijck die vandē vrouwen hayr. In d'opperste vande stelen groeyen witte bloemkens/ende cleyne hulsen die vanden minsten Thlaspi van grootte ghelijck/ maer plat ende bladerachtich/ een weynich scherp vā smaecke / ende daer door d'opinie versterckende vande ghene die tselfde houden voor Paronychia.

Want die hayrighe plante die Matthiolus voorts-brenght/ en kan soo wel de ghebreken vande naghels Paronychia ghenoemt / niet helpen/ oock hebben wy op een ander plaetse vermaendt datse de smaecke ende cracht heeft van d'ander hayrighe cruyden.

Paronychia met de bladers van Rupte. In Latijn/Paronychia altera Rutaceo folio.

Dit cruydt is ouer al byden voorgaenden groeyende op mueren ende beschimmelde/ steenachtighe/ lommerachtighe plaetsen/dickachtighe steelkẽs hebbende/van drye duymen oft een palme hooghe. De bladerkens zijn die vande Rute ghelijckende van grootte ende ghedaente in twee / iae somtijdts in drye ghekerft oft ghedeylt/van verwen bleeckachtich ende roodtachtich/vol saps. De bloemẽ zijn wit/ende de saeykens comen voorts in huyskens die vandẽ Hasen-ooren van grootte niet ongheliick. Beyde dese cruyden gheuen hen bloemkens int wtgaen vã de Winter / ende beginsel vande Lente. Daer nae verdrooghen sy met de minste hitte die wesen mach/ in vueghen datse voorts vanden geheelen iaere niet ghesien en werden.

Diosc. Dit cruydt gheleydt opde gebreken ende herdicheden vande naghels Paronychia genoemt/ gheneest die. Cra

Eerenprijs Wijfken. In Latijn/ Elatine Dioscoridis, oft Veronica femina Fuchsij & Matthioli.

Andere Elatine. In Latijn/Elatine altera.

D'oprechte Elatine van crachten ẽn gedaente ghelijckende nae d'opinie vãn alle de Herbaristen van onsen tijden / is die vande Hoochduytsche autheuren / ende sonderlinghe vanden zeer gheleerden Fuchsius, Eerenprijs Wijfken genoemt wordt / hoe wel dat een ander soorte is dã het Eerenprijs Manneken. Dese plante groeyet ouervloedich inde coren-velden van Languedoc/ Prouencen/Dolfine/ende op sommighe plaetsen van Duytschlandt ende Italien : maer selden wordet ghevonden in Nederlandt ende Enghellandt. Tcruypt lancks der aerden met sijn teere / buygelijcke steelkens/die zeer vele spruyten wt een cleyne wortel/bladers hebbende minder ende ronder dan die vandẽ Glasecruydt/ maer hayrich ende graeu/ die vanden Penninck-cruydt niet qualick ghelijckende. De bloemkẽs zijn die vande Onderhaue oft

Draet ghelijck/maer zeer cleyne ende witachtich: tsaedt is oock cleyne/ swert ende rondtachtich van grootte en ghedaente dien vanden Guychelheyl gelijckende. Dit cruydt en is niet alleen om sijn tsamentreckende oft stoppende cracht met groote reden/zeer goedt tegen het Roomelisoen oft heete geswillen/maer wordt oock nu ter tijdt soo groot gheacht teghen de Canckers/ etende sweeringhen ende quade vuyle seericheden/dat ongheloofliick is tghene dat daer in doet. Veel zeer gheleerde Medicijns hadden gheordonneert eenen den neuse af te setten / met advijs oock van zeer gheschickte Chirurgiens / den welcken sy tselfde bevolen hadden / maer een slecht Barbierken die van eenen sijnen meester/die een zeer excellent Medicijn was/dese co[illegible]e gheleert hadde/ heeft sulcks ontraden/ ende soo veel ghedaen door strijcken ende drincken van desen cruyde/ dat de neuse niet en behoefde afghesett te worden / ende dat voorts de reste van dlichaem de welcke tot Laserije gheneghen was/ gheheel ghesont werdt. De bladers zijn bitterachtich ende tsamentreckende/met een drooghte die niet scherp en is.

Andere Elatine.

Sonder schult wordt Matthiolus hier berispt/ om dat hy thoonde een plante die desen zeer nae ende zeer ghelijck was groeyende aende canten vande velden in Nederlandt ende Engellandt/ met wighesneden oft een weynich puntachtighe bladers / maer in alle ander dinghen den voorgaende ghelijck.

Diosc. Elatine geneest de fluxiē eñ verhittinghen vandē oogen/ alsmen de bladers met meel van Gersten mout ghestooten daer op leght. De selfde ghesoden ende ingesopen stoppet Roomelisoē. Cracht.

Recht opgroeyende Elatine. Elatine recta.

Dese heeft de steelkens van eenen voet lanck recht op staende / van bladers ende ghedaente ons Eerenprijs ghelijck/ maer meerder bloeme voorts brenghende vande selfde verwe. De wortel is cleyne ende wat faselachtich/maer de bladerkens lenen op de steelkens.

Eerenprijs. In Latijn/Veronica vera & maior, oft Veronica maior Septentrionalium, ende Veronica mas Fuchsij & Dodonæi: oock ist Betonica Pauli. In Hoochduytsch/Erenbreisz ende Grunheyl.

Eerenprijs Manneken van Matthiolus. In Latijn/ Veronica recta mas; Matthioli.

Dit cruydt is zeer vermaert ende oock ghepresen teghen de vuyle zeericheden/ wonden ende veel ander fenijnighe oft quade ghebreken. Wy hebben ouer al inde bosschen vande landen Noortwaerts gheleghen/ ende oock op de hooghe ende bergachtighe plaetsen vande landen Suytwaerts ghelegen ghepluckt dit cleyn cruydt/ hebbende zeer veel tacxkens die hayrich/ roodtachtich ende teerkens zijn van eenen voet lanck/ opder eerden ligghende/ waer af de bladers ghekerft waren/ maer niet soo diepe als die vande Gamandree oft Chamædrys, bycans van ghedaente ghelijck de bladers van Berberis, maer hayrich ghelijck die vande Pilofelle. D'opperste vande stelen staet becleet met bleeck-blaeu bloemkens van ghedaente dien vande Duytsche Gamandree niet ongheliick/ maer minder/ nae de welcke cleyn saedt volght in platte teskens. De wortel is faselachtich ende niet lanck.

Cracht. Eerenprijs/ gheneest toe alle quade sweeringhen ende wonden: Maer ghedroncken ende opgeleydt/ gheneest sy de ghescheurtheydt. Sommighe gheleerde mannen segghen dat twee oncen sap van Eerenprys ghedroncken/ met een once witten wijn/ zeer sterck doet water maecken.

Eerenprijs in water ghesoden is zeer goedt teghen de verstoptheden vande Leuer ende Milte/ ende gheneest oock door suyueringhe de sweeringhen vande Longher.

Alle soorten van Eerenprijs zijn zeer goedt ghedroncken teghen de schorftheydt/ende hebben de crachten van Chamædrys, ende beteren de bijtende scherpheydt van de humeuren der huydt/ welcke bijtende scherpheydt der humeuren vande Alchimisten wordt naturael soudt gheheeten/ als sy seluen veranderende in corrosif.

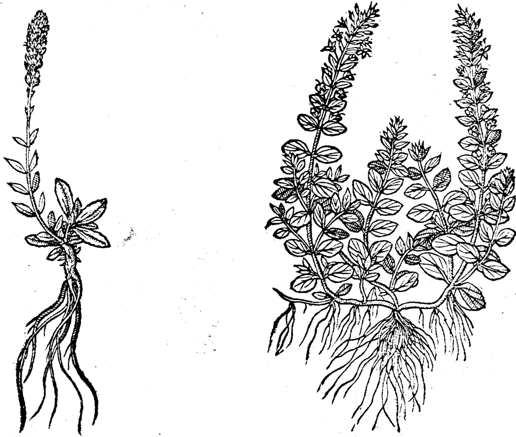
Eerenprijs Manneken van Matthiolus.

In Nederlandt inde houen van Peeter van Coudenbergh ende ander/ hebben wy dit cruydt ghesien met bladers ende bloemen/ aen recht opstaende steelkens van eenen voet lanck dien vanden anderen niet ongheliick maer meerder ende lustigher.

Cracht. Matthiolus seght dat drye vierendeel loots poeyer van dit Eerenprijs ghedroncken zeer goedt is teghen de cortsen ende smettelicke siecken. T'selfde cruydt alsoo ghebruyckt is zeer goedt om te verdrijuen ende af te iaghen de vuyle vergaderinghe vande moeder/ nieren/ ende blase/ ende om te openen de verstoptheden van d'inghewant/ ghelijck ons ghemeyn Eerenprijs doet.

Alderclepnste recht opgaende Eerenprijs. In Latijn/ Veronica recta minima.

Cleyn Eerenprijs. In Latijn/ Veronica minor serpillifolia.

Dit Eerenprijs is ongheliick minder/ ende nauwe eenen duym oft onderhalf groot de bladers wat

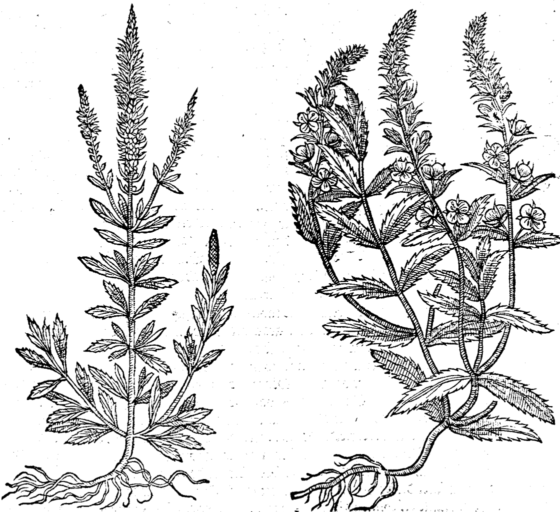
wat minder hebbende dan ons ghemeyn Eerenprijs: De bloemkens en zijn oock dien niet onghelijck / maer dichter ende vaster by een staende ghelick aren / nae de welcke veel huyskens met saedt volghen.

Cleyn Eerenprijs.

Dit Eerenprijs en groeyet oock nerghens dan inde landen Noortwaerts ghelegen/ ende is oock van selfs voorts comende overvloedich inde houen met cruypende steelkens/van gedaente de Muer oft eer de Quendel ghelijckende / waerom dat van sommighe voor een soorte van Quendel ghehouden wordt. Maer de bladers zijn veel dicker/ niet ghekerft oft row/ witachtich / ghelijck Eerenprijs manneken/ den welcken dat niettemin in staen ende wassen van bladers / in tackskens / bloemen ende ronde huyskens van tsaedt/ zeer is ghelijckende/ maer veel minder. De wortel is teerkens/ faselachtich onder d'eerde cruypende. Dit cruydt is drooghende ende een weynich warm/ treckende nae den slapsten smaecke van Quendel.

Recht opgaende Eerenprijs vanden Herbaristen. In Latijn/ Veronica recta Herbariorum.

Ligghende Eerenprijs oft Gamander. In Latijn/ Veronica supina facie Teucrij pratensis.

Dit Eerenprijs gheeft sijn bladers die vande Gamandree oft blaeuwē Wederijck ghelijck/waer af dat een mede soorte is soo van bladers als van bloemen.

Ligghende Eerenprijs oft Gamander.

Dit verciert de houen van Nederlandt/ ende en is den voorgaenden recht-opgaenden Eerenprijs van ghedaente niet zeer onghelijck. Maer de wortel cruypt zeer voordt/ende vermenichfuldicht zeer met hare steelkens die eenen voet lanck zijn / ligghende/ ende bedeckende d'aerde: waer op comen veel langhe van schoon Hemelsblaeu bloemkens van vijf bladeren die zeer langhe blijuen bloeyende. De bladers zijn langher ende smalder dan die vande Germander / welcken dat alsoo wel mach toegheschickt worden als den Eerenprijs / vanden welcken sommighe groote ghelijckenisse hebben in crachte ende ghedaente.

Penninck-cruydt/ oft Eghel-cruydt. In Latijn/ Nummularia, oft Centimorbia. Oft oock is Erestedanũ van Theophrastus? In Hoochduytsch/ Phenninc-kraut/ Egel-kraut/ eñ cleyn Nater-kraut. In Franchois/ Herbe monnoyere. In Italiaensch/ Dineraria. In Engelsch/ Hearbe two pence.

Dit cruydt groeyet geerne op doncker ende vochte plaetsen/ maer lieuer in coude landen Noordtwaerts gheleghen dan inde heete landen/ waer dat luttel wasset/ ende is Penninck-cruydt ghenoemt om bladers die rondt zijn ghelijck eenen penninck/ de welcke twee tsamen voorts comen ghelijckelick teghen malcander ouer staende met veel tusschen spacien aen tacksken die lancks der eerden cruypen die vande Elatine in lengde ende maniere van cruypen gelijckende/ maer van verwe ende wesen eenichsins de Maegde palme/ oft eer den Guychelheyl met de gele bloemen ghelijck/ wien dat oock van gele ghesternde bloemkens/ groeyende aen d'wtcomen vande bladers/ twee tsamen tegen malcander ouer/ soo zeer ghelijck is/ datse metten eersten niet lichtelick en zijn te onderscheyden: maer die vanden gelen Guychelheyl worden metter tijdt lanckachtich ende onder een weynich ghescaert. T'saedt en is oock malcander niet onghelijck. Dit cruydt en wordt niet alleene om sijn excellente drooghende ende eenichsins tsamentreckende cracht ghebruyckt in gorghel medicijnen/ maer is oock tot soo veel ghebreken soo zeer goedt ghehouden/ dat nu ter tijdt in Latijn ghenoemt wordt Centimorbia, dat is te segghen/ goet teghen hondertderhande sieckten. T'groeyet vele op doncker vochte plaetsen/ ende ontrent de haghen in Enghellandt/ Duytschlandt/ Nederlant/ ende Normandie: tgebruyck vande decoctie van dit is zeer nut teghen quade kelen.

Symphytum Petræum.

Veel planten zijnder gheweest die eenichsins mochten de beschrijuinghe vanden Symphytum Petræum ghelijcken/ niet om de gelijckenisse oft gedaente/ maer om de crachten ende nature van toe te heylen/ die sy wisten dat in beyde waren/ soo datse beyde de cruyden/ hoe wel sy den anderen ongelijck waren/ Symphytum hieten: want Symphyo in Griecks/ is soo veel te segghen/ als/ tsamen voeghen/ tsamen lijmen/ oft te gader voeghen: Maer d'lesen van Dioscorides heeft ons eer ghebrocht tot eenighe medesoorte van Cunila, dat is/ van Orega, Thymus/ Quendel/ Ceule oft Coris van Montpelliers/ want daer staet: Op steenachtighe gronden groeyet een houdtachtich ghewas/ gheheel vol scheuten ende wel rieckende/ met tacksken van Orega, cleyne bladers/ ende troskens van Thymus/ als Plinius leest/ oft als sommighe lesen/ dunne troskens van Thymus/ sonder beschrijuinghe van bladers. Het maeckt veel speecksels/ ende is soetachtich. De wortel is roodt ende lanck/ eenen vingher dicke. Welcke dinghen oft teeckenẽ wel ouerleydt zijnde/ maecken dat wy nochtertijdt gheen plante en connen ghesegghen te wesen d'waerachtich Symphytum. De Coris vã Montpelliers eñ Sideritis, een cleyne welrieckende plante met aerwyse bloemen mocht ons doen duncken datse Symphytum was: Maer de neuswyse ghesellen en souden hen niet laten duncken dat alle teeckenen volcomelick daer mede souden accorderen. Oock Matthiolus laet hem duncken int cap. vande Hyssope/ dat die nu ghevonden was: maer hy maeckt veel te veel woorden vande plaetse daer sy groeyet: Hy prijst haer schoonheydt/ ende voorts swyght hy tghene dat soude dienen tot sekerder preuue/ niet met allen vermaenende van haer ghedaente/ crachtẽ/ oft ghebruyck. Waerom wil hy dan dat wy hem ghelooven souden als hy niet en verclaert oft eenich bescheet en leert? Wy hebben ouer lanck een plante ghesien/ die wy meynen dat van hem is voor ooghen gheleydt/ groeyende ontrent thooghe ghebergte van S. Bernaert aen Sauoye. Dese heeft veel schoone purper bloemen die vande groote Eryca oft Heyde ghelijck/ aen aren groeyende/ maer cleyne bladerkens die vande Velt-Cypres ghelijckende/ dã dat sy een weynich corter zijn ende ruw ghelijck die vande Pilosselle, staende aen houdtachtighe tacksken van eenen voet hooghe: Maer de wortel is houdt-

houdtachtich sonder reucke/ ende niet roodt. De plante en is oock niet soet/ noch speecksel makende. Maer als hy hem zeer verblyde dat hy die door Godts hulpe ghevonden hadde / bladers hebbende die vanden Orega ende Hysope ghelijckende / soo en merckte hy niet dat de Hysope van Dioscorides de bladers heeft van Orega: oock dat Dioscorides de stele vanden Symphytum heeft ghelesen by die van Orega ende niet de bladers/ ghelijck Plinius oock doet/ ende dat hy ghesendt heeft bescheedelick ende besonderlick/ dat de bladers cleyne zijn.

Brunelle. In Latijn/ Symphytum Petræũ. Consolida minor Matthioli. In Engelsch/ Prunell.

Symphytum Petræum met dieper ghekerfde bladers.

Brunelle heeft een cleyne/ maer langhe wortel/ ende cruypende / viercante/ harighe stelen van een palme oft onderhalf lanck/ ende gheboghen. De bladers zijn lanckachtich/ bouen scherp / die vande Poleye oft Orega, oft clauer ghelijck/ met lange aren daer de purper bloemen aen groeyen. Dit cruydt groeyet van selfs in bemden ende houen/ oock op steenachtighe ende dorre plaetsen in tbosch van Garmont/ ende elders ontrent Montpelliers/ tusschen de Scharlaken greyne ende Cistus Ledos, waer dat de bloemen veel bleecker zijn/ende d'onderste bladers ouer beyde zijden dieper ghesneden ghelijck die vande wilde Valeriane. D'wordt daer ghemeynlick gheheeten Symphytum Petræum, d'welcke oock Assatius ende de Doctoren inder medicijne zeer prijsen.

Senegroen.

Die crachten vanden Chirurgiens ende landt-loopers soo zeere ghepresen van veel sieckten ende ghebreken inwendich ende wtwendich te ghenesen/hebben den Franchoysen/ als Ruellius ende ander/die ghelesen hadden/Symphytum de bladers hadde van Orega, een oorsake gheweest van te meynen dattet Senegroen was Symphytum Petræum. Voorwaer Senegroen met Sanikel hebben een wonderlicke cracht in wondtdranckē/waerom dat ick tselfde lieuer soude wt dier oorsaecken ende sekerheydt ghebruycken voor Symphytum, dan te staen op d'onseker gheraden van Matthiolus. De Chirurgiens hebben dit cruydt Consolida media, dat is Symphytum, gheheeten oock Solidago ende Bugula. Maer een ander cruydt desen ghelijckende ghenoemt Prunella oft Consolida minor, hebben sy den selfden naem ghegheuen/ om de ghelijcke ghedaente ende crach- Cracht.

 ten.

Senegroen. In Latijn / Bugula, van sommighe Prunella/ ende is Consolida media Fuchsij ende Matthioli, Herba sacra Cordi, Arthretica Pandectarij Anguill. In Engelsch/ Bugle.

ten. De Senegroenen oft Mediæ Consolidæ, groeyen van selfs in vochte bemden / bosschen ende houen/hebbende cleyne/bugelicke rysachtige tacksk-kens / die lancks der aerden cruypen / met bladers die vande Water-Punghen ghelijckende / sommighe oock inder aerden weder gecropen/ waer wt ander cantachtighe scheuten spruyten van onderhalue palme hooghe/ waer aen dicke/ronde/lanckworpighe bladers groeyen die een weynich gekerft zijn/ ende op d'auerechte sijde doncker roodt gelijck die vanden Veyl oft Pruymboom : waer door dat by auentueren beyde de cruydē sonder onderscheyt vande Franchoysen Prunella ghenoemt zijn. De bloemen comen neffens de bladers van half de stele opwaerts tot bouē toe rondtomme den stele staende/de welcke aerdich zijn ende blaeu/ somtijdts oock sneeu wit. De wortel is faselachtich ende teer/maer meerder dan die vande Bruynelle. Sen met bloe

Cracht van Symphytum Petræum.

Diosc. Symphytum Petræum is soet van smaecke / eñ maeckt veel speecksels. Met honich water ghesoden ende ghedroncken/ suyuert de ghebreken vande Longher. Het wordt met water inghegheuen den ghenen de bloedt spouwen ende teghen de ghebreken vande nieren. In wijn ghesoden ist zeer goedt ghedroncken teghen het Roomelisoen ende d'ouervloedige stonden vande vrouwen/ dwelcke Galenus oock ghetuygt. Met honich-azijn ghedroncken ist goedt teghen treckinghe van zenuen ende alsmen gheborsten is. Symphytum gheten verslaet den dorst/ eñ helpt de rouwheydt vander kelen. Tgheneest de versche wonden ende bedwingt oock de ghescheurtheydt vande ionghe kinderen daer op gheleydt. Stucken vleesch met Symphytum ghesoden/ worden weder vast aen een. Galen. Symphytum Petræum kan de vergaderinghe opde borst / ende het etter vande Longer suyueren: theeft oock een tsamentreckende cracht/ waer mede dat helpt tbloedt spouwē. Dwordt oock gheleydt op de ghescheurtheydt/ ende met honich-azijn ghedroncken teghen de treckinghe der zenuen/ ende alsmen gheborsten is.

Bruynelle. Symphytum Petræum.

Bruynelle heeft de selfde crachten die tSenegroen eñ Lepel-cruydt heeft/ maer sy drooght crachtigher/ sy treckt tsamen/ sy bedwingt ende verdrijft.

Diuerscheydt van Sene groen.

Inden hof van J. Mouton wordt onderhouden een iaerighe Senegroen/ hebbende derghelijcke bloemen/ ende eenen recht op wassenden stele/ maer beyde vollijfigher. De bladers zijn oock ronder/ breeder/ hayrigher/ rou ende stijf.

Cracht. Bruynelle heylt toe de wonden / ende dissolueert tgheronnen bloedt. Sy gheneest oock de geelsucht/ ende de galle/ leuer ende milte die vry zijn van verstoptheden / ende de bruyne.

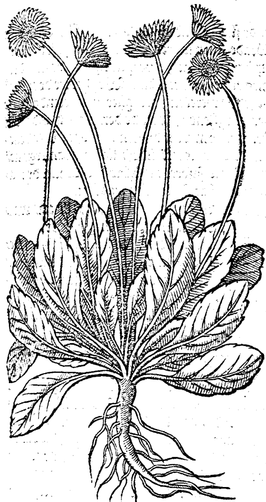
Gheneest oock de voorts etende sweeringhen des monts ende der schamelheydt/ als die met tsap gewasschen worden. Heylet toe dinwendighe wonden ende oock de ghescheurtheydt vande ionghe kinderen.

Wilde groote Madelieuen.

Al ist dat Dioscorides stille swighens heeft laten varen de Madelieuen / nochtans sommighe luttel redenen die van Plinius verhaelt zijn/ hebben de naecomers te verstaen gegheuē dat dese bloemen die in tbeghinsel vande Lente ouervloedich voorts comen inde bemden/ Bellides zijn. Want hy seght/ Bellis groeyet inde bemden voorts brenghende witte bloemen/ die een weynich roodt zijn/ welcke is gheradinge/ oock niet lettende d'ouerlegghē vanden naem. By auenture die boose vijftich

dochters

Wilde groote Madelieuen. In Latijn / Bellis maior syluestris.

Dobbel Madelieuen met roode bloemen / Kersouwen / ende Margrieten. In Latijn / Bellis hortensis multiplici fiore, oft Bellides Consolidæ minores & mediæ; van Tragus Primula veris. In Hoochduytsch / Maszlieben / oder Zeitloosen. In Franchois / Marguerites, Pasquettes ende Cassaudes. In Italiaensch / Primo fiore, Margarite & fiori di prima veri gentili. Oft oock zijn de Belides van Plinius? In Engelsch / Daysie.

dochters vanden Coninck Belus van Griecken (de welcke ghehuwet zijnde aen soo veel mans / een yeghelick haren man den hals af-stack) dit cruydt den naem ghegeuen hebben / waer nae naderhandt dese bloemen alsoo zijn ghenoemt gheweest / om datter veel by een gesien worden / die aerdich zijn / ende in Franchois Marguerites gheheeten zijn: Want tzijn veel hoopkens van bloemen / staende als Perlen / yeghelick op haer steelken van een palme hooghe / teer ende hayrich / wtspruytende midden wt de bladers / vande welcke de cleyne Madelieue die inde bemden groeyet zeer wel voorsien is / dichte by een staende / groen ende ghelijfuich / die vanden Olijf-boom oft Pilofelle niet onghelijck. De wortel is cleyne als die vande Weghebree.

Diuerscheydt.

De diuerscheydt van desen is gheleghen inde verwe ende grootte vande bloemen. De bloeme is ghemeynlick wit / ende inde middel geel ghelijck die vande Camille / somtijdts oock roodt. De gene die inde houen groeyen ende gheoeffent worden om tuylkens te maecken / en verschillen niet dan inde oeffenighe: want door iaerlicks ende dickwils te verplanten in vet cleyachtich landt worden de bloemen meerder / ghelijfuigher / dobbel ende dryevoudich / ende oock aerdigher. De Chirurgiens ghebruycken dese plante zeer vele / waer door datse oock in Latijn genoemt zijn Consolidæ minores.

Zeer luttel schijnt van dese te verschillen die de iongher Herbaristen gheheeten hebben Consolida media. Want sy heeft de bladers die vande bemt-Madelieue ghelijck / hoe wel datse tweemael meerder is / ende de bloeme groeyende op een teer steelken van onderhalue palme ende eenen voet hooghe / den anderen niet onghelijck. Dese heeft ons mede ghedeylt D. Pennius Enghelsman die hy ghevonden hadde opde boschachtighe berghen van Duytschlandt.

Tsap van Madelieuen / decoctie oft ghedistilleert water / is zeer goedt ghedroncken teghen quetsuren / ende alsmen gheborsten ende ghescheurt is / ende beuonden vande beste meesters / als Rondellet ende ander / ghedaen in saluen ende ceronen. Waer wt claerlick is blijckende / datse zijn middelmatich cout ende drooghe / eer dan vochtich van nature / met eenich tsamentrecken daer onder ghemengt: Maer alsmen seght datse versoeten de groote pynen vande litten oft iuncturen / daer by ghevoegt zijnde Maeluwe ende boter / dat ghebeurt met te beletten ende af te leyden de scheute Cracht.

ende

Dobbel Madelieuen met witte bloemen / ende ghespickelt.

ende fluxie vande humeuren. Decoctie van Madelieuen is zeer goedt ghebruyckt met een clysterie teghen de verhittinghen vande dermen ende heete cortsen. Weghebree doet oock de selfde wercken / de hitte versuetende ende bedwinghende / latende den inghewande wat sterckten om wt te dryuen. Dat Madelieuen souden weecken oft lichten camerganck maeckē / is suspect als Matthiolus met de iongher Herbaristen willen segghen.

Incarnaete eñ groen Madelieuen/ kinderkens voorts brenghende.

Door ouervloedicheydt eñ spel van natueren crijght dese niet alleene dobbel bloemen/ maer rondtsomme die ende binnen inde middel heeft cleyne knopkens ende bloemkens lustich om sien / alsoo wel inde houen van Nederlandt als Engellandt.

Wilde oft groote Madelieuen/ oft S. Peeters bloemen.

Die vande iongher Herbaristen gheheeten worden Groote oft Wilde Madelieuen / hebben veel dunne / houdtachtighe ronde stelen/ van eenen cubitus oft voet hooghe / die vande S. Jacobs bloeme ghelijckende / de welcke voorts comē wt een saselachtighe ende wijghespreyde wortel. De bladers zijn ghekerft / die vanden Cruys-cruydt niet onghelijck / ende de bloemen zijn inde middel geel ende rondtomme aende canten wit als die vande Rindts-ooge oft Bertram. Dese groeyet ghemeynlick inde bemden ende lancks de canten vande velden.

Incarnaete ende groen Madelieuen/kinderkens voorts-brenghende. In Latijn/Bellis hortensis suauerubens, viridisque prolifera.

Cracht. Wilde Madelieue gheneest de ghescheurthendt/ tsy met dranckcken oft plaesters. Men seght oock datse doet de selfde dinghen die de cleyne Madelieuen doen.

Blaeu

Wilde oft groote Madelieuen/ ende S. Peeters bloemen/ In Latijn/ Bellis maior, oft Cōsolida media vulnerariorum. In Hoochduytsch/ Genseblum. In Engelsch/ Greate daysie / or Mandelin wurte.

Blaeu Madelieuen. In Latijn / Bellis cærulea, oft Globularia Monspelliensium van Anguillara aphyllantes, ende frondiflora. In Italiaensch/ Botonaria.

Dese plante is vande iongher Herbaristen, principalick van die van Montpelliers in Latijn ghenoemt Globularia, om de ronde bollekens van bloemen die sy voorts brengt/ de welcke vele is groeyende inde leeghe bemdē gheleghen by tbosch van Gramont. De bladers zijn die vande ghemeyne Madelieuen ghelijck/ maer donckerder groen ende smalder/ staende lancks de stijfachtighe steelkens van een palme oft onderhalf hooghe. De bloemen zijn blaeuw ende aerdich/ als eenen bolle rondt staende/ van fatsoen ende verwe vande Scabiose. De wortel is houdtachtich ende faseachtich. Dese plante wordt luttel ghevonden in Italien/ Duytschlandt ende Vranckerijck.

Naghelcruydt.

D'ouders en hebben oock van dit zeer ghemeyn cruydt/ myns wetens/ nerghens gheen vermaen ghemaeckt/ maer alleene de ionghe Herbaristen die tselfde ghenoemt hebben Pilosella eñ Muysooren/ om de rouwe ende hayrighe bladers die eenichsins witachtich zijn ende lanckworpich die vanden Madelieuen niet onghelijck/ bouen wat holachtich/ ghelijck een Muysen-oore/ waerom dat oock van sommighe Muysen-oore ghenoemt is gheweest / hoe wel dat de Muysen-oore van Dioscorides een ander cruydt is. De steelkens zijn oock hayrich/ dunne/ een palme oft onderhalf hooge/ de welcke inde somer draghen haer bloemen van Madelieuen/ bleeckachtich van verwe die vanden Haincks-cruydt ghelijck. De gheheele plante heeft een tsamentreckende cracht/ ghemengt met eenighe warme subtylheydt / welcker cracht sulcks is / dat tsap oft d'water daer sy in ghesoden is/ de stalē messen als die gheloeyende dickwils daer in gheleschtzijn/ soo hart tempert datse alle dinghen van steen oft yser doorhouwen ende vernielen sonder nochtans bot te worden oft omme te gaen. Oock heeftse een zeer excellente cracht teghen den steen oft graveele. Cracht.

Pilosella drooght zeer sterck ende stopt: Met gorgelen gheneset sy den Huych. De decoctie gedroncken gheneset Roomelsoen/ de ghescheurtheydt/ ende den rooden vloet vande vrouwen.

Pilosella heylet toe de wonden/ oock gheneest sy de sachte gheswillen vande milte ende tbloet spouwen. Doet oock sluyten de wonden ende voorts etende zeericheden/ ghedroncken oft daer op gheleydt. De Walen ende die van Dornick maecken een Syrop van Pilosella teghen den hoest/ wtteiren ende longherhoest.

Naghel-cruydt/ Pilofelle ende Muys-ooren. In Latijn / Pilosella, ende van sommighe Holostium Lacunæ. In Hoochduytsch/ Naghel-kraut ende Meuzoor. In Franchois/ Pilofelle ende Oreille de rat ou souris. In Walsch / Piluerte ende Veluerte. In Italiaensch/Pelosina. In Engelsch/ Mouse eare.

Pilosella van Spzien. In Latijn/ Pilosella maxima Syriaca.

Pilosella van Spzien.

Noch hebben wy een ander soorte van Piloselle die wt Syrien is ghesonden /de welcke van onder af dichte ghestoffeert is van meerder ende ghelijsiugher bladers/ die graeu zijn vande witte ende sydachtighe wollicheydt oft hayricheydt / ghelijck een syde om handelen/ zeer schoon ende lustich om sien. Sy gheeft drye oft vier viercante gheknoopte stelen van eenen voet hooge. Maer de bloemen en hebbe ick noch niet ghesien. De wortel is hartachtich/ faselachtich ende houdtachtich.

Tafelken.

Gemeyn groot ende cleyn Cottoen-cruydt.
Rieckende als Reynbloemen Cottoen-cruydt.
Zee.
Bergh-Gnaphalium oft Cottoen-cruydt/ oft Roomelisoen-cruydt.
Ander Engelsch oft Nederlandtsch Cottoen-cruydt.
Leontopodium.
Stœchas citrina, oft Motten cruydt/ oft oock is Chrysocome?
Tweede Stœchas citrina, min reucke hebbende.
Ander Stœchas citrina sonder reucke/ met grooter bloeme.

Cottoen cruydt oft Zee-Gnaphalion.

Gnaphin, is in Griecks te segghen wolle oft laken teesen ende plucken / ghelijckerwys als Struthin te segghen is/ vueghen / egenen ende reeden/ waer af dat comt de naem Struthio ende Gnaphalium: welcke twee de Romeynen ghenoemt hebben Centunculus ende Tomentaria, ende Plinius heetet zeer wel Chamæzylon, ende alsoo corrigeren wy tghene dat alle de iongher Herbaristen lesen Chamæzelon, want gheen plante en is den Cottoen naerder comende in seldicheydt/

Cottoen-cruydt oft Zee-Gnaphalion. In Latijn/ Gnaphalium marinum, ende is Coronaria vulgi oft Bombax humilis. In Françhois/Petit Coton.

Ruercruydt / oft Roomelisoen-cruydt. In Latijn/ Gnaphalium vulgare, Filago, Centumculus. In Hoochduytsch/ Ruhrkraut. In Engelsch/ Cotton wede/ ende schijnt te wesen Impia van Plinius.

aerdicheydt ende proffijt: iae dat meer is / alsoo groot als sy is / soo en schijnt sy niet te wesen anders dan scheerwolle als ghy wtsteeckt de wortel/ ende het binnenste vande bloemen: want rondtomme de menichte vande goudt gele besien die vander Aueroone ghelijckende / groeyende op scheutighe tacskens / staet een witte oft zeer dicke graeuwe wollicheydt / welcke tackskens van allen sijden met veel bladers becleedt zijn/ die voosachtich ende met dergelijcke wollicheydt bedeckt zijn: in vueghen dat de gheheele plante ghelijck een sijde is int aentasten / de welcke haer scheuten heeft van eenen voet oft onderhalue palme hooghe / voortsbrenghende hertachtighe en rijsachtige tackskens/graeu vande dicke wollicheydt. De wortel is houtachtich/rechte/ een palme lanck ende ghebo-ghen/van wtspruyten/ plaetse ende gedaente die vandē middel Donderbaert oft Zee-Wolfs melck ghelijck/maer minder. Dit cruydt groeyet zeer vele lancks de gheheele zeecant ende sauelachtighe plaetsen van Aigues-mortes tot aenden voet vanden bergh Cetus ende staende water/maer elders int landt van Languedoc en groeyet soo coeuer niet. Op de costen vande Venetsche Zee en hebben wy dat niet ghesien/maer wy hebben sommighe planten van dien alder eerst gethoont die van Venegen/Padua eñ Veronen/ te weten Bellicoco, Corthusio ende Casleolario. Tsaedt is dryecantich/cleyn/casachtich/lanckworpich ende witachtich. De gheheele plante is zeer stoppende ende droo-ghende/ een weynich sout / nochtans niet onlieflick oft bitter van smaecke / wat specerijeachtich van reucke/eenichsins ghelijck die vanden gelen Stœchas, oft Gumme Elemnij: inde Hoymaēdt heeftse haer bloemen. Wy hebben dickwils de tackskens voor lemmet ghebruyckt/ die zeer claer branden/ want sy trecken d'olie oft ander vetticheydt zeere wel in.

Diosc. De bladers worden ghebruyckt voor scheerwolle: Sy worden oock gedroncken met wrangen wijn zeer crachtich teghen het Roomelisoen. Cracht.

Ruer-cruydt ende Roomelisoen-cruydt.

Dit Gnaphalion oft Ruer-cruydt/dwelcke ouer al wel bekent is ende veel groeyende op dorre ende onvruchtbaer gronden / schijnt zeer ghelijck te wesen van bladers ende steelkens den Zee-Gnaphalion, nochtans verschilt in bloemen/bladers/wollicheydt/reucke/wittichheydt ende oock lustichheydt ende schoonheydt van aensien/tvoorseyde Gnaphalion van dit Ruer-cruydt/ dwelcke eer behoorde ghestelt oft gheleken te worden byden Stœchas citrina, oft om de kennisse eñ proffijts wille by tghene dat corts hier nae sal ghestelt worden (van ons gheheeten Gnaphalion Montanum, oft Hasevoet) als een middel soorte. Want het is zeer goedt teghen het Roomelisoen ende roode vloet vande vrouwen. Ruer-cruydt heeft veel graeuwe oft aschverwighe teere steelkens/ met wollicheydt bedeckt

van onderhalue palme hooghe/waer aen veel aenghewende bladerkens staen/corter dan die vande Stœchas citrina. De bloemẽ groeyen vele by een/eens-deels voorts comende middel wt de scheydinghe vande tacxskens/ende eens-deels oock aen d'wterste vande scheuten/ de welcke geelachtich ende bleeck zijn. De ghcheele plante is saechtachtich ende cleyne: dese soorte wordt meest ghevonden ende is de ghemeynste.

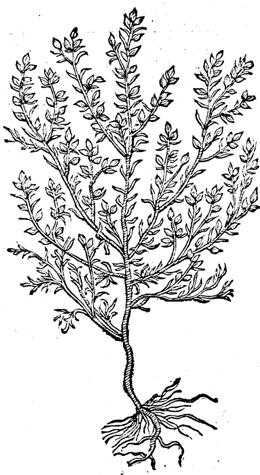
Cracht. Tcruydt ghestooten ende in olie te weycken gheleydt ende ghesoden/ wordt van tghemeyn volck inde west contreye van Enghellandt ghebruyckt ende goedt bevonden teghen de blaeuw gestooten oft gheslaghen plecken. Tstopt oock de maendtstonden vande vrouwen.

Dit cruydt heet Plinius lib. 24. cap. 19. Herba Impia, zijnde graeu / metter ghedaenten van Roosmaryn / becleet ende thooft hebbende ghelijck eenen quispel / waer wt ander tacxskens op groeyen die oock henlieder troskens hebben / waerom dat oock Impia ghenoemt is geweest/ midts dat de kinders bouen de vader staen: Andere hebben ghemeynt dat eer alsoo gheheeten is/ om datter gheen ghedierte aen en ruert. Dit cruydt tusschen twee steenen ghewreuen/ wordt heet: Maer principalick als tsap met wijn ende melck ghemengt is / dan ist zeer goedt teghen de Squinantie. Want men seght dat sy nimmermeer en sullen van die sieckte ghequelt worden/die tselfde gheproeft oft inghenomen hebben. Waerom dat oock den sochs wordt inghegeuen: want de ghene die dese medicijne niet en willen innemen/ die steruen van dese sieckte.

Cleyn Ruercruydt. In Latijn/ Filago minor.

Alderminste Ruer-cruydt. In Latijn/Gnaphalium minimum.

Inde heyden / sandachtich ende magher landt van Brabant ende Vlaenderen / worden ghevonden twee soorten van cleyn Roodt-melisoen-cruydt. De grouer van beyden draght sijn bloemkens op troskens ghelijck t'gemeyn Rhuer-cruydt/ op steelkens van onderhalue palme hooghe. De bladers zijn twee maels engher dan de voorgaende / andersins niet ongheliјck van wortele.

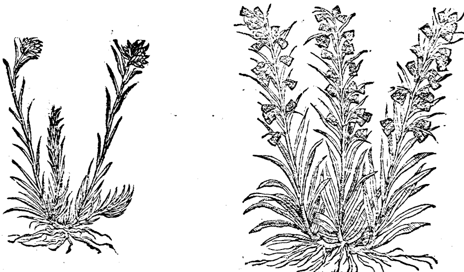
Alderminste Ruer-cruydt.

Dit is twee maels dunder ende teerder dã t'voorgaende soo wel van bladerkens/als van steelkens een palme hooghe/ lancks de welcke de bloemkens voorts comen ghelijck Aueroene oft Abrotanum

num mannekens. Dese twee Roodtmelisoen cruyden zijn witachtich van verwe ende wolachtich/ ghelijck d'ander.

Ander Ruer-cruydt dat sijn bloemen heeft neffens de bladers. In Latijn/ Filago Germanica altera secundum folia florida.

Engelsch Ruer-cruydt met lanckachtighe bladers. In Latijn/ Gnaphalium Anglicum vel Belgicũ folio lõgiore, qualick van Matth. tweede Leontopodion ghenoemt.

Wy hebben oock somtijdts een ander meerder Ruer-cruydt ghesien in Duytschlandt/ d'welcke oock van bladers ende stele den Stœchas Citrina ghelijck is/ ende sonder reucke: Op ander plaetsen oock dat sijn bloemen niet int opperste vande tackskens voorts en brenght/ maer inde spacien tusschen de bladers ouer al inde lengde groeyende ghelijck die in dese voorts comen/ de welcke wy/ als noch ter tijdt niet gheheel bekent zijnde/ hier gheconterfeydt ghestelt hebben.

Engelsch Ruer-cruydt met lanckachtighe bladers.

Dit Ruer-cruydt heeft dunne ende rechte tackskens/ die onghedeylt zijn/ ende is van lengde d'Alssem ghelijck/ oock van verwe ende ghedaente. De wortel is saselachtich/ wt de welcke spruyten ende groeyen van beneden af tot half de stele/ twee mael langher ende breeder bladers dan die vanden Stœchas citrina, ende voorts opwaerts zijn die langher ende smalder dan die vanden Vloeycruydt maer luttelder/ neffens welcke middelste voorts comen aen cleyne steelkens drye oft vier wolachtighe bloemkens/ van verwe bleeck-geel die vande Cruys-cruydt oft Stœchas citrina ghelijck. Dit cruydt is tsamentreckende/ een weynich bitter/ eñ zeer drooghende. Op de hoeuelkens van het doncker bosch gheleghen drye milen van Londen op dese syde vande Temst/ groeyet met menichte/ ende oock by Berchem t'Antwerpen/ ende desgelijcks in Vlaenderen.

Hase voet oft Bergh-Gnaphalium met witte bloemen.

Dit cruydt de ghedaente hebbende van Muysen-oorkens oft cleyne Pilosélle, groeyet ouervloedich op hooghe coude berghen/ ende ter plaetsen daer de swarte Crakebesien wassen/ wordende nauwe onderhalue palme hooghe. De wortel is zeer cleyne cruypende met haer cleyne saselinghen. De bladers zijn grijs/ sachte/ meest beneden aender eerden groeyende/ ghelijck die vande Madelieuen/ met luttel aende reste vanden stele die oock cleyne zijn. De bloeme comt voorts op d'opperste vandẽ stele als een rondt troskens die vande Scabiose bycans ghelijck/ van bloemkens by een ghevoegt/ eens-deels roodt ende roodt incarnaet/ ende eens-deels wit/ maer dese wordt minst ghevonden/ want meest wordt ghesien die met gheheel witte bloemen. Dit cruydt is zeer stoppende ende drooghende/ ende laf van smaecke. Wy hebbent dickwils ghepluckt tot Rauns-burg in Duytschlandt ende aenden bergh l'Esperon ghenoemt in Languedoc hardt byden Dorpe.

Leeuwen voet.

Dese plante is ghenoemt gheweest Pes Leoninus, dat is te segghen Leeuwen voet om de wolachtighe ghedaente vande bladers ende bloemen die eenichsins ghelijck is den been daer de voet aen vast is/ ghelijck oock soo wel d'ouders/ als de iongher Herbaristen segghen Leeuws-claeu/ Hasenvoet/ Beiren-claew/ Duyuen-voet/ Rauen-voet ende Hinne-voet. Dit bergh-cruydeken is eerst gheuonden gheweest ende beschreuen sedert den tijden van Bruns felt ende ander zeer excellente Hoochduytsche Herbaristen/ d'welcke van bladers zeer nae is comende den Gnaphalium. Want theeft smalle cleyne lanckworpighe hayrighe bladers/ die grijs zijn/ principalick beneden/ maer bree-

Bergh-Gnaphaliū met roode bloemen.
Gnaphalium montanum purpureum.

Incarnaet Bergh-Gnaphalium.
Gnaphalium montanum suaue-rubens.

Hase-voet oft Bergh Gnaphalium met witte bloemen. In Latijn/ Gnaphalium montanum album, is Pilosella minor Fuchsij, ende Dodonæi, Oft Lagopus ende Pilosella Tragi. In Hoochduytsch / Meußorlin ende Hasenphatlin.

der dan die vanden Gnaphalium oft Stœchas citrina. Int opperste vande stele die oock hayrich is ende drye oft vier vinghers hooghe/ draget de bloemen wtten bruyn violet/ hebbende de bollekens oft hoykens wtghespreydt met eenen breetachtighen oft dicken randt vā bladers. Dese plante wordt ghevonden op de hooghe berghen Alpes tusschen Duytschlandt ende Italien / oock opden Bergh Baldo te Verone maer selden / waerom datmen noch niet en weet wat sy vermach oft wat cracht dat sy heeft/ Mijn-heere de Lescluse heeftse oock elders gheobserueert ende salse corts wt geuen. Ick en hebbese noydt ghehadt dan droghe.

Leontopodium paruum.

Dese andere die van Dioscorides ende oock vande iongher Herbaristen verghetē is gheweest/ die is van ghedaente ende wesen den anderen gheheel ghelijck/ voorts brenghende maer eenen stele van drye palmen hooghe/ met de bladers vanden bergh-Gnaphalion, stele ende bladers beset zijnde met een dicke graeuwe wolachticheyt. De bloemkens staē int opperste vandē stele/ de welcke bleec-geel zijn/ die vanden bergh-Gnaphalion niet onghelijck. De wortel is cleyne ende houtachtich.

Hosteocolon Bononiensium.

Dit is een wolachtich cruydt ende een medesoorte van Gnaphalion, hebbende twee reken van bladers/ die meerder zijn ende grijs vande wolachticheydt. Opde cleyne steelkens groeyen de gele bloemkens. Dese plante hebbe ick dorre ghesien inde korfkens ende papier boecken vanden zeer gheleerden medicijn van Dornick D. Hermes de Clerck/ wien ick daer af te dancken hebbe.

Reyn bloemen/ Motten cruydt.

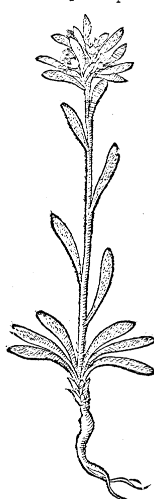
De lustighe crans vande goudt-gele bloemen heeft dit cruydt den Griecksche naem Chrysocome ghegeuen/ welck cruydt tot noch toe niet en heeft vande iongher Herbaristen connen bekent zijn/ door het niet kennen vande oprechte Hysope van Dioscorides, welcker trosachtighen crans de goudt-gele bloemen van dit cruydt ghelijck zijn. Ghemerckt nu dat wy d'oprechte Hysope hier nae van ons beschreuen ende gheaffirmeert ghelijcken byde troskens vande Stœchas citrina, ende dat wy ouerlegghen dander teeckenen vande beschrijuinghe ende crachten/ soo laeten wy ons gheheel ende al duncken/ dat dese Stœchas is het oprecht Chrysocome, d'welcke oock de Griecken ghe-

noemt

Leeuwē-voet. In Latijn/ Leontopodiū siue pes Leoninus.

Leontopodium paruum.

Reyn-bloemen/ Motten-cruydt. In Griecks/ Chrysocome, dat is in Latijn/ Coma aurea, eñ is Stœchas citrina vā hier te lāde/ oft Amarantus luteus Fuchsij eñ Tragi. In hoochduytsch/ Mottēblumē/ Rheinblumē. In Italiaensch/ Amarātho giallo, eñ is Linaria aurea oft Tinearia, maer qualick Heliochrysos genoēt. In Eng. Gold flower/ and Mothewozte.

Duytsch Chrysocome, ende wildt Heliochrysos van H. Bock.

noemt hebben Amaranthus luteus, om de byeans onversierslicke verwe ende schoone geelheydt/ die een yeghelijck Apoteker sal moghen sien inde bloemen van dese plante. Want de ronde trosachtighe croonkens blyuen zeer langhe staende/ ghemaeckt van veel ronde troskens van bloemen/ wyt wt ende sonder orden ghestelt/ die vanden Orega niet onghelijck/ oft vande Hysope van Dioscorides by ons beschreuen/ welcke crans rype wordende is blinckende van bleecke gout-gele verwe/ en een sachte wolachticheydt/in hebbende cleyn saeyken die vande Maieleyne ghelijck/ maer minder/ ros/scherp/ ende welrieckende. Aende rechte witachtighe steelkens die wat grijs zijn/ van een palme oft onderhalf hooghe/ groeyen lanckworpighe smalle-bladers/ graeu door eenighe hayricheydt/die vanden Stœchas oft Wilt Vlas ghelijck/d'welcke de gheleertste tonrechte ghehouden hebben voor Chrysocome. De wortel is saselachtich ende dunne/ van buytē swart/rieckende ghelijck een Gomme Elemni oft ronden Cyperus van Syrien/ghelijck oock doen de bloemen ende tgheheel cruydt. Oock heeftse eenen speceriachtighē/ medicinalen/ scherpen ende bytenden smaecke/ met een weynich tsamentreckende/ maer niet te zeer groote hitte/ wiens zeer excellente cracht wy versocht hebben/ teghen de langhe sieckten vande leuer/ die oorspronck hebben wt lijmachtighe humeuren ende groue dompen/tusschen de tuniken oft vellekens loopende/daer in naevolghende sommighe van mijn ge-
Crachte. leerde vrienden. Teghen de verhitte longher en wordet niet sonder schade ingegheuen/ maer wel als die gheraeckt oft verwarmt is door fluxie van suere/ waterighe oft soute flegmaticke humeuren. Waerom dat de ouersetter beter soude ouerghesedt hebben/ den longhersuchtighen oft cordt op de borst zijnde/ dan teghen de verhittinghe oft inflammatie vande longher. Dese plante is veel beter ende schoonder groeyende op dorre ende steenachtighe gronden van Languedoc/ Prouence ende Spaeignen/ waer datse ouervloedich inde Somer is groeyende/ ende zeer wel rieckende/ met een goet blijuende wortel. In Duytschlandt aenden Rhijn ende op ander plaetsen van Vranckerijck groeytse selder ende oock niet soo crachtich. Daerom soo en schijnter niet te wesen dat letten soude tselfde cruydt te stellen voor d'oprecht Chrysocome, ten ware een cleyn woort oft twee/waer in dat ons Montpelliersche meesters Rondellet ende ander/ die dese plante Chrysocome noemdē/ eenige cleyne faute ouerlanck gemerckt haddē wt de coniecture van Plinius ende eē geschreuē exemplar/ etc.

Duytsch Chrysocome.

In Duytschlandt ende oock in Brabandt/ iae inde bogaerden van Antwerpen op dese syde van thof te Berchem/ groeyet op sauelachtighen gront een Chrysocome hebbende wolachtighe bladers die vanden Roomelisoen-cruydt oft ghemeyne Gnaphalion ghelijck/ met bleeck-geel bloemkens/ ende tsaedt lancks de syde scheuten.

Cracht. Dioscorides. De wortel van Chrysocome verwarmt ende stopt/ de welcke zeer goedt is den ghenen die weeck zijn van Leuer/ ende Longhersuchtich. De wortel in mee ghesoden wordt inghenomen teghen de suyueringhe vande moeder. De bloemen in wijn ghesoden oft by infusie/ dooden ende iaeghen af de wormen als by experientie vande Medicins van desen tijden bevonden is/ maer in looghe ghesoden doodet de luysen. De bloemen openen de verstoptheden vande Longer/ Leuer ende dermen.

Jacea capitata Rorismarini folio

Stœchas citrina altera.

Stœchas citrina altera sonder reucke/ eñ is als Fráchois Penninck gheleerde Apoteker van Antwerpen seght/ Dentillaria Gesneri.

My ghedenckt dat ick te Nimes ende Montpelliers ghesien hebbe een ander Stœchas dese voorgaende ghelijck/ maer gheheel teerder/swarter/ onlieflicker/ aschverwich/ met meer ranckachtighe steelkens van eenen voet lanck/ hebbende oock een cleynder wortel met min saselinghen/ midts dat

dat selden elders groeyet dan in ghespleten mueren ende vesten vande steden / de welcke van buyten bruyn is, ende zeer weynich rieckende. De trosʃkens vande bloemen staen op elcken stele een/ maer niet tsamen ghevoegt / ghelijck die vande voorgaende. Nochtans ist saedt malcander ghelijck/cleyne ende bruyn / d'welcke binnen Londen ghesaeydt / daer wy dat ghebrocht hadden / zijn bloemen heeft ghehadt / ende ouerjarich is gheworden.

Stœchas citrina altera sonder reucke.

Veel selder wordt dese ghevonden tusschen Sommieres ende Montpelliers daer dat de Scarlaken greyne groeyet/ ende is gheheel lustich om sien/ van ghedaente de Stœchas citrina ghelijck. Nochtans zijn de bladers breeder ende grijs ghelijck oock de gheheele plante. De steelkens zijn een palme hooghe/waer op dat groeyen inghelijcks meerder ende langher bloemen dien vanden anderen Stœchas citrina ghelijck/ eenichsius ghelijckende die vande wilde Latouwe. De wortel en is niet groot/houdtachtich/ ende gheheel sonder reucke/ maer min bekent ende selder ghevondē/ waerom dat de crachten van dien noch niet bekent en zijn.

Tafelken.

Zee-Bergh-Polium met witte bloemen.
Middellandtsch-Bergh-Polium met gele bloemen.
Venetsch Bergh-Polium.
Candiots Bergh-Polium.
Cleyn Middellandts Bergh-Polium.
Bergh-Polium met purper bloemen.
Polium Wijfken met de bladers van Lauender.
Aggeratum met Witte / gele bloemen.
Engelsch Aggeratum.
Eupatorium van Mesue.
Teucrium.
Cruppende Verbene.
Gamandree.
Groote Gamandree.
Bergh-Gamandree.
Cleynste Gamandree.
Ooghentroost.
Water Loock.
Wilde Sauie.
Orega, oft groue Marioleyne.
Witte groue Mariolepne.
Engelsche Mariolepne/oft oock is Origanum Syriacum?
Candiots Tragoriganum vande Venetianen.
Tweede Tragoriganum.
Oprechte Hysope vande Griecken met de bladers van Orega.
Eel Mariolepne/maer niet de Sampsucus van Dioscorides.
Cruppende Mariolepne oft Sampsucus van Dioscorides.
Vanden Amaracus van Galenus ende Paulus int cap. van Parthenium.
Ghemeyne Marum oft Mastic vande Franchoysen.
Marum van Spaien.
Poleye { Manneken van Plinius met witte bloemen. / Wijfken.
Hert Poleye van Montpelliers met smalle bladers.
Candiotsch Dictamnum.
Pseudo Dictamnum met croonkens van bloemen van witte Pseudo Dictamnum vande winckels/ ende is Fraxinella vande iongher Herbaristen/ by Calisshout ghestelt.
Clinopodium.
Tweede Clinopodium.
Grofue Basilicum.
Middel Basilicum tweederhande.
Edel Basilicum.
Wilde Basilicum.
Erinos.
Corcoros.

- Polychnemon.
- Diversche soorten van Munte.
- Water Munte.
- Diversche soorten van wilde Munte.
- Diversche soorten van Calamintha oft veldt Munte.
- Derde veldt-Munte/een medesoorte van wilde Munte.
- Nepte oft Catte-cruydt eñ haer soorten.
- Consilie de greyne/ende haer soorten.
- Turcksche Melisse oft Moluca, tweederhande.
- Turcksche Melisse met de ghedaente van Sideritis.
- Malroue.
- Candiotsche Malroue.
- Spaensche Malroue.
- Swerte Malroue.
- Bosch-Netels.
- Doove Netels.
- Ghemeyne Netels manneken ende wijfken met moschachtighe bloemen.
- Roomsche Netels/oft wilde Netels van Dioscorides.
- Cleyne Netels oft Cania Plinij.
- Heete Netels tweederhande.
- Sideritides:
  - Heraclea oft Herculea, Tetrahit, Joden cruydt.
  - Scordioides van Montpelliers.
  - Montana.
  - Met bladers van Munte/Engelsche.
  - De tweede van Matthiolus is kemp wijfken.
  - D'eerste van Matthiolus, is de ghemeyne water Malroue.
- D'ander Sideritides, midts datse een ander ghedaente hebbē/staen op een ander plaetse.

Bergh Polium, Polium montanum. In Italiaensch oft Spaensch / Polio. In Engelsch/ Polepe/ ende Polp.

Geel Polium. In Latijn/ Polium luteum.

Zee-Polium, Polium marinum, Polium orinum.

Int oversien van alle de ghelijckenissen ende gheslachten van cruyden / soo dunckt ons dat wy gheen gheslachte bequaemer en souden moghen voeghen by de voorgaende dan dese soorte/wiens figuere/wesen ende bycants fatsoen oft grootte niet zeere verschillende en is vande voorseyde/ dā dat alleene de bladers verschillen midts dat sy rondtomme een weynich ghetant oft ghekerft zijn. Poliū heeft in Griecks dē naem creghen/van haer grijsheydt/oft grijse hayricheydt ende wolachtighe rouwicheydt/ de welcke niet alleene de croonkens oft troskens (als Dioscorides seght) maer oock tgheheel cruydt graeu maeckt ghelijck de Gnaphalium doet / principalick in plaetsen ontrent de zee gheleghen/ende afhanghende hoeuels/oft sauelachtighe oeuers/soodaenich als zijn aen d'eylandt vanden bergh Cetus/ eñ by Maguelone int landt van Languedoc/ waer dat zeer schoone eñ met meerder menichte is groeyende/ dwelcke mach ghenoemt werden oft Zee-Polium oft Bergh-Polium, ende is wt een houtachtighe/ rechte ende faselachtighe wortel van onder af zeer veel ronde steelkens gheuende/van onderhalue palme lanck daer aen met veel spacien euen ghelijck van een staende lācworpighe bladers groeyen die vanden Gnaphalion ghelijckende/ met cleyne tandekens oft kerfkens ende stijfachtich/ de welcke teghen malcander ouer staende de stelen beseten. Bouē int opperste vāden stele comen voorts de ronde croonkens van witte bloemen die vandē Queudel niet ongheliick/ ghelijck oock de gheheele plante beset is met een grijse wolachticheydt. Dit Polium is d'alderbest rieckende bouen alle d'ander/maer met de lieflickheydt gheuet inde neuse eenigen scherpen oft sterckachtighen reucke. Tsaedt/ is cleyne, lanckworpich rondt.

Venetsch Polium.

Dit Polium is groeyende int Eylandt vande Venetianen Lyo ghenoemt/maer veel minder/ende niet soo grijs.

Candiots Polium.

Het Candiots dat ons is gheschoncken gheweest en schijnt oock gheen ander soorte te zijn/ want van grootte ist den voorgaenden ghelijck/maer van ghedaente ende wolachticheydt ghelijcket den Zee-Polium van Montpelliers.

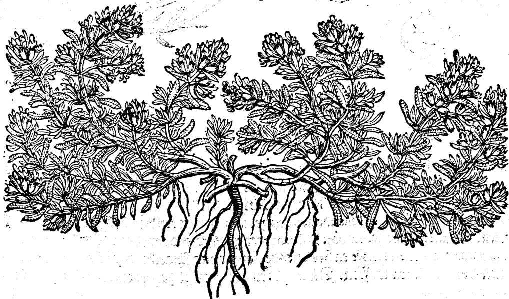
Cleyn ende Middellandts-Polium.

Dit Polium groeyet oock ouer al op plaetsen wijdt gheleghen vande zee / in Sauoyen / Lyons/ ende Valence/op sauelachtighe/rouwe/ steenachtighe/berghachtige ende oock effen grondē/voortsbrengende veel dunne rancxkens oft tacxkens van een palme hooghe/daer aen veel bladerkens by spacien van een staende groeyen/maer veel smalder dan die vanden anderen/eñ die vanden Veldt-Cypres ghelijckende/ maer gheensins ghekerft/ niet dan cleyne tandekens rondtomme hebbende die vanden anderen ghelijck. De bloemkens zijn bleeck oft wit. Tsaedt en is den anderen niet ongheliick/noch oock den reucke/dan dat flauwer is.

Geel Polium met langher troskens van groengele bloemen dan die vanden Bergh oft Zee-Polium.

By Aix in Prouence wordt ghevonden op sommighe hoeuelkens ende berghskens Polium met gele bloemkens: zeer lustich om sien/tgheheel cruydt is den witte Zee-Polium heel ghelijck. Jck hebbe t'Antwerpen saedt ghesaeydt van dit Geel Polium dat nochtans witte bloemen voort gebrocht heeft/welck vele andere planten ghebeurt.

Bergh-Polium met purper bloemen. In Latijn/Polium montanum purpureum, ende is Polium repens supinum Clusij.

Dit

Dit Polium is ghelijck de Zee-Polium oft Quendel/lancks der aerden cruypende met zeer veel tackskens wt een houtachtighe wortel voorts comende. De bladers rondtomme de steelkens staende hebben int ronde zeer cleyne tandekens diemen nauwe sien en kan / ende zijn zeer grijs vande dicke wolachticheydt/ maer minder dan die vanden Berg Polium. De troskens zijn oock die vanden anderen niet onghelijck maer minder/de welcke met purper bloemkens verciert zijn. Dit Polium groeyet van selfs in savelachtich landt/ met noch een ander Polium dat terstondt hier nae sal volghen/ maer teerder/tusschen Lorca ende Velez int Coninckrijck van Murcien.

Mijnheere de Lesclusc sal corts noch ander soorten van Polium wtgheven.

Tvijfde Polium van Clusius is een medesoorte van desen voorgaenden: Inde Meerte heuet sijn witte bloemkens: ende een zeer dicke witte wolachticheydt becleedt beyde dese cruyden/de welcke alle ander soorten van Polium te bouen gaen in lieflickheydt van reucke/ ghelijck ons ghetrouwelick beschrift C. Clusius/die dese twee soorten van Polium eerst heeft beschreuen.

Cracht.

Dioscorides. Sap van Polium warm ghemaeckt ende ghedroncken/ is zeer goedt teghen de beten vande fenijnighe ghedierten/ ende oock den watersuchtighen/ oft die vande gele gequelt zijn.

Polium met azijn ghedroncken comt te bate die vande Milte sieck zijn.

Polium en is der maghen niet goedt/ ende maeckt hooftsweere: Tverweckt de maendtstonden vande vrouwen ende oock camerganck. T'verdrijft alle fenijnighe beesten daert gheleydt oft ghebrandt wordt. Groen ghestooten ende gheleydt op wonden/gheneest die/ maer drooghe gheneset de quade wonden oft seericheden.

Cleynste Bergh-Polium. In Latijn/ Polium montanum supinum minimum.

Polium Wijfken. In Latijn/ Polium recentiorum femina Lauendulæ folio.

Dit Polium is den ghemeynen Bergh-Polium in alle dinghen ghelijck / maer vier mael minder: ende groeyet opde hoevels van Savoye ende Dolfiné.

Polium **Wijfken.**

Die d'oprechte Polium groeyende aenden zeecant niet en kenden/ hebben dese plante Polium gheheeten. Want sy is de soorte van Polium zeer ghelijck/ende oock een medesoorte van dien/ hoe wel datse bycans gheenen reucke en heeft/ ende slapper van smaecke is/waerom dat van sommighe gheheeten wordt Polium wijfken. Dit cruydt en groeyet niet geerne ontrent den zeecant/ ghelijck

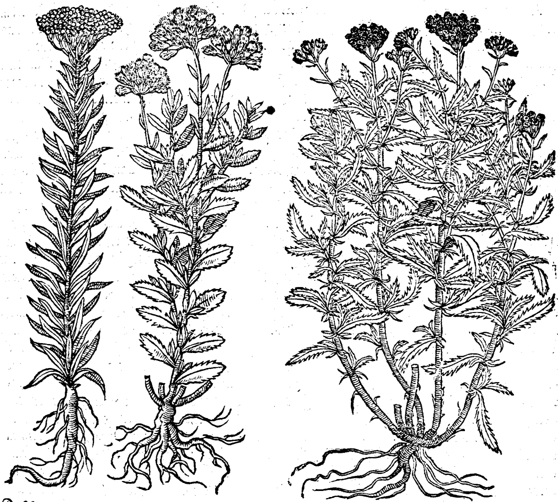
d'oprecht

d'oprecht Polium doet/ maer wel op de berghachtighe ende sauelachtighe plaetsen van Sauoye/ Dolfine ende Prouencen. Teruypt oock ghelijck de Quendel/met houdtachtighe/gheboghen ende zeer ghecnoopte steelkens/die becleedt zijn met zeer veel graeuwe bladers die vande Stœchas oft Lauender ghelijck. De bleecke bloemkens wassen vele by een in huyskens die vanden Roosmaryn niet onghelijck. De wortel is dickachtich ende hart.

Cleyn Ballem-cruydt/ oft Coninginne-cruydt. In Latijn ende Griecks/Ageratũ minus, dat is niet oudt wordende/ende is inde Apoteken voor Eupatoriũ Mesue ghehoudẽ. In Italiaensch/ Herba Guilia, à mense quo floret, aut florere incipit.

Cleyn Balleme-cruydt met witte bloemen. In Latijn/Ageratum floribus candidis.

Ghemeyn cleyne Balleme-cruydt vande Nederlanders. In Latijn/Ageratum Septentrionalium & Anglicum. In Engelsch/Madelein eñ Maudelein. Het is Costus minor hortensis Gesneri & Dodonæi, ende Mentha Corymbifera minor Cordi.

De schoone gele bloeme die niet out en wordt/ ende de troswyse croonkens die vanden Elichrysis ghelijck/ waren meer dan ghenoech om te bewysen dat ons Ageratum is d'oprecht Ageratum van Dioscorides, met welcke teeckenen dat oock in allen landen vanden Apotekers heeft zeer bekent geweest. Daerom en was oock niet van noode dese groote crijters van Herbaristen soo veel saecken by een te vergaderen/ om te niete te doen d'obiectien van geenen verlanghe: sy behoorden eer int bereyden vanden Syrop vã Epithymum van Mesue de decoctie gheproeft te hebben oft de bladers vanden Ageratum van Languedoc/ dan souden sy gheheel gheswe ghen hebben. Want het en is niet alleene zeer scherp ende bitter / maer oock zeer crachtich om water te doen maecken alst inghenomen wordt/ oft van buyten met roockinghe ghebruyckt. De reucke is oock lieflick/ eenichsins die vande Roomsche Camille ghelijck: maer tsekerste teecken is/ dat murwe maeckt de hardtheden vã de moeder / ende de urine met een reucke is wtbrenghende; welcke crachten Dioscorides verhaelt. Daer en bouen comt hier zeer wel te passe de ghelijckenissen by d'Orega, tzy dat ghy aenmerckt de gheheele plante ende croonkens / als Dioscorides doet/ oft oock alle d'ander fatsoen vanden cruyde: Want tzijn ghebobbelde croonkens ghelijck die vanden Elichrysis, Orega, Hysope ende Chrysocome, de welcke Dioscorides by malcander is ghelijckende die hier nochtans vande bladers niet

en

en heeft vermaent/ghelijck hy oock niet en doet van die vande Chrysocome, die hy is ghelijckende byde Hysope / ende d'Hysope byde Orega. Oft hy oock de bladers gheleken hadde by die vande Orega, soude daerom ons Ageratum verloren gheweest hebben? Want de bladers en zijn dien vande Orega niet zeer onghelijck: iae dat meer is / men mach sien op sommighe plaetsen vanden lande van Languedoc ende Toscane die ongheoeffent zijn ende leeghe ligghen / de bladers vanden Ageratum onghelijck minder ende maer een weynich ghekerft / stijf ende hart groeyende aen veel tackskens / van fatsoen dien vanden Orega, vande welcke diversche soortē daer groeyen / niet onghelijck te wesen.

Daer wordt oock somtijdts gevonden een Ageratum met zeer schoone witte bloemen / nochtans in alle andere dinghen den anderen niet onghelijck.

Cracht. De cracht vande decoctie is zeer heet. De reucke van dit ghebrant cruydt doet water maecken / ende maeckt sachte de hartheden vande moeder.

Gemeyn cleyn Ballem-cruydt vande Nederlanders.

Ageratum dat gheoeffent wordt inde hoven vā Vranckerijck / Duytschlandt / ende Nederlandt nochtans met een vochtigher oeffeninge / oft couder Norderische lucht / is zeer verschillende vanden anderen / want dworpt sijn grooter tacken wyder ende breeder wt / hebbende breeder ende langher bladers die oock veel dieper ghekerft zijn / maer verstorven ende zeer naecomende den Ratelen oft Hanecammeken. Nochtans inde hoven van Enghelland / en is gheen levendigher cruydt / iae oock ghesaeydt zijnde van dit saedt van Languedoc / met teere oft weeke tacken ende bladers meer ghekerft / langhe gheduerēde ende zeer diversch vanden anderen. Tselfde is oock gheschiet de boomachtighe witte Maeluwe van Provence / de welcke verāderde in Maeluwe / drye iaer nae dat wy die ghesaeydt hadden inde hoven van Enghellandt / verloren hebbende haer rouwicheydt ende graeuwicheydt / al oft gheweest hadde een verscheyden oft ander soorte. Dit Ageratum van selfs ghewassen zijnde ghebruyckt de zeer vermaerde schole van Montpelliers ende het college vande Venetische Medicijns in Syrop vanden Epithymi ende compositien van Mesue voor oprecht Eupatorium, maer inde medicijnen vande Griecken ghebruycken sy onse Agrimonie. Nochtans ist dat eenighen dese ordinancie niet aen en staet / die mach ghebruycken dese moderatie / te weten / dat hy neme vanden Griecschē ende Arabischen Eupatorium ghelijcke deylen / ende die menghe / ghelijck wy vermaent hebben in Antiballomenis oft Quid pro quo, principalick alst onseker is van welcke van dese twee natien de compositie ghemaeckt is. Men mach oock niet meynen dat d'Eupatorium van Mesue ende ons Agrimonie een cruydt is / ghehouden zijnde voor het Eupatorium van Dioscorides, als eenich niet quaet / noch onghelεert Nederlandts Auteur nu onlāckx my heeft willen wijs maecken / wien wy geerne ghelove sullen gheven / als hy dese teeckenē die Mesue toeschrijft zijn Eupatorien, in d'onse bewijst te wesen: wiens woorden aldus staen: Het is een cruydt van eenen cubitus hooghe ende zeer bitter / wiens bladers zijn die vande cleyne Santorie ghelijck / groen / maer row ende ghekerft. De stele is dunne / ende alst verdrooght dan wordet geel: oock cryget bloemen die een weynich geel zijn / maer niet zeer lanck. Welcke woorden verclaren met een Arabische oprechticheydt een beschrijvinghe die de Santorie zeer nae comt / oock dattet zeer bitter is / ende gheven te kennen een onlancks voren verhaelde purgerende cracht van Cholerijcke humeuren die vanden Alssem ghelijck / ende gheensins die vande Gratiola, de welcke zeer moeyelick ende vyant is dē inghewant / met meer ander teeckenen / die eer eenigherhande ander plante souden moghen toegheschreven worden dan der Agrimonie. Daerom ist veel beter om de redenen by ons verhaelt / dat ghehouden wordt voor een specie van Ageratum.

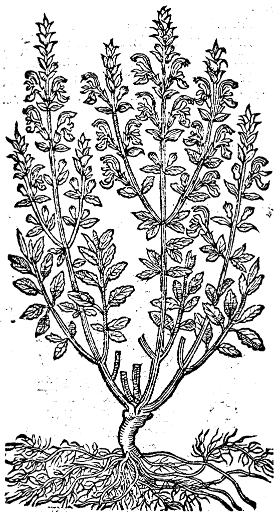
Groote Gamandree.

Eenighe meynen dat dit cruydt Hemionitis is / maer wy segghen dat eer is Splenium Plinij, alsoo van hem gheheeten met dē toenaem van Teucrium die dat ghevonden heeft / ende dat dese van Dioscorides overgheslagen is gheweest: welcke plante nochtans zeer nut ende goedt is voor de milte: des niet te min soo mach die totten inventeur Teucer ghereferεert worden byde historie van Plinius: ghemerckt dat blyckt / dat aen gheene van dese twee d'wtgheworpen inghewant en is blijven hanghende: ick late staen dat ydel van bloet soude gheweest hebben. Ende hoe wel dat de naem vā Teucrum schijnt onsekerst te wesen / om dat de beschrijvinghe van dien qualick oft onvolcomelick voorts ghecomen is: Nochtans de kennisse van desen ghelijck oock vande medesoorten Chamædrys ende Gamandree ghenoemt / is ghecomen tot hen naecomers: iae soo zeere / dat de ghene die gheen beschrijvinghen en weten / alle de selfde soorten in Duytsch heeten met eenen ghemeynen naem Gamandreen. Oock zijn die sonder twyfel d'oprechte ende waerachtighe. Deerste Teucrum oft Gamandree groeyet op zeer steenachtighe ende dorre gheberghten / voorts brenghende veel rechte / houdtachtighe tackskens / twee mael langher dan die vande Chamædrys. De bladers

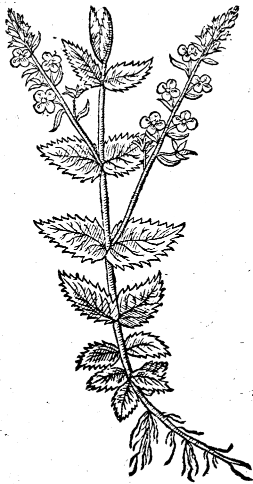
zijn

Boomachtighen witten Heemst.

Groote Gamandree. In Griecks/Teucrion. In Latijn/Teucrium. In Hoochduytsch/ Grosz Batengel. In Franchois/Grosse Germandree.

Germanderlin. In Latijn/Teucrium pratense, & Teucrium spurium Chamædryoides, en vande Apotekers van Hollandt en Duytschlandt Chamædrys, maer qualick. In Hoochduytsch/ Gamander. In Engelsch/ Wilde Germander / ende is Hierabotane mas Dodonæi, van sommighe/ maer onbehoorlijck / Chamædrys Fuchsij, Germanorum & Officinarum.

zijn die vanden Chamædrys ghelijck/maer dicker/ ende niet al wt soo graew/gherimpelt ende row. De bloemkens zijn ghelijck die vande Chamædrys, ende ghelijck de bloemen oock groeyen/ die bleeck-geel zijn.

Dioscorides. Gamandree groene met een menghinghe van water ende azijn inghenomen/ oft tsop daert drooghe inghesoden heeft/ ghedroncken/ neemt crachtich wegh tswillen vande Milte/ want (als Galenus seght) theeft een subtilierende cracht ende subtile deylen: men mach oock tselfde stellen drooghende tot inden derden graedt ende verwarmende tot inden tweeden. Cracht.

Den miltsuchtigen wordet met azijn ende vijghen van buyten op de milte ghebonden.

Gamandree met azijn alleene / sonder vijghen/ is zeer goedt teghen de beten vande fenijnighe beesten.

Gamanderlin.

In bosschen ende bemden groeyet een cruydeken/ dwelcke heeft cleyne steelkens die niet hardt en zijn/ van onderhalue palme hooghe/ met een houdtachtighe ende saselachtighe wortel. De bladers staen aende stele teghen malcander ouer met spacien van een/ twee/ viere/ sesse/ die rondtomme gekerft zijn/ die vande groote Chamædrys van fatsoen ende grootte ghelijck. Aen d'opperste vande tacxkens groeyen aerewyse toxskens draghende violette blaeuw bloemkens van verwen die vanden Guychelheyl ghelijckende/ opde maniere van ghesterde Hyacinthen. Doen beyde de soorten van Chamædrys noch niet bekent en waren/ soo ghebruyckten de Duytsche Apotekers dit cruydt inde plaetse van dien/ daer toe bewegt zijnde door de wonderlicke ende zeer seker crachten die dit plätken heeft teghen de verstoptheden vanden ingewant/ quade humeuren ende leelijcke verwen vande

maegden. Ende hieten doen alleene dese plante Gamandree/om dat van ghelijcke cracht is. Welcken naem tghemeyne volck naemaels heeft ghegeuen den Chamædrys, oock in Enghellandt ende Vranckerijck.

Tweede Gamanderlin/

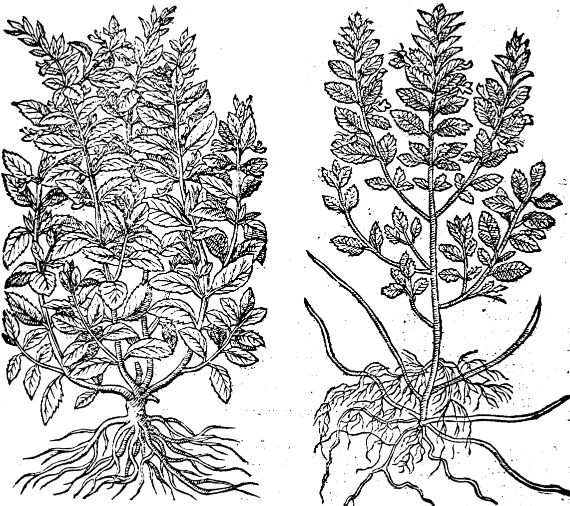
In Latijn/ Teucrium pratense alterum, oft Sacra herba, oft Verbenaca supina femina van Dodonæus. In Hoochduytsch/ Eerdtweyzanck.

Dit cruydt is den voorgaenden gheheel ghelijck / wtghenomen dat veel minder van bladers is: Nochtans heeft dese plãte meer bladerkens ende tackskens/ende groeyet geerne in lommerachtighe plaetsen/aende canten vande velden ende in bosschen.

Cleyn cruypende Gamanderlin/ Teucrium paruum supinum.

De blaeuw bloemkens arcwys groeyende / met de bladerkens / bewysen dat dit cruydt oock een soorte van Gamanderlin is / hoe veel dat de bladerkens smalder / langher ende min ghekerft zijn/van grootte die vanden bergh-Polium ghelijck/doncker-groen / groeyende aen steelkens van drye duymen die opder eerden ligghen. Dese plante groeyet in Vrieschlandt/ ende by Deuenter in d'landt van Ouerijssel.

Chamedre. In Griecks/ Chamædrys. In Latijn/ Quercula minor, Trissago, oft Trixago. In Hoochduytsch/ Gamander leysen Bathengel. In Franchois/ Germandree, ou Chesnete. In Italiaensch/ Querciuola, ende Calamandrina. In Spaensch/ Chamædreos. In Engelsch/ Germander.

Groot Chamedris. In Latijn/ Chamædrys maior.

De naem Chamædrys oft Quercula verclaert ghenoech tblat ende ghedaente van dit cruydt/ dwelcke ouer al / principaelick op plaetsen die wel ter Sonne staen / is groeyende: Maer alle de hoeuels van Bourgoignen/ende alle de groene berghachtighe velden gheleghen tusschen Chalon ende Macon machmen sien bedeckt als met tapijts/van dese peirssche bloemkens. De wortel is cleyne/ gheuende zeer veel steelkens van eenen voet hooghe. De bladers zijn vele ende rondtomme gekerft/

groeyende

groeyende aende stelen ghepaert/maer niet soo diepe ghekerft/ als die vander Eycken. De bloemkens zijn roodtachtich groeyende met spacien van een/ ghelijck die vanden groote Gamander.

Groot Chamædrys.

Maer de Chamædrys die tot Antwerpen ghesien wordt inde houen / heeft meerder ende witter bladers: De bloemen zijn bleeckerder/waer dat oock blijft groeyende ende staende inde Winter / teghen reghen ende sneeu.

Diuerschepdt van Chamędrys { Cleyn ghemeyne/heeft botachtighe/ende spitsche bladers.
De groote/is tweederley/hayrich/ende min hayrich. }

Diosc. Theoph. Plin. Chamædrys groen in water ghesoden ende ghedrocken/is zeer goedt teghen ghespannen oft ghetrocken zenuen/teghen den hoest/herde milte/ende den ghenen die met pijne hen water maecken/ oock teghen de watersucht als die eerst beghint / te weten als eenighe handtvollen van dien ghesoden worden tot op tderde deel in een seker quantiteyt waters. Cracht.

Met azijn ghedroncken mindert de milte. Met wijn ghedroncken ende van buytẽ opgeleydt/ is zeer crachtich teghen verghift ende fenijnighe dinghen. Chamædrys ghestooten ende pillen daer af ghemaeckt/is goedt teghen de voorseyde dinghen: maer met honich ghemengt/ soo suyueret d'oude seericheden oft sweeren. Met olie cleyne ghewreuen / verdrijft de schemelinghen vanden ooghen/als die daer mede bestreken ende ghesmeyrt zijn. Galen. Chamædrys verwarmt ende drooght tot inden derden graedt / ende heeft voor principale een bitter cracht: sy is oock eenichsins scherp: waerom dat sy niet sonder reden de Milte mindert.: Sy doet oock water maecken ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen / sy maeckt dun de grofheydt vande humeuren / ende verdrijft de verstoptheden van d'inghewandt. Plin. Chamædrys is goedt voor de maghe/ teghen den verouderden hoest / ende fluymen die inde kele blijuen hanghende/oock den ghenen die gheborsten zijn/ghetrocken zenuen hebben/ende teghen de pijnen vande sijde. Daer wordt oock wijn af ghemaeckt/teghen de ghebreken vande borst. Apul. Chamædrys ghestooten met wijn in eenẽ houten mortier/ende ghedroncken/gheneest zeer haest de ghene die gheborsten zijn.

Ghesoden/ende drye daghen vervolghens ghedroncken/ geneest wonderlick de pijne inde dgien Sciatica ghenoemt. Seer cleyne ghestooten ende met warm water ghedroncken / neemt wonderlick wegh de pijne vanden fleirsijn.

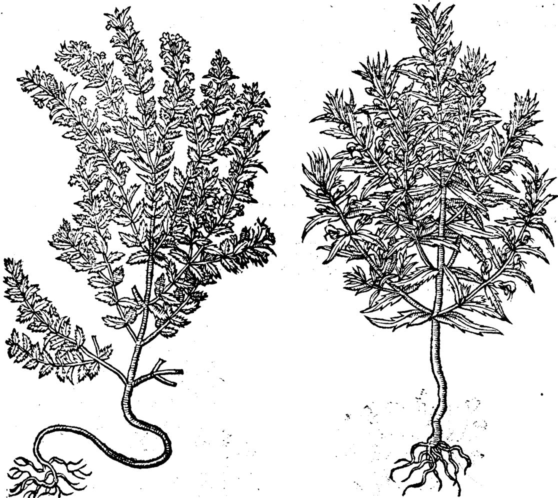
Hayrachtich Bergh-Chamædrys. In Latijn/Chamædrys montana durior, ende is nae opinie vã sommighe Ceruina van Gesnerus. In Italiaensch/Chioma di Ioue, alsoo ghenoemt nae tfatsoen vande blocke van tsaedt/ de welcke wt saechte sijdachtighe bladerkens haer wtspreydt met ghecronckelde hayrkens in eenen breeden crans.

Dese plante is my eerst bekent gheworden tot Lyons / door hulpe van onsen vriendt Walerant Donrez/die de selfde creghen hadde wt den gheberghte van Sauoyen ende Dolfine. Dese hebben wy gheheeten Bergh-Chamædrys, om datse van ghedaente van Chamædrys is. Want sy heeft de bladers die vanden Chamædrys oft Scordium van ghedaente ende grootte zeer ghelijck/ maer op d'auerecht zijn sy graeu/die vande Ganserijck ghelijck / voorts comende twee tsamen maer ongheliјck staende ende niet arewijs. De steelkens zijn oock hertachtich ende veel houtachtigher dan die vande groote Gamandree oft Chamædrys, van eenen voet lanck / ende op d'aerde ghespreydt/ van verwe bruynroodt ghelijck het Alypum van Montpelliers: De bloeme is wit eñ schoone. De wortel is houtachtich. De gheheele plante is bitterachtich/ den smaecke hebbende vande Wilghe.

Ooghentroost oft Claerooghe. In Griecks/Euphrasia o't Euphrosyne, maer is een ander dan Euphrosyne Buglossum. In Latijn/Ocularis. In Hoochduytsch/Aughentrost. In Franchois/Eufrase. In Italiaensch/Eufrasia. In Engelsch/Eyebright.

Tweede Ooghentroost van Dodonæus. In Latijn/ Euphrasia 2. Dodonæi.

Byde oude Herbaristen en is gheen vermaen van eenighe Euphrosyne, dan vande Buglosse die sy alsoo in Griecks hieten/ om datse indē wijn gheworpen zijnde (als Plinius seght) de blijschap des gheests vermeerdert. Ende hoe wel dat veel cruyden souden moghen alsoo ghenoemt worden/ als Verbena (met wiens decoctie d'eetcamers bespronyt zijnde/de gasten blijder van gheest worden) Melisse/Pimpinelle eñ ander de welcke inden dranck gheleydt den gheest verheughen: nochtans heeft dit cruydeken meer dan ouer twee hondert iaeren by desen naem Euphrasia oft Euphrosyne den naecomers bekent gheweest/ ende zeer ghepresen teghen de duysterheydt vanden ooghen ende catarrheuse oft vochtighe ghebreken: Waerom dat oock in Hoochduytsch ende Nederduytsch ghenoemt wordt Ooghentroost/ ende in Engelsch Eyebright/dat is te segghē Licht der oogen. Dwelcke voorwaer niet sonder oorsaecke en is / want het poyer van dien by hem seluen/ oft met Aloë in Venckel oft Verbene water ghemengt/ende dickwils aen d'ooghen ghestreken/ten is niet om seggē wat bate dat d'ooghen daer by hebben/die van fluxien oft schemelinghe ghequelt zijn. Maer dē wijn

daer

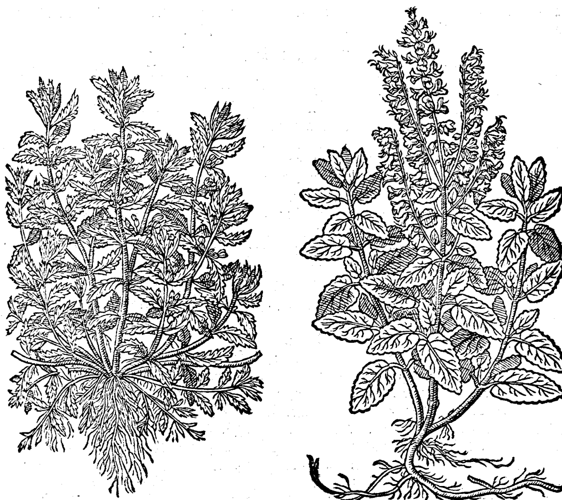
daer veel Ooghentroost in gheworpen is / hoe wel dat hy van vele zeer ghepresen wordt/ēn salmen soo wel niet betrouwen : want wy hebben ghesien dat een van ons medeghesellen in Switserlandt dien niet meer dan drye maenden ghebruyckt hebbende / bycants beyde sijn ooghen heeft verloren/ vande fluxien gheheel verdruckt zijnde/ daer hy te voren niet dan een weynich tranende oogen hadde: Waerom dat veel sekerder is tpoeder oft decoctie van dien/ sonder wijn te ghebruycken/ eñ principalick de ghene die op rouwen grondt groeyet/cleyne van een palme hooghe / ende blijde van aensien/hebbende de ghedaente/ steelkens ende ghecronckelde bladerkens minder dan die vanden Gamanderlin oft Eerenprijs Wijfken: Des ghelijcks oock cleyne witte bloemkens met geel ende purper besprengt. Tgroeyet gheirne in dorre bemden/ende heeft eenen bitteren/ drooghenden ende verwarmenden smaecke.

Tweede Ooghentroost van Dodonæus.

Tghene dat van sommighe ghehouden wordt van Cratægonon alterum , draghende lieflicke roode bloemkens ende groeyende aen de canten vande velden/ wat minder dan twoorgaende / hebbende steelkens van eenen voet hooghe ende bladers middel in grootte / tusschen die vanden Melampyrum ende Hanekammekens / heeft Dodonæus gheheeten de tweede Claerooghe oft Euphragia.

Water Gamandree. In Griecks/Scordion. In Latijn/Scordium oft Trixago palustris. In Hoochduytsch/Wasser battenig/Lachen knoblauch. In Franchois/Scordion ende Chamaraz. In Italiaēsch/ Chalamindrina palustre. In Spaēsch/ Camedreos de arroyos . In Engelsch / Water Germander.

Wilde Sauie. In Griecks ende Latijn/Scordion alterum Plinij. Inde Apoteken Saluia agrestis eñ Saluia Bosci, van Cordus Scorodiana, van Dodonæus Sphacelus Theophrasti . In Hoochduytsch / Wild Salben . In Engelsch / Wod Sage.

De stinckende reucke die vanden loock ghelijck ende den naem Alexitheriacon, dat is triaeckel teghen fenijn/ hebben van allen tijdē dit cruydt zeer bekent ghemaeckt. Nochtans was bycans dese plante ouer hondert iaeren gheheel wtter kennisse: want ten is nauwe dertich* iaeren gheleden dat tet oprecht Scordium alder eerst bekent wordt der Vniuersiteydt ende Apotekers vā Mōtpelliers/ Anno 1555.

ende onsen meester Rondellet/ door toedoen van Guilliaume Pelissier Bisscop van Montpelliers ende Magelone sijn medegheselIen. Want soo sy tsamen ghinghen wandelen om den gheest te vermaken inde groene ende lustighe bemden ontrent de zee gheleghen by Montpelliers/ ende daer rieckende worden eenich loock / soo merckten sy terstont eer sy dit cruydeken naeuwe inde hant hadden ende van verre saghen/ dattet Scordium was. Ende van daer diuersche planten ghesonden hebbende in Vranckerijck ende Italien/ hebben de vrienden te kennen ghegeuen dattet was oprecht Scordium. Dese plante heeft gheheel de ghedaente vande Chamædrys, met meer saselachtighe wortels die hen wtspreyden inden risch vander eerden. De bladers zijn oock dicker/ dichter/ sapachtigher/ een weynich ghehaert/ gherimpelt/ row ende groen ghelijck die vande wilde Munte.

Cracht. Dioscorides. Scordium heeft een verwarmende cracht / ende doet water maecken.

Groen oft drooghe in wijn ghesoden/ wordt ghedroncken teghen de beten vande fenijnighe beesten. Een half loot met honich water ghedroncken / is zeer goedt teghen de pijne inde maghe/ Roomelisoen/ ende den ghenen die met pijne hen water maecken. Met kersse/ honich ende harst ghemengt in een Electuarium, drijft wt de borst alle grofue etterachtighe fluymen / ende is goedt teghen spanningen van zenuen. Ghedroogt ende ghestooten met honich ghemengt/ is goedt inghenomen teghen alle verouderden hoest/ ende alsmen gheborsten is. In een Cerone ghemengt/ versoet de hitte van d'net oft velleken der herten alst een weynich onsteken is. Met stercken azijn ende water ghemengt / is zeer goedt gheleydt op tfleirsin. Van buyten opgheleydt verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doet water maken: Als Galenus ende Ægineta oock segghen/ tgheneest oock de varsche wonden. Met honich ghemengt / suyuert de quade oude zeericheden ende doetse sluyten/ maer ghedrooght soo benemet tgroeyen van tquaet vlees inde wonden.

Tsap van Scordium wordt ghedroncken teghen de selfde ghebreken : Maer onder alle ander is Scordium Ponticum ende Candiots d'alder crachtichste.

Ægineta, Gal. Scordium is diuersch van crachten/ te weten/ bitter/ serp ende scherp: Daerom purgeret ende verwarmet oock d'inghewant / iae verwarmet oock wederom alle verkilde dingen: maer drooghe inde wonden oft sweeren ghestroeyt doet die sluyten.

Wilde Sauie.

Dit cruydt d'welcke zeer veel is groeyende inde bosschen van Duytschlandt ende Enghellandt gheheeten Wilde Sauie/ by auenture om eenighe ghelijckenisse vande bladers/ hebben de Herbaristen gheheeten in Latijn Scordion alterum Plinij. Dese plante heeft de bladers van grootte ende ghedaente die vande Sauie ghelijck / maer met de doncker-groene verwe/ ende rimpelen is sy den Scordium oft Consilie de greyne ghelijckende. Oock heeftse een weynich den reucke van Scordium, nochtans niet gheheel die vande Loock. De bloemen zijn geel-groen die vande Sauie oft Horminum niet onghelijck / maer minder ende alle ghelijck op de reye ende ouer een syde hanghende/ ghelijck die vanden gelen Vingherhoet-cruydt. Tsaedt is bruyn ende rondt.

Cracht. Wilde Sauie is den Scordion zeer ghelijck van crachten/ eude heeft de cracht vande Rotte oft Meede om tgheronnen bloet int lichaem te doen scheyden/ de materie nederwaerts door urine wtbrenghende. Jaeght af de doode vruchten ende naegheboorten. Is zeer goedt teghen die inwendighe apostumatien ende gheswillen / oock den ghenen die ghestooten/ blaeuw ghesmeten/ oft verreckt zijn/ ende heylet d'inwendighe wonden ende quetsuren. Daer zijnder diet in bier leggen/ ghelijckmen d'Horminum doet. Het wordt oock zeer goedt beuonden / om den steen te breken ende wt te drijuen.

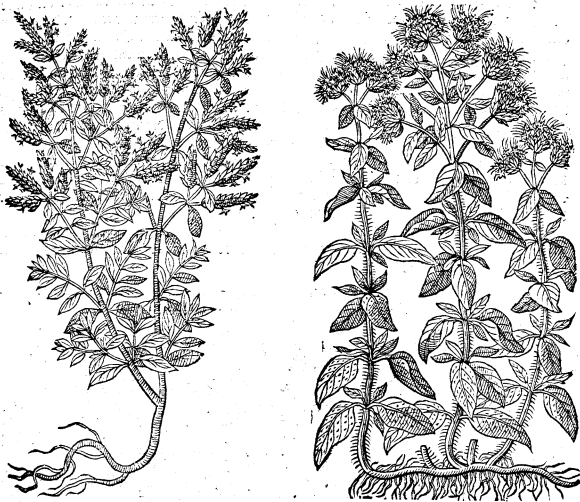
Orega.

Dese plante is in Griecks ghenoemt Origanon, al oft geerne groeyende ware op opclimmende/ berghachtighe ende hooghe verheuen plaetsen/ de welcke ons nu zeer goedt om kennen is wt de beschrijuinghe vande oprechte Hysope / die wy op een ander plaetse verclaert ende bewesen hebben: vande welcke de drye soorten van Orega niet en verschillen/ dan in grootte eñ onghelijckheydt vande croonkens. Tghene dat Oreganum Heracleoticum ghenoemt wordt/ is tselfde dat wt Spaeignen in Nederlandt iaerlicks met volle saecken pleegt ghebrocht te worden/ ende inde winckels vercocht/ want dwordt vanden gheineynen man inde spijse ghebruyckt inde plaetse van Peper ende Ceule. Inde Nederlandtsche houen groeyet dese plante eenen voet hooghe/ bladers hebbende ende tackskens meerder dan die vande Marioleyne / bouen aen de welcke de bloemen by een staen niet ghelijck ronde croonkens/ maer in een maniere van cleyne aerkens ghedeylt in drye dunne steelkẽs/ met den reucke van Thymus de Marioleyne willende te bouen gaen / principalick die in Portugal ende Lucanien gegroeyet is.

Cracht. Dioscor. Orega verwarmt waerom datse in wijn ghesoden eñ ghedroncken zeer goedt is den ghenen die van slanghen oft fenijnighe beesten ghebeten zijn. Met soeten versoden wijn gebruyckt

is goedt

Orega. Origanum Heracleoticum, Cunila.

Groue Mariolepne. In Latijn/ Agrioriganum, siue Onitis maior. In Hoochduytsch/ Wolgemuud. In Franchois/ Marjolaine bastarde, Origan sauuage de Syrie. In Italiaensch/ Origano bianco. In Spaensch/ Oreganos, ende is Hyssopus Diosc. ende Cilicium Anguillaræ. In Engelsch/ Organe/ or Wilde Margerome.

is goedt den ghenen die Sceerlinck oft sap van Heul oft Opium inghenomen hebben: Maer met honich azijn wordet ingheghеuen den ghenen die Gips oft Ephemeron, gheten hebben.

Met Vighen is zeer goedt ghеten den ghenen die gheborsten zijn oft eenich lit vercrompen hebben/ ende den watersuchtighen. Met honich-water oft mee inghenomen/ iaeght af door camerganck de swarte melancholicke humeuren/ ende verweckt den vrouwen haerlieder stonden.

Met honich ghelecкt/ gheneest den hoest: Maer dwater daer dit cruydt in ghesoden is/ gheneest alle crauwaghe/ rudicheydt/ ieuckѕel/ ende geelsucht/ alsmen daer in badet. Sap vande groene Orega is zeer goedt teghen de gheswillen vanden Amandelen ende vande kele: oock gheneset de sweeringhe des monts. Tselfde sap door de neuse-gaten opghetrocken ghemengt met Olie van Ireos suyuert de hersenen/ maer met melck ghemengt versoetet de pijnen der ooren.

Van Orega, Ajuyn/ ende Sumach wordt ghemaeckt een medicijne om te doen ouergheuen/ als dese substancien in een coperen vat veertich daghen/ te weten inde Honts-daghen/ inde Sonne ghestaen hebben. Orega op eenighe plaetsen gheleydt/ verdrijft van daer de fenijnighe beesten.

Gal. Ægin. De soorten van Orega zijn verwarmende ende drooghende tot inden derden graet.

Groue Mariolеyne.

Ontrent Montpelliers ende in Prouencen zijn zeer wel bekent twee soorten van Orega oft grofue Mariolеyne/ alleene veschillende in grootte/ van bladers/ want die ghenoemt wordt Onitis minor, heeft de ghedaente ende bladers vande Mariolеyne/ maer minder ende ronder/ bycans die vanden Orega ghelijck. De stelen zijn rechte/ van eenen voet hooghe/ veel scheuten hebbende/ met corte tackskens ende tsopkens/ tsamenghedronghen/ gheaert/ met veel bloemen by een vergaert ghelijck croonkens/ die inde Somer roodtachtich zijn/ ende zeer lijmachtich.

Groot Onitis.

De ander soorte is meerder ende meer scheuten gheuende / die hayrich zijn/maer van crachten/ smaecke ende reucke niet soo goedt / andersins ist den anderen zeer ghelijck ende ouer al groeyende.

Dioscorides. D'Origanum d'welcke Onitis ghenoemt wordt/ is witter van bladers eñ d'Hysope ghelijcker: Tsaedt groeyet ghelijck veel besien by een ghevoegt: Theeft oock de selfde crachten vanden Orega, maer veel onstercker.

Wilde Orega van Syrien/Syluestre Origanum Syriacum.

D'Apotekers eñ Medicijns van Venegen ghebruycken Origanum dat wt Syrien oft Candien ghebrocht wordt/ d'welcke verre tbeste is. Dit cruydt heeft cleyne steelkens/met cleyne bladers/ ende zeer veel hoykens by een vergaert staende ghelijck een croonken ende zeer nae comende die vanden Onitis, maer niet soo zeere tsamen ghehoopt draghende witte bloemkens. Dese is van smaecke gheheel lieflick ende speceriachtich/de scherpte hebbende vanden Dictamnum ende Peper. Van desen waren veel busselkens inde winckel vanden nerstighen ende goeden Apoteker Martinellus. Maer veel Quacsaluers/ soo wel daer als elders in Italien / conterfeyten met dit de waerachtighe Theriakel / ende vercoopen die soo vele als d'oprechte gheldende is / niet met soo groote dwalinghe als onbehoorlijckeydt: want dit cruydt is een crachtighe ende lieflicke medicijne als yemanden door fenijn de crachten ontgaen zijn / oft den ghenen die pijne hebben inde maghe.

Dioscorides. Wilt Origanum wordt van sommighe gheheeten Panax Heraclion, van ander Cunila, vande welcke een is Nicander C lophonius. Theeft de bladers van Orega, dunne tacxskens van drye palmen hooghe / op de welcke croonkens groeyen die vande Dille ghelijck: De bloemen zijn wit: De wortel is dunne ende ouertollicr.

Cracht. De bladers ende bloemen met wijn ghedroncken helpen sonderlinghe die van slanghen oft fenijnighe beesten ghesteken oft ghebeten zijn: Oock houdt Galenus beyde de soorten van wildt Orega voor de crachtichste.

Tragoriganum Cretense apud Venetos, Bock Orega.

Tragoriganum alterum, ende is Marum van Cortusius ende Matthiolus.

Dese plante schijnt in Griecks ghenoemt te zijn Tragoriganum , dat is te segghen Bock Orega, al oft de Geyten die zeer geirne aten/ ghelijck de Esels de voorgaende Onitis genoemt/ eer dan

van datse soude stincken ghelijck eenen Bock. Want/als Dioscorides seght/ dranck van Tragoriganum is lieflick ende niet straf/ soodaenich als die van dit cruydt/ welcke tackskens heeft van drye palmen hooghe/ende bladers wat meerder dan die vanden Thymus van Candien/ welcke dichte ende stijf zijn. De purper bloemen groeyẽ by tusschen spacien ende oock troswijs/ghelijck die vanden Clinopodium. De smaecke is heet ghelijck vanden Peper/oft Candiotschen Thymus/ waer door met de gheraedinghe vande bladers daer by ghevoeght/ de iongher Herbaristen hebben dese Orega, de welcke sy houden voor Bock Orega, Candiots Thymus gheheeten: ghemerckt dat sy tsaedt van desen ghevonden hebbende onder de busselkens ende wtgheworpen vuylicheydt/ ende inde houen ghesaeydt zijnde/zeer wel voorts ghecomen is inde houen van Italien ende Nederlandt.

Tragoriganum alterum.

Dat tackachtich cruydeken dwelcke wy ouer lanck gheplucht hebben inden hof van Antonius Corthusius den grooten prijser ende dienaer van Matthiolus tot Padua/ schijnt meer dan eenich ander de ghelijckenisse te hebben vanden oprechten Tragoriganum, ende oock de crachten te voldoen meer dan die vanden Marum, welcken naem dese te zeer-haestighe naem-gheuers dit cruydeken ghegheuen hebben: want het is een cleyn boomachtich ghewas van onderhalue palme hooge/ witachtich/ hebbende veel dunne steelkens/met de bladers van Quendel/ oft dien vanden voor beschreuen Bocks Orega. De roodtachtighe bloemkens groeyen onder de bladers/zeer heet vã smaecke/excellent van reucke/ ende brandende: want tselfde tusschen de vinghers ghewreuen/ vlieght terstondt ghelijck de Flammula inden neuse/ende treckt tot inde herssenen. Wy souden wel moghen veel planten den Tragorigano ghelijckẽ/ maer wy en hebbẽ gheen ghevonden dan dese twee die beter oft bequaemer ouer een comen met de beschrijuinghe van dien. Marum dwelcke van Matthiolus half beschreuen is/ met de bladers van Quendel/ ende reucke vande Poleye/ sullen wy beschrijuen op sijn behoorlicke plaetse. Want het schijnt te wesen een tweede specie van Calamintha.

Diosc. Tbeste Tragoriganum is dat in Cilicien/Candien/Smyrne/Chio ende Coo is groeyende. Sy verwarmen alle ghelijck/ende doen water maecken. In water ghesoden ende gedroncken/iaeghet af door camerganck de cholerike humeuren: maer met azijn inghenomen ist zeer goet teghen de ghebreken vande Milte. De selfde cruyden worden met wijn inghenomen teghen tfenijn van Ixia alsmen dat int lijf heeft/ ende verwecken oock den vrouwen haerlieder maendtstondẽ. Cracht.

Met honich in een Electuarium ghebrocht/ zijn zeer goedt teghen den hoest ende cortheydt op de borst. Eenen dranck van dese cruyden is lieflick ende niet straf/ waerom dat hy inghegheuen wordt den ghenen die walghen van spijse/ ende als de maghe suer opworpt/oft weeck is/insghelijcks oock alsmen door storm vander zee walghinghe heeft/ ende hitte aen therte. Met gorte gemengt verdrijft de gheswillen daer op gheleydt.

Tragoriganum Clusij.

Dese plante is den voorgaenden ghelijck/ dan datse gheheel minder is/ hebbende langher ende dunder bladers/ die oock soo lieflick niet en zijn van reucke. De bloemkens groeyen troswijs bouen aende tacken ghelijck helmkens/ maer wit van verwe. Clusius heeft dese alleene gheuonden int landt van Valence.

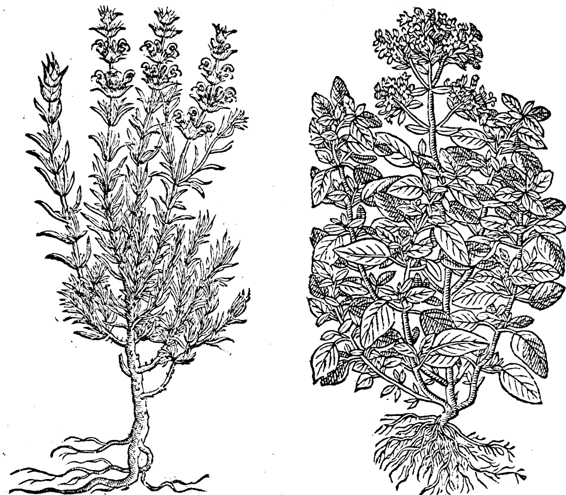
Oprechte Hysope vande Griecken.

Hysope heeft ouer oude tijden wel vermaert ende zeer bekent gheweest/ als ghenoech blijckt byde worden ende teeckenen van Salomon/ die gheleert ende ghedisputeert hadde vanden Cederboom opden bergh Liban groeyende tot d'Hysope die wt de wanden oft mueren is voorts comende: ten zye dat die van Syrien oft Palestine een ander is dan de Grieckschẽ: daer sy nochtans alsoo wel bekendt is/ ende soo veel te segghen is als d'ooghen oft tghesichte inregenende: hoe wel datse oock alsoo mach in Griecks ghenoemt zijn/ om datse sonderlinghe helpt de heessche stemme ende longer. Maer om dat wy den clappaers niet en souden eenighe oorsake gheuen/ soo willen wy met luttel ende bequaeme woorden de beschrijuinghe vande Hysope verhaelen: Want niet min en was hier voortijdts de Grieckschẽ Hysope bekent/ als nu ter tijdt zijn diuersche soorten van Orega in Prouence: ende onse ghemeyne Hysope der Araben ende Apoteken in Romanie op rouwe steenachtighe plaetsen daerse van selfs is groeyende: Maer gemerckt dat Dioscorides die tweederhande stelt/ soo seght hy datse te zeer wel bekendt is om die te moeten beschrijuen: Soo moeten wy dan van hier ende daer de teeckenen ontleenen/ de welcke souden moghen desen grooten oordeelders den mont stoppen: Oft andersins souden sy altijdts wat vinden om het papier te becladden. Hy seght int capittel naest volghende dien vanden Stœchas, dat Hysope de selfde crachten heeft: ende terstont in tweede naest volghende/ dat Orega de bladers heeft dien vande Hysope ghelijckende/ maer niet het ronde oft peerwys croonken/ ghelijck de Hysope heeft/ maer eer als wtghespreydt ende van een ghedeylt/ ende aen d'wtterste vande rys-

kens

Tragoriganum Clusij.

D'oprechte Hysope vande Griecken. In Latijn/Genuina Grecorum Hysopus. In Fráchois/Grosse Marjolaine d'Angleterre. Groue Engelsche Mariolepne.

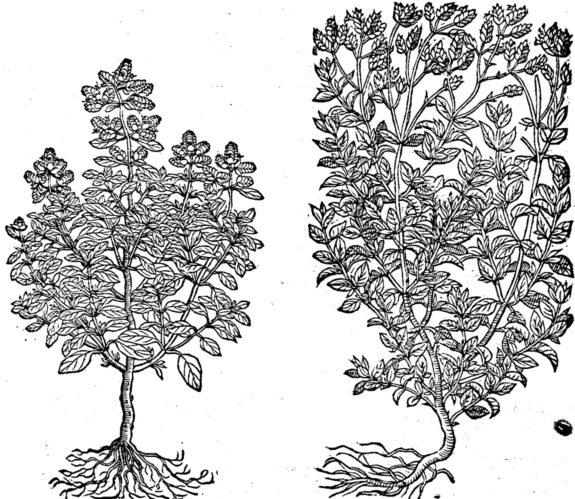
kens oft tackské tsaedt draegēde / maer niet dichte by eē. Wederom corts daer nae segt hy dat Onitis witter bladers heeft/ eñ d'Hysope gelijcker is dan d'Orega. Oock dat saedt gheen besien en zijn/ maer alsoo by een ghevoegt dat eenen tros besien ghelijck schijnt te wesen. Ten eerstē dan / gemerckt dat ons gheleert wordt wt de regelen vande Philosophie door heymelick ingheuen des verstants/ dat alle onse kennisse ghenomen is vande bekentste saecken: soo moeten wy yet sekers ordonnerē eñ weten/door wiens hulpe ende claere kennisse wy souden moghen ghevoordert worden tot de kennisse van alle andere. Daerom ghemerckt dat de Quendel alsoo veel ghevonden wordt als die selfde seker ende bekent is/ ende dat Dioscorides die van bladers ende tacken heeft by d'Orega ghleken/ den welcken de selfde Auteur d'Hysope ghelijck heeft ghemaeckt van bladers ende croonkens: als wy nu dese cleyne dinghen wel scherp ouerlegghen/ sonder oock te vergheten de crachten: soo schijnt datter niet meer en is te twijffelen vande oprechte Hysope dan vande Quendel oft Orega. Jae dat meer is/de Hof-Marjoleyne die soo seker bekent is/wordt vanden Herbariste Cratæuas, Isaac, Serapio eñ Mesue ghelcken byde Hysope. Aensiet nu wel de ghemeynste Marjoleyne/de welcke ouer al in Vranckrijck ende Nederlandt (waer datse Engelsche Marjoleyne gheheeten wordt/om datse in Engellādt ghemeynlick fraeyer groeyet/ende in spijsen bequaem/principalick inde houē) heeft een rondt oft peyrwijs croonken van veel purper bloemkens tsamen vergaert ende dichte by een staende. Als nu de bloemkens rijpe worden/ soo worden de saeykens door alle de reken ende tsamen-vergaderen vande vellekens oft huyskens by een ghevoeght ghelijck eenen tros van besien/ in alder manieren alsmen mach sien inde Marjoleyne/ ende inde groue Marjoleyne Onitis genoemt/ ende Orega. Ist dat ghy nu wilt aensien de bladers/crachten/croonken/ende metten cortsten ghe seydt/de gheheele ghedaente/ghy soudet segghen dat Hysope soude zijn/ten waere dat Orega waere. Daerom dese plante is gheheel accorderende met alsoo veel teeckenen als souden moghen van noode zijn by ghebrocht te werden tot de kennisse vande oprechte Hysopen van Dioscorides. De reucke is soete ghelijck die vande Spaensche Orega, Heracleotis gheheeten/maer niet soo scherp: Noch en schijnt

oock

oock gheensins te verschillen van die plante de welcke Doctor Treuisanus van Pauien in sijnen hof oeffende / ende die de gheleerde hielden voor Hysope met de bladers van Orega, oft d'Orega ghelijck zijnde: want dese plante hadde alle dinghen dese ghelijck / nochtans was sy scherper van smaecke. Vande bloemen ende tsaedt en spreken wy hier niet/midts dat de plante/die versch ouergebrocht was/noch gheen bloemen noch saedt en hadde. Maer dwoort Corymbus heeft Plinius eñ de naecomers bedroghen: Want soo hy lesende was dat drye saeykens vã Hysope de vallende siecktе ghenasen / soo meynde hy dat wt dese corymbis oft trossen / besien groeyden die hy voor tsaedt hielt. Want tsaedt wordt den croonkens toegheschreuen/ende de besien den trossen.

Mariolеyne. In Latijn/ Amaracus vulgatior, oft Maiorana nostras, ende niet Sampsuchus Dioscoridis. In Hoochduytsch/ Maioram oft Meyeron. In Franchois/ Marjolaine. In Italiaensch ende Spaensch/ Maiorana. In Engelsch/ French Marierome.

Eel Mariolеyne. In Latijn/ Amaracus tenuior.

Om dat wt den Coninckrijck van Cypren ghebrocht werdt d'excellentste eñ best-rieckende Marjoleyne om in saluen te ghebruycken/ soo hebben de Poeten willende vleyen met den Coninck vã Cypren Cynara/ versiert een fabel/ als dat sijn dienaer Amaracus ghenoemt / draeghende een busken vol zeer soet rieckende salue/ gevallen is/ ende tbusken ghebroken heeft/ waer door dat hem vã droefheydt therte is ghesloten/ ende verandert in Marjoleyne oft Amaracus, waer af dat dit cruydt den naem heeft creghen/ dwelcke in Syrien ende Egypten Sampsuchus ghcheeten werdt: Nu ter tijdt is ons de Marjoleyne zeer wel bekent/ de welcke/ hoe wel dat de selfde niet en is/ die Dioscorides beschrijft datse cruypende is lancks der aerden met veel steelkens ende tackskens / de bladers hebbende vande Calaminthe/ nochtans is de selfde die wy terstondt sullen stellen dien soo zeere ghelijck/ datter gheensins en is aen te twijfelen oft ten is een specie: dwelcke ghetuyghen de gelijcke smaecke vandẽ Thymus/ de graeuwe verwe/ de reucke van Marum, ende lieflicker dan die vanden Orega, ghelijck oock doet de scheutachtighe gedaente van een palme oft onderhalf hooghe/ met zeer veel sijde tackskẽs/ de welcke becleedt zijn met ronde bladerkens die vander Orega ghelijckende/ ghelijck oock doen de ghe-

de gheaerde tsoppen/waer aen dat groeyen roodtachtighe bloemkens. De wortels zijn cleyne.

Onderscheyt. Dese groote Marjoleyne ende oock een ander die eelder/ teerder/ ende beter rieckende is/heeft de ghedaente vande Orega, andersins den voorgaenden niet onghelijck/de welcke inde houen gewonnen wordt/ende vanden ghemeynen man Eel Marjoleyne ghenoemt: want sy heeft eenen lieflicke reuck/ende is veel beter in pottagien: Vande welcke een olie ghedistilleert/ ende ghemengt met rinsel van eenen Hase met een weynich Muscus/ ghehouden wordt voor een sonderlinghe secreet om den arbeydt van baren te voorderen ende spoeden. Men vindt in sommige houen vande cruydtlief-hebbers van Nederlandt een soorte van Edel Marjoleyne die de coude vanden Winter is verdraeghende; andersins en is sy de voorgaende niet onghelijck.

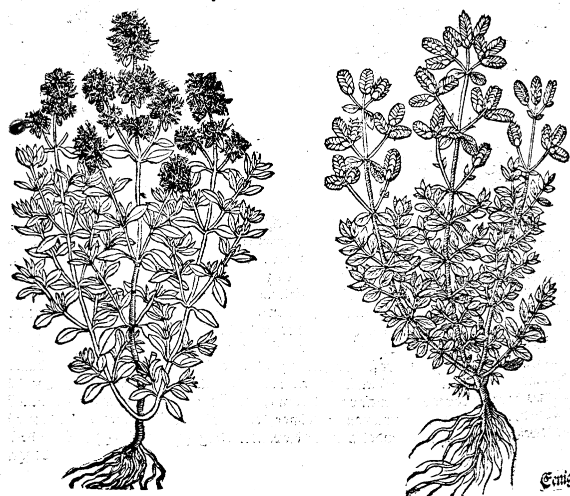
Cruppende Marjoleyne/Sampsuchus Dioscoridis oft Amaracus repens.

Ghelijck wy niet en ontkennen dat de ghemeyne Marjoleyne een soorte is van Sampsuchus: alsoo segghen wy oock/ dat dese cruppende lancks der eerden/ de welcke oock onghelijck min ghevonden wordt/ behoort warachtigher Marioleyne oft Amaracus ghenoemt te zijn: Want sy en groeyet niet met recht opgaende tacxkens/ ghelijck de voorseyde/ maer cruppende lancks der eerden ghelijck die vande Quendel/wien datse andersins van bladers/ghedaente ende grootte zeer ghelijck is/als hadde groeyende te Dornick de neerstighe Apoteker Jan Mouton/ende oock de zeer gheschickte Herbarist Peeter van Coudenbergh Apoteker van Antwerpen. Dese is in Nederlandt ghebracht gheweest door eenen landtlooper oft pelegrem wedercomende van Jerusalem.

Cracht. Dioscorides. Dese Marioleyne heeft een verwarmende cracht. Tsop daer dit cruydt in ghesoden heeft/ghedroncken/is zeer goedt den ghenen die dwater beghinnen te laden/ ende die met pijne hen water maecken/ oft crimpinghe des buycks hebben. Tselfde ghedrooght ende met honich ghemengt/ doet vergaen de blaeu gheslaghen plecken daer op gheleydt: maer met eenen pessus van onder ghesedt/verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Tselfde met sout ende azijn ghemengt/ is zeer goedt gheleydt op de steken vande Scorpioenen. Een plaester van Marjoleyne met olie ende was ghemaeckt/ is zeer goedt gheleydt op leden die verwronghen oft wten lit gheweest zijn/ ende op coude gheswillen. Tselfde ghemengt met gorte/ is zeer goedt gheleydt op inflammatien der ooghen ende gheswillen. Dit cruydt is zeer sonderlinghe om ghemengt te worden met wel-rieckende ende verwarmende saluen. Marioleyne is wtter maten goedt den hoofde/ herssen/ therte ende maghe. Tsap van dien inde neuse gaten ghedaen/ suyueret hooft van coude humeuren/ ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen ghelijck de cruppende Marioleyne.

Mastic vande Franchoisen: Marum: oft oock is dwel-rieckende Helenium Theophrasti?

Marum Syriacum.

Eenighe

Mastic vande Franchoisen.

Eenighe willen segghen dat dit cruydt gheheeten is Marum, byden Coninck Maro van Thracien: nochtans soude tselfde oock alsoo moghen ghenoemt zijn by af-bijtinghe van syllaben van Amaracus, ghemerckt dat Marum schijnt te wesen een specie van Amaracus oft Marjoleyne: iae den selfden soo zeere ghelijck siet/ dat veel Herbaristen nu ter tijdt gheschreuen hebben dat Marioleyne soude zijn d'oprechte Marum, ende dat oock de selfde hen vervoordert hebben den Marum oft Mastic vande Franchoisen te noemen Clinopodium, welck cruydt nochtans luttel metten Clinopodium accordeert/ by dat doen de ghene die wy sullen stellen: Oock reucke/ smaecke ende verwe betoonen dat Amaracus, Orega oft eer Marum is/ ende daerom heetent de Franchoisen Mastic/ om dat beter rieckende ende lieflicker is dan Orega oft cruypende Marioleyne / ghelijck Galenus in sijn boeck vande Preseruatyfuen Marum wil hebben. Daerom ghemerckt dat wy soo veel ende sodanighe planten/ iae noch meer hebben/ alsser tot noch toe van sulcke ghebrekende waren: soo en is gheensins behoorlick datmen sal onse Marioleyne verclaren Marum te zijn/ ende ons beroouen vanden Sampsuchus, de welcke een yeghelick weet te wesen een soorte van Marioleyne.

Marum van Syrien.

Ist dat yemanden tvoorgaende cruydt oft Mastic vanden Franchoisen niet wel en schijnt te accorderen met Marum: dat hy emmers dese Syriaensche plante niet en wederlegge/ de welcke eenen zeer lieflicken ende goeden reucke heeft/ iae dat meer is/ van ghedaente de Marioleyne oft Orega gheheel ghelijck/ maer met dunder ende niet corter steelkens oft tackskens van eenen voet oft onderhalf hooghe/ oock hebbende fraeyer ende cleynder trosachtighe tsopkens/ iae thien iaeren lanck nae dat wy tselfde wt Alepo van Syrien binnen Venegen ontfanghen hadden zijnen excellenten reucke behoudende. Maer ten ware dat elcke van dese twee soorten ons ghedocht hadde d'oprecht Marum te wesen: soo hadde ick hier moghen stellen het Marum van Cortusius, dat wy op ander plaetsen gheheeten hebben Tragoriganum, om dat heeter ende stercker is/ dan den Marum toebehoort/ ghelijck wy daer vermaent hebben.

Dioscorides. Marum heeft de cracht die vande wilde Munte oft Sisymbrium ghelijck/ want het is wat tsamentreckende/ ende een weynich verwarmende: waerom dat de voorts etende sweeringhen belet voorts te gaen/ daer op gheleydt/ ende wordt oock ghevoegt by verwarmende saluen. Cracht.

Diuerscheydt van Marum.

In Spaeignen groeyet een Marum dat veel minder bladers heeft die witten gelen groen zijn.

Cruppende Marum.

In onse houen wordt een ander onderhouden dien niet ongelijck/ maer theeft de tackskens cruypende lancks der eerden/ ende witte bloemkens in troskens.

Poleye.

Poleye die van ghedaente den Dictamnum ghelijck is/ in Latijn Pulegium gheheeten/ om dat de vloeyen door sijnen reucke verdrijft ende doodet/ ende door sijnen scherpen ende zeer bitteren smaecke de schapen tbleeten beneemt als sy tselfde eten/ waerom dat oock in Griecks Blecon ghenoemt is: ten ware dat alsoo ghenoemt wert om dat de grofue eñ taeye sluymen vande longer drijft. Nu ter tijdt is gheheeten Pulegium Regium & vulgatum, maer onbehoorlick vande openbare

Poleye. In Griecks/ Blecon. In Latijn/ Pulegium regium vulgatum. In hoochduytsch/ Polep. In Franchois Pouliot. In Engelsch / Peny Riall/ Penny Royal / Puliol Royall / Podding grasse/ Orgamy.

Poleye Manneken van Plinius.

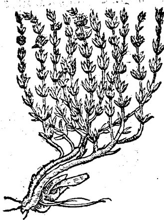
straffers nae d'oude ghewoonte voor sulcks niet ghehouden/ sonder nochtans eenighe reden ter werelt daer af te gheuen. Plinius en beschrijft maer een soorte van Poleye/ mencie maeckende van mãneken ende wijf ken/ d'welcke oock tselfde is van Dioscorides, ghemeyne Poleye inde houen ende vochtighe lãtẽ oft heydẽ groeyende/ is zeer crachtich in alle haer werckinghe/ meest voorts brengẽde purper bloemkens: Maer int plat landt van Piemont half weghe tusschen Ryuoli ende Turin op de slincker hant/ aende canten die met bloeyende Poleye bedeckt zijn/ hebben wy ghepluckt ende ghesien veel planten met claer witte bloemen/ende daer nae hebben wy tselfde op ander plaetsen gevonden/ ende ghetoont Cortusius, met sommighe Venetsche Herbaristen. Beyde dese planten hebben de bladers vanden Sisymbrium oft Orega, lancks den gheheelen stele met tusschen spacien ende bloemen trosf kens maeckende/den anderen gheheel ghelijck. De cracht ende reucke zijn oock gheheel de selfde. Plinius heet dat met de witte bloemen/ Poleye manneken.

Hert Poleye.

Ten is gheen wonder dattet Ceruinum van Languegoth/oft Languedoc van niemandt en heeft beschreuen gheweest/oft gheconterfeyt. Want hoe wel dat int landt van Languedoc ontrent Montpelliers ouer al groeyet ende alle man bekent is/ nochtans midts dien dat selden ghevonden wordt in Italien / Duytschlandt oft ander landen van Vranckerijck/ soo schijnet daerom dat daer niet en is bekent gheweest. Dit cruydt groeyet zeer vele in tbosch van Grammont by tclooster / ende int eerste aencomen/ in slijckachtighe grachten/ voorts brenghende veel steelkens/ die veel rechter op groeyen ende stijfuer zijn dan die vanden anderen/ wel drye palmen oock hoogher/ maer de bladers zijn minder / ende meer in ghetale/van fatsoen ende grootte die vande Teule ghelijck/ staende met spacien van een troswys/ wt de welcke voorts comen purperachtighe bollekens van bloemkens. De wortel is die van dander Poleye niet zeer ghelijck / haer wtspreydende int opperste vander eerden/ ende met veel crinckelinghen ghelijck die vande oude Speragus,op de maniere vande Gratiola. De

smaecke

Hart-Poleye. In Latijn/ Pulegium angustifolium, siue Ceruinum Monspelliensium odoratius.

smaecke/ reucke ende crachten van desen zijn lieflicker / crachtiger ende beter/ dan die vanden anderen/ want hoe wel dat ons meesters eñ Coninckliicke lesers tot Montpelliers van beyde de sooten ghenoech hadden/nochtans bevolen sy d'Apotekers dit Pulegium te ghebruycken lieuer dan d'ander.

Dioscorides. Poleye maeckt subtyl/ verwarmt ende teert/de welcke ghedroncken den vrouwen haerlieder maendtstonden verweckt/iaegt af de nae gheboorte/ende dryft af de doode vruchten. Cracht.

Met Aloe ende honich inghenomen / iaegt af de quade humeuren die ontrent de longher ligghen door camerganck / ende is zeer goedt teghen de treckinge oft spanninge der zenuē: Tselfde seght Plinius oock. Met water ende azijn tsamen inghenomen verdrijft de walginghe ende versuet de pijne ende steeckten vander maghe. Oock iaegtse af door camerganck de swarte melancholijcke humeuren. Met wijn inghenomen/ helpt de ghene die van fenijnighe beesten ghebeten zijn: Maer met azijn ghemengt ende voor de neuse ghehouden/doet wedercomē tot hen seluen die flaw ende beswymt zijn. Poeyer oft asschen van Poleye maeckt sterck het tantvlees / als daer mede ghewreuen wordt. Poleye met meel van Gersten mout ghemengt/ stillet de pijne van alle inflammatien daer op gheleydt zijnde. Poleye alleene versuet de pijne vanden fleirsijn/ als die so langhe daer op light tot dat de plaetse roodt wordt. Met Olie ende was daer af een plaester ghemaeckt / neemt de wratten wech / maer met soudt ghemengt / is die zeer goedt op de ghebreken vander Milte van buyten gheleydt. In water ghesoden verdrijft ieucsel alsmen de leden daer mede wascht/ende betert oock de omghekeerde moeder. Is oock zeer goedt ghebruyckt in een badt/ teghen d'opblasinghe/ende hartheydt vande moeder. Gal. Dat Poleye verwarmt/blijckt merckelick by dien dat roodt maeckt van buyten opgheleydt zijnde: ende in dien dat een wyle tijdts daer op bleue/ tsoude de huyt quetsen. Maer dat subtyl maeckt / blijckt ghenoech by dien dat de vette ende taeye fluymen lichtelick doet vande longher ende wt de borst rysen ende wtspouwen/oock om dat de maendtstonden verweckt vande vrouwen. Plin. Poleye heeft een groote ghemeynschap met de Munte/ om te verfraeyen die flaw zijn ende in onmacht: Waerom dat een cransken van Poleye veel beter is teghen de swymelinghen ende draeyinghe in thooft/ dan een van Roosen. Men seght oock dat wech neemt de pijne des hoofts / daer op gheleydt zijnde. Jae dat meer is/ men seght dattet thooft beschermt teghen de groote hitte oft coude.

Diptam.

Een cleyn deelken vanden bergh Ida in Candien Dictæum ghenoemt/ heeft den naem ghegeuen dese zeer vermaerde planten Dictamnum, midts dat daer is groeyende/de welcke de Poleye soo ghelijckende is/ dat sommighe tselfde ghenoemt hebben wilde Poleye. Van dit cruydt wordt een groote menichte hedens-daegs redelicken coop ghecocht / niet alleene inde Apoteken van Italien/ maer oock van Nederlandt ende Enghellant: hoe wel dat luttel iaeren gheleden/selden met bloemen ghevonden wordt ende diere was. Want hier voortijdts wast zeer luttel ghevonden / eñ wordt ghewonelick sonder bloemen ouergebrocht: Ende daerom wordt Dioscorides ghelooft die seyde dat gheen bloemen en hadde/beter dan d'ouders. Maer ghemerckt dat nu de plante bekent is/ soo salmen desen twist laten den ongherusten menschen. Want dit cruydt wordt ons met veel schoone purper bloemen voorts comende wt doorluchtighe scubben van eender verwe / ghelijck die vande Stœchas, ouervloedich ouergebrocht. Jae dat meer is/ men seght dattet ghesaeydt zijnde opde rouwe af hanghende plaetsen tusschen Pisa ende Ligurien / ghewassen ende ghebloeyet heeft/ ende dat van een cleyn saeyken ghegroeyt ende opghewassen is een plante van dergheliicke schoonheydt/ sodanich als wy ghesien hebben: Nochtans hebben wy hooren segghen dat int derde oft vijfde iaer daer nae degenereert in Valsch Diptam.

Diptam heeft de voorleden iaeren oock in Nederlandt ghebloeyet inden hof van Heere Brancion ende van Heere Jan Boisot.

Dioscorides. D'oprecht Diptam heeft alle de crachten van hof Poleye / maer veel stereker/ want het en iaegt niet alleene af de doode vruchten inghenomen/ maer oock van buyten opgheleydt/ oft van onder daer mede ghestooft. Men seght dat de Geyten in Candien die met schichten oft Pijlen gheschoten zijn/doert eten van Diptam die wt doen vallen. Sap van Diptam van buy- Cracht.

Diptam. In Griecks/Dictamos. In Latijn/ Dictamnum. In Hoochduytsch oock Diptam. In Italiaensch/Dittamo. In Spaensch/Diptamo. In Engelsch/ Frensch Diptamner.

Valsch Diptam. In Latijn/Pseudodictamnum floribus verticillatis. In Engelsch/Bastarde Dictam.

ten ghebruyckt verweckt camerganck/ghelijck dat oock doet met meel vã Gersten mout ghewreuen.

Diptam treckt wt de splinters ende doornen die inde voeten oft elders steken/ alst opde quetsure gheleydt is. Gheneest oock de pijne ende swillinghe vander milte/ende doet die ontswillen.

Het wordt ghemayt inde Somer ende inden Herft. Ende de wortel is heet van smaecke/ de welcke den aerbeydt van baren doet spoeden. Het sap met wijn ghedroncken/ is zeer goedt tegen de beten vande fenijnighe dieren. Jae de cracht van dit cruydt is soo groot/ dattet met de reucke veriaeght alle fenijnighe beesten/ ende de selfde doodet ende crachteloos maeckt als sy daer mede geraeckt worden. Tsap ghedaen in alle wonden met yser wapenen gheslaghen/ende van fenijnighe dieren ghebeten/ gheneest terstont de selfde. Oock ist dat terstont nae d'indruppen van binnen inghenomen wordt. Galenus. Diptam heeft een subtylder substantie dan de Poleye: voorts ist dien in als ghelijck.

Valsch Diptam.

Dit valsch Diptam groeyet van selfs ende onghesaeydt (soo wy van sommighe Italianen verstaen hebben) op den bergh Negro gheleghen aen Pisa ende Liuorne/ ende oock op ander plaetsen ontrent de zee gheleghen. Dese en is daer noeyt ghesaeydt gheweest/ oft in een ander ghelijckende soorte verandert/want sy heeft drye oft vier stelen van eenen cubitus hooghe/ met meer tacken/ waer aen de bladers met tusschen spaciẽ groeyen paer ende paer/de welcke ghelijck oock de stele grijs zijn/ maer voorts ist den anderen in als ghelijck/ behaluen dat de ghelijcke bloemen/ anders staen ende op een ander maniere voorts comen. Want sy en comen niet voorts/ wt aren/ maer wt de stelen vande bladers.

Cracht Diosc. De plante diemen heet Valsch Diptam/ groeyet op diuersche plaetsen/ ende is den anderen ghelijck/maer niet soo scherp oft bytende. Theeft oock de selfde crachten/maer op vele nae niet soo sterck. Dwelcke Galenus oock seght.

Tweede Diptam van Candien van Dioscorides: Dictamnum alterum Creticum Dioscoridis.

Diosc. Wt Candien wordt een ander soorte van Diptam ghebrocht / hebbende bladers van witte Water-Munte / maer meerder tacken / waer aen dat groeyen swerte bloemen die vande wilde Orega ghelijck / maer saechte. De reucke vande bladers is zeer lieflick tusschen witte water-Munte ende Sauie.

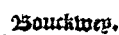
Dit cruydt heeft de selfde crachten vande voorgaende / maer en treckt soo zeere niet inden neuse. Dwordt ghemengt in plaesters ende medicijnen / de welcke ghemaeckt worden teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe ghedierten. Cracht.

Basilicom. In Griecks / Ocimon. In Latijn / Ocimum oft Basilicũ mediũ vulgatius. In Hoochduytsch / Basilgen. In Franchois / Basilicq. In Italiaensch / Basilico. In Spaensch / Albahaca. In Engelsch / Basill.

Groue Basilicom. In Latijn / Ocimum maximum Caryophyllatum ac Citratum.

Hoe wel dat d'oude ghedruckte ende oock de gheschreuen boecken ouer al Ocimum hebben ende niet Ocymum oft Ozimum, nochtans ist wel behoorlick dat wy met de gheleerde ende metter natueren accorderende / gheloouen dat dit cruydeken om sijnen excellenten reucke die tot inde herssenen treckt / ende doet niesen / eerst is ghenoemt gheweest Ozimum, dat is te segghen wel-rieckende: want het is te verwonderen hoe sonderlinghen goeden reucke dat de Basilicon Troglodyticum heeft / die int wilde (als een yeghelick ouerlanck is bekent) is groeyende. Het is oock seker dat niet rasscher wt en spruyt dan zeer veel ander planten: waerom dat die naem behoort toegheschreuen te worden ons Bouckwey / dat oock Ocymum heet / ghelijck wy naemaels sullen segghen. Bouckwey.

Vande Basilicum en is maer een specie / hoe wel dattet dryederhande is / iae den slechten vroukens zeer wel bekent / dwelcke sy om den goeden reucke ende om in pottagie te ghebruycken houdẽ in aerde potten / oft op beddekens oft parcxkens vande cruydthouen. Tghemeyne oft middel Ocimũ is ouer al genoech / dwelcke van reucke haluen tweederhande is: want d'een / te weten tslechtste heeft

eenen soeten reucke ghemengt met een luttel sterckheydts/gelijck de Consilie-degreyn. De wortel en̄ stelen heuet van eenen voet hooghe / ende de bladers zijn die vanden Bingel-cruydt/ Glas-cruydt/ oft wilde Orega ghelijck/ maer swerter: De bloemkens groeyen troswijs wt huyskens rondtomme den stele/ nae de welcke cleyn swertachtich saedt volght / dien vanden Thlaspi eenichsins ghelijckende.

Basilicom met reucke vanden Citroen. Ocymum medium Citratum.

Dese tweede soorte en is gheensins verschillende vande voorgaende/ dan dat dese lieflicker reucke heeft/ende therte aenghenaemer is: de welcke ghemeynlick is in Latijn gheheeten Citratum, om datse den reucke heeft vande Citroen schelle / ende niet/ als sommighe t'onrecht segghen/ om de ghedaente van tbladt vanden Citroen-boom.

Grof Basilicom met de reucke vande Citroen. Ocymum maximum Caryophyllatum ac Citratum.

Dese soorte van Basilicum wordt alderminst ghevonden in Nederlandt/ oock groeyet meest in heete landen: waer af de bladers/ iae oock de gheheele plante vier mael grooter is/ wel rieckende/ als hebbende eenen ghemengden reucke vande Citroen schelle ende Giroffel-naghel: maer van saedt ende oock andersins/ gheensins vanden anderen verschillende.

Cracht. Diosc. Basilicon te vele ghebruyckt ende gheten verduystert tghesichte: het maeckt winden ende camerganck/ en̄ (als Plinius oock seght) het doet water maecken: oock doet het melck comen inde borstē vande vrouwen/ maer dwordt lanckfaemich verteirt. Ghemengt met naerbier/ azijn ende olie van Roosen/ is zeer goedt gheleydt op de heete gheswillen vande longher.

Alleene ghestootē gheneest de steken vande Scorpioenen en̄ zee-Draeck/ daer op gheleydt: Maer met Maleuseye ghemengt/ gheneest de pijne vanden ooghen. Het sap suyvert die ooghen/ en̄ verdrijft de duysterheydt vā tghesichte/ ende verdrooghet loopē vanden oogen/ dickwils daer in gedrupt.

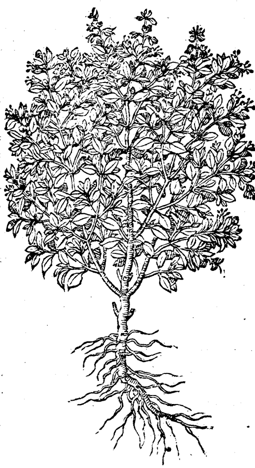
Tselfde beschrijft Plinius oock. Het saedt inghedroncken is zeer goedt den swaermoedighen menschen/ ende den ghenen die qualick connen water maecken oft groot van buycke zijn: maer inde neuse-gaten ghetrocken doet het niesen: dwelcke teruydt oock doet/ maer men moet d'ooghen toedouwen/ alst doet niesen. Tselfde seght Plinius oock. Daer zijnder die segghen dat niet en behoort in spijse ghebruyckt te worden/ midts dien dattet ghecnouwet/ ende inde Sonne gheleydt/ wormkens voorts brengt: ghelijck Plinius oock schrijft/ maer Galenus ontkennet. Die Africanen seggen dat de ghene die Basilicum eten/ gheen pijne en hebben/ als sy vande Scorpioenen ghesteken worden.

Galen. Basilicum heeft een ouervloedighe vochticheydt/ daeromme en ist niet nut inghenomē: maer van buyten opgheleydt/ ist zeer goedt om te rijpen ende verteiren. Veel menschen ghebruyckē
* Garum. voor een toespijse/ tselfde voorstellende bereydt met olie ende pekel *. Theeft een quade substancie/ en̄ is de maghe contrarie/ want swaerlick te verdouwen is. Plin. Chrysippus heeft zeere veracht dē Basilicum/ segghende dat hy zeer schadelick is de maghe / den water maecken/ ende den ghesichte: Daer en bouen dat hy oock dulheydt maeckt/ ende de slaepsiectte Lethargus genoemt/ oock ghebreken vande Leuer: waerom dat de Geyten tselfde niet en willen eten. Voorts seght hy dat de menschen tselfde behooren te schouwen. D'Africanē segghen soo verre als yemandt van een Scorpioen ghesteken waere op den selfden dach dat hy Basilicum heeft ghten/ dat hy ongheneselijck is. De naecomers segghen sterck daer teghen/ want sy verclaeren dat de Geyten tselfde eten/ en̄ dat soo wel als de Munte ende Ruyte gheneest de steken vande Scorpioenen ende Zee-slanghen/ met wijn ende wat azijns ghemengt/ ende daer op gheleydt: Oock is by experiētie bevonden dat Basilicum met azijn ghewreuen / ende voor de neuse ghehouden / weder tot hem seluen doet comen de ghene die in onmacht ghevallen zijn. Simeon Sethus seght dat saedt van Basilicum inghenomen/ zeer goet is teghen de hertcloppinghe en̄ ghebreken vander herten. Dat oock de swaermoedicheydt die wt melancholie den oorspronck heeft/ verandert in vrolickheydt van gheest.

Edel Basilicom.

Dese Basilicum en is den anderen niet onghelijck / dan dat hy in als minder is/ ende heeft den reucke vande Giroffel/ waerom dat vanden ghemeynen man die de selfde in potten ende andersins houden / gheheeten wordt Garyophyllatum ende Edel Basilicum / ghelijck de Caneel Roose vande Caneele/ ende de Muscus Roose vanden Muscus den naem heeft. Dit cruydt dwelcke fraey is om sien/ heeft somtijdts ghecrunckelde bladers ende rondt in een gherolt: dwelcke ghestelt in een glas met eenen enghen hals daer water in is/ groen ende groeyende blijft door de wortel die dwater nae haer treckt: soo dat de reste vanden cruyde langhe groen blijft. Men seght datter veel meer ander soorten van selfs zijn groeyende int landt vanden Abyssinen / de welcke wy hier niet en beschrijuen/ midts datse ons niet wel bekent en zijn.

Edel Basilicom. In Latijn/ Ocymum minimum Garyophyllatum.

Wilde Basilicom. In Griecks ende Latijn/ Acinos, ende van sommighe gheheeten Betonica Pauli. Oft oock is Clinopodiũ vã Lacuna? In Hoochduytsch/ Wild Basilich. In Franchois/ Basilicq sauuage. In Spaensch/ Albahaca saluage. In Engelsch/ Wild Basill.

wilde Basilicom.

Acinos oft Wilt Basilicum en is niet alleene den Ocymum oft Basilicum zeer ghelijck/ maer oock een medesoorte van dien/ ende moet met y gheschreuen worden Ocymum, dwelcke te segghen is/ een onvruchtbaer plante/ ghelijck by auenture oock Plinius tselfde wtgheleydt heeft: de welcke schrijft dat dit cruyt dwelcke ghesaeydt wordt in Egypten om hoykens daer af te maecken ende inde spijse te ghebruycken/ nimmermeer en bloeyet/ ende dat oock ghenoemt wordt Epitreton, oft eer Epipetron (als Theophrastus schrijft) die dat stelt onder de soorten van Oenanthe. Maer midts dien dat Dioscorides niet en hadde ghesendt dat Acinos gheen bloemen voorts en bracht/ soo soude die groote vrient ende nerstich doorsoecker van Dioscorides Ruellius ghesendt hebben dat d'edel Basilicum oft Ocymum soude moghen wesen Acinos; ten ware dat tselfde belette d'onvolcomen beschrijuinghe van Theophrastus ende Plinius. De goede Matthiolus neemt dese saecken nae hem/ nae sijn oude ghewoonte / ende brengtse voorts als sijn eyghen/ ende verwijdt die den gheleerden / sonder dat hy nochtans daer en tusschen den leser eenich profijt doet: maer wederleydt hebbende d'edel Basilicum/ heeft voor Acinos ghestelt/ de Munte sonder reucke / die ouer al in veel landen aende weghen groeyet ende veracht is / ende is ouer lanck van Manardus voorts ghebrocht gheweest/ sonder dat hy nochtans eenighe redenen by brenght/ waerom dat hy die voordert voor den edelen Basilicum. Maer de ghene die weten dat dese Munte zeer nut is om de vrouwen sterck haerlieder maendtstonden te verwecken / en sal daer in gheensins consenteren. Daer zijn oock wel ander planten die veel beter daer mede soudẽ ghelijcken/ ten waere dat contrarie crachten hadde/ te weten/ vande maendtstonden te stoppen/ ende van dwilt vier te ghenesen: oock waert dat de bladers ende tacken sonder bloemen/ nae de beschrijuinghe van Theophrastus ende Plinius, daer mede accordeerden / dwelcke Dioscorides nergens en leert. Waerom wel moghelijck is / dat

tselfde dat Plinius inden Hoef bladers/ende Dioscorides inden Diptam ghebeurt is/Theophrastus oock in desen gheschiet is/ te weten/ van geen bloemen ghesien te hebben aenden Acinos,wien Plinius naederhandt nae gevolght heeft: byden welcken nochtans sommige lesen dat Acynos niet en is gheheel sonder bloemen/maer dat inde houen ghẽ bloemen en crijght. Oock ist dat een cruydt heeft gheweest om tuylkens oft hoykens te maecken / soo is der waerheydt genoech ghelijck/ dat bloemen heeft ghehadt. Maer ghelijckerwijs als sommighe ghemeynt hebben dat de Hoefbladers ende Pestilentie wortel/midts datse zeer haest bloeyen ende zeer haest vergaen/gheen bloemen en creghẽ: soo hebben oock by auentueren dese ghemeynt/ om dat laetachtich ende niet zeer merckelick sijn bloemen voorts-brengt ende somtijdts oock dickwils verliest als sy wtghecomen zijn / door dminste ontijdich hert weder vanden Herft/ ghelijckmen sien mach aen sommighe planten die cleyne ende spade bloemkens voorts-brenghen : Oft oock by auentueren dattet Acinos van Theophrastus een ander cruydt is/dan dat van Dioscorides, ghelijck wy ghesien hebben in Teucrion , Tragio ende ander planten. Want de selfde die wy kennen zeer bequaem op dese plaetse/heeft purper bloemkens / troswijs/ ende viercante/dorre ende dunne steelkens/met rouwe wolachtighe bladerkens die vandẽ Basilicom ghelijck/ende groeyet vele lancks de canten vande haghen buyten aende weghen / een weynich oft zeer luttel rieckende / ende veel droogher van smaecke dan de Basilicom / met een weynich tsamentreckende hitte/ghelijck die vande Betonie. Waerom ghenoech blijckt/ datse soude moghen stoppen de maendtstonden die den oorspronck hebben wt de weeckheydt vande deelen:ende dat oock soude moghen ghenesen dwildt vier/ ghemerckt dat middelmatich verdrijft verteirẽde/alst daer op gheleydt is: ghelijck onse ongheleerde Barbiers de drooghe Munte/ al is die heet vã complexie/ legghen op heete geswillen eñ op corten tijdt die verdrijuende doen ontswillẽ/ soo wel heete als coude.

Cracht.

Diosc. Het is den Basilicom ghelijck ende wel-rieckende/ maer hayrachtigher: welck inghenomen/stopt de maendtstonden ende den buyck-loop . Gheneset oock wildt vier ende blaerkens ontrent den ooren oft schamelheydt/daer op gheleydt.

Water Basilicom.

In Griecks/ Erinos, ende van Dioscorides somtijdts gheheeten Echinos. In Latijn / Erinus. Van Nicander ende Plinius Caprificus oft Erinos: van Galenus Echinus oft Vipera. In Spaensch/Albahaca de arroyos: dat is Water Basilicom.

De rechte wtlegginge vã dwoort Erinus oft Erineus, geeft claerlick ghenoech te kennen dat dese plãte is alsoo genoemt geweest/om haer melckachtich sap daer sy vol af is. Wãt Erinos is ẽ vroege Vijge vol melck die haest vergaet/de welcke in eerste/oft emmers int eynde vãde Lẽte/ voorts comt in stede vã bloemẽ: waer mede noch wilde noch tãme Vijgeboõ nẽmermeer verciert en zijn:welcke nature vã geslachte Plin. volgẽde/heeft terstõt daer nae gestelt dẽ Caprificus : Eñ segt/ Hy is een palme hooge/hebbẽde vijf steelkẽs byeãts dẽ Ocymũ ghelijck:de bloeme is wit/eñ tsaedt swert eñ cleyne: eñ daer vloeyet wt veel melckachtich sap dat soet is. Welcke beschrijuinge getrockẽ is eñ vergaert eensdeels wt dẽ wortel-boeck van Diocles eñ de Theriacle veerskens van Nicander/oock eens-deels wt de ghemeyne beschrijuinghe van Dioscorides. Voor welck cruydt wy nu niet qualick en soudẽ moghen stellen eenich cruydt dat wy kennen/hoe wel dat wy langhe daerom ghearbeydt hebben/ nochtans om de ghebreckelicke lesinghe vande boecken / ende oock om de bekende veranderinghe wt Galenus van dwoort Erinos in Echinos , en hebbe ick gheen plante willen sekerlick daer voor verclaeren/dan alleene een plante oft twee die oock niet en zijn gemeyne/ maer bequaemer dã eenige ander/ den gheschicktsten Herbaristen voorts brenghen. Daer is een cruydeken groeyende opde leeghe afhanghen vande berghen ende vochte oft waterachtighe dellinghen / dwelcke in Hoochduytsch ghenoemt wordt **Suß wolffs milch**/dat is te segghen Soet wolfs melck. Want het is vol melckachtich sap dat niet oft zeer weynich scherp is / waerom dat van H. Bock Soet Esula gheheeten wordt/ ende heeft de bladers die vanden Basilicom ghelijck maer langher : de wortels zijn knoopachtich in malcander verwarret/ende diepe in d'aerde loopende.

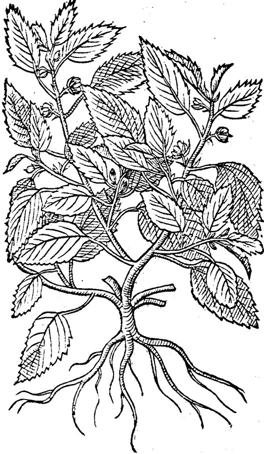
De tweede wilde Esula van H. Bock.

Maer de bladers vanden tweeden wilden Wolfs-melck / in Hoochduytsch ghenoemt **Wolffsmilch walden** / is den Basilicom met sijn ronde ende breeder bladers die ghekerft zijn / naerder comende . Maer welcke van dese twee beter ouer een comt in cracht ende ghedaente metten oprechten Erinus, dat laet ick den subtijlen leser ordeelen/die oock hier mach mercken tghene dat Matthiolus daer af schrijft/ende daer mede spotten . Want hy die de selfde seght ghesien ende gheplucht te hebben aende beeckskens/ wesende soo vol melckachtich saps/ dat hy sijn handen daer mede besmettende was/en heeft die met woorden niet derren beschrijuen / maer doen schilderen oft conterfeyten met een aenghenaeme figuere den ghemeynen Apotekers/ hebbẽde niet meer dan vijf recht opstaende steelkens wt der aerden comende/ met de bladers vanden Basilicom/ twee te gader staende met tusschen

tusschen spacien/ende een weynich ghekerft: sonder daer by te voeghen eenighe beschrijuinghe/om te bewijsen oft de rechte plante is oft niet: Maer soo hy hem des côterfeytsels schaemde/ heeft die inden laetsten druck doen wtlaten/sonder inde plaetse van dien eenige andere te stellen/iae sonder een enckel woordt te vermaenen waerom dat hy die wtghelaten hadde.

Dioscor. Een half loot saedts van Erinus ghemenght met honich/ benemet loopen vanden ooghen/daer op ghestreken. Het sap met Solfer ende Nitrum ghemengt / stillet de pijne der ooren alst daer in ghedrupt is. Cracht.

Corcoros van Plinius, ende nae d'opinie van sommighe Molochia van Serapio.

Corcoros heeft de bladers vanden Basilicom groeyende aen steelkens van onderhalue oft drye palmen hooghe. De gele bloemkens groeyẽ aende steelkens. Tsaedt groeyet in langhe huyskens die vanden Swaelwortel ghelijck/ maer teerder. Die edel Heere Jan Brancion hadde groeyende in hanghende hofkens ende pottẽ dit cruydt / dwelcke hy gewonnẽ hadde vã Spaẽsch saedt/ende noemde tselfde Corcorus Plinij.

Veldt-Munte/oft wilde Poleye.

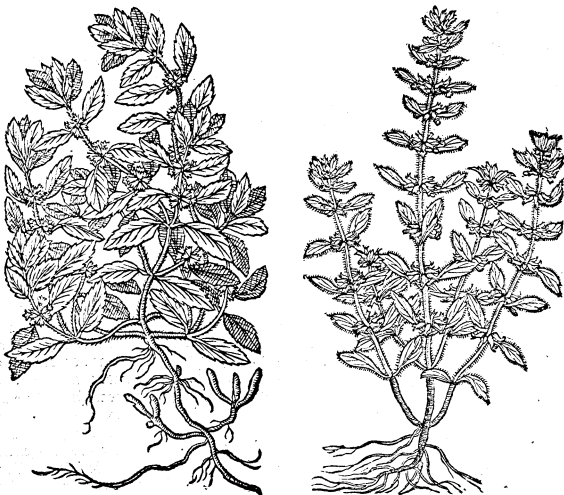
Desghelijcks heeft ons oock langhe twijfelachtich ghehouden de kennisse vanden Polycnemon, alsoo veel te segghen als een knoopachtighe plante met veel beenen. Want sy groeyet op met stelen die veel knoopen hebben die vande Poleye niet ongheliјck / waer aen dat voorts comen bladers van Orega, ende gheen croonkens maer troskens zeer rieckende ende scherp/soo ons Dioscorides schrijft. Op welcke corte beschrijuinghe/ moetmẽ sien te passen/ voor soo vele alsmẽ mach raden/yegelicke plãte die van wesen eñ gedaente middelmatich is tusschẽ d'Orega, Poleye eñ Clinopodiũ. Vande welcke wy sommige soo zeer gelijckẽde haddẽ/dat wy in twijfel waerẽ/ welcke van die wy souden den voorganck gheuen oft voor de warachtighe verclaeren. Waerom dat wy den Herbaristen sullen van exercitien weghe een oft twee van dien voor houden die met alle teeckenen daer mede accorderen: ghelijck als is een scheutachtighe oft rijsachtighe ende niet zeer groote plante/ met eene cleyne wortel/ende knoopachtighe stele/ bladers hebbende die vander Orega oft Poleye ghelijckende / waerom die gheheeten wordt Wilde Poleye om den ghelijcken reucke ende bladers die sy heeft/ voorts brenghende blaeuw-purper bloemkens / de ghedaente hebbende van besien-wyse troskens/ ende is gheheel graeu ghehaert. Sy heeft oock veel stelen die dick gheknoopt / graeu ende viercant zijn die vander Poleye ghelijckende/ ende oock rijsachtich/principalick de planten die op dorre plaetsen gheplucktt worden. De bloemen staen bouen aende topkens/ daer staende ghelijck croonkẽs oft Druyuẽ van veel bloemkens by een vergadert/ op de maniere vãde Poleye. De gheheele plante gheeft eenen sueten reucke/ maer met eenighe scherpheydt inde neusgaten treckende. D'apotekers van Nederlandt hebben eertijdts dit cruydt ghebruyckt inde plaetse van Calamentum, waerom dat daer noch alsoo ghenoemt wordt. In Nederlandt ende Enghelandt groeyet opde braeckliggende/eñ oock besaeyde ackers/ eñ aende canten vande velden eñ bemden. Ick weet dat gheholpen heeft de coude pisse/ ende den ghenen die qualick conden hen water maecken. Die dit cruydt heeft gheproeft/ die sal sonder twijfel wel weten dat een Sideritis cruydt is. Cracht.

Polycnemon ende sijn cracht.

Dioscorides. Polycnemon heeft de bladers van Orega, de stele van Poleye met veel knoopkens/ sonder croonken/ hebbende nochtans bouen aen tsopken ghelijck een dun troskens van besien/

scherp

Wilde Veldt-Munte/ oft wilde Poleye / oft water Calamintha. In Latijn / Calamintha aquatica Belgarum & Matthioli. Oft oock is Polycnemon, soo vele te segghen als veel beenen hebbende: Pulegium agreste officinarum, oft Nepita agrestis van H. Bock. In Hoochduytsch/ Ackernept. In Franchois/ Pouliot sauuage, & Calament des champs.

Ghemeyne Clinopodium. In Latijn/ Clinopodium vulgare.

scherp ende goedt van reucke. Groen zijnde oft met water alst drooghe is/ist zeer goedt gheleydt op wonden om die te doen sluyten/ maer het moet den vijfden dach afghenomen worden.

Polycnemon wordt met wijn ingenomen teghen de druppelpisse ende alsmen ghehorsten is.

D'oude plante de ghedaente hebbende vanden Quendel oft Clinopodium, oft oock is Polycnemon?

My ghedenckt dat ick int voorleden iaer ghesien hebbe inde houen van Morgan een plante die de ghedaente hadde vanden Clinopodium ende Quendel/ de welcke wy eertijdts ghehouden hebben voor Polycnemon: want sy groeyet met scheutighe tackskens met knoopkens die vandē Quendel oft Poleye niet onghelijck / nauwe onderhalue palme lanck/ waer aen voorts comen cruypende bladers minder dan die vanden Orega, met eenen lieflicke reucke vanden Quendel/ ende scherp van smaecke.

Clinopodium oft Lectipes.

In Griecks/Clinopodion. In Latijn/Lectipes. In Hoochduytsch/Widerkirch/Isop/ende is Ocimum syluestre, oft Acinos van Dodonæus, ende t'onrechte Calamintha montana van H. Bock.

Den Polycnemon midts eenighe ghelijckenisse van naem ende crachten volght de Clinopodium oft Lectipes, welck cruydt hedens-daeghs met dien naem zeer wel bekent is/ emmers den gemeynen Apotekers van Montpelliers ende Lyons / in dwelcke qualick yet ghebreeckt dat ghy sout moghen eysschen om te hebben de figure vanden oprechten Clinopodium. Want het groeyet op dorre ende sauelachtighe gronden/ met veel tackskens van onderhalue palme oft meer lanck. De wortel is cleyne/ ende heeft oock cleyne bladers zeere die vandē Quendel van grootte ghelijck/ maer

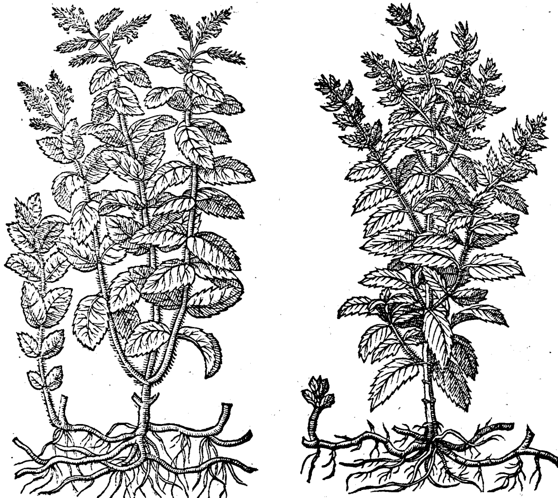
van

van fatsoen die vanden bergh Calamentum, oft Edel Basilicom niet onghelijck/ hebbēde rondtomme de canten cleyne kerfkens. Oock heeft het veel zeer harte ende rijsachtighe steelkens/ die van onder tot bouen toe hebben veel knoopkens/ ende vier buskens ghelijck die vande dooue netels/ maer veel minder/ de welcke soo veel beenkens zijn ghelijckende / ende draghen purper bloemkens als die vanden Calamentum. Dit cruydt is heet van natuere / nochtās int smaecken en geuet niet soo zeer groote hitte/ maer droochte/ ende heeft eenichsins den reucke vanden Quendel. Ist dat ghy de ghedaente van dit cruydt scherp wilt aensien/ soo en sult ghy gheen vinden dat den Clinopodium beter ghelijckende is. Want Marum, d'welcke Mastic ghenoemt wordt van tghemeyne volck in Vranckerijck/ comt beter ouer een met de beschrijuinghe van Marum: oock en heuet de troskens oft bloemen vande Malroue niet soo aerdich by een ghevoeght/ de welcke zijn d'oorsaecke vanden naem Lectipes, als den voet van een coetse ghelijckende.

Clinopodium ende sijn decoctie is zeer goedt ghedroncken den ghenen die ghetrocken oft ghespannen leden hebben / oft van binnen gheborsten oft ghequetst zijn / oock teghen de druppelpisse / ende steken oft beten vande fenijnighe dieren. Jaegt oock aldus af de doode vruchten/ ende verweckt den vrouwen de maendtstonden. Als voorseydt is seker daghen ghedroncken/ doet af vallen de wratten die yemandt aen sijn lijf heeft. Clinopodium stelpt den buyckloop op een derdedeel ghesoden/ met water alsmen cortsachtich is: maer andersins met wijn en̄ ghedroncken. Cracht.

Bruyn-heylighe. In Latijn/ Mentha vulgata, oft fusca sacra, en̄ is Mentha satiua prior van Dodonæus. In Hoochduytsch/ Deyment. In Engelsch/ Curlde Mynte.

Cruys-Mūte. In Latijn/ Cruciata Mētha, en̄ werdt oock gheheeten Mentha rotundifolia altera, flore spicato, ende is Mentha secunda satiua van Dodonæus. In Hoochduytsch/ Krausz Deymēt/ Krausz Muntz ende Krausz Balsam. In Franchois/ Baume crespu.

Dese planten en zijn gheensins in Latijn Mentha gheheeten gheweest / om dat sy souden den gheest verslaen / ghemerckt dat sy eer den gheest zijn verheughende / door de reucke/ waerom datse in Griecks heeten Hydiosmos: Noch oock om des reucks wille en is dien naem ghegheuen / die altijdts niet lieflick en is (als Galenus oock ghenoteert heeft) oft om de contrarie van dien / maer

schijnt eer in Griecks Mintha gheheeten te zijn oft Minthos, als Theophrastus schrijft / om datse hayrich zijn. Want Minthos is te segghen een hayricheydt / oft schimmelhairicheydt die byeans op alle vochte ende rottende dinghen/open staende inde lucht/ ghewoonlick is te comen/ ghelijckmen mach sien op sayen oft decoctien van cruyden diemen wat tijdts bewaert heeft/oock ouer al op menschen dreck oft ander/ den welcken niet onghelijck en is de bruyne teere hayricheydt dieme̅ siet aende Wilde Munte/ maer sonderlinghe aenden Calamentum, waer door de selfde Calamintha ghenoemt is/ soo veel te segghen / als schoonder Munte/ oft hayrighe Munte. Maer de soorten van dien zijn veelderhande.

Bruyn-Heylighe.

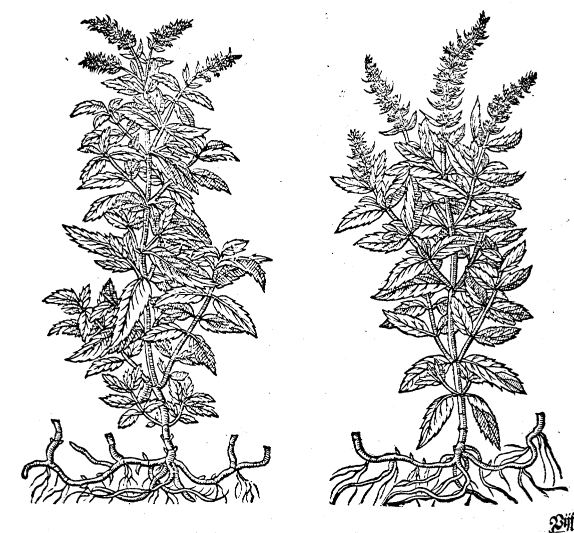
Bruyn-Heylighe is tweederhande / te weten d'eene met ronder bladers / die bruyn roodtachtich zijn/ ende min hayrich/ met viercante stelen/de welcke haer bloemen voorts brenght rondtsomme de stelen/ ghelijck de witte water Munte/ met spacien van een staende/ ende zijn roodtachtich als die vande Poleye.

Cruys-Munte.

Dese ander is de voorgaende gheheel ghelijck / wtghenomen dat de ghecrimpelde bladers staen twee ende twee tsamen teghen malcander ouer cruyswijs/ waer door dat sy ghenoemt wordt Cruys Munte: oock zijn de bloemen anders groeyende/ niet rondtsomme de stelen/maer bouen aen d'opperste ghelijck een cleyn are/als die vande Roode water Munte. Beyde dese soorten zijn cruypende lancks der aerden/ ende schijnen wt de velden inde houen ghebrocht ende verplant te zijn.

Balsem-Munte ende Roomsche-Munte. In Latijn/ Mentha Romana Officinarum, siue præstantior angustifolia, is Mentha satiua tertia van Dodonæus eñ d'eerste van Matthiolus. In Hoochduytsch/ Spitz Muntz. In Franchois/ Menthede nostre Dame & Romaine.

Hart-Munte. In Latijn/Romana angustifolia, oft Mentha Cardiaca, ende is Mentha quarta Dodonæi, eñ de tweede va̅ Matthiolus. In Hoochduytsch/Hertz Munt.

Vijfderhande soorten van Mentha spicata:
- Roomsche met langhe oft smalle bladers.
- Tweede derghelijcke met bruynder ende stijuer bladers.
- De derde met breeder bladers.
- De vierde met ronde ghecrolde bladers.
- De vijfde met min spitsche bladers.

Balsem Munte oft Roomsche-Munte.

De bladers vande Roomsche Munte zijn lanckworpich ende smal/ witter/ hayrachtigher/ beter rieckende ende crachtigher/ waer door datse ghenoemt wordt Romsche Munte eñ Balsem Munte. De bloemen wasscen bouen aen d'opperste vanden stele ghelijck een cleyn are/ die vande Cruys-Munte gheheel ghelijck.

Hert-Munte.

Dese ander soorte brenght haer bloemkens voorts rondtsomme de roodtachtighe steelkens troswijs ghelijck croonkens/ die vande Bruyn-Heylighe ghelijck/ ende is in reucke ende cracht den herssenen ende therte zeer aengenaem/ waerom datse in Neerduytsch ghenoemt wordt Hert-Munte.

Dioscorides. Dese soorten van Munte hebben een verwarmende/ tsamentreckende ende droogende cracht. Sap vande Munten met azijn ghedroncken/ stoppet bloyen/ ende doodet die ronde wormen: oock verwecket tot byslapen. Twee oft drye tacksk ens van Munte met sap van suere Granaet appels inghenomen/ stillen het hicken ende ouergheuen/ ende ghenesen de cholerijcke passien. Munte met naerbier ghemenght/ doet de swillinghen vergaen daer op gheleydt: maer alsoo op voorhooft gheleydt/ versuet de pijne vanden hoofde. Munte is zeer goedt gheleydt op de borsten vande vrouwen die van soch verladen zijn/ ende stijf staen/ want sy doet de borsten sincken ende en laet dat melck niet clonteren. Met soudt ghestooten ende ghemengt/ is goedt gheleydt op de Hondts-beten. Sap van Munte met honich-water ghemengt/ gheneest de pijne der ooren daer inghedrupt. Maer aende vrouwelickheydt ghestreken eermen metten man te doen heeft/ beledt de vrouwe vrucht t'ontfanghen. Munte ghewreuen versoet de rouwicheydt vande tonghe. Cracht.

De bladers in melck gheleydt/ beledt dat melck niet en rinnet/ noch kaes en wordt: ende met den corsten gheseydt/ Munte is een goede medicijne voor de maghe/ ende heeft een sonderlinghe gracie in sausen. Wilde Munte en wordt soo veel niet begheert tot ghebruyck vande ghesonde menschē.

Galen. De Hof-Munte verweckt middelmatich tot byslapen. Dwelcke alle cruyden ghemeyne is die een half ghecocte ende windighe vochticheydt in hebben. Om alsulcken complexie van desen cruyde/ wordet van sommighe ghemengt met naerbier ende ghebruyckt op de gheswillen. Munte heeft oock in haer yet bitters ende scherps/ waer mede dat sy de wormen doodet/ maer met haer serpheydt gheneest sy tbloedt braecken/ met Oxycraton oft azijn-water inghenomen. Dit cruydt is van substantie van alsoo subtijle deelen als eenich cruydt mach zijn. Aëtius. Decoctie van Munte/ drye daghen vervolghens ghedroncken/ gheneest gheheel ende al dat crimpsel ende weedom vande dermen. Plin. De reucke vande Hof-Munte verweckt den gheest/ ende de smaecke maeckt lust om eten. Sy wordt vele ghebruyckt in medicijnen vande borsten om dat melck niet en soude clonterē ende dicke worden. Daerom wordt sy ghedaen in melck-dramcken/ op dat de kinderen niet en souden versticken door het drincken vande gheronnen melck. De selfde met honich-water ghedroncken/ men seght datse door de selfde cracht beledt te genereren/ midts dat sy beledt dat tsaedt niet dicke en wordt.

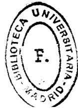
Witte Water-Munte.

Aenghesien dat dese cruyden de Munte beter ghelijcken dan de water-Kersse/ soo hebben wy best de selfde tot hier toe wtghestelt/ want sy zijn van bladers gedaente ende reucke de bruyne Munte gelijck/ maer de bladers zijn meerder. Daerom de ghene die de selfde kent/ sal hem te min verwonderen ist dat hy geraeckt te lesen datse verandert in Water-Munte/ oft dat dese van selfs weder verandert in bruyne Munte door oeffeninghe oft gheen oeffeninghe. Dit cruydt groeyet ouer al nefsens/ ende in waterkens die liefelick vloeyē/ waer af de wortel is voorts cruypende ghelijck die vande Bruyn-Heylighe/ maer niet diepe in d'aerde/ voorts-brenghende vier cante stelē met zeer veel tacksk ens/ aen de welcke groeyen bruyn roode bloemen/ die vande Poleye ghelijck/ met troskens. De reucke is die vande Munte ghelijck/ maer stercker ende niet onliefſick.

Wilde Munte.

Ghelick de naem Menthastrum zijn afcomste heeft van Mentha, alsoo schijnet oock midts sijn rouwer ende grofuer wesen/ ende sterckachtighen reucke oneelder te wesen: dwelcke is ouer al groeyende aende vesten/ vochte plaetsen ende grachten vande steden/ hebbende meerder ende dicker bladers dan die vande Munte/ oock gherimpelt/ onder en bouen graeu/ rouwer ende niet diepe ghekerft:

EE

Witte Water-Munte. In Latijn/ Sisymbria Mentha agrestis, is een medesoorte vande tame Cruys-Munte/ oft de selfde. In Hooghduytsch/ Rosz-Muntz. In Italiaensch/ Balsamita, oft Mentha crespa, ende is Sisymbrium satiuum van Matthiolus.

Roode Water-Munte. In Griecks/ Sisymbrion. In Latijn/ Aquatica oft Sisymbria Mentha rubro folio & flore nigræ Menthæ, ende is Balsamine Officinarum. In Hooghduytsch/ Wasser Müntz. In Frächois/ Mēte aquatique. In Italiaensch/ Balsamita. In Engelsch/ Water Mynte.

kerft: heeft oock derghelijcke bloemen als aren/ staende op huckende tackskens die rondtsomme de vierkante stelen groeyen; slap van reucke ende hitte.

Diversche soorten van wilde Munte.

In Vrieschlandt by Campen ende Zwolle groeyet een Wilde Munte die zeer ghelijck is dese beschreven Wilde Munte/ maer de bladers zijn bruynder/ langher/ ende niet soo graeu ende row: de bloeme is oock ghelijck een are.

Graeuwe ghehayrde ende sneeuwitte Enghelsche wilde Munte.

Inde fraeyste hoven van Enghellandt wordt gheoeffen een soorte van Wilde Munte/ die veel minder is ende beter rieckende dan de ghemeyne/ waer af de bladers eens-deels groen graeu zijn/ ende eens-deels sneeuwit/ met een zeer blinckende glatheydt/ ghelijck wy aenghemerckt hebben dat ghebeurt inde Hysope ende Sauie. Het ware best datmen dese ghebruycke inde baden ende compositien vanden Apoteken/ als in Poyer van Diacalamintha ende Diacyminum, midts dat dese lieflicker van reucke is/ ende niet min crachtich.

Cleyn Wilde Munte met arewijse bloemen.

Dese Wilde Munte heeft lieflicker reucke/ ende niet soo sterck/ maer de bladers zijn die vanden Tornesol ghelijck: Mouton heeft dese in sijnen hof met alle de voorseyde soorten.

Hayrich water Calaminthe.

De derde soorte vande Calaminthen van Dioscorides ende eē medesoorte vande Wilde Munte/ als die eerst wtspruyt/ soo heeft se bladers langher dan die vanden Catte-cruydt/ ende roodtachtich/ staende ghelijck die vande Wilde Munte: maer de stelen zijn meerder ende langher dan die vande Wilde Munte/ wtghedeylt in veel syde scheuten/ aen de welcke dat groeyen blaeuwe arewijse bloemen by een ghevoeght ghelijck die van Catte-cruydt. Tgheheel cruydt is sterck van reucke.

Wilde

In
ch/
os.
e
le-
In
l/
ck

: Munte. In Latijn/ Mentastrum. In Hoochduytsch/ Wild In Franchois/ Mente sauuage. In Italiaensch/ Menta sal-

Witte Engelsche wilde Munte. In Latijn/ Mentastrum niueum Anglicum.

Ruygh water-Calaminthe. In Latijn/ Calamintha 3. Diosc. Menthastrifolia aquatica hirsuta.

Catten-cruydt. In Latijn. Cattaria/ oft Mentha Catti. In Hoochduytsch/ Katzen Muntz. In Franchois/ Herbe au Chat. In Italiaensch Gattaria oft Herba Gatta. In Spaensch/ Yerua Gatera, ende is Nepeta Tragi. In Engelsch/ Cattis Mynte.

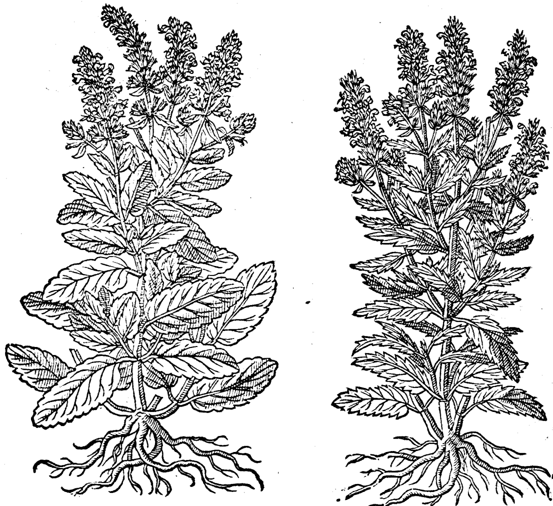

Catten cruydt.

Dit excellent ende crachtich cruydt d'welcke is vandē gheslachte van Calaminthe ende Melisse/ is by auenture tsamen den ouders onbekent gheweest: Dwelcke vanden ghemeynen man Catte-cruydt ghenoemt wordt/ d'oorsake nemēde wt een dinck zeer lustich om sien. Want soo haest als de Catte dat heeft gheroken/ iae naeuwe ghesiē/ gaet tselfde omhelsen ende troetelen/ eñ nae dat sy met dertelheydt daer aen ende af gaende/ al spelende met beyde haer claeuwē langhe ende vele dat heeft ghewreuen/ soo eet sy ten laetsten de ghegheele plante zeer gierich op met wonderlicke manieren van doene/ maer noch ghierigher als die wt de velden inde houen ghebrocht ende verplant is/ want sy is dan malscher/ ende niet soo sterck van reucke/ maer andersins is sy de wilde ghelijck/ voorts brenghende zeer veel viercante rechte stelen die hart ende ghestript zijn/ aen de welcke voorts comen de bladers wt ledekens/ wt elck twee bladers die graeu zijn/ van grootte die vande Melisse oft Malroue ghelijck. De bloemen groeyen binnen ende rondtomme dwtspruyten vande bladers ghelijck croonkens rondtomme de tacxkens staende/ zijnde aen d'opperste ghelijck een steertwijse are/ die vande Munte oft Wilde Munte ghelijck. Dit cruydt groeyet oock geerne op vochte plaetsen/ nochtans
Cracht. wordet oock veel ghevonden lancks de canten vande weghen ende gheoeffende plaetsen. Theeft een zeer verwarmende ende subtyl makende cracht/ maer een sonderlinghe deucht om lichtelick de vrouwen te doen ontfanghen ende vruchtbaer te maken. De welcke het ghedistilleert water daer af ghebruycken/ ende de ionghe botten oft bladeren in moes ende salaet menghen/ niet alleen om datse een liefliecke geur hebben/ maer oock om datse de herssenē versterckcn ende d'ingewandt aenghenaem zijn. Als d'oprechte Calamentum onbekent was/ de Cruydebeschrijuers ende apoteken plochten dit te ghebruycken voor Calamentum ouer twintich iaeren.

Vremt Catte-cruydt met breede bladers. In Latijn/ Peregrina Cataria latifolia.

Vremt Catte-cruydt met smalle bladers. In Latijn/ Peregrina Cataria angustifolia.

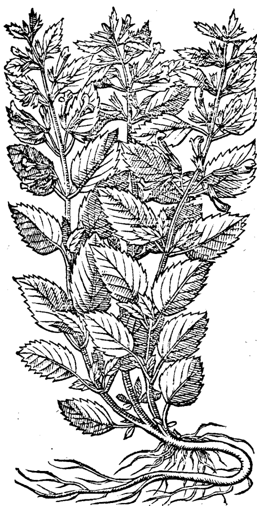
Dese twee vremde specien van Catte-cruydt hebbe ick aldereerst ghesien inden zeer lustighen eñ rijcken hof vā Jan Mouton Apoteker vā Doornick die sonderlinge groote kennisse heeft van cruyden. De bladers van desen zijn wat smalder dan die vande voorgaende/ zeer nae comende die vande Can-

de Candiotsche Malroue/ende graeu. De witte bloemen gheuet ouervloedich die vanden ghemeynen Catte-cruydt ghelijck/ troswijs oock voorts comende rondtsomme de holle viercãte stele die veel syde scheuten heeft/ende oock de selfde bouen vercierende. De reucke van desen is oock stercker ende swaerder dan die vanden ghemeynen Catte-cruydt/ghelijck oock zijn de crachten van dien.

Vreemt Catte-cruydt met smalle bladers.

De tweede soorte heeft alleene smalder ende minder bladers/want andersins zijn sy een cruydt. Beyde dese soorten zijn ghesaeydt ende ghewonnen gheweest van Spaensch saedt / ende worden oock vande Catten vernielt.

Alderbest Bergh-Calaminthe. In Griecks/ Calaminthe. In Latijn/ Calamintha montana præstantior. In Franchois / Calament. In Italiaensch ende Spaensch/Calamento.

Gemeyne Bergh-Calaminthe. In Latijn / Calamintha montana vulgaris.

Dese plante is in Griecks Calaminthe ghenoemt gheweest/ als zijnde aerdigher om sien ende lieflicker van reucke dan de Munte. Voorwaer niemant vande ghene die de selfde gesien hebben by Vincence ende Verone/ en sullen connẽ geloochenen datse heeft een blyder ende schoonder wesen. Oft Godt gaue dat Dioscorides alle ander dinghen met soo luttel woorden ende so fraey verclaert hadde/als hy d'onderscheyden vande Calaminthen gheteeckent heeft: voorwaer hy soude ons veel twijfelinghen benomen hebben. Ende hoe wel dat hy die soo claerlick heeft bewesen/ nochtans ist onlancks gheleden dat de gheschickste Apoteken aldereerst de Calaminthe ghekent hebben wt den Catte-cruydt ende ghebruyckt hebben/hoe wel dat van sommighe Apotekers door henlieder traechheydt niet ghedaen en wordt/die nochtans wel weten dat dit cruydt oprechter ende crahtigher is dan het Catte-cruydt: maer sy sparen de moeyte oft den cost. Want dese Bergh-Calaminthe en wordt niet ghevonden dan opde lommerachtighe ende steenachtighe berghskens van Seuene in Languedoc/ende ontrent Roomen/Verone ende Padua/van waer wy weten dat sommighe zeer gheleerde medicijns van Turin iaerlicks een groote menichte hebben doen brenghen/ ende water daer af ghedistilleert/ dwelck sy ghebruyckten met goeden voorspoedt om de maendtstonden vande vrouwen te verwecken/want het heeft eenen smaecke ende reucke die lieflick scherp is. Dwordt oock vanden Italiaenen

liaenen in grooter weerden ghehouden alst groen is: maer alst drooghe is / soo en isser niet excellenter om te ghebruycken inde fijne Theriaca van Andromachus. Dit cruydt heeft stijue viercante stelen die claer zijn van eenen cubitus hooghe/maer dunner dan die vande Munte/de welcke voortsbrenghen bladers die vanden Basilicom oft Confile de greyne ghelijck/maer minder/schoonder ende hayrigher. De bloemen zijn oock die vande Melisse ghelijck/maer purper-roodt meerder ende lustigher om sien dan van eenighe ander Calaminthe. T'saedt is cleyne dien vande Porceleyne niet ongheliick/den reucke hebbende van Marjoleyne / ende lieflicker dan die vande Munte. Men vindet oock in sommighe houen van Nederlandt ende heeft een cruypende wortele / waer door dat hem selue vermenichfuldicht.

Ghemeyne Bergh-Calaminthe.

Dese soorte van Calaminthe is van grootte ende soeticheydt vā reucke/als een middelmate tusschen de soet-rieckende Calaminthe ende de Nipte. Want dese plante gheeft eenen hollen stele vā eenen cubitus ende meer hooghe met veel sijdetackskens / de welcke is voorts-brenghende ronder ende bruynder bladers die vande Nipte ghelijck/maer meerder/ rouwer ende claerder/ met bloemkens die vande Nipte niet ongheliick / eenen zeer lieflicken reuck hebbende. Dit cruydt groeyet oock van selfs op berghachtighe plaetsen van Engellandt / Duytschlandt / Vranckerijck ende Italien / van waer dat in ons houen ghemeynlick ghebrocht ende verplant wordt om te ghebruycken inde medicijne.

Cracht vande Bergh-Calaminthen.

Diosc. De bladers van alle de Calaminthen zijn zeer heet ende scherp/ maer de wortel en dient nerghens toe. Galenus seght/dat Calaminthe verwarmt ende doet sweeten/ende alle d'lichaem teirt ende drooght / waer door dat sommighe die inghegheuen hebben teghen de beuende coude die tgheheel lichaem beuanghen. Plinius seght dat Calaminthe in water ghesodē/de huyueringen verdrijft. Calaminthe in wijn ghesoden ende ghedroncken doet water maecken / ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Inder selfder manieren ghebruyckt/ist goedt den ghenen die geborsten zijn/vercrompen leden hebben/cort van adem ende op de borst verstopt zijn van windige materie/die pijne ende weedom inden buyck hebben/teghen de Cholera ende huyueringhe des lichaems.

Te voren met wijn inghenomen wederstaet den venijn : maer met sout ende honich ghedronckē/ doodet alle soorten van ghewormte in wat plaetse des lichaems die moghen ghegroeyet zijn.

Ghestooten raeu oft ghesoden is zeer goedt den melaetschen menschen gheten / als sy weye van soet melck daer op drincken. Diosc. Galen. De bladers van Calaminthe ghestooten ende met wolle van onder ghestelt verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ende doodt de vruchte.

Calaminthe veriaeght alle fenijnighe ghedierten waer die gheleydt oft verbrandt wordt.

In wijn ghesoden doet vergaen de swerte lijckteeckenen de selfde wit maeckende/eñ oock de blaeu gheslaghen oft ghestooten plecken/alsmen die dickwils daer mede wascht. Wordt gheleydt opde plaetse vande Sciatica/ om datse soude d'humeuren wt den grondt ophalen/ verbrandende d'wterste vel: dwelcke Galenus oock seght. Sap in d'oore ghedrupt doodet de wormen / als Galenus oock seght. Galen. Calaminthe ghedroncken is een remedie vande melaetsche/niet alleene om dat sterckelick verteirt de subtijle humeuren/ maer oock om dat subtijl maeckt ende gheweldich doorsnijdt soodaenighe grofue humeuren die dese sieckte genereren. Insghelijcks maecket de swerte lijckteeckenen ende blaeu gheslaghen plecken wit. Maer tot sulcken dinghen is de groene beter gebesicht dan de ghedrooghde: want ghedrooght zijnde wordtse veel gheweldigher ende ghereeder om te branden. Maer als sy sulcks is/soo wordt die ghebruyckt teghen de beten vande fenijnige dieren/gelijck oock worden de brandende medicijnen / ende alle die heet ende scherp zijn ende van subtijle deelen/ende die lichtelick van hooghe moghen nae hen trecken alle ommeligghende vochticheydt.

Galen. Doodet de wormen] De bitterheydt is gheheel weynich die in haer is/maer tot sommighe dinghen werckt sy alsoo crachtich / als de ghene die zeere gheweldich is / ghemerckt datse ghevoeght is by een gheweldighe hitte/met een subtijle substantie/ waerom dat haer sap inghegoten oft ghedroncken doodet cleyne ende groote wormen: Des ghelijcks oock de wormen vanden ooren/ oft waer dat eenichsins in eenighe partije des lichaems alsulcken ghebreck is voorts comende. Alsoo doodet sy oock d'ontfanghen vrucht / ende drijft die wt/ tsy in dlijf ghenomen oft daer op gheleydt. Daerom heeftse een doorsnijdende cracht midts haer hitte/ subtijlheydt ende bitterheydt : maer een afvaeghende cracht om alleene haer bitterheydt. Des-haluen is sy zeer goedt tot alle de voorseyde dinghen den ghenen die zeer cort opde borst ende kuchende zijn : Maer principalick den ghenen die de Geelsucht hebben/midts haer bitterheydt/ ghelijck als sy meest alle bittere dinghen / te weten die afvaeghen ende suyueren de verstoppinghen die inde leuer comen. Ende tot alle de dinghen die nu hier verhaelt zijn/is de Bergh-Calaminthe de crachtichtste. Plinius. Calaminthe ghestooten

wordt

wordt gheleydt opde fistels vander ooghen/ ende versch zijnde met een derde deel broodts ghemengt ende azijn/wordt op thooft gheleydt teghen de pijnen vanden hoofde. Het sap gedrupt inde neusse-gaten om hooghe ghehouden stelpet bloeyen. De wortel met saedt van Myrtus in laeuwen soeten wijn oft Maleuesye ghesoden/ende daer mede ghegorgelt/gheneest de Squinancie.

Nipte van Dioscorides. In Latijn/ Calamintha altera odore graui Pulegij, foliis maculosis, dat is te segghen Tweede Calaminthe met de stercke reucke vande Poleye/ ende ghepleckte bladers/ ende is de Nipte van Dioscorides: vā Matthiolus qualick gheheeten Calamintha montana. In Italiaensch/Nepotella montana. In Engelsch/ Calamint.

Tweede graeuwe Calaminthe. In Latijn/ Calamintha secunda incana.

De zeer nerstighe Dioscorides schrijft hier/ datse de Poleye ghelijck is/ alsoo die voorwaer is van bladers/ dan datse wat meerder zijn/ witachtich met plecken ghespickelt/ ende minder dan die vande voorseyde Calaminthe, witten bruyn graeuwen siende/met den reucke vande Poleye (waerom dat sy vanden ouders gheheeten wordt wilde Poleye) hoe wel dat die stercker is ende onlieflicker/sonderlinghe inde heete/dorre ende berghachtighe plaetsen van Italien/ Languedoc ende Prouencen/ waer datse onder den naem van Calaminthe oft Nipte inde Apoteken ghebruickt wordt/ ende van ander voor Catte-cruydt ghebesicht/soo daer als in alle ander plaetsen van Vranckerijck/ principalick in Lyonnois/ waer dat sy den gheheelen Somer bleeckroode bloemen voorts brenght troswijs staende/ bouen aende stelen die eenen cubitus hooghe zijn.

Diuerscheydt.

De Edel ende gheleerde Heere Charles de Houchin, zeer excellent Herbarist ende lief-hebber/ heeft my ghesonden dese tweede Calaminthe met witte bloemen/ die ghevonden wordt op de hoeuels van Picardie ende Wals Nederlandt.

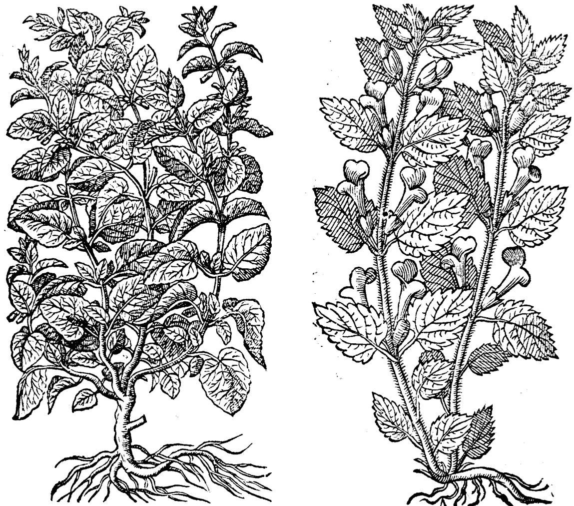
Tweede graeuwe Calaminthe.

De tweede specie van dese Calaminthe hebbe ick mede ghebrocht vande hoeuels van Italien/

de welcke den smaecke heeft vande Poleye/ ende de bladers twee mael minder dan die vande Marioleyne/ gheheel witachtich / ghelijck oock is de gheheele plante / groeyende aen stelen van eenen cubitus oft eenen voet hooghe. De bloemkens zijn cleyne die vande Calaminthe oft Nipte van Dioscorides ghelijck/ sterck van reucke ghelijck die vande Poleye. Dit cruydt heeft sijnen oorspronck opde steenrootsen van Linguagot ende vande heete landen.

Confilie de-greyn. In Griecks/ Melissophyllon ende Meliphyllon. In Latijn/ Apiastrum, Citrago. In Hoochduytsch/ Wantzenkraut ende Honichbluem. In Franchois / Melisse ende Poncyrade. In Italiaensch/ Melissa, Cedronella, Aranciata ende Allegracuore. In Spaensch/ Tonrogil. In Portugueys/ Yerua Cidreita. In Engelsch/ Bawme.

Melisse van Fuchsius. In Griecks ende Latijn van Fuchsius, Cordus eñ H. Bock Melissophyllon, ende van Agrippa, Herba sacra, maer van sommighe Lamium van Plinius.

De Melisse vanden ouders en heeft niet veel beter / noch niet zeer onghelijck gheweest de ghene die nu soo zeere ghesocht ende begheert wordt vande bien/ ghelijck vande Catten tvoorseyde Catte-cruydt/ van de welcke de landtsluyden plochten te bespringhen ende de bien te beghieten/ door het beuel van Maro die dus seght: Tu iussos asperge liquores, Trita Meliphylla, & Cerinthe ignobile gramen. Dese Melisse is vande iongher Herbaristen in Latijn ghenoemt gheweest Citrago, om datse den lieflicken reucke heeft vanden Citroen/ ende therte versterckt / hoe wel dat de selfde op sommighe plaetsen gheplucktt zijnde eenighen vuylen reucke heeft ende nae de walluysen wat rieckende is/ waerom dat ghetwijfelt wordt oft dese die hier te lande in alle houen groeyet/ d'oprechte Melisse is/ oft dat een ander soorte is/ de welcke heeft de bladers die vande Munte/ Swarten Aendoren/ oft Catte-cruydt ghelijck/ gherimpelt ende row / maer groender / groeyende aen viercante steelkens die vande Malroue niet onghelijck. De bloemen zijn witachtich / voorts comende croonwijs rondtsomme de steelkens/ die vanden Swarten Andoren oft Herteghespan ghelijck. De vroukens stooten de teere ionghe scheutkens ende beslaen die met eyers / suycker ende Roosewater/ waer af sy coecxkens backen voor de vrouwen die ghebaert hebben ende in kinder-bedde ligghen/

ghe-

gheheel machteloos/oft niet wel ghesuyuert en zijn vande secundine oft naegheboorte: maer tghedistilleert water wordt vele ghebruyckt in medicijnen tot de ghebrecken der herten dienende.

Diuerschepdt.

In Nederlandt is de veranderinghe van soorte/ door breeder ende rouwe bladers ende lieflicken reucke vanden Citron.

Dioscorides. De bladers vande Consilie de greyn zijn zeer goedt met wijn inghenomen oft ghesmeert/teghen de beten ende steken vande fenijnighe ghedierten als scorpioenen/ spinnen ende honts beten. Desghelijcks doet oock d'water daer de Melisse inghesoden heeft/ als de quetsuren daer mede nat ghemaeckt worden. Consilie de greyn is zeer goedt ghebruyckt in baden om te verwecken de maendtstonden vande vrouwen. Water daer Melisse inghesoden heeft/ is goedt teghen den tantsweere/ als die daer mede ghespoelt ende ghewasschen worden. Melisse is goedt inghegeuen den genen die vanden Roomelisoen sieck zijn. Tselfde seght Plinius oock. De bladers met Salpeter inghenomen zijn behulpich den ghenen die doort eeten vande Compernoillen versticken: Plinius seght teghen d'opstighen vande moeder. De bladers ghenesen de crimpinghe ende pijne des buycks/ eñ worden met een Electuarium ingegheuẽ den ghenen die zeer cordt op de borst zijn ende zeer qualick connen den aessem ophalen/dan als sy den hals opdoen: d'welcke Plinius oock seght. Consilie de greyn met soudt ghemengt/ verdrijft de gheswillen aenden hals daer op gheleydt. Tselfde seght Plinius oock. Ende suyuert de quade zeericheden: Oock versoetet (als Plinius oock seght) de pijnen vande litten. Galenus. Melisse heeft de selfde crachten vande Malroue/ maer de Malroue is veel crachtigher/ daerom en wordt de Melisse van niemant ghebruyckt/ want te vergheefs waerdt Melisse te willen ghebruycken / alsmen Malroue ghenoech heeft/ welcke ouer al soo ouervloedich is groeyende. Plinius. Sap van Consilie de greyn met honich ghemengt/is zeer excellent teghen de duysterheydt oft schemelinghe vandẽ ooghen/ daer op ghestreken. Cracht.

Sethus. Consilie de greyn is goedt teghen de pijne vander maghẽ die wt coude haren oorspronck heeft: teghen de swaermoedicheydt die wt melancholie is spruytende: ende oock swillinghen die sonder oorsake wt de selfde voorts comen. Sy maeckt vrolickheydt/ende is goedt teghen de melancholijcke ende flegmatijcke humeuren. Mẽ seght oock datse tvernuft sterckt/ ende goede droomẽ maeckt als sy voor tslapen gaen inghenomen wordt: contrarie vande Coolen de welcke swaeren droomen maken. Sy hindert den clieren ende gheswillen. Dodon. Consilie de greyn is goedt teghen suffocacie ende opstighen vande moeder: ende gheleydt op versche wonden/ gheneest die.

Alchimistike extractie vande Melisse.

Andern. Neemt Consilie de greyn cleyne ghesneden/ de welcke ghedaen in een glas/men giet daer op soo veel oprechtẽ ghebranden wijn datse twee vingherẽ hooghe bedeckt staet: Voorts wordt daer op ghevoegt eenen blinden helm/ende wordt alsoo ghestelt te digereren in heet water/ oft inde Sonne/ oft ontrent den distilleer-houen den tijdt van eenighe daghen: Daer nae wordt die wtghenomen / ende met een persse stijf wtghedruckt / ende de vuylicheydt wech gheworpen zijnde / wordt versch cruydt ghedaen inden selfden wijn/ ende in digestie als voren ghestelt/ ende daer naer weder wtghedruckt als voren / d'welcke drye oft vier mael alsoo vernieut wordt / nae datmen d'extractie crachtich begheert. Ten lactsten wordt den ghebranden wijn metten heeten water afghedistillert/ tot dat d'extractie soo dicke als honich inden bodem blijft/ oft dat de gheest vanden wijn wtghetrocken zijnde/ de waterichevdt int glas blijft. Men ghebruycktse om het herte ende de hersenen te versterken/om de maeghe te helpen teeren/ ende swaermoedicheydt te verdrijuen.

Melisse van Fuchsius.

De bruyn-groene bladers van dit cruydt zijn als die vande Melisse / maer langher/ ghelijck die vande Munte. De stelen zijn viercant van eenẽ voet hooghe. De bloeme is roodtachtich/oft bleeckroodt/ lanckworpich ende aerdich / die vande gele dooue netelen ghelijck. Dese plante is van selfs groeyende inde dalen van Duytschlandt ende Languedoc.

Turcksche Melisse.

Hoe wel dat een die de snof hadde / nochtans hy soude moeten ghevoelen den reucke van dese zeer excellente plante / de welcke die vande Melisse ende Citron soo ghelijck is/ iae dat meer is/ te bouen gaet/datse terstont te kennen gheeft by wat soorte van cruydt datse moet ghestelt worden/ ende bycans door te zeer grooten reucke een walghinghe maeckt / midts den stercken reuck vande walluysen die daer onder ghemengt schijnt te wesen / als sommighe hen laten duncken: soo is sy nochtans sonderlinghe weerdich datse zeer net ghecónterfeydt zy/ om te moghen sien de aerdicheyt/ ende haer goede crachten. Dese plante groeyet alleenlick inde houen/ hebbende een wortel die niet groot en is / voorts brenghende viercante stelen van onderhaluen cubitus oft meer hooghe / met bladers vanden Chamædrys oft Scordium, die ghekerft ende spitsch zijn / groeyende by tusschen spacien

van

Turcksche Melisse met blaeuwe ende witte bloemen. In Latijn / Melissophyllon Turcicum flore purpurocæruleo aut albo.

van onder tot bouen/ met veel syde tackskens/ aende welcke rondtsomme staen seuen oft acht croonkẽs van doornachtighe huyskens die sterrewijs zijn ende by een ghevoegt/ wt de welcke voorts comen purper blaeuw bloemen eñ oock op sommighe planten heel wit die vanden Gamanderlin ghelijck. Tsaedt comt voorts in Oogstmaendt oft Septembre/ dwelcke swert is ende lanckworpich die vanden Vloeycruydt oft Basilicom ghelijck/ met witte puntkens bouen.

Herts-ghespan. In Latijn/ Cardiaca. In Hoochduytsch/ Hertzghesperr oft Harts-ghespan. In Franchois/ Agripaume, Creneuse, om de ghekerfde bladers. In Engelsch/ Mather worte.

Tot dese soorte van cruyden dient oock dat gheslachte van Malroue / dwelcke de iongher Herbaristen ghenoemt hebben Herteghespan om de goede ende groote cracht dat heeft teghen de ghebreken der herten. De wortel is vol saselinghen crom in d'eerde loopende/ wt de welcke voorts comen viercante stelen / waer aen veel gras-groene bladers groeyen die vande Malroue ghelijck / maer langher ende veel dieper ghespleten oft ghekerft dan die vande witte Hagedoorne. De bloemeu zijn oock purpur-roodtachtich in croonkens rondtsomme de stelen staende / eenichsins den reucke hebbende vande Malroue. Dit cruydt heeft zeer de crachten vande Melisse. De wel gheleerde ende vervaren medicijn D. Seger Cobelgiers tot Antwerpen menget dickwils van dit cruydt onder de dranncken die hy doet maecken teghen de ghebreken van therte. Tselfde oock op wonden geleydt / heylt ende gheneest die.

Moluca Syriaca vande Herbaristen.

De Herbaristen vã desen tijdt hebben oock twee ander medesoorten van Melisse / die malcander zeer ghelijck zijn (hoe wel dat vremde ende min bekende cruyden zijn) om de goede crachten ende reucke gheheeten in Latijn Cardiacas, den naem oock eenichsins met de Melisse ghelijckenisse hebbende : want men heet die Melica ende Moluca: niet om datse souden ghecomen zijn wt Indien ende Eylanden van Molucken / maer om datse beyde met die naemẽ/ ouer achthien iaeren / door toedoen van Martinelli Sequini, wt Syrien tot Venegen ghesonden zijn gheweest. De meeste van dese twee (de welcke wy alder eerst aen ons gheleerde vrienden tot Antwerpen voor een present ghesonden hebben/ oock daer nae ghesaeydt in Languedoc ende Londen) groeyet drye oft vier cubitus hooghe / veel tacken voorts brenghende wt een houdtachtighe / saselachtighe / witachtighe ende in vele ghedeelde wortel: De stelen zijn oock rondtachtich/ dicke/ halmachtich ende binnẽ hol/ met sommighe duyster strepen inde lengde/ ende met ghelijcke tusschen spacien half gheknoopt zijnde/ hebbende

Moluca Syriaca vande Herbaristē. In Latijn/Cardiaca Melica oft Moluca Syriaca minus aspera.

Scherpe Moluca, Maselue vande Turcken/ met een tackſken vande Moluca, oft Cardiaca Syriaca die min scherp is. In Latijn/ Melica oft Moluca asperior Syriaca.

bende op beyde zijden twee cleyne tackſkens minder dan ſteelkens teghen malcander ouer ſtaende/ becleet met ſoo veel bladers / de welcke rondt zijn ghelijck die vande Meliſſe / maer ondieper ghekerſt oft gheſpleten dan die vanden Herte-gheſpan van deſen lande. Vaſt onder aen dwtcomen vande ſteelkens die aende knoopkens ſtaen/ zijn zeer dunne doornekens / de welcke ſes oft acht open clockſkens bedecken / die veel hoecken hebben/ dunne/ velachtich ende ſtijfachtich volwaſſen zijnde. D'wtterſte canten ſtaen ghelijck ſickels met ſtijfue doornekens / wt middel vande welcke voorts comt een purperachtighe oft witachtighe bloeme die vanden dooue netels oft vandē hierlandtſchen Herte-gheſpan niet ongheljjck : nae de welcke dat volgt een hoeckachtich ſaedt ghelijck een Pyramide/ beneden grof ende bouen ſcherp/ witachtich/ dien van d'ander Cardiaca ghelijck. Dit cruydt ſchijnt te hebben eenen-lieflickeren reucke dan de Meliſſe / ende niet ghelijck dat ander is / veel ſtercker van reucke/ zeer den reucke van walluyſen hebbende. Want deſe plante heeft den reucke vande Citroen/ maer niet ſoo ſterck.

Scherpe Moluca.

Wy hebben dickwils groeyende ghehadt deſe ander ſoorte die nu gheheeten wordt ſcherpe Melica oft Moluca/ inde houen van ons vrienden tot Montpelliers ende tot Aix in Prouence/de welcke vanden anderen niet en verſchilt dan dat ſy heeft ſcherpachtighe huyſkens / met engher halſkens/ beſet met ſeuen oft acht lanckachtighe/ſtijſue ende ſtekende doornekens. De ſtele is viercantich ende ſlechtelick gheſtript : Maer tſaedt van beyden is malcander ghelijck / dryehouckich/ onder plat ende bouen ſpitſch/ groeyende in bruyne ende niet ſoo witte huyſkens. Deſe plante is gheheeten ſcherpe Cardiaca. Maer wat deſe verſchillen in crachten ende plaetſe van groeyen/ is ons onbekent. De bladers en zijn malcander niet zeer ongheljjck.

Malroue/Malruenie.

De verwe vande Pareye / oft eer den quaden reucke ſchijnt den naem Praſion ghegeuen te hebben ſoo wel de ſwarte ſtinckende Malroue/die oock Ballote heet/als de wel-rieckende witte: Dwelcke Plinio een oorſaecke heeft ghegeuen van ſprietooghen meer dan op een plaetſe. Niettemin de groenheydt vande Pareye ſoude beter der Meliſſen dienen. De twee Malrouen / als Theophraſtus Ballote.

Malroue/Malruenie. In Latijn/ Marrubium album. In Hoochduytsch/Weisz Andorn. In Frächois/ Marrubin ende Marochemin. In Engelsch/Horehounde. Inde Apoteke Prassio.

Spaensche Malroue. In Latijn/ Marrubium candidum alterum Hispanicum.

phrastus oock wit/hebben eenen naem/wesen ende ghedaente/ dan dat sy alleene verschillen hierin/ als dat de stinckende Malroue een weynich meer treckt tot een bruyne Pareyachtighe verwe/ ende eenen quaden stinckenden reucke gheeft. De witte Malroue heeft eenen sueten reuck/ graeuwe ende witter bladers/ende bloemē/die vande Melisse niet zeer onghelijck/ ten ware dat de Melisse bleecker groen witten gelen leuendigher saghe/ende veel beter van reucke ware. Alle de soorten hebben viercante stelen van onderhaluen cubitus hooghe/ waer aen croonkens van bloemen staen by tusschen spacien van malcanderen gescheyden. De bloemē zijn purperachtich/ andersins wtghenomen d'onderscheydt in grootte ende cleynicheydt/zijn sy malcander ghelijck: maer de bloeme vande witte Malroue is wit.

Diuerscheydt van witte Malroue.

Dese Malroue ghewonnen zijnde van Spaensch saedt inde houen van Nederlandt/ heeft langher ende ghelijsuigher bladers/ die hayrich/ wit ende sueter van reucke zijn.

Cracht. Dioscorides. De ghedrooghde bladers ende tsaedt van witte Malroue in water ghesoden oft tsap vande groene bladers/ wordt met honich inghegeuen den ghenen die cordt opde borst zijn/ ende den hoest hebben/ oft die wtdrooghen. Malroue met wortels van blaeu Lischbloemen oft drooghen Iris inghenomen/doet lossen alle grofue vochticheydt ende taeye sluymen die opde borst vergadert ligghen. Malroue wordt inghegheuen den vrouwen die ghebaert hebben ende niet ghesuyuert en zijn/ om af te iagen die secundine/ ende de maendtstondē te verwecken. Sy helpt oock de vrouwen die swaren aerbeydt hebben/ ende den ghenen die fenijn in d'lichaem ghenomen hebben/ oft van fenijnighe beesten ghebeten zijn: Maer sy is de blase ende nieren hinderlick.

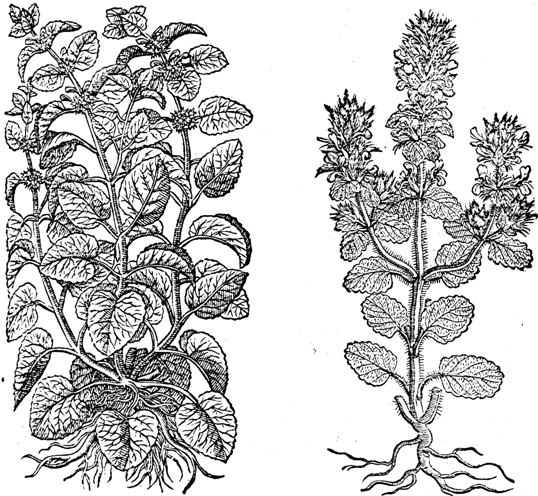
De bladers van Malroue met honich ghemengt zijn zeer goedt gheleydt op vuyle verouderde zeericheden om die te suyueren/ ende op quade swerende naghels ende voorts etende zeericheden. Sy versoeten oock de pijne inde syde. Sap ghedruckt wt ghestooten Malroue ende inde Sonne stijf ghemaeckt/ is oock goedt tot dese selfde dinghen/ maer met wijn ende honich ghemengt/ helpet

de claer-

de claerheydt der ooghen daer op ghestreken. D'welcke Galenus oock seght. Tselue sap inde neuse gaten ghetrocken/ verdrijft ende suyuert de geelsucht: alsoo Galenus oock seght.

Alleene/ oft met olie van Roosen ghemengt / is zeer goedt inde ooren ghedrupt/ teghen de pijne der ooren. Galenus. Ghelijck de Malroue bitter van smaecke is/ alsoo oock ist dat yemandt de selfde ghebruyckt / sy sal een werck doen toebehoorende den selfden smaecke: want sy opent de verstopte leuer ende milte: sy reynicht de borst ende longer/ eñ verweckt de maendstonden vande vrouwen. Oock suyuert ende verteirt sy van buyten op gheleydt/ oft ghestreken: Bycants de selfde dinghen seght Plinius oock.

Swerte Andoren. In Latijn / Ballote oft Marrubiũ nigrum. In Hoochduytsch/ Zwartz Andorn. In Franchois/ Marrubin noir. In Italiaensch/ Marrubio bastardo. In Spaensch / Marruuio bastardo. In Portugueys/ Marruuio negro. In Engelsch/ Blake horehunde.

Spaensche Andoren. In Latijn/ Marrubiũ Hispanicum odore Stœchados, by auentuere Ocymastrum Valentinum Clusij.

Diosc. Swerte Andoren is zeer goedt teghen de Hondts-beten / als de bladers met sout ghewreuen daer op gheleydt worden. De selfde bladers in heete asschen met een kool-bladt ghebraden / doen vergaen de gheswillen aenden eers-derm. Maer met honich ghemengt/ suyueren sy de veruuylde sweeringhen. Cracht.

Spaensche Andoren.

Dese is den Swerten ghelijckende/ maer lanckworpigher van bladers / ende den bastaert Diptam naerder comende / iae oock van verwe. De bloemen groeyen lancks de stelen oft tacxkens/ ghelijck die vande Poleye/ ende is bleeck-purperachtich. Dit cruydt van Spaensch saedt voorts gecomen zijnde wordt zeer neerstich bewaert in aerde pottẽ vandẽ zeer geleerden Apoteker vã Doornick Jan Mouton. Voorwaer tschijnt te wesen het selfde/ oft emmers een medesoorte vanden Valenschen Ocymastrum van Clusius, welcke by dese figuere ende woorden verclaert staet. Het is eenen voet hooghe / hebbende viercante ghehayrde tacken / ende de bladers voorts comende wt elcke knoopen teghen malcander ouer staende/ van grootte ende ghedaente die vanden Basilicom ghe-

lijck/tsamentreckende van smaecke. De bloemen comen voorts rondtsomme d'opperste vande tacke/ ringhewijs by een ghevoeght/ ghelijck die vande Malroue/ de welcke wit zijn ende den bloemen vā Basilicom ghelijck/ groeyende in stekende vaetkens/ den welcken dat volght een swert saedt dien vande Malroue ghelijckende. De wortel is die vande Netel oft dooue Netel niet ongheliick. Dit cruydt groeyet ouervloedich ontrent de wateren die wt de riuiere gheleydt worden nae de stadt van Valence in Spaignen/ waer dat bloeyet int eerste vanden April ende vol saedts is.

Candiotsche Malroue. In Latijn/ Marrubium Creticum angustiore folio, odore gratiore.

De cleyne vremde Malroue tot noch toe gheheeten/ de welcke de Cooplieden van Candiē die te Venegen handelen noemen Candiotsche Malroue (als oock wel te gelooven is/) waer dat ons de selfde gheschoncken werdt vanden goeden ende gheschickten Apoteker van Venegen Jan Pomello/ woonende inden Bucintoro: Heeft ghewronghen/ dunne eñ ronde stelen met eenighe cleyne sijde-scheuten die vande Bergh-Poleye niet onghelijck/ ende veel witter dan die van onse Malroue/ becleedt met een zeer teere wolachticheydt/ gelijck oock de bladers smalder/ lanckworpigher/ ende een weynich ghekerft zijn/ ende spitsch eyndende/ van grootte die vande Turckſche Melisse ghelijck/ met veel subtijlder ende minder croonkēs by spaciē van een staende rondtomme de tacxkens die vanden Glidt-cruydt oft Sideritis van grootte niet onghelijck: wt de welcke zeer cleyne witachtighe bloemkens kijcken die vande Malroue ghelijck/ de welcke/ hoe groot die oock mach zijn/ dit cruydt in wolachticheydt ende reucke te bouen gaet. De voorleden iaeren heeft dit gheslachte oock in sijnen hof een gheschickt Apoteker tot Rijssele in Vlaenderen.

Dooue Netels met roodtachtighe bloemen.

Dit cruydt heeft den Griecksche naem creghen van het helmachtich fatsoen vande bloeme/ oft eer om datse eenichsins ghelijck is het muylken vanden Wesel/ ghelijck oock schijnt te willen bewysen het Griecksch wordt Galeobdolou, dat is te segghen/ vande stinckende Wesel/ by d'welcke naerder te kennen wordt gheghcuen wat cruydt dat zy. Daerom en is oock gheen plante beter ouer eencomende met de beschrijuinghe/ dan de ghemeyne dooue stinckende Netel/ soo wel om dat sy in alle plaetsen de Netel oft stinckende Aendoren van bladers ende stelen is ghelijckende/ als oock om datse ghevonden wordt te hebben cleyne bruyn-roode bloemen/ ghelijck lanckworpighe helmkens/ eenichsins de ghedaente hebbende vanden muyle van d'Weselken. Voorts soo groeytse ontrent de tuynen ende haghen/ oock byde weghen ende steenachtighe plaetsen/ al waer oock gheen ander ghesien en wordt/ die eenichsins de Galiopsis soude moghen ghelijcken/ ten ware het Helm-cruydt Scrophularia ghenoemt/ d'welcke nergens meestendeel ghevonden en wordt dan in bosschen oft plaetsen verre vande huysen gheleghen ende andere daer niemandt en pleeght te woonen. Oock is dese veel min stinckende eñ min de Netele ghelijckende dā die dooue Netel/ wiens excellēte crachten om te ghenesen croppen ende clieren/ quade gheswillen ende voorts etende zeericheden/ niet alleene beschreuen ende bevonden hebben d'oude/ maer oock de ionger Utlantsche meesters/ die haer gheheeten hebben doode ende stinckende Netel: Door welck teecken dese goedt te onderscheyden is van haer medesoorte Lamium gheheeten/ die haer zeer ghelijck is.

Cracht. Dioscorides. De bladers/ stelen/ saedt ende sap vande stinckende dooue Netels/ doen scheyden de harde gheswillen/ croppen ende clieren/ ende verdryfuen de voorts etende zeericheden: maer men moet alle daghe een warm plaester van dien met azijn ghemaeckt daer op legghen/ ende die stouen metter decoctien van dien: Maer op vuyle stinckende zeericheden/ gangrenen ende sweeringhe vā de naghels wordt dit cruydt profitelick gheleydt alst met soudt ghemengt is.

Doode Netels met witte bloemen.

Dese plante wordt terstont met d'eerste aensien vanden ghemeynen man ghestelt byde soorten vande Netels: Want sy heeft de bladers als Netels: ende van viercante stelen is sy de Galiopsis oock zeer ghelijck/ nochtans is de gheheele plante veel langher. De bloemen zijn oock lanckworpigher ende meerder/ die vande boonen oft Geytenbladt ghelijck/ de welcke rondtsomme tusschen de bladers/ als ghecromde hanthauen staen/ ende met een cappe ghelijck een larwe oft aluinne/

in La-

Doode Netels met roodtachtighe bloemẽ. In Griecks/ Galiopsis. In Latijn/ Vrtica non mordax vulgaris, fœtens, purpurea. Ende is Lamium van Anguillara, oft Galeopsis purpurea Heraclea van Plinius naer d'opinie vã H. Bock. In Hoochduytsch/ Wald Nessel. In Engelsch/ Dead Netell.

Doode Netels met witte bloemen. In Latijn/ Lamium, oft Archangelica flore albo, ende qualick van Matthiolus ende Lacuna ghenoemt Galeopsis Herbariorum. In Hoochduytsch/ Todt Nessel. In Franchois/ Ortie morte. In Italiaesch/ Ortica morte. In Spaensch/ Hortiga muerte. In Engelsch/ Dead Netel.

in Latijn Lamia gheheeten/ (waer af dat by auenture Lamium ghenoemt wordt) rondtsomme de stelen staen/ wit oft bleeck van verwe/ ende min stinckende. Dit cruydt is oock zeer wel bekent/ hoe wel dat meer is groeyende by tuynen ende haghen dan aen oude vervallen eñ steenachtige plaetsen.

Doode Netels met gele bloemen.

Dit cruydt groeyende oock in doncker ende boschachtighe plaetsen en schijnt vanden voorgaenden niet te verschillen / dan dat heeft langher stelen ende meer rouwer bladers / voort-brenghende een zeer fraeye gele bloeme / ende nerghens el in den anderen onghelijck. Oock en heuet gheen ander crachten: hoe wel datse crachtigher zijn om wonden/ sweeringhen ende gheswillen te ghenesen: waerom dat ghehouden werdt voor Sideritis, ende van ons voorvaders Archangelica ghenoemt is gheweest.

Lamium verdrijft de croppen ende herde gheswillen/ die verteirende. Cracht.

Groote Netel.

De bijtende/ ieuckende ende brandende Netels/ zijn oueral soo zeere bekent / datse gheen beschrijuinghe van doen en hebben / ende daerom hebben wy alleene onderscheyden de soorten van dien/ byde bloeme/ saedt/ grootte ende cracht/ alle de welcke de Griecken alleene den naem Acalephe ende Cnidia ghegheuen hebben/ soo vele te segghen/ datmen die niet aentasten en soude / om datse zeer scherp branden eñ steken/ bycans ghelijck de stralen vande Wespen ende Bien/ hoe wel nochtans dat tselfde zeer te verwonderen is/ ghemerckt dat de hayricheydt van dien zeer cleyn ende sacht is/ ende gheensins doorgaen en mach.

Ouer al Europen groeyet de groote Netel veel ouervloedigher dan die ander/ hebbende breeder ende bruynder bladers ende somtijdts oock purpurachtighe/ die ondieper ghekertelt zijn / maer

Doode Netels met gele bloemen. In Latijn/Lamium luteum. In Italiaensch/Milzadilla.

langher van stelen eñ tacken. Tsaedt groeyet aen langhe druyfachtighe veselinghen / rosachtich ende den Hirs wat ghelijck/ maer minder: D'welcke inde Apoteken vande Noorderschen landen zeer ghebruyckt wordt by ghebreke van Roomsche Netel.

Roomsche Netel.

Hoe wel dat dese soorte van Netels meest is groeyende ende ghevonden inde heete landen als Spaeignen/ Languedoc/ Italien ende Romanie: nochtans en is de selfde niet gheheeten Roomsche Netel vande plaetse daer sy is voorts comende/ maer om de meerder cracht vã haer meerder saedt/ dwelcke in Hoymaendt ende Oogstmaendt rijpe is/ wesende als hayrachtighe bollekens ende eenen Egel ghelijck / d'welcke groeyet op cleyn steelkens aen eenen slimmen stele met rondtsomme dieper ghekerfde bladers beset dan die van ander Netels: Welck saedt zeer goedt is om de taeye flegmatijcke humeuren te incideren ende suyueren/ alsser apparentie is vande cortheydt opde borst Asthma ghenoemt/ alsmen sijnen aessem niet en kan ophaelen dan met opgherechten halse. Want het en bereydt niet alleene de taye sluymen ende verstoptheden/maer tbrẽgt oock die sachter wt/ gelijck tsaedt vã Carthamus doet/ ende moet met de selfde Dosis inghenomen worden. Rondellet houdt dit saedt in grooter weerden.

Dioscorides. Daer zijn twee soorten van Netels/ te weten d'eene diemen Roomsche heet/ met breede ende bruynder bladers/ ende tsaedt den Lynsaedt ghelijck maer minder: Dander en is soo brandende oft scherp niet/ ende heeft cleyn saeyken. De bladers van beyde dese soorten ghenesen de beten vande honden daer op gheleydt / ende met soudt ghemengt. De selfde ghestooten zijn zeer goedt gheleydt op quade zeericheden/ Cancker ende dergheliicke stinckende eñ vuyle sweeringhe/ende op alderhande gheswil/ als bloedtsweeren/ sweeren ontrent den ooren ende ander dergheliicke. Tselfde seght oock Galenus ende Plinius. Bladers van Netels met een salue vã olie ende was ghemengt/ ghenesen de herde milten / daer op gheleydt. Sap van ghestooten Netels inde neuse gaten ghedaen/is zeer goedt teghen tbloeyen wt der neusen. Bladers van Netels met Myrrhe ghestooten/ende een Pessus daer af ghemaeckt/ ende in die moeder ghedaen / verweckt de maendtstonden vande vrouwen. De groene bladers vande Netels doen weder optrecken de nederstijghende moeder/alsmen die daer mede gheraeckt. Saedt van Netels met maleuaseye inghenomen/verweckt tot byslapen/ende opent den mondt vande moeder. Tselue saedt met honich ghemengt ende dickwils gheleckt / is zeer goedt den ghenen die den aessem niet en connen ophaelen dan met opgherechten halse / ende teghen de pijnen inde sijde ende inflammatien vander longher: Want tsuyuert de ghehcele borst. Het wordt oock ghemengt met etende medicijnen.

Bladers van Netels met Mosselen oft vischen die schelpen hebben ghesoden ende ghedroncken/ maecken den buyck saechte/ sy doen wel urine lossen ende verdrijuen de opblasinghen ende winden.

Met Ptisane ghesoden ende ghedroncken/ nemen wegh de ghebreken op de borst / maer met een luttel Myrrhe inghenomen/ verwecken sy de maendtstonden vande vrouwen. Tsap vande bladers inden mondt ghenomen ende ghegorgelt/is zeer goedt teghen den huych/ ende swillinghe van dat lelleken. Galen. De bladers ende tsaedt vande Netels/de welcke principalick gebruyckt worden/hebbende een verteirende cracht/ iae soo groot datse ghenesen de herde gheswillen ende sweeren ontrent dẽ ooren. Oock zijn die een weynich windt maeckende / waer door datse verwecken tot byslapen: Dwelcke Plinius oock seght. Voorts datse niet zeer en verwermen/maer vã zeer subtijle deelen zijn / dat bewijst d'wtbrenghen vande grofue ende taeye humeuren wt de borst ende longher/ende oock dat de partijen die daer mede gheraeckt zijn/ ieuckſel hebbẽ: Maer het windich datse heeft/

Groote Netel. In Griecks / Acalephe. In Latijn/ Vrtica syluestris asperior, oft Vrtica communis, oft maior, oft Vrtica femina. In Hooch-duytsch/ Brennend Nessel. In Franchois/ Ortie. In Italiaensch/ Ortica volgare. In Spaensch/ Hortiga. In Engelsch/ Nettel.

Roomsche Netel. In Latijn / Vrtica Romana, ende Vrtica syluestris semine Lini. In Hoochduytsch/ Welschnessel. In Franchois/ Ortie Romaine.

se heeft/ crijchtse int verteiren: want sy en is niet windtmaeckende actu, dat is door haer eygen wesen/ maer wel potentia, dat is door werckende cracht. Netels maecken middelmatighen camerganck alleen door afvaeghende cracht/ ende ghelijck met een ketelinghe/ niet door purgeringhe.

Netel bladers ghenesen bequaemlick canckerachtighe ende quade seericheden / ende in tgheheele de ghene die sonder bijtende dinghen begheeren ghedrooght te wesen. Plin. Veel persoonen stooten dese bladers met oude olie/ oft met beyren smout / ende legghen die op de plaetsen van tfleirsijn: Jae tselfde wordt hedens-daeghs goedt bevonden teghen Sciatica. De wortel vande Netels met azijn ghestooten/ is oock alsoo goedt tot de selfde dinghen/ daer op gheleydt. De selfde maeckt drooghe de salue diemen ghebruyckt om dlichaem claer ende sonder hayr te maecken.

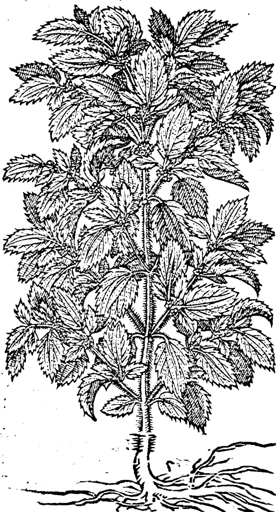
Heete Netelen.

Dese cleynste soorte van Netelen is over al in hoven ende saeylanden zeer veel groeyende / ende zeer heet bijtende/ in alder manieren de groote Netels ghelijck / maer minder van bladers ende corter van stelen/ hoe wel datse heeter is brandende. Hedens-daeghs comt groot profijt in Oogst-Indien tot Calicout ende Goa vande schorssen van alle de soorten van Netels langhen tijdt in water gheweyckt/ waer af fijn lijnwaet daer ghemaeckt wordt/ dwelcke van daer gebrocht wordt byde cooplieden redelicken coop nae Westen ende Noorden / zeer aerdich ende fijn ghewevuen maer ten duert niet langhe.

Glidtcruydt.

Onse eerste vaders hebben zeer veel cruyden bekent ende vermaert ghemaeckt met eenen naeme die gheloovende was te helpen de deylen des lichaems die met yser ghequetst waren / ende noemden die Siderites / meer aensiende de ghelijcke wercken vande crachten / dan de ghelijcke ghedaenten ende onderscheyden van gheslachten. Alsoo wordt oock Sideritis gheheeten de eerde / conste ende

Heete Netelen. In Latijn/ Vrtica minor acrior. In Hoochduytsch/ Heyternessel ende Habernessel. In Franchois/ Petite Ortie, ende is Cania Plinij acrior. In Engelsch/ Small Nettell.

Seylsteen / om dat sy dẽ yser oft contrarie waeren/ oft ghebruyckten/ oft daer mede accordeerden. Alsoo wordet vande Franchoisen gheheeten Carpentaria oft Timmerlieden cruydt/ om dat dickwils de selfde als sy ghequetst zijn gheneest: Met gheen ander kennisse oft bewysinge en hebbense Stratiotides oft Militares gheheeten. Maer aenghesien dat nu ter tijdt van zeer diuersche gheslachten die niet min excellent en zijn ende oock veel meer in ghetale bekent ghe worden zijn/ dan die hier by souden moghen oft behooren ghevoegt te wesen: soo sullen wy/ blyuende by ons begoste ordeninge/ yegelicke plante die dese cracht heeft voeghen by haer soorten: andersins souden hier moghen by ghevoeght worden Helxine die van Dioscorides Sideritis gheheeten is / ende ses hondert ander planten soo Sideritides, als Stratiotæ. De geleerde Wtlandtsche meesters hebben dat cruydt ghenoemt Tetrahit oft Iudaica, verclaert ẽn door veel experientien bevonden te wesen Sideritis Heraclea, oft Ferruminatrix Herculea, niet alleene om de zeer groote ende bycans onverwinnelijcke crachten/ maer oock om dat aldernaest is bewysende meer dan eenich ander de beschrijuinge van Dioscorides. Want tgroeyet altijdts geirne op rouwe/ oft dorre sauelachtighe plaetsen/ ẽn blijft gheduerende tot inden Herft. In Wedemaendt ende Hoymaendt heuet purpurachtighe bloemen/ ende groeyet hier ende daer aende zeecosten ende bergachtighe plaetsen van Lombardie / ende aen tgheberghte Apennin/ te Venegen aen Lio / ende in Languedoc/ Lyonnois / ende sommighe velden van Nederlandt lancks der aerden cruypende. Theeft oock drye oft vier stelen van eenen voet lanck als nu ouer eynde staende / als dan om leegh ligghende/ die hartachtich zijn ende viercant / met veel croonkens by spacien van een staende / de welcke stijf/ scherp ende stekende zijn/ in alder manierẽ gelijck die vande Candiotsche Malroue/ hebbende oock bleeckachtighe met wat roodt ghemengde bloemen: Onder ende neffens de welcke zijn lanckachtighe ende smalachtighe graeuwe bladers oock die vande Candiotsche Malroue ghelijckende / oock oneffen ende ghecronckelt ghelijck den gheheelen stele/ rondtomme ghekerft ghelijck die vande Chamædrys, somtijdts en sietmen de kertelinghen niet zeer bescheedelick/ aen sommighe bladers / d'welcke ick meyne d'oorsake te wesen dat Dioscorides die heeft ghelecken als nu by de Eycke bladers als dan byde Sauie ende Malroue. De wortel is houdtachtich/ die vande Malroue ghelijck. Dese plante is ouer lanck met zeer groot profijdt bekendt gheweest sommighen landtloopenden practisiens Joden ende Maranen/ de welcke hier mede met stouen ende ingheuen genesen hebben de ghescheurtheydt ende witten vloet vande vrouwen. Dit cruydt droogt wttermaten zeere ende is een weynich rieckende/ theeft oock een groote tsamentreckende cracht ende geenen onlieflickẽ smaecke: het is ghewassen om de wonden te ghenesen/ ende in alder manieren weerdich den naem van soo grooten Heere.

Carpentaria vande Franchoisen.

Tetrahit Heraclea.

Cracht.

Diuersche Tetrahit vande Herbaristen.

Dese plante groeyet inden Somer in onse coren-velden / voorts brenghende purpurachtighe bloemen witten gelen siende/ stelen hebbende van eenen voet oft meer hooghe.

Noch groeyter een ander inde coren-velden dat veel minder is/ met witte oft roodtachtige bloemkens/ ontrent Cortrijck ende Louen.

Cracht. Dioscorides. De bladers van Glid-cruydt oft Tetrahit ghenesen wt hen eyghen cracht de wonden sonder perijkel van inflammatie. Galenus. Glid-cruydt heeft eenighe cracht van yet

te suy-

Diuersche Tetrahit vande Herbaristen.

Glid-cruydt. In Latijn/ Sideritis, siue Ferruminatrix, ende Sideritis Heraclea Dioscor. Cordo, Clusio & Herbariis. Tetrahit vande Herbaristen; Tetrahit vanden Araben.

te suyueren/ maer haer principaelste complexie is vocht ende middelmatich cout / met een weynich tsamentreckinghe: waerom dat stilt ende toe gheneest.

Tetrahit van sommighe. Tetrahit quorundam.

De bloeme van desen Tetrahit is die vande Steenclaueren oft Stalcruydt ghelijck. De bladerkens zijn ghelijck die vanden Olijf-boom ende van Phyllon Theligonon, groeyende aen steelkens van een palme oft onderhalf hooghe. Dit cruydt is gheplukt gheweest vanden nerstighen ende gheschickten Herbarist D. Dauid van Mauden inde boschachtighe plaetsen van Italien ontrent Boloignen.

Alysson Galeni, Clusij, & Herbariorum.

Om de ghedaente/ plaetse van groeyen/ bloemen/ ende stekende croonkens die vanden Tetrahit oft Glid-cruydt niet zeer onghelijck zijnde/ heeft byde selfde moeten ghevoeght worden de plante die gheheeten wordt Alysson van Galenus. Nochtans zijn haer bladers breeder/ groeyende aen viercante steelkens van eenen voet hooghe / ende ronder / van kertelinghe ende ghedaente den Senegroen ghelijck/ ghelijsuich / row ende wolacktich ghelijck oock is de gheheele plante. De wortel is houdtachtich ende saselachtich. De bloeme in croonkens groeyende is purperblaeu die vande Malroue niet onghelijck. Dese plante hebben my mede gedeylt de Edel Heere Jan Verdelft ende Jan Mouton, beyde excellente Herbaristen/ die de selfde ghewonnen hebben van Spaensch saedt.

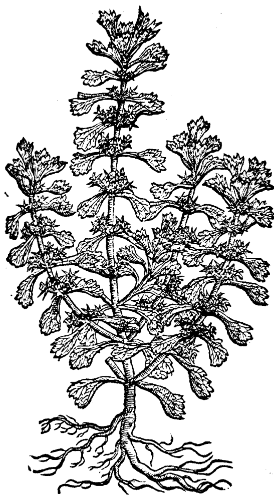
Gal. 11. de Antid. Alysson is een cruydeken de Malroue zeer ghelijck/ maer rouwer ende meer stekende aende croonkens/ draghende een bloeme op tblaeu treckende.

Voren in capitel vanden Alysson van Dioscorides is meer daer af gheschreuen.

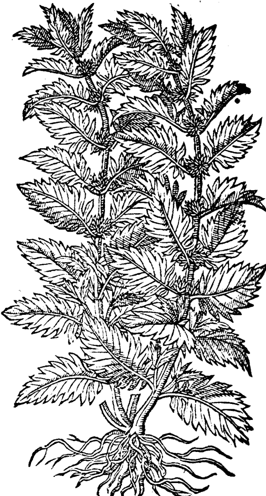
Water Andoren.

Dese plante is groeyende aende canten van d'water / ende is goedt om kennen den ghenen die Malroue oft Yser-cruydt kennet/ waer af dat schijnt een specie te wesen. Want de stelen zijn viercant/ onderhalue oft twee cubitus hooghe/ waer aen dat de bloemen groeyen in croonkens/ die vanden Hertegheşvan ghelijck. De bladers heeftse vande Malroue/ maer ghekerft ghelijck die vanden Yser-cruydt: Oock en is de wortel dien vande Malroue niet onghelijck.

Alysson Galeni, Clusij, & Herbariorum.

Water Andoren. In Latijn/ Marrubium aquatica vulgi, Sideritis secunda Matth.

Sideritis van Montpelliers met gele bloemen. In Latijn/ Sideritis Monspelliaca Scordioides floribus luteis, Tragoriganum prassoides Francisci Pennini.

Bergh-Sideritis. In Latijn/ Sideritis montana.

Behaluen Glid-cruydt oft Sideritis Iudaica, hebben de ghcleerde van Montpelliers een ander specie van Sideritis van een palme oft onderhalf hooghe/ met veel cantighe steelkens/ die recht, dorre ende houdtachtich zijn. De croonkens ende aren zijn die vander Hysope ghelijck/ maer de bladers/ ghedaente ende verwe die vanden Scordium van Dioscorides, wtghenomen dat sy minder zijn ende meer gherimpelt/ stijfuer meer gheerunckelt/ ende hayriger dan die van Glid-cruydt/ iae niet min oock ghekertelt/ maer rouwer. De bloemkens zijn die vande Ceule ghelijck/ groeyende in croonkens ende aen d'wtspruyten vande bladers/ bitterachtich en drooghende van smaecke/ met een

weynich

weynich speceriachtighe ende soete geur die vanden Chamædrys oft Betonie ghelijckende. Wy hebben dit cruydt vele sien groeyen aende afloopende canten vande galge van Monpelliers/ongebouwde canten van velden ende op hoevels by der stadt gheleghen/ oock by Niew casteel ende ander plaetsen van Languedoc.

Bergh-Sideritis.

Die gheschickte ende gheleerde Apoteker ende cruydtlief-hebber Walerant Donrez/ gheplucket hebbende dese plante in tghebergte van Sauoye/ heeft soo wel als ick die ghehouden voor een soorte von Sideritis, ende soude voorwaer zeer wel accorderen metten Sideritis Heraclea, ten ware dat de bladers veel smalder waren/ende minder vā crachte: Want andersins heeft de scherpachtighe ronde ringhen oft croonkens/ met bleecke bloemkens die vande Malroue oft Tetrahit ghelijck: ende veel dunne/houtachtighe steelkens njet viercantich/van twee palmen hooghe. De wortel is crom loopende/ lanck/ houtachtich/eertgraeu/ bitterachtich van smake ende zeer drooghe: maer niet onlieflick/ waer af de cracht noch niet en is versocht oft kennelick.

Tafelken.

- Kemp
  - Manneken
  - Wijfken ondruchtbaer.
- Wilde kemp.
- Boelkens-cruydt manneken.
- Boelkens-cruydt Wijfken.
- Hane-cammekens/ist oock Alectorolophos van Plinius? oft ist eer de Alliaria vande iongher Herbaristen/ende Pes Asini van Pandectarius?
- Veldt Andoren.
- Stachys Lichnitis, oft Bastaert Stachys vande Nederlāders met de bladers vā Goutbloeme oft Echium.
- Portugaelsche Stachys.
- Herba venti van Rondellet ende die van Montpelliers/ met verscheten ende verslentste bladers inde Winter. Oft oock is Othonna van Diosc.?
- Vande Thums bloeme/ oft Othonna vanden Italiaenen sal nae ghescreuen worden.
- Betonie.
- S. Antonis-cruydt/oft oock is Clymenon van Dioscorides? Aengaende Clymenon vande Italiaenen/oft Ceciliana met Periclimenum.
- Speen-cruydt oft Helm-cruydt.
- Serratula.
- Yser-cruydt oft Yserhert. Maer Peristerion oft Columbaria van drye palmen hooghe/ in waterachtighe plaetsen/ is verre een ander cruydt ende soodaenich als Æginera vermaent. Oft oock niet en is de cleynste Scabiose?
- Ghemeyne Scabiose
  - De grootste die inde Coren-velden groeyet/oft niet en is de Psora van Aëtius?
  - De middelste met smalle gekertelde bladers ē bloemen vande Globularia.
- Bergh-Scabiose
  - D'aldergrootste wt den gheberghte Alpes.
  - Middele. Vande heete landen ende haer verscheyden soorten.
  - De minste van allen.
- Materfilon oft Iacea nigra vande Apotekers.
- Iacea maior met zeer ghescharde bladers die vanden Canckerbloemen ghelijck.
- Gele Iacea.
- Cruppende Iacea nigra
  - Groote.
  - Cleyne byeants sonder stele.
- Coren-bloemen
  - Groote.
  - Cleyne.
  - Veelderhande.
- Tweede Sesamoides.
- Gele Sause bloemen/Bokelaer.
- Goudt-bloemen alderhande.
- Bocxbaert ende zijn verscheyden soorten.
- Scorsonera ende haer diverscheydt.

Kemp.

Kemp. In Latijn/ Cannabis. In Hoochduytsch/ Zamer hanff. In Franchois/ Chanure. In Italiaensch/ Canape. In Spaensch/ Canomo domestico. In Engelsch/ Himp ende Hemp.

Wilde Kemp/ In Latijn/ Cannabis erratica paludosa syluestris. In Italiaensch/ Canape saluatico. In Spaensch/ Cannamo saluage.

Cannabi is in Griecks te seggen Fonteinkens oft wtghespreyde oorspronghen van wateren: ende ghemerckt dat Kemp geerne soo wel van selfs als ghesaeydt op sulcke plaetsen ouervloedich groeyet/ soo schijnt dattet daerom desen naem heeft vercreghen. De Kemp groeyet met recht opgaende/ viercante / ghestrepte ende rouwe stelen/ hebbende diep ghekerfde ende swart-groene bladers/ eenichsins die vande Netels oft Sideritis ghelijckende / welcke ghedeylt zijn wt een steelken in seuen oft meer die vande Lupinen oft Wonderboom ghelijck / ende is beter bekent dan men tselfde soude connen beschrijuen. Tghebruyck is ghelijck dien vande Moluesche Netels/ maer onghelijck veel profijtelijcker: Want d'wordt van alle nacien ghebesicht by ghebreke van Wolle/ Vlas ende Cattoen/ om te maecken decksels/ seylen/ papier/ ende metten cortsten ghesevdt/ veelederley huysraet. Het wordt onderscheyden in manneken eñ wijffken alleene door vruchtbaer voorts-brenghen van tsaedt: Want beyde gegroeyt zijnde op eenẽ selfden vetten vochtẽ oft nattẽ gront/ soo wordt gheheetẽ wijffken tghene dat sachter van stele/ teerder van schorsse/ ende bequamer om spinnen ende weuen is/ waer af den schijn van bloeme ende saedt vergaet in een mosachticheydt ende poeyerachtighe materie als Varen. Maer de ghene die stercker/ rouwer ende boomachtigher is/ dienende om tauwen eñ stroppen oft coorden te maecken wordt vande vroukens gheheeten Kemp manneken / volghende haerlieder gemeyn spreeckwoort/ dat de vrouwẽ beter zijn dan de mans.

Cracht. Tsaedt vã Kemp is zeer profijtelick tot veel dingẽ: wãt d' Olie die daer af geperst is/ diẽt grootelick om te genesen geswillen eñ verherdicheydt des lichaems/ Scirrhus genoẽt. Voorts dienet om te branden in lampen. Desgelijcks melck oft papkẽ/ daert in geweyckt heeft/ of tsop daert in gesodẽ heeft/ stelpt de lanckwierige fluxiẽ/ eñ bedwingt de haest ouercomẽde pijnen oft winden des buycks eñ vloedinge vã humeuren: Oock beweget tot slapen. Nochtans te vele ghebruyckt maecket te zeer swaren slaep. Maer ghestooten ende op thooft oft hol vande voeten gheleydt/ wordt hedens-daegs ghepresen teghen de Geelsucht / ende om de subtijle dompen vanden gront wt te halen ende af te keeren. De wortels zijn zeer goedt geleydt op tverouderde fleirsijn. Kemp heeft eenen quaden ende een weynich stincken-

stinckenden reucke/ende maeckt droncken de ghene die metten hoofde daer op ligghen. Tsap vande bladers doodet ghewormte dat in d'lichaem woont / ende inde rotte oft verdorven wonden comt: D'welcke dat niet en doet wt sulcke cracht als tsap van de Persebladers oft schellen van Okernoten/ maer door een dompighe ende vuyle verdoftheydt/ reucke ende drooghende cracht / waer door dat henlieden tvoetsel ondergaet ende die wegneemt/ tvoetsel vernielt zijnde. Dit saedt voet zeer de hoenders ende ghevogelte/ maer inde winter leggen die dan beter/midts datse naemaels onvruchtbaerder worden ende van vet te zeere overladen zijn. Den cleynen voghelkens ist oock een spijse/ ende brengt soo veel voetsels by/dat die doodet oft de lusticheydt oft de macht van singhen beneemt/ ghelijck de Distelvincken ende Kneuters. De bonden oft bussels van beyde de soorten van Kemp worden gheleydt in poelen oft grachten vol waters/waer datse gheweyckt ende langhe ende vele gesuyvert worden/ daer nae worden die inde Sonne ghedrooght/ om datse souden moghen gheclopt worden/ende ten laetsten worden de vlasachtighe schorssen met swingelen afghehaelt / ghelijck den Vlas ghebeurt / om te moghen spinnen ende weven. Maer t'poel-water daer in dat gherot oft gheweyckt heeft/ is soo zeer fenijnich/dat die met dorst daer af drincken terstont sterven: Want met gheen medicijnen dienende teghen fenijn hoe zeer in tijdts datse ingheghevenwerden/en mocht belet worden de doot vanden Marquis d'Arbois broeder van die van Guise/ende van sijn huysvrouwe/met meer ander Edel-heeren/ die inde voorleden iaeren by Hieres in Provencen / doen sy den heeten Somer daer overbrochten/ onwetens droncken claer fonteyn water/ daer in dat sulcken waster door heymelicke crom-loopende conduyten ghecomen oft ghevallen was.

Wilde Kemp.

Dese wilde Kemp en verschilt gheensins vanden ghesaeyden/ ghelijck oock wt tschrijven van Dioscorides verstaen wordt/dan dat de ghesaeyde hoogher opgroeyet: Nochtans heeft dese wilde eenen dickerẽ stele/ die vande witte Maelwe oft Hemst ghelijck/ ende so dicke als eenen voorvinger. De Wilde Kemp groeyet geerne byden Seerlinck aende lommerachtighe canten vande poelen oft grachten/insghelijcks oock in slijckachtighe ende stinckende plaetsen ontrent de dorpen ende vesten gheleghen. De bladers zijn oock slapper / maer een weynich rouwer / met ghekerfde canten ghelijck die vande Sideritis. De bloemen zijn purpurachtich ende witachtich. De wortel is wttermaten goedt teghen de zeer herte knobbels van tverouderde fleirsijn.

Valsche Wilde Kemp van ghedaente van Netels.
In Latijn/ Cannabis spuria facie Vrticæ.

Cracht van Kemp.

Dioscorides. Saedt van Kemp dat ghesaeyt is gheweest/ veelachtich inghenomẽ/verdrooght de nature ende mannelick saedt. Plin. Diosc. Sap vã groenen Kemp is zeer goedt teghen de pijne der ooren alst daer in ghedrupt wordt/te weten/als Galenus seght/als die van verstoptheydt comt.

D'Alcea met de roodtachtighe bloemen van Lychnis ende saedt/ ende wortele van witte Maluwe is de Wilde Kemp van Dioscorides, nae d'opinie van Jan Mouton.

Diosc. De wortel vã Wilde Kemp in water gesoden versuet de heete gheswillen/ verdrijft oock ander gheswillen / ende doet scheyden de knobbels vã tverouderde fleirsijn. Galen. Saedt van Kemp iaecht af de winden/ iae droogt soo zeere/dattet wat veelachtich gheten / d'mannelick saedt verdrooght. Tselfde saedt wordt swaerlick verteert / ende is vyandt vande maghe ende thooft / oock maecket quade humeuren. Tverwarmt zeere/ ende daerom trecket met eenen heeten eñ quaden domp opwaerts nae thooft.

Daerom verwecket oock tot slapen ghelijck den Iris/d'welcke dickwils mis bruycken de slechte meesters / meesterssen / ende quacksalveressen.

Plinius. De wortel in water ghesoden gheneest de ghecrompen leden/ eñ is goedt geleydt op tfleirsijn ende dergheliicke gebreken. De wortel wordt

rouw

rouw gheleydt op verbrandtheydt / maer sy moet dickwils vernieut worden eer sy drooghe wordt.

Sim. Sethus. Tsaedt te veel inghenomen brenght by tselfde letsel dat de Coriander doet / ende maeckt rasernije. Tverdrooght oock d'manlijck saedt/ghelijck de Camphar.

Valsche wilde Kemp.

In de voorgaende figure heeft de schilder achter ghelaten de bescheydelijcke kerue vande bladeren die hy niet wel ghemerckt en heeft.

Met dies dat dese plante eenichsins de ghedaente heeft van wilde Kemp met Netels bladeren/de veruaren ende gheschicktste Herbaristen van Italien eñ Lyonnois die den Cruyden haere naemen bequaemelijck pleghen te gheuen/hebben alle tsamen dit cruydt Wilde Kemp de Netels ghelijcken, de ghenaemt: Onse Walrand Donrez was oock van dit aduijs.

Een tarken vande voorgaende wilde Valsche Kemp met langhe bladere bescheydelijck ghekerft.

Tweede wilde Valsch Kemp. Canabis syluestris spuria altera. Lamium quorundam.

Tderde onwettelijck wilde Kemp. Cannabis syluestris spuria tertia.

Theeft eenẽ viercantẽ stamme/ een oft twee cubitus hooge/hayrich/ van verwe vande Bursa Pastoris, wiens bladeren en zijn oock niet zeer onghelijck/ ghekerft/ ende naer comẽde die vandẽ Boelkens-cruydt oft Netelen. De bloemkens zijn claer roodt van Sideritis, in troskens oft croonkens ghelijck Herte-ghespan. De wortel is zeere veselachtich. Tgroeyet aen de canten van leeghe vochtighe grachten ende saecht loopende beeckskens in Lombardijen by Padua/by Berchem aen de stadt van Antwerpen/ende zeer veel op andere plaetsen. Hedens-daeghs en ist nerghens toe gheproeft.

Tderde ander wilde Kemp.

Het tweede onwettelijck Wilt Kemp is dẽ voorschreuen van ghewas/ plaetsen vã groeyen/ghekerfde bladeren eñ ghehaerde stelẽ heel ghelijck: D'onderscheydt is alleenelick inde bloeme/die grooter is/hebbende d'opperste van de cappe oft helm bleeck-gele/ ende donderste purper-roodt.

Van dese soorte vindtmen in dusdaenige plaetsen als voorseydt is/eene die bleeck-gele oft witachtige bloemen voorts-brengt/veel cleynder eñ corter blaederen/eñ de bloemẽ alsoo groot als de tweede.

Boelkens-cruydt Manneken.

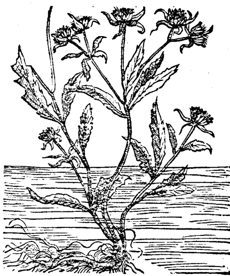
Hier ende daer opde selue gronden ende plaetsen groeyen insghelijcks twee planten die de ghedaente vanden Kemp hebben / alleene onderscheyden by manneken ende wijfken / de welcke sy by auenture om de goede crachten die sy hebben teghen de ghebreken vande Leuer/ende oock om tsaysoen

soen

Boelkens-cruydt Manneken. Cannabina aquatica, oft Eupatorium mas. Inde Apoteken van Vranckerijck gheheeten Eupatoriũ Cannabinum Auicennæ, ende is Pseudohepatorium mas van Dodonæus: ende wordt inde Apoteken van Nederlandt t'onrechte ghenoemt Eupatorium Grecorum. In Hoochduytsch/ Hirsenklee/ Wasserdorst/ Kunigunkraut.

Boelkens-cruydt Wijfken. In Latijn/ Eupatorium Cannabinum femina Septentrionalium, stellato & odoro flore.

soen vande bladers gheheeten hebben Leuer-cruydt oft Eupatorium manneken ende wijfken. D'manneken heeft eenẽ ronden bruyn-roodtachtighen stele die binnen vol wit marcks is/ van twee oft drye cubitus hooghe ende een weynich row/ ghelijck oock de bladers rondtsomme ghekerft zijn/ swertachtich ende row/ iae die vanden Kemp van wtspruyten ende staen soo zeer ghelijck/ dat zeer veel Apotekers / principalick wt Nederlandt/ daer af ghemaeckt hebben Eupatorium Auicennæ met de bladers van Kemp. Bouen int opperste vande stelen draget ronde hayrighe lijfverwighe bloemen ende als hayrichevdt met den windt wech vlieghende. De wortel is saselachtich ende wijdt wtghespreydt. Dese plante is bitter van smaecke/ ende alsoo lieflick bycans van reucke als de Betonie oft Agrimonie, den welcken van crachten de Medicijns ende Apotekers aldaer tselfde ghelijck maken: iae soo wanneer dat sy daer inde recepten die alle beyde bevelen te nemẽ/ soo verstaen sy dat van Dioscorides ende dit: D'welcke oock niet en sal verachten/ de ghene die weet dat tot sommighe ghebreken de decoctien van desen niet alleene d'Agrimonie niet en wijcken/ maer oock te bouen gaẽ/ de welcke inghenomen openen de oude verstoptheydt vande Leuer ende Milte sonder zeer te verhitten: ende temperen oock bloedt / iae gheuen alle den partijen die totter verteiringhe gheordonneert zijn/ aessem ende cracht . Sy waeren voorwaer veel te neuse wijs ende subtijl/ die seyden dat eenen stinckenden reuck hadde : want theeft merckelick eenen lieflicken reuck . Dit cruydt groeyet bycants in alle landen ontrent de wateren.

Boelkens-cruydt Wijfken.

Dit cruydt en wordt niet ghevonden in soo veel landen als tvoorgaende / maer meest inde contreyen Noordtwaerts ghelegen/ eñ groeyet in vochte plaetsen oft midden inde traechloopẽde beeckskens/ met een ieughdighe wortel die veel dunne ende langhe saselinghen heeft opde maniere vande water cruyden / voorts brenghende bruyn-roodtachtighe ronde stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe met veel sijdetacxkens met tusschen spatien wtghedeylt/ ende bladers hebbende teghen

malcander ouer staende die vanden Kemp gelijck / maer meer ghekertelt ende breeder/nochtans niet soo rouw ende hayrich. Aen d'wterste vande stelen staen sommighe bladers by een / int ronde ghelijck een sterre/bevanghende ronde bloemen van coleure geel met swert ghespickelt / die vanden Sterre-cruydt ghelijck/ den reucke hebbende vande Gomme Elemni oft Herst/oft van Ceder hout dat verbrandt wordt: Tsaedt is dien vanden Pyrethrum ghelijck/lanck ende plat/ende met sijn rouwicheydt aende cleeders hanghende. Dit cruydt en is niet zeer bekẽt: daerom wordet min gebruyckt. Het is een goedt wondt-cruydt sonderlinghe inghenomen. Oock vermacht al tghene dat twoorseyde doen kan. Tgroeyet in Engellandt op alle vochte plaetsen principalick ontrẽt Londen/ ende Auxfoort. In Brabandt ende Nederlandt ist oock ghenoech bekent.

Ratelen oft gele Ratelen / oft Hane-cammekens / om de ghelijckenisse vande bloemen ende tfatsoen / als Plinius schrijft. In Latijn/ Crista Galli, Herbariorum. Oft oock is Alectorolophos van Plinius? Oft eer soude d'Allearia Recentiorum dat zijn? In Hoochduytsch/ Geel Rodel.

Het Galli centrum, sal hier nae ghestelt worden. Vande Rode Ratelen sal hier nae gheschreuẽ worden onder de Steenbreke.

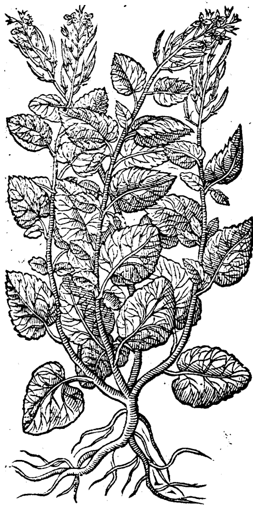
Om de bladers die dẽ Kam vandẽ Haen ghelijcken/hebben de Romeynen/iae ten tijde vã Plinius, dit cruydt gheheeten in Griecks Alectorolophon, ende in Latijn Crista Galli: waer door dat onse Herbaristen dit cruydt groeyende inde bemdẽ met gele bloemen op d'opperste vanden stele dichte by een / staende vol bladers / ghelijck eenen dobbelen Hane-kam verheuen/tselfde daer voren ghehoudẽ hebben; te meer midts dat de bladers twee teghen malcander ouer staende rondtsomme getandt zijn ghelijck eenen kam / ende wesende breedt inde middel worden allenckskens totten eynde toe smalder ghekerst. De stele is dunne van eenen voet oft onderhalf hooghe / recht opgroeyende wt een cleyne wortel / ende groeyet meest inde bemden. Tsaedt groeyet in breede teskens oft teere haeukens / met een plat voor open vellekẽ als een blaesken bedeckt/ ende is dien vanden Negelbloemẽ ghelijck/ bruyn/ plat ende rondt. Maer tot noch toe en hebbẽ wy by experientie niet bevonden dat den ooghen goedt is/ oft dat inde ooghen ghedaen wordt. Want tghemeyne volck en pleeght niet dit saedt te steken tusschen de scele vander ooghen ende tvelleken/eñ herwaerts eñ derwaerts met keeren vander ooghen te leyden sonder eenighe pijne te ghevoelen/maer wel tsaedt vande Scharleye dat effender ende glatter is. Dit cruydt wordt oock gheheeten Centrum Galli, met dwelcke een verweckinghe wordt ghegheuen om te campen/ hoe wel dat oock de bloemen gheen cleyne ghelijckenisse en hebben metten Hanekam. Dese plante groeyet ouervloedich ouer al aende canten vande bemden ende velden/ende heeft een weynich tsamentreckenden smaecke.

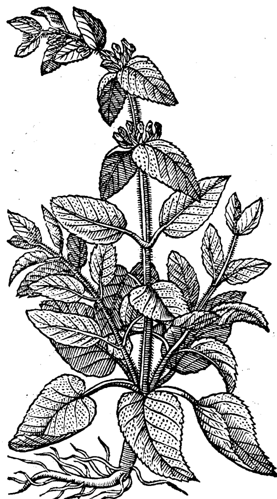
Loock sonder Loock.

Dit cruydt is zeer ghemeyne ende bekent: men Meynt oock dat Dioscorides tselfde heeft ouergheslaghen/om dat sijnen vuylen reuck van Loock eenen yeghelicken bekent is. Het conterfeytsel en accordeert niet qualick metten Alectorolophos van Plinius: want de bladers zijn int beghinsel rondt / lanckworpigher dan die vanden Eert-Veyl ende dieper ghekerst/hebbende rondtomme den wtersten boordt scherpe tandekens: Ende de gheheele plante en is den Netelen niet onghelijck / wtghenomen van haeukens / de welcke vol saedts zijn dien vanden Steck-Rapen ghelijck/ dat swertachtich is/als Plinius seght. De bloemen gheuent ouervloedich/ die vanden Irio ghelijck maer wit. De wortel is wit/ voortsbrenghende veel stelen van twee cubitus hooghe. De gheheele plante is heetachtich ende vocht: van smaecke/ beter ende lieflicker van reucke dan die vanden Loock. Waer door dat principalick d'Engelsche vrouwen de sapachtighe bladers ghestooten dickwils menghen in saucen ende sopkens/ ende zeere prijsen inde Lente gheten om dat iaer de ghesontheydt te bewaeren. Daerom ist dat yemandt de crachten wil versoecken / hy sal segghen dat dit cruydt sekerder is dan

Loock sonder Loock. In Latijn/ Alliaria. van Anguillara, Rima Maria. In Hoochduytsch/ Knoblauchs kraut ende Saltzkraut. In Franchois/ Alliaire, eñ Herbe aux aillerz ou ailz. In Italiaensch/ Alliaria, ende is Pes Asini van Pandectarius: Oft oock is Alectorolophos van Plinius? In Engelsch/ Sauce allone/ or Jacke by the hedge.

Rieckende Andoren. In Griecks ende Latijn/ Stachys Dioscoridis gheheeten/ ende van Plinius lib. 25. c. 6. Scordotis, van Tragus Marrubium agreste, van Matthiolus Pseudostachys. In Hoochduytsch/ Feld Andoren.

t'voorgaende/ van dwelcke de crachten op veel nae soo sterck niet en zijn als die vanden Loock sonder Loock. Maer dit cruydt is van cracht ghelijck Erysimum oft Rakette: waerom dat/ als Plinius seght/ zeer goedt sal wesen teghen den hoest.

Rieckende Andoren.

Sonder twijfel dit cruydt heeft Stachys oft Spica ghenoemt gheweest/ om de ronde croonkens van bloemen die aen d'uyterste staen vande halmen ghelijck aren/ waer door dat die zeer gheleerde ende manierlicke Anguillara heeft ghemeynt meer door een subtijl dan waerachtich gheraedtsel dat de Lavender Stachys was. De Stachys van Matthiolus en is de Malroue niet soo zeer onghelijck/ maer sy en heeft gheen are/ noch oock daer mede soo wel accorderende als de ghene die de Hoochduytschen heeten **Feld Andoren**/ dat is te segghen wilde Malroue: want sy is dien gheheel ghelijck/ hebbende eenen langheren/ dickerẽ/ witteren ende hayrigeren viercanten stele: oock zijn de bladers langher/ een weynich tfatsoen eñ kertelinghe vande Betonie oft swerte Malroue ghelijckende/ met sommige viercante sijdetackskens/ rondtomme de welcke purper-roode bloemkens groeyẽ eens-deels als croonkens ghelijck die vande Malroue oft Dooue Netels/ ende eens-deels bovẽ areswijs ghelijck die vande ghemeyne Hysope oft Betonie/ de welcke Dioscorides seght aren te hebben aen d'opperste vande stelen ghelijck die vande Ceule. Dese plante wordt hier eñ daer gevonden vã selfs groeyende op rouwe plaetsen van Languedoc niet verre van Peraus ende Magelone: Somtijdts heeftse purper-roode bloemen/ somtijdts oock gele.

Diosc. Stachys heeft een verwarmende ende scherpe cracht/ vande welcke de bladers ghesoden ende ghedroncken/ de maendtstonden verwecken vande vrouwen/ ende iaeghen de secondine af. Cracht.

Valsch Stachys. In Latijn/Stachys Lychnitis, oft Stachys spuria Flandrorum, Sphacelus van Guillandin, ende is Stachys van Matthiolus.

Portugaels Stachys van sommighe. In Latijn/Stachys Lusitanica quorundam.

Veel min bewaren den naem van Stachys dese twee plantẽ/ vande welcke d'eerste in veel houen van Nederlandt groeyende is /gheheeten Stachys. Sy heeft de bladers hayrich zeer naecomende die vanden Muysen ooren oft Echium, ende niet die vande Malroue/ rondtsomme d'wtterste canten nerghens ghekerft. De bloemen zijn geel/ ende lustich om sien/ die vande Malroue ghelijck in croonkens wassende vast aen de bladers die van een dichte wolachticheydt graeu sien aen hucken/ de houckachtighe tackskens van eenen voet ende cubitus hooghe.

Portugaels Stachys.

Dit cruypende cruydeken met de bladers vanden Gnaphalion, ende steelkens van onderhalue palme die becleet zijn met een witte wolachticheydt / ende met dergheliicke zeer cleyne wolachtighe croonkens onder de blaerkens omringt/ datmen die nauwe en siet / de welcke eenen soeten reucke/ heeft/ ghelijck oock de gheheele plante: is van sommighe gheschickte Herbaristen Stachys gheheeten/ daer toe beweeght door eenighe ghelijckenisse van ghedaente ende crachten.

Herba venti.

De naem Othonne is soo veel als oft yemandt seyde Lynen oft Laken dat versleten is / om dat de bladers doorgheten / zeer door boort endẽ versleten zijn: ende daerom dient desen naem beter eenich cruydt/ dan den sap van dien oft dẽ Lapis Thebaius. Maer de dinghen die met twijfelachtige woordẽ van desen cruyde schrijuen Dioscorides eñ Plinius, die gheuen den leser meer stoffe om hem seluen te quellen dan te vreden te houden. Want sy en hebben in schrifte niet achterghelaten eenich sap oft plante die sy souden ghesien hebben: maer eer d'opinien die sy ghesoghen hadden wt eenich onseker lesen oft hooren segghen/ wt welcke onbekende teeckenen niemandt dese plante/ al waere die voor sijn ooghen / sekerlick soude moghen kennen. Daerom ist dat die aldermeeste ondersoeckers van cruyden niet sekers en hebben willen oft connen in so zeer twijfelachtighe saeckẽ verclaren ende oordeelen: soo en staet ons dan tselfde niet te doene. Nochtans moetmen de coniecture oft gheraetsel vande gheleerde mannen wat toegheuen ende volghen / ten eynde dat sy niet en souden schijnen te vergheefs ghearbeydt te hebben om onsen wille. Mijn zeer gheleerdt ende vervaren meester

Ron-

Betonie vã Rondellet eñ die van Montpelliers. In Latijn/ Herba venti, inde Winter hebbẽde verslenen eñ verslẽtste bladers. Oft oock is Othonna: eñ is nae d'opinie van die vã Montpelliers Parietaria Cordi, maer Dalescampius houdet voor een soorte van Sideritis, ende d'Italiaenen voor een specie Verbasci syl.

Betonie. In Griecks/ Kestron. In Latijn/ Betonica. In Hoochduytsch / Braun Betonie. In Italiaensch ende Spaensch/ Betonica. In Engelsch/ Betony.

Rondellet / pleegt dickwils by dese Othonna te ghelijcken een cruydt dat inde Vniuersiteyt van Montpelliers ghenoech bekent is / ende aldaer vanden ghemeynen Apotekers ghenoemt wordt Herba venti. Want men siet de bladers die door heeten Sonne-schijn / reghen ende windt/ verwelckeren/ zeere doorgaet ende doorboort/ al oft de windt doorgaen soude: die vanden Verbascum ghelijck/ maer meerder dan die vande Sauie oft Munte: een weynich ghekerft/ staende rondtsomme de stelen van eenen cubitus hooghe/ die ghedeylt zijn in viercante tacksken/ met welcke teeckenen hy meende dat dese plante beter accordeerde met de beschrijuinghe van Dioscorides dan die qualick rieckende Tunis bloeme: Maer om dat de bloemen van dese plante claer purper-roodt zijn/ ende ghelijck die vande dooue Netels met een croonken oft rinck rondtsomme de tacken staen / soo viel hy in twijfel/ hem beclaghende vande ghevalschte beschrijuinghe. Oock en wilde hy gheensins accorderen dat Othonne de Tunis bloeme was/ als wy noch sullen bewijsen. Herba venti.

Dioscorides. Tsap vande Othonna wordt ghevoegt byde medicijnen vanden ooghen/ als die moeten ghesuyuert zijn: want tbijdt ende neemt wech / alle de duysterheydt oft schemelinghen die voor dooghen comen. Cracht.

Betonie.

De Betonie heeft hier voortijdts byde Romeynen zeer groot gheacht ende ghepresen gheweest vande ghesontheydt te bewaren ende weder te gheuen / de welcke in Griecks ghenoemt wordt Kestron, om de gheaerde spitsche scherpheydt vande bloeme wesende ghelijck een boor daermen Yuoir mede boort/ ende daer door heeftse by auenture Sarxiphagon oft Steen-breke gheheetẽ gheweest: maer Psychrotropha, om datse in doncker ende lommerachtighe plaetsen groeyde: ende is allen natien zeer wel bekent. Dit cruydt heeft eenen rechten viercanten stele van eenen voet oft cubitus Sarxiphagon.

 hooghe:

Betonie met witte bloemē

hooghe. De bladers zijn ghekertelt ghelijck een saghe/ die vanden Chamædrys oft Gamanderlin ghelijck/maer op d'opperste vande stelen zijn corte dicke aren die vande Bruynelle oft Herts-tonge ghelijck/ vol welrieckende bloemkens meest purper-roodt/ somtijdts oock gheheel wit. De wortel is witachtich/breet wtghespreydt met veel aenhanghende veselinghen/ met eenen knoop bouen tsamen ghevoegt ghelijck die vanden Vier-cruydt: wiens crachten voorwaer zeere verschillen van die vande bladers ende bloemen ghevonden worden: Want de wortels zijn der maghen niet aenghenaem ende onlieflick van smaecke/ verweckende walghinghe/ opworpinghe ende ouergheuen: Ter contrarien de bloemen zijn welrieckende/ specierieachtich/ende hebben eenen lieflicken smaecke een weynich versterckende/ ende der naturen goedt soo in spijse als in medicijnen: In vueghen dat in haer meerder verschil van crachten is/ dan inden Asarum, van d'welcke de wortels rammelinghe maecken/doen ouergheuen/ ende camerganck hebben: maer de bladers hoe wel dat sy lieflicker ende aromatijck zijn/ die en stillen gheen verweckte rammelinghen/ ghelijck die vande Betonie doen. Daerom heeft wel eenen schijn vander waerheydt dat d'ouders ghemaeckt hebben henlieder Cestrite, d'welcke soo veel te segghen is/ als Betonie wijn/ vande bloemen ende bladers/ ende niet vande wortels: Ende daerom hebbe ick raet ghegheuen/ dat sy alsoo doen souden/ den ghenen die nu ter tijdt hier in Enghellaudt ende elders zeer ghesonde ende wel smaeckende groene kaesen maecken/ dat is dat sy die verwen soudē met tsap vande bladeren eñ bloemen/ want dan en sullen die niet alleene gheen hinder doen den nieren/maer oock die helpen. Want sommige natueren worden door eten van dien zeere gheholpen: ende drijuen wt metter urine een slijmachticheydt oft vetticheydt: Want dit cruydt doet water maecken ende breeckt den steen/ als Galenus seght lib. 9. de sanitate tuenda, die tselfde daer heet Sarxiphagon oft Steenbreke. Alsoo heeft Platearius ghebeeten Meū Cestrum, om dat heeft derghelijcke crachten van water te doen maecken. De Betonicas oft Veronicas soo van Ægineta als vande iongher Herbaristen die wy heeten Keykens oft Ginoffels/ ghemerckt datter zijn diuersche gheslachten/ sullen wy stellen elck by zijn soorte. Want de natie vande Vetons hebben diuersche cruyden nae gheleghentheydt vander saecken/ henlieder eyghen naeme ghegheuen/ ghelijck men mach mercken wt Plinius ende wt den naestvolghenden capittel.

Betonie wijn

Veronica ende Betonica van Ægineta.

Diuerscheydt in coluer vande bloemen.

Witte Betonie.

Inden zeer lustighen hof van Jan Mouton binnen Doornick/ hebbe ick Betonie gepluckt met gheheel witte bloemen. Oock soo heeft de Heere van Longastre Charles de Houchin, die dickwils wtghegrauen inde bosschen.

Cracht.

Diosc. De wortels van Betonie met honich-water inghenomen/ doen spouwen ende fluymen ende ander quade vochticheden ouergheuen. De bladers moeten inghegheuen worden den ghenen die gheborsten zijn oft vercrompen senuen hebben/ oft den vrouwen die vande moeder ghequelt zijn/ende om te openen de verstoptheydt vande moeder/ tghewichte van eenē penninck met honich-waters. De selfde worden inghegheuen met seuen oft acht oncen wijn den ghenen die fenijn inghenomen hebben/tghewichte van drye dragmen. De bladers vande Betonie zijn zeer goedt gheleydt opde beten ende steken vande fenijnighe ghedierten: ende alsmen dese bladers te voren inghenomen heeft/ soo beschermen sy den mensche voor alle fenijn: dwelcke Galen. oock seght. Betonie met water ghedroncken doet water maecken/gheeft camerganck/ ende is oock goedt teghen de vallende sieckte ende wtsinnicheydt. Met honich-azijn tghewichte van een vierendeel loots inghenomen/ is zeer goedt teghen de ghebreken vande Leuer ende Milte. Met ghesuyuerden honich ghemenght/ende tsauonts nae den eten daer af een boone groot inghenomen/ sterckt de maghe ende doet die spijsen verteiren/oock benemet d'opworpen vander maghe ende ripsen.

Betonie is goedt ghecknout ende dan tsap ingheswolghen den ghenen die pijne hebben indē maghe/als sy daer nae drincken ghewaterden wijn. Met laeuwen ghewaterden wijn ghedroncken eenē halue dragme in eenē croes/ is goedt den genen die bloetspouwen. Is goedt met water ingenomen teghen de Sciatica/ende pijnen vande nieren ende blase. Tselfde seght oock Plinius.

Wordt inghegheuen een half loot/ den ghenen die dwater laden/ met honich-water als sy de cortsen hebben/maer in dien niet/met soeten wijn. Een vierendeel loots met wijn inghenomen/ verheught de ghene die de gele hebben/ ende/ als Galenus ende Plinius oock segghen/ verweckt de maendtstondē vande vrouwen. Een loot met xvj. oncen oft daer ontrēt honich-water ingenomē/ maeckt camerganck/ maer met honich ist zeer goedt den ghenen die etter spouwen/ ende teghen d'wtdroogē. De bladers vādē Betonie gedrooght eñ gestootē/ worden bewaert in aerden vaten.

Meer ander dinghen hier nae volghende stelt Anthonius Musa daer by.

Betonie bewaert de sielen ende lichamen vande menschen/ ende bevrijdt ende beschermt de nachtwandelinghen van toouernien ende perikelen/ oock de ghewyde plaetsen ende kerckhouen van schrickelicke visioenen: iae sy is tot alle dinghen goedt ende heplich. De bladers ghestooten ende ghe-

ghelеydt opde quetsuren vanden hoofde / ghenesen die zeer haest ende doen die terstont toesluyten: Ende soo veel te stercker / ist dat ghy dickwils varsche daer op leght / tot dat de wonde ghenesen is.

Men seght oock dat de Betonie soo excellent goedt is / datse door haer cracht wttreckt de ghebroken beenders. De wortels in water ghesoden tot op een derdedeel / ende metten water d'oogen ghestoeft / gheneesen de pijne vanden ooghen: Tselfde doen oock de bladers ghestooten / op tvoorhooft ende ooghen ghelеydt. De groene bladers met water nat ghemaeckt / ghestooten ende tsap wtgheperst / ende dan daer by ghedaen Roose water / salmen laew maecken / ende inde ooren druppen / oft wolle daer mede nat maecken ende inde ooren steken: want het is wttermaten goedt teghen de pijnen der ooren. Een vierendeel loots met sestien lepels warm waters nuchter ghedroncken / treckt nederwaerts tbloet dat duysterheydt van ghesichte maeckt. Betonie ghеten verdrijft het traenen vanden oogen / eñ maecket tghesichte claerder. De bladers ghestooten / met een weynich soudts daer by ghevoegt / emmers soo vele als ghy tusschen twee vinghers metten duym moghet vatten / maeckt daer af een rondt bolleken ende steket inde neuse gaeten / tsal tbloet terstont stelpen.

Betonie in ouden wijn oft azijn ghesoden tot op een derdedeel / ende daer mede ghegorgelt / verdrijft den tantsweere. Een vierendeel loots Betonie met acht lepels laew waters inghenomen / is zeer goedt den ghenen die etter spouwen / pijne op de borst hebben ende zeer cordt van aessem zijn.

Drye vierendeel loots cleyne ghestooten met honich ghemengt / is zeer goedt den ghenen die wtdrooghen ende etterachtighe sluymen spouwen / alle daghe nuchter inghеswolghen

Een half loot Betonien drye daghen achter een ghеten oft met coudt water ghedroncken / is een sonderlinghe remedie teghen de pijne vande maghe. Drye vierendeel loots met twelf lepels ouden wijn / ende 27. peper-coren ghestooten ende warm ghemaeckt nuchter ghedroncken / is zeer goedt teghen de pijne inde syde. Drye vierendeel loots met ontrent een half huyperken zeer goeden wijn ende 17. peper coren ghestooten / laew nuchter inghenomen / is zeer goedt teghen de pijne inde lendenen. Een vierendeel loots met warm water nuchter inghenomen is zeer goedt teghen de pijne inden buyck: Maer dese compositie sal alleene dienen den ghenẽ die pijn hebben inden buyck wt gheen raewheydt voorts comende. Betonie met harden wijn inghenomen is goedt teghen de colica. Twee oncen met honich ghemengt ende neghen daghen achter een inghenomen / is zeer goedt teghen den hoest. Betonie een half loot / Weghebree een vierendeel loots met warm water inghegheuen als de cortse aencomt / is zeer goedt teghen de daghelickschе cortsen.

Betonie ende Poleye van elcks een half vierendeel loots met warm water inghegheuen als de cortse aencomt / gheneest de derde cortse.

Drye vierendeel loots / ende een once honich / ghemengt met een half huyperken warm waters / ende ghedroncken eer dat de cortse aencomt / gheneest wonderlick de vierde cortse.

Betonie een half once / wortel van Peterselie een vierendeel loots / laet de Peterselie wortels sieden in een pinte waters tot opde helft / daer nae doeter by de Betonie ende gheuet te drincken / tsal de pijne vande blase ten eeuwighen daghe ghenesen. Drye vierendeel loots met Squille azijn / ende een once honich / met onderhalf huyperken warm waters ghemengt / eñ ghedroncken / is zeer goedt teghen tgraveele. Een half loot met half water ende half harden wijn inghenomen / teghen dat de cortse aencoemt / gheneest die. Betonie inghenomen hebbende van te voren / en sal niet dronckē worden. Een vierendeel loots met warm water inghenomen is goedt teghen t'gheswil Carbunculus ghenoemt. Een once met een huyperken wijns drye daghen vervolghens ghedroncken is zeer goedt teghen de crauwage. Een vierendeel loots met Azijn-honich ingenomen is zeer goedt den ghenen die moede ghegaen zijn. Drye vierendeel loots met een once honich gesoden tot datse hart worden / ende dan vier ballekens daer af ghemaeckt / is zeer goedt inghenomen den ghenen die gheen spijse in tlijf en connen houden / alle daghe een vande selfde ballekens met warm water.

Drye vierendeel loots met een half huyperken wijns terstondt inghenomen nae datmen verghift heeft ghеten / sal tselfde doen wtworpen ende ouergheuen. Betonie ghestooten eñ ballekens daer af ghemaeckt / doet die inde fistel met wat souts / ende verbindtse / tsal die suyueren ende ghenesen.

De bladers ende wortels in water ghesoden tot op een derdendeel / ende ghedronckē / oock de Betonie alleene ghestooten ende op tfleirsijn ghelеyt / versoet wt der maten zeere de pijne.

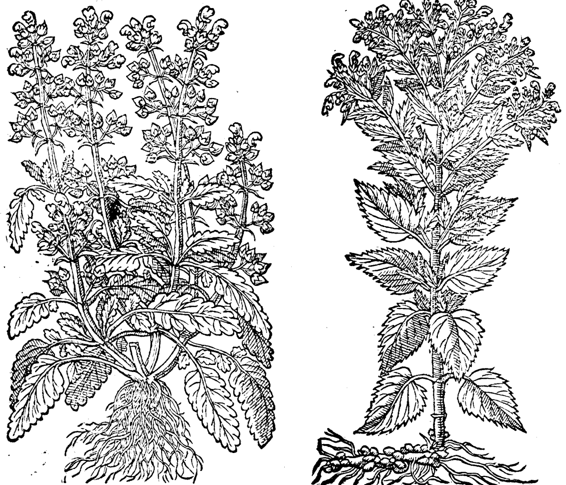
Galen. Betonie heeft een doorsnijdende cracht / ghelijck de smaecke wtwijst / want de bladers zijn bitterachtich ende een weynich scherp / dwelcke oock particulierlick bewijst haer merckelicke werckinghe. Want sy breeckt de steenen inde nieren / ende suyuert ende reynicht de loose / borst ende Leuer.

Plin. De wortel vande Betonie doet ghemackelick braecken ghelijck den Elleborus doet / alsmen daer af een loot inneemt met Maleuеseye oft Hypocras: maer Hyssope ghestooten met honich is nutter / alsmen heeft van te voren inghenomen Kersse oft Irio, Molemonium een half dragme swaer. De Psyllia hebben oock melckachtich sap / dwelcke dicke gheworden zijnde tot een Gomme /

wordt inghenomen met honich een loot swaer/ ende treckt principalick wegh de cholerike humeurẽ. Wederom soo benemen d'ouergheuen wilde Comijn ende Betonie poeder met ghesuyckert water. Oock Weghebree ghesoden ghelijckmen de koolen doet.

S. Anteunis-cruydt/ oft Beeck-schuym. In Latijn/ Betonica aquatica Septentrionalium: oft oock is Clymenum van Dioscorides? ende is Galiopsis oft Scrophularia altera van Dodonæus, oft Clymenon van Turnerus. Van Soliman, Sesamoides minus forte: ende is Terpẽtaria D. I. Verdilft, om de ghelijcke cracht vandẽ Termentyn. Tragus heetet Ocimastrum alterum. In Hoochduytsch/ Braunwurtz oder Nachtschatt. In Engelsch/ Water Betony.

Speen-cruydt/ oft Helm-cruydt om de bloemen die ghelijck Helmkens zijn. In Latijn/ Scrophularia maior, van sommighe Millemorbia, Ficaria, Ferraria, oft Castrangula vã Fuchsius, Cordus ende Dodonæus, Galiopsis. In Hoochduytsch/ Braunwurtz/ Sauwurtz eñ grosz Feigwartzen kraut. In Franchois/ Grande Scrofulaire. In Italiaensch/ Scrofolaria. In Engelsch/ Browne wurte/ and Mourron grasse.

Al ist dat den naem vanden vermaerden Coninck Clymenon ghegheuen is den cruyde in Franchois ghcheeten Toute saine, van dwelcke wy op een ander plaetse breeder ghescreuen hebben/ soo heeft nochtans dit / d'welck ghehouden is gheweest voor Clymenon, eñ soo zeere vermaert soo wel door d'experientien vanden Chirurgien Vigo / als door opinie van anderen / hier moeten byghevoegt zijn. Want de selfde Vigo prijst dese plante wtter maten zeere/ ende seght datse van selfs groeyet ontrent Genua/ waer dat hy borgher was/ aende fonteyne Labreuadore/ oft wateringhe eñ drancke vande peerden. Dese plante groeyet gheerne soo wel als de Betonie op lommerachtighe coude plaetsen / maer meer in natte water vooren ende cantẽ vande grachten/ de welcke van dese plante vol zijn principalick in Normandie Nederlandt ende Enghellandt: Waerom datse Water-Betonie gheheeten wordt vanden Enghelschen. Sy heeft eenen viercanten bruynen stele van twee cubitus hooghe/ die gheknoopt/ hol ende recht opgaende is/ dicke/ die vande Betonie ghelijckende. De bladers zijn doncker-groen/ van canten/ ghedaente ende keruen die vande Betonie oft Helm-cruydt ghelijck / maer meerder: bouen int opperste vanden stele zijn eenighe syde scheuten met doncker bruyn-roode bloemen/ van fatsoen ghelijck cleyn helmkens / nae de welcke voorts comt cleyn saeyken in fles kens/ die vande Blattaria of purper Vingherhoet-cruydt ghelijck. De wortel is bruyn ende zeer saselachtich. D'wordt oock hedens daegs voor Clymenon ghehouden om sijn

excellen-

excellente crachten/ende wordt ghemengt met Wond-cruyden ende die dienende zijn tot quade verouderde vuyle sweeringhen die vol zeer quade humeuren ende pijne zijn. Dē ghemeynen hoop vande Chirurgiens maecken daer af suyuerende saluen / ende legghen de bladers op de schenen oft beenen daer wel af gheten is.

Cleyn water Betonie oft S. Anthonis cruydt.

De zeer gheleerde D. Thomas Penne tot Londen ende Jan Mouton te Dornick hadden in henlieder houen een ander soorte die viermael minder was.

H. Bock tsaedt ghestooten ende met honich ghemengt ghelijck een plaester op tvoorhooft gheleydt/ benemet loopen vandē ooghen. Tsap vanden cruyde met Solpher ende Salpeter ghemengt/ende in d'oore ghedaen/ neemt wech de pijne vanden ooren.

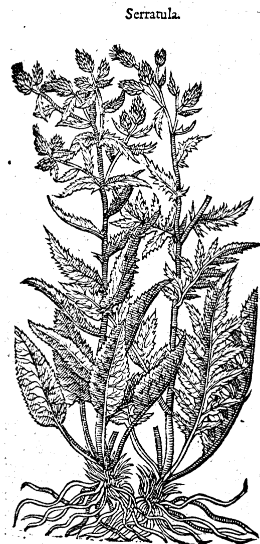
Clymenum.

Dioscorides. Wt de gheheele plante met de wortel wordt een sap ghedruckt/ dwelcke zeer goedt is teghen tbloetspouwen ghedroncken: Tstopt oock vercoelende den buyckloop ende den rooden vloet vande vrouwen: Oock stelpet tbloeyen witter neuse. De bladers oft schellen gheleydt op versche wonden/ doen die sluyten. Cracht.

Speen cruydt oft Helm-cruydt.

De ghene die de laetstvoorseyde Betonie kent/ moet oock kennen dit Speen-cruydt oft Helmcruydt/ want sy zijn malcander zeer ghelijck / maer de wortel heeft veel knobbels ende knoppen ghelijck wratten die vanden Smeerwortel oft Alabastrites Corallina ghelijck/wit/ vast/ clierachtich/ onghefatsoneert onder den rusch vander eerden haer wtstreckende/ waer door dat somtijdts/ iae de gheschickste Herbaristen int plucken deen voor dander nemen. Nochtans heeft dese lanckachtighe bladers/ ende groeyet van selfs in bosschen eñ vochte/ doncker/ ende bergachtighe foreesten. Dese is oock heeter dan eenighe van beyde de Betonien/ende bequamer tot de bloetsweeren / vuyle gaten/ stinckende seericheden/Canckers/ende voorts-etende sweeren. Daer en bouen soo ist zeer goedt gheleyt op herde ghesvvillen die van coude humeuren vergadert zijn / oft op hert vleesch daer perikel is vanden Cancker/want verdrijuende ende saechtmaeckende salt die helpen.

Serratula.

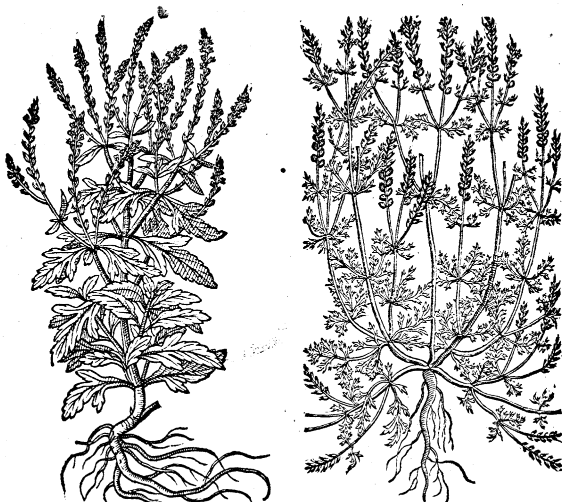
Serratula groeyet oock zeer geerne/ maer ouervloedigher inde bosschē ende dellende plaetsen van Piemont/ oft inde Noordtcontreye vā Engellādt ende Normandie: de welcke oock vanden ouders heeft vergheten gheweest/ende om de aerdige kerfskens vande wtterste canten vande bladers in Latijn Serratula ghenoemt is: Maer de bladers zijn eens-deels van groenheydt / glatheydt ende kerfskens die vande Betonie ghelijck / ende eens-deels sonder kerfuen / maer gheschaert / ghelijckmen siet aende Scabiose. De bloemen zijn bruyn-roodt/ voorts-comende wt scubachtighe hoykens die vande lacea ghelijck/zeer den smaecke hebbende vande Betonie oft gulden Roede / wt de welcke dat sy int eerste wtspruyten niet lichtelick onderscheyden en wordt/ende groeyē oock onder een inde selfde boschachtighe plaetsen / ghelijck sy oock hebben de selfde crachten in wonden ende ghescheurtheydt te ghenesen.

Verbenæ, Ysercruydt oft Yserhert.

Dit cruydt heeft in Griecks met eenen heerlicke naem te wetē Hiera, soo veel te seggen/ als eē weerdich/heylich ende reynmaeckende cruydt/ ghenoemt gheweest: want men ghebruyckte de Verbenen soo wel inde ceremonien van pays als vā oorloghe om te vaeghen d'autaren van Jupiter: waer af dat eer den naem Verbena ghecreghen heeft dan vā Herbena,

Verbene / Ysercruydt oft Yserhert. In Griecks/ Peristereon eñ Hiera Botane. In Latijn/ Communis Verbena ende Sacra recta. In Hoochduytsch/ Eisernkraut/ eñ Eisenhart. In Franchois/ Verueine. In Italiaensch/ Verminacola, Berbena eñ Berbenaca. In Spaensch/ Verbena. In Enghelsch/ Veruepne.

Cleyn Spaensch Ysercruydt. In Latijn/ Sacra Verbena Hispanica minor, oft oock is Peristereon van Dioscorides? eñ is Verbenaca supina Clusij.

bena. Desen naem heeft het oock noch ter tijdt behouden emmers met cleyne veranderinghe by tghemeyn volcxken van Italien/ Vranckerijck/ Nederlandt ende Engellandt/ die dat Verbene heeten/ door eenighe sotte persuasie: Want sommighe wtsinnige vryers ende rasende tooueressen segghen/ dat een sonderlinghe cracht heeft om yemandt tot liefde te verwecken/ ende om te beletten eenighe grouwelicke dinghen ende naeckende schaeden: Welcke boosheden ende godloosheden wy ouer lanck hebben hooren verhaelen/ ende daer mede ghespot. Wy en gheloouen oock niet dat dese recht opgroeyẽde Verbene oft eenich ander cruydt dat recht opwasset/ beter soude zijn inde eerste/ tweede/ derde oft vierde qualiteyten/ dan zijn moghen de Betonie/ Claer-ooge/ Roosmareyn/ Stœchas ende dergheliјcke planten. Dit Ysercruydt groeyet ouer al aen de canten vande weghen ende dorpen/ oock op pleynen inde steden hebbende groene bladers met cleyne schaerden ende bot/ dieper dan die Eycke bladers/ ende die vanden Cruys-cruydt oft Scabiose ghelijck. De tackskens ende stelen zijn dunne/ cantachtich/ glat ende meer dan eenen cubitus hooghe/ voorts-brenghende blaeuwachtighe bloemkens/ minder dan die vande Calaminthe: maer de wortel is lanck ende saselachtich.

Cleyn Spaensch Ysercruydt.

Dit Ysercruydt heeft veel dunne ligghende steelkens van drye palmen ende eenen voet lanck/ groeyende inde Nederlandtsche houen/ daer ick dat aldereerst ghesien hebbe/ te weten tot Doornick inden hof van Jan Mouton/ ende daer nae tot Antwerpen inden hof van Peeter van Coudenbergh beyde zeer gheschickte Apotekers ende excellente Herbaristen. Van fatsoen ende ghedaente tghemeyne Ysercruydt niet zeer ongelijck/ maer dieper ghekerft oft gheschaert. De bloemkens waeren oock die vanden anderen ghelijck/ maer alle de reste was minder: oock waeren veel minder de bladers ende bloemen. Dese Verbene is in Nederlandt ghewonnen van Spaensch saedt door toe-
doen

deen van Heer C. Clusius/waer dat iaerlicks van selfs inde voorseyde houen van sijn eygen saedt weder wtspruyt.

Diosc. De bladers met de wortel van Yserhert met wijn ghedroncken zijn zeer goedt teghē de beten vande fenijnige ghedierten/oock van buyten daer op geleyt. De bladers een vierendeel loots swaer met half soo veel wierocks/ende met ouden wijn veertich daghen nuchter ghedroncken/ghenesen de Geelsucht. De selue bladers minderen d'oude gheswillen ende versoeten de pijnen van de hittighe aposteumien/ende suyueren de vervuylde sweeringhen daer op gheleyt. Cracht.

Tgheheel cruydt in wijn ghesoden is goedt teghen de quade ende voorts etende sweeringhen des monts ende der amandelen/alsmen daer mede gorgelt ende den mont spoelt. Men segt dat water daer in dat gheleghen heeft/d'eetcamer daer mede besproeyt zijnde/tgheselschap blijde ende vroolick maeckt. Idem Plinius. Teghen de derde cortse wordt inghegheuen het derde knoopken met de bladers die daer rondsomme staen vander aerden af te rekenen: ende tvierde teghen de vierde cortse.

Verbena wordt gheheeten Heylich cruydt / om dat zeere ghepresen wordt tot medicijnen teghen tfenijn ende toouerijen. Gal. Ysercruydt heeft een soo zeer drooghende cracht/dat de wondē toeheylt. Aëtius. De rechte Verbene/ghetuyght Archigenes, is een sonderlinghe remedie teghen den hooftsweere/alsmen daer af een cransken op thooft draeght/ oft datse gestooten wordt met azijn ende olie van Roosen/ende op thooft gheleydt wordt/oft in olie ghesoden/ ende thooft daer mede gestreken. Jae sy en stillet niet alleene de pijnen vanden hoofde/ maer belettet wtvallen vanden hayre.

D'water daer de wortel in heeft ghesoden gheweest/ warm inden mont ghehouden / versoet den tantsweere/ende maeckt de loterende tanden vast/iae gheneest de sweeringhen des monts.

De wortel is half ghestooten oft gheplettert / in water tot op de helft ghesoden/ende vijf daghen lanck daer af ghedroncken / is een sonderlinghe remedie bevonden teghen colica ende crimpsel des buycks. Verbene met honich inghenomen is goedt teghen tgraveele/ ende beghinnende melaetsheydt. Verbene wordt oock ghebruyckt teghen de vallende sieckte / ende teghen de daghelijcksche ende vierde cortse. De selfde wordt in wijn ghesoden ende inghegheuen teghen tfleirsijn ende Sciatica. Plin. Sethus. Verbene gheneest alle d'inghewandt/ sijden/loose/leuer eñ borst/maer eyghentlick de loose / ende de ghene die vlceratie in de longher hebben. Apuleus. De wortel aenden hals ghehanghen is een sonderlinghe hulpe teghen de clieren ende harde gheswillen inden hals. Verbene ghestooten is een sonderlinghe medicijne teghen de quade seericheden ende sweeringhe ontrent den ooren/daer op gheleydt zijnde. Tsap met wijn / honich ende water ghemengt ende daer nae tsamen ghesoden is zeer goedt ghedroncken den ghenen die de aders verhart hebben ende gheen spijse en nemen/ende sullen terstondt ghenesen zijn. Yserhert gheplucht alst Solstitium oft Son-standt is/ende tot poeder ghestooten/is zeer goedt inghenomen teghen de pijne van de leuer/te weten den ghenen die sterck is vijf lepels met drye croesen zeer goeden wijn/ ende den anderen nae dat sy sterck zijn. De wortel ghestooten ende met goeden soeten wijn laeuw inghegheuen/is sonderlinghe goedt teghen tgraveele / iae niet alleene den ghenen die tgraveele hebben/maer brenght oock terstondt wt / al tghene dat beledt water te maecken. Een cransken ghemaeckt van dit cruydt ende op thooft gheleydt/neemt wegh de pijne vanden hoofde. Teghen den bete van eenen dullen hondt/ oft alsmen vreese heeft van het water nae den bete vanden rasenden hondt / salmen Ysercruydt legghen op de wonde ende oock terwe corens inde wonde steken / tot datse door de vochticheydt gheswollen zijnde die vollen/dan worpt die den hinnen/ende ist dat sy die niet en willen eten/soo worpt hen insghelijcks ander terwe corens/ende ist dat sy alsoo beghinnen t'eten/ soo ist een teecken dattet perikel wech is. Om te ghenesen versche wonden/salmen de bladers met boter ghestooten opde wonde legghen. Tegen den bete van slangen oft fenijnige gedierten/salmen nemen tackskens vande cleyne Verbene in wijn ghesoden ende ghestooten / de welcke gheleyt zijnde op de quetsuere: ist datmen gheen gat en siet ende datter gheswil is / sal die ten eersten openen / daer nae de huyt quetsen/ ende dan de selue rouw eñ onghesodē met honich ghestooten op de quetsuere geleyt worden/tot datse ghenesen is / d'welcke haest gheschiedt. Bladers van Verbene een vierendeel loots ende half soo veel Nardus met sap vande bladers vande* Lacke ende een weynich ghestooten Myrrhe met iiij. en half oncen waters inghegheuen/verdrijuen de Geelsucht.

* Jck meyne dat Apuleius meynt ons Gūmi Lacca, welcke men ghebruyckt teghen de geelsucht.

Cleyn Scabiose.

Den ghenen die scherp ouerlegt de beschrijuinghe vande Verbene/ ende oock van dese Columbaria, blijckt claerlick datse behooren in ghedaente/ crachten/ ende naem onderscheyden te zijn: hoe wel dat Plinius om der cortheydt wille andersins schijnt te willen segghen/ ende die beyde tsamen te begrijpen. Want behaluen dat dese wt een enckel wortel eenen stele voorts brengt van drye palmen hooghe/ wt de welcke spruyten wittachtighe bladers die ghekerft zijn / ende datse groeyende is van selfs op waterachtighe gronden: soo seghtmen datse heeft verscheyden crachten / in dien

sy

Cleyn Scabiose / oft oock is in Griecks Peristereon gheheeten: In Latijn/ Scabiola minor, oft Columbaria ontrent een spanne hooghe / groeyende in vochtighe plaetsen: drooghende ende tsamentreckende/ soodaenighe als Æginera vermaent:

Groote Scabiose. In Latijn/ Scabiosa maior satorum, vulgatior. Oft oock is de Psora van ‑ëtius: In Hoochduytsch/ Apostemkraut/ ende Grindtkraut. In Frächois/ Scabieuse. In Italiaensch/ eñ Spaensch Scabiosa. In Engelsch/ Scabius.

sy gheen contrarie en besit. Dese / als Dioscorides oock schijnt te willen segghen / drooghende ende tsamentreckende gheneest dwilt vier ende vervuylde sweeringhen: heylet de wonden ende doet die sluyten: ten laetsten soo maecktse de moeder vry van pijnen/ waer door dat een heeft ghemeynt datse bequamelicker behoorde ghenoemt te wesen Matricaria, dan Columbaria nae de Duyuen. Want Verbene oft Iserhert/ en versuet niet alleene die oude flegmatijcke gheswillen / maer breeckt ende verdrooght oock de vuyle schorssen vanden amandelen inden mont/ te weten door een verwarmende cracht/ door de welcke/ als Galenus seght/ sy zeer goedt is teghen de flegmatijcke ghebreken des hoofts/ ende pijnẽ die gaen eñ wedercomen: Oock en groeyet dese rechte Verbene niet op vochtighe plaetsen/ maer wel die Columbaria genoemt wordt/ als de ghene daer de Duyuen geerne by vlieghen ende by sitten/ dwelcke sy gheensins en doen byde rechte Verbene/ de welcke wt ander oorsaecke schijnt Peristereon gheheeten te wesen. Want wy hebben dickwils onsen meester Rondellet die veel ghelesen ende gae gheslagen heeft/ hooren segghen in sijne lessen/ dat de rechte Verbene niet en wordt gheheeten Peristereon om der Duyuen wille de welcke gheen Isercruyden en eten oft daer behaghen in en hebben: maer eer Peristereon ghenoemt is / om datse byde duyuecoten opde mesthoopen geerne is groeyende ende voorts comende. De selfde Rondellet verwonderde hem oock vande slechte ende sober wtlegghinghen van Matthiolus, dat hy niet ghemerckt en hadde dat dese beter behoorde ghenoemt te worden ligghende oft neer Verbene/ ende d'ander recht opwassende Verbene: ende dat hy die niet en hadde onderscheyden met veel rechte opgaende tackskens van eenen cubitus hooghe ende cantachtich / voorts brenghende graeuachtige bladers die vander Eycke ghelijck. Ende hoe wel dat hem kennelick was / dat meer ander planten van ander by ghebrocht waren/ maer alle ghelijck euen onseker/ voor cleyne Verbene/ ghelijck als is de groote Gamandree/ ende een cruydt in Italie geheeten Columbina met de bloeme vanden Senegroen/ ende meer ander: nochtans door gheraedsel vande ghedaente ende crachten/ soo meynde

hy dat

hy dat de cleyne Verbene Columbaria was / te weten de ghene die de cleynste ghenoemt is/ ende naerder comt dan alle dander Scabiosen der cleynder Verbenen. Want sy heeft de bladers vande Verbene/maer bouē dieper ghekerft ende gheschaert/nochtans dien ghelijckende eñ op d'ander syde witachtich/op d'eerde ghespreydt breeder eñ min ghekerft. Meestendeel crijghtse eenen recht opgaenden dunnen stele van eenen voet oft cubitus hooghe bouen wtghedeylt in rechte scheuten/ waer aen dat groeyen lustighe ronde bloemen / witten graeu-blaeu siende/ die vanden Duuels bete ghelijck. T'saedt is plat: De wortel is cleyne soo groot als eenen cleynen vingher/ende een weynich faselachtich. Dit cruydt groeyet zeer vele tot Montpelliers aen tbeeckskien by S. Gillis poorte / ende in Languedoc aende canten vande velden. Wy hebben die oock ghesien int ghebergte Apennin van Bologne. De selfde groeyet oock in sommighe houen van Enghellandt ende Nederlandt.

Dese plante wordt vele ghebruyckt vande Apotekers van Montpelliers/ midts ghebreck vande groote Scabiose/ niet alleen om de vuyle waterichheydt van tbloet wt te brenghen ende te suyueren/ ende de borst met de Loose te ontlasten vande fleumaticke humeuren ende vergaderinghen / maer oock om te beletten ende wederstaen de quade schorftheden ende zeericheydt/ ende oock de vuyle schelferinghen: Desghelijcks oock met azijn daer Gruijsecom in ghesoden heeft/ de witte seericheydt/ dwildt vier/ ieucksel / ende mismaeckte schorftheydt vander huyt: Alle welcke gauen Dioscorides meest heeft toe gheschreuen der Verbenen / Columbaria gheheeten: ende wy hebben de selfde verhaelt / op dat indien den leser niet en behaeghde het gheraedtsel van soo gheleerden mā/ noch oock onse cleyne wtlegghinghe: dat hem ten minsten soude aengenaem zijn de zeer groote nuttelickheydt van dese plante. Tquaet wit seer wordt afghewasschen met looghe daer Scabiose in ghesoden heeft: H. Bock ghebruycket sap. Cracht.

Groote Scabiose.

Hoe wel dat de naem van Scabiose soude moghen veel planten toeghevoeght worden/ soo wel als den Psora van Aëtius, ghelijck de Iacea, Duyuels bete/ die van ghedaente ende crachtē ghelijck zijn: soo en ist nochtans niet te vergheefs / dat tghemeyn volck dese Scabiose alsoo gheheeten heeft: Dwelcke my te meer doet duncken dat eenighe van desen de Psora is van Aëtius, hoe wel dat mijns wetens nerghens byden ouders beschreuen en is. Maer de groote Scabiose is van eenen yeghelicken soo zeer bekent/ datse gheen beschrijuinghe van doen en heeft. Sy is van ghedaente de voorgaende ghelijck/ maer breeder van bladers/ de welcke bruyn zijn/ hayrich/ op der aerden wtghespreydt ende ligghende/ oock zijn die dieper ghekerft/ ende soo zeere de Verbene niet gelijckende als der grooter Valerianen. De wortel is enckel ende lanckachtich / meestendeel maer eenen enckelen stele voorts-brenghende van eenen cubitus oft onderhalf hooghe / ende eenen hayrighen crans van bloemen/ de welcke purperblaeuw zijn. Dese plante groeyet gheirne int coren/ grasachtighe ende nederdellende plaetsen.

Dese Scabiose is zeer goedt tot de selfde dinghen daer de voorgaende goet toe is / ende een goede medicijne der herten / leuer ende inghewandt. Sap vande groote ghemeyne Scabiose tghewichte van drye oft vier oncen ghedroncken met twee scrupulen Methridaet oft Venetsche Theriakel/ verweckende tot sweeten/ verdrijft de doodtlicke ende pestilentiale cortsen. Scabiose ghestooten suyuert ende neemt wech alle mismaeckheydt vander huyt ende scheurftheydt/ daer op gheleyt. Cracht.

Schaeps Scabiose.

De Schaeps Scabiose is een weynich de groote Scabiose min ghelijck: dan sy is d'aldercleynste/ die ghehouden wordt voor de cleynste Verbene. Dese groeyet grooter ende schoonder aende canten vande velden vande landen Noordtwaerts gheleghen/ dan inde heete landen. De wortel is cleyne ende enckel/ voorts-brenghende eenen stele van eenen cubitus hooghe / ghedeylt in sijde scheuten. De bladers zijn die vande wilde Kersse oft Hanecammekens ghelijck/ een weynich ghekerft. De bloemkens zijn purperachtich die vande groote Scabiose oft Globularia ghelijck.

Ontrent Loeuen draeghtse witte bloemen. Diuersheyt.

Acker-Scabiose.

Dese wordt in Brabandt/ Vranckerijck ende Engellandt gevonden inde coren velden ende aen de canten van de saey-landen. De stele is enckel opgaende ende dunne/ eenen cubitus oft onderhaluen hooghe/ voorts brenghende een schoone wijde purper-blaeu bloeme. De bladers staen twee eñ twee aen den stele met tusschenspatien wel diep ghehackelt.

Grootste Bergh-Scabiose.

Dese veel schoonder ende grooter Scabiose haeren oorspronck hebbende wtten ghebergten Iura ende Saleua heeft ons medeghedeylt ons sonderlinghe vrient D. Penneus, eñ heeft aldereerst inden hof van onsen vrient Morgaen tot Londen desen somer voorts ghebrocht zeer aerdige graeu

Schaeps Scabiose. In Latijn/Scabiosa media.

Acker-Scabiose. In Latijn/Scabiosa altera campestris siue segetum & satorum.

Grootste Bergh-Scabiose In Latijn/Scabiosa Alpina maxima.

Roode Oosterijcksche Scabiose. In Latijn/Scabiosa rubra Austriaca.

blauwe bloemen ghelijck een syde wolle met veel draeykens/ becleedende stekende bollekens die vande Caerden ghelijck/maer ronder ende minder zeer lustich om sien/ twee mael meerder dan die vande ghemeyne Scabiose. De bladers waren oock die vande Scabiose ghelijck/maer noch eens soo breet ende dieper ghekerft/die vande groote Nederlandtsche Santorie ghelijck/ ende bycants soo groot/ groeyende aen veel stelen van twee ende drye cubitus hooghe van beneden af cantachtich/ghedeylt in veel syde scheuten/ staende van malcander met ghelijcke tusschen-spacien/ aen elck beghinsel vande syde scheuten hebbende een wtpulende holheyt die den dau is ontfanghende/ opde maniere vande Caerden. Van smaecke is sy den anderen zeer ghelijck. Hedens-dags is sy zeer vermenichfuldicht inde Nederlandtsche houen.

Roode Oostenrijcksche Scabiose.

Mijn heeren vander Delf ende Brancion hebben eerst dese ghewonnen van saedt het welcke Clusius van Weenen overghesonden hadde. De bloemen zijn roodt van ghedaente ende fatsoen van ghemeyne acker-Scabiose / ghelijck oock tsaedt ende tackskens/ maer de bladeren zijn die vande Virga pastoris niet onghelijck. De wortel is gheueselt ghelijck de Duuels bete. De bloemen dueren langhe/vercierende de houen vanden cruydt-lief hebbers.

Bergh-Scabiose vande heete landen. In Latijn/ Montana Scabiosa calidarum regionum.

Scabiose met kinderkens. In Latijn/Scabiosa prolifera.

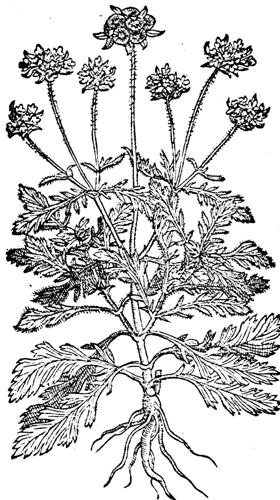
Dese Scabiose groeyet geerne op hoeuels oft bergskens vande warme landen/ ghelijck in Piemont by Riuoli/ ende in Languedoc/ waer datse Berg-Scabiose vande Herbaristen gheheeten wordt/de welcke heeft smalder ende witter bladers die een weynich hayrich zijn ende niet soo diepe ghekerft oft gheschaert/staende beneden aen d'onderste vanden stele die vande cleyne Verbene oft ghemeyne Scabiose ghelijckende/ maer d'opperste die aende syde tackskens staen/zijn minder ende dieper ghekerft. De bloemen gheeftse in Wedemaendt/ Hoymaendt / Oogstmaendt ende September/

tember/ de welcke witachtich zijn die vāde cleyne Scabiose oft Iacea ghelijck aen bollekens schellewijs tsamenghebonden/ nae de welcke dat volght zeer veel bruyn saedts/ dien vande groote Claueren ghelijck/ in zeer aerdighe velachtighe huyskens ligghende in enghe vouwen van cleyne welf seikens.

Scabiose met kinderkens.

Wy hebben altemets inde houen vande cruydt-lief hebbers van Nederlandt ghehadt van wtlandtsch saedt een Scabiose diese kinderkens ghenoemt hebben/om dat wt de bloemen veel andere bloemkens van onder wtspruyten op langhe steeikens. De stam is van eenen oft onderhaluen cubitus hooghe/ ende de diep ghehackelde bladeren/ bloemen/ saedt ende wortelen zijn de Berg-Scabiose van heete landen niet onghelijck.

Groote Spaensche Scabiose met witte bloemen. In Latijn/ Scabiosa maior Hispanica flore albo.

Het is eenen tijdt gheleden dat ick sach inde Herbaristen houen van Nederlandt een soorte van Scabiose die veel meerder gheschaerde bladers hadde/ die malscher/ dicker/ sapachtich ende Pareye groen waren met stelē ende bloemen die twee mael meerder warē/ van de welcke tzeer aerdich saedt hier ende daer ghevonden in Nederlandt ghebrocht wordt metten blaeuwen rosijn. Dese Scabiose is daer een Somer plante veel groeyende by Salamanca inde wijngaerden ende aende canten vande velden.

Wtlandtsche Scabiose.

Dese vremde ende luttel ghevonden Scabiose en is oock gheensins te verachten/ de welcke tot noch toe van niemandt en is beschreuen gheweest. Want sy wordt luttel ghesien/ oock en hebbe ick die hier te lande nerghens ghesien dan inden zeer lustighē eñ van sonderlinghe cruyden wel ghestoffeerden hof van Heere Jan Boisot/ door wiens goedtwillicheydt ick die gheplucht hebbe bloeyende met haer tackskens/ de welcke wy nu hebben groeyende ende wtghecomen inden hof vanden zeer ghesickten ende ghetrouwen Apoteker van Antwerpē Willem Driesch/ de ghedaente ende scheuten hebbende die vande roode Valeriane ghelijck: maer de bloemen ende tsaedt zijn dien vande Spaensche Scabiose niet onghelijck.

Alderminste Bergh-Scabiose.

Jck soude dese alderminste Berg-Scabiose ghestelt hebben voor cleyne Verbene/ ten waere datse groeyende waere op crijtberghen ende ongheBouwede plaetsen. Want sy heeft luttel steelkēs van onderhalue palme oft eenen voet hooghe/ meest smalachtighe bladers beneden hebbende/ van grootte tusschen die vande Sesamoides ende minste Scabiose. De bloemen zijn bleeck peirsch/ wt schubachtighe hoykens voorts-comende een van beyden den anderen niet onghelijck.

Cleyne Somer Scabiose. Scabiosa æstiua minor.

Dese Scabiose heeft gheschaerde bladers/die vande Scabiose oft Rakette ghelijck. De bloeme is blaeuw/die vande ghemeyne Scabiose niet onghelijck/ met lanckachtighe groene baerdekens vā onderhaluen duym/als een sterre ghestraelt staende om de roose wille. Tsaedt light in velachtighe huyskens die aerdich ghemaeckt zijn/ghelijck dat vande groote Spaensche Scabiose. Waer door dat wy dese nu hier hebben iaerlicks groeyende van haer eyghen saedt. Onsen vriendt Jan Mouton heeft my die aldereerst mede ghedeylt.

Wtlādtsche Scabiose. In Latijn/Scabiosa peregrina.

Alderminste Bergh-Scabiose. In Latijn/Montana omnium minima.

Iacea nigra vulgaris, en Hyosiris van Plinius seght Anguilla, oft Medium Dioscoridis van Jan Mouton/ met bladers vande wilde Cicorye/ende roode purper bloeme/ met stekelt minder dan die van wilde Saffraen/ en wortel van drye palmen lanck/de dickte van eenen stock hebbende ende eenen wranghen smaecke. In Engelsch/ knapweede.

Iacea maior: Oft oock Flos Cynaoides van Dodonæus is / oft eer een specie van dien.

Beschrijuinghe van Iacea nigra vulgaris,

Vande witte Iacea van die van Montpelliers is ghesproken int capittel vanden Ocymoides.

De cruydē Iacea ghenoemt behooren de plaetse te hebben nae de Scabiosen/ de welcke by auentuere yemandt vande ionghe Griecksche Herbaristen alsoo gheheeten heeft om het violet coleur vande bloemen/ hoe wel nochtans datse schijnen alleenlick bekendt gheweest te hebben vande vremde oft wtlandtsche Medicijns: de welcke schrijuē datse gheen wtnemender dinck gevondē en hebben teghen ghescheurtheden dan Iacea nigra. Voorwaer Matthiolus is verre verdoelt/ die de crachten van dit cruydt / dien vande Penseen ghelijck maeckt/ ende niet en heeft weten die te onderscheyden vande Scabiosen / vande welcke dat niet min en verschilt/ dan Duyuels-bete vanden Scabiosen. Oock en is de smaecke vande Iacea niet soo zeer onlieflick/ met een suetachtighe tsamentreckinghe/ maer de drooghte is veel crachtigher sonder bycants eenighe warmte. Niettemin hem heeft bedrooghen de naem Iacea/ dien beyde dese cruyden ghemeyn hebben. Maer de Penseen soude ick liever heeten Iacea tricolor. Voorts de ghene die seggē willen dat dese plante is Hyoscis van Plinius, die zijn te verdraghen / hoe wel dat sy meer acht nemen op het gheraedtsel vande crachten dan vande ghedaente / ghemerckt dat die met alle beyde ouer een comende / soude moeten (seght Plinius) de Cichoreye ghelijck zijn/ maer minder ende rouwer int aentasten: ende ghestooten zijnde de wonden zeer wel gheneest. Maer hoe wel dat sy allen desen niet sekers van tfatsoen by en brochten/ soo wysen sy nochtans eenich cruydt dat dergheliicke cracht heeft: Want de Cichoreyen en worden soo zeere niet ghepresen tot wonden / als doen die Iouia Seris van Plinius oft onse Iacea, de welcke tweederhādē is / te weten/ wit ende swart die de Prackttisijns ghebruycken: maer de swerte wordt onghelijck meer ghevonden ende is meest bekendt / zeere veel groeyende in bemden ende onghebouwede plaetsen / hebbende swertachtighe bladers / die row ende stijf zijn / vande wortel af ghesneden ende ghescharet groeyende aen stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe. De bloemen zijn bruyn violet in buyckachtighe bollekens die schelferachtich zijn. Tsaedt is dien vande Corenbloemen oft Wilden Saffraen ghelijck.

Cracht. Water van Iacea inden mont ghenomen ende daer mede ghegorgelt/ gheneest de sweeringhen des monts/ kele ende stroote/ iae alle ghebreken van dien: oock aposteumien ende wonden.

Iacea maior.

Dese Iacea groeyet meer inde Coren-velden dan inde bemden. In Engellandt ende Vranckrijck groeytse ouervloedich / stelen hebbende van eenen cubitus oft onderhalf hooghe / de welcke becleedt zijn met veel bladers die zeer gheschaert zijn ghelijck die vanden Hauick-cruydt / oock heeftse tweemael meerder/ ende bollekens schelferwijs ghegroeyt / die vol draeykens zijn oft puntkens van peirsche bloemen die vande groote Coren-bloemen ghelijck. De wortel is eenen vingher dicke ende houtachtich: Het saedt is oock dien vanden wilden Saffraen ghelijck/ maer minder. Dit cruydt als tbeste tot ghebruyck vande medicijne wordt inde houen van Nederlandt gheoeffent ende neerstich verwaert / hoe wel dat nochtans in Engellandt inde Coren-velden ontrent Couentry gheleghen ouervloedich voorts comt.

Diuerscheydt vande groote Iacea met zeer diepe ghekerfde oft ghescharde bladers.

Dese soorte van Iacea wordt somtijdts ghesien tot Mechelen ende Antwerpen inde houen met witte bloemen ende doornachtighe bollekens.

Groote gele Iacea. In Latijn, Iacea maior lutea.

Cruypende Iacea bycants sonder stele. In Latijn/ Iacea pumilis, serpens, acaulis fermè, flore cyaneo & albo.

Groote

Groote gele Iacea.

Dese selfde wordt oock somtijdts ghevonden inde Coren-velden van Montpelliers / met fraeye gele bloemen/gheheel ghelijck die vanden wilden Carthamus in bollekens/bladers ende stelen/ wtghenomen dat sy gheheel rouwachtich is. Maer ist dat yemandt die heeft lieuer te noemen Hyosciris van Plinius, ick wil hem daer in wel volghen.

Iacea met stekende bollekens. Iacea capitulis spinosis.

Tot Selle-neufue ende inde wijngaerden van Montpelliers daer ontrent gheleghen/wordt een ander die cleynder is ghesien van selfs groeyende/ de swerte Iacea gheheel ghelijck van wortel ende ghedaente/alleenlick dat sy soo lustich niet en is om aensien. De bloeme heeftse purperachtich/ ende somtijdts oock wit / groyende in een schubachtich ende stekende bolleken / dien vande Sterre-distel niet onghelijck.

Cruppende Iacea bycants sonder stele.

Noch selder wordt dese ghevonden ende bycants nergens dan in Languedoc/ waer datse groeyet aende cante vanden ackers / aende brugghe een mijle van Montpelliers gheleghen / opden wegh van Frontignaen/ inden selfden acker daer de studentē plochten te plucken de Phallaris. Dit cruydt heeft cleyne bladers gheschaert ghelijck die vanden Hauicks-cruydt / maer botter eñ minder schaerden/ als oock zijn de steelkens die opder eerden ghespreydt ligghen. De bloemen ende bollekens zijn die vande Coren-bloemen gheheel ghelijck/ maer schoonder peirsch / oft wit. De wortel is dicker/ ende tsaedt en is dien vanden anderen niet onghelijck.

Bergh-Iacea vā Languedoc. In Latijn/Iacea montana Narbonensis.

Groot Stœbe van Salamanca. In Latijn/ Stœbe Salmantica maior Brancionis, ende d'ierste van Clusius. In Spaensch/Cabeçuela.

My heeft hier goedt ghedocht by te stellen dese nieuwe sorte van Iacea, om eenighe ghelijckenisse die sy met malcander hebben. Ick hebbe dese somtijdts ghevonden opde berghen ende hoeuels by Castel-nouo gheleghen int landt van Montpelliers : ende heeft eenen stijuen ronden stele van drye palmen oft eenen voet hooghe/ met de bladers half tusschen de gele Iacea ende de glatte Chamæleon van Theophrastus, op d'een sijde grijs ende grauwachtich/ende een weynich rouw. De

bloemen zijn die vande Iacea oft groote Daudistel ghelijck/maer minder: De wortel is onderhalve palme lanck/dunne/ende min veselachtich/ bitter smaeckende ghelijck de Coren-bloeme.

Groote Stœbe van Salamanca.

Dit cruydt heeft d'onderste bladers half tusschen die vande Spaensche Scabiose ende gheel Circium ghelijck. De wortel is lanckworpich ende wat faselachtich. De stelen zijn eenen cubitus oft twee voeten hooghe/ de welcke hen deylen in lanckachtighe steelkens daer op schubachtighe bollekens commen/ die peersche bloemen gheuen / dien vande Corenbloemen ghelijck. Tsaedt is dien vanden Wilden Saffraen ghelijck maer minder: De gheheele plante is zeer bitter van smaecke/ zeer drooghe ende tsamentreckende.

Cleyn Stœbe van Salamanca. In Latijn / *Stœbe argentea Salmantica minor, Stœbe Salmantica altera Clusij.*

Stœbe incana altera Cyani aut Iaceæ capitulis & flore Ptarmicæ vulgaris Herbariorum.

Dese Stœbe heeft de bladers cleynder ghesneden niet ongheliјck die vande beschreuen cleynste Corenbloemkens van Montpelliers met bremachtighe tackskens/ de welcke nu hier te lande is groeyende inden hof van Heer Brancion/ van Spaensch saedt voorts gheeomen/ waer datse nochtans gheheel dunder en magherder is. De bloeme is peersch/ en tsaedt en is die vande Corenbloemē niet ongelijck / groeyende in scubachtige siluerachtige bollekens/ die vande cleyne Ocymoides ghelijck: De stele is eenen cubitus oft onderhalf hooghe/ ghedeylt in veel syde schueten. Dese plante groeyet geerne aende canten vande velden ontrent Salamancæ gheleghen.

De tweede Stœbe van Clusius van deser soorten/ is ons alderminste Corenbloeme/ met tackskens die lichtelijcke boghen/ende zeer cleyne steelkens/ de welcke op vochtige plaetsen in Nederlandt veel meerder ghesien wordt.

Graewe siluerachtighe Stœbe van Aldroandus Stœbe argentea incana Aldroandi.

Onderscheyt — Wy hebben oock ghesien door hulpe vanden gheleerden Medicijn van Dornick D. Hermes le Clerck, een ander Stœbe, die oock heeft de bladers ende stelen die vanden siluerachtighen Stœbe ghelijck / maer de tackskens teerder: oock zijn de bladers graew siende van dicke wolachticheydt.

Cracht

Cracht vande Stœbe.

Dioſcorides. Stœbe is een wel bekent cruydt van dwelcke tſaedt ende bladers ſtoppen (ſonder ſcherpheydt ſeght Galenus) het Roodtmeliſoen. Stœbe in water gheſoden wordt ingheghe-uen teghen het Roodtmeliſoen/ ende wordt oock ghedrupt inde etterachtighe ooren.

De bladers zijn zeer goedt gheleydt opde bloedtachtighe ooghē die van eenen ſlach ſoo ghewor-den zijn/ ende bedwinghen d'wtſpringhen van tbloet: Tſelfde ſeght Galenus oock.

Æginera. Tſaedt ende bladers vande Stœbe de welcke een tſamentreckende cracht hebben/ zijn drooghe tot inden derden graedt/ waer door datſe oock toeheylen zeer groote wonden.

Tſaedt ende bladers in water gheſoden/ zijn zeer goedt inghenomē teghen de crimpinghe vande dermen/ ende is goedt teghen tbloeyen/ ende etterachtighe ooren: oock helpet de ooghen die door ſla-ghen bloedich zijn/ daer op gheleyt: Alle tſelfde ſeght bycants Galenus.

Ghemeyne Ptarmica vande Herbariſten.

Deſe Stœbe is der Corenbloemen ghelijcker dan de Iacea, nochtans en is ſy alle beyde niet on-ghelijck/ de welcke ſommighe Herbariſten hebben ghehouden voor Ptarmica, oft Nieſcruydt/ om den ſcherpen ende bitteren ſmaecke/ ende quaden reucke die ſomtijdts doet nieſen. Het is luttel iae-ren gheleden dat ick alder eerſt inde wijngaerden van Linguagot/ ende op deſe ſyde vande brugghe van Selle neufue int landt van Mōtpelliers deſe plante ouervloedich ghevondē hebbe/ de welcke wy nu oock ſien zeer vermenichfuldicht in veel houen van Enghellandt ende Nederlandt/ veel ſtelen voort-brenghende wt een harde wortel/ ende is gheheel hayrich ende graew/ bladers hebbende drye mael meerder dan die vande Gnaphalion, zeer weynich ghekerft/ van onder tot bouen zeer vele zijnde/ draghende lanckworpighe/ ſpitſchachtighe/ dunne bollekens/ van ſchubbekens by een ghe-voeght/ die vande Coren-bloeme oft Iacea ghelijck met hayrighe draeykens/ van verwen wt den peirſche/ zeer bleeck.

Cleyn graeuwe Iacea met bladers vanden Olijf-boom. In Latijn/ Puſilla incana Iacea altera fo-lio Oleæ, Ptarmicæ ſpecies.

Ooſtenrijckſche Ptarmica. In Latijn/ Ptarmica Auſtriaca. Ptarmica Matthioli.

Dit vremdt cruydeken wt Syrien is de voorgaende van bloemen ende bollekens gheheel gelijck/ maer tsteelken dat een palme oft onderhalf hooghe is/ heeft min tackskens. De bladers zijn meerder/die vanden Olijfboom ghelijck ende oock graeuwer / ende niet ghekerft. Sus daenich zijn de bollekens/ghelijfvigher met blinckende silueracht ighe schubbekens / sonder smaecke ende gheensins bitter.

Oostenrijcksche Ptarmica.

Der ghemeyner Ptarmica en is niet onghelijck die aerdighe wtlandtsche plante van ons Herbaristen gheheeten Oostenrijcksche Ptarmica, de welcke die houden in henlieder houen om het zeer aerdich fatsoen vande bloeme/ van ghedaente ende verwe zeer ghelijck de cleyne Sesamoides, maer blyder van aensien/ voorts comende wt bollekens van blinckende silueracht ighe schubbekens/ die tiechelwijs ouer malcander ligghen. De bladers zijn graew/ die vanden Olijf-boom gelijck. De steelkens zijn onderhaluen voet lanck: De wortel ende alle dander/ en is den anderen niet onghelijck. Tsaedt van desen heeft dese voorleden iaeren van Weenen in Oostenrijck in Nederlandt ghesonden aende vrienden ons vrient Clusius, van dwelcke voorts ghecomen ende ghewassen is een zeer aerdighe plante/ de welcke niet alleene den gheheelen Somer ghebloeyt heeft/ maer oock de gansche coude Winter inden zeer lustighen hof van Mijn-heere de Longastre. Ick meyne dat dit ghesch iedt door het spaey saeyen.

Duyuels bete. In Latijn/ Morsus Diaboli. In hoochduytsch/ Teuffels bisz. In Franchois/ Mors de Diable. In Engelsch/ Dewels bitt.

Ick en kan hier gheen swaericheydt ghesien om te thoonen dat dit cruydt soude wesen een vande Scabiosen / hoe wel dat sommighe daer teghen willen segghen: Jae het is den Scabiosen soo ghelijck/ dat meestendeel voor de selfde genomen wort: Nochtans isser een merckelick onderscheydt inde wortel / waer door dat Duyuels bete ghenoemt wordt/ welcken naem de Herbaristen blijuen houdende/ want ten heeft byden ouders dien naem niet. Aenghesien dan dat de wortel heeft veel dicke wighespreydde saselinghen ende schijnt afghesneden te zijn daer de meestendeel vande saselinghen tsamen commen/ al oft die afghebeten ware van eenighen quaden gheest/ soo heeftse desen naem cregē/ hoe wel dat byeants tselfde inde Weghebree ghesien wordt / waer door dat eenighe souden eer willen segghen datse dien naem heeft vande brandende cracht/ daer mede dat sy door bytende is de ghe swillen inde liessche eñ pestilentiale aposteumen Anthraces ghenoemt/ opde welcke datse met grooter laueni ssen ghelezt wordt. Dese plante groeyet vele in bemden ende alle weghen/ eenen cubitus oft twee voeten hooge/ de bladers hebbende vande gemeyne Scabiose/ maer stijfuer/ bruynder/ ende die beneden zijn hayrachtich / maer bouen aen d'opperste vanden stele een weynich ghekerft / niet diepe ghesneden ghelijck die vande Scabiose. De bloemen zijn gheheel die vande Scabiose ghelijck/ maer purperbruyn / ende droeuer van aensien. Men vindtse oock in dusdaenighe plaetsen als ghe-

Veranderinghe. seydt is met schoon witte bladeren.

Cracht. Duyuels bete heeft alle de selfde crachten vande Scabiose / ende als Dodonæus seght / sy doet scheyden tbloedt dat in dlichaem van stooten gheronnen is.

Coren-bloemen.

De Coren bloeme is van verwe hemels blaeuw / ende alsoo ghenoemt om datse zeer ouervloedich ouer al groeyet int Coren/ maer sonderlinghe onder den Rogghe / den welcken sy op sommighe

plaetsen

Coren-bloemen. In Griecks ende Latijn / Cyanos ende Cyanus vulgaris. In Hoochduytsch / Corn-blumen. In Franchois / Blauez ende Bluetz. In Italiaensch / Fior Campese ende Battissecula, oft Batisosere voor Blatisosere ende is Baptisecula Tragi & Officinarũ, wãt Bladum in Barbarische sprake is also veel te seggẽ als Bled int Fráchois / dat is Coren oft Terwe. In Engelsch / Bleuw Bottell. Oft oock is eẽ specie vã Cõdrilla?

Dobbel tamme purper Corenbloemen. In Latijn / Cyanus flore purpureo multiplici.

plactsen bycants verdruckt / principalick op coude grondẽ. Vande verschillende soorten zijn de principaelste de wilde eñ dobbel tãme / welcke menichderley is vã verwe / root / wit / purper / eñ dergelijcke. De wilde heeft aen eenen cantachtighen stele aschverwighe smalle bladers spitsch eyndende / die aende canten wat gheschaert zijn met scherpe tandekens ghelijck die vande Scabiose oft Canckerbloemẽ: Op d'opperste vanden stelen groeyen lanckworpighe rouwe gheschelferde bollekens / waer wt dat voorts comen blaeuwe bloemen die ghemeynlick hebben ses bladerkens / naer de welcke dat comt in den Oogst een cantachtich scherp / ende lanckworpich saedt / tusschen hayrachtich wolleken besloten.

Dese plante is een medesoorte vande Condrillen ende Scabiosen / ende onse voorvaders hebben ghehouden dat de Coren-bloeme een zeer dergheliicke complexie ende cracht in haer hadde / eñ daerom en pleghen sy niet soo quaelick die te menghen in Syrop vande Cicoreye van Guillielmus Placentinus teghen de hitten des inghewandts ende leuer: Door welcke vercoelẽde ende oock wat verdrijuende cracht sy zeer goedt is teghen de roodtheydt der ooghen. Sy vercoelt / tsamentreckende ende drooghende ghelijck de Weghebree doet: Sy gheneest oock de smettelicke cortsen / ende is goet den ghenen die ghescheurt ende gheborsten zijn. Cracht.

Groote tamme Coren-bloemen.

Dese ander Coren-bloeme die in sommighe houen van Vranckerijck ende Duytschlandt is groeyende / en is de voorgaende niet soo zeer ongheliick van bladers / dan datse meerder / breeder / slapper / ende min gheschaert is / die vande Christus-ooghen / oft cleyne Wolfs-bladeren van saechticheydt ende wolachticheydt meer ghelijckende: De blomen en zijn oock niet verschillende / dan dat sy meerder ende schoonder zijn / ende purperachtich blaeuw. De wortel is langher ende ieughdigher dan die vande voorgaende.

Witte

Witte dobbel Coren-bloemen inde middel purper. In Latijn / Cyanus flore albo multiplici medio purpureus.

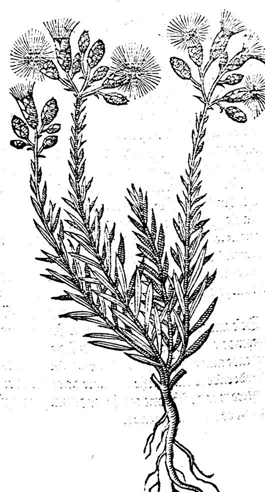
Groote Coren-bloemen. In Latijn/Cyanus maior: Verbasculum Tragi.

Cruppende Coren-bloeme. In Latijn/Cyanus repẽs.

Cleynste cruppende Coren-bloeme. In Latijn/Cyanus minimus repens.

Dese min ghemerckte en kan gheen ander dan de Coren-bloeme oft Iacea toegheschreuen worden/maer van ghedaente ende aensien is sy dese naest meest ghelijck / de welcke niet dan gesocht zijnde ghevonden wordt/ met haer cruypende tacxkens haer borghende onder tbemt Seseli/ ontrēt Selle-neufue ende elders int landt van Montpelliers / hebbende lanckworpighe smalle bladerkēs/ die stijf zijn met een middelmate tusschen de Lauender ende de Ptarmica vanden Herbaristen/ groeyende aen derghelijcke teere/ranckachtighe steelkens van eenen voet oft onderhalf lanck: op elck van dien int opperste vandē stele comen voorts besonder draetachtighe bloemkens die vande Iacea ghelijck/van verwe verstoruen purper/wt lanckworpighe gheschelferde huyskens oft bollekens. De wortel is ghelijck eenen cleynen vingher. De gheheele plante is zeer bitter ende onlieflijck van smaecke.

Cleynste cruppende Coren-bloeme.

Dese Corenbloeme schijnt oock te wesen vande cruyden van Languedoc/ die oock niet vele ghevonden en wordt / dan op rouwe dorre gronden ontrent de galge van Montpelliers ende Nieu casteel. Dit cruydt heeft spruytende wt een houtachtighe wortel zeer tackachtighe ende wisachtighe stelē die dunne zijn vā eenē voet lanck / hartachtich/houtachtich/met veel syde scheuten/hayrich ende graeuw / ghelijck oock zijn de cleyne bladers die ghekerft zijn ghelijck die vande Corenbloeme/ oft Wilde Kersse/ oft cleyne Berg-Scabiose. De bloemen en zijn soo blyde van verwe niet als de groote/ voorts comende in gheschelferde huyskens / vier mael minder ende oock meer in ghetale dan de groote. De huyskens oft vaeckens zijn van grootte ghelijck die vande tweede Stœchas citrina. De smaecke is die vande Corenbloeme ghelijck / maer niet soo zeer bitter als die vande voorgaende. Tsaedt en is dien vanden anderen niet onghelijck.

Cleyn Sesamoides. In Griecks/Sesamoides micron. In Latijn/Sesamoides parua Dioscoridis, met blinckende schelferachtighe bollekens vande Coren-bloeme / ende blaeuwe bloemen. Dodonæus houdet voor een soorte van Condrille, waer af tsaedt groeyende in bollekens dien vanden Sesamū ende Phalarides ghelijcker is/als Dioscorides seght.
D'ander ende ierste van Dioscorides met de bladers van Rupte/ staet by de Rupten ende Harmel.

Seer wel mach byde Coren-bloemen ghelesen worden de plante Sesamoides, alsoo gheheeten/nae onse opinie / om dat tsaedt dien vanden Sesamum ghelijck heeft ende oock het tghebruyck. Tzijn nu veel iaeren gheleden dattet oprecht min heeft bekendt gheweest den excellentē lesers der Vniuersiteyt vā Montpelliers Rondellet ende Assatius. Daerom ist dat ghy wel aenmercken wilt d'maeckſel van dit cruydt/ghy sult sien dat de bladers geheel ghelijck zijn de cleyne Coren-bloeme/ ende vā kerumghe ende wtspruyten den Herts-horen/ maer rouwer ende meerder: de bloemen zijn ghesterret / gheheel van verwe ende oock bouen van fatsoen de Cicoreye bloeme ghelijck/ maer de schelferachtighe knopkens onder de bloeme zijn die vande effen Chamelæa van Theophrastus, oft die vande Oostenrijcksche Ptarmica niet onghelijck. Tsaedt dat daer in light is dien vandē Sesamum oft cleyne Distel ghelijck. De wortel dien vanden Bocxbaert maer minder. Matthiolus met alle sijn aenhangers heeft wtten conterfeytsel oft eer door onachtsaemheydt / deser planten versiert de bollekens ende bloemen vanden Phalaris: ick en weet niet oft is door sijn faute/oft sijns medeghesellen: by auentueren het is om dat de ghene die hem de selfde gheconterfeyt ghesonden heeft / die binnen Padua van ons drooghe ontfanghen hadde. Hoe wel nochtans datse in Lombardie alsoo vele ghevonden wordt als ontrent Montpelliers op ongheboūwede houels / ende oock in grasachtighe plaetsen aende riuiere Lanus gheleghen.

Dioscorides. Tsaedt vande Sesamum is gout-geel eñ bitter. Het iaeght af de cholerijcke ende flegmatijcke humeuren met honich water inghenomen. De bladers nat ghemaeckt in water / doen scheyden ende verdrijuen de gheswillen ende cleyne blaerkens daer op gheleyt. Cracht:

Bocxbaert.

Om dat de bloemen vergaen in een wolachtighe haricheydt die ghelijck baerdekens is/wordt dit cruydt gheheeten Bocxbaert/met welcken naem dat oock hedens-daegs inde Apoteken zeer wel bekent is / d'welcke moet ghestelt zijn byde Coren-bloemen / Condrillen oft cleyn Sesamoides, den

Bocxbaert/en Josephs bloemẽ. In Griecks/Tragopogõ. In Latijn/Barbula Hirci. In Hoochduytsch/Bocksbaert. In Franchois/Barbe de Bouc. In Spaensch/Barba Cabruna ende Barba de Cabron. In Engelsch/Buckes bearde/ and Goates bearde/ or Josephs floure.

Tschijnt een dinck te wesen met d'Indiaensche Salsifij de welcke de Franchoisen eten als Suycker-peen ghestoeft.

Geel Bocxbaert. In Latijn/Tragopogon luteum.

welcken dat van ghedaenten ende crachten niet soo zeer onghelijck en is. De bladers zijn die vanden Phalangium oft cleyn Sesamoides ghelijck/ maer langher/ ende de wortel als die vanden Canckerbloemen. In tbeghinsel vande Somer heeftse gele bloemen/ oft oock verstorvẽ purperachtich die vanden Papen-cruydt oft cleyne Sesamoides niet onghelijck/ groeyende op d'opperste vande stelẽ die eenen cubitus oft onderhalf hooghe zijn/ de welcke vergaen in een wolachtighe hayrieheydt. Dese plante groeyet geerne inde bemden soo in coude als heete landen: de welcke inde houen verplant zijnde/crycht een veranderinghe van schoone bloemen. Dit cruydt is vol melckachtich sap/ d'welcke wtloopt alst ghequetst wordt.

Cracht. Dioscorides. Dit cruydt is goedt om eten rauw ende oock ghesoden. T'wordt van onse houeniers noch ionck zijnde ende mals/ onder salaet ghedaen. Dit cruydt heeft de crachten vande Condrillen/ ende is zeer goedt teghen de heete steeckten ende oock de Leuer/ maghe/ nieren ende borst. De wortelen worden ghestooft ende ghegeten als suycker-peen.

Cleyn Bocxbaert met de bloeme vande purper-blauw Condrille.

Tragopogon paruum flore Condrillæ purpuro-cæruleæ.

Dese cleyne plante van een spanne hooghe/ is in alder manieren den Bocxbaert gheliјck. De bloeme is die vãde Condrille gheliјck/van coleur geel ende een weynich purperachtich. De bladers zijn grasachtich ende een palme lanck. Dit cruydt groeyet ontrent Florence ende Roome.

Scorsonera, oft Viperaria.

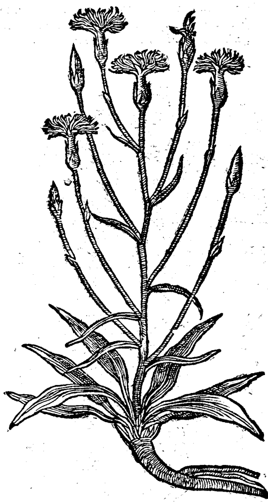
Dese planten die een medesoorte zijn vande Bocxbaerts/ wordt vande Spaeignaerts ende Italianen Scorsonero gheheeten/ vande welcke d'eene my alder eerst heeft ghetoont mijn meester van

Mont-

Scorsonera oft Viperaria. In Spaensch/ Scorsonero.

Andere Scorsonera.

Montpelliers Assatius, op deser syden vanden staenden water teghen ouer den bergh Cetus by Frontignaen/ groeyende onder de wilde zee-Lisschen / de bladers hebbende die vanden Bocxbaert ghelijck/ maer breeder/ stijf ende ghelijfuich. De stele is eenen voet ende onderhalf hooghe: Tsaedt ende bloeme zijn geel ghelijck die vanden Bocxbaert: De wortel is dicker. In Vranckerijck / Nederlandt ende Enghellandt wordet ghewonnen van Spaensch saedt.

Veranderinghe.

Matthiolus stelt de Bohemische van dese verschillende: Clusius heeft mi onlancks van Weenen in Oostenrijck ghesonden saedt vande leeghe Scorsonero, waer af de bloeme/ nae mijn onthouden/ purperachtich is.

Andere Scorsonera.

Wy hebben heden in onse houen een ander Viperaria die de ghemeyne niet zeer onghelijck en is/ dan datse wat cleynder loof schijnt te hebben: De stelen zijn ghetackt: andersins tsaedt / bloeme/ ende swarte wortel en zijn de voorgaende niet onghelijck. Mijn Vrouwe de Brimeu/ Jan Coene/ ende andere hebbense in haere houen.

Tiaer vande furie is my een andere ghewesen/ die heel cleyn was van bladeren/ int hof vā het Capittel van Antwerpen ghenoemt Papen casteel.

Mijn-heer de Lescluse sal corts noch ander soorten int openbaer wt laten comen/ die hy my ghecommuniceert heeft met veel andere vremde ende schoone cruyden/ welcke hy vergadert heeft in Oostenrijck ende Hongherye.

Men seght/ dat dit cruydt inghenomen gheneest de beten vande aderslanghen ende een sonderlinghe medicijne is teghen alle fenijn ende peste. De wortel inghenomen/ is zeer goedt teghen de pijne voor therte/ vallende sieckte/ draeyinghe in thooft/ ende swaermoedicheydt. Cracht.

Sap vande Scorsonera dat melckachtich is ghelijck dat vande Canckerbloemen/ wordt profijtelijck ghemengt onder de medicijnen vanden ooghen.

Vokelaer ende geel Ganse-bloemen / ende is Bellis lutea van sommighe/ maer tonrechte/ ghenoemt. In Latijn/ Chrysanthemum segetum. In Engelsch/ Goldenfloure or Wil Marygolde.

Goutbloemen. In Latijn/ Chrysanthemum, ende Caltha Poëtarum, ende is by auentueren de Gromphena vã Plinius. In Hoochduytsch/ Ringelbloemen. In Franchois/ Soufy. In Walsch/ Goude. In Italiaensch/ Fior d'ogni mese: oock ist Chrysanthemum oculatum Dioscoridis eñ Calendula Officinarum. In Engelsch/ Marygold.

Dese naem Chrysanthemum gheeft te kennen een merckelicke gout-gele bloeme/ ende soodaenich is voorwaer de ghene die zeer ouervloedich is groeyende inde coren-velden vande coude ghewesten van Vranckerijck / Duytschlandt ende Enghellandt / de welcke de coren-velden met Corenbloemen ende Colle-bloemen is vercierende/ zeer lustich om sien / ende als een tapijts van dryderhande verwen. In heete landen en groeytse soo veel niet. De stelen van dien zijn teer/ glat/ groen ende rondt / in veel ander hen verdeylende/ ende onderhaluen cubitus lanck / de welcke van beneden af becleedt zijn met zeer veel bladers van eenen haluen duym breedt/ int ronde diep ghekerft ghelijck die vanden Byvoet/ van verwen bleeckachtich-groen ende oock mals. Int opperste vande stelen groeyen de ronde goudt-gele bloemen een weynich blinckende / breeder ende platter dan die vande Roomsche Camille/ oft groote Madelieue/ ende de Goudt-bloeme ghelijck. Dit cruydt heeft eenen moesachtighen smaecke/ met een weynich hitte: Nochtans en eten de schapen tselfde niet in Engelandt/ ghelijck sy oock niet en eten d'warmoes: Oock ghebreken daer in de teeckenen/ de welcke inde Goudt-bloeme volcomelick den Buphthalmum van Dioscorides te kennen gheuen.

Diuerscheydt van Vokelaer.

Bellis lutea, oft gele Madelieue van sommighe.

Inde coren-velden van Walsch-Nederlandt groeyet de Vokelaer met bladers die soo diepe niet en zijn ghesneden oft ghekerft. Dese soorte is van sommighe Bellis lutea ghenoemt.

Goudt-bloemen.

Niemandt en sal connen ontkennen dat onse Goudt-bloeme is de Caltha vande Poeten/ die inde Georgica van Virgilius sal lesen de gele Caltha, ende in Plinius de stercke van reucke. Maer Columella schijnt te willen segghen dat dese plante Buphthalmum is/ daer hy seght vande blinckende

kende

kende goudt-gele verwe vande Caltha, ende ronden rant/ hebbende merckelick inde middē een ronde schildeken oft cruyne/ ghelijck een ooghe/ waer door datse oock ghenoemt is gheweest Cachlan, dat is te segghen/ gapende eñ open. Alsoo soude oock yemādt mogen meynen dattet woordt Caltha ghetrockē is van Calathus (gelijck Meliphyllon vā Melissophyllō) dwelck als Seruius getuyght/ soo veel te seggen is/ als een korfkē/ potteken oft bekerken/ soodaenige als bycants alle eerste dagen vande maenden de Goudt-bloemen zijn thoonende / van welcker meyninghe wy oock zijn: ende wy door de twijfelachtighe opinien niet te vreden zijnde/ zijn ghegaen om te leeren byden Bisschop van Montpelliers Willem Peilissier / die wonderlick neerstich ende gheschickt was int lesen van Dioscorides ende Plinius, de welcke wy hoorden lesen tot Maguelone (onder meer ander passagen die eens-deels onvolcomen eñ eens-deels vervalscht waerē/ die hy vernieude oft volmaeckte) bescheedelicker in deser manieren wt een gheschreuen Griecks exemplar: Chrysanthemum oft Caltha is een teer cruydt veel scheuten hebbende/ voorts-brenghende veel stelen ende bladers/ ende oock gele bloemen die cleyne gheterft oft ghesneden zijn (niet glatte/ als de ghedruckte boecken hebben) zeer blinckende/ ghelijckende groote ooghen (niet Rundtsooghen) groeyende ontrent de steden / ende wordt ghebruyckt int warmoes. Welcke beschrijuinghe vande Calendula oft Caltha met dese veranderinghe/ wordt soo volcomelick ende claerlick d'een byden anderen bewesen/ dat noch de plante gheen ander beschrijuinge en schijnt van noode te hebben / noch oock de beschrijuinge gheē ander plante. Want de Goudtbloeme groeyet in Languedoc ende Prouencen/ soo wel inde ackers ende onghebouwede plaetsen in coren ende vervallen steenachtighe plaetsen vande dorpen / als oock by Montpelliers een weynich voor by de fonteyne van S. Gillis inde ackers ontrent de stadt gheleghen. Dese plante heeft wt een cleyne saselachtighe wortel/ veel stelen voorts comende / wtghespreydt mals ende effen/ met de bladers vande Violieren / waer op dat groeyen zeer schoon blinckende oft vierighe bloemen / ghelijck een wijde ronde van een ooghe / ghesneden met veel subtijle ende zeer cleyne kerfkens / ende worden ghevonden in alle houen: Waer twee oft drye mael verplant ende gheoeffent zijnde heeft soo veel volder ende grooter bloemen dat in schoonheydt luttel bloemen diemen inde cranssen oft tuylkens ghebruyckt/ haers ghelijck zijn. Dit cruydt wordt oock gheten/ ende in suypkēs ghedaen/ hebbende gheenen onlieflicken reucke ende smaecke. De vrouwen ghebruyckent vele in salaet: De maeghdekens teghen de pijne vander herten ende leelijcke verwen vande Geelsucht/ oock als sy ghequelt zijn metten corten aessem. T'sap ende de malsche scheutkens gheroert met doders van eyers ende een taerte daer af ghemaeckt stoppen den vloedt vander vrouwen maendtstonden / maer verwecken oock de selfde als die te langhe achter ghebleuen zijn.

Cracht.

Diosc. De stelen van Goudt-bloemen cruydt worden ghelijck moes gheten / maer de bloemen ghestooten met een salue van was ende olie ghemaeckt / verdrijuen de gheswillen Steatomata ghenoemt. De bladers ghedroncken inde baedtstouen nae datmen wt de baedtcuype ghegaen is/ nemen in corten tijdt wech de geelsucht/ ende gheuen een goede verwe.

Water van Goudt-bloemen gedistilleert wordt gedroncken teghen pestilentiale sieckten ghelijck dat van Cardo benedictus ende Scabiose: Oock ist zeer goedt tot versterckinghe der herten.

Goudt-bloemen met kinderkens.

Door spel ende ouervloedicheyt van naturere hebbē wy vercreghen Goudt-bloemen wt Duytschlandt ende Engellandt die niet alleene dobbel en zijn / maer naer datse tot saedt comen / brenghen voorts op sijdetackskens/ andere veel cleyne bloemkens diese Kinderkens heeten.

Omgheslaghen Goudt-bloemen.

Voor saedt vande voorgaende Kinderkens draghende Goudt-bloemen / hebben wy oock ghehadt soo zeer ghedobbelde Goudt-bloemen dat de bladeren ommegheslaghen waeren / ghelijck de groote Thunis bloemen.

Goudt-bloemen met kinderkens.

Omgheslaghen Goudt-bloemen.

Goudt-bloemē met kinderkens.

Tafelken.

- Sauie.
  - Groote
  - Cleyne
  - Candiotsche met besien
  - Sneeuwitte
  - Gheerunckelde met bladers van Lauender.
- Horminum.
- wildt Horminum.
- Scharleye.
- Colus Iouis van sommighe/ ende geel Galiopsis.
- Verbascum
  - Wildt/met bladers van Sauie/ghecroont/smal van bladers/van die van Mōtpelliers / Oft oock is Phlomos Lychnitis, oft Lucernaria Dioscoridis?
  - Wildt met Sauie bladers / breedt van bladers / houtachtich/ boomachtich/ghecroont met gele bloemen.
  - Blaeuwe met Sauie bladers.
  - Manneken.
  - Wijfken.
  - Tgrootste welrieckende wit ende geel.
  - Swert welrieckende met gele bloemen.
  - Blaeuwe met de bladers vande Sakette.
- Æthiopis.
- Motten-cruydt/Oft oock is Chrysogonum ende medesoorte?
- S. Peeters-cruydt/oft oock de Phlomides oft Verbascula zijn vanden ouders?
- Welrieckende Sleutel-bloemen tweederhande van bloemen.
- Cleyn oft wilde Sleutelbloemen/ drijederhande.
- Tweede Alpyns Sanicle, oft Auricula vrsi met purper witte ende gele bloemen.

Baccha-

Baccharis.
Vingher-hoyen { Purper witte. / Gele/ende van verwe van verroest yser.
Alantwortel.
Tweede Alantwortel op een ander plaetse.
Buglosse van Dioscorides, oft Bernage vande iongher Herbaristen.
Ghemeyne Buglosse met smalle bladers.
Cleyn Buglosse met roode bloemen.
Bernage die altydts groen is.
Buglossum erraticum, Echioides, asperum.
Anchusa { Onocleia. / Gele. / Derde. / Vierde ende is Lycopsis.
Lycopsis oft Lycapsis van Ægineta Bastaert Anchuse gheheeten/ende is de Hondts-tonghe van Matthiolus, sonder steele oft bloeme.
Echium.
Ononis.
Honts-tonghe.
Cleyn Honts-tonghe.
Cyrsion diuersche soorten.
Waelwortel.
Longhercruydt oft Onser Vrouwen Melck-cruydt ende medesoorte.
{ Nicotiana ende medesoorte. / Petum, Vlceraria, Ferruminaria ende Herba sancta.
Arction.
Groote Clissen.
Cleyne Clissen.
Pestilentie wortel.
Cacalia.
Hoef-bladers.
Cleyne Bergh-Hoef-bladers met roode bloemen.

Grove Sauie.

De aschverwighe / bleecke verwe vande oneffen bladers/ die ghelijck zijn de verdrooghenden ende onieugdighen dinghen soodanich als is die vande Sauie die op dorre hoeuels ghegroeydt is/ heeft een oorsake gheweest datse in Griecks ghenoemt is gheweest Elelisphacon, soo veel te segghen als vande Sonne ghecaeckt/ghedorret oft gheslaghen/ hoe wel datse alsoo aerdich dien naem moghen hebben van te ghenesen de leden die bycants verstorven zijn met de Edel Sauie/den welcken dat sy de natuerlicke warmte ende ingheboren cracht doet wedercomen / welcke cracht sy eyghen heeft/ die zeer ionstich is tbeghinsel van ons leuen. Waer door datse in Latijn Saluia ghenoemt wordt/ midts datse wttermatẽ veel personẽ ghesondt ende welvarende maeckt/ waerom datter een versken is in Latijn: Cur moriatur homo, cui Saluia crescit in horto? Antwoorde: Contra vim mortis non est medicamen in hortis. De welcke in Nederduytsch te segghen zijn: Waerom sterft de mensche/ die Sauie in sijnen hof heeft staende? Teghen tghewelt des doots en is gheen medicijne inden hof staende. Men mach oock mercken wt tschrijuen van Theophrastus twee claere differentien tusschen de Sauie. Te weten d'eene/de grofue Sauie die inde wijngarden van Aquitanien/ Linguagot ende Piemont zeer veel groeyet boomwijs/ oneffender/rouwer/meerder ende meer onghedaen int aensien/de welcke ghebrocht ende verplant is gheweest inde houen/ ende gheheeten grofue Sauie: Van dese zijn veel diuersche soorten/hebbende alle ghelijck de bladers van Munte ende niet vande Olyboomen/ als ghenoech sal blycken den ghenen die Plinius ouerlesen / die nochtans door de naeghelijckende namen bedroghen zijnde Sauie verandert heeft in Munte.

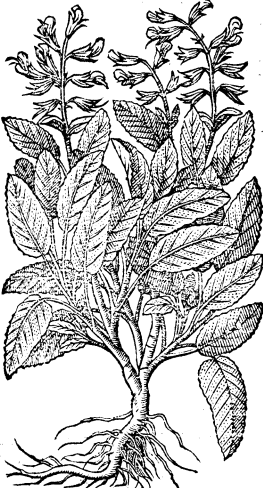
Candiotsche Sauie met besien.

Onder welcke soorten van Sauien zeer schoone is de Candiotsche met besien/die van gedaente/ reucke/smaecke/eñ houdtachtige tackskens onse Sauie geheel ghelijck is: Maer aen dese tackskens groeyen ronde bollekens ghelijck Gallen van grootte ende fatsoen de Pistacen ghelijck / maer niet soo heet van smaecke als de Sauie selue/ meer tsamentreckende / ende niet onlieflick. Oock heeftse zeer veel houtachtighe tackskens / vande welcke ons wel mede ghedeylt heeft de nerstighe ende veruaren Herbarist Jaques Remaudet Apoteker van Marseille.

Veranderinghe.

Sauie is zeer diuersch in Enghellandt ende Nederlandt / waer dat eenighe rijskens oft tacks-

Grove ende groote Savie. In Griecks/ Elelisphacos. In Latijn/ Saluia maior, scabrior Dioscoridis. In Hoochduytsch/ Grosz Salbey/Breyt Salbey. In Franchois/ Grosse Sauge. In Italiaensch/ Saluia maggiore. In Spaensch/Saua oft Saluia. In Engelsch/Great Sage.

Candiotsche Savie met besien. In Latijn/ Saluia baccifera Cretensis.

kens van een/ ende de selfde plante/eens-deels Castanie-bruyn/ende eens-deels sneewit ghesiē worden: De bladers zijn oock bycants doorschijnich: De welcke op sommighe planten oock gherimpelt zijn ende met veel randekens rondtomme ghecrunckelt ghesien worden tot Bristo in Engellandt/ niet sonder ghenoechte.

Edel Savie.

De tweede soorte oft differentie is de ghene die onder aende bladers heeft twee cleyne bladerkens ghelijck oorkens/ ghelijck die vande Alfrancke/maer de bladers en zijn soo oneffen ende leerachtich niet eñ oock veel minder/ waerom datse oock genoemt wordt Edel Savie/ de welcke wy houdē voor Sphacelus: oock en weet ick gheen veranderinghe van dien/ want in smaecke oft reucke en is gheen onderscheydt.

Diverscheydt.

Inde hoven van Nederlandt valt een veranderinghe datter is met geelachtighe bladerkens.

Edel Savie met Lavēder bladers. Sy wordt oock somtijdts ghesien met bladers die vande Lavender in verwe ghelijck / maer wat breeder ende stercker van reucke.

Cracht. Dioscorides. De bladers ende tackskens vande Savie in wijn ghesodē ende ghedronken/ doen water maecken/ verwecken de mandtstonden vande vrouwen/ ende iaghen af de doode vrucht.

Savie gheneest de steken vande zee-Pastinake/daer op ghelevt/ende maket thayr swart.

Is een goedt wondt-cruydt/ want sy gheneest de wonden(als Plinius seght) al droogende/ ende stelpet bloeyen. Suyvert de vuyle ende quaede zeericheden/ ende meelachtichevdt vander huydt.

De bladers ende tackskens in wijn ghesoden verdrijven dat ieucksel vande schamelicke leden/ daer mede ghewasschen. Savie verwarmt/ treckt tsamen ende drooght: d'welck Galenus oock seght.

Hormi-

Edel Sauie/Cruys Sauie/ende Oorkens Sauie. In Griecks/Sphacelos. In Latijn / Saluia minor. In Hoochduytsch/Cleyn Salbey/Edel Salbey. In Franchois/ Saulge France. In Italiaensch/ Saluia minore. In Engelsch/ Franke Sage/and Littel Sage.

Horminum.

Horminum.

Soo wel het tamme als wildt Horminum is nu ter tijdt meer bekendt / dan wel van noode is te segghen: ick late varen datter eenich twijfel op vallen soude. Beyde de soorten worden ghebruyckt totter medicijnen / maer dwilde is veel gheweldigher om te verwecken tot byslapen. De tamme Horminum en wordt nerghens ghesien dan inde houen / door oeffeninghe vande Herbaristen / de bladers hebbende van de valschen Diptam oft Malroue / staende by tusschen spacien twee tsamen / de welcke int opperste purperachtich zijn by een staende ghelijck die vanden Diptam / neffens de welcke groeyen rondtsomme de viercante stelen van eenen voet oft cubitus hooghe de bleeck blaeuw peirsche bloemen croonwijs in cleyne trossen / de welcke door rijpicheydt gapende hen nederwaerts keeren ende hanghen / waer in dat light tswart lanckworpich saedt / dat meerder is dan Heulsaedt / dwelcke in water gheweyckt zijnde slymachtich wordt / ghelijck het Vloey-cruydt. Dit cruydt gheeft sijn bloemen inden Somer.

Wildt Horminum. In Latijn/Horminum syluestre.

Wildt Horminum.

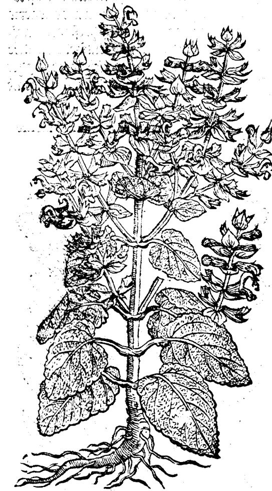
Het wilt Horminum groeyet geerne op steenachtighe gronden ende in mager bemden. De bladers van desen zijn meerder ende een weynich aende canten gheschaert die vanden Motten-cruydt daer in ghelijck ende oock van verwe. De stelen zijn oock viercant/ ende onderhaluen cubitus hooghe. De bloemen groeyen by spacien van een met croonkens / maer de aren zijn langher ende nederwaerts hellende / van verwen peersachtich: Tsaedt is swart/ den voorgaenden niet onghelijck/ ende oock lymachtich. Beyde de soorten hebben een houtachtighe wortel : Maer de bloemen vande tamme en hebben gheenen reucke: die vande wilde riecke als Scharleye. Mijn-heere de Longastre heeft in sijnen hof noch twee soorten van wilde Horminum, de welcke schijnē ouer een te comen met die van Heer Clusius. Deen gheslachte schijnt te wesen de selue sorte die t'Antwerpen by den Greffier Hoboken den gheheelen somer door ghebloeyt heeft.

De bladeren/ purper bloemen ende ghewas en is vande voorgaende niet zeer verschillende.

Cracht. De saden van Horminum willen met wijn ghedroncken zijn om te verwecken tot byslapē: maer met honich ghemengt verdrijuense de duysterheydt vanden ooghen/ daer op gheleyt.

Tselfde met water ghemengt doet scheyden alle gheswillen daer op gheleyt: ende treckt oock wten lichaem doornen ende splinters: Tselfde doet oock tgroen cruydt ghestooten ende daer op geleyt. Wilt Horminum is veel crachtigher int wercken / daerom wordet ghemengt inde saluen/ principaelijck in Vnguento Glaucino.

Scharleye. In Latijn/ Scarlea, Centrum Galli, ende inde Apoteken Gallitricum. Oft oock is Alectorolophos van Plinius? ende is Herba S. Ioannis vulgi. In Hoochduytsch / Scharlach. In Franchois/ Oruale ende Toute bonne. In Italiaensch/ Schiaria. In Engelsch/ Clarye.

T'cruydt dat in Franchois heet Oruale, ende in Nederduytsch Scharleye / is zeer wel bekendt/ vā d'welcke tsaedt tusschē dē scheel eñ d'ooghe ghesteken ende wat tijdts daer in gehouden/ neemt ende treckt terstont met hem alle de vuylicheydt die daer in is / als by daghelicksche experientie is blijckende vanden ghemeynen volcke/ Scharleye wordt ghesaeyt de welcke int naevolghende iaer wtspruydt : In Wedemaendt ende Hoeymaendt gheeftse haer blaeuwachtighe witte bloemen die vande Sauie oft Diptam gelijck. De stelen heeftse viercant met zeer groote bladers die vanden Verbascum ghelijck/ oneffen eñ zeer hayrich/ rimpels hebbende eñ ghelijck wratten/ row/ met wolachticheydt/ die vanden Æthiopis oft Verbascum , oft wilde Horminum ghelijck: maer de wortel is minder / hart eñ geelachtich. Tsaedt is swart groeyēde in huysk ēs/ d'welcke dronckenschap maeckt ende swaericheydt in thooft / door den stercken reucke die oock de gheheele plante heeft / nochtans niet onlieflick / ende wordt daerō veel gebruyckt vā sommige brouwers Noordtwaerts int brouwen van tbier . Want by ghebreke van Hoppe / oft om te stercker bier te maecken/ wordet daer in ghedaen. Waer door dat tbier wijnachtich wordt / ende zeer haest de menschen in thooft loopt ende droncken maeckt / met byeants een dulle oft rasende verheuchtheydt/ de welcke in sommighe meer te belacchen is / dan te beclaghen. Scarleye verweckt oock de maendtstonden vande vrouwen / ende iaeght af de secundine oft naerbaeringhe : sy verweckt des-ghelijcks tot byslapen : waer om te min behoort wederseydt te worden / oft ten is een specie van Horminum.

Colus Iouis.

By dese voorgaende schijnt wel behooren by ghevoegt te moeten worden de plante/ de welcke ick en weet wat Herbaristen gheheeten hebben gele Galiopsis ende Colus Iouis, die op d'wtterste eynde van-

Colus Iouis met de bladers vande Netel oft Horminum, ende is de Galiopsis lutea vande iongher Herbaristen. Oft oock is de derde Oruala van Dodonæus? Oock ist Wildt Horminum pingue van sommighe/ om sijn vette welrieckende bladers.

de vanden stele heeft als een spinrock met gheelachtich vlasch eenichsins gherockt: meer van ghedaente van Horminum dan van Netelen oft Andoren: voorts-brenghende wt de wortel van doode Netelen sommighe stelen eenen cubitus ende oock onderhaluen hooghe/ vierčātich/ hayrich: waer aen dat wassen bladers van Netels oft van Hals-cruydt/ onder gheschaert ende wtghehaelt/ maer breeder eñ effen/ minder dan vā Scharleye: De bloemkens zijn in de troskens geel/ van ghedaente ghelijck die van Sauie oft Scharleye. Het wast gheirne by waterachtighe ende natte canten van de bosschen in Vranckrijck / Duytschlandt ende Italien. De smaecke is een weynich heet ende verdrooghende.

Wildt Verbascum met de bladers ende bloemen vande Sauie met dunne bladers.

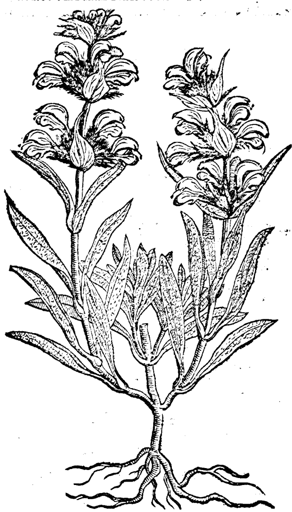
Phlomos oft Plogmos is oock menigherhande/ de naem ghetrocken hebbende vande vlammen oft lemmetten vā lampen die met de cattoenachtighe wolle van dese plante ghevoet worden. De practisijns heetent lieuer groot Tapsum oft Taxum, om dat den fenijn contrarie is / hoe wel dat sy alle ghelijck van cracht ende ghedaente den Sauien soo zeer ghelijck zijn/ dat t'ghemeyne volck de minste bergh soorten noemt Wilde Sauie/ onder de welcke meest ghevondē wordt op veel plaetsen van Spaeignen / Syrien / ende alle sandachtighe hoeuels vanden lande van Languedoc ontrent Montpelliers gheleghen/ de Phlomus die Dioscorides schijnt te heeten Lychnitis, de welcke op ander plaetsen van Vranckerijck oft Italien luttel ghevonden wordt. De gele bloemen zijn zeer lustich om sien die vande boonen oft Malroue ghelijck / groeyende als ronde croonkens / neffens d'wtspruyten vande bladers op beyden syden wtstekende met bleecke locken van draen. De bladers zijn oneffen/ dicke ende van dichte wolachticheydt graew/ row int aentasten ende ghecrunckelt/ smalder/ maer langher dan die vande Sauie met smalle bladers/ eñ zijn zeer bequaem om lemmetten te maecken/ waer door datse schijnt van Dioscorides ghenoemt te zijn Lychnis.

Tweede Phlomos Lychnitis van Syrien.

My heeft oock goedt ghedocht by dese te voeghen dese niet min aerdighe nieuwe plante/ die vā-

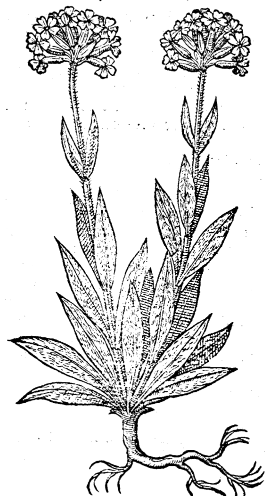
de voor-

Wildt Verbascum met de bladers ende bloemen vande Sauie met dunne bladers. In Latijn/ Verbascum Syluestre foliis Saluiæ tenuifoliæ, Narbonēse, Hispanicum, Illyricū aut Syriacum. Oft oock is Phlomos Diosc.? In Spaensch/ Candilera.

Tweede Phlomos Lychnitis van Syrien. In Latijn/ Phlomos Lychnitis altera Syriaca.

Wtlandtsch wildt Verbascum met de bladers van Sauie. In Latijn/ Verbascum Syl. Saluifolium exoticum.

de voorgaende verschillende is in tfatsoen ende voorts-comen vande bloemen / want sy ghelijcken die vande wilde oft Griecksche Lychnis van Constantinoble / ende zijn geel van coleur. De bladers zijn oock smal / groeyende aen viercante stelen / van dicke wolachticheydt graeu zijnde. De wortel is houtachtich.

Het wtlandtsch Wildt Verbascum heeft ronder / witter ende dicker bladeren / maer niet soo zeer gheladen van vlock hayr: der Sauien ghelijckende van dickte ende ghelijuicheyt / maer andersins met een houdtachtighe ende saselachtighe wortele / niet zeer ongheliick van stele ende ghedaente. Het groeyet oock gheern in Syrien / ghelijck als d'ander. De bloemen en heb ick niet connẽ ghesien: want sy verwelckt ende versteniſt waeren.

Wildt boomkenswijse Verbascum met bladers van Sauie ende gele bloemen.
In Latijn / Verbascum 4. van Matthiolus.

Den voorgaenden is dit bouen alle d'ander meer ghelijck / ende de Sauie oft Malroue naest-comende / waerom dat in sommighe houen van Enghellandt / Italien / Nederlandt ende Vranckerijck voor wilde-Sauie ghehouden wordt: T'heeft oneffen / witachtighe ende een weynich hayrachtighe bladers groeyende aen viercante houtachtighe corte stelen van twee cubitus hooghe / waer dat inde tusschen-spacien vande bladers geel bloemen voorts comen ghelijck die vande Malroue oft doofue Netels / in croonkens zeer lustich om sien.

Tweede wildt boomkenswijse Verbascum met bladers van Sauie.

T'ghene dat wt Syrien comt / heeft ghelijffnigher bladers / stijfuer / breeder ende rouwer.

Wilt swart Verbascum, &c. ende is het derde van Matthiolus, oft de Wilde bastart Sauie van Tragus.

Dit Verbascũ groeyet vele in sauelachtige bẽdẽ / principalick in Piemont niet verre vã Turin / des-gelijcks oock in steẽachtighe groene bemdẽ eñ steẽachtige grõden vã Duytschlãt / Vrãckerijck eñ Engellãdt. De bladers zijn zeer gelijck die vande wilde Sauie / oft Scordiũ van Plinius, oft Horminum, ende lancks de stele ende viercante tacken van eenen voet oft onderhalf hooghe groeyẽ zeer veel bloemkens croonwijs / de welcke purper oft blaew / oft geel zijn in Hoymaendt.

Purper Verbascum met bladers van Rakette: Verbascum purpureum Erucæfolium, ende is Verbascum aliud Matthioli.

T'Verbascum met purper bloemen ende bladers van Rakette groeyet in Engellandt ende Vranckerijck soo wel inde bemden als steenachtighe gronden / d'welcke in sommighe houen van Nederlandt ghehouden wordt / ende is zeer goedt om kennen ende onderscheyden / want de bladers hebben gheschaerde canten die vande Rakette ghelijck / oft eer ghekerft als die vanden ghelen Heul / maer swarter van verwe / groeyende rondtsomme de tackachtighe stelen ende steelkens. De bloemen groeyen by tusschen-spacien ghelijck die vande Sauie oft Horminum, dien sy oock van verwe ghelijck zijn. Men sach die in tvoorleden iaer groeyen daer de kercke van Baeth in Enghellandt ghestaen heeft / byde baedtstouen.

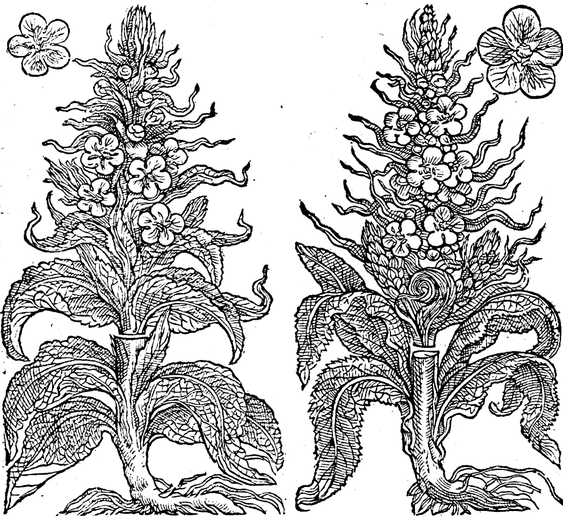
Van Wolle-cruyden ende Motten-cruyden.

Wolle-cruydt. In Griecks/ Phlomos. In Latijn/ Verbascum mas ende Candela Regia; Taxus oft Thapsus barbatus. In Hoochduytsch/ wullkraut. In Franchois/ Bouillon blãc; Maste. In Italiaensch/ Tasso barlasso, Maschio. In Spaensch/ Gordolobo. In Engelsch/ Mulleyne the male/ of Moller ende Mullen.

De ghene die gae gheslaghen hebben dat de Weselkens ghevochten hebben met de slanghe/ ende bycants doot ende verwonnen zijnde/ gheten hebben van dit Wollecruydt/ ende alsoo wederomme cloeck ende lustich gheworden zijnde/ t'ghevecht op en niew begonnen hebben/ die hebben dit cruydt in Latijn ghenoemt Taxus: om dat goedt is teghen fenijn/ ende om dat de stele die lanck is/ bycants vande helft opwaerts tot bouen toe rondtom beset is met bloemen ghelijck een tortse/ waerom datse int Franchois Torches ghenoemt worden; ende in Griecks Phlomi, van t'woordt phlox, dat is vlamme/ vier oft licht die de torsen gheuen: midts dat de bladeren ende stele vande Wolle-cruyden nut zijn tot lemmetten ende vlamme inde lampen te maecken.

Wit Wolle-cruydt Wijfken/ oft aldermeest welrieckende ghebaert Wollecruydt vande Suyderschelanden. In Latijn/ Maximus odoratus meridionalium Thapsus Barbatus femina flore albo. In Engelsch/ Mulleyne female.

Aldergrootste wit Wolle-cruydt Wijfkẽ met bleecke gele welrieckende bloemen. In Latijn/ Verbascum maximum album femina, flore subpallido.

Alsmen wel ouerleght de woordẽ van Dioscorides, die int generael twee gheslachten van Wolle-cruyden maeckt; d'een swert ende d'ander wit/ wederom verdeylende ende verscheydende het wit in twee/ te weten in Manneken ende Wijfken/ segghende dat t'wijfken bladerẽ heeft den Cool-bladeren ghelijck/ maer breeder ende witter/ zeer hayrich ende wolachtich/ ende witte oft bleeck-gele bloemen: alle de ghene die niet alleen Plinium ende d'ouders ghelesen hebben/ maer oock alle de soorten van Wolle-cruyden door d'aensien kennen/ sullen segghen ende ghetuyghen datter gheen Wol-cruydt en is dat naeder comt t'Wolle-cruydt wijfken van Dioscorides dan d'aldergrootste wit Wol-cruydt met schoone groote ende soet-rieckende bloemen/ de welcke ick niet alleene met bleeck gele

ghele bloemen rieckende als nieuw was ghesien hebbe; maer dickmaels oock met sneeuwitte bloemen. T'gaet alle andere Wolle-cruyden te bouen soo wel in grootte van bladeren als oock inde bloemen/ de welcke ghestript zijn/ hebbende goudt-ghele draeykens int midden. De bladerẽ zijn breedt/ lanck/ ende zeer groot/ van fatsoen vã Alantwortel/ becleedt met vele sachte ende witte wollicheydt/ ghelijck die van Roer-cruyt ende Æthiopis. De stele is drye/vier oft vijf cubitus hooghe: De wortel eenen duym dicke ende gheoeselt. Dese plante groeyet inde houen van Nederlandt ende Normandie: Maer in Piemont/ Languedoc/ Enghellandt ende Italien groeyet die hier ende daer inde velden.

Ghemeyn wit Wolle-cruydt oft Wolle-cruydt mãneken van Dioscor. In Latijn/ Verbascum aut Phlomos vulgaris mas Diosc. Thapsus barbatus vande Apotecken.

Ander wit Wolle-cruydt manneken/ van sommighe Wijfken ghenoemt. In Latijn/ Phlomos mas alter. Verbascum Lychnite Matthioli.

Deerste Wolle-cruydt manneken dat ouer al ghesien wordt/ is eenen yeghelijcken wel bekendt door de schoone witte wolachtighe bladeren die minder zijn dan die vanden voorgaenden wijfken. De stele is twee/ drye/ ende altemets vijf oft ses cubitus hooghe/ als d'ander/ nae de plaetse daerse groeyet/ met vele gele welrieckende bloemen maer veel cleynder. Den tros vande bloemẽ ende saedt die bouen aenden stele staet/ is oock ghelijck een tortse.

Men vindt noch een ander/ insghelijcks bladers hebbende becleedt met sachte witte wollicheydt/ maer theeft veel geele bloemen ende syde tackskens aen d'opperste vanden stele. De sommighe houden dit voor t'wijfken/ om dat wit zijnde van bladeren oock met witte bloemen ghevonden wordt/ maer selden.

Dese vier voorseyde Wolle-cruyden zijn bequaem om lemmetten daer af te maecken/ ende hebbende ghelijcke crachten worden meest ende versekerlijck in alle Apoteken ghebruyckt van Vranckerijck/ Enghellandt/ Italien ende Nederlandt/ daer sy te becomen zijn. Tghebruyck.

Swert Verbascum van Diosc.

Maer voorts Dioscorides seght dat d'ander Verbascum swert ghenoemt/ den witten heel ghelijck is/ ten waere dat swerter ende breeder bladeren hadde. My dunckt wt d'aensien ende aenmerc- Plinius seght dat het swert Verbascum het wijfken is/ maer Dioscorides bewijst contrarie.

 ken

Swert Verbascum **van** Diosc. **is Motten-cruydt oft** Blattaria **van** Plinius **met gele bloemẽ. Qualijck wit Wolle-cruydt Wijfken vande Herbaristen. In Franchois/** Herbe aux mittes.

Motten-cruydt met witte bloemen/ t'onrecht wit Wolle-cruydt vande Herbaristen. In Latijn/ Blattaria flore albo, perperam Verbascum femina vulgò.

ken vanden cruyden/dat de twee oft drye soorten van Verbascum, ghemeyne Wolle-cruyden Wijfkens vande Herbaristen ghenoemt; die in Nederlandt/ Vranckerijck ende veel andere plaetsen groeyen/(hoe wel dat sy gheensins/ oft zeer weynich wolachtich zijn) mochtẽ wel wesen swerte Verbascum van Dioscorides, ende Blattaria oft Motten-cruydt van Plinius: de welcke als hy verhaelt int neghenste capittel van sijn 25. boeck/seght/ dat Motten-cruydt den Wolle-cruydt soo nae comt/datmen dickmaels d'een voor dander neemt. Nochtans de bladeren van Motten-cruydt zijn bruynder dan die van Wolle-cruydt/ ende heeft meer ghetackte steelkens voorts brenghende ghele bloemen.

Swert Verbascum van Diosc. is Mottecruydt oft Blattaria van Plinius.

Aenghesiẽ dat wy hedens-daeghs alsoo vele/iae veel meer soortẽ/ veranderingẽ eñ onderscheydẽ vã Wolle-cruyden eñ Motten-cruydẽ hebbẽ dan Dioscorides eñ d'ouders ons beschreuẽ hebben/ iae datse malcanderen soo ghelijck zijn/ datmen d'eene voor d'ander ghenomẽ heeft/ende noch hedens-daeghs van sommighe onse Herbaristen ghenomen wordt/ de welcke ettelycke van dese Motten-cruyden Wolle-cruydt Wijfken noemen: Soo sien wy nochtans grooter menichte van Motten vergaderen op dese soorte/ dan op de ghemeyne Blattaria ghehouden ende bekende/ t'zy die met de gele bloemen/ oft purper oft orange. Alle welcke saecken wel overleydt zijnde/ en connen wy niet loochenen dat dese Wolle-cruyden gheen Motte-cruyden en zijn daer soo veel Motten aen comen. Maer ghemerckt dat wy versekerde ontwijffelicke ende gheapprobeerde soorten van Wolle-cruydẽ meer dan ghenoech hebben/ om te voldoen alsoo wel de Wolle-cruyden manneken ende wijfken/ als de Wilde Verbascum: soo sal oorborlijck zijn/ dese swarte soorten van Verbascum van Dioscorides, den Motten-cruyden oft Blattariæ van Plinius, aen de welcke de Motten vergaderen/ toe te schrijven.

Swert Verbascum **van** Dioscorides, **oft Motten-cruydt van** Plinius.

Dit brenght voorts redelijck groote langhe bladeren d'Alant-wortel niet onghelijck/ rondt somme wat ghekerft/ met wit wolachticheydt bedeckt als die vande Wolle-cruyden manneken

ende wijfken/ maer bruyn-groen. De stele is eene/ twee/ ende drye cubitus hooghe/ ende somwyle hoogher nae de plaetse daer sy groeyende is/ in veel ghedeylt. De bloemen zijn cleyn/ verstorven geel/ in vijf ghedeylt. T'cleyn saedt ende huyskens zijn als die van andere Blattaria ende Wolle-cruyden. De wortele is bleeck-geel eenen vingher dicke. De Motten comen zeer gerne aen dit swert Verbascum met gele bloemen: T'ghene dat Dioscorides oock ghetuyght.

Mottencruydt oft swert Verbascum met witte bloemen.

Het naest voor beschreuen is desen zeer ghelijck van ghewas; maer de bladers en zijn soo door bruyn niet/ ende de bloemkens wit in ses ghedeylt op vele syde tackskens aen d'opperste vanden stele. Dit gheplant oft ghesaendt synde onder veel soorten van Wolle-cruyden achtervolghende syne ordeninghe ẽn manierẽ van saeyen oft plantẽ/ indẽ vermaerdẽ ẽn rijcken hof van onsen vriendt Jean Mouton te Dornick/ is dickmaels vernielt geweest vã tgewormte in Latijn Blatta ghenoemt/ welcke zeer gheerne is aen dit cruydt/ ende liever dan aen een van allen dander Motten-cruyden/ ende leuet daer by/ waer doer dat sijnen naem Blattaria, dat is Motten-cruydt/ ghecreghen heeft.

Andere verscheydenheydt van dit Motten cruydt/ In Latijn/ Huius Blattariæ varietas altera.

Motten-cruydt met groote bloemen ende tortsewijse rouwe troskens.

Men vindt een ander alleene verschillende van d'eerste swert voorschreuen Verbascum door de bloemẽ die schoonder geel zijn/ altemets in ses/ ende meestendeel in vijf ghedeylt/ ende door d'bladt/ dwelcke breet is ende meer gheadert ende gherompelt/ hebbende de middelste ribbe roodt ende niet wit als d'andere. T'saedt is oock minder dan het heulsaet in vellekens oock besloten ghelijck die van Vingherhoet-cruydt. In Brabant is de wortel van alle dese voorseyde Motten-cruyden/ alle iaere weder wtschietende/ ghelijck die van ghemeyn Motten-cruydt met purper bloemen.

Motten-cruydt met groote bloemen ende tortsewijse rouwe troskens.

Van Italiaensch ende wtlandtsch saedt hebben wy altemets ghewonnen in Nederlandt een sorte van Motten cruydt/ van wortele ende stele vã drye cubitus hooghe/ met groote gele bloemen ẽn tortsewijse troskens bouẽ aen den stele/ ghelijckende den Wolle-cruydt wijfken: maer de knoppen

oft botten vanden bloemen die aen d'opperste stelen staen/ zijn bouen gheaert ende row ghehaert/ groen van verwe. De bladeren zijn grooter ende langher dan van het voorbeschreuen Motten-cruydt met witte bloemen doncker-groen ende zeer geadert/ ende op de auerechte syde bleeck-groen/ diep ghekerfdt ende ghesneden/ als die van ghemeyn Motten-cruydt der Cruydt-lief hebbers: ende is een vergaende ende iaerlicksche plante. De Wolle-cruyden ende Motten-cruyden bloeyen ghemeynelijck in Wedemaendt/ Hoymaendt ende Augusto.

Cracht.

Diosc. De wortel vande twee eerste is tsamentreckende/ waerom dat eenen teerlinck groot van dien met wijn inghenomen zeer goedt is teghen den buyckloop. Galenus seght dat de wortel wranghe is/ende goedt teghen de fluxie ende catarrhen. De selfde wortel in water ghesoden ende ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die ghescheurt zijn ende van binnen ghequetst oft gheborsten/ oock teghen den verouderden hoest. T'selfde water daer inne die wortel ghesoden is/ versoet den tantsweere/ alsmen daer mede den mont spoelt: D'welcke Galenus oock segt: Nochtans hebben de bladers een verteerende cracht: Ghelijck oock doen die vanden anderen soorten/ principalick die vā de ghene die goudt-ghele bloemen heeft. Plinius seght dattet oock goedt ghedroncken is tegen tgheswil vanden amandelen vande kele. De goudt-gele bloemen vanden Wolle-cruydt in looghe ghelegt / maecken het hayr geel / alst daer mede ghewasschen wordt. Wolle-cruydt met de gele bloemen op wat plaetse dat gheworpen wordt/ treckt naer hem ende cryght Motten ende ghewormte inde bladers. De bladeren van Wolle-cruydt in water ghesoden / zijn goedt ghelegt op gheswillen ende sweeringhen vanden ooghen. De selfde bladers met wijn ende honich ghemengt/ genesen die verargerde ende onsteken sweringhen/maer met azijn ghemengt d'onsteken wonden.

De bladers van Wolle-cruydt zijn goedt teghen de steken vande Scorpioenen/ daer op ghelegt. Maer Plinius seght dat de wortel daer teghen met Rute inghenomen wordt. De bladers van het Wildt Wolle-cruydt ghestooten/ zijn zeer goedt ghelijck de plaester ghelegt op de verbrantheydt vā vier oft heet water/ oft andersins. Men segt vandē wittē Wolle-cruydt wijfken/ dat drooge vijgē inde bladers vā diē geleyt zijnde/ nēmermeer en rottē. Plin. De wortel van Wolle-cruydt in water ghesoden/ is van sulcker cracht datse geneest de gebrekē vander borst/ eñ de ghene die etter spouwē/ iae gheneest oock niet alleene de dempighe peerden / maer oock die hen inghewant/ heupen oft lendenen trecken/ als die inghegheuen wordt. De bladers van Wolle-cruydt met de wortel ghestooten ende met wijn besproeyt/ ende alsoo op warme asschens ghestelt/ gheneest de blaerkens ontrent die ooren waerm daer op ghelegt. Saedt van Wolle-cruydt in wijn ghesoden ende ghestooten / gheneest de ghene die eenich lidt ghebroken oft wt den lede hebben: want het neemt wech 'gheswil ende die pijne. D'marck vande wortel van Wolle-cruydt soo dunne als een salfken gemaeckt / is zeer goedt ghedaen inde fistels oft loopende gaten. Wolle-cruydt met de goudt-gele bloemen is zeer goedt ghedroncken met water den ghenen die te berste gheslaghen oft ghevallen zijn/ al hadden sy oock de cortsen. De bladers van Wolle-cruydt met azijn ghestooten / zijn zeer goedt ghelegt op de gheswillen aende kele Strumæ ghenoemt. T'saedt eñ de bladers vanden Wolle-cruydt in wijn ghesoden eñ ghestooten/ trecken wt den lichaem alle dinghen die van buyten int lichaem ghesteken zijn / daer op ghelegt. Waerom dat sy zeer goedt ghelegt zijn opde hoef hornen vande peerden als sy vernaghelt zijn/ ghelijck ons Matthiolus ende ander ionge Herbaristen oock beschrijuen. Olie van Wolle-bloemen ghemaeckt met veel infusien / is zeer crachtich om te stillen de groote pijnen vanden fleirsijn ende vande Spene.

Plinius gheeft alle dē Wolle-cruyden een selue cracht.

Ghemeyn Motten-cruydt.

Het staet te gheloouen dat Chrysogonum ghehecten is/om sijn goudt-gele bloemen: Daerom ist dat de ghemeyne Blattaria vande Herbaristen Plinio toebeschreuen / niet en is de Chrysogonum van Dioscorides: soo en weet ick nu ter tijdt gheen cruydt/ oft ten is den Chrysogonum veel ongheliicker/ dan dit ghemeyne Motten-cruydt. Want het heeft eenen stele met veel stijfue tacken recht op gaende van onderhaluen oft twee cubitus hooghe. De bladers zijn die vander Eycke oft Yser-cruydt gelijck/ ende de bloemen zijn die vanden Wolle-cruydt van verwe ende ghetal van vijf bladerkens soo zeere nae comende/ dat d'eene soude zeer lichtelick voor d'ander ghenomen worden. Maer die vanden Motten-cruydt zijn donckerder geel ende rooder/ sonderlinghe in tbeginsel. De bladers en zijn maer doncker groen. T'saedt is swartachtich ghesloten in vellekens oft ronde bollekens die vanden Vlas ghelijck / oft eer die vanden purper Vingherhoet-cruydt oft Wolle-cruydt. De wortel is wit ende eenen vingher dicke die vanden Steckrapen oft Wildē Radijs gelijck / maer sommighe vrienden hebben my voor seker verclaert dat die int eynde vande Somer ende beghinsel vanden Herft van buyten eñ oock van binnen bruyn roodt wordt/ te weten als tvoetsel door de hitte verteert is / ghelijck wy sien ghebeuren den Carduus Benedictus, principalick van de ghene die de bloemen somtijdts purper violet ende blaeuw bevonden werden / niet alleene inde Herbaristē houen

van

Ghemeyn Motten cruydt vande Cruydt-lief-hebbers. In Latyn / Blattaria van Plinius, oft eenich van die mochte wesen de Chrysogonum van Dioscorides? ende is Verbascum Leptophyllum Cordi. In Hoochduytsch/Goltknopfflin. In Engelsch/Mothe Mulleyn.

Ghemeyn Motte-cruydt met purper bloemen.
Blattaria flore purpureo.

van Nederlandt ende Vranckerijck / maer oock aende canten vande grasachtighe velden van Turin ende Riuoli. Dit cruydt is zeer bitter/ ende heet/ ende drooghe van smaecke/waerom ick en verwondere my niet dat dese Motte-cruydt ghenoemt by hem en is lockende de Motten ende ander gewormte Blattæ ghenaemt/ende eer is tselfde ghedierte van hem drijuende/ ghelijck die vanden Alssem/Aueroone/ende ander bitter cruyden verdreuen worden. Het is seker dat opent de verstoptheden vanden ingheWandt ende van de cleyne aderkens daer de leuer haer voedtsel eñ bloedt wtsuyght/ maer wat teghen de beten ende vergifte dinghen vermach/is my onbekent. Daerom de ghene die in stede van dese plante wil de Tormentille met seuen bladers / daer af ghescreuen is onder de Pentaphylla, Chrysogonum heeten/ om de ghedaente vande wortel/bloemen ende bladers/eñ ten laetsten om de crachten die zeer groot zijn te achten teghen fenijnighe dinghen / ick late hem voorwaer daer af den keuse hebben / soo verre als hy dese onse coniecturen in sulcker vueghen nemet / als de ghene die gheirne sullen wijcken ende plaetse maecken de neerstigher ondersoeckers/ ende niet dẽ traghen achterclappers.

Tghemeyne Motte-cruydt oft Blattaria is een cruydt dat iaerlicks vergaet/gheschaerde bladers hebbende den Eycke loof ghelijck. De Purper oft blaeuwe Blattaria blijft ouer/ende heeft bruynder ende min ghekerfde bladers/ghelijck oock doet de Bruijn-roode.

Motte-cruydt met groene bloemen.

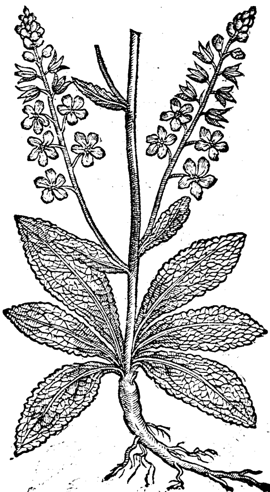
Veranderinghe van Motten-cruydt.

Wt t'saedt van purper Motten-cruydt crijghen wy veel veranderinghen inde bloemen die zeer aerdich ende weerdich zijn om sien: alsoo wy dickmaels inde hooften van Heul aenmerckt hebben. Want dit Motten-cruydt hebben wy altemets ghehadt met schoone Orenge verwe van bloemen/ somwijlen groen wt den purper/ende oock heel groen van ses bladerkens. Andersins behoudẽ sy de gedaẽte eñ bladerẽ vandẽ purper violette Motte-cruydt die nochtãs wat dieper gekerft zijn.

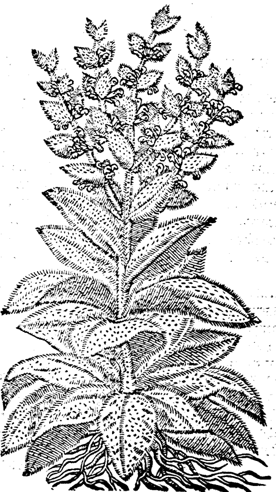
Motte-cruydt met groen bloemen. In Latijn/Blattaria flore viridi.

Motte-cruydt met purper groenachtighe bloemen. In Latijn/Blattaria flore ex viridi purpurascẽte.

Æthiopis Phlomitis.

Superstitie onnutte meesterse van loghenen/ toouerijen ende guychelrijen schijnt desen cruyde den naem ghegheuen te hebben/ om datmen gheloofde dat de bladers van dien gheworpen in eenich water oft riuiere/ alle dwater opdroncken: hoe wel dat der waerheydt meer ghelijck is dattet dien naem heeft/ om dat d'alderbeste wt Ethiopien ghebracht werdt: ten waere dat soo genoemt waere/ als soo veel te segghen als beroockt/ aschachtich/ oft met asschens bestroyt. Want Æthiops is in Griecks te segghen soet oft swertsel vander schouwen/ oft verbrande asschen. Dese plante is groeyende inde houen van Duytschlandt/ Engellandt/ Vranckerijck ende Italien/ waer dat wy die aldereerst ghesien hebben daer ghebrocht zijnde wt den gheberchten van Griecken ende Illyrien aen de zee gheleghen/ ende is nu ghemeyne ghenoech ende goedt om kennen: want sy is den Wolle-cruydt zeer ghelijck/ dan dat de bladers van desen sacchter graeuwer ende wolachtigher zijn ghelijck die vanden Diptam van Candien/ hebbende ghescharde ende ghecrunckelde canten/ die rondtsomme d'onderste vande stele opder aerden wtghespreydt ligghen/ ende voorts staen rondtomme [illegible] ende

aende vierkante rouwe stele van twee voeten ende onderhalve cubitus hooghe / de welcke haer wtspreydt in veel tacken / rondtomme de welcke inde lengde troswijs groeyen veel witte bloemen van fatsoen die vande Scharleye niet onghelijck : oock en ist saedt dien vanden Horminum niet ongelijck. De wortel ghetuyght dat dit cruydt zeere de natuere heeft vanden Wolle-cruydt.

Inde houen vande Nederlanden wordet oock ghesien veel breeder van bladers. Diuersheyt.

Cracht.

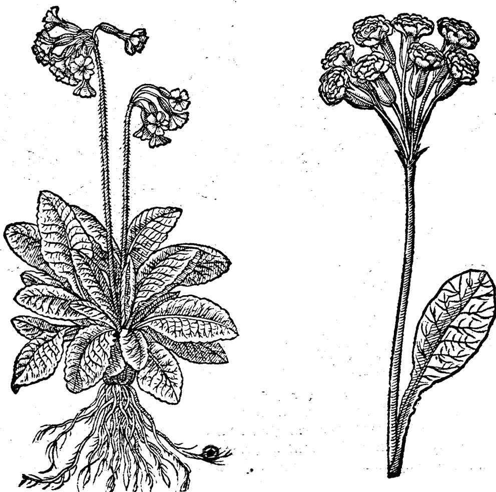
Æthiopis, oft de wortel in water ghesoden ende ghedroncken is zeer goedt den ghenen die etter spouwen/ende teghen Sciatica / oock den ghenen diet Pleuris hebben oft eenighe rouwicheydt inde kele. Tot die selfde ghebreken vander borst ende longher/ is de wortel oock goedt ghemengt met honich/ende dickwils daer af ghelecкt.

S. Peeters cruydt oft Sleutel bloemen met diuersche bloemen/Oft oock zijn de Phlomides vanden ouders/oft Verbasculi.

Dese cruyden worden in Latijn gheheeten Primulæ veris, om datse int eerste vande Lente wtspruyten ende wederomme hen bloemen gheuen ende voorts brenghẽ. Van dese zijn diuersche sooren/principalick in Engellandt meer dan elders daer de lusticheydt van bloemen zeere liefghetal is/ vande welcke soo wie een soorte is kennende / die sal oock alle d'ander kennen/want sy verschillen alleene inde bloeme ende in hoogher verwe ende gherimpelder bladers.

S. Peeters-cruydt / ende welrieckende Sleutelbloemen / de welcke ghecoeffent zijnde ende verplant inde houen van Engellandt meerder worden ende dobbel bloemen voorts brenghẽ. In Griecks/ Phlomides, Verbascula Fuchsij. In Latijn/Primula Pratensis. In Hoochduytsch / Himmelschlussel/eñ S. Peters kraut eñ Schlusselbluom/ Schlusselblumle. In Franchois/Prime vere, eñ Brayes de Cocu. In Italiaensch/Brache di cuculo oft cognol, eñ Fior di prima vera. In Engelsch/Cowelsyppe ende Primroosen.

Engelschẽ dobbel Sleutel-bloemen In Latijn/Primula hortensis Anglica omnium maxima & serotina floribus plenis.

S. Pee-

S. Peeterscruydt.

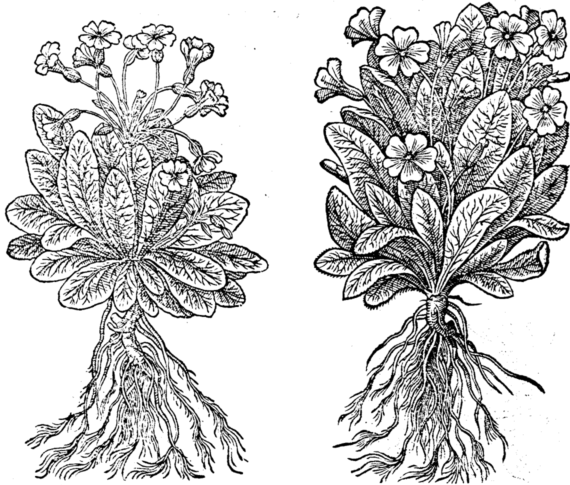
Ouer al inde natte ende vochtighe bemden / sonderlinghe inde coudtachtighe landen/ als van Sauoye/ Vlaendre/ Vranckerijck/ Normandie ende Enghellandt/ soo bloeyen met d'eerste warmte vande Lente dese cruyden / voorts brenghende wt een witte saselachtighe wortel / eenen blooten ronden stele / wat hayrachtich van een palme oft onderhalf hooghe / de welcke bouen aenden top verciert is met veel bloemen nederwaerts huckende die vanden Longher-cruydt van grootte niet onghelijck/ maer geel/ van verwe ende reucke het niewe was ghelijck zijnde. De bladers zijn meerder dan die vande Betonie / rondtomme de cantẽ gheensins diep ghekerft/ ende eenichsins rimpelachtich dien vanden purper Vingherhoet-cruydt ghelijckende / beneden plat ter eerden ligghende/ oft een weynich opstaende / de welcke in warmoes / taertkens/ eyercouck ende salaet gheenen quaden smaecke en hebben. Dit cruydt is zeer goedt voor thooft/ zenuen / ende rotten vande vuyle humeuren die wt vergaderinghe spruyten/ oft inflammatien: ende wordt daerom ghehouden voor een wondt-cruydt.

Zeer opde selfde plaetsen is oock groeyende dese soorte/ die derghelijcke maer bleecke bloemẽ heeft/ ende wat meerder bladers/ sonder eenighen reucke.

Maer de ghene die inde houen van Enghellandt gheoeffent wordt / is zeer aerdich door de menichfuldighe dobble bloemen die drye oft vier mael grooter zijn dan eenighe van alle de Sleutelbloemen.

Sleutel-bloemen sonder reucke. In Latijn/ Primula Pratensis inodora, luteo-pallida. In Engelsch/ Oxe lippe.

Bosch-Sleutel-bloemen. In Latijn/ Syluarum Primula. In Engelsch/ Coe-Slippe.

De ghene die eenighe vande voorseyde is kennende/ die moet oock kennẽ dese bosch Sleutelbloemen/ want sy verschillen alleene van bloemen. Dese is enckel/ bleeckachtich/ cleyne/ corter dan een palme/ ende bycants staende int ooperste vanden stele. V[illegible] bladers/ smaecke/ reucke eñ ghebruyck is dese den anderen niet onghelijck/ maer sy groeyet gheerne in bosschen ende lommerachtige dalen/

ghelijck

ghelijck in Enghellandt/ Dolfiné ende Sauoye. In Vlaenderen ende Vranckerijck groeytse inde houen.

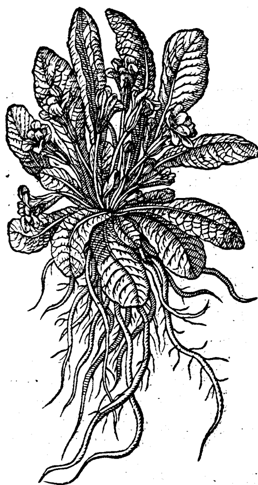
Inde houen van Enghellandt verandert haer dese soorte door de grootte ende dobbel bloemen/ den dobbel Christus-ooghen van grootte ghelijck: oock zijn die van verwe bleeck-geel.

Somtijdts heeft sy oock zeer lustighe witte bloemen/ die vande vroukens te coope ghebrocht worden op de marckt van Londen.

Oock zijnder met ghekerfde bloemen ende gherimpelde ploeyen/ van verwe doncker groen/ de welcke inde houen van Londen zeer vele groeyen/ andersins zijn die den anderen gheheel ghelijck. De welcke de Herbaristen van Antwerpen / ghelijck oock sommighe vande voorseyde van daer ghecreghen hebben/ ende hebben ons oock vermaent datter in Enghellandt eenighe soorte van Sleutelbloemen was met purper bloemen / maer te vergheefs van ons ghesocht: ende meynen dat gheweest is het Longher-cruydt/ ghelijck als seyde de zeer gheleerde Turnerus, want wy en hebben daer gheen Auricula vrsi ghevonden.

Aenghesien nu dat de bladers van alle dese soorten van Sleutelbloemen ronder zijn dan die vanden Wolle-cruydt/ ende dat de stele vande sommighe / ende oock de bladers row zijn: waerom soude Matthiolus ontkennen dat Phlomides waren? Hy en brenght niet by dan de reden van een onnutte beroeminghe. Want de crachten ende de gheheele ghedaente die gheheel die vandē Wolle-cruydt ghelijck zijn/ wysen contrarie/ ende oock d'overeencomen vande experientie in alle landen/ de welcke soo verre als sy eenighe van dese hebben/ die heeten in Latijn Herba Paralysis, welcken naeme oock ghegheuen wordt den Phlomus om sijn excellente crachten: Daerom zijn dese oock Phlomides gheheeten.

Bosch-Sleutel-bloemen met doncker groene ghekerfde bloemen.
In Latijn/ Syluarum Primula floribus obscurè virentibus fimbriatis.

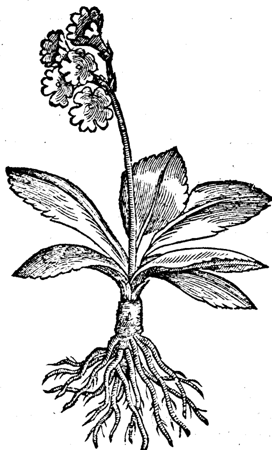
Sleutel-bloemen sijn van Fuchsius ghenoemt Verbascula.

Fuchsius. De wortel van Sleutel-bloemen in water ghesoden ende ghedroncken / opent de verstopthe den vande blase ende nieren. Sap vande bladers van S. Peters cruydt wordt inghegheuen ende van buyten ghestreken / teghen ghescheurtheydt/ litten die wtten leden zijn oft verwronghen ende blaeuw gheslaghen. Dat dese Sleutel-bloemen dese selfde dinghen vermogē/ blijckt claerlick by henlieder complexie / want sy trecken een weynich tsamen: ende ist dat ghy dit proeft/ soo zijn sy bitter ende een weynich heet / in vueghen dat daer door niemandt en behoort te twijfelen van haerlieder droogende ende af vaghende cracht. De vrouwen die gheirne schoonheydt hadden/ nemen tsap vāde bloemen ende strijcken daer mede haerlieder aensicht/ om datse wonderlick zeere afvaeghen de vlecken eñ rimpelen ende ander derghelijcke ghebreken. Cracht.

Paralytica, Alpina Sanicula: oft
Auricula vrsi lutea.

Dit cruydeken d'welcke alsoo lustich om sien is als eenich ander van die inden gheberchte vande Alpes groeyen / souder beter ghenoemt zijn Arthritica oft Paralytica, dan Sanikel / soo wel om de sonderlinghe cracht die theeft van te verdrijuen de pijne vanden fleirsijn / als oock aldermeest om dat schijnt te moeten ghestelt worden byde soorten van Sleutel-bloemen: nochtans soo groeyet dit cruydt zeer gheerne op d'opperste vande zeer hooghe berghen ende steyle rootsen/ ghelijck als zijn die van S. Glaude/ ende die van Clauene ende Ysbroeck/ waer dat meest alle den Somer de sneeu is ouer-

Paralytica, Alpina Sanicula: oft Auricula Vrsi lutea, hebbende de ghedaente vande Sleutel-bloemen/ ende is Lunaria Arthritica Gesneri, oft Britannica van Anguillara. In Hoochduytsch / Fluebluml.

Auricula vrsi met roode bloemen.

ouerblijuende / nochtans des niet teghenstaende soo comen daer voorts int eynde vande Lente dese Sleutelbloemen/ hebbende een steelken/ waer aen dat de roode oft roodtachtighe bloemen groeyen op een sacht steelken/ de welcke lustich zijn om sien/ ende soet van reucke. De bladers zijn witachtich/ claer groen/ dickachtich/ ghelijfuich ende glatter dan die vande Sleutel-bloemen/ een weynich ghe-boghen/ ende een weynich ghekerft. De wortel is zeer saselachtich ende die vande Sleutel-bloeme

Cracht. zeer ghelijck. Sy heeft oock eenen zeer drooghenden ende tsamentreckenden smaecke / ende is zeer goet inde wonddrancken/ van buyten oock ghebruyckt de wonden ghenesende/ waer door datse Sa-nikel ghenoemt wordt.

Veranderinghe.

Wy hebben die somtijdts gesien op ander berghen ouervloediger ende meerder van bladers/ stee-le ende bloeme / de welcke nochtans geel is ende niet purperachtich.

Cracht. Matthiolus prijst zeer dit cruydt teghen de gheschheurtheydt ende wonden vander borst.

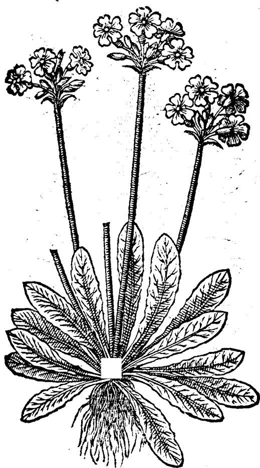
Diuersche ander soorten van dese gele Alpinsche Sanikel/ oft Sleutel-bloemen.

Gelijckerwijs de Sleutel-bloemen door de oorsaecke vande plaetse ende grondt/ in Engellandt hebben de bladers ende bloemen hoogher van verwe/ meerder ende minder: alsoo cryght oock op de hooghe berghen vande heete landen teruydt dat ghenoemt wordt Auricula Vrsina, meerder steel-kens ende bladers / somtijdts oock veel minder / nochtans en zijn die van ghedaente oft natuere niet verscheyden. T'selfde is oock vande bleeck-gele Sanikel / te weten van meerder oft minder te we-sen. Alle dese soorten groeyen inden hof vanden edelen Heere Jan Verdelft / een zeer gheschickt man in simple/ ende groot lief-hebber van vremde cruyden.

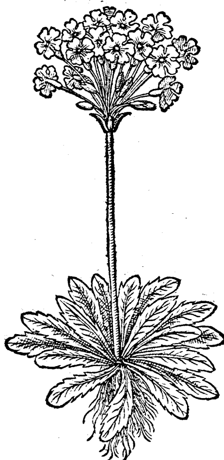
Grootste Alpijnsche Sanikel met smalle bladers.

De ghene die ghesien heeft de groote Paralytica Sanicula met een weynich ghekerfde bladers/ die sal oock moeten kennen de terstondt naervolghende soorten. Dese die de grootste ghehceten is/ heeft

Grootste Alpijnsche Sanikel met smalle bladers. In Latijn/ Paralytica Alpina Sanicula angustifolia maior.

Middel Alpijnsche Sanikel. In Latijn/Sanicula Alpina minor siue media.

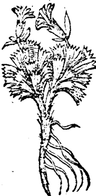

heeft langher bladers dan die vanden Bergh-Gnaphalium: De bloemen groeyen ghelijck croonkens vele by een op de stelen/ die saechte zijn van eenen voet oft drye palmen lanck/roodt oft lijfverwich van verwe / zeer lustich om sien. Dese plante heeft ouer ghesonden gheweest wt Weenen in Oostenrijck aen H. Brancion/van Charles de L'Escluse.

Middel Alpijnsche Sanikel.

De middelsoorte is minder van bladers/welcke een weynich ghekerft zijn. De bloemen zijn die vanden anderen ghelijck/groeyende op steelkens van drye duymen oft een palme hooghe. De wortel is zeer faselachtich.

Alderminste Alpijnsche Sanikel. In Latijn/Sanicula Alpina minima.

D'alderminste van allen is nauwe eenen duym oft onderhalf hooghe: de bladers zijn oock ghelijfvich/ minder dan die vanden cleyne Bergh-Nauelcruydt/aen d'wterste canten ghekerft ende ghetant: De bloeme is roodt.

Roodt Vingher hoet-cruydt.

Inde landen Noordtwaerts geleghen/groeyet zeer ouervloedich het root Vingherhoet-cruydt / dwelcke bycants inde warme landen Suydtwaerts gheleghen niet ghevonden en wordt. Maer in Vranckerijck/Nederlandt en Engellandt ist alle man bekent/waer dat desen naem in henlieder talen heeft ghecreghen/want d'ouders en hebben van tselfde niet gheschreuen. De bloemen van dese zijn purper roodt ende incarnaet/ghelijck lanckworpighe/ ghe-schilderde oft ghesneden korfkens eenen Vingherhoet ghelijckende/hangende nederwaerts zeer aerdich vervolghende op d'een sijde vanden stele/ die twee cubitus hooghe is.

Roodt Vingherhoet-cruydt. In Latijn/ Digitalis purpurea. In Hoochduytsch/ Fingerhut ende Fingerkraut. In Franchois/ Gant nostre dame, doigtier. In Engelsch/ Floxe gloue.

Witte Vingherhoet-cruydt. In Latijn/ Digitalis alba.

De bladers zijn van grootte/ coleure ende fatsoen ghelijck dien vander Hondts-tonghe oft Waelwortel. De wortel is saselachtich/ lijmich ende swert. T'saedt groeyet in ronde bollekens ende is cleyne/ dien vanden Wolle-cruydt ghelijck/ een weynich stinckende van reucke/ wederlegghende d'opinie vande ghene die dat Baccharis hieten. De smaecke is onlieflick ende zeer bitter/ drooghende ende een weynich heet/ ende is een wondt-cruydt dat zeer gheacht wordt om alle wonden te ghenesen.

Cracht. Tot Sommerset in Engellandt nemen de boeren dit cruydt ende sieden daer af eenen dranck/ waer mede sy purgeren ende somtijdts zeer dapper doen ter camer gaen ende overgheven de ghene die de cortse hebben ende wat vocht van buycke zijn. Door de bitterheydt vaeghet wech de waterachtighe humeuren/ ende purgeert de cholerike/ openende de verstoptheden.

Witte Vingherhoet.

Inde hoven van onse vrienden in Nederlandt groeyet een ander soorte die van stele/ bladers ende saedt/ gheensins de voorgaende onghelijck en is/ dan datse witte bloemen draeght.

Maer de ghene die vaele bloemen heeft/ is corter van clocksken/ ende heeft de bladers meerder dan die vande Nadelgeer/ van verwe doncker groen/ groeyende inde selfde hoven.

Dese soorte wordt ghesien tot Loven inden zeer lustighen hof van Heer Jan van Limoge/ anersins Nonnius gheheeten/ met bleeckroode oft lijfverwighe bloemen.

Cleyn geel Vingherhoet-cruydt.

Dese soorte is minder ende niet soo aerdich/ de welcke in Engellandt luttel groeyet/ waer dat wy die niet ghesien en hebben: groeyet andersins op veel plaetsen van Piemont int gheberghte vã Turin ende Savoyen/ hebbende bruynder ende smalle bladers/ die vanden smal Weghebree ghelijck/ glat ende niet hayrich/ noch oock soo lustich van bloemen/ de welcke bleeck-geel zijn ende verstooven/ engher van clockskens/ ende soo zeere niet ghesprinckelt.

Byde

Root Vingherhoet-cruydt. In Latijn/ Digitalis Ferruginea.

Cleyn geel Vingerhoet-cruydt.

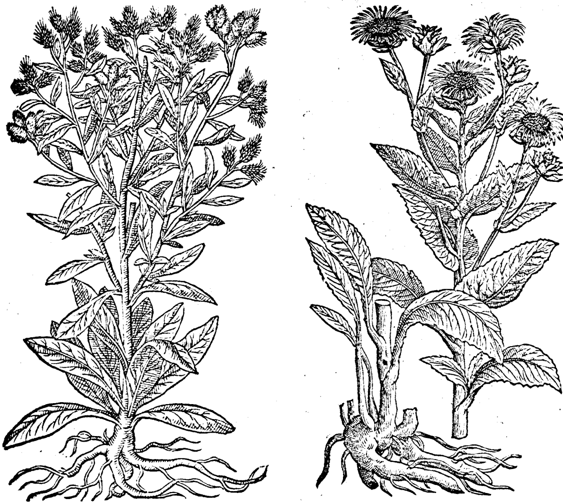
Baccharis Monspelliensium.

Byde principaelste Griecksche auteuren wordt ghevonden de naem van eenich cruydt Baccharis oft eer Pancharis, alsoo gheheeten als wy zeer wel ghelooven om de groote lieflickheydt vanden Caneelachtighen reucke die de wortel heeft/ vande welcke ghemaeckt wordt/ behalven meer ander dinghen/ een welrieckende salue. Tselfde wordt oock van Athenæus Pancharis ghenoemt/ ende daer af worden hoykens ghemaeckt/ diemen om het hooft dede/ om dat de Poete niet en soude vande quade tonghe verhindert worden/ alsoo Virgilius seght. Daerom ist dat sy te stouter misbruycken de patientie vanden leser/ die dit capitel als onwettich wt Dioscorides willen gheschrabt hebben/ ende te vergheefs aerbeyden om te betoonen dat beyde de planten/ te weten Baccharis ende Asarum ende de beschrijvinghe van dien (sommighe dinghen die daer tusschen ghecommen zijn wech ghedaen zijnde) een dinck zijn souden/ daer nu een yeghelick int lesen sien mach dat de Veyl niet onghelijcker en is de Savie/ dan den Asarum en is den Baccharis. Dese Baccharis is tsamentreckende/ ende is zeer goedt teghen heete gheswillen ende d'wilt vier. De reucke verweckt tot slap: van bladers ist tusschen die vande Violieren/ te weten de witte ende Wolle-cruydt. Ter contrarien soo is den Asarum zeere verwarmende/ van een scheydende/ ende de bladers hebbende van Veyl. Daerom soo en verschillen sy niet luttel/ als Plinius seght/ de welcke seght dat Asarum is gheheeten/ om dat inde hoeykens niet ghebruyckt en wordt. Dese faute is ghecomen wt de stucken van Crateuas, waer dat Baccharis Asarum van Dioscorides ghenoemt wordt ende beschreven. D'welck ons vermaent dat vande nerstighe mannē die de waerheydt ghetrouwelick ondersoecken/ gheensins en behoordt veracht te worden d'nerstich overlegghen vande namen. Maer nu soo en sien wy onder veel cruyden/ ist dat wy keuse hadden/ gheen soo wel accorderende/ als tghene dat vāde zeer gheleerde wtlandtsche mannen hier voortijdts is ghehoudē gheweest voor de oprechte: want sonder twijfel t'comt den Baccharis veel naerder dan die specie vanden welrieckendē Wolle-cruydt die Matthiolus stelt: want dese is boomachtich met sijde-scheuten oft tacken/ ende rouwe swertachtighe bladers die vande Sleutel-bloemen oft Savie met breede bladers van grootte ghelijck: De

Baccharis oft Pancharis in Griecks / van die van Montpelliers. In Latijn/ Baccharis Monspelliensium, ende t'onrecht van Matthiolus ende Dodonæus gheheeten groote Coniza, ende van Cordus Coniza Helenitis.

Alantwortel ende Galantwortel. In Griecks/Helenion. In Latijn/Helenium eñ Inula, van Anguillara Panax Chironiũ. In Franchois/Enula campana, eñ Herbe d'Elaine. In Hoochduytsch/ Alantwurtz. In Italiaensch / Enola ende Ella. In Engelsch/Elecampane.

stele is twee cubitus hooghe/waeraen verstorven roode bloemen groeyen vele by een staēde/de welcke in een grauwe hayrichheydt vergaen/ghelijck die vande Distels. De wortel spreydt haer wt bouē in d'aerde/met veel saselinghen/ghelijck die vande Garyophylate, hebbende oock dē reuck van die/ oft vande Caneele/byde welcke d'ouders de wortel van Baccharis ghelecken hebben/die de Groffelnaghels niet en kenden. Dese plante groeyet vele/ende is oock met desen naem zeer wel bekent rondtomme de stadt van Montpelliers/ende oock elders op veel plaetsen. Die de vier soorten vāde Coniza kennet(want die hebben onder malcander een groote ghelijckenisse/ende alle ghelijck gele bloemen/eenen quaden reucke/ende zijn lijmachtich int handelen) en sal niet lichtelick segghen waerom dat Matthiolus dese Baccharis die eenē excellentē reuck heeft/gheheetē heeft groote Coniza, eñ Verbascũ in stede vā dien ghenomen. Want het Verbascũ heeft eenē goeden reuck / d'welcke somtijdts heeft gele bloemen/somtijdts purper/ghelijck altemets ghebeurt den Motte-cruydt / eñ groot Wollecruydt. Tot Roome soo wy zeer greetich waeren (ghelijck wy altijdts gheweest hebben)ende ons betrouwende op Matthiolus woorden/soo vraeghden wy veel Herbaristē hen opinie van dese plante/de welcke die niet en hielden dan voor Wolle-cruydt. T'selfde groeyet oock in Vlaenderen ende meer ander plaetsen/ende niet die plante van Matthiolus de welcke op papier gheplackt is/die meer heeft de ghedaente/dan den reucke oft verwe. Maer dat is zijn eerweerdicheydt wel gewoone/te beschrijuen de saecken van lesen oft hooren segghen/ende niet van ghesien te hebben/ghelijck hy op vele plaetsen sijn figueren schickt nae de beschrijuinghe.

Cracht. Diosc. De wortel van Baccharis in water ghesoden/ is goedt ghedroncken den ghenen die geborsten/ende van hooghe ghevallen zijn/ ende niet wel en connen den aessem ophalen/oock die eenē verouderden hoest hebben/ ende qualick connen henlieder water maecken: ende verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden. Dese wortel is zeer goedt met wijn inghegheuen teghen beten

van

van fenijnighe dieren. De groene wortel vande Baccharis aende moeder ghehouden drijft de vrucht af. D'water daer dese wortel in ghesoden heeft / is zeer goedt ghebruyckt den vrouwen die in kinderbedde ligghen/om daer in te baden. De wortel van Baccharis wordt profijtelick ghebruyckt in poederen daermen dlichaem mede bestroyt/om haeren lieflicken reucke.

De bladers/midts datse tsamentreckende zijn/zijn zeer goedt teghen de pijnen vanden hoofde/ daer op gheleyt. Zijn oock goedt teghen d'inflammatie vanden ooghen / ende ghenesen de ghe-swollen borsten als de vrouwen gheleghen zijn van kinde/ de beginnende fistel aen d'ooghen / ende dwildt vier. De reucke vanden Baccharis verweckt tot slapen.

Alantwortel.

Alantwortel is in Griecks Helenion gheheeten ende den naercomers beter bekent gheworden door den rouwe oft saeyen van Helena/ dan dat van noode soude zijn daer af breder beschrijvinghe te doen/ hoe wel datmen meent datse dien naem heeft vanden Eylande Helena / waer dat die alderbeste zeer overvloedich is groeyende / voorts brenghende zeer groote bladers die vanden Vingerhoedt-cruydt oft Wolle-cruydt met breede bladers gelijck (niet vanden Wolle-cruydt met smalle bladers/als den Griecksche text t'onrechte seght) ende een goudt-gele sterrewijsse bloeme die vander Rundts-ooghe oft middel Coniza ghelijck/ groeyende in d'opperste vanden rechten stele die drye oft vier cubitus lanck is in Wedemaendt ende Hoymaendt. De wortel is groot ende dicke/ byeants ghelijck d'onderste vanden aerm/ ende welrieckende: diemen pleeght wt te grauen inde bemden vā de dorpen ende pachtgoeden van Enghellandt/ Duytschlandt ende Vranckerijck in tbeginsel vande Lente: De welcke varsch moet gheten worden om den geest te verfraeyen ende verblyden / ē de swaericheydt oft droefheydt te verdrijven: om welcke deucht de selfde vanden ouders zeere geacht wordt / ende meenden dat van die alleene ghemaeckt was de droefheydt-verdrijvende-medicijne van die van Egypten. De drooghe wortel is goedt van buyten ghebruyckt/ maer alsmen die wil innemen/ soo moet die varsch ende vochtich ghebruyckt worden / sonderlinghe teghen de verouderde ghebreken vande loose. Niettemin dat en gaet den Apoteker niet aen / maer wel den gheschickten Medicijn. Cracht.

Dioscorides. Alant-wortel ghesoden ende ghedroncken doet water maecken ende verweckt de maendstonden vande vrouwen. De selfde wortel met honich ghemengt ende gheleckt/ is zeer goet teghen den hoest / ende alsmen den aessem niet en can ophalen dan met opgherechten halse/ asthma ghenoemt: oock alsmen gheborsten is/ oft vercrompen leden heeft/ ende teghen opblasingen ende beten vande fenijnighe dieren door haer verwarmende cracht die sy heeft: D'welcke Plinius oock seght. De bladers in wijn ghesoden zijn zeer goedt teghen Sciatica/ daer op gheleyt.

Alant-wortel gheconfijt is zeer goedt ghebruyckt voor de maghe. De Confituermakers nemē de wortel als die een weynich ghedrooght is/ ende sieden die in water: ghesoden zijnde soo worpen sy die in coutwater / ende ten laetsten legghen sy die in ghesoden most tot datmen die van doen heeft.

Alant-wortel ghepoedert ende inghenomen/ is zeer goedt den ghenen die bloetspouwen.

Gal. Met Alant-wortel wordē verwarmt oft roodt ghemaeckt de leden die met langedurende coude siecten ghequelt zijn / ghelijck als zijn sommighe ghebreken vande heupen Sciatica ghenoemt / ende cleyne eenparighe litghebreken comende wt vochticheydt. Apul. De bladers in wijn ghesoden ende ghedroncken ghenesen wonderbarlick de beten vande Aderslanghen/ ende verdrijven tfenijn. Plinius. Tsap vande ghesoden wortel ghedroncken verdrijft de wormen.

De varsche wortel noch vol saps zijnde/ is wtter maten goedt ende crachtich teghen die verstoptheydt vande loose/ door de selfde cracht die wy ghesendt hebben int capittel vanden Erysimum, want sy is afvaegende/ verteirende ende subtijl makende.

Bernage.

Nu ter tijdt is eenē yeghelijken bekent dat ons Bernage d'oprechte Buglosse is van Dioscorides in Griecks gheheeten Euphrosyne, dat is soo veel te segghen/ als een blijde makende cruydt/ welcken naem zijn naecomers beyde den cruyden ghemeyn ghemaeckt hebben / door de crachten ende eenighe ghelijckenisse die sy tsamen hebben: midts dien dat de ghene die smalder van bladers is/ ende van d'ander een weynich verschillende/ doen ter tijdt niet en hadde als nu den naem van Bernage maer van Buglosse: Nu ter tijdt zijn beyde dese cruyden den ghemeynen volcke bekender meer dan eenich ander moes cruydt/ maer de min oprechte heeft den oprechten naem ghehouden. De waerachtighe ende die breede bladers heeft/ wordt alleene gheheeten Bernage ende niet Buglosse. Beyde dese cruyden groeyen zeer overvloedich inde houen. D'oprechte met breede bladers Bernagie ghenaemt heeft breede/ rondachtighe bladers bouen op d'eerde wtghespreydt / stekende ende row/ reetachtich ende swert-groen/ altemets half sneeu-wit die vanden Waelwortel meer ghe- Ghemeyn Buglosse met enghe langhe bladeren. Buglossum.

Bernage. In Griecks/ Buglosson. In Latijn/ Buglossum latifolium, oft Borrago, Euphrosynon. In Hoochduytsch/ Burrisch. In Franchois/ Borraches. In Spaensch/ Borraienes, Borraies: Ende wordt van Anguillara gheheetē Lycopsis, maer t'onrechte. In Engelsch/ Borago.

Bernage altijdts groen. In Latijn/ Buglossum semper virens.

lijckende dan die vanden Wolle-cruydt. De wortel van dese is van buyten wit / minder ende corter/ noch oock iaerlicks ouerblijuende. Die vanden anderen is van buyten swert/ langher ende iaerlicks ouerblijuēde. Nochtans zijn die alle beyde lijmachtich/ eñ goet om etē eñ oock tot medicijne. De bloemen vande Bernagie zijn sterrewijs van vijf bladerkens zeer schoon purper-blaeuw somtijdts oock wit/ hebbende bycants inde middel een rondt scherp beckxkē/ bruyn ende cleyne. Tsaedt is swert dien vanden Lycopsis oft Anchusa ghelijck. Maer d'ander heeft bloemen van tselfde coleur/ ghelijck die vande Sleutelbloeme oft cleyne Ossen-tonghe. Tsaedt is meerder ende niet soo swert. De bladers zijn langher ende smalder/ die vanden Echium oft Lycopsis soo zeer ghelijck/ dat wy daer af maecken souden tamme Ossen-tonghe/ ten waere dat de wortel ghebraecke de roodtachtighe verwe: maer aenghesien dat sy swertachtich is/ soo heeft sy meer den aert vanden Echium, oft sy is deylachtich van beyde de natueren.

Bernage altijdts groene.

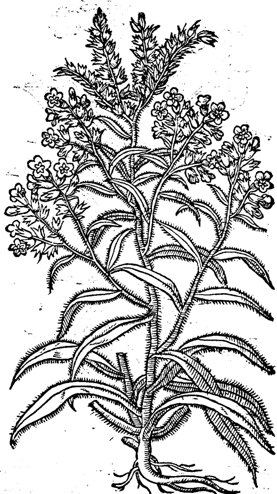
De cloecke nature altijdts wat nieus voorts-brenghende schijnt vande twee voorseyde cruyden een ghemaeckt te hebben/ dat zeer excellent is/ ende altijdts groen/ iae inde aldercoutste plaetsen van Enghellandt/ daer van Antwerpen ende ander plaetsen vande Nederlanden ghebrocht zijnde/ waer dat ouervloedich ende zeere wel groeyet inde Apotekers houen ende groene blijft/ als d'ander twee inde winter door de coude vergaen. De bladers zijn rondtachtich/ die vande Bernagie met breede bladers ghelijck/ soo oock is de stele. De wortel is van standt/ fatsoen oft wesen ende lijmicheydt die vande Wael-wortel ghelijck. Maer de bloemen zijn cleyne ende groeyen lancks de syde tacken/ waer af de bladerkens gheheel ghelijck zijn die vande bloemen vande ghene die smalle bladers heeft/ hebbende oock den selfden smaecke ende cracht teghen de ghebreken vander herten ende die wt melancholie comen.

Dioscorides. Bernage in wijn gesoden/ ende inghenomen vermeerdert de blyschappen van-der herten. Cracht.

Buglosse met smalle bladers / oft groote Ossen-tonghen. In Latijn/ Buglossum angustifolium, ende is Cirsium Italicum vā Fuchsius. In Hoochduytsch/ welsch Ochsenzung. In Engelsch/ Buglosse.

Cleyne Ossentonghen. In Latijn / Echij facie Buglossum minimum flore rubente.

Diuerscheydt vande ghemeyne Buglosse oft Ossen-tonghe.

D'eene heeft gheluysugher bladers/ blaeuwe bloemen/ ende seldē witte: D'ander is rouwer/ smal van bladers/ ende heeft roodtachtighe purper bloemen. Dese twee soorten groeyen inde houen.

Cleyn Ossen-tonghe.

Dit cruydt is groeyende inde Nederlanden inde houen / ende is van wortel ende bladers ghelijck die vande Buglosse met smalle bladers / maer minder / ende van grootte die vanden Echium ghelijck. De bloeme is roodtachtich violet. Tsaedt en is dien vande Buglosse niet onghelijck/ hebbende oock den selfden smaecke / reucke ende ghebruyck.

Alderminste valsche Bernage vande Herbaristen.

Dese aerdighe plante heb ick eerst groeyende ghesien inden hof vanden Doorluchtighen Heere Kaerle van Croy Prince van Chymay / ende daer nae in meer ander van zeer gheschickte Herbaristen vande Nederlanden : de welcke bladers heeft minder dan die van Bernage oft Longhercruydt: De bloemkens zijn oock purper-blaeu die vande Bernage ghelijck : maer de wortel is aertverwich als die vanden Geyten-baert oft Garyophylate met veel saselinghen. Dit cruydt bloeyet inde Winter in hanghende hoffkens : Oock bloeyet inde houen inde Lente ende in Oogstmaendt. De smaecke is scherpachtich met een lijmicheydt / dwelcke de Bernage oft Buglosse niet en heeft. Hoe dit cruydt vanden ouders ghenoemt is gheweest/ is ons onbekent.

Wilde Buglosse. Erraticum Buglossum asperum Echioides.

Dese is de voorgaende Buglosse met smalle bladeren in alle ende yeghelicke haer deelen zeere

 ghelijck/

Aldermintste valsche Bernage vande Herbaristen. In Latijn/ Symphytum pumilum repens Borraginis facie seu Borrago minima Herbariorũ spuria.

Gele Ossen-tonghen. In Latijn/ Buglossum Echioides luteum, Hieracio cognatum. In Engelsch/ Lange de Befe.

ghelijck / de welcke van selfs ouer al is groeyende op dorre ende sauelachtighe plaetsen ontrent Antwerpen/ ende groeyet oock inde houen/ de welcke d'Apotekers besighen by ghebreck vande Buglosse/ die de selfde houden te wesen Wilde Buglosse. De bladers zijn zeer rouw ende scherp/ hebbende stijue hayrkens ende oppuylende puckels/ ende is soo vele eñ euen ghelijck verschillende vande voorgaende als de Volders-Caerden vanden hof-Dipsacum. De wortel is dunne ende houtachtich: De bloemen zijn oock blaeu/ die vande Buglosse met smalle bladers ghelijck/ maer veel cleynder.

Gele Ossen-tonghe.

Dese Buglosse is van ghedaente desen voorgaenden zeer ghelijck/ oock van plaetse van groeyen ende ghebruyck. De Enghelsche vrouwen achtē dese veel meer dan ander Buglosse/ ende noemen die gele Ossen-tonghe/ om haer gele bloemen / die vanden Hase-Letouwe ghelijck/ groeyende by een op scherpe steelkens. De bladers zijn oock die vande wilde Caerden ghelijck/ ende oock niet min doornachtich. De wortel is wit/ lijmachtich/ moesachtich ende melckachtich. De bloemen vergaen in Guychelhaer.

Roode Ossen-tonghe.

In Griecks ende Latijn/ Anchusa. In Hoochduytsch/ Ochsenzung. In Franchois/ Orcanette. In Spaensch/ Ancusa. In Engelsch/ Alkanet / ende heet inde winckels Alcannæ radices.

Anchusin in Griecks is te segghen alsoo vele als blanckètten oft rosetten / in vueghen dat dit cruydt Anchusa ghenoemt wordt om sijn schoone roode verwe ende sap / d'welcke ons de kennisse heeft ghegeuen vande gheheele plante: want andersins soude die qualick bekendt gheworden hebben/ eens-deels om de ghelijckenisse die sy heeft metten soorten van Echium, Lycopsis ende Buglossen/ ende oock door de duyster ouersettinghe vanden Griechschen text/ want hy ghelijckt dese by de Latouwe met smalle oft scherpe bladers / ende alst schijnt byde wilde Latouwe die rouwer ende scherper is. Wy hebben ghemerckt vierderhande onderscheyden wt de bloemen/ bladers ende groote. De

ie. De ghene die Talys oft Onocleia ghenoemt wordt/ is dalder grootste / ende groeyet zeer vele inde vette maer cleyachtighe ackers van Vranckerijck ende Enghellandt. Therte vande wortel is hautachtich / becleet met een dickachtighe schorsse/ de welcke roodt sap gheeft van coleur den Sandelhout ghelijck/ ende is eenen vingher dicke ende onderhalue palme lanck / van smaecke die vande Buglosse ghelijck. Dese plante heeft zeere veel bladers die vandē Echium oft Buglosse met smalle bladers ghelijck/hebbende een graeuwe scherpe hairicheydt/ ligghende opder eerden: meestendeel en heeftse maer eenen stele/ die rondt ende row is van eenen cubitus hooghe/ draghende trosskens met bruyn-violette bloemen/ die vanden Echium niet ongheliick. T'saedt is cleyne / lanckworpich ende eertverwich.

Cleyne Anchusa/ oft Alcibiadion oft Onochiles minor, seu Alcibiadion, vel Onochiles.

Gele Anchusa. In Latijn/ Anchusa lutea.

Houtachtigher Anchusa met smalle bladers. In Latijn/ Anchusa ligniosior angustifolia.

Gele Anchusa.

Aerdigher ende min ghevonden is die met de gele bloemen / de welcke minder tackskens heeft ende int opperste meer by een ghevoegt : Oock heeft sy veel meer bladers/ die wolachtich zijn ende witter. De stele is eenen voet oft eenen cubitus hooghe/ maer tsaedt is dien vanden anderen ghelijck. De wortel heeft een leuendigher ende veel lieflicker roode verwe /ende is oock volder van sap. Dese groeyet int landt van Languedoc by Aigues-mortes op lommerachtige ende vette gronden. Wy hebben die oock gheplucket op rouwe plaetsen niet verre vande riviere Athesis ende bergh Baldus by Verone.

Ander soorte van Anchusa.

Onsen vriendt Jan Mouton hadde een soorte van Anchusa met breede bladers / van grootte ghelijck de Buglosse met smalle bladers / waer af de wortel roodt-verwende was / ende de bloeme wit.

Alderminste gele Anchusa. Anchusa lutea minima.

Dese soorte van Anchusa is van selfs groeyende in tlandt van Montpelliers / maer niet soo overvloedich. De bloemē van dien zijn gele groeyende op cleyne steelkens in eē gedraeyt ghelijck die vanden Echium, een weynich ghelijckende den steert vanden Scorpioen / ghelijck zeer fraey ver-

haelt

haelt die ghetrouwe ghetuyghe ende gheleerde ende gheschickte Apoteker Franchois Pennin van Antwerpen.

Cleyne Anchusa.

Dese plante is zeere wel bekent ende ouervloedich groeyende in tlandt von Languedoc/van waer dat d'Apotekers van Montpelliers ende Lyons alle iaere de selfde ter marct brenghen ende doen comen: wy hebben die doen wtsteken ende brengen wt de wijngaerdē ende sauelachtighe ende dorre hoeuels van tbosch van Gramont/ gheleghen byden hoeue vanden Docteur Assatius. Want sy is langher / 'ghelijuigher ende volder van wortel dan die ander. Voorts is sy gheheel minder/ met smalder bladers/ maer onghelijck meer van ghetale / de welcke groen zijn / die vande Buglosse ghelijck maer veel mindere. Dit cruydt gheeft veel teere / dunne steelkens / ende minder bruyne bloemen/die vande cleyne Buglosse met smalle bladers ghelijck. Tsaedt is aschgraeu/lanckworpich / ende cleyne. De smaecke is als die vande Buglosse / niet onlieflick / nochtans heeter ende droogher.

Houtachtigher Anchusa met smalle bladers.

Dese laetste ende alderminstē Anchusa, hoe wel dat sy nauwe voor Anchusa te houden en is/ als de ghene wiens houtachtighe / bruyn-roode wortel luttel oft niet purperachtich en is / voortsbrenghende houtachtighe steelkens van onderhalue palme die vande Ceule ghelijck / met lanckworpighe bladerkens/minder dan die vande voorgaende Anchusa ende niet soo rouw: De bloemen en zijn oock die vande voorgaende niet zeer onghelijck/cleyne ende blaeuw. De wortel is houtachtich/ bruyn-roodt/luttel oft niet verwende. Dese wordt somtijdts ghevonden op de canten vande velden van Frontignaen ende tbosch van Valene. Elders en hebbe ick die noyt ghesien.

Lycopsis oft Lycapsis, ende is bastaert Anchuse van Ægineta oft Cynoglossum van Matthiolus.

Dit cruydt en heeft niet dat d'Anchuse ghelijck is/dan de bruyn-roode verwe vādē wortel/ waer af dat den naem Lycopsis heeft / dat is te segghen / bruynheydt oft duysterheydt / soodaenich als is smorghens inden dagheraedt tusschen licht ende doncker: Ten waere dat alsoo genoemt waere vā de rouwe ende oneffen hayricheydt van stele/ bladers ende bloemen/eenen Wolfs-voet ghelijck zijnde/soodaenich my aldereerst werdt ghewesen van mijnen zeer gheschickten ende gheleerden meester ende medicijn D. Assatius,niet verre vande duynen van Frontignaen ende de hoeue van D.Griffius. Naederhandt hebben wy die van saedt ghewonnen tot Londen in Engellandt / vande welcke de bladers als die eerst wtcomen/plat ter aerden ligghen/ ende vele zijn/ rouw vā puckels ende hayricheydt/die vanden Echium ghelijck/ wesende een palme lanck ende eenen duym breedt/die vandē gheheelen iaere niet op en rijsen/ oft stele oft bloeme en gheuen/maer int iaer/somtijdts oock tweede iaer daer naer soo worptse wt inden Somer haren ronden stele van onderhalue cubitus hooghe/ ghedeylt in veel hayrighe sijdetackskens/lancks de welcke de bladers by spacien wtspruyten/ ende de bleeck-roode ghekertelde bloemen die vanden Echium ghelijck/ met cleyne draeykens. Tsaedt is diē vande Bernage ghelijck maer niet soo swert. De wortel/die meer dan eenen vingher dick is ende houtachtich/is ros/luttel oft niet verwende alsmen die handelt.

Dese is alleene verschillende van bloemen van de ghene die in Engellandt opden wegh loopende van Bath ende Bristo nae Londen door de coren-velden / zeer blijde ende lustich om sien/ ouervloedich is groeyende / de welcke niet en groeyen lancks de tusschen-spacien vande bladers ende sijdetackskens/maer schoon purper int opperste vanden stele/ die vande groote Anchusa ghelijck: Alsoo de voorgaende roodtachtich blaeu is / ende een weynich roodts aende vingheren verwet.

Cracht van Anchusa.

Dioscorides. De wortel verwet de handen met een bloetroode verwe / ende groeyet in vette eerde. De wortel van Anchusa is tsamentreckende/ de welcke met olie ende was ghemengt/ zeer crachtich ende goedt is teghen de verbrandtheydt ende oude sweeringhen. Met naerbier ghemengt/ gheneest sy dwilt vier/ ende met azijn ghewreuen/gheneest sy de quade schorftheydt ende alderhande ieucksel. De selfde ghesteken inde moeder/ treckt de vrucht af. De selfde in water ghesoden eñ ghedroncken/ is zeer goedt teghen de ghebreken vande nieren/ milte eñ cholerijcke humeuren: maer in diē datter cortsen zijn/soo neemtmen die in met honich water. De bladers van Anchusa met wijn inghenomen/ stoppen den buyckloop. Die blanckersels maecken/ ghebruycken de wortel om de saluen dicke te maecken.

Alcibiadion.

Dioscorides. Daer is een ander soorte die eenighe gheheeten hebben Alcibiadion oft Onochiles: Dese verschilt vande voorgaende / datse minder bladers heeft / maer euen ghelijck scherp/ ende cleyne tackskēs. De bloeme is bruynroodt. De wortels zijn roodt ende lanckworpich / de welcke inden Oogst roodt sap gheuen. Dese groeyet op sauelachtighe plaetsen. De wortel ende bladers

van

van dit cruydt zijn zeer goedt tzy gheten / oft ghedroncken/oft aen dlichaem ghebonden teghen tsenijn van alle fenijnighe dieren/maer principalick vande aderslanghen: want waert dat yemandt deselfde knouwende/ spoude int backhuys vande slange/ sy soude steruen. Noch isser een ander soorte dese voorgaende niet onghelijck/ de welcke bruyn saedt heeft ende cleynder. Welck saedt ghecnout zijnde ende dan int back-huys vande slange ghespouwet/ die sal dooden. De wortel van dese met Hyssope ende Kersse ghedroncken/ iaecht af de breede wormē die in tsmenschē lijf groeyen. D'welcke Galenus oock seght. Gal. Daer zijn vier soorten van Anchusa: Vande welcke d'eene Onoclea ghenoemt/heeft een zeer vercoelende ende drooghende wortel/tsamentreckende ende bitterachtich/ die oock crachtich ghenoech is om subtijl te maecken ende af te iaghen de colerijcke humeuren/ ende de lichamen dichte te maecken'. Maer de bladers zijn min crachtich dan de wortel: nochtans zijn die oock tsamentreckende ende drooghende. Maer de ghene die Lycopsos gheheeten is / die vercoelt ende drooght/ende is meer tsamentreckende dan die Onoclea. Maer de Onocleos is heeter ende meer medicinael: want sy heeft wat meer scherpheydts soo haest alsmē die smaeckt. Maer de cleyne is noch heeter dan dese/de welcke bitterder is ende oock meer medicinael.

Alle de soorten van Anchusa hebben ghelijcke crachten. Want die Onoclea ghenoemt wordt/ heeft de wortel tsamentreckende ende bitterachtich/ zeer nut om de lichaemen tsamen te dringhen eñ een weynich te extenueren: oock is die bequaem om af te vaeghen ende suyueren de cholerike eñ soute humeuren. Want bouen is gheseydt dat een serpe qualiteyt met bitterheydt ghemengt tselfde doen mach: In vueghen dat die zeer goedt is teghen de Geelsucht ende Miltsucht. Sy is oock bequaeme om te vercoelen. In vueghen dat de selfde met naerbier ghemengt zeere goedt ghelegt is op dwildt vier. Oock is sy afvaeghende niet alleene inghenomen/maer oock van buyten opghelegt. Daerom gheneest die de quaede seericheydt ende crauwagien met azijn ghewreuen. Ende dit zijn de crachtē ende wercken vande wortel die wy hier verhaelt hebben. Maer de bladers van het cruydt/ zijn min crachtich dan die wortel/nochtans zijn die drooghende eñ tsamentreckende. Daerom stelpen sy den buyckloop als die met wijn inghenomen worden. Nu de ghene die Lycopsos ghenoemt wordt/is op de selfde maniere zeer goedt teghen dwildt vier/ ende haer wortel is meer tsamentreckende dan die vande Onoclea. Maer de cracht vande Onoclea ende Alcibiadium is meer medicinael / want sy zijn terstondt in tsmaecken scherper/ende helpt zeere de ghene die vande fenijnighe dieren ghebeten zijn/soo wel daer op ghelegt zijnde als aen dlijf ghehanghen oft gheten. Maer dander/te weten de vierde soorte/de welcke cleyne is / ende bycants sonder name is/ is alleene de Alcibiadium zeere ghelijck/maer bitterder van smaecke ende meer medicinael / ende daerom is die zeer goedt inghenomen met Hyssope ende Kersse teghen de breede wormen.

Tweede Engelsche Lycopsis.

Dit cruydt gheeft hem seluen te kennen door het teecken van sijn saedt / daer dore dat schijnt onderkent te worden vande Bernage: maer vanden Anchusen verschillet door het coleure vande wortel/ghemerckt dat die Wilde Ossen-tonghen zeer nae comen de wilde Buglosse / want de bladers groeyen by tusschen-spacien rondtomme de teere ronde oft viercante rechte stelē van onderhaluē cubitus hooghe/staende by ghebeurte zeer hayrich / drye oft vier duymen lanck ende eenē duym breedt/ swertachtich ende dicke: wt den schoot vande welcke voorts comen by tusschen-spacien zeere veel bloemen die peirsch zijn / by een ghevoeght op beyde sijde in cleyne cromme aren / wesende bouen ghelijck plumagien. Als die bloemen afghereesen zijn/soo groeyet saedt in scherpe ende stekēde huyskens/ die van fatsoen een slanghen hooft ghelijck zijn'/ maer met cleyne mondekens / ende maniere van ooghen.

Dioscorides. De wortel is roodt ende tsamentreckende: De welcke met olie ghewreuen ende op de wonden ghelegt zijnde/ die gheneest. De selfde met gersten meel ghemengt/is zeer goedt ghelegt op het wilt vier / ende doet sweeten als die met olie ghemengt/is ende datmen daer mede ghestreken wordt. Cracht.

Echium.

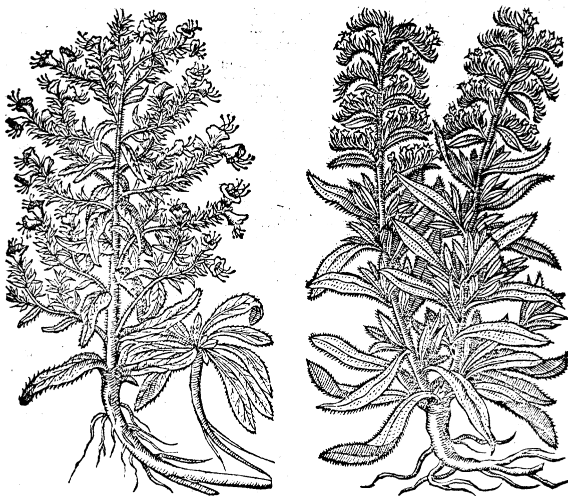
Diosc. De wortel van Echium met wijn inghenomen en is niet alleene zeer goedt den ghenen die vande slanghen ghebeten zijn / maer bewaert de ghene die te voren daer af ghedroncken hebben/ datse niet ghebeten en worden. Tselfde doen oock de bladers ende saedt. Dit cruydt versoet oock de pijne vande lendenen: ende met wijn inghenomen oft andersins / doet den vrouwen melck crijghen.

Onosma siue Ononis.

Daer en is niemant die' eenichsins gheschickt is inde kennisse vande cruyden/ de welcke ghesien hebbende de beschrijuinghe vanden Onosma wt Dioscorides ghenomen/ oft hy en sal terstont meynen dat een soorte is vanden Anchusen, oft een bastaert Anchuse, de welcke Dioscorides by

naem

Tweede Enghelsche Lycopsis. In Latijn/Lycopsis altera Anglica, qualick Cynoglossum vā Matthiolus gheheeten. In Engelsch/ Wilde Bugloße.

Wilde Ossen-tongen. Echium met roodtachtige oft witte bloemē. In Grieks/Echiō. In Lat. Echiū oft Buglossum syluestre, oft Echiū floribus purpuratib⁹ rubellis aut cādidis. In Hoochduytsch/ Wild Ochsenzung. In Franchois/Buglosse sauuage. In Engelsch/Vipers Buglosse.

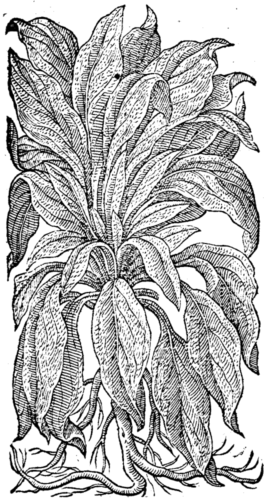
naem ende gheslachte van dien ghescheyden heeft/ om dat hy volghende sijn voornemen die soude voeghen by de planten die haer saedt oft vruchten vele verliesen/ soodaenich dat zijn Securidaca, Nymphea, Asplenium ende Hemonitis. Ende daerom verhaelt hy tweemael dat de bladers die vander Anchuse ghelijck zijn. Maer de saecke selfs bewijst dat soo te wesen/ ghelijckerwijs als veel boomen die eerst vruchtbaer zijn gheweest/ naederhant hen crachten verloren hebbende/in twee oft drye iaeren gheen bloemen noch vruchten en gheuen. Alsoo weten wy twee oft drye soorten voor Echium ghehouden/ die aldereerst binnen de drye iaeren niet dan bladers voorts ghebrocht en hebben/ daer nae de stele ende tsaedt: de welcke door de coude verloren hebbende niet dan binnen twee oft drye iaeren daer nae wederomme stele ende bloemen creghen. Ander die hebben d'eerste iaer bloemen ghehadt/ oft int tweede/ ende zijn voorts somtijdts twee volle iaeren al oft sy onvruchtbaer gheweest hadden/sonder stele ghebleuen/in vueghen datter een achterdencken was datse wtter naturen saedt/ bloemen noch stelen en hadden/daer wy nochtans gheware zijn gheworden dat de selfde weder leuendich zijnde/ ende saedt/bloemen ende stelen weder vercreghen hebbende/ Lycopsides waren: D'welcke oock henlieden daer door heeft moghen ghebeuren ende tselfde den volcke wijs ghemaeckt hebben/ dattet ghehouden wordt voor ongheluckich ende een seker bederfenisse vāde vrucht/ ghelijckerwijs als de Varent oft ander cruydt. Hier by moghen de nerstighe Herbaristen voeghen d'exemplen van Bechium oft Hoef-bladeren ende Dictamnum. Dat sy oock hier met ons wel ouerlegghen willen de Cynoglosse.

Cracht.

Diosc. De bladers van Stal-cruydt met wijn inghenomen/iaeghen de vrucht af: iae men segt dat by al dien een swangher vrouwe daer ouer trede/ datse soude misvallen van kinde.

Ghe-

Ghemeyne Honts-tonghen sonder bloemen. In Griecks/Cynoglosson. In Lat. Cynoglossum vulgare sine flore. In Hoochduytsch/Hũdtzũge. In Frãchois/Langue de Chiẽ. In Italiaẽsch/Cinoglossa, eñ is de Lycopsis van Lacuna. In Engelsch/Hondes tunge/ende Dogges tunge.

Ghemeyne Hondts-tonghen met bloemen. In Latijn/Cynoglossum vulgare cum flore.

Dergheliјcke twijfelinghe valter vande Hondts-tonghe/ maer die minder ondersoeck oft proeue van noode heeft/als de onpartieghe rechters de saecke wat neerstigher willen ouerlegghen. Want oft de Hondts-tonghe en is noch niemandt bekent/ oft het is voorwaer die plante/die by wtlegghinghe vanden naem/ghebruyck/ ende ghelijckenisse vander Hondts-tonghen by gemeyne cõsent voor sulcks ghehouden ende soo ontfanghen is/datter niemandt en is van dese ongheschickte vernieuwers van naemen/ die soo goede ende bequaeme/ ick late staen beter/ heeft moghen ondersoecken. Want sy heeft saechtachtighe/ ende niet rouwe bladers/ ende een weynich wolachtich/ gheensins scherp int aentasten/van saechticheydt/ ende ghedaente een Hondts-tonghe ghelijck/oft den Weet/ een weynich aderachtich/ende wit/smalder dan die vande groote Wegebree/principalick op dorre eñ sauelachtighe plaetsen ontrent Linguagot/waer dat die cleyne is/ende qualick onderhalue palme oft eenen voet hooge. De stele is rondt ende grijs/gedeylt in sijdetackskens/ de welcke draghen bruynroode bloemen die vande Buglosse met smalle bladers ghelijck: Tsaedt is cleyne/ besloten in hayrachtighe schildekens/ die aende cleederen vaster blijuen hanghende dan die van Agrimonie oft Caucalis. Maer inde vette ackers vã Ferraren eñ Padua groeyet die meerder dan tgrootste Weet/ iae tgroeyet soo hooghe/dat bycants hem seluen onghelijck is: De onderste bladers die zijn groenst/ende breedt ligghende opder aerden: De bloemen zijn bleecker ende verstoruen van coleure/ maer sommighe iaeren en draghet noch bloemẽ/ noch stelen/principalick staẽde onder Wilgen/ oft bedeckt zijnde vande schaduwe ontrent de hagen oft thuynen. Die meer gheschickte Herbarist Barallis/ dan beroemer/ gheheeten den Montpelliersche Dioscorides, seyde Rondellet

Veranderinghe.

Cleyne Hondts-tonge van Lãguedoc eñ is de selfde oft een soorte vande Candiotsche Hondtstonghe vande Nederlandtsche Herbaristen.

voor waerachtich daer wy by stonden / dat hy meer dan eens gade gheslaghen hadde in tlandt van Auergne datter vele van dese planten waeren die drye ende vier iaeren lanck alle iaere zeer groē wtspruytende waeren/maer gheenen stele voorts ghebrocht en hadden. Jae dat meer is/ist dat ghy de crachten wilt aenmercken/soo sal v beter aenstaen soo wel de plante/als onse opinie/de welcke gheerne eenen gheleerden sal plaetse maecken/als hy een beter Cynoglosse oft Hondts-tonghe is wijsende.

Cracht. Want datse ghenesende is de verbrandtheydt / dat weten de vroukens / te weten door haer openbaere qualiteyt van vercoelen / drooghen ende versoeten van pijne/ende van te beletten meerder toevloeyinghe/principalick als die met ghesmolten smeyr ghemengt is ende heet daer op gedrupt wordt. Desghelijcks is die goedt teghen het wtvallen vanden hayre dat den oorspronck heeft van scherpe ende etende humeuren. Oock maeckt sy den buyck weeck / door haer weeckmaeckende ende mucilagineuse cracht/als die in wijn ghesoden is ende haer coude benomen. De wortel is die vandē Waelwortel van grootte/lijmicheydt ende verwe ghelijck: De reucke is tot slaep verweckende/ende wordt hedens-daeghs zeer vele ghebruyckt teghen scherpe ende subtijle fluxien / nochtans is die meer dicke maeckende dan vercoelende.

Cynoglossum oft Honstonghe van Plinius cliskens draghende.

Dese schijnt te draghen de cliskens van Plinius,want de Echions, oft Anchusen,oft Lycopsides en draghen gheen. Waerom ist dat Plinius, gelijck hy meest alle saecken doet/ ouergheset heeft wt eenich Cruydeboeck / datse stelen ende saedt draeght/ als de ghene die by auentueren tselfde heeft ghemerckt dat wy gheschreuen hebben / soo wordt hy onbehoorlick ende oock valschelick van een leelicke faute berispt / ende de zeer gheleerde Ruellius wordt onverdraghelick ghelastert/principalick van hem die altijdts sijn schriften ghestolē heeft/ de welcke/ten waere dat dese soo groot gheweest hadde/nemmermeer en soudemen d'opinie ghehadt hebben van Matthiolus ende sijn Commentarien in weerden ghehouden hebben. Maer dat hy niet en doet dan beroerte maecken ende te soecken een cleyne glorie/ is blijckelick ghenoech/ ghemerckt dat hy ons nerghens daer en tusschen gheleerder en laet. Waerom en leerde hy niet / de reden waerom dat Trallianus die excellente Griecksche Auteur de schorsse vande wortels by ghevoeght heeft inde pillekens dien hy dē naem vande Cynoglosse heeft gegeuē: de welcke zeer wel wercken eñ voldoen het ghene datse beloven: Oock gheen vande Medicijns en kent hedens daeghs noch en voeght daer by gheen ander. Want dese van Matthiolus, die hy seght te groeyen binnen Roome / groeyet zeer vele ouer al op warmachtighe plaetsen van Languedoc ende Hetrurien / oock andersins dan wy gheseydt hebben/ in het capittel vanden Lycopsis ende Onosma, soo wordt die daer ghesien sonder stele. Daerom heeft Matthiolus,(wien dese van aensien niet wel en was bekent) die ghestelt met luttel ende confuse teeckenen: maer heeft nae sijn costuyme de crachten verswegen/ dwelcke gheensins en betaemde/ende nochtans seght hy dat d'oprechte is.

Aldermeeste Hondts tonghe. Cynoglossum maximum.

Dese soorte wordt ghesien inde houen van Nederlandt twee mael meerder van bladers/ bloemen/ saedt ende in alle haer deylen ghelijckende die by Ferrare ende Padua groeyt.

Cracht. Dioscorides. De bladers van Honts-tonghe ghemengt met oude verckens liese / ghenesen de honts beten/d'wtvallen vanden hayre ende verbrantheydt. De selfde bladers in wijn ghesoden ende ghedroncken/maecken sachten camerganck. De wortel van Honts-tonghe ghelijck een suppositorie van onder ghestelt/gheneest de spene.

Cirsium.

De gheswollen oft ghehorsten aderen/van Hippocrates in Griecks Cirsiæ eñ van Aristoteles Ixiæ ghenoemt/zijn wtpuylende aders door melancholijcke humeuren ende winden/met een sware pijne somtijdts de leden quellende: ende om dat dit cruydt de selfde is ghenesende/ soo heeft het den naem van Cirsium creghen. Wy hebben zeer vele vanden oprechten Cirsium ghesien byde olijfmeulens ende corenmeulens/ inde ondiepe plaetsen vande riuiere van Montpelliers ghehceten de Lanus/ende inde bemden ende schorren Suydtwaerts streckende van tbosch van Grammont/ daer door d'ouerloopen vande zee ende heete sonne schijnen de wyde ende breede pleynen met wit sout bedeckt laghen / in Junio inden iaere 1566. daer ick met voeten ouer ghegaen ben. De wortel ende onderste bladers zijn van fatsoen ende wtspruyten die vanden Dipsacum ghelijck/ scherper dan die vande Buglosse met smalle bladers/ ende midts de cleyne hayrighe doornekens / scherper/ langher ende groen. Ghemeynlick en brenghet voorts maer eenen stele van twee/ drye oft vier cubitus hooghe/ gheribt/rechte/ graeu/ ende broosch/ die vanden Daudistel ghelijck: aende welcke in d'wtterste de bloemen voorts comen met ronde lanckworpighe bollekens die vanden Cruys-cruydt oft Distel ghelijck/ ghemaeckt van veel dichte by een ghevoegde purper draeykens / de welcke in Hoeymaendt vergaen ende metten winde wech stuyuen : nae de welcke daer blijft cleyn lanckworpich goudt-geel saedt/die vanden Distel ghelijck: Dese plante is daer den studentē zeer wel bekent/

maer

Cirsium.

Tweede Cirsium. In Latijn/ Cirsium alterum.

maer elders in Italien ende Vranckerijck luttel bekent en ghevonden dan inde houen. Oock laeten wy ons duncken/ nae dat wy ghemercken connen/ dat de selfde is die inden Cruyderboeck van Matthiolus aerdich ghemaeckt staet onder den naem van Guini Cirsio, om des wille dat hy gheen beschrijuinghe van dien daer by ghestelt en heeft. Oock en soude hy/ Ruellius ende ander gheleerde mannen die meynende waren dattet was Buglosse met smalle bladerē/ gheensins ghespaert hebben/ hadde hy die groeyende en bloeyēde ghesien ghelijck wy doen. Voorwaer qualick is in Dioscorides eenighe plante die volcomelicker accordeert met de beschrijuinghe ende crachtē van dese/ bloemen draghende niet die vande Buglosse ghelijck / maer hayrachtich oft wolachtich/ metten windt wech vlieghende ende af vallende.

Tweede Cirsium.

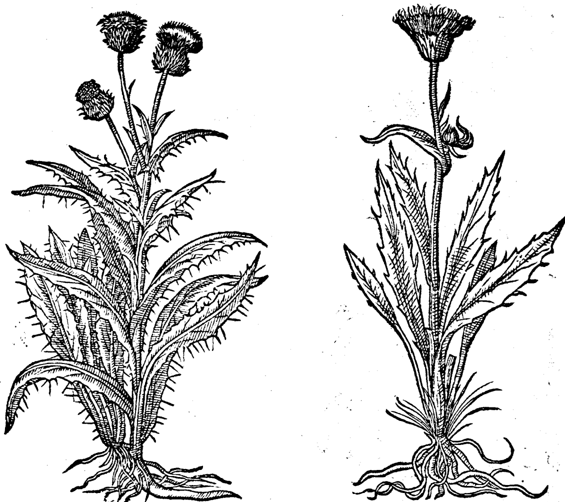
Binnen Londen inden hof van Morgan/ heeft oock ghegroeyet int beginsel vande winter een cruydt/ dwelcke hy was houdende voor een ander Cirsium, den voorgaenden van bladers/ bloemen ende wortel ghelijck/ van ghedaente nochtans ende staen vande bladers/ die aen teere / graeuwe/ min hayrighe steelkens wassen / den Gansen Distel ghelijck / alsoo oock de bladers een weynich corter zijn/ maer de bloeme is purper van verwe/ ende op d'opperste van yeghelijcken stele een bloeme die in een witte wolachticheydt vergaet. Dese plante groeyet oock op veel plaetsen inde houen vande Nederlanden.

Groot Cirsium.

Inde houen vā onse vriendē in Nederlādt/ wordē gesien diuersche onderscheyden van bladers en bollekens van Cirsiū, behaluen de soorten voren verhaelt: D'een heeft stelen van vier en vijf cubitus hooghe/ ende graeuwe bladers die vande tweede tamme Buglosse met smalle bladers ghelijck/ maer meerder ende langher/ met gheschaerde canten ende stekende. De bloeme is purper roodt/ die vanden tweeden Cirsium ghelijck / staende op d'opperste van yeghelicken stele een bloeme die in een witte wolachticheydt vergaet in een schelferachtich bollekē dat twee mael meerder is dan vā den voorgaenden/ ende niet soo doornachtich.

De vierde soorte heeft de stelen van eenen cubitus ende onderhalf hooghe: de bladers ghekertelt met slapper doornekens/ ende stekende bollekens die twee mael minder zijn.

Groot Cirsium. In Latijn/Cirsium maius. Enghelsch Cirsium. In Latijn/Cirsium Anglicum.

Noch isser een ander soorte die noch minder is / met ronde schelferachtighe stekende bollekens vol draen vande purper bloemen. De bladerkens zijn rouw ende stekende ende gheschaert. De steelkens zijn verciert met stekende doornekens ghelijck eenen ghevederden pijl.

Enghelsch Cirsium.

Dit Cirsium schijnt de Spina alba ghelijck te wesen/ hebbende den stele van een spanne hooghe ende de bladers vanden Cirsium, by d'welcke dat wel mach ghevoegt worden. Ten heeft maer een bloeme die vanden Carduus bulbosus gelijck. De wortel is faselachtich ghelijck die vande Madelieue oft swert Nies-cruydt. Dese plante groeyet van selfs inde bemden vanden zeer Edelen Heere Nicolaes Pointz Ridder vande Meyerie van Gloceestre/in een dorp gheheeten Acton. De smaecke is tsamentreckende/ zeer drooghe / ende matelick heet.

Diosc. Andreas Herbarist heeft van desen cruyde gheschreuen/dat de wortel aen d'lichaem ghedraghen / de pijne vande gheswollen oft gheborsten aders vergaen.

Waelwortel.

Zeer fraey heeft Dioscorides dese Wael-wortel ghelecken byde Bernage/ want sy groeyet geerne op vette/ vochtighe gronden/ ende somtijdts inde houen ghelijck de Bernage doet. De bladers zijn oock die vande Bernage ghelijck/ maer meerder ende langher. De stele is oock hol/ hayrich ende gheribt. De wortel is van buyten swert/binnen wit/sachte ende zeere de lijmachtichste van alle de planten die wy kennen . De smaecke is moesachtich oft slap. Dese wortel ghesoden met stucken van vleesch/ sal die weder aen een hechten. De wortels worden gheconfijt ende zijn zeer goedt tegen zeer veel ghebreken / ende oock worden daer mede saluen dicke ghemaeckt: want tgheheel cruydt/bladers eñ wortel/ dienen om wondē te ghenesen. De smaecke is die vande Buglosse ghelijck/ maer sy is veel lijmachtigher dan de Buglosse ende crachtigher om de wonden ende sweeringhen te heylen/ ende daer om wordt die in Latijn ghenoemt Consolida maior: maer de soorte diemen Wael-wortel manneken heet met de roode bloemen/ is crachtigher dan die met de witte bloemen/wijfken ghenoemt. Wy hebben oock een soorte ghesien met gele bloemen / de welcke men meynen soude dat Bernage waere / om de ghelijckheydt van bladers / als de bloemen vergaen zijn / ten waere haer

buyten

Waelwortel. In Latijn/Symphytum Alum, seu Alus. Inder Apoteken Consolida maior. In Hoochduytsch/ Waelwurtz/ Scharts wurtz/ Schantwurtz/ Schmeerwurtz. In Franchois/ Consyre, Oreille d'Asne. In Italiaensch/Cōsolida maggiore. In Spaensch/ Suelda maior. In Engelsch/Comfrey.

Knobbelachtich Waelwortel. In Latijn/Symphytum tuberosum.

bruyne ende knobbelachtighe wortel/waer door dat sommige/ maer tonrechte/ ghemeint hebben dat Herba Sancta is/van West Indien/de Symphyton Pecton van Dioscorides, als corts hier nae sal bewesen worden.

Knobbelachtighe Wael-wortel.

Den voorseyden en is niet zeer onghelijck van wtspruyten ende ghedaente / maer schoonder/t'gene dat ghesien wordt in Nederlandt inde houen vandē Heere Jan Brancion ende ander vrienden/ wt Italien daer ghebrocht zijnde / de welcke alleene is verschillende vanden anderen door de knobbelachtighe wortel. De bloemen zijn bleeck-geel. De bladers ende stelen zijn die vanden ghemeyne Wael-wortel ghelijck.

Dioscorides. De wortel van Wael-wortel ghestooten ende ghedroncken/is goedt teghen tbloet spouwen/ende gheneest de gheschenrtheydt. De selfde wortel gheneest alle versche wonden ghelijck een plaester daer op ghelevt / ende is soo crachtich dat sy ghesoden zijnde met eenighe stucken vleesch/ de selfde doet tsamen aen een hechten. Dese wortel met de bladers van Cruys-cruydt zijn zeer goedt ghelevt op alle heete sweeringhen/principalick op die van tfundement. Cracht.

Galenus. Wael-wortel is van crachte den Senegroen ghelijck / nochtans en schijnet die niet soet van smaecke/noch rieckende te wesen/ maer in desen daer mede verschillēde. Voorts aengaende de lijmachticheydt ende tbyten/ist den Zee Aiuyn oft Squille ghelijck: Sy wordt ghebruyckt tot alle dinghen daer den Symphytum petræum toe ghebruyckt wordt. Plinius voegt daer by/ Wael-wortel gheneest de ghebroken beenders.

Tabaco Nicotiane.

Dese plante / in dien sy spreken conde / soude d'onbeschaemde lasteraers van het herbariseren

Tabaco Nicotiane **ghesteken inden trechter/ oft huysken/ daer wt de Indianen ende Schippers den roock trecken. In Latijn/** Sana Sancta Indorum, **oft** Nicotiana Gallorum, **van** Clusius **ende de iongher Herbariste** Petum, **van** Dodonæus Hyoscyamus Peruuianus.

verwijten haerlieder traecheydt/ ende bedancken de nersticheydt vande edel ondersoeckers / door de welcke luttel iaeren gheleden dit cruydt wt Indien ghesaeydt is gheweest in Portugal/ Vranckerijck/ Nederlandt ende Enghellandt / ende is daer eyghen gheworden / d'welcke zeer nut ende profijtelick is: Want ten is niet alleene van ghedaente ende wesen byden Wael-wortel te ghelijcken/ maer oock vã crachten teghen inwendige ende wtwendighe ghebreken meer/ iae hooger te achten dan alle de soorten van Panax die so zeer vermaert eñ ghepresen zijn. Nochtans en ist gheen soorte van Wael-wortel/ ende noch min de Pecton van Dioscorides, hoe wel dat sommighe alsoo ghedocht heeft: *Pecton van Diosc.* Maer is ons ghemeyne Wael-wortel/ hoe wel dat geerne groeyet op de selfde vochtighe/ vette ende wel ter Sonne gelegen grondẽ / voorts brenghende zeer groote/ lanckworpige/ rouwe bladers/ breeder ende ronder dan die van Waelwortel/ die vanden grooten Clissen ghelijck / maer tcoleur hebbende vande gele Bilsen/ de welcke zeer vele groeyen wt een cleyne wortel die vande Lerouwe ghelijck / ende zeer faselachtich. De stele groeyet drye cubitus hooghe/ soo in Vranckerijck/ als in Nederlandt ende Enghellandt/ zeer dickwils oock vier ende vijf cubitus hooghe / alst saedt vroech ghesaeyt is inde warme plaetsen van Aquitaniẽ eñ Linguagot. In Oogstmaendt brenghtse voorts de bleeck-groene bloemen een weynich wtten rooden siende van eenen duym groot: ende tsaedt dat zeer cleyne is wordt rijpe in huys kens / die vande gele Bilse ghelijck / waer door dat sommighe meynen dat de gele Bilse een specie vãn desen is / ende voorwaer sy zijn beyde redelick heet: Waerom dat gheen Bilse en mach zijn/ d'welcke sy hen lieten duncken/ midts dat sy ghesien hadden datter vele den roock daer af ghevaet hebbende/ droncken werden: want men mach sien dat meest alle de schippers die van daer comen/ draghen cleyne huys kens trechters-wijse ghemaeckt van Dattelboom bladers oft matten / inde welcke aen d'wter ste sijden ghesteken zijn gherolde ende ghedrooghde bladers van dit cruydt die ghestooten zijn: sy ontsteken die metten viere/ ende gapende soo *Cracht.* zeere als sy connen/ inhalende soo suyghen sy den roock / waer mede sy segghen te stillen den honger ende dorst/ de crachten te vernieuwen/ de geesten te verblijdẽ/ ende dat de herssenen met een vrolicke dronckenschap tot ruste comen / dat oock ghemeynlick een ongheloofllicke menichte van waterachtighe humeuren daer door wtghebrocht worden: Dwelcke wy selue/ den roock ontfanghende versocht hebben nochtans en maecket niet terstondt droncken/ noch en doet oock door coude tverstãt niet verliesen ghelijck de Bilsen doẽ / maer met eenighe dompighe specerijeachticheydt soo vullet de hollicheden vande herssenen. Ouer al is nu den roep dat dit cruydt Tabacum*, zeer goedt is tot sweeringhen / wonden / ghebreken op de borst ende wtdrooghen vande loose: iae nu ter tijdt en is daer niet nieuws wt Indien comende bekent dat beter oft crachtigher daer toe is.

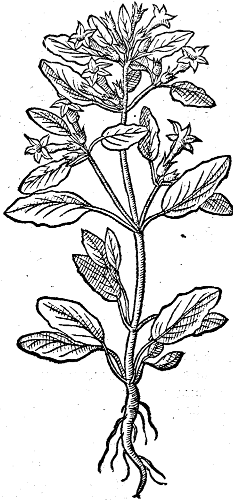
Van smaecke ist bijtende eñ heet inden mondt: heet ende drooghe stijf/ tot inden tweeden graedt/ gheensins cout/ tverstant benemende, als Dodonæus seght: maer van subtijle deelen / ghelijck sommighe dinghen heet zijn ende van grove deelen / oft cout ende van subtijle deelen / oft cout ende dick oft taey maeckende. De dinghen die van subtijle deelen zijn/ worden zeer haest wtghedreuen/ oft door warm maecken oft vercoelen/ oft openen oft tsamentrecken/ midts dat haer cracht sonder arbeydt dieper is doortreckende/ ende daerom worden sy van tgemeyne volck heeter gheacht dã sy zijn: Dwelcke merckelick ghenoech is inden Alluyn/ de welcke stoppende ghegheeten wordt om de tsamentreckende cracht/ die inde eerdighe substantie schijnt gheleghen te wesen. Nochtans wordet Pluym-alluyn

voor

voor het crachtichtste ghehouden midts de subtijlheydt vande deelen. Daer nae volghet Alluyn Saccarim oft rondt gheheeten. Dese drye zijn tsamentreckende. Maer de gene die wt der natueren bequaemer astrictie hebben/ die zijn crachtigher tsamentreckende. Nochtans de dinghen die de subtijlheydt hebben vande deelen/ al is de substantie min bequaeme/ ende min tsamentreckende/ ghemerckt dat sy dat rasscher doē/ oft oock om datse doortreckē d'alderdiepste deelen des lichaems worden ghehouden voor de crachtichtste ende beste. Daerom worden die vande sommighe / die de hitte ondersoecken ende meten door dē smaecke/ gheheeten zeer heet oft zeere cout. Nicotiane is heet eñ drooge stijf tot inden tweeden graedt: Maer om dat sy midts de subtijlheydt vande deelen op de tonghe bijtet/ soo wordt die van sommighe voor heeter ghehouden.

T'sap vande Nicotiane wordt hedens-daeghs met honich ghemengt ende bewaert/ gelijck dat van Panax die eertijdts soo zeere vermaerdt ende ghepresen was / dwelck zeer goedt is teghen de voorts etende sweeringhen/ vuyle oude seericheden/ gheswillen vanden hals Strumæ ghenoemt/ eñ om alle sieckten oft pijnen te verdrijuen. De bladers vande Nicotiane met de tanden ghenaut/ trecken nae hen zeer veel waterachtighe humeuren/ ende suyueren de herssenen: maer ingheswolghen zijnde ende inde maghe ghevallen/ men ghelooft datse den hongher ende dorst stillē. Sy versoeten oock de pijne vande tanden die van coude den oorspronck heeft. Syrop van t'sap vande Nicotiane, oft ghedistilleert water eenen lepel vol inghenomen/ gheneest de corticheydt op de borst/ ende die den aessem niet en connen verhalen dan met oprechten halse ende pijne.

Cleyn Tabacum oft Herba Sancta minor.

Alderminste Tabacum oft Sana Sanctā minima.

Cleyn Tabacum heeft de bladers die vande gele Bilsen ghelijck/ maer spitsch eñ smalder/ hanghende aen een steelken. De bloemē zijn een weynich minder/ maer niet oagelijck/ rooder oft schoon bleeck purperachtich.

Alderminste Tabacum.

D'aldercleynste van drye palmen hooghe/ is van gedaente den anderen niet onghelijck/ hebbende oock heeten ende brandenden smaecke. De bloemkens zijn geelachtich groen/ veel minder dan die vande gele Bilsen. De bladers zijn die vanden Doronicum ghelijck/ oft cleyne Weghebree/ smal-

der ende minder dan die van Longher-cruydt. De wortel is cleyne ende saselachtich/ ghelijck wy vā dese voorleden iaeren inden Herft ghesien hebben tot Mechelen in het hofken vanden wel bekenden Herbarist Jan de Vroede.

Onser Vrouwen Melck-cruydt. In Latijn/ Pulmo- naria maculosa, oft Pulmonaria Plinij, folio- Borraginis, floribus Primulæ veris purpureis. In Engelsch/ Sage oft Jerusalem.

Longher-cruydt met bladers van Buglosse. In Latijn/ Pulmonaria foliis Echij.

Dese plante heeft best tot hier toe wtghesteIt gheweest / want sy en heeft niet soo zeere oft meer ghenoemt gheweest het Longher-cruydt van Plinius om de ghedaente vande bladers / als om de crachten/ die soo zeere tot de ghebreken vande Loose ghepresen zijn/ als die vāde Wael-wortel/ waer af dat een medesoorte is ende niet luttel dien ghelijck / hebbende rouwe huyskens van bloemen die vande Sleutelbloemen ghelijck/ de welcke in tbeginsel vande Lente aerdich roodt worden groeyende op sachtachtighe steelkens van onderhalue palme. Insghelijcks zijn de bladers van wtwendicheyt ende hayrichevdt die vanden Wael-wortel oft Buglosse ghelijck/ met melckachtighe ende swerte vlecken besproeyt: Tsaedt is swert / als die vande Bernage. De bladers spruyten van beneden wt/ bouen scherp zijnde. De wortel is bruyn ende lijmachtich/ dicker dan die vande Sleutelbloemen. De smaecke vande gheheele plante is moesachtich niet onlieflick. De vrouwen menghē de bladers in sopkens / oft maeckender met eyers ghemengt cruydt-coeckskens af/ de welcke sy segghen dat zeer goedt zijn teghen de ghebreken vande Loose/ ende om therte te stercken: ende daerom hebben sy die inde houen/ daer ghebrocht zijnde wt de lommerachtighe ghebergten. In sommighe landen siet men de bladers sonder eenighe vlecken.

Inde houen van Nederlandt wordt dese plante ghesien op diuersche plaetsen met witte bloemē.

Longher-cruydt met bladers van Buglosse.

In onse cruydt-mandekens is noch een drooghe plante/ hebbende de ghedaente van de Buglosse die wy ghecreghen hebben wt de houen van Bologne / wiens bladers zeer hayrachtich / row/ ende scherp zijn / besprenckelt ende ghepleckt ghelijck die van Longher-cruydt : waer af de smalste

zijn die ontrent de wortel staen/de welcke bruyn ende faselachtich is / gheensins die vande Buglosse/ maer vanden Longher-cruydt ghelijck. De stelen ende bloemen en verschillen niet van het ghemeyn Longher-cruydt. Dese soorte en heb ick niet alleen te Dornick ghesien inden hof van M. Jaques Plateau/ maer daerenbouen oock een ander: hoe wel dat my niet en ghedenckt waer in dat sy van malckanderen verschillen.

Longher-cruydt vande Franchoisen. In Latijn/ Pulmonaria Gallorum flore Hieracij, Auricula muris maior Tragi.

Hoe wel dat dit cruydt den naem heeft eñ die bevleckte bladers vanden Longher-cruydt/ nochtans schijnt dat meer ghelijckenisse te hebben met de soorten vande Cicoreyen / hebbende gele bloemen die vanden Haviks-cruydt ghelijck / groeyende op mueren ende vervallen steenachtighe plaetsen die met mosch becleet zijn soo tot Lyons/ als tot Montpelliers ende int bosch van Gramondt / eñ veel plaetsen in Wals Nederlandt. T'spruydt wt met een teer dunne steelken die vã de Cicoreye ghelijck / van een palme oft onderhalf hooghe / wt een wortel die minder is dan die vande Betonie / ende wat faselachtich. Maer ghelijck dat een luttel bekende plante is / alsoo is oock tghebruyck noch onbekent: Nochtans segghen sommighe dat goedt is voor de Loose ende teghen sweeren vande nijnaghels. Cracht.

Wit Wtlandtsch Longher-cruydt.

Pulmonaria alba exotica.

Met reden behoeft hier oock by ghevoegt te wesen dese plante/ om de ghelijckenisse vande ghedaente / de welcke de zeer gheschickte Herbarist ende Apoteker Peeter van Coudenbergh in sijnen hof hadde groeyende. De bladers waeren die vande water Weghebree oft Britannica ghelijck/ ligghende plat op d'eerde / ende de bloemen die vanden Nachtschaeye meest ghelijck / maer cleynder ende moschachtich.

Bergh-Clissen.

Al ist dat tot noch toe gheen beschrijuer van cruyden ghekent en heeft den Arction, oft Vrsa, oft Arcturus van Dioscorides, (hoe wel dat ick niet en wil berispẽ d'opinie die de zeer geleerde Ruellius heeft vanden Xanthium) nochtans meynen wy t'selfde door onkennisse gheschiet te wesen/ niet soo zeere vande plante/ als vanden wilden oft cleynen Comyn/ by d'welcke Dioscorides is gelijckẽde t'saedt vanden Arction, andersins heeft dat de bladers breet ende ronder dan die vanden Wolle cruydt/ ende brenght voorts teere ende langhe stelen/ welck cruydt ghelijck dat by Dioscorides vã naem ende orden den ghemeynen Clissen zeer nae comt/ alsoo ist oock van ghedaente dien zeere gelijckende / de welcke in Griecks Arction genaemt zijn/ dat is in Latijn ghesegt Vrsa, ende in Neerduytsch Beer/ beyde dese cruyden alsoo ghenoemt zijnde/ als schijnt/ nae tsaedt dat row ende scherp is met hayrachtighe stekende Clissen/ maer die van desen Arction zijn sachter/ ende den wilden oft cleynen Comyn meer ghelijckende/ hebbende oock tsaedt dien niet onghelijck. Waerom dat wy oock om ghelijcke redenen schijnen te verclaren dat dit cruydt den oprechten Arction is. Dese plante en hebben wy nerghens ghesien/ dan op hooghe/ boschachtighe ende lommerachtighe berghen / ghelijck op d'opperste vanden bergh by Vigan in Languedoc ende van Saleye/ ende ander gheleghen aen Piemont ende Sauoye: Oock hebben wy ghevonden in Enghellandt by Sommerset/ drye mylen van Bath ontrent den huyse vanden Edelen Heere Jan Coltes op berghachtighe ende boschachtighe plaetsen een soorte van cleyne Clissen met dunder bladers ende stele die onder graeuw waeren/ bollekens hebbende eenichsins die vande groote Clissen ghelijck/ maer saechtachtich eñ veel teerder/ ghelijck die vanden wilden Comijn. De bloeme is purper-roodt. De stelen zijn een oft twee cubitus

Bergh-Clissen. In Latijn/ Arction montanum, ende is Lappa minor Galeni. Oft oock is de Persolata van Plinius?

Groote Clissen. In Griecks/ Arction. In Latijn/ Personata, Lappa maior, Bardana. In Hoochduytsch/ Grosz klettẽ. In Frãchois/ Glouteron, oft Gletteron. In Ital. Lappa maggiore. In Spaensch/ Bardana. In Engelsch/ Great Burre.

cubitus hooghe/ dunner ende sacchter dan die vande groote Clissen. De wortel is groot ende goedt om eten/ binnen wit/ ghelijck die vande Clissen.

Cracht. Diosc. De wortel van Bergh-Clissen met tsaedt in wijn ghesoden/ versoet de pijne vande tanden/ alsmen dien wijn inden mondt hout. Met de selfde decoctie worden ghestoeft verbrandtheydt ende cackhielen. De selfde worden met wijn inghenomen teghen de coude pisse ende pijne inde heupen. Galen. Cleyne Clisse is van zeer subtijle deelen/ ende daerom heeft sy een droogende eñ afvaeghende cracht/ nochtans weynich. Waerom dat de wortel ende tsaedt van dien in wijn ghesoden/ eenichsins versoeten de pijnen vanden tanden. Maer de verbrandtheydt ende de cackhielen en worden niet alleene ghenesen metter decoctie van desen ghenet zijnde/ maer de teere ionghe steelkens moghen die oock ghenesen.

Groote Clissen.

Dit cruydt is in Griecks ghenoemt geweest Arction oft Arcion, om dat de Clissen oft stekende bollekens ghelijcken de rouwe ende lokachtighe hoofden vande Beeren/ eñ in Latijn Personata, by auentueren om datmen de zeer groote bladers pleeght als een momaensicht te gebruycken om te bedecken d'aensicht vande persoonen. Ende oock Persolata, om datmen daer mede ghelijck met eenen hoet/ thooft bewaerde teghen de hitte vander Sonnen/ waer door dat oock de selfde naem ghegheuen is gheweest den Pestilentie wortel.

De groote Clisse is ouer al zeer ouervloedich groeyende lancks de weghen ende inde bogaerden vande steden/ groot ende schoone: de bladers hebbende die vande Couworden ghelijck ende stekende bollekens die wy Clissen noemen/ zeer vast hanghende aende cleeders ende houdẽ/ de welcke allen menschen/ iae den kinderen die daer mede spelen/ bekent zijn. De wortel is groot ende ghelijsuich/ maer van buyten swert: Sy wordt met suycker gheconfijt/ ende wordt lieflick ende zeer goet ghe-

ghecracht teghen t'graveele ende den buyckloop: Sy is oock verweckende tot byslapen. Tot de selfde dinghen is tsaedt oock zeer goedt/ ende teghen t'graveel veel crachtigher.

Diosc. De wortel vande groote Clissen een vierendeel loots swaer met Pingels inghenomen helpt den ghenen die bloet ende etterachtighe materie spouwen. De selfde wortel is zeer goet ghestooten ende opghelent den ghenen die groote pijne hebben inde leden/door dat de leden ghebroken oft ghequetst zijn gheweest. De bladers van groote Clissen zijn oock zeer goedt ghelent op oude sweeringhen oft zeericheden. Galenus. Groote Clisse doet scheyden ende is drooghende / maer oock middelmatich tsamentreckende/waerom dat oock de bladers van dien ghenesen moghen d'oude sweeringhen. De wortel ende tsaedt inghenomem doen water maecken ende iaeghen af t'graveele/ als by experientie vande practisijns bevonden is. Apul. Tsap vande bladers van groote Clissen met ouden wijn ghedroncken gheneest de beten van alle slanghen ende fenijnighe dieren. Cracht.

Het water daer de bladers in zijn ghesoden/ is zeer goedt om daer mede te netten oft stouen de wonden oft sweeringhen / al waert oock de Cancker: ende daer nae stoot de bladers met Salpeter/ verckens liese ende azijn/ maeckt daer af een plaester ende leght die op de wonde.

De wortel van groote Clisse ghestooten met een weynich soudts ende ghelent op de bete van dulle honden/ sal die terstont ghenesen. Tsap vande bladers met honich ghedroncken/ doet water maecken/ende neemt wech de pijne vande blase. Tsaedt ghestooten ende veertich daghen lanck met zeer goeden wijn ghedroncken/is zeer goedt den ghenen die dat Sciatica hebben.

De bladers ghestooten ende ghemengt met wit vanden eye/ ghenesen de verbrantheydt daer op ghelent.

Cleyne Clissen. In Griecks/Xanthion Kaphaganion. In Latijn/Xanthium oft Strumaria. Inde Apotekers winckels/Lappa minor. In Hoochduytsch/ Betlersz Leusz ende Spitz kletten. In Franchois/Petit Glouteron. In Italiaensch/ Lappula minore. In Engelsch/Lowse burre / of Lesser burre / of Clotburre.

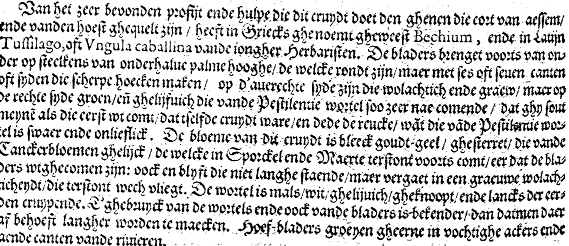
Dese plante is in Griecks Xanthion genoemt om de verwe die sy gheeft / want sy maecket hayr ros / ende is in alle landen soo wel bekent / als de groote Clisse / maer sy en comt soo ouervloedich niet voorts. Dese groeyet geerne in grachten ende plaetsen daer d'water wtghedroogt is: van wtspruyten ende stekende oft clisachtighe bollekens die vanden Platanus oft tweede soorte van Calissihout ghelijck / bladers draghende ende stelē van eenē voet ende onderhalf hooghe/van keruen/ghedaente/ende verwe die vande Melde / oft Tornesol/ eenichsins oock die vande groote Clisse ghelijckende/waerom dat sy soo oock ghenoemt wordt cleyne Clisse. De wortel en loopt niet diepe in d'eerde/ maer is saselachtich/ende wordt ghepresen ghelijck oock tsaedt om te verdryuen de harthendt vā de geswillen ende clieren inden hals/ met dickwils daer op te legghen / waer door datse ouer oudē tijden in Griecks ghenoemt wordt Chophadoleron, oft Strumineca.

Dioscorides. De vrucht vande cleyne Clisse ghepluckt eer die gheheele drooghe is / wordt ghestooten ende bewaert in eenen aerden pot: thayr wordt daer mede geel ghemaeckt als die met lauw water nat ghemaeckt wordt / ende dat thooft terstont daer mede nat gemaeckt zy/ nae dat met Nitrum heeft ghewreuen gheweest. Ander stooten die met wijn ende bewarense alsoo. Tsaedt vande cleyne Clisse is zeer goedt ghelent op gheswillen ende clieren. Galenus. De vrucht vande cleyne Clisse/ heeft de cracht van te doen scheyden. Cracht.

Bloemen

Bloemen van Hoef-bladers. In Griecks/Bechion. In Latijn/Tussilago, Farfara, ende vanden Apotekers Vngula Caballina. In Hoochduytsch/ Roszhub ende Brantlattich. In Franchois/ Pas d'asne, Patte de cheual. In Italiaësch/Vnghia Cauallina. In Spaensch/ Farfara eñ Vngle Caualluca. In Engelsch/ Fole foote/ Coltes foote/ ende Horse houe.

Bladers van Hoef-bladers. In Latijn/Tussilaginis folia.

Van het zeer bevonden profijt ende hulpe die dit cruydt doet den ghenen die cort van aessem/ ende vanden hoest ghequelt zijn / heeft in Griecks ghenoemt gheweest Bechium, ende in Latijn Tussilago, oft Vngula caballina vande iongher Herbaristen. De bladers brenget voorts van onder op steelkens van onderhalue palme hooghe/ de welcke rondt zijn/ maer met ses oft seuen canten oft syden die scherpe hoecken maken/ op d'auerechte syde zijn die wolachtich ende graew/ maer op de rechte syde groen/ eñ ghelijsuich die vande Pestilentie wortel soo zeer nae comende / dat ghy sout meynẽ als die eerst wt comt/ dat tselfde cruydt ware/ en dede de reucke/ wãt die vãde Pestilentie wortel is swaer ende onlieflick. De bloeme van dit cruydt is bleeck goudt-geel / ghesterret/ die vande Canckerbloemen ghelijck / de welcke in Sporckel ende Maerte terstont voorts comt/ eer dat de bladers wtghecomen zijn: oock en blyft die niet langhe staende/ maer vergaet in een graeuwe wolachticheydt/ die terstont wech vliegt. De wortel is mals/ wit/ ghelijuich/ ghecnoopt/ ende lancks der eerden cruypende. T'ghebruyck van de wortels ende oock vande bladers is bekender/ dan datmen daer af behoeft langher worden te maecken. Hoef-bladers groeyen gheerne in vochtighe ackers ende aende canten vande riuieren.

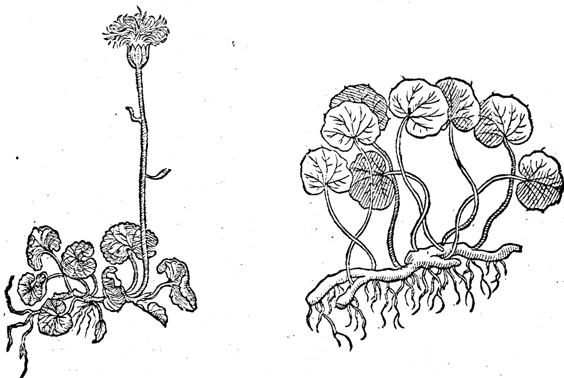
Oft oock Chameleuce van Plinius is de Farfamum ende Farfrugum dat lancks de riuieren groeyet/ bladers hebbende die vanden Poplier boom ghelijck/ maer breeder: waer af de wortel ghelevt wordt op gloeyende colen van Cypres hout/ ende de reucke wordt inden mont ontfanghen door eenen trechter teghen den verouderden hoest.

Cracht. Dioscorides. De groene Hoef-bladers gestootẽ eñ met honich gemengt/ genesen d'wilt vier eñ alle heete gheswillen daer op ghelevt. Galenus seght dat sulcks gheschiet door de waterachtighe vochticheydt/ daer af alle ionghe groene cruyden/ d'eene meer d'ander min/ deelachtich zijn: Wãt die

die drooghe bladers zijn te heet om te dienen ende nut te wesen den partijen die met heete gheswillen ghequelt zijn. De drooghe Hoef-bladers op colen gheleyt ende den roock met openẽ mondt ontfanghen door eenen trechter/is zeer goedt den ghenen die metten drooghen hoest ghequelt ende dempich zijn: d'welcke Plinius ende Galenus oock segghen: want desen roock is een weynich scherp/ soo dat hy sonder arbeydt oft letsel de Apostumatien op de borst doet wtbreken.

Derghelijcke cracht heeft oock de wortel als sy ghebrandt wordt / ende den roock daer af inden mont ontfanghen. De wortel in honich water ghesoden ende ghedroncken/iaeght af de doode vruchten.

Cleyne Bergh-Hoef-bladers. In Latijn/Tussilago montana minima.

Dit cruydt mellet hem seluen door sijn bladers ende wortel met den welcken dat van ghedaente dien vanden anderen niet ongheliјck en is dan datse minder zijn: Want van ghedaente heeft het de bladerkens die van onsen Hoef-bladers zeere nae comende/groeyende op steelkens van twee ende drye vinghers lanck/die vande bergh-Soldanelle gheliјck van grootte/ende der gheliјcke canten oft hoecken hebbende/insgheliјck oock op d'auerechte wolachtich / graeuw ende gheliјsnich zijnde. Dese plante heeft Clusius met meer ander cruyden die luttel ghevonden worden/van Weenen gesonden in Nederlandt aenden Edelen Heere Brancion: De bloeme is roodt soo ons de voorghenoemde Clusius die heeft ghetoont/de welcke corts een veranderinghe van dese wt gheuen sal/ die min witen dehayrachtich is.

Pestilentie wortel.

Voorwaer sy gheuen den lief-hebbers vande cruyden werck/ de ghene die segghen dat dese plante Tussilago is ende gheen Petasites, de welcke in tbeghinsel vande Lente is groeyende inde bemdẽ ende merschen/ende die eenen rechten malschen gheliјsvoighen hollẽ stele is voorts-brenghende / eer dat de bladers voorts comende zijn/van onderhalue palme hooghe/die vanden Orobanche gheliјck/ draeghende int opperste veel cleyne bloemen dichte by een staende/moschachtich ende druyswijs/ die vanden Olijf-boom gheliјckende / roodt van coleure/ spitsch opgaende ende lustich om sien / gheen

Pestilentie wortel. In Griecks ende Latijn/ Petasites. In Hoochduytsch/ Pestilentz wurtz. In Italiaensch/ Cappellazi. In Spaensch/ Sombrerera, ende is Tussilago maior van Matthiolus. Oft oock is de Persolata ende Personata vã Plinius? In Engelsch Butter Burre.

Pestilentie wortel sonder bloemen. In Latijn/ Petasites sine flore.

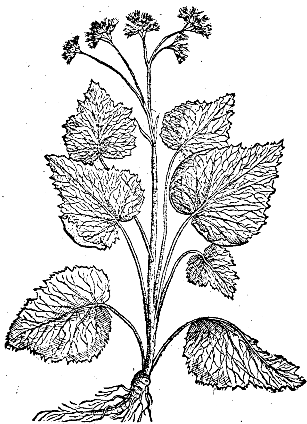

saedt voorts-brenghende / maer soo de bloeme verdrooght ende vergaet/ soo wordt oock verloren de hope van tsaedt. De bladers groeyen op stelen van eenen cubitus hooghe / die oock dicke ende ghelijfvich zijn/ al oft die inde middel daer aen vast ghemaeckt waeren/ ende hangende ghelijck die vã de Pestilentie wortel ommeghekeert/ grooter dan die vande meeste Clissen/ maer rondt ende onder wat graeuw/ staende op elck steelken een bladt byeants inde middel van tbladt tsamen comẽde/ daer de diepe cromte eynde neemt/ die is comende tot inde middel van tbladt / dwelcke gheheel ghesloten zijnde / schijnt te wesen ghelijck een campernoille. Men mach Matthiolus wel doen swijghen/ de welcke als hy niet en heeft om te moghen schrijuen / met dese cleyne saecken de goede mannen is berispende/ noch en heeft oock niet treffelicks vande crachten oft seker teeckenen/ wat oft in wat manieren dat hy oock schrijft. Want dit cruydt heeft eenen quaden ende geheel onliefelickẽ reucke/ ẽn eenen bitteren ende onlieflicken smaecke. Oock ist zeer drooghende/ waerom dat zeer goedt gehoudẽ wordt teghen de Pestilentiale sieckten/ ende voor sulcks vande Hoochduytsche Medicijns ende oock tghemeyne volck bevonden. Soo dat des-haluen inde Duytsche tale gheheeten wordt Pestilentie wortel. De wortel is dicke/ van buyten bruyn/ maer van binnen wit/ vol cleyne wormkens stekende ende wtgheten/ in vueghen dat wonder soude wesen dat sy soo bitteren voedtsel gheirne souden eten / ten waere dat sy daer in hen oorspronck hadden ende voorts quamen / ghelijck inden Alssem / ẽn blaeskens inde welcke het Aloë hier ghebrocht wordt ende bewaert/ aende welcke oock somtijdts de muysen knabbelen. Den wortels worden de schorssen afghenomen ende dmarck wtgedaen/ ende soo gheleyt inden azijn tot dat de cracht daer in ghetrocken is/ van welcken azijn met Ruyte-sap ende Theriakel ghemengt wordt te drincken ghegeuen tegẽ de Pestilentiale sieckten / de welcke sy segghen dat hen-sghelijcke niet en hebben. Hy was door een slechte reden bedroghen / de ghene die meynde dat dese twee cruyden een plante waeren om dat sy op ghelijcke plaetsen groeyen / ẽn de bloemen voorts comen

comen eer de bladers wtspruyten/al oft tselfde niet en ghebeurde den Trifolio Hederaceo, den wilden Saffraen/den Hermodactylo ende ander cruyden.

Diosc. Pestilentie wortel is zeer goedt ende crachtich teghen de innewaerts etende sweeringen ende voorts etende sweeringhen van buyten daer op gheleyt. Tselfde seght Galenus eñ Ægineta.

Cacalia.

Dese plante is zeer ghelijckende die vande Pestilentie wortel/ sonderlinghe in bladers: maer oft die de Cacalia is/ dat is noch onseker: nochtans en heeft gheen plante naer ons meyninghe/ wtghenomen dese/ ons ghedocht dien ghelijck te wesen ende ons contentement ghegheuen. Sy is ouervloedich groeyende int opperste vande gheberghten Alpes ghenoemt / in doncker plaetsen ontrent de Bueckeboomen ende fonteynē oft loopende wateren / maer selden op andere plaetsen. De stele groeyet drye cubitus hooghe/gedeylt in eenige tacxkens/ draeghende witachtighe bloemen ghespickelt met een weynich verstoruen roodt / de welcke niet effen by een ghevoeght ende moschachtich zijn/ghelijck die vanden Boelkens-cruydt mannekē oft Gulden roede. De wortel is wit/ faselachtich/ ende dicke/ die vāde Garyophylate gelijck/ wt de welcke zijn spruytende steelkens draeghende zeer groote bladers niet diepe gheschaert/ als die vande Pestilentie wortel/den welcken sy eenichsins van reucke ghelijckē. Wy hebben dit cruydt aldereerst ghesien in dlandt van Languedoc bycants op d'opperste vanden hooghen Spoorbergh ghenoemt / aldaer gheheeten van tghemeyne volck het Paradijs Godts. Opde frontieren vande Dauphine ende Sauoyen op de berghen gheleghen teghēn ouer tgraf oft badt van Pilatus/groeyet oock dit cruydt/vā waer dat sommige onse zeer gheleerde vrienden tselfde ghecreghen hebben.

Diosc. De wortel in wijn nat ghemaeckt ghelijck de Dragant/is zeer goedt gheleckt/oft alleene gheten teghen den hoest ende rouheydt vander kelen: Dwelcke is/als Galenus seght/ om dat de wortel gheen scherpheydt en heeft ende een weynich drooghēde is/ ende een dicke ende vette substantie heeft/doende tselfde ghelijck het Calissihout doet. De besien van Cacalia de welcke voorts comen naer dat de bloemen afghevallen zijn/ ghestooten ende met een Cerone geleyt op d'aensicht/ nemen wegh alle de rimpels ende recken wt huyt oft vel. Cracht.

Sonne-bloeme van Peru.

De zeer lustighe ronde Sonne-bloeme/ ende aldermeeste bloeme die ick oyt ghesien hebbe/hebbende een blinckende goudt-gele verwe/is grooter dā een schotel van eenē voet oft onderhalf breedt/ rondtsomme beset met schoone gele stralende bladers die vande Chrysanthemum oft witte Chamæleon ghelijck. De stele groeyet 15.18.oft 20.voeten hooghe die vande boomachtighe Maluwe ghelijck. De bladers zijn zeer breedt meerder dan die vande Cacalia, groote Clissen oft Syda van Theophrastus,ghelijfvich ende doncker groen. De wortel is een weynich knobbelachtich ende gheveselt. Tsaedt is plat als dien vande Ferula. Dese plante wordt in veel houen van Nederlādt voor een ghenoechte ghehouden/waer dat sy nochtans selden rijpe wordt/ midts dat een laete voorts comende plante zijnde/door des Winters coude vergaet ende sterft. Tghebruyck van dien is tot noch toe onbekent. De steelkens vande bladeren worden in salaet gheten ghelijck Asperges.

Cleyne Sonne-bloeme.

Die ander plante is minder/hebbende eenen stele met sijde-scheuten/drye/oft vijf cubitus hooge/ ende heeft derghelijcke bladers. De bloeme is oock minder/waer af de bladers int ronde staen ghelijck een sterre.

Sonne-bloemen vā Peru. In Latijn Solis flos Peruuianus, oft Sol Indianus, van Dodonæus Chrysanthemon Peruuianū. In Portugueys/ Gigante, om de groote lengde vanden stele. In Engelsch/ Indien Golden Sonne or Floure.

Cleyn Sonne-bloeme. In Latijn/ Solis flos minor.

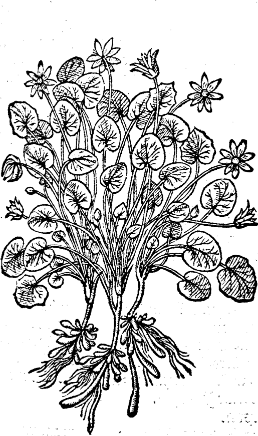
Tafelken.

Dotter-bloemen vande Duytschen. Oft oock is Chamæleuce van Plinius ende Malococyssus?
Cleyne Gouwe.
Witte Plompen { Groote. / Cleyne.
Gele { Plompen. / Cleyne.
Vorschen-bete.
Water noten.
Faba Ægyptia.
Arum Ægyptium.
Groote Draken-wortel van Matthiolus.
Water Slanghen-cruydt.
Groote Calfs-voet.
Cleyne Calfs voet.
Arisarum tweederhande.
Arisarum van Languedoc.
Hasel wortel oft Mans-oren.
Steene Onderhave.
Zee-Winde oft Soldonella.
Bergh Soldonella.
Gramen Parnasi.
Thora.
Eert-appel ende Zeughen-broodt.

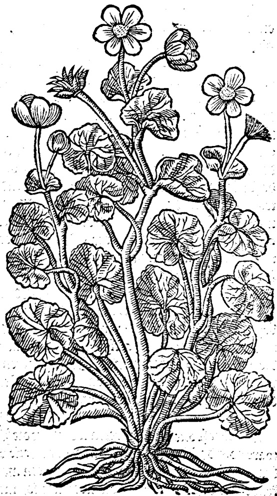
Londe

Ronde Osterlucey.
Langhe oprechte Osterlucey.
Polyrhizon van Plinius, ende dunne crachtighe Aristolochia van Galenus.
Clematitis, qualick langhe Hellewortel van Matthiolus ghenoemt.
Andere Spaensch Clematitis.
Violetten van diversche soorten.
Penseen van diversche soorten.
Witte Steenbreke tweederley.
Gulden Steenbreke.
Garyophylata Alpina oft Sanicula guttata herbariorum.

Cleyne Gouwe/ oft Spene-cruydt. In Griecks/ Chelidonion micron. In Latijn/ Chelidonium minus, oft Hirundinaria minor, oft Scrophularia minor. In Hoochduytsch/ klein Schelwortz/ klein Feigwartzenkraut ende Meyenkraut. In Franchois/ Couillons de prestre oft Petite Esclere. In Italiaensch/Fauoscello. In Engelsch/ Pyle worte oft Fygworte and small Celandine.

Dotterbloemen. In Latijn van Gesnerus/ ende ander iongher Herbaristen/ Caltha palustris, van Tragus Caltha Virgilij, ende is de tweede Tussilago van Matthiolus. Van Cordus ende Dilsius Chelidonium minus palustre; van Anguillara Chamaleuce van Plinius. In Hoochduytsch/ Mattenblumen/ Moszblumen/ dat is Flos palustris, oft Geel wisz blumen: Nochtans en is de Caltha palustris vã de iongher Herbaristẽ gheesins de Chameleuce van Plinius, met de bladers vande Popelier/ die leegh ende graeu is/ ende is Farfrugum vande iongher Herbaristen. In Engelsch/ Marsche Marigolde.

Veel te quellick zijn sy die de Cleyne Gouwe wederlegghen om datse niet zeer scherp en is/ daer nochtans alle ander teeckenen zeer wel accorderen op de beschrijvinghe: Want sy spruyt wt int eerste vande Lente als de Swaelwẽ ouer al Europen wederkeeren: oock soo hanghen aende wortels veel graenen ghelijck terwe coren/ waer door dat inden tijdt van Dioscorides in Griecks Pyron, dat is te segghen Terwe/ vande ghemeynen man ghenoemt werdt/ maer vã ons volck wordet oock nu ter tijdt in Latijn Scrophularia genoemt. Waerom met cleynder moeyte wederleyt wordt d'on-

nutte obiectie vande scherpheydt/by exempel van veel ander cruyden. By Dioscorides den Arum, eñ Asphodelus by Hesidius, gheven over al den Ajuyn ghelooue/wiẽs scherper oft soeter smaecke is volghende den aert vandẽ grondt daer sy wasset. Dese plante brengt voorts veylachtige bladers die vanden Hasel-wortel ghelijck/ eñ zeer aerdighe gele bloemkens op steelkens/waer af de bladerkens sterrewijs/oft ghestraelt staen.

Dotterbloemen.

De voorgaende groeyet zeer ghelijck een ander cruydt in merschen ende waterachtighe plaetsen zeer overvloedich/d'welcke in Nederduytsch gheheeten wordt Dotterbloemen/ maer van sommige Chamæleuce van Plinius, ende van andere groote Malococissus Cassani Bassi: Matthiolus maeckt daer af wt sijn fantasie een tweede soorte van Tussilago : hoe wel dat dit cruydt in alle sijn ghedaente veel meer is ghelijckende de cleyne Gouwe/wtghenomen dat de gheheele plante meerder is. De bloemen en worden gheensins wolachtich/ iae dat meer is/tbloeyet zeer langhe ende particulierlick hebbende goudt-gele bloemen die vander Hanen-voet oft cleyne Gouwe ghelijck/ noch de bloemen en comen voor de bladers niet voorts ghelijck die vande Hoef-bladers/de welcke van verwe die vande gele Plompen ghelijck zijn oft die vande cleyne Gouwe / iae soo zeere ghelijck dat die op waterachtighe plaetsen van Enghellandt daer sy overvloedich groeyen/ dickwils vanden Apotekers ende Meesterssen ons ghebrocht ende ghetoont zijn gheweest voor cleyn Plompen. De bladers en zijn oock onder niet graeu/niet hoeckachtich : noch de stele en is niet wolachtich/ maer eer glat doncker groen ghelijck de Hasel-wortel oft Plompen. De wortel is faselachtich/ middelmatich scherp van smaecke/nochtans zijn de crachten by experientie noch onbekent/d'welcke een groote schãde is desen zeer stouten snatéraers / maer een meerder schade den ionghen Medicijns/ ende dẽ siecken d'aldermeeste hinder/de welcke ghedoot wordẽ door onwetenschap/ eñ vervloeckte eergiericheyt.

Cracht vande cleyne Gouwe.

Dioscorides. Sijn cracht is scherp/ende openet d'wterste vander huydt ghelijck die Anemone, ende gheneest versworen oft ander quade naghelen/ ghestooten daer op gheleyt. T'sap dat wt de ghestooten wortels van cleyn Gouwe gheperst is /wordt ghedaen inde neuse gaten om thooft te suyveren: D'welcke Galenus oock seght. Dit cruydt in wijn ghesoden ende met honich gemengt/ ende daer mede ghegorgelt/ reynicht zeer wel thooft / ende treckt wt alle de ghebreken vande borst.

Galenus. Aenghesien dat dit cruydt scherper is dan de groote Gouwe/soo openet terstont t'vel daert op gheleyt wordt ende neemt wech de schorfte naghels: ende daerom wordet gheleyt op de spene/ gheswillen ende clap-ooren om te verdryfuen/ alst onder d'aschen in een vijghen-blat ghebraden oft ghecoket wordt. Ick hebbe de wortels met het cruydt dickmaels onder d'aschen in Wolle-bladeren ghebraden/ daer nae ghestooten met olie van doeyeren van eyeren ende olie van Linsaedt op de spene ghelegt ende die daer mede versoet ende ghenesen. Men seydt dat soo groote crachten heeft teghen de spene dat alleene inde hosen ghedraghen oft inde cleederen ghenaeyt ontrent het fondement/ beschermet de ghene die daer toe gheneghen zijn. Dat meer is/ Doctor Iosephus Michaëli zeer gheleerdt ende expert Medicijn van Antwerpen/ versekert dat dit cruydt met sijn wortele gheplu ckt int breken oft leste quartier vande maene ende aen den hals ghehanghen/ crachtich is om dat selue te doen.

Gele Plompen.

De water Goddinnen in voorleden tijden in Latijn gheheeten Lymphæ oft Nymphæ, hebben dese cruyden den naem Nymphæa ghegheuen/ de welcke nerghens en groeyen dan in traech loopende wateren / een weynich wytstekende bouen de wateren/ voorts brenghende zeer breede bladers die vanden Dotterbloemen oft Hoef-bladeren ghelijck/ in rondicheydt/ glatheydt/ dickte eñ grootte/ staende aen eenen calen stele van vier oft vijf cubitus lanck. De bloeme is zeer schoone van coleur blinckende geel met eenen botteren rant dan die vande witte Plompen.

Witte Plompen.

Dander soorte die gheheeten wordt groote Plompen/ is zeer qualick te kennen wtten anderen/ten ware door de schoone witte bloeme die de Lelie van witheydt soude beschamen. De wortel van alle beyde de soorten is bycants soo dicke als een mans been/ row ende knobbelachtich/ een colue ghelijckende / sonder smaecke als die noch nat is/ maer ghedroocht zijnde heeftse een weynich voetsel geuende smaecke. De wortel vande gele is wit/maer die vande witte heeft een swerter schorsse/ de welcke alle beyde bitterachtich zijn. Tsaedt ende bloemen vande witte hebben een weynich reucks. De gele zijn een weynich scherp van smaecke; oock hebbense eenighe lijmicheydt/ de welcke sy / onghe confijt blijuende/ verliesen als sy ghedroogt eñ dorre zijn/ oock verteeren sy met luttel oft geen warmte. Welcke saecken aenmerckt zijnde/ zeer lichtelick soude moghen ter neder ghelegt worden de twisten ende gheschillen tusschen de meesters van Arabien ende die van desen tijden. Ende als sy zeere hen verwonderen dat de meesters van Arabien ghemeynt hebben datter was eenighe soorte van Nym-

Gele Plompen. In Griecks ende Latijn/ Nymphæa ende inde Apotekers winckels Nenuphar oft Papauer palustre. In Hoochduytsch/ Wasser gilgen/ Haarwurtz/ Zeeblumen. In Franchois/ Blanc d'eau oft Lis d'estang. In Spaensch/ Escudetes del Rio ende Higos del Rio. In Engelsch/ Yellout water Lelie.

Witte Plompen. In Latijn/ Nymphæa alba. In Engelsch/ Withe water Lelie.

Nymphæa die verwarmende ende subtijl maeckende was/ voorwaer sy en behoeuen dat niet te berispen/ oft onbehoorlick hulpe te halen wtten capittel van Sedum, want ist dat de Plompen Nymphea ghenoemt wordẽ om dat sy inde wateren zijn groeyende eñ voetsel hebbende: soo mochten wel de gene die voor den tijdt vã Seratio warẽ/ een specie van desen gemaeckt hebbẽ teruydt dat wy ouer lanck ghenoemt hebben Dotter-bloemen/ want het is die zeer ghelijckende van plaetse vã groeyen/ bladers ende bloemen/ iae dat meer is/ sommighe Apotekers meynen dat dese twee een plante zijn/ de welcke in medicijnen by ons gheordonneert meer dan eens dit cruydt ghebruyckt hebben in stede van eenich van beyde de Plompen / ende noemdent gele Plompen. Jae dat meer is/ ten ware dat ons de soorten van Plompen zeer wel bekent waren/ wy souden voorwaer dese plante houden voor de oprechte Plompen / ghelijck by auenture meest alle vernufte persoonen meynen te doen van veel ander cruyden/ soo wanneer ons ghebreken oft beter reden oft bequamere planten.

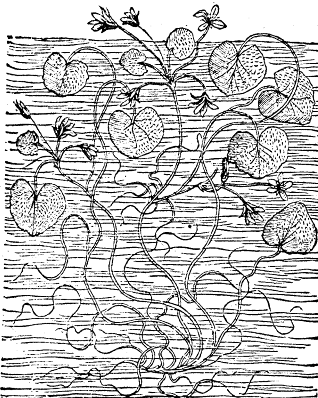
Cleyne witte Plompen.

Behaluen de voorseyde soo zijnder noch twee soorten van Plompen/ vanden ouders vergheten te beschrijuen/ die oock inde wateren groeyen ende voorts comen/ maer alleene oft emmers meestendeels in die vande Noordersche landẽ/ principalick van Engellandt op den wech die vã Londẽ loopt nae Oxford ende Bristo/ neffens ende ouer de traech-loopende wateren ende ondiepste vande weghen. Dese brengt voorts op dunne steelkens dien vanden anderen niet onghelijck zeer veel bladers bycants soo groot als die vande cleyne Gouwe oft Dotterbloemen: als nu de witte bloemen vergaen / soo blijuender de bollekens ende tsaedt die vanden Heul/ Colle oft Peerts bloemen ghelijck/ de welcke met een dicke schelle beleet zijn/ maer tghebruyck van dien is noch onbekent.

Cleyne gele Plompen.

Noch worden veel min ghevonden de cleyne gele Plompen / de welcke voorts comen wt eenen slijckachtighen gront midden door de wateren op dicke biesachtighe steelkens van drye oft vier oft

Cleyne gele Plompen. In Latijn/ Nymphæa lutea minor Septentrionalium, ende schijnt te wesen Far Pandectarij van Anguillara.]

ses cubitus hooghe die vande Porceleyne niet onghelijck/ draghende bouen int opperste een enckel bladt/ tweemael soo groot als die vande voorgaende plante/ in vueghen dat dese onderscheydẽ malcander soo contrarie zijn/ dat dese grootachtighe gele ouer een comt met de witte Plompen van Dioscorides, ende de voorgaende cleyne witte met de groote gele. Neffens de zeer lustighe loopende wateren vanden Themis in waterachtighe grachten eñ riuierẽ in Hollãdt by Rotterdam eñ den Haghe/ geuet sijn sterrewijse bloemen als wt een biesachtich gewas vã S. Peeters cruydt/ van fatsoen die vande cleyne Gouwe niet onghelijck. Dit cruydt schijnt heeter van smaecke ende droogher te wesen dan de voorgaende Plompen.

Cracht vande witte Plompen.

Dioscorides. De drooghe wortel met wijn inghenomen/ is zeer goedt den ghenẽ die den buyckloop ende Roodtmelisoen hebben: oock gheneest sy de pijne vande milte ende blase.

De wortel met water ghestooten/ verdrijft alle vlecken oft plecken des lichaems als die daer mede bestreken zijn. Ende met swerten Teer ghemengt/ soo gheneest sy de quade loopende schorftheydt des hoofts. De wortel van witte Plompen wordt inghenomen teghen den lust oft droomen van byslapen: want sy neemt die gheheel wech/ als Galenus oock seght: iae sommighe daghen inghenomen soo verdroocht sy dat natuerlick saedt. Tselfde doet oock tsaedt inghenomen zijnde. Dit cruydt schijnt Nymphæa ghenoemt te wesen/ om dat geerne groeyet in waterachtighe plaetsen.

Galenus. Plompen met de witte wortels hebben de meeste cracht/ in vueghen dat sy ghenesen den vloet vande vrouwen. Niettemin dese ende de ghene die de swerte wortel heeft/ met tincture wijn ghedroncken/ doet oock tselfde. Hebben daer toe eenighe afvaghende cracht/ in vuegen dat sy ghenesen de loopende schorftheydt van thooft/ ende de zeericheydt des monts vande ionghe kinderen: te weten dese zeericheydt des monts in water gheweyckt zijnde/ maer de loopende schorftheydt des hoofts met Teer ghemengt. Niettemin tot dese ghebreken is de nutste die de swerte wortel heeft/ ghelijck tot ander saecken is die met de witte wortel.

Cracht vande gele Plomben.

Diosc. Saedt ende wortel van dit cruydt zijn zeer goedt inghenomen met tincture-wijn teghen den vloet vande vrouwen. Plin. De wortel vande gele Plompen wordt met wijn inghenomen/ alsmen lust van stoelganck heeft ende niet en kan ter camer gaen. De selfde wortel met wijn inghenomen/ verdrijft de pijne vande blase. De selfde ghestooten zijnde gheneest de loopende zeericheden alsmen die daer op leght: sy neemt oock wech alle vlecken/ ende wordt gheleyt op wonden.

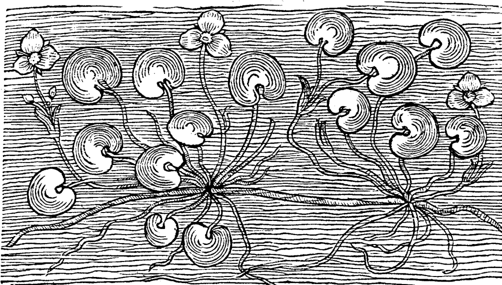
De selfde wortel ghedrooght ende ghestooten/ is zeer goedt ghewreuen op sweeringhen/ sonderlinghe die door twrijuen vande schoen den oorspronck hebben.

Vorschen-bete oft cleyne Plompen.

Dese plante die oock den Griecken is onbekent gheweest/ ende selden ghevonden wordt in heete landen/ wordt vande Noordersche Natien/ by de welcke sy is groeyende/ gheheeten Vorschen bete ende cleyne Plompen: Voorwaer sy is meer den Plompẽ ghelijck dan den Fonteyn cruydt/ principalick van ghedaente ende plaetse van groeyen: want sy groeyet in stille staende wateren/ hebbende veel bladers op d'water swemmende/ eenighe ghedaente hebbende vande water Linse oft eer vande cleyne witte Plompen/ insghelijcks eenen ronden boorthebbende/ maer minder dan die vande Cappers/ ende soo groot als de naghel van eenen duym. De gele bloemkens steken bouen wt groeyende op steelkens/ op sommighe plaetsen oock wit oft honichverwich/ hebbende drye bladerkes

die

Vorschen-bete oft cleyne Plompen. In Latijn/ Morsus Ranæ.

die vande cleyne witte Plompen ghelijck. De wortels zijn van veel langhe draen haer wtstreckende tot inden grondt vande poelen oft staende wateren/ waer dat de Vorschen liefts hen houdē / daer af dat oock den naem heeft. Byden Tour van Londē ende vesten groeyet ouervloedich ende ouer al in Nederlandt/ in Wedemaendt ende Hoymaendt/ den smaecke hebbende vande Plompen oft water Linsen/ wiens crachten dat schijnt te hebben.

Water-Noten.

Inde landen Noordtwaert gheleghen / ghelijck inde grachten ende tragheloopende waterkens vā Nederlādt eñ Duytschlādt groeyen byde Plompen dese Water-Noten/ de welcke oock somtijdts gevonden wordē soo men tegen stroom opwaerts vaert vā Francolin nae Ferraren/ eñ oock in diepe dalen ende grachten gheleghen ontrent de vesten vande stadt van Ferraren. Dese plante is luttel cruyden van ghedaente ghelijck/ ende daerom moet sy eenen yeghelicken bekent zijn / dien de harde dryehoeckighe Castanien stekende met vier scherpe punten bekent zijn. De keerne is wit/ den smaecke hebbende vande Castaignien / die tghemeyne volck gheirne etet / ende noemt water-Castaignien. De bladers zijn half rondt/ aenden cant rondtsomme ondiepe ghekerft/ die vande zee-Winde ende Nauel-cruydt ghelijck/ maer dicker/ voorts comende wt lanckachtighe steelkens die int opperste een weynich wtpuylende zijn/ ghelijffvich ende vol saps/ die den oorspronck hebbē wt eenen corten stele die vande Porceleyne ghelijck/ ende allenckskens eyndende in wortels van vochte ende langhe witte saselinghen ghemaeckt/ eens-deels altijdts in dwater swemmende ende eens-deels cruypende ende ste- Cracht.
kende inden grondt. Waerom met goede redenen te mercken is wt wat oorsaecke de keernen gedaen worden inde salue van Agrippa, welcke keernen oock hebben een stoppende cracht van den camerganck.

Cracht van beyde de soorten van Tribulus.

Diosc. Water-noten hebben een vercoelende ende dickemaeckende cracht/ waerom dat be bladers ghenesen alle heete ende vierighe gheswillen ghelijck een plaester daer op gheleyt.

De selfde bladers ghenesen oock de sweeringhen ende verhittinghe vanden mont/ vervuylinge ende rottinghe vanden tandt-vleesch/ oock de swillinghe vanden amandelen ende kele.

T'sap van Water-noten wordt ghebruyckt in medicijnen dienende tot de ghebreken der oogen.

T'saedt alst noch varsch is inghenomen/ is zeer goedt den ghenen die tgraveel hebben.

Een vierendeel loots vande Tribulus terrestris inghenomen/ helpt den ghenen die vanden Aderslanghen ghebeten zijn: tselfde doet hy oock daer op gheleyt zijnde: maer teghen alle fenijn is zeere goedt met wijn inghenomen. Tselfde in water ghesoden ende ergens daer mede besproeyt/ doodet de vloeyen. Die van Thracien wonende aende riviere Strymona voeden de peerden met groenen Tribulus, ende maecken broot van tsaedt/ d'welcke soet is eñ etelick voor de menschen.

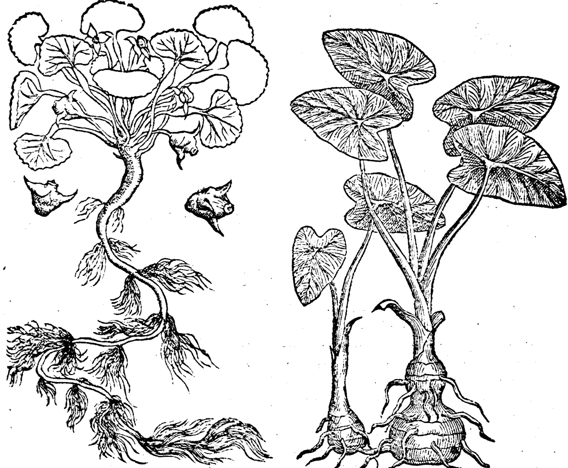
Galenus. Tribulus heeft een vochte ende weynich coude ende drooghe substantie/ ende is oock redelick cout van complexie. Nochtans inden Tribulus terrestris heeft d'eerdich ende coude d'ouerhant/ d'welcke wy oock bewesen hebben te wesen tsamētreckende: maer inde Water-noten heeft het

wate-

waterich d'ouerhant. Daerom soo dienen dese twee soorten om beyde de naturen teghen het genereren vande heete ghesivillen/ende in alder manieren teghen alle insurien.

Water-Noten. In Griecks/ Tribolos. In Latijn/ Tribulus aquaticus. Inde Apotekers winckels Tribulus marinus. In Hoochduytsch/ Wasser Nuz/ Weihernuz/Stachelnuz/ende Spitznuz. In Franchois/Escharbotz, Saligotz, Chastaignes d'eau, oft Truffles d'eau. In Spaensch/ Abroyos ende Abrollos.

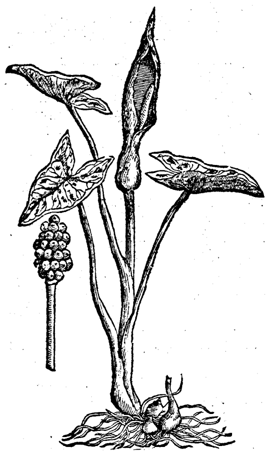
Soorte van Colocassia ofte Faba Ægyptia. In Latijn van Dodonæus ende Herbaristen vā onse tijden Arum Aegyptium/ eñ is een soorte van Colocassia oft Faba Aegyptia. In Spaensch/Mantta de nuestra Señora.

Ist dat yemandt wil aensien de diuerscheydt vande vruchten/ soo is t'gheslachte van boonen nu veel grooter/dan doen Dioscorides alleene mencie maeckte vande Griecksche ende Egyptiaensche Boone: want onse ghemeyne Boone en is gheene van beyden. Oock hebben wy vercreghen veel ander soorten soo wel wt Oost-Indien als nieuw West-Indien/welcker vruchtē eenichsins de Boone ghelijck zijn / maer de bladers ende die ghedaente vande plantē en hebben gheen ghelijckenisse met die vande Boone. Daerom soo schijnt wel dat die excellente Egyptiaensche Boone ten eersten hier mede toebehoort / als de ghene die groeyende is in waterachtighe plaetsen ende marasschen: waer dat Dioscorides zeer bequaemlick heeft ghetrocken d'etymologie van Cibotium oft Arcula, d'welcke sommighe sonder reden berispen/als hier naer sal gheseydt worden. Ende dese bladers zijn soo groot als die vande boomen (beter waere overgheset als die vande Pestilentie wortels/ als wt den Griecksche text mach ghenomen worden/ ende den lesen van Theophrastus ende Galenus.) De wortel is rietachtich/ende dicke/de welcke rouw oft ghesoden gheten wordt. Waerom wel seker is/dat die van Theophrastus ende Dioscorides heeft ghekent gheweest. Maer oft die is de ghene/ die Matthiolus hem seluen ende oock anderen voor sulcks gheperssuadeert heeft/ mach te verstaen gheuen de schilderije van Constantinoplen. Voorwaer over langhe iaeren/meyndē wy zeere vele van dese planten ghesien te hebben in veel plaetsen van Italien (want daer en was gheenen hof die yet vermaerdt was oft dese plante en was daer) maer naederhandt hebben ons de bloemen ende bolachtighe wortele gheleert / hoe wel datter vele waeren aen malcander ghewassen/ dat een soorte was van Aron. Want sy heeft lanckworpighe knobbelachtighe wortels daer veel ander clisterachtighe aenhanghen ende de selfde vermeerderen/de gedaente hebbende van die vandē Aron,

maer

Calfs-voet. In Latijn/ Arum Officinarum.

maer drye oft vier mael meerder/ vande ſelfde verwe die de wortel heeft/ t'onrechte gheheeten Apium, maer vol ſaps/ malſch/van binnen ende van buyten roeſtachtich bruyn. Ons zijn de bladers ghewaſſen ſoo groot ende bycants ghelijckende die vande grootſte Plompen/ oock van dickte ende coleur: maer de voorkens/ aderkens ende zenuen ende d'wtwendicheydt waeren die vanden Aron ghelijck. De bloemen en hebben wy met gheen oeffeninghe connen ghecrijghẽ/ noch oock de neerſtighe Herbariſten tot Piſa/ Boloigne ende Padua/daer dit cruydt hadde de Medicijn Trewiſaen: Oock die gemeyne Philoſophe Leo tot Venegien en heeft gheenẽ cleynen aerbeydt daerom ghedaẽ: Deſe plante hadde ick in Nederlandt ghebrocht Anno 64. maer is door coude ende vorſt vergaen.

Aron van Egypten/ d'welcke oock is die van Theophraſtus: Oft oock is de Colocaſſia vande iongher Herbariſten?

Daerom iſt dat deſe plante die wy onlancks gheconterfeyt hebben/is/ als wy gheirne conſenteren/het Aron van Egypten/ ende niet de Colocaſſia, oft Ægyptia Faba: ſoo heeft ſy door ſommighe ghelijcke teeckenen moghen bedriegẽ ſoo wel de iongher als oude Herbariſten. Want Palladius, daer hy ghebiedt te ſaeyen de bollen vande Colocaſſia, ſchijnt ghevolght te hebben d'opinie ende naeme vande Cypriotten die deſe plante Colocaſſia noemen/ ghelijck blijckt by Dioſcorides. Ende oft Godt gaue dat Matthiolus de moete hadde ghehadt/ doen hem tot Trenten ghetoont werdt d'oprechte Colocaſſia, hy ſoude voorwaer met claerder woorden beſchreuen hebbẽ een plante ſoo weerdich om ſien/ende de plaetſe daer ſy is voorts comende/ ende haer conditien/ die ſoo zeere als reden is vande Herbariſten begheert is/ende niet ſonder aerbeydt ende coſt ouergebrocht. Maer de groote begheerte die deſe groote meeſter heeft om yeghelicken te beriſpen/ doet hem dickwils verghetende zijn voornemen verkeert loopen/de welcke niet en connen ſpreken ende ſwijgẽ/ gelijck als is deſe zeer ghelecrde Guillandin/die zeer ſebaer Anguillara, ende d'Apollo van Vercel de gheeſſelaer van Matthiolus. Daerom heeft Dioſcorides midts de ghelijckeniſſe vande ſtelen ende bladers de Plompen ghelecken byde Ægyptia Faba: ende wederomme ſoo hebben Palladius ende de iongher Herbariſten deſen vremden Aron by de Colocaſſia ghelecken/ vande welcke wy voor ſeker houden dat ons Aron een ſoorte is. Jae by al dien dat wt den Grieckſchen niet en zijn Aron Hieron, ſoo veel te ſegghen als Heylich/ ghelijck inden Iris ghedaen is/ ſoo ſchijnt tgemeyne volck die tſelfde heet Arons baert/ dat te kennen wt de Paleſtijnſche ſpraecke/ ende het ciraet vandẽ Prieſter Aron. Jae ander leelicker/maer merckelicker daer mede ouer een comende heeten den ghemeynen Aron Papenteers/ midts dat hy voorts-brenght eenen ſpitſchen opgaenden dodde van vele in een ghedrongen ronde beſien ghelijckende al tſamen een cleyne druyue die int laetſte ſchoon root wordt/ ſtaende gelijck een ſpitſche opgaende are van Indiaenſchen Hirs. Dit cruydt wordt ouer al geſien aende canten vande weghen/ ẽn vochte grachten ẽn canten vande bemden/ iae bycants eer de Winter ten eynde is/ſijn bladers voorts-brenghende op ſteelkens inde ghedaente van een aere/ als die vande Sagittaria oft goeden Henrijck/bleeck-groen met ſommighe ſwerte vlecken/waer door dat oock Dracontium ghenoemt wordt. De wortel is bycants die vanden Hermodactylen gelijck/ lanckworpigher dan die vanden Satyrion Erythronium van Geneuen. Aron Calfvoet.

Colocaſſia van Dioſcorides.

Theeft den ſtele van eenen cubitus hooghe/ ende eenen vingher dicke. De bloeme rooſachtich tweemael ſoo breet als die vanden Heul: ende als de bloeme vergaet ſoo draget blaeſkens ghelijckende

kende de raten vande wespen / inde welcke bouen het deckfel een bloeme is wtpuylende ghelijck de bobbel van siedende water. Men noemet Ciborium oft Cibotium, dat is te segghen/ kistken/om dat de boone ghesaeyt wordt in vochte eerde besloten zijnde ende alsoo in d'water ghesoncken. De wortel is dicker dan een riet daer mede dat vast blyft staen / de welcke raew oft ghesoden gheten wordt. Bellonius seght dat gheen bloemen noch vrucht en cryght.

Dioscorides. De Boone vande Colocassia heeft een tsamentreckende cracht ende is zeer goedt voor de maghe. Boone van Colocassia is zeer goedt teghen het Roomelisoen ende buyckloop met boone-meel ghemengt in stede van gerste moes oft naebier: Sy wordt oock inghegheuen met pappe. De schorssen ghesoden in honich wijn/ ende daer af drye croesen ghedroncken/sullen noch nutter ende beter zijn tot des voorseyt is. T'groen dat inde middel van dien ghesien wordt ende bitter van smaecke is/ghestooten ende met olie van Roosen ghesoden/ is zeer goedt teghen de pijne der ooren daer in ghedrupt. Galenus. Ghelijck de Boone vande Colocassia ongheliick grooter is dan onse Boone/ alsoo heeft die oock eenen vochtigher ende grouer oft onreinder nature.

Cracht van Calfs-voet oft Arum.

Dioscorides. De wortel wordt gheten als sy ghesoden is/te weten/ als sy min scherpheyts heeft. De bladers worden wech gheleyt om te moghen eten: ende die dorre bladers alleene ghesoden worden gheten. De wortel/tsaedt ende de bladers hebben de crachten vanden Speerwortel oft Draken wortel. De wortel int besondere ghemengt zijnde met ossen mest / wordt gheleyt op het fleirsijn/ende wordt bewaert ghelijck die vandē Speerwortel oft Drakenwortel/ maer generalick wordt die tot spijse begheert om dat haer scherpheyt soo groot niet en is. Galenus. Calfs-voet heeft oock een aerdighe substantie / maer die heet is : heeft daerom een afvaghende cracht/ maer niet soo sterck als de Speerwortel. Des-haluen ist droogende ende verwarmende inden eersten graet. Sijn wortels zijn zeere nut ende profijtelick/ want de selfde gheten zijnde inciderē middelmatich de grofheydt vande humeuren / in vueghen dat sy oock bequaem zijn om de borst te suyueren/ hoe wel dat de Speerwortel daer beter toe dient.

Groot Arum van Verone/ qualick ghenoemt Arisarum, ende schijnt te wesen de tweede Draeckwortel oft Helycophyllum Cordi: dat is gheroldt bladt.

Alsoo grooten perijckel ist te staen op t'segghen van sommighe/ alsser bedroch is gheleghen in ghelooue te gheuen den figuren ende subtijle conterfeytsels van cruyden. De wortelkens die ons heeft ghesconcken voor Arisarum, de nerstighe Apoteker ende zeere gheschickte Herbarist vā Verone Franciscus Calceolarius, zijn metter tijdt soo groot gheworden/dat sy zeere wel ende met reden van sommighe zijn ghehouden gheweest voor groot Aron / oft cleyn Dracken-wortel. Want het is den Aron in alle dinghen ghelijck/maer de bladers zijn meerder/met tusschen-loopende aders ende witte vleckskens ghespickelt / de welcke tot inde winter blijuen gheduerende. De druyfswijse vrucht ende wortel zijn oock die vanden Aron ghelijck/ de welcke verbreydt wordt met veel aenghewassen bollekens / die binnen wit zijn ende buyten bruyn / soo groot als Haselnoten/ soo zeer brandende dat de Storiers oft Muylstooters daer mede den ghemeynen volcke een belachelick spel aendoen/ hoe wel dat niet soo ghenoechelick en is den ghenen diese inden mont nemen. Want sy toonen yemanden wten hoop een haselnote/ segghende dat hy die soude alleene inden mont nemen/ soo verre hy die niet en begheert in te swilghen/ende dan steken sy met een lichte hant den gapenden boer een van dese bollekens die de Haesenoten-kerne ghelijck zijn inden mont / ende douwen hem flucks de caecken toe / de welcke terstont door de cracht vande wortele onsteken zijnde/ door tsamentrecken vande aderkens ende t'vel van t'verhemelte / inghetrocken worden : ende den aermen boer blijft daer staende met eenen opghesperden mont/ ghelijck een die lacchet/ maer meer crytende dan lacchende.

Arisarum. Aris van Plinius.

Wt oorsaecke vanden naem ende niet alleene om de ghedaente ende crachten is bekent ende openbaer dat Arisarum een medesoorte is van Arum, dat Galenus ende Plinius heeten Arim: welck woordt Hippocrates neemt voor een instrument vande Chirurgie/ waer af by auentuere dit cruydt den naem heeft cregen: oft eer vande meerder scherpheydt die dit cruydt heeft/dan den Aron, byde welcke sy onderkent worden.

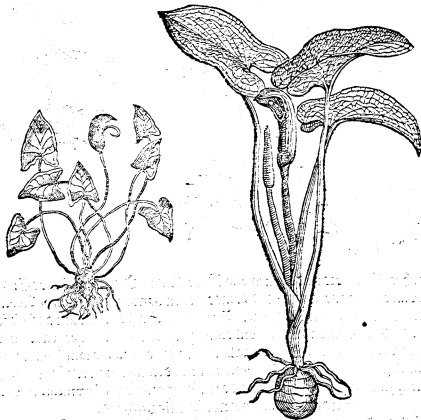
Arisarum van Languedoc.

Een manneken gheheeten Steuen Baralli mijn zeer goede vrient/die ghenoemt was inde Vniuersiteyt de Montpelliersche Dioscorides, om de zeer groote kennisse die hy hadde vande cruydē van Languedoc/daer in hy hem vā lancks af ghevoeffent hadde/ heeft ons dickwils gheleydt aen een beeckskien niet verre vanden Minnebroeders clooster gheleghen / waer dat hy in een wilghen

boschken

boschkens ende vochtighe bemden de wortels wt stack van dit cruydt/ somwylen een oft twee te gader/ somtijdts oock vele aen een ghewassen/ de welcke meerder waren dan die vande cleyne Gouwe/ voorts brenghende bladers die langher ende smalder waren dan die van Hasel-wortel/ ende stijfachtich/ maer tgheheel plantken was alsoo dorre/ dat wy dickwils te vergheefs begheert hebben daer af de bloemen ende vruchten te sien/ de welcke te vroegher verdroochden door de heete sonneschijne. Want op sommighe/ sonderlinghe op vochte iaeren laeten hem daer sien ettelicke planten/ de welcke andersins op veel iaeren door de zeer drooge somers/ nerghens te voorschijne en comen ghelijck dat cruydt is/ d'welcke in Italiaensch ghenoemt wordt Ferro Cauallo, ende veel meer ander planten.

Arisarum met breede bladers van Clusius. In Latijn/ Arisarum latifolium Clusij. Oft oock is Arisarum van Languedoc. In Spaensch/ Iaro ende Fraililos, dat is te segghen/ soo Clusius wtleght/ ghebroederkens.

Dit cruydt heeft drye oft vier bladers die vande Clockskens-winde ghelijck/ de welcke ghenoech ghelijsuich/ sachte/ groen ende heet zijn/ staende op een lanckworpigh steelken/ onder van fatsoen van een sekel/ oft ghelijck een halfue Mane. De bloeme is ghelijck die vande langhe Osterluceye/ die aen d'wterste eynde swert is/ groeyende op een steelken van onderhaluen duym lanck ende met roode vleckskens ghespickelt. De wortel is rondt/ minder dan die vanden Aron. Dese plante groeyet van selfs aende cantē vande velden van Portugael/ op hoeyels eñ ontrēt de doorne hagen.

Spaensch Arisarum ende een medesoorte vanden voorgaenden/ ende is het tweede Arisarum van Clusius.

Dit cruydt is onlancks hier te lande ghecomen wt Spaeignen/ ende groeyet inde hanghende hofkens van Heere Brancion/ hebbende een knobbelachtighe wortel die vanden Anemone ghelijck/ ende de bladers lanckworpigher dan die vanden Veyl oft Violetten. Tsaedt ende bloemen en hebbe ick noch niet connen sien.

Diosc. De wortel is soo groot als een Olijue/ ende heeter dan die vanden Aron, waerom dat sy belet voorts eten vande voort-etende sweeringhen/ daer op gheleyt. Men maeckt daer af crachtighe medicijnen/ teghen de Fistels/ als Galenus oock seght. Het genererende lit van alle dierē wordt te niete ghedaen met dese wortel daer op te legghen. Cracht.

Arisarum met smalle bladers.

Wy hebben ghesien in d'eynde vanden Somer de bloeme van dien Arisarum met smalle bla-

 ders

Arisarum **met smalle bladers. In Latijn/** Arisarum angustifolium.

ders dwelck e ghecoeffent wordt inde houen van Nederlandt/ Vranckerijck ende Engellandt / zijnde een pinneken van een spanne lanck/ende dat inde houen vande zeer gheleerde Apotekers van Antwerpen Peeter Coudenbergh ende Adriaen Beyerlinck. Sy segghen dat van selfs is groeyende op placetsen daer Heyde eñ Varen groeyet/sonderlinghe ontrent Genua/hebbende smalle bladers/ die vande Pareye oft vanden gelen Ornithogalum ghelijck / een palme lanck/ onder comende bycants ghelijck een lanck smal steelken/dwelcke voorts comt wt den hals van een bolleke die soo groot is als een Haselnote/ghelijck als die Speer-wortel doet. Sijn druyfken ofte vruchte is wit.

Andere Arisarum met smalle bladers.

Tot Mechelen inden hof vanden neerstighen Herbarist Joris van Rijen wordt ghesien een Arisarum verschillende vanden voorgaenden / hebbende de bladers een weynich breeder ende het pinneken groene.

Draecken-wortel oft Speer-wortel.

Dat de Speer-wortel oft Draecken-wortel/ die in alle houen bekent is/ende van selfs is groeyende in dlandt van Montpelliers/tgroot Dracontium is van Dioscorides met de witte vlecken / ende bladers voort--brenghende die vanden Veyl ghelijck/en sal niemandt connẽ ontkennen / tẽ waere eenich clappaert die gheerne den tijdt met twist ende woorden ouerbrengt . Want de stele is rechte/ cael ende effen/ hebbende de buytenste schorsse oft vel/dat vandẽ slanghen vel vol vleckẽ die bruyn zijn die vander aderslanghe ghelijck: eertgraeu/tanneyt/ ende grijs/dweersch ende slim loopẽde/ soo zeere ghelijck/dat terstondt doet schricken den ghenen diet van verre is siende. Op d'opperste vande stele die eenen cubitus oft onderhalf hooghe is / groeyet wt een hoofken een tsamen ghedronghen spitsche druyue / die vanden Arum gheheel ghelick. Die worter is rondt / die vanden Arum niet onghelijck maer meerder ende haer seluen ter sijden wtverbreydende . Daerom de ghene die ontkennen de waerachtighe verghelijckinghe vande bladers / segghende dat sy niet en zijn die vanden Veyl ghelijck / die vermaenen dat de bladers vanden Dracontium om de zeer groote gheliickenisse ghesevdt zijn ghewecst die vanden Veyl ghelijck / daer eer die vanden Arum behoorden ghesevdt te wesen die vanden Veyl ghelijck / om dat de bladers van dien naederhandt ghelecken worden by de bladers vanden Dracunculus, ende wortel. Waer dat Dioscorides oft yemandt anders Cratæuas naevolghende acht ghenomen heeft op den aert ende t'gheheel

wesen

Draecken-wortel/ oft Speer-wortel. In Latijn / Anguina Dracontia ende Serpentaria Colubrina. In Hoochduytsch/ Drakenwurtz ende Slangenkraut. In Franchois/ Serpentine grande. In Italiaensch/ Serpentina. In Spaensch/ Tragontia. In Engelsch/ Dragonwurte.

Water Slanghen-cruydt. In Latijn / Anguina aquatica, oft Dracunculus, ende is de Dracunculus met rietachtighe wortel van Plinius. In Hoochduytsch/ Wasserschlangenkraut. In Frächois/ Serpentine d'eaue.

wesen vande plante/ eñ by een gelekẽ de glatheydt/ groenheydt/ eñ blinckeñ coleur vande bladers/ om dat planten waeren malcander zeer ghelijckende / alsoo ghy oock siet in tverghelijcken väde wortels, waer dat hy in singulari numero tweemael verhaelt de verghelijckinghe sonder eenich verclaeren vā groot oft cleyn Dracontium. Noch oock ouer al Griecken landt/ dat van onse vrienden onlancks doorsien is gheweest/ en groeyet nerghens gheen ander Serpentaria dan dese / de welcke oock niet verre vande vestẽ van Montpelliers schoone is voorts comende ende groeynde int coren/ niet wijdt vande poorten vā Lates ende van S. Gillis onder de Gladiolus ende Hyacinthen/ oock elders op vette ackers/ gheensins verschillende dan vā ouderdom/ alsser dickwils weder wtspruyten nieuwe scheuten nae dat tsaedt ende de toppen vande ghene die daer voorby gaen afghebroken zijn/ welcke scheuten hebben Plinio moghen een oorsaecke gheuen van te stellen meer soorten van Dracunculus , ende te menghen de zeer ghelijcke onderscheyden vanden Arum ende Asarum , ghelijck hy ghedaen heeft inden capittel vande Hoef-bladers / ende op ander plaetsen. Oock soo en wordt in Dioscorides nerghens bevonden een ghedobbeleerde beschrijuinghe van een ander cruydt/ maer is van yemandt anders een weynich verandert/ als ghemeynlick geschiedt/ beschreuen. Wy souden zeer gheirne ende danckbaer gaen sien de plante die Matthiolus sonder descriptie hy is brenghende/ de ghedaente hebbende vanden Rapum, ter plaetsen daer hy seght / waer dat wy dickwils te vergheefs daer nae gevraeght hebben. Want die Apotekers ende veel ander zeer gheleerde mannen tot Padua/ Venegen ende Veronen segghen dat sy die nerghens gesien en hebben/ ghelijck oock doen Cortusius ende Anguillara, den welcken wy met grooter neersticheydt daer naer ghevraeght hebben.

Dioscorides. Tsap van tsaedt van Speer-wortel met olie ghemengt ende in d'oorẽ ghedrupt/ versoet de pijne vanden ooren. Met wolle inde neuse-gaten ghesteken verteert dat ouervloedich vleesch dat binnen de neuse groeyet. Ghestreken op voorts-etende sweeringhẽ beneemt dat voorts

eten. Dertich koren oft graen van Speerwortel inghenomen met ghewaterden wijn / doen mijsval hebbhen van kinde. Men seght dat de bloemen/ nae datse drooghe zijn/ door den reucke dooden de teere ontfanghen vrucht. De wortel verwarmt / ende helpt de ghene die den aessem niet en connen ophaten dan met opgherechten halse/ oock ghebor sten/ oft die eenich vercrompen oft ghespannen lidt hebben/ kicchen ende hoesten oft met catarrhen ghequelt zijn: want sy doet gemackelick de humeuren vande borst wtspouwen / als die ghesoden oft ghebraden met honich oft alleene ghegeten wordt/ oft meel van dien met honich ghemengt ende ghelecki. Met wijn inghenomen/ doet water maecken ende verweckt tot byslapen. Ghestooten eñ met honich ende met witte Bryonie gemengt/ suyuert die quade voorts etende sweringhe eñ derghelijcke wederspannige zeericheden/eñ doet die toesluyten. Men pleegt daer af te maecken collyrien tegen de fistels/ eñ om de vruch af te iagen. Die zijn handen wel wryft met de wortel/men seght dat hy vande Aderslangen niet en sal gebeten worden. De selfde met azijn ghemengt verdrijft de witte schelferachtighe eñ leelicke vlecken daer op ghestreken. De bladers zijn zeer goedt gheleyt op versche wonden in stede van linedoecken/ maer in wijn ghesoden zijn die zeer goedt gheleyt op cackhielen. Kaes ghewonden inde bladers / en sal niet rotten/ noch ergheren. T'sap vande wortel dient zeer wel om t'ghesichte te scherpen/ ende wech te nemen te schellen ende duysterheydt vanden ooghen.

De wortel rouw oft ghesoden / wordt vande ghesonde menschen ghebruyckt in stede van moes.

Inde Eylanden van Maiorque ende Minorque / brenghtmen ter tafel op groote maeltijden in stede van taerten oft vlaeyen de wortel met veel honichs ghesoden. De wortel wordt inden Oogst wtghegrauen / ende als die ghewasschen is/wordt in cleyne stuckskens ghesneden ende door eenen lijnen doeck ghedreuen/wordt inde lommerachtighe plaetsen ghedrooght ende alsoo wech gheleyt.

Vanden anderen Dracunculus staet onder de onwettighe planten van Dioscorides.

Dracontium oft Dracunculus van Galenus.

Dit Dracontium heeft yet dat den Aron ghelijck is / soo van bladers als van wortel / maer dit cruydt is heeter ende bitterder/ende daerom oock meer verwarmende eñ van subtijlder deelen. Oock heeft dit een weynich tsamentreckẽde cracht/de welcke soo wanneer die met de twee voorseyde te weten heet ende bitter ghevoeght is/soo is de medicijne ghemaeckt/die oock zeer crachtich is. Want de wortel reynighet alle ingewandt/subtijl maeckende principalick de groue ende taeye humeuren/ende is een zeer goede remedie teghen de quade wederspannighe sweeringhen in Griecks ghenoemt Cacoethe. Oock soo suyuert sy ende vaeght sterckelick af alle ander dinghen die sulcks van doene hebben/ende met azijn gemengt neemt sy wech alle witte schelferachtige vlecken: D'welcke oock de bladers doen die der ghelijcke cracht hebben. Oock zijndie zeer goedt gheleyt op sweeringhen ende versche wonden/ende hoe die min ghedrooght zijn/hoe die meer tsamen heylen. Want de drooghe bladers/hebben scherper cracht dan tot de wonden van noode is. Men seght oock dat eenen verschen kaes ghedeckt met de bladers ende wech geleyt / midts de droogte van haerlieder complexie niet en rot. De vrucht oft besie is crachtiger niet alleene dan de bladers/maer oock dan de wortel: Daerom seghtmen oock dat die wechneemt het ouervloedich vleesch dat binnen den neuse groeyet ende den Cancker. Insghelijcks tsap van dien neemt wech de ghebreken vanden ooghen.

Apul. De wortel ghestooten met wijn laeu ghemaeckt ende ingheghеuen gheneest de beten van alle Slanghen ende fenijnighe dieren/iae verdrijft alle fenijn. De wortel met smeyr ghemengt ende ghelijck een plaester ghemaeckt/treckt terstondt wt den lichaem de ghebroken beenders eñ steenen/daer op gheleyt. Water ghedistilleert vande bladers wordt vanden Engelschen ghebruyckt met water van Dragoen ghemengt / teghen de Peste: want met onderhalf once waters van elck/ ende een vierendeel loots theriakel/ doen sy wt der maten zeer sweeten.

Water Slanghen cruydt.

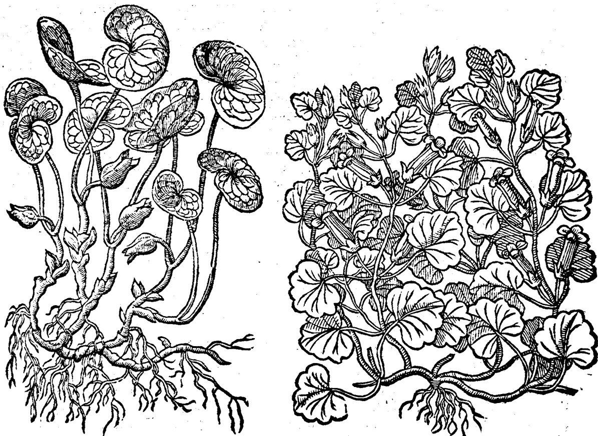
Lancks de loopende waterkens ende beken vande coude ende heete landen / gelijck in Nederlãdt/ Normandie / Poulien ende Granade groeyet van selfs dese plante/ ghelijck ons voor waerachtich ghesepdt hebben de ghene die de selfde van daer nemende verplant hebben in haerlieder houen. Dit cruydt draeght op steelkens bladers die vanden Veyl ghelijck / meerder dan die vande Nater-tonghen ende bouen scherp. Op eenen leeghen roodtachtighen stele nauwe een palme hooghe brenght die voorts een roode rieckende bloeme/ die vande Serpentaria niet onghelijck/ spruytende wt een faselachtighe wortel die knoopen heeft/ breeder voorts cruypende ende met veel veselinghen in d'aerde vast ghemaeckt/sonder te hebben eenighe clyster daer aen hanghende oft vast gemaeckt/ maer hebbende eenen brandenden smaecke ende bladers maeckende.

Cracht. Plin. Dese plante werdt ingheghеuen met water oft wijn teghen de beten vande Slangẽ ende fenijnighe dieren.

Hasel-

Hasel-wortel oft Mans-ooren In Griecks/ Asarõ. In Latijn/ Asarum Baccaris oft Baccarus, ende is een ander cruydt dan Bacchare, oock Nardus Rustica. In Hoochduytsch/ Haselwurtz. In Fraṅtsois/ Cabaret, oft Oreille d'homme.

Asarine oft Steen-Onderhaue. In Latijn/ Asarina, oft Saxatilis Hederula, maer is een ander dan die van Matthiolus, de welcke hy schrijft te draeghen de bloemen vande Camille.

Ick en sie niet wat moeyte datter in gheleghen was om te kennen wat plante dat Asarum was/ oft wat sy verschilde vanden Baccharis. Maer die eergierighe moet-wille van veel woordẽ te maecken vanden teghenwoordighẽ tijdt / heeft lieuer te kyuen dan een ander te leeren oft gheleert te worden. Want de ghene die Baccharim sien/ iae oock in Italien ende Spaeignen/ ende die in Vranckerijck Cabaret ghenoemt is/ hebben willen seggen dat was den Baccharis van Dioscorides, ende dat tselfde capittel is/ oft met desen ghelijck/ oft dat behoordt wederleydt te worden. Maer d'onderscheyt van beyde dese cruyden hebben wy daer claer ghenoech bewesen/ ende hier oock by ghevoegt/ soo dat de confusie vanden naem gheensins en behoort ons kennisse te bedrieghen. Wy segghen dat dit cruydt by auenture Baccharis gheheeten is om dat draegt besien oft flesskens die vanden Crakebesien ghelijck/ maer dat ander wordt ghenoemt Pancharis oft Baccharis, om sijnen goeden reucke. Daerom als Plinius ontkent dat Asarum soude ghebruyckt worden inde hoeykens, ende dat daerom alsoo soude gheheeten zijn / wy meynen dat hy heeft willen segghen / dat van dit cruydt gheen ghewijde bessemkens en worden ghemaeckt om te vaeghen d'outaren vande Goden/ ghelijck ghedaen wordt vanden Yser-cruyden/ Wolle-cruyden ende dergheliicke die stijfuer aren oft sterten hebbẽ. Want Dioscorides seght hier datmen hoeykens daer mede maeckt/ oock soo beuestight sulcks de glatheydt vande bladers die altijdts groen zijn/ met de ranckwijse tacks kens ende buyghelijcke steelkẽs die totten hoeykens zeer bequaem zijn / hebbende roode bloemen rieckende ghelijck Nardus. De wortel is cleyne ende saselachtich / zeer ieugdich / niet alleene vande ghene die inde houen groeyen/ maer oock vande ghene die int wilde van selfs is wassende/ als inde vochte dellinghen ende boschachtighe placisen vanden gheberghten van Switserlandt/ Sauoyen/ Prouencen ende Pyrenen.

Dioscorides. Hasel-wortel heeft welrieckende wortels / die verwarmende zijn ende zeer heet opde tonghe byten / ende midts datse hebben een verwarmende cracht/ soo doen sy water maecken/ ende zijn zeer goedt den watersuchtigen / ende teghen de verouderde pijne vande dgien oft heupen. Cracht.

De wortels van Hasel-wortel onderhalf loot met honich wijn ingenomẽ verwecken de maendstonden vande vrouwen/ende purgeren ghelijck de witte Nies-wortel. Sy wordẽ ghedaẽ in salven.

Galenus. De wortels van dit cruydt zijn van crachten die vanden Acorus ghelijck/ maer crachtigher: Daerom moet dit aldus ghenomen worden wt desen/ volghende de saecken die van d'ander ghesendt zijn. Plinius. Hasel-wortel heeft de cracht vandẽ Nardus, de welcke oock van sommighe ghenoemt wordt Wilde-Nardus. De wortels van dien zijn verwarmende inden tweedẽ graet ende drooghende tot inden derden. Mesue seght dat sy verdunnen/ openen ende verwecken, nochtans en zijn die niet sonder tsamentrecken. Hasel-wortel ghedroncken en doet niet alleene braké/ maer verweckt oock camerganck. Mesue. De gheheele plante is welrieckende ende scherp van smaecke/ maer sonderlinghe de groote wortel is subtijl van reucke / bytende van smaecke ende een weynich stoppende. Sy is heet ende drooghe tot inden derden graet/ oft eer als Dioscorides segt/ warm inden tweeden ende drooghe inden derden. Sy subtileert/ende opent de verstoptheden vande Leuer ende Milte/ ende verdrijft de hardicheydt van dien: oock ander ghebreken die daer wt den oorspronck hebben / de daghelijcksche cortse comende wt rotte humeuren: De geelsucht ende watersucht/ sonderlinghe door infusie in wijn. Hasel-wortel purgeert door braken ende camerganck/ oock door d'urine de cholerike humeuren/maer merckelicker de waterachtighe/ iae wt de heupẽ/ dermen ende ander litten/ waerom dat sy oock de pijnen vande selfde partien is versoetende/ principalick by infusie oft andersins inghegheuen. Olie van Hasel-wortel met Ladarium ghemengt ende daer mede den rugge-graet ghestreken/verweckt tot sweeten/ende belet t'schudden vande cortsen: oock doet zy water maecken ende vermeerdert d'mannelick saedt: maer werckt noch stercker ghemengt met wey/ Spica/ ende honich water. Most daer in dese wortels gheleyt zijn/ gheneest de watersucht ende miltsucht nae dat die drye maenden daer inne gheleghen hebben.

Dese wortel mach middelmatich ghesoden ende ghestooten worden/want hoe cleynder die ghestooten wordt/hoe meer sy doet water maecken/ maer min camerganckx gheeft.

Sy wordt by infusie inghegheuen van twee dragmen tot vier./ maer in poeder ghestooten van een dragme tot twee. Sy is zeer goedt teghen de Sciatica ende vierde cortse / als sy werckt door braecken.

Asarina, oft Steen-Onderhaue.

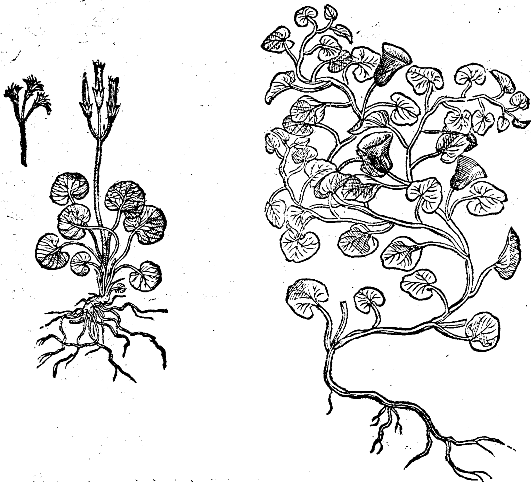
Selden hebben wy ghesien Asarine groeyen elders dan op berghen ende steenachtighe plaetsen/te weten in tgheberghte van Prouẽce/ Dolphine/ ende Languedoc/vande welcke diuersche sooten ons bekent zijn/de,welcke de Onderhaue/ te.weten de bladers ende bleeck-purper bloemen gelijck zijn/maer meerder ende langher. Dese plante heeft haeren oorspronck opde roodtsen ende steyle berghen gheleghen aende berghen by Vigan van Seuene / ende wordt daerom van sommighe ghenoemt Steen-Onderhaue. Wy wetẽ dat dit cruydt urine doet lossen/maer oft camerganck gheeft/ en weten wy niet: nochtans en willen wy tselue niet onkennen/want desen cruyde ghebeurt by auentueren tselue datmen vanden Hasel-wortel seght. Ist dat zeer cleyne ghestooten ende ghedroncken wordt/ het doet water maecken: ist dat grof ghestooten wordt/tgheeft camerganck ende doet ouergeuen. Voorwaer ick soude meynen / ghemerckt dat van zeere subtijle deelen is / dat den dranck oft de decoctie terstondt door den bodem vande mage ende darm Duodenum genoemt / ghevoert zijnde/ terstondt door de cracht vãde Leuer door de Meseraicas getrocken wordt/ sonder de ganghen bycãts nat te maecken/oft emmers zeer luttel impressie daer te laten : Maer daer is een subtijlder reden onder verborghen: Vele die water drincken/ principalick die miltsuchtighe/al is hun maghe vol spijse/ soo haest als sy cout water ghedroncken hebben / soo ghevoelen sy rammelinghe ende swaricheydt inde Milte/sonder te ghevoelen eenighe walginghe van Maghe oft Leuer. Want de aders die vande Milte door de opperste ende middelste deelen vander Maghe doorvaeren / trecken terstont met hun tacken d'meeste deel vanden water/ tot inde groote aders vande Milte/waer wt/de windẽ/ swaricheydt ende rammelinghen oorspronck hebben.

Bergh-Soldanelle

De Soldanelle die opde hooghe berghen groeyet/wordt vande Duytsche meesters Soldanella montana ghenoemt. Wy hebben dese gheplucкt opde hooghe berghen ontrent Isbroeck ende Reynsburg gheleghen/ doen een vande Paracelsisten/ de bladers leyde op eenen waterachtighen buyck nae dat hy d'opperste vellεken afghevleghen hadde / de welcke verseкerde dat hy sonder verhittinghe oft treckinghe d'water wtbrenghen soude: Oock dede dit cruydt de wonden wonderlicken haest sluyten ende toetrecken. De bladers zijn dickachtich ende een weynick tsamentreckende met eenen bitteren smaecke/ die vande zee-Winde gheheel ghelijck / waer af dat oock den naeme heeft ghecreghen: De bloeme is blaeuw die vande cleyne Gentianelle ghelijck.

Zee-

Bergh-Soldanelle. In Latijn / Soldanella Montana.

Zee-winde. In Griecks/Crambe Thalassia. In Latijn/Soldanella, oft Brassica marina. In Hooch-duytsch/Meerwinde. In Franchois/ Chou de mer. In Italiaensch / Cauolo marino. In Spaensch/Soldanela oft Verça marina. In Engelsch Zeecole.

Zee-winde.

Dit cruydt en is niet alleen zeer ghemeyn aenden zeecant Suydtwaert / maer oock Noordtwaert aende duynen van Enghellandt/ Nederlandt ende Normandie: de bladers heuet minder/ maer dicker / dan die vanden Hasel-wortel / groeyende aen ranckskens van eenen voet oft cubitus lanck/ lancks der eerden loopende. De bloemen zijn aerdich/ die vande cleyne clocxkens-Winde ghelijck/ van coleure lichtroodt oft lijfverwich. Tsaedt is swert/ hartachtich/ ende cantich/ minder dan vande Pioene: T'gheheel cruydt is vol van vet ende dick sap/ d'welcke gheheel stijf met cleyn vier versoden/ zeer goedt is den watersuchtighen/ soo wel inghenomen/ als van buyten op den buyck gheleyt/ ghelijck by experientie bevonden is gheweest/ niet sonder perikel. Cracht.

Diosc. Zee-Winde heeft vollijfuighe vaste bladers/ soudt ende een weynich bitter van smaecke. Tgheheel cruydt is de maghe hinderlick/ ende scherp: D'welcke in vleesch-sop/ oft met spijse ghesoden/ gheeft stercken camerganck: D'wordt om de scherpheyt met vet vleesch ghesoden.

Zee-winde is heet ende drooghe tot inden derden graedt/ ende maeckt winden ende crimpingen des buyckx/ maer drijft af t'geel water ende vochtighe humeuren. Galen. Behaluen dat de Zee-winde camerganck geeft / als de ghene die soudtachtich ende bitterachtich is van smaecke: soo is die oock zeer goedt van buyten aen d'lichaem ghebruyckt tot alle dinghen daer toe dat sulcke qualiteyten dienen.

Gras van Parnaso.

Dit Gras is een zeer aerdich cruydeken / voorts brenghende witte bloemkens/ die vanden Hane-voet ghelijck/ met vaelachtighe aderkens / op steelkens van eenen haluen voet oft ontrent eenen voet hooghe/ die onder roodtachtich zijn/ aende welcke dat groeyen vande middel tot aenden wortel bladers die vanden ionghen Lepel-cruydt/ oft cleyne Gouwe/ oft Veyl ghelijck / maer veel cleynder/ blinckende ende lichtgroen van verwe. De wortel is mals ende vol rechte saselingen. Dit cruydt

Gras van Parnaso. In Latijn/ Gramen Parnassi, ende vande iongher Herbaristen Hederaceum. Vā Valerius Cordus, Hepatica alba. In Hoochduytsch/ Leber blumelin.

Gras van Parnaso met dobbel bloemen: In Latijn/ Gramen Parnassi duplicato flore.

groeyet inde bemden ende vochte plaetsē van Enghellandt by Oxfort/ oock van Piemont/ Nederlandt ende Normandie by de duynen. Tsaedt groeyet in ronde bollekens/ ende is roodtachtich ende cleyne/ d'welcke wy gheplucht hebben inde Honts-daghen. De smaecke van dit cruydt is soetachtich/ grasachtich ende zeer weynich scherp. Dese plante wordt vande Duytsche Herbaristen Gras van Parnassus ghenoemt/ meer om dat van ghedaente der beschrijuingen van dien ghelijck is/ dan by experientie bevonden.

Cracht. Tsap van Gras van Parnasi van Dioscorides ghesoden in wijn ende honich van elcks euen vele met half soo veel Myrrhe/ ende een derdedeel van peper ende wieroock/ tot dat dicke is/ eñ dan ghedaen in een coper busse/ soo sult ghy een excellente medicijne hebbē voor de ooghen. De wortel ghesoden doet t'selfde dattet cruydt doet. Tsaedt doet zeere sterck water maecken/ maer stelpet braecken ende den camerganck. Gal. Saedt van dit cruydt doet water lossen/ ende droogt den camerganck ende de vochticheydt vande maghe: Want theeft een drooghende cracht ende is subtijl van substantie ende scherpachtich.

Gras van Parnaso met dobbel bloemen.

Dit cruydt is den voorgaenden in alder manieren ghelijck/ ende groeyet inde natte ende vochte bemden van Brabant/ daer t'voorgaende groeyet/ in vuegē datter gheen ander onderscheydt en is/ dan dat dit cruydt zeer aerdighe dobbel bloemen heeft. Dese plante heeft ghevonden die zeer gheschickte ende nerstighe Herbarist M. Lucas Eerssel Medicijn van Louen.

Phthora oft Thora vande Valdesen.

Niet qualick en sal hier by ghevoeght worden dit cruydt dat den voorgaenden zeer ghelijck is/ d'welcke ouer al vande ghene die aende Alpes woonen Thora ghenoemt wordt/ sonder meer/ ende somtijdts oock Thora van die van Valdesen. De iaghers van die contreye hebben tselue langhe eñ vele ghebruyckt/ ghelijck oock doen veel andere/ om de wilde beesten te vanghen/ want met het wighe perst sap hebben sy hun pijlen oft schichten bestreken/ ende soo de beesten gheschotē/ de welcke terstondt

Pthora oft Thora vande Valdesen. In Latijn/ Phthora Valdensium. In Spaensch/ Hierua de los Abalestrieros.

stondt doodt vielen / want soo haest als de pijl in d'lijf quam / oft eenighe wonde maeckte/ begost tfenijn te wercken/ soo dat d'wterste vande wonde (ten sy dat wtghesneden wordt) terstondt bederft ende verrot/ waer door dat Phthora genoemt is/ want Pthora is in Griecks te segghen/ corruptie/ doodt/ oft fenijn. Maer de ghene die niet sonder veel perikelē de crachten kennē van alle de cruyden diemē Sagittaria noemt / gelijckerwijs als zijn met veel Aconita de Nies-cruyden / ende vande Spaignarts Hierua de los Abalestrieros genoemt/ achten bycants alle d'ander/ by dit cruydt te ghelijcken/ crachteloos ende onseker. In tbeginsel vande Lente perstmen tsap wt/ dwelcke ghedaen zijnde in blaeskens/ oft schoen oft hoornen van Ossen/ ghecocht ende te coope ghesonden wordt/ opde ontrent gheleghen marcten / waer dat vande beesten-schutters oft iaghers/ (die in Sauoyen/ Dolfine/ ende Prouēce / Bessiers oft Lobatiers ghenoemt zijn) voor hun iaerlicks ghebruyck ghecocht wordt. Welck voorwaer Matthiolus wel soude moghen beweegt hebben/ dat hijt voor gheē valsch Aconitum en soude gestelt hebben/ ghemerckt dat doodtlicker ende fenijniger is dan eenigerhande Aconitum oft fenijn. Dit cruydt hebbē wy aldereerst ghebrocht in Italien wt den ghebergte ontrent Geneue gheleghen/ ende veel Italiaenen ghetoont: ende oock Cardanus die doen eerst in zijn boeck vande fenijnen/ groot vermaen daer af ghemaeckt hadde/ hoe wel dat hijt niet en kende/ gheschoncken met een ander cruydt Antithora ghenoemt/ dwelcke gheheel contrarie van cracht is/ ende remedie tegen dit fenijn. De stele van dit cruydt/ die nauwelijck onderhalue palme hooge en is/ is cael ende biesachtich/ welcke inde middel ende int opperste dickwils een bladt/ selden twee voorts brengt / maer zeer selden aenden gheheelen stele drye oft viere/ de welcke zeer ronde canten hebben een weynich ghekerft/ effen ē stijfachtich/ niet rouw/ met een claere groenicheydt/ die vanden Eerdt-appel weynich ghelijck. De bloemen zijn gele die vanden Vijf-vingher-cruydt Hane-voet oft Tormentille ghelijck. Dit cruydt heeft veel wortelkens ghelijck lanckworpighe knobbelkens / die onder magherachtich ende scherp zijn/ maer bouen ghelijck in een knobbelken vergadert / van fatsoene ende witticheydt die van Asphodille oft van onse Leucacantha ghelijck / maer veel cleynder/ den risch vander aerden omgrijpende / gelijck scharen van Creeften. Welcke plante wy hier stellen ghelijck als was de gene die ick ghevonden hebbe in tgheberghte van Sauoyen / te Val-d'Engroigne: Want die tot Mechelen inden hof was vanden neerstighen Herbarist Joris van Rijen/ en hadde maer een steelken ē maer een bloeme die vanden Hane-voet ghelijck.

Eerdt-broodt met welrieckende bloemen.

Wt den naem Cyclamen, is goedt te mercken dat dit cruydt rondtachtighe bladers met ronde randen heeft/ ende oock een ronde bol voor een wortel / waer wt zeer licht is om kennen dattet is den Cyclamen vander Apoteken. Want in t'gheberghte vande Alpes vande Grisons/ soomen nae Italien reijst wordt ouer al ghevonden op steenachtighe ende vochte plaetsen een ander soorte/ die gheensins ronde bladers en heeft die vanden Hasel-wortel oft ghemeyne Cyclamen ghelijck/ maer eer dryepuntich gelijck die vande Edel Leuer-cruydt oft cleynē Veyl. Dit selue cruydt wasset oock vele inde vochte gheberchten/ ende oock inde houen van Languedoc. De wortels van dien als sy oudt zijn/ zijn vāde grootte van Eertbroots-wortels / maer die ionck zijn/ en zijn nauwe soo groot als een Haselnote. Dese plante volwassen zijnde/ heeft dunne/ teere stelen op d'eerde liggende/ wt de welcke oprijsen lanckachtige stelen die int opperste hen bladers vorts-brenghen/ ē oock licht peersche incarnate bloemen die vande ghemeyne Cyclamen gheheel ghelijck: Ick hebber oock somtijdts veel ghesien in Lombardie ontrent Bologne die inde Lente voorts comen waren eer dan de bladers. Dit cruydt brengt zijn bloemen voorts die somtijdts wel riecken/ inden Herft. De crachten van desen Cyclamen zijn die vanden ghemeynen ghelijck/ ende wordt vele te Languedoc gebruyckt teghen de pocken. Matthiolus daer hy wt Mesue twee soorten/ te weten de groote ende cleyne/ maeckt; seght ten laetstē dat hy de cleyne alleene op een geweste gesien hadde/ nochtans en heeft hy die noch by figure noch by beschrijuinghe ghewesen. Hy hadde ons wel moghen laten weten/ hoedanich dat dese wortel was/ ē oft een ander ware van dese die wy hier stellen/ ghemerckt dat hy op diuersche plaetsen veel dinghen stelt die min te bedien hebben.

Ciclamen

Eerdt-broodt/met welrieckende bloemẽ. Oft Eerdt-appel/Seughen-broodt. In Griecks/Cyclaminos. In Latijn/ Cyclamen vulgare Officinarũ orbiculato folio, seu Panis Porcinus, Rapum terræ, Arthanita. In Hoochduytsch/ Erdt affel/ Seuwbrot. In Franchois/Pain de Porceau. In Engelsch/Souwbrede.

Seughen-broodt. In Latijn/ Cyclamen folio Hederæ.

Cyclamen Vernum.

D. Alfonsus Pancius heeft van Ferrare een Cyclamen ghesonden dat inden April sijn bladers crycht/ inde Mey bloyet eñ int eerste van Wedemaendt sijn saedt gheeft / de bladers ghelijcken die vandẽ Cyclamẽ Hederaceũ, maer ronder eñ zeer fraey geplect. De bloemẽ zijn zeer schoon lãck-woorpich

worpich purper-roodt ghemengt met incarnaet. Inde houen van Nederlandt groeyet een ander Cyclamen met bladers die vanden Veyl ghelijck maer ronder/ een weynich ghekerft/ ende onder en bouen ghepleckt.

Op tgheberghte van Roomen groeyet een ander dat corter bloemen heeft.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel ghestooten ende met honich-water oft Meede inghenomen/ iaeght af dwater ende die taeye slijmachtighe vochticheydt. Ghedroncken oft van onder met eenen pessus gheset/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen: Men segt als een vrouwe die bevrucht is ouer de wortel schrydt/ datse misval crijght. Dese wortel aenden hals ghehanghen gheeft goeden spoet inden aerbeydt. Met wijn ghedroncken is zeere goedt teghen fenijn/ principalick vande Zee-Hase. Is oock zeer goedt teghen de beten ende steken vande fenijnighe slanghen van buyten daer op gheleyt. In wijn ghedaen ende ghedroncken/ maeckt de lieden droncken. Drye vierēdeel loots met wijn oft honich-water inghenomen/ verdrijft de geelsucht/ alsmen terstōdt in een warme plaetse daer gheenen windt en comt op een bedde zeer swaer ghedeckt gaet ligghen/ ende zeer wel sweet.

Tsap van dese wortel inde neuse ghedaen ende opghetrocken/ suyuert de herssenen/ ende doet de taeye vochticheydt door de neuse rijsen. Diosc. Met wolle in tfondement ghesteken maeckt camerganck: tselue doet het oock op de nauel oft onder op den buyck ghestreken: ende doet de vrouwen die bevrucht zijn misvallen van kinde. Galenus. Met honich ghemengt/ maeckt scherp eñ claer ghesichte/ ende neemt wech alle schellen ende duysterheydt vanden ooghen daer op ghestreken.

Met azijn ghemengt doet den eersdarm die wtghegaen is weder in sijn plaetse keerē als hy daer mede bestreken wordt. Om tsap te hebben/ men stoot de wortel ende wordt dan wtgheperst/ ende tsap ghesoden tot dat soo dicke als honich is. Dese wortel suyuert de huydt des lichaems/ ende belettet wtloopen vande blaerkens. Met azijn alleene oft met honich ende azijn ghemengt/ gheneest wonden ende quetsueren daer op ghestreken. Verdrijft de verstoptheydt ende hertheydt vander milte ende brengt die weder tot haer seluen/ ghelijck Galenus oock seydt. Gheneest dat wtvallen des hayrs vanden hoofde/ ende neemt wech alle mismaeckheydt des aensichts. Dwater daer dese wortel inne ghesoden is/ is goedt om de leden mede te stouen die wt heur lidt zijn/ oft daer tsleirsijn in is/ oft cackhielen/ ende gheneest de schorftheydt vanden hoofde. D'olie daer in dese wortel ghesoden oft siende heet ghemaeckt is/ doet die quade oude sweeringhen toe sluyten/ alsmen die daer op strijckt. Dese wortel hol ghemaeckt zijnde ende met olie ghevult/ ende dan in heete asschens ghestelt/ met een luttel was daer by ghedaen/ ende alsoo een salfken ghemaeckt/ tselue is zeer goedt tegen de cackhielen/ ende voor de voeten daer de winter in is. Ghesneden ghelijckmen de Squille doet/ wordt wech gheleyt ende verwaert. Men seght dat dese wortel ghestootē eñ cleyn coeckskens daer af ghemaeckt/ ingheghenen wordt om te verwecken tot liefde. Dit cruydt groeyet in lommerachtige plaetsen/ principalick onder de boomen. Galen. Dese wortel ingenomen oft van buytē gebruyckt verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden/ eñ en suyuert niet alleene de taeye humeurē maer drijft oock wt de cholerike humeuren vanden gheheelen lichaeme door sweeten/ daeromme soo haest als die is inghenomen moet men in alder manieren neersticheydt doen om te sweeten.

Mesue. Verckens-broodt is heet en drooghe tot int eerste vanden derden graet/ van natueren scheydende ende deylende/ subtijl maeckende/ resoluerende/ afvaeghende/ suyuerende/ ende de verstoptheydt openende: oock verwecket zeere tot sweeten/ ende suyuert sonderlinghe de mismaeckheydt vander huyt. Tselue inghenomen oft met een pessus van onder ghebruyckt/ ende oock ghestreken op de dgien ende op d'onderste vanden buyck/ ende daer ontrent gheleghen partijen/ drijft wt de taeye ende slijmachteghe humeuren. Verckens-broodt opent de verstoptheden vanden inghewandt/ sonderlinghe vander Milte/ maer principalick met honich-azijn inghenomen/ oft ghelijck een plaester van buytē ghebruyckt/ gheneset de Colica die wt taeye vochtighe humeuren/ oft door den camerganck te langhe inghehouden te hebben den oorspronck heeft. Tsap vande wortel suyuert zeere wel thooft ende d'ooghen/ principalick alst door de neuse-gaten opghehaelt is/ sonderlinghe nae datmen ghepurgeert is door Hiera, oft Theodoricon, oft Catapotia fœtida, oft dergheliicke dingen. Daeromme ist zeere goedt den ghenen die cranck ghesichte hebben/ ende loopende oogen/ dē hooftsweere ende pijne vanden hoofde ghenoemt Hemicrania, ende Cephalalgia, oft treckinge vanden mondt/ lammicheydt/ ende ander coude ghebreken vande herssenen/ door de neuse-gaten als voorseydt is opghehaelt. Tsap met honich-azijn oft met honich-wijn/ oft zeer soeten wijn inghenomē/ gheneest onghetwijfelt de Geelsucht/ alsmen terstondt wel ghedeckt is ende wel sweet. Want daer door wordt de materie ghelijck eenen domp wtghedreuen. Verckens-broodt gheneest oock de hertheydt vander Milte in wat maniere dat ghebruyckt wordt/ eñ oock ander gheswillen/ iae thelpt

oock

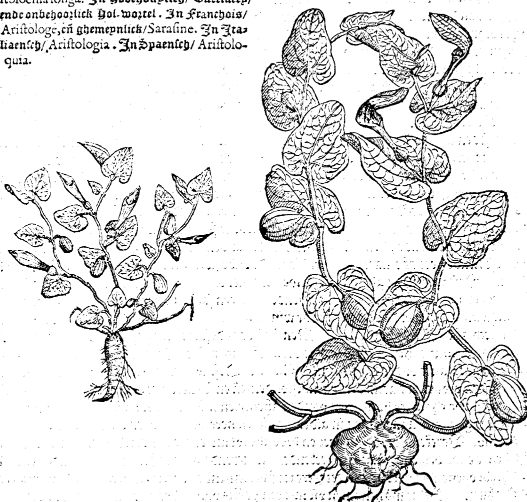
oock de harde gheswillen aenden hals. Tselue inghenomen oft van onder ghebruyckt int fondement opent zeer crachtich de spene.

Correctie.

Dit cruydt wordt ghelijck de Speer-wortel ende Bryonie ghecorrigeert/ende een loot van t'sap met suycker ghesolueert ende op tderde ghesoden / ende smorghens nuchter inghenomen/ gheneest ontwijfelick de Geelsucht als ons leert de sone van Serapio.

Galenus. Verckens broot heeft diuersche crachten / want tsuyuert ende doet scheyden / ende opent de aderen / oock trecket nae hem. Dit is een clare saecke/ ende blijckt wt sijn particuliere wercken. Want t'sap opent de spenen/ ende met vlocken int fondement ghesteken doet sterck ter camer gaen. D'wordt oock ghemengt in medicijnen die de clieren/ harde gheswillen ende ander hardicheden verdrijuen/ ende met honich ghemengt ist goedt ghestreken op loopende ooghen. Daer en bouen suyueret oock door de neusegaten.

Langhe Oosterlucie. In Griecks ende Latijn / Aristolochia longa. In Hoochduytsch/ Osterlucey/ ende onbehoorlick Hol-wortel. In Franchois/ Aristologe, en ghemeynlick/ Sarasine. In Italiaensch/ Aristologia. In Spaensch/ Aristoloquia.

Ronde Oosterlucie. In Latijn/ Aristolochia rotũda.

Aristolochia { Langhe, Ronde, Sarrasine, Clematitis.

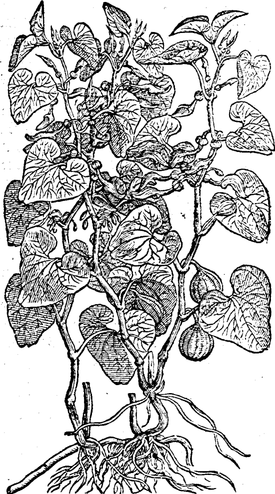
Ouer veel iaeren hebben d'Vniuersiteyt ende Apotekers van Montpelliers de kennisse ghehadt ende vele ghebruyckt vier soorten van Aristolochie, de welcke ick hier hebbe niet sonder redē figuerlick ende door beschrijuinghe willen bekent maecken om den al-bedrijuers oft sommighe neuswijse den mont te stoppen, die sonder reden de dingen die sy noyt gesien en hebben/ noch door hooren segghen yet daer af weten / eer verkeeren dan sy die te voorschyne souden brenghen. Ten eersten sal de lief-hebber ende ondersoecker van cruyden verstaen/ dat de Ronde ende Langhe Oosterlucey/ ende de Polyrhizon van Plinius van bladers/ stelen ende bloemen malcander soo ghelijck zijn/ dat somtijdts een zeer gheschickt ende veruaren Herbarist daer in soude bedroghen worden: want sy hebben alle drye ronde bladers/ ende byeants euen groot/ de welcke aen eenen teeren ende buyghelijcken stele groeyen. De bloemen zijn eens-deels bruyn-geel/ maer alle ghelijck van fatsoen/ soo datter zeer qualick

lick tusschen dese drye Aristolochien eenich onderscheyt ghemerckt wordt: iae ten ware t'verschil vande wortel/ een yeghelick soude moghen daer by bedroghen worden. Niettemin dit onderscheydt salmen daer tusschen vinden/alsmen de plaetsen daer sy alle drye in grooter menichte groeyen / wel doorsiet: ghelijck ouer al int landt van Languedoc/ dat de Pistolochie oft Polyrhizon een weynich minder is sonder eenich onderscheyt van bladers/bloemen oft vruchten te hebben: T'verschil is alleene inde wortel gheleghen: want de Langhe Oosterlucey als die ionck is/ heeft de wortel ghelijck eenen vingher groot/ ende sulck als Dioscorides schijnt te beschrijuen: maer als die oudt is/dan is sy viermael meerder/ buyten bruyn oft swert/ende van binnen geel/ ghelijck die vande groote Santorie. De ronde is goedt om kennen door den bol vande wortele.

Ander ronde Oosterlucey.

Jan Mouton heeft een ander onderscheydt van ronde Oosterlucey met een peerrewijse vruchte/ ende bloemen die witten grau-geel zijn: andersins is sy dander ghelijck.

Aristolochia Clematitis van dese landen tonrechte van Matthiolus en Fuchsius Lange Oosterlucey ghenoemt.

Aristolochia Polyrhizon oft Pistolochia Plinij Sarasine.

Dese Aristolochia Polyrhizon oft Pistolochia van Plinius, heeft eenen lieflicken specerijachtighen reuck. De wortel is faselachtich ghelijck die vanden Nies-wortel/ maer langher ende bruyn oft bleeck-geel. De Ronde is den anderen twee zeer ghelijck/ dan dat de bladers een weynich ronder ende swerter zijn dan die vande Langhe Oosterlucey/ niet de Pistolochia, want sy moghen ende pleghen van plaetse te veranderen: oock zijn de bloemen ghelijck de bladers / bruynder/ ende crijghen inden Oost huyskens oft fleskens ghelijck noten muscaten/ vol bruyn saedts / onder platachtich ende met een puntken/ hebbende de selue fleskens een onderscheydt/ghelijck als is tusschen Noten-muschaten manneken ende wijfken . De wortel vande Ronde is in Italien ende Languedoc zeer wel bekent/ maer niet soo zeer ghebruyckt / iae meer den Chirurgiens dan de Medicijns: voorwaer tot groote schande vander conste/ ende achterdeel vande siecken/ den welcken wy dinghen wt Indien ingheuen/ die meestendeel van auderdom bedoruen ende ghewormsteckt zijn/ niet kennende dese ons zeer varsche wortels ende remedien . Dese cruyden principalick de langhe Oosterlucey ende Polyrhizon zijn soo crachtich/ dat de wortels van alle beyde euen haest/ eens-deels ingheghe-

 uen/

uen/ ende eens-deels met een pessus van onder ghebruyckt/ de vrucht ter werelt doen comen hebben/ die onderhaluen dach te vergheefs ghearbeyt hadde om wt te comen/ ende de vrouwe die drye daghen in arbeyt gheghaen hadde/ iae bycants van pijne ghestoruen / moeder doen worden: ende wordt daeromme van die van Montpelliers vele gebruyckt. De wortels vãde Aristolochie Polyrhizon, by Dioscorides niet vermaẽt, ende Matthiolus niet bekent/ heeft Doctor Rondelet weder in tghebruyck ghebrocht / d'welck ouer lanck achterghelaten was door dat dit cruydt niet bekendt en was/ hoe wel dat meer te achten is dan de twee ander/ soo wel om sijnen goeden reucke/ als om dat grooter medicinale cracht heeft / waeromme dat niet sonder reden Andromachus ende Galenus de selue bequaemer seyden te wesen dan de Ronde ende Langhe Oosterlucey / om inde Theriakels te doen: Maer de ghene diemen Clematites heet (de welcke vande Italianen ghehouden wordt tonrechte voor de ghene die vande oude beschrijuers van Theriaken de dunne ghenoemt wordt) is de ghene die minst cracht heeft / als wel oordeelen sal de ghene diese beyde van reucke ende smaecke versoecken sal. Want dese heeft de wortel groeyende in malcanderẽ gevlochten van saselinghen die dunder zijn dan die vanden Corael-cruydt/ oft Clematitis altera met de blaeuw bloemkens/ nochtans dien niet onghelijck/ ende soodanich als wy ende ons medeghesellen soo dickwils ghesien ende wtghesteken hebben inde Olijf-houen ende droogste coren-velden / doẽ wy van Montpelliers ginghen wandelen ende spasseren nae Botonet ende Niew-casteel: Daer groeyet oock ouervloedich de Ronde/ in bemdẽ ende vochte plaetsen. Maer de Langhe Oosterlucey wasset vele op steenachtighe plaetsen byde afghebroken ende vervallen cloosters/ op den wech van Frontignaen: Ende inde bemden by Ville-neoue, wassen sy beyde/ de langhe ende ronde onder malcander/ soo dat ghy die qualick wt malcander moeght kennen/ ten zy dat ghy de wortel wt steeckt.

Clematitis wort in Theriakel ghebruyckt door onwetenheyt ende gebreck van betere.

Aristolochia Clematitis.

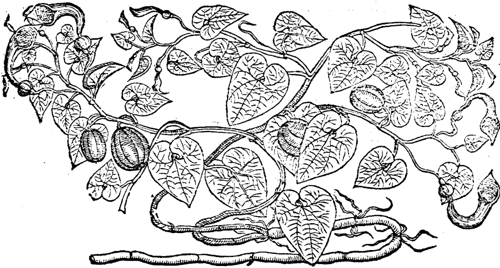
Dese Aristolochie is veel meer bekent ende ghemeender dan de voorseyde / ende groeyet ouervloedich van selfs inde wijngaerden ende oock op coude ackers in Vranckerijck/ Italien / Enghellandt / Duytschlandt ende Nederlant / voorts-brenghende veel langher ranckachtighe stelen van eenen cubitus hooghe ende gele bloemen / daer nae een lanckworpighe vrucht ghelijck een cleyn ey/ inde welcke plat saedt light. De wortel is dunne ende welrieckende: maer sy en is van soo grooter cracht niet als dander / ende wordt min ghebruyckt/ wtghenomen van Apollo ende Matthiolus die alle dinghen weten/ ende de slechte Apotekers die hun volghen: de welcke midts dat sy de Langhe Oosterlucey ende den Polyrhizon noyt ghesien en haddẽ/ ende dat Matthiolus hun wijs ghemaeckt hadde datter nerghens in Italien eenighe cruyden ghebrekende waren/ soo hebben sy lichtelick maer qualick ghelooft dat dese Clematitis de oprechte Langhe Oosterlucey was: Nietteminn dien de cruyden van aensien bekent zijn / ende soo wel metten verstande als metter hant behoorlick kan onderscheyden / hy sal lichtelick wt de naemen die hun tonrecht ghegheuen zijn hem seluen ende den leser wt den droom helpen/ ende de twijfelachtighe redenen van alsulcken Orateurs bespotten oft schouwen/ ende hem seluen niet den dinghen/ maer de dinghen hem onderworpen. De Pistolochia van Fuchsius, die van eenen yeghelicken voor de Capnos van Plinius nu bekent is / verschilt verre vanden Polyrhizon: ende hier wt machmen mercken de teeckenen vande menschelicke cranckheydt ende sorchvuldicheydt / die oock een yeghelick beminder vander waerheydt ende zeer goedt mensche/ dickwils verkeert doet meynen/ ghelijck als Fuchsius ende Dodonæus ghebeurt is/ hoe wel dat sy om hunlieder ghesedicheydt niet en behooren berispt te wesen. Want andersins ghy siet dat de Pistolochie den naem heeft vande menichte ende langhe rancken van wortels: ter contrarien/ dat de wortel vande twee soorten van Capnos rondt is/ die vande meeste soo groot als een Castaignie onder hol/ maer die vande minste soo groot als een Haselnote: De bladers zijn breeder dan die vanden Eerdt-roock: De stelen/ bloemen/ smaecke ende reucke zijn voorts malcander ghelijck/ waer door dat Capnos ghenoemt wordt. Men siet oock wat de dolinghe gheprofiteert heeft/ iae noch hedens-daeghs de Chirurgiens van Hollandt / Nederlandt ende Meesterssen ghebruyckent door dese faute om de wormen te dooden ende in wonden / nochtans niet qualick om dat de wortels zeer bitter zijn.

Pistolochia vã Fuchsius.

Spaensche Aristolochie Clematitis.

Door de neersticheydt van M. Kaerle de l'Escluse is ons inde kennisse ghecomen een ander soorte van Clematitis, die hy wt Granade ende Andolousie/ soo hy nae Lisbone reysde/ in mandekens seyndende/ Brancion ende den vrienden ghethoont heeft. Dese plante groeyet vele onder de doornen ende bramen/ eñ omvangt met sijn cromme/ clauwierachtige/ ranckacktighe ende dunne stelen de naeste tacken. De wortel is cruypende/ zeere lanck/ crom ende slim loopende / ende ghecnoopt die vanden Smilax aspera ghelijck / ende van verwe als die vanden Hierlandtschen Clematitis. De bloemen zijn crom/ ende bruyn-roodt: De vruchten ende bladers minder dan die vander Aristolochie

Spaensche Aristolochie Clematitis. In Latijn/ Aristolochia Clematitis altera Hispanica.

stolochie Clematitis, stijf/ effen ende een weynich puntachtich: Van alle ander dinghen en crachten/ men meyndt datse den anderen ghelijck is.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel vande Ronde Oosterlucey is zeer goedt inghenomen teghen alle vergift ende fenijn: Maer de langhe een vierendeel loots met wijn inghenomen/ is zeer goedt tegen beten van slanghen/ insghelijcks oock daer op ghestreken. De langhe Oosterlucey met Peper ende Myrrhe inghenomen verweckt den vrouwen haerlieder maendtstonden/ iaeght de doode vrucht af/ ende alle verladenheydt vande moeder: tselue doetse in eenen pessus van onder ghebruyckt.

De Ronde Oosterlucey is tot de selue dinghen zeer nut/ ende is daer en bouen zeer goedt teghen de cortheydt ende verstoptheydt vanden aessem/ hick/ pijne ende weedom der sijden/ herdicheydt vander milten/ crampe/ vallende sieckten/ ende huyueringhen/ principalick met water ghedroncken.

De Ronde Oosterlucey treckt wt de doornen ende splinters ende de schelferen van beenders/ daer op gheleyt. Dese selue wortel reynicht ende suyuert alle vervuylde sweeringhen ende vlceratien/ ende doet vleesch wassen inde holle sweeringhen/ als die met Irios ende honich ghemengt is.

Ronde Oosterlucey maeckt de tanden schoone/ ende suuueret tantvleesch. Men segt dat de Clematitis tot alle de selue dinghen goedt is: maer sy is minder van crachte. Galen. De wortel is bitter ende scherpachtich. De Ronde is de subtijlste van substantie/ ende in alle dinghen crachtigher. Van die twee ander rieckt alderbest diemen Clematitis noemt: waerom dat die inde saluen ghebruyckt wordt/ hoe wel dat die om te ghenesen soo crachtich niet en is. De langhe Oosterlucey een is soo subtijl niet van substantie als de Ronde/ nochtans is die zeer crachtich: Want sy heeft een afvaeghende ende verwarmende cracht: nochtans is sy min afvaeghende ende verteirende dan de Ronde/ maer sy en verwarmt niet min/ iae oock by auentueren meer. Hierom daer min afvaeginghe van noode is/ daer is de Langhe bequaemst/ te weten/ in vlceratien vanden vleessche/ ende stowinghe vanden buyck. Maer daer groue humeuren sterckelicker moeten subtijl gemaeckt worden/ daer is de Ronde van noode: Des-haluen gheneest de Ronde beter de pijne die door verstoptheydt oft wt grofheydt van rouwe winden den oorspronck hebben/ ende treckt oock splinters wt/ ende gheneest de vuyle stinckende seericheden/ ende maeckt tanden ende tant-vleesch schoon en wit. Oock helpt sy de cortheydt van aessem/ den hick/ de vallende sieckten/ ende tfleirsijn/ principalick met coudt water ghedroncken. Voorts is sy zeer goedt den ghenen die ghescheurt ende gheborsten zijn/ iae also nut als eenighe medicijne mach wesen. Apul. De bladers oft cruydt van Oosterlucey ghedrooght/ men sal daer mede beroocken den ghenen die de cortse heeft/ ende hy sal blijde van gheeste werden. Tverdrijft oock de quade gheesten. Tcruydt Oosterlucey met olie warm ghemaeckt ende ghemenght met verckens liese/ gheneest de ghene die vanden vorst ghequelt zijn.

Ist dat een ionck kint bedroeft is/ men salt beroocken met Oosterlucey/ ende sal blijde worden/ en ghenesen/ den quaeden gheest verdreuen zijnde. De Cancker die inde neuse-gaten groeyet/ wort genesen met Oosterlucey gemengt met Cyperus en saedt van Serpentaria in honich/ en inde neusegaten gesteken. De Pistolochia en Polyrhizon vā Plinius, de wortel daer af met water gedroncken/ is wt der maten goedt den ghenen die vercrompen zenuen hebben/ ende van hooghe te vallen ghequetst zijn. Tsaedt is goedt den ghenen die Pleuris hebben/ ende verwarmt ende versterckt de zenuen. De Pistolochie etet wech de vuyle ende quade seericheden/ ende drijft de wormen wt/ ende vermach alle andere dinghen die de voorseyde cruyden doen moghen.

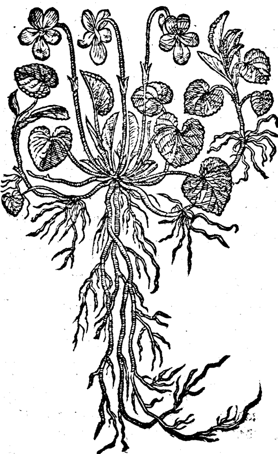
Enckel vroeghe Violetten blaeu en wit. In Latijn/ Viola martia præcox purpurea & alba hortensis & campestris, odora, simplici flore.

Spade Violette sonder reucke. In Latijn/ Viola canina cærulea inodora syluestris serotina.

Eele Violetten.

Dobbel Violetten.

Ghelijckerwijs als dese bloeme zeer van d'eerste is die wtcomen / alsoo wordt die soo wel om haer deucht / als om haer lusticheydt zeer ghepresen/ende heeft den naem Ion in Griecks / vā de Jonckvrouwe Jo/ de welcke/als de fabelē segghen/ van Jupiter in een koe verandert werdt/ die haer dese bloemen ende cruydt tot een voedsel gaf. Dit cruydt is zeer ghemeyn / ende ouervloedich ouer al groeyēde/ ende wordt soo wel inder apoteken als vanden ghemeynen man alle d'iaer door / maer sonderlinghe inde Lente ghebruyckt / soo wel de groene bladers als de bloemē. De bruyn blaeuwe Violetten hebben eenen zeer liefl ickē reucke: maer de witte die oock ouer al ghemeyne zijn/hebben zeer luttel oft min reucks. De bloemē wordē gepluckt eñ gebruyckt om te maeckē conseruē/ eñ syropē/de welcke cordiael zijn: Oft sy worden inde lōmer gedroocht eñ verwaert. Op gheen plaetse van Europe / en worden dese bloemen/grooter/ dobbelder/welrieckender/schoonder van verwe/ende ouervloedigher ghesien/ dan inde Apoteken van Antwerpē / met de welcke sy bereyden eñ maecken hun blaeuw syrop van Violetten/

Dobbel Violetten. In Griecks/ ἴον πορφυροῦν. In Latijn/ Viola Martia purpurea. In Hoochduytsch/ Blauw Veul/ of Mertzen Violen. In Fráchois/ Violettes de Mars. In Italiaẽsch/ Viola mammola, ende Viola porporea. In Spaẽsch/ Violeta. In Engelsch/ Purple Violet.

Violetten met opstaende steelkens. In Latijn/ Viola Martia surrectis cauliculis.

letten/ door veel infusien met Suycker daer by ghevoeght/ ende alsoo 20. oft 30. daghen inde Sonne ghestelt. Inde houen van Enghellandt worden die gheplant om de lieflicheydt ende om de camers daer mede te stroeyen/ ende om wel-rieckende tuylkens te maecken. Maer de schoone dobbel Violetten en brenghen gheen saedt voordt: maer waert datmen die niet en oeffende/ ende dickwils verplante/ sy soudẽ weder enckel worden eñ veel saedts voorts brenghen/ d'welcke wit is/ rondt/ cleyn/ dien vanden Hirs niet onghelijck/ sachtachtich ende vol marcks/ zeer nut om te purgeren/ maer onghelijck nutter den ghenen die graucelachtich zijn.

Diuerscheydt vande soorten.

Ghelijckerwijs dat door de natuere vande plaetsen/ ende dickwils te verplanten/ de bloemẽ grooter/ schoonder van verwe maer sonder saedt zijn/ alsoo oock inde bosschen eñ lommerachtige plaetsen vande coude landen/ ghelijck als Engellandt ende Nederlandt/ oft inde hooghe gheberghten vande warme landen/ ghelijck als in Languedoc ende ander/ groeyet met tackachtighe teere stelen van onderhalue palme lanck/ aen de welcke by tusschen-spacien lanckworpighe bladers groeyen/ die wat dieper ghekerft zijn: ende lanckachtige huyskens vol saedts/ de welcke rijpe zijnde in dryẽ splijten ende ontsluyten. De bloemen zijn bleecker vã verwe ende sonder reucke: Ende niet zeer ongelijck en is de gheheele plante van groeyen ende fatsoen den Penseen: Nochtans heeftse de natuere ende ghedaente vande Violetten.

Onse goede vriendt Clusius heeft den Heere Jan Brancion dese plante ouergesonden met gele bloemen/ andersins den anderen niet zeer onghelijck. De Roode Violette wordt ghevonden in sommighe houen van Nederlandt. Gele Violetten. Roode Violetten.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Violetten hebben een vercoelende cracht: Waer af de bladers alleene/ oft met naerbier ghe-

ghemenght / zeer goedt gheleyt worden op een brandende maghe / ende ghenesen de verhittinghe ende pijnen der ooghen/ de selue versuetende/ ende oock dat wtgaen vanden eers-darm.

Saedt van Violetten breeckt den steen vande blase/ ende doet water maecken: ende men seght dat drooght/ ghelijck dat vanden Weghebree. Mesue, Galen. Violetten zijn vercoelende ende vocht maeckende inden eersten graedt/ hoe wel datse min vercoelen ende vocht maecken als sy drooghe zijn. De vochticheydt die inde varsche ouervloedich is / verweckt sacht maeckende den camerganck: maer als sy drooghe zijn / hebbense een purgerende cracht / niet om dat sy weeck maecken/ maer om dat sy openen. Metten corsten gheseyt / Violetten doen slapen/ sy vercoelen/ versoeten de pijnen vanden hoofde/ lesschen/ versoeten ende breken heete gheswillen ende apostumatien: oock iaghen sy af de cholerijcke humeuren/ ende versoeten hun hitte. Violetten zijn goedt teghen den hooftsweere die wt hitte oorspronck heeft / ende versoeten de rouwicheydt vande kele ende borst.

Violetten ghenesen de Squinantie / ende t'gheswil vande kele / maer principalick helpen sy alle verhittinghe oft sweeringe der borst ende syden/ende verdrijuen den dorst: Maer de ghene die drooghe zijn/openen de verstoptheydt vande Leuer: sy doen scheyden de heete gheswillen/ende zijn goedt teghen de Geelsucht.

Penseen. In Latijn/ Viola flammea, coloria, calida. Vā Fuchsius Herba Trinitatis om dat dryederhande verwe heeft / van Matthiolus Iacea oft Flos Trinitatis, van Dodonæus Viola tricolor. In Hoochduytsch/ Freysamkraut. In Franchois / Pensees, oft menues Pensees. In Engelsch/ Hartys ease/ Loue in ydle Pances/ or Pāces.

Wilde Penseen.

Penseen groeyen vele in dorre houen eñ mager bemden. Dit cruydt is zeer ghelijck den Violetten met tackachtighe stelen / dan dat de bladers langher/ smalder ende meer ghekerft heeft / voorts comende aen viercante/ teere/ sapachtighe ende cruypende stelen/ de welcke draghen bloemen van dryederleye coleure/ vā aerdicheydt eñ grootte den Violetten ghelijck. Dese worden oock door neerstich oeffenen eñ verplanten van menigherhande bruyne verwe met wit daer onder ghemengt/ hebbende vier ende vijf vlammighe ende violette bladers: De sommighe zijn heel geel: de andere cleyne ende wildt met wat Violet ghemengt: sommighe oock groot schoon/ ende rieckende ghelijck de Violette.

Cracht

Cracht ende werckinghe.

Dit cruydt is soo wel als de Violette/ gheheel scherpachtich van smaecke/ subtijl van substantie/ ende heeft een verdeylende cracht met een afvaghende vochticheydt/door de welcke de grofue slijmachtighe materie / sonder verdrooghen ende hitte/ verdeylt/ ghesuyuert ende lichtelicker afgheiaegt wordt. Daerom ist zeer behulpich den ghenen die eerst cort van aessem ende van borst ghewordden zijn/ende teghen besiecktheydt vande ionghe kinderen / met de materie wt te dryuen. Oock ist zeer goedt teghen de corssen. Pensee-cruydt gheneset ieucksel ende craeuwagie / ende neemt wech de ghebreke vander huydt. Oock trecket tsamen de vuyle eñ quade zeericheden met een lijmicheydt die vande Wael-wortel ghelijck. T'sap vande bloemen wordt wt ghetrocken vande schilders met water daer een weynich aluyns in is/ om groen te schilderen/ ghelijck t'sap vanden blaeuw-Lisch bloemen.

Witte Steenbreke. In Latijn/ Saxifraga alba Chelidonides. In Hoochduytsch/ Weiß Steenbrech. In Franchois/ Saxifrage blanche.

Dit cruydt dient hier by ghevoeght / meer om sijn ghedaente / dan om de complexie / oft om sijn verwarmende ende verdeylende cracht / waeromme dat de wortel teghen de graueele oft steen ghepresen wordt / waer door dat Steẽbreke ghenoemt is: De wortel vande witte Steenbreke die bolachtich oft knobbelachtich is/ende bruyn/heeft veel veselinghen / daer aen dat hanghen cleyne / bruyne eñ lijfverwighe greynkens/ die vande cleyne Gouwe niet onghelijck/de welcke scherp ende bitter zijn/ ende vanden gemeynẽ man tonrechte voor tsaedt ghehouden worden/ om dat hy gemerckt heeft dat hem wt diuersche cleyne bollekens verbreydt / ende nieuwe scheuten crijght. Sommighe gheuen oft worpen onder wt bleeck-groene bladers aen een hayrachtich steelken/de welcke rondt ende ghekerft zijn/ sachte / maer minder dan die vande Asarine oft Onderhaue/dien sy ghelijck zijn. De stelẽ zijn oock hayrich/eenen voet oft onderhalf lanck/op de welcke witte bloemkẽs groeyen die vãde Kersse oft Rakette van verwe ende ghedaente eenichsins ghelijck: Dit cruydt is ouervloedich groeyende / ende zeer ghepresen/ op dorre gronden ende mijnen van Smecolen op den wech van Bathon in Engellandt/ oock in Nederlandt/Artois ende Normandie/aen de canten van d'ackers. De vrouwen plucken ende vergaren de greynkens die aende wortel hanghen eer dat dit cruydt bloeyet/ende heeten t'selue saedt vande Steenbreke.

Cracht ende werckinghe.

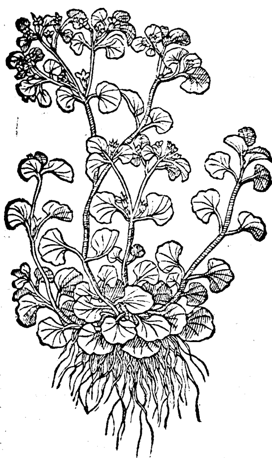
De wortel met de greynkens vande Steenbreke cleyne ghestooten oft met wijn inghenomen/ is wtter maten goedt om t'graveele wt te dryfuen/ ende suyuert ende reynicht de nieren ende blase/ ende doet den steen breken ende rijsen.

Gulden Steenbreke.

Dit cruydeken van een palme hooghe schijnt een specie vanden voorgaenden te wesen / dien dat van bladers zeer ghelijck is : want sy zijn oock rondt/ghekerft / dickachtich ende bruynachtich:maer de wortel is teerkens met langhe ende wtghespreyde veselinghen/ wt de welcke ouer alle syden veel steelkens spruyten/daer bouen op de soppen geel bloemkens wassen/ende daer nae cleyne ronde bollekẽs die vol cleyn roodtachtich saedts zijn/ eñ van selfs open gaẽ alst saedt rijpe is: Dit cruydt heeft eenen grasachtighẽ smaecke/ende is coudt ende waterich/iae van ghedaente ende nature van Water-Leuer-cruydt / met den welckẽ dat in Maerte ende Meye aerdich bloeyet in Enghellandt/Normandie ende Nederlandt op vochte plaetsen/ oft metten Steenleuer-cruydt/op steenachtighe plaet-

 sen/

Gulden Steenbreke. In Latijn/ Saxifraga aurea Lichenis facie & natalitiis: ende is een specie van Erysimum nae d'opinie van Aldroandus. In Hoochduytsch/ Golden Steinbrech.

Garyophyllata, oft Alpijns / ende Sanicula guttata vande iongher Herbaristen / met de bladers van Veyl. In Latijn/ Garyophyllata siue Geum Alpinum Recentiorum folio Hederaceo. Vel Sanicula guttata om dat de bloemkēs met tickens besprenght zijn.

sen/ ende onder de loopende hoofdruppen. Ick late my duncken dat de selue cracht heeft van water Leuer-cruydt oft Steenleuer-cruydt.

Garyophyllata oft Alpijns Geum.

Wy en willen niet contrarie segghen den Herbaristen van onsen tijden die van dit cruydt een soorte van Geum Alpinum maecken/ gemerckt dat wy niet en weten/ oft niet eer en behoorde onder de voorseyde Steenbrecken gherekent te worden. Want t'heeft beneden veel bladers/ die vande Veyl ghelijck / ghekerft ende rondt ghelijck die vander Asarine, oft witte Steenbreke / nietttemin grooter. De stele spruyt wt een wortel die wat knoopachtich is/ welcke bleeck ros is/ recht opgaende ende dunne / van eenen cubitus hooghe/ die bouen in tackskens is wtghedeylt/ ende gheladen met veel witte sterrebloemkens die met tickxkens zeer aerdich besprengt zijn: Dit gheheel cruydt verwarmt ende droogt een weynich/ ende heeft den smaecke vande ghemeyne Garyophyllate, oft Sanikel. Men vindet oock in Nederlandt inde houen.

Tafelken.

Eerdt-Veyl/ oft is de Chamæcissos van Dioscorides?
Dotterbloemen/ Chamæleuce, siue Populus pumila: oft oock Populago is oft Farfrugum?
Swerte ghemeyne, Gele, Witte, Cleyne } Veyl
Cymbalaria Italica met de bladers van Veyl.
Thlaspi Hederaceum.
Indiaensche Kersse.
Cyclaminos altera.
Onderschepdt tusschen Smilax aspera ende Sarsaparilla.
Sarsaparilla.

Smilax lenis, oft Wranghe.
Scammonium { Van Antiochien. / Van Montpelliers tweederhande.
Diagredium.
Swerte Winde/Helxine Cyſſampelos.
Alderminſte Winde.
Blaeuwe Clockſkens-Winde.
Vremde Winde/oft Conuoluulus peregrinus Cluſij.
Witte. } Bryonie.
Swerte. }
Bryonie van Peru oft Mexico.
Viorna oft Lijnen.
{ Clematis altera.
Clematidis alteræ varietates.
Flammula.
Flammula ſurrecta.
Clematis altera minor met lanckachtighe bladers.
Spaenſche Clematis van Cluſius. }
Hoppe/oft Vitis Septentrionalium.
Wijngaert.
Wilde Wijngaert.
Beyde Aſclepias oft Swaeluwe wortel.
Apocynon.
Periploca repens.
Clymenon, oft Ciciliana Italorum.
Periclymenon Allobrogum.
Periclymenon vtrumque.
Seſeli Æthiopicum Dioſc. folio Hederaceo ad Periclymenon accedens.
Libanotis Theophraſti, en is gheen Seſeli Æthiopicum.
Cappers beyde de ſoorten.
Vincoorde oft Maeghde palme.
Aſclipias.
Viſcum, Marentacken.
Salomons ſeghel/Polygonatum.
Stekende palme/Ruſcus.
Tonghenblat/Hippogloſſen.
Laurus Alexandrina.

Onderhaue.

Soo wie wel aenmerckt de ghedaente / crachten ende gemeynẽ naem van Eerdt-Veyl oft Onderhaue / in Latijn Hedera terreſtris ghenoemt/ hy ſal bevinden datter gheen plante en is die ſoo wel ouer een comt met de Chamæciſſus van Dioſcorides, alſoo ghenoemt (als ghenoech ſchijnt) ghelijckmen ſeght Chamæpeuce, Chamædrys, Chamæcypariſſus ende Chamæpitys, om datſe den Veyl ghelijck is / nochtans verſchillende inde ghedaente/ ghelijck als doet de Onderhaue die door bitterheydt ende crachten van Dioſcorides verhaelt / goedt is teghen de verſtoptheden die quaedt om ſcheyden ende verdrijfuen zijn/ende oock teghen t'fleerſijn/ghelijck dickwils door de practijke vande ongheleerde meeſters is bevonden gheweeſt. Maer de ghene die lieuer te kyfuen dan te vinden hebben/ ſegghen daer teghen/dattet ſtaet / folia Macrotera, dat is te ſegghen/ groote bladers/ daer wy t'wijfelen datmen leſen moet Microtera , dat is te ſegghen cleyne bladers : welcke faute alleene comt door t'verſtellẽ van een letter. Oock wederlegghen ſy datter ſtaet. De bloemen minder dan die vande Violieren / ſy behoordẽ dat eer te wederleggẽ inden Antirrhino oft Orant/ de welcke Dioſcorides ghelijckt byde Violieren: want de peirſche bloemkens van deſen/en zijn niet zeer ongheliick de draetachtighe bloemkens. Ende alle die ander teeckenen comen ſoo wel ouer een met ſijn beſchrijuinghe / dat de ghene die dit cruydt deſe plaetſe benemen alſoo langhe als ſy gheen beter oft argher inde plaetſe en ſtellen/ luttel dancks vande Medicijns behalen/ende met reden van ons Practiſijns eergierich gheacht worden. Dit cruydt groeyet ouer al aen grachten ende houen zeer overvloedich/ ende is eenen yegelicken bekent/als Dioſcorides ſeght. De ghene oock die witter bloemen begeeren dan van witte Violieren/ en ſchijnẽ niet zeer nerſtich ouerleſen te hebben de ghemeyne boecken/ de welcke niet en hebben witte bloemen. Oock al en heeft Plinius niet gheſtelt een aerighe bloeme van coren: en moet daerom niet terſtont ghevolgt worden/ ghemerckt dat Dioſcorides

Onderhaue oft Eerdt-Veyl. In Latijn/ Humilis Hedera, **oft** Chamæcissus, Corona terræ, Terrestris Hedera. **In Hoochduytsch/ Gundel reb. In Francois/** Liere terrestre, **ende is de** Chamæclema **van** Cordus, **alsoo vele te segghen als leeghe cruppende** Clematis.

rides daer af gheen mentie en maeckt/ iae Plinius is oock wel ghewone op veel plaetsen eenighe teeckenen daer by te stellen/ oft wat te stout int Latijn ouer te setten / ghelijck hy doet int naestvolghende capitel vande Chamæleuce: den welcken wy in desen begrijpelijcken tijdt lieuer verschoonen dan beschuldighen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Chamæcissus vā Dioscorides, is zeer bitter van smaecke: De bladers van t'cruydt zijn zeer goedt dertich oft veertich daghen achter een ghedroncken/ den genen die van Sciatica ghequelt zijn / elcke reyse t'ghewichte van een halue drachme met water. De bladers opde selue maniere ghedroncken ses oft seuen daghen veruolghens ghenesen de Geelsucht. Galenus. De bloeme van Chamæcissus, ghemerckt dat sy wt der maten bitter is / opent de verstoptheydt vande Leuer / ende wordt inghegheuen den ghenen die van Sciatica ghequelt zijn. De vrouwen ende meesterssen van onsen lande / willen daer mede den vloet vande vrouwen stoppen inghegheuen zijnde.

Chamæleuce oft Populus pumila, oft oock is Populago? In Nederduytsch Dotterbloemen/ ende is de Caltha palustris van Gesnerus.

Welcke oock dese plante zy/ en is nauwe niet dan wt den name te raken/ soo onbekent heeft Dioscorides de teeckenen van dien ghestelt: maer soo verre alsser ergens in onse landen eenighe plante is/ die van bladers den Populierboom meest ghelijck is/ dat sal wesen de ghene die in Duytschlandt ende Nederlandt vanden ghemeynen man Dotterbloeme ghenoemt wordt/ ende vande Latijnsche Farfrugum: welck cruydt zeer ouervloedich inde beimden groeyet ontrent oft by de cleyne Grauwe/ daer by dat wy de figuere ghestelt hebben. Die dit cruydt ghesmaeckt hebben/ sullen lichtelick ghelooven dat dit cruydt inghenomen de pijne vande nieren ende lendenen versoeten kan/ soo verre als die veruuylt zijn met grofue ende windachtighe slymicheden / ende wel weten dat eens-deels doet water maecken/ ende eens-deels in soo grooten ende goeden voetsel verandert/ dat de koeyen die int eerste vande Lente daer mede ghespijst zijn/ zeer goedt melck/ ende geel boter gheuen.

Oftse oock met dē Amelum van Virgilius accordeert?

Cracht.

Diosc. Chamæleuce versoet de pijne vande lendenen / inghenomen.

Veyl.

Veyl dunckt my eer in Griecks Cistos ghenoemt te wesen/ om dat ondicht ende vol cleyne gaetkens is / soo datter den wijn doordringt / dan nae den ionghelinck Cissus ghenaemt/ die in danssen voor Bacchus neder ter eerden doodt vallēde/ van hem/ als de Poeten beuselen/ in Veyl verandert werdt / de welcke opwassende heeft hem seluen om den Wijngaert ghewonden tot ghedenckenisse dat Cissus den Godt Bacchus soo lief hadde ende aenden hals plach te hanghen.

Dese plante groeyt zeer gheerne rondtom de boomen / ende heeft een ghespleten oft ghegaette schorsse/ waer mede dat sy d'oude mueren ende wanden bederft/ iae de boomen omvanghende doodet ende wtteert / principalick de soorte die houtachtighe rancken heeft / ende groot oft boom Veyl ghenoemt wordt/ maer niet cleyn Veyl: Oock en zijn nu ter tijdt maer twee gheslachten van Veyl bekent/ hoe wel dat yeghelick ghesl achte veel specien heeft/ als Dioscorides seght/ de welcke by auentueren

tueren

Veyl. In Griecks/ Cissos. In Latijn/ Hedera Corymbosa communis. In Hoochduytsch/ Ephew. In Franchois/ Lierre. In Italiaensch/ Hedera. In Spaensch/ Yedera. In Engelsch/ Iui, and Yuie.

Cleyn Veyl. In Latijn/ Helix, siue Prouoluta sterilis Hedera.

tueren beter sullen onderscheyden worden/ eñ soodanighe vier oft vijf specien vande twee ghemeyne soorten van boomachtich Veyl/ die hy kent/ de welcke allen natien zeer wel bekent zijn/ die oock int herte vanden winter groen staen. De bladers zijn int eerste beneden met boog-wijse oft sickel-wijse hoecken oft ghelijck halue Manen/ dryecantich ghelijck die van Edel-Leuer-cruydt: Maer als sy out gheworden zijn/ soo zijn die rondtachtich groeyende aen hooch oploopēde ranckskens/ gelijck die van Cyclamē: De bloemen wassen bouen op lange steelkens vele by een gelijck een croonkē/ die inden Lente vergaen/ nae de welcke dat volghen de druyfkens van besien/ die inde winter ende inden Vasten rijpe worden/ die vanden Ligustrum niet onghelijck/ alsmen ouer al sien mach aen oude mueren/ ende op ander vochtighe plaetsen/ aende canten vande grachten in vochte coude ende oock ghetemperde landen: want zeer heete landen en macht gheensins verdraghen. Dese Veyl is menigherhande/ waer door dat d'ouders lichtelick ghelooft ende oorsake ghehadt hebben om te stellen diuersche soorten/ hoe wel dat Dioscorides alleene donderscheyt inde besien stelt/ gelijck gemeynelick gheschiet inde Appels/ Noten ende ander vruchten.

Recht opgroeyende Boom-Veyl.

Jae dat meer is/ sommighe Veyl wordt boomachtich/ ende staet op sijnen eyghenen stronck/ sonder te rusten op eenich onderset/ ghelijck wy ghesien hebben in sommighe bosschen van Engellandt/ d'welcke vanden ouders recht opgaende Veyl genoemt wordt. Op sommige plaetsen heeft het oock bruyn roodtachtighe bladeren. De Herbaristen toonden ons binnen Pisa graeuwe ende witachtighe besien. Veel planten die inde houen van Italien ende Duytschlandt ghesaeydt ende ghebrocht zijn wt Campanien ende Poulien/ hebben nu ter tijdt bruynachtighe honich gele besien als die rijp zijn. Veranderinghen van soorten.

Cleyn Veyl.

Dese cleyne ende leeghe Veyl/ de welcke soo vele niet ghevonden en wordt/ is fraey in Griecks Helix

Helix ghenoemt gheweest/ om dat lancks de ranckachtighe tacken/ clauwierkens voorts-brengt / de welcke hun wtspreyden lancks der aerden/ende herwaerts ende derwaerts crom ẽ slim loopẽ. Tselue loopt oock somtijdts al cruyppende tot aende oude verschimmelde troncken / waer dat hem omme windt met sijn teere ende dunne ranckskens / aende welcke dat groeyen dryecantighe bladers/maer minder ende dieper wtgeholt dan die vande voorseyde/de welcke oock min ghebruyckt worden:want d'Apotekers en pluckẽ gheen bladers van desen Veyl/noch oock eenige gomme: Jae dat meer is/mẽ vindter gheen vruchten oft besien aen/waeromme dat voor onvruchtbaer ghehouden wordt. Voorwaer dese soorte soude beter Eerdt-Veyl ghenoemt worden dan die andere vanden ongheleerden/ die wy niet verre hier voren ghesendt hebben te zijne de Chamæcissos van Dioscorides.

Cracht ende werckinghe vanden ghemeynen Veyl.

Diosc. Alle Veyl is scherp ende tsamentreckende / ende versoeckt de zenuen. Bloemen van Veyl soo vele alsmen met drye vinghers grijpt/tweemael sdaeghs in wijn ghedroncken / ghenesen den rooden camerganck. De selue bloemen met olie ende was ghemengt/ghenesen alle verbrantheydt/daer op gheleyt ghelijck een plaesterken: Daerom bouen seydt Galenus dat de bloemẽ eenichsins crachtigher zijn dan teruydt tot deser saeckẽ. Diosc. Galen. De bladers van Veyl in azijn ghesoden/oft rouw met broodt cleyne ghestooten/ genesen de herde ende verstopte milte daer op geleyt. Tsap vande bladers ende besien ghemengt met salue van Jreos / honich oft nitrum, inde neuse-gaten ghedaen/suyuert die herssenen/ ende treckt daer wt door de neuse-gaten / de coude ende vochtighe taeye humeuren daer mede de herssenen verladen zijn. Dwelck Galenus oock seght.

Tsap van Veyl is oock goedt teghen de verouderde pijne vanden hoofde / als thooft daer mede ende met azijn ende olie van Roosen ghestreken wordt.

Tselue sap met olie ghemengt gheneest de etterachtighe ende loopende ooren/ende pijne vã dien/ daer inne ghedaen. Tsap vande swerte Veyl oft de besien te vele ingenomen/maecken dlichaem cranck/ende beroeren de sinnen. Dwelcke Plinius oock seght. Vijf besien van Veyl gestooten ẽ met olie van Roosen inde schorsse van eenẽ Granaet appel heet gemaeckt/ist dat inde contrarie oore ghedrupt wordt/versoet de pijne vande tanden. De besien van Veyl maecken thayr swert/ daer op gheleyt. De bladers van Veyl in wijn ghesoden ghenesen alderhande soorten van sweeringhen/iae de voorts-etende seericheden/daer op gheleyt oft ghestreken. Dwelcke Galenus oock seght.

De selue bladers alsoo gesoden / ghenesen de mismaeckheydt des aensichts/ende oock tgene dat vanden viere verbrandt is. De besien van Veyl ghestooten ende van onder ghebruyckt / doen de vrouwen hun maendtstonden hebben / maer inghenomen/ nae dat sy hun maendtstonden ghehadt hebben tghewichte van een dragme/benemen alle hope van te moghen ontfanghen. De steelkẽs vande bladers met honich nat gemaeckt ende inde vrouwelickheydt gesteken/ verwecken de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeghen de doode vrucht af. Sap van Veyl inde neuse-gaten opghetrocken/gheneest de stinckende sweeringhen ende schorftheden vanden neuse. De gomme van Veyl is een goede salue om thayr wech te nemen ende doen vergaen/ ende doodet de luysen/ op thooft ghestreken. Tsap vande wortels van Veyl met azijn ghedroncken/gheneest de steken ende beten vande fenijnighe spinnen. Plin. seght het selue. Plin. Alle soorten van Veyl vercoelen/ nochtans worden die in wijn ghesoden ende ghebruyckt teghen tschudden ende beuẽ vande corsen/ ende fluxien vande coude vochticheden/ oft sy worden met wijn ghestooten/ende ghebruyckt.

Erisistrat. Twintich goudt-gele besien van Veyl/dat wy Chrysocarpon heeten/ met wijn gebroken/ende vijf oncen daer af ghedroncken/ iaeghet water afdat tusschen vel ende vleesch light.

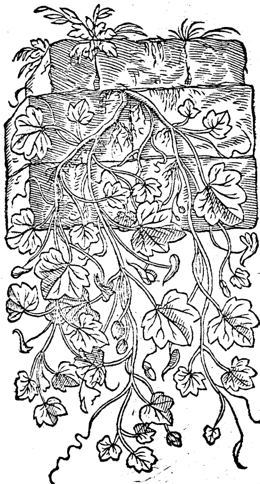
De besien van swerte Veyl dede Rondelet doen in sijn drancken om dwater af te iaegen: iae wy selue hebbender tot een once toe by ghedaen. Plinius. De ghene die Miltsuchtich zijn / ghenesen met te drincken wt eenen croes die van Veyl-hout ghemaeckt is. De besien van Veyl ghestooten ende ghebrandt/ ghenesen de verbrandtheydt nae datter warm water op ghegoten is.

Sommighe snijden de besien om tsap te hebben / ende ghebruycken dat in holle tanden/ die daer af breken ende morselen/ maer de naeste tanden moeten met was bewaert zijn om datse niet en souden ghequetst worden. De Gomme van Veyl in azijn ghebroken is wt der maten goedt voor de tanden. De bladers van Veyl in wijn ghedaen ende een infusie ghemaeckt/doet water maeckẽ/ ende iaeghet graveel af. De bladers zijn oock zeer goedt gheleyt in de fontenellen oft gaetkens die men maeckt ende open houdt/ om de humeuren te doen vertrecken/ want sy trecken de vochticheden nae hun/ende de verhittinghen/ende beletten het rotten.

Italiaensche Cymbalaria.

Te Venegen / Padua ende naegheleghen dorpen hangt ouer al aende weghen ende wanden vande huysen / ghelijck Veyl oft Muer / dit cruydt Cymbalaria ghenoemt / hebbende wtghesne-
den

Italiaensche Cymbalaria. In Latijn/ Cymbalaria Italica folio Hederaceo.

den bladers / die vanden Veyl ghelijck / maer saecht ende glat/ groeyende aen bruyghelicke/teere ende dunne / hayrachtighe steelkens die vande Schorfte ghelijck / van eenen voet oft onderhalf hooghe. De bloemkens zijn geel-groen / die van Eerenprijs wijfken ghelijck. D'Apotekers ghebruyckent daer inde Popelier salue / by ghebrecke van oprecht Nauel-cruydt.

Hederaceum Thlaspi.

In Portlandt d'welcke bycants een Eylandt is in Cornual gheleghen byde hauen van Plimmouwe/ende ander rootsen van Enghellandt aende zee gheleghen / groeyet een cruypende cruydeken hebbende ghestreepte/bruyn-roode dunne steelkens van drye palmen oft een spanne lanck / de bladers wtgeholt ende ghelijfvich die vanden Veyl niet ongheliјck. De bloemkens zijn wit / ende tsaedt cleyne/ voorts comende in cleyne huyskens / van smaecke eñ ghedaente dat vanden Thlaspi gheheel ghelijck.

Indiaensche Kersse.

Dodon. Dese Kersse heeft tfatsoen vãde Winde. De bladers zijn breedt ende hoeckachtich / ende zeer schoone als die groen zijn. De bloeme is gele achterwaerts ouer hanghende/ ende heeft een hoornken ghelijck de bloeme vande Ridderspoore.

Dese selue plante van saedt ghewonnen / hadde int voorleden iaer in hanghende hofkens staende binnẽ Dornick M. Jacob Plateau/de welcke de ghedaente hadde vande figuere die aen Dodonęus gesonden was/ maer niet zeere net ghemaeckt ende geschildert: Want de bladers van dese waeren ghelijck schildekens ende rondt / een weynich wtgheholt / wt tmiddẽ vãde welcke t'steelkẽ groeyde/die vandẽ Nauel-cruydt gelijck. De stele was drye eñ vier cubitus hooghe met veel holle sijde tackskens oft scheuten.

 T'saedt

Indiaensche kersse. In Latijn/ Nasturtium Indicum.

T'saedt was eenichsins dien vande Beete ghelijck / d'welcke my de voorseyde Plateau toonde. Sint hebben wy de perfectie vande bloemen ghesien die geel zijn / hebbende achter eenen hoorne crom staende vanden seluen coleure.

Heer Brancion seyde my dattet saedt byeants was ghelijck de Cuculus Indi, groeyende in een zeer aerdich haeuken/ ende soodanich als ick een hebbe ghecreghen vande schippers die wt Indien van Peru wederghekeert waren/ lanck eñ rondt/ vã eenen duym oft twee vingers lanck/ leerachtich/ ghestript ende gherimpelt/ geelachtich/ onder ende bouen buyckachtich/ ende een weynich crom. De smaecke comt de kersse alder naest/ waer af dat den naem heeft.

Oft dese plante met de Veyl bladers de tweede Cyclamen is?

Ist datmen eenichsins soude moghen vinden/ wat voor een plante is de tweede Cyclamen, soo behoortmen een plante te nemen die den Veyl ende Cyclamen zeer naer comt. Veel planten schijnen wel dese te willen ghelijcken/ maer niet volcomelick / soo datse voor seker sulcks niet en connen gheheeten worden. Cordus houdt de Alfs rancke daer voren/ ander de swerte Bryonie ende tweede Periclymenon: ander Herbaristen nemen daer voren ander cruyden. Ick gheue hier de figure ende beschrijuinghe voor de nerstighe Herbaristen van een plante/ die op de bergskens oft hoeuels van Italien is ghevonden gheweest ende in onse corfkens doen wy reysden ghedaen / maer op wat plaetse oft met hoedanighe wortel / is my wtter ghedachtenissen. Het is een cruydt de bladers hebbende wtgheholt die vanden Veyl ghelijck/ voorts comende aen weecke ende buyghelicke stelen die meer dan eenen cubitus lanck zijn. De bloemen heuet lanckworpich/ ghehelmt ende lijfvertwich.

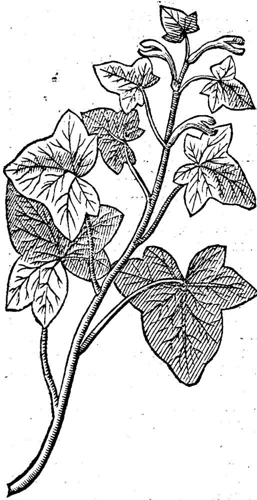
Beschrijuinghe vã tweede Cyclaminos wt Diosc.

Dioscorides. Daer is oock een tweede soorte van Cyclaminos met de bladers van Veyl/ maer minder / ende gheknoopte dicke steelkens/ die ghelijck clauwierkens van rancken hun winden rondtomme de naest staende boomen/ voorts bringende welrieckende witte bloemen/ ende daer naer sachte besien die vanden Veyl ghelijck/ slap van smaecke met een weynich scherpicheydts. De wortel en heeft niet te bedieden. Dit cruydt groeyet in rouwe plaetsen.

Cracht vande tweede Cyclaminos van Dioscorides.

Dioscorides. Vanden besien van desen Cyclamen t'ghewichte van een dragme met witten wijn

Oft dese plante met de Veyl bladers de tweede Cyclamen is?
In Latijn/ An Cyclaminos altera, Hederaciis foliis planta?

wijn inghenomen / viertich daghen achter een/ neemt wech door urine ende camerganck t'gheswil vander Milte / ende brenght die weder tot haer seluen: Oock wordet ghedroncken teghen de benautheydt van aessem gheheeten Orthopnœa: dat is alsmen niet en kan den aessem ophalen dan met opgherechten halse ende dryft af de naeween oft secundine.

Het onderschendt vande ghedaente ende natuere vande Salsaparilla ende de Stekende Winde.

Stekende Winde verschilt van Clockskenswinde in besien/ bladers/ doornen/ wortel/ bloemen/ clauwierkens/ ende crachten: ende metten cortsten ghesendt in plaetse van groeyen. Want dese en groeyt niet dan op berghen ende hoeuels vãde heete landen van Romanie/ Spaignen/ ende Linguagot/ waer datse ouervloedich voorts comt met veel doornen ende stekende puntkens/ ghelijck de Bramen / welcke stelen hun winden aen boomen ende haghen oft ander dinghen daer sy aen moghen comen / soo datse hoogher loopen dan de wanden ende tuynen daer ontrent gheleghen. De bladers zijn die vanden Veyl ghelijck / maer langher / van rande ende opperste maecksel die vande swerte Bryonie niet onghelijck / niet gheschaert / maer effen / ende inde middel / lancks de strepen vande aderkens scherpe puntkens hebbende / van verwen doncker groen. De bloemen zijn wit/ veel by een/ nae de welcke volghen roode besien zeer vele by een staende ghelijck druyfkens/ van fatsoene ende grootte d'aelbesien ghelijck. De wortels hoe wel dat sy onder d'eerde meer dan drye oft vier cubitus lanck wtloopen / soo en hebben die nochtans met de Salsaparilla gheen soo grooten ghelijckenisse/ als sommige gheleerde mannen tot noch toe ghemeynt hebben/ de welcke gheschreuen hebben/ dat dit cruydt de selue Salsaparilla was / die nochtans zeer is verschillende vande wortels vande Stekende-Winde: Want die vande Winde zijn gheknoopt ende litwijs ghedeylt / wit/ van buyten blinckende die vanden Litgras oft deckriet ghelijck.

Salsaparilla.

Maer de wortels van Salsaparilla hebben vele ende zeer langhe taey wortelen die van een groote dicke wortel (die zeer hart eñ knobbelachtich is) eñ gherimpelde hoofden/ ouer allen syden onder wt loopen gelijck inden Coral-cruydt oft Ruscus/ gheheel effen eñ sonder leden oft knoopen/ rechte/ buyghelicke/ met een hartachtighe swerte schorsse/ inde lengde met rimpels ghestript/ de welcke wy somtijts wel twintich voeten lanck ghemeten hebben. Binnen heeftse meelachtich marck dat niet onlieflick en is / maer lijmachtich ende een weynich tsamentreckende / bitterachtich / nochtans sonder hitte te toonen. Daerom ist blyckelick dat niet meer en is de wortel van scherpe Winde/ Bramen/ oft van Lijnen/ dan de Canneel-boomen oft ander boomen van Oost Indien oft van Peru / souden onsen Lauwerboom wesen. Hoe wel dat hy sommighe dinghen soude moghen wtrechten/ die d'ander doen: Oock al is de Colutea oft Lombaertsche Linse de Sene zeer ghelijck / daerom en moet niet eenpaerlick ghesent worden dat de selue plante is: Maer de staken die wy hebben vande Salsaparilla, de welcke spruyten wt de selue zeer groote ende houtachtighe knobbel vanden wortel eñ binnẽ geelachtich zijnde/ van grootte ende verwe de Ronde knobbelachtighe Osterlucey niet onghelijck/ zijn dicker dan eenen duym oft de grootste bramen/ maer zeer hart ende houdtachtich/ met veel knobbels oft weeren hebbende ontrent de litachtighe commissuren eenen duym spacien van malcander staende: Oock hebbense cromme scherpe puntkens een weynich nederweerts gaende ende stijf/

Steken-Winde. In Latijn/ Smilax aspera.

ghelijckende veel meer van aensien de Bramen/ dan de Stekende-Winde / maer de smaecke en is gheensins t'samentreckende/ jae byeants sonder smaecke/ noch oock stoppende gelijck die vande wortel / ende daerom als wy wel weten / niet soo crachtich. Nochtans hebben sommighe vrienden voor seker ghesevdt / dat de bladers die vande Stekende-Winde niet zeer ongheliick en waren/ want sy die gesien hadden. De beste Salsaparilla is vol marckachtighe/ ghelijfuighe ende booghelijcke ende taeye wortelen/ vast/ binnen wit ende ghelijfuich / ende wordt lichtelick de gheele lengde door in ghelijcke deelen ghescheydẽ oft ghespleten. Want men bevindt dat een half pont van desen meer crachts heeft/ dan thien oft twelf oncen vanden anderen die magher/ dunne eñ swert is: Nochtãs moeten de dranckẽ oft decoctien niet minder geordonneert wordẽ dan van thiẽ pondẽ waters/ tot drye oft vier oncen vande wortel / eñ niet als sommige Medicijns van onsen lande ordõneren/ drye ponden waters tot een once vande wortel: Want d'water soude eer wtroockẽ oft versiedẽ dan de crachtẽ vande wortels wtghetrocken worden/ gemerckt dattet middelste hertken vande wortel / d'welck gelijck een snoer is/ harter is/ dan dat soo haest sijn crachten van hem soude geuen. Waer wt een yegelick sal lichtelick mercken dat Matthiolus veel dinghen die hy niet en heeft versocht/ wt ander lieden schriften in sijn boecken stelt ende den naecomers voor ooghen leght / de welcke den zeer excellenten ende gheleertsten Medicijn van Italien Fallopius inde voorleden iaeren van lueghenen berispte / ende autheur maeckte van dese zeer onseker opinie vande Salsaparilla , sijnen meester Guinus , de welcke wy verstaen hebben doen wy binnen Pisa waren dat hy soo vierich was inde kennisse vande cruyden/ dat hy alle gheberchten / bosschen/ ende steyle rootsen van Hetrurien ende Eylanden ontrent de Tyrreensche zee gheleghen/ doorsocht heeft / ten eynde dat hy / iae de cleynste cruydekens die van daer ghebrocht worden / ende noch niet en kende/ selue soude tusschen papieren legghen/ ende zeere net doen conterfeyten: Daerom ist dat ouer veel iaeren dese plante/ die de oprechte Salsa is/ den Hertoge van Florence ghebrocht heeft geweest (ende niet eer / als sommighe gheleerde mannen ghetwijfelt hebben / de Spaensche Stekende-Winde) soo is wonder dat die Edel Hertoghe/ den excellenten Medicijn Guinus ende anderen de selue niet en heeft doen verclaren ende openbaeren/ ten minsten de ghenoech bekende/ ende zeer diuersche teeckenen/ die wy hier voren verclaert ende ghetoont hebben.

Cracht ende werckinghe van Salsaparilla.

De decoctie vande wortels droogt / sy doet sweeten ende water lossen/ sy purgeert de huydt ende drijft wt t'ghene dat onder de huydt light.

Andere Stekende-Winde de Salsaparilla ghelijckende oft medesoorte.

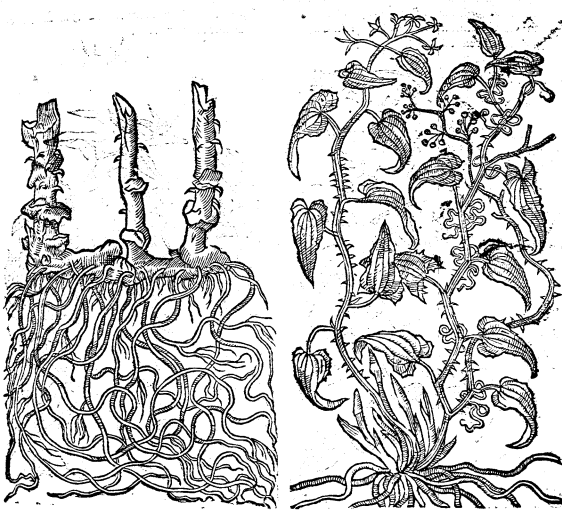
Onse goede vriendt de gheleerde Apoteker ende Herbarist Jan Mouton heeft een soorte vande voorseyde Smilax aspera in sijnen hof groeyende/ met stekende bladers die vande Stekende-Winde ghelijck / ende langhe verwarde ranckachtighe tackxkens/ met cromme ende stekende doornen/ ende de wortel zeer lanck onder malcander loopende/ ghelijck die wt Indien comt/ vanden welcken wy hier de figure ghestelt hebben.

Veranderinghe vande Stekende-Winde aenghaende de doornekens.

Inden seluen lustighen ende wel beplanten hof van Jan Mouton groeyet een soorte van Ste-

kende-

Salsa Parilla.

Andere Stekende-Winde de Salsa-Parilla ghelijckende oft medesoorten. In Latijn/ Smilax aspera altera facie Salsæ-Parillæ, aut congener.

kende-Winde/de welcke gheen doornachtighe bladers en heeft/ende de ranckachtighe stelen sonder stekende doornen/ maer voorts heeft die alle ander dinghen den anderen gheheel ghelijck. De besien zijn swert.

Cracht vande Stekende-winde wt Dioscorides.

Diosc. De bladers ende besiẽ vãde Stekende-Winde zijn zeer goedt teghen alle fenijn eñ vergift soo wel voren als nae inghenomen: Jae men seght / in dien den ionckgheboren kinderkens een weynich daer af ghestooten/ inghegeuen wordt/dat hun naederhant gheen fenijn en sal connẽ hinderen. Stekende-Winde wordt oock ghebruyckt inde medicijnen die t'fenijn wtdryuen.

Winde ende Wranghe.

Dit woort Smilax heeft sijn beteeckenisse wijt loopende / d'welcke oock beteeckent eenighe ander planten oft cruyden van desen gheslachte oft ghelijcke soorte / die nochtans andersins verschillen eñ bycãts contrarie crachtẽ hebbẽ/gelijck de Smilax oft* Taxus virosa, de Smilax aspera, Fraxinus ambigua: Metten corsten ghesendt/Dioscorides en houdt dese niet zeer seker/als de ghene die niet ghebruyckt en wordt/ende nerghens toe nut en is dan om swaere ende beroerlicke droomen te maecken: daerom hebben wy hier nae onse maniere / haer donckere beteeckenisse verclaert / op dat sy ons niet en bedrieghen ghelijck Plinio ghescheidt is : Soo vele nu als dese Smilax læuis aengaet/ ghemerckt datter gheen verschil en valt vande beschrijuinghe van Dioscorides, dan alleene dat hy het camachtich saedt ghelijcket by het rondt plat saedt vande Lupinen: welcke ghelijckenisse voorwaer slechter is/dan datmen die soude meynen van Dioscorides ghedaen te wesen. Maer wy laten ons duncken datter moet staen ἔρβε inde plaetse van θέρμε, ghelijck ghenoech schijnt byde woorden die terstondt volghen/ de welcke gheensins wel en accorderen/te weten/ T'saedt is cleyne ende swert ghelijck vande Lupinen/nu en is tsaedt vande Lupinen noch cleyn noch swert : Daerom me moeter wesen eenighe faute ghelijcker zeer vele inde GrieckSche boecken vallen vã Theophrastus, Athenæus, ende ander: ende sommighe oock in Galenus, ghelijck oock inde Latijnsche boecken van Paulus ende Trallia-

* Taxus virosa.

Winde ende Wranghe. In Griecks/ Smilax leia. In Latyn/ Smilax læuis vel lenis maior. In Hoochduytsch/ Winden kraut. In Franchois/ Liseron. In Italiaensch/ Viluchio maggiore. In Spaensch/ Yedra Campana: ende is nae de opinie van Anguillara Malocissus Damocratis; Oft oock is Conuoluulus maior Plinij? In Engelsch/ Byndweedt ende Winde.

Cleyne Clockskens-Winde. In Latijn/ Conuolulus minor purpureus.

Trallianus, welcke niet en is te verwonderen/ aenghesien dat oock hedens-daeghs inde printe veel fauten gheschieden/ hoe nauwe ende neerstelijck datmense corrigeert. Daeromme is onse opinie/ dat wy de selue Winde oft Wranghe sullen houden voor de Smilax læuis. Want sy heeft ranckachtighe stelen die zeer lanck ende saechte zijn/ iae zeer bequaeme om te becleeden eenighe prieelen. Sy heeft oock glatte bladers/ die vanden Veyle ghelijck/ oft vande Swerte Winde/ maer meerder ende saechter: voorts heeftse de bloeme/ tsaedt ende de rancken die vande Swerte Winde gelijck maer meerder. De wortel is oock lanck/ crom ende wtghespreydt/ maer min melckachtich/ ende inde medicijne niet nut.

Cracht. Diosc. Tsaedt vande Winde met Dorycnium ghedroncken van elcks een halue dragme/ doet hebben diuersche ende beroerlicke droomen. Galenus wil segghen/ dat dese de Stekende Winde eenichsins soude ghelijck zijn: maer Plinius seght datse inde medicijne niet nut en is.

Cleyne Clockskens-Winde.

De Cleyne Clockskens-Winde die de Iasione van Theophrastus is/ groeyet vele inde ackers/ maer sy en windt haer niet aen het koren oft aende thuynen/ want sy is lancks der aerden cruppende ende veel corter van rancken dan de Wijngaerdt/ ende maer drye oft vier voeten lanck: voorts is sy den anderen Winden in dunnicheydt/ buyghelickheydt/ wortel/ bladers/ ende saedt gelijck/ maer de bloeme is lijfverwich/ ende oock wit. De gheheele plante is veel minder/ veracht eñ vande boeren niet bemindt/ ende is alsoo wel bekent/ als sy ouer al ghevonden wordt.

Scammonium Syriacum, Antiochenum Scammonee.

Luttel planten zijnder die een goedt Medicijn oft Apoteker behoorde van aensien ende crachten soo wel te kennen/ als de Scammonee: Want dese melckachtighe ende climmende Winde

(waer

Scammonium Syriacum, Antochenum Scammonee.

Scammonee van Montpelliers. In Latijn/ Scammonium Monspelliense.

(waer af dat sy by auentuere Voluulo ghenoemt is gheweest) is soo nootlick inde purgeerende medicijnen/ datter gheen cruydt en is/ daer af eenich deel/ oft sap in soo cleyne quantiteyt soo grooten profijt doet/ oft inde plaetse van desen soude moghen ghenomen worden. Waeromme dat d'onachtsaemheydt te meer te berispen is vande ghene die dese plante hebben moghen houden groeyende ende tsap wt perssen/ al en waert niet vele om te ghebruycken/ten minsten emmers soo vele als ghenoech waere om die te kennen/ ende t'bedroch vande bedriegers te ontdecken: want alsoo soude d'werck vanden Medicijn voorsichtiger ende beter wesen. Maer daer en is hedens-daegs nauwe de duysenste Medicijn die dese plante ghesien heeft/ ten waere gheschildert: Vande welcke dat hy seght menichmael ghebruyckt te hebben tsap/ traen oft gomme. Daerom op datmen voortaen soude moghen de waerachtighe ende oprechte kennen ende groeyende houden/soo sal ick die int langhe hier beschrijuen/ van de welcke Matthiolus niet dan de figure ghestelt en heeft. Inden iaere vijftien hondert ende een oft tweensestich heeft de zeer nerstige ondersoecker van nieuwe cruyden Sequin Martinello Apoteker van Venegen wt Alepo van Syrien meer dan hondert ponden Scammonee sap ouer ghesonden tot Venegen dat hart gheworden was/dwelcke hy selue hadde sien wtperssen/ende oock veel schelpen vol gomme/ oft Diagredium vanden ouders/met hoeckachtich saedt/ die vande Winde ghelijck. Dese saden in t'beghinsel vande Lente soo wel binnen Padua als Venegen in d'eerde gheworpen zijnde/hebben voorts ghebrocht een schoone soorte van Winden/ soo zeere de dryecantighe ende wtghesneden bladers van onse groote Winde ghelijck hebbende/ oft eer de bladers/ ende ghedaente vande Swerte-Winde: dat ghy claerlick soudt ghesegdt hebben dat de selue ware: maer de wortel was zeer groot ende dick ghelijck een groote wortel vande Bryonie/ ende oock alsoo mals: maer buyten was sy swert oft aschgraeu/ ende van binnen witachtich/ vande welcke het herte wtghenomen zijnde/ is gheheel ghelijck de wortel vanden ghemeynen Turbith vanden Apotekers: dan dat dese een weynich lichtelicker ghebroken wordt/ hoe wel dat sy also gomachtich eñ vol melckachtich sap is als den Turbith. Dese selue hebben wy naederhant binnen Antwerpen zeer schoone sien wassen (daer wy tsaedt ghesonden haddē om te sayen) met bloemen ende ranckskens van vijf/ ses ende acht cubitus hooghe/ ende den anderen die ick in Italien sach gheheel ghelijck: Vande welcke de gheleerde ende vrome Apoteker Willem Dries

de aen-

de aenwassinghe ende wtspruytinghen der wortels afghesneden ende ghedroogt hadde die hy my toonde / de welcke den Turbith van Alexandrie soo nae quamen/ datter zeer luttel oft gheen onderscheydt lichtelick aen ghemerckt en mocht worden.

De gomme die te Venegen inden Enghel ten huyse van Albrecht Martinelli Sequins broeder wt Syrien in schelpen ghebrocht was/ die en was soo onghesien noch soo aschgraeu niet/ als de ghemeyne Scammonee is/ maer van verwe de Colophonie ghelijck/ ende doncker-blaeu: Waerom datse alleleens verschillen/ als den Meecop oft tsap dat wtte Opium gheperst is/ d'welcke een druppende sap oft gomme is. Maer de gomme vanden Scammonium heeft een aschgraeuw verwe/ ende het Opium is geel ende claerder/ als ghecomen zijnde wt de bollen daerse suyuerder is / ende niet wt de wortel. Maer ghemerckt datter luttel gomme die oprecht is ghevondẽ wordt/ oft hedens-daegs ghebruyckt oft te coopen is in Europe: soo en soude soo luttel niet connen ghenoech wesen om ouer al te ghebruycken: Waerom datmen moet nerstigheydt doen/ dat wy zeer wel moghen kennen de rechte teecken ende veranderinghen vanden sap/ ten eynde dat wy tot de minste schade eñ veel meerder profijt vande menschen tselue zeer suyuer moghen ghebruycken / oft ten minsten zeer wel ghecorrigeert. Want een cleyn onderscheyt van wtkiesen/ bedrieghter dickwils zeer vele. Jae men siet dickwils dat een ende tselue lichaem/ ende vande selue sieckte sieck zijnde ende gheheel alleleens ghestelt/ eenighe greynen swaer inghenomen hebbende / ghemackelick ende sonder eenighe pijne de cholerijcke ende flegmaticke vuyllicheden quite worden / ende oock dat een stucksken vande selue clompe ghebrocken zijnde ende veel meer greynen inghenomen / min wtdrijuen ende zeer groote pijne verwecken: want d'onghelijck stijfuen vande masse van t'sap heeft op d'een zijde meer / op d'ander zijde min/ ende somtijdts een ander sap / als van Wolfs-melck oft Cataputia daer onder ghemengt/ waer door dat soo onghelijcken maniere van purgatie soo dickwils ghebeurt: wãt waert suyuer ende enckel sap van eenderhande cruydt / d'onderscheyt en soude soo groot inde werckinghe niet wesen / als soo wel d'oude als de ionghe Medicijns bevinden: ghemerckt dat oock nu ter tijdt sommighe luttel camerganckx hebben oft gheenen vã eenẽ scrupel oft haluen dragme ende zeer vele ter contrarie van min inghenomen te hebben/ door dat de Scammonee meestendeel ghemengt is/ welck menghen geensins te mispríjsen en schijnt als de Galenische humoristen roepẽ: wãt ist dat sy is ghelijck sy behoort ghecorrigeert ende ghebetert / soo is sy wttermaten profitelick / als sy met minder quantiteyt eñ tijdt wtdrijft / eñ voorcomt de inghedruckte hitte/ de welcke door het traech wercken vande medicijne pleegt te ghebeuren: midts dat wy hebben zeer groote bate ghevonden int rasch wercken met onderscheyt van dese purgerende medicijne. Want het glas/ bloemen/ oft meel vanden Antimonium dat de muylstooters ingheuen / worpt ende drijft met ghewelt wt ende sonder onderscheyt alle humeuren diet vindt. Nochtans bereedt Dioscorides eenen wijn die purgeert wt de wortels van Scammonee. Oock is alle de Scammonee die hedens-daegs ouergebrocht wordt/ ghevalscht/ nochtans bequamer by auenture/ dan het suyuer van Dioscorides, in wiens tijdt indien de dosis in t'gebruyck was/ men behoort wel te meynen dat soo cleynen quantiteyt met by voeghinge van eenich gheweldigher sap soo veel nu doet/ iae daer by ghevoeght zijnde wat meels van Colophonie harst/ te weten het Colophonie harst om te gheuen ende conterfeyten de claerheydt ende t'coleur van het lijm/ maer d'meel/ om dat den harst soude moghen daer door hem bindẽ metten waterighen melck vande Scammonee/ alsmen de selue op een cleyn vierken met een spatel zeer wel roeret/ ende soo langhe tot datse hart worden ende tsamen vereenighen in een bequaeme masse. D'welcke aldus te kennen is/ te weeten als die niet zeer heet inden mont en is / ende nae de fenijnicheydt niet zeere en rieckt / noch oock niet en is te zeere taey int stooten: want de teeckenen vande wittachtighe lichticheyt ende doorluchticheydt vanden Ossen lijm/ zijn nu ter tijdt onseker ende ongewis: want hedens-daegs en wordt bycants gheen ghesien dat de selue claerheydt ende doorluchticheydt heeft/ noch oock de melckachtighe witticheydt/ maer wel dat swertachtich is ende nae t'bleeck blaeuw treckende. D'Apotekers pleghen dat nae de leeringhe van Mesue ende Griecken te doen in eenen wtgheholden Queappel/ ende in eenen houen te coken/ ende Mastyc daer by te doen: maer sy en doen niet wijselick/ datse de Queappels wech worpen/ waer in dat de beste eñ lieflickste cracht vanden Scammonee inghetrocken ende ghebleuen is. Daerom sullen sy voortaen weten / datmen het Quevleesch sal metter compositie menghen/ oft dat syt sullen bereyden op dese maniere vande Venetianen / op dat den hoop vande medicijne meerder zijnde dan t'behoort/ t'voornemen niet en belette. Sy nemen een pont ghesoden Scammonee/ d'welcke sy ouergieten met sap van Queen tot dat ouerdeckt is/ ende latent sieden met een cleyn vierken/ ghelijck als Mesue sijn Electuarium van sap van Roosen siedet/ tot dat hart oft stijf ghewordden is. Waer in gaede te slaẽ is/ dat sy niet te veel saps daer op en gieten/ op dat de crachten van Scammonee niet te zeer benomen en werden/ ende gheheel slap en zy in werckinghe/ de welcke dan meer hinderen/ dan helpen souden. Want Mesue

Antimonium & flos Antimonij.

doet

doet niet sonder reden veel saps van Roosen inde Scammonee/ om dat t'ghewelt ende de scherpicheyt vāde Scammonee soude benomen worden/ maer dat de crachten niet en souden ghemindert worden door dat tsap van Roosen de selue purgerende cracht versterckt.

Scammonee van Montpelliers.

De ghemeyne Apotekers maeckten oock een Scammonee van de zee-Winde/ de welcke zeer ouervloedich groeyet lancks den gheheelen oeuer ende sauelachtighe plaetse vanden ment vande Rhosne af tot Aigues mortes toe/ ende golfe van Agathen/ ende met d'melckahtich tsap vande selue ghestijft oft hert gheworden zijnde (daer af dat vol is) ghesocht hebben te purgeren/maer met meerder ghewichte ende min operatie: want daer en was by tsap niet by ghevoegt/maer door sieden stijf oft hert ghemaeckt zijnde / soo wast swert oft bruyn gheworden. De bloeme van dit cruydt verschillet van die van alle dander winden: Want tgheeft veel cleyne/ ghesterrede/witte bloemkens/by een staende inde maenden van Junius ende Julius. De bladers zijn rondtachtich die vanden Asarum niet onghelijck/ corter/ dicker/ vaster/ breeder/bouen witachtich/ scherp/ ende onder wtgesneden/ende niet hoeckachtich / die vanden Apocynum ende Osterlucye ghelijck ende vande selue grootte/groeyende op steelkens die oorspronck hebben/ wt cruypende ende lancks der eerden loopende rancken van vier oft vijf cubitus lanck / de welcke hun oock winden aende Visschers hutten ende Tamarisch boomen. Tsaedt is hoeckachtich / groeyende in minder haeukēs dan die vander Osterlucey. De wortel is soo dicke als eenen cleynen vingher/verre inder aerden cruypende/zeer saselachtich/wit/sapachtich/ghelijck oock de gheheele plante is.

Ander soorte van Montpelliers Scammonium, ende is d'eerste Apocynos oft Periploca van Dodonæus, ende van sommighe Nederlanders.

Dese plante is van ghedaente ende natuere genoech ghelijck den Scammonium van Montpelliers/ende oock van bloeme/sap/ rancken/ende langhe wortel die haer op beyde sijden verre onder d'aerde wtstreckt. De welcke soo groeyende is/datse qualick wt de houen te verdrijuen is/ daer sy eens is groeyende: want daer en kan soo cleynen stuckskens vande wortel niet ghebleijuen/ oft ten schiet wederom wt: maer de bladers zijn langher dan vanden voorgaenden. De haeukēs ende tsaedt zijn die vanden Swaeluwe-wortel oft Asclepias ghelijck/ alsoot in ons houen groeyet / daer ghebrocht wt de duynen vande Veneetsche ende Middellandtsche zee.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Sap vande Scammonee wordt in deser manieren vergaerdt: Als t'hooft afgesneden is/ soo wordt de wortel met een mes wtgheholt gelijck eē welfsel/ waer door dattet sap inde hollicheydt by een comt/dwelcke ten laetsten in schelpen ontfangē wordt. Andere grauen ghewelfde putten in d'aerde/ ende legghender in bladers van Noteboomen/ waer op datse tsap gieten/ende alst ghedrooght is/ nemen sijt wt. Men prijst de Scāmonee die light/ claer ende blinckende is/ van verwe den Osse-lijm gheheel ghelijck/ voos / ende met dunne oft cleyne aderkens/soodaenich als wt Mysien in Asien ghebrocht wordt. Oock en salmen niet alleen moeten gadeslaen / oft metten raecken vander tonghen wit wordt (want tselfde ghebeurt oock den ghenen die metten sap van Wolfs-melck ghevalscht is) maer onghelijck meer de voor verhaelde conditien: Oock oft niet zeer en brandt op de tonghe/want dat is een teecken datter sap van Wolfs-melck onder ghemengt is. De Scammonee van Syrien ende Joetsche landt wordt ghehouden voor d'alderslechtste/ de welcke swaer / dicke / ende met meel van Eruen ende Wolfs-melck ghevalscht is.

Diosc.

Diosc. * Een dragme oft twee scrupels van dit sap inghenomē met schoon water oft met Mee-de/iaeght af door camerganck de gele cholerike/ende oock flegmatijcke humeuren.

Een scrupel van dit sap met Sesamum oft ander saedt inghenomen/is ghenoech om camergāck te doen hebben: maer om stercker camerganck te doen hebben / soo gheeftmen in een half dragme van dit sap/met een scrupel swerte Nies-wortel/ ende een dragme Aloë. Men maeckt purgerende sorten/alsmen twee oncen ende en half saps van Scammonee mengt onder derthiē oncē souts: van het welcke inghegheuen wordt nae de stercktе vanden persoone. De gheheele Dosis, is drye lepelkens. De middelmate twee/ de minste een. Een oft twee dragmen vande wortel met de voorseyde dinghen inghenomen/ gheeft camerganck. Sommighe drincken eenen dranck op de wortel ghesoden. De wortel in azijn ghesoden ende ghestooten met Gersten meel/ is ghelijck een plaester zeer goedt ghelеyt teghen Sciatica. T'sap van Scammonee met wolle in eenen pessus ghesedt/ doodet de vrucht: maer met honich oft olie ghemengt / doet scheyden ende verdrijft alle coude gheswillen. T'sap inden azijn ghesoden gheneest alle quade seericheydt ende schorftheydt daer op ghestreken. Scammonnee met olie van Roosen ende azijn ghemengt/verdrijft den langweerigē hoofstweere/ als thooft hier mede begoten wordt.

Conuoluulus minimus Spicæfolius, vel Stœchedis citrinæ aut Linariæ: **ende is van sommighe ghenoemt** Scammonium tenue Plinij.

Dese plante wordt luttel ghevonden in ander landen/dan in Prouence/Sauoye/ende Languedoc/ waer dat groeyet aende dorre canten vande ackers ende Olijf-houen. De bloeme gheeftse in Wedemaendt ende Hoeymaendt teerder dan de voorgaende / maer de selue ghelijck / eenbladich/ hoeckachtich ende lijfverwich: T'saedt is oock den voorgaenden niet onghelijck / hoeckachtich ende plat/ groeyende aen veel rechte ranckskens / die wt een houdtachtighe witte wortel van onderhalue palme voorts comen. De bladers zijn lanck ende smal groeyende eensdeels aen steelkens van onderhalue palme hooghe/ van fatsoene/ veruwe ende graewicheydt den bladers vande Stœchas citrina, oft Linaria ghenoech ghelijck. De smaecke is drooghende ende een weynich verwarmende.

Plinius. Cleyn Scammonium wordt met olie ende soudt ghelijck moes gheten/ ende verweckt camerganck. T'selue cruydt wordt met Lynsaedt ende harden oft sueren wijn ghebruyckt ende inghenomen teghen den rooden camerganck. De bladers worden met meel van gersten mout geleyt op de loopende ooghen/ met een nat doeckskеn daer ouer.

Blaeuwe Wtlandtsche Winde ende om datse by nachte bloeyet soo is die Pleutonaria gheheeten.

Onder alle de soorten van Winde is dese de schoonste ende alderminst ghevonden / iae nerghens bekent dan inde houen van Italien/ Vranckerijck ende Nederlandt/ waer datse draeght lustighe purper bloemen/op wighestrecte ende vast ghemaeckte dunne ranckskens/ die aende wanden oft op pricelē oft pertsen zeer lustich ghelеyt worden/welcke bloemē op steelkens groeyen die vanden Jasmin oft Maegde-palme ghelijck/waer af d'wterste canten vijf-hoeckich gelijck sterrekens staē/ ende als een blaeuw clockskеn / waer door dat vande Italiaenen Campanula Lazura ghenoemt wordt. De bladers groeyen op cleyne teere steelkens dryehoeckich/die vanden Verckens-broodt oft

Blauwe Vtlandtsche Winde/ende om datse by nachte bloeyet/soo is die Pleutonaria gheheeten. In Latijn/Asureus, siue cæruleus Conuoluulus Hederaceus, vel Smilaceus exoticus. Campanula Lazura Herbariorum.

ouden Veyl ghelijck/ende een weynich rouw. De wortel is lanck ende dunne/de welcke gheensins inde medicijne ghebruyckt en wordt.

Vremde Winden van Clusius.

Op de hoeuels byde Riuiere Tagus in Granaden ende meer ander plaetsen van Spaignien/ heeft die vervaren Herbarist Kaerle vander Clusen groeyende ghevonden een zeer aerdighe soorte van Winde/op vette gronden zeer ouervloedich voorts comende/de bladers hebbende die vande witte Maluwe ghelijck/maer minder: de welcke hy vā daer heeft in Nederlandt gesondē aen Heer Brancion/waer datse opghewassen is/maer ten laetsten door den couden ende stercken vorst vergaen ende ghestoruen. Dese plante hadde teere eñ buyghelicke ranckskens van eenen cubitus hooge/ een weynich ghehayrt/de welcke omvatten al watter ontrent staet/waer aen dat groeyen bladers die vande witte Maluwe ghelijck/met ghekerfde ende een weynich ghekertelde randen. De bloemen comen voorts inde Meerte lijfverwich oft witachtich/die vande Clockskens-Winde ghelijck/hebbende oock vijf ploykens/staende op lanckachtighe steelkens. De wortel is lāck/dunne/aerdtverwich/ ende cruypēde lancks den risch vander aerden/ende van daer weder wtgroeyende.

Vremde Winde van Clusius. In Latijn/Conuoluulus peregrinus Clusij: oft Conuoluulus Scammonij facie, oft oock is Helxine Cissampelos van Dioscorides? ende is Scammonium tenue vā Anguillara. In Italiaensch/Scammonea picciola. In Spaensch/Campanilla. In Portugueys/ Verdezilla. Oft oock is Scammonium tenue van Plinius?

Helxine Cissampelos.

Den naem Cissampelos, insghelijcks de ghelijckenisse ende cracht van laxeren/ gheuen ghenoech te kennen dat Helxine een is vande Winden die melckachtich sap hebben/ ende ouer al ontrent de tuynen/ oock inde coren-velden ende wijngaerden voorts comē/want het Griecks woordeken

ken Helkein, beteeckent/trecken/aenhanghen oft grypen: Oock bewijsen genoech de bladers vande ranckachtighe ende windighe tacken/ sonderlinghe de bediedinghe van Cissampelos, als gemaeckt zijnde van Cissos ende Ampelos. Maer ghemerckt datter zijn vier soorten van Winden/ die wy terstont hier naer sullen stellen/ de welcke naeuwe van ghedaente ende gheensins van crachten tot noch toe onderscheyden en zijn gheweest: soo hebben wy die voor Cissampelon gehouden/ de welcke bouen dat sy van teeckenen ende plaetse van groeyen daer mede meest ouer een comt/ oock bouen alle andere merckelicker purgeert/ welcke cracht alleene Dioscorides haer toe schrijft/ met wien wy lieuer te accorderen hebben dan met sijn naecomers die hem ghecopieert ende uitgheschreuen hebben/ de welcke wy om der eerbaerheydt wille niet en noemen. Wy weten dat de Winde/ de welcke inde Muscadelle wijngaerden/ ende zee tuynen/ Tamarisch boomkens/ ende byden coren int landt van Languedoc te Frontignaen/ ende te Lio by Venegen/ tusschen de zee ende de houen ende op diuersche ander plaetsen haer daer rondtomme windt met haer zeer langhe ende buyghelicke rancke/ met haer sap erghens in ghemengt camerganck gheeft. Dit cruydt en verschilt niet vande groote ghemeyne Winde/ dan dat de bladers wat smalder/ dicker ende bleecker groen zijn/ groeyende aen cleyne steelkens ende zeer langhe rancken/ die hun aende tuynen ende staken winden/ byde welcke/ maer op ander steelkens euen ghelijck van een staende de bloemen groeyen die ghelijck Clockskens zijn/ vanden breetsten cant totten spitsten strepkens hebbende/ met de syden een weynich innewaerts ghecromt/ van verwe wit/ ende dunne van bladers/ nae de welcke dat hoeckachtich saedt voorts comt in knopkens zeer ouervloedich/ dien vande ronde Osterlucey ghelijck/ maer de helft minder/ ende dien vande Scammonee van Antiochien van grootte ghelijck: Soo wel t'cruydt ende bladers/ als de wortel zijn vol melckachtich sap. De wortel is wit/ lanck/ brueckich/ hier en daer cruypende/ ende soo dicke als eenen cleynen vingher. Met dese conterfeyten sommighe bedriegers van Apoteckers de Scammonee/ principalick inde landen aende zee gheleghen/ waer datse grooter groeyet/ ghemenght metten sap van zee-Wolfs melck ende Colofonie harst/ d'welcke swert is.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. Sap van Helxine ghedroncken gheeft camerganck.

Swerte winde. In Latijn/ Helxine Cissampelos altera Atriplicis effigie: oft Conuoluulus niger, ende Helxine Cissampelos Dodonæi.

Wy hebben langhe ghemeynt dat dit cruydt was de oprechte Helxine, hoe wel datse dese een weynich onghelijck is: want sy windt haer ghemeynlick zeer dicke rondtom de wijngaert rancken de welcke sy niet min en verdruckt/ oft doodet/ oft oock t'voetsel beneemt dã de Scorste doet. De bladers heuet die vanden Veyl niet onghelijck/ lanckworpich/ scherp eyndende ghelijck die vande Melde. De bloemen zijn wit die vande Melde gelijck/ druysswijs groeyende. T'saedt is dryecantich/ ende swert/ dien vanden Sesamum van Theophrastus oft Boeckwey ghelijck/ maer cleynder. De wortel is cleyne/ ouer al als inde wijngaerden/ coren-velden ende aende haghen ende tuynen ouervloedich voorts comende ende aenwassende. Maer van t'sap oft laxerende cracht en weten wy niet/ ten ware dat yemandt meynde dat Melde ware/ ende dat daer om soude moghen camerganck gheuen. Nochtans ist seker datse onghelijck min crachts heeft dan die ontrent de zeecosten wasset.

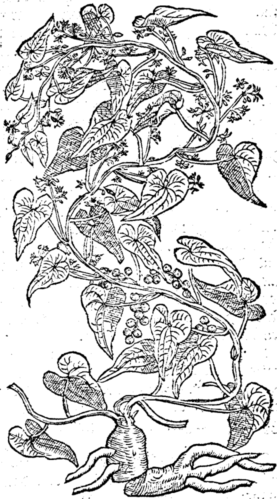
Witte Bryonie.

Dese plante is eenen yeghlicken bekent/ ende vanden ghemeynen man vele ghebruyckt/ soo datter gheẽ twijfel op en valt. De wortel is zeer groot/ de welcke afghesneden ende weder geplant zijnde met-

Witte Bryonie. In Latijn/ Vitis alba, Bryonia. In Hooghduytsch/ Stichwurtz. In Fráchois/ Couleure. In Italiaensch/ Zugga saluatica. In Spaensch/ Nueza blanca ende Norca blanca. In Engelsch/ Wilde vyne ende Wilde Hoppes.

Wilde Bryonie. In Latijn/ Vitis, vel Bryonia syluestris, van sommighe Sigillum Mariæ, ende vã Dodonæus Tamus ende Bryonia syluestris: Oft oock is de Cyclaminos altera? In Franchois/ Couleuree sauuage. In Italiaensch/ Tamaro.

metten dicken nederwaerts/ wordt alle iaere oft alle twee iaerẽ noch eens soo dicke: oock is die mals/ van verwe den Radijs ghelijck. Dese plante heeft zeer langhe teere stelen oft rancken/ met veel clauwierkens/ die hun seluen ouer al aen vast maecken ende winden. De bladers zijn die vanden Wijngaert oft Balsamine eenichsins ghelijck/ ende grysachtich. De bloemen zijn bleeckachtich ende ghesterret. De besien van een staende ende roodt/ van grootte die vanden Corael-cruydt bycants ghelijck/ sapachtich ende scherp ghelijck de gheheele plante is/ waer af de ionghe scheuten als die eerst wtspruyten/ noch hedens-daegs van sommighe voor salaet gheten worden. De wortel is zeer goedt ghebruyckt inde plaesters diemen ghebruyckt teghen Sciatica ende om thayr wt te doen vallen: ende met Ossen bloet ghemengt/ ten is niet te ghelooven hoe goedt datse zijn teghen de herde schirrus ende voorts etende zeeren. Cracht.

Dioscorides. De ionghe schuetkens vande Bryonie als die eerst wtcomen met spijse ghesoden/ maecken camerganck ende doen water maecken. Tselue seght oock Plinius ende Galenus: ende om datse tsamentreckt/ soo ist der maghen een lieflicke spijse: ende midts dat sy hebben eenen bitteren ende scherpen tsamentreckendẽ smaecke soo verweckense matelick om water te maecken/ hoe wel dat Dodonæus anders seght. De bladers/ vruchten ende wortel van Bryonie hebben een scherpe oft bijtende cracht: waerom datse met Soudt ghestootẽ zeer goedt ghelevt zijn op alle quade voorts etende zeeren/ sweeringhen ende vuyle loopende gaeten/ sonderlinghe vande beenen: D'welcke Plinius oock seght. De wortel vande Bryonie reynicht de huydt/ eñ verdrijft de rimpels ende sproeten/ oock alderhande vlecken/ masen/ ende swerte litteekenen/ met meel van Erven/ eñ Fenegriecke ghestooten ende daer op ghelevt. D'welcke Plinius oock seght. Tselue doet oock d'olie daer de wortel in ghesoden heeft tot datse smelt. De wortel van Bryonie met wijn ghestooten/ doet scheyden t'gheronnen bloet/ verdrijft alle blaeuw ghslaghen oft ghestooten plecken/ doet weder sluyten daer t'vel ontrent de nagels afgheswooren is/ doet sincken ende vergaen die heele gheswillen/ ende doet

 die

die oude ghe∫willen wtbreken / daer op gheleyt. Oock is die zeer goedt ghemengt in medicijne die t'quaet vleesch etet: ende treckt wt de gebroken beenders/ghe∫tooten daer op ghelept.

Alle daghe een vierendeel loots vande wortel inghenomen/een iaer lanck gheduerende/ helpt de vallende ∫ieckte/ende oock de ghene die vande popel∫ie ghe∫laghen zijn ende ∫wymelinghe in thooft hebben. D'welck Plinius oock ∫eght/ ende voegt daer by dat∫e een weynich meer inghenomen de ∫innen ∫uyuert. Een half loot van de∫e wortel inghenomen gheneeſt de beten oft ∫teken vande Naters ende ∫langhen/ doodet de vrucht int lichaem ende turbeert ∫omtijts t'ver∫tant.

Een pe∫∫us ghemaeckt daer af / ende van onder ghe∫telt / treckt af de ∫ecundine ende de doode vruchten/ maer inghenomen doet water maecken. Vande wortel ende honich wordt eē Electuarium ghemaeckt dat zeer goedt is den ghenen die cort van ae∫∫em zijn/ oft eenen verouderden hoeſt hebben/ oft pijne inde ∫yde/ ende den ghenen die van binnen ghequetſt oft ghebor∫ten zijn.

Een halue dragme vande wortel met azijn inghenomen dertich daghen vervolgens / gheneeſt de verherde oft ver∫topte Milte. T∫elue doet ∫y oock met vijghē ge∫tooten/ende van buyten daer op ghelept. T∫elue ∫egghen Plinius ende Galenus oock. Een badt vande wortel gemaeckt/∫uyuert ende reynicht de moeder/al∫men daer in ∫it/maer doet de bevruchte vrouwen mi∫val hebben.

T∫ap vande wortel inde Lente wtgheper∫t/ met Meede inghenomen treckt af de taeye flegmatike humeuren. D'welcke Plinius ende Galenus oock ∫egghen. De vruchten van Bryonie zijn zeer goet geleyt opde ruydicheydt eñ quade ∫eericheydt. T∫ap van Bryonie met terwe ge∫oden eñ gheten/maeckt ouervloedicheydt van melck. Plin. Galen. De wortel heeft een weynich ∫uyuerende/drooghende/∫ubtijle/ende matelick warmende cracht/waerom dat∫e de herde milten doet vergaen/∫oo wel inghenomen als met vijghen daer op ghelept/ ende is oock zeer goedt met vijghen op de quade ∫weerende naghels ghelept. Plin. T∫ap vande wortel moet vergaerdt worden eer dat t∫aedt rijpe is/dwelcke alleene oft met meel van Eruen ghemengt op de huydt ghe∫treken maeckt een ∫choon coleur/ende een dunne claere huydt: verdrijft oock de ∫langhen ende fenijnighe dieren.

De wortel met vijghen ghe∫tooten/neemt wech de rimpels/iſt datmen ter∫tondt nae dat opghelept is/een vierendeel mijls daer mede wandelt/ander∫ins brandt∫e/ ten zy dat met cout water afgewa∫∫chen wordt. Bryonie purgeert de gele cholerike humeuren / de taeye eñ flegmatijcke humeuren ende oock de weyachtighe: ∫y beroert de maghe ende doet der natueren gewelt. Den water∫uchtighen is ∫y zeer goedt/ende oock teghen Sciatica/ ende coude lanckwierighe pijne vanden hoofde.

Wilde Bryonie.

De gemeyne man heeft de∫e plante ∫werte Bryonie ghenoemt/ghelijck oock Galenus ende Paulus heeft ghedaen wt Dio∫corides, hoe wel datter eenighe teeckenen aen ghebreken van cleynē verlanghe: ghelijck de roode verwe vande be∫ien./ ende d'inwendich bleeck-geel coleur vande rancken: nochtans heeft∫e bladers die vanden Veyl/ oft die vande Stekende-Winde zeer ghelijck/behaluen noch de crom loopende ∫telen ende rancken die met de menichte van hun clauwierkens hun ouer al daer ∫y aen gheraecken omwinden/ draeghende druyuen van veel be∫ien by een vergaerdt / de welcke int eer∫te groen/daer naer doncker-roodt zijnde/achternae gheheel rijpe wordende heel ∫wert zijn: Voorts de wortel is van fat∫oene/grootte/cracht ende mal∫heydt die vande Bryonie ghelijck/ maer van buyten ∫wert/van binnē wit/dwelcke al∫oo waerachtich is als alle man bekēt. Dit cruydt groeyet ouer al in Vranckerijck ende Duyt∫chlandt in bo∫∫chen ende rouwe haghen/ waer dat op de boomē ende tuynen oft haghen climt / de ∫elue becleedende met aerdighe ende lanckworpighe druyuen eñ mo∫chachtighe oft ve∫elachtighe witte bloemen die vandē wildē Wijngaerdt oft Olijf-boomen gelijck. Men heeft bevonden dat de∫e Bryonie ghedroncken ∫terckelick doet water maecken/ tgraveel afdrijft / ende den vrouwen de maendt∫tonden verweckt: Maer dat∫e ∫oo zeere tot oncuy∫cheydt ∫oude verwecken/en willen de ∫ommighe Matthiolo niet toelaten/ iae dat meer is/ ∫y hebben hem ghela∫tert/om dat ∫y bevonden dat de lendenen on∫terck maeckte/ iae tbloedt ende de nieren verhitte/ende dat ∫y meer hielden van een oft twee Artichaus / dan van ∫ijne on∫ekere ende ∫orghelicke Bryonie: de welcke iſt dat hy meynt dat∫e om de hitte/tot oncuy∫cheyt verweckt/ dat hy die voor hem alleene houde/oft Flammula ete/om te voldoen de cleyne crachten van zijn Satyrion Erythronium.

Swerte Bryonie/ Bryonia ∫iue Vitis nigra.

Hier dient nu by ghevoeght de Swerte Bryonie/ die ons de gheleerde Dodonæus ende ander ghe∫chickte Herbari∫ten van Mechelen te kennen gheghevuen hebben: de welcke de wortel/rancken/ clauwierkens/ bladers/bloemen ende ∫aedt van grootte ende ghedaente ghelijck heeft/ wtghenomen dat de be∫ien rijpe zijnde/∫wert ende niet roodt en zijn/ende de wortel van buyten ∫wert/ van binnen gele ghelijck Palm-hout. De∫e plante groeyet in We∫tphalen/He∫∫en/ Saxen/ende oock in Pomeren ende My∫∫en/ ghelijck ons Dodonæus ende Cordus ghetuyghen; welcke niet ∫onder reden de

ghemey-

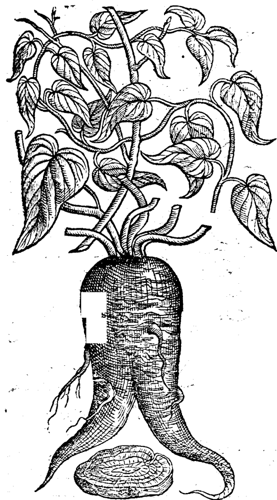
ghemeyne Salomons seghel/oft Swerte Bryonie/ Wilde-Bryonie oft Tamus van Dodonæus gheheeten wordt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De ionghe scheutkens eerst wt der aerden spruytende worden oock ghelijck vanden anderen voor moes gheten/want sy verwecken den vrouwen haerlieder maendtstonden/sy doen water maecken/zijn oock goedt teghen de draeyinghe oft swijmelinghe vanden hoofde/vallende sieckte/ eñ den ghenen die gheraeckt zijn. De wortel van dese Bryonie heeft de selue cracht/ die de Witte Bryonie heeft/maer niet soo sterck. De bladers in wijn ghesoden zijn zeer goedt gheleyt op den hals vande peerden daer seericheydt is/ende oock op de verstuyckte leden.

Galenus seght datse in alle dinghen de Witte Bryonie van crachte ghelijck is.

Peruuiana Mechoaca Mechoacæ Prouinciæ planta Bryoniæ similis..

De ghene die meynen dat dese plante Bryonie is/en zijn min noch meer bedroghē dan de ghene die den Lauwerboom voor Caneele / ende de Stekende-Winde voor Salsa-Parilla, ende meer ander Wtlandtsche eñ vremde plantē voor de selue cruydē van desen lande houdē. Dese plante wort ghesonden ende ghebrocht wt den alderrijckstē Eylande van goudt / schapen ende cruyden/dat binnen onsen tijden in West-Indien ghevonden is gheweest / Mexico ghenaemt / waer af dese wortel den naem heeft creghen vanden Indiaenen / die den Spaigniaerts ontrent twintich iaeren geleden tghebruyck van dien gheleert hebbē/ de welcke wy de figuere hier doen conterfeyten ende gestelt hebben / eñ vande welcke onderhalue dragme oft twee dragmen cleyne ghestooten/ alleene met wijn inghenomen / alle daghe ende ure/ oock alle persoonen van wat ouderdom die zijn/ mē bevindt datse sonder eenighe pijne oft letsel vijue/ ses oft seuen mael/tgeel water vande watersuchtighe/ ende alderhande taeye flegmatijcke humeuren aftrecken ende purgeren. De beschrijuinghe ende historie vande reste vande plante / hebben wy ghetrocken wt eenen boeck in Spaensch gheschreuen/ de welcke ons ghedaen heeft in Engellandt de zeer vermaerde ende gheleerde Portugaelsche Medicijn D. Hector Nonius, die oock eenen grooten hoop van dese wortel hadde. De ghene die dese wortel niet en heeft ghesien ende begheert te sien/ dat hy de wortel vande Bryonie aensie / want sy hebben de schorsse van eender verwen ende euen gelijck gherimpelt/oock bycants euen groot: Maer de schijfkens oft ronde stuckskens van dese ouermidts ghesneden / om te laten drooghen/ hebbē binnen veel circkels staende vanden middel af tot aenden wtersten randt euen verre van een. Dese wortel heeft eenen meelachtighen smaecke/gheensins scherp/ende niet onlieflick van reucke. Voorts is die witachtich/ ende licht om breken/ghelijck die vande Bryonie/ den welcken sy van rancken aen staken climmende ghelijck is/ ende oock van druyuen. De bladers zijn die vande Stekende-Winde ghelijck/ alsoo wy die gheheel ionck ende eerst wtspruytende inden zeer rijcken hof van Wtlandtsche cruyden van Peeter van Coudenbergh ghesien hebben.

Nochtans worter somtijdts in onse houen tweederhande ghesien/ waer dat groeyet vā Spaēsch saedt/dien vande Blaeuwe Clockskens-Winde oft Scammonee ghelijck / met de bladers vande wilde Bryonie. Maer inde Winter sterft sy door de coude ende vorst. Veranderinghe.

Lijnen. In Latijn vanden ghemeynen man genoemt Viorna; van Fuchsius, Vitis nigra: van Matthiolus ende Cordus, Clematis altera, en is by auentueren Vitis syluestris Dioscoridis, ende Atragene van Theophrastus. In Hoochduytsch/ Waldreben oft Lijnen/ en is de Vitis alba vandē Italiaenen. In Franchois / Viorne. In Engelsch/ Wilde Wine.

Clematis peregrina cærulea & purpurea, an Pothos Theophrasti?

Clematis altera Diosc. Dodonæo.

Op gheen plaetse en dient dit cruydt beter / dā hier d'welcke vande Fransoisen Viorne genoemt wordt/ by auenture om dat de tuynen ende haghen vande weghen verciert/ want theeft de rancken langher/harder/ dicker/ende gherimpelder dan eenich ander vanden Clematis, ende van verwe de Wilde Wijngaerdt oft oock tamme Wijngaert zeer ghelijck: De bladers zijn oock die vande hof-Nacht-schaeye ghelijck / maer meerder/ ende vijf aen elck tacksken / met de welcke dat geerne op de boomen climt ende ghelijck de Veyl hooghe oploopt / maer theeft somtijts bouen drye oft vier tacxkens door dat den ommeloop ghedeylt oft ghetant is / ghelijck somtijts inde Nacht-schaeye ghesien wordt/die ghekerft zijnde/de soorte van Melde (de Ganse-voet ghenoemt worde) soo zeere ghelijck zijn/ datmen onderscheyden kan ofse van Nacht schaeye oft van Melde zijn. De bloemen staen ghestraelt/ ende zijn cleyne/vast ende vele by een/ wit ende moschachtich/ verciert met veselachtighe draeykens ende wel rieckende/die in Meye ende Wedemaendt voorts comen / de welcke gheplucket zijnde cryghen een witte wolachtighe hayrichendt/ die licht is/ende oock tot int herte vande Winter gheduert/ nae dat de bladers vergaen zijn: De besiekēs groenen vele by een rondtomme een steelken rondt ende aerdich/ van verwe bruyn-roodt / nochtans platachtich/ waeromme dat sommighe gheleerde mannen willen segghen dat in Dioscorides moet ghelesen worden in stede van rondt/ platachtich rondt. Ende hoe wel dat ons dese coniecture niet ghenoech en voldoet/ soo accorderen nochtans veel min daer mede de Alfs rancke/ oft Swerte Bryonie/oft de ghene die wy bequamer ende noodtsaeckelick op hun plaetse met hun teeckenen ghestelt hebben/ want tblijckt dat d'eene gheensins Wijngaerdtachtich oft ranckachtich en is/ gherimpelt / houtachtich ende ghespleten/ende die ander ghemey-

ghemeyne/ te weten de swerte Bryonie/ wordt maer een weynich scherp ende verwarmende door den smaecke bevonden.

Clematis Peregrina Cærulea purpurea.

Dese blaeuwe Wtlandtsche oft vremde Clematis en is niet zeer ongelijck onse Clematis flammula, van groeyen/ buyghelickheydt/ wtstrecken van ranckskens ende gedaente van bladers: nochtans zijn die meerder/ slapper/ ende groeyende aen stijfuer rancken/ met langer ommeloopen eñ keeren/ die vande Viorne oft Lijnen van grootte niet onghelijck. De bloemen zijn somtijdts blaeuw/ somtijdts purper/ zeer verschillende van die ander in menichte van bladers ende ordeninghe/ hebbende vier wtghestreckte bladers ouer beyde syden auerechts teghen malcander staende / van ghedaente ende verwe die vande Pulsatille ghelijck/ maer minder. Tsaedt ende de wortel is die vande Flammula niet onghelijck. My en ghedenckt niet dat ick de selue erghens ghesien hebbe dan inde cruydt-houen. Jae dat meer is sy heeft eerst in Enghellandt ghegroeyt int voorleden iaer 1568. ende bloemen ghehadt inden hof van Morgan / in vueghen datse groot onghelijck hebben die den zeer gheleerden man Dodonæus wijs ghemaeckt hebben datse in Enghellandt ouer al aende weghen ende velden ouervloedich soude groeyen.

Clematis

Clematis altera vrens, vulgi Flammula.

Flammula altera surrecta.

Onder de soorten van Clematis oft ranckachtighe planten/ en isser gheene die van ghedaente ende crachten soo wel daer mede accordeert als de Flammula, vanden ghemeynen man alsoo gheheeten/ om datse op de huydt ghebonden zijnde ghelijck een vlammende hitte /blaerkens/ cortsen oft zeericheden brant ende maeckt: Jae dat meer is de hitte is soo subtijl/ dat de bladers behaluen veel dingen die sy verbranden/ als sy tusschen de vinghers gewreuen worden/ haeren brandendẽ geest vã verre inden neuse iaghen / eñ de herssenen ende sinnen terstont zeere berueren eñ onstellen : D'welcke ons by experientie bekender dan aenghenaem was/ hoe wel dat ons behulpich was om de cracht te leeren kennen. Want dat de hitte niet en is inde binnenste eertachtighe deelen/ maer inde lichtste buytenste/ blijckt byde Sochs in Languedoc/ ende elders / de welcke dit cruydt sonder letsel eten inden Somer/ soo wel groene als drooghe/ ende als de wijfs seggen/ daer af vet worden. Jae dat

meer

meer is/ tsap/ ende de voorloop vanden ghedistilleerden water/ brandt ghelijck den voorloop vanden ghebranden wijn. De bladers zijn van verwe ende glatticheydt de Vincoorde oft Maegde-palme zeere ghelijck. De bloemen zijn oock sterrewijs/ maer minder/ ende wit/ met cleyne draeykens inde middel/ ghelijck in die vanden Hypericon. De wortel is zeer saselachtich ghelijck die vande Nies-wortel: ick en weet oock niet oft die laxeert/ ghelijck Dioscorides van tsaedt ghescreuen heeft/ d'welck geelachtich oft bruyn is/ rondt/ platachtich/ met puntkens/ ende groeyet ouervloedich by een/ ghelijck in een trosken. Int landt van Languedoc ende Prouencen groeyet van selfs/ ende wordt ghevonden inde beemden ontrent de zee gheleghen/ op der eerden ghespreyt/ teerkens ende leegh/ midts dat niet en heeft om aen te climmen: Oock wordet daer vele ghevonden aende boomkens eñ haghen eñ tuynẽ loopẽde daert die ghecrygen kan. De Nederlanders ende Hoochduytschen/ weten dit cruydt/ ende de blaeuwe Clockskens/ met de blaeuwe vremde Clematis aerdich in malcanderen te vlichten/ eñ leyden ouer de prieelen ende lancks de wanden oft mueren traillewijs/ d'welcke om de dryederhande verwen zeer lustich om sien is: Want ten climt niet min dan de Jasemyn/ noch en heeft oock de rancken den seluen niet onghelijck. Aldus en sal dan voort aen om de ongefundeerde reden van Matthiolus, niemant meer loochenen dat dit de oprechte Clematis altera is/ voor de welcke de selue Matthiolus heeft gestelt de Viorne oft Linse/ die nauwe scherp en is: ick late staen datse branden oft vlcereren soude/ ghemerckt dat Dioscorides seght/ dat de bladers zeer heet van smaecke ende exulcererende zijn/ ende climt lancks de boomen gelijck de Smilax: Jae Galenus seght datse soo scherpe ende brandẽde cracht heeft/ datse den quaden zeericheden t'vel af treckt: Jn vueghen datse heet is tot in tbeginsel vanden vierden graedt.

Cracht ende werckinghe.

Dioscor. Tsaedt van Clematis altera ghestooten ende met water oft Meede inghenomen/ iaeght af door camerganck/ de taeye flegmatijcke humeuren ende de gele cholerijcke vochticheden.

De bladers ghenesen ende doen vergaen de quade ende witte zeericheydt oft schorftheyt daer op gheleyt. T'wordt metten Peper-cruydt ghebruyckt ende in pekel gheleyt om te eten.

Flammula altera surrecta.

Dese Flammula heeft ghelijsuiger ende meerder bladers/ die vande gele Iasemin ghelijck/ oock die vande Viorne oft Linse niet zeer onghelijck. De stelen staen stijf ouer eynde/ ende zijn drye oft vier cubitus/ iae somtijdts een mans lengde hooghe/ de welcke voorts comen wt een saselachtighe ende in d'eerde wtghestreckte wortel/ ende heeft een wolachtighe hayricheydt neffens oft by tsaedt/ ghelijck de Viorne oft ghemeyne Flammula. Wy hebbẽ dese plante int voorledẽ iaer sien groeyen ende bloeyen van Jtaliaensch saedt ghewonnen/ inde zeer lustighe houen vanden zeer vermaerden ende gheleerden Medicijn D. Alart Ruer van Ryssel/ ende van Jan Mouton van Dornick ende elders.

Clematis met langhe bladers.

Noch heeft ons M. Jacob Plateau van Dornick een ander soorte van Clematis ghesconcken/ de welcke de bladers heeft vande Flammula oft witte Clematis, maer veel langer/ eñ twee en twee tegen malcander ouer staende/ stelen hebbende van eenen cubitus oft twee lanck die lancks der eerden loopen. Tsaedt/ wortel ende alle ander ghedaente zijn de ghemeyne Clematis ghelijck. Sommige houden dit cruydt voor Clymenon. De bloeme is schoon blaeuw. Tsaedt is ons ghesonden gheweest wt Weenen door Mijn-heer Clusius.

Spaensch Clematis van Clusius.

Wy hebben door de cloeckheydt ende nersticheydt van Clusius een ander soorte van Clematis ghecregen. Want de bladers zijn die vande Clematis altera ghelijck (onder de welcke clauwierkẽs staen) ghelijck de Viorne ghekerft. Dese heeft op d'wtterste vande tackskens een zeer aerdige wolachticheydt/ gecrunckelt ghelijck ghecrolt hayr/ ende lanck hanghende ghelijck ghekamden cattoen/ by een ghevoegt ende ghelijck die van eerdt-Mosch als beddekens tsamen ghebrocht/ staende ghelijck eenen ghearden crans.

Hoppe.

Al ist dat dese plante inde schriften vanden ouders niet ghestelt en is/ de welcke wy meynen/ maer niet en versekeren te wesen/ die Plinius heet Lupus Salictarius: nochtans nae dien wy verstaen dat die noch op den dach van heden in hun tale Bryonia ghenoemt wordt/ soo ghelijcken wy die/ niet sonder oorsake emmers van ghedaenten weghe/ byde Bryonie/ ende niet byde soorten van Winde/ als Matthiolus doet. Dit cruydt wasset in alle landen van selfs aende haghen ende canten vande vochte bemden/ hebbende zeer langhe/ rouwe/ scherpe/ ende witachtighe rancken/ die met menichte van clauwierkens hun vast maeken ende winden aende tacken ende ionghe boomkens/ draghende veel bladers die vande Bryonie ghelijck/ maer rouwer/ oft dryecantich ghelijck die vande Swerte

Bryo-

Clematis altera minor longifolia: Clymenum van sommighe.

Spaensche Clematis van Clusius. In Latijn/ Clematis Bœtica Clusij.

Bryonie. De bloemen zijn gelijck lanckachtige bollekens/witachtich/ ende anders niet dan vā veel bladerkens tsamen in een ghedronghen/tusschen de welcke verborghen light swert plat saeykē/dien vanden Brem niet ongelijck/maer minder: Welcke bollekens gheplucht worden in Oogstmaendt ende Septembre/ sonderlinghe inde Noordersche landen/ om bier daer mede te brouwen/d'welcke wel een ander dinck is dan de Zythū van Dioscorides eñ vandē ouders/dat vā sommige onervaren Medicijns/de welcke Matthiolus ghevolgt heeft/tonrecht Bier genoemt/eñ alsoo qualick Enghelschen Hael gheheeten is: Welcke twee drancken lieflick ende ghesont zijn/iae soo vele verschillen vande hinderlicke dranncken Curmi ende Zythum van Dioscorides, als dat scherp bier doet/ dat den ghemeynen man zeer nut is/eñ in Henegouwe/Picardie/Artoys ende Wals-Nederlandt Brassin ende Boulie ghenoemt wordt.

Tamme Hoppe. Lupulus satiua, Vrbana.

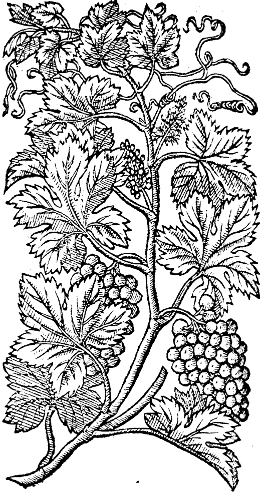
De Liberale ende voorsinnighe nature medelyden hebbende met de coude landen/heeft henlieden dit cruydt ghegheuen als eenen tweedē Wijngaert/ om daer mede hun drancken eenen geest te gheuen/ ende ghesonder te maecken. Waerom dat de ghemeyne mā nerstich desen wijngaert oeffent/ ende met verplanten van wildt tam maeckt/iae in soo veel plaetsen/ datse oock die zeer wyde ghewesten vande wijngaerden te bouen gaen/welcke Hoppe is op loopende lancks hooghe staecken die in d'eerde ghesteken zijn/om de teere ranckskens ouer eynde te houden. In Duytschlandt/ Nederlandt/ Enghellandt ende Normandie/ worden in goede vochte ende vette eerde gheplant de wortels vande Hoppe/ de welcke een oft twee iaeren daer nae wtworpen langhe rancken die met veel ommeloopen hun winden aen boomen ende tacken/ ende ghelijck een welfsel bouen aenhanghen. Maer veel schoonder wordt dese gheheele plante/ ende crycht schoonder ende grooter oft bladerachtiger bollen als sy geoeffent wordt/ ende gheeft oock veel grooter saedt. Dese bladerachtighe bollen oft bloemen worden ghelijck de druyuen op eenen tijdt afghesneden/ oft ghetrocken/ende in sacken ghepackt/ om daer mede te brouwen. D'welcke van Gerste ende meel van goede Terwe gemaeckt wordt/maer al op een ander maniere bereydt/ dan den Zython oft Curmi van Dioscorides, inde welcke niet dan Gerste en is in water geweyckt/sonder eenighe Hoppe daer by te doen/

Hoppe. In Latijn/ Lupus Salictarius Spontaneus siue Lupulus, ende Vitis Septentrionalium. In Hoochduytsch / Hopffen. In Franchois/ Houblon. In Italiaensch/ Lupulo. In Spaensch/ Hombrezillos. In Engelsch/ Hoppes.

Wijngaerdt ende Wijnstock. In Latijn / Vitis vinifera. In Hoochduytsch/ Weinreb. In Franchois/ Vigne. In Italiaensch/ Vite. In Spaensch/ Vid. In Engelsch / Wynde of Veintre or Grape tre.

Wilde Wijngaerdt. In Latijn / Vitis Vinifera syluestris, spontaneáve, Oenanthe, Labrusca. In Hoochduytsch/ Wild Weinreb. In Franchois/ Vigne sauuage. In Italiaensch/ Labrusca.

de welcke nochtans zeer is helpende de cranckheden vande zenuen ende litten: soo vele verschillen dese bieren vande onghesontheydt vanden Zythum ende Curmi van Dioscorides. De ionghe scheutkens die inden Maerte ende April eerst wtcommen / soo wel vande wilde als tamme Hoppe worden vant ghemeyne volck inde plaetse van salaet gheten / die eenen liefelicken smaecke van Cichoreye hebben ende matelick warm zijn.

Tot Poperinghe in Vlaendren groeyet de Hoppe zeer ouervloedich/ waer datse van haer ionge ranckskens ende schueten berooft wordt / ghelijck de wijngaert / op dat de gheheele cracht ende hoope vande bloemen niet en vergroye in bladers ende stelen.

Cracht ende werckinghe.

Mesue. Hoppe iaeght af door camerganck de gele cholerijcke humeuren/ sy suyueret bloet/ ende lesschet alle verhittinge van bloet/ de welcke in Geyten wey gheweyckt zijnde/ meerder cracht heeft.

Sap van Hoppe met Suycker ghesoden ghelijck een Syrop/ gheneest de Geelsucht. Voorwaer het is groot wonder/ dat de Medicijns van desen tijdt/ de selue soo luttel ende selden ghebruycken/ ghemerckt dat soo excellente medicijne is. T'cruydt alleeene oft tsap met Naerbier ghemengt/ gheneest den hooftsweere die wt hitte oorspronck heeft/ ende versuet de hitte vande Leuer ende maghe. Syrop ghemaeckt van Suycker ende Hoppe sap/ is zeer goedt inghegeuen in heete cortsen die wt gele cholerijcke humeuren ende bloet den oorspronck hebben.

Hoppe doet water maecken / ende opent de verstoptheden vande inwendighe leden: Maer de bloemen te vele int bier ghedaen ende ghesoden/ maecken tbier rijsende ende vullen de herssenen.

Wijn-

Wijngaerdt.

De Wijngaerdt alsoo gheheeten vanden wijn / gheeft ons sonder twijfel d'excellentste van alle vruchten/ soo wel om haer nuttelickheydt/als schoonheydt ende lieflickheydt. Alle de soortē van wijnen te verhalen ende beschrijuen en is niet van noode/ ghemerckt dat hy diuersche naemē ontfangt/ soo vande natuere vande plaetse/als vande landen ende eylanden daer hy groeyet ende voorts comt. De Noordersche landen en gheuen gheenen wijn/oft ten is een onrijpe vrucht/ die spaede comt/ende niet lieflick en is.

Wilde Wijngaerdt.

De Wilde Wijngaert die niet gheoeffent en wordt/groeyet wtter maten wel voort/ eñ verschiet sy seluen/ soo dat hy rancken crycht zeer houtachtich / ende bycans soo dicke als eenen boom / de welcke zeer hooghe ende crom loopen/ waer door dat hy onvruchtbaer wordt oft minder ende niet soo smaeckelijcke / noch oock rijpe druyuen voorts brengt soodanighe alsmen vindt inde plaetsen ontrent de zee gheleghen inde lande van Languedoc ende Prouencen/ende oock zeer vele in Lyonnois ende Italien aende dorre canten vande velden. De rancken van desen Wijngaert zijn harder van houte/ende hebben een ghespleten ende rouwachtighe schorsse / ghelijck de Viorne, oft de ghesaeyde Wijngaert.

Tamme Wijngaert.

De tamme Wijngaert wordt door t'snyden ende afhouwen vanden ouervloedighen houte ende rancken gheholpen/ dattet sap hem niet en verstroyt inde rancken ende ionghe scheuten: Waerom dat oock de druyuen/sueter/meerder ende schoonder zijn/ende de besien liefsucker/ende ouervloediger wijn gheuen: Oock gheuen die ionghe rancken/ fraeyer/ ghelijsfugher/ ende breeder bladers/ ghekerft oft gesneden ghelijck die vanden Platanus oft Acer, ende d'landt daer hy groeyende is/wordt dickmaels ghebout ende omghegrauen.

Corinthen.

De druyue die de Corinthen gheeft/heeft den naem vanden lande daer sy groeyet/ ende is van fatsoene de ghemeyne druyue niet onghelijck: Maer sy heeft alleene dunder rancken ende cleynder besien/die sonder saedt oft steenkens zijn/ ghelijck sommighe Granaet appels sonder keirnen. Wāt de druyuen zijn van veel cleyne besien by een vergadert/soo groot als Peper-corens oft Vlier-besiē. Dese soorte van Wijngaert wordt hedens-daegs inde houen van Italien ende Piemont geplant/ ende lancks de ganghen inde hagen ende wagens ghebrocht/ als oock t'Antwerpen inden hof vanden gheleerden ende vermaerden Raets-heere Mijn-heere Philips de Marnix Heer van S. Aldegonde ende Soubourg/ die van dese een zeer groot lief-hebber is.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De Wijngaert bladers ende claeuwierkens ghestooten / versoeten de pijne vanden hoofde/daer op ghelegt. Ende met Goor oft Naerbier ghemengt oft de bladers alleene/ zijn goedt ghelegt op de verhitte ende onsteken maghe midts datse vercoelen ende tsamentrecken.

Tsap vande bladers ende clauwierkens ghedroncken/ helpt den ghenen diet Roomelisoen hebben/ende tbloet-spouwen/ende pijne inde maghe hebben/ oock de bevruchte vrouwen tegen het walghen ende bracken: T'selue doen oock de clauwierkens in water ghesoden ende ghedroncken.

Traen vanden Wijngaert met wijn inghenomen iaeght het Graueele af.

De selue traen gheneest / de schorftheydt/ t'quaet zeer/ende etende seericheden / daer op ghelegt/ naer datse met Salpiter ghewreuen zijn. Met olie ghemengt/ende thayr dickwils daer mede ghestreken/doet tselue wtvallen/maer principalick tsap dat de Wijngaerdt-rancken wt sweetē als sy* ghebrandt worden. Waer mede oock de wratten verdreuen worden daer mede ghestreken. *Dan is tsap scherper.

De asschen vande Wijngaerdt-rancken ende steenkens vande besien/ met azijn ghemengt/gheneest de vijghen ende aenwassinghen van tfundament / naer dat sy afghesneden zijn/ daer op ghelegt. Met olie van Roosen/Ruyte ende azijn ghemengt/zijn goedt ghestreken op verstuyckte leden ende beten van Nater-slanghen/oock op de verhitte milte. Wilde Wijngaerdt is tweederhande. D'eene brengt bloeysel ende druyuen voorts/maer sy en worden nemmermeer rijpe / de welcke Oenanthe ghenoemt zijn. D'ander draeght cleyne swerte besiekens/die rijpe worden/ ende een tsamentreckende cracht hebben. De bladers/ranckskens ende clauwierkēs daer mede dat sy voorts loopen/hebben de selue cracht vanden Tammen Wijngaerdt.

Cracht vande Druyuen.

Diosc. Groene Druyuen maecken winden inden buyck ende maghe / ende doen camerganck hebben: maer de Druyuen die langhe ghehanghen hebben naer dat sy vanden stock gesneden zijn/ letten min/door dat de groote vochticheydt wtghedrooght is / ende zijn goedt voor de maghe ende siecke lieden/want sy gheuen lust om eten. De Druyuen die in steene potten verwaert wordē/zijn

zeer

zeer lieflick inden mondt/ende goedt voor de maghe: sy stoppen camerganck/ende zijn goedt den ghenen die bloedt spouwen/maer hinderen thooft ende de blase. Tselue doen oock die inden Most gheleghen hebben. Druyuen die in ghesoden Most oft Maleueseye/gheleghen hebben/zijn der maghen hinderlicker: maer die eerst inde Sonne ghehanghen hebben ende dan in reghenwater gheleyt oft ghehangen worden/en zijn soo wijnachtich niet/ maer zeer goedt ende ghesondt den ghenen die dorstich zijn eñ heete en lange cortsen hebben. De steenen vande wijn-besien ghestooten ende met Sout ghemengt/zijn goedt gheleyt op de vierighe/ ende stijue oft zeer herde borsten.

In water ghesoden/ helpen den rooden ende graeuwen camerganck/ende stoppen den vloet vã de vrouwen/ alsmen dat water met een clysterie set/oft in een badt ghebruyckt wordt.

De steenkens hebben een tsamentreckende oft stoppende cracht/ ende zijn der magen profijtelick. Het meel vande gheroosde/ghelijck versoden Naerbier/ wordt ghebruyckt teghen het Roodtmelisoen ende buyckloop/ende is goedt den ghenen die een quade vochtighe maghe hebben.

Rosijnen van witte Druyuen hebben een tsamentreckẽder cracht/ eñ zijn sonder steenkens goedt gheten teghen den hoest/ ende alle ghebreken vander longher/ niere ende blase. Rosijn met de keernekens alleene/is zeer goedt gheten den ghenen diet Roodtmelisoen hebben. Met honich in een panne ghesoden, ende meel van Gerste ende Hirs/met een ey daer onder ghemengt/is zeer goet ghebesicht om thooft te suyueren. Twordt oock tot dien eynde met Peper gheten. Met meel van Boonen oft Comijn ghestooten/stillet de pijne vande heete gheswillen vande mannelickheydt/daer op gheleyt. Rosijn sonder steenkens met Ruyte ghestooten/ gheneest de sweerkens oft puysikens Epinyctides ghenoemt/Carbunckels/ vuyle seericheden aen de vinghers oft teenen/ ende de Gangrene oft voorts-etende sweeringhe/daer op gheleyt. Met sap van Panax ghemengt/is zeer goet gheleyt op tfleirsijn/ende oock op de naghels die afvallen willen/want het neemt die wech.

Oenanthe van Dioscorides.

Oenanthe is de vrucht van wilden Wijngaert/als hy bloeyet. Dese vrucht moet bewaert wordẽ in eenen eerden onverlooten pot/ende als die gheplucht is/ op eenen lijnen doeck witter Sonnen ghedroogt. D'alderbeste groeyet in Syrien/ Cilicien/ ende Phœnicien. Sy heeft een stoppende cracht/ ende is zeer goedt ghedroncken voor de mage/ ende om water te doen maecken.

De selue vrucht inghenomen stopt den camergank/ ende tbloetspouwen.

Ghedrooght is zeer goedt teghen de walginghe ende opworpen vande maghe/van buyten daer op gheleyt. Soo wel groene als drooghe/ met azijn ende olie van Roosen gemengt/is zeer goedt op thooft gheleyt oft ghegoten teghen den hoofsweere. Met honich/ saffraen/ myrre ende olie van Roosen ghemengt/ ende ghelijck een plaester ghemaeckt/ ende gheleyt op bloedighe wonden ende eerstbeginnende sweeringhen ontrent den hoeck vanden ooghen Ægilopes ghenoemt/oock op de zeericheden vanden mont/ ende voorts etende sweeringhe vande schamelheyt/ houtse vry van inflammatie oft vierichheydt. Wordt ghemenght inde pessus/ diemen maeckt om tbloet te stelpen. Met Naerbier ende wijn ghemengt/ is goedt gheleyt opde loopende ooghen/ ende opde weecke verhitte maghen. Asschen van Oenanthe ghebrandt in eenen eerden pot op gloeyende colen/ zijn zeer goedt ghedaen inde medicijnen teghen de ghebreken der ooghen.

Dese asschen met honich ghemengt/ gheneesen d'afschellen vander huydt ontrent de nagels/ de sweeringhe vande nagelen/ eñ dat afwijckende ende bloedende tantvleesch/ daer op ghestreken.

Omphacium van Dioscorides.

Omphacium is sap van een serpe ende onrijpe druyue/ ghesneden van een soorte van Wijngaert diemen noemt Thasia oft Aminæa vitis. Men moet het wtghedruckt sap voor de Hontsdaghen in een root coperen vat/ met eenen lijnen doeck ghedeckt/ inde Sonne stellen/ tot dat stijf wordt/ ende altijdts t'ghene dat inden hals van t'vat aenghesetten is/ weder menghen met dander sap oft vochticheydt/ maer by nachte moetet van onder den blaeuwen hemel weder in huys ghestelt worden/ midts dat den daw die by nachte valt/tselue niet en soude laten stijf worden. Voor tbeste is te kiesen/ tgeel/ brueckich/ zeere tsamentreckende/ ende op de tonghe bytende. Daer sijnder die dit sap sieden tot dat dicke ende stijf is.

Omphatium met honich oft Maluiseye ghemengt/ is goedt ghebruyckt teghen de gheswillen vande kele/ ende huych/ oock teghen de zeericheden vanden mont/ vochtighe ghebreken van tantvleesch/ende etterachtighe oft loopende ooren. Met azijn gemengt/ is zeer goedt gheleyt op de fistels/ verouderde zeericheden/ ende voorts etende sweeren. Een clysterie van Omphatium is zeer goedt gheset den ghenen diet Roomelisoen hebben/ende den vrouwen die den roodẽ vloet hebben. Omphatium is goedt ghebruyckt tot de claerheyt vanden ooghen/ ende teghen de schurftheyt ende etinghe inde hoecken vanden ooghen. Wordt oock ghedroncken tegen de varsche bloetspou-

spouwinghe al waert datter oock yet int lijf gheborsten ware/maer luttel ende met water ghemengt/ want tbrandt zeer.

Vande nature vanden wijn.

Diosc. De sinnen ende oock de zenuen worden vanden ouden wijn ghequetst/ al is hy nochtans sueter van smaecke/ daerom de ghene die eenighe cranckheyt ghevoelen van inwendighe leden/moeten hun daer af wachten. Maer de ghene die gesont zijn/moghen den seluẽ soberlick drincken ghewatert / sonder eenich hinder. Nieuwen wijn maeckt winden/ ende wordt swaerlick verteert: hy maeckt sware droomen/ ende doet water maecken. Wijn die noch niew noch zeer oudt en is/en heeft gheen van beyde de ghebreken/waeromme dat hy ghenomen wordt voor t'ghebruyck van ghesonde ende van siecke personen. Witten subtijlen wijn/ is der maghen zeer nut/ ende wordt lichtelick in alle ledẽ wtghedeylt. Maer rooden oft swerten dicken wijn/ die swaer om verdouwen is/ voedet vleesch ende maeckt dronckenschap. Den grijsachtighen oft bleecken wijn / als middelmatich in coleur/ heeft oock de crachten middelmatich ende tusschen beyden : Nochtans wordt den witten wijn meest ghepresen soo wel voor de ghesonde / als voor de siecke. De wijnen verschillen oock in smaecke: want den soeten wijn is van groue deelen / ende wordt swaerlicker verdouwet : hy maeckt winden inde maghe/ende rammelinghe inden buyck ende dermẽ/ gelijck de most doet/maer maeckt min droncken/ende is der nieren ende blasen zeer nut: wranghen oft harden wijn/loopt rasscher inde blase/maer maeckt pijne in thooft ende dronckenschap. Serpen wijn is zeer nut om de spijse inde leden te verteiren/hy stopt camerganck / ende beneemt alle fluxien / ende doet min water maecken: maer den nieuwen wijn hindert min de zenuen. Wijn met zee-water ghemaeckt/ is de maghe tegẽ/ hy maeckt dorstich/hindert de zenuen/maeckt camerganck/maer en is niet goedt den ghenẽ die eerst van sieckte becomen. De wijn Passum ghenoemt / wordt gheperst wt druyuen inde Sonne wat ghedrooght oft verdwint aenden Wijngaert/ welck Candie wijn oft Malueseye ghenoemt wordt/ oft Pramnion , oft Protropon . De wijn diemen Sapa heet / wordt ghemaeckt van Most op een derdendeel inghesoden/ ende wordt vande Griecken Sirion oft Hepsema ghenoemt. De swerte oft bruynroode wijnen/ende diemen Tincturen noemt/ zijn grof/ ende voeden zeer d'lichaem. De witte wijn is subtijlder. De bleecke wijnen die noch bruyn noch wit en zijn / hebben een middel cracht. Nochtans stoppense alle ghelijck / ende doen den pols wedercomen.

Passum.

Sapa.

Tincturen Wijn.

Wijnen met olie inghenomen ende weder ouerghegheuen/zijn zeer goedt teghen venijnen die door afbijtingen oft exulceratien dooden: Oock teghen fenijnich Scherlinck/ Meconiũ, Pharicon, ende melck dat gheclontert is. Desgelijcks oock teghen het ieucken/ etinghen ende exulceratien vande nieren ende blase: Nochtans maecken sy winden ende zijn de maghe teghen. Maer eygentlick dient de Tincture/ teghen den loop des buycks. Witten wijn maeckt bouen alle ander weeck van buyck. Wijn met Gyps oft Calck bereyt/ hindert de zenuen/maecket thooft swaer /ende onsteeckt/ ende is quaet voor de blase: maer is beter dan alle dander teghen fenijn . Die met Peck oft Harst bereyt zijn/ verwarmen ende teeren / maer hinderlick den ghenen die bloet spouwen. De wijnen die met wijn van Most ghesoden/ bereyt oft gemaeckt/ zijn/ climmen in thooft/ ende maecken dronckenschap/hun fumeusheyt en vergaet niet haest/ ende ontstellen de maghe. Vande Italiaensche wijnẽ is dẽ alderbestẽ diemen Falernum heet/ om dat hy oudt zijnde/lichtelick verteert wordt/den pols weder doet comen / camerganck stopt/ ende der maghen profijtelick is / maer der blasen is hy hinderlick/ende den ghenen die bysiende oft cort van ghesichte zijn/noch oock bequame om dickwils ende vele te drincken. Albaensche wijnen zijn van grofuer substantie: De suete/maecken winden inde maghe/ ende den buyck weeck (hoe wel datse soo wel niet en teerren) maer hinderẽ min de zenuen: De selue cryghen van ouderdom eenen harden ende wranghen smaecke. Wijn Cæcubum als hy soete is/is grofuer dan den Albaenschen/ hy voedet lichaem ende coleur / maer hy wordt swaerlick verteert. Surrentynsche wijn is zeer hart oft wranghe/ waeromme dat hy oock de fluxien vander maghe ende inghewant beneemt/ende midts dat hy subtijl is/ en rijst niet haest int hooft/ maer out ghewordden zijnde/ is sueter ende nut voor de maghe. De Adriaensche ende Mamertinsche wijnen in Sicilien/ zijn euen grof van substantie/ sy stoppen een weynich/ ende worden terstont veroudert: oock hinderen sy min de zenuen midts hun cleynheydt. De Parathypiaensche wijn die wt de Adriatische zee ghebrocht wordt/is welrieckende ende subtijlder/ waeromme dat te vele gedroncken de lieden bedrieght/ langhe droncken houdt/ ende slaperich maeckt. Isterische wijn is den seluen ghelijck/ maer doet meer pissen. De wijn van Chio is beter dan de voorgaende/ende bequaemer om drinckẽ: hy voedt wel ende maeckt min droncken/hy beneemt de fluxien / ende is zeer goedt inde medicijnen vanden ooghen. Lesbiaensche wijn is lichter dan die van Chio/ hy treckt lichtelick inde leden/ ende is den buyck nutter. Ephesiosnschen wijn Phygelites ghenoemt heeft de selue cracht/ maer die van Asien vanden bergh Tmolo/ Mesogites gheheeten/ maeckt pijne in thooft/ ende quetst de zenuen.

Vinum Falernum. Wijn vã Falerne.

Wijnen

Wijnen van Coo ende Clazomenien/ midts dat sy veel zee-waters draghen/ bederuen lichtelick: sy maecken winden/ende beroeren den buyck ende hinderen de zenuen. Alle wijnen (op dat alle dander int ghemeyn verhaelt werden) die puer ende suyuer zijn/ende wranghe oft hert van natueren/ verwarmen/worden lichtelick inde leden wtghedeelt/ stercken de maghe/geuẽ appetijt/voeden de crachten ende vermeerderen de sterckte/doen slapen ende gheuen goedt coleur. Vele ghedroncken zijn sy goedt teghen het eten van Scherlinck / Coriander / Pharicum, witte Chamæleon, Meconium, Schuym van siluer / Ibenboom / Papecappen oft Aconita, ende Campernoillen/ teghen de beten van Slanghen / ende steken van alle fenijnighe dieren die vercouwende dooden/ oft de mage door braecken vernielen ende bederuen: Sy zijn oock goedt teghen langhe swillinghen ende steeckten oft spanninghen voor therte/opworpinghe vande maghe/ende fluxien of winden inden buyck ende dermen. Sy dienen oock wel den ghenen die veel sweeten/ ende dien tlichaem door te veel sweetẽs verteirt wordt/ principalick de witte/ oude ende welrieckende wijnen. Maer die van ouderdom soete worden/zijn den nieren ende blasen bequaemer ende nutter: Worden oock met wolle metter iecke/ op wonden ende heete gheswillen gheleyt: Oock worden die nuttelick/in quaede sweeren/ voorts-etende seericheden ende loopende gaten ghebruyckt ende ghegoten. De ghene daer gheen zee-water in en is/ende hert ende wit zijn/worden voor dranck vande ghesonde menschen ghebruyckt. Onder dese zijn de beste Italiaensche wijnẽ/die vã Falerne/ Surrentijnsche/ Signijnsche eñ veel ander wt Campanien/ Paratypiaensche wt dẽ lande van Venegen/eñ Sicjliaensche/diemẽ Mamertijnsche noemt: Vande Grieckshe/Die van Chio/de Lesbiaensche ende Phygelites wijn wt Ephesẽ. De groue swerte wijnen/vallen der maghen lastich/maecken winden/ende voeden dlichaem: Maer de subtijle ende wranghe wijnen zijn de maghe nuttelick/ende gheuen min voedsel: Oude wijnen die zeer subtijl zijn ende wit/doen stercker water maecken/ maecken pijne in thooft/ende vele ghedronckẽ hinderen de zenuen: Die middelmatich out zijn/als van seuen iaeren/zijn de ghesontste om drincken. De mate sal ghestelt worden nae den ouderdom/tijdt vanden iaere/costuyme/eñ qualiteyt vanden wijn. Tbeste ghebodt is/gheenen dorst te lijden ende luttel tseffens te drincken. Alle dronckenschap is hinderlick/principalick die daghlicks ghebeurt/want sy slackt daghelicks de zenuen/ eñ veel wijn drinckens oorsaeckt de beghinselen vande heete sieckten. Middelmatich droncken wesen sommighe daghen gheduerende/principalick nae datmen water ghedroncken heeft / is goedt ende ghesont: want dat treckt by eenighe maniere van bouen nederwaerts de humeuren ende verscherpt de sinnen welcke humeuren dat door de sweet-gaten des lichaems wtbrengt: Maer men moet nae dat men redelick wel ghedroncken heeft / water drincken: want cout water gheeft remedie alsmen om eenighe sieckte wille heeft droncken ghedroncken.

Omphacium oft verjuys wordt sonderlinghe int eylandt van Lesbos ghemaeckt/vande onrijpe oft suere druyuen diemen leght te drooghen inde Sonne drye oft vier daghen/tot dat de besien rimpelen crighen/ende als de wijn wtgheperst is/hy wordt in vaten inde Sonne ghestelt. Dese heeft een stoppende cracht/ende is goedt teghen dopworpinghe vande maghe ende Sciatica: Desgelijcks oock teghen het walghen ende braecken vande beuruchte vrouwen/ iae men seght dat oock goedt ghedroncken is teghen de peste. Dusdaenighe Wijnen en moghen niet ghedroncken worden / dan als sy veel iaeren out zijn.

Lora. Lora, in Griecks Deuteria oft Patimon ghenoemt / ende in onse tale Spoelwijn oft naewijn/ pleeght ghemaeckt te worden/alsmen by maniere van spreken / pleegt te gieten vijfthien potten waters/op het marck daer onderhalf ame wijns wtgheperst was: ende dan het marck weder ghetreden zijnde/ ende wtgheperst/soo werdet op eẽ derdendeel inghesoden/ ende in elcke vijf potten van datter ouerblijft/wordt ghedaen ontrent vijf pont souts: Alst den gheheelen winter soo ghestaen heeft/ soo wordt desen afghetrocken in vaten. Dese Lora oft Spoelwijn moet binnen s'iaers gedroncken worden/want hy verliest terstondt zijn cracht. Hy is zeer goedt voor de siecke menschen / dien den wijn soude moghen hinderen/ende laten hun toe dese naewijn / om hunlieder begheerte ende lust te ghelieuen: Hy is oock goedt den ghenen die langhe sieck gheleghen hebben ende becomen.

Daer wordt oock eenen wijn ghemaeckt Adynamon ghenoemt / de welcke de crachten heeft vande Lora, in deser manieren: Men neemt water ende most van elcks euen vele / de welcke men laet sieden met een cleyn vier/tot dat alle dwater inghesoden is/ ende alst cout gheworden is/ soo wordet ghedaen in ghepeckte vaten ende bewaert. Ander nemen zee-water/reghenwater/honich ende most van elcks euen vele/ende tsamen ghemengt zijnde / soo vergieten sijt / ende latent 40. daghen inde

Bruyn-rooden wijn. Sonne staen: ende wordt dan binnen s'iaers tot alle de voorseyde dinghen gebruyckt. Dẽ Bruynrooden oft swerten wijn vande wilde Druyue / is tsamentreckende / eñ zeer goedt teghen dẽ buyckloop ende fluxien vande maghe / ende tot alle ander ghebrecken daer stoppinghe ende tsamentreckinghe van noode is.

Galenus. Wijn is verwarmende tot inden tweeden graedt/ maer die zeer out is/tot inden derden/ghelijck de Most is tot inden eersten: sijn drooghende cracht is ghelijck de verwarmende.

Vinum Melitites Dioscoridis oft Honich-wijn.

Melitites wordt te drincken ghegheuen in cortsen die langhe gheduert ende de mage ghecrenckt hebben: want hy maeckt een weynich camerganck/ doet water maecken ende suyuert de maghe. Hy is zeer goedt den ghenen die tsleersijn hebben/ ghebreken inde nieren/ weeck van hoofde zijn/ ende den vrouwen die gheenen wijn en drincken: hy heeft eenen goeden reucke/ende voedet lichaem. Hy verschillet vanden naevolgenden Honich-wijn Mulsum ghenoemt/die ghemaeckt wordt van ouden straffen wijn ende een weynich honichs. Maer Melitites wordt ghemaeckt van negen potten straffen Most/ twee potten honichs/ ende ontrent twee oncen souts/ die moeten in eenen zeer grooten ketel ghedaen worden/ om datse niet en souden ouerloopen/ allensken tsout daer in stroeyende: Als nu desen wijn vercoelt is/ soo wordt hy in ander vaten ghegoten.

Mulsum Dioscoridis oft Honich-wijn.

Mulsum oft Honich-wijn die van ouden straffen wijn ende goeden honich ghemaeckt wordt/ wordt meest ghepresen: want hy maeckt min winden/ende dese soorte mach eer ghebruyckt worden. oudt zijnde/ voedet lichaem: middelmatich out/ laxeert een weynich/ ende doet water maecken. Naer den eten ghedroncken is hy hinderlick: maer in t'beghinsel ghedroncken soo vervult hy/ ende daer nae gheeft wederomme appetijt. Mulsum wordt ghemaeckt van twee deelen oft mate wijns/ ende een deel oft mate honichs. Ander sieden den honich metten wijn/ om dat sy dien haester souden moghen ghebruycken/ende vergietent dan in vaten. Ander nemen om profijts wille tot ses deelen siende Most een deel honichs/ ende alst ghesoden heeft/ doen sijt in vaten: waer dat suet blijft.

Aqua mulsa Dioscoridis. Meede.

Aqua mulsa oft Meede heeft de selue crachten die den Mulsum oft Honich wijn heeft. Wy ghebruycken de Meede onghesoden/ als wy camerganck willen maecken/ oft met olie/ om te doen ouergheuen de ghene die fenijn ghedroncken hebben. Den crancken wordt hy ghesoden ghegeuen ende den menschen die den pols slap hebben/ oock teghen den hoest/ ende longherhoest oft corticheydt op de borst/ en den ghenen die door te zeer veel sweetens gheheel afgaen. Als die nu bereedt ende ghemaeckt is (d'welcke sommighe eyghentlick Hydromeli oft Honich-water heeten) ende tamelick oudt is/heeft de cracht van Lora oft Adynamon bouen ghestelt/ int vermaken vande crachten/ ende doet de selue wercken: jae is beter dan de Lora teghen de vierichheyt oft inflammatien van eenich lidt. Maer gheheel out zijnde/ en is niet goedt tot vierighe oft onsteken leden/ oft die verstopt zijn: Is nochtans goedt voor de weecke ende walghende maghe/ende den ghenen die zeer sweeten. Meede wordt ghemaeckt van twee deelen oudt regenwater ende een deel honichs onder een ghemengt ende inde Sonne gestelt. Ander nemen fontein-water/ende alst een derdendeel in ghesoden is/ doen sijt in vaten. Daer zijnder oock die tselue Honich-water heeten/ om dat pleegt ghemaeckt te worden van honich dat met water wt de honichgraten gewasschen is/ ende alsoo bewaert wordt/ maer het moet suyuerder ghemaeckt worden: sommighe siedent tselue. Dit is den siecken hinderlick/ om dat zeere vele inhoudt vande substantie vanden wasse. Honich-water.

Acetum Dioscoridis. Azijn.

Azijn vercoelt ende stopt: is der maghen goedt/ ende maeckt appetijt: Ghedroncken oft daer in ghezeten/stoppet bloet van waer dat oock wtbreeckt: met de spijse ghesoden is goedt teghē den buyckloop. Hy wordt ghedaen in bloedighe wonden/ ende verdrijft vierighe gheswillen/met wolle metter-yecken oft een spongie daer op ghelenyt. Hy doet den eers-darm ende de moeder weder ingaen oft optrecken/ ende gheneest d'afwijckende ende bloedende tantvleesch. Azijn is oock zeer goedt ghemengt met eenighe medicijne teghen voorts-etende zeeren/ wildt vier/vuyle zeericheden/ alderhande schorftheyt/ ende sweeringhe ontrent de nagels. Azijn belettet voorts-eten van alle etende zeeren oft sweeren/ daer mede ghestooft: ende is oock goedt teghen tsleersijn/ met solfer ghemengt ende heet daer mede ghestooft/maer met honich ghemengt nemet wech de blaeuw oft swerte gheslaghen plecken/ daer op ghelenyt.

Met olie van Roosen gemengt/ is goedt teghen den hoofisweere/ met wolle metter-yecke oft een spongie daer op ghelenyt. Teghen de watersucht/ stijf ghehoor/ ruysschinghe ende dommelinghe inde ooren/ is zeer goet den domp van siedendē heeten azijn: ende inde ooren ghedrupt/ doodet de wormen vande ooren. Verdrijft de sweerkens byden ooren Pani ghenoemt/ als die met laeuwen azijn ghestooft worden: ende benemet ieucksel als een spongie in azijn nat ghemaeckt daer op ghelenyt wordt. Is zeer goedt teghen de steken van fenijnige dieren/ die vercoelende hinderlick zijn/ als die met warmen azijn ghestoeft worden: maer coudt ghebruyckt/ op de ghene die door heet fe-

nijn ghequetst zijn. Warm ghedroncken ende weder overghegeuen is zeer goedt teghen alle inghenomen fenijn/ sonderlinghe tegen Meconium, Sceerlinck/gheronnen bloet inden buyck/gheronnen melck/ Compernoillen/ Iben-boom/ witte Chameleon, met sout inghenomen.

Ghedroncken worpt wt d'Echelen diemen onversiens heeft in t'lijf ghedroncken: Versuet den verouderden hoest / ende verweckt den hoest die eerst aenghecomen is. Alsmen niet en kan aessemen dan met wtgherecktien halse/dan is azijn zeer goedt warm ghedroncken/ maer daer mede ghegorgelt beneemt de fluxien vander kele: hy is oock goet teghen de Squinantie ende den huych/ ende teghen den tantsweere als die met warmen azijn ghespoelt worden.

Acetum mulsum Dioscoridis.

Honich-azijn.

Oxymel. Honich-azijn / d'welcke men Oxymel noemt / wordt in deser manieren ghemaeckt. Neemt eenen pot azijns/ zee soudt 12. oncen/ honich drye potten / ende twee potten waters / laet dese tsamen in eenen ketel oft panne sieden/ tot datse thien-mael op rijssen/ eñ als die coudt gheworden zijn/ gietse in een ander vat.

Honich-azijn inghenomen / treckt af de grofue humeuren / iae men seght dat goedt is teghen het Sciatica/ vallende sieckte/ ende fleersijn. Is goedt inghenomen teghen de beten vande slanghe Sepa ghenoemt/ oft alsmen Meconium oft Heulsap inghenomen heeft/ oft Ixium.

Is oock zeer goedt teghen Squinantie/ daer mede ghegorgelt.

Squille-azijn. Scillinum acetum Dioscoridis.

Squille-azijn wordt aldus ghemaeckt: Neemt Squille oft zee Ayjuyn/ die wit is/ de welcke ghesuyuert zijnde in stucken ghesneden wordt/ ende door eenen lijnen draet ghesteken wordt ende gheleyt datse malcanderen niet en raken wtter Sonne ghedroogt den tijt van veertich daghen. Twelf oncen en half van desen Zee-ayjuyn wordt ghedaen in vijf potten stercken azijn ende wel onder een ghemengt in een vat/ wordt wel toegheslopt seuen daghen lanck inde Sonne ghestelt: Daer nae wordt de Zee-ayjuyn wtghenomen ende wtghedouwet wech gheworpen: als dan den azijn ghe-claert is/ soo wordt hy ghedaen in eenen pot ende bewaert. Sommighe menghen 12. oncen eñ een half van desen Zee-ayjuyn met twee potten goeden azijn. Ander den Zee-ayjuyn suyuerende/ doen dien onghedroogt in soo veel azijn als voren/ ende laten hem daer in weycken den tijt van ses maenden. Maer dese is onghelijck beter verteerende de taeye humeuren/ ende maeckt vast het tantvleesch dat van vochtichheyt gheswollen staet/ ende de wacchelende tanden daer mede ghwasschen zijnde: Hy neemt oock wech den stinckenden aessem ende rotticheyt oft vuylicheyt des monts: Maeckt de storte hart ende wierachtich/ ende een claere clinckende stemme.

Desen azijn wordt inghegheuen die weeck van maghe zijn / ende hun spijse qualick connen verteeren/ oock den swaermoedighen menschen/ ende die de vallende sieckte hebben/ oft draeyinghe in thooft/ ende cranck van sinnen zijn. Hy is oock goedt teghen d'opstieghen vande moeder/ tegen de miltsucht/ ende Sciatica. Hy versterckt zeere de crancke menschen: maecket lichaem ghesont/ ende gheeft een goede verwe: scherpet ghesichte/ ende suyuert de verstoptheydt vanden ooren daer in ghedaen. Metten corsten ghesent: hy is tot alle dinghen nut ende goedt: behaluen teghen quetsinghe vanden inghewant/ teghen hooftsweere/ oft ghebreken vande zenuen. Men gheeft hem in alle daghen nuchter / int eerste een weynich / ende allenckskens meer ende meer tot twee oncen toe: Sommighe gheuen vier oncen oft meer te drincken.

Scillinum vinum Dioscoridis.

Squille-wijn.

Wijn van Squille oft Zee-ayjuyn wordt aldus ghemaeckt: De Zee-ayjuyn als voren in stucken gesnedē eñ inde Sonne gedrooght zijnde sult ghy stooten ende door een fijn sifte siften / dan neemt daer af 12. oncen en half/ die bindt in eenē fijnē lijnen doeck/ eñ hanget in ontrent neghen pottē varschen goeden most: alst nu drye maendē daer in ghehanghen heeft/ giet dē wijn in een ander vat/ eñ stelt hem wech wel toegheslopt. Men mach oock aldus de vochte Zee-ayjuyn ghebruycken: snytse in ronde schijfkens ghelijckmen de Rapen doet/ de welcke doet in noch eens soo veel ghewichts wijns/ laet die staen tsamen viertich daghen inde Sonne/ ende dan zeer out worden. Een ander maniere van desen wijn te bereyden: Neemt Zee-ayjuyn ghesuyuert ende cleyn ghesneden drye pont/ die doet in dertich potten Most/ ende als die ses maenden daer in gheleghen heeft wel toegheslopt/ sult ghy den wijn aftrecken ende door eenen doeck sijgen/ ende dan wech stellen.

Dese wijn is goedt teghen rouwe humeuren / ende corruptien van spijsen / oock den ghenen die hun spijse weder overgheuen/ ende als de flegmatijcke humeuren inde maghe oft inden buyck ghestijft zijn. Is oock nut teghen de Miltsucht/ onghesonde lichamen/ watersucht/ geelsucht/ ende

den

den ghenen die qualick hun water connen maecken: Teghen de colijke/ende pijne inden buyck/tegen de lammicheydt/langhe bevinghe / draeyinghe in thooft/ende gheraecktheyt.

Verweckt den vrouwē haer stonden/ende en is den zenuen gheensins hinderlijck. Hoe hy ouder/ hoe hy beter is. Maer en mach gheensins ghebruyckt worden in cortsen/oft teghen sweeringhe vande inwendighe leden.

Vina marina Diosc. **Zee-Wijnen.**

Zee-Wijnen worden op verscheyden manieren ghemaeckt: want sommighe gieten soo haest als de druyuen afghesneden zijn / zee-water daer op: Ander legghen de druyuen inde Sonne te drooghen / de welcke gheperst zijnde gieten daer op zee-water. Ander nemen de ghedrooghde druyuen ende laten die in vaten met zee-water weycken / daer nae perssen sy de selue wt / maer dese wijn wordt meest gherekent onder de soorten van soete wijnen/diemen Passum noemt. Nochtans de gene die wat suerachtich/ oft wranghe van smaecke zijn/zijn goedt ghedroncken teghen dat yemanden de cortsen aencomen/ soo verre alsser gheen beter ghereedt en zijn: sy maecken camerganck / ē zijn goedt den ghenen die etterachtighe fluymen wthoesten/oft die te hert van camerganck zijn. Die vā wijn van Falerne ghemaeckt zijn/ loopen in thooft/ zijn de maghe contrarie ende maecken winden. Maer om dat dese beschrijuinghe soude moghen te volcomender wesen voor de ghene die in dese wijnen ghenoechte hebben: soo en heeft ons niet onprofijtelick ghedocht te wesen/ diuersche compositien van wijnen hier by te voeghen/niet datmen de selue dickwils oft noodtsaeckelick moet gebruycken/ maer om dat wy niet en souden schijnen yet vergeten te hebben/dat de selue soude moghen aengaen. Daer zijn sommighe van dien die ghemaeckt worden/ met minder moeyte / sorghe ende cost/ de welcke dickwils moghen ghebruyckt worden: ghelijck wijn die van Queen/ van Appels/vā Peyren/van Carobe/oft S. Jans broodt/ende oock van Myrtus besien ghemaeckt wordt.

Vinum Cydonites Dioscoridis.

Wijn van Queen.

Wijn van Queen pleegt aldus ghemaeckt te worden. Men snijt de Queen open / ende als de keernen wtghenomen zijn / snijtmen die in stucken ghelijckmen de Rapen doet / vande welcke twelf pont ende half ghedaen in dertich potten Most / dertich daghen daer in ghelaten worden: Daer nae den wijn claer afghetrocken/ wordt wech ghestelt ende bewaert. Een ander maniere van bereyden: Tot yegelicken pot honichs worden ghenomen thien potten sap van ghestooten ende wtgheperste Queen/de welcke onder een ghemengt/ wech ghestelt ende bewaert worden.

Dese wijn stopt/ende is goedt voor de mage / teghen rooden camerganck/ Leuersucht/ ghebreken vande nieren/ ende alsmen qualick water kan maecken. Appel-wijn oft Quee-appel-wijn wordt aldus ghemaeckt. De Queappels worden open ghesneden ende de keernen wtghenomen / ende in soo veel honichs ghelevt datse gheheel ouerdeckt zijn: Als dese compositie een iaer oudt is: soo wordt die soete/ende den honich wijn Mulsum ghenoemt niet onghelijck/ ende dient tot de selue dinghen als de voorgaende Quee-wijn.

Hydromelum Dioscoridis.

Hydromelum wordt ghemaeckt van twee potten ghesoden waters/ende eenen pot honich-wijn van Queen ghemaeckt / de welcke tsamen ghemengt/inde Hondts-daghen inde Sonne ghestelt worden. Dit heeft de selue cracht vanden voorgaenden wijn.

Omphacomelites Dioscoridis.

Omphacomelites oft Verjuys honich wordt aldus ghemaeckt. Neemt suere onrijpe druyuen/ diemen sal wtperssen nae dat sy drye daghen inde Sonne gheleghen hebben/ dan salmen tot drye deelen van desen sap doen een deel honichs dat zeer wel gheschuymt is/ ende in eenen pot ghedaen zijnde stellen inde Sonne.

Dese Omphacomelites heeft een stoppende ende vercoelende cracht / ende is zeer goedt ghebruyckt een iaer oudt zijnde teghen de pijne vande maghe ende onverteerden camerganck/Cœliaca ghenoemt.

Apijtes Dioscoridis. **Peer-wijn.**

Men maeckt oock wijn van Peeren / ghelijckmen doet vande Queen / die in Griecks Apijtes ghenoemt wordt: Maer de Peeren en moghen niet gheheel rijpe zijn. Insgelijcks oock van Carobe oft S. Jans broot / van Mispels/van Sorben/gheheel op de selue maniere. Alle dese soorten van wijnen zijn serp ende stoppende/ zeere goedt voor de maghe/ ende buyckloopen.

Oenanthinum Dioscoridis.

Dese wijn wordt ghemaeckt van bloeisel vanden Wilden Wijngaerdt. Men neemt twee pont ghedroogt bloeisel / diemen laet weycken in dertich potten wijns / den tijdt van dertich daghen: daer nae wordt de wijn door eenen doeck ghegoten/ ende wech ghestelt.

Desen wijn is goedt teghen de weeckheyt vande maghe/ ende walghinghe van spijse / oock teghen alderhande buyckloop.

Rhoites Dioscor. **Granaet-appel-wijn.**

Dese wordt ghemaeckt van rijpe Granaet appels / ende is tsap gheperst vande steenkens vande appels die gheen houtachtighe keernen en hebben/in Griecks ghenoemt Apyrena: dwelcke een derdendeel inghesoden wordt ende alsoo wech ghestelt.

Desen wijn is goedt ghedroncken teghen inwendighe fluxien / ende cortsen die met eenen buyckloop aenghecomen zijn / ende is der maghen zeer nut / stopt den buyckloop / ende doet water maecken.

Rhodites Diosc. **Roose-wijn.**

Neemt een pont drooghe ghestooten Roosen/de welcke bindt in eenen lijnen doeck/ ende hanght die in drye potten ende half Most/ als die drye maenden daer in ghehanghen hebben/giet den wijn claer af in een ander vat ende stelt hem wech. Desen wijn is zeer nut ghedroncken nae den eten den ghenen die gheen cortsen en hebben/om de maghe te deen teiren/ ende tegē de pijne vande maghe/oock teghen alderhande camerganck oft buyckloop. Hy wordt oock ghemaeckt van sap van Roosen/met honich daer by ghedaen/de welcke in Griecks Rhodomeli ghenoemt wordt/ eñ is zeer goedt teghen de rouwicheydt vande kele oft roeper. Roosen-honich.

Myrtites Diosc. Myrtus-**wijn.**

Dese wijn wordt ghemaeckt vande swerte besien die meer dan rijpe zijn ghestooten ende wtgheperst. Sommighe sien dat sap een derdendeel in: Ander drooghen die eerst inde Sonne/ ende gieten op tachtentich oncen van dese ghestooten besien dertich oncen waters/ende soo veel ouden wijn: Daer nae douwen sy die wt ende bewarent.

Dese wijn is zeer stoppende/ende goedt voor de maghe/is oock zeer nut teghen de fluxien vander maghe ende buyckloop: teghen d'exulceratien van inghewant ende vloet: Maeckt oock thayr swert.

Myrsinites Dioscor.

Myrsinites wordt aldus ghemaeckt: Neemt tacken van swerte Myrtus met hun besien ende bladers ghestooten thien pont/laet die sien in seuen potten en half Most/ tot op de vijf potten of op de helft: doet dan den wijn door eenen lijnen doeck/ende bewaert hem.

Dese wijn is goedt teghen de Hooftschulpen / ende sweeringhen op thooft/ teghen het wtbreken vande sweerende blaerkens/oock tegen de ghebreken van tantvleesch/amandelen/ende etterachtighe ooren: benemt oock tsweeten.

Lentiscinum & Terebinthinum Dioscor. Lentiscus **wijn ende** Terebinthus **wijn.**

Lentiscus wijn wordt ghemaeckt ghelijck de Myrsinites, insghelicks oock de Terebinthus wijn. Want men moet nemen de tacken met de besien.

Dese wijnen hebben oock de selue crachten / sy stoppen/ zijn goedt voor de maghe/ ende fluxien vande dermen/ blase/ ende maghe/ ende bloetloop: Doen alle loopende sweeren met stouinghe sluyten/ ende stoppen alle buyckloop ende ouervloedighe maendtstonden met daer in te sitten oft baden.

Palmeum vinum Dioscor. **Dattel-wijn.**

Neemt rijpe ghemeyne Dayen/die doet in eenen eerden pot die onder een gat heeft/ende toe gestopt is met een ghepeckt riet / stopt dit riet met eenen lijnen doeck / ende op vijftich ponden Dayen sult ghy ghieten 30. ponden waters: Maer ist dat ghy den wijn niet en wildt soo suete hebben / soo gietter op vijfthien potten ende niet meer: als die thien daghen sullen ghestaen hebben / treckt den doeck witten riet/ ende neemt den vetten ende sueten wijn/den welcken bewaert.

Dese wijn is zeer soete / maer den hoofde hinderlick: Is zeer goedt teghen alle fluxien/om sijn stoppende oft tsamentreckende cracht: ende zeer nut teghen de pijne vande maghe / buyckloop/ ende bloetspouwen. Sommighe nemen den seluen wijn ende doen daer water by/ iae tot drye/ vier/ vijf oft ses reysen/ dat ten laetsten door de scerpheyt bedoruen wordt.

Catorchites ex Carycis vinum. **Wijn van drooghe vijghen.**

Catorchites, van ander Sycites ghenoemt/ wordt in Cypers ghemaeckt ghelijck de wijn van Dayen: wtghenomen datmen inde plaetse van water/neemt soo veel waters daer marck van varsch gheperste wijndruyuen in gheweyckt heeft: De drooghe vijghen/ principalick de blaeuwe oft swerte/ laetmen in dit water weycken als voorseyt is/ den tijdt van thien daghen/ ende dan wordt de vochticheyt afghetrocken: Dan gietmen wederom soo veel derghelijcke waters daer op: ende alst thien daghen daer op ghestaē heeft/ wordet oock afghetrocken/eñ dan weder ander derghelijck water daer op gegoten. Dit wordt ghedaē vier oft vijf mael. Dese wijn oft sap van gheweyckte vijghen crijcht

een

een suericheydt/ ende mach als azijn ghebruyckt worden.

Dese wijn is subtijl/ maeckt winden/ is der maghen contrarie/ende maeckt walginghe/ nochtans is hy den buyck nut/ hy doet water maecken/ verweckt de maentstonden vande vrouwen/ ende gheeft overvloedich melck/ hoe wel dat hy quaet bloet maeckt/ ende melaetscheydt genereert/ gelijck dranck die wy Zython heeten: Sommighe doen in dertich oncen van desen wijn een once souts: ander vijf oncen pekels/ de welcke niet lichtelick en bederft/ ende zeer goedt ghehouden wordt voor den buyck: Andere legghen inden bodem Thymus ende Venckel/ ende boven daer op drooghe vijghen laghe op laghe tot dattet vat vol is. Op de selve maniere wordt oock wijn ghemaeckt vande Sycomoren/ maer hy verkeert in scherpen azijn: Want hun cracht en is soo sterck niet/ datse de suericheydt souden moghen behouden.

Resinatum vinum Dioscoridis. **Herst-wijn.**

Herst-wijn pleeght zeer ghemeyn ende overvloedich in Galatia ghemaeckt te worden/ om dat de wijn daer versuert/ want de druyve niet rijpe en wordt/ midts de coude vande locht/ ten zy dat hy met Denne-Herst getempert worde. Den Herst wordt ghestooten met de schorsse/ en in twintich potten wijns wordt gedaen thien oncen van desen Herst. Sommige doen den wijn als hy gesoden heeft door eenen doeck/ ende scheyden den Herst vanden wijn: ander laten den Herst daer in. Dese wijnen worden van ouderdom soete. Maer sy maecken altsamen pijne ende draeyinge in thooft: nochtans doen sy teiren ende water maecken. Sy dienen zeer wel den ghenen die hoesten ende met catarrhen ghequelt zijn: Desghelijcks oock den ghenen die den buyckloop ende Roodtmelisoen hebben/ den watersuchtighen en den vrouwen die vanden witte vloedt gequelt zijn. Hy wordt oock ghegoten in diepe exulceratien oft versweeringen: Maer van dese soorten stopt den rooden meer dan den witten.

Strobilites Diosc. **Pijn appel-wijn.**

Strobilites wordt ghemaeckt van versche ghebroken Pijn-appels/ die in Most te weycken geleyt worden/ ende heeft de cracht vanden voorgaenden Herst-wijn.

Pijn-appels in Most ghesoden/ ende die vele ghedroncken/ is zeer goedt den genen die wtdrooghen.

Cedrinum vinum Diosc. **Ceder-wijn.**

Ceder-wijn/ Geneuer-wijn/ Cypres-wijn/ Laurier-wijn/ Pijn-appel-wijn/ oft Denne-wijn/ die worden alle ghelijck op een maniere ghemaeckt. Men moet de versch afghehouwen tacken met de vruchten oft sonder inde Sonne oft stove oft byden viere legghen/ om datse sweeten souden: ende een pont van dien menghen onder dry potten wijns/ ende als hy twee maenden daer op heeft ghestaen/ afgieten in een ander vat/ ende inde Sonne stellen/ eer dat hy wech gheset wordt om te verwaeren. De vaten vande wijnen die aldus ghemaeckt worden/ moeten geheel vol wesen. Want als die niet vol en zijn/ soo worden de wijnen suer. * Dese medicinale wijnen/ zijn de ghesonden menschen ongheſont: Sy verwarmen alle ghelijck: sy doen water maecken en stoppen een weynich. Maer de Laurier-wijn verwarmt aldermeest. Men maeckt oock wijn vande vruchten vanden grooten Cederboom/ doende een half pont vande ghestooten besien in ontrent drye potten Most/ diemen veertich daghen laet staen inde Sonne/ ende claer gheworden zijnde in ander vaten ghedaen wordt. Men maeckt oock wijn van Geneuer besien/ ghelijckmen doet vande Ceder-gomme oft Herst/ tot de selve ghebreken zeer goedt. Men wascht den Ceder-Herst met soet water/ ende men doet in elcke twintich potten twee oncen/ ende vullen alsoo tvat met Most. Dese soorte van wijn/ verwarmt/ ende maeckt subtijl/ ende is zeer goedt teghen den verouderden hoest alsser gheen cortsen by en zijn/ ende teghen de pijne vande borst/ ende sijden: oock teghen de colijcke ende sweeringhen vande dermen/ teghen etterachtige fluymen/ oock den vrouwen die ghebreckelick zijn vande moeder/ ende den watersuchtigen. Is oock goedt teghen de wormen inden buyck ende tschudden: ende gheneest de steken oft beten van de fenijnighe dieren: doodet oock de slanghen/ ende inde ooren ghedrupt gheneest de pijne der ooren.

Om dese oorsaecke en behooren de ghene die gesont zyn/ gheen medicyndrancken in te nemen.

Picatum vinum Diosc. **Teire-wijn.**

Dese wijn wordt ghemaeckt van Most ende Teire. De Teire moet alder eerst met zee-water oft pekel soo lange ghewaschen worden/ tot dat hy wit wordt/ ende dattet zee-water schoone daer af loopt: daer nae moet die terstont met suet water ghespoelt worden: In twintich potten Most wordt ghedaen een once oft twee van dese Teire: als hy ghesoden heeft ende gheseten is/ wordt in vaten ghegoten.

Dese soorte van wijn verwarmt/ teirt/ suyvert ende purgeert: is zeer goedt teghen de pijne van borst/ buyck/ lever/ milte ende moeder/ alsser gheen cortsen by en zijn/ oock teghen oude fluxien van catarrhen/ exulceratien die diepe innewaerts eten/ teghen den hoest/ cortichheyt van aessem/ traech teeren vande maghe/ ende winden: oock teghen de verstuyckte leden/ principalijck met wolle metter pecke daer op gheleyt.

Absinthites Diosc. Alssem wijn van Dioscorides.

De maniere van Alssem-wijn te maecken is diuersch: want sommighe doen in twintich potten wijns een pont Alssem Ponticum ghenaemt/ ende laten dat tsamen een derdendeel insieden: daer nae doen sy daer by vijf pinten azijn ende een half pont Alssem / ende wel onder een ghemengt hebbende/ gieten sijt in een vat: als hy nu gheheel ghesoncken is/ trecken sy dien claer af. Andere nemen een pont Alssem ghestooten ende ghebonden in eenen fijnen lijnen doeck ende hanghen die in een vat daer twintich pottē most in zijn / den tijdt van twee maenden. Andere nemen drye oncen/ ander vier oncen Alssem/ Nardus van Syrien/ Caneele/ Cassie/ Schenuanthes, Calmus, Elate vande dayen/ van elcks twee oncen: Dese dinghen doen sy ghestooten in dertich pottē wijns/ ende twat wel toeghestopt hebbende / latent soo staen twee oft drye maenden tijdts / daer nae trecken sy den wijn claer af in een ander vat/ om te ghebruycken. Andere doen in twintich potten Most drye loot en half Nardus Celtica ende vijf oncen Alssem/ in eenen lijnen doeck ghebonden/ ende als die veertich daghen daer op gheweest hebbē/ trecken sy die af in een ander vat. Ander doen in vijf pintē Most/ een pont Alssem ende twee oncen witten Herst/ de welcke sy nae de thien daghen / door eenē lijnen doeck gieten ende wech stellen. Desen wijn is zeer goedt voor de maghe: doet water maecken/ eñ helpt de maghe wel teiren: Is zeer nut teghen de Leuersucht/ Geelsucht/ ende ghebreken vande Nierē: verdrijft de walginghen/ ende is zeer goedt den ghenen die quade maghe hebben: Oock is hy goedt teghen lanckwierighe spanninghe voor therte/ swillinghen/ ende wormen des buycks: Verweckt oock den vrouwen hun stonden. Seer vele ghedroncken ende weder ouergheghеuen/ is zeer goedt teghen tfenijn vande Chamelee inghenomen.

Hyssopites Diosc. Hysop-wijn.

Hysop-wijn gemaeckt met Hysop van Ciliciē wordt aldermeest ghepresen / eñ wordt opde voorgaende maniere ghemaeckt. Men neemt een pont bladers van Hysope ghestooten/ de welcke met eenighe keykens in eenen fijnen lijnen doeck ghebonden worden/ om datse door de swaericheydt souden inden grondt gaen: ende ghedaen in twintich potten Most / nae veertich daghen wordt hy afghetrocken op een ander vat/ ende bewaert. Dese wijn is zeer goedt teghen de gebreken der borst/ der sijden/ ende der longher/ oock teghen den verouderden hoest ende cortichеydt van aessem. Hy doet oock water lossen/ gheneest de Colike/ ende tschudden ende beuen vande cortsen. Voorts verweckt hy de maendtstonden vande vrouwen.

Ex diuersis plantis facta Diosc. Wijnen van diuersche cruyden ghemaeckt.

Wijn van Chamedrys.

Op de selue maniere wordt ghemaeckt Gamandree wijn/ de welcke verwarmt eñ doet scheyden: is goedt teghen het trecken vande zenuen. Geelsucht/ swillē vande moeder/ qualick teirē vander maghen/ ende inde beghinnende watersucht. Met den ouderdom wordt hy beter. Stœchas wijn wordt op de selue maniere ghemaeckt. Men doet in vijfthien potten wijns een pont Stœchas. Dese wijn verdrijft ende doet scheyden groue humeuren/ swillinghen/ pijne der sijden ende zenuen / ende crauwagien. Maer teghen de vallende sieckte wordt hy inghegheuen met Pyrethrum ende Sagapenū. Teghen de selue ghebreken wordt azijn van Stœchas ghemaeckt/ ghelijck voren gheseydt is / Stœchas-cruydt legghende inden azijn/ de welcke de selue crachten heeft. Mē maeckt oock wijn vā Be-

Wijn van Betonie.

tonie die in Griecks ghenoemt was Cestron Psychotrophon. Men neemt tackskens vā Betonie die met rijp saedt wel ghеladen zijn een pont/ die leghtmen in vijf potten wijns / ende nae de seuen maenden gietmen wijn af in een ander vat. Dese wijn is zeer goedt ghelijck alst cruydt/ teghen veel inwendighe ghebreken. Ende met den cortsten gheseydt/ alle ghemaeckte wijnen/ crijghen de crachten vande dinghen die daer in ghedaen worden/ waerom dat de gene die de nature vande cruyden weet/ lichtelick sal mogē weten de crachten vande wijnen: Niettemin tgebruyck vande wijnen moet verboden worden den genē die de cortse hebbē. Men maeckt oock azijn van Betonie/ die zeer goedt is tegen de selue dingē. Wijn van Tragoriganū, wordt ghemaeckt met een half once Tragoriganū in een lijnē doeck sten gebonden ende geworpen in twee pottē Most/ die drye maendē daer nae afgegoten wordt in eenē anderen pot: Dese wijn is goedt teghen de Colike/ ende den genen die geborsten oft gescheurt zijn/ teghē de pijne inde sijden/ eñ qualick teiren vande mage. Vāde Steck-rapē wordt oock wijn ghemaeckt in Griecks Bunites ghenoemt/ met een half loot ghestooten Steck-rape in eenen pot Most ghedaen/ de reste ghedaen als voren. Dese wijn is goedt den genen die pijne inde maghe hebben/ ende die van schermen oft vechten/ oft door langhe rijden vermoeyet zijn. Wijn vā Di-

Wijn van Dictamnus.

ctamnus wordt ghemaeckt van een loot Dictamnus ghedaen in twee potten Most/ eñ is goedt tegē de walginghe vande maghe/ ende iaeght af de secundine. Wijn van Malroue wordt ghemaeckt al-

Wijn van Malroue.

dus: Men stoot de bladers vande oude Malroue/ vande welcke ghedaen worden ontrent vier potten in dertich potten Most: De reste doet als voren. Dese wijn is zeere nut teghen de ghebreken vander borst/ ende tot alle dinghen daer de Malroue toe dient. Thymus-wijn wordt ghemaeckt van hon-

Thymus-wijn.

dert

dert oncẽn ghestooten ende ghesift Thymus in eenen lijnen doeck ghebonden ende gheworpen in twintich potten Most. Dese wijn is goedt teghen tqualick teiren ende walgen vander magen/ Rootmelisoen/ pijne der zenuen ende voor therte/ coude schuddingen/ ende beten van fenijnige beestẽ daer de coude nacvolght/ oft rottinghe vander plaetsen. Insghelijcks wordt ghemaeckt Wijn van Ceule/ die de selue cracht heeft vanden Thymus wijn. Alsoo wordt oock ghemaeckt wijn van Orega/ van Spaensch Orega als voren inden Most ghedaen/ eñ heeft de selue cracht vanden Thymus-wijn. Opde selue maniere vandẽ Thymus wijn worden ghemaeckt wijn van Calaminthe/ Poleye/ ende Aueroone. Dese wijnen zijn zeer goedt den ghenen die pijne inde maghe hebben/ ende walghinge van spijse/ oock teghen de Geelsucht/ ende doen water maecken. Van Coniza wordt oock wijn ghemaeckt/ die teghen tfenijn bouen alle ander zeer goedt ende crachtich is.

Aromatites Diosc.

Aromatites wordt aldus ghemaeckt: Neemt Dayboom/ Aspalathum, Calmus, Walsch Nardus van elcks acht oncen: de selue ghestooten zijnde/ salmen met Maluiseyen Passum ghenoemt een deech maecken/ ende groote platte coecken/ de welcke men legghen sal in vijf potten harde most/ ende t'vat toeghestopt zijnde/ laeten staen rusten viertich daghen/ daer nae sal hy claer afghegoten worden ende bewaert. Een ander maniere van maecken. Neemt een once Calmus, seuen dragmen Valeriane, een half loot Costus, onderhalf loot Nardus vã Syrien/ Caneele een once/ Saffraen een loot/ Amomum vijf dragmen/ Azarum een loot. Dese dinghen tsamen ghestooten ende in eenen doeck ghebonden/ worden gheworpen in twintich potten Most: ende nae dat de wijn niet meer en siet/ wordt hy in een ander vat ghegoten. Dese wijn is zeer goedt teghen de pijne opde borst/ inde sijden/ ende vande Longher: doet oock water maecken/ ende gheneset tschudden ende beuen: verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende dient zeer wel den ghenẽ die met coude vriesende weder reysen: Hy maeckt subtijl de groue flegmatijcke humeuren/ geeft goedt coleur/ doet slapen/ verdrijft pijne/ ende gheneest de ghebreken vande nieren ende blase.

Ex diuersis odoramentis facta Diosc. **Wijnen ghemaeckt van diuersche welrieckende dinghen.**

Men maeckt oock wijn teghen de Catarrhen/ rouwicheden/ hoest/ swillinghen/ ende vochticheyt die inde maghe gheronnen is. Neemt een half loot Myrrhe/ Wit peper een dragme/ Ireos onderhalf loot/ Anijs drye dragmen: Dese dinghen zeer cleyn ghestooten/ salmen binden in eenen lijnen doeck/ ende worpen in drye potten wijns: Drye daghen daer nae salmen den wijn door eenen doeck sijghen/ eñ in een flesche verwaeren. Van desen wijn salmen alleene twee oncen te drincken gheuen nae datmen ghewandelt heeft. Men maeckt oock Alant-wijn aldus: Neemt vijf dragmen drooghe Alant-wortel ghestooten/ bindt die in een lijnen doecksken/ eñ worpet in vijfthien potten Most/ laet die drye maenden tsamen staen/ eñ giet den wijn claer af in een ander vat. Dese wijn is zeer goedt teghen de ghebreken vander maghe eñ borst/ eñ doet oock water maecken. Mẽ maeckt oock wijn vã Syriaensch Nardus, Malabathrum eñ Nardus Celtica, in deser manieren: Neemt van desen dryen elcks een half pont/ worpt die in vijf potten Most/ als die twee maenden ghestaen hebbẽ doetse door eenẽ doeck. Men geeft twee oncẽ van desen wijn te drincken met ses oncẽ waters: eñ is zeer goet teghen de ghebreken der nieren/ teghen de Leuersucht/ Geelsucht/ eñ doet water maecken. Is oock goedt den ghenen die pijne inde maghe hebben/ eñ die zeer bleeck sien. Ander nemen een oft twee oncen Acorus, ende drye oncen Nardus Celtica, die doense in twintich potten Most. Ander doen drye oncen Asarum in drye potten Most. Dese wijn doet water maecken/ ende dient den watersuchtighen/ oock die de Geelsucht oft Sciatica hebben/ ende teghen de Leuersucht. Neemt oock acht oncen versche wortel van wilde Nardus ghestooten ende ghesift/ worpt die in vijf pinten Most/ ende laetse twee maenden staen rusten. Dese wijn is zeer goedt teghen de Leuersucht/ ende swillinghen: hy doet oock water maecken/ ende verdrijft de pijne vande maghe.

Ex diuersis Herbis facta Dioscorid. **Van diuersche cruyden ghemaeckt.**

Neemt Daucus-wortel ghestooten onderhalf loot/ worpt die in twintich potten Most/ eñ vergiet den wijn als voren gheseyt is. Dese wijn is goedt teghen de pijne opde borst ende voor therte/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ doet ripsemen/ ende water macken: is oock goedt teghen den hoest ende den ghenen die gheborsten eñ ghescheurt zijn. Neemt een once Sauie/ doet die in twintich potten most. Dese wijn is goedt teghen de pijne vande nieren/ vande blase ende vande sijden/ teghen tbloetspouwen/ teghen den hoest/ ende alsmen ghescheurt oft gheborsten is/ oock doet hy de vrouwen hun maendtstonden cryghen. Worpt een once Panax in vijf pinten most ende vergiet die als voren. Dese wijn is goedt den ghenen die gheborsten/ ghescheurt oft gheplet zijn/ ende die den aessem qualick connen verhalen dan met wtgherecktẽ halse: hy maeckt oock subtijl de groue

humeuren vande Milte/ ende is oock zeer goedt teghen de Colijke ende pijne der heupen: hy helpt de maghe teiren/ iaeght de doode vruchten af ende verweckt de maendtstonden/ ende is zeer goedt tegē de watersucht ende beten van slanghen. De wijnen van Acorus ende Soet-hout worden op de selue maniere ghemaeckt: Want men moet van elcks acht oncen doen in vijfthien potten Most/ ende drye maenden laten staen weycken/ ende dan in een ander vat gieten. Dese wijnen zijn zeer goedt voor de borst ende sijden/ sy doen oock water maecken. Men neemt oock versche Iouffermarck-saedt dat rijpe is/ ghestooten ende ghesift neghen oncen/ ende in een lijnen doeckskēn ghebonden zijnde/ wordt gheworpen in twintich potten Most. Desen wijn maeckt appetijt/ ende is goedt den ghenen die pijne hebben inde maghe ende qualick hun water connen maecken/ doet oock den aessem gemackelick verhaelen. Men maeckt opde selue manieren wijnen van Venckel/ Dille ende Petercelie/ de welcke de selue cracht hebben. Men maeckt oock wijn vande bloeme van Sout/ die veel crachtigher is om te purgeren/ dan wijn die met zee-water ghemaeckt is. Dese wijn hindert de kele/ de blase/ de nieren ende maghe/ waeromme dat hy noch den siecken/ noch den ghesonden nut en is. Mē maeckt oock wijn die in Griecks Phthorion ghenoemt wordt/ om dat hy de vrucht doodet ende misval van kinde doet hebben/ met Nies-wortel/ oft Scammonee/ oft wilde Concommer te saeyen vast aen de wortel vande wijngaerden/ want de wijngaerdt-rancken trecken de cracht van dien nae hun. Dese wijn doodet de vruchten inde vrouwen lichaem/ ende wordt den vrouwen nae dat sy ouergheghеuen hebben nuchter te drincken ghegheuen een half pinte met water ghemengt. Neemt vande tacken vā Thymelea met de bladers eñ vruchtē seuen loot ende eē half/ ende doet die in seuen potten ende half Most/ laet die tsamē sieden met cleyn vier/ tot op vijf potten/ ende claer door ghedaen zijnde/ bewaert desen wijn/ want hy iaegt af de waterachtige vuylicheden/ eñ neemt wech de ghebreken vande Milte. Vande Chamælea neemt als die bloeyet met de bladers gestooten eñ ghesift/ twee loot ende een half die doet in vijf pinten Most: Laet die alsoo staen den tijdt van twee maenden/ ende doet dan den wijn in een ander vat. Dese wijn is zeer goedt teghen de watersucht/ Leuersucht ende den ghenē die van moeydtheydt gheheel onder zijn: insghelijcks oock den vrouwen die nae de baringe niet wel en suyueren. Op de selue maniere wordt ghemaeckt wijn van * Veldt-Cypres/ dienende tot den seluen/ ende doet oock water maecken. Neemt de schorsse vande wortel van Mandragora, snijtse cleyne ende doet die door eenen lijnen doeck/ daer af neemt een half pont/ ende doet dat in twintich potten Most/ ende laet die tsamen staen den tijdt van drye maenden/ daer nae giet den wijn in een ander vat. Eenen haluen dranck is vijf oncen: Hy wordt ghedroncken met noch eens soo veel Maeluesеyen Passum ghenoemt. Men seght dat vijf oncen van desen ghedaen in vijf pinten wijns/ doet slapen de ghene diet drincken: Twee oncen ghedaen in een pinte wijns ende ghedroncken/ dooden den mensch: Als hy matelick ghebruyckt wordt/ hy neemt wech tghevoelen vande pijne: hy maeckt de fluxien dicke/ gheroken ende ghedroncken; ende als hy inghegoten wordt/ doet hy tselfde. Neemt onderhalf once swerte Nies wortel ghestooten/ ende in een lijnen doeckskēn ghebonden/ die doet in vijf pinten Most met zee-water ghewatert/ ende als die ghesoden heeft/ ende wel cout is/ worpt die in 36. oft seuenendertich potten zee-waters/ ende seker daghen daer nae door eenen lijnen doeck ghedaen zijnde/ moeght ghy die ghebruycken. Men sal van desen wijn in gheuen twee oncē met badtwater/ den ghenen die nae den auondtmael ouergheghеuen hebben/ om camerganck te crijghen.

Wijn van Chamæpitys.

Een ander maniere: Neemt twee oncen en half Nies-wortel/ Schœnanthos twaelf oncen/ Syriaensch Nardus derthien oncen. Dese dinghen al tsamen ghestooten ende ghesift zijnde/ bindt in eenen lijnen doeck/ ende worptse in drye potten Maleuiseye/ ende veertich daghen daer nae doet den wijn door eenen doeck/ vanden welcken ghy ingheuen sult twee oncen en half. Op een ander maniere: Neemt ghesoden zee-water wt der zee ghenomen/ vijf potten/ Witte Nies-wortel ses pont/ doet die in twintich potten Most/ ende laet die veertich daghen soo staen: daer nae doet die door eenen doeck ende ghebruycket. Een ander maniere: Neemt onderhalf once Nies-wortel/ ende een half once Aphronitri, leght die vijfthien daghen te weycken in vijf pinten Most/ ende doet dit dan door eenen doeck/ ses maenden daer nae gebruycket. Dese wijn doet de vrouwen misvallen van kinde/ ende doodet de vrucht. Oft leght druyuen inde Sonne ghedrooght in dertich potten Most/ doet daer by twee oncen ende half Gips, ende laetse twee daghen staen rusten/ doeter dan by seuē loot eñ eē half swerte Nies-wortel/ Schœnanthon ende Calmus, oock van elcks seuen loot eñ een half/ Geneuer besien/ drye pont acht oncen/ Myrrhe ende Saffraen van elcks een dragme/ bindt alle dese dingen tsamen in eenen lijnen doeck/ eñ laetse inden Most hanghen veertich daghen: daer nae doet dien door eenē doeck. Van desen wijn gheeft te drincken twintich oft dertich oncen met water ghemengt. Hy suyuert de vrouwen nae dat sy gheleghen zijn/ oft misval hebben/ hy iaeght de vrucht af: eñ is zeer goedt teghen het opstijghen vande moeder. Wijn van Scammonee wordt aldus gemaeckt. Neemt wortel van Scammonee inden Oogst wtghegrauen cleyne ghestooten vijf dragmen/ bindt die in een

lijnen

lijnen doecxkē/ende worpet in vijf pinten Most/daer in latende den tijdt van dertich dagen. Dese wijn gheeft camerganck/ende iaeght af de cholerike ende flegmatijcke humeuren.

Den geest vanden wijn.

Sommighe doen in een distilleer-vat twelf pont vanden stercksten onghemengden wijn/ den welcken sy door de serpentine distilleren opde ghemeyne maniere/ tot dat de cracht vanden wijn beginte minderen: dan nemen sy den onfangher af/ ende doen t'ghedistilleerde in een wijt ghelas zeer wel toeghestopt/om datter niet wtvlieghen en soude/ ende stellent in warm water/den tijdt van acht daghen: Daer nae trecken sy den alder subtijlsten geest af metten domp vanden warmen water. In dit werck zijn drye dinghen te mercken. Ten eersten/ dattet vat daer in dat de wijn ghestelt wordt om te verteeren/ niet dieper in het warm water ghestelt en werde dan de wijn hooghe staet: Ten tweeden/ dat de weghen wel toegheluteert ende ghestopt moeten zijn: Ten derden/dat de geesten behoorlick moeten int distilleren vanden wijn ghescheyden ende met matelicke warmte wtghetrocken worden. G. Alderna.

Voorts maecken de selue oock Gealkalizeerden wijn: Sy laten de waterachtige materie die vande distillatie overghebleuen is / wt-roocken / soo datter niet en blijft dan de vuyle dicke materie: Dese latense wel hart drooghen/ sy stampense / ende brandense met sterck vier tot een wit Calck/ welck sy Sout van wijn heeten. Dan nemen sy twee oncen geest vanden wijn ende menghen daer in een half once van dit sout / ende doen dat in een glas / d'welck sy wel vast toeghestopt stellen 24. daghen op warme asschens: Daer nae trecken sy den geest af eerst met cleyn vier/daer nae met zeer sterck vier: Dat ghedaen zijnde / Calcineren sy wederom tsout / stootent eñ doent weder inden geest vanden wijn / ende trecken den geest weder af als voren. Dit werck vernieuwen sy soo dickwils tot dattet sout metten geest ouer door den Helm gaet / ende maecken alsoo eenen zeer excellenten gealkaliseerden geest van wijn/de welcke een excellente medicijne is teghen de pijne vande nieren.

Oft sy nemen zeer stercken rooden-wijn/ ghelijck Spaenschen oft Elsater/ oft ander derghelijcke acht pont: dien doen sy in een pellicaen oft in een ander wijdt ghelas/d'welcke sy vast toestoppen/ ende stellent te digereren in peerde mest/ oft in warmachtich water dertich daghen lanck: dan siet-man een oliachtighe materie bouen opde flegma dryfuen/ de welcke met sacht vier allenckskens afghetrocken wordt tot dat de oliachtige materie/die subtijl ende suyuer is/ oft de vegetabel geest vanden wijn gheheel overghecomen is: Dese wordt daer nae wederom in warm water ghedigereert den tijdt van 24. daghen / ende alsoo heeftmen van een pont wijns een scrupel essentie / de welcke sonderlinghe hulpe is om d'leuen te verlangen. Met desen subtijlen geest van wijn/ worden bereyt d'essentien ende tincturen van ander dinghen/ende de leuende wateren/ als van cruyden ende wel rieckende dinghen/ oock vande metallen ende ander bereyde Mineralen die daer in ghedigereert/ ghesolueert/wtghetrocken ende ghedistilleert worden.

Liquor Tartari.

Neemt vier pont gestooten wijnsteen/ die doet in een Retorte oft ander Distilleer-vat dat wel gheluteert is/ ende stellet inden ouen met eenen wyden receptakel daer aen wel vast gheluteert/ want het pleegt lichtelick ouer te gaen: Daer nae vermeerdert allenckskens vier/tot datter niet meer ouer en distilleert. Als nu de vaten cout gheworden zijn/men neemt tghedistilleerde wt / ende men gietet in een distilleer-glas/om metten Balneum te scheyden d'water vande olie.

Swaeluwe-wortel.

Nae dien dat dese quellicke berispers gheen maniere en houden van te berispen / veranderen/ oft te verachten ander lieden opinie ende goedtduncken / ende onse ghedoochsaemheyt ende gedul-dicheydt misbruycken: soo willen wy ons seluen oeffenen/in ouer een te brengen de cruyden die ons volcomelick bekent zijn met de beschrijuinghe vanden ouders/ ten spijt van hunlieder straffe berispinghe: by de welcke ist dat ghy tgheheel Cruyderboeck scherp ouerleght / soo sult ghy segghen dat qualick de honderste plante oprecht is. Sy ontkennen teghen de waerheyt dat ons Swaelwe wortel oft Vicetoxicum soude hebben de bladers vanden Veyl/ ende die wat langher/ oft een stinckende bloeme: de welcke wel hadden moghen mercken aen het conterfeytsel/ datse Veyl bladers heeft/ ghelijck oock Dioscorides wel seght / die den Periclymenum, ende Seseli van Ethiopien bladers van Veyl gheeft/ende voegter by de mate vande grootte/ te wetē/ lanck / ghelijck die vanden Periclymenum: iae de selue seght datse die vanden Veyl ghelijck zijn/ maer langher. Ist dat sy seggen dat de gheconterfeyte plante/ oft die op het papier gheplackt is/ gheenen reucke en heeft/ dat laet ick hunlieden toe: maer ist dat sy segghen vande ghene die op de berghen bloeyet / ick sal segghen dat sy de snof hebben ende verstopt zijn/ oft dat sy noeyt gheen groene ghesien en hebben: Hoe wel dat my verdriet soo dickwils ende vele te verhalen van meerderinghe ende verlies vande reucke in diuersche planten ende plaetsen. Want het is een cranck bewijs/ alsser veel merckelijcker ende beter

ghe-

Swaeluwe-wortel. In Latijn/ Asclepias oft Vicetoxicum. In Hoochduytsch / Schwalbenwurtz/ dat is in Latijn Hirundinaria. In Italiaensch/ Vincetossico. In Engelsch/ Swallo-wurte.

Tweede Asclepias met swerte bloemen. In Latijn/ Asclepias altera flore nigro.

gheree t zijn. Want het heeft eenen schijn van waerheyt dat dẽ ghemeynen hoop vande Medicijns dit cruydt in Latijn ghenoemt hebben Vicetoxicum, om de cracht diet heeft teghen tfenijn/ ghelijck oock den Asclepias om derghelijcke cracht den naem schijnt te hebben van soo excellenten Medicijn. De wortel van dit cruydt is zeer saselachtich: de stelen zijn buyghelick/ wisachtich / glat ende onder haluen cubitus lanck. De bladers zijn stijf/ doncker groen die vanden Veyl ghelijck/ maer een weynich langer/ ende bouen bycants spitsch: De bloeme is cleyn ende wit/ onlieflick ende quaet van reucke/ nae de welcke dat comen haeukens lanckworpich rondt/ die vanden Oleander of Apocynum zeer ghelijck: t'Saedt is goudt-geel/ die vanden Sesamum oft Apocynum ghelijck/ ouerdeckt met wolachticheydt/ ghelijck dat vanden Apocynum. De ghene die de crachten vande wortel versocht hebben ende ghebruyckt soo wel teghen t'fenijn als quade zeeren oft sweeringhen/ hebben hun seluẽ eñ oock dit cruydt zeer vermaert gemaeckt: Oock en hebbẽ de nacomers niet andersins cõnen geloouen dan dat dit cruydt Asclepias was / eñ hebbent daer voren ghebruyckt. Want t'groeyt op derghelijcke plaetsen/ te weten op berghen oft dorre hoeuels / principalick in d'lant van Languedoc ende Ligurien ontrent Turin.

Tweede Asclepias met swerte bloemen.

Noch vintmen een ander Vicetoxicum opde hoeuels van Montpelliers by Frontignaen / oock inde houen van Nederlant / d'welcke om de bruyn tanneyte bloeme / ende gheensins wit ghelijck dander/ swert Vicetoxicum ghenoemt wordt / hebbẽde buyghelijcke stelen van drye oft vier cubitus hooghe/ de welcke opclimmen/ ghelijck Periploca, rondtomme de staken oft boomkens daer ontrent staende: ende om datse de selue eenichsins gelijck is/ wordt oock genoemt de cleyne Periploca: andersins is sy de voorgaende plante ghcheel ghelijck: Dese is vol van bleeck sap.

Cracht oft werckinghe.

Dioscorides. De wortels vã Swaeluwe-wortel met wijn inghenomen/ gheneest de colijcke ende crim-

de crimpinghe des buyckx/ende oock de beten van slanghen. De bladers zijn zeer goedt ghelegt op de quade sweeringhen vande borsten ende vrouwelickheydt/in Griecks Cacoethe ghenoemt.

Galenus seght dat hy de cracht van dit cruydt niet en heeft versocht. Fuchsius ende de ionghe Herbaristen segghen dat Asclepias de maendtstonden vande vrouwen verweckt / ende den watersuchtighen helpt: dat oock zeer goedt gheleyt is op de beten van dulle honden/ende fenijnighe beten.

Asclepias suyvert de vuyle seericheden daer op gheleyt ende doetse sluyten/ oock wordet ghemengt onder de medicijnen teghen tfenijn.

Apocynum, Periploca Græca foliis latioribus Hederaceis, Oft oock is den Apocynum van Dioscorides? ende is nae d'opinie van Matthiolus ende Italiaenen den Apocynum: van Guillandinus, oock ist de Cynocrambe van Galenus ende Cynomorus, om dat de honden terstont dooder/ghelijck Lycoctonon de wolven.

Periploca serpens, angustiore folio.

Om dat dit cruydt de honden doet steruen als sijt eten / ist in Griecks ghenoemt Apocynum. Met der beschrijuinge van desen cruyde moghen de Lief-hebbers ghelijcken twee aerdighe ende seldene planten/die met de selue zeer wel overeencomen/ de welcke wy overlanck ghesien hebben binnē Padua / ende oock luttel iaeren gheleden inde houen van Heer Jan Hoboke Greffier van Antwerpen/ende van Doctor Hugo Fauolio ghesworen medicijn der seluer stadt. De naem van beyde dese planten is Periploca. D'eene heeft wisachtighe/buyghelicke/ dunne/glatte stelen/ die ouer beyde sijden steelkens hadden / dunne ende lanckachtich / aende welcke dat groeyden bladers die vanden Veyl ghelijck/ saecht / groen/ glat/blinckende / ende ronder dan die vande Swael-wortel bouen een weynich spitsch : De bloemen zijn cleyne ende wit / moschachtich de welcke tusschen de bladers groeyen ende voorts comen/ die vande Valeriane oft Draue ghelijck/ nae de welcke dat volgē in Oogstmaendt hoornewijse / spitsche ende rechte haeukens / meerder dan die vande Swaelwortel oft Asclepias, waer in dat swerter ende plat saedt besloten is/met een wolachtighe hayricheyt becleedt. Tsap is geelachtich/onlieflick/ende ghelijck tgheheel cruydt/ quaedt ende vuyl van reucke.

Ist

Ist dat dit cruydt der honden doodt is als sijt eten/ soo ist der waerheydt zeer ghelijck dattet Apocynum is/ ende de remedie hier teghen is by auentueren het Vicetoxicum. Wy hebben ouerlanck voor seker bevonden/ dat een remedie is gheweest teghen ander fenijnen die de honden ghegeten hadden/ ghelijck Anthora teghen Thora, ende de Wolfs-besien teghen Pardalianchos.

Cruppende Periploca met smalle bladers den Geyten bladt ghelijck.

Dander ghenoemt de cruypende Periploca, heeft langer eñ saechter stelen/ met de welcke sy haer windt rondtomme de boomen ghelijck het Memmekēs-cruydt. De bladers staen twee tsaemen tegē malcander ouer/ die vanden Geyten-bladt ghelijcker dan die vanden Veyl/ maer spitsch ghelijck die vande Swaeluwe wortel. Doen wy eerst te Pisa dese plante saghen/ waerē de bloemen lange vergaen/ maer wy saghen de haeukens/ de welcke subtijlick aen malcander ghevoeght waeren ghelijck twee becken/ voorts-comende tsamen wt den huysken vande bloeme/ ouer beyde sijden open van een staende/ maer onder en bouen met den spitsche vast aen malcander/ eenichsins die vanden Oleander ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers van Periploca met vet int broodt ghesteken/ ende teten ghegheuen/ dooden honden/ woluen/ vossen ende pantheren/ ende maecken hun lendenen gheheel lam.

Galen. Den menschen is fenijn/ een cruydt dat zeere vuyl rieckt/ daerom ist gheheel heet/ nochtans en ist achtervolghens niet drooghende. Daeromme heuet een teirende cracht/ van buyten opgheleyt.

Clymenon Italorum, siue Siciliana, non est Androsæmon. Androsæmum Dodonæi. In Franchois/ Toute saine. In Engelsch/ Tutsan. Clymenum Plinij van sommighe.

Sommighe oude vermaerde Herbaristen/ Galenus, Ægineta ende ander schijnen twijfelachtighe opinien ghehadt te hebben inden Clymenon, wāt sy hebbē onseker iae gheen mēue oft beschrijuinge daer af gemaeckt/ eñ die stille swijgēs ouergeslagē. Jae ten tijde vā Plinius was de beschrijuinghe van dien diuersch ende onder een ghemengt wt den Clymenon ende Periclymenon, eñ een ander hadden de Griecken/ dan de Latijnsche. Waerom dat wy gheensins voor seker en hebbē willen verclaren dat Beeckschuym-cruydt/ oft Helm-cruydt/ den oprechten Clymenon is/ hoe wel datse alle beyde desen niet zeer ongheliick en zijn/ noch oock hun crachten desen naem van Clymenum niet onweerdich en zijn. Want dese cruyden en zijn niet min gheprefen vande Chirurgiens/ ende bekent ghemaeckt/ dan het cruydt Clymenum is door den naem vanden Coninck Clymenon. Niet min en behoort eenen treffelicken naem te hebben t'cruydt dat vanden ghemeynen man in Vranckerijck Toute saine ghenoemt wordt/ welcke gelijck de Panaces, alle sieckten ende cranckheden gheneest. Dit cruydt is altijts groen/ ende heeft wijsachtighe/ bloedt-roode/ blinckende/ eñ rechte bruygelicke stelen/ die wat cantachtich zijn/ oft inde lengde ghestreept/ die vanden Memmekens-cruydt van verwe geheel gelijck. De bladers groeyē oock twee en twee tsamen met spacien vā een op dauerechte wtten blaeuwen/ op de rechte syde satgroen/ die vanden Memmekens-cruydt zeer gelijck/ wighenomen datse wtten knoopkens voorts comen/ ende niet ghelijck die ander van stelen doorboort/ ende daerom soo ghelijckense den Androsemon, wāt de spacien tusschen de bladers zijn cleyn/ ende staen twee bladerkens tsamen ghelijck van een: maer sy en gheuen alsoo gheen bloedich sap/ gheperst oft

op pappier ghewreuẽ/ ghelijck gheseyt is int capitel vanden oprechtẽ Androsæmum: De gele bloemen en zijn dien niet onghelijck / de ronde bollekens zijn int eerste roodt/ daer nae bruyn-roodt bycants swert / vol cleyne bruyne saeykens. De wortel is van buyten bruyn / binnen wit / houtachtich/ breuckich/ eenen voet oft onderhalf lanck/ herstachtich van smaecke niet taey/ oock en heeft tgheheel cruydt gheenen quaden smaecke / maer een weynich die vanden Gom Elemni oft Trifolio odorato ghelijck: Dit cruydt treckt matelijck tsamen al teerende ende droogt met luttel oft gheen warmte: ende is zeer goedt ende ghepresen in Wondt-remedien / Balsemen/ wondt-drancken eñ olien. Cracht. T'groeyet ouervloedich inde bosschẽ eñ foreesten van Enghellant/ principalijck by Bristo ende Clocestre gheleghen. In Vlaendre groeyet alleene inde houen / ende wordt daer Androsæmum ghenoemt. Maer het is onwaerachtich datmen seght dat de bladers ghewreuen zijnde roodt oft bloetachtich sap souden gheuen/ ten ware inden Herft/ als de bladers roodtverwich zijn/ ghelijck die vãden Wijngaert/ ende sommighe ander planten/ oft boomen/ vande welcke wy breedt ghenoech ghescreuen hebben inden capittel vande Cardo-benedictus. Dese ende dergheliјcke dinghen worden in onsen Androsæmum ghesien / dwelck beter ghelijckt den Hypericon met de Ruyte-bladers/ vã scheutachtighe stelen/ bloeme/ knopkens ende saedt/ dan de Italiaensche Siciliane / wiens bladers die vanden Memmekens ghelijcker zijn. Dit cruydt werdt oock neerstich onderhouden inden hof vander stadt van Padua/ waer dat ons eenen quidam meynde (maer te vergheefs) wijs te maecken/ dat dese plante alleene in Sicilien ghevonden wordt ende voorts comt : Waerom datse oock meest van alle Italiaenen Siciliaene ghenoemt wordt.

Geyten-bladt Memmekens. In Griecks / Περικλύμενον. **In Latijn**/ Periclymenum Perfoliatũ calidarum regionum Offici. Caprifolium, Matersylua, Lilium inter Spinas, Volucrũ maius. **In Hoochduytsch**/ **Geyszblat vnde Speck gilgẽ. In Franchois**/ Cheure fueille. **In Italiaẽsch**/ Vinci bosco. **In Spaensch**/ Madresylua. **In Engelsch**/ **Word binde.**

Ghemeyne Geyten-bladt vande Noordersche landen. In Latijn/ Periclymenon non perfoliatum Septentrionalium.

Laetse twijfelen soo langhe als sy willen / de ghene die twijfelen ende ontkennen dat dit cruydt Periclymenon is/ om dat gheen ronde ende dicke wortel en heeft: want te vergheefs soeckẽ eñ doorsoecken sy/tghene dat sy ouerlanck hebben: want Dioscorides en heeft niet ghesejdt een ronde oft knobbelachtighe/maer een ronde/ende niet cantachtighe wortel. Jae dat meer is/de ghene die hedens-daeghs wt Cratæua ende Oribasio ghestelt hebben een dicke ende langhe wortel / hebben geheel benomen alle oorsaecke van twist. Dit cruydt schijnt een soorte te wesen vande voorschreuen Apocynis ende Periplocis, ende wordt oock nu ter tijdt vande Griecken Periplocada ghenoemt. Welck cruydt ghevonden wordt tweederhande bladers te hebben: Tbladt dat de ghemeynste van Italien ende Languedoc aende stelen oft tacken heeft/ hoe wel dat maer een ende aen malcãder is/ nochtans schijnent twee bladers te wesen/ende recht inde middel doorboort/ gelijckmen siet inde gele Santorie ende ghekerft Wolfs-melck: ende daerom wordet ghenoemt doorboort/ oft doorsteken Periclymenon. Aen d'wterste clauwierachtighe ranckskens oft tackskens groeyen ronde bladers nauelwijs/waer op de lieflicke witte/oft bleeck-lijfverwighe bloemen comen/met eenighe gele pleckskens/ de welcke allenckskens inde lengde wtghestreckt comen ghelijck de snuyten vande Olifanten oft fleschkens/dẽ bloemen vande boonen zeer ghelijck/maer meerder vã reucke/ende met gele draeykens verciert. Tsaedt is rondt/ roodt/dien vande Bryonie ghelijck/ende sapachtich.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt van Memmekens-cruydt gheplukt alst rijpe is/eñ wt der Sonnen gedrooght/ den tijdt van veertich daghen met wijn ghedroncken/ telcken een dragme/ maeckt de verherde ende verstopte milte cleyne ende ghesont/ende verdrijft de moedtheydt: maer nae den sesten dach salt terstondt bloedich water doen maecken. Tis oock goedt den ghenen die cort van aessem zijn/ eñ hicken/ ende doet de vrouwen die in aerbeydt zijn verlossen. De bladers hebben de selue cracht/ de welcke seuenendertich daghen inghenomen/onvruchtbaer maecken: maer met olie ghesoden eñ gemengt doen de coude vande cortsen achterblijuen/daer mede ghestreken.

Galen. De besien ende bladers hebben een soo stercke verdeylende ende verwarmende cracht/ datse een weynich te vele ghedroncken/doen bloedich water maecken. Tbetaemelick ghewichte van in te nemen met wijn/is een dragme. Rondellet heeft weder tghebruyck van dit cruydt vernieuwt/ om den aerbeydt lichter ende corter te maecken/ende gaf in d'water van dit cruydt van onderhalf tot twee ende drye oncen met een drachme poeder van Lauender-saedt/ꝛc. als wy beschreuen hebben int capittel vanden Lauender. Dit cruydt wordt gheplant inde houen vande Nederlanden om den lieflicken reucke vande bloeme/die den gheheelen Somer lanck duert.

Ghemeyn Geyten-bladt vande Noorderschc landen.

Dese soorte van Geyten-bladt is in Nederlandt ende Enghellandt bekender ende meer ghebruyckt: De bladers staen ouer beyde syden met spacien van malcander/ elck alleene ende niet aen malcander/ noch oock de stele midden daer door commende: oock en groeyen de bloemen niet wt de hollicheydt vande bladeren. Andersins ist den anderen geheel ghelijck. De veranderinghe van dit/ is inde bloemen die altemets heel wit zijn/oft geelachtich/ende somwijle lijfverwich oft bleeck roodt.

Sauoys Geyten-blat den Cornoullie boom-wijfken ghelijck.

Daer zijnder die byde soorten van Periclymenon voeghen een plante oft boomken / groeyende inde bosschen van Sauoye/den Cornoullie-boom-wijfken van ghedaente ghelijck/ende brengt voort op elck steelken twee besien neuen een/ d'eene minder dan dander/ ghelijck een fleschken: Welcke besien in Zwitserlandt/ daer sy ouervloedich zijn/ Hunden-kirsen heeten. Daer zijnder oock die de selue plante voor Memmekens-cruydt houden: want sy heeft de bladers dien zeer ghelijck/ staende twee ende twee / ende oock een weynich graeuwachtich voorts-brenghende op cleyne steelkens op elck twee bloemkens/ die lanckworpich zijn / den anderen niet zeer onghelijck / maer minder ende wit/ met veel wtstekende draeykens. Sulcken als in Nederlandt in sijnen hof hadde groeyende de goede man ende Apoteker van Antwerpen Willem Dries/ die staet van selfs recht ouer eynde/ende en heeft gheen onderset van doen als dander/maer worpt haer tacken wt ghelijck de Cornoulle-boom-wijfken / iae groeyet acht oft thien cubitus hooghe. Haer crachten zijn ons onbekent.

Periclymenon rectum fructu cæruleo. Recht opgaende Geytenbladt met blaeuwe vruchten.

Van desen vindtmẽ een oft twee ander soorten inde houen van Heer Jan vãder Delft eñ mijn Jeufvrouwe Marie de Brimeu / welcke van saedt ghewonnen zijn door Clusius wt Weenen in Oostenrijck ouergheſonden. Tgeheel cruydt is van bladerẽ/ bloemkens/houdt ende gedaente vant voorseyde recht opgaende Geyten-bladt gelijck/ maer de besiẽ waeren blaeu. Aengesien dat Mijn-

heer

Hanops Geyten-bladt den Cornoullie-boom Wijfken ghelijck. In Latijn / Allobrogũ Periclymenon, oft Periclymenon rectum. Xylosteon Dodonæi.

Seseli van Ethiopien. In Latijn / Seseli Æthiopicum.

heer Clusius corts die selue beschrijuen sal / soo en sal ick daer af niet veel segghen. Ten groeyde niet bouen eenen cubitus oft wat meer hooghe.

Seseli van Ethiopien.

Soo veel soorten van Seseli als van Dioscorides beschreuen worden / soo vele ende de selue hebben wy gheplucht in Prouence ontrent Marseille / ende byden bergh Cetus aenden mont vander zee vã Languedoc / niet verre vã Montpelliers. Sommige studentẽ hebbẽ van daer gesonden sommige planten nae Paris / Antwerpen / ende oock in Italien / waer datse oock den gheleerden noch niet bekent en waren: Noch oock nu ter tijdt Matthiolo bekent / emmers in die laetst herdruckte figuren eñ veranderde meyninghen: soo dat dẽ ghemeynen Apotekers / ende traeghen Medicijns schijnt groot onghelijck ghedaen te wesen: ende voorwaer noch meerder schade sijnder eeren / dwelcke van verstandighe gheesten meer te beclaeghen dan te bespotten is. Dit cruydt groeyet opde steenachtighe plaetsen ende ontrent de zee van Marseillen / ende oock aenden voet vanden bergh Cetus opde sijde van het Meir / waer dat ouervloedich voorts comt in Hoymaendt ende Oogstmaendt zeer aerdich om sien / voorts-brenghende veel rechte / houtachtighe / bruyne / stijue sijde tacken / van twee oft drye cubitus hooghe / met veel scheuten / waer aen dat groeyen dicke / stijue / ende glat groene bladers / ghelijck die vanden Veyl / lanckworpich / ende die vanden Geyten-bladt bycants ghelijck. Bouen opde stelen draeghet aerdighe croonkens van gele bloemen die vande Dille ghelijck / nae de welcke volght veel swert / lanckworpich saedt / meerder dan vande Venckel. Niet alleene en heeft tsaedt / maer oock de gheheele plante eenen specerijachtighen / scherpen / heylsamen / ende bitterachtigen smaecke / maer gheeft oock van bouen tot int onderste vande wortel die houtachtich is / eenen lieflicken ende soeten reucke. Tsaedt van dit cruydt heeft een treffelicke cracht / waer af wy een goedt deel gesonden hebbẽ aen onse vrienden van Venegen ende Lyons om inde Theriaca te ghebruycken: dwelcke oock / als Dioscorides seght / veel beter reucke heeft ende crachtigher is dañ dat vanden Seseli van Marseille. Hadde Matthiolus dit Seseli alsoo wel groeyende in tvelt ghesien / als gheconterfeyt int boeck

van Dodonæus, hy soudt gheirne ghestelt hebben inde plaetse vande plante die hy ghestelt heeft: want die en is gheen boomachtich ghewas / maer een cruydt dwelcke de iongher Herbaristen Libanotis van Theophrastus noemen/ander ghedaente ende crachten hebbende dan dit Seseli van Ethiopien/dwelcke Dioscorides seght te wesen een redelick groot boomachtich ghewas.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt is bitter / scherper ende beter rieckende dan dat van Marseille zeer lieflick van reucke. Hier wt men nemen mach dat tot alle dinghen beter is/dan eenich ander Seseli. Waer af ghy meer sult vinden int capittel vanden Seseli van Marseille.

Cappers met spitsche bladeren van Africa eñ Italië. In Latijn/Capparis folio acuto. In Hoochduytsch/Capperen. In Franchois/Cappres. In Spaensch/ Alcapparas. In Engelsch / Kappers ende Cappers.

Cappers met botte bladeren van Languedoc. In Latijn/Capparis retuso folio.

Cappers groeyen boomachtich buyten opde velden aende canten vander zee/ van Tyrrene/Languedoc/ende in Spaignen/zeer ouervloedich. De selue plante heeft oock ouer lanck inde houen bekent gheweest. De vrucht oft knopkens eer datse bloeme worden oft vergaen/worden afghepluckt/ende inde pekel ghelevt/de welcke altijdts vele ghebruyckt gheweest hebben. De bloeme is wit ghelijck een Roose oft die vande Que-appels. Tsaedt groeyet in een lanckworpige haeuwe oft bolleken dwelcke rosch is eñ cleyne/dien vanden Hirs ghelijck/zeer nut inder medicijnen. Dit cruydt is verschillende van bladers/te weten met spitsche ende met ronde bladeren. Inde Coopsteden worden groote ende cleyne Cappers vercocht/maer de cleyne zijn meest ghepresen/ oock costen die ses-mael meer dan de groote: want sy worden vanden ghemeynen man beter ghehouden/ om datse lieflicker van smaecke zijn. Alsoo bedrieght de leckernije tverstant/tot schade vander ghesontheydt: want de smaecke dieme inde selue spoort/hebbense vande pekel oft azijn ghecreghen: andersins hebben die eenen zeer scherpen ende quaeden smaecke/tsy groene oft rijpe. Daerom worden de cleyne/ die zeer luttel vleesch ende sap hebben/lichtelicker vanden pekel doordroncken dan de groote/die beter eñ bequaemer sap hebben

ben

ben oft substantie om tvleesch te voeden. Dat de minste meer gheacht zijn dan de meeste/ is dan een faute vande keucken. Maer dese costuyme is gheheel inghecomen. Want/ghelijck de Philosophe zeer wel seght/niet en is der ghesontheydt oft den Medicijn meer contrarie/dan de Cock. Daerom de Cock mach de cleyne voor de wellust diere coopen/maer de proffijtelicke Hofmeester sal coopen (ist dat hy my ghelooft) de groote veel beter coop/om de ghesontheydt te bewaeren. Sommighe ongheleerde Medicijns en clagen niet min gheckelick dat de wortels ghevalscht worden/dan de ghene die claeghde/ datmen hedens-daeghs den gelen Santalum conterfeyten oft valschen soude met Aloës-hout. Want daer en is gheen dinck ghemeynder noch slechter/ iae oock in Spaignen dan dese wortel.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De stele ende de vrucht /wordt ghesouten oft in pekel ghelevt/ om te moghẽ eten: maecken rammelinghe inden buyck/ zijn de maghe teghen / ende maecken dorstich: niettemin ghesoden proffijtelicker dan rouw. Een half loot met wijn inghenomen viertich daghen achter een/ zijn zeer goedt tot de verherde Milte / maer maecken d'water bloedich. Zijn zeer goedt inghenomen teghen de pijne in de heupen ende lammicheydt/ ende den ghenen die verreckt ende gheborsten zijn: d'welcke Galenus oock seght. Verwecken oock de maendstonden vande vrouwen / ende suyveren thooft/ghelijck Galenus oock seght. Saedt van Cappers in azijn ghesoden/ stilt de pijne vã de tanden/ alsmen den mont daer mede spoelt/ als Galenus oock seght. T'selue doet oock de dorre schorsse vande wortel. De selue schorsse suyvert ende reynicht alle oude vervuylde wederspannighe sweeringhen / ende als Galenus seght / sy drooghtse zeer. De selue met Gersten meel ghemengt is den miltsuchtighen zeer goedt/ om van buyten op te legghen. Neemt oock wech de pijne/ alsmen eenen tandt in stucken heeft ghebeten: maer met azijn ghestooten oft ghemengt verdrijft alle witte leelicke vlecken ende plecken daer op ghestreken: d'welcke Galenus oock schrijft.

De wortel ende bladers ghestooten verdrijuen de clieren ende harde gheswillen aenden hals.

Sap van Cappers-cruydt inde ooren ghedaen doodet de wormen inde ooren/ als Galenus oock seght/ door zijn bitterheydt. Cappers van Barbarien ende sonderlinghe van Marmarica/ doen zeer swillen: Die van Poulien doen braeken: maer die wt Lybien/ende van ontrent de roode zee ghebrocht worden/zijn wttermaten heet: want sy maecken puysten ende sweeringhen inden mont/ ende eten af het tantvleesch totten been toe / waerom dat sy oock niet sonder reden inde spijsen veracht worden. Galen. De schorsse vande wortel vande Cappers/heeft haer principale qualiteyt bitter/ de tweede heet oft scherp/ende de derde eggerich: waer wt blyckt datse heeft diuersche ende contrarie crachten: want door de bitterheyt/ mach sy afvaghen/ reynighen ende doen scheyden/ door de hitte oft scherpicheydt/verwarmen/verteeren/ende subtijl maecken oft doen scheyden/ door de eggerheyt/ tsamentrecken/dicke maecken/ende stoppen: Waeromme dat dese medicijne/alsoo zeere als eenighe ander helpen ende ghenesen mach de verherde milten/ soo wel van buyten daer op ghelevt met bequaeme olien oft saluen ghemengt/als van binnen inghenomen tsy in azijn oft met syroop van azijn oft dergheliicke dinghen ghesoden/ oft drooghe ghestooten ende daer mede ghemengt/ aenghesien datse alsoo inghenomen de groue ende taeye humeurẽ bloedich af iaeght/ niet alleene door de urine/ maer dickwils oock door dẽ camerganck: waer door dat oock de verherde Milten eñ pijne vande heupen gheholpen ende ghenesen gheweest hebben.

T'selue seght oock Aegineta.

Vincoorde oft Maechde-palme.

Dat alle soorten vã Clematis dẽ naem om hun houtachtige ranckskens hebbẽ/en wordt van niemandt ontkẽt. Dese Clematis oft Maechde palme/groeyet ouer al in Duytschlandt/Vranckerijck ende Italien/in bosschen ende doncker plaetsen/ onder haghen eñ hegghen/ ende aende canten van bosschen: Dat oock de rechte Clematis is/ghetuyghen de gedaente ende oock de crachten ouer lanck ende dickwils bevonden/hoe wel dat luttel mentie ghemaeckt hebben/datse eenighe warmte soude in hebben/daer mede datse suyuert ende af iaeght den witten vloet vande vrouwen/ende wederom een tsamentreckinghe daer ghelaten hebbende/ ende de partie versterckt zijnde/de selue stopt. Oock is een groot wonder/ dat alleene een hoyken van dit cruydt gevlochten ende op thooft gedaen/tbloeyen wtter neuse stelpt: oft aende liesschen ghebonden/ de maendtstonden belet/ ende misvallen/ ghelijck ons Matthiolus beschrijft. Dit cruydt is eenen yeghelijcken bekent / ende heeft bladers die altijdts groene blijuen/ van ghelatticheydt/ende coleur de Lauwer bladers ghelijck /maer van grootte ende ghedaente die vanden Ligustrum: staende by spacien twee en twee teghen malcander ouer / aen ranckachtighe/buyghelijcke/ groene stelen opder eerden ghespreyt ende cruypende/sonder nochtans hem aen ander cruyden te winden/ die ouervloedich vele zijn/van smaecke bitter/ een weynich verwarmende ende tsamentreckende. De bloemen zijn blaeuw ende altemets wit hebbende vijf bladerskens/

Vincoorde oft Maeghde-palme. In Latijn/Clematis Daphnoides, Vinca Peruinca: an Centunculus Plinij? In Hoochduytsch / Yngrun ende Lyngrun. In Fráchois/Peruéche. In Walsch/ Vanche & Pucellage. In Italiaensch/Peruinca. In Spaēsch/Peruinqua. In Engelsch/ Peruincle.

Groote Maeghde-palme. In Latijn/ Clematis, siue Peruinca maior.

kens/die vanden Jesimin ghelijck/ maer wat meerder/ ende luttel oft gheenen reucke hebbende. De wortel is saselachtich ende geel.

Peruinca maior. **Groote Magde-palme.**

Dese die veel grooter is / en hebben wy nergens ghevonden dan in tlandt van Languedoc/ niet alleene in doncker plaetsen/ maer oock in open ende heete Olijf-houen/ de welcke nochtans vanden anderen niet en verschilt dan datse schoonder langher ende ses maels grooter is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De stelen ende bladers met wijn ghedroncken/ stoppen den buyckloop ende rooden camerganck. Dit cruydt met melck ende olie van Roosen ghemengt / ende eenen pessus daer af ghemaeckt/ ende inde moeder ghedaen/ doet de pijne vande moeder ophouden. D'welck Galenus oock seght. Maegde-palme ghecnoudt / gheneest den tantswere/ als Galenus oock seght: ende alle quetsuren van fenijnich ghedierte daer op ghelegt / als Ægineta oock schrijft: iae men seght dat de beten vanden Aspis gheneest met azijn ghedroncken. Galen. Maegde-palme en is niet scherp/ noch opbijtende / ghelijck de voorseyde Clematis, maer gheneest den buyckloop ende Roomelisoen met wijn inghenomen: verre ist datse branden oft blaerkens maecken soude ghelijck de voorseyde.

Plin. Dit cruydt met azijn ghedroncken is zeer crachtich teghen slanghen beten. Plin. lib. 24. cap. 15. Ægin. Maegde-palme heeft een drooghende cracht/ waer door datse stopt dē buyck-loop ende graeuwen camerganck: Oock gheneest sy de crimpinghe ende pijne der dermen ende tantsweere. Rondellet ghebruyckte dit cruydt om te stoppen den witten vloet vande vrouwen.

Plin. De Centunculus heeft een wtnemende cracht om den buyckloop te stoppen met eggerigen wijn inghenomen / ende stelpet bloet met honich-syrop ghemengt ende inghenomen / oft drye scrupels

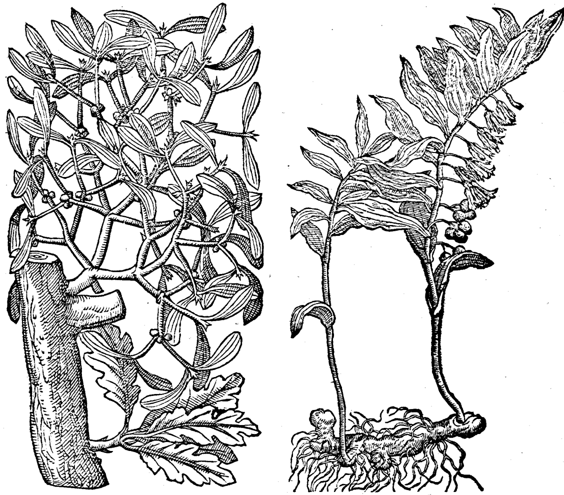
scrupels en half met thien oncen warm waters / ende aldus inghenomen ist zeere goedt tot de secundine vande vrouwen: oock heylet de wonden/ ende doet water maecken.

Maegde-palme met dobbel bruyn peirsche bloemen.

Inde houen vande Nederlanden wordt dit cruydt ghevonden met zeer lustighe dobbel bloemen/ die bruyn persch zijn van verwe.

Marentacken. In Griecks/ἰξὸς, Viscũ. In Hoochduytsch/Mistel. In Franchois/ Guy. In Italiaensch/Vischio. In Spaẽsch/Liga y Liria. In Portugueys/Visgo. In Engelsch/Misselto.

Salomons seghel. In Griecks/Πολυγόνατον. In Latijn/Polygonatum. In Hoochduytsch / Weiszwurtz. In Franchois/Signet de Salomon. In Italiaensch/Ginochietto. Inde Apoteken/ Sigillum Salomonis. In Engelsch/ White roote/ of Celp scala/of Wytewurt.

Dit cruydt wordt ghenoemt Viscum in Latijn/ dat is te segghem lijm / om dat tbeste lijm van dit cruydt ghemaeckt wort/waer af beter soude vermaent ghedient hebben nae tbeschrijuen vanden Eyckeboom mits dat meest aende selue is hanghende ende groeyende. Dwelck al ist luttel ghevonden / soo is nochtans meer te verwonderen dat sonder eenighe wortels hier en daer inde troncken vande boomen tgheheel iaer doore is groeyende/ iae inde winter nieuwe bladers crycht ende voorts comt (als Virgilius seght) niet wt sijn eygẽ saedt. Waeromme geenen schijn der waerheyt en heeft/ dat dit ghewas soude voorts-comen wt dat bleeck ende blinckende besieken/ maer eer wt dat wel bereyde sap d'welcke hem heeft vergadert aende schorsse vande tacken dompich ende vervlieghende/ waer doore comt/dat altijdts ouervloedich voetsel heeft/ ende sijn bladers niet en verliest. Dat veel dinghen voorts comen wt gheen saedt/en gheeft niemanden gheen wonder vande ghene die weten dat opde selue plaetsen voort comen Boom-varẽ / Eycken-varen/Steen-leuercruydt ende Mosch. Marentacken die op d'Eycke-boomen wassen zijn dalderbeste/maer worden soo selden ghevonden dat nauwe aenden duysensten Eyckenboom ghesien wordt. Jae dat meer is / in Enghellandt daer wy Eycken sonder ghetal ghesien hebben / en was maer eenen boom oft twee / daer wy / maer zeer luttel/ tselue op saghen / d'welcke oock zeer nauwe bewaert wert: Waer af nochtans de smaeke/ verwe ende reucke /vanden anderen gheensins en verschillẽ. Eycken Marentackẽ suyueren voor-

waer/ de melancholijcke ende flegmatijcke humeuren/ waerom datse een goede hulpe hebben bevonden gheweest den ghenen die draeyinghe in thooft hadden ende vallende sieckte/ ende hier voortijdts voor een heylich preseruatijf ghehouden gheweest vande Heydensche Walsche priesters ende Philosophen/ die met Eycken-boom ende Eycken Marentacken propheteerden. Oock en wordt den geest van dien/ ghenoemt Solis Aucupium, niet min zeer begheert vanden Alchymisten/ welcke mysterien ende secreten den ghemeynen lieden niet en behooren gheopenbaert te worden. Dioscorides heeft hier af mentie ghemaeckt als van een medicijne diemen wtwendich ghebruyckt ende niet en behoort in te nemen nochtans worden Marentacken soo wel in drancken als in pillekens sonder eenich perikel ghebruyckt. Maer van buyten ghe bruyckt/ wy weten by experientie datse soo excellent zijn/ datse wt de diepste hollicheden is wthalende het etter door de spacien vande musclen/ en dichte knorren: Want sy zijn een medicijne om in te stroeyen die haers ghelijcke niet en heeft/ als yemandt versoecken mach/ den welcken verheughen sal te kennen vande Marentacken salue/ die Scribonius Largus soo zeer prijst.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. Marentacken die versch zijn/ zijn de beste/ die binnen loockverwich en van buyten ghele zijn/ ende gheen rouwicheydt oft semelachticheydt en hebben. Sy comen voorts van besien op d'eycke groeyende: de bladers zijn die vanden Buxboom ghelijck. Men wascht de ghestoote besien/ ende wordt daer nae in water ghesoden: daer zijnder oock die de selue knouwende bereyden ende winnen. Marentacken comen oock voorts op Appel-boomen/ Peer-boomen/ ende meer ander: Jae sy worden oock ghevonden inde wortels van sommighe boomachtighe planten oft cleyne boomkens. Marientacken maecken murwe/ doen scheyden/ ende trecken wt.

Met murwen Herst ende was van elcks euen vele ghemenght/ maecken murw/ rijpe/ ende doen sincken de herde gheswillen/ clieren/ ende alle ander veranderinghen/ ende oock de puystkens oft sweerkens Epinyctides ghenoemt. Met wieroock ghemenght/ maecken murwe die verouderde sweeringhen ende groote quade apostumatien. Met calcksteen/ Gagates oft Lapis Asius ghesoden/ verdrijuen de herdicheydt vande Milte ende maecken die cleyne/ daer op gheleyt.

Marentacken met Sandaracha oft Arsenicum ghemenght/ doen de naghels af vallen/ daer op gheleyt: maer met calck ende wijn-droessem ghemengt/ soo vermeerdert hun cracht.

Galenus. Marentack is wt veel luchtighe ende waterachtighe/ ende zeer luttel eerdighe substantie gegenereert. Want de scherpicheyt gaet in haer de bitterheydt te bouen. Daerom comen oock haer crachten ouer een met de substantie: Want sy haelt wtten diepsten de humeuren/ niet alleene de dunne ende subtijle/ maer oock de grofue/ die sy oock doet scheyden/ ende verteert. Dit cruydt is vande soorten die niet terstont en verwarmen op gheleyt zijnde/ maer die tijdt daer toe begheeren/ ghelijck de Thapsia: Maer daer en bouen hebben wy vermaent/ datse zijn crachtelijck inde heete medicamenten/ waer datse hebben veel ouervloedighe humeuren.

Ægineta. Marentack verwarmt met haer scherpheydt/ ende treckt gheweldich wt den diepsten de humeuren/ ende doet scheyden/ ghelijck de Thapsia: maer niet soo sterck.

Polygonatum. Salomons seghel.

De wortel van dese plante/ die soo dicke is als eenen cleynen vingher/ is knoopachtich oft knobbelachtich die vande stekende palme oft Ruscus ghelijck/ loopende lancks den risch vander eerden/ met veel veselinghen/ wit/ claer/ ghelijck marber/ ende de wortel van Alabastrites ghelijck/ van smaecke eerst suetachtich/ daer naer een weynich bitter oft tsamentreckende: Waer wt rechte/ ronde ende groene stelen van eenen cubitus hooghe voorts comen/ om de welcke dat groeyen bladers/ die vanden Mey-bloemkens/ oft Tweebladt/ oft Laurus van Alexandrien ghelijck/ op de maniere vanden witten Nies-wortel/ vol strepen oft aderkens/ tusschen de welcke steelkens wtspruyten/ waer aen wit-groene bloemkens wassen die vanden Vnedo oft Arbutus ghelijck/ ende langher dan de Mey-bloemkens. Nae de welcke volghen in Mey ende Junio/ ronde besien die eerst groen zijn ende daer nae swert/ die vande Corruda oft Crakebesien niet ongheliick.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel van Salomons seghel/ gheneest de wonden daer op gheleyt zijnde/ ende verdrijft oock de vlecken ende smetten wtten aensicht: Tselue seght Galenus oock.

De vrouwen van Italien ghebruycken hedens-daeghs t'ghedistilleert water om d'aensicht te blancketten.

Ander

Ander Salomons seghel.

Daer en is niemandt die een weynich vervaren is inde kennisse vande cruyden/ die soo haest als hy de groote Salomons seghel oft Tonghenbladt siet/ niet en meynt dat dit cruydt vande soorten van Polygonaton oft Laurus Alexandrina is / de bladers hebbende van wtspruyten ende ordeninghe die vande groote Myrtus ghelijck/ staende aen een steelken van onderhalue palme oft hoogher/ dien vanden Salomons segel niet ongheliјck. Dit cruydt is nu inde houen van Nederlandt/ door toedoen ende nersticheydt van Clusius, waer dat noch niet ghebloeyet en heeft.

Van dese soorte heeft ons de voorseyde Clusius mede ghedeylt : ende salse selue corts eenen yeghelijcken openbaeren met sommighe andere die grooter bladeren hebben / in zijnen boeck van de Honghersche ende Oostenrijcksche planten.

Stekende palme. Ruscus. ὀξυμυρσίνη. Μυρσίνη ἀγρία.
In Latijn/ Myrthacantha, Murina spina, siue Myrtus syluestris. Centromirmi Theoph. Anguil. In Hoochduytsch/ Bruosch of Meußdorn. In Franchois/ Brusc. In Italiaensch / Pongitopi. In Spaensch/ Insbarba, ende Gilbarbera. In Engelsch / Bochers Browme / Kuehull ende Kuehulme.

Tonghen-bladt. In Latijn/ Hippoglossum Bonifacia. In Hoochduytsch/ Hanckblat / Zapfflikraut/ ende Zunghen blat/ Zepflinkraut. In Frāchois/ Herbe aux langues. In Engelsch/ Double tonge/ ende Horse tonge.

Hoewel dat de Stekende-palme vanden ouders ghenoemt wordt / cleyne / wilde ende stekende Myrthus, als oft vande selue nature gheweest hadde/ ghelijck dat van ghedaente gheheel ghelijck was : nochtans ist seker dat dese cruyden van nature ende plaetsen van groeyen verschillen / ghemerckt dat inde Noordersche landen gheenen Myrthus en groeyet. Maer de Stekende-palme groeyet ouervloedich soo wel inde warme als inde coude landen/ den Myrthus van blaeders ende ghedaente ghelijck/ wtghenomen datse stijfuer ende bouen spitsch ende scherp zijn/ midde̅ op de welcke elck besonder een besie vast is/ op de maniere van scharlaken greyne/ de welcke zeer roodt is/ maer herder ende meerder dan die vanden Corael-cruydt/ een keerneken hebbende soo hert als been/ ende dat zeer qualick om breken is. De bloemē zijn cleyne/ de welcke ouervloedich groeyen aen syde schueten die

ten die zeer hart zijn van twee ende drye cubitus hooghe/rechte/ghestreept ende zeer ieuchdich/ ghelijck oock de wortels / de welcke veel iaeren blyuen wassende / ende alle iaeren nieuwe schueten wt worpende/zeer ghelijck de Speragus doet: Sy is specerachtich ende bitterachtich/ zeer goedt teghen de verstoptheden vande dermen ende ganghen des lichaems: Jae men pleeghtse inde Apoteke niet anders te ghebruycken dan ghelijck die vanden Speragus; oft Bonifacia , welcken sy zeer ghelijckende is. Tsaedt wordt oock tot dien eynde ghemengt onder de Benedicta laxatiua ende Lithontribis. Dese plante groeyet op steyle ende steenachtighe plaetsen.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel is scherp ende bitterachtich. De bladers ende besien met wijn ghedroncken doen water maecken / sy verwecken de maendtstonden vande vrouwen/ sy breken den steen ende ghenesen de droppel-pisse. De selue ghenesen den hooftsweere/ ende geelsucht.

De wortel in wijn ghesoden ende ghedroncken/ heeft de selue crachten.

De ionghe schuetkens worden inde spijse ghebruyckt inde plaetse van Speragus , maer sy zijn bitter/ ende doen water maecken.

Onderschepdt tusschen de Laurus Alexandræa van Dioscorides (de welcke van Theophrastus Ruscifolia ghenoemt wordt) ende den Tonghen-bladt.

Dat Laurus Alexandrina een ander cruydt is dan Tonghen-bladt / mach een yeghelick terstont mercken wt de woorden van Theophrastus ende Dioscorides. Want sy segghen beyde dat de vrucht oft roode besie hangt midden op tblat/sonder te vermanen van eenighe steelkens. Daer en bouen seght Dioscorides dat dese Laurus sachter/ meerder ende witter bladers heeft dan de stekende palme/ ende ander crachten: oock dat de wortel meerder/sachter ende welrieckende is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Laurus Alexandrina onderhalf loot in sueten wijn ghesoden ende ghedroncken/ verlicht ende gheeft goeden spoet inden aerbeyt vande vrouwen/ ende gheneest de druppel-pisse/ maer sy treckt tbloedt wt: Tselue segghen Galenus ende Plinius.

Hippoglossum. Tonghen-bladt.

De wortel van Tonghen-bladt is minder/ dunner ende corter dan die van Laurus Alexandrina: de bladers zijn oock dunne ende cleyne/ op de welcke inde middel als wt een hollicheydt een ander blaeyken ghelijck een tongesken voorts comt/maer beyde spitsch met een stijf ende stekende puntken/ tusschen welcke bladers oock roode besien gesiē wordē die vande Stekende-palme gelijck/voorwaer een wonderlick ende excellent werck vande nature. Daerom de ghene die de translatie van Plinius leest/ sal ghenoech mercken dat verscheyden planten zijn/ ende dat de beschrijuinghe vanden Hippoglossum ghebreckelick was: want Plinius seght aldus : Hippoglossa heeft de bladers vande wilde Myrte hol / stekende / ende op de selue een cleyn blaeyken ghelijck een tonghesken / al oft midden wt de bladers quame / waer dat hy schijnt ghelesen te hebben/ niet cransachtighe bladers/ maer holle/oft innewaerts ghebuyghde bladers/ghelijck als zijn alle die vande Bislingua oft Bonifacia van onsen lande / de welcke ouer lanck inde houen ghenoech zijn bekent gheweest / ende door hun excellente crachten teghen de graveele ende caudepisse zeer vermaert: sonderlinghe vande ghene die van selfs groeyen op berghen / steenachtighe ende rouwe onghebonde plaetsen by Genua/ Port de Luna, Sauone/ Nicen/ ende ander dorre plaetsen op de Alpes vande heete landen.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. Eenen crans vande opperste tackskens ghemaeckt ende op thooft ghestelt/ gheneest de pijne vanden hoofde.

De wortel van Tonghenbladt ende tsap wordt ghemenght inde weeck ende murwmaeckende saluen.

Tafelken.

- Cauwoorden.
- Concommers.
- Slanghe-Concommers/oft Cucumis flexuosus siue Anguinus.
- Meloenen/oft Melopepo van Dioscorides, ende haer diuersche soorten.
- Citrullen/oft Anguria oft Batecha met swert saedt van Auicenna; Oft oock Melopepo is?
- Pompoenen ende haer diuersche soorten.
- Cauwoorden { groote / cleyne } flesche-wijs ende haer diuersche soorten.
- Coloquint-appels.
- Esels-Concommers/oft wilde Concommers.
- Batata vande Spaignaerts.
- Momordica, Balsamina, Balsem-appel.
- Doronici, vande welcke gheen den Aconitum Pardalianches is.
- Diuersche soorten van Doronicum.
- Cottoen.
- Maeluwe ende haer diuersche soorten.
- Bamia.
- Syda van Theophrastus.
- Aburylon.
- Witte Maeluwe/Althea.
- Althea frutex.
- Althea arbor.
- Alcea oft Sigmars-cruydt.
- Alcea Veneta, Veneetsche Maeluwe.
- Roberts-cruydt oft Geranium.
- Pes Leonis oft Alchimilla.
- Sanikel.
- Epipactis.
- Ranunculi, Botter-bloemen/Hane-voet.
- Ranunculus met witte bloemen.
- Ranunculus gramineus, ende sijn veranderinghen.
- Flammula.
- Aconita { Luteum. / Lycoctonum. }
- Napelli.
- Muscæ Napelli.
- Anthora.

Cucurbitæ, Cauwoorden. Sychia. Succha. Σίκυς.

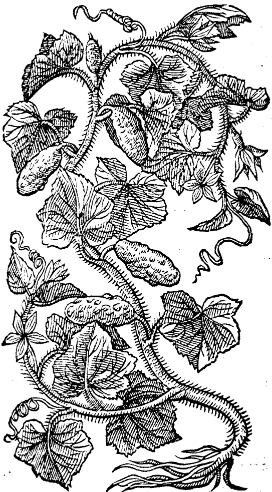
Tusschen de Cauwoorden/Concommers ende Pompoenen is soo groote ghelijckenisse/dat noch de Grieckſche ende Latijnsche ouders / noch oock de jonghers / de namen niet net onderscheyden en hebben. Want Euthydemus in tboeck vande Moes-cruyden heet de Sycia Indica Coloquinte, te weten nae Hippocrates, wien/ghelijck oock Theophrasto dunckt/ dattet Griecks woort σικυώνη, onderscheydt ende diuerscheydt van gheslachte van dese vruchten beteeckenen wil/ want dwoordt σίζειν is te segghen sieden/waer af dat σίκυς comt/ dwelcke een vat/ pot ende busse beteeckent / ende een glasen laetbusse / oft eenen cromhoren/ende is by auentuere daerom vande Latijnsche Cucurbita ghenoemt gheweest/hoe wel dat Varro wil segghen dat is om de cromte. Aristoteles heet oock de Sicyas, Pepones, ende Galenus Pepocucumerem. Waerom dat wy/ ten eynde datse lichtelicker souden moghen van malcander onderscheyden worden / diemen hedens-daeghs ghebruyckt tzy inde keucken oft inde medicijne/ alle dese soorten niet qualick Sicyas oft Cucumeres noemen/vande welcke de twee principaelste gheslachten/te weten Cauwoorden ende Meloenen oft Pompoenē diuersche namen ghecreghen hebben/om de diuerscheydt vande vruchten ende bladers.

Concommers.

Seer bekent zijn inde houen soo wel vande Noorderſche als Suyderſche landen / de Concommers die zeer soete om eten zijn/ende zeer vele ghevonden/ principalick rouw/ oft oock inde pekel gelevt als sy noch cleyne zijn. Dese plante heeft rouwe/scherpe/ ende groene bladers/die vande Bryonie oft Wijngaerdt ghelijck maer meerder / ende minder dan die vande groote Clissen en Docke-

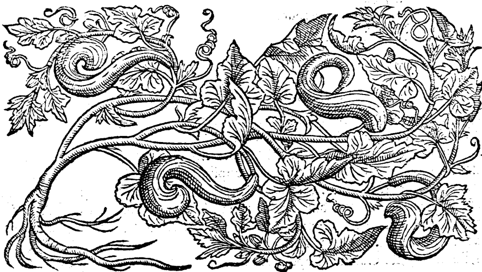
bladers:

Concommers. In Latijn/ Cucumeres Satiui & Esculenti. In Hoochduptsch/ Cucumeren. In Franchois/ Concombre. In Italiaensch/ Cocomero. In Spaensch/ Cogombro. In Engelsch/ Cucumbres.

bladers: de bloemen zijn bleeck-geel/ lelieachtich/ die snachts wat sluyten/ oft verwelckeren/ ghelijck die vande Winde. Dese plante heeft oock veel langhe stelen lancks der aerden cruypende/ met clauwierkens die alle dinghen daer sy ontrēt comen vatten/ ende gheeft ronde lanckworpighe vruchten van eenen haluen voet lanck/ hebbende dunachtighe ghestipte schellen/ die eerst doncker groen zijn/ maer rijpe wordende zijn die geelachtich/ somtijts zijn die een weynich rouw oft scherpachtich/ inde lengde voorkens hebbende/ welcke vruchten vol wit saedt zijn/ dien vanden Meloenen soo ghelijck/ datter gheen onderscheydt tusschē en is dan dat dit wat smalder is ende een cleyn puntken onder heeft wtstekende: welck saedt een melckachtich marck heeft dat zeer soet is/ ende inde Apoteken vele ghebruyckt wordt/ maer luttel inde Ceucken.

Slanghe-Concommer. In Latijn/ Cucumis anguinus flexuosus.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Concommeren zijn zeer goedt den buyck ende maghe. Sy vercoelen sonder corruptie/ oock zijn die nut voor de blase. Concommers gherokē doen weder tot hun seluen comen die in onmachte zijn. Tsaedt van Concommers met melck oft zeer soeten wijn ghedroncken doet soetelick water maecken/ende is zeer goedt der blasen die van binnen ghequetst oft wat versworen is.

De bladers van Concommers met wijn ghestooten/ ghenesen de beten vanden honden daer op gheleyt/ende met honich ghemengt de puystkens oft sweerkens Epinyctide ghenoemt.

Galen.

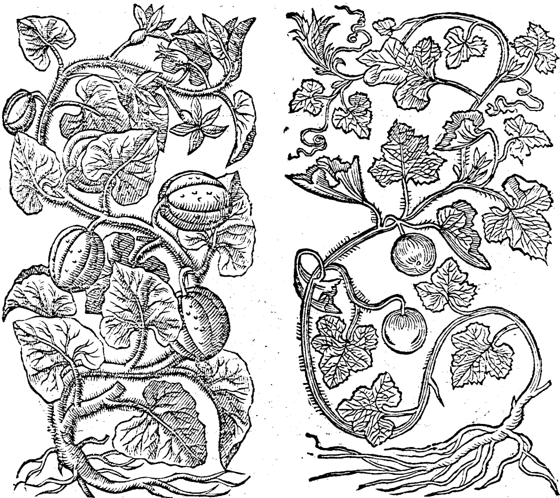
Galen. Ægin. Saedt van Concommers heeft een afvaeghende ende verdeylende cracht / het doet water maecken/ende maeckt de huyt claer. De drooghe Concommer/ oock tsaedt ende de wortel drooght inden eersten graedt ende is stercker afvaeghende. Ægin. Concommer is cout/ende vocht tot inden tweeden graedt. De Concommeren die in Nederlandt groeyen/ten sy datse drooghe ende heete Someren crijghen/worden zeer spade rijp oft nut om etẽ: Daerom zijn sy waterich/ oorsaechtich ende te coudt.

Cucumis Anguinus. **Slanghe-Concommer.**

Dese soorte van Concommers wordt luttel ghevonden / ten waere inde houen vande Herbaristen/ende is de voorgaende Concommer gheheel ghelijck van rancken/clauwierkens / bladers ende bloeme/ maer wordt door de vrucht lichtelick onderscheyden ende bekent / de welcke dunne eñ crom is ghelijck een ghewronghen slanghe/dien sy van lengde ende dickte ghelijck is / waer af datse oock den naem heeft. De schorsse is dunne ende schoon gars-groen.

Meloenen. In Latijn/ Melo vulgi, siue Cucumis Antiquorũ. Melopepo Dioscoridis. In Hoochduytsch/Melonen. In Franchois eñ Engelsch/ Melons. In Italiaensch/ Mellone ende Popone. In Spaensch/Melon.

Suycker Meloenkens.

Den Concommers/zijn van bladers/ bloemen ende vruchten/ meest ghelijck dese Meloenen eñ oock / als wy ghesendt hebben van saedt/dwelcke nochtans besloten is in een ronde vrucht die meerder van buyck is ende inde lengde dieper voren heeft. De schorsse is oock herder/ een weynich hayrich/gherimpelt / ende aschgraeuw. Tbinnenste is gele/soet van reucke ende smaecke/ghelijck die ouer al Italien/Prouencen/Languedoc/Gascoigne/Lyonnois/ Vranckerijck ende Spaignen ghevonden worden. Dese worden in Hoymaendt ende Oogstmaendt met wat souts ende broodt gheten. In ander landen Noordtwaerts gheleghen / als Walschlandt/ Nederlandt ende Engellandt groeyen die qualick/ oft sy zijn waterich eñ niet lieflick van smaecke / oock en wordense ghemeynlick

niet rijpe/door te veel reghens ende luttel warmte. T'saedt wordt inder Apoteken ghebruyckt voor een vande groote viersaeden/ zeere ghepresen ende vele ghebruyckt.

Diversche soorten van Meloenen verschillende in grootte/ verwe ende reucke.

Suycker Meloenkens.

Daer is een soorte van Meloenen ghenoemt Moscadelle/ die luttel meerder is dan eenen Coloquint-appel oft Orenge-appel/hebbende den reucke van Muscus ende eenen zeer excellenten soeten smaecke. Daer is noch een ander soorte die de schorsse ende oock t'binnenste wit heeft/ de welcke oock zeer lieflick is van smaecke. Al en waert maer wt dit teecken alleene/ datse eenen zeer goeden reucke heeft/die vande Que-appels ghelijck/ daer mede wederom stercke gheuende den ghenen die flauhertich zijn/als Dioscorides seght: soo soude een yeghelick moghen vastelick segghen dat onse
Sicya. Meloenen de Concommers oft Sicya zijn vanden ouders/ ende sonderlinghe van Dioscorides, eñ zijn Meloenen (soo vele te segghen als appelachtich) met goede reden vande ionghe Griecken ghenoemt/om dat alle de soorten van dien een zeer lieflicke spijse zijn inden mondt/ ende voor de maghe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Meloenen gheten doen water maecken/ende doen vergaen de verhittinghe vanden ooghen daer op ghelevt. Platen van Meloenen zijn zeer goedt teghen de brandende hitte vande kinders hoofden siriasis ghenoemt/bouen t'voorhooft geleyt / ende verdrijft t'loopen vanden ooghen op t'voorhooft ghelevt. T'sap ende saedt vande Meloenen met meel ghemengt/ende inde Sonne ghedrooght / maecket aensicht schoon / ende suyueret van alle vlecken . De drooghe wortel een dragme swaer met honich-water oft Meede inghenomen doet braecken : maer ist dat yemandt nae den auondtmael tamelick beghcert ouer te gheuen/dat hy maer eenen scrupel in en neme.

De selue wortel met honich ghemengt/gheneest de quade draeghende schorftheden vanden hoofde.

Citrullen. In Latijn/Citrullus officinarum. Anguria, siue Batecha Auicennæ semine nigro. An Melopepo? In Hoochduytsch/Citrullen. In Franchois/ Concombre citrin , ende is Cucumer Citrullus Fuchsij , ende Anguria Matth. & Italorum . In Engelsch / Citrulle Cucumbres.

De Citrulle is van ghedaente een groote Meloen ghelijck / maer vaster ende brooscher van vleesche oft spijse / die van smaecke ende int eten de ghemeyne Pompoenen meest ghelijck is / waer dore wy meynen datse Melopepo ghenoemt is / als hebbende van beyde de natueren / te weten de ronde vande Meloenen nochtans sonder voorkens/ende meer de smaecke vandē Pompoenen/ dan de soeticheydt vande Meloenen/ waer door datse verschilt (als Galenus seght) vande Meloenen. T'saedt is oock een vande groote coude vier saedē/ dwelcke meerder is dan t'saedt vande Meloenen/ ende minder dan vande Pompoenen/ende heeft een zeer herde swerte schorsse: andersins is de gheheele plante die vanden Pompoenen ghelijck / maer de bladers zijn veel dieper gheclouen. Dese plante wordt ghesaeydt ende de vrucht gheten rouw oft ghesoden / ende groeyet in veel houen van Piemont ende Italien / altemets oock in Nederlandt.

Lanck-

Lanckworpighe Pompoenen. In Griecks/Σικυοπέπονες. In Latijn/Pepo oblongus. In Hooch-duytsch/Pleben. In Franchois/Ponpons. In Engelsch/Gourde and Great Pepons.

Platte Pompoenen. In Latijn/Pepo maximus Indicus compressus.

Ronde Platachtighe Pompoenen. In Latijn/Pepo rotundus compressus Melonis effigie.

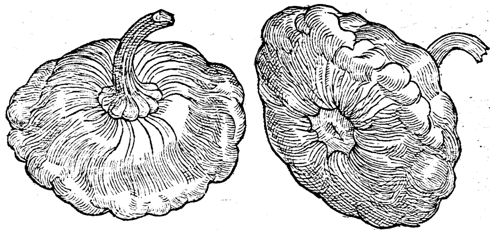
De houen buyten de steden gheleghen hebben alle ghelijck desen wel bekenden Pompoen / ende worden ouer al Duytschlandt ende Enghellandt groote Pompoenen ghenoemt/de welcke de Meloenen ende Citrullen zeer ghelijck zijn / maer de stelen oft rancken loopen langher ende voorder wt

met clauwierkens / waer aen diepe ghesneden bladers groeyen die vanden Wijngaerdt oft vijghe-bladeren niet onghelijck / ende groote geele bloemen. De vrucht is lanckworpich rondt / ghelijck een Struys ey / maer veel meerder / die somtijdts geel oft groen en somtijdts wit is van schorsse: Tsaedt is meerder dan tsaedt vande Citrulle. Dese vruchten worden te drooghen ghehanghen bouen oft onder een vierstede / ende in-den roock / de welcke t'ghemeyn volck inden Winter etet.

Compressi rotundi, Melonis effigie. Ronde platachtighe Pompoenen.

Dese soorte van Pompoenen verschilt vande voorgaende / die de bladers minder zijn ende niet soo diepe ghesneden / andersins is sy den anderen ghelijck / soo oock de bloemen zijn. De vrucht is rondt ende platachtich / ghelijck de Meloen / een weynich inde ronde ghestript. De schorsse is weecker dan vande voorgaende / graew oft witachtich ende blinckende: Tsaedt is wit / dien vanden Pompoenen ghelijck.

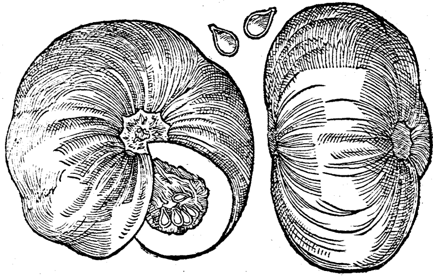
Platte schildt-wijse Pompoenen. In Latijn / Melo-Pepones latiores Clypeiformes.

Dese soorte is van rancken ende bladers den anderen gelijck / maer de vrucht is plat gelijck eenen ronden schilt oft beucklaer / met ghespleten canten / gheeronckelt ende ghefronselt / ende een gherimpelde schorsse / de welcke sachte is / van verwe ende smaecke de voorgaende ghelijck. Beyde dese sooten worden in stucxkens ghesneden ende inde panne ghefruyt met meel bestroeyt ende zijn zeer lieflick om eten / soo wel in Nederlandt / als Vranckerijck ende elders.

Dese verschilt in grootte vande voorgaende / want de vrucht weeght somtijdts wel 80. pondt / de bladers zijn oock ronder.

Andere platte Meloen-Pompoenen. In Latijn / Melo-pepo compressus alter.

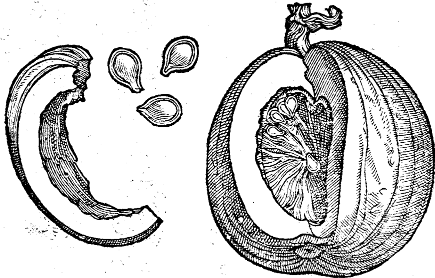
Dat

Andere platte Meloenpepoenen.

Daer en bouē heeft my Heer Jeronimo Scholier coopmā van Antwerpen medeghedeylt van sommighe ander Pepoenen / onder de welcke de twee moghen wel Meloen-Pepoenen gheheeten worden om datse een ghemengde nature van beyden hebben.

Deene is plat/geel van verwe / van smaecke/ ende cleynder saedt de voorgaende Schilt-Pepoenen niet ongelijck. Den reucke is soet als die vande Meloenen. De groote is een goede middelbaer Raepe ghelijck.

Meloen-Pepoen lanckworpich rondt. In Latijn/ Melopepo teres.

Dander is lanckworpich rondt/ van ghelijcke coleur ende smaecke van buyten dichte ghestreept/ maer tsaedt is ghelijfvigher noch eens soo groot als de voorgaende. De geure ende smaecke van beyde is lieflijck.

Zeer harde geele Pepoenen. Pepo durissimus luteus.

Dese is van ghedaente de ghemeyne Pepoenen niet onghelijck / maer de helft cleynder: ende heeft de schorse ende vleesch soo hardt datmen qualijck die metten messe doorsnyden kan. Tsaedt is oock wat cleynder dan de gemeyne. Dese voorseyde drye soorten zijn eerst wt Rome ouergesonden.

Pepo strumosus. Ghepuckelde Pepoenen.

Dese soorte van Pepoenen is zeer aerdich / maer niet vele ghevonden / de bladeren zijn oock den vijghebladers zeer ghelijck: De vrucht is soo groot als een Meloen/ maer van fatsoen den groote Citroenen ghelijck/ met een knobbelachtighe oft ghepuckelde schorsse/ hebbende bobbels van dryederhande verwe. Tsaedt is den anderen niet ongheliјck.

Langhe Cauwoorde.

Cauwoorden die in Italiaens Zuccha ghenoemt zijn/ moghen wel de grootste vruchten vanden Concommer gheslachte gheheeten wesen. Dalder bekentste ende bequaemste om te confyten is de Langhe Cawoorde/ die de grootste van allen eñ ghecromt is/ drye eñ ses voeten lanck/ glat ende wit groen van schorsse/ de welcke is zeer hert/ als sy drooghe is: De spijse oft tbinnenste is wit/ ende ghesoden niet onlieflick. Tsaedt is lanck ende breet/ een weynich viercant. De bladers zijn die vanden Concommers ghelijck/ maer veel ronder / de bloemen wit / groeyende aen langhe teere stelen lancks der eerden cruypende/ met veel aenwassende clauwierkens/ daer mede sy hun vast maecken aen staecken ende tuynen daer sy aen gheraecken connen. Van dese vrucht in stucken ghesneden ende met Suyker gheconfijt / brenghen de Portugesen ende Spaeignaerts zeer vele te coopen inde Carbasade.
Nordersche landen/ ende heetent Carbasade. Tzijn zeer goede ende lieflicke confiturē voor de dorstighe menschen / ende die met heete cortsen ghequelt zijn.

Cucurbita lagenaria. Flesch-Cauwoorde.

Dese soorte wordt ghenoemt Flesch-Cawoorde/ om dat de ghene die achter lande reysen de selue voor flesschen ghebruycken/ sonderlinghe in Vranckerijck/ Spaeignen ende Italien/ want de wijn wordt daer in ghemackelijcker ghedraghen / dan in glasen oft eerde flesschen/ de welcke lastich zijn/

Langhe Cauwoorde. In Latijn/ Cucurbita siue Zuccha, omnium maxima anguina. In Hoochduytsch/ Kurbs. In Franchois/ Courge, Callebasses. In Engelsch/ Gourde.

Flesch-Cauwoorden. In Latijn/ Cucurbita Lagenaria. In Hoochduytsch/ Clein kurbs. In Franchois/ Petite Courge ou Callebasses.

ende lichtelijcker breken. Tsaedt van desen is minder dan vande voorgaende/ andersins zijn de bladers/ bloemen/ ende ander dinghen den anderen niet ongheliick.

Lagenaria minor. **Cleyn Flesch Cauwoorde.**

Dese soorte van Cauwoorde/ verschilt vande voorgaēde alleene/ dat de vrucht minder is/ ende een aerdigher flessche ghelijck/ waerom datse vanden reysenden man te lieuer ende ghemackelijcker ghedraghen wordt. Tsaedt/ de bladers ende bloeme zijn die vanden anderen ghelijck/ maer eelder ende teerder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Cauwoorde is goedt om eten. Rouwe Cauwoorde ghestooten ende gheleyt op heete apostumatien ende gheswillen versoet de pijne. Platen van Cauwoorden zijn zeer goedt bouen twoorhooft ghelegt vande ionghe kinders/ die een brandende hitte int hooft hebben / diemen Syriasis heet. Sy vercoelen de verhitte ende roode ooghen/ ende versoeten de pijne van het heet fleirsijn.

Tsap met olie van Roosen ghemengt / versoet de pijne vanden ooren daer in ghedaen: Dwelck Galenus oock seght. Tselue sap is oock goedt teghen de verbrandtheydt vander huyt inde brandende corsen / daer op ghestreken. Tsap vande ghesoden Cauwoorde wtghedouwet / met wat honich ende Salpeter inghenomen/ doet sonder groote pijne camerganck hebben.

Tselue doet oock de wijn die in een versche wtgheholde Cauwoorde onder den blaeuwen hemel ghestaen heeft/ nuchter ghedroncken. Galen. Cauwoorde ghegeten/ is vochtich/ ende verdrijft den dorst: Maer rouw ghegeten en is sy niet liefliick/ ende quaedt voor de maghe om verteiren/ in vueghen dat by aldien yemandt by ghebreck van ander spijse de selue moeste eten / oft int lijf dorst steken / hy soude sijn maghe verladen ende met coude ghevoelen/ iae doen opworpen ende tot braecken verwecken/ de welcke alleene hem mach verlossen vande aencomende accidenten oft symptomata. Van dese ende veel ander onduerighe vruchten plochten alle menschen te eten/ van datse ghesodē/ oft inde panne geroost/ oft ghebraden waere. De Cauwoorde soo veel als in haer is/ gheeft den lichaem

een

een vocht ende coudt voedtsel/ ende wt dier oorsaecken oock luttel/ maer gheeft eenen soeten camerganck/ soo wel om de glatticheydt van haer substantie / als oock wt reden dat alle ghemeyne vochte spijsen sulcks doen/ te weten/ die sonder tsamentreckinghe sulcks zijn. Voorwaer oock sy en wordt niet qualick verteirt/ soo verre als corruptie dat niet en belet.

Plinius Valerianus voeghter by.

De asschen vande drooghe schorssen vande Cauwoorde / mach de verbrandtheydt ghenesen: Jae wy hebben ghehoort vande ghene diet gheproeft ende bevonden hebben / datse de oude sweetinghen vande mannelickheydt die beghinnen te verrotten/ suyuert ende gheneest/ daer in ghestroyt. Aegin. segghet selue. Fuchsius.

Men seght dat het drooghe saedt de cracht heeft/ dat ghestooten ende gestroyt in holle wonden/ de selue doet weder vol wassen. Sommighe hebben tsaedt met wijn inghegheuen/ om te stoppen den buyckloop. De ranckskens vande Cauwoorden als sy oudt worden met zeer soeten wijn ende azijn inghenomen/ ghenesen het Roodtmelisoen/ ende de ghequetste dermen.

Ægin. Cauwoorde is coudt ende vocht tot inden tweeden graedt.

Sethus. Cauwoorde hindert ende is quaedt in flegmatijcke ghebreken ende Colijcke/ ist dat sy comet by quade humeuren/ sy wordt vande selue bedoruen/ ende maeckt quaedt bloedt. Sy vermindert dmannelick saedt/ ende beneemt den lust van byslapen. Tbloedt vande Cauwoorde ghegenereert/ is dunne ende niet substantieus. Maer sy is goedt voor de borst/ longher ende blase.

Quint-appels. In Latijn/ Colocynthis, Cucurbitula amara cathartica. In Hoochduytsch / Coloquint opfflein. In Franchois/ Coloquinte ende Courge sauuage. In Italiaensch en Spaensch/ Coloquintida. In Engelsch/ Coloquintida.

Peer-wijse Quint-appel. In Latijn/ Colocynthis Pyriformis.

Hippocrates ende Ægineta hebben dese plante ghenoemt Cucurbitula oft Sicyone, oft Cucumerulus, om datse den seluen van ghedaente ghelijck is / maer veel minder / meer daer toe beweeght door aensien vande bladers / dan door de gheheel contrarie crachten die sy zeer veel heeft: tae dwordt bewesen by experientie/ dat onder de gelijckende figueren van bladers ende bloemē/ meestendeel cruyden malcander ghelijckende zeer onghelijcke crachten hebben/ maer om de selue beter te

 moghen

moghen kennen/ soo moeten de planten by haer seluen ghestelt ende beschreuen worden / op dat wy met de selue dickwils te aensien ende versoecken/de selue souden moghen kennen ende weten. Daerom sullen wy/ghelijck wy voren altijdts ghedaen hebben/hier oock byvoeghen dese soorte van Concommer ende oock dander wilde by haer gheslachten. Dese Quint-appel wordt van den Herbaristen in Vranckerijck/Duytschlandt/ ende Engellandt inde Lente gesaeydt/ ende de vrucht gepluckt in Septembre/ die geelachtich groen is ende qualick rieckende/ noch oock soo nut niet om daer mede te purgeren als de ghene die wt Griecken ende Spaignen ghebrocht wordt. De appels zijn als de schorsse afghedaen is/wit ende voos/niet vast/ met een groote qualickrieckende bitterheydt/die de kele/d'ingheewandt ende dermen queist. De Coloquinte groeyet op vochtighe plaetsen zeer ghelijck de Concommer / maer de bladers zijn minder ende dieper ghesneden/die vande Citrulle zeer ghelijck/ met dergheljcke gele bloemen. Tsaedt is oock dien van Concommer ghelijck/maer minder/harder/ ende bycāts niet dan een hout/maer niet soo feninich om te purgeren als den appel selue is: wāt wy hebben daer af ingheghenen meer ghewichts dan vanden appel / met meerder profijt ende gheel oft veel minder beroerte des buycks.

Wy hebben ghesien inde houen van Hollandt/Vranckerijck ende Italien drye oft vierderhande soorten van Coloquinte die daer ghesaeyt was/te weten/ de vrucht hebbende ghelijck een cleyn Cawoordeken / oft Peere ghelijck een flesken/ doncker-groen van coleure: de schorsse was een weynich ghespickelt oft ghepleckt/ zijnde voorts de bladers die vande Wilde Concommer ghelijck: De smaecke van dese gheheele plante was oock zeer quaet/ ende schijnt dat de Wilde/ oft die van selfs wasset/de selue specie is/die vande Propheten die aen Helizeus quamen claghen/de doot inden pot ghenoemt wordt/ doen sy van hongher ghedwonghen/een van henlieden moes ghepluckt hadde/ d'welcke sy aten / waer onder een groot deel van desen cruyde was / d'welcke midts dat hy meende dat Cawoorde was/onder het moes mede inden pot ghedaen werdt: Maer soo haest als sy daer af aten/ smaeckende de groote bitterheydt/ hebben tselue als de doot laten staen / want sy en mochtent in d'lijf niet cryghen / ende riepen terstont totten Prophete segghende / Prophete de doot is inden pot/ wy en connent niet eten. Maer de Prophete Helizeus die veel miraculen dede/ heeft meel inden pot gheworpen ende de Wilde Colloquinte suete ghemaeckt/ende bequaem om eten/ waerom datse moesten zeer bitter wesen.

Wy hebbender oock ghesien die gheheel rondt waren/ ghelijck eenen grooten Oraenge-appel oft Citroen/ghenoemt Adams appel/ oock hebbende de schorsse een weynich ghespickelt.

Men sieter oock op sommighe plaetsen die platachtich rondt zijn / geelachtich van schorsse / alle de welcke ghelijcke crachten hebben ende zeer bitter zijn.

Seer dickwils oock die zeer cleyne zijn / van fatsoen ghelijck een lanckworpighe Pompoen/ soo groot als een gansen oft swanen ey/ zeer hart van schelle/ ghespickelt/ groen ende graew.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Coloquint gheeft een ronde vrucht ghelijck eenen bal / die zeer bitter is / de welcke ghepluckt moet zijn / als hy beghint bleeck te worden. Marck van Quint-appel twee scrupels met honich-water/ ghesoden honich/Myrrhe ende Salpeter ghemengt/ ende pillen daer af ghemaeckt ende ingheslickt/ doen sterck ter camer gaen. De ghedrooghde appels ghestooten ende in een clysterie ghedaen/zijn zeer goedt teghen lammicheydt/ pijne inde heupen / ende Colijcke/ als de ghene die afiaghen gele cholerijcke vochticheydt/taeye fluymen eñ slijmachtighe vuylicheden/ iae somtijts oock bloet. Quint-appel doodet de vrucht/ daer op ghelegt/ ende verdrijft den tantsweere/ ist dat eenen schoon ghemaeckt wordt ende met slijck becleedt in azijn ende Salpeter ghesoden wordt/ende met dat sop de tanden ghespoelt worden. In Meede / Maluiseye oft zeer sueten wijn ghesoden oft ghewevckt ende cout ghewordenonder den blaeuwen hemel/ ende ghedroncken/treckt af de grofue/taeye ende vuyle slijmachtighe humeuren/ maer de maghe is hy zeer teghen ende contrarie.

Een suppositorie ghemaeckt van Quint-appel ende in tfundament gheset/ doet sterck ter camer gaen. Tsap vanden groenen Quint-appel/ is zeer goedt den ghenen die Sciatica hebben/daer mede wel ghestreken. Galenus. Quint-appel is bitter van smaecke. Maer als hy wordt inghenomen en kan de bitterheydt haer werckē niet tooghē/ om haer purgerende cracht/ de welcke sy zeer groot heeft/midts datse met t'ghene datse wtdrijft selue wt comt / eer sy de crachten vande bitterheyt tooghen kan. Plin. Gal. Ægin. Quint-appel inde clysterien ghedaen / gheneest alle ghebreken der dermen/ oock der nieren/lendenen ende lammicheydt/ de wortel daer af wtdryfuende.

Marck van Quint-appel met alssem ende sout ghemengt / neemt wech den tantsweere: maer tsap met azijn ghemengt ende warm ghemaeckt/maeckt weder vast de loterende tanden.

Esel oft Veldt-Concommers.

Niet sonder oorsake wordt dese plante eer Veldt-Concommer gheheeten / dan Esel oft Wilde

Concom-

Eſel oft Veldt-Concommers. In Griecks/Σικὺς ἄγριος. In Latijn/Cucumer ſylueſtris Elaterij. Cucumis Aſininus Officinarum. In Hoochduytſch / Wilder Cucumer. In Franchois / Concombre ſauuage. In Italiaenſch/Cocomero ſaluatico. In Spaenſch/Cogombrillos amargos. In Engelſch/Noli me tangere, ende Wilde Spirteng Cucumber.

Concommer/ghemerckt datſe alleene onder alle de planten van deſen gheſlachte / van ſelfs ende zeer ouervloedich groeyet ontrent de veſten vande ſteden / plactſen ende meſtputten ſoo in Italien / als in d'landt van Languedoc ende Prouencen/ waer datſe oock den ionghen kinders zeer wel bekent is/ de welcke de vruchten nemen/ende tuſſchen de vinghers douwende/ ſpuyten al ſpelēde malcander int aenſicht/ ende maecken ooghen ende mont nat met tſweet ende zeer bitter ende quaelijck rieckende ſap. Dit cruydt en is niet climmende/ maer lancks der aerden cruypende / van ghedaente de Concommer gheheel ghelijck / dan dat de bladers minder/ rouwer ende dicker zijn / van coleur aſchgraeuw/ wel dichte / groeyende aen malſche ende ſapachtighe ſtelen/tuſſchen de welcke int eynde vande Somer/nae de bleeck-gele bloemkēs/ groeyen aen cleyne ſteelkens cleyne Concommerkens met ſpacien van een ſtaende/ ghelijck een langhe Daye / rouw ende aſchgraeuw. Tſaedt is bruyn oft doncker graeuw/ die vanden Quint-appel niet ongheliјck/ maer minder: De wortel is dicke/ als die vanden Radijs oft Bryonie / ende een weynich ſaſelachtich. Tmarck van tſaedt is wit/eñ niet ſoo onlieflick als de vrucht oft bladers / de welcke principalick inde Sonne ghedroogt zijnde / ende aende vlamme ghehouden / brandende niet dan een vlamme en wordt. Waer door dat ick alderecrſt merckende werdt wt Plinius, met advys oock vā mijnen gheleerdē meeſter Rondellet/dattet oprecht Elaterium moeſt bereydt ende ghemaeckt worden wt zeer vele van dit marck/ende een weynich vette lijmicheyt die daer aen hanght/ende niet wt de Concommerkens. Elaterium was byden ouders een excellente purgerende medicijne/ als wt Hippocrates ende Theophraſtus blijckt/ ende is ſoo vele te ſegghen als een medicijne die beroerte oft rammelinge maeckt / want niet meer dan een halue ſchrupel alleene/oft niet ſoo veel ſouts/eñ * Antimonium alſoo vele als genoech is om verwe te gheuen/dede purgeren van onder ende bouen. Tbeſte Elaterium was het lichte/ niet row/noch ſwaer/maer wit/ende niet dorre/zeer bitter/ende aende keerſſe ghehouden lichtelick vlammende: Welcke teeckenen lichtelick te kennen gheuen ende ontdecken t'verſtant van deſe plaetſe die in Theophraſto ende Dioſcorides duyſter valt. Want aenghesien dat wi deſe Concommerkēs een zeer dunne groen-waterachtich ſap wtloopt/ d'welcke metten viere dicke ghemaeckt is oneffen / ſwartachtich/ ende aende vlamme ghehouden gheenſins vlammende oft brandende/ ende op corte iaeren rot ende beſchimmelt: ſoo docht my niet ſonder reden dat tſelue niet en conde weſen den Elaterium van Theophraſtus oft Dioſcorides, ſoo wel om alle de teeckenē/die wy gheſtelt hebben vanden onrechten Elaterium, als om dat niet gheduerich en is/noch oock en brant. Waerom dat wy ſelue deſe voorleden iaeren/ doen wy tſelue tot Montpelliers nae de leeringhe van Dioſcorides ende Theophraſtus bereydt hadden/ ende in veel manieren deden bereyden/ ſoo deden wy ten laetſten eenen zeer grooten hoop Concommerkens plucken/ wt de welcke wy / op een ſifte gheſneden zijnde/ t'ſaedt gheſtooten/ ende dickwils metten handen gedouwet een vetticheydt oft marck ontfinghen/dien vandē Vloey-cruydt ghelijck / door de ſifte ghegaen / daer by gietende vanden lijmachtighen ſap vande ſelue Concommerkens / ende wat fonteyn-water/om dat de lijmicheydt oft vetticheydt te beter door de ſifte ſoude trecken/ waer af wy een deel te drooghen ſtelden inde Sonne onder den blaeuwen hemel/ de welcke ſwertachtich werdt/ende eenſ-deels op tvier oft onder de aſſchens/dat wit ende graeuw was. Nochtans alle beyde aende vlamme vande keerſſe ghehouden / gaf vlamme ende brande door zijn vetticheydt:

Hier wt machmen mercken dat d'ouders Antimonium ingheghеuen hebben/maer rouw.

ticheydt: iae dat meerts / sulcks als ons noch in ons contoor ouergheschoten is dat zeer drooghe is/ sal noch lichtelicker branden. Maer soodaenich en sal nemmermeer connen bereydt worde wt dwater alleene vande Concommerkens/oft van hun slijmachtich vleesch/ ghelijck zeer wel weten de ghene diet dickwils gheproeft hebben. Daerom schijnt dat Plinius beter ende waerachtiger/wt Theophrastus oft eenighen anderen treffelicken auteur / Dioscorides meyninghe verstaen heeft / als hy seght/dat den Elaterium moet ghemaeckt zijn vande vrucht ende van tsaedt/te weten/ om dat aende vlamme ghehouden soude branden/ghelijck als Dioscorides seght dat theste doet / wien Matthiolus hier slechtelick verlaet. Voorwaer het is wel behoorlick/dat op de maniere als wy gheseydt hebben/beter ende verseferder purgeert/ ende langer goedt blijft sonder rotten/midts dattet scherp ende quaelick rieckende sap door tvette marck zijn cracht wat benomen wordt/ ende midts het olieachtich vet/soo haest niet en rot. Oock heeft tsaedt soeter cracht/alleleens gelijck inde Quint-appel. De Medicijns van Montpelliers ghebruycken zeer vele de wortel van dit cruydt / wiens cracht te mercken is wt den Vnguento Agrippæ, Ciclaminis, ende oock in ander inwendighe ghebreken / als zijn Anasarca ende Ascites.

Cracht ende werckinghe.

Diosc, Tsap vande bladers inde ooren ghedrupt/doet de pijne vanden ooren vergaen.

De wortel met Wortte gemengt/doet scheyden alle oude gheswillen/ende met Terbenthijn ghemengt/doet die gheswillen wtbreken. De wortel in azijn ghesoden / versoet de pijne ende doet dat gheswil scheyden vanden fleirsijn ende Sciatica/daer op ghelept / ende azijn daer de wortel in ghesoden is/inden mondt ghehouden/versoet den tantsweer. Tmeel vande drooghe wortel verdrijft alle quaede schorftheydt / crauwagie/ maselen/ ende vlecken/ ende gheeft den swerten lijckteeckenen weder goedt coleur. Tsap vande wortel een vierendeel van een dragme/ oft ontrent een half once schorsse/inghenomen/iaeghen af de cholerike ende oock de waterachtighe vochticheden / sonderlinge den watersuchtighen/sonder hinder oft letsel vande maghe. Galen. Tselue sap / ghelijck oock tsap vande bladers/ al ist dat de cracht heeft vanden Elaterium, soo en ist nochtans soo sterck niet: Jae de wortel selue heeft dergheliijcke cracht / want sy verteirt ende maeckt saechte / maer drooght crachtigher.

Cracht vanden Elaterium.

Dioscorides. Elaterium van twee iaeren tot thien iaeren oudt zijnde / is zeer nut om te purgeren. De gheheele dosis/is eenen haluen scrupel/ de halue is de helft van eenen haluen scrupel/ maer voor de kinders seuen grana: want meer in te gheuen waer sorgelijck.

Elaterium iaeght af van bouen ende beneden de cholericke ende oock waterachtighe vochticheden/ende is zeer goedt den ghenen die cort van aessem zijn. Elaterium een half schrupel/met een schrupel souts/ ende soo veel Antimonium als ghenoech is om coleur te gheuen/ daer af een pilleken ghemaeckt ende met water inghenomen / ende daer nae twee oncen laew water ghedroncken doet zeer wel ter camer gaen/ maer om tot braecken te verwecken/ soo bestrijckt met een stijfue vere wel diepe de achterste deelen vander tonghe/met water daer in dat den Elaterium ghewasschen is. Ende ist dat yemandt qualick ouergheuen kan/ soo breket die in olie oft salue van Jreos / ende verbiet te slapen. Maer den ghenen die te zeer purgeren/ moetmen alleneen wijn ende olie te drincken gheuen/ want met braecken salt ghedaen zijn: Jst dattet ouergheuen niet op en houdt/ soo moetmen hun gheuē coudt water oft polenta/*naewijn/appelē/eñ dinghen die dickmaeckēde de mage stercken. Posca.

Eenen pessus ghemaeckt vanden Elaterium ende van onder gheset/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doodet de vrucht. Elaterium met melck ghemengt ende door den neuse opghehaelt/gheneest de geelsucht/ ende verdrijft den lanckweerighen hooftsweere.

Met oude olie / honich oft Ossen-galle ghemengt / gheneest de Squinantie/ ende swillinghe vander kele van buyten daer op ghelept. Galenus. Elaterium doodet de vrucht/ghelijck alle andere bittere dinghen die van subtijle substantie zijn / principalick ist datse eenichsins heet zijn: Want den Elaterium is zeer bitter/ende warm/ te weten tot inden tweeden graedt. Maer sulcks heeft oock terstont een teirende cracht: Daerom strijcktmen daer mede/ghemengt met honich oft oude olie, de ghene die de Squinantie hebben.

Batata Hispanorum.

Den Suycker-wortels schijnen niet zeer ongheliijck te wesen/de wortels die van selfs groeyen inde Eylanden/niet verre van West Jndien gheleghen/ghenoemt Batades oft Batala ende veel geten worden/de welcke zeer tot oncuischeydt verwecken. De wortels zijn rondt ende lanckworpich/ op beyde syden ghelijck een plompe Steck-rape / van buyten bruyn ende van binnen wit/ zeer lieflick van smaecke ende mals/zeer ghelijck dien vanden excellentsten Hirs/oft Faba fresa, daerom zijn sy te zeer smets/ ten sy datse ghesouten worden. Dese worden somtijdts met sout/ olie ende azijn ghe-

ten/

Batata Hispanorum, Camotes oft Amotes ende Ignanes. In Francois/ Batades. In Engelsch/ Potades.

ten/ ende met wijn overgoten/ somtijdts oock met pruymen ghestoeft. Dese zijn zeer ghelijck ende vanden seluen gheslachte/ die wt Hesperia/ Ethiopien/ ende Bresilien ghebrocht worden/ Ignames ghenoemt/ ghelijck wy somtijdts wel gheten hebben. De bladers van beyde dese planten (soo ick verstae) zijn die van Veyl/ Wilde Concommer/ ende Maeluwe ghelijck/ ende rouw/ groeyende aen veel cruypende steelkens/ die vand͂ Esel Concommer ghelijck. De wortels snydense hedens-daegs in veel plaetsen van Granaden ontrent den zeecant gheleghen/ in stuckskens/ die sy dan in d'eerde steken/ als ons verclaert heeft M. Kaerle Clusius.

Balsem-appel. In Latijn/ Balsamina cucumerina punicea. Momordica. In Hoochduytsch/ Balsam kraut. In Francois/ Pommes de merueilles. In Italiaensch/ Caranzi, Viticella, ende Balsamina. In Engelsch/ Meruelous appels and Balsam apple.

Van ghedaente is oock de Concommer ghelijck/ de aerdighe wtlandtsche plante/ die vande Herbaristen Balsamina genoemt wordt/ de welcke de selue in hunlieder houen oeffenen/ voor hun ghenoechte/ eñ oock om de wonden daen mede toe te heylen ende de pijnẽ vande quade sweeren ende zeericheden te versueten met een constelicke Balsem die vande ghestooten Balsem-appels oft in d'olie ghesoden ghemaeckt oft bereydt wordt/ waer af dat by auenture de gheheele plante Balsamina ghenoemt is/ ende oock Charantia om het aerdich fatsoen ende coleur vande appelen/ de welcke op beyde syden scherp zijn ende inde midden buyckachtich/ zeer eenen cleynen Limoen ghelijckende/ maer van buyten ende binnen blinckende bruynroodt met veel cleyne stekende puckels/ eenichsins als den Opuntium oft Ficus Indica. T'saedt is swert die vanden Citrullen ghelijck/ maer minder. De bladers/ rancken ende clauwierkens dienen zeer wel om waghens oft prieelen inde houen te becleeden ende vercieren/ gelijckẽde die vande Bryonie ende Concommer/ maer blijder van aensien. De bladers zijn als die vãde Wijngaert bladers/ maer dieper ghesneden. De bloemkens zijn cleyne/ minder dan die vande Meloenen/ ende bleeck-

geel-

geel: Inde houen vande warme landen groeytse veel hoogher/ende cryghter veel meer ende rijper vruchten.

Cracht ende werckinghe.

Balsem-appel met wijn ghedroncken is zeer goedt om te versoeten de pijne vande Colica ende gheheel te verdryuen. T'verdrijft alle bytende steeckten / ende pijnen vander vrouwen arbeyt.

Balsem appel metten tanden in stucken ghebeten / verdrijft de pijne der tanden.

Balsem-appel gheneest de sweeringhe vander borst / ende is zeer goedt gheleyt op de gescheurtheydt/ende quetsuren. Balsem appel gheneest de spene/daer op gheleyt/ ende doet alle spanninghe ende treckinghe vande zenuen vergaen.

Cleyn Doronicum. In Latijn/Doronicum minus officinarum.

Doronicum Brachiata radice Cancri forcipiculárum ritu.

Diuersche soorten van Doronicum vande welcke gheen en is Aconitum Pardalianches.

Aconitum heeft de naem gheweest van veel planten (by auentuere oock van compositien oft medicijnen) als de ghene/ daer af tsap oft wortel aende pijlen vande iagers ghestreken/ de geraeckte wilde dieren zeer rasch ende terstont doet steruen. Soo nu onder veel dootlicke cruyden dese bevonden worde die alder sekerst ende raschst dooden/Theophrastus ende Dioscorides met meer ander daer af de wete hebbende/ hebben die alleene ghestelt ende vanden anderen onderscheyden/ hoe wel niet gheheel volcomelick oft claer ghenoech: want/ ghelijck in dien tijdt de ghewoonte was / sy hebben de bloemen verswegen/ ende meer ander dinghen / die sy niet ghesien en hadden/ maer by auenture ghelesen : daerom so nu de planten voor ooghen ghebrocht zijn / om daer af te oordeelen/ soo willen wy yet sekers daer af verclaeren ende ordonneren. Soodanighe wortels/ als ghy te coope siet inde Droogisten oft Apoteckers winckels/onder den naem van Doronicum, hebbē wy dickwils de gheheele plante wtghesteken in t'ghebergte tusschen Lions ende Geneue/ ende oock opde hoeuels van Piemont. Dese zijn veelderhande / nochtans malcander niet zeer onghelijck / want ghy soudt dese vinden op sommighe hoeuels van Vranckrijck/ met cleynder/ende min saselachtighe wortels/ ouer beyde syden met veel aenhanckfels die gheensins de schaerkens vande Creeften gelijck en zijn.

Anno 1560. T'sijn bycants eenen-twintich iaeren gheleden/ dat sommighe persoonen tot Parijs / ende van daer

T'Ant-

t'Antwerpen eenighe planten inde houen brochten/diemen doen voor Doronicum hielt/ de welcke wt sommighe hoeuels van Vranckerijck ghesteken ende ghehaelt waeren. Dese waeren alle ghelijck cleyne/met teere stelen/saechte/lanckworpighe bladers/ ghelijck die vande Weghebree / een weynich groen-geel/merckelick ghehayrt/ghelijck die vande Piloselle/maer saecht int handelen/ een weynich ghekerft / ende bouen smal / staende drye oft viere van dien op steelkens die wt der wortel voorts comen/de welcke cleyne/rondt ende lanckworpich is/ maer allenckskens nederwaerts gaende scherp wordt/onder ghedeylt in lidtmatighe dwerschloopende schelachtighe hoeuelkens/zeer ghelijck het lichaem ende steertken vanden Scorpioen/met veel steertkens oft faselinghen behanghen: tcoleur was wit/ de smaecke soet met wat bitterheydts / ende veel lijmicheydts met luttel tsamentreckinge thoonēde: De stele was eenen oft onderhaluē voet hooghe/daer bouē op groeyden gele oft bleecke ghestraelde bloemen / die vande Rindts-ooghe oft middel Consolida ghelijck. Dese plante wordt nu vele ghevonden inde houen van Nederlandt ende Engellandt / ende is in alder manieren de selue die vanden Apotekers ghemeyne ende cleyne Doronicum ghenoemt wordt/ byde welcke wy dickwils/maer principalick / doen wy dese dinghen schreuen / noch veel ander differentien van Doronicum onder dese wortels merckten.

Te weten een ander die veel meerder ende langher was dan dese / met veel schorsachtighe schelkens/die claer/wit ende marberachtich waeren/ouer dwersch beset/ende op elcke sijde een aermken hebbende ghelijck de zee-Creeften Squilla ghenaemt / oft den sckaerkens vande Creeften oft Scorpioenen niet onghelijck/ ende was soet van smaecke: De bladers / bloemen ende stelen/waeren wat meerder ende ronder. Dese plante groeyet gheerne op lommerachtich gheberghten/niet alleene vā de Alpes,int Suyden gheleghen/maer oock opde zeer coude bergen van Engellandt inde Noordtcontreyen/ waer datse ghevonden ende wtghesteken heeft int'gheberghte van Noordthumberlandt onse zeer gheleerde ende vervaren vriendt Pennius Medicijn van Engellandt/ ghelijck hy ons selue versekert heeft.

De derde soorte van Doronicum, ende is Aconitum Pardalianches
van Dodonæus ende Matthiolus, maer qualick genoemt.

Deerste soorte is dese derde alderbest ghelijckende/die alleene van groote ende ronder bladeren metten anderen verschilt: Dese groeyet vele opde boschachtighe hoeuels van Turin ende Sauoye/ oock op tvelt ende inde houen: sy is rouwer vā bladers / van bloemen ende wortel oock meerder: de stele is onderhaluen cubitus lanck / andersins zijn sy malcander ghelijck /in vueghen dat dese drye soorten ghelijck die vande Cyperus / alleene verschillen van grootte/plaetse van groeyen/ende veel aenhanghende wortels. Ten is nu gheensins van noode groot ondersoeck te doen / om te verclaeren wat onderschevdt datter is tusschen de Pardalianches, Theliphonum oft Cammorum van Theophrastus, Dioscorides, Plinius ende anderen/ welcke diuersche namen wy meynen datse een plante alleene toebehooren: oock en sien wy niet/ datse eenighe merckelicke differentie van geslachte verdienen/want de gedaente/smaecke/ reucke/hebben sy alle tsamen ghelijck / ende groeyen bycants op ghelijcke plaetsen. Nochtans is de beschrijuinghe vande wortel van Dioscorides een weynich anders/ want hy ghelijckt de wortel byden steert vanden Scorpioen/ ende Theophrastus by tgheheel lichaem. Maer dat en verclaert niet altijdts dat een ander soorte vā cruydt is/maer dat de selue is sonder aermkens oft vleugels/ ghelijck die meer sonder ghesien wordt/dan met die beset. Daer

en is oock gheen twijfel oft hy en heeft die van Theophrastus ontleent/ oft alle beyde van eenighen anderen autenr: want tselue dat vande crachten ende hinderinghen ghesenyt wordt/ hebben sy als ghelesen/ ende niet gheproeft/ daer by gheschreuen. Dat de selue van Plinius niet en soude wesen/ mach loochenen de selue die niet en weet dat hy meest alle de dinghen die hy heeft inde historie vā den planten/ wt Theophrastus ghehaelt heeft: Wat nu wesen mach van dien droom vande Pardalianches, sullen die zeer nerstighe ende zeer gheleerde Herbaristen van Italien segghen/ de welcke meest alle gelijck ons geseyt hebbē datse nergēs gheen gesien/ noch oock daer af hoorē sprekē hadden/ ende claegden dat sy op die hope te vergeefs doorsocht hadden bycants tgheheel ghebergte vanden Alpes ende alle de rootsen/ bosschen ende berghen van Geneue tot Clauena/ ende van daer tot de dellinghen van Verone ende hooghen bergh Baldo/ sonder nochtans erghens die te sien oft vinden: maer wel dat sy van onsen Doronicum op diuersche plaetsen vele ghevonden hadden: Waeromme dat sy my wijs maeckten/ wel teghen mynen danck/ dat Matthiolus, wien t'cleyn verschil dat wy bouen vermaent hebben/ bedroghen hadde/ dese als eenighe nieuwe plante van dien gheslachte ghestelt hadde. Tselue blijckt daer door/ dat hy elcke reyse dat sijnen Herbarius op een niew ghedruckt werdt/ de figure dede veranderen/ ende dat niet meer dan een aerme plante sonder stele oft bloeme/ eens opt papier ghedruckt/ van soo veel neerstighe ondersoeckers die in allen landen zijn/ soude ghevonden gheweest hebben/ de welcke hy met een onbedachte stoutichеydt sonder die eenichsins versoecht te hebben/ terstont verclaerde Pardalianches te wesen. Niettemin ick hope dat hy nu ouder ghewor den zijnde/ sijn faute bekennen sal/ ende droeue zijn datten Doronicum van te voren hem onbekent was/ d'welcke aldereerst ghemerckt heeft die zeer gheleerde Cortusius, ende anderen te kennen heeft ghegeuen. D'welcke doen wy wisten dat verscheydē gheschickten mannen van onsen tijden bekendt was/ ende soo wy met hem coutende in sijn hofken binnen Padua/ hem gheantwoort hadden/ dat tselue waerachtich was/ ende gheensins wonder en gaf/ als die by experientie sekerlick wisten/ dat eenen Jan de vroede van Mechelen de selue wortel dickwils sonder eenich hinder oft letsel gheten hadde/ al seytmen datse den honden dootlick is/ dat oock met de zeer ghesonde Aloe de Vossen ghedoot worden/ dat oock de selue (als Plutarchus seght) met bitter Amandels ghedoot gheweest hadden: hy seyde dat soo was/ teghen eenen Apoteker sijnen Compere/ de welcke een ghemeyn exempel vande Nux Vomica doen vertelde/ te weten/ dat met de selue/ catten/ honden/ ende vogels ghedoot worden/ welcke nochtans in dootlicke ende pestilentiale sieckten in Electuariis Liberantis ende de Ouo Phylosophico den mensche inghegheuen wordt. Daerom segghe ick/ en laet ons den Doronicum niet verachten/ maer matelick ghebruycken/ ist niet ghelijck welrieckende droghe/ dat ten minsten zy ghelijck een Theriaca oft preseruatyf. Dese wortels hier beschreuen ende ouer lanck van ons voor Aconita gheacht/ ghelijck die alle van een gheslacht zijn/ alsoo hebbense bycants ghelijcken smaecke/ te weten soets/ soetachtich ende stoppende: Waeromme dat wy te meer ghelooуen dat is de oprechte Adoninis van Dioscorides, want hy steltse by de lieflicke ende ghetemperde remedien vanden ooghen/ ende gheeftse een warmte ende complexie die een weynich is stoppende ende met een weynich tsamentrecken verteirende.

Verlierden droom van Matthiolus aengaende de Pardalianche.

Ander Doronicum.

Int iaer 77. heeft my Couldenbergius ter handen ghestelt een ander soorte van Doronicum die hy wt vremdt saedt ghewonnen hadde. De wortel liep d'weers door d'eerde van gedaente vanden eersten Doronicum. De bladeren waren rondtachtich ghelijck die van de derde soorte. De stele van eenen cubitus oft onderhaluen hooghe luttel ghetackt. De bloeme was schoon groot als die vande tweede. In onsen houe is sy vergaen als niet wel de coude verdraghende/ ghelijck de naestvolghende.

Doronicum met ghevеselde wortele.

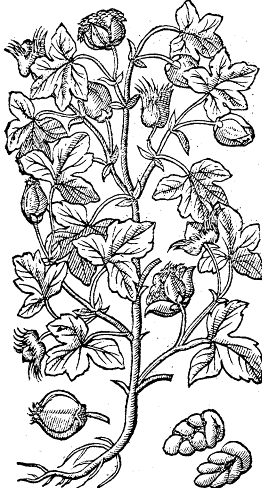
Onder de cruydt-potten van Joncker Jan vander Delft hadde desen voorleden Somer anno 80. Mijn-heer de Greffier Hoboke vercreghen een Doronicum van bloemen ende ghedaente ganschelijck de voorgaende ghelijck/ zeer nochtans verschillende inde wortele die niet dan veselen ende saselinghen en was: ick en weet niet oftse metter tijdt soude moghen veranderen.

Ander diuersche soorte van Doronicum.

Ghelijckerwijs elders vermaent is dat de neerstichеydt vande gheleerde van onsen tijdt ende naecomers altijdts wat meer versoeckende is/ ende dat een landt altijdt voortbrengende is verscheyden wercken ende ouervloedighe wonderbaerheyt Godts ende der nature: Soo heeft de zeer treffelicke ende wel vervaeren ondersoecker vande naturale wercken noch sommighe onderscheydingen van dit cruydt in Oostenrijck beuonden/ ons gheopenbaert door sijn goede vryhertichеydt. Maer om dat hy die selue corts in drucke wtgheuen sal/ ende meer oft beter daer af spreken/ dan yemandt

soude moghen: soo is meer dan behoorlijck den seluen die te laeten beschrijuen/ hem daer af louende ende danckende als den ghenen diet wt de rechte fonteyne oft oorspronck ghenomen heeft.

Cattoen. In Griecks/ ξύλον ἢ γοσσύπιον. In Latijn/ Gossipiõ siue xylon. Bombax. Vitis lanigera. In Hoochduytsch/ Baumwol. In Franchois/ Cotton. In Italiaensch/ Bombace. In Spaensch/ Algodon, ende is Dendron Eriophoron van Guillandin. In Engelsch/ Cotton.

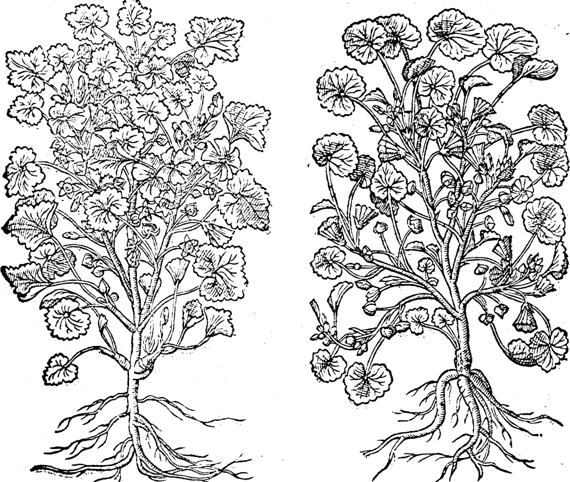
Ghelijckerwijs als door de nersticheydt van die van Europe ghemaeckt is/ dat de syde nu zeer ghemeyne is/ende ouer al groot profijt daer af ghevoelt wordt: Alsoo is oock het Cattoen / d'welcke den ouders nauwe bekent en was / binnen onsen tijdt soo zeere vermenichvuldicht / dat niet van noode en is tselue wt de ghewesten ende eylanden van Arabien meer te halen / want tgroeyt op veel plaetsen aende Middellandtsche zee gheleghen/eñ wordt van daer te coope ghebrocht. Wy hebben ghesien eenighe iaeren gheleden binnen Padua ende Venegien inden hof vanden Trewisaen/ende in den ghemeynen hof vande Vniuersiteyt een boomghewas / hebbende eenen stele van eenen cubitus hooghe/beset met sommighe sijde tacxkens ende steelkens / aende welcke groeyden bladers die vander Alcea oft Wijngaerdt ghelijck/maer minder / saechter/ende graeuw: De bloemen zijn geel / een weynich roodt inde middel/ nae de welcke dat comen ronde vruchten ghelijck een cleyn appelkẽ/bruyn van coleure/ soo groot eñ vã ghedaente als ronde Oosterlucie/ sterrewijs openstaende/de welcke rijpe zijnde van binnen vol Cattoẽ zijn/ daer in dat veel lanckworpich saedt gheborghen is dien vanden Terebinthus oft den Cubeben gelijck/ dat vol wit/ olieachtich marck is/ ende niet quaedt vã smaecke / dien vanden Pingels oft Amandels ghelijck/ principalick alst versch is. De wortel is cleyne ende saselachtich/ zeere goedt van voedtsel alsoo wel als tsaedt ende bequaem om te suyueren ende wt te drijuen de vergaderinghen van fluymen opde borst ende longher. Oock is die de leuer ende nierẽ goedt/maer niet voor de maghe ende thooft. Wy hebben oock gheweten datse teghen het roodtmelisoen goedt is gheweest: ende daerom hadden wy eertijdts gheirne daer af ghemaeckt de Gnaphalium van Dioscorides, oft een specie van dien / ende mochtent oock doen volghende zijn descriptie: want de bladers zijn saechte ende graeuw/ende is zeer goedt ghebruyckt om yet te vullen. Maer naederhandt vermaen t zijnde door tschrijuen van Theophrastus, soo merckten wy datse moest gherekent worden onder de planten die Wolle dragen. Want hy seght: Daer is een eylandt Tyle ghenoemt/sulcks als nu ter tijdt de schipreysen te kennen gheuen (maer niet dat coude Noordtwaerts gheleghen) inde zee van Arabien Oostwaerdt / in dwelcke veel boomen zijn ende veel meer ander plãten die Wolle draghen/de bladers hebbende die vanden Wijngaerdt ghelijck/ maer minder: gheen vruchten voorts-brenghende (te weten die etelick zijn) op de welcke Wolle groeyet: dat oock dese vrucht ghelijck een appelken is/ghesloten zijnde/ maer als sy rijpe is vol Wolle diemen wttreckt/vande welcke eens-deels costelicke / ende eens-deels slechte cleeders ghemaeckt worden: dat oock de selue planten in Arabien ende Indien voorts comẽ/waer datse Plinius oock seght te wesen/maer hy en vermaendt van gheen bladers: ende ghelijck zijn maniere is van ouersetten / soo verschilt hy wat/ oft hy heuet van elders ontleent. Cracht.

Nu groeyet op veel open plaesen aendẽ zeecant gheleghen teghen het Suyden/van saedt datter ghesaeydt wordt/ dwelcke sy drye daghen in verckens oft koeyen mest laten weycken/ als ons de houeniers van Candien verclaerden: want dan groeyet beter ende ouervloedigher: te weten/ het comt er wt/ ende draeght ouervloediger: oock soo verrasschet de straffe coude vandẽ Winter. Insgelijcks

doen oock meest alle de neerstige Herbaristen/ eñ maecken de plantẽ die oock zeere qualick groeyen/ de coele ende min bequaeme locht ghewoone/ende doense wel vruchten voorts-brenghen.

Ghemeyn wilde Maeluwe/oft keeskens. cruydt. In Latijn/Syluestris Malua procerior vulgaris. In Hoochduytsch/ Pappel. In Fráchois/ Maulue. In Italiaensch ende Spaensch/Malua. In Engelsch/Mallow.

Cleyne wilde Maeluwe. In Latijn/ Malua syluestris repens pumila.

Gheen plante en is alle natien beter bekent oft profijtelicker dan de Maeluwe/soo ghehéeten om haer sonderlinghe morwmaeckende cracht/ de welcke de sparighe ouders door verplanten ende oeffeninghe inde houen malscher ende soeter van smaecke maeckten / wát sy versaedden daer mede den hongher die daghelicks int moes doende/ ende maeckten sacchten camerganck/ gelijck de Poete aerdich seght: De boerinne heeft my Maeluwe ghebracht die my camerganck gheuen sal. Noch hedens-daeghs int eerste vande Lente plucket ghemeyne volck in tveldt de ionghe scheuten/met die vā den Speragus/ende etet die alsoo wel om water te doen lossen als den buyck saecht te maeckē. Wát de leckernije heeft die ouerlanck wt de houen ghebannen/ ende der Apoteken ghelaten om dagelicks te ghebruycken teghen diuersche siecken. Dit cruydt groeyet ouervloedich op alle weghen eñ plaetsen ontrent de steden/voorts brenghende veel buyghelicke stelen/ ende zeere veel bladers die dickachtich zijn/ ende rondtom een weynich ghekerft/groenachtich ende rondt/eens-deels voren / eens-deels oock achter met hoecken. De bloemen gheeftse alle den Somer lanck van coleur roodt/lijfverwich/ nae de welcke tsaedt volght dat plat is ghelijck cleyne kees kens. De wortel is dunne ende lanck/ soo dicke als eenen vingher/ende houtachtich.

Cleyne wilde Maeluwe.

Dese cleyne wilde Maeluwe heeft minder tacxkens lácks der aerdē cruypēde/ de welcke groeyet opde steenachtighe ende ongheboude plaetsen vande dorpen/ minder ende ronder van bladers/ende cleynder ghekerft. De wortel is bycants soo groot als vande voorgaende. De bloemen zijn wat bleecker/oft witachtich/maer van crachte ende deucht zijn dese cruyden malcander ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

De Hof-Maeluwe is veel nutter om eten dan de wilde/ die der maghen hinderlick is.

De

De stelen van Maeluwe ghegeten maecken saechten camerganck/ ende zijn zeere nut voor de dermen ende blase. De rouwe bladers van Maeluwe/ met een weynich sout ende honich tsaemē gecnouwt/ ghenesen de sweeringhen byde ooghen/ ghenoemt ægylopes, daer op geleyt/ maer om de selue te doen sluyten/ moet de Maeluwe sonder sout ghebruyckt worden. Sy gheneest de steken vande Bien eñ Wespen daer op gheleyt: maer ist dat yemandt met de selue rouw ende gestooten met olie/ van te voren hem ghestreken heeft/ de Bien eñ Wespen en sullen hem niet steken. Dwelcke Plinius oock seght. Met pisse ghestooten gheneest de quade schorftheydt des hoofts ende vuyle schelferinghe/ daer op gheleyt. De bladers ghesoden ende ghestooten/ zijn zeer goedt met olie gheleyt op wildt vier ende verbrandtheydt/ als Plinius oock seydt. Dwater daer Maeluwe in ghesoden is/ versoet ende vermorwet de herdicheydt vande moeder/ alsmen daer in badet. Men gheeft oock (als Plinius seght) tsap nuchter te drincken den vrouwen die den aerbeydt hebben.

Dwater daer Maeluwe in ghesoden heeft/ is zeer goedt met een clysterie gheset/ teghen de corrosiue vlceratie vande dermen/ moeder/ ende vanden fundament. Maeluwe met de wortel ghesodē ende tsop ghedronckē/ is zeer goedt teghen alle fenijn ende doodtlick ghift/ ist datmen terstondt tselue sop weder ouergheeft. Ghestooten ist zeer goedt gheleyt opde beten oft steken van fenijnige spinnen. Tsaedt met wijn ghedroncken/ doet den vrouwen veel sochs ende melck hebben.

Het saedt gemengt met saedt van wildt Lotus, ende met wijn gedroncken/ versoet de pijnen vande blase. Galenus. Wilde Maeluwe heeft een weynich teirende ende een weeckmaeckende cracht. De hof Maelwe hoe die meer waterachtighe vochticheydt heeft/ hoe haer cracht minder is. De vrucht vande Maelwe/ hoe die drooger/ hoe de selue crachtigher is. Maelwe vercoelt wat/ ende heeft ghelijck een laeuwe warmte: dit moes sincket lichtelick nederwaerts/ niet alleene om dat vochtich is/ maer oock om dat lijmich is. Plin. Maelwe in wijn ghesoden is zeer goedt ontrent een half pinte met een clisterie gheset teghen het Roomelisoen/ oft de ghebreken van tfundament/ oft oock daer mede ghestoeft. Sap van Maeluwe ses oncen laew ghedroncken is zeer goedt den ghenen die vande Melancholicke humeuren ouervallen zijn/ maer den ghenen die dul zijn gheeftmen acht oncen: ende teghen de vallende siecte/ geeftmen thien oncē van tsap daer Maeluwe in gesoden heeft. Tselue sap is oock zeer goedt tegen graveel/ swillinghen ende crimpingē des buycks/ ende cromheydt vanden hals/ laeuw daer mede ghestreken. Tsop daer Maeluwe in ghesoden heeft/ maeckt de sweet-gaten veerdich. Sethus. Wilde Maeluwe versoet de pijne vande blase/ borst/ ende longher/ ende verdrijft de heescheydt. Dwater daer Maeluwe in ghesoden heeft gedroncken/ breeckt den steen/ doet slapen/ ende maeckt lichtē aerbeydt/ ist dat de vrouwe dickwils daer af drinckt.

Wilde boom Maeluwe. Malua arborea syluestris.

Deser Maeluwē gebeurt tselue dat den Varen/ Donderbaert/ Riet/ ende veel meer ander plāten gheschiet/ datse oock ongheoeffent soo hooghe als een boomken worden/ soo langhe dueren ende alsoo groote tacken cryghen. Want de ghene die wy ghesien hebben in tclooster vanden Heylighen Geest by Venegien/ ende op ander plaetsen ontrent de Middellandtsche zee/ niet verre van Sauone ende Arbenga/ die int wilde was opghegroeyt/ is gheweest alsoo hooghe ende dicke als een Perseboomkē: de welcke met haer wtgespreyde tacken/ effen eñ groene bladers/ iae bloeme/ saedt ende ghedaente genoech te kennen gaf dat Maeluwe was/ maer geheel grofuer ende vollyuigher/ soodanighe als nu ter tijdt ghevonden wordt inde houen van Brabant/ Walsch-Nederlandt/ Enghellandt ende Duytschlandt/ die vier ende vijf iaeren ouerblijft/ met een zeer groote houtachtighe wortel/ ende vasten tronck/ soo hart als hout/ van 10. oft 12. cubitus hooghe/ de selue cracht hebbende vande gemeyne Maeluwe: Nochtans en moet de nersticheydt vanden houeniers dese groote differentie niet toegheschreuen worden/ ghelijck Marthiolus qualick meynt/ maer wel dē gront daer sy groeyet: Want de ghemeyne Maeluwe weer datse van selfs groeyet oft datse gheoeffent wordt inde houeniers houen/ en sietmen nerghens een boomken worden/ oft soo veel winters den tronck ouerblijuen ende ghedueren.

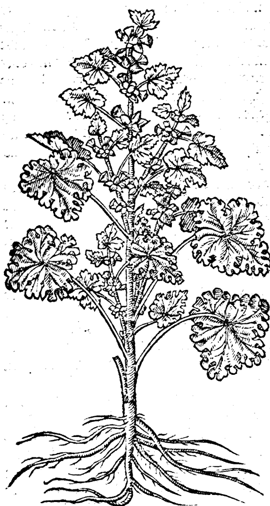
Malua crispa. Ghecronckelde Maeluwe.

Dese Maeluwe is beyde de voorseyde Maeluwen ghelijck/ maer de bladers hebbē de canten zeer aerdich ghekerft ende gheploeyt. De stele groeyet vier/ vijf/ ses ende somtijdts thien cubitus hooghe/ met veel syde tackskens/ de welcke gheladen zijn met veel cleyn bleecke bloemkens ende saedt.

Winter-Roosen.

Dese Winter-Roosen metten witten Hemst/ schijnen oock wel te wesen vanden gheslachte van dese Maelwen/ want met hun graeuwicheydt vande sachte bladers ende stelen/ ende lijmachticheyt vande wortel/ zijn sy de witte Maelwe ghelijck/ maer de canten rondtomme/ den vijghebladers oft ghemeyne Maelwe/ alsoo oock de stele oft tronck de boomachtige Maelwe zeer nae comt/ de welcke

Gherronckelde Maeluwe. In Latijn/ Malua cruſtatis oris.

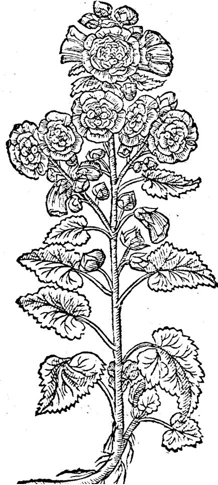

wtſpruyten ende groeyen opde maniere vande witte Maelwe / ende alle iaere vergaen ende ſteruen/in vuegen dat de wortel iaerlicks in thebeginſel vande Lente wederom niewe ſchueten wtworpt/ de welcke drye oft vier cubitus hooghe groeyen/ waer aen dat in Oogſtmaendt ſpaede bloemen comen / van grootte / ghedaente ende aerdicheydt van dryderhande verwe de Rooſe niet onghelijck. De bloeme is inde houen vande landē Noortwaerts gheleghen dryderhande/ de ghene die dobbel ende volder van bladers is/ is meeſtēdeel de ſchoon roode Pioen-bloeme van verwe ghelijck/ dickwils oock wit/ ſomtijdts is ſy bleeck-roodt/ oft lijfverwich. Tſaedt is oock dien vande witte Maelwe ghelijck / maer meerder/ ende wordt van diuerſche gebruyckt in ſtede van witte Maelwe-ſaedt. Oock hebben de wortels de cracht niet onghelijck dien vande witte Maelwe. Waerom datmen voor ſeker ſoude moghen ſeggen/ dat eer de Anadendromalache vā Galenus ware/dan de boomachtighe Maelwe voren beſchreuen. Tſaedt vande onderſte dobbel bloemen die aen de ſtelen gheſtaen hebbē brengt ghemeinlijck voorts enkele bloemen : ter contrarie d'opperſte dobbel bloemen.

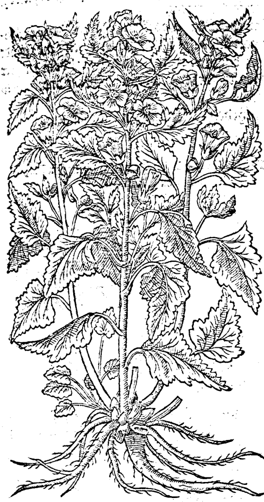
Winter-Rooſen. In Latijn / Malua Roſea fruticoſa, an Galeni Anadendromalache? In Hoochduytſch/ Ein Roſen vnd Herbſtroſz. In Engelſch/ Holy hocke.

Dobbel Winter-Rooſen. In Latijn/ Malua Roſea multiplex.

Witten Hemst ende witte Maeluwe. In Latijn/ Althæa Ibiscus. In Hoochduytsch/ Ibisch. In Franchois/ Guimalues. In Italiaensch/ Maluauischyo. In Spaensch/ Yerua Cãnamera, eñ Marmaie, oft Maluauisco, Vanden Apotekers/ Bismalua oft Maluauiscum. In Engelsch/ Marshe Malue.

Te rechte hebben de Griecken dit cruydt medicinael gheheeten / als tghene dat wtermaten seker ende goedt is teghen zeer veel ghebreken ende sieckten. Dat een soorte vande Wilde Maelwen is als oock Dioscorides seght / bewijsen terstont ghenoech de sachte bladers die vande Maelwe ghelijck/ maer lanckworpigher/ graeu ende wat wolachtich / den bladers van Popelierboom niet zeer onghelijck. De bloemen zijn witter ende tsaedt dien vande Wilde Maelwe gheheel ghelijck / maer de wortel is vollyuigher ende dicker / ende binnen zeer lijmachtich/ de welcke haer wtspreydt met veel cleyne wortels van eenen vingher dicke. Dit cruydt groeyet aldertiefst in beemdẽ ontrent dẽ zeecant gheleghen waer dat van selfs voorts comt/ iae bycants nerghẽs dan ontrent den zeecant. Daeromme segghen oock sommighe Apotekers dat de wortels van daer ghehaelt ende inde houen verre vander zee verplant/ in ghemeyne maelwe veranderen. De Medicijns eñ geschickste Apotekers vã Venegien maecken vande lijmachticheydt vande wortel beetkens op tfaetsoen van Paste Real teghen de subtijle fluxien die opde longher vallen/ hartachtich met suycker ghesoden/ tselue altijdts ruerende/ om dat niet verbarnẽ en soude: want een yeghelick en kan de selue niet bereyden oft maecken / om de lijmachticheydt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Witte Maelwe in wijn oft Meede ghesoden / oft alleene ghestooten is zeer goedt tot wonden daer op ghelept. De selue is oock goedt om te verdryuen alderhande gheswillen als inflatien/ apostumatien achter de ooren/ende vanden borsten: vermurwen de clieren/ doen rijpen ende wtbreken alle verouderde apostumatien ende gheswillen/ ghenesen die clouen van tfundement/ ende verdryuen tbeuen ende schudden vande zenuen ende zenuachtighe leden.

De selue alsoo ghesoden/ cleyne ghestooten ende met verckens liese oft gansen smout / oft Termentyn ghemengt/ ghelijck een salfken/ versuet de apostumatien ende sweeringhen vande moeder/ ende opent de verstoptheden van dien / met eenen pessus van onder ghesedt.

D'water daer de witte Hemst in ghesoden heeft / doet oock tselue werck/ iaeght af de onsuyuerheyt vande moeder/ ende de nae-ween. Witte Maelwe in wijn ghesoden ende ghedroncken / is goedt den ghenen die qualick hun water connen maecken/ ende teghen de pijne van graveele/ Roomelisoen/ Sciatica/ ende oock den ghenen die beuen en schudden / oft van binnen gheborsten ende ghescheurt zijn. De selue in azijn ghesoden/ versuet den tantsweere/ inden mont ghehouden oft daer mede ghespoelt. Tsaedt groen oft drooghe ghestooten met azijn ghemengt / verdrijft de witte ende swerte plecken oft vlecken vanden aensicht/ alsmen die daer mede strijckt inde Sonne.

Tselue saedt ghestooten ende met azijn ende olie ghemengt/ die daer mede ghestreken zijn / en sullen van gheen beesten ghesteken worden. Tselue groen oft drooge ghedroncken gheneset Roomelisoen/ ende stopt alle bloetganck / ende buyckloop. In wijn ghesoden wordt ghedroncken teghen alle steken van Horsels/ Wespen/ Bien ende dergheliicke stekende beesten.

De bladers van witte Maelwe met wat olie gemengt/ ghenesen de verbrandtheydt van viere oft heet water/ ende oock de ghebeten wonden / daer op ghelept. Men bevindt dattet water daer de ghestooten wortel inneghelepdt wordt/ staende onder den blauwen hemel / dicke wordt.

Gal. Ægin. Alle des voorseydt is segghen bycants oock Galenus ende Ægineta: want de cracht vande witte Maelwe doet scheyden / laxeert eñ verdrijft heete gheswillen/ sy versuet / eñ maeckt alle

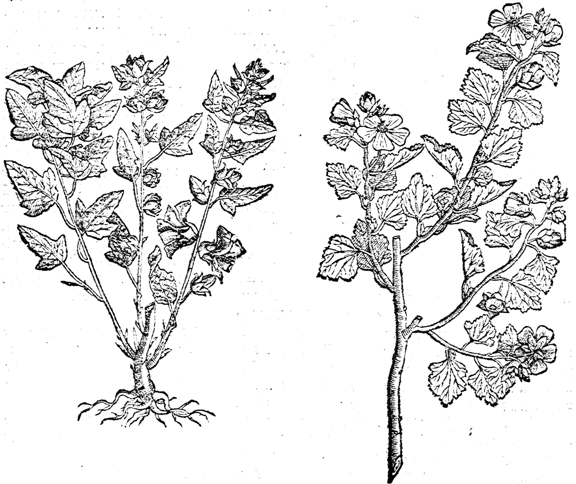
harde gheswillen murwe. De wortel ende tsaedt doen alle de reste veel stercker/ende verdrijuen alle vlecken int aensicht/maer principalick tsaedt dat breeckt oock den steen. Oock heeft de witte Maelwe een afvaghende cracht/ want de wortel in wijn ghesoden is goedt teghen Roomelisoen / buyckloop/ ende bloetganck/ midts datse oock heeft een tsamentreckende cracht.

Anadendromalache van Galenus. Van desen gheslachte is oock teruydt dat Anadendromalache ghenoemt wordt/ maer is het crachtichste van alle dese soorten int verteeren / ende wordt oock Althæa gheheeten. De witte Maelwe groeyet boomwijs / een mans hooghde in den zeer lustighen ende rijcken hof van Brancion / van Spaensch saedt ghewonnen. Maer andersins is die den hierlandtschen gheheel van ghedaente ghelijck.

Desen witten Hemst versoet ende beneemt de scherpheden der Catarrhē ende humeuren.

Witte Maeluwe van Hyeres in Prouencen. In Latijn / Althæa arborea Olbiæ in Gallo-Prouincia.

Witte Boom-Maeluwe van Clusius. In Latijn/ Althæa frutex C. Clusij.

Ghelijck de boomwijs Maeluwe vande ghemeyne verschilt/ soo doet oock dese vande gemeyne witte Maeluwe/ maer wordt op min plaetsen ghevonden/ende in heete landen/ gelijck aenden zeecant in Prouencen by Hyeres waer dat sy soo vele ende hooghe groeyet datter tuynen ende schutsels af ghemaeckt worden. Want sy heeft eenen vasteren eñ harderē tronck dan de Boom Maeluwe/zeere ghelijck een Wilge ende bycants in tfatsoen van eenen boom verandert. De bloeme is die vande gemeyne Maeluwe oft witte Maeluwe gelijck/ soo is oock tsaedt/ vā d'welcke desen Somer inde houen van Londen tot Meester Morgaen ghesaeyt/een plante ghewassen is / maer niet soo grijs oft row van bladers/noch oock soo schoone: in vuegen datmen niet en behoeft te segghen datse door oeffeninghe soude soo groot als een boomken ghegroeyt zijn: Dese plante blijft oock ouer sommighe winters hier Noortwaerts/ten zy datse veel couder ende straffer zijn dan sy pleghen.

Witte boom Maelwe van Clusius.

Ick meyne voorwaer dat dese de selue is/ die ick laest beschreuen hebbe/de welcke van my ghesaeyt zijnde binnen Londen soo hooghe als eenen boom ghewassen is.

Althæa

Althæa palustris Cytini flore, Aristolochiæ vtriculis, ende wordt gehouden voor de Sida vā Theophrastus, ende is de witte Hof-Maeluwe vā Dodonæus, hoe wel datse de Sida van Theophrastus ghelijcker is.

Witte Maeluwe met gele bloemen. In Latijn / Althæa luteis floribus: an Ibiscus Theophrasti, & Auicennæ Abutilon?

Dese soorte van Maelwe diemen seldender vindt / ende zeer schoone is / behoort voorwaer wel ghestelt te worden byde soorten vande witte Maelwe / iae de selue en wordt niet sonder reden van sommighe zeer gheleerde mannen voor de Sida van Theophrastus ghehouden / by de welcke dat sy meer dan eenighe ander plante mach ghelecken zijn. Want sy wordt vande Griecken Sida ghenoẽt / om de bloeme die van coleure de bloeme vandẽ Granaten gelijck is / eñ oock van gedaente niet onghelijck / ende soodaenich als dese plante zeer schoone is gheuende / principalick inde vochte plaetsen ende marasschen van Ferrare / tusschen Padua ende de riuiere Paw. De wortel is als die vande hof Maelwe / de stele twee cubitus hooghe / ende de bladers vande witte Maelwe / maer lanckworpigher / ende met subtijlder ghekerfde canten. De bloeme is roodt ghelijck de schoon roode enckel Pioen-bloeme oft vande tamme Maelwe / oft vanden Granaet-boom: Aen ende bouen int opperste vande stelen / sietmen indẽ wijn-tijdt ronde lanckachtighe bollekens / die bruyn van verwe zijn ende die vande Osterlucie gheiijck / de welcke vol saedts zijn / van coleur ende grootte van dien vanden Hirs oft Smirnium.

De Sida van Theophrastus draeght bollen die vanden Heul ghelijck / ende is een waterplante.

Witte Maeluwe met gele bloemen.

Van dese en maeckt Dioscorides oock gheẽ vermaen / hoe wel datse vele groeyet in vochte plaetsen aende weghen gheleghen / principalick by Ferrare soomen comt van Bologne. De bloemen gheeftse in Junio ende Julio / de welcke geel zijn die vande witte Venetsche Maelwe oft Gensenrijck ghelijck / nae de welcke in Oogstmaendt ende Septembre cleyn bruyn saedt comt in gheploeyde rouwe / velachtighe en cafachtighe huyskens die hun straelwijs openen. De wortel is die vande Maelwe ghelijck / eñ de bladers die vande witte Maelwe / maer langer / sachter / slapper ende bouen scherper / als die vande Sida, van smaecke allen beyden niet onghelijck / dan datse soo lijmachtich niet en is. Daerom ghemerckt dat wy onder de soorten van Maelwe gheen ander en weten met gele bloemen dan dese / soo segghen wy oock te stoutelicker dat den Ibiscus oft Althæa is van Theophrastus, ende een soorte van witte Maelwe.

Exotica Maluacea planta Bamia Eben quibusdam. Vremde soorte van Maelwe/ van sommighe Bamia Eben ghenoemt.

Het is een goede wijle tijdts gheleden dat wy dese plante die zeer selden ghevonden wordt/ alder-eerst saghen binnen Verone in potten staen/ de welcke wy naemaels binnen Montpelliers ghesaeyt hebben/ ende groen ghehadt inden iaere 1565. inden hof vanden zeer gheleerden Coninckx Leser Iebertus. Ende hoe wel datse de ghedaente van Maelwe heeft/ maer noch niet gheheel boomwijs als sy volwassen is/ te weten/ dicker/ ronder/ eñ min ghekerfde bladers/ eñ de Sida meer ghelijckende/ die mochte voor een soorte van Maelwe ghereкent worden/ want sy heeft de bloeme / ist dat my wel voore staet/ cleynder dan de Venetsche Alcea. T'saedt dat wy saeyden was ghebrocht wt Alexandrie oft Baruth, dien vande Maeluwe ende witte Maelwe niet ghelijckende/ lanckworpich rondt/ swert ende die vanden Eruen ghelijck. Sommighe hebben die voor Bamian Eben ghehouden de welcke een soorte vau Maelwe schijnt te wesen / by auenture door eenighe redenen die sy moghen hebben wt de boecken vanden Araben.

Sigmars-cruydt. In Latijn/ Alcea vulgaris. In Engelsch/ Cut or Veruejne Mallow.

Boom-ghewas Alcea. In Latijn/ Fruticosior Alcea Pentaphylla folio Cannabis syluestris Dioscor. van Mouton.

Dit cruydt groeyet ouer al in twelt/ ende is van ghedaente de Maelwe ghelijck/ groeyende op der ghelijcke plaetsen / ende derghelijcke stelen / maer de bladers zijn dieper ghesneden ende in vijfuen ghedeilt/ ghelijck als zijn die vande oude cleyne Maelwe / oft Cranebeck. De wortel is die vande Maelwe gheheel ghelijck / waer wt dat voorts comen veel stelen van onderhaluen cubitus lanck. T'saedt is rondt ende plat/ de bloemen zijn vele/ elck alleene staende/ maer beyde / te weten bloemen ende saedt/ die vande Maelwe ghelijck. Dit cruydt groeyet soo wel in coude als heete landen/ ende zeer vele in Enghellandt byde stadt Couentry. Het verteert meer ende gheeft min lijmachtichheydt dan de Maelwe oft witte Maelwe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortels van Sigmars-cruydt in water oft wijn gesoden eñ gedroncken / stelpen dat-

Roodt-

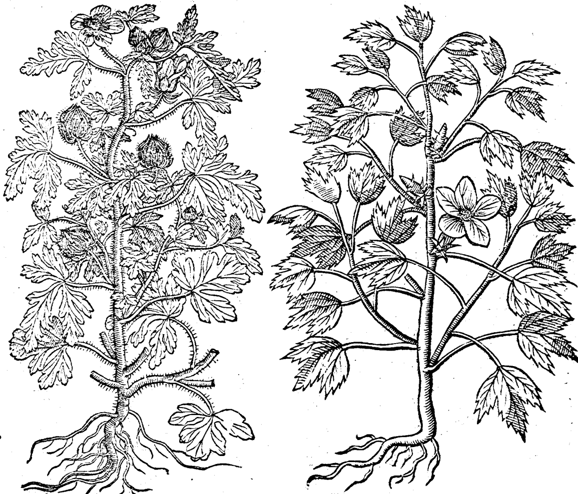
Noodtmelisoen/ ende ghenesen die van binnen gheborsten oft ghescheurt zijn.

Boom-ghewas Alcea.

Dese plante hebben zeer veel Herbaristen in Nederlandt/de welcke langher ende wisachtigher schueten worpt/de bladers zijn oock dieper ghesneden ende in vijfuen ghedeylt / een weynich oock ghekerst/ gheheel die vanden rooden Vijfvingher-cruydt oft Kemp ghelijck: De bloeme is roodt. De gheheele plante en is gheensins de voorgaende cruyden onghelijck/ de welcke wy inden Somer voorleden inde houen ghesien hebben.

Alcea peregrina solisequa. Alcea Veneta Tragi. Vesicaria Dodonæi, eñ Hypecoum Matthioli, maer qualick.

Sabdariffa.

Alist dat sommighe dese plante Venetsche ende Italiaensche Maelwe heeten/nochtans en ghedenckt my niet dat ick die erghens ghesien hebbe in Italien/noch oock tot Venegien/dan inde houẽ/ oock hebbender veel meer de Noordersche Herbaristen / dan d'Italianen. Op d'opperste vande taeye schueten die onderhaluen voet lanck zijn / groeyen zeer aerdighe bloemen/ hebbende seker bladerkens die van buyten wit zijn/maer inde middel ende van binnen bruyn-roodt/van ghedaente ende blaeskens die vanden Abutilum ghelijck / inde middel een geel lanckworpich doddeken hebbende: Dese bloemen en gaen niet open dan teghen den middach / ende een ure oft twee daer naer sluytense weder toe ende vergaen / waer door datmen soude moghen dencken dat de Malua Horaria is van Theophrastus de welcke van Columella Molochis ghenoemt wordt. De wortel is cleyne ende teer. De bladers groeyen van onder af in dryen oft vijfuen ghedeylt/ die vanden Vijfvingher-cruydt/ oft Clapper-roosen oft Sigmars-cruydt ghelijck/ aen buyghelicke hayrighe steelkens. De bloemen zijn die vande Maelwe oft Anemone niet onghelijck/ nae de welcke een blaesken ghelijck eenen schildt voorts comt/ daer in dat een rondt hayrachtich ghestrept bolleken light / in d'welcke swert saedt is dien vande Nigelle bycants ghelijck. Matthiolus moet wel slecht zijn/ dat hy seght dat de bladers die vanden Ruyte ghelijcken/ daermen merckelick metten ooghen contrarie siet: jae dat noch ergher is / hy bedrieght ons ende ander die greettich zijn om leeren / als hy segt dat dit cruydt de cracht vanden Heul heeft / want alsment proeft/ soo heuet eer eenighen vaddighey

Malua Horaria Theophrasti. Molochis Columellæ.

dighen smaecke / ende gheheel den Heul contrarie die zeer bitter is. De ghene diet gheproeft hebbē/ sullen lichtelick segghen dat vocht ende warm is inden tweeden graedt.

Sabdariffa.

Hier by dient oock de zeer aerdighe ende nieuwe plante die van sommighe Sabdariffa ghenoemt wordt. Dit cruydt heeft inden lustighen ende zeer rijcken hof van Jan Brancion voorts ghebrocht bloemen die vanden Sida, oft vremde Alcea ghelijck/ van coleure verstorven-graeu wtten ghelen siende/maer meerder/ende oock maer eenen stele die veel syde tacken heeft/ende is vijf oft ses cubitus hooghe/ welcke bloeme inde middel bruyn is ghelijck swert bloet. De bladers zijn die vande volwassen Maelwe meest ghelijck/den smaecke hebbende van Surkel.

Roberts-cruydt. In Latijn/ Geranium Robertianum; Syderitis Archillea aut congener Diosc. Herba Roberti. In Hoochduytsch/ Scharten kraut/Rubrechtzkraut. In Engelsch/ Hierb Robert. Panax Heracleon van Anguillara.

Duyuen-voet. In Latijn/ Pes Columbinus, seu alterum Geranium Disocor. In Hoochduytsch/ Taubenfusz. In Franchois/Pied de pigeon. In Engelsch/Douc foete.

Soo alle de saden van dese soorte van planten de ghedaente hebben van thooft metten beck vā de Crane/ men heeftse den naem Ge.anium ghegheuen: vande welcke twee soorten die Dioscorides beschreuen heeft / in veel landen van Europa luttel ghevonden worden / waer dat nochtans ouervloedich groeyen vier oft vijf verscheyden soorten / daer af hy ende veel oude autheuren gheen mentie en maecken/ oft by auentueren met desen name niet bekent en zijn. Want al hadden sy die ghehouden voor nerghens toe nut/soo en souden sy nochtans de selue niet versweghen hebben: ghemerckt dat Dioscorides seght dat de tweede soorte nerghens toe nut en was in zijnen tijdt/die nochtans hedens-daeghs zeer nut is. Daeromme sullē wy zeer wel doen/ist dat wy alle de soorten bekent maecken/ende soo wel onder malcander / als oock van ander cruyden/te weten vandē Anemones, Ranunculis, ende Napellis onderscheyden/ om dat voorts-aen de ionghe Herbaristen niet en souden bedroghen worden door de groote ghelijckheydt die sy tsamen hebben.

Ouer al op steenachtighe plaetsen/ oude mueren/ende daken/oock int coren ende ackers machmē sien Roberts-cruydt / hebbende groene teere bladers/aen veel teere/ rouwe/ roodtachtighe steelkens

die

die plat op d'aerde ligghen achter ouer gheslaghen van verwe eens-deels als rijsende wijngaerdt-bladeren/ ghelijck die vanden Byvoet ende Keruel ghekerft ende diepe ghesneden. Dese draeghen veel bloemen bouen opde stelen die vijf bladerkens hebben / de welcke rondt zijn ende roodt/ nae de welcke volghen bollekens met langhe rechte spitsche becken gelijck naelden/ waer aen een cleyn saedt light. De smaecke en is niet onlieflick/ende tsamentreckende / ende is een zeer goedt wondt-cruydt: De reucke is quaedt ende sterck/ ende is een zeer profijtelick ende wel bekent cruydt. De wortel is geelachtich groen.

Syderitis Achillea van Diosc.

Sy segghen datter is een ander Syderitis die van Cratæuas Heraclea genoemt wordt/de welcke groeyet in wanden ende wijngaerdē/met bladers van Coriāder/ die zeer vele wt der wortel spruyten: de steelkens zijn drye palmen hooghe/niet hayrachtich/teer/ende roodt. De bloemkens zijn oock roodt/ende bitter ende taeye van smaecke. De cracht van dese is / datse ghelept zijnde op een wonde hoe versch die oock is/tbloedt stelpt.

Duyuen-Voet.

Dese plante wordt nu ter tijdt zeer profijtelick ghevonden/ ende wordt Duyuen-Voet gheheetē/ wiens bladers die vander Sindau oft Sanikel ghelijck zijn / hebbende rondtomme ses oft acht keruen/ende zijn slap/staende elck besonder op een steelken/maer de bloemkens zijn die vanden cleynen Guychelheyl ghelijck / ende bleeck-roodt/nae de welcke steelkens gelijck beckskens comē daer lanckworpich saedt in is/de welcke swert ende blinckende zijn. De Medicijns segghen dat dit cruydt zeer goedt is in een badt/ hoe wel dat Dioscorides seght dat in sijnen tijdt niet nut en was / iae ick weet dat zeer goedt is teghen de Colica ende crimpinghen des buycks/ende steen.

Cracht ende werckinghe.

Duyuen-Voet gheneest de pijne vande nieren ende wonden / het doet oock water maecken ghedroncken ende opghelept.

Oyuaers-beck die naer den Muscus rieckt. In Latijn/ Myrrhida Plinij, Rostrum Ciconiæ, Acus Moschata Officinarum & Pastoris, eñ Geranium moschatum. **In Hoochduytsch/ Storken schnabel. In Franchois/** Bec de Cigoigne sentant le musc. **In Spaensch/**Pico de Ciguonna. **In Engelsch/ Storkes bill.**

Ghemeyne Oyuaers-beck sonder reucke purper-roodt ende wit. In Latijn/ Myrrhida Plinij & Rostrum Ciconiæ inodorum, vulgatum.

Dit cruydt wordt wat min ghevonden dan die andere/ ende heeft oock veel teere steelkens wt een cleyne wortel voorts comende/ de welcke rouw zijn/ aende welcke vande middel opwaerts bladers groeyen die vande wilde Keruel/ Pimpernelle/oft Scherlinck ghelijck/ ende als die vanden Reynuaen pluymwijs staende. Op d'wterste vande stelen groeyen de purper bloemkens/ die op hun steelkens bollekens laten met becken wtwaerts ende innewaerts ghecromt/ staende ghelijck den hals van eenen Oyuaer/ welcke beckskens dunne ende lanck zijn ghelijck een naelde/ waer af dat den naem heeft/ende oock vanden ghemeynen man Acus Moschata ghenoemt wordt/om den soeten reucke die sy heeft/die vanden Muscus ghelijck.

Ghemeyn Oyuaers-beck sonder reucke purper-roodt ende wit.

Dit is de voorgaende Muscus Oyuaers beck soo ghelijck/datmen deen wt dander niet kennen en soude/ten waere dat naer de Muscus niet en roke alsmen die op de handē slaet/ghelijck de voorseyde doet. De bladers zijn oock cleynder/ ende de steelkens roodtachtich. De bloemkens en zijn niet onghelijck. Men vindet ouervloedich in sandich landt by Antwerpen eñ elders/maer op de Casteel-plaetse aende vesten by de Marckgraue-leye-poorte isser ghenoech die schoon witte bloemkens heeft.

Oyuaers-beck met witte bloemen.

Godts ghenade oft blaeu Boter-bloemen/ dat is/ Batrachium Ceruleum. In Latijn/ Geranium Batrachioides Dod. oft Gratia Dei Germanorum. In Engelsch/ Cranes bill.

Tweede Geranium met bladers van Haenen-Voet/ oft Boter-bloemen/ende langher/ dicker/ roodtachtighe wortelen. In Latijn/ Geranium Batrachioides alterum, longius radicatum: Hæmathodes quorundam.

Dese plante groeyet luttel inde heete landen/ maer veel lieuer inde coude contreyen/ waer datse zeer schoon ende vele voorts comt in beemden/ ende sandtachtighe plaetsen onder doornhaghen/ sonderlinghe in Enghelandt/ draghende blaeu oft violette bloemen/van grootte die vanden Anemone ghelijck. De bladers zijn rondt ende gheclouen met veel ende zeer breede sneden/ die vanden Hane-voet oft Aconitum ghelijck/ groen van verwe ende somtijdts ghepleckt/ de welcke staen op caele biesachtighe tackskens/ vele wt elcken knoop vande stelen voorts comende/ de welcke

vele wt een dickachtighe lanckworpighe ende ghevefelde wortel spruyten / ende diuerschelijck nederwaerts hanghen/want de steelkens staen voorwaerts hanghende. Nae de bloemen die als sy vergaen nederwaerts hanghen / groeyen op de steelkens dicker hoofdekens met drytandighe cromme beckj kens/ die corter zijn dan die vande voorgaende/ de punten van een gapende / ende een weynich innewaerts gheboghen: De bloemen zijn van smacke drooghe ende wat tsamentreckende/ende niet soo bitter/ dẽ reucke hebbẽde dien vande Muscus-Roose niet onghelijck/ende soodanighe als de Acus Moscata heeft/die van Dioscorides niet beschreuen en is. Maer t'ghemeyne volck heeft die ten tijde van Plinius Myrrhida ghenoemt / als voorseyt is. Dit cruydt is soo zeer goet wondt-cruydt ghevonden gheweest/ dat de Hoochduytschen tselue Godts-gnad gheheeten hebben.

Tweede Geranium met bladers van Hane-Voet/oft Boter-bloemen/ ende langher/dicker/roodtachtighe wortelen.

Dit tweede Geranium den Batrachioides ghelijck/ heeft een langher wortel die crom ende slim inden rusch vander eerden loopt/de welcke rosachtich oft roodtachtich is ende onder met faselinghen behanghen/met litten/ende wel rieckende/soo dicke als eenen cleynen vingher. De bladers zijn die vande Sanikel oft Godts-ghenaede ghelijck/ maer ronder/witachtich/ende een weynich grijs / de steelkens ende bloemkens zijn bruyn-persch/ maer minder dan de voorgaende. Dit cruydt groeyet inde houen van Enghellandt ende Nederlanden. Ick meyne dat ghevonden wordt inde hoeuels in vochtighe bemden van Duytschlandt.

Cranen-beck oft Bloedt-wortele. In Latijn/ Geranium Gruinũ siue Gruinale Hæmathodes supinum radice reptrice. In Hoochduytsch/Blutwurts. In Franchois/ Bec de Grue. In Portugeys eñ Spaẽsch/ Perico de Gru. In Engelsch/ Pink nedle or nedle.

Geranium fuscum flore liuido purpurante & medio candicante.

Wt t'gebergh te om de lieflickheyt/lustichcyt eñ grootte van bloeme is dit inde houẽ vã Nederlãdt in weerde ende vande lief-hebbers ende gheleerde Cruydt-beschrijuers Bloet-wortele ghenoemt/

niet alleenelijck om dat de wortelen bruyn-roodt zijn / maer oock om de tsamentreckende en bindende crachten / nut om bloet te stelpen. Dese soorte heeft veel dunne steelkens eenen voet lanck / op deerde wat liggende / die een weynich hayrachtich zijn / waer aen rondtachtige maer diep ghekerft bladeren groeyen cleynder dan de Batrachioides. Op elck vande dunne syde-scheutkens comen bysondere schoone purper-blauwe groote bloemkens ghelijck enckele Rooskens. De wortele is vã ghedaente ende ghewas die van d'Agrimonie niet zeer onghelijck / maer cruypt meer ende sedt af.

Geranium fuscum flore liuido purpurante & medio candicante.

Dese soorte van Geranium is van ghedaente den Sanikel ende voorgaende Geranium ghelijck / maer de bladers zijn meerder met sommighe swerte ende bruyne plecken. In tbeghinsel vande Somer geeftse zeer aerdighe bloemen die bruyn-peersch zijn / inde middel wit ende ommeghebogen. Dit cruydt heeft stelen van eenen voet hooghe / met sommighe syde tackskens daer aen / spruytende wt een lanckworpighe wortel. Dese plante hebbe ick aldereerst ghesien ende ghehadt binnen Mechelen ten huyse van Joris van Rije / ende daer naer binnen Liere ende op ander plaetsen. De wortel vermenichfuldicht zeere / ende is van tsaedt nu eyghen gheworden inde houen van Nederlandt dat Heer de Lecluse wt Weenen ghesonden heeft.

Knobbelachtich Crane-beck. In Latijn / Geranium bulbosum, Diosc. primum.

Maeluweachtich Crane-beck. In Latijn / Geranium Malacoides.

Langhe ist gheleden dat een Apoteker binnen Isbroeck ons dese Cranebeck voor Anemone vercochte / maer soo wy naemaels de beckskens saghen / die alle de soorten van Geranium hebben / soo hebbẽ wy lichtelick die opinie verandert. De wortel is knobbelachtich buyten bruyn oft swertachtich ende binnen wit / onsmaeckelick / smets oft etelick: De bladers groeyen op zeer langhe steelkens / de welcke wt een centrum in vijfue ghedeylt zijn / ghelijck die vanden Roberts-cruydt ghesneden. De bloemen zijn purper / wy houdent voor deerste Geranium van Dioscorides, hoe wel dat wy tselue niet versocht en hebben. Selden hebben wy tselue in Italien ende Vranckerijck ghevonden / maer hedens-daeghs groeyet inde houen van Nederlandt / ick meyne dat de wortel is eerst wt Griecklandt ouerghesonden.

Cracht

Cracht ende werckinghe.

Diosc, De wortel vanden bolachtigen Cranenbeck een vierendeel loots met wijn ingenomen/ doet scheyden de apostematien vande moeder/ d'welcke Plinius ende Æginera oock segghen.

Plin. Een vierendeel loots van dese wortel met ses oncē wijns tweemael sdaegs ghedroncken/ is zeer goedt teghen het wtdrooghen. Tsap vande wortel gheneest de ghebreken vanden ooren.

Een loodt van tsaedt met peper ende Mirre ghedroncken is zeer goedt den ghenen die eenen crommen hals hebben.

Maeluweachtich Crane-beck.

Wy hebben dit cruydt ghesien binnen Bologne byden zeer Edelen man Cesaer Odo / ende oock tot Florence in eenen hof niet verre vander stadts bogaerden gheleghen/waer dattet ons toonde een verstandich ionckman gheheeten Thomas Transsyluaen/eer dat wy tselue ouervloedich sien groeyen hadden aende vesten van Montpelliers buyten S. Gillis poorte/ende opden wech soomen gaedt nae de ghebroken kercke op eenen zeer lustighen hoeuel/ ende oock opden wech soomen gaet van Montpelliers naer Besiers/drye oft vier milen vander stadt. De gheheele plante is sachte van stelen ende bladers / die ghelijck de Maelwe opder eerden ghespreyt ligghen/ maer langher ende bleeck groen. De bloemen zijn minder ende lijfverwich/nae de welcke oock beckskens volghen maer corter: De wortel is die vanden Eertroock ghelijck.

Candiotsch oft Wtlandts Crane-beck. In Latijn/
Geranium Creticum annuum Hæmatodes.

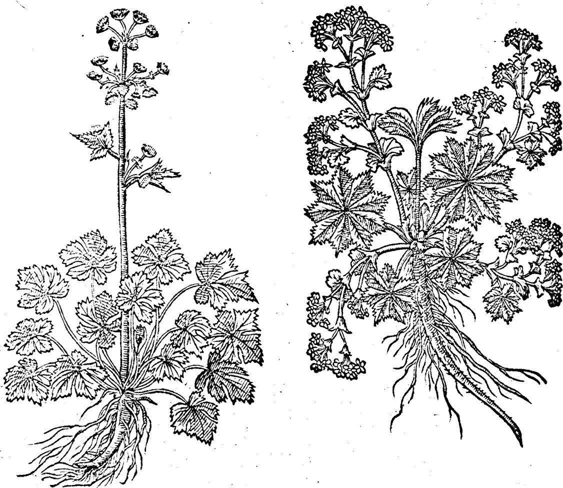
Die doorluchtighe Heere van Longastre Charles de Houchin / Jan Mouton ende ander ervaren Herbaristen van Nederlandt hebben desen wtlandtschen / Candiotsch Cranenbeck ghenoemt/ de welcke tsaedt ghecreghen hebben onder de busselkens vā Candiotsch Dictamnus. Dese plante heeft veel / groodtachtighe roode steelkens van eenen cubitus lanck / met knoopkens die vande Persicaria ghelijck. De bladers zijn ghekerft ghelijck die vande witte Moerbesie oft Veneetsche Maeluwe / waerin veel bloetroode aderkens loopen. De bloeme is purperblaeuw / soo groot als die vanden bolachtighen Cranebeck / van fatsoene ende verwe de selue ghelijck: nae de welcke beckskens comen waer in dat saedt light / d'welcke meerder is dan dat vanden naest-voorgaenden Cranebeck.

Sanikel ende Sanicle.

Dese plante wordt Sanicula in Latijn gheheeten om haer heylsaeme cracht / want sy gheneest de wonden ghedroncken / ende belet door eenighe sonderlinghe cracht de beroeringhe vande inwendighe excrementen / om datse niet en souden vallen opde cranckste deelen. Dit cruydt groeyet lieuer in coude landen / op ghebergten / ende vochte bosschen / dan in heete contreyen. Ende groeyet ouervloedich zeere wel bekent zynde in Enghellandt ende Duytschlandt. De bladers zijn in vijuen aerdich ende diepe ghesneden/ aende canten gekerft/ ghelijck die van Duyuen-voet/ rondt ende doncker groen/ glat ende zeer vele / elck op een roodtachtich steelken staende/ de welcke spruyten wt een zeer faselachtighe wortel/die vande swerte Nies-wortel oft Epipactis ghelijck/buyten swert/binnen wit/ waer dat caele/dunne/ teere stelen groeyen van eenen voet hooghe/ende bouen de bladers wtstekende. De bloemen zijn wit/by een vergadert ghelijck een croonken. Tsaedt is row stekende ende met een scherpe wolachtichheydt. In Wedemaendt ende Hoeymaendt bloeyet/ iae oock inde houen vande Nederlandtsche Chirurgiens ende Meesterssen.

Sanikel ende Sanicle. In Latijn/ Sanicula & Diapésia. In Hoochduytsch/ Sanikel ende Sanicle. In Franchois/ Senicle. In Engelsch / Sanikel ende Sanicle.

Synnau ende onser Vrouwen mantel. In Latijn/ Alchimilla, Stellaria & Leótopodion recentiorũ non Diosc. Drosium Cordi. In Hoochduytsch/ Synnaw / Lebbenfusz/ vnd grosz Sanikel. In Franchois/ Pied de Lion. In Engelsch/ Ladies mantell/ oft great Sanikels.

Cracht ende werckinghe.

Sanikel gheneest inwendighe ende wtwendighe wonden/ ghesoden ende ghedroncken/ oft van buyten daer op gheleyt. Stopt dat bloetspouwen/ ende gheneest dat Roomelisoen inder manieren als vooren ghebruyckt. T'gheneest den ghenen die van binnen geborsten oft ghescheurt zijn/ ghesoden ende ghedroncken oft daer op gheleyt.

Alchimilla. **Synnaw.**

Dit cruydt groeyet geirne op lommerachtige plaetsen/ ende vochte ghebergten oft hoochden/ dat vande Hoochduytsche Chirurgiens groote Sanikel ghenoemt wordt/ voorwaer niet sonder reden/ want sy is de Sanikel van ghedaente ende crachten zeere ghelijckende / de bladers en zijn oock dien niet zeer onghelijck/ nochtans breeder ende niet soo diepe ghesneden/ rondt/ cantachtich ghelijck die vande Maelwe/ maer groen ende glat/ met ses oft meer ploeykens/ de welcke eer sy open gaen/ in een oft tsamen ghevouden staen / rondtomme subtijle kerfkens hebbende: tusschen de welcke rouwe steelkens groeyen van onderhalue palme ende eenen voet hooghe/ die wit ende rondt zijn/ waer op dat wassen ghesterrede groen-gele bloemkens by een ghehoopt/ ende daer nae cleyn saedt in groene huyskens dien vande Porceleine ende Heul ghelijck. De wortel is dicke ende saselachtich/ buyten swert: Sy en is niet soo heet als de Sanikel / maer zeer drooghende ende tsamentreckende / oock zeer goedt op de wonden alsser suspicie is van ontstekinghe.

Cracht ende werckinghe.

De Chirurgiens ghebruycken dese om de ghescheurtheydt ende inwendighe quetsuren te ghenesen/ ende de wtwendighe te doen sluyten. Synnaw is zeer droogende ende tsamentreckende/ daerom wordt die zeer ghepresen teghen den witten vloet vande vrouwen / ende waterachtighe vloeden

vande

vande moeyer / die de mgeder soo nat maecken dattet onfanghen saedt weder af schiet/ende het ontfanghen vande vrucht belet wordt. Dit cruydt ghestooten ende op der vrouwen ende maeghden borsten gheleyt/ maeckt die hart en stijf. Dodon. ende Matthiolus.

Alpijnsche Sanikel. In Latijn. Alpina Eleborine Sanicula, & Ellebori nigri facie.

Van Eleborine oft Epipactis hebben wy den leser vele geschreuen int capittel vande witte Nieswortel: maer dese plante die de Sanikel ende Hane-voedt ghelijcker is / hebben wy hier ghestelt/ want sy groeyet gheerne op de selue berghachtighe ende lommerachtighe plaetsen/maer zeer hooghe ende opde Alpes. Wt de wortel die zeer saselachtich is schieten teere / caele ende buyghelijcke steelkens / op d'opperste vande welcke de bladers groeyen die in vijuen ghedeylt ende ghesnedẽ zijn/ oock een weynich ghekerft ghelijck die vanden Duyuen-voet oft Sanikel. De bloemẽ staẽ sterrewijs van ses bladers ghemaeckt. De smaecke en is niet onlieflick / maer de wortel is heeter dan die vande swerte Nies-wortel / waerom dat sommighe willen segghen dat swerte Nies-wortel is. Inde bosschen van Ostendael aen Piemont/ niet verre van Joubergh/ hebben wy sommighe planten ghaelt/ die wy bewaeren.

Hanen voet ende Boter-bloemen.

Hane-voeten oft Boter-bloemen zijn sommighen soorten van Geranium zeer ghelijck/ende in Latijn Ranunculi ghenoemt(d'welcke soo vele als vorschkens te segghen is) om datse gerne groeyen in grachten oft ander vochte plaetsen daer de vorschen hun houden: ende oock om dat de bloemen meest t'coleur vande vorschen hebben / te weten/ groenachtich geel/waer door dat dese plãte oyt zeer goedt heeft om kennen gheweest. De ionghe Herbaristen hebben veel meer verscheyden ende differente soorten van Dioscorides beschreuen: vande welcke ouer al de ghemeynste is die inde bemden groeyet ende hier te lande zeer wel Boterbloemen ghenoemt worden / om dat de koeyen als sy vele van dit mals cruydt zeer wel met bloemen gheladen gheten hebben / ouervloediger melck geuen/als sy ghemolcken worden/ende tselue bleeck oerwich oft geelachtich ende wel rieckende. De bladers zijn int eerste rondt/ de canten rondtomme/ die vanden Duyuen-voet ghelijck/daer nae ghesneden als die vanden Coriander/ besprinckelt met eenighe swerte oft bruyne vlecken. De bloemen blincken gelijck de Dotterbloemen/waer af de goudt gele bladerkens wtgheholt staen/ghelijck een cleyn becken. T'saedt groeyet in een druyfachtighe vergaderinghe/ oft hoopken ghelijck dat vanden Adonis doet/ maer ten is soo heet niet van smaecke. De reucke en is oock niet onlieflick/ welck saedt oock zeer wel melck doet gheuen. De koeyen eten vã dit cruydt veel liever dan eenich ander/om dat lieflicker is/ẽ zeer ouervloedich groeyende in alle vette bemden.

Andere ghemeyne Boterbloemen met recht opstaende stelen.

Ranunculus pratensis vulgatissimus alter.

Inde bogaerden ende hooghe boschachtighe bemden ende oock inde houen/ vindtmen een ander Boterbloeme de voorgaende ghelijck/ maer en cruypt noch en sedt niet af met sijn wortel die lanckworpich ẽn wat ghelijfvich is, eenichsins den Doronicum ghelijckẽde onder zeer gheveselt. De stele is onderhaluen cubitus hooghe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers/bloemen/ende groene steelkens vande Hane-voeten/op eenighe plaetse des

 lichaems

Hanen-voet ende Boter-bloem. In Griecks/ Βατράχιον. In Latijn/ Ranunculus pratensis, etiamq; hortensis reptāte cauliculo. In Hoochduytsch/ Schmalzblum/ Hanenfusz. In Fráçois/ Bassinet, Grenoille. In Italiaensch/ Pie coruino. In Spaensch/ Yerua belida, ende is Herba scelerata Apuleij. In Engelsch/ Crowfoot.

Boter-bloemen met recht opstaende stelen. In Latijn / Ranunculus pratensis surrectis cauliculis: hortensis secundus Dodonæo.

lichaems gheleyt/ maecken bleynen/ blaren/ rouen ende gaten/ niet sonder pijne/ waeromme dat sy goedt gheleyt zijn op de quade sweerende naghels/ om af te doen vallen.

De selue zijn goedt ghebruyckt teghen zeer quade schorftheyt des hoofts ende om die lickteeckenen te verdrijuen/ de wratten wech te nemen/ ende d'wtvallen vanden hayre Alopecia ghenoemt/ alsmen die ghestooten daer op leght/ ende niet langhe daer op en laet ligghen/ maer terstont afneemt/ andersins en soude niet alleene wel af gaen/ maer oock een roue worden.

De bladers in water ghesoden zijnde/ men stoeft metten laeuwen sap de cackhielen.

De wortel van Hane-voeten ghedroogt ende ghestooten/ ende inde neuse ghesteken/ doet niesen/ ende aende tanden ghehouden/ verdrijft den tantsweere/ maer breeckt de tanden.

Het selue segghen oock Plinius ende Galenus, want sy hebben alle ghelijck een zeer heete cracht.

Acker Hanen-voet.

Ende dese mach oock ghehouden worden voor een soorte van de voorgaende/ dan datter eenige veranderinghe is/ te weten datse de zeer aerdighe bloemen door verplanten inde houen/ ende oeffeninghe/ vercreghen heeft: waer door de ionghe Herbaristen ghemeynt hebben dat Polyanthemon van Plinius was. Voorwaer oock ten schijnt gheen ander te wesen/ dan de ghemeyne die inde bemden groeyet/ wtghenomen datse door oeffeninghe soeter ende malscher geworden zijnde/ met moescruyden ghebruyckt worden.

Groote Engelsche dobbel Boter-bloemen.

De houen van Engellandt hebben een ander soorte die vollijvigher is/ de bladers vanden Geranium hebbende/ ende de bloeme tweemael meerder/ tae dickwils twee tsamen/ te weten bycans beneden den haluen stele. De stelen zijn breeder/ de welcke inde middel doorloopt een steelken/ dat int

opperste

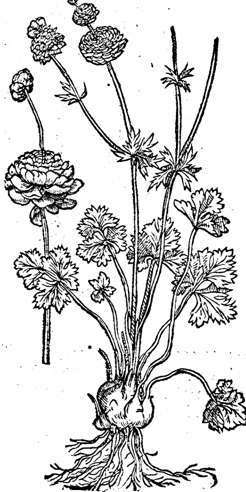
Acker Hanen-voet. In Latijn/ Ranunculus aruorũ, Ranunculus echinatus Dod. Hortensis simplex Fuchs. In Hoochduytsch/ **Acker Hanenfusz.**

Lupaerts-clauwen. In Latijn/ Ranunculus Polyãthemos, multiflorus, siue Holeraceus hortensis primus Fuchsij. In Hoochduytsch/ **Gefulter Hanenfusz / of Glyszblumle/** eñ is Syluestris 2. Dodon. In Engelsch/ **Batchelers Buttons.**

Groote dobbel Engelsche Boter-bloemen. In Eng. **Dobbel Gold cuppe/ or Batchelers Buttons.**

S. Anteunis raepken/ In Latijn/ Ranunculus Bulbosus, Ranunculus tuberosus Dodon. Batrachiũ Apuleij. In Hoochduytsch/ **Cleinner Hanẽfusz gehoszlete/ Glyszblumle.** In Eng. **Rape Crowfoote.**

opperste een ander minder bloeme heeft / dwelck inde houen zeer lustich om sien is. De wortel is Raepachtich oft bolachtich zeer af settende.

S. Anteunis Raepken.

Dese plante wordt oock ghenoech gheuonden/ maer meer op saeylandt/oft sauelachtighe gronden/dan in vette ende vaste bemden. Sy heeft min bladers/maer dieper ghesneden/ende is den Luypaerts-claew ghelijck / wtghenomen dat de huyskens daer tsaedt in light / scherpachtich/ ende een weynich stekende zijn/ghelijck die vande cleyne Clissen oft Caucalis. De wortel is die vanden Clisterachtighen Crane-beck ghelijck / onder saselachtich.

Dobbel cleyn Raepkens-Hane-voet.

Dese cleyne Ranunculus cryght inde houen door oeffeninghe een veranderinghe van veel ende schoone dobbel bloemen.

Cracht ende werckinghe.

Apul. * Ist dat dit cruydt met eenen rooden lijnen draet ghebonden wordt inden necke van een Lunatijck persoone/als de Maene brekende/inden eersten graedt van Taurus oft van Scorpius is/ hy sal terstont ghenesen worden. Dit selue cruydt metter wortel ghestooten ende met azijn ghemengt/ gheleyt op eenighe swerte lickteeckens/ sal die terstont af eten/ ende van verwe den gheheelen lichaem ghelijck laten. * Cauterium potentiale: De Florentijns bernen met een gloeyende cole de kinderen inden necke/ welcke om haer subtijl verstant tot dese sieckte zeer gheneyght zijn.

Dobbel witte Boter-bloemen. In Latijn / Ranunculus niueus polyanthos. In Franchois/ Bassinetz blancqs doubbles. In Engelsch/ Wit dobbel Crowfoote.

Enckel witte Boter-bloemen. In Latijn/ Ranunculus albus flore simplici. In Franchois/ Bassinetz blancq simples.

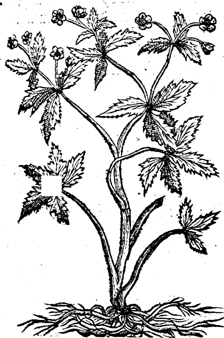
Dese zeer aerdighe plante / met alle haer schoone dobbel bloemen groeyet binnen Liere inden zeer lustighen hof vanden Edelen man ende Herbarist Heere Jan vander Dilft/die sy in Meye voorts brenght/maer van bladers ende plaetse van groeyen is sy die vanden witten Hane-voet oft Aconitum ghelijck. Wt Bourgoigne heeftmense eerst in Nederlandt ghebrocht/ ende is vanden gheslachte van denckel naestvolghende.

Enckel

Enckel witte Boter-bloemen.

Inden seluen hof ende tot Mijn-heer den Greffier Hoboke groeyen dergheliicke cruyden met zeer lustighe witte enckel bloemen/die vanden witten Hane-voet/ oft Aconito Batrachoides gheliick/maer tweemael grooter: oock en zijn de bladers soo diepe niet ghesneden / d'welcke daer van Bourgoens saedt heeft ghewonnen gheweest.

Aconitum Batrachoides, Oft oock is den Hanenvoet met witte bloemen van Dioscorides?

Water Hane-voet. In Latijn / Ranunculus palustris rotundiore folio, Ranunculus aquaticus Fuchsij, siue Apium risus, Apium aquaticũ, & Ranunculus aquaticus Tragi. Ranunculus Syluestris primus Dodon. In Hoochduytsch/ Wasser Hanenfuß.

De groote ghelijckenisse die de soorten van Hane-voet metten Aconitis hebben / maecken dat wy niet en weten/ welcken van dese twee dat sommighe planten behooren toegheschreuen te wordẽ/ hoe wel dat sy ons nochtãs andersins zeer wel bekẽt zijn: Vãde welcke dese teghenwordige eene is/ die inde gheberghten van Seuene by Vigan in Languedoc/Auergne/ende Sauoye ghenoech gevonden wordt/ by Cacalia/ende midden inde beeckskens / haer tackskens gheeft inden Mey/ ende de stele van onderhalue ende twee cubitus hooghe/ de bloemkens wit maer cleynder/van ghedaente die vande voorgaende Boterbloemkens ghelijck: de bollekens daer tsaedt in light/den voorseyden oock niet ongheliick: De bladers groeyen elck alleene / op een besonder steelken in vijfuen ghedeylt/ ende ghesneden ghelijck die van Aconitum, Hane-voet/ oft Sanikel/ op de canten rondtom een weynich ghekerft/ maer bleeck. De holle stele is spruytende wt een wortel die veel grootachtighe saselinghen heeft/ende is heet ghelijck den Hane-voet.

Ranunculus minimus albus. **Alderminsten witten Hane-voet.**

Dit cruydt heeft de bladers minder dan die vande Tormentille/de bloemen wit/ maer niet soo vele/ de welcke door het saeyen in een geelwe verandert is/inden hof vanden Heere vander Dilft.

Water Hane-voet.

De naem Ranunculus en voeght gheenen van allen beter/ dan desen / als die in grachten ende poelen groeyet/ daer de vorschen huys houden / al oft sy een vercoelende voetsel van noode hadde/ midts

midts datse ghehouden wordt voor dalder heetste van alle de soorten van Hane-voeten/waeromme datse ghehouden wordt voor den Apium Sardonium van Dioscorides. Voorwaer dese plante wordt oock selder ghevonden/ nochtans in sommighe grachten ende vochtighe plaetsen oft poelen van berghachtich ende row landt/hebbende witachtighe bladers/ een weynich hayrich/ bycants ghesneden ghelijck die vanden Platanus. Maer meest vintmen die ouer al groeyende in stille staende oft traegloopende water/met claerachtighe groene bladers/blinckende ghelijck die vande Joffermarcke oft Petercelie van Macedonie/waer om dat sommighe ghemeynt hebben/ door de woorde van Dioscorides, dat Apium risus is/ d'welcke wy oock gheensins en ontkennẽ/ nochtans een weynich twijffelen/ om de stele van dit cruydt/de welcke qualick soo groot wordt/ als van die voorseyde. Dese plante heeft goudt-gele bloemen/ende tsaedt den voorgaenden ghelijck: Aengaende voorts de scherpicheydt oft hitte/ is sy zeer bequaem om te doen ripsemen/ ende de spene te openen/ als sy in Olie van Violetten gheweyckt wordt/ende wordt oock daerom Spene-cruydt ghenoemt.

Apium Sardonium.

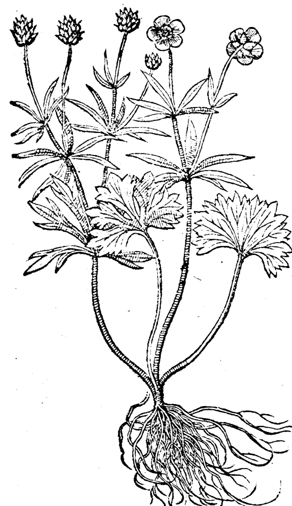
Cracht ende werckinghe.

Apul. Ist dat yemandt van dit cruydt etet/hy sterft al lachende/ want het is zeer brandende.

Water Hane-voet met onghesouten verckens liese ghestooten/ ende op een wonde ghelevt/ sal de rottichevdt wt eten/ eñ reynigen van alle vuyllicheyt: maer en laetse daer op niet lãger liggen dan van nooden is/ want sy soude tgoedt vleesch oock eten. Wildt ghy de proeue daer af nemen/stootse/ ende bintse op een ghesonde handt/ sy sal tvleesch terstont byten ende eten.

Water Hane-voet ghestooten ende wel ghemengt met verckens mist/ ghelevt op gheswillen/ sweeren ende apostumatien/sal die binnen luttel uren openen ende den etter wt drijuen.

Luypaerts-claeuwen/Gulden Hane-voet. In Latijn/Ranunculus auricomus, Ranunculus dulcis Tragi.

Van dit en hebben noch Fuchsius noch Matthiolus gheen mencie ghemaeckt: Maer Dodonæus heuet beschreuen onder den naem van Luypaerts-claeuwen oft Ranunculus auricomus. Ick hebt veel wtghesteken tot Annesin by Beuwne in een vochtich bosken/ achter aen thof van Mijn-heer de Longastre die my dat daer wijsde. De wortel is zeer ghevеselt/ voorts brenghende in d'eerste twee oft drye rõde onderste bladerẽ geadert eñ blinckende/ eenichsins die vande witte Steenbreke oft Thora ghelijckende; rondtsomme wat/ maer niet diep ghekerft. D'andere zijn diep wtghesneden ende ghecloven. De steelkens zijn dunne/ onderhalue palme oft een spanne hooghe. De bloemkens van vijf bladerkens schoon goudt glinsterende geel. T'bollekẽ van tsaedt en is den anderen niet onghelijck. T'groeyet oock in vochtighe bemden ende bosschen daer de Sanikel wast.

Egel-colen.

Egel-cole groeyet vele inde traegh-loopende beeckskens vã Nederlandt/ Vranckrijck ende Engellandt/ maer soo vele niet inde heete contreyen/ al oft sy gheirne een cout voedtsel ende coude locht hadde/om datse zeer heet is van natueren/ want sy doodet de schapen als sy die eten/ waerom dat de schaepherders de schapẽ zeer neerstich daer af iaeghen/ op datse de selue gheten hebbende/ dẽ Egel niet en crijghen/ ende daer af steruen/ ghelijckmen mach sien aen d'inghewandt vande bleetende beesten/ dwelcke door d'eten van diẽ verbrandt is gheweest. De bladers zijn nochtans smal/ lanckworpich/ vollijfvich/ blinckende/ soo groot als die vanden rooden Wederijck/ rondtomme een weynich ghekertelt/ groeyende aen roodtachtighe geknoopte

rechte

Egel-colen. In Latijn / Flammeus Ranunculus aquatilis angustifolius, Taraconis effigie, Flammula vulgi. In Engelsch / Sperewozte.

Ranunculus aquatilis angustifolius serratus.

rechte ende holle stelen van eenen voet ende cubitus hooghe. De wortel is zeer veselachtich ende wit.

Dese Egel-cole vindtmen somwijlen op de selue plaetsen ende beeckskens / met ghekerfde bladers. Op Hoboken-Heye in vochtighe plaetsen byde Son-dau wordt oock ghevonden met cleyne gras-bladerkens/andersins den eersten voorgaenden niet ongheliјck.

Hane-voet met grasachtighe bladers.

Veranderinghe vanden Hane-voet met grasachtighe bladers.

Dit en wordt niet alleene twee oft dryemaels grooter in Nederlandt door oeffeninghe / voedtsel/ vetticheydt ende vochticheydt van tlandt; maer heeft oock dit iaer 80. inden hof van Mijn-Heer de Greffier Hoboken t'Antwerpen schoon dobbel bloemen voorts ghebracht.

Dobbel Hane-voet met grasachtighe bladers.

Dese plante wordt luttel ghevonden / ten waere inde bemden van tlandt van Languedoc / byde herberghe vanden Wolfs-berghe vier mijlen van Montpelliers/ ende inde steyle oft hooghe weydē van Minden in Auernie/ daer wy die ghevonden hebben/ fraey int aensien/ oock van bloeme / ende wortel: Tsaedt is groeyende als een druyfken/ eñ is den bemdt-Ranunculus heel gheliјck luttel bladers hebbende/ ende die soo cleyne/dat ghy tselue cruydt qualick soudt wt den gras kennen / dan alst bloeyet/sonderlinghe in de magher landen/ waer dat de stele niet ouer een palme oft onderhalf hooghe en wordt.

Ranunculus Illyricus.

Behaluen alle de voorseyde soortē van Hane-voet die wy nu verhaelt hebben / soo zijnder nu onlancks drye vremde oft wtlandtsche soorten indē houen van Nederlandt ghecomen: waer af d'eene wt Illyrien ghebrocht is/ de welcke wt een puntken/als wt een knoopken / gheliјck die vande Corruda, zeer veel knobbelkens heeft hanghende/ soo groot bycants als die vande cleyne Gouwe / maer lanckworpigher/ wt de welcke spruyten ronde steelkens van drye palmen/ oft eenē voet oft onderhalf hooghe/met lanckworpigher bladers/ diepe ende smal ghesneden/ met wat wolachtighe grijsheydt.

Hane-voet met grasachtige bladers. In Latijn/Pumilus Ranunculus, gramineis foliis.

Dobbele Hane-voet met grasachtighe bladers. In Latijn/Ranunculus gramineus multiplex.

Ranunculus Illyricus.

Ranunculus met dobbel roode bloemen. In Latijn/Ranunculus Sanguineus multiplex. Constantinopolitanus D. van Eekenbekē apud Clusiū.

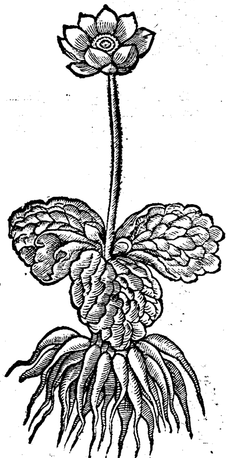

De bloemen zijn bleeck-geel / die vanden Boter-bloemen ghelijck / ende tsaedt druyf-wijs ende cleyne.

Ranunculus met dobbel roode bloemen.

Met goeder redenẽ is dese plante Ranunculus oft Hane-voet genoemt/want sy accordeert daer mede soo wel/datse de selue beter ghelijckt dan den soorten van Anemones, de welcke om haer aerdicheydt heeft zeer net doen conterfeyten de edel Heere Charles Rijm Heere van Eekenbeken / soo hy van Constantinoplen weder nae huys keerde/ de welcke hy my/Charles de l'Escluse, ende ander zijne vrienden communiceerde / ende door zijn ghewoonelicke goedtheydt allen Herbaristen de figuere/ ende oock zeer met dese woorden de beschrijuinghe heeft ghepresenteert: De stele is eenen voet hooghe / in twee oft meer tacxkens ghedeelt /op de welcke int uterste zeer lustighe ende schoone roode bloemen staen / die zeer dobbel zijn ende lustich om sien. Ontrent de wortel staen vijf oft ses bladers die bleeck-groen zijn/ ende een middel-soorte tusschen den water ende witten Hanenvoet / maer die aende stelen groeyen zijn minder ende oock min ghesneden / noch oock soo vele niet. De wortel is van veel wortels tsamen ghevoeght/ die vanden Portugaelschen Hane-voet oft van Illyrie zeer ghelijck / bruyn van verwe ende affsettende / met eenen peserick van ondere/als ons heeft ghewesen de voorseyde Heer de l'Escluse, die dit Jaer 1580. de wortelkens in Nederlandt ghebrocht heeft/ende Mijn-Heer Jan Boisot/ons ende zijnen vrienden mede ghedeylt.

Portugaels Hane-voet. In Latijn/Ranunculus Lusitanicus Clusij.

Dese plante en heeft metten Hane-voeten niet ghemeyne / dan het druyfachtich saedt / eñ de gele bloemen die op steelkens groeyen van een palme hooghe. De bladers zijn rondt/stijf/ gherimpelt/ende rondtom ghekerft/breeder dan die vanden Sene-groen. De wortel is die vanden Illyrischen Hane-voet ghelijck/dicker ende meer gheswollen oft oppuylende. Dit cruydt gheeft sijn bloemen inde Winter tot Mechelen inden hof vanden zeer vermaerden man Jan Branciõ / ende den Heere Jan vander Dilft. De smaecke is soet / ghelijck de soorten vande Hane-voeten hebben / maer inde Olijf-houen van Lisbone groeyet vele / ende als Charles de l'Escluse seght / op veel plaetsen van Granaden.

Bosch-Hane-voet met witte ende gele bloemen.

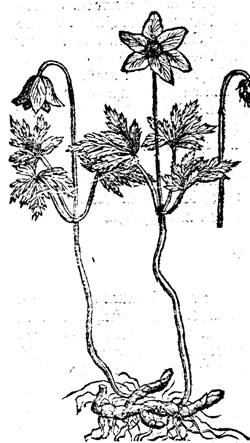
Dese cleyne Hane-voeten sult ghy qualick elders vinden dan inde bosschen / oft coudtachtighe ende berghachtighe plaetsen / waer dat sy hun bloemen int eerste vande Lente gheuen/ somtijts geel ende dickwilder wit oft incarnaet/ sterrewijs open staende / op eenen stele van een palme hooghe. De bladers zijn ghesneden ghelijck die vãde Wolfs-wortel oft Anthora, meestendeel niet meer dan een op elck steelken. De wortel is die vande Boom-varen gelijck / maer meerder / sonder ingheduckte nauelkens. De bloeme vande gele is cleynder ende ronder. Men plantse inde houen om de aerdicheydt.

Wy hebben in Nederlandt dese plante ghesien somtijdts met dobbel witte bloemen.

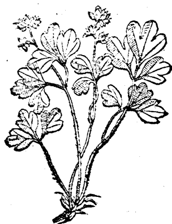
Alderminste Hane-voet vande Noordersche ghewesten.

Niet eens en hebben wy ghevonden byde voorseyde Hane-voeten ende Een-bladt / inde selue bosschen / lomberachtighe ende coude plaetsen van Enghellandt/ Nederlandt ende Normandie/ een cleyn cruydeken met dunne groene steelkens/ die buyghelijck zijn ende een palme hooghe/ waer aen dat staen ghekerfde bladers/ de Fumaria van Plinius oft den bosch-Hane-voet zeer ghelijck/

Bosch-Hane-voet met witte bloemen. In Latijn/ Nemorosus Ranunculus, Ranunculus 4. Fuchsij, lacteus, Anemones quinta & sexta species Dodonæi, Candidus Ranunculus Cordi & Tragi. **In Hoochduytsch/ Mertzenblumen.**

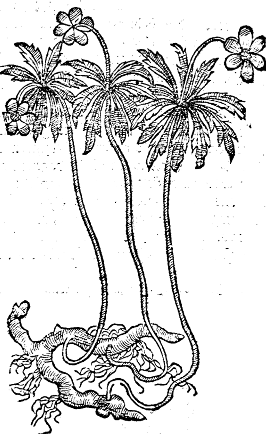

Alderminsten Hanen-voet vande Noordersche ghewesten. In Latijn / Minimus Ranunculus Septentrionaliũ herbido muscoso flore eñ Muscatella Cordi.

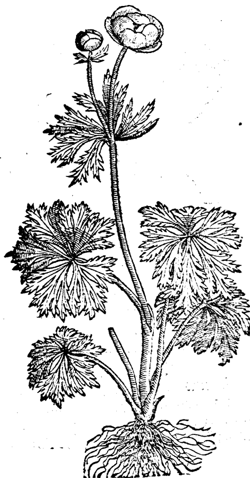

maer blinckende ende bleeck-groen: op het steelken oock dien vander Fumaria ghelijck sietmen somtijdts een bolleken daer tsaedt in light / ghemaeckt van punkens die wat oneffen staen. De wortel is oock wat scherp met schubachtige hoopkens / wit ende doorluchtich. De smaecke is dien vanden Roberts-cruydt ghelijck / niet onlieflick.

Bosch-Hane-voet met gele bloemen. In Latijn/ Nemorosus Ranunculus luteus.

Gheb0lde Boter-bloemen. In Latijn/ Ranunculus montanus, alpinus glomeratus. **In Hoochduytsch/ Smalzblumẽ. In Engelsch/ Locker golding ende Troll floubers.**

Ghebol-

Gheholde Boter-bloemen.

Dese soorte van Hane-voet van ghedaente den Ranunculo Aconito ghelijck / groeyet vele in Ossendal / ende op t'gheberchte van Minden in Auergne / Duytschlandt / Switserlandt ende oock in sommighe plaetsen van Enghellandt daert Lockel-golding ghenoemt is / wiens bladers vele ende breedt ghesneden ende ghespleten zijn / groene ende ronder dan die vanden Luypaerts claeuwen / oft Aconitum Batrachoides. De bloeme is zeer schoone ende geel / den Dotterbloemen ghelijck / maer in een rondt hoopken vergadert ende niet open oft wtghespreydt: De wortel is zeer sasechtich ghelijck die vanden Boterbloemen / oft Aconitum Batrachoides.

Cleyn Wintersch geel Aconitum. In Latijn Aconitum Hyemale Belgarum, Aconitum Batrachoides Elleboraceum, Aconitum luteum minus Theophrasti ende Dodonæi, Ranunculus Monophyllos, ende Anemone Bononiensis.

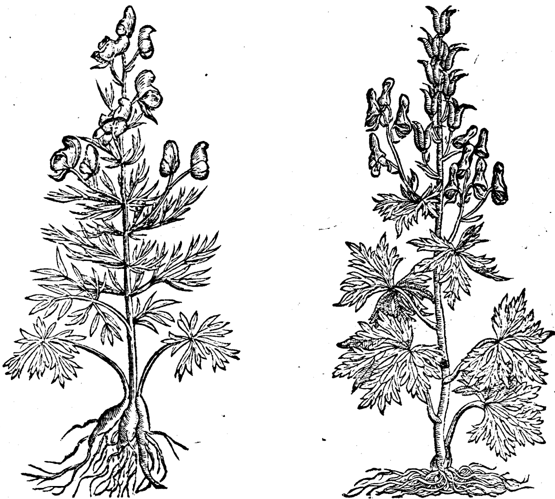
Dese plante met ongewoone ghedaente cocht ick aldereerst binnen Venegien opde warmoes merckt vande vrouwen die cruydt gaen plucken: daer naer hebben wy de selue wtghesteken opde berghskens by Padua gheleghen / daer de aderslanghen ghevanghen worden. Dit cruydt heeft recht opgaende dunne stelen vã een palme hooge / ende bouen int opperste vanden steelken maer een bladt / d'welcke met veel diepe sneden sterrewijs gedeylt is / gelijck de bladers vanden Aconitum, int midden vanden seluen niet meer dan een gele bloeme en staet / die in Sporkel / Maerte eñ April voorts comt / die vanden Nies-wortel geheel gelijck / nae de welcke dat volght een bladerachtich oft haeuwachtich huyskken sterrewijs / dien vande Nies-wortel oock ghelijck daer tsaedt in is. Dese wortel is zeer heet van smaecke / iae oock nu ter tijdt nae datse neghen iaeren wtghesteken heeft gheweest / de welcke int eerste een rondt bolleken is / soo groot als die van Holwortel: maer zeer oudt ende volwassen zijnde / heeftse noch wtpuylende bobbels die als litten daer aen ghewassen zijn / wt de welcke op diuersche stelen diuersche bladers spruyten / ghelijck Dodonæus zeer wel ghemerckt heeft / de welcke oock seght dat een dootlick fenijn is.

Anthora siue Αντιϑορα.

Op de selue plaetsen / te weten in tgheberchte van Sauoye ende Grisons / groeyet inden Somer dit cruydt Anthora oft Antithora ghenoemt / d'welcke door eenighe gaue vande voorsienicheydt Godts ghegeuen ende verleent is (ghelijck als meynen die ontrent Turin / Geneua inden bergh Jura / by de Thora ende Losane woonen) teghen het dootlick fenijn vande Thora. De wortel van dit cruydt heeft met groote menichte ouer zeer veel iaeren binnen Venegien vande voorseyde ghebrocht gheweest. D'welcke vande Muylstooters zeer gheacht wordt / die sy om te beletten de hindernisse ende letsels van alle fenijnẽ / den ghemeynen volcke (dat met hun muylstooten te bedrieghen is / ende daer in ghenoechte heeft) vercoopen. De selue is oock bequaem om te doen purgeren / want sy iaeght af de taeye slijmachtighe ende waterachtighe humeuren / de rotticheydt neemt sy wech / ende als de wormen afghedreuen zijn / soo neemtse wech de materie daer sy souden moghen af groeyen.

Geel Wolfs-wortel. In Griecks/ Λυκοκτόνον. Aconitum luteum Ponticum, Lupicida: Canicida. In Hoochduytsch/ Geel Wolfs-wurtz. In Fráchois / Tue-loup jaulne. In Spaensch / Mata Louo Iallo. In Engelsch. Yellow Wolfes bayne.

Anthora siue Ἀντιφθορα.

Tghemeyn volck grouwelt daer zeer teghen de bitterheyt vandeselue/ende segghen als sy yet proeuen dat zeere bitter is /dat bitterder is dan Anthora : Nochtans weten wy wel dat sy oock ander cruyden den seluen name gheuen. Dit cruydt gheeft den stele een weynich langher dan de Thora/ de welcke rondt ende ghestrept is/ de bladers voorts brenghende twee ende twee teghen malcander ouer staende van beneden tot bouẽ toe/ de welcke diepe eñ subtijl gesneden zijn/eenichsins die vanden Ridderspooren/ Nigelle Nardus ghenoemt oft Napellus ghelijck. De bloemen zijn oock die vande Monickſ-cappen ghelijck/maer geel/minder/ende gapende ghelijck helmkens. De wortel is dobbel die vanden Cyperus oft Orchis niet ongheliick / van buyten gherimpelt/stijf/ ende bruyn/ van binnen wit.

De Venetianen ghebruycken dese wortel teghen smettelicke sieckten ende cortsen/ de welcke daer af Zedoar ende Napellum Mosis maecken. Ick hebse sien ingheuen van sommighe Medicijns ghepoeyert/teghẽ pestilentiale cortsen alsmen de Triakel gebruyckt/ met Cardus benedictus water.

Geel wolfs-wortel.

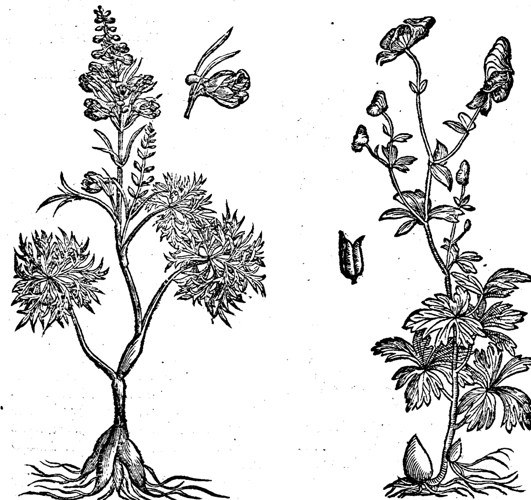
Dese plante is van nature eñ ghedaente vanden anderen gheslachte vanden principaelsten Aconitum, vanden welcken nu ter tijdt meer soorten bekendt zijn dan Dioscorides beschreuen heeft/ hoe wel dat sommighe van dien van twijfelachtiger ende middel nature tusschen de Hane-voeten/ Nies-wortels/ ende Napellos schijnen te wesen. Wy sullen hier aldereerst stellen de ghene die door experientie best bekendt ende hun crachten meest versekert zijn/ als de ghene die de bladers van wijngaerdt heeft/diepe ghesneden / bruynachtich / ende die vanden grooten Geranium ghelijck / maer meerder. De stele is rondt / dunne/taey ende een weynich crom/ van twee oft drye voeten hooghe/ met bloote steelkens/waer aen nu op deen dã op dander syde by ghebuerte de bladers groeyẽ/ eñ aen d'opperste vande stele bleeck-gele bloemen / van ghedaente ende verwe die van wildt Vlas ende Monickſ-cappen niet zeer ongheliick: Nae de welcke cleyne haeukens volghen/ daer in swert ghe

hoeck

hoeckt saedt ligt. De wortel is swert met veel crōme/ hayrige swerte veselingē/ende groeyet in doncker wilde bosschen ende foreesten die op berghen ligghen: T'groeyet oock inde houen van Vranckerijck ende Nederlandt/ende wordt voor tquaetste fenijn van allen vanden iaghers ghehouden / die dat Wolfs-doot noemen: Niet dat die ander soorten tselue oock niet en souden doen: maer om dat dit cruydt sulcks rascher ende sekerdee doet: iae dat meer is/ op sommige plaetsen doen de volwassen bloemen alleene door snouwen terstont de mont ende tonghe oploopen ende branden/ende verwecken oock draeyinghe int hooft.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De iaghers ghebruycken de wortel int iaghen vande Woluen / want de selue in vleesch ghesteken ende vande Woluen alsoo ingheslickt/doodet terstont de Woluen.

Aconitum Lycoctonum flore Delphinij.

Cleyne blaeuwe Wolfs-wortel. In Latijn / Lycoctonum cæruleum paruum facie Napelli.

De ionge Herbaristen onderscheyden dese Lycoctonum oft Wolfs-wortel vanden anderen/ om de differentie vande bloeme/de welcke drye oft vier wortels heeft die vander Antithora ghelijck/ ghelijck een knoopken met een veselachtich steertken. De stele groeyet twee ende somtijdts drye cubitus hooghe. De bladers zijn diepe ende zeer cleyn ghesneden die vander Anthora oft Napellus ghelijck/ maer minder. Van haeuwen ende saedt is sy den anderen niet onghelijck.

Cleyn blaeuw Wolfs-wortel.

Inde houen van Nederlandt groeyet oock dese soorte van Aconitum, die lustich om sien is/van stele/bladers ende bloeme de Napellus meest ghelijck: Maer de wortel is bolachtich ende peerwijs: wt donderste vande selue groeyen veel hayrighe ende cromme veselinghen. De bloeme is schoon blaeuw elck besonder op een steelken wassende. De stele is eenen voet oft onderhalf hooghe in sommighe syde tackskens ghedeylt/ende bloeyet in Oogstmaendt ende Septembre.

Aconitum minimum. Alderminste Wolfs-wortel.

De tweede soorte van desen/heeft oock blaeuw bloemen/ ende steelkens van een spanne hooghe. T'saedt ende de bladers zijn die vande gele Wolfs-wortel ghelijck/dan datse alle dinghē veel minder heeft. De wortel en is den laetst voorgaenden niet onghelijck/met veselinghen behanghen.

Aconitum Autumnale facie Napelli.

Dese plante is van ghedaente ende fatsoen de Napellus ghelijck. De bladeren zijn bruynder glinsterende/ ende bloeyet in Oogstmaendt ende Septembre: De wortel is die vanden Napellus ghelijck/ende groeyet inde houen van Nederlandt.

Wolfs-wortel. Moninckx-cappen. In Latijn/ Napellus verus cæruleus. **In Hoochduytsch/Tuffelwurtz/Ilenhutlin/Blowolfswurtz/ Kaepenblumen/Narrenkappen. In Italiaensch ende Spaensch /** Napello. **In Engelsch/Blew Woolfbane.**

Dander soorten van Aconitum oft Wolfs-wortel / hoe wel dat die alleene mettē naem Dioscorides bekendt zijn gheweest / nochtans soo vele als wy witen by-een-ghelijcken vande planten eñ obseruatie vande cracht connen mercken/ soo is de ghemeyne Napellus, vanden Hoochduytschen Rapenbloeme ghenoemt / om dat de wortel van dese lanck ende spitsch is / oft peerwijs / maer een ander meynen wy dat is de ghene die qualijck Thora ghenoemt wordt vande ghene die int gheberghte van Seuene woonē achthien mylen van Montpelliers. Dit heeft de ghedaente ende bladers vande gele Wolfs-wortel/ maer sachter ende cleynder ende meer ghesneden: Wt haer ronde spitsche bruyne wortel/ dunner dan die vande Anthora, beneden afghesneden ende bot/ groeyet eenen enckelen stele van eenen cubitus hooghe. De bloemen ende tsaedt groeyen in huyskens oft hornekens ghelijck die vanden Akeleyen oft Napellus. De Canoniken woonende in een dellēde plaetse eñ wildernisse onder aenden voet vanden bergh Lhort de Dion, dat is Godts hof ghenaemt/ de welcke om datse niet leech zijn en souden/ maecken selue de houten pattijnen die sy dragen / eñ om dat sy verre van alle gheselschap woonen eñ leuē/ begheuen sy haer zeer totter iacht/ waer in sy zeer gheschickt zijn: ende int iaghen hebben sy dese plante gheuonden ende ons die eerst gethoont/ die ghehaelt was inde af-hanghende bosschen vanden voorseyden hof Godts in Linguagot/ vanden welcke wy sommighe verplant hebben inde houen van Montpelliers: die inden hof vanden Apoteker Hermes aen S. Gillis poorte langhe ouerbleuen.

Maer d'eerste soorte heeft ouer lanck/principalick inde houen van Hoochduytschlandt ende Nederlandt zeer bekendt gheweest/ende alleene om de lustigheydt der bloemen vande vrouwen begeert/ de welcke in Brabant om de ghelijckenisse/ Monicks-cappen oft Pape-cappen ghenoemt worden/ ende in Hoochduytschlandt Rapen-bloemen. Soo dat om de gelijckenisse vande wortel ende bloemen dese namen vercregē heeft: want de wortel is schoone/maer de bloemen noch aerdigher/eñ constich vande nature ghewrocht: Want sy schijnen te wesen een open cappe oft helm/ soo dat dopperste ende voorste deel half nederwaerts comende/ ende ghelijck t'voorhooft bedeckende/ streckt tot by het onderste deel dat opwaerts comt ghelijck de kinne bedeckende/ende inde middel tusschen beyden/ steecktер een dobbel tongheskеn wt/ een weynich innewaerts ghecromt/ met veel wtstekende hayrige draeykens/ die aen d'wterste bleecke oft groene tipkens hebben. T'saedt dat inde huyskens groeyet is swert ende hoeckachtich dien vanden gelen Wolfs wortel ghelijck. De wortel is rondt ende lanckworpich/ peerwijs ghelijck die van Apios, wt de welcke is spruytēde eenē stele van drye cubitus lanck/ met zeer langhe dunne syde steelkens / daer de bruyne bladers op groeyen / die veel groote ende diepe keruen hebben/ eenichsins die vanden Wijngaerdt oft Platanus ghelijck. Van dit cruydt soudt ghy moghen ouervloedich ende aerdich sien groeyen in Wedemaendt ende Hoymaendt/ inde bosschen aen tgheberghte vande Grisons gheleghen/ welcke nochtans van alle de schapen (nae dat sy daer alle tgras afgheten hebben) ghespaert wordt/ principalick op den wegh/ soo men van Constās

nae Nazaret gaet/ waer dat van alle dieren vry ende ongequetſt ſtaet/ wtghenomen vande vliegen die met grooter menichte daer op ſitten/ af ende aen vlieghen/ eñ by auentueren inde bloemē groeyē: want ſy zijn bycants vanden ſeluen coleure ende meerder dan de ghemeyne vlieghen / de vleughels ende hoofden wt den doncker oft groen-blaeu hebbende / ghelijck de Cantharides oft Spaenſche vlieghen. Deſe hebben wy neerſtich ghemerckt/ met hun beckſkens alleneen vande bloemen etende: Voorts aengaende de Muys vanden Napellus, hebben wy te te vergheefs langhe ghesocht/ ende daerom menighe plante wtgheſteken: oock hebben wy de ſchaepherders daer naer gevraeght/ maer ſy ſeyden dat ſy noyt gheen gheſien en hadden/ in vueghen dat inde plaetſe van μυια, μῦν gheſtelt is gheweeſt/ dat is te ſegghen Muys inde plaetſe van Vlieghe: want gheen preſeruatijf teghen fenijn en wordt vande Muys bereydt/ maer vande Vlieghen wordt een zeer excellent ghemaeckt / teghen den doodtlicken bete vande ghesprenckelde Eerdſpinne/ ende ſmettelicke ſieckten/ in deſer manieren. Muys van Napellus.

Neemt xx. Vlieghen vande ghene die hun voedtſel ghenomen hebben wt den Napellus, Oſterlucey-wortel/ Bolus van Armenien van elcks een dragme.

Op gheen plante oock van deſen gheſlachte en ſitten noch en eten deſe blaeuwe vlieghen/ dan op deſe: waeromme/ men ſekerder mach dincken datſe is de Napellus vanden Araben/ ende een vandē Aconitis van Dioſcorides. Want dat de ghene/ die lichtelick ouerleſen hebben eenighe ſchriften vā Auicenna, willen ſegghen dat hy in verſcheyden capittelen van diuerſche planten geſchreuē heeft: voorwaer hoe luttel ende onachtſaemelick dat ſy gheleſen hebben/ gheuen te kennen ſoo veel capittelen van eenen dinghe / welcke hy oft om de diuerſche namen meynde diuerſch te weſen/ ende elck alleene heeft beſchreuen / oft om dat hy/ onſeker zijnde vande dinghen die hy niet volcomelick wtgheleyt en hadde/ volcomelicker ſoude vervolgē. Sulcks is Serapio op meer dan een plaetſe gheſchiedt/ jae oock Dioſcorides ſelue op veel plaetſen/ tot groot achterdeel van ſijn eere ende ſchade vāde naecomers. Mijn-heere de l'Escluſe heeft noch ettelicke ſoorten gheobſerueert int gheberghte van Hongrijen ende Ooſtenrijck/ die hy corts wtgheuē ſal met hun beſchrijuinghe/ waer door men merckelick mercken ſal de vervalſchte ſtomme figuere van Matthiolus.

Tafelken.

- Helleboraſtri ende Conſiligines, Vier-cruyden.
- Helleborus niger, Swert Nieſ-cruydt.
- Chriſtophoriana, Kerſt-wortel.
- Aſtrantia nigra.
- Pioenen
  - Manneken
  - Wijfken
  - Ende haer onderſcheydinghen.
- Leontopetalon.
- Alabaſtrites ende Coralloides Cordi.
- Staphis agria, Luyſ-cruydt.
- Ricinus, Molen-cruydt/ Wonderboom.
- Quinquefolium ſeu Pentaphyllon, Vijf-Vingher-cruydt.
- Pentaphyllon
  - Minus luteum, Cleyn geel.
  - Album, Wit.
  - Purpureum, Roodt.
  - Alpinum petroſum, ſiue minimum argentatum.
- Eupatorium Græcorum, ſiue Agrimonia Officinarum, Agrimonie.
- Agrimonia, ſiue Eupatorium odorum.
- Potentilla, Argentata, Genſerijck.
- Leucas.
- Tormentilla.
- Eertbeſien
  - Witte.
  - Witte geelachtighe.
  - Roode
  - Ende wilde.
- Garyophyllata
  - Alpigena.
  - Montana.
  - Vulgaris, an Geum Plinij?

Hellebo-

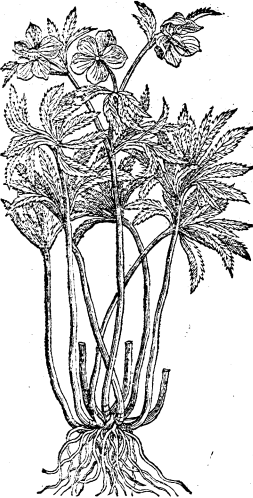
Groot Vier-cruydt met saedt. Vier-cruydt met bloemen. In Latijn/ Helleboraster maximus flore & semine prægnans.
Sesamoides magnum Cordi, & Consiligo Ruellij. In Hoochduytsch/ Christwurtz. In Engelsch/ Bercfvote/ Berwurtz and Louswurt.

Sommighe planten zijn den Aconitis soo nae commende/ ende oock den Swarten Nies-cruydt niet soo onghelijck/ dat de selue soo sy gheen van beyden te rechte ghelijcken/ nochtans alle beyde/ oft een van beyden eenichsins gelijckē/ van ghedaente/ ende zeer purgerende crachten: Waer door dat yemandt soude moghen raden datse ghenoemt zijn Consiligines, ten eersten quòd aluum cierent, dat is te segghen/ datse camerganck maecken/ ende niet alleene om datse metten coren ghesaeydt worden/ oft daer onder groeyen. Nu ter tijdt zijn twee soorten van Consiligines bekendt/ te weten/ d'eene die int coren groeyet/ de welcke hier en daer rondtom Bourges ende inde Beauce/ in diuersche ackers vanden lande van Aquitanien eñ Languedoc voorts comt als lancks de reuiere Lane van Montpelliers/ die de grootste is vā allen/ dragende veel schoone bladers eñ bloemen. De stelen zijn knoopachtich ende onderhaluen cubitus hooghe/ van verwen doncker-groen oft bruyn/ schubachtich/ met veel syde tackskens van eenen haluen duym breet/ aende welcke sommighe dicke bladers groeyen/ te weten/ aen elck seuen/ vingherwijs ende ghekertelt/ ghedeylt ghelijck die vande Lupinen/ Platanus, oft Agnus castus, den welcken sy oock van ghedaente ende bladers ghelijck zijn/ dan dat de bladers langher/ dicker ende stijf zijn/ van verwe/ reucke ende smaecke/ bycants de Laureola ghelijck. Vande selue plaetse strecken hun wt veel cleyne steelkens/ die ten eersten hun openen in bleeck-groene/ gherimpelde bloemen/ ghelijck die vanden Wolfs melck Sonnewende/ naer de welcke vellachtighe bleecke huyskens oft hoornekens comen/ eenichsins die vande Akeleye ghelijck: T'saedt is lanckworpich rondt ende swert/ minder dan een Terwen coren/ d'welcke rijpe wordt inde Meerte als de Sonne in Aries comt. Dit cruydt blijft ouer inde Noordersche landen hoe couden Winter dat is/ ende bloeyet zeer ontrent Kersmisse: Waeromme dat vanden Hooghduytschen Christwurtz ghenoemt wordt alsoo wel als tswert Nies-cruydt. De wortel is hart/ ghedraeyt/ zeer faselachtich/ bruyn/ bitterachtich/ heet/ ende fenijnich/ oft stinckende.

Vier-

Niet-cruydt. In Latijn / Helleboraſtrum. Veratrum alterum nigrum Dodon. In Engelſch/ Black valſch Hellebor.

Swert Nieſ-cruydt. In Latijn/ Helleborus niger. Napellus Auicennæ Guilland. In Hooch-duytſch/ Chriſtwortz. In Italiaenſch/ Elleboro nero. In Spaenſch/ Verdegambre negro. ende Yerua de Valleſteros. In Engelſch/ Ore hele/ ende Setterworte.

D'ander ſoorte/ die in alle manieren minder is/ ende min bladers ende ſtelen heeft/ maer meerder ende breeder/ ſlapper ende meer ghekerft/ groeyende op ſtelen van onderhalue palme oft eenen voet lanck/ de welcke op een dun ſteelken dat wtghewaſſen is/ bloeme/ haeuken/ ende ſaedt gheuen / den voorſchreuen ghelijck/ maer niet ſoo ouervloedich/ nochtans opden ſeluen tijdt ende ſayſoen: Maer dit cruydt groeyt geerne inde boſſchẽ ende lomberachtighe plaetſen: De wortel is van veel ſwerte veſelinghen/ ende ghelijck die vanden Vicetoxicum, ghelijck aen een lanckworpich knoopken hangende. Dit cruydt is den ſwerten Nieſ-cruydt meer ghelijck / maer dat ander den Aconitum, ſoo wel van ghedaente als van crachtẽ. Deſe plante iſt dat ſy laeter bloeyet/ te weten in Sporckelle/ groeyet al oft een ander plante waere/ hoogher op: maer iſt datſe vroegher bloeyet/ ſoo blijftſe veel minder/ al iſt oock datſe op eenen tijdt ende den ſeluen grondt gheſaeyt is: Jae dat meer is/ wy hebben dickwils ghemerckt/ in ſuete Winters/ ende onbevroſen eerde / dat de ghene die cleynſt is/ in t'gheuen vande bloemen/ een maendt oft onderhalf dander verraſcht. Wy hebben ouer lanck vermaent dat die Apotekers binnen ons ghedencken beyde deſe planten ghebruyckt hebben by ghebreke ende onkenniſſe vanden ſwerten Nieſ-cruydt/ iae ſommighe oock meynende datſe waeren d'oprecht ſwert Nieſ-cruydt: de welcke al iſt dat ſy de ſelue niet zeer onghelijck en zijn / nochtans en connen die gheenſins ſonder perikel in ſtede van dien ghebruyckt worden.

Swert Nieſ-cruydt.

Swert Nieſ-cruydt is nu zeer vele wtten ghebergten Alpes ende Pyrenei/ inde houen verplant gheweeſt/ d'welcke inde Winter/ ende voor Kerſmiſſe voorts ghebrocht heeft lijfverwighe/ ſomtijdts witte ende ſomtijdts licht peerſche bloemẽ/ niet wt de bladers oft ſtelen/ maer op ſteelkens die eerſt wt de wortel voorts comen zijn/ ghelijck die vanden Verckens-broot. Op elck ſteelken heeft ſijn bladers die minder/ cortachtich rondachtich bottachtich zijn: bouen e en weynich ghekertelt/ ende in ſeuen ge-

deylt/zeer ghelijck die van de Pioene wijfken oft Smyrnium, van verwe doncker-groen. De wortel is verwarret ende van zeer veel swerte veselinghen als aen een knopken tsamen vast ghemaeckt/ ghelijck die vande voorgaende/ van smaecke zeer bitter ende onlieflick. Dese plante is een sonderlinghe remedie (als wy versekert zijn) teghen siecktien die bycants onverwinnelick zijn/ niet alleene den oorspronck hebbende wt melancholike / maer oock wt enckel flegmatike ende bloedighe humeuren/ want wy weten dat behaluen de ghene die draeyinghe van hoofde hadden/ oock wtsinnighe / ende die de Cancker hadden / oock de ghene die gheraeckt waren met lammicheydt den oorspronck hebbende wt bloedighe ende waterachtighe materie/ die eens-deels den gheest verstoppende was/ ende eens-deels de cracht ende sterckte vande zenuen ende aders slap maeckte / weder met dit cruydt ghenesen ende ghesondt gheworden zijn. Oock is ons indachtich wat Rondellet ghedaen heeft eenen Moninck van Arles/ die van verwe ende wesen yeugdich ende zeer sterck zijnde / terstont met een lammicheydt ende fleirsijn gheslaghen werdt. Dese plante en is soo sorghelick niet als wit Nies-cruydt: Want in decoctien die de melancholicke humeuren purgeirden ende versoetende waren/ in een pont en worden niet meer dan twee oft drye dragmen vande wortel by infusie ghedaen/ ende somtijdts oock witte eñ swerte tsamẽ van elcks twee dragmẽ daer by gevoegt. Waer by wy te naerder comen de meyninghe vande ghene / die alder eerst wten gheberghten Pyrenei gheleghen by Perpignaen ende de Salsas van Spaignen de Nies-wortel wt ghesteken ende versocht hebben: Daer nae hebben wy tselue gheplucket inden gheberchte Apennin aen Bologne gheleghen / ende in Piemont in Oostedael/ ende ontrent dien hooghen ende steylen bergh Jouis/ d'welcke oock swert was/ ende daerom te meer dede gheloouen dat de swerte Nies-wortel was: hoe wel dat andersins niet wel ouer een en comt met der beschrijuinghe van Dioscorides. Want dese plante en heeft gheẽ druysachtighe bloemen / noch saedt dien vanden wilden Saffraen oft Sesamoides ghelijck / oock heeftse eenen effen ende caeluwẽ stele/ niet scherp/ ten zy datmen t'Griecks woort ὑποτετραχέιον wildt verduytschen/ eenen stijuen ende vasten stele/ ghelijckmen doen mach / als wy op ander plaeisen bethoont hebben. Dat hy seght dat de bladers zijn tusschẽ die vanden Platanus ende Spondylium, ende zeere ghesneden/ men moet der beschrijuinghen van Dioscorides daer in toegheuen. Want alle dinghen en moeten niet ten hardtsten ende wiersten gheeyscht worden: Maer aengaende bloemen/ saedt/ ende sommighe ander dinghen: daer moet vast by ghebleuen worden. Soudemen oock moghen suspicie hebben dat dese beschrijuinghe manck oft onvolmaeckt waere/ oft eer datter eenige faute van onthouden onder soude ghelegen zijn? wãt hoe wel dat de bloemen/ wit/ in een ghedrongẽ/ ende ghelijck druyskens zijn: nochtans en zijn die niet beschreuen/ maer by auentueren desen toeghe-

Christophoriana Aconitum racemosum.

schreuen. Ist dat dese ontschuldinghe gheen plaetse en heeft/ soo heuet eenen schijn van waerheydt dat wy het Veratrum vanden ouders niet en hebben. Daerom dat wy de Christophoriane/ die van sommighe voor Aconitum racemosum ghehouden wordt / dickwils voor swert Nies-cruydt ghehouden hebben. Want de wortel is swert/ met veel veselinghen daer aen vast ghemaeckt / ghelijck die van Veratrum oft Duyuels-bete: De bladers zijn zeer doorsneden / van ghedaente die vanden gelen Wolfs-wortel ghelijck/ maer ghekerft/ langher / hanghende ende doncker-groen / eenichsins de Spondylium oft Meester-wortel ghelijckende. De stele is onderhaluen cubitus hooghe/ dunne ende gheknoopt / op de welcke int opperste witte bloemkens groeyen ghelijck een druyfken in een ghedronghen oft tsaemen hanghende die vanden Olijf-boom oft witte Elleborine ghelijck / ende meerder dan die troskens vanden Haselaer / de welcke afghevallen zijnde / soo comender besien die vande Laureola niet ongelijck/ by een vergadert ghelijck een druyfken/ ende gelijckmen siet in Keelcruydt. Dese plante gheeft in Wedemaendt haer bloemen/ ende groeyet vele in berghachtighe bosschen eñ ontrent doornen/ ende niet verre vã Turin/ in Piemont op de hoeuels ouer de Paw gheleghen/ waer dat wy oock Laburnum ghesien hebben. Maer want wy verstaen haddẽ dat dit cruydt soo hinderlick was/ en hebbe ick sijn crachten aen gheene siecke menschen willen versoecken: daerom docht ons beter dat wy ons aen de ghemeyne hielden / denckende datter ghemist was niet inde saecke/ maer in tboeck van Dioscorides.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Swerte Nies-wortel maeckt camerganck ende iaeght af de cholericke / ende oock die taeye/ coude fluymen ende vochticheden/ alleene inghenomen/ oft met Scammonee/ ende een dragme souts. Swerte Nies-wortel wordt ghesoden met Linsen/ ende vleesch-sop/ die om camerganck te cryghen gheten worden. Sy is goedt teghen de vallende siecke / oock den ghenen die swaermoedich ende Melancholijck zijn/ ende wtsinnich/ oft die t'fleirsijn hebben oft lam zijn.

De wortel van swert Nies-cruydt van onder ghelijck eenen pessus ghesét/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen / ende doodet de vrucht. De selue wortel inde fistels ende loopende gaten den tijdt van drye daghen ghesteken/ suyuert de selue ende neemt wech de herde canten.

Twee

Twee oft drye daghen inde ooren ghesteken/is zeer goedt teghen tqualick ende stijf hooren.

Met wieroock oft was ende ceder olie ghemengt gheneest alle schorftheydt/als die daer mede ghestreken wordt/ ende met azijn ghemengt/ gheneest alle vlecken / quade zeeren ende rudicheydt daer mede ghestreken. Met azijn ghemengt ende de tanden daer mede ghespoelt / versuet den tantsweere. Dese wortel wordt oock ghemengt met afetende medicijnen. Een plaester ghemaeckt van dese wortel met Gersten meel ende wijn / is zeer goedt ghelegt opden buyck vande watersuchtighe menschen. Swert Nies cruydt ghesaeydt ontrent de wortels vande Wijngaerden gheeft den seluen wijn een purgerende cracht. Galenus. Beyde de Nies-wortels / soo wel de witte als de swerte/ hebben een afvaeghende ende verwarmende cracht / waerom datse zeer goet zijn teghen de witte meelachtighe schelferinghe int aensicht/laserije/alle schorftheydt ende witte seericheyt: Jae dat meer is/in dien de swerte Nies-wortel twee oft drye daghen ghesteken wordt in een fistel die herde canten heeft/ sal de selue wegh nemen. Maer met azijn ghemengt ende den mondt ghespoelt gheneest sy den tantsweere. Dese cruyden verwarmen ende drooghen tot inden derden graet. Maer de swerte is heeter van smaecke/ende de witte bitterder.

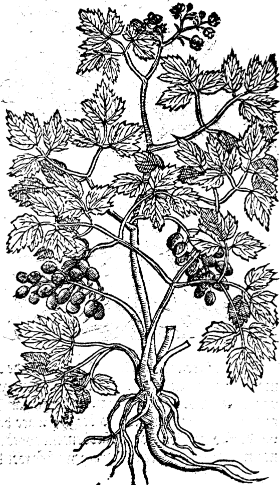
Extractie vande swerte Nies wortel.

G. Andern. Neemt schorssen vande wortels van swerte Nies-wortel/alst marck wtghedaen is/ laet die weycken in ghedistilleert Anijs-water den tijdt van vierentwintich uren/ ende dan tsamē soo langhe sieden tot dat dwater bycants inghesoden is. Daer nae salmen de schorssen wel stijf wtdouwen ende seyghen/dwelcke ten laetsten met syrop van Roosen solutijf/inghesoden zijnde tot dat dicke ghenoech is/in eenen pot ghedaen wordt ende bewaert tot datment van doen heeft: Van dese syrop gheeftmen in een scrupel oft halue dragme om af te iaeghen melancholicke humeuren / ende de siecten die daer wt ghesprunt zijn te verdrijuen. Het weycken vande swerte Nies-wortel in Anijswater wordt zeer ghepresen / alst Anijs-saedt eerst in ghedistilleert Caneel-water gheweyckt wordt/ ende dan op de ghesuyuerde ende ghesneden wortel vande swerte Nies-wortel ghegoten / ende daer naer alst water afghegoten is / de wortels zeer sterck met een persse wtghedruckt worden/ ende tselue wtgheperst sap in eenen distilleer-pot ghedaen/ dwater soo langhe af ghedistilleert wordt tot dat behoorlick dicke ghewordden is.

Astrantia nigra. Helleborus niger Diosc. Dod. Sanicula femina Fuchsij. In Hoochduytsch/ Meisterwortz.

Christophoriana, an Actæa Plinij?

Alsoo luttel accordeert met de Nies-wortel teruydt dat ghenoemt wordt swerte Astrantia, ende in Hoochduytsch **Schwartz Astrentz oft Muterwortz** / als eenighe gheleerde mannen meynden dat Sanikel wijfken was/oft ander wt cleyne oorsaecke tselue hielden voor swerte Nies-wortel. Wt een zeer saselachtighe wortel/ die vande swerte Nis-wortel een weynick ghelijck / spruyten zeer veel caeluwe ende dunne steelkens / waer op dat bladers groeyen die in vijuen ghedeylt zijn ghelijck die vanden Vijf-vingher-cruydt/oft Sanikel/rondtomme ghekerft/ende donckergroen. De bloemen zijn moschachtich groeyende ghelijck een croonken/ghelijck die van de Maechdelieue oft Duyuels-bete/ de welcke wit zijn ende een weynich roodt. De gheheele plante gheeft geel sap / ghelijck de Meester-wortel/ wien oock dit cruydt met ander teeckenẽ niet sonder reden ghelijck gemaeckt wordt/ ende daerom vanden ghemeynen man in Duytschlandt **Schwartz Astrentz** genoemt. Maer dit cruydt heeft oock metten Nies-cruyden eenighe ghelijckenisse / ende groeyet op berghen / ende is een wondt-cruydt.

Dodoneus gheeft desen swerten Astrentz de crachten vande swerte Nies-wortel/ende seght daer by / dat die Hoochduytsche Medicijns met de wortel van dien met goeden spoet de swaermoedighe ende melacholijcke menschen ghenesen hebben.

Pioenien ende Mastbloemen. In Latijn/ Pęonia femina. In Franchois/ Peuoisne, Piuoine. In Hoochduytsch/ Kunigblum. In Spaensch/ Peonia, Rosa del monte ende Rosa albardeira. In Engelsch/ Peony.

Cleyne Pioene wijfken. In Latijn/ Pumila femina.

Pioene is een zeer bekẽt cruydt/ d'welcke de Herbaristen onderschevden hebben ende daer af ghemaeckt manneken ende wijfken. Dese plante groeyet vele op t'ghebergte by Geneuẽ/ende in t'land van Languedoc op den top vanden bergh van Vigan in Seuene/ende oock inde bosschen niet verre ghe leghen vanden Wolfs bergh / waer dat wy Pioene wijfken inde Lente ende in t'beghinsel vande Somer sien bloeyen hebben/ ende oock wtghesteken: waer dat oock inde houen soo wel manneken als wijfken zeer veel groeyen / hoe wel dattet wijfken bekender is ende daerom meest ghe-

bruyc-

bruyckt wordt/ de wortels hebbende dien vanden Asphodelis ghelijck/oft Galigaen maer meerder/ oft vande roode Steenbreke/ af hangende ghelijck Eeckels van een knobbelachtich hooft/ wydt wtghespreydt / rosachtich/ lanckworpich ende dunner dan die vande Pœonia neutra. De stelen als die eerst wtspruyten zijn gheheel roodt/de bladers zijn tusschen die vanden Swerten Helleborus ende Smyrnium, maer min ghesneden dan die vanden manneken/ op d'averechte syde graeuw oft wittachtich. De bloemen zijn schoon roodt/den rooden roosen oft winter-roosen bycants ghelijck/ naer de welcke dat volgē haeukēs/vā coleure bycants de buytēste schelle oft schorsse vandē Amandelē ghelijck/eñ oock van grootte eñ ghedaente niet zeer ongelijck/de welcke rijpe zijnde open gaen/ als de haeukens vande swerte Nies-wortel/ waer in dat is schoon roodt saedt / lanckworpich / blinckende/ rondt/met een wonderlicke ordeninghe ghestelt/den keernen vande Granaet-appel niet onghelijck: maer alst gheheel rijp is / dan ist blinckende blaeuw-swart/met merck ghevult/ende heeft eenen medicinalen/ scherpen/ende wat tsamentreckenden smaeck/ met eenighe sueticheydt ende bitterheydt.

Cleyne Pioene wijfken.

Dese hebbe ick eerst ghesien tot Montpelliers / ende daer nae tot Mijn-heer du Bosqueil oft desplauques, groot cruydt lief-hebber/Rouart van Rijssel in Vlaenderen. Tgheheel cruydt is zeer aerdich van ghedaente de Pioene wijfken ghelijck / maer de wortelen zijn dunner:de bladeren vier mael cleynder/ghelijckerwijs oock de bloeme die roodt incaernaet is.

Dese is in luttel iaeren herwaers vermenichfuldicht t'Antworpen inden hof vanden vermaerden ende goeden Appoteker Olivier Dries.

Pioene van tween ghemengt/ te weten met bladeren van t'Manneken ende wortele van t'Wijfken. In Latijn/ Pæonia promiscua seu neutra. Pæonia femina prior Dodon.

Dobbel Pioene Wijfken. In Latijn/ Pæonia femina Polyanthos.

Die Pioene/ de welcke van sommighe Herbaristen voor d'mannekē gehouden werdt / eer dattet manneken ghevonden was/ wordt van ons Pœonia promiscua oft neutra gheheeten/ eñ van sommighe Pioene maegdeken. Want ist dat ghy aenmerckt al tghene dat bouen der eerden staet/ ghy soudt segghen dat manneken is. Maer ist dat ghy siet de wortels wter eerden ghesteken/ ghy

soudt segghen dattet wijfken ware/ wtghenomen datse volder ende vollijuigher zijn. Plinius heeft by auenture dese voor manneken ghehouden:, Nochtans tselue hier te debateren en is ons nu niet gheleghen/ oock gaet ons dat luttel aen/ oft hy ghemist heeft/ als hy seght dat de bladers van het manneken den reucke van Myrrhe hebben/ aenghesien dat Smyrnium nae de Myrrhe rieckt: T'sy alleleens welck ghy van beyden seght/ alle dese Pioenen zijn nu inde houē ende in t'ghebruyck. De wortel schiet iaerlicks weder wt/ ende ghedeurt veel iaren eer sy sterft.

Dobbel Pioene wijfken.

Inde houen van Nederlandt groeyet Pioene/die zeer schoone ende dobbel bloemen gheeft/ghelijck den Heul doet/soo groot iae somtijdts viermael meerder dan de grootste Winter-roosen.

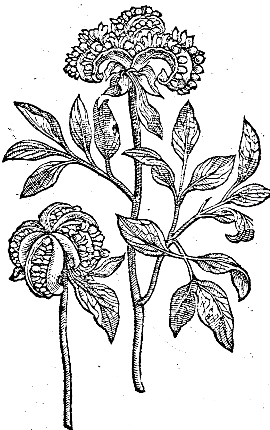
Witte Pioene. Pæonia alba.

Ouer vijf oft ses iaeren heeftmen den Heere Brancion saligher ghedachtenisse/ wt Duytschlandt een witte Pioene ghesonden/maer ons is onbekendt waer sy veruaren is door sijn doot. Daer was een Medicijn van Berghen-Henegouwe die my versekeren wilde dat hy te Berghen een hadde oft wiste: Ick en weet niet oft soude moghen een bleeck lijfverwige wesen. Ick verstae datse in Duytschlandt wel te becomen is: Maer ick en can noch ter tijdt niet daer af verseckeren/ aenghesien dat ick maer de wortel ghesien en hebbe ende niet de bloeme/ vreesende bedroghen te wordē/ghelijck sommighe zijn gheweest inde schoon blaeuw bloeme diemen ghegeuen heeft int wtgheuen vā de blaeuwe Martagon groeyende indē Briel/ wt Schotlandt onlancks ouergebrocht: Maer alst alle omme comt/soo ick de wortel wtghesteken hebbe/ beuinde ick dat Bulbus Eriophorus is.

Pioenen manneken. In Latijn/Pæonia mas.

Pioenen manneken met zijn saedt.

De wortel van dese Pioene is enckelder/niet wtghespreydt met lanckworpighe ronde wortel/ maer rechter ende dieper in d'eerde gaende/ hebbende somtijdts drye oft vier grootachtighe tacken/ buyten ros/ van binnen wit/ ende welrieckende. De bladers zijn die vanden Okernoten inde ronde ende van fatsoen ghelijck/ maer minder/ dicker/ ende die vanden Terebinthus oft Pimpernoten ghelijcker. De bloemen ende haeukens zijn die vanden wijfken ghelijck/ maer de haeukens zijn grooter ende schoonder daer tsaedt in is gheheel rondt/ ende vanden seluen coleur. De wortel is van beter reucke dan twijffken/ ende wordt van grooter crachten ghehouden.

Cracht

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel vande Pioene ghedroogt/ wordt den vrouwen inghegeuen naer dat sy ghelegen zijn/om de moeder te suyueren ende een boone groot inghegeuen met meede/verweckt de maendtstonden vande vrouwen/maer met wijn inghenomen/gheneest de pijne vanden buyck/want als Galenus seght / sy heeft een weynich tsamentreckende cracht met eenighe soeticheydt: maer ist dat ghy die wat langher knowt/ghy sult eenighe bitterachtighe scherpheydt ghevoelen/daerom verweckt se de maendtstonden met meede inghenomen. De selue wortel gheneest de geelsucht ende pijnen vande nieren ende blase/ende als Galenus seght de verstoptheydt vande leuer/ maer in dicken rooden wijn ghesoden stelptse den buyckloop. Thien oft twelf vande roode corenkens met tincte oft bruyn-rooden harden wijn inghenomen/stoppen den rooden vloet vande vrouwen.

De selue zijn oock goedt ghegeten teghen de versweringhen ende quade viericheden in den mondt: maer vande ionghe kinders inghenomen/nemen wech de beghinsels vanden steen oft graveele.

Vijfthien swerte saden met meede oft wijn inghenomen / zijn goet teghen het opstijghen ende pijne vande moeder/ ende oock zeer goedt den ghenen die vande mare ende sware droomen gequelt zijn. Galenus. Wortel van Pioene gheneest de Geelsucht/ om datse heet ende bitterachtich is: ende om datse eenighe tsamentreckinghe heeft/ soo stoptse den loop des buycks.

Voorts heeftse in ander maniere een drooghende cracht: daerom en soude ick gheensins twijfelen/ sy en gheneest de vallende sieckte/ sonderlinge vande ionghe kinderen/ aenden hals gehangen. Want ick hebbe een ionck kindt ghesien dat somtijdts acht gheheele maenden daer mede vry was vande vallende sieckte/ maer soo naemaels by ghevalle afghevallen was tghene dat aen sijnen hals ghehanghen was / terstont soo creeght wederom de selue sieckte / maer doen de wortele ende saedt hem wederom ander aenden hals ghehanghen werdt / soo en werdt daer af niet meer ghequelt. Maer om meer versekert te wesen van dese cracht / soo docht my goedt de selue wederom vanden hals te nemen: D'welcke ghedaen zijnde/ soo ist kindt wederom nederghevallen als vooren: Waerom dat ick een groot stuck van een varsche wortel hem wederom aenden hals ghehanghen hebbe/ eñ is daer nae geheel ghenesen geweest/ eñ en heeft niet meer de vallēde sieckte gecreghen. Daerom moest wel reden wesen/ dat eenighe deelen die wtter wortel trocken ende door den aessem inghetrocken waeren/ de crancke ende ghebreckelijcke plaetsen ghenesen / oft dat de lucht eenpaerlick door de wortel verandert ende ghealtereert wordt. Want in deser manieren gheneest Succus Cyrenaicus de heete gheswillen vooren inde kele/ ende gheroost Nardus-saedt droogt de Catarren ende de snoter/ als yemandt die in een fijn doeckskeŋ bindt/ ende eenpaerlick de warmte van dien door de neuse-gaten optreckt. Maer nu moetmen oock kennen de complexie vande Pioene/ de welcke drooghende ende van subtijle deelen is/ nochtans niet zeer heet/ maer oft ghetempert / oft een weynich warmer. Nardus saedt gheroost ende gheroken drooght de catarrhen.

Plinius schrijft byeants het ghene dat Dioscorides schrijft,

Leontopetalon.

Ouer veel iaeren/ soo wy in sommighe Apoteken van Veneghen dickwils veel ronde dicke wortels te coope ghesien hadden / meynden wy metten eersten dat oude wortels van Verckens-broot waren: Maer soo wy naemaels den coopman vraechden wat wortels dat waren / antwoorde hy ons/ van Leontopetalon: soo wy daer nae in veel houen de groeyende plante nerstelijck besien hadden/ ende dat de bloemen die vanden Anemones oft Hane-voet ghelijck waren / ende tsaedt in haeukens/ dat oock de stele niet zeer lanck en was/ ende de wortel ghelijck die vandē Verckens-broot oft Rape/ van buyten bruyn ende gheheel rondt als eenen knobbel/ ghelijck Dioscorides beschreuen hadde: soo worden wy denckende dattet waerachtich was. Voorts al zijn de bladers veel breeder/ nochtans zijn die wtgeholt eñ met eenen ronden cant gesneden ende gedeylt gelijck die vande Pioene/ ende niet ghelijck die vande koolen oft Heul. Maer ghemerckt datse nu groeyet inde houen van Italien/ soo is den leser gheorloft sulcks niet te ghelooven / tot dat hy de crachten sal versocht ende gheproeft hebben.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Leontopetalon met wijn ghedroncken / gheneest de steken ende beten vande fenijnighe slanghen / ende wordt oock ghedaen in Clysterien voor de ghene diet Sciatica hebben. Galenus. De wortel heeft een teirende cracht/ ende is drooghende ende verwarmende tot inden derden graedt.

Nemoralis Alpina herbariorum Alobastrites Coralloides Cordi.

De Alabastrites die inde doncker bosschen ontrent Turin / oft vanden bergh l'Esperon ghenaemt/ ende oock ouer den Rhijn niet verre van Basel ghevondē wordt/ mach oock Pentaphylum genoemt zijn. Op elck steelkē besonder/ groeyen vijf oft seuen bladers diē vande swerte Nies-wortel oft een Pioen ghelijck/ rondtom ghekertelt/ welcke steelkens dunne ende cael zijn/ spruytende wt eenen

Leontopetalon.

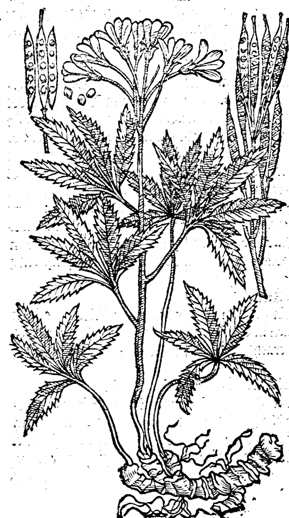

nen struyck oft stele alleene van onderhaluen voet lanck / die zijnen oorspronck heeft wt een dicker wortel / soo groot als eenen cleynen vingher de welcke d'weers in d'eerde is liggēde / die veel litten schijnt te hebben eñ vā veel witte stuckskens ghemaeckt te wesen / ende ghelijck die vandē Boomvaren vol ronde hollekens oft buskens / tfatsoen hebbende vanden wittē Corael: Int opperste vā de steelkens groeyen veel bleeck-roode bloemkens / die inden Mey voorts comen / naer de welcke huyskens oft haeukens volghen / meerder dan die vande Rakette oft Gouwe / inde welcke cleyn saedt besloten is. Dese plante is bitterachtich van smaecke ende verwarmende.

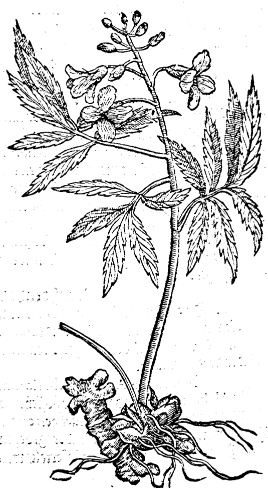
Alabastrites altera.

Dese plante hebben wy inde houen groeyende / alleene vande voorgaende verschillende in staen vande bladers / andersins is sy voorts den anderen gelijck. De bladers zijn dien vande wilde Valeriane niet onghelijck / ghestelt in dobbel ordene teghen malcāder ouer. De bloeme is wit / de wortels ende haeukens den anderen niet onghelijck.

Nemoralis Alpina Herbariorum Alabastrites.
Coralloides Cordi.

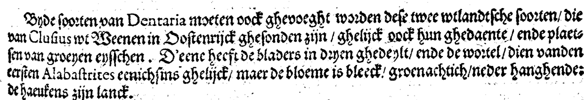
Alabastrites altera, Dentaria altera herbar.
Coralloides altera Cordi.

Denta-

Dentaria met bladers drij ende drij tsamen. In Latijn/Dentaria Eneaphyllon.

Dentaria Bulbifera.

Bijde soorten van Dentaria moeten oock ghevoeght worden dese twee wtlandtsche soorten/ die van Clusius wt Weenen in Oostenrijck ghesonden zijn / ghelijck oock hun ghedaente / ende plaetsen van groeyen eysschen. D'eene heeft de bladers in drijen ghedeylt/ ende de wortel/ dien vanden eersten Alabastrites eenichsins ghelijck/ maer de bloeme is bleeck/ groenachtich/neder hanghende: de haeukens zijn lanck.

Dentaria Bulbifera.

Dander soorte heeft doncker-groene bladers / dien vande Wilde Valeriane ghelijck/ maer van standt ende fatsoen als de tweede Alabastrites. De bloemen zijn bleeck-roodt. Tot Liere in Brabant en inden hof van Mijn heer de Greffier Hoboken t'Antwerpen wordt dese plante neerstich bewaert inde houen: Op den stele draeghtse swerte en blinckende clysters. De wortel is ghetandt ghelijck dandere. In Hongherijen ende Oostenrijck heeftse Clusius in de bosschen wtghesteken.

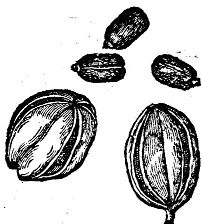
Molen-cruydt ende Wonder boom.

Tsaedt dat ghelijck een Wormken is/ Ricinus ghenoemt/ heeft dese plante den naem Ricinus ghegeuen: de welcke inde Apoteken Cerua maior oft Cataputia maior ghenoemt wordt: van Mesue Granum regium, ende vanden ghemeynen man Palma Christi, om de ghedaente vande bladers/die eenichsins staen ghelijck een palme met wtghestreckte vinghers/ de welcke groeyen wt de knoopen van eenen dicken hollen stele van vijf oft ses cubitus hooghe / nederwaerts ghebogen/ op cleyne stelẽ dien vanden Vijgheboom ghelijck/by ghebeurte nu op deen syde dan op dander syde staende/ghedeylt in seuen oft neghen deelẽ/van fatsoene dien vanden Vijgheboom/Platanus, Castanieboom/ Luyscruydt/oft swerte Nies-wortel ghelijck/ dicke ende swertachtich oft witten blaeuwen siende/ende vollyuich: Op dopperste vande stelen groeyen ghelijck dicke dodden vol gele bloemen/ghelijck een druyue in een ghedronghen/ nae de welcke drycantighe haeukens comen/ daer dry ronde lanckworpighe saden in ligghen/ die vol marcks zijn / ende gheperst zijnde veel olie gheuen. Dit cruydt wordt selden elders dan inde houen ghevonden/nochtans groeyet soo wel inde heete als

Molen-cruydt ende Wonderboom. In Latijn/ Ricinus Cerua maior, Cataputia maior, Geranũ Regium Mesue, Palma Christi vande Franchoisen. In Hoochduytsch/ Wunderbaum ende Zeckenkorn/Ozenbaum. In Italiaensch/ Girasole. In Spaensch/Figuera del'enferno. In Engelsch/ Palma Christi.

Indiaensch Wonder-boom oft Curcas. In Latijn/ Ricinus Americus.

coude landen / waer dat van blaeuw in een swerticheydt versterft / ende vergaet alle iaer sonder weder wtspruyten.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. Dertich saden van Wonderboom die schoone ghemaeckt zijn / ende ghestooten/inghenomen / iaeghen af door camerganck taeye coude flegmaticke ende oock gele cholericke vochticheden / ende d'water: maer dit purgeren is moeyelick ende pijnelick / want theroert zeer de maghe. De selue ghestooten nemen wech de vlecken vanden aensicht ende Masen.

De bladers van Wonderboom ghestooten ende met Graut oft Naerbier ghemengt/ versoeten de verhittinghen ende sweeringhen vanden ooghen/ ende verdryuen de herdicheydt vande borsten: maer met azijn ghemengt / ghenesen sy dwilt vier. De saden worden met suycker gheconfijt/ om de Joffrouwen te bedrieghen. Galen. Tsaedt van Wonderboom/ dat oock camerganck gheeft/ heeft een af-vaeghende ende teirende cracht: Insghelijcks oock de bladers/ maer een weynich min. D'olie die van tsaedt ghemaeckt wordt/is heeter/ende van subtijlder deelen/dan ghemeyne olie is/ ende daerom verteert sy oock.

Ricinus Americus.

My werden int voorleden iaer ghesconcken binnen Londen vanden zeer gheleerden Apoteker
Joffroy/ Franchois/sommighe saden vandẽ Ricinus die de zeer gheleerde C. Clusius beschreuen
heeft/de welcke hy seyde dat wt Bresilien ghebrocht waerẽ: Dese zijn in een dry-dobbel huysken oft
ouerdeckſel ghesloten / waer af de schorsse swert ende ghestript is/ bycants den Cuculus Indi ghe-
lijck/ waer in een marckachtighe keerne light/ die zeer sterck van onder ende bouen purgeert/ iae al
en haddemen maer een keerne inghenomen. Clusius verclaert datse Curcas ghenoemt wordt/ende
dat hy ghesien heeft in Spaeignen aende zee van Gibraltar planten van desen Wonderboom soo
dicke als een man/ ende dry mans lengden hooghe.

Luys-cruydt.

Dit cruydt heeft dẽ naem Staphis-agria door de diepe wtghesneden keernen vande bladeren de
welcke groote ghelijckenisse hebben met den wilden Wijngaert Labrusca ghenaemt. Oock ist zeer
bekent onder den naem van Luys-cruydt/om dat de Luysen doodet ende verdrijft/met oplegghen oft
met beroocken: want tsaedt ghestooten ende in goeden azijn gheweyckt/ ende daer mede de luysach-
tighe onderlijffkens ghestreken/ doodet alle de luysen ende netẽ die daer zijn moghen: Tot hulpe van
desen

Luys-cruydt. In Griecks/ σταφὶς ἀγρία. In Latijn/ Staphis agria, siue Vitifolia. Pedicularis. In Franchois/ Poeullieuse. In Spaensch/ Yerua pionta, ende Piolheyra. In Engelsch/ Stanis oker.

desen Luys-cruydt wordt ouer al gheoeffent dese plante / die nerghens in Europa van selfs voorts en comt / de welcke heeft eenen rechten bruynen stele van eenen cubitus hooghe / daer aen veel bladers groeyen van beneden af/ op steelkens diẽ vanden wijngaert ghelijck / diepe ende vele gesneden ghelijck die van Aconitum, oft Wonderboom. De bloemen zijn blauw ende sterrewijs/ die vanden Riddersporen ghelijck / die in Hoymaendt ende Oogstmaendt voorts comen. Nae de welcke dat volghen lanckworpighe haeukens oft hoornekens / waer in dat light drycantich saedt/ dat bruyn / bitter / oliachtich / heet ende brandende inden mont is. De woortel en is niet zeer groot/ ende vergaet alle iaere.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Vijfthien saeden van Luys-cruydt ghestooten ende met Meede inghenomen / iaeghen af de taye grofue sluymen door braecken. Maer men moet alleneen wel toesien / ende Meede te drincken gheuen/ om datter perikel van versticken in gheleghen is/ ende vander kelen te brandẽ. Die dat ghedroncken hebben/moeten wandelen.

De selue saden van Luys-cruydt ghestooten ende met olie ghemengt / verdryuen de luysen soo wel vanden hoofde als elders / ende ghenesen het ieucksel ende de schorftheydt. Dit saedt ghecnout treckt veel flematijcke humeuren wtten hoofde. In azijn ghesoden verdrijft den tantsweer/ als de tanden daer mede ghespoelt worden / ende stelpt de catarren vanden tantvleesch.

Met honich ghemengt gheneest de cleyne puystkens des monts / diemen Aphtas noemt / ende wordt oock ghemengt in brandende plaesters. Galenus. Luys-cruydt heeft een zeer heete cracht / iae soo sterck datse de waterachtighe vochticheden wt dẽ hoofde geweldich treckt eñ suyuer. Daerom ist zeer goedt teghen de schorftheydt. Oock heeft het eenighe brandende cracht.

Vijf-vingher-cruydt.

Vijfvingher-cruydt is bekent door tghetal vande vijf bladers. Dese plante groeyet in alle contreyen zeer vele / ende aende vochte canten vande weghen ende velden. De bladers zijn ghekerft/ van aensien den Agrimonie oft Genserijck ghelijck/ ende groeyen aen zeer langhe/bugelijcke ende roodtachtighe ranckskens die tot veel plaetsen aende eerde haeckende / nieuwe wortels cryghen gelijck Eertbesie-cruydt / Genserijck / oft Maegde palme / ende zijn ghedeylt in vijfuen ghelijck die vanden Wonderboom oft Lupinen/den Sanikel oock niet zeer onghelijck. De bloemen zijn geel/ als die van Genserijck. De wortel is soo dicke als eenen cleynen vingher/ lanck ende bruyn/ van verwe als vande groote Santorie, de welcke viercant is/als sy drooge is/ soo Theophrastus zeer wel beschrijft. Door welck teeckẽ een yeghelick de selue terstont mach onderkennen wt de Tormentille.

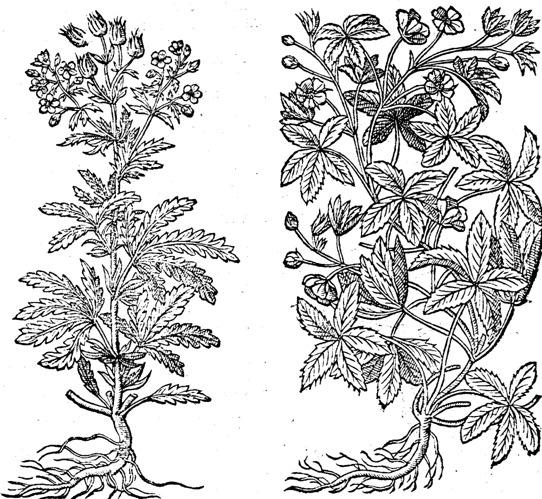
Van dit Vijfvingher-cruydt heeftmen ouerlanck ghemerckt vier oft vijfderhande onderscheydinghen in grotte ende coleur van bloemen ende bladers gheleghen.

Pentaphyllon minus Luteum. Cleyn geel Vijf-vingher cruydt.

Cleyn geel Vijfvingher-cruydt verschillet minst van allen / nochtans wordet luttel elders ghevonden dan in bosschachtighe bemden ende doncker grasachtighe plaetsen / daer de Tormentille groeyet/den welcken dat van dunne ranckskens ende bladers/oock van cleynicheydt zeer ghelijck is/ ende en hecht hem niet aender eerden ghelijck de voorgaende. De bladers zijn opt auerecht graeuwachtich.

Vijf-vingher-cruydt. In Latijn/ Quinquefolium, Pentaphyllō vulgare. In Hoochduytsch/ Funffingerkraut eñ Funfblat. In Franchois/ Quintefeulle. In Italiaensch / Cinquefoglio. In Spaensch/ Cinco en rama. In Engelsch/ Common Cinkfolp of Fyue fingere grasse.

Groot gele Vijf-vinger-cruydt. In Latijn/ Pētaphyllon maius flore subluteo, interdum albo. In Engelsch/ Cinquefolpe the greater.

Groot wit ende purper Vijf vingher cruydt.

Niet veel grooter en is dit Vijfvinger-cruydt dan tghemeyn Geel/ wiens bladers oock in vijfuen vingherwijs ghedeylt zijn opde maniere vanden Vier-cruydt die dieper dan de voorgaende zijn/ onder de welcke aen hayrachtighe steelkens/ witte bloemen verborghen staen. De wortel heeft veel ander cleyne ende aenwassende wortels / hier en daer cruypende. Dese plante hebben wy ghesien inde houen van Vranckerijck ende Nederlandt ende oock inde vochtighe heuuelen.

Roodt water Vijf vingher-cruydt.

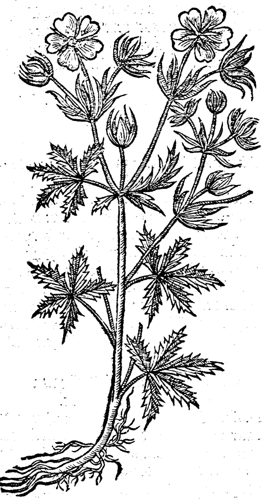
Dit vindtmen in Nederlandt in staende wateren oft aen vochtighe watercanten. De wortele is wat meer ghevoselt ghelijck meestendeel de water-cruyden zijn. De bloeme is lieflijck om sien bruyn-roodt/ treckende wat nae d'oraenge. De stele is cale van eenen voet hooghe. Andersins de bladeren ende tghewas en is de voorgaende groote witte niet onghelijck.

Aliud album & purpureum. Ander wit groot Vijf vingher cruydt.

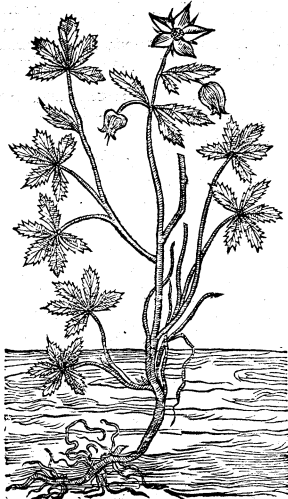
Tschoonste grootste ende hoochste van allen is dese soorte / die inde vette bemden ende weyden eñ hocuelen van Languedoc ende Italien in Wedemaendt eñ Hoeymaendt witte bloemen gheeft. De stelen zijn recht ende stijf van eenen voet ende cubitus hooghe / waer aen van beneden af bladers groeyen die in vijfuen ghespleten zijn / maer dieper dan vanden anderen / ende grooter. De wortel is buyten swertachtich/ ende binnen roodt/ eenen vingher dick/ ende onderhalf palme lanck. In t'gheberghte Apennin van Italien heeft de gheleerde Apotecker/ onse zeer goede vrient Jaques Rainaudet van Marseille/ dese plante ghevonden/ met purper bloemē die zeer lustich om sien waeren. In Vranckerijck ende Nederlandt groeytse inde houen.

Alder-

Groot wit ende purper Vijf-vinger-cruydt. In Latijn/Pentaphyllon album & purpureum.

Roodt water Vijf-vingher-cruydt. In Latijn/ Pentaph. rubrum palustre.

Aldermin ende Bergh-Vijf-vingher-cruydt. In Latijn/Alpinum petrosum, & minimũ Pentaphyllũ.

Dese plante en heeft oock noyt beschreuen gheweest/ want sy wordt luttel ghevonden/ ende nerghens dan opde toppen vande hooghe berghen ende coude steenrootsen/ soodanich als zijn die van Sauoyen/ oft int Ooste dal/ ende inden lande van Languedoc/ aen den hooghen bergh l'Esperon ghenaemt/ ende vanden hof Godts/ oock int hoochste vanden gheberghte van Minden ende dierghelijcken. De bladerkens zijn rondtom onghekerft/ ende in vijfuen ghedeylt/ dunne ende onder schoon wit/ op dander syde groen/ de ionghe Sanikel zeer ghelijck maer minder. De bloemkens zijn sterrewijs/ druyue-wijs by een ghevoegt/ die wit eñ somtijdts roodtachtich zijn/ die vander Sindau van fatsoen gelijck/ de welcke metten windt inden Somer afvallen/ ende groeyen op zeer dunne steelkens/ die wt een bruyn-roode/ hayrachtighe ende saselachtighe wortel voorts comen. Sommighe maecken van dit cruydt een soorte van Tormentille, den welcken dat voorwaer zeer gelijck is. Sijn cracht en is noch niet bekẽt/ dan datse droogende ende tsamentreckende is.

Steen-

Steen Vijf-vingher-cruydt. Pentaphyllum petræum Mutoni.

Dit Vijfvingher-cruydt is onghelijck minder dan tghemeyne. Sijn bloeme is geelachtich/ende de bladers zijn cleyne doncker-groen/blinckende ende opt auerechte witachtich. Dese plante groeyet vele ende geerne op steenachtighe hoeuels ontrent Dornick ghelegen/ende oock inde oude mueren tot Betune/ ende op de veste vast aen die nieu poorte in t'casteel plaetse van Merckgrauen lyde.

Ligghende Vijf-vingher-cruydt de Tormentille ghelijck.

Pentaphyllum supinum Tormentillæ facie.

Dit cruydt is oock van ghedaente een soorte van Pentaphyllon oft Vijf-vingher-cruydt/ende een middel-soorte tusschen Tormentille, Vijf-vingher-cruydt / ende Genserijck / d'welcke ick alder eerst vercreghen hebbe inden zeer fraeyen hof van onsen vrient Coudenbergh : Van bleeck-gele bloemkens / opperste bladers / vallende steelkens/ ende wortel ist den Vijf-vingher-cruydt ghelijck/ maer d'onderste bladers zijn doncker-groen groeyende op een lanck steelken ghelijck die vande Tormentille oft Genserijck. De vrucht is zeer ghelijck de wilde eerdt-besien.

Cracht ende werckinghe van Vijf-vingher-cruydt.

Diosc. De wortel van Vijf-vingher-cruydt in water ghesoden tot dat een derdendeel versoden is/neemt wech den tantsweer/ eñ gheneest de vuyle sweeringhen des mondts/alsmen tselue water indē mondt houdt ende daer mede spoelt / oock gheneest de rouwicheydt vander kelen als daer mede ghegorgelt wordt. Tselue water ghedroncken/ gheneest alderhande buyckloop / ende Roodtmelisoen/ oock ist goedt teghen tsleirsijn ende pijne inde heupen. Dese wortel in azijn gesodē/belet de voortsetende sweeringhen / ende verteirt oft verdrijft de coude gheswillen/ herdicheden ende vergaderingē/ sy gheneest de sweerende naghels/swillinghen ontrent den eersdern/wildt vier/ende alle schorftheydt daer sy opgheleyt oft ghestreken wordt.

Tsap vande ionghe wortel ghedroncken is zeer goedt teghen de ghebreken vande leuer ende longher/ende teghen alle fenijn. De bladers met honich-water oft ghewaterden wijn ende een luttel pepers ghedroncken/zijn goedt teghen alderhande cortsen / te weten / inde vierde cortse die van vier tackskens/inde derde cortse/van drye tackskens/in daghelijcksche cortsen van een tackskenen. De selue bladers/dertick daghen opde selue maniere ghedroncken/helpen de vallende sieckte.

Tsap vande bladers sommighe daghen telckens vijf oncen ghedroncken gheneest zeer haest de geelsucht. De bladers met honich ende sout ghement/heylen de wonden ende fistels daer op gheleyt/ende ghenesen oock de ghescheurtheydt. Vijf-vingher-cruydt ghedroncken oft opgeleyt/ stelpet alle ouervloedighe bloedt-loop. Plin. De wortels van Vijf-vingher-cruydt in melck ghesoden ende ghedroncken ghenesen het Roodtmelisoen/iae daer alle hope verloren is.

De bladers in wijn ghesoden tot dat derdendeel inghesoden is / ghenesen de geelsucht inghenomen oft van buyten ghebruyckt. Galen. De wortel heeft een zeer drooghende cracht/maer weynich heet/waerom datse vele ghebruyckt wordt/ghelijck oock worden alle ander dinghen/die om hun subtijle deelen sonder byten drooghen. Want sy is bycants droghende tot inden derden graedt/ ende luttel hitten hebbende. Apul. Vijf-vingher-cruydt ghestooten met oude onghesouten verckens liese/gheneest de quetsueren vande vinghers / daer op gheleyt. Sap van Vijf-vingher-cruydt twee lepels inghenomen/neemt terstont wech de pijne des buycks. De bladers van Vijf-vinger-cruydt met wijn ende onghesouten out verckens-smeyr ghestooten in eenn houten mortier met eenē

houten

houten mortier met eenẽ houtẽ stãper/ eñ met oudẽ wijn besprengt/ eñ dan op den Cancker geleyt om die te droogen/ ghy sult een sonderlinge ende wtghenomen dinck sien. Tselue cruydt gestooten eñ met olie ghemengt/ eñ daer mede de voeten gesmeyrt/ neemt wech binnen den derden dagh de pijne vande voeten. Vijf-vingher-cruydt suyuert de litten ghelijck den Hermodactylus.

Incana planta effigie Pentaphylli, an Leucas Diosc.?

Onse zeer gheleerde vrienden Valerandus ende ander/ die dese plante siende/ voor Leucas hielden/ en hadden gheen sonderlinghe quaet ghevoelen: want sy en is niet alleene gheheel grijs/ ghelijck den naem schijnt te eysschen/ maer heeft oock de bladers vande Gamandree/ ghelijckse behoort te wesen/ alsoomen vermoedt. De bladers zijn dry oft vier by een ende vele ghekertelt ende van grootte vande Gamandree/ groeyende aen corte dicke/ houdtachtighe/ rosachtige oft bruyne gerimpelde steelkens/ als die vanden Vijfvingher-cruydt/ den welcken dat eenichsins ghelijck is van oneffen wortel die met veel stuckskens in d'eerde loopt/ de welcke oock bruyn-roodt/ ende in ander aenwassende wortels ghedeylt is. Oock heeftse eenen drooghenden ende tsamentreckendẽ smaecke/ die vanden Vijfvingher-cruydt oft Tormentille ghelijck: Waerom datse oock by auenture gheen minder cracht en heeft dan die twee: welck oorsake was dat sy de crachten vande wortels by auenture versocht hebbende/ tselue voor Leucas hebben willen houden. Oock ist beter (nae dien datter geen beschrijuinghe van Dioscorides en is) datmen dese zeer aerdighe plante kendt ende versoeckt/ dan gheene te versoecken/ tot voldoeninghe van leeringhe. Dit cruydt wordt zeer luttel ghevonden/ ende van ons nerghens gheplucht dan byde dellende plaetsen van Dolfine/ in een dorre sandachtighe pleyne/ by tvermaerde dorp vã Roussillon. De bloeme is als die van groot wit Vijfvinger-cruydt.

Agrimonie. In Latijn/ Eupatorium Græcorum, Agrimonia Officinarum, Eupatorium Auicennæ Anguillaræ. In Hoochduytsch/ Odermenig ende Bruckwurtz. In Franchois/ Agrimonie. In Italiaensch/ Agrimonia. In Spaensch/ Agramonia. In Engelsch/ Agrimonie.

Ganserÿck. In Latijn/ Argentina, Potentilla. In Hoochduytsch/ Gensrÿck. In Franchois/ Argentine. In Engelsch/ Wild Tansie/ ende Siluerweede.

Al ist dat wy sommighe kennen in Nederlandt ende elders/ die in stede van Agrimonie, oft oprecht Eupatorium van Dioscorides, lieuer ende meer ghebruycken Boelkens-cruydt manneken/ in ghe-

in ghebreken en siecktē vande leuer: nochtans midts dat sy tselue doē/ niet door onwetēschap/ maer om dat sy tselue crachtiger bevonden hebbē/ soo en willē wy de selue niet berispen/ maer eer prijsen/ dat sy voor eenich goedt cruydt vanden ouders/ een ander dat beter is ghebruycken. Dat ons Agrimonie het oprecht Eupatorium is / gheuyghen ghenoech soo wel alle de teeckenē/ als oock den naem van Argemone, die in Agrimonie verkeert is / ende niet Arthemisia, ghelijck Dioscorides leert ontrent deynde vanden capitel: iae dat meer is/ de crachten noch ongheliick meer / de welcke veel meer zijn/ dan die Dioscorides verhaelt heeft. Dese plante is zeer ghemeyne ende wel bekent/ ende oock zeer profijtelick/ die ouer al groeyet in drooghe bemden / ende aen canten van ackers ende weghen/ voort-brenghende stelen van eenen cubitus oft onderhalf hooghe, de welcke ghestrept/ cantachtich/ bruyn-roodtachtich/ row / hart / houtachtich ende meestendeel maer een alleene en zijn / met veel cleyne tackskens beset/ waer aen de bladers als aen een steelken groeyen van fatsoene ende hayrachtichheydt die vande Reynette / Tormentille/ oft Roose ghelijck/ ende een weynich grijs. Int opperste vande steelkens groeyen cleyne/ gele/ sterrewijse bloemkens/ minder dan die vanden Vijfvingher-cruydt/ staende inde lengde deen bouen dander / naer de welcke voorts comt row ende clisachtich saedt/ dat zeer vast aēde cleeders hangt/ alst daer mede geroert wordt/ waer af tbinnenste marck wit is/ niet onlieflick van smaecke noch van reucke / ghelijck oock niet en is de gheheele plante. De wortel is dickachtich/ van buyten swert/ hart/ drooghende ende matelijck tsamentreckende/ zeer bequaem tot wtwendighe ende inwendighe ghebreken ghebruyckt/ soo dat wijn oft water daer sy in ghesoden heeft/ (welck lieflick staet ghelijck claeren vaelen wijn) ghedroncken zijnde/ d'inghewant/ principalick de Leuer/ weder op sijnen pas brenght/ ende bycants alle onghetempertheydt wech neemt/ ende verstoptheden opent. Daerom wordet sap wtgheperst ende inder Apoteken bewaert in Trocischen.
Welrieckēde Agrimonie. Inde bosschen van Poitiers by Xanten gheleghen/ groeyet de selue Agrimonie, die sy welrieckende heeten/ om den reucke die sy veel lieflicker heeft/ de welcke oock inde voorleden iaeren in sijnen hof hadde ende ons heeft ghegheuen de zeer gheleerde Medicijn Lamoreus.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De bladers van Agrimonie ghestooten / ende met oude verckens liese ghemengt/ ghenesen de qualick gheneselicke sweeringhen / daer op gheleyt. Tcruydt oft saedt van Agrimonie met wijn ghedroncken/ is zeer goedt teghen Roodtmelisoen/ Leuersucht/ ende beten van slanghen oft fenijnighe dieren. Tselue seght oock Plinius.

Galenus. T'cruydt Agrimonie is van subtijle deelen/ ende heeft een verdeylende ende suyuerende cracht/ sonder merckelijcke warmte/ waerom dat oock de verstoptheden vande Leuer suyuert. Daer en bouen ist oock een weynich tsamentreckende / waer door dat den inghewant cracht ende stercke gheeft.

Genserijck.

Dese plante is van ghedaente d'Agrimonie soo zeer ghelijck/ dat t'ghemeyn volck de selue Wilde Agrimonie heet / ende dickwils vande vrouwen voor Agrimonie gheplucke wordt. Maer men onderkennet door zijn teere dunne ranckskens die van Eertbesie-cruydt oft Vijfvingher cruydt ghelijck/ welcker bloemen dese gele bloemen oock ghelijck zijn. De bladers zijn bouen bleeck-groen/ maer op dauerechte syde siluerachtich wit / waer door dat dit cruydt Argentine ghenoemt wordt: ende
Cracht. oock Potentilla om de wtnemende crachten die sy heeft / om den steen te breken / ende inwendighe wonden ende zeericheden te ghenesen: oock Agrimonie, om datse Roodtmelisoen gheneest/ de dermen versterckende/ wiens complexie ende nature dat sy eer heeft dan vanden Reynvaen/ drooghende/ met een matelicke warmte/ maer stercker tsamentreckende, Dit cruydt inghenomē doet zeer scheyden t'gheronnen bloet/ ende groeyet ouer al zeer vele ende geerne aende weghen/ maer principalick op vochte plaetsen. Men seght dat dit cruydt ghedaen in een becken half vol cout waters / met een decksel ouerdeckt/ van selfs distilleert/ ende dat de dompen oprijsen int holle vanden decksel. D'Engelsche vroukens ghebruycken tghedistilleert water van dit cruydt/ om te verdrijuen de sproeten/ vlecken/ ende oock de bruynheydt diemen vande Sonne ghecreghen heeft.

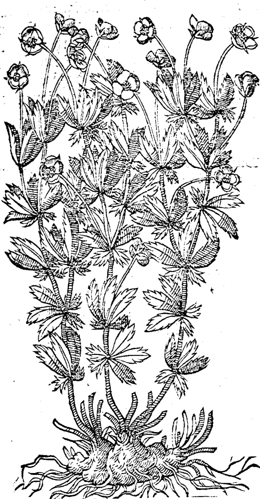
Ganserijck in wijn oft water ghesoden ende ghedroncken stopt den witten vloet vande vrouwen.
Trag. Ende gheneest de colike ende pijne vanden rugghe.

Tormentille.

Die twijfvingher-cruydt kendt/ moet oock dit cruydt Heptaphyllon kennen / d'welck alsoo ghenoemt wordt om zijn bladers die in seuē ghedeylt zijn/ ende oock Tormentilla, om dat de zeer groote pijne ende quellinghe vanden tantsweere verdrijft / ende oock de pijne diemen door sommighe fenijnighe dinghen lijdt. Dit cruydt groeyet in bosschen/ op berghen/ ende in drooghe ende magher bemden/ hebbende ses oft acht teere roodtachtighe steelkens die lancks der eerden cruypen / ende de bladers vanden cleynen gelen Vijfvingher-cruydt/ in seuen ghedeylt; de stelen spruyten wt een vol-

lijuie

Tormentille. In Latijn/ Tormentilla, vel Heptaphyllon, an Chrysogonum Diosc.? In Hoochduytsch/ Bruckwurtz ende rot heylwurtz. In Franchois/Tormentille. In Engelsch/Setfoyle oft Tormentill.

Eertbesien. In Latijn/ Fragaria & Fraga. In Hoochduytsch/Erdbern. In Frāchois/ Freses. In Italiaensch / Fragolaria ende Fragole. In Engelsch/Strauuberye.

ringhe ende dicke wortel/ van eenen duyme dicke / ghelijck die vande Bistorta, van buyten swert/ van binnen roodt. De bloemkens zijn die vanden Ganserijck oft vanden cleynen gelen Vijfvingher-cruydt ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Tormentille is van crachte den Vijfvingher-cruydt aldernaest/ende dient zeer wel om wonden ende fistels te doen sluyten. Is zeer goedt teghen Roodtmelisoen / cortsen / smettelicke ende pestilentiale sieckten. T'sap vande bladers ende wortel doet sweeten/ daerom dryftet fenijn vander herten. Tormentille opent de verstoptheydt vande Longher ende Lever/ ende gheneest de Geelsucht. Ghedroncken oft van buyten opgheleyt/ stopt de maendtstonden vande vrouwen ende alderhande bloedtganck. In water ghesoden/gheneest de quade sweeringhe des monts/daer mede ghespoelt. Met sap van Weghebree ghedroncken / doet water maecken als yemandt sijn water ingheheouden heeft eñ niet pissen en kan/laetēde daer een tsamentreckinghe/ eñ de partie ghesterckt hebbende. Is zeer goedt in sweeringhen ende fistels die aen allen syden voorts eten / ende belet den aenval vande etende humeuren. Tormentille doet scheyden t'gheronnen bloet/ende daerom gheneest sy de ghene die van binnen ghequetst zijn ende van hooghe ghevallen hebben.

Rondellet heeft Tormentille ghebruyckt in medicijnē teghen fleirsijn / ghelijckmen Hermodactilen ghebruyckt.

Eertbesien.

Eertbesien en verschillen niet vele van groeyē ende ghedaente vande Tormentille inde bosschen/ de welcke Dioscorides heeft ouergheslaghen: maer Virgilius en heeftse niet vergheten als hy seght: Die daer pluckt bloemen/ende Eertbesien aender eerden groeyende. Niet alleen en hebben goeden reuck de vrucht ende bloeme / maer oock t'ghedistilleert water/ sonderlinghe vande rijpe vruchten/ waer mede dat de vroukens de mismaecktheden int aensicht van d'wildt vier/ meelachtighe schelferinghe

-anghe ende sproeten verdrijuen/ ende is zeer goedt ghedroncken teghen de graueele oft steen/ende inflammatien. De vrucht van dit cruydt inde houen gheplant/wordt met fruyt op tafel ghe-set ende geten/ gelijck de Hinnebesien / maer is lieflicker om eten. Eertbesie-cruydt is cleyne/groeyende vele in bosschen ende aende canten vande weghen: t'bloeyet inde Lente/ende draeght vruchten den gheheelen Somer/ die bruyn-roodt ende oock bleeck-roodt zijn/oft heel wit. De bladers groeyen drye aen een steelken die vanden Hagebesien oft Hinnebesien soo ghelijck/ dat sommighe ghedroomt hebben dat tselne cruydt was: maer tverschilt vã cruydtachtighe nature (hoe wel dat wy indẽ Winter alst half met sneeuw ouerdeckt was/ in Enghellandt sommighe Eertbesien gheten hebben) ende heeft veel cleyne ranckskens sonder knoopen/ maer hayrachtich ende niet stekende / spruytende wt een dunne ende saselachtighe wortel. De bloemen zijn int opperste wit/ die vande Haghebesien ghelijck/maer minder. Als sy inde houen gheoeffent worden eñ alsmen de syde-spruytkens af breckt/ soo brenghense voorts grooter ende ghelijfuigher vruchten.

Groote witte Eertbesien. In Latijn / Fragaria & Fraga maior subalba. In Walsch / Chapitons ghenoemt.

Wilde Eertbesien. In Latijn / Fragaria syluestris minimè vesca, siue sterilis.

In Enghellandt ende Nederlandt groeyet dit cruydt inde houen / ende gheeft meer dan noch eens soo groote vruchten/van verwe tusschen geel eñ wit: andersins is dese plante den anderen gheheel ghelijck. De vruchten oft besien zijn van vaster vleesch ende rijpen spaeyer.

Wilde Eertbesien.

Dese gheheele plante is magerder ende wtgemergelt / maer vã bloeme/ ghedaente/ende alle ander deelen den anderen zeere ghelijck / wtghenomen datse in stede van vruchten veel cleyn groenachtighe besien gheeft/die vast by eẽ staen ende maecken ghelijck een cleyne bleecke Eertbesie/maer onlieflick van smaecke ende zeer drooghe. Dese plante groeyet ouervloedich op de rootsen van Cornuaelle/by thuys vanden Edelen Heere Muyl. In Nederlandt wordt die veel ghevonden op de rootsen ende inde bosschen ontrent Dornick gheleghen.

Gario-

Gariophylaet. In Latijn / Vulgaris Cariophyllata, an Geum Plinij? In Hoochduytsch / Benedicten wurtz. In Fráchois / Galiot. In Engelsch / Auenes / ende Herbe bennet.

Gariophylate met wolachtighe bloemen. In Latijn / Septentrionalium rotundifolia Papposo flore Cariophyllata.

Dese ghemeyne Gariophylate groeyet inde bosschen / den voorgaenden niet zeer onghelijck / de welcke noch vande Griecken noch Latijnsche heeft vermaent gheweest / ten zy dat den Geum van Plinius ware / wiens wortel nochtans om haeren wtnemenden reucke van een yeghelick behoorde bekendt te wesen / die de selue soude gheroken hebben. Want sy heeft den lieflicken reucke vande Nardus oft Giroffel-nagel / ende is zeer saeselachtich / binnen roodtachtich / gheuende eenen bruynrooden hayrachtighen stele van onderhaluen voet oft twee voeten hooghe / de welcke bouen in sommighe steelkens verdeylt is / op de welcke int opperste bloemkens groeyen dien vanden Ganserijck oft Tormentille ghelijck / nae de welcke comen lanckworpighe rouwe stekende bollekens. De bladers groeyen besonder op steelkens / benedē bycants die van Sindau ghelijck / int opperste die van Eertbesie-cruydt / maer van rouwicheydt ende ghedaente die van Agrimonie, wiens crachten datse bycants heeft / te weten in warmte ende droogte ghetimpert. Dit cruydt wordt om sijn crachtē ouer al vanden Herbaristen inde houen gheplant.

Cracht ende werckinghe.

Garyophylate in water ende wijn ghesoden ende ghedroncken / gheneest alle wonden eñ quetsueren wtwendich ende inwendich / sy doet scheyden t'gheronnen bloet / ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen / oock opentse de verstoptheden. De wortel van Garyophylaet in wijn ghesoden ende ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die gheborsten ende van binnen ghequetst zijn / sy sterckt de maghe ende helpt de spijse verteeren. De selue wortel met wijn inghenomen versuet de pijne vande Colijcke / die van coude comt / ende is goedt teghen tfenijn.

Plinius seght dat Geum heeft dunne swerte wortelkens / die wel riecken, ende gheneest niet alleene de pijnen vander borst oft vande syde / maer doet oock scheyden de taeye fluymen vande borst / met eenen lieflicken smaecke.

Gariophylate met wolachtighe bloemen.

Inde bosschen van Brabant by Mechelen gheleghē / ende oock in Normandie groeyet vele van

dese Gariophylate, maer in Enghellandt zeer ouervloedich: de welcke alsmen meer tfatsoen vande gheheele plante wel besiet/ dan de ghedaente vande bladers / oft wortel / de Garyophylate representeert: want de bladers zijn rondt ende een weynich ghekerft rondtom de canten/ die vandẽ Erts veyl ghelijck / hebbende noch aen cleyne steelkens sommighe zeer cleyne bladerkens / op de maniere vande ghemeyne Gariophylate/ maer de wortel is dicker/ min saselachtich/ ende ghelijck eenen cleynen vingher / die vanden Oyuaers beck ghelijck / ende soo zeer niet hebbende den reucke vande Giroffel-nagel oft Nardus. De bloeme is schoonder ende bleecker wtden rossen/ nae de welcke een wolachtighe ronde volght ghelijck van rouwe pluymen.

Groote Gariophylate met rondtachtighe eñ diertghelycke bladeren. In Latyn / Cariophyllata maior rotundifolia, Cariophyllata montana Matthioli.

Alpina Pentaphyllæa Cariophyllata.

Groote Gariophylate.

De zeer geleerde Herbarist eñ Apoteker Peeter van Coudenbergh onse zeer goede vriendt heeft ons wt sijnen zeer rijcken hof van cruyden mede ghedeylt een zeer aerdighe ende luttel ghevonden soorte van Gariophylate/ die hy vã Italiaensch saedt ghewonnen hadde / de welcke de voorgaende Gariophylate met rõde bladers niet onghelijck en was / dan dat de bladers viermael meerder waeren / eñ de wortel dicker gelijck eenen vingher/ eñ min saselachtich. De bloeme is groot ende schoon geel. Tsaedt is met wolle beset ghelijck de Ceucken-schelle oft Clematis.

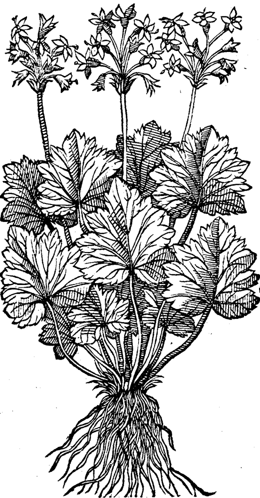
Alpina Pentaphylæa. Cariophyllata.

Inde Alpes vande Grisons niet verre van Clauena vindende dese plante/ wy meynden metten eersten dat een soorte van Tormentille oft Vijf-vingher-cruydt was. Maer de wortel/ de welcke die vanden Geranium ghelijck was/ ende saselachtigher/ van buyten bruyn-roodt/ ende eenighen soeten reucke gheuende/ gaf te kennen dat Gariophylate was. Jae dat meer is/ de stele is eenen voet lanck/ waer aen dat bladers groeyen die in vijuen ghedeylt zijn / ende rondtom ghekerft ghelijck die vanden Vijf-vingher-cruydt oft Tormẽtille. De bloeme is bleeck-geel/ met wolachtige gele draeykens/ minder dan vande Gariophylate

Gariophylate van Veronen.

Onder diuersche excellente planten die wy saghen inden iaere 1563. byde zeer geleerde Apotekers van Veronen Franchois Calceolari, ende Andries Bellicock/ eens-deels in hun winckels eñ eens-deels inde houen/ was een cruydt met zeer aerdighe trosken van cleyne bloemen van gedaente ende maniere van groeyen den Sleutel-bloemen / oft eer de Sanicula Alpina ghelijck/ de welcke binnen geel/ ende buyten roodtachtich waeren/ met gele draeykens inde middel wtstekende/ ende vele op een steelken / dat cael ende dunne was / voorts-comende wt een zeer veselachtighe wortel/ de welcke

Gariophylate van Veronen. In Latijn/ Veronensium Cariophyllata, flore Saniculæ vrsinæ. Cortusa Matthioli.

welcke terstondt zeere veel steelkens wtworpt/ ende op yeghelick een besonder bladt dien van Maeluweachtich Geranium oft Sanikel ghelijck/ te weten rondt/ maer rondtomme dieper ghesneden ende cleyne ghekertelt/ rouwachtich/ ter aerden gheboghen/ ende een weynich breedt wtsprеydende/ gelijck die vanden Geranium. Soodaenich als wy ghesien hebben byden huyse vanden edelen Jaques Cortusius van Padua/ die een zeer gheschickt Herbarist is/ wien dat wy oock sommighe planten van ouer tgheberghte ende wt den lande van Languedoc lieten sien/ ende sommighe schoncken. De smaecke van dese plante is tsaementreckende ende drooghende.

Cracht ende werckinghe.

Matth. De bloemkens van dese Gariophylate gheleyt in olie van Amandels ende Roosen/ zijn zeer goedt om te versoeten de pijne vanden zenuen ende litten.

Tafelken.

Imperatoria, Meester-wortel.
Podagraria Germanorum, Geeraerdts-cruydt.
Angelica satiua, Hof Angelica.
Angelica syluestris, Wilde Angelica.
Archangelica, Noorweeghsche Angelica.
Andere wtlandtsche Angelica.
Benzoin/ Assa dulcis.
Panax Heraclea.
Panax altera Olusatri aut Pastinacæ facie.
Laserpitium.
Leuisticum, Lauesche.
Spondylion, Duytschen Beerenclauw/
Libanotis Theophrasti { maior. / minor.
Coriandrum, Coriander.
Coriandrum alterum.
Apium Hortense, Peterselie.
Oreoselinum, siue Petroselinum, Bergh-Eppe.
Petroselinum Macedonicum, Steen Eppe.
Hipposelinum, siue Olusatrum, Groote Eppe.
Smyrnium.
Ligusticum.
Pastinaca domestica vulgi, Ghemeyn Pastinaken.
Syluestris, Baucia, Wilde Pastinaken.
Sysarum, Asphodelus Hesiodi, Suycker-wortels.
Thysselinum Plinij, Wilde Eppe.

Barba capræ, Vlmaria, an Rhodera Plinij? Geyntte.
Flos Aphricanus, siue Othomna Italorum, Tunes bloeme.
Centaurium magnum duplex, Groote Santorie/tweederley.
Phu, siue Valeriana omnis, Valeriane.
Nardus montana.
Phyteuma Monspelliensium.
Saxifragia Hircina { maior, Beuernaert / minor, Beuernelle. }
Phellandrium Plinij.
Pimpinella, Pimpinelle.
Daucus secundus Selmoides.
Ammi vulgare.

Meester-wortel. In Latijn/Imperatoria, Ostrutiũ, Astrantia, Laserpitium Fuchsij, Smyrniũ Tragi, maer t'onrecht. Magistrantia, Ligusticũ Anguill. In Hoochduytsch/ Meisterwurtz. In Engelsch/ Pellitorye of Spayne.

Geeraerdts-cruydt. In Latijn/Podagraria Germanica aut Belgica, Gerardi herba Dodon. & Mechliniensium. In Vlaems / Wilde Vliendre ende Landsloop. In Engelsch/ Aischweede.

Deser plantẽ wordt den heerlijcken naem Meester-wortel oft Imperatoria ghegheuen/ om haer zeer sonderlinghe deuchden ende crachten. Sy is van ghedaente de tamme Angelica ghelijcker dan de wilde / nochtans ghelijcken de bladers meest den Duytschen Beerenclaeuw / ende groote Eppe/ de welcke meestendeel drye by een groeyen/ soo haest als de steelkens bouen der eerden opghegroeyt zijn. De stele is dunne ende gheknoopt/ onderhaluen cubitus hooghe. De croonkens ende t'saedt zijn diẽ vande wilde Angelica oft Dille ghelijck. De wortel is eenen vingher dicke/ met veel faselinghen in d'eerde wtghespreydt/ van buyten bruyn/ van binnen witachtich/ veel stercker ende heeter van cracht ende reucke dan die vande Angelica: ende groeyet gheerne op de selue plaetsen daer Angelica groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Meester-wortel is zeer goedt teghen alle fenijn / ende oock teghen alle quade lochten in tijden van

van peste. Sy verdeylt ende doet scheyden de taeyicheydt vande flegmatijcke humeuren/ waerom datse den hoest gheneest die wt coude ghecomen is/ ende als Tragus seght/ de cortichent op de borst. Sy doet scheyden de grosue taeye fluymen ende materien die op de borst vergadert zijn/ ende gheeft den ghenen die de selue ghebruycken een goedt coleur ende verwe.

Sy doet oock scheyden melck ende bloedt dat int lichaem gheronnen is/ ende versterckt de coude maghe vande ghene diese eten. Sy iaeght af de waterichteydt vande maghe/ ende doet wedercomē den appetijt die vergaen is/ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ doet water maecken/ende iaeght af de doode vrucht/ als Tragus seght. Meester-wortel met de bladers ghestooten gheneest de beten van dulle honden/ oft van slanghen/ daer op ghelevt.

Meester-wortel gheneest de ghebrecken des inghewants/ende verdrijft de pijne vande wormen.

Met naerbier ghemengt ende ghestooten gheneest de pestilentiale gheswillen ende Carbunckel/ daer op ghelevt/maer met wijn ghedroncken soo gheneestse de huyuerachtighe cortsen.

De bladers van Meester-wortel in wijn ende water ghesoden ende ghedroncken/gheneest d'inwendighe wonden: ende metten cortsen ghesendt/ sy vermach met meerder cracht/ alle tghene dat d'Angelica mach doen. Trag. Meester-wortel versuet de coude pijnen/ende pijnē vanden Sciatica/ sy doet sweeten/ sy iaeget water af/ ende de doode vrucht/ d'welcke ghy zeer wel ende sekerlick moeget ghelooven ende versoecken. Met dese wortel oft met haer sap/ moghen alle gheswillen/ vergaederinghen/ende herdicheden/ verdeylt/ verteirt/ ende ghenesen worden.

Tsap van Meester-wortel/ eet wech ende verteert tquaet ende vuyl vleesch vande sweeringhen/ ende etende zeericheden.

Geeraerts cruydt/ oft Fleirsijn-cruydt. Wilde vliendre ende landtsloop.

Zeer veel is verschillende vande crachten van Meester-wortel/ dit cruydt dat iaerlicks wederom wtspruyt ende overvloedich voorts comt ontrent de tuynen vande houen ende wanden/ op vochte/ ende doncker vette plaetsen/ soo dat van daer qualick te verdrijuen ende wt te roeyen is. De stele is eenen voet hooghe/ ende tcroonken van witte bloemen/ die vande Meester-wortel ghelijck: de bladers zijn minder/ende de wortel en is soo lieflick niet van reucke/ maer so wel als de crachten eenichsins den Hadijck gelijck. Daerom heeft tgemeyn volck meynēde dat Hadijck was/ tselue ouerlanck ghebruyckt/ iae bevindt noch ter tijdt dat zeer goedt is teghen de pijne van Sciatica/ ende wordt vande Nederlanders Fleirsijn-cruydt genoemt. Voorwaer theeft de crachten den Hadijck veel gelijcker dan de Meester-wortel.

Franchois ende Italiaensch Angelica.

Qualick is te ghelooven dat de hierlandtsche soorten van Angelica niet min en behooren geacht te worden dan de lieffelicke ende heylsaeme cruyden van de Indiaensche: welcke soorten van Angelica den ouders onbekent zijn gheweest/in-dien de selue niet en zijn gheweest de Laserpitia vande Walen ende Fransoisen/waer af de ouders die van bewindt van treck-beesten/horen-beesten/peerden ende coeyen gheschreuen hebben/ vermaen hebben ghemaeckt. Want sy en souden soo excellenten reucke/ ende enghelsche gauen van ons dryederhande oft vierderhande Angelica gheensins verswegheen hebben. Vande welcke de lanckste een dicke wortel heeft/ bouē een weynich knobbelachtich/ met veel af hanghen in d'eerde loopende/ van binnen wit/ van buyten bruyn/ hebbende eenen zeer lieflicken ende specerachtighen reucke: vet/ gomachtich/ ende een geel sap gheuende. De stele is drye vier oft vijf cubitus lanck/ghestrept/bleeckachtich/ ende van binnē hol/ waer aen dat groeyen breede bladers die vande groote Eppe oft Smyrnium gelijck/ van verwe bleeck-groen/ende sachte. De croonkens zijn die vande hof Pastinake ghelijck/de bloemē geel/ tsaedt bladerachtich/platrondt/ ende witachtich. De wortel is zeer wel rieckende ende van scherpen smaecke.

Veranderinghe.

In sommighe houen binnen Londen ende Antwerpen wordt een ander soorte ghesien/ die gheheel minder is/waer af de wortel eenen lieflickeren reucke heeft/ ontrent de welcke donderste bladers ende stele twee cubitus hooge bruyn-roodt zijn/ maer d'opperste groenachtich roodt. De croonkens/ tsaet ende alle ander deelen heeftse den anderen gelijck. Beyde dese soorten groeyen gheirne op hooghe coude berghen/ghelijck de Meester-wortel/ de welcke nochtans beyde inde houen van Enghelandt/Nederlandt ende Vranckerijck gheoeffent ende groeyende zijn.

Cracht ende werckinghe.

De wortel van Angelica is zeer goedt teghen alle fenijn/ de welcke niet dan metten tanden ghecnout/verdrijft de quade smettende ende pestilentiale lochten/ende houdet fenijn wtten lichaeme met haeren sueten ende lieflicken reucke/ iae sy drijft vander herten door sweeten oft water maecken/ die men ghevat heeft/ byde selue maniere als de Rute/Theriakel/ ende soodaenighe preseruatiuen doen.

Ange-

Angelica. In Latijn/ Angelica, Smyrnium Cordi, Costus niger nuperorum. In Hoochduytsch/ Zam Angelic. In Franchois ende Italiaensch/ Angelica. In Engelsch/ Angelica.

Wilde Angelica. In Latijn/ Angelica syluestris: Phellandrium Plinij, Guillandino. In Hoochduytsch/ Wild Angelic.

Angelica wortel verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ sy doet water maecken/ ende drijft tgraveel af. De selue wortel verdeylt ende maeckt subtijl de grofue flegmatijcke humeuren/ ende gheneest de ghene die kicchen ende zeer cort op de borst zijn door coude fluymen die met zeer veel windts ghemengt zijn/ als dese wortel noch varsch ende vol saps is (op datse drooghende tsuyueren vande borst niet en soude beletten) de vervuilheydt ende ouerladinghen wtbrenghende/ verdeylende/ ende afvaghende. Wortel van Angelica neemt wech de verladenheydt vander maghe/ ende helpt die teeren/ ende is therte vriendelijck ende aenghenaeme. De bladers van Angelica zijn zeer goedt gheleyt op de beten vande verwoede honden/ ende slanghen oft nateren.

Wilde Angelica.

De Wilde Angelica groeyet selden inde houen/ maer vele in vochte coude bemdē ende bosschen. De wortel is saselachtich/ ende veel onstercker van reucke: de smaecke en is niet onlieflick/ byeants diē vande Pastinake ghelijck. De bladers zijn oock minder/ scherper/ min van ghetale/ ende min gheclouē. De stele is dunner ende corter/ maer de croonkens oft bloemen zijn witter. Dese plante is alleman in Enghellandt bekendt/ waer dat sy die geirne ghebruycken/ om datse bequamer is om op etelijcke saussen te ghebruycken: want sy betert ende verteert d'ouervloedicheydt vande grofue ende taeye humeuren/ ende oock den stinckenden aessem/ die door faute vande maeghe comt: oock wortse meer ghevonden ende is lieflick.

Archangelica. Noordtweeghsche Angelica In Walsch/ Angelic de Norweghen.

Dese Angelica heeft grooter ende stijfuer bladers dan de tamme/ de welcke doncker-groen zijn/ ende wydt op d'eerde ghespreydt/ op dauerechte syde wt blauw-graeuwen siende/ nochtans als sy eerst wtspruyten zijn sy roodt: De stele is hol met veel syde-scheuten/ een mans lenghde hooghe/ beneden

beneden roodt. De bloemen zijn geelachtich groeyende op een breet croonken. Tsaedt is blaerachtich dien vande tamme Angelica ghelijck/maer grooter ende ronder. De wortel loopt diepe in d'eerde ende is min reucks hebbende. Dese is wt Norweghen ghebrocht ende gheplant inde houen van Nederlandt. Wy plantense tAntwerpē int iaer 1558. inde houen daer sy hedens-daegs vergaen is. Maer ick hebse int voorleden iaer 1577. te Dornick ghesien inden hof van Jan Mouton.

Archangelica met dobbel wtghesprieyde croonkens.

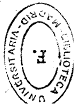
Onderschepdt van Angelica.

Mijn-Heer van Reynoutre saligher memorie heeft eē soorte vā dese Angelica in sijnē hof gheoeffent/ welcke van wortel ende bruyngroene bladeren niet zeer en schijnt te verschilden; dan dat dese eenen wyden wtghespreyden dobbelē crans heeft vañ bloemen ende saedt ghelijck de stinckende Cicutaria met breede bladeren. Onse Jaques van Corenhuyse heeft dese Angelica zeer fraey nae t'leuē gheconterfeyt door het beuel vanden voorseyden Heere Reynoutre / op dat die den naecomelinghen soude gheopenbaert ende bekent worden.

Assa fœtés, an sit Succus Cyrenaicus mixtus? Benzoin recentiorum non est succus Cyrenaicus. Oft Assa fœtida soude mogen wesen de Succus Cyrenaicus ghemengt?

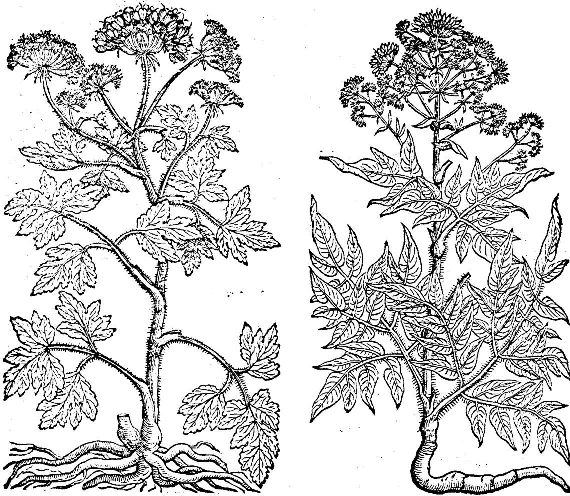
Dat Succus Cyrenaicus al eē ander dinck is / ende verre te bouen gaet den Benzoin, is zeere goedt te weten / ghemerckt dattet eene comt van een holle steckachtighe plante / ende dander is eenē zeer soeten ende lieflicken traen van eenen hooghen boom: ten anderen oock byde crachten oft qualiteyten / want de smaecke vanden Benzoin, en gheeft van binnen gheen hitte / ende inde ganghen des lichaems treckende / doet zeer luttel sweeten. Wy hebben int capittel vande Lacke bewesen dat de Benzoin vande ionge Herbaristen ghevonden is / ende vanden Cancamo verschilt. Ende hoe wel dat wy bekennen dattet zeer vermaert Cyrenaicum tē tijde van Plinius niet meer te voorschijne en quam / nochtans en laeten wy ons niet duncken datter gheen Laser nerghens te vinden en is. Want behaluen dat de hooghe leeringhē bouen natuere bewijsen/dat gheen specie gheheel vergaen mach/soo is ons de Assa fetida in stede van dien/ de welcke machtich is te voldoen de wercken vanden Laser van Syrien/Armenien ende Afriken. Want men plocht dit slechtste ghemengt metten Sagapenum te coope te voeren: midts dat den reuck van Sapagenum byeants die vander Assa fœtida ghelijck is/ d'welcke sy plochten te mengen metten Laser eert gheheel drooghe was / ende also te vercoopen als Dioscorides seght: wt wiens woordē men wel verclaren moet/ dat de Laser soo zeer niet vermaert en is/om dat hy zeer goeden reuck heeft/andersins soude hy tselue int eerste boeck beschreuen hebben/oft hy soude hier tghebruyck van soo sonderlinghen reucke byghevoegt hebben: oft ten minsten ghesendt hebbē/ dat eenen excellenten reucke hadde. Maer hy prijst alleene het Cyrenaicum om dat beter met de spijsen/ met meerder proffijt ende min reucke ende walginghe van smaecke gheten wordt. Hy en prijst niet den sueten reucke/ maer den stercken ende ghesonden/ op datse met sout oft saussen ghemengt zijnde/den stinckenden aessem soude moghen beteren ende verdryfuen/ghelijck van Meester-wortel/Zedoar/Leuesche/de welcke niet suete en is/ maer stercker van reucke dan de natuere aenghenaem is. Dese is veel ghetimperder / ende als die inden mont is/ en rieckt soo sterck niet. Dese saken afgheslaghen zijnde/ist dat yemandt wil segghen dat die Arabische van twee soorten van Assa ghesproken hebben/ te weten een soet-rieckende ende een stinckende / hy

sal

sal weten dat de crachten ghenoech aldus ouer een comen: want hy sal de onsterckste van dien / die soete gheheeten wordt/ kennen voor de ghene daer min/oft gheen/stinckende Sapagenum, oft eenighe dergheliicke Gomme by ghedaen en is. De stinckende daerder vele onder ghemengt is / daer door comt dattet somtijdts dunner/ swerter/ rooder/ oft onstercker ghevonden wordt/ nae dat ghemengt/ varscher oft ouder is / noch oock gheheel drooghe is: soodanich alsmen somtijdts sien mach in vuyle beschimmelde Apoteken.

Panax Heracleum. Herculea, siue Heraclea, fronde Smyrnij vel Imperatoriæ, Spondylium alterum Dodon.

Andere Panax vande Herbaristen van onsen tijdt. In Latijn / Panax altera recentiorum Olusatri aut Pastinacæ folio.

Wy hebbē voren geseyt dat den naem Panax veel plantē gemeyne was/die malcanderē noch vā gedaentē noch van crachten gelijck en warē/de welcke nochtans zeer ghepresen ende alsoo ghenoemt werdē/ al oftse alle sieckte oft pijne verdryuende waren. Maer al ist dat dese die Herculea ghenoemt wordt/qualick om kennen is/mits dat wt diuersche/die wy weten dat in onse landen groeyen / gheen sap en loopt/ nachtans zijnder sommighe/ die eenighe soorte niet langhe begonst inde houen geplant te wesen/ ende die wy door wijsen vanden Docteur Assatius buyten in tvelt gheplucki hebben / verclaren voor de oprechte: Maer daer zijn veel meer ander soorten die van crachten ende teeckenen desen niet toe en gheuen. De wortel schijnt veel te cleyne te wesen: de stele twee cubitus hooghe met eenighe grijse wollachticheydt: de bladers eenichsins die vanden Smyrnium oft Meester-wortel gelijck/ maer gheschaert/ende ronder/bleeck-groen/ stijf ende een weynich hayrachtich. De wortel en is soo sapachtich niet als die vanden Ligusticum oft Angelica. De croone is breet/ende draegt gele bloemen. Nochtans gheeftse in onse houen van Nederlandt witte bloemen: hoe wel dat ick binnen Venegien een Panax van ghedaente desen niet onghelijck ghesien hebbe inden lustighen hof vāde Minrebroeders/ met gele bloemē. Dese plante groeyde van selfs opden steenachtigē hoeuel/ die ter slincker syden light/ soomen van Frontignaen wederkeert nae Montpelliers/ontrent de ghebroken Capelle / ghelijck ons verclaert heeft de zeer gheleerde Docteur ende neerstighe Herbarist van Montpelliers Assatius: maer door het loopen vande clercken / die dese plante met grooter begeerten tusschen papieren bewaeren/heeft die daer bycants gheheel vernielt gheweest.

Diosc.

Diosc. Tsap wordt ghecreghen wt de ghesneden wortel/ ende varsch-wtgesprupte stelen : d'welcke is wit/ende alst ghcheel drooghe is/wordet van buyten geel ghelijck Saffraen. Het wtbloeyende sap perssen sy wt / in eenen put in deerde daer bladers in gheleydt zijn/ ende alst drooghe is/ wordet wtghenomen. Insghelijck inden Oost/ snijtmen den stele / ende d'wtvloeyende sap wordt ghenomen. De beste wortels zijn die wit/stijf ende ghespannen/drooghe ende ongewormsteeckt/ sterck van reucke ende heet van smaecke zijn. De vrucht vanden middelsten hollen stele is goedt om eten/ maer die vande sijde tacken is grouwelick om eten. Van dit sap wordt meest ghepresen het alderbitterste/ dat binnen wit oft geelachtich is/ van buyten saffraen-verwich/glat/vet/breuckich/ teer/terstondt in dwater smiltende/ende sterck van reucke. Dwordt ghevalscht met Ammoniac oft Was. Maer de proeue vanden onghevalschten is/alst tusschen de vinghers in dwater ghemorselt zijnde / terstondt smilt/ende melckachtich wordt. Opopanax.

Cracht ende werckinghe.

Sap oft gomme van Panax ghenoemt Opopanax, verwarmt/maeckt weeck/ende subtijl/ ende is zeer goedt teghen tschudden ende aencomen vande cortsen met coude pijne inde sijden ende crimpinghen inden buyck/coude-pisse/ ende den ghenen die ghevallen ende gheborsten zijn: oock teghen de schorfheydt vander blasen/ te wetē/met Meede oft wijn inghenomen. Met honich gemengt/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen / doodet de vrucht / ende doet de winden scheyden die inde moeder zijn/ende gheneest alle herdicheydt der selfder. Dese gomme is oock goedt op het Sciatica ghestreken/ ende wordt ghemengt onder medicijnen des hoofts : sy doet de Carbunckels ende pestilentiale gheswillen wtbreken/ ende versoet dat fleirsijn met rosijn ghemengt ende daer op gheleyt. Opopanax inde gaten vanden tanden ghesteken/verdrijft den tantsweere/ende maecket tghesichte scherp op de ooghen ghestreken. Van dese gomme met peck wordt een excellēte plaester ghemaeckt/ zeer sonderinghe teghen de beten van alle rasende ende verwoede beesten.

De wortel van Panax in cleyn stuckskens ghesneden / ende van onder inde moeder ghesteken/ treckt de doode vrucht af. De selue is zeer goedt teghen de verouderde quade sweeringhen / ende ghestooten met honich ghemengt/ doet t'vleesch groeyen ouer de ontdeckte beenders/daer op geleyt.

Saedt van Panax met Alssem gheten/ verweckt de maendtstonden : maer met Oosterlucey ist goedt teghen de ghedierten die fenijn spouwen : ende met wijn ghedroncken/ist goedt teghen d'opsteygē vande moeder. Galen. Panax is verwarmēde/morwe maeckēde/ eñ verteirēde/ in vuegē dat ghestelt mach worden verwarmende tot inden derden / ende drooghende tot inden tweeden graedt. De schorsse vande wortel is oock een verwarmende ende drooghende medicijne/ maer min dā tsap. Jae heeft oock eenighe afvaeghende cracht. Waerom dat wy de selue ghebruycken/ om tvleesch te doen groeyen ouer de ontdeckte beenders/ende quade verouderde sweeringhen. Want sulcke dingen doen ghenoech vleesch groeyen / te weten afvaeghende ende tsaemen drooghende / sonder zeer te verwarmen: welcke dinghen alle tsaemen van noode zijn om vleesch te genereren/ghelijck wy in onse boecken vande maniere van ghenesen bewesen hebben. De vrucht is oock heet/ ende een bequaeme medicijne om de maendtstonden te verwecken.

Andere Panax vande Herbaristen van onsen tijdt.

Sommighe vande gheschickste Herbaristen van Venegien ende oock de guychelaer Leo/ hadden groeyēde ende thoonden een ander soorte van Panax met eenen hollen steckachtighen stele van twee/dry/ende vier cubitus hooghe/ die bouen in veel tackskens was wtgedeylt. De bladers waeren oneffen ende scherpachtich/ elcke besonder aen een steelken groeyende / ende breedt / staende ghelijck eenen stock met pluymen beset/met ghelijcke spacien van een staende / ghelijck die vande Pastinake/ veel bladerkens hebbende op een lanckworpich steelken/ dien vande Tunis bloeme byeants ghelijck. De bloemen zijn bleeck-geel/ groeyende op Croonkens diē vande Pastinake oft wilde Mooren niet onghelijck/ de welcke dese gheheele plante bycants ghelijck is/ die de stele wit ende hayrachtich heeft: de wortel lanck/witachtich. Inde houen van Venegien eñ Vlaenderen hebben wy die ghesien met eenen specierieachtigen/verwarmenden/eñ teirenden smaecke/gomachtich eñ rieckende ghelijck den Opopanax: waerom dat sy meer dan eenighe ander voor oprecht Panax mach ghehouden wordē. Wy hebben de selue ghesien inden hof van onsen vriendt Coudenbergh/ daer veel vremde cruyden groeyen/ghewormten van saedt dat inden Opoponax ghevonden werdt/ ende is hedens-daeghs in Nederlandt soo vermenichvuldicht datse schier ouer al inde cruydt-lief-hebbers houen te vinden is.

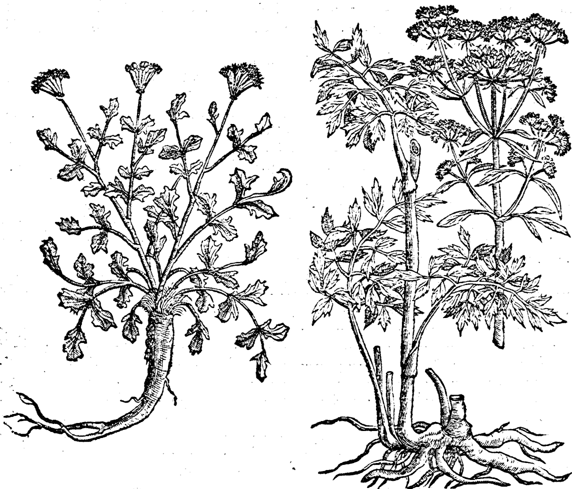
Onderschepdt vande voorgaende Panax, ende is de Costus Spurius Matthioli: ende ander Panax vande Herbaristen.

Dese plante heeft ronder/ rouwer / meer gherompelde ende corter bladers dan die vande Pastinake/ oft ghemeyne Elapheboscum, maer beter van reucke/andersins en ist de voorgaende gheen-

sins onghelijck / soo men ghenoech mercken mach inden hof van Jan Mouton ende sommige ander houen van Nederlandt.

Lauesche. In Latijn/Leuisticum, Germanicum Laserpitium. Laserpitium Diosc. Guillandino: an Laserpitium Theophrasti Anguil.? Smyrnium Lacunæ, Hipposelinum Matthioli. In Walsch/ Liuesche. In Engelsch/ Louage.

Laserpitium Silphium.

Contrarie van dat hedens-daegs gheschiet van dese schryvers van autoriteyten/ en hebben wy gheensins willen by een vergaderē veel schriften aengaende dese historie wt de boecken der ouders/ den welcken oock nu ter tijdt/ al waert dat sy leefden/ de selue planten souden by aventure niet bekendt zijn/ te weten van Laserpitium, Sagapenum, ende van zeer vele dusdanighe Gommachtige planten/ de welcke schijnen dat Dioscorides ende Theophrastus niet ghesien en hebben/ dan alleene daer af ghelesen oft hooren segghen. Daerom en zijn hier niet veel woorden van noode/ ghelijck hedens-daegs de costuyme is / maer nerstich ondersoeck ende verre reyse/ als dickwils de schriften vanden ouders onvolmaeckt zijn / ende dickwilder gheen vermaen daer af te vinden en is. Daerom willen wy soo vele als wy door sien gheleert hebben/ zeer gheerne de goede vrienden mede deelen. Teghen ouer Marseille/niet verre vanden Eylanden/ die Dioscorides schijnt Stœchades ghenoemt te hebben (de welcke men nochtans hedens daegs houdt voor de ghene die teghen ouer Hyeres in Prouence liggen/ byeants een dach-reyse varens van Marseille / gelijck in tcapittel vanden Stœchas is ghesendt gheweest) groeyet onder veel ander sonderlinghe planten een *steckachtighe plante die weerdich is om sien/de welcke een zeer groote wortel heeft / binnen wit / buyten aschgraeu/vol saps/sachte/vet/welrieckende/ meerder dan die vande Tapsia oft Ferula. De stele is van langde ende dickte soo groot als die vande Ferula. De bladers zijn die vande Joffrou-marcke ghelijck/maer dicker ende stijfuer. De croonkens zijn groot als die vande Ferula, oft breeder dan die vande Dille: Tsaedt is bladerachtich dien vanden Angelica gelijck/plat rondt/wel rieckende/ ende bleeck geel. Dese plante heeft ons eerst ghesonden Jaques Renaudet saligher ghedachtenisse Apoteker van Marseillē/ die een groot Herbarist was. Daer nae brocht hy de selue tot Montpelliers anno 65. de welcke mijnen zeer cloecken ende verstandighen meester Rondellet/ meer dan eenighe ander

*Ferulacea.

ander wt vele die hy ghesien hadde / docht beter metten Ferulis oft steckachtighe planten te accorderen. Tsaedt heb ick van daer inde Nederlanden tot Heer Jan Brancion ende oock tot Parijs ghesonden.

Cracht ende werckinghe.

De wortel verwarmt / maer inde spijsen ghedaen wordtse qualick verteert/ ende is de blase hinderlick. De selue wortel met olie ghemengt gheneest de blaeuw-ghesllaghen plecken/ maer in een cerone ghedaen gheneestse de coude gheswillen ende aposteumien.

De selue wortel ghedaen in een cerone van Ireos oft Cyperus, is zeer goet teghen de Sciatica/ ende verdrijft de aenwassen vanden aers/ met schellen van Granaet-appel ende azijn ghesoden ende daer op gheleyt. De wortel met sout oft met spijsen ghemengt/ is goedt geten oft ghedroncken teghen tfenijn/ ende maeckt eenē goeden aessem. Laser wordt ghetrocken wt de ghesteken wortel ende stelen: het is ros/ claer/ de Myrrhe ghelijckende/ niet poreus oft ghegaet/ goedt van reucke ende goet van smaecke wordt voor tbeste ghehoudē. D'welcke ghewassen zijnde lichtelick wit wordt. Ist dat yemandt het Cyrenaicum proeft/ tsal de humeuren met eenen zeer lieflicken reucke verwecken/ in sulcker vueghen dat de mont vande ghene die dat proeft/ niet dan zeer luttel daer nae sal riecken. het Syriacum ende Medicum zijn minder van crachten/ ende hebben eenen vuylderen reucke.

Alle Laser eer dat droogshe is/ wordet met Sagapenum oft met Boone-meel ghevalscht/ welcke valschinghe bevonden wordt byde smaecke/ reucke/ ghesichte ende afwasschinghe. Sommighe hebben de stele Silphion ghenoemt: De wortel Magedaris/ ende de bladers Maspeton. Tsap Laser ghenoemt/ heeft de meeste cracht/ daer nae de bladers/ ten laetsten de stelen.

Laser heeft een scherpe cracht/ ende maeckt winden: met azijn/ peper ende wijn ghemengt/ gheneest d'wtvallen vanden hayre vanden hoofde daer mede ghestreken.

Met honich ghemengt/ scherpet tghesichte/ ende verdrijft tbeghinnende loopen vanden ooghen/ daer op ghestreken. Ghesteken inde holle tanden/ oft met wieroock in een lijnen doeckskenn daerom ghebonden/ oft met Hysope ende vijghen in ghewaterde * wijn ghesoden/ ende dē mont ghespoelt/ verdrijft den tantsweere. Laser is zeer goedt den ghenen die van verwoede beesten ghebetē zijn/ inde wonde ghedaen. Tis zeer goedt teghen alle quetsueren vande fenijnighe pijlen/ ende alle ghedierte dat fenijn spouwet/ ghedroncken oft daer op ghestrecken: ende met olie ghemengt wordt ghestreken rondtom de quetsuren van Scorpioenen. Twordt ghedaen in voorts-etende sweeringhen/ den welcken van te voren hun cracht benomen is/ maer met Ruyte/ Salpeter/ eñ Honich ghemengt/ oft oock alleene/ doet opbreken de pestilentiale aposteumien ende clieren/ ende treckt wt d'exterooghen/ als sy van te voren los ghemaeckt zijn/ oft dat tvleesch met een cerone/ oft vleesch van drooghe vijgen sachte gemaeckt is. Met azijn ghemengt gheneest * tquaet zeer oft Polypos. maer met * Cōper-roodt oft Spaens-grōen ghemengt/ neemt wech alle quaet ende overvloedich vleesch dat inde neuse gaten wasset/ sommighe daghen daer mede ghestreken.

* Posca.

* Lichenas.

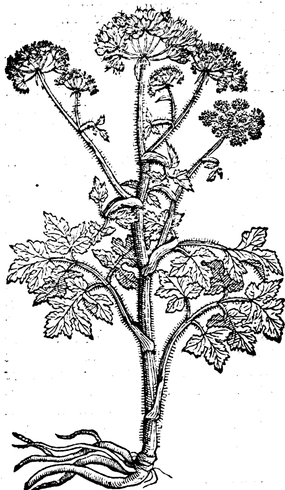
* Atramento sutorio, welcke een soorte van Coper-roodt is.

Laser gheneest lange-duerende eñ oude schorftheydt/ maer met water ghebrokē eñ gedroncken/ doet die heescheydt die haestelinghe is aenghecomen terstont vergaen. Met honich gemengt gheneest den huygh/ daer aen ghestreken: ende met honich-water ghemengt/ is zeer goedt teghen de Squinantie daer mede ghegorgelt. De ghene die Laser eten/ cryghē goedt coleur/ maer met een rowey inghesopen ist zeere goedt teghen den hoest: ende met eenich sopken gheten/ ist zeer goedt tegē het Pleuris. Met drooghe vijghen ghemengt is goedt inghenomen/ teghen de geelsucht ende watersucht. Met wijn/ peper ende wieroock ghedroncken verdrijft de coude huyuerachtighe cortsen: ende een halue scrupel inghenomen is goedt teghen tspannen vande zenuen ende den ghenen die eenen stijuen hals hebben. Dese Gomme met azijn ghemengt ende daer mede ghegorgelt/ doet witter kelen vallen d'ecchelen die daer aen hanghen. Twordt ghedroncken teghen t'gheronnen melck dat in d'lijf is: ende met honich-azijn ghemengt/ is zeer goedt ghedroncken teghen de vallende siecte. Dese Gomme met peper ende Myrre inghenomē/ verweckt de vrouwen hun maendtstonden/ ende met wijnbesien gheten/ stopt den buyckloop. Met Looghe ghedroncken/ helpt terstont de ghene die gheborsten zijn ende trecken vande zenuen hebben. Laser om in drancken te ghebruycken wordt ghebroken met bitter noten/ oft Ruyte/ oft warm broot. Tsap vande bladers is oock goedt teghen de selue dinghen/ maer ten is soo crachtich niet. Laser wordt met honich-azijn ghekniout ende gheten/ om de groote arterie te suyveren/ principalick als de stemme heesch wordt/ daeromme wortse met Latouwen ghebruyckt/ inde plaetse van Rakette.

Dioscorides. Men seght datter een ander soorte Magudaris ghenoemt/ in Afriken groeyet/ die de wortel heeft dien vanden Laserpitium ghelijck/ maer niet soo dicke/ scherp ende voos/ wt de welcke gheen sap en comt/ ende heeft de cracht vanden Laser. Galenus. De Gomme vanden Silphion is zeer heet; iae oock de bladers/ stele/ ende wortel verwarmen zeer sterck. Maer dese zijn

alle tsamen van windighe substantie/ ende daerom quaet om verteeren: nochtans wtwendich ghebruyckt/zijn zeer crachtich/maer principalick heeft de Gomme een zeer treckende cracht. Oock heeftse om de voorseyde complexie eenighe cracht om murwe te maecken ende te verdrijuen tquaet ouervloedich vleesch.

Duytschen Beeren-claeuw/Spondylium, Acanthus Germanica Fuchsij, Spondylium Diosc. Anguill.

Lauesche die sy gehoudē hebben voor een soorte van Laserpitium, en is soo schoone niet als de voorgaende plante/noch oock soo lieflick ende suet van reucke. De bladers zijn meerder dan die vande Joffermarcke: De wortel is dicke/ bruyn/ende sterckachtich vā reucke. De stele is hol eñ steckachtich/ soo zijn oock de croonkens. Tsaedt is lanckworpich/bladerachtich / diē vanden Siler montanum ghelijck. Wy legghen beyde dese planten den gheleerden Herbaristen voor ooghen/ om die nerstich te ouersien ende te oordeelen: want sy mogen (wel malcander niet ghelijckende) van een geslachte wesen/ ghelijck die voorgaende Panax van Africke eñ Cyrene / byde welcke voorwaer de drye oft vier soorten van Angelica ende Meester-wortel van onsen landen (die om hun zeer excellente ende bycants Enghelsche crachten ende naemen soo vermaert zijn) al en zijn die vanden seluen geslachte niet/weerdich zijn by te voeghen/ soo verre als sy niet hoogher en zijn te achten.

Cracht ende werckinghe.

Tsaedt van Lauesche / doet water maecken eñ sweeten / eñ drijft af t'graveele: oock verwecket de maendtstonden vande vrouwen. Tselue saedt opēt de verstoptheydt vande Milte/ ende doet de wonden sluyten. Doet oock de winden scheyden/ende wordt gheleyt op de beten vande slanghen ende fenijnige dieren. De wortelē wordē in decoctie gebruyckt om de woetē te wasschen/om vochtige humeuren te verteiren. Ende wordt oock ghemengt in drancken ende syropen om de maendtstonden te verwecken. Dodon. Ghedistilleert water van Lauesche/ verscherpet tghesichte/ende verdrijft de sproeten.

Duytschen Beeren-claeuw.

Dit cruydt groeyet van selfs in alle landen/ende is oock vanden ghemeynen man voor Spondylium bekent. Dese plante groeyet op veel vochte plaetsen ende ontrent de grachten / hebbende lange ende breede bladers/meerder dan die vanden Panax Heracleum, ende bycants soo zeere ghecloven/dicke/ghekerft/ende witachtich. Van stele/croonkens ende bloemen de Wilde Pastinaken ghelijck/wit ende breedt. De wortel is wit/als die vanden Bilsen. De gheheele plante stinckt een weynich/ende en is niet alleene van crachten vanden oprechten Acanthus verschillende/maer oock van t'gheheele gheslachte: Want sy en heeft nerghens geen doornē: noch en is oock soo zeere niet murw maeckende/hoe wel nochtans dat een Medicijn ons heeft ghesevt (hoe waerachtich dat is en weet ick niet) dat hy tpuer sap van dit cruydt ghebruyckt hadde in een clysterie in stede vanden oprechten Acanthus, ende dat ten eersten inghebrocht hadde tghevoelen van een groote coude/ daer naer een ongheuoelijckheydt/welck ick nochtans noch ter tijdt niet en hebbe moghen versoecken.

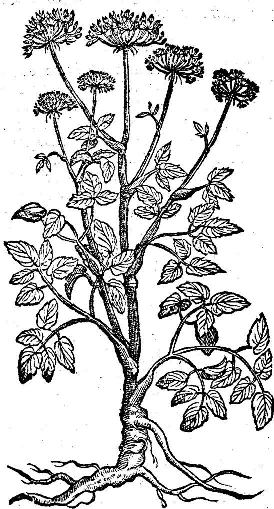
Cracht ende werckinghe van Spondylium wt Diosc.

Tsaedt van Spondylion ghedroncken / iaeght af door camerganck de flegmatijcke ende waterachtighe humeuren: tgheneest de ghebreken vande leuer/ de geelsucht / de vallende sieckte / ende die met pijne den aessem verhalen Asthma ghenaemt: want het heeft een heete ende scheydēde cracht, ende d'oock opsteyghen vande moeder. Tselue met olie ghemengt/is zeer goedt ghestreken op de

hoofden

hoofden vande wtsinnighe/ende rasende menschen/ende gheneest met beroocken de ghene die de slaep-sieckte hebben. Met Ruyte ghemengt ende op thooft gheleyt/ verdrijft de pijne vandē hoofde/ ende belettet voorts eten vande etende sweeringhen. De wortel wordt inghegheuen tegen de Geelsucht/ende ghebreken vande leuer/dwelcke Galenus oock seght. De wortel rondtom afgheschrabt ende inde fistels ghedaen/ neemt wegh de herdicheden van dien: want als Fuchsius seght/ sy is heetachtich/drooghende ende verdeylende. Tsap vande versche bloemen/is zeer goedt tegen de ghequetste ende etterachtighe ooren: Dwelcke ghelijck ander sapen pleeght wtgheperst ende bewaert te worden.

Libanotis Theophrasti, Seseli Æthiopicum herba Dodonæi, Seseli Æthiopicum Matthioli, Daucus secundus Fuchsij. In Hoochduytsch/ Weisz hirts wurtz. In Engelsch/ Wite harte roote.

Libanotis Theophrasti maior.

Luttel schijnt te verschillen vanden Libanotis van Theophrastus, dese plante/ die de bladers heeft vande groote Eppe/maer luttelder/ de welcke rōdtom een weynich gekerft zijn. Tsaedt groeyet op croonkens/ eñ is bladerachtich/breedt/lanckworpich/van reucke ende smaecke dien vande Angelica ghelijck: Sy heeft de wortel vande Ferula, met eenen bruynen crans van rouw hayr beset/bycāts ghelijck die vande Verckens-Venckel/ oft Voghels-nest/ van binnen wit/buyten swert/ met eenen medicinalen reucke/bycants vande wilde Angelica. Oft Matthiolus dit cruydt ghesien heeft en weet ick niet/ want hy en heuet niet beschreuen/ maer heeft sijnen schilder bevolen dat te teeckenen/ voor Seseli Æthiopicum, die tselue wt den Herbarius van Dodonæus qualick naegemaeckt heeft: waerom dat hy van Dodonæus nerghēs gheen mētie gemaeckt en heeft, is goedt om riecken. Maer de Libanotis die bladers heeft die vande wilde Latouwe ghelijck/ onvruchtbaer/sonder stele/bloeme ende saedt/als Theophrastus seght/en heb ick nerghens ghesien.

Groote Libanotis.

Dese heeft vollijuigher/ronder ende breeder blinckende bladers/ende ghekertelt saedt/dwelcke vā Parijs ghesonden zijnde/ghesaeydt is ende groeyet inde houen van Nederlandt: in alle ander dinghen is dese den anderen ghelijck/ende met der waerheydt een cruydt van een gheslachte.

Swerte Herk-wortel. In Latijn/Libanotis Theophrasti minor, Libanotis ferulacea altera, & Panacis species nonnullis, Daucus tertius Fuchs. foliis Coriandri. In Hoochduytsch/Schwartz Hirtswurtz.

Dese ander heeft veel minder bladers/die vă de Veneetsche Steenbreke naestcomĕde/ groeyende op beyde sijden vanden stele/ ghelijck die vanden tweeden Panax: de canten hebbende een weynich ghekertelt ende ghehackelt. De stele is twee cubitus ende meer lanck. Tsaedt is van fatsoene dien vande Dille ghelijck/ maer wit: De bloemen zijn wit/ groeyende op croonkens. De wortel is swert/ ende heeft eenen goeden reucke zeer lieflick om riecken.

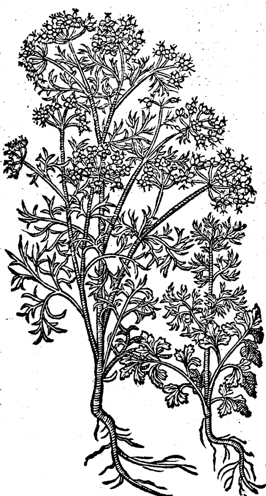
Coliander.

Coliăder groeyet ouer al inde houen/ d'welcke den naem schijnt te hebbĕ vandĕ stanck vande weeg-luysen/ oft eer vanden quadĕ reucke eñ ghelijcke gedaente vanden Scherlinck/ denwelcken dat/als Dioscorides schijnt te willen segghen/vă crachten niet zeer onghelijck en is: Wiens meyninge in dien Matthiolus wel gegrondeert hadde/hy en soude Dioscoridem onuerdiĕt niet verlaten hebben/ noch so veel tsamĕ geraept wt Galenus, Auicenna, Ruellius, Brassauola, in sijn boecken ghestelt hebben: Maer soude eer/als een oprecht ende verstandich wtlegger/ metter waerheyt eñ Dioscorides gehouden hebben/ noch also sonder yet te leeren de dinghen laten varen hebben. Want een yeghelick die maer middelmatich inde Philosophie gheleert en is/ hadde mogen dese swaricheydt met luttel worden verclaeren. Tsoude oock eenen gheleerden Medicijn betaemt hebben in deser manieren met luttel woorden te segghen: Coliander tzy de gheheele plante oft tsaedt/ wordt zeer vele ghebruyckt/ ende die oft drooghe oft groen/ sonder soo veel woorden ende ghekijf te maecken: maer dat by menigherhande versueck/ ende zeer seker obseruatie vanden ouders/ d'wtgheperst sap oft de ghestooten bladers/ de hitte vanden gheswillen verdrijft/ ende dat tsaedt om veel redenen der maghen profijtelick is/ ende helpt teeren/ het opworpen vander maghe beneemt/ ende een ghetempert voetsel is/ waer doore dattet bloet ende mannelick saedt vermeerdert/ iae daer toe dat onbereyt proffijtelick is/ ghemerckt dat alle Apotekers oft oock de ghemeyne man in spijsen ende medicijnen tselue onbereyt ghebruycken/ sonder eenich hinder gheware daer af te worden. Oock en is meestendeel de gheconfyte Coliander gheensins bereydt/ dan met Suycker ende vier: waerom wel te dencken is/dat den fenijnighen oft quaden reucke wech ghenomen wordt/ niet door de coude vanden azijn/ maer eer door de droogte ende subtijle deelen van tsaedt.

Tslot dan vande reden is dit: Dat teruydt vande Coliander/ principalick tsap/ coudt is/ iae op sommighe plaetsen soo zeer/ als die van Arabien ghetuyghen/ dattet sap in d'lijf ghedroncken/ doot-
Cracht. lick is: D'welcke oock de ionghe Herbaristen vande Hiulca bevonden hebben: te wetĕ/ dattet cruydt etelick is ende goedt van voetsel/ maer tsap doodet den mensche: Waerom dat oock tsap ghestreken op dwilt vier/ de hitte wech neemt/ alst met een cruyme terwen broots/ oft met naerbier ghemengt is. D'welck Galenus gheensins en sal wederlegghen/ ghemerckt dat hy in sijn boecksken vande dinghen die licht om bereyden zijn/ wt den schriften vanden ouders/ leert/ datmen meel van Gerste oft naerbier/ oft broodt/ oft derghelijcke dinghen pleeght daer by te voegen/ niet soo zeere om dat sy souden wercken/ als om dat sy de crachten ontfanghen souden vande sapen die de crachten hebbĕ. Hoe wel dat sy oock schijnen te helpen met verteiren ende drooghen/ ghelijck die van Gerste ghemaeckt zijn/ oft oock versoetende/ ghelijck marck. Ende deser obiectie vande gheswillen/ sal aldus gheantwoort worden. Want daer zijn veel dinghen die niet heet en zijn/ de welcke de coude gheswillen al sy eerst aencomen machtich zijn te doen scheyden ende verdrijuen/ ende daerom wilt Dioscorides dat hier meel van boonen by ghedaen zy/ soo wel om de medicijne te ontfanghen/ als oock om

de wer

Coliander. In Latijn / Coriandrum. In Hoochduytsch/Coliander. In Franchois/ Coriandre. In Italiaensch/Coriandolo. In Portugueys/ Coentro. In Spaensch/Culantro ende Coliandre. In Engelsch/Coliandre ende Coliandro.

Tweede Coliander/minder van reucke. In Latijn/ Coriandrum alterum minus odorum.

de werckinghe te helpen. Want de boone verteirt/ende met sap van Coliander ghemengt/ soo verdrijftse matelick / al drooghende: door welcke cracht datse oock gheneest de heete gheswillen vande mannelickheydt/want dat drooghe dinghen sulcks zeer wel doen / soo verre als sy een weynich vercoelen ende doen scheyden/ sonderlinghe in tbeghinsel/dat leert ons de leeringhe van Galenus: alsoo doet oock de Weghebree/ende Venus hayr Adianthum ghenaemt (als Dioscorides seght) de coude gheswillen scheyden ende vergaen.

Dioscorides. Coliander heeft een vercoelende cracht: Waerom dat de selue met broot oft naerbier ghemengt/d'wilt vier/ende voorts-etende sweeringhen gheneest/daer op ghelevt.

Met honich oft Rosynen ghemengt gheneest de puysten oft sweerkens ghenoemt Epinyctidæ, de verhittinghe oft heete gheswillen vande cullekens/ende pestilentiale aposteumien.

Coliander cruydt met Boone-meel ghemengt / doet de croppen ende clieren sincken eñ vergaen.

Met Malueseyen ghedroncken/iaegt af de wormen/ tvermeerdert mannelick saedt: maer te vele ghenomen/ tberoert tverstant niet sonder perijkel / waerom datmen niet en moet tselue zeer veel oft dagheliickx ghebruycken. Sap van Coliander met Ceruyse oft schuym van Siluer / azijn ende olie van Roosen ghemengt/ vercoelt alle verhittinghe vander huydt.

Coriannon, Corion, Coriandrum.

Galenus. Coliander mach ghenoemt worden oft Coriannon oft Corion, oft beyde de namen hebben. Doutste Grieckẽ noement Coriannon: Maer alle de ionghe Medicijns/heetent Corion, ghelijck oock Dioscorides doet/segghende dat een vercoelende cruydt is/ maer qualick. Want het is ghemaeckt ende heeft contrarie crachten/ veel hebbende vande bitter substantie/de welcke wy ghetoont hebben te wesen van subtijle deelen/ ende eerdich. Oock en heuet niet luttel van waterachtighe vochticheydt/de welcke een laeuwe cracht heeft/byde welcke noch ghevoeght is een weynich tsamentreckens: Midts alle de welcke dingen/ dat diuerschelick doet al het gene dat Dioscorides schrijft/

eñ niet alleene door vercoelinge. Maer ick sal die oorsake van yegelijck werck op haer seluē verclarē/ hoe wel mijn voornemen was in dit boeck niet meer dan de reden van een dinck voorts te brenghen: maer ten sal by auenture niet schaden/iae/alsmen de waerheydt moet seggen/ tsal wat baten dat wy de voorgaende maniere van leeringhen/ die op deser manieren in luttel medicamenten ghesevdt zijn/ hier weder verhalen. Ten eersten dan soo spreken niet alleen Dioscorides/ maer oock veel meer ander Medicijns niet bescheydentlick vande sieckte/ ghelijck ghy oock op desen tijdt soudt moghen vinden niet luttel medicijns/ die oock groot gheacht zijn/ de welcke behaluen in ander dingen/ zeer leelijck in dese spriet-ooghē. Want sommighe blijuen vercoelende/ de partye die swert/ blaeuw ende coudt ghemaeckt is/ daer d'wilt vier ende heete gheswillen waren/ de welcke gheen vercoelende medicijnen meer en begheert als vooren/ maer de ghene die de onnatuerlicke humeuren die inde partye zijn/ wthalen: Ander nemen dan verteerende medicijnen/ ende segghen voorts dat de selue/ de heete gheswillen ghenesen: Al ist datse schrijuen datter ander medicijnen van noode zijn als dese vierighe gheswillen beginnen ende groeyen: oock ander als sy beginnen te minderen ende vergaen/ soo en zijn nochtans de dinghen alsoo niet. Want nae dat de vierichevdt ende hitte/ ende cholerijcke humeur wech is/ en behoort dat gheen vierich gheswil meer te heeten: noch men moet niet meynen dat vercoelende medicijnen/ noch oock de ghene die soodanighe ghebreken ghenesen/ daer yet helpen/ maer sult dat selue voor een coudt ghebreck houden/ ghelijckerwijs oft terstont in tbeginsel inghestaghen plaetsen/ oft door eenighe ander oorsake op eenighe plaetse een blaeuw oft swert gheswil ware/ ende dat verteerende ende verwarmende medicijnen is eysschende. Alleleens meyne ick oock/ ist dat een heet ghebreck in een coudt veranderde/ datmen den eersten name behoort te laten varen/ ende eenen anderen te gheuen: oft ist dat ghy den naem niet en wildt veranderen/ ten minsten ist dat ghy ghelijck sommighe/ ander remedien schrijft in tbeginsel ende ander int eynde/ meynēde dat de remediē int afgaen niet meer vercoelende en zijn: dat is voorwaer toe te latē/ als yemādt emmers wil hebben/ dat sulcken ghebreck oock een vierich gheswil oft Erysipela ghenoemt zy. Maer tselue heet te noemen alst nu vercoelt is/ dat en moetmen gheensins consenteren. Aldus dan en sullen wy niet ghelooven dat tghene dat daer helpt vercoelende is/ ghelijck Dioscorides vanden Coliander meynt/ die met broot oft naerbier de vierighe gheswillen gheneest/ daer op ghelevt zijnde. Want tghene dat te rechte (als hy seght) twierich gheswil oft Erysipelas is/ te weten tghene dat ontsteken ende geel is/ dat en sal gheensins de Coliander met broot connen ghenesen/ maer wel tghene dat nu vercoelt is. Daerom hebben wy inde voorgaende boecken ghesevdt datmen met clare ende seker experientie de cracht van yeghelicke medicijne versoecken soude/ ende gheraden datmē soo zeere als moghelick is soude kiesen d'alder simpelste oft onghemengt ghebreck. Maer veel medicijns en weten niet datter zijn zeer veel sieckten/ die terstont int beghinsel ghemengt aenvallen/ noch oock/ dat een ander sieckte oft ghebreck is de volcomen Erysipelas, ende een ander dat van ons allen gelijck oock vanden ouders Phlegmone ghenoemt wordt. Ander zijnder oock zeer vele/ die midden tusschen dese twee zijn/ als eens-deels om soo te segghen/ Erysipelata Phlegmonode, eñ eens-deels Phlegmonæ erysipelatodeis. Ghy moeghter oock sommighe vinden/ daer noch deen noch dander meester is/ maer effen ghelijck zijn. Jat dat meer is/ men siet somtijdts Erysipelas met sachte flegmatijcke gheswillen/ ghelijckmen oock somtijdts vindt met herde gheswillen: in vueghen datter eenen grooten hoop van ghemengde sieckten ende ghebreken by een ghebrocht worden. Vande welcke wy zeer vele ende breeder ghesproken hebben/ soo wel op ander plaetsen/ als inde boecken vande maniere van ghenesen. Maer nu sal oock ghesevdt worden/ voor soo vele als van noode sal zijn/ dat de volcomen Erysipelas nimmermeer mette voorseyde plaester sal moghen ghenesen worden. Ick heete volcomen/ als de partie vol van cholerijcke humeuren is. Voorts dat de Coliander verre is vande vercoelende cracht/ dat machmen weten wt tghene dat Dioscorides selue gheschreuen heeft. Want hy seght datse met Boone-meel ghemengt de croppen ende clieren doet scheyden ende vergaen: Voorts dat gheen vande vercoelende medicijnē bequam en is om de croppē oft clieren te verdrijuen: ick meyne dat Dioscorides selue daer aen niet en sal twijfelen/ ghemerckt dat hy meer dan ses hondert medicijnen gheschreuen heeft die machtich zijn de Croppen te genesen/ de welcke hy alle tsamen bekent heeft warm van natuere/ ende oock teerende te wesen.

Ghemengde sieckten van tbeghinsel.

Morbi implicati.

Sethus. Coliander is zeer goedt voor de maghe/ ende versterckt de selue: Sy houdt de spijsen inde maghe tot datse wel verteert worden: Gheroost stelpt dē buyckloop: Tis goedt teghen bloedige inflammatien. Ghedroncken oft van buyten opgelevt/ stelpt den bloetloop/ ende met wijn gedroncken/ iaegt de wormen af/ nochtans te zeer vele ghebruyckt/ maeckt ydelheydt van hoofde.

Tsap ghedroncken is fenijn/ ende doodet/ want de ghene die dat drincken worden stom ende sot.

D. Dionysius Thomas Portugeis gheleert medicijn tot Antwerpen/ heeft ons verclaert dat hy wel versekert is datse niet hinderlick en is/ als die ghene die de selue groene heeft ghedaen in sijn sopkens

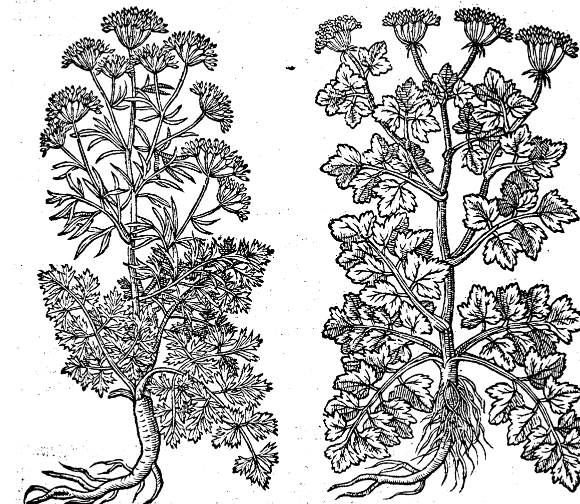
kens ende oock van sijn volck / ghelijck Keruel oft Petercelie / sonder eenich letsel oft hinder ghewaere worden.

Tweede Coliander / minder van reucke.

Dese Coliander heeft d'onderste bladers min ghecloven / ende tsaedt vollijuigher / welcke ouervloedich groeyet op veel twee ende twee voorwaerts-hanghende steelkẽs van een spanne lanck. Dese groeyet inden hof vanden zeer gheschickten / neerstighen eñ lief-hebber van wtlantsche planten Jaques Plateau.

Petercelie. In Griecks / Σέλινον. In Latijn / Apium Hortense, Petroselinum Guilland. & Anguill. In Hoochduytsch / Petersilgẽ ende Peterlin. In Franchois / Persil. In Italiaensch / Petroselino. In Spaensch / Perexil. In Engelsch / Persele oft Perselp or garden Parselp.

Jouffrou-merck / ende Eppe. In Latijn / Elioselinũ, Paludapium. In Hoochduytsch / Epffich. In Franchois / Asche. In Walsch / De l'appe. In Italiaensch ende Spaensch / Apio ende Perexil d'agua. In Engelsch / Smallage ende Marsche.

Veel beter staet my aen den naem Selinon, soo vele als Lunaticum ghesepdt / van dat vreeselick gesichte / dat dit cruydt doet hebben door veel eten / dan vanden broeckachtigen grondt / waer dat altijdts niet en groeyet. Dit cruydt heeft sommighe crachten die metten Coliander ouer een comen. Want beyde dese cruyden doen bycants de selue wercken soo by experientie bevonden wordt / eñ van Dioscorides beschreuen is. Niet dat wy nochtans daer by segghen willen / datmen sal verstaen dat de selue / oft datse gelijck zijn / maer wy sprecken aldus / om dat wy souden verclaeren tcloeck ende aerdich verstant van dien autheur / die niet gheirne veel woorden en maeckt / eñ een groot lief-hebber is vander waerheydt. Waerom en seght nu de berisper niet wt der autoriteyt van Galenus, dat dese dinghen teghen de manieren van cureren zijn / te weten / dat Petercelie warm zijnde / de verhittinge ende roodtheydt vanden ooghen gheneest / ende zeer goedt is teghen tbranden vander maghen / ende ghezwollen borsten: nochtans is dit meesteren van Dioscorides ende tverstant van dien / de siele vã Galenus practijcke ende maniere van ghenesen / ende die wel weerdich is dat de neerstighe Matthiolus daer wat aerbeydts in doen soude: Op dat hy alsoo soude moghen verstaen / datter redelicke veel remedien zijn die contrarie oft zeer diuersche crachten hebben / ende nochtans de selue siecktе oft

ghebreck

ghebreck vander seluer manieren ende toeneminge ghenesen. Dat sult ghy in quetsueren ende wonden des hoofts lichtelick moghen leeren int lesen van Galenus ende Celsus, ende by een ghelijcken vande medicijnen/ vande welcke Celsus ghebruyckt heeft coude drooghende remedien/ ende Galenus warme/ verteirende ende oock vochtmaeckende / met goeden voortganck: alsoo ghenesen oock sommighe tgheswil vande cullekens/ met sap van Violetten met meel van eenighe boonen oft dergheliicke vruchten ghemengt/ ende ander met bloemen van Comijn met heete Maleuesye vã Candien ghemengt. Alsoo en ist hier oock gheen wonder dat met Coliander die drooghe ende vercoelende is/ ende een weynich tsamentreckende/ eens-deels de materie ende haer toeneminghe van een gescheyden/ ende eens-deels verdreuen wordt / oft datse met Petercelie die verwarmende ende teirende is/ door de gheopende sweet-gaten vervlieghende is als eenen domp. Daer zijn veel soorten van Apium, maer dalderghemeynste ende lieflickste om eten/ is de Petercelie/ eñ wordt daerom niet sonder reden meer door een stille-swijghende meyninghe / dan eenighe sekere merckelicke ghedaente/ ghehouden voor het oprecht Apium vanden ouders.

Ghecrinckelde Petercelie. Want de zeer excellente ende luttel-ghevonden Petroselie soodaenich als int voorleden iaer inde houen groeyde / ghebrocht zijnde wt den gheberghten / en verschilt gheensins van desen/ dan dat de bladers ghecrunckelde canten hebben/ ende cleynder ende eelder ghesneden zijn. Desen en zijn oock niet ongheliick dander soorten/ nochtans veel crachtigher ende meer medicinael.

Jouffrou-marcke.

Jouffrou-marcke in Latijn Paludapium ghenoemt/ is meerder dan de Petercelie / maer onlieflijcker soo wel van smaecke / als van reucke/ in vueghen dat by al dien/ niet sonder reden eenich Apium door raedt vande Medicijns Chrysippus ende Dionysius verboden heeft gheweest teten/ om dat haest de vallende sieckte doet ouercomen / ende den ghesichte contrarie is: men mach wel daer voor houden dese Broeck-Eppe: Nochtans is die zeer crachtich/ ende daerom van sommighe Arabianen ende Apotekers vele ghebruyckt/ in syropen teghen de verstoptheden/ te weten/ Byzantino ende 5. radicum.

Dioscorides. Jouffrou-marcke groeyet in vochtighe plaetsen ende is meerder dan Petercelie/ ende goedt teghen de selue ghebreken.

Cracht ende werckinghe vande Petercelie.

Dioscorides. Petercelie is goedt tot tselue daer de Coliander toe dient/ in vueghen dat de bladers met broot oft naerbier ghemengt/ de roode gheswollen ooghen ghenesen / ende de sweerende borsten die met gheclontert soch verladen zijn. Met ander spijse ghetē / is der maghen zeer goet/ ende doet water maecken row oft ghesoden gheten / d'welck tsaedt stercker doet.

De wortel van Petercelie in water ghesoden ende ghedroncken / wederstaet alle fenijn / midts datse doet braecken ende gheenen camerganck en maeckt. Totten seluen is dat saedt crachtigher/ d'welcke niet alleene allē fenijnē en wederstaet/ maer oock alle winden eñ opblasingen doet scheyden: ende daerom wordet ghemengt met medicijnen die de pijnen versoeten / ende oock inde * Theriakelen ende remedien teghen den hoest.

Hier door machmen mercken dat de Hof-Petroselie bequaemelick met Theriakele mach gemēgt worden.

Bergh-Eppe.

Bergh-Eppe heeft een dicke/ langhe/ witte/ welrieckende/ scherpe/ ende speceryachtighe wortel/ hebbende bouen daer de stele wtspruydt eenen hayrachtighen crans ghelijck diē vande Libanotis. De bladers zijn die vande Steen-Eppe (de welcke vande Venetianen heeft ghevonden gheweest) van grootte ende ghedaente ghelijck. De stele en is niet lanck/ maer wijd ghespreydt. Tsaedt ende het Croonken is den seluen oock ghelijck. Dese plante en wordt niet vele ghevonden dan in t'ghebergte ontrent Lyons / ende ontrent de Sonne oock in Oostendael in Piemont.

Steen-Eppe.

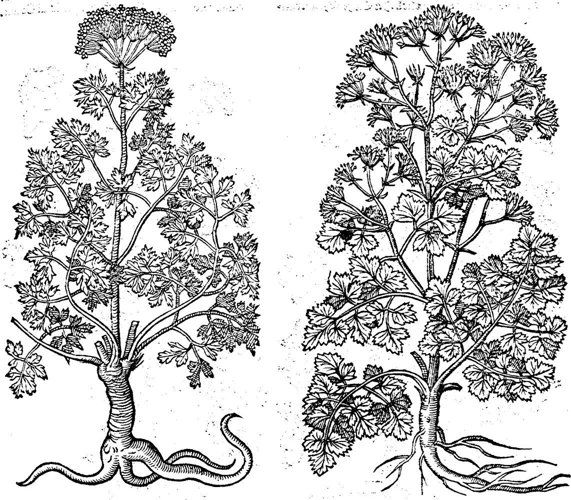
Zeer luttel verschilt vande Petercelie in ghedaente dese Steen-Eppe/ die vande Venetianen Petroselinum Macedonicum ghenoemt wordt. De bladers zijn die vande Petercelie / oft eer die vande Pimpinella Saxifraga ghelijck. De stele is eenen cubitus hooghe/ de croonkens zijn witachtich/ ende tsaedt licht/ cleyne/ minder ende van minder crachten dan Petercelie-saedt. Dese plante is begost met groote nersticheydt gheoeffent te worden/ om datse luttel ghevonden wordt. Oftse is d'waerachtich Petroselinum Macedonicum, en weet ick niet.

Cracht ende werckinghe vanden Bergh-Eppe wt Dioscorides.

Diosc. Tsaedt ende de wortel van Bergh-Eppe met wijn ghedroncken/ verwecken de maendtstonden vande vrouwen/ ende worden oock ghedaen in medicijnen die verwarmende zijn/ ende water doē maecken ende oock in preseruatiuen. Wy en moeten ons oock niet laten duncken dat Bergh-Eppe de ghene is/ die op steenrootsen oft steenen groeyet; want de Steen-Eppe is een ander plante. Ga-

Bergh-Eppe. In Latijn/ Oreoselinum, siue Petroselinum. In Engelsch/ Mountayne Persely.

Steen-Eppe. In Latijn/ Petroselinum Macedonicum. In Hoochduytsch/ Stein Epffich. In Franchois/ Asche des rochiers. In Spaensch/ Apio que cresce en las piedras. In Engelsch/ Steen Persely.

te. Galenus. De cracht vande Bergh-Eppe/ende groote Eppe is die vande Petercelie ghelijck: maer de groote Eppe en is soo crachtich niet/ende de Bergh Eppe is crachtigher.

Cracht ende werckinghe vande Steen-Eppe.

Diosc. Steen-Eppe groeyet in Macedonien / op steyle rootsen/ ende heeft tsaedt dien vanden Ameos gelijck/maer beter van reucke/ ende eenen heeten smaecke/met eenen specery achtighen reucke. Steen-Eppe doet water maecken ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Sy is oock goedt teghen de winden vande maghe/Colica/ende crimpinghe des buycks.

Ghedroncken gheneest de pijnen vande syden/nieren ende blase/ ende wordt in medicijnen ghemengt die water doē maeckē. Galen. Saedt vā Steen Eppe is zeer goedt gebruyckt/gemerckt dat oock tgheheel cruydt metter wortel der ghelijcke / maer onstercker cracht heeft : Want ghelijck alst is heet ende bitter van smaecke/alsoo ist oock in sijn wercken heet ende verdeylende: Daer door doet het zeere wel water maecken/ ende verweckt de maendtstonden vande vrouwē: het doet oock de winden scheyden: Het is dan verwarmende ende drooghende tot inden derden graedt.

Petroselie van Macedonien ende groote Eppe.

De groote Eppe ende Smyrnium zijn malcander soo ghelijck/ dat de ghene die niet scherp toe en siet / soude moghen in tsien vande selue/ deen voor dander nemen : maer die beyde de planten groene voor hem heeft/metter beschrijuinghe van dien/die en sal-sulcks niet doen. De merckelijckste onderscheyen zijn dese. Dese soorte/de welcke t'ghemeyne volck dickwils etet/ principalick als sy eerst wtschiet/ende Petercelie vā Macedonien oft Alexander-wortel noemt/ghelijck d'Enghelschē doen/ groeyet ouervloedich inde houen/ waer datse dicker wortel heeft/ die sapachtigher / etelijcker ende malscher is dan die int wilde groeyet: De welcke buyten swert/ binnen wit is / goedt van reucke/ liefelick van smaecke ende een weynich medicinael. De stelen geeftse terstont wter wortel/ met veel

sijde

Petroselie van Macedonien ende groote Eppe. In Latijn / Hipposelinum, siue Olusatrum Diosc. Macedonicum Belgarum, Græcorum nuperorũ & Matthioli perperam Smyrnium. Hipposelinum Cordi, Marcelli, Lacunæ & Brasauoli. **In Hoochduytsch** / **Grosz Epfich. In Italiaensch**/ Smirnio ende Macerone. **In Spaensch** / Apio Macedonico, **maer qualick. In Engelsch**/**Alexandre.**

Smyrnium. **In Franchois**/ Smyrnium de Candie ou Crete. **In Italiaensch**/Smyrnio di Candia.

sijde-tackẽ/ ende bladers die vande Jouffrou-marcke ghelijck/ maer meerder/ronder/ende donckergroen. De stele is ghestrept oft ghegroeft/ twee cubitus hooghe/ende hol ghelijck die vande Petercelie: De croonkens als sy rijpe zijn/ staen met veel swert saedts gheladen/ al oft al besikens waren/ d'welcke vol eñ swert is/half rondt van fatsoen/ onder op beyde syden een weynich plat / specerijachtich ende heet van smaecke, den Smyrnium niet zeer onghelijck. De zeer gheleerde Marcellus ende Brasauola hebben verclaert dattet is d'oprecht Hipposelinum: ende die daer teghen willen seggen/ soecken meer hun opinie te houden staen / dan de waerheydt te volghen/ ende oock om dat sy ghemeyne Leuisticum niet en souden verlaten ende verloochenen voor groote Eppe / oft om dat sy d'oprecht Smyrnium onlancks in Italien ghevonden/ niet en souden beter in stede van desen stellen. Ende alsoo dobbeleert Matthiolus wetens en willens sijn fautẽ. Den welcken Virgilius Marcellus dunckt te wesen (maer sonder schult) een verkeert wtlegghet / nochtans en is dat niet verkeert ghesendt / als hy eenighen boeck oft exemplar dien ghy niet ghesien en hebt/ leest ende schrijft, dat de wortelẽ buyten swert ende binnen wit zijn. Maer hy soudt verkeert segghen/waert dat hy den sin teghen de meyninghe vanden auteur wtleyde: Ist dat Dioscorides, ghelijck ghy segghen wilde, daer af nergẽs vermaent en heeft/ soo seght oock Matthiolus tonrechte teghen dit oprecht Hipposelinum. D'welck nochtans de ghemeyne man in Italien / soo wel in Duytschlandt / Enghelland ende Griecken zeer gheerne voor salaet eten / welck sy oock doen ghelijck nu / soo wel ten tijde van Dioscorides, metten Smyrnium voor een hilden/ende deen voor dander saghen. Het is een zeer ghemeyne Moes-cruydt/ wast wel/ ende doet de selue wercken die de Petercelie doet / maer crachti-

gher

gher. Alsoo maeckt oock t'gemeyne volck van Enghellandt van Poleye Orega/ende van Anagallis, Pimpinelle: Ende heet Hipposelinum Alexandrinum Apium. De Leuesche heeft wel een ander saedt/ende is oock anders van smaecke/ reucke/ ende croonken: oock en wordt die in gheen salaet ghebruyckt/ wãt sy en is niet etelick/ende soodanich als Dioscorides begheert/maer zeer onlieflick ende zeer sterck van smaecke.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel tzy row oft ghesoden/is goedt om eten: Insghelijcks de bladers met de stelen ghesoden/ worden alleene gheten/oft ghereet met visch/ghelijck die oock hedens-daegs in Enghelandt ende Nederlandt zeer vele ghebruyckt worden/ ende worden oock row inde pekel gheleyt.

Tsaedt met zeer soeten wijn ghedroncken/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen: t'verwermt die huyuerachtich zijn/schudden ende coude cortsen hebben/ende gheneest de coude-pisse.

De wortel heeft oock de selue crachten.

Smyrnium.

Nu mach terstont den oprechten Smyrnium kennen/ende d'onderscheyt tusschen den Hipposelinum ende Leuesticum sien / de ghene wien bekent is die plante/die nu ter tijdt in veel houen van Nederlandt ende Vranckerijck is groeyende. De welcke de wortel heeft minder ende corter dan die vanden Hipposelinum oft Ferula, maer min bladers/die dicker/ende in d'onderste botter zijn / ende int opperste vande stele gheheel rondt / door de welcke de stele is loopende/ ghelijck in Deurwas/recht/daer de cleyne tacxkẽs wt de groote spruyten. De croonkens zijn die vande Dille oft Deurwas ghelijck. De bloemẽ zijn geel oft groen-geel/ ende bleeckachtich. Den welckẽ volght bruyn rondtachtich saedt / minder dan vanden Radijs/ van grootte ende ghedaente den Kool-saedt ghelijck / gheheel den reucke van Myrrhe hebbende/ende scherp.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel/teruydt / ende tsaedt hebben een verwarmende cracht. De bladers die inde pekel gheleghen hebben/worden voor spijse ghebruyckt/ende stoppen den buyckloop.

De wortel is zeer goedt ghedroncken teghen beten oft steken van fenijnighe beesten: sy versoet dẽ hoest/ende de groote cortichedt op de borst. Ghedroncken helpt de ghene die qualick water connen maecken/ende doet scheyden de versche gheswillen/vergaderinghen ende herdicheden.

Smyrnium op wonden gheleyt/ doet de selue sluyten: ende warm gemaeckt van onder ghebruyckt/ doet misval van kinde hebben. Tsaedt is zeer goedt teghen de ghebreken vande milte / nieren/ ẽn blase: t verweckt de maendtstonden ende iaeght af de naegheboorte. Tsaedt met wijn inghenomẽ/ is zeer goedt teghen de Sciatica/ t versoet de opblasinghen vander maghen/ende doet sweeten ende rijsemen. Tis sonderlinghe goedt inghegheuen den watersuchtighen/ ende int aencomen vande cortsen. Galen. Smyrnium is vanden gheslachte van Petercelie ende Steen-Eppe / maer crachtigher dan de Petercelie/ ende onstercker dan de Steen-Eppe. Veel ende dierghelijcke hebbense ghelijck die Diosc. Galen. ende Plinius beschrijuen.

Smyrnioides Mutoni.

Tsaedt is rondt dien vandẽ Smyrnium gelijck: De bladers zijn bruynder ende minder. De stele is een cubitus hooge/ voort-brenghende croonkens met bleecke oft witte bloemen: De wortel is lanck ende wit/maer en heeft gheenen speceryachtighen smaecke/ gelijck die vanden Smyrnion. Mouton heeft dit cruydt om de ghelijckenisse Smyrnioides ghenoemt/die tselue in sijnen hof heeft groeyende. Inde hoeuels by Turin teghen ouer de Poo hebbe ick die dickwils gheplucht.

Ligusticum.

De ghene die te voet gaet van Genua nae Sauone/ ende een weynich ter slincker handt afgaet Suydtwaert oft nae de zee/ die sal daer eenen grooten hoop van desen Ligusticum sien / bycants daer de Saliunca groeyet: Maer wordt van die van Liguriẽ (waer af dat den naem Ligusticum heeft) daer de penninck oft geldt bycants voor een Godt gheacht wordt/ niet alleene dese/maer oock veel ander zeer excellente planten luttel gheacht. Dit cruydt wordt ghevonden lancks de gheheele zee-streke/ d'welck een bruyn welrieckende saedt heeft/dien vande Venckel bycants ghelijck / goedt om eten / ende van die vanden lande zeer vele ghebruyckt: Sijn croonkens zijn van fatsoen ende grootte dien vanden Meum ghelijck op een holle steckachtighe stele met syde schueten staende. De bladers zijn smalachtich diẽ vande Galega oft Siler ghelijck: De wortel is welrieckende diẽ vanden Panax niet onghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel ende tsaedt hebben een verwarmende ende verteerende cracht/ ende zijn zeer goedt teghen inwendighe pijnen ende gheswillen: desghelijcks oock teghen opblasinghen/ sonderlinghe die de maghe doen swillen/ ende beten oft steken van slanghen: Sy doen oock water maec-

ken/ ende verwecken de maendistonden vande vrouwen: De selue wercken doet oock die de wortel van buyten ghebruyckt. Tsaedt met de wortel worden ghemengt in medicijnen die haest helpen verteeren/ende zijn zeer goedt voor de mont/in vueghen dat d'inwoonders aldaer de selue inde spijse voor peper ghebruycken. Dit saedt wordt ghevalscht met eenich ander saedt dat desen zeer ghelijck is/ d'welcke byde smaecke terstont ghemerckt wordt/ want tselue is bitter. Ander menghen daer onder Venckel-saedt oft Seseli, ende valschen alsoo bedriegelijck tsaedt van Ligusticum.

Galenus. Tsaedt ende de wortel zijn warm eude drooghe tot inden tweeden graedt/ ende verwarmen soo zeer/ datse de maendistonden vande vrouwen verwecken/ ende water doen maecken.

Hof-Pastinaken oft Mozen vande Houeniers. In Latijn/ Pastinaca domestica vulgi, vel potius Elaphoboscum Diosc. In Hoochduytsch/ Pastinachen ende Pastenep. In Franchois/ Pastinades. In Italiaensch/Pastinaca domestica. In Spaensch/ Pastinagues, ende Canahoria blanqua. In Engelsch/Persenippe.

Suycker-wortels. In Latijn/Sisarum. In Hoochduytsch/ Gierlin. In Franchois/Ceruys. In Spaensch/Cheriuia. In Engelsch/Scyrret.

Van d'oprechte Pastinake vā Dioscorides, sullen wy schrijuen naest Daucum Creticum.

Om dat de Pastinake inde velden groeyet/ eñ van arme liedē ghetē wordt/ schijnt datse heeft in Latijn de naeme Pastinaca creghen. Dese is van aensien den Suycker-wortel ghelijck/nochtans veel beter de wilde Pastinake/ oft Baucia ghelijck: Want de bloemen zijn geel ghelijck die vande Baucia. De wortel heeft oock tselue coleur/ende den seluen smaecke van die vande Baucia.

Syluestris Pastinaca. Wilde Pastinake.

De Wilde Pastinake is ghcheel den Caroten oft Daucus gelijck/ in stede vanden welcken d'Apotekers de Wilde Pastinake nae Galenus leeringhe ghebruycken. De croonkens zijn dicke ende redelijck groot. De bloemen zijn wit. Dese plante groeyet ouervloedich op ackers ende saeylandt: maer sy is veel minder dan de voorgaende: oock heeft de wortel de selue smaecke/maer aromatijck/ nochtans wordt die min in spijsen begheert.

Baucia

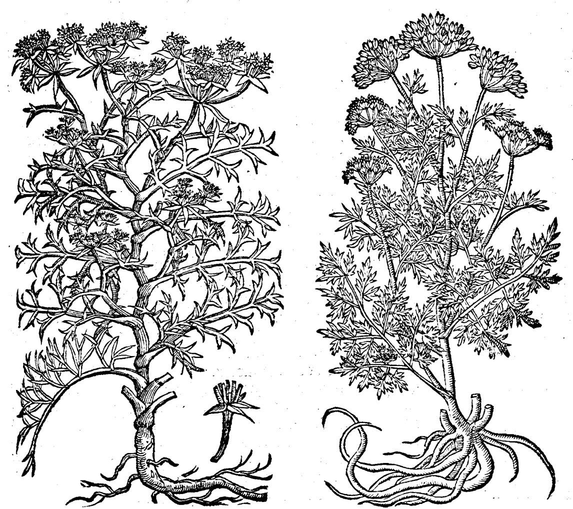
Baucia, oft oock is Elaphoboscum? Wilde Pastinaken.

D'Apotekers stellen zeer fraey tweederhande Wilde Pastinaken: De voorgaende wt de schriften van Dioscorides, ghelijck wy nu hebben ghesepdt / de welcke sy / wt Galenus schrijuen / voor Daucus ghebruycken. Dese vanden Arabianen / de welcke den anderen ongheliick is / (want de bladers / ghedaente / bloemen ende stelen zijn de tamme Pastinake ghelijck / maer de wortel is minder / nochtans ieugdigher ende specerpachtigher van smaecke / ende min van bladers) noemen sy Baucia, de welcke ist dat ghy zeer wel besiet / eñ vergheliickt metten Elaphoboscum van Dioscorides, ghy en sulter voorwaer gheen onderscheydt tusschen vinden. Maer het Elaphoboscum van die van Montpelliers dat een spijse vande Herten is / verschilt vele vande oprechte teeckenen als voren ghesepdt is. Tsaedt van dese Wilde Pastinake int veldt ghepluckt ende inde houen ghesaydt / verandert in tamme Pastinaken.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel van Elaphoboscum is suet / ende goedt om eten: De ionghe malsche stele wordt voor moes gheten. Tsaedt met wijn inghenomen / is zeer goedt teghen de beten oft steken van slanghen ende fenijnighe dieren. Men seght dat de Hinden van Herten met dese spijse de beten vande slanghen ende fenijnighe beesten wederstaen.

Galen. Elaphoboscum heeft een verwarmende cracht ende is van subtijle deelen / ende daerom ist principalick drooghende tot inden tweeden graedt.

Zee-Pastinaken. In Latijn / Pastinaca marina, Crithmum. 2. Matthioli. Crithmum spinosum Dodonæi. Oft oock is Secacul Arabum?

Thysselinum Plinij. Sylaus Valerando. Meum vanden Hollanders ende van die van Antwerpen maer qualick. Apium Syluestre Dodonæi.

Ons Sisarum heeft behouden de merckelijcke teeckenen soo wel vanden naem als ghelijckenisse vanden Sion / andersins en waert wtten beschrijuen vanden ouders / dien tselue wel bekent was / niet ghenoech bekent / dan wt dit goedt-duncken vanden naem ende wortel. Daerom wordt tselfde / dat in d'landt van Languedoc (maer niet soo veele in Italien oft eldersins) gheoeffent wordt om te moghen eten / voor het oprecht ghehouden. De smaecke van dese Suncker-wortels is soeter dan vande Hof Pastinake / den welcken dat van cruyde ghelijck siedt / oft oock den Water-Eppe / die so water Pa-

ter Pastinake ghenoemt hebben: maer inde wortels valt meer verschils / want sy zijn als van tsun-
Water-Pastinake. deersel van eender wortel hanghende/ bolachtich/ rondt ende lanckworpich/ ghelijck die vanden Oenanthes oft Asphodelus. De welcke midts datse etelick zijn/ eertijdts ghemaeckt hebben / dat wy twijfelden oft oock niet en waeren de ghene die van Hesiodus den sotten verweten werden. Wan
Asphodelus Hesiodi. den Asphodelus van Dioscorides, is eer een voetsel ende spijse van schapen oft verckens/ dan van menschen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Suycker-wortels ghesoden zijn lieflick om eten/ goet voor de maghe: sy verwecken appetijt/ ende doen water maecken. Tselue segghen oock Galenus ende Ægineta.

Galenus. Tsaedt is subtijl ende verdeylende/ ende oock crachtich/ daerom wordet met wijn inghegheuen den ghenen die den hick ende crimpinghen des buycks hebben.

Plinius. Siser erraticum is den tammen ghelijck van ghedaente ende crachten: Tverweckt appetijt/ ende verdrijft de walghinghe. Tselue met azijn van Laserpitium inghenomen / oft met peper ende honich-water/ oft met pekel/ doet water maecken/ ende (als Opion ghelooft) verweckt tot oncuysheydt. Tselue is oock zeer goedt om therte te stercken vande ghene die van siecte weder becoemē/ oft oock nae datmen langhe en vele heeft ouergheghcuen. Heraclides heeft de selue inghegheuen teghen inghenomen Quicksiluer/ ende den siecken die weder becomen ende genesen.

Tamme Siser/ te weten/ tsap met Geyten melck ghedroncken/ stelpt den buyckloop.

Pastinaca marina.

De wortels van desen cruyde / de welcke aende duynen inden lande van Languedoc onder de soorten van Eryngium groeyet/ ende vanden gemeynen man getrocken eñ geten worden/ zijn vande selue genoemt Pastinaca marina oft zee-Pastinake: want sy hebbē geheel de smaecke vande Pastinake: oock en verschillense niet vele vā gedaēte. De wortel is langer dā die vande Pastinake. De stele is onderhaluen cubitus lanck/ hol eñ steckachtich/ gevoort/ die vandē Meer-wortel gelijck/ aēde welcke op beyde syden veel sijde-scheutē wt de knoopen voorts comen / met spacien van een staende: De bladers zijn dicke / spitsch/ vollyuich zeer ghehackelt. Bouen op de stelen groeyen witte bloemen/ eenichsins ghelijck croonkens / nae de welcke tsaedt volght / stekende ende dryeantich / dien vande Sterre-Distel ghelijck/ een weynich de smaecke vande Pastinake hebbende/ maer soutachtich.

Thysselinum Plinij. Sylaus Plinij Valerando.

Thysselinum van Plinius int 12. cap. van sijnen 25. boeck beschreuen/ en is de Petercelie niet onghelijck/ waer af de wortel ghecnout zijnde/ de flegmaticke vochticheden vanden hoofde aftreckt.

Voorwaer de selue plante schijnt van ghedaente ende cracht aldernaest dese teghenwoordighe te comen/ de welcke d'Apotekers van Antwerpen ende Hollandt door onkennisse vanden oprechten Meum, voor Meum ghebruyckt hebben. Dit cruydt is de Eppe oft Velt Pastinake vande ouders/ ende d'opperste bladers vanden Coliander soo nae comende/ datter hedens-daegs vele zijn die tselue voor Wilde Eppe houden. De stelen zijn hol/ twee cubitus hooghe/ spruytende wtter wortel/ ghelijck die vanden Meum, in veel ghedeylt: de welcke diepe inder eerden loopt / ende is een vingher oft duym dicke / waer wt melckachtich sap loopt/ als daer inne ghesteken oft ghesneden wordt. De croonkens zijn dien vande Dille niet onghelijck/ witte bloemen in Junio ende Julio gheuende / nae de welcke/ plat bladerachtich saedt volght/ meerder ende ronder dan Dille saedt/ speceryachtich ende heet van smaecke. Dese plante groeyet vele inde vochte velden van Hollandt/ ende in sommighe plaetsen van Brabant. Twordt oock gheoeffent inde houen.

Geyten-baert oft Reynette.

De groene canten vande weghen/ oft de lomberachtighe / vochte/ vette bemden/ vande ghetemperde ghewesten van Nederlandt/ Vranckerijck/ Duytschlandt/ Italiē eñ Enghellandt/ en hebben nauwe aerdigher plante dan dese / de welcke vande ionghe Herbaristen Geyten-baert ghenoemt wordt/ om dat de tacxkens becleet zijn met veel bloemkens vast by een ghedronghen/ ghefatsoeneert ghelijck eenē langhen Geyten-baert / van verwe sneeuw-wit met wat schoon roodt ghemengt / zeer lustich om sien ende rieckende. De bladers zijn dien vande Olm-bladt oft Gariophylate ghelijck/ maer van staen als die Agrimonie, van coleur rimpelen ende inde ronde/ vande Wilde Valeriane. Het is een cruydt vande ionghe Herbaristen / dat vanden ouders niet en is bekent/ ten zy dat voor de Rhodera van Plinius ghehouden wordt/ d'welcke wy willens hier laten varen/ sonder ooc elders daer af meer te ruyeren/ tselue latende tot discretie vanden leser.

Cracht ende werckinghe.

De wortel van Geyten-baert ghedroncken/ vercoelt/ ende is tsamentreckende van smaecke/ waerom datse den buyckloop ende bloetganck stopt. De bloeme met witten wijn ghedroncken gheneest de vierde cortse. De Herbaristen segghen / dat dit cruydt metten handen ghewreuen ende opd

Geytenbladt/oft Geynette. In Latijn/Barbicapra & Vlmaria vulgi, oft is Rhodera Plinij? In Hooch-duytsch/ Wald Geiszbaert. In Vlaems/ Camercruydt/ quia in aulis sternitur. In Italiaensch / Crostofinaria. Picnemon Brunfelsij. In Engelsch / Medewurte of Medesweete.

vuyst ghebonden/ de hitte vande cortsen verdrijft.

Groote Sentory.

Dat de cleyne Sentory van natuere ende ghedaente anders is dan de groote / is boven ghebleken op sijn plaetse. De groote Sentory is tweederhande / die alleene schijnt te verschillen inde verdeylinghe vande bladers/ meer dan inde wortel/ de welcke ten grootsten zijnde / soo dicke als een mans vuyst is / van verwe die vanden Vijf-vingher-cruydt ghelijck / roschachtich ende vol saps. De bloeme ende tsaedt van beyde dese cruyden / zijn euen ghelijck. De bladers van d'een soorte / zijn in acht oft neghen ghedeylt/ niet aen een steelken vast ghelijck in dander/ maer aen een ribbekẽ dat middẽ daer doore loopt, ghekertelt eñ ghehackelt op de maniere vãde Serratula: De wortels zijn malcander ghelijck/ de welcke gedrooght zijnde/ dẽ wortels van beyde de Rhapontica gelijck zijn/ eñ hebben hier voortijdts t'onrechte daer voren ghehouden gheweest. Nu worden die alle beyde sonder onderscheyt ghebruyckt teghen tbloedt-spouwen eñ groote cortheydt op de borst. Dodonæus gebruyckt die oock om de moeder te suyueren eñ reynigh.n/ wiẽ dat hier in beter mochten berispen dese groote berispers / dan met te segghen dat de figuere van sijn groote Sentory niet oprecht en waere. Want daer mocht hy bedroghen worden met den Araben te volghen/ die de crachten vande groote ende cleyne Santorie/ de welcke bycants contrarie zijn/ ghecomfundeert hebben/ maer gheensins inde figuere. Inde houen van Nederlandt groeyen veel planten van dese ghekertelde Sentory/ die zeer nut ghebruyckt worden / ende vande ghemeyne niet onderscheyden/ dan door de bladers diẽ vanden Note-boom ghelijck. Tsaedt van beyden is van grootte eñ ghedaente di:n vanden wilden Saffraen ghelijck/ Carthamus genaemt/ groeyende in schelferachtighe bollekens dien vande groote Iacea nigra niet onghelijck. De bloeme is witachtich wt dẽ blaeuwen siende. Dese laetste soorte groeyet meest inde houen van Nederlandt/ eñ selden indẽ gheberghte vanden Alpes/ waer dat dander soorte meer ende oock van selfs groeyet.

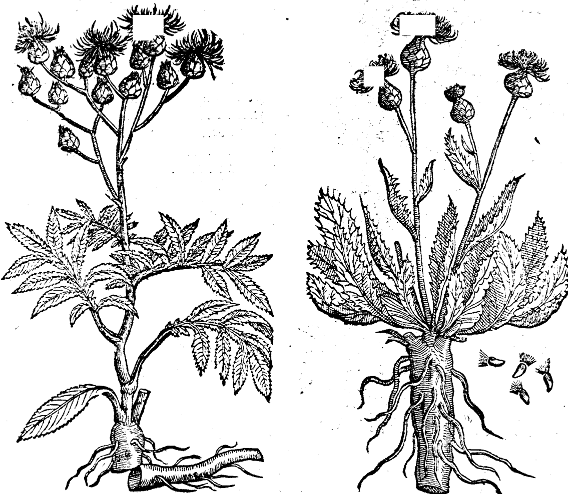
Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De wortel is heet met een weynich tsamentrecken ende soeticheyts / de welcke met wijn ghedroncken een half loot swaer/ zeer goedt is den ghenen die gheborsten zijn / bloet spouwen/ eenich lit vercrompen hebben/ teghen t'pleuris/ die cordt van aessem ende van borst zijn/ oft eenigen verouderden hoest hebben/ soo verre als sy sonder cortsen zijn/ maer met water als sy cortsen hebben. Insghelijckx oock teghen de pijnen ende crimpinghen inden buyck.

De selue wortel met wijn ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeght de doode vrucht af van onder met eẽ pessus gheset. De selue wortel noch groen wesende/ oft drooghe zijnde in water eerst ghewevckt/ ende dan ghestooten/ is zeer goedt gheleyt op de wonden/ want sy brenght die tsamen ende doetse sluyten. Jae dat meer is/ sy doet tvleesch weder t'samen loopen/ ist dat sy ghestooten zijnde metten vleesche ghesoden wordt. In Lycia perssen sy tsap wt/ d'welcke voor Lycium ghebruyckt wordt. Lycium. Galenus. De wortel vande groote Santory/ ghelijck die inde smaecke contrarie qualiteytẽ heeft/ alsoo doetse in tghebruyck/ contrarie wercke. Maer volghende d'werck van alle haer qualiteyten / soo is die zeer goedt den ghenen die gheborsten zijn / vercrompen leden hebben/ kucchen ende eenen verouderden hoest hebben. Apul. De wortel vande groote Sentory in wijn ghesoden eude ghedroncken/ is wttermaten goedt teghen de pijne vande leuer.

Groote Sentorÿ. In Griecks/ Κενταύριον τὸ μέγα. In Latijn/ Centaurium maius. In Francois/ Grande Centauree. In Italiaensch/ Centauria maggiore. In Spaensch/ Rapontico vulgar. In Engelsch/ Great Centorye.

Ander groote Sentorÿ. In Latijn/ Centaurium maius alterum.

De bladers vande groote Sentorÿ in wijn ghesoden ende inghegheuen/ ghenesen volcomelick de miltsucht: D'welcke wy selue bevonden hebben.

Veranderinghe vande groote Sentorÿ.

Dese plante is oock de groote Sentorÿ zeer ghelijck/ ende bycants euen groot/ soo wel bouen als beneden/ de welcke eertijdts in hunlieder houen groeyẽde gehadt hebbẽ de Edele Heere vãder Dilft/ eñ de zeer geschickte Apoteker Willem Driesch. De groene bladers zijn zeer breet/ diẽ vandẽ Patich ghelijck/ rondomme ghekerft. De bloeme is bleeck geel wtten peerschen. T'saedt is dander van gedaente ende grootte ghelijck/ groeyende in lanckworpighe gheschelferde bollekens.

C. Clusius heeft dese alleenlick van selfs groeyende ghevonden op steenachtighe houels byde riuiere Tagus.

Thunis-bloemen.

Dese bloeme die schoonder dan ghesont is/ groeyet nu inde houen van Vranckerijck/ Italien ende ander landen Noordtwaerts gheleghen/ die wt Africken eerst ghecomen is/ de welcke daerom Thunis-bloeme ghenoemt wordt. Dese plante is van grootte/ van bladers/ van wtspruytẽ/ maniere van staẽ ende ghekerfde randen/ eenichsins de wilde Valeriane ghelijck: op d'opperste vande tackskens groeyen de bloemen wt langhe huyskens/ als die vande Christus-ooghen/ enckele ende oock zeer dobbele/ maer veel meerder/ van coleur binnẽ bruyn-roodt geel/ blinckende ghelijck een fluweel/ maer met een stinckende reucke. De wortel is saselachtich eñ stinckẽde/ eñ ghelijck de geheele plante voor fenijnich gehouden/ eñ niet sonder reden/ want de verckens de selue etende/ is de muyle eñ kele gheheel opgheloopen ende gheswollen/ iae als wy ghehoort hebben/ sommighe zijn daer af ghestoruen.

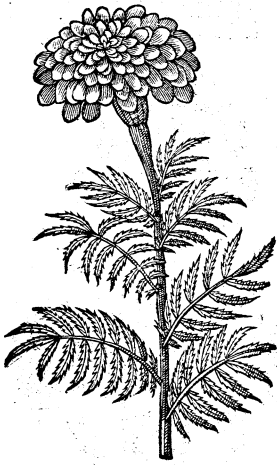
Dander soorte die noch eens soo groot is/ goudt-geel/ oock noch eens soo groot van bloemen/ eñ vanden Italiaenen Othonna ghenoemt/ wordt wt ghenoechte inde houen gheplant/ om tuylkens

te maec-

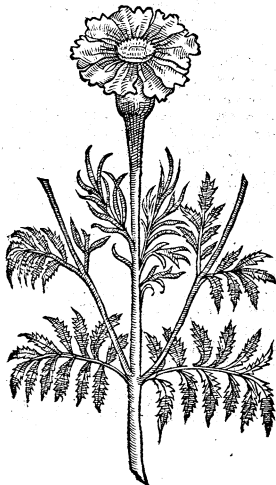
Thunis-bloemē. In Latijn/ Flos Africanus, Othonna Italorum, Tanacetum Peruuianum Cordi. In Hoochduytsch/ Indianisch bloemē. In Fraēchois/ Oillets d'Inde. In Italiaensch/ Garofano Indiano. An Lycopersion Galeni?

Groote dobbel Thunis-bloemē. In Latijn/ Othonna maior polyanthos.

Groote [illegible] Thunis-bloemen. In Latijn/ Flos Africanus maior simplici flore, luteo.

te maecken om dat sy min oft zeer luttel stinckt/ vā bladers ende stele den anderen niet onghelijck/ maer veel meerder. De bloemen zijn veel grootter/ de sommige zeer dobbel/ ende die andere enckel/ met goudt-gele blinckende verwe tghesighte verheughende. Beyde dese planten zijn heet van smaecke/ ende en schijnt niet wel de Othonna te wesen/ ghelijck wy ghesendt hebben inde Othonna van Montpelliers.

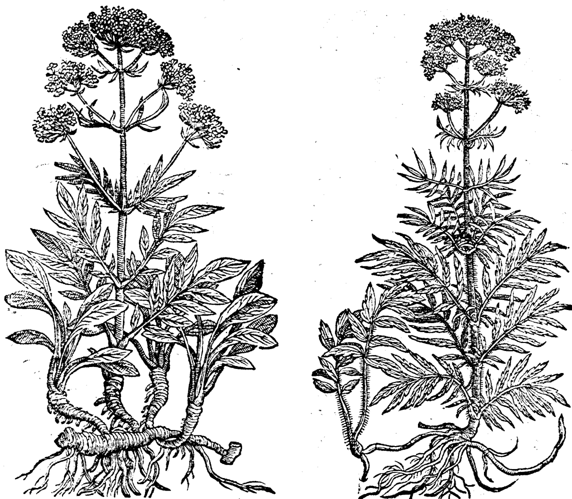
Wt den vuylen eñ stinckenden reucke/ merckt men haer fenijnighe crachten/ diē vanden Lycopersicon van Galenus ghelijck/ de welcke Centurio ghebruyckte teghen de pijne vanden fleirsijn.

Dodonæus ghetuyght ons dat een Catte ghestoruen is/ die vande bloeme met kaese ghemengt ghceten hadde.

Beschrijuinghe van Speercruydt/

Oft de Valerianen van dese landen die van Dioscorides zijn?

Speercruydt. In Latijn/ Valeriana maior Phu. In Hoochduytsch/ Gros Baldrian. In Franchois/ Valeriane. In Italiaensch/ Valeriana maggiore. In Spaensch/ Yerua benedetta. In Engelsch/ Setwal.

Wilde Valeriane. In Latijn/ Valeriana syluestris.

Seer quellich zijn sy die segghen willen dat ons groote Valeriane niet en soude wesen Phu van Dioscorides, want t'ghelijcken vande bloemen by die vande Narcisse, d'welcke sy alleene in dese Valeriane weten by te brenghen/ schijnt eer te willen beschuldighen de nersticheydt vanden auteur/ oft twerkeert setten vande grootte (ghelijck in Dioscorides ende Theophrastus dickwils ghemerckt wordt) dan dese Valeriane te wederlegghen/ ghemerckt dat sy met alle ander teeckenen volcomelick accordeeren/ende oock de crachten heeft vanden Phu der ouders/de welcke zeer groot zijn: waerom datse Valeriana ghenoemt wordt. Daer zijn nu ter tijdt vijf oft ses soorten van dien bekent. De ghene die ouer al inde houē groeyet ende groote Valeriane oft Speer-cruydt ghenoemt wort/ heeft eenen effen hollē stele van twee cubitus hooghe/ aende welcke wt de knoopen zeer langhe bladers groeyen die diepe ghecclouen zijn / ghelijck die vande Rakette oft Pastinacke: Op dopperste vande stelen wassen die aerdighe bloemen op croonkens/ lijfverwich ende wel rieckende. De wortel light d'weers in d'eerde / eenen duym dicke / zeer gheveselt / van natuere verwarmende ende drooghende / zeer goedt om water te doen maecken / den reucke vande Nardus hebbende/ met een weynich quaden reucke ghemengt/d'welcke te sekerder teecken is/dat de Phu is vanden ouders/ende datse dien naem heeft ghecreghen om den quaden reucke/soo veel te segghen als Phy.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Valeriane verwarmt: Sy doet water maecken/ist datmen se alsse gedrooght is / te drincken gheeft. In water ghesoden ende ghedroncken / doet oock tselue / ende is zeer goedt teghen de pijne inde syde/ verweckt oock de maendtstonden/ ende wordt ghedaen in medicijnen teghen fenijn. De wortel van Valeriane wordt ghevalscht met wortels vā stekende palme daer onder te mengen/ maer tselue is goedt om mercken / want de selue is hart ende quaet om breken/ sonder eenighen zeer

soeten reucke. Galenus. Valeriane is de Nardus van crachte ghelijck / maer tot veel saecken min crachtich/ dan dat sy beter water doet maecken dan de Nardus van Syrien oft van Indien.

De wortel van Valeriane ghedroncken ende gheroken / is zeer goedt teghen smettelijcke / pestilentiale ende fenijnige sieckten / ende gheneest de ghebreken vander borst: oock is sy zeer goedt om de wonden te doen sluyten. Sy werweckt de maendtstonden. Men meent datse tot liefde ende vryagie verweckt/ gheplucket zijnde int breken vander maene / als het teeken in Tauro is.

Wilde Valeriane.

De Wilde Valeriane die veel groeyet op vochtighe plaetsen in Enghellandt ende Normandie/ is van stele / wtspruyten ende bloemen de tamme Valeriane zeer ghelijck : iae dat meer is/ de wortel ende haeren soeten reuck/ gheeft te kennen dat Valeriane is. De bladers zijn eenen voet oft onderhalue palme lanck/dieper ghecloven ende cleyn ghekertelt ghelijck die vanden Sion/Water-Eppe/oft Reynette/met roodt-incarnate bloemen/ bycants dien vanden Boelkens-cruydt manneken ghelijck.

Cleyne Wilde Valeriane. In Latijn/ Valeriana minor syluestris.

Vreemde oft valsche Valeriane. In Latijn/ Valeriana peregrina Belgarum & Herbariorum, siue Valeriana spuria, Valeriana Græca Dodonæi.

Dese groeyet oock vele op vochte plaetsen ende in bosch-beeckskens ende vochtighe bemden/ sonderlinghe vande landen Noordtwaerts gheleghen / de welcke gheheel de ghedaente heeft vande groote Valeriane/ hoe wel datse veel minder is/ende beneden een deel bladers hebbende dien vande Hondts oft wilde Violetten eenichsins ghelijck. Inde middel vanden stele zijn de bladers minder ende ghecloven/diē vande wilde Valeriane ghelijcker. De bloemkens zijn als die vande wilde Valeriane oft Bergh-Nardus. De wortel is langher/gheknoopt/ende cruypende haer seluen vermeerderende.

Cracht ende werckinghe.

Cleyne Wilde Valeriane is bevonden by experientie vande ionghe Medicijns/te helpen de ghene die gheborsten/ van hooghe ghevallen zijn/ ende vercrompen leden hebben.

De

De bladers vande selue worden ghesoden/ende ghebruyckt teghen de puysten ende sweeringhen des monts/ende wordt ghemengt in medicijnen teghen tfenijn.

Vremde oft valsche Valeriane.

Voorwaer ick en weet niet / noch by auenture oock de ghene die dit cruydt den naem Valeriane ghegheuen hebben/ wat ghelijckenisse dat metter Valeriane heeft/ wtghenomen een die cleyne is/ te weten met de bladers van dien/ oft eer vanden Astragalus: Want de bladers die aen recht opgroeyende steelkens op beyde syden ghelijck pluymagien staen / zijn met een ribbeken inde middel aen een hanghende/ cleynder ende aerdigher dan inden Astragalus. De bloemē wassen bouen aen de stelen vele by een/ licht-blaeuw van verwe / inde middel wtstekende corte goudt-gele draeykens: Nae de welcke inde middel vanden Somer cleyn swert saedt comt in lanckworpighe haeukens. De wortel is zeer saselachtich. Dit cruydt groeyt vele inde houen van Vranckerijck/ Nederlandt ende principalick van Enghellandt / ende wordt ghebruyckt om de camers te bestroeyen / tuylkens ende hoeykens te maecken.

Aldercleynste Valeriane. In Latijn/ Phu minimum.

Veldt-croppen. In Latijn/ Phu minimum alterum. In Walsch/ Sallade de Chanoine.

Behaluen dese voorseyde is noch een ander Valeriane die de cleynste van allen is/ draghende croonkens met lijfverwighe oft bleeck-peersche bloemen. De bladers zijn gheclouen als die vande cleyne Valeriane / maer soo cleyne datse nauwe soo groot en zijn als die vanden Velt Cypres. Tcruydt is een palme hooghe. De wortel is wit/ zeer cleyne/ende met haer onderste veselinghen bycants dien vande Nardus ghelijck / ende van reucke vande cleyne Valeriane. Dese plante groeyet somtijdts op berghen tusschen de scheuren vande steenen / somtijdts oock int coren / ontrent Montpelliers.

Velt-croppen.

Dese plante wordt Velt-crop ghenoemt/om dat haer bladers als die eerst wtspruyten diē vande jonghe Latouwen oft Endiuie gelijck zijn/ende ghelijck de Latouwen inde Vasten ende winter voor salact gheten worden. Dit cruydt groeyet zeer vele inde sandachtighe coren velden van Brabant/ Vlaenderen / Vranckerijck/ Enghellandt/ ende zeer veel ontrent Antwerpen. De bloeme eñ wortel zijn dien van Montpelliers cleynste Valeriane ghelijck / maer de bladers zijn min ghesneden. Tis in Brabant wel bekendt onder den naeme van Velt-croppen.

Bergh-Nardus.

Vande bergh-Nardus volghen wy d'opinie ende descriptie van Anguillara. Dese plante staet ons wttermaten wel aen/de welcke wy ghevonden hebben/soo wel op tgheberghte ontrent Minden gelegen/als opde steyle af hangen vandē bergh van Vigan in Seuena. Dese is wt der naturē zeer cleyne/ ende de cleyne Valeriane zeer ghelijck van bladers ende bloemen / de welcke roodtachtich zijn/ende ghecloucn ghelijck die vande Rakette ende groote Valeriane. Onder de wortel zijn twee lanck-

Berg-Nardus. In Latijn/ Montana Nardus.

Phyteuma van Montpelliers. In Latijn/ Phyteuma Monspelliensium.

lanckworpighe clysters/ghelijck die vanden Tullckens-cruydt / waer wt de stelen spruyten van onderhalue palme hooghe.

Diosc. Bergh-Nardus is goedt tot de selue dinghen daer de Nardus Celtica toe dient/ maer Galenus seght datse soo crachtich niet en is.

Phyteuma van Montpelliers.

Dit cruydt is Phyteuma in Griecks ghenoemt / al oft bequaeme waere om liefde te verwecken/ eñ te genereren / by auentueren oock om sijn deurboort saedt / dwelck zeer ouervloedich in yeghelick huyskẽn groeyet/maer cleyne/dien vanden Bilsen van grootte ghelijck/nochtãs ronder/ met gaetkens deurboort / ghelijck hedens-daeghs ghesien wordt inde Olijf-houen van Prouencien eñ Languedoc ontrẽt Montpelliers / waer dat met desen name den studenten zeer wel bekent is / van ghedaente de cleynste Valeriane ghelijck. Maer de bladers beneden zijn diẽ vande Mouwe daer men mede verft ghelijck/ende d'opperste zijn gheclouen ende van grootte vande cleyne Valeriane. De bloemkens zijn redelick vele/witachtich/ende moschachtich diẽ vandẽ Olijf-boomen gelijck. Tsaedt is cleyne ende rondt ghelijck een peerle/ maer daert een weynich plat is / heuet een teecken van een gaetken / ghesloten in huyskens dien vande Roomsche Rakette ghelijck/ groeyende: aen cruypende steelkens van een palme oft onderhalf lanck. De wortel is cleyne als die vande minste Valeriane. Hoe wel dat wy wel weten dat wt soo besneden oft corte beschrijuinge niemandt soude qualick connen ghesegghen welcke Phyteuma het oprechte is. Nochtans docht ons beter te wesen dit daer voren te houden / dan als Matthiolus doet / eenighe Campanula die ouerlanck van Fuchsius ende Dodonæus gheconterfeyt is/daer voren in de vuyst te steken.

Diosc. Sommighe hebben beschreuen dat Phyteuma bequaem is om tot liefde te trecken.

Pimpinelle.

Men meynt dat alle de soorten vanden Pimpinelle niet en zijn vanden ouders beschreuen/ ende datse onlancks desen naem vercreghen hebben vande bladers die op beyde syden vande stele in orden staen gelijck pluymagien als die vãde roode Steenbreecke oft oock vande groote Pimpinelle/ de welcke wy hier willen verhalen ende onderscheyden. Dese cleyne Pimpinelle groeyet zeer vele soo wel buyten als binnen inde houen/ ende is zeer wel bekendt/eenen voet oft cubitus hooge: De wortel is cleyne/ dien vanden Vijfvingher-cruydt ghelijck / wt de welcke veel cleyne ende teere schueten spruyten met veel groene bladerkens/ met ghelijcke spacien van een staende/dien vanden Gamanderlin oft Oogen-troost niet ongheliјck/ rondtom ghekerft/ staende twee en twee teghen malcander ouer. Bouen op de stelen groeyen ronde mosachtighe bollekens met bloemkens / die somtijdts lichtroodt/ somtijdts geelachtich zijn/de welcke naer dat de bloemen afghevallen zijn/ de vrucht vanden Adonis oft Moerbesie ghelijck zijn. Dit cruydt geeft den dranck met sijnen geur ende wijnachtighen reucke ende smaecke een lieflicheydt/ eenichsins diẽ vanden Meloen ghelijck: ende wordt oock niet min in salaet begheert/ waerom dat de Nederlanders/ Enghelschen ende Franchoisen tselue geerne met olie ende azijn eten. Dit cruydt is oock zeer goedt der herten ende Leuer / maer sonderlinghe den gheesten. D'wordt oock zeer ghepresen teghen pestilentiale sieckten / ende met sijn sap worden verdreuen zeer periculeuse cortsen. Tgroeyt geerne op ongheboude/dorre ende magher houels ende canten van velden. Theeft een tsamentreckende ende droghende cracht/sonder eenighe bytende scherpheydt: Ende gheneest daerom wtwendich ende inwendich alle bloetganck ende sweringhen: Waer om dat in Hoochduytsch Bloetwurtz ghenoemt wordt.

Groote

Pimpinelle. In Latijn/ Pimpinella, aut Bipinella, Syderitis Anguill. & Guilland. In Hoochduytsch/ Megelkraut ende bloetkraut. In Engelsch/ Burnet.

Groote Pimpinelle. In Latijn/ Sanguisorba altera, maior, siue Pimpinella. In Francois/ Pimpinelle grande.

Groote Pimpinelle.

Hoe wel dat dese Pimpinelle vande voorgaende verschillet in plaetse van groeyen ende meer dan sommighe meynen in oeffeninghe/ nochtans soo groot als die is/ ende veel meerder dan die ander/ soo is sy dē seluen zeer ghelijck. De bladers zijn somtijdts van grootte diē vande Betonie ghelijck/ groeyende aen een ghetackte stele van twee oft drye voeten lanck. De bollekens zijn diē vanden anderen ghelijck/ maer langher/ rosachtich/ ende met dryecantich saedt. Dese plante groeyet geerne op grasachtighe houuelkens/ ende ouervloedich inde bemden ende weyden van Northampton in Enghellandt by Aigshot. Beyde dese cruyden hebben eenderhande cracht/ maer die vande Tamme Pimpinelle is lieflicker ende crachtigher. Nochtans hebbe ick dese groote lieflick ghevonden inden wijn gheleyt. De wortel is grooter dan de voorgaende ende meer wtghespreydt.

Beuernel.

Om dat den naem Steen-breke veelderhande soorten van cruyden dient ende oock ghemeynelick ghegheuen wordt/ al ist datse van malcander zeer verschillen: soo en hebben wy nochtans niet willen/ om des ghemeynen naems wille/ dese plante laten te stellen by de cruyden dien sy van nature meest ghelijck is: Want dit cruydt en accordeert niet meer metten Steen-breken van Dioscorides oft van Italien als metten cruyden die water doen maecken/ te weten Stekende Palme/ Salomons seghel/ oft Corael-cruydt. Van desen is alderbest bekendt de Beuernel/ die van sommighe in Latijn ghenoemt wordt Bipinella, den welcken sy van bladers ende ghedaente soo ghelijck is/ datse voor tselfde cruydt ghesien wordt: Oock en moeten dese twee niet altijdts door de hayrichheydt onderscheyden worden/ als t'versken wil segghen: Pimpinella habet pilos, Saxifraga non habet vllos. Dat is te segghen/ Pimpinelle is ghehart/ Beuernelle en is niet ghehayrt: want wy hebben ghesiē op een ghewesse niet verre van een staende/ Beuernelle die aende binnēste syde hayrich was/ daer nochtans gheē hayrichheydt ghesien en wordt aende tamme Pimpinelle/ emmers niet op de bladers ghegroeyt/ maer wel int breken merckt men manieren van zeer dunne hayrkens oft draeykens/

ende

Beuernel. In Latijn/ Bipinella, Saxifraga minor, an Phellandrium Plinij? Thalietrum Rondelletij, Natrix Plinij Guil. & Anguill. In Engelsch/ Small Saxifrage.

Beurenaert. In Latijn/ Pimpinella maior Fuchsij, Saxifraga magna ende Saxifraga Hircina.

ende bycants ghelijck netten van Spinnen / ende soodanighe alsmen mach sien inde Scabieuse. De stele van dit cruydt is rondt/ cael ende hol/ met knoopen. De bloemen zijn wit groeyende op croonkens. T'saedt is dien vanden Daucus ghelijck / heet ende scherp als Carui/ iae heeter ende scherper. De wortel is die vanden wilden Daucus ghelijck/witachtich/ maer veel heeter ende scherper. Dit cruydt groeyet in Duytschlandt / Nederlandt / Vranckerijck ende Engellandt / in dorre bemden oft grasachtighe plaetsen onder haghen oft ontrent de tuynen.

Beurenaert.

Dese plante groeyet in bosschen ende lommerachtighe beemden en̄ is in alles veel grooter dan de Beuernelle/ maer niet soo heet ende scherp / iae heeft met haer langhe bladers meer ghelijckenisse metter Eppe/ dan met de Pimpinelle. T'saedt ende de wortel wordt vande Nederlanders zeer vele ghebruyckt om den steen te breken ende water te doen maecken / d'welcke sy beyde zeer wel doen: Waeromme dat oock gheen cruydt soo wel Phellandrium van Plinius schijnt te wesen. T'cruydt d'welcke beemde-Ruyte ghenoemt wordt/ende van onse meesters van Parijs voor Phellandrium is ghehouden/ accordeert veel min daer mede/ ende heeft onghelijck min de selue cracht / dan dese plante doet in Latijn Hircina ghenoemt/ niet om datse stincken soude ghelijck eenen Bock/ (want sy heeft eenichsins den reucke vanden Daucus / Pastinake oft Ligustrum, die niet onlieflick en is) maer om dat tbloedt ende vleesch vanden Bocken daer mede opghevoedt zijnde / inder manieren als de Medicijns leeren / een sonderlinghe hulpe is teghen den steen: Oock is dit cruydt zeer goedt teghen de Geelsucht ende Watersucht. D'wordt is oock om de voorseyde crachten Petrifindula oft Steenbreke ghenoemt.

Ruta pratēsis.

Cracht ende werckinghe.

De wortel wordt gheconfijt ghelijckmen de Endeloose-wortel Eringium ghenoemt doet / om de maghe te helpen teeren ende dinghewant te versterken. Sy is oock zeer goedt teghen de Colica ende pijnen des buycks/ teghen langheduerende cortsen/ oock den ghenen die eenich lit vercrom-

pen oft ghespannen hebben/eñ tegẽ de gheraecktheydt. Insgelijcks oock dẽ ghenẽ die van fenijnighe dieren ghebeten zijn. De selue wortel ende oock tsaedt inghenomen doen water maecken / ende verwecken de maendtstonden vande vrouwen / sy iaeghẽ oock af de secundine ende doode vruchten.

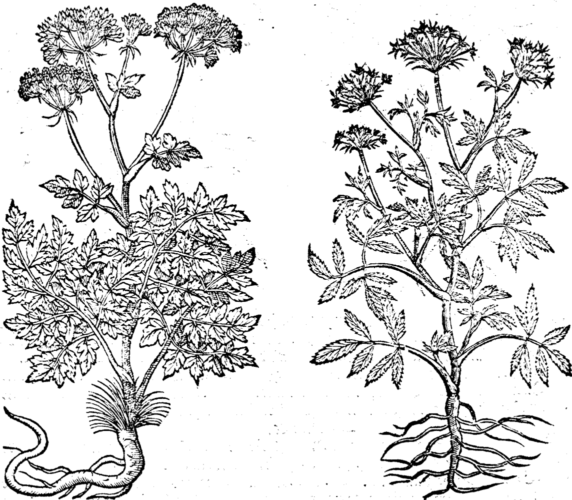
Met azijn ghedroncken is zeer goedt teghen de peste ende smettelijcke sieckten.

Tsap ende de bladers zijn zeer goedt ghebruyckt om te suyueren de vuyle zeericheden / ende oock om vlecken ende sproeten te verdrijuen/ ende maecken d'aensicht claer ende schoon.

De wortel ghecnout doet seeueren / ende treckt veel taeye vochticheydt wtten hoofde/ waerom datse zeer goedt is om den tantsweere te versoeten/ ende doet de spraecke wedercomen als yemandt vander popelsie gheraeckt is. De Beuernelle die ronder bladers heeft ende dien vande Pimpinelle ghelijcker/ groeyet vele in Enghellandt ende Nederlandt.

Daucus secundus Selinoides, Rosmarinum siue Libanotis prima Theophrasti folio Apij palustris. In Italiaensch/ Valde bona, ende is de Saxifraga vande Venetiaenen.

Ghemeyne Ameos. In Latijn/ Ammi vulgatius: an Bubonium Hippocr.?

De plante die van Matthiolus Tweede Daucus ghenoemt wordt/de selue is vanden Apotekers van Venegien Saxifraga dat is Steenbreke ghenoemt/ segghende datse by veel experientiẽ beuonden hebben/ datse dergheliјcke crachten heeft/nochtans en laetse daeromme niet te wesen de Tweede Daucus van Dioscorides. Want sy heeft de bladers vanden Coliander oft vande oprechte Petercelie van Macedonien. Tsaedt is lanckworpich ende hoeckachtich op croonkens groeyende ghelijck Venckelsaedt. De wortel heeft eenen speceryachtighen reucke/ende eenen sueten smaecke/ bouen met een hayrighen crans/ ghelijck die vanden Meum.

Ander soorte vanden tweeden Daucus Selinoides, oft Selinoides Cordi.

Inde bosschen ontrent Dornick gheleghen groeyet een cruydt desen voorgaenden gheheel ghelijck/ maer veel minder.

Ghemeyne Ameos.

Dese plante die ouer al inder Apoteken Ammi ghenoemt is/ groeyet van selfs niet alleene onder de moes-cruyden in Vranckerijck ende Enghellandt/maer oock aen alle canten van grachten. Dit cruydt gheeft in Wedemaendt ende Hoeymaendt cleyne ghesterrede bloemkens die bouen wijt zijn/ op croonkens dien vanden Carui ghelijck. In Oogstmaendt gheuet sijn saedt/ d'welcke cleyne ende bruyn is/ maer sonder eenigen speceryachtighen reucke/ een weynich scherp/ ende bitter van smaecke/ waerom dat oock d'oprechte Ammi niet en is. De stele is onderhaluen voet oft twee voeten lanck/ ende rondt/ aen syde schueten twee/ dry ende vijf lanckworpighe bladers voorts brenghende/ elck bycants op sijn steelken staēde/ met noch ander cleyne bladers breeder wtgespreydt/ diē vanden Beuernelle oft Suycker-peen ghelijck/ staende rondtom de croonkens. De wortel is wit/ als die van den Seerlinck.

Tafelken.

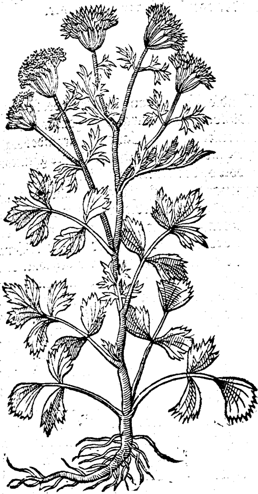
Anijs.
Carum oft Carui.
Daucus Creticus verus.
Daucus niger Theophrasti, oft Caroten.
Daucus Officinarum, Wilde Caroten.
Ammi Creticum aromaticum.
Alderhande Ammi.
Ammi Creticum gustu Origani.
Keruel.
Gingidium.
Scandix, Pecten Veneris, Naelde-Keruel.
Visnaga.
Percepier vanden Engelschen.
Caucalis dry soorten.
Oenanthe cruydt.
Filipendula.
Oenanthe oft Filipendula montana.
Oenanthe maxima Cicutæ facie.
Cicuta oft Scherlinck.
Cicutaria.
Myrrhis oft Wilde Keruel.

Diuersche soorten.

Seseli Peloponnense folio Cicutæ.
Seseli Creticum, siue Tordilion.
Siler montanum.
Seseli pratense Monspelliensium.
Thalietrum, Sophia, Fijecruydt.
Delphinion oft Ridder-spooren van diuersche soorten.
Melanthium satiuum.
Melanthium syluestre duplex.
Cumimum vulgare, Comijn.
Cumimum Æthiopicum.
Cumimum Syluestre villosis glomerulis, Wildt ghebolt Comijn.
Cumimum syluestre, siliquosum, duplex.
Nucula syluestris Septentrionalium, oft oock is Bunion van Dioscor. ende Bulbocastanum Tralliani?
Peucedani facie pusilla planta, an Pseudobunium Diosc.? Saxifraga Matth.
Heliochryson, Rheynbloemen.
Sideritis altera Dioscoridis.
Sideritis Achillea.
Achillea montana.
Millefolium oft Gerwe met { Witte / Purper / gele } bloemen.
Millefolium aquaticum Coriandrinis foliis.
Stratiotes Millefolium, Ruyters-cruydt.
Reynvaen { groot. / cleyn.
Matricaria oft Mater/ en is gheen Parthenium.

Dobbel Mater-cruydt.
Alssem.
Ghemeyne Alssem en verschilt niet van specie oft ghedaente vanden Roomschen oft Pontico.
Daer en zijn maer twee differentien vande oprechte Alssem.
Absynthium Sardinium Galatiæ, ende niet Santonicum Galliæ/is de Roomsche Alssem vanden Engelschen/Duytschen ende Franchoisen.
Absynthium Seriphium siue marinum verum, folio & facie Abrotoni feminæ, ende syn veranderinghen.
Absynthium Ponticum van Trente.
Boomachtighe Alssem.
Ghecranste witte Alssem.
Ander ghecranste Alssem vande Italianen.
Seriphium Ægyptium.
Santolina siue Semen sanctum Officinarum.
Capnos, oft Fumaria, Eert-roock oft Grysecom.
Diuersche sorten van Fumaria, oft Eert-roock.
Fumaria lutea, montana & alba, siue Split Illyrica, an Aëtij Phraginites, & Fumaria Coridalis Galeni?
Capnos Plinij bulbosa duplex, Voonkens-holwortel tweederhande.
Capnos bulbosa caua alba & purpurea, Holwortel witte ende purper.
Chelidonium maius, Groote Gouwe.
Aquilegia eiusque varietates, Akelepen/ende haere onderschepden.
Arthemisia, Byboet.
Arthemisia tenuifolia.
Arthemisia altera.
Arthemisia marina.
Ambrosia dryderhande.
Abrotonum mas, Aueroone.
Abrotonum mas Monspelliensium.
Abrotonum peregrinum.
Abrotonum odoratum humile.
Abrotonum inodorum.
Abrotonum femina, Chamæcyparissias, Cypres.
Cotula fœtida est verum Parthenium: oft oock is den Amaracus van Galenus ende Paulus?
Anthemides siue Chamæmillæ, Camillen.
Leucanthemis, Roomsche Camille.
Cotula marina.
Buphthalmum.
Heranthemum, Adonis.
Helleborus niger Theophrasti, folio ferulaceo.
Pyrethrum vulgare, Bertram.
Pyrethrum vmbellatum.

Anijs. In Latijn/ Anisum. In Hoochduytsch/ Anisz. In Franchois/ Anis. In Engelsch/ Anese ende Anyse.

Anijs heeft hier voortijdts/ sonderlinghe vãde Pythagoreen zeer groot gheacht gheweest/ niet alleene om dat den verloren appetijt weder brochte/ maer om dat verdreef alle winden ende opblasinghen oft ripsemen vande maghe ende dermen. Voorwaer oock daer en is gheen saedt onder alle de ghene die winden verdrijuen / dat de maghe aenghenaemer is/ min scherpicheyt/ oft meer soeticheydts heeft / dan dit saedt/ d'welcke gheensins / als Galenus meent wt de woorden van Dioscorides, tot indẽ derden graedt warm is/ ten ware tghene dat buyten in tvelt groeyet/ het welcke hier te lande selden oft nerghens ghesien wordt / ende dat door oeffeninghe ende natuere vanden grondt weynich van sijn warmte verlore / ghemerckt dat ouer al inde houen / iae vande Noordersche ghewesten/ als in Duytschlandt ende Enghelandt voorts comt. Theeft tghewas ende factsoen vande gemeyn Petroselie. De bladeren zijn wat ronder/ ende de bloeme is wit. Tsaedt is ouer al bekent grooter dan Petercelie. d'Oostersche is ghelijfuigher dan de Spaensche die dorrer is/ nochtans int distilleren gheuet meer olie.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Anijs verwarmt ende drooght/ ende maeckt eenen goeden aessem: tverdrijft de pijnen/ het doet water maecken/ ende verdrijft de watersucht. Ghedroncken verslaet den dorst / ende is zeer goedt teghen tfenijn van eenighe ghedierten. Verdrijft de winden ende opblasinghe vande dermen/ tstopt den buyckloop ende dẽ witten vloet vande vrouwen. Anijs veel ghceten gheeft lust om by slapen tdoet de vrouwen veel soghs crijghen/ ende opent (als Sethus seght) de verstoptheden.

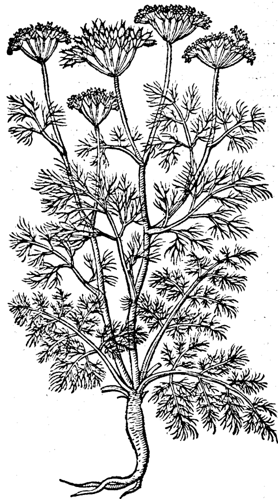
Den roock van Anijs saedt door den neuse onfanghen / verdrijft de pijne vanden hoofde.

Anijs saedt ghestooten ende met olie van Roosen ghemengt/ gheneest de verstoptheydt vanden ooren daer inne ghedrupt. Plinius: voeght daer by: Anijs saedt is sonderlinghe goedt teghen het ripsemen / ende opblasinghe vander maghen / tgheneest oock de crimpinghen des buycks ende stelpt den buyckloop. Met wijn oft water ghesoden ende inghenomen/ doet den hick vergaen/ iae niet alleene ghedroncken/ maer oock gheroken. Ghedroncken doet slapen/ het doet den steen rijsen/ tbelettet ouergheuen/ ende verdrijft de swillinghe voor therte. Tis zeer goedt teghen de ghebreken vander borst/ ende den zenuen vande ghene die coudt van lijfue zijn.

Tsap met olie ghemengt ende ghesodẽ / is zeer goedt inde neuse gaten ghedrupt teghen de pijne des hoofs. Tsaedt is zeer goedt teghen de ghebreken des buycks ende dermen: waerom dat gheroost ende inghegheuen wordt teghen het Roodtmelisoen / ende den ghenen die alleneen wel souden ter camer gaen ende niet en connen. De Herbarist Dalion gaf Anijs saedt met Dille te drincken den vrouwen die den aerbeydt hadden. Groen Anijs saedt met naerbier ghemengt / is zeer goedt ghestreken den ghenen die eenighe frenesie oft rasende sieckte hebben/ ende oock den kinderen die de vallende sieckte oft eenighe besmetheydt hebben: Jae Pythagoras seght/ dat de ghene die Anijs saedt inde handt hebben/ gheensins en connen met de vallende sieckte bevanghẽ worden/ ende datmen daerom tselue behoort vele te saeyen inde houen. De vrouwen die den aerbeydt hebben / sullen lichtelijcker baren als sy Anijs saedt riecken. Sosimenes gebruyckte Anijs saedt met azijn teghen alle herde gheswillen / ende is oock goedt ghedroncken den ghenen die vermoeyet zijn van gaen. Anijs saedt ghecnout ende warm daer op ghebonden/ oft met Beuersijn/ honich ende azijn ghemengt ende ghedroncken / gheneest dopstiegen vande moeder.

Anijs saedt/ Concommer saedt/ ende Lisaedt van elcks soo vele als tusschen dry vinghers mach ghenomen worden/ ende met ses oncen ende half witten wijn ghedroncken/ verdrijft de draeyinge van thooft/ die de vrouwen naer tbaren cryghen. Anijs saedt met wijn ghedroncken/ doet soetelick sweeten. Olie van Anijs ghedistilleert/ doet alle des voorseydt is veel crachtigher.

Oprecht Daucus van Dioscorides. In Latijn/
Daucus Cretensis verus Diosc.

Candiotsche Daucus d'welcke voor het beste/ als Dioscorides ghetuyght/ghehouden wordt/en groeyet niet alleene in Candie/ maer inde hooghe gheberghtē van Duytschlandt Alpes ghenoemt; ende oock op de hoeuels van Genua/ ende steenrootsen vanden bergh Jura gheleghen by Geneue/ waer dat ouervloedich voorts comt/ ende van daer hedens-daegs tot Lyons eñ in ander Coopsteden te coope ghebrocht wordt/ ende tot Venegien te dierder vercocht/ om dat crachtigher is inde Theriaken ende dergelijcke medicijnen tegen tfenijn dan eenich van alle de soorten van Daucus. De bladers van dit cruydt zijn cleyndere eñ dunder dā diē vandē Venckel eñ de Dille gelijck. De bloemē zijn wit/ groeyēde op croonkēs. Tsaedt gheuet ouervloedich/ ende lanckworpich als de Comijn/ maer wit ende hayrachtich/ heet van smaecke/ende welrieckende/ welck oock meest ghebruyckt wordt. De wortel wordt oock ghebruyckt/ de welcke cleyne Pastinake ghenoemt wordt/ heeter van smaecke ende stercker van reucke. Ist datter yet gebreckt om Creticum te wesen/ dat mach de gront ende de locht zijn. Maer van ghedaente voorwaer ist tselue/ ende van crachte zeer luttel verschillende. Doen Matthiolus dese plante beschreef/ soo groeyder een plante oft twee inden hof van Padua/ van waer dat hy tselue ghedrogt vercreghen hadde/ d'welcke hem dede meynen dat nerghens dan in Candien en groeyden.

Tcruydt dat Matthiolus voor het derde Daucus houdt/ wordt van d'Apotekers van Venegien ende Padua Saxifragia ghenoemt ende voor die ghebruyckt/ als voren int capitel vanden Daucus Selinoides gheseydt is/ welcke veel verschilt van de voorseyde Daucus Creticus, ende en is van Matth. niet meer beschreuen dan dandere met een groot deel van zijn stōme onbeschreuen figueren/ het welcke niet te verwonderē en is/ met dien dat het meeste deel vā sijn seldenste figueren naer drooghe cruyden die hem ghesonden zijn gheweest/ ghecontrefeyt zijn.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt van alle de soorten van Daucus ghedroncken/ verwarmt/ doet water maecken/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeght af de doode vruchten.

Tselue saedt ghedronckē versoet den verouderden hoest/ ende gheneest de crimpinghē des buycks ende Colica. Met wijn inghenomen/ is zeer goedt teghen de beten vande fenijnighe spinnen diemen Phalangien noemt. Ghestooten verdrijft ende doet scheyden de coude gheswillen daer op gheleyt. Tsaedt van alle de soorten van Daucus wordt gebruyckt/ maer alleene de wortel vā den Daucus Creticus, de welcke principalick inghenomen wordt met wijn teghen fenijn.

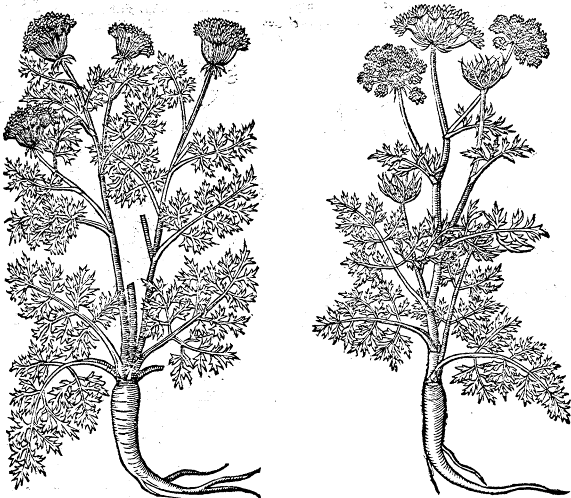
Plinius Voeght hier by: Daucus wordt inghegheuen den viervoetighen dieren die gheslaghen zijn/ ende gheneest de pijne des hoofts. De wortel van Daucus met wijn inghenomen/ stoppet troodtmelisoen/ ende een scrupel met ses oncen Hypocras ghedroncken helpt de ghene die ghevallen ende gheplet zijn: maer ist datter cortsen zijn/ men salt met Meede innemen.

Daucus-saedt ghedroncken doet den steen rijsen: maer de bladers trecken-wt alle schichten die int lichaem steken.

Oprechte

Opꝛechte wilde Pastinake van Dioscorides is onse wilde veldt-Carote. In Latijn / Genuina syluestris Pastinaca Diosc. Carotta sylu. vulgi, Siser Lacunæ, Daucus Officin. In Italiaensch/ Pastinaca saluatica. In Spaensch / Canahoria saluage. In Engelsch/ Wild Carot.

Geel Peen is d'opꝛechte tamme Pastinake vā Dioscorides. In Latijn/ Pastinaca satiua Diosc. Daucus Theophrasti. In Hoochduytsch/ Geel Ruben ende Geelzam Pastiney. In Franchois/ Pastinades & Carottes jaulnes. En Español Zanahoria

Dese Wilde Pastinake is ouer-al inde Apoteken van Italien / Vranckerijck ende Duytschlandt ghenoech/ende Daucus ghenoemt: de welcke tselue meest ghebruycken by ghebreke van Candiots Daucus, nemende nae de leeringhe van Galenus dobbel ghewichte van dien/ hoe wel dat van crachte ende ghedaente luttel verschilt vande soorten van Daucus van Dioscorides. Tgroeyet soo wel in coude als in heete landen/ op rouwe plaetsen ende doꝛre canten. Wt een houdtachtighe wortel die minder is dan de Peen / den welcken sy zeer ghelijck is / spꝛuyten stelen van eenen cubitus hooghe / waer aen wtghespꝛeyde rouwe bladers groeyen dien vanden Caroten oft Peen niet onghelijck. De bloemen zijn wit/ groeyende op croonkens/ nae de welcke saedt volght. Het welcke in goedt landt ghesaeyt ende gheoeffent/ verandert in tamme Caroten oft Peen/ als ons houeniers vā Antwerpen het selue beuinden: tselue gheschiet oock in tsaedt vanden Baucia oft ghemeyn Wilde Pastinake vande Barbarē van onse tijden/ het welcke is d'opꝛechte Elaphoboscū van Dioscorides: want alsmen die saeyt ende oeffent ghelijck de voorseyde / cryghen sy schoon groote wortelen/ zeer goedt ende soedt om eten.

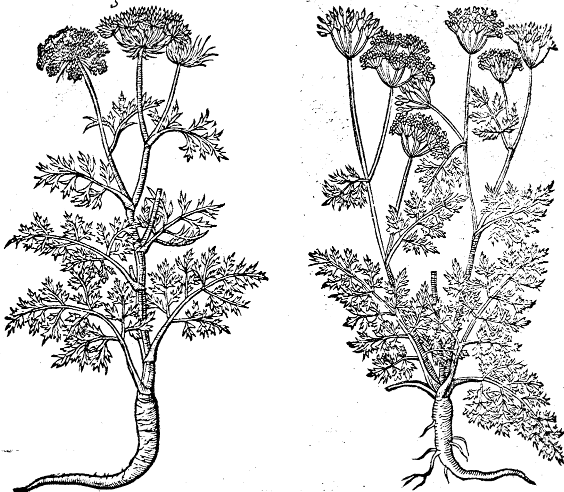
Daucus syluestris Officinarum.

Oft de tamme Pastinaken van onse houeniers ende ghemeyne volck (maer niet van Dioscorides) de welcke van saedt van Baucia vanden Araben / oft Wilde Mooren ghewonnen zijn/ Elaphoboscum van Dioscorides zijn? ende ter contrarien oft niet eer de Wilde Carote/ oft ghemeyne Daucus vanden Apoteken/ ende de tamme Carote/ en is de wilde ende tamme Pastinaca van Dioscorides, hebbende de bladers van Gingidium, bitterachtich van smaecke / ende croonkens dien vande Dille ghelijck/ op de welcke witte bloemen groeyen die inde middel wat purperachtichs hebbē/ ende bycants op tgele trecken? ghelijckmen merckelick vindt inde bloemen vande Wilde Carote. De bloemen vande ghemeyne Pastinake zijn geel ghelijck die vanden Elaphoboscum zijn

moetē. De grootte ende mate vande wortel en is daer niet teghen/aenghesien dat ick die op de hoeuels ende in warme contreyen van selfs ghewassen zijnde/ ghevonden hebbe met steelkens van een palme hooghe/ende met een cleyne wortel. Maer door oeffeninghe wortelt sy dieper ghelijck de Cicoreye/ende loopt vijf oft ses voeten diepe in d'aerde.

Caroten oft roode Peen. In Latijn/ Pastinaca satiua atrorubens, Daucus niger Theophrasti. In Hoochduytsch/ Rot Ruben ende Pestenep. In Walsch/ Pastinades ende Carotes rouges. En Esp. / Zanahoria negra

Carue oft Suycker Peen. In Latijn/ Carū, Carui. In Hoochduytsch/ Feld kumich. In Spaensch/ Alcarouea. In Engelsch/ Caruwayes.

De ghelijckenisse die de soorten van Daucus met den Caroten hebben/is oorsaecke gheweest dat Theophrastus dit cruydt ghehouden heeft voor swerten Daucus. Nochtans zijn de Peen oft Caroten tweederhande van coleure: want d'een soorte is geel ende d'ander bruyn-roodt eñ een bruyn-roode sap gheuende ghesoden oft ghebraden. Welcke vanden ghemeynen volcke vele ghetē wordt. Dese schijnen te wesen van middelmatighe natuere/tusschen den Daucus ende Pastinaken eñ van hun beyden gheslachte/nochtans en connen sy gheen van beyden ghenoemt werden. Den ghenen die dese Caroten oft Peen ghehouden hebben voor wit ende roodt Behen/ sal op sijn plaetse gheantwoordt worden. Tschijnt datse desen naem Carote ghecreghen hebben/vande ghelijckenisse ende maechschap die sy met den Carui hebben.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Caroten ghesoden worden gheten: Maer tsaedt ghedroncken oft met een pessus van onder ghestelt/verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Tsaedt vande Caroten is goedt ghedroncken den ghenen die met pijne hun water maecken/oft groote pijne inde sijde hebben/oft dwater laden. T'wederstaet alle fenijn/ende is goedt teghen de steken ende beten van alle fenijnighe dieren/ghemerckt dat desen cruyden vande fenijnighe dieren gheen hinder ghedaen en wordt.

Tselue saedt dickwils vande vrouwen ghebruyckt/maeckt de selue vruchtbaer/ende voordertse om te ontfanghen. De wortel doet water maecken/sy gheeft lust om byslapen/ende van onder ghestelt treckt de vrucht af. De bladers ghestooten ende met honich ghemengt/suyueren de vuyle voorts-etende sweeringhen. De Tamme Peen oft Caroten zijn de wilde van crachten ghelijck/maer niet al wt soo sterck/ende zijn bequaemer om eten.

De

Galenus. De Wilde Carote is tot alle dinghen crachtigher. Sy heeft oock in haer eenighe afvaghende cracht / waerom dat sommighe de bladers van dien met honich menghen/ende leggen op voorts-etende sweeringhen/om die te reynighen. Plin. Tsaedt vande Wilde Carote gestooten ende met wijn ghedroncken/versuet tswillen vanden buyck/ ende is zeer goedt teghen d'opstigen vande moeder/ de pijnen soo zeere versoetende / datse de moeder verbetert. T'selue met Maluiseyen ghemengt is zeer goedt gheleydt opden buyck vande vrouwen. Maer den mans ist zeer goedt met soo veel broodts ghestooten/ende alsoo ghebruyckt. Met wijn ghedroncken/ is zeer goedt teghen de pijne vanden buyck: het doet oock wel water lossen/ende met honich ghemengt/ist zeer goet gheleydt op voorts-etende zeericheden ende loopende gaten. De wortel ghestooten ende met droogh meel bestroeyt / wordt met meede inghegheuen teghen de ghebreken vande Leuer / milte / dermen/ lendenen ende nieren. De tanden met de wortel rondtom ghewreuen ende ghekeutert / worden verlost van pijne ende sweeringhe. Dieuches.

Carue oft Suycker-peen.

Carui heeft de wortel ende bladers dien vande Wilde Peen oft Caroten ghelijck/oock en is tgebruyck van dien den seluen niet zeer onghelijck: Want t'wordt beyde met moes gheten / nochtans is tsaedt vanden Carui vollhuigher ende stercker van reucke / principalick tghene dat inde bemden van Ostendal groeyet/voortsbrenghende croonkens met witte bloemen/ op eenen stele van eenen voet oft onderhalf hooghe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Saedt van Carui verwarmt/het doet water maecken/ende is zeer goedt voor de mage/ ende mont/ ende doet de spijse verteeren. Tselue saedt is zeer goedt ghedaen in medicijnen tegen fenijn ende die penetrerende zeere haest helpen. Metten cortsien gheseydt / t'mach ghebruyckt worden in stede van Anijs. De wortel van Carui ghesoden wordt ghეten ghelijck Caroten.

Galenus. Tsaedt van Carui verdrijft alle winden ende doet water maecken niet alleene tsaedt/ maer oock de bladers.

Ammi Creticum aromaticum.

Zeer cleynen Ammi. In Latijn Ammi perpusillum.

Veel soorten van Ammi, die ouer al inde houen ghevonden worden / en zijn my niet gheheel onweert

onweert/ ghemerckt datmen d'oprechte ghedaente vanden Ammi niet en weet: Nochtans en staen my die niet soo zeer wel aen/ om datter veel dinghen aen tsaedt ghebreken. Want d'woordt Ammi schijnt te bedieden een zeer cleyn/ ende bycants sandtachtich saeyken van cleynicheydt ende coleure/ soodanich als Dioscorides spermation oft cleyn saeyken noemt/ eenen heeten smaecke ende drooghendende van Orega: Maer tghene dat hier ende daer inde houen ghesien wordt met de bladers van Sisarum, daer af is voren ghenoech gheschreuen.

Zeer cleyne Ammi.

Wederom t'ghene dat inde houen van Padua/ ende oock in sommighe houen vande Nederlandtsche Herbaristen gheoeffent wordt/ ende oock dat wy gheplucket hebben/ niet verre van Agen aende Garonne in Aquitanien/ d'welcke wy langhe verwaert hebbē/ heeft de bladers ende croonkens vanden Candiotschen Daucus/ maer veel cleynder ende smalder/ ende tsaedt ende wortel vā de Water-Eppe/ maer ten heeft gheensins de crachten die in tsaedt vanden Ammi gheeyscht worden. De bloemkens zijn geel ist dat my wel ghedenckt.

Daeromme tsaedt dat ouer sommighe iaeren heeft wt Syrien oft Candien tot Venegien ghebrocht gheweest/ van grootte den Petercelie saedt ghelijck/ maer geel speceryachtich van smaecke eñ heet/ den Orega van smaecke ghelijck/ d'welcke dickwils ghesaeydt ende niet crachteloos oft verstorven/ heeft ons bedroghen/ ende suspicie doen hebben/ die ons een persoon te kennen gaf/ als dat moghelick was dat eenighe Jode in ware te vervalschen constich de Tollenaer was vande hauenen van Candien ende Syrien/ om te gebruyckē inde misterie vande Venetsche Theriakel/ tselue saedt ghewenckt hadde oft ghesoden inde decoctie vande Orega/ ende alsoo om de voorderinghe oft proffijts wille vande Veneetsche Apotekers zeer begheert werdt. Dit selue saedt naederhandt gesaeydt zijnde inden hof van Peeter van Coudenbergh/ is ten laesten voorts ghecomē de smaecke hebbende vande Peen ende speceryachtich/ ende de bladers dien vande Peen ghelijck/ oft meerder dan die vanden Carui. De smaecke en was nochtans gheensins vande Orega.

Cracht ende werckinghe vanden Ammi van Dioscorides.

Diosc. Ammi heeft een verwarmende/ heete ende drooghende cracht/ eñ is zeer goedt teghen crimpsel/ ende pijne des buycks/ met wijn inghenomen/ als Plinius oock seght.

Tselue saedt is oock goedt met wijn ghedroncken teghen de beten oft steken van fenijnighe dieren: ende met Spaensche vliegen Cantharides ghenoemt inghenomen/ benemet letsel vande selue in vueghen dat wederstaet de swaricheden van water te maecken die vande Cantharides voorts comen. D'welcke Plinius oock seght. Tselue saedt met honich ghemengt/ doet die blaeuw gheslaghen oft ghestooten plecken vergaen daer op gheleyt. Ghestooten ende met wijn ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ maer met herst ende rosijnen ghemengt/ ende op gloeyende colen gheleyt/ suyuert ende reynicht de moeder/ als den roock daer af comende van onder ontfanghen wordt. Tsaedt van Ammi vele ghebruyckt maeckt eenen persoone bleeck ende doodt-verwich van aensicht. Dwelck Plinius oock seght. Galen. Tis warm ende drooghe tot inden derden graedt/ ende is van subtijle deelen/ bitterachtich van smaecke ende heet/ soo dat claerlick verkeert/ ende water doet maecken. Plin. Men seght dat de vrouwen lichtelicker ontfanghen/ die tselue riecken als sy byslapen.

Gingidium met bladers van Elaphoboscum dat is van wilde Peen.

T'sijn alreede veel iaeren gheleden dat die nerstighe Apoteker Martinellus verclaerde dat hem dese plante wt Syrien ghebrocht was/ waer teghen wy seyden dat een plante was van onsen landen de welcke wy twee iaeren daer nae met grooter menichte vonden in wijngaerden ende coren groeyende/ oock onder de wilde erweten/ ende Caucalides, de welcke al ist datse van ghedaente ende crachten den Gingidium schijnt ghelijck te wesen/ nochtans en isser niemandt die wt Dioscorides, ende de slechte beschrijvinghe/ voor seker soude derren die voor d'oprecht Gingidium verclaeren. Want het is een plante van ghedaente ende plaetse van groeyen den Caucalis ghelijck/ dā dat de bladers langher en smalder zijn eñ minder dan die vande Baucia oft Elaphoboscum. De bloemen zijn wit groeyende op croonkens/ tsaedt is rouw/ ende heeft den reucke vande wilde Peen/ maer den smaecke vanden Gingidium.

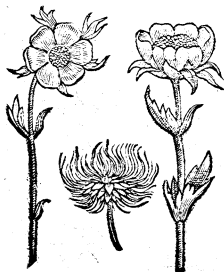
Keruel schijnt een soorte van Gingidium te wesen. In Latijn/ Cerefoliū Gingidij species videtur. In Hoochduytsch/ Korffelkraut. In Franchois/ Cerfueil. In Engelsch/ Cheruel.

De Persuasien van Matthiolus en sullen nemmermeer moghen maecken dat veel Medicijns ende vroukens de Keruel oft Cerefolium sullen verlaeten voor zijn Syriacks Gingidium: Want sy is inde spijsen lieflicker/ crachtigher ende meer versocht: De welcke wt dese plaetse gheweert zijnde/ ick en weet niet waer hy die soude willen stellen. Tgheheel cruydt is de Myrrhis zeer ghelijck maer veel cleynder ende is soo bekent datmen gheen breeder beschrijvinghe en behoeft.

Gingidiũ met bladers vã Elaphoboscũ, dat is vã wilde Peen. In Latijn/Gingidiũ foliis Baucię Syriacum.

Bloemen van Gariophylate met rondtachtige bladeren / overgheslaghen inde pagie van 846. In Latijn/ Cariophyllata maior rotundifolia, omissa pag. 846.

Visnaga Gnigidium Anguil.

De Visnaga die hy seght te wesen een vremde ende wtlandtsche plante ende die hem soude ghelijck veel ander planten ghesonden wesen / hebben wy sien groeyen op veel plaetsen van Italien/sonderlinghe opden wegh die van Pesaro nae Roomen loopt / ende in Aquitanien tot Agen / lancks de Garonne eñ ontrent Bordeaus/ ende kan oock euen wel als dander / met de descriptie accorderẽ: Want in Dioscorides en wordt gheen vermaen vande croonkens ghemaeckt. De bladers zijn die vande wilde Caroten ghelijck maer dunner/soo is oock de stele / maer bloot/ende minder / zeer diepe ghekerft/ iae de croonkens zijn soo stijf van stecken datse nut zijn voor tantstokers. De bloeme is wit.

Cracht ende werckinghe van Gingidium.

Diosc. Dit moes-cruydt rouw/ghesoden/ oft in pekel ghelevt/ghegeten/ is zeer nut voor de mage/ ende doet water maecken.

Tselue

Tselue cruydt in wijn gesoden eñ gedroncken/is zeer goedt voor de blase. Galen. Ghelijck Gingidium bitter van smaecke ende tsamentreckende is/ alsoo ist oock ghetempert in warmte ende couwde: maer by beyde dese qualiteyten ist oock drooghende. Oock ist zeer goedt voor de maghe/als hebbende een redelick tsamentreckinghe: Waerom dat oock gheen zeer merckelicke warmte en heeft/ mær is drooghende tot inden tweeden graedt.

Naelde-Keruel. In Latijn/ Veneris Pecten Plinij: an Scandix? In Engelsch/ Pinkencole/ eñ Storkes byll.

In dien men eenichsins soude moghen gheraden wat plante dat Scandix waere/ tselue schijnt voorwaer datmen soude moeten nemen wt tvervolgh vande capittels ende gheslachten vande planten. Want de beschrijuinghe van dien is zeer twijfelachtich oft gheen. Dese dry moes-cruyden vervolghens verhaelt/ zijn noch qualick yemandt bekent gheweest/ om datse met onseker ende luttel woorden/ ende eens-deels met gheen woorden beschreuẽ en zijn. Want Pecten Veneris oft Naelde-Keruel/is van smaecke/bladers ende gebruyck den Eert-roock ghelijck/ ende wordt oock vanden ghemeynen Apotekers van Venegien/ daer vorẽ ghehouden ende ghenomen. De bescheeden vande bitterheydt ende scherpheydt zijn van alsulcken verlanghe/als die van Galenus zijn vãde scherpheydt vanden Eert-roock: welcke meyninge vande gheleerde mannen niet sonder reden wederleyt wordt/oock isser de redene selue teghen. Alsoo bevinden wy oock by versoeck dat de scherpheydt die byden ouders den cleynen Swael-cruydt/ Arum ende Anyunen toegheschreuen wordt veel minder is dan sy segghen.

Cracht ende werckinghe vande Scandix van Diosc.

Dit cruydt is een wilt moes/bitter ende scherpachtich/ het welck rouw oft ghesoden geten wordt ende is zeer nut de maghe ende buyck. Tselue cruydt ghesoden ende ghedroncken/ is zeer goedt voor de leuer/nieren ende blase/alle tselue seght oock Galenus.

Galen. Dit cruydt drooght ende verwarmt tot inden tweeden graedt/ het doet zeer wel water lossen/ende opent de verstoptheden vanden inghewandt. Plin.lib.24.cap.19. Dit cruydt wordt Veneris Pecten ghenoemt om de gelijckenisse vande tanden. De wortel van dit cruydt met Maelwe ghestooten treckt wt den lichaem alle splinters oft ander dinghen die in tlijf steken.

Enghelschen Steen-doorsnijdende-cruydt/oft oock Scandix is?

Die den Percepier vanden Enghelschen zeere wel kennen/ weten dat een van beyden welcke men wil van dese planten ghelijck is/ ende oock niet minder van crachten: De bitterheydt ende scherpheydt wordt daer in ghevonden/ ende wordt om de ghesontheydt/ met moes gheten. Van ghedaente ist meest gelijck de Keruel cortelinge voren beschreuen/ maer altijdts ist een cruydeken/ eñ en groeyet nerghens hoogher dan een spanne: tspruydt van selfs wt alle het iaer ouer/ende groeyet ouervloedich op eenen dorren ende ghetreden grondt: de stele is cleyne/ ende draeght groenachtige bloemkens. Het doet terstont ende sterckelijck water maecken ende wordt inde pekel gheleyt ende verwaert. Wt tselue wordt oock een water ghedistilleert dat grootelick ghepresen is. Dese soorte van Scadix legghen wy meer voor ooghen/dan wy die daer voren willen houden/midts datse den Herbaristen niet zeere bekendt en is/ noch oock mijns wetens van niemant beschreuen. Nochtans wordt die tot Bristo in Enghellant vande vrouwen zeer vele gebruyckt. Daermen die ouervloedich in corren velden Winter en Somer vindt ende desghelijcks oock in Brabant tusschen Antwerpen ende Mechelen.

Caucalis.

Engelsche Steen-doorsnijdende-cruydt / oft oock Scandix is? In Latijn/Perchepier Anglorum, an sit Scandix?

Caucalis.

Dit cruydt heeft moghen Caucalis ghenoemt wesen nae de ghedaente van tsaedt / d'welcke ghelijck een lanckworpich ende half rondt vaetken is / oft als tsaedt zeer drooghe zijnde een gheluydt gheeft alst vanden windt teghen marcander ghesmeten wordt / nae de wijnpluckinghe. Voorwaer den text van Dioscorides schijnt hier ghevalscht te wesen/ oft yemandt die niet ongheleert en was / schijnt opden cant vanden boeck dese woorden bygheuoegt te hebben / te weten / met bladers die vander Eppe ghelijck/de welcke achternae indē Latijnschē text moghen gheraeckt zijn/want sy en staen niet in onse Griecksche boecken/eñ schijnen oock ouertollich te wesen/ghelijck die zeer neerstighe ende gheschickte man Anguillare ghenoteert heeft. Dat cruydt d'welcke hy voor Caucalis houdt/ hebben wy ouerlanck gepluckt opde steyle steenrotsen vā theylich Graf Sinte Baume gheheetē inde Wildernisse daer Maria Magdalena een Capellekē inde spelonke hadde niet verre van Hyeres in Prouencen / die wy hier hebben doen conterfeyten/ latende eenē yeghelicken sijn opinie vry / om daer af te oordeelen soo hem goedt dunckt. Dese plante heeft den stele/ bladers ende keruinghe die vanden Venckel ghelijck / groeyende eenen cubitus hooghe. De bloemen zijn wit ende groeyen op croonkens met eenen goeden reucke. De wortel is enckel/rechte/wit/diepe inder eerden loopende/den smaecke vande Peen hebbende. Maer de ghemeyne Caucalides staen my beter aen dan dese/ om dat sy de stele/bladers/croonkens ende tsaedt row hebben/ende daerom beter ouer een comen metten woorden van Dioscorides.

Caucalis albis floribus vulgaris.

In onse wijngaerden ende coren-velden groeyen tweederhande soorten van Caucalis: want d'eene is wit/met minder bladers/maer langher van stele/ende dese is die van Matthiolus. D'ander draeght roode bloemen/ende heeft breeder ende dicker bladers/ tsaedt oock meerder: welck saedt aerdich ende clinckende is/ende is lanckworpich ende dryehoeckich/ligghende in stekende schubben/ eenichsins die vanden Calissihoudt ghelijck / de welcke zeer vast aende cleeders hanghēde blijuen: Maer als de schubbe afgheghaen is/soo hebt ghy een lanckworpich saedt/ ghelijck een ydel Hauer/ liefslick van smaecke. Met welck merckelick teecken ende dergheliicke/ heeft Dioscorides de Caucalides

Caucalis albis floribus vulgaris, Lappa agrestis Tragi. **In Hoochduytsch/ Ackerkletten.**

Caucalis **met roode bloemen. In Latijn/** Caucalis flore rubeo folio latiore.

lides ghewesen ende beschreuen. In sommighe ackers van Enghellandt wordense oock ghenoech gheuonden ende in veel houen van Nederlandt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Caucalis wordt row oft ghesoden gheten/ ende doet water maecken.

Galenus. Sommighe noemen dit cruydt Wilden Daucus/ want het is den seluen van smaecke ende crachten ghelijck. T'verwarmt ende droogt ghelijck den Daucus: het doet water maecken/ ende wordt inde pekel verwaert. T'heeft eenẽ medicinalen smaecke/ dien vander Naelde-keruel gelijck.

Verschil vanden seluen.

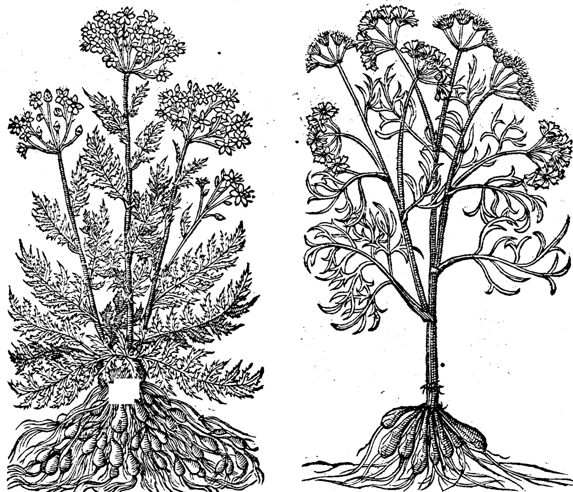
Inde houen van Nederlandt groeyet een soorte met cleynder bloemkens/ die zeer wit zijn/ nae de welcke een gheschelpt saedt volgt/ dat niet en steket.

Oenanthe, flos vineus aut vinaceus. Oenanthe de bloeme vande Wilde Wijngaerdt.

Dry verscheyden planten hebben den naem Oenanthe, de welcke nochtans/ van fraeyheydt/ reucke ende eenichsins van verwe malcanderẽ niet ongelijck en zijn. Dese zijn de wilde oft van selfs groeyende wijngaerdt/ ende zijn mede soorte/ die den seluen naem heeft/ waer af d'eerste spensel van de bloeme eenighen lieflicken reucke heeft/ ghelijck die vande Filipendula, principalick op sommige ghewesten van Linguagot ende Aquitanien. De wortel ende bloemen riecken oock/ maer veel lieflicker/ welcke plante de neuswijse Senois niet en soude veracht hebben/ in dien hy de worden van Dioscorides beter ouerleydt hadde/ ende die met menichte op dorre ende steenachtighe plaetsen wtghesteken hadde. Want in Enghellandt/ daer wy die gheerne ghebruyckten groeyet de selue zeer vele niet verre van Bristo/ aende nederdellende rotsen van S. Vincent/ ende oock op de dorre alsoo wel als vochtighe plaetsen van Duytschlandt/ de welcke in Wedemaendt cleyne/ witte/ ghesternde bloemkens gheeft vele by een ghevoeght/ ghelijck die vande Rute. T'saedt is mosachtich/ schubachtich ende rondt/ dien vande Pimpinelle ghelijck/ den welcken dat oock van bladers ghelijck is/ maer ghekerft oft ghesneden ghelijck die vande Wilde Caroten. De stele is eenen cubitus oft onderhalf hooghe.

hooghe. De wortel en loopt niet diep in d'eerde/maer wydt ende breedt wtgesprendt/hebbẽde aende faselinghen ronde bollekens hanghende/ ghelijck die vanden Cyperus/ Pioene wijfken oft Asphodelus, welcke dinghen zeer wel ouer een comen met de figure van Dioscorides.

Oenanthe, Filipendula: an Molon Plinij?

Oenanthe met smalle bladeren. In Latijn/Oenanthe angustifolia.

Noch zijnder twee ander planten die den naem Filipendula vercreghen hebben/de welcke ghelijck sy den Oenanthe niet zeer ongelijck en zijn/alsoo mogen die oock wel bequaemelick hier gestelt worden. Maer ist dat ghy wilt aenmercken de plaetsen daer sy groeyen/ghy en soudt de tweede van desen gheensins voor Oenanthe houden: want d'eene van desen groeyet meest op vochte plaetsen ende bemden: nochtans heeft Matthiolus de selue planten Oenanthe ghenoemt/ ende afghenomen den naem Filipendula, de welcke nochtans behaluen met de crachten ende oock de berghachtighe ende steenachtighe plaetsen van groeyen/als wy ghesendt hebben/beter daer mede accordeerde/oock nae d'opinie vande iongher Herbaristen.

De minste van dese twee ende die d'oprecht Oenanthe meest ghelijck is/ heeft breede endẽ wyde wortels/ met lanckworpige bollekens/ende lanck hanghende faselinghen/wt de welcke ionghe scheuten spruyten/ende d'onderste bladers zijn diẽ vande Petercelie ghelijck/malschachtich/ende donckergroen. De stele is eenen cubitus oft onderhalf hooghe/gheknoopt met syde tacxkens/ bladers ende croonkens diẽ vanden Anijs oft Coliander ghelijck. De bloemen zijn cleyne ende wit/die inde Somer voorts comen inde grasachtighe dalen oft hoeuelkens vande bemden in Enghellandt/ oock ontrent Montpelliers byde brugghe van Celle neufue, ontrent Magelone/ onder de Narcissen/ ende rondtomme het bosken van Grammont.

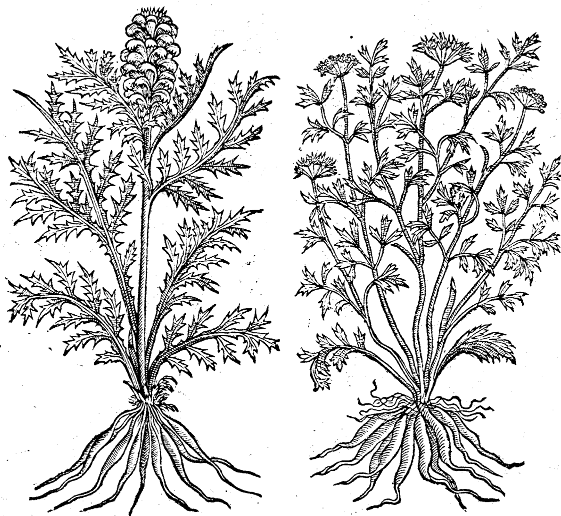
Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers ghedroncken met soeten wijn/ iaeght af de naegheboorte.
De wortel met wijn ghedroncken/ is zeer goedt teghen de druppelpisse.

Oenanthe angustifolia.

Dese plante verschillet alleene van d'ander ghemeyne Oenanthe, datse veel minder endeengher bladers heeft.

Oenanthe siue Filipendula altera montana.

Oenanthe metter ghedaente van Scherlinck/ ende schijnt te wesen Olsenichium Cordi. In Latijn/ Oenanthe Cicutæ facie succo viroso crocco.

Dese Filipendula wordt veel selder ghevonden/ die oock van gheenen autheur beschreuen en is gheweest. Wy hebben dese wtghesteken op d'opperste vande berghen inden lande van Languedoc by tgheberghte van Vigan inden Hof Godts ghenoemt/ byden Spoorbergh gheleghen. De wortel en is soo wijt niet wt ghespreydt/ noch soo saselachtich/ maer heeft vast aen den stele ronde/ lanckachtighe wortelen die bycants euen groot zijn/ ende een weynich oppuylende ghelijck die vande wilde-Corael-cruydē die een iaer oudt zijn / oft gelijck de cleyne gele Asphodelus ghewortelt op de maniere vande Pioene. De stele groeyet onderhalue palme hooghe/ dicker ende rondt / een weynich ghestreept ende ghevoort / beneden ende inde middel de bladers teghen ouer malcander hebbende middelmatich tusschen die vande Filipendula ende Gerwe / cleyne ghekerft ghelijck die vander Hertshoren. Op d'wterste vanden stele groeyet eenen schoonen wijden tros van veel witte bloemen / by een ghevoeght/ gelijck capkens oft helmkens/ staende ghelijck die vande witte Ratelen/ Hondts-cullekens oft Moninckx-cappen.

Oenanthe metter ghedaente van Scherlinck/ ende schijnt te wesen Olsenichium Cordi.

Dese plante en is oock niet zeer bekendt/ dan inde Noordersche contreyen/ principalick van Engellandt/ waer datse groeyet aende beeckskens/ ende canten vande marasschen/ daer de Eppe wasset/ wien dat van bladers niet onghelijck en is/ nochtans de bemde-Ruyte ghelijcker/ ende spruydt wt met veel schueten/ swert-groen / van verwe ende ghedaente de Dulle-Keruel gelijck. De stelen worden

den twee cubitus lanck/de welcke groeyen wt een wortel die veel lanckworpighe ende olijf-wijse bollen heeft/ soo groot als die vande witte Asphodille/ende aen een hanghende/sonder met eenighe saselinghe vast ghemaeckt te wesen (teghen de meyninghe van Matthiolus) de welcke mals zijn/ heet ende onlieflick van smaecke/ eerst vol zijnde van een melckachtich sap/ dat corts in een fenijnich ende exulcererende geelachtich sap verandert. De croonkens zijn dien van Dullen-Keruel ghelijck/ ende wordt voor een soorte vande selue ghehouden/ vande ghene die versocht hebben haer ghelijcke fenijnighe cracht. Want sy segghen dat de ghene die in salaet de selue gheten hebben/ noyt naerder de doot en waren: ende oock ander die sy ghesien hebben hier en daer beswymt loopende ende verbaest/ende ghelijck eenen top draeyende. Ende voorwaer dit cruydt verschilt soo vele vander Oenanthe, als de Dulle Keruel oft Ruta pratensis van tselue verschillet. Daerom en sult ghy den raet van Matthiolus niet volghen daer hy tselue wil gheuen den ghenen die swaerlick hun water connen maecken/ oft om de secundine af te iaghen/ ende noch veel min den ghenen die vande vallende siectte ende swymelinghen oft draeyinghe van hoofde ghequelt zijn/den welcken nochtans wt een zeer sonderlinghe cracht de wortelen van Filipendula zeer helpen met de welcke den steen wt de nieren ende de slijmicheydt wtter blase ghescheyden ende ghedreuen wordt/ghelijck by veel experientien niet alleene ons/ maer oock de slechte vroukens bekendt ende bevonden is. Cracht van Filipendula.

Oenanthe aquatica, Oenanthe quarta Matth. Dod.: an Sylaus Plinij, folio Appij palustris?

D'ouervloedighe natuere heeft dese plante vande Noordersche gewesten/ die aende beeckskens vele is groeyende/ als een middelmate van ghedaente ende crachten ghemaeckt tusschen de groote Water-Eppe ende Oenanthe. Sy gheeft dunne ronde steelkens van eenẽ voet oft cubitus hooghe/wt een langhe/cruypende/wtghespreyde ende saselachtighe wortel/met syde tackskens ende opperste bladers twee neffens een staende/minder dan die vanden cleynen Oenanthe van Montpelliers. Maer d'onderste bladers ende die naest der eerden staen/ zijn die vande Petercelie/ Oenanthe, oft Dulle Keruel ghelijck. Op croonkens groeyen de witte bloemkens/ als die vanden cleynen Thlaspi ghelijck. Tsaedt is dien vande Dulle Keruel niet onghelijck. Dit cruydt d'welcke van selfs

Cracht. aende canten vande beeckskens groeyet/ oft verplant zijnde inde houen / crycht ghecnobbelde wortels ghelijck die vande Oenanthe: ende gheneest de coude-pisse doet oock water lossen/ ghelijck als de Water-Eppe ende Oenanthe.

Cicuta, Cicutaria, Myrrhis.

Dulle-Keruel. In Latijn/ Cicuta. In Hoochduytsch/ Schirling. In Franchois/ Cigue. In Spaensch/ Ceguta, Canaheia. In Engelsch/ Homlocke.

Cicutaria maxima Brancionis: an Thapsia tertia Salamanticensium Clusio? In Spaensch / Canaheia.

Dulle Keruel heeft altijdts een zeer bekendt cruydt gheweest / om de doodlijcke cracht die sy eertijdts heeft ghehadt/ ende werdt in Griecks Κωνεῖον ghenoemt / om dat de ghene die de selue in tlijf droncken / al draeyende ende beswymt neder ter eerden vielen. Dit cruydt groeyet in alle landen/ van ghedaente de Keruel/ oft wilde Caroten / oft wilde Keruel ghelijck: iae de Cicutaria soo zeer ghelijck/ dat de groote ghelijckenisse noch binnen onsen tijden/ sommighe die de selue gheten hadden/ een oorsake was van hunlieder doot. Want de wortel is oock den seluen ghelijck/ wit/ corter eñ dicker/ bouen hol daer de stele wtspruydt/ die gheheel steckachtich is ende hol/ van vier oft ses voeten lanck/ dichte by een gheknoopt somtijts pleckachtich/ bouen draghende dichte croonkens met cleyne bloemkens/ naer de welcke een hoeckachtich saedt comt dien vanden Anijs ghelijck. Dit cruydt wordt byde reucke meer dan door eenich ander teecken onderscheyden soo wel vande cleyne Myrrhis die Cicutaria non fœtens ghenoemt wordt / als vande wel-rieckende oprechte ende zeer ghesonde Myrrhis.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Dulle-Keruel is een doodtlick fenijn/ die door haer vercoelende cracht ter doodt brenght/ ten waere datmen terstondt nae datmen die gheten heeft/ goeden ouden wijn droncke/ dan soude de mensche ghenesen. T'sap wordt wt gheperst als de tsopkens ghestooten zijn eer dat tsaedt ende de croonkens drooghe worden / dwelcke inde Sonne ghedrooght ende in ballekens ghemaeckt wordt. Dit drooghe sap wordt inde medicijne vele ghebruyckt / ende wordt zeer nuttelick ghemengt in medicijnen

dicijnen die ghemaeckt worden om pijne te verdrijuen. Dulle-Keruel ghelijck een plaester op alle wildt vier/ ende voorts-etende seericheden ghelezt/versoet de pijne ende vercoelt de hitte.

De bladers metten croonkens ghestooten ende om de mannelickheydt gebonden/ benemen d'oncuysche droomen/maer sy resolueren het mannelick saedt. De selue gheleyt op de borsten vande vrouwen die gheleghen zijn/doet hun het melck vergaen: maer gheleyt op de borsten vande ionghe dochters/en laet die niet groot worden. De selue gheleyt op de schamelheydt vande knechtkens/ maeckt dat hun clootkens/gheen voedtsel ghevoelende/verdrooghen. De meeste cracht heeft die van Candien ende Megaris/daer nae de ghene die in Athenen/ in Chio ende Cilicien groeyet.

Galen. Alle man is bekent dat Dulle-Keruel een wierste vercoelende cracht heeft.

Cicutaria fatua quæ minus fœtida Cicuta minor Cordi. **Minste stinckende Cicutaria oft Dulle Keruel vanden ghemeynen volcke Wilde Petrocelie ghenaemt.**

Op dat niemandt met dit cruydt bedroghen en zy / want ten heeft niet den quaden reucke / soo moetmē sijn coleur te kennen gheuen/d'welcke wat swerter is/ eñ niet ghepleckt: oock en groeyet niet op soo zeer stinckēde/doncker eñ vochte grachtē/maer aen drooger eñ wat hooger gelegen canten eñ tuynen. Oock wordet in alsoo grooter menichte gesien lancks de vesten vande steden eñ tuynen vā de dalen. Voorwaer dit cruydt is den houeniers eñ houen schadelick ende niet aenghenaem/ waer dat van selfs groender ende claerder voorts comt / sonderlinghe in plaetsen die minst hitte hebben/ ende is van ghedaente ende coleur de Petercelie naerder/ nochtans minder dan d'oprechte Cicuta oft dulle Keruel.

De backers ende backerssen als sy het broodt backen / ist dat by ghevalle den ouen te heet is / soo dat het broodt soude moghen verbluysteren oft verbranden / worpen inden ouen een handtvol oft twee van het rijp oft onrijp saedt van desen cruyde: waer door midts het ghecrack ende sonderlinghe cracht belet wordt dat het broodt van t'vier niet beschaedicht en wordt: Welck de gheschickte backerssen daghelicks zeer wijsselick onderhouden in West-Vlaenderen / als sy den ouen noch niet wel en kennen / oft als yemandt inden ouen te veel houdts heeft gheworpen sonder der backerssen wete. Dit heeft my ghesendt de Edele ende gheleerde H. Iacob van Hallewijn H. van Vorvorye/ groot lief-hebber der cruyden.

Cicutaria maxima.

Dit cruydt heeft den stele soo lanck als een mensche/ vier vinghers dicke / ende de bladers/ tsaedt ende wortel onghelijck meerder dan die vande Seseli Peloponensis: welck cruydt vande meesters zeer ghepresen wordt om te verwecken de maendtstonden vande vrouwen / ouergheuen ende camerganghen: maer soudt niet eer wesen ons stinckende groote Cicutaria? Dit heb ick wt den hof van Brancion naer t'leuen doen conterfeyten/ ende hebbe datselue oock van saedt ghewonnen.

Cicutaria latifolia fœtidissima perperam Seseli Peloponense quorundam.

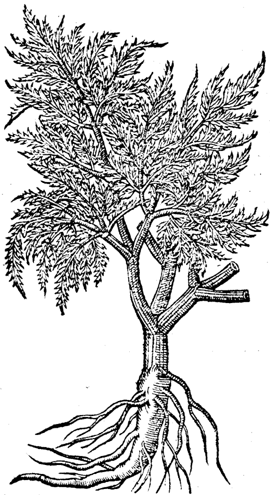
De Herbaristen van Nederlandt hebben ouer veel iaeren dese Cicutaria ghehadt/de welcke sy genoemt hebbē Seseli Peloponense met de bladers van Scherlinck / eer dat d'oprechte Seseli Peloponense met de breede ende dicke bladers van Scherlinck/ (gelijck als zijn die van dit cruydt) gevonden was. Niettemin de crachten zijn daer teghen. Want de gheheele plante soo haest ende soo luttel als die aenghetast wordt/ gheeft eenen stinckenden reucke / waer doore datse vande Poleponense Seseli onderscheydē wordt. De dicke wortel is van ghedaente diē vande welrieckende Myrrhis eenichsins ghelijck/ maer de bladers heeftse breeder/langher / swerter/ ende tsaedt corter / dien vander Angelica ende Cicutaria fatua van grootte niet onghelijck / groeyende op croonkens nae dat de witte bloemen afghevallen zijn. De stele heeft sijde-tacken van onderhaluen oft twee cubitus groot.

Wilde Keruel.

Dese welrieckende/oft ghesonde ende etelicke plante / soude yemandt Cicuta moghen noemen/ de welcke om haeren lieflicken reucke/een weynich vande Myrrhe hebbende / Myrrhis oft Myrrha ghenoemt is gheweest. Oock en wordt dese soo vele niet ghevonden/ als de voorgaende/de welcke hooghe opgroeyet/hoe wel selder/in beemden oft grasachtighe canten/ iae wordt oock vanden houeniers zeere inde houen onderhouden om die te moghen eten / principalick inde Nederlanden / waer datse inde plaetse van Keruel inde potagie gheten wordt / eñ volghende den Hoochduytschen naem Wilde Keruel ghenoemt/ om datse de Keruel in reucke ende lieflicke smaecke/ ende oock in crachten van water te doen maecken ghelijck is. Van ghedaente is sy den Scherlinck ghelijck/hebbende witachtighe tacken ende bladers met een cleyne rouwicheydt/ dien vanden Peen ghelijck. De wortel is

Cicutaria latifolia fœtidissima perperã Seseli Peloponense quorundam.

Bloeme/ saedt ende stele van Cicutaria. In Latijn/ Flos, semen & caulis Cicutariæ.

Wilde Keruel. In Latijn/ Myrrhis. In Hoochduytsch/ wilder korffel of Spanisch Kurbel. In Franchois/ Persil d'Asne, Seseli Peloponense van Anguillara.

Myrrhis altera parua, Daucoides minor Cordi.

zeer groot/diepe inder aerden loopende/ lanck ende quaet om wt te trecken: Die vande Ferula oft Pastinake van smaecke oft reucke ghelijck/ maer meer medicinael ende den Smyrnium ghelijcker. Tsaedt is zeer lanck tweemael meerder dan vanden Keruel/ ghestreept/hoeckachtich/bruyn eñ wel-rieckende. Dit cruydt schijnt oock te wesen de Myrrhis van Plinius, minder van bladers dan de Dulle-Keruel/ met eenen corten ronden stele / lieflick van reucke ende smaecke / de welcke t'onrechte door de confusie die ghecomen was vanden wel-rieckenden Geranium, vanden Romeynen Myrrhides ghenoemt werdt: maer door dat yemandt de selue niet sonder reden soude moghen houden voor de ghemeyne moesachtighe Scandix, oft eenighe soorte van dien: want tis seker dat de Scandix van Syrien menigherhande is/ blijckende by tghemeyne spreeckwoordt: want tgemeyne volck seyde hier voortijdts dat met diuersche ende menigherhande moes-cruyden ghevoedt werdt. Scandix.

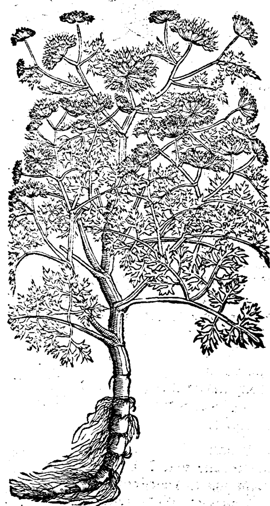
Myrrhis altera.

Dese plante is de Cicutaria oft Myrrhis van reucke zeer ghelijck/ maer minder van bladers eñ tackachtighe croonkens/ nochtans teerder/ende met lanckworpich saedt/ minder dan tsaedt vanden Daucus Creticus, ende niet rouw / van smaecke den seluen niet zeer onghelijck / dwelcke ghebrocht wordt wt den gheberghten ontrent Genua ende Saleua gheleghen. Onse vriendt de gheleerde Medicijn Penneus Engelschman heeft tselue binnen Londen doen saeyen / ende ons daer af mede ghedeylt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel is lieflick om eten/de welcke met wijn ingenomen zeer goedt is teghen de beten vande fenijnighe dieren ende spinnen. De selue wortel met wijn ghedroncken/ verweckt dẽ vrouwen hun maendtstonden/ iaeght af de secondijne/ ende doet de vrouwen die eerst gheleghen zijn goede suyueringhe hebben. De wortel van Myrrhis in vleeschsop ghesoden/ is zeer goedt ingheno-menden ghenen die wtdrooghen: want als Galenus seght/sy suyuert ende ontlaet de borst ende longher van alle fluymen. Men seydt dat dese wortel zeer goedt met wijn inghenomen is twee oft drymael s'daeghs in tijde van Peste / ende datse belet vande peste besmet te worden. Galen. Dese wortel is verwarmende tot inden tweeden graedt/ende een weynich subtijl van substantie.

Cicutaria palustris, Phellandrium Dod. & Sion tertium.

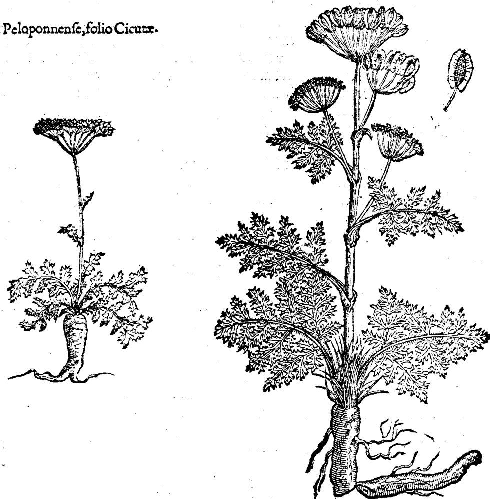

Sommighe planten schijnen te willen gelijcken den Phellandrium van Plinius. Sommige van Parijs hebben de soorten van Pigamum oft Ruta pratensis, ende Dodonæus een plante met de bladers van Coliander ende ghedaente van Dulle-Keruel/oft de Cicutaria die niet en stinct/ de welcke aen grachten ende puttẽ groeyet/ Phellandrium van Plinius gheheeten/ wiens crachtẽ gheen cruydẽ en schijnen beter te hebbẽ dan onse Saxifragia Hircina daer af hier voren vermaent is. Maer de Phellandrium van Dodoneus, oft de derde soorte van Sium, heeft de bladers vande Coliander/minder dan die vãde Petercelie/ doncker-groen / ende op croonkens cleyne witte bloemkens/ die vander Oenanthe Cicutariæ ghelijck. De stele is steckachtich eñ hol met veel holle sijde-tacken/ gheknoopt/twee oft dry cubitus hooge. De wortel is knoopachtich met veel saselinghen/ ende tsaedt dien vande Dulle-Keruel gelijck. Dit cruydt groeyet vele aen staende wateren / grachtẽ ende soet-vloyende beken in Nederlandt/ Engelandt ende Normandien: ende om dat van ghedaente den Cicutariis meest ghelijck is/ soo hebbe ick dat byde selue willen stellen/ tot der tijdt dat de crachten beter versocht ende bekent sullen wesen. Het is heet van smaecke / ende heeft den reucke van Water-Eppe.

Sesell

Peloponnense Seseli maius, Thapsia latifolia Clusij & quorundam.

Seseli Peloponnense, folio Cicutæ.

Aenden Wolfs-bergh / ende ontrent het afgheworpen papen-huys / inde oneffen afganghen vanden Eylanden des berghs Ceti / opde syde vander zee / groeyet overvloedich een plante / die over al niet wel ghevonden en wordt / welcke een groote wortel heeft / die binnen wit ende buyten swertachtich is / gheheel rechte ende diepe in d'eerde loopende ghelijck die vande Ferula oft Thapsia, goedt van reucke ende een weynich scherp. De stele is eenen vingher dicke / onderhaluen cubitus hooghe / eñ steckachtich / wt de welcke veel syde tackskens groeyen rondtom wtghespreydt / aende welcke veel bladers groeyen vã grootte dien vande Dulle-Keruel gelijck / maer crom / hayrich / ghecrunckelt ende gherimpelt. Op de stele ende tackskens groeyen croonkens met gele bloemen dien vande Dille niet onghelijck / nae de welcke breet / blaerachtich ende plat saedt volgt / van ghedaente ende grootte dien vander Angelica ghelijck / maer breeder ende niet soo swaer / van verwen geelachtich bleeck ende zeer suete van reucke / dien vanden Seseli Æthiopicum soo gelijck / dat wy wt den reucke van dat wyt saghen / seyden dat Seseli Peloponense was. D'welck onse meesters van Montpelliers de teeckenen ende crachten versocht hebbende / beuestighen ende verseKeren / in vueghen dat daer niemandt nu afen twijfelt / daer nochtans van te voren sommighe meyndẽ dat een soorte van Thapsia was. Maer de Thapsia, die in Gascoignen zeer veel groeyet / verschilt vele van desen in coleure ende ghedaente.

Seseli Peloponense maiũs.

Inde fraeyste houen van Nederlandt die rijckst zijn van diversche planten / wordt een ander soorte ghesien van Spaensch saedt ghewonnen / die noch eens soo groot is / ende meerder van bladers ende saedt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Dit Seseli heeft de bladers van dulle Keruel / maer dicker / de stele grooter dan die vanden Seseli van Marseille / steckachtich ende hol / draghende int opperste een breet croonken / aen d'welcke een breeder welrieckende ende ghelijfuigher saedt hangt. Ende heeft de selue crachtẽ vanden Seseli van Marseille. Galen. Cruydt ende de wortel van Seseli, iae oock de vrucht / hebben

soo grooten verwarmende cracht/ dat sy wttermaten zeer water doen maecken. Oock zijn die van subtijlder substãtie/ in vueghen dat sy goedt zijn ende dienen tot de vallende sieckte/ ende den ghenen die niet aessemen en connen dan met wtgherecktten halse.

Seseli Creticum, Tordilion, Ordelion Nicandri Anguill.

Seseli Creticum siue Tordilion maius.

Inden lande van Languedoc ouer al inde coren-velden ende lancks de weghẽ groeyet een plante met veel scheuten/ die hayrich/ stijf ende scherp zijn/ met ronde bladers/ dien vanden Keruel ghelijck. Op de stelen groeyen croonkens met lijfverwighe bloemkens/ nae de welcke veel rondt saedts volght/ al oft ghepolystert waere/ te weten plat-rondt met een rondt boordeken/ twee teghen een ligghende ghelijck tsaedt vande Ferula, de ghedaente hebbende van een schildeken/ ende den smaecke van Myrrhis. Dese excellente plante hebben wy den lief-hebbers willen bekent maecken/ om dat wy hun verstant souden verwecken tot nauwer ende scherper te confereren.

Tordilion maius.

Inde bemden van Lates indẽ lande van Monpelliers/ ende oock in Lyonnois groeyet een ander soorte die meerder van tacken is/ met langher bladers ende stelen van twee cubitus hooghe. In Nederlandt groeyt dit cruydt inde houen/ andersins en ist de voor-beschreuen niet onghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt van Tordilion met wijn ghedronckẽ/ doet urine lossen/ eñ verweckt de maendtstonden vande vrouwen. Tsap van tsaedt ende groene stele een vierendeel loots thien daghen achter een ghedroncken met sueten versoden wijn/ gheneest de ghebreken vande nieren.

De wortel met honich ghemengt is zeer goedt om de taeye fluymen vande longher ende borst te doen rijsen/ dickwils daer af ghelect.

Sermontaine.

Dese plante is onghelijck scherper ende crachtigher dan eenich Seseli, ende daerom zeer goedt om te verwecken de maendtstonden vande vrouwen. De stele is steckachtich van twee cubitus hooghe. De wortel is wel rieckende diẽ vanden Ligusticum ghelijck/ aende stelen groeyen dry bladers/ die

Sermontaine. In Latijn / Siler Montanum Officinarum, Ligusticum Diosc. Dodonæo, Seseli Massiliése Diosc. Matthiolo. In Hoochduytsch / Sesel. In Franchois / Sermontaine. In Engelsch / Siler montayn.

Seseli pratense Monspelliensium.

die niet alleene / als Seseli van Marseillen / meerder zijn dan die vanden Venckel / maer oock breeder dan die vanden Verckens-Venckel / ende luttel min dan die vanden Ligusticum oft Roosmaryn / ende sachte: De croonkens zijn groot die vander Angelica gelijck / aende welcke nae de bloeme bladerachtich saedt volght / langher dan Comijn / bleeck van verwe / eñ dat met suycker gheconfijt zijnde / scherper is dan tsaedt vanden Seseli Æthiopicum, d'welcke Dioscorides seght heeter te wesen dan het Seseli van Marseillen.

Inde houen van Nederlandt groeyet een soorte die breeder ende corter saedt voorts brenght.

Seseli pratense Monspelliensium.

De studenten van Parijs ende Montpelliers / heetẽ de plante / die daer vele inde beemdẽ groeyet / de Saxifragia met dunne bladers / ghelijck Seseli pratense dat is te segghen / Beempt-Seseli. De wortel is die vanden Daucus oft Verckens-Venckel ghelijck / van buyten swert / ende welrieckende. De stele is twee cubitus hooghe / de bladers zijn minder dan die vander Sermontayne / smalder ende stijfuer. Op de croonkens groeyen witte bloemen / ende daer nae tsaedt dien vanden Meum ghelijck / swerter ende meerder dan Venckel saedt / maer onder alle de soorten van Seseli minst reucke hebbende: ende is daerom niet zeer scherp: Waerom dat sommighe hier voortijdts meynden dattet Seseli Massiliense van Dioscorides was. De Saxifragia pratensis vanden Enghelschen / op dat niemandt door de ghelijckenisse bedroghen en worde / is dit cruydt ghelijck / nochtans gheensins tselue / ghelijck wy op zijn plaetse vermaent hebben.

Fijecruydt.

Hoe wel dat sommighe nerstighe Herbaristen voor den Thalietrum van Dioscorides houden dat beempt-cruydt / dat wy stinckende Rute / oft gele Saxifragia pratensis ghenoemt / ende op bequamer plaetse ghestelt hebben / nochtans sal dat zeer ghepresen ende wtnemende Wondt-cruydt

Sophia

Fyecruydt. In Latijn/Sophia Chirurgorum,an Thalietrum Diosc.? Thalietrum Dodonæi : an Eruca Genitina Italorum ? Seriphium Germanicum Tragi Fuchs. & Cordi , maer qualick . In Hoochduytsch/ Sophiekraut ende Welsamen.

Sophia ghenoemt/ principalick vande Noorder'sche natien / soo wel om sijn ghedaente / als oock om sijn treffelicke crachten vande oude ende quade zeericheden te ghenesen ende toe te heylẽ/ by auentuere beter byden Thalietrum ghelesen worden/ ende versekerder voor tselue verclaert worden . Want theeft de tackskens vanden Coliander/ ende oock de bladers met de keruinghe / dan dat de bladers dunner ende witachtich zijn / dien vander Aueroone niet onghelijck . De stelen zijn onderhaluen cubitus lanck/dunne/rondt/ rechte/ ende houtachtich/ waer op dat bleeckachtighe oft gele bloemkens groeyen / die vande Rakette oft Wilde Mostaert ghelijck / oock dergheliicke haeukens / maer minder. Tsaedt is cleyne/ ende roodtachtich. Dit cruydt groeyet vele op mueren ende plaetsen ontrent de steden van Vranckerijck/ Normandie/ Nederlant ende Enghellandt/ maer niet soo vele in heete landen Suydtwaert gheleghen . De Paracelsisten willen met dit cruydt alle quade oude sweeringhen volcomelick ghenesen waer in dat sy niet en zijn bedrogen / d'welcke oock de Chirurgiens die ten tijden van Guido ende Pieter Argelaet leefden wel gheweten hebben.

Cracht ende werckinghe van Thalietrum **van** Dioscorides.

Diosc. Ghestooten heylt toe oude zeericheden daer op ghelevt zijnde.

Galenus. Theeft een drooghende cracht sonder byten/ daerom heylet toe alle oude zeericheden. Ghedroncken met ghestraelt water/ stopet Roodtmelisoen ende alle bloedt-ganck . De Duytschen segghen dat Fye-cruydt den Cancker gheneest. Crachten vã Sophia.

Tragus. Fye-cruydt is warm ende drooghe van naturen/ zeer goedt voor de binnenste leden des lichaems / ende inde Chirurgie zeer nut. Men heeft bevonden by sonderlinghe experientie / dat tsaedt van Fye-cruydt gheten oft ghedroncken alle buyckloop stelpt/ ghelijck Weghebreen saedt.

Oock hebben veel menschen willen segghen dat met Fye-cruydt de ghebroken beenen vande schapen ghenesen worden / soo verre als die wel ende behoorlick weder tsamen ghevoeght ende inghestelt zijn/ soo haest alst cruydt ende saedt op de ghequetste partie gheleyt oft ghebonden is.

Fye-cruydt in wijn ghesoden ende ghedroncken drijft af de wormen / ghelijck als doen ander saden van worm-cruyden. Fye-cruydt ghestooten ende opde wonden oft quade zeericheden gheleyt oft tsap daer in ghedrupt / drijft wt de wormen die daer in zijn tsy menschen oft schapen / ende gheneest de beenbreucke ghelijck de Wael-wortel.

Consolida Regia Delphinium. **Ridderspoore.**

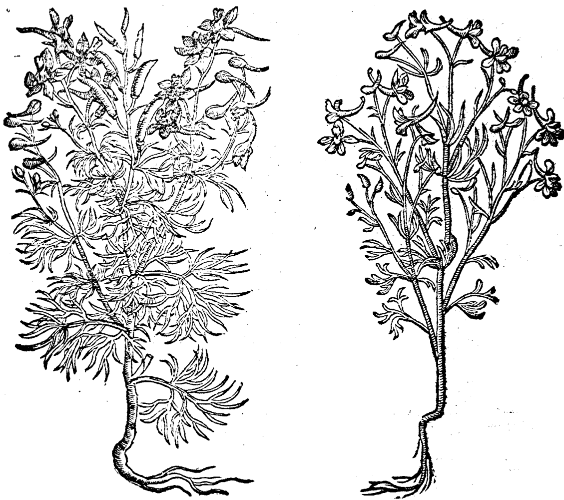
Alist sake dat byde treffelicke auteurs nerghens gheen vermaen van Delphinium gemaeckt en wordt/soo en is nochtãs daeromme terstont niet vã noode/dat dese plante van yemandt anders soude in tboeck van Dioscorides ghestelt wesen. Want het mach wesen dat desen naem diet heeft vande ghelijckenisse vande bladers/oft eer vande bloemen/ als Dioscorides seght/ den wilden Comijn oock heeft ghegeuen gheweest/ende alsoo hebben twee oft meer namen om de verscheyden crachten van diuersche auteuren een cruydt ghegeuen gheweest: d'welcke oock dickwils veel ander planten ghebeurt is/ om datse met eenen verscheyden naem souden onderscheyden worden vanden te zeer ghemeynen naem vande gheheele specie van Comijn: Want tselue bewijsen niet alleene de teeckenen die merckelick ende claer ghenoech zijn / ende metter beschrijuinghe ouer een comen/ maer oock de crachten die van alle beyde ghelijck ghesien worden/ te wetẽ/ tegen fenijnen eñ ander ghebreken: welcke crachten inde Ridderspooren noch niet en zijn volcomelick bevonden /die nochtans inden Anthora

gg

Ridderspooren. In Latijn / Consolida Regia, siue Calcaris flos recentiorũ, an Delphiniũ Diosc.? Chamæmelum eranthemum perperam Fuchsij, Calcitrapa cãdida Cordi. In Hoochduytsch/ Ritterstigern. In Franchois/ Pied d'Alouette. In Italiaensch / Sproni di cauallieri. In Engelsch/ Lorckes claw.

Wilde Ridderspooren. In Latijn/ Segetum Consolida regia strigosior tota. In Engelsch/ Wilde Lorkes spurre.

thora vanden Araben ende ionge Herbaristẽ zeer wel bevonden ende versocht zijn: Wy maecken hier van beyden vermaen / om dat een yeghelick te neerstigher daer op soude letten ende sijn opinie segghen. Want de Ridderspoore heeft cleyne/ langhe/ groene ende zeer ghesneden bladers veel tsamen/ bycants by tusschen spacien/ groeyende/ ghelijck de spoore van eenen Ridder. De bloemen zijn purper-blaeuw/ somtijdts oock wit oft roodt oft purper-peers/ open ende ghelijck een hoorncken achter ommeghecromt/ lancks de stelen staende ghelijck die vande Napellus. Aldus moghen dese twee planten/ voldoen beyde den beschrijuinghen vanden Delphinium : vande welcke de Ridderspoore vele groeyet in teoren / maer d'Anthora niet dan op rouwe berghachtighe plaetsen/ ende daer toe niet zeer ouervloedich. Ontrent Genua ende aende Alpes van Dolfiné ende Sauoyen/ wordt die meest ghevonden.

Diosc. Tsaedt van Delphinium van Diosc. groeyet in haeukens ende is den Hirs bycants ghelijck / maer gheen saedt en mach beter inghenomen ende ghedroncken worden vanden ghenen die van Scorpioenen ghesteken zijn : Want men seght dat de Scorpioenen crachteloos worden/ als dit cruydt hun voor gheworpen wordt/ ende weder wegh ghenomen zijnde / hun cracht wedercrijghen. D'ander soorte die den voorseyden ghelijck is / maer veel teerder ende dunner van bladers ende tacken/ heeft de selue crachten/ maer niet soo sterck.

Nardus-Saedt.

Het oprecht Melanthium eñ sijn vier differentiẽ/ zijn midts de claerder beschrijuinghe vã Dioscorides dan hy ghewoone is/ zeer wel bekent. D'eerste ende beste/ vanden Apoteckers Nigelle ghenoemt/ ende de tweede die om tgeel coleur vant saedt Gele Nigelle ghegheeten wordt/ zijn malcander (wtghenomen van verwe) in smaecke/ reucke/ cracht ende ghebruyck ghelijck. De bladers ende bollekens zijn met cleyn lief kens van malcander gescheyden. De bloemẽ zijn licht oft bleeck blaeuw/

naer

Roode Ridderspoore. In Latijn / Consolida regalis flore rubro.

Nardus-Saedt. In Latijn/ Melanthiũ siue Nigella Romana odora. In Hooch duytsch/Schwartz Coriander / Schwartz kumich / vnd Schwartz kimmel. In Franchois/Nielle. In Italiaesch/ Niella. In Spaensch/Neguilla ende Alipiure.

naer de welcke veel saedts comt / dat vet / wel-rieckende / ende bequaem is om te maecken een zeer crachtighe olie/ de welcke de vrouwen die in aerbeydt gaen vele ghebruycken om te lichtelicker te baren. Ende wordt vanden ghemeynen man Nardus-olie ghenoemt / om den soeten reucke ende cracht/ dien vanden Nardus niet onghelijck. Men vindet oock zeer crachtich voor de ghene die van binnen ghequetst zijn / tzy door ouerrecken/ vallen/ ouerladen oft andersins. Een lepelken met wijn oft oock alleene inghenomen.

Dese olie metter persse wtgheperst is swert maer claer van coleure / van de welcke een weynich inghenomen / verdrijft de gheswillen ende hardicheden vande Milte: insghelijcks oock van buyten daer mede ghestreken. De gele Nigelle die wt Syrien ende ander plaetsen van Oosten ghebrocht wordt/ghebruycken vele d'Italianen/de welcke sy oock doẽ in saucen/ taerten/ ende mostaert. Dit cruydt groeyet veel meer inde houen van Enghellandt ende Duytschlandt dan van Italien/ daer tghene dat den besten reucke heeft Roomsche Nigelle ghenoemt wordt/hoe wel datter binnen Roome oft daer inde houen luttel groeyende is.

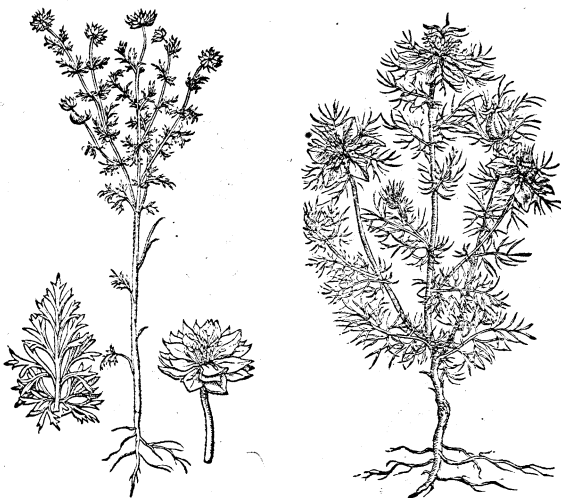
Gele Nardus met dobbel bloemen.

Dese Nardus nu onlancks bekendt waer af my alder eerst deelachtich heeft ghemaeckt H. Robert le Fer van Atrecht/ wel vermaerdt coopman tot Antwerpen van alderleye wtlandtsche ende inlandtsche saden/cruyden ende droghen/ en verschilt niet van de ghemeyne ghele Nardus, dan met de zeer lustighe dobbel bloemen.

Wilde Nigelle.

De Wilde Nigelle die inden lande van Languedoc ouer al inde coren-velden groeyet / en verschilt niet vande tamme / dan datse cleynder bladers heeft/ende min goeden reucke ende scherpheyt: Maer de bollekens ende bloemen zijn een weynich meerder / groeyende op hun naturlicken gront:

Gele Nardus met dobbel bloemen. In Latijn/ Nigella Citrina vulgò vocata, flore albo multiplici.

Wilde Nigelle. In Latijn/Melanthium syluestre, Cuminum syluestre Cordi.

De tweede Wilde Nigelle die wy gheplucktt hebben in Normandie tusschen Dreus ende Chartres/heeft de huyskens metten scherpen hoorncкens rondtomme achter ouer ghebuyght/ ghelijck die vanden Lycoctonum oft Akeleyen. T'saedt van dese twee soorten en wordt niet gheacht ghemerckt datter ghenoech is vande beste soorten.

Cracht ende werckinghe vande Nigelle.

Diosc. T'saedt wordt op tbroot ghestroyt. T'selue op tvoorhooft gheleyt oft ghestreken/ gheneest de pijne vanden hoofde. Saedt van Nigelle ghestooten ende met olie van blaeuw Lischbloemen ghemengt/ doet de cleyne eerstbeghinnende schellen vanden ooghen vergaen/ dickwils inden neuse ghedaen. Met azijn ghemengt/gheneest de quade schorftheden/oude ende harde ghe-swillen ende verdrijft de sproeten daer op ghestrecken. Het treckt wt exter oogen/alst inde stelle pisse geweyckt heeft/ en daer op ghelеyt wordt/ nae dat de exter-ooghen rondtom met een mes opghelicht zijn. Met azijn ende herst van Pijn-boom ghesoden/ verdrijft den tantsweer / inden mont ghehouden. T'selue saedt met water ghemengt ende daer mede de nauel ghestreken/doodet ende iaeght af de wormen. Ghestooten ende in een doeckskеn ghebonden/ende dickwils gherokеn/gheneest den snof ende tsincken vande catarrhen witten hoofde. T'selue veel daghen vervolghens met wijn inghenomen / verweckt de maendtstonden vande vrouwen ende doet veel sochs hebben: oock ist goedt den ghenen die cordt van aessem zijn. Een vierendeel loots van dit saedt met water ghedroncken/ is zeer goedt teghen alle fenijn ende beten van fenijnighe Spinnen.

Dit saedt verbrant verdrijft met zijnen roock de slanghen ende fenijnighe dieren / maer men seght dat tselue saedt te vele ghedroncken dootlick is. Galenus. Om dat de Nigelle verwarmt ende drooght tot inden derden graedt/soo schijnet te wesen van subtijlder substantie. Ist dat inghenomen wordt t'verdeylt ende doet scheyden de winden / waer wt blijckt dat een subtijle essentie heeft/vande warmte van passe bereydt: Waerom dat oock bitter is / want in tvierde van dese boecken is bewesen/als die eerdighe substantie ter wterster subtylheydt ghebrocht is / datter voorts comt een bitter qualiteyt. Dat tselue soude moghen eenen bitteren smaecke gheuen/dat is by ons bewesen.

Melanthium syluestre alterum capitulis reflexis Aquilegiæ.

Comijn. In Griecks/ Κύμινον ἥμερον. In Latijn/ Cuminum Diosc. In Hoochduytsch/ Kimmel. In Franchois/ Comin. In Spaensch en Italiaensch/ Comino. In Engelsch/ Compn.

sen. Metten cortsten gheseydt/ in alle ghebreken daer verdeylinghe/ oft afvaeghinghe/ drooghinghe ende verwarminghe is van noode/ daer is de Nigelle een zeer sonderlinghe remedie.

Comijn.

Comijn is onder alle moes-cruyden soo vruchtbaer/ dat oock met manieren van vloecken ghesaeyt zijnde/ ouervloedich voorts comt/ nochtans en groeyet dit ghemeyn Comijn van selfs niet in onse landē/ d'welcke wt Syrien/ Cilicien ende Griecken hier ghebrocht zijnde/ een weynich verschillende ghevonden wordt. Want tghene dat witachtich ende rouw is/ wordt voor tbeste ghehouden: oock pleegt tselue ende tghene dat niet rouw en is/ hier te lande ghesaeydt te worden ende groen te wesen. Men moet oock niet meynē datter ander onderscheydt is geweest tusschen dat vā Ethiopien ende Galaten/ dan de nature van gront oft plaetse: ende tschijnt dat Hippocrates dit tam ende row Comijn ghehouden heeft voor Æthiopicum. De Herbaristen van Padua en hebbē gheen reden ter werelt/ dat sy een ander maniere van saedt voor Ethiopisch Comijn toonen: Want het is zeer cleyn/ cafachtich/ licht/ ende in smaecke ende reucke vanden ghemeynen Comijn zeer ghebrekende.

Diosc. Tamme Comijn is lieflick van smaecke/ maer aldermeest dat van Æthiopien, d'welck Hippocrates Basilicum oft Regium gheheeten heeft/ daer nae volgt dat vā Egypten/ nae d'welcke alle ander soorten volghen. Tgroeyet in Galaten/ Asien/ Cilicien/ Terentien ende op meer ander ghewesten.

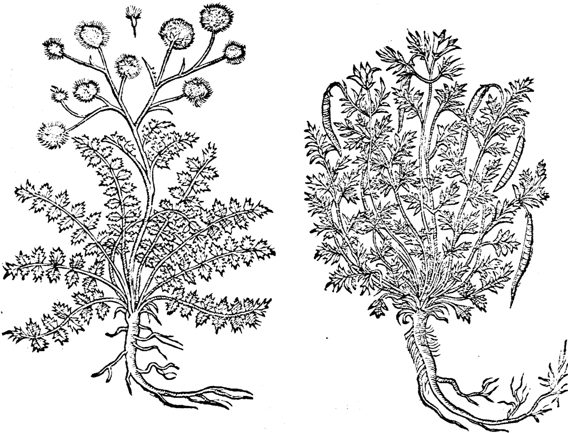
Cracht ende werckinghe.

Comijn verwarmt/ treckt tsamen ende drooght: D'welcke ghesoden ende met olie van onder ghelijck een clysterie gheset/ oft met gersten meel ghemengt ende van buyten opghelept/ verdrijft alle winden des buycks ende crimpinge vande dermen. Comijn met zeer ghewaterden wijn ghedroncken/ is zeer goedt die qualick den aessem connen ophalen dan met wtgherecten halse: maer met wijn ghedroncken/ is hy goedt den ghenen die van slanghen oft fenijnighe dieren ghebetē zijn.

Comijn verdrijft ende doet scheyden de swillinghen ende vergaderinghen vande cullekens/ daer op gheleyt met meel van Drauijck ende rosijnen. T'stopt de vloet ende overvloedighe maendtstonden vande vrouwen/ op den buyck ghelijck een plaester gheleyt. Ghestooten ende met azijn ghemengt/ stelpet tbloeyen witter neusen/ alst te riecken ghegheuen wordt. Te vele inghenomen oft daer mede ghestreken doet den mensche sijn verwe verliesen ende bleeck worden.

Wildt Comijn. In Latijn/ Syluestre Cuminum Diosc.

Tweede wildt Comijn met haeukens. In Latijn/ Alterum Diosc. Cuminum syl. siliquosum.

Twee planten die op sandachtighe plaetsen ontrent Aix in Provence groeyen/ ghelijck de twee soorten van Wilt Comijn/ van d'welcke ons eenighe planten ende saedt/ tot Montpelliers heeft ghesonden/ die zeer nerstighe Apoteker van Marseille Jaques Reynaudet/ van waer dat oock in sommighe houen van Italien ghesonden ende verplant is gheweest/ ende oock van sommighe onderhouden ende gheoeffent wordt. D'eerste soorte heeft de bladerkens ghedeylt/ ghelijck die vanden Gingidium oft wilde Peen. De wortel is cleyne ende witachtich/ de steelkens zijn crom eñ cleyne ghelijck die vanden Scandix oft Naelde-Keruel/ draghende witachtighe/ ronde eñ hayrighe bollekens/ die vanden Clissen gelijck/ (soo Dioscorides zeer wel genoteert heeft) de welcke rond tom met een teere witte wollachticheydt beset zijn/ ghelijck een dicht clootken staende/ soo groot als die vande Pimpinelle eñ op de maniere vandẽ Platanus, oft Globularia van die van Montpelliers. T'saedt is dien vanden Cancker-bloemen oft Platanus ghelijck/ maer veel minder.

Tweede wildt Comijn met haeukens.

Den tweeden Wildt Comijn/ schijnen twee planten van ghedaente ghenoech te ghelijcken. Want de ghene die minst is bekent/ is cleyne ende schoone/ niet verre van Aix in Provence van selfs groeyende/ de welcke voorts-brengt veel haeuwachtighe hoornekens/ die van selfs afvallen/ die vande Scorpioides ghelijck/ maer dicker/ waer in tsaedt light met cribbekens van een ghescheyden/ dwelcke geel ende lanckworpich is. De steelkens zijn dunne/ ende mals/ de bladers cleyne/ die vanden Carui oft Scandix ghelijck/ diepe ghesneden ghelijck die vande Naelde-Keruel/ oft Eert-roock.

De

De wortel is cleyne. De bloemen comen voorts inden Mey/ de welcke geel zijn die vanden Celidonie oft Rakette ghelijck/maer minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt vanden wilden Comijn is casachtich / ende heeter van smaecke dā saey-Comijn. Saedt van wildt Comijn wordt ghedroncken met water/ teghen de crimpinghe ende windē des buycks/ maer met wijn teghen de beten oft steken vande fenijnighe beesten/ ende met azijn inghenomen verdrijuet den hick. Tselue saedt is zeer goedt voor de maghe die van waterighe humeuren ghequelt wordt. Tselue ghecnout ende met honich ende rosijnen ghemengt/ verdrijft de blaeu gheslaghen plecken/daer op gheleyt / ende gheneest oock de heete swillinghen vande cullekens op de selue maniere ghebruyckt. Daer is oock een ander soorte van wildt Comijn den tammen niet onghelijck dwelcke van elcke bloeme hangende haeukens voorts-brengt / waer in tsaedt light dien vande Nigelle ghelijck. Dit saedt is zeer goedt gedroncken teghen de beten van alle fenijnighe dierē. Tselue saedt gheneest oock inghenomen de coudepisse / oft die gheronnen bloedt met der urinen quijte worden/de welcke daer nae drincken moeten Eppe-saedt dat warm ghemaeckt is.

Saedt van desen wilden Comijn is zeer goedt ghedroncken den ghenen die vanden steē oft graveele ghequelt zijn. Galen. Wy ghebruycken zeer vele tsaedt vanden Comijn/ ghelijck wy doen den Anijs/saedt van Ligusticum, Carui oft Petercelie/ want theeft een verwarmende cracht/ ghelijck een yeghelick van dien/ soo wel urine lossende/als de winden scheydende ende verdrijuende/ende verwarmt tot inden derden graedt.

Tweede wildt Comijn met haeukens. In Latijn/ Cuminum Syluestre alterum siliquosum, Cuminum Syluestre alterum Diosc. Italorum Hypecoum Clusij & Dodonæi, Cuminum syluestre Matthioli alterum.

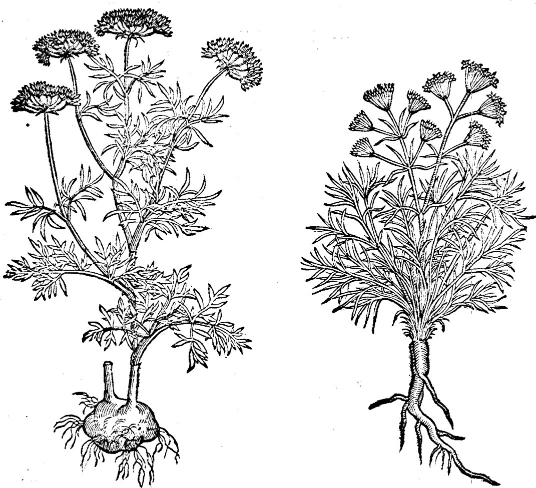

Dit ander haeuachtich Comijn/ is den voorgaenden van ghedaente ende plaetse van groeyen zeer ghelijck / wighenomen dat de bladers dunner ende smalder zijn / ghesneden ghelijck die vanden Seseli van Marseillen / de welcke beneden aende wortel/die witachtich is/ zeer vele groeyen dien vā den Keruel niet onghelijck: De stelen zijn byeants cael/ ende de haeukens zijn meerder / waer in geelachtich saedt light / dien vanden Galega ghelijck. In Prouencen op dorren grondt zijn de bladers veel dunder ende cleynder dan inde Nederlandtsche houen die vande wilde bergh-Ruyte oft Nigelle ghelijck/ende de bloemen zijn geel.

De Consolida Regia voren gestelt/ met de bla- Consolida Regia.
ders van Comijn / ende purperblaeuw bloemen somtijdts oock witte aerdighe bloemen / ghelijckende een oude spore / nae de welcke lanckworpighe/ rechte hoornekens volghen / met swert saedt / dien vande Nigelle ghelijck / is inde houen ende den vrouwen soo ghemeyne / datse niet beter en soude moghen bekent zijn. Daerom hebbē wy/ als waerachtighe/niet met stomme figuerē/maer met woorden die willen hier by voeghen / ten eynde dat een yeghelijck daer af ordeele t'ghene dat hem goedt dunckt. Want ghemerckt dat niet en heeft den lieflickē reucke ende smaecke vanden Comijn/ick later varen datse dien soude te houen gaen / soo staet te twijfelen ofter oock eenich wilt Comijn is. Want tweede heeft gele bloemen maer tsaedt vande Nigelle ghebreeckter. Van desen is alleene de Consolida Regia, in Nederduytsch Ridderspoore ghenoemt/ende die hier naer sal Delphinium ghenoemt zijn / die noch schijnt te moghen wesen de Wilde Comijn/hoe wel dat t'ghebruyck van dien inde medicijnen / oft spijsen gheen oft onbekent is.

Eert-noten. In Latijn / Nucula terrestris Septentrionalium, an sit Bunium Diosc. & Bulbocastanum Tralliani? **In Sauoyens** / Fauerottes/ ende is Apios Turneri Angli, **ende** Oenanthe Matthioli, **maer qualick. In Engelsch/ Kippernutz/ Eardnutz.**

Peucedani facie pusilla planta, an Pseudobunion Diosc.? Saxifragia Matthioli.

Daer wy voren een onderscheydt tusschen Bunion ende Bunias ghemaeckt hebben/ daer hebben wy dese plante liever dan eenighe ander/ willen Bunium van Dioscorides noemen/ als de ghene wiens naem schijnt ghegheven te wesen (alsmen de reste van Dioscorides beschrijvinghe wel overleght) om de ghelijckenisse vande knobbelachtighe wortel vande Bunias oft Steck-rape / eñ oock om t'ghebruyck/ ghemerckt dat dese soo wel als die ander van t'ghemeyn volck gheten wordt: Waer doore datse by aventure van Tralliaen Bulbocastanum ghenoemt wordt/ soo vele te segghen/ als een clysterachtighe Castanie/andersins is dit cruydt van ghedaente te vele vanden Bunias verschillende. Want theeft de croonkens vande Dille/ende donderste bladers een weynich breeder/ dië vanden Coliander beter ghelijckende. De bloemen zijn wit. Tsaedt is minder dan vanden Anijs. De wortel is rondt dien vanden Cyclamen ghelijck / ende soo groot als een castanie van buyten bruyn/ binnen wit/met den smaecke van Suycker-peekens.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Bunion verwarmt/t'doet water maecken/ ende iaeght af de secundine/ ende is zeer goet der milte/ nieren ende blase. Bunion wordt versch oft drooghe ghebruyckt/maer tsap wt de wortel ende stelen gheperst/wordt met meede ghebesicht. Trall. De wortel van Bulbocastanum is matelick warm ende drooghe / ende een weynich tsamentreckende: maer tsaedt is crachtigher. D'welck zeere goedt is den ghenen die bloet spouwen oft pissen.

Peucedani facie pusilla planta, an Pseudobunion Diosc.?
Saxifragia Matthioli.

Zeer wel dient hier oock dese cleyne plante van een palme hooghe / den Verckens-Venckel van ghedaente ende bladers ghelijck / dan datse corter zijn / ende den crommen Venckel oft Seseli van Marseille ghelijcker/met ghedraeyde tackskens met syde-scheuten breeder wtgespreydt/ende vanden

seluen

schen coleure. De croonkens zijn cleyne met witte bloemẽ dien vander Dille gelijck/ende tsaedt corter ende minder dan Anijs saedt/ liefliick van smaecke/ ende een weynich scherp. De wortel is dicke ende bouen cransachtich / van smaecke dien vanden Bergh-Eppe niet onghelijck / niet lanck ende ghelijck een cleyne Steck-rape/dicker dan haer cleynicheydt is eysschende/ende goedt om eten. Sodanich als wy dit cruydt aldereerst met grooter menichte in Enghellandt ontrent Bristo aen S. Vincents rootse ghevonden hebben / gheuen wy hier de figuere.

Rhijnbloemen. In Latijn/Eliochryson, siue Aureus flos Chrysanthemum, Aurelia van Gaza, Amaranthus Galeni. In Spaensch/Scoba Hedionda.

De schoone goudt-gele bloeme / die als Theophrastus seght / in hoykens / cranskens ende tuylkens pleegt ghebruyckt te worden/ met de ronde knopkens die teghen de stralen vander Sonne ghehouden/ een licht ende schijnsel van hun gheuen/ hebben dit cruydt den naem Eliochryson doen hebben/ eñ hebbẽ ons tselue cruydt te kennen gegheuen sijn zeer seker teeckenen/ gelijck als die in dit ghemeyne cruydt gesien worden/ te weten/ de knopachtige croonkens/ die van veel ronde knopkens ghemaeckt zijn / eñ als een goudt blinckende/ diẽ vandẽ Reynvaer oft Aggeratum gelijck/ welcke bloemkẽs in hun coleur/ eñ wesen mogen langhe ghehouden worden/ eñ groeyen aen rechte / dunne groene steelkens oft tackskens/van eenen voet oft cubitus hooge/met harde syde-tackskens eñ bladers diẽ vander Averoone/ oft Byvoet met dunne bladers gelijck. De wortel is cleyne eñ houtachtich. Dese plante groeyet ontrent Nyssen/ Genua ende in Prouence in rouwe dorre dalen / ende ongebouwede woestijnen/ ende is zeer goedt teghen tsleirsijn/ ende quade seericheden/ want tbeneemt ende beset de groote fluxien van humeurẽ die daer vallen/ t'doet sterck water maecken/ ende drijft zeer af de sandachtighe materie. Voorts doetet tbycants alle t'ghene dat de Gerwe doet. Dit heb ick oock ghesien inden hof van Mijn-heere de Longastre tot Annesin by Betune van saedt ghewonnen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bloemen in wijn ghesoden ende ghedroncken/ zijn goedt teghen de beten ende steken vande fenijnighe beesten / teghen de pijne vande heupen/ druppelpisse/ ende ghebroken leden/ ende verwecken oock de maentstonden vande vrouwen. De selue met goeden versoden sueten wijn ghedroncken/ verteiren gheronnen bloet vanden buyck ende blase. Een half dragme nuchter met witten ghewaterden wijn inghenomen/ stopt de fluxien vande catarrhen.

Rhijn-bloemen onder de cleederen gheleyt / bewaren die vande motten ende schieters.

Galenus. Amaranthum heeft een verdeylende ende dunne maeckende cracht / waerom dat de bloemen met wijn gedroncken niet alleene de maendtstonden vande vrouwen en verwecken / maer doen oock smilten ende scheyden tgheronnen bloet / niet alleene inden buyck/ maer oock inde blase/ ende tot dien eynde zijn die beter met sueten versoden wijn ghedroncken : Voorts drooghen die alle fluxien/ die de maghe hinderlick zijn/ alsoo ghedroncken.

Syderitis altera Diosc. an nostras Sanguisorba Bipinella?

Bloedt-cruydt.

De ghemeyne Latijnsche naem gheeft ghetuygheniss̃e ghenoech/ dat dit cruydt Pimpinella genoemt wordt/ om dat de steelkens ende bladers eenichsins diẽ vandẽ Varent ghelijck/ als een pluymaghe staen. Dat dit cruydt een zeer goedt Wondt-cruydt is/ weet een yeghelick wien bekent is/ dat

oock

oock Sanguisorba oft Bloet-cruydt gheheeten wordt: wiens deylen alle tsamen/ist dat ghy die metter beschrijuinghe van Dioscorides confereert/ ghy sult terstont mercken ende verstaen datter niet aen en ghebreeckt/ noch ouer en schiet: iae dat meer is/ de gheleerste mannen die van onser opinie zijn/ segghen dat dese plante noch op den dach van heden inden Eylande van Chio in hunlieder sprake Syderitis ghenoemt wordt. Voorwaer de bladers gelijckē van sneden/ lange ribbe oft zenue/ fatsoene ende maniere van staen ouer beyden syden ghelijck een pluymage/ den Varent. Voorts groeyen bouen op dunne ende lanckachtighe tacxkens/ ende dunne steelkens ronde bollekens die bouen scherpachtich zijn/ inde welcke tsaedt ghesloten is: metten cortsten ghesendt alle dinghen accorderen met onse opinie/ende zijn teghen d'opinie van Matthiolus, daer hy sommighe berispt/ de welcke dese Pimpinelle voor de derde soorte van Syderitis hielden: Want/seght hy/ sy heeft de bladers vande Coliander. Maer wy en houden niemandt soo slicht/oft hy en merckt lichtelick/ dat de Pimpinelle met de derde gheen ghelijckenisse en heeft/ maer met de tweede gheheel ouer een comt: de welcke beter ghehouden diende/ende de selue noch beschreuen/noch met bollen/noch oock by auenture bekent/meer om te aensien dan om te mercken/ voor ooghen te legghen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De cracht van tsaedt ende bladers van desen cruyde dient principalick tot de wonden te ghenesen.

Sideritis Robertiana. Robrechs-cruydt.

De Sideritis Herculea van Crateuas is onse zeere ende wel bekent Roberts-cruydt/ d'welcke niet alleene om zijn wel versochte cracht diet heeft van wonden ende bloetganck/ maer oock van quade sweeringhen te ghenesen/verdient heeft den naem vande rouwe Sideritis. Het heeft de bladers vanden Coliander/ende is soodanich als wy ghestelt hebben byde soorten van Geranium.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Robrechts-cruydt is bitter van smaecke/ sijn cracht is sulcks/ dattet bloet stelpt/ op hoe verschen wonde dat gheleyt wordt. Galen. Sideritis heeft eenighe afvaegende cracht/ maer meestendeel ist vocht ende matelick cout/met een weynich tsamentrecken/ waer om dat de pijne stillet vande heete gheswillen ende de selue gheneest.

Sideritis Achillea, lutea, odora. Alba purpurea eadem.

De zeer vermaerde Chirurgien Achilles, ende discipel van Chiron heeft desen Sideritis den naem ghegheuen ende vermaert ghemaeckt/midts dat hy/ soomen seght/ daer mede de wonden van Telephius ghenesen heeft. Ende om dat een yeghelick soude moghen iae alleene wten ghesichte mercken wat onderscheydt datter is tusschen dese Sideritis Achillea, ende diemen Militaris noemt/ soo heeft dese Achillea veel langher ende meer stelen/ van eenen voet oft cubitus hooghe/ ende teerder bladers die meer ende dieper ghesneden zijn/ ghelijck die vanden By-voet met cleyne bladers. Op de stelen groeyen croonkens met zeere veel witte bloemkens dichte by een staende/ meerder dan die vande geel Gerwe/hebbende eenen medicinalen reucke/dien vande Mater oft By-voet ghelijck/welcken dit cruydt ghelijck is/ eñ blijft alle de Somer duerende. De wortel is faselachtich ende houdtachtich. T'gheheel cruydt heeft den reucke ende smaecke vande Mater/ oft vande Coedille/maer niet soo bitter. Dese plante groeyet geerne op hooghe ackers ende vette gronden/ gelijck in Italien/in Romanie ende Hetrurien/ oock niet verre van Riuoli in Piemont ende op diuersche plaetsen van Lyonnois ende Sauoyen.

Cracht ende werckinghe Syderitis Achillea Diosc.

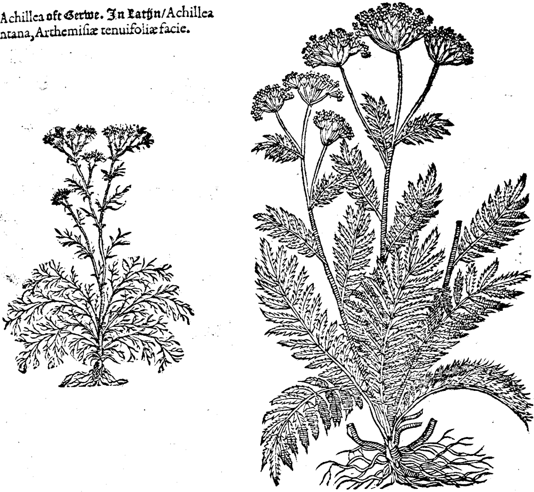
De croonkens ghestooten ende op die wonden ghelevt/ stelpen tbloeyen eñ beschermē de wonden van alle verhittinghe. De selue met wolle op de schamelheydt ghelevt/ stoppē den rooden vloedt vandē vrouwen/ eñ stelpen oock alle bloedtganck. De selue in water ghesoden ende daer in ghe-seten/helpen eñ ghenesen den rooden vloedt vanden vrouwen. De selue in water gesoden eñ ghedroncken genesen t'Roodtmelisoen. Galen. Sommighe heeten dit cruydt Syderitis Achillea, de welcke de voorgaende/aengaende des voorseydt is/van crachten niet ongheliick en is/ wtghenomen dat meer stopt oft tsamentreckt. Waerom dat zeer goedt is teghen alle bloedtganck/ Roodtmelisoen/ende rooden vloedt vanden vrouwen.

Bergh-Achillea oft Gerwe.

Zeer aerdich is dese plante/ende luttel ghevonden/ten waere op d'opperste vande hooghe berghen van Languedoc/te weten den Spoor-bergh ende vanden Hof Godts. Waer dat in Hoymaendt ende Oogstmaendt schoone staet en blinckt met sijn Goudt-gele croonkens die vande Gerwe ghelijck/ ende eenichsins onse Ptarmica gelijckende/ de welcke staen op d'opperste van veel wtghesprevde dunne steelkens/van eenen voet hooghe. De bladers zin minder/ ghelijfuigher sapachtigher/ en

De

Bergh-Achillea oft Gerwe. In Latijn/Achillea montana, Arthemisiæ tenuifoliæ facie.

Gerwe met witte bloemen. In Latijn/ Millefolium terrestre vulgare Stratiotes Millefolium Diosc.

de groender dan die vande voorgaende die vande Coedille ghelijck. De wortel is cleyne / dien vanden cleynen Cruys-cruydt/Reynvaen/oft Averoone ghelijck. Tsaedt is lanckworpich.

Onderschepdt tusschen de Gerwe ende Crabben-claeuw.

Militaris terrestris, & Militaris aquaticæ dignotio.

Ruyters-cruydt wordt ons tweederhande voorgeleyt wt de verwerde oft twijfelachtighe beschrijvinghe/te weten/d'eene dat de bladers van Varen heeft/ende dander een water-cruydt met de bladers van Comijn / ende zijn by aventuere twee planten die in een beschrijvinghe tsamen ghebrocht zijn. Dese twee sullen wy elck besonder verhalen/ten laetsten sullen wy noch een ander water-cruydt gheven met de bladers van Venckel/waer af dat den naem heeft.

De cracht van desen Ruyter-cruydt oft Gerwe en is dien vander Achillea niet zeer onghelijck/ ghelijck oock niet en is de ghedaente/maer ist datse beyde den naem Achillea niet even gelijck weerdich en zijn/soo heeft de Gerwe oft Millefolium die beter verdient dan dese Sideritis: want Dioscorides ghetuyght dat metten Millefolio verouderde sweeringhen/ fistels oft wtgheholde gatẽ geheel ghenesen worden/ waerom wel schijnt dat Achilles de selve ghebruyckt heeft / eñ dat naemaels tghemeyne volck door de ghelijckenisse bedroghen zijnde / oft by aventueren door tghebruyck / den naem misbruyckt heeft / want dit Millefolium gheneest wt der maten wel d'oude sweeringhen oft fistels/ende niet alleene de wonden/ soo wel in olie gheleyt/als ghestooten. Dese opinie vanden gemeynen man/voorwaer/niet tonrechte heeft Plinius ghevolght / den welcken tonrechte berispen de groote berispers van onsen tijde.

Gerwe.

In Latijn/Militaris sive Millefolium, flore albo, purpureo & luteo Achillea Dodonæi. In Hoochduytsch/Garben. In Franchois/Millefueille. In Engelsch/Yarrowe/nose blede.

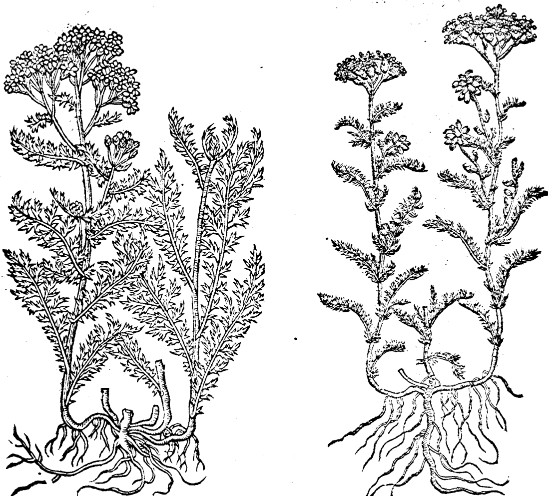
Gerwe met witte bloemen.

De Gerwe oft Stratiotes soo wel de water plante als dander/ Ruyters-cruyden ghenoemt/om datse dickwils de wonden vande crychs-lieden ghenesen ende gheheylt hebben / soo wel als de Sideritis Achillea den welcken sy van ghedaente ende cracht (principalick de Gerwe) soo zeer ghe-

lijck

Gerwe met roode bloemen. In Latijn/ Millefolium terrestre purpureis floribus.

Geel Gerwe. In Latijn/ Millefolium luteum, Achillea luteo flore C. Clusij.

lijck zijn/dat sommighe ionghe Herbaristen met Plinius beyde dese cruyden deen voor dander ghenomen hebben / den welcken wy souden ghevolgt hebben / in dien wy/ die soo wel niet ghekent en hadden / maer donderscheydt is wt de cruyden selue lichtelick te mercken. Want de Gerwe is minder/ende heeft rechte steelkens/ met pluymageachtighe bladers / middelmatich tusschen die vanden Varent ende Filipendula, maer veel minder ende corter dan die vande Achillea. Bouen op de dunne stelen niet euen hooge ghewassen / comen de ronde croonkens met veel witte bloemkens vast by een staende/ welck cruydt ouer al zeer vele groeyet aende canten vande bemdē ende ackers/ maer behaluen dese/hebben wy oock Gerwe met purperachtighe ende met gele bloemen/inde berghachtighe/onghebouwede/ende heete plaetsen van Languedoc ghevonden/ende aende steen-rootse vande spelonken aen Magdaleene Capelle in Prouencen/oock in Italien ontrent Genua/ende inden lande van Nimes / waer dat de ghcheele plante aschverwich ende een weynich hayrich is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Dit cruydt is wttermaten goedt ghebruyckt in oude ende varsche sweeringhen/teghen alle bloetganghen eñ in fistels. Galenus. Gerwe is een weynich tsamentreckende/ ende daerom mach die goedt zijn teghen quade sweeringhen ende die toe heylen. Sommighe ghebruycken de selue teghen alle bloetganck/ ende in fistels.

Roode Ratelen.

Voren int capitel vanden Hanecammekens hebben wy verclaert dat dit cruydt niet wel en accordeert metten Alectorophos van Plinius, ende dat behoorde ghestelt te worden onder de soorten van Filipendula oft Millefolia, om dat den seluen van plaetse van groeyen niet zeer onghelijck en is/ende bladers heeft zeer cleyne ghekerft ende ghesneden/staende aen dunne steelkens van een valme hooghe/eens-deels ouer eynde staende/ende eens-deels plat op deerde ligghende. De ionge Herbaristen hebben tselue Alectorophon oft Hanecammeken ghenoemt om de bloemen die eenen Hanekam ghelijck zijn / de welcke purper oft wit zijn / andersins is de cracht ende t'ghebruyck tot noch toe onbekent.

Reyn-

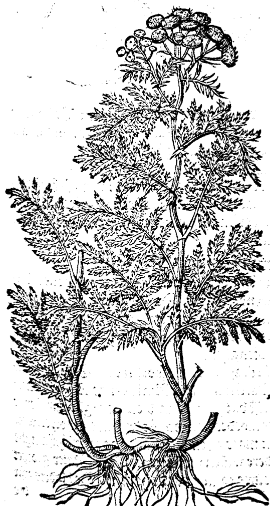
Roode Ratelen. In Latijn/Pedicularis, Alectorolophos, Pedicularia Tragi. an Stelophuros Plinij: Fistularia Dodonæi. In Hoochduytsch/Rodel.

Reynvaer.

Reinvaer ghelijckt beter de Gerwen/dan dē sooten van By-voet/ oft Mater. Want theeft vederwijse bladers/middelmatich tusschen die vande Gerwe/ende Varent. Wt een houtachtighe/cruypende eñ faselachtige wortel/groeyen veel bruyne stelen van onderhaluē cubitus hooghe/de welcke rondt/ gheknoopt/ ende een weynich ghestrept zijn/ bouē in cleyne steelkens verdeylt/ op de welcke croonkens met gout-gele bloemkens groeyen/ diē vandē Aggeratum oft Mentha Corymbifera ghelijck. Tsaedt is diē vanden zee-Alssem oft Cypres ghelijck/d'welcke de vrouwen ghebruycken om de wormen te dooden ende teghen de coudepisse: ende is heetachtich ende bitter van smaecke/met eenighen quaden reucke. Dit cruydt groeyet aende canten vande bemden/ontrent haghen ende tuynen/ende grachten vande velden.

Reynvaer. In Latijn/Tanacetū Millefolij foliis, &c. In Hoochduytsch/Reinfarn. In Italiaensch/Tanaceto, eñ is Arthemisia monoclonos Fuchsij; Athanasiæ & Arthemisiæ tertia species Ruellio. In Engelsch/Tansy.

Engelschen dobbelen Reynvaer. In Latijn/Speciosus Tanacetum cristatum Anglicum.

Enghelsche Reynvaer.

Dese selue plante wordt voor een ghenoechte inde houen van Enghellandt gheplant/ maer is zeer aerdigher aende canten ghecrolt/ ende breeder bladers die fijn ghesneden zijn.

Wilde Reynvaer. In Latijn/ Tanacetum non odorum, perperam Sideritis Italorum.

Cleyn witten Reynvaer. In Latijn/ Tanacetum minus candidis floribus.

Millefolium nobile Tragi Tourn. I R H. 496

De Wilde Reyn-vaer sonder reucke groeyet zeer vele in Vranckerijck ontrent Valencen in Dolfine: ende en heeft gheenen reucke. De bloemen zijn diẽ vande Mater gelijck/ waer in dat van de voorgaende verschillet/ andersins ist in alder manieren den seluen ghelijck.

Cleynen witten Reynvaer.

Dese plante is middel tusschen Gerwe / Sideritis Achillea ende Reynvaer: want sy heeft bladers zeer ghelijck de Reynvaer in rueck ende fatsoen/ maer cleynder: ende heeft veel steelkens/ ende de wortel zeer gheveselt ghelijck Sideritis: maer de bloemkens zijn wit met cranskens als de Gerwe: ende wordt in Nederlandt in de houen ghevonden.

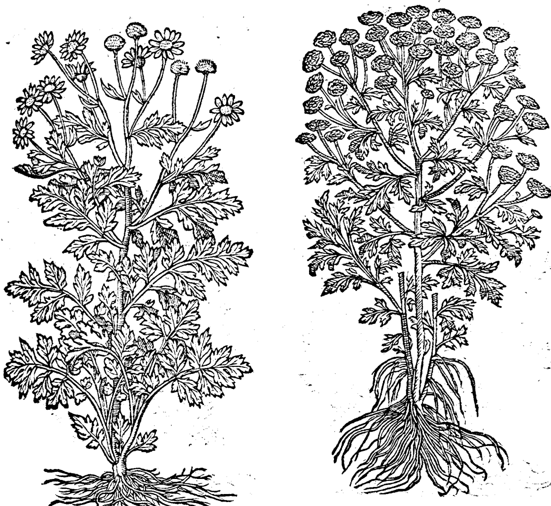
Mater oft Moeder cruydt.

Dit Moeder-cruydt crijcht in Enghellandt door oeffeninge ende verplanten zeer schoone dobbel bloemen als wy vermaent hebben in t'capitel vãde Cleyne Lyschen. De gheheele plante is den ghemeynen Moeder-cruydt niet onghelijck : de bladeren zijn wat cleyndere/ ende de reucke niet soo sterck. De figure is gheconterfeyt gheweest naer t'leuen wt de plante die Mijn-heere de L'ecluse ten huyse van C. Plantijn wt Enghellandt hadde doen brenghen.

Wy hebben lanck ende breet ghenoech ghesproken in t'capitel vande soorten van Camille/ waerom dat de Cotula vulgi oft Stinckẽde Camille den Parthenion vã Plinius ende Ægineta meer ghelijck is/ dan de Matricaria vanden Herbaristen/ al ist dat sy beyde/ in dien men tghebruyck ende den reucke aenmerckt/ waer mede dat de ghebreken der moeder van ionghe dochters gheholpen worden/ souden moghen Parthenium ghenoemt worden: maer ghemerckt dat dese der beschrijuinghe van Dioscorides minst ghelijckt/ soo hebben wy dandere willen prefereren. Dese Mater groeyet ouer al op dorre plaetsen lancks de weghen/ ende op rouwe canten vande houen. De bladers zijn die

Mater oft Moeder-cruydt. In Latijn/ Matricaria nostras, Arthemisia tenuifolia Fuchsij. In Hoochduytsch/ Murterkraut. In Franchois/ Matricaire & espargoutte. In Italiaeńsch/ Amarella ende Matricaria. In Engelsch/ Feuerfew ende Fedderfew.

Moeder-cruydt met dobbel bloemen.

dien vanden By-voet oft Roomsche Alssem ghelijcker / dan vande Coliander. In Wedemaendt ende Hoeymaendt brengtse voort veel bloemen die vander Camille ghelijck / met den reucke vande Stinckende Camille. De wortel is saselachtich.

Matricaria Odorata. Argentina Hispanorum.

Welrieckende Mater.

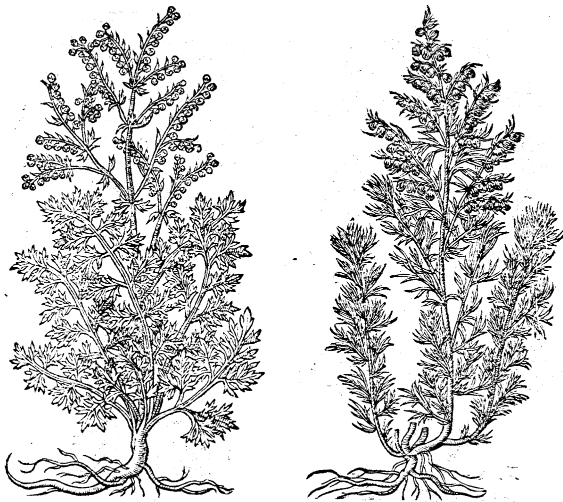
Dese plante is in alder manieren de ghemeyne Mater ghelijck / maer met meerder ende ghelijfstigher bladers ende bloemē/ nae de welcke tsaedt volght/ d'welcke tonrechte sommighe voor Semen sanctum Officinarum houden / om dat bycants euen groot is / ende den seluen reuck heeft. Dese plante hadden in hun houen de Edel heere mijn Heere van Longastre/ ende Jan Coene Apoteker van Antwerpen de welcke van Spaensch saedt ghewonnen was.

Alssem.

Van oprechte Alssem en worden maer tweederhande soorten ghevonden/ hoe wel datter veel ghelijckenissen zijn. Vande welcke de ghemeynste ende bitterste / tsy datse van selfs oft gheoeffent groeyet / eenen houdtachtighen stele met veel tacxkens heeft/ daer bladers aen wassen van ghedaente ende sneden diē vanden By-voet ghelijck. Bouen aende stelen groeyen graeuwe/ronde/gele bloemkens/ druysswijs by een ghevoegt. D'wort oock Ponticum ghenoemt soo wel vanden ouders om sijn deucht / ende nae den naem vanden lande / als vande iongher Barbarische Herbaristen om sijnen tsamentreckendē smaecke/dien sy Ponticum noemen/ welcken smaecke Dioscorides in Absynthio Pontico was prijsende: Ghelijckerwijs als onse zeer ghemeyne Alssem heeft/die ouer al ghevonden wordt/ hoe wel dat de geene die in Cappadocien/ ende aenden bergh Taurus ende in Ponto groeyet/als staende onder een suyuerder lucht/beter ende specerÿachtigher is/ghelijck de selue auteur ende Galenus meer ander cruyden om de selue redenen hoogher ende beter ghe acht ende meer ghepresen hebben. Jae Mesue soo hy de Roomsche Alssem een drooghe tsamentreckende oft

Alssem. In Latijn/ Absynthium vulgare Ponticum Ruellij. In Hoochduytsch/ Wermuet. In Franchois/Aluyne forte. In Italiaensch / Assenzo. In Engelsch/ Common Wormewood.

Ponticum Tridentinum Herbariorum.

Ponticiteyt toegheeyghent hadde / die in tgebruyck vander medicijne wel te passe comt / ende om datse d'ingheWandt versterckt als sy int afgaen vande flegmatijcke cortsen inghegheuen wordt/ heeft waerachtich in schrifte achterghelaten / by auenture dusdaenighs niet bedacht hebbende / dat Absynthium Romanum ende Ponticum een cruydt was waer door dattet zeer nerstich soecken ende versoecken vandē Apotekers aengaende dese Roomsche Alssem noch gheduert. Want Roomsche is te seggen de beste/ ghelijck de Roomsche Camille beter ende oprecht ghehouden wordt. Oock die Alssem die nu ter tijdt ontrent Roome op veruallen plaetsen hier en daer ghesien wordt/ en is gheen ander dan onse Alssem/ende zijn alle beyde dien van Ponto ghelijck. De reden waerom dat Dioscorides de selue niet en heeft int langhe beschreuen/is om datse ouer al ouervloedich groeyet/ maer heeft alleene verclaert waer dat hy de beste ghesien hadde/ want hy beschrijft dat op den seluē bergh d'ander twee soorten groeyen/die hy prijst/niet om datse (als voorseydt is) op ander plaetsen niet en souden groeyen/maer om datse daer beter zijn. Oock en maeckt Galenus gheen onderscheyt van specie ende ghedaente/maer volghende alleene Dioscoridem, ghelijck hy meestendeel pleeght/ seght dattet Ponticum gheen ander/maer stercker crachten heeft/ niet wt der natueren/maer wt dē aert vanden grondt/ghelijck oock de ghemeyne Alssem nu ter tijdt oock heeft in veel landen. Want daer zijn plaetsen daer sy niet onlieflick van reucke en is / oock daer sy wel rieckt / eñ oock daer sy bycants stinckt. Alsoo heeft oock d'Agrimonie eenen soeteren reucke op sommige plaetsen/ als in Xantoigne: Op ander plaetsen en heeftse gheen oft luttel reucke/in vueghen dat de ghene die op d'een plaetse eenen lieflicken reucke heeft/ stinckt op een ander plaetse.

De bladers vander Alssem hebben de gheleerde mannen veel moeyten aengedaen. Want daermen leest dattet Ponticū minder bladers heeft / daer leesde mijn meester Rondellet oock door experientie vā saeckē/ datse meerder waerē/welcke transpositie/gelijck die lichtelick gebeurt/ alsoo is die te zeer ghemeyne bycants onder alle de ghene die vande cruyden schrijuen/ ghelijck dickwils in Theophrasto ende meer in Dioscoride bevonden wordt/ ghelijck in t'capittel vandē Alant-wortel/ Meū ende

ende ander/somtijdts oock in Galenus, niet door sijn faute maer van de ghene diet overgheschreven hebben. Oock en heeft Galenus (wetens ende willens) gheen mentie ghemaeckt van meer sooten van Alssem int capittel vander Averoone: want hy seght: Daer zijn dry sooten oft specien vā Alssem: d'eene met de ghemeyne naeme Absynthium genoemt/soodaenich alst Ponticum is: Tweede Santonicum, T'derde Seriphium. Maer Seriphium ende Santonicum zijn der maghen hinderlick. Want alleene het Absynthium, principalick in Ponto ghewassen/ is der maghen aenghenaem ende goedt. Wt welcke passagie lichtelick alle questien ter neder gheleyt worden/ want hy heet absolutelick onse ghemeyne Alssem / Absynthium, dwelcke hy wt Dioscorides seght dat in Ponto excellenter groeyet/sonder eenich onderscheydt van specie oft gheslachte te maecken. Aldus is dan voor seker dat ons ghemeyne oft Roomsche Alssem/ gheen ander en is dan Ponticum, maer datse om de natuere vander plaetse stercker / maer gheen ander crachten en heeft. Galenus aenmerckt in desen de bitterheydt/ ende seght dat om te reynighen ende af te vaeghen de cholerijke overgheuinghen ende verstoppinghen/een tsamentreckinghe van noode is / die de maghe is behaeghelick ende aenghenaem/ ende die haer stercke ende cracht gheeft. Welcke dinghen wy weten door dagheliicksche ende ontallighe experientien/soo wel vanden ghemeynen man als vande Medicijns / dat ons Alssem doet/ soo wel inwendich als wtwendich ghebruyckt. De Alssem-wijnen van desen tijdt zijn zeer goedt ende vele / ende daerom zeer vele in diversche plaetsen van Duytschlandt begheert/ nochtans met Duytsche Alssem ende niet van Ponto ghemaeckt. Niemaendt en claeght over den stāck/ maer wordt eer drooghe inden wijn ghedaen/ende heeft eenen speceryachtighen reucke/die bequaem is om de crachten te vermaecken ende stercken. Daerom waer Galenus seght datmen Ponticum soude ghebruycken/schijnt daer eer de twee/ te weten Seriphium ende Santonicum te wederleggē/ dan dese die hy absolutelick Absynthium oft Alssem noemt. Ist dat dese Galeno qualick heeft gheroken in Griecken: in Italien/ Duytschlandt / Vranckerijck ende Engellandt en stinckt de Roomsche oft de ghemeyne niet: Jae dat meer is/sy beschermt eer ander dinghen van stanck ende rotten. Oock en heeft Dioscorides noch Plinius van desen stanck gheen vermaen ghemaeckt. Want als Lucretius seght dat den kinders om der ghesontheydt wille vuyle Alssemen te drincken ghegheven worden/hy wil segghen / niet den quaden reucke / maer den bitteren ende quaden smaecke / ghelijck Aloë: waeromme datse vande Franchoisen Alluyne genoemt wordt. Alsoo oock daer Theophrastus seght/ dat Alssem ende Eert-galle bitter ende qualick rieckende zijn / daer en meynt hy gheenen stanck/maer den zeer stercken ruecke die inde neuse vlieght ende tsamen doet treckē / iae tot inde hersenen treckt/ghelijck oock doet den roock van veel rieckende dinghen / als Myrrhe eñ Vnguis odoratus. Matthiolus soude gheerne Plinium van loghen straffen/ als dat hy den Ponticum bitterder van smaecke soude gheoordeelt hebben dan de Roomsche Alssem. Niet-temin dat hier op antwoorde de leeringhe van Galenus, met der authoriteyt van Galenus. Bitter dinghen werck/is te openen/afvaeghen/water doen maecken ende cholerike humeuren purgeren/tselue moecht ghy sien in Aloë, Eert-galle/ Camille ende andere: Ist dat nu het Ponticum van Galenus wt den schrijvē van Theophrastus ende ander Medicijns/soo zeer ghepresen/tselue crachtigher doet dan die ander soortē/ soo moetet oock hebben een stercker cracht/door de welcke dat stercker werckt/ de selue is voorwaer de bitterheydt. Daerom hoe dat crachtigher is/hoe bitterder dat is/ ende hoe dat beter is/ dan het Roomsch/hoe dat bitterder heeft gheweest/ghelijck Plinius niet wt zijn opinie/maer wt die vande oude Medicijns / daer wt hy overghestelt hadde/verclaert heeft/ ghelijckmen sien mach int confereren van zijn ende Dioscorides capittelen: Maer daer Galenus wil segghen dat de geheel bitter dinghen de maghe niet en dienen/dat is waer ist dat ghy die voor spijse ghebruyckt/ maer ist datmen die als een medicijne ghebruyckt/soo wijst de reden ende de daedt contrarie. Want Aloë is der maghen zeer aenghenaem ende nut: nochtans is dese medicijne der lever dan der maghen dienstelicker. Maer het Santonicum ende Seriphium en is soo bitter niet van smaecke / ghelijck Plinius ghemerckt heeft: nochtans zijn die der maghen van reucke ende smaecke veel meer teghen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Alssem die van sommighe Bathypicron ghenoemt wordt/ is een cruydt dat eenen yeghelijcken bekent is. De beste groeyet in Cappadocien ende Ponto/opden bergh Taurus: ende heeft een verwarmende eñ tsamentreckende cracht. Alsem is een goede medicijne den ghenen die de maghe verladen hebben met gele oft cholerijcke vochticheden: want sy drijft alsulcke wtter maghen ende buyck door camerganck / ende doet oock water maecken. Nuchter inghenomen beschermt voor dronckenschap. Met saedt van Seseli ende Nardus Gallica ghedroncken/verdrijft de winden ende opblasinghen des buycks/ oock het walghen ende opworpen vande maghe.

In water gheweyckt oft ghesoden/ ende daer af alle daghe ses oncen ghedroncken/ gheneest de

Geelsucht. Ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen: tselue doet sy oock met honich ghemengt / ende ghelijck een pessus van onder ghestelt. Met azijn ghedroncken/ is zeer goedt den ghenen die vande fenijnighe Campernoillen cranck zijn. Met wijn ghedroncken is goedt teghen vergift/sonderlinghe vande dulle-Keruel / ende teghen de beten oft steken van Spinnen oft ander fenijnighe beesten. Met honich ende Salpeter ghemengt gheneest de squinantie daer mede ghestreken: maer met water ghemengt/de bloedighe puysten aende beenen: ende met honich alleene ghemengt verdrijfse de schemelinghe vanden ooghen/ende blaeuw gheslaghen plecken daer op ghestreken. Insghelijcks met sueten wijn/als Bastart ghesoden eñ d'ooghen daer mede bestreken/benemt de pijne eñ smerte vandẽ oogẽ. In water gesodẽ/geneest de etterachtige oorẽ/eñ oock de pijne vãden tandẽ eñ oorẽ/alsmẽ dẽ domp daer in ontfangt. Gestooten met Ceratum Cyprinũ is zeer goedt tegen de pijne voor therte/eñ voor de Leuer/ maer met olie van Roosen is sy goedt tegen de langhe quellinghe vande maghe/ van buyten daer op ghestreken. Met vijghen/ azijn ende meel van Drauijck ghemengt/comt te hulpe den ghenen die water laden/ ende miltsuchtich zijn/op den buyck oft op de syde ghelevt. Van Alssem wordt oock wijn ghemaeckt diemen Alssem wijn noemt die tot alle de voorschreuen ghebreken goedt is/ alsser gheen cortsen by en zijn.

Alssem inde cleerschapraeyen oft kisten geleydt / bewaert de cleederen voor motten ende schieters: maer met olie ghemengt ende erghens aen ghestreken / verdrijftse de vlieghen/ muesien ende mugghen. Water daer Alssem in gheweyckt heeft / ende inckt daer mede ghemaeckt om te drucken/ bewaert t'ghedruckte datter de muysen niet aen en comen. Galenus. Alssem is bitter ende heet/ eñ heeft een tsamentreckende/verwarmende/ afvaegẽde/versterckende ende droogende cracht: daerom iaeghtse af door camergãck/ende met water maecken de cholerijcke humeuren des buycks: maer de gele vochticheden inde aders/drijftse meest af door d'urine. Daerom en helptse niet inghenomen teghen de flegmatike humeuren die inden buyck zijn/ maer wel ist datse opde borst oft longher ligghen. Want de tsamentreckende ende bitter cracht die in haer is/ die is de sterckste. Voorts datter oock hitte by is/ gheeft te kennen datse meer heet is dan coudt. Maer ist datmen wil generalick hebben haer complexie ende natüre/ soo segghe ick datse warm is inden eersten graedt / ende drooghe tot inden derden. Tsap is onghelijck heeter dan t'cruydt. Galenus. Alssem heeft min warmte dan de zee-alssem/ Santonicum ende Aueroone: want sy heeft meest een tsamentreckende cracht. De welcke al ist datse niet en is soo subtijl van substantie/als die ander/ende oock min crachts heeft dan die ander om subtijl te maecken/soo en is sy nochtans niet min drooghende. Maer onder alle dander soorten van Alssem is het Santonicum van crachte desen aldernaest. De zee-Alssem is een weynich oncrachtigher int subtylmaecken/ verwarmen ende drooghen. Maer de zee-Alssem en is soo heet niet als d'Aueroone / maer heeter dan de ghemeyne Alssem/ende is de maghe zeer hinderlick midts datse met de bitterheydt eenighe soudticheydt heeft / maer oock eenighe tsamentreckinge/ als is die zeer cleyne. Alsoo zijn oock d'Aueroone ende het Santonicum de maghe zeer schadelick.

Veel ghelijckenissen ende soorten van Roomsche Alssem.

Om dat de mate vande bladers / ghelijcheydt ende reucke den gheleerden mannen zeere veel moeyten aenghedaen hebbẽ/ soo heeft den Enghelsman Turner den naecomers in schrifte achterghelaten een soorte van Alssem die hy gevonden heeft in tgeberchte Apennin van Italien die cleynder van bladers was: den welcken de zeer gheleerde Apotekers Peeter van Coudenbergh ende Jan Mouton noch een ander soorte by voeghen/ die de cleynste ende minste van bladers is/welcke sooten sy hedens-daeghs nerstich onderhouden in hun houen / ende van specerachtighen/ lieflicken ende min bitteren smaecke bouen alle ander prijsen: Maer wy hebben voren ghesevdt dat tselue de meeste cracht heeft/door wiens hulpe dat stercker werckt. Nu ist werck vande bitterheydt/te openen/ afvaeghen/ water doen maecken ende de cholerijcke vochticheden purgeren.

Ponticum supinum Herbariorum.

De tweede soorte vande Roomsche Alssem / heeft de stele huckende / ende de bladers en tsaedt vande boomachtighe Alssem corts naebeschreuen. De reucke is zeer lieflick/de smaecke specerachtich ende bitterachtich.

Ponticum Tridentinum Herbariorum.

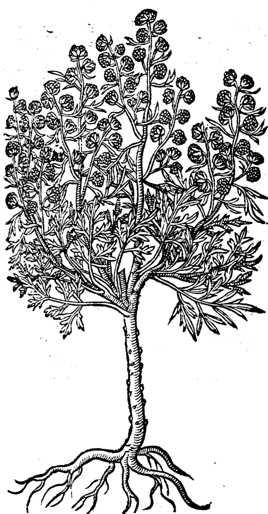
Men seght dat dese Alssem ons mede ghedeylt is wtten gheberghten van Ponto ende Taurus/ ende wt Romanie: vande welcke dalderminste bladers witachtich zijn/ specerachtich/ tsamentreckende ende bitterachtich.

Boom-ghewas Alssem.

Dese Alssem en is de ghemeyne van bladers ende bloemen niet zeer onghelijck / maer groeyet ghelijck een boomken/ ende wordt ghelijck de Aueroone/een mans lengde hooghe. De bladers zijn witter ende een weynich minder dan de gemeyne Alssem/ die altijdts groene staen. In Nederlandt

versterft

Boom ghewas Alssem. In Latijn/ Absynthium arborescens, Absynthium del Comasco, Anguill.

Witte Alssem met croonkens. In Latijn/ Absynthium album, capitulis squarosis, floribus albis, vmbella Achilleæ montanæ.

versterft eñ vergaet sy somtijdts/door de vorst ende tquaet weder. De smaecke is wat bitter specery-achtich/ende de reucke niet onliefslick.

Witte Alssem met croonkens.

In Nederlandt / Vranckerijck / Enghellandt / ende Italien wordt dese soorte van Alssem zeer selden ghevonden / die oock van gheenen autheur tot nu toe beschreuen en is gheweest / ende alleene onsen vrient Charle de L'ecluse bekendt/ de welcke dese Alssem van Weenen in Oostenrijck aenden Heere vander Delft heeft ghesonden. De bladers zijn ghekerft ghelijck die vanden Vokelaer/ eñ van verwe dien van zee-Byvoet gelijck/ de welcke groeyen aen eenẽ stele van dwe palmen hooghe. De bloemen groeyen ghelijck croonkens/ diẽ vande stinckende Camille niet ongelijck/ ghemaeckt van ses witte bladerkens: van smaecke is dit cruydt een weynich tsamentreckende ende bitterachtich.

Italiaensch Alssem met croonkens.

In Latijn/ Absynthium vmbelliferum alterum Italicum. In Italiaensch/ Assenso ombellifero.

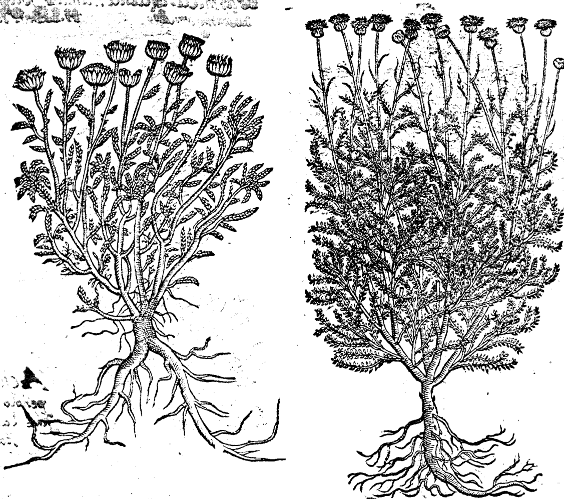
Dese soorte en heeft oock van niemandt beschreuen gheweest / want sy is luttel bekent ende luttel ghevonden/ nochtans van maniere van groeyen/ graeuwicheydt/ eñ ghedaente de voorgaende niet zeer ongheliјck/ wtghenomen datse alle dinghen veel minder heeft. Dese Alssem crijght veel steelkens van een spanne hooghe/ de welcke int opperste ronde graeuwe bollekens draeghen met bloemkens. D'Italiaensche Herbaristen/ die tselue cruydt zeer neerstich oeffenen ende onderhouden/ gheuent den naem Assenzo vmbelifero, dat is te segghen Croon-Alssem. De bladers zijn bitter/ ende niet veel grooter dan die vanden Absynthium Ponticum van Trenten.

Zee-Alssem van Diosc. met ghedaente van ghemeyn Cypres.

Zee-Alssem ende leeghe-Cypres/ zijn als Dioscorides seght/ malcander ghelijck: Daerom als

Zee-Alssem van Diosc. met ghedaente van ghemeyn Cypres. In Latijn / Seriphium Dioscoridis, Abrotani feminæ facie.

Onderschepdt vande voorseyde Alssem. In Latijn / Seriphij Abrotani feminæ facie differentiæ, Santonicũ maius Cordi, Santolina Dodonæi.

wy zeer wel de teeckenen ouerleyt hebben by de welcke beyde dese planten souden moghen onderscheyden ende ghekent worden: soo hebben wy ten laetsten door de kennisse vande natuere / ende ondersoeckinghe vande crachten/aldus gheordonneert. In Prouencen int opclimmen vanden hoogẽ vermaerden bergh vande spelonecke daer t'capellekẽ oft eer het cot stõt van Marie Magdaleene/ op de sijde vã het stedeken van S. Maximijn: insgelijcks oock soo ick wederkeerde vã Hyeres in Prouencen/hebbe ick dese soorte van Alssem zeer vele sien groeyen/voorts-brenghende cleyne effen steelkens van eenen voet hooghe: de welcke vander aerden af zeer vele spruyten wt een witachtighe wortel/ daer aen veel bladerkens groeyen zeer cleyne ghekerft / ende met een cleyne graeuwe wolachticheydt ghelijck den Gnaphalium, tot bouen toe becleedt. Int opperste vãde steelkens staen ronde bollekens met goudt-gele bloemen/nae de welcke zeer veel cleyn saedts volght/ diẽ vandẽ Reynvaer ghelijck/maer minder. Tgheheel cruydt is wit/ van reucke ende smaecke d'Alssem ghelijck/ diemen (maer onbehoorlick) voor Roomsche inde Nederlanden houdt: iae is den Cypres soo ghelijck / dat ghy qualick d'een wt den anderen soudt kennen/wtghenomen dat dese in alder manieren minder is/ beter van reucke/witter ende wolachtigher/dat dander niet en heeft / de welcke corter bladers heeft/ ende dẽ smaecke niet zeer onlieflick/oft sterck. Dit cruydt stellen wy hier om dat den leeghe-Cypres/ wien Dioscorides tselue ghelijckt/naerder is/ende om de groote ghelijckenisse diet daer mede heeft/ want wy meynden dattet qualick eenich verschil hadde vanden Cypres / ten waere dat wy die tsamen by een ghesien hadden. Dese soorte groeyet zeer vele van selfs inden lande van Languedoc ontrent Montpelliers / de welcke wy oock ghesien hebben binnen Londen ghesaeydt ende ghewassen inden hof van Huge Morgan/dien van Prouencen gheheel ghelijck. Nochtans by lanckheydt vã tijden verliest sy inde houen van Nederlandt ende Engellandt haeren reucke/wolachticheydt / ende witticheydt / ende verandert soo zeer datmen segghen soude dat een ander cruydt waere. Dit ghebeurt vele ander cruyden die wt de heete landen in coude landen ghesaeydt oft gheplant zijn/ als wy dickmaels ghemerckt hebben.

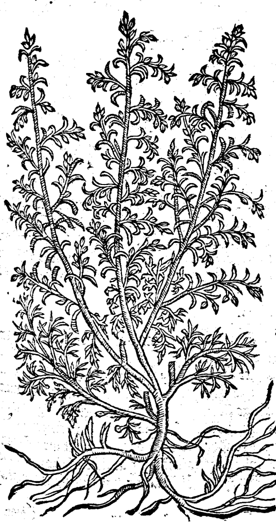
Onsen

Onse vriendt Jan Mouton hadder van dese soorte sesderhande in zijnen hof groeyende: Van de welcke eenighe de bladers hadden dien vande Chrysocome van Montpelliers met smalle bladers/ende ander cleyne ghekertelde bladerkens dië vanden Cypres/ Sauel-boom oft Heyde gelijck. Dese zijn wt Spaignen eñ Prouencen/in Nederlandt gevonden. Gheen vä alle dese soortë en zijn het Semen sanctum Officinarum, dwelck men teghen de wormen ingheeft/ als D. Dodonæus ghemeynt heeft.

Cracht ende werckinghe vande Zee-Alssem.

Diosc. Zee-Alssem is een cleyn cruydt/ den leeghe-Cypres/ dat is Aueroone wijfken ghelijck/ voorts brenghende zeer veel cleyn saedts/ bitterachtich/ der maghen hinderlick/ende quaet van reucke/ de welcke met eenighe warmte tsamentreckt. Zee-Alssem alleene/ oft met Rijs ghesoden ende met honich ghemengt/ende inghenomen/ doodet ende iaeght af alderhande wormen/ tsy langhe breede oft andere/ende maeckt daer en bouen saechten camerganck. Tselue doet sy oock ghesoden met eenighe ander spijse. De schapen worden van dese Alssem zeer vet.

Galen. Zee-Alssem en treckt soo zeer niet tsaemen als de ghemeyne Alssem/ maer verwarmt meer/ ende heeft eenighe bitterheydt met souticheydt ghemengt. Zee-Alssem is der maghen hinderlick/ende doodet stercker de wormen dan d'Alssem doet/ tsy inwendich oft wtwendich ghebruyckt. Voorwaer men moet wel segghen datse heet is stijf tot inden tweeden graedt/ ende drooghe tot inden derden. De Quacksaluers/ende Lapstressen oft Quacksaluererssen gebruycken dit met wijn om de maendtstonden ende witten vloedt te stoppen.

Ghemeyne Zee-Alssem en is gheen Zee-Alssem van Dioscorides. In Latijn/ Seriphiũ vulgare, perperam Diosc. Arthemisia marina tenuifolia. In Engelsch/ Commun Zea Wommood.

Ghemeyne Roomsche Alssem vande Apoteken en is gheen Roomsche oft Ponticũ Alssem vä d'ouders oft Diosc. maer is Absynthiũ Galatiũ Sardoniũ Diosc. Xantonicũ vulgi perperã, Absynthium Romanũ falso creditũ, Abrotanũ cãdidũ Cordi, & femina Fuchs. foliis & similitudine quadã Achilleæ Santonicũ Ruellij. Roomsche Alssem van Dodonæus. In Engelsch/ Worwood gentle.

Dit

Dit cruydt is aldermeest ghelijck d'Arthemisia met cleyne bladers / ende heeft zeer cleyne ghesneden witte bladers. T'saedt ende de bloemen van reucke de Lauender ghelijck/ ende is d'Auerone oft Zee-Byvoet alder naest comende.

Absinthium insipidum. Alssem sonder smaecke.

Dese plante is van bladers/tacxkens ende bloemen eenichsins de huckende Pontick-Alssem ghenaemt ghelijck/ maer sy en heeft gheenen smaecke noch bitterheydt.

Xantonicum vulgare. Alssem van Xantoigne.

Dese Alssem en is de ghemeyne zee-Alssem niet zeer onghelijck / maer sy heeft langher ende groender bladers/ende eenen onlieflicken smaecke ende stinckenden reucke. Dese groeyet in Nederlandt inden hof van onsen vrient Jan Mouton.

De ghene die Griecks connen/ ende verstant vande Geographie hebben/ als sy lesen de translatie van Parijs/ oft den Griecxschen boeck die Aldus gedruckt heeft / sullen lichtelick connen mercken dat tghebergte Alpes gheensins inden lande van Santoigne ghelegē en is/ waer dat groeyen soude d'Alssem van Santoigne/maer wel lancks de Alpes van Galaten/ d'welcke Absinthium Sardonium ghenoemt wordt : Want alsoo wordt oock hedens-daegs dese passagie ghelesen ende ghebetert/ d'welcke licht om verstaen is/door tverhalen van het naestvolghende capittel/waer ghesegdt wordt dat in Galatien van Asien het Abrotonum , te weten een specie van desen / voorts comt. Jae alsoo veel soorten van Alssem alsser zijn/ soo vele seght Dioscorides dat nu groeyen op de selue plaetse van Galatien ende Cappadocien/ in vueghen dat daer gheen twijfel en valt/ oft ten is qualick verandert in Santonicum Gallicum. Dese plante is de ghemeyne Alssem ghelijck/ maer minder/ oock en heeftse soo veel saedts niet/ maer cleyne bloemen: Dit cruydt groeyet vele op sommighe plaetsen van Duytschlandt/ maer inde houen van Vlaenderen ende Enghellandt groeyet ouervloedich/ende wordt daer vele ghebruyckt : Waer dattet oock Roomsche Alssem ghenoemt wordt. Want de Conserue van Roomsche Alssem / die inde Apoteken van Antwerpen ende Nederlandt ghemaeckt wordt/ coopen zeer geerne de Meesterssen Quacksaluerissen ende verwaersters om datse soo bitter niet en is/ ende daerom te beter ingheswolghen wordt. Maer sy zijn bedroghen/want ist datse niet bitter en is / soo en heeftse gheen natuerlicke lieflicke hitte noch ghesonde cracht. Maer wy hebben bewesen dat d'oprechte Roomsche Alssem / oft de ghemeyne/bitterder is: ende Dioscorides seght dat de zee-Alssem ende die van Sardes een weynich eñ niet zeer bitter en is. Oock gheuen de reucke ende smaecke ghetuyghenisse dat de Roomsche Alssem niet min crachts en heeft dan de zee-Alssem.

Semen sanctum. Zewersaedt.

Voorwaer het Zewersaedt vanden Apoteken / Sanctolinum ghenoemt / en schijnt gheensins te wesen een van dese drye Alssems / want al ist datse alle drye van bitterheydt ende ghedaente eenighe ghelijckenisse hebben / nochtans en zijn de saden van dien niet soo volcomelick volwassen/ oft soo zeer bitter. Wy hebbē oock dit wtlandts saedt op sommighe plaetsen gesaeyt gesien/ vā d'welcke een tackachtich cleyn boomken voorts ghecomen is/ouer al vol saedt/ iae bycants meer dan van bladers. Welck saedt ist dat yemandt mach crijghen dat noch niet verstoruen is/maer varsch ende vol/ ende tselue saydt op diuersche plaetsen/ hy sal lichtelick dese plante crijghen.

Andere wtlandtsche Alssem van Egypten ghenaemt.

Alssem van Egypten ghenaemt/ de ghedaente van Polytrichon hebbende / heeft witte bladerkens ouer weder zijden by orden staende/ eenen vingher hooghe/ die wy ouerlanck door Gesnerus, ende naemaels by Walerant Donrez tot Lyons drooghe ghesien hebben / de welcke door cranck oft voorwaer gheen gheraetsel/ Alssem van Egypten ghenoemt wordt/ eñ van eenich Herbarist heeft ghesonden gheweest / de welcke segghen wilde dat Zewersaedt van dit cruydt voorts ghebrocht werdt.

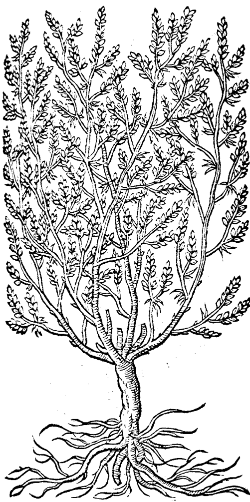
Capnos, Fumaria.

Dit cruydt wordt in Griecks Capnos , in Latijn Fumaria ghenoemt om dat t'sap op dooghen ghestreken zijnde / de tranen wt den ooghen doet loopen / min noch meer dan oft den roock in dooghen ware. Dit cruydt wordt hedens-daeghs ouer al zeer vele gebruyckt/ eñ comt alle iaere vā selfs inde Lente weder wt / soo dat zeer wel bekendt is: T'groeyet vele int coren ende aende canten vande velden/ voorts-brengende zeer getackte cantachtige steelkens / met groene aschverwige bladerkens die zeer ghesnedē zijn/ dien vanden Coliander ghelijckende. De bloemkens zijn purper-roodt/ somtijdts wit/ ende somtijdts roodtachtich . T'saedt is rondt eñ doncker-groen d'welck inde Somer vergaert wordt. Dit cruydt is in sijn cracht eñ ieugt inde Lente/als sijn sap aldercrachtichst is/ ende pleegt wtgheperst te worden vanden Apotekers om Syropen/ Electuarien/ ende pillekens te maecken: Van smaecke ist bitter ende scherpachtich.

Cleyn

Zewaertsaedt. In Latijn/ Semē sanctum, ende Semen contra Semen sanctum. In Franchois/ Barbotine. In Italiaensch/ Semenzina.

Ander wtlandtsche Alssem/ van Egypten ghenaemt. In Latijn/ Aliud peregrinum siue Ægyptium Absynthium.

Cleyn Eert-roock.

Inden lande van Languedoc wordt een soorte van Grisecom ghevonden die veel minder is/ maer niet soo vele ghevonden/ de welcke tackskens van een palme heeft met cleyne bladerkens/ die vande Naelde-Keruel niet onghelijck/ welcke tackskens niet voorwaerts en hucke͂/ maer staen recht ouer eynde/ witachtich van bladers ende tackskens. De wortel is cleyne: de smaecke is bitter. Dese plante wordt oock inde Lente ghevonden ontrent Montpelliers tot Boutenet / ende op ander sauelachtighe gronden.

Tuschenscheydt oft veranderinghe vande voorgaende cleyne Eert-roock.

Dese plante groeyet weder wt daer sy eens is ghesaeydt gheweest inde houen van Nederlandt/ met vallende ende voorwaerts huckende steelkens. Tsaedt is plat ende geelachtich. De bloeme is blyde purperverwe.

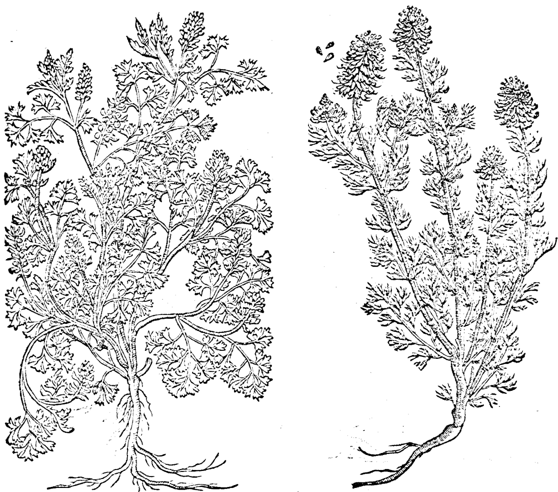
Cracht ende werckinghe.

Diosc. Sap van Grysecom inde ooghen gedaen/ scherpet tghesichte ende doet die tranen/ waer af dat den naem ghecreghen heeft: Tselue seght oock Galenus ende Plinius.

Sap van Grysecom met gomme ghemengt / ende op de wimbraeuwen ghestreken/ maeckt datter wtghetrocken hayr niet meer en groeydt. Grysecom geten iaeght af metter urine de gele ende cholerijcke humeuren. Tselue seght oock Plinius. Galen. Grysecom gheneest de verstoppinghe ende ghebreken vande Leuer/ om dat een scherpe ende bitter cracht heeft/ nochtans niet sonder eenighe suerheydt. Een ghemeyn ende slecht man plocht dit cruydt te ghebruycken / om de maghe te stercken ende lichten camerganck te hebben. Maer eerst leyde hy dit cruydt ghedrooght wech/ ende als hy dat ghebruycken wilde om camerganck te hebben/ hy maecktet nat met Hypocras/ maer om de maghe te stercken nam hy ghewaterden wijn. Grysecom ghemengt met Stœchas, Geinber/

Betoe

Eert-roock/Gryseco m/ oft Duyve-keruel. In Latijn/Capnos, Fumaria. In Hoochduytsch/Erdtrauch ende katzen koruel. In Franchois/ Fumeterre. In Italiaensch/Fumoterra. In Engelsch/Fumoterry or Fumeterre.

Cleyne Eert-roock. In Latijn/Capnos tenuifolia. In Spaensch/Palo milla.

Betonie/ Peterselie/ Venckel ende dergheliicke/ die de flegmatijcke humeuren bereyden ende rijpe maecken/ iaeght af de waterichеydt vande verbrande melancholicke humeuren.

Witte cruypende Grysecom.

Dit Grysecom heeft witte bloemen ende breeder bladers. T'groeyet in Cornuaille in tcoren ende in Brabant aende boschachtighe canten vanden velden/ waer dat met zijn claeuwierkens aen de haghen hem vast maeckt: de steelkens ende ghewas en is de ghemeyne niet onghelijck. Tsaedt is swart ghlinsterende.

Geel Eert-roock.

Dese plante is nu ter tijdt vermaerdt ghewordeN/ende inde houen zeer begheert gheweest/midts datse luttel ghevonden wordt/ ten ware inde gheberghten vande warme landen/ als Illyrien/ Dalmatien/ Hetrurien/ ende Aquitanien. Dit cruydt bloeyet laeter dan de ghemeyne Grysecom/ te weten in Hoeymaendt ende Oogstmaendt/ gheuende ghele bloemkens/ de bladers ghelijcken die vanden Holwortel oft groote Gouwe / dan dat sy veel minder zijn / graeuw oft aschgraeuw / groeyende aen veel cleyne stelen van onderhalue palme ende eenen voet hooghe / de welcke spruytẽ wt een breet wtghespreyde ende saselachtighe wortel diẽ vanden Robrechts-cruydt ghelijck. Tsaedt is plat-rondt/ blinckende-swert/ in haeukens groeyende dien vander Holwortel of Celidonie niet onghelijck/ maer veel minder/ den welcken dat van ghedaente ende verwe zeer ghelijck is/ waer wt een yeghelijck zeer wel soude moghen nemen dat de Capnos oft Chelidonium Phragmites is van Ætius. Maer de ghene die meynen dat de Corydalis van Galenus is / om dat de Colijcke helpt / staen op een te zeer twijfelachtich bewijs. Want onse Grysecom doet somtijdts tselfde zeer wel/ verteerende ende van een scheydende de taeye flegmatijcke humeuren / ende tsout oft grijs wt de nieren treckende/ de welcke dickwils een manier van colijcke schijnt te maecken. Jae dat meer is/ de Holwortel schijnt eer te wesen de Corydalis, om de bloemen diet cammeken vande Leewercke ghelijcken/ ende om de
Corydalis Holwortel.

langhe

Witte cruypende Gryscom. In Latijn/ Capnos alba latifolia. Splith album quorundã, Capnos Phragmites Dod.

Geel Eert-roock. In Latijn/ Fumaria lutea montana, siue Splith Illyrica : an Phragmites, seu Chelidonium Capnites Aëtij, Corydalis Galenĩ, Anguil?

langhe spitsche haeukens. De smaecke van desen is byeants ghelijck die vande ghemeyne Eert-roock: maer sy schijnt crachtigher te wesen om de grofue humeuren subtijl te maecken / ende de verdeylde metter urine af te iaghen / waer doore datse zeere teghen de Watersucht ghepresen wordt. Dese versterckt oock d'inghewant/ende doet al tghene dat Mesue vandẽ Grysecom gheseydt heeft/ vande welcke men wel soude moghen contrarie segghen van t'ghene dat hy vanden ghemeynen Eert-roock heeft gheseydt: te weten / ghelijck die om de groote ouervloedicheydt veel min gheacht wordt/ dat dese om datse luttel ghevonden wordt te meer ghepresen wordt.

Veranderinghe.

Opden wech van Florence nae Pistoie/ ende Luca, groeyet dese soorte van Eert-roock met witte bloemen/ ghelijck ons verclaert hebben sommighe van onse vrienden die zeer gheschickte Herbarisien zijn: Nochtans en hebbe ick daer nerghens inde voorleden iaren gheen ghesien op die bergskens/ noch oock op den Juliaens-bergh. Anguillar. Desen Eert-roock doet zeer sterck water maecken.

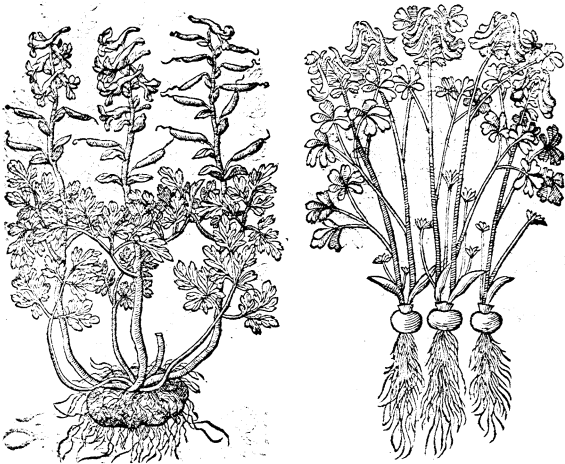
Hol wortel.

Hoe langhe dat sommighe goede auteurs/die dese plante voor ronde Osterlucye ghestelt hebben bedroghen zijn gheweest/ende die oock noch ter tijdt de selue voor de oprechte ronde Osterlucye tonrechte ghebruycken/hebben wy met corte woorden int capitel vanden Clematis gheseydt. D'oorsake vanden naem ende d'walinge heeft henlieden de wortel gegeuen / d'welcke midts datse rondt ende bollachtich is / oock datse ghelijck de ronde Osterlucye zeer goedt is teghen de wormen ende quade zeericheden / heeft henlieden die d'oprechte noyt ghesien en hadden/lichtelick doen gheloouen dat ronde Osterlucye was. Niettemin de bladers ende bloemen waren ghenoech om henlieden sulcks te ontgheuen/ de welcke in Meerte ende April in doncker/ dellende ende coude boschachtige plaetsen voorts comen somtijdts purper ende somtijds wit/ghelijck die vandẽ ghemeynen Eert-roock/ wiens

Hol-wortel. In Latijn/ Radix caua Herbariorum, Fumaria bulbosa Plinij, Pistolochia Fuchsij, perperam, Chelidonia Phragmitis, Capnium Aëtij & Capnos Phragmitis Plinij Cordo. In Hoochduytsch/ Holwurtz. In Franchois/ Racine creuse.

Boonkens Hol-wortel. In Latijn/ Fabacea radice Capnos altera.

bladers dit cruydt zeer naer comt van graeuwe glattichheydt / ende clouen vande bladers/ die nochtans meerder ende breeder zijn. T'saedt is blinckende/ende in haeukens voorts comēde. Dit cruydt wordt vele ghevonden inde houen van Nederlandt/ ende ouer al in Duytschlandt/waer dat oock in t'gheberchte is groeyende.

Boonkens Hol-wortel.

De wortel van dit cruydt is oock besonder eñ dander bycants gelijck maer minder/nochtās vāde Chirurgiens ende Meesterssen meer ghepresen/ de welcke segghen dattet poeyer van desen crachtigher is om de wormen te dooden ende lieflijcker om innemen. In Nederlandt/ Duytschlandt ende Sauoyen / ghelijck oock ontrent Geneuen/ groeyet dese plante aen haghen ende canten van velden ende sommighe ackers zeer ouervloedich. My ghedenckt wel dat ick de selue wtghesteken hebbe inden lande van Aquitanien op tgheberghte vanden hof Godts / gheensins vande voorgaende in eenighe sake verschillende / dan dat de wortel minder was ende gheen hollichheydt en hadde / ende oock in plaetse van groeyen/want daer en sult ghy de voorgaende nerghens vinden (die nochtans vele ghesien wordt) waer dese is groeyende.

De wortel is bitter/ warm en drooghe tot inden tweeden graedt. Verteerende afvaghende ende fluxien benemende/ gheneset de Squinantie ende gheswillen vander kele / alsmen gorghelt met water daer dese wortel in ghesodē heeft: want sy verdrijft ende neemt wech de grofue vochticheden.

Veranderinghe.

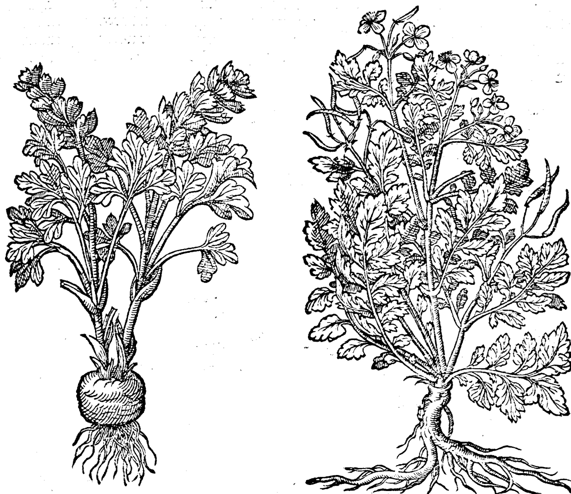
Inde houen van Mijn-Heer Cornelis Pruym Tresorier van Andtwerpen ende van Olivier Driesch ende Jan Mouton heeft dese plante groenachtighe bloemkens / onder oft tusschen de bladeren verborghen.

Goudt-wortel ende groote Gouwe.

De groote Gouwe spruyt eerst wt van dat de Swaelwen ouercomen ende in tbeghinsel vande Lente/soo wel als de cleyne Gouwe/vande welcke datse zeer verschilt/ eñ om een ander reden Cheli-

donium

Hol-wortel met groene bloemkens.

Goudt-wortel ende groote Gouwe. In Latijn/Chelidonium maius, Hirundinaria maior : an Virga Tinctoris Auicennæ? In Hoochduytsch/Grosz Scolwurtz/Schwalbē kraut/Goldwurtz. In Franchois/Esclaire,Chelidoine,Felougne. In Italiaensch / Celidonia maggiore. In Spaensch/Celidonia,ende Yerua de las golondrinas. In Engelsch/Celondine.

donium ghenoemt wordt/te weten/om dat tsap tghesichte zeer scherpt/ ende dat de moeders vande swaelwen hun ionghen die blint zijn met t'cruydt (soomen seght) tghesichte wedergheuen. De wortel ende oock de gheheele plante groeyet vele aende canten vande houē ende grachten/ de welcke vol geel saps is/ geler ende stinckender dan tsap vanden gelen Heul / ghelijck eenen yeghelicken wel bekent is: voorts van alle de reste is sy den Capnos Plinij oft Akeleye ghelijck/ hebbende blaeuwachtighe bladers ende malscher haeukens/den seluen niet zeer ongheliick. De bloemen zijn geel die vande Steen-Violieren ghelijck. Dit cruydt is sterck ende quaet van reucke / scherp ende bitter van smaecke oft gheheel onlieflick. Selden wordet inneghenomen/om dat zeer onlieflick is/maer is goet van buyten ghebruyckt om de schortheydt ende witte seericheydt te ghenesen vanden kinderen : oock om den metalen coleur te gheuen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Sap van groote Gouwe in een coperen potteken met honich op gloeyende colen ghesoden/maeckt claer ghesichte/ dickwils in dooghen ghedrupt. Tsap wordt gheperst int beghinsel vande Somer / wt de bladers / stelen ende wortel / ende wt der Sonnen ghedrooght zijnde / men maeckter af bollekens. De wortel van groote Gouwe met Anijs in witten wijn ghesoden ende ghedroncken/ gheneest de Geelsucht ende oock de voorts-etende sweeringhen met wijn ghemengt ende daer op gheleydt. De selue wortel inden mont ghenomē ende ghecnout/gheneest den tantsweer. Alle tselue seght Plinius ende Galenus.

Galen. Groote Gouwe heeft een zeer afvaghende ende verwarmende cracht / wiens sap zeer goedt is om de schelle ende lickteeckenen die opden appel vander ooghe groeyen wech te nemen / eñ

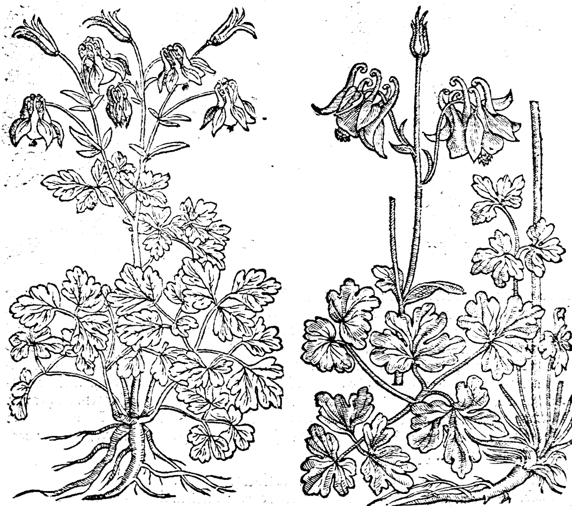
tghesichte te verscherpen. Plin. Groote Gouwe doet de licteeckenen vergaen / ende neemt wech de witte schelle vande Merien ooghen.

Essentie van Celidonie.

G. Andorn. Groote Gouwe met bloemē/wortels/stelen eñ bladers / tsamē cleyne gestootē gelijck pap/eñ ghedaen in een glas/wordt een maendt lanck in peerde mist te rottē gestelt. Daer nae wordt de gheheele vochtich in balneo af ghedistilleert tot dat de Feces gheheel drooghe zijn: De welcke tot poyer ghestooten worden/ende metten afghetrocken water ouergoten: ende wederom dertich dagen als voren int peerde mist ghestelt. Daer nae wordet wederom ghedistilleert op heete asschens/ende dan d'water vander olie ghescheyden / de welcke de Chymisten heeten de rechte Essentie vande Groote Gouwe oft Celidonie. Witten Feces tot asschen ghebrocht zijnde wordet Sout metten water wtghetrocken / ende worden alsoo ghemaeckt de dry beginsels van Paracelsus, de welcke vande Chymisten zeer ghepresen worden.

Akeleye. In Latijn/ Aquilina, Aquilegia recentiorum, aut Columbina, an sit Pothos Theophrasti siue Desiderium? Leontostomi Gesneri, siue Leo herba Dodonæi. In Hoochduytsch/ Akeley. In Franchois/ Ancholies. In Italiaensch/ Aquileia ende Celidonia saluatica. In Engelsch/ Columbine.

Roode Akeleyen.

Waert dat dese plante den ouders bekent hadde gheweest/ sonder twijfel sy souden de selue ghestelt hebben onder de bloemen ende cruyden daermen hoeykens ende tuylkens oft meyen af maeckt: want haer bloemen zijn zeer aerdich ende purperblaew / ghemaeckt van sommighe holle eñ cromme hoeskens / van fatsoene zeer ghelijck den hals ende beck van een duyue / waerom dat oock in Enghels Columbine ghenoemt wordt/ ende vanden zeer gheleerden Aldroandus leser inde Vniuersiteyt van Bologne / voor Pothos van Theophrastus, ten tijden dat wy daer woonden/ ghehauden werdt. Dit cruydt groeyet geerne inde coele Suydersche contreyen ende ghewesten. In

Dobbel auerechte ghespickelde Akeleyen.

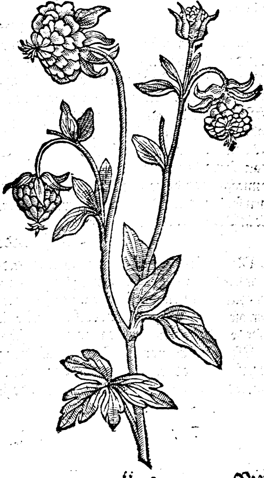
Dobbel Akeleyen met bloemen van diuersche coleuren. In Latijn / Aquilegia multiplici variocolore flore.

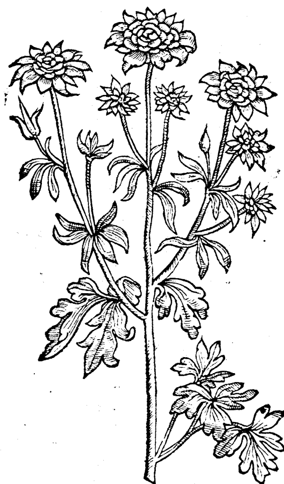
Dobbel Akeleyen. In Latijn/Aquilina plenis multiplicib. floribus.

Dobbel auerechte Akeleyen met witte bloemẽ / welcke niet en verschillẽ vã danderе dan dat de bloemen auerecht staen.

Groen onwettelicke Akeleyen. In Latijn/ Aquilegia degener.

Vranckerijck ende Enghellandt groeyet oock inde bemden: maer de bloemen en zijn soo schoone noch soo claer niet als de ghene die inde houen groeyen: want de selue hebben twee/ drye oft vier dobbel bloemen ende dicker ende claerder stelen/ welcke bloemen veelderhande vā verwe zijn/ oft elck op hun seluen/ oft alle drye in een bloeme: te weten wit/ purper ende blaeuw. Aengaende de bladers ende alle de reste vande plante is sy de groote Geuwe ghelijck/ meerder ende zeer ghelijck die vanden Hol-wortel. Tsaedt is oock claer/ ligghende in cromme haeukens dien vande Ridderspooren oft Nigelle ghelijck/ een weynich tsamentreckende van smaecke/ ende vā een ghetemperde warmte ende drooghte/ ende wordt daerom van tghemeyne volck ghebruyckt teghen den brandt ende sweerkens vande kele/ ende aessem-ader.

Cracht ende werckinghe.

Trag. Saedt van Akeleyen een vierendeel loots/ met een halue scrupel Saffraen/ met wijn inghenomen/ is zeer goedt den ghenen die verstopt zijn van Leuer ende Galle/ ende teghen de Geelsucht. De ghemeyne ende slechte vrouwkens/ verdrijuen oock daer mede de sproeten ende vlecken int aensicht/ ende wordt oock gheprefen teghen de peste/ eñ masels in poeder ingenomen.

Groen onwettelicke Akeleyen.

De soorten van Akeleyen veranderen dickwils de coleuren ende fatsoen van haere bloemen/ wāt sy worden groen met wat roodts ghemengt/ ende crijghen eenichsins t'fatsoen vanden dobbel Nigelle oft Nardus. De bladeren/ wortelen ende gheheel cruydt en verschillen andersins niet vanden anderen.

Byvoet ende S. Jans cruydt.

In rechter ende behoorlicker orden ende vervolgh/ volghen nae de Alssems/ de soorten van Byvoet/ de welcke hedens-daeghs drye oft vierderhande zijn/ ghelijck wy die met corte woorden sullen onderscheyden. De ghemeyne ende meest ghebruyckte Byvoet/ groeyet ouer al zeer ouervloedich lancks de haghen/ ende canten vande weghen/ haer tacken wtworpende zeer ghelijck de ghemeyne oft Roomsche Alssem/ nochtans langher/ ende met meerder bladers/ die bouen bruynachtich ende onder graeuw zijn. Tsaedt is dien vanden Alssem ghelijck: de bloemen zijn witachtich/ niet onlieflick van reucke/ maer de smaecke en is soo bitter niet. Dese plante is van crachten zeer wel bekent/ want sy wordt alleene ende zeer dickwils met profijt ghebruyckt. De selue wordt oock ghevonden op sommighe zeer dorre plaetsen/ soo magher ende cleyne/ ende eenighen quaden reucke hebbende/ dat men soude meynen dat een ander cruydt waere/ ghelijck wy gheseydt hebben dat ons Alssem ende die in Ponto groeyet/ oock ghebeurt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Beyde de soorten verwarmen ende maecken subtijl: de welcke heet ghemaeckt zijnde bequamelick in vrouwen baetcuypen ghedaen worden om de maendtstonden te verwecken/ doode vruchten ende secundinen af te trecken/ oock teghen d'opstieghen vande moeder/ ende verhittinghe van dien. De selue breken oock den steen/ ende helpen oft ghenesen het swaerlick water maecken/ ende doen de maendtstonden comen opde schamelheydt vande vrouwen ghelevdt.

Tsap van By-voet met Myrrhe ghemengt/ ende ghelijck een pessus van onder ghebruyckt/ doet tselue datse doet inde badtcuype ghedaen. Men gheeft vande tsoppen oft bloemē drye dragmen te drincken/ om de maendtstonden ende sulcks als voorseydt is wt te brenghen.

Byvoet ende S. Jans cruydt. In Latijn/ Artemisia, Mater herbarum. In Hoochduytsch/ Beyfuz/ Grosz Seynfarn/ S. Joans gurtel. In Fráchois/ Armoise, ou Herbe S. Iean. In Italiaēsch/ Artemisia. In Engelsch/ Mugworte.

Derde soorte van Byvoet van Diosc. In Latijn/ Artemisia tertia Dioscoridis, Leptophyllon.

Galen. By-voet is redelick goedt teghen tgraveele ende steen/ ende om te stouen de ganghen daer lancks dat d'urine wt de nieren inde blase comt. Plin. Die By-voet ouer hem draeght/ dien en moghen gheen quade medicijnen/ oft eenighe beeste/ noch oock de Sonne letten oft hinderen.

By-voet wordt met wijn ingenomē tegen t'fenijn vanden Heulsap. Aen d'lijf gebondē is van haer seluen zeer crachtich/ in vueghē dat de ghene die ouer wech reijst/ qualick mach moede worden.

Apul. By-voet heeft dese crachten: Ist dat yemandt die te voet gaet * By-voet in sijn handt draeght/ hy en sal niet moede worden. In huys ghehanghen/ verdrijft de quade geesten/ beneemt den quaden medicijnen hun cracht/ ende keert af tghesichte vande boose menschen.

* Daer mede de voetē ghewasschen geneest de vermoeyde voeten.

Ghestooten met Verckens liese/ neemt wech de pijne vande voeten/ daer op ghelext zijnde.

Drooghe By-voet tot puluer ghestooten ende met meede ghedronckē/ stillet de pijne vande dermen. Met teere oft dunne bladerkens ghestooten ende zeer wel met olie van Amandels ghemengt/ tot dat ghelijck een salue is/ ende op eenen schoonen doeck ghebreet/ gheneest binnen den vijfden dach de pijne vande maghe/ daer op ghelext. De selue ghestooten eñ tsap wtgheperst/ tselue met olie van Roosen ghemengt/ neemt wech t'beuen vande zenuen ende alle ander ghebreck/ als die daer mede zeer wel gestreken zijn.

Derde soorte van Byvoet van Diosc.

Sommighe Herbaristen die ten tijde van Dioscorides waren/ schijnen een cruydeken van onderhalue palme oft cubitus hooghe Artemisiam vnicaulem ghenoemt hebben/ d'welcke cleyne/ doncker-groene ghesneden bladers heeft dien vandē leeghe Cypres ghelijck/ groeyende aen houtachtighe tacksken/ de welcke van cleyne gele wtten groenen siende bloemen ende saedt zeer wel ghestoffeert zijn. Dese plante groeyet ouervloedich/ ende is wel bekendt ontrent de ghebouwede velden ende Olijf-houē van Montpelliers ende van veel meer ander plaetsen van Languedoc/ maer wordt vanden ghemeynen man ghehouden voor een soorte van Aueroone. Niettemin men sal die by wille

van Dioscorides Aueroone oock moghen heeten / die hy nochtans niet door sijn opinie/ maer van sommighe ander onder de soorten van Artemisia oft By-voet verhaelt. Nochtans en heeftse den reucke niet vande Aueroone oft Alssem/ maer vande eerste Artemisia, ende schijnt te wesen de selue die wy int naest voorgaende capittel Artemisia Leptophyllon oft met dunne bladers gheheeten ende ghestelt hebben / alleene om verclarens wille: Oock schijnen de crachten wt eenighen auteur ghenomen te wesen / wiens styl veel netter/ ende ghelofte vander Artemesia meerder is / dan Dioscorides ghewoone is ende toebehoort. Maer de selue eer bedrooghen zijnde door de groote ghelijckenisse van reucke ende bladers/ schijnt te willen segghen hebben dat boomachtich cruydt / zeer soedt van reucke ende de Mariolenne ghelijck/ het welcke wy met ander gheleerde mannen Abrotanum mas ghenoemt hebben/ ende vanden ghemeynen man in Picardien ende Vranckerijck S. Jans cruydt ende houdt gheheeten is/ waer mede dat sy hen gorden ende cranskens op thooft maecken/ om de vallende sieckte oft S. Jans euel te verdrijfuen: Hoe wel men niet en vindt dat S. Jan dese sieckte toe gheschickt heeft.

Zee-Byuoet. In Latijn / Artemisia marina, Absynthium angustifolium Dodo. Absynthium Herbariorum odore Lauendulæ perperam.

Figuere vande ghesneden oft ghekerfde bladers vanden seluen Byboet/ die de schilder vergheten hadde. In Latijn/ Artemisiæ marinæ folia incisa.

Ghelijck dese By-voet nerghens inde middellandtsche ghewesten / alsoo wordt die zeer vele ontrent de zeecant ghevonden/ende daerom met reden zee-By-voedt ghenoemt. Wt een houdtachtighe saselachtighe wortel cryght dese plante veel recht opgaende scheuten by tusschen spacien van een stande / door hun asch-graew coleur ende moschachtich saedt de ghemeyne Alssem dan den By-voet ghelijcker. De bloemen zijn oock geel ende zeer vele. D'onderste bladers/ die bycants op d'eerde ligghen/ zijn min maer dieper ghesneden/ en de middelste en opperste zijn smalder/ minder/ somtijdts maer een oft twee snede hebbende die vande Portulaca marina oft zee-Venckel niet onghelijck/ ghestijfuich/ witachtich/ ghelijck oock is de gheheele plante/ de welcke een lieflijcke reucke van haer gheeft/ bycants die vander Aueroone ghelijck. De smaecke is soudtachtich een weynich bitter / ghelijck die

van

van d'eerste Artemisia. Dit cruydt groeyet ouervloedich aende cost vande Veneetsche zee/ontrent het Eylandt Lyo vande Venetiaenen.

Dese schijnt te wesen de welrieckende van Plinius, want sy heeft byeants den reucke van Lauender ende Aueroone. De oprechte bladers vander Arthemisia marina, hebben merckelicke sneden, de welcke inde plaetse daer sy van selfs groeyet te weten by de zee bescheedelijck gesien worden/ ende somtijdts oock inde houen.

Hof Ambrosia. In Latijn/ Ambrosia satiua hortensis.

Veldt-Ambrosia. In Latijn/ Ambrosia spontanea strigosior.

De zeer excellente reucke heeft dit cruydt den naem Ambrosia ghegeuen. In dese landē en wordt nerghens gheen gevonden dan die ghesayt wordt inde houen/ ende daeromme en is die niet sonder reden langher dan die van selfs wasset. Niemandt en behoeft ons de lengde van ons Ambrosia te verwyten/ de welcke Dioscorides maer dry palmen en maeckt/ want wt veel oorsaken die niet groot en zijn wordt dit struyckachtich ghewas van cruydt meerder oft minder/ d'welcke van beneden wt de wortel aen eenen ronden stele/ veel dunne/ ghestreepte tackskens voorts brenght/ byeants vande helft tot bouen toe becleedt met saedt ende zeer veel bloemkens by ghebeurte opgaende ende van een staende/ de welcke geelachtich/ moschachtich/ oft semelachtich zijn eñ by een gehoopt gelijck cleyne ronde druyfkens/ ghelijck die vanden Olijf-boomen/ maer altijdts rondt eñ niet wyder opengaende. Aen sommighe steelkēs tusschen de bladers staen eenighe hoeckachtige stekende blaeskens/ ghelijck die vanden Tribulus terrestris, maer minder. T'saedt is swertachtich ende rondt/ oft eer ghelijck de steenkens vande druyuen/ niet onlieflick van smaecke. De bladers zijn dien vande Ruyte ghelijck/ ende onder vande selfde grotte/ maer bouen meerder ende met meerder keruen oft sneden/ malscher ende dunner dan die vanden By-voet oft Alssem. De gheheele plante is witachtich/ ende gheeft eenen zeer goeden reucke/ dien vanden bloeyenden wijngaerdt ghelijck. Wy hebben de selue ouer veel iaeren inde houen tot Boloigne gheplukt/ de welcke wy oock hebben groeyende binnen

Londen ghehadt die van saedt voorts comen is. De wortel is dun / een palme oft onderhalf lanck. In Languedoc groeytse inde velden niet verre van Ganges.

Diuersche soorten van Ambrosia,

Ambrosia is dryderhande/vande welcke de Hof-Ambrosia, dander die in tveldt groeyet ende van selfs wasset/midts de oeffeninghe/in grootte verre te bouen gaet. De reucke/smaecke ende ghedaente zijn euen ghelijck.

Ambrosia tenuifolia: Abrotani vel Artemisiæ Leptophylli species forte. Ambrosia altera Matth.

Dese plante is van gedaente de soorten van Ambrosia ghelijck / maer veel minder van bloemen ende bladers/oock heeftse den seluen reucke ende smaecke.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De cracht vande Ambrosia is te bedwinghen ende stoppen de fluxien ende humeuren / die op eenighe partije vallen willen / met de selue daer op te legghen.

Cypres.

Chamæcyparissus in Nederduytsch Cypres ghenoemt/groeyet vele inde houen / ende oock ouervloedich inde wijngaerden ende open velden van Languedoc niet wijdt van Nimes / principalick op den wegh nae Montpelliers opde rechte sijde/ontrent onderhalf mijle vander stadt / ende wordt onderhaluen cubitus hooghe/ wit siende wt den groenē/ veel knopachtige goudt-gele bloemkens in Hoymaēdt voortsbrenghende. Vande reste is sy den Hof-Cypres ghelijck/maer stercker van reucke ende houtachtigher: met tsaedt van dit cruydt worden daghelicks vande vrouwkens de wormen ghedoodt. Waerom dat wy gheensins en twijfelen oft ten is Abrotanum femina, soo wel om dat wy sien dat de teeckenen van wittigheydt/bitterheydt/boomachtich oft rijsachtich gewas/goudtgele ronde bloemkens/ende menichte van cleyne ghekertelde bladerkens / ghelijck die vande Zee-Alssem/ daer mede accorderen: als oock om dat wy weten dat de selue / ende alsoo stercke crachten heeft / als Dioscorides ende Galenus den seluen toeghescreuen hebben.

Plin. Leeghe-Cypres met wijn ghedroncken is zeer goedt teghen tfenijn van slanghen / scorpioenen ende alle ander fenijn.

Aueroone.

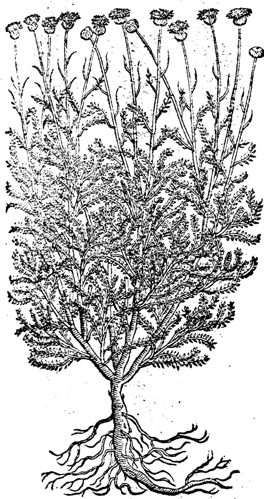
Aueroone die inde houen ende oock in tveldt groeyet wordt te rechte ghehouden voor Abrotanū mas, ende is een hart ende rijsachtich ghewas voorts-brenghende cleyne saeykens / ende is witachtich/sterck van reucke ende bitter/bladers hebbende die zeer cleyne ghesneden zijn/die vande Venckel ghelijck / maer wat breeder/welcke plante inde houen onderhouden ende gheoeffent wordt / om haeghskens daer af te maecken lancks de ganghen. De bloemen zijn gele/ die vander Alssem niet onghelijck/maer minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Saedt van Aueroone row ghestooten ende heet ghemaeckt met water ghedroncken is zeer goet eñ behulpich den ghenē die qualick hun aessem connen ophalen oft verstopt zijn vā borste/ oock dien hun zenuen ghetrocken eñ gespannen zijn/ oft geborstē zijn/ oft Sciatica hebbē/eñ die hun water qualick connen ghelossen/oock den vrouwen die haerlieder maendtstonden qualick connen gecryghen. Saedt van Aueroone als voren met wijn inghenomen/is goedt teghen alle fenijn dat den menschen hinderlick is. T'selue met olie ghemengt/ ende daer mede het lichaem ghestreken is goedt voor de coude huyueringē / die ghelijck een cortse op haeren tijdt wedercomt. D'welcke Galenus

Cypres. In Latijn/ Abrotanũ femina, Chamæcyparissus Plin. Herbariorum, Santonicum minus Diosc. Cordi. In Hoochduytsch/ Garten Cypresz. In Franchois/ Petit Cypres & Garderobbe. In Spaensch/ Yerua Lombriguera.

Aueroone. In Latijn/ Abrotanum mas. In Hoochduytsch/ Stabwurtz. In Franchois/ Aueronne. In Walsch/ Bois de S. Iean. In Engelsch/ Sothernwuod.

lenus oock seght. Den roock van Aueroone/ oft de selue ghestroeyt/ verdrijft alle fenijnich ghedierte: maer Dioscorides schijnt dit te willen segghen vanden leeghe Cypres die stercker van reucke is. Met wijn ghedroncken/ is zeer goedt teghen beten oft steken van slanghen ende fenijnighe beesten maer eyghentlick is die zeer goedt teghen tfenijn van Scorpioenen ende fenijnighe ghespickelde Spinnen. Ghemengt met eenen ghebranden Queappel/ oft met broot ghestooten/ ende als een plaester op d'ooghen gheleyt/ verdrijft de sweeringhen vanden ooghen.

De selue met Gersten meel ghemengt ende tsamen ghesoden/ verdrijft ende doet scheyden alle coude gheswillen daer op gheleyt. Galen. Aueroone is heet ende drooghe tot inden derdē graedt/ ende de maghe hinderlick. Ghebrant is heeter en droogher/ dan de drooghe gebrande Cauworde ende wortel van Dille: dese dinghen zijn zeer goedt ghebruyckt in vochtighe sweeringhen/ die sonder oft met harde geswillen geheel verhardt zijn/ ende zijn daerom oock zeer goedt/ principalick op sweeringen die op tslooffken vande mannelickheydt comen. Asschen vā Aueroone is in alle sweeringhen zeer bytende/ ende daerom wordt die met olie van Wonder-boom/ oft van Radijs/ oft ander zeer oude olie van Olijuen/ ende principalick van Sauel-boom/ ghemengt/ om te ghenesen d'wtvallen vanden hayre. Ende in dier manieren ghebruyckt/ doet sy den baert die traech wtcomt/ zeer groeyen ende haest voorts comen/ de kinne daer mede bestreken. Tselue doetse in olie van Lentiscus gheleyt/ de welcke oock van subtijle deelen is/ ende een subtijlmaeckende cracht heeft/ bytende ende heet.

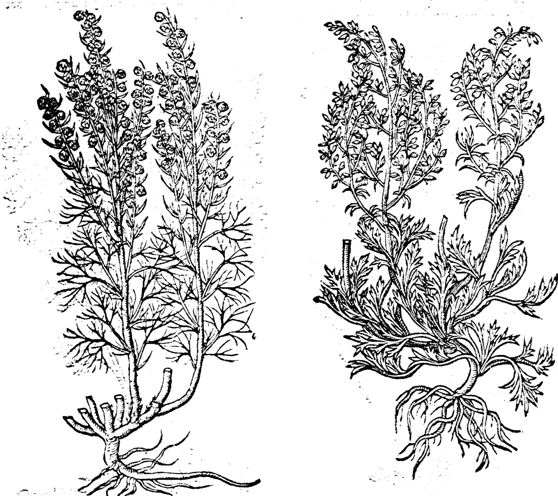
Cleyne leeghe-Aueroone.

De gheleertste Herbaristen/ hebben met ons dese plante voor een soorte van Aueroone verclaert/ met de welcke dat sy zeer wel accordeert: Want de bladers heeftse niet zeer onghelijck/ dan datse zeer veel houdtachtighe dunne tackskens heeft van onderhaluen cubitus oft twee voeten hooghe/

zeer

Cleyne leeghe-Aueroone. In Latijn/ Abrotanum odoratum humile, dense fruticosum.

Aueroone sonder reucke. In Latijn/ Abrotanum inodorum.

zeer wel ghéladen met groen-gele welrieckende bloemkens/ die vande Aueroone ghelijck. De wortel is houdtachtich/ crom ende lanck. In Nederlandt groeyet die inde houen.

Aueroone sonder reucke.

Aueroone sonder smaecke ende reucke heeft de ghedaente/ bladers/ bloemen ende saedt vander Artemisia tenuifolia, de welcke in hun houen groeyende hebben de zeer neerstighe ende gheschicte Herbaristen Jan Mouton/ Oliuier Driesch/ Coudenbergh ende Jaques Plateau/ die sy wt de berghskens van Walsch-Nederlandt ghecreghen hebben.

Abrotanum peregrinum foliis Cupressi, oft Sabina Ægyptia. Wtlandtsche Aueroone met de bladers van Cypres.

Ons heeft ouer veel iaeren vanden vermaerden Medicijn Cæsar Odo, Leser inde medicijne binnen Bologne ghesconcken gheweest dese aerdige/ ende luttel-ghevonden plante/ de welcke de selue noemde Sabina Ægyptia, vande welcke wy int capittel vanden Sauelboom mentie gemaeckt hebben. Dese heeft een cleyne wortel ende gheeft wt eenen struyck veel ranckachtighe/ bruyne/ stijue stelen/ de bladers hebbende vanden Cypres oft Sauelboom/ van faisoene al oft die ghebreydt waeren/ lanck ende smal/ ende lancks de tacken gheheel open ende van een.

Aueroone smaeckende als Crithmum oft Empetrum.

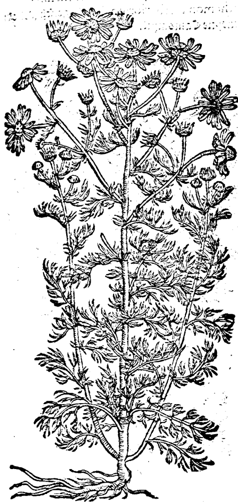
Dese wast hoogher dan Aueroone sonder smaeck/ noch en light niet plat ter aerden: De stelen zijn roodt/ ende de bladers langher/ andersins de voorseyde Aueroone sonder smaeck heel ghelijck: alsoo men sien mach inden hof van Jan Mouton.

Camille.

Camille is van bloemen ende reucke vierderhande/ met naemen van malcander onderscheyden. Inde landen van Europe/ is ouervloedichsts groeyende ende meest ghevonden de wilde oft ghe-
Leucáthemis. meyne Camille/ de welcke is Leucanthemon vande Griecken. Dese heeft veel tackskens van een cubitus hooghe/ recht op staende/ in veel sijde-tackskens ghedeelt/ die wt een cleyne wortel spruyten. de welcke met veel teere/ groene ende zeer ghecloven ende diepe ghesneden bladerkens van bene-

der

[illegible] Camille. In Latijn/ Anthemis vulgatior, siue Chamæmilla. In Fråchois/ Camomille des châps. In Italiaensch/ Camamilla. In Spaensch/ Mãzanilla ende Mançanilla saluage.

Roomsche Camille. In Latijn/ Anthemis seu Leucanthemis odorata. Parthemium Tragi. In Hoochduytsch/ Edel Chamil. In Fråchois/ Camemille ende Camomille Romaine ou odorãt. In Spaensch/ Mançanilla. In Engelsch/ Camomple.

den af becleedt zijn/ dien vande Dille oft Coliander ghelijck. Int opperste vande steelkens groeyen veel witte bloemen ghelijck Maegdelieuen/ de bladerkens van dien sterrewijs staende rondtom een gelerondt bolleken eenichsins rieckende ghelijck eenen Queappel. Tsaedt is cleyn ende geel. Dit cruydt groeyet int eerste vanden Somer soo ouervloedich int coren ende ander ghesaeyde vruchten/ dat den seluen groot letsel doet. Dese Camille wordt op sommighe plaetsen in Vranckerijck/ Italien ende Duytschlandt zeer vele ende proffijtelick ghebruyckt/ by ghebreke vande Roomsche Camille daer wy nu sullen af schrijuen.

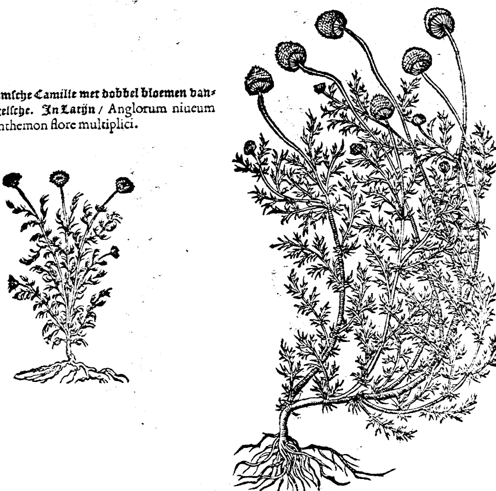
Roomsche Camille.

Ghelijck dese Roomsche Camille veel lieflicker ende eenighen specerijachtighen reucke heeft van den Amaracus oft Aueroone/ alsoo is sy oock lieflicker ende aerdigher om sien: ende metten cortsten ghesevdt sy wordt Roomsche ghenoemt om haer excellentie/ ghelijckmen oock de beste cruyden ghewoone is te heeten/ als Roomsche Alssem/ ende andere. Dese plante heeft teere cruypẽde steelkens/ van bladers ende bloemen de ghemeyne wilde niet onghelijck/ met een wortel die iaerlicks weder wtspruyt/ ende haer seluen verbreydt/ iae hoe meer op dit cruydt ghesetenwordt/ hoe dat beter groeyet/ ende wordt daerom wt ghenoechte tgheheel iaer doere inde houen van Enghellandt ghescho̲ren/ ende ghestroeyt op oorcussens ende voor de coetsen/ ende inde galeryen oft salen/ want hoe die meer gheschoren ende ghetreden wordt hoe sy ouervloedigher groeyet ende weder wtspruyt. Ouer al Enghellandt en is bycants gheen ander bekent oft gebruyckt dan dese. Sy groeyet zeer vele buyten op tvelt ontrent een mile oft twee van Londen op grasachtighe ende oock dorre plaetsen/ waer dat sy van selfs ghegroeyt zijnde/ mach ghesien worden dat de knopkens vande bloemen ende bladers om hun cleynheydt veel aerdigher zijn dan die vande ghemeyne Camille. Inde Suydtcontreyen van Vranckerijck ende Italien/ al is sy Roomsche gheheeten/ groeytse selden van selfs.

Maer in Nederlandt/ ende in Normandie ontrent Dreus/ waer dat dien grooten slach gheschiede tusschen die vande gereformeerde religie en Catholijcke Romeynen/ groeytse ouervloedich. De syrop die met de bloemen/ sap/ ende witten wijn ghemaeckt wordt/ is zeere goedt teghen de miltsucht/ geelsucht ende watersucht.

Gele Roomsche Camille. In Latijn/ Anthemis Chrysanthemon Herbariorum. In Engelsch/ Yellow Romeyne Camompll.

Witte Roomsche Camille met dobbel bloemen vande Engelsche. In Latijn / Anglorum niueum Leucanthemon flore multiplici.

Dese is eerst ghevonden gheweest inde fraeyste houen van Londen/ maer met soo dobbel bloemen dat de excellente witticheydt vande bladeren / het rondt bobbelken dat inde middel staet gheheel bedeckt/ende heeft den seluen reucke ende smacke vanden voorgaenden. Sint sommighe iaeren herwaerts ist oock ghemeyne ghewórden in Nederlandt.

Gele Roomsche Camille.

Dese gele Roomsche Camille is van bladers ende gele dopkens/ reucke ende smaecke de Roomsche Camille ghelijck/ maer wat minder/ende rondtom dese gele dopkens en staen gheē bladerkens. In Enghellandt/Nederlandt ende Vranckerijck/ groeytse nerghens dan inde houen: Tghebruyck is dien vanden voorgaenden ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

De wortel / bloemen ende cruydt vande Camillen hebben een verwarmēde ende subtijlmaeckende cracht/ ghedroncken oft in water ghebaet daer sy in ghesoden zijn: Want sy verwecken alsoo de maendtstonden vande vrouwen/ende doen (als Plinius oock seght) water maecken ende den steen rijsen. Camille bloemen ende cruydt in wijn ghesoden ende ghedroncken/ verdrijfuen de winden/ ende ghenesen de pijne ende weedom vande dermen. Camille inder seluer manieren ghebruyckt/ suyuert de quade verwe diemen vande geelsucht behouden heeft/ en gheneest de ghebreken vande leuer. In water ghesoden / ende daer mede van buyten de blase ghestooft/ doet water maecken ende tgraueel rijsen. Onder alle de soorten van Camille is teghen den graveele oft steen dalderchrachtichste de Camille met purperbloemen/de welcke oock wat breeder zijn dan die ander: D'welcke Plinius oock seght: ende is ghenoemt Heranthemon: Maer de witte ende gele Roomsche Camille/

mille/doet gheweldich ende stercker water maecken. Camille ghestooten gheneest de sweeringen die aende hoecken vanden ooghen comen daer op gheleydt: ende ghecnout zijnde de sweeringhen des monts/ als Plinius oock seght. Met olie in een clysterie ghebruyckt/ verdrijft het aencomen vande cortsen. De bladers ende bloemen moeten verwaert worden/ende als elck op hem seluen ghestooten is/ in bollekens ghebrocht worden. De wortel moet oock ghedrooght zijn/ende alst noodt sal wesen/salmen die met soeten ghewaterden wijn ingheuen als nu twee deelen vande bladers/als dan een deel vande bloemen oft wortel/ende ter contrarien als nu twee deelen vande bloemen ende een deel vande bladers/ ouer ander dach tdobbel ghewichte veranderende.

Galen. Camille verwarmt ende drooght tot inden eersten graedt/ ende is subtijlmaeckende vā naturen: waerom dat sy oock heeft een verteirende/laxerende ende dunnemaeckende cracht/eñ gheneest soo wel als eenich ander cruydt de vermoetheydt/ende versoet de pijnen: Daer en bouē maeckt sy los ende slap al dat verstijuende ghespannen is/ eñ maeckt saechte tgene dat middelmatich hardt is/ende opent alle dat verstopt ende ghesloten is. Camille verdrijft de cortsen die sonder verhittinghe van eenighe inwendighe partije hinderlick ende quellende zijn/ principalick die wt cholerike humeuren/oft verstoptheydt vāder huyt den oorspronck hebben/ oft oock de ghene die alreede tot concoctie ghecomen zijn. Helpt oock zeer alle ander cortsen die wt melancholicke oft flegmatijcke humeuren spruyten/ oft door verhittinghe vande inwendighe leden den oorspronck hebben: want de Camille is een zeer stercke remedie teghen de selue/ als die ghebruyckt wordt teghen de ghene die tot concoctie ghecomen zijn/ waerom datse soo zeer als eenich ander cruydt den inghewandt zeer aenghenaem ende nut is.

Strickbloemen. In Latijn/Buphthalmon, Oculus Bouis, Millefolij folio, Chrysanthemi flore. Chamæmelum Chrysanthemum Fuchsij, Aster Atticus Cordi. In Hoochduytsch/Strichblumen/Steinblumen ende Kindts augh. In Franchois/Oeil de beuf. In Italiaensch/ Occhio di Boue. In Spaensch/Oio de buey.

Buphthalmon alterum folio & facie Cotulæ fœtidæ.

Dese plante groeyet inde houen van Duytschlandt/ ende Enghellandt. Ontrent Roome in Tuscane/ eñ in Prouencen by Hyeres ontrent de zee groeytse van selfs lancks de weghen ende cāten vanden ackers/ wtworpende veel dunne ende teere tacken van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/met bladers dien vande Gerwe ghelijck/ maer breeder eñ een weynich diē vande Cotula ende Reynuaer ghelijckende/ zeer vele ende zeer subtijl/ghelijck een pluymagie aerdich ghesneden/ ghelijck die vander Aueroone/ende van verwe diē vanden By-voet ghelijck. De bloemen zijn van fatsoen ende reucke diē vander Camille gheheel ghelijck/ maer binnen en buyten geel ghelijck die vanden Vokelaer oft Goudt-bloeme.

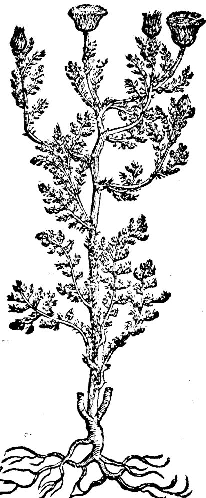
Buphthalmon alterum.

Dese aerdighe plante hebben wy ghevonden in Provence ontrent de zeecant lancks de Orenge bosschen van Hyeres. De stelen groeyen crom/ende zijn eenen cubitus oft twee voeten lanck/ aende welcke teere bladerkens groeyen die vander Camille ghelijck / maer blijder van verwe : van groot te die vande Coedille gelijck. De bloemē zijn ghesterret eñ geel/ als die vandē Vokelaer oft Goudtbloeme die van selfs inde veldē groeyet. Wy hebben dese oock gevonden inde velden ontrēt Roomē.

Buphthalmum tenuifolium Narbonense.

Opde rouwe plaetsen van Provence ende Languedoc groeyet een plante met gele ghesternde bloemen den Strycbloemen ghelijck / ende bladers vande ghemeyne Camille oft Coedille/ zeer cleyne ende een weynich graew. De wortel is een palme groot / ende de steelkens eenen voet hooghe. Ick hebbe dit cruydt oock ghesien byde gheleerde ende ghetrouwe Apotekers in Nederlandt Franchois Pennin / ende Walerant Donrez / d'welcke buyten Montpelliers wtghesteken was ende ghetrocken.

Chrysanthemum Valentinum van Clusius.

Dit cruydt en is van wortele ende ghewas den voorgaendē Buphthalmum tenuifolium niet zeer onghelijck. De bladers zijn cleyne ghesneden ende harich als die vande gele Geruwe. De stele eenen voet hooghe/ getackt/ op de welcke gele knoppen van gele bloemen voorts comen sonder bladerkens rondtomme ghelijck die vāde gele Roomsche Camille / de welcke behouden zeer lange haere schoone Goudt-gele blinckende verwe. De reucke is soedt. Dese en heeft de voorseyde Heere de L'ecluse nerghens ghevonden dan int Rijck van Valence inde ackers lancks de paykens bloeyende inde Meerte. Ick meynde dat een cruydt gheweest hadde met de naest beschreuen Buphthalmum tenuifolium van Languedoc ende Provence. Maer Mijnheere de L'escluse heeft my anders betoont / de welcke van opinie dat wel overcomet met de Buphthalmum van Dioscorides.

Cracht ende werckinghe van Buphthalmum.

Diosc. De bloemen ghestooten ende met was ende olie ghemengt / doen scheyden ende verdrijfuen de coude harde geswillen ende hardicheden daer op ghelegt. Men seydt dat de Strijck-bloemen met wijn ghedroncken naer datmen wt den badt comt / de Geelsucht verdrijuen/ende d'lichaem metter tijdt goede verwe weder gheuen.

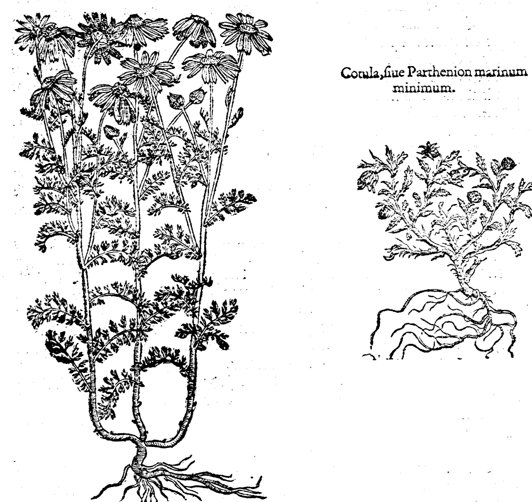
Eranthemon Aster Atticus Tragi. ende Regia Consolida Fuchsij, maer qualick.

De selue plante die Gesnerus voor Eranthemon was houdende/ soo wy hem de selue toonden/ midts datter tot nu toe gheen bequaemer en heeft gheweest / houden wy oock voor de selue ende oprechte/ door dat die vā ghedaente ende crachten de Camille ghelijck is. Want sy heeft de ghedaente vander Camille/ dan datse gheheel meerder is/ ende is de Cotula ghelijck oft een soorte van dien. Sy heeft breeder ende grooter bloemen / die vande Bellis maior ghelijck / onder bruyn-roodt / ende bouen met wit ghemengt/ met een geel dopken inde midden. Dit cruydt pleeght somtijdts onder dāder soorten van Cotula te groeyen: theeft eenen onlieflicken smaecke/ ende den reucke vande Coluta oft stinckende Camille: hoe wel dat een onseker saecke is/ eenighe cruyden/ die alleen door figure oft lesen bekent zijn/ terstont om eenighe ghelijckenisse/ sekerlick te verclaren welcke die zijn. Een goedt

vriendt

vriendt wilde wel segghen dat den Bertram oft Pyrethrum / d'oprechte Eranthemon was / om dat de bloemen onder bruyn-roodt zijn / ende de bladers diē vander Camille niet onghelijck / maer de ghedaente vande wortel ende redelick heeten smaecke / hebben ons contrarie gheleert.

Padde-bloemen ende Cordille. In Griecks / Κυνανθεμὶς. Amaracus Galeni ende Pauli. In Latijn / Cotula fœtida officinarum est Parthenium vel Virginea, non Matricaria, Buphthalmum Fuchsij & Thalietrum Cordi. In Neoch-duytsch / Hondtzdyl ende Hondtsblum.

Cotula, siue Parthenion marinum minimum.

Ons is ghenoech bekendt dat dese nauwe berispers / die ghemeynelick om eenich cleyn teecken dat luttel te bedien heeft / de treffelicke ende gheschickte Herbaristen van ongheleertheydt berispen ende ghemeynelick bespotten / daer sy nochtans selue wel behoorden bespot te wesen: als int ondersoecken vanden Parthenium merckelick om sien is / d'welcke sy meynen dat Matricaria is ende niet Cotula, alleene om de bladers dien vanden Coliander ghelijck: maer Dioscorides seght datse cleyn ende dunne zijn. Aensiet ende merckt de middelste ende opperste bladers ende tacken vande volwassen Coriander / ghy sult bekennē datse met die vāde Cotula zeer wel ouer een comen / iae dat meer is / alle dinghen zijn den Coriander ghelijck: want de bladers zijn euen ghelijck gheclouen ende ghesneden / de tacken / maniere van staen / cleynicheydt ende ghedaente zijn oock dien ghelijck / wtghenomen dat zeer luttel vande onderste bladers breeder zijn / dien vander Eppe oft Oenanthes ghelijck / de welcke oock de selue onghelijckheydt van bladers hebben / ende daerom heeft Dioscorides zeer wel in zijn beschrijuinghe by ghevoegt / d'woort Lepta, dat is te segghen cleyne oft eel / te weten / om dat hy soude te kennen gheuen dat de ghelijckenisse soude moeten gheschieden / niet metten ondersten / maer middelsten ende meesten hoop van dien. Want de Mater oft Matricaria en heeft gheensins de bladers vande Coriander / noch oock cleyne oft eel / maer zijn meerder dan die vande Coriander / verre ist datse eelder soudē zijn / ende diē vanden By-voet oft Alssem ghelijcker van ghedaente ende grootte / ghelijck oock zijn alle ander deelen van dien / wtghenomen de bloeme / de welcke diē vander Camille ghelijck is. Dat hy vele clapt vande bitterheydt / daer by geeft hy te kennen zijn botte onachtsaemheydt int lesen / ende dat hy int proeuen den smaecke heeft verloren.

ren. Want de Coedille heeft een zeer vuyle ende onlieflicke bitterheydt/ghelijck Parthenion. Dioscorides seght datse stinckende/ onlieflick ende bitter is / sonder by-voeghinghe van eenighe winnende bitterheydt/maer datse bitter van smaecke is ghelijck de witte Camille. Ende om dat de Parthenion oft Cotula de selue ghelijckende was / so machmen mercken wten Grieckschen text datse oock Leucanthemis ghenaemt was. Voorts ist dat ghy wilt acht nemen op de crachten ende tghebruyck/daer Matthiolus meest aen gheleghen was/ ghy en sult gheensins ontkennen dat Parthenion Cotula fœtida oft Coedille is. Want ons ghedenckt/ ghelijck oock wel weet de zeer vermaerde Vniuersiteyt van Montpelliers/dat Rondellet ende ander zeer gheleerde doctooren/ dickwils by ghevoegt hebben de Coedille in drancken oft decoctien/ dienende om de dunne waterachtighe/ verbrande/ soute/ ende melancholicke humeuren door camerganck af te iaghen. Oock soo purgeert een weynich tsap van Coedille alleen in moes oft sopkens ghedaen / ende zeer metten siroop / d'welcke vande selue ghepresen wordt / om dat de verstopheydt vander borst ende longe verdrijft / ende merckelick water doet maecken/oock harde gheswillē murwe maeckt/ ende wat stercker cracht heeft om te verteeren dan de Camille. Wy hebben oock dese sesthien iaeren tselue bequamelick ghebruyckt nae dexempel van Rondellet/ tot welvaert van veel menschen. Daerom heeft den studenten een groot achterdeel ende letsel gheweest/dat sy door die costelicke Commentaria van Matthiolus ghemeynt hebben dat Matricaria Parthenion was: maer den siecken noch meerder letsel ende achterdeel/ die door t'ghebruyck van een purgerende cruydt (d'welck andersins zeer bitter ende vuyl van reucke is) dat alleen ghebruyckt wordt om de maendtstonden te verwecken/ ghequelt gheweest hebben: Wāt Dioscorides en prijst Parthenion niet om de cracht vande maendtstonden te verwecken ende ander particuliere ghebreken vande moeder te ghenesen die de Matricaria ghelijck de Byvoet heeft/ maer alleen teghen de herdicheden ende harde heete gheswillen.

Parthenion oft Cotula is dan tweederhande verschillende van grootte ende reucke. De best bekende ende meest ghevonden is diemen stinckende Camille oft Coedille noemt/ de welcke ronde/ sapachtighe/ teere / ende groene stelen ende tacken heeft / dicker ende langher dan die vande wilde Camille/maer de bladers ende bloemen zijn de selue soo zeer ghelijck/datse eenen gheschickten Herbarist souden bedrieghen / ten ware door den reucke: nochtans alsmen daer scherp acht op neemt/ men bevindt dat de bladers breeder/ende de doppen midden inde bloemen platter ende breeder zijn. Dit cruydt groyet op de selue ackers daer de witte Camille groeyet/ende bloeyen tsamen inde somer.

Cotula inodora. **Coedille.**

Dese soorte groeyet oock op coren-velden/ ende is de voorseyde Stinckende Camille oft Cotula gheheel ghelijck/ende daerom te quaeder om onderkennen / ghemerckt datse bycants euen groot is/ ende luttel oft gheenen reucke en heeft. Maer de bloemen zijn breeder ende de stelen teerder. De wortel schiet alle iaere weder wt.

Cotula, siue Parthenion marinum minimum.

Aenden voet vanden bergh Cetus inden lande van Languedoc / niet verre vande visschers hutten/ groeyet dese plante zeer ouervloedich ende zeer gheerne byden Cichoriū bulbosum. Dit cruydt heeft cleyne steelkens van een palme lanck plat ter aerden liggende / waer aen bladers groeyen dien vanden Strijck bloemen van grotte ghelijck / ghesneden oft ghecklouen als die vande groote Bellis, vollijuich met eenen vuylen stercken reucke vande stinckende Camille oft Coedille ghelijck. De bloemen zijn oock den seluen niet zeer ongheliick : oock de crachten niet minder en zijn oft den seluen niet onghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Parthenion ghedrooght ende met honich-azijn oft sout inghenomen/iaeght af door camerganck/ soo wel als den Epithymus, de gele cholerijcke ende oock waterachtighe oft flegmatijcke humeuren / daeromme is die goedt den ghenen die cort van aessem / ende sonder oorsaecke treurich oft swaermoedich zijn. T'cruydt sonder bloemen in water ghesoden ende ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die den steen hebben ende cort op de borst zijn.

In water ghesoden is zeer goedt om daer in te baden ende te sitten / den vrouwen/ dien de moeder verhert ende ghesvvollen is. Tselue met den bloemen groen ghestooten / is goedt teghen dwildt vier ende ander heete gheswillen oft vergaderinghen/daer op gheleyt.

Buphthalmum, Oculus bouis.

Galenus ende Ægineta en hebben nerghens gheen mencie ghemaeckt vandē Chrysanthemū, al oft de Chrysanthemum Buphthalmon ware / oft dat sy alleene eenē diuerschen naem haddē/ maer hebben den Bupthalmon met de selue worden van Dioscorides beschreuen/ hun naecomers achterghelaten/ende bycants wijs ghemaeckt dattet tcapitel vanden Chrysanthemum versiert ende valsch was / oft dat door vernuftheyt van eenighen ouerschrijuer daer toe door eenighe vervol-

ghinghe

ghinghe van naem ende ordeninghe beweegt zijnde/onder den Chrysogonum, Chrysocome, Heliochryson ende Aggeratum, in Dioscorides by ghevoegt was / bycants met den seluen styl ende crachten daer mede dat den Buphthalmon beschreuen was. Oock soo schijnt dat Plinius, die naer de twee voorseyde ghecomen is/ maer een beschrijuinghe ghelesen en heeft/oft/ d'welcke beter schijnt van waerheydt heeft/dat hy meynende dat dese twee planten maer een cruydt en waren/de beschrijuinghe vanden Buphthalmum ende Chrysanthemum in een ghetrocken heeft: Want hy seght/ Buphtalmon heeft de bloemen ghelijck Rundts-ooghen / de bladers van Venckel/groeyende ontrent de steden/met tackachtighe oft rysachtighe stelen/de welcke ghesoden gheten worden/eñ wordt van sommighe Cachla genoemt: Dit cruydt met was ghemengt/doet scheyden de herde coude geswillen. In welcke beschrijuinghe bevonden wordt dat die van beyde dese cruyden tsamē ghetrocken is/behaluen eenighe cleyne veranderinghe. Want wtten Chrysanthemon is by ghevoegt dat de ghesoden stelen gheten worden : maer daer ghebreeckt datse zeer schoon blinckende bloemen ende glatte stelen heeft. Dese dinghen hebben veel gheleerde mannen ghenoech ghedocht / om te verclaeren datse beyde maer een plante ende beschrijuinghe en zijn. Met de welcke wy oock souden eens van opinie wesen/ten ware dat dese planten hun beclaechden als datse van hun gheslachte afghesondert waren/ ende nu wederom begheerden daer by ghevoegt te worden. Want de Buphthalmon heeft teere ende dunne stelen/de bladers vande Venckel/ gele bloemen / dien vande witte Camille ghelijck maer meerder/ van fatsoen ghelijck een ooghe. Chrysanthemon heeft een boomachtich fatsoen ende glatte stelen/de bladers zeer ghecloven/zeer schoon-blinckende bloemen / ende etelicke stelen. De welcke hy seght dat ontrent de steden groeyet ende niet inde velden. Voorts in dien yemandt segghen wilde dat alle beyde de cruyden de selue crachten toegheeyghent waeren/ tselue is oock ghescheidt inden Schœnanthon ende Calamus, inde Myrrhe ende Bdellium, inde Iberis ende Cardamine, inde Cichoreye ende Hauicx-cruyden/ende veel meer ander. Daeromme gheuen wy den gheschicktsten Herbaristen dry soorten van Buphthalmon ende soo veel soortē van Chrysanthemon, door de welcke ten minsten de natuere van twee soorten sal rijcker gheworden zijn.

Helleborus Ferulaceus. Buphthalmon Dodonæi.

Theoph. Helleborus Ferulaceus heeft de bladers van Venckel / welcke plante Dodonæus heeft wt den capittel vanden Helleborus hier willen stellen : maer de bloemen en accorderen soo wel niet/ende noch veel min de crachten: want/als Matthiolus seght wt de schriften vāde Hoochduytsche Herbaristen/dit cruydt laxeert: Maer in dien dat niet zeer en purgeert / soo en soudt hier niet qualick dienen: want het is seker dat de herdicheden ende vergaderinghen die tot een hardt geswil souden comen/ doet scheyden/ dwelck nochtans de Buphthalmon soo wel niet en schijnt te doē. De wortel is ghevefelt ghelijck die van swert Nies-cruydt / wt de welcke veel steelkens spruyten van een spanne/ becleedt met bladeren van Venckel/welcke int opperste groote gele bloemen voorts brenghen ghelijck de Rundts-ooghen oft Vokelaer/ naer de welcke comt een druyfken saedts ghelijck de Hane-voet. De Duytschen ghebruycken de wortele voor swert Nies-cruydt.

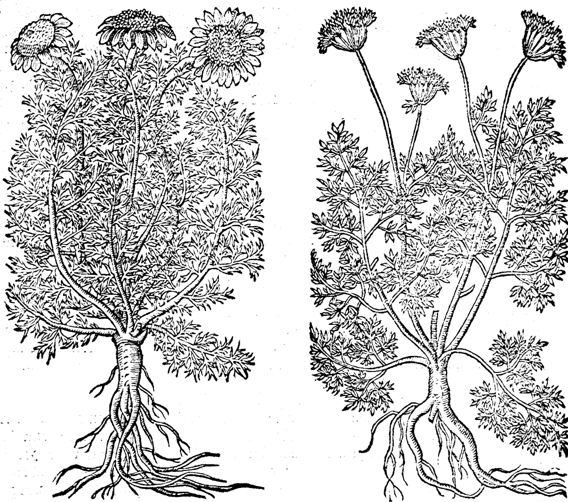
Pyrethrum.

Dit cruydt/als yeghelick wel weet/wordt eerst vande Griecken / daer naer vande Latijnsche Pyrethrum ghenoemt/om zijn groote oft vierighe hitte. Desen Pyrethrum vander Apoteken en ghebreeckt niet om te wesen den oprechtē Pyrethrum, dan de bloemen/de welcke soo Dioscorides segt/ groeyen op ronde croonkens diē vande Dille ghelijck/andersins heeft het alst volwassen is/ de wortels van dien/ ghelijck die wt Spaignien in busselkens ghebrocht worden inde coopsteden van Nederlandt oft Engellandt/somtijdts de wortel van onvolwassen Vijf-vingher-cruydt ghelijck/ somtijdts zijn oock d'oudtste soo dicke als eenen duym : Dese plante heeft zeer veel steelkens van onderhalue palme hooghe/ dickachtich / becleedt met de bladere van Camille / maer dicker ende langher. De bloeme is oock dien vande Camille ghelijck/met een goudt-gele cruyne inde middel/van grootte de bloeme vanden Buphthalmon ghelijck. De vierighe hitte vande wortel / versoet de groote pijne vanden tantsweere/maer d'olie getrocken wt de groene wortel is wonderbaerlick. Dit cruydt groeyet oock inde houen van Nederlandt eñ Engellandt niet van-saedt voorts comende/ maer alleene van een steelken in d'aerde ghesteken oft gheplant.

Tweede Pyrethrum.

Guillandinus hadde een ander plante groeyende inden hof van Padua / die hy noemde den oprechten Pyrethrum/ de wortels ende bladers hebbende dien vande Stinckende Camille ghelijck. De croonkēs hadden veel cleyne steelkens/ groeyende op d'opperste vande principale stelen/ ghelijck die vande Naelde-keruel oft Dille/ waer op witte bloemkens groeyen/ heet ende bitter van smaecke. Maer dese en heeft uiet de wonderbaerlicke crachten vande voorgaende / ghelijck oock niet en doen

Pyrethrum. In Latijn/ Pyrethrum Officinarum, Salinaris. In Hoochduytsch/ Bertram. In Franchois/ Pied d'Alexandrie. In Spaensch/ Pelitre. In Engelsch/ Bertram.

Tweede Pyrethrum In Latijn/ Pyrethrum alterum.

sommighe ander planten/ de welcke om datse heet zijn van smaecke/ ende eenighe ghelijckenisse hebben van bladers/ terstont van sommighe Herbaristen metter haeste ghemaeckt / Pyrethrum ghenoemt worden/ al oft Pyrethrum selue alleene door de hitte dede/ eñ niet eer door eenige ander megevoegde cracht. Dese plante hadde oock dese voorleden iaeren tot Mechelen / Heer Jan Brancion in sijnen hof.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel vau Pyrethrum is zeer heet van smaecke / ende gheknout zijnde treckt de flegmatijcke humeuren witen hoofde: Waerom datse in azijn ghesoden/ ende den mont daer mede ghespoelt den tantswecre verdrijst. Olie daer inne de wortel van Pyrethrum ghesoden is / doet sweeten alst lichaem daer mede ghestreken wordt / ende is oock zeer goedt teghen de langeduerende huyueringhen/ vercoude ende lammeleden. Galen. Wortel van Pyrethrum in azijn ghesoden ende inden mont ghehouden / versuet de pijne vande killende tanden/ ende gheneest de coude ghebreken ende swymelinghen vanden hoofde.

Tafelken.

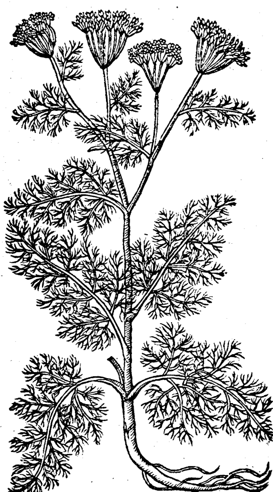
- Venckel
  - Ghemeyne.
  - Soete.
  - Groote Venckel oft Hippomarathrum.
- Dille.
- Beer-wortel oft Meum.
- Ferula.
- Ferulago.
- Galbanum.
- Galbanifera Ferula.
- Ammoniacum.

Sagapenum.
Sagapenifera Ferula.
Cachris verior.
Euphorbium.
Sarcocolla.
Thapſia.
Peucedanum vtrumque, **Verckens-Venckel.**
Panax Aſclepium.
Libanotis, ſiue Roſmarinum recentiorum.
Helleborus niger ferulaceus Theoph.
Saxifragia tenuifolia, ferulacea.
Saxifraga Anglorum, **Engelſche Steen-brèke.**
Seſeli Maſſilienſe duplex.
Liguſticum alterum Belgarum.
Aſparagus, **Coraet-cruydt.**
Corruda omnis.
Nepa.
Drypis Theophraſti.
Myriophyllon **oft** Maratriphyllon paluſtre.
Myriophyllon Equiſeti folium fluuiatile, **Water-Violieren.**
Myriophyllon paluſtre flore luteo cuculato.
Polygonum femina.
Equiſetum omne ſiue Hippuris, **Peertſteert.**
Traganos duplex.
Iuncaria Cluſij,
Scorpio Theophraſti.

Venckel ghemeyne ende Soete. In Latijn/ Fœniculũ, ſiue Marathrũ vulgatius Dulce. **In Hoochduytſch/ Fenkel eñ Fenichel. In Frãchois/** Fenoil. **In Italiaenſch/** Finocchio. **In Spaẽſch/** Hinojo. **In Portugueys/** Funcho. **In Engelſch/ Fenel eñ Fenkell.**

Dille. In Latijn/ Anethum. **In Hoochduytſch/ Dillen. In Franchois/** Anet. **In Italiaenſch/** Aneto. **In Spaenſch/** Eneldo. **In Engelſch/ Dill.**

Om

Om dat de drooghe Venckel zeer vele inde spijsen ghebruyckt wordt/ soo willen sommighe zeer gheleerde mannen segghen/ datse in Griecks Marathrum ghenoemt wordt. Wy hebben dry sooten van Venckel/ te weten de ghemeyne/ ende de ghene die aldermeest in t'bereyden vande spijsen ghebruyckt wordt / inder Apoteken soete Venckel ghenoemt/waer af tsaedt meerder is dã Comijnsaedt/ende den smaecke heeft vanden Anijs/ suet/witachtich/ niet soo heet/corter ende cleyne van stelen. De bladers zijn die vande Dille ghelijck/ ende wordt vande Cocks ende Apotekers vele ghebruyckt. Dese soete Venckel en mach de coude soo wel niet verdraghen als de ghemeyne/ noch en wordt oock soo vele niet ghesaeydt/ midts dat tsaedt wt Griecken oft Syrien ghebrocht wordt. De ghemeyne Venckel groeyet ouervloedich van selfs op dorre ongheboúwde plaetsen vanden lande van Languedoc/vande welcke men ouer al inde houen van Duytschlandt / Nederlandt / Enghelandt ende Vranckerijck tweederhande vindt. De gemeynste heeft groene bladeren ghelijck Dille. Dander en is dien niet ongelick / dan dat de bladers heeft wat roodtachtich als die eerst wt comen. T'saedt dat oock niet onghelijck en is / wordt voor soeter ghehouden. De wortelen van allen zijn langher dan de Petroselie als de Pastenaken peen.

Hippomarathrum. De Hippomarathrũ oft wilde Venckel byden ouders beschreuen/verschillet van dese ander principalick in tsaedt: oock en hebben wy gheen plante die zeer wel daer mede ouer een comt. Die goede ende gheleerde Apoteker Willem Driesch/ hadde binnen Antwerpen dese voorleden iaren / een zeer groote ende hooghe plante van Venckel groeyende/die de ghemeyne Venckel ghelijck was: de stelen waren drye oft vier cubitus hooge/de bladers corter ẽ wat stijfuer / wittachtich die vãde Corruda oft Corael cruydt gelijck. Tsaedt was vã grootte den anderen gelijck oft een weynich minder/ ronder ende den Anijs ghelijcker. Dese hebben sy Hippomarathrum gheheeten.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Groene bladers van Venckel gheten/ oft Venckel-saedt met Prisane ghedroncken/doet de borsten vol melcks comen ende veel sochs crijghen. De tsoppen vanden Venckel ghesoden ende ghedroncken / versoeten de pijne der nieren ende doen water maecken.

Venckel met wijn gedroncken/is zeer goedt tegen de beten van slanghen eñ ander fenijnige dieren. Oock verweckt se de maendtstonden vande vrouwen. Met water ghedroncken is zeer goedt teghen de hitte vander maghe ende walghinghe / alsmen de cortsen heeft.

De wortels van Venckel ghestooten ende met honich ghemengt / zijn zeer goedt ghelecyt op de beten van quade oft dulle honden. Tsap wordt gheperst wt de stelen ende bladers / d'welck inde Sonne ghedrooght bequaemelick ghebruyckt wordt in medicijnen dienende om t'ghesichte te beteren. Tot de selue dinghen wordt oock tsap gheperst wt tgroen saedt/ tacxkens ende ionghe wortels cleyne ghesneden. In d'west quartier van Spaignien gheeft de Venckel een sap ghelijck gomme. De boeren snydẽ af de middelste stelen als t'cruydt bloeyet/ende leggen die aen t'vier/om datse door de cracht vander hitte sweetende/soude gomme van haer gheuen de welcke tot medicijnen der ooghen beter ende crachtigher is. * Tsap van Venckel en suyuert niet alleen tschemelen vanden ooghen van buyten daer op ghelecyt / maer oock de Venckel inghenomen / maeckt claer ghesichte/ midts datse de vochticheden droogt / ende de subtijle dompen oft geesten dick maeckt: oft sy iaeght oock af door de urine/ de ouervloedighe vochticheden vande herssenen/ die tghesichte bot maecken.

Galenus. Venckel is verwarmende tot inden derden graedt/ ende droogende inden eersten/ waerom datse oock melck doet groeyen/d'welcke sy niet doen en soude waert datse alsoo zeere droogde als verwarmde. Door de selue reden helptse oock de vochtighe ooghen/ ende doet water maecken/ ende verweckt de maendtstonden vande vrouwen.

Cracht vande Wilde Venckel oft Hippomarathrum.

Diosc. Daer is oock Wilde Venckel/ die groot is/ saedt draghende dien vanden Cachrys ghelijck. De wortel heeft eenen lieflicken reucke/de welcke inghenomen de coude pisse gheneest.

De wortel van Wilde Venckel als een pessus ghebruyckt / verweckt de maendtstonden vande vrouwen. De wortel oft saedt ghedroncken/stopt den buyck-loop / gheneest de beten van slangen ende fenijnighe dieren / breeckt den steen / verdrijft de geelsucht/ ende gheeft ouervloedicheydt van melck. De bladers in water ghesoden ende ghedroncken / suyueren de vrouwen naer dat sy ghebaert hebben. Men seght datter noch een ander soorte van Wilde Venckel is/met langhe cleyne ende smalle bladers/ ende rondt saedt dien vande Coriander ghelijck/ heet ende welrieckende: Dese heeft een verwarmende cracht/ ende heeft de selue crachten vande Venckel / maer tot alle dinghen oncrachtigher: als Galenus oock seght. Galenus. De wortel ende tsaedt vande Wilde Venckel heeft de drooghende cracht stercker dan de hof-Venckel / waer doore datse oock dẽ buyckloop schijnt te stoppen. Nochtans en schijnt inde Venckels gheen merckelicke tsamentreckinghe te wesen. De wortel ende tsaedt van dese wilde Venckel zijn dien vanden Cachrys ghelijck / ende mach

den

den steen breken/ de geelsucht ghenesen / de maendtstonden verwecken ende water doen maecken/ nochtans gheen melck doen groeyen/ ghelijck als de voorgaende doet.

Dille.

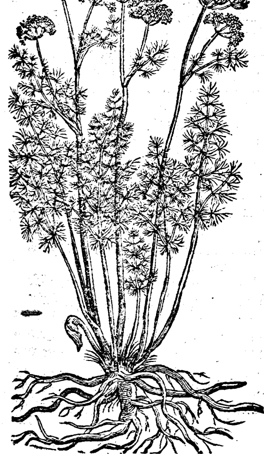
Dese plante is Anethum in Griecks ghenoemt / ende soo vele als Aniceton om datse appetijt doet hebben/ende oock Anetete, om datse gheten zijnde tot oncuyscheydt verweckt/als d'ouders geleert hebben/hoe wel datse te vele gebruyckt/d'mannelick saedt doet vergaē eñ verdrijft/ als Dioscorides leert. Want sy drijft inde spermatijcke vaten wtter maghe den dicken geest die dunne oft subtijl ghemaeckt is/ den welcken sy ten lesten weder wech neemt. Dit cruydt groeyet vele inde houen/ somtijdts oock van selfs / iae in Enghellandt ende Normandie. De ionghe teere tsopkens worden van sommighe graveelachtighe menschen in potagien gheten/dien de selue sonder twijfel zeer goedt zijn/hoe wel datse niet lieflick van smaecke en zijn. Dille is den Venckel soo zeer ghelijck/ als wy elders ghesegdt hebben / datter d'Apotekers selfs somtijdts wel by bedroghen souden zijn / ten waere datse goedt om kennē waere bydē smaecke die heeter eñ onlieflicker is:oock is t'coleur dõckerder groē.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De tsoppen van droogh e Dille ende tsaedt in water ghesoden ende ghedroncken doen veel sochs inde borsten comen. Dille doet de opblasinghe / winden ende crimpinghe des buycks vergaen/ sy stopt den buyckloop/ sy stillet ouergheuen/versoet den hick/ende doet oock water maeckē/ als voren ghebruyckt: Dille vele ghebruyckt/maeckt onclaer ghesichte ende verdrooght de nature ende mannelick saedt. Is zeer goedt teghen het opstijghen vande moeder/ alsmen die in water siedt/ende den warmen domp van onder ontfangt. Tot asschen ghebrandt gheneest de vochtighe sweeringhe aen tfundement daer in ghestroyt. Galen. Dille is verwarmende bycants tot inden derden graedt/ende drooghende tot inden tweeden : waerom dat Dille in olie ghesoden verteirt/alle pijne versoet/tot slaep verweckt/ ende alle rouwe humeuren verteirt:want van Dille werdt olie ghemaeckt / die van natuere zeer nae comt den medicijnen die etter doen comen ende verteiren/ dan datse een weynich subtijlder / ende daerom oock verteirende is. Dille tot asschen ghebrandt wordt verwarmende ende drooghende tot indē derden graedt/ waerom datse zeer goedt is in te zeer vochte ende weecke sweeringhen / principalick de ghene die ontrent de schamelheydt staen : maer de ghene die op tsloofken vande mannelickheydt veroudert zijn/die doetse zeer wel sluyten.

Groene Dille is vochtigher ende min verwarmende / waerom datse meer rijpe maeckt ende tot slaep verweckt/maer sy verteirt min.

Meum oft Beer-wortel. In Latijn/Daucus Creticus Fuchs. ende Trago maer qualick/Tordilium Cordo. In Hoochduytsch / Beerwurtz. In Italiaensch/Finochiella. In Spaensch/ Cataloens. Sistra oft Pinillo Oloroso. In Engelsch/Mew.

In Duytschlandt / Italien / Vranckerijck ende Spaignien inden gheberghte van Alpes / hebben wy dickwils ghesien zeer veel planten vanden oprechten Meum. Jae oock doen wy dit eerst schreuē/ hebben wy die ghesien inden hof vanden zeer gheleerden Apoteker van Londen Jan Riccius / ende ouer al inde Apotekers houen van Nederlandt.

De

De wortel heeft eenen lieflicken reucke dien vande Spica oft Angelica ghelijck: de stelen ẽn bladers en zijn diẽ vande Dille niet ongelijck/op de welcke croonkens groeyen die in Wedemaendt ende Hoymaendt witte bloemkens draeghen. Tsaedt is welrieckende ende dien vande wilde Venckel ghelijck. Tselue cruydt groeyet oock op de zeer hooghe toppen vanden spoor-bergh/ daer te lande
Cestre. Cestre ghenoemt/dwelcke alle de teeckenen heeft vanden oprechten Meum, naer tsegghen van alle gheleerde mannẽ/soo wel als ten tijde van Platearius ende Pandectarius. Vã welcker opinie oock is onse zeer gheleerde Turner Engelsman/ die inde Noordtcontreyen op tgheberghte aen Scotlandt gheleghen in groote menichte dese plante ghevonden heeft. Ten is niet veel meer dan sesthiẽ iaeren gheleden/dat dese plante den Apoteekers van Venegien eerst bekent werdt. Want hoe wel dat sy wisten dat de wortels wt Syrien ende Poulien ghebrocht werden om inde Theriakel te ghebruycken/ende dat sy eick pont eenẽ Ducaet cochten/nochtans meynden sy dat een wtlandtsche plante was/eñ die nerghens in Italienen was groeyende/midts dien datse noyt stele oft bladers ghesien en hadden/eñ te zeer ghestaen hadden op de meyninghe van Matthiolus, De welcke de Dille van
Fœniculum tortuosum. die van Marseille ende Montpelliers/ oft Fœniculum tortuosum, voor den rechten Meum van Dioscorides hielt/ende henlieden een oorsaecke gaf van dolen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Meum heeft langhe/dunne/welrieckende wortels/die heet op de tonghe zijn. De welcke in water ghesoden/oft rouw ghestooten ende met water inghenomen/ sterckelick openen de verstoptheydt vande nieren/ende blase/doen oock water maecken/ ende doen scheyden alle opblasinghe vande maghe. De selue wortel met honich ghemengt is zeer goedt inghenomen oft gheleckt/ teghen de crimpinghe des buycks/ghebreken vande moeder/ fleirsijn ende pijne vande leden/ende catarrhen die op de borst vallen. Dese wortel in water ghesoden/verweckt de maendtstonden vande vrouwen/als sy daer ouer sitten: Onder op den buyck vande ionghe kinderen gestreken/ doet water maecken. Meer dan behoorlick is inghenomen/maeckt hooftsweer.

Galen. ende Ægin. De wortels van Meum zijn heet tot inden derden graedt/ eñ inden tweeden graedt drooghe: waerom de selue ghebruyckt worden om water te doen maecken/ eñ de maendtstonden vande vrouwen te verwecken. Maer ist datse wat te vele inghenomen worden soo maecken sy pijne in thooft/ midts datse wat warmer dan drooghe zijn/ ende dat hun warmte de rouwe ende windtachtighe vochticheydt in thooft voert/ ende alsoo tselue letsel ende hinder doet/ gelijck Amandelen/wijn ende derghelijcke doen.

Ander Italiaensch oft onwettelick Meum.

Den voorseyden Meum en is dese plante van ghedaente niet ongheliick/maer de bladers/de stelen van eenen cubitus hooghe/ ende de croonkens zijn grouer ende ghelijfuigher/ende hebben eenen vuylachtighen reucke. De wortel is oock meerder/van bouen bruyn/van ghedaente ende fatsoen diẽ vande Verckens-Venckel ghelijck/ende heeft eenen vuylen ende onlieflicken reucke ende smaecke.

Nartex, Ferula ende Ferulago.

Dese plante groeyet zeer vele ende hooge/ soo wel in Prouence als inden lande van Languedoc/ pricipalick opde steyle rootsen gheleghen byde duwieren opden wech van Montpelliers nae Frontignaen aen de rechte handt. Insghelijcks oock inde hooghe ende vuyle ongheoeffende hollicheden vande steenrootsen/ daer in de somersche hitte vande Sonne byeants den gheheelen dach ghedueren de is/ ontrent tstedeken oft het slot La Roche ghenoemt/op de Suydtsyde van dien. De stele is vijf cubitus hooghe: De wortel is groot/recht/ ende diep loopende in scheuren ende spleten vande steenen zeer quaet om wttrecken/wit ende vol/melckachtich ende vet sap/ gheuende van haer eenen stercke͂ reucke. De bladers zijn meerder/vetter ende dicker dan die vande Venckel/ghelijck oock zijn de stelen. De croonkens zijn zeer groot/diẽ vãde Dille ghelijck/in Wedemaendt ende Hoeymaendt gele bloemkens dragende. Tsaedt is bladerachtich/plat/lanckworpich rondt/dien vanden Angelica byeants ghelijck/maer tweemael meerder.

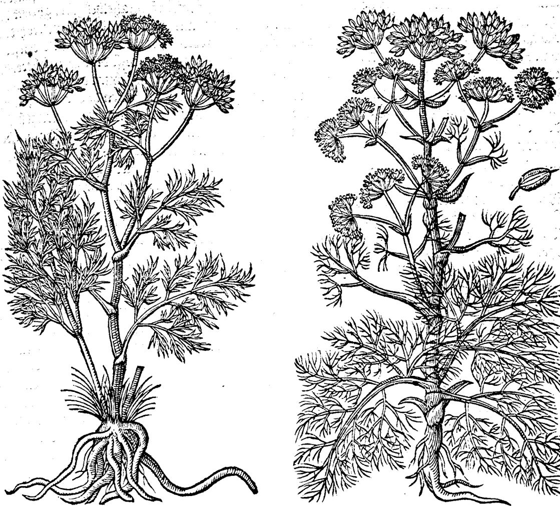
Ander soorten van Ferula ende Ferulagines, haerlieder sapen ende wtworpsels.

Sagapenum.

Inde Herbaristen houen zijn noch twee plantẽ van desen gheslachte/ natuere ende ghelijckenisse/ de welcke sy daerom Ferulagines heeten. Dese schijnen alleene te verschillen in oeffeninghe/ hooghde/ aerdicheydt ende ouervloedicheydt van sap/ nae dat de wortels eenen dorren oft goeden grondt hebben ende onder een claere ende heete lucht staen/ ghelijck in Meden/ Afrycke/ Cyrenen ende elders. Waerom oock min te verwonderen is dat Dioscorides luttel ende doncker teeckenen vande Ferulen van Sagapenum, Galbanum, Ammoniacum, ende veel meer ander Gommedraghende planten in schrifte achterghelaeten heeft/aenghesien datse oock nu ter tijdt ons onbekent zijn/nae dien dat gheheel Lybien/ Ethiopien ende veel meer ander landen die wyder van dese lan-

den

Ander Italiaensch oft onwettelick Meum. In Latijn/Spurium Meum alterum Italicum, Meum secundum Matthioli.

Ferula. In Franchois/Ferule. In Italiaensch/Ferola. In Spaensch/Cannaheia.

den ghelegen zijn/van ons volck te water eñ te lande door-reijst ende ghesien zijn. Niettemin Dioscorides schijnt te bekennen dat de Ferula ende Sagapenum een plante is: Want eerst seyde hy dat de Gomme Sagapenum wt de ghequetste wortel van Ferula drupte: Daer nae seyde hy beneden/ al oft hy bouen niet met allē gheseydt en hadde/ datter een ander Ferulacea was/ waer wt een ander soorte van Sagapenon vloeyde/ d'welcke te kennen gheeft/ dat de sapen hem beter bekent waren dan de planten. Want hy seght oock dat de Sagapenum vā Plinius inde Ferula groeyet/by auentuere om dat hy meende dat die was de ghemeyne Ferula. Maer hoe wel dat wt veel planten een gomachtich/vet/ ende harstachtich sap loopt/ ghelijck wt alle soorten van Pijn-boomen/ Amandel-boomen/Mastijckboomen/Terebinthen/Criecke-boomen/ Veyl/ Rute/ Dragant/ Iria ende veel meer ander cruydē: nochtās schijnet dat se door de Ferulacea dalderbeste Gomme eñ heylsame medicijne gheuen / sommighe van dien oock niet vele / ende niet dan op eenighe plaetsen / ghelijck de Venckel in Spaeignen / in Prouence de Thapsia. Wy hebben int capitel vanden Laser / waer op datter woort Assa fœtés schijnt te dienen/datmen hier voortijdts metten Silphium oft Laser/ Sagapenum pleegt te menghen/ende datse daerom/midts oock ander reden/ons duncken te wesen planten van eender nature. Welcke opinie Dioscorides schijnt te versterckem/ als hy seght dat Sagapenum den reucke heeft eenichsins tusschen Laser ende Galbanum : d'welck oock hedens-daegs by den reucke ghemerckt wordt: Want sy comen malcander soo naer/ datmen wel behoeft daer in veruaeren te wesen ende scherpen reucke te hebbē/om die te onderscheyden. Want tsuyuerste ende versch Sagapenum, sulcks als de cooplieden binnen luttel iaeren herwaerts begonst hebben tot Venegien te brenghen/is de Assa van verwe ghelijck/eñ onlieflick van reucke/nae tloock oft Galbanum smaeckende / principalick als dat zeer versch ende crachtich siet / ghestijft met de vetticheydt vanden Wierook. Sagapenon.

Jae dat meer is/de Galbanum welck een gomachtich sap is vande Syriaensche Ferula, is van aensien de Assa veel ghelijcker/maer de reucke en heeftse niet soo stinckende/ ende schijnt eenichsins Galbanum Assa.

den Opoponax van natueren te ghelijcken/soodanich als wy hedens-daegs wt de winckels vã Venegien crijghen/ geel ende sachte/ een niew was ghelijckende / van d'welcke wy eenighe stucxkens bewaren / met meer ander monsters vande beste gomachtighe sapen / ten eynde dat sy ons souden eenighe hulpe moghen wesen/ om de planten selue te moghen kennen / ende die te onderscheyden. want tis wel te ghelooven dat dese Ferulæ malcanderen ghelijck oft ongheliјck zijn / ghelijck hun gommen verschillen oft malcander ghelijck zijn. Want de gomme Ammoniac, de welcke hedens-daegs overvloedich / zeer goedt ende versch overghebrocht wordt: hoe wel dat de plante een soorte van Ferula is/ ghelijck de stucxkens oft stroykens vande rietachtighe schorsse die daer in ghevonden worden wel te kennen gheuen ende Dioscordes oock versekert: nochtans schijnt die vele te verschillen vande ghemeyne soorte van Ferula, van welcker gheslachte wy twijfelden dat de Assa, Galbanum en Sagapenum was. De breedachtige saeden oock vande Ferula, diemen ghemengt siet onder de clompen van dien/ ende stucxkens vande stelen / gheuen wel te kennen dat verscheyden sooten van Ferula zijn/ nochtans van een gheslachte ende natuere/ al ist dat ghy siet dat de selue gommen ander reucke ende ghedaente hebben/ende ongheliјcker van groote menichte zijn. Daer by ghevoegt dat Dioscorides oock seght/ dat Ferulacea arbor Euphorbij groeyet opden bergh Atlas/ in Mooren landt / daer nochtans t'ghestijfde sap vele verschilt vande voorseyde gommen / ende den Sarcocolla veel ghelijcker is. Waerom wy zeer twijfelen wien men sal moeten ghelooven/ oft Dioscorides die gheseyt heeft datse den Ferulen oft den boom Ferula ghelijckende is: oft de ionghe Herbaristen dien alle dese streken ende ghewesten van Mooren-landt zeer wel bekendt zijn ende doorsien hebben ende de selue plante vanden Euphorbium zeer dickwils ghesien hebben opde seluc plaetse daer Dioscorides seght/ maer verre in een ander ghedaente. Want sy stellen een doornachtige plante/ de welcke zeer groote stelẽ heeft/ dicke ende groen ghelijck concommers/ die vol doornen ende van dit heet sap zijn/ wt de welcke rijpe zijnde ende ghesneden/ een milckachtich sap vloyet/ d'welcke ontfanghen ende vergadert wordt in vellen oft lere sacken/ ende sachter oft weecker is dan den Euforbium die wy hebben. Maer wy die dickwils onder de brockelinghen ende clompen vanden Euphorbium ghesien hebben veel saden van dry greynen by een ghelijck die vande Chamelea oft Sprijnck-cruydt/ heet van smaecke/ souden geerne hooren / oft die de saden zijn vande selfde plãte/ dwelcke nochtans gheensins en schijnt te wesen. Maer datten Euforbium gheen soorte en is oft specie vande Sarcocolla, al zijn de brijselinghen malcanderen zeer ghelijck / leert ons Dioscorides, ende oock de hitte inden Euphorbium, ghelijck oock de bitterheydt inde Sarcocolla, ende hun diversche crachten.

Gummi Ammoniacum.

Arbor Euphorbij Ferulacea.

Sarcocolla.

Cracht ende werckinghe vande Ferula.

Diosc. D'merck wt de groene Ferula inghenomen is zeer goedt teghen tbloetspouwen / ende den ghenen die Cœliacum morbum hebben/ dat is de ghene die de maghe niet en teert / ende de spijse van onder quyt worden door veel camergancks / soo sy die inghenomen hebben: Maer met wijn ghedroncken ist goedt teghen de beten van aderslangen. Tselue inde neuse ghesteken/ stelpet bloeyen wten neuse. Tsaedt inghenomen gheneest de crimpinghe inden buyck/ ende doet sweeten alst lichaem/ met olie daer tsaedt in is/ ghestreken wordt. De stelen gheten / maecken pijne in thooft / ende worden inde pekel gheleyt. De Ferula brengt dickwils voorts stelen van dry cubitus hooghe / de bladers zijn dien vanden Venckel ghelijck / maer veel scherper ende breeder/ wt de welcke Sagapenum vloeyet / als die beneden ghesteken oft ghesneden zijn.

Galen. Tsaedt vande Ferula verwarmt ende maeckt subtijl. Maer d'marck dat binnen inde Ferula is/ heeft oock een tsamentreckende cracht / waer mede dat nut is den ghenen die bloedt-spouwen ende Cœliaci zijn.

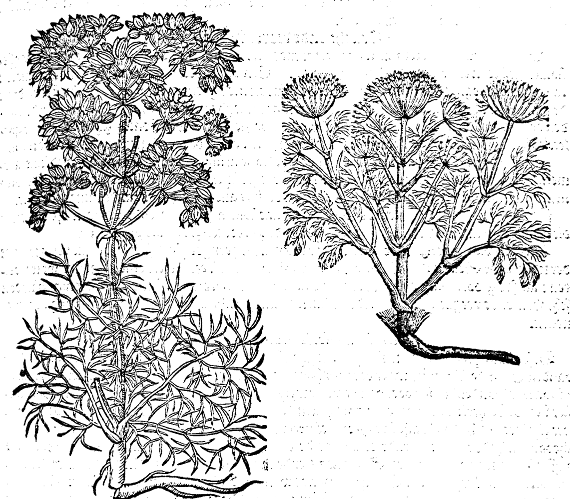
Galbanifera Ferula.

In ons houen groeyet dese zeer aerdighe plante voorts-brenghende zeer veel breedt / bladerachtich ende welrieckende saedt/ ghewonnen van saedt dat tot Antwerpen inden Galbanum ghevonden wordt. Sy is de Ferula van ghedaente gheheel ghelijck / de bladers zijn cleyne / de bloemkens groeyen op lustighe croonkens/ de wortel is dick ende vol saps.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Galbanum is een sap van Ferula die in Syrien groeyet/ dwelcke de sommighe Meropium noemen. Aldermeest wordt ghepresen tghene dat knorachtich is/ suyver/ ende de ghedaente vã Wieroock heeft/ vet en niet houtachtich en is/ in dwelcke wat saedts ende Ferula is/ swaer van reucke/ niet te zeer vocht noch te zeer drooghe. Galbanum wordt gevalscht met gebrijselde boonẽ/ Herst/ ende Ammoniac. Galbanum verwarmt/ brandt/ treckt wt/ ende doet scheyden. Van onder gheset / oft ghebrandt ende den roock van onder ontfanghen verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeght af de doode vruchten. Met azijn ende Nitrum ghemengt verdrijft de sproeten

Galbanifera Ferula.

Thapsia Diosc., Turbith Gallicum, & Turbith cineritium Officinarum.

ende vlecken/daer mede gheſtreken. Inſghelijcks is goedt tegen dē verouderden hoeſt/ſwaerichheydt ende corticheydt van aeſſem/ ende teghen tſuchten. Dient oock zeer wel den ghenen die van binnen ghequetſt zijn oft eenich lit vercrompen oft gheſpannen hebben. Met wijn ende Myrrhe ghedroncken/is goedt teghen alle fenijn ende verghifthendt/ ende iaeght oock af de doode vruchten.

Tis zeer goedt ghelent opde bloedt-ſweeren/ende op alle pijne ende weedom vande ſijden.

T'helpt met zijnen reucke den ghenen die met de vallende ſieckte ghequelt zijn ende ſwijmelinghen in thooft hebben/ende oock de vrouwen die van d'opclimmen vande moeder ſieck zijn.

Den roock van Galbanum, verdrijft door den reucke alle fenijnighe dieren / ende als yemandt daer mede geſtreken is/ die en ſal vande fenijnighe beeſten niet gheſteken worden. De ſelue gomme met olie ende Sphondylon rondtomme ghelent/ doodet de ſlanghen. Galbanum inde holle tanden gheſteken/verſoet den tantſweere. Tis oock goedt den ghenen die met pijne hun water maecken. Twordt gheſmolten tot drancken met bitter noten / water/oft Ruyte oft warm broodt: oft Meede: Oock met Meecop/ghebrandt coper/oft dunne Galle. Iſt dat ghy dē Galbanum wilt ſuyuer maecken/leght die in warm water: want als hy gheſmolten is/ſoo ſal de vuylicheydt bouen drijuen/die ghy dan lichtelick ſult moghen afnemen. Oft doet den Galbanum in een reyn ende ydel doeckſken/ dwelck hanght in ſulcker vueghē in een aerden oft coperen vaetken/ dat den grondt niet en raeckt/doeter dan heet water in/ende decket vaetken: want alſoo ſal de gomme int water ſmilten zeer ſuyuer/ ende de vuylicheydt ſal inden doeck blijuen. Galen. Galbanum is een ſap van een ſoorte van Ferula, de welcke een weeck-maeckende ende teirende cracht heeft/ ende is verwarmende tot int eerſte vanden derden graed:/maer drooghende tot in d'eerſte vanden tweeden.

Ammoniacum.

Dioſc. Ammoniacum is een ſap van Ferula, die ontrent Cyrenen in Africke groeyet/ waer af t'boomken met de wortel Agaſyllis ghenoemt wordt. Voor tbeſte wordt ghehouden tghene dat ſchoon van verwe is/ ſonder eenich houdt oft ſteenachtichendt/ ende den wieroock ghelijck in cleyn clompkens/dicht/reyn/ſonder eenighe vuylicheydt/den reucke eenichſins hebbende vanden Beuer-

fijn/ ende eenen bitteren smaeke. Dese soorte noemen sy Thrausma, dat is te segghen/ morselinghe. Maer de ghene daer eerde ende steenkens onder ghemengt zijn/ heeten sy Phyrama. Dese gomme groeyet in Africke ontrent de plaetse daer den afgodt Ammon sijnen tempel hadde/ ende is een sap druyppende wt een boomachtich Ferula.

Cracht ende werckinghe.

Ammoniacum, maeckt murwe/ treckt wt ende verwarmt/ ende doet alle herde ende coude ghe-swillen scheyden ende vergaen/ daer op ghelevt. Een vierendeel loots swaer inghenomen/ maeckt camerganck/ iaeght af de doode vrucht/ ende mindert ende gheneest de verherde milte/ het verdrijft de pijne vande heupe ende fleersijn/ ende is zeer goedt teghen de corthevdt ende benauthevdt van-den aessem/ beslotenheydt vande borst ende vallende sieckte. Met honich ghemengt ende ghe-leckt/ oft met Ptisane inghenomen/ suyuert de borst/ ende doet de taeye fluymen rijpen ende rijsen.

Ammoniacum inghenomen iaeght af de bloedighe urine/ ende is goedt in alle medicine ghe-mengt die de schelle vander ooghe nemen/ ende de schorftheydt vanden aders verteeren ende wech nemen. Met azijn ghedroncken/ gheneest oft versuet alle herdicheydt vande milte ende leuer.

Met honich oft peck ghemengt doet de herde gheswillen scheyden ende vergaen oft wtbreken/ die aende ioncturen van tfleirsijn ghewassen ende ghecomen zijn/ daer op ghelevt.

Met olie van Cypres ende Nitrum ghemengt/ is zeer goedt ghestreken op alle vermoetheydt der leden/ ende Sciatica. Galenus. Ammoniacum heeft een stercke cracht om murwe te maec-ken: iae soo groot/ datse de harde knobbels aende ioncturen die van t'fleirsijn ghecomen zijn/ doet scheyden ende vergaen/ de verherde Milten gheneest ende door den domp de scrophulen wech neemt.

Thapsia Diosc., Turbith Gallicum.

Dese plante heeft den naem Thapsia moghen hebben/ niet alleen als Dioscorides wil segghen/ vanden Eylande Thapso, maer oock om haer vlammende hitte/ die sy aen d'lichaem ghehouden zijnde/ is inbrandende/ iae oock van verre/ principalick eenen die daer teghen ouer staet. Onse mee-ster Rondelet heeft ons een plante ghegheuen/ die met alle haer wesen ende crachten de Thapsia zeer ghelijck is/ hoe wel datse in tghebruyck veel meerder ende purgerender cracht heeft: welcke hy ghevonden hadde op dorre ende onghebowde berghachtighe plaetsen van Aquitanien ontrent de passagie daermen ouervaert in Spaignen/ ende oock aenden voet vanden ghebergten Pyreneen niet verre van Perpignaen. De schorsse vande wortel is dickachtich/ van buyten swert/ van binnen bleeck/ vol melckachtich ende gommachtich sap/ nochtans daer niet gheacht. De stele is dien vande Verckens Venckel ghelijck ende dunner dan vande Ferula. De bladers zijn breeder maer corter dan vande Venckel. T'saedt groeyet op croonkens dien vande cleyne Ferula ghelijck/ lanckworpich ende smal/ dien vanden Siler montain niet onghelijck. Met goede reden hebben de ouders achter ghelaten de costuyme van purgeren met tsap van dien/ midts dat de principale dermen daer door zeer ghequetst werden/ ende somtijdts groote pijnen ende crimpinghen verweckt werden. Maer ist dat gemengt wordt met soeter dinghen die der natueren nutter ende lieflicker zijn/ soo salt moghen nut wesen ghelijck tsap van Sarcocolla, Hammoniaci, oft sap van Turbith. De gommachtighe sap-pen vande Ferula ende Verckens-Venckel en zijn niet sonder purgerende cracht: maer om dat soo wel de plante als t'stinckende sap de herssenen teghen zijn/ daerom souden sy onghecorrigeert meer perijckels bybrenghen. Sagapenum is een gomme die wt de Ferula ghetrocken is/ ghelijck oock den Ammoniac, Galbanum, ende ander dergheliicke soorten/ die wt dergheliicke Ferulis ghecomen zijn/ nochtans onder malcander verschillende nae de natuere vande sapachtighe gommen.

Ghemeyne Thapsia van ghedaente vande Carote.

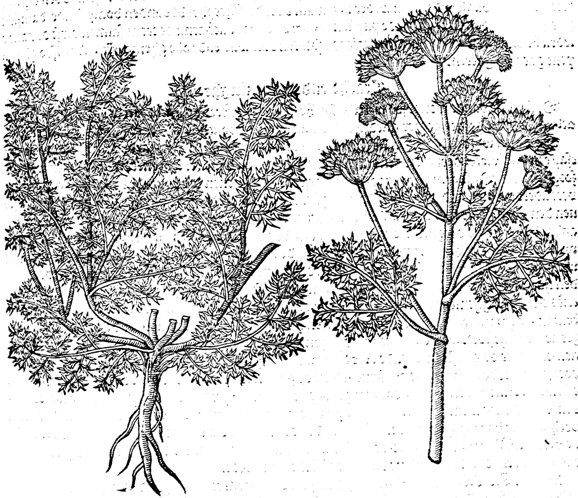
De Ferulacea planta de welcke in sijnen hof heeft de gheschickte man Jan Brancion/ is vande reuc-ke den Sagapenum zeer ghelijck/ ende heeft open/ teere/ tackwijsse/ ende huckende bladers/ ghesneden ghelijck die vande Gerwe ende stinckende Camille. De wortel is sapachtich die vanden Verckens-Venckel ghelijck/ van buyten swert/ van binnen wit/ met eenen stinckenden reucke. De bloemen zijn geel/ groeyende op breede croonkens/ ende tsaedt bladerachtich/ dien vande Seseli Peloponen-se ghelijck. Dese plante groeyet vele/ als Matthiolus seght/ in Poulien opden bergh Gargano.

Cracht ende werckinghe.

Sagapenum verteert zeer crachtich/ ende is een medicijne om wtwendich te ghebruycken/ zeer goedt teghen het wtvallen vanden hayre des hoofts/ midts dat de flegmatike waterichevdt daer me-de de siecke plaetse ouervallen wordt/ wttreckt ende verteert/ ende tbloet allenckskens daerwaerts is brenghende. Diosc. Sagapenum is een sap van Ferula die in Meden groeyet. T'beste ist'ghe-ne dat doorluchtich is/ van buyten goudt-geel ende binnen wit/ den reucke hebbende eenichsins tus-schen de Laser ende Galbanum, heet van smaecke. Sagapenum is zeer goedt inghenomen te-

ghen

Gheméyne Thapsia van ghedaente vande Caroten. In Latijn/Thapsia vulgaris Carotæ effigie, Thassia Matth. & Italorum. In Franchois/Turbith gris. Sagapeni odore Ferulacea; an Sagapenifera Ferula?

ghen de pijne vande zijden en borst/ verouderden hoest/spanninge van zenuen en den ghenē die van binnē ghequetst zijn. Inghenomen suyuert de longher van taeye flegmatijcke humeuren/en wordt inghegheuen teghen de vallende sieckte/benautheydt oft cortheydt van aessem/ ende ghebreken der Mite. Desghelijcks oock teghen de lammicheydt huyueringhen ende tschudden en beuen vande corsen niet alleene van binnen inghenomen/maer van buyten met eenighe saluen ghebruyckt.

Met honich-water ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen/maer het doodet de vrucht. Ende met wijn ghedroncken ist zeer goedt teghen alle beten ende steken van slanghen ende fenijnighe dieren. Met azijn ghemengt ende gheroken verweckt het opstieghen vande moeder: het neemt wech de lickteeckenen ende vlecken vandē ooghen/ende schemeringhen:oock maecket t'ghesichte claer. T'wordt ghesolueert ghelijck de Laser met Rute/water/ende bitter noten/oft met honich/ oft warm broot. Galen. Sagapenum is een heet sap ende van subtijle deelen/ghelijck oock zijn ander sapen: maer theeft oock eenighe afvaghende cracht/ door de welcke dat suyuert ende dun maeckt de vlecken ende schellen vanden ooghen: Jae dat meer is tē is gheen quade medicijne teghen de schemelingen vanden ooghen die den oorspronck heeft wt de grofheydt vandē humeuren. Maer de plante daer wt dat voorts comt/die de Ferula ghelijck is/is onnut ende sonder cracht. Voorwaer sy wordt selue eerst Sagapenum ghenoemt/hoe wel dat haer sap by abuys den naem heeft/ ghelijck wy oock veel ander dinghen by ghebreck van naem/door abuys den naem gheuen.

Thapsia Diosc. Turbith Mesue.

Diosc. De wortel is van buyten swert/van binnen wit/lanck/ heet van smaecke / met een dicke schorsse becleedt. De maniere van dmelckachtich sap wt te trecken is dese: Rondtomme wordt eenen put ghemaeckt/ ende dan worden de schorssen ghesteken oft ghesneden : oft de wortel wordt wtgheholt ende ghedeckt/ waer in tclaer sap tsamen comt / maer tsanderdaeghs moetmen daer weder comen / ende tsap datter vergaert is wtnemen. De wortel wordt oock ghestooten in eenen mortier/ ende tsap met een persse door een corfken wtgheperst/ dwelcke in eenē dicken aerden pot inde Son-

ne ghestelt wordt. Sommighe stooten oock de bladers mede / maer sulcken sap en is soo crachtich niet. Dit verschil is daer tusschen / dat tghene dat wt de wortel gheeomen is / vuylder oft swaerder reucke heeft/ende vocht blijft: maer tghene dat wt de bladers comt/wordt drooghe/ende tghewormte comter in. Dit tsap vergaert en mach niet staen teghen den windt/maer eer tselue doen alst eenē zeer schoonen dagh ende calm weder is / want door de scherpheydt vanden domp soude daensicht zeer swillen ende oploopen/ ende puysten comen op tbloodt lichaem: daerom salmen eerst de naeckte leden bestrijcken met een tsaementreckende salf ken van was ende olie ghemaeckt/ende alsoo ghewapent gaen vergaeren.

Cracht ende werckinghe.

De schorsse vande wortel soo wel als tsap heeft een purgerende cracht/ in vueghen dattet melckachtich sap met honich-water ghedroncken/van onder en bouen de cholerike humeuren aftreckt.

De wortel wordt ghebruyckt twee scrupels / met een vierendeel loots saedt van Dille / maer van tsap een half vierendeel loots/ ende een halue scrupel van d'melck: wat meer inghenomen wordt/ is sorghelick. Dusdaenighe purgatie is zeer goedt den ghenen die cort opde borst zijn / ende teghen verouderde pijnen inde sijden ende ouergheuen: ende wordt met de spijse oft toespijse ingheghe-uen den ghenen die niet lichtelick ouer en gheuen. Soo wel de wortel als tsap hebben bouen alle ander dinghen die dergheliicke crachten hebben/de cracht om wt den diepsten wt te halen / alsser yet wt de verre-gheleghen partijen te trecken is/oft dat de wijdde vande gangen elders moet ghebrocht worden: Waer dore dat tsap ghestreken/oft de groene wortel met wrijuen/ d'wtgevallen hayr vanden hoofde doet wedergroeyen. De wortel ende tsap van Thapsia met wieroock ende was van elcks euen vele ghemengt/ scheydet gheronnen bloedt/ ende verdrijft alle blaeuw-gheslaeghen plecken: maer ten mach daer op ouer de twee uren niet ligghen / want dan moet de plaetse met warm zee-water ghestooft worden. Tsap met honich ghemengt / neemt af de sproeten ende vlecken int aensicht daer op ghestreken/ ende oock de quade seericheden. Tselue sap met Solfer ghemengt doet scheyden de herde coude gheswillen daer op ghestreken. Van dese wortel wordt een salf ken ghemaeckt met olie ende was/dat zeer goedt ghestreken is op verouderde ghebreken vande loose sijden/voeten ende litten. Galen. Thapsia heeft een heete ende zeer verwarmende cracht met een vochticheydt daer by ghevoeght. Waerom datse oock gheweldich wt den diepsten ophaelt ende tselue verteirt. Maer om dit te doen behoeftse wat tijdts / als de ghene die vol is van een groote onnatuerlicke vochticheydt/waer dore dat sy haest bedoruen wordt.

Mesue. De Thapsia oft Turbith van Mesue is warm tot inden derden graet/ ende purgeert middelmatich treckende, verweckt winden die de maghe een walginghe gheuen het droogt oock als de subtijle vuylicheden ghepurgeert zijn. De ghecorrigeerde Turbith suyuert de mage/ borst/ zenuen ende oock de verre-ghelegen partien / principalick de ioncturen van taeye coude fluymen ende groue humeuren. Waeromme dat ghebruyckt wordt teghen te pijne vanden fleersijn / ende bevryet den mensche van schorftheydt / quade zeericheydt ende ander flegmatijcke ghebreken / soo wel vander huydt/ als ander deelen ende flegmatijcke oft coude corsen. Maer als ghy den Turbith inghenomen hebt / en sult ghy gheenen wranghen wijn drincken noch visch eten.

Turbith purgeert lanckamich ende slappelick/ende gheeft walginghe inde mage/ ende dickwils ghebruyckt maecket lichaem magher. Daerom moet de schorsse afgheschrabt wordē tot aen d'witte. D'wordt ghemengt met heete dinghen/ ghelijck Gember/ want alsoo wordt zijn cracht stercker ten eynde dat door eenighe wonderlicke eyghenschap dese mixture soude wthalen / iae wt de ioncturen ende wydst-gheleghen partien/ de grofue ende taeye flegmatike humeuren/ daert alleene ende daer toe lanchsamich niet dan de waterighe flegmatijcke humeuren wttreckt. Maer om dat de maghe niet en soude beroeren ende bederuen/ soo worden daer mede ghemengt welrieckende medicijnen die de maghe dienen ende haer beroertheydt stillen/ als Mastic/Gember/lanck Peper/ Gallia/ ende ander specerien. Ten laetsten op dattet lichaem niet en soude wtmarghelen / soo moeten daer mede ghemengt worden olie van Amandelen/ oft * Amandelen oft Suycker/ oft als Ruffus seght Pistachen. Ist dat eenich hinder int lichaem achterlaet/dat sult ghy verdryuen met warme meede/ oft water dat met roodt Suycker suet ghemaeckt is. Turbith mach draghen een middelbaere stootinghe ende siedinghe: Men gheuet inne ghestooten van een vierendeel tot een half loot: Maer in decoctie van een half loot tot een loot.

* Ghelijck in Diaphoenicum Mesue ghebruyckt zijnde Turbith de ghedaente hebbende vande Ferula gelijck men corrigeert oft besight de Turbith van Alexandrien inde beste Apoteken.

Verckens-Venckel.

Dese plante is een soorte van Ferula, waer af de wortel ende sap/eenen gomachtighen/herstachtighen /ende peckachtighen stanck heeft / ende daerom den naem Peucedanum heeft. Apuleius noemt die Pinastella, hoe wel dattet woordt Peucedanos byde Poetē te segghen is een grouwelicke bitterheydt ende stanck. Dese plante groeyet zeer vele in Hetrurie op heete plaetse/ende op sandachtighe

Verckens-Venckel. In Latijn/ Peucedanum, Fœniculum porcinũ. In Hoochduytsch/ Harstrãg/ Schebel wurtz ende Sew Fenchel. In Franchois/ Peucedane. In Italiaensch/ Peucedano. In Spaensch/ Yeruatum y Fenicho de porco. In Engelsch/ Horestrange or sulphur wort.

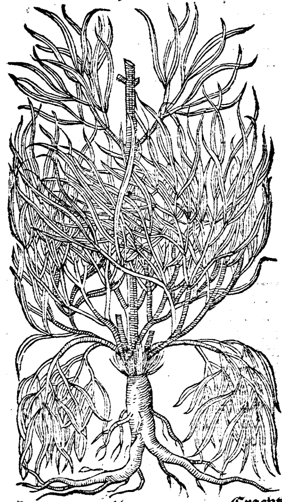
tighe hoeuels vanden lande vã Languedoc/ principalick int aencomen van t'bosch van Garamõt/ by Montpelliers ende daer rõdtom onder de haghen/ bramen ende doornen. De wortel is zeer lanck/ van buyten swert/ van binnen groenachtich/ eñ gheeft een gomachtich geel sap/ dat qualick rieckt. Bouen aende tsoppen van dunne stelen van onderhalue cubitus hooghe groeyen veel bruyne bladers/ welcke stelen somtijdts van onder af ghedeylt zijn in veel tackskens oft scheutẽ/ ende ghelijck de Venckel in drye bladers/ tweemael breeder/ langher/ maer niet soo dicke/ als die vande Ferula: De croonkens zijn breeder/ gheladen vol geel bloemkens. Tsaedt is dien vander Angelica niet onghelijck/ maer onlieflick. De wortel eñ t'cruydt hebben een purgerende cracht/ maer worden om hunnen quaden reucke te min ghebruyckt.

Italiaensche Verckens Venckel.

Italiaensch Peucedanũ oft Verckens-Vẽckel/ is in alle zijn deelen viermael meerder dan die van Languedoc: Dese groeyet ouervloedich opde hoeuels van Lorette ende Romanie.

Groote oft Italiaensche Verckens-Venckel. In Latijn/ Peucedanum maius Italicum.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De malsche wortel wordt met een mes ghesneden / ende tsap dat wt de quetsuere loopt wordt inde lommer ghedrooght/want inde Sonne vervlieghet terstondt. Eermen tsap vergaert/ soo strijcktmen thooft ende de neuse-gaten met olie van Roosen / om datmen gheenen hooftsweere noch draeyinghe en soude ghevoelen. Met braden wordt de wortel crachteloos. Men pleeght soo wel tsap alst tmelck te trecken wt de wortel ende stelen/ghelijck wt de Mandragora/maer de gomme oft traen wordt min crachtich ghehouden/ende vervlieght lichter. De gomme wordt oock somwijdts hanghende ghevonden aende stelen ende wortels/inde ghedaente van Wieroock. Tsap/principalick dat wt Sardinien ende Samothracen comt/is rosch / stinckende ende heet van smaecke.

Sap van Verckens-Venckel met azijn ende olie van Roosen ghemengt is zeer goedt teghen de groote rasernije/oft frenesie/swijmelinghe des hoofts/vallende siecte / ende verouderde hooftsweere/op thooft ghestreken. Tselue sap op de selue maniere ghebruyckt gheneest die lammicheydt/en alle vercrompen oft ghespannen zenuen/ ende sonderlinghe de pijne vander Sciatica / midts dien dattet sap (als Galenus seght) zeer verwarmt ende teirt. Sap van Peucedanum met een morwe ey inghenomen gheneest den hoest. Dit sap gheroken oft voor den neuse ghehouden/ helpt de vrouwen die van d'opstijghen vande moeder ghequelt zijn/ende maeckt wacker die met den swaeren slaep bevanghen zijn. Tselue sap op gloeyende colen ghelegt/veriaeght met den roock de slanghē ende alle fenijnighe dieren. Met olie van Roosen ghemengt / is zeer goedt inde ooren ghedrupt teghen de pijne der ooren. Inde holle tanden ghesteken/versoet den tantsweere.

Sap van Verckens-Venckel is goedt ghebruyckt teghen de cortichcydt van aessem / crimpinge des buyckx/ende scheydet alle opblasinghe ende winden: Het maeckt saechtē camerganck/eñ maeckt de milte cleyne, als Galenus oock seght/ midts dat is verdeylende / verteirende ende dun maeckende de groue humeuren. Tselue sap maeckt zeer lichten ende veirdigen aerbeydt: het opent de moeder/ende is zeer goedt ghedroncken teghen de pijne vande blase ende treckinghe oft spanninge vande lendenen. De wortel van Verckens-Venckel is den sape van crachte ghelijck, maer niet al wt soo crachtich: dese wordt in water ghesoden ende alsoo ghebruyckt. De selue wortel ghedrooght ende ghestooten/suyuert de oude verouylde sweeringhen ende doet die sluyten: oock doetse de quade schelferinghen vande beenderen lichtelick scheyden/ daer op ghestroyt/ dwelck Galenus oock seght.

De selue wortel is zeer goedt ghemengt in plaesteren ende saluen die tot verwarminghe dienen van eenich lit. Dese wortel moet groen oft versch ghenomen worden / niet ghewormsteeckt / maer vast ende vol reucken. Tsap wordt tot drancken gheresolueert met bitter note/oft Ruyte/oft warm broodt/oft Dille. Galen. Sap van Verckens-Venckel is goedt teghen de ghebreken vande loose ende borst die wt groue ende taeye humeuren voorts comen/ niet alleen ingenomen, maer oock wtwendich ghebruyckt ende voor den neuse ghehouden.

Dit sap is verwarmende tot inden tweeden graedt/ende drooghende tot inden derden.

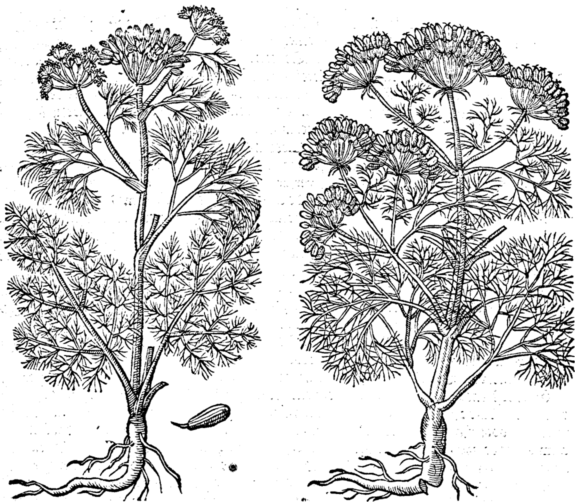
Panax Asclepium Ferulæ facie.

Panax Asclepium is oock een soorte van Ferula, den seluen van ghedaente niet onghelijck/ principalick dat vande gheleertste mannen voor d'oprecht ghehouden wordt/ende by aventure soodanich als wy inden Herbarius van Matthiolus ghecontersfeyt ghesien hebbē: Maer midts dat dese auteur de zeer bekende planten met veel ende langhe woorden beschrijft / ende die selder ghevonden worden stille-swijghens ouerslaet/oft alleene den naem segghende/dander voorts den schilder beveelt: soo maeckt hy ons meer twijfelachtich dan seker. Alle die dese figure sullē sien, sullen terstont worden denckende opden Ammi/ Meum, Dille/ oft dergelijcke plantē/ten waere dat yemandt met een aerdigher beschrijuinghe te kennen gaeue/oft de bladers minder zijn dan die vandē Venckel/ende beter rieckende / ende rouwer: oock wat croonkens ende bloemen datse draegt/soo soude hy met corte worden zijn ghelofte ende d'werck van eenen verclaerder ende Commentator volbrengen/ ende sijnen arbeydt zeer wel besteden/ met luttel wercks / d'welck hem meerder eere ende ons meerder profijt soude by brenghen/dan zijn boecken te vullen witten Auteuren/ die de studenten ghenoech moghen doorsien/om dat hy soude schijnen den ghemeynen volcke vele ghesendt te hebben/ daer hy niet noch ghesendt noch gheleert en heeft. De zeer neerstige ende gheschickte Apoteker tot Lyons Walerant van Rijssel heeft nu wt Istrien van ontrent Iustinopel ende Aquilegien veel planten ghebrocht/ die met desen Panax groote ghelijckenisse hebben / de welcke wy binnen Montpelliers ghesaeydt hebben inden hof vanden Doctoor Joubert. Sy was van ghedaente de Ferula ghelijck/maer veel cleynder. Tsaedt en was dien vande Venckel niet ghelijck/ maer breet ghelijck dat vande Ferula: de bladers ende bloemen en waren dien oock niet onghelijck/maer de stele ende wortel was van ghedaente ende grootte die vande Dille ghelijck ende welrieckende. Dese plāte groeyet van selfs in Istrien ontrent Iustinopel ende Aquilegien.

Cracht

Panax Asclepium Ferulæ facie.

Cachrys verior, Libanotis Galeno.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bloemen ende tsaedt ghestooten ende met honich ghemengt/ zijn zeer goedt gheleyt op quaede ende voorts etende sweeringhen / ende herde gheswillen. De selue met wijn ghedroncken / oft met olie ghemengt/ zijn zeer goedt teghen de beten vande fenijnighe dieren daer op gheleyt. Galen. Dese Panax en is soo heet niet als Panax Heracleum, daerom worden de bloemen ende tsaedt met honich ghemengt/ op quade ende voorts-etende sweeringhen ende zeericheden ghebruyckt.

Rosmarinum Ferulaceum, Fertile Diosc. waer af tsaedt Cachrys ghenoemt wordt.

Zeer veel soorten van planten hebben den naem van Libanotis vercreghen / om den reucke die sy gheuen/ dien vandẽ Wieroock eenichsins gelijck/ soodaenich als Dioscorides seght/ dat de wortel vã d'eerste Libanotis heeft: De welcke oock seght dat Theophrastus mẽcie maeckt vã eenige Libanotis, die de bladers witter ẽn scherper heeft dã die vãde wilde bitter Latouwe. Ons en is nu ter tijdt gheen Libanotis volcomelick bekent/ van soo veel soorten van Ferula, diemen ghemeynelick voor Libanotis houdt/ die metter beschrijuinghe beter accordeert als dese/ die eertijdts groeyde inde houen van Padua/ ende int beghinsel van desen winter schoon groen stont/ inden hof vanden zeer gheleerden Apoteker Jan Riche tot Londen. Dese heeft de stelen van twee oft dry cubitus hooghe/ dien vanden Venckel oft Ferula ghelijck/ blinckende ende doncker-groẽ/ ghedeylt in veel syde tacxkens die wt de knoopen spruyten ẽn voorts comen/ becleet met veel bladers/ die dicker zijn dan die vãden Venckel. Inde Somer cryghtse croonkens breeder dan die vande Ferula oft Thapsia, vol gele bloemkens. Tsaedt is dien vander Essche ghelijck / blaerachtich ende lanckworpigher dan vande Ferula, ende meerder ende platter dan Concommer-saedt/ gestreept ende cafachtich/ gheuende alst ghewreuen wordt/ eenen herstachtighen oft Wierooks reucke/ ende ghelijck die vanden Siler montain oft Seseli van Marseille: iae ghecnout zijnde / den mont vullet met eenen herstachtighen ende Wierooks smaecke/ die heet is. De reste vande plante is malsch ende warmachtich/ met eenen lieflicken smaecke van moes ende Smyrnium, door de welcke datse lichtelick wtten Ferula ghekent ende onder-

onderscheyden wordt: Want andersins is sy ghelijck de Ferula vol melckachtich sap / maer witter ende niet soo heet/noch soo vuyl van reucke/iae eer eenen goeden reucke ghevende.

Cachrys Vereor.

Dese plante heeft rondt lanckworpich saedt de keerne van eenen Pijn-appel ghelijck / ghedeylt in tweē op de maniere vanden Ferula, met eenen heetē speceryachtighen ende herstachtighē smaecke dien vanden Seseli Ætiopico ghelijck. De stele is eenen cubitus oft onderhalf hooghe/de bladers dicker dan diē vande Venckel ende bleeck groen. Sommighe hebbent ghehouden voor Seseli van Marseille/ voorwaer oock de crachten comen daer mede ouer een/ghelijck sy oock doen metten Rosmarino fœcundo, waer af tsaedt Cachrys ghenoemt wordt/ ende mach zeer wel in stede van dien ghebruyckt worden. Dese plante groeyet inde houen van Nederlandt.

Cracht ende werckinghe.

Dioscorides. De bladers van alle de soorten van Libanotis ghestooten ende ghewreuen / stelpen ghemeynelick tbloeyen vande spenen / versueten de clouen ende sweeringhen ontrent tfundement/ende maecken rijpe ende murw alle coude ende oude herde gheswillen/ daer op gheleydt.

De drooghe wortels ghestooten ende met honich ghemengt/suyueren de quade sweeringhen ende doen de oude gheswillen terstont scheyden ende vergaen: Maer met wijn ghedroncken ghenesen sy de pijne ende crimpinghe des buycks/sy verwecken de maendtstonden vande vrouwen ende doen water maecken / ende helpen den ghenen die van slanghen oft fenijnighe dieren ghebeten zijn.

Tsap vande wortel oft van t'cruydt met honich ghemengt / verclaert ende scherpet ghesichte daer op ghestreken. Tsaedt van Libanotis ghedroncken is oock goedt teghen de voorseyde ghebreken / ende dient oock wel teghen de vallende siecte/ ende oude ghebreken opde borst.

Met peper ende wijn inghenomen gheneest de Gheelsucht: maer met olie ghemengt ende ghestreken verwecket tot sweeten/ende is zeer goedt den ghenen die gheborsten oft verreckt zijn.

Met meel van Drauick ende azijn ghemengt/ versuet de pijne vanden fleirsijn daer op gheleyt Gheneest ende suyuert d'wit quaet zeer ende drooghe schorftheydt/ met zeer scherpen azijn ghemengt ende daer op ghestreken. Tsaedt dat Cachrys ghenoemt is en is niet goedt inghenomen/ midts dat door zijn heete scherpheydt de kele rouw maeckt. Theophrastus schrijft dat Rosmarinum onder de Heyde groeyet/witter ende scherper bladers hebbende dan die vande wilde bitter Latouwe/ ende een cortte wortel/de welcke ghedroncken zijnde van bouen ende beneden purgeert.

Tsaedt Cachrys heeft een verwarmende ende zeer drooghende cracht/waerom dat ghebruyckt wordt in afvaeghende medicijnen: tbenemt oock tloopen ende vloeyen vanden ooghen op twoorhooft ghestreken / soo dat binnen den derden daghe vergaen is. Galenus. Daer zijn drye soorten van Libanotis, eene die onvruchtbaer is/ende twee die vruchten draghen: maer sy hebben alle tsamen een cracht/ te weten/een weeckmaeckende ende verteerende/ afvagende ende verdeylende cracht.

Tsap so wel vande wortel als vanden cruyde met honich ghemengt/ neemt wech de schemelinghen der ooghen die van grofue humeuren voorts comt.

Herbariorum Septentrionalium notior Libanotis.

Dese soorte van Ferula, die in veel Herbaristen houen van Vranckerijck/ Duytschlandt ende Enghellandt groeyende is/ en accordeert soo wel niet metten Libanotis, hoe wel datse eenen dunnen/rechten stele heeft dien vanden Meum oft Dille ghelijck/ ghestreept/ende doncker groen / van twee cubitus hooghe/met eenighe knoopen ende sijde-tacxkens/aen welcke stelen/principalick beneden/bladers zijn diē vanden Verckens-Venckel ghelijck maer langher/ende smalder dan die vanden Fœniculo tortuoso, ende inde middel vanden stele ende bouen/ dien vande Enghelsche Saxifraga ghelijck/ maer niet so vele. Op welcke stelen croonkens groeyen met cleyne witte bloemen die vanden Meum niet onghelijck. Tsaedt is cleyne ende ontrent den Winter rijpe/ minder dan de ronde Carui ende bycants soo groot alst Ammi vanden Apoteken/ dwelcke gheensins ghelijcken en kan tsaedt vanden vruchtbaeren Rosmarinū van Dioscorides, Cachrys oft Cancris ghenoemt / want tsoude een Gersten coren ghelijck zijn/ oft eer midts dat een brandende cracht heeft/ soo brandet inde huydt een schorsse/ eñ wordt daerom vanden ouders Pilula Cacri genoemt.

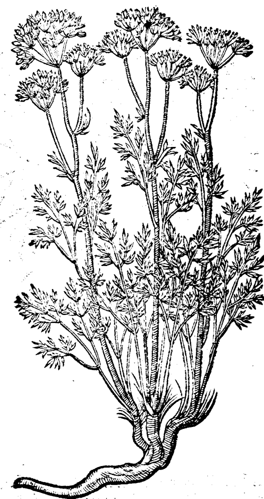
Helleborus niger Ferulaceus Theoph.

De wortel van dese plante is van zeer veel swerte dunne veselinghen/ dien vanden Helleborus ghelijck/wt de welcke spruyten dry oft vier steelkens van ontrent eenen voet hooghe/met dicke by een groene bladers subtijl ghesneden / dien vande Ferula oft Adonis eer ghelijck / ende oock hun bloemen/dan datse geel zijn/ende meerder dan Dotterbloemen/ oft den Ranunculus naerder comende/ nae de welcke ronde lanckworpighe bollekens volghen die vol cleyn saedts zijn / van fatsoene een Moerbesie niet onghelijck/ende dien vanden Adonis oft Ranunculus gelijck. Dese plante groeyet op diuersche plaetsen in Elsaten / ende wordt oock inde houen gheplant. Maer nu in dien dat de

Herbas

Helleborus niger Ferulaceus Theoph. Consiligo Matthioli, Helleborinū Cordi, Sesamoides minus Gesneri, Buphthalmum Dod. & Anguillaræ.

Engelsche Steen-breke. In Latijn / Saxifraga Anglicana facie Seseli pratensis Monspelliensium.

Herbaristen verclaeren met der waerheydt datse gheensins de cracht vanden Helleborus en heeft dat dan gheen Helleborus en sy.

Saxifragia Ferulacea Italorum.

In sommighe Italiaensche houen/als binnen Vrbin ende Florencen / groeyede een Saxifragia van twee cubitus hooghe/ met de bladers van Ferula, oft vande Venckel / maer de stelen waeren min oft luttel gheknoopt/ende de bladers dunner/en doncker-groen / de witte bloemen groeyden op croonkens dien vanden Meum ghelijck/waer af dat een specie schijnt te wesen. De wortels zijn wit met den smaecke vande Pastinake.

Engelsche Saxifraga oft Steen-breke.

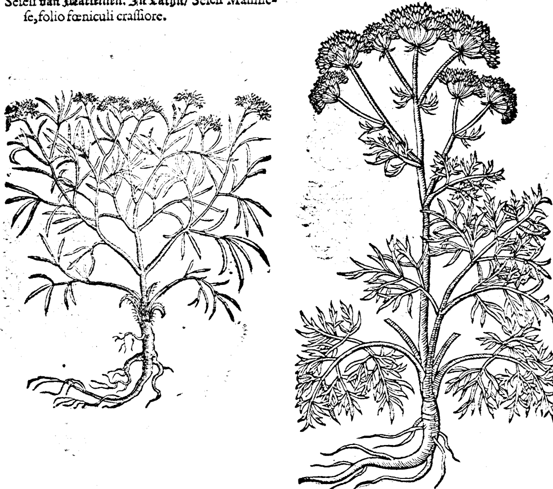
Om haer excellente cracht vanden steen te breken / hebben d'Enghelschen dese plante zeer wel Saxifraga, dat is te segghen Steen-breke/ghenoemt/de welcke vele groeyet in vochte bemdē/ de bladers hebbende breeder dan vanden Venckel/ende minder dan vanden Seseli. De wortel is welrieckende/van buyten swert/van binnen wit/van ghedaente dien vanden Verckens-Venckel ghelijck. De witte bloemen groeyen op croonkens/tsaedt is den Venckel-saedt ghelijck/ende de stele eenen cubitus oft onderhalf hooghe. De Quack-salueressen ende Verwaersters van Engellandt/distilleren water van dese plante.

Seseli van Marseille.

Seseli van Marseille groeyet hier en daer ouervloedich/soo men gaet van Marseille nae Aix in Prouencen/ende oock ouer de Rhone op de rouwe plaetsen vanden lande van Montpelliers. Wy hebbent oock ghepluckt soo men gaet van Roomen nae Sena / ontrent de hoeuelkens van Myntfiascone/een stadt die om haeren zeer goeden Muscadel-wijn den dronckaerts beter bekent is dā den Herbaristen. De wortel van desen is wit / van fatsoen ende grootte dien vanden Venckel ghelijck/ zeer diepe in d'aerde loopende ende quaet om wttrecken/ beter rieckende ende heeter van smaecke/dā die vande Venckel: De stele is ghemeynelick onderhaluen cubitus hooghe/ouer beyden sijden met

veel

Seseli van Marseillen. In Latijn/ Seseli Massiliē-se, folio fœniculi crassiore.

Seseli van Marseille vande naecomers. In Latijn/ Seseli Massiliense nuperorum.

veel sijde-scheuten beset/ die wt de knoopen voorts comen / ende is zeer hart ende stijf. De bladers heeftse min dā de Venckel/ maer stijuer/ dicker ende witachtich. De croonkens zijn vol witte bloemē diē vande Dille ghelijck/ maer tsaedt is den Anijs ghelijcker dan de Venckel/ dwelcke soet/ heet ende medicinael van smaecke is / ghelijck tsaedt vanden Meum, oft vanden Panax. Dese plante is daer zeer wel bekent/ met den naem van Fœniculum tortuosum. Onse zeer neerstighe ende gheschickte vriendt Jaques Raynault borgher ende Apoteker van Marseille/ heeft aldereerst dese plante ghesonden aende Medicijns van Lyons / ende oock aen Walerant Donrez Apoteker aldaer/ de welcke zeer groote kennisse van cruyden hebben / om een sonderlinghe Theriakel te moghen maecken/ waer in dat oock by ordonnantie vande Doctoren van Montpelliers / principalick van Rondellet / ghedaen wordt/ wiens opinie wy dickwils volghen. Nerghens oock rondtom Marseille en wordt gheen plante ghesien/ die den Seseli ghelijcker is/ ende daerom en kan het Seseli van Trenten daer Matthiolus af schrijft/ gheensins het oprechte wesen: maer wat dat zy / is ons onbekent / ghemerckt dat hy tselue niet en derf beschrijuen. Nochtans wil ick wel segghen / dat wy dese plante in tgheberghte van Trenten nergens ghesiē en hebben/ noch oock op den bergh Baldo die onghelijck veel vruchtbaerder van cruyden is.

Fœniculum tortuosum.

Seseli Massiliense nuperorum.

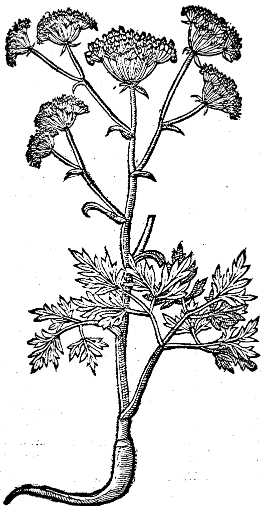
Seseli van Marseille de ghedaente hebbende vande Ferula oft Candiotschen Daucus, ende de bladers van Venckel/ maer meerder/ dicker / breeder ende wijder wtghesprëydt / heeft den stele van twee cubitus oft meer hooghe. Tsaedt groeyet op croonkens dien vanden Meum ghelijck/ plat ende vollijuigher dan Dille-saedt/ van smaecke den Seseli van Ethiopien oft Peloponneso ghelijck/ ende zeer specerijachtich. Jan Mouton die zeer veel sonderlinghe planten in sijnen hof heeft / iae soo vele als yemandt/ heeft dese plante ghesaeydt ende ons gheschoncken/ welck saedt hem was ghegheuen vanden Raedts-Heere Ambrosius Boone van Bruessel / ende vanden zeer gheleerden Apoteker Franchois van Zinnich. Dit saedt is oock nut om inde Theriakels te doen.

Cracht ende werckinghe.

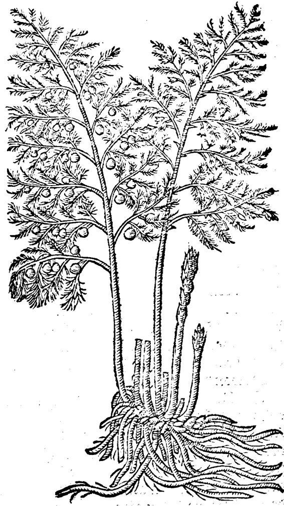
Diosc. Seseli van Marseille heeft de bladers van Venckel/ maer dicker/ ende oock grofuer stele: T'croon-

T'croonken is dien vande Dille ghelijck / waer op lanckworpich / hoeckachtich saedt groeyt / ende heet van smaecke. De wortel is lanck ende lieflick van reucke. Tsaedt ende de wortel hebben een verwarmende cracht. Saedt van Seseli met wijn ghedroncken gheneest de coudepisse / ende is zeer goedt teghen de cortichேydt van aessem/ende langeduerende verouderden hoest/ende den ghenen die met de vallende sieckte ghequelt zijn. Tselue saedt gheneest dopstieghen vande moeder/ t'verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeght af de doode vruchten: metten corsten gheseydt/het is goedt tot alle inwendighe ghebreken. Met wijn ghedroncken/ verteert/ende verdrijft de crimpinghe des buycks. Die tsaedt van Seseli met wijn ende peper drinckt/ en sal opden wech gheen coude lyden. Tselue saedt is goedt den Geyten ende ander dergheliicke vier-voetighe dieren ingheghеuen/ om datse te lichtelicker hun ionghen souden worpen.

Ligusticum alterum Belgarum.

Zee-Corael-cruydt. In Latijn/ Maritimus Diosc. Asparagus, idem cum hortẽsi & holeraceo. In Franchois/Asperges marines. In Engelsch/ Zea Sperage/of Sperache.

Dese aerdighe plante hebbe ick ouer veel iaeren ghevonden opde zeer lustighe hoeuels van Turin/ niet verre vande Riuiere de Pau. Dese plante groeyet nu inde houen van Nederlandt/voortsbrenghende eenen stele van eenen cubitus oft onderhalf hooghe/rondtomme de welcke dat groeyen bladers diẽ vande Rute ghelijck/breeder ende ronder dan die vandẽ Silermontain/ende is byeants so groot als boomachtich Alssem. De bloemen/ ende het rondt saedt dat een weynich speceryachtich is/ groeyen op croonkens dien van Candiotschen Smyrnium ghelijck.

Zee-corael-cruydt.

Twee soorten van Corael-cruydt/soodanich als vanden ouders beschreuen zijn/zijn hier en daer vanden ghemeynen man bekent/ende worden inde houen ghesaeydt: Want die van selfs voorts comen schijnen lieuer ontrent den zeecant te groeyen. Maer de soorte die ghemeyne is ende inde houen gheplant wordt/ groeyet geerne in leeghe ende afhanghende bemden ontrent de zee/de welcke nu ter tijdt zeer bekent / ende vele ghevonden wordt/ ende int eerste vande Lente veel ionghe scheu-

ten gheeft / eenichsins den Peertsteert ghelijck / de welcke met olie ende azijn vēle gheten worden. Maer soo de selue groot worden ende opschieten / soo crijghen de stelen/die drye oft vier voeten hooghe zijn/ veel tacksk ens/aende welcke zeer dicke tsoppen van cleyne bladers comē dien vandē Venckel oft Dille ghelijck / ende daer nae gele bloemkens dien vanden Olijf-boomen niet onghelijck/ vande welcke ronde besien comen/ tweemael minder dan die van stekende Palmen/ende soo groot als Aelbesien/ maer veel meer/ ende meerder dan die vanden water Asparagus.

Asparagus Syluestris Matth. **Wildt Corael-cruydt.**

Corael-cruydt dat niet verre vande zee en groeyet/ heeft grooter roode besien ende langher ende sachter bladers/ oock ist scherper om de soutigheydt wille.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De steelkens ghestooten ende met witten wijn ghedroncken/ stillen de pijne vande lendenen. Corael-cruydt gherooste oft ghesoden / is zeer goedt teghen de druppelpisse ende den ghenen die qualick water lossen / oock teghen het Roodtmelisoen. De wortel in wijn oft azijn ghesoden/ versuet de pijne vande leden die wt hun iuncturen zijn. Maer met vijghen oft Ciceren ghesoden ende ghedroncken / gheneest de Geelsucht/ versuet de pijne vande Sciatica/ ende verdrijft de coudepisse. De wortel van Coraelcruydt aen t'lijf ghebonden/oft d'water ghedroncken daer sy in ghesoden heeft/ belet den vrouwen te ontfanghen ende maeckt vruchtbaer.

De hof oft zee-Asparagus is veel minder ende ghetemperder Rhasis meent datse warm ende vocht zijn : d'welcke vande ionghe scheuten moet verstaen zijn. Plinius. Asparagus is een zeer goede spijse voor de maghe/soomen ons leert. De schueten van Corael-cruydt met Comijn gheten doen scheyden ende verdrijuen de winden vande maghe ende derm Colon/ welck Comijn daer by ghedaen wordt / om datse meer drooghen souden: welcke Auicenna seght zeer goedt te wesen inde colicke die van coude flegmatijcke humeuren den oorspronck heeft. De selue maecken claer ghesichte. Van dese cracht en hebben Dioscorides, Galenus, noch ander gheen vermaen ghemaeckt. Niettemin sy moghen ghelijck de Venckel de humeuren drooghende ende subtijle geesten dicke maeckende / tghesichte verclaren. De selue gheuen oock sachten camerganck / ghelijck oock alle heete dinghen ten laetsten camerganck maecken / ende zijn zeer goedt teghen de pijne opde borst/ ende vanden rugghe-graedt/ oock teghen de ghebreken vanden inghewant. De selue met wijn inghenomen / versueten de pijnen vande nieren ende lendenen / want sy doen de winden scheyden die de pijne aendoen: Oock gheuen sy lust tot byslapen. De selue doē zeer wel water lossen/ maer sy quetsen de blase / d'welcke alle medicamenten ghemeyne is/ die sterckelick water doen maecken/ daerom den ghenen die de blase ghequetst hebben / en is niet goedt veel Corael cruydts te ghebruycken. De wortel van Coral-cruydt ghestooten/ende met witten wijn inghenomen/ iaeght af den steen ende graveele: want sy heeft subtijle deelen ende verwarmt: daerom als sy de grofue waterachtighe humeuren verdeylt/ soo scheydet sy daer van tgraueel datter by ghevoegt is/ oft brenghende veel urine inde nieren/ soo drijftse tgraveel soo wel wt de ganghen vander urine/ als wt de blase.

De wortel wordt oock van sommighe ingegeuen met sueten wijn teghen de pijne vande moeder.

Dat Dioscorides bouen seght dat de wortel aen t'lijf ghebonden etc. vruchtbaer maeckt ende het ontfanghen belet / staet directelick teghen malcander. Want de dinghen die tot byslapen verwecken/ pleghen vruchtbaer te maecken/ ghelijck/ soo Plinius seght/ de ionghe scheutē van Corael-cruydt doen/ ten ware dat yemandt meinde datse de cracht vande Mee hadden/ te weten/ datse niet alleene zeer veel waters deden maecken ende somtijdts bloedt pissen/ maer oock als Plinius seght/ ghesoden ende ghedroncken de maendtstonden vande vrouwen verweckten/ de doode vruchten afdrijuen ende de naegheboorte deden afgaen/ ende oock de blase quetsen/ ende de moeder. Want ist dat sy sulcks doē/ soo en ist gheen wonder datse onvrucktbaer maeckē. Maer sulcks sien wy dat sy seldē doē onder onse vrouwē de welcke dickwils de schueten van Corael-cruydt etē soo wel teghen sieckte/ verstopthe den vande leuer eñ nieren/ als in spijse/ ende nochtans zeere vruchtbaer zijn. Want de nature vandē
S. Sethus. Corael-cruydt is ghestelt (als Sethus seght) inde middelmate tusschen de moes cruyden eñ tvleesch/ om de voedende cracht vande planten ende tvleesch / die haer ghelijck draegt. Want Corael-cruydt is onder alle moes-cruyden meest voetsel gheuende / ende als Galenus seght / de scheuten vanden Corael-cruydt voeden soo veel stercker dan de moes-cruyden/ als sy drooghen zijn dan de selue.

Wildt Corael-cruydt.

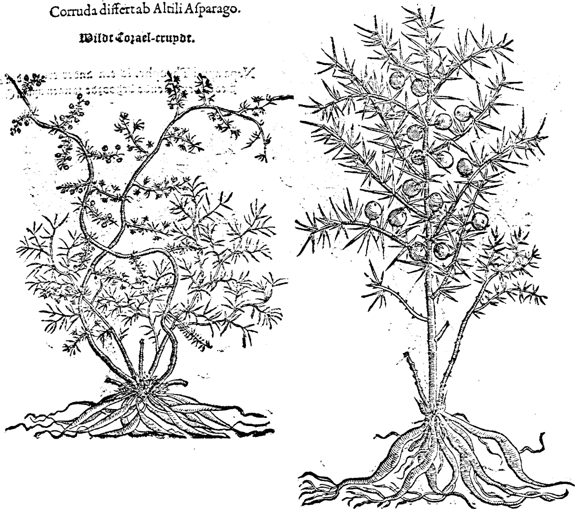
De Corruda oft wilt Corael-cruydt groeyet lieuer int afhangen vande hoeuels ende berghen/ ende ontrent de zeecant/ ende wordt tonrecht hedens-daegs van onse Herbaristē metten Asparagus gheconfundeert ende voor de selue plante ghehouden: hoe wel datse veel selder ghevonden wordt: Want sy en wordt lancks den gheheelen-streke vande Venetsche zee / noch oock nerghens ontrent

de

Corrudæ varietas, Asparagus Petræus & Myacanthinus Galen.

Corruda differt ab Altili Asparago.

Wildt Corael-cruydt.

de zeecant van Duytschlandt/ Vranckerijck/ oft Enghellandt ghesien/ waer dat nochtans de tamme dickwils groeyet. Sy is zeer goedt om witten anderen te kennen/ want dese wilde is gheheel witter en stijuer/ en spreydt haer met heur wydt van een loopende tacken inde haghen. De bladers zijn scherper/ corter/ en beter in orden staende/ voorts-brenghende aen syde tacxkens zeer veel gele bloemkens dien vanden Olijf-boom ghelijck. Oock en is tsaedt dien vanden tammen Corael-cruydt niet ghelijck in roodtheydt / maer bruyn-groen alst rijpe is / ende oock niet al wt soo groot/ iae tgroeyet vele by een/ vast byde steelkens oft scheutkens.

Corrudæ varietas.

De Spaensche oft Portugaelsche Corruda altera, heeft meerder/ langher/ ende harter bladers dan die van Languedoc/ ende is den Scorpio van Theophrastus niet ongelijck. In alle ander dinghen is sy den anderen ghelijck. Dese wordt zeer nerstich bewaert inde Nederlanden in eerde potten/ die daer van Charle de L'escluse ghesonden is gheweest.

Corruda tertia.

De derde Corruda van Clusius beschreuen/ hebbe ick in Prouencen ghesien/ voorts-brengende ghetackte witte roeykens van eenen cubitus lanck / dien vande Languedocksche Corruda ghelijck/ waer aen dat scherpstekende ommeghebuygde doornen groeyen recht daer de bladers / die langher zijn dan vande voorgaende/ hunnen oorspronck nemen. De bloemkens zijn bleeck-groen/ voorts-commende wt hollicheydt vande syde tacxkens/ aen langhe ende dunne steelkens. De besien zijn ghelijck van dry greynen ghemaeckt / met een steenken oft seldẽ twee daer in/ diẽ vanden Smilax aspera niet ongheliick. De wortel is dien vande tweede Corruda ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De scheutkens vanden Corruda ghesoden ende gheten / maecken saechten camergãck/ ende doen water maecken. De wortel in water ghesoden ende ghedroncken is zeer goedt den ghenen die met pijne hun water maecken/ oock teghen de Geelsucht/ ghebreken vande nieren ende pijne van Sciatica. De selue met wijn ghedroncken / gheneest de beten vande fenijnighe Spinnen/

Corruda tertia Clusij.

Nepa apud Theophr. is een ander cruydt dan de Scorpioens / ende behoorde te staen byden Cali.

maer tsap daer sy inghesoden heeft inden mondt ghehouden/gheneest den tantsweere / dwelck Galenus oock seght. Tsaedt ghedroncken is oock goedt tot de voorseyde dinghen.

Ist dat de honden dwater drincken daer in de wortel ghesoden heeft/ sy steruen.

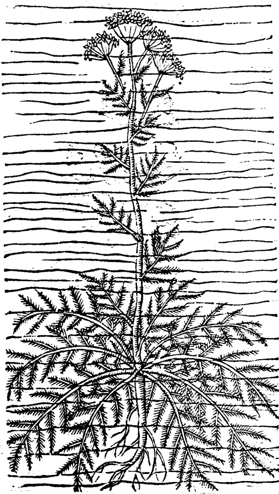
Galen. Corruda heeft een afvaeghende cracht / ende daer toe sonder merckelicke hitte oft coude: waer door datse de verstoptheydt opent vande leuer ende nieren / sonderlinghe haer wortel ende saedt. De ionghe scheutkens zijn goedt om eten/ als die eerst wtspruyten/ ende vaeghen af gelijck die vanden Zee-Corael-cruydt/sonder merckelicke hitte oft coude/de welcke als de vochticheydt verteirt is/heeter ende drooghe worden. Tsaedt is heet ende drooghe tot inden tweeden graedt.

Nepa apud Theophr.

Theophrastus leert dat dese plante zeer ghelijck is de Corruda ende bycants niet onderscheydelick: Welcke plante die noch ter tijdt van luttel bekent is/ ẽn van niemandt vande ionghe Herbaristen beschreuen / wy hier sullen stellen / soo wel om datse bekendt soude worden als om die te ghelijcken teghen de Corruda: Want daer zijnder vele die hun ghestooten hebben aenden seluen steen daer Matthiolus hem aen ghestooten heeft/meynende dat de Corruda niet anders en was dan zee Corael-cruydt/ d'welcke/ als voren gheseydt is/op diuersche plaetsen is groeyende: Maer de ghene die dese plante sal kennen / die sal segghen datse de Corruda zeer ghelijck is / ende niet den Corael-cruydt oft Asparagus. Wy en hebben dese plante nerghens ghesien dan in Prouence / waer datse ouervloedich op bergachtighe plaetsen groeyet / principalick aende voeten vande ghebergten by S. Magdaleene ẽn theylich hol oft spelon cke genaemt/ghelegẽ opden wech soomẽ gaet nae Aix in Prouencen. De wortels zijn houdtachtich/ dunne ende vele in malcander verwarret/ vande welcke af/ beginnende de stelen vande gheheele plante tot bouen toe dichte met stijfue doornekens dien vande Corruda zeer ghelijck/maer een weynich meerder/becleet zijn/ in vuegen dat de gheheele plante stekende doornekens heeft in stede van bladers /ende van ghedaente de Corruda ghelijck is /met eenen bitteren smaecke. Dese groeyet vele op steenachtighe dorre plaetsen / ende op d'afhanghen vanden Sterel bergh/ ende ontrent de riuiere Argens in Prouencen.

Drypis

Drypis Theoph. van Anguill.

Myriophyllum, aut Maratriphyllum paluſtre.

Drypis heeft een cruypende wortel als Hondtſ-gras: de bladers zijn ſchoon als die vanden cleynen Juniperboom/ Nepa oft wilden Spaenſchen Aſparge/ in dunne gheenoopte ſteelkens/ ghetackt ende eenen cubitus hooghe: De bloemkens zijn wit/dick by een ſtaende croonkenſ-wijs. Tſaedt alſt noch in de hulckſkens light/is den Rijs niet onghelijck: maer wtghedaen iſt geel ghelijck tſaedt van Melilote/ alſoo Anguillara ſeght.

Myriophyllum, aut Maratriphyllum paluſtre.

Deſe plante wordt vele ghevonden in ſacht-loopende wateren ende maraſſchen/ hebbende zeer veel cleyne hayrachtighe bladers/die met ghelijcke tuſſche-ſpacien vederwijs wt de middel ribbekens spruyten/van teerichеydt ende verdeylinghe die vande eerſt wtſpruytende Venckel oft Corruda ghelijck maer ſachter/ ende bruyn-groen/groeyende aen een ſachachtighe ende teere ſtele die in d'water drijft/ de welcke ſpruydt wt een cleyne bleecke wortel die goedt om wttrecken is. Op den ſtele groeyen croonkens met gele bloemkens/den ſmaecke eenichſins hebbende vanden Equiſetum paluſtre. De ghene die hier voor Marathron Amaracum willen ſtellen/ doen verloren aerbeydt ende en mercken niet dat den naem van Marathron ghetrocken is/ midts dat de ghedaente vande plante tſelue eyſſchet.

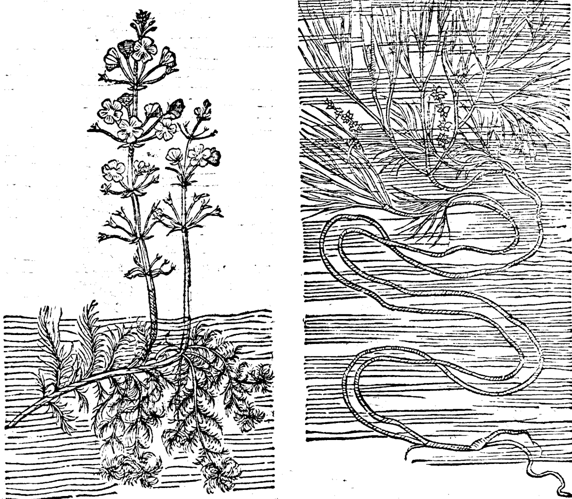
Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Myriophyllum beſchermt de verſſche wonden van te onſteken alſt groen/ oft drooghe met azijn daer op ghelеydt wordt. Tſelue cruydt wordt met water ende ſoudt inghegheuen den ghenen die van hooghe nederwaerts ghevallen zijn. Galenus. Myriophillum heeft een ſoo drooghende cracht/dat de wonden toeheylt ende gheneeſt.

Ander water Millefolium.

Tot de voorſchreuen hebben wy een ander by ghevoegt welcke inſghelijcks op ſoodanighe plaetſen van Nederlandt groeyet/ maer heeft de bladeren/ de Venckel oft verckens-Venkel meer ghelijckende/tuſſchen de welcke cleyne moſchachtighe/ende ſterwijſe bloemkens ghelijck aderkens aen dunne ſteelkens ſtaen. De ſteelkens zijn zeer dunne/ lanck ende hier ende daer gheboghen/ghelijck veel water-cruyden die wt de diepten hayren wtſchieten.

Water-Violieren. In Latijn/ Myriophyllum Equiseti folium palustre, Myriophyllum alterum Matth. Viola aquatilis Dodon. In Franchois/ Giroffles d'eaue.

Andere Water-Millefoliũ. In Latijn/Myriophyllum Maratriphyllum palustre alterum. In Engelsch/ Oder water Milfople.

Derde Water-Millefolium met bloemkens van Water-leuer-cruydt.

Om eenighe ghelijckenisse die dit heeft met dander / ende om datmense betre wt malcanderen soude moghen onderkennen / is dit Water-cruydt soo ghenoemt. Want sy is van cleyne Venckel oft Dille bladeren, bloemkens den Water-Leuer-cruydt zeer gelijck/ t'ghewas en is dē tweedē Water-Mille-folium niet ongheliјck. Tsaedt groeyet in lanckworpighe bollekens als de hane-voeten. In Zeelandt ende Vlaenderen wordet ghenoech ghevonden.

Water-Violieren.

Dese plante van Dioscorides vergheten/ heeft een middelmatighe gedaente tusschen de Peertsteert ende den Water-Myriophyllum. Den stele gheeftse hol/ ghestreept/ ende cael/ van twee oft dry voeten hooghe, bouen vol witte bloemkens die vande Water-Kersse ghelijck. Sy groeyet gheirne in dwater ende ondiepe beeckskens/ voorts-brenghende veel slappe bladers die op dwater vloeyen/ van fatsoene ghelijck borstels/ oft steertwijs/ dien vanden Peertsteert/ oft Millefolium Fœniculaceum niet ongheliјck.

Water-Mille-folium met gele ghehelmde bloemkens.

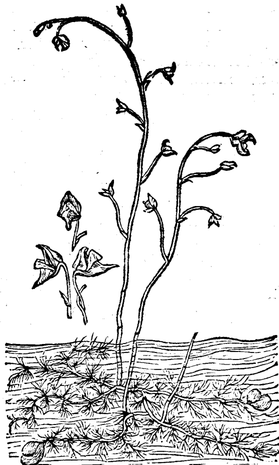
Dit is van ghewas de Water-Violieren niet ongheliјck. De tackskens eñ bladerkens zijn dunder dan Venckel bladeren / hebbende in d'wterste cleyne doncker-groene blaeskens oft Borsekens-wijse knopkens. De steelkens zijn dunnekens eenen voet oft onderhalf hooghe / roodtachtich lancks de welcke gele bloemen groeyen ghelijck besloten helmkens die onder een wtstekende hornеken hebben. Halfweghen Gendt ende Antwerpen groeyet in grachten niet wijdt vande herberghe daer de Pot wt hangt/ ende oock op andere plaetsen in Vlaenderen. De smaecke van dit cruydt en is niet onliеflick.

Water-

Derde Water-Mille-foliũ met bloemkens vã Water-Leuer-cruydt. In Latijn/Millefoliũ Marattriphyllon tertiũ flore & semine Ranunculi aquatici Hepaticæ facie.

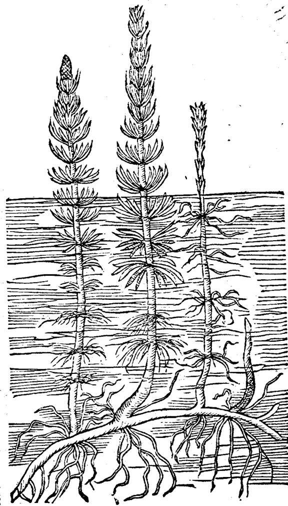
Water-Millefoliũ met gele gehelmde bloemkens. In Latijn/Millefolium aquaticum flore luteo galericulato.

Water-Sterre-cruydt. In Latijn/Stellaria aquatica.

Duysent-knoop Wijfken. In Latijn/Poligonon femina semine vidua.

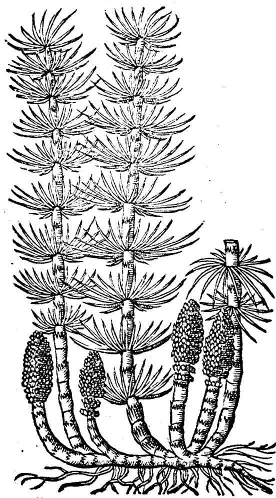
Water-Sterre-cruydt.

Mijn-Heer van Reynoutre / salligher ghedachtenisse die zijns ghelijcke niet ghehadt en heeft onder alle de Cruyde-Lief-hebbers van Europa om alle de gheslachten van cruyden tzy vremde oft intlandtsche te doen naer tleuen conterfeyten/ gheenen cost spaerende / noemde dit cruydt Water-Sterre-cruydt / om dat op d'opperste vande langhe/ dunne/ ende hayrachtighe steelkens die vande Wranghe niet onghelijck/ groene ende sterrewijse bloemkẽs ende saedt voorts-brengt. De bladers wassen twee ende twee met tusschen-spatien d'alderclеynste bleeck-roode Genoffelkens niet onghelijck. De wortelen en zijn niet dan langhe gele veselinghen. Men vindtse ghemeynlick op water-grachten oft saecht-loopende beeckskens in Nederlandt ende Vranckerijck.

Polygonon femina semine vidua. Duysent-knoop Wijfken.

Dese plante is in Griecks Polygonon ghenoemt/ dwelcke in Latijn is soo veel te segghen als Multinodia, ende in Nederduytsch Duysent-knoop om dat de stelen vol litten oft knoopen zijn: nochtans is dese soorte den soorten van Peertsteert naerder ende gelijcker / dan den Duysent-knoop manneken/ soo wel van plaetse van groeyen / als van stelen oft halmen/ bladers/ veel ledekens ende knoopkens/ bycants met ghelijcke spacien van een staende/ iae oock van crachten soo ghelijck/ dat de maniere oft profijt van tghebruycken zeer luttel verschillet. Dese plante heeft dry oft vier rechte stelen/ maer effender en cael/ ende niet rouw van strepen / rondtsomme de ledekens groeyen sterrewijs veel lanckachtighe smalle bladerkens die vanden Peertsteert ghelijck / ende smalder dan vanden Walstroo oft Muguet. De wortel is wit/ wijdt cruyppende/ ende wt haer seluen sommighe ionghe teere scheuten dien vanden Asparagus ghelijck wtworpende. Dit cruydt groeyet gheirne in vochtige dellinghen daer eenighe beeckskens ouerloopen/ ende aende canten van water-loopen eñ natte bemden. Oock soo men gaet van Montpelliers nae Celle neufue, Nochtans luttel/ maer elders en is die niet vele bekent. Haer cracht is drooghende ende zeer tsamentreckende. In Hollandt tusschen Harlem ende Egmont op tMeer groeyet dit zeer ouervloedich. Onder veel planten hebbe ick eene gheuonden die bouen een druyfwijs lanckworpigh knopken hadde ghelijck de Peertsteert.

Peertsteert. In Latijn Hippuris. Caucon Plinij Anguil. In Hoochduytsch/ Rosschwantz. In Frãchois/ Queue de cheual ende Queue de chat. In Italiaensch ende Spaensch/ Coda di cauallo. Asperella. In Engelsch/ Horse taile.

Alle man is dese plante bekendt / de welcke/ als Plinius seght Hippuris ghenoemt wordt ende in Neerduytsch Peertsteert / om dat de bladers staen ghelijck peerts-hayren ende de gheheele stele eenen peertsteert niet onghelijck en is / waeromme datse oock in Latijn Equisetum ghenoemt wordt. Dit is een zeer drooch cruydt/ nochtans in Griecks Ephydron ghenoemt / om dat gheerne groeyet in natte ende vochte plaetsen en grachten. Men vindet oock/ waer dat ghy gaet/ zeer vele aende canten vande velden ende ackers / ende daer toe tweederhande. Dese best bekẽde Peertsteert/ brengt voorts int eerste wtcomen riedtachtighe oft biesachtighe/ holle / naeckte / rouwe halmen oft stelen met veel leden oft knoopen/ de welcke soo stijf zijn dat de vrouwen daer mede alderhande huysraedt schoone maecken/ ende polysteren/ op de welcke aen d'opperste druyfwijse lanckworpighe ronde bloemen ghelijck de hoeykens vanden Asparagus groeyen/ wit-groẽ. Daer naer wassen sterrewijs rondomme wt de ledekens / die met tusschen spacien van een staen / zeer veel cleyn bladerkens ghelijck rouwachtighe borstels / die langher zijn dan de Lercke bladers/ staende zeere ghelijck eenẽ Peert-steert oft gheghelijck de tsoppen vanden Water-Myriophyllon. Dese plante wordt somtijdts in alder maniere

rer

ten cleynder ghevonden/ de welcke oock ronde ende malsche scheutẽ bouen sonder doddekens voortsbrengt/ op de welcke langhe druyswijse hoeykens comen ghelijck een are / ende rondtsom wt de knoopen oft ledekens biesachtighe bladerkens.

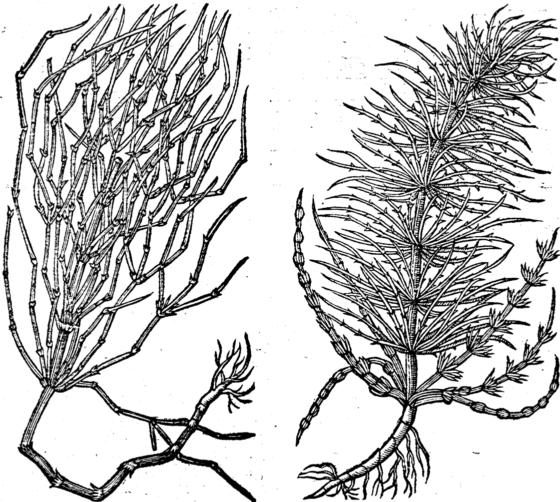
Cracht ende werckinghe.

Diosc. De cracht van dit cruydt is dick maecken / waerom dattet sap tbloeyen wtter neuse stelpt/ ende als Galenus seght / den rooden vloet vande vrouwen/ maer met wijn ghedroncken gheneset Noodtmelisoen ende doet water maecken. De bladers van Peertsteert ghestooten/ ende op versche bloedighe wonden geleyt/ heylen ende ghenesen de selue. Peertsteert met de wortel ghesoden ende ghedroncken/ gheneest den hoest/ ende is goedt den ghenen die qualick den aessem connen verhalen dan met opstaenden halse/ oft die van binnen gheborsten zijn: welcke Plinius oock seght.

De bladers in water ghesoden ende ghedroncken/ zijn zeer goedt teghen de ghequetstheydt vande blase ende dermen: iae men seght / datse de ghescheurtheydt ghenesen / ende ghebroken zenuen tsamen hechten. De tweede soorte van Peertsteert heeft eenen rechten hollen stele van een cubitus oft meer hooghe / rondtomme wt de ledekens die by tusschen-spacien van een staen/ biesachtighe bladerkens gheuende / de welcke corter / witter ende sachter zijn dan van dander.

Dese Peertsteert met azijn ghestooten / gheneest de wonden daer op gheleyt / ende heeft de selue cracht vandẽ anderen. Galen. Peertsteert heeft een tsamentreckende cracht met een bitterheydt: waerom datse oock sonder eenich byten sterckelick droogt: ende daer door oock zeer groote wonden gheneest/ al waert dat de zenuen doorghehouwẽ waren: daer en bouen gheneest sy de gescheurtheyt.

Cleyn Peertsteert oft Cattensteert. In Latijn/ Hippuris minor, Hippuris Fontalis, Equisetum alterum Matth. In Hoochduytsch/ Katsenzagel/ Katzenschwantz.

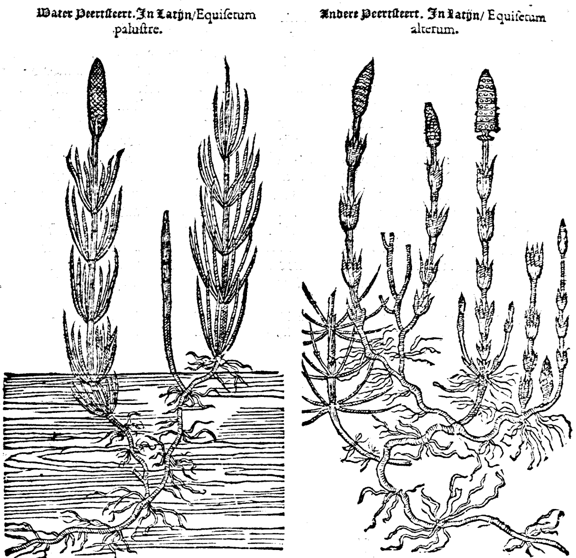
Dit cruydt groeyet op sauelachtighe gronden daer Fonteyn-aders onder zijn/ ghelijck in Engelandt ontrent Casteel Cary/ op diuersche plaetsen / iae daer de aders hun water gheuen/ ende is de tweede specie van Dioscorides, de welcke de Herbaristen schijnen ghehouden te hebben metten voorgaenden voor een soorte ende cruydt. Dese plante heeft eenen rechten stele/ maer dicker / holder ende vollhuigher: aen den welcken by tusschen-spacien aende grofue litten bladers groeyen die veel

corter

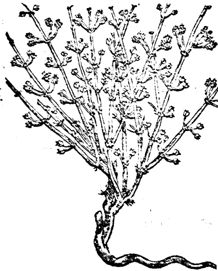
coren/malscher ende witachtich zijn. De wortel is swert met veel knoopkens ende saselinghen/ maer van crachten schijnt dese onstercker te wesen dan de voorgaende.

Water Peertsteert. In Latijn/ Equisetum palustre.

Andere Peertsteert. In Latijn/ Equisetum alterum.

An racemosa Equiseti facie planta, sit Tragos vel Tragon Diosc.? Vua marina Monspelliensium.

De Herbaristē hebbē een graen-vrucht eñ nut om etē die zeer casachtich is/ Tragon genoēt/ om welcke redenē dese oock alsoo genoemt wort/ als Dioscorides segt: wāt Traganon is so vele als etelick te seggē/ gelijck oock Tragemata Dragiersuycker te segghē is. Traganos die wy voor d'oprechte houden/ is een cleyn boomachtich gewas/ dat sonderlinghe om sijn aerdicheydt ende om dat selden ghesien wordt/ wel behoort bekent te wesen: oock en ist by gheen vande ionghe Herbaristen beschreuen gheweest/ d'welcke wy aldereerst op dorre sandtachtighe plaetsen aendē voet vanden bergh Cetus/ ende ontrent-ghelegen duynen/ tusschen de Zee ende het Meir van Lates/ drye oft vier mylen van Montpelliers gheleghen/ ghevonden ende gheplucht hebben/ eñ zijn vruchten oft besien die van Dioscorides Rhagas ghenoemt worden die vā drye oft vier greynen soo groot als terwe coren by een vergaert zijnde/ de ghedaente vande braembesie hebben/ inde welcke steenkens zijn vā cracht zeer tsamentreckende met grooter ghenoechte geten hebben: De welcke daer vande visschers ende schip-

schippers die daer woonē / ende oock vande studenten van Montpelliers/ Raisins de mer, dat is zee druyuen ghenoemt worden. Dese plante groeyet daer soo ouervloedich datmen wagens oft karren daer mede laden soude: maer sy en heeft gheen bladers ende niet dan zeer veel dunne houdtachtighe ranckskens ghelijck biesen/ oft eer Spartum, ende oock eens-deels Peertsteert ghelijck / met tackachtighe croonkens op deerde ligghende de welcke spruyten wt eenen dicken/ harden ende rosachtighen corten strunck/ die met veel cromme loopen bouen in tsant ghedeckt ligghen vande wortel af/ welcke wortel ses oft acht voeten verre crom wtloopt/ met rosse ende garsachtighe litten oft knoopkens/ maer met veel meer knoopen inden corten strunck / die soo dicke ende hart is als eenen staecke / wt welcke tacken ende syde-tacken spruyten met veel knoopen die rondtom met croonkens beset zijn dien vandē Peertsteert ghelijck / maer harder/ bitter ēn drooghe met een wonderlicke tsamentreckinghe ghelijck oock de gheheele plante is. Ende lancks de tacken aen donderste ende opperste knoopen comen voorts in Junio ende Julio / op zeer veel biesachtighe punckens cleyne druyfwijsse bloemkens / dien vande biesen oft Botrys ghelijck/ van coleur wit-groen: welcke vergaen zijnde / soo wordt de gheheele plante met een groote menichte van roode besien bedeckt/ die van greynen ghelijck terwe coren zijn vergaert / ende volbruynroode most zijn / den Framboisen oft hinnebesien die niet gheheel rijpe en zijn/ ghenoech ghelijckende. Jeghelijck van dese besien heeft een hartachtich ende dryecantich steenken op beyden syden scherp gelijck een terwē coren oft vandē Sesamū van Theophrastus, van buytē swert/ van binnen wit/ marckachtich/ tsamentreckende/ niet onlieflick van smaecke: Oock is de vrucht selue zeer suete ende lieflick om eten / ende doet veel waters maecken/ als ick twee oft drye iaer gheproeft hebbe. Dese plante heeft oock in Nederlandt van ons vrienden ghesaeydt geweest/ ēn is ons binnē Londē fraey wtghespruyt ēn opgewassen/ maer wy en hebben noch het ciraedt vande vruchten daer niet gesien. Goede vriendē hebben ons geseydt dat dese plante oock groeyet aenden zeecant ontrent Rochelle/ ende teghen ouer de soute Eylanden vande Westersche zee. Nochtans en hebben wy de selue daer niet gesiē indē iaer 1566. doen wy daer veel seltsaeme oft sonderlinge cruydē vondē. Waerom dat hier de Tragon van alle geleerde mannē niet en soude voor d'oprechte gekēt wordē/ en sal voorwaer Matthiolus niet segghen / die t'ghemeyne ende slecht argument nemende vanden naem Scorpius, terstont met sijn gewoone stoutichedt/ hem een stekende ghedaente gheeft vanden Cali, ende meynende dat den Tragon van Dioscorides is / de selue confundeert metten Scorpio van Theophrastus, dien wy gheleert hebben een ander cruydt te wesen dan Nepa: oock hebben wy die beyde op hun plaetse ghegheuen.

Tragos, siue Vua marina maior, an Equisetum 4. Matth.?

De Spaēsche Tragos is meerder dan die van Languedoc/ ende heeft recht opgaende tacken oft roeykens/ oock tsaedt vier mael meerder: De welcke wy door toedoen van Clusius schoone opghewassen binnen Mechelen en Liere ghesien hebben.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De besien vande Tragos hebben een zeer t'samentreckende cracht/ vande welcke thiene met wijn inghenomen/ den buyckloop ende den rooden vloet vande vrouwen stoppen.

Dese besien worden van sommighe ghestooten/ ende in bollekens ghemaeckt/ verwaert: de welcke sy besighen alst van noode is.

Iuncaria Salamanticensis Clusij.

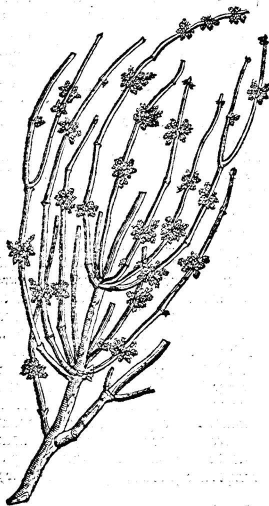
By welcke gheslachte van Cruyden dese wtlandtsche plante moet ghestelt zijn / zijn wy noch in twijfel. Maer ghemerckt dat die zeer gheleerde Herbarist C. Clusius de selue gheheel biesachtich ghemaeckt heeft / nochtans scherp ende gheknoopt ghelijck de Peertsteert: soo hebben wy voor ons ghenomen de selue by tselue ghestachte te voeghen. Dit cruydt wordt van Clusius aldus beschreuē. Die van Salamanca noemen dese plante Iuncaria, om de ghedaente ende dunnicheydt vande biesachtighe steelkens. Want de gheheele plante is biesachtich/ maer scherp ende gheknoopt ghelijck de Peertsteert/ de welcke veel tackskens heeft / ende wt de knoopen voorts comende op beyden sijden bladers dien vanden Vlas ghelijck/ draeghende oock veel witte cafachtighe bloemen: nae de welcke cleyn swert saedt volght. De wortel is dunne ende wit. Tgheheel cruydt is soetachtich: ende groeyet op sauelachtighe plaetsen tusschen de wijngaerden twee mijlen van Salamanca. De bloemē geeftse in Hoymaendt / ende tsaedt in Oogstmaendt / op welcken tijdt dat somtijdts oock op een nieuw weder wtschickt.

Tragon Matthioli, Drypis Theophrasti, Guilland.

Tragon improbatur Matthiolo.

Dese plante is van tgheslachte vanden Crithmo Salicornio oft Cali, ende wat naerder comende die doornachtighe soorte die sy Pastinake oft Secacul, oft den tweeden Crithmum noemen/ ende is eenen voet oft cubitus hooghe / wtghedeylt in cromme / dicke ende dichte tackskens met zeer scherpe

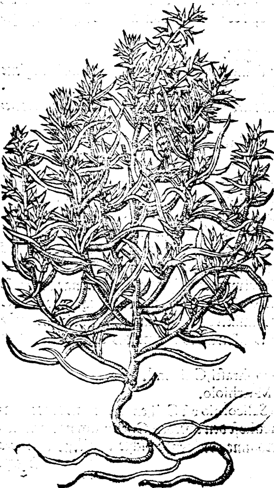
Tragos, siue Vua marina maior, an Equisetum 4. Matth.? An Croton Nicandri, Anguillaræ?

Iuncaria Salamanticensis Clusij.

Tragon Matthioli, Drypis Theophrasti, Guilland. Tragon improbatur Matthiolo.

scherpe ende stekende bladers van verwe ende gedaente die vanden Donder-baert ghelijck / vollijvich / dick / beneden zeer vele / maer bouen scherp ende stekende ghelijck die vande Water-noten oft Tribulus terrestris, in vueghen dat ghy sonder v te steken gheen tackskẽ en soudt connen aftrecken. Tusschen de bladers groeyẽ ronde bloemkens die geel-groen zijn / naer de welcke plat saedt comt (soo ick meyne) ghelijck dat vanden Cali. De wortel cruypt inden risch vander aerden de welcke cleyne ende houtachtich is / ghelijck die vanden Cali, met eenen grasachtighen smaecke / ende vol lijmachtich saps / gheensins tsamentreckende maer soudt / sonder eenighe ander wtstekende qualiteyt: De welcke Matthiolus wel soude beschreuen hebben / hadde hy de selue beter gheproeft ende naerder ghesiẽ ghehadt / eñ voor Dioscoridis Tragon niet ghehoudẽ hebben. Want het is een sapachtich cruydt eñ gheẽ boomachtich ghewas: oock en heeft het gheen rosse besien soo groot als terwe oft bouen scherp / ende vele in ghetale / die zeer tsaementreckende zijn. Alle welcke conditien gheheel in onsen Tragos zijn / de welcke Dioscorides seght te wesen sonder bladers / ende niet doornachtich oft stekende.

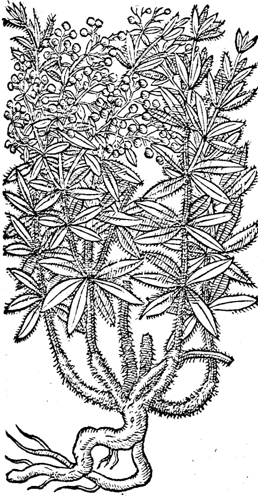
kende. Maer dit cruydt heeft vollijvighe bladers dien vanden Donderbaert ghelijck met stekende punckens / ende bycants sonder eenighe tsaementreckinghe / ende gheheel ouer-een-comende metter beschrijvinghe vanden Scorpius van Theophrastus. In vueghen dat ghelijck soo vele alst daer mede zeer ouer een comt / alsoo vele verschillet vanden Tragos van Dioscorides, die wt den naest-voorgaenden capittel den naem Scorpius mach gheraept hebben / ghelijck veel namen by gheval-le bygheuoeght zijn.

Tafelken.

- Rubia omnis, **Alderhande Mee.**
- Rubia læuis Taurinensium, **Cale Mee van Turin.**
- Erythrodanum marinum Narbonense, **Zee-Mee.**
- Aparine, **Cleef-cruydt.**
- Aspergula siue Asperage Plinij, **Walt-meester.**
- Asperula cærulea, **Blaeuw Walt-meester.**
- Spergula, **Spurye.**
- Gallion { luteum / album } Molugo.
- Alysson Germanicum.
- Cruciata minor, **Crusette.**
- Polygonatum minus.
- Passerina Tragi.

Crappe / Rotte / oft Mee. In Latijn / Rubia maior: Rubia Tinctorum Officinarum, Erythrodanũ, Thapsia Asclepiadis Anguillaræ. **In Hoochduytsch / Rodte. In Franchois** / Garance. **In Spaensch** / Rouia **ende** Granza. **In Italiaensch** / Robbia **ende** Rubia. **In Engelsch / Madder.**

Wilde Mee. In Latijn / Rubia syluestris. **In Engelsch / Wild Madder.**

Mee groeyet ouervloedich ende wordt gheoeffent met groot proffijt op veel ende diuersche plaetsen/ sonderlinghe in Duytschlandt/ Nederlandt ontrent Ryssel / in tlandt van Schouwe ende Zirichzee/ waer datse zeer veel ende zeer langhe wortels met veel cromten inder eerden wtghespreydt heeft/ de welcke van binnen ende buyten roodt zijn ghelijck een Corael dat noch niet ghepolyssert en is: Dese worden int eerste des winters inde maendt van Nouembre wtghegrauen/ ende ghedroocht zijnde met eenen Rosmeulen ghebroken/ om datse te ghemackelicker in vremde coopsteden soude moghen ghevoert ende met proffijt vercocht worden. De Mee wordt zeer ghetrocken ende begheert/ om wolle ende laeckenen te verwen/ oock is die inder Apoteken zeer wel bekendt/ ende wordt de grootste ende beste ghenoemt.

Onghelijck grooter is wassende ontrēt Montpelliers inde Olijf-houen / ende ontrent de doornhaghen met doncker-groene bladers / waer datse grootste Mee ghenoemt wordt. Tsaedt is swert/ ende is voorts in alle ander dinghen onse Mee niet ongheliijck.

Wilde Mee.

De Wilde Mee / gheliijck die cleynder is/ soo is die oock slichter/ ende niet soo rouw. De wortels zijn bleeck-roodt witten gelen siende: oock en zijn de bloemkens niet bleeck-gheel/ maer wit. De bladers heeftse veel meer/ maer cleynder / groeyende rondtom de knoopkens vande dryecantighe steelkens. Tsaedt is rondt/ gheheel dien vanden grooten Mee ghelijck. Dese wordt selden ghebruyckt.

Cracht ende werckinghe.

De wortel van tamme Mee met honich-water ghedroncken/ doet wel water maecken / ende is zeer goedt teghen de Geelsucht. Insgheliicks oock den ghenen die met Sciatica ghequelt zijn/ oft lāmicheyt hebbē / maer te vele gebruyckt doet sy bloet pissen. Niettemin de gene diese drincken moetē alle daghe ghewassen worden: ende men moet oock aenmercken d'onderscheydt vande vuylicheden die sy quijte worden. De tackskens met de bladers ghestooten ende inghenomen zijn zeer goedt teghen de beten van slanghen oft fenijnighe dieren/ d'welcke Plinius oock seght.

Saedt van Mee met azijn ghedroncken / maeckt de Milte cleyne / ende gheneest haer herdicheydt. Vande wortel een pessus ghemaeckt ende inde moeder gheset/ verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ ende iaeght af de naegheboorte ende doode vruchten. De wortel ghestooten ende met azijn ghemengt / gheneest alle quade schorftheydt daer mede ghestreken.

Plin. De wortel ende tsaedt inghenomen / verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ sy stoppen den buyckloop/ ende doen scheyden alle vergaderinghen. Galenus. De Mee is bitter ende wranghe van smaecke/ lijmachtich/ ende heeft int eten een bitterheydt met wat soeticheydts/ waeromme wy gheseydt hebben datse doet alle subtijle wercken / als dierghelijcke qualiteyten tsamen ouercomen / de welcke mē zeer claerlijck in dese wortel mercken mach / in vueghen datse de Milte ende Leuer suyuert/ ende middelmatich reynicht al het ghene dat ghesuyuert moet worden.

Galenus seght datse wranghe is] Aengesien datse niet allene wrange en is/ maer oock lijmachtich ende een weynich bitter-soet int eten: Waer door men ghemengde ende wtnemende crachten daer in vinden sal/ door de welcken datse gedroncken/ t'bloet dat in d'lichaem geronnē gestolt is/ doet scheyden ghelijck de Carabe (de welcke tbloet dunne maeckt / ende de waterichheydt daer af scheydet/ ende drijft wt metter urinen) den Bitumen, Pissasphaltum oft Mumie vanden Grieecken / midts dat sy (als Dioscorides seght) doet scheyden/ sachte maeckt/ toeheylet/ ende (midts datse scheydende de vergaderinghen verdrijft) van onstekinghe beschermt.

Mee met wijn ende Beuersin ghedroncken verweckt de maendtstonden vande vrouwen/ maer met azijn doetse tghestolt bloet scheyden. Niet sonder reden seght Galenus, wordt de Mee ghebruyckt om de bloedighe wonden te ghenesen/ ende tot alle ander dinghē die met luttel verwarminghe moeten ghedroogt worden. Door haer bitterheydt/ t'samentreckende soeticheydt / ende middelmatighe droogte/ beneemtse alle fluxien/ vercoelt dat verhit is/ ende verwarmt dat vercout is/ inder seluer manieren als voren gheseydt is int capittel vande Circæa: om welcke redenē dat sy eer behoorde vanden gheleerden ende manierlicken Dodonæus tot gheborsten/ gheslaghen quetsueren/ wonden/ hooghe vallen/ bloetloopen/ verhittinghen ende metten cortsten gheseydt alle quetsueren vande borst ende inghewant ghepresen te worden / dan qualick te berispen ende wederlegghen d'opinien van Dioscorides, Galenus ende Plinius. Want door haer warmte/ ende eenighe niet onlieflicke bitterheydt die in haer is / vaeght sy af / ende iaegt af de vuylicheydt van tbloet ende inwendighe wonden ende sweeringhen/ ende mach ten anderen een tsamentreckinge daer laetende ende de partie haer cracht wedercreghen hebbende / tbloet stelpen ende de quetsueren volcomelick ghenesen.

Alderclepnste Mee.

Dese ander zeer cleyne Mee/ die wy gheplucht hebben in Enghellandt niet verre van Bristo

op S

Aldercleynste Mee. In Latijn/Rubia minima.

Zee-Rotte van Languedoc. In Latijn/Rubia marina Narbonensium.

op S. Vincents rotsen / heeft de bladers spitsch/ van grootte die vander Herniaria ghelijck/ ende staende ghelijck die vande Rotte/ aen cruypende steelkens van ouderhaluen duym lanck/ waer op gele bloemkens groeyen. De wortel is cleyne dien vande Rotte gelijck/roodt ghelijck onghepolystert Corael.

Zee Rotte van Languedoc.

Dese zeer aerdighe plante die op luttel plaetsen groeyet eñ nerghẽs lichtelijck en sult vinden dan aenden zeecant van Languedoc/ inde dorre sandachtige plaetsen ontrent Maghelone ende Peraus gheleghen/ en soude nerghens bequamer dan hier ghestelt moghen worden. De wortel is eenen voet oft onderhalf lanck/bloot/ houdtachtich/dorre/roodt/dien vander Anchusa van verwe/fatsoen ende grootte ghelijck. Binnen is sy verstorvender roodt/ eenichsins ghelijck de schauelinghen vanden Geneuerhoudt oft Cederhoudt/wt de welcke zeere veel dunne ronde steelkens spruyten met zeer veel knoopkens / waer aen dat groeyen cleyne bladerkens die vande Ceule oft cleyne Rotte ghelijck/ dunne/ stijf/ spitsch ende graeuw/staende meestendeel viere cruyswijs tegen malcander ouer/tusschen de welcke cafachtighe bollekens van cleyne bladers voorts comen/ ende daer naer wt de middel vã de selue bollekens comen op d'opperste vande steelkens bleecke oft groen-gele bloemkens / soo groot als die vande Marioleine/ende lanckworpich ghelijck die vanden Jesemin.

Cale Mee van Turin.

Dese Mee brengt voorts op d'opperste vande steelkens troswijs witte ghesternde bloemkens ghelijck de Waltmeester. De steelkens zijn onderhaluen voet ende twee cubitus hooghe / by tusschen spacien gheknoopt / wt welcke knoopkens vier blaeders groeyen int cruyce teghen ouer malcander staende/ van grootte die vandẽ Cacubalo van Plinius ghelijck/ende minder dan die vande Wolfs besie. Dese Mee groeyet vele opde hoeuels van Piemont ontrent Turin gheleghen.

Cleef-cruydt.

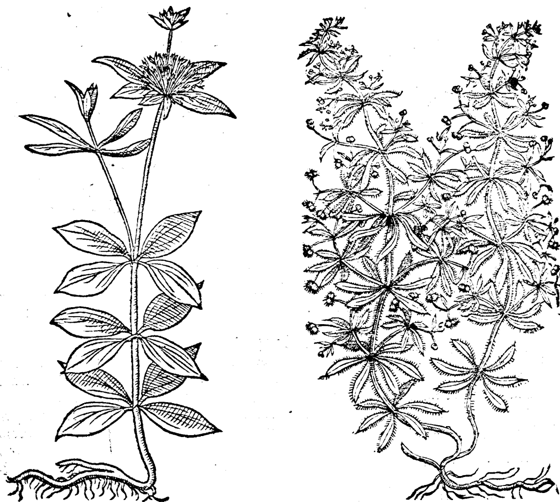
Cleef-cruydt schijnt wel vanden gheslachte vande Mee te wesen / ende is de selue zeer ghelijck/ iae schijnt de wilde-Rotte te wesen/ten waere tverschil van tsaedt / ende oock de rouwicheydt / ende thayrich velleken vande stelen ende bladers/ waermede dat zeer vast aende cleeders blijft hanghende/waeromme dat oock in Griecks Philanthropos, dat is te segghen / een Lief-hebber vande mensche ghenoemt is gheweest. Tsaedt heeft de ghedaente van een schildeken oft nauel in sijn middel ghesneden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap vande stelen / bladers ende saedt vanden Cleef-cruydt / is goedt ghedroncken teghen de beten vande Nater-slanghen ende steken vande fenijnighe Spinnen.

Tselue sap inde ooren ghedrupt gheneest de pijne der ooren. Tcruydt met Verckens-liese ghestooten verteirt ende doet scheyden de croppen ende clieren/daer op gheleyt.

Caele Mee van Turin. In Latijn/Rubia læuis Taurinensium.

Cleef-cruydt. In Griecks ende Latijn/ Aparine φιλίσιον & φιλανθέριον Aspara Lappago, siue Asperugo Plin. Dod. φιλάνθρωπος, om dat aende cleederen hangt. In Hoochduytsch/Kleefkraut. In Franchois/Rebbe ende Glateron. In Italiaensch/ Speronella. In Spaensch/ Pretera oft Amor de Hortulano. In Engelsch/Goeshaerte/ Goose-grasse.

Galen. Cleef cruydt vaeght af een weynich ende drooght/ ende heeft eenighe subtijle deelen.
Plin. Cleef-cruydts bladers stelpen tbloedt vande wonden daer op gheleyt.

Walt-meester.

Dese voorsende cruyden en zijn niet zeer ongheliijck twee ander planten die (als tschijnt) den ouders onbekendt zijn gheweest/ ten sy dat zijn de ghene die Plinius Mollugo ende Asperugo noemt. D'eene is Asperula oft Walt-meester ghenoemt/nochtans en heeftse niet rouws dan een weynich tsaedt. Dese plante heeft veel viercante steelkens met veel knoopen rondtom de welcke de bladers dien vandē Cleef-cruydt ghelijck / maer breeder ende groender / seuen oft achte sterrewijs staen. Op d'opperste vande steelkens groeyen cleyne witte bloemkens / die vande Valeriane niet ongheliјck. De gheheele plante heeft eenen soeten reucke als vanden Mey-bloemkens: Tsaedt is rondt eñ een weynich rouw. Dit cruydt groeyet zeer vele opde boschachtige hoeuels van Artois/ ende wordt om sijnen goeden reucke inde houen van Vranckerijck ende Nederlandt vele gheplant.

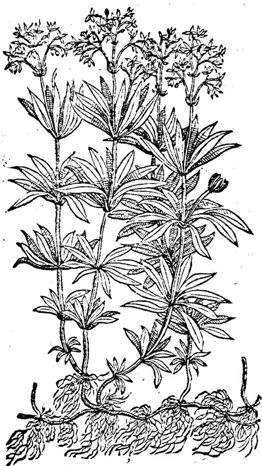
Blaeuw Walt-meester.

Wy hebben inde houen van Vlaendre/ende somtijdts oock inde velden blaeuw Walt-meester ghesien/maer sonder reucke/ rouwe bladers hebbende dien vanden voorseyden Walt-meester ghelijck. Tsaedt ende de bloemen dien oock niet ongheliјck/ dan dat sy blaeuw zijn/ ende d'opperste bladerkens sterrewijs staen. De wortel is roodt/dunne ende lanckworpich.

Wal-stroo.

Dit cruydt groeyet vele op onghebowde hoeuels ende erytachtighe canten van Wals-Nederlandt / ende Enghellandt. De bladers en zijn niet rouw: ende gheeft inden Mey zeere vee witt

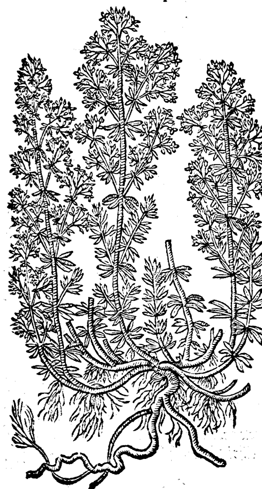
Walt-meester. In Lat. Asperula aut Aspergula odora nostras, Alysson Plinij Cordo, Matrisylua Tragi, an Mollugo aut Asperugo Plinij? In Hooch d. Herdtzfreydt en Waldtmeister. In Fráchois/ Muguet.

Blaeuw Walt-meester. In Latijn/ Asperula Cærulea, Alysson Gal. perperam.

Wit Wal-stroo. In Latijn/ Mollugo vulgatior Herbariorum Galion album quorundam.

Mollugo Belgarum, Mollugo montana Dodonæi.

witte bloemkens minder dan die vanden Cleef-cruydt / op cantachtighe ende ranckachtighe ghe-knoopte steelkens / van een cubitus oft onderhalf lanck / plat ter eerden ligghende. De wortel is houdtachtich / faselachtich ende aschgraeu.

Mollugo Belgarum, Mollugo montana Dodonæi.

Onse Herbaristen houdē voor Mollugo dese plante die wtten houels vanden lande van Valckenburg / naest den lande van Luycke gheleghen / inde houen verplant is. Sy is in alder manieren den Wal-stroo ghelijck / dan datse veel meykens met aerdighe bloemkens heeft / de welcke op eenen rechten stele staen van eenen cubitus oft twee hooghe. De bladers zijn sachtachtich. De wortel is swert / ende haer cracht en is noch niet bekent.

Alysson Germanicum Echioides, siue facie Molluginis Herbariorum, Aparine Plinij putatum.

Spurrye. In Latijn / Saginæ Spergula, Polygonon Tragi. In Hoochduytsch / Knawel. In Engelsch / Francke.

Wt de wortel spruyten rouwe gheknoopte steelkens van twee cubitus lanck / die gelijck het Cleef-cruydt aen alle dinghen blijfuen hangen / aende welcke twee ende drye bruyn-groene bladers by een staen de welcke row zijn ghelijck die vanden Echium, ende soo groot als die vande Xotte / oft wat meerder. De bloemkens zijn bruyn-violet / ende minder dan die vanden Echium, in troskens staende / ghelijck die vande Crusette / vanden haluen stele opwaerts. T'saedt light in holle blaeskens ghesloten dien vanden Sesamum oft Thlaspi ghelijck / ende is bruyn / en suet van smaecke: D'welck ons aldereerst heeft mede ghedeylt onse zeer gheleerde vrient Mouton van Dornick. De gheheele plante is van smaecke den Echium ghelijck.

Spurrye.

Spurrye heeft een cleyne wortel / wt de welcke spruyten ronde / dunne gheknoopte steelkens van een palme hooghe / met veel cleyne bladerkens / sterrewijs rondtomme de steelkens staende / dien vanden Wal-stroo gelijck. Int opperste vande steelkens groeyen witte bloemkens / naer de welcke swert saedt volght: In Brabandt worden hier mede gheheele ackers besaeyt / midts dat de coeyen t'selue zeer gheirne eten / ende veel melcks daer af gheuen / ghelijck ghenoech by experientie versocht is.

Cracht

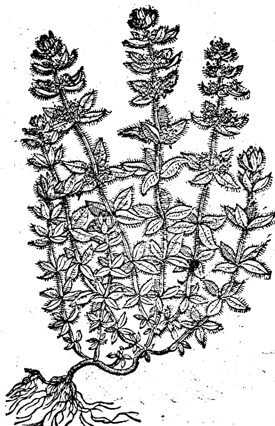
Cracht ende werckinghe.

Dodon. Tsaedt van Spurrye inghenomen doet door ouergheuen de waterachtighe ende flegmatijcke vochticheden quijte worden. Tselue saedt den hoenderen ghegheuen/doet hun veel eyers legghen. Trag. Spurrye is wt der maten goedt teghen de coude-pisse oft druppel-pisse / ende doet veel melcks gheuen.

Wal-stroo. In Griecks/ Γάλιον. In Latijn/ Galium luteum. In Hoochduytsch/ Megerkraut/Walstroo. In Franchois/Petit Muguet. In Italiaensch/Galio. In Spaensch/Coaia leche yerua. In Engelsch/Mayd es Here.

Crusette. In Latijn/Cruciata minor. In Hoochduytsch/ Golden Waltmeister. In Franchois/ Croisee. In Engelsch/Golden Croswort.

Wal-stroo is de Spurrye zeer ghelijck / maer de bladers zijn minder / ende de bloemkens gele/ druysWijs ghelijck die vanden Olijf-boom/welck cruydt lieflick riecket/ende ouer al groeyet ende bekent is. Van desen wordt dickwils een ander soorte gheuonden met witte bloemkens/ende wat breeder bladers/die vande wilde-Rotte ghelijcker/dwelcke wit Wal-stroo ghenoemt wordt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bloeme van Wal-stroo is goedt op verbrantheydt gheleydt/ ende stelpt oock alle bloetloop. Crusette wordt ghemengt met salue van Roosen / ende inde Sonne ghestelt tot datse wit wordt: D'welck een goede salue dan is teghen de vermoetheydt. Wortel van Wal-stroo gheeft lust tot byslapen / alle d'welcke Galenus oock seght / ende heeft een drooghende ende heetachtighe cracht.

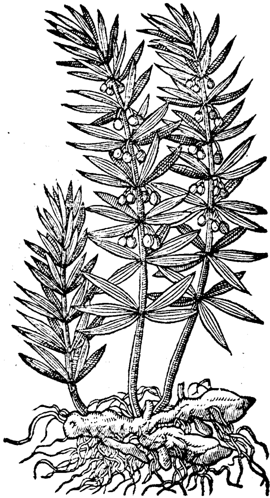
Crusette.

By dit geslachte mach oock de Crusette gevoeght worden/ de welcke gheirne groeyet byde Wal-stroo. De wortel is cleyne ende saselachtich / wt de welcke rechte viercante hayrighe steelkens spruyten/die met ghelijcke spacien ghe knoopt zijn / om de welcke vier rouwe corte ende breede bleeck-gele bladers cruysWijs staen teghen malcander ouer / wt de welcke cleyne gele bloemkens comen elck besonder/ dien vanden Olijf-boomen ghelijck / int opperste vande stelen staende vele by een ghelijck

een trosken vande Poleye. Dit is een Wondt-cruydt dwelcke men pleeght te doen in wondt-dräcken voor de ghene die van hooghe ghevallen waeren/ende bloedt spouwen/ ghelijck men alle ander soorten van Rotte doet.

Cruysette ghedroncken opent de verstoptheden vander borst ende maghe/ vande dermen eñ Meseraicis. Door haer bitterheydt vaeght sy sterck af/ende iaeght af de vuyle vergaderinghen/ ende waterachtighe vochticheden waerom datse oock appetijt maeckt/ende helpt verteiren.

Polygonatum minus, Rubiæ foliis, ambitu stellato,
Chamædaphne Dioscoridis, Mutono.

De tweede soorte van Polygonatum, Salomons seghel ghenoemt/ wordt by de bladers bekent/den welcken datse van wortel/ stele/gedaente van planten ende plaetse van groeyen ghelijck is/ maer de bladers zijn veel smalder/ ende sterrewijs staende vier oft vijfue by een/ dien vande tamme Rotte oft Waltmeester ghelijck. Tusschẽ de bladers groeyen cleynder gras-groene bloemkens ende corenkens minder dan Peper: Dit cruydt groeyet vele op de hoeuels van Riuoli/ ende boschachtighe berghskens in Piemont ontrent Turin gheleghen/ende op thooge gheberchte van Vigan in d'landt van Lauguedoc/ oock inde houen van Nederlandt/ waer dat Salomons seghel oft Polygonatum maius van selfs ouervloedich groeyet in boschachtighe bemden. Ende groeyet oock vele opde velden vã Duytschlandt ende Vranckerijck/ waer dat ouerlanck/ eñ oock binnen onsen tijdt inder Apotekẽ pleeght inden Dyasatyrion ghedaen te wesen om tot byslapen te verwecken/ meynende dat den Secacul was vanden Araben/ hoe wel datter veel ionghe Herbaristen teghen seyden/ onder de welcke Matthiolus een is: maer hy en seght niet watmen by ghebreke vanden Secacul wortel inde plaetse soude nemen. Wy hebben op zijn behoorlicke plaetse gheleert datmen zeer wel mach nemen in stede van dien de wortels vande zee-Pastinake/de welcke crachtigher is dan de tamme/ende lieflick om eten/van goeder substantie/ maer een weynich windich/ tbloedtsaedt ende den gheest vermeerderende. De selue soude oock moghen ghebruyckt worden in stede van confiture van Cruyswortel/oft Endeloose/Pastinaken oft van groene Geinber/ghelijck de etelicke substantie vande Indiaensche Note/ende Indiaensche Bathades oft Ges, de welcke wy onder de Suycker-wortels ghestelt hebben. Bathades.

Ruellius maeckter af tonrechte Wilde Polygonatum van Plinius, met de bladers van Rute/ ende boomachtich ghewas Polymonium, d'welcke hy met dien naem niet en kent/ het mach oock wesen datter een misgrijpen is van Polygonatum ende Polemonium.

Mijn-heere de Lecluse heeft een ander soorte van dese ghetoent die hy by Weenen ghevonden heeft/die zeer schoon ende zeer ghetackt is. Met dies dat hy corts de selue wtgheuen sal/ en sullen wy niet voorder daer af spreken.

Passerina Herbariorum vnicaulis, Linariæ aut Luteolæ figura,
Lini semine vesco. In hoochduytsch
Meer-Hirssen.

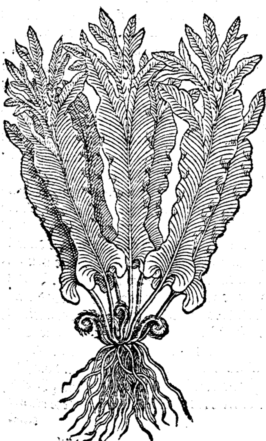
Dese plante soude yemandt bequamer moghen stellen onder t'Vlas ende Scoparia oft Belveder/de welcke nergens dan op zeer luttel plaetsen van Duytschlandt ghevonden en wordt van waer de gheschickte ende gheleerde Enghelsche Medicijn D. Penneus de selue heeft ghehadt/ ende wordt

wordt daer gheheeten Meer-Hirssen/dat is te segghen/Wilden Hirs/om dat tsaedt den Hirs van smaecke ende ghedaente niet ongelijck en is/ ende van Tragus Passerina genoemt/om dat de Musschen dat eten. Wt een enckel/ cleyne ende cromachtighe witte wortel dien vanden Vlas ghelijck/ spruyt eenen enckelen biesachtighen / dunnen stele van onderhaluen cubitus hooghe tot den haluen bloodt/maer van daer tot bouen toe vol cleyne smalle bladerkens diẽ vande Ceule oft Thymus gelijck / tusschen de welcke veel lanckworpighe graenkens groeyen / van grootte ende smaecke ghelijck Hirs/maer heetachtich ende bitter.

Tafelken.

Phyllitis omnis, Hertstonghe ende Steen-Hertstonghe.
Hemionitis.
Ceterach siue Asplenium, Steen-varen.
Lunaria minor, Cleyn Maen-cruydt.
Lunaria Magorum, Maen-cruydt vande Wijse.
Ophioglosson. Natertonghen ende zijn veranderinghe.
Adianthum, Vrouwen-hayr oft Venus-hayr.
Trichomanes, Weder-doodt oft Polytrichon.
Adianthum: Album. / Nigrum.
Saluia vita, siue Ruta muraria, Steen-Ruyte.
Filix mas, Varen Manneken.
Filix femina, Varen Wyfken.
Filix marina Anglica, Engelsche Zee-Varen.
Osmunda Regalis siue Filix florida, Water-Varen.
Polypodium, Boom-Varen.
Dryopteris, Eycken-Varen.
Lonchitis, Gracht-Varen.

Hertstonghe. In Latijn/Phyllitis, Lingua Ceruina Officinarum, & perperam Scolopendria. In Hoochduytsch/Hirtzung. In Franchois / Langue de Cerf. In Spaensch/Lengua Ceruina. In Engelsch/Hartes tunge.

Hemionitis siue Sterilis, Hemionitis altera peregrina Clusij à peregrina elegantia.

Phyllitis is soo vele te segghen als een bladerachtighe plante/ als de ghene die gheen stele/ bloemen ende saedt voorts en brengt / ende niet dan bladers oft eenen bladerachtighen struyck en schijnt te wesen: Want wt de zeer veselachtighe swerte wortel/ dien vanden vrouwen hayr ghelijck/ spruyten ses/ achte oft thien dickachtighe stijfue spitsche bladers / van ghedaente die vande Patientie ghelijck groeyende ouer al in vochte boschachtighe plaetsen / ende oude vochte mueren groot onderhalue palme/ die op de binnenste syde glat ende groen zijn/ ende op dander onderste oft auerechte syde ter eerden waert/ veel bruyne d'weersche cleyne streepkens oft wtstekende voorkens heeft/ die van d'onderste ende breetste syde pluymage wijs comen lancks d'middelste ribbeken/ tot bouen toe daer sy spitsch worden ghelijck die vande Patientie / oft ghelijck een lanckworpighe tonghe / waerom dat sy inder Apoteken Herts-tonghe ghenoemt zijn : in vueghen datter nu gheen twijfel meer en valt/ oft dese en is d'oprechte Phyllitis, die eenen drooghenden/ niet onlieflicken/ bitterachtighen / ende een weynich t'samentreckenden smaecke heeft / ende veele ghebruyckt wordt teghen de ghebreken vande Milte.

Hemionitis siue Sterilis.

Eene vã dese twee die alleene verschilt datse eenen gerandē rãt heeft/ hebben wy in tgeberghte ghevonden.

Maer oft die Hemionitis de welcke van sommighe ionghe Herbaristen gheconterfeyt wordt / een ander soorte is dan de ghemeyne Herts-tonghe / is noch luttel bekent/ die oock daerom van sommighe gheleerde Hemionitis is ghenoemt/ al oft ghy seydt Mularia oft Muylen-cruydt/ hoe wel dat de Muylen die niet en eten : Maer ick hadde die lieuer onvruchtbaer ghenoemt / om datse gheen saedt/ stele oft bloeme en heeft / ende daeromme ons dunck zeer te ghelijcken onser Herts-tonghe.

Wy hebben dese selfde in sommighe houen van Italien ghesien/ maer wat verschillender eñ blijder/ ende de selue te vergheefs door vermaninghe van sommighe binnen Roome ghesocht / waer dat sy ons seyden de selue te groeyen op een groote ende oude vervallen plaetse van huysen / aldaer ghenoemt Septe Sale, dat is te segghen seuen salen. Jae dat meer is d'Apotekers van Roome dien wy daer nae vraegden/ seyden ons dat sy daer/ noch elders inde wijngaerden daer ontrent ghelegen gheen Hemionitis gesien en haddē: want ten zijn daer niet dan ghebroken mueren ende zeer dorre steenhoopen die door de groote hitte vander Sonne gheensins nut en is om cruyden te voeden/ ick laete staen datter den Hemionitis soude groeyen. Nochtans gheloouen wy wel dat de zeer nerstige man Anguillara, die ons selue oock ghesendt hadde/ dat hy van daer een plante vercreghen hadde/ maer met soo duyster teeckenen verschillende/ datse luttel oft niet en schijnt te verschillen vande Herts-tonghe : Oock en was de wortel niet min saselachtich met swerte veselinghen / bouen inden risch vander eerden hanghende : De bladers hadden op d'auerechte syde afloopende oft d'weersche streepkens oft voorkens/ dien vander Herts-tonghe ghelijck/ maer donderste van tblat was breeder/ ende ontrent ende rondtomme tsteelken wtghesneden oft boghewijs ghelijck die vande Winde/ dat seyde ons Anguillara . Maer sommighe iaeren daer naer hebben wy in west-Enghellandt opde rotse ende aende holle steenrootse van S. Vincent / een mile vande zeer lustighe stadt van Bristol een plante ghevonden zeer ouervloedich groeyende die de ghedaente vã Herts-tonghe hadde/ maer met drye oft vier ende veel minder bladers : Want de meeste en waren niet ouer de drye vinghers lanck/ ende niet dicke noch stijf/ maer sachtachtich ghelijck die vanden oprechten Adianthum , tusschen de welcke ende ander hayrachtige planten/ die andersins lustich ende wel volwassen zijn/ tselue alsoo cleyne is groeyende/ noch oock achter opden rugghe niet oneffen van eenighe strepen die tot de punct toe lancks de syden / die op beyden syden wtghesneden zijn / strecken. D'onderste van tblat staet ghelijck een halue mane/ ende bycants op beyden syden innewaerts crom loopende . Wy hebben sommighe russchen tot Londen ghesonden om inde houen te planten/ maer sy verdroogden ende verstoruen haest/ want de veselinghen vande wortel eñ bladers heuet soo teerkens/ dat qualick mach sonder breken ghehandelt worden: Nochtans heuet den seluē smaecke vander Herts-tonghe. Sommighe vrienden in Nederlandt den welcken wy de selue sonden / meynden dat een ander specie was dan Herts-tonghe / maer niet de selue die Matthiolus gheconterfeydt stelt. Nochtans soo die binnen Mechelen ten huyse van S. Brancion ende Joris van Rye / dien wy de selue ghesonden hadden in eerdē potten om haer teericheydt nerstich bewaert wordt/ heeft ten laetsten door een won-

derlick

derlicke veranderinghe in Herts tonghe verkeert gheweest: dwelck een oorsaecke is dat ick lichtelick soude ghelooven dat Herts-tonghe ende Hemionitis maer een plante en zijn/ ende datse door oeffeninghe aldus verkeeren / iae dat sy niet meer en verschillen dan de wilde ende tamme Cicoreye waer teghen oock niet en zijn de crachten die Dioscorides alle beyde gheuet. Want de ghene die hier en daer aende mueren ende vochte plaetsen vande weghen ende bosschen ghelijsvoigher ende grooter groeyet/ die crijght langher bladers/die bouen spitsch zijn/ende int onderste smalder.

Maer de ghene die op sommighe rootsen tussen de spleten vande steenen voorts comen/die hebben corter bladers / maer beneden breeder ende crom wtghesneden/ vande welcke sommighe nauwe een palme lanck en zijn / ende sommighe onderhalue palme. Nochtans de lengde vande bladers vanden Hemionitis, die van Roome ghesonden was/ ende in eenen eerden pot was bewarende de Heere Brancion/en was nauwe van eenen duym oft onderhalf/by auenture door tverplanten/half dootende zeer cranck zijnde. Hemionitis.

Ander soorte van Herts-tonghe.

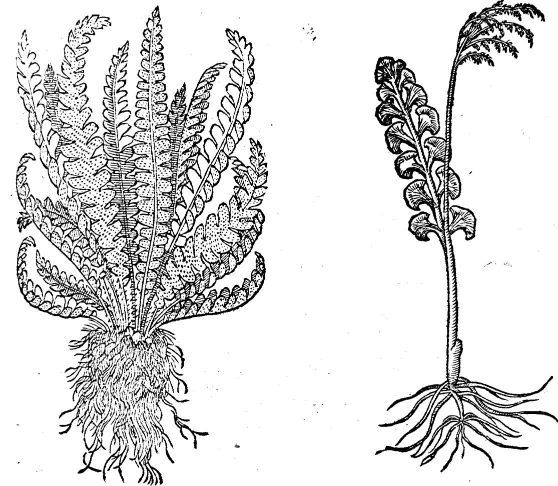
Op de rootsen van Somerset in Enghellandt groeyet zeer vele een Herts-tonghe met zeer ghespleten bladers/ maer andersins is die de ghemeyne Herts-tonghe zeer ghelijck.

Hemionitis altera peregrina Clusij, heeft de bladers aen d'onderste breeder ende ghedobbelert/ met wtghesneden spitsche aenhanckselS oft lappen op beyden syden/ van fatsoen anders ende van wtspruyten en ghelijckheydt van grootte de voorseyde Hemionitis ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Herts-tonghe heeft eenen wranghen smaecke / ende daerom (seght Galenus) gheneest sy den buyck-loop/bloet-loop/ende Roodtmelisoen. De bladers van Herts-tonghe met wijn ghedroncken / zijn goedt teghen de beten vande slanghen ende fenijnighe dieren. Sy helpen oock de viervoetighe dieren van bouen inghegoten. Hemionitis heeft eenen wranghen smaecke/de welcke met azijn inghenomen mindert de groote Milten. Galen. Hemionitis heeft een tsamentreckende cracht met bitterheydt / waerom dat sy met azijn inghenomen de ghebreken vande Milte gheneest. Phyllitis. Hemionitis.

Steen-Varen. In Latijn/ Asplenium, Scolopédria, Ceterach Arab. Officinarū. In Hoochduytsch/ Steinfarn ende Miltz kraut. In Engelsch/ Ceterache.

Maen-cruydt. In Latijn/ Lunaria racemosa. In Hoochduytsch/ Monkraut. In Franchois/ Lunaire petitte. In Engelsch/ Moonewort.

Asplenium oft Steen-varẽ en wasset van gheẽ saedt/noch en cryght gheen saedt/ende is voorts comen om de Milte te helpen/ de welcke als Dioscorides zeer wel seght/de bladers heeft dien vande Scolopendria ghelijck: hoe wel dat sommighe lichte ghesellen wel hebben darren segghen dat gheen Ceterach en is/ ende dat Dioscorides daer in ghemist heeft. Maer nu ter tijdt zijn sy beyde soo wel bekent/ datter niet vele op te seggen en valt/ iae oock ouer al inde west contreye van Engelandt/de welcke vol is van Hertſ tonghe / Hemionitis ende Scolopendre oft Steen-varen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers van Steen-varen in azijn ghesoden ende veertich daghen lanck daer af ghedroncken/verteert de grooticheydt vande Milte/ ende opent de verstoptheydt van dien: maer men moet oock den seluen opde Milte legghen vande selue bladers met wijn ghestooten.

Tselue cruydt is oock goedt teghen de droppelpisse ende breeckt de steen inde blase: het gheneest oock de geelsucht/ende verdrijft den hick/soo Galenus oock seght. Men seght dat dit cruydt alleen oft met de milte van eenen Muyl aen d'lijf ghebonden / belet den vrouwen te ontfanghen / maer het moet tot dien eynde by nachte wtghegrauen worden ontrent t'vernieuwen vander Mane.

Galen. Steen-vaeren is van subtijle deelen / nochtans en ist gheen heet cruydt.

Maene-cruydt.

De ionghe Herbaristen hebben dese zeer aerdighe plante vanden ouders noyt beschreuen/ Lunaria oft Mane-cruydt ghenoemt / om dat de bladers onder wtghesneden staen ghelijck een halue Mane/ andersins is de gheheele plante een palme groot/vollyuich / dick ende stijfachtich. Sy ghelijckt de Hertſ-tonghe/maer en heeft niet meer dan een bladt / dat ouer beyden syden met vijf oft ses diepe keruen ghesneden oft verdeylt is/ ende ten haluen vanden teerẽ stelkẽ/ dien vanden Nater-tonghen ghelijck voorts comt: Op d'opperste vanden steelken comt een druyfwijse bloeme/dien vander Ambrosia oft Botrys ghelijck / eenichsins oock dien vande Nater-tonghen / den welcken dat van aensien ende cracht van wonden te heylen quade sweeringhen eñ partien die verwronghen oft verstuyckt zijn/te ghenesen/ ghelijck is oft te bouen gaet/van smaecke zeer drooghe ende tsamentreckende. Waerom dat zeer ghepresen wordt/ende goedt is/ teghen de ghescheurtheydt / tzy inghenomen oft van buyten daer op gheleyt. Dit cruydt groeyet gheirne op dorre heyen ende onvruchtbaer berghen. Wy hebbent oock ghevonden bouen op den gheberchte van Minden / ende ten laetsten ghenoech op de hoeuels van Engellandt by thof van Groenewits ende den Teemst gheleghen.

Mijn-Heer de L'Escluse heeft my dese voorleden daghen een ander ghethoont die zeer dobbele bladeren hadde zeer fraey d'eene wt d'andere spruytende.

Maen-cruydt vande Wijse van Arabien.

Dese luttel-gevonden plante wordt oock vanden Herbaristen Lunaria oft Maen-cruydt ghenoemt/om haer wtghesneden bladers een wassende Mane ghelijck/de welcke ick nerghens ghevonden en hebbe dan inde dalen van Sauoyen/tusschen Mont-Seny eñ S. Jan de Morienne gheleghen/ende de selue den naem van Maen-cruydt ghegheuen. Ander hebben die gheheeten Maencruydt vande Wijse van Arabien/om die te onderscheyden van ander Maen-cruyden. In Meerte spruyten wt een cromme/ houtachtighe/aschgraeuwe wortel/teere bladerkens/ die vande Roomsche Surckel aldereerst wtspruytende ghelijck / ende bycants soo groot als die vande Thlaspi hederaceum. De bloemen ende tsaedt en hebbe ick noch niet ghesien: Waerom dat wy daer af niet en segghen: oock en hebben wy haer cracht niet versocht.

Nater-tonghen.

Dese plante wordt veel meer ghevonden/vande welcke tscherp puntken vande bloeme staet ghelijck de tonghe van een slanghe/ende is oock daerom vanden ouders ghenoemt gheweest Ophioglossum oft Nater-tonghe/ ende van onse Herbaristen Lunaria oft Maen-cruydt. Dit cruydt groeyet vele in bemden ende sommighe dalen/ende wordt oock voor een excellent Wondt-cruydt ghehouden. De wortel is zeer cleyn ende teer/ wt de welcke een teer steelken voorts comt / aen dwelcke een lanckworpich bladt alleene groeyet/dien vanden Winter-groen oft Lepel-cruydt ghelijck/ dickachtich ende wt den groenen wat blinckende / oft bleeckachtich. Dit cruydt heeft de selue cracht vanden Maen-cruydt/maer niet soo sterck.

Nater-tonghe met dobbel tonghen.

Dit wordt oock somtijdts door wonderbaer spel van natuere met dry/ viere oft sesse dobbel tongskens bevonden in Engellandt: andersins en verschillet niet vande voorgaende.

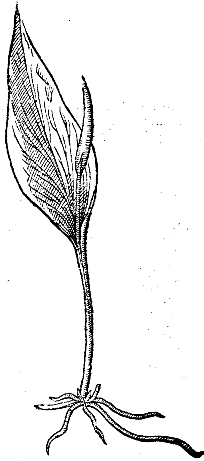
Cracht.

Ader-tonghe is zeer begheirt vande Alchimisten ende vroukens die dat ouer hunlieden draegen teghen toouerijen.

Maen-cruydt vande Wijse van Arabie. In Latijn/ Lunaria Magorum Arabum. In Italiaensch/ Lunaria di Magi Arabi.

Nater-tongen. In Latijn/ Ophiogloſſon, oft Enophyllū, Lingua vulneraria Cordi, Lingua ſerpentis. In Hoochduytſch / Naterzungelin. In Engelſch/ Adders tonge/ of ſerpents tonge.

Nater-tongen met dobbel tongen. In Latijn/ Ophiogloſſum abortiuum.

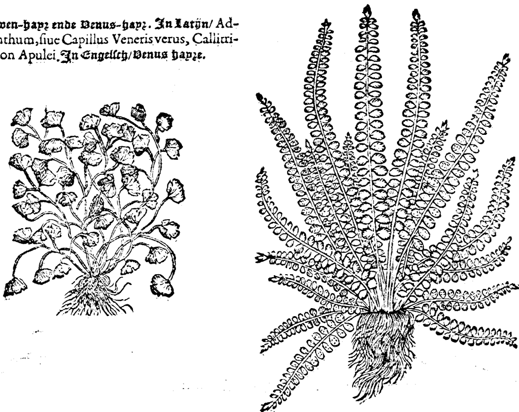
Tragium alterum Scolopendrifolium.

Wy hebben ouer veel iaeren zeer neerſtich verſocht aen den zeer goeden Herbariſt van Ferraren/ Louys Anguillara/ dat hy zijn opinie ſoude willen verclaeren vanden Lonchitis, Stœbe, derde Dictamnus van Dioſcorides, ende van deſen Tragium, de welcke naer dat hy ons veel ander dinghen vriendelick ende gheleerdelick te kennen gaf/ ſo ſeyde hy oock dat hy tſelue Tragium ſomtijdts geſien hadde niet verre vanden gheberghte van Piſa/ gheſneden oft ghedeylt ghelijck de Scolopendria, met een rouw bladt/ witte wortel/ ſomtijts diē vande Draba ghelijck/ een weynich knobbelachtich ende eenichſins die vande Rapuncels ghelijck. Ende gaf ons brieuen aen eenen zeer goeden ende gheſchickten Apoteker van Luca/ die nochtans ſelue noch oock yemandt anders deſe plante ons heeft weten te wijſen/ waer datſe ſoude mogen groeyen. Hoe wel dat wy hem ſonden tot aende baden ende ander ommegheleghen plaetſen/ ē̄ ten laetſten tot S. Juliaens bergh/ Piſa/ eñ Liuorne.

Nock en hebbe ick van dien tijdt af niemandt hooren spreken die de selue plante soude ghesien hebben/oft eenighe ander/die met der beschrijuinghe gheheel ouer een comt. Want den cleynē Maencruydt ghebreeckt de reucke vanden Bock / ende de wortels zijn cleynder. De Lonchites en accorderen niet meer met desen dan met hun capittel. Daerom sullen wy dese stellen ende schicken by ons onseker cruyden/soo verre als ons gheen beter hun en presenteren.

Weder-doodt. In Latijn/ Trichomanes Diosc. Polytricum. In Hoochduytsch / Widertodt. In Engelsch/Common Mayden heare.

Vrouwen-hayr ende Venus-hayr. In Latijn/ Adianthum, siue Capillus Veneris verus, Callitrichon Apulei. In Engelsch/Venus hayre.

Daer zijn vijf cleyne planten van een gheslachte/ de wel nut waren hier onderscheyden te zijn/ om de groote ende langhe beschrijfuers/ de welcke malcander zeer berispende/ en doen anders niet dan onse studenten met onse medeghesellen/ die zeer greetich zijn om dese dinghen te weten/ quellen in stede van leeren. Ten eersten soo en groeyet oprecht Adrianthum oft Vrouwenhayr nerghens meer dan in t'ghewelste van Languedoc op rootsen ende vochte doncker steenachtighe plaetsen ontrent Vigan ende Seuene gheleghen/ oock op de canten vande steenrootsen / fonteynen ende putten van Montpelliers ende Nismes : maer elders in Vranckerijck / Duytschlandt / Nederlandt/ ende Enghellandt/ zeer selden/ oft ten groeyet nerghens/iae niet zeer in Italien dan alleene op eenighe plaetsen / iae wy hebbent daer luttel ghesien ende alleene in sommighe putten vanden open stedeken van Riuoli in Piemont/maer weynich. De wortel is van veel swerte hayrachtighe saselinghen / alle tsamen wel by een ghevoegt / waer wt dat spruyten zeer veel dunne biesachtighe steelkens oft reepkens/ met langher maer dunner draeykens dan die vande Weder-doot/van een palme oft onderhalf hooghe/bruyn ende blinckende ghelijck een syde. De bladers zijn ghesneden ghelijck die vanden Anijs oft Coliander / vast ghemaeckt aen breedachtighe cromme hayrkens / de welcke om hun dunnicheydt nauwe ghesien en wordē/ welcke bladers teer zijn/aen beyde syden ghelijck eenen rechten dryehoech ghesloten/maer bouen met eenen ronden ghekerfden randt. Dese is de beste van allen/ de welcke van daer tot Lyons/ Parijs/ Antwerpen ende ander vermaerde Coopsteden ghebrocht wordt / ende dier vanden Apotekers ghecocht / om daer mede te bereyden den Syroop vanden Capillus Veneris oft Vrouwen hayr: De rijcke huysen ende houelinghen doen henlieden dickwils desen Syrop maecken tot Montpelliers / ende van daer brenghen om t'selue verscher ende crachtigher te hebben : want het is wonder hoe zeer dat helpt teghen de ghebreken

vander

vander borst/ leuer ende nieren. Dese plante blijft in d'water ghesteken/ghelijck oock doen haer ander specien/ sonder nat zijn/ al oft sy ware in haer natuerlicke plaetse van groeyen / nochtans wortse ghehouden voor drooghe van natueren / oft d'wordt emmers ghetwijfelt vande ghene die segghen dat wt een pont van desen gheperst acht oncen saps vloeyen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Adianthum oft Vrouwen-hayr in water ghesoden ende ghedroncken / is zeer goedt den ghenen die cort van aessem ende benaut op de borst zijn/ want als Galenus seght / het doet de fluymen rijpen ende lossen. Vrouwen-hayr opde selue maniere ghebruyckt/ doet water maecken/ breeckt den steen / stopt den buyckloop / helpt de Miltsuchtighe ende de ghene die vande Gele sieck zijn. Met wijn inghenomen / beneemt de fluxien oft vochticheydt vander maghe / ende is goedt teghen de beten ende steken vande fenijnighe beesten. Met wijn inghenomen verweckt oock de maendtstonden vande vrouwen/ iaeght af de secundine/ ende benemet tbloetspouwen.

Groen ghestooten/ is zeer goedt gheleyt op de beten van slanghen ende fenijnighe dieren/ ende doet dat hayr vanden hoofde dat wtghevallen is weder groeyen/ oock belettet dwtvallē vanden hayre. Idem Galenus. Groen ghestooten doet sincken ende vergaen de croppen oft gheswillen aenden hals dienten Strumas noemt/ ende als Apuleius seght/ sonderlinghe den maegden/ daer op gheleyt/ d'welcke Galenus oock seght. In water ghesoden ende t'selue met looghe ende wijn ghemengt gheneest de quade draghende schorftheydt vanden hoofde / ende doet die schellen vergaen/ als thooft daer mede gewasschen wordt. Ghemengt onder de spijse vande hanen/ ende quackels maeckt de selue cloecker om vechten. Vrouwen-hayr wordt ghesaeyt ontrent de schaep-stallen tot voorderinghe vande schapen. Vrouwen-hayr groeyet in lomberachtighe plaetsen/ ende byde hosie druppen vande mueren/ oft wtspringhē vande fonteynē. Galen. Vrouwen-hayr is in warmte ende coude ghetimpert / want ten gheeft noch merckelicke warmte noch coude : maer het droogt/ het maeckt subtijl/ ende verteert.

Weder-doot.

Den Adianthum is van smaecke ende cracht naestcomende de Weder-doot/ de welcke inde Apoteken Trichomanes ende Polytricum ghenoemt wordt. Dit cruydt groeyet ouer al in Nederlandt ende Enghellandt ontrent oude mueren/ ende op sauelachtighe doncker weghen. De wortel is ghemaeckt van veel bruyne saselingen/ wt de welcke spruyten bruyne/ blinckende dunne/ eñ corte steelkens / ouer beyde syden beset ende becleedt met cleyne bladerkens / dien vanden Astragalus oft Tribulis terrestris ghelijck/ de welcke op d'auerechte syde bruyn-groen zijn/ ende onder met bruyne stipkens gheteeckent oft besprinckelt.

Dioscorides. Weder-doot is van crachte ende werckinge den Adianthum oft Vrouwen-hayr ghelijck alst op de selue maniere ghebruyckt wordt.

Wit en Swert Vrouwen-hayr van Plinius.

Meest alle de Apotekē vā Nederlāt/ Duytschlāt/ Bourgoignē/ Vranckerijck eñ Sauoye/ en hebbē niet alleē nu ter tijt/ maer tot allē tijdē dese twee soortē vā Adianthū oft Vrouwē-hayr gehadt/ dewelcke sy altijts wit en swert Adianthū genoēt hebbē. De wortel is cleyne/ van veel cleyne veselingē gemaeckt voorts-brengēde veel bruyne/ rechte biesachtige steelkēs/ dicker eñ langer dan die vāde Weder-doot/ witachtich oft bleeck-groen/ op beyde sydē by gebeurte pluymagewijs beset met bladerkens/ van snede eñ standt dien vanden Varen-manneken gelijck/ maer veel minder/ op deen syde groene/ op dander syde witten graeuwen siende/ met twee reken van rosachtighe stipkens. Dese witte / iae alle beyde/ die gheensins en verschillen / zijn onderhalue palme ende meer hooghe. De swerte heeft swerte blinckende steelkēs oft aderkens/ oock zijn de bladers donckerder-groen. Dese twee cruydē hebben eenderhande crachten de welcke van veel gheleerde mannen/ ende oock van ons / tot dagheliksche ende ghewonelicke drancken veel iaeren ghebruyckt zijn gheweest/ tot groot profijt ende geen schade vāde siecken. Dat nu dan leeren swijghen dese Commentateurs ende de ghene die meynen/ door dat sy de crachten van dese twee cruyden niet en kennen / dat soorten van Dryopteris zijn/ want sy en hebben gheenen heeten oft brandenden smaecke. Oock weten wy dat Dryopteris een ander cruydt is / d'welck wy op zijn plaetse sullen verclaren. Wy hebben onsen meester Rondellet in sijn lesse hooren verclaren voor een groote menichte van studenten dat ons Dryopteris oft Eyck-Varen/ door de schelmsche beestichheydt vanden Apotekers / sommighe van sijn siecken een oorsaecke vander doodt heeft gheweest/ doen hy de practijcke dede in Dolfine aende Rhone gheleghen/ midts dat sy in stede van Boom-Varen oft Polypodium een goedt deel Dryopteris inde medicijn-dranckken ghedaen hadden. Daerom meynen wy door een seker bethooninghe dat dese twee cruyden van Plinius ghenoemt zijn gheweest wit ende swert Adianthum, hebbende de bladers van Varen/ maer veel cleynder/ ende donderste steelkens bruyn ende rouw.

Wit en swert Vrouwen-hayr van Plinius. In Latijn/ Adianthum album & nigrum Plinij.

Steen-Ruyte. In Latijn/ Saluia vita, siue Ruta muraria, ten is gheen Paronychia Diosc. Adianthum album Theoph. Guillandino, Adianthum album Cordi. In Hoochduytsch/ Maurrauten ende Steinrauten. In Franchois/ Rue de muraille. In Engelsch/ Wall Rue.

Sundaw. In Latijn/ Rorida, siue Solis Ros, & Drosion Recentiorum, maer niet de Drosiō Alchimilla, Rorella & Salsirola Cordi. In Engelsch/ Sonne dewe.

Dese

Dese plante die principalick in Hollandt ende vande Meestressen van Nederlandt ẽ Duytschlandt Saliua vita oft Steen-Ruyte ghenoemt wordt/ en soude by gheen gheslachte van cruyden beter moghen ghestelt worden dan by dien vanden Adianthum oft Vrouwen-hayr. Want sy ghebruycken dit cruydt met goede voorderinghe / ende veel dickwilder / dan eenich vande soorten van Vrouwen-hayr. Want ghemerckt dat sy dit cruydt met grooter menichte hebben/ soo nemen sy tselue/iae oock de gheschickste Apotekers / inde plaetse vanden anderẽ/als die door de coude vãde Winter vergaen oft verwelckert zijn: welcken Apotekers niet en sal moghen door eenighe gecierde woorden wijs ghemaeckt worden dat dese plante eer soude wesen Paronychia, dan een specie vandẽ Adianthis. Want dit cruydt groeyet oock gheirne op de selue steenachtighe plaetsen / byden Steen-Varen/ Vrouwen-hayr/ Weder-doodt/ende ander dergheliicke planten: De wortel is cleyn / wt de welcke voorts comen dunne steelkens dien vanden Vrouwen-hayr niet zeer ongheliick / ghelijck oock zijn de bladerkens/dan dat dese minder en dicker zijn/meer ende dieper ghesneden. Tgheheel cruydt en is nauwe een palme groot/ẽ bleeck-groen/den Ruyte niet ongheliick / iae oock eenichsins van fatsoen van bladers/waer af dat oock Ruyte ghenoemt wordt. Dese plante is oock sonder bloemen ende saedt/gheliick dander soorten van Vrouwenhayr / den welcken dat sy van smaecke gheheel gheliick is. Waerom datse oock zeer nut ende bequaem ghevonden is / teghen den hoest ende coude ghebrecken vande borst/ende teghen de Watersucht.

Rorida, siue Solis Ros, & Drosion Recentiorum.

Dit wonderbaerlick cruydeken en is om zijn crachten gheensins min te achten/ dan veel cruyden byden ouders zeer ghepresen/ den welcken dat by auentueren niet bekent en was / iae oock hedensdaeghs den Herbaristen van Italien / Languedoc ende landen Suydt-waerts gheleghen weynich bekent is. Want tselue groeyet inde landen Noordtwaerts gheleghen/waer dat Sundaw genoemt wordt/ midts dat zijn bladers inde Somer met claere dauw-druppels nat zijn/ de welcke de hitte vande Sonne niet alleene op en treckt / maer schijnt te vermeerderen ende onderhouden: Dit cruydt wordt somtijdts ghevonden op sauelachtighe plaetsen ende vochte leeghe heyden in Vranckerijck ende Brabandt: Maer in Enghellandt inden lande van Kent ende Somerset groeyet soo ouervloedich / datmen ontrent den clooster ende bergh / Glassembery ghenoemt/ soude moghen plucken soo vele alsmen op een peerdt laden soude. Sy heeft een saselachtighe wortel/waer wt dat spruyten ses oft acht cromme rossche steelkens van onderhaluen duym lanck/ met lanckworpige holle bladerkens / eenen cleyenen lepel oft oor-lepel gheliickende/ de welcke purper hayrichheydt hebben/ende zijn rondtom ghekerft/maer onder zijn die cael ende glat/ met dauw-druppels besproyt. Voorts heeftse rossche steelkens van dry oft vier vinghers lanck / waer op witte bloemkens groeyen/ nae de welcke rondt saedt comt in schubbekens/ die eenichsins dien vanden Anagallis oft Gaechelheyl gheliick zijn. De gheheele plante heeft eenen heeten ende een weynich tsaementreckenden smaecke/een weynich suer en serp/ende zeer drooghende.

Cracht ende werckinghe.

Dese Sundaw en heeft haers gheliicke niet teghen de taeye sluymen die op de Longher ligghen/ ende gheneest de sweeringhen vande Longher ende het wtdrooghen.

De selue gestooten met seker corens van grof soudt/ opent de huydt daer sy opghelevdt wordt.

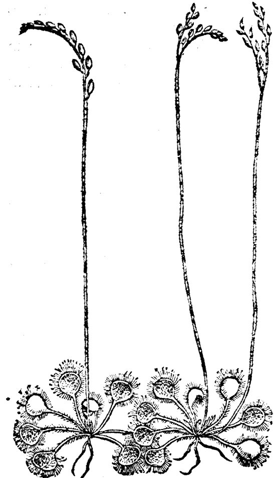
Wt de bladers ende bloemkens wordt ghedistilleert/ eenen goudt-gelen dauw / de welcke teghen de voorseyde ghebrecken vande Longher ghedroncken wordt.

Groot Sundaw.

Op vochte plaetsen van Nederlandt/ groeyet dese Sundaw wel drye palmen hooghe / andersins en verschilt sy niet zeer.

De Medicijns die door langhe experientie ende ghebruyck gheleert zijn/en connen henliedẽ niet laten dincken dat de brandende cracht vande Sundaw den Longersuchtighen ende wtdrooghenden menschen kan hinderlick zijn/iae meynen voorwaer dat niet anders inde lichamen en werckt/ dan zee-Ajuyn/ Pancratium, Ajuyn/ Loock/ Rute/ Mostart-cruydt/ Rakette/ wortel van Drakenwortel oft Dracunculus ende dergheliicke heete cruyden / de welcke van buyten op ghelevt pleghen te branden ende de huydt te openen. Maer in d'lijf ghenomen / en quetsen die gheensins d'inwendighe partien / maer sy zijn nut ende bequame om de taeye/ flegmaticke oft rotte humeuren (door de welcke somtijdts de ghene die wtdrooghen verstickt worden) subtijl te maecken / te verdeylen / ende om de sweeringhen te beschermen voor rotten/ ende om te drooghen/ ẽ voorts de naturlicke warmte die daer door ouervallen is / ende cracht des geests te verwecken. Want sy beteren ende benemen t'groeyen vande grofue/taeye/ende rotte humeuren. Daer worden hedens-daegs veel dinghen gheten/de welcke van buyten opghelevt zijnde quetsen ende trecken/iae oock de huydt openen. Desghelijcks

Groot Sundaw. In Latijn/ Rorida, siue Ros Solis maior.

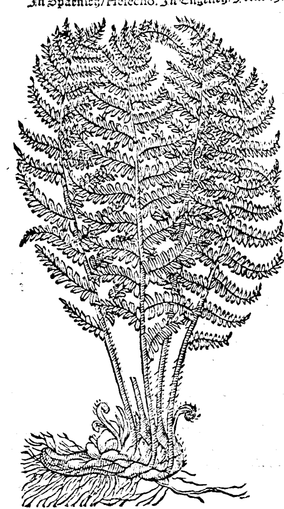

lijcks soo sterckt dese Sundaw de geesten vande oude lieden / ende rijp maeckende / verdeylende / subtijlmaeckende ende afvaeghende / soo iaeght sy af de grofue ende taeye humeuren.

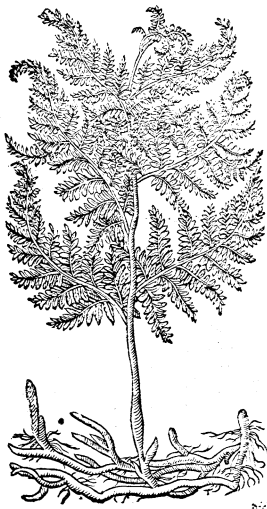
Varen Manneken.

Varen al ist een onvruchtbaer plãte / groeyet nochtans ouer al op rouwe ongeboude plaetsen: want sy heeft een soo ieugdighe ende iaerlicks weder wtspruytende cracht / datse int heetste vande Somer ende Honts-daghen als ander planten bycants doot zijn / ieugdich ende groen blijft staende. Dese twee soorten van Varen mannekens ende Wijfken zijn wel bekende eñ verscheyden planten. Want Varen-mannekẽ heeft een dicker wortel / waer wt dat spruyten meer ende langher stelen van twee cubitus hooghe met veel cleyne ineenghedraeyde oft gherolde aenhancksels / aen welcke stelen bladers groeyen gelijck een pluymagie / staende ghelijck vleughels / waer af dat in Griecks den naem heeft Varen Wijfke / eñ heeft meestendeel maer eenen caelen oft blooten stele / die inde middel in veel tacken ghedeylt is. De wortel in minder / eenen vinger dicke / lanck wtghespreydt / van buyten swert / inde welcke niet ouer d'weersch / maer halm-wijs eenighe ciraet teeckenen schijnen ghesneden te wesen / zeer ar-

Varen Mannekẽ. In Lat. Filix mas. In Hoochd. Waldfarnn mennle. In Franchois / Feugiere masle. In Italiaensch / Felsche malchio. In Spaensch / Helecho. In Engelsch / Ferne the male.

Varen-Wijfkẽ. In Latijn / Filix femina. In Hoochduytsch / Waldfarn weibln. In Frãchois / Feugiere femelle. In Engel. Ferne the femell.

dich ghelijck eenen Arent oft ander derghelijcke voghel / met wtghestreckte vleugels ende open beenen staende / waerom datse oock vanden ghemeynen volcke Arent ghenoemt wordt. Beyde dese planten groeyen ende sterven sonder saedt / hoe wel datter eenighe teeckenen van saedt willen wesen / aende gherimpelde eñ poederachtighe canten der bladeren / de welcke ghelijck cleyn stof zijn / aen zeer dunne draeykens vande Spinnen / van d'opperste vanden tack vanden Varen hanghende / die van sommighe guychelaers voor tsaedt van Varen-wijfken den volcke ghethoont worden / de welcke nochtans niet lichtelicken souden weten te segghen wat onderscheydt dat tusschen de bladers is van dese twee planten.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Varen heeft een t'samentreckende cracht. De wortel van Varen-manneken een loot swaer met Meede inghenomen / iaegt af de breede wormen: maer beter als die met twee scrupels Scammonee oft swerte Nies-wortel ingheghauen wordt / maer de ghene diese innemen / moeten loock eten. De selue in wijn ghesoden / is zeer goedt den ghenen die een gheswollen verherde Milte hebben. De selue ghedroncken oft met Verckens Liese ghemengt / gheneest de wonden die met een riet pijl ghemaeckt zijn / daer op gheleyt. De proeue daer af is dese: want de Varen sterft die ontrent den riet groeyt / alst riet d'overhant heeft: maer als de Varen meer dan het Riet is / dan verdwijnt ende steruet riet. De wortels van Varen-wijfken met honich ghemengt ende ghelecket iaeghen af de breede wormen. Maer drye vierendeel loots met wijn inghenomen / iaeghen af de ronde wormen. De selue den vrouwen inghegheuen / maecken die onvruchtbaer / ende doet de ghene die bevrucht zijn / misvallen van kinde / als sy daer over treden. Meel van dese wortels wort ghestroyt in vochte quade zeericheden die niet toegaen en willen / ende gheneest oock de quetsuren inden hals vande peerden. De groene bladers in warmoes ghedaen ende gheten / maecken sachten camerganck. Galenus. De wortel van Varen is bitter ende een weynich tsamentreckende / waerom datse in quade zeericheden ghestroeyt zijnde / de selue zeer drooght / nochtans sonder byten.

Groot Varen ende Water-Varen.

Veel min is bekent in Italien ende ghewesten van Vranckerijck Suydtwaert gheleghen / dese groote Varen / die oock Coninckliick Varen ghenoemt is / om haer groote ende excellente crachten. Dese groeyet vele inde bosschagien van Poitiers / ende veel meer in Nederlandt ende Engellandt. De wortel is ghelijck die vanden Varen-manneken van veel wortelkens door een gevlochten: desgelijcks zijn de bladers diẽ vandẽ Varen-mannekẽ gelijck / maer niet gekerft. De stele van twee cubitus hooge is beset met sommige bladers / met gelijcke spaciẽ vã een staẽde / gelijck vleugels wtgespreyt / ende worpen sydelincks wt lanckworpighe druyfwijse troskens van bloemen van een palme oft onderhalf lanck / diẽ vanden Maen-cruydt ende Nater-tonghen ghelijck / oft eer diẽ vanden eerst-wtcommenden Tamarix van Languedoc / de welcke bruyn-roodt zijn / ende in een vuyle ende stofachtighe schimmelheydt open gaen / toonende een ghestalte oft hope van saedt. De wortels zijn als ghevlochten / ende van veel wortelkens ghelijck ribbekens schubbachtich op malcander ligghende. Sy is van natueren een weynich warm / ende heet van smaecke / ende niet onlieflick van reucke.

Cracht ende werckinghe.

Tbinnenste vande wortel van Osmunda oft water-Varen is zeer goedt ghebruyckt teghen de ghescheurtheydt / ende quade zeericheden / ende oock den ghenen die Milt-suchtich / oft vande colijcke ghequelt zijn ghedroncken ende ghestooft. Apul. De wortel van groot Varen ghestooten / sult ghy op de wonden legghen / ende een half loot Argemonia met wijn inghegeuen / gheneest de selue.

De bladers vande Varen / diemẽ vindt inde wortel vander Eycke groeyende / met verckens Liese ghestooten / ende op eenen doeck ghestreken / ghelevt op de ghescheurtheydt ende met eenen anderen doeck daer op ghebonden / gheneest die binnen de vijf dagen. Varen-cruydt ghedrooght ende op gloeyende colen ghelevt / gheneest met sijnen roock de pijne vande dgien ende braeyen.

Insghelijcks een quelende kint daer mede beroockt / sal zeer lichtelick ghenesen.

De Herbaristen van onse tijden schrijuen alle dese crachten den Water-Varen toe.

Cleyn Engelsch Zee-Varen.

Dit Varen en heb ick nerghens sien groeyen dan inde scheuren vande rootsen oft steenen / op vochte steenachtighe plaetsen van Cornuaille / daer de zee aencomt / niet verre vanden huyse vanden edelen man de Heere Muyle. Wt een cleyne wortel die van veel swerte veselinghen ghemaeckt is / ende die vanden Weder-doodt oft Adianthum Plinij ghelijck / spruyten veel stijue ghelijuige donker-groene blinckende bladers / twee oft drye duymen groot / van snede / plaetse van groeyen / standt ende smaecke die vanden Varen Manneken ghelijck / hebbende oock op d'auerechte sijde bruyne stipkens / waer af de steelkens ende middelste ribbeken blincken wt den swerten ghelijck een sijde.

Groot-Varen ende Water-Varen. In Latijn/ Osmunda, Filix florida, Filix latifolia Cordi. In Engelsch/ Water ferne.

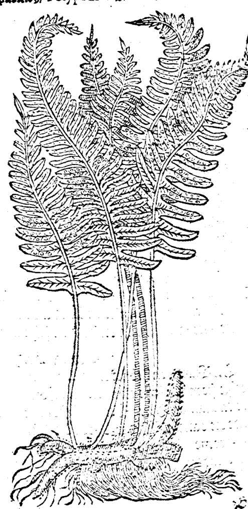

Cleyn Engelsch Zee-varen. In Latijn/ Chamæfilix marina Anglica.

Boom-varen. In Latijn/ Polipodium, Filicula, Herba Radioli Apulei. In Hoochduytsch/ Bannitfaru. In Franchois / Polipode. In Italiaensch end Spaensch/ Polypodio. In Engelsch/ Oke ferne.

Boom-Varen / Eyck-Varen / de twee Gracht-Varens ende Polypodium dat vanden Ro-meynen Filicula ghenoemt wordt/ende meer dan ghenoech bekent is/zijn alle tsaemen van een ge-slachte/ende malcander niet onghelijck: Principalick van wortel/ langhe cromme loopen/ knoopē eñ knoken/eñ mailletten die vanden visch Polypus ghelijck/bycants soodaenich als zijn die vanden wit-ten coralle/dick ghelijck eenen cleynen vingher/ binnē Loock-verwich / van smaecke een weynich tsa-mentreckende ende soetachtich/ principalick dese die op Eycken groeyet/ de welcke alleene ghebruyckt wordt:oock en sietmen gheen ander/ ten waere datse eenen magher en grondt vindende/ dunner eñ magherder werde. Insghelijcks oock crijghtse wel in doncker bosschen grooter bladers/ nochtans en is die gheensins onghelijck van ghedaente / oft ander specie / ghelijck sommighe te vergheefs daer af maecken.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Boom-Varen heeft een weynich wranghen ende soetachtigen smaec-ke/ende als Galenus seght een zeer drooghende cracht/ sonder byten/ maer met wijn is die min tsae-mentreckende. Dese wortel ghesoden met een hinne/oft met visch/oft Beete/oft Maelwe eñ ghe-droncken/doet camerganck hebben. Meel van dese drooghe wortel met Meede inghenomen/ iaeght af de gele cholerike ende oock coude vochtighe humeuren. Dese wortel ghestooten is zeer goedt gheleyt op verstuyckte leden ende clouen die tusschen de vinghers comen.

Apul. Boom-varen ghestooten nae dat zeer wel schoone ende reyn ghemaeckt is / ende met Squille-azijn ghesoden tot datse niet meer ouerswelt en is/verdrijft den hooftsweere/als thooft daer mede ghestreken wordt. De wortel van Boom-varen als de schorsse met een mes ghesuyuert is/ met Maelwe ghesoden ende tsop ghedroncken/maeckt sonder eenighe pijne oft moeyte camerganck ende iaeght af alle hitte.

Eycken-varen. In Latijn/ Dryopteris, aut Querna Filix, Pteridion femina Cordi.

Dese plante wordt om haer ghedaente / ende nae de Eycke/in Griecks Dryopteris, ende in Neerduytsch Eyck-varen ghenoemt. Dit Varen heeft de bladers dien van-den Boomvaren gheheel ghelijck / oft dien vanden Va-ren-wijf ken/ nochtans veel minder (maer met gheen min-der keruen) teerder/ dunner / ende malscher / groeyende aen cleyne biesen van eenen voet hooghe / staende ghelijck een pluymagie: Oock zijn de bladers op d'auerechte met een dobbel reke van witte stipkens gheteeckent / lancks d'middel ribbeken van tblat. De wortel is lanck/bruyn/ hayrachtich/ met veel veselingen behangē/eñ van veel cleyne wortelkens by een ghedronghen ende door een ghevlochten: dien vanden Boom-varen zeer ghelijck / wtghe-nomē datse veel dunner is. Hier wt is ghecomē de faute vande ongheleerde Apotekers/dat sy dese wortels ghemengt hebben inde dráncken byden Medicijns gheordonneert/meynende dat de wor-tels van Boom-varen waren / de welcke d'oorsaecke waren vander siecken doot/ghelijck voren ver-haelt is int capittel vanden Adianthum van Plinius. De wortel heeft veel heeter smaecke dan die vanden Boom-varen/ ende onlieflick / met een weynich heete droogte/ende sulcks alsmen mach mercken inde Tormentille/ maer dese is dootlick.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel is wranghe van smaecke / tot een sueticheydt treckende / d'welck Galenus oock seght. Tcruydt met de wortels ghestooten is van sulcker cracht/ dattet thayr doet wtvallen. Om d'welcke te doen / moetmen tpoyer op d'lichaam legghen (te wyle datmen inde stoue is) tot dat-tet tsweet wtcomt/ ende dan tselue terstont af strijcken/ ende wederom ander op legghen/ tot twee oft dry mael toe.

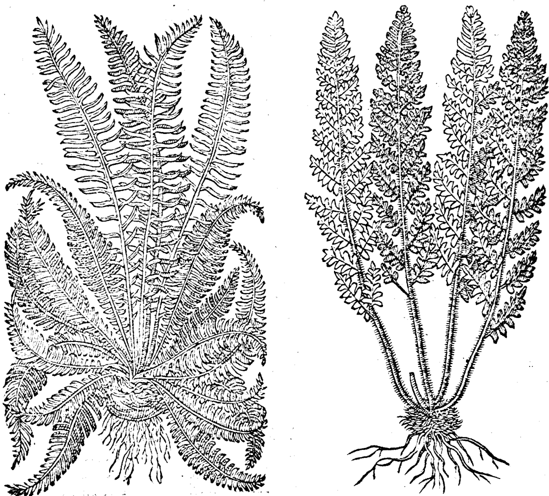
Gracht-Varen.

Dese plante is om haer dryehoeckich saedt ende spitsche punct in Griecks Lonchitis ghenoemt/ maer tot nu toe heeft onbekent gheweest de ghehelmde/ de welcke wttermaten veel moyte heeft aen-ghedaen ende therte vande goede Herbaristen Guinus Marantha, ende Anguillara ghequelt/ iae oock Matthiolus selue dickwils ende langhe nae t'ghebergte van Italien ende Duytschlandt gheiaeght/ sonder nochtans te vinden. Daerom souden wy ons schamen (hoe wel dat wy hadden

datter

Gracht-Varen. In Latijn/ Lonchitis altera Diosc. Struthiopteris Cordi, Aspleniũ sylvestre Tragi. In Engelsch/ Splene wort.

Lonchitis Maranthę, Ceterach ramosum quorundam, Pseudo-Lonchitis aspera Matth. videtur Pteridion masculum Cordi.

datter wel ghenoech op accordeerde) ons cleyne moyte/ die onghelijck minder is/ voor nerstigher ende gheluckigher te achten/ dan den zeer grooten aerbeydt van Matthiolus.

Maer dander diemen heet Lonchitis altera oft Asperde ende in Neerduytsch Gracht-Varen/ heeft de bladers minder dan die vanden Boom-Varen, maer smalder ende in meer deelen ghesneden/ ende twee palmen hooghe. De wortel is cleyn/ dien vanden Weder-doot oft Steen-Varen ghelijck. Dese plante groeyet in magher bosschen soo in Enghellandt als Nederlandt/ende ontrent Basel/ byden hooghen bergh/ een mijle vander stadt gheleghen/ de welcke heeft moschachtighe puntkens ghelijck wormkens in een ghedraeyt/ principalick int eynde vanden Somer/ die een hope ende ghedaente gheven van geelachtich ende druyfwijs saedt/ de bloeme vander Olyve bycants ghelijck, hoe wel dat maer ijdel teeckenen en zijn/ ghelijck die vanden Varen.

Lonchitis Maranthæ.

Dese plante heeft bruyne/ blinckende/ stijfve steelkens van een spanne hooghe/ met de bladers vanden Adianthum Plinij, maer ghedobbelleert/ ghelijck die vanden Varen-wijfken/ ende veel dicker/ op deen syde groen/ ende op dander syde rosachtich ghelijck die vanden Steen-varen. De wortel is cleyne ende zeer saselachtich.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Gracht-Varen is wtermaten goedt op wonden gheleyt/ want t'bewaert de selve voor alle verhittinghe ende apostumatie. Gracht-Varen met azijn gedroncken/ neemt wech tswillen vander Milte. Alle t'selve seght oock Galenus.

T'weede

TWEEDE DEEL
Vande beschrijuinghe der Cruyden/

Door

MATTHIIS DE LOBEL.

Distels ende Cardons. Cardui & Acanacea.

E milde ouervloedicheyt der naturen/ heeft tgeslachte vande Distels of Cardons soo ouervloedich vermeerdert/ dat den ouders niet min lastich en is gheweest/ alle d'onderscheyden te kennen/ dan moyelick die claerlick te beschrijuen/ of by teeckenen van malcanderen te onderscheyden. Waerom dat wy oock te min mogen blyuen by hun meyninghen ende donckere bewysingen/ sonderlinge ghemerct dat ons ongelijck meer soorten van Distels deur tsien bekent zijn/ dan sy ons beschreuen hebben: iae dat binnen onsen tyde de Distels veel wonderbaerlijcker onsen volcke bekent zijn ghewoorden/ die nergens vanden ouders beschreuē of vermaent en zijn. Waerom ons goet heeft ghedocht/ de ghene die byde beschryuinghe vanden ouders mogen vergelijcket worden/ so te ouerleggen/ dat wy daer en tusschen veel meer ander soorten ende verscheydene geslachten die noch niet en zijn beschreuen/ geensins en souden ouerslaen: ende des haluen hebben wy voorgenomē dit cort verhael vandien op sy seluen te beginnen/ eñ die bequamer in orden te stellen/ dan te voeghen achter aende Gansen Distels/ met de welcke sy groote gelijckenisse hebben. Want sy hebben beyde stekende breede bladers/ iae bycans die vanden Moescruyden ghelijck. Maer de ronde ende spitse hoofden oft bollen vande Distels oft Cardons maken hun eyghen ende besonder onderscheydt.

Tafelken.

- Witte wegh-Distel
- Sclauonsche oft andere witte wech-Distel.
- Beerenclaw/ tamme ende wilde.
- Artichocs/ Cardons/ ende wilde Artichocs oft Chamæleonta van Montpelliers.
- Onser vrauwen Distel.
- Scolymos van Theophrastus.
- Vrauwen Distel.
- Chamæleon albus.
- Chamæleon non aculeatus van Theoph.
- Carlina Ixia.
- Clein Chamæleon van H. Bock.
- Chamæleon niger van Diosc.
- Roomsche Distel.
- Astone van Anguillara.
- Spina alba: Arabibus Bedeguard.

A a Spina

Spina alba altera, Anglica.
Spina Arabica, vande Moren Sucaha ghenoempt.
Leucacantha radice Cyperi: oft is Chamæleon niger van die van Montpelliers.
Papen cruyne vande Herbaristen.
Sterren Distel.
Ander sterren Distel.
Atractylis.
Carduus Benedictus.
Wilde Atractylis tweederhande.
Carduus Ferox aut Leo.
Eryngium { Alpinum cæruleum Geneuense. / Montanum, Illyricum & Italicum.
Spina Solstitialis, in Prouence Aurioles ghenoempt.
Picnomos, seu frequens aculeata parua, van Crauz.
Clein Distel vpden bergh Lupis.
Acarna Theophrasti frequens aculeis.
Echinomelocactus Peruuianus, van grootte ende fatsoen / den Meloen ghelijck / breet ghevoort ende ghestrept.
Hippophaes, Euphorbium, Hippophen.
Caerden / wilde Caerden.
Wild Saffraen.
Wild Saffraen met blaw bloemen.
Alderghemeinste wegh-Distel.
Polyacantha van Theophr.
Ende Loose / of Merewortele met haere veranderinghe.

Witte wegh-Distel. In Latijn / Acanthium, Spina alba syl. Fuchsij: an Onopordon Athenæi Anguil.? In Hoochduytsch / Weisz wegh-Distel. In Franchois / Chardon argentin.

Sclauoensche witte wegh-Distel. In Latijn / Acanthium Illyricum, Onopordon alterum herbariorum & Dodon.

Dese Distel wort ouer al ghevonden / en heeft een dicke wortel / wt de welcke terstont spruyten veel groote ghekerfde bladers met stekende doornen beset / ende met een sacht wolleken ouertrocke. De stele is dicke / met strepen ende vol stekende doornen / waer op dat groeyen rouwe bollen vol purper draen / met

met veel stekende doornen beset. Tsaet is dien vanden wilt Saffraen ghelijck/maer platter/ dien van onser vrouwen Distel niet onghelijck. Dese plante ghelijckt eenichsins den Carduo bulboso, welck wy voor Leucacantha houden.

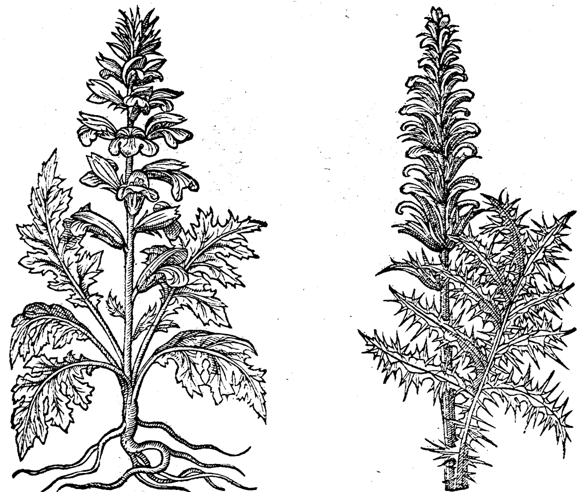
Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel oft bladers zijn goet ghedroncken ẽn inghenomen den ghenen die vande crampe ghequelt zijn/oft eenich lit vercrompen of ghespannen hebben:want sy hebben/als Galenus seght/ een verwarmende cracht.

Acanthium Illyricum.

Onse seer goede vriendt ende neerstighe Apoteker VValrant Donrez van Ryssel/soo hy wederkeerde wt Slauonie, heeft met hem tsaet van dese Distel ghebrocht/ende binnen Lyons ghesayt/waer af een seer hooghe Distel wtghecomen ende volwassen is: De bladers waren die van onser vrouwen Distel ghelijck/maer meerder: De langhe stele vol doornen/ was twee of drie cubitus hoogher dan een man/op welcke eenen grooten ende wijden bolle groeyet/met purper bloemen beset / nae de welcke tsaet volght dien vanden wilden hof-Saffraen ghelijck: De gheheele plante schijnt van grootte een boomken te wesen/ende heeft aen allen syden soo veel doornen wtstekende/datter niemant ongesteken onder de selue en soude moghen comen.

Beerenklauw. In Latijn/ Acanthus Satiuus. Inde Apoteken/Branca vrsina. In Hoochduytsch/Bernklaew. In Franchois/ Branche vrsine.

Wilde stekende Beerenklauw. In Latijn / Chamæleonta Monspelliensium : an Acanthus syluestris Scolymo similis aculeatus Dioscoridis an num potius hæc noua aculeata Branca Vrsina sit Acanthus aculeatus?

Dese Distel die wt de beschrijuinghe van Dioscorides, alleene door haeren stekenden tros seer wel bekent is/en hebbe ick nerghens dan ghesaydt sien groeyen / wtghenomen inde Olyfhouen byde vesten van Montpelliers gheleghen/ende buyten S. Gillis poorte/tusschen de fonteine ende theatrẽ/ byde mueren/daer d'Apotekers die plochten te plucken om decoctien te maken van laxerende clysteriẽ/ tot welcken ghebruyck alleene dit oock nu ter tydt inde houen ghesaydt wort/dat vanden wilden gheen onderscheit en heeft/dan in sachticheyt ende grootte. Tschijnt dat Galenus oft sijn afscryuers desen Beerenclaew toegheeygent heeft de crachten die Dioscorides den witten wegh-Distel gheeft/ wiens wortels nochtans door daghelick ende lanck ghebruyck/beuonden worden te laxeren/ende oock de ge-

heele plante is lymachtich: Ende daer de ouersetter stelt/ verstuyctheden/ soude hy beter segghen/ verwronghen leden/ ende treckinghen van zenuen/ de welcke sy ghenesen/ metten eersten door een suete weeckmakinge de pijne stillende/ ende suetelick verdrijuende/ in dien datter eenighe pijne de gequetste partije toegheecomen is: Want den verstuycten leden sal die eerteghen wesen/ ende de ghebroken ende vercrompen helpen.

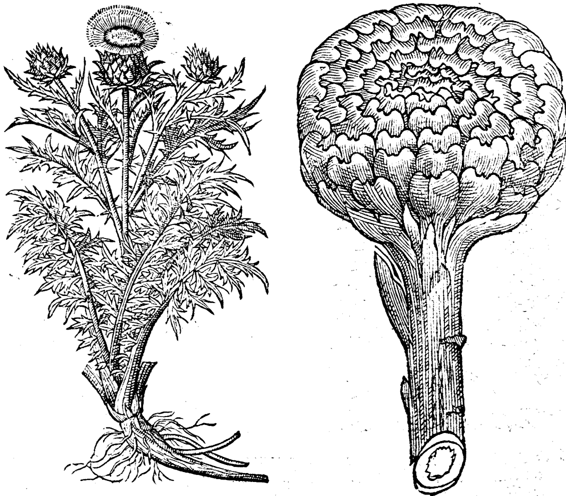
Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortels van Beerenclaew ghestooten/ zijn goet gheleyt opde verwrenghen leden/ ende treckinghen van zenuen/ ende op de verbrantheit. De selue ghedroncken doen water maken ende stoppen den buycloop: Oock zijn die seer goet den ghenen die uitdrooghen/ ghevorsten zijn/ ende vercrompen leden hebben. Plin. De wortels ghestooten/ zijn goet ghelevt op handen eñ voeten daer tsteirsyn in is. Gal. De bladers van Beerenclaew hebben een middelmatighe teerende cracht/ maer de wortel een drooghende ende een weynich verdeylende cracht/ ende is van subtijle deelen.

Branca Vrsina aculeata. Stekende Beerenclaew.

Dese stekende Distel groeyende in Lombardie die ick hebbe ghecreghen van sommighe studenten van Bologne/ heeft de bladers ende bloemen dien vanden Beerenclaew soo ghelijck/ dat wy meinden dat den wilden Acanthus was/ de welcke Dioscorides ghelijck maecte den wilden Scolymos, eñ corter dan de tamme Beerenclaew/ met stekende doornen. Diosc. De wortel is den voorgaenden van crachten ghelijck.

Artichocken. Κύναρα. In Latijn/ Scolymos, seu Cynara: Cactos Theoph. In Hoochduytsch/ Strobildorn. In Frächois/ Artichaut. In Italiaensch/ Artichoca, ende Carcioffo. In Spaensch/ Cardo, ende Cardos de comer. In Engelsch/ Artichoques.

Aldergrootste soorte van Artichocken wt Engellant. Cynara maxima ex Anglia delata.

Veel soorten van dese Distels zijn etelijck/ maer die gheoeffent worden zijn de liefelijcste. Want de boeren van Italien eten oock de malsche steelkens/ eñ appels die noch gheen bloemen en hebben van- de wilde Artichocken of Cardons. De stelen ende appels worden deur oeffeninghe soo malsch/ ende groeyen hooghe op/ datse van de gulsighe ende leckere lieden voor een goet bancket ghehouden wordē.

Oock

Oock en zijn die Distels die Theophrastus Cactos noemt / niet anders dan Artichocken / waer af de beschrijuinghen/crachten/ende manieren van oeffeninghen ouer lanck seer wel bekent zijn.

Door welcke neerstighe oeffeninghe heeftmen hedensdaechs drie oft vierderley Artichocken vercreghen om onse leckernije te voldoen:te weten met schoone groote lanckworpighe / ende oock ronde besloten bollen die groen zijn oft rootachtich/ seer nut om ghestooft te eten/ hebbende de bladeren min scherp dan de ghemeine Artichocken/de welcke cleinder/ opene ende seer stekende hoofden hebben/als die vande Cardons/de welcke noch ionck zijnde / goet rauw gheten worden met peper ende saut/ ghelijckmen oock inden winter eet d'onderste stelen vande stekende bladeren vande Cardons / naer datmense met eerde bedeckt heeft ende bereit als de witte Endiuie. Cardons.

Aldergrootste soorte van Artichocken wt Engellandt.

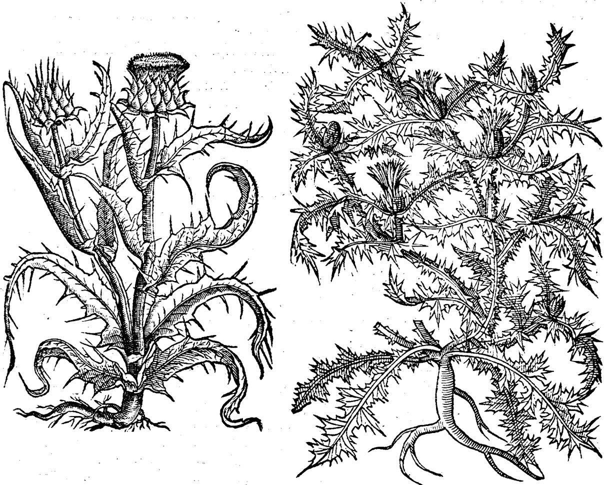
Daer en bouen heeftmen oock wt Engellandt vercreghen een seer schoone ende seer groote soorte van Artichocken die platte besloten hoofden heeft van achthien of twintich duymen int ronde/ende so groot dat eenen bol eenen middelbaeren ketel vult/alsmen die siedt. De schelfers oft clysters vanden bol en zijn niet lanckworpich ghelijck dandere/ maer zijn bouen breedt in twee hertwijse oft hekelwyse wt ghelolt/hebbende een scherp pinneken oft doorneken inden middel. Dese heeft my de voorgaende Somer geschoncken mijn heere Gaspar Roelofs/ Rentmeester van Louen die een vande vermaerdste Cruydeliefhebbers is / ende ouer veel iaeren heeft gheweest. Dese Artichocken zijn hem ende Joncker Jacop Duym/wt Londen ghesonden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Artichocken gestootẽ/neemt wech den vuylen reucke onder d'ocsels/eñ vanden gheheelen lichaem daer op gheleit/als Galenus oock seght. De selue in wijn ghesoden ende ghedroncken/doet veel waters maken/ende iaeght af de stinckende vrine. Cruyt ionck en malsch/ wordt ghelijck den Asparagus, voor moes gheten. Dese Distel is verwarmende tot int eerste vanden derden graet/ende drooghende tot inden tweeden.

Wilde Artichocken. In Latijn / Scolymos syluestris, Chamæleontha Monspelliensium.

Scolymos Theophr. Eryngium luteum Monsp. Eryngium Vegetij Clusio & Anguil. Spina Borda Romanis. Eryngium Archigenis Anguill.

Dese wilde Distel soo groot als sy is/ deur tghebruyck meer dan met den naem bekent/is vol ste-

kende doornen/ ende groeyet ouervloedich indẽ lande van Languedoc/ de welcke wy noemẽ wilde Artichocken/ om dat sy de stekende Scolymos gheheel van ghedaente ghelijck is. Alleene heeftse dit verschil/datse smalder ende dorrer van bladers is/ende veel meer stekende van doornen: Sy heeft oock veel aerdighe purper bloemen vol wollicheyt / de welcke de boeren eer datse in witte hayricheyt veranderen af plucken/om dmelck te runnen/want nerghens el toe en worden die daer ghebruyct / hoe wel dat sy niet onlieflijck van smake en zijn/ende dẽ Artichocken niet ongheliick. De bollen oft appels zijn de helft minder dan die vande Artichocken. Tsaet is plat dien vanden wilden hof-Saffraen oft onser vrouwen Distel ghelijck. Onse meesters van Montpelliers noemden dese Distel Chamæleonta.

Scolymos Theophrasti.

De Scolymos van Theophrastus en verschilt niet grootelijck van die van Dioscorides, ghelijck lichtelijck is om mercken wt der beschrijvinge van beyden/eñ aensien van die plante/de welcke die van Montpelliers geel Eryngium heeten. Dese plante groeyet vele ontrent dẽ zeecant van Languedoc. De wortel is eenen duym dicke so groot als eenen Radijs / maer geelachtich / ende vol milckachtich sap ghelijck die vande Canckerbloemen/ de welcke van sommige rouw oft gesoden geten wort. Dit cruyt heeft veel stelen van twee cubitus hooge int ronde wijt wtgesprcyt / becleet met bladers die rondom den stele staen/de welcke beneden grooter ende langer zijn/ van verwen seer doncker gruen/hier en daer met melckachtighe vlecken geteeckent: ende heeft ouer al so veel seer stijue stekende doornen/ dat ghy die niet en weet waer grijpen. Op de stelen groeyen appels die vanden Cardons ghelijck/ so groot als een Cruyt note / de welcke ghele bloemen gheuen van faetsoen van die vanden wilden hof-Saffraen/maer niet van verwe. Tplat saet light tusschen de scubben vanden appel.

Cracht ende werckinghe.

De ionghe schueten mette wortels worden binnen Salamanca rouw gheten oft met vleesch gesoden/waer dat sy oock met het melckachtich sap/ alle soorte van melck doen tsamen loopen ende runnen/als Clusius ons beschrijft. Anguill. Aëtius volgende de meyninghe van Archigenes, beschrijft een Eryngium met de bladers vanden wilden hof-Saffraen / maer harter/blinckender ende bleecker/dat wt een wortel veel stelen van eenen cubitus hooghe gheeft. De bloemen zijn die vande Rundtsooge ghelijck: maer de draetachtighe bladers staen so inde middel/datse de ghedaente vande ooghe niet meer en houden.

Onser vrouwen Distel. In Latijn/Sylibum, Carduus Mariæ & Lacteus, Leucographis Plin. In Hoochduytsch/ Maryendistel. In Enghelsch/ Siluer Thistel/ende our Lady Thistel.

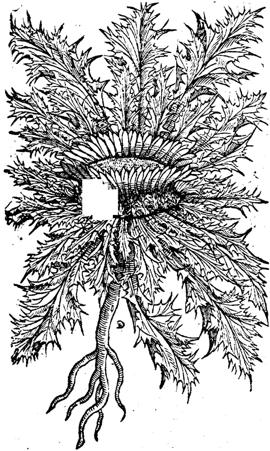
De Melckdistel oft onser Vrouwen Distel/ heeft de bladers dien vanden witten Chamæleon so ghelijck/dat veel gheleerde mannen die houdẽ voor Spina alba, de welcke Dioscorides byde selue is ghelijckende. Maer om dat sommige alleenlijck om de grootte/ tselue ontkennen / meyne ick dat sy die voor Sylibum niet en sullen weygeren/dwelcke Lata spina genoemt wort/ ende sodanighe Distel als is onser Vrouwen Distel/met seer groote breede stekẽde groene bladers/ met veel melckachtighe vlecken ende strepen besproeyt: De stele is twee cubitus hooghe/dicke/ doornachtich/ stekende/bollen draghende met purper bloemẽ. Tsaet is plat / dien vanden wilden Saffraen ghelijck/ende is seere goet om den steen te breken; iae by experientie vande slechte vrouwen. Wy hebben eertijts in Italien d'onderste stele eerst wtspruytende met de wortel voor salaet gheten / daer de Hoochduytsche mede lachende waren. De slechte vroukens eten de selue om veel melcks inde borsten te crijgen. De nersticheyt van Dodonæus, ghelijck die op veel ander plaetsen te prijsen is / alsoo is die op sommighe wat te vroech opghestaen/ daer hy d'onbekende planten seker crachten toeschrijft / die hy wt Dioscorides ghenomen heeft/ tot groot achterdeel vande siecken / eñ versoeckers / de welcke terstondt als waerachtigh nemen tghene dat gheschreuen is / ende nochtans door versoecken comẽ te steruen. Diosc. Dese Distel van Sylibum van

Diosc.

Dioſcorides ionck zijnde ende gheſoden / wordt met olie ende ſout ghęten. T'ſap vande wortel een vierendeel loots inghenomen/ doet ouergheuen. Plinius. Sommighe willen ſegghen dat Leucographis van Plinius is / maer hoedanich die is/en heeft Plinius niet beſchreuen gheuonden/ ghelijck hy by deſe woorden ghetuyght/int ſeuenentwintichſte boeck ende elfſte cap. Hoedanich die mach weſen / en hebbe ick niet beſchreuen gheuonden/ende dat my meer verwondert (ſeght hy) om dat men ſchrijft dat een halue dragme met Saffraen ingenomen / ſeere goet is den ghenen die bloetſpouwen. Deſghelijcxs den ghenen die den buyckloop hebben een halue dragme met water inghenomen : ende is oock goet tegen den vloet vande vrouwen: oock wordt die ghebruyct in medecinen vanden ooghen/ ende om de quade ſweeringhen te vullen/die inde teere partien vanden lichaem comen.

De Carline vanden Herbariſten die tweederhande is van aenſien/maer niet van gheſlachte/en is gheen Leucacantha, maer de witte Chamæleon van Dioſcorides.

Euerwortel. In Latijn / Chamæleon albus Dioſcor. In Hoochduytſch/Eberwurtz. In Franchois/Carline. In Enghels/Mylke Thiſtel. Carlina Herbariorum. Helxine Pliniana Anguill.

Euerwortel ende Carlina. In Latijn/Chameleon albus met ſtele/Cardopathium, Chamæleon albus & niger, Carlina Officinarum, Chamæleon niger vulgaris Herbariorum, Chamæleon albus Fuchſij. In Hoochduytſch / Eberwurtz. In Franchois/Carline.

Meeſt alle Apoteken houden datter zijn twee ſoorten van Carline/te weten d'eene met ſtelen/ende d'ander ſonder ſtele. Maer hadden deſe ſo wel als wy de wortels van alle beyde / ende oock haerlieder geelachtige/ghewormſticte ende een weynich claere/qualijck rieckende gomme gheſien ende ghesmaect/ende metten cortſten gheſeyt / dat ſy ghemerct hadden hoe dat van een wortel ghecomen is d'een reyſe een bloeme met ſtele/ende d'ander reyſe ſonder ſtele: datter oock op ander plaetſen/daer der vele by een groeyden/eenighe was ſonder ſtele/ende ſommighe met bloeme ende ſtele: ſy ſouden geerne hun opinie verandert hebben. Wy hebben dit nerſtich ghemerckt niet verre van S. Bernaerts bergh/ende oock opden wech ſomen gaet van Iſbroeck nae Trenten/ op drooghe ende ſteenachtighe plaetſen: De bladeren van alle ſijden ſeer ſtekende ende diep wtgheſneden: inde middel vande welcke voorts comen ſchoone bloemen/vier / vijf oft ſes duymen breet/ beſet rondtſomme ende onder met ſtekende doornen ghelijckende eenichſins de bloeme vande Pyrethrum, en dede de grootte. De wortele is lanck/ bruyn van veruwe ende van ghedaente vande Gentianella cruciata. De ghene die ſonder Ixia.

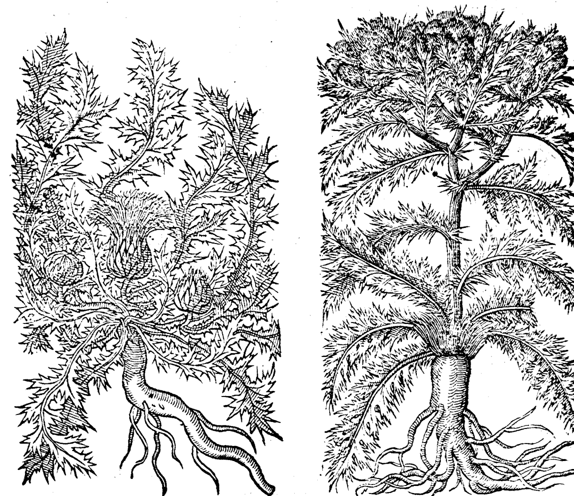
stele gheuonden wordt / heeft de bloemen vier maels grooter dan die den stele heeft / de welcke stele is altemedts eenen haluen voet oft een spanne hooghe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van dese Carline inghenomen / iaeght af de breede wormen door camergãck/ ende wordt met harden wijn inghenomen met sap van gesoden Orega gemengt. De selue wordt den watersuchtighen een vierendeel loots met wijn inghegeuen/want sy maeckt hun ranck ende dunne/als Galenus oock segt. In water ghesoden is goet ghedroncken den ghenen die qualijck hun water connen maken. Met wijn inghenomen/ is goet teghen tfenyn vande slanghen ende feninige dieren. De selue ghestooten ende met meel van gersten mout ghemengt / ende met water ende olie beslaghen/doodet honden/verckens/ ende muysen. Apul. Euerwortel sap met wijn gedroncken/oft met water alsser cortsen zijn/is den leuersuchtighen seere goet. Euerwortel / Maegdepalme/ Gamanderlyn/ende velt Cypres van elcks euen vele/cleyne gestooten ende ghesift/in gewaterdẽ wijn gedaen/ende daer af den Jongelingen inghegeuen vijf lepels/ de Mans negen lepels/ den ionge dochters ende vrouwen drie lepels / den kinders een lepel / drijft wonderbaerlijck alle water witten lichaem door d'urine/ ghelijck de Caerden de vuyle humeuren vander borst door de vrine wtbringhen. Tghemeyne volck ende slechte meesters mengen de wortel vande Carline inde preseruatiuẽ tegen de peste. De selue wortel metten tanden in stucken ghebeten / versoet de pyne vande tanden/ ende is seere goet ghedaen in saluen teghen de ruydicheyt ende tquaet seer.

Cleyne Carline/ In Latyn/ Carduus acaulis Septentrionaliũ; Chamæleon albus Cordi. Chamæleon exiguus Tragi.

Chamæleo niger Diosc. Maranthæ. An 'fit Crocodylion?

Opde hoeuels van Engellant/ ende canten vanden ackers in Picardie/Walsch-Nederlant/ende ontrent den casteel van Auxi/ groeyet seer vele van dese Carline/dander van ghedaente ende bladers ghelijck / dan dat de keruen botter en minder zijn: De bloemen zijn purper / ende de bollen die vande ghemeyne distel ghelijck/ende sonder stele/ ende altemedts met steelkens.

Chamæleo niger Maranthæ.

De Chamæleo die Marantha ende Anguillara hebben gheconterfeyt ghegheuen/schijnt te wesen of den oprechten Crocodylium/oft immers die voor den oprechten sal moghen ghehouden worden/

den/tot dat den gheleerden een beter beschrijuinghe/oft een plante den Crocodylio ghelijcker voor oogen sal comen: want dese comt de beschrijuinghe so nae/dat de selue houden voor den swerten Chamæleon. De ghene die het trecken vanden bloede wter neusen begheert/sal late aende kennisse comen vanden Crocodylion/midts dat de maniere van proeuen onseker is ende d'experiment sorghelijck ende vande gheleerde niet beuonden/ want sy en souden niet ghesweghen hebben/hadden sijt gheweten. De distel die Fuchsius voor Crocodylium stelde/soude hier oock moghen by ghebrocht werden. Dese Chamæleo van Marantha is van ghedaente de voorgaende niet seer onghelijck/maer heeft op eenen stele van eenē voet hooge veel bloemē by een gevoeght gelijck de distel Picnomos genaemt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Wortel van swerte Chamæleon gestooten/ ende een weynich Coperoot met wat Ceder olie ende Verckens liese daer by gheuoecht/ verdrijft de schorftheyt/als Galenus oock seght. Met sulpher ende bitumen ghemenght/ ende in azyn ghesoden/ neemt wech de drooghe crauwage ende quaet seer. In water gesoden/ende de tanden daer mede gespoelt/ versoet den tandtsweere: tselue doet oock de wortel met peper ende was in gelijcke deylen ghemenght ende op de tanden ghelent. In stucken ghesneden ende in azyn ghesoden/verdrijft dē tandtsweere de tanden daer mede ghestoeft zijnde/ ende breeckt de tanden alsmen die heet teghen de tanden met een yserken houdt. Met sulpher ghemenght/neemt wech de leelicke vlecken eñ masen int aensicht/daer op ghestreken. Sy wort oock ghemenght met etende salnen oft medicamenten/ende gheneest voorts etende seericheden/ende leelicke sweeringhen/ daer op ghelent. Dit cruydt wordt Chamæleo ghenoemt/om de verāderinghe van zijn bladers/want sy veranderen hun verwe nae den gront daer sy groyen/op deen plaetse zijn die groen/op dander wit/elders blaeuw/ ende op sommighe plaetsen root. Gal. Metten cortsten ghesent/ dit cruydt dient tot alle dinghen die af vaeginghe van doen hebben: daer en bouen wordet ghemenght met verteerende ende sachtmakende medecinen/ende gheneest de voorts etende sweeringhen daer op ghelent: want het is drooghe tot inden derden graet/ende verwarmende tot inden vollen tweeden graet.

Chamæleon somtijts sonder stele/somtijts met stele/ In Latijn/ Chamæleon non aculeatus, Ixia Theophr. heet Gaza Carduus pineus. Iacea montana, & Carduus Pinus Narbonensium. In Spaens/Cardo pino.

Ontrent Montpelliers op sauelachtighe gronden meught ghy sien onder de Cistus ende Ilices cocciferas een Distelken met de bladers van Scolymos die niet en steken/ende een swerte wortel/ soo dicke als eenen cleynen vinger. De stele is een palme/ onderhalue palme/ ende eenen voet hooghe/ binnen draeght dese plante eenen bal van bloemen/ vol purper draetachtighe blaerkens/ van buyten van veel blinckende witte scubbekens ouer malcander ligghende/ghemaeckt/ seer aerdich om sien. Veel medeghesellen van Studenten hebben daer met menichte de selue ghepluckt/so wel die met stele/als die sonder stele/nochtans zijn de bloemē/wortels/smake ende alle ander dinghen malcander ghelijck/ iae dat meer is/ so wy daer af verwondert waren/ ons werdt ghesent/ dat dese sonder stele/gheoeffent zijnde/ metten eersten wtcomen eenen stele voortsbrenght.

Ixia, oft Gomme van Carline.

De Gomme Ixia ghenoemt/ de welcke wt de wortel sweet vande Carline so wel van die sonder als met stele/heeft eenen vuylē ende onlieflijckē smaecke: oft de selue fenyn is oft niet/ is ons noch onbekent. Maer dat connen wy wel voor seker seggen/ dat beyde de Carlinen maer een plante en zijn/ als vooren ghesent is. D'welcke den grooten poffers soude beter voeghen te leeren/dan alle dinghen te turberen: Oock en bekent Dioscorides gheen Gomme aende swerte Chamæleon, noch en maeckt oock gheen vermaen van haer hinderlijcke cracht: welcke twee saken onse meyninghe beuestighen. Wat Matthiolus babbelt vande Ixia sullen wy elders segghen/ daer wy disputeren sullen ende verclaren oft die fenijn is int lichaem ghenomen. Want hy schijnt onuerdient ende met een ondanckbaer herte te versmaden de ghecontersente figure vanden Chamæleon die hem Marantha Neapolitaen voor een ghifte sondt/ als hy seght/ Sy en heeft gheen bladers met roode vlecken/ noch oock ghespickelt: De stele en is oock niet root/niet wtgeteert/noch heet: De wortel en is niet geel: de stelen en schijnen oock gheenen vingher dicke/ al oft die dese teeckenen hadde/ de welcke Matthiolus den anderen Chamæleon gheeft. De ghene die weten dat Galenus eer wt den boeck dan van Dioscorides selue ontleent heeft de rechte ende selue woorden/sullen meest suspicie hebben dat hy de crachten vanden witten ende swarten tsamen ghemenght heeft/ ende verclaert dat de wortel van desen fenijnich is/ d'welcke gheensins van desen maer vanden witten Dioscorides ghesent heeft/ als schijnt om de Gomme

Noch de ghecontersende swerte Chamæleon van Matthiolus noch van Marantha, is dopiechte vā Dioscorides.

de Gomme Ixia. Tselue ghebeurt seer dickwils den Araben / ghelijck int Capitel vande Sentorie/ eñ oock elders Galenus/als vanden Iris ende ander:nochtans Theophrastus en vermaent niet van eenighe fenijnige qualiteyt/ dan hy seght dattet de honden soude connen dooden. Veel ander dingen moghen oock den honden ende schapen hinderlijck ghegheeten wesen / die den menschen ghesont zijn/ ghelijck Nux vomica, Doronicum, ende meer andere. Ghemerckt dan (als Dioscorides verclaert) dat distel Chamæleon ghenoemt wort/ om de diuerscheyt van verwe ende bladers / so moet de selue een plante zijn die op diuersche plaetsen diuersche coleuren heeft / ghelijck het dier Chamæleo, wiens vel de verwe schijnt te hebben vander eerden daert op staet oft light/tsy swart/gruen oft wit. So veel dan alsmen mach mercken/so en weetmen gheen plante/ dien dat desen naem van Dioscorides ghe-
Eryngia. stelt/soude beter moghen dienen dan den ghemeynen Eryngium: want die opde berghen groeyet/is gheheel blaeuw/maer opde velden is hy wit ende somtijts purperachtich/ghelijck hy oock gheuonden wordt aende duynē van Slauonien ende byde kercke van Lorette. De witte groeyet lancks de canten vanden Rhijn in Duytslant/ende Seine eñ in Bourgoignen by Macon ende op ander ghewesen.

Crocodylion.

Doorsake van dese Distels naem en is niet seer claer/ noch de beschrijuinghe en voldoet mijnen sin niet: Oock tgheslachte vande Distels is soo groot / ende zijn malcander soo ghelijck/ dat wy meynen dat sy qualijck hebben vanden ouders onderscheyden oft bekent moghen wesen. Want d'ouders/als Galenus, Oribasius, ende Paulus, schijnen alleene hier wt Dioscorides de woorden ontleent te hebben / oft wt Crateuas, waer datse Dioscorides ende Plinius ghenomen hebben / de welcke schrijft dat op sauelachtighe plaetsen groeyet ende niet in bosschen / ghelijck dander seght niet door sijn faute / maer vanden boeck. Inde schriften van Crateuas ghebrecken dese weynighe woorden/ te weten/ ronde ende dobbel ghelijck eenen schilt/ oft eer / als yemant soude moghen suspicie hebben / in een gherolt ghelijck de slanghe Aspis, om datter een allusie vander oirsake des naems soude moghen wesen/totten Crocodylion; ten ware by auenture dat de ghene die den naem ghegeuen hebben/ d'oirsake van dien ghenomen hadden/ om dat de Crocodylion een water plante is / ende meest aende canten vande riuieren groeyet / ende dat daerom Aëtius mentie ghemaeckt heeft vande groo-
Groote Crocodylias van Aëtius. te Crocodylias die aende canten vanden water groeyet teghen den hoofsweere: Jae dat meer is/ ick en gheloone gheensins dat d'ouders dese cracht souden verswegen hebben inde registers vande remedien die bloet trecken / waert dat sy de plante bekent ende ghemeyne hadden ghehadt. Want Matthiolus roept met een kindtsche maniere / dat de Medecijns in Italien souden gheluckich zijn in dien dese Distel daer groeyde. Jae de muylstooters mochten eer hun gheluckich noemen dan de gheschickte Medecijns / de welcke onghelijck beter ende sekerder remedien ghereet hebben / alsmen tbloet witter neusen moet doen comen.

Ritro seu Rutro Theophrasti.

Dese plante die seer aerdich is onder de stekende Distels / wordt tweederande gheuonden / ende verandert haer verwe ghelijck Chamæleon: Want die ontrent Rome/ Ancone/ Auignon/ ende in Languedoc groeyen/ zijn noch eens soo groot. Wy hebben van dese planten noch drooghe die cleyne wortele heeft / soo dicke als een duyme / ende de bladers veel minder dan die vande Carline / sonder stele oft somtijts met eenen cleynen stele / die altemets een palme/somtijts oock eenen cubitus lanck is. De bladers zijn altijts in proportien cleyne/ende diepe ghesneden ghelijck die vande Spina alba. De rauwe bolle is blaew/seer schoon purper-peersch/rond ende seer lustich om sien / soo groot als eenen kaetsbal. Tsaet ende sijn scubben zijn die vande Spina alba ghelijck / nochtans en heeftse gheen recht op staende stekende puncten/ hoe wel datse van binnen casachtich ende wolachtich zijn / ghelijck die vande Spina alba. Anguillara hout dese Distel voor Rutrum of Ritron Theophrasti, die nochtãs de naeste beschrijuinghe (als schijnt) niet gedachtich/de selue accordeert met de teeckenen vande Spina alba, bycans met dese selue woorden.

Die ander plante/de welcke Fuchsius voor Crocodylion hielt/is gheheel van desen selfden gheslachte/maer is meestendeel veel grooter. Nochtans hebben wy in tbosch van Valenen/soo men gaet nae de stadt Ganges/de selue gheplucet datse blaeuw was / sonder stele/ ende oock met stele van een palme hooghe/de welcke op ander plaetsen twee/drie/ende vier cubitus hooghe groeyet. De rouwe bolle is wit ende niet blaeuw/ rond ende ten hoochsten een middelbaer Orenge appel groot. Tsaet is dien vanden anderen ghelijck/ maer veel meerder. De stele is inde lengde ghestript/aende welcke beneden seer groote stekende bladers groeyen/ die vande witte wegh-Distel niet onghelijck. Dese distel wordt voor een lustich aenschouwen inde houen van Nederlant ende Engellant gheplant/ waer datse om haer schoone grootte Vremde Distel ghenoemt wordt.

Cracht vanden Crocodylion **van** Diosc.

Diosc. De wortel van Crocodylion in water ghesoden ende ghedroncken/ iaeght ouervloedich tbloet

Roomsche distel/ In Hoochduytsch/ Welsche distel. In Latijn / Ritro seu Rutro Theophrasti. Crocodylion Fuchsij & Cordi: Echinopus seu Carduus Echinatus Gesneri: Sphærocephalos Cordi. Spina peregrina Dodonæi. Chamæleon verus Tragi, perperam.

Roomsche distels met blaeuw bloemen.

tbloet ter neusen wt. De selue wordt oock den Miltsuchtighen inghegheuen / den welcken dat merckelijck helpt / Tselue seght Galenus mede. Gal. Saet van Crocodylion is heet ende wel treckende / twerweckt de maentstöden vande vrouwen/ende doet water maken: Theeft een heete teirende ende drooghende cracht. Tsap soo wel vanden stele als van tsaet / als van eender cracht zijnde / gheneset de pyne vande lendenen. De wortel is seer goet teghen de fluymen die opde borst ligghen / nochtans ist min heet dan tsaet/ maer wel alsoo bitter.

Bedeguard vanden Araben. In Grieckx/ Ἀκάνθα λευκή. In Latijn/ Spina alba. Acantha Leuce Dios. Guillandini.

De Spina alba wordt in Arabische sprake Bedeguard gheheeten / nochtans d'ouersetters van Mesue oft Serapio en maken de selue met gheen teeckenen beter bekent. Maer welcke vã seer vele die verclaert zijn de waerachtichste is/ sullen wy met corte woorden verclaeren. Ouer sommighe voorleden iaeren wert ons tot Padua inden hof vanden seer doorluchtighen Senaet van Venegen/ ghetoont van Melchior Guillandyn, die den hof te regeeren heeft / ende seere gheschickt is inde kennisse vande planten / een Distel die gheheel wit was / ende beneden gryser van wolachtichent dan bouen: de bladers zijn minder dan die vande Carline inde drooghe landen: Want die wy in Enghelant ghesayt hebben / hadde de bladers een weynich breeder / ende de stele was twee cubitus / somtijts oock drie cubitus hooghe/ eenen vingher dicke ende gheheel grijs. De stekende bollen zijn rondt/ den Zee Echinus ghelijck: de bloemen zijn bleeck purper oft lyfverwich: als de selue vergaen steken hun bouen veel hoogher wt/ drie oft vier hayrige scubben die vol styue spitse blaeskens zijn/ waer in lanckworpich saedt besloten light/ soo groot ende ghelijck ghepelde hauer. Dese schijnt nae de laetste ende beste opinien vande gheleertste Herbaristen best van allen te accorderen met de

Spina

Spina alba. Tsaedt is nochtans soodanich als wy ghesēyt hebben / de Hauer oft Rogghe gelijckst/ maer ronder dan vanden wilden hof-Saffraen. Dese en is niet de ghene die Matthiolus gheeft/ hem eertijts van Padua ghesonden.

Cracht vande Spina alba van Diosc.

Dese wortel ghedroncken is seer goet den ghenen die dun inden buyck zijn/ (midts datse/als Galenus seght/ drooghende ende een weynich tsamen treckende is) weeck van magen/ ende door den hoest bloetspouwen/ Sy doet oock water maecken/ende is goet ghelēyt op gheswillen. De selue in water ghesoden ende tsop inden mont ghehouden / versoet den tandtsweere. Tsaedt is goet ingenomen den ionghen kinderen (midts dat / als Galenus seght / subtijl van substancie ende verwarmende is) die eenighe vercrompen leden hebben / ende oock den ghenen die van slanghen oft ander fenijnich ghedierte ghebeten zijn. Tselue voor een preseruatijf ouer hem ghedraghen/ men seght dat de slanghen ende fenijnighe dieren wech iaeght.

Spina Arabica, of Suchaba vande Mooren.

Tervolghen vande cruyden leert ons dat dese plante/eenighe Distel is van Arabien ende gheenen boom: datse oock niet en is so seere van plaetse van groeyen/maer eer van crachte vande Spina alba verschillēde/ Nochtans isser een onbeschaemt schryuer/die tot achterdeel vande naecomers/ sonder reden berispt ander seer gheleerde ende geschickte persoonen: hy soude eer behooren te leeren/ waerom dat dese Spina Arabica niet en zy eene van die van Egypten/of waerom datse niet en soude moghen vanden seluen gheslachte wesen: Dioscorides seght/datse de Spina alba ghelijck is/te weten/van natueren/midts datse tsamentreckt. De Spina alba doet water maken/ende is goet den ghenen die vercrompen leden hebben: Dese ist datse tsamentreckt/ soo rimpeltse de wterste eynden vande muselen ende geeft een oorsake van conuulsie/eñ oock de materie. Waerom dat hier nae de natuere/niet de crachten/maer de figuere moet wtghelēyt worden/want hy en verhaelt niet/soo sy segghen / twee capittels/ ende die wt hun plaetse ghetrocken : maer oft oock is/sulcx als den meesten Philosophen wel gebeurt/ een merckelijcke faute/dat gheuen wy Matthiolus te slijssen/niet met kyuen/maer met manierlijcke ende luttel dispūten. Aenghesien dan datse beyde de selue crachten hebben/ soo schijnt datmen desen eer behoorde by te voeghen dan den voorgaenden/te ghebruycken inde plaetse van Bedeguard / of de ronde clouwens oft spongien vande wilde Roose die van hairkens van diuerschen coleure op een ghewonden zijn: want hy seydt merckelijk dat dese tsamentreckt/ende dat die ander eer verteert.

Cracht ende werckinghe.

De Spina Arabica van Diosc. is van natuere de Spina alba ghelijck: want sy treckt tsamen/ eñ teghen tbloetspouwen/ende ouervloedicheyt vande maentstonden ende ander fluxien/ is de wortel seer goet: Sy groeyet op rouwe plaetsen. Gal. Acantha Aegyptia (van sommighe Spina Arabica ghenoemt) is onser Spina alba ghelijck/maer sy heeft een meerder tsamen-treckende ende oock drooghende cracht. De wortel gheneest de vloet vande vrouwen / ende oock alle andere dinghen die onse Spina alba gheneest/maer soo wel de wortel als de vrucht ghenesen alle dinghen crachtigher. De vrucht is oock goet teghen de pijne inde kele Columella ghenoemt/ende alle gheswillen in tfundament: De selue doet de quade seeren toesluyten/midts datse middelmatich ende sonder pijne tsamentreckt.

Moninck Cruyne.

Dese Distel is alsoo nae de oprechte Spina alba van Dioscorides, als de voorseyde/de welcke van gedaente ende stele van drie of vier cubitus hooghe/met gryse wolachticheyt becleedt/ de Spina alba van Padua, of wilde Scolymos ghelijcken: de ronde/platte bollen vande bloemen/ eer dat sy gapen/ zijn den Zee-Echinus seere ghelijck/met saechte doornekens/ende hayrighe draykens ghelijck vande Spinne-netten oft syde-nettewijs seer aerdich in een ghevlochten. Wt welcke bollen / als die rype worden / purper draen van bloemen spruyten wat minder dan die vanden Artichocken/ nae de welcke tsaet volght dien van onser vrouwen Distel ghelijck/maer ronder ende vollijuigher. De wortel is groot/van buyten swart/van binnen wit/dien vande groote Clissen ghelijck/lieflick van smake / ende die water doet maken. Dese Distel groeyet vele op de dorre heuuels van Sommerset in Engellandt/ ontrent den huyse vanden edelen man Eduart Saintloo: desghelijcx hier ende daer op de heuuels van Artois ende Tournesy. De Cruydt-liefhebbers heetent Moninck-cruyne/om dat dē bol bouen cael is ghelijckende den gheschooren of ghepelden cruynen vande Monicken.

Carduus Bulbosus Monspelliensium, oft oock is de Leucacantha van Diosc.?

Wy hebben een weynich hier voren ghesproken vande Spina alba die inden hof van Padua groeyet / alsoo ghenoemt om haer bladers die witter zijn dan die vanden witten Euerwortel: waer wt blijckt dat dese Alba spina niet luttel en verschilt van die/ contrarie van tghene dat de ghelijckheyt van naeme sommighe persoonen wys ghemaeckt hadde: want de beschrijuinghe van die eerste is vol-

comen

Moninck Cruyne. In Latijn/Carduus tomentosus. Corona fratrum, Herbariorum. Carduus Eriocephalus Dod.

Carduus tomentosus, met open bloeme/ende in witte hayrichept wegh vlieghende.

Carduus Bulbosus Monspelliensium: oft oock is de Leucacantha van Diosc.?

Beempt Distel. Carduus pratensis Tragi.

comen ghenoech/maer van dese en is nauwe gheene/wtghenomen vande wortel die beschreuen wort dien vanden Cyperus ghelijck te wesen. Hoe wel dat wten veruolgh van Dioscorides schrijuen/ende meer ander coniecturen/ghenoech ghesien wort dat dese eenighe stekende Distel is/ ende gheenen

 boom

boom met eenen vasten ende houten struyck/ghelijck stoutelijck derf segghen een iongher Auteur/die gheen ongheschickt Philosophe medecijn en is. Waert dat Matthiolus dese Montpelliersche plante die hier gheconterfeit is/ghekent hadde/ick meyne dat hy die lieuer soude voor Alba Spina ghehouden hebben/dan een ander/de welcke gheen wortels van Cyperus en heeft/ende voorts alle ander teeckenen euen ghelijck onseker. Dese Distel groeyet vele in vochte plaetsen ende bemden ontrent Montpelliers/onder de Narcissen ende Oosterlucien/met bladers die een palme lanck zijn ghelijck ende dicke/rondtomme ghesneden ende ghekerst/ ghelijck die vande witte wegh-Distel/rondtomme met dunne stekende doornen beset. De stele is dunne/ ende twee cubitus hooghe/draeghende int opperste bollen met bloemen die vol purper draets zijn. Tsaet is dien vanden wilden hof-Saffraen gelijck/maer minder: De wortels heeftse vele bollachtighe als wt een knoopken by een geuoegt/ende gelijck die vande Affodillen of Cyperus,in veel lanckworpighe knobbels ghedeilt. Welcke dinghen ende oock de smaeke/deden ons gheloouen/ doen wy dit schreuen/datter gheen plante de Leucacantha naeder en quam: Dese wortel is seer lymachtich int knouwen. Sy heeft wat warmte/ ende is van subtile substantie/nochtans en heeftse als gheen bitterheyt.

Cracht vande Leucacantha van Diosc.

Leucacantha heeft de wortel van Cyperus, crachtich ende bitter/ daerom seght Galenus datse verdeylt/ende drooght tot inden derden/ende verwermt tot inden eersten graet. De wortel van Leucacantha gheknout/stillet de pijne der tanden/ende is seer goet tegen de verouderde pijne inde zijden/ ende Sciatica/alsmen drie croesjkens vanden wijn drinckt daer sy in ghesoden heeft. De selue alsoo ghebruyct gheneest de ghene die gheborsten ende vande crampe ghequelt zijn. Alle welcke crachten oock tsap heeft inghenomen zijnde.

Een ander soorte van Carduus Bulbosus van Montpelliers.

Jan Mouton heeft een ander specie van desen groeyende/ de welcke gheen doornen en heeft/andersins ist de voorgaende niet onghelijck.

Spina alba Matthioli, Silybum Guillandini, Scolymos verus Diosc. van sommighe Carduus Galaxias Plinij, by auentuere.

Jan Mouton heeft ouer lanck dese plante ghesaydt/ ende gruene ghehadt/ van bladers/ wtspruyten ende gheheele ghedaente de Spina alba by ons beschreuen/ghelijck/ maer de rouwe bollekens waren sachter/ende min stekende.

Beempt-Distel.

Tusschen den Beerenclaew ende witte wegh-Distel/schijnt een middel soorte te wesen de Beempt-Distel/die seer groot ende schoone is/de welcke vele groeyet inde bemden ende vochte bosschen van Artois/Vlaendren/Brabant/ Henegouwe ende Duytslandt: Want sy heeft de bladers die vanden Beerenclaew ghelijck/die oock van snede ende wtspruyten ghelijck zijn/ maer saechter/ slapper/ ende bleeckgruen. De bloemen groeyen vele by een gheuoeght aen eenen stele van vier of vijf cubitus hooghe/de welcke wolachtich zijn/ende meerder dan die vanden Cruyscruijt/ purper wten ghelen zijnde. Tsaet is veel minder dan dat vanden wilden hof-Saffraen. De wortel is lanck en dicke.

Sterre-Distel.

Dese wel bekende ende stekende plante is ghenoemt in Latijn Calcitrapa, om datse niet metten handen/maer metten voeten in stucken ghevreuen wort/ ende groeyet ouer al inde coren-velden/ende byde weghen. De wortel is lanck ende van buyten swert. De bladers zijn wolachtich/aende kanten dieper ghesneden dan die vande Rakette/ende ghelijck die vanden hertshoren. De stele is onderhaluen voet hooghe/ de welcke seer veel sijde schueten wt worpt/ daer op cleyne bollekens groeyen/ rondtsomme met seer scherpe stekende doornen ghelijck een sterre met haer straelen beset/ een spoore ghelijck/ welcke bollekens een purper bloeme gheuen/ dien vanden wilden hof-Saffraen ghelijck. Tsaedt is cleyne/rondt ende plat dien vanden Linsen ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

De wortel van Sterre-Distel in wijn ghesoden ende ghedroncken/ is seer goet om water te doen maecken ende den steen te breken/ ghelijck oock tsaedt alst ghestooten is/ dwelcke soo crachtich is/ dat de aderkens gheopent hebbende bloedighe vrine doet maecken. Dat dit cruydt niet ghekent ende veracht wordt/doet de Medecijns op veel plaetsen luttel achten. Soo veel te min betaemt Matthiolus dat hy die niet en heeft beschreuen. In Tournesi ende Brabant/groeyet de selue met witte bloemen. Veranderinghe.

Spina Solstitialis.

Een ander Distel van die van Prouencen ghenoemt Aurioles, ende in Latijn Spina oft Stella Solstitialis, is de Sterre-distel ghelijck/ de welcke in Prouencen soo ouervloedich groeyet/ datse den coren groot letsel doet/ende de handen ende voeten vande Mayers seer dickwils quetst ende bloedich maeckt. De wortel is cleyne/ de bladers zijn grijs/ ende wolachtich/ die rondtom lancks de stelen/ diese seer vele heeft/groeyen/ staende veder-wys soo lanck als gars/ ende ghelijck stijue veders in hun

Sterre-Distel. In Latijn/ Carduus stellatus, siue stellaria, & Calcitrapa. Polyacantha Cordo, perperam. An Myacanthus Theophrasti? Spina alba vera Rondelletij. An Theophr. Tribulus folio Cicerculæ Ruellio? In Hoochduytsch Wallenthistel ende Radendistel. In Franchois/ Chausseтrappe. In Engelsch/ Starre thistel.

Spina Solstitialis, Aurioles van Provence: oft oock is die van Plinius?

niet vast ghemaeckt oft ghegroeyt/ met eenighe maniere van strepen. De sterre-wyse stekende doornen zijn meerder dan die vanden Tribulus terrestris, ende die vanden Sterre-distel ghelijcker/ geel/ blinckende/ stijf ende scherp stekende/ sonderlinghe inde Somer als die alderdroogst zijn / want dan pleghen de Boeren daer mede henlieder tuynen te wapenen. De bloemen zijn die vande Sterre distel ghelijck/ maer met ghele drayen. Tsaet is cleyne/ die vanden wilden hof-Saffraen ghelijck/ bleeck van verwe.

Cracht ende werckinghe.

De bloemen worden ghedaen in baden / teghen de crauwaghe ende quade schorftheyt. Tghedistilleert water doet vergaen tgheswil vanden Amandelen inde kele / ende de croppen ende clieren scheyden ende vergaen. De Muylstooters openen met de stekende sterrekens van dien de seer ghe-swollen beenen / met dickwils te steken / ende trecken alsoo tbloet daer wt / ghelijck sy oock pleghen te doen met de tacken van hulst: de welcke beter verdienen datmen hun rugghen ende niet de beenen met roeden opende.

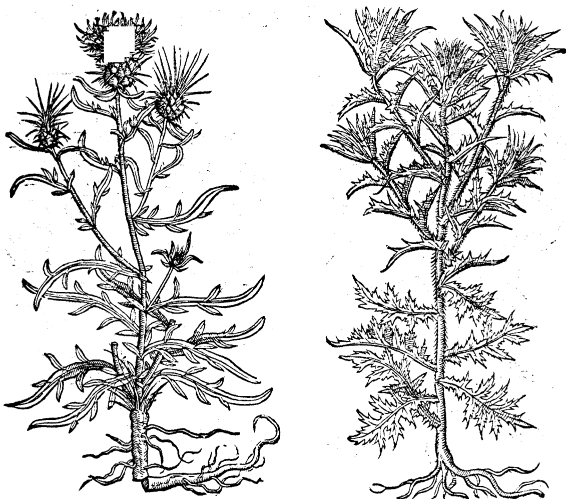
Carduus stellatus.

Niet sonder reden en hebben wy willen voeghen by desen gheslachte van Distels/ een plante vande selue soorte / die wy van Clusius hebben. Want sy accordeert van ghesternde ende stekende bollen/ bladers/ bloemen ende saedt/ metten Sterre distel ende Aurioles, dan datse alle dinghen veel grooter heeft: want de bollekens zijn meerder dan die vanden wilden bastaert Saffraen. Insghelijcx en zijn tsaedt ende de bloeme / dien niet onghelijck / de welcke vergaende / soo comt midden daer wt/ een wormwyse gomme den Ixia oft den rossen Tragacant van verwen ghelijck: waerom dat van die van Salamanca Tragacanthum ghenoemt wordt / waer dat oock inde wyngaerden ende aende canten vanden ackers gheerne ende veel groeyet.

Wilt bastaert Saffraen.

Atractylis is een specie vanden wilden hof-Saffraen/ als Dioscorides, Galenus, Plinius, Pau-

Carduus stellatus capitulis spinosis, seu Calcitrapa altera. Iacea lutea Clusij. Tragacanthum Salamanticum.

Wilt bastaert Saffraen. In Latijn/Attractilis. In Engelsch Wild bastard Saffrou.

lus ende Aëtius segghen. Dese plante groeyet van selfs op veel plaetsen/sonderlinghe vanden lande van Languedoc/ draghende soo wel purper als ghele bloemen. De wortel is eenen vingher dicke: De bladers zijn lanck/rondtsomme diepe ghesneden ende stekende. De stele is twee cubitus hooghe/ stekende/ hol/ met eenen seer stekendẽ bolle/waer wt een ghele oft purper bloeme spruyt: Tsaedt is dien vanden Cnico oft wilt-hof-Saffraen ghelijck/maer minder/ ende swart. Dit cruydt wordt inde houen van Nederlandt ghesayt om de ghenoechte wille.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers/tsoppen ende saedt met Peper ghestooten ende met wijn inghenomen/is seer goet teghen de steken vande Scorpioenen. Gal. Dit cruydt heeft een drooghende ende een weynich teerende cracht/ende heylet toe de diep ingaende sweeringhen.

Carduus benedictus.

De plante die vanden ghemeynen volcke Cardo benedictus ghenoemt wordt / heeft ouerlanck den gheleerden ende ons/de selue wel ouersien hebbende/ghedocht te wesen een tweede specie vanden wilden Cnicus, ende is een cruydt dat alle man van aensien ende ghebruyck wel bekent is. Dese plante wordt seer nerstich gheoeffent vanden Alchymisten ende smeerende Pockmeesters / de welcke groeyet bouen int hooghe gheberghte van Prouencen Marignols ghenoemt/ waer dat aen allen syden Cristallijne steenen ghelijck Regenboghen ende ander van diuersche coleuren wtghegrauen worden/ maer is styuer/ende wat minder dan die inde houen groeyet.

Cracht ende werckinghe.

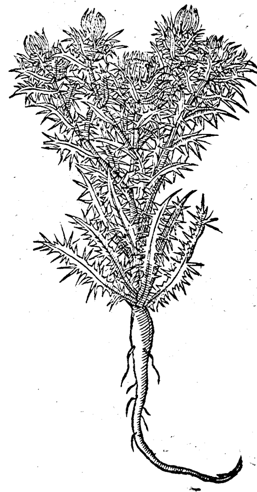
Cardo benedictus in spijse oft dranck inghenomen / verdrijft die groote pijne ende swijmelinghe in thooft. Een notschale vanden poeder van Cardo benedictus met wijn inghenomen / is seer goet teghen die haestighe sieckte. In wijn ghesoden ende ghedroncken / gheneest dat crimpsel vanden buyck/doet water maecken ende iaeght af tgraueel. Cardo benedictus poeder met wijn inghenomen/doet rijpen/ruymen ende lossen de fluymen op de borst: ende gheneest mits dien de ghebreken vande borst. Cardo benedictus is een seer goede medecijne voor leuer/ herte ende ingewant: ende tghedistilleert water / decoctie/ oft een vierendeel loots vanden poeder inghenomen/ is seere goet

teghen

Cardo benedictus. In Latijn/ Carduus benedictus; Cnicus supinus Cordi, oft oock is Carduus sylu. 2. Theophrasti? In Hoochduytsch/Cardo benedict. In Fráchois/Chardon benist. In Enghelsch/Blessed thistel.

Dyredistel/ende wilt velt Saffraen. In Latijn / Sequanorum Cirsium luteum; Carlina sylu. Dodon. Atractylis mitior Fuchsij. In Hoochduytsch/Dyredistel/ ende wilt velt Saffraen.

teghen de langheduerende ende doodlijcke cortsen. Groen ghestooten is goet gheleyt op alle beten ende steken van slanghen ende fenijnighe dieren/ende oock op alle smettelijcke gheswillen.

Wilt velt Saffraen. Oft oock is Acarna ende Erysithalis van Theophrastus?

Op de rouwe ende dorre heyen / wordt een Distel ghesien / de welcke Acarna Theophrasti, oft wilde Carline/ende van ander Erysithalis genoemt wordt. De wortel is cleyne: de stekende bladers zijn die vande Carline oft wilt bastaert Saffraen ghelijck/ maer minder. De stele is dunne/ rondt/ ende een cubitus hooghe/ de welcke drie oft vier stekende oft distelachtighe bollekens draeght / rondtsomme met stekende doornen sterrewys beset. als dese rouwe bollen inde middel wydt open gaen/soo comender bleeck ghele bloemen/ maer veel minder dan vande Carline. Dese distel wordt van Anguillara Erysithalis ghenoemt/ende vande Bourgoignons Cirsium luteum.

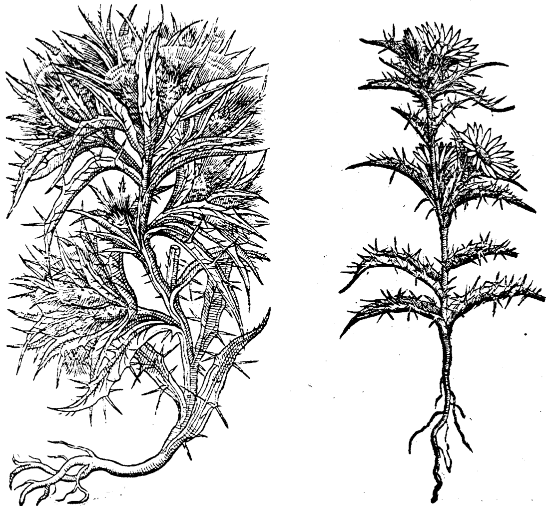
Ander soorte van Acarna.

Dit plantken/den wilden Carline niet onghelijck/maer gheheel minder/groeyet van selfs ontrent Salamanca/ende is vanden gheslachte der Distels. De bloeme is geel ende niet bleeck/ groeyende op een enckel steelken van een palme hooghe/ende is een iaerlijcksche plante.

Picnomos Cretæ Salonensis Galloprouinciæ.

Ghelijck dese Distel cleyne is/alsoo is die aerdich ende luttel gheuonden/die wy alleene op de dorre ende wyde pleyne aende zee gheleghen/ tusschen de twee oude steden Arles ende Salon de Crau/ontrent de tauernen van S. Merten / teghen ouer de minste herberghe / alder eerst ghesien ende ghe-pluckt hebben / ghelijck wy oock naederhant ghedaen hebben op ander ongheboude ende verre vanden wegh gheleghen plaetsen. De wortel is cleyne/die in tknouwen wat gommachtich is: De bladers zijn lanck/lancks de stele groeyende ghelijck die vanden Chamæleon van Montpelliers / maer veel smalder/ende aen tacken soo groot als vande Sterre-distel/ende op de selue maniere rondtsom wt ghesprenyt/stekende/ende met langhe doornen soo seer beset/datmen de selue niet en derf aentasten. Dese distel heeft veel croonkens met bleeck ghele bloemkens / die vanden Cruyscruyt ghelijck / maer meer-

Picnomos Cretæ Salonensis Gallo prouinciæ, Chamæleonis nigri species, forte Acarna humilis quorundam.

Acarnæ, siue Sequanorum Cirsij, Carlinæue varietas. Carlina syluestris minor Clusij, & Eryngium Archigenis.

der / wtstekende ende lanckworpighe hayrachtighe bollekens voorts comende / de welcke vergaen in wolachtighe hayricheyt ende verulieghen ghelijck die vanden wilden bastaert Saffraen / achterlatende cleyn cafachtich saedt dien vanden wilden hof Saffraen ghelijck. By wat soorte van Distels dat dese moet gheweeght zijn / en weten wy niet / ten ware byde specien vanden swarten Chamæleon. Wy en versekeren niet dat Picnomon is / maer midts datse met doornekens seer wel beset is / allusie metten naem hebbende / soo gheuen wy haer dien naem.

Phœnix, Leo, Carduus ferox.

De iongher Herbaristen hebben dese distel wel mogen noemen Phœnix, leew / ende wreede Distel / om sijn zeer stekende punckens ende doornen: want ghy en siet niet anders dan stekende puncten ende doornen van eenen duym ende onderhalf lanck / wt de diepe ghesneden bladers ende beghinsels vande bollekens voorts steken. T'steelken is qualijck een palme lanck / de bloeme is dien vanden wilden hof Saffraen ghelijck ende bleeck / rondtsom beset met seer scherpe puncten ende stekende doornen. Om dat dese plante luttel gheuonden ende nauwe bekent is / soo en wordt die niet ghebruyckt: nochtans hoore ick datse op sommighe dorre hoeuels van Italien / niet verre vanden gheberghte Appennin gheleghen / oneruloedich groeyet.

Acarna Theoph. Anguillaræ.

Walerant Donrez soo hy van Justinoplen in Illyrien weder keerde nae Venegen / brocht met hem twee soorten van Distels / vande welcke d'eene vol ghele stekende doornen was / met groene wt ghesneden bladers / die op dauerechte syde grijs waren van hayricheyt / ghelijck oock is de gheheele plante / de welcke veel stelen hadde van onderhaluen cubitus hooghe / met ghele bloemen. T'saedt was dien vanden wilden hof Saffraen ghelijck / maer minder / groeyende in een schubachtich bolleken vol stekende doornen.

Acarna VValerandi altera.

Dese plante heeft langher bladers ende stekende doornen die inde lenghde rondtsomme den stele staen ghelijck stijfue veders / ende ghelijck veders aen eenen pyl vast ghemaeckt. De gheheele plante

Phœnix.

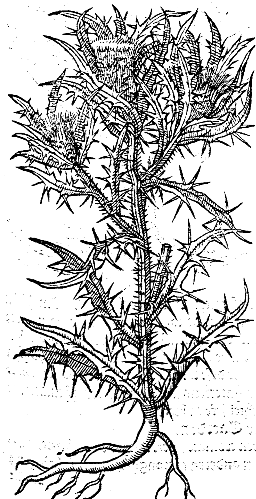
Phœnix. Leo. Carduus ferox. In Italiaensch/Cardo fiero Leone ditto.

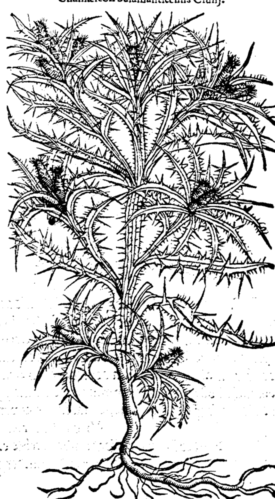
Acarna Theophr. Anguillaræ.

Acarna VValerandi altera.

Chamæleon Salamanticensis Clusij.

is grijs van hayrichеyt:de stele is drie vierendeel/somtijts eenen cubitus hooghe. De bloemen zijn die vanden Cardo benedictus ghelijck/wel dichte beset/maer minder/ende meerder dan die van Cruys-cruyt. T'saedt is dien vanden wilden hof-Saffraen ghelijck/maer minder.

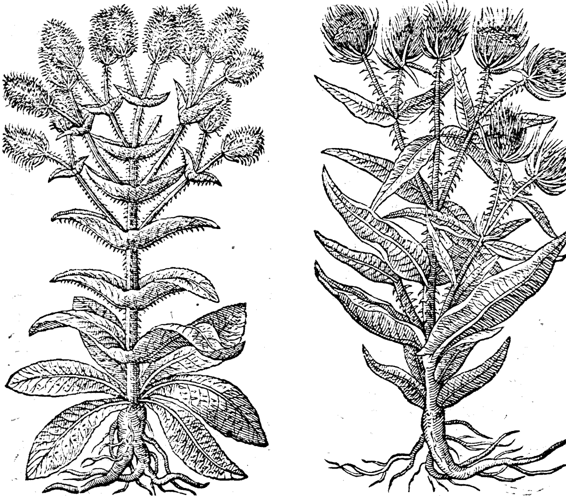
Chamæleon Salamanticensis Clusij.

Dese plante is van wtspruyten/bladers/ende gheheele ghedaente desen naest voorgaenden Acarna seer ghelijckende/ ende by auenture de selue plante ; ende een specie van swerten Chamæleon van selfs voorts comende ontrent Salamanca / ende vanden seer gheleerden Clusius beschreuen. De stele is eenen voet hooghe/somtijts oock meerder/in veel sijde schueten wtghedeylt/ ghestrept/ende gelijck met fijne veders gheblaert. De bladers zijn lanck/ smal ende vol stekende doornekens. De stekende ende dichte besette bollekens gheuen een bleeck purper bloeme.

Tamme Caerden/ende volders Caerden. In Latijn / Carduus Fullonum, siue Dipsacus satiuus. Labrum Veneris. An Spina Selenitis Theoph. Guill. ? Galledragon Xenocratis Anguill. In Hoochduytsch/Karten Distel/Weberkerten. In Franchois/Chardon à carder. In Spaensch/Cardencha, eñ Cardo penteador. In Italiaensch/ Cardo da panni, eñ Dissaco. In Enghelsch/Tasel.

Wilde Caerden. In Latijn/Labrum Veneris.

Onderschept vande tamme ende wilde Caerden.

Dese tweederhande Caerden zijn hedensdaeghs den ghemeynen man wel bekent. Ten schijnt oock niet dat alleene door oeffeninghe soude ghecomen zijn / dat de tamme volders Caerden met de cromme / ommegheboghen ende stijue haecxkens / soo vele verschillen souden vanden Labrum Veneris oft wilde Caerden die van selfs groeyen. Want meest alle gheoeffende dinghen pleghen weecker / malscher ende min doornachtich te worden: maer dese tamme Caerde heeft vaster / lanckworpighe bollekens / van cromme ende ommegheboghen haecxkens seer dichte by een ghemaeckt, de welcke soo stijf zijn/datse metten laken te rouwen niet lichtelijcke en breken.

Virga Pastoris. Wilde Caerden.

Maer dander heeft weecker/minder/rechte ende gheen cromme / veel langer ende slapper puncten. Oock zijn de bladers sachter ende minder/maer den anderen niet onghelijck. De bollekens zijn

veel/die

Virga Pastoris.

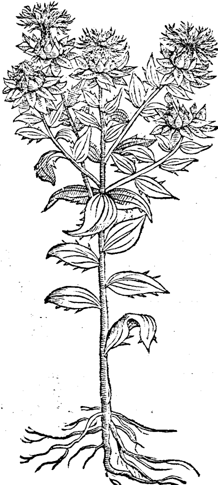

veel die vande stinckende Claueren ghelijck / Ende groeyet in Engellant in dlant van Kant byde wegen / ende voorghebochten van Rhie ende Sandtwijck / ende oock in Brabant op veel plaetsen. De derde ende cleynste soorte / en wort soo vele niet geuonden / ende zijn cracht is onbekent: Maer d'ander twee soorten hebben een vercoelende ende drooghende cracht / ende zijn zeer goet teghen de voorts-etende ende Cancreuse sweeringhen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Caerden ghestooten ende in wijn ghesoden / tot datse ghelijck een was oft salfken is / gheneest die clouen ende fistels in dat fondement. Dit salfken moet in een coper busse bewaert worden. Men seght oock dat zeer goet is om de wratten te verdrijuen. De wormkens diemen inde bollekens vande Caerden vindt / in een blaesken aen den hals oft aerm ghebonden oft ghehanghen / ghenesen de vierde cortse. Gal. De wortel is drooghende inden tweeden graet / ende heeft eenighe afvaeghende cracht.

Wilden hof-Saffraen. In Latijn / Cnicus satiuus Theophr. Carthamus. In Hoochduytsch / Wilden garde Saffran. In Franchois / Saffran bastard, & graine de parroquets. In Spaensch / Alazor & semente de papagayos. In Italiaensch Zaffrano matto Saluatico, & Saracenesco. In Enghelsch / Bastart Saffran.

Vreemde Cnicus met blaw bloemen. In Latijn / Cnicus flore cæruleo, Cnicus alter Clusij.

Cnicus beteeckent de scherpstekende ende doornachtighe Distel / maer Carthamus zijn purgerende cracht. Dese plante en groeyet niet inde Noordersche ghewesten. dan ghesayt ende inde houen gheplant/waer datse lustich opwasset/maer tsaet ghebreeckt vele vande purgerēde cracht. Want dat van Oosten compt/purgeert veel lichter eñ proffytelijcker met minder quantiteyt. Dat van Languedoc/dwelcke te Massillarges vier mijlen van Montpelliers vanden Apotekers gheoeffent ende ghewonnen wort/is veel onstercker/als dat niet min dan twee oncen of ten minsten onderhalf once tseffens inghenomen wort/om camerganck te maken:oock en openet so wel niet de verstoptheyt vande Meseraicas,dat is de cleyne aderen daer de leuer door suyght. Ende midts dat dese plante ghenoech bekent is/ soo en ist niet van noode hier voorder vermaen af te maecken (gemerckt dat oock door sijn medesoorte de Cardo benedictus kennelijck ghenoech is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bloeme van wilden hof-Saffraen/wordt in saussen ghebruyckt / maer tsap van ghestooten saedt met honich water/oft sop daer eenen haen oft Cappoen in ghesoden heeft / gedroncken/ maeckt camerganck / maer is de maghe teghen. Met dit sap worden soppekens ghemaeckt / daer by doende Amandels/ anys/ nitrum ende ghesoden honich/de welcke camerganck gheuen. Dese worden in vieren ghespleten/soo groot als een Okernote/vande welcke twee oft drie voor den auontmael inghenomen/ghenoech is. De maniere van die te timperen is dese / Suyuer sap van Cnicus,een pondt/ghepelde ende gherooste Amandels drie oncen/ Anys een pondt / Nitrum een dragme / met twleesch van dertich vijghen. Tsap van dit saedt in milck ghedaen/ doet dat milck runnen/ende vermeerdert de cracht van camerganck te maecken. Mesue. Cnicus is wilt ende tam ; van tseluc is oock beter tsaedt. De bloeme en is oock niet onnut. Tverwermt inden eersten ende drooght inden tweeden graet. Twilt is heeter ende droogher/ dan de bloeme. Inghenomen oft in een Clisterie ghedaen/iaegt af van onder ende bouen dwater ende flegmatike humeuren : Daerom ist zeer goet tegen de sieckte/ die wt sulcke den oirspronck hebben/als de Colike ende der ghelijcke ghebreken. Cnicus suyuert oock de borst ende longher/ waer door dat een claere stemme maeckt. Wilt hof-Saffraen ghebruyckt/vermeerdert dat mannelijck saedt / maer het is quaet voetsel/ende der magen zeer hinderlijck. Het doet oock dmelck runnen inde borsten/ende maeckt walghinghe/en beroerte inde maghe.
Cnicus heeft de cracht vande planten die melckachtich sap hebben / maer niet soo sterck : het vaeght af/het opent/ende de bloeme met honich water gheneest de gheelsucht. Men sal tot desen sade nemen eenich confortatijf vande maghe/als Anijs/Galigaen/Mastijck/maer heete dinghen/als Cardamomum,Gember,Sout/Sal gemmæ,daer by ghevoeght/voorderen sijn werck/ende benemen tletsel vande dermen. Insghelijck thien dragmen van sijn marck/met een dragme Cardamomum ghemenght/ende pillekens soo groot als Ciceren daer af ghemaeckt / vijf draghmen van dien sullen genoech purgeren/als Ægineta seght:Men gheuet saedt van vier tot vijf dragmen/maer de bloeme van een tot twee dragmen.

Cnicus met blaeuw bloemen.

Dese plante/als de ghene die metten ghemeynen Cnicus wel accordeert/wort om haer gedaente vremde Cnicus ghenoemt. Want sy heeft steelkens van eenen voet ende cubitus hooghe/ spruytende wt een swerte wortel van eenen duym dicke/ aende welcke bladers groeyen die vanden wilden hof-Saffraen ghelijck / maer de bollekens die scubachtich zijn gheuen bloemen van blaeuwe draykens ghemaeckt. Tsaedt is oock minder dan vanden hof-Saffraen ende rosachtich. Dese plante groeyet inden wel ghestoffeerden ende zeer rijcken hof van cruyden van onsen vriendt Pieter Coudenbergh. Clusius schrijft datse van selfs groeyet ontrent Cordua ende in Ciuilien int coren/waer datse haer bloemen gheeft in Meye ende Wedemaendt/ maer hier te lande/ in Hoymaendt ende Ooghstmaendt.

Distelken vanden wolfsbergh.

In tgheberghte van Languedoc/aenden voet vanden Wolfs bergh/ op de Suydt syde/ groeyet by de cleyne beke / dese alderminste soorte van Distels / ende wordt daerom Distelken van ons gheheeten. Theeft een verwerde wortel / diep in d'eerde streckende / wt de welcke veel bladers terstont spruyten met cleyne ende diepe sneden ghetandt. De stele is glat ende dun / nauwelijck een spanne hooghe/op der eerden hanghende. De bloeme oft bolle/ is meerder dan nae den eysch vande bladers / beset met blaerachtighe zeer stekende doornen purper-verwich / dien vanden wilden bastaert Saffraen ghelijck/den welcken oock de bladers/iae de gheheele plante zeer ghelijck is/maer veel gelijcker den Atractylis van Aëtius met de purper bloeme/ende is by auenture de seluc. Tghebruyck van dit Distelken is noch onbekent/midts dat de plante nauwelijck bekent en is.

Astone

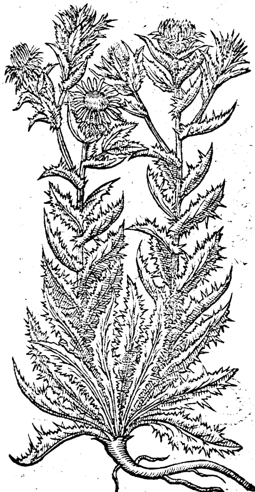
Astone Italica Anguillaræ : Spina Ceanoton Theophrasti.
Hoe wel datter gheen seker teecken en is dan vande wortel.

Distelken vanden wolfsbergh. In Latijn/ Carduncellus montis Lupi.

Ontrent Padua loopen de wortels van Astone zeer lanck onder d'eerde: De bladers zijn die vā Melck-weye oft Melck-Distel ghelijck/ maer meer stekende. De stele is ghestrept/ bouen op de welcke veel cleyne stekende bollekens zijn met purper bloemē/ die in een witte hayrichheyt vergaen als sy rijpe zijn. Tsaet is cleyne ende dien vanden wilden hof-Saffraen ghelijck. Dese plante groeyet oock vele inde wijngaerden van Vranckerijck ende Bourgoignen.

Wilde Distels. In Latijn/ Carduus vulgatissimus viarum, Onopyxos Guillandino. In Enghelsch/ Thistel.

Wilde Distel seer stekende. In Latijn/ Carduus spinosissimus vulgaris. Polyacantha Theophrasti, oft Aculeo à Gazę ius? Agriacantha Ruellij. Carduus sylu. & Scolymos Dod.

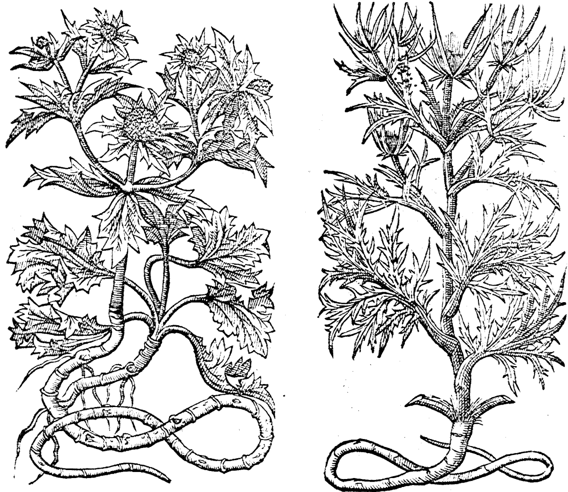

Dese zeer ghemeyne Distel groeyet ouer al/ ende is in allen landen bekent: Wt de wortel spruyten holle stelen met syde scheuten van eenen cubitus ende onderhalf hooghe/ waer aen dat bladers groeyen die vanden Gansen-distel ghelijck/ met scherpe stekende puncten oft doornen/ ende doncker groen. De bloeme is schoon purper/comende wt scherp stekende bollekens/ die ten eynde in een witte hayrichheyt vergaet. Tsaedt ende voorts alle ander dinghen zijn bekender/dan datse breeder beschrijuinghe van doen hebben. In Oostmaent ende Septembre wassen aen den stele langhworpighe ende olyfwyse knobbels die binnen van ghewormte gheten worden. De selue int breken vander Maene ghepluckt/ worden voor een wtnemende remedie beproeft teghen de Spene/ ist datse yemant ouer hem draeght door een sonderlinghe verborghende cracht. Dit heeft my de hoogh gheboren Prince van Orangie Willem van Nassau mijn goet ende gunstich Heere toeghesent.

Wilde seer stekende Distel.

Die zeer ghemeyne ende wel bekende Distel/ schijnt wel met rechte te wesen die zeer stekende Polyacantha: want soo wel de stelen/ bladers/ ende bollen zijn soo dichte met stekēde puncten ende doornen beset/ dat ghy niet en siet dan een groote menichte van doornen: De bloeme is purper verwich: de stekende rouwe bollekens zijn soo groot als een Olyue. De stele is onderhaluen voet hooge: De bladers zijn stekende/ die vanden witten wegh-Distel ghelijck maer minder/ ende sonder wolle/ van verwe bruyn groen. De wortel is faselachtich met veel veselingen. Ende hoe wel dat dese/ midts de ouervloedicheyt van haer stekende puncten oft doornen genoemt mach worden Aculeosa oft Polyacantha, soo en ist daerom niet altijts die van Theophrastus oft Gaza, de welcke een boomachtich ghewas schijnt te wesen/ hoe wel datter een is die meynt dat Polyacantha is.

Cruysworttel / Meerwortel / oft Endeloose. In Latijn/ Eryngium marinum: Drypis Theophrasti, quorundam. An Acanos Plinij? In Italiaensch/ Iringio. In Enghelsch/ Zea Holy.

Cruys Distel. In Latijn/ Eryngium campestre mediterraneum. In Hoochduytsch/ Raden Thistel. In Enghelsch/ Hondert headed Thistel.

De Griecxsche Philosophen meynen dat dit cruyt Eryngium, dat is soo veel als een opruysinge ghenoemt wordt/ om dat de Geyten die een tacxken oft scheute afghebeten hebben/ ende ingheslickt/ de gheheele cudde die hun van by volghen al oft die verbaest waren/ stille doen staen/ tot dat sy met opruysenen den Eryngium weder wt gheworpen hebbē. Hoe duyster dat de mensch/ de dinghen/ iae die van haer seluen claer zijn/ beschrijft/ machmen hier wt mercken/ gemerckt datmen daer Dioscorides claerlijck den Eryngium voor ooghen ghelepyt heeft/ noch niet en kan gesegghen oft hy vanden Eryngium Marinum oft vanden ghemeynen bergh Eryngium ghesproken heeft. Nochtans ghelijcken alle de teeckenen beter den Zee Eryngium (dan den ghemeynen bergh Eryngium) wtghenomen de vermaeninge vande plaetse/ welck teecken luttel te bedyen heeft ende van gheen zeer groot verlangen en is. Alder eerst zijn de bladers van Cruyswortel oft Zee Eryngium malssche blaerkens/ niet terstōt stekende/ ende daerom worden sy voor salaet ghheten/ ghelijck de Crithmum met stekende puncten/ oft Zee Pastinake/ die van plaetse van groeyen desen aldernaest is. Daernae worden die breet ende stekende/ aenden wttersten kant niet soo diepe ghesneden/ maer scherper dan die vanden bergh Eryngium: oock hebben die een lieflijcker ende specerijachtigher smake/ ende eenen scherpen randt. Als

hy vol-

hy volwassen wordt / crijcht hy de stekende doornen / ende op de stelen comen ronder bollen / die sterre-wys rondtsomme beset zijn met stijue stekende blaerkens / als Dioscorides seght. De verwe van allen beyde is oock diuersch / maer de gemeyne en verandert die niet / dan als sy van plaetse verandert. Wy hebben selue den Zee Eryngium gesien ontrent Aigues-mortes ende op meer ander duynen / graeuw blaeuw wit ende groen. Haer wortel is zeere lanck / iae meer dan twelf oft twintich voeten / oock dicker dan die vanden bergh Eryngium, beter rieckende / in spijse ende medicijnen lieflijcker ende crachtigher: want de gheleerde mannen en ghebruycken die ander niet / dan by ghebreke van desen / midts datse op haer crachten soo wel niet en betrouwen. De Cruysiwortel groeyet gheerne op hooghe rouwe plaetsen / want nimmermeer bycans en wortse ghevonden opden berg Cetus ende der ghelijcke plaetsen tusschen hooghe steenrootsen / maer altijts op leeghe / rouwe oft sandtachtighe ongheboude plaetsen / iae somtijts onder half myle vander Zee gheleghen. Tvelt Eryngium hebben wy voren verghe-leken metten Chamæleon dien wy meynden dat meest ghelijck was / ende den cloeckstten verstanden voorghelegt / hoe wel dat van desen meer in verwe / ende diepe keruen van bladers / dan van nature verschilt. Plin. Daer zijnder die oock Acanon, een stekende / corte ende breede plante / met breede doornen den Eryngium toeschrijuen. Dese op de varsche wonden ghelegt / stelpt zeer wel tbloet. Ander hebben t'onrechte ghemeynt dat de selue Eryngis ende Suethout was / waeromme dat sy moet terstont hier onder ghevoeght worden. Sonder twijfel het is oock een stekende plante / met scherpe / stekende / vette ende int tasten gomachtighe bladers: de stelen zijn twee cubitus hooghe: de bloeme is purper verwich: de vrucht is soo groot als de bollekens vanden Platanus. De reste moeght ghy in Plinio lesen totten eynde vanden Capittel.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers vande Cruysiwortel als die eerst comen / zijn nut ende bequaem om met sout te eten. De wortel heeft een verwarmende cracht / de welcke met wijn inghenomen / de maentstonden vande vrouwen verweckt / ende water doet maecken. De selue wortel met wijn inghenomen / is goet den ghenen diet Colica ende pijne inden buyck hebben / want sy doet de winden scheyden. De selue is oock goet teghen de ghebreken vande Leuer / ende den ghenen die van eenich fenijnich dier ghebeten zijn / oft fenijn inghenomen hebben met wijn gedroncken / ende teghen veel meer ander dingen / sonderlinghe alsser een draghme saedt van wilde Pastinaken by ghedaen is. Die aenden hals ghehanghen / oft opghelegt / men seght datse de clieren ende herde geswillen doet scheyden ende vergaen. Met meede ghedroncken is goet den ghenen die vercrompen leden hebben / ende vande vallende siecte ghequelt zijn. Gal. Van warmte gaetse luttel oft niet te bouen de dinghen die getempeert zijn / maer sy en heeft gheen cleyne drooghte in een subtijle substantie zijnde.

Eryngium pusillum planum Mutoni.

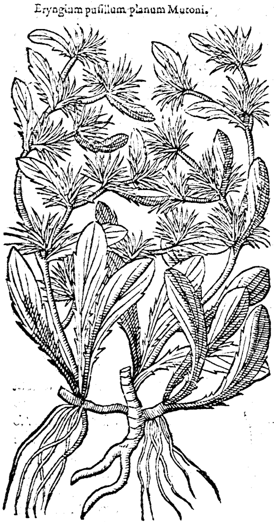
Desen Eryngium wordt selden buyten op tvelt / oft inde houen van Nederlant gesien / ende heeft de bladers veel minder dan de Volders Caerde / ende smalder / de welcke groeyen aen cromloopende ende van malcander staende steelkens / van neghen duymen oft eenen voet hooghe / lancks de welcke ende oock int opperste bloemkens groeyen / minder dan die van velt Eryngium. De wortel is die van Coraleruyt oft Corruda ghelijck / maer veel minder / de welcke iaerlijcx weder wt schiet. Ick en weet niet dat ick de selue elders ghesien hebbe / dan inden hof van Jan Mouton.

Eryngium pumilum Clusij.

Tgheslachte vanden cleynen Eryngium van C. Clusio beschreuen / d'welcke op de hoeuels van Salamanca groeyet / verschilt vele vanden voorgaenden / waer dat wt een houtachtighe ende dunne iaerlijcx vergaende wortel / eenen dunnen stele voorts brenght / ghedeylt in veel sijde tacxkens / van een palme / oft neghen duymen ende meer lanck / rondtsomme de welcke sterre-wijs staen stekende diep ghekerfde ende ghesneden bladers. De blaeuw bloeme ende de rouwe stekende bollekens zijn rondtsom met bladers beset: Maer d'onderste bladers zijn breeder ende sachter / sterre wijs plat op der aerden ligghende / die oock rondtsom ghekerft zijn.

Het besien van desen Eryngium gheeft den mensche die begheirich is om cruyden te kennen ghenoechte / dat hy lichtelijck alle den swaren arbeyt diemen doet om de cruyden te soecken / niet alleene doet vergheten / maer oock verweckt om daghelijcx meer en meer die te ondersoecken: want het is een wter maten aerdighe plante. Tgheheel cruydt blinckt van hemels blaeuw veel blijder ende leuendigher dan inden ghemeynen bergh Eryngium, principalijck int gheberghte daert van selfs groeyet. De wortel is bycans soo groot als den Alantwortel. De stelen zijn steckachtich / ende recht op groeyende / van onderhalue oft twee cubitus hooghe / ghestript / ende gheknoopt / Wt de knoopkens groeyen de bladers met tusschen-spacien rondtsomme de stelen sterre-wijs / de welcke bouen sachtachtich ende teerkens zijn / eenichsins die vanden velt Eryngium ghelijck / met veel puntkens die niet en steken. Wt de wortel schieten oock terstont bladers die vanden veyl ghelijckende / rondtsom cleyne ghekerft / ende

Eryngium pusillum planum Mutoni.

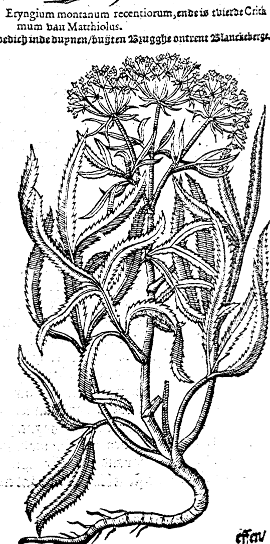
Eryngium pumilum Clusij.

Alpinum cæruleum Geneuense, met de rouwe bollekens vande Caerde/seer aerdich om sien.

Eryngium montanum recentiorum, ende is t'vierde Crithmum van Matthiolus.
Dit groeyet ouervloedich inde duynen/buyten Brugghe ontrent Blanckebergh.

effen dien vanden Halscruyt / oft Epimedium by ons gheconterfeyt ghegheuen niet onghelijck, de bollekens zijn rouw / van fatsoen ende grootte byeans vande Caerden / maer van buyten blaeuw. Dese plante wordt gheuonden op de grasachtighe toppen vanden hooghen bergh Iura, ende andere ontrent Geneue gheleghen / ende oock op de hooge berghen van S. Glaude. De wortel is van buyten swert / van binnen wit / wel rieckende met de smake vanden Cruyswortel oft Eryngium.

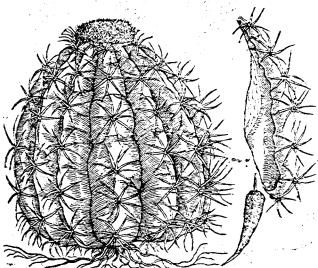
Hippophaes. Hippophæstum.

Desen naem Hippophaes is soo veel te seggen als een hulpe vande peerden: want tgrieck woordt φάος, en beteeckent niet alleene licht / maer oock ghesontheyt / hulpe ende remedie. Dioscorides seght dat een Volders cruydt is / ende hy beschrijuet alsoo claerlijck / dat voor gheenen nerstighen ondersoecker van cruyden / so verre als hy dat sage / soude connen verborghen blijuen: Waeromme dat wy ouerlanck opghehouden hebben ons seluen te quellen met soecken / aenghesien dat tselue / nae dat wy veel duynen doorsoeckende principalijck vande Tuscaensche ende Narbonsche Zee (daer dat sommighe Auteuren ons ende hun seluen wijs ghemaeckt hebben dat groeyde) noch van ons / noch van ander onse vrienden die noch nerstigher zijn / gheensins en heeft gheuonden gheweest: oft dat wy van yemandt mochten vernemen dat tselue van eenighe Volders / wonende ontrent de Middellantsche oft Westersche Zee / soude ghebruyckt worden: Nochtans gheloouen ende dancken wy onsen zeer ghetrouwen ende goeden vriendt / eñ zeer gheschickten Herbarist Anguillara, die ons met zijnen eyghenen mondt ghesevt heeft dat hy de selue ghesien heeft. Dese plante groeyet op sauelachtighe plaetsen vande Natolie ontrent den Zeecant gheleghen / ende wort daer ghemeynlijck ghenoemt Spina purgatoria: de wortels heeftse langher dan een palme / de welcke int breken melckachtich sap gheuen / dat zeer bitter is ende stinckende. De bloeme oft vrucht en heeft hy doen niet ghesien: alle ander dinghen waren den Hippophæsto ghelijck. Veel cruyden oft simpelen souden moghen heden-sdaeghs in stede van dit cruydt ghebruyckt worden / ghelijcker wijs de tamme Volders Caerden ouer al tselue profijt doen / hoe wel dat in Dioscorides gheen mentie ghemaeckt en wordt / datmen die in ouden tijden soude ghebruyckt hebben om de lakens te rouwen. Van desen cruyde worden veel dinghen ghesevt / soo wel by andere / als by Theophrastus, diet Hippophæos ende niet Hippophaes noemt / ende oock Paracantophyllis, oft neffens de doornen bladers hebbende / gelijck als zijn Anonis ende Tribulus, dwelcke een teecken is / dat in ons lant niet en groeyet.

Hippophæstum schijnt door tghebruyck vanden naem by auenture oock vande ghedaente / yet metten voorgaenden ghemeyne ghehadt te hebben.

Maer dese plante en schijnt den ouders niet soo wel bekent geweest te hebben als de voorgaende: want Galenus ende Paulus en hebben vande selue gheen mencie ghemaeckt: Hoe wel nochtans dat de zeere gheleerde Ruellius in sijnen Herbarius wt Dioscorides ghetrocken ende gheschreuen heeft dit Hippophæstum, die dat oock met luttet ende onseker woorden beschrijft / dat een plante is sonder bloeme oft stele / met stekende bladers / de ghedaente hebbende vande Volders caerde / ende soodanighe als Ruellius schrijft ghesien te hebben / wtten lande van Languedoc ghebrocht / Maer wy meynen dat de selue was / de stekende Carduus Echinatus, onder de Distels Ritro Theophrasti genoemt / dwelcke wy yeghelijcken wel gheleerden Herbarist laeten oordeelen.

Echino Melocactos, siue Melocarduus echinatus Indiæ Occidentalis. Dat is soo veel te segghen als een stekende Meloendistel van West-Indien.

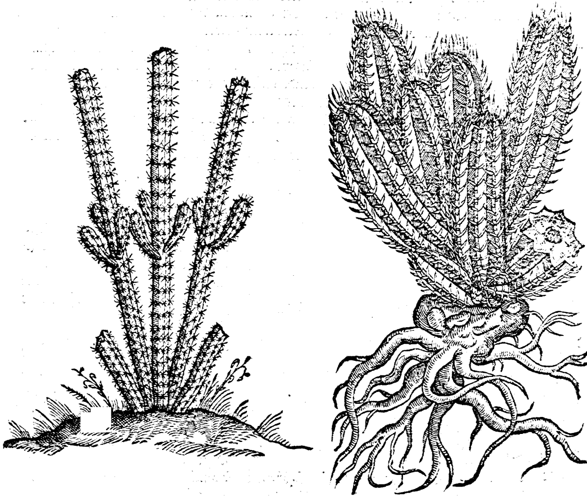

De ghene dien niet en helpt in dese aerdighe ende zeer luttel gheuonden Distel de wijse oueruloedicheyt der naturen te aenschouwen / die mach wel segghen dat hy gheen liefhebber en is van tbeste deel der Philosophie. Dese groeyet van selfs inde eylanden vande nieuwe werelt / principalijck int eylandt van S. Margriete / van waer dat d'Enghelsche schippers met lieue weder ghekeert zijnde / dese vrucht gebrocht hebben den zeer gheleerden ende liberalen borgher Morgan Apoteker van Londen: in wiens zeere wel ghestoffeerde winckel / meest soodanighe lieflijckheden van nieuwe planten bewaert worden / ghelijck wy oock die op hun plaetsen gheschreuen ende ghestelt hebben. Dese vrucht schijnt te wesen als een vergaederinghe / vande Pompe / Meloen ende Distel die tsamen ghewassen zijn / ende daerom hebben

wy die Echinomelocactos oft Melocarduus echinatus, meer wt het ghemerck dan wt den ghewoonelijcken naem ghenoemt. Sy heeft eenrechte peerwyse ghedaente/ met veerthien hoeuels ghelijck ribben met voorkens van een ghescheyden vande breedtste ende onderste syde/ inde lengde loopende/ en tsamen comende int plat oft bot punct/ wtwelcke als wt eenen hayrachtighen top oft cruyne haer wtsteeckt/ ghelijck inde Artichocken/ een zijdachtighe wolle seere wel opghevolt/ ende sacchte/ bycans ghelijck pluym-aluyn/ inde welcke gewonnen ligghen spitse/ haewachtighe/ bloetroode scheykens/ van verwe ende faisoen den Bresilie peper niet onghelijck/ maer seer cleyne/ die vol clein rond saets zijn/ dien vande Flueelbloeme ghelijck/ met veel stijfue ende stekende gele borstels die hun bouen wtsteken/ het welcke ghesant in Enghellandt en is niet voorts ghecomen. De wterste rugghen vande voorkens daer sy meest wtpuilen/ hebben thien oft twaelf cromme hoornachtighe stekende puncten als anghels/ sterrewijs/ ende meestendeel seuen sterren ghelijckende: Jae sy becleiden soo wel de gheheele schorsse/ ghelijck eenen Egel/ dat ghy die qualijck moeght inde handt nemen sonder u te steken oft quetsen. De gheheele schorsse is weerachtich ende dicke/ van coleure ende tsamenwassen den Aloe oft Concommer ghelijck. Tvleesch onder de schorsse is wit/ vet/ slap/ ghelijckende een Meloen oft smeer: van smake smets oft suerachtich/ niet onlieflijck/ waterachtich ende vercoelende: Waer af de seer gheleerde ende goede man D. Foxius Enghelsman/ om te proeuen/ sonder hinder een stuck heeft gheten dat in water ghesoden was. Al oft van binnen ende haer opperste deel/ een Meloen gheweest hadde/ die onder een distel-bloeme ware/ soo scheyde een vellekcn dat inde middel deurliep/ tharstse vleesch vanden anderen/ ende maeckte een celleken/ bycans ghelijck in een Caworde. Maer door de cracht van tsaet vooser ende niet soo vast zijnde/ omwijntse daer het marck. De schippers ende oock sommighe goede vrienden die de plaetse ghesien hadden daer sy groeyen/ seyden dat was inde duynen. Als die rype was gheworden/ was soo groot als een middelbaer Pompoen/ oft een seer groote Meloen/ want dese weegde negen pont ende een derdendeel. Hy groeyet plat op d'eerde/ sonder dat er yet schijnt aende plante oft wortel/ die seer cleine is/ wtghespreyt met seker wissachtighe/ lange/ swarte/ ende stercke saselinghen/ die niet licht om breken en zijn.

Euphorbium. In Latijn/ Euphorbij arbor Cerei effigie, siue Peruuianus Cereus vulgi.

Een ionghe plante van Euphorbium. In Latijn/ Euphorbij tenella planta.

Door de zeer wonderlijcke aerdicheyt van dese plante/ heeft de gheest van d'Alghemeyn in alle de planten van onsen landen een verwonderinghe ghestort/ghemerckt dat dese den gheest ende ooghen van diese siet/niet ghenoech en kan doen verwonderen / midts de seldenheyt ende frayheyt int aenschouwen. Tghemeyn volck heeft die om haer fatsoen in hun tale een tortse oft flambeel ghcheeten: want sy groeyet vier oft vijf pijcken/ ende negenthien oft twintich cubitus hooge/ met geheel recht getrocken strepen ghevoort: Inde buytenste witstekende botte hoecken vande strepen / steken sterrekens wt / wt hun middelste met hoornachtighe stijlkens straelwijs aen allen sijden ghekeert / hebbende maer een alleene dat voorwaerts witsteeckt/ dwelcke oock tlanckste is. De gheheele plante heeft eenighe ghelijckenisse / ende ghelijckverwighe opper ghesteltenisse vanden Echinomelocactos, ende is effen ouer al soo dicke als eenen aerm/ghelijck een tortse oft flambeau:wt het middel van desen eñ wt de rugghen vande strepen/groeyen ghelijck hanthauen drie aermen die smal van halse zijn/ende den buyck vanden Concommer hebben/ de welcke als lanckworpighe ronde dicke bladers staen ende ghelijck-formich zijn nae den eysch ende figure vande selue tortse. Binnen is een zeer hart ende rondt houtken / van een vuyst dicke / dwelcke met wierachtich vleesch becleet is / ende vol gomachtich sap/ dien vanden Aloe niet onghelijck / zeere tay ende bitter. De bloeme groeyet int alder opperste vande plante/de welcke (soo ons heeft ghesejt diese medeghebrocht heeft) dien vanden rooden Vingerhoet cruydt ghelijck/nae de welcke schoon roode vruchten volghen/ bycans ghelijck vijghen ghefatsoneert die goet van smaecke zijn.

Jonghe plante van Euphorbium.

Dese plante die wt Peru comt ende van tghemeyn tortse oft flambeau ghenoemt wordt / is den Euphorbium, soo ons affirmeerde Philips Arsseliers Coopman van Antwerpen / die de ghelijcke plante t samen metten Anteuphorbium wt Indien van Peru met hem ghebrocht hadde. Vande welcke een blat in d'eerde gheplant oft ghesteken zijnde / wederom min noch meer als die Indiaensche vijghe / veel bladers ende een dicke wortel in d'eerde wijdt wt ghespreyt voorts comen / de welcke tot Bruessel inden zeer schoonen ende rijcken hof vanden edelen heere Jan Boisot die vanden cruyden groote kennisse heeft/een gheheel iaer groene gestaen ende ghegroeyt heeft/ soo hy my selfs heeft ghesejt/maer is ten laetsten door den grooten vorst ghestoruen. Desghelijcks machmen noch hedensdaechs sien tAntwerpen inden zeer lustigẽ hof van mijn vrouwe Marie de Brimeu. Dese is vande Cereus voorseyt alleene verschillende in dobbel ordeninge ende standt van doornen. De bladers zijn lanckworpich rondt/dicke/ ghecromt wtgheholt ende Concommer-wijs van eenen voet ende onderhalf lanck. Dat Dioscorides den boom niet en heeft ghekent/ doen hy seyde dat een steeckachtighe plante was/ en is niet te verwonderen/gemerckt dat wy tot nv toe niet en hebben gheweten van wat plante oft boom dat Euphorbium tsap was: midts dien dat die wt vreemde landen / ende wt de nieuwe werelt pleeght ghebrocht te worden. Tsap vande plante is zeer scherp / maer niet te ghelijcken met de ghene die in Perou groeyet.

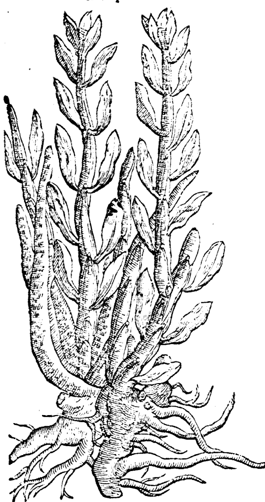
Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap vanden Euphorbium verdrijft de vochticheyt vanden oogen die tghesichte schadelijck is/daer op ghestreken. Tselue sap ghedroncken/ brant eenen gheheelen dach lanck / waerom dat met honich oft ooghe saluen nae sijn scherpheyt moet ghemengt worden. Tselue met welrieckenden dranck inghenomen/ is zeer goet teghen de pijne vande dyen. Thaelt wt opden seluen dach datter op gheleyt wordt de schelferinghen van ghebroken beenders. Maer de ghene die tselue ghebruycken/moeten met pluck oft Cerat tvleesch bewaren / daer de beenders mede becleet zijn. Ander hebben by gheschrifte achter ghelaten dat een die van een slanghe oft fenijnighe beeste ghebeten is/ gheen hinder en sal hebben/alsmen tvel vanden hoofde totten beene toe opent / ende dat dit sap daer in ghedaen wort/ende de wonde dan toe ghenayt. Gal. Sap van Euphorbium heeft een blaermakende ende brandende cracht/ende is van subtijle deylen. Dwelcke ghebruyckt wort teghen het wtuallen vanden hayre Alopecia ghenoemt. Euphorbium is sap oft gomme van eenighe stekende oft doornachtighe plante/die wt de Westersche landen ghebrocht wort.

Anteuphorbium.

Het Anteuphorbium dat vande selue plaetsen ghebrocht wert/heeft oock inden hof vanden seer gheleerden Boisot ghewassen/ ende wast noch dit iaer 1581. inden voorseyden hof van mijn vrouwe Brimeu / dwelcke de wonderbaerlijcke wyse/ ende aerdighe natuere / den inghesetEN van dien lande heeft ghegheuen teghen de dulle ende seer brandende oft heete crachten vandẽ Euphorbium. Dese heeft aen veel dicke/ groene/ende ronde langhe stelen/de bladers vande Porceleine / maer veel dicker ende grooter. Sy spreyt oock haer wortels wijt ende breedt inder aerden. Dese plante heeft veel tay ende cout sap/waer mede dat de brandende cracht vanden Euphorbium benomen wort.

Anteuphorbium.

Poterion oft Nourade/Cyprijs, Mazina ende Stiuida.

Tafelken.

Poterion ende sijn onderscheidt.
Tragacantha, dat is Bockdoorn/oft Bockbaert.
Ononis, dat is/Prangwortel oft Stalcrupt/en sijn verāderinge.
Natrix Plinij, vande iongher Herbaristen.

Poterion oft Nourade.

Om dat dese plante zeere goet voor de zenuen is/ heeftmense Nourada in Grieex ghenoemt / ende by auenture oock Poterion, om datse gheerne groeyet/ als Dioscorides seght/ op vochte plaetsen ende marasschen / die dit boomachtich ghewas van tacken ende blaeders zeere wel ghelijckt byde Tragacantha : wy hebben soodanich vele ghesien / alder eerst op een parckxken inden hof van Padua/door toedoen vanden zeer gheleerden Guillandin: Daernae heeft ons tselue ghesonden wt Suydt-ghewesste van Piement ghenomen/onsen zeer goeden vrient ende gheleerden Apoteker van Marseille Jaques Renaudet. Dese plante spruytet wt/wijt ende breet wtghespreyt/ met veel cleyne steelkens/becleet met een dunne swerte schorsse/de welcke dorre ende niet rechte en zijn gelijck Tragacanthum , maer op weder sijden ghebogen ende by orden in een ghedraeyt / ghelijck die vande Nepa oft wilt Coral-cruyt : Insghelijcx oock en staen de stekende puntkens in gheen orden ghestelt/ maer zijn fijnder ende minder dan die vande Tragacantha, ende worden hier en daer traille-wijs ende net-wijs bloot inde blaeders beuanghen. De blaerkens en zijn niet wit / maer bruyn / de welcke spruyten niet wt de stekende puntkens / maer wt de stele/met seer cleyne aderkens oft ribbekens/driemael minder dā die vande Tragacantha, ghelijck de bladers van Linsen oft Astragalus. Tsaedt is cleyne ende rootachtich / dien vanden Sumach ghelijck/ maer minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortels van Poterion ghestooten/ heylen de door-ghehouwen zenuen / ende wonden/ daer op gheleyt. De selue in water oft wijn ghesoden ende gedroncken / is zeer goet teghen de ghebreken vande zenuen. Gal. Poterion heeft een droogende cracht sonder bijten: in vueghen datmen seght datse de doorhouwen zenuen tsamē heylt/maer principalijck hebben de wortels dese cracht: iae dat meer is/sommige gheuen de decoctie van dien den ghenen die eenich ghebreck aende zenuen hebben.

Tragacantha.

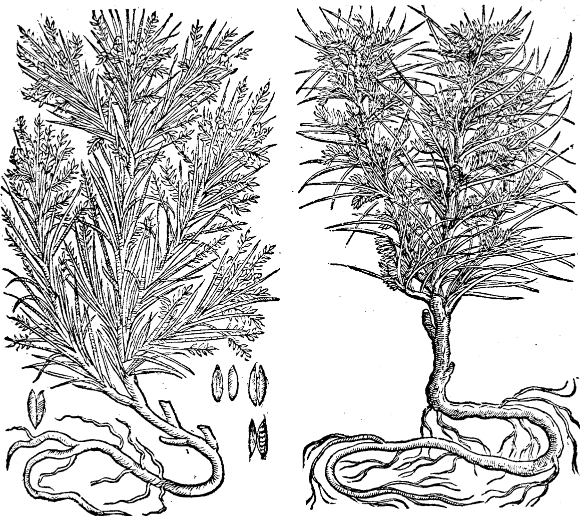
D'oprechte Tragacantha oft Bockbaert/die den naem heeft vāde baerdekens vande doornen/groeyet zeer vele in Prouencen / byde vesten van Marseille/ op de houels aende Zee gheleghen Suydt-waerts/ ende oock op veel ander plaetsen daer ontrent ghelegen / de welcke in hun tale daer ghenoemt wordt Barbe Renard ende Ramebouc, dat is te segghen/ Vossenbaert ende bocxtackxken. Tghewas is leegh/ maer dichte/ gheheel wit/ op eenen rijsch eenen grooten hoop by een ghevoeght.

De

Bocxdoorn oft Bocxbaert. In Latijn/Tragacantha, hircinos spirillos, & aruncos imitata. In Franchois/ Barde de Renart.

Tragacantha altera, fortè Poterion Clusio.

C. Clusius heeft een ander plante den naem Poterion oft Tragacantha ghegheuen/die van groepen/tacksken/ bladers/ende in alle haer deylen den anderen seer ghelyck is/ maer de bladers vallen af inden winter / wiens bloemen noch saet hy niet en heeft moghen sien/ontrent Guadix eñ la Venta ei peral, waer dat se op eenen dorren ende onnutten gront ouervloedich groeyet.

De wortel is wit/lanck ende houtachtich / eenen vingher dicke / met langhe cromme vlechten onder deerde ghebor ghen. De stele als die ten lanckstenis/van eenen cubitus hooghe/wt de welcke op beyde sijden gheblaerde doornen / ghelijck veders spruyten / waer af donderste ende oudtste niet anders dan een doorne oft bloote strael van een aere schijnen te wesen. Dopperste die bleeck zijn en vergaen niet/iae in een vremdt landt zijnde / ghelijck in Nederlant. De stele wt een wortel spruytende is in meer tacken ghedeylt / stijf/ houtachtich ende wit/ de welcke met gheblaerde doornen becleedt is / soo dat hy zeer stijf is vande doornen ende vol sterren / Int opperste tusschen de doorenachtighe bladers ende de doornen groeyen veel bloemkens vast by een ghevoeght/die vanden stekenden brem ghelijck/ maer wit: De haeukens zijn oock vele eñ rechte/ghelijck die vanden Cieeren oft stekende brem/maer veel minder ende wit/inde welcke cleyn wit cantachtich saedt besloten light / soo groot als wit Mostardtsaet. Dese plante en wordt daer niet ghebruyckt / maer wy hebben daer eenen vrient last ghegheuen/dat hy de wortels soude quetsen/ ende in dien datter eenich gommachtich sap wt vloeyde/dat hy tselue soude bewaren : Alsoo hebben wy daer oock / inden Terebinthus ende Lentiscus gommachtich sap gheuonden/hoe wel dat niet vele en was.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Daer is oock gomme Dragant / de welcke wt de ghequetste wortel vloeyende stijf ghe- worden is. De beste is de ghene die doorluchtich/dun/ glat/ reyn ende suetachtich is. De selue stopt de sweet gaeten ghelijck de gomme van Arabien. Dese gomme van Tragacantha met honich ghemenght ende ghelect / is zeer goet teghen den hoest ende rouwichent vander kelen/heeschent ende ander fluxien van Catarrhen/ende wordt oock veel ghebruyckt in medicamenten vanden ooghen. Dese gomme smilt onder de tonghe ghehouden/ ende een vierendeel loots in soeten wijn ghelent/is

goet inghenomen teghen de pijne vande lendenen / ende quetsinghe vande blase / van scherpe ende bijtende humeuren comende/ principalijck als daer ghebranden ende gewasschen hertshoren by is/ oft een weynich Aluyn. Gal. De gomme heeft de selue ende eenighe stoppende cracht / ende een beter scherpheyt. Voorwaer sy is oock der planten ghelijck int drooghen.

Prangwortel oft Stalcruyt. In Latijn/ Ononis, aut Anonis Aegipyros Crateuæ. Anguill. In Hoochduytsch/ Ochsenbrech/ stalkraut/ ende hauwechel. In Franchois / Areste bœuf, Bugrandes ende Bugraues. In Walsch/ Bourande. In Spaensch / Der,iene buen, ende Gatuhos. In Italiaensch/ Bonaga. Inde Apoteken/ Aresta bouis. In Enghelsch/ Camoche ende petiwyne.

Natrix Plinij Herbariorum: Melilotus sylu. pinguis F. Pennini.

Dese stekende plante / aende welcke d'Esels hun gheerne wrijuen als sy jeucksel hebben / wert in Griecx Ononis , soo veel als Eselcruyt gheheeten / oft eer Anonis , als soo vele als hinderlijck ende schadelijck/ met d'ackers wt te merghelen ende den ploech te letten/ waerom datse oock vanden gemeynen man Aresta bouis ghenoemt wordt. Onse Prangwortel ouer al groeyende comt soo volcomelijck ouer een met de beschrijuinghe vanden Ononis, dat de ghene die de selue willen loochenen d'oprechte te wesen/ zijn oft te bespotten ghelijck Esels/ oft immers te houden voor onnutte babbelaers. Al ist dat dese plante in heete oft coude landẽ groeyet met veel taye rijskens oft tackskens van onderhalue oft twee cubitus hooghe / die in tbeghinsel als sy groot worden aldernaest ende onder de bladers een weynich gheknopt zijn: nochtans crijghen sy naeder handt als sy ouder gheworden zijn/ doornen ende bloemen/ die meestendeel lijfuerwich zijn/ van fatsoen die vanden Erweten gelijck: nae de welcke cleyne haukens volghen met saet. De wortel is zeer lanck/ tay ende buyghelijck/ ghelijck een coorde/ die met haer tacken wijt en verre inder aerden wtghespreyt light.

Veranderinghe.

Inde vochte plaetsen van Enghellant ende bemden ontrent de Zee gheleghen / principalijck ontrent Bristo ende Londen/ groeyet eene met meerder bladers / die een weynich ghekerft zijn/ van fatsoen den voorgaenden ghelijck : maer de bloemen zijn gheel / groeyende op langher ende tayer rijskens. Dickwils hebben wy die met witachtighe / iae gheheel witte bloemen ghesien / op sommighe plaetsen en crijchtse nimmermeer stekende doornen : want wy en hebben aen dese laetste gheen ghesien/

ftenrijc int wtgaen vanden Herfst/hoe wel dat wy die gae gheslaghen hebben/soo wel inden velde/als inde houen groeyende.

Ligghende Prangwortele sonder doornen. Anonis supina non spinosa.

Inde Duynen oft Zandtberghen aen de Zee gheleghen vindtmen een ander Prangwortele verschillende vande voorgaende/alleenlijck dat tgheheel cruydt ligghende/ende niet opgaende en is.

Cracht ende werckinghe.

Stalcruydt wort inde pekel ghelcit/eer dat doornen crijght/ende is seer lieflijck om eten. De tacskens hebben veel scherpe doornen ende stekende puntkens. De wortel is wit/de welcke verwarmt ende subtijl maeckt. De schorssen vande wortel van Stalcruyt met wijn inghenomen/doen water maken/breken den steen/ende eten af de harde canten vande quade sweeringhen/dwelcke Galenus oock seght. De wortel in gewaterden wijn ghesoden/ende die al warm inden mont ghehouden/versuet den tantsweere. In wijn ghesoden ende ghedroncken/ghenesen de spene. Galen. De wortel van Stalcruyt is verwarmende tot inden derden graet/ende is seer nut/hebbende eenighe afvaegende ende verdeylende cracht.

Natrix Plinij Herbariorum.

Den voorseiden/welck ghy wilt van beyden/is seer ghelijck dat cruyt welck int coren ende aende canten vande houen van Montpelliers vele groyet/ende oock te Boutonnet op den wech nae niew Casteel. De wortel is cleine/wt de welcke spruyten ghecnoopte stelen met tacken/van eenen voet hooghe/die van beneden tot bouen veel cleine ende langhe bladers hebben/die vanden Bourgoenschen hoy ghelijck/maer de gheheele plante is soo lymachtich/dat de ghene diese handelt/qualijck kan daer af ontslaghen worden. Dit cruyt heeft eenen seer stercken reucke/nochtans heeftse yet dat niet seer wel en rieckt/by auentuere om de groote cracht vanden reucke/de welcke sommighen de stinckende Coniza ghelijck schijnt. De bloemen zijn bleeckgheel/die van Prangwortel niet onghelijck/nae de welcke dat haeukens volghen als van Ridderspooren/vol swertachtich saets. Sommighe hebben willen segghen dat dese plante Natrix Plinij was/maer door wat redenen/en willen wy niet raden/noch met onseker hope soeckende die auteuren doorloopen.

Het tweede gheslachte van etelijcke vruchten/te weten van Clauers ende Rondtsaet.

Alterum frugum genus, nempe Graminis Trifolij, & Leguminum.

Doen wy in tbeghinsel beghinnen souden de planten te beschrijuen wter ghelijckenisse/so hadden wy voor ons ghenomen dat wy souden (soo haest als wy alle soorten van gras ende graen beschreuen hadden) terstont dese/als het tweede gheslachte vande garssen/aldernaest laten volghen hebben/oft tusschen andere ghelijckende planten elders daert best soude te passe comen invoegen: Maer mitds datter nerghens gheen bequame plaetse en viel/so hebben wy de selue/hoe wel niet gheerne/hier willen te passe brenghen. Daerom ist dat yemant goet dunckt de selue te stellen achter aende garssen oft rieten/wy gheuen hem keure. Want wy hebben hier dit gheslachte soo ghedeilt/datse moghen ghestelt worden daer men wilt/ende wy sullen dat in sulcke maniere volbringhen/dat dese twee principaele soorten van gars/meer sullen schijnen van plaetse ende bladers/dan van ordeninge oft gebruyck te verschillen. Want het is bycans een selue geslachte ende vergheliickinge vanden gars met scherpe bladers teghen tcoren/als vanden Clauer gars teghen het Rondt saet. Want ghelijck de ouders onder d'woort Fruges begrepen hebben/soo wel tgraen als het rondt

rondt-saet/also hebben sy oock onder dwoort Gars niet alleene begrepen de planten die met coren bladers wtcomen/maer oock die bladers hebben dien vanden rondt-saet ghelijck/als zijn Claueren/Steenclaueren/Gars van Parnaso met de bladeren van Veyl/en witte bloemen/ in Dioscorides, ende in Vergilius het onedel gars Cerinthe: Want dese garssen groyen euen ouervloedich/ de groene risschen ouerloopende/ ende zijn een spyse vanden Vee: Waerom dat de Franchoysen hedensdaechs de Medica fænacia heeten/ende tBourgoens hoy seer prijsen om de peerden vet te maken.

Tafelken.

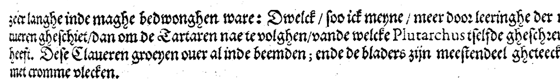
- Ghemeyne Claueren.
- Diuersche soorten.
- Groote Clauer/Trifolium Menianthes, siue Asphaltites.
- Oxytriphyllon Scribonij Largi.
- Oxytriphyllon aliud Herbariorum Scribonio attributum.
- Trifolium luteum minimum, Geele Claueren.
- Oxys Pliniana, Alleluia Officinarum, Coeckoecxbroot.
- Quadrifolium, Tetraphyllon fuscum hortorum.
- Trifolium paludosum folio crasso fabaceo, ofte niet eer en is Isopyrum, dan een specie van Melanthij.
- Edel leuercruyt/Hepaticum Trifolium, diuersche soorten.
- Bourgoens hoy/Fœnum Burgundiacum.
- Italiaensche Claueren/Medica & varietates.
- Hasenpootkens/Lagopus.
- Lagopus segetum Alopecuri facie.
- Lagopus maximus folio & facie Trifolij pratensis.
- Lagopus met smalle bladers.
- Steenclauer/Lotus syluestris.
- Lotus trifolia pratensis siliquosa Monspelliensium.
- Lotus AEgyptia.
- Meliloti.
  - Syriaca.
  - Italica.
  - Gallica.
  - Germanica.
  - Londinensis.
  - Coronata.
- Fenegrieck/Fœnigræcum.
- Cytisus Diosc. & Galeni.
- Cytisus altera minor & vulgatior, ende andere diuersche soorten.
- Polemonium.
- Dorychnium Monspelliensium.
- Groote wilde Rute.
- Wijnrute.
- Alderminste wilde Rute.
- Tweede wilde Rute.
- Harmala Syriaca, oft is Sesamoides magnum Diosc.?
- Ruta pratensis tweederhande.
- Ruta Canina.
- Galega.
- Viburnum.
- Anagyris.

Trifolium pratense.

Ghemeyne Claueren groeyen ouer al/ ende zijn driederhande/ onderscheyden door het coleur vande bloeme: want die purper bloemen heeft heet roode Clauer/ die witte/witte Clauer: oock worden die onderscheyden door de bladers die meerder zijn. Gheen cruydt en is bekender dan eenighe van dese twee soorten/ noch ghemeynder/ oft nutter voor de koeyen ende peerden. Oock en isser gheen ander/daer af dat de Persische/ alle leckernijen versmadende/ coecxkens ende broot backen ende met boter beslaen/ dwelcke sy in hun hongherighe mage steken/ die in drie daghen geen spijse ontfanghen en heeft: Maer desen honger te lijden/ zijn meestendeel de straetschenders ende chrijchslieden ghewoone: Onder de welcke dese voorlede iaeren eenighe Edelmannen die ons bekent zijn/ soo sy door afuallen ende wederspannen vande straetschenders in Perlant inden chrijch dienden/ zeer verwondert waren dat sy wel gheuoedt waren/ met hun riemen soo vast op den nauel soo langhe ghegordt blijuende/ tot datse op den naestcomenden derden dach weder aten ende spijse innamen: de welcke hun lieten duncken dat ten eynde de spijse niet en soude te zeer haest witter maghen sincken/ veel was helpende om cracht ende voedtsel te behouden/ dat die door tbinden vanden riem

Claueren. In Latijn/Trifoliū pratense. In Hoochduytsch/Wisen klee. In Franchois/Treffle. In Spaensch/Trebol. In Italiaensch/Trifoglio. In Engelsch/Clauer/Herbe Trifolie.

Cleyne ghele Clauer. In Latijn / Trifolium luteum minimum. In Hoochduytsch. Gheel klee.

zeer langhe inde maghe bedwonghen ware: Dwelck / soo ick meyne / meer door leeringhe der naturen gheschiet/dan om de Tartaren nae te volghen/vande welcke Plutarchus tselfde gheschreuen heeft. Dese Claueren groeyen ouer al inde beemden; ende de bladers zijn meestendeel gheteeckent met cromme vlecken.

Diuersche soorten van Claueren.

In Walsch-Nederlant ende ontrent Betunen ende Amiens groeyet dese Clauer zeer oueruloedich met noch eens soo groote blaeders/ghesayt zijnde op een vet landt/de welcke verre de beste is om het groot Vee te mesten.

Cracht ende werckinghe.

Claueren met bruyne vleckskens worden nu ter tijdt ghelijck Ooghen-troost zeer nuttelijck ghemenght in dranckken ende saluen dienende tot de ghebreken vanden ooghen. Claueren vercoelen ende drooghen met subtijlheyt vande partien: de welcke als een plaester ghebruyckt / versoeten de pijne vanden buyck ende Colijcke / daer op ghelevt. Claueren met witte vlecken in water ghesoden ende ghedroncken / ghenesen den witten vloet vande vrouwen door hun cracht van drooghen ende middelmatich te teeren.

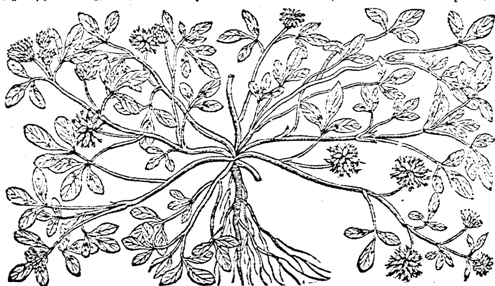
Cleyne gheel Clauer.

De gheele Claueren zijn de minste van allen ende veel min gheuonden / de welcke hebben cleyne/dunne/ cruypende/ biesachtighe steelkens/ met drie blaerkens/ die een weynich ghekerft zijn. De bloemen zijn gheel ende rondt. Dese clauer groeyet in bemden/ende ghebouwet landt/maer zeer vele ontrent Antwerpen.

Spaensche Clauer.

Dese Clauer heeft dunne cruypende tackskens van drie palmen lanck met drie cleyne blaerkens die min dan de voorgaende ghekerft zijn / draghende cleyne bloemen van coleure wt den ghelen bleeck purper. Tsaedt is cleyne ende rosachtich/ groeyende in blaeskens ghelijck dat vande ghemeyne Clauer. Dese Clauer groeyet zeer vele inde bemden ontrent Salamanca. Hier te lande groeytse inden hof van heer Jan Verdilst.

Spaensche Clauer. In Latijn/Trifolium pratense Salamanticum Clusij. In Spaensch/Trebol de prados.

Groote Clauer/ In Latijn/ Trifolium Asphaltæum siue Bituminosum. Trifolium odoratum Plinij. In Enghelsch/ Treacle Clauer.

Indiaensche Clauer. In Latijn/Trifolium Americum.

Groote Claueren Trifolium Asphaltæum oft Mœnianthes Dioscoridis ghenoemt/ worden luttel elders geuonden dan in zeer heete landen/ ghelijck ontrent Montpelliers ende Marseille: Jae dat meer is/ghy en sult die niet vinden noch in Lombardie/ noch te Venegen/ ten ware inde houen waer datse/ghelijck in Nederlant ende Engellant int beghinsel vande Winter/meestendeels steruen ende vergaen. Dit is een opgroeyende plante van onderhalue oft twee cubitus hooghe. Sy heeft veel cleyne/ zeer harde oft stijue schueten/ ende op yegelijcke/cleyne tackskens oft ranckachtighe steelskens drie bladers sonder meer. Onder ende ontrent de wortel zijn de bladers rondt/ maer die aen dopperste steelkens staen/zijn lanckworpich/smalder/eñ spits/rouw eñ hayrachtich/doncker groen/gelijck

lijck oock de rijskens zijn/ somtijts oock wit. De bloemen zijn purper verwich / tsamen ghedronghen ende lanckworpich. Tsaedt is swertachtich/rouw/ ende bouen met een hayrighe spits heyt ghesloten/ vuyl van reucke / ghelijck oock de gheheele plante is / te weten nae den Bitumen rieckende / in sulcker vueghen dat de ghene die d'oprechte Bitumen niet en kennen/ in dien sy naemals tselue gheraeckten te riecken / soudent terstont kennen al en haddent sy noyt ghesien. Sy heeft de selue cracht vanden Asphaltes, maer stercker/ende dat meer te verwonderen is/soo wel de verborghen/als de openbaere: want sy wordt met de Theriakel ghemengt / daer sy sonderlinghe deucht doet / ende van buyten ghebruyckt drijftse tfenijn wt tdiepste vanden lichaem veel stercker ende merckelijcker door haer eerste ende verborghen cracht / ende tfenijn datse wtghehaelt heeft / bedwinght sy al oft ghebonden ware/ diwelcke dan ghedouwet zijnde aen eenighe ghesonde partie / verghift die plaetse alsoo sterck / al oft die van een Ader-slanghe oft eenighe ander ghebeten ware: niet door de hinderlijcke cracht die in haer soude wesen/maer van tfenijn datse nae heur ghetrocken heeft/ghelijck int Capittel van Anchusa oft Echium claerlijck blijckt. Cracht.

Oxytriphyllon Scribonij Largi, **schynt een te wesen metten voorgaenden.**

Tvoorgaende Asphaltrium en schijnt anders niet te wesen dan Trifolium acutum, oft Oxytriphyllum van Scribonius largus, ghemerckt tspits puncken dat die hayrighe bladers hebben/ ghelijck een wt stekende doorneken/als den Auteur tselue beschrijft/ ende de stele van twee voeten hooge/ midts oock den quaeden reucke vande plante / de welcke op ghebergten is voorts comende / in Sicilien zeer vele/in Italien selden/ende nerghens dan ontrent de hauen van Luna/de welcke light aende costen vande Tosčaensche Zee: In voeghen dat tselue zeer lichtelijck sal gheloouen / de ghene die onthouden heeft tghene dat bouen gheseyt is / als dat niet gheerne en groeyet dan in zeer heete landen / ten sy dat ghesaeyt ende gheoeffent wordt / ghelijck als inden hof van Padua ende op ander plaetsen. Niemant en sal oock verstaen dat tstekende puncken heeft/ maer wel dattet wterste punckxken van tblat / ghelijck een doorncken hem spits wtstreckt / ghelijckmen aen dese blaeders mach sien: welck ghy sekerder moghet mercken wt den gebruyck daer toe dat hy seght dat tselue dient eñ goet is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt ende de bladers met water ghedroncken/zijn goet teghen het Pleuris / ende den ghenen die vande Coude pisse oft vallende sieckte ghequelt zijn: oock den ghenen die dwater beghinnen te laden / oft den vrouwen die vande moeder sieck zijn / ghemerckt dat hun maentstonden verweckt. Van tsaedt moetmen drie vierendeelloots / vande bladers een loot inghcuen. De bladers van dese Clauers ghestooten/ ende met syrop van asyn ghedroncken / sijn goet den ghenen die van slanghen ende fenijnighe dieren ghebeten sijn. Sommighe verclaeren/dat de gheheele plante/wortel ende bladers in water ghesoden de pijne wegh nemen vande ghene die van slanghen ghebeten zijn/als de quetsure daer mede ghestooft wordt. Maer in dien yemant anders met tselue water daer de wonde mede ghestoeft heeft gheweest/eenighe sweeren liet stouen/die sal alleleens pijne lijden als de ghene die vande slanghe ghebeten was. Sommighe hebben drie bladers van dese Claueren/ oft saeykens/met wijn inghegheuen teghen de derde cortse/ ende vier bladers teghen de vierde / om de selue te verdrijuen. De wortel wordt ghebruyckt inde preseruatiuen teghen alle fenijn. Gal. De cracht van dese plante is heet ende drooghe/ghelijck het Bitumen/ wien dat sy van reucke ghelijck is/ beyde tot inden derden graet: Daerom gheneest sy de pijne inde sijden die wt verstoptheyt den oorspronck heeft/ende verweckt de maentstonden vande vrouwen: oock doet sy water maken.

Trifolium Americum.

Desen voorseyden Claueren is niet onghelijck/ een vremde Clauer die ons wt America gebrocht is/waer datse blaeuwe oft peersche bloemkens voorts bringht/ aen aeren die vande Lauender oft Agnus Castus ghelijck. De bladers zijn doncker groen dien vanden Hasepootkens oft groote Claueren ghelijck/ende heeft bloemen ghehadt inde houen van Jan Brancion ende Jan Mouton.

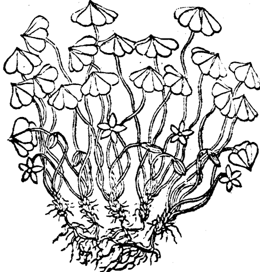
Oxytriphyllum alterum Scribonij, Herbariorum.

Wy souden gheerne met onse zeer gheleerden vrienden/ dien wy aduijs vraeghden op een ander soorte van Claueren/die in bosschen ende dorre hoeuels groeyen / gheaccordeert hebben/de welcke ten eersten dat sy die saghen / de selue seyden te wesen Oxytriphyllum Scribonij, om dat sy langher/ houtachtigher / ende rouwer sijn / andersins van rijskens ende bladers den anderen ghelijck / maer minder/drie ende vier bladerkens by een staende / die witter zijn ende botter. Oock en waren de bloemen niet soo vast by een ghedronghen/ maer meer van een staende / platter ende wit. De reucke zeer luttel oft gheen / ick laete varen dat hy vuyl oft stinckende waere / ghelijck inden Asphaltium: welck een oorsaecke is dat wy tselue voor dese in weerden willen houden/ volghende de woorden van Scribonius. Dese Clauer groeyet ouervloedich ontrent Lions / ende Turin/ oock ontrent Montpelliers by tbosch van Gramont.

Oxytriphyllum alterum Scribonij, Herbariorum.

Coeckoeckbroot. In Latijn / Oxys Pliniana, Panis Cuculi, Alleluya Officinarum, Trifolium acetosum. In Hooghduytsch/Saurerklee. In Franchois / Pain de Cocu. In Enghels/Wod sour.

De Oxys van Plinius oft Coeckoecks broot/heeft oock in Griecks Oxytriphyllon ghenoemt geweest/niet om dat de bladers souden scherp zijn/ maer eer om de suericheyt/ door de welcke sy zeer nut ende bekent is. Tschijnt te wesen cleyne Lotus, ende groeyet gheerne inde doncker ende lommerachtige plaetsen. De wortel is onder faselachtich/bouen ende inde middel schubbachtich/wt de welcke veel cleyne biesachtighe steelkens spruyten/die cael ende seer dun zijn/ende op d'opperste van yegelijck steelken staen drie bladers/ die achterwaerts ende vast aen malcander ghevoeght zijn/ de ghedaente hebbende van een herte oft dop. De bloeme is sterrewijs / ende wit/somtijts oock geel. Tsaedt is gheel groeyende in lanckworpighe seer cleyne huyskens.

Cracht ende werckinghe.

Plin. Coeckoecks-broot wort inghegheuen den ghenen die een crancke ende onstercke mage hebben/ende die ghescheurt zijn. Gal. Coeckoecks-broot heeft de cracht van Surckel/het is van subtijle deylen ende drooghende.

Gheel Coeckoeckbroot. In Latijn/Oxys lutea corniculata. Oxys lutea Clusij.

Dese plante heeft dunne blinckende ende cruypende stelen: De bloeme is gheel: De bladers ende wortel zijn die vanden Coeckoecx-broot niet onghelijck. In Nederlant groeytse inde houen / ende in een

een iaerlijcksche plante / die door de coude vanden winter vergaet ende sterft/ maer door teleyn saedt/ dat rosachtich ende plat is/ groeyende in lanckworpighe huyskens/ spruytse weder wt. Clusius schrijft dat sy ontrent Siuilien in lommerachtighe plaetsen van selfs groeyet.

Claueren met vier bladers. In Latijn/ Quadrifolium phœum fuscum hortorum.

Bocxboonen. In Latijn/ Trifolium paludosum, sit ne Isopyron Diosc.? Trifolium palustre Cordi & Dodon. An Menianthe palustris Theophr.? In Hooghduytsch/ Biberclee ende Aboonen. In Enghels / Buckxbeanes.

Wy en weten niet oft den Claueren eyghen is maer drie bladers te hebben/ oft dat by ordonnantie is vander nature/ oft door oeffeninghe. Want de ghene diemen siet inde houen/ meer wt ghenoechte dan om proffijts wille / iae vanden gheslachte vande ghemeyne Clauers/ hebben viere/ vijf/ iae seuen bladers/ die vanden Coeckoex broot niet onghelijck / wtghenomen datse bruynroot oft van coleure van bruyn verroest yser zijn. De bloemen zijn wit ghelijck die vande ghemeyne Claueren: voorts hebbense alle dinghen metten anderen ghelijck.

Bocxboonen.

Dese plante groeyt oueruloedich in broecklant ende natte bemden van Enghellant / Nederlant ende Duytslant/ maer op ander plaetsen soo veel niet: De welcke midts datse nerghens dan in dwater en groeyet/ in Latijn ghenoemt wordt Trifolium aquaticũ. De wortel heeft/ ghelijck de meestendeel vande water planten / veel knoopkens ende saselinghen. De bladers zijn dicke/ groen/ ende malsch/ dien vande Roomsche boonkens oft boonen gelijck/ drie aen yeghelijck steelken/ die dicke/ hol/ voosachtich ende groene zijn/ wt de knoopen vande wortel voorts gecomen/ gelijck oock is de stele/ die groen is ende eenen cubitus hooghe/ ende aen dopperste van dien/ groeyen witte oft incaernate ghesterrende bloemkens / die vanden witten velt Ayiuyn / oft Sagitta Plinij gheliJck / op beyde sijden vande stele teghen malcander ouer staende / naer de welcke dat cleyne blaeskens volghen dien vanden Jacinthen gheliJck/ met gheel saedt dien vanden Hirs niet ongheliJck/ maer minder. Waerom dat Matthiolus van desen meer een soorte van Melanthium, dan Isopyron heeft ghemaeckt/ en kan ick niet wel ghesegghen/ ghemerckt dat hy swijght / daer hy meest behoorde te spreken / ende niet en derf een woort kicken/ daer hy nochtans andersins in dinghen die zeer wel bekent zijn / claps ghenoech heeft: Nochtans wordt dit cruydt veel gheuonden ende is in Hooghduytsch Biberklee ghe-

 noemt/

noemt/ende in Neerduytsch Bocx-boonen/om den vuylen reucke. Cracht. Van dit cruyt worden de Lammerkens haest vet/alsmen die de malsche ende jonghe bladeren teten gheeft. Tsaedt van Isopyrum van Diosc. met honich water ghedroncken/is zeer goet teghen den hoest/ende ander ghebreken vande borst. Desghelijcx oock den ghenen die bloetspouwen ende ghebreckelijck van leuer zijn. Gal. Isopyron vaeght af ende verdeylt/want het is warm ende drooghe van naturen.

Edel-leuercruyt. In Latijn/Hepaticum trifolium, siue Hepatica, & Trinitas Herbariorum; Epimedium Tragi Cordo. In Franchois/Hepatique. In Enghels/Threeleaued Lyuerwurte.

Dese plante groeyet zeere gheerne op vochtighe ende lommerachtighe plaetsen/ende heeft bycans de selue crachten vanden Coeckoecx broot/dien sy oock van ghedaente niet zeer onghelijck en is/wtghenomē dat dese Clauer niet suer en is. Dit cruyt wasset vele op sommighe plaetsen van Italien ende Languedoc/op berghen ende in lommerachtighe ende vochte bosschen/principalijck op de hoeuels van Turin aendē Pau ende plaetsen daer ontrent ghelegheen. Int herte vanden winter/te weten int beghinsel oft oock int eynde van Ianuarius, crijghen ten eersten de haynghe/teere steelkens/dien vande Violetten oft Madelieuen ghelijck/van een palme hooghe/bleeck blaeuwe gesterrende bloemkens/dien vande cleyne Gouwe van grootte niet onghelijck/de welcke somtijts niet teghenstaende de coude/door de sneeuw wt kijcken eer dat de bladers ghegroeyt zijn/de welcke elck op een steelken/ghelijck die vande Violetten groeyen/nederwaerts hangende/van snede verwe/ende bycans van grootte die vanden cleynen Veyl/oft eer vanden Eert-appel gelijck/die oock door de coude sneeuw niet en vergaen. Nae de bloemen comen cleyne bollekens/met groene ende bruyne punkens die vande Boterbloemen ghelijck/inde welcke cleyn saedt light. De wortel is swert/veselachtich ende wtghespreydt.

Purper roode. In Latijn/Hepatica. Hepatica rubra.

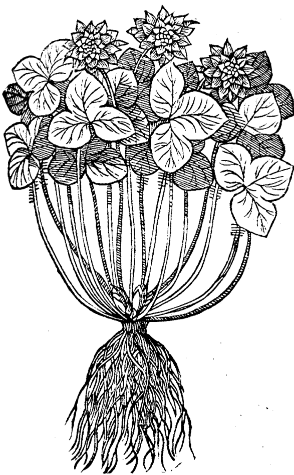
Dese plante draeght somtijts blaeuwe/somtijts purper roode/ende somtijts gheheel witte bloemen/de welcke nochtans als sy eerst open gaen/een weynich wtten blaeuwen sien/ghelijckmen sien mach in sommighe houen van Nederlant/als inden hof van Jooris van Rye. Veranderinghe. Somtijts zijn oock de bladers meerder/met eenighe vleckskens oft plecken ghespickelt/ende bloeyet oock laeter.

Cracht ende werckinghe.

Edel-leuercruyt droogt ende vercoelt/ende treckt een weynich tsamen: het versterckt de leuer/maghe ende inghewant/ende wordt ghelijck het Coeckoecxbroot teghen de gheschuertheyt inghenomen.

Edel-leuer-

Edel-leuercruyt met dobbel bloemen. In Latijn/Hepatica trifolia polyanthos.

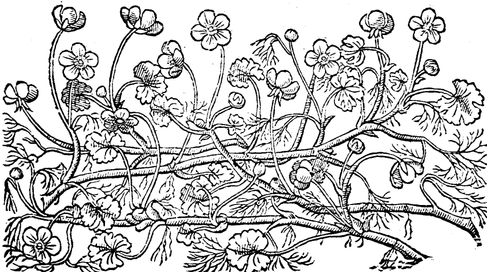

Die zeer gheleerde Alfonſus Pancius Medicijn vanden Hertoghe van Ferrare/ heeft deſe voorleden iaeren aenden zeer vermaerden Jan Brancion/ deſe zeer aerdighe wtlanſche plante met zeer dobbel bruyn blaeuw bloemen gheſonden/ anderſins waren de bladers ende wortel/ den voorgaenden niet onghelijck.

water Leuer-cruyt.

Deſe plante is van ghedaente ende plaetſe van groeyen (te weten in natte grachten oft daer water ingheſtaen heeft) den water Hane-voet/ Vorſſchen-bete oft Edel-leuercruyt niet onghelijck. D'opperſte bladers die op dwater ſwemmen zijn rondt met cleyne botte tanden wat ghekerft: Donderſte zijn hayrachtich die vanden Venckel oft ghemeyne Camille ghelijck/ groeyende aen cromme teere ſteelkens die oock op dwater drijuen. De witte bloemkens zijn goet van reucke/ luſtich blinckende/ met een ghele cruyne inde middel/ ghemaeckt van vijf blaerkens. Tſaet is druyſachtich groeyende in rouwe bollekens/ dien vanden Hane-voeten ghelijck. De wortel is cleyne ende ſaſelachtich.

Water Leuer-cruyt/ende witte water Boter-bloemen. In Latijn/Ranunculus aquaticus Hepaticæ facie. Polyanthemon paluſtre Dod.& Dilſij. In Enghels/water Crowfoote/or white Crowfoote.

Cleyne water-Veyl.

Dit cruydeken hebben wy water Veyl ghenoemt om dat de driecantige bladerkens heeft die vande cleyne Veyl niet onghelijck maer veel cleyndere/ende bleeck groen die op twater drijuen/hebbende van ondere cleyne veſelinghen ghelijck d'Eynde-groen/oft water-Linſen/waer af dat een mede ſoorte schijnt te weſen. Ten wordt nerghers toe ghebruyckt dat ick weet. Men vindet hier ende daer inde grachten in ſuſdanighe plaetſen als d'Eynde-groen.

Bourgoens Hoy.

Deſe ſoorte van Claueren heeft in Griecken ende Italien ghebrocht gheweeſt wt de bemden van Meden/waerom dat ſy in Latijn Medica genoemt wort. Tbourgoens hoy welck een zeer goet voetſel is voor de beeſten/ſonderlinghe voor de peerden/ ſoude oock wel moghen Medica ghenoemt

 worden/

Cleyne water Veyl. In Latijn/Hederula aquatica, ende van sommighe Trinitas aquatica.

Bourgoens hoy. In Latijn / Fœnum Burgundiacum. In Enghelsch/Horned claver. In Franchois/Foin de Bourgoigne.

Medica folliculo spinoso. Trifolium Cochleatum Dodon. In Franchois/Herbe à limassons.

worden/ende daer voren ghehouden worden/ghemerckt dat een soorte van beinde Clauers is / ende heeft een haeuwachtich/rondt/ghevouwen blaesken vol saedts/dien vanden Fenegriecx oft eer vande Melilote ghelijck. De bloemen zijn purperachtich witten blaeuwen. De bladers en zijn oock die vande ghemeyne Melilot niet onghelijck.

Lauserde vanden Prouensalen.

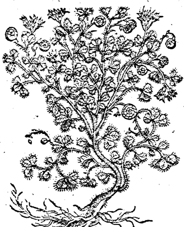
Maer ghemerckt datter een ander soorte van Clauëren is / die de cleyne Vee onghelijck aenghenaemer is/ende met de teeckenen vanden ouders beschreuen beter accorderende/ soo sullen ons door de nerstichept vande iongher Herbaristen twee soorten van Medica ghenoech zijn / vande welcke d'eerste ende sekerste is de ghene die inden lande van Prouence van tghemeyne Volck Lauserdo ghenoemt

Driederhande verschil in tsaedt vande Medica, Lauserde vanden Prouensalen.

ghenoemt wordt. Dese wordt om tproffijts wille ghe saeyt/ende heeft daer drie bladers/den Claueren geheel ghelijck/nochtans heeftse langer stelen/ plat ter aerden ligghende/ daer sy ouervloedichst groeyet/eñ aẽde syde steelkens groeyen veel ronde blaeskens/de welcke metten vinghers wtghereckt zijnde/ de ghedaente hebben van een rolleken: maer als die weder tsamen loopen / soo schijnent te wesen veel penninghen op een gheleyt. Dese haeukens zijn somtijts rouw/ somtijts steckende. De bloemen zijn geel ende drie tsamen. Dwort op sommighe plaetsen zeer lanck ghesien/ ende twee mael meerder/ waer af de haeuwe gheroelt staet/ ghelijck een Cypres note/ waer in tsaedt light/ bycans soo groot als Bremsaedt.

Medica marina.

Sekelwijse oft Maenwijse haeukens draghende Medica. In Latijn/ Lunaria radiata Italorum. Medica lunata siue falcata.

Dese Zee Medica den voorgaenden zeer ghelijck/ende van selfs groeyende hier en daer aenden Zeecant/hebben wy dickwils ghesien te Venegen ende aende Middelantsche Zee/ maer gheheel minder dan de voorgaende/ soo van bladers/ als van haeuwen ende saedt. De langhe stelen cruypen op der aerden. De bloemen zijn gheel/ de stelen ende blaeskens zijn dicker/ende alle deylen zijn met een wolachtighe hayricheyt becleedt/ ghelijck de Gnaphalion, ende meer ander Zeeplantẽ. De gheleerde mannen en hebben geen exempel/ noch reden waerom dat sy dese plante niet weerdich achtẽ en souden/gemerckt oft beschreuẽ te worden: want in dien d'ouders door dese traecheyt hun ontwetenschap oft de traecheyt vande naercomers voet ghegheuen hadden/ ons souden ongheliick veel meer cruyden ghebreken/ door de welcke wy veel deuchts ende proffijts ghcniet hebben. Want het is beter dat ons dese door tghesichte ende ghebruyck bekent zijn/dan gheene.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tghedrooght saedt vande Medica, wordt ghemenght om den goeden ende lieflijcken

smaecke/met sout daer yet mede ghesouten wordt. Tgroen saedt is zeer goet ghelept op heete ghebreken/die vercoelinghe van doen hebben. Tgheheel cruydt wordt voor gars ghebruyckt vande ghene die schapen ende ander beesten houden.

De bloeme vande Medica is van verwe drijederhande { blaeuw / violet / gheel.

Alle de soorten van Medica vercoelen / ende worden ghelijck de groote Clauers oft Trifolium Asphaltium ghestooten ende gelept op de steken vande Scorpioenen / ende beten vande Aderslanghen/de welcke sy ghenesen/Tselue doen sy oock inghenomen.

Medica met Maenwijse haukens. Lunaria radiata Italorum.

De Lunaria radiata van Italien en verschilt vanden anderen niet dan datse een blaesken oft haeuken heeft ghelijck een halue Mane.

Hasen-pootkens. In Latijn/Lagopus, Pes Leporis. In Hoochduytsch/Hasen fusz ende Hasenklee. In Franchois/ Pied de Lieure. In Engelsch/Kong Clauer/ende Hares foote.

Dese plante was in Grieck Lagopyron ghenoemt/ soo veel te segghen als Hase terwe/ iae oock ten tijde van Hippocrates, om datse onder de terwe groeyde/ Ten tijde van Dioscorides was die Lagopon ghenoemt/ dat is te segghen Hasevoet/ om dat inde hayrighe are/schubbekens ende ghelijck rouwe sachtachtige puncten van aren/ de rouwicheyt ende coleur hadden dien vanden Hase-voet gelijck. Want Hippocrates schrijft aldus in tboeck vande quade seericheden / cort ende wel: Tcruyt Lagopyros ghenoemt/vullet principalijck de holle/ gesuyuerde sweeringhen: Want het heeft schubbekens als sy drooge zijn/die vande Terwe ghelijck / oft als ander lesen/ maer niet soo wel/den gruse ghelijck : tblat is cleyne/ ghelijck een Olijfblat ende minder. Waerom lichtelijck te mercken is/ dat dese plante die inde ackers onder tcoren zeer vele groeyet / ende ouer gheheel Europe zeer wel bekent is / ende byde garsachtighe Clauers ghevoeght moet zijn / de oprechte Lagopus vâden ouders is. Want sy heeft een corenachtighe are/ende groeyet onder de Terwe/Peerts-bloemen ende Vossen-steert / den welcken dat van naeme gedaente/wolachtichеyt ende hayren/sachtichеyt ende bruynichеyt / ende den Hasevoet van verwe ghelijck : De bladers zijn die vanden Olijf boom ghelijck / maer minder ende drie by een / groeyende aen ranckachtighe steelkens/van eenen voet hooghe/ in veel sijdetackskens wtghedeylt/ Tsaet is cleyne dien vanden Sesamum ghelijck maer minder / ende van grootte dien vanden Fyencruyt niet ongheliјck / beset met terwachtighe schubbekens / oft vande groote Claueren. Dit cruydt is seer tsamentreckende/ende soo drooghende/ dat een sonderlinghe hulpe is den vrouwen die vanden rooden vloet ghequelt zijn : Daerom doet dat oock inde holle seericheden ende sweeringhen als die wel ghesuyuert zijn/ onghetwyfelt tvleesch groeyen/ende haest sluyten/ als Hippocrates seght: ende is oock seer bequaeme teghen de gheswillen vande liesschen / ende om de ghescheurtheyt te bedwinghen ende in te houden.

Cracht ende werckinghe.

Hasepootkens trecken tsamen ende drooghen : met wijn ghedroncken stoppense den camerganck ende buyckloop/maer met water alsmen de cortsen heeft. De selve worden aen dlijf ghebonden/ teghen de heete gheswillen vande liesschen. Alle tselue seght oock Galenus.

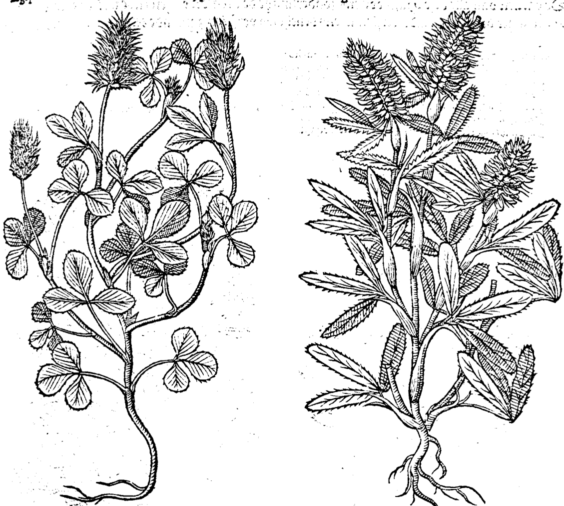
Lagopum maximum.

Dese twee diuersche soorten van Lagopus oft Hasepootkens en worden soo vele niet gheuonden/ nochtans groeyense onder de selue planten ende coren/vande welcke d'eene gheheel de selue bladers heeft/maer niet al wt soo scherp/ende de ghemeine Clauers naeder comende. De stelen hebben min sidetackskens/ende zijn sonder knoopen/bycans rechte/ende eenen cubitus lanck de welcke bouen oock

aren

Lagopum maximum, folio & facie Trifolij pratensis.

Lagopus altera folio pinnato, An Cytisus Tragi, & Trifolium magnum Cordi?

aren draghen van twee duymen lanck/ende dicker dan die vande voorgaende/ rouwer van hayren ende wolachtichept. De bloemen zijn die vande ghemeyne Claueren ghelijck/ purper root / bruyn/ castanie-bruijn ende bleeck. Wy hebben dese gheplucket inde bemden van Vigan/inden lande van Languedoc/in Wedemaent ende Hoymaent.

Veranderinghe.

De Hasepootkens met de bladers vande groote Clauers oft Trifolium Asphaltæum hebben wy ghesien met bloet-roode bloemen/ die ghelijck aren waren van twee duymen lanck/ seer blijde van coleure. De smake van teruyt is dien vanden gars oft groen coren ghelijck. In Nederlant groeyet dese plante inde houen.

Lagopus altera folio pinnato.

Dese heeft een merckelijcke veranderinghe inde bladers/datse inde heete landen / principalijck in Piemont/verwelckende/met haer blijncken/glatticheit/ ende seer aerdighe strepen / pluymen van voghels ghelijcken/die vanden Water-varen Osmunda ghenoemt ghelijck/ drie by een staende op een steelken. De bloeme is oock bloet-root als die vande voorgaende.

Ander Hasepootkens met smalle bladers. Altera angustifolia Lagopus.

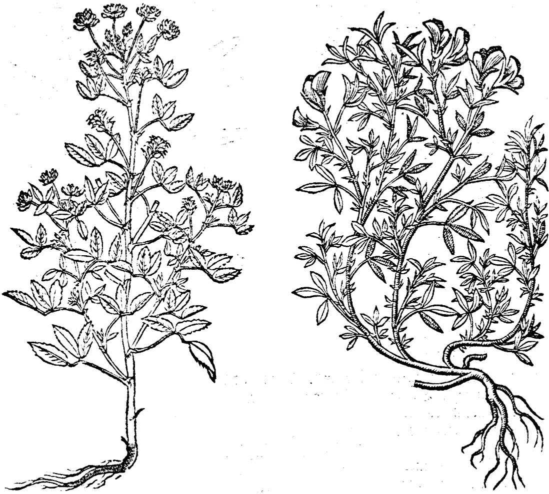
Dese ander soorte hebben wy ghenoemt Hasepootkens met smalle bladers/ ende gheuonden lancks de canten vande weghen ende velden vā Selleneufue by Montpelliers/ ende oock in Dolphine/ende niet verre van Pont S. Esprit aende Rhoone / ende hier ende daer elders/de welcke veel smalder ende langher bladers heeft/drie by een staende/vā fatsoene tusschen de Verckens-venckel ende Claueren / groene van coleure. De stele is eenen voet lanck met sommighe knoopen/wt de welcke sommighe sijde-tacxskens spruyten. Bouen op de stelen groeyen aernachtighe bloemen/die vande naest beschreuen van grootte ghelijck ende meerder/ de welcke purperverwich zijn : ende als die inden Oost vergaen/ soo blijuender scherpe hayren ende dorre aren / die met hun

biesach-

biesachtighe schubbekens steken / inde welcke dat rondt-saet light dien vanden Sesamum ghelijck.

Cracht. De partien van alle dese Hasepootkens/sonderlinghe de aren/drooghen ende trecken tsamen. Maer principalijck die vanden aldereersten/wiens deucht wy versekert zijn/ende eensdeels verclaert hebben.

Seuen-gheтijden-cruydt oft Clauer. In Latijn/Lotus hortorum odora. Trifolium Asphaltæum Diosc. Fuchsij perperam. Lotus satiua; siue Trifolium odoratum alterum Dod. Lotus syluestris Anguill. & Matth. An Mel frugum Theophrasti? In Hoochduytsch/Sieben gezeiten kraut. In Franchois/Treffle odoriferát. In Spaensch/Trebol real. In Enghelsch/Garden Clauer/ende Sweete Trifoyl.

Lotus asperior fruticosa, Lotus Narbonensis incana.

Dese tamme Lotus, die nu ter tijdt groeyet inde houen van Nederlant / Duytschlant ende Enghellant/ende daer gheoeffent ende gheplucket wort/ om te maken d'Olie die soo zeere ghepresen wort van datse de harde gheswillen sachte maeckt ende verdrijft / principalijck vanden Apotekers / diese in onser talen heeten Seuen-gheтijden Clauer / als seuen mael sdaeghs haeren reucke veranderende/ de welcke sy segghen datse alle daghe verliest ende weder crijght / mach wel d'oprechte Lotus ghenoemt zijn. De stele is onderhaluen cubitus lanck/ghestript/eñ van onder tot bouen vol sijde-schuetkens/die wt de knoopkens voorts comen/daer aen drie blaerkens groeyen/ dien vande Claueren Fenegrieck/oft ghemeyne Melilote ghelijck/ maer rondtsom de kant dweers ghekerft/ vet/dicke/ ghelijsmich/bleeckachtich. De bleecke bloemen wassen vele by een/die vanden Trifolium Asphalteum ghelijck. Tsaedt is bleeck als vanden Hirs. De reuck is zeer goet/ dien vande Melilote niet onghelijck een weynich den reucke hebbende vande Gomme Elemni, waerom dat vande vroukens Balsem

Cracht. ghenoemt wort/ ende is voorwaer zeer goet den quetsuren ende wonden. Want tverteert lichtelijck ende wederstaet matelijck de aenuallende vierichеden / eens deels de sterckte bewarende / ende voorwaer met een cracht niet zeer onghelijck den Fenegrieck/vanden ooghen behulpich te wesen.

Lotus syluestris Diosc. In Spaensch/Trebol saluage.

Dese wilde Lotus groeyet hier en daer zeer vele / byde brugghe ende aende kanten vande riuiere de Lane by Montpelliers/ oock in vochte grachten van Enghellant/ ende Nederlant. De wortel is houtachtich ende saselachtich / wt de welcke veel dunne / wtghesprcyde stelkens met veel sijde schuetkens voorts comen/waer aen dat groeyen drie bladers by een/die sachte/rondt/doncker groen/eñ glat zijn.

zijn. De bloemen zijn gheel/ghelijck die vande oprechte Melilote/onder ende bouen wt de knoopkens oueruloedich groeyende/nae de welcke dat volgen zeer veel ronde/ lanckworpighe/rechte/roode/blinckende haeukens/inde welcke aschgraeuw saedt light/ den Mostart-saedt ghelijck. De smaecke is mediemael/ende dien van sommighe rondt-saedt ghelijck/ als van Lupinen/ Roomsche boonkens/ende Cytisus/den welcken datse van reucke niet onghelijck en is. Niet te min daer en is niet aengheleghen wat reucke dat dese plante heeft / maer wel hoe aerdich datse den Lotus ghelijck is / ende meer dan twee cubitus hooghe / met veel sijde schuetkens / ende bladers/dien vande ghemeyne Claueren ghelijck. Tsaedt oft eer het haeuken is dien vanden Fenegrieck ghelijck/maer minder/soodanich als onse plante is/de welcke Dioscorides begheert met eenen medicinalen smaecke ende niet reucke.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap van Seuen-ghetijden-cruyt met honich ghemengt / verdrijft de schelle / vlecken ende ander schemelinghen vanden ooghen daer op ghelept. Gal. Seuen-ghetijden cruyt heeft een middel-matighe cracht van drooghen ende verteiren/ende is in coude ende warmte ghetimpert.

Vilde Lotus.

Diosc. Wilde Lotus heeft een verwarmende ende lichtelijck tsamen-treckende cracht/de welcke met honich ghemengt/de vlecken ende sproeten vanden aensicht wech neemt ende verdrijft/daer mede ghestreken. Lotus alleene ghestooten oft met saedt van Maeluwe met wijn ingheNomen/is zeer goet den ghenen die pijne inde blase hebben. Gal. Tsaedt van wilde Lotus is verwarmende tot inden tweeden graet.

Italica Lotus altera. Ander Italiaensche Claueren.

Dese seer cleyne Lotus heeft D. Dauid van Maude Medicijn van Antwerpen/buyten Bologne gheplukt / ende heeft cruypende steelkens van een spanne lanck / aen de welcke cleyne blaerkens groeyen dien vande ghemeyne Claueren ghelijck / ende ghele bloemkens dien vanden ghemeynen Scorpioides niet ongelijck. Tsaedt is driecantich als vanden Tribulus terrestris oft witte Ratelen.

Lotus asperior fruticosa.

Dese plante moet oock ghestelt worden by tgheslachte vande Lotus, als de ghene die den seluen van ghedaente gheheel ghelijck is. Want aen stijue ende hartachtighe bleecke tackskens van een spanne lanck groeyen drie grijse bladers/ smalder dan die vanden Lotus pratensis, ende byeans soo groot als die vanden Cytisus, maer breeder dan die vanden Dorychnium. Op d'opperste vande steelkens groeyen ghele bloemkens/maer minder ende een weynich grijs.

Lotus trifolia pratensis siliquosa Monspelliensium, ende desen is de voorseyde wilde ghelijck.

Op veel plaetsen buyten Montpelliers/ende inde dellende bemden tusschen de Lane ende tbosch van Gramont gheleghen / groeyet dese cleyne Lotus met haeukens / onder de Osterlucien / Scordium ende Narcissen/ hebbende gecante/ghecnoopte ende cruypende steelkens van eenen voet lanck. De bladers groeyen drie by een op cleyne steelkens lancks de principale stelen/die rondtachtich/ dickachtich ende bleecachtich zijn. De wtterste vande stelen die in sommighe schuetkens ghedeylt zijn/draghen bleeckgele bloemen/dien vãde boonen ghelijck/op elck schuetken een/ nae de welcke dat volght op yeghelijck een haeuken meerder dan vanden Fenegrieck / maer rechte ende bouen een weynich ghecromt/met sommighe strepen inde lenghde van het haeuken: Als tgeel saedt/ dien vanden Fenegrieck ghelijck/rijpe wort/soo gaen die haeukens open.

Ægyptia Lotus, vel Nilotica, aut Euphratæa.

Ghelijcker-wijs datter veel dinghen zijn / die wy hebben derren dincken datse nerghens inde zeer rijcke ende oneyndelijcke heerschappije vander nature te vinden en waren/ voor dat wy die ghesien hadden/also ghebeurt oock ghemeynelijck/ datter oock hedensdaeghs sommighe dingen niet nerstich ghenoech ghesocht en worden / die nochtans voor onsen ooghen ende voeten ligghen / maer qualijck oft onvolcomelijck beschreuen/ ende daerom onbekent zijn/oft die nerghens ter werelt en groeyen/als de beschrijuinghen te kennen gheuen. Dwelcke wel schijnt te ghebeuren in tkennen niet alleene van veel hierlantsche/maer principalijck van vremde planten. Want de beschrijuers plegen dese meestendeel te kennen niet van ghesien te hebben/maer van hooren segghen/ende daerom pleghen sy in hun

schrijuen

schrijuen by te voeghen/soomen seght/ oft yet anders des ghelijcke/al oft sijt niet voor seker en seyden/ maer alleene daer by voegden/om de beschrijuinghe te vercieren. Dwelcke Theophrastus schijnt gheschiet te wesen in desen Lotus: want hy gheeft veel breeder dan seker beschrijuinghe: hy laet achter de bladers ende verhaelt contrarie comparatien van tsaedt / dwelcke achter dencken gheeft dat den text onvolmaeckt is/oft twerhael onwaerachtich. Men mach zeer veel planten sien die op veel plaetsen gheuonden worden/iae oock op tafel comen/vande welcke veel dinghen qualijck/ oft beuselachtich oft versiert gheschreuen zijn gheweest. Neemt voor exempel den wortel van Mandragora, Varen/ Tripolium, Eyckeboom/de gheduerighe Lerckeboom/iae selfs de Boone/ ende Compernoille. Ende op dat wy niet voorder en gaen / soo wy oock sommighe zeer cleyne dinghen den gemeynen Volcke vande planten zeer neerstich ghevraeght hebben/ende somtijts aende gheleerde mannen adijs gevraegt / men heeft ons vele ende dickwils gheantwoort dinghen die weerdigher waren daumen daer mede soude lacchen dan de selue consenteren. Jae wy zijn daernae verwondert gheweest dat oock treffelijcke mannen sommighe dinghen ontuallen zijn/ wt veel duysenden/die niet net ghenoech oft waerachtich waren/ende alleene van hooren segghen/verclaert waren. Jae ons verwondert eer dat sy niet meer ghemist en hebben/daer sy ghestaen hebben op eens anders verclaeren ende lesen/dwelcke Dioscorides ghebeurt is wt schrijuen van Crateuas, ende desen Theophrastus wten schrijuen van Aristoteles, die door beuel ende tot cost vanden Keyser Alexander / wt tsegghen van zeere veel particuliere persoonen zijn boecken gheschreuen hadde.

Lotus Ægyptia van Diosc. ende haer cracht.

De bolle is zeer groot als vanden Heul / ende tsaedt datter binnen is/dien vanden Hirs ghelijck/ dwelcke die van Egypten drooghen/ende backender broot af. Dese Lotus heeft de wortel ghelijck eenen Queappel/de welcke rauw oft ghesoden gheten wort/maer gesoden heeft hy de qualiteyt vanden doyer van ey.

Oprecht Melilot van Surie/Melilotus Syriaca odora, Melilotus, Sertula campana, & Corona Regia.

Roomsche Melilote. In Latyn/ Melilotus Italica & Patauina. Trifolium corniculatum alterum Dod. In Hoochduytsch / Welscher steynklee. In Italiaensch/ Meliloto, Trifoglio Cauallino. In Enghelsch/Right Melilot.

D'ouders pleghen hier voortijts cranskens vande Melilote te maken / de welcke sy op thooft leyden:

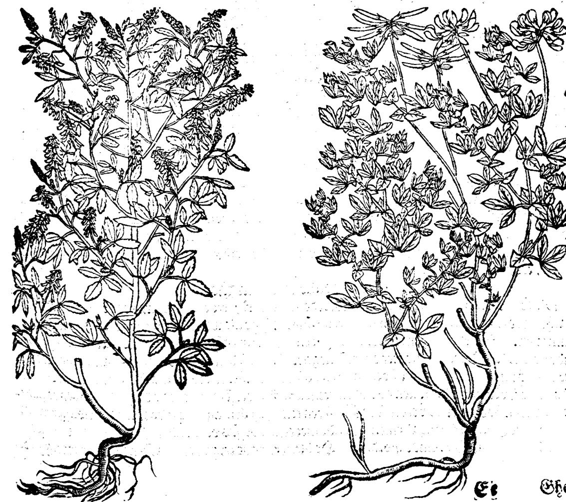
den/niet alleene wt genoechte/maer oock om te verdrijuen d'onghetemperde hitte vande cortse. Van alle de soorten van Melilote die wy kennen/is verre de beste ende schoonste/die van Alepo in Syrien eerst ghebrocht heeft gheweest sedert de iaeren 1562. ende drienseștich/tot Venegen/daer wy die in sacken te coope ghesien hebben inden Enghel ten huyse van Alberto Martinelli. Dese plante groeyt met veel tackachtighe steelkens op beyde sijden afwijckende/van eenen voet hooghe/met veel knoopkens onderscheyden/aende welcke de bladers drie by een op cleyne steelkens wassen die vanden Seuen-ghetijden cruyt/oft ghemeyne Melilote ghelijck/maer niet soo spits/noch seer ghekerft. De bloemen zijn bleeck gheel/ende wassen vele by een in een seker ordonnantie staende/ghelijck die vande Securidaca oft Astragalus. Int opperste vande stelen comen haeckachtighe haeckens den beck van eenen Papegay niet ongheliјck. Tsaedt is dien vanden Fenegrieck ghelijck/maer platter ende minder/den reucke hebbende vande Duytsche oft ghemeyne Melilote/daer wy terstont af sullen schrijuen/maer veel beter reucke gheuende/die wel vijfthien iaeren ghedeurt.

Die binnen Padua ghesaeyt was/hadde de haeukens niet soo crom/ende slechter reucke/waer datse Italiaensche Melilote ghenoemt wort/Maer midts datter de menichte gebreeckt/so wordt daer de ghemeyne Melilote in stede van dien ghebruyckt. De bladeren ende bloemen en zijn andersins de Syriacsche niet ongheliјck. Italiaensche Meliliot.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Melilote heeft een tsamen-treckende cracht/ende maeckt morwe alle heete gheswillen/principalijck die aenden ooghen/schamelheyt oft tsondement wtbreken/met soeten wijn ghesoden ende daer op gheleyt/Somtijts oock met ghebraden doderen van eyers/oft meel van Fenegrieck/ghestooten Lijnsaet/heul-bollen/oft Cycoreye ghemengt. Met Galnoten oft crijt ende goeden wijn ghemengt/gheneest de draghende quade schorftheyt vanden hoofde/daer op ghestreken: Maer alleene met water ghemengt/gheneest sy de sweerkens aenden elleboghe/knyen ende der ghelijcke leden/daer gheel etter wtloopt. Groen ghestooten oft in wijn ghesoden met eenighe vande voorseyde dinghen/verdrijft de pijnen vander maghe: maer groene met soeten wijn ghemengt/ende inde ooren gedaen versoet de pijne vanden ooren: Ende in azijn oft ólie van Roosen nat ghemaeckt/neemt wech de pijne vanden hoofde. Gal. Melilote verwarmt meer dan sy vercoelt: Sy verteert/maeckt rijpe ende doet scheyden met een weynich tsamen-trecken/ende maeckt sachte/verteerende door een onghevoelijcke doortreckinghe.

Ghemeyne Melilote. In Latijn/Melilotus Germanica. Melilotus lutea & alba Auicen. Trifolium odoratum Dod. In Hoochduytsch/Grosse Steenklee. In Enghelsch/Common Melilot.

Steenclaueren/In Latijn/Melilotus Coronata: Trifolium corniculatum. Dodon. Melilotus Germanica Fuchsij. In Hoochduytsch/Vnser Frouwen schuchlin. In Francois/Couronne Royale.

Et

Ghemeyne Melilote.

De twee Duytsche/oft Walsche/oft ghemeyne Meliloten die hier te lāde groeyen/zijn minder van reucke / maer groeyen veel langher : want sy heeft veel rijskens oft tacken die drie cubitus lanck zijn/ den Fenegrieck/ oft eer den Bourgoenschen hoy van bladers meest ghelijck / de welcke wat ghekerft/ ghelijuich/ende vetachtich zijn. Int opperste vande steelkens wassen gele bloemkens vele by een/ hangende gelijck die vanden stekenden brem oft woude/maer minder/somtijts oock grijs. Tsaedt groeyet in groen ghele haeukens oft blaeskens/d'welcke cleyne ende luttel is: Tghebruyck van dien heeft ouer lanck ende ouer al groot gheweest/om sijn merckelijcke crachten van sachtmaken ende teeren/met een weynich teerende warmte/die de nature aenghenaem is/ende matelijcke tsamen-treckinghe.

Tot Londen inden hof van onsen goeden vrient M. Hugo Morgan groeyet een ander soorte die desen gheheel ghelijck is / wtghenomen datse niet hoogher dan eenen cubitus en wasset / die oock in cleyne haeukens dien vanden Aracum ghelijck/tsaedt heeft den voorgaenden niet onghelijck. Beyde dese Meliloten hebben eenen lieflijcken reucke/maer die van Syrien heeft den besten. Niet te min om datse in ander teeckenen meer verschillen / ick soude meynen dat dese twee laetste / niet soo zeer en hebben ghebruyckt gheweest in cranskens oft hoykens / hoe wel datse in tghebruyck vande Medicine den anderen niet veel toe en gheuen.

Steen-claueren.

Niet sonder reden en hebben sommighe hun laten duncken/dat die soorte van Lotus,die gheerne in drooghe bemden ende lancks de canten vande weghen is wassende / de Sertula Campana was/ oft datmen die ten minsten voor Melilote behoorde te ghebruycken. Want behaluen dat gheene den Syriacschen naerder comt/soo heeft sy oock haeukens / ende zeer lustighe bloemen zeer ghelijck een gulden cranskenoft hoyken/waerom datse van tghemeyne volck in Vranckerijck Couronne Royale ghenoemt wort/ende by auenture vanden Romeynen Sertula gheheeten is. Dese plante spreyt wt op beyde sijden veel tacken / die groene/ dunne ende teer zijn van eenen voet lanck / met bladers dien vande ghemeyne Claueren ghelijck/ghemeynlijck vijue by een met die aende groote stelen groeyen/ maer niet meer dan drie opde cleyn steelkens/ ghelijck aende wilde Lotus. De bloemen zijn gheel oft honich-verwich / maer eer sy open zijn witten gout-ghelen blinckende van fatsoen die vanden Erwten ghelijck/sterre-wijs ende met ghelijcke spacien van een staende ghelijck een cranskens. De smake is die van sommighe rondt saedt oft pluck graen ghelijck. De reucke vande bloemen en is niet groot/ maer lieflijck/die een weynich vergaet als sy drooghe zijn/den reucke van honich niet onghelijck / die sy ghelijck oock de verwe inde saluen laet. Wy hebben de selue dickwils ghebruyckt om te verteeren
Cracht. de materien vande heete dermen inde ongheregelde derde cortsen / legghende die in olie ende daer mede ghestreken/ dwelcke oock den ooghen zeer goet is. De Fransche Apotekers ghebruycken meestendeel dese alsoo vrylick als de Melilote/ende groyet zeer vele ouer al in Enghellant/Vranckerijck ende Nederlant. De haeukens zijn die vanden wilden Lotus ghelijck.

Fenegrieck.

Selden oft nerghens en wort dese plante gheuonden / dan ghesaeyt / want het Fenegrieck welck men meynt dat inde velden groeyet op sommighe plaetsen van Italien/schijnt een soorte van Lotus te wesen. Tfenegrieck is hedensdaeghs soo wel bekent / dat de ghene die de soorten vanden Lotus kennen / Fenegrieck oock moeten kennen/ want sy verschillen alleene van haeuwen/de welcke de Fenegrieck meerder/scherper eñ crommer heeft. De bloemen zijn cleyne ende wit/groeyende aen ronde stelen die een weynich ghestript zijn / ende eenen cubitus oft onderhalf hooghe : op cleyne steelkens groeyen de bladers drie by een/die vanden Lotus ghelijck ende een weynich ghekerft. De haeukens zijn vol gheel saedt dien vanden Securidaca ghelijck/ maer ronder/dwelcke zeer nut is in tghebruyck vande Medicine. Want daer af wordt een olie ghemaeckt die meerder crachten heeft dan yemant wel meynen soude/om te doen scheyden ende vergaen de verborgen clieren vande dermen/ ende oock andere croppen en clieren.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Meel van Fenegrieck met Meede ghesoden heeft een sachtmakende ende verdeylende cracht/ende is zeer goet ghestreken soo wel op inwendighe als wtwendighe heete geswillen ende apostumatien. Meel van Fenegrieck met asyn ende nitrum ghemengt / maeckt cleyne de gheswillen ende verherde Milte. Dwater daer Fenegrieck in ghesoden is/is goet den vrouwen die inde moeder eenighe apostumatien / oft sweeringhen / oft verstopthent hebben/ als sy daer in baden oft sitten. Dmelck oft vettichent die wten ghesoden Fenegrieck geperst is/ gheneest de quade loopende schorftheyt vanden hoofde/ende verdrijft de schelferen ende schellen/alst hooft daer mede gewasschen wort. Tselue met Gansen smout ghemengt / ende met eenen pessus van onder gheset / maeckt morwe alle herdicheyt ontrent tslot vande moeder. De bladers ende cruyt vanden Fenegrieck groen ghestooten/

Fenegrieck. In Latijn/ Fœnũ Græcum. In Hoochduytsch/ Bockshorn. In Franchois/ Fenegrec oft Fenegrey. In Italiaensch/ Fiengreco. In Enghelsch/ Fenugreck.

Wilt Fenegrieck. In Latijn/ Fœnum Græcum sylvestre.

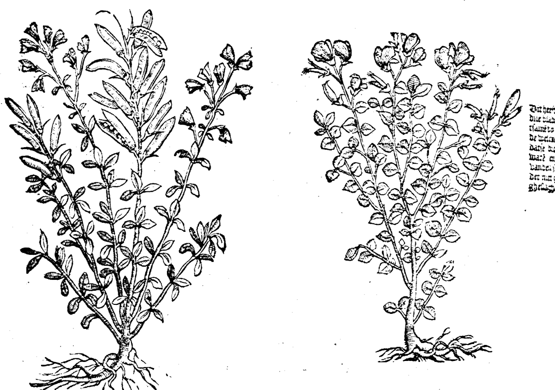
ten/ ende met wat azijns ghemengt/ zijn zeer goet gheleyt op weecke versworen leden. Dwater daer de bladers in ghesoden zijn/ ghedroncken/ iaeght af alle vuylicheyt die aende dermen hangt/ vande ghene diet roodt-melisoen hebben/ ende oock ander. Olie van Fenegrieck met Myrtus ghemengt/ suyvert het hayr ende oock de lickteeckenen vande schamelheyt. Gal. Fenegrieck is warm inden tweeden ende drooghe inden eersten graet/ waerom dat de heete gheswillen verweckt: maer die niet zeer heet ende harter zijn/ die gheneest sy de selue verteerende.

Wilde Fenegrieck vanden Herbaristen.

De Nederlantsche Herbaristen heeten een aerdige plante Wilt-Fenegrieck/ om dat haer bladers die vanden Fenegrieck ghelijck/ ende een weynich rondtsom ghekerft zijn. De bloemen zijn cleine/ die vanden Scorpioides leguminosa van Languedoc ghelijck. Dese plante groeyet oock gheerne in heete landen/ ende plaetsen daer de Scorpioides wasset. Nae de bloemen volghen dunne/ lanckworpighe haeukens vier oft vijue by een/ maer niet soo crom als vanden Fenegrieck/ waer in cleyn saedt besloten light. Hier te lande groeyet in sommighe houen/ van saedt dat wt Spaignen ghebrocht is.

Cytisus.

Dese claueracht ighe plante oft Lotus heeft den naem vanden eylande Cynthise behouden/ van waer datse inde reste van Grieckenlant ende Italien ghebrocht ende ghemeyne gheworden is. Het is wonder hoe nut dat die is voor de schapen ende cleyne Vee/ om veel melcks ende ionghen te gheuen. In voeghen dat de ghene die witten Poeten Κύθηλον lesen/ mogent zeer wel noemen vruchtbaer hoy/ om dat veel voetsels/ cracht ende saedt gheeft. De beschrijuinghe ende ouerlegghinghe vanden oprechten Cytisus heeft ons langhe twijfelachtich ghehouden: Maer alle saken zeer wel ouerleyt hebbende/ ende diuersche planten by een ghelijckende/ die wy weder leyden/ wy hopen dat wy ten laetsten dese plante sullen beschrijuen ende gheuen/ die den goeden Herbaristen behaghen sal. Op den wegh van Roome nae Florencen/ in een dellende ende leeghe vruchtbarighe pleyne by een stedeken gheleghen Aquapendula ghenoemt/ groeyet de plante Cytisus vijf oft ses cubitus hooghe/ die vanden brem ghelijck/ hebbende veel dunne/ zeer herde ghestrepte rijskens/ voortscomende van

Cytisus.

Altera Cytisus. Ander Cytisus die minder eñ ghemeinder is.

onder af wt een houtachtighe wortel / ende op cleine steelkens drie bladers by een/maer niet sonderlinghe vele/die vanden Fenegrieck ghelijck/ maer smalder/ ghelijuigher/ die vande Rute eenichsins ghelijck. De bloemen zijn geel / die vanden Brem oft Erwten niet onghelijck / maer minder. De haeukens zijn aschgraeu die vanden Brem ghelijck / maer dunner ende platter / inde welcke swart blinckende saet light dien vanden Brem oock ghelijck. De gheheele plante is grijs/ ghelijck de Rhamnus van Montpelliers oft Zee-Porceleine. De smake is dien vande Ciceren oft dergheliicke rondt saet ghelijck / maer de reucke is my voorwaer vergheten: Want wy en hebben nau dese plante niet dan drooghe ende sonder reucke in Languedoc wtghetrocken / principalijck aenden voet vanden Spoorbergh by Vigan/ nochtans niet soo lanck/ maer malscher ende van beter voetsel/ by auenture om dat de schapen ende gheytkens als die in tgheberchte ghedreuen worden/ghelijck sy iaerlijcx doen om tbeste voetsel/ende om te schouwen de hitte vande dalen int beghinsel vanden Mey ende Wedemaent/ de teere ionghe scheuten ende beghinsels vande bloemen ende haeukens af eten. Daerom seght wel de Poete wt Theocritus, Florentem Cytisum, & Salices carpetis amaras. Dat is te segghen: Ghy sult af eten den bloyenden Cytisus ende de bitter wilghen. Dese plante accordeert metten Cytisus van Dioscorides ende Galenus, meer dan eenighe ander plante: maer oft de selue is van Theophrastus, daer en is ons niet vele aen gheleghen/ ghemerckt dat hy in tbeschrijuen van dien niet seer sorchfuldich en is geweest/ die op een ander plaetse vande soorten van Lotus vermaent heeft/ dat ghemeynlijck diuersche planten eenderhande namen hebben. Daerom ghelijck d'ouders den Cytisus noemden Fenegrieck/ grooten Lotus ende Clauer/ om de gelijckenisse vande ghedaente oft nature: alsoo is oock wt diuersche ghelijckende planten den Anagyris, Laburnum ende Collutæa, eenen onsekeren ende wilden naem ghebleuen.

Altera Cytisus. Ander Cytisus die minder ende ghemeinder is.

Veel ghemeinder ende bekender is de ghene die op de steenachtighe ongheboude hoeuels van Italien ende Prouencen groeyet onder de Ilices ende groote Heyde die in tbeghinsel vande Somer met haer seer lustighe bloemen een goet voetsel is voor de Gheyten/ groeyende aen houtachtige/ dunne/ ghetackte rijskens van onderhalue cubitus hooge/ ghelijck oock doen de bladers drie by een/ meerder ende ronder dan die vande voorseyden Cytisus, maer bruyn-groen. Int opperste vande stelen groeyen veel gele bloemen die vanden Brem ghelijck/ maer cleine/ ende ongelijck meer dan den eysch vande plante is/ waer aen de byen hun honich comen halen. De reucke is lieflijck/ de smake dien vanden voorgaenden ghelijck. De haeukens ende tsaet zijn minder.

Veranderinghe van Cytisus.

Inden hof vanden vermaerden man Jan Brancion/ groeyet een ander Cytisus, van gedaente/ wtspruyten ende bloemen den Acker-brem ghelijck / de welcke seer veel taeye ende groen-gele/ enckel tacksk ens

tackskens heeft van onderhaluen cubitus ende twee cubitus hooghe / waer aen dat oock de bladers drie by een staen/ghelijck die van alle d'ander soorten.

Cytisus Maranthe Matth. schijnt te wesen de Cytisus van Theoph.

Cytisus Hispanus primus Clusij.

Dese Cytisus heeft oock de bladers drie by een staende/de welcke een weynich grijs ende wit zijn/ ghelijck oock is de gheheele plante/die vol tacken is van drie/ vier ende vijf cubitus hooge. De haeukens zijn ghedrayet/plat ende een weynich ghecromt ghelijck een halue Mane. De bloemen zijn die vanden Brem ghelijck. De bladers tusschen de vinghers ghewreuen riecken ghelijck de Heyde/ maer de smake is dien vanden rondt-saedt ghelijck / als Dioscorides seght. In Nederlant groeyt dese inde houen. De strunck oft hout is binnen swart ende zeer hardt/als Theophrastus gheschreuen oft ghemerckt heeft. Van grootte ist de Myrtus gelijck/alsoo datse van Galenus beschreuen is.

Spaensche Cytisus **deerste van** Clusius.

Clusius heeft behaluen de voorseyde noch vier verscheyden soorten van Cytisus in Spaignen ghesien / de welcke hy den naecomers in sijn zeer gheleerde beschrijuinghe vande seltsame planten voorghehouden heeft. Deerste heeft zeer veel blaerkens dien vanden Cytisus zeer ghelijck/groeyende drie by een aen rouwe bleeck-groene tackskens/ de welcke den smake hebben van rondtsaedt oft Erwten, maer bitter. Int opperste vande tacskens groeyen de bloemkens dien vanden Brem ghelijck, are-wijs/ende een weynich reucke hebbende. Wt een houtachtighe verwarrede ende wtghespreyde wortel groeyen stercke zeer harde ghestripte ende graeuwe rijskens van vijf oft ses cubitus hooghe.

Cytisus Hispanus 2. Clusij.

Dese tweede is den voorgaenden ghelijck / maer de rijskens zijn veel minder / ende maer twee cubitus hooghe/die oock witter zijn / met grijsachtighe gote-wijse bladers die nimmermeer wtghereckt en zijn: van smaecke zeer bitter. De bloemkens en zijn den voorgaenden niet ongelijck/van verwen gout-gheel. Beyde dese soorten groeyen ontrent Salamanca/ ende op ander plaetsen van beyde de Castilien lancks de weghen/als Clusius beschrijft.

Cytisus Hispanus 2. Clusij.

Cytisus tertius Hisp. Clusij. In Spaensch/Boga ende Boxa blanca.

Spaensche Cytisus de derde van Clusius.

De derde Cytisus die boomachtich is / ende van Clusius beschreuen/ heeft cleyne tackskens van eenen voet ende selden van eenen cubitus hooghe/die gheheel grijs zijn/aende welcke drie bladers by een groeyen op een cort steelken / vande welcke d'middelste tweemael langher is dan dander twee/ aschgraeuw ende grijs van verwe / met eenen tsamen-treckenden smaecke / die de tonghe drooght. De tackskens zijn bycans van onder tot bouen aen het wtspruyten vande bladers met bloemen gheladen/de welcke twee oft drie by een groeyen wt een sacht hoeskken / dat met witte wolachtichheyt becleet is/ ende zijn gout-gheel/ lieflijck van reucke/ den voorgaenden van faisoen ghelijck/ maer minder. Dese wordt gheuonden op diuersche plaetsen van Spaignen / principalijck in tlant van Valence ende Granade/ waer datse zeer vele ghebruyckt wordt: want aende tacken die op matten ghespreyt worden vande ghene die Syde-wormen houden / connen de selue wormen als sy versaet zijn vande Moerbesie bladers hun syde winden/de welcke daernae vande vrouwen ende kinders afghedaen wort.

Cytisus Hispanus 4. Clusij.

De vierde Cytisus groeyet een mans lengde hooghe / met lanckachtighe rijskens die niet zeer houtachtich / noch taey en zijn/ met een swert-achtighe schorsse becleet. De bladers zijn die vanden Claueren oft Medica ghelijck/drie tsamen op een steelken staende/op d'opperste syde groen/maer onder met rosachtighe wolachtichheyt becleet / bitterachtich van smake ende erwtachtich. De bloemen groeyen wt de voeghen vande syde-tacskens/die meerder zijn dan die vande voorgaende/ende byde Brembloemen te ghelijcken / gout-gheel van coleure: Dese plante bloyet in Sprockille ontrent de stadt Calpe aenden voet vanden ghebergte: Tot hier toe sijnt de woorden van Clusius.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers van Cytisus tusschen de vinghers ghewreuen hebben den reucke vander Heyde/ende den smake van Ciceren/de bladers vercoelen. De selue met broot gestooten/doen scheyden ende vergaen inwendighe gheswillen daer op gheleyt. Water daer de bladers in ghesoden zijn/ ghedroncken/doet water maken. Dit cruyt wordt van sommighe ghesaeyt ontrent de Biecorffen/

om dat

Cytisus Hispanus 4. Clusij. In Spaensch/Escabon.

Cytisi facie Alysson fruticans quorundam.

om dat de bien daer gheerne op vlieghen. Gal. De bladers hebben de cracht vanden water maer ghetimpert/ghelijck oock doen de bladers vande Maeluwe.

Cytisi facie Alysson fruticans.

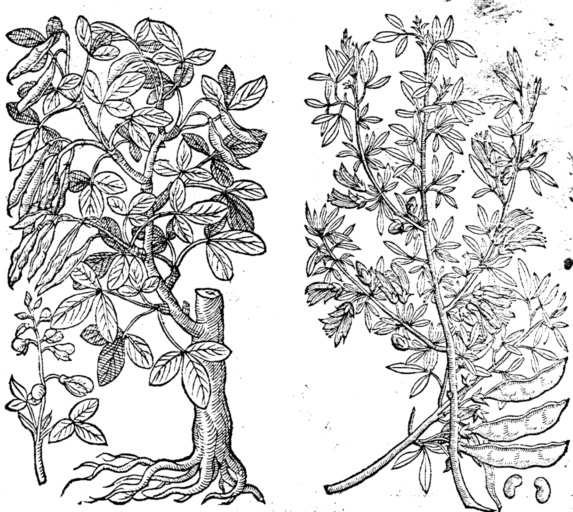
Dese zeer luttel bekende ende niet veel gheuonden aerdighe vremde plante/ en groeyet hier in Nederlant niet dan inde fraye houen vanden Herbaristen/ waer dat sy inden Somer staet ende blinckt van ghele bloemen minder dan die vande Violieren/ de welcke groeyen aen veel wtgesprey-de slimme ghestrepte steelkens/dien vande Polemonium ghelijck. De bladers zijn die vanden Cytisus niet onghelijck/maer ghelijfligher/wit/rouw/ende stijf van borstelachtighe hayrkens. De wortel is houtachtich ende hart. Tsaedt groeyet in blaeskens.

Anagyris minus fœtens, vel Laburnum.

Oft tlant/ oft den stanck die dese plante gheeft/heeft haer den naem Anagyris ghegheuen/ ende wordt van Plautus in Latijn Nautea ghenoemt/ om de walginghe die sy maeckt. Sy schijnen zeere van een geslachte te wesen/ den Anagyris die inde heete ende vochte dalen/principalijck van Prouencen groeyet/ ende die opden couden ghebergte vanden Alpes voorts comt/ de welcke van sommighe voor Laburnum ende Anagyris die niet en stinckt ghehouden wordt. Dese groeyet zeer vele in tghebergte van Turin ende hoeuels van Piemont. Inde Lente heeftse zeer langhe ghele hanghende riemkens/ vol van bloemkens vast by een staende/ die vanden Spaenschen oft stekenden Brem oft Cytisus niet onghelijck. De bladers groeyen drie by een/die vande groote Claueren/oft Cytisus oft Polemonium ghelijck/ maer langher ende bleeck-groen: aen een steelken hanghen veel haeukens/die vande stekende Brem oft Cytisus ghelijck/maer minder ende niet so breet. Tsaedt is lanckworpich dien vanden Cytisus oft Galega oft Brem niet onghelijck. Dese plante groeyet soo hooge als een boomken/ ende is zeer hart van stoffe/ dienende om boeren instrumenten te maken/ binnen swart/ van buyten ghelijck de Fusaria, Lardaria ghenaemt/de welcke wtten gebergte vanden Alpes van Switserlant ghebrocht zijnde/wy sien bloeyen hebben inde houen van Duytslant ende Vlaendren/maer luttel oft niet stinckende/hoe wel datse stinckt ter plaetsen daer sy van selfs groeyet. Dat de Laburnum van Plinius is/ ghelijcker luttel aengheleghen is tselue te bewijsen/ alsoo heuet oock wel eenen schijn van waerheyt: maer voorwaer d'ouersettinghen ende wtlegghinghen van desen Ro-

Anagyris minus fœtens, vel Laburnum. Anagyris 2. Matthioli, an Hebenus 2. Theophrasti: Cytisus secũdus Theophrasti, Guillandino Faba inuersa Cordi. In Hoochduytsch/Baumboonen.

Anagyris fœtida arborescens. Anagyris Diosc. In Italiaensch/Faua Lupina.

meyn hebben in dese beschrijuinghe onbereyt ende niet zeer net gheweest / ghelijck wel in ses hondert plaetsen/ende int naeste capittel vanden Anagyris blijckelijck is.

Anagyris minus fœtens altera. **Andere** Anagyris **min stinckende.**

Dese soorte vande voorgaende Anagyris groeyet hier in Nederlant tweederande / merckelijck onderscheyt hebbende inde bladers. De gene die de breetste bladers heeft/ende dickste tacken/is meestendeel principalijck in Nederlant onvruchtbaer/ghelijck inden hof van Jan Mouton. Nochtans bloeytse sommighe iaeren/maer heeft veel min bloemen dan dandere.

Anagyris fœtida.

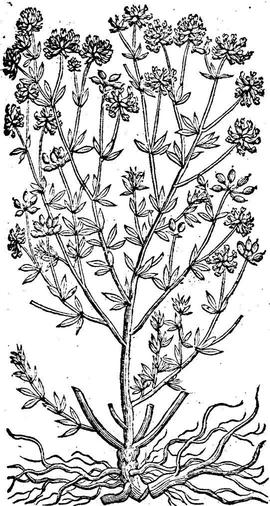
Tsaedt vanden stinckenden Anagyris dat vergaert is gheweest aenden oeuer vande riuiere Argence ghenoemt / tusschen twee stedekens van Prouencen Briniole ende Vallum ghenoemt / ende by Harles aen den steenachtighen heuuel van S. Anthony/ is in Nederlant/ende oock binnen Londen ghewassen inden hof van Morgan: de welcke oock drie bladers by een heeft / ende rijskens dien vanden Boesboonen ghelijck/maer geheel minder/ende niet soo hart van stoffe/de schorsse is swertachtich: de ghele bloemen zijn druyf-wijs groeyende aen mosachtighe trossen/dien vanden Steckrapen/oft Radijs/oft Coolen ghelijck. Tsaedt wordt besloten in langher en breeder haeukens / ende is van ghedaente de Roomsche-boonen oft een niere ghelijck/ zeer hart/ swartachtich/ blinckende ende wat purperachtich. Tsaedt ende zeer stinckende reuck / gheeft alle man te kennen dat den oprechten Anagyris is/waer af dat oock den naem heeft. Dit cruyt midts dat luttel gheuonden wordt/soo wordet zeer luttel oft niet ghebruyckt.

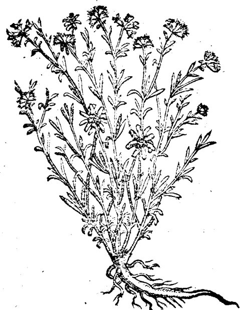
Cracht ende werckinghe vanden Anagyris.

Diosc. De teere bladers vanden Anagyris ghestooten / verdrijuen de gheswillen daer op gheleyt. Een vierendeel loots swaer met soeten wijn ghedroncken / verwecken de maenstonden vande vrouwen/ende iaghen af de nae-dracht ende secondine: oft de selue worden oock met wijn inghegheuen den ghenen die swaer suchten ende teghen den hooftsweere. De selue worden aen tlijf ghebonden

den den vrouwen die zeer swaren arbeyt hebben / maer moeten soo haest als sy ghebaert hebben afghenomen werden. De schorsse vande wortel wordt gheleyt op dinghen die teiringhe oft verdeylinghe van noode hebben. Tsaedt inghenomen doet sterckelijck braecken ende ouergheuen/ dwelcke Galenus oock seght/want het heeft subtijle deelen. Gal. Anagyris is een boomachtich ghewas dat zeer stinckt/ende een teirende ende verwarmende cracht heeft. Maer de bladers die noch groene zijn/midts dat die om hun vochticheyt niet soo heet en zijn/doen die coude gheswillen sincken. Maer ghedroogt/soo hebbense een verdeylende ende drooghende cracht. Der ghelijcke cracht heeft oock de schorsse vande wortel.

Dorycnium Monspelliensium.

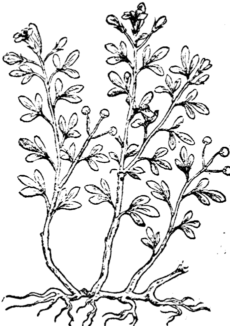
Dese plante is Dorycnium ghenaemt geweest/ als een fenijn met dwelcke de pijlen oft schichten pleghen bestreken te wesen/ om de beesten te rasscher doot te hebben. Dit Dorycnium dat hier ghecontерfeyt staet/verschillet vele van die twee oft drie planten / de welcke sommighe voor Dorycnium hielden/eñ gheensins van noode en zijn te verhalen/als Phylerea ende Vesicariæ peregrinæ saedt/ dwelcke tfaetsoen van een hert heeft/ende meer ander. Want volghende d'opinie van onsen meester Rondellet ende meest alle ander vande zeer vermaerde Vniuersiteyt van Montpelliers / heeft dese plante ouer lanck voor Dorycnium verclaert gheweest. Dewelcke daer ende oock in Prouencen zeere veel groeyet/maer niet soo veel in Italien/ ende heeft ranckachtighe/houtachtighe ende zeer herde rijskens/die dunne/rechte ende taey zijn van onderhaluẽ oft twee cubitus hooge/met veel syde schuetkens die van onder tot bouen toe wt de knoopkens spruyten ende veel bladers hebben met spacien van een staende / die grijs zijn ende dien vande Rute/Chamælea, oft Olijfboomen so sy eerst wtgespruyt zijn ghelijck/maer veel minder. Op d'opperste vande stelen groeyen veel witte moschachtighe bloemkens/die vanden Olijf boom oft Eycke gelijck/nae de welcke dat volgen ghelijck op sterre-wyse croonkens/witte/velachtighe/ronde/lanckworpighe blaeskens die vanden wilden Lotus niet onghelijck/daer in dat ligghen vijf oft ses swertachtighe/ dorre saden/ dien vanden wilden Aracus oft wilden Lotus ghelijck. De wortel is houtachtich/dunne ende lanck/ende groeyet op dorre steenachtige plaetsen by Frontignaen ende aenden Zeecant van Languedoc. Dit cruydt heeft bycans als gheenen smaeck/ende heeft een vercoelende cracht.

Cracht

Cracht ende werckinghe vanden Dorycnium van Diosc.

Dorycnium is een slaepmakende plante / maer te vele ingehenomen doet steruen / als Galenus oock seght. Daer zijnder oock gheweest die seyden datse ghebruyckt wert om tot liefde te verwecken. Gal. Dorycnium is van nature den Heul ende Mandragora ghelijck/ende gaet te bouen in waterachtighe coude/alle ander die der ghelijcke vercoelende cracht hebben/waerom dat weynich ingenomen doet slaepen/maer te vele ghenomen/ doodet.

Polemonium Monspelliensium.

Desen is oock ghelijck de Polemonium, soo veel te seggen als gheuochten ende strytbaer/ende van wiens vindinghe tusschen de Coninghen heeft ghestreden gheweest/te weten welck cruydt Chiliodynamis gheheeten was / dat is te segghen / duysent crachten hebbẽde/als Dioscorides seght. De Polemonia en heeft noch niemant vande iongher Herbaristen bekent gheweest / noch oock Matthiolo, iae wy en souden die by auenture selue niet ghekent hebben/ten ware gheweest dat door het subtijl ondersoeck vã onsen meester Rondelet / ende Willem Pellissier Bisschop van Montpelliers/ ende van Assatius / de selue luttel iaeren gheleden seer wel inde gheheele Vniuersiteyt bekent gheworden ware/ende door versoeck haer crachten beuonden. Want dit boomachtich ghewas accordeert in als seer wel metter beschrijuinghe van Dioscorides. Theeft veel houtachtighe rijskens die rechte/ rondt eñ dunne zijn/met een doncker-groene schorsse/vã drie oft vier cubitus hooghe / aende welcke groeyen tot bouen toe op beide syden pluymagie-wijs/tackskens met bladers drie te gader/dien vãden Cytisus, oft Ruite ghelijck/maer meerder/donckergroen/dickachtich ende stijf. De cleine gele bloemen groeyen inden Mey ende Wedemaent/ghelijck die vanden Iasemin, nae de welcke swerte volle besien volghen/die tsamen int ronde by een staen/ soo groot als die vanden keelcruydt oft wilde Cornoilleboom / vol van bruyn-roodt verwende sap. De wortel is lanck/houtachtich/ verwarret/ ende wyt ende crom wt ghespreyt/binnen wit/een weynich heet ende bitter van smaecke/maer seer moyelijck om wttrecken. Dese plante groeyet seer vele ontrent Montpelliers op de dorre hoeuels van Niew-casteel ende heete canten vanden Olijf houen/oock inde steenachtighe pleinen van tbosch van Gramont. Sy wort inde houen van Nederlant/Vranckerijck ende Enghellandt nu ter tijt gheoeffent/ maer aldaer ghehouden voor een soorte van vremde Brem oft gele Iasmin. Sommighe twijffelen hier slechtelijck aengaende de bladers vande Nepte/maer hadden sy ouerdacht dat een specie van Calamintha Pulegij is / ende dat de bladers den seluen van faetsoen ende grootte gheheel ghelijck zijn / sy souden geerne op houden van voort aen te rasen metten witten ende rooden Behen. Want de bladers vande Poleye/Ruyte ende Duysentknoop en zijn van grootte onder malcander niet seer onghelijck/ waer wt dat ghy oock moegt leeren wat Calamintha altera oft Nepeta van Dioscorides is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Polemonium met wijn ghedroncken is goet tegen de beten van slangen ende roodt-melisoen/maer met water is die goet / den ghenen die met pijne water maken ende pijne inde heupen hebben/midts dat/ als Galenus seght/ subtijle deylen ende een drooghende cracht heeft. De selue een vierendeel loots swaer/met azijn inghenomen/ is den miltsuchtighen seer goet: Wort oock ghebonden opde steken vande Scorpioenen. Men seght dat de ghene die vande wortel van Polemonium gheten heeft/niet en sal vande Scorpioenen ghesteken worden: oft in dien hy ghesteken wort/dat hem niet letten en sal. De selue wortel gheknaut/versuet den tantsweer.

Ruyte oft Wijnruyte.

Die drieblarighe ghedaente vande wijn-ruyte die altijts groene staet/sal wtten voorgaenden genoech bekent worden/gemerckt datter inde houen gheen cruyt gemeender en is:in Griecks Peganon ghenoemt/om dat sy met haeren zeer drooghen ende warmen vuylen gheest ende domp d'mannelijck saedt stijf maeckt ende verdrooght/waer doore de mans onvruchtbaer worden. De wilde Ruyte heeft ieugdigher crachten / ende veel stercker reucke / die zeere vuyl ende perikeleus om riecken is: want de selue plante gheeft somtijts van haer eenen domp int aenschijn van de ghene diese besiet / oft handelt / dat in dien ghy daer mede daensicht raeckte / ghy soudt terstont dwilt vier oft schorftheyt daer crijghen/

Ruyte oft wijnruyte. In Latijn/Ruta hortensis. In Hoochduytsch/Rauten of Weinraute. In Franchois/Rue. In Spaensch/Ruda. In Italiaensch/Ruta. In Enghels/Rue.

Wilde Ruyte. In Latijn/Peganon. Ruta sylu. montana. In Hoochduytsch/Wald Rauten. In Franchois/Rue sauuage. In Spaensch/Ruda saluage, ende is Harmel Officinarum. In Italiaensch/Ruta saluatica. In Enghelsch/Wilde Rue.

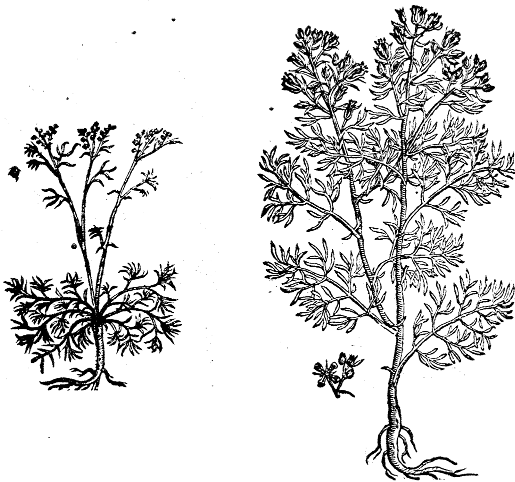
crijghen/principalijck in heete landen daer de cruyden crachtigher zijn. Dese Wijn-ruyte groeyet eenen voet hooghe/ende minder van stele dan die ander/maer de bladers heeftse zeer ghelijck oft wat cleynder/ende niet soo vele als de wilde Ruyte: De haeuwe ende tsaedt en is den anderen niet onghelijck/maer sy en veriaert niet al ist oock inde houen van Vranckerijck ende Hollant daer sy nerstich gheoeffent wordt. De bloemkens zijn groen-gheel. De cleynste is qualijcst van allen rieckende/smal van bladers/ende gheheel witachtich oft bleeck-groen/van ghedaente/standt ende struicheyt den Empetrum bycans ghelijck: alle ander dinghen en verschillen niet vele dan van grootte. Dese groeyet ouervloedich op de dorre hoeuels van Montpelliers ende steenachtige afhanghen. Tsaedt van alle beyde/maer principalijck vande cleynste/wordt daer zeer vele vande Medicijns ghebruyckt teghen tsleirsijn/tghebreck vande vrouwen Mola ghenoemt/ende vochticheden vande Moeder. Cracht.

Cleyne wilde Ruyte.

Diosc. De bergh Rute ende wilde/is heeter dan de tamme oft wijn-ruyte/ende wordt verboden te eten. De tamme die onder dē Figeboom groeyet/wordt meer gheten. Beyde de Ruyten branden/verwarmen ende maken blaren oft bleynen. Wijn-ruyte gheten oft ghedroncken doet water maken/verweckt de maentstonden vande vrouwen/ende stopt den buyckloop. Ruyte is een preseruatijf teghen dootlijcke Medicijnen/ist datmen tsaedt met wijn inneemt. De bladers van Ruyte alleene gheten/oft met Okernoten ende drooghe Fijghen ghestooten ende inghenomen/benemen de cracht van alle fenijn/ende zijn zeer goet tegen de beten van slanghen ende fenijnighe dieren. Ruyte vele gheten oft ghedroncken verdrooght de natueren ende dmannelijck saedt. Met drooghe Dille ghesoden ende ghedroncken versoet ende stillet de pijne ende crimpinghe vande dermen/ende is goet teghen de pijnen vande borst ende sijden/cortheyt van aessem/hoest/verhittinghe van Longer/pijne der heupen die men Sciatica noemt/ende teghen de coude huyuerachticheyt vande cortsen. Ruyte als voren ghedroncken is goet teghen de Colijke/opswillinghe vande Moeder/ende vanden rechten derm. Met olie ghesoden ende met een clysterie ingheset/verlost de vrouwen van het opstiegen

der

Cleyne wilde Ruyte. In Latijn/ Ruta syluestris. Peganion Narbonensium, siue Rutula.
In Enghelsch / Smalle wilde Rue.

der moeder / ist dat die met honich ghemengt/geleyt wordt dat de gheheele plaetse tusschen de vrouwelijckheyt ende den aers daer mede bedeckt is. Met olie ghesoden ende ghedroncken/ iaeght af de wormen des buyck. Met honich ghemengt / versoet de pijne vande iuncturen. Maer met vijghen verdrijftse tswillen vande watersuchtighe/daer op ghestreken oft gheleyt. Met wijn ghesoden opde helft/is zeer goet ghedroncken teghen die watersucht. Groene oft in eenighe spijse gheten / scherpet ghesichte ende maeckt claer ooghen: maer met meel van Gersten mout ghemengt oft Naerbier/ versoetse de pijne der ooghen / daer op gheleyt. Met olie van Roosen ende azijn ghestooten verdrijft de pijnen des hoofts daer op gheleyt. Ruyte ghestooten ende inde neuse gaten ghesteken/ stelpet bloeden wtter neuse. Met Laurus bladers ghestooten doen vergaen ende ghenesen tgheswil vande cullekens ende versoet de pijne daer op gheleyt: Maer met Myrtus ende een Ceraet ghemengt/ is sy goet teghen d'wtbreken van blaerkens. Met wijn/ Peper ende nitrum ghemengt/ verdrijft de leelijcke witte vlecken daer op ghewreuen / ende de wratten daer op gheleyt zijnde: maer met Alluyn ende honich gemengt/gheneest sy alderhande quade crauwagie. Sap van Ruyte inde schelle van eenen Granaet-appel warm ghemaeckt ende inde ooren ghedaen/is zeer goet teghen de pijne der ooren. Met Venckel sap oft honich ghemengt / ende aende ooghen ghestreken/ neemt wech de schemeringhe vanden ooghen. Ruyte met azijn/ Olie van Roosen ende ceruse ghemengt/ gheneest dwilt-vier/de voorts-etende seericheden / oft de loopende seericheden des hoofts. Ruyte gheten beneemt de scherpheyt van Loock ende Aiuyn. Berg-Ruyte te vele gheten is dootlijck/maer als sy bloeyet ende dan gheplucket wordt om inde pekel te legghen/soo doet sy de huyt swillen ende root worden/met ieuckfel ende groote verhittinghe: Daeromme moeten de handen ende aensicht met olie ghestreken zijn eermen die pluckt. Men seght dattet sap op kieckens ghedaen zijnde de Catten wech iaeght: voorts dat de Ruyte die in Macedonien ontrent de riuiere Hiliacmon groeyet/ doodet de ghene die haer eten: Want dese bergachtighe plaetse is vol Nater-slanghen. Saedt van Ruyte ghedroncken/is zeer goet teghen de ghebreken vande dermen/ende is zeer goet ghedaen inde preseruatijuen teghen tfenijn. Tsaedt gheroost/seuen daghen veruolghens ghedroncken/is zeer goet den ghenen die hun water niet en connen ghehouden. De wortel vande berg-Ruyte / is gheheeten bergh Moly.

Moly. De wilde Ruyte is de Wijn-ruyte ghelijck / de welcke zeer goet is den ghenen die vande vallende sieckte ende Sciatica ghequelt zijn/ sy verweect den vrouwen haerlieder maentstonden/ sy doodet de vrucht / ende is heeter ende stercker van crachten dan de Wijn-ruyte / maer de wilde/ als hinderlijck zijnde/ wordt verboden t'eten. Gal. Ruyte kan de groue ende taeye humeuren verdeylen ende verteiren / ende door de selue cracht doetse water maken. Jae dat meer is/ sy heeft subtijle deelen ende verdrijft de winden: Waerom datse zeer goet is teghen opswillinghen / ende beneemt den lust van byslapen/ sy verdeylt eñ droogt zeer sterck/ want sy is vanden ghetal der medicijnen die sterck droogen/ Tselue seght oock Plinius. Plin. Ruyte met Okernoten ende drooghe Vijghen ghestooten ende gheten/ is zeer goet teghen de bete van eenen dullen hondt. Met drooghe Dille ghesoden ende ghedroncken/ is goet den ghenen die hun saedt ontvloyet / ende dickwils inden slaep droomen dat sy byslapen: Maer de bevruchte vrouwen moeten hun wachten van Ruyte te eten/ want ick vinde datse de vrucht doodet. Ruyte op de selue maniere ghebruyckt/ gheneest de ghebreken vande leuer ende Nieren. Sap van Ruyte met honich ghemengt oft met melck van een vrouwe die ghebaert heeft / oft oock tsap alleene inde hoecken vanden ooghen ghedaen / verdrijft de duysterheyt eñ schemelinghen vanden ooghen. Ruyte met wijn ghedroncken versoet de pijnen van thooft/ insghelijcx oock met azyn ende olie van Roosen ghemengt ende daer op ghestreken. Sethus. Met olie ghesoden helpt den ghenen die qualijck hun water connen maken / als de blase daer mede ghestooft wordt. Plin. Ist dat de Ruyte verweckt tot water maken/ als Hippocrates seght/ soo ist wonder dat sommighe de selue ingheuen den ghenen die hun water niet en connen ghehouden. Ruyte met azyn ghestooten betert de Carbunckel. Sommighe legghen die ghesoden op de stijue borsten / ende menghen die met was teghen dwtbreken vande flegmatike humeuren. Wilde Ruyte met oude verckens liese ghemengt/ gheneest de ghescheurtheyt daer mede ghestreken Tsaedt ghestooten ende met was ghemengt gheneest de ghebroken leden daer op gheleyt. De wortel van Ruyte verdrijuet tbloet oft roothеyt vanden ooghen ende neemt wegh de licteeckenen oft vlecken ouer alle tlichaem daer op gheleyt. De Ruyte met azyn ghemengt / ende te riecken ghegheuen oft aenden neuse ghehouden / maeckt wacker de ghene die met een swaeren slaep beuanghen zijn. Sethus. Sap van Ruyte ghedroncken / oft met een clysterie inghezet / versterckt de dermen niet alleene door warmte/ maer door eenighe eyghenschap.

Berg Moly.

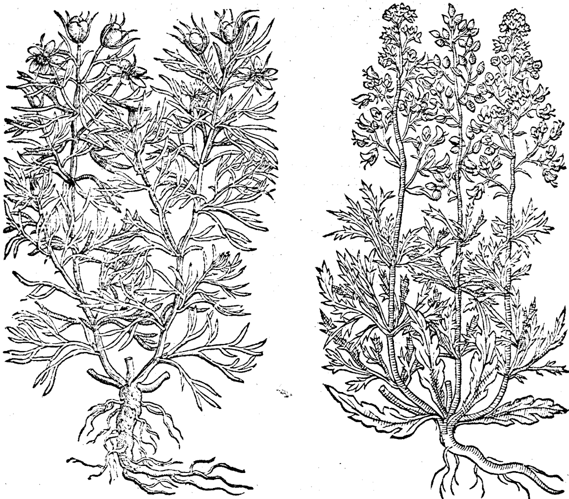
Wilde Ruyte.

Diosc. Tsaedt vande wilde Ruyte/ met wijn/ honich/ saffraen/ venckel sap/ ende galle van een hinne ghewreuen ende ghemengt / scherpet ghesichte ende neemt wegh de schemeringhen vanden ooghen.

Harmala Syriaca.

De Harmala van Syrien/ die niet alleene inde houen van Venegen/ maer oock van Nederlant ende Enghellant lichtelijck ghewonnen wordt/ al ist datse der ghelijcke driecantighe bollekens oft blaesksens heeft/ soo ghebreeckt nochtans dien van desen lande de zeer stercke reucke: maer ist dat yemant wil segghen dat de reucke door de veranderinghe vanden gront achterblijft / die moet weten dat de ghene die van seer varsch saet wt Syrien ghebrocht ghesaeyt was/ sonder reucke voorts ghecomen is. Ende onder alle Ruytachtige planten/ die wy meer dan Dioscorides hebben/ en isser geene die van factsoene/ reucke ende smaecke de Ruyte min ghelijcket dan dese die Sequinus Martinellus wt Syrien ghesonden ende aldereerst Harmala ghenoemt heeft. Jemant soude oock door gheen quade meyninghe de selue houden voor de groote Sesamoides: Want sy heeft de bladers vande wilde Ruyte met dunne bladers/ oft vande Harmale van Languedoc/ maer langher/ ende meerder dan die van Cruyscruyt/ ende Bryoet met dunne bladers. De bloeme is die vanden Hypericon gelijck/ maer wit. De haewe is driecantich/ van ghedaente die vanden cleynen Sesamum ghelijck/ daer in dat aschgraew saedt light/ heet eñ bitter van smaecke/ eñ meerder dan tsaedt vande witte Bilsen. De wortel is dun eñ geel. Wt Syrien is die gecomen inde houen van Italien / ende van daer is sy inde houen van Vranckerijck / Nederlant ende Enghellant bekent gheworden. Al en ware oock dese plante niet purgerende/ soo en soude die niet moeten terstont daerom wederleit worden: want die ouders waren ghewoone den Helleborus ende Elaterie sommighe dinghen by te voeghen die de purgerende crachten souden rasscher maken/ ende den camerganck voorts drijuen ghelijck sout/ azijn/ ende andere: oft die tgroot ghewelt vande medicine souden bedwinghen/ ghelijck papkens/ oft suetachtighe dranckskens van melck ghemaeckt / ende soodanighe dinghen als de naecomers zeer bequaem daer toe bedacht hebben / welcke dinghen vanden Barbaren in Mesue Consolatoria ghenoemt worden. Oock en segghen noch Dioscorides noch Paulus dat dese plante van onder purgeert/ noch oock by haer seluen alleene/ maer wel als daer by ghevoecht zijn vijfthien greynen witten Helleborus/ ghelijck breeder inden capittel van Helleborine ghescreuen staet.

Harmala Syriaca, oft oock is de groote Sesamoides Diosc.: In Spaensch/ Gamarsa, ende Cogombrillos amargos: dat is te segghen/ Cleine bitter Concommers.

Helmeruyde. In Latijn/ Ruta Canina. Galeopsis oft Scrophularia 3. Dod.

Ruyte met driecantighe haeukens.

Doctor Joubert Coninck professeur der Medicijnen binnen Montpelliers hadde eenighe ander Ruyte die hy ons toonde/ de welcke driecantighe haeukens oft blaeskens hadde/ hoe wel dat de smake/ ende alle dander ghedaente/ vande ghemeyne Ruyte niet en verschilde. Waeromme dat d'Italianen (in welcker houen de selue volwassen was) meynden dat dese de Harmala naeder was dan de voorseyde.

Canina Ruta. Helm-ruyte.

Daer zijn noch vier planten vande jongher Herbaristen/ die van crachten/ reucke/ ende oock ghedaente/ den naem van Ruyte aenghenomen hebben. Want dese Helm-ruyte in Latijn ghenoemt Ruta Canina, heeft luttel ghelijckenisse met de ghemeyne Ruyte/ dan met luttel ende onseker teeckenen. Maer tghemeyne volck heeft dat voor een maniere/ dat sy als eenighe cruyden de hulpe doen diemen den vermaersten cruyden ghewoone is toe te schrijuen/ ende datse sonder naem zijn/ hun den seluen ghemeynen naem gheuen. Dit cruyt wasset selden elders dan in drooghe ende heete plaetsen/ op ackers ende kanten/ ghelijck in tlant van Languedoc/ ende ontrent Rauenne ende Roome/ waer dat veel groeyet: T'heeft veel rijsachtighe schueten van onderhaluen cubitus hooghe/ met bladers ghekerft ghelijck die van Colle-heul oft Argemone/ maer minder/ dickachtich ende doncker-groen/ ghelijck oock de bloemkens zijn/ die inden Somer open gaen ghelijck die vanden grooten Orant. De gheheele plante heeft eenen zeer quaden reucke ende veel onlieflijcker dan vande Ruyte. T'saedt light besloten in een cleyn blaeskken/ tsaedt vande Ruyte oft Mortencruyt ghelijck/ maer veel minder. Wy hebben dese Ruyte gestelt inde plaetse vande wederleyde Alcæa Veneta Matthioli, den welcken sy van bladers ende quaden reucke ghelijck is: want de reucke heeft eenighen quaden reucke vande Mecop: ende de taeskens zijn cleyne. T'sap/ dwelcke hy den Heul sap ghelijckt/ is alleleens. Die met ons hem laet duncken dat dit cruyt Hippocoum is/ die verclaert dat sijn crachten moeten by die vanden ghelen Heul oft Papauer spumeum gheconfereert worden. Maer wt so cleynen bewijs te oordeylen willen wy noch ter tijt wtstellen.

Onghelijck

Valsche Rabarber. In Latijn/Ruta pratẽsis Herbariorum. An Phellandrium Plinij? oft eer soude Saxifragia Hircina Phellandrium wesen? Rubarbarum Monachorum van sommighe ongheleerde/Thalictrum nigrum Cordi: Thalictrum Dodonæi. In Enghels/Bastard Reubarbe.

Thalictrum Cordi tenuifolium.

Onghelijck meer verschilt dese plante vande Ruyte: maer sommighe van Parijs seyden binnen onsen tijdt/ dat Phellandrium Plinij was/ om dat sy de Eppe ghelijcker was dan de Ruyte/ vande welcke sy[illegible]et en heeft dan den quaden reucke/ende door de selue reden presen sy de selue tegen dẽ steen oft graueele/ iae werdt van sommighe te vroegh opghestaen iongher Herbaristen Saxifragia ghenoemt/de welcke wat sonderlincks meynen ghedaen te hebben/ als sy wt d'onseker beschrijuingen van cruyden van Plinius, eenighe naemen ghenomen hebben die tghemeyne volck niet ghewoone en is te hooren/ende de selue oock den cruyden gheuen die noch niet bekent en zijn. Dit cruyt groeyet in veel natte ende waterachtighe bemden. De stele is onderhaluen cubitus hooghe: De bladers zijn eenichsins dien vanden water-Hanevoet ghelijck/maer minder/stijuer/eñ bruynder. De wortel is geelachtich/ met veel faselinghen/ wijt eñ breet inder aerden wtghespreyt/ ghelijck die vanden Asclepias oft Swaelwortel. De bloemen zijn groen-gheel/ cleyne ende menichfuldich. De wortel wordt inde baden ghedaen om de luysen ende sierkens te dooden.

Het tweede schijnt vanden eersten alleene te verschillen in cleynicheyt van bladers/ andersins ist van plaetse van groeyen ende crachten/maer onstercker/den anderen ghelijck.

Diuersche soorten van Thalictrum.

Twee oft driederhãde soorten zijnder noch van dit cruyt/ die niet en verschillen dan in grootte/ende bleecker oft bruynder bloeme. Want op sommighe plaetsen is die veel meerder van bladers ende stele/ende zeer schoone. Daerom wordt die inde houen verplant. De bladers zijn groen wtten blaeuwen: de stele is purperachtich: andersins zijn de wortel ende alle ander dinghen den voorseyden ghelijck. Somtijts zijn de bladerkens vande bloemen purperachtich wtten ghelen ende violetten siende. Daer zijn Quacsaluers die dese wortele ghebruycken/ vercoopen ende tvolck daer mede bedrieghen ghelijck swart Nieskruyt.

Galega.

Galega heeft de bladers vanden Calissihout oft van Linsen oft Glaucium. De stelen zijn twee cubitus hooghe/de bloemen heel wit oft wtten purperen siende/nae de welcke dat volgen ronde lanc-

Galega. In Enghelsch/ Italian Fitche/ of Goates Rue.

worpighe haeukens met cleyn saedt. Dit cruyt groeyet ouervloedich inde pleynen van Piemont neffens den Pau gheleghen ende by Turin / ende oock op ander plaetsen. Tblijckt ghenoech dat den naem heeft ghecreghen van Ruyte/ niet om de ghelijckenisse/ maer om sijn werck: want den reucke heuet eer vanden wilden Vitsen/ den welcken dat beter ghelijcket: Maer midts dat zeer crachtich is teghen alle fenijn/ ghelijckmen seght dat de Ruyte is / daerom wordet vanden ghemeynen man met den seluen naem ghenoemt / want d'Apotekers ende oock de Muylstooters van Venegen / die om ghelt te winnen Nater-slanghen ouer al met hun voeren / ende soo haest als sy daer af gebeten zijn/ en hebben sy gheen sekerder noch ghereeder remedie dan dese plante / hun daer op meer betrouwende/ dan op de zeer vermaerde Theriakels.

Cracht ende werckinghe.

Galega wort seer ghepresen teghen de peste/ende wort ghedaen inde preseruatijuen/ iae wort ghestooten ghelept op den Carbunckel. De selue gheneest oock de vallende sieckte / ende die vercrompen leden hebben/ende doodet de wormen des buycx.

Veranderinghe.

Wy hebben in onsen hof groeyende een sorte van Galega die minder bladers heeft/ende purperblaew bloemen/de welcke ons Jan Mouton ghegheuen heeft.

Tafel.

De groote ghemeyne Boone/en is de selue Boone niet vanden ouders/maer een sorte van dien.
Cleyne Boone.
Wilde Boone van Languedoc/oft oock is de Boone vanden ouders?
Diuersche sorten van Phaseolus.
Wilde Phaseolus.
Smilax hortensis Diosc. Roomsche boonkens.
Sesamum.
Oft onsen Boekwey den Erysimum van Theophrastus is?
Lupini vychboonen oft Lupinen/ende hun diuersche sorten.
Stock Erwten { groote. / cleine.
Wilde Erwten.
Pisum cordatum, Cor Indum, Halicacabum peregrinum Officinarum, oft oock is den Isopyron van Dioscorides?
Eruilia syluestris oft Ochrum.
Lathyris siue Cicercula. Platte Erwten.
Lathyris syluestris.
Pseudoapios, Germanorum Terræ glandes, Muysen met steerten.
Tamme. / Ghehoecte / Wilde tweederhande. } Ciceren.
Lens, Linsen.
Orobus oft Eruum, Eruen.
Vicia, Vitsen.
Cracca siue Aracus, Crock.
Cracca altera, ander Crock.
Hedysarum tweederhande.
Glaux vulgaris, Ghemeine Glaux.
Caput Gallinaceum Belgarum, oft oock is den Onobrychis van Dioscorides?
Ornithopodium, Vogelvoet.
Ferrum equinum, Ferro Cauallo Italorum.
Scorpioides leguminosa. Stella leguminosa.
Tribulus terrestris.
Anthyllis prior Dod. & Herbariorum.
Aphaca.
Eruum, Eruen.

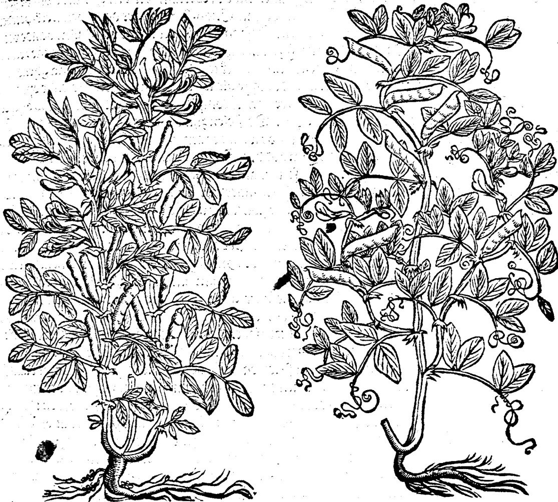
Glycyr-

Glycyrrhiza triplex, Calissihout driederhande.
Colutea.
Colutea Scorpioides. Colutea coronata. Coronilla del Rey.
Sena. Senebladers.
Dictamnus albus Officinarum, an Tragium Dioscoridis?

Boonen vande oude ende iongher Herbaristen.

Boonen. In Latijn/ Faba maior Recentiorum: Bona, siue Phaselus Diosc. Dodonæo. In Hoochduytsch/ Bonen. In Franchois/Feues. In Spaensch/ Hauas. In Italiaensch/Faua. In Enghelsch/Beanes.

Wilde boonen. In Latijn/ Syluestris Græcorum faba. In Enghelsch/ Wilde Beanen.

Wy hebben voor bekent dat de granen/metten Legumina, pluckgranen oft rondtsaedt meer accorderen van ghebruycke ende proportie van deylen dan van ghelijckenisse / want sy hebben ghelijck de granen spitse ende arenachtighe schubben / soo dat dese met haeukens gheladen zijn: beyde den beesten ende menschen zeer nuttelijck: De Legumina zijn veel vruchtbaerder dan de granen / ende worden op corter tijt met minder arbeyt ende meerder ghewin geoeffent. D'ouders hebbē meest alle de Legumina Fabas ghenoemt / soo veel te segghen als vruchtbaer ende veel vruchten draghende. Naederhant hebben sy die ghelijck alle ander granen met hun besonder namen ghenoemt. Maer ghemerckt dat onse ghemeyne groote Boone als meerder / vetter ende beter vande naecomers meer gheacht wert dan die van Theophrastus, Dioscorides ende ander ouders/ soo heeftse oock alleene den naem van Faba nae heur ghenomen / ende oock nv ter tijt behouden. Want de boonkens vanden ouders/ midts datse cleyne zijn/ worden van grootte byden Lotus ende Terebinthus ghelekent: Jae in Dioscorides wordt verclaert dat de besie vandē Ibenboom meerder is dan de boone: Nochtans en weeren sy daerom terstont ons boonen niet wt de soorten van Boonen/ghelijck wel seght de gheleerde Dodonæus: Maer sy leeren ons dat hunlieder boone minder is gheweest/dan die wy nv hebben: nochtans niet verscheyden van specie/ maer van een gheslachte/ ende eer verschillende van vrucht/grootte/ende ghedaente/dan van nature/plante/complexie ende wterste gesteltenisse. Want Theophrastus ende Plinius beschrijuen de Boone alleene soodanich als de hierlantsche is / met eenen rechten ende meestendeel eenigen stele: Jae Dioscorides seght op veel plaetsen/dat de stele van-

de Boone viercant is / ende de bloeme dien vanden Geytenblat ghelijck / maer dat selue ghebeurt om datse verschillen in grootte/verwe/breeder oft platter faisoen/ende lanckworpich rondt. Maer de groote Boone van onsen landen wordt meest gheuonden / ende compt selden erghens voorts / dan gheplant/te weten ghelijck-vormich in puttekens ghesteken. Daerom ghelijck goet om sien is dat dese ghemeyne Boone/meerder/langher ende min rondt is/dan de Boone was vanden ouders: alsoo en machmen oock de selue byde selue Auteurs Phaseolus oft Dolicum niet seggen te wesen. Tselue verschil van grootte is oock onder de Turcksche boonkens / daerom en is niet te verwonderen datse op dien tijt den Griecken onbekent zijn gheweest.

Cleyne boonen oft Peerdeboonkens.

De tweede soorte die minder is / wordt in Italien ende Nederlant zeer vele ghesaeyt om de peerden te voeden / maer nerghens meer ghebruyckt dan in Enghellant / waer dat sy den treck-peerden lieuer Boonenbroot dan hauer oft coren gheuen. Dese en schijnt niet vele te verschillen vande voorseyde Griecsche Boone. Want sy is daer noch zeer in tghebruyck/ende Fresa ghenoemt/jae zeer begheert om pappen te maken: ende in Italien / principalijck te Venegen / Faua menada ghenoemt.

Faua menade.

Wilde Boonen vande Griecken.

Maer de wilde Boone vande Griecken/soodanighe als wy dickwils in Prouence/ende opde dorre onvruchtbaer Heye van Botonnet / niet verre van Montpelliers ghepluckt hebben / is gheheel minder van eenen cubitus oft onderhalf hooghe. De stelen zijn viercant/ de schuetkens en zijn soo stijf niet/met de bladers vande ghemeyne boone / de welcke bouen claeuwierkens hebben dien vanden Erwten ghelijck/al oftse onderset van doen hadden. De bloeme is bruyn-purper als vande Vitsen ghelijck/oock de haeukens als sy rijpe zijn/sonder ander verschil/want inde selue ligghen vier oft vijf Boonkens/die den smake van Boonen hebben/maer niet soo lieflijck/ende vuylachtighen reucke/soo groot zijnde als een middelbaer Erwte/ende swart: de welcke Dioscorides by tsaedt van Zeewolfs melck ghelijcket. Plinius zeer dese ghelijckheyt van grootte te kennen gheuende/ seght dat dit saedt soo groot is als een Boone: welcke dinghen maken dat wy niet qualijck en gheloouen/dat dese cleyne Boone/ voor alle andere beschrijuinghe vande Griecsche Boone voldoet: Ghemerckt oock dat dese so wel als de Boonen vanden ouders van selfs groeyen/ inde voorseyde plaetsen vã Vranckerijck ghelijck die ander deden inde eylanden die daer af Fabariæ ghenoemt zijn / als de Auteurs verclaeren: hoe wel dat ick eer meynen soude dat de selue zijn Chersonesus inde Zee Euxino, dan inde Duytsche oft Noordersche Zee/ daer tlant cout is/ eñ dat hier voortijts den Griecken ende Romeynen min bekent was. Ick en meyne oock niet dat dese Boone in Denemarcke oft daer ontrẽt gelegen Eylanden geuonden wordt: hoe wel dat sy willen hebbẽ door d'autoriteyt van Plinius dattet sy in Cimbrica Chersoneso. Aldus dan te meynen dat die zeer ghemeyne Boone soude verloren zijn/ heeft soo luttel schijns van waerheyt / als dat wy gheen rogghe oft terwe en souden hebben: hoe wel nochtans datter veel twisten ende disputen daerom gheweest zijn. Maer aenghesien dat onse Boonen/ alleene eenen rechten viercanten ende ouer eynde staenden stele hebben/als Theophrastus ende Plinius schrijuen/ende besonder bloeyen: dat oock de bloemen met swerte vleckens geteeckent zijn/ ick en soude niet willen toelaeten dat geen Boonen en souden wesen die in Grieex Κυάμους genoemt zijn. Oock de ghene die aen tbreeste eynde vande Boone aenmerckt tswert teecken/ dwelcke de ouders Hilum noemden / als het nauelken ende omwintsel vande spruyte / hy en sal gheensins wederlegghen de ghemeyne Boonen/dien dit teecken eyghen is. Oock scheyden hun dese bycans van selfs ende witter naturen in twee helften / ende worden beuonden soo veel ende de selue crachten te hebben / die d'ouders verclaert hebben / soo wel in spijse / als inde medicine: want selfs tghemeyne volck claeght dat sy winden ende quade droomen verwecken: Oock gebruycken alle Chirurgiens meel van dese Boonen om de quade sweeringhen te suyueren/ende tvleesch te doen groeyen. Daerom en verschillen onse Boonen andersins niet van die zeer bekende Griecsche boone / dan inde grootte / ende lanckworpighe oft rondtachtighe ghedaente / de welcke oock verschillen in veel dinghen van eender specie ende nature / als appelen / noten ende saden / ende oock inde tamme ende wilde Ciceren / als Dioscorides vermaent: want hy seght dat de wilde vanden tammen niet en verschillen dan alleen in tsaedt. In Italien ende ander heete landen/wordt dese onse groote Boone soo vele niet gheuonden/de welcke oock in Nederlant ende Enghellant root ende perschachtich wordt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De boone geten maeckt winden/ende is quaet om verteeren: sy maeckt veruaerlijcke droomen/ sy is goet teghen den hoest / ende doet vleesch groeyen / sy heeft een middelmatighe nature van warmte ende coude. Boonen met ghewaterden wijn ghesoden/ende met de sluymen gheten/stoppen het Roodt-melisoen ende buyckloop. Boonen zijn zeer goet gheten teghen het ouergheuen/ ende als in tsieden dwater eerst wegh ghedaen wordt / dan makense min winden ende opblasingen. De groene boonen eer sy rijpe zijn / zijn der maghen lastigher / ende maken meer winden. Meel van

Boonen

Boonen alleene / oft met meel van Gersten mout ghemengt / versoeten de verhittinghen die vande wonden comen daer op gheleyt/eñ neemẽ wegh de verwe vande licteeckenen: oock zijn sy zeer goet geleyt opde sweerende vrouwen borsten / al waren die oock met verhittinghe ghequelt / ende verdrijuen dmelck. Tselue meel ghemengt met meel van Fenegrieck ende honich doet scheyden ende verdrijft de sweerkens/ blaeuw gheslaghen plecken/ende de sweeringhe achter d'ooren. Meel van boonen met roosen/ wieroock ende wit van een ey ghemengt/ verdrijft d'wtpuylinghe vanden ooghen/ gheswillen ende den huych inde kele : maer met wijn ghetempert/ verlichtet de loopinghe vanden ooghen. De boonen sonder boosten oft sluymen ghecnout / worden op voorhooft gheleyt om de fluxien af te wenden. Boonen in wijn ghesoden ghenesen de ghebreken ende swillinghen vande manneliijckheyt/ daer op gheleyt / ende verdrijuen oock de witte vlecken des aensichts. De hayren des hoofts die weder groeyen naer datse wtghetrocken zijn / ghestreken met de sluymen van boonen / worden dunner/ ende nemen min voetsels. De sluymen vande boonen in water ghesoden / met tselue water wordt de wolle ghevervt. De ghepeelde Boone soo die van selfs in twee deylen haer scheydet/ pleeght geleyt te worden op de bloet-fluxien die vanden Ecchelen verweckt zijn/ want sy stelpt de selue als deen helft daer op ghedouwet wordt. Gal. De Boone maeckt winden/ hoe langhe die oock ghesoden is / oft in wat maniere datse oock bereyt is. De boonen hebben een substantie die noch dichte / noch swaer en is/maer voos ende licht/de welcke eenighe cracht heeft van afvaeghen. Want tblijckt claerlijck dat meel van boonen de huyt suyuert / midts welcke cracht dat sy den buyck niet lanckfamich en doorgaet. Ghemerckt oock dat pottagie van Boonen winden maeckt / soo sullen die veel meer winden genereren als die ghesoden gheheel gheten worden. Maer als die gheroost zijn / en makense gheen winden / dan datse swaerder om verteeren zijn ende lancksamer deurgaen / ende den lichaem een grof voetsel gheuen. Ist dat die groene/ eer sy rijpe ende ghedroocht zijn / geten worden/ tselue sal hun gheschien. Om dat alle vruchten die wy eten eer datse volcomelijck rijpe zijn / vochter voetsel den lichaeme sullen gheuen/ende daerom oock meer vuylicheits makende/niet alleen inde dermen/maer oock in tgeheel wesen/soo sullen dan dusdanighe Boonen min voetsels gheuen ende te rasscher doorgheiaecht worden. Boonen hebben een middelmatighe natuere int drooghen ende vercoelen. Tvleesch vande Boonen heeft oock een afvaeghende cracht / ghelijck oock de sluyme een weynich tsamentreckende. Daerom hebben sommighe medicijns de gheheele Boone met azijn eñ wijn ghesoden teten ghegeuen teghen Root-melisoen/ buyckloop ende ouergheuen. Sy zijn oock goet teghen het ophalen vande sluymen witer borst/ende longer. Van buyten opghelevt drooghen sy sonder letsel de humeuren vanden fleireijn/want wy hebben de selue daer toe dickwils ghebruyckt witten water ghesoden/ende met verckens liese ghemengt. Op gheplette zenuen ende quetsuren hebben wy gheleyt meel van Boonen met honich azijn ghemengt : maer op heete gheswillen hebben wy gheleyt tselue meel / met meel van Gersten mout oft naerbier / ende is oock een bequaem plaester op de gheswillen vanden gemachte ende sweerende borsten. Want dese partien als sy verhit ende onsteken zijn/ begheeren matelijck vercoelt te wesen / principalijck als de borsten heete gheswillen crijghen van het melck datter in gheclontert is : Jae dat meer is/ het melck verdroogt met dese plaester / ghelijck oock de schamelheyt vande ionghers langhen tijt cael blijft/ als die met Boone meel ghestreken wordt.

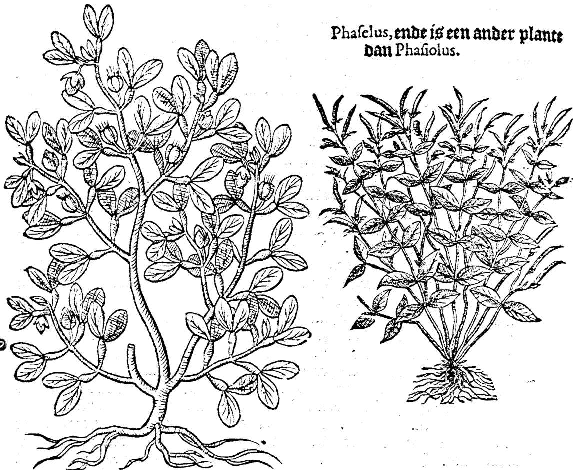
Pepleos vande Parisianen.

Dese plante wordt vande Nederlantsche Herbaristen door de ghelijckenisse Capparis Fabago ghenoemt. Want sy heeft de bladers vanden Cappers/maer langher ende twee by een staende / die vanden Boonen ghelijck ende bruyn groen / nochtans minder ende de Ruyte niet zeer onghelijck. De dobblerende bloemen zijn den ghesouten Cappers ghelijck / nochtans is nv ter tijt tghebruyck ende eten van dien ongelijck. Maer als sy open staen/zijn sy wit/van buyten groen/ende wt de middel steken hun wt ghele draykens oft stijue saselinghen. De gheheele plante heeft eenen bitteren smake/dien vanden Cappers oft Wilghe ghelijck. In Vranckerijck ende Nederlant wordt die selden ende niet dan inde houen ghesien.

Phaselus, ende is een ander plante dan Phaseolus.

Seer luttel vintmen byden ouden Auteuren vanden Phaselus beschreuen / de welcke/ als Dioscorides seght/ swaerlijck verteert wordt/winden maeckt/ende van bouen ende beneden purgeert. Galenus maeckt onderscheyt tusschen Phaseolus ende Dolichon, ende wil segghen dat Cicerula is/ oft een specie van dien : Dwelcke Plinius schijnt te willen segghen / ende oock Virgilius daer hy schrijft Seu pinguem viciam seres, vilemque faselum: dat is te segghen/ Weer dat ghy sult saeyen vette Vitsen/ende slechte Faselus. Want te rechte wordt die slecht ghenoemt/ gemerckt dat d'ouders alleene daer af mentie ghemaeckt hebben als hinderlijck ende niet nut zijnde / ende hebbent daerom bycans onbekent ghelaten / dan voor soo vele als ghemerckt mach worden wt de ghelijcke-

Capparis leguminosa, Fabago Belgarum, Pepleos vanden Parisianen.

Phaselus, ende is een ander plante van Phasiolus.

nisse vanden Cicercula, eñ dat door de meyninge van Galenus, by auenture oock door de woorden Plinij de welcke schrijft dat de bladers vãde Boone rondt zijn/eñ die vanden Phaseolus, Erwten eñ Eruen lanckworpich eñ met aderkens: welcke woordẽ schijnen te moeten verstaen worden eer vanden Phaselus dan vanden Phaseolus, ghemerckt dat die vanden Phaseolus rondt zijn/sonder aderkens. Oock heeft de Phaseolus in Italien selden ende wtlantsch ghewrest. Daerom dunckt ons dat Phaselus een slecht Legumen is onder sijn gheslachte/ nochtans den Eruen ende Ciceren ghelijck / ende soodanich als wy hier gheconterfeyt gheuen/de gedaente hebbende vanden Phaseolus, met de haeukens vanden Ciceren oft Vitsen / die oock niet onghelijck en zijn den Sparto oft Brem/ ende soodanich als Dioscorides beschreuen heeft. Dese plante groeyet van selfs in Switserlant / die op een clein steelken cleine bladers heeft/ses oft seuen in orden ghestelt aen ghestripte ende ghecnoopte stelen van eenen cubitus ende onderhalf hooghe/de welcke dunne/taey ende buygelijck zijn. De bladers en zijn gheensins dicke oft ghelijuich/maer met seer cleine aderkens inde lengde tusschen gheuoeght/ van grootte als die vande Roomsche boonkens. De bloemen zijn purperverwich/minder dan vande Roomsche boonkens/maer staende op langher clawierkens / nae de welcke veel swerte haeukens volghen van grootte ende fatsoen als van Brem oft Cicerkens / inde welcke swart saet is soo groot als Eruen. De wortel is seer saselachtich/swart/ende meerder dan van ander Legumina, by auentuere om dat een wilde plante is: want onse seer gheleerde vriendt de medicijn Penius heeft ons die ghegheuen soo hy de selue in twelt gheuonden hadde. In Nederlant groeyetse in sommige houen.

Cicercula altera, an Phaseolus Diosc.? Lathyros Theophrasti.

In Italiaensch/ Cesera, Ceserchia, Manarola.

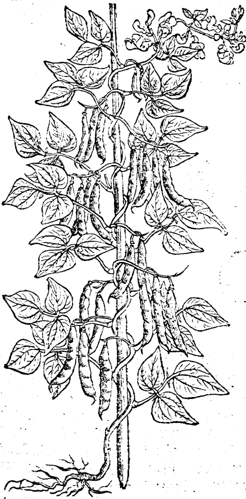
Daer is noch een ander plante / die van sommighe voor Phaseolus ghehouden wordt: de selue wordt oock in tveldt ende bosschen gheuonden / van waer dat sy inden hof van Morgan ghecomen is. Dese heeft insghelijcx de bladers vande Cicercula, ende oock de stelen / met aderkens doorloopen ende dunne/den Hasen-ooren ghelijck. De haeukens zijn breeder ende langher dan vande Vitsen: de bloemen purperverwich ende minder dan die vanden Erwten. De iongher gheleerde Herbaristen houden meer een van dese twee planten voor den Phaselus vanden ouders / dan onse groote Boone / midts dat onse Boone een vrucht is die gheensins te verachten en is / iae hedensdaechs soo groot te achten datse in veel landen inde Lente met den gheheelen Somer den volcke een groot voetsel is.

sel is/iae veel natien backen broot van Boonen voor de treck-peerden / ende oock den aermen lieden niet qualijck te passe comende / die oock vanden meel/oft vande gheheele Griecsche Boone smaecke-lijcke papkens ende coecken maken / in voeghen dat wy meynen dat van onsen Boonen ghesyt is tghene dat d'ouders schrijuen/als dat den Boonen zeer groote eere bewesen is/datmen daer af broot heeft ghebacken.

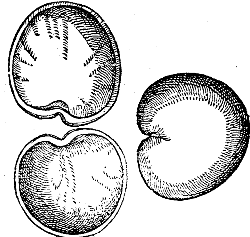
Roomsche boonkens.

Luttel oft gheen moyte isser in gheleghen om te versekeren dat dese Roomsche Boonen die lanc-worpich/rondt/ ghelijck een nierken gefatsonneert ende gespickelt zijn/ de Phaseolus oft Dolichum vanden ouders zijn: want het is seker/dat dese niet soo ghemeyne gheweest en hebben/ende vanden Phaselos vele verschillen / hoe wel dat sy den naem Phaselus, als minder van vruchten van Phaseolus behouden hebben/ om eenighe ghelijckenisse/ by auenture vande vruchten ende bladers/ meer dan om de grootte. Sy hebben dese Boonkens Dolichum ende Phaseolus ghenoemt/ om dat de haeukens ende vruchten de ghedaente van een schuytken hebben. Dese vremde boonkens en groeyen hier nerghens dan gheplant in onse houen/ghelijck sy oock eertijts inde Roomsche houen deden. De bladers zijn die vanden Veyl ghelijck / groeyende aen zeer langhe rancskens/dienende om op waghens ende prieelen te leyden: waerom dat sy van Dioscorides Smilax hortensis ghenoemt zijn/ den welcken dat sy van bladers ende ghedaente zeer ghelijck zijn / hoe wel de vruchten diuersch zijn. Want de Roomsche-Boonkens zijn zeer lustich om sien/ meestendeel van twee oft drie coleuren/ ende ghespickelt met swerte/bruyne/ghele/ronde/ghepuckelde/lanckworpighe/ cromme/oft rinckwijse/plecken/ maer meestendeel zijn de gheheele Boonen wit ghelijck een yuoor / somtijts zijn sy ghel-achtich/somtijts oock gheheel swart/ende meestendeel ghelijck een nierken ghefatsonneert/waer doore dat sy ouer al zeere wel bekent zijn / ende worden in Italien ende Nederlant cleyne ende ionck zijnde vele in potagie met de sluymen gheten / ende zijn veel meer begheert dan de ghemeyne Boonen/hoe wel dat sy ons gheen lecker spijse en dochten / by auenture om dat wy die niet ghewoone en waren te eten.

Roomsche boonkens/ In Latijn/ Phaseolus vulgaris, Turcica multicolor faba, Smilax hortẽsis Diosc. Dolicos Theophrasti Anguill. An Logos Galeni? In Hoochduytsch/ Welsch Bonen. In Franchois/ Fasiols. In Spaensch/ Fasiolos. In Italiaensch/ Fagiuoli. In Enghels/ Kidney Beanes.

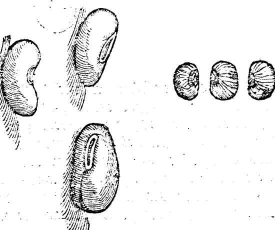

Boonen van America. In Latijn/ Phaseoli noui orbis, Fabę purgatrices Clusij.

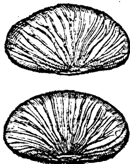

Cleine boonkens van America. In Latijn/ Phaseoli parui ex America delati.

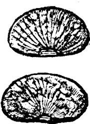
Orenge Ghemaerberde Boonkens.

Witte groote breede platte Boonen van America.

Seer aerdich met wit ghestrepte boonen van America.

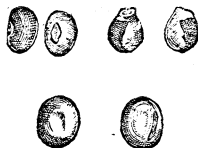

Root Orenge ghemarbelde boonen.

Wy hebben vanden Schippers ghecreghen zeer veel Boonen oft Phaseolos die wt America ende Afrike ghebrocht waren / de welcke schijnen een ghemenghde nature te hebben / maer die de Roomsche boonkens naeder comt: want sommige van dien zijn cleyne / veel minder dan de Roomsche-Boonkens/ bruyn-purper van verwe / ende sommighe oock bleeck wit: Sommighe zijn zeer breet ende wit/ plat rondt / bycans eenen duymebreet / van smaecke ende fatsoen den Roomschen Boonen ghelijck: Dese en is niet gheplucktt van eenighen boom die Boonkens draegt / als sommighe meynen/ ghelijck oock sommighe vrienden wel weten die de selue geplant hebben/ eñ vruchten ghehadt den Roomschen-Boonkens niet zeer ongheliјck. Sommighe andere zijn ronder zeer schoon ghemarbelt met root orenge ghelijck den Porphyr: cleyndere dan de voorgaende/ wat rondachtich ende plat/ende grooter ende breedere dan de ghemeyne Turcks-boonkens: vande welcke de sommige zijn lanck-worpigher blaeuwachtich oft swart zeer aerdich met wit gestrept. Maer wy hebbender noch ander die zeer selden ghesien zijn / de welcke ons heeft gheschoncken de zeer doorluchtighe edel vrouwe Catherine Killigree / die sy segghen dat met groote menichte aende duynen van Cornuaille zijn ghevonden gheweest: maer dat noch meer te verwonderen is/ niemant en ghedenckt dat eenich schip daer soude ghebroken oft verdoruen zijn: Nochtans worden daer alle iaere nieuwe ghevonden/eens deels vloyende/ ende eens deels witten sande ghegrauen / al oft die metten Suyden oft Westen windt (soo de ghene meynen die aende Zee van Cornuaille woonen) wt America daer aenghecomen waren.

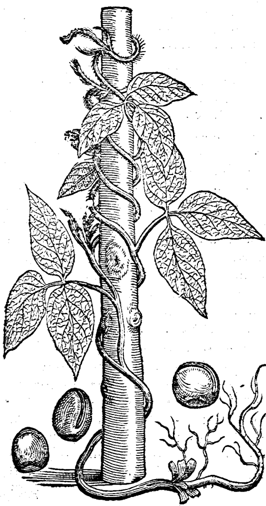
Roode seer harte Indiaensche boonkens.

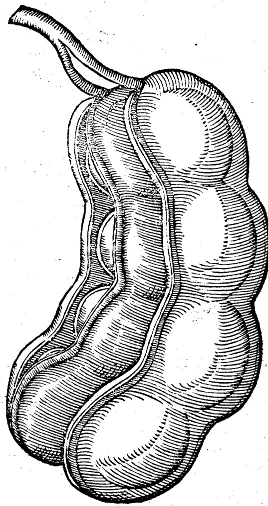
Wt de selue landen hebben wy noch driederhande roode Boonkens die wy hier by ghevoegt hebben. D'eerste is van grootte ende ghedaente vande vruchte van Staphylodendrũ van schelle-glinsterde claer ghepolijst / schoon corael root zeer hart, hebbende op den sijde-cant een groote swarte blinckende plecke. T'marck is oock binnen zeer hardt / niet quaedt van smake. De tweede en is d'eerste niet ongheliјck van ghedaente/dan datse een weynich grooter ende lanckworpigher is/ende datse gheen swarte vlecke en heeft. Dese is oock soo hardt datse ghesaeyt zijnde van Joncker Wenceslaus T'serclaes en is in een haelf iaer lanck inde aerde niet verandert. De derde is grooter dan de twee voorseyde/ bruyn verstorvẽ roodt/ lanckworpich rondt/ ouer beyde sijde wat plat ghelijck de Castanea

stanea equina, hebbende inde lengde op eenen cant een langhe smalle swarte vlecke. Tmerck is oock zeer hardt ende bitterachtich van smaecke. Clus. Ick hebbe sommighe vremde vruchten ontfanghen / die ghenoemt zijn Laxerende-Boonen: maer ick en hebbe gheen ghesien / die accordeert met de Boone die Garcia beschreuen heeft/maer schenen eer alle gelijck onder de soorten van Roomsche-Boonen te behooren. D'eerste daer-af wy v hier de figure gheuen/is bijcans rondt/ maer op beyde sijden effen / ende eenichsins ghelijck een oorcussen / eenen vingher dicke ende twee oft meer breet/ op d'een sijde een weynich wtgheholt/ te weten daer de swarte strepe pleegt te wesen/ ende daer mede datse aende haeuwe daer sy in light vast is. De schorsse is hart ende houtachtich / glat / ende tanneyt: tghene datter binnen light/is wit/ stijf/ ende witer naturen in twee gaende/ ghelijck als zijn alle boonachtighe vruchten. De smake is int eerste ghelijck bycans hebben alle Legumina oft pluckgranen/maer corts daer naer is die heet ende op de tonghe bijtende/waer doore comt (soo ick meyne) datse een laxerende cracht heeft. Dese Boone groeyet int eylant van S. Thomas / ende heeft tfatsoen van een hert/ soomen dat ghemeynlijck schildert / waerom datse van sommighe Therte van S. Thomas ghenoemt wordt. Petrus Cieça maeckt van dese wat mencie int eerste deel van sijn Cronijke/ende 112. Cap. D'ander is de ghemeyne Roomsche Boone niet onghelijck/maer minder/ dichter/ swertachtich/ met een wtstekende cruyne / ende gheensins de ghedaente van een nierken hebbende. Clus. Als ick was binnen Lisbone / my wert ghesc honcken een soorte van Boonen/ die versch wt Bresilien een landtschap in America gheleghen / ghebrocht waren/ van eenen duyme breet ende dicke/ rosachtich/ met een groot cruynken/ende aen d'een eynde bycans plat. Van dusdanighe zijnder vier oft vijue in yeghelijcke haeuwe/die zeere groot is/de welcke noch groen ende versch ghestooten zijnde/de clap-ooren (soomen seght) ghenesen/daer op gheleyt. Men seght dat de bloeme bleeckroodt is. Ick hebbe alleenlijck een ionghe plantie ghesien die my van saedt ghewassen was / de welcke van bladers de ghemeyne Roomsche-Boone bycans ghelijck was/ wtghenomen datse cleynder waren/ende op d'auerechte sijde rouw/principalijck de teerste bladers/ende d'wtterste vande stelen waren met een dunne ende sachte ghele wolachticheyt beset. Die van Bresilien noemen die Macouna. Den seluen van fatsoen ende verwe gheheel ghelijck/ hebbe ick ghesien wt Morea van Africken ghebrocht/wtghenomen datse bleeck graeuw waren.

Bresilie Boonen. In Latijn/Phaseolus Brasilianus.

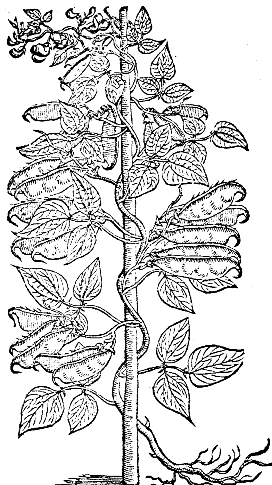

Haeuwen van Bresilie Boonen. In Latijn / Siliquæ Phaseoli Brasiliani.

Soodanighe laxerende Boonen/oft Bresiliaensche Boonen/als onse vriendt Clusius, eñ alsoo nerstich ende veruaeren ondersoecker van selden gheuonden planten / als yemant mach wesen / net verclaert ende ghecontrefeyt ghegheuen heeft/ende daerom den eersten lof heeft verdient: Heeft ons aldereerst laten sien ende doen hebben de zeer doorluchtighe vrouwe Catherine Killegre. Corts daer nae hebbe ick die sien wassen binnen Paris inden hof van Castellaen saligher ghedachtenisse, de zeere vermaerde Medicijn vanden Coninck/niet lange voor die groote moort van Paris. Wy hebben de haeuwen daerby ghevoegt / soodanighe als ons heeft gheschoncken de vermaerde man Jan Brancion / ende ghelijck wy die alder eerst saghen int contoor vanden seer gheleerden Seuerijn Chirurgien van Paris. De haeuwe is drie palmen lanck/ seer aerdich / ende twee duymen breedt/ buyckachtich/met vier oft vijf loken/ghelijuich/schorsachtich ende leerachtich/van verwe de haeuwen vande Carobe ghelijck/gheheel vol rimpels/als die hier gheconterfeit is.

Phaseolus alter Brasilianus Clusij.

Clus. Jck hebbe oock in een clooster/niet verre van Lisbone ghelegen/een soorte van boonkens ghesien/die ons Roomsche boonkens soo seer ghelijck waren / dat ick meinde dat de selue waren. Dese ouerdeckten daer de waghens ende prieelen van de houen/ende droegen purper bloemē/ maer de haeukens zijn oneffen en row/corter ende tweemael breeder dan die van onse Roomsche boonkens. De vrucht is cleine / soo groot als een ghemeine Erwte/ ende gheheel swart / wtghenomen daer sy vast is aende sluyme/welck deyl wit is. Jck hebbe verstaen dat dese seer veel in Bresilien groeyet / ende dat sy daer vanden Portugesen die daer woonen/Faua braua, dat is te seggen/ wilde Boone ghenoemt wort.

Boeckwey.

Al ist dat Theophrastus, Plinius ende Galenus eenich Erysimum dat den Sesamum ghelijck is / ende bequaem om eten/stellen onder de soorten van granen / nochtans bewijst ons meer de beschrijuinghe / dat de bladers dien vande Legumina ghelijcken / gheen plante en schijnt dese naeder te comen/ nae tsegghen van gheleerde mannen/ dan de Boeckwey die vāde Nederlanders/ Brabanders ende Switsers in soo groote menichte ghesaeyt wordt / dat alle ackers daer mede van verre staen en blincken / al oft die met purper ouerdeckt waren. De gheheele plante wordt purperverwich/ gelijck de Fluweelbloeme/principalijck als sy rijpe wordt. De stele is ghestript ende twee cubitus hooghe / De bladers zijn die vande Winde oft Melde ghelijck/maer minder: De bloeme is wit/ Tsaedt dat inde schubbekens light/ is driecantich en bruyn/de welcke met malen afghedaen worden. Van den Meel/melck ende boter worden coecken ghebacken in een panne / die vanden kinderen zeere begheert worden. Waert dat Matthiolus die nerstighe ende eenparighe berisper van Hermolaus, Ruellius, Leonicerus, ende ander gheleerde mannen dese plante metten ooghen ghesien hadde/ hy soude eer verghiffenisse ghebeden hebben van sijn lichtueerdich oordeel / aen die gheleerde mannen/ dan hunlieder naem ende fame benomen: Die met hun achterghelaten schriften / die sy met grooten arbeyt ende moyte gheschreuen hebben / hem de ghecnoude spijse inden mont ghesteken / ende eenen grooten maer onuerdienden lof aenghereyckt hebben. Aenmerckt doch eens sijn twee argumenten: Sarasijns coren / van die van Trenten Formentone ghenoemt / is alleene roodt van stelen ende niet van bladers. Tweede argument wordt van alle man zeer ghierichlijck aenghenomen. Jck antwoorde/ dat Formentone meestendeel ende op seker tijt als andere veel cruyden gheheel roodt is / wtghenomen de witte bloemen / gheuen zeer wel te kennen de velden van Nederlant ende Vranckrijck/maer uwe beschrijuinghe verswijght de groenicheyt/waer aen de gheheele cracht vanden argumente gheleghen was. Want Theophrastus en seght niet dattet niet gheten en wordt/maer dat de

groene

Boeckwey vande Nederlanders oft is Erysimum Theoph. Sagopyrum Dodonæi Ocymum veterum Tragi. Lampsana vera quorundam. Ocymum Marci Varronis. In Italiaensch / Fromentone, ende Saraceno. In Enghelsch/ Bock wheate.

Sesamum. In Spaensch/Alegria. In Italiaensch/Sesamo.

Oft tsaet van Sesami vander Apoteken/dat van Diosc. is?

groene bladers niet en worden gheten /-nochtans ist beyde een aerme ende slechte arguatie. Op veel plaetsen hebben de Wolfs milcken/Melden/ ende veel ander dergheliicke planten een roodtheyt / op ander plaetsen gheen. Te Basel hebben wy een Lam ghehadt dat scherlinck ghierichlijck inslocte/ maer elders ouer al en willent de beesten niet eten. In Enghellant en willen de treckpeerden de groene Asparagos niet eten/maer naer den hoy-tijt aende zeecant/eten sy die drooghe.

Cracht ende werckinghe.

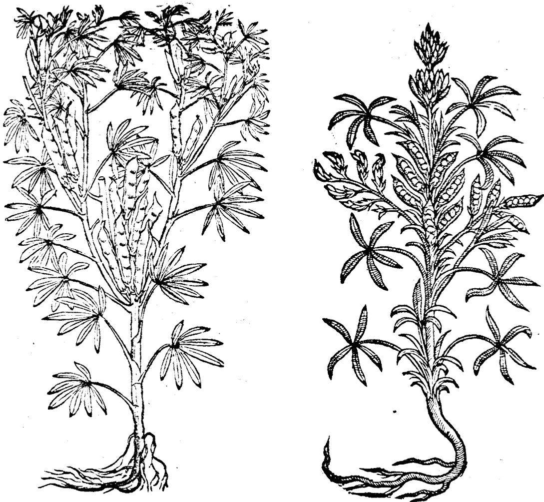
Vanden meel van Boeckwey/ melck ende boter worden coecken ghebacken : want de Boeckwey voedet beter dan den Hirs / maer min dan Corne oft Terwe. De bieren worden rooder ende soeter als die met meel van Boeckwey bereyt worden.

Vychboonen.

Dit saedt is altijts met naem ende ghebruyck Sesamum gheheeten / welck gesaeyt zijnde/wy sien groeyen hebben inden hof vanden Trevisaen Doctoor van Padua/met langhe ronde haeuk ens/die met cribbekens onderscheyden zijn/ vol van dit gheel/ lanckworpich/ Sesamin saedt. De stele is onderhaluen cubitus hooghe/ ende dicke:de bladers zijn die vanden Amandel boom oft Basilicum gelijck. De bloemen/roodtheyt ende ander dinghen zijn ons wten sin. Wy en meynden oock niet datter yemant soude zijn / die ontkennen soude dat dese plante Sesamum ware / waert dat hy eens dit voorseyde saedt saghe: Daerom ist dat Matthiolus inden Sesamum de roodtheyt beghcert/de gheleerde mannen souden oock wel schaemte in hem begheeren/als de ghene die om het aensien van een planken/ by auenture dat drooghe was / ende in een vremt lant ghewassen / teghen d'opinie van allen/vanden Sesamum oordeel gegeuen/ende niet beters bewesen en heeft. Want alle tsaedt van desen Sesamum dat wt Alexandrie ende Candien tot Venegen/Pisa/Genua/Luca/ende Antwerpen te coope comt/is van dese plante/de welcke hy vermaent zijnde/ by auenturen teghen zijnen danck beschreuen heeft.

Tamme Lupinen. / Lupinen. In Latijn / Satiuus Lupinus. In Grieck / θέρμον ἥμερον. Faba ficulnea, à folio. In Hooghduytsch / Feigbonen. In Franchois / Lupins. In Spaensch / Entramocos. In Italiaensch / Lupino. In Enghelsch / Lupines.

Wilde Lupinen. In Latijn / Segetum syluestris Lupinus flore purpureo.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Sesamum is een quade spijse voor de maghe / sy maeckt eenen stercken aessem / soo wanneer datse int knouwen tusschen de tanden blijft stekende. Sesamum verdrijft de grouwheyt vande zenuen / daer op gheleyt / ende gheneest de ghebroken ooren / verbrantheyt / verhittinghen / colike / ende beten van slanghen. Met olie van Roosen ghemengt / versoet den hooftsweere die wt groote hitte verweckt wordt. Tselue doen de bladers in win ghesoden: maer principalijck is goet teghen de verhittinghe ende pijnen vanden ooghen. Van Sesamum wordt olie ghemaeckt / de welcke van die van Egypten ghebruyckt wordt. Gal. Sesamum en heeft niet luttel lijmachtighe ende vette substantie in hem / waerom dat oock de sweetgaten is stoppende ende sachtmakende / ende een weynich warm. De selue cracht heeft oock d'olie die daer af ghemaeckt wordt: Insghelijcx oock dwater daer teruyt inne ghesoden heeft. Tsaedt is vet / ende daerom wordet zeer haest oliachtich / alst wegh gheleyt wordt / waerom dat haest opvult de ghene die tselue eten / ende bederft de maghe: dwort oock lanckfaem verteert / ende gheeft den lichaeme een vet voetsel. Soo blijckt dan dat der maghen gheen cracht noch macht en kan gheuen / ghelijckerwijs als oock niet en kan eenich ander dat vet is: Theeft een groue substantie / ende daerom en trecket niet haest gheheel doore: Des-haluen en wordt dat niet alleene gheten / maer makender met honich coecskens af die sy Sesamidas heeten. Dwordt oock in broot ghestroyt / ende is warm van complexie / waerom dat oock dorst verweckt.

Lupinen.

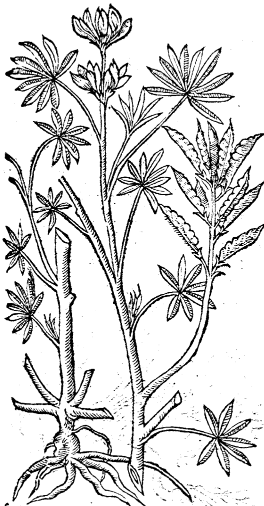
Niet zeer vele en verschillen vande soorten van Boonen ende Phaseolen / de vruchten in Grieck Theraos ghenoemt / om dat sy heeter zijn dan dander pluckgranen / oft eer om datse met warm water ghewasschen ende gheweyckt worden / om de quade ende moyelijcke bitterheyt te verliesen / waer door dat sy oock Lypanarion ende Lupinus ghenoemt zijn. Lupinen groeyen in zeere veel hoven principalijck vanden Apotekers / de welcke eenen rechten stele hebben ghelijck de Boone / die sonder eenich

eenich behulp ouer eynde staet / maer rondt / hol ende wat hayrich / spruytende wt een enckel wortel/ niet zeer faselachtich/vande welcke af/bycans alle de stele ende tacken ouer / op beyde sijden bladers op cleyn steelkens groeyen/die in ses oft seuen deelen ghesneden zijn vingherwijs/die vanden Agnus Castus oft Luysecruyt ghelijck/op d'auerechte sijde groene/ende onder grijs ẽ hayrich. De haeuwen zijn minder dan die vande boonen/maer breeder dan vande Roomsche boonen. De vrucht is hart/ plat rond/van buyten wit/binnen geelachtich/ende seer bitter. De bloemen sietmen drie mael inden Somer: want int eerste comen beneden witte bloemen/daer nae aende steelkens int herte vande Somer/ten laetsten int eynde/teghen tbeginsel vanden Herft. Die van Piemont / beplanten de vlacke pleinen met tamme Lupinen/die tghemeine volck gheweickt etet.

Wilde Lupinen.

Inde besaeyde ende gheackerde velden rondom tbosch van Gramont gheleghen/niet wijdt van Montpelliers wordt dese plante dickwils ghesien/de welcke de voorseide tamme Lupine ghelijck is/ wtghenomen datse veel dunner stele heeft van eenen voet hooghe / met bladers die in vijfuen ghedeilt zijn/maer smalder/ende purper oft roode bloemen/minder dan die vanden Erwten. De vrucht is oock minder/ghespickelt met eertverwighe/aschgraeuwe/ende blaeuwachtige plecken. Aldaer/ende oock inder Herbaristen houen wort oock dese plante ghesien met gele bloemen ghelijck die vanden Brem/welrieckende ende niet min bitter vruchten. Ghele Lupinen.

Ghele Lupinen. In Latijn/ Lupinus flore luteo.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De tamme Lupine is wel bekent: vande welcke het meel met huenich inghelecktoft ghedroncken/iaeght af door camerganck / de wormen des buycx: Tselue doen oock de Lupinen gheweickt ende met hun bitterheit gheten. Des ghelijckx doet oock dwater daer de Lupinen in ghesoden zijn/ met Ruyte ende Peper ghedroncken/ waerom dat oock seer goet is teghen de miltsucht. Dwater daer Lupinen in ghesoden zijn/is seer goet om te stouen de quade sweeringhen/ voorts-etende seericheden/ beghinnende schorftheyt / wtloopen van puysten/ loopende seeren des hoofts/ende alle witte vlecken oft sproeten. Van Lupinen/ myrrhe ende honich met wolle eenen pessus ghemaeckt / verweckt de maenstonden vande vrouwen/ende treckt de doode vrucht af. Meel van Lupinen maeckt de huyt schoon en claer/ende verdrijft alle blaeuwe plecken/ daer op ghestreken. Meel van Lupinen met meel van Gersten mout oft Naerbier ende water ghemengt/versuet alle apostumatien. Tselue meel met azijn ghemenght/versuet de pijne vanden heupen: maer in azijn ghesodẽ/ verdrijft ende doet scheiden de croppen ende harde clieren daer op gheleit: oock doet dat wtbreken de Carbonckelen oft Apostumatien vande peste. Lupinen in reghenwater ghesoden tot dat die in sap veranderẽ/ maken het aensicht claer ende suyuer. Lupinen ghemengt met de wortelen van Carline in water ghesoden / ghenesen de schorftheyt vande schapẽ/als sy laeuwe daer mede ghewasschen worden. Wortel van Lupinen in water ghesoden ende ghedroncken / doet water maken. Lupinen in water gheweyckt tot dat sy de bitterheyt verloren hebben ende soet zijn/ende dan met azijn ghestooten ende ghedroncken / benemen het walghen vande maghe/ ende verwecken appetijt om eten. Gal. Lupinen moghen ghesoden gheten worden/als sy veel daghen te voren gheweyckt/de bitterheyt int water ghelaten hebben/maer sy gheuen een grof voetsel: Bereyt zijnde tot een medicine/soo zijn sy vande ghene die de sweetgaten sluyten. Maer soo langhe als hun de natuerlijcke bitterheyt noch by blijft/ hebben sy een afvaegende ende teirende cracht. Lupinen dooden de wormen soo wel van buyten ghebruyckt/ als met honich inghelecktoft met ghewaterden wijn ghedroncken/ghelijck oock de selue van buyten ghebruyckt/ ver-

drijuen eñ ghenesen de leelijcke witte vlecken/puckels/schorftheyt/voorts-etende seeren/eñ quade sweeringen/eens deels de selue afvaeghende/ ende eens deels sonder bijten verteirende ende drooghende. Met Ruyte en Peper om de soeticheyt ingenomen/suyueren sy de leuer ende milte: maer met myrrhe ende honich ingheset/verwecken de maentstonden vande vrouwen/ende trecken de vrucht af. Voorts het meel vande Lupinen/verteirt sonder bijten/ ende gheneest de blaewe plecken / iae oock croppen en clieren/maer dan moetet in azijn/oft honich-azijn/oft ghewaterden wijn ghesoden worden / nae den eysch vande complexie vanden patient/ende van tghebreck / daer toe nemende tghene dat nutst is: Tverteirt insghelijckx al dat blaew oft swart gheslaghen is: Ende alle tghene dat wy nv ghesein hebben dat de decoctie doet/ alle tselue doet oock het meel. De Lupine heeft een harde ende eerdighe substantie/waerom dat sy swaer om verteiren is / ende nootsakelijck grof voetsel gheeft / ende midts dat niet wel inde aders verteirt en wort/soo vergaert daer een grof ende swaer bloet.

Wilde Lupinen cracht.

Diosc. De wilde Lupine is bitterder dan de tamme / ende oock stercker van cracht / soo datse tot alle dinghen dienen daer toe de tamme goet zijn: want sy zijn van een gheslachte ende cracht.

Stock-Erwten. In Latijn/ Pisum vulgatius maius. An Pisum angulosum hortorum, sit Quadratum Plinij? Pisum maius Dod. Perperam Cicer arietinum Tragi. In Hooghduytsch/ Erwepssen. In Franchois/ Des pois. In Spaensch/Aruejas. In Italiaensch / Piso. In Enghelsch/ Pease.

Veer-Erwten. In Latijn/ Pisum minus ex luteo virescens. In Italiaensch/Piselli. In Enghelsch/Middel Peasen.

Vanden Erwten en staet in Dioscorides niet vermaent / dwelcke ons soo zeere niet en verwondert / als wy wel versekert zijn datter veel dinghen wt sijn boecken ghebleuen zijn / die hem zeer wel bekent waren. Want gheen Pluck-saedt oft rondt-saedt en is naest de Boone bat bekent noch beter dan de Erwte/de welcke oock in Griecs λέκυθον genoemt wordt/ so veel te segghen als doyer van eeney/dien sy van verwe ende ghedaente ghelijck zijn/als sy van rijpicheyt gheel oft groen worden. Dese Erwten groeyen in langhe ronde haeuwen / de welcke met de groene sluymen inde Lente ende Somer geten worden. Tcruydt ende stelen van desen groeyet oueruloedich lanck ende breet/de welcke plat ter aerden souden blijuen/ten ware dat sy met staken ende rijs onderset waren. De stelen zijn

zeer

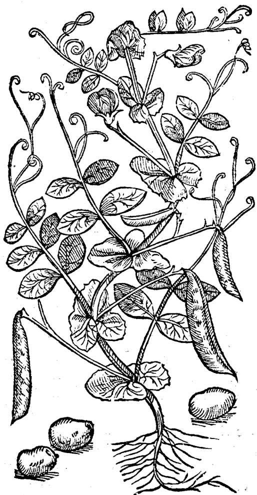
zeer lanck/dun/ende hol/midden tusschen de stelen loopende ghelijck die vanden Deurwas/ende op d'eynde hebbense cleyne claeuwierkens/De bladers zijn lanckworpich rondt/bycans ghedeylt in twee lanckworpig[illegible] halue ronden. De bloeme heeft de ghedaente vande Vijfuouter de welcke wit is/ende inde middel purper-verwich. De wortel is cleyne/de welcke op sommighe plaetsen van Duytslant van selfs groeyet.

Erwthaeuwe sonder schorsse.

Seigneur Jeronimo scholier zeer goet ende vermaert coopman van Antwerpen heeft my ende zijn vrienden mede ghedeylt van sommighe Erwten vande welcke de haeuwen gheen vellekens en hebben/ waer door sy lieflijcker zijn om groen met de schellen te eten. Dese heeft hy nv onlancx ouer ghebrocht wt een stedeken ghenoemt Wilde / ghelegen by Prussia. Dese Erwten en zijn de ghemeyne witte Erwten niet andersins ongheliick : nochtans loopen onder die sommighe die van buyten peck-swert zijn de welcke inde middel een cleyn wit strepken oft lanckworpich vleckskën hebben.

Gal. De Erwten met alle de substantie / hebben metten Boonen eenighe ghelijckenisse/ ende worden ghelijck de Boonen gheten. Alleene in dese twee saken verschillense vande Boonen/te weten/datse soo veel winden niet en maecken als de Boonen/ ende oock datse geen afvaeghende cracht en hebben/ende daerom trecken sy tragher dan Boonen door den buyck. Men neemt Erwten inde plaetse van Boonen / alsser gheen afuaeghinghe van noode en is. Hippocrat. De Erwten maecken min opblasinghen dan de Boonen / ende hebben beteren doorganck in den buyck. De Boonen voeden/stoppen den buyck ende maecken opblasinghe : gheuende luttel voetsels / om dat sy eenichsins de conduyten stoppen.

Oft de hoeckachtighe Erwte vande houen/Pisum quadratum van Plinius is?

In tsaedt vande Erwten sietmen diuersche verschillen / ende veranderinghen soo wel als vande Boonen. Want inde houen van Nederlant ende Engellant worden ghewonnen zeer groote Erwten die hoeckachtich ende viercant zijn / meerder dan Ciceren ende ghelijck een middelbaer Boone / van verwe/ ysermael oft rosachtich / nochtans en verschillense niet inden smake. De stelen van dese groeyen thien oft twaelf voeten lanck. Dese schijnen te wesen de hoeckachtighe Erwten van Plinius. Noch heeftmen nv onlancx wt Vranckerijck ghecreghen zeer groote Erwten die wit zijn/ oft groen/ende en verschillen niet vande voorgaende / dan datse grooter zijn wat lanckworpich/ van grootte de rosachtighe hoeckachtighe Erwte ghelijck.

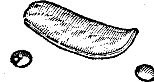
Heete Erwten/oft cleyne Erwten.

Dese Erwten zijn ongheтwijfelt in Grieck Ochron dat is te segghen bleeckgheel / ghenoemt gheweest/ om de groen-gele schellen ende tbinnenste marck / dat tgheel vanden ey van verwe ghelijck is. Daer en bouen worden dese ghepresen om pottagie te maken / om datse terstont meurwe worden / ende midts datse minder/ vetter/ en teerder zijn / zijn sy lichtelijcker ghesoden ende lichtelijcker rijpe ende verteert. Dese worden inde velden ghesaeyt / waer dat sy min egheninghe behoeuen ende gheen rijsten sy datmen wilt.

Pisum Syluestre. Wilde Erwten.

In Switserlant ende Hooghduytschlant worden de Erwten gheuonden soo wel als de wilde Boonen int wilde groeyende. De ghedaente is dien vanden ghesaeyden ghelijck/maer de wortel is veel grooter/saselachtigher/ dicker/ ende oock iaerlijcx niet vergaende / Soodanighe Erwten heeft onse vriendt Pennius daer gheplucht/ende beschreuen. Een Enghelsche persoone heeft in zijn boecxken van

ken van een bladelken/vande selden planten voor seker beschreuen een dinck dat zeer te verwonderen is/te weten/dat hy op de steenen aende Zee gheleghen/met gheen aerde ouerdeckt zijnde/soo grooten ende wonderlijcken menichte van Erwten cruyt onghesaeyt ghewassen/inden lande van Suffock in Enghellant heeft gheuonden/tusschen Otfort ende Alburnum/ende daer toe inden Herft vanden iaere 1555. soo vele/datter ghenoech was om duysent menschen te spijsen.

Roode Erwten wt America. In Latijn/Coccineum Americum Pisum, an Orobi species?

Vremde Criecken van ouer Zee. In Latijn/Pisum Cordatum. Cor Indum. Halicacabum peregrinum Fuchsij. Vesicaria repens, Matthioli. Dorycnium Cordi, perperam. An ne potius Isopyrum, quam Melanthij quædam species, aut Trifolium palustre? In Enghelsch/Black winter Cherie.

De Erwten die inde winckels van Antwerpen te coope staen ende ghebrocht zijn wt America/en zijn van gheenen boom gheplucket/als sommighe meynden/ghelijck wel weten sommighe vrienden die de selue ghesaeyt hebben/eñ daer af vruchten ghehadt hebben die den Erwten oft Eruen niet zeer onghelijck en waren. Pieter Quickelberghe coopman van Antwerpen heeft my haeukens van dien gheschoncken/die noch vol waren: de welcke oock een groot ondersoecker ende liefhebber is vande beschrijuinghe van Visschen/schelp-ghedierten/ende derghelijcke vremde ghewassen der Zee/ende wõderbaerlijcke wercken der naturen/Dese Erwten hebben haeukens/dien vande wilde Erwten bycans ghelijck/ende marckachtich saedt/dwelcke zeer hart/ende lanckworpich rondt is/dien vande Pioenen wijfken gelijck/maer minder/ende schoon blinckende roodt/onder daer de keerne light/zijn die met merckelijcke swerte teecken ghesloten. De smake is bitter ende pluckgraenachtich.

Pisum Cordatum.

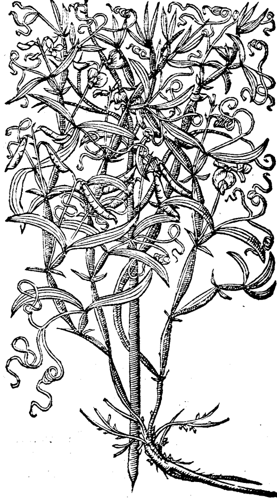
Om dat de namen van Isopyrum ende Phaseolus te kennen gauen dat dese plante vande nature was vande Legumina oft pluck-granen/oft ten minsten den seluen ghelijck/soo en hebben de vernufte ende scherpe ondersoeckers niet sonder oorsake ghemeynt dattet Trifolium fabaceum aquaticum, met de bladers van Boonkens/daer wy op bequamer plaetse af vermaent hebben/den oprechten Isopyrum was. Dwelcke der waerheyt wel soude ghelijck zijn/in dien datter dwoort Anisi niet en ware: welck een letsel is dat dese water-Boone/de waerachtighe beschrijuinghe niet en voldoet. Want in dese en gebreeckt niet soo seere Phasioli folium, als Anisi folium, dwelcke sy meynen dat van sommighe te vergheefs weder verhaelt/oft den ghebreckelijckẽ text van Dioscorides by gheuoeght is. De ghene die den ghemeynen text aenmercken/schilderen daer by een specie van Melanthium, met gheenderande ghelijckenisse van wtterlijcke ghesteltenissen oft wtspruyten van Phaseolus: maer tstomme conterfeytsel sulcks als dat van Matthiolus is/heeft aende wortel vanden Melanthium een oft twee tackskens vanden Anys gheconterfeyt. Daerom ist datmen den geraetsel moet toegheuen/ende den boeck gheloouen/soo hebbe ick lieuer te aenueerden de meyninghe van eenen zeer veruaren vrient/die Cor Indicum, dwelck van wtspruyten/tsopkens ende claeuwierkens den Roomschen-Boonkens ghelijck is/ende de bladers ghesneden heeft ghelijck die vanden Anijs/voor Isopyrum houdt: dwelcke oock de vrucht bewijst/die den Melanthium van verwe/de Erwte van smake/oft d'oprechte ende oude Boone oft wilde Phasiolus ghelijck is/maer van fatsoen ende grootte den Criecken van ouer Zee ghelijck/hebbende drie swarte vruchten in een blaesken besloten/

die

die met wit aen een sijde geplect zijn de ghedaente van een herte oft keghel niet onghelijck/ waerom dat ghemeynlijck Cor Indum ghenoemt wordt / ende vanden ghemeynen man daer voren bekent. Inde Apotecken/midts dat het blaeskén dien vanden Criecken van ouer Zee niet zeer ongelijck en is/ dan inde ver we/wordet ghenoemt Vremde Criecken van ouer Zee.

Ochrus siue Eruila. Cicer Oroboides quorundam. In Enghelsch/ Wilde peason.

Platte Erwten. In Latijn/ Lathyris latiore folio. Clymenū Matthioli. Eruum satiuum Cordi. Pisum Græcorum. In Enghelsch/ Cicheling of brede Peason.

Dese plante midts dat sy een wilde nature heeft ende nae de Erwten niet en aerdt / wordt Eruilia ghenoemt/ soo veel te segghen / als die wtgeroyt ende wegh gheworpen moet wesen : ende wordt nu zeer luttel ghesaeyt/ ten ware inde houen vande Noordersche landen. Nochtans groeyet die van selfs aende tuynen ende lancks de weghen / inden lande van Linguagot met crancker ranckskens cruypende/ die inde lengde met twee oft drie vellekens besedt zijn. D'onderste bladers zijn lanckworpigher ende breeder/ draghende int eynde claeuwierkens/maer bouen zijn de blaerkens eens deels in meer ende minder ghedeylt/ende eens deels met claeuwierkens beset. De bloeme is wit somtijts oock purperverwich/ende thaeuken dien vanden Cicercula zeer ghelijck.

Platte Erwten met breede bladers.

Theeft eenen grooten schijn vander waerheyt dat Cicercula den naem Lathyris heeft vande greynen vandē Sprinckcruyt/in Griecks Lathyris Cataputia genoemt/de welcke die vanden Orobus ghelijck zijn/ als Dioscorides seght/ Van dese Cicercula zijn nv twee soorten ghenoech bekent/ ende groeyen in Languedoc ouervloedich van selfs/waer af d'eene breeder bladers heeft/bouen scherp zijnde/ twee tsamen/ eñ senuachtich met tusschen spacien wtspruytēde / staende gelijck twee opgerecte Hasen-oorkens / oft ghelijck die vanden Bupleurum der Herbaristen. De bloemen zijn schoon roodt/veel tsamen ende lustich om sien/de haeukens zijn lanck. De wortele loopt diep in d'eerde ende blijft den Winter ouer alsoo wel inde houen ende canten van d'ackers van Nederlandt / als inde heete landen.

Ander platte Erwten met smalle bladeren.

De bladers vanden anderen Lathyris oock groeyende op vochte plaetsen van heete landen / zijn zeer smal/ garsachtich/ aderachtich/ ende spits/ twee tsamen op een steelken groeyende / ende in ghe-

Ander platte Erwten met smalle bladere. In Latijn/Lathyris angustiore gramineo folio. Eruum latiuum Fuchsij. In Enghelsch/Wilde Cicheling.

Aracus aut Cicera. In Italiaensch/Mocho.

draeyende hayrachtighe claeuwierkens eyndende/bycans die vande Catanance ghelijck. De bloemkens zijn wit ende gheel/nae de welcke haeukens volghen/ die platter/tweemael corter/ maer breeder zijn dan die vande voorgaende/inde welcke hayrighe cleyne greynen ligghen/ van smake den Erwten oft Eruilien ghelijck.

Aracus.

Hoe wel dat Galenus onderscheyden heeft den Aracus sonder h/vanden Arachus met h ghescheuen / segghende dat Arachus een oncruyt ende bederffenisse was vanden Linsen ende ander pluck-granen / nochtans schijnen sy beyde ghedegenereert te wesen van hun natuerlijck gheslachte in een onwettelijcke soorte/ ghelijck wy vanden seluen ghesevt hebben/ende in desen mercken. Want het is van eender soorte ende gheheel ghelijck/ ende by auenture de selue Aracus, die van sommighe Cicercula altera ghenoemt wordt/ niet sonder reden/ghemerckt dat zijn greynen die leelijcker swart zijn/onder die Erwten/Oroben ende Vitsen groeyen/vande welcke datse schijnen den aerdt veranderd te hebben. D'welcke Columella oock schijnt te segghen/ghemerckt dat van smake/ende alleene van coleure vande Cicercula verschilt / ende dat daerom Cicera ghenoemt wordt. Wt een saselachtighe wortel spruyten tackachtighe vallende halmen/ hebbende inde lengde vande stelen ghelijck buyghelijcke snoerkens oft vellekens/ met de bladers vande Cicercula. Sommighe vrienden hebben die op eenighe plaetsen gheuonden met ghele bloemen/ de welcke sy niet en houden dan voor een oncruyt ende miswas vande cleyne Erwten/ghelijck de onvruchtbaer hauere / Lolium, Melampyrum ende ander miswassen vande granen. Gal. T'ghebruyck ende de cracht van alle Aracus oft Crock/is dien vanden Lathyris oft platte Erwten ghelijck / wtghenomen dat die Araci herter zijn ende niet soo haest ghesoden worden. D'welcke oock d'oorsake is waerom datse quader zijn om verteeren dan de Cicerculæ.

Aphaca.

Dese plante schijnt te hebben een ghemengde nature vander Erwte ende Linse/als haeuwen ende dergheliicke saedt hebbende / maer de bladers zijn die vanden Erwten ghelijck / De stelen ende claeuwiers

Aphaca. In Italiaensch/ Vecione ende Ceserone. In Enghelsch/ Tare.

Eerd-noten/eerd-eeckels ende muysen met steerten. In Latijn/ Terræ glandes. Apios Fuch. & Tragi. Perperam Ornithogalon & Apios Cordo. In Engelsch Earthnut pease/ ende is/ Pseudo-Apios Germanorū. An Astragalus Diosc.?

claeuwierkens zijn veel cleynder dan vande Linsen: Tsaedt is dien vanden Linsen ghelijck/ maer minder/ swarter/ harder/ende onlieflijcker om eten/ nochtans van haeuwe niet onghelijck/ dan datse langher eñ breeder is. De bladers zijn teerkens/onder breet met twee oorkens/ende bouen spits/twee teghen malcander ouer staende/rondtom t'knoopken vandē stele gelijck de bladers vanden Erwten/ wt welck knoopken de claeuwierkens groeyen: De bloemkens zijn gheel. Tgroeyt in d'ackers vele in Wals-landt/ende in vele plaetsen van Vranckerijck ende Nederlant.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt van Aphaca heeft een stoppende cracht. Waerom dat tselue gheroost zijnde/ den buycloop stopt/ende die vochticheyt vander maghe verdrooght / als dat cleyne ghebroken zijnde ghelijck de Linsen ghesoden wordt. Tselue seght oock Galenus. Gal. Aphaca pleegt ghelijck de Linse geten te wesen/maer is quader om verteeren dan de Linse: oock droogtse stercker/ende is matelijck verwarmende.

Eerdtnoten oft Muysen met steerten.

Van desen geslachte vande Pluck-granen is de lanckworpighe peerewijse wortele die in Hoochduytsch Swart Rettich/dat is Swerten Radijs/ende Seuwbroot/dat is/ Verckens broot/oft Acker Eychel ende Grund Eychel/dat is Erteyckel ghenoemt wordt. Dese plante heeft vijf oft ses steelkens beneden byder aerden wat roodtachtich/ met bladers ende claeuwierkens dien vanden Erwten ghelijck/daer mede dat sy hun vast maken aen yeghelijcke naest gheleghen planten. De bloemen zijn purperverwich dien vanden Erwten oock ghelijck/nae de welcke cleyne haeukens volghen met cleyn saedt. De wortels zijn lanckworpich ghelijck Olijuen oft Eeckelen / van buyten swart oft aerdt-verwich / van binnen wit/ met veel aenhanghende oft doortrocken saselachtighe snoeren oft reepen zeer in malcander verwarret/ende wijt wtghespreyt. Dit cruyt groeyet in Enghellant/Duytslant/Normandie/ende zeer ouervloedich in Hollandt/in bosschen/lancks de tuynen ende aende hagen. Maer in'tlant van Languedoc/ Italien ende ander heete landen en groeyet nergens dan op hooghe ende sneeuwachtighe plaetsen/ gelijck als daer zijn de ghebergten van Vigan ende hoeuels van Prouencen.

een. Dese wortels hebben eenen suetachtighen smake / die vande Eeckel oft Castanie ghelijck/ ende stoppende. Als sy ghedroogt zijn/wordense zeer hart/ghelijck de wortels vande Pioene/ende zijn oock wel alsoo vast/ende taey om stooten als die van Thora. De nerstighe Herbaristen moghen sien oft met dese waerachtighe ende oprechte verhaelinghe den Astragalus soude moghen accorderen die van Dioscorides beschreuen wordt. Dat de beschrijuinghe van Dioscorides ghecrockt is/blijckt wt Paulus, de welcke leest niet Memphiticum, maer Pheneum Astragalum, dwelcke Plinius oock confirmeert. Ende al ist dat hy zijn beschrijuinghe een weynich anders gheeft/ soo en maeckt hy daer af gheen vermaen/by auenture om dat doen alree den text van Dioscorides ghevalscht was/oft dat hy dien wt eenen anderen Auteur overghesét hadde. Daer en bouen seggen Galenus ende Ægineta, dat Astragalon een cleyn boomachtich ghewas is/met aenhanghende wortels/die tsamen trecken oft stoppen / al ofter meer dan een waren: nochtans en vermanen sy vanden Radijs niet / waerom midts dat wy mercken dat dese qualijck ghenomen vervalschinge van text niet in Dioscorides en is/ maer wt den boeck comt. Daerom souden wy daer στρογγύλη ὥσπερ ῥαφανὸς ὁ εὐμεγέθης staet/ willen βάλανον ghestelt hebben/alleene een letter verstellende/ ende den steert van dander opwaerts stellende / dwelcke mach een lichte faute gheweest hebben vanden afschrijuers: want als de Romeynen Eeckelken/Eertwijghe/ ende Terlinck den Astragalum ghenoemt hebben / ende niet den Radijs/ maer eer den oprechten/ende by auenture desen onsen verstaen hebben die van ghedaente den seluen niet ongheliјck en is: soo en hebben de Griecken niet alleene den Terlinck/ soodanich als dese wortels representeren/ Astragalum ghenoemt/maer oock de sweepen met knoopen. Want in Lucianus Mastix Astragolotites, ghebruyckt sweepen met knoopen om de misdadighe te gheesselen. Dese slechte wtlegghinghe soude nochtans yemant lichtelijcker moghen wedersegghen/dan beter redenen gheuen / maer de goede scheydt-man weet dat alle cleyne saken niet en moeten inde beschrijuinghen vanden ouders soo nauwe gheeyscht worden. Vanden Apium, dien sommighe meynden met dese plante een te wesen/ dat is een claere sake. Want hy seght dat de selue den Affodillen ghelijck is/ alsoo oock Theophrastus een dinck daer af maeckte/ daer nochtans d'Affodille maer eenē bot en heeft.

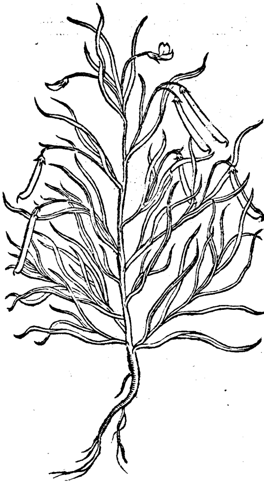
Cracht ende werckinghe.

De wortels van dit cruyt gheten/zijn ghelijck de Castanien quaet om verteeren/ende maken winden / hebben nochtans een lieflijck sap / ende verwecken tot bijslapen. De selue wortel stelpt den vloet vande vrouwen/ buyckloop ende de fluxien vande nieren. Men seght oock datse walghinghe maken/ende doen braken oft ouergheuen.

Eruum Syluestre Herbariorum.

Dese plante heeft Catanance ghenoemt gheweest / al oft sy nootsakelijck ende sonder te moghen ontgaen/yemant soude drijuen ende dwinghen om lief te hebben / al oft een nootsakelijcke aenlockinghe ware tot liefde: ghemerckt dat een volduerighe liefde alle dinghen verwint. Dat dese plante in onsen tijt gheensins wel bekent en is/en is gheen wonder: ghemerckt dat al ware dese plante van aensien bekent/ eñ in dese landen ghegroeyet/ soo soudese nochtans onseker wesen oft men die voor de oprechte soude moeten houden: want sy en wordt niet ghepresen dan in toouerijen ende om yemant tot liefde te verwecken ende locken / welcke crachten haer toeschrijuen de vuyle hoeren ende coppeterssen van Thessalien/ om haerlieder toouerie te bedecken/ghelijck heden-sdaegs doen de Italiaensche hoeren / die eenighe godloose besweringhen misbruycken om een dulle liefde te vercrijghen / welcke crachten sy ghemeyne cruydekens toeschrijuen. Daerom hebben Plinius ende ander verstandighe mannen van zijnen tijt wetens ende willens tfatsoen van dese cruyden versweghen: oock en isser niet vele aengheleghen de selue te kennen/ghelijck oock Dioscorides niet de crachten / maer alleene een anders beschrijuinghe verhaelt. De beschrijuinghe bewijst dat eenighe soorte van pluck-graen oft rondtsaedt is gheweest/met de welcke niet qualijck en accordeert dat cruydeken/dwelcke inde Herbaristen houen in Hoymaent ende Oogstmaent nae dat de bloemkens dien vanden Erwten ghelijck vergaen zijn/langhe cleyne ende ronde haeukens draegt/die vol rosachtich saedt zijn/ De bladers smal / garsachtich/ ende twee duymen lanck hebbende / dien vanden Hasen-oorkens met smalle bladers ghelijck / welcke bladers verwelckert ende drooghe zijnde / crom staen ghelijck een ghecrompen claeuwe van eenen Kieckendief. De wortel is cleyne ende enckel. Dit cruyt wordt oock ghevonden inde velden gheleghen ontrent de oeuers vande Noordersche Zee/ende oock ontrent Paris ende Clermont. Wy en kennen dese ander plante niet metten sade vanden Cieeren / noch met de wortel soo groot als een Olijue/oft cleynen appel/oft die de selue soude ghelijcken / voorwaer dese moet zeer selden ende sonderlinghe van ghedaente wesen / soo verre als die beschrijuinghe waerachtich is. Tschijnt dat desen dunck van teghen zijnen danck te moeten lief hebben / ghetrocken is wt den mysterie van het doorboorde saedt / de welcke wy souden/in dien tgheorloft gheweest hadde/int capittel van Phyteuma, Leontopodio ende naervolghende vanden Anthyrrinum te kennen ghegheuen hebben/want ten soude ons niet verdroten hebben.

Eruum Syluestre Herbariorum, oft oock niet en is de Carance/oft Liefden cruyt/ oft dwinghende cruyt/oft de Vnguimiluia bulbosa van Dioscorides?

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Beyde dese cruyden/ worden begheert (soomen seght) om liefde te verwecken/ dwelcke Plinius oock seght.

Ciceren.

De roode Ciceren diemen inde winckels vercoopt/ worden ouer al in Italien/Duytslant ende Vranckerijck ghesaeyt/ ende zijn soo wel bekent/ dat alle man nv weet dat de rechte tamme Ciceren zijn vanden ouders/ soo haest als hy die siet in een lanckworpighe ronde haeuwe/ die ghelijck een borse gheswollen is/ ende rouw/ eenen duym lanck met saedt meerder dan Erwten/ ghefatsonneert zijnde eenichsins ghelijck een Rams voorhooft metten spitsen hoecken. Sommighe zijn wit/ de welcke minst in medicijnen gebruyckt worden/ ander zijn leelick swart: de meestendeel zijn bruyn-roodt/soodanige als alle winckels hebbē/ die tot de medicijne bequaemst eñ crachtichst zijn. De Italianen saeyen ende maeyen dese/ waer datse in grooter menichte gheten worden. De bladers zijn van staen dien vanden Linsen ghelijck/ hanghende aen een ribbeken dat inde middel comt/ ende zijn een weynich ghekerft. De bloemen zijn purper-roodt. Witte Ciceren.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De tamme Ciceren maken camerganck/ sy doen water maken/ sy maken veel winden ende opblasinghen/ ende doen die quade verwe des lichaems vergaen/ ende de goede wedercomen: daer en bouen verwecken sy de maentstonden vande vrouwen/ sy iaegen de vrucht af/ende vermeerderen tsoch inde vrouwen borsten. Ciceren met Eruen ghesoden versoeten ende doen sincken de heete gheswillen vande mannelijckheyt/ ende rouwe puckelingen vanden lichaeme/daer op ghelеyt/ ende zijn alsoo oock goet gebruyckt teghen de schorftheyt/ ende loopende sweeringen ende gaten vanden hoofde/ oock teghen die quade craeuwagie. Tamme Ciceren met honich ende Gersten meel ghemengt/ zijn goet ghelеyt op quade voorts-etende sweringhen/ ende Cancker. D'ander soorte is Arietinum ghenoemt oft ghehoeckte Ciceren/ maer beyde de soorten doen water maken/ ende zijn goet den ghenen die de Watersucht oft Gheelsucht hebben/als dwater daer sy in ghesoden hebben met Roosmarijn ghedroncken wordt. Ciceren zijn quaet ghebruyckt den ghenen die inde nieren oft blase eenige zeericheyt hebben/ midts dien dat sy die quetsen. Gal. Ciceren en maken niet min wints/dan de Boonen/maer gheuen beter voetsel. Ciceren verwecken tot byslapen: iae men ghelooft oock dat tsaedt genereert/ waerom datmen die den stallons ende sprinckhengsten t'eten gheeft. De Ciceren hebben meerder cracht van afvaegen dan de Boonen/iae soo zeere dat sommighe van dien merckelijck den steen breken die inde nieren light/ maer dat zijn swerte ende cleyne Ciceren/diemen Arietina oft ghehoeckte Ciceren heet. Maer tbeste is/ datmen tsap drincke vande ghene die in water ghesoden zijn.

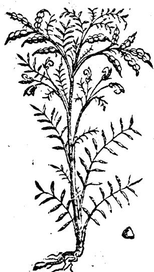
Cicer Orobæum Theophrasti.

Seer quaet is om segghen welcke d'eerste soorte is vande tamme Ciceren van Dioscorides: want dese nieuwe soorte die wy hier gheuen/ is den Eruen van Languedoc soo zeer ghelijck/ principalijck van haeuwen/dat ons versekert te wesen de selue/die Plinius seght zeer soete/ende den Eruen zeere ghelijck te wesen. Maer wy twijfelen nv oft dese niet en souden wesen een dinck metten tammen Ciceren van Dioscorides. Den welcken de gheleerde ende zeer goede schrijuer Dodonæus, die dese noch niet en kende/de ghemeyne Eruen eens ghemaeckt heeft. Dese Ciceren groeyen inden lande van Languedoc ende Prouencen in veel saeylanden/ inden Oogst gheel staende: De stele is onderhaluen

Ciceren. In Latijn/ Cicer satiuum, Arietinum Diosc. In Hoochduytsch/Zysern/en Erweyssen Zysern. In Franchois/Pois Cices, ende Cices de belier. In Spaensch/Grauancos. In Italiaensch/Ceci. In Enghels/ Ciche.

Cicer Orobæum Theophrasti, alleene in swerticheyt vanden Eruen verschillende. Cicercula Plin. Francis. Pennini.

derhaluen voet hooghe/ende gheknoopt ter sijden/als oft sy dweers stonde/flichtelijck gestreept/ ende hol. De bladers beneden staende hanghen aen een lanck ribbeken / dien vanden Linsen oft Aracus ghelijck/vande middel opwaerts groeyen tackskens ende steelkens met bladers/ende neffens d'opperste knoopkens vande sijde-tacksKens groeyen veel wel gheladen haeukens/ die bycans op een plaetse wtghespruyt zijnde/malcander gheraken / ende besetten/ zijnde lanck ende rondt/eenen duym lanck/ ende recht/ inhebbende elck drie oft vier Ciceren diemen van buyten met cleyne tusschen-spacien/ghelijck knobbelkens siet wtpuylen/ ende litwijs van malcander onderscheyden : maer de Ciceren en zijn binnen met gheen vellekens van een ghescheyden/ ende zijn bycans soo groot als de ghehouckte Erwten/bot drieeantich/ende tweemael meerder dan die Eruen/van verwe/witachtich/bleeck ende gheelachtich/liefkijck van smake die vanden Ciceren oft Erwten ghelijck.

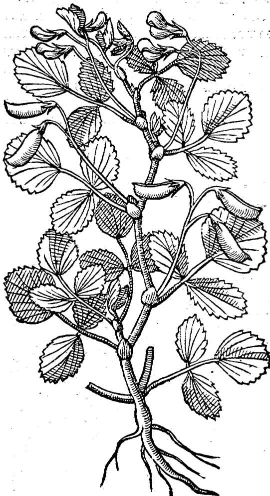
Eruen.

Robus was byden ouders te segghen roodtachtighe verwe / sulcke alsmen siet aende rosse Ossen ende Eruen. Hedens-daegs en verschilt bycans niet vanden ouerlanck voorseyden Orobus vande Italiaensche ende Languedocsche Apoteken sonderlinghe van haeuwe ende saedt / dan dat dese haeukens noch eens soo cleyne ende platter zijn / ende niet op een plaetse / maer op diuersche wt de knoopkens vande syde-tacksKens lancks d'opperste ende onderste vande stele voorts comen / ende hanghen/inhebbende elck drie oft vier saden veel minder dan de Ciceren/met botter hoecken/ende op d'een sijde een weynich scherper/den smake hebbende vande Linsen/maer de bladers ende ghedaente vande Erwte/ Linse oft Vitse. Dese plante heeft langhe wtghespreyde tackachtighe stelen / met bycans vallende tacksKens/ nochtans zijn dese min vallende dan die vande twee voorgaende/ende liefslijcker van smake. Oock en betaemt ons niet de ghedaenten oft qualiteyten vande planten effen op onsen sin te brenghen oft buyghen/ gelijck veel te vele doen : maer voorwaer een van dese twee planten oft pluck-granen moet wesen den oprechten Orobus, ghemerckt datter wt soo veel planten gheene ghelijcker gheuonden en wordt. Dese groeyet zeer vele op sauelachtighe plaetsen.

Eruen. In Latijn/Orobus receptus Herbariorum. Mochus siue Cicer satiuum Diosc. Dodonæo. In Spaensch/ Yeruo ende Yeruos. In Italiaensch/ Mocho. In Prouencois/ Eres. In Enghelsch/Bitter Vetche.

Wilde Cieeren. In Latijn/ Cicer syluestre verius.

Cracht ende werckinghe.

Eruen maken swaericheyt in thooft/ende te dickwils gheten doen sy bloet pissen/ende oock metten camerganck afgaen. Ghesoden ende den Ossen teten ghegeuen maken die vet. Meel van Eruen wort in deser manieren bereyt: Men neemt de grofste ende witte Eruen de welcke met water begoten worden tot datse ghenoech inghedroncken hebben/ daer nae worden die soo langhe ghedroocht / tot dat de schelle barst ende opengaet/voorts wordense ghemalen ende ghesift: ten latsten wordet meel wegh gheleyt ende bewaert. Dit meel maeckt camerganck/het doet water maken / ende betert de quade verwe des lichaems: maer te vele gheten oft ghedroncken / doet het bloet pissen ende met crimpinghen des buyckx bloet metten camerganck afgaen: Met honich ghemengt/suyuert de quade seericheden/ ende neemt wegh de sproeten ende vlecken vanden aensicht/iae ouer tgheheel lichaem/ende beneemt twoortsgaen vande voorts-etende sweeringhen: Tmaeckt sacht de herdicheyt vande borsten/ ende doet de carbunckelen wtbreken. Met wijn ghetimpert/ gheneest de beten van Naterslangen/ van honden ende menschen/ daer op gheleyt. Tselue meel met azijn ghemengt/ helpt de ghene die met pijne hun water maken ende hart van camerganck zijn. Eruen gherooft/zijn zeer goet den ghenen die wtdrooghen ende gheen voetsel en gheuoelen/soo groot als een note met honich ingenomen. In water ghesoden ende de vetticheyt ghenomen/gheneest de cackhielen / ende benemet ieuckfel des lichaems/daer mede ghestooft. Galen. Eruen drooghen stijf tot inden tweeden graet / ende verwarmen/inden eersten. Maer om dat sy oock bitter zijn/daerom verdeylense/vaegen af/ ende openen de verstoptheden / maer te vele gheten doen sy bloet mette vrine afgaen. Dit saedt en dient den mensche voor spijse niet inghenomen/want het is seer onlieflijck ende maeckt quaet bloet. Eruen bereyt opde maniere vande Lupinen/ghebruycken wy met honich/als een medicijne die de groue vochticheden vande longer ende borst suyuert. Witte Eruen zijn min medicinael / dan die geelachtich oft bleeck zijn.

Wilde Ciceren.

Inden hof van Morgan heeft desen Somer ghegroeyt een soorte van Ciceren die noch luttel be-

kent is/hier ghecomen vande palen van Sauoye ende Switserlant / ende heeft de ghedaente ende haeuwen vande ghehoeckte Cicèren/ den welcken dat soo ghelijck is/dat een yeghelijck soo haest als hyt siet/soude segghen dat Cicèren waren. Want de haeuwe is cort/bladerachtich/plat/ende eer dien vanden Lathyris Cicercula ghelijck/maer gheheel lustigher van gedaente/ende spreyt breeder haer wt met veel tackachtighe ende vaster stelen met syde scheuten van eenen cubitus oft onderhalf hooge/ waer aen dat bladers groeyen byeans dien van wilde Lotus ghelijck/maer meerder/dicker ende ronder dan die vande ghehoeckte Cicèren/ende een weynich ghekerft. De wortel spruyt alle iaere wederom wt / waerom dat yemant niet sonder reden soude moghen raden/ dat de wilde Cicèren van Dioscorides waren.

Wilde Cicèren vanden Herbaristen. In Latijn/Cicer sylvestre Herbariorum.

Dese plante schijnt veel meer te verschillen vande wilde Cicèren van Dioscorides, de welcke met neervallende steckens op d'eerde was cruypende inden voorleden iaere/inden voorseyden hof / hebbende dunne buygelijcke tackskens/ meer de cleyne Securidaca oft Linsen / dan den Cicèren ghelijckende. De bloemen zijn oock bleeck-geel die vanden Wolfs wortel gelijckende/wien dat van blaeskens van grootte gheheel ghelijck is/maer tfatsoen hebbende van die vande Colutea/ende ghelijck die vande ghehoeckte Cicèren vele by een staende / de welcke row/swart / ende vol cleyn saedts zijn dien vanden Sesami oft stekende Brem ghelijck/hart/ plat en blinckende / den smake hebbende vande Roomsche boonkens.

Linsen.

Gheen pluckgraen oft rondt-saedt/en valt min twyfelachtich dan de Linse / Lens in Latijn ghenoemt (als Plinius seght) om datse de ghene diese eten/ sachtmoedich ende verduldich maken. Dese plante is licht om kennen wt haer haeukens ende rond plat saet. Thaeuken heeftse platter ende corter dan die vande wilde Cicèren/ byeans viercant/ waer in meestendeel twee Linsen in ligghen/ die dickwils bruyn zijn/ende somtijts wit ouen swerten siende. De bladerkens zijn d'opperste bladers vanden Erwten ghelijck : De stelen ligghen ende cruypen op d'eerde. De cleyne Linse is de groote gheheel ghelijck/dan dat sy alle dinghen cleinder heeft. Dese wort vanden Herbaristen inde houen ghesaeyt.

Cracht ende werckinghe.

Linsen dickwils gheten maken doncker ooghen/ende zijn quaet om verteeren : sy hinderen de maghe / ende maken opblasinghen ende winden inde maghe ende dermen. Met hun schellen gheten stoppen den camerganck . De beste zijn die lichtelijck verteert worden / ende int weycken niet swarts achter en laten/ende hebben een tsamen-treckende cracht/waer doore datse den camerganck stoppen/ als sy sonder boosten behoorlijck ghesoden worden / ende int sieden deerste sop afgheghoten wordt/ want dat maeckt sachten camerganck. Linsen gheten / maken sware droomen / ende zijn der loosen/den zenuen ende hoofde zeer quaet/maer zeer goet teghen den buyckloop. Met azijn/ende Cicoreye oft Porceleyne/ oft roode-Beete / oft Myrtus besien / oft schorssen van Granaet-appels / oft drooge Roosen/oft Mispelen/oft Sorben oft onrijpe Peeren/oft Queappels/oft Endijuie/oft Weghebreen/ oft gheheele Galnoten/ die nae tsieden wegh ghewor pen worden ghesoden/ stoppen onghelijck beter den buyckloop. Maer den azijn moet daer mede zeer wel gesoden wesen/oft andersins soude hy beruerte inden buyck maken. Dertich Linsen sonder schellen inghenomen/ benemen het opworpen vander maghe. Linsen met meel van Gersten mout oft Naerbier ghesoden / versoeten de pijne vanden Fleirsijn / daer op ghelept. Meel van Linsen met honich ghemenght / doet

vleesch

Linsen. In Latijn/ Lens. In Grieck/ φακος. In Hoochduytsch/Linsen. In Franchois/Lentilles. In Spaensch/ Lenteyas. In Enghelsch/Lentilles.

Cleyne Linse. In Latijn/ Lens minor.

vleesch groeyen inde vuyle sweeringhen/ ende suyuert die/ iae breket de ruyde schorsse. Linsen met azijn ghesoden/ verteeren ende doen scheyden croppen/ clieren ende harde gheswillen. Met Melilote/ Queappels ende olie van Roosen ghemengt/ zijn goet teghen de heete gheswillen vanden ooghen ende fundement/maer in zeer groote heete sweeringhen/ende breede hollicheden/wordt daer by ghedaen schelle van Granaet-appels oft drooghe Roosen met honich / ende alsoo tsamen ghesoden/ ende als daer Zeewater by ghedaen wordt / soo zijn die goet teghen dwilt vier / ende der ghelijcke voorts loopende ghebreken. In Zeewater ghesoden doen scheyden tgheclontert melck inde vrouwen borsten/ende verteeren dat oueruloedich melck datter in is/opde borsten gheleyt. Gal. Linsen zijn middelmatich in warmte ende coude / maer drooghe tot inden tweeden graet. Daerom droogt ende stopt hun spijse den camerganck/maer tsop daer sy in ghesoden zijn/ maeckt camerganck/waerom dat oock d'eerste water afghegoten wordt/ als die om den buyckloop te stoppen ghesoden worden. Want sy drooghen de fluxien die inden buyck vallen/ende versterckẽn den mont der maghen/de dermen/ ende metten cortsten gheseyt / den gheheelen buyck: waerom datse een zeer bequame spijse zijn teghen den buyckloop ende Roodtmelisoen. De ghepelde Linsen/ gelijck die de groote cracht van stoppen/ende de dingen die daer wt volghen/verliest/alsoo voetse meer/dan die de schelle noch heeft/ ende maeckt grof ende quaet bloet/oock wordt die lancksaem verteert/nochtans en droogtse de fluxien vanden buyck niet ghelijck de ghene die de schellen noch heeft. Daerom crijghen niet sonder reden de Lazerije/ende Cancker de ghene die te vele ende dickwils Linsen eten. Want tis eenen grouen ende drooghen cost/ ende zeer bequaem om swaer bloet te maken. Waerom dat dese Linsen alleenlijck goet gheten zijn den ghenen die een ongheſonde vochticheyt int lijf hebben: maer zeer hinderlijck den ghenen die dorre ende magher zijn. Daerom bederuen sy oock tgoet ghesichte ende makent duyster/tselue te zeer buyten mate drooghende/ maer zijn ter contrarien goet den genen die door de vochticheyt doncker ghesichte hebben. Linsen en zijn niet bequaem om de maentstonden te verwecken/ want sy maken een grof ende zeer traegh bloet/ maer zijn zeer goet teghen den vloet der vrouwen. Fuchs. Linsen doen de wormen steruen/ende vaeghen af de waterachtighe ende ghele cholerike humeuren/maer gheuen den peerden wederom hun verloren appetijt.

Vitsen. In Latijn/Vicia. In Grieckx/Βίκιον. In Hoochduytsch/Wicken. In Franchois/Vesce. In Enghelsch/Fiche. Van Tragus, ende inde Nederlantsche ApotEken Orobus, maer qualijck.

Crock. In Latijn/Aracus, Araca & Cracca maior Vicia sylu. In Hoochduytsch/Wild wicken. In Franchois/Vesce sauuage, ende Crocque. In Enghelsch/Wild Fiche. Oft oock is d'oprechte Aphaca van Diosc. Dalescampio?

In alle landen soo wel coude als warme/groeyen tamme ende wilde Vitsen. Want Vitsen worden ghesaeyt tot onderstant vande Hauer/om de peerden te voederen. De haeuwen zijn die vanden Brem ghelijck: Tsaedt is plat ghelijck de Linse/swart/plat rondt/ vijf oft sesse in een haeuwe/onlieflijck van smake/ den Linsen van aensien niet onghelijck / maer gheheel vollijvigher / de bladers hebbende meerder dan die vande cleyne Erwten oft Ciceren. Gal. Tsaedt en is niet alleene onlieflijck van smake/maer quaet om verteeren/ ende den camerganck stoppende. Daerom is oock merckelijck/ aenghesien dat dese nature heeft / dattet voetsel oock welck vande selue int lichaem comt / quaet ende grof bloet maeckt/ende bequaem is om Melancholijke humeuren te genereren.

Crock.

TGrieckx woort Aras, is soo veel te segghen / als een peste ende verderuenisse van rondt-saedt oft pluckgraen / waerom dat oock de soorten van Crock onder de Vitsen groeyen / dien sy zeer ghelijck zijn. Want aen ribbekens oft steelkens groeyen plumage-wijs ghelijck sijde-tacksKens zeer cleyne bladers/ met claeuwierkens/ die aen ranckachtighe stelen veel minder dan die vande Vitsen oft Linsen staen/ende neffens de sijde-tacxskens staen de bleeck-roode bloemen dien vande Vitsen ghelijck. De haeukens zijn lanckachtich dien vanden Catanance ghelijcker / inde welcke ses oft seuen ronde swerte saden ligghen/bycans dien vanden Radijs ghelijck/ maer niet plat ghelijck die vande Vitsen ende Aphaca, waer door dat een yeghelijck d'een wtten anderen mach kennen. De Nederlanders voeden met tsaedt de Duyuen.

Cleynen Crock.

Dit cruyt heeft zeer cleyne ende bycans hayrachtighe claeuwierkens / ende cleyne bladerkens ghelijck d'ander/staende ghelijck die vande Linsen/maer veel teerder ende smalder. De zeer cleyne haeukens groeyen aen steelkens/ende niet aenden principalen stele ghelijck de voorgaende/waer in dat ligghen vier swerte ronde greynkens/den Raepsaedt oft Coolsaedt ghelijck. De bloemen zijn van cleyne bleecke draeykens oft blaerkens.

Cleynen Crock. In Latijn/Arachus siue Cracca minima.

Hedysarum siue Securidaca maior, In Enghelsch/Arsedeuf Axwurt.

Securidaca.

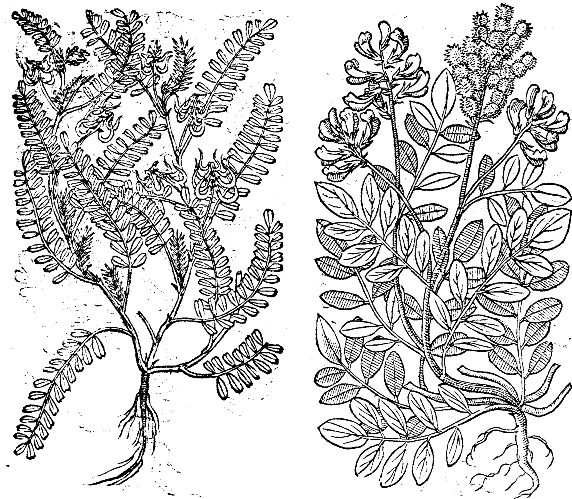
Dit cruyt is Securidaca ghenoemt om tsaedt dwelcke een bijlken ouer beyden sijden snijdende gelick is/ende oock Hedysarum om zijnen lieflijcken reucke/Dese plante groeyet vele in ackers ende onder de vruchten die ghemeynelijck vande sterck loopende beken die wtten ghebergte van Turijn vallen bedoruen worden / ende oock op den wegh nae Ceuas/de welcke lancks der aerden cruypt ghelijck ander pluck-graen/ende alle iaere weder wtspruyt. De bladers zijn dien vanden Linsen oft Astragalus ghelijck/maer meerder/met voorloopende claeuwierkens/ ende purper bloemen dien vande Niceren niet ongheliick. De haeukens groeyen aende stelen/ op der aerden ghespreyt/en plat met cromme beckskens/ van grootte ende fatsoen die vanden Fenegrieck ghelijck / maer op beyde sijden platter/ ende aende canten scherp ghefatsonneert ghelijck een bijlken. De wortel is pluck-graenachtich ende faselachtich. De smake is bitter bycans ghelijck de Lupinen. De reucke is dien vanden Fenegrieck oft Melilote ghelijck / waer doore dat d'Apotekers Hedysarum moghen ghenoemt hebben. Sy ghebruyckent by auenture in dien tijt ghelijck nv de parfumeerders van Venegen veel doen de Melilote/om de hantschoenen ende ander dinghen eenen lieflijcken reucke te gheuen.

Securidaca minor.

Dit pluck-graen heeft veel minder claeuwierkens / bladers ende purper bloemen / ende aen cleyn steelkens vijf oft ses innewaerts ghecromde haeukens/ metten spitse achterwaerts ouer gheslagen ende beneden tsamen gheuoegt / waer in met dobbel laghen tsaedt light / dwelcke rondtachtich ende geelachtich is / dien vanden Galegæ oft Crock ghelijcker / dan vande Securidaca. Waerom dat onse Meesters van Montpelliers seyden dat gheen Securidaca en was. Dit cruyt groeyet daer/ende op ander dorre sandtachtighe plaetsen ontrent de Zee ghelegen / staende tgheheel iaer groene/ ende heeft veel wortels diepe in deerde loopende. De smaecke is pluck-graenachtich/ende niet soo bitter als die vande Securidaca: Daerom seyden sy dat den Astragalus naeder quaem / dwelcke wy oock souden ghedaen hebben/ ten ware tghebreck vande wortel ghelijck eenen grooten Radijs / ende voorts vande tsamen-treckende ende ander crachten om de quade sweeringhen te genesen. Daerom Astragalus.

Securidaca minor. Astragalus Monspelliensium. Hedysarum alterum Dodonæi.

Hedysarum alterum Clypeatum. Helenium Aegyptium quorundam.

al ist dat ick alle gheslachten van cruyden overdencke/ soo en vinde ick nerghens gheen die om de beschrijvinghe te voldoen/ ghenoech sy. Jae niet de ghene die ick op de hoevels van Lyons/ by Trevou/ oft inden hof van Padua met purper bloemen ende bladers dien vanden Ciceren ghelijck/ maer dunner sach: Voorwaer de wortel ontradet oock. Een ander soorte van desen groeyet inden zeer rijcken hof van Hugo Morgan/ de welcke zeer wel verdraghen mach de coude locht ende gront van onsen lande/ andersins en ist de voorgaende niet onghelijck/ dan dat de bloemen op tgheel trecken/ ist dat my wel ghedenckt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Hedysarum is bitter van smake/ ende ghedroncken zeer goet voor de maghe. Tword ghedaen inde preservatiuen teghen fenijn. Met honich gemengt ende ghelijck eenen pessus van onder ghebruyckt voor thyslapen/ beneemt alle hope van ontfanghen. Gal. Tsaedt van Hedysarum is bitter ende scherpachtich. Waerom dat ghedroncken de maghe aenghenaem is/ ende suyvert de verstoptheden vanden inghewant. Tselve doen oock de ionghe bladers ende spruytkens vande gheheele plante.

Hedysarum alterum clypeatum.

Inde hoven van Nederlant groeyet een ander Hedysarum dat veel schoonder is dan twoorseyde/ dwelcke de sommighe Helenium Ægyptium oft een specie van dien ghenoemt hebben: Maer ander hebbent zeer wel Hedysarum gheheeten. Want theeft de bladers ende huckende steelkens vande Securidaca, ende lustige bloemen die vanden Brem van fatsoene ghelijck/ maer zeer schoon root/ groeyende op d'opperste vande stelen/ nae de welcke platte rouwe haeukens volgen met drie/ vier ende vijf plaetskens/ ghelijck schildekens/ daer saedt in light dien vanden Brem ghelijck/ maer minder: ende sulcks als ons door zijn goetwillicheyt Franchois Pennin Apoteker van Antwerpen alder eerst ghetoont ende ghegheven heeft.

Astragalus Lusitanicus Clusij.

Dese plante en heeft vanden ouders noch vande iongher Herbaristen noyt beschreven gheweest/ maer is door de nerstichept van C. Clusius de figure ende beschrijvinghe den naecomers achterghelaten/

Astragalus Lusitanicus Clusij. In Portugeis/Alphabeca. In Spaensch/ Garauancillos, soo veel te segghen als cleyne Ciceren.

laten/ de welcke als wesende veel fraeyder en min gheuonden dan dander / voorwaer moet ghehouden zijn voor een soorte van Astragalus, den welcken dat sy soo wel als eenige ander ghelijcket wort: Want sy groeyet van ghedaente ende wtspruyten dien ghelijck / hebbende steelkens van eenen cubitus lanck/ ende eenen vinger dicke/ de welcke hart/ roodtachtich / cantich ende wolachtich / met langher ribbekens daer aen de bladers plumage-wijs staen / die aen dwtspruyten tegen malcander ouer staen. De bladers zijn rouw ende grijs/ van smake / alsmen die eerst proeft/ tsamen-treckende/ daer nae heet. De bloemen heuet ouervloedich dien vanden Lupinen oft Boonen ghelijck/ op lanckworpige steelkens voorts comēde aende sijde-tacxkens/ende in orden staende/van verwe geheel wit/ maer eer dat sy open gaen vā buyten swertachtich wtten ghelen. De wortel is zeer groot nae de grootte vande plante / somtijts eenen arm dicke ende een palme lanck/ haer voorts deylēde in twee oft drie tacken/van buyten swert/ ende gherimpelt/ binnen wit/ hart ende houtachtich / onlieflijck van smake/de welcke drooge zijnde/ herder dan hooren wordt. Dese plante groeyet op sommighe plaetsen bouen Lisbone / daer de riuiere Tagus aenvloyet/ tusschen de doornen. Sy groeyet oock in boschachtighe plaetsen niet verre van Siuilien op den wegh nae Granade. Dit schrijft Clusius.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De wortel van Astragalus met wijn ghedroncken/ stopt den camerganck/ende doet water maken. De selue ghedroogt zijnde is zeere goet ghestroyt in oude quade sweeringhen. Sy verdrucket bloet/ende is om haer herdicheyt quaet om stooten. Gal. Astragalus is een cleyne plante/ hebbende wortels die stoppen / waerom dat oock is vanden ghetale der cruyden die zeer drooghen. Want sy doet de oude quade sweeringhen toeheylen / ende stopt den buyckloop/als yemant den wijn drinckt daer dese wortel in ghesoden heeft.

Andere Astragaloides.

Dese plante de ghedaente hebbende van Suethout/ende eenighe ghelijckenisse van Astragalus, hebben Jan Mouton ende ander gheschickte Herbaristen Astragaloides ghenoemt. De wortel is lanck ende eenen vingher dicke / de stele staet ouer eynde / waer aen purper bloemen groeyen/ nae de welcke dat haeukens volghen die swart zijn als sy rijpe zijn.

Astragaloides vanden Herbaristen.

Desen en is van ghedaente niet zeer onghelijck een plante die wy by tghebroken casteel ende stedeken van Treuou in Lyonnois/ op de hoeuels daer wy plaghen den Arentsteen wt te grauen/ dickwils wtghesteken ende ghesien hebben / de welcke om datse den Astragalus nae comt/ van ons ende Walerant Donrez onsen vrient van Rijssel met meer ander Herbaristen Astragaloides ghenoemt wordt. De steelkens heeftse een spanne ende eenen voet hooghe/ recht ouer eynde staende. De bladers zijn die vanden Ciceren oft Galega ghelijck / maer minder / aen ribbekens op beyde sijden in orden staende. De bloemkens zijn bleeck-root/lieflijck om sien. De wortel is eenen vingher dicke.

Astragalus Syriacus.

Dese zeer aerdighe ende selden gheuonden pluck-graenachtighe plante die hier ghecontersfeyt staet/behoort voorwaer voor een soorte van Astragalus ghehouden te wesen: want van bladers ende steelkens/ ende warringhe van voorts cruypende wortels is sy den Astragalus ghelijck: Maer sy is verciert met een dichte ghewas van bloemen vele by een staende/die om hun frayheyt/ghedaente/ aerdicheyt/grootte/ende schoon roode verwe lustich om sien zijn. Wy hebben alder eerst dese plante

Andere Astragaloides. In Latijn/ Astragaloides altera Herbariorum.

Astragaloides vanden Herbaristen. In Latijn/ Astragalus fortè Matthioli, vel iam demum Polygala eiusdem.

Astragalus Syriacus.

in Alepo van Syrien ghehadt / daer nae hebben wy die binnen Mechelen ghesien ten huyse van Brancion in aerde-potten groeyen van Italiaens saedt ghewonnen.

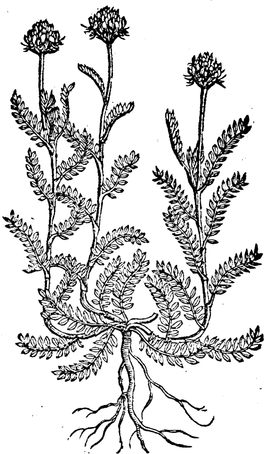
Glaux vulgaris.

Dese plante/ seght Dioscorides, is om de verwe vande bladers die op d'auerechte wten blaeuw graeuw oft bleeck sien / in Grieckx Chlora ghenoemt. Dit cruyt heeft boomachtighe tackskens van twee cubitus hooghe/ wisachtich/ buyghelijck/ wtghespreyt/ rondt/ dunne/ ende houtachtich/ waer wt ribbekens groeyen op beyden sijde ordentlijck met bladers beset / de welcke van beneden vande wortel af tot bouen toe voorts comen/ ende zijn bouen wtten blaeuwen onder wtten bleeck-graeuwen siende / veel meerder dan die vanden Cythisus, van standt / ende dickte die vande Boone naerder comende. De wortel heeft dicke eñ herde gedraeyde tacken voorts loopende bycans gelijck die vanden Bruoet. De purper-bloemẽ/ die vanden Galaga gelijck/ groeyen op d'wtterste vande tackskens; maer de haeuwen zijn veel meerder ende dicker/ de welcke inden Oogst rijpe sijnde open gaen ende schey-

Glaux vulgaris. Fœnugræcum sylu. Tragi: Polygalon Cordi. Glycyrrhiza Gesneri sylu. om den gelijcken smake vanden wortel.

Glaux Dioscoridis Clusij.

de scheyden in twee huyskens vol saedts / pluck-graenachtighe verwe / smake ende reucke hebbende/ sodanich als oock heeft de gheheele plante/de welcke nochtans veel grooter eñ schoonder is/dan dat de Glaux soude schijnen te wesen. Dese groyet vele in Nederlant. Wy hebben de selue van ontrent de duynen van Enghellant / ende oock van plaetsen verre vande Middellantsche Zee gheleghen/ binnen Londen doen sayen.

Glaux Dioscoridis Clusij.

De soorte van Glaux vanden zeer gheleerden Clusius beschreuen/ bekennen wy noyt ghesien te hebben / maer om dat de selue zeer nae schijnt te comen den Glaux van Dioscorides, soo en hebbe ick niet connen ghelaten de selue by de voorseyde te voeghen / om dat wy haer specien ende diuersheden niet en souden onghesєyt voor by laten gaen / ten eynde dat wy veel verschillinghen souden met teeckenen van malcander onderscheyden ende bekender hebben / waer in wy gheerne met Clusius consenteren / ende hem danck weten/ iae ghenoechte hebben in sijn meyninghe ende beschrijuinghe. Wt de wortel groeyen drie oft vier dunne graeuwe steelkens van drie palmen hooghe / hebbende de bladers in orden staende op beyde sijden inde lengde vande ribbekens/ghelijck die vande Linsen oft nv beschreuen Spaenschen Astragalus: de welcke sachte zijn/bouen groen/onder met graeuwe wollicheyt beset / ende een weynich bitter van smake. Op dopperste vande steelkens groeyen de bloemen vele by een/ghelijck een bolle/oft botte ende corte are. Van ghedaente ende verwe is sy den ghemeynen Calissihout zeere ghelijck. De wortel is cleyne eñ wit: ick en hebbe die nerghens elders ghesien/ dan aen den oeuer vande riuiere Thormis / die aen Salamanke comt / een weynich leegher dan de stadt / ende dat in Wedemaent: Maer dese plaetse is verre vander Zee gheleghen / waer ontrent dat Dioscorides die verclaert te groeyen. Dit schrijft Clusius.

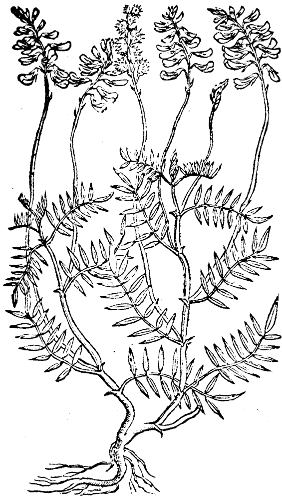
Glauca vel Glaux quædam leguminosa herbariorum, **met purper-bloemen.**

Dese plante groeyet in Vranckerijck / Enghellant ende Nederlant lancks de canten vanden ackers ende weghen/hebbende den ronden stele van onderhaluen cubitus ende eenen voet lanck/groeyende wt een cleyne enckel wortel / vande welcke af terstont de lanckworpighe bladers groeyen / dien vanden Ocymoides oft Halimus ghelijck/van verwe witachtich/ende graeublaeuw/ Tot den hal-

uen

uen stele groeyen een deel meerder bladers/ende ghelijck die vande Linsen oft Vitsen cleyne ghesneden oft gedeylt. Int opperste vanden bleecken stele groeyen ghele oft purperverwige bloemen tsamen op eenen hoop gevoegt van veel cleyne huyskens ghemaeckt / die met schubachtighe blaeskens ende ghelijck cafachtighe vellekens beset zijn/ waer in tsaedt light. De gheheele plante is lustich om sien.

Caput Gallinaceum Belgarum. In Franchois/Saiuct Foin. In Italiaensch/Vppuparia di Maghi. An Onobrychis Dioscoridis? Polygala vera Dalescampij. Onobrychis Dodon. In Enghelsch/ Medick vetcheling.

Dese plante groeyet ontrent de fonteynen. Gheenen arbeyt noch oock veel cruyden en zijnder gebreck gheweest / die hun in onsen handen ghestelt hebben al oft de wettighe Onobrychis gheweest waren / de welcke wy nochtans alle tsamen wederleyt hebben/om een plante oft twee die der beschrijuinghe van Dioscorides, hoe wel datse sober ende met luttel teeckenen is / schijnen aldernaest te comen. De bekenisse van desen Galega ghenoemt / die aende canten vande wateren ende op vochte en natte gronden groeyet/soude moghen niet qualijck daer voren ghehouden worden / ten ware dat de bladers veel meerder warē dien vande Linsen ghelijck / ende de stelen langher / welcke grootte eñ lengde in dien yemant voorwerpt (want de gheheele ghedaente is pluck-graenachtich/oock de bloemen ende crachten accorderē zeere wel) dat hy derghelijcke ghelijckenissen inde Cappers tegen den Queappel ende meer ander toelaete / Maer daer en tusschen te wijle dat hy ende wy yet beters ondersoecken / mach hy nv dese te beschrijuen hebben/ ende ghelijck die seldenst gheuonden is/ alsoo oock minder/eñ de figure veel naerder is comende/ De welcke de Herbaristen oeffenen inde houē van Nederlant/met een cleyne faselachtige wortel / wt de welcke dunne steelkens groeyen van eenen voet hooghe / met bladers vande Linse/ maer smalder/ ende een weynich langher sonder claeuwierkens. Op teere tsopkens groeyen bleeck purper bloemkens met wit gemengt. De welcke door de hitte drooghende ende vergaende/een haeuken volght voor saedt/geteeckent met een kamachtich helmken/ met doornekens beset / eenichsins dien vanden Tribulus terrestris ghelijck. De gheleerde man Peeter Coudenbergh heeft my aldereerst tsaedt ghegheuen / ende seyde my dat op de dijcken ende duynen van Hollant en Zeelant van selfs groeyt. Wy hebben dit cruyt wassende ghehadt inde houen tot Montpelliers/ende daer naer ghenouch gheuonden tusschen Paris ende Mouy aen de groene canten vande velden.

Cracht ende werckinghe vande Onobrychis van Diosc.

Dit cruyt gestooten doet wt zijn eygen cracht de clieren eñ geswillen/scheyden/eñ vergaen daer op geleyt. Tselue met wijn gedroncken / gheneest de coude pisse/maer met olie gemengt/ende tlichaem daer mede ghestreken/doet sweeten. Gal. Dese plante heeft een dunne-makende ende verteerende cracht/ daerom de groene bladers op ghes willen gheleyt ghelijck een plaester / verteeren ende verdrijuen die : maer ghedroogt zijnde ende met wijn ghedroncken/ghenesen de droppelpisse.

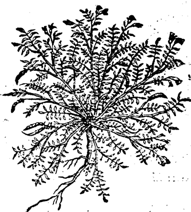
Voghel-voet.

De gheleerde mannen van onsen tijden hebben dit pluck-graen eenen aerdighen naeme ghegheuen/om te beschrijuen de haeukens van dit cruydeken die tfatsoen van eenen Voghels voet hebben : want op een steelken staen vier oft vijf haeukens/ wtghereckt ende spits/ghelijck cromme ghelitte druppels/eenen Voghels-voet gelijck / De steelkens zijn een palme ende onderhalue palme lanck/ op der aerden ghespreyt / met blaerkens dien vanden Crock ghelijck / maer minder. De bloemkens zijn honich-verwich die vande ghecroonde Melilotus ghelijck.

Voghel voet. In Latijn/ Ornithopodium Polygala Diosc. Dodon. In Enghelsch/Birdes foote.

Cleyn Voghel-voet. In Latijn/ Perpusillum Ornithopodium.

Hoe aerdich is dese ander soorte die wy hier gheconterfeyt gheuen? Dese groeyet aende canten vande grasachtighe plaetsen van Groenewits/ aende riuiere van Teinst niet verre van Londen: De gheheele plante en is nauwe meerder dan twee oft drie duymen/ hebbende veel ende cleynder tackskens/ aerdiger in orden ghestelt dan die vande voorgaende/op der aerden ghespreyt/de welcke nerghens elders en groeyet/ dan op susdanighe plaetsen daer dander gheuonden wordt.

Peerts Yser. In Latijn/Ferrum Equinum. In Italiaensch/ Sferro Cauallo.

Scorpioides leguminosa.

Dit is oock een pluckgraenachtighe plante/wiens haeuwe heeft seere doen verwonderen dese geuers van naemen die dat in Italiaensch gheheeten hebben Sferro Cauallo, dat is te segghen weder wtreckende een hoef-yser: want wy diegreetich zijn gheweest om te versoecken/ soo wy groote menichte van dien ontrent Marseille gheuonden hadden/hebben dickwils te vergheefs tselue versocht. Oock groeyet zeer vele op den wegh die nae tpachtgoet van Rondellet ende nae de Zee loopt/ op de

rechter

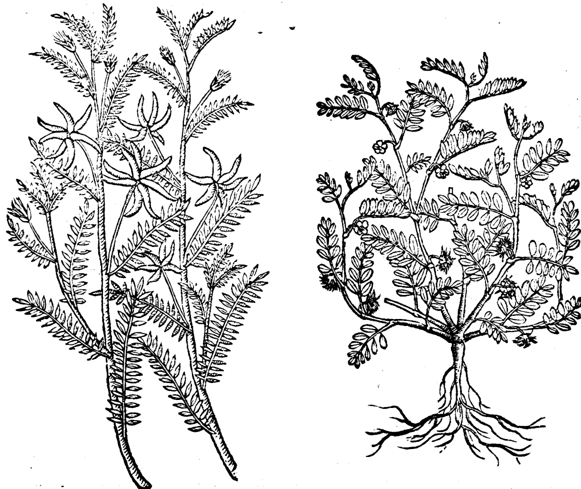
rechter sijde by een cleyn hoefken in rouwe doornhaghen ende aende canten/ als de Somer niet soo heet en is. De haeuwe onderscheydet aerdich dese plante vanden Tribulus terrestris ende Scorpioides leguminosa, ende Vogel-voet/ den welcken dat andersins van witte aerdighe blaerkens ghelijck is. De bloemkens zijn oock cleyne en geel/ de haeukens innewaert wat platachtich/ sickelachtich/ cromachtich/ hebbende aen d'een sijde drie oft vier diepe ronde keruen/ elcken kerf ghelijckende met sijn rondicheyt schier een hoef-yser/ waer in sacdt light een hoef-yser oft een halue Mane ghelijckende/ waeromme dat sommighe Lunaria ghenoemt hebben. De smaecke is pluckgraenachtich/ ende heeft een wortel die iaerlijckx weder wtspruyt/ groeyende inde houen van Londen/ die nochtans/ als veel andere planten die wt heete Landen inde Noortwarts gheleghen oft coude Landen groeyen/ door seer harde winteren vergaet.

Veranderinghe.

Inde bosschen van Auxi een slot in Walsch-Nederlant/ groeyet dese plante van selfs/ maer geheel minder / die de coude seere wel verdraghen mach / ende is bitter van smaecke ende van natuere den Hedysarum ghelijck/ als Dodonæus seght.

Scorpioides leguminosa.

Daer is noch een ander plante die alsoo aerdich is ende selden gheuonden/ de welcke inden Lande van Languedoc inde corenvelden groeyet. De wortel is seer saselachtich / wt de welcke twee oft drie rechte ende dunne steelkens groeyen van eenen voet ende onderhalue palme lanck / die ouer eynde staen. Int opperste vande selue groeyen cromme haeukens met seer cromme puncten / ronder ende dunner dan die vanden Fenegrieck/ de innewaerts ghecromde steertkens vande Scorpioenen met hun dweerse litten niet onghelijck. De bloemkens zijn cleyn ende geel / dien vanden anderen Scorpioides ghelijck. De blaerkens zijn als die vanden Vogel-voet oft Tribulus ghelijck/ maer minder/ de welcke terstont van onder af rechts bouen der eerde wtspruyten ende groeyen aen ribbekens/ op beyde sijden in orden staende.

Stella leguminosa. Arturo Cortusi.

Tribulus terrestris. In Spaensch/ Abroics.

Van dese seer selden gheuonden plante moeten wy danck weten den zeer gheschickten/ greettigen ende liefhebber van planten Cortusus van Padua. De bladers zijn die vanden Scorpioides le-

guminosa

leguminosa ghelijck/ de bloemen die vande Lampsana niet ongheliijck / het cleyn swert saet groeyet in haeukens die een weynich crom zijn/ staende op een steelken sterre-wijs by een / de ghedaente van een sterre makende. De smaecke is pluckgraenachtich ende lymachtich. Oft dese plante tselue cruyt is/ dat in Yerlant soo seere vermaert / ende sterre ghenaemt is / die op d'eerde loopt/ moghen gheloouen de ghene die de selue ghesien hebben ende vertellen : Dese plante wort seer gheprezen van tot liefden te verwecken.

Tribulus terrestris.

Men pleegt den vyanden minckysers te stroeyen met stekende punckten/ de welcke Tribulus ghenoemt worden om datse betreden worden : waerom dat dese haeuwe ende stekende plante Tribulus ghenoemt is. Want ghy moghet sien inde groesachtighe/ stofachtighe ende sauelachtighe pleynen aende Veneetsche / Toscaensche ende Fransche Middellantsche Zee gheleghen / dat de ghene die te voet gaen/ principalijck sonder schoenen/ qualijck connen door gheraken om dese cleyne Tribulus terrestris die de voeten quetst : De welcke oock groeyet op dorre gronden ontrent Montpelliers / ende in olijf-houen / van aensien den Ciceren ghelijck / met veel cleyne tacskens / die op beyde sijden vol blaerkens zijn/ niet dien vande Porceleyne/maer vande Linsen oft Crock ghelijck / ende daerom twijfelē wy datter eenich fautken is int woort Adrachne, ende datmē beter soude lesen Arachi ὅμοια, dat is te segghen den Vitsen ghelijck / ghelijck de plante selue bewijst. Op de steelkens wt de sijdeschuetkens spruytende/ groeyen cleyne ghele bloemkens / nae de welcke volghen ses hoeckighe oft vijfhoeckighe haeukens ghelijck minckysers met stijfachtighe stekende doornekens/ daer in dmarck ende tsaedt light/ de welcke door de hitte ende rijpicheyt open gaen. De wortel is cleyn/ faselachtich/ ende niet diepe in deerde loopende. Dit cruyt en is bycans hedensdaegs nerghens toe nut / dan voor d'Esels/die tselue daer voor voetsel hebben. Twee soorten van Tribulus gheuen ghetuyghenisse vande ghewonlijcke nerstichheyt van Matthiolus : D'eene die wy nv hier beschreuen hebben : Dese seght hy dat hem vanden Doctoor Guinus van Pisa heeft gheschoncken gheweest/ al oft in Italien/ principalijck te Venegen een selden ghesien plante ware : D'ander die van Dioscorides met de bladers vande Porceleine / die hy opden oeuer van Venegen aen S. Niclaes ghesien hadde/ wiens groote kennisse van cruyden ende aerbeyt die hy ghedaen hadde om die te ondersoecken een gheschickt ende cluchtich Italiaens Herbarist aldus verclaerde : De Senoys/ seyde hy / en heeft noyt den zeer ghemeynen Tribulus dan drooghe oft gheconterfeyt ghesien / ende daerom en heeft hy die niet connen beschrijuen : Daer nae heeft hy de Creta marina oft Zee Porceleine die daer veel groeyet voor Tribulus met de bladers vā Porceleine genomen/ maer hy en heeft die niet dorren beschrijuen/ by auenture om datter gheen Auteur en was daer wt dat hy de beschrijuinghe heymelijck nemen soude. Ten laetsten dat de Tribulus terrestris inde duynen van Lio Veneets eylant groeyde ende yegelijck vanden Apotekers ghenoech bekent was / ende dat daerom die niet en behoefde van Pisa ghehaelt te worden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tribulus terrestris een dragme swaer inghenomen oft van buyten opghelegt / gheneest de beten vande Nater-slanghen. De selue met wijn ghedroncken is zeer goet teghen alle fenijn/ maer dwater daert in ghesoden heeft/ doodet de vloeyen daert gestroeyt is. Gal. De nature vanden Tribulus is aerdich ende cout / de welcke de tsamen-treckende te bouen gaet. De vrucht midts dien dat hy van subtijle substantie is/ breeckt den steen inde nieren/ inghedroncken.

Astragali persimilis palmaria pusilla planta. Een plantken van een palme groot den Astragalus seer ghelijck.

Doen wy te velde waren op sommighe bergskens van Prouence/ pluckte wy dit cruydeken/ dat om zijn aerdicheyt wel weerdich om sien is : want theeft een voorts cruypende / houtachtighe / verwarde ende schorsachtighe wortel/ wt de welcke dichte spruyten/ veel herde/ maer corte steelkens/ niet ouer de twee oft drie duymen hooghe / waer aen dat groeyen cleyne bladerkens die vande Linsen/ Astragalus, oft eer den Tragacantha ghelijck/ dien sy gheheel ghelijck schijnt / stijfachtich met een grijse hayricheyt. De bloemkens zijn geel oft wit / dien vanden Vogelvoet niet ongheliijck. De smake is zeer drooghe/ ende alsoo hardt.

Polygonium Herniariæ.

Dese plante en sal oock vanden lief-hebbers niet veracht worden : want sy is zeer luttel bekent / ende een zeer cleyn cruydeken / plat op deerde ligghende ende

Polygonium Herniariæ folijs & facie, perampla radice Astragaliti.

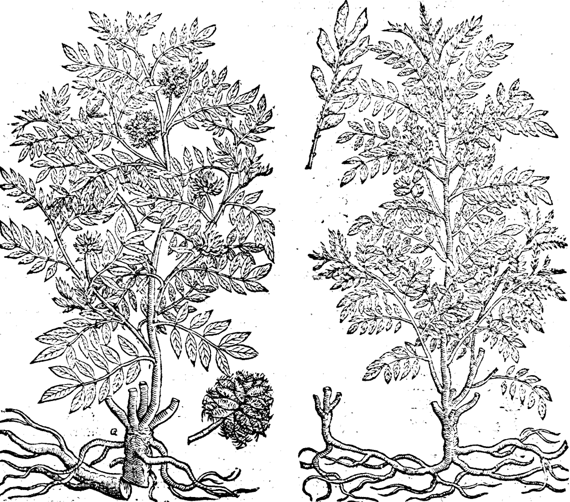
half inder aerden verdroncken / met zeer gheknoopte tackskens/ waer aen witachtighe bladerkens ende cleyn saeyken groeyet / dien vande Herniaria gheheel ghelijck/de gheheele plante is grijs/ende draeght zeer cleyne mosachtighe bloemkens. De wortel is veel grooter dan den eysch is vande plante/hart/tackachtich/verwarret/ netwijs in haer seluen ghedraeyt/ende zeer quaet om wtrecken. De smaecke is zeer drooghe ende een weynich heet. Inde zeer groote pleyne van Crau de Salon in Prouence / halfweghen Arles ende Salon byder herberghen S. Merten ghenoemt / groeyet dese plante.

Cracht ende werckinghe.

Dese plante heeft de selue cracht vande Cuhabacha d'Indiaensche plante / die Cortusus ghevonden heeft / De welcke seght datse ghelijck de Sene bladers laxeert.

Soet-hout ende Calissihout. In Latijn/ Glycyrrhiza echinata Diosc. In Hooghduytsch/ Sußholtz / Sußwortel. In Franchois/ Ragalice ende Raiglice. In Spaensch/ Regalicia ende Regaliza. In Italiaensch/Regolitia. In Enghelsch/Lycoris.

Ghemeen Calissihout. In Latijn/Glycyrrhiza siliquosa. In Franchois/Reclisse commune. In Enghels/Common Lycores.

Ist datter is eenich Calissihout dat onvruchtbaer is / ghelijck Matthiolus in zijnen laetst wtghecomen Herbarius hem versekert ende van hooren segghen te kennen gheeft/soo soudender drie soorten van Suethout zijn: nochtans soo vele alsser ons bekent zijn van aensien/die zijn alle tsamen vruchtbaer. Ten eersten/ het Suethout van Dioscorides dat op diuersche plaetsen bekent ende gheoeffent wordt/iae op zeer rouwe plaetsen/ als van Duytslant ende Nederlant/Draghet vruchten met steeckende rouwe haeukens/dien vanden Caucalis ghelijck/thiene oft vijfthien op een cleyn steelken/ende gelijck een bolleken hem seluen int ronde wtspruytende / soo datse van verre schijnen te wesen eenichsins de

fins de stekende vrucht vanden Platanus. Dese plante groeyet somtijts soo hooghe als een lanck man. De wortel en is niet ghelijck die van anderen menichfuldich/wijdt ende breet in d'eerde wtghespreyt/ maer recht/ ende diep in d'eerde loopende/in voeghen dat soo diepe als de wortel inder aerden loopt/ soo hooghe schieten de stelen op bouen der aerden: in yeghelijck haeuken en is maer een ros suede/ghelijck een Linse. Dit Suethout wordt nv ter tijt selden inde Apotecken ghebruyckt/want weer dat drooghe oft groen is/ (ghelijck wy dickwils versocht hebben) soo wordet vanden ghemeynen Calissihout / in soeticheyt ende lieflijckheyt te bouen ghegaen / ende wordt daerom maer wt ghenyechte gheoeffent ende geplant. Ghemeyn Calissihout is alle man bekent/dwelcke wt Spaignen/Tantwerpen / Londen ende Lyons ghebrocht wordt / ende wordt ouer al goeden coop vercocht. Tgroeyet oock van selfs op veel plaetsen vanden lande van Languedoc / ende oock byde stadt van Lates / daer Platius menen af maeckt/een mijle van Montpelliers gheleghen/ende heeft bruyghelijcke wortels/ vele door een loopende/waer wt eenen stele spruyt met vette bladers/ ende die ons de handt lijmachtich maecken doen wy die wtrocken. In Wedemaent ende Hoymaent draeghet cleyne haeukens soo groot als die vande Cicercula, waer af de wortel nv versch wt Spaignen ghebrocht ende inde Apotekers houen ghegrauen/lichtelijck is opghewassen ende weder leuendich ghewordden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap vande wortel vanden eersten Calissihout wort dicke ghemaeckt op de maniere vanden Lycium, ende is zeer goet teghen de rouwicheyt vande kele/ maer het moet onder de tonghe ligghen smilten. Tselue sap is zeer goet voor de brandende maghe/ oock voor de borst ende leuer. Tgheneest oock de schorftheyt vande blase ende pijne vande nieren met sueten wijn ingenomen. Ghesmolten zijnde verslaet den dorst/ende versuet de pijne vande wonden daer op gheleyt. Calissihout ghecnout is seer goet voor den mont / ende dwater daer versch Suethout in ghesoden heeft / is zeer goet teghen des voorseyt is. Meel van Calissihout is zeer goet ghestroeyt op de sweeringhen ende nagels vande vingers. Gal. Calissihout is onser complexie vriendelijck / ende midts datter eenighe tsamentreckinghe by gheuoecht is/soo is zijn natuere voor soo vele als de warmte ende tsamentreckinge aengaet/ principalijck van zeer laeuwe complexie ende zeer naer de ghetemperheyt comende. Voorts ghemerckt dat suete is/soo ist oock wat vocht van natueren.

Dander wort oock inde selue maniere dick versocht.

Ghemeyne Suethouts Cracht.

Ghemeyn Calissihout doet al tselue ende meer ander dinghen dat Dioscorides zijn Suethout toeschrijft. De wortel van dit Calissihout maeckt langhen aessem/ ende helpt alle ghebreken vander borst/het wydet de borst/tversuet ende beneemt de cracht vande scherpe ende soute humeuren. Calissihout met zijn vochtighe warmte/principalijck dat versch ende vol saps is/ ende met een subtijle afvaeghende cracht/die den inghewant goet is / openet de verstoptheden / ende versuet de rouwicheden/ende helpt teiren.

Calissihout van Antiochien.

Valerant Donrez Apoteker van Lyons/een groot ondersoecker van rare planten/ende gheschickt Herbarist/dien wy voorwaer betrouwen/heeft ons cleyne haeukens dien vanden Brem/ oft Acatia ghelijck/maer minder dan die vande tweede/ ghegeuen met cleyn saedt dien van stekende Brem ghelijck: Dese heet hy Antiochs nae de plaetse: Calissihout om de ghelijckenisse ende doornen diese heeft/ maer ick en hebbe niet dan de haeukens ghesien / ende daerom en willen wy noch ter tijt niet voor seker beuestighen.

Colutea Scorpioides.

Onse scherpsinnighe meester Rondellet/ heeft dickwils ghemeynt datmen behoorde cleyn Suethout te heeten een plante/die in veel bosschen tusschen de palmboomen wtspruyt in Wedemaent ende Hoymaent/bloemen dragende dien vande Colutea oft Brem ghelijck/maer minder. Desgelijcx oock de bladers vande Colutea, maer een weynich minder: De stele is dien oock ghelijck/maer dunner. De wortel is bleeckgeel/min suete/oft eer bitter-suet te heeten ende min lieflijck. De haeukens zijn die vanden Scorpioides van Matthiolus gheheel ghelijck/ waerom dat van sommighe Colutea Scorpioides ghenoemt is. In dlant van Languedock groeyet ouervloedich in tbosch van Valenen/ende aende canten vande riuiere op deser zijden vande Lane.

Coronilla del Rey.

Dese Colutea en verschilt niet vande voorgaende dan in cleynicheyt ende schoonder ende blijder bloemen staende ghelijck een gulden croonken/waerom dat sy in Spaignen Coronilla del Rey ghenoemt wort. In Nederlant groeyet vele inde fraeytste houen.

Coronilla oft Colutea minima.

Dese andere Colutea ghemerckt datse alle dinghen veel minder heeft dan eenighe vanden anderen/hebben wy de minste Colutea ghenoemt/de welcke opstaende bladerkens heeft van verwe de

Colutea Scorpioides.

Coronilla siue Colutea minima Polygala Valentina prima Clusij. In Spaensch/Coronilla del Rey.

Anthyllis Leguminosa Belgarum. Anthyllis prior Dodon. Glaux quorundam.

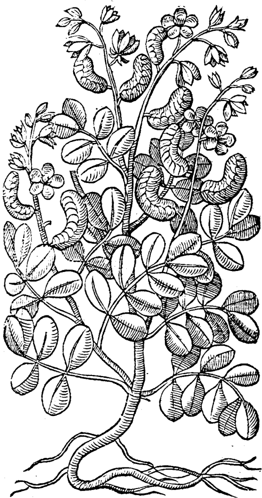

cleyne Ruyte niet onghelijck / andersins is sy den anderen gheheel ghelijck. De stele is een spanne hooghe. In Nederlant groeytse inde houen: Maer ontrent Salamanca / Granaden / Mursien ende Valence groeytse van selfs lancks de weghen/als ons C. Clusius bewijst.

Anthyllis Leguminosa.

De plante die vande Nederlandtsche Herbaristen den eersten Anthyllis ghenoemt wordt/van ghelijckenisse weghen / schijnt een soorte vande pluck-graenen te wesen / want sy heeft van bladers ende stelen de ghedaente vande Linse / wtghenomen dat de bladers/ sachter ende grijs/ ende gelijsuich zijn. De bloemen zijn geel / eenichsins die vanden Claueren ghelijck/ maer niet soo zeer in een ghedrongen/ ende meer gapende ende platter. Tsaedt en is dien vanden Claueren niet zeer onghelijck. Wt een cleyne wortel spruyten veel voorwaerts hangende steelkens van een spanne lanck. Dese plante groeyet ouer al aende canten vande velden ontrent Parijs / in Languedoc / in Duytslant/ Enghellant ende Zeelant ende Hollant inde duynen.

Seer

Sene. In Latijn/Sena.

Lombaertsche Linsen oft wilde Sene. In Latijn/Colutea Theophrasti. In Franchois/Bagenaudier.

Seer late tot groot ongherief ende achterdeel vande siecken is de Sene den Griecken bekent geworden/vande welcke ende haeren naem wy moeten danck weten die van Arabien/ende is van henlieden Albasemer ghenoemt/waer af dwoort Sena ghetrocken is. Hedensdaegs en isser geen cruyt camerganck makende meer ghebruyckt/noch sekerder/ noch beter dan de Sene. De welcke een Somer cruyt is/ende cleyne/van ghedaente de pluck-graenachtighe Securidaca, Suet-hout oft Colutea ghelijck. Dit cruyt wordt in Toscane/Ligurien/Romanie/ende Poulien op diversche plaetsen inden Herfst gheplueckt / nochtans en wordet voor den Mey niet ghesaeyt / midts dat gheen coude verdraghen en mach: Waerom dat oock inde houen vande Noordersche landen qualijck drie maenden blijft sonder steruen/waer dat oock noch bloemen/ noch haeuwen en crijgt/ noch rijp en wordt: Deshaluen dat de Droogisten die lieuer wt de coopsteden van Oosten / ende plaetsen daert wel groeyt ontbieden / ende oock meer achten dan dese oft d'Italiaensche Sene. De Droogisten hebben tweederhande soorten van Senebladers/ op diuersche planten van Sene ghegroeyt / maer de beste ende meest ghepresen om te purgeren/zijn de fijne oft cleyne/ de welcke lanckworpigher ende scherper zijn/ die vande ghemeyne groote Myrtus ghelijck: Dander zijn ronder ende corter / de welcke voor de slechte ghehouden worden: In vueghen dat dese twee schijnen te verschillen van bladers/ghelijck de groote ende cleyne Myrtus, soo dat de beste bladers zijn die vande tamme/ende die ander zijn vande wilde Sene. Mesue bekent oock twee soorten van Sene/ende om te verstaen te gheuen dat d'eene van beyden wilt is / soo maken sy veel mencie van geyten oft schapen keutels / die dickwils onder de Orientale Senebladers/ haeukens ende steelkens die ouer al hier te lande ghebrocht zijnde/ geuonden worden/daer sy te coope staen. De beste Sene wordt daer gesaeyt ende groeyet in schapen misch: andersins hebben beyde de soorten de haeuwe dien vander Colutea ghelijck / ende plat ghelijck die van Arbor Iudæ, maer crom ghelijck een sijckel/inde welcke seker bruyne saden in orden liggen/ zeer ghelijck Rosijn-steenkens/maer platter. De bloemen zijn bleeckgheel/ met roodtachtighe aderkens. De stelen zijn dun dien vanden Melilote ghelijck / eenen voet oft onderhalf hooghe. De gheheele plante is wat onlieflijck van smake/warm en drooghe/hoe wel dat sy gelijck de Fenegrieck/ int knou-

wen een slijmachtich speecksel maken. Tot de bladers diemen gebruycken wil om te purgeren/voeghmen dinghen die winden doen scheyden / ende den buyck sachte maken / d'welcke beter is/ dan oft die alleene by infusie oft eer decoctie inghegheuen worden. Want inder vueghen maken sy veel winden ende beroerte/iae quellen de maghe ende dermen/soo datter tghemeyne volck ouer claeght. Daerom de ghene die ter contrarie van Mesue wil houden staende / dat die niet en behoorden beteringhe te hebben/ iae dat meer is/ datse met haer droogte ende eenighe tsamen treckinghe de maghe helpt/die en weet niet wat hy schrijft : want alsoo soude de droogte vande Zee-winde/ Thymelæa ende Chamelea de maghe helpen/de welcke sy nochtans met hunnen quaden reucke eñ purgerende cracht hinderen/vande welcke de Senebladers luttel verschillen/ ghelijck wy riecken als sy noch groen zijn / oft dat wy die weycken. Daerom seght Mesue zeer wel dat de haeukens versekerder purgeren: want sy zijn velachtich/ende tsaedt maeckt min winden dan de bladers/ maer de bladers beroeren meer/principalijck by infusie/dan gesoden/ om dat metten sieden wat vande crachten verteert/ ende de windicheyt verstroeyt wordt/op dat tghebruyck soude moghen den Senoys straffen/die niet en wilt daer by gheuoeght hebben om haer hinderinghe te beteren.

Haukens vã Senæ. Follicula Senæ.

Cracht ende werckinghe.

Mesue. De haeukens vande Sene zijn crachtigher dan de bladers/ principalijck als die bruyngroen zijn/een weynich bitter / ende wat tsamentreckende / sonderlinghe die versch zijn / inde welcke plat breet saet light. Sene is warm tot in tbeginsel vanden tweeden graet/ende drooghe inden eersten. De bladers verwarmen oock tot inden eersten. Sene vaeght af / suyuert / verteert / ende purgeert suetelijck de Melancholijcke ende verbrande cholerijcke humeuren wte herssenen / instrumenten vande sinnen / longer/ herte / leuer ende milte. Daeromme is die oock goet teghen de siecktén vande selue deelen des lichaems / voorts comende wt dusdanighe humeuren/ ghelijck als zijn oude melancholijcke cortsen. Senebladers zijn goet ghebruyckt den ghenen die swaermoedich / droeuich / ende sonder wtwendighe oorsaecke bedroeft zijn : want desen maken sy blyschap met de humeuren wegh te nemen / ende maken een ieugdich lichaem / oock openen sy de verstoptheyt vanden inghewant. Camille in water ghesoden ende daer mede ghewasschen/ versterckẽn de herssenen ende zenuen. Senebladers ghebruyckt in wat manieren dat sy / verstercken tghesichte ende tghehoor. Om de Senebladers rasscher te doen purgeren / soo moetmen heete dinghen daer by doen/ghelijck Gember/Sal gemmæ, oft Sal Indus. Ende om dat sy de mage gheen hinder doen en souden/soo salmen daer by doen dinghen die therte ende de maghe versterckẽn. Daerom salmen een deel vande selue bladers by beuel van Galenus sieden in hoendersop oft ander vleesch sop/om datse sonder quellinghe purgeeren souden: Oft men salder af infusie maken met wey ende Spica, ende daer nae wat lanckjsaemich warm maken / oft men sal tpoyer met suet melck innemen. Een seker persoone dede eenen grooten hoop Senebladers in witten most/den welcken hy nae drie maenden te drincken gaf/ende purgeerde alsoo de herssenen ende instrumenten vande sinnen/ ende vermeerde de blyschap. Daer zijnder oock die pruymen ende Spica daer mede in water sieden makende alsoo een goede purgatie/ Senebladers moghen redelijck wel tsieden verdraghen: maer totter infusie ghebruyckt men van drie dragmen tot een once ghewichts.

Colutea. Baguenaudier.

De Colutea oft Lombaertsche Linsen zijn van bladers ende haeukens de Sene soo zeer ghelijck/ dat veel gheleerde persoonen den ghemeynen volcke wijs ghemaeckt hebben dat wilde Sene was. Maer aenghesien dat de Colutea Theophrasto als eenen boom is/ ende ons een boomachtich ghewas/bycans soo groot als den Rhamnus/ende gheen cruyt ghelijck de Sene/soo mach my een yeghelijck de selue wt de Sene kennen ende onderscheyden: want de bladers zijn van verwe/standt/grootte ende fatsoen die vande Sene Securidaca, oft vande voorseyde Colutea Scorpioides ghelijck. De bloemen zijn oock geel/ende die vande Sene niet onghelijck. De blaeskens oft haeukens zijn ghelijck velachtighe blaeskens/lanckworpich rondt/opgheblasen/ ende ghelupt gheuende alsmen die in stucken dout. Tsaet datter binnen light is den Linsen ghelijck/maer minder/ende gheen rozijn steenkens ghelijck/hebbende eenen pluck graenachtighen smaeke. De haeuwe wort in Oogstmaent rijpe daer dit boomken van selfs groeyet/ghelijck in Linguagot op de selue steenachtighe dorre plaetsen by Frontignaen/daer wy ghesent hebben dat den cleynen Iris groeyet : maer de selue groeyet oock vele inde houen van Vranckerijck/Duytslant/Nederlant/ Italien ende Engellant : nochtans en sal die nerghens eenen grooten boom worden. Daerom soude men in Theophrasto beter lesen / eenen boom niet zeer groot/oft een boomken / dwelck wt tghene datter naevolght ghenouch blijckt : want Theophrastus seght : tsplijt oft deylt hem wt in tacken/ende wort boomachtich. Hy en seght dan niet dat metten eersten eenen boom is maer dat boomachtich wort: welck wtspruyten ende opgroeyen gheheel ouer een comt met onse Colutea.

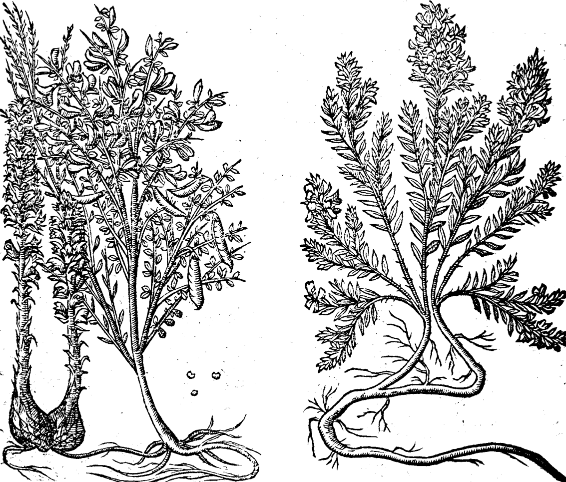
Tafel/

Tafelken.

Spartium, Genista scoparia vulgi, Brem.
Genistella infectoria, an lutea Plinij? Ackerbrem.
Hippospartium, vulgo Rapum Genistæ. Brem-rape.
Spartium Dioscorideum Hispanicum, Spaenschen Brem.
Spartium minus, vulgo Elpho Hispanica.
Genistella graminea montana.
Spartion fruticosum Aphyllon, iunceis aculeis lanatis.
Genistella aculeata. Stekende Brem.
Genista spartium spinosum maius, Gaspeldoren.
Acatia secunda.
Acatia AEgyptia.
Fraxinella, siue Dictamnus albus Officinarum: an Tragium Dioscoridis facie & folijs Lentisci? Valschen Diptamum.

Brem/met de Bremrape. In Latijn/Genista Scoparia vulgi, Genista Sparthum. Genista Pliaij cum Hippospartio siue Rapo Genistæ. In Hoochduytsch / Ginst ende Pfrimmen. In Franchois/Genest. In Spaensch/Scobas. In Portugeis/Piorno. In Enghelsch/Broome ende Browme/met Browme Rape.

Ackerbrem. In Latijn/ Vulgi Genistella infectoria. An Lutea Plinij? Perperam ferula Tragi. In Hoochduytsch/ Heydensmuck. In Enghelsch/Dieweed ende Woodwaren.

Brem heeft altijts ende op alle plaetsen zeer wel bekent gheweest ende nut / ghelijck alst nv ter tijt oock is/groeyende soo wel inde landen Noortwaert als heete landen Suydtwaert gheleghen / principalijck op dorre/sauelachtighe/ bergachtighe ende coude gronden. De brem heeft dichte by een veel rijskens/somtijts meer dan een mans lengde hooghe/ de welcke recht/dun/ghestreept/hart ende taey zijn/ waer aen by tusschen spacien veel bladerkens groeyen dien vanden Hypericon ghelijck / maer swerter ende minder/ ende oock zeer veel ghele bloemen die lieflijck riecken/ dien vanden Erwten ghelijck/nae de welcke cromme haeukens volghen/die in Wedemaent ende Hoymaent rijpe worden/vol swart blinckende saedt dien vande Linsen ghelijck/ waer mede dat wy dickwils een decoctie van twee oncen ghemaeckt ende inghegheuen hebben / die sonder groote pijne dede ouergheuen / soo wel als den Brem van Dioscorides. Maer de bloemen versch gheplucktt/ etet tghemeyne volck van Auerne ende Aquitanien met groote menichte voor salaet/ niet alleen sonder letsel maer zijn oock zeer lief-

Brem Cappers. lijck van smake/sonder eenich overgheuen / oft walghinghe oft beroerte te maken. Jae dat meer is/ die van Brabant souten de knoopkens/ die sy met olie ende azijn ter tafel bringhen/ghelijck Cappers oft Olijuen ghepresen:want men meynt datse niet alleene therte cracht gheuen ende appetijt maken/ maer oock de verstoptheden openen/ende den steen breken. Daerom zijn sy bedroghen/ ende bedrieghen oock/die den Apotekers dese bloemen doen drooghen / om te doen overgheuen / meynende dat desen Brem soude zijn Spartium deiectorium Dioscoridis, datmen in stede vanden Elleborus ghebruyckt: Want hoe veel saedts dat ghy oock siedet / qualijck sult ghy anders doen overgheuen/ dan ghelijck men doet met de ghemeyne dinghen als Radijs/Vijghen oft olie: oock en sullen de ghene diet ghedroncken hebben niet met groote pijne/ dan alleen gemackelijck overgeuen ende braecken.

Cracht. Brem midts sijn bitterheyt doet water maken / ende door sijn verdeylende ende subtijlmakende cracht/breket den steen.

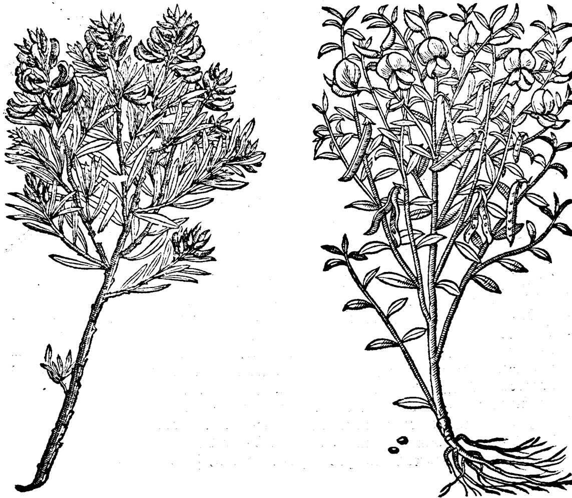
Acker-brem.

Dese plante verciert de hooghe bemden met haer menichte van tortskens / ghestoffeert met ieughdighe ende bly-ghele bloemen / waer datse overvloedich groeyet / den vlas ghelijck / maer nerghens meer dan ontrent Turin/in Piemont/ende West-Enghellant. De stelen oft rijskens zijn rechte van eenen voet oft onderhalf hooghe/ ende dichte by een groeyende. De bladers zijn die vanden wilden Vlas ghelijck/de bloemen oock gheel/maer die vanden Brem gelijcker. De hauwe ende tsaedt zijn minder/ende de gheheele plante heeft eenen bitteren smake. Den Wolle-verwers is sy nut/maer van crachte soo wel als van hoogde gaet de Brem dese te bouen.

Brem-rape.

Aende wortels vanden Brem ende Acker-brem groeyet een gewas datmen Brem-rape noemt/ van wtspruyten/ fatsoen/wassen / stele ende ghedaente den Hypocistis oft Orobanche niet ongheliick/welcke met grooter begheerte ende veel reysens vanden Alchymisten in Meye ghesocht worden aende wortels van beyde dese Brems/ende trecken de teere ionge scheuten metten wortel oft aenhanghende Rape vanden Brem / die sy in eenen distilleer-pot doen/ende disteleren daer af metten viere een olie/die zeer excellent is teghen den steen. Wy hebben dese Brem-rape afghetrocken inde Mey in Vlaendren/Vranckerijck ende Engellant/op plaetsen daer veel van den grootsten Brem groeyde/andersins hebben wy de selue elders te vergheefs langhe ghesocht / maer op de hoeuels van Savoye ende Piemont/daer zeer veel cleynen Brem groeyet/wordt dese Brem-rape zeer vele geuondẽ.

Anderen Ackerbrem. In Latijn/Genistella infectoria. Genistella tinctoria Clusij. In Murcien/Scoba.

Spaenschen Brem. In Latijn/Spartium Dioscorideũ, Narbonense & Hispanicum. In Portugeis / Giest. In Engelsch/Spanisch broome.

Van alle de voorseyde ende noch te segghen soorten van Brem / en isser gheen plante die den Spartium van Dioscorides naerder comt dan dese met haer luttel gheblaerde rijskens/haeuwe ende saedt. De welcke vele groeyet in Spaignen ende Languedoc/principalijck ontrent dē Zeecant/ende niet verre vande duynen/ ghelijck in tbosch van Gramont by Montpelliers ende naest gheleghen hoeuels. Wy hebben de selue oock ghesien opde hoeuels ontrent Turin ende in Prouence. Inde houen van Enghellant Nederlant ende Vranckerijck groeyet de selue met meerder ende houtachtiger stele/ende veel tacken/ met veel rechte/caele/biesachtighe rijskens/ niet ghestreept ghelijck die vanden Brem/maer wisachtich/buygelijck ende taey/ waer aen de bladerkens groeyē/die soo cleyne zijn datse inde heete landen daer desen Brem van selfs groeyet/drooghe zijnde/gheen en schijnen aende stelen te wesen den meesten tijt vanden iaere. Dwelcke wy daer oock sagen gheschien den bladers vanden Sferro-caualio, ende de nieuwe plante die de Montpelliersche schole daer noemt Iuncus asperorum cliuorum sonder bladers. Waer door gheschiet is/dat Dioscorides soo cleynen sake/oft niet gheacht/oft niet ghemerckt en heeft. De haeuwe/saedt ende bloemen/zijn die vanden Brem gheheel gelijck/maer meerder ende crachtiger/soodanich als Dioscorides ende Mesue willē hebben/de welcke beueelt datmen van twee tot vijf dragmen bloemen soude ingheuen den ghenen die men wil doen braken/maer van tsaedt van twee tot vier dragmen: daer ick nochtans volle schotels vande ghemeyne Brem-bloemen met olie ende azijn gheten hebben/ sonder eenighe walghinghe: ende van tsaedt drie oft vier mael meer van doen heeft om een kint te doen braeken. Waer wt blijckt datmen inder Apoteken moet hebben de bloemen ende saedt / niet vanden ghemeynen Brem/ maer van desen als het wettich Spartium, wiens gheconterfeyte figure (ick late staen de groeyende plante) Matthiolus niet en schijnt gesien te hebben. 2. Onse vrient Jan Mouton heeft groeyende een tweede soorte van desen/alleene verschillende datse breeder bladers heeft. 3. De derde is by Zutphen gepluct geweest/met huckende tacskens van eenen voet hooge/ andersins en is sy den anderen niet ongelijck. 4. De vierde soorte heeft Clusius by figure ende beschrijuinghe met dese woorden ghegheuen. Dese plante groeyet somtijts twee cubitus hooghe / met eenen rechten blooten stele sonder knoopen van eenen vingher dicke/becleet met een witte schorsse/haer seluen bouen wtdeylende in veel corte/teere en broosche tacken/die met veel bladers dien vanden Vlas oft Thymelea ghelijck verciert zijn/de welcke bouen groen / beneden graeu / ende blinckende ghelijck siluer zijn/ van smake int eerste drooghende / ende een weynich tsamen-treckende / daer nae bitterachtich. De bloemen groeyen op dopperste vande tackskens arewijs/ende geel ghelijck die vanden Acker-brem. De gheheele plante is fraey om sien. Ick en hebbe dese plante nerghens ghesien/ dan int Coninckrijcke van Marcien lancks de weghen/ende bloyet inden Mey. Die van dien lande heetense Scoba. Schoba.

Cracht ende werckinghe vanden Spaenschen Brem.

Diosc. De bloemen ende saedt vanden Spaenschen Brem ontrent een vierendeel loots met honich water inghenomen / doen sterck ouergheuen ende braecken sonder perikel / in stede van Nies-cruyt. Tsaedt alleen inghenomen doet camerganck hebben/maer de rijskens in water geweyckt/ ghestooten ende tsap daer wtgheperst/ een cleyn croesken nuchter daer af ghedroncken/is goet tegen de Squinancie/ende Sciatica. Sommighe hebbent lieuer in Zeewater te weycken/ende den genen diet Sciatica hebben met een clysterie in te gieten/want het treckt wt bloedighe schrabsels. Gal. AEgin. & Sethus.

Gal. Spaenschen Brem heeft een stercke cracht.

Spartium Hisp.

Jan Mouton hadde van desen Brem in Nederlant groeyende/van saedt dat hy in ronde haeukens gheuonden hadde / die onder tblaeu rozijn laghen: van desen heeft ons naederhant sommige tackskens ghegheuen die edel heere Jan vander Delft. Dese plante is een boomachtich gewas/van wortel/gestreepte stele/ wisachtighe oft biesachtige rijskens/vergaende bladerkens/ende ghele bloemkens/maer minder/den ghemeynen Spaenschen oft Languedockschen Brem ghelijck: maer in elck rosachtich haeuken oft velachtich rondt blaesken van fatsoen gelijck een oliue/ ende bycans soo groot als de wilde Cicer vanden Herbaristen / en light maer een swart ende hart saedt/ de ghedaente hebbende van een nierken. Dese als Clusius schrijft groeyet op diuersche sandtachtighe plaetsen van beyde de Castillien.

Tweede Brem met witte bloemen.

De Spaignaers segghen van wel rieckende Brem van Damas met witte bloemen / de welcke C. Clusius nae de voor beschreuen aldus heeft beschreuen. Daer is eenen anderen Brem den voorgaenden ghelijck / nochtans veel meerder ende hoogher dan een man lanck is. De rijskens heuet dunner ende taeyer dan de voorgaende ende oock buygelijcker. De bloeme is oock wat meerder ende gheheel wit. De haeukens oft blaeskens zijn die vande voorgaende niet ongheliјck / maer minder/ waer in oock minder saedt light. Van desen Brem heeft my aldereerst vermaent binnen Antwer-

pen

Spartium Hisp. alterum flore luteo, Clusij Spartum Monospermum Hisp. Mutoni.

Spartium 2. flore albo Clus. In Spaensch / Retama, Yniesta, oft Hiniesta.

pen de vermaerde Medicijn D. Denys Thomas Portugeis. Dese plante groeyet alleene inden eylande Gades ende plaetsen daer ontrent aende Zee gheleghen.

Cleyne Spartium eertijts t'Antwerpen Spaens Elpho ghenoemt.

Dese plante heeft veel rechte biesachtighe/dunne/herder/caele ende bruyngroene rijskens/ harder om buygen dan de stelen vanden Vlas/ spruytende wt een cleyne wortel. T'saedt ende bloemen vanden seluen die t'Antwerpen inden hof vanden zeer geeden Apoteker Willem Driesch ghesaeyt was/ zijn my vergheten. Nochtans zijn wy wel seker dat eenighe maer zeer luttel teere bladerkens hadde/ in vueghen dat de gheheele plante biesachtich was / van eenen cubitus hooghe/ende bycans bequaeme om mandekens oft corfkens daer af te maken/ die sy noch ter tijt Sportoli noemen nae den Spartium, waerom dat wy te min twijfelen dat een soorte is vanden Spartum.

Cleyn gheuedert Brem.

Dit cruydeken is oock een specie van Brem / ende wordt alleen gheuonden in dalen van sommighe hooghe berghen / als aen den Spoorbergh inden lande van Languedoc / ontrent den clooster. Oock groeyet op de hooghe berghen van Duytslant / wtspreydende bladers van onderhalue palme/ vederwijs driecant/ ghelijck de veders aen eenen pyl/litwijs als door knoopwijse spackens ende voeghselkens ghekerft / ghelijckmen die groene mach sien inde houen van Londen/ Mechelen/ Antwerpen ende Liere. De bloemen zijn ghelijck die vanden Ackerbrem ghetrost / nae de welcke geel haeukens ende saedt volghen dien vanden Brem ghelijck/maer veel minder.

Ander gheuedert spaensch cleyn Brem. Genistella pinnata altera Hispanica.

Dese soorte van Brem heeft my dese voorleden maenden ghesonden Franchois van Zinnich/ een alsoo geschickten ende geleerden Apoteker van Bruissel / als yemant mach wesen/de welcke hem wt Spaignen ghebrocht heeft gheweest door nersticheyt ende toedoen van D. Ambrosius Boone Raedts-Heere des Coninckx: maer om dat de selue van Clusius zeer net beschreuen is/soo sullen wy zijn beschrijuinghe volghen. Dese plante en groeyet nauwe een palme hooghe maer zeer steckachtich/met bladers die vande Chamælea niet zeer ongheliick / maer hart ende ghelijffinch / randisom een

Cleyn ghevedert Brem. In Latijn/Genistella montana. Genista angulosa Cordi. Genista sagittalis nuperorum. Chamæspartium Tragi.

Genistella pinnata altera Hispanica. Chamægenista peregrina Clusij.

een weynich wtgesneden ghecronckelt/ ende stijfachtich/ d'een wt den anderē comende midden wtten ribbeken van tblat / ghelijck inden cleynen vooreghescreuen Brem / die van sommighe Sagittalis ghenoemt wordt: maer soo somtijts twee oft drie tsamen wtspruyten/ soo swilt een weynich dit ribbeken ende verandert in een tacskens / ghemerckt dat de gheheele plante bladerachtich is: In het wterste van dese bladers groeyen vijf oft ses oft meer bloemen by een gheuoegt/ wt hayraehtighe houskens die vande Genistella ghelijck / maer minder / ende gheheel gout-geel / maer de twee onderste bladers zijn beset met een grijse wolachticheyt. Dese plante gheeft haer bloemen in Maerte op ongheboude plaetsen in het rijcke van Valence.

Spartium Aphyllon.

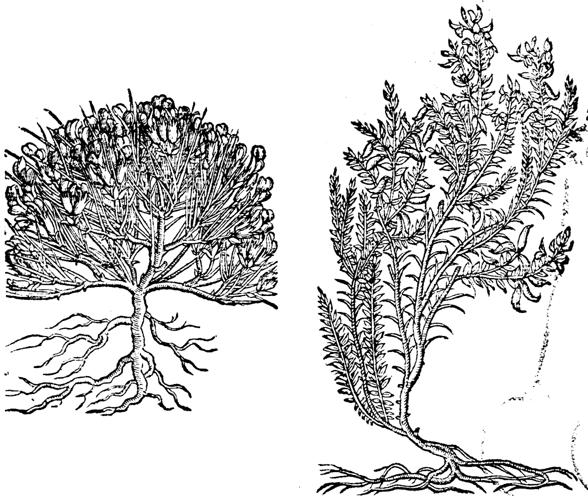
Dese plante wordt noch min gheuonden/de welcke groeyet op rouwe ende steyle afhanghen vanden ghebergte van Magdaleene in Prouencen/ende is een cleyn boomachtich ghewas/welck breedachtich ter sijden sommighe bremachtighe ghestreepte steelkens gheeft wt een wortel die langher is dan die vande Tragacantha,de welcke bruyn gheel zijn/ houtachtich/ ende onderhaluen voet lanck/ maer sonder bladers ende met veel stijue dorenachtighe ende stekende puntkens / nochtans biesachtich ende alleene int opperste crom / aen de welcke ghewonden tsopkens in Oogstmaent staen / ghelijck wolachtighe botten vanden Wijngaert/ maer minder/ nochtans vande selue verwe/ eens deels lanckachtich ende crom/ende eens deels cortachtich. De bladers zijn die vanden Linsen gelijck/maer zeer luttel / oft meestendeel gheen. De bloemen purperblaeu die inden April voorts comen / ghelijck Clusius zeer wel ghemerckt heeft. De smake is zeer weynich bitter / drooghende ende tsamentreckende. Clusius heeftse oueruloedich gheuonden in Spaigne/int Rijck van Valence by Siete-aguas/seuen mijlen vande stadt van Valence/op rouwe plaetsen op den wegh van Madril.

Stekende Brem.

De dorre hoeuels/ ende rouwe heyden van Enghellant ende Nederlant gheuen oueruloedich desen stekenden Brem: Wt een cleyne wortel spruyten veel rechte/ dunne ende stekende steelkens/ aen de welcke bladerkens groeyen dien vanden Thymus oft Heyde ghelijck: de bloemen zijn bleeck geel/

minder

Spartium Aphyllon fruticosum, iunceis aculeis, lanatis capitulis. In Valencois/Erizo.

Stekende Brem. In Latijn/Genistella aculeata. Forte Vlex Plinij. In Hoochduytsch/stekende Ginst. In Enghelsch/Thorne Broome.

minder dan die vanden Brem / nae de welcke corter ende ronder haeukens volghen / met rosachtich saedt den Eruen ghelijck. T'schijnt dat dese plante in Italien oft Languedoc niet en is / ende wordt inde houen niet gheacht. Dit cruyt/als Fuchsius seght/stopt den vloet vande vrouwen/ende is goet teghen de selue ghebreken daer de Peertsteert toe dient.

Galpeldoren.

Dese plante is den Brem gheheel ghelijck / maer zeer rouw / ende met zeer veel herde stekende doornen traillewijs beset / ende heeft houtachtighe ghestreepte rijskens van Brem die altijts groene zijn/met soo veel doornekens dat sy bycans de bladers bedecken. Waerom dat sommighe vande gheleerste Herbaristen de selue voor Nepa oft Scorpio ghehouden hebben / maer daer teghen zijn de haeukens die wat corter zijn dan die vanden Brem/ende oock de bloemen den seluen niet onghelijck/ vande selue verwe ende smake/die elck besonder gout geel wtkijcken / niet alleene den gheheelen somer/maer oock den winter/in Engelant/waer dat dese plante zeer veel groeyet op dorre gronden ende heyden. In Prouence ende Languedoc groeytse bycans alsoo hooghe / maer ontrent Montpelliers aende Lane/op steenachtighe hoeuels is die drijmael minder/stijuer/ ende magerder/in vuegen datse den Brem luttel ghelijcket/ de bladers hebbende vande Linsen. Sy meynden daer dat Aspalathus was/ ende gauen haer meestendeel dien naem / hoe wel dat sy sonder reucke was / ende ghelijck een coorde zeer taey om breken. De bloemen ghebruycken sommighe zeer gheerne teghen de swarte gheelsucht/ende heeten de houens met de gheheele plante.

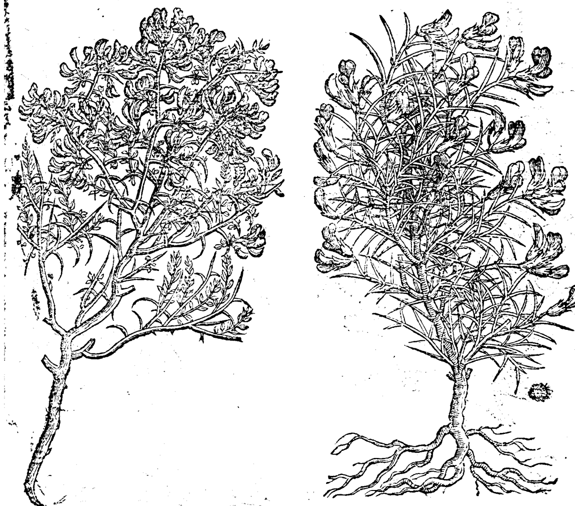
Genista spartium.

Dese Nepa moetmen Clusio toeschrijuen/die de selue aldereerst heeft vaden anderen Spartium spinosum onderscheyden. Dit cruyt is qualijck eenen voet hooghe/ende heeft stekende doornen twee ende twee in orden malcander ouer staende/maer bleecker dan vã dander gemeyne stekende Brem. Op d'opperste vande tackskens groeyen gele bloemen/daernae saet soo groot als Eruen dwelcke grys is ende row van wollachticheyt/gheborgen * onder de doornen. De wortel ende voorts de gheheele ghedaente en is dien vanden voorgaenden niet onghelijck. Clusius heeft dese plante wtghesteken ende ghesien op de hoeuels ontrent Granade gheleghen op den wech van Cordua.

* Den Erinus heeft zijn wollachticheyt op d'opperste vande tackskens.

Spina

Gaspeldoren. In Latijn/ Genista-spartium spinosum maius. Aspalathus secunda Monspell. Anguillaræ & Clusio. An Scorpio Theophrasti? In Enghelsch/ Brike Browme.

Genista-spartium spinosum alterum. Scorpius secundus Clusij.

Spina Acatiæ Diosc.

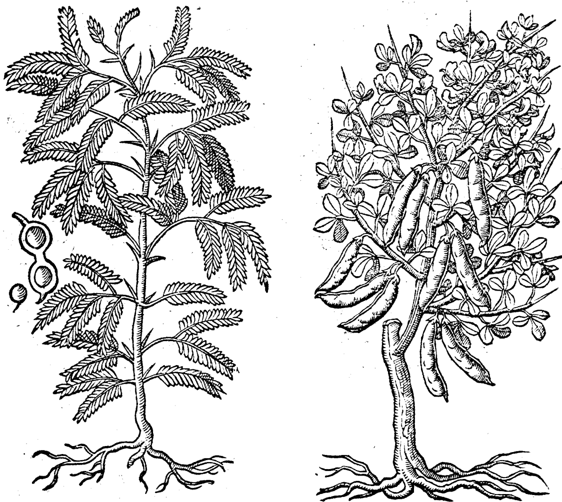
Dit boomachtich ghewas van Egypten is ghenoemt in Grieckx Acatia, soo veel te segghen als scherp: het is in het twintichste iaer dat de Medicijn ende gheleerde Apoteker Sequin Martinelli, den Venetianen/ Paduanen/ ende ons dese plante wijs maeckte/ die aenden neerstighen ende gheleerden Apoteker inden Engel Albert Martinelli sijnen broeder ghesonden heeft wt Syrien sacken vol vande haewen/ van welck saet/ ghesaeyt inden hof van Padua ende veel ander houen van Venegen/ dese Acatia voorts ghecomen is/ waer af wy haeuwen hebben. Onse vrient Morgan heeft onlanckx een plante ontfanghen wtten eylanden van Peru/ op dat niemant meynen en soude dat de plante alleene in Egypten oft Arabien soude groeyen. Aen zeer langhe ribbekens wassen cleyne bladerkens die vanden Scorpioides leguminosa oft Sferro Cauallo ghelijck/ welcke ribbekens ouer al aende dunne stelen groeyen/ met eenighe styfue stekende doornen die tusschen de stele ende sydescheuten wtsteken. De gheheele haeuwe van tsaet en is niet grooter dan ghelijck een Lupine oft twee tsamen ghevoeght/ maer met haer plaetskens onderscheyden. Daerom heeft ons Matthiolus wel een spotweerdighe Acatia ghegheuen/ vande welcke de doornen gheweert zijnde/ ghy sout segghen dat Arbor Iudæ ware/ in vueghen datmen te rechte soude moghen vermoeden dat de doornen niet dan een versieren zijn vanden schilder oft vanden Senois/ ende niet van natueren. Oock en zijn de haeuwen van desen den Lupinen niet ghelijck/ maer tweemael breeder dan die vanden Brem/ ende plat ghelijck die vande Sene. Jae Plinius maket tsaet van beyden Acatien den Linsen ghelijck/ maer minder van saet ende haeuken: Waerom dat dese onse plante dien naerder comt/ maer die ander sal zijn den Boom Cercis.

Acatia altera Dioscoridis.

Dese tweede Acatia beuesticht ons oock de voorgaende doorne Acatia, by de welcke Dioscorides dese ghelijcket. De bladers zijn die vande Ruyte oft Cytisus ghelijck drie by een ghevoeght: De haeuwe is dien vande stekende Brem oft ghemeynen Calissihout ghelijck/ op deen syde bot ende op dander syde scherp/ tfatsoen van een scheers hebbende/ waer in besloten zijn drie oft vier herde saden/

 dien

Spina Acatiæ Diosc. Acanthus Theoph. Anguill. Spina Arabica A Eginetæ.

Acatia altera Diosc.

dien vande stekende Brem ghelijck/de welcke eer datse rype zijn/geel sien/daer nae swart: Insgelijcx soo heeftse de ghedaente vanden Spartium, ende de grootte vande Gaspeldoorne en niet van eenen boom: waer in dat sommighe Matthiolus bedroghen hebben / die alsoo onseker synde van dese als vande voorgaende/voor de selve houdet de ghene die de ghetrouwe schrijver Anguillara gheeft/ hoe wel dat hy hem gheen ghelooue en gheeft. Want van dese tweede Acatia van Dioscorides, staen vol de duynen vande Toscaensche ende Genevoische / iae vande gheheele Middellantsche Zee by Toulon / ghelijck oock veel meer ander plaetsen van Italien.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Acatie-doorne groeyet in Egypten / ghelijck eenen boom ghetackt maer niet recht op gaende. De bloeme heeftse wit/ende tsaedt groeyet in haeukens den Lupinen gelijck/wt den welcken tsap gheperst zijnde/ wter Sonne ghedroogt wordt / dat swart is alst wt rijp saedt/ ende rosachtich wt groen saedt gheperst is: maer datmen kiese tghene dat een weynich ros is/ghelijck in desen boom mach wesen. Sommighe perssen tsap wt de bladers ende saedt. Daer vloeyet oock een Gomme wt dese doorne / die de cracht heeft van dick te maken ende vercoelen. Sap van Acatia is een goede medicijne der ooghen / ende is goet teghen het wilt vier / voorts etende sweeringhen / cackhielen / sweeren aende naghels / ende sweeringhen des monts / ende gheneest die wtpuylende ooghen daer op ghestreken. Tselve sap stopt de overvloedighe maentstonden vande vrouwen / ende doet de ghesoncken moeder wederom in haer plaetse gaen/ oock stelpet den buyckloop/tsy ghedroncken oft van onder gheset. Acatia maket hayr vanden hoofde swert/ alsmen thayr wascht met dwater daer Acatia in ghewenckt heeft. Acatia wordt ghewasschen tot de medicijne vanden ooghen / in water ghebroken/terstont afghietende datter ghestolt is/ende dat soo langhe tot dat dwater suyver daer af loopt/ende wordt alsoo in bolleckens ghemaeckt. Twordt oock ghebrant in eenen ongebacken eerden pot/ soo langhe tot dat de potten inden oven ghenoech ghebacken zijn/ ende wordt oock gheroost op brandende ende gheblasen colen. De doorne in water ghesoden maeckt de leden die wten litten gheweest zijn weder vast/ als die daer mede ghestooft worden.

Gomme van Arabie.

Gomme

Gomme van Arabie.

De Gomme van dese doorne is gheheeten Gomme van Arabie / waer af de beste is die ghelijck wormkens tsamen-ghetrocken / ende ghelijck een glas doorluchtich is/ sonder cenich hout / daer nae volght de witte/ maer die vuyl ende hertstachtich is en doogt niet. Dese Gomme stopt de sweet-gaten vande huyt/ ende maeckt bot de scherpheyt vande medicijnen daer sy onder gemengt wordt. Dese Gomme met een ey gemengt ende op de verbrantheyt geleyt/ en laet gheen puysten wtbreken. Gal. De plante/ vrucht ende sap van Acatia is scerp/ welck sap ghewasschen zijnde niet soo scherp noch bijtende en is / want het laet eenighe scherpheyt achter int wasschen : Maer ist dat op eenighe ghesonde partie ghestreken wordt / tsal die terstont droogher ende gherimpelt maken / nochtans sonder eenighe hitte te gheuoelen/ oft oock eenighe groote coude/ waer wt blijckt dattet een coude ende eerdighe medicijne is / met eenighe waterachtighe substantie daer mede ghemengt. Voorwaer tschijnt wel dat niet en is eenvoudich/ maer dat in hem heeft verstroeyt eenighe subtijle ende warme deylen/ die int wasschen afghesondert worden. Dan dat sy drooghende tot inden derden graet / ende vercoelende tot inden tweeden/ alst ghewasschen is/ maer onghewasschen tot inden eersten.

Acatia altera Dioscoridis.

Tsap van dese Acatia stopt/ maer is minder van crachten dan tvoorgaende/ ende niet goet ghebruyckt inde medicijnen vande ooghen.

Valschen Diptamum. In Latijn/ Fraxinella Cordi, an sit Tragium Dioscoridis?
Dictamnus albus Officinarum. Tragium Guillandini.

De bockachtighe ende stinckende reucke gheeft te kennē dit woordt Tragium. Waerom dat sommighe ghelcerde Barbaren die ghelesen hebben de beschrijuinghe van dese plante / de plaetse daer sy groeyet/ ende de crachten die vanden Candiotschen Diptamus ghelijck/ principalijck vāde schichten oft ysers vande pijlen wt der Geyten lichaem te drijuen/ ende byde selue onse Fraxinella ghelijckt hebben: meynden datmen den seluē witten Diptamus behoorde te noemen. Maer sommighe vande iongher Herbaristen die gheschickter zijn/ hebben verclaert dat den Tragium met de ghedaente vanden Lentiscus by Dioscorides beschreuen/ met dese plante gheheel accordeert/ Want sy heeft veel stelen van onderhalue ende twee cubitus hooghe/ met tacxkens ende bladers dien vande Lentiscus, Suethout/ oft Essche ghelijck / waerom datse vanden Herbaristen Fraxinella ghenoemt wordt. In Wedemaent ende Hoymaent gheeftse zeer veel schoone bloemen / eenen tros van onderhalue palme oft langher besettende/ eenichsins die vanden Affodillen ghelijckende/ maer bleeck-purper van verwe / ende wt het middel van dien steken sommighe hanghende draeykens: De wortels zijn wit ende vele/ vast in malcander hanghende/ soo dicke als eenen cleynen vingher / de welcke wy wtgetrocken hebben vol stinckende ende geel lijmachtich sap dat vast aende vinghers cleeft / welcke gomme de groene ende blaeuwachtighe vlieghen schijnen te suyghen ende volghen / ghelijck de Cantharides oft Spaensche vlieghen doen inde Essche/ soo wy nerstich ghemerckt hebben / in een dorp ouer den Rhijn gheleghen/ bycans twee mijlen van Basel/ ontrent sommighe wel ter Sonnen gheleghen rootsen / waer dat dese plante in grooter menichte groeyde. Tsaedt is bycans soo groot als dat vanden Lentiscus swart/ doot-verwich/ in blaesk ens groeyende vanden Helleboraster oft Napellus: Waerom dat sy niet zeer qualijck ghemeynt en hebben dat Tragium is. Want dat sy daer teghen segghen datse alleen int eylant van Candien groeyt / en is ons verclaeren niet teghen/ ghemerckt datter hedens-daegs veel planten zijn in onse ghewesten / ende zeer vele alsoo selden wten eylanden/ die den ouders by auenture onbekent waren/ ghebrocht worden/ iae oock de selue plan-

ten diemen meynde dat alleene in Candien groeyden. Maer datter staet/ sy heeft alle dinghen minder / dat is voorwaer eer te verstaen vande gheheele Fraxinella, dan van haer bladers die minder zijn/ ende daerom gelijckt die Plinius zeer wel byden Terebinthus. De Meesters en hebben niet te vergheefs de wortels van desen teghen fenijn ghebruyckt / de welcke oock noch inde Apoteken zeer nut zijn ende van buyten opgheleyt zijnde met naetrecken hulpe gheuen / maer van binnen ghenomen/ drijuen sy wt niet alleene de fenijnige humeuren / maer oock de rotte ende stinckende vuylicheyt/ als daghelijcx vande Muylstooters inde kinderen versocht ende beuonden wordt / die daer mede alle wormen gheheel vernielen ende dooden.

Veranderinghe. Wy hebben een soorte van dese die cleynder bladeren heeft: men seyt dat door tverplanten gheschiet/ andersins zijn sy malcanderen gheheel ghelijck.

Cracht ende werckinghe van Tragium van Diosc.

Saedt/ bladers ende gomme vanden Tragium trecken wt doornen ende splinters / ende alle ander dinghen die in dlichaem ghesteken zijn / daer op gheleyt. De selue ghedroncken / ghenesen de coude pisse/ ende breken den steen inde blase/ oock verweckense de natuerlijcke cranckheyt vande vrouwen/ te weten een vierendeel loots swaer inghenomen. Men seght dat de wilde geyten die met pijlen gheschoten zijn/ doort eten van desen cruyde de selue wtdrijuen. Gal. De bladers/ vruchten ende gomme / hebben een treckende ende verteerende cracht / want dese plante is van subtijle deelen/ ende verwarmende tot int eerste vanden derden graet.

Corte verhalinghe van Boomen/ Struycken/ Haeghachtich ende Rijsachtich ghewas.

NAe dat wy int langhe/ ende met seer grooten aerbeyt eñ moyte de soorten ende gheslachten vande cruyden ende planten in hun oorden by een ghevoegt ende ghestelt hebben/ oock zeer nae verclaert hebbende de verscheydenheyt van meyningen/ de duysterheden vanden Herbaristen verdreuen hebben: So sullen wy nv voort/ nae dat ons moghelijck is/ de verghelijckenisse van boomghewassen/ boomen ende haghen op de selue maniere nae den eysch vande Philosophie volbrenghen. Want ghelijck wy door vernuftheyt ende verstant vande meest-bekende ende slechtste planten begost hebben: soo is oock wel behoorlijck/ dat wy voorts gaen (ghelijck wy vanden eersten ghedaen hebben) by teeckenen van ghelijckenissen ende gheslachten / tot die volmaecktste als wesende de fraeyste planten: op dat wy ten laetsten souden moghen comen tot deerste beginsels/ daer wt dat spruyten de fonteynen vande vaste ende sekere wetenschap ende kennisse vande crachten ende ghebruyck van dien. Want dit besonder verhael vande plantẽ/ is als eẽ schilderie der ooren: eñ ten zy dat ghy die zeer neerstich ende scherp besiet/ soo ist te vergheefs dat ghy wilt segghen de kennisse van dien te hebben. Maer ghemerckt dat de natuere van cruyden/ boomachtich ghewas/ haghen ende boomen/ niet en schijnt van haer seluen by vorme van gheslachte te verschillen/ als ghy de selue planten alderеerst als een cruydeken siet/ daer nae struyckskens/ ende ten laetsten boomen worden/ ende ter cõtrarien de selue wederom siet vergaen bycans inde vorme van cruyden/ sonder dat in tgheheele oft in deele de ghedaente verandert wort: soo heeft ons tot dese kennisse voor tbeste ghedocht/ dat wy somtijts sommighe boomghewassen oft boomkens

die

die malcander zeer ghelijck zijn / ende twyfelachtich opgroeyen hebben/onder de cruyden souden stellen/eñ de cruyden die ghelijck boomkens groeyen/souden achterhouden tot de beschrijvinge ende verclaeringhe vande boomen. Maer nv sullen zeer vele vanden boomgewassen/den boomen zeer ghelijckende / luttel verclaerens van doen hebben/ende de boomen noch veel min/als de ghene die door dickwils te sien/langhe staen/grootte / ende by verghelijcken van alle volwassen planten eenen yeghelijcken bekent worden.

Tafel.

- Mastickboom.
- Terebinthboom. { groot/met breede bladers. / cleyne/met bladers van Mastickboom.
- Rhus: Obsoniorum. / Coriariorum. / Plinij. / Plinij alterum, Cotinos / Theophr. ende Coccigria. } Smacke oft Sumach.
- Pistachia, Pistacen.
- Glans vnguentaria.
- Lilac.
- Pimpernoten.
- Siliqua oft Carobe.
- Cassia solutiua oft Cassie.
- Noteboom.
- Iasminum. { ghemeyne. / gheel ende blaew.
- Balsamum, Carpobalsamum.
- Xylobalsamum.
- Sorbus { domestica. / Syluestris. } Alpina.
- Escheboom.
- Nux peregrina Indica.
- Zizipha candida Monsp. perperam Venetorum.
- Sycomorus, oft oock is Asaradarachi Auicennæ?
- Vaccinia rubea & nigra, an Idæa radix? Craekebesien.
- Vaccinia palustria, Veenbesien.
- Gagel vande duytschen/In Enghelsch/Gold.
- Cistus omnis.
- Een sorte van Cistus Ledi met bladers vanden Granaetboom.

Mastickboom In Latijn/Lentiscus Diosc. In Hoochduytsch/Masticrbaum. In Franchois/Lentisc. In Languedocksche taele/Restincle. In Spaensch/Mata. In Italiaeusch/Lentisco. In Enghelsch/Mastictree.

Midts dat een yeghelijck merckt int handelen de vetticheyt vande bladers/soo wordt desen boom in Latijn Lentiscus ghenoemt / ende in Griecx Schinon quasi σχιστόν om dat hy hem lichtelijck laet splijten/eñ dat daer af tandtstokers oft tandtschrabberkens gemaeckt werden/om te suyverẽ ende witte blinckende tanden te crijgen/ ghelijck oock op den dach van heden noch gedaen wordt. Dese plante groeyet ende wordt een boom den tronck ende scheuten van fatsoen ende verwe den cleynen Terebinth boom ghelijck / maer de druyfkens ende besien zijn int eerste geelachtich roodt/ ende als die rijpe worden swert ende blinckende / dien vanden Sumach/Rijnwilghe ende vlier ghelijck/ met lanckworpighe ronde oft cromme blaeskens waer in dat Mugghen ligghen/de ghedaente oock hebbende als vanden Terebinthboom / ende heeft der ghelijcke druyfachtighe ende mosachtige bloemen/de welcke sy in April voortsbringht / niet elck besonder/ als sommige meynden ende verstonden wt dit versken van Aratus ende Cicero, Lentiscus triplici solita grandescere fœtu : Dwelcke Theophrastus niet sonder reden den Zee-Ayuyn oft Scylla toeschrijft / maer dese door de ghelijckenisse van naeme bedroghen zijnde / hebbent den Mastickboom oft Lentiscus toegeschreuẽ. Waerom dat wy met redẽ op een ander plaetse verclaert hebben / datmen wel behoort te letten op de nae-

 men.

men. Dese Mastickboom die altijts groene is/groeyet zeer vele inden lande van Languedoc/ lancks de Zeecant/die haer streckt van aen tghebergte van Taurus tot tghebergte Pyrenee: want daer worden ghebruyckt de rijskens ende tacken van Mastickboom Rosmarijn ende Lauender/meer dan eenich ander hout om de ouens te heyten. Oock en kennen sy daer niet meer dan een specie van Mastickboom/die sy Restincle heeten. Ende daerom is Matthiolus hem seluen ende ander bedrieghende/dat hy vande leeghe oft cleyne Mastickboomkens sprekende/een ander soorte ende specie dan de grootste zijn/daer af maeckt/ want die worden alleene van afghehouwen tsopkens gheplant/ om die te moghen ghebruycken/ende datse niet en souden de hoogde vanden boom crijghen. Niet te min dese faute is door zijn onwetenschap ghecomen/als hy seght dat de gheheele plante qualijck rieckt/ Maer soo Doctor Rondellet wy ende meer ander studenten ghinghen lancks de dorre hoeuelkens ende bosschen van Languedoc ende de bladers inden mont staken/soo en hadden sy niet alleene eenen lieflijcken reucke/ maer verdreuen ons den dorst/ ende hielden ons den mont varsch/ dwelcke by auenture den Senois onbekent was. Daerom al ist dat wy swijghen/de ghene die den Mastick kennen/ ende

Xylobalsamū vander apotecken. weten dat de tackskens vanden Mastickboom inder Apoteken inde plaetse van Xilobalsamum gebruyckt worden/ende dat nae den eten de tanden met tandtstokers van Mastickhout gesuyuert worden/ sullen sijn schrijuen wederlegghen ende daer mede spotten. Voorts hoe ende wat Camphora dat de voorcoopers van Venegen conterfeyten/dat gheuen sy te kennen inde Medicinale sapen.

Cracht. Diosc. Mastickboom is wel bekent de welcke een tsamen-treckende cracht heeft/ want tsaedt/ de bladers/ tacken/ schorssen ende wortels hebben ghelijcke crachten. Het sap oft wttreckstel/ liqua-

Liquamētum. mentum ghenaemt vande Mastickboom pleegtmen aldus wt te trecken: De bladers/schorsse ende wortel worden in water ghesoden ende naer dat sy langhe ghesoden hebben ende cout gheworden zijn dan worden de bladers wech gheworpen. Ten laetsten wordet water wederom ghesoden tot dat soo dicke als honich is. Dit Liquamentum is een extractie oft wttreckinghe der crachten op de maniere soo d'Alchimisten hedens-daegs hare quinte essentien trecken/ende beroemen datse d'ouders onbekent zijn gheweest: Door dese passagie nochtans ende veel meer ander als wt t'capittel van Gentiana, blijckt contrarie. Men merckt oock wel dat sy niet soo ghestuyt-vost/ ghepost ende met bedroch ende rabauwerije omghegaen en hebben als sommighe Alchimisten/oft quacksaluers doen, de welcke als sy al-ghemist oft gealchimist hebben/ ende dat haere quacksaluerije niet lucken en wilt/ soo worden sy ghemeynlijck Valsche-Munters. Tghene datse op t'lijf niet en vermoghen/ dat verhalen sy op t'geldt. Mastickboom door zijn stoppende cracht/ is zeer goet teghen tbloetspouwen/ den buyckloop ende roodt melisoen/inghenomen/oock teghen den vloet vande vrouwen ende het wtgaen vanden eersderm: In vueghen dat hy gheheel de crachten heeft ende werckinghe van Acatia ende Hypocistus. Alle de voorseyde dinghen doet oock tsap dat wt de ghestooten bladers gheperst wordt. Dwater daer de bladers ende schorssen in ghesoden hebben/doet de holle gaten met stouen weder vol vleesch groeyen/ ende heylet de ghebroken beenders. Tselue water stopt oock den ouervloedighen vloet der vrouwen/ tverdrijft oock de quade voorts etende zeericheden/het doet water maken/ende maeckt weder vast de loterende tanden als den mont daer mede ghespuelt wordt. Met de groene steckskens worden de tanden ghewreuen ende ghesuyuert/ ghelijck met rietkens. Van tsaedt wordt olie ghemaeckt/ de welcke zeer goet ghebruyckt is/ alsmen moet stoppen eenighe fluxien.

Mastick.

De Lentiscus bringt voorts een gomme diemen Mastick noemt: De welcke zeere goet gedroncken is den ghenen die bloetspouwen/ende teghen den verouderden hoest. Sy is der maghen zeer behulpich/maer doet rupsen. Mastick wordt ghedaen in medicijnen diemen ghebruyckt om de tanden schoon te maken/ ende daermen d'aensicht mede strijckt/ om de huyt schoon ende claer te hebben/ ende maeckt oock weder effen d'ongheschickte wimbrauwen. Mastick ghecknout ende inde mont ghehouden maeckt eenen goeden aessem/ende tslap oft weeck tandtvleesch vast ende sterck. Tbeste Mastick groeyet zeer oueruloedich int eylant van Chio. Voor tbeste wordt ghehouden tghene dat blinckt ghelijck een lichtwormken/ende wit is/volwassen/ drooghe/ breuckich/wel rieckende ende gheluyt gheuende. Tgroene en is soo goet niet/ende wordt gheualscht met wieroock ende witten HersT. Gal. Dit boomghewas is van een warmachtighe waterachtighe/ ende niet luttel coude eerdtachtighe substantie/ waerom dat oock drooghende is tot int wtterste vanden tweeden graet/ ende beghinsel vanden derden: in warmte ende coude ist eenichsins middelmatich ende ghetempert. In alle zijn deelen heuet een gelijcke stoppende cracht/ soo in wortels/tacken/tsopkens/schueten ende bladers/ als in vruchten ende schorssen. Tsap oock wt de groene bladers gheperst/ is inden seluen graet middelmatich stoppende. Daerom wordet alleene ende oock met ander medicijnen inghenomen/die het Roodt-melisoen ende den buyckloop genesen. Jae dat meer is/tgheneest tbloetspouwen ende het wtgaen vanden eersderm/in vueghen dat den Hypocistis zeer nae comt.

Onechte Termentijn-boom. In Latijn/ Terebinthus cum flore. In Franchois/ Terebincke. In Spaensch/ Cornicabra. In Italiaensch/ Terebinto. In Enghels/ Terpentine tree.

Grooten Termentijn-boom met bladers van Pistachen. In Latijn / Terebinthus maior, Pistachiæ folio. In Italiaensch/ Terebinto.

Bladerken vanden cleynen Termentijn-boom ghelijckende d'Mastick bladt.

Vlieghen oft mugghen die wt de hoorné oft blaesken spruyten.

De roode besien oft roodtachtighe greynen vande druyuen die eenichsins van fatsoen ende verwe den Ciceren ghelijck zijn / moghen een oorsake wesen dat desen boom Terebinthus ghenoemt wordt. Want Erebinthos in Grieck is in Latijn Cicer te segghen. Desen boom groeyet ouervloedich op alle hoeuels ende afhanghende plaetsen van Languedoc ende Prouencen die wel ter Sonnen staen/ waer dat wy twee soorten van dien ghesien hebben/ verschillende alleene in bladers. Maer meest die de smalle bladers heeft dien vanden Mastickboom ghelijck/ soo van standt als van verwe ende ghedaente/ maer tweemael grooter van bladers. De tweede soorte heeft de bladers veel breeder ende ronder dien vanden Lauwerboom ende Pistachien ghelijck/ iae soo zeere dat de ghene diese van verre siet/ daer by soude bedroghen zijn. De druyuen hebben sy euen ghelijck/ met roode purperachtighe besien/ maer meerder dan die vanden Mastickboom/ de welcke rijpe wordende ten laetsten groenblaeu zijn/ ende niet in theghinsel/ ghelijck de groote Apollo van Versel meynde/ De bloemen staen vele by een dien vanden Mastickboom oft Sumach niet onghelijck. De blaeskens zijn velachtich/ lanckworpich rondt/ oft spits/ hoeckachtich oft rondt/ wt de welcke Mugghen wt een bruyne vuylicheyt vlieghen/ wt de welcke vloeyet een sap/ dat zeere ghepresen wordt om Balsemen te maken. Als dese Boomen op eenen goeden gront wassen / soo crijghense de hoogde van Boomen/ alsoo wel als de Mastickboom/ de welcke wy dickwils met een mes door de schorsse gesneden hebben in tbosch van Valene drie mijlen van Montpelliers/ waer wt dat veel claeren Terebintin druypte.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Terebinthboom is zeer wel bekent / waer af tsaedt / bladers ende schorsse stoppen / ende zijn tot de selue ghebreken goet / daer toe die vanden Mastickboom nut zijn / op de selue maniere bereyt ende inghenomen. De vruchten zijn bequaem om eten / maer de maghe teghen / sy verwarmen/ doen water maken/ verwecken tot byslapen/ ende zijn zeer goet met wijn ghedroncken teghen de beten vande fenijnighe spinnen. De Terebinthijne wordt wt Arabia petræa ghebrocht/ ende oock wten Joetschen lande/ Syrien/ Cypers/ Afrike ende Grieckshe eylanden. Maer de witte/ doorluch-

 tighe

tighe / met een glaesachtighe verwe oft blaeuachtich / ende die den reucke heeft vanden Terebinthboom/is d'alderbeste. Terebinthine gaet alle Hersten te bouen/daer nae die vanden Mastickboom/ ende Pijnboom/ ende witten Denneboom. Nae dese volghen die vanden rooden Denneboom/ende vande Pijnappels. Alle dese soorten hebben een verwarmende cracht / sy maken weeck / sy doen scheyden/ende suyueren. De selue alleene/ oft met honich gheleckt / zijn zeer goet teghen den hoest ende uitdrooghen/sy suyueren de borst ende doen water lossen/ sy verteeren raeuwe humeuren/ sy maken den buyck weeck/ende maecken weder effen d'ongheschickte wimbraeuwen. Terebinthijn met Spaens groen/Coperroot ende nitrum ghemengt/gheneest alle schorftheyt ende zeericheyt. Met olie ende honich ghemengt / gheneest de loopende ooren daer in ghedrupt. Terebenthijn is oock zeer goet teghen het ieucksel vande mannelijckheyt/ende dienstelijck in alle plaesters die versoeten ende vermorwen. Terebinthijn alleene / is zeer goet teghen de pijne inde sijden/ghestrecken oft daer op gheleyt. Gal. De schorsse/bladers ende vruchten vanden Terebinthboom/ hebben eenige tsamen-treckende cracht/ende verwarmen oock tot inden tweeden graet. Aldus is oock claer datse drooghen. De varsche hebben oock eenighe vochticheyt / maer zijn drooghe tot inden tweeden graet. De drooghe vrucht is drooghende/bycans tot inden derden graet. Want sy is soo heet/dat de ghene diese etet/ terstont haer warmte gheware wordt. Daerom doet sy oock water maken / ende is den Miltsuchtighen zeer nut.

Sumach oft Smacke. In Latijn/Rhus obsoniorum & Coriariorum.

Sumach van Plin. In Latijn/Rhus Plinij Myrtifolia Monspelliensium.

De rosse verwe vande besien heeft dese plante den naem Rhus ghegheuen. De druyfkens ende besien die serp van smake zijn / werden eertijts ende oock nv ter tijt vele ghebruyckt in saucen: waerom dat oock Rhus obsoniorum in Latijn ghenoemt is. Maer de schorsse ende bladers worden vande Leertauwers ghebruyckt om hun leer te bereyden/ waerom dat oock Rhus Coriariorum gheheeten wordt: In vueghen dat dese dinghen niet en zijn als sommighe t'onrechte segghen / comende van twee diuersche planten / maer zijn deylen van een boomken. Dese groeyet op sommighe sauelachtighe ende dorre plaetsen ontrent de Olijf houen / buyten Montpelliers ende Nieucasteel / soo hooghe bycans als de groote Vlierboom/ende veel hoogher dan die van Dioscorides. Desen boom

is den

is den ghemeynen Sorben-boom van bladers/ghedaente ende standt/soo gelijck/ datse zeer qualijck wt malcander te kennen zijn / ten zy datmen die scherp besiet: Maer op de dorre/ steenachtighe ende ongeboude plaetsen van Prouencen/is hy cleyne ende leegh/soo groot ende soodanich als van Dioscorides beschreuen wordt/zeer van twee cubitus hooghe.

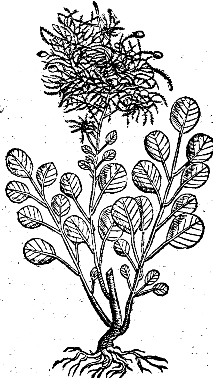
Rhus Plinij, Myrtifolia Monspelliensium.

Van Plinius worden twee ander boomkens beschreuen die Rhus oft Sumach ghenoemt zijn/de welcke insghelijcx ghebruyckt worden/ om het leder te bereyden/maer tsaedt en wordt niet ghebruyckt ghelijck dat vanden anderen. De meest bekende van desen / ende die meest ghebruyckt wordt ouer al Languedoc/sonderlinghe van die van Montpelliers / groeyet zeer oueruloedich aende canten vande riuiere Lanus,hebbende veel groene viercante roeykens ende tacskens / met de bladers van stekende Palme/ Myrtus/oft Juiube. Tsaycken groeyet in gehoeckte velachtighe huyskens/ghelijck dat vanden Cali,maer het is veel minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Rhus dat opde saucen ghestroeyt wordt/ heeft een zeer profitelijcke schorsse: De bladers hebben een stoppende cracht/ ende doen de selue wercken vande Acatia. Dwater daer de bladers in ghesoden zijn/maket hayr swert/ende wordt met een clysterie ingheset teghen het Roodtmelisoen/ ende oock ghedaen inden dranck ende baden. Tselue is oock goet ghedrupt / inde Loopende ooren. De bladers met azijn oft honich nat ghemaeckt/beletten het voorts-eten vande etende seericheden/ende het afgaen des vleesch vande naghels daer op ghelegt. Vande dorre bladers wort een sap oft vettichheyt gesoden in water / soo dicke als honich/welck tot de selue gebreken goet is/ daer Lycium toe ghebruyckt wordt. Tsaet doet oock de selue wercken / ende wort ghestroyet op de spijsen vande ghene die den buyckloop oft roodtmelisoen hebben. Tselue saedt ghelegt op alle versche gheslaghen/ gheuallen / ghestooten wonden oft buylen met water nat ghemaeckt / bewaert die van alle verhittinghe. Met honich ghemengt neemt wech de rouwicheyt vande tonghe / ende stopt den witten vloet vande vrouwen. Met eycken kolen ghestooten / gheneest de Spenc daer op ghelegt. Dwater daer tsaedt in gheweeckt heeft / wort met sieden stijf / ende is crachtigher dan tsaet selue. Rhus gheeft een gomme die inde holle tanden ghesteken wort / om den tandtsweere te verdryuen. Gal. Sumach is drooghe inden derden/ ende vercoelende inden tweeden graet / ende doet alle de voorseyde wercken.

Coccigria Theophrasti.Cotinus Plinij.Rhus Allobrogum Theo.Chrysoxyllon van sommighe ouders/van sommighe vande Franchoisen Fustet-hout ghenoemt.

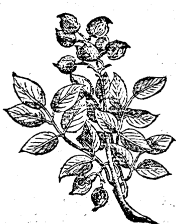

Cotini zijn in Griecks te segghen hairachtighe vlockskens oft cranskens soodanich als op de helmetten oft hanecoppen ghesien worden / ende om dat dit boomken soodanighe bloemkens heeft / soo ist alsoo oock genoemt gheweest: Dwelcke op d'opperste vande roykens / die vijf cubitus ende meer hooghe zijn/zeer schoone wolle draegt/ die ghelijck een sijde ghecrolt staet/ende ghelijck eenen breeden crans wtghespreyt/ van bruyn-roode ghecrolde hayrkens. Tsaet is minder dan vande Linsen/ rosachtich swert. De struyck ende taeye roykens zijn bruyn. De bladers zijn rondt/dicke ende stijf/ die vanden Cappers ghelijck / van verwe ende reucke die vande Pistachen oft Terebinth-boom niet onghelijck. Jnden lande van Orenge / vier mijlen van Auignon/soomē nae Aix gaet/groeyet dit boomken zeer ouervloedich. Wy hebben tselue oock ghesien ontrent Verone ende binnen Venegen wtten gheberchten van Jstrien daer gebrocht. Waer door wy te meer verwondert zijn / dat Matthiolus van soo aerdighen boomken / welck soo zeer ghebruyckt ende vercocht wort / om daer mede het leyr te bereyden/niet eer vermaent/noch gheschreuen en heeft.

Fistiken-

Fistiken-boom met de vruchten ende hoornen. In Latijn/ Pistacia cum corniculis. Therebinthus Indica Theoph. In Italiaensch/ Pistachi. In Enghels/ Pistackes ende Fistikes.

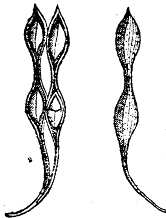

De Fistiken-boom wordt in Grieck Pistacia ghenoemt om zijn noten oft vruchten/ de welcke die vanden Pijnboom ghelijck zijn. De Fistiken zijn nv ter tijt inde Apoteke zeer wel bekent/ ende worden gheten ghelijck de Pijngels. Dese zijn binnen groen loockuerwich/ vã buyten becleet met een vellefen ende schelpe ghelijck de Haselnote. Den boom die ick inde houen van Italien ghesien hebbe/ is van tacken/ bladers/ ghedaente ende grootte den Terebinth-boom ghelijck. In Italien ende Prouencen crijghense drijfwijse roode bloemen/ waer datse ghesaeyt worden/ maer de vruchten en worden daer niet rijpe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Fistiken zijn zeer goet voor de maghe/ Maer met wijn inghenomen/ oft ghegeten/ zijn sy zeer goet teghen de beten vande slanghen. Gal. De vruchten vande Pistacia zijn eenichsins van subtijlder substantie/ met weynighe bitterheyt ende wat reucke. Sy openen de verstoptheyt vande borst ende longher/ maer sonderlinghe vande leuer.

Glans vnguentaria, Cathartica, siliquata.

Ben. De driecante maer ronde figure/ ende die vander Eeckel gelijck/ heeft dese vrucht den naem van Eeckel ghegheuen/ Maer d'olie die daer wt gheperst wordt/ heeft haer tot onderscheyt van ander Eeckels/ Glans Myrepsica oft Vnguentaria ghenoemt. De welcke Dioscorides eertijts niet min en was bekent/ dan sy nv ter tijt is/ maer niet haer schorsse oft haeuwe/ de welcke hy int eerste boeck Palmulas noemende bijden Phenicobalanus ghelijcket/ waer af dat die van Arabien den naem Ben schijnen ghetrocken te hebben/ dwelcke sy segghen te wesen dese Nucula vnguentaria. D'apotekers ende Parfumeerders/ perssen daer wt olie/ dienende totter ghesontheyt ende tot wellust/ de welcke ghelijck sy gheen lieflijckheyt van reucke en heeft/ soo en crijchtse gheen schimmel/ noch stercken reucke/ noch en bringt gheen smetten noch vuyle vlecken in handtschoen oft cleeders die daer mede bestreken zijn/ maer is de bequaemste van alle olien om alle lieflijckheyt van reucke goet ende varsch te bewaren. Dese pleegtmen te perssen ghelijck d'olie van Sesamum oft Amandelen/ Dese note oft Eeckel is ghesloten in een zeer fraeye haeuwe die noch van ouders/ noch oock vande iongher Herbaristen is beschreuen/ van een palme lanck met twee lagen in een haeuwe/ ende is lanckworpich/ rondt/ dunne/ met twee hoeuelkens wtpuylende/ te weten/ d'een onder ende d'ander inde middel/ hebbende in elck een Eeckel besloten/ maer het opperste is ghelijck eenen scherpen stijl/ staende als eenen beck/ ende ghelijck een spits punt vande Rhododendrum oft vande cruypende Periploca. Binnen is die rosachtich van verwe/ ende buyten graeu oft asch-verwich/ met rimpels oft strepen inde lengde gheteeckent/

treckent/ maer gheheel leerachtich/ ghebuychsaem ende schorsachtich/ laf van smake/ een weynich tsamen treckende ende drooghe/ Dese wert gheschoncken eerst mijnen meester Rondellet/ daer naer my/ soodanich als wy hier de figuere gheuen.

Lilac.

Dese Glans Vnguentaria en kan gheen Lilac zijn/ soo verre als de schilder in Matthiolus wel gheconterfeyt heeft/ die hier wil/ ick en weet wat/ segghen: want sy heeft de bladers langher dan die vanden Poplierboom/ de vrucht sonder haeuwe/ maer elck bisonder/ ghelijck de Fistiken voorts comende. Vanden Lilac sullen wy corts spreken op zijn plaetse.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Glans vnguentaria een drachme swaer inghenomen/ neemt wegh tgeswil vande milte. De selue met meel van Lolium ende mee ghemengt/ is goet gheleyt op de plaetse vanden fleircijn. In azijn ghesoden gheneest de schorftheyt ende quaede zeericheyt/ daer op ghestreken/ maer met nitrum ghemengt/ gheneestse de mismaecktheyt vander huyt/ ende blaeuwe plecken. Met pisse ghemengt/ verdrijft de sproeten/ vlecken van masels/ ende bladerkens int aensicht/ ende oock de ghebreken vander huyt. De selue (een vierendeel loots seght Galenus) inghenomen/ doet braken/ ende met Mee inghenomen/ gheeft camerganck/ maer is de maghe teghen. De schorsse is meer tsamen treckende/ maer tsap gheperst wt de ghestooten Eeckel/ wordt ghedaen in afuaeghende medicijnen/ de welcke teghen crauwagie ende schorftheyt goet zijn. Mesue. D'olie maeckt sachte/ sy is goet teghen de coude ghebreken vande zenuen ende doet scheyden de harde gheswillen.

Balaninum oleum. **Olie van Ben.**

Diosc. Dese olie neemt wegh de vlecken/ sproeten/ vlecken van masels/ ende swarte oft blaeuwe lickteeckenen/ ende gheeft camerganck/ maer sy is de maghe teghen. De selue met gansen smout ghemengt ende in d'ooren ghedrupt/ is goet teghen de pijne vanden ooren/ ende ruysschen en̄ tuyten. De selue cracht heeft de olie van Sesamum.

Syringa cærulea Lusitanica Lilac Matthioli.

Syringa Italica.

De blaeuwe bloemen staen zeer vele by een/ die eenen zeer lieflijcken reucke gheuen: de bladers zijn die vanden Poplierboom ghelijck aen tackskens groeyende dien vanden Sumach niet onghelijck.

lijck. De wortel gheeft veel schueten van een mans lengde oft meer hooghe: Dese plante is nv ter tijt wel bekent/met de welcke veel houen van Nederlant verciert zijn.

Syringa Italica.

Dese plante heeft de bladers langher dan die vanden Birckenboom: de bloemen wit ende wel-rieckende/die vanden Orenge oft Lindeboom ghelijck. Sy is nv ter tijt met desen naem inde houen van Nederlant zeer wel bekent.

Pimpernoten. In Latijn/Staphylodendrum Plinij. In Hoochduytsch/Pimpernußle. In Franchois/ Baguenaudes à patrenostres. In Italiaensch/ Pistachio saluatico.

Desen boom die hier ghecontersteyt staet/ende in Italien is groeyende/schijnt om sijn zeer lustighe witte bloemen/die van reucke ende ghedaente dien vande Brionie oft wilde-Wijngaert gelijck/ Staphylodendrum Plinij te wesen/die nochtans seght dat de bladers heeft vanden Acer. Dese groeyet oock vele in Switserlant niet verre van Basel/als een boom/op leeghe/vochte oft slijck-achtighe plaetsen/lancks de riuieren ende tuynen/ ghelijck de Vlier/wien dat hy van ghestalte ghelijck is/oft emmers den Terebinth/maer de bladers zijn aerdich fijn/ghekerft ende bouen spits. Tsaedt is eenichsins de keerne vande Criecke ghelijck ende etelijck. De struyck van dese plante is in sommige cloosters so groot als van eenen Pruymboom/ende vande notkens worden Paternosters ghemaeckt.

S. Jans broot.

Desen boom wordt byden ouders Ceratonia genoemt/so veel te seggen als een cromme haeuwe: wãt de haeuwe is langer dan eenen voorvinger/plat ende crom ghelijck eenen hoorne/de welcke Plinius seght dat zeer soete om eten is. Dese vrucht is zeer wel bekent den ghenen die ontrent Nyssen cũ aende Zee van Genua woonen/waer dat sy vande kinderen oock vande Verckens gheten wordt. Daerom moeten de ghene die d'nieuwe Testament ons heeren ouersetten Luc. 15. vanden verloren Sone/tselue verstaen van dese vrucht. Dese plante en heeft gheen cleyne ghelijckenisse met de Cassia fistula, dien sy van gedaente ende groeyen zeer ghelijck is/ghelijck wy onlancks ghesien hebben inde houen van Nederlant. Tsaedt en is de Cassia saedt niet onghelijck. Tbladt is bruynder ende ronder/tbladt van Cotinos niet zeer onghelijck.

Cassia.

Van desen zeer nutten ende profijtelijcken boom moeten wy danck weten die van Egypten oft van Arabien/vande welcke dat sy den naem heeft ontfanghen/ten ware dat hy comen ware van tgrieckx woort Calys, d'welcke leerachtich te segghen is/al oft de groote haeuwe leerachtich waere/de welcke eenen yeghelijcken wel bekent is/maer in dien men de breede saden die daer binnen in diuerse vellachtighe grubbekens ligghen/naer dat sy in coudt water geweeckt hebben/saeyde ende met eerde ouerdeckte/men soude daer wt sien spruyten een plante/die van groeyen ende ghedaente de Carrobia ghelijck ware. De bloemen zijn geel/dien vande cleyne Gouwe ghelijck/wel-rieckende/ende

vele

S. Jans broot. In Latijn/ Ceratia siliqua. Carobe à Chaldæis. Carobia Actuarij. In Hooghduytsch/ S. Jhans brot. In Franchois/ Carobe. In Spaensch/ Algarronas. In Italiaensch/ Silique ende Carobe. In Enghelsch/ Sicketree.

Siliqua, aut Cassia purgatr. Arabum, Carrobijs similis.
In Neerduytsch/
In Hooghduytsch/
In Franchois/ } Cassie.
In Italiaensch/
In Enghelsch/
In Spaensch/ Cassia fistole.

vele/van ses oft seven bladerkens sterrewijs/ende soodanighe alsser zeer vele ende zeer excellente ghesien/ ende met hem heeft ghebrocht wt de eylanden van America/ ende S. Domigo/ de zeer gheleerde Herbarist de Heere Jan Bryon van Hoppe-ville Norman.

Cracht ende werckinghe.

Cassie is een medicijne sonder eenich perijkel/ die alle daghe ende vre van eenen yeghelijcken/ tsy oudt oft ionck/ man oft vrouwe/ iae van bevruchte vrouwen sonder perijkel oft letsel mach inghenomen worden/ om door camerganck af te iaghen de ghele cholerike ende waterachtighe humeuren vande leuer/ nieren/ ende oock alle heete humeuren des inghewants. Mesue. Cassia fistula is een warmte ende coude ghetempert/ wtghenomen datse wat meer wermte heeft/maer vocht inden eersten graet. Sy purgeert door sachten camerganck sonder eenich perijkel de cholerike ende oock waterachtighe vochticheden wtter maghe/ ende is zeer goet teghen de cortsen die wt sulcke humeuren oorspronck hebben: waer doore dat sy oock tbloet suyuerder maeckt/ ende de scherpicheyt des bloets ende cholera brekt. Cassie doet scheyden de heete gheswillen vande longher/ borst ende kele/ende versoet die partien sonder eenich bijten. Cassie verslaet den dorst/principalijck met sap van Endijuie oft Cicoreye/ oft Nascaye/ dat nae de conste ghesuyuert is/ inghenomen. Cassie inghenomen met dinghen die water doen maken/ ende water daer Calissihout in ghesoden heeft/ versoet de onghetemperde hitte vande nieren: waerom datse oock aldaer tgroeyen vanden steen belet.
Cassie moet ghenomen worden wt schoone/ volle ende sware pijpen/ die van buyten blincken/ ende binnen vol marcks zijn/ ende lieuer die versch wtghedaen is/dan in potten bewaert wordt: Maer ist dat dinghewant drooghachtich is/ soo salmen de Cassie met olie van soete Amandelen slibberachtigher maken/ ende in dien dat weeck ende glat is/ men sal de slibberachticheyt minderen met Myrabolanen oft Rhabarber/oft water daer Mastijck in ghesoden heeft/oft Spica by ghedaen is. Ist dat

wy die willen bringhen tot de passagien vander vrine/men salder byvoegen dinghen die water doen maken. Maer midts dat de Cassie traeghelijck ende niet sterck en werckt/soo mach wat scherps (als Thymus oft Hyssop) dat haer werck versterckt/daer mede ghemengt worden/ oft eer eenighe vande medicijnen die sterck en camerganck gheuen. Maer de Cassie purgeert stercker/ als die met Wey inghenomen wordt. Dese heylsame medicijne is soo lieflijck ende onsorghelijck/ dat alle man tzy ionck oft oudt/iae kinderen ende swangher vrouwen/tselue sonder eenich perijkel moghen innemen.

Molle Clusij.

Molle.

My heeft goet ghedacht/ dat ick hier soude laten volgen het Molle vanden zeer veruaren Herbarist Clusius beschreuen/om ons ordeninghe ende voornemen te moghen veruolghen/ waer-af de Heere Brancion my heeft tsaedt ende loof ghegeuen ende mede ghedeylt. Wy sullen hier Clusius woorden by voeghen. Clus. Maer de reucke vande Venckel doet my ghedincken eens booms die in Peru groeyet/ende Molle genoemt is/vande welcke ick ouer eenighe iaren/ twee cleyne plante ghesien hebbe die van saedt voorts ghecomen waren / inden zeer schoonen hof vanden zeer vermaerden Heere Jan Brancion tot Mechelen/ de welcke door dē hardē winter/ in het derde iaer storuen ende verginghen. Dese boomkens (soo die noch teerkens waren) hadden den tronck doncker groen/besproeyt met veel aschverwige vleckskens. De bladers stonden vederwijs/die vander Essche ghelijck / maer veel minder / doncker-groen/ ghekerft ende beneden smalder / wt de welcke/ nae dat sy vande boomkens gepluckt waren/een melckachtich sap/dat taey ende lijmachtich/ eñ weiriecken de was/drupte/iae de bladers ghewreuen oft ghestooten zijnde/gauen den reucke vāden Venckel/maer van smake schenen die een weynich tsamen-treckende cracht te hebben. De vrucht daer wt dat die voorts ghecomen waren/was bycans soo groot als een peper-coren / eñ oliachtich / met een roodtachtich vellecken becleet/ende druysiwijs by een hanghende / gelijck men hier by de figuere mach sien/ die ick doen ter tijt nae dleuen liet conterfeyten. Wat bloemen dat sy crijghen en weet ick niet / maer sommighe Auteurs willen segghen dat sy cleyne zijn/ ende die vanden Wijngaert gelijck. Desen boom groeyet ouervloedich inde dalen / ende op het plat lant / vanden lande van Peru / ghelijck alle Auteuren segghen die vande West-Indien gheschreuen hebben / maer principalijck Pieter Cieça die haer beschrijuinghe int 312.cap.van d'eerste deel vander Chronijcke aldus gheeft. Lancks dese gheheele strecke machmen sien sommighe groote ende oock cleyne boomen / die Mollen vanden inwoonders genoemt zijn/de welcke cleyne bladers hebben/met den reucke van Venckel/ eñ de schorsse soo zeer ghepresen / dat metten water daer sy in ghesoden heeft de pijne ende tswillen vande beenen benomen wort daer mede ghestooft zijnde. Vande tackskens worden zeer nutte tantstokers ghemaeckt. Vande vruchten van desen in water ghesoden wort ghemaeckt/nae de maniere dat die gesoden worden/oft wijn/oft eenen seer goeden dranck/oft azijn / oft honich. Jae dese boomen zijn byden Indianen soo groot gheacht/dat sy op sommighe plaetsen hun afgoden die geconsacreet houden. Sommighe segghen oock/dattet water daer in de bladers van desen boom ghesoden hebben / de pynen ghenesen die wt coude oirspronck hebben/ ende dat haer gomme/ die wit is ghelijck Manna/ in melck ghebroken/de schemeringhe vanden ooghen wechneemt.

Jesemijn met witte bloemen.

Dese plante heeft frayeren dan sekeren naem vercreghen / nae tsegghen van sommighe gheleerder mannen/de welcke meynen datse Jasmin ghenoemt is/ soo veel te segghen als een welrieckende violette/om datmen hier voortijts in Persen haer bloemen in d'olie leyde/welck Jasme nochtans als Dioscorides seght/quaden reucke heeft/waer door hy te kennen gheeft dat niet en is onsen Jesemijn.

Doch

Gelseminum vulgarius Iasminum.

Gele Jasmin. In Latijn/Iasminum luteum.

Oock soo streckt hem dwoort oft den naem van Violette veel breeder / dan dat daer by eenighe seker plante soude beteeckent worden: verre ist dan dat dese soude zijn die de Mooren Zambac ende Gelsemin heeten. Dese wort met scheuten in d'eerde ghesteken ouer al inde houen van Enghellant die wel ter sonnen staen/ende voor de besloten plaetsen vande pachthouen/oock aende prieelen ende gangen inde houen/waer datse voor een ciraet constich met tacken ghelijck een welfsel ouergeleydt wort. De bladers zijn onder breetst / op beyde sijden wat ingheslaghen/ende bouen spitser dan die vanden Mastick-boom. De bloemen zijn meestendeel wit/dien vanden Polemonium ghelijck/ groeyende op zeer langhe buychsame roeykens van acht oft thien cubitus lanck/ghelijck die vande Clematis altera. Zambac.

In sommighe houen van Padua/Vranckerijck ende Nederlant is gelen Jesemijn. Sommighe segghen datter oock is met blaewe bloemen. De gele heeft tsaet minder dan vanden Polomonium, dwelcke nae mijn onthouden swart is. De bloeme is van ghedaente insghelijcks vanden Polemonium, maer de bladers zijn langher.

Jesemijn met groote bloemen. Gelsiminum grandiflorum peramenum.

Inde Somer voorleden hebbe ick binnen Bruissel gesien inden hof vanden edelen Heere Jan de Boisot/een soorte van Jesemijn/ die hy zeer nerstich in eerden potten bewaerde / met schuetachtighe tackskens van eenen voet/ oft naeuwe eenen cubitus oft onderhalf lanck / maer die in volghende iaren roeykens crijght soo lanck als die vanden ghemeynen Jesemijn. De bladers zijn minder dan die vanden ghemeynen Jesemin / swerter ende ronder. De bloeme is zeer lieflijck om sien dien vanden ghemeynen Jesemijn niet onghelijck / maer viermael grooter/ wijt open/ soo breet als eenen daelder/wit/ ende op d'auerechte sijde root. De plante is hier te lande ghesonden wt Cateloigne ende Sente in Spaigne.

Balsamum. Xylobalsamum. Carpobalsamum.

Ballem. Ballemhout. Ballemsaedt.

Ick meyne dat Dioscorides beter de crachten dan de plante selue ghekent heeft: want hy schrijft zeer vele vande crachten/ende niet vande figure. Onse vrienden spreken aldus van dese plante. Het is een leegh boomken/leelijck int ghesichte/ aschuerwich/ met bloemen dien vanden cleynen gelen Je-

semijn ghelijck/ maer minder/ hebbende altijts groene roeyxkens / iaerlijckx sijn bladers in December verlatende / de welcke dat oock voor den Mey niet weder en crijgt. Dese plante groeyet in Alkairen ende Babylonien van saedt. In December worden de tackskens ghesneden / waer aen glaeskens ghehanghen worden met was beset/ om te ontfanghen de gout-gele vochticheyt die daer wt druypt/ de welcke den smake ende reucke vanden Muscus heeft. Desen Balsem is goet om kennen/maer als men dien kent/niet licht om crijgen. Men moet groote nersticheyt doen/om van sijn crachten wel versekert te wesen / ten eynde dat wy de selue niet connende ghecrijghen ende ghebruycken / ten minsten souden moghen dinghen ghebruycken die den seluen van deugden aldernaest comen oft de selue cracht hebben. De naecomers hebben voor de drie partien van dese plante / drie ander dinghen in hun stede bedacht. Want inde plaetse vanden Balsem hebben onse Barbari hun Balsemen ende Wondt-olien voor schatten bewaert/vande welcke de wonderbaerlijcke crachten/ by geschriften ende
Xylobalsamũ. experientien int licht gecomen zijn. Maer het Balsemhout/dwelcke inder Apoteke Xylobalsamum gheheeten is/zijn schuetkens van Mastijckboom/die ghemeynlijck gewormsteeckt zijn/ende nochtans gheensins te verachten/ soo verre als die versch zijn / ende den reucke niet verloren en hebben: want de selue gestooten/zijn een zeer goet puluer voor de maghe/tzy inwendich oft wtwendich ghebruyckt/
Tantstokers van Mastijcboom. midts hun complexie die smenschen nature aenghenaem is/ Dwelcke wel bewijsen de tandtstokers/ die met hun specerijachtighe ende matighe tsamen-treckinghe ende verwarminghe/ de tanden ende tandtvleesch zeer wel suyueren / stercken ende versoeten. Daerom worden veel duysenden van dien ghemaeckt vande ghene die opde galeyen van Genua sitten ende ghebannen zijn. Van desen valschen Balsemhout machmen in grooter menichte om luttel ghelts wt Italien ende Languedoc crijghen. Maer tsaedt dat inder Apoteken Carpobalsamum ghenoemt is / ghemerckt dat gheensins
Carpobalsamum. een vrucht en is vanden Balsemboom: iae dat meer is / datmen niet en weet van wat plante dat comen is/ende beschimmelt/ oudt/ sonder cracht ende sonder reucke is/ en behoort gheensins voor Carpobalsamum ghebruyckt te worden / maer by ghebreke van dien behoortmen te nemen tsaedt vanden Terebinthus oft Mastijckboom dat niet rijpe en is/ dwelcke excellente crachten heeft/ende soo my dunckt alle de deugden ende crachten vanden Carpobalsamum, meer dan eenich ander volbringhen. Iae dat meer is / wy hebben wt de wtspruytende ranckskens ende claeuwierkens vanden
Traen van Terebinthus. Terebinthus, inde Lente eenen zeer claeren ende wel-rieckenden traen ghetrocken die oock wel taey was/de welcke int digereren/tsamen heylen/ ende pijne versoeten/ schijnt te doen alle tghene dat den Opobalsamum vermach. Dwelcke niet alleene de gheleerste ouders/maer oock d'ongheleerde Barbiers beuonden hebben. Want daer en is gheen vã alle hun Balsemen/die om hun excellente crachten dien naem weerdich moghen zijn/oft daer en is gemeyne Termentijn by gheuoegt. Wat meynt ghy nv dat zijn soude / waert dat sy d'oprechte vochticheyt vanden Terebinthus, soodanighe als wy int cap. vanden Terebinthus beschreuen hebben/ daer by ghedaen hadden? Daerom oock soo meynen wy/datmen niet beters en soude moghen in stede van dien ghebruycken (ghemerckt dat alle haer deylen accorderen met de partien van dien/te weten hout/ vochticheyt ende saedt) dan d'oprechte Terebinthus. Matthiolus met de ghene die sijn olie van Giroffel-naghels/noten-Muscaten eñ Caneele meer achten ende beter houdẽ dan desen traen/ gheuen meer toe hunnen liefrijcken reucke ende smake dan de begheerde ende excellente crachten. Want dese dinghen / al ist dat sy excellente olien gheuen / en zijn nochtans Dioscoridi niet bekent gheweest / noch oock byden Fenijnen ende Theriakels niet ghelecken. Ende oock behaluen dat de selue meestendeel nae den brant riecken/ iae al ist dat die zeere wel bereyt zijn/ soo zijn die heeter dan wel van noode is / ende bequame om een heete onghetempertheyt int lichaem te bringhen. Iae ist dat yemant hem verwoordert de selue te ghebruycken op duyster ooghen / hy sal van eenen bysienden eenen blinden maken: want sy brengt rimpels op den appel vander ooghe / ende en dringt niet doore-/ maer benemet tghesichte den wegh / ende doet hem pijne. D'olie van Muscaten en is door haer slapmaken ende smetten gheensins nut noch om van buyten de wonden te heylen / noch om van binnen de crachten vander maghe by een te houden: noch en heeft oock niet dat den Balsem ghelijck is.

Balsamum Dioscoridis.

Diosc. Balsem-boom is een boomken soo groot als den Cytisus (niet de witte violieren) oft Buckx-doren (niet Pyracantha.) De bladers zijn die vande Ruyte best ghelijck/ maer veel witter/ altijts groene/groeyende alleene op een plaetse int Ioetsche landt in eenich dal / ende in Egypten: verschillende in deser manieren/te weten/ rudicheyt/ lengde ende dunnicheyt. Tgene dan dat dunne is ende eenen hayrachtighen crans heeft/heeten sy Theristum, soo vele te seggen als afsnydelijck/ by auenture om dat midts de dunnicheyt lichtelijck afghesneden wort. Inde Hondtsdaghen wort
Opobalsamũ. met ysers desen boom ghequetst/waer dat wt de quetsure een sap vloeyet/dat sy Opobalsamum heeten/maer soo soberlijck/datter alle iaere niet meer dan ses oft seuen maten diemen Congios heet/vergad ert

dert werden/dwelcke daer dobbel met siluer opgheweghen wordt. De proeue van desen traen is/ datse versch sy/sterck van reucke/suyuer/sonder serpicheyt/goet om wasschen/effen/tsamentreckende/ ende een weynich bytende van smaecke. Maer sy wort in menigherhande manieren ghevalscht/van sommighe met traen vanden Therebinth/Cypres/Mastick-boom ende Balanus: Desghelijckx met Sulinum, Metopium, honich/ oft vloeyende-was: welcke valschinghe lichtelijck beuonden wordt. Want als desen traen ongheualscht zijnde/op een wollen-cleedt ghestort wordt/en maeckt geen plecken/noch en laet geen teecken als hy wtghewasschen wordt/ maer gheualscht zijnde/soo blijft hy daer aen hanghende/oock in melck ghedrupt ruymet het melck / dwelcke de gheualschte niet en doet. Jae dat meer is / d'ongheualschte smilt terstont in water oft melck / ende crijgt een melckachtighe verwe/ maer gheualscht zijnde drijuet daer op ghelijck olie / hem wentelende oft sterrewijs wtbreydende: D'ongheualschte wordt van ouderdom dicke ende arger. Sy sprietooghen die segghen willen dat stijf zijnde int water te gronde gaet / ende naederhant scheydende bouen swemmet. Vanden Balsemhout/dwelcke Xylobalsamum gheheeten is/ wordet verssche ghepresen dat dun van rijskens is/ gout-geel/welrieckende / ende eenichsins den reucke vanden Balsem hebbende. Tsaedt is oock wel nootlijck ghebruyckt: daerom salmen nemen tghene dat gout-geel is/vol/grof/ghewichtich/bijtende van smake/heet inden mont/ende een weynich hebbende den reucke väden Balsem. Dit saedt wordt ghevalscht metten saedt dat dien vanden Hypericon ghelijck is/dwelck wt de stadt Petra ghebrocht wordt/ maer tselue wordt bekent door de grootte / ydelheyt/ crachteloosheyt/ ende smake vanden Peper. Den traen heeft de meeste cracht/ende verwarmt zeere.

Xylobalsamũ.

Carpobalsamum.

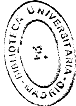
Cracht ende werckinghe.

Diosc. Balsem op d'ooghen ghestreken / neemt wech de duysterheyt ende letsels vanden ghesichte. Met salue van Roosen ghemengt/ gheneest de groote jeucsels vande vrouwelijckheyt/ daer op ghestreken/ende verweckt de maentstonden vande vrouwen/ ende iaegt af de doode vruchten. Balsem verdrijft tschudden ende beuen vande cortsen met strijcken / ende suyuert de vuyle zeerichheden / oock verteertse alle raeuwe humeuren van vuyle sweeringen ende aposteumen. Ghedroncken doet water maken/ende is zeer goet den ghenen die qualijck connen den aessem verhalen. Balsem wordt met melck inghegheuen alsmen Aconitum gheten oft ghedroncken heeft: oft teghen de beten oft steken van slanghen ende fenijnighe dieren/ ende wordt ghemengt in alle plaesters die versoeten ende morwe maken oft in preseruatijuen teghen fenijn. Metten corsten ghesecyt den Balsem heeft de principale cracht / daer nae tsaedt/ende thout de minste. Tsaedt is zeer nut inghegheuen teghen de pijne vande sijden/om de materie te rijpen/wt te worpen ende verdeylen/teghen de ghebreken der longher/ende den hoest. Tselue is oock zeer goet den ghenen die Sciatica/vallende sieckte/oft drayinge in thooft hebben/ende met pijne den aessen ophalen / oock die qualijck hun water connen maken / ende vande cholica ghequelt zijn: ende teghen de beten van fenijnighe dieren. Tis oock zeer nut den vrouwen om den roock te ontfanghen/ende opent de moeder alst ghesoden wordt in water ende daer in ghebaeyt: want het treckt wt d'oueruloedighe vochticheyt. Thout heeft de selue crachten / maer een weynich minder: dwelcke met water inghenomen / gheneest de raeuwicheden/ cholica ende crimpinghe des buyck / vercrompen leden ende beten oft steken van fenijnighe dieren. Tselue hout alsoo inghenomen/ doet water maken / ende is zeer goet ghebruyckt in hooftwonden die ghedroogt moeten zijn: het treckt wt de schelferen vande beenders/ ende wordt oock inde saluen ghedaen/om die dicke te maken. Eenich neus-wijs berisper mocht segghen/dat Balsamum nae Galenus schryuen/heet ende drooghe is inden tweeden graet: hoe salt dan van smaecke bernende heet ende bytende wesen? Dioscorides heeft ghememeynt dat Balsamum zeer haest werckende crachten heeft om te verwermen/maer is bedroghen gheweest door de subtijlheyt der deelen / welck Galenus merckelijck met dese woorden betuyght: Balsem is heet ende drooghe inden tweeden graet: iae is van alsoo subtijle deelen dat hy specerachtighen reuck gheeft: maer zijn sap oft Opobalsamum is veel subtijlder dan de plante selue / maer niet soo heet/als sommighe meynen / bedroghen zijnde door de subtijlheyt van zijn deelen. Maer de vrucht heeft de selue crachten door den aerdt / nochtans in subtijlheyt der deelen veel onstercker.

Aengaende de verscheydenheyt int lesen van den text wt Dioscorides, Theophrastus, Plinius ende Auicenna, hebben wy in onsen Latynschen Cruydtboeck breedelyck ghenoech verclaert.

In het verhael van de Nicotiane hebben wy ghesecyt dat de dinghen die verwarmen oft vercouwen met subtijlheyt der deelen/rasscher ende sterckelijcker wercken ghelijck azijn/ pluym-alluyn / zeer rasch ende sterckelijck tsamen trecken/ouermidts de zeer groote subtijlheyt der deelen. Camphere wordt in sommighe oock mede ondergheinengt om dat de gantsche cracht van dien door zijne subtijlheyt eer in het diepste des lichaems soude doortrecken: welcke medicijnen oft drancken andersins met de langhe vertoeuinghe souden verandert ende verwonnen worden vande natuere / ende alsoo haer crachten verliesen.

Neemt wech de duysterheyt van tghesichte.] Bouen de verwermende crachten die de

Balsam heeft/verdrijftse oock tghene dat de ooghen verduystert/dit doende door een bitterheyt ende subtijlheyt der deelen/met welcke sy doordringt het hoornachtich deel der ooghen / ghelijck als de gallen:meer wtdryuende dan verteerende. Maer want Dioscorides seght datse oock de sweeringhen suyuert/soo hebben wy geseyt dat int sap oft Opobalsem eenighe bitterheyt is/waer met sy af-vaegen.

Gheneest de groote ieucksels.] Midts dat het heete is ende van subtijle deelen ende oock welrieckende/welck der moeder aenghenaem is.

Met salue van roosen.] De salue van roosen schijnt hier by ghedaen te zijn teghen reden/ want sy is gantschelijck teghen de subtijlheyt der deelen van de Balseme : maer de salue van roosen van Dioscorides wort met Scœnanthum ghemaeckt: Serapio pleecht dat op te legghen met was ende olie. Moghelijck heeft Dioscorides roosen salue daer by willen doen/want hy meynde dat een zeer crachtighe ende heete medicijne was. Hier wt is te mercken datmen gheen ghedistilleerde olien van Alchemisten oft vervalschte ghedistilleerde Balsem ghebruycken en sal dan zeer wel ghemengt ende ghetempert met ander dinghen:want den meestendeel is hinderlijck door groote hitte ende subtijlheyt der deelen.

Verteert alle rauwe humeuren.] Dat is / de Balsem verteert de rauwe humeuren van sweeren ende gheswellen.

Die qualijck connen den aessem verhalen.] Doorsnijdende de dicke ende rouwe humeuren/ende openende de verlaedinghen ende verstoptheden/verteerende / rijpmaeckende ende verdrijuende/doet lichtelijck den aessem verhaelen.

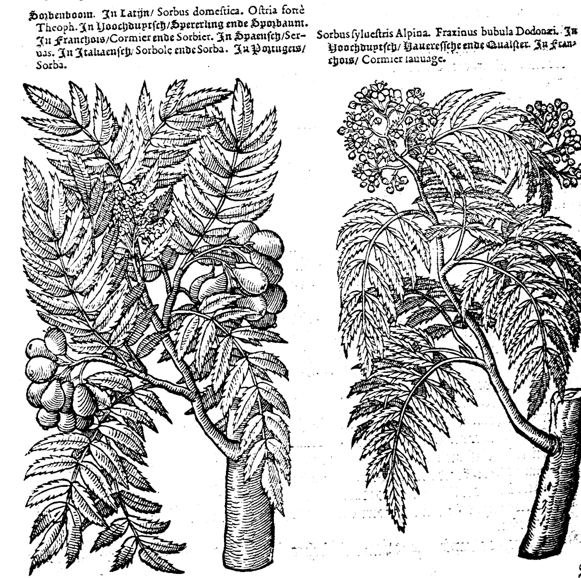
Met melck inghegeuen.] Balsem wort in de medicijnen teghen venijn ghedaen / als zeer crachtich wesende teghen venijn:ende het melck beneemt de scherpicheyt van het fenijn/ende maeckt de Balsem onstercker.

Thout heeft de selue crachten.] Want het heeft min saps ende is van grouer partyen.

Hooftwonden.] Want het droogt crachtelijcker/heylt de wonden des hoofts / die zeer groote droogte behoeuen.

Sorbenboom. In Latijn/ Sorbus domestica. Ostria fortè Theoph. In Hoochduytsch/Spererling ende Sporbaum. In Franchois/Cormier ende Sorbier. In Spaensch/Seruas. In Italiaensch/ Sorbole ende Sorba. In Portugeys/ Sorba.

Sorbus syluestris Alpina. Fraxinus bubula Dodonæi. In Hoochduytsch/ Hauceressche ende Qualster. In Franchois/ Cormier sauuage.

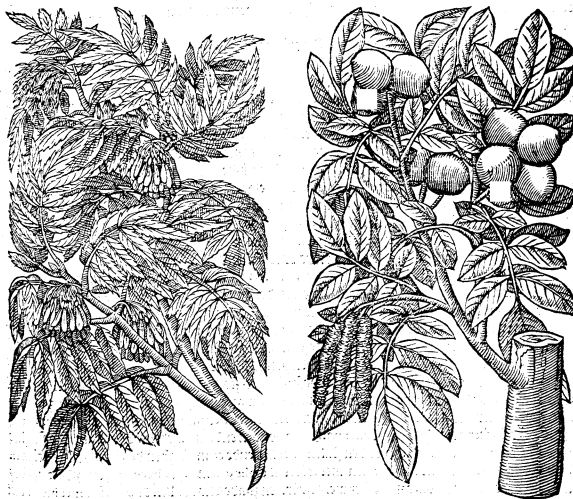
De

De Sorbenboom is hedens-daegs in Vranckerijck / Duytslant / ende Italien zeer wel bekent. Het is eenen grooten Boom/van bladers ende ghedaente d'Essche/Sumach/oft Veneetschen Sycomorus ghelijck: van verwe eens deels bleeck-geel/ende eens deels bruyn-roodt. De vruchten zijn rondt / oft de ghedaente hebbende van een cleyne Peere / ende zeer stoppende oft tsamen-treckende. De bloemen zijn wit / met trossen by een gheuoegt. Desen is ghcheel ghelijck een ander Boom/ die op coude ghebergten groeyet vande heete landen / ende inde bosschen van Nederlant / hebbende der ghelijcke witte bloemen/maer die croon-wijs by een wassen. De vruchten heeftse veel minder ende ouervloedich/ van verwe den Niepen ghelijck/ maer meerder/ suer van smake/meer vanden Voghels dan vanden Menschen begheert/ter plaetsen daer wy die ghesien hebben.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De geele Sorben afgheplucki eer die rijpe zijn/ouermidts ghesneden/ ende inde Sonne ghedroogt/stoppen den loop des buyckx als sy gheten worden/oft dwater ghedroncken daer sy in ghesoden zijn. Gal. Sorben hebben een stoppende cracht / maer ongheliick minder dan de Mispelen/waerom dat sy oock lieflijck om eten zijn/ende min stoppen dan de Mispels.

Essche. In Latijn/Fraxinus. In Hoochduytsch/Malbaum Eschenbaum. In Franchois / Freine. In Spaensch/ Frasno. In Italiaensch/Frassino. In Enghels/Aschetre.

Note oft Okernote-boom. In Latijn/ Nux Iuglans. In Hoochduytsch/ Nußende Welschnußbaum. In Franchois/Noix ende Noyer. In Spaensch/Nocies. In Italiaensch/Noci. In Enghelsch/Walnuttre.

Wt de voorgaende Sorben-boomen is d'Essche licht om kennen/wiens saedt inde Appteke Lingua auis ghenoemt is/dat is te segghen Voghels-tonghe/om dat den Voghel-tonghen ghelijck is. De smake is scherp ende bitter.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsap vande bladers ende oock de bladers selue / met wijn ghedroncken / oft op gheleyt oft ghestreken/ ghenesen de beten oft steken vande fenijnighe dieren. Asschen van Esschen schorssen ghebrant / met water ghemengt / gheneest de quaede zeerichevt / ende der ghelijcke scheurfthevt/ daer op ghestreken. Schauelinghen ende saeghemeel van Esschenhout ghedroncken/ men seght dat doodtelijck is. Ick weet datter Miltsuchtighe/graueele ende pocken metten schauelinghen zijn

ghenesen gheweest: hoe souden dan de selue moghen fenijn wesen? want desen Boom is den fenijnen viant. Soudet moghen zijn om datse den onuergisten lichaem die qualiteyt indruckt / die sy teghen tfenijn soude ghetoont hebben? Voorwaer desen Boom is den Cantharides oft Spaenschen vlieghen zeer aenghenaem / want inde selue sy groeyen/leuen ende steruen. Maer tselue is ghesevt gheweest/als vanden Geneuer-hout ghesevt werdt / dat door een scherpicheyt van zijn tacken soude moghen eenighe dooden/die van dwater daert in ghesoden heeft geen letsel en crijghen. Asschen vande schorsse van Esschen-wortel in een doeckşken ghenoopt / ende nat ghemaeckt/ opent de huyt daer op ghelevt / ende tgaetken dat alsoo gemaeckt is/wordt open ghehouden met een blat van Veyl daer op te legghen. Dwater daer de schorsse / saedt ende bladers in ghesoden hebben / ghenesen door een verborghen cracht de doof heyt/metten domp in d'oore te ontfanghen. Tsout vande Essche ghemengt met dinghen die water doen maken/ ende ingenomen/doen sweeten: Maer met medicijnen die purgeren ghemengt/ iaeghet af weyachtighe vochticheden / ende verweckt de nature om wt te drijuen. Matthiolus verhaelt dat het schuymachtich sap dat vergadert wordt van t'groen Esschen hout int vier geleyt/met also veel saps van Ciclamen/ Wijn-ruyte eñ Zee-ayuijn al tsamen een weynich ghesoden/ is een sonderlinghe medicijne teghen de doof heyt / alsmen dit sap drupt inde ghesonde oore/als de crancke slapen gaet: ende moet op de quade oore rusten. Ist sake dat hy doof is in beyde zijn ooren/soo moetmen dit sap druppen in d'oore die minst doof is/ ende op d'ander slapen. Tsaedt van Esschen ghenoemt vanden Apoteken Lingua auis, wordt ghebruyckt in Diasatyrion om dat lust gheeft tot Venus. Tis oock goet ghedroncken met wijn om water ende graueel wt te drijuen.

Noteboom.

De Noteboom wordt vele gheuonden / ende is den kinderen zeer wel bekent/hy heeft zeer groote gheribde bladers/ die vanden Therebinth oft Essche ghelijck / maer veel meerder / ende van grootte die vande groote Santorie niet onghelijck / wiens noten op eenen dach in deser manieren wit ghe-confyt worden: men snijt af met een mes de ionghe schellen ende schelpen vande noten / eer die houtachtich worden tot aende witte ende malsche schelle/ die terstont om dat sy niet swert en souden worden/in schoon claer water ghelevt worden/ ende daer mede ghesoden tot dat sy meurwe worden/ ende dan met caneele ende giroffel-naghels doorsteken zijnde / laetmen die sieden drie oft vier wallekens in syrop dat van claer suycker ghemaeckt ende ghesoden is/waer dat sy dan in ghelaten worden drie oft vier daghen/om dat sy tsuycker souden indrincken. Ende om dattet suycker wederom raew wordt vande vochticheyt diet naer hem heeft genomen/soo wordt dat selue suycker wederom op hem seluen ghesoden / dwelck alsoo twee oft drie mael ghedaen wort.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Noten zijn quaet om verteiren/der maghen niet nut/ cholerijcke humeuren genererende/ ende hooftsweer makende. Sy zijn oock seer quaet den ghenen die hoesten: maer seer nut den ghenen die nuchter souden ouergheuen ende spouwen/ als Plinius oock seght. Noten met Ruyte ende vygen geten voor ende nae den eten/wederstaen tfenijn:des ghelijcx geten nae datmen fenijn in dlijf heeft. De gheschickte Apoteckers maken in deser manieren Electuarium van Noten voor een preseruatijf teghen de peste. Neemt vette vyghen een pont/ Okernoten een half pont/groene Ruyte-bladers vier oncen/Sout drie vierendeel loots: Dese dinghen stoot tsamen met wijn. Noten zeer veel gheten iaeghen af de breede wormen. Met Ruyte ende wat honichs ghemengt / zijn goet ghelevt op sweerende borsten/coude apostumatien ende verwronghen leden: maer met Ayuyn/sout ende honich ghemengt/zijn seer goet ghelevt op beten van dulle honden ende menschen. Noten met de sloesters doorbrant/ende op den nauel ghebonden stillen de colica ende crimpinghen des buycx. Notschelpen oft de sloesters verbrant ende ghestooten/met wijn ende olie ghemengt / doen thayr vande ionge kinderen wel groeyen thooft daer mede seer wel ghestreken zijnde/ende vullen de plaetsen met hayr daert wtgheuallen is. De keesten oft keernen vande noten ghebrant/stoppen de stonden vande vrouwen met wijn ghestooten op den buyck ghelevt. De selue/maer van oude noten/ghenesen de Carbunckel/ Gangrene/eñ fistel der ooghen daer op ghelevt. De selue ghecnauwt/zijn een sonderlinghe remedie teghen het wtvallen vanden hayre/ Alopecia ghenoemt. Vande ghestampte noten wort olie geperst. De versche noten zijn der magen minst hinderlijck/midts dat die soeter zijn. Daerom als die met loock ghemengt zijn/soo trecken sy de sterckheyt wt. Noten ghestooten verdrijuen de blaewe plecken des lichaems daer op ghelevt. Vande Okernote wordt oock een olie ghemaeckt/diemen heet Carynium, ende heeft de selue cracht vanden Balaninum.

Preseruatijf van Mithridates teghen tfenijn.

Neemt twintich Ruyte-bladers/ een graen Souts/ twee keesten van Okernoten/ ende drie Vyghen: dese dinghen met een weynich wijns tsamen ghestooten/ende smorgens metten dagheraet ghe-

nomen

nomen. Plin. Noten met Ruyte ende olie ghestooten/ ghenesen de Squinancie daer op gheleyt/ maer tsweeren vanden ooren/ met wat honichs ghemengt. Gal. Desen Boom heeft soo wel inde bladers als inde spruytkens eenighe tsamen-treckinghe / maer een merckelijcke ende groote inde schellen oft sloesters/ soo wel groene als drooghe: Daerom pleghen oock de Volders de selue te ghebruycken: maer wy ghebruycken het wtgheperst sap in honich ghesoden / ghelijck dat vande Moerbesien ende Haghebesien/voor een medicijne vande maghe: Jae wy ghebruycken tot alle ander dinghen/daer toe dat de voorseyde sapen moghen goet zijn. Voorts tgene dat vande note etelijck is/dat is oliachtich/weeck ende dun/ daerom wordet oock lichtelijck wtgheperst/ ende hoe langher dat tselue wegh gheleyt wordt/hoe dat vetter wordt. Daerom salmen d'olie daer af slaen als sy zeer oudt zijn/ want voorwaer dan gheuen sy meest olie/midts den zeer wt roockendẽ domp: Daerom genesen oock sommighe daer mede de Gangrenen/Carbunckels ende Fistels vander ooghen: sommige ghebruyckense oock tot quetsuren vande zenuen. Voorts als die versch is/soo heeftse eenighe tsamen-treckende cracht / maer noch onuolmaeckt: ende noch niet drooghe zijnde/soo is die ghelijck alle ander vruchten die groene zijn/vol halfghecoockte vochticheyt. Nochtans de keest soo wanneer die drooghe gheworden is/heeft subtijle deylen/ende is een drooghende medicijne/ sonder eenich bijten. Plin. De sloesters vande Okernoten zijn zeere goet gheleyt op blaeuwe gheslagen plecken/ende quade schorftheyt vanden aensicht: oock zijn sy goet den ghenen diet Roodtmelisoen hebben. De Notebladers met azijn ghestooten/zijn zeere goet teghen de pijne vanden ooren. De keesten vande Okernoten van een nuchter Mensche ghecknout / ende gheleyt op de bete van een dullen hont / zijn een zeer sonderlinghe remedie. Sethus. Noten worden lichtelijck verteert in coude maghen / maer inde heete veranderen sy eer in cholerike humeuren. Noten voor alle ander spijse geten / voorderen tbraecken/ Maer den buyck vol daer af gheten/iaeghen de wormen af.

Indiaensche noten. In Latijn/Nux peregrina Indica.

Wt West-Indien wordt een vrucht ghebrocht / die de Okernote soo zeer ghelijck is/dat wy dickwils meynden/ eer wy die binnen ghesien hadden/dat Okernoten waren/Maer als wy die open gebroken hadden/soo vonden wy dattet vleesch etelijck was/ de note binnen witachtich/ ende den smake vande Castanie hebbende/sonder eenighe verscheyden keesten: Oock waren de sloesters ende schelpen dicker/dan die vander Okernote. Dese wert ons binnen Rochelle vanden zeer gheleerden Medicijn D. Launæus gheschoncken.

Zizipha candida Monspelliensium.

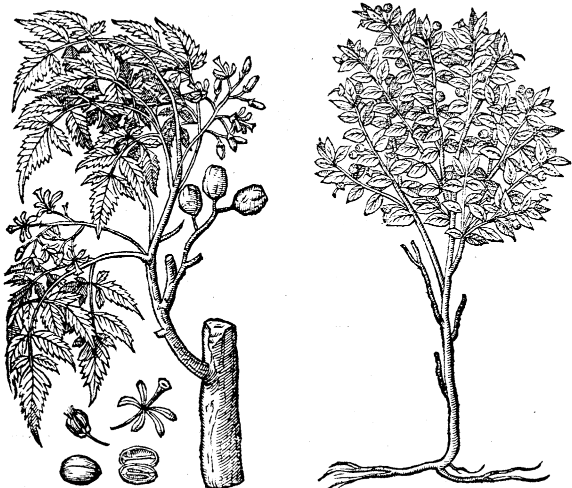
Die van Montpelliers hebben dese ghenoemt witte Juiube / midts de ghedaente van de vruchte ende van den gantschen Boom/ hoe wel dat heel onghelijck is van crachten/ als zeer onlieflijck van smaecke/vuyl stinckende ende bitter/maer van vleesch ende keerne de Juiube ghenoech ghelijckende: bleeck-geel van verwe: met ghesterde bloemen van Flammula oft Circea : de bladers van Eschen oft Staphylodendrũ oft Sorbus, bruyn-groen. Ende is te Venegien ende in Languedoc zeer ghemeyn: wordt in Nederlãt geoeffent in den hof van mijn Heer Jan Hoboken Griffier van Antwerpen. Auicenna schrijft dat de bloeme van Azedaræth warm is inden derden graet/ẽn drooge tot int eynde vanden eersten: Oock seght hy datse de verstoptheyt vãde Herssenen opent. Dat oock dwater daer af ghedistilleert de luysen doodet/ende thayr doet groeyen/met wijn ghemengt ende thooft daer mede ghewasschen. De vrucht is der borst zeer schadelijck ende hinderlijck.

Swerte ende roode Crake-besien.

Beyde dese planten en ghelijcken niet qualijck de Idæa, die van aensien den Myrtus oft Stekende-palme willen ghelijcken: waerom datse vande Apotekers ende tghemeyn volck Myrtillen ghenoemt/ ende daer voren ghebruyckt worden. Want sy stoppen ende droogen beyde/ een weynich vercoelende/alle welcke crachten zeer wel ouer-eencomen met de wortel van Idæa, die daer toe principalijck ghebruyckt wordt / de welcke oock den naem vanden bergh Ida heeft / midts dat die niet en groeyet dan op bergachtighe plaetsen/ ende steyle afhanghen van berghen inde heete landen/met de welcke de bosschen vande coude landen meest ouercomen. In Engellant/Vranckerijck/Duytslant/ ende Nederlant/ende op de zeer hooghe berghen van Seuene ende Italien hebben wy beyde dese vruchten gheten: de welcke int eerste groen zijn / daer nae roodt/ maer ten laetsten als sy rijpe zijn/ swert/vol van een lieflijck wijnachtich sap/ende suet van smake. Dese groeyen met menichte neffens de bladers aen zeer veel houtachtighe tacxkens / maer de bloemen zijn bleeck/ die vander Heyde oft Vnedo ghelijck. De wortel is houtachtich/ veel rijskens voort-brenghende die meer dan eenen voet hooghe zijn. De bladers zijn doncker groen / die vanden Myrtus oft Stekende-palme niet onghelijck/ maer ronder ende sachter/de welcke inde winter afuallen.

Zizipha candida Monspelliensium, perperam Sycomorus Venetorum & Italorum. Azedaræth Auicennæ. In Portugeis/ Arbol paradyso.

Roode ende swerte Crakebesien. In Latijn/ Vaccinia nigra & Rubra, Idea vitis Theoph. Dalescamp. Clusio, & Herbarijs peritioribus. Myrtyllus Officinarum Germani. Myrthus montana. Vua vrci Anguillaræ. In Franchois/ Aurelle ende Airelle. In Italiaensch / Vua orsa ende Vigna dell Orso. In Enghels/ Wortelberries.

Roode Crakebesien.

Opde selue plaetsen groeyet de plante vande roode Crakebesien/ blijder ende schoonder van ghedaente/ maer niet soo vele als vande swerte/ nochtans heeftse de bladeren dien vande swerte niet onghelijck/ maer een weynich meerder/ ende die vanden witten oft grooten Myrtus zeer naecomende/ maer ronder. De besien zijn den anderen ghelijck/ maer roodt/ meer stoppende oft tsamen-treckende ende niet soo sapich. De wortel is euen houtachtich/ maer cruypende met saselingen ghelijck de Heyde. De bloemen zijn lijfuerwich ende lanckachtich/ met cleyne draeykens die inde middel wtsteken.

Veenbesien.

Veenbesien en worden niet vele gheuonden dan in Duytschlant / ende ontrent de Zee / oft inde Vennen van Hollant/ sonderlinghe ontrent Vtrecht/ waer datse oueruloedich groeyen/ voorts bringhende witte bloemkens. Dese Veenbesien heeft ons aldereerst van daer tot Antwerpen ghebrocht Jan Cruthman diemen hiet de Vroede van Mechelen gheboren / de welcke de roode Crakebesien van verwe niet onghelijck en waren/ maer lanckworpigher/ van fatsoene die vanden Perlecruyt niet ongelijck/ wassende aen zeer veel houtachtige cleyne ende corte steelkens/ met de bladers van Quendel oft Herniaria. De roode besien zijn dickwils met tipkens ghepleckt / met eenen suyueren ende tsamen-treckenden smake.

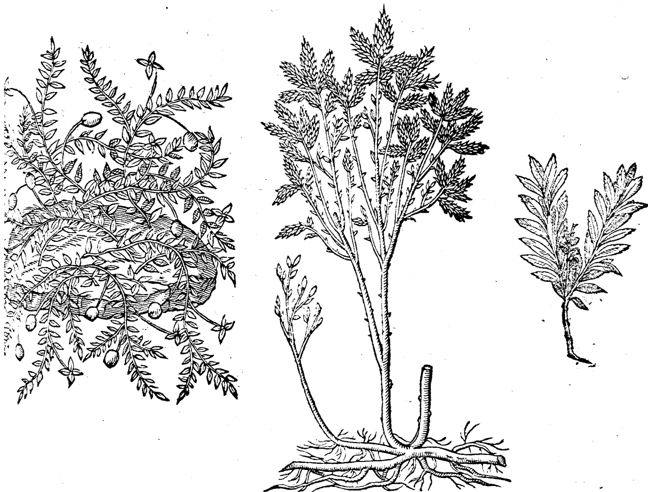
Gagel.

Dese plante oft struyck groeyet vele op lommerachtighe Heyen ende bosschagien: wt een houtachtighe wortel spruyten veel bruyne/ herde/ buychsaeme tackskens / dien vanden Crakebesien niet ongelijck. De bladers zijn die vande bruyne Chamelea ghelijck/ maer breeder. Tusschen de tackskens daer de bladers aen wassen/ comen noch ander steelkens/ waer aen veel troskens gelijck corte arckens met saet groeyen/ naer dat de bleeck-gele bloemkens afgeuallen zijn/ welck saet vet is/ stercker vã reucke dan de Stæchas citrina, ende eenichsins de welrieckende Clauer ghelijck. De Enghelsche vrauwen

bringhen

Veenbesien. In Latijn/Palustria Vaccinia. Oxycoccon Cordi. Poterion Dalescampij. Rhus syl. Plinij Dilsio. Acinaria palustris Gesneri. In Sauisers/Moszbeer. In Engelsch/Marrish whortes.

Gagel vande Duytschen. In Latijn/Eleagnos Cordi. Myrtus Brabantica quibusdem. Anglorum Gols.

brenghen in Wedemaent ende Hoymaent de bloeyende tacken te coope/om daer mede camers te besteken/ende eenen goeden reucke te gheuen die vande bloemen comt. De selue bloemen worden oock somtijts by ghebreke van hoppe/inde bieren ghedaen vande Noorderssche landen: Somtijts oock om de dronckaerts verheucht te maken/want de Gagel climt in thooft ende maeckt de lieden blyde van gheeste. De selue wort oock ghelevt in cleerschapprаeyen ende kisten/want sy verdrijft de motten ende schieters/datse inde cleederen niet en comen. Crachte.

Cistus manneken metten Hypocistide.

Dese plante schijnt Cistus ghenoemt te wesen/ende soo veel als veylachtich/om haer ongekerfde ende ronde bladers/ende om dat die niet glat ende blinckende waren/maer eer rouw ende wolachtich soo worter Ledon by gheuoegt. De gheheele streke vande zeer lustighe riuiere de Pau tot Rauenne/ende van Toscane tot Marseille/is verciert metten Cistus manneken/wijfken ende Ledon/de welcke oock zeer ouervloedich wasset op de dorre wighemargelde hoeuels van Languedoc. Beyde dese sooten zijn van gedaente malcander ghelijck/maer dwijfken heeft ronder en cleynder bladers/ende niet soo rouw oft wolachtich. De bloeme is oock roosachtich/maer bleecker ende meer verstoruen: van ghewas oft struyck gheheel minder/als van eenen cubitus oft onderhalf hooghe. Dmanneken heeft de bladers langer en meerder met een graeuwe wolachticheyt/eenichsins dien vander Sauie gelijck. De bloeme is roodt dien vanden wilden Rooselaer ghelijck.

Diuersche soorten van Cistus.

De Cistus en is niet alleene diuersch/ende menigerhande van crachten ende nature/maer oock in verwe/reucke ende principalijck grootte van bloemen: iae de ionghe Herbaristen hebben ongheлijck meer soorten van Cistus ende Ledon gheuonden/die onghelijck zijn van ghedaente. Want sommighe hebben breeder oft smalder bladers/die vanden Poplierboomen/Wilghen/Coniza/Porceleyne/Lauender/Marioleyne/beyden den Thymus ende Roosmarijn ghelijck. Alle de soorten groeyen bycans van selfs in Prouence/Languedoc ende Spaignen. De bloeme is oft roodt/oft wit/oft geel. Alle de soorten hebben cleyn rosachtich saedt in driecantige vellekens groeyende. Ick hebber

in Ne-

Cistus manneken Hypocistis. In Latijn / Cistus mas cum Hypocistide. Cistus mas primus Clusij. In Spaensch / Estepa. In Italiaensch / Cisto. In Portugees / Cergaços.

Cistus manneken met smalle bladers. In Latijn / Cistus mas angustifolius. Cistus secundus Clusij.

in Nederlant meer dan vijfentwintich diuersche soorten ghesien soo byden edelen Heere Jan van Boisot / Pieter Coudenbergh ende Jan Mouton / die van Spaensch ende Languedocks saedt ghegroeyt waren.

Cistus manneken met smalle bladers.

Cistus manneken ende de tweede soorte van Clusius, is een mede-soorte vande voorgaende / alleene dat verschillende is in langher / smalder ende groender bladers.

Cistus manneken ende derde soorte van Clusius.

Van desen Cistus heeft Clusius noch twee soorten ghestelt / waer af d'eerste wel alsoo veel schueten heeft / maer cleynder tackskens / ende corter bleeck groene bladers / die dicker / gherimpelder / ende wel rieckende zijn / met welck teecken alleene dat hem onder d'ander soorten van Cistus wtsteeckt. Dese Cistus groeyet bouen Lisbone op den wegh van Conimbre / ende oock ontrent den Zeecant / ghelijck de selue Clusius beschrijft.

Cistus manneken / die vierde soorte van Clusius.

De tweede die veel schueten heeft ende wat grijs is / groeyet een mans lengde hooghe / met rondo ongesneden bladers / die meerder gherimpelt ende rouw zijn. De bloemen zijn dien van d'ander soorten zeer ghelijck / schoon roodt ende meerder. De bollekens zijn oock meerder / rouw / ende hart: oock ist saedt meerder dan vanden anderen / d'welcke ons ende Jan Mouton wt Spaignen ghesonden zijnde / zeer wel ghewassen is.

Cistus manneken plat ter eerden ligghende.

Seer wel voegt hier d'ander soorte die min bekent ende selder geuonden wordt / ende alleene vanden zeer gheleerden Kaerle vander Cluyse beschreuen / die de selue heeft gheuonden op eenen sauelachtighen gront van Portugael / sonderlinghe byden clooster van Peralonga / vijf mijlen bouen Lisbone gheleghen / waer dat hy tsaedt heeft ghepluckt inde maendt van Nouember / ende met hem in Nederlant ghebrocht / ende zijne vrienden meghedeylt. Wt een houtachtighe wortel groeyen veel tackskens van eenen voet oft onderhalf lanck / die plat ter eerden wtghespreyt ligghen / aende welcke

gheeruues

Cistus manneken plat ter eerden ligghende. Cistus mas supinus sinuatis & fimbriatis folijs. Cistus mas quintus Clusij.

Cistus wijfken/ Cistus femina. In Spaensch/ Xara-estepa.

ghecrunckelde bladers groeyen / die een weynich ghekerft ende wigheholt zijn / grijs ende wranghe van smaecke. Op d'opperste vande steelkens groeyen de bloemen bycans ghelijck van een staende zeere als een croonken / van verwen blijde roodt / maer wat minder dan de voorgaende / ghelijck oock tsaedt dat in bollekens groeyet minder ende swerter is.

Cistus wijf ken met de bladers van Zee Porcelepne.

Aenghesien dat de zeer gheleerde Clusius zeer net beschreuen heeft de onderscheyden vanden Cistus wijf ken/ soo heeft ons wel de pijne weerdich ghedocht/ zijn woorden hier weder te verhalen/ ende sijn figueren te stellen. Clusius seght aldus int eerste boeck inde 143. page van sijn historie vande selden cruyden: Ick hebbe in Spaignen ende Portugal waerghenomen sekere andere soorten van Cistus die my duncken dat eer behooren voor Cistus wijf ken ghehouden te worden / dan voor manneken / oft Ledon, aenghesien datse gheen vette taeyheyt en hebben / noch oock de roode bloeme. Ten ware dat yemant de soorte die de bladers vanden Thymus heeft/ lieuer houden oft stellen wilde onder de soorten van Ledum.

D'eerste Cistus wijfken met de bladers van Halimus.

Cistus d'eerste met de bladers van Halimus (want my dunckt dat hy alsoo behoort ghenoemt te wesen om de ghelijckenisse vande bladers) heeft tacken van eenen cubitus oft meer lanck/ maer dunne ende houtachtich ghenoech/ waer aen bladers groeyen dien vande Zee-Porceleyne ghelijck/ maer gheheel grijs als die vanden Halimus, ende botter van puncte / suerachtich ende tsamen treckende van smake. Int opperste vande tacken groeyen veel gele bloemen die vijf bladerkens hebben / met hun draeykens inde middel / maer minder dan inde voorgaende / ende is die soorte van Cistus ghelijck/ de welcke van sommighe Helyanthemon ghenoemt wordt: nae de welcke in lanckworpighe ende driecantighe bollekens cleyn rosachtich saedt volght.

Geel Hypocistis.

Aende wortel van desen hebbe ick Hypocistis sien groeyen die gheheel geel oft ghelijck Oker was/ ende gheheel vande verwe vande bloeme van dese plante/ de welcke de Kinders ende Herders eten.

Cistus wijfken met de bladers van Zee-Porceleyne. In Latijn/ Cistus femina folio Portulacæ marinæ aut Halmij Clusij.

Cistus folio Halmij secundus Clusij.

Tweede Cistus met de bladers van Halimus.

D'ander Cistus met de bladers van Halimus, is langher dan d'eerste/ ende heeft stijuer tacken/ maer grijs ghelijck die van d'eerste: De bladers heeftse wat langher/ smalder/ ende spitser dan d'eerste / ende meer gheribt opden rugghe / nochtans gheheel grijs ende dorre / oock suerachtich ende tsamen-treckende van smake. Van desen en hebbe ick noch bloeme noch saedt ghesien. Beyde dese soorten groeyen vele in Portugael op sandtachtighe plaetsen ontrent de Zee gheleghen / onder de Heyde/ niet verre van Lisbone/ die ick oock op gheen ander plaetsen ghesien en hebbe.

Cistus met bladers van Lavender.

Cistus met de bladers van Lavender groeyet meestendeel eenen cubitus hooghe / ende is zeer rijsachtich/ maer met corte tackskens die vol smalle ende graeuwe bladers zijn / ende tsamen-treckende van smake. De bloemen zijn cleyne weynich vande voorgaende verschillende/ maer wit. Tsaedt en hebbe ick niet ghesien. Dese plante is de Lavender soo zeere ghelijck/ datse soude moghen/ ten ware de reucke ende smake / voor Lavender ghenomen worden. Voorwaer oock alle de planten die ick eerst sonder bloemen sach / hielt ick voor Lavender / waerom dat ick die niet en achtede / totter tijt toe dat ick door de bloemen die ick op ander planten sach vermaent zijnde/ de selue nerstigher waer nam. Dese plante hebbe ick alleene int landt van Valence gevonden in tbeghinsel vanden April/ vier mijlen vande stadt van Valence

Cistus met de bladers van Marioleyne.

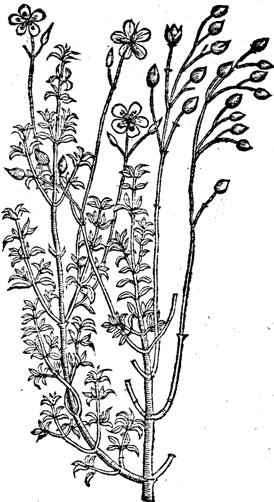
Cistus met de bladers van Marioleyne is een boomachtich plantken / met veel dunne tackskens/ waer aen cleyne ende bycans ronde bladers groeyen die grijs zijn / die vande Marioleyne ghelijck/ maer een weynich minder/ ende hoogher van rugghe / van smake met een serpicheyt ende souticheyt tsamen-treckende/ De bloeme is wit/ overvloedich groeyende int opperste vande tackskens/ met ghele haeyrkens oft draeykens inde middel / gelijck alle d'ander soorten van Cistus hebben/ welcke bloemen van vijf bladerkens zijn / met een bruyn-roode vlecke inde middel: Nae de welcke cleyne bollekens volghen bycans dien vanden Vlas ghelijck / waer in cleyn aschgraeu saeyken light / dien vanden

Bilsen

Cistus met bladers van Lauender. In Latijn/Cistus folio Lauendulæ Clusij & Valerandi.

Cistus met bladers vande Mariolepne/ ende schijnt te wesen Helianthon van Sauoye ende Dolfine met witte bloemen. In Latijn/Cistus folio Sampsuci.

Cistus met witte bloemen/selde soorte van Cistus met bladers van Mariolepne. In Latijn Cistus folio maioranæ defluxis floribus.

Bilsen niet onghelijck. Den gheheelen langhen tack/daer de bloeme ende vrucht op staet/verdrooght als hy rijpe is/ghelijck hy oock doet in alle d'ander soorten van Cistus. Dese Cistus hebbe ick alderEerst gheuonden in oudt Castillien/bouen S. Merten van Castannal/daer nae vondt ick die met menichte in nieu Castille ontrent Cataiceio / ende ouer al in Granaden tusschen de riuieren Tagus ende Ana. De Spaignaerts heeten Quiruela oft Quiriuela, zeere met den ghemeynen naeme vande cleyne Heyde/by auenture om dat sijt voor een soorte vande Heyde houden.

Selde soorte van Cistus met bladers van Mariolepne.

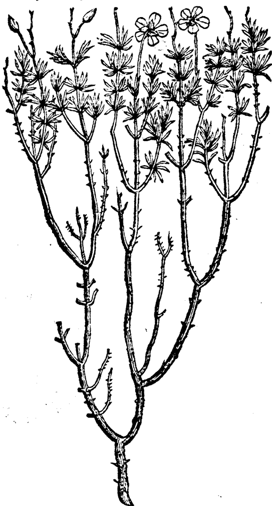
Wy hebben dese voorleden iaren een plante dese naest voorgaende niet onghelijck/ voor een soorte van Helianthos die selden ghesien wordt met dese woorden beschreuen. Een soorte van Helianthos die selden gheuonden wordt/met witte bloemen van Cistus ende gout-gele draeykens.

Dese plante die inde figuere soo schoone niet en is/als de natuerlijcke ghedaente was vande ghene die ons vande nerstighe ende gheschickte Apoteker Jaques Reynaudet wert ghesonden / was van hem opden steilen hooghen berch van S. Bonauenture niet verre van Aix in Prouencen wtghesteken. Wt een wortel met een houtachtich struyckskken dat den hals wat ghecromt heeft / ende bouen ende beneden knobbelachtich/ groeyen tackskens van een palme lanck / de welcke biesachtich / rechte/ buyghsaem ende witachtich zijn/met de bladers van Linsen oft Colutea Scorpioides, wtten blaeuwen groenachtich siende/van onder tot bouen toe becleet : bouen opde steelkens groeyen witte bloemen die vander Heyden Hysope ghelijck. Nae de welcke cleyn saedt volgt dien vanden Cistus Ledon niet onghelijck dat bitter van smaecke is.

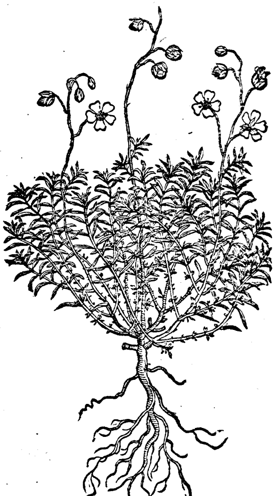
Cistus met de bladers van Thymus.

Cistus met de bladers van Thymus, groeyet eenen voet hooghe/ ende heeft doncker-roode/harde/ houtachtighe tackskens/de welcke meest sonder bladers staen/wtghenomen bouen/waer datse dichte by een/maer zeer cleyne ende groen groeyen / dien vanden Thymus ghelijck/met eenen tsamentreckenden smaecke. Int opperste vande tacken groeyen de bloemen dien vanden voorgaenden ghelijck/

Cistus met de bladers van Thymus. In Latijn/ Cistus folio Thymi Clusij. In Spaensch/ Perdigueta.

Tweede cleyne Cistus van Clusius. In Latijn/ Cistus humilis secundus Clusij. Cistus quintus Assarij. Selago Monspeliensium. Erica Chrysanthemis minima nostra.

D'eerste soorte van cleyne Cistus van Clusius.

maer minder/ende sonder bruyn-roode vlecken. Tsaet en hebbe ick niet wel gaede gheslaeghen. Dese Cistus hebbe ick alleene ghesien int witerste van Grenaden / aende sijde van Castillien ende Portugael/nochtans mach oock de selue op ander plaetsen groeyen. Byde voorseyde behooren sonder twyfel gheuoeght te werden dese naeuolghende soorten / aenghesien datse van ghedaente ende smaecke daer mede ouer een comen.

D'eerste soorte van cleyne Cistus van Clusius.

D'eerste is een cleyn plantken/met dunne houtachtighe tackskens/plat op d'eerde ghespreyt/ende bladers dien vanden Heyden Hysope ghelijck maer minder/ geheel wit/ende van smake tsamentreckende: De bloemen groeyen op d'opperste vande tacken/ ende hebben viff bladerkens/inde middel oock draeykens ghelijck die vanden Heyden-Hysope: dese zijn somtijts wit/somtijts oock bleeck. Tsaedt is cleyn ende ros/groeyende in driecantige bollekens dien vanden Vlas ghelijck. De wortel is houtachtich ende saselachtich.

De tweede cleyne Cistus.

De tweede en is den eersten soo van grootte / als van cleyne tackskens niet onghelijck/noch oock van bloemen ende saedt/ maer de bladers zijn geheel dunne ende smal / die vanden Cistus metten

Thymus

Thymus bladers ghelijck/grijs ende van smake tsamen-treckende ende wrange. Dese twee plantkens groeyen zeer vele ontrent Salamanca/waer datse vanden inwoonders Perdiguera ghenoemt zijn/om dat de Partrijsen bijde selue dickwils hun wentelen ende bestuyuen.

Heyden Ysop. In Latijn/Helianthemon. Panax Chyronium.

Heyden Hysop met witte bloemen.

Voor een soorte van d'eerste cleyne Cistus moet ghehouden worden de plante die van sommighe voor Helianthemon Pliñij ghehouden wordt / van ander voor Panax Chironium , met bladers dien vande ghemeyne Hysope gelijck/nochtans hayrich ende tsamen-treckende/ die vanden Hoogduytschen/om datse onder de Heyde op de Heyen groeyet/ ende de bladers van Hysope heeft / Heyden-Hysop ghenoemt wordt / wiens bloeme oft wit / oft bleeck / oft gout-geel is/ waerom datse oock vande slechte Duytsche Herbaristen Consolida aurea ghenoemt wordt. Consolida aurea.

Jaerlijckſche cleyne leeghe Cistus, met bladeren van cleyne wilge.

Noch isser een ander plantken een medesoorte van desen / dat ick gheuonden hebbe aende canten vande Wijngaerden van Salamanca / ende int Coninckrijcke van Granaden / met langher ende min tackskens die recht zijn/ ende breeder ende groender bladers draghen dan die vanden Heyden-Hysope/met eenen tsamen-treckenden smake. De bloeme is bleeck oft witachtich/van gedaente dien vande voorgaende ghelijck. Tsaedt is cleyne ende roodt/groeyende in driecantige bollekens die tweemael grooter zijn dan die vande Heyden-Hysope / Die van Castillien heetent Turmera , ende die van Granaden Yerua del quadrillo. Turmera Yerua del quadrillo.

Tweede Cistus annuus.

Een ander soorte worter gheuonden in tbosch van Madrit / twee mijlen van Parijs gheleghen/ die voor een soorte van Cistus te houden is / ende is van eenen voet hooghe / met cleyne rechte teere

Jaerlijcksche cleyne teeghe Cistus met bladeren van cleyne wilghe. In Latijn/ Cistus annuus folio Salicis.

Cistus met bladers van Ledum. In Latijn/ Cistus annuus folio Ledi.

steelkens die niet zeer tackachtich en zijn/met lanckworpighe/smalle/hayrachtige groene bladers / die met de tackskens inde Hondtsdaghen met eenighe vette en̄ taeye vochticheyt beset zijn. De bloeme is cleyne van vijf bladerkens gelijck die vande Heyden-Hysope/bleeck van verwe/ende met een bruyn-roode vlecke gheteeckent. De bollekens zijn zeer teerkens ende driecantich / waer in cleyn aschgraeu saedt light. Dese twee laest beschreuen plantkens vergaen alle iaere / oft sy bloeyen in tweede iaer nae datse ghesaeyt zijn / daer nae vergaen sy. Alle dese soorten van Cistus bloeyen op den seluen tijt dat Cistus mannecken bloemen heeft / ende alle hun saedt wordt oock rijpe. Sy behouden oock altijts hun bladers / maer hun bloeme valt zeer haest af / ende veroudert terstont. De wortels zijn hardt/houtachtich/ghedeylt ende op diuersche sijden loopende.

Cistus met bladers van Ledum,

Dese soorte vanden Ledum vā Languedoc die alle iaer vergaet en̄ selden geuondē wordt/groeyet op den wegh van Montpelliers nae Terral/ onder de cruydekens Sferro cauallo ende Hane-cammekens/met hayrighe bladers/ dien vanden Ledum met smalle bladers ghelijck / aen stelen van eenen voet ende onderhalf hooge. Tsaedt is cleyne/hoeckachtich/roodt ende schoon/ groeyende in driecante blinckende bollekens/ die vanden Selago van Plinius niet onghelijck / effen ende soo groot als een cleyne Eeckel van Ilex. De bloeme is geel. Van dese plante bedancke ick den gheleerden Apoteker Franchois Pennin tot Antwerpen / die my aldereerst vermaent ende ghewesen heeft de plaetse daer sy groeyet.

Vande onderscheyden van Cistus Ledum.

Ledon waer aen meestendeel de Hypocistis inden lande van Languedoc by Montpelliers groeyet/heeft smalle bladers/cleyn ende oneffen/bruynder dan die vanden Rosmarijn wijfken. De bloemen zijn wit/die vanden Cistus ghelijck/ maer minder. Tsaedt is cleyne / dien vanden Bilsen niet onghelijck/groeyende in driecantighe huyskens.

Ander soorte.

Ledon Gallicū met breede bladers vanden Roosmarijn mannecken/groeyet een mijle oft onder-

half

Vande onderscheyden van Cistus Ledum.

Cistus Ledon van Languedoc met Hypocistus. In Latijn/ Ledon Narbonense, cum Hypocisto. Ledon quintum Clusij.

Cistus Ledon met bladers van Myrthus. In Latijn/ Cistus Ledon Rusci, aut Myrthifolium.

half van Montpelliers op den wegh soomen gaet nae Nimes bouen op de hoeuels / de bladers hebbende swerter ende breeder dan die vanden Roosmarijn manneken/ ende zeere vet: anderssins zijn dese malcander ghelijck.

Cistus Ledon met bladers van Myrthus.

Behaluen dese twee soorten die altijts groen staen / isser noch een soorte die min ghesien wordt/ de welcke Ladanum draegt/ met veel dicker/ breeder/ende langer roeykens / schueten ende bladers/ groeyende gelijck de Sumach oft Stekende-palme. T'saedt groeyet oock in driecantighe huyskens. Dese groeyet oueruloedich op den hooghen bergh van S. Columbe gheleghen inde dorre Seuene van Languedoc. Andersins is dese van smake den Cistus ledum ghelijck / ende een weynich swaer van reucke. T'saedt ende de bloeme zijn die van den Cistus ghelijck.

Hypocistus.

Aenden struyck vanden Ledum ontrent de wortel groeyet de Hypocistus zeer vele in Prouence/ Languedoc ende Florencen / ende is een voosachtich ghewas witten gelen ende bruynen siende ghe-

 lijck

lijck eenen Granaet appel van tweederhande verwen / andersins ist den Hypospartum ende Orobanch ghelijck. Voorts vande menigherhande onderscheyden vanden Cistus Ledon, die zeer vele zijn / ghenoeghen wy ons metter beschrijuinghe van onsen vrient Clusius, wiens opinie ende beschrijuinghe wy volghen sullen / ghemerckt datse niet netter noch beter en souden moghen beschreuen worden. Daerom moghen de lief-hebbers vande cruyden met my hem daer af dancken.

Eerste Cistus Ledon van Clusius. In Latijn / Cistus Ledon primus Clusij.

Clusius. D'eerste soorte groeyet een mans lengde hooge / somtijts oock hoogher / voorts-bringhende veel tacken die houtachtich / hart / en swert zijn. De bladers staen ghelijck de tacken teghen malcander ouer / ende zijn lanckworpich / somtijts eenen dweersen vinger breet / somtijts oock breeder / bouẽ swert / onder wit / de welcke met de teere tacxkens met eenighe vette / wel-rieckende / warme ende claere vetticheyt soo oueruloedich besproeyt zijn / datmen die van verre mach sien / ende van een half quartier mijls den reucke inden neuse crijgen. De bloeme heeftse onder alle de soorten van Cistus de schoonste ende grootste / soo breet als een groote enckel Roose / gemaeckt vã vijf geheel witte bladerkens / wtghenomen dat meestendeel yghelijck blat onder is gheteeckent met een bruynroode plecke / hoe wel dat de Ruyte somtijts meerder ende breeder / somtijts minder ende smalder is. Dmiddelste vande bloeme is ghelijck van alle d'ander soorten van Cistus, vol gele draeyxkens. De bollekens staen op langhe steelkens sonder bladers / ende zijn de meeste onder alle de soorten vãden Cistus: bycans rondt ende effen / niet spitsch / iae dickwils met thien hoecken / hart ende binnẽ geelachtich / wt de welcke als sy opẽ gaen zeer veel rosachtich saedt valt / maer d'minste onder alle de soortẽ van Cistus. De gheheele plante ghedroogt is wat witachtich / maer sy behout een vetticheyt ende liefiijcken reucke / veel iaren daer nae. Dese soorte van Cistus Ledon groeyet zeer vele op diuersche plaetsen van Spaignen ende Portugael / soo datse de Backers ende aerme lieden ghebruycken in stede van hout om de ouens te heyten / ende vier te maken. Maer nergens en groeyense oueruloediger dan opde hoeuels ende afhanghen tusschen de riuieren Tagus ende Ana gheleghen / ende bycans ouer alle den bergh Sierra Morrena ghenoemt / ghelijck my somtijts ghebeurt is dat ick midden door dusdanige planten byde twintich mijlen verre ghereyst hebbe. Ouer den bergh Calpe aenden Zeecant / soomen gaet naer Malaga / groeyet dese Cistus Ledon met breeder bladers / bycans van fatsoene ende breedde die vãden Lauwerboom met smalle bladers gelijck / nochtans niet min voorsien van die vette ende taeye vochticheyt / dan die ander is metten smallen bladeren. De Spaignaerts heeten beyde dese planten Xara, maer de Portugesen noemen d'eerste Estepa.

Tweede Ledon.

De tweede soorte van Ledon, en groeyet soo hooghe niet ter plaetsen daer sy van selfs groeyet / voorts-bringhende haer schueten niet meer dan van twee cubitus hooghe / met veel broosche tacken / maer de bladers zijn de meeste die ick onder alle de soorten vande Cistus ghesien hebbe / bouen groen ende onder witachtich / somtijts tfatsoen hebbende vande Veyl-bladers / maer meest die vanden Poplierboom ghelijck / wel ghelijuich ende oneffen / oock inden winter een weynich roodt / scrpachtich ende tsamen-treckende van smake. De bloeme is wit / dien vanden Cistus wijf ken van ghedaente ende grootte ghelijck. De bollekens zijn vijfcantich ende spitsch / vol cleyn swert saedts. De ionghe teere plantkens en zijn noch vet / noch wel-rieckende / dan alleene die een iaer oft meer oudt zijn / principalijck inden Herft: want dan zijn alle soorten van Cistus vet / ende schijnen oueruloedigher sap / oft ten minsten dicker ende taeyer te hebben. D'ander specie van dese soorten / is in alle dinghen bycans

Tweede Ledon. In Latijn/Cistus Ledon secundus Clusij.

Cistus Ledon met Poplier bladers de tweede soorte. In Latijn / Cistus Ledon populnea fronde alter, cultu fortè duntaxat diuersus.

tans dien ghelijck/maer leegher/ ende niet meer dan eenen cubitus hooghe/wiens bladers oock minder zijn/ andersins en is sy van ghedaente / noch van bloeme / noch van smake den anderen niet onghelijck. Beyde dese planten groeyen opden bergh Sierro Morena ghenoemt / daer ouer moeten gaen die van Lisbone nae Siuilien reysen. Sy worden oock gheuonden op sommighe bergskens by Granaden gheleghen. D'eerste specie wordt vanden inghesetten aldaer Xara-Xarguna ende Xaron ghenoemt: van die van Granaden Xara-estepa, met den seluen naem dat de Castillanen Cistus wifken noemen. De tweede specie wordt vanden inghesetten Xaguarça gheheeten. Xara-Xarguna. Xaron. Xaguarça.

Derde Ledon.

De derde soorte van Ledon en hebbe ick mijns wetens in Spaignen niet ghesien/ maer de selue is ons ende meer ander Herbaristen in Nederlant van tsaedt ghewassen dat wt Italien metten naem van Cypers-Ledon ghesonden wert/ ende groeyde eenen cubitus/ somtijts oock meer hooghe van schueten/met swerte tacken ende vollijnighe bladers/ die zeer doncker groen waren/ van grootte middelmatich tusschen die van d'eerste ende tweede soorte / nochtans corter dan van eenighe van beyden ende eenichsins ruytwijs van fatsoene / de welcke met de ionghe tacken met een taeye ende dauwachtighe vettichheyt becleet zijn/maer niet soo ouervloedich ende dicke/noch oock soo wel rieckende als op d'eerste soorte comt: De bloeme is wit / dien vanden tweeden Ledon ghelijck / Tsaedt is oock cleyne ende swertachtich/in ronde bollekens groeyende.

Cistus Ledon **met Poplier bladers de tweede soorte.**

Dese soorte van Cistus Ledon staet groene inden zeer lustighen/ende rijcken hof vanden edelen Heere Jan Boisot/ende heeft den lieflijcken reucke vanden Ledum Gallicum, maer breeder bladers dan de voorgaende. De bloeme en is den anderen niet ongheliijck/maer de schueten groeyen een mans lengde hooghe/iae dickwils meer.

Vierde Ledon Clusij.

De vierde soorte van Ledum groeyet op met veel taeye / buychsame/ hayrighe ende witachtighe tacken/die meer dan eenen cubitus lanck zijn / maer de bladers zijn sachter dan eenighe van d'ander

soorten

Ledon iiij. Clusij. In Spaensch/Ardiueja.

Ledon vij. Clusij.

soorten van Ledon, zeer nae comende den bladers van Cistus wijfken / maer smalder / rouw ende swerter/ met een taeye vetticheyt bespreyt / niet alleene inde Lente / maer oock den gheheelen Somer lanck. De bloeme is wit/niet minder dan die vanden Cistus wijfken/ende oock dien niet onghelijck/ De bollekens zijn cleine/met sommighe vellekens ouerdeckt/waer in swert saedt light/maer tgrootste van allen. Dese soorte en hebbe ick nerghens sien groeyen dan in oudt Castillen/ontrent den dorpe S. Martin del Castañal ghcheeten / waer dat vanden inwoonders Ardiueja ghenoemt wordt/ ende groeyet daer soo ouervloedich/datter een ghemeyn spreeckwoort is/

Qui en al monte va,y mas no puede, Alomenos Ardiueja coge. Dat is te segghen: Soo wie op den berg gaet/ende niet anders en kan doen/dat hy ten minsten Ardiueja plucke. Dese plante hier te lande ghesaeyt/comt zeere wel voort.

Vij. Ledon.

Tseuenste Ledon groeyet eenen cubitus hooghe / voortsbringhende veel tacken / aschgraeu van coleure/rondtsom de welcke zeer veel bladers groeyen die vanden Roosmarijn ghelijck / maer geheel grijs ende stekende/nochtans niet min vet ende lijmachtich met alle hun teere ionghe tackskens / dan die vande vijfde soorte. De bloemen groeyen met menichte op d'opperste vande tacken/de welcke wit ende den voorgaenden ghelijck zijn. Tsaedt en is oock dien vanden voorgaenden niet onghelijck.

Viij. Ledon.

D'achtste groeyet soo hooghe alst voorgaende / maer de tacken staen wijder wtghespreyt / ende de bladers zijn dunner / de welcke bouen doncker-groen zijn ende onder wit / van fatsoene die vanden Roosmarijn bycans ghelijck/met eenen tsamen-treckenden smake/die nochtans met hun ionge tackskens met eenighe taeye eñ vette vochtichheyt besproeyt zijn. De bloemen groeyen met menichte lancks de tacken die van vijf cleyne gele bladerkens ghemaeckt zijn. Tsaedt groeyet in cleyne bollekens/ende is swert wtten graeuwen siende. Dese Ledon wordt zeer vele gheuonden op de ongheboumede plaetsen op dese sijde vande riuiere Tagus bouen Lisbone / byden Cistus met de bladers van Halimus, ende oock op sommighe plaetsen van Granaden / waer dat hy vanden inwoonders Romero, R dat is te segghen/Roosmarijn ghenoemt wordt.

Ledon Viij.

Ledon Ix.

Ix. Ledon.

De neghenste is minder dan de voorgaende / maer de bladers zijn wat meerder/ ende onder niet grauw/ghelijck die vanden Achsten/ maer min in ghetale ende lijmachtigher. De tackskens daer de bloemen opghestaen hadden/ waren magher ende gheheel dorre/ op de welcke dat ick vondt eenighe ydel bollekens/die gheheel open ende gapende waren/ soo tsaedt wtgheuallen was.

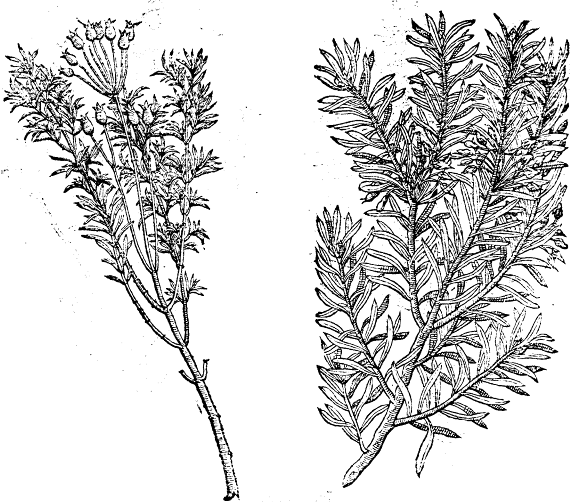
Ledon X.

De thiende Ledon en groeyet maer eenen voet hooghe/ met cleyne houtachtighe ende ghenoech broosche bruyne tackskens/die vet ende van eenighe lijmicheyt nat zijn. De bladers zijn veel minder dan die vanden Neghensten/niet vele vanden Thymus bladers verschillende. De bloemen van desen en hebbe ick niet meer gesien dan vande voorgaende/ maer wel de cleyne hollekens die croonwijs groeyen op lanckworpighe tackskens/ de welcke bouen open waren sonder saedt/ende met hun tackskens gheheel dorre. Dese twee laetste soorten van Ledon groeyen op de frontieren van Granaden aende sijde van Castillen/ die vanden inwoonders Xaguaço ghenoemt zijn: hoe wel dattet Xaguaço.
laetste / van sommighe oock Tumernela gheheeten is / by auenture om dat daer onder swammen groeyen die in Spaensche Turmas ghenoemt worden / oft eer (nae mijnen sin) om den Hypocistis die inde plaetse van swamme daer aen gheuonden is gheweest. Dese soorten van Cistus hebben altijts groene bladers/ soo wel als Cistus manneken ende wijfken. Dit boomgewas heet in Griecx λῆδον, In Latijn Ledon, maer Plinius noemet Lada. Tvet datter af vergaert wordt / heet in Griecx ende Latijn Ladanum, inde Apoteken Landanum. De maniere van tselue te vergaren hebben Dioscorides ende Plinius beschreuen: Maer de maniere die Pieter Bellon/int 1. boeck van sijn obseruatien int 7. capittel heeft beschreuen/ sal ick hier by voeghen/ soo hy die in Candien ghesien heeft/ aenghesien dat die van niemant anders noch niet en is te kennen ghegheuen. De Griecken maken een besonder instrument ghereet om Ladanum te vergaeren / dwelcke in hun tale Ergastiri ghenoemt is. Dit is ghelijck een Egge sonder tanden aen dwelcke eenighe riemkens van ongheuet oft onbereydt leer/ vast ghemaeckt zijn. Dese riemkens strijcken sy sachtelijck aende planten die Ladanum op hebben/ om dat die vochtighe vetticheyt die aende bladers ende tackskens stijf gheworden is/ daer aen soude blijuen hanghen/ welcke naederhant int heetste vande Honts-daghen met messen

moet

Ledon X.

Tweede Ledum met bladers van Roosmarijn/ Ju Lattyn/ Ledum folijs Rosmarini alterum, Rosmarinum Bohemicum Matthioli.

moet afgheschrabt worden. In vueghen dat de Ladanum te vergaeren/eenen zeer grooten ende onverdraghelijcken arbeyt is / ghemerckt datmen int heetste vande Honts-daghen gheheele dagen lanck op de bergen moet blijuen. Oock en aenueert niemant anders lichtelijck desen arbeyt om dien te vergaeren/ dan de Calohiers/ dwelcke zijn de Griecsche Monicken. Maer int gheheele eylant en wort ter nerghens in meerder menichte vergaert/ dan aenden voet vanden berg Ida/ in een dorp Cigualignus ghenoemt/ende by Milopotamon. Dit schrijft Bellon.

Tweede Ledon met bladers van Roosmarijn.

Noch isser een ander soorte van Ledon alsoo aerdich ende selden gheuonden met veel tackachtighe stelen van onderhaluen voet hooghe / die met een roestachtige hayrichheyt bouen becleet oft ouertrocken zijn. De bladers zijn smalder dan die vanden Roosmarijn/ met een tusschen-loopende ribbeken op d'auerechte sijde/ende daer sy aende roestachtige tackskens vast zijn/van verwe de wortel vande Mee ghelijck / met eenen lieflijcken/ gheducrenden soeten reucke / die van Auerroone-manneken niet ongheliick/ende eenen speceriiachtigen tsamen-treckenden smake dien vanden Citroen ghelijck. Int opperste ende middel vande tackskens groeyen gele bloemkens in buskens langher dan die vanden Cistus Ledon, ende minder dan vanden Hypericon. De wortel ende maniere van groeyen is dien vanden Gagel ghelijck. Dit Ledum wordt in Bohemen veel ghebruyckt teghen de schieters ende motten/waer dat als Matthiolus schrijft/ouervloedich groeyet.

Wtlanschen boom met bladers van Cistus.

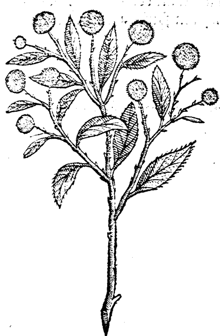
D'wtterste tackskens oft schueten van desen Boom zijn houtachtich / van verwe ende fatsoen die vanden Cistus ghelijck. De bladers zijn oock gherimpelt ende lanckworpich / die vande Sanie oft Munte niet ongheliick/maer int opperste vande tackskens groeyen gheheel ronde rouwe vlocken oft wolachtighe bollekens dien vanden Platanus ghelijck. Dit hebben wy wt Indien ghecreghen.

Cracht vanden Cistus.

Diosc. De Cistus heeft een tsamen-treckende cracht / in vueghen dat de bloemen in wranghen oft sueren wijn ghesoden/ende tweemael sdaeghs daer af ghedroncken/ het Roodtmelisoen ghenesen.

De

Wtlandtschen boom met bladers van Cistus. In Latijn/Arbor exotica Cisti folio.

De bloemen alleene op voorts-etende sweeringhen gheleyt/benemen het voorts-eten van dien. De selue met een cerot ghemengt/genesen de oude sweeren ende de verbrantheyt. Gal. De bladers ende ionghe botten vanden Cistus trecken tsamen ende droogen soo zeere/datse de quade sweeren toeheylen. De bloemen hebben noch meerder cracht/ iae soo groot dat sy met wijn ingheno men/ het Roodt-melisoen/alderhande buyckloop ende oueruloedighe vochticheden wechnemen ende ghenesen. De selue ghelijck een plaester gheleyt op vuyle loopende gaten/ ghenesent. Want sy hebben een zeer drooghende cracht bycans tot int wtterste vanden tweeden graet: Dit boomghewas is soo cout/ dat maer van wat laeuheyts deelachtich en is.

Hypocistis Dioscoridis.

Diosc. Hypocistis heeft de crachten vande Acacia, maer is een weynich meer drooghende ende tsamentreckende. Hypocistis stopt oock het Roodt-melisoen ende alle loop ende vloet des buycx/met wijn ghedroncken / ende gheneset tbloetspouwen/ende den ouervloedighen vloet vande vrouwen/ghedroncken oft van onder ingheset. Gal. Hypocistis heeft een meerder stoppende cracht dan de bladers/ende is een seer crachtighe remedie teghen alle manieren van fluxien/ ghelijck als zijn bloetspouwen/ ouervloedighe vloet vande vrouwen/alle buyckloopen ende Roodt-melisoen. Jae dat meer is / als men eenighe partie wil versterken/te weten/die door te veel vochticheyts ghecrenckt is/ dien gheeftse een groote sterckte ende vasticheyt. Daerom wordt die oock ghedaen in medicijnen voor de maghe/ ende leuer/oock in preseruatijf van Viperen ghemaeckt/te weten om dattet de lichamen versterken ende vast maken soude.

Cracht van Cistus Ledon.

Diosc. De bladers hebben een tsamen-treckende cracht / ende doen de selue wercken die de Cistus doet.

Cracht van Ladanum.

Diosc. Ladanum heeft een dicke-makende verwermende ende vermurwende cracht/het opent de monden vanden aderen / ende belettet wtuallen vanden haeyre / ghemengt met wijn / Myrre ende Myrtus olie. Ladanum met wijn ghemengt / ende op licteeckenen ghestreken/ doet die vergaen. Met honich water oft olie van Roosen ghemengt / gheneest de pijne der ooren/ daer in ghedrupt. Ladanum op gloeyende colen gheleyt / doet de secundine afcomen / ende met eenen pessus van onder ghebruyckt/geneest die herdicheyt vande moeder. Ladanum dient oock zeer wel in medicijnen die de pijne der ooren ende den hoest doen vergaen / ende in saluen die vermurwen/verwermen/ende de pijne versoeten. Met ouden wijn ghedroncken/stopt den buyckloop ende doet water maken. Gal. De Cistus oft Ladanum die in heete landen groeyet/ hoe wel dat geen ander soorte en is / dan die in ons landt groeyet / heeft nochtans een excellente ende besonder verteerende cracht vanden lande vercreghen/ende verschillet vanden onsen in beyden dinghen/eens deels om dat sijn coude heeft verlaten / ten anderen om dat de wermte nae hem heeft ghenomen. Voorts zijn alle ander dinghen van desen Cistus, den ghenen ghelijck die in onse landen geuonden worden. Maer tghene dat sy Ladanum heeten/daer wt wordt een medicijne gemaeckt/ die eenichsins volcomelijck inden eersten graet/iae tot inden beghinsel vanden tweeden graet warm is / ẽn oock een weynich tsamen-treckende. Daer en bouen subtijl van substantie / ende des-haluen matelijck vermurwende ende tseffens digererende/ende oock rijp makende. Daerom en is niet te verwonderen dat eyghentlijck zeer nut ende goet is tot de ghebreken vande moeder / ghemerckt dat tot de voorseyde dinghen oock eenighe tsamen-treckende cracht heeft. Waerom dat oock d'wtvallen vanden hayre beneemt. Want alle quade humeuren die aende wortel vanden hayre sitten/ die verteeret/ ende doet de plaetsen daert vast in is/sluyten. Maer d'wtuallen vanden hayre Alopecia ghenoemt / oft de roode loopende ooghen en kant niet ghenesen / midts datse stercker verdeylende oft afvaeghende crachten vysschen dan in Ladanum zijn: want die ghebreken hebben haeren oirspronck wt quade / taye/ ende grofue humeuren/de welcke principalijck door verdeylende ende verteirende medicijnen wtghetrecken ende afghedreuen moeten worden. Voorts moeten die oock van subtijle deelen zijn/nochtans

niet van soo zeer subtijle ende drooghende/datse meer dan te vele souden drooghen / ende tsamen met de humeuren teghen natuere die daer vergadert zijn/oock de natuerlijcke vochticheyt die thayr voetsel gheuet ende doet groeyen/ souden wech nemen. Want soo en sullen sy niet alleene d'wtvallen van den hayre beletten/maer oock cael maken.

Tafelken.

- Myrtus maior met swarte/lanckworpighe ronde besien ende haer diuersche soorten.
- Myrtus maior met witte besien.
- Cleyne Myrtus ende haer diuersche soorten.
- Buxus oft Palmboom.
- Lycium siue Pyxacantha Narbonensium.
- Granaet-appel boom.
- Ligustrum, oft keel-cruydt.
- Phylerea maior Oleastri facie } Narbonensium.
- Phylerea minor angustifolia } Narbonensium.
- Phylerea arbor, oft is Macaleb Arabum?

- Bourgespene van die van Montpelliers.
- Olijfboom.
- Wilde Olijfboom.
- Wilge met
  - Olyfbladers.
  - Breebladers.
  - Amerina.
- Cleyne cruppende Wilge.
- Persieboom.
- Noten muscaten.
- Arbutus.
- Ghemeyne Lauwerboom tweederhande.
- Laurus Tinus tweederhande.
- Orenge-boom.
- Limoenen.
- Citroenen.
- Poncire, Adami poma.
- Limen.
- Caneel-blat.
- Cinamomum.
- Macer Græcorum.

Cleyne Myrtus.

Men wil segghen dat Myrtus desen naem heeft / om eenighen lieflijcken reucke van Myrre die de besien hebben vande Myrtus die altijts groen staet. De cleyne Myrtus is inde Apoteken beter bekent dan sijn besien/ maer de gheheele plante is een wellust ende ciraet inde Noordersche houen. Dese groeyet ende worpt wt/ rechte / buychsame/ swertachtighe schueten diemen scheeren mach / met bladers minder dan die vanden Palmboom/maer spits/ ghelijck die vande stekende-palme. De besien zijn swert die vanden Veyl ghelijck/de welcke gheperst zijnde een wijnachtich sap gheuen. Nae den wijn-tijdt worden de Voghels daer mede gespijst/ de welcke daer doore soo lieflijck om eten worden/ datmen die gheheel metten gheheelen inghewant etet/ende voor een ghemeyn spreeck-woordt seght/ dat de stront beter dan tvleesch is. In Prouencen ontrent de Zeecant daer en is niet eenen dorren hoeuel die eenighe soete locht heeft/oft dese Myrtus en groeyter zeer oueruloedich.

Groote Myrtus.

Noch oueruloedigher groeyet daer oock dese Myrtus, de welcke haer besien/die ghelijck een flesken zijn/de groote ghenoemt is. De bladers zijn oock grooter/dien vanden Rijn-wilge oft Granaetboom ghelijck/maer minder. De bloemen zijn oock witachtich / ende die vande voorgaende niet onghelijck. Wy hebben van een ander soorte ghehadt wt de houen vande Minrebroeders van Venegien met witter bladers ende witte vruchten/van fatsoen ende grootte dien vanden anderen ghelijck/ noch oock andersins zeer onghelijck/de welcke daer witte Myrtus ghenoemt is.

Diuersche soorten van Myrtus.

Wy hebben inde houen van onsen vrienden in Nederlant / ende door de goetwillicheyt vande Heere Jan Brancion/ Phlips Deurnagle/ Jan Boisot/ende Joris van Rijen/ thien verscheyden soorten van Myrtus gheplucket/waer af de sesse specien zijn vande groote Myrtus.

Ses diuersche soorten van groote Myrtus.

1. D'alder grootste is Laurea oft Lauwer-Myrtus, alsoo ghenoemt om datse bladers heeft die vanden Laurus Tinus oft Regia van ghedaente ghelijck / maer minder ende spitser / ende donckergroen/met swerte besien: Dese groeyet inden zeer excellenten ende rijcken hof/ vol sonderlinghe planten/vanden heere Phlips Deurnagle/heere van Broplandt.
2. De tweede heeft de bladers wat minder/ bouen scherp ende spitsloopende.
3. De derde heeft lanckworpighe bladers/ bouen breedtachtich / van grootte den voorgaende bycans ghelijck.

4. De

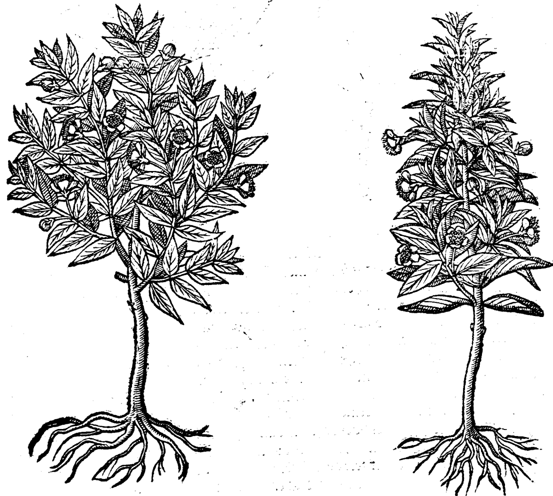
4. De vierde Myrtus van Plinius, met veel reken van bladers/ oft de Myrtus van Barbarien/amatoria Venerique sacra, ghenoemt in Spaensch Arayhan Morisco maior, heeft zeer derghelijcke bladers/maer zeer dichte by een staende / gotewijs oft pypwijs omghebooght lancks d'blat / wel lustich om sien.
5. De ghemeyne/ die de bladers wat minder ende smal heeft.
6. Dese is de minste vande soorten van groote Myrtus, met bladers vanden wilden Olijfboom.

Noch hebben wy hier oock by ghevoegt wt de schriften van Clusius twee soorten van Myrtus met breede bladers.

Myrtus Bætica prima Clusij.

De Myrtus van Granaden met breede bladers/oft Myrtus Laurea van Clusius, heeft bladers van grootte die vanden Arbutus bycans ghelijck / staende rekewijs op beyde sijden vande tacken in orden/van verwen bleeck-groen/ welcke tacken dickachtich zijn / ende nut om tuynen daer af te vlechten: Men pleegt dese te scheeren/ waer door datse selden bloemen crijght.

De grootste Myrtus met Lauwerbladers. In Latijn/Myrtus Laurea maxima.

De vierde Myrtus van Plinius. In Latijn/Exotica Myrtus Plinij pluribus foliorum versibus.

Myrtus Bætica latifolia domestica, oft Laurea secunda Clusij.

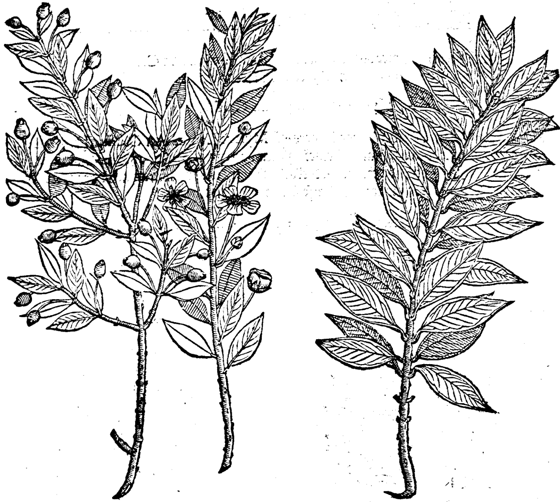
Dese is den voorgaenden bycants ghelijck/ dan datse minder ende dicker bladers heeft.

Vier diversche soorten van cleyne Myrtus.

7. Onder de cleyne d'aldermeeste heeft smalle bladers die vande Philyrea tenuifolia ghelijck/ maer corter.
8. De ghemeyne cleyne Myrtus, heeft corter ende breynder bladers.
9. D'alder minste heeft smalle bladerkens die vanden Thymus van Candien ghelijck/maer langer.
10. D'ander Myrtus van Barbarien met veel reken van bladers/ is in Spaensch ghenoemt Arayhan Morisco minor, ende heeft oock gote-wyse bladers/dicht by een staende/ende zeer ghestript/ van grootte dien vanden ghemeynen Myrtus bycants ghelijck.

Vijfde ſpecie van groote Myrtus. In Latijn/ Myrti maioris quinta ſpecies.

Myrtus Bætica latifolia domeſtica, oft Laurea ſecunda Cluſij. In Spaenſch/ Arayhan Moriſco.

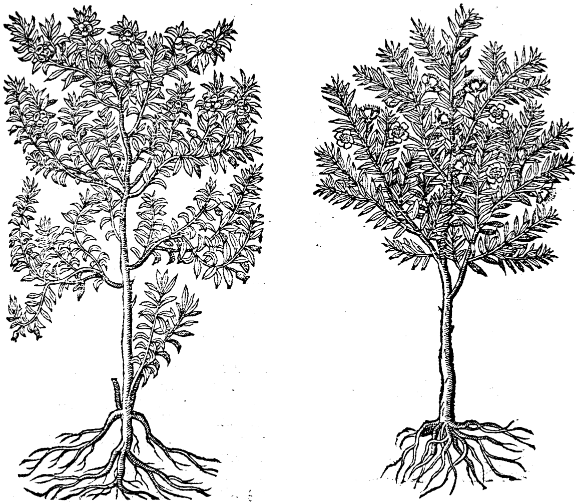
Myrtus.

Cracht. Dioſc. De ſwerte tamme Myrtus is inde medicijne nutter/ dan de witte ende van deſer ſoorten is de Bergh-Myrtus verre de beſte / hoe wel dat haer ſaedt min crachts heeft. De Myrtus ende oock haer ſaedt heeft een tſamen-treckende cracht. Daerom wordet ſaedt tſy groen oft drooghe inghegheuen den ghenen die bloetſpouwen oft bloetpiſſen. Tſap dat wt de groene beſien gheperſt wordt/ heeft oock de voorſchreuen crachten/ ende dient daer en bouen voor de vochtighe maghe/ ende doet water maken. Tſelue ſap met wijn inghenomen/ gheneeſt de ſteken vande Scorpioenen/ ende beten vande fenijnighe Phalangen. Tſaedt van Myrtus in water geſoden/ maket hayr ſwert/ maer in wijn gheſoden / gheneeſt die quade ſweeringhen in d'wtterſte leden / alſmen die daer mede waſſcht. De ſelue wijn met wat bloeme van Gerſten-mout ghemengt / is zeer goet gheleyt op de heete ſwillinghen vanden ooghen/ ende opde fiſtels vander oogen. De beſien een weynich warm ghemaeckt/ ende wijn daer wt gheperſt/ de ſelue te voren ghedroncken/ belet droncken te worden. Tſelue doet oock tſaedt/ d'welcke oock zeer goet ghebruyckt is in baden/ teghen het nederdalen vande moeder/ ghebreken vanden aers/ ende ouervloedighen vloet vande vrouwen. Tſaedt in water geſoden doet de ſchelferinghen vanden hoofde vergaen/ ende geneeſt de loopende gaten vanden hoofde/ en wtbreken vande puyſten oft blaerkens/ tbelet oock dat wtuallen vanden hayre/ alſmen thooft met deſen water waſſchet. Tſaedt wordt oock ghedaen in medicijnen die ſy Liparas heeten / ſoo wel als d'olie die vande bladers van Myrtus ghemaeckt wordt. De bladers van Myrtus in water gheſoden/ ende in tſelue ghebaedt / is zeer goet om de leden te ſtercken die wt de litten oft ghebroken zijn/ ende qualijck heylen willen. Met tſelue water zijn zeer goet gheſtoeft de ghebroken leden die qualijck willen tſamen-heylen. Tſelue neemt oock wegh de miſmaecktheyt vander huyt / ende gheneeſt de loopende ooren daer in ghedrupt: daer en bouen maket thayr ſwert / daer mede ghewaſſchen/ Tſelue doet oock tſap vande bladers. De bladers van Myrtus met water gheſtooten / zijn zeer goet gheleyt op vochtighe ſweeringhen / ende op alle leden daer eenighe ouervloedighe vochticheden in vloeyen / oft teghen den buyckloop. De ſelue met wat olie van Rooſen ende wijn ghemengt/ zijn zeer goet teghen de voorts-etende ſweeringhen / wilt vier/ heete ſwillinghen vanden cul-

ſekens

Cleyne ghemeyne Myrtus. In Latijn/Myrtus minor vulgaris. In Franchois/Myrte petit commun. In Italiaensch/Myrto minore, Mortella. In Enghelsch/ littel Myrtre.

IX. Myrtus met smalle bladerkens. In Latijn/ Myrtus nona angustifolia.

lekens/ommeloop/ende ander heete puytskens aenden aers. De bladers van Myrtus ghedroogt ende zeer cleyne ghestooten / ghenesen de sweerende nagels van handen ende voeten / ende tsweeten ende smerten vande liesschen ende ocksels / daer mede bestroeyt oft ghestreken: oock bedwinghen sy tsweeten vande gene die met hert-cloppinghe ghequelt zijn. De groene bladers oft d'asschen van dien met daer toe dienende salfkens ghemengt/ ghenesen de verbrandtheyt ende sweerende-nagels van handen ende voeten. T'sap van Myrtus wordt wt de bladers ghedruckt / met ouden wijn oft reghen-water daer by ghegoten / dwelck versch moet ghebruyckt zijn: want alst ghedroogt is / rieckt gheheel verduft ende verliest sijn crachten. Myrtidanum is eenen aenwas die oneffen / ghepuckelt/ gheswollen/ ende de selue verwe vanden Myrtus heeft/ ende is alsoo ghenoemt om dat ghelijck een handt/ den struyck vanden Myrtus omringt: eñ dit is meer tsamen-treckende dan de Myrtus. Want (als Galenus seght) soo veel alst droogher is dan de voorseyde/ soo veel stercker drooghet/ ende tsamen-treckt. Myrtidanum ghestooten met sueren oft wranghen wijn wordt wech ghestelt/ ende daer nae in bollekens ghemaeckt/ witter Sonne ghedroogt/ ende is veel crachtigher dan de bladers oft tsaedt in eenighe saluen/ ceroten/ pessus ende baden ghemengt/ alsser yet moet tsamen-ghetrocken oft ghestopt worden. Gal. Myrtus is van contrarie substantien ghemaeckt / nochtans heeft de eerdige coude in haer d'ouerhant. T'heeft oock yet subtijl warms. Waerom dat sterck droogt. Maer de bladers/ botten/ vruchten ende sap/ en verschillen niet luttel onder malcanderen van tsamen-trecken. Voorts seght Galenus tselue van Dioscorides.

Palmboom.

Palmboom die altijts groene bladers heeft/ is in Grieck Pyxos ghenoemt/ om dat de schrijf-tafelkens/ die Pyxia hieten/ daer af ghemaeckt worden/ ende van Pyxia werden oock Pyxides ghenoemt. Van gheen Boomen en zijn de berghen ende hoeuels in Dolfine ende Prouencen meer versien dan van desen. Desen Boom groeyet oock op alle ongheboude/ hoeuelachtige coude plaetsen Noortwaert gheleghen/ ende heeft zeer veel stijue rijskens met zeere ghebladerde tackskens / de welcke door den quaden reucke/ ende de ghelijckenisse die sy metten Myrtus hebben/ goet om kennen zijn. T'hout

Palmboom. In Grieckx/πύξος. In Latijn/Buxus. In Hoochduytsch/Buxbaum. In Franchois/Buys. In Italiaensch/Bosso. In Enghelsch/Buxs ende Bax tree.

is zeer vast ende geel van verwen. De besien met drie puckelkens/zijn met een ghetant croonken gheteeckent/andersins die vanden Myrtus niet ongheliick.

Cracht ende werckinghe.

De rijskens/thout ende de bladers in water ghesoden op de maniere van Pockhout/ ende daer af ghedroncken doen sweeten. Ick weet dat een aerme Engelsche dienstmaeght/ met desen dranck vande pocken ghenesen is gheweest: hoe wel dat hy vande Rijcke om zijnen onlieflijcken ende vuylen reucke veracht wordt. De bladers ende hout in looghe ghesoden maken geel hayr/ als thooft daer mede ghewasschen wordt.

Lycium oft Pyxicantha van Languedoc.

Men plach dese plante wt Lycien te brenghen/ ende wordt daerom Lycium ghenoemt/maer zeer luttel weten hedens-daegs wat dat is. Niet te min my en sal niet verdrieten hier by te voeghen/ tghene dat ons tghebruyck ende de meyninghen gheleert hebben/de welcke der waerheyt so gelijck zijn/ dat wy die voor sulcks houden. Op veel plaetsen van Prouencen is een boomken dē wilden Olijfboom ghelijck/soo groot als den Arbutus, met de bladers vanden Olijf boom / maer corter / stijuer/ ronder ende minder: de struyck ende bladers zijn van verwen doncker/ groen ende geelachtich/ende hebben dicke/stijue ende zeer herde doornen. De besien zijn die vāde groote Phylerea gelijck/maer ronder dan Olijuen/met een roodtachtich ende oliachtich sap/ dien vande Phylerea niet ongheliick/ welck sap bitter ende zeer onlieflijck is / ende alst ontsteken is soo brandet met een ghecraeck: wt-ghedaen sijnde ist roodt. Maer al ist dat dit boomken in alder manieren den Lycium schijnt te ghelijcken: nochtans en souden wy niet dorren vastelijck segghen dat tselue ware. Maer dit dar ick wel segghen/datmen qualijck met meerder bate soude moghen den Lycium ghebruycken / dan dit onse: ende datmen tselue ongheliick beter ende bequamer soude moghen in stede van Lycium ghebruycken dan de vuylicheyt vande olie. Want theeft een verteerende cracht met eenich tsamen-trecken. Ist dat gheen Lycium en is / soo salt voorwaer een specie zijn vanden wilden Olijf boom / wiens vuylicheyt van olie/ die d'alderbeste is/ inde plaetse van Lycium is. Want hoe die min vet ende oliachtich is / hoe beter. Want sonderlinghe de vetticheyt vande olie is den ooghen hinderlijck/ gelijck de natuerlijcke reden bewijst.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Lycium heeft een tsamen-treckende cracht/ verdrijft de schemelinghen vanden oogen/ ende gheneest de schurftheyt ende ieuckselſ vande caecken. Is oock goet ghebruyckt teghen alle verouderde fluxien/loopende ooren/verswooren tandtvleesch ende amandelen/ē tot die clouen vande lippen/ende fundament / daer op ghestreken. Lycium is zeer goet inghenomen oft met eenen pessus gheset teghen den buyckloop ende roodtmelisoen. Maer met water inghenomen ghenesest bloetspouwen ende den hoest. Pillekens van Lycium ghemaeckt ende inghesvvolghen oft met water ghedroncken/zijn zeer goet teghen de beten van dulle honden. Lycium maeckt geel hayr/tgeneest de voorts etende ende stinckende sweeringhen/ende het afgaen des vleeschs vanden nagels. Stopt den oueruloedighen vloet vande vrouwen van buyten oft van binnen gebruyckt. Met honich inghenomen / oft ghelijck een pillecken ingheslickt/ gheneest de beten vande dulle beesten. Gal. Lycium wordt ghebruyckt teghen tsweeren vande naghels aen handen ende voeten. Want het heeft een drooghende cracht/ende is ghemaeckt wt diuersche substantien/ vanden Griecken Eterogemeis ghenoemt/ te weten d'eene van subtijle deylen die verteerende ende warm is/ende dander eerdich ende cout / wt welcke dat sijn tsamen-trecken heeft: verteert ende en droogt niet luttel / te weten tot in-

den

den tweeden graet: In warmte ist bycans middelmatich / daerom wordt het tot diversche dinghen ghebruyckt / te weten als afvaeghende in stinckende ende voorts-etende sweeringhen: ende als stoppende/in buyckloop/roodtmelisoen ende overvloedighen vloet vande vrouwen.

Lycium Hispanicum.

Derde Rhamnus vande eerste sorte van Rhamnus. In Latijn/ Rhamnus primæ speciei tertius, fortè Rhamnus niger Theophrasti, apud Clusium. In Spaensch / Spino negro.

Dit Lycium, d'welcke een zeer aerdich boomken is / ende de Bourgespine oft Phyllirea met de smallebladers niet zeer onghelijck / nochtans met veel smalder bladers ende cleynder tackskens / bewaren ende voeden zeer nerstich in Nederlant de Heeren Jan Brancion/vander Dilft/ende Joris van Rijen. D'witterste rijskens hebben stekende doornen. De bladers zijn die vande Thynielæa van Montpelliers ghelijck/ maer cleynder/ doncker-groen ende tsamen-treckende van smaecke. In Nederlant en bringhet gheen vruchten voorts.

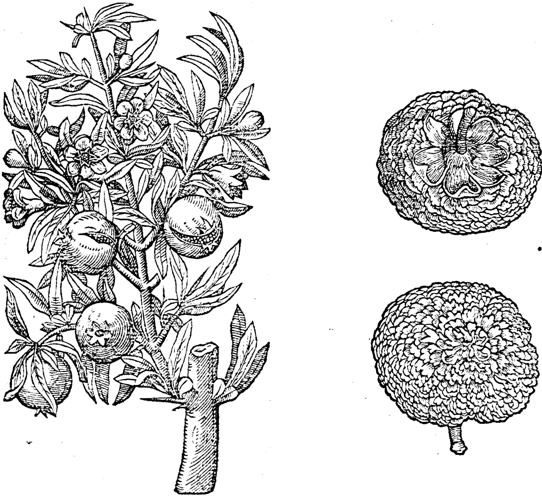
Derde Rhamnus.

Dit boomken met groene bladers / van crachte tsamen-treckende / die altijts groen blijven / ende den smake vanden Rhabarber hebben / met vele ende vast by een ghevoegde groenachtighe bloemkens die neffens de bladers staen/nae de welcke swerte vruchten comen de wilde pruymkens ghelijck/ rondt ende suer / en dunckt my niet te verschillen vanden Spaenschen Lycium, dat onlancks in Nederlant gheraeckt ende ghecomen is.

Granaetappel.

Wy laten ons gheerne duncken dat desen boom in Grieckx Rhoa ghenoemt is/om het coleur vande besien oft keernen/ ende roosachtighe verwe vande bloemen. Oft oock om eenighe ghelijckenisse die hy heeft metten Rhus, ende oock om tghebruyck soo wel inde keucken / als van het leer te bereyden/daer in dat vanden Rhus niet en verschilt. In Italien / Spaignen/ Languedoc ende principalijck in Barbarijen groeyet de wilde van selfs/ende wordt eenen boom / van waer men seght datter zeer schoone ghebrocht zijn. Ende wordt daerom oock in Latijn ghenoemt Malum Punicum. Inde coude landen en groeyet hy niet dan zeer qualijck inde hoven. Te Westmunster in des Co-

Granaet-appel. In Latijn/ Malum Punicum. In Hoochduytsch/ Granatapfel. In Franchois/ Pommes de Granades ende Mygraines. In Spaensch/Granada. In Italiaensch/Melagrano ende Pomo Granato. In Enghelsch/ Pom Granat tre.

Bloemen van wilde Granaet-boom. Balaustium.

ninck hof heeft hy alle iaeren bloemen/ ende oock t'Antwerpen inden hof van mijn Heere Jan Hoboke ende elders. In Nederlant ende Vranckerijck hebben wy die van steenkens oft keernen wtghesproten boomkens sien worden / bladers hebbende die vanden Myrtus ghelijck. Den appel wordt ouer al gheten/ende heeft hoeckachtighe steenkens oft keernen / maer sommighe zijn suet/ sommighe suer/sommighe half soet half suer ende wijnachtich van smake: De welcke in medicijnen ende wt wellust zeer begheert worden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Alle Granaet appels zijn ghesont ende de maghe zeer nut/maer gheuen zeer cleyn voetsel: De soete zijn de beste voor de maghe / maer sy genereren wat hitten inde maghe / ende maken swillinghen/waerom datse inde cortsen niet en moghen inghenomen worden. De suere Granaet appels hebben een tsamen-treckende cracht / ende zijn zeer goet voor de heete maghe/ sy stoppen oock veel meer ende doen water maken / maer sy zijn den mondt ende tandtvleesch hinderlijck. Die eenen wijnachtighen smake hebben / zijn middelmatich. De keernen vanden sueren Granaet-appel inde Sonne ghedroogt/ende op de spijse ghestroeyt/oft daer mede ghesoden/ghenesen de vochtighe maghe/ende stoppen den buyckloop. De selue in reghen-water nat ghemaeckt/ zijn zeer goet ghedroncken den ghenen die bloetspouwen. In water ghesoden ende daer in ghebadet/ zijn zeer goet teghen Roodtmelisoen/ende oueruloedighen vloet vande vrouwen. Tsap dat vande keernen wtgheperst is/principalijck vande suere/met honich ghesoden/is zeer goet ghestreken op de sweeringhen vanden mont/vande mannelijckheyt/ende van tfundament. Tselue sap is oock zeer goet op de selue maniere ghebruyckt/op voorts-etende sweeringhen/op afgaen des vleeschs vande naghels/herde gheswillen / ghebreken vande neuse-gaten / ende teghen de pijne der ooren. De bloemen van desen Boom worden Cytinus ghenoemt/ ende hebben een tsamen-treckende/ drooghende/ ende stoppende cracht: sy stelpen tbloeden vande versche wonden / ende doen de selue wercken vanden Granaet-appel. Dese bloemen in water ghesoden / ende de tanden daer mede ghespoelt / ghenesen de Cytinus.

vochtighe

vochtighe ghebreken vanden tandtvleesch / ende doen de tanden vast staen. De selue in een plaester ghemengt/ghenesen de gheschuertheyt / daer op gheleyt. Men seght dat de ghene die drie vande cleynste bloemen vande tamme Granaten in neemt/ dat hy binnen eenen iaere geen leepe ooghen en sal hebben. T'sap wordt daer wt gheperst ghelijck wt de Hypocistis. Malicorium dat is de schelle vanden Granaet-appel/die van sommighe Sidion ghenoemt wordt/heeft een dick-makende cracht/ ende doet de selue wercken vande bloeme. De wortel in water ghesoden ende ghedroncken/drijft wt ende iaegt af de breede wormen des buyckx. Malicorium Sidion.

Balaustium.

Balaustium is de bloeme vanden wilden Granaet-appel/ende is die vande tamme ghelijck: vande welcke diuersche soorten gheuonden worden/te weten: witte/gout-gele/ende roose-verwighe.

Wy sien naturelijck ende ghemeynlijck dat veel planten hebbende de bloemen zeer dobbel/ gheen oft zeer luttel vruchten oft keernen voort-brenghen/ghelijck de Meersche Violetten/Steen-Violieren/dobbel Christus ooghen/Genoffels/ende ontallijcke meer ander. Alsoo schijnt oock waerachtich te wesen / dat de Granaet-boomen waer af wy de bloemen hebben door onse winckels van Venegien/Antwerpen ende Lions gheheeten met ghemeyn accoordt Balaustia, gheen vrucht en draghen/ soomen my heeft doen gheloouen : oft in-dien sy vruchten draghen/dat gheschiet zeer selden. De andere viere verschillende die ick ghesien hebbe/draghen al tsamen vruchten ende enckele bloemen. De wilde die ghemeynlijck wast in die haghen van Languedoc / heeft cleyne appelkens zeer bitter ende eerdtachtich/verschillende van den Hof-granaet-appel/ ghelijck de wilde appelen van bosschen ende haghen verschillen vande goede suere Hof-appelen / de welcke wel dickwils niet minder en zijn van vruchte ende van keerne dan de groote soete Granaet-appelen. De suer-soetachtighe is oock ghelijck in bloemen ende vruchten/ ende mach wesen de wijnachtighe van Dioscorides , want sy vol is van een sap zeer wijnachtich suer/ghemengt met een lieflijcke soeticheyt. T'sap wordt daer wt gheperst op de maniere vanden Hypocistis, d'welcke een tsamen-treckende cracht heeft/ doende de selue wercken vanden Hypocistis ende bloemen vande tamme Granaet-appels. De Balaustia zijn wel bekent ouer al inde Apoteken van Duytslant / Nederlant ende Enghellant/ door de zeer schoone/ zeer dobbel/ende roode bloemen. Verscheydenheyt vã Granaet-appelen nae Plinius meyninghe.

Keelcruyt/monthoudt/ende Kynwighen. In Latijn/Ligustrum. In Hoodnytsch/Beinholtzlin ende Mundtholtz. In Franchois/Troesne. In Walsch/Pucellage d'homme. In Spaensch/Alfena ende Hallena. In Italiaensch/ Conastrelle Oliuella ende Guistrico Cambrossene. In Enghelsch/Pepuet.

Dit boomken schijnt om zijn schoone trossen van bloemen / vande Griecken Cyperus genoemt te wesen / want Cyparizo is te segghen ick bloeye. D'welcke Virgilius oock schijnt te willen segghen/ daer hy schrijft: Alba Ligustra cadũt. Dit boomken is nu ter tijt in alle heete ende coude landen/ ende heeft bladers dien vanden Oliff-boom ghelijck / maer bruynder / ende sachter / ende dient zeer wel om haghen te maken inde houen ende rondtsom de parcken inde cruyt-houen / diemen scheeren mach. De bloemẽ zijn wit/wel-rieckende ende moschachtich / ghelijck spensel van druyuen/ die inde vetste dalen van Prouencen inden April ende Mey voorts comen / naer de welcke oock op de hoeuels van Enghellant die niet zeer dorre en zijn/ in Septembre/ druyfkens volghen dien vanden Lentiscus oft Mastickboom/oft vanden berg-Vlier ghelijck/de welcke ingenomen nae tschrijuen van Auicenna, bloedich water/oft eer bloet-roode vrine doen maken / D'welcke sommighe eyghensinnighe persoonen beter souden versocht hebben/ dan te ontkennẽ dat dit Ligustrum het oprecht is: Want het is van smake ende cracht tsamen-treckende. Nochtans de steckskens die onder den naem van Alkanette wt Afriken herwaerts ghebrocht worden/ die zijn binnen geel/ ende maken daerom (als Auicenna wt Dioscorides schijnt te willen segghen)

segghen) thayr ros. Ist dat sijt zijn/ voorwaer oft zijn van een beter soorte van Ligustrum, oft van een ander plante.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers hebben een tsamen-treckende cracht/ waerom dat sy oock gheknout/de sweeringhe des monts ghenesen. De selue bladers zijn oock zeer goet gheleyt op heete aposteumen ende carbunckels. De selue in water ghesoden / men stoeft metten water de verbrandende plaetsen. De bladers ghestooten die in Radijs sap ghewenckt hebben / maken thayr ros. De bloeme metten azijn op tvoorhooft ghelеyt/ stillet de pijne vanden hoofde. Cyprinum oleum dat vanden Ligustrum ghemaeckt wordt/ende wel-rieckende is/verwermt de zenuen ende maeckt die sachte.

Tweede soorte van Philyrea van Prouencen.

Tweede Phylerea van Theoph.

Die ghebladerde Philyrea van Theophrastus met de wijde wt-ghespreyde tacken/ vande welcke berdekens ghemaeckt ende ghespleten worden / is sonder twijfel de Linde / ende niet dese plante: niet te min de ghelijckheyt van naem / heeft den zeer gheleerden wtlegghen van Dioscorides bedroghen: maer ick soude hier lieuer lesen Philelæa, oft Oleæ amasia, die Dioscorides beschrijft / ende die wy hebben doen conterfeyten/ de welcke metter beschrijuinghe zeer wel accordeert/ ende oock vanden wilden Olijf boom (byde welcke sy dickwils gheuonden wordt) niet en verschilt. Van dese Philyrea groeyen twee soorten van boomkens in Prouencen aende canten vande weghen/ ende inde Olijf houen by Marseille gheleghen / vande welcke tmeest/ ende dat minst gheuonden wordt/is den leeghen Olijf boom zeer ghelijck/hebbende den struyck ende tacken langher ende swerter dan die vanden wilden Olijf boom / maer de bladers zijn die vanden Ligustrum ghelijcker. Aende tacken groeyen veel besien / die oock minder zijn dan de wilde Olijue / ende niet bitter ghelijck de Olijuen/ maer suetachtich/met eenen steen oft keerne binnen/dien vande Criecke ghelijck.

Philyrea van Languedoc. In Latijn / Philyrea Narbonensis.

Philyrea van Languedoc met smalle bladeren. In Latijn/ Philyrea angustifolia.

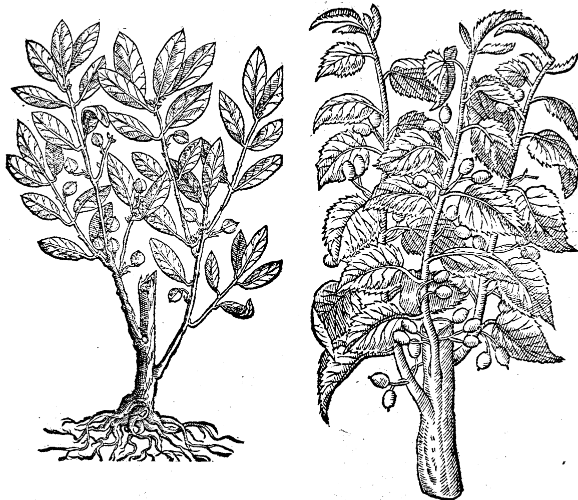

De cleyne Philyrea groeyet oueruloedigher opde selue voorseyde plaetsen / ende op de sandtachtighe houels van Montpelliers/hebbende euen langhe bladers/maer tweemael smalder: oock soo is

de ghe-

de gheheele plante tweemael minder. De besien zijn dien vanden Mastickboom ghelijck / ende desghelijcx druyswijs by een hanghende op een zeer cort steelken / de welcke rijpe zijnde insghelijcx oock suetachtich zijn/ende een weynich heet / maer gheensins onlieflijck / ghelijck als zijn de tamme ende wilde Olijuen. Matthiolus brengt karren vol authoriteyten by/maer hy en beschrijft niet de selue plante die hy gheeft.

Phylerea Arbor Galloprouinciæ, verior Macaleb Serapionis.

Macaleb Gesneri & Matthioli.

D'eerste ende groote Phylerea voorseyt/ is dese figure die nae den groeyenden boom gheconterfeyt is gheheel ghelijck. Desen boom wordt by Tholon in Prouence gheuonden/ende is van struyck ende wijghestreckte tacken oft schueten soo groot als eenen Pruymboom oft Crieckeboom/met de bladers die vande Phylerea gheheel ghelijck/maer een weynich breeder. De bloeme is die vanden Ilex ghelijck/mosachtich ende wit/nae de welcke veel besien by een comen/dien vanden Terebinthus ghelijck/ maer meerder / ende doncker-groen/van smake suetachtich/ met vette keernekens binnen / ende soodanighe als hedens-daegs inder Apoteken te coope zijn met den naem van Macaleb. Voorwaer oock in dien het Ligustrum van Serapio Macaleb is/soo sal dese plante zijn Ligustrum wesen/ende niet de ghene die Matthiolus gheeft ende niet en beschrijft.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers vande Phylerea zijn tsamen-treckende/ ende tot tselue nut/ daer den wilden Olijfboom toe goet is / alsser stoppinghe oft tsamen trecken van noode is. Dese bladers zijn sonderlinghe goet ghecknout teghen de sweeringhen des monts / oft in water ghesoden / ende den mont daer mede ghespoelt oft ghewasschen. De selue inghenomen doen water maken/ ende verweckt de maentstonden vande vrouwen.

Veranderinghe van soorte.

Inde houen van Nederlant groeyen beyde de soorten vande Phyllyrea van Spaens saet ghewonnen / maer met smalder bladers. Sommighe hebben oock inde houen van Nederlant / door gifte van Joris van Rije/die met de breede ghekerfde bladers/ende oock met de dunne bladers.

Macaleb Gesneri & Matthioli.

Soodanighen Macaleb als Matthiolus gheconterfeyt gheeft / heeft Jan Mouton tsynent groeyende

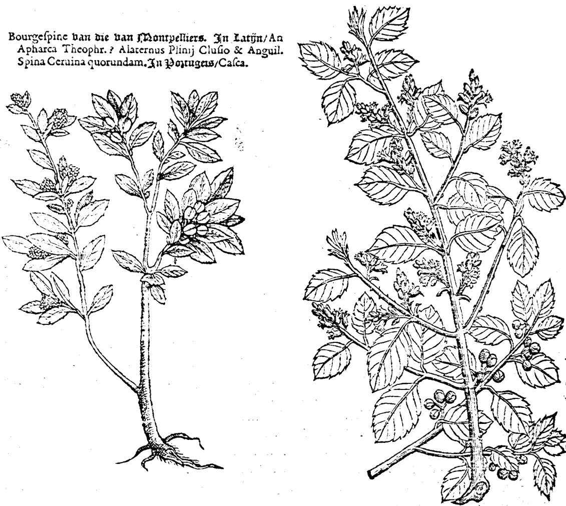
groeyende / d'welcke hem de zeer gheleerde Apoteker van Paris Pieter Outh gheschoncken heeft/ ende heeft bladers dien vanden Poplierboom ghelijck/ de welcke inde winter afuallen. De vrucht en heeft dese noch niet voorts ghebrocht/ maer de bloeme is dien vanden Crieckelaer ghelijck.

Fagaras Auicennæ.

Clusius maeckt mencie van een ander Macaleb/ die daer af maeckt een Fagara van Auicenna met dese woorden. Fagara is een vrucht soo groot als een Cicere / met een dunne bruyn-graeuwe schorsse/ onder de welcke een dunne schelle is/ daer een redelijcke vaste keest in light/ met een dun ende swert velleken becleet: De gheheele vrucht is soo van grootte/ als van ghedaente eñ verwe den Cuculus Indi, dat d'Italianen heeten Coccole di Leuante, soo ghelijck/ datmen metten eersten aensien daer by soude bedroghen worden / ende daer vooren moghen nemen. Van desen heeft Auicenna mencie ghemaeckt in het 266. Cap. in deser wijse/ Fagara wat ist? Een graen ghelijck de Cicere/ daer in tgraen Macaleb light/ ende in hollicheyt van dien is een swert graen ghelijck de Scehedenegi, ende wordt van Sofale ghebrocht: hy stellet inden derden graet / heet ende drooghe / ende seght dat zeer goet is teghen de coude vande maghe ende leuer/ dat oock helpt teeren ende den camerganck stopt.

Bourgespine van die van Montpelliers. In Latijn/ An Apharca Theophr.? Alaternus Plinij Clusio & Anguil. Spina Ceruina quorundam. In Portugeus/ Casca.

Tweede Alaternus van Clusius. In Latijn/ Secunda Alaternus humilior lato folio Clusij.

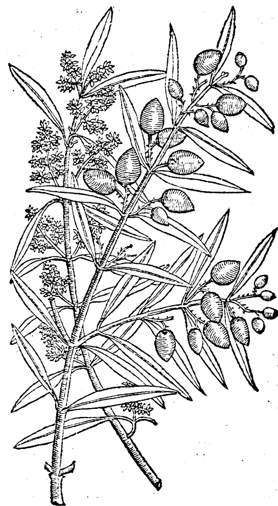
Inde Steyn-palmen bosschen van Frontignaen in Linguagot groeyet vele dese Bourgespine/ die ghedaente ende wesen heeft vande voorgaende Philyrea, maer de bladers zijn dien vande ionge Steyn-palme in Latijn Ilex ghenaemt ghelijck / maer stijf ende ronder / inde ronde breeder dan die vanden Olijf boom ende een weynich ghekerft. De bloemkens zijn moschachtich ende vele by een/ ghelijck druyf kens / die vanden Mastickboom ghelijck / onder de bladers staende. De besikens zijn als die vanden Laurus Tynnus, twee tsamen staende/ gelijck twee besikens van een druyve aen een ghewassen.

ghewassen. De schueten ende tacken zijn van grootte ende ghedaente dien vanden Steen-palmen ghelijck. De bladers zijn bitterachtich/ende een weynich tsamen-treckende.

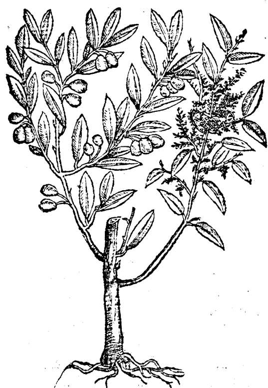
Alateranus secundus.

Dese plante heeft breeder ende ronder bladers/ ende eenen minderen struyck/anders is sy vander ghelijck.

Olijfboom. In Latijn/ Olea satiua. In Hoochduytsch/ Olebaum ende Oliuebaum. In Spaensch/ Azeytuna ende Oliuo. In Italiaensch / Oliua. In Enghelsch/ Oliue tre.

Wilde Olijfboom. In Latijn/ Olea syluestris siue Oleaster. In Italiaensch/Oliuo saluatico.

Desen boom in Grieckx Elæa ghenoemt / heeft dien naem nae die van Griecken ende Athenen. Want Minerua heeft dese landen eerst Hellas ghenoemt / ende metten Olijf boom Griecken rijckelijck beghift ende ghestoffeert. Inde werme daelen van Spaignen/ Prouencen ende Languedoc/ die wel ter Sonne staen/ groeyen zeer lustighe/ dicke ende altijts groene-staende bosschen/ van Olijfboomen/ de welcke oock inde Wijngaerden van Montpelliers/ tweederhāde zeer excellente vetticheyt gheuen/ te weten/ Olie die wt d'Olijuen comt/ ende honich oft Elæomeli , d'welcke zeer om verwonderen ende nochtans waerachtich is/ wt den ghequetsten struyck oft tronck/ waer af wy alreede int capittel vande Manna ghesproken hebben. Tvleesch vande onrijpe Olijue is groen/ maer vande rijpe is swert. Op den wech van Frontignaen groeyen zeer excellente die bruyn-roodt zijn/ die elders soo wel niet gheuonden en worden. Vande cracht van Amurca welck de vuylicheyt is van Olie/ sullen wy hier nae vermanen: want de Medicijns en souden die niet gheerne deruen/ in dien sy wisten hoe vele ende hoe groote crachten dat die heeft om zeer swaere siecten te ghenesen: want sy en gheeft den Lycium oft Accia niet toe/ iae sy gaet die eer in sommighe crachten te bouen. Elæomeli.

Wilden Olijf boom.

Alle de wilde Olijf-boomen die wy oyt gheweten hebben int wilde oft van selfs wassende/ schijnen alleene vande tamme te verschillen in grootte ende grouicheyt / die dese gheheel laet blijcken / ende min noch meer dan de wilde ende tamme Pruymboomen. Want door verplanten/ griffien/ oft niet te oeffenen/ verkeert d'eene in d'ander: Want de Olijf boom wordt stijfachtich ende onghesien/ somtijts oock dorenachtich / als op steenachtighe plaetsen der wortel met grauen oft spitten gheen locht

Oo ghegheuen

ghegheuen en wordt: oft dat de hinderlijcke ende doornachtighe schueten die onder aenden tronck wtspruyten niet ghesnoeyet ende afghehouden en worden. Waerom dat Dioscorides seght/ dat niet de ghedaente van desen boom/ die andersins de voorgaende ghelijck is/ maer de crachten/ als op een droogerder plaetse ghegroeyt zijnde/ meer tsamen-treckende/ eerdtachtiger/ ende stercker zijn/ ende de bladers tweemael minder dan die vande Philyrea, maer onder graeu. De vruchten heeft hy ouervloedigher / de welcke van ghedaente ende grootte dien vanden grooten Myrtus ghelijck zijn. De bloemkens groeyen vele by een druyfwijs/ de welcke wit ende wel rieckende zijn/ met spensel/ dien vande wilde Wyngaert ghelijck. Mijn heere de Greffier Jan Hoboke heeft dit boomken t'Antwerpen in sijnen hof.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers vanden Olijf boom zijn van cracht tsamentreckende: waerom dat de selue ghestooten/ zeer goet zijn ghelеyt op het wilt vier / quade voorts-etende sweeringhen / sweerende puysten/ Carbunckelen/ ende daer tvleesch vande naghels sweert: iae sy reynighen oock de vuyle sweeringhen. De selue met honich ghemengt/ verdryuen ende doen scheyden de heete geswillen/ ende blaerkens oft swillinghen ontrent den ooren ende schamelheyt/ ende heylen weder als wel vanden hoofde ghegaen is. De bladers van Olijf boomen zijn zeer goet teghen de sweeringhen ende puysten/ oft verhittinghen des monts/ principalijck vande ionghe kinderen / ghekn out oft in water ghesoden/ ende den mont daer mede ghewasschen. Tsap van Olijf bladers van buyten ghebruyckt/ stelpet bloet/ ende d'ouervloedighe vloet vande vrouwen. Tselue sap is oock goet ghedaen in Ooghesalue tegen de verhittheyt ende puysten vanden ooghen / ende benemet loopen vande oude sweeringhen: soo dat oock goet is teghen de etende sweeringhen vande caecken. Tsap wort wt de ghestooten bladers gheperst/ met wijn oft water daer by ghegoten / dwelck inde Sonne ghedroocht/ in ronde ballekens ghebrocht wort: maer het is onghelijck crachtigher om te verwaeren tghene dat met wijn/ dan dat met water wtgheperst is. Dit sap is zeer goet ghebruyckt tot sweerende oft loopende ooren. De bladers worden bequaemlijck met ghersten meel van buyten ghebruyckt teghen den buyckloop. De
Spodium. bloemen met de bladers worden ghebrant/ om d'asschen te moghen besighen in stede van Spodium, in eenen rouwen onghebacken eerden pot/ die wel toegheluteert is / soo langhe tot dat hy ghenoech ghebacken is/ welcke bloemen eñ bladers in wijn ghelescht zijnde ende wederom in eenen pot ghedaen opde selue maniere wederom ghebrant worden: Ten laetsten op de maniere vande Ceruse ghewasschen zijnde/ maeckt men daer af ronde ballekens. Dese asschen in medicijnen der ooghen ghebruyckt/ zijn soo goet als de Spodium beuonden / soo datse de selue cracht moeten hebben. De bladers vande tamme Olijf boomen hebben de selue cracht/ maer niet al wt soo sterck: waerom dat sy/ midts haer slapper cracht/ bequaemer zijn inde medicamenten vanden ooghen. Dwater dat wten barnenden houte vanden Olijf boom drupt/ is zeer goet ghestreken op de leelicke schurftheyt/ witte seericheyt ende mismaecktheyt vander huyt. Tvleesch vande groene Olijuen is zeer goet ghelеyt op de vuyle schelferinghe vander huyt/ ende voorts-etende sweeringhe / maer tghene dat binnen den steen is vande Olijue/ met smeir ende meel ghemengt/ doet de schurfte naghels af vallen. D'olijuen die inde pekel liggen / ghestooten ende op verbrantheyt ghelеyt/ beletten datter gheen puysikens op en comen/ ende suyueren de vuyle sweeringhen. De pekel vanden Olijuen is zeer goet om het tandtvleesch te styuen/ alst daer mede ghewasschen is/ ende maeckt de loterende tanden weder vast. De gele Olijue die versch is/ is bequaemst voor de maghe: maer niet goet voor den buyck. De swerte ende rijpe bederft lichtelijck/ ende is de maghe contrarie/ den ooghen niet goet / ende maeckt pijne in thooft. De rijpe Olijue ghedroogt belettet voorts-gaen vande etende sweeringhen/ daer op ghelеyt/ ende neemt de canten wegh vande Carbunckel. Olie van wilde Olijuen is zeer goet op die vuyle stinckende sweeringhen ende vochticheden vanden tantvleesch ghestreken/ oft al warm daer mede ghestoeft/ ende maeckt de tanden vast: om het welcke te doen/ men moet sacht wollеken aen een dun yserken vast maken oft binden/ ende metter olie nat ghemaeckt zijnde/ aen het tantvleesch houden/ tot dat wit is. D'appotekers van Montpelliers stooten de groene Olijuen ende ghieten daer by heet water / ende perssen dan d'olie wt/ die groen siet/ ende om datse niet dicke en wordt oft en stolt ende zeer claer blijft van natuere/ soo wordtse tot Parys gesonden ende dier vercocht/ om dat de priesters aldaer dat menghen met wat balsem van Perou om te maecken heure oleum sanctum, chrisma, Olie sacrament ghenoemt/ waer mede de beenen vande crancken gheoliet worden als sy naer den hemel moeten reisen. Sy segghen dat dese olie soo heylich is datse door groot mirakel nimmermeer en stolt.

Traen vanden Olijf boom van Ethiopien.

Diosc. De traen oft vochticheyt die wten Olijf boom van Ethiopien drupt / is de Scammonee ghelijck/ gout-geel / van cleyne drupkens ghemaeckt / ende bijtende: maer die den Ammoniacum oft gomme ghelijck is/ swertachtich ende niet bijtende/ en heeft niet te bedieden. Onse Olijf boo-
men

men tamme ende wilde/ sweeten der ghelijcken traen/de welcke zeer bequamelijck ghestreken wordt op by-siende oft schemerende ooghen: betert oock de lickteeckenen ende vlecken vanden ooghen/daer op ghestreken. De selue inghenomen doet water maken / ende verweckt de macnstonden vande vrouwen. De selue inde holle tanden ghesteken/verdrijft den tandtsweere/ende wordt onder de feynijnen gheschreuen: sy iaeght af de doode vruchten/ ende gheneest de quade ende witte zeericheyt. Desen boom wordt gheheeten Ethiopische ende wilde Olijf boom.

Amurca Diosc.

Amurca is de vuylicheyt vande wtgheperste Olijue / de welcke in een coperen vat ghesoden tot datse soo dicke is als honich / een tsamen-treckende cracht heeft/ ende voorts alle de wercken vanden Lycium doet. De selue met azijn/ wijn oft meede ghemengt/ is zeer goet ghestreken eñ gebruyckt op wonden ende tandtsweere. De selue wordt oock ghedaen in medicijnen vanden ooghen / ende die de gangen stoppen met daer op te strijcken : maer hoe die ouder wordt / hoe sy beter is. Is oock zeer goet ghestreken op de sweeringhen vanden aers/ ende schamelijcke leden/maer ist datse met onrijpen sueren wijn hersoden wordt soo dicke als honich / sy doet wtuallen de ghegaette tanden. De selue ghemengt met water daer Lupinen ende Chamæleon in gesoden hebben / geneest de schurftheyt vande peerden. Rouw ende versch is zeer goet teghen de pijne van tfleersijn oft artike daer mede ghestoeft. Ghestreken op een hayrich oft rouw vel / ende op de watersuchtighe gheleyt/ doet tghesvvil vanden water nedersincken.

Wilde Olijf boom. In Latijn/Olea syluestris Septentrionalium. Eleagnos Matthioli. Sizipha Cappadociæ Bellonij. Sizipha candida Clusij. Eleagnos Theoph. folio Viticis. In Italiaensch/Zeingole.

Wilgeboom. In Latijn/Salix Dioscorid. In Hoochduytsch/Weydenboom. In Franchois/Saulx. In Spaensch/Salce ende Salguero. In Italiaensch/Salice ende Salcio. In Enghelsch/Willow of Sallow tre ende Withy.

Desen boom groeyet in diuersche houen van Parijs/Londen/Antwerpen/ende elders in Nederlant/met de bladers vande Wilghe/maer wit ende lustich om sien. De bloemen zijn wit ende moschachtich in witte blinckende knoopkens/ zeer lieflijck van reucke / neffens d'wtspruyten vande bladers voorts comende. De vruchten ende keernen zijn d'olijuen oft die van Asara Parrachi ghelijck / de welcke hier te lande niet rijpe en worden. Int Coninckrijcke van Granaten/groeyet desen boom van selfs.

Wilghe-boom.

De Wilghe-boom groeyet gheerne op alle vochte ende waterachtige plaetsen/ende wordt in Latijn Salix gheheeten / om dat hy zeer haest voorts groeyet. De bladers zijn breeder dan die vanden Olijf-boom/ op d'auerechte sijde graeuachtich/ bitter ende bouen groen. In stede van bloemen geeftse wolachtige cattekens onderhaluen duym lanck ende rendt af hanghende/ oock en verliestse niet altijt haer saedt / als Homerus seght/ want het wordt op sommighe plaetsen afghenomen / ende ghesaeyt zijnde soo groeyet.

Water-Wilghe.

Neder wilghe met smalle bladers. Salix humilis repens angustifolia.

Roode wilge

De roode Wilghe die breede bladers heeft/groeyet altemets geerne op plaetsen die niet soo leech en ligghen/ dese is asch-verwigher/breeder van bladers/ende draeght rouwer ende corter cattekens. Van dese soorte isser een ander die alleene verschilt datse langher bladeren heeft / ende datse groeyt ghemeynelijck inde middel vande water grachten.

Salix humilis repens.

Wisachtighe wilge.

De wisachtige Wilge heeft roeykens geel ende buychsaem/ende zeer bequaem om manden daeraf te maken / ende dien vande witte Wilghen niet onghelijck / maer de bladers zijn langher dan die van roode Wederijck.

Salix humilis repens.

Behaluen de ghemeyne soorten van Wilgen/isser noch de cleyne nedere/opder eerden cruyppende/ ende eenen voet oft onderhalue palme hooghe / met cleyne bladerkens / minder dan die vanden Myrtus. De bloemen zijn grijs van mosachtighe draykens/ die in een hayrichheyt wechvlieghen. Dese groeyet vele in tgheberghte van Sauoye/Lions ende Vigan/ende is zeer aerdich om sien.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt/de bladers/schorsse ende sap hebben een dicke-makende cracht. De bladers van Wilghe ghestooten/ ende met wat pepers ende wijn ghedroncken/ zijn zeer goet teghen de Colike. De selue bladers alleene oft met water inghenomen/ maken dat de vrouwen niet en ontfanghen. Tsaedt ende de schorsse inghedroncken/ is zeer goet den genen die bloetspouwen. Asschen vande schorssen met azijn ghemengt/doet de wratten/weeren ende exterooghen afuallen/daer op geleyt. Tsap vande bladers ende schorsse met olie van Roosen inde schelle van eenen Granaet appel werm ghemaeckt/ gheneest de pijne vanden ooren. De selue in water ghesoden/ ende metten water de plaetse vanden Fleirsijn ghestoeft/ is witter maten goet. Het reynicht oock de huyt vande witte schelferinghen. Men nemet sap wt/ dat wt haer vloeyet als sy bloeyet/ daer de schorsse ghesneden is: want men vindt inde quetsure een ghestijft sap/ d'welcke sijn cracht heeft om wegh te nemen tghene dat den ooghen oft ghesichte belet.

Nedere Wilghe met smalle bladers.

Opde Heyden ontrent Antwerpen groeyet dese Wilge met cruypende steelkens van een palme oft onderhalf lanck/ met bladers dien vanden eersten Rhamnus ghelijck/ ende mosachtighe bloemkens vande Wilghe. Dese is bitter van smaecke.

Eleagnon Theophrasti Vitex. Agnus castus Officinarum. In Hoochduytsch/Schafs muyle ende Genschlamp. In Spaensch/Gattiglio casto. In Italiaensch/Agno casto. In Enghelsch/Chastetre.

Vitex latiore serrato folio.

Ghelijck de Wilghe Frugiperda, alsoo is dese Agnon oft Castus ghenoemt/om datse alle beyde door eenighe coude schijnen te dooden ende verdrijuen alle oncuyssche lusten ende begheerten. Dit boomken groeyet inde houen van Italien/Vranckerijck ende Enghellant/hoe wel dat beter ende lieuer groeyet in heete landen: Tgheeft ende spreyt wt sijn bladers van eenen vingher lanck aen steelkens die meestendeel in seuen bladerkens ghedeylt zijn die vander Wilghe ghelijck/ ende staende als die vande Lupinen oft Wonderboom. De bloemen groeyen op d'opperste vande tackskens van verwe dien vande Lauender niet onghelijck/op sommighe plaetsen oock witachtich/ gelijck inde cloo-

sters vande Minrebroeders in Italien / de welcke hun met de taye tacxskens gorden / om te wederstaen d'oncuysche lusten. Hoe wel nochtans dattet saedt dwelck soo groot als Coliander is/van sommighe gheten zijnde / den lust van byslapen aenbracht / ghelijckerwijs alst saedt vande Ruyte sommighe den seluen heeft benomen. Nv ter tijdt worden drie soorten van Vitex (ten tijde van Plinius maer twee) ghevonden. D'eene dat een boomken wordt/d'ander dat veel cleynder ende leegher blijft/ende gheen boom en wordt inde houen van Nederlant.

Vitex met breeder ghekerfde bladers/ende derde soorte.

Dese groeyet met rijskens gheheel ghelijck die vande leeghe Vitex, maer de bladers zijn breeder ende wijder/rondtsom ghekerft. De reucke/cracht/ende alle ander dinghen zijn in als ghelijck. Dese groeyet binnen Bruessel in eenen hof daer ons die edel heere Jan Boisot leyde.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Agnus castus heeft een verwermende ende tsamen-treckende cracht. Tsaedt inghenomen is zeer goet teghen fenijnighe beten / waterladen ende de miltsucht. Agnus castus een vierendeel loots met wijn inghenomen/doet melck crijghen/verweckt de maentstonden vande vrouwen/doet vergaen d'mannelijck saedt/rijst in thooft / ende doet slapen. Agnus castus ende oock tsaedt/ gheneest de verherthent/verstopthent ende sweeringen vande moeder/als de vrouwen int water sitten daer hy in ghesoden is. Tsaedt met Poleye inghenomen/oft van onder met eenen pessus gheset/oft den roock ontfanghen/ verweckt den vrouwen haerlieder maentstonden. Agnus castus op thooft gheleyt verdrijft den hooftsweere: maer met azijn ende olie ghemengt / wordet op thooft ghedrupt teghen de frenesie ende rasernije. De bladers ghestroeyt oft verbrant / verdrijuen van daer alle fenijnighe dieren/ende ghenesen de beten vande slangen / daer op gheleyt. De selue met boter ende wijngaert bladers ghemengt/doen scheyden ende vergaen de herdicheden vande mannelijckheyt/daer op gheleyt. Tsaedt met water ghemengt/versoet de clouen vanden aers / maer met de bladers gheneset de wonden ende verwronghen leden. Men seght dat reysende luyden/die een tacxsken van Agnus castus inde handt draghen/ gheen smertheyt en crijghen. Gal. Agnos oft Lygos, dat is te segghen/ Vitex, die tackachtighe plante/ is werm ende drooghe inden derden graet/ maer van zeer subtijle substantie/van smaecke heet ende oock tsamen-treckende. De rijskens en dienen gheensins totter medicijnen: Maer de bladers ende tsaedt zijn werm ende drooghe van complexie/ende van subtijlder substantie. Want tblijckt alsoo den ghenen diese ghebruycken / ende bewinden heet ende oock wat tsamen-treckende van smaecke / soo wel de bladers ende bloemen als tsaedt. Nochtans mach oock tsaedt gheten worden/ maer het verwermt soo merckelijck/ dat daer door pijne

Gelijck oock Coliander saedt.

in thooft maeckt. Maer ist dat gheroost wordt (want alsoo wordet oock met dragier-suycker gheten) soo maecket min pijnen in thooft. Voorts soo verdrijuet de winden des buyckx / ongheroost: maer meer alst gheroost is: bouen-dien soo benemet de lust van byslapen/soo wel ongheroost als geroost. Tselue moghen oock doen de bladers ende bloemen. Daerom wilt men segghen / datse niet alleene gheten oft ghedroncken goet zijn voor de reynicheyt/maer oock gestroeyt. Daer by comt dat de vrouwen tot Athenen inde sacrificien oft dienst van Ceres/de gheheele plante onder haer spreyden. Waerdoor datse oock Agnon, dat is te segghen/suyuer/ genoemt werdt: wt alle welcke dingen openbaer is/ soo verre als wy onthouden hebben/tghene dat wy inde voorgaende verclaert hebben/dat Agnus verwermt eñ droogt/eñ principalijck de winden doet scheyden. Voorts dat van zeer subtijle substantie is/ dat bewijst sijn cracht: want dat in thooft rijst/en comt soo zeer niet vãde menichte der dompen van hem ghegenereert/als van sijn wermte ende subtijle substantie. Want in dien dat wint mocht genereren/voorwaer tsoude oock den buyck doen swillen/ ende tot oncuysheyt verwecken ghelijck de kersse doet: Maer ghemerckt dat de selue niet alleene niet en kan verwecken / maer oock dat meer is benemen/ soo heuet voorwaer meest de cracht vande Ruyte ghelijck / soo wel in verwermen / als in drooghen: nochtans en ist haer niet ghelijck/want sijn cracht is in beyden wat minder. Soo dat de Ruyte meer is soo wel verwermende als drooghende. Tverschilt oock inde vermenginghe soo vande qualiteyt als vande cracht: want tsaedt ende botkens vanden Agnus, zijn maer een weynich tsamentreckende/ ende de Ruyte als sy drooghe is gheworden / is gheheel bitter ende heet / maer vocht is sy bitterachtich. Nochtans en is in haer gheen wrangicheyt: oft ist dat yemant dunckt dat is / ick weet wel dat hem die qualijck merckelijck sal schijnen/noch oock niet sulcks als inden Agnus is. Waerom dattet saedt vanden Agnus beter dient voor de leuer ende milte die verhert ende verstopt zijn / dan tsaedt vande Ruyte. Maer dese dingen dienen tot de maniere van cureren/ de welcke ick qualijck soude connen ongheroert laten als ick vande crachten vande medicijnen spreke: maer terstont weder te keeren op de voorghehouden sake dat behoort toe eenen ghetempeerden man. Ende sal tselue inde naeuolghende medicamenten meer poghen te doen: dat is/ als ick wt sommighe merckelijcke crachten de generale cracht sal vergaert hebben / dan sal ick daer nae de particuliere achterlaten. Want

nv ter

nu ter tijt is dit ghenoech/ dat wy weten dat Agnus werm ende drooghe is/ende dat niet middelmatich/maer tot inden derden graet/ende dat oock is van zeer subtijle substantie. Die dese dinghen weet ende daer naer wat bescheedts van ghenesen heeft gheleert/ die sal selue beuinden hoe dat hier door de maentstonden verweckt worden/ hoe dat hy de verherde leden sal vermorwen ende verteeren/hoe dat een verwermende salue oft medicijne die de vermoetheyt weghneemt/ hier wt sal bereyt worden.

Onagra Diosc. **oft** Mulcibruta Salicaria Germanica.

Ghemerckt dat de herten vande wilde dieren opswillen van een wreede rasernije / soo hebben wy vernomen ende ghevraegt int ghebergte Apennin ende sommighe Alpes / iae selfs te Verone nae dese dwinghende ende versoetende plante/ende oft sy die erghens al daer gheuonden hadden: maer ons wert voor antwoorde ghegheuen / datter gheen plante gheuonden en was / die metter Onagra soude moghen ouer een comen/wtghenomen de Rhododendron, Berg-Vlier ende Laurus Tynnus: ende dat sy die lichtelijck souden ghekent hebben/hadden sy die gheuonden/byden reucke vande wortel/ende schoone grootte vande bladers der bloemen. Voorwaer oock die zeer geleerde ende cloecke Herbarist ende soecker van cruyden en soude soo onachtsaem niet gheweest hebben/ by al dien dat hy d'oprechte gheuonden hadde / die soo luttel ghesien ende soo zeere te begheeren is: oft hy en soude die door oeffeninghe inde houen ende door schrijuen den naecomers verbreyt hebben. Eenighe mijn gheleerste vrienden segghen dat dese een soorte is van Lysimachia die ontrent Lions groeyet: maer de selue is een cruyt ende gheenen boom.

Perseboom. In Latijn/Persica Malus. In Franchois/Pesche ende Peschier. In Hoochduytsch/Pfersichbaum. In Spaensch/Pexegos. In Italiaensch/Persiche. In Enghelsch/Perche tre.

Amandelboom In Latijn/Amygdala. In Hoochduytsch/Amandelbaum. In Franchois/Amandier. In Spaensch/Almendras. In Italiaensch. Mandole. In Enghelsch/Almondtree.

De ghemeene Perseboom/is een boomken zeer wel hedens-daechs bekent/ ende daer met zijn beplant meest alle de wijngaerden van Europe. De bladers heeft hy/dien vande Wilghe oft Persicaria niet onghelijck/maer de bloeme is als die vanden Amandelboom. De vruchten hier te lande verlatende hun fenynighe cracht/hebben eenen lieflijcken reucke ende smaecke / die oock niet onghesont en zijn. T'vleesch is sapachtich/van buyten met een wit hayrken becleet: sommighe zijn geelachtich/

tich/maer binnen wit: ander zijn gheheel geel/de welcke d'alderbeste zijn: vele zijnder oock die een root sap hebben. Alle dese hebben binnen eenen ghekerfden steen/waer in een bitter keerne light.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De rype Persen zijn goet soo wel voor de maghe als voor den buyck. Onrype Persen stoppen den buyckloop/maer noch stercker die ghedroocht zijn. Dwater daer ghedrooghde Persen in ghesoden zijn/stopt den buyckloop ende fluxien vande maghe. Gal. De bladers vanden Perseboom ghestooten ende op de nauel gheleyt dooden de wormen/ hoe wel dat sy andersins een verderlende medicijne zijn. Tsap vande Persen ende oock tvleesch is terstont ghecorrumpeert inde mage/ ende in alder manieren hinderlijck/daerom en salmen gheen Persen naer ander spijse ende voor de laetste gheuen/ghelijck sommighe pleghen: want bouen liggende/soo bederuen sy. Desen aengaende dat allen man ghemeen is/ moetmen weten. Alle dinghen die quaet sap hebben/ die oock vocht ende slibberich zijn/ende lichtelijck nederwaerts gaen oft volghen/moeten eerst ende voor ander spyse gheten worden/want soo gaen die lichtelijck nederwaerts ende voor ander / ende maecken den wegh bewaert. Maer als die laetst gheten worden/soo doen sy met hen ander dinghen oock bederuen. Plin. De drooghe bladers vande Perseboom cleyn ghestooten/ende op versche wonden ghestroeyt/ heylen ende ghenesen de selue. De keerne vande Persen met olie ende azijn gestooten/is zeer goet op thooft gheleyt teghen den hooftsweere. De Gomme vanden Perseboom stopt den buyckloop / maer met wijn ghemengt/breeckt se oock den steen inde blase. De selue met azijn ghebroken/verdrijft de quade scericheyt daer op ghestreken. Met Saffraen in water ghesoden/versuet de ghesivillen vande kele/ ende maeckt den loop vanden hals glatter. De selue alsoo ghebruyckt / is witter maten goet den ghenen die bloet spouwen: Sy opent oock de verstoptheyt vande borst/ende reynight de ghebreken vande Longher. Syrop vande Persebloemen/heeft de selue cracht vanden syrop van Roosen solutijf/ende dient beter den ghenen die van d'opstieghen der moeder ghequelt zijn / om dat minder van reucke is dan de syrop van Roosen.

Amandelboom.

In Prouence ende Dolfine zijn zeer groote ende wijde pleynen met Amandelboomen beplant/ die van fatsoen/bladers ende grootte den Perseboom ghelijck zijn/maer hoogher ende meer gheblaedert. Inde coude Noorderschelanden gheeft hy noode zijn bloemen/hoe wel dat somtijts in Engelant ende Nederlant sijn vruchten rijpe worden. Dese zijn somtijts witter natueren zeer bitter: maer met oeffenen worden sy suete ende etelijck soo wel nv ter tijt/ als ten tijde van Theophrastus.

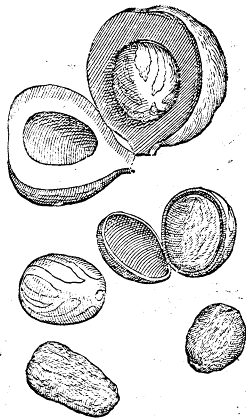
Cracht ende werckinghe.

De wortels vanden bitter Amandelboom in water ghesoden / nemen wegh de vlecken vanden aensicht/daer mede ghestreken. Tselue doen oock d'Amandels: ende verwecken de maenstonden vande vrouwen van buyten ghebruyckt. Bitter Amandelen met azijn oft olie van Roosen ghemengt/ghenesen de pijne vanden hoofde op tvoorhooft oft inden slaep vanden hoofde geleyt. Bitter Amandelen met wijn ghemengt/ghenesen de bloedighe puystkens aende beenen: maer met honich ghemengt/de vuyle stinckende/ende oock voorts-etende sweeringhen/ende beten van honden. Bitter Amandelen gheten doen pijne vergaen / maken den buyck weeck / doen slapen ende water maken. De selue met Ameldonck ghemengt zijn goet inghenomen den ghenen die bloetspouwen: maer met water ghedroncken/ oft met Terebinthine ghemengt ende ghelecht/ zijn sy goet teghen de ghebreken vande nieren/ende versweeringhen vande longher. De selue met sueten wijn inghenomen / ghenesen de coude-pisse/ ende zijn goet den ghenen die vande graueele oft steen ghequelt zijn: maer met honich ende melck ghemengt ende ghelecht / oft soo groot als een Haselnoote ingenomen/ den Leuersuchtighen ende teghen den hoest ende colijke. Die vijf oft seuen bitter Amandelen van te voren etet / en sal van drincken niet droncken worden. De selue met eenighe spijse ghemengt/ doen de Vossen steruen als sy daer af eten. Gomme vanden Amandelboom verwermt eñ stopt/ ende is daerom zeer goet gedroncken den ghenen die bloetspouwen. De selue met azijn gemengt/ gheneest de drooghe schorftheyt ende crauwagie. Met ghewaterden wijn ghedroncken/gheneest den verouderden hoest / maer met Maluesey ghedroncken / is die zeer goet den ghenen die vanden steen oft graueele ghequelt zijn. De suete Amandelen zijn bequaem om eten / maer soo wel niet dienende inde medicijne als de bitter / nochtans doen sy water maken. De versche Amandel ongheþelt gheten / gheneest de vochtighe ghebreken vande maghe. Gal. De merckelijcke bitter Amandelen hebben in alder manieren een subtijl-makende cracht / dwelck oock de qualiteyt selfs bewijst ende d'experientie gheuyght. Vande bitter qualiteyt hebben wy int vierde van dese Commentaria ghesproken. Maer het is ghenoech dat wy hier twee exemplen van experiencie voorhouden / wedewelcke dat ghy hun cracht soudt moghen leeren: Sy nemen wegh de leelijcke vlecken / ende zijn zeer goet om de borst ende longher te suyueren van groue ende taeye humeuren. Voorts soo is bewe-

sen

sen dat dese generalijck een verdeylende cracht hebben/maer specialijck een afvaeghende cracht: Jae dat meer is/dat sy by gheualle oock een cracht hebben vande verstoptheyt te verlossen/d'welcke bouen bewesen is/ iae d'experientie bewijset. Want sy suyueren zeer ende verdrijuen de groue ende taye humeuren die inde wtterste vaten inde leuer ghepackt zijn. Jae dat meer is/ sy ghenesen de pijnen vande sijden die wt dusdanighe oorsake gecomen zijn/ende oock die vander milte/ende de colijke. Voorts soo heeft den boom selue der ghelijcke cracht: want de wortels van dien in water ghesoden reynigen de leelijcke vlecken vander huyt daer op ghestreken. Maer soo veel suete Amandelen alsser zijn / de selue hebben oock een cleyne bitterheyt / de welcke nochtans vande soeticheyt verwonnen zijnde/ verdooft wordt. Maer metter tijt wordt dat ghemerckt. Achter is bewesen dat de soete qualiteyt matelijck warm is.

Note Muschaten/ende Macis vanden Araben/oft foullie. In Latijn/Nux Muscata, siue Myristica, siue Nux odorata & Aromatica: Macis Arabum & Officinarum. In Hoochduytsch/Muscat nuess. In Franchois/Nois Muscade ende Muguette & fueille de Macis. In Spaensch/Nuez de especie, eñ Noezes Moscades. In Italiaensch/ Noci Moscade.

De Note-Muscaet-boom is van bladers ende vruchten den Perseboom niet onghelijck/ de welcke inden Eylande van Molucke in Oost-Indien vele wassen/ghelijck ons hebben ghesceyt sommige vrienden die de selue noten met hun eyghen handen ghepluckt ende mede ghebrocht hebben. Dese noten zijn met drie schellen becleedt / ghelijck men gheconfijt te coopen vindt inde winckels: maer sy seyden datse hier te lande niet en souden connen groeyen. De gecõfijtte Muscade is gheheel etelijck: Want de buytenste schorsse is herdtachtich ende dicke/ nae de welcke de foullie oft Macis volgt die inde winckels zeer wel bekent is. Daer naer light een velachtighe schorsse tusschen de foullie ende note/de welcke houtachtich/ welrieckende ende zeer vet is/iae oock hart soo wel versch als rijpe.

Cracht ende werckinghe.

Noten Muscaten doen water maken / eñ zijn zeer goet voor de herssenen/ maghe/ leuer/ buyck/ herte/ende alle ingheWant. Rondellet heeft de ghesteken ende lichte noten meer ghepresen dan de vette ende sware/ tot de ghebreken vande maghe ende herssenen: want midts dat sy niet rijpe en zijn/ soo hebben sy een meerder tsamẽtreckende cracht/ waer door de maghe sterckte crijcht / ende de dompen die nae de herssenen trecken / belet worden. Want dinghen die oliachtich zijn / die ouervallen met de dompen de herssenen. My ghedinckt dat een edel Enghelsche vrouwe die bevrucht was/door eten van 10. oft 12. noten Muschaten droncken zijnde/rasende was. Dese noten gheperst gheuen een olie die zeer goet is teghen de ghebreken vande zenuen. Note Muschate manneken is lanckworpigher/met eenen tsamen-treckenden smaecke/ende bycans sonder reucke. De foullie die ouer dmanneken wasset/is bruynder van verwe / maer van reucke ende smaecke den anderen niet onghelijck/de welcke bitter ende warm is/ maer de note is meer ghesteken. Alsmen die metten tanden in stucken bytet/soo is sy stijf ghelijck was/ende min oliachtich. Dese is oock nutter ende bequaemer teghen de ghebreken vande maghe ende hoofde.

Arbutus, siue vnedo. Epimelis perperam Galeno.

Arbutus heeft de bladers die vanden Citroen ende Lauwerboom ghelijck / ende niet dunne / als qualijck in Dioscorides gelesen wordt: De welcke lancks de bergachtighe weghen/ende aenden Zeecant van Prouence/inde Somer zeer veel vruchten ghelijck eertbesien draegt / die zeer schoon ende blyde-roodt zijn/ghemaeckt van schelpachtighe oft kafachtighe deelen/binnen hayrich/ende die geten schorringe inde kele maecken/waer door dat sy by auentuere Comaros ghenoemt is. De bloeme is die vanden Berberis van verwen ghelijck/ende groeyet in geelachtighe troskens.

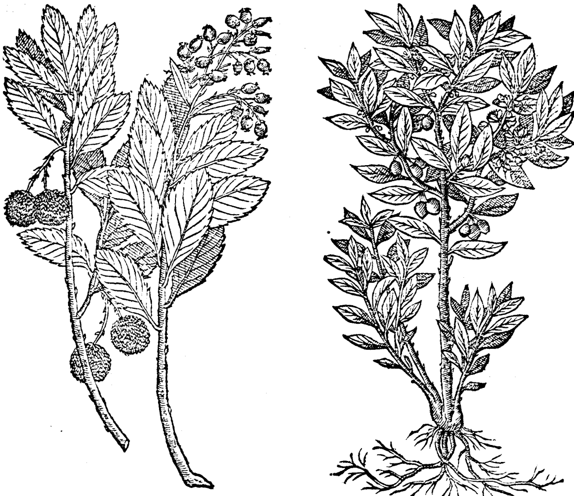
Cracht ende werckinghe.

Diosc. De vrucht is kafachtich om eten/der maghen oock quaet/ ende maeckt pijne in thooft.

Lauwer-

Arbutus, siue vnedo. Epimelis perperam Galeno. In Franchois/Arboux.

Lauwerboom/ In Latijn/ Laurus. In Hoochduytsch/ Lorbeerbaum. In Franchois/Laurier. In Spaensch/Laurel. In Italiaensch/Lauro. In Portugeis/Laureiro. In Enghelsch/Laurel ende baytree. De vrucht is ghenoemt in Neerduytsch/ Bakelaer ende bayen/ In Hoochduytsch/ Loorbeeren. In Spaensch/Vayas.

Lauwerboom.

De bloeme vanden Lauwerboom is geelachtich groen/maer de rijpe besien zijn swert. De bladers blijuen altijts groen/de welcke in tvier ghewórpen gheeraeck gheuen/ghelijck alst sout doet. In heete landen groeyet desen boom vele int wilde: maer in Enghellant ende Nederlant niet dan ghesaeyt. D'ander soorte die graenkens draegt die en wort niet ghesaeyt/ maer set af van ionge scheuten/ De welcke in Nederlant inden winter dickwils sterft/ ende niet hoogher dan ghelijck een cleyn boomken wasset. De ghene die binnen Brugghe groeyet/mach de coude vanden winter verdraeghen/andersins is dien den anderen niet zeer ongheliick. De bladers zijn wat bruynder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Eenighe soorte van Lauwerboom heeft dunne/ende d'ander heeft breede bladers. Beyde dese soorten hebben een verwarmende ende saechtmaeckende cracht/ waer door dattet water daer sy inne ghesoden hebben in een badt ghedaen/zeer goet is teghen de ghebreken vande moeder eñ blase. De groene Lauwerbladers zijn allenckskens tsamentreckende de welcke oock ghestooten/ de steken vande Wespen ende Byen genesen daer op geleyt. De selue bladers met meel van Gherstten mout oft Naerbier ende broodt ghemengt/versueten alle heete gheswillen/ maer inghenomen doen sy de maghe opworpen ende ouergheuen. De Bakelaer verwarmt meer dan de bladers/ waeromme dat de selue cleyne ghestooten/ ende met honich oft Maluesey ghemengt zeer goet zijn leckende ingenomen/den ghenen die wtdroogen/aemborstich/ende cort van aessem zijn/ oft die met coude fluymen op de borst verladen zijn. De selue met wijn inghenomen zijn goet teghen de steken vande Scorpioenen/ende verdrijuen de leelijcke vlecken ende mismaeckthe yt vander huyt. Tsap vande groene Bakelaer inde ooren ghedrupt/gheneest de pijne vanden ooren/ende is zeer goet teghen tstijf hooren met ouden wijn ende olie van Roosen ghemengt. De vruchten vanden Lauwerboom worden ghebruyckt in medicijnen die de moede leden ende zenuen vermaecken/ ende oock in saluen die verwarmen ende doen scheyden. De schorsse vande wortel een half vierendeel loots met welrieckenden

wijn

wijn inghenomen / breket den steen / ende doodet de vrucht in des vrouwen lichaem/maer sy openen de verstoptheyt vande leuer.

Laurus Tynnus cærulea bacca. Laurus regia Italorum.

Tynnus Lusitanica Clusij.

De Laurus Tynnus is van aensien beyde de voorseyde Lauwerboomen ghelijck/ende is zeer aerdich ende een niew ghewas/de welcke de hoogde van eenen boom crijgt. Dese draegt croonkens van veel besien by een staende/den saden vanden Terebinthus oft besien vande druyuen ghelijck / maer bruyn witen claer blaewen siende. De bloeme is lijfverwich. Dese groeyet zeer vele in dlant van Languedoc/in tbosch van Valene/ende op sommighe plaetsen vanden bergh Ceto / ontrent de boomen die de schaerlaecken greyne voorts brenghen Ilias cocciferas ghenoemt. Wt de besien wordt een olie gheperst/welcke besien de spreeuwen zeer geerne eten/ ende daer nae met groote hoopen comen ghevloghen.

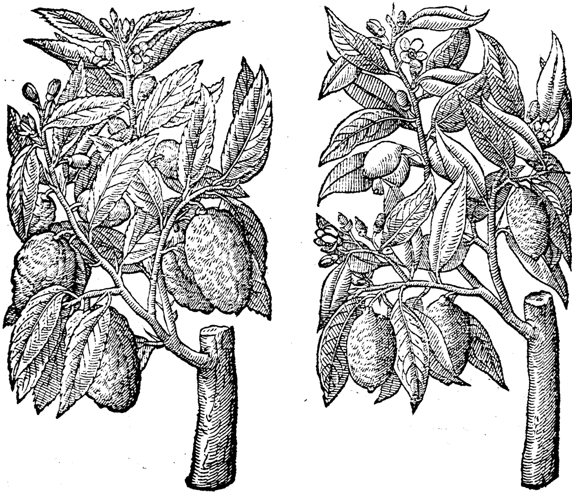
Tynnus Lusitanica.

Clusius gheeft ons een ander soorte van Tynnus te kennen/die soo hooghe als de Cornoilleboom wijf ken groeyet/met meer ende styuer rechte tackskens / die groen-roode schorsse hebben/rondtom de welcke dat bladers groeyen die vanden voorgaenden ghelijck / maer smalder ende wat lanckworpigher/ende met veel aderkens deurloopen/staende ghelijck aende voorgaende/ tegen malcander ouer. De bloemen groeyen oock op dwtterste vande tacken croonwijs/ van verwen wat roodachtich/ maer niet soo wel rieckende als die vande voorgaende. De vrucht is oock minder/ volder ende swerter. De heere Brancion saliger gedachten/heeft met my dickwils van desen Tynnus gesproken/maer ick bekenne claerlijck dat hy my onbekent was/ende dat ick hem niet ghesien en hadde dan ghedroogt.

Citroenboom.

Desen boom hebben d'ouders Medica ghenoemt nae tlant van Meden/ende Cedrum oft Citria om haeren zeer excellenten reucke/hoe wel dat dese boomen in Afrike int wilde groeyen / ende by Hyeres in Prouencen ontrent den Zeecant soo ghemeyne zijn/ datse door de lustichevt vande altijts groene staende bosschen/ende eenparige vruchten/ gheensins en schijnen/ wt vremde landen daer gebrocht te wesen. Soo wie de twee eynden van desen appelen aenmerckt als die vander Orenge ende Citroen/

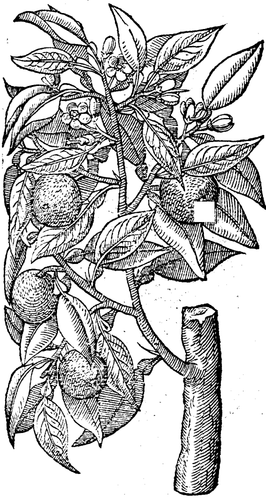
Citroenboom. In Latijn/Medica malus. Malum Persicum fortè Theoph. Malum Assyriacum Plinij. Malum Hespericum, Citreũ & Chrysomela Athenæi. In Hoochduytsch/ Citron. In Franchois/Citron. In Spaensch/Cidras. In Italiaensch/Cedri ende Citroni. In Engelsch/Citrontre.

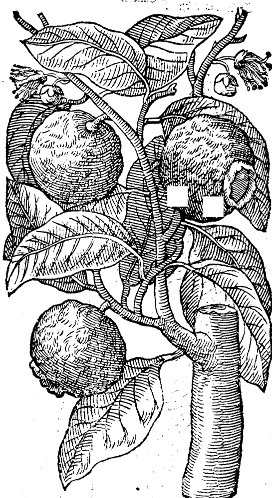
Limoenboom. In Latijn/ Limones. In Franchois/ Limons. In Enghelsch/Limontre.

Citroen/ die sal met d'eerste aensien alle de verschillinghen onderscheyden. Want d'Orenge-boom heeft de bladers dien vanden Lauwerboom niet gheheel ghelijck/maer zeer als een dobbel blat te weten/een dat ghelijck een vederken op een steelken staet/ onder tgrootste/ d'welck bouen een weynich smalder is dan het Lauwerbladt. Oock soo hebben d'Orangie appels geeluwer schellen/want sy zijn gout-geel oft bleeck-geel/ die vande Balsem appel manneken ghelijck/ ende niet soo medicinael van smaecke als de Citroen/maer lieflijcker van sape/ende voor spijse meer ghebruyckt/somtijts soet/somtijts suer/somtijts tusschen beyden. Voorts zijn de bladers vande Citroen-boomen dien vanden Arbutus oft Lauwerboom ghelijck / maer breeder ende sonder vederkens / met veel tusschen-loopende steckende doornekens lancks de tacken. De bloemen zijn wit dien vanden witten velt Ayiuyn oft Styrax ghelijck/de welcke gheconfijt worden/ ende gemengt in medicijnen die therte versterckẽ/oft daer af wordt een zeer wel-rieckende water ghedistilleert/ Aqua Naphæ ghenoemt. Van desen gheslachte vande Citroenen zijn oock de Limoenen/die veel meer gheuonden worden/ende daerom min gheacht. Dese zijn lanckworpich / suerder/ scherper ende couder van sape: van schelle ende vleesche etelijcker/noch oock soo bitter niet als die vander Orenge/ ende hebben een meer verdeylende cracht. Voorts zijnder drie sorten van Citroenen: De ghemeynste is den Limoen best ghelijck/van fatsoen als een ey lanckworpich/maer grooter/met een gherimpelde schorsse/de welcke beter reucke heeft/ende meer medicinael is / oock inde preseruatijuen meer ghepresen / ende tvleesch metten sape is voor salaet veel lieflijcker. De Limen zijn bycans tweemael meerder/ ende hebben een dicke vleesachtighe schelle/iae somtijts eenen duym dicke: Dese zijn lanckworpich gelijck een Concommer oft Meloen/ van buyten den Limoen oft Citroen van verwen ghelijck / ende met gherimpelde puckels: Den Citroen en is hy van smake niet ongheliick als hy inde pekel light / ende rouw is hy zeer lieflijck. De Poncyren diemen Adams-appel noemt/is onder breet ende allenckskens inde ronde wat scherper/de cruyne is platachtich/ghelijck een schildeken ghedraeyt.

Arangie-appel/In Latijn/Arantia. In Hooch duytsch/Pomerantzen / In Franchois/ Orenge ende Orenger. In Spaensch/Naranzas. In Enghelsch/Orengetree.

Pomum Assyrium. In Franchois/Poncyres.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Tsaedt vande Citroenen oft Oraenge appels/ met wijn inghenomen/is goet teghen alle fenijn/ende maeckt camerganck. De mont ghewasschen met hun sap/ oft water daer sy in ghesoden hebben/ gheeft eenen zeer soeten aessem. Wy ghebruycken daghelijckx de sappen van allen in Syropen ende medicijnen teghen fenijnighe ende heete coortsen.

Caneel.

De bladers/schorsse ende tackskens van desen Caneel die wy ghesien hebben eensdeels oock tgene dat wy vande reisigers verstaen hebben/ ende eensdeels oock daer af ghelesen hebben / gheuen ghetuyghenisse dat eenen boom is den Olijfboom van grootte niet ongheliJck : ende den Lauwerboom oft Arbutus van ghedaente soo gheliJck/ dat sommighe ionger Herbaristen niet zeer wel bedacht/ daer af een dinck gemaeckt hebben met onsen Lauwerboom/ende alleene verschillende in plaetse van groeyen. Men twijfelt nv ter tijt niet oft de oprechte Cassia oft Caneele is:maer de questie is/wat verschil dat tusschen dese ende den Cinamomum is. Want het Cinamomum dat wy hedensdaechs hebben/en is ons Caneel niet/nochtans ist seker datter luttel onderscheyt tusschen is. Want ist dat ghy wilt de teeckenen van alle beyde by Dioscorides beschreuen/ouerlegghen/ ghy sult sien datse bytans ghelijcke crachten hebben ende oock tselue ghebruyck. Ist dat ghy de ionger ende gheschicktste Herbaristen wilt gheloone gheuen/ghy sult weten dat de deelen vanden boom niet zeer ongheliJck en zijn. Twelcke oock wt Galenus ende Plinius ghemerckt wort. Want tghene dat sy beyde vermoedt hebben is der waerheyt soo gheliJck/dat tselue meer dan waerachtich schijnt te wesen/ te weten oft datse van diuersche boomen waren/oft diuersche deelen van eenen boom. Op de beschryuinghe van Dioscorides en staet niet veel te letten: Want als hy seght dat diuersche specien zijn/ soo verstaet hy eer graden ende diuersiteyten van eender specie. De plaetse van daer sy comt/is Arabia, te weten daer sy te coope comt/gheliJck men hedensdaechs seght Veneetschen Termentijn / Ireos ende meer ander. De plante selue/ende de tacken hebben een dicke schorsse. In vueghen dat hy niet den boom/ noch oock de tacken/maer eer de schorsse beschrijft/iae hy seght daer by het teecken vande verwe/te we-

Caneel. In Latijn/Cassia. In Hoochduytsch/Kymmet Roerlum. In Franchois/Cannelle.
In Spaensch/ } Canela.
In Italiaensch/ } Canela.

Baselaer. In Latijn/Xylocassia, an Pseudocinamomum Diosc.

ten den Coral niet onghelijck/te weten eer dat schoone ghemaeckt is/eñ blinckt/ voorts datse zeer smal oft enge is. Want ist datse zeer dicke van schorsse zijn/soo en is tbinnenste niet zeer wijdt/ende daerom stelt hy daer by dicke ende breedt: Waer wt wel te mercken is/wat onderscheyt datter is tusschen den Cinamomum ende Cassia. My ghedinckt wel dat ick ouer ontrent twaelf iaeren gheleden/ ghesien hebbe inden winckel van Willem Dries Apoteker tot Antwerpen/die in dese dinghen zeer veruaren is/ Caneele die zeer nae quam den oprechten Cinamomum: iae veel seyden dat een tacksken was van den oprechten Cinamomum, hebbende een vast houtken dat licht om breken was/ met een schorsse van Cinamomum becleet/die oock met een bruyn velleken ouertrocken was. De bladers machmen op veel plaetsen oft gheschildert/oft drooghe sien.

Xylocassia.

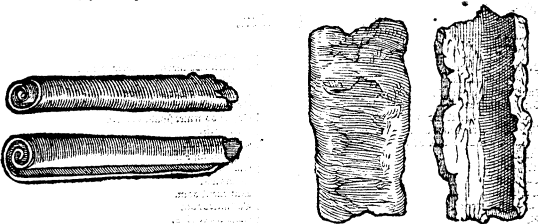
Doen wy besich waren met dese dinghen te beschrijuen / wert onsen vrient Morgan van sommighe Veneetsche coopliede tot Londen een schorsse ghegheuen / bycans van eenen duym dicke / oock oneffen/weerachtich / ende van buyten die vanden Ilex oft Olijfboom van verwe ghelijck / maer tbinnenste was sachter/ende eenichsins van smaecke/reucke ende verwe de ghemeyne Caneele niet onghelijck: Daerom oock sommighe vande gheleertste Medicijns willen segghen dat de buytenste ende alderdickste schorsse is vanden Caneelboom: in vueghen dat wy nv souden hebben twee schorssen van eenen boom / vande welcke d'eene dicker is / ende dander dunner/ beter van reucke/ ende veel bequaemer om te besighen. Dese dickste heeft eenen drooghen tsamentreckenden smaecke / ende is soo my dunckt niet onbequaem om tbloet te stelpen. Aen haer binnenste schijnet wel datse vanden tronck vanden Caneelboom afghenomen is/de welcke met haeren reucke inden neuse treckt/ ende ghecnout zijnde den smaecke vande Cinamomum inden mont laet. Waerom dat ons niet alleene gheen oprechten Cinamomum en ghebreeckt / als men wtter beschryuinghe van Galenus wil segghen.

Maer

Cortex Xylocassiæ facie, an sit Diosc. & Plinij Macer?

Schorsse de ghedaente vande Caneele hebbende/ oft oock is de Macer van Dioscorides ende Plinius? ende is in Nederduytsch Baselaer ghenoemt.

Bruynderwich Caneel.

Maer dat wy meer deelen hebben dan hy beschrijft/ te weten de Caneele die dunne van pijpkens is/ bruyn van verwe/ van reucke ende smaecke zeer ieugdich ende crachtich/ de welcke hedensdaegs tot Venegien zeer gheacht is/ ende als oprecht Cinnamomum inde Theriaken ghedaen wordt: Daer naer ons ghemeyne Caneele: ten laetsten de voorseyde schorsse die oock niet te verachten en is/ van buyten den tronck vanden Olijfboom van verwe ghelijck/ dwelck onse meyninghe meer versterckt.

Cracht van Cinnamomum.

Diosc. Alle Cinnamomum verwarmt/ maeckt sacht ende teert/ de welcke water doet maecken/ ende met wijn inghenomen oft van buyten met Myrre gheweyckt/ verweckt de maentstonden vande vrouwen/ ende iaegt de doode vrucht af. De selue is oock zeer goet tegen alle fenijn-schietende beesten ende fenijn: sy verdrijft oock de schemeringhe vanden ooghen/ ende maeckt de dickheyt dunne.

De selue met honich ghemengt verdrijft de sproeten ende ghebreken vander huyt des aensichts/ daer op ghestreken: Is oock zeer goet teghen den hoest / catarrhen / ghebreken vande nieren/ watersieckte/ ende coude-pisse. Pleegt oock in costelijcke saluen ghebruyckt te worden: Ende metten cortsten gheseyt/ sy is tot alle dinghen zeer goet ghebruyckt. Gal. Cinnamomum is van zeer subtijle substantien/ nochtans niet ten wttersten heet/ maer wel tot inden derden graet. Gheen vande dinghen die in ghelijcke graet verwermende zijn / en drooghen soo zeere als de Cinnamomum, om de subtijlheyt van haer substantie: Maer Cinnamomis is ghelijck een slecht Cinnamomum.

Cracht van Caneel.

Diosc. Caneel heeft een verwermende cracht: sy doet water maeken/ ende heeft een drooghende ende sacht-tsamen-treckende cracht: dient oock in medicijnen ghebruyckt vanden ooghen / die ghemaeckt worden om claer gesichte te gheuen/ eñ oock in weeck-makende ende vermeurwende saluen. Caneel met honich ghemengt verdrijft de sproeten daer op ghestreken. De selue met wijn inghenomen / verweckt de maentstonden vanden vrouwen: sy gheneest der slanghen beten / ende is zeer goet teghen alle heete sweeringhen vande inwendighe leden: daer en bouen oock teghen de ghebreken vande nieren. Den vrouwen is oock zeere goet inde bladers ghesetten oft daer af den roock van onder ontfanghen/ tot openinghe vande moeder. De selue in dobbel ghewichte inde medicijnen ghedaen/ voldoet de plaetse vanden Cinnamomum, alsser gheen te crijghen en is/ want sy doet de selue wercken / ende is tot veel dinghen zeer goet. Gal. Caneel is drooghende ende verwermende eenichsins tot inden derden graet/ ende is oock van zeer subtijle substantie: van smaecke is sy scherp ghenoech ende oock een weynich sachtelijck tsamen-treckende / waerom dat sy midts alle dese dingen verdeylet/ ende met eenen de vuylicheden die in dlichaem zijn verteirt: Daer en-bouen gheeftse den instrumenten des lichaems cracht. Sy is oock zeer goet teghen d'ophouden vande maentstonden / te weten als die door de ouervloedicheyt ende dickheyt vande vuylicheden niet ghenoech en connen afgaen.

Cortex Xylocassiæ.

Onder de groote stucken vande voorseyde schorsse/ werdt oock een ander geuonden die van don-

derste vanden staeck van eenich boomken ghenomen is/de welcke van binnen den voorgaenden van verwen ende andersins zeer ghelijck was: maer dese en was niet soo dicke/bycans sonder reucke / oft eenichsins met wat reucke vandē Note-boom oft Lauwer-boom: van smake een weynich warmte oft lijmicheyts hebbende met tsamen-treckinghe ghemengt. Maer ghemerckt dat die van Dioscorides ende Galenus tsamen-treckende ende verwarmende is / soo schijnt dese de schorsse vanden boom te wesen.

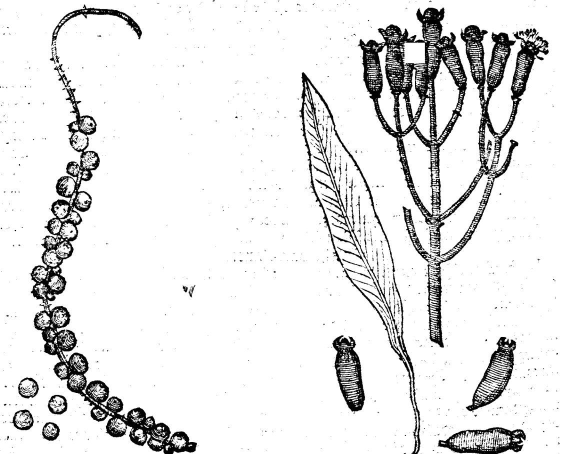
Tafelken.

- Peper.
  - Wit
  - Swert
  - Lanck.
- Cubeben vande winckels.
- Groffels nagels.
- Asphalatus.
  - van Rhodes
  - rieckende als een Roose.
- Agalochus oft Lignum Aloës.
- Lacke.
- Myrre.
- Bdellium.
- Wieroock.
- Claeren Wieroock.
- Styrax.

- Queappel-boom.
- Cleynen Ilex met schaerlaken greine.
- Hulstboom.
- Ilex arbor oft Steinpalmen.
- Corckboom van Provencen met ronde bladers.
- Corckboom met smalle bladers.
- Phellodris.
- Eyckenboom.
- Cerris Plinij Echmata.
- Glandes Guineæ.
- Galnoten.
- Buyckenboom.
- Castanieboom
- Castanea equina.

Swert en wit Peper. In Latijn/Piper nigrum & album. In Hoochduytsch / Pfeffer. In Franchois/Poiure noir & blancq. In Spaensch/ Pimienta, In Italiaensch/Pepe. In Enghelsch/Pepper.

Groffels nagels met haer bladeren. In Latijn/Garyophylli cum suo folio & fructu. In Hoochduytsch/ Naegel. In Franchois/ Clous de girofles. In Spaensch/ Clauos ende Clauos di especia. In Italiaensch/ Garofoli ende Garofani.

Wy meynen dat d'ouders d'oprechte plante niet en hebben ghehadt / ende dat sy die niet ghekent en hebben/oft dat wy die met onseker teeckenen beschreuen hadden/ ghemerckt dat oock nu ter tijt de rechte ghedaente van dien niet vertelt en wordt vande schippers die zeer groote menichte van swert Peper inde Noordersche landen brengen. Een van henlieden die niet ongheschickt en was/seyde dat er eenen boom was/aen den welcken/soo hy eenen struyck was ghewoorden/ zeer veel van desen Peper hem was omme windende ghelijck het Geytenblat/ met veel tackskens van drie voeten lanck/ende bladers

de bladers dien vanden Citroenboom gelijck/maer dorrer/min blinckende/ ende onder zeer vol aderkens: Aen zeer langhe ranckachtighe dunne stelen / hanghen op beyden sijden vast by een de swerte Peper-corens. De gherimpelde greynen zijn de lichtste/ende meestendeel ydel ende verslenst. Peper is verwarmende tot inden vierden graet. Dwit rondt Peper/ hoe wel dat een opclimmende plante is/ is dien vanden swerten Peper alder ghelijckst/nochtans de hitte bewijst dat van heeter natuere is/welcke hitte in dwit Peper / meerder beuonden wordt/oock wordet in meerder weerde ghehouden/ ende wordt met cleynder menichte wt de eylanden van Molucke in Oost-Indien onder de Linie gelegen/ wech ghesonden het ghene dat ick wel ouer twintich iaeren ghehadt hebbe ende noch hedensdaegs wat by my bewaere/ is heel wit/hardt ende gheuult/lijdich heet/ongherimpelt ende veel beter dan tgene datmen wt tswert peper verleest. Ick hebbet tot Marseille ghecreghen/waer een heel tonne vol aenquaem. Lanck peper is al een ander plante / waer af dat wy op een ander plaetse sullen spreken.

Cracht ende werckinghe.

Wit Peper is zeer goet in medicijnen ghebruyckt die totten ooghen dienen om tghesichte te versterken / ende oock inde Theriakels ende preseruatijuen oft medicijnen die teghen fenijn ghemaeckt worden. Lanck Peper is bitterachtich / ende wordt zeer ghebruyckt in preseruatijuen/ ende Theriakels. Diosc. Swert Peper heeft eenen goeden reucke/ende is lieflijcker dan het witte/ heeter/ende lieflijcker inden mondt: daer-en-bouen oock nutter inde saucen oft spijse: maer het wit dat noch naer het serpe treckt/ heeft min crachts dan de voorseyde Pepers. Men moet tswaerste nemen/ dat vol/swert ende luttel gherimpelt is/versch ende niet caſachtich. Daer wordt oock onder tswert Peper gheuonden dat niet gheuoedt en is ghewees/ d'welcke ydel ende licht is/ ende garbel van Peper ghenoemt wordt. Alle de soorten van Peper verwermen / ende als Galenus seght / zijn zeer heet ende drooghe. Peper inghenomen doet water lossen/ende het doet de spijse wel verteeren/het treckt wt/ het doet scheyden/ ende neemt wech de schemeringhen vanden ooghen. Is zeer goet inghenomen/ oft van buyten ghebruyckt teghen tschudden ende beuen vande cortsen. Tgheneest de beten vande slanghen/ het iaegt de vrucht af/iae men seght dat belet te ontfanghen/ alst met eenen pessus van onder ghebruyckt wordt terstont nae datmen by gheslapen heeft. Peper ghedroncken oft met een syrop ghelecckt/ is goet teghen den hoest ende alle ghebreken vander borst. Met honich ghemengt/ is goet teghen de Squinancie daer op ghestreken. Met versche Lauwerbladers ingenomen/ verdrijft de winden ende pijne vanden buyck. Met Rosijn gheknout / treckt de vochtighe humeuren wtten hoofde/ende suyuert die herssenen. In saucen ghebruyckt/gheeft appetijt/ende doet de spijse wel verteeren / tbewaert de ghesontheyt / ende doet de pijnen eynde nemen. Peper met peck ghemengt verdrijft de croppen ende clieren/maer met Nitrum ghemengt/ verdrijuet de leelijcke vlecken vander huyt. De wortel van desen boom en is gheen Gember / als sommighe ghemeynt hebben: Want de wortel vanden Peper is de Costus (van crachten) ghelijck: hy brant inden mondt vande ghene diese proeuen / ende maeckt veel speecksels. De wortel van Peper met azijn ghemengt / bedwinghet tswillen vande milte/daer op ghestreken/oft inghenomen. Met saedt van Luyscruyt geten/suyuert de herssenen ende thooft. Gal. Olie van Peper is goet gestreken op den rugge-graet/ teghen de coude ende tbeuen vande vierde cortse. D'alkimisten gheuen een druppel van ghedistilleerde olie van Peper met Cardus benedictus-water teghen tbeuen vande vierde cortse.

Pro Costo, Piper.

Cubebe Officin. non est Carpesium. **Cubeben en zijn gheen** Carpesium.

Cubeben zijn het Peper van Hippocrates, ende rondt Peper van Theophrastus, nae d'opinie van Guillandinus. De plante daer de Cubeben op groeyen/groeyet zeer op de selue plaetsen daer tpeper groeyet/ende wordt beschreuen voor een boomachtich ghewas van Veyl/met bladers breeder dan die vanden Myrtus, ende smalder dan die vanden Granaetboom. De besien hanghen elck besonder aen een steelken. Het mach wesen datse een mede soorte zijn vanden Peper / ghemerckt dat wijt gherimpelt ende ydel sien.

Cracht ende werckinghe.

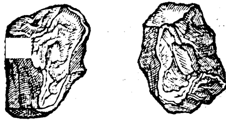
Cubeben verwermen ende drooghen tot int wtterste vanden tweeden oft beghinsel vanden derden graet / ende zijn zeer goet ghebruyckt teghen coude sieckten / die wt coude vochtighe humeuren oorspronck hebben. Metten tanden gheknout / trecken de vochtighe humeuren wtten hoofde ende suyueren die herssenen/verdrijuen de winden des buyckx/ ende versterken de maghe ende dermen.

Groffels-naghel.

De Groffels-naghels en hebben gheenen Griecken dan die laetst gheschreuen hebben bekent gheweest/als de ghene die wt d'wtterste ghewesten van Suydt-Oost-Indien/pleghen ghebracht te worden. De bladers van dien die wy ghehadt hebben / waren soo groot als die vanden Oraengeboom/maer smalder ende niet soo groen. De zeer gheleerde mannen Comascus ende Anguillara

hebben my ander ghetoogt/ dese tot Ferrare/ ende d'ander te Venegen/die breeder ende ronder waren: Dese bladers hadden den reucke vande Groffels-naghel. Inde principale coopsteden/als Antwerpen / Venegen ende Genua / sietmen dickwils de bloemen met steelkens ende dunne tackskens gheconfijt/Andersins soo zijn oock de nagels met hun bloemkens ende croonkens eenen yeghelijcken bekent/ende souden den boom haest bekent maken.

Grnoffels gomme. Gummi Cariophyllorum.

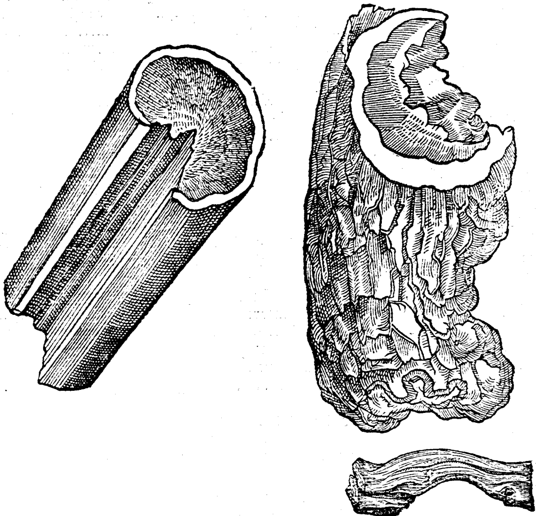

De Gomme van dien die wtter maten goeden reucke heeft/van verwe ende fatsoen den Ammoniacum ghelijck/ hebbe ick in mijn contoor: van buyten ist swertachtich.

Cracht ende werckinghe.

Groffel-naghels zijn zeer goet voor lever / hersssenen / maghe ende herte: sy helpen de spijse verteeren ende maken subtijl met een tsamen-treckinghe. Daerom sterckense wonderlijck de Herssenen ende inwendighe leden. Vande Groffelnagels wordt een olie ghedistilleert / ghelijck wtten Anijs / Venckel ende der ghelijcke/ die onghelijck crachtigher is. M. Franchois van Zinnich een vande beste ende gheleerste Apotekers vanden lande maeckt dese olie zeer constich ende nerstelijck door den gheest vanden wijn ende infusie oft weyckinghe als de zeer goede ende costelijcke extractien ghemaeckt worden. Dese olie aldus ghemaeckt zijnde is aenghenaem inden mondt/ ende niet brandende gelijck d'ander.

Aspalathus van Rhodes. Aspalathus Rhodius.

Aspalathus Roseus.

Aspalathus en heeft oock niet wel bekent gheweest / maer tot noch toe niet soo zeer van noode gheweest: Maer door neerstighe ondersoeckinghe vande ionghe Herbaristen oft Medicijns / zijn ons bekent geworden drie diversche soorten van hout / vande welcke elck den naem van Aspalathus weerdich

weerdich is. D'eerste hebben wy ghesien binnen Verone/ ende wert ons gheschoncken vande zeer excellente Apotekers Francisco Calceolario ende Andries Bellicoc/ die met raedt vande college ende Doctooren van Verone de selue in hun excellente Theriakels ghemengt hadden. Tstuck dat wy ghehadt hebben was dicke/vast ende wel ghesloten/als oft van d'onderste van eenich boomken ghehauwen ware met strael-wijse aderkens oft drayken s/ ghewichtich/ van verwe den Palmhout ghelijck/maer geelder/ met eenen zeer lieflijcken reucke/ die langhe by blijft. Wy lieten ons doen ter tijdt duncken dat den oprechten Aspalathum was. De smake en is niet soo zeer bitter/ noch onlieflijck.

Asphalathus **van Rhodes**. Asphalathus Rhodius.

De tweede soorte wert van Rhodes te Venegen ghesonden/ aenden zeer gheleerden Medicijn Niclaes Comasco/ in wiens huys dat wy doen ter tijt eenen zeer grooten block sonder schorsse sagen/ de welcke roodt was/ van verwe van Ibenhout/ ende soo sterck rieckende dat de gheheele camer oft sale vol was vanden zeer goeden reucke. Vanden seluen bewaere ick noch een stucksken dat my voor eenen schenck gesonden wert vanden zeer geschickten Apoteker Waleran Donrez/ diet vanden voorseyden Camasco creghen hadde.

Aspalathus Roseus.

De derde soorte is van buyten wit/ ende heeft binnen geelachtigh rinsel oft weerkens/ ende is den witten ende geelen Sandalhout zeere ghelijck. Theeft den soeten reucke ende smake vande witte Roose/ sonder dat den ghenen diet proeft eenighe merckelijcke qualiteyt toont/ ten waere een zeer cleyne wermte die qualijck int smaken ghemerckt mach worden. Dese soorte heeft ons alder eerst ghegheven onse zeer goede vrient ende Apoteker Morgan tot Londen/ ende gaf my desen naem te kennen. Andersins soude ickt ghehouden hebben voor een soorte van wilde Olijfboom van Rhodes oft Sandalhout. Dit voorleden iaer 1560. hebbe ick een schoon blocksken van dit ghesien inde handen vanden gheleerden/ gheestighen ende nerstighen Apoteker M. Dierick Cluyt van Delft/ dat noch zijn schorsse aen hadde/ welcke was zeer gherompelt van verwe ende ghedaente ghelijck den Ilex boom/ sonder reucke: Tusschen de Rimpels was een weynich gomme wel-rieckende ghelijck het binnenste. Dit hebbe ick naer tleuen doen contrefeyten: ende bewaere noch sommighe stuckens daer af/ die my vanden seluen Cluyt gheschoncken zijn gheweest.

Cracht ende werckinghe.

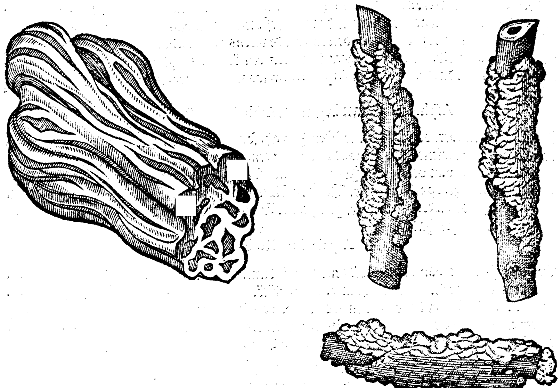
Diosc. Aspalathus heeft een verwermende cracht met tsamen-treckinghe/ waerom dat tselue in wijn ghesoden/ zeer nut is om de quade zeericheden vanden mondt daer mede te wasschen/ ende te doen inde voorts etende sweeringhen vande schamelheyt. Aspalathus met eenen pessus van onder gheset/ treckt af de doode vrucht/ ende de wijn daert in ghesoden heeft/ stelpt den buyckloop ende gheneset bloetspouwen ghedroncken zijnde. Op de selue maniere ghebruyckt/ gheneest de druppelpisse ende doet de geswillen scheyden ende vergaen. Galenus leert de reden waerom dat verwermt ende tsamen-treckt by dese woorden: Het is scherp ende tsamen-treckende van smaecke/ maer van onghelijcker deelen/ want met zijn scherpe deelen verwarmet/ ende met d'ander/ te weten/ sijn wrange partien vercoelet. Daerom soo drooghet door beyde de deylen/ ende is des-haluen zeer goet teghen de fluxien ende rotticheyt. Niet te min de verwermende cracht is de principaelste/ daerom heetet te verwermen/ maer met een tsamen-treckinghe/ midts dat stopt. Aspalathus is goet teghen die heete oft vierighe sweeringhen Apthæ ghenoemt/ om dat met een tsamen-treckinghe drooght: Want dese soorte is een voorts-etende sweeringhe met rottinghe ende fluxie in een slappe partie ende altijts vochte plaetse/ waerom datter een medicament van noode is dat zeere droogt ende tsamen-treckt. Door de selue redenen genesen de Chirurgiens van desen tijden de heete sweeringen vanden mont/ ende schamelijcke leden alleene met bestrijcken van sterck water/ ende met medicijnen die zeer crachtich drooghen.

Agallochus **oft** Lignum Aloes.

Daer zijn bycans soo veel soorten van Agallochus, alsser zijn wel ghestoffeerde winckels van Droogisten. Want sommighe meynen dat Ebenum is/ ander Aspalathum, sommighe oock dat geel Sandalhout is. Maer d'excellentste/ costelijckste ende aldermeest gebruyckt/ hebben nv ter tijdt met grooter menichte de Droogisten van Venegen/ d'welcke een tsamen-treckende cracht/ ende zeer drooghende/ ende niet zeer bitteren smaecke heeft/ maer op twier brandende gheuet eenen zeer lieflijcken reucke/ ende een sap oft vette vochticheyt van goeden reucke/ gelijck als Ebenum ende Pockhout doet/ den welcken dat van verwen gelijck is/ ende by auenture een medesoorte van dien. Vanden

Agallochus oft Lignum Aloës. Lacke. Arabum Lacca & Offic. an Cancamon Diosc.?

Xyloaloës dat inde winckels zeer wel bekent is/ wert binnen Antwerpen een tweede soorte gebracht/ die ick alder eerst daer sach / ende voor een present my ghegheuen wert vanden zeer gheschickten Apoteker Franchois Pennin/in wiens zeer wel ghestoffeerden winckel dat te coope is. Tstuckskem dat ick hebbe is van eenen block oft struyck ghehauwen / ende is ghewichtich / met veel bruyne aderskens/van verwe dien vanden alderbesten Lignum aloës vande winckels ghelijck / ende oock van reucke en smaecke niet onghelijck/maer lieflijcker/bitter ende veel vetter/ d'welck ghecnout zijnde tay is ghelijck was. De reste vande materie van thout is wit/broosch ende goet om breken/ maer niet soo specerijachtich. Voorwaer dit Lignum aloës is het ieugdichste van reucke ende smaecke dat ick oyt ghesien hebbe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Lignum Aloës wordt ghecnout/oft in water ghesoden ende den mondt daer mede ghespoelt/om eenen wel-rieckenden aessem te crijghen. Lignum Aloës ghestooten ende ouer tgheele lichaem ghestroyt/ verdrijuet tsweeten : ende wordt oock inde plaetse van wieroock ghebruyckt om te berooken. Vande wortel een vierendeel loots inghenomen / is goet teghen de vochtighe ghebreken ende weeckicheyt vander maghe/ ende versoet de hitte. De selue met water inghenomen is zeer goet tegen de pijne vande sijden ende leuer/oock teghen het roodtmelisoen ende pijnen oft crimpinghen des buyckx.

Lacke. Arabum Lacca & Offic. an Cancamon Diosc.?

Vele segghen dat de Lacke eenen boom ende naem is van Arabien / eenichsins den Arbutus oft Pruymboom ghelijck / vande welcke dat de stuckskens ende tackskens souden wesen / die sy met de ghemeyne Lacke becleet zijnde / inde winckels te coope hebben / de welcke sonder eenighe redenen te gheuen vande meeste ondersoeckers der waerheyt / gheloochent wordt het Cancamum van Dioscorides te wesen. Anguillara is van opinie door aduijs vanden zeer gheleerden Montanus, dat Benzoin eer soude Cancamon zijn: Om dat (segt Montanus) het Cancamon zeer wel rieckt/ende de Lacke en heeft gheenen reuck: Maer gheen van beydenen is waerachtich. Want Dioscorides en segt niet dat zeer wel rieckt / maer alleene dat goeden reuck heeft : voorwaer oock de Lacke heeft eenen soeten ende lieflijcken reuck op twier gheleyt/ghelijck Dioscorides die ghebruyckt heeft. Voorts segt noch die gheleerde man : daerom soude ick meynen dat Benzoin waere / met de welcke zeer wel ouer-eencomen de dinghen die d'ouders vanden Cancamon gheseyt hebben. Dit en is oock noch niet claer beuonden : want Cancamon en heeft byden ouders soo groot niet gheacht gheweest/ghelijck als blijckt dat Theophrastus, Galenus ende Aëtius, groot verhaelder vande Medicamenten/ daer af niet vermaent en hebben / die nochtans soo dickwils den Balsem / Laserpitium Cyrenaicum, Myrre/ Aspalathum ende ander der ghelijcke vermanen. Voorts wordt de Cancamon van

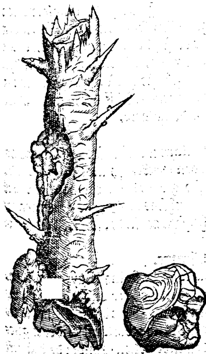
ander

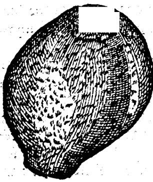
ander plaetsen ghebrocht dan de Benzoin, want het is een gomme van eenen boom van Arabien/ ende de Benzoin en is van gheenen boom / ende al anders van plaetse van groeyen/gedaente ende crachten. Nv al ist dat eenen zeer stercken reuck heeft / ende oock de Myrre zeer ghelijck is / soo dat dickwils d'een voor d'ander ghesien wordt (alsoo seght Montanus) daer door en is terstont sulcks niet gheprobeert : Want Dioscorides en heeft niet gheseyt dat de Myrre zeer ghelijck is / maer wel de Myrre eenichsins ghelijck. Ende al hadde hijt oock gheseyt/soo soude tselue Montano luttel geholpen hebben. Want Styrax, Bdellium, Thus limpidum, Album animæ, ende veel meer ander gommen/zijn de Myrre gelijck/ende daerom oock deser Lacke/ nochtans en zijn sy die niet: Benzoin en is daerom gheen Cancamum van Dioscorides. Oft de Chermes is / mach een yeghelijck vraghen/maer niemant dan de gheleerde segghen. Want dat is een wtworpsel vanden Ilex oft leeghe Steenpalme/verwende ghelijck alle ander wtworpsel van Eyckeboomen/de welcke oock een wtworpsel van ghewormten verandert/waer door dat in Franchois Vermillon heet/vande Wormen diese Vers ende Vermine noemen. Het is van grouer substantien/het treckt tsamen ende en verdeelt oft opent niet/ten heeft gheenen reuck dan onseker. Want dat de ionghe Auteurs hun versoeck voor seker bescheedt voorts bringhen / is een enckel ende sotte onwetenschap : want sy en gheuent niet in alleene/noch sy en zijn oock niet seker oft door zijn crachten/oft door crachten van ander dinghen die doen sweeten/iae met reden/tsweet verweckt wordt. Nochtans soo wy zeer twijfelachtich waren/wat wy in soo grooten gheschil souden ordeelen / soo docht ons voor tbeste dat wy souden gaen tot dien Apollo van Vercelle om aduijs ende vonnisse : maer wy vonden ons bedrooghen : want hy en nam het twijfel niet wech / maer hy dede den slechten hoop vanden Apotekers lacchen ende spotten. Voorts soo wien dat dese zeer goede Lacke / ende die vanden eersten tijden vanden Araben af tot noch toe ghebruyckt heeft gheweest / tot alle de ghebreken daer toe dat Dioscorides seght datse goet is/niet wel aen en staet : dat hy lieuer dan hy die onsekere ende crachteloose soude gebruycken/ Myrre oft zeer goet Bdellium neme.

Cracht ende werckinghe.

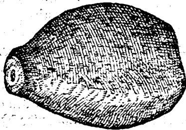
Diosc. De cleederen worden met Lacke / Styrax ende Myrre gheperfumeert. Lacke een half vierendeel loots met water/oft honich azijn sommighe daghen veruolghens inghenomen/ men segt dat de vette persoonen magher maeckt. Lacke met honich-water inghenomen / is goet teghen de Miltsucht/vallende sieckte/ende den ghenen die suchtachtich zijn/ oock verweckt se de maentstonden/ ende neemt terstont wegh de lickteeckenen vanden ooghen : maer met wijn nat ghemaeckt/gheneest sy de rodtichevt vanden ghesichte. Lacke en is niet te verbeteren om te gebruycken teghen den tandtsweer/ende tzeer vochtich tandtvleesch.

Myrre oft Bdellium aen zijnen block hanghende.

Vruchten van Cociophori.

Myrre is een soorte van een lieflijcke ende wel-rieckende Gomme: maer gemerckt datse soo grooten gelijckenisse heeft metten Bdellium, Styrax, Cancamon, Benzoin, Album animæ, soo maeckt dese zeer groote ghelijckenisse / dat wy oft gheene en crijghen/oft emmers sulcke alsmen wel soude begheeren: Nochtans ist seker dat wy niet en zijn sonder Myrre / noch oock sonder Bdellium. Maer nae dien datter tusschen beyden soo grooten ghelijckenisse is / dat sy niet soo zeer van ghedaente en schijnen te verschillen als van accidenten / soo twijfelen wy met redenen oft het Bdellium behoort ghepreferecert te worden. Want tgene dat voor Bdellium ghehouden wordt/midts dat wy seker weten / ende by experientien van Rondellet wijs gheworden zijn / dat zeere wel met de crachten vande Myrre accordeert / soo meynen wy oock met groote redenen dat oock een specie van Myrre is. Int voorleden iaer werden binnen Londen veel vremde ende wilansche drogen gebrocht/ onder de welcke wy zeer veel taeckskens van dusdanich hout ghevonden hebben / die van vaster substantie waren/ met een harte bruyne schorsse/daer veel stijve/dickachtighe ende stekende doornen aen waren / aende welcke zeer veel Bdellium was aenhangende/dat buyten ende binnen zeer bitter was: Alle andere dinghen waren zeer over een comende metter beschrijvinghe van Dioscorides. Maer te vergeefs disputeren vande verwe ende wedersegghen dese schrijvers teghen Matthiolus: Want ick hebbe gesien inden winckel vanden gheschickten Apoteker Willem Driesch tot Antwerpen/ gele/ witachtige ende oock groene Myrre: In vueghen dattet Griecx woordt Chloron, ghelijck sijn bediedenisse wijdt loopt/alsoo dienet oock wel eenen dinghe dat lichtelijck van verwe verandert. Want ist dat yemant nerstich wil soecken/ hy sal somtijts groene stuckskens Myrre vinden/ ghelijck wy een ghehadt hebben/ d'welcke wy veel persoonen ghetoont hebben.

Bdellium.

Bdellium is soo veel te segghen als stinckende oft rot. Ghemerckt dat niemant en heeft verclaert wt wat plante de Myrre vloyet: ende datmen seght dat sy den Bdellium soo zeer ghelijck is/in vueghen dat sy qualijck te onderscheyden zijn: soo hevet wel eenen zeer grooten schijn der waerheyt dat doornachtige boomen zijn die malcanderen gelijcken. Want wy hebben dickwils by experientie bevonden/ dat beyde dese gommen de maentstonden vande vrouwen verwecken / ende oock dat sy van buyten ghebruyckt/tzy opgeleyt/ghestreken/oft met roocken/oft in eenigerhande ander maniere ghebruyckt/sachte maeckt/hoe wel dat sy een weynich meer oft min van crachten moghen verschillen/gelijck in alle andere doen: maer van verwen/diverscheden/ ende smaken/ zijn sy bycans malcanderen gelijck. Want ist dat eenighe vanden reucke veel willen segghen / die moeten weten dat de soeticheyt van reucke niet altijts wt de specie / maer wt den graet vande vermenghinghe voorts comt. Want planten van een geslachte/sommighe stincken/ende ander hebben eenen soeten reucke. Daerom salment aldus verstaen / dat Dioscorides seght dat Bdellium rieckende is / ghelijck als van Vnguis odoratus, Bevershijn/ Muscus, Styrax liquida, Camphora, ende veel meer ander/die door den zeer grooten reuck stincken oft onlieflijck zijn. Daerom gemerckt dat beyde dese boomen die malcanderen zeer gelijck zijn/een doornachtich ghewas beschreven worden/ ende dat sy een gomme malcanderen van ghedaente soo zeere ghelijck gheven: soo hebben sommighe willen segghen dat tusschen den boom vande Myrre / ende dien vanden Bdellium gheen ander verschil en is / dan tusschen eenen wilden ende tammen boom. Voorts aengaende de beschrijvinghe vande Myrre die sy gheven / en verschillet niet vele vande ghene die Plinius vanden Bdellium in schrifte heeft achterghelaten: te weten Bdellium is eenen vermaerden / swerten boom/ soo groot als eenen Olijf-boom met bladers vander Eycke/vruchten vande wilde Vijgheboom/ende vande selfde natuere.

Vruchten van Cociophori.

De vruchte die mijn heere Caerle de L'escluse meynde van Bdellium te wesen/soo hy selve my nv onlancks vermaent heeft / schijnt eer te wesen van Cociophori, den welcken hy inden boeck vande droghen oft specerijen aldus beschreven heeft: Dese vrucht is soo groot als een okernote / oft oock meerder / bycans drijcantich / nochtans lanckworpigher / ende eenichsins de Vijghe ghelijckende/ wel-rieckende/asch-graeuwachtich van verwe/ met een herde schelpe/waer in dat een keest schijnt te wesen. °

Cracht ende werckinghe vande Myrre.

Diosc. Myrre is traen van eenen boom die in Arabien voorts comt/de Spina Ægyptia niet onghelijck/ wt de welcke ghequetst zijnde een sap oft traen vloyet op matten die daer onder ghelegt zijn/ ende ander traen wordt stijf rondtom den block oft struyck vanden boom. Van desen Myrre is eenighe ghe heeten Pediasimos, die zeer vet is/wt de welcke gheperst/ Stacte vloyet. D'ander is ghenoemt Gabirea, die d'aldervetste is ende groeyet op eenen goeden ende vetten grondt: dese gheeft zeere veel Stacte. D'excellentste van allen is de ghene die Troglodytica ghenoemt is / den naem vanden lande hebbende daer sy groeyet: dese is blinckende/ groenachtich ende bijtende. Jae dat

meer

meer is/daer wordt oock een ghelesen die dunne is/die naest de Troglodytica de beste is/ ende sachte ghelijck Bdellium, maer sterckachtich van reucke / ende groeyende op plaetsen die wel ter sonnen staen. Een ander soorte van Myrre isser oock die Caucalis ghenoemt wordt / die witter maten oudt/ swert ende dorre is. De slechtste van allen is Ergasima ghenoemt / de welcke gheen vetticheyt en heeft/is verschimmelt ende scherp / de ghedaente zeer hebbende van gomme / ende oock van crachten de selue naestcomende. De ghene die Aminnea ghenoemt is/wordt wederleyt ende veracht. Wt alle dese soorten van Myrre worden ronde coecxkens oft Pastilli ghemaeckt/maer vande vette/ vette ende wel-rieckende: vande drooge en maecktmen gheen vette/ende zijn sonder reucke/maer de ghene die gheen olie ontfanghen en heeft int maken vande Pastillekens/heeft minst reucke. Myrre wordt gheualscht met gomme die in water gheweeckt is/ daer Myrre in gheleghen heeft. Men moet kiesen de versche/ de bekeuselde/lichte/ ende die aen allen sijden eenverwich is/ de welcke ghebroken zijnde/ witte aderkens oft teeckens ghelijck de naghels vande vingers ende effen toone/ met cleyne clotkens/ van smake bitter/scherp/wel-rieckende/ende verwermende. De swaere ende peckswerte is ouertollich ende onnut. Myrre verwermt/ doet slapen/ droogt/ trecket-tsamen/ vermeurwet de verherde moeder ende opent de verstopte/ sy verweckt de maentstonden vande vrouwen/ende treckt terstont af de doode vrucht/met sap van Alssem/ marck oft papken van Lupinen oft Ruyte sap ghemengt/ende opden buyck gheleyt. Een clontken Myrre soo groot als een boonken / (dat is het cleyn oprecht boonken vande ouders/op dat niemant bedroghen en worde)ingheslickt/ is zeer goet teghen den verouderden hoest/ ende den ghenen die den aessem niet en connen ophalen dan met wtghereckten halse : oock teghen de pijnen vande sijden ende borst/buyckloop ende Roodt-melisoen/ Item eene diergelijcke boone groot met peper ende water inghenomen twee vren eer de cortsen aencomen / verdrijuet beuen ende schudden. Onder de tonghe ghehouden tot datse gheheel ghesmolten is/gheneest de rouwicheyt vande kele/neemt wegh de heescheyt van spraecke/ende doodet de wormen des buycx. Ghecnout verdrijft den stercken aessem:maer met ghesmolten Aluyn ghemengt / verdrijftse den quaeden reucke vanden ocksels daer mede ghestreken. Met onrijpen wijn ghemengt ende daer mede den mondt ghewasschen / maecket tandtvleesch hert ende vesticht de loterende tanden. Myrre heylet de wonden vanden hoofde/ende gheneest de gheplette ooren/maer met slecken-vleesch ghemengt / gheneest sy de beenders die ghebloot zijn van vleesch / daer op ghestreken. Met Heulsap/ Beuersijn/ ende Glaucium ghemengt is zeer goet teghen de heete gheswillen vanden ooren / ende loopende ooren. Met azijn ghemengt neemt wegh de drooghe crauwaghe/daer op ghestreken/maer met Ladanum ende Myrtus wijn ghemengt/beneemtse het wtuallen vanden hayre/ daer op ghestreken : ende met een pluyme inde neuse-gaten ghestreken/ gheneest sy de langhe-duerende fluxien vanden hoofde. Myrre doet toe groeyen de sweeringhen vanden ooghen / sy neemt wegh de schelle/ ende verdrijft de schemeringhe der ooghen. Vande Myrre wordt ghelijck vanden Wieroock swertsel oft soet ghemaeckt dienende tot de selue dinghen. Myrre van Boeotien / is een afghesneden wortel van eenen boom die in Boeotien wasset in cleyne stuckskens gesneden. De beste is die den reucke vande Myrre heeft. Dese heeft een verwermende cracht/sy maeckt sachte ende doet scheyden : oock is sy zeer goet in roocken ghebruyckt.

Cracht ende werckinghe van Bdellium.

Diosc. Bdellium verwermt ende maeckt sachte/ met nuchter speecksel nat ghemaeckt/verdrijuet de herdicheden ende swillende kelen. Bdellium opent de moeder / daer op gheleyt / oft den roock daer af van onder ontfanghen/ende iaegt af de doode vrucht ende alle vochticheden. Inghenomen breket den steen/ende doet water maken. T'wordt ghedaen in weeck makende saluen/ die teghen de herdicheden ende knorren vande zenuen gebruyckt worden. Bdellium ghestooten/ wordt met wijn oft werm water ghesmolten.

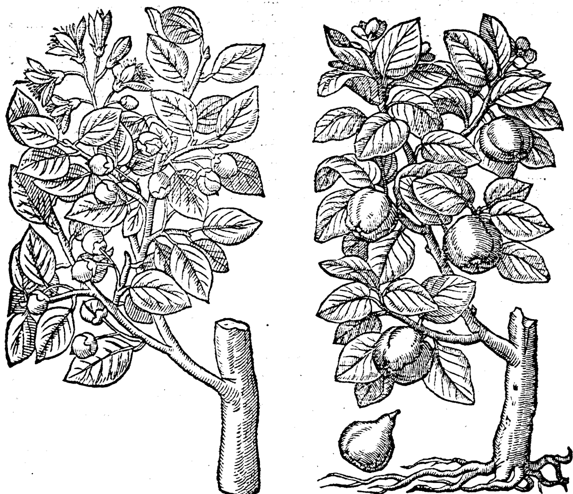
Styrax.

Om dat wt desen boom een vette vochticheyt vloyde/ende ghelijck kekels wtdrupte/ soo schijnt die in Latijn Styrax ghenoemt te wesen. Desen boom groeyet ouervloedich int geheel quartier van Prouence/dat vande zeer oude kercke die drie Marien oft Magdeleinē genoemt streckt tot Foriulium toe. Ontrent Soliers is een zeer lustich bergsken/daer zeer veel Styrax-boomen groeyen / die doen ter tijt daer niemandē bekent en waren/de welcke wy eerst gemerckt/ ende veel Apotekers ende studenten oock den Doctoren tot Montpelliers ghetoont hebben: want wy hadden die ouerlanck ghesien binnen Venegien inden hof vande Minrebroeders. Den tronck is ghelijck thout vanden Berckenboom oft Queboom. De bladers zijn minder dan van eenighe van die twee/ende niet soo stijf als die vanden Queboom/ende op d'aurechte min grijs. De bloeme is wit: van grootte maer niet van reucke die vanden Araengeboom ghelijck. De besien zijn redelijck vele den Pimpernoten van grootte ghelijck/maer ronder/vast staende in schorssen die in drie op gaen aen een steelken vast. Nochtans

al ist

Styrax. In Spaensch/Estoraque. In Italiaensch/ Storace.

Queboom. In Grieckx/Κυδώνια μῆλα, In Latijn / Cotonia & Cidonia mala. In Hoochduytsch / Quitten ende Kitten baum. In Franchois/Coingz. In Spaensch/Membrillos In Italiaensch/Mele cotogne. In Engelsch/Quinte tree.

al ist datter daer soo veel groeyen soo en vloyter gheen vette vochticheyt wt. Maer de Styrax wordt zeer suyuer tot Venegien ghebroght/ die zeer wel rieckende is/ende ghelijck den Ammoniacum in greyne ende clotten ghestijft / inde welcke een vochticheyt is den honich ghelijck/soodanich als die wt de ghequetste tacken vloeyet. De ghemeyne Myrre diemen inde winckels vindt en is by dese niet te ghelijcken/ noch in reucke/ goetheyt ende vetticheyt. Dese beste Styrax geldt zeer veel om inden Triakels ende compositie oft innewaerts-medicijne te ghebruycken.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Men vindt een traen oft vette vochticheyt den gommen ghelijck/die doorluchtich is / ende de Myrre niet onghelijck/ maer sy druypt zeer luttel. Dese wort ghevalscht met poyer van hout datvanden wormen geten is/ honich/ ende vetticheyt vanden Irios, met sommighe ander dinghen. Ander nemen was oft smeyr dat met goede reucken deurdroncken is/dwelcke sy metten Styrax inde zeer heete Sonne kneden/ende douwent dan door wijde gaten vanden sifte in coudt water in cleyn stuckskens/ghelijck wormkens/ende vercoopen dan desen Styrax, dien sy Scoleciten noemen / om dat hy ghelijck wormkens in een ghetrocken is. Den welcken d'ongheleerde voor onghevalscht prysen/geen acht nemende opden principaelen reucke/want de ghene die onghevalscht is/is zeer scherp. Styrax verwarmt/maeckt sachte/ ende verteert/hy gheneest den hoest/catharren/heesscheyt/hooftsweere/ ende heesch spreken. Inghenomen oft van buyten ghebruyckt is zeer goet teghen de verstoptheyt ende herdicheyt vande moeder/ende verweckt de maenstonden vande vrouwen/maer met een weynich Veneetschen Termentijn een pillleken daer af ghemaeckt ende ingheswolghen / maeckt sachten camerganck. Styrax is zeer goet ghedaen in saluen die de gheswillen doen scheyden ende de moedicheyt verdrijuen. Voorts wordet op gloeyende colen gheleyt ende verbrant / om daer af swertsel oft soet

oft soet te maken ghelijckmen vanden wieroock doet / dienende tot de selue dinghen dattet soet vanden wieroock ghebruyckt wordt. In Syrien wordt oock daer af Styrax olie ghemaeckt / de welcke zeer verwarmt ende sachte maeckt/maer sy maeckt pijne ende swaericheyt in thooft/ende doet slapen.

Que-boom.

De Que-boom is ouer al zeer vruchtbaer/maer principalijck inde houen ende open plaetsen vande heete landen/waer dat hy ghcladen is met schoonder / gout-gele oft honich-verwighe vruchten / die met een sacht wolleken becleet zijn ende lieflijck van reucke / waer af tvleesch der maghen zeer nut ende goet is. Wy hebben in Nederlandt Que-peeren die sommige iaeren soo schoon ende groot worden datse twee oft drie ponden weghen / tvleesch van die is bequamer inde spijse / maer tsap vanden appels is crachtigher/ende stopt meer om inde medicijne te ghebruycken.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Que-appels zijn goet voor de maghe/ende doen water maken/maer ghebraden/zijn die lieflijcker om eten. De Queappels principalijck rouw gheten / zijn zeer goet teghen den buyckloop/roodtmelisoen/ etter-spouwen/ ende Cholerijcke humeuren. Water daer Queappels in gheweyckt hebben/is zeer goet ghedroncken teghen de fluxien vande maghe/ende den buyckloop. Tsap van rouwe Queappels is goet inghenomen den ghenen die hun aessem niet * connen ophalen dan met opgherechten halse. Water daer Queappels in ghesoden hebben/doet het fundament dat wtghegaen is/ende de ghesoncken moeder / weder op hun plaetse gaen. Queappels met honich bereyt oft gheconfijt/doen water maken/ende den honich treckt nae hem/hun stoppende ende dicke-makende cracht. Die met honich ghesoden worden/zijn lieflijcker voor de maghe ende mont/maer sy maecken min dicke. Sy worden oock rouw ghemengt in plaesters die den camerganck stoppen/ende tbranden vander maghe ende braecken benemen: Daer en bouen oock goet ghelеyt op sweerende borsten/zeer herte milten ende sweeringhen aen tfondament. Van Queappels ghestooten wordt wijn ghemaeckt/ maer om dat hy soude goet blijuen/ soo wordt in vijfthien potten saps eenen pot honichs ghedaen/andersins soude hy suer worden. Desen wijn is goet tot alle de voorseyde dingen ende ghebrecken. Van Queappels wordt oock olie ghemaeckt/ die wy ghebruycken soo wanneer datter stoppende olie van noode is. Men moet de Queappels nemen / de welcke rondt / cleyne ende wel-rieckende zijn: want de Que-peeren en zijn soo goet niet/ al zijn die meerder. De bloeme vanden Queappel soo wel versch als ghedroogt/ wordt inde plaesters ghedaen / die tot dinghen dienen die tsamen-treckinghe begheeren/ende tot heete gheswillen vanden oogen. De selue bloemen zijn met wijn goet inghenomen teghen bloetspouwen / den buyckloop ende ouervloedighen vloet vande vrouwen. Plin. De wollicheyt vande Que-appels in wijn ghesoden/ gheneest de Carbunckels daer op ghelеyt.

* Om dat ther te versterckt ende moet gheeft.

T'onders gebruyckten honich met [illegible] datse met veel suyckers en [illegible].

Thus. Wieroock. Thuris limpidi folium. Tblat vanden claeren wieroock.

Wieroock is in Grieck Thus ghenoemt / om dat voor de Goden hier voortijts ghebrant wert/ghelijck dat oock nv ter tijt inde Papen kercken ghebrant wort. Wieroock is een vette vochticheyt van eenen boom van Arabien/ende heeft ouer veel hondert iaeren bekent ende int ghebruyck gheweest / ende is d'oprechte ende natuerlijcke: maer den boom en is noch nauwe bekent/dan van luttel teeckenen/ende is een cleyn boomken met bladers dien vãden Mastickboom ghelijck/ ende groeyet in Arabien. Sijn crachten zijn zeer wonderbaerlijck soo wel inwendich als wtwendich ghebruyckt/eñ teghen zeer swaere siecktien zeer goet ende profijtelijck.

Claeren Wieroock.

Vanden claeren doorluchtighen Wieroock/die den Ceder-herst ghelijck is/ende de claerheyt met de suyuerheyt heeft vanden Emmer oft Carabe / hebben wy op veel plaetsen ghehadt ende ghesien/ dwelck met de teeckenen die Dioscorides schrijft niet qualijck en accordeert/in dien ghy de teeckenen ende tghebruyck wel ouerlegt: want alst ghebrant wordt/ soo gheuet eenen zeer lieflijcken reucke/ende gheeft een seker remedie in wonden ende gheswillen met een verdeylende cracht / daer latende eenighe tsamen-treckinghe/om den partijen stercke te gheuen. Het is ontrent vier iaeren gheleden dat ick te Rochelle was: waer dat my de gheleerde Medicijn Launay stucken gaf van desen Wieroock/ ende oock vruchten ende bladers vanden boom daer hy wt vloyet. Niet-te-min hy en verseckerde my niet/maer seyde dat hem vanden Schippers verclaert was/hoe datse beyde van eenen boom waren/ die van struyck den Pijnboom ghelijck was. Ende ghemerckt dattet bladt van vremdt fatsoen is/ende noch

de noch ter tijt van niemant gheconterfeyt ghegheuen/ soo hebben wy tselue hier ghestelt/ meer om te vraghen oft oock is tbladt van een Herst-draghende plante/dan om vastelijck toe te segghen. Want het is van d'onderste steelken tot bouen aenden top vande cappe dobbel/ d'welck ander bladers selden ghebeurt/ende al oft van twee dunne vellekens ghemaeckt ware/ghelijck een scheyden van onderhalue palme/oft trechter/de ghedaente hebbende van eenen gapenden Sots-caproen/bouen ghelijck eenen Helm staende. D'welcke d'Auteurs van gheen bladers/maer wel vande bloemen vande Papecappen ende Lonchitis schrijuen. Diosc. Onder de soorten van Wieroock/is het männeken d'excellentste/ d'welcke wt sijn eyghen natuere rondt is. Tselue is wit alst ghebroken wordt/ binnen vet/ ende alst op gloeyēde colen light/terstont brandende. Indiaens Wieroock/is geelachtich witten swerten / maer sy makent al willens rondt: Want naer dat sijt in viercante stucken van een ghesneden hebben / soo rollent sijt in eerde potten tot dat rondt wordt / maer dusdanich Wieroock wordt metter tijt geel/dwelcke sy Atomum oft Syagrum noemen. Wieroock van Arabien heeft de tweede plaetse/ende groeyet in Smilo/ d'welcke van eenighe Copiscum ghenoemt wordt/ maer is veel cleynder ende geelder. Daer is noch een ander soorte/welcke Amonita gheheeten is/maer andersins witende alst sacht wordt ghemaeckt / wijcket ghelijck de Mastijck teghen den vingher. Dit wordt op den wegh ghevalscht met morwen Herst ende gomme/ d'welcke lichtelijck mach gemerckt worden/want alst op gloeyende colen geleyt wordt / soo en heeft de gomme gheen vlamme/ende den Herst vergaet in eenen roock/Maer het Wieroock brandt terstont: de reucke geeft oock tselue vervalschen te kennen.

Cracht ende werckinghe.

Wieroock heeft een verwermende ende tsamen-treckende cracht/ verdrijft de schemelingen vanden ooghen/vullet de hölle sweeringhen ende heylet die toe/ Tgheneest de bloedighe wonden / ende wederstaet alle wtbreken van bloet / iae al vloeydet oock wt de vellekens vanden herssenen. Met melck ende carpie oft wiecke ghewreuen versoet de quade loopende gaten/ ende sweeringhen vanden aers / ende ander leden / daer op gheleyt. Met azijn ende peck ghemengt / neemt in tbeghinsel de wratten wech/ ende de mismaecktheyt vander huyt/oft oock de quade schorftheyt int aensicht. Met Verckens-liese/oft Gansen smout ghemengt/ gheneest de verbrantheyt/ ende de cack-hielen: maer met nitrum ghemengt / gheneset de loopende sweeringhen vanden hoofde / alst daer in ghewreuen wordt. Met honich ghemengt/gheneest de sweerende vingers/maer met pec gheneset de gheplette ooren : tot ander pijnen vanden ooren/wordet met soeten wijn daer in gedrupt. Ghemengt met Cimolia ende olie van Roosen/is wtter maten goet ghestreken op de sweerende borsten vande vrouwen die gheleghen zijn / ende wordt oock ghebruyckt in medicijnen van arterije ende inghewant.

Wieroock ghedroncken/ is zeer goet teghen bloetspouwen : maer ghesont zijnde inghenomen/maket dullicheyt / ende te vele met wijn inghenomen soo ist dootlijck. Twordt in eenen reynen eerden pot ghebrant/alst met een keersse ontsteken wordt/tot dat gheheel inghebrant is. Alst nv volcomelijck inghebrant is/dan moet de pot ghedeckt worden/tot dat weder wtgaet/want alsoo en wordet gheen asschen. Sommighe ouerdecken tpotteken met eenen hollen coperen pot die inde middel doorboort is/ om het swertsel oft soet te ontfanghen/ghelijck wy terstont sullen leeren ende wijsen. Ander doen den Wieroock in eenen onghebacken nieuwen eerden pot / rondtsom wel gheluteert/ ende stellent soo inden ouen om te branden. Dwordt oock in eenen nieuwen eerden pot ghedaen/ ende op gloeyende colen ghebrant / soo langhe tot dat niet meer en bobbelt / oft vetticheyt oft domp van hem en gheeft/ want tghene dat niet doorbrant en is/laet hem lichtelijck breken.

Schorsse van Wieroock.

Diosc. Voor de beste wordt ghehouden de schorsse die dick/ vet/wel-rieckende/ versch/effen/niet schorft/ende sonder vellekens is. Sy wordt gevalscht met daer onder te menghen schorsse van Pijnboom oft Noteboom:maer tvier ontdeckt de valscheyt: want dese ander schorssen op gloeyende colen gheleyt en ontsteken niet/maer gheuen roock sonder eenighen reucke. De schorsse vanden wieroock die brant ende gheeft van haer eenen roock met zeer goeden reucke. Sy wort ghebrant ghelijck den wieroock/ende heeft de selue cracht vanden wieroock/ maer crachtigher ende meer tsamen-treckende. Dese schorsse is zeer goet inghegheuen den ghenen die bloetspouwen/ ende met een pessus van onder ghebruyckt/den vrouwen die den vloet hebben. De selue is oock zeer goet tot de lickteeckenen vanden ooghen/holle sweeringhen/ende vuyle etteren/maer ghebrant gheneest de schorfde loopende ooghen.

Manna van Wieroock.

Diosc. De beste Manna van wieroock meest ghepresen is de witte / suyuere / ende die zeer ghecruymt is. Sy heeft de selue cracht vanden wieroock / maer niet al wt soo crachtich. Daer zijnder die de selue valsschen met ghesiften witten herst ende terwe bloeme / oft ghestooten schorsse van wieroock/maer dwort metten viere ontdeckt ende beuonden. Want int branden op gloeyende colen en

gheuet

gheuet gheenen claeren/maer eenen onsuyueren ende swerten domp oft roock/ende heeft met den soeten reucke eenen stinckenden ghemengt.

Soet oft swertsel van wieroock.

Soet van wieroock sult ghy aldus maken: Ghy sult met een tangesken de stucken van wieroock nemen elck besonder/ende aen een keersse onsteken zijnde in eenen nieuwen eerden pot leggen: Desen sult ghy ouerdecken met eenen reynen coperen pot die inde middel deurboort is: Daer ouer legt eenen anderen pot/die op d'een sijde oft op beyden sijden onderset is met steenkens vier vinghers hooghe/ op datmen te beter soude moghen sien oft den wieroock brant:ende daer lanckx dat ghy placise hebt/ sult ghy ander stucken wieroock weder in legghen/ dwelck ghy doen sult/ eer den eersten wieroock ophout van branden ende wtgaet: dat doet soo langhe tot dat ghy siet datter soets ghenoech vergaert is: Maer ghy sult eenpaerlijck tbuytenste vanden coperen pot met een sponsie die in cout water nat ghemaeckt is afvaeghen/ want zijnde alsoo de hitte vanden coper ghetempert/ sal alle het soet aen den pot blyuen hanghen/ dwelcke andersins door zijn lusticheyt soude afvallen/ ende metter asschen vanden wieroock menghen. Als nv het swertsel vanden wieroock afghenomen is/ soo salmen d'asschens vanden verbranden wieroock op haer seluen wtnemen/om tselue werck wederom te doen/ soo langhe tot dat ghenoech is. Dit soet versuet de verhittinghe vanden ooghen/ ende beneemt hun draeghen oft loopen/het suyuert de quade sweeringen/voult de holle sweeringhen/ẽn beneemt het voorts-loopen vande voorts-etende sweeringhen. Op de selfde maniere wordt een Soet ghemaeckt van Myrre/ Herst/ Styrax,ende alle ander vette vochticheden/dienende tot de selue ghebreken. Gal. Wieroock verwarmt tot inden tweeden graet ende drooghet inden eersten/ ende is een weynich tsamen-treckende. Maer de witte wieroock en heeft gheen merckelijcke tsamen-treckinghe. De schorsse vanden wieroock is merckelijck tsamen-treckende/ daerom is sy oock voorwaer zeer drooghende / in vueghen dat sy tot int wterste vanden tweeden graet drooghet: Want sy is van grofuer deelen dan het wieroock/ende heeft zeer luttel scherpheyts. Om dese crachten ende qualiteyten wort die oock vanden medicijns vele ghebruyckt/teghen tbloetspouwen/ weeckheyt vander maghe / buyckloop ende Roodtmelisoen/niet alleene die menghende met dinghen die van buyten op gheleyt worden / maer oock die int lichaem inghenomen worden. Den tack vanden wieroock boom is van droogher en warmer cracht/dan de wieroock selfs/in vueghen dat hy tot inden derden graet comt. Hy heeft oock een weynich vande afvaeghende cracht: Daer door schijnt hy aock te suyueren ende vullen de sweeringhen die inde oaghen zijn/ghelijck als doet die vande Myrre ende Styrax.

Scarlaeken greyne.

Scarlaken greyne daer het roodt Scarlake mede gheuerwet wordt / is den naem van een boomken gheweest. Waert dat Matthiolus sijn Italien/ d'welcke hy met reden soo zeer prijset / wel doorsien hadde/hy en soude gheensins ghetwijfelt hebben/ oft dit boomken/ soo hy dat noemt/ in Italien gheuonden wordt/ ende soude noch veel min dese Scarlaken greyne van Constantinopelen gehaelt hebben. Voorwaer desen boom is ghemeyn ghenoech in Italien / maer principalijck inden lande van Florence/Sena (van waer hy is gheboren)ende ontrent Roome/op sandtachtige/onvruchtbaer berghen/tusschen diuersche soorten van Ilices, Stekende winden/Terebinthen ende Mastijck-boomen/waer dat oock sommighe/hoe wel dat die luttel zijn ende oock niet veel/noch oock alle iaere greyne draghen. Maer om datse niet zeer roodt ende luttel en is/ẽn oock terstont verdwijnende/soo is die eens-deels onbekent / ende eens-deels oock niet gheacht. Maer opde zeer wijde pleyne van Arles in Prouence/die vande brandende Somersche hitte gheheel dorre/ ongheboudt/ sandtachtich ende vol keyen ende steenkens light / voorts oock te Frontignaen aenden Zeecant van Montpelliers in Languedoc/wordt dese greyne inde Mey gheplucktop soo heete iaeren datter bycans op een gheheel half iaer niet met allen en reghent : Want dan loopet tghemeyn volck met hoopen ẽn wijcken derwaerts om Greyne te plucken / die sy in hun tale Vermillon noemen/ de welcke sy ter merckt brenghen ende elck pont twaelf/ somtijts oock twintich Fransche stuyuers vercoopen. Voorwaer het is een zeer aerdich werck vande natuere om sien / nochtans niet de vrucht oft tsaedt / maer een edel wtworpsel van soo cleynen Ilex , de welcke van d'ander Ilices alleene in cleynicheyt verschilt / ende leelijcker in tghesichte is/met stijue doornekens/ dicke ende ghecronckelde gheschaerde / cleynder / hoeckachtighe ende altijts groene bladers/den Hulst niet onghelijck. Dese Greyne draghen ouervloedich de innewaerts ghecroonde doornekens vande onderste bladers / maer noch meer / ende claerder de zeer herde tacksk ens / de besien vanden Hulst oft tammen Coralcruyt gheheel ghelijck van coleure : nochtans van buyten bruynder ẽn donckerder van verwe/ maer binnen hebben sy schoon bloet-roodt sap/het welcke d'Apotekers van Montpelliers /Aix/Marseille ende Arles versch wt perssen ẽn ontfangen in rouwe witte oft geeluwe sijde / die vande Sijde-wormen daer oock ghesponnen is / om te ghebruycken inde Medicinale confectien/die therte zeer nut zijn/ende principalijck vanden Alkermes. Maer de Ver-

Scarlaeken-greyne. In Latijn/Coccus infectoria, seu Ilex Coccifera, an Aquifolia Theoph.? Coccos Baphicos. In Franchois/Graine d'escarlate. In Spaensch/Coscoja. In Languedocs ende Prouencois/Vermillon.

Hulst. In Latijn/Aquifolium, siue Agrifolium. Rhuscus syluestris. Aquifolium Plinij. Paliurus 2. Lacunæ. In Hooghduytsch/Walddistel oft Stechpalmen/Stechéder palmen. In Franchois/Hous. In Spaensch/Azebo. In Italiaensch/Aquifolio. In Enghelsch/Holy.

werx die dese greynen met groote hoopen coopen/en perssen die niet wt/maer besproyen die met azijn oft witten wijn/ op dattet roodt sap niet en verandere in wormkens oft cleyne wijn suyghende vlieghen/ ende de schellen gheheel rodt blijuen: ende bewaerent alsoo in een roodt puluer ghebracht/ waer by ghenoech blijckt dat tselue is dat vanden ouders Scoletium, oft Vermiculosum gheheeten wert/ ende oock zeer claer/ dat niet en is de vrucht/ maer een wtworpsel vanden Ilex, die voor vruchten aen haer tackskens draegt/langher claerder ende swerter Eeckels/ dan die vanden gemeynen Eyckeboom/ maer in rouwe oft stekende schotelkens onder besloten/die niet ghepuckelt en zijn. Inde Maerte gheeftse daer haer mosachtige bloemen/die geelachtich oft groenachtich zijn/ die vanden Vijf boom/Steenpalme oft Eycke ghelijck: Op de welcke wy dickwils ghesien hebben soo wel midden op de bladers/als aenden tronck rondt roodtachtich wtworpsel/somtijts oock geel/ende meerder dan voorseyde/ op diuersche placten van Vranckerijck/ Italien/Duytschlant/ende zeer vele in Switserlant inde Eycken bosschen by Basel gheleghen/welcke gheen ander schijnt te wesen/dan de vrouwen/als Dioscorides seght/metten monde pluckten ende Coccum noemden/ by auenture/ als der waerheyt ghelijck is/by eenighe ghelijckenisse. Maer aenghesien datter hedens-daegs gheen beter noch bekender Scarlaken-Greyne en is dan die van Languedoc ende Spaensche/ ende dat de selue alle de crachten heeft/ die d'Auteuren beschreuen hebben/te vergheefs dan wordt die van Matthiolus veracht ende een ander begheert/ wien gheen van beyden wel bekent en zijn.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Dese greyne heeft een dickmakende cracht/ de welcke met azijn ghemengt (oft als Galenus seght met honich-azijn) zeer goet gheleyt is op wonden ende doorhauwen zenuen.

Hulst en is gheen Ilex, noch Crateogon, noch oock Paliurus van Afriken.

Desen boom groeyet gheerne ende zeer vele inde coude landen/als Engellant/Duytschlant/Nederlant ende Vranckerijck/ maer nerghens inde heete landen dan op coude berghen ende daer toe selden

selden oft zeer qualijck: Daerom en macht geen Paliurus zijn van Afriken/ghemerckt oock dat haer besie onlieflijck van smaecke is. Het is oock seker dat geen specie en is van Steenpalme/sy en draegt oock geen Eeckels / ende en wilt niet groeyen op plaetsen daer Steenpalmen groeyen oft die soo heet zijn/ Waerom dat sy van Dioscorides niet en heeft beschreuen gheweest / noch by auenture vande Griecken zeere ghekent. Nochtans is sy den voorseyden Greyne-boom van bladers zeer ghelijck/ die altijts groene zijn/maer inde winter schoonst/met stekende doornekens aende canten vande bladers/ die zeer veel hoecken hebben/ende wat gheschaert zijn. De besie is van verwe dien vande witte Haghedoorne/Kermes oft Coralcruyt ghelijck/maer onlieflijck van smaecke. De schorsse is zeer nut om Voghel-lijm te maken. Men vindt in Duytslant een ander soorte van Hulst die alleene stekende is in d'opperste van tbladt/ende wordt eenen grooten boom.

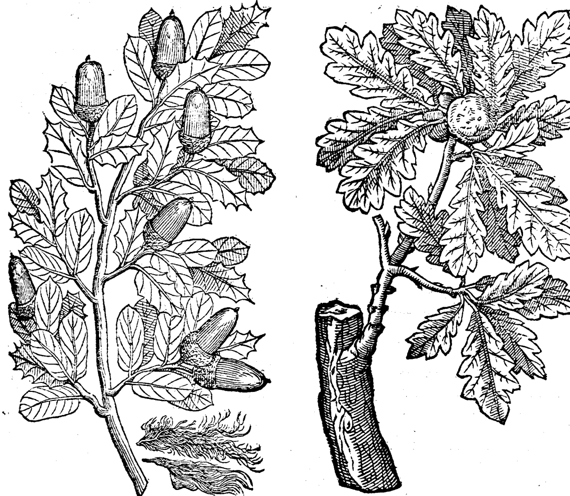
Cracht ende werckinghe.

De schorsse vande wortel ghestooten/gheneest de ghescheurtheyt daer op ghelevt/alleene oft oock met ander dinghen ghemengt.

Ilex media de Greyne-boom gheheel ghelijck/met de bladers van Hulst.

Jeghelijck vande twee voorseyde is desen boom soo zeer ghelijck / datmen die zeer qualijck soude moghen terstont onderscheyden / principalijck vanden Greyne-boom: Maer de vrucht van dese oft Eeckel met haer stekende schelpe/ is lanckworpigher / jae een daye lanck: oock en draegt desen boom nerghens gheen greyne/ niet selfs ter plaetsen daer hy onder sulcke boomen groeyet / als in Languedoc ouer al ontrent Montpelliers: van tronck is hy oock meerder ende hoogher/oock van tacken ende altijts groene bladers.

Steenpalmen. In Latijn/Ilex arbor. In Hoochduytsch/ Steinpalmen In Franchois/Yeuse, Eoule ende Chesne verd. In Spaensch/Enzina. In Italiaensch / Elici ende Lecini.

Eykenboom met sijnen sponcieachtighe appelkens. In Latijn/Quercus vulgaris cum suis excrementis fungosis. In Franchois / Chesne & ses excremens spongieus. In Spaensch/Robble ende Roure. In Italiaensch/Quercia. In Enghelsch/Oketree.

Desen boom is in Grieck Prinos ghcheeten / om dat hy om sijnder herdicheyt wille/met een sage moest afghesaegt werden. Sommighe bosschen in Prouencen ende Languedoc / soo groot als die oock zijn moghen / en hebben anders gheen groote boomen dan Steenpalmen / ghelijckerwijs alst bosch van Garamont is by Montpelliers/waer datmen van dese zeer vele sien mach/die zeer hooge

ende schoone zijn ghelijck een Eycke / maer met langhe bladers dien vanden Arbutus ghelijck / de welcke rondtsom een weynich ghetandet zijn/altijts doncker-groen / maer lanckworpiger ende bouen dunner: D'Eeckels zijn die vanden Eyckeboom ghelijck/als oock zijn de mosachtighe bloemkens, ende zijn geelachtich. De selue groeyet daer oock leegher van tronck / van buyten witter ende den Olijf boom ghelijcker/ende draegt oock Eeckels ghelijck d'ander/maer minder.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Eeckels vande Steenpalmen gaen in crachten die vander Eycke te bouen. De schorsse vande wortel van Steenpalmen in water gesoden tot dat hy sachte gheplettert oft heel morwe wordt/maecket thayr swert/dat van te voren met Cimolia ghereynicht is/eenen gheheelen nacht daer mede ghestreken. De bladers van alle de soorten van Steenpalme / cleyne ghestooten / zijn zeer goet ghelevt op gheswillen/ ende versterckEN de crancke partijen vande leden.

Eyckeboom met haer Eeckels ende mosch. In Latijn/ Quercus vulgaris cum glande & musco suo.

Aenwas oft Bedeguar vander Eycke. In Latijn/Bedeguaris effigie Excrementum spongiosum & muscosum.

Het Griecx woort Dryo is te seggen wtbotten/oft wtspruyten / waer af dat comt het woort Drys, met d'welcke d'ouders principalijck beteeckent hebben de boomen oft planten die Eeckels draghen/ende sonderlinghe den Eyckenboom/den welcke soo wel de voorseyde boomen/als het dickwils sien/ende oock de hoogher ende ghetackter specie van boom met haer meerder ende dieper ghesneden bladers/meer dan eenich schrijuen van teeckenen/soo wel in coude als heete landen bekent maken. Van welcken menigherande wtworpsels ende aenwassen als van planten/Compernoillen/beginsels van vruchten/Mosch ende ander nieuwicheden/hebben wy nv sommighe verclaert : maer veel meer sullen wy noch verclaeren op andere plaetsen. Vande Zee-Eycke sullen wy spreken int capittel vande Algas. Bedeguar oft Eycken aenghewas hebbe ick buyten Roome vande Eycken-boomen ghepluckt ende vergadert. D'ouders hebben mencie ghemaeckt van eenich wtworpsel/ dat witter Eycke ghelijck de Ledon wtspruyt / d'welck zeer purgeert ende tsamen-treckt.

Cracht ende werckinghe vande Eycke ende Eeckel.

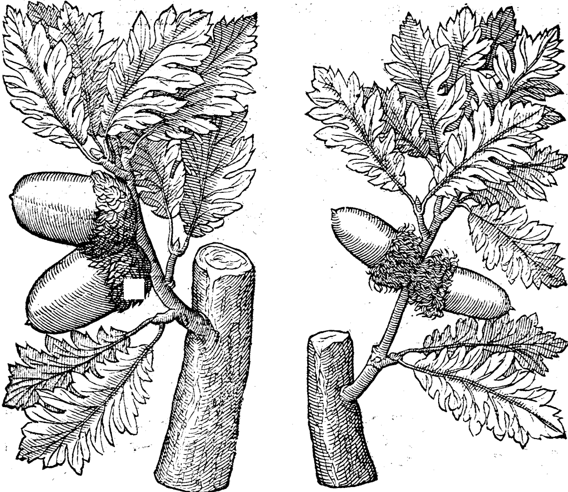
Diosc. Alle soorten van Eycke-boomen hebben een tsamen-treckende cracht / principalijck de dunne schorsse / die tusschen de principale schorsse ende thout light / jae oock twelleken dat onder de

schelle

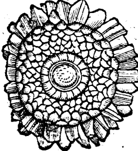
schelle vander Eeckel is. Dese schorssen in water gesoden worden inghegeuen teghen het Roodtmelisoen/ buyckloop / ende bloetspouwen. De selue cleyne ghestooten / ende met eenen pessus van onder gheset/ stoppen den oueruloedighen vloet vande vrouwen. De Eeckels doen de selue wercken/de welcke geten/doen water maken : maer maken pijne in thooft ende winden : oock zijn die goet ghceten teghen de beten oft steken vande fenijnighe dieren. Water daer Eeckels in ghesoden hebben / ende schorssen vander Eycke met Coeye melck ghedroncken / is zeer goet teghen inghenomen fenijn. Rouwe Eeckels cleyne ghestooten versoeten de heete gheswillen / daer op gheleyt : maer met ghesouten Verckens smeer ghemengt / ghenesen sy de quade voorts-etende sweeringhen / ende herde gheswillen. De bladers van alle soorten van Eycke-boomen ghestooten/zijn zeer goet gheleyt op gheswillen/ ende maken sterck de crancke partijen vande leden. Sommighe gheleerde Medicijns van Italie ende Piemont ghebruycken hedens daegs ghedistilleert water vande ionghe botten oft bladerkens van d'Eycken als sy int beghinsel vanden Mey noch teer zijn/ om de leuer te vercoelen ende versterecken.

Cerris van Plinius met de groote Eeckel. Cerris Plinij maiore glande.

Cerris met de cleyne Eeckel. Cerris Plin. minore glande.

Onrijpe Eeckel vande Cerris.

Opde heyrbane ende wegh soomen gaet van Pesaro nae Roome/ worden dese zeer hooghe boomen ghesien / maer elders niet soo vele/ noch en zijn oock hedens-daegs niet zeer bekent : waer af de zeer groote Eeckels rouwe stekende schalen hebben / met zeer herde schelpen int ronde aen malcander steunende / welcke schale bycans soo groot is als eenen Egel/oft emmers soo groot als de vrucht vanden Lorckenboom/ daer mede dat sy eenighe ghelijckenisse heeft. Dese schale is zeer dicke/aende binnenste sijde effen : d'Eeckel die sy draegt / is grootter dan de ghemeyne : maer de bladers zijn onghelijck grootter/ andersins zijn die d'Eycke bladers ghelijck.

Cerris Theophrasti.

Soo Walerant Donrez van Justinopel wederkeerde nae Venegië / hy bracht met hem Eycken tackskens van tweederhande soorten/ die hy my gaf: Dese waren van hout ende bladers onse Eycke zeer ghelijck / maer de Eeckels houden vast aenden tack: D'een dat tcleynste was/ hadde een rouwe ende sacht-stekende schale/ die vande Steenpalme bycans ghelijck: Maer d'ander hadde zeer groote Eeckels in rouwe stekende schalen / die rondtsom met zeer herde schelpen beset / aen malcander stuenden / ende veel meerder waren dan de vrucht vanden Lorckenboom / met de welcke sy eenighe ghelijckenisse heeft. Dese schale is zeer dicke ende van binnen effen. d'Eeckel die daer in staet/ en verschilt van ons Eeckels niet dan inde grootte: maer de bladers zijn veel meerder/ nochtans andersins den Eycke-bladers ghelijck. My ghedenckt dat ick op den ghemeynen wech soomen gaet van Pesaro nae Roome/ inde dalen ghesien hebbe zeer hooghe boomen van deser soorten/ maer elders niet vele/ ende niet wel bekent / de welcke nochtans in haer zeer groote ende herde schalen gheen Eeckels en hadden wtstekende/ maer daer in besloten/ by auenture om datse niet rijpe en waren. Dusdanighe bladers ende Eeckels heeft ons zeer mildelijck gheschoncken inden iaere 1561. de zeer gheleerde Medicijn van Lyons D. Dalescamp / de welcke my seyde dat de Cerris was van Plinius.

Leeghe Eyckeboom. In Latijn/ Quercus pumilis fruticis specie, fronde Ilicis molliore. Robur quinta Clusij.

Groote Galnoten. In Latijn/ Galla maior. Κηκὶς. Robur secunda Clusij. In Hoochduytsch/ Galloepffel/ Eychoeffel. In Franchois/ Galles. In Italiaensch/ Galla ẽ Bughala.

Hier dient nv by gheuoegt de leeghe Eyckeboom/ oft de vijfde Robur van Clusius, die soo leegh groeyet / dat hy selden meer dan eenen voet hooghe wordt. De vrucht is bitter / van fatsoen ghelijck een Eeckel groeyende in een effen schaelken. Dese groeyet vele ontrent Lisbone op dorre ende sauelachtighe plaetsen.

Galnote.

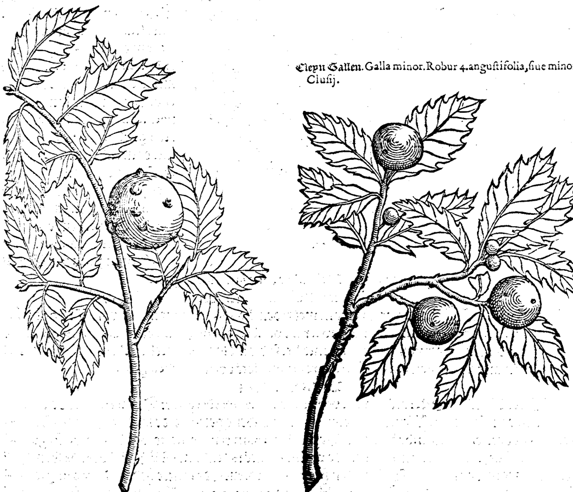
Diosc. Galnote is de vrucht van eenen Eyckenboom: D'eene is ghenoemt Omphacitis, oft Ijstersche Galle/ de welcke cleyne is maer ghepuckelt/ gheheel sonder eenighe gaten: D'ander is effen ende gegaet. Men moet nemen de Omphacitis, die de crachtichste is. Beyde dese Gallen hebben een zeer tsamen-treckende cracht.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Galnoten ghestooten benemen dwassen van ouervloedich vleesch / ende zijn goet tot vochticheyt ende gheswil vanden tandtvleesch / ende swillinghen vande amandelen ende kele/ desghelijcx oock tot puysten vanden mondt. De keerne vande Galnote inde holle tanden ghesteken/ stillet de pijne vanden tanden. Galnoten op colen ghebrant soo langhe als sy vlamme gheuen/ ende met wijn oft azijn gheblust oft suere pekel / stoppen alle bloetloop. Sy stelpen den vloet vande vrouwen/ende doen de ghesoncken moeder in haer plaetse keeren/ alsmen in dwater sit daer sy in ghesoden zijn. In azijn oft water gheweyckt/maken thayr swert. Met wijn oft water ghebroken zijn zeer goet ghedroncken/oft van buyten ghebruyckt/teghen roodtmelisoen ende buyckloop. Men mach die oock in spijse ghebruycken.

Groote Gallen.

De tweede oft leeghe Robur oft Eycke van Clusius, en groeyet niet ouer een mans lengde hooghe/ maer draegt zeer groote ende oock zeer veel Galnoten die aende tacken vast hanghen. De bladers zijn dieper ghekerft/ ende met cromme schaerden.

Galla maior altera. Robur angustifolia Clusij 3.

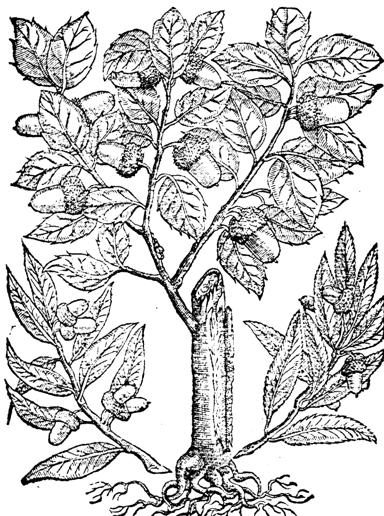
Cleyn Gallen. Galla minor. Robur 4. angustifolia, siue minor Clusij.

Dese groote Galle heeft bladers die vander Ilex Aquifolia ghelijck/ maer meerder/ende op d'auerechte sijde wit. De boomen vande cleyne Gallen sonder puckels/oft tacken/ diemen inde winckels heet ronde Gallen/hebben den tronck ghedrayt oft ghewronghen ende meer gherimpelt.

Corckboom met breede bladeren.

Een yeghelijck sal moghen wt elcke vande voorseyde terstont oock kennen desen Corckboom oft Ilex Suberifera: ende wordt om haer schorsse/die altijts op dwater swemt ende niet onder en gaet/ Iphis in Grieckx ghenoemt: welcke schorsse afghedaen zijnde/soo is hy den Ilex oft Steinpalme gheheel ghelijck: Maer de bladers ende Eeckels heeft hy ronder / langer ende ghetandt. Den tronck is met een dobbel schorsse becleet/een binnenste die altijts daer aen vast blijft/ende d'ander van twee duymen dicke die spleten ende rimpels heeft/ende zeer licht is: dese wort afghe schelt ende in allen landen gheuoert om inde pantoffels oft schoenen te ghebruycken / ende is oock tot veel meer ander dinghen zeer van noode. Desen boom groeyet vele in Prouence aenden Zeecant/ ontrent Tholon/ Hyeres/ ende ander ommegheleghen plaetsen: oock in Tuscane ontrent Luca.

Corckboom met breede bladeren. Suber latifolia.

Suber Angustifolia.

Maer aenden voet van tgeberghte Apennin, ende op de boschachtighe heuvels vanden lande vā Ancone groeyet overvloedich een soorte van Corckboom/met smalder/ langer/ende min ghekerfde bladers/den Steinpalme niet onghelijck/voortsbringhende Eeckels die in stekende ende van buyten rouwe schaelkens groeyen.

Phellodrys.

Phellodrys is soo veel te segghen als een Corck-eycke. Desen boom schijnt vā Theophrastus alsoo genoemt te wesen/om dat hy van ghedaente ende bladers eenighen Ilex ghelijck is/maer het hout is sachter ende slapper dan vanden Ilex, nochtans zijn de bladers ghekerft ghelijck die vande Castanieboom ende niet vande Eycke. Voorts aengaende de reste heeftse de ghedaente vande Steinpalme/nochtans minder dan de Eycken/ende meerder dan de Steinpalmen. De vruchten en zijn geen Eeckels/ maer dien vanden Steinpalmen ghelijck/cleinder ende lanckworpigher.

Salsicortex Robur. **Roure.**

Van desen gheslachte mach oock yemant met reden houden den boom die van Theophrastus Salsicortex Robur ghenoemt wordt/die nv ter tijt vanden ghemeynen volcke Roure is ghenoemt/ als de ghene die eenen zeer vastghesloten tronck heeft/die int branden veel asschens achterlaet/ende soodanighen als ick oock van eenen Eycken tronck oft block doen bereyden hebbe.

Bueken-boom.

D'Eycke die in Vranckerijck Gallen voorts brengt/is tweederhāde: De meest bekende van dien groeyet inde bosschen van Piemont/Dolphine/ende ander ghetemperde landen/maer heeft minder tronck/ende corter tacken ende bladers. Van desen schijnt eenichsins te verschillen de Fagus van Theophrastus, alsoo ghenoemt om dat de vrucht etelijck is/ende naest d'Eeckel voor de soetste ghehouden/daer mede ons eerste Vaders den hongher verdreuen/de welcke hedens-daegs in Italiaens Fargui ende Farguo , ende in Franchois Hargui ghenoemt zijn. Thout van desen boom is herter (soomen seght) dan ghemeyn Eyckenhout. Maer de ghemeyne Buecken-boom heeft een ander fatsoen van vruchten dan de ghemeyne Eeckels zijn/ende zijn driecantich/cleyne/op beyden syden spits/waer door datse schijnt Oxya Theophrasti ghenoemt te wesen: Thout en is oock soo vast ende sterck niet: de bladers zijn die vanden Poplierboom oft Elsen ghelijck: ende schijnt ghenoech te verschillen vanden Eyckenboom/ hoe wel dat desen boom den naem Fagus mach hebben/om de etelijcke vrucht/te weten de keerne die in coude ende werme landen van het aerm Volckſken ende oock de Beeren zeer begheert wordt. Diosc. Dese wordt gherekent voor een soorte van Eyckenboom/ ende doet de selue wercken.

Castanieboom.

Bosschen van Castanie-boomen heefmen in Sauoye en̄ Auerne/ oock op zeer veel coude boschachtighe plaetsen/maer niet van coude landen. Want qualijck moghen sy de Norderschе locht verdragen. Dese draghen zeer groote ronde vruchten/stekende byeants ghelijck eenen Eghel/inde welcke de Castanien besloten ligghen/die de soetste zijn onder alle de Eeckelachtighe vruchten/ende be-

Bueken boom. In Latijn/Fagus. In Hoochduytsch/Buchbaum. In Franchois/Fau. In Spaensch/Haſa. In Italiaensch/Faggi. In Portugeis/Faya. In Engelsch/Bech tree.

Castanieboom. In Latijn/Caſtanea. In Hoochduytsch/Kesten. In Franchois/Chaſtaignes, Marons ende Chaſtagners. In Italiaensch/Caſtagne. In Enghelsch/Chestnutz tree.

Peerts Castanie. Caſtanea Equina.

quaemst om broot daer af te backen. De bladers zijn langer dan die vanden Kemp/oft meerder dan vande Steenpalme / die vanden Buecken oft Steenpalme niet ongelijck/maer met ployen ghefroncelt. Daer is een grooter soorte van dese vruchte die wt tgheberchte van Prouence/eñ Languedoc gebrocht wordt/ tot Lyons ende van Lyons door heel Vranckerijck ende Nederlant gheuoert/ ende gheheeten Marons de Lyon. Marons de Lyons.

Cracht ende werckinghe.

Dioſc. Castanien zijn tsamen-treckende/ ende doen de selue wercken vande Eeckel / principalijck tvellecken dat tusschen de schelle ende de keerne ligt. De keerne vande Castanie is goet geten den ghenen die Ephemerum ghedroncken hebben. Gal. Castanien zijn tsamen-treckende ende droogende ghelijck ander Eeckels/ ende werm ende drooghe inden eersten graet. Sy zijn d'excellentste onder alle de Eeckel-vruchten/ende zijn alleene de ghene die onder wilde vruchten den lichaeme redelijck voetsel gheuen. Sy gaen traghelijck doore/ende worden swaerlijck verteert / principalijck die raew zijn/ende maken winden.

Peerts-Castanie.

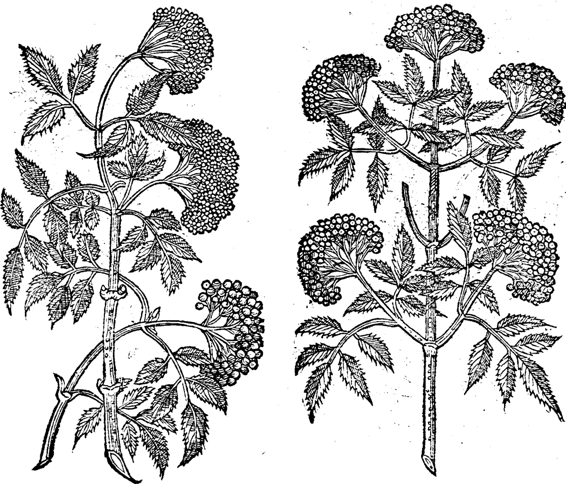
De Castanieboom die vãde Schippers Peerts Castanie gheheeten wordt / heeft zeer de nature vanden Buecken ende Castanieboom tsamen ghemengt: De bladers staen als vinghers / dien

vanden Helleborus oft Wonderboom ghelijck/nochtans ghekerft gelijck die vande Castanieboom. Op desen boom groeyen ronde stekende vruchten/inde welcke Castanien besloten ligghen/die in hun sloesters acht oft thien iaer goet blijuen/ende hunen zeer goeden smaecke houden/gelijck wy oock sommige die niet bedoruen en waren/ende zeer soet van smaecke proefden int contoorken van onsen meester Rondellet/ende oock noch bewaren die ons van eenen Poyteuin geschoncken zijn/ de welcke ons veel sonderlinghe ende luttel-ghesien dinghen / die hy wt Baruth ende Egypten ghebrocht hadde/ mede deilde. Matthiol. Dese Castanien zijn zeer goet den peerden die hoesten / cort op de borst zijn/ende bloet spouwen.

Tafelken.

Vlierboom.
Hadyck.
Appelboom.
Peerboom/Wilde Peerboom.
Mispelboom tweederhande.
Aria Theophrasti.
Alpina arbuscula, bacca Oxyacanthæ, recentiorum Chamæmespilum.
Papenhout.
Cornoilleboom-manneken.
Cornoilleboom-wijfken.
Crieckeboom van diuerscher sorte.
Cerasa racemosa.
Chamæcerasus.
Pruymboom. { Wilde tweederhande. / Tamme. / Diuersche soorten.
Prunopersicum, Pruympersen.
Auantpersen. { groote. / cleyne.
Sebesten.
Iuiube tweederhande.
Paliurus.
Paliurus altera Theophrasti.
Paliurus altera peregrina.
Pyracantha.
Berberis.
Myrobalani Arabum.
Thamarindi.
Lotus arbor Diosc.
Lotus arbor Theoph.
Guaiacum Patauinum.
Pockhout.
Palma sancta oft Palum sanctum.
Ebenhout.
Linde { manneken. / wijfken. } Theophr.
Olmboom.
Carpinus.
Berckenboom.
Elsenboom.
Sporckenhout.
Diuersche Haselnoten.
Popherboom { witte tweederhande. / swerte. / wt Libyen.
Arbor Iudæ.
Populus Noui orbis, arbor Iudæ folio.
Moerbesieboom.
Sycomorus.
Vygeboom.
Platanus.
Acer.
Sorbus torminalis.
Witte Haghedoorne.
Mespilus Aronia.
Sambucus { Aquatica. / Varietas / Montana.
Lanck Peper.
Aelbesien roodt ende swert.
Steckelbesien.
Amomi & Cardami differentia.
Roosen/tamme/ wilde/ blaeuwe/ gele ende ander diversche soorten.
Eglentier.
Braembesien alle soorten.
Cynosbatos, Honts-roosen.

Vlier. In Latijn/Sambucus. In Hoochduytsch/Holler ende Holder. In Frãchois/Susyer eñ Suseau. In Walsch/Suyn. In Spaensch/Sauço, Sabuco eñ Caniuero. In Italiaẽsch/Sambuco. In Enghelsch/Elder tree.

Witte Vlier/ Sambucus fructu albo.

Om dat desen boom gheerne ontrent de wateren ende grachten groeyet daer luttel Sonnen comt/soo schijnt dat hy in Griecx Actæa genoemt is. De Vlierboom is eenen yeghelijcken bekent/ sijn bladers zijn dien vander Essche niet ongelijck/maer breeder ende rondtsom een weynich gekerft. De witte bloemen groeyen in ronde croonkens/dien vande Draba gelijck/ maer breeder eñ schoonder/nae de welcke roode besien volgen die in Oostmaent van rijpicheyt swert zijn/ ghelijck de blaeuwe druyue / als sy afghepluckt worden ende door een sifte gheiaegt worden om papkens ende saucen te maken/ principalijck in Duytslant ende Switserlant/waer dat de ionge kinders dit roodt sap met meel dicke ghemaeckt zijnde/greettich suypen/dwelcke daer Alder-moost gheheeten is. In Vranckerijck wordt vande bloemen ende sap vande besien zeer excellenten ende rooden azijn bereyt.

Vande watervlier salmen op sijn plaetsen spreken.

Alder-moost vande Switsers.

Witte Vlier.

In sommighe houen ende velden van Nederlant groeyet Vlier met witte besien / andersins den ghemeynen voorgaenden niet onghelijck.

Bergh Vlier. Sambucus montana racemosa.

Dese Sambucus oft Vlier groeyet zeer geerne op berghen ende in bosschen/ende is de voorgaende boomen van ghedaente zeer ghelijck/ oock gelijck-verwich van schorsse ende hout/maer cleyne van struycke ende bladers. De bloemen en groeyen niet in croonkens/maer troswijs/ghelijck die vanden Ligustrum, ende zijn bleeck-groen-geel/nae de welcke de trossen van besien volgen/ die wel-rieckende ende schoon roodt zijn/ ende tfatsoen van een druyue hebben. Dese zijn in Oostmaent rijpe ende niet onlieflijck om eten/ghelijck oock den Herten de bladers zijn/diemen seght datse ghierich op eten/ principalijck de wijfkens als die vol zijn oft ionghen draeghen. Dese plante is cout van complexie/ ende doet slapen / iae verweckt de slaep-sieckte/ principalijck door het eten vande besien: ende in dien men daer af te vele etet/sy zijn zeer hinderlijck. Desen boom groeyet vele in tbosch van Dolfine'/ aenden voet van Pilatus bergh.

Crachte.

Vlier met diepe wtgesneden bladers.

Dese Vlier groeyet inde houen van Nederlant / de bladers cleyne doorsneden hebbende / andersins is sy van vruchten/bloemen ende hout den ghemeynen Vlier niet onghelijck.

Berch-Vlier. Sambucus Montana racemosa.

Judas ooren. Auriculæ Iudæ.

Aende tacken van Vlier die een iaer oudt is/ principalijck Noortwaerts/ groeyet een schorsachtich oft leerachtich aenwas / dat om sijn diversche crachten wel weerdich is bekent te wesen / dwelck van den ghemeynen man in Duytslant ende Enghellant Judas-oore ghenoemt wordt/ midts dat de ghedaente van een oore heeft/ ende met een knorachtich ende gherimpelt ghewas-dat veel ployekens ende hollekens heeft de oore ghelijck is/ maer bruyn van verwe/ ende zeer hert: niet-te-min in dwater gheleyt/ soo wordet sachte/ ende swillende ghelijck een sponsie. Crachtt. Dwelcke by seker experientie zeer goet bevonden wordt teghen de squinancie / ende nimmermeer ghenoech ghepresen teghen de geswillen soo wel van buyten als van binnen ghebruyckt. Van smaecke ist gheheel laf ende ghelijck een ghesoden vel oft leer.

Hadijck.

Seer wel heeft Dioscorides desen Hadijck/ leeghe-Vlier ghehecten/ de welcke malcander soo ghelijck zijn / datmen in tbeghinsel vande Lente / ten waere datmen wel aenmerckte dat de wortel ende schueten van desen cleynder ende teerder waren/ de selfde zeer qualijck soude moghen wt een kennen. Maer dese plante vergaet alle iaere / ende de Vlier blijft iaerlijcx ouer/ ende wordt eenẽ boom wiens bladers minder zijn dan die vanden Hadijck. Dese plante crijgt schueten van twee cubitus hooghe/ ende is vuylder van reucke/ met een stercker purgerende cracht. De croonkens/ bloemen ende besien zijn dien vanden Vlier zeer ghelijck/ maer gheensins etelijck. De wortel is crom-loopende ende dunner / breet inder aerden wtghespreyt / de welcke zeer goet is om weyachtighe humeuren af te iaghen/ ghelijck de Netels doen/ ende pleegt int eerste vande Lente vergaert te worden.

Cracht ende werckinghe van beyden.

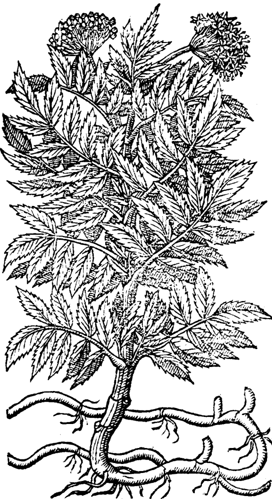
Diosc. Beyde dese planten hebben ghelijcke cracht ende ghebruyck / te weten een drooghende cracht/ ende dwater afiaeghende/ maer der maghen hinderlijck/ als Ægineta ende Plinius oock segghen. De bladers van Vlier oft Hadijck ghelijck moes ghesoden / iaeghen af de taye waterighe ende oock de colerijke humeuren. Jae dat meer is/ de ionghe malsche schueten/ in eenen pot ghesoden/ hebben de selve cracht. De wortels in wijn ghesoden / ende gheten / zijn zeer goet den ghenen die

dwater

Vlier met diepe wtghesneden bladers. In Latijn/Sambucus folijs laciniatis.

Hadijck. In Latijn/Ebulus. In Hoochduytsch/Attich. In Franchois/Hyeble. In Spaensch/Yezgos. In Italiaensch/Ebulo. In Enghelsch/Walwurt.

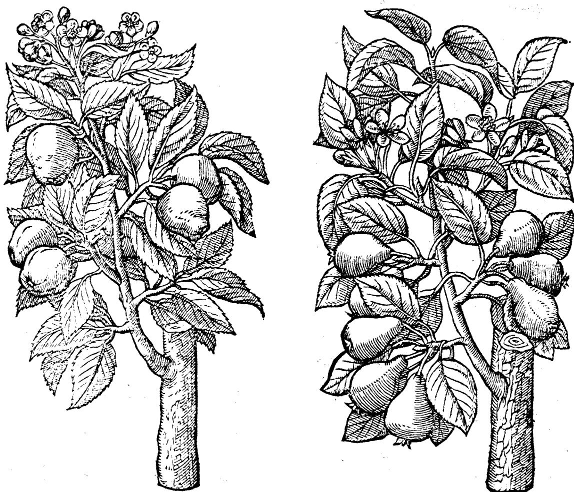

dwater laden/ d'welcke Plinius oock seght/ ende alsoo ghedroncken / ghenesen oock de beten vande naterslanghen. De selue wortels vermeurwen de verherde moeder ende openen de verstoptheyt vande moeder: oock beteren sy de ghebreken vande moeder / als de vrouwen int water sitten daer sy in ghesoden hebben. De vruchten met wijn inghenomen/ doen de selue wercken. Tsap vande besien maket thayr swert / daer mede ghestreken. De groene ionghe bladers ghestooten ende ghemengt met meel van gersten mout oft naerbier/versoeten de heete gheswillen/daer op gheleyt: daerenbouen zijn die oock goet gheleyt op de verbrantheyt/ ende beten van honden. De selue alsoo ghebruyckt heylen de diepe oft holle sweeringhen. De selue met bocken oft Ossen ruet ghemengt/zijn zeer goet gheleyt op tfleirsijn/als Plinius oock seght. Dese planten zijn de dermen moeyelijck/ghelijck als Boomvarent. Gal. Beyde dese planten hebben een drooghende ende tsamen-heylende met een weynich teerende cracht. Plin. Tsap van dese planten versoet de vergaederinghen vanden herssenen / ende besonder tvelleken dat ontrent de herssenen light / inghegoten. De besikens ontrent een vierendeel loots swaer inghenomen/ doen water maken. De binnenste schorsse gestooten ende met witten wijn inghenomen/ maeckt camerganck. Metten roock vanden Hadijck/ verdrijftmen de slanghen ende fenijnighe dieren. De malsche schueten met de bladers gestooten / ende met wijn ghedroncken/ iaeghen tgraueel af/ ende ghenesen de ghebreken der mannelijckheyt daer op gheleyt. Infusie vande schorsse des wortels met wijn ghemaeckt/purgeert ghelijck de Nieswortel van onder ende van bouen. Maer dwater daer dese schorsse in ghesoden heeft/ is onghelijck min crachtich int purgeren.

Appelboomen/ Appels.

Gheheel breet ende lanck te schrijuen vanden Appelboom ende sijn verscheyden soorten / oft van sijn diuersche vruchten / ghelijck dat zeer lanck werck soude wesen / alsoo en soudt oock luttel oft niet vele te passe comen / ghemereckt dat den tammen Appelboom zeere vele groeyet ende wel bekent is in boogaerden/pacht-houen ende lust-houen/zeer wel verdragende alderhande locht/hoe wel dat hy de vochtighe lieuer heeft/ waer dat hy smaeckelijcker vruchten gheeft dan in drooghe zeer heete landen.

Appelboom. In Latijn/ Mala Diosc. In Hoochduytsch/ Apffel. In Franchois/Pomme. In Spaensch/ Mançana ende Mansanas. In Italiaensch/Pomi. In Enghelsch/ Appeltree.

Peerboom. In Latijn/Pyra Diosc. In Hoochduytsch/Byr. In Franchois/Poire. In Spaensch/ Peras. In Italiaensch/Pere. In Enghelsch/Peartre.

Nv ter tijt zijn aldermeest ghepresen de Groeninghen om te ghebruycken inde edel Confectie van Alkermes.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers/ bloemen ende botkens van alle Appelboomen / maer sonderlinghe vanden Queappelboom/hebben een tsamen-treckende cracht. Suere onrijpe Appels hebben een tsamen-treckende cracht/maer de rijpe niet. Van dese genereren de Lente-appels colerijke humeuren/sy hinderen alle den zenuen/ende maken winden. De soete Somer-appels (ghelijck S. Jans appels) macken sachten camerganck/ende iaeghen de wormen af/maer zijn der maghen lastich. De gheheel ronde appels Epirotica ghenoemt / zijn der maghen nut ende goet : Sy stoppen den Camerganck ende doen water maken/ nochtans niet soo crachtich als de Queappels. Wilde appels zijn die vander Lente gelijck/ende trecken tsamen/ maer tot desen ghebruycke zijn alle onrijpe van noode.

Gal. De Appelboomen en zijn niet alle ghelijck van eender natuere/ghelijck oock niet en zijn haer vruchten : want sommighe appels zijn soete/sommighe wranghe/sommighe suer : Andere zijn gheheel vochtich ende waterachtich/voorwaer in dese heeft de waterichеyt d'ouerhant/ soo dat hun complexie couder ende vochtigher is : Inde wranghe heeft de eerdighe coudtheyt d'ouerhant : Inde suere soo wel d'eerdighe coudtheyt / als de waterachtige / ghelijck inde soete tghetempert waterachtich. Alsoo verschillen oock van malcander de sapen / schellen ende bladers vande boomen. Daerom ist dat die wrangher ende suer zijn: ghy moget daer mede wonden heylen/ ende de fluxien weder te rugghe drijuen int beghinsel vande herde hecte gheswillen/ende de maghe / metten weecken ende crancken buyck helpen ende ghenesen/ maer met de waterachtighe/ de middelbaer hecte herde gheswillen/ die eerst beghinnen ende groeyen/slaecken ende verdrijuen. Maer dese dinghen dienen tot de materie van cureren oft ghenesen : waerom dat wy te lichtelijcker daer af scheyden willen. Maer dat alle appels zeer veel oueruloedighe ende coude vochticheyt in hebben/dat blijckt hier wt/dat geen sap van hun allen gheensins en mach dueren noch oudt worden/maer worden alle ghelijck terstont suer ende bedoruen. Want alleene tsap vande Queappels ende Quepeeren (midts dat die om hun grooter tsamen-

tsamen-treckende cracht/ min vocht zijn dan ander) met honich ghesoden/ mach goet blijuen/ hoe wel dat alleene niet en soude soo wel moghen dueren.

Peeren.

Te vergeefs soude yemant de Peeren vanden voorgaenden willen onderscheyden oft beschrijuen: ghemerckt datter door eenparighe ghewoonte van die te sien inde houen ende boogaerden / oock op de tafel te brenghen ende eten/ niet ghemeynder en is/ in Vranckerijck ende Duytschlant/ maer principalijck inde Noordtsche ghewesten/ als Nederlant/ Normandie ende Enghellant/ waer dat de Cidre Peré oft Peerdranck/ die zeer lieflijck om drincken is/ gemaeckt wordt om inde plaetse van wijn te drincken. Al willens swijghen wy hier van zeer veel soorten ende namen van tamme ende wilde/ soo wel Peerboomen als Peeren / midts dat wy hier alleene de sonderlingste planten ende simplen gheloeft hebben te beschrijuen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Daer zijn veel soorten van Peeren / de welcke nochtans alle ghelijck een tsamentreckende cracht hebben/ daerom zijn die zeer goet by-gheuoegt in plaesters die te rugghe drijuen. Dwater daer drooghe Peeren in ghesoden zijn / ghedroncken/ oft rouwe Peeren gheten / stoppen den buyckloop/ maer nuchter gheten zijn die hinderlijck. Achras is een soorte van wilde Peeren/ die zeer laete rijpe wordt/ ende heeft een meerder tsamen-treckende cracht dan de tamme/ daerom (seght Galenus) dat hy groote wonden heylet/ ende de fluxien verdrijft. Asschen van Peerboom-hout/ is zeer goet inghenomen den ghenen die dooreten van Campernoillen versticken: want men seght dat de Campernoillen die met wilde Peeren ghesoden worden / niet hinderlijck en zijn. Gal. De bladers ende ionghe schueten vanden Peerboom zijn wranghe van smaecke: maer de vruchten hebben eenighe waterachtighe soeticheyt/ waer wt de complexie oock bekent is/ ongelijck volghende haer deylen: Want d'een deel is eerdich/ d'ander waterich / maer beyde zijn die cout / ende d'ander ghetimpert. Daerom zijn de Peeren gheten der maghen aenghenaem/ ende benemen den dorst. De selue erghens op ghelëyt/ droogen/ ende vercoelen een weynich: Want my ghedenckt dat ick wonden daer mede gheheylt hebbe/ midts dat ick anders niet ghereet en hadde.

Mispelboom. In Latijn / Mespilus. In Hoochduytsch/ Mespelbaum. In Franchois. Nesples en Nesplier. In Italiaensch/ Nespoli. In Enghelsch / Melderrre ende Medeler.

Tamme Mispelen-boom.

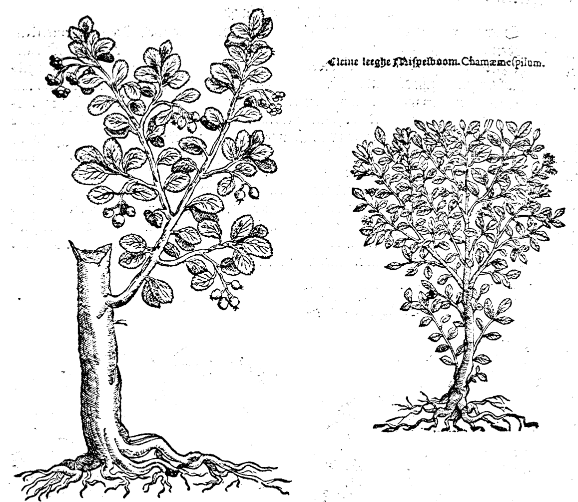

De Mispelboom is een boomken dat den wilden Peerboom ghelijck is / niet alleen van bladers/ die nochtans langher ende smalder zijn/maer oock van vruchten/die oock cleyne zijn/ende de tamme Sorben oft wilde Peere van grootte / smaecke ende fatsoen ghelijck / wtghenomen datse bouen een ghetandt croonken hebben. Van dese heeft de zeer gheleerde Politianus veersken ghemaeckt:

Regum imitata coronas Mespilus.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Mispelen gheten stoppen camerganck / ende zijn der maghen een aenghenaeme spijse.
Gal. Inde botten ende bladers en wordt oock niet luttel dese wranghe ende tsamen-treckende qualiteyt gheuonden.

Aria Theophrasti, effigie Alni.

Cleine leeghe Mispelboom. Chamæmespilum.

De Aria van Theophrastus en is van ghedaente oft cracht den Mispelboom niet ongheliјck/ maer ongheliјck min gheuonden / ende groeyet zeer gheerne aenden ghebergte Alpes ghenoemt/ welcke oock in coude bosschen van Enghellant ghenoech ghesien wordt : maer zeer selden in heete landen ende niet dan bouen op de Alpes van Seuene in Languedoc/ende Sauoye. De bladers zijn dien vanden Peerboom/ Bueckenboom oft Elsen gelijck/op d'auerechte sijde graeuw/en op de rechte doncker-groen. De bloemkens groeyen op croonkẽs vele by een/ nae de welcke cleyne ronde vruchten volghen/ dien vande Pyracantha oft witte Haghe-doorne niet ongheliјck/van smaecke de Mispel Aronia ghelijck/ende soo groot als het knopken vande Honts-roose. De smaecke en is oock niet onlieflijck/noch oock soo zeer tsamen-treckende/ende vande Voghelkens zeer begheert.

Chamæmespilum.

Dit boomken groeyet oock in tghebergte Alpes / op de rouwe ghebergten van Minden in Languedoc / ende steenachtighen ghebergte Baldus ghenoemt ontrent Verone gheleghen. Dit boomken heeft wisachtighe bruyne tacken recht op gaende / van twee oft drie cubitus hooghe. De bladers zijn oock onder graeuw ende bouen groen/dien vanden Appelboom-naenken ghelijcker/wien dat de gheheele plante niet zeer ongheliјck en is/ wtghenomen van vrucht / de welcke de besie vanden Aria ghelijck is/ende van grootte dien vande Pyracantha oft witte Haghedoorne niet ongheliјck. Sommighe zeer gheleerde mannen hebben my wijs ghemaeckt dat Chamæmespilum, dat is te seggen/

de cleyne

de cleyne Mispelboom was: ander hebben Euonymum Alpinum daer af ghemaeckt. Van smaecke ist zeer drooghe/ nochtans een weynich werm/scherp ende tsamen-treckende.

Papenhout. In Latijn/ Euonymos Theophrasti. Carpinus Theophr. Tragi. In Hoochduytsch/ Spindelbaum. In Franchois/Fusin ende Bonnet de prestre. In Italiaensch/ Fusano. In Enghelsch/Spindeltre.

Cleyne Essche. In Latijn/ Viurna vulgi Gallorum & Ruellij, an Viburnum Virgilij. In Hoochduytsch / Kleyner Malbaum Tragi. In Italiaensch/Lantana.

Papenhout groeyet soo wel in heete als in coude landen in haghen/ende aende canten vande velden/ende is ouer al bekent aen sijn viercantich haeuken/ oft blaesken met vier greynen/die in vier afghedeylde plaetskens liggen. Van buyten ist van verwen roodtachtich geel. De bladers/tacken ende alle ander dinghen zijn dien vanden Granaetboom ghelijck: maer de rijskens zijn bleeck-geel/ende meer dan eenich ander hout bequaem om Lardeer-priemen te maken/waerom dat oock Lardeerhout ghenoemt wordt. Den gheheelen boom heeft eenighen onlieflijcken reucke / ende is den treck-beesten hinderlijck. De bloemen zijn geelachtich. Inden hof vanden heere vander Dilft/is een soorte van desen die witte vruchten draeght: maer sommige segghen dat hy den schapen ende treck-beesten hinderlijck is.

Viurna vande Franchoisen.

Inde bosschen ende onder de doornen van Italien/Enghellant ende Bourgoignen/groeyet hier ende daer dit boomghewas / welcke Ruellius, soo hy verstaen hadde dat vanden ghemeynen man ende boeren Viorne ghenoemt was/ ghehouden heeft voor den Viburnum van Virgilius. Het is van bladers ende bloemen de Aria ende Mispelboom ghelijck / oock heuet de besien op croonkens groeyende/maer plat ende lanckworpich/de welcke roodt zijn eer sy rijpe zijn/maer swert/rijpe zijnde/ ende niet roodt als de gheleerde Ruellius schrijft. De bladers zijn die vanden Elsen ghelijck / met een grijs hayrken/iae de gheheele plante is witachtich/ende vier oft vijf oft ses cubitus hooghe. Die edel ende zeer gheleerde Charles de Houchin Heere van Longastre/ende veruaren Herbarist/seght dat dese Viurna vande Franchoisen zeer tay is. Daer tsamen-treckinghe van noode is/ wordt de Viurna ghepresen/ghelijck de Myrtus, Wilde-Peerboom ende Sumach.

Cornoilleboom. In Latijn/ Cornus. In Hoochduytsch/ Welsch kirsen / Cornelbaum / Kurberbaum/ Thierlinbaum. In Franchois / Cornier, ende Corniole. In Spaensch / Cerezo sylvestre ende Cornizoles. In Italiaensch/Cornai ende Cornioli. In Engelsch/Cornelltree.

Wilde Cornoillie. In Latijn / Cornus femina, Thelycrania Cordi. Virga sanguinea. In Hoochduytsch/ Spindel... ende Faulbeer/ van Tragus Hartriegel. In Franchois/ Cornier sauuage.

Cornoilleboom en is den voorgaenden van houte ende bladers niet onghelijck/ maer den tronck is meer dan hoorne hert/ ende wordt somtijts eenen deghelijcken boom/ somtijts oock maer haegachtich ghewas. Dese gheeft zijn gele moschachtige bloemen voor het aencomen vande Lente. De vruchten zijn lanckworpich / roodt ghelijck een criecke / ende van fatsoen ghelijck een olijue. Desen boom is in Vranckerijck ende Duytschlant wel bekent/ groeyende onder de doornen op vochtighe plaetsen / oft aende canten vande wateren. Cornoellien hebben eenen wranghen smaecke met een lieflijcke suericheyt. In tquartier van Dornick groeyet een soorte met witte oft emmers met was-gele vruchten.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Cornoillen zijn lanckworpich ghelijck olijfkens / de welcke eerst groen zijn / ende roodt als sy rijpe zijn/ sommighe geel ghelijck was. In spijse oft andersins ghebruyckt/ stoppen den buyckloop ende roodtmelisoen. Cornoillen worden ghelijck olijuen inde pekel gheleyt. De vochticheyt die wt de groene bladers sweet/ alsmen die op colen legt/ is zeer goet gestreken op de quade zeericheyt. Gal. De bladers ende borkens vanden Cornoilleboom zijn wranghe van smaecke/ ende drooghen zeer: Daerom moghen die oock de grootste wonden toeheylen / sonderlinge vande herde lichamen/ maer den cleynen wonden ende saechtste lichaemen zijn die meer hinderlijck: Want sy trecken die te zeer tsamen/ ende drooghen meer dan van noode is.

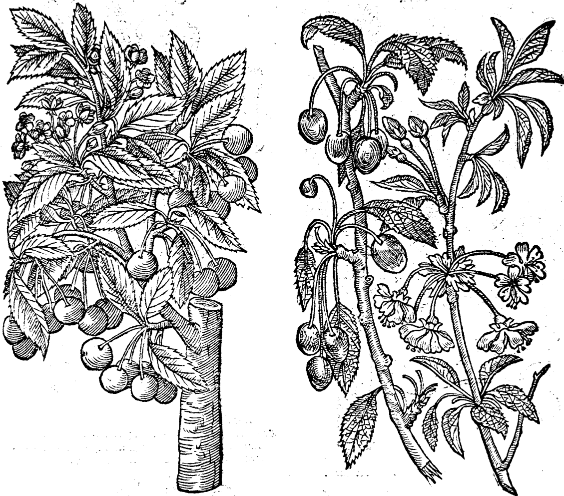
Wilde Cornoilleboom.

De wilde Cornoilleboom de welcke wijfken ghenoemt wordt / is van bladers ende tackskens den voorgaenden soo zeer ghelijck/ datmen die voor de tamme soude nemen: hoe wel dat hy soo hert niet en is van houte/ noch soo eerdighe vruchten niet en draegt / want zijn vruchten sijn cleyne bruyne besien/ dien vanden Veyl oft Polemonium ghelijck/ ende onlieflijck om eten/ nochtans niet suer van smaecke. De bloemen zijn wit/ dien vanden Ligustrum ghelijck / groeyende op rijskens met bruynroode schorssen becleet/ waer door dat hy oock ghenoemt wordt in Latijn Virga sanguinea.

De

Criecken oft Kersen. In Latijn/Cerasia. In Hoochduytsch/ Kirsen. In Franchois, Cerises. In Spaensch/ Cerelas. In Italiaensch/Ciresa. In Enghelsch/Ceriss.

Spaensche Criecken. Ceresa Hisp.

De Crieckeboom is meer dan bekent / maer zeer van malcanderen verschillende / de welcke in grootte van boomen ende smaecke van vruchten ghenoech te onderscheyden zijn / oft byde ghemeyne schorsse te onderkennen. De bloeme is witter dan die vanden Perseboom/ ende de Hof-Krieckelaer is ronder van bladers dan de Wilde/die op diversche plaetsen soo groot als eenen boom groeyet/half suere oft soete vruchten voorts-bringhende. De lieflijckste zijn de rinschende van smaecke die daghelijcks inde keucken ende Apoteken gecocht ende ghebruyckt worden/De welcke zijn roodt ende vroegh rijpe/oft swert in Oostmaent rijpe.

Crieckboom met veel Criecken aen eenen stele.

Dese Crieckboom en verschillet van anderen niet/ dan dat hy in alder manieren minder is/ ende veel Criecken aen een steelken draegt. De bloemen zijn oock wit ende soodanich als ons heeft getoogt onsen goeden vrient Walerant/ die hem wtten ghebergte van Sauoyen ghebrocht waren.

Chamæcerasus Alpigena.

Chamæcerasus, dat is te segghen cleyne leeghe Crieckelaer wordt luttel gheuonden/ ten ware inden ghebergte Alpes/ niet hoogher dan eenen cubitus/ oft voet groeyende/ van bladers/ tacken ende tronck de Cornoilleboom ghelijck/de welcke witachtich/ onsuyuer ende knobbelachtich zijn. De bloemen zijn witachtich/bleeck/oft geelachtich. Tweemael gheeft hy rijpe vruchten aen langhe steelkens hanghende ghelijck de Criecken/maer sy hebben onder twee witachtighe gaetkens/ eenichsins staende ghelijck oogskens. Binnen zijn vijf oft ses witte blinckende steenkens soo groot als die vande witte Haghe-doorne.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Alle Criecken oft Kersen versch ende groen gheten/gheuen lichten camerganck/maer de selue ghedroogt / stoppen camerganck. De Gomme die wtten Kerseboomen oft Crieckeboomen vloyet / met ghewaterden wijn inghenomen / gheneest den verouderden hoest / maeckt goet coleur/ scherpet tghesichte ende gheeft appetijt. De selue Gomme (ghelijck oock de Keernen) met wijn inghenomen / zijn zeer goet den ghenen die vanden steen oft graueel ghequelt zijn. Gal. De soete

Criecken

Criecken vele aen een steelken. Cerasa vno pediculo plura.

Crieckboom sonder bladeren/vroech bloyende,

Crieckeboom met groote ende zeer dobbel bloemen/ luttel vruchten draegende/alsoo gemeynlijck zeer dobbel bloemen luttel vruchten voortbrenghen.

Ghemeyne Crieckboom met dobbel bloemen.

Chamæcerasus Alpigena. Xylostrum alterum quorundam. Chamæcerasus Cordi.

Crieecken oft Kersen / maken meest camerganck/ maer sy en zijn de maghe niet so aengenaem. Ter contrarien de wranghe ende suere zijn zeer goet voor de zeer vochtighe maghen. Want de wrange droogen meer ende verdeylen oock een weynich. Voorts de Gomme van desen boom heeft de selue cracht van alle lijmachtige ende niet bijtende medicijnen / de welcke oock zeer goet ghebruyckt is teghen de rouwicheyt vander kelen. Maer eyghentlijck is die goet/in dien waerachtich is dat sommighe schrijuen/ den ghenen die vanden steen ghequelt zijn: want dan soude sy eenighe cracht hebben van subtijle deelen.

Cerasus auium.

In sommighe houen van Nederlant wordt ghesien dese Criecke/oft Kerseboom met veel Kersen oft Crieecken aen eenen stele hanghende.

Chamæcerasus. **Kersen.**

Chamæcerasus is oock vanden geslachte vande Criecke oft Kerseboom. Dese groeyet inde houen van Nederlant met veel tacken/ ende heeft alle dingen dien vanden Crieckelaers oft Kerselaers ghelijck/maer viermael cleynder. De vrucht heeft eenen wranghen smaecke.

Cerasus auium Herbariorum, **dat is**

Voghel kersen.

Desen boom heeft veel schueten oft rijskens met een swertachtighe schorsse becleet / die meer dan een lanck mans hoogde hebben / ende met veel tackskens beset zijn. De bladers zijn doncker-groen dien vanden Crieckelaer niet onghelijck. De bloemen insghelijckx wit/ maer vele by een ghevoegt/ nae de welcke besien comen die eerst groen zijn/daernae roodt/ ende inden Herfst swert/ dien vanden Rhijn-besien ghelijck/maer onlieflijck van reucke ende smaecke.

Pielhout/Sporckenhout/oft Hontsboom.

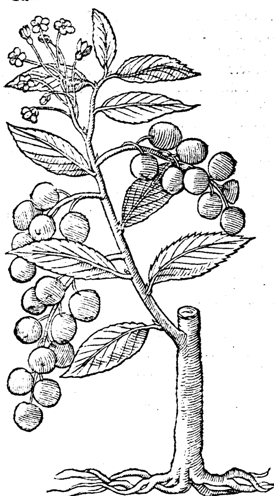
Desen boom wordt vele ghevonden Noortwaerts / als in natte bosschen van Enghellandt/ Nederlandt / Duytschlandt ende Normandie: de bladers zijn bruyn dien vanden Elsen / Kerseboom oft Cornoilleboom ghelijck. De bloemen zijn wit/den seluen oock niet onghelijck/nae de welcke cleyne besien volghen soo groot als Pepercoren/de welcke eerst groen/ daer naer root/ende ten laetsten rijpe zijnde swert worden/maer onlieflijck van smaecke. De rijskens van desen boom zijn teer eñ broosch/ waerom dat hy van sommighe in Latijn Frangula ghenoemt wordt/ ende hebben een swerte schorsse met graeuwe vlecskens besprinckelt / onder de welcke een geel velleken oft schorsse is/die sterck doet ouergeuen/ende dwater door den camerganck afiaeghen. Tragus. De gele ende middelste schorsse van desen boom ghestooten ende met azijn ghemengt/gheneest ende drooght binnen corten tijt de schurftheyt ende crauwagie/daer op ghestreken/ dwelcke besonderlinghe versocht ende beproeft is. De selue schorsse in azijn ghesoden ende inden mont ghehouden/ is zeer goet teghen den tandtsweer ende suyuert de vuyle tanden. De wilde Swijnen ende Beeren hebben de wortel vãden hontsboom soo lief/soo datse zeer groote cuylen maken om de wortelen wt te cryghen / waer door dat de iaghers mercken datter wilde swynen int tbosch zijn/als sy sulcke putten beuinden. Dit heeft my versekert heere Jacob van Halluin heere van Forevyne zeer groot cruyt-liefhebber.

Slehendoren.

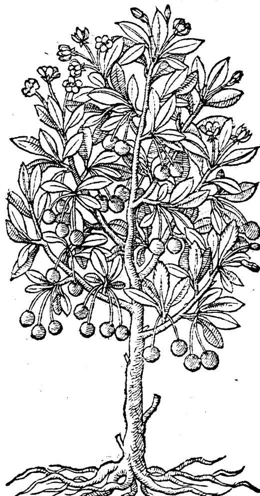
De Slehendoren groeyet ouer al aende canten vande velden/ ende inde haghen / somtijts oock/ iae meestendeel cleyne pruymkens oft Slehen/vande welcke twee verschillende soorten zijn / d'eene oneffender/minder ende stekender/met minder vruchten ende oock wrangher / vande welcke Acatia oft Slehen-sap ghemaeckt wordt. De schoonste wilde Pruymboom/wordt door verplanten / griffien ende oeffeninge eenen grooten/hooghen ende tammen boom/voortsbringhende soeter/ sapachtigher ende lieflijcker vruchten. Alle verscheyden soorten van Pruymen te beschrijuen en is hier mijn meyninghe niet/noch den tijt en ghedooghet niet / ghemerckt datmen veel bladers papier van veel

autheuren

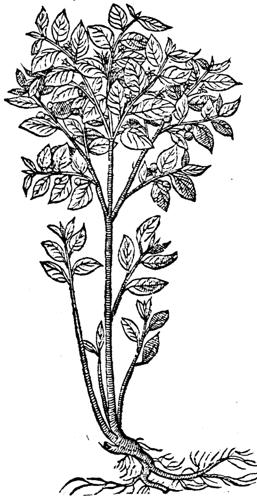
Cerasus auium racemosa. In Enghelsch/ Cluster Cherries.

Chamæcerasus.

Pielhout/Sporckenhout/oft Hontsboom. In Latijn/Alnus nigra, Frangula. In Hoochduytsch/Faulbaum ende Leuszbaum. Oft oock is de Colycea van Theophrastus? In Engelsch/ Blacke aller.

Slehendoren. In Latijn / Prunus syluestris. In Hooch-duytsch / Slehendorn In Franchois / Prunier sauluage. In Italiaensch / Pruni saluatici. In Enghelsch / Sloentree.

Pruymboom. In Latijn / Prunus domestica. In Hooch-duytsch / Pflaumenbaum. In Frãchois / Prunier, Prune. In Spaensch / Cirnelo ende Andrino. De vrucht / Cirnelas ende Andrinas. In Italiaensch / Prune susino. De vrucht / Susino. In Enghelsch / Plumtree.

autheuren desen aengaende soude behoeuen te ouerlesen. De Pruymen van Damast hebben hier voortijts d'excellentste gheweest. Die van Brignolen worden nv ter tijt in Prouence in deugden / ghesontheyt ende sap voor d'alderbeste ghehouden. Sommighe vande fraeytste houen oft boogaerden van Vranckerijck ende Nederlant hebben Daey-pruymen ende Pruym-persen / van welcke vruchtẽ t'vleesch een Pruyme is / becleet met een groenachtich vel oft schelle / maer de steen ende keerne is vande Perse. Dese worden daer gheheeten Prune-pesches ende Pesches-noix. De daey-pruymen zijn lanckworpich als Daeyen oft Amandelen.

Amandel-pruymen oft Daey-pruymen.

Diosc. De Pruymelaer is eenen bekenden boom / wiens vrucht gheten wordt / maer hy is der maghen hinderlijck / ende maeckt camerganck. De Pruymen van Syrien / sonderlinghe die ontrent Damasco groeyen / ghedroogt / zijn der maghen zeer goet / ende stoppen camerganck. De bladers vanden Pruymboom in wijn ghesoden / zijn goet teghen de swillinge vander kelen ende amandelen / alsmen daer mede gorgelt / ende den mont spoelt. T'selue seght oock Galenus. T'selue doen oock de Slehen / als sy rijpe zijnde naederhant ghedroogt worden / maer met soeten wijn ghesoden / zijn die beter voor de maghe / ende stoppen meer den camerganck. De Gomme van Pruymboomen heylet tsamen / ende met wijn ghedroncken breecktse den steen ende graueel. De selue met azijn ghemengt / gheneest de quade zeericheyt vande ionghe kinderen. Mesue. De Pruymen maken camerganck ende veranderinghe / maer de witte-roode / ende gele zijn min medicinael / dan de blaeuwe / vande welcke de suer-soete meer altereren. De soete Pruymen laxeren meest / nochtans altereren ende laxeren beyde de soorten / te weten meer ende min. Die van Damast ende Armenien / doent beyde / behaluen alle ander dinghen nochtans eer versch dan drooghe / de welcke oock eer inde maghe bederuen dan de drooghe. De soete zijn in wermte ende coude ghetimpert / oft een weynich couder / maer vocht inden tweeden graet. De suer-soete zijn coudt tot in t'beghinsel vanden tweeden graet. Nochtans alle Pruymen maken vochtich / versoeten ende vercoelen / ende iaeghen af de cole- Cracht.

 rijcke

Amandel-pruymen oft Daeypruymen.

rijke humeuren: daerom zijn die oock ghesont in cortsen ende andere siecten die wt colerijke humeuren dē oorspronck hebben. Der magen zijn die hinderlijck ende gheuen luttel voetsels. Maer om dat die traghelijck laxeren / soo worden daer by ghedaen/ sonderlinge by infusie/ Tamar Indi, Cassie, Manna ende gheconfijte Violetten. Vanden sap van desen wordt een sap gemaeckt ende vāden vleesche een Electuariū, die tot de voorseyde dinghen ghesont zijn. Die van Armenien doorbooren met een cleyn boor den tronck vanden Pruymboom op twee oft drie plaetsen / ontrent een palme van malcander/ ende doen inde gaten Scammonee die sy dan wel met luytemēt stoppen/ waer door dat de Pruymen dā stercker laxeren. Men geefse in sayker gesoden oft hun sap tot een pont toe.

Abricocs groote ende cleyne.

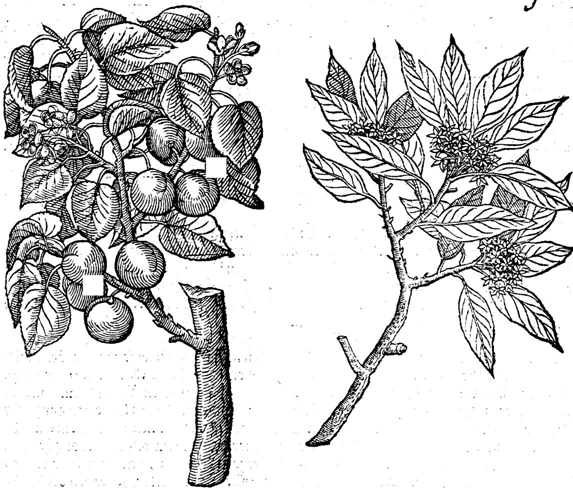
My en lust noch en is oock gheensins gheoorloft door de cortichеyt vanden tijdt ende plaetse int langhe te spreken vande bycans ontallijcke soorten van Pruymen/ Appelen/ Kersen ende Crieecken/ ende soodanighe vruchten/ die inde houen ende boogaerden meer dan ghenoech bekent zijn/ gemerckt datmen die mach vinden in verscheydene Schrijuers die vande Landtneeringe veel ende breet gheschreuen hebben/ ghelijck sy oock doen van zeer veel boomen / die by ghemeyn-makinghe van beghinsels/ oeffeninghen/ ende griffien/ eenighe diuersche oft ghedaente oft specie vercreghen hebben / ghelijck als by auenture zijn Pruympersen/ ende Auantpersen/ Abricocs ghenoemt / die van ghedaente ende bladers den Peerboom ghelijck zijn / maer van vrucht de Persie. Diosc. Abricocs zijn der maghen nutter dan de voorseyde Pruymen.

Persea.

Dat de Persea eenen anderen boom is dan de Perseboom ende van ander complexie / en is niet alleen van Galenus, maer oock wt Dioscorides te verstaen: dan dat sy de bladers oock heeft van tsamen-treckender cracht. In tgheheel rijcke van Roomen en groeyet gheene/ dan alleene in Alexandrien die hy seght dat wt Persien daer ghebrocht zijn / daer nochtans gheheel Italien van zeer veel Perseboomen/ die eerst van daer ghebrocht zijn/ wel voorsien was. Daerom is desen boom hedensdaegs alleene luttel lieden bekent/ midts dat die/ gelijck hy doen ter tijdt was/ selden geuonden wordt. Theophrastus schrijft dat hy van ghedaente den Abricocs boom/ oft Peerboom gelijck is/ ende oock van grootte van tsamen-treckende cracht dē Peerboom gelijcker/ maer van vruchten de Perseboom. Ick bekenne dat ick desen boom Persea noyt gesien en hebbe/ vande welcke zeer wel geschreuen heeft Carolus Clusius in sijn beschrijuinghe vande selden gheuonden planten/ in deser manieren. Clus. Dese boom wordt oock zeer luttel ghesien/ vanden welcken wy hier eenen tack gheconterfeyt geuen: Want alleene in tgheheel Coninckrijcke van Valence / en hebbe ick maer eenen boom ghesien / int clooster van onser Vrouwen / gheneemt van Jesus / een mijle gheleghen vande stadt van Valence. Men seght dat hy wt America daer ghebrocht is. Dese boom is den Peerboom ghelijck/ breet wtghespreyt/ altijts groen staende/ met bleeckgroene tacxkens. De bladers zijn diē vanden Lauwerboom met breede bladers ghelijck / op de rechte sijde groene / maer op d'auerechte asch-verwich/ stijf/ met seker zenuen die ouer dweers loopen / zeer goet van reucke ende smaecke / ende met een tsamentreckinghe op de tonghe bijtende. De bloeme is dien vanden Lauwerboom bycants ghelijck/ troswijs by een gheuoegt/ van verwen bleeck/ ende van ses bladers gemaeckt. De vrucht is int eerste de Pruyme ghelijck / die naemaels metter tijt lanckworpich als een Peere wordt/ swert van verwen ende lieflijck van smaecke. Inde welcke een keerne oft steen light ghelijck een hert ghefatsonneert/ van smaecke de Castanie oft suete Amandel niet ongelijck. Inde Lente hebbe ick hem sien bloeyen/ ende inden Herfst zijn de vruchten rijpe/ soo my ghesеyt heeft de vermaerde Doctoor Jan Placa, Medicijn ende

Leser

Vroege Persen ende Abricos. In Latijn/Armeniaca malus. In Hoochduytsch/S. Jhans Pfersich. In Franchois/Abricos, Amarelle. In Spaensch/Aluarcoques, ende Aluerchigas. In Italiaensch/Bacoche, Armeriache ende Albricochi. In Cataloens/Albercocs. In Engelsch/Abrecock tree.

Persea. Clus. Hisp.

Leser binnen Valence / die my de selue op de voorseyde plaetse heeft ghetoont / ende seyde my dat hy vande inghesetenen Mamay ghenoemt wert / hoe wel dat de Spaignaerts die America beschreuen hebben/eenen anderen boom ende diuers van desen/den seluen naem gheuen. Maer oft desen boom de Persea vanden ouders is / oft niet / dat staet te ouerlegghen. Theophrastus int 4. boeck vande beschrijuinghe vande Planten/int 2. cap. beschrijft de Persea in deser manieren: In Egypten is oock eenen anderen boom Persea ghenoemt / die groot ende schoon is/van bladers/ bloemen/ tacken ende gheheele ghedaente / den Peerboom meest ghelijck / wtghenomen dat dese altijts haer bladers behout ende d'ander de sijne verliest. Dese boom draegt zeer veel vruchten/en heefter altijts die rijpe zijn: want de nieuwe achterhaelt altijts d'oude van eenen iaere. Sy worden rijpe als de winden Etesiæ ghenoemt / inde hitte vanden Somer wayen: maer d'ander die noch onrijpe zijn / plucken sy af ende confijten die. Dese vrucht is soo groot als een Peere/lanckworpich ghelijck een Amandel/garsachtich van verwe / ende binnen eenen steen hebbende ghelijck de Pruyme / maer veel minder ende sachter: tvleesch is zeer soet/lieflijck ende licht om verteeren/ende en doet den ghenen diet eten gheen hinder. De wortel is zeer lanck/dick ende vele: Thout is zeer sterck ende schoon om sien/maer swert ghelijck dat vanden Lotus boom. Opde selue maniere / ende zeer met de selue woorden wort die van Plinius beschreuen in 9. cap. van sijn 11. boeck onder den naem van Persea arbor, met ongheschickte woorden / die hy nochtans int 13. cap. van sijn 15. boeck claerlijck schickt/ ende bescheedelijck onderscheydt. De Perseboomen (seght hy) zijn laete ende swaerlijck ouer ghecomen/als de ghene die in Rhodes gheen vruchten en draghen/d'welcke haerlieder eerste logijs was doen sy wt Egypten quamen. Het is onwaerachtich datse in Persen fenijnich zijn ende pijne aendoen/ende dat die daerom vande Coninghen van Persen in Egypten veruoert ende gheplant zijn gheweest / ende hun quaetheyt door den gront vander eerden versuet. Want tselue segghen de nerstichste Auteuren vande Persea, de welcke gheheel eenen andere boom is / den rooden Sebesten ghelijck / die wt Orienten oft Asien niet groeyen en willen. De gheleerste hebben oock onbekent dat hy om de simplen wt

Persen veruoert is gheweest/ maer dat hy van Perseus binnen Memphi is gheplant oft ghesayt gheweest/ en dat daerom de verwinners daer gheordonneert hebben datmen Alexander daer mede croonen soude ter eeren van zijnen voorouden groot-vader. Desen boom heeft altijts bladers en vruchten/ d'eene altijts aencomende eer d'ander rijpe zijn. Welcke passage voorwaer opentlijck wederlegt d'opinie vande ghene/ die segghen willen / dat de Perseboom ende Persea eenen boom soude wesen/ op dat ick swijghe dat de beschrijuinghe van beyde dese boomen zeer diuersch soude zijn. Strabo vermaent oock int laetste van zijn Geographie vanden boom Persea, segghende/ dat hy altijts groene staet ende vruchten heeft soo groot als Peeren/lanckworpich/ende in schellen ende vel gelijck d'Amandel besloten. Vanden seluen maeckt Galenus oock mencie int 2. boeck vande Alimenten/ ende verclaert dat hy dien tot Alexandrien heeft ghesien: oock maeckt hy daer af mencie op ander plaetsen. Daer in comen sy alle tsamen ouer een / dat sy segghen dat de Persea altijts groen van bladers is/ende een lanckworpighe vrucht heeft/besloten in schorsse ende schelpe ghelijck d'Amandel. Dese boom die wy hier presenteren / heeft altijts groene bladers / maer de selue met de bloemen zijn dien vanden Lauwerboom meer ghelijck dan den Peerboom. De vrucht is oock lanckworpich/ maer die de Sebesten (soodanighe als Plinius op de voorseyde plaetse hem gheeft) oft langhe Pruymen ghelijcker is dan d'Amandel/van verwen (als Placa vertelde) swert ende niet grasachtich. Dit zijn alle Clusius woorden.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Persea is eenen boom die vruchten draecht seer bequaem om eten/ende der maghen profytelijck. De drooghe bladers cleyne ghestooten stoppen den bloetloop daer op gheleyt / om datse een weynich deelachtich zijn vande tsamen-treckende cracht/seght Galenus. Sommighe hebben ghescreuen dat desen boom in Persen dootlijck is/ende datse in Egypten veruoert ende gheplant zijnde haer natuere veranderende/etelijck is gheworden.

Sebesten Officinarum. Myxa Æginetæ.

Dese Pruymen die inde Apoteken metten Arabischen naeme wt Serapio zeer wel bekent zijn/ ende daer alleene de ionger autheuren vande Griecken mencie af ghemaeckt hebben / ende om hun snotachtich sap Myxaria ghenoemt worden/ zijn een mede-soorte vanden Pruymboom / ende van gelijcke crachten/ de welcke in Italien qualijck wassen moghen/oft oock inden lande van Languedoc/ hoe wel dat hy ten tijde van Plinius in Italien ghewassen heeft/ende binnen onsen tijt in een stedeken vanden lande van Montpelliers Massillarges ghenoemt / by eenen onsen vriendt ghegroeyet heeft/maer door qualijck gade slaen/soo ist daer haest vergaen ende maer een cleyn boomken gheweest/van ghedaente ende bladers den Pruymboom ghelijck / maer breeder. De vrucht is den Iuiuben ghelijck/maer swert ende taeyer oft lymachtigher.

Cracht ende werckinghe.

Ægin. Sebesten zijn van crachte den Pruymen ghelijck. Sera. Dwater daer Sebesten in ghesoden zijn ghedroncken is seer goet teghen den heeten hoest/versuet de borst/ ende de heete catarren/tbeneemt oock de snydinghen vander vrine ende hitte vande blaese. Sebesten zijn zeer goet om de Catarren/ende bytende ende heete fluxien te verdrijuen. Sy maken oock camerganck.

Iuiuben.

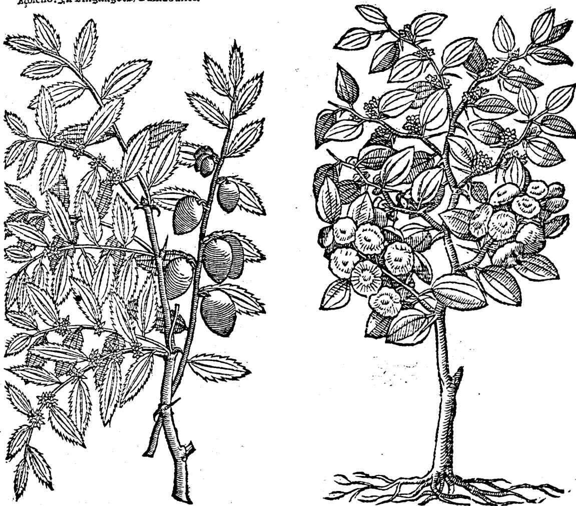
Qualijck soudt ghy moghen vinden die beter dan dese van tacken/bladers/ende stekende doornen den Paliurus (dien sy de derde soorte van Rhamnus noemen) ghelijck is / de welcke op sommighe dorre / ende sandtachtighe plaetsen van Languedoc soo groot als eenen boom wasset / die op ander plaetsen niet grooter dan haghen en groeyet gelijck tot Montpelliers ende inden lande van Ancone in Italien/ende heeft zeer herde rijskens/vol bladers/die vanden Mastijckboom oft Rhamnus niet ongelijck/ende daer tusschen seer veel scherpe doornen. De bloeme is mosachtich dien vanden Olijfboom oft Sumach ghelijck/maer de vrucht is geel ende suete/met een bruyn oft roodtachtich velleken becleet/dien vande Pruyme niet onghelijck. Men ghebruyckt dagheliјcx de vruchten in medicijnen om scherpe Catarren ende hoest te versoeten. Twordt oock ghebruyckt om alle scherpicheyt van bloet ende humeuren te benemen.

Paliurus ende Rhamnus.

Aenghesien dat de beschrijuinghen soo wijt loopen van alle beyde / ende dat wt de crachten zeer slap bescheedt te halen is/ soo meyne ick dat niemant en sal connen gheseggen welcke de beste is. De selue die deser beschrijuinge van Dioscorides seer naer comt/ is de derde Rhamnus van Matthiolus, want de struyck/ soo groot als hy is / is een zeer hert hout ende doorenachtich / met vet ende vlasachtich saedt/niet weeck/maer hert ghenoech/ghelijck Linsaet. De crachten comen ouer een met dese/ want het drijft zeer sterck den steen af ende graueel/en doet wel water maken. Daerom oock en heeft de seer gheleerde Anguillara, niet sonder reden ghetwijfelt oft de Rhamnus Paliurus niet en soude

wesen

Juiuben. In Latijn/Iuiube Arabum. Zizypha Græcorum. Paliurus Africanus Theophr. Lotus secundus Polybij. Cratægus fortè Theophr. In Hoochduytsch/ Brustbeerlin en Roothbrustbeerlin. In Francoys/Iuiubier. In Spaensch Açofeifo. In Linguagots/Guindoulier.

Paliurus.

wesen (als dickwils ghebeurt) in Afriken ende landen ouer de Zee ghelegen met eenen anderen naem bekent/oft dat den boeck van Dioscorides soude moghen ghevalscht zijn. Soo veel als tsaedt aengaet/dit heeft drie steenkens/ghelijck Theophrastus wil hebben/ende is den Linsaet ghelijck/niet fuligineus / als qualijck ghelesen wordt/ glat int handelen/ niet weeck / wassende in een breedt blaeswijs haeuken drie ende viere by een / soo dat voorwaer dese de selue schijnt te wesen. Onse Meester Rondellet gebruyckte tot Montpelliers in onsen tijde dit saedt tegen den steen met goeden voorspoet.

Paliurus altera Theophrasti, oft oock de wilde Juiube.

De Paliurus daer Theophrastus af vermaent int 4. boeck ende capittel / ist dat yemant die wel oversiet ende ouerlegt / hy sal beuinden dat de tweede wilde Juiube is / want de vrucht is rondt ende roodt/ soo groot als die vanden Cederboom/waer in dat een keerne ligt/die niet quaet om eten en is. De vrucht inden wijn ghelegt zijnde / oft hy de lieflijckheyt sal crijghen / en weet ick soo wel niet / als ickt lichtelijck ghelooue.

Cracht ende werckinghe van Paliurus van Diosc.

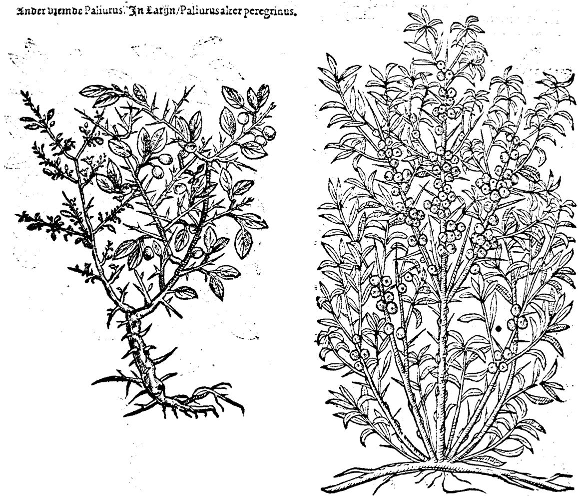
Diosc. Tboomken Paliurus heeft scherpe doornen ende hart hout/ wiens saedt vet ende fuligineus ghevonden wordt. Paliurus saedt heeft soo groote verdeylende cracht (seght Galenus) dat inghenomen den hoest gheneest/ ende den steen inde blase breeckt/ ende oock de steken oft beten vande fenijnighe beesten gheneest daer op gheleyt zijnde. De bladers ende wortel hebben een tsamentreckende cracht de welcke in water ghesoden ende ghedroncken den buyckloop stopt/ende water doet maken: ende is oock zeer goet teghen fenijn ende beten van fenijnighe beesten. De wortel gestooten verdrijft de versche clieren ende alle gheswillen/daer op gheleyt/principalijck (seght Galenus) die niet zeer en spannen ende zeer heet zijn.

Ander vremde Paliurus.

Noch zijnder sommighe ander planten / de welcke wy hier wel hadden moghen voor Paliurus byvoeghen / hadden wy tselue dorren bestaen/want sy ghenoech daer mede accorderen / principalijck eene die inden lande van Montpelliers groeyet vol stekende doornen/met bladers dien vandē Olijfboom

Schyt-besien. In Latijn / Rhamnus primus Diosc. creditus, Oleaster Germanicus Cordi.

Ander vremde Paliurus. In Latijn/Paliurus alter peregrinus.

boom ghelijck/maer minder/ende swerte besien met drie greynkens/ dien vanden Smilax ghelijck/de welcke vol geel saps zijn/bequaem om mede te verwen/ ende zeer groot/ ghelijck die vanden Sauceboom Berberis genoemt/met drie greynen maer minder/ende lanckworpich/heetachtich van smaecke/waer af wy hier het conterfeytsel gheuen: De welcke niet verre van Montpelliers vele groeyet/ soomen gaet nae de fonteyne oft oorspronck vande riviere van Lanus / lancks den water-kant ende aenden wech.

Schyt-besien.

• Dese eerste Rhamnus van Dioscorides groeyet op veel plaetsen van Italien / Vranckerijck ende Hollant ontrent den Zeecant / ende is van onder tot bouen een zeer tackachtich boomghewas/ met veel stekende doornen ende witachtighe rijskens/ daer veel smalle bladers aenwassen/ dien vande Mezereon ghelijck/maer langher/onder graeu/lancks de tacken groeyen de orenge-besien dichte ende vele by een gheuoegt/minder dan die vanden Coralcruyt oft Hulst/de welcke vol geel saps zijn.

Ander eerste soorte van Rhamnus van Clusius.

Byden voorseyden Rhamnus heeft Clusius noch twee ander diuersche soorten gheuoeght/vande welcke d'eerste een leegh ghewas is/maer met veel rijskens oft tacken. De bladers zijn oock smalder ende cleynder/witter ende ghelijuigher. De bloemen zijn van ghedaente dien vanden voorgaenden gelijck/maer geheel purperverwich. De derde hebben wy verclaert/int capittel vanden Lycium.

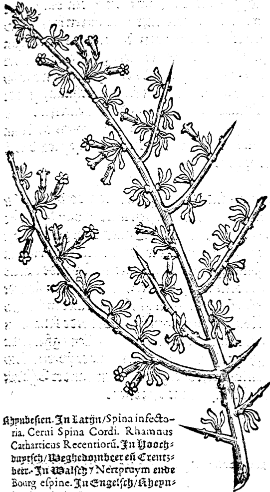
Tweede Rhamnus van Diosc.

De tweede soorte van Rhamnus die Matthiolus stelt / sal schijnen niet net te accorderen met de teeckenen die Dioscorides stelt/den ghenen die ghesien hebben de tweede specie van Rhamnus van die van Montpelliers (de welcke van Clusius voor d'eerste ghestelt is) die zeer bequaem is om tuynen te maken/want de gheheele plante is wit ende heeft minder bloemen. De bladers zijn dien vanden Olijf boom gelijck/maer witter dan die vanden Jesemin. De schorsse is bleeckgroen. Dese twee soorten worden selden ghebruyckt. Die van Montpelliers heeten dese den tweeden Rhamnus.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers van alle dese soorten van Rhamnus zijn zeer goet gheleyt op dwilt vier ende voorts-etende sweeringhen. Men segt dat de selue inde deuren ende vensters gheleyt/alle toouerye verdrijuen.

Ander eerste soorte van Rhamnus van Clusius. Rhamnus prioris speciei alter Clusij.

Tweede Rhamnus van Diosc. van die van Montpelliers. Rhamnus secundus Diosc. Monspelliensium.

Rhynbesien. In Latijn/Spina infectoria. Cerui Spina Cordi. Rhamnus Catharticus Recentiorũ. In Hoochduytsch/Weghedoinbeer eñ Crentzbeer. In Walsch/Nerpruym ende Bourg espine. In Engelsch/Rheynberries/Buke thorne.

verdrijuen. Gal. Rhamnus droogt ende verteert tot inden tweeden graet/ende vercoelt volcomelijck inden eersten oft tot in tbeginsel vanden tweeden: Daerom gheneest hy dwilt vier ende voorts-loopende seericheyt: maer tot dese gebreken moetmen de ionge bladerkens ghebruycken.

Pyracantha: ende schijnt te wesen Rhamnus tertius Diosc.

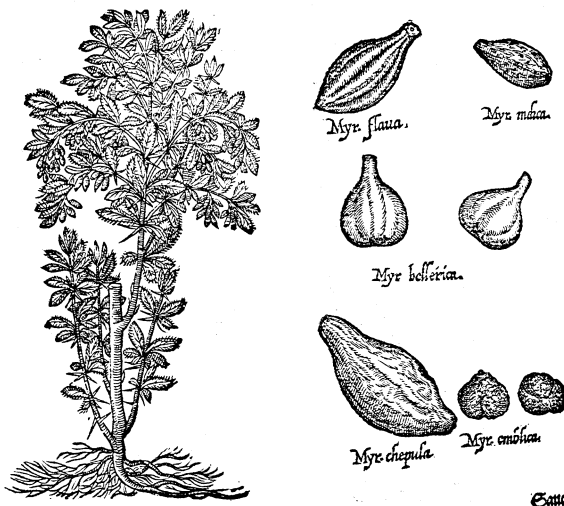

De Rhynbesie-boom is van ghedaente den wilden Pruym-boom ghelijcker/dan den Rhamnus, den welcken hy alleene van stekende doornen een weynich ghelijck is: Oock heeft hy een purgerende cracht/soo dat van hem een Syrop bereyt wordt/dwelcke ons meesters ouer veel iaeren binnen Parijs ende Doctoren van Lyons ghebruyckt hebben/ den welcken beter dan Mathiolus de crachten bekent waren/als die de selue ghebruycken niet om de groue ende taeye slymachtighe fluymen/ maer eer ende wyselijcker om de dunne waterachtige humeuren af te iaeghen/ende om tgewelt van dien inde litten beweegt zijnde/af te keeren ende bedwinghen. Want hy purgeert sonder verhittinghe/ende gheeft den partien sterckte met een weynich tsamen-trecken: Oock en doet dat de humeuren niet dunne worden/waer door dat meerder fluxien souden naevolghen. De schilders bestroyen de besien die vol saps zijn met alluyn: sy stootense/ende laeten die twee daghen staen/eñ perssen tsap wt/ dwelck sy heeten Sapgroen/ende hanghent op in blasen te drooghen.

Pyracantha.

In Prouencen ende Italien is een boomken dat somtijts inde hagen gheuonden wordt/van ghedaente ende bladers den wilden Peerboom ghelijck/ maer sijn roode besien worden van de kinders veel gheten. De selue hebben lanckworpich saedt dien vanden Peeren oft Sauceboom gelijck/ maer ronder. De witte bloemen groeyen op croonkens zeer vele by een/ nae de welcke de vruchten volghen dien vande witte Haghedoorne ghelijck/ die oock van sommighe om de ghelijckenisse vande bladers Pyracantha ghenoemt wordt. Dese boom heeft zeer doorenachtighe tacken/ maer gheen stekende bladers. Die oock hedens-daegs geen ghebruyck en heeft/oft ten minsten gheheel verlaeden is. Dese plante schijnt te wesen/ ghelijck de nerstighe Jan Mouton ghenoteert heeft/ de derde Rhamnus van Dioscorides ende Theophrastus met altijts groene bladers die niet af en vallen/ ghelijck die vanden Paliurus, oft die voor den derden Rhamnus ghehouden ende bekent is/ maer swerter/ breeder/ende eenichsins roodtachtich. De vrucht (als Ruellius heeft overghheset) dien vander Affodille ghelijck. Alle de welcke dinghen voorwaer ons Pyracantha schijnen te betoonen.

Sauceboom. In Latijn/Berberis. Crispinus ende Spina sancta van sommighe; Oxyacantha Diosc. Fuchsio. In Hoochduytsch/ Erbsel/versich/ Saurich ende Paisselbeer. In Franchois/ Espine aigrette ende Espine vinette. In Enghelsch/Berberis.

Myrobolanen van vijf sorten. Myrobolani quinque.

Myr. flaua. Myr. indica. Myr. bellerica. Myr. chepula. Myr. emblica.

Myrobolani Emblicæ.

Sauceboom groeyet in coude oft bergachtighe plaetsen / ende is een boomachtich ghewas / gheheel doorenachtich / met zeer herde tacken van vijf oft ses cubitus hooghe/aende welcke zeer veel/stijue dickachtighe bladers groeyen / dien vanden Pyracantha oft Myrtus ghelijck/gekerft/ ende sueracħtich van smaecke. De bloemen zijn moschachtich/ tusschen de bladers wtkijckende / dien vanden Aelbesien oft Cornoilleboom niet onghelijck / nae de welcke zeer cleyne lanckworpige besien comen/met hoopen by een op steelkens staende / van fatsoen verwe/ende bycans oock smaecke den Cornoillen gelijck. De schorsse vanden boom is asch-graeu/onder de welcke een dunne gele light/die inder Apoteken/Bugia ghenoemt wordt.

Cracht ende werckinghe.

De besien ende oock de bladers zijn zeer goet voor de brandende maghe/ende den ghenen die gele vochticheden ouergheuen / oft die heete cortsen hebben / de welcke wt colerijke humeuren den oorspronck nemen. De besien van Sauceboom gheten verslaen den dorst / ende zijn goet teghen Roodtmelisoen. De wortels van Sauceboom in looghe gheweyckt/ maken thayr geel/daer mede dickwils ghewasschen/vande welcke de schorsse inder Apoteken Bugia ghenoemt wordt. Bugia.

Myrobolani Arabum, **vande Griecsche hebben wy voren gheschreuen.**

Dese vruchten zijn meer met eenen ghemeynen dan waerachtighen naeme Myrobolanen ghenoemt / want ten zijn noch Eeckels / noch oock wel-rieckende vruchten / oft die bequaeme zijn om in saluen te ghebruycken / maer behooren eer onder de Persen oft Pruymen ghestelt te worden. Ende hoe wel datter van dese inde landen van Arabien ende Calicout/diuersche soortē groeyen / van waer dat de Griecken ende wy die vercreghen hebben : nochtans en sijnder hedens daegs van soo veel diuersche boomen/niet meer dan vier oft vijfderhāde soorten inde winckels te coope. Want die de Kebuli ende gele draghen / schijnen eenen ende den seluen boom te wesen/ de welcke de schip-vaerders van desen tijt segghen te hebben bladers dien vanden Perseboom oft Amandelboom ghelijck: Maer die de Bellerici draghen/ hebben breeder bladers/dien vanden Lauwerboom niet onghelijck : Ende die de Indi draghen / hebben dien vander Wilghe ghelijck soodanich als oock schijnen te hebben die de Emblici draghen. Andersins bringhen dese boomen van eender gheslachte/ vruchten voorts/ die eenige middel natuere hebben tusschen de Olijuen ende Pruymen. Van alle dese worden ghemeynlijck twee soorten gheconfijt/oft gheconfijt herwaerts ouer ghebrocht. De Voorcoopers houden deen Kebuli. soorte in meerder weerde/ te weten die Kebulus oft Cebulus ghenoemt wordt/ ende daldergrootste is. Dese heeft tfatsoen van een lanckworpighe cleyne Limoen oft Perse/vast/weerachtich ende swert van vleesche/de smaecke hebbende van een gheconfijte Okernote. D'ander soorte is minder/ ronder Bellerici. ende malscher om eten/de welcke Bellericus genoemt wordt. De gele zijn van fatsoen/schelle/lanckworpighe keest ende vleesch/de Kebuli ghelijcker/ dan datse geel van vleesch zijn/ waer af dat sy den Citrini. naem hebben. De swerte Indi ghenoemt / ende die wtten coleure zeer wel bekent zijn / en hebben Nigri. gheenen keest/ende hebben weeren bycans soo hert als steen / de welcke soomen meynt de melancholijke humeuren dien sy van verwe ghelijck zijn/ ghelijck d'ander yeghelijcke de sijne/ bequaemst afiaeghen. Ten laetsten de Emblici zijn eer den stucken dan den gheheelen Pruymen gelijck/ende eenichs Emblici. sins driecantich/maer minder dan de Bellerici.

Cracht ende werckinghe.

Dese Myrobolanen zijn liefljicke ende sachte medicijnen : want verre ist van daer dat sy purgerende de crachten ter neder souden worpen/daer sy ter contrarien therte/ de maghe/leuer/ende alle de Mesue. reste vanden lichaem vestighen/ende in een dringhende versterken : door welcke dinghen alleene sy hinderlijck zijn / den ghenen die van verstoppinghen onderhauich zijn / want sy verwecken de selue. Voorts soo worden die behoorlijck gemengt/met scherpe medicijnen / ende die door camerganck slap maecken/ghelijck de Scammonee doet/om de selue volcomelijck te beteren : maer met dese behooren principalijck de gele ghemengt te worden:want die breken de selue met hun contrarie substantie ende qualiteyt/ende helpen purgeren. De gele zijn zeer geel van verwe/op tgroen treckende / ende swaer midts dat sy groot zijn ende veel vast vleesch hebben. Ist dat die open ghebroken wordt/soo is sy gomachtich/ende heeft binnen eenen cleynen steen. De Kebuli zijn swertachtich opt roodt treckende/ ende hoe die meerder/hoe sy beter zijn. Dese zijn dicke van vleesche/ende daerom oock soo swaer/datse in dwater

in dwater ghelept onder gaen. Indi die zijn swert/groot/ vast van vleesche/ swaer/ nochtans sonder steenen. Van welcke teeckenen hoe elck van dien voorder verscheyden is / hoe die ergher zijn. Alle dese sooten zijn cout inden eersten graet/ende drooghe tot inden tweeden. Want al drooghende verteiren sy zeer sterck de rotte overvloedicheden vande partien / ende maken hert ende vast de weecke ende slappe partien / ende dringhen die in een met groote tsamen-treckinghe. Therte/ de maghe / de lever ende reste vanden buyck maken sy sterck : waerom dat sy den persoone blyde maken/ende de verwe vander huyt / den reucke des monts ende van het sweet beteren ende goet maken : sy onderhouden dlichaem langhe ionck ende ieugdich : sy zijn goet teghen tbeven vander herte / ende spene : De maghe suyveren sy van colerijcke humeuren / ende nemen wech vande selve de derde cortse ende alle ander die wt colerijcke humeuren spruyten / ende oock de hitte vander maghe / principalijck de gele : want dese iaeghen af meer dan alle die ander de colerijcke humeuren/waerom dat sy oock den heeten ende colerijcken natueren ghesont zijn. De selve in veriuys/oft roosewater/ oft venckel-sap gheweyckt/suyveren d'ooghen/daer mede ghewreven/ ende verdrijven de heete onghetempertheyt van dien. De selve zeer cleyne ghepulvert/ghenesen sonder ander hulpe het loopen vanden ooghen/ende oock die door groote vochticheyt leep zijn : maer met Mastijck ghemengt/ghenesen die al drooghende de loopende sweeren. De Myrabolanen Kebuli ghenoemt/iaeghen af de flegmatike humeuren/sy reynighen ende versterck en de maghe:reden ende verstant maken sy cloeck/ende scherpen tghesichte met d'ander sinnen/maer principalijck gheconfyt zijnde/dienen die teghen de watersucht ende langweerighe cortsen. De swerte Myrabolanen purgeren de melancolijcke humeuren ende verbrande colera/daerom zijn die goet teghen tbeven/droefheyt/melaetsheyt/vierde cortse/ende ander ghebreken die wt melancolijcke humeuren spruyten / ende gheven der huyt een claere levendighe verwe. Maer midts dat alle de voorseyde Myrabolanen terstont verstoppinghe verwecken/in een lichaem dat daer toe zeer onderhavich is/ ende dat sy lichtelijck aende fronssen vander maghe ende dermen aenhangen / ende ghelijck met eenighe rimpels rouwer maken/soo en salmen die niet ingheven den ghenen die tot verstoppinghe gheneghen zijn/ maer ander persoonen salmen die ingheven met dingen die water doen maken / oft by infusie met wey/oft sap van Grysecom/oft met Alssem/ Agaricus, Rhabarbe oft Spica Nardi. De selve met olie van soete Amandels/oft van Roosen/ oft Violetten/ oft Sesamum nat ghemaeckt ende ghewreven / oft ghestooten met soete Amandels/oft Rosynen/oft met honich van desen/ oft Cassie/oft Manna, oft Tamar-Indi,oft conserve van Violetten/oft eenighe ander versuetende medicijne inghenomen/versueten de maghe/ende maecken sachten camerganck/ soo dat sy haest door de dermen slibberen(al ist dat sommighe anders willen segghen)ende en blijven niet meer daer aen hanghende/ noch en maecken gheen rimpels. Men gheeft in vanden pulver vande gele Myrabolanen van twee tot vijf dragmen/maer van dat wt de gheweickte gheperst is/van vijf dragmen tot twintich : Pulver vande Indi ende Kebuli van twee dragmen tot viere/vander infusie van viere tot thien dragmen. Maer hun decoctie verstopt haester ende stercker/dan d'wtgheperste infusie daer sy in gheweyckt hebben. De selve oock ghebraden purgeren min/ende stoppen stercker/maer noch meer die ghebrant zijn. Voorts hun pulver hoe dat cleinder ende subtijlder is/hoe dat crachtigher tsamen-treckt/ maer dwtgheperste infusie stopt min/ende purgeert alder meest. De gheconfyte Kebuli purgeren min / ende versterken meer de voedelijcke partien. Contrarie doen die ongheconfyt zijn.

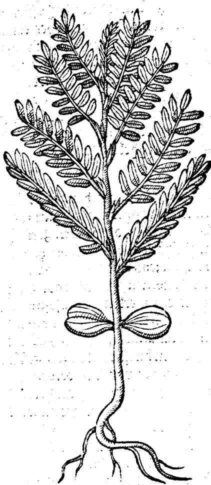
Vanden Emblicis.

Myrabolanen Emblici vercoelen een weynich / ende drooghen inden eersten graet : Sy suyveren oock de maghe vande rotte vochtighe humeuren / ende tsamen-treckende versterck en sy de selve/ oock de herssenen/zenuen/herte/lever ende de weecke partijen/ waerom datse goet zijn teghen de hertcloppinghe : sy maken oock appetijt/sy doen tbraecken ophouden / ende beletten tgherommel vander maghen/ sy vermeerderen tverstant/sy lesschen de groote hitte vande dermen/ende den dorst die daer af comen is. De groote zijn de beste/die dicke ende vast van vleesch zijn/swaer/ende cleyne steenen in hebben : Dese purgeren meer ende maken min rimpels inde maghe als sy in water inde Sonne gheweyckt worden/ tot datse van vochticheyt swillen : daer nae wtghedouwet zijnde / ende twee daghen in sueten wijn gheweyckt / moeten sy met sacht vier ghesoden worden / de welcke daer naer cout ghe worden zijnde/worden wtghenomen ende gheleyt in twierendeel swaers van zeer witten honich/ maer by dat sommighe doen specerijen/als Caneele/ Lignum Aloës, Cardamomum, Saffraen/ Gallia ende der ghelijcke.

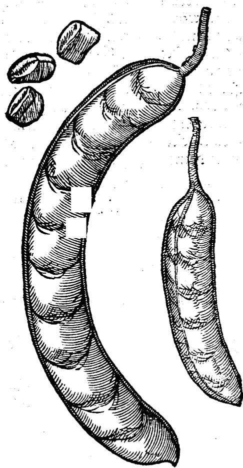
Vanden Bellericis.

De Myrabolanen Bellerici zijn lieflijck ende versterck en. Sy zijn cout inden eersten graet ende drooghe inden tweeden : Voorts zijn die van crachten den Emblicis aldernaest. D'alderbeste zijn de groote/die dicke ende vast van vleessche zijn/ende swaer.

Tamar-Indi.

Tamar-indi fructus & semina. Vruchten ende saet vanden Tamar-Indi.

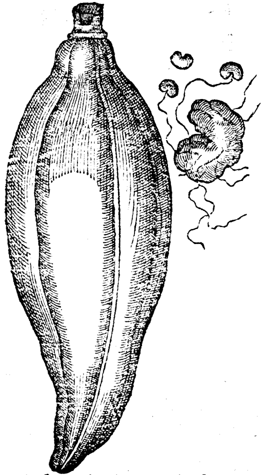

Hier voortijts en waren den Griecken meer / noch ons nv ter tijdt min bekent de vruchten die sy Tamarindi, soo veel te seggen als dadels/niet zeer bequamelijck en noemden. Want die van Oost-Indien/ van waer dat die ghebrocht worden / en segghen niet dat vruchten zijn van eenen boom die den Dayenboom ghelijck is/maer den Pruymboom/met bladers vande Wilghe/cleyne ghekerft oft gesneden gelijck die vander Essche/ maer soo groot als eenen Eyckenboom:nochtans en is de vrucht gheensins van fatsoene van een Daye / die de schorsse ende tvleesch met bruyne oft swerte zenuachtighe aderkens doorreghen heeft / waer in drie oft vier platte ende gehoeckte saeden ligghen: de smaecke vande vruchte suerder dan eenighe Pruyme is. De groene oft versche saden vande Tamar-Inden zijn dien vander Cassie eenichsins gelijck/ maer meerder ende ghekant/ghelijck een viercante Erwte / nochtans platter / de welcke groeyen in dicke haeuwen die vol cleyne aderkens loopen / den haeuwen van ons Roomsche boonkens niet onghelijck/maer meerder/ de welcke binnen Antwerpen te coope zijn ten huyse van Willem Driesch/ ende op ander wel ghestoffeerde winckels/ ende en zijn gheen vruchten van Dayboomkens oft der ghelijcke/ als vele ghemeynt hebben/ diese niet en hebben gesien. Dese selue hebben dickwils/ inden hof vanden voorseyden Willem Driesch ghesayt zijnde/ zeer aerdighe boomkens van onderhalue palme voort-ghebracht/die door de coude vanden Winter ghestoruen zijn. Een van dien gheuen wy hier ghecontersfeyt / met bladers op beyde sijden in orden teghen malcander ouer staende / ende lancks de stele ghelijck/ die vanden Water-varen gheuoeght/ groen van verwe/ende suer van smaecke/de welcke door den reghen oft teghen den onderganck vander Sonne hun in een trecken ende sluyten.

Cracht ende werckinghe.

Tamar-Indi zijn zeer ghesont den ghenen die veel colerijke humeuren hebben: Want by infusie purgerense de colerijcke vochticheden ende doen die te niete. De selue verdeylen oock ende maken subtijl de groue waterighe humeuren ende verslaen den dorst / want sy vercoelen ende drooghen tot in tbeghinsel vanden derden graet. Mesue. Tamar-Indi zijn een excellente ende niet hinderlijcke medicijne/ die cout ende drooghe is inden tweeden graet: Daerom bedwingtse de scherpheyt der humeuren / sy purgeert de colerijke vochticheyt / ende bedwingt de hitte ende furie des selfs ende van tbloet:

tbloet: Voorts gheneest sy de heete cortsen die versoetinghe van noode hebben / ende oock de Geelsucht: Sy bluscht den dorst/ende alle hitte vander maghe ende leuer/ende benemet tbraecken. Om dat die der coude maghen niet en souden hinderen / soo wordt dat belet met ander dinghen die de maghe stercken/ als met Spicanardi, Macis, Mastijck / sap van Alssem/ Venckel / Joffermarcke/ tamme oft wilde Cicoreye. Haer slappe werckinghe wordt versterckt met Wey van Geytemelck/oft sap van Grysecom / oft Hoppe: Sy worden gheweyckt in ses mael soo veel vande voorseyde sapen/ oft van ander simplen oft compositien / gelijck als is van driederhande Granaeten: daer naer wordense metten handen ghewreuen/ende dan eens werm ghemaeckt. Ten laetsten worden die door gedaen tot dat eenen dunnen ende claeren dranck is / principalijck alsmen de vierighe hitte rasscher wil lesschen. Somtijts worden oock tsamen met de selue gheweyckt Roosen/maer principalijck de Sandal-houten/Cederhout ende Spodium, op dat sy te stercker souden vercoelen. Sy worden oock sonder door-doen ingheghеuen/als die brandende hitte crachtigher moet ghebluscht zijn.

Guanabanus Scaligeri forte Clusio.

Guanabani medulla & semina. Marck ende saet vanden Guanabanus.

My heeft hier goet ghedocht naest de Tamarinden te stellen/om de ghelijcke crachten ende ghebruyck de Guanabanus, die vanden zeer gheleerden Herbarist Charles de Lescluse beschreuen ende geconterfeyt zijn/wiens bladers (dien vanden Lauwerboom oft Limoenen ghelijck / ende zeer herde saeden ghelijck een nierken ghefatsonneert / met dwitachtich/ broosch ende zeer drooghe marck van smaecke den Tamarinden ghelijck) ick dickwils gheproeft hebbe/ten huyse vanden zeer geschickten Apoteker ende borgher van Antwerpen Willem Driesch/in wiens hof wy dit gesaeyt hebbende int iaer 1559. ist wtgenomen met groene lanckworpighe bladeren den Laurus niet onghelijck.

De beschrijvinghe van Clusius **wt** Ouiedo.

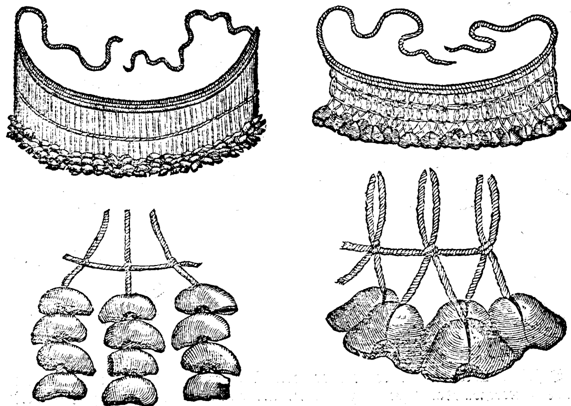
Guanabanus is eenen hooghen ende schoonen boom / met altijts groene bladers dien vanden Limoenboom ghelijck/ende een zeer schoone vrucht soo groot als een middelbaer Meloen/ de welcke nochtans somtijts soo dicke als een kindts hooft wordt. Dese vrucht heeft een groene schelle/die met seker schubben schijnt onderscheyden te wesen / gelijck de Pijnappel/maer effender ende niet soo zeer gheswollen/ gemerckt dat de geheele schelle dunne is/ende niet dicker dan vande Peeren. Tvleesch is zeer wit / ende zeer lieflijck van smaecke / dwelcke zeer haest ghelijck vetticheyt van melck inden mondt smilt. Lancks tvleesch ligghen groote saden ghestroyt / swertachtich ende wat meerder dan Cauworde saedt. Dese vrucht is cout van complexie/ ende zeer goet inden heeten Somer. Want al waere dat yemant een gheheel Guanabaen op ghеten hadde/hy en soude gheen hinder daer by hebben. Thout daer hy aen groeyet/is zeer onsterck. Dit schrijft Ouiedo. Maer dese Guanabanus is een ander dan de ghene daer Cæsar Scaliger mentie af heeft ghemaeckt in sijn boeck De subtilitate teghen Cardanus ghеschreuen / de welcke hy in deser manieren beschrijft. Guanabanus is eenen hooghen boom/ wiens struyck dien vanden Pijnappelboom ghelijck is / met groote lanckworpighe bladers: de vrucht is soo groot als een Meloen: de schelle is groen / blinckende ghelijck een Queappel/ ende eenen vingher dicke: tvleesch is binnen wit / suet ghelijck gheronnen melck/ waer in dat tsaedt light/ de Roomsche boonkens van fatsoen ghelijck. Ick meyne dat dit de vrucht is/ die inde voorleden iaeren wt Mosambique van Ethiopien tot Antwerpen ghebrocht werdt. De vrucht is grof/ ende onderhaluen voet lanck/ de welcke een dicke ende herde schelle heeft/ die met een dunne ende sachte maer groene wolachticheyt ghelijck de Queappels becleet is / met seker inde lengde wtloopende aders/oft eer voerkens/gelijck de Meloenen hebben. D'onderste deel is gheheel spits/ maer metten oppersten/te weten daer mede dat hy vande tacken nederwaerts hanght/is hy vast aen een stijf hert ende aderachtich steelken. Dese vrucht heeft wit vleesch / dwelcke de Mooren inde hitte vande

cortsen

cortsen ghebruycken om den dorst te verslaen/ want theeft een lieflijcke suericheyt. Dit vleesch ghedrooght is zeer morselachtich / in vueghen dat tusschen de vingher ghewreuen / soo cleyne als terwe bloeme wordt/ welck nochtans altijts de suerheyt behout. Lancks dit vleesch ligghet tsaedt hier ende daer ghesprêyt / van fatsoene ghelijck Nieren / oft de vrucht vanden oprechten Anagyris zeer ghelijck / nochtans blinckende swert / ende inde middel aen eenighe peeskens hanghende / ghelijck men byde figuere mach sien. Dit saedt in d'eerde ghesteken/ heeft plantkens voorts gebrocht / met bladers dien vanden Lauwerboom niet ongelijck/maer die inden eerst naeuolghenden winter gestoruen zijn.

Van desen in dien ghy meer begheert te weten sult ghy vinden in tboeck van Garcia dat Clusius overghesedt heeft.

Fructus Higuero apud Clusium.

Ahouay Theueti apud Clusium.

Clus. Jck bewaere ende houde by my vande saden van dese oft der ghelijcke vrucht/ wt de welcke dmarck ghenomen is / twee snoeren van cottoen ghemaeckt / voorts oock twee andere van eenighe hoeckachtighe vrucht by een gheuoegt. Elck van dese snoeren zijn ghemaeckt van twee oft drie reken van cottoen/ghelijck een net gheweuen/ aende welcke de ydel vruchten hanghen/ inder manieren als wy doen conterfeyten hebben. Dese pleghen de Canibales te ghebruycken in hun dansinghen / ghelijck de Mooren ende Spaignaerts hun bellekens ghebruycken : want ten is niet om segghen wat grooten gheluyt dat dese vruchten gheuen teghen malcander cloppende. Van de laetste maeckt Theuet mencie in deser manieren int 36. cap. vande singulariteyten van America. Ahouay is den naem van eenen boom die een fenijnighe ende dootlijcke witte vrucht draegt/ soo groot als een ghemeyne Castanie/ de ghedaente hebbende van een Griecsche Δ. De keest van dese vrucht is een zeer dootlijck fenijn / d'welcke d'een den anderen pleegt in te gheuen als sy tsamen twistich waren oft malcander benijden/ principalijck de mans hun vrouwen/ ende oock de vrouwen hun mans/ als sy op malcander ghestoort waren. Den wtlanders en deylense gheensins mede van dese vruchten als die versch gheplukt zijn/ oock en laten sy hun kinders de selue niet handelen/ dan als de keerne wtghenomen is / Want dan ghebruycken sy die in stede van bellen die sy aen hun beenen hanghen/ de welcke soo grooten gheluyt gheuen als onse bellen doen. De boom selue is soo groot als eenen Peerboom/ met bladers van drie oft vier vingheren lanck ende twee breet / die altijts groene zijn : De schorsse is wit van houte : De afghesneden tacken gheuen een melckachtich sap. Als den boom afghehouwen is / soo gheeft hy eenen zeer stinckenden reucke / waerom dat hy nerghens toe nut en is / iae niet om vier daer af te maken. De heere Jan vander Dilft heeft my mede ghedeylt vanden Ahouay van Theuet/ die van Clusius de selue ontfanghen hadde.

Lotus arbor, van sommighe Franchoisen Alysier. In Spaensch/Almez. In Italiaensch/Bagolauro ende Perlaro. In Linguagots/Micocoulier.

Guaiacum Patauinum, Vera Lotus Theophrasti.

Dese boom Lotus die zeer hooghe ende groot wasset/groeyet met grooter menichte inden lande van Languedoc/waer dat hy hoogher groeyet dan den hooghsten boom die daer is/tzy Eycke oft Noteboom/principalijck niet wijt van Montpelliers op een plaetse Boutonnet ghenoemt. De bladers zijn die vanden swerten Poplierboom oft Berckenboom ghelijck/maer een weynich smalder: De besien zijn rondt ende swert/meerder dan eenich Peper coren oft Myrtus besie/ die int eerste/ te weten/ inde Somer groen zijn/ende inden Herfst rijpe zijnde/ swert/ maer nerghens roodt/ als een wil segghen. Binnen is een keerne dien vanden Juiuben ghelijck / ende is een vrucht lieflijck om eten / die oock vanden kinderen zeer begheert wordt/ want hy is suet/ ende niet tsamen-treckende / nochtans is hy zeer goet teghen het Roodtmelisoen/ende dit is de zeer ghemeyne van Dioscorides.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De besien van Lotus stoppen den buyckloop : maer dwater daer de schauelinghen van thout in ghesoden hebben / ghedroncken oft met een clysterie ghebruyckt / is zeer goet den ghenen die het Roodtmelisoen hebben / oft den vrouwen die hun stonden te ouervloedich hebben: Tselue water maket hayr ros/ende stopt den buyckloop.

Guaiacum Patauinum Fallopij. Lotus van Theophr. Pockhout van Padua.

De zeer frayen boom/die inden hof van Padua ghesien/ ende zeer nerstich gheoeffent wordt/ ende ouerlanck vanden zeer geleerden man Fallopius daer ghesaeyt wert/ende voor Pockhout gehouden is gheweest / schijnt d'oprechte Lotus van Theophrastus te wesen : want de grootte ende bladers van Peerboom/Lauwerboom/oft grootste Steenpalme/ende de swerte vrucht/die soo groot als een Kerse oft Criecke is/in d'eerste groen sonder steelken/oft emmers zeer cleyne/daernae rijpe zijnde bruyn/ende zeer suet ghedroogt zijnde/ gheuen daer af ghetuyghenisse : In vueghen dat dese boom de Lotus is van Theophrastus ende Plinius. Maer soo Matthiolus die niet en weet te onderkennen/ soo en weet hy niet anders te doen/dan met sacken vol woorden den greettighen Leser te ouerladen. Want de ghene die hy seght dat hem van Constantinopel ghesonden is gheweest / en is voorwaer anders gheen/al en heeft hy gheen ghecontersfeyt dan dese van Padua. Maer midts dien datse hem

se hem drooghe ghesonden wert / soo was die wat dunner oft rouwer / maer andersins was tfatsoen vande bladers ende gheheele plante ghelijck. Dwelcke wy sekerlijck wel moghen affirmeren van gesien te hebben ende op trouwe vande zeer geleerde mannen / te weten van onsen vrient Doctor Bauhin Medicijn van Lyons / ende zeer excellent Herbarist / als oock vanden gheleerden Apoteker aldaer Valerant Donrez / die met menichte de selue in tbosch niet wijdt van Lions gheplucht hebben. Aldus soo zijnder twee soorten die gheheel bekent zijn / d'eene van Dioscorides, ende d'ander van Plinius ende Theophrastus: want wy hebben de schorsse van desen met een mesken gheopent / die wy binnen met een geele schorsse vonden / maer van buyten bruyn / ghelijck oock de vrucht was.

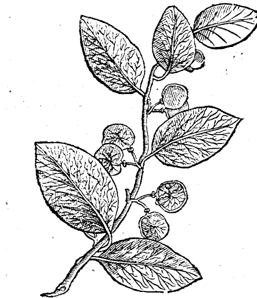
Guaiacum Indicum. Pockhout.

Dit hout d'welcke wt Indien van Calicout / ende Westersche eylanden / oock wten vasten lande vande Nieuwe werelt met zeer groote menichte om cleyn ghelt vercreghen wordt / is den Barbiers ende Quacsaluers bekent: ick laete varen dat de gheleerde meesters niet kennen en souden / die door Gods wille / met hulpe van dit hout eñ vande conste de grouwelijcke sieckte vande Pocken / de welcke wijt ende breet ouer gheheel Europen wreedelijck voorts ghecropen was / bycans wederom daerwaerts gedreuen hebben van daer sy eerst gecomen was: Nochtans en is ons niet volcomelijck noch ter tijt de rechte figuere van desen boom bekent. Men seght dat eenen hoogen schoonen boom is: sommighe segghen dat hy de bladers heeft vanden Granaetboom / ander vande Steenpalme / oft dien vanden Arbutus gelijck / maer minder / stijf ende blinckende: De struyck heeft een witachtige schorsse / met eenighe groene swerticheyt / ende ghepleckt. Sy segghen meest alle dat hy gele bloemen heeft. Maer de vruchten en weten ons de Schippers niet bescheedelijck te verclaeren / dan dat die rondt ende niet zeer groot en zijn. De Spaensche schrijuers seggen oock dat sy geel zijn / als die rijpe zijn / van fatsoene bycans als van twee Lupinen tsamen gheuoegt. D'excellentste hout is het zeer swert / ende dat zeer vet is: Wiens zeer groote deucht / ende olie die ghemaeckt wordt nv ter tijt zeer wel bekent zijn.

Cracht ende werckinghe.

Pockhout gheneest alle sieckten / sonderlinghe die wt coude humeuren den oorspronck hebben: met sijn bitterheyt ende scherpheyt soo verdeylet: het maeckt dunne / het vaeght / het drijft vut / het doet sweeten / ende betert de ghebreken vander huyt.

Eenen boom den Palma Sancta van West Indien ghelijck.
Indiæ occiduæ Palmæ Sanctæ similis arbor.

Vande schippers vande selue vlote / die inden voorleden Somer 68. van daer in Engellant wederghekeert zijn / heeft Morgan / ende ick van hem / tacken ghehadt / daer af dat ghy hier meught de figuere sien. Tzijn tacken van eenen grooten boom / die rechte zijn met de schorsse van Arbor Iudæ, eñ bladers dien vanden Citroen boom ghelijck / ghelijuich / cael / breeder dan die vanden Lauwerboom / maer corter ende vol aderkens. Int opperste van dese tacken groeyen bleecke lederachtighe blaeskens / gheheel rondt ende gheheel plat / bycans soo groot als een Fransche Croone / die inde middel saet van ghedaente ende verwe de Linse ghelijck hebben / maer platter ende bitter van smaecke.

Palum Sanctum Indiæ Occiduæ. In Spaensch / Palo Sancto.

Dese plante heeftmen ghehouden voor Palma, oft Palo sancto, de welcke een ander specie is dan Pockhout / hoe wel datse dien seluen ghelijck verclaert wordt / te weten niet groot / ghelijck de Essche / maer minder / ende eenverwich van schorsse. De bladers zijn dien vanden Wegebreen ghelijck / maer dicker / cleynder / vetter ende corter. De vrucht is soo groot als een Okernote / de welcke wel dient om camerganck te maecken.

Ebenhout. In Griecx / Ἔβενος. In Latijn / Ebenus. Hebenum, siue Xylo-Aloës Officinarum.
In Franchois / Ebene noir. In Spaensch / Ebano.

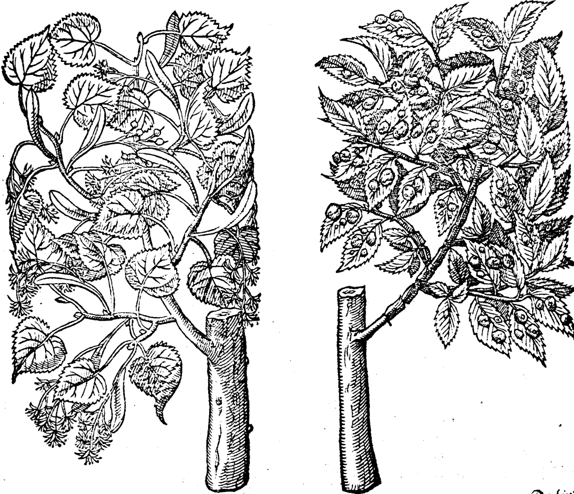
Hebenum vande Apotekers / is sonder twijfel een soorte van Guaiacum oft Pockhout / want de

zeer herde ende zeer swaere blocxkens oft barderkens / die inde winckels ghesien worden / ende int water gheleyt te gronde gaen/als oock de vettichEyt die metten vier daer wt comt / ghelijck als wten Pockhoute/iae selfs tghesichte/crachten ende smaecke/schijnen tselue te ghetuyghen: want theeft oock den reucke van Pockhout/ende de crachten worden tot tselue ghepresen daert Pockhout toe dient. Voorts op dat niemant ons voor en worpe dattet swert Ebenhout alleene in Indien groeyet (als de Poete seght:) soo segghen wy dat den Ebenhout mach tselue ghebeuren dat den Pockhoute geschiet/ dwelcke niet alleene opde frontieren van Taprobana int Suyd-Oosten gheleghen / maer dat oock in West-Indien/dat zeer verre van daer is gheleghen/int wilde groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Voor tbeste Ebenhout wordt gehouden dat van Ethiopien/ende tswerte/dwelcke sonder eenighe aders is ende soo effen als eenen ghepolijsterden hoorne: alst ghebroken wort/toonet hem wel vast ende dichte/ende is bytende en tsamentreckende van smaecke / maer op gloeyende colen gheleyt/ gevet eenen lieflijcken reucke/sonder quellinghe van roock. Het versche op tvier gheproeft zijnde/ontsteeckt om sijn vettichEyt : ende op eenen wetsteen ghewreuen/wordet geelachtich. D'ander soorte is dat van Indien/d'welcke witte strepen ende die geelachtich zijn onder-tusschen heeft loopende / ende oock veel vlecken : maer d'eerste soorte is de beste. Op sommighe plaetsen wordt Sesamin-hout oft doornachtighe houten voor Ebenhout vercocht / d'welcke hier door onderkent wort / dat de selue voosachtich zijn ende in roode berderkens ghesaecht worden die gheen scherpheyt en hebben / noch reucke en gheuen als die ghebrant worden. Ebenhout neemt wech de schemeringhen vanden ooghen/ ende is witter maten goet teghen de fluxien ende puysten:maer sal noch beter helpen / ist dat yemant een wetsteenken daer af ghemaeckt hebbende / tselue met ooghe medicijnen ghebruyckt. Tis zeer goet tot medicijnen vanden ooghen/ist dat de schauelinghen oft saeghmeel in wijn van Chio eenen dach ende nacht ghewevckt zijnde/tot een ooghe-salue ghebrocht worden. Sommighe de selue van te voren cleyne ghewreuen hebbende/suyghen die/ende doen voorts de reste als voren. Ander ghebruycken water voor wijn. Ebenhout wort in eenen nieuwen eerden pot ghebrant / tot dat in colen verandert is/ende wort ghewasschen op de maniere van ghebrant loot/ende alsoo ist goet teghen de drooghe ende schurfte leepicheyt der ooghen.

Linden. In Grieck φιλύρα. In Latijn/Tilia femina Theoph. In Hoochduytsch/Linden. In Frãchois/Tillet eñ Tille. In Spaensch/Teja. In Italiaensch/Tilia ende Teio.

Ypeline. In Latijn/Tilia mas. In Hoochduytsch/Steinlinden. In Italiaensch/Tilia malchio.

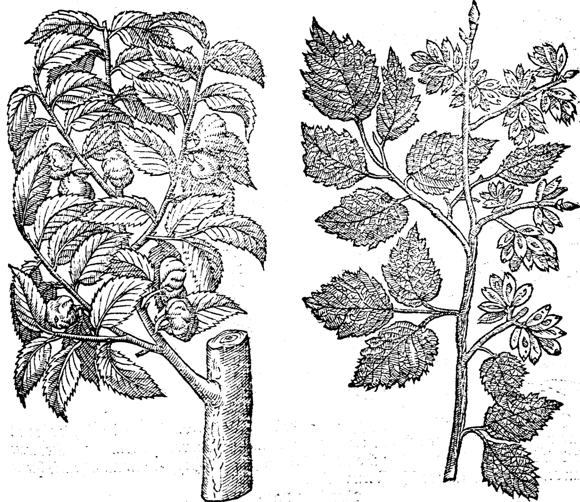
De Linde groeyet veel oueruloedigher inde coude landen / als Duytschlandt/ Nederlandt / ende Vranckerijck/dan in Italien oft in tlandt van Languedoc/ ouer al worden zeer schoone Linden/ met haer tacken wijt ende breet wtghespreyt/ ende int ronde zeer wijt geleyt ende gewelft. De bladers zijn breeder dan die vanden Poplier oft Berckenboom ende ghekerft / dien vanden Lotus ghelijck. De tacken zijn vol bladers. Linde manneken oft Ypeline ghenoemt en is niet gheheel van ghedaente ende bladers de voorgaende ghelijck / hoe wel datter cleyn onderscheyt tusschen is. De bladers zijn dien vanden Olijue niet onghelijck/ ende rouw oft gherimpelt. Dese draegt bloemkens/ ende gheen besiekens ghelijck dwijf ken doet/maer tsaedt ende de bloeme in blaeskens/ghelijck de Carpinus doet.

Cracht ende werckinghe.

De schorsse vande Linde gheknout/ ende op wonden gheleyt/gheneest die. De bladers in water ghesoden/doen de gheswillen scheyden ende vergaen. De vochticheyt die wt den marck loopt vanden opghesneden boom/ geneset d'wtuallen vanden hayre/ alst hooft daer mede ghestreken wordt. Water ghedistilleert van Linden bloeysel ende ghedroncken/ gheneest de vallende siecte / door haer heymelijcke cracht/ende is wtnemende goet om de baeringhe haestelijck te voorderen.

Olmboom. In Griecx/πτελέα. In Latijn / Vlmus. In Hoochduytsch/Vlmen/ Iffenholtz/Kistenholtz en Lindbast. In Franchois/Omeau. In Spaensch/Olmo. In Italiaensch/Olmo. In Enghelsch/Elmtree.

Anderen Olmboom niet breeder bladeren.

De Olmboom is zeer ghemeyn ende zeer goet om kennen: zijn bladers en zijn dien van Ypeline oft Elsen niet zeer onghelijck/op de welcke blaeskens groeyen / die vol wormkens zijn / ende daer wt een lijmachtighe vochticheyt loopt. Thout is van verwe den Palmboom ghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bladers/schorsse ende tacken hebben een dick-makende cracht. De bladers van Olmen met azijn ghestooten/zijn zeer goet teghen de quade schorftheyt/daer op gheleyt. De selue ghestooten/ ghenesen de versche wonden/daer op gheleyt/ maer noch beter de binnenste schorsse/ als die wonden inde plaetse van doecken daer mede verbonden zijn / want men kan die ghelijck een snoer buyghen. De buytenste schorsse vanden Olmen tghewichte van een once met wijn oft water ghedroncken / iaegt af de coude flegmatike vochticheden. De ghebroken beenders ghenesen te rasscher/

 alsmen

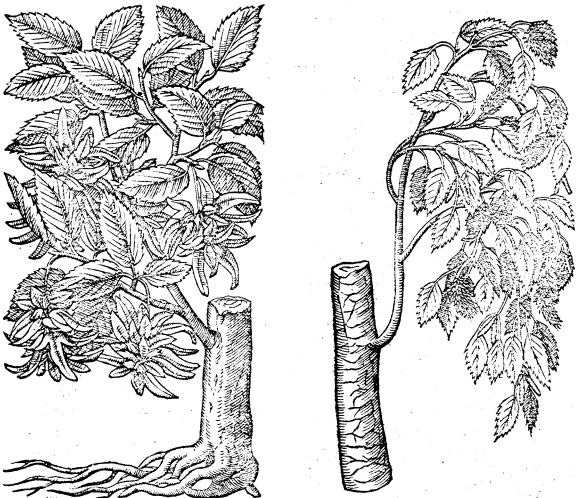
alsmen die stooft met water daer de bladers / schorsse/ oft wortel in ghesoden hebben. De vochticheyt die inde blaeskens groeyet als de bladers eerst wtspruyten / maken de huydt ende het aensicht schoon ende claer/daer op ghestreken. Als dese vochticheyt drooghe wordt/ soo verandert die in beestkens / die den mugghen ghelijck zijn. De ionghe malsche bladerkens ghesoden / worden ghelijck moes voor toe-spijse ghebruyckt. De melck-koyen crijghen vande bladers veel goede boter. Als sy afrijssen/maken sy tlandt vet. De schelle vande wortel is lijmachtich ende versacht ghelijck witten Hemst.

Anderen Olmboom met breeder bladeren.

In West-Vlaenderen hebbense een ander soorte van Olmboom met breeder bladeren dan de voorgaende/ ende is herder van hout/ende daerom zeer nut om wielen van waghens te maecken.

Betulus. In Walsch/Carne. In Italiaensch/Carpino.

Berckenboom. In Latijn/Betula. In Hoochduytsch/Birkenbaum. In Franchois/Bouleau ende Bouiller. In Italiaensch/Betula, Bettola ende Bidollo. In Engelsch/Birche tree.

De iongher Herbaristen willen segghen dat dese de Carpinus van Theophrastus is / hoe wel dat een gheslachte is vanden Olmen : want de bladerkens zijn dien vanden Olmen ghelijck / maer tsaedt is bladerachtich/ende soodanich als de bladerkens zijn inde Hoppe-bloemen. Thout is herder dan den Olmboom/ende de schorsse witachtich.

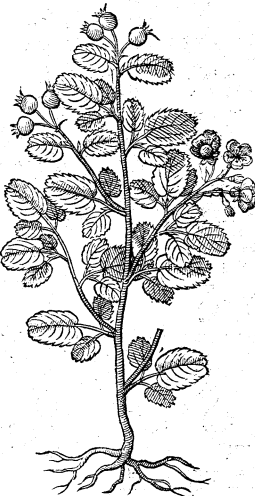
Bercken-boom.

Berckenboom is den kinderen wel bekent / midts dat de roeden daer af ghemaeckt worden. De bladers zijn dien vanden Elsen oft Bueckenboom niet onghelijck / groeyende aen rechte / dunne/ buyghsame tackskens/ die nut zijn om bessemen te maken. De Cattekens zijn dien vanden Haselaer ghelijck. Twater dat wt den brandenden hout loopt / is goet in d'ooghen ghedaen om de vlecken te benemen.

Elsen. In Grieck. Κλήθρα. In Latijn / Alnus. In Hoochduytsch/Erlenbaum. In Franchois/Aulne. In Italiaensch/Alno. In Enghelsch/ Aller of Alder.

De Elsen groeyen gheerne op natte gronden ghelijck de Wilghen/ ende aende canten vande beken/ende worden ghebruyckt om daer mede te verwen. Sy zijn wel bekent door de bladers die den bladers vanden Haselaer niet zeer onghelijck en zijn. Maer de schorsse wordt meest ghebruyckt / de welcke binnen bruyn-ros is.

Amelanchier. In Linguagots/Auelancques, oftoock is Alsier vanden Franchoysen.

Haselaer. In Latijn/Corylus persimilis Alno. Corylus sylvestris. In Hoochduytsch/Haselnußbaum. In Franchois. Noisettes. In Engelsch/Haseltre/the fylberde.

Cracht ende werckinghe.

Matth. De vochticheyt die wt den tronck vander Else loopt als hy met een boor doorboort is/ langhe ghedroncken / is zeer nut om te breken den steen inde blase ende nieren / ende maeckt de huyt schoon ende claer / daer mede ghestreken. De selue gheneest de sweeringhen des mondts / als de mondt daer mede ghewasschen ende ghespoelt wordt.

Amelanchier.

Daer en is naeuwe eenighe plaetse die wat rouw is in tghebergte van Prouence / oft dese plante en groeyet daer. Sy heeft zeer veel rechte/ effen / glatte / ende herde rijskens/die een swerte schorsse hebben. De bladers zijn lanckworpich/dien vanden Sauceboom ghelijck/ maer meerder ende stijf/ tusschen de welcke veel ronde/ swerte ende volle besien groeyen/ soo groot als Myrtus besien/met eenen honichachtighen smaecke / die van tghemeyne volckskn veel gheten worden / Amelanches oft Auelanques ghenoemt/soo veel te seggen als honichachtich. Dit boomken heeft recht opgaende groene ende ghetackte rijskens / die wter maten stijf ende hert zijn / van vier oft vijf cubitus lanck/ vande welcke bessems ghemaeckt worden / om mede te vaghen. De rouwe plaetsen by de stedekens Mostiers ende Sisteron aldaer ghelegen/zijn vol van dit ghewas.

Haselaer.

Den Haselaer is van tacken ende bladers de voorseyde Elsen ghenoech ghelijck. Inden winter gheeft hy zijn hanghende Cattekens / de welcke dien vanden Berckenboom meer dan vanden Elsen ghelijck sijn. De Haselnoten soo wel tamme als wilde/ zijn den Pistachen van grootte ghelijck/ ende den kinderen zeer wel bekent. De wilde Haselnoten zijn ronder dan de tamme/de welcke lanckworpich ende tweederhande zijn / te weten met roode keerne ende witte / hebbende oock veel langher sloesters dan de wilde. Haselnoten zijn quaet om verteerē/gelijck oock zijn alle ander herde keernen.

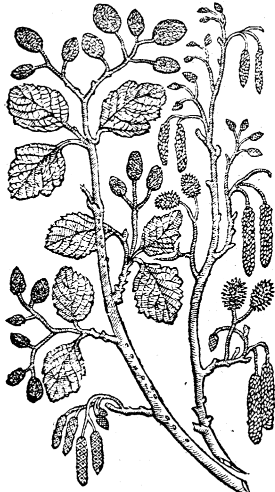
Cracht ende werckinghe.

Diosc. Haselnoten zijn de maghe hinderlijck/nochtans de selue ghestooten ende met Meede gedroncken/ghenesen den verouderden hoest. Gheroost ende met wat Pepers gedroncken/verteeren de

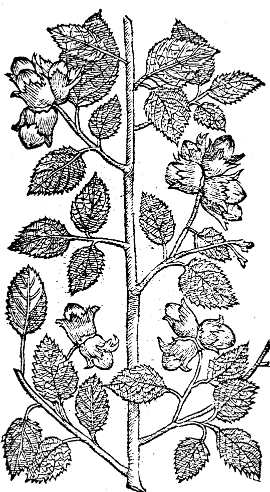
 catarrhen

Elsen. Κλήθρα. Alnus. Erlenbaum. Aulne. Alno. Aller of Alder.

Deze figure moest staē inde voorgaēde pagie 222. by haeren tytel.

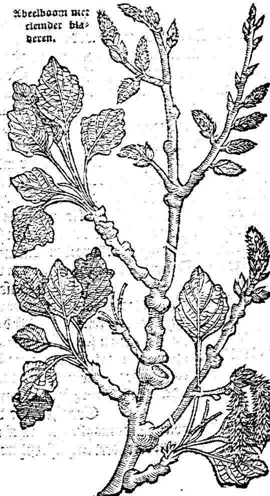
Wilde Haselaer.

Abeelboom. In Griecx λευκὴ. In Latijn/Populus alba latifolia. In Hoochduytsch/Abielbaum/ Pappelbaum. Weysz Alberbaum/Weysz Popel weyden. In Walsch/Obeau, Aubel oft Obel. In Spaensch/Almano blanco. In Italiaensch/Popelo bianco. In Enghelsch/White Popler.

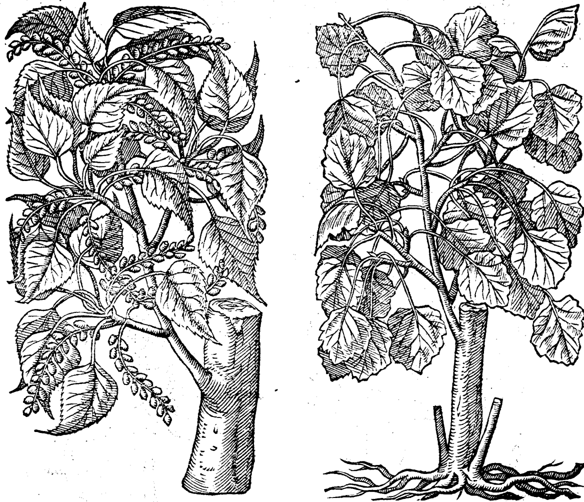
Abeelboom met cleinder bladeren.

catarrhen ende fluxien. Tot asschen ghebrant ende met Beeren smout oft ruet ghemengt / benemen het wtuallen vanden hayre/ ende doet het wtgheuallen hayr weder groeyen. Sommige segghen dat de schelpen vande Haselnoten tot asschen ghebrant/ ende met olie ghemengt/ de graeu ooghen vande kinderen swert maken alst voorhooft gheboort is.

Populierboom. In Griecx. Αἴγειρος. In Latijn/ Populus nigra. In Hoochduytsch/ Aspen ende Popel weiden. In Franchois/ Peuplier. In Spaensch/ Alcamo negrillo. In Italiaensch/ Popolo negro. In Engelsch/ Blake Popler tree.

Ratelaer oft Niespenboom. In Griecx/ Κερκίς. In Latijn/ Populus Libyca. Libyca Plinij. Cratægus Theophr. quorundam. In Walsch/ Niespe. In Franchois/ Tremble. In Italiaensch/ Popolo Montana. In Enghelsch/ Aspe.

De soorten van dese boomen groeyen gheerne op vochte plaetsen/ende aende canten soo wel vande staende als loopende wateren/maer meest de Poplierboom / de welcke ronde/ lanckworpighe bladers heeft/die bouen spits zijn/ende int beghinsel doncker-groen ghelijck de Veyl. Aen lanckworpige steelkens groeyen besikens troswijs by een / op de maniere vanden ronden Peper. Maer den Abeelboom heeft altijts beuende bladers/ die bouen groen ende onder siluer-wit zijn ghelijck de Hoef-bladers/maer somtijts oock ghehoeckt. Ende eer die bladers voorts comen/ soo gheeft desen boom cattekens ghelijck de Wilghe met bree-bladers doet. Den Abeelboom met groote breede bladers is in West-Vlaenderen ende Walslandt zeer geoeffent om dat hy rasscher groeyt ende profijtelijcker is. D'ander die cleynder bladeren heeft/is in Brabant ende ouer al zeer ghemeyn/ende en verschilt andersins niet vele vanden voorgaenden. De bladeren van allen en worden niet ghepresen int landt te mesten.

Ratelaer oft Niespenboom.

De Ratelaer is wt beyde de voorseyde goet om kennen / maer den Poplierboom is hy meest ghelijck/ ende heeft ronder/minder/ende corter bladers/ die oock herder/witter ende botter zijn/maer zeer ghekerft oft gheschaert / die oock onghelijck meer beuen: waerom dat hy in Franchois Tremble genoemt wordt.

Cracht ende werckinghe.

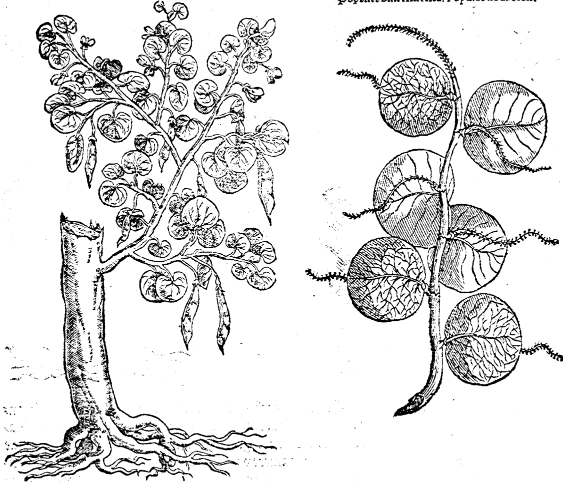
Diosc. Schorsse vanden Abeelboom tghewichte van een once met wijn inghenomen / is zeer goet teghen Sciatica/ ende coudepisse. Men seght dat de selue met de niere van eenen Muyle inghenomen/

ghenomen/ doet van kinde misvallen / ghelijck oock doen de bladers met wijn inghenomen. Tsap vanden Abeele is zeer goet laeuw inde ooren ghedrupt teghen de pijne ende sweeringhen vanden ooren. De ronde botten vanden Abeelboom met honich ghemengt / ghenesen de schemeringhe vanden ooghen / daer op ghestreken. Men vindt gheschreuen dat de schorsse vanden Abeelboom ende vanden Popelierboom/ in stucskens ghesneden/ ende in voorkens met mest begrauen/ tot allen tijden vanden iaere goede Campernoillen voorts brenghen. Popelier-bladers met azijn ghestooten zijn zeer goet teghen de pijne vanden Fleirsijn/ daer op gheleyt. De Popelierboom gheeft een gomme/die in morwe-makende saluen gebruyckt wordt. Tsaedt vanden Popelierboom met azijn inghenomen/is zeer goet teghen de vallende sieckte. Men segt dat de vetticheyt vanden Popelierboom drupt/ende met de riuiere de Pau afvloyet/ hart wordt/ ende in Electrum verandert / dwelcke wy geel Emmer noemen. Tselue Emmer stijf ghewreuen /geeft eenen lieflijcken reucke/ende wordt gout-geel. Tselue ghestooten ende ghedroncken stopt de fluxien vander mage ende den buyckloop.

Geel Emmer
Succinum.

Arbor Iudæ van die van Montpelliers. Arbor Iudæ Monspelliensium. An Cercis Theophrasti ? Siliqua sylvestris Clusij. Acatia Matthioli.

Popelier van America. Populus noui orbis.

Desen zeer aerdighen boom/ alsmen aenmerckt sijn haeuwen ende saedt dat ghelijck is de Linse/ is den Cercis van Theophrastus: de welcke veel groeyet aende wateren/ ende canten van vette ackers / somtijts oock op de lustighe hoeuels van Verone ende Languedoc / ende oock in Toscane niet verre van Sena/waerom dat hy Matthiolus niet en soude behoort hebben onbekent te wesen. Niette-min hadde hy hem ghekent/ hy en soude desen sijnen landtsman in sijn Cruydtboeck niet verswegen hebben/ ghemerckt dat hy andersins / iae zeer ghemeyne planten van Constantinoplen voorts brengt/ ende niet zeer te passe comende oorsake neemt / om daer af te spreken / oft emmers de selue wt ander boecken inde sijne brengt. De fraeyheyt doet desen boom terstont aensien ende maeckt hem bekent. Hy draeght veel bloemen dichte by een groeyende/ de welcke voor de bladers voorts comen/ van verwe purper-roodt / ende blijde / nae de welcke in Oostmaent rijpe haeuwen volghen dien vanden Cicercula oft Erwten ghelijck/waer in tplat saedt light den Linsen niet ongheliick/ oft dien vanden Brem/welcke platte haeuwen van buyten bruyn-roodt zijn/ meer dan eenen vingher lanck en breet/ eenichsins dien vanden Seneboom ghelijck maer rechte. De bladers zijn geheel rondt/dien vanden

Asarum

Asarum niet ongheliJck/vol aderkens oft zenuen gelijck die vanden Cyclamen, oock dicke ende blinckende. Sommighe van dese boomen draghen witte bloemen inde houen van Nederlandt.

Popelierboom van America.

Ouer elf iaeren gheleden hebben Enghelsche cooplieden wt America wederkeerende / van daer zeer groote tacken gebrocht van eenen niet min frayen boom eñ den voorgaenden niet zeer ongelijck/ vande welcke wy hier de figuere vã meester Morgan zeer goede Apoteker van Londen ons geschoncken/presenteren eñ voor ooghen legghen. De tackskens zijn een weynich crom/ende hebben van een halue palme / oft palme tot palme knobbels / waer wt elck een steelken groeyet / ende op elck steelken een blat/ dat gheheel rondt is/ ende nerghens gheschaert dan daer tsteelken aen vast is / maer dicke/ stijf/ende breeder dan die vanden Arbor Iudæ, wt de welcke groeyen soo wt d'een als wt d'ander zeer langhe snoerkens die vanden Popelier ghelijck/beset met veel cleyne besikens/gheheel op de maniere vanden Popelierboom / waerom dat dese wel mach ghenoemt worden Popelier van Peru. Van smaecke is dese plante zeer tsamen-treckende ende een weynich verwermende ende soutachtich.

Moerbesien-boom. In Griecx/ Μορέα ἢ συκαμῖνος. In Latijn/Morus celsa Officinarum. In Hoochduytsch/Maulberbaum. In Franchois/Meurier. In Spaensch/ Moral, Mora oft Moras. In Italiaensch/ Moro. In Enghelsch/ Mulberen tree.

Witte Moerbesien-boom. In Latijn/ Morus candida. In Franchois/Meurier blancq.

De Moerbesieboom groeyet gheerne in een ghetemperde locht/ soodanich als is die vanden lande van Verone/Padua ende Auignon in Prouencen/ende op meer ander plaetsen/ waer dat die vele gheplant worden tot voetsel vanden Syde-wormen. De ghemeyne Moerbesie-boom gheeft laet sijn bloemen/ende rouwe kattekens. De bladers zijn lanckworpich/dien vanden Elsen gelijck/ maer meerder/ronder/swerter/gherimpelt/ende een weynich gekerft. De Moerbesien rijpe wordende/zijn van veel greynkens by een vergaert/ die eerst wit zijn / daer naer roodt/ ten laetsten bruynroodt/ ende zeer lieflijck om eten.

Witte Moerbesieboom.

De witte Moerbesie-boom heeft minder ende slapper bladers/rondtsom gheschaert/dien vanden Abeelen oft berg-Vlier ghelijck. De besien zijn witachtich/slap/ende lieflijcker/maer de Moerbesien

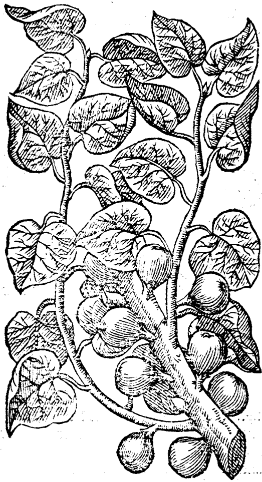
zijn

zijn veel smetser dan de ghemeyne Moerbesien / bequamer om walghinghe dan voetsel te gheuen/ licht vanden boom afvallende/ ende geheel smets. Oock is den boom veel minder/ die nochtans vande boeren zeer gheacht wordt/ om dat hy zeer nut is om de sijde-wormen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De Moerbesieboom is zeer wel bekent / wiens vrucht camerganck maeckt / maer is der maghen hinderlijck/ende verrot lichtelijck. Tselue doet oock tsap vande Moerbesien. De Moerbesien ghesoden in eenen coperen pot / ende inde Sonne ghestelt om te winnen / crijght een stercker tsamen-treckende cracht/maer met een weynich honich daer by gheuoegt/ zijn die zeer goet teghen de catarrhen/voorts-etende sweeringhen/ ende swillingen vanden amandelen/ maer hun cracht wordt ghemindert met aluyn/galnoten/saffraen/ende Myrre. Desghelijckx oock met saedt vanden cleynen Tamariscus boom/Irios ende Wieroock manneken. De groene Moerbesien worden ghedroogt/ ende ghestooten in saussen gebruyckt in stede vanden besien van Sumach/om den buyckloop te stoppen. De schorsse vande wortel in water ghesoden ende ghedroncken / maeckt camerganck / ende iaeght af de breede wormen des buyckx/ ende is oock zeer goet den ghenen die Aconitum ghedroncken hebben. De bladers vanden Moerbesieboom met azijn ghestooten/ ghenesen de verbrantheyt/ daer op gheleyt. De selue met wijngaert ende Vighebladers in reghenwater ghesoden / verwen thayr/daer mede ghestreken. Tsap vande bladers eenen croes vol ghedroncken/is zeer goet tegen de beten vande fenijnighe beesten ende spinnen. D'water daer de schorssen in gesoden hebben/ ende tsap vande bladers / zijn zeer goet teghen den tandtsweere / als den mondt laeuw daer mede ghespoelt wordt. De wortel ontrent den Oost doorsteken/ende rondtsom een voorken ghegrauen/ laet een sap van haer gaen/dat des anderdaegs stijf gheuonden wordt/ d'welcke teghen den tandtsweere zeer goet is/ende doet scheyden de gheswillen/daer en bouen maket camerganck.

Sycomorus.

De Sycomorus die in Syrien ende Egypten groeyet/ hebben sommige te vergheefs willen segghen dat in Italien/Spaignen/iae in Europe ende Indien van selfs groeyde:want sy en heeft daer niet eens haer botten ghegheuen/ hoe wel datse inde bosschen van Syrien vele van selfs groeyet/als de Prophete Amos ghetuyght/de welcke seyde dat hy een schaepherder was / ende dat hy ghewoone was daer ende ontrent gelegen plaetsen de Sycomoren te plucken. Oock zijnder niet luttel hedensdaegs/die de selue/ daer ghereyst hebbende ghesien hebben/de welcke sommighe reysende Monicken/ die nerstigher dan wy waren / onsen vrienden ende ons binnen Verone ende Bologne met woorden sulcks verclaert hebben/ als dat hy den Moerbesieboom veel ghelijcker was dan den Vijgheboom. De bladers zijn die vanden Apocynos oft Moerbesie boom niet onghelijck : oock is hy aende vruchten zeer goet om kennen / de welcke aenden tronck oft onderste tacken byde sijde-tacken vast hanghen/ende is van fatsoen ende ghedaente half tusschen de Vijghe ende Moerbesie/ eñ soo groot als een cleyne Vijghe/nochtãs gheen saeykens oft greynkens binnen hebbende. Diosc, De Sycomorus wordt oock van sommige Sycaminos, dat is te segghen/ Moerbesie-boom ghenoemt/ wiens vrucht oock Sycomorus ghenoemt wordt om haeren crancken smaecke. Het is eenen grooten boom/ den Vijgheboom ghelijck/ vol bladers/ende melckachtich sap. De bladers zijn dien vanden Moerbesie boom niet onghelijck / ende draegt drie oft viermael siaers vruchten / niet aende tacken ghelijck de Vigheboom/ maer aenden struyck/ de wilde Vijghen niet onghelijck/de welcke sueter zijn dan die onrijpe Vijghen/sonder eenighe greynkens binnen te hebben / die oock niet rijpe en worden / dan als sy te voren met de naghel oft mesken ghequetst worden. Desen boom groeyet zeer vele in Carien/ende Rho-

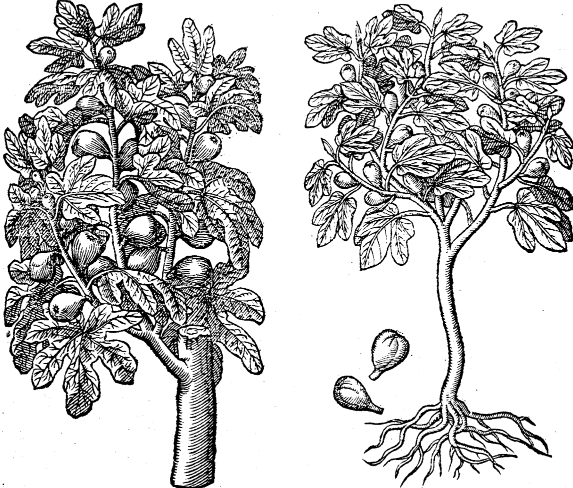
de Rhodes / ende plaetsen daer luttel Terwe groeyet/ waer dat hy oueruloedich vruchten gheuende/ een groote hulpe gheeft alst dieren tijt is.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De vrucht vanden Sycomorus gheeft zeer cleyn voetsel: maer hy doet lichten camerganck hebben/ende en is der magen niet goet. T'sap wordt in d'eerste vande Lente witten malschen boom ghetrocken/ eer dat hy vruchten draegt/nae dat metten slach van eenen steen d'wtterste schorsse afgheschelt is / want in dien de schorsse dieper ghequetst waere / daer en soude niet wtuloyen. Den traen oft vetticheyt wordt in een sponsie oft wolle ontfanghen/de welcke gedroogt/ende in coeckskens ghemaeckt/ wordt in eenen eerden pot wegh ghelevt. T'sap heeft een morwe-makende cracht/ tgeneest de wonden/het doet de vergaederinghen scheyden die het teeren beletten/ende wordt oock ingenomen/oft van buyten ghebruyckt/teghen de beten vande fenijnighe dieren/ verherde milten/ pijnen vande maghe/ende craeuwagie/maer daer comen haest wormkens in. In Cijpers groeyet oock eenen boom van een ander geslachte/ de welcke eenen Olmboom zijnde/ nochtans bladers heeft vanden Sycomorus,ende vruchten soo groot als Pruymen/ maer veel sueter/andersins is hy voorts den voorseyden ghelijck.

Vyghehoom. In Griecx. Συκῆ. In Latijn/Ficus. In Hoochduytsch / Feyghenbaum. In Franchois / Figuier. In Spaensch/Higuera. In Italiaensch/Fico. In Enghelsch/ Figgetree.

Cleyne Vygheboom/oft Naenken. Chamæficus, siue Humilis Ficus. Ficus Pumilio.

De vrucht vanden Vijgeboom is een groot onderstant dien van Spaignen / Italien ende Prouencen/ waer dat ghy boschkens moghet sien van Vijgheboomen die inde Lente ende inden Herfst zeer schoone Vijghen draghen. De bladers zijn zeer groot met diepe schaerden in vijuen ghedeylt/ de welcke rouw ende graeuachtich zijn dien vanden witten Moerbesieboom/oft Spondylion gelijck. De vrucht is veel sueter vol ende versch/ dan drooghe zijnde ghelijck die ouer al gheten wordt / ende is geelachtich-wit oft bruyn-blaeu. De Vijgheboom-naenken en verschillet niet vanden voorgaenden/dan van grootte. De Caprificus is dē Naenken gelijck/groeyende aen oude muren ende aen de weghen ouer al in Languedoc. De vruchte wordt selden rijpe ende is cleyne ghelijck alle andere wilde vruchten. Wilde Vijgeboom oft Caprificus.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Versche ende groene rijpe Vijghen zijn der maghen hinderlijck / ende maecken camerganck/ maer die haest weder ghestopt wordt: oock doen sy sweeten ende blaerkens wtloopen/ sy verslaen den dorst ende vercoelen de hitte. Drooghe Vijghen hebben een verwermende natuere/ ende voeden de crachten / maer sy maecken meerder dorst / ende doen camerganck hebben / nochtans zijn die tot de catarrhen ende vochticheyt van maghe ende buyck/ niet goet. Drooghe Vijgen zijn goet voor de kele/strote/nieren/blase/ ende oock den ghenen die door langhe sieckte bleeck gheworden zijn/oft die cort van aessem zijn/den watersuchtighen/ende tegen de vallende sieckte. De selue met Hysope ghesoden ende ghedroncken/ suyueren de borst / ende zijn zeer goet teghen den verouderden horst/ende verouderde ghebreken vande loose. Vijghen met Salnitrum ende wilt Saffraen saedt ghestooten/ende daer naer gheten/maecken camerganck. In water ghesoden ende daer mede ghegorghelt/zijn zeer goet voor de heete gheswillen vande kele ende amandelen des monts. Vijghen worden met Gersten meel in plaesters ghemengt/ ende met Fenegrieck ende Ptisane tot stouinghe vande vrouwen/maer met Ruyte ghesoden worden die met een clysterie in ghedaen / teghen de Colijke. Vijghen ghesoden doen de herde gheswillen scheyden / ende maecken morwe ende rijpe de bloet-sweeren/ gheswillen ontrent de ooren/ sonderlinghe als daer Salnitre, Ireos oft Calck by ghedaen is. Tselue doen oock de rauwe/als die met de voorseyde dinghen ghestooten worden. Met schellen van Granaet-appel ghestooten suyueren de sweeringhen ontrent de nagels vande vingheren/maer met Coper-roodt ghestooten / ghenesen sy de loopende sweeringhen vande schenen ende voorts etende seericheden. Met wijn/Alssem ende Ghersten meel ghesoden/zijn zeer goet ghelijck een plaester ghelеyt op den buyck vande watersuchtighe persoonen. Vyghen ghebrant ende met een Ceratum ghemengt/ghenesen de cackhielen ende crauwagie / maer raew ghestooten ende met mostart-saet ghemengt ende eenighe vochticheyt/doen vergaen het tuyten vanden ooren/daer in ghedrupt. Het melckachtich sap soo wel vande tamme als vande wilde vyghe / doet ghelijck runsel/ dmelck runnen/ende doet gherunnen melck weder scheyden/ ghelijck oock den azijn doet. Tmaeckt blaerkens op dlichaem ghestreken/ ende opent de ganghen: het maeckt camerganck / ende suyt de moeder inghenomen met een ghestooten Nux Græca,maer met den doyer van een ey ghemenght/ verwecket de maentstonden van buyten daer op gheleyt. Met was/meel van Fenegrieck ende azijn ghemengt/gheneest de pijne vanden fleirsijn/ghelijck een plaester daer op gheleyt. Met meel van Gherste-mout oft Graut ghemengt/suyuert de quade schorftheyt/ crauwagie/masen/ sproeten / ende der ghelijcke mismaecktheyt vander huydt/ende aensicht/oock witte seericheyt ende loopende sweeringhen des hoofts. Tselue melckachtich sap is oock zeer goet inde wonde ghedrupt als yemant van Schorpioenen ghesteken is/oft van eenen dullen hont ghebeten. Tselue verdrijft den tantsweere/ alsmen cattoen daer in nat maeckt ende inde holle tanden steket. Met vet oft ruet ghemengt/verdrijft de wratten daer rontsom ghestreken. Tselue doet oock tsap dat wt de ionghe tackskens vanden wilden Vygheboom / die vol melckachtich saps zijn / eer de botten wtghecomen zijn / gheperst wordt/ende witer Sonnen ghedroocht zijnde/ bewaert wordt. Tsap ende melck worden ghebruyckt in medicijnen die de huydt queysen. Tackskens vanden Vygheboom met rindt vleesch ghesoden/ doen tselue haest ghenoech wesen.

Onrijpe Vyghen. ἐρινεοί. Grossi.

Diosc. Onrijpe Vyghen / die van sommighe Erinei ghenoemt worden / ghesoden / maecken meurwe de croppen ende alle herde gheswillen daer op gheleyt. Met Sainitre ende meel ghemengt/nemen de wratten ende exter-ooghen wech/daer op gheleyt. Tselue doen oock de bladers. De bladers van desen boom met sout ende azijn ghestooten / ghenesen de loopende seericheden vanden hoofde/ende bloedighe puysten opde schenen ende voeten/ende de meelachtighe schelferinghe vander huydt/daer op gheleyt. Met de selue bladers worden ghewreuen de schurftheyt vande caecken/ ende schurfte knobbels. Met de bladers ende steelkens vanden swerten Vygheboom / worden ghewreuen de witte vlecken ende masen vander huydt: ende zijn oock goet gheleyt op de honts-beten/ende teters ontrent den mont. Onrijpe Vyghen met de bladers vanden wilden Heul ghemengt/ trecken stucken van beenders wt/maer met was ghemengt verdrijuense de bloetsweeren. De selue met Eruen ende wijn gestopten genesen de beten vande fenynighe spinne ende Scolopender-worm/ daer op gheleyt. Vande asschens vanden Vygheboom soo wel tamme als wilde/wort een looghe ghemaeckt/te weten/ die van steelkens van tacken ghebrant worden/de welcke men somtijts moet laeten oudt worden: want sy wordt gherekent onder de brandende medicamenten/ende is zeer goet inde Gangrene/want sy suyuert/ende neemt wech de wtwassende dinghen/ ende moet aldus ghebruyckt worden. Men houdt altijts daer op ligghende een sponsie die doornat is van dese looghe. Dese looghe moet somtijts oock ghebruyckt worden teghen Roodt-melisoen/ende ghedrupt werden in ver-

ouderde

ouderde loopende seericheden/ende vuyle diepe groote holle sweeringhen/want sy suyuert/sy gheneest/ sy doet tvleesch daer in groeyen/ende brengt de canten tsamen ghelijckerwijs als de plaesters doen die opde versche wonden gheleyt worden. Dese looghe versch ghesiget wort met eenen croes waters ende weynich olye ghedroncken om te doen scheyden tgheronnen bloet/ende alsmen van hooghe ghevallen heeft/oock van binnen yet ghequetst oft ghebroken heeft. Dese looghe alleene eenen croes inghegeuen is zeer goet teghen den buyckloop ende Roodt-melisoen. De selue met olye ghemengt/is zeer goet teghen de ghebreken vande zenuen ende crampen/ daer op gestreken/midts datse doet sweeten. De selue wordt oock ghedroncken alsmen Gypsum ghedroncken heeft / ende teghen de beten vande fenijnighe beesten oft Phalanghen. Alle dese dinghen doen oock alle ander looghen/ maer principalijck die van eycken asschens ghemaeckt is:maer alle looghen zijn tsamen-treckende.

Syce. **Vygheboom.**

Gal. De Vygheboom is warm van natuere ende van subtijle deelen / d'welcke bewijst/ soo wel zijn vetticheyt als tsap vande bladers/want dese twee zijn zeer heet/daerom en bytense niet alleene/oft en trecken zeer tsaemen/maer maecken oock blaerkens / ende doen sluyten de monden vande vaten/ ende nemen de wratten wech/maer sy moghen oock purgeren. Aengaende den wilden Vygeboom in Latijn Caprificus ghenoemt/sijn sap is tot alle dinghen crachtigher dan vanden tammen: Jae sijn tacken zijn soo heet van complexie ende van soo subtijle deelen / datse hart rindtvleesch terstont meurwe maken/als die int sieden daer by ghedaen worden.

Syca. **Vyghen.**

Gal. De drooghe Vyghen zijn verwarmende volcomelijck inden eersten graet/oft tot in tbeginsel vanden tweeden want sy hebben oock eenighe subtijlheyt van substantie. Door dese twee dingen zijn die bequaem om de herde gheswillen meurwe te maecken/want sy digereren die terstont. Jae alleene daer op gheleyt zijnde/soo hebben sy soodanighe cracht. Oock dwater daer sy in ghesoden hebben heeft de selue natuere: Niet-te-min alsmen meerder rijpemaeckinghe van noode heeft / soo moet daer Terwe meel by ghedaen worden: maer heeftmen noch stercker van doen/ men neemt Gherste meel. Tbroot van desen staet inde middel-mate. Maer dese dinghen dienen eyghentlijcker totten tractaect vande Compositie der medicijnen/ende maniere van ghenesen: Niet-te-min tsal nv ghenoech zijn dese dinghen vande medicijnen teghen Sciatica oft fleirsijn te weten. Nv moetmen voorts weten dat de vetste Vyghen meest moghen meurwe oft rijpe maecken/maer die scherper van smaecke zijn/ moghen meest afvaeghen ende verteiren. Maer tghene datter ghemaeckt wordt van Vyghen die langhe in water ghesoden worden/ is den honich gelijck/ niet alleene van ghedaente/maer oock van cracht. Voorts de groene Vyghen gheten/zijn om hun vochticheyt minder van cracht/nochtans maecken Camerganck soo wel de groene oft verssche/ als de ghedrooghde. Maer de wilde Vyghen hebben een heete ende teirende cracht / ghelijck oock doen d'onrijpe Vyghen vanden tammen Vygheboom/die oock noch wat saps in hebben vanden Vygheboom.

Platanus.

De Platanus groeyet vele in Macedonien ende Morea / de welcke hem daer soo groot ende wijt wtspreyt / datmen daer mede vande Sonne beschermt ende ouerdeckt wordt. Hy wordt oock op veel plaetsen van Italien gheoeffent/ende zeer schoone ghesien/ iae oock zeer oudt/ byde boogaerden tot Florence / ende niet verre van de vesten vander stadt in een vanden voorgheboechten / waer wy dese tacken ende scheuten afghebroken hebben inde maent van Augustus, doen de rouwe bollen oft vruchten bycans rijpe waren / de welcke hanghen elck aen steelkens / d'eene langher dan d'ander ende niet euen lanck oft met eenen wtwas by malcander gheuoegt / ghelijck als sommighe schilderen/ diese niet ghesien en hebben/ soo groot als die vanden Arbutus, ende van verwen de groote Clissen ghelijck/ met rouwe cafachtighe puntkens / in een rondt bolleken vergaert / de welcke het saedt zijn/ dien vanden bergh-Scabieuse niet ongheliјck/ met een rosachtighe wollicheyt / men vindtse oock hedens-daegs t'Antwerpen inde houen vande cruydt-lief-hebbers. De bladers zijn zeer breet/die vanden Wijngaert/ Lutenhout oft Erleboom ghelijck/maer dieper ghesneden/ende met verder wtstekende punten oft tanden. Thout en is niet zeer hert ende vast.

Cracht ende werckinghe.

De zeer malsche ende ionghe bladers vanden Platanus in wijn ghesoden/stelpen de fluxien vanden ooghen/terstont daer op gheleyt/ ende verdrijuen gheswillen ende inflammatien. De schorsse in azijn ghesoden/ende den mondt daer mede gespoelt/versuet den tandtsweere. De groene vruchten met wijn inghenomen / zijn zeer goet den ghenen die van fenijnighe slanghen ghebeten zijn. De selue met smeer ghemengt / ghenesen de verbrantheyt. De hayricheyt vande bladers eñ vruchten is den ooghen ende ooren zeer schadelijck. Gal. Platanus is van vochter ende couder substantie/ een weynich meer dan ghetimpert: waerom de groene bladers ghestooten/ zeer goet zijn gheleyt

 op de

Platanus. In Franchois/Plane. In Italiaensch/Platano. In Engelsch/Playntree ende Planetree.

op de eerst aencomende heete gheswillen. De schorsse ende vruchten hebben een meerder drooghende cracht / soo dat de schorsse in azijn ghesoden/ tegen den tandtsweer gebruyckt wordt/ maer de vruchten met smeer ghemengt/teghen de verbrantheyt. Men vindter sommighe die vande verbrande schorsse een droogende ende suyuerende medicament maecken/ om met water de quade schorftheyt te ghenesen/oft om alleene te legghen op oude ende vuyle loopende gaten. Men moet hem wachten voor het stof dat op de bladers vanden boom sidt/ want in dien dat metten aessem binnen ghehaelt wordt/soo lettet der kelen/ de selue zeer drooge ende heesch makende / in vueghen dat den voys hindert / ghelijck dat oock doet tghesichte ende ghehoor/in dien dat inde ooren oft ooghen stuyft.

Luytenhout.

Die soorte van Luytehout/de welcke vanden ouders Clinotrochon ghenoemt wordt/is zeer licht om kennen om de scherpheyt vande bladers : ende is van bladers den Platanus soo gelijck dat Cardanus schrijft dat hy veel Platanus boomen in Schotlandt gesien heeft/iae dat somnighe ons oock gheaffirmeert hebben / dat die van selfs souden by Oxfoort ghegroyet hebben / ende hebben ons die ghetoont / meynende dat desen boom de Platanus was : Want de bladers zijn rondtsom ghekerft/ ende ghesneden ghelijck die vanden Platanus oft Sorbus Torminalis,maer ondieper. Daer is een ander soorte int ghebergte vande heete landen die smalder bladers heeft / ende niet al wt soo rondt/ ghelijckmen hier mach sien by dit tacksken dat hier byden ghemeynen Acer oft Luytenhout ghecontersfeyt staet. De velachtighe haeukens van allen zijn plat/ zeer ghelijck een dobbel bijl oft vlueghels van Biesbouts oft Vijvouters/daer in op beyden sijden een saet light / De bloemen zijn moschachtich ende geel/dien vanden Cornoillen ghelijck. Vanden Acer voorseyt/zijn noch twee ander sooten/waer af deene(die de Spheudamnos is van Theophrastus) bladers heeft met drie oft vijf hoecken dien vanden Veyl ghelijck/ende den voorgaenden niet onghelijck/maer minder ende oock cleynder haeukens. Dese groeyet meest ouer al op steyle bergen ende in bosschen. De tweede soorte wordt selden inde coude landen gheuonden/die by auentuere de Zygia van Theophrastus is/soo Anguillara meynt/ hoe wel dat hy oock wel groeyet op coude plaetsen. De bladers zijn min gheschaert ende de vrucht minder. Thout is binnen geel.

Erleboom oft Errentre. Zygia.

Sorbus Torminalis.

Dese Sorbus boom groeyet in heete ende coude landen/ maer vele in Enghellant ende in tbosch van Valece inden lande van Languedoc met bloeme/ vrucht ende keernẽ die vanden Aria oft Mespilus Aronia niet onghelijck. De bladers zijn die vanden Acer, Wijngaert/oft Abeelboom gelijck.

Witte Haghedoren.

De witte Haghedoren heeft bladeren dien vanden Mispel Aronia ghelijck / ghesneden ghelijck die vande Joffermarcke. De tacken zijn hert ende met doornen beset. De bloemen zijn wit oft roodtachtich ende wel-rieckende / nae de welcke roode besien volghen die wat wranghe van smaecke zijn.

Cracht

Plane-boom. In Latijn/Acer maior Cordi. Clinotrochon Anguillaræ. In Franchois/Plane. In Italiaensch/ Pie d'Oca, ende Platano aquatico. In Engelsch/Maple with the greater leafe.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De besien vanden Haghedoren gheten oft ghedroncken/ stoppen den buyckloop/ ende den vloet vande vrouwen. De wortel treckt wt splinters ende doornen/ als die daer op ghelevt wordt. Men segt dat de wortel den vrouwē doet misval van kinde hebben/ als den buyck driemael daer mede propelijck oft lanckſaem gheclopt oft ghestreken wordt. Noch is in Enghellandt een soorte van desen/ die in Oostmaent ende inde winter op sommighe plaetsen bloeyet/ anderssins en is die desen niet onghelijck. Gal. Witte Haghedoren ghelijck die de ghedaente heeft vanden wilden Peerboom/ alsoo heeft hy oock dergheliicke crachten: iae dat meer is/de vruchten selue zijn gelijck dien vanden wilden Peerboom/ geheel wranghe van smaecke. Witte Haghedoren is van subtijlder substantien ende een weynich verdeylende: Maer de vrucht van desen boom en is vañ gedaente den wilde Peeren niet gelijck/ maer eer dien vanden Myrtus, ende heeft oock keernen in: voorts stopt hy alle manieren van fluxien niet alleene gheten/ maer oock ghedroncken.

Mispel Aronia.

Den Haghedoren is zeer ghelijck een boomken groeyende in tbosch van Valene/drie mijlen van Montpelliers gheleghen/ ende heeft dergheliicke bladers/ maer breeder. De vrucht is roodt/ maer drie oft viermael grooter/ ende soo groot als een Haselnote/suet van smaecke/ waer in drie herdtachtighe steenkens zijn/ende is int eerste van September rijpe/ ende wordt vande kinders gheten.

Swelckenhout oft watervlier.

Dese heeft den naem van Watervlier/ als de ghene die op doncker ende lustighe plaetsen aende stille-vloyende waterkens groeyet/ ende vochte bemden oft canten vande dalen soo van Duytschlant/ Vranckerijck/ Enghellant/ Italien als Piemont/ maer de bladers zijn ghelijcker dien vanden Acer, oft vande swerte Aelbesien/dan vande Vlier. De tackskens zijn dun/ gheknoopt/ effen/ ende broosch/ den Cornoille boom wijfken van coleure ghelijck ende oock van marck: de bladerkens vande bloemen zijn dien vanden Candiotschen Thlaspi niet onghelijck/ ende breeder dan die vanden Vlier/ maer van ghedaente ende reucke ghelijck/ ghelijck oock van saedt/ dat zeer roodt ende plat is/ dien vande Viurna niet onghelijck/maer met eenen walgelijcken smaecke. Dese besien worden vande hoenders ende voghels gheten.

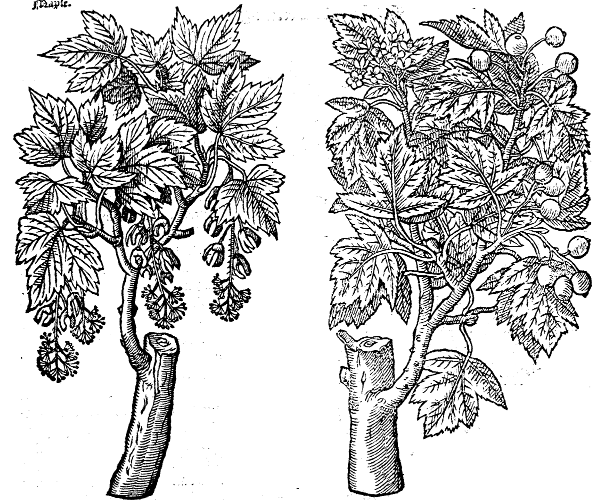
Ghelderſche Roose.

De Ghelderſche Roose-boom is lustigher om sien/ ende min gheuonden inde heete landen/ de welcke vande Herbaristen inde houen van Nederlandt onderhouden worde. Dese is van bladers/ struyck/ende alle ghedaente den voorgaenden ghelijck/dan dat de bloeme dobbel is ende schoone/ gelijck een witte Roose.

Amomum Bryoniæ folio. Amomum Græcorum & Plinij.
Alterum apud Plinium Punicæ folio.

D'authoriteyt van Theophrastus ende Plinius maeckt ons versekert/ dat den Amomum ende

Luytenhout. In Latyn/Acer. In Hoochduytsch/Maszholder. In Franchois/Errable madre. In Enghelsch/Maple.

Sorbus torminalis Plinij. Cratægus Theophr. Anguill.

Witte Hagedoren. In Latyn/Oxyacantha. Cynosbatos Tragi. Sorbus aculeata Cordi. Spina appendix Plin. Gesnero. In Franchois/Aubespine. In Spaensch/Espino de majuelas. In Enghelsch/Handthorntre ende May.

Mespilus Aronia. In Montpelliers/Pommetz. In Italiaensch/Azaroli.

Gheldersche Roose. In Latijn/Sambucus Rosea siue Aquatica. Lycostaphylus mas & femina Cordi.

Swelckenhout. In Latijn/ Aquatica. In Enghelsch/ Marris Elder / Ople / of Dwarffe Planetree.

Cardamomum groote ghelijckenisse tsamen hebben/ behaluen noch den naem ende specerijachtige crachten/die inde preseruatijuen ende tot slaep-verweckende medicijnen pleghen by gheuoegt te worden: want ghelijck als Plinius nae Dioscorides ghelecst heeft / alsoo heeft hy ons een sekerder verghelijckinghe achterghelaten / daer hy seyt/ Amomum is den Cardamomum ghelijck van naem/ struyck ende lanckworpich saedt. Dwordt oock in Arabien op de selue maniere gheplucht. Luttel daer te voren seyde de selue Plinius: De druyue vanden Amomum is in tghebruyck ghelijck den Indiaenschen wilden wijngaert: daerom dat hy hier heet wilde Indiaensche Wijngaert / schijnt te wesen tselue dat Dioscorides noemt Amomum, met de bladers van witte Bryonie/welcke plante soo die den gheleerden langhe werck ghegheuen hadde / ende dat henlieden een welansche was ghebrekende/ soo meynden sy dat de swerte Aelbesie was/de welcke indien sy doprechte niet en is/ soo heeftse ten minsten toi een ghedenckenisse moghen wesen om doprechte te ondersoecken. Oock is die anders sins wel weerdich om gekent te worden/die bladers heeft vanden Wijngaert oft Bryonie/ende welrieckende rijskens / die in tsplijten groen vallen / ende trossen draghen ghelijck de blaeuwe druyuen/ waer af de bloemkens geel-groen zijn. Dese groeyet vele inde bosschen vande Alpes/ende lancks de riuiere de Dijle genoemt tusschen Mechelen ende Louen. Sy wordt oock inde houen gheoeffent/als tot Ypre ende ander plaetsen van West-Vlaendren. Daer is noch een ander soorte van Aelbesien die dese zeer ghelijck is van bladers/ghedaente ende tackskens/de welcke gheen swerte besien en dragen/maer blinckende roodt/ die oock veel lieffelijcker zijn ende meer bekent/soo wel inde houen als inder Apoteke om conserue van Aelbesien te maken.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Amomum heeft een verwermende tsamen-treckende ende drooghende cracht/ het verweckt tot slaepen/ende op twoorhooft gheleyt/verdrijuet tghevuelen vanden hooftsweere: het maeckt rijpe de heete gheswillen/ende verdrijft de sweerkens aen knien ende ellebogen daer geel etter wtloopt. Amomum met Basilicum ghemengt / gheneest de ghene die vande Scorpioenen ghesteken zijn/ ende is zeer goet den ghenen die vanden fleirsijn ghequelt zijn. Met Rosijn ghestooten versuet de heete gheswillen vanden ooghen ende verhittinghe vanden inghewant. Met eenen pessus ghebruyckt oft in een badt / is zeer goet teghen de ghebreken vande moeder. Water daer Amomum in ghesoden heeft/is zeer goet den Leuer/Nieren/ende den ghenen die tfleirsijn hebben/ghedroncken. Twordt in preseruatijuen teghen fenijn ende zeer costelijcke salue ghemengt. Amomum wordt oock valsch Amomis ghenoemt/ dat den Amomum ghelijck is/maer ten heeft geenen reucke noch vruchten/ ende groeyet in Armenien/ met bloemen dien vander Orega ghelijck/ waerom dat in dusdanighe proeuen de stucken te wederlegghen zijn / ende de gheheele tackskens behooren ghecoren te worden die wt een wortel voorts ghecomen zijn.

Aelbesien. In Latijn/Ribes Arabum. In Hoochduytsch/ S. Johans treubel ende Treublin/oft S. Johans beerlin. In Franchois/Groiseilles rouges ende Groiseilles d'outremer. In Enghelsch/Ribes ende redde goosebertes.

Swerte Aelbesien. In Latijn/Ribes nigra. Pseudoamomum Gesneri.

De smake ende crachten vande Aelbesien/zijn dien vanden Sauceboom ghelijck/ ende zeer goet tegen den buyckloop/ende verslagen den dorst:oock benemen sy het ouergheuen. Dese plante groeyet gheerne inde natte bosschen van Enghellant.

Bergsche Ribes.

Mijn heer de Doctoor Mitens heeft in sijnen wel vercierden hof tot Bruessel eenen Aelbesien struyck wt de Alpes van Duytschlandt vercreghen/draghende besien alsoo groot als een Hasenote. Een soorte van Aelbesien groeyen oock inde houen van Nederlant met witter bladers ende tackskens/ende suete besien/de welcke bloemen crijghen/maer gheen vruchten die ick hebbe connen sien.

Amomum van Plinius verhaelt/met bladers van Granaetappelboom.

Plinius beschrijft noch een ander soorte van Amomum,tselue wtschrijuende zeer wt ander lieden opinie/de welcke meenden dat een boomachtich struyckſken was van een palme hooghe. Maer het aldermeest gheprefen hadde bladers dien vanden Granaetboom ghelijck / sonder rimpels / ende ros van verwe. De prijs vande druyue was van thien tot veertich ponden. Dese werdt gheualscht met de bladers vanden Granaetboom. Waer door ghecomen is/dat de neerstichste ouerlegghers ghemeynt hebben/dat dit boomken de besien heeft ghehadt vanden Alkekengi / ende de bladers vanden Granaetboom oft Perseboom/soodanich als wy int capittel vanden soorten van Solanum beschreuen hebben. Ende hoe wel dat wy de autheurs ouerlesende/terstont sullen beuinden dat wy hedensdaechs gheen van beyden de oprechte Amomum en hebben:nochtans soo is wel behoorlijck geweest dat wy dese planten hier by gheuoecht hebben/om dat wy de oprechte / als ons die voor ooghen sullen comen/te sekerder souden kennen ende onderscheyden.

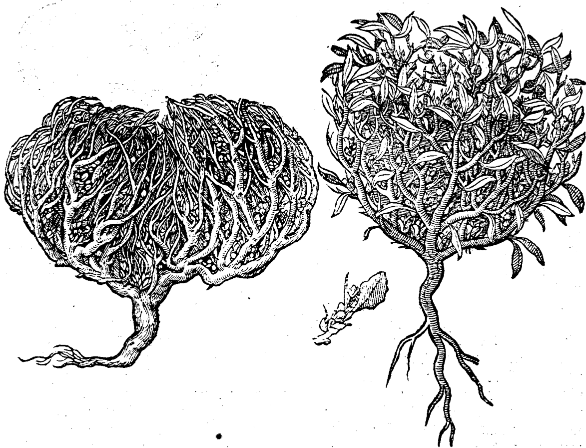
Steert-peper.

Maer de ghene dien dese druyue niet heet ghenoech van smaecke en hebben ghedacht te wesen/die brenghen een ander wtlantsche plante te voorschijne / als den Amomum beter ghelijckende / welcke van besien oft greinkens minder dan Peper / ende ronder dan Cubeben / daer oock de steertkens oft steelkens noch aenhanghen/ende oock van smaecke/ de druyue vanden Amomum ghelijck is:nochtans zijn die heeter ende stercker dã eenich Peper/maer niet speceryeachtich: Daerom dat oock vande

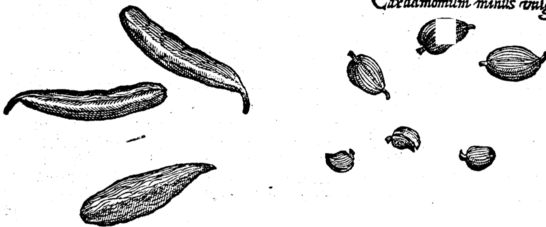
Portu-

Portugesen/die dat wt Indien brenghen/Piemento del rabo ghenoemt wort: Maer tselue en wort niet meer hier te lande ghebrocht / om dattet ghemeyne Peper te beter soude moghen ghelden ende wordt inde Nederlanden Steert-Peper ghenoemt. De bladers van desen / als Anguillara meynt/ zijn dien vanden Wijngaert ghelijck.

Roose van Hierico. Rosa Hiericontea.

Vele door de selue beschrijuinghe ghepersuadeert/hebben de Roose van Hierico voor Amomum ghehouden/dwelcke nochtans hun niet en betaemde te versekeren/midts dat sy onseker waren vande bladers/de welcke wy sien wassen hebben binnen Padua bijden Docteur Treuisaen: Want sy en groeyet niet qualijck van versch saet/ende crijght veel saeykens druysswijs by een gheuoecht/ de welcke schubachtich zijn maer minder dan die vanden Sorgen/staende traylliewijs oft netwijs binnen inde roose. De bladers zijn cleyne/dien vanden Olijf boom oft Phyteuma van Montpelliers ghelijck/ maer de bloemkens zijn wit/aen een steelken hanghende van een palme hooghe / ghelijck die vande Bamia, ende zijn van vier bladerkens ghemaeckt soo groot als die van Rakette / in lanckworpighe buskens.

Cardamomum minimum.

Cardamomum medium.

Greyne. In Latijn/ Milleguetta. Grana paradisi. In Franchois/ Greine de Paradis & Milleguette.

Die nv den Amomum van Dioscorides ende Plinius kent / sal oock terstont henlieder Cardamomum kennen/ als ghelijck sijnde den Amomum van naem/ struyck / ende lanckworpich saedt. De selue sal oock leeren dat niet en is ons haeuwachtich Cardamomū vande winckels/ oft vanden Griecken/ oft de beschrijuinghen moeten gheheel ghevalscht zijn: want de passagie van Galenus die vande saden wt de vrucht vande Cardamomum ghetrocken by gebrocht wordt/ mach verstaen worden datse vande schubbekens gesuyuert zijn: Oock en is daer gheen passagie wt Dioscorides ter contrarie. Nochtans meynen wy dat dese haeuwen niet te verachten en zijn in tgebruyck/ ghemerckt dat die met een stille verwillinghe ende voordeel voor sulcks ghebruyckt worden/ ende zijn by auenture de Cardamomum vanden Araben. De meeste van dien is de Melegette oft Millegette / alsoo ghenoemt/ om het ouervloedich saedt / dat veel by een in een vlachtich blaesken is / d'welck van buyten tfatsoen heeft van een Vijge / welcke Melegette metten naem van Greyne oft Paradijs coren zeer wel bekent is/ ende wt West-Afriken in grooter menichte ghebrocht wordt. Vande vier ander haeuwen/ die malcanderen zeer ghelijck zijn / de ghene die inde winckels groot Cardamomum genoemt wordt / is lanckworpich ende driecantich / van verwe ende grootte den Day-steen ghelijck / waer in hoeckachtich saedt besloten light/ maer minder dan de Greyne. De middel Cardamomum is oock een driecantighe haeuwe/ maer corter/ ende van saede den voorgaenden niet onghelijck/ de welcke sy beter voor Cardamomum houden / om de bitterheyt ende niet luttel hitte oft scherpheyt. D'alderminste haeuwe is oock driecātich/ maer nauwe soo groot als een Pruymkeerne. Wy hebbē noch een ander zeer aerdige haeuwe/ van Meester Hugo Morgan ons ghegeuen/ die eerst wt West-Indien ghebrocht is / maer met drie driecantighe laegskens / dunner / ende de driecantighe haeuwe vanden cleynen wilden Ireos ghelijck/ ende met een schorsachtighe hayrichheyt becleet/ witachtich/ binnen vol saedts/ witachtich/ blinckende ende soo groot als Paradijs coren/ goet om knouwen ende veel lieflijcker van smaecke/ gheheel dien vanden Geinber ghelijck. Insghelijckx onder daer de haeuwe aenden stele heeft vast gheweest / schijnt te wesen de stele vanden Geinber: Waerom dat een man die vele ende wijdt ende breet ghereyst hadde/ niet sonder reden en seyde / dat alle dese haeuwen van Cardamomum van planten waren die malcanderen gelijck zijn/ ende dien vanden Geinber niet ongelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De beste Cardamomum, is die wt Comagene/ Armenien eñ Natolie ghebrocht wordt. Hy groeyet oock in Indien ende Arabien. Men moet wtkiesen die vol is/ taey om breken/ ghesloten/ ende wel ghevult: want die sulcks niet en is/ wordt voor verstorven ghehouden: voorts die heet ende bitterachtich is van smaecke / ende met den reucke in thooft treckende. Cardamomum heeft een verwermende cracht/ ende is goet met water inghenomen teghen de vallende siecte/ Sciatica/ hoest ende lammicheyt/ oock alsmen gheborsten is/ voorts teghen gheraecktheyt/ ende crimpinghe der dermen: iaegt oock af de breede wormen des buyckx. Met wijn inghenomen is zeer goet voor de nieren/ druppelpisse/ ende teghen de steken van Scorpioenen ende van alle ander fenijnighe dieren. Met de schorsse vande wortel des Lauwerbooms een dragme swaer inghenomen/ breeckt den steen. Op gloeyende colen gheleyt / doodet metten roock de vrucht vande vrouwen / maer met azijn ghemengt/ gheneset de schurftheyt/ daer op gestreken/ wordt oock ghebruyckt om de salue dick te maecken. Gal. Heeft oock voorwaer een zeer verwermende cracht/ nochtans niet soo groot als de Kerse/ maer

soo

soo veel alst sueter is ende beter rieckende dan de Kerse/ soo veel is sijn wermte minder ende crancker. Want tselue alleene ergens op gheleyt/en is niet bequaem om blaerkens te branden. Voorts soo is oock eenighe bitterheyt daer by ghevoegt/door de welcke dat de wormen doodet/maer met azijn ghemengt/nemet crachtich wegh de quade schorftheyt.

Lanck peper. In Latijn/Piper longum. In Grieck/Μακρὸν πέπερι. Macropiper. In Hoochduytsch/Lang pfeffer. In Franchois/Poiure long. In Spaensch/Pimienta. In Enghelsch/ Long Pepper.

Tblijckt ghenoech soo wel wt t'voorbeschreuen swert Peper als wtten langhen fatsoene vande vrucht/ die inde Winckels zeer wel bekent is/ dat dit een verscheyden ende ander plante is / de welcke vande iongher Herbaristen gheteeckent wordt met de bladers vanden Moerbesie boom.

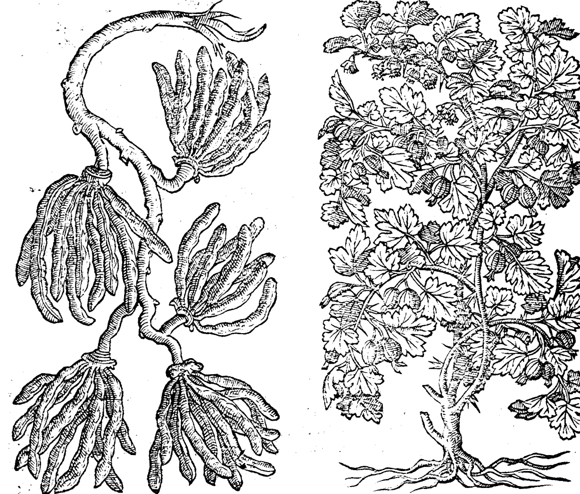
Cracht ende werckinghe.

Diosc. Lanck Peper bijt stercker/ende is bitterachtich/d'welcke vele ghebruyckt wordt in preseruatijuen ende Theriakels. Gal. Lanck Peper/te weten dat versch is/heeft een vochter cracht: in teecken van dien/ soo wordet haest doorgatet alst bewaert wordt / ende en bijtet terstont niet / maer weynich tijts daer nae / hoe wel dat wat langher gheduert. Lanck Peper is werm ende drooghe inden tweeden graet/met een sachte scherpicheyt ende tsamen-treckinghe.

Lanck Peper van Monardus: Piper longum Monardi.

Inde zeer gheleerde ouersettinghen van C. Clusius, wordt met dese woorden van Manardus, een ander soorte van Lanck Peper beschreuen. In tgheheel gheweste daer Nata, ende Carthago is gheleghen / ende oock in nieu Spaignien wordt zeer vele ghebruyckt een soorte van lanck Peper/dat veel heeter ende speciecrijachtigher is dan tghene dat wt Oost-Indien comt / ende heeft oock eenen lieflijckeren reucke / dan Axis oft Capsicum: Jae dat meer is/het wordt meer gheacht soo wel om sijnen smaecke/als lieflijckheyt / dan tswert Peper. Het is een lanckworpighe vrucht van een hooghe plante/ vande dickte van een coordeken / ende eenen haluen voet lanck / ghemaeckt ghelijck van veel greynkens die rondtsom een lanckworpich steelken / in goede ordeninghe by een ghevoegt zijn/ ghelijck tsaedt vande Wegebree / welcke afghedaen / een blinckende steelken gheuonden wordt. Versch zijnde ist groen / maer metter Sonne wordet rijpe ende swert. Dit lanck Peper is werm tot inden derden graet.

Strekelbesien ende Kroesbesien. In Latijn/Vua crispa, Vitis precia Plin. Anguillaræ. In Hoochduytsch/Wegdorn ende Crutzbeer. In Franchois/Groiselier. In Spaensch/Vua crespa, oft Espina. In Italiaensch/Vua spina. In Enghelsch/Goosebery.

In veel winckels van Antwerpen heeftmen ouer lanck dese soorte van Peper te coope ghevonden veel tsaemen ghelijck busseikens op een steelken gheuocht/ draeghende veel lanckworpighe rende/ swerte/ schorsachtighe/ lederachtighe ende buyckachtighe haeukens/ twee duymen lanck: tgraen is lanckworpich rondt/ minder dan die vande Pæonia, elck besonder besloten/hebbende den smaecke dien vanden Peper oft Cardamomum ghelijck: wiens crachten men seght dattet oock heeft.

Stekelbesien ende kroesbesien.

Inde houen vande Noorderschę landen/als in Enghellant ende Nederlant/groeyet dese plante/ inde plaetse van Wijngaert/ ende wordt daerom vanden Herbaristen in Latijn Vua crispa ghenoemt. De bladers zijn van fatsoen dien vanden Wijngaert oft Aelbesien ghelijck/ maer de tackskens zijn gheheel grijs ende vol scherpe steckende doornekens/ aende welcke veel besien groeyen/ elck besonder/ die nochtans doorluchtich zijn ende binnen bleeckachtich/ maer rijpe zijn die geelachtich/ de welcke door oeffeninghe/sueter ende grooter worden.

Cracht ende werckinghe.

Steckelbesien vercoelen ende stoppen een weynich. Sy benemen de groote hitte vanden ingheWant/ende daerom zijn die zeer goet tegen de brandende cortsen met Suycker gheconfijt. De selue inghenomen stelpen den buyckloop ende alle bloetganck. De ionghe bladerkens als die eerst wtspruyten/ gheten/ doen water maecken/ ende iaeghen tgraueel af. De Stekelbesien hebben de selue cracht vanden Berberis, Omphacium ende Aelbesien.

Roosebꝏm. In Latijn/Rosa. In Grieck/ρόδον. In Hoochduytsch/Rosebaum. In Franchois/Rosier. In Spaensch/ ende Italiaensch/Rosa. In Enghelsch/ Rose tree.

Prouencie Roose/ oft incarnacte Roose. In Latijn/ Rosa Damascena. In Hoochduytsch/ Lybfarbrosen. In Franchois/ Roses de Prouence, ou Roses incarnates.

Fluweel Roose. Rosa Holosericea.

De Roose is de Princesse ende eere van allen bloemen/ ende genoechte ende wellust des werelts/ ende daerom de zeer gheluckighe ende weerdighe wapen vanden Coninckrijcke van Engellant/ als de ghene die daer niet alleene den struyck inde winter/groen houdt/ende somwijlen bycans haer bladers niet en verliest/ maer oock zeer vruchtbaer is/ ende dickwils tweemael/ semtijts ock driemael bloemen gheeft. De ghemeyne Roose is van verwe driederhande/ want sy is oft schoon roodt/ oft

sneeuwit / oft lijfuerwich / blosende ghelijck de wanghen vande ionghe maegden. Dit zijn de drie principaelste onderscheyden vande tamme Roose/hoe wel dat die door menigherhande consten haer verwe/reucke/smaecke/ grootte/ ghetal van bladers ende crachten souden moghen veranderen/ ende oock pleghen te worden zeer vroeghe/spade/ oft Winter-Roosen/ welcke wy hier int corte verclaeren.

Rosa Damascena maxima. **Aldergrootste incarnaete oft Prouensche Roose.**

No onlancks is my tot Delft een van dese Rooselaers geschoncken gheweest van mijn heere N. Sanders. Die inden hof van mijn heere Jan Hoboke Griffier van Antwerpen staet. Een vande weergaey is oock mijn heer den Greffier Willem Martiny ghegheuen. Desen draegt zeer schoone lijfuerwe Roosen van tweehondert ende oock driehondert bladers/principalijck als hy in goet landt gheplant is/soo dat de bloemen alsoo groot zijn als een middelbaer dobbel pionie. Mijn vrouwe van Aspre is hier af wel ghestoffeert in haer huys van Aspre staende niet verre van Gorcum in Hollandt. De gheheele struycke en is der ghemeyner Prouence Roose niet onghelijck / dan dat t'hout wat roodtachtich is.

Witte Prouensche Roose.

De Heere Adam vander gracht een zeer gheschickt ende nerstich Herbarist tot Gent / hadde in sijnen hof groeyende zeer wel rieckende Prouensche Roosen / met gheheel witte bloemen / die nochtans een weynich blosende waren/ende met grooter menichte voorts quamen/van dese soorten vindtmen oock enckele. De ghemeyne witte Roosen zijn wat scherper van doornen dan de Prouence/ ende groeyen bycans euen hooghe.

Roode Roose/oft Roose van Prouins.

De Roode en groeyet niet bouen eenen/twee/oft drie cubitus hooghe. Ten sy datse geoeffent worden ende ghegrauen oft d'eerde veruerscht rondtsom / ende in twee oft drie iaeren eens d'oudt hout op eenen haluen voet naer der eerden afghesneden/ soo worden sy bleecker ende enckel wederom. Dese worden gansche velden vol gheoeffent ghelijck de Wijngaert by Prouins gheleghen 10. oft 12. mijlen van Parijs ende inde heete sonne gedroocht om datse vande wormen niet gheten en souden worden die wt de vochticheyt van die haeren oorspronck hebben. Soo ghedroogt blijuense zeer schoon roodt/ende crijghen wederom haeren goeden reucke. De Franchoisen stofferen van dese Roose alle de Drogisten van Antwerpen/ende van veel ander landen. Hier te lande om dat de sonne niet soo crachtich en is om die terstont op te drooghen om tcoleur te bewaeren: daerom sommighe gheleerde ende constighe Appoteckers bespringhense met Roosen azijn ende droogense inden laeuwen ouen.

Fluweel Roose. Rosa Holosericea.

De fluweel Roose en is de roode voorgaende niet onghelijck / maer sy is bruynder roodt van verwe/blinckende ghelijck bruyn-roodt fluweel / ende wordt meestendeel enckelder beuonden inde houen van Antwerpen. Maer de voorseyde edel vrouwe van Aspre heefter die zeer dobbel zijn in haeren zeer lustighen hof.

Caneel Roose.

Vande natuerlijcke wilde Roose zijnder diuersche sooten / die wel weerdich zijn te aenmercken/ principalijck de ghene diemen hier te lande Caneel Roose noemt. Dese hebben de cleynste bladers van allen/ende groeyen vele van selfs op tvelt in Vranckerijck/Nederlant ende Enghellant/die bij den reucke zeer wel bekent zijn.

Ghemeyn enckel Muscus Roose.

Dese en verschilt niet dan van grootte want sy noch eens soo groot is / ende de witte ghemeyne Roose bycans ghelijck/naer tmuscus rieckende: maer de bloemen zijn enckel.

Dobbel Muscus Roose.

De Muscus-Roose schijnt door oeffeninghe haer wilde natuere verloren te hebben / ende inde houen dobbel ghewordeen te sijne/ waer dat die om den zeer goeden reucke gheoeffent gheconfijt ende ouer al in Italien gheten wordt/ maer principalijck tot Venegien. Dese verweckt lieflijcker maer stercker camerganck/ende oock flouheyt van herten/ende steecten aen t'herte ende maghe.

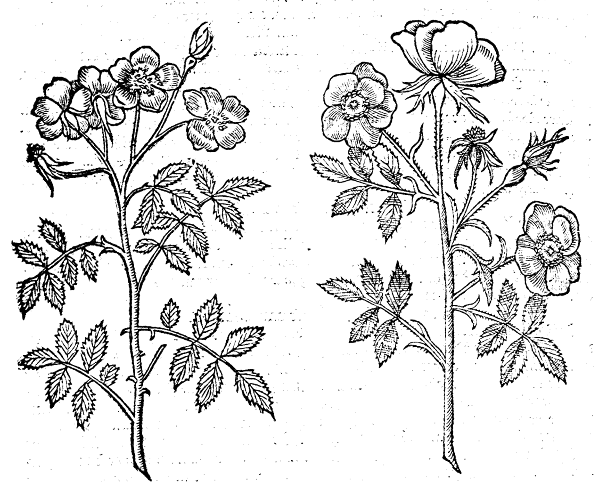
Geel Roosen.

Soo wy de Gele-Roosen die de voorgaende van grootte ende ghedaente meest ghelijck zijn/ eertijts dickwils ghesien hebben in Vranckerijck groeyen/ die daer van Algier in Africken gebrocht waren: alsoo hebben wy dergheliijcke in Enghellant sien groeyen/ die constich inden struyck van Brem ghegriffiet waren/waer af dat sy coleur/reucke ende nieuwe crachten ontleenen.

Cracht ende werckinghe vande Roose.

Diosc. De Roose vercoelt ende stopt / maer meest de ghedroogde. T'sap wordt wt de versche Roose bladers geperst nae dat de witte eyndekens afgesneden zijn met een schaerken/soo dat de reste gestooten ende gheperst wordt/ende voorts wtter Sonne ghestelt tot dat dicke wordt/d'welcke voorts

Ghemeyne enckel Muscus Roose. Rosa Moscata flore simplici.

Ander grooter enckel Muscus Roosen. Rosæ Moscatæ maior species.

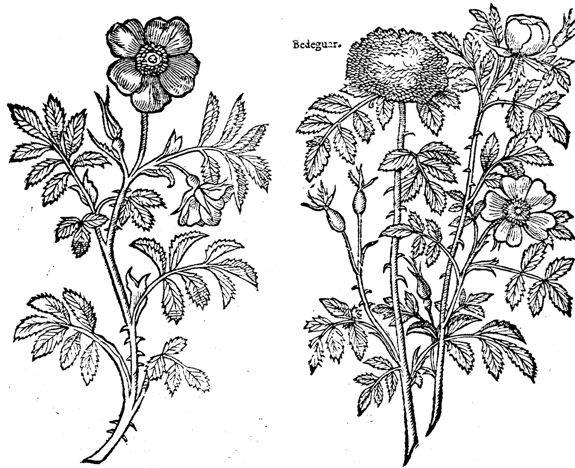
Dobbel Muscus Roose. Rosa Moscata. Nersin Serapionis Anguillaræ.

Geel Roosen. Rosa Lutea.

Wilde Roose. In Latijn/ Canina Rosa odorata & syluestris Rosa. Cynosbaton. Rubus canina. In Hoochduytsch/ Wilder Rosen ende Heckrosen. In Franchois/ Roses sauuages. In Spaensch/ Rosa saluage. In Italiaensch/ Rouo canino, Rose saluatice & canine. In Enghelsch/ Brebusche of Heptre/ of Brere tre.

Canneel Roose. Rose de Canelle.

Bedeguar.

bewaert werdt om te strijcken op de verhitte ooghen. De Roose bladers worden oock int drooghen eenpaerlijck ghekeert/ om datse niet schimmelen en souden/ noch aen een placken/ ende geen stof daer op en soude blijuen sitten. Drooghe Roosen in wijn ghesoden ende dan wtgheperst/ zijn zeer goet teghen hooftsweere/ pijne der ooren/ ooghen/ tandtvleesch/ blase/ eersderm ende vrouwelijcke schamelheyt/ met een vere daer op ghestreken oft in ghedrupt. De Roosen ghestooten sonder wtperssen/ zijn goet teghen de verhittinghe vander borst/ vochtighe ghebreken vande maghe ende wilt vier/ daer op gheleyt. Dat geel dat inde Roosen groeyet/ wordt ghemengt in wondt-drancken ende preseruatijuen. Tselue ghedroogt/ is zeer goet teghen de fluxien vanden tandtvleesch/ daer op ghestroyt. De Roose bladers worden ghebrant/ om ghemengt te worden met een medicijne vanden ooghen. De vruchten inghenomen stoppen den buyckloop/ ende oock alle bloetganck. De beste ende crachtichste Syrop von Roosen wordt ghemaeckt wt veel infusien inde Sonne/ oft in balneo ghelijck de Syrop van Violetten. Gal. De cracht vande Roosen is ghemaeckt wt vochter ende wermer substantie/ met twee ander qualiteyten gemengt/ te weten/ tsamen-treckende ende bitter. Dat middelste geel stopt meer dan de Roosen selue/ ende heeft oock daerom een drooghende cracht.

Wilde Roose.

Ick en can niet verstaen wt wat eyghen betrouwen dat Matthiolus ons wil wijs maken/ teghen onsen danck dat wy niet en weten/ die selue ouerlanck de Cynosbaton niet en heeft gekent/ iae noch oock onlancks nochtans vermaent zijnde. Vande welcke twee planten/ gelijck die van naem en ghedaente malcanderen wt d'oude beschrijuinghe zeer ghelijck zijn/ alsoo maecken die ons versekert/ ten minsten dat wy die nv ter tijt oock hebben. De meest ghemeyne Cynosbatos die den Bramen zeer ghelijck is/ zeer doorenachtich/ ende onder de Bramen groeyet/ wordt dickwils ghelijck eenen boom/ ende omuattet de boomen/ de welcke enckel bloemen ende den struyck heeft vande Roose. De vruch-

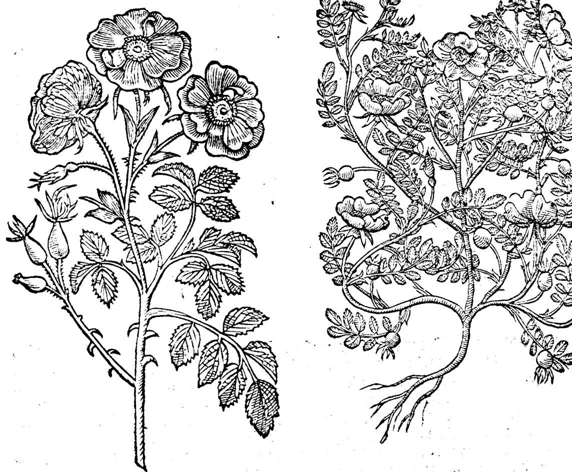
ten van dien van grootte ende verwe de Cornoille oft Kerse ghelijck / die binnen vol hayrichheyt zijn/ hebben wy kinders sijnde dickwils ghegeten.

Cracht ende werckinghe.

De lanckworpighe vruchten vande wilde Roose/ soo wel de lange als ronde/ ende oock het ronde ende hayrich ende spongieachtich gewas dat aen desen Rooselaer groeyet Spongia Bedeguaris ghenoemt/ zeer cleyn ghestooten ende met Bremsaedt ghedroncken/ breken den steen / doen water maecken/ ende stoppen alle bloetloop.

Rosa syl. odorata. Eglentier.

Daer is oock een ander soorte met minder bladers/ dien vanden Myrtus ghelijck/ maer breeder/ ende ghekerft / van bloeme ende frayheyt de Muscus Roose oft Caneel Roose niet onghelijck. De vruchten zijn van fatsoen ende grootte den voorgaendẽ ghelijck/ maer de gheheele plante heeft veel beter reucke. Desen Eglentier wordt om haeren goeden reucke inde houen van Enghellandt ende Vlaendren gheplant.

Dobbel Eglentier. Rosa syl. odorata, flore multiplici.

Duyn-Roosen. Rosa sylvestris pomifera.

In onse houen hebben wy oock Eglentier met dobbel bloemen. Den Eglentier verschillet in reucke vande wilde Roose/ ende groeyet int wilde tot Bath in Enghellant/ byde hoeuels/ niet verre vanden huyse vanden edelen heere Laurens Huyde/ ende by Dornick.

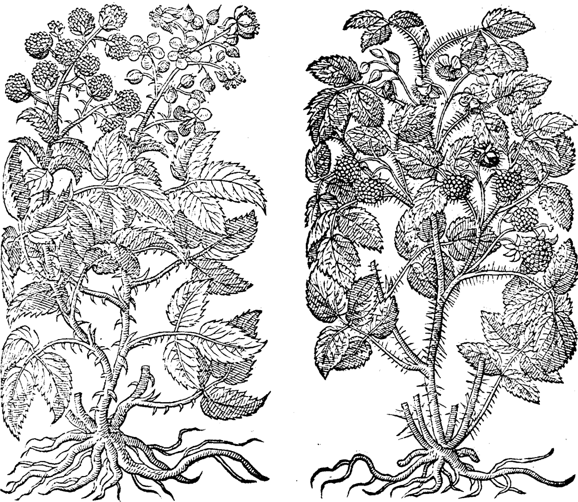
Bedeguar.

Aende tacken van alle Rooselaers/ maer principalijck aen dese wilde/ pleegt te hanghen/ een hayrich/ verwende ende spongieus ghewas / met vlocken ghelijck rouwe sijde / de welcke Bedeguar ghenoemt wordt.

Duyn Roosen.

Onder de wilde Roosen en is de leelijckste niet een ander soorte die in Enghellant zeer ghemeyn is/ ende den Eglentier meest ghelijck. Dese groeyet leech/ niet ouer de twee cubitus hooge/ maer sonder reucke/ ende met minder bladers die zeer aerdich zijn/ als die vande Caneel-Roose. De vrucht is de Mespilus Aronia van grootte niet onghelijck / maer leuendigher van verwe/ roodtachtich/ ende in Oostmaent rijpe. De bloeme is de wilde Roose ghelijck.

Braemen. In Latijn/Rubus. Officinis, Morus bassus. In Hoochduytsch/oock Braemen. In Franchois/Ronce. In Spaensch/Carça. Carça moras. In Italiaensch/Rouo. In Enghelsch/Bramblebusche/ of black berrye busche/ of Bramber.

Hinnebraemen. In Latijn/Rubus Idæus. In Hoochduytsch oock Hinnebraemen. In Franchois/Framboisier. In Spaensch/Carça Idea. In Engelsch/Framboyse/Raspis ende Hindberry.

Braemen zijn den Rooselaers van ghedaente alsoo ghelijck als van crachten / ende zijn ouer al oock alsoo wel bekent / maer ghehaet om hun zeer groot voorts-groeyen ende hinderlijck vermenichfuldigen. Van dese Braemen machmen lichtelijck tweederhande soorten mercken: want d'eene/die zeer ghemeyne is/ die haer inde haghen ende tuynen winden/ groeyen zeer vele aende canten vande velden/ aen haghen ende bosschen onder doornen ende distels / ende hebben dicke vierecante rancken/ die met stekende doornen beset zijn. De bladers zijn rouw ende ghekerft groeyende drie tsamen/maer de besien zijn den Eertbesien niet onghelijck / de welcke inden Apoteken zeer vele ghebruyckt worden om Diamorum te maecken. De bloemen zijn die vanden Eglentier ghelijck. De tweede soorte van Braemen is alle man bekent/die ouer al inde ackers iaerlijcks ionge scheuten wtworpt van grasachtich saedt / principalijck inde coren velden / ende is den voorgaenden gheheel ghelijck / dan datse minder is ende lancks der eerden cruypende / ende oock cleynder ende min sapachtigher rijpe vruchten gheeft.

Mijn heere de Lescluse sal corts een ander cleyne Braeme wtgheuen.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De braemen hebben een drooghe eñ tsamen-treckende cracht/ende verwen thayr. Water daer de ranckskens in ghesoden hebben/gedroncken/stopt den buyckloop/ende den rooden vloet vande vrouwen. Tselue water maecket tandtvleesch weder hart/ende doet de tanden vast staen (seght Plinius) als het tandtvleesch daer mede ghewasschen wordt. De bladers ghecnout beteren de ghebrecken vanden mondt / ende bedwinghen de voorts-etende sweeringhen / dat sy niet voorts en gaen/ daer op gheleyt zijnde. De selue ghenesen oock de loopende zeericheden vanden hoofde / ende het wtpuylen vanden ooghen. Sy ghenesen de spene/ ende sweeringhen ontrent tfondement/ oock de pijnen vander herte ende maghe / als die ghestooten daer op gheleyt worden. De malsche scheuten met de bladers worden ghestooten/ende tsap wordt wtgheperst/d'welcke terstont inde Sonne ghestijft wordt / ende is een sonderlinghe remedie / teghen alle de voorseyde ghebrecken. Tsap vande Braembesien die wel rijpe zijn / is zeer goet ghedaen in medicijnen dienende tot de ghebrecken des mondts.

mondts. De onrijpe vruchten gheten / oft de bloemen met wijn inghenomen / stoppen den buyckloop. Plin. Asschen vande verbrande braemen / verdrijft den huych. Gal. De wortel heeft in haer/behaluen haer tsamen-treckende cracht die niet cleyn en is/een subtijle substantie / waerom dat sy oock den steen inde nieren breeckt. De bladers/botten/bloemen/vruchten ende wortel hebben alle ghelijck een tsamen-treckende cracht/ende die niet cleyne: Maer in desen verschillen sy/dat de ionghe malsche bladers veel waterachtighe substantie in hebben / ende cleyne tsamen-treckende cracht/ ghelijck oock doen de ionghe botten. Daerom als die ghecknout worden/soo ghenesen sy de quade heete sweeringhen ende ander ghebreken des monts / iae dat meer is / sy pleghen oock ander wonden te ghenesen: Want hun complexie is eens deels wt een coude eerdtachtighe / ende laeuwe waterachtighe substantie: Maer de vrucht/ soo verre als hy rijpe is / heeft veel ghetemperde werme substantie/ de welcke suet van smaecke is / ghelijck wy bewesen hebben. Daerom soo wel wt dese oorsaecke ende om haer weynighe tsamen-treckinghe en is die niet onlieflijck om eten. Maer inde onrijpe vrucht heeft de coude eerdtachtighe substantie d'ouerhant/ende daerom is die oock wranghe ende drooghende. Voorwaer sy worden oock beyde gheconfijt/ende drooghen veel stercker dan de versche. Oock soo heeft de bloeme de selue cracht vande onrijpe vrucht / ende zijn beyde zeer goet teghen den buyckloop ende Roodtmelisoen/oock teghen de verloren stercke ende alle bloetganck.

Hinnebesien.

Byde Braemen dienen oock de Hinnebesien/de welcke in dese Noordersche landen genoech bekent zijn/ waer dat gheen doncker boschkens sonder en zijn. De vruchten zijn van tweemael grooter greynkens by een gheuoegt / ende roodt wtten blaeuwen siende: de welcke gheconfijt worden ende gheten/ wt lust ende teghen den dorst / die oock lustich zijn om sien. Dese plante en is niet soo rouw oft stekende/ende heeft oock drie ghekerfde bladers by een groeyende/ van grootte dien vanden Eertbesien niet onghelijck.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Hinnebesien oft braemen doen alle de selue wercken/vande voorseyde Braemen. Maer de bloemen met honich ghemengt/zijn zeer goet gheleyt oft ghestreken op de swillinghen vanden ooghen/ende wilt vier/want sy doen dat steruen ende vergaen. De selue bloemen worden met water inghegheuen den ghenen die een crancke ende weecke maghe hebben.

Van veel diuersche soorten van Heyde.

Wy hebben nv veel meer soorten van Heyde dan byden ouders beschreuen zijn/sonderlinghe inden lande van Languedoc ende Spaignen/vande welcke soo wie een soorte kent/ die sal lichtelijck alle dander kennen/want sy verschillen in lengde van boomachtich ghewas/ bladers van Tamarischboom/Geneuerhout/oft Lorckenboom/ende coleur van bloeme: De welcke soorten van Heyde groeyen oueruloedich/niet alleene inde bosschen/ heyen ende rouwe woeste plaetsen vā Vranckerijck/ Enghellant ende Nederlant/maer oock inden lande van Languedoc/Italien ende Spaignen.

Ghemeyne Heyde met bladers van Thamariscus.

De ghemeyne Heyde groeyet soo wel in heete als coude landen/op dorre ende magher landt/soo oueruloedich / dat die alle man moet bekent zijn. De ghemeynste is die tweemaels siaers bloeyt met roodtachtighe bloemen dien vanden Tamariscus van Languedoc ghelijck: welcken dese Heyde zeer van ghedaente ende crachten ghelijck is/soo wel teghen de ghebreken vande Milte/als vanden steen ende graueele.

Cleyne Heyde.

Op de steenachtighe berghen van Enghellant wasset gheheel cleyne Heyde / met zeer veel houtachtighe tackskens / niet veel meer dan drie palmen hooghe / waer aen langher bloemkens groeyen ghelijck holle tonnekens ghefatsonneert / byeans ghelijck die vanden Arbutus, maer blijder roodt. De bladers zijn dien vanden Geneuerhout ghelijck / maer veel minder. Dese Heyde groeyet zeer oueruloedich ontrent Bristo/aen tbergsken van Brandon Heyl. Inden hof vanden edelen man ende heere/Jan van Limoges/ alias Noingnes/ tot Louen / groeyet dese Heyde met witte bloemen.

Tweede cleyne Heyde van Nederlant ende neghenste van Clusius.

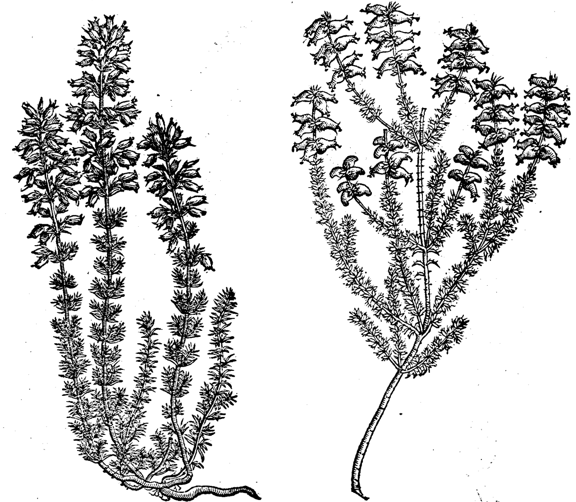
De cleyne Heyde die veel meer gheuonden wordt op sauelachtige ende dorre landen van Vlaendren ende Brabant/half weghen Ghendt ende Antwerpen/en is den voorgaenden niet zeer onghelijck / want van steelkens ende bladers zijn sy malcander ghelijck / wtghenomen dat dese corter ende rouw zijn. De bloemkens zijn schoon lijfuerwich roodt ende tsamen by een gheuoegt/ die aen het wterste vande tacken in Octobre ende oock inde Winter noch ghesien werden/waer dat oock hayrachtighe bollekens vast aen een staen.

Heyde met de bladers van Geneuer, ende veel houtachtighe tackskens/ De 2. van Clusius ende van Matthiolus.

Dese

Cleyn Heyde. In Latijn/Erica pumila calyculato Vnedonis flore: Erica 6. Clusij. In Enghelsch/Sonall Heath.

Erica Iuniperifolia altera. Erica 8. Clusij. In Portugeis/ Lemerinha.

Ghemeyne Heyde met bladers van Thamariscus. In Latijn/Erica vulgarior folio Myricæ. In Hoochduytsch/ Heyde. In Franchois/Bruyere. In Spaensch/Queiro. In Italiaensch/Erica. In Enghelsch/Heath.

Dese Heyde groeyet veel schoonder / ende met meer tackskens ontrent Roome/oock in Toscane/ ende in dlandt van Languedoc / al oft die zeer gheerne groeyde op dorre ende ongheoeffende gronden/voorts-brenghende dicker steelkens van eenen cubitus hooghe/die vol bladers zijn/maer langher dan de voorseyde/ ende van grootte dien vande Geneuer ghelijck / op welcke stelen aerdighe lijfverwighe roode bloemkens groeyen/die ghelijck een hol tonneken hanghen/ van fatsoene oock dien vanden Arbutus ghelijck/de welcke met cleyne draykens verciert zijn.

De tweede Heyde met bladers van Geneuer, **ende is de** 8. **van** Clusius.

De tweede wordt by Clusius beschreuen/de welcke den naest voorgaenden niet zeer onghelijck en is/ende groeyet byeans eenen cubitus hooghe/met dunne tackskens/ die altijts drie tsamen rondtsom de groote by tusschen-spacien groeyen. Insghelijckx oock soo groeyen de bladers drie tsamen/ die wel cleyne zijn / maer breeder / ende onder een weynich wit ende rouw. D'opperste vande tackskens zijn aen d'wtspruyten vande bladers troswijs met bloemkens verciert/altijts drie tsamen met ghelijcke spacien van malcander staende / ende op een zijde ghekeert / maer meerder dan eenighe van alle ander Heyde/ende hol met meer wtpuylende buyckskens/van verwen purperachtich roodt. Dese groeyet op sauelachtighe plaetsen van Portugael/die (als Clusius seyt) in Octobre haer bloemen gheeft.

Erica Baccifera.

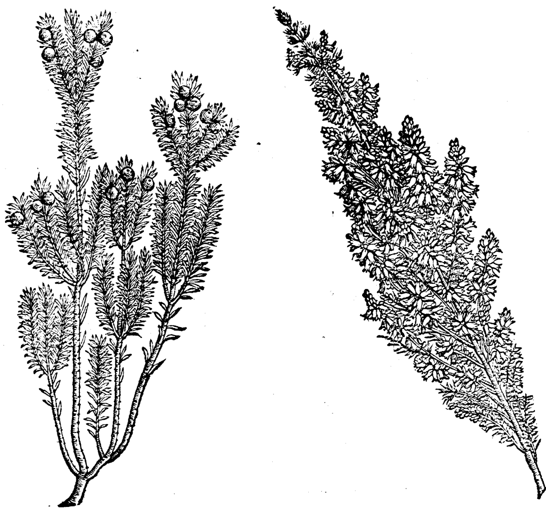
Aende steelkens van dese Heyde groeyen rondtsom bladers die vande cleyne Heyde gelijck/maer bruynder/ende drie by een gheuoegt: De vrucht oft besie is wit ghelijck een Perle/met een swertachtich vleckskén gheteeckent. Dese groeyet inde bosschen met houtachtige steelkens van eenen voet hooghe. De vrucht wordt inden Herfst gheplukt / die vande vrouwen ende kinderen veel ghgeten wordt/ ende heeft eenen sueren tsamen-treckenden smaecke: welcke vande Portugesen Camarinhas ghenoemt is.

Erica baccifera Matthioli.

Wt Italien is my ghesonden een dorre plante van Heyde die besien draegt / de welcke ick meynde dat de selue was die in Portugael groeyde / maer my was gheseyt dat de Heyde met besien was

 van

Erica baccifera. Erica 7. Clusij. In Portugeis/Camarinhera.

Groote Heyde met witte bloemen. Erica maior flore albo prima Clusij.

van Matthiolus. Dese is de voorgaende zeer ghelijck/ende gheheel houtachtich/met stijve tackskens dien vanden cleynen Myrtus niet onghelijck/beset met cleyn smalle herdtachtighe blaerkens vanden Thymus. Het coleur vande besien/ de welcke Matthiolus seght bruyn te wesen/ en mocht ick om de dorrichent niet onderkennen.

Groote Heyde met witte bloemen.

Dese Heyde groeyet in heete landen ende op veel hoevels van tbosch van Valene inden lande van Montpelliers/ende aenden voet vanden Wolfsberch/vier mijlen van Montpelliers ghelegen/ waer dat sy meestendeel een mans hooghde lanck groeyet. Clusius heeft dese ghevonden inde woestijnen van Portugael/tusschen Lisboene ende de zeer vermaerde Universiteyt van dien rijcke/ Conijmbra ghenoemt/de welcke herde bruynroode tackskens hadde/met cleyne bladers/dien vande cleyne Heyde ghelijck. De bloemkens waeren schoon wit/troswijs groeyende aen d'opperste vande stelen.

Groote Heyde met roode bloemen.

1. Inde selve woestijnen is noch een ander soorte van dese Heyde/ bycans vande selfde grootte/ nochtans met cleinder tackskens ende bladers/ende roode bloemen.

Groote Heyde met eerst groene/daer nae roodachtige bloemen.

2. In tbosch van Grammont/ende oock opde selve plaetsen groeyet een ander soorte van Heyde/ met grootachtighe donckergroene bladers/vier tsaemen ghelijck die ander rondtom de stelen staende/ lancks welcke steelkens oock bloemen groeyen die groenachtich zijn eer sy open gaen/ ende daer naer bleeck roodt. Opde selve plaetse is noch een ander soorte van desen/met groenachtighe bloemkens/ maer troswijs ende arewijs by een ghevoecht.

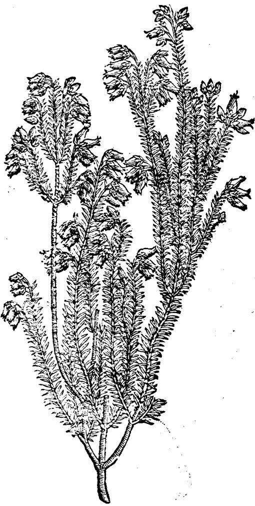
Bessem Heyde met groene bloemkens.

3. In tselve bosch van Grammont/oock op de Heyden ende meer ander ongheoeffende plaetsen groeyet een soorte van Heyde die twee cubitus ende meer hooghe groeyet: ter sijden aende tackskens groeyen cleine groenachtighe bloemkens.

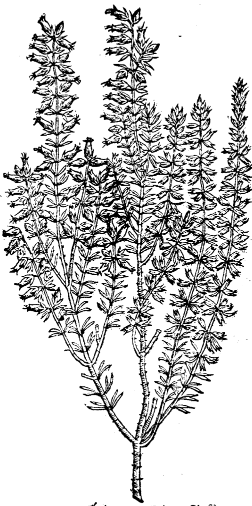
4. Erica. 5. Clusij.

4. Clusius voeght noch een ander tot de voorgaende die cleinder is/ ende maer eenen cubitus hooghe/

1. Groote Heyde met roode bloemen. Erica maior floribus purpurantibus. Erica 2. Clusij.

2. Groote Heyde met eerst groene/daer nae roodachtige bloemen. Erica maior floribus herbaceis purpurantibus. Erica 3. Clusij.

3. Bessem Heyde met groene bloenskens. Erica scoparia flosculis herbaceis. Erica 4. Clusij.

4. Erica. 5. Clusij.

ghe met dunne houtachtighe tackskens/rondom de welcke drie tackskens te gader by tusschen spacien groeyen/die met drie zeer cleyne bladerkens by een rondom oock beset zijn / met een seker ordeninghe groeyende. De bloemen zijn een weynich meerder dan de voorgaende/zeer vele ende dichte by een rondtom de tackskens op langhe steelkens groeyende/ van verwen dootverwich oft verstoruen roodt.

Vremde Heyde van Brancion. Erica peregrina Brancionis. Erica Alexandrina Italorum, Sanamunda 3. Clusij.

Behaluen alle dese voorseyde soorten van Heyde/soo is daer noch een ander soorte die veel min ghesien wordt/de welcke de Heere Jan Brancion in potten ende hanghende hofkens hadde groeyende met houtachtighe tackskens/ghelijck alle die ander/ met lanckachtighe bladers / ende lancks de tackskens lijfverwige roode bloemkens/nae mijn best onthouden/elck vã vier bladerkens. Ick en weet niet van waer dat die ghebrocht was/waerom dat ick de selue om dat sy luttel ghevonden wordt/vtlantsche noeme.

Erica peregrina altera, **die voren in figuere ghestelt is voor een soorte van** Verm.culatum.

Dese is de voorgaende bycants ghelijck/maer in alder manieren minder en cleinder. Dese wordt oock onderhouden in eerde potten byden Heere Jan Verdilft/met groen-gele bloemkens.

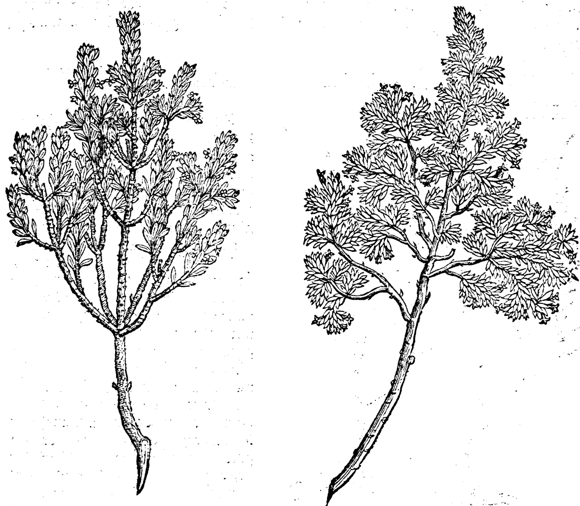
Cracht ende werckinghe.

Diosc. De bien die op de bloemen van Heyde vlieghen / maecken quaden honich. De bloemen soo wel als de bladers ghenesen de beten vande slanghen daer op gheleyt. Gal. De soorten van Heyde hebben vvter natueren een teerende cracht/maer principalijck moetmen de bloemen ende bladers ghebruycken. Trag. Water vande bloemen van Heyde ghedistilleert/ ende gedroncken/ is zeer goet bevonden voor de ghene die de Colica hebben / sonderlinghe als daer hitte ende dorst by valt. Tselue versoet ende neemt oock wegh de pijne vanden ooghen daer op ghestreken. Sommighe vande ionghe Medicijns segghen datmen de ghene die vanden fleirsijn gequelt zijn/ oft lamicheyt hebben/met de bloemen vande Heyde stooft/ende laet in een sweetbat sitten: want sy willen segghen/dat alsoo de verouderde / ghepacte ende lijmachtighe humeuren/ vvt de welcke tfleirsijn den oorspronck heeft/ghescheyden ende verdeylt worden.

Erica Alexandrina Italorum.

Sommighe vande gheleerste Herbaristen van Italien steken ons inde vuyst voor een vremde/ ende

ende wtlansche Heyde/met den naem van Heyde van Alexandrie/die nochtans principalijck aenden Zeecant van Provence ende Spaignen ghenoech groeyet / Wy hebben dese beschreuen ende verhaelt onder de diuersche soorten van thoutachtich ghewas van het heet Vermiculatum fol. 464.

Sanamunda prima Clusij.

Sanamunda altera Clusij.

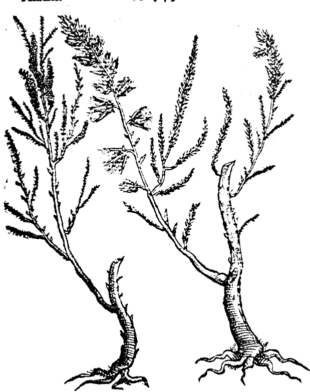
Van dese plante gheeft ons Clusius twee diuersche soorten: maer om dat wy die niet en hebben ghesien/ende dat de selue hem moeten toegheschreuen worden/ soo sullen wy sijn eyghen beschrijuinghe hier by voeghen. D'eerste heeft veel houtachtighe tacken van eenen cubitus hooghe / die wt eender wortel voorts-comen/ende taey ende buyghsaem zijn/becleet met een bruyne schorsse / onder de welcke een ander binnenste light/die taey is ende in dunne draeykens van een ghescheyden wordt. De bladers zijn die vande Chamælea ghelijck/maer veel minder/corter ende vollhuigher/dien vanden Zee-Wolfmilck oft Myrtus best ghelijckende/ maer een weynich row/ de welcke rondom de tacken zeer dichte by een staen/met eenigher ordeninghe dien vanden Myrtus ghelijck wtghedeylt / die oock alsmen daer in bijt gomachtich zijn eñ eerst bitter van smaeke/maer naederhant zeer bijtende ende brandende. Tusschen de blaeders groeyen de bloemen / dien vanden Olijfboom niet onghelijck/ lanckworpich/ende aen het wtterste in vier gele bladerkens ghedeilt. De vrucht is (soo my gheseit is) dien vanden Thymelea bycants ghelijck/maer swertachtich. De wortel is dicke ende houtachtich. Dese groeyet zeer vele inde Coninckrijcken van Granaden ende Valence / haer bloemen in Meerte ende April voortsbringhende. Dese wordt daer vanden Herbaristen Sanamunda ghenoemt/ maer vãde boeren Mierda-cruz,om haer purgerende cracht/ waerom dat sy oock vande boeren van dien lande vele ghebruyckt wort. De tweede soorte is oock een houtachtich ghewas van eenen cubitus hooghe/met taeye ende buychsaeme tacken / die met een vaste ende dicke schorsse becleet zijn: de welcke/als tbinnenste velleken afghenomen is/de gheheele plante ouer/ maer principalijck ontrent de wortel/mach ghelijck vlas oft kemp in draeyen ghedeylt worden. D'opperste tackskens brenghen voorts wolachtighe bladerkens zeer vele ende dichte by een gheuoecht / die int opperste cleinder ende spits zijn/eerst soutachtich van smaecke/maer naederhant heet ende scherp. Dese zeer ghebladerde tackskens zijn met zeer veel gele bloemkens verciert/dien vanden Olijfboom niet onghelijck. De wortel

Mierda-crux.

wortel is dick ende houtachtich/dien vande voorgaende ghelijck. De vrucht van dese en hebbe ick oock niet ghesien/maer hebbe de selue bloeyende gheuonden in Sporckelle/op steenachtighen grondt aendẽ Zeecant van Andolousie tusschen Calpe/Estepona ende tgheberchte aen Granaden gelegen. Dese plante wordt vande Mooren van Granade Sanamunda ghenoemt/die de selue zeer vele ghebruycken om de lichaemen te purgeren/want een dragme swaer inghenomen met water daer Ciceren in ghesoden hebben/purgeert zeer sterck van onder. Ontrent Calpe/waer datse vanden ghemeynen man Burhalaga ghenoemt wordt/en wordt die nerghens toe ghebruyckt dan om ouens heet te maecken. urhalaga.

Tamarisken. In Latijn/Tamariscus. In Grieck/Μυρίκη. In Franchois/Tamaris. In Spaensch/Tamaray. In Italiaensch/Tamariglo. In Enghelsch/Tamarisq.

Languedocsche. Tamaris.
Duytsch Tamaris.

De meest ghemeyne is van ghedaente deerste Heyde gheheel ghelijck/principalijck op natte gronden ende aenden Zeecant van Prouencen/Languedoc ende int eylandeken Lio vande Venetianen/ waer dat hy soo groot ende dicke van struyck wordt als eenen Queappelboom/vande welcke drinckbekers ghemaeckt worden teghen de gebreken vande Milte. Maer die ander de welcke wy daer neffens ghestelt hebben / groeyet van selfs in Duytschlant aenden Rhijnstroom/ maer veel minder ende leegher / ende en wordt gheenen boom/ iae dat meer is/ sterft ghemeynlijck inde winter inde houen van Enghelant. Dese heeft wolachtighe bloemen/ die int vergaen wegh stuyuen metten saede / meerder oft van grootte ende ghedaente dien vande ghemeyne Lampsane gelijck / maer purperuerwich. Die van Languedoc heeft cleyne bloemkens die niet hayrich en zijn/maer rondt/dien vanden Olijfboom ghelijck/ende lijfuerwich/naede welcke besikens volghen / die wy somtijts inde Sonne gheleyt/drie daghen hebben sien opspringhen ende dansen/door een wormken datter binnen ghegroeyet was/dwelcke soo de besien doorboort werden oft affspronghen / daer wt quam ghecropen. De zeer gheschickte Apotecker Adriaen Beyerlinck tot Antwerpen heeft den Duytschen Tamariscus ouervloedich groeyende gheuonden niet verre vande Citadelle van Venegien / tusschen Vincence ende Padua.

Cracht ende werckinghe.

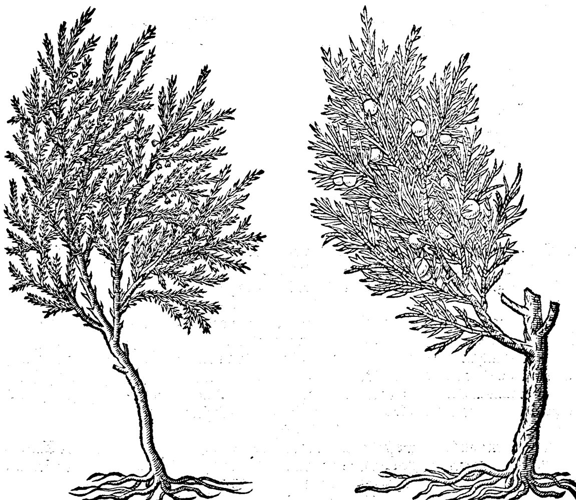
Diosc. Tamarischboom is ghenoech bekent/gemerckt dat hy aende traegh-loopende ende staende wateren groeyet / vruchten draghende ghelijck een mosachtighe bloeme. In Egypten ende Syrien groeyet een ander soorte die tammer is / die voorts den wilden in alles ghelijck is: Dese draegt vruchten den Galnoten meest ghelijck/ende tsamentreckende van smaecke / de welcke wy bequaemelijck ghebruycken in stede van Galnoten inde medicijnen dienende tot de ghebreken der ooghen ende mondt. De vrucht vanden Tamarischboom is zeer goet inghegheuen den ghenen die bloet spouwen/oock teghen den buyckloop/ende ouervloedighe stonden vande vrouwen: voorts teghen de geelsucht ende beten vande fenijnighe dieren. De selue oock van buyten op gheswillen ghelеyt/ verdrijft die. De schorsse wordt oock tot de selue dinghen ende ghebreken ghebruyckt. De bladers vanden Tamarischboom in water ghesoden ende met wijn ghedroncken / verdrijuen de herdicheyt vande Milte / ende is oock zeer goet teghen den tandtsweere inden mondt ghehouden/oft den vrouwen die de vloet hebben / als sy daer in sitten ende baden. Tselue water verdrijft ende doodet die neten ende luysen alsmen dlichaem ende plaetse daer die zijn daer mede wasschet. De asschens van Tamarischboom inde vrouwelijckheyt ghestroeyt stopt den vloet vande vrouwen/gemerckt dat hy (als Galenus seght) een zeer drooghende ende sterck afuaeghende/ met een weynich tsamen-treckende cracht heeft. Vanden struyck vanden Tamarischboom worden coppen oft croesen ghemaeckt voor de Miltsuchtighe persoonen / den welcken zeer goet is daer wt te drincken. Gal. Tamarischboom

heeft

heeft een afuaeghende ende verdeylende cracht / sonder merckelijcke droocheyt: Oock heeft hy eenighe tsamen treckende cracht. Om dese qualiteyten en crachten is hy zeer goet voor de verherde Milte in wijn oft azijn ghesoden / tzy de wortel oft bladers / oft ionghe scheutkens: ende gheneest oock den tandtsweere. Voorts de vrucht ende schorsse en hebben geen cleyne tsamen-treckende cracht / in vueghen dat sy den Galnoten zeer nae comen / wighenomen dat de Galnote merckelijcker wrangicheyt heeft / maer inde vrucht vanden Tamarischboom is een ongheliicke complexie: want in haer is ghemengt veel subtijle substantie / ende een afuaeghende cracht / dwelcke voorwaer der Galnoten niet en gheheurt: Nochtans als de Galnote niet ghereet en is / soo salmen dese oft de schorsse moghen ghebruycken tot alle dinghen daermen de Galnote toe ghebruyckt. Plin. Tamarischboom is soo sonderlinghe medicijne teghen de verherde Milte / ende heeft alsoo sonderlinghe cracht ende macht / dat bevonden is / dat de Verckenen die gheten hebben wt eenen troch van desen houte ghemaeckt / gheen Milte en hadden. Ende daerom ist zeer goet den Miltsachtighen dat sy eten ende drincken wt vaten die van Tamarischout ghemaeckt zijn.

Sauelboom. In Latijn / Sabina vulgatior. In Hoochduytsch Sebenbaum. In Franchois / Sauinier. In Spaensch / Sabina. In Italiaensch / Sauina. In Engelsch / Sauin tree.

Oprechte Sauelboom die besien draecht. Genuina Sabina baccifera atrocærulea.

Inde houen vande Noordersche ende Suydtwaert gheleghen landen / ende sonderlinghe in cloosters van besloten nonnen groeyet dese ghemeyne Sauelboom / de welcke inden noodt heur zeer wel bekent is / midts haer bladers dien vanden Tamarischboom ghelijck / maer stijuer ende stekende / ende eenen quade reucke gheuende / die altijts groene staet / ende gheen besien en heeft.

Genuina Sabina baccifera.

Dese is den gemeynen onvruchtbaeren Sauelboom (die nochtans groen-gele bloemkens draegt) van groeyen ende ghedaente gheheel ghelijck / maer de bladers en zijn al wt soo stekende / noch soo stijf niet. De besien zijn herstachtich / van verwe ende grootte den Geneuer-besien ghelijck. Dese groeyet in sommighe houen van Nederlandt / als tot Jan Mouton / ende Oliuier Dries.

Ander vruchtbaer Sauelboom.

Dese tweede is de voorgaende ghelijck / dan datse minder tackskens ende sachter blaeders heeft / middelmatich tusschen de Sauelboomen ende Cederboomen van Phoenicien die de blaeders van-

Ander vruchtbaer Sauelboom. Sabina baccata altera, grano item atrocæruleo.

Sabina baccifera.

den Sauelboom oft Cypresboom hebben/maer de blaeders zijn dunner ende teerder/niet scherp noch stekende. De vrucht is van grootte/ghedaente ende verwe/dien vanden cleynen Geneuerboom ghelijck. Dese groeyet geerne (in dien my wel voorstaet) in tgheberghte van Calabren ende Poullie.

Sabina baccifera.

Dese groeyet vele op de warme gebergthen van Ligurien/ende in Languedoc op den bergh Cero. De besien van dese zijn dien vanden Oxycederboom ghelijck / bruynachtich-roodt als sy rijpe zijn/ ende herstachtich/maer de gheheele plante en is soo quaet van reucke niet als de voorgaende / nochtans niet ongheliick van reucke. De bladers zijn meestendeel dien vanden Cypres boom ghelijck/hoe wel dat somtijts in Prouencen/ de onderste blaeders dien vanden Geneuerboom ghelijck zijn / ende d'opperste dien vanden Cypres boom/maer niet soo scherp noch stekende.

Sabina Ægyptia.

De doctoren van Bologne stelden eenen Sauelboom van Egypten die wy onder de Aueroone ghestelt hebben/de welcke stelen hadde van eenen voet oft onderhalf hooghe / die bouen steertwijs ende vol bladers waren/eerdich ende bleeck van verwe.

Cedrus Phœnicea altera.

Van dese plante worden drie soorten gheuonden / die alleene in grootte verschillen. D'eene heeft grouer ende vollijuiger tacken ende bladers/ ende besien ouer al aende tacken groeyende die viermael grooter zijn/herstachtich ende bruyn-roodt-orenge soo groot als een haselnote.

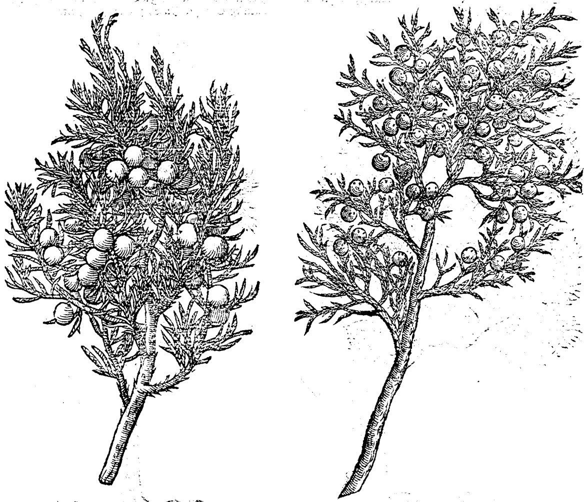
Cedrus Phœnicia media.

Dese ander is de voorgaende gheheel ghelijck/ dan dat hy alle dinghen cleynder heeft. De bloeme van alle drie is geel/ oft groenachtich. De struyck is rouw ende ghewronghen / met veel tacken. In onse Aduersaria hebben wy dese Sabina baccata gheheeten: maer schijnt beter ghelijckenisse te hebben metten tweeden cleynen Cederboom van Theophrastus. In mijnen tijdt wert hy van die van Montpelliers Oxycedrus met bladers van Cypres ghenoemt.

Cedrus Phœnicea minor.

De derde groeyet op de selue maniere/met dunner tacken ende bladers. De besien zijn die vande Sabina baccata altera, van fatsoen ende grootte ghelijck/bruyn-orenge. Dese groeyen alle ghelijck gheerne

Cedrus Phœnicea altera, Plinij & Theophrasti. Oxycedrus folio Cupressi aut Sabina maior Monspelliensium.

Cedrus Phœnicea media, Iuniperus maior folio Cupressi: inter notha Diosc. Clusio.

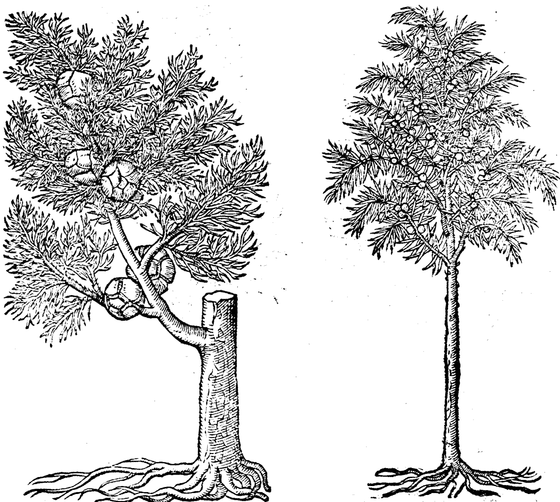
gheerne op de werme gheberghten/ende ontrent den Zeecant van Prouence/oock in Languedoc op den bergh Ceto ende in Poulien.

Cracht ende werckinghe vanden Sauelboom.

Diosc. De bladers van beyde de Sauelboomen beletten het voorts loopen vande etende sweeringhen/ende versoeten de heete gheswillen: maer met honich gemengt/ suyueren sy alle vuylicheyt/ ende verdrijuen alle vlecken des lichaems. De bladers van Sauelboom met wijn ghesoden/doent sterckelijck water maecken/ iae datter oock bloet volgt. Sy iaeghen af de doode vrucht/van buyten opghelevt/oft by den roock van onder te ontfanghen. Sauelboom is goet gemengt in alle verwermende saluen/maer sonderlinghe in Vnguento Gleucino. Gal. Sauelboom is vande planten die zeer drooghen / ende dat volghende de drie qualiteyten die in haeren smaecke ghevoelt worden/ ghelijck inden Cypres/wtghenomen dat sy heeter is/ende om soo te segghen/meer specierijachtich oft stercker van reucke. Daerom is sy oock mede deylachtich van dese qualiteyt die ick terstont ghesevt hebbe/ te weten van scherpheyt gheleghen in werme ghetempertheyt: Daer en bouen heeft sy meer bitterheyt ende tsamen-treckinghe dan de Cypres. Maer soo veel als sy heeter is/ soo veel te stercker digereertse oock. Daerom en kan sy niet toeheylen om de cracht van haer droogte eñ wermte: Want sy heeft in haer van beyde soo vele/ datse oock spanninghe ende ontstekinge by brengt: Maer in rottinghen mach sy ghelijck de Cypres ghebruyckt worden / principalijck als de vuyle sweeringhen wederspannich zijn ende langhe ghedueren: want dese verdragen sonder hinder de cracht vanden medicament: iae dat meer is / sy suyuert ende reynicht met honich ghemengt / de ghene die swert ende zeer vuyl gheworden zijn / ende verdrijft de Carbunckels. Voorts verweckt se door de subtijlheyt van haer substantie meer dan eenich ander/de maentstonden vande vrouwen/ende doet bloet pissen: sy doodet de leuende vrucht/ende de doode iaegtse af. Dese medicijne is heet ende drooghe tot inden derden graet/ende van tghetal vande ghene die van zeer subtijle substantien zijn. Sommige doen oock het dobbel van dien in medicijnen inde plaetse van Caneele. Want ingenomen heeftse een subtijl makende ende teerende cracht. Plin. Men seght dat metten roock vanden Sauelboom-bladers/de hoenders vande Pip oft catarrhen ghenesen worden.

Κυπάρισσος. In Latijn/Cupressus. In Neerduytsch/ In Franchois/ In Spaensch/ In Enghelsch/ Cipres. In Hoochduytsch/ Cipressen. In Itaiaensch/Cupresso.

Geneuerboom. In Griecx. ἄρκευθις. In Latijn/Iuniperus. In Hoochduytsch/ Kremetbaum ende Wecholtz. In Franchois/Geneure. In Spaensch/Enebro. In Itaiaensch/Genepro. In Enghelsch/Iumpertre.

By Bordeaux is een aerdich ende zeer lustich bosch van Cypresboomen dat altijts groen staet/de welcke oock elders groeyen inde houen vande landen Noordtwaerts gheleghen / als in Enghellant ende elders/met tacken ende bladers dien vande Sabina baccifera ghelijck/ maer het Cypres notken is lanckworpich/cleyn/ghesneden oft ghespleten/ende soo groot als een duyuen ey/ waer in zeer cleyn plat saedt ligt.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Cypres is vercoelende ende tsamen-treckende / soo dat de bladers met Maluisye ende een luttel Myrre ghedroncken/zeer goet zijn teghen de droppelpisse ende alle vloet vande blase. De notkens vanden Cypresboom ghestooten ende met wijn inghenomen/zijn zeer goet teghen roodmelisoen/buyckloop/hoest/cortichevt op de borst/ alsmen niet dan met wtgherecktten halse geaessemen en can/ende teghen bloetspouwen. Tselue doet oock het water daer sy in gesoden hebben/alst ghedroncken wordt. De selue notkens ghestooten met een Vijghe/ maecken meurwe de herdicheden/ ende ghenesen de sweeringhe vande neusegaten Polypus ghenoemt. De selue in azijn ghesoden ende met Lupinen ghestooten / doen de schurfte naghels afuallen / ende doen terstont de ghescheurtheyt/ als de dermen gesoncken zijn weder in gaen/daer op gheleyt. Tselue doen oock de bladers. De notkens met d'opperste vande tackskens op gloeyende coelen geleyt/verdrijuen metten roock de muggen. De bladers ghestooten / ghenesen de versche wonden ende stelpen tbloet / daer op gheleyt / maer met azijn ghestooten verwen sy thayr swert. De selue alleene oft met meel van Gersten mout oft Graut ghemengt/zijn goet gheleyt op wilt vier/voorts-etende sweeringhen/Carbunckels/ende heete gheswillen vanden ooghen. De selue met een Cerot op de maghe gheleyt / versterecken de maghe. Plin. De wortel van Cypres met de bladers ghestooten ende ghedroncken / ghenesen de coudepisse ende de blase / ende zijn zeer goet teghen de beten vande fenijnighe beesten. Saghemeel vanden Cypres inghenomen/ verweckt de maentstonden vande vrouwen / ende is zeer goet teghen de steken vande Scorpioenen. Tselue twee schrupels swaer met wijn inghenomen / oft met een vette Vijghe/

ghe/als alle de greynkens wtghenomen zijn/ ghemengt ende van buyten opgheleyt/ ghenesen de gebreken vande cullekens/ ende met was ghemengt doen de gheswillen vande mannelijckheyt sincken: maer met heue ghemengt/ verdrijuen de croppen ende clieren. Tsap vande bladers metten sade ghestooten wordt wtgheperst/ d'welck met olie ghemengt/ de schemeringhe vanden ooghen verdrijft. Gal. De bladers/botten/ ende versche ende sachte notkens vanden Cypres/genesen de groote sweeringhen in herdtbarighe lichamen: waer wt oock blijckt dat een droogende cracht heeft/sonder groote scherpicheyt oft hitte/ ghelijck oock de smaecke wel ghetuygt: want inden Cypres is merckelijck eenighe cleyne scherpicheyt/ende zeer groote bitterheyt/ ende oock veel meer wrangicheyt inde gheheele plante. Want in haer is soo veel scherpicheyt ende wermte/ als van noode is om de wrangicheyt int diepe te bringhen/sonder nochtans eenich bijten oft hitte inde lichamen te maecken. Daerom eet op ende verteeret sonder hinder ende perijkel de verborgen vochticheden int diepe vande vuyle stinckende sweeringhen/ ghemerckt dat de dinghen die verwermen oock drooghen/ ende de vochticheden die daer in zijn verteeren/ maer door de scherpicheyt ende wermte trecken sy ander nae hun. Inder vueghen gheneset de ghescheurtheyt/want het droogt/ ende versterckt de partijen des lichaems/ die door vochticheyt slap zijn/ te weten/ midts dat de tsamen-treckinghe inde diepte gaet/ daer gheleyt sijnde vande wermte die daer mede gemengt is/ maer met sulcker manieren/datse die daer leyden kan/ sonder nochtans te connen bijten. Plin. De bladers vanden Cypres ghestooten/ zijn goet gheleyt op de beten van slanghen/ ende met meel van Gerste mout op thooft alst vande Sonne zeer doet. De selue ghestooten met twee deelen sacht broots/ ende met wijn ghekneet/stillet de pijnen vande voeten ende zenuen.

Ghemeyne Geneuerboom.

Op de sandtachtighe ende dorre gronden soo vande coude als werme landen groeyet de cleyne Geneuerboom onder de Heyde met veel houdtachtighe ende altijts groene tacken/van bladers ende ghedaente de Heyde oft Sauelboom ghelijck. De vrucht is den Peper niet ongheliick/ soetachtich/ ende wel-rieckende ghelijck de gheheele plante.

Oxyarcentha oft scherpe Geneuerboom.

Dese groote Geneuerboom is oock zeer ghemeyn in Prouence ende Languedoc/waer dat hy Cade ghenoemt wordt: de bladers zijn dien vanden anderen ghelijck/ maer meerder/ scherp/ bijtende ende steckende. De besie is oock driemael grooter/dien vanden Cedrus phœnicea zeer ghelijck/van fatsoen ende verwe/ende is gheheel herstachtich. Thout heeft eenen lieflijcken reucke/ende geeft een vetticheyt die daer olie van Cadde ghenoemt wordt/ de welcke sy gebruycken om de schurftheyt vande schaepen te smeeren. Cade.

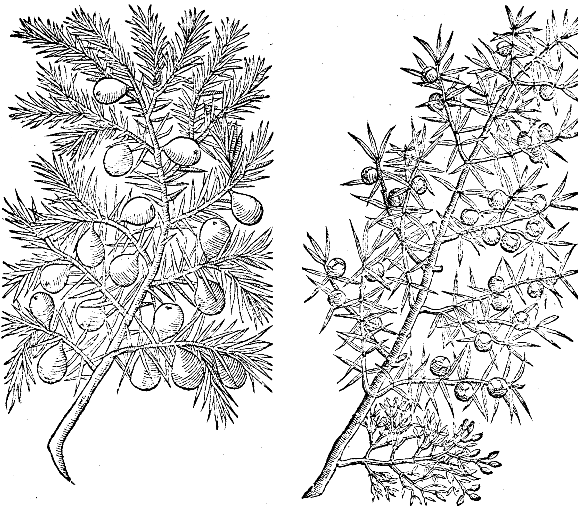
Cracht ende werckinghe.

Diosc. Twee soorten sijnder van Geneuerboomen/ d'eene groot/ ende d'ander cleyne: maer sy zijn beyde heet: Sy verwermen ende doen water maecken/ende met hunnē roock verdrijuen sy de fenijnige dieren. Sommighe vande besien worden somtijts soo groot als een Okernote/ander als een Haselnote/maer rondt/wel-rieckende/soete/int knouwen soete/ende bitterachtich/de welcke Geneuer besien oock genoemt worden. Dese zijn wat verwermende ende tsamen-treckende. De Geneuerbesien zijn zeer goet ghedroncken/ ende nut voor de maghe/ ende gebreken vande borst/teghen hoest/ winden ende crimpinghen des buyckx/ oock teghen beten vande fenijnighe dieren. Met wijn inghenomen/doen water maecken/ende zijn goet den ghenen die verreckt/gheuallen oft geborsten zijn/ ende teghen het opstieghen vande moeder. De bladers vanden Geneuerboom hebben een scherpicheyt/waerom dat de selue ende oock hun sap met wijn inghenomen/oft van buyten opgheleyt/zeer goet zijn teghen de beten van Naterslanghen. Asschen vande schorsse van Geneuerhout met water ghemengt/ ende daer mede ghestreken/ gheneest de quade schurftheyt. Saghemeel van Geneuerhout ingenomen/is perijkeleus ende doodtlijck. Gal. Geneuerboom is werm eñ drooge tot inden derden graet. De vrucht is oock inden seluen graet van wermte/maer drooghe alleene inden eersten graet. Dese suyuert de leuer ende nieren/ met subtijl te maecken de groue ende taye humeuren: waerom dat hy oock in ghesonde medicamenten ghemengt wordt/ maer zeer luttel voetsels gheeftse tsmenschen lichaem. Geneuerbesien te vele inghenomen/ maecken steeckten inde maghe ende hitte in thooft/ende somtijts oock tselue vervullende/zeer groote pijne in thooft. Sy en stoppen/ noch en gheuen gheenen camerganck: maer doen middelmatich water maecken. Plin. Geneuerbesien zijn goet voor de maghe/ borst ende pijnen inde sijden/ sy verdrijuen swillinghen ende qualen/ oock maecken sy de fluymen ende herdicheden rijpe/ ende ghenesen den hoest: maer van buyten opgheleyt/doen sy de gheswillen sincken. Met wijn-tinte inghenomen stoppen den buyckloop/ ende verdrijuen de swillinghen des buyckx/ daer op gheleyt. De Gomme van Geneuer oft Vernis vande schrijuers/verwermt ende droogt tot inden tweeden graet. Dese wordt nv ter tijt ghemengt

Van dit saeghemeel hebben wy ghesept int capittel vanden Eschebooin.

inden parfumen/die de heete catarrhen vanden hoofde verdroogen. Dese gomme is den schrijuers ende schilders zeer nut. De Medicijns van desen tijt willen de selue inde plaetse van Emmer ghebruyckt hebben.

Groote Geneuerboom van Illyrien schijnt te wesen de grootste Iuniperus van Diosc. In Latijn / Iuniperus maximus Illyricus cærulea bacca, videtur Diosc. Iuniperus maior aut congener.

Groote Geneuer van die van Montpelliers. In Latijn/Iuniperus maior Monspeli. Iuniperus secunda Diosc. Iuniperus primus Dioscoridis & Oxycedrus Theophrasti Guilandino. Cedrus Phœnicia. Matth. Cedria Theophr. Guiland. In Italiaensch/Cedro minore.

Wy hebben wt Istrien sommighe planten ghehadt/die van blaeders ende ghedaente den voorgaenden niet onghelijck en waeren / maer de vrucht was lanckworpich rondt soo groot als een middelbaer Olijue/ende blaew van verwe/van smaecke vande ghemeyne Geneuer.

Cedrus Phœnicia.

Inden lande van Languedoc wordt een vande voorgaende Iuniperus maior vā die van Montpelliers met geelachtighe besie gevonden met drie pickelkens/de welcke voorwaer met den Ceder van Phoenicen niet zeer qualijck en ouercoemt.

Cederboom van Licie.

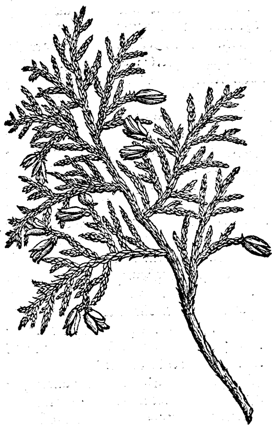
Den Cederboom van Licien/hebben wy ouer langhen tijt in sommighe houen tot Parys ghesien/met platte bladers dien vanden Cypres ghelijck/die altijts groene zijn/ende met schubachtighe bollekens/waer in tsaet besloten was dien vanden Lorckenboom niet onghelijck. Dese is nv ter tijt inde Herbaristen houen van Nederlant zeer wel bekent metten naem van Arbor vitæ. De bladers ghestooten oft ghewreuen gheuen eenen zeer lieflijcken reucke.

Cederboom vanden bergh Libanus.

Daer zijn noch ander Cederboomen vande Griecken / vande welcke sommighe int capittel vanden Citroen boomen beschreuen zijn. Maer dese en is van henliedē niet beschreuen/de welcke in tgebergte van Palestine oft Syrien groeyet / ende wtter heyliger Schrifte vermaert ende bekent is gheweest. Wy hebben eertijts van haer saedt/ d'welcke dien vanden Cypres ghelijck is/ maer platter/ in eerde potten ghesaeyt/van d'welcke ons drie oft vier boomkens voorts ghecomen zijn / die vanden beghinsel af eenen lustighen aert ende fatsoen van boomen hadden. Wy hadden tsaedt binnen Padua/ waer dat de cloecke ende edel heere Cortusius dat oock sayde/ ende oeffende / in vueghen dat te

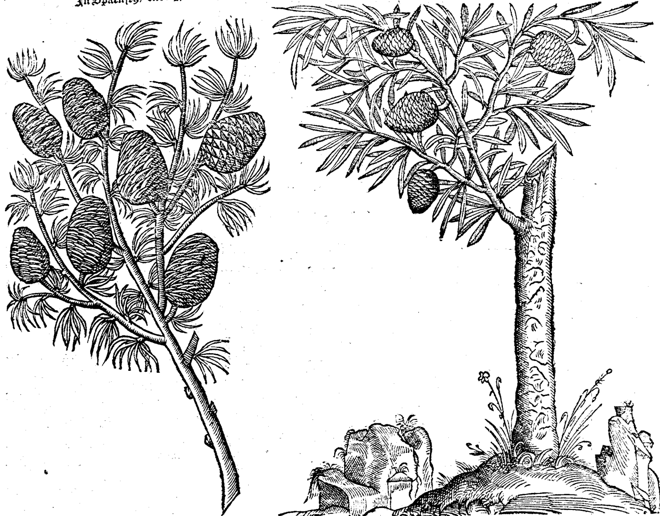
verwon-

Cederboom van Lycie. Cedrus Lycia. Arbor vitæ & Tuya Theophr. Herbariorum.

verwonderen is / hoe dat soo cleynen sayken in een ander locht ende gront / soo haest ende aerdich in een boomken van onderhalue palme oft cubitus hooge op groeyde. Sr. Raphael vã Coxia heeft er heden tot Mechelen die veel schoonder ende grooter zijn. Wy gheuen ulieden hier de figueren die wy wt den Cederappels ende figuere ghenomen hebben. De bladers van desen boom zijn altijts groene/ dien vande Denneboomen oft Pijnboomen gelijck/ maer corter. De materie vãden houte ende de berderkens/ zijn blijde ende claer/ castaniebruyn niet zeer hert/ die eenen roosachtigen reucke/ ende lieflijcker dan vanden Sandalhout oft Cypres hebben/ sonderlinge als die op gloyende colen ghebrant worden. Dit hout is nv ter tijt in Normandie / tot Londen/ ende in Nederlant zeer wel bekent. Dit is by auentuere den boom die Virgilius wil segghen / daer hy van Circe singht : Sy brandt by nachte int vier het wel-rieckende Cederhout. Vrit odoratam nocturna in lumina Cedrum.

Cederboom vanden bergh Libanus. In Latijn/ Cedrus Libani & Palestina præcelsa. In Franchois/ Cedre du Liban. In Spaensch/ ende Italiaensch/ Cedri Libani. In Engelsch/ Liban Cedre tree.

Cracht ende werckinghe vanden Cederboom van Dioscorides.

Diosc. Cederboom is eenen grooten boom/ wt welcken herst oft vetticheyt vergaert wordt/ Cedria ghenoemt. Dese boom draegt ronde besien/ ghelijck de Geneuerboom/ soo groot als Myrtus besien. De beste Cedria is de ghene/ die vet/ doorluchtich ende sterck van reucke is/ de welcke sonder scheyden met druppels weder tsamen loopt/ als sy wt ghegoten wordt. Dese heeft in haer de cracht/ datse de doode lichamen sonder rotten houdt/ ende de leuende corrumpeert: waerom datse van sommighe het leuen der dooden ghenoemt is gheweest: oock bederftse door haer verwermende ende drooghende cracht de cleederen ende voederinge oft pelterije/ ende wordt vele ghebruyckt in medicamenten vanden ooghen. Cedria verclaert tghesichte/ ende neemt wech de schellen ende vlecken vanden ooghen/ alsmen die daer mede strijckt. Met azijn ghemengt/ ende inde ooren ghedrupt/ doodet de wormen vanden ooren: maer met wijn daer Hysope in ghesoden heeft ghemengt/ ende in dooren ghedrupt/ verdrijft dat suysen ende ruysschen vanden ooren. Inde holle tanden ghesteken/ breeckt de selue ende versoet den tandtsweere. Tselue doet sy met azijn ghemengt/ alsmen de tanden daer mede spoelt. Cedria gheneest de Squinancie/ ende heete gheswillen vanden amandelen daer op ghestreken. Doodet de luysen ende neten/ als die daer mede ghestreken worden: Maer met sout gemengt/ geneestse de beten vanden Cerastes/ daer op gheleyt. Is zeer goet met Malvaseye inghegheuen/ alsmen fenijn vanden Zee hase gheten heeft. Cedria is zeer goet gheleckt/ oft van buyten ghestreken teghen de melaetsheyt. Sy reynicht de sweeringhen vande loose: maer een croesken daer af ghedroncken/ gheneest die volcomelijck. Van onder ghebruyckt doodet de wormen/ ende iaeght de doode vrucht af. Vanden Cedria wordt oock een olie gescheyden als die gesoden wordt/ met vachten ouer den waessem oft domp te spannen/ ghelijckmen vanden Peck doet: de welcke tot alle de voorseyde dinghen ghebruyckt wordt/ maer sonderlinghe gheneest die volcomelijck de schorftheyt vande viervoetighe dieren/ als van honden ende ossen: ende doodet de honts-luysen: ende gheneest de sweeringhen die sy van tscheren ghecreghen hebben. De vruchten vanden Cederboom zijn Cedrides ghenoemt. Dese hebben een verwermende cracht/ maer sy zijn der maghen contrarie. De selue vruchten met Peper poyer ghedroncken/ zijn zeer goet teghen den hoest/ coudepisse/ vercrompen leden/ ende den ghenen die gheborsten zijn/ ende verwecken de maentstonden vande vrouwen. Met wijn ingenomen zijn zeer goet teghen tfenijn vanden Zee-hase/ oock worden de fenijnighe beesten daer mede verdreuen/ als die met smout oft marck van een hert ghemengt zijn/ ende het lichaem daer mede bestreken is: Oock worden die inde preseruatijuen ghebruyckt. Soet oft swertsel vande Cedria moet vergaedert worden ghelijck dat vanden Peck: welck oock de selue cracht van dien vanden Peck heeft.

Cade van Languedoc.

Pijnappelboom.

Vande twee Pijnappelboomen die Dioscorides voor de twee principalste soorten stelde/ wordt dalderghemeynste ghenoech gheoeffent in veel houen van Nederlant ende Enghelant/ de welcke in Italien ende inden lande van Languedoc by Aigues mortes van selfs groeyet/ ende goet om kennen is: want het wordt eenen hooghen ende zeer grooten boom/ met langhe smalle bladers/ staende ghelijck langhe hayren/ ende grooter/ dicker ende corter vruchten/ den Cederappels vanden Libansbergh best ghelijckende/ inde welcke keernen besloten ligghen die goet zijn om eten/ ende Pingels genoemt worden.

Wilde Pijnboomen.

Van desen wilden Pijnboomen schijnen diuersche soorten te wesen/ de welcke verschillen van appels/ bladers ende oock grootte vanden gheheelen boom: Want aenden Zeecant van Ligurien/ Prouencen ende Languedoc groeyen ouer al int wilde twee soorten van desen den voorgaenden zeer ghelijck van zeer langhe ende rechte smalle bladers: maer deene is gheuorckt/ die de bladers heeft spruytende midden wt de caele tacken/ ende meestendeel twee tsamen ghelijckelijck wtspruytende.

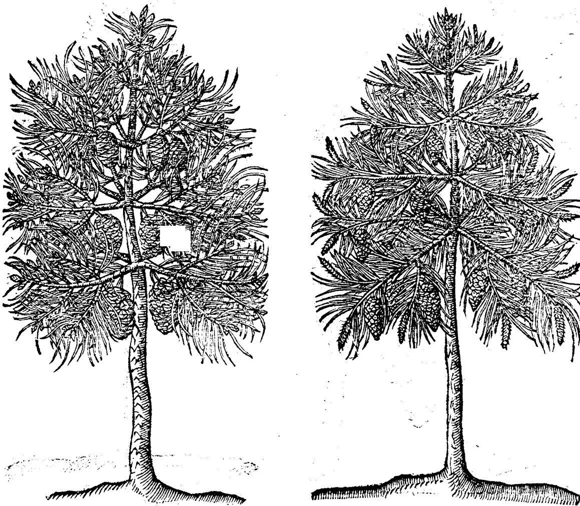
Derden wilden Pijnboom.

Dese is den voorgaenden van tacken/ bladers ende hayrighe ghedaente in alder manieren ghelijck/ oock zijn de vruchten van alle beyde langher/ minder ende bouen smalder/ dan die vande tamme. Maer de ghene die van sommighe Cembro ghenoemt wordt/ heeft oock van allen sijden de tacken met bladers zeer dichte beset: maer de vruchten zijn botter ende corter/ de welcke van rijpicheyt haest gapen oft splijten. Noch sijnder twee ander wilde Pijnboomen/ die corter bladers hebben ende naerder de tacken comende/ welcke den rooden oft witten Denneboom meest ghelijcken. Vande welcke de ghene die breeder appels ende langher bladers heeft Mugo ghenoemt wordt. Dander is minder ende niet soo wel versien van bladers/ ende de vruchten zijn veel minder/ bycants ghelijck die vanden Lorckenboom.

Cembro.

Mugo.

Pijnappelboom. In Latijn/Pinus vulgatissima. In Hoochduytsch/Hartzbaum/Kynholtz ende Zamer Zirnebaum/Welschen Zaml Zeibelnussen. In Franchois/Pin. In Spaensch/ende Italiaensch/Pino. In Engelsch/Pinetre.

Wilde Pijnboom. In Latijn/Pinaster. In Franchois/Pin sauuaige.

Pinus syluestris montana Theophrasti.

Dese wilde Pijnboom op de Alpes wassende/groeyet zeer hooghe op/ghelijck een zeer hooghe Pijnappelboom/met eenen rechten ende effenen tronck oft struyck. De bladers zijn lanckworpich dien vanden Pijnappelboom ghelijck/in dobbel ordeninge ghestelt. Den appel/notken ende keerne en zijn dien vanden Pijnboom niet onghelijck/maer minder/oock met een schelle die niet hert en is/maer met sachter schorsse zeer op de maniere van alle die ander becleet. Dese groeyet vele inde gheberghten van Prouence/Ligurie/vanden Alpes ende Pyreneen.

Pinaster tertius Clusij.

De derde die niet veel hoogher en groeyet dan een mans lengde vertoont ons oock Clusius, de welcke dunne tackskens heeft/ende bladers dien vanden Lorckenboom gelijck/de welcke altijts groen zijn. Ick meyne dat dese niet en verschillet vanden cleynen wilden Pijnboom die ontrent den Wolfs bergh op de houels van Prouence ende Languedoc groeyet.

Pinus maritima Theophrasti.

Dese schijnt van struyck/tacken ende ghedaente van bladers in alder manieren den wilden bergh Pijnboom ghelijck te wesen/dan dat de tacken cael zijn ende den struyck swerter. De vrucht is Castaniebruyn/corter ende bouen breeder.

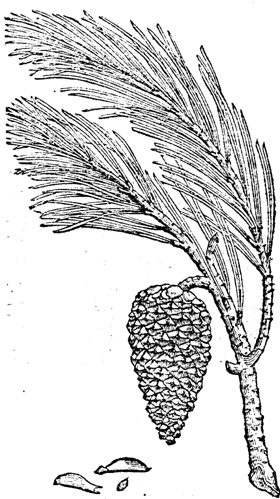
Pinus Idæa Theophrasti.

Dese is goet om kennen aende schurfte schorsse vanden struyck ende tacken: aende tacken groeyen veel bladers/ende oock grooter/langher/schoonder/ende meer appels. Dese ende alle d'ander figuren vanden Pijnboomen zeer constich nae dleuen ghecounterfeyt/heeft my zeer mildelijck mede deelachtich ghemaeckt de zeer gheleerde Doctoor Medicijn van Rijssel/ende medeghesellle Niclaes Espillet soo hy van Roome wederkeerde.

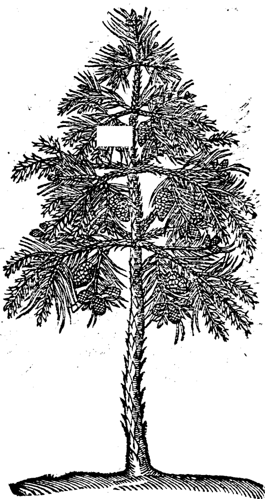
Lorckenboom.

Het is seker dat den naem selue vanden Lorckeboom hier voortijts in Griecken gheensins en is bekent gheweest/als de ghene die gheerne groeyet inde coude ende Noordersche landen. Ende hoe wel dat

Pinus syluestris altera. Pinus syluestris montana Theophr. In Hoochduytsch / Wide Kiern-baum / Wildtfichten-baum. In Franchois / Pin sauuaige.

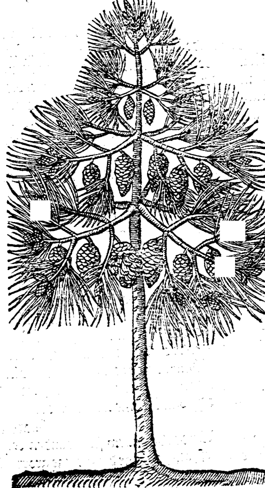
Pinus syluestris Mugo.

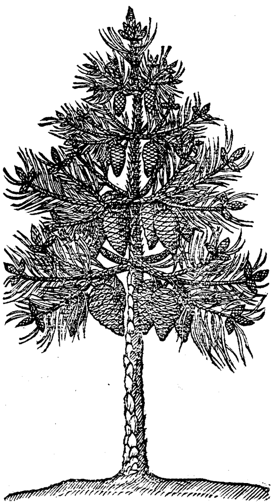
Pinaster tertius Clusij pumilus, omnium minimus.

Pinus maritima Theophr.

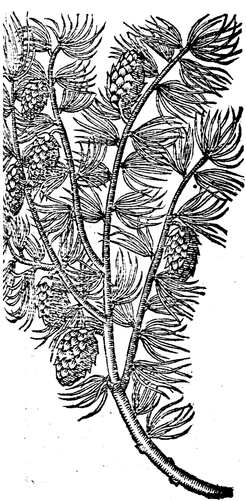

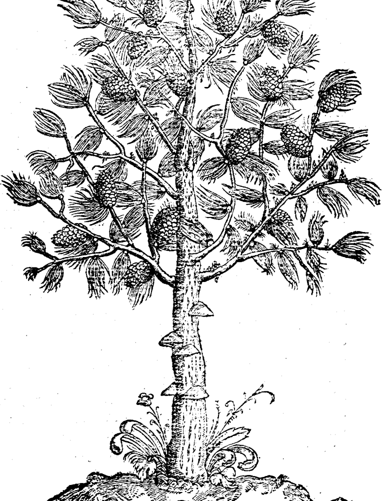
Pinus Idæa Theophrasti. Pinus Maritima altera Matth.

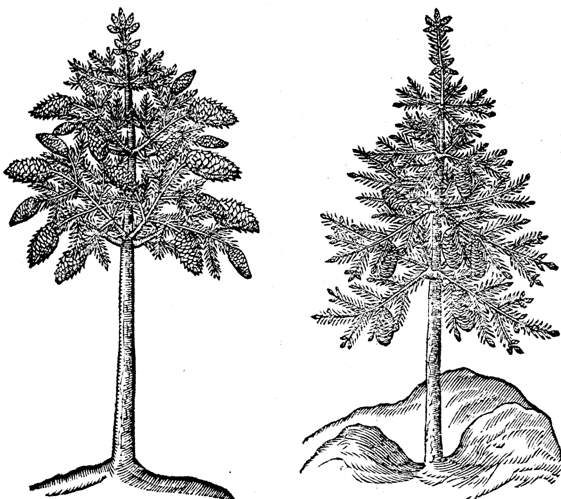
dat Dioscorides erghens mentie maeckt vã haeren Herst/ als een wtlansche / ende die wten landen van Duytschlant ende Vranckerijck plach in Griecken ghebrocht te werden: nochtans dat hy den boom niet en heeft ghekent/blijckt byden Agaricum, dwelcke hy seght een wortel te wesen / ende dat wt Armeniẽ gehaelt wordt: Maer nv is desen boom zeer wel bekent ende vermaert om zijn drie wtworpsels/ te weten/ Manna, Agaricus ẽn Lercken-traen/de welcke nv ter tijt vande Venetiaenen Lagrimo genoemt wordt/ ende onrechtelijck voor Terebinthine inde Noordersche landen ende ander ouer tgheberchte vande Alpes gheleghen te coope ghesonden wordt. Desen boom heeft veel bladers/ maer eelder en smalder / iae int coudtste vanden winter ende aist geberghte vanden Alpes vol snee light. Opden gheberchte vande Duytsche Alpes / van S. Niclaes / ende oock van Sauoyen gheeft desen boom de selue bladers aen sommighe wtspruytinghen / met trofkens by een staende/ghelijck een quispel oft pinceel.

Lorckenboom. In Latijn/Larix. In Hoochduytsch/Larckenbaum. In Franchois/Melze ende Meleze. In Spaensch/ ende Italiaensch/Larice. In Enghelsch/ Larchetree.

Peckboom. In Latijn/Picea. In Hoochduytsch/ Rot Tannenbaum. In Franchois / Pesse & Garipolt. Poix. In Spaensch/Pino negro. In Italiaensch / Pezzo. In Enghelsch/ Pichetre.

Mastboom. In Latijn/Abies. In Hoochduytsch/Dannenbaum. In Franchois/Sapin. In Italiaensch/Abete. In Enghelsch/Mastrre/Derle of Firre tree.

De ghene die wt Duytschlant nae Trente / Verone ende Venegien reysen / moeten onder door gaen zeer groote ende woeste bosschen van Peckboomen eñ Mastboomen. Dese twee zijn van ghedaente malcander niet onghelijck / welcker tacken ghelijck plumagien met corte stekende ende stijuer bladers becleet zijn diẽ vanden Ibenboom byeans ghelijck. Maer de Peckboom draegt aen d'wtterste vande rechte ende buyghsame tacken/ grooter ende buyckachtigher appels/ zeer lustich om sien. De Mastboom groeyet zeer hooghe/ ende heeft recht opgaende dicke struycken/ diemen pleegt af te hauwen om Masten te maecken/niet alleene hier voortijts in Pelien bosch/ maer oock nv ter tijt Noordtwaerts/als in Norweghen ende Russen landt. Dese boom heeft aen d'opperste tacken haer appels met tspitse om hooghe staende.

Peck ende Herstboomen.

Diosc. De Pijnappelboom ende Peckboom zijn van een gheslachte : maer daer valt eenich onderscheyt van specien. Dese boomen zijn alle man ghenoech bekent / ende hun schorssen hebben een tsamen-treckende cracht.

Cracht ende werckinghe.

De schorsse van dese boomen ghestooten/ende met Siluer glette ende Manna ghemengt/is zeer goet teghen de smertinghe/ende ruydicheyt oft schurftheyt/daer op ghestreken/ ende gheneest oock de verbrantheyt. De selue ghemengt met een Cerat van Myrtus , gheneest de quade sweeringhen vande teere persoonen die qualijck pijne moghen lijden. De selue met Coperroot ghemengt ende ghestooten / beneemt den voorts-etende sweeringhen hun voorts loopen. De selue op gloeyende colen ghelept / treckt af metten roock de doode vrucht ende secondine. De selue inghenomen / stopt den buyckloop / ende doet water maecken. De bladers van dese boomen ghestooten / versoeten de heete gheswillen/ ende bewaren de wonden voor verhittinghe / daer op ghelept. Ghestooten ende inden azijn ghesoden/versoeten de pijne vanden tanden/heet inden mont ghehouden. Een vierendeel loots swaer met Mee inghenomen/is den Leuersuchtigen zeer goet. Tselue doen oock de schorsse vanden Pijnappel ende de bladers. Tvet hout vande selue boomen in cleyn stuckskens ghesneden/ ende

ende in ozijn ghesoden / verdrijft den tandtsweere / als den tandt daer mede nat ghemaeckt wordt. Van desen houte worden oock spatels ghemaeckt / die goet ende bequaem zijn int maecken vande Pessaria, ende medicamenten die de vermoetheyt wech nemen: Jae dat meer is tswertsel datter int branden af ghemaeckt wordt / dient om te maecken druckers inckt. Dit swertsel is zeer goet ghebruyckt inde saluen oft olien / daer mede de wimbraeuwen net ende fray van coleur ghemaeckt worden. Tselue gheneest oock de ingheten hoecken vanden oogen / de caele ende knobbelachtige wanghen / ende de loopende ooghen. De keernen die inde appels van dese boomen ghevonden worden zijn Pingels ghenoemt / de welcke een tsamen-treckende ende een weynich verwermende cracht hebben. Pingels alleene gheten oft met honich inghenomen / ghenesen den hoest ende ander ghebreken vande borst. Pingels alleene gheten / oft met maluseye oft Concommer saedt gedroncken / doen water maecken / ende benemen de scherpicheden inde nieren ende blase / oock versoeten sy de pijne vande maghe. Met sap van Porceleyne inghenomen / versterecken de crachten vanden mensche / ende benemen de cracht vande ghecorrumpeerde humeuren. De gheheele notkens vande Pijnappels versch vanden boom ghepluckt / worden in maluiseye ghebroken ende ghesoden / welcke zeer goet zijn teghen den verouderden hoest ende uitdrooghen / ist datmen alle daghe drie croeskens van dien wijn drinckt. Pingels.

Vande Hersten.

Diosc. Den meurwen Herst vanden Pijnboom ende Peckboom / pleegt wt Vranckerijck ende Toscane / ende eertijts wt Colophonien ghebrocht te worden / ende oock van ontrent den ghebergte van Alpes / de welcke daer Larix vanden inwoonders ghenoemt wordt: Dese ghelecckt oft alleen inghenomen is zeer goet teghen den verouderden hoest. Dese Hersten verschillen van coleur / want eenighe is wit / ander is oliachtich / ende ander is ghelijck honich / te weten die vanden Lorckenboom. De Cypresboom gheeft oock eenen meurwen herst / die tot de selue dinghen goet is: Maer de drooghe Hersten / eenighe zijn ghecomen wt de Pijnappels / ander wtten Mastboom / ende ander wtten Pijnboom ende Peckboom: Voor de beste wordt ghecoren die alderbest rieckt / doorschijnich / ende niet dorre noch bleeck en is / maer eenichsins siet ghelijck Was / ende breuckich is. De Hersten die wtten Pijnboom ende Mastboom vloyen / gaen alle ander te bouen: want die zijn welrieckende / ende hebben den reucke van Wieroock. D'alderbeste worden ghebrocht wtten eylande van Pithyusa / gen Spaignen gheleghen: maer die wtten Peckboom / Pijnappels ende Cypresboom vloyen / en zijn daer niet by te ghelijcken / ende en hebben oock soo grooten crachten niet: nochtans pleghen die inghenomen te werden teghen de selue ghebreken dat de ander ghebruyckt worden. Die vanden Mastijckboom accordeert met den Terebinthine. Alle meurwe Herst wordt ghebrant in eenen pot die vier mael soo veel houdt als de vochticheyt is die daer in ghedaen wordt. Daerom wordt eenen pot meurwen Herst in twee potten reghenwaters ghesoden / op een cleyn coolvier / maer den Herst moet allenceen gheroert worden / tot dat alle den reucke vergaen is / ende dat hy dorre en breuckich geworden is / ende tusschen de vinghers morselt. Maer als hy coudt gheworden is / soo moet hy in eenen onuerlooten eerden pot bewaert worden. Den Herst sal oock zeer wit worden / ist datmen dien ghesmolten zijnde van te voren sijget / ende alsoo van alle vuylicheyt reynicht. De Hersten worden oock wel sonder water ghebrant / eerst met een cleyn vierken / ende als die beginnen te stijuen / soo wordt daer eenen meerderen hoop colen onder gheleyt / ende worden drie daghen lanck sonder ophouden ghesoden / totter tijt toe dat sy de voorseyde teeckenen van hunder natuere verlaten hebben / ende dan worden sy terstont / als voorseyt is / wech gheleyt ende bewaert. De drooghe Hersten zijn ghenoech den tijt van eenen dach ghesoden oft ghebrant. De ghebrande Hersten zijn witter maeten goet ghebruyckt in welrieckende saluen / ende medicamenten die de vermoeytheyt wech nemen / ende om de saluen te verwen. Tswertsel wordt wtten Herst ghelijck wtten Wieroock ghemaeckt / dwelcke zeer nut is om yet mede te bestrijcken / waer mede dat de wimbraeuwen fraey ghemaeckt ende verciert worden.

Pix Liquida Diosc. Teer.

Teer wordt vergadert wt d'aldervetste houten vanden Pijnboom ende Peckboom. De beste is de claere / suyuere ende effen. Teer oft meurwe Peck met honich ghemengt ende ghelecckt / is zeer goet teghen fenijn / ende den ghenen die wtdrooghen / oft met etter op de borst verladen zijn / oock teghen den hoest / swaer ghesucht / ende taye fluymen die qualijck lossen. Tselue Peck is zeer goet ghestreken op den hals ende aende kele teghen de heete gheswillen vanden amandelen / huych ende squinantie. Met olie van Roosen ghemengt is zeer goet ghedaen in etterachtighe ooren: Maer met sout ghemengt ist zeer goet gheleyt opde beten van slanghen ende fenijnighe dieren. Met ghelijck ghewichte van Was ghemengt / gheneest de schorftige nagels / ende alle quade seericheyt / ende verdrijft de herdicheyt vande moeder / ende ghes willen aen tfondement. Met Gersten meel ende pisse van

ionghe kinders ghesoden/breeckt ende verdrijft de croppen en clieren. Met schorsse van Pijnboom/ oft sulfer oft semelen ghemengt/belettet voorts-loopen vande etende sweeren/daer op gheleyt: maer met Manna vanden Wieroockboom ende Cerat ghemengt/gheneset de diepe hollicheden vande quade sweeringhen: ende is oock zeer goet ghestreken op de clouen vanden aers ende voeten. Teer met honich ghemengt/vullet de quade sweeringhe/ende suyuert die: iae dat meer is/met lanck rosijn ende honich ghemengt/breket ende losset de carbunckels/ende neemt wech de quade canten vande stinckende ende rotte sweeringhen. Teer is zeer goet ghemengt in medicamenten die wtbijten ende reynighen;

Oleum Picinum Diosc. **Olie van Peck.**

Diosc. Vanden Peck wort een olie ghemaeckt/als de waterachtighe vochtichevt/die op den Peck oft Teer swemt/ghelijck de wey opden milck/afgheschevden is. Want de reyne vachten die ouer de ketel ghespreyt ligghen/soo langhe alst Peck siedet/worden nat vanden domp/de welcke wtghedruwet werden in een ander vat/ende dient tot alle dinghen daer Peck oft Teer toe goet is. Dese olie met Gersten meel ghemengt/vullet wederom met hayr de plaetse vanden hoofde daert wtghevallen is/d'welcke oock doet den Teer/ende gheneest de schorftheyt ende vuyle sweeringhen vande peerden ende merien.

Swertsel van Teer oft meurwe Peck.

Diosc. Tswertsel vanden Teer oft meurwe Peck wordt aldus gemaeckt: Ontstecket in een nieuwe lampe met een lemmet een weynich Peck/de welcke ouerdeckt met een eerden vat ghelijck eenen ouen ghemaeckt/bouen enghe ghewelft/maer onder met een gat/ghelijck de ouens pleghen te wesen/ende laetet daer in staen branden: Als de vettichevt verteert is/gietter ander in/soo langhe tot dat ghy soo veel swertsels als v van noode is vergaert hebt. Dit swertsel heeft tsamentreckende ende scherpe cracht/ende dient om te ghebruycken in saluen/daermen de wimbraeuwen mede bestrijckt ẽn fraey maeckt. Tselue swertsel is oock dienstelijck om de wanghen te bestrijcken ter plaetsen daermen hayr wil doen groeyen: daer-en-bouen ist oock goet ghestreken aen quaede ende loopende ooghen/ende sweeringhen van dien.

Pix arida Diosc. **Drooghe Peck.**

Diosc. De morwe Peck ghesoden sijnde verandert in drooge Peck/ende sommighe wordt taey ghelijck lijm/d'welcke Boscas ghenoemt wordt/ende d'ander hert ende drooghe. Voor tbeste wordt gehouden tghene dat suyuer/vet/wel-rieckende/rosachtich ende herstachtich is. Dit heeft een verwermende cracht: het maeckt morwe de herde gheswillen/het doet etter comen/het verdrijft de gheswillen ende clieren/vullet met vleesch de quade sweeren/ende is zeer nut ghemengt in wondt-saluen.

Zopissa Diosc. Officinarum Pix Naualis. **Steenpeck.**

Diosc. Sommighe segghen dat Zopissa is een herst die vande schepen gheschrabt ẽn met was gemengt is/die van andere Apochyma genoemt wordt. Dese heeft een van een-scheydende cracht/om datse met Zee sout ghewevckt is. Ander hebben den herst vande Pijnboomen desen naem ghegheuen.

Bitumen Diosc.

Diosc. Het Joetsche Bitumen wordt voor alle ander ghepresen/waer af de proeue is/dat ghelijck purper blinckt/swaer sy/ende eenen sterckxen reucke geeft/maer tswerte ende vuyle en deucht niet. D'wordt met Peck gheualscht. Dit Bitumen groeyet in Phenicien/Babylonien/Zacynthen ende Sidonie. Dunne Bitumen wordt ghevonden in Agrigento van Sicilien/swemmende op dwater vande fonteynen/d'welcke daer in stede van olie inde lampen ghebruyckt wordt. Daerom dolen sy die tselue olie van Sicilien noemen/gheraerckt dat blijckt/dat een soorte is van Bitumen.

Pissasphaltum Diosc.

Diosc. Pissasphalton groeyet inden lande van Apolloniẽ ontrent den bergh Epidaurus. Tselue comt door tghewelt vande riuiere vanden ghebergte van Epyro met de wateren afghedreuen/ende wordt vanden vloet aenden oeuuer gheworpen/waer dat stijf geworden sijnde/den reucke heeft vanden Bitumen met Peck ghemengt/Pissasphaltos doet alle tghene dat Peck ende Bitumen tsamen ghemengt vermoghen.

Naphtha Diosc.

Diosc. Die van Babylonien heeten Naphtha een ghereynicht oft ghesighet Bitumen/welcke wit is. Men vindt oock swerte Naphtha, Theeft een cracht van tvier nae hem te trecken/soo dat tvier al ligghet wijt daer af/terstont daer op springt. Naphtha is zeer goet teghen de vochtichevt/ende schellen vanden ooghen. Alle Bitumen doet scheyden/het maeckt morwe/het heylt ende bewaert de wonden dalse niet en onsteken/ende helpet sincken vande moeder ende het opstieghen/gherokẽn/oft metten roock te ontfanghen/oft met oplegghen. Naphtha op colen gebrant doet de vallende

Cracht van alle Bitumẽ.

lende fieckten ophouden ghelijck de steen Gagates doet / maer met wijn ende Beuersijn gedroncken/ verweckt de maenstonden vande vrouwen. Gheneest den verouderden hoest / ende stercket den aessem/ gheneest oock de beten van slanghen/ende verdrijft de pijnen vanden heupen ende sijden. Een pille daer af ghemaeckt wordt met azijn ingheswolghen teghen den buyckloop/ ende doet scheyden tgheronnen bloet. Met Ptisane ghesmolten/wordt als een clysterie van onder gheset/den genen die vanden Roodtmelisoen sieck zijn/ende gheneest de fluxien by suffusien. Aende tanden ghehouden versoet den tandtsweer/ maer drooghe op een tintel-yserken ghesteken/ doet het hayr crollen. Wermghemaeckt/ende met Gersten meel/Salnitre ende was ghemengt/is zeer goet teghen de pijne vander artijcke ende fleirsijn / daer op ghelegt / ende oock teghen de slaepsiecte. Tselue dat den Pijnboomen oft Peckboomen Peck is/ is der eerden een Bitumen van haeren aert: want het is een vetticheyt vander eerden die ghemaeckt is van veel luchtighe / luttel eerdighe/ ende een weynich waterachtighe substantie / die langhe ende vele int binnenste vander eerden vande wermte gecoockt is/ ende ghelijck de Peck inde aders vanden boom/ alsoo is dit inde tusschen-loopende aders vander eerden ghecoockt. Maer die sulcks niet en ghelooft/oft hem daer af verwondert/dat hy hem verwondere van gout ende siluer die door gheen ander cracht ende middel gecoockt en zijn. Daer zijn zeer veel sooten van Bitumen door de nersticheyt vande ionghe Medicijnen gheuonden/sonderlinghe vanden gheleerden Medicijn Reynier Solander/die dese materie zeer verclaert heeft. Dat Matthiolus ontkent dattet oprecht Bitumen Iudaicum in Italien ghebrocht wordt / schijnt onwaerachtich te wesen: want soo wy dese voorleden iaeren binnen Verone ende Bologne waren / soo lieten ons de Monicken die onlancks van Hierico t'schepe ghecomen waren / Alphaltum ghenoech / sonderlinghe dat nu hert was gheworden, sien ende hebben. My ghedenckt oock dat ick tselue ghesien hebbe inde winckels vande zeer gheleerde Apotekers Jan Pomel ende Bellicock / ende wert my oock ghetoont te Bologni en van onsen zeer geleerden meester Vlysses Aldroando. Walerant Donrez van Rijssel / zeer gheleert Apoteker tot Lyons / heeft dese voorleden iaeren / een groote menichte van dunne Bitumen nae Venegien te coope ghesonden. Jae ick selue hebt in Enghellant ende ander tot Antwerpen ghesschickt / om inde medicijne te ghebruycken: van d'welcke een deel zijn dunnicheyt verlatende/ bycans hert ende vast gheworden was. Ick meyne dat tselde in crachten den Joetschen niet en sal toegheuen. Nochtans en sweemt dit niet op de Zee-wateren/ maer op de bergh-fonteynen byde stadt van Clermont geleghen van waer dat die van Lyons tselfde hedens-daegs crijgen/ ende beghinnen dat ouer al bekent te maecken ende senden.

Agaricum.

Diosc. Twee soorten sijnder van Agaricum/te weten/dwijfken dat voor tbeste ghehouden wordt/ ende binnen rechte loopen van aders heeft. D'manneken is rondt/ende aen allen sijden veel vaster. De smaecke hebbense beyde int eerste suete / die terstont in een bitterheyt verkeert / ende hebben een tsamen-treckende ende verwermende cracht. Agaricum is witter maten goet teghen de crimpinghen des buycks/rouwe humeuren/ ende ghebersten leden. Insghelijcks oock den ghenen die van hooghe te bersten gheuallen zijn/ den welcken dat een schrupel met hypocras wordt inghegheuen/ ist dat sy gheen cortsen en gheuoelen/ maer met honich water/ als sy cortsen hebben. Agaricum een vierendeel loots met wijn inghenomen/ is zeer goet teghen de Geelsucht/ cortichevt van aessem/ghebreken der leuer eñ nieren/ eñ roodtmelisoen: voorts den ghenen die qualijck hun water connen maecken/oft een quade verwe hebben/ ende teghen het opstieghen vande moeder. Met Maluiseye inghenomen is zeer goet den ghenen die wtdrooghen / maer met honich azijn den miltsuchtighen. Tis goet ghecnout den ghenen die een quade maghe hebben/ende gheen spijse en connen inhouden/ ende drooghe ingesvolgen. Agaricum wordt oock drooghe inghegheuen den ghenen die ruysen: maer een halue dragme met water inghenomen / stoppet tbloetspouwen. Een halue dragme met honich azijn inghenomen/ is zeer goet teghen de pijne vande heupen / fleirsijn ende vallende siecte. Op de selue maniere inghegheuen/ verweckt de maenstonden vande vrouwen/ ende helpt de ghene die vande moeder ghequelt zijn. Een dragme oft twee met honich water ghedroncken / voor het aenuallen vande cortsen / benemet beuen ende schudden / ende maeckt camerganck. Ontrent onderhalue dragme met ghewaterden wijn ingenomen/is een preseruatijf teghen fenijn. Een halue dragme met wijn ghedroncken/ is witter maten goet den ghenen die van slanghen ghebeten oft ghesteken zijn. Agaricum metten cortsen geseyt / dient tot alle inwendighe ghebreken inghegheuen/ nae de stercke ende ouderdom vanden patient/als nu met wijn/als dan met water/sommighen met honich azijn / ende anderen met honich water. Mesue. Agaricum is een crachtighe medicijne/ die aende struycken groeyet vande groote boomen/te weten vanden Larix, die van ouderdom rotten ende wtgheten zijn / als henlieder aposteunie oft voosen aenwas sijnde. Dese is tweederhande / te weten manneken ende wijfken. D'manneken en is niet goet/principalijck dat lanck/swert/hert/dicht/

Wy hebben bouen betoont dat Agaricum aenden tronck vande Lar- beboom voorts comt.

swaer ende inde stucke gelijck taeye zenuen hem toont. D'wijf ken dat ronder/wit/voosch/zeer broosch ende licht is/ int eerste soet van smaecke/ maer die terstont in bitterheyt verandert / is de beste/ principalijck het opperste van dien. Want de strunck midts dat hy wat vertot houts heeft/en deugt niet/ghelijck een wtgheten Agaricum. Agaricum is werm inden eersten graet/ ende drooge inden tweeden/ ende is ghemaeckt van twee substantien / d'eene te weten de superficiale luchtich / die eerst soete ghesmaeckt wordt/ende een eerdighe die bitter is/oft tsamentreckende / maer die subtijl is / midts dat in haer de vierighe substantie d'ouerhant heeft/ die de bitterheyt maeckt/ met welcke qualiteyten dat verdeylt/ subtijl maeckt/ suyuert alle verstoptheden/opent winden/doet scheyden/ende purgeert. Galenus segt dattet treckt de groue/ taeye/rotte flegmatike humeuren/ oock de colerijcke ende melācholijcke humeuren wtten herssenen/zenuen/musclen/ instrumenten vande sinnen/rugghe graet/ borst/ longher/ maege/ leuer/ milte/nieren/moeder ende litten. Daerom wordet oock van Democritus huys-medicijne ghenoemt/die tot alle ghebreken vande inwendighe oft binnenste leden goet is / principalijck teghen den verouderden hooftsweere/vallende sieckte/ drayinghen des hoofts/ rasernie / melancolie/ ende ander ghebreken vande herssenen ende zenuen/ iae die met gheswillen gheuoecht zijn. Oock teghen de dempicheyt ende corticheyt van aessem/sweeringhen vande borst ende longher : teghen de ghebreken vande maghe ende ander vaten: teghen de watersucht/geelsucht/ herdicheyt vande milte/ pijne ende gheswil soo wel vande milte als vande leuer ende nieren / ende voorts alle ander siecken die wt de verstoppinghe volghen. Agaricum doet oock water maecken/verweckt de maentstonden vande vrouwen/ende suyuert de moeder. Het doet oock de quaede verwe vergaen / ende de goede wedercomen : het doodet de wormen/ende is zeer goet teghen de pijne vanden huepen/ artijcke/flercijn/oock teghen de langhwierighe cortsen die wt diuersche materie den oirspronck hebben/ ē brengtse weder op eenighe forme/sonderlinghe met ander medicijnen inghenomen / die totter materie nut ende bequaem zijn. D'inghewant maecket cranck/daerom wordet met afvaeghende dinghen ghemengt/om dat sijn cracht niet en soude inde selue dieper penetreren. Dioscorides seght dat traeghelijck ende niet sterck en purgeert/ten sy datter met een derde deel Sal gemmæ ende Manna Trociscchen af gemaeckt worden. Nochtans seyt de selue dat ghesont is/midts de behoirlijcke menghinghe van sijn soete ende bitter substantie. De soete wijn vermeerdert sijn crachten ende rasheyt. Haly maeckt van een deel Agaricum, tseste deel Ligusticum oft Daucus, tvierde deel Sal Gemmę met de lymicheyt vanden groenen Boomvaren / Trocischen die wonderlijcke cracht hebben/ alsmen die van doen heeft. Iudæus vermeerdert zijn crachten met honich-azijn van Squillen oft Zee-aiuyn ende ander scherpe dinghen. Galenus laet zijn poyer weycken in wijn daer Geinber in ghelegen heeft/ende maeckter af zeer crachtighe Trocischen. Om de selue reden wordt daer oock by gedaen wey/principalijck van Geyte milck. Agaricum laet hem middelmatich stooten ende sieden. Tpoyer wordt inghegheuen van een tot twee dragmen/maer dwater oft de wijn daer in dat ghesoden heeft van twee tot vijf dragmen. Agaricum blijft vier iaeren goet.

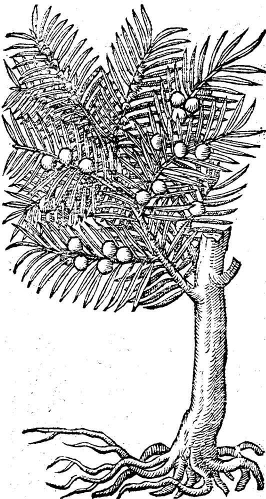
Ibenboom Booghe-hout.

Al ist saecke dat den Ibenboom ghehouden is geheel quaet ende dootlijck/ ende als Ægineta segt/ dat hy den Griecckschen naem heeft/om dat de pilen daer mede bestreken ende vergift werden (wiens tacken oock als Vergilius seght tot boghen gheeromt worden) nochtans de schoon roode besien die lanckworpich rondt zijn/dien vande stekende winde oft Coraelcruydt van ghedaente zeer ghelijck/ende bycans soo groot/worden sonder eenich hinder vande kinderen in Enghellant veel gheten / ende ick selue hebbe die ontrent den winter gheproeft/die gheenen quaeden smaecke en hadden/maer smets ende bitterachtich waren/waer datse ouer al vande Verckens/ghelijck Eeckels gheten worden. Desen boom groeyet in allen hoecken van Enghellandt daer hy altijts met groene ende zeer veel blaeders becleet is/ende ghelijck de Mastboom met plumagie-wijse doncker-groene tacken verciert / ende op kerckhouen ende pleynen voor de kerckdeuren gheplant wordt / om tghemeene volck te beschudden teghen de groote hitte vande Sonne alsmen predicket/want men pleeght dickwils onder het decksel vanden wijt wtghespreyden ende ouden Ibenboom predicatien te doene in Enghellant sonder eenich hinder oft letsel ter werelt daer af te crijghen. Diosc. Ibenboom is vanden Griecken Smilax ende in Latijn Taxus ghenoemt/ende is eenen boom soo groot als de Mastboom / ende heeft oock dergheliicke blaeders/de welcke in Italien ende inden lande van Languedoc/ aen Spaignen palende groeyet.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. De voghelkens die in Italien de besien van desen boom eten/worden swert/ maer als de menschen die eten/crijghen sy den buyckloop. Inden lande van Languedoc is hy soo zeer fenijnich/ dat de ghene die daer onder slaepen/oft onder de schaye neersitten/hinder crijghen ende dicwils oock steruen.

Ibenboom. Booghe hout. In Grieck/Σμιλαξ. In Latijn/Taxus, Milos Theophrasti. In Hoochduytsch/Ibenbaum. In Franchois/If. In Enghelsch/Yewtree.

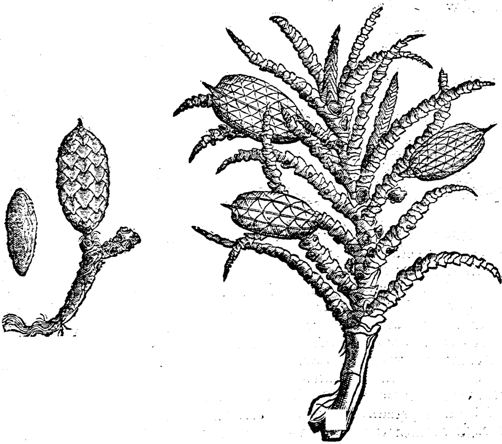

sterven. Daerom soo worden dese dinghen vanden Ibenboom ghescreven / om dat wy ons daer af wachten souden.

Palmapinus **oft** Pomifera.

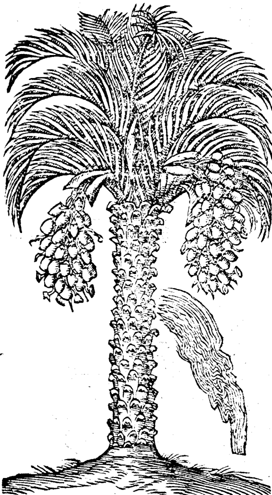
Sommige gheschickte cooplieden wt Bretaignien / die iaerlijckx om coopmanschap nae Guineen varen/hebben ons somtijts vertelt hoe dat op de Zee-costen vã Guineen aende Westersche Zee gheleghen/ veel soorten zijn van wilde Dadelboomen/ de welcke onvruchtbaer zijn/ ende medesoorten vanden ghemeynen Dadelboom/vãden tammen niet verschillende / dan dat sy minder zijn. Onder de welcke dat desen aerdigẽ ende wonderlijcken boõ/waer af ghy hier de figuere siet/groeyet ghelijck ons oock ander Enghelsche cooplieden vastelijck toe segghen/ de welcke van sijn tacken gheladẽ met sijn zeer schoone vruchten medegebrocht hebben voor den zeer gheschickten Apotecker ende Herbarist van Londen Jan Riccius / die ons desen afghebroken tack met sijn vruchten gheschonken heeft: wiens boom vande weldighe natuere schijnt ghemaeckt te wesen als eenighe plante van twee natueren / te weten van Dadelboom ende Pijnappelboom: wãt het hout is voosachtich dien

Palmapinus oft Conifera.

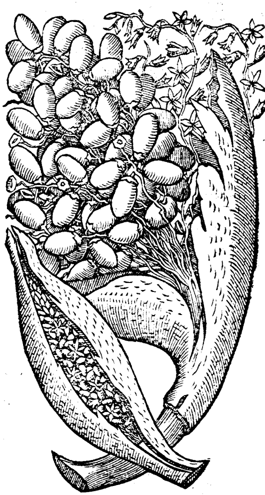

vanden Dadelboom gheheel ghelijck/ende met hayrige loken van een gaende/becleet met een schubachtighe schorsse/ hebbende den tsop met veel tacken verciert/ende int ronde veertich oft vijftich tackachtighe riemkens/van veel ledekens ghelijck schelpen oft knoken in een sluytende vergaert/ de welcke rondt ende een weynich plat zijn/ende eenen voet lanck. Voorts hebbense aen yeghelijcke tsamenvoeghinghe een vrucht diep in gheuoegt/ tot dertich oft veertich/de welcke ghelijck eenen middelbaeren Ceder appel zijn/ ghesigureert met cuskens vijue op de rey/op de oppuylende ende buyckachtige schorsse vande note/staende ghelijck een net/de welcke bruyn/blinckende/ ende gepolystert is/ de dickte ende tfatsoen hebbende vande Indiaensche note: inde welcke een lanckworpighe keerne oft Eeckel besloten is/te weten van onderhalue oft twee duymen lanck / die zeer hert ende zeer quaet om breken is/den smaecke hebbende vande Eeckel ende Castanie / de welcke het volck voor broot daer ghebruycken.

Daephoom oft Dadelboom In Latijn/Palma. In Hoochduytsch/ Dattelbaum. In Franchois/ Dattier ende Palmier. In Spaensch/Palmera. In Italiaensch/Palma. In Enghelsch/Daets tre.

Dayen oft Dadels ende hun bloemen. In Latijn/ Palmarum fructus, siue Dactyli & eius flores. Palma Elate Diosc.

Tenerrima palmæ.

De teere scheutkens vande bladers ende tackskens als sy eerst wt comen / diemen ghebruyckt tot Montpelliers int d'oprechte plaester Diapalma ghenoemt. In stede van die de goede Godt-vreesende ende nerstige apotekers moghen ionghe scheutkens ghebruycken die sy lichtelijck becomen sullen/ ist dat sy veel Dayen steenen saeyen/alsoo wel in Nederlant ende Enghellant/ als in Vranckerijck oft Duytschlandt. Men vindt zeer veel soorten van Dadelboomen / de welcke onder malcander in vruchten / maer principalijck in bladers verschillen/ die alle gelijck onder onse Hemisphere vremt zijn/ ende qualijck connen ghewassen. Want de onse, de welcke aenden Zeecant van Ligurien ende Languedoc/maer principalijck by Hyeres in Prouence vele ende zeer wel groeyen/en crijghen gheen rijpe vruchten/ in vueghen dat sy meer om ghenoechte dan om proffijts wille gheoeffent wordẽ. Dese worden ghewonnen van drie Dadel-steenen tsamen gheuoegt ende alsoo in d'eerde ghesteken/ wt de welcke drie cleyne scheuten oft struyckskens spruyten in een vergaert / nochtans met drie verscheyden wtwassen van cleyne ende rietachtighe bladers/ ghelijck in Enghellant ende Vranckerijck ghesien wordt daer sy lichtelijck groeyen : maer als die groot zijn ghewordden / soo is den grouen struyck

met

met schubben becleet / ende bouen met rietachtighe swertwijsse bladers / dien vanden Gladiolus niet ongheliick / waerom datse oock Spathæ ghenoemt worden / welcke bladers bouen wtten tsop bycans spruyten/ghelijck oock doen de bloemen/vruchten ende tacken. In Mesue moetmen lesen Dactyli Keyron, nae de stadt van Alkayre ghelijck inde oude exemplairen staet. Neffens de stadt van Alkayre groeyen zeer veel Dayeboomen / daerom heeft Syluius qualijck Cyrron ghelesen / ende daer voor overghesetgout-geel.

Cracht ende werckinghe.

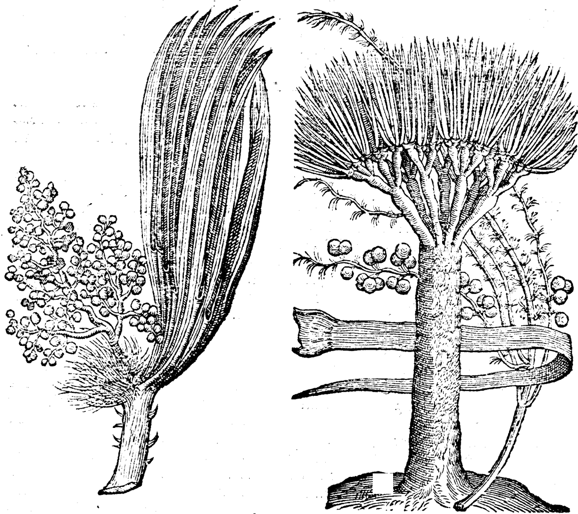
Diosc. De Dayeboom is wranghe ende tsamen-treckende van natuere / ende daeromme goet ghedroncken met wrangen wijn tegen den buyckloop ende rooden vloet vande vrouwen. De bladers ende tacken vanden Dadelboom/stoppen tbloyen vande spene/ ende ghenesen de wonden/daer op gheleyt. De versche oft groene dayen / stoppen meer dan de drooghe / ende maecken pijne in thooft/ maer te veel gheten maecken droncken. Drooghe Dayen zijn goet gheten den ghenen die bloetspouwen / weeck van maghe ende vanden Roodtmelisoen cranck zijn. De selue met Queevleesch ende Cerato œnanthino ghemengt / zijn zeer goet teghen de ghebreken vande blase / van buyten daer op gheleyt. Die van Syrien Caryotæ ghenoemt / ghenesen de rouwicheyt vander kele/principalijck alsmen die etet. Die van Thebes in water ghesoden ende ghedroncken blusschen de hitte/maer met oude Meede ingenomẽ/ meerderen ende vernieuwen sy de crachtẽ. Tselue doen sy oock gheten. Wt de selue Dayen wordt wijn ghemaeckt / dienende tot den seluen. Water daer Dayen in ghesoden hebben/ tsy ghedroncken oft daer mede ghegorgelt/ stoppet zeere ende treckt tsamen. De steenen vande Dayen / gebrant als ander in eenen eerden pot/ende met wijn gebluscht/ daer nae d'asschens ghewasschen/worden in stede van Spodium ghebruyckt/ende oock in medicijnen vanden ooghen ghedaen/maer als die niet ghenoech en zijn ghebrant/dan moeten sy wederom ghebrant worden. Dese asschens hebben een tsamen-treckẽde cracht/ende sluyten de sweetgaten vander huydt daer op ghestreken. De selue met Nardus ghemengt / zijn goet teghen de schelle ende puysten vanden ooghen/oock teghen het wtuallen vande wimbraeuwen/ maer met wijn ghemengt/ benemen sy dwassen van tquaet vleesch/ ende heylen de quade sweeringhen. Maer vande cleyne oft keghe Dadelboomen zijn die van Egypten de beste. Gal. De Dadelboom heeft in alle zijn deylen een tsamen-treckende cracht: Daerom is het sap vande tacken wt een laeuwe waterachtighe ende coude eerdtachtighe substantie ghemaeckt: vande selue natuere is oock het marck d'welck goet om eten is: Maer de vrucht/sonderlinghe de soete/en heeft niet luttel wermte. Voorts midts dien dat hy goet is om eten / soo wordt hy zeer ende vele ghebruyckt / niet alleene van buyten opgheleyt / alsmen versterken ende drooghen/tsamen-trecken/stoppen ende dicke wil maecken/ maer oock voor een spijse gheten/oft met ander dinghen ende oock alleen. Voorts tghene datmen Elate noemt/te weten die jonghe scheute vanden Dayeboom / heeft de selue cracht vanden marck: Maer tghene dat ghelijck sijn decoctie is/ dat heeft oock een tsamen-treckende qualiteyt / maer het droogt meer dan alle de ander voorseyt/ als tghene dat van consistencie van wesen droogher is dan de selue / ende te veel vochticheyts heeft. Daerom wordt dat niet sonder reden ghebruyckt in vuyle rottende zeericheden / ende wordt oock met medicamenten ghebruyckt / die de te zeer losse ende slappe litten weder styuen ende tsamen-trecken / daer en bouen oock met medicijnen voor de miltsucht ende weeckheyt van maghe ghemaeckt / tsy datmen die van binnen ghebruyckt / oft dat sy van buyten opgheleyt worden: Maer oock de wortel vanden boom/ heeft een drooghende cracht sonder eenich bijten / met eenighe tsamen-treckende cracht daer by gheuoegt.

Palma Elate.

Diosc. De Palme die van sommighe Elate oft Spatha ghenoemt wordt is het ommewijntsel ende becleetsel vande vruchten vanden Dadelboom die noch bloyen / de welcke in dicke-maeckende dinghen vanden Apotekers ghebruyckt wordt. Voor de beste wordt ghehouden de wel-rieckende/ tsamen-treckende/ghewichtighe/vooren ghesloten ende binnen vet. Tselue heeft een tsamen-treckende cracht / ende benemet voorts-eten vande etende sweeringhen/ voegt weder tsamen de verstuyckte leden / ende ghestooten wordet ghemengt met plaesters ende weeck-maeckende saluen. Tselue is oock zeer goet teghen de pijne voor therte/weeckheyt van maghe/ ende ghebreken vande leuer/alst ghemengt is met plaesters die daer toe dienen. Dwater daer Elate in gesoden is/maecket hayr swert/ somtijts daer mede ghewreuen sijnde/ende is oock zeer goet ghedroncken teghen de ghebreken vande nieren / blase ende inghewant. Tselue stopt den vloet vande vrouwen ende den buyckloop: maer met herst ende was ghemengt / gheneest de scheurstheyt / als dat twintich daghen lanck versch daer op gheleyt wordt. De vrucht die met desen omwijntsel becleet is/ ende daer in besloten/pleegt oock Elate ghenoemt te werden/ende van sommighe Borassus. Dese is oock tsamen-treckende/ende doet de wercken vande Spatha, maer en wordt soo inde saluen niet ghebruyckt. Dwitte marck vanden struyck versch gheten/oft met water ghesoden/doet de selue wercken vanden Borassus. Borassus.

Palmites. Palma minor Matthioli. In Spaensch ende Neapolitaens/Cephaglioni.

Draeckboom. Draco arbor.

De Chamæriphes, oft de leeghe ende cruypende Dadelboomen daer Theophrastus af schrijft/ zijn in Spaignien/Prouencen ende Italien aende Zee-costen zeere wel bekent/ soo wel om bessems daer af te maecken/als om hun marck/dat een excellente spijse is / ende vanden ouders zeer gepresen. De struyck is ontrent de wortel wtpuylende/ ende soo dicke als een mans been/ inde welcke dit marck besloten is/dwelcke wy dickwils ghetenhebben/ ende met de soete smaecke vande Cardoenen beuonden. De gheheele plante is minder/ ende heeft smalder bladers/oock veel meer vruchten dan dien anderen Dadelboom/maer cleinder.

Musa Serapionis.

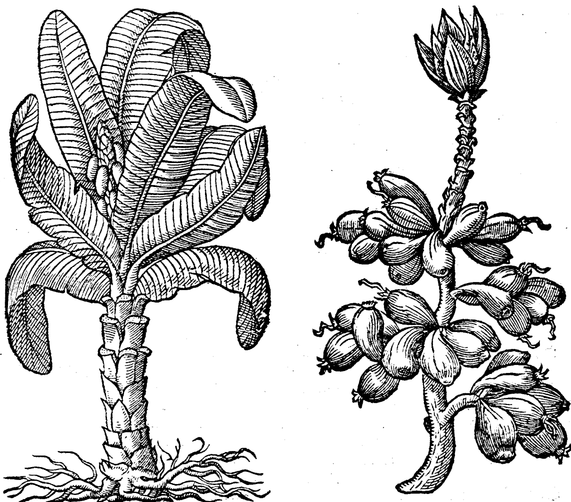
Byde voorseyde moet oock de plante Musa ghestelt worden/ die wt Oost-Indien inde eylanden van West-Indien / ende van daer in Portugael ghebrocht zijnde / ouer langhen tijt veel persoonen bekent is gheworden/ van daer hebben wy oock ghecreghen witer maten groote bladers. Haer fatsoen/vruchten ende bloemen staen zeer net ende aerdich geconterfeyt inden Cruyderboeck van Matthiolus. De bladers zijn meerder dan die vanden Indiaenschen Riet / waer in de Gomme Elemni gheuonden is/ende zijn onderhaluen voet oft twee voeten lanck/maer onder tsaemen gheuouwen.

Draeckeboom ende haer Gomme/Draeckenbloet ghenoemt.

Dese plante heeft ouer eenighe seker iaeren tot Antwerpen inden zeer fraeyen hof van Pieter van Coudenbergh ghegroeyet/wt Spaignen daer ghebrocht zijnde / in alder manieren soodanich / als Clusius die aerdich ende net beschreuen heeft op dese maniere : Draeckeboom is eenen hoogen boom/ ende schijnt van verre ghesien eenen Pijnboom te wesen/soo ghelijck ende altijts groene staen de tacken. Dese heeft eenen dicken struyck / waer op dat staen acht oft neghen ghelijcke ende bloote tacken van twee cubitus hooghe / oft wat meerder/ ende hun eynden zijn eenen aerm dicke / oock bloot ende sonder bladers/die int opperste hoofden hebben vol bladers van eenen cubitus lanck/ ende eenē grooten duym breet/de welcke inde middel dicker ende eenichsins gheribt zijn/ ghelijck de bladers vanden Iris, maer aende sijden dun ende roodt/de welcke geheel ghelijck een sweerdt staen/ ende altijts groene zijn. De selue groeyen gelijck die vanden Aloe oft Iris/d'een den anderen omhelsende. De struyck

is zeer

Musa Serapionis. Cunophoron, an Nux Indica? Musa fructus.

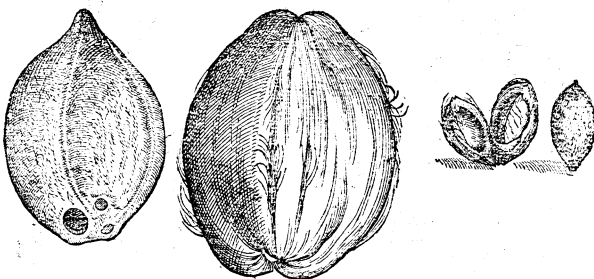

is zeer rouw ende oneffen/met veel gapende spleten/ wt de welcke inde Honts-dagen een vochtichey druypt/ de welcke stijf gheworden sijnde als een roode gomme / Draken bloet ghenoemt wordt/ waer door dat ick desen boom den naem van Drakeboom ghegheuen hebbe. Thout vanden struyck is zeer hert ende laet hem zeer qualijck snijden/ om dat ghelijck van zenuen oft draen dweers ende crom loopende ghemaeckt is: Maer de tacken midts dat die zeere vol saps zijn / moghen lichtelijck ghenoech afghehauwen worden. Desen boom hebbe ick aldereerst binnen Lisbone gesien int iaer ons heeren 1 5 6 4. achter het clooster van Onse Vrouwe van Gratie / ende was acht palmen dicke / maer den Monicken onbekent ende ongheacht / de welcke soo sy verclaerden noch bloemen noch vruchten en droegh: maer naederhant hebbe ick dat anders beuonden aen een tacksken dat int naeuolghende iaer vanden seluen boom ghesneden was / ende van eenen vrient my ghegheuen wert. Desen tack is eenen voet oft meer lanck/ aende welcken ander tackskens staen die met veel vruchten druyswijs by een gheuoegt gheladen zijn. De vrucht is geelachtich/ wat sueracht ich van smaecke / ende soo groot als een cleyne kerse. Dese schijnt wel te groeyẽ op d'opperste hoofden gelijck de Dayen opden Dadelboom groeyen/ nochtans en hebbe ick niet ghehoort/ datse ghelijck de Dayen in omwijnsels besloten zijn. Voorwaer oock de Gomme die by sommighe vande nerstichste Apotekers geuonden wordt/ ende die sy Drakebloet noemen / wordt meestendeel wt de eylanden van Madere ende Canarie in Europe ghebrocht / ende by auentuere oock wt Afrike / de welcke ten tijde van Dioscorides in stede van Cinober ghebruyckt wert. Oft desen boom yet te bedieden heeft in tghebruyck vander medicijne en heeft niemant/ mijns wetens / beschreuen: nochtans de serpicheyt vande vrucht bewijst wel/ datse soude moghen teghen de cortsen ghebruyckt werden. De Gomme oft Drakebloet heeft een tsamen-treckende cracht/ ende is zeer goet gebruyckt teghen den rooden vloet vande vrouwen/ roodtmelisoen / ende bloetspouwen / voorts oock om de loterende tanden vast te maecken / ende het tandtvleesch te stijuen. Oprecht Dracken bloet ghepoyert/ ende met een weynich zeer goeden ghebranden wijn gemengt/moet zeer haest tusschen de loterende tanden ghedaen worden/ om dat Dracken bloet terstont stolt ende herdt wordt ghelijck ciment aldus ghemengt sijnde. Welcke crachten zeer gelijck zijn den ghenen die Dioscorides den Cinober geeft / ende die hy crachtigher maeckt dan den bloetsteen.

steen. Daerom meynen niet sonder reden de vermaerste Medicijns/ dat dit excellét Drakebloet/ d'oprechte Cinober is van Dioscorides, principalijck om dat oock in sijnen tijt van sommighe Drakebloet ghenoemt is.

Cinober van Diosc.

Indiaensche Note. Nux Indica. Indiaens Notken. Nucula Indica.

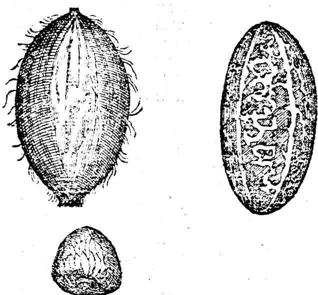

Onder de Palmboomen heeft de Indiaensche Noteboom den prijs / ende is meest ghepresen / de welcke in Calicout op sandtachtighe plaetsen by de Zee ghelegen groeyet/ende zeer groot wordt/ende oock zeer proffitelijck is. Dese heeft bladers dien vanden Dadelboom ghelijck/ maer meerder/ende de bloeme vander Eycke oft Steen-palme / waer af oock de vrucht van Auicenna note genoemt wordt/ de welcke soodanich is als wy over al voor de winckels sien hangen/ soo groot als eenen grooten Meloen. De landtsaten saeyden daer dese note/ ende verplanten den boom/om dat hy te schoonder ende grooter soude worden; maer dese zijn sachter ende weecker van houte.

Indiaens Notken.

De Notkens van desen boom schijnen te willen segghen dat hy zeer diversch is van vruchten/ ende by aventuere eenen wilden boom: welcke Notkens wy crijghen vande palen van Guineen. Dese zijn qualijck soo groot als een groote Olijve/ende die ander van schorsachtighe/ olieachtighe/ende wel smaeckende keest gheheel ghelijck / dan dat dese een beenachtighe / zeer herde ende swerte schelpe heeft.

Fausel met de schelpe/ ende sonder schelpe. Fausel cum suo involucro & eodem exuto. Indiaensche Haselnote. Auellanæ Indicæ genus oblongum Clusij.

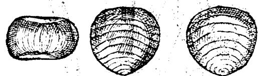
Fausel is een vrucht / als D. Garcia Portugeis ghetuyght / van eenen boom die van ghedaente den Dadelboom ghelijck is ende van vooser substantie / die ick dickwils ghehadt ende ghesien hebbe ten huyse van Pieter Quickelberghe binnen Antwerpen. Dese is van gedaente de Note Muscate niet onghelijck/maer bruynder/op d'een eynde breedt plat / van naturen eñ materie herder / houtachtich/ maer besloten in een sachter ende hayrachtigher ommewijndtsel / wat tsamentreckende ende een weynich aromatijck van smaecke / ende verwermende int beghinsel vanden eersten graet. Men seght dat dese vrucht niet rijpe sijnde / droncke ende verbaest maeckt. Ick hebbe een edel Enghelsche vrouwe ghekent/ die bevrucht was/ de welcke ghierich etende thien oft twaelf Noten Muscaten/ vanden

specerij-

speerijachtighen domp die inde herssenen ghetrocken was/droncken werdt.

Indiaensche Haselnoten.

Dese vrucht schijnt te wesen de selue keerne van ons voorseyde Palma pinus, soodanich als zijn die zeer herde keernen die ick in mijn contoor bewaere / ende van Walerant Donrez van Rijssel my gheschoncken zijn.

Onder d'Indiaensche Haselnoten hebbe ick tweederhande schoone ronde platte ghepolijste vruchten die my onbekendt zijn / de welcke wy hier by gheuoecht hebben op datmen soude moghen versoecken wat vruchten sy mochten wesen.

Ander soorte van Indiaensche Haselnote.

Ander soorte van Indiaensche Haselnote. Mehenbothene, siue Auellanæ Indicæ varietas.

Onder de Noten Muscaten worden binnen Antwerpen somtijts Noten gheuonden / die D. Cortusus van Padua heeft ghesonden voor een soorte van Mehenbene oft Indiaensche Haselnote. Dese is van verwe/ghedaente ende grootte de Muscaet Note ghelijck / dan datse driecantich is/ende de beenachtighe ende zeer herde schelpe heeft van ons Indiaens Notken: maer als die open ghebroken is/ sietmen drie verscheyden laeykens daer in/vande welcke d'eene/ dat zeer merckelijck is/in hem een soete keerne besluyt/ ende soodanighe als ick ghehadt hebbe van mijnen zeer goeden vriendt ende Cosijn Niclaes des Fourmenstraux coopman van Rijssel.

Palmalinum.

Dese plante die om haer nieuwicheyt ende profytelijckheyt wel te besiē is/die oock wt den eysch van haer natuere van ons Palmalinum ghenoemt is/ende met veel ander zeer selden ghesien planten wten eylanden van Peru is ghebrocht/ geeft rechte scheuten van een spiesse hooghe/ ende eenen vingher oft duym dicke/die op d'een syde halfrondt ende effen zijn/de ghedaente hebbende van een zeer langhe ribbe/vooren soo lanck als die zijn/twee diepe groefuen hebbende / holachtich ghewelft gelijck het onderste van een schip/in welcke holle strepen hun voeghen veel dicke bladers/eenichsins dien vanden Dadelboom ghelijck/oft rietachtich/maer smalder/ende van een ghetrocken zijnde den hayren vande schorsse vanden kemp gheheel ghelijck/de welcke zeer taey ende bequaem zijn om coorden ende seelen af te draeyen. Dese borghen gheheel ende decken van onder daer sy beghinnen tot bouen toe inden schoot vande voren oft strepen veel cleyne bieskens ghelijck die vanden Spartium, ende soo groot als die vander Elpha, wtghenomen int opperste/daer de stele ghelijck eenen aerdighen gecropten stanghel wtghespreyt is/ende ghecroont.

Een plante der Acatia ghelijck. Acatiæ cognatæ planta.

Ick hebbe hier eenighe beschrijuinghen ende figueren van zeer veel boomen ende vremde boomghewassen willen by voeghen/om dat de liefhebbers vande Philosophie int aensien/souden behaghen hebben/ ende den schippers ende coopliedden als voor een proeuue/ oft met woorden oft schriften de selue te kennen gheuen/ten eynde dat die te sekerder souden mogen vercreghen worden. Eene van dien is een mede soorte vande Acatia, soo van bladers als van doornen: de tackskens zijn goet om crommen oft wringhen / van verwen dien vanden Iuiube ghelijck / de welcke met veel ghelijcke tusschen-spacien dobbel stekende punten oft doornekens hebben/ staende gelijck twee wtghestreckte sleckenhoornen / tusschen de welcke sy cleyne hayrkens draghen / van staen ende fatsoen den bladerkens vander eerster Acatia ghelijck. Noch isser een ander soorte die van bladerkens den voorgaenden niet onghelijck en is/ de welcke aen wiskens groeyen van onderhaluen voet lanck/ met cromme doornekens/van verwe dien vande Steckelbesien ghelijck/maer minder.

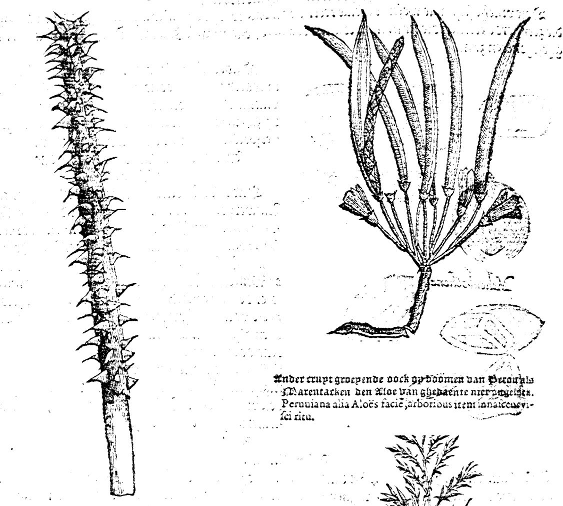
Rubi facie senticosa planta.

Wy hebben hier by oock doen conterfeyten den struyck oft een stockxken van eenen anderen boom die daer oock groeyet / ghelijck wy die tsamen ontfanghen hebben. Dese is een vuyst dicke / soo lanck als een spiesse / becleet met een swerte ende dicke schorsse / ende met zeer veel dicke stekende doornen ghelijck een colue beset/van houte vast/swaer ende zeer hert.

Het is

Een doornachtighe plante den Brame-doorne ghelijckende. Rubi facie senticosa planta.

Indiaensche boom/den Oleander ghelijckende. Nerij facie arbor.

Ander crupt groeyende oock op boomen van Peru/als Marentacken den Aloe van ghedaente niet ongelijck. Peruuiana alia Aloës facie, arboribus item innascens visci ritu.

Indiaensche Marentacken. Viscum Indicum.

Het is oock wel der pijnen weerdich/de zeer schoone hacuwen van dese plante/die luttel persoonen bekent zijn/wel te besien/ Dese hanghen voor af van tacken ende scheuten dien vanden water-Vlier niet ongheliick/welcke tacken binnen marck hebben/ende bleeck/ eerdtverwich ende vol knoopen zijn/ met velachtighe scheyden van onderhalue palme / ende eenen voet lanck / de welcke seuen oft neghen op eenen stele vast staen/ hebbende elck besonder de ghedaente van eenen dunnen Pricke. Dese zijn binnen ghevult met ayuijnachtighe ende wolachtighe vellekens / die wel van een slanghe soo ghelijck zijn, ende yet dat dlichaem van een slanghe ghelijck is/ ontwindende/datter de kinders veruaert af sijn/ende daer by bedroghen worden. De bloemen groeyen in lanckworpighe huyskens / op steelkens / dien vande Nicotiane oft Doorenappel ghelijck / ende soodanich als wy hier soo net als ons moghelijck

mogheliick was ghecontersfeyt stellen/ De reste vande plante en hebben wy niet ghesien.

Indiaensche Marentacken.

Wt de selue ghewesten hebben wy oock dese plante ontfanghen / die nerghens en is ghewoone te groeyen dan op de tacken ende struycken vande boomen / ghelijck Marentacken doen: ende om dat die den Marentacken niet zeer ongelijck en is/ soo hebben wy die Indiaens Marentacken genoemt. Dese heeft eenen platten liggenden/ maer dweers loopenden risch/ van een wortel/ende garsachtige knoopkens/ eenichsins dien vanden Boom-varen gheliick/maer witachtich: Insgheliicks oock halmen die bleeck-groen zijn / maer vande middel opwaerts dicker / voosch ende ghestript / van onderhalue voet lanck/ aende welcke bladers groeyen/ dien vanden Marentacken niet ongheliick / ende altijts groene/ maer tweemael grooter/ dicker/ vooser/ ende lancks het ribbekẽ dat midden in tblat loopt/ staen op beyden sijden ses ringhen/ al oft die met een yserken daer in ghedruckt waren/ d'welck vremt om sien is.

Een ander plante wt Peru met de ghedaente vanden Aloë, op de boomen groeyende ghelijck het Viscum.

Dese plante is oock ghebrocht wt de selue landen ende plaetsen van Indien/ die daer op de tacken groeyen vande boomen / waer datse is afghetrocken gheweest byde ghene die de selue aen meester Morgan zeer gheschickte Apoteker van Londen ghesonden hebben / de welcke met een breeder risch op de struycken sit vande boomen / met ayuynachtighe faselinghen daer inne ghewortelt / waer wt terstont de velachtighe bladers spruyten in een ghewonden/ die beneden bycans een palme breet zijn/ ende vele by een/ eenichsins dien vanden Aloës oft Zee-Ayuyn ghelijck/ maer bouen eynden die zeer dunne ende spits/ welcke bladers staen rondtsomme eenen rooden/ ghestripten/ hollen ende tackachtighen stele/ dien vander Affodille oft Aloes niet ongheliick/ van twee oft drie cubitus hooghe/ de welcke gheliick de hauer veel schubachtighe aderkens draegt / die van grootte ende witte sachte wollicheyt den Apocynum oft Asclepias ghelijcken ende oock van saedt / maer dat zeer cleyne is dien vander Coniza gheliick/ van smaecke sout/ onlieflijck / ende Salpeterachtich / by auentuere om dat aenden Zeecant is ghewassen/ ghelijck daer den Aloës inde sauelachtighe plaetsen groeyet.

Boom van Perou met de ghedaente vanden Elsenboom.

Arbor Peruuiana Alno similis.

De selue schippers hadden oock inde selue corfkens gheworpen afghebroken tacksKens van eenen boom/ die wel van bladers ende hout de Else ghelijck was / nochtans verschillende van moschachtighe bloeme die ghelijck ronde clootkens waren: Maer by auentuere dese veranderinge comt door de gront ende locht.

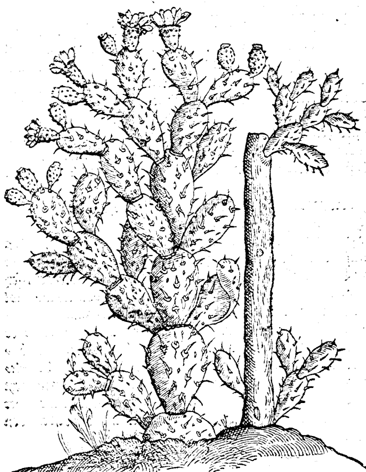
Petasites Indica.

Maer dese plante / hoe wel datse de Pestilentie wortel ghelijck is van groeyen / ende zeer groote ronde bladers heeft / die soo groot als eenen hoet zijn / heeft nochtans eenen verwarreden risch van wortel / wt de welcke ter sijden veel ionghe scheuten weder wtspruyten / ende stelen van bladers twee cubitus lanck/ die halmachtich ende vol marcks zijn/ draghende elck een blat/ dat niet slim wtgheholt oft gheschaert en is/ ghelijck inde groote Elisse. De wortel groeyet in eenen voosen/ swamachtighen/ ende ghewormsteeckten/ risch / die ghelijck Meum bouen rondtsom de stelen zeer dick ghehaert is/ ende beneden wijt wtghespreyt ligghen / ende is soo groot als die vande grootste Osmunde, de welcke eenen drooghen tsamen-treckenden smaecke heeft / ende was soo sy my seyden ghenomen ende ghetrocken van eenen ouden boom.

Indiaensche Vijghe.

Inde selue eylanden vande Zee van Peru / als Hispaniola ende ander / groeyet boomwijs van selfs int velt dit wonderbaerlijck ende stekende oft doorenachtich blat / dat alle iaere zeer aerdich van onder nieuw bladers gheeft / zeer fray tsamen-gheuoegt / dwelcke van daer ghebrocht sijnde in zeer veel plaetsen van Spaignien / Vranckerijck ende Italien heeft bloemen in vruchtẽ voorts gebracht/ de welcke wy daerom hier by gheschildert hebben/ iae soodanige als wy binnen Marseille inden hof vanden zeer vromen Capiteyn vander Zee Pieter Bon gheplucht ende wel rijpe geten hebben. Dese planten hebben oock in veel houen van Cloosters oft Monicken / ende ander inde voorghebochten van Montpelliers ghestaen ende gheleghen/ niet alleene fray gheoeffent/ maer oock ongheacht veel iaeren ghegroeyet ende groene ghestaen/ want sy zijn soo zeer ieugdich ende vol leuens/ dat sy soo wel van tblat/ half in d'eerde ghegrauen/ als van ghesaeyt saeyken daer voorts comen: Jae oock in Nederlant hebben sommighe Apotekers van tblat een plante creghen. Bouen int middelste van tblat groeyen de bloemen die terstont ende met eenen tbeghinsel vande Vijghen gheuen / van ghedaente eenichsins tknopken oft tbusken vãde Granaetbloeme gelijck / maer veel meerder/ ende geel van verwe. De rijpe vruchten zijn soo groot als een groote Vijghe/ rondtsom met veel stekende doornekens

Indiaensche Vijghe. Ficus Indica, Tunecifera Indorum.

beset/ buyten schoon orenge-roodt/ met een bloet-roodt sap binnen/ ende saeykens en spijse dien vanden Vijghen ghelijck/ maer niet soo lieflijck van smaecke. Vele willen seggen dat de selve vruchten veel ghceten/ bloedich water doen maecken.

Indiaens Wondt-cruydt oft Heylboom. Indorum Ferruminatrix.

Neffens de laetst voorseyde hebben wy een boomken doen maecken dat inde selve landen van selfs ghewassen/ ende desen anderen zeer ghelijck is/ dwelck vanden Indiaenen in hun taele Heylboom ghenoemt wordt/ ende is zeer goet om de ghebroken litten/ ende die verwronghen oft verstuyckt zijn te ghenesen. Dese plante staet oock altijts groene/ ende wordt door een gheduerich vervolch van jonghe bladers soo groot als eenen boom. Van bladers ist den voorgaenden geheel ghelijck/ maer de vruchten zijn minder ende volder van doornen/ wt de welcke een roodt lijmachtich sap comt/ dat excellent is om de lakenen te verwen.

Een zeer groot ende breedt blat wt Indien/ oft oock is t'blat vanden Indiaenschen Nootboom. Prægrande folium, Palmæ filamentis & textura.

Eycken Mosch. In Griecx. Βρύον. In Latijn/ Muscus Quernus. Muscus, Arborumue villi: Item saxorum & terræ: Vsnea Arabum & Officin. In Engelsch/ Mosse.

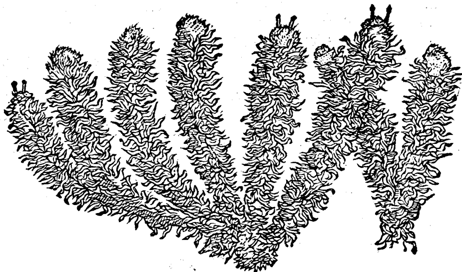

Dit leerachtich blat/wiens ghelijcke van ghedaente/ grootte/ breedde oft dickte wy noyt gesien en hebben/ moeten wy kennen vande West-Indien ontfanghen te hebben. Tschijnt dat ghetrocken is van een soorte van Dadel oft Palmboom / iae dat meer is tgheheel gheweef / is ghelijck een bart van twee cubitus breet / ende vier oft vijf cubitus lanck / ghelijck een ticchel ghewelft / hebbende inde lengde recht inde middel een ribbe/ van eenen haluen vingher dicke / met d'opperste eynde staende al oft erghens afghesneden ware/ ende met eenen herden rant ontrent eenen vingher dicke beset. Tgeheel blat van bouen tot beneden / mach van een met draen oft haerlocken ghespleten ende ghetrocken worden/ eenichsins den ghenen ghelijck die de Indiaensche Note becleyden/ ende zijn zeer bequaem om tauwen oft coorden af te maecken / ghelijck oock tgheheel blat zeer nut is om matten te maecken/ ende huysen te decken.

Eycken Mosch.

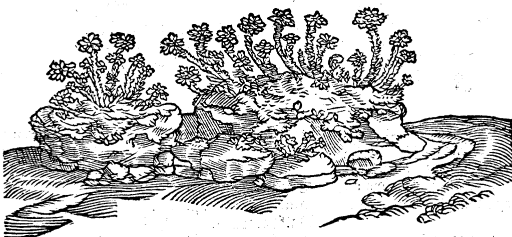
By dese naemen worden beteeckent de graeuwe hayrlocken vande boomen / soodanighe als wy sien op den Eyckeboom. Dese schijnen te wesen van tgheslachte vande planten/ die meest hun voetsel van andere haelen. De Mosch die op den Cederboom / Lorckenboom ende Peckboom groeyet is d'excellentste / ende beste van reucke / seght Dioscorides. Daer naer volgt de ghene die op de Populierboomen wasset/ vande welcke het witte ende best rieckende tbeste is / seght de selue Dioscorides/ Tswerte oft bruyne en is niet goet: Maer het roode is middelmatich tusschen d'ander twee. Het Eycken mosch is het slechste van allen / wtghenomen tghene dat aen steenen ende vochtighe eerde groeyet/ ghemerckt dattet mosch de natuere heeft vande plante oft plaetse daer op dat groeyet.

Ghemeyn eerdt-Mosch. Muscus terrestris vulgaris.

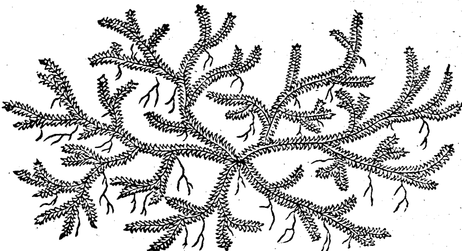
Alle de diuersche soorten vanden Mosch die zeer vele zijn/schillen van malcanderē/in cleynicheyt van hayrlockskens / verscheyden fatsoen ende ghedaente. Want sommighe zijn tackachtich ghelijck de Corallen. Ander zijn ghelijck gheerolt hayr/oft hayren crans met zeer dicke wijt wtgespreyde hayrachtighe veselinghen oft bladerkens/staende ghelijck zeer fijne sijde.

Heyde Mosch. Muscus in ericetis proueniens.

Dit Mosch en groeyet niet alleene inde Heyen ende sommighe bosschen vande heete landen/ maer heeft oock de ghedaente ende fatsoen van cleyne Heyde oft Cattoen-cruydt.

Eerdt-Mosch met cleyne tandekens. Muscus terrestris denticulatus.

Ander hebben ghetande rijsachtige ranckskens met platte vederkens / de welcke met zeer veel hier ende daer cruypens in malcander verwarret zijn.

Cracht ende werckinghe.

Diosc. Mosch heeft een tsamen-treckende cracht. Dwelck in water ghesoden, ende daer in ghebadet/ zeer goet is voor de moeder. Mosch wordt ghebruyckt in Vnguento Balanino/ ende olien om die dicke te maecken/ ende dient oock wel inde compositien vande Thymiama oft Perfumi/ende saluen oft olien die de vermoytheyt vande leden wechnemen. De meesters van Arabien mengen het Mosch met medicamenten vander herten / om dat met sijnen goeden reucke goet is tegher de flauheyt ende beswijmtheyt. Tversterckt oock de maghe/tbelettet braecken/ende stopt den buyckloop. Galenus heuet inde plaetse van Calmus doen ghebruycken.

Tweede ghetandet Eerdt-Mosch. Muscus terrestris denticulatus alter. Muscus terrestris repens Lusitanicus Clusij.

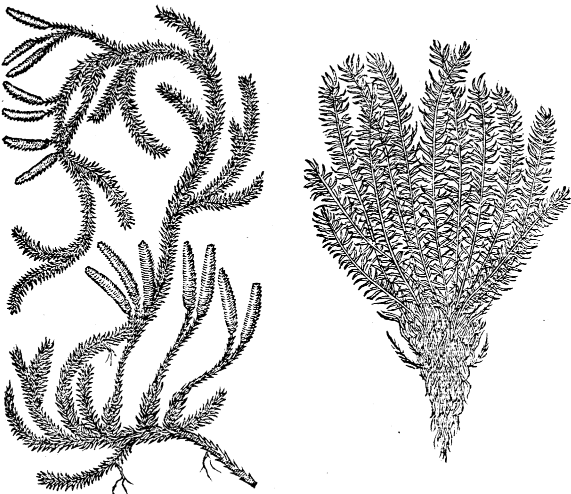

De plaetse van groeyen ende tfatsoen en is dien vanden voorgaenden niet onghelijck / maer de gheheele tackskens zijn zeer dichte beset met cleyne platte bladerkens ghelijck tandekens/ oft schubbekens/ veel minder dan die vander Illecebra oft Muerpeper / die int handelen zijn ghelijck een sijde. Op de dorre berghen van Sommerset in Enghellant (Meudip ghenoemt) daermen loot wtgraeft/ groeyet op sommighe plaetsen ouervloedich aen dijcken ende steenen.

Wolfs claeuw.

Alsoo wel mach dese plante vande ionghe Herbaristen Wolfs-claeuw ghenoemt werden / als een

Wolfs claeuw. In Latijn/ Muscus Clauatus. Pes Leoninus perperā Chamæpeuce Cordo. In Engelsch/ Wolfs claew.

Muscus scoparius.

een ander Hasevoet gheheeten wordt / ghemerckt dattet fatsoen heeft van een Leeuws-claeuwe oft nagel. Dese mosch groeyet in doncker bosschen ende op dorre vochte heyden ende gronden/ cruypende ende vlidderende met zijn langhe taeye rancken die zeer dicke met bleeck-groene/ moschachtige ende scherpe hayrkens becleet zijn / lancks der eerden op sommighe plaetsen met cleyne wortelkens daer aen ghevesticht. Aen welcke ranckskens oock groeyen ander corte sijde-ranckskens/ crom ende slimloopende/ de welcke opwaerts senden drie oft vier hayrighe tackskens / van fatsoene de rouwe voeten ende naghels vanden Wolf-gelijck / ẽ op elck staen ouer eynde rouwe beenkens/ die ghelijck schaerkens van Creeften zijn oft Wolfs-naghels/ vande welcke ter sijden wtloopen witachtighe ende caele ranckskens/ waer aen dat afhanghende zijn cleyne aderkens / met witte moschachtighe bloemkens. Waerom dat sy inde winckels ende vande bedrieghers valschelijck Spica Celtica gheheeten is/ ende daer voren ghebruyckt wordt / midts dat sy weten datse zeer goet zijn teghen den graueele ende heete sweeringen vande nieren : Dese Mosch oft Wolfs-claeuwe groeyet vele inde doncker bosschen van Enghellandt/ Normandie/ Duytschlandt ende Nederlandt/ ende oock op den bergh van Trinite by Dornick achter tghebroken cappelleken. Cracht.

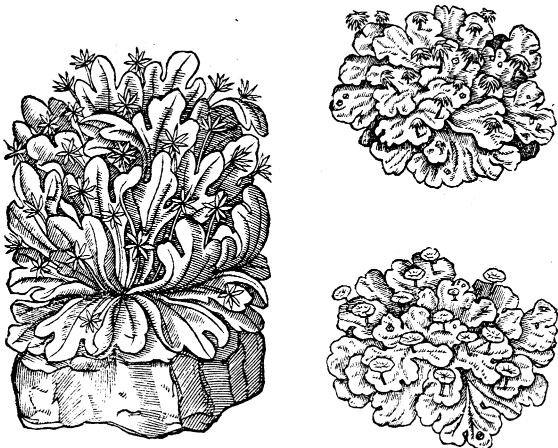
Mosch daermen de cleeder-bessemkens afmaeckt. Muscus scoparius.

Dese Mosch groeyet vele inde doncker ende vochte plaetsen ende bosschen van Nederlant ende Oost-Vrieslant/ met veel tackskens van drie palmen oft eenen voet oft meer lanck/ van gulde-purper blinckende/ aende welcke zeer veel cleyne bladerkens ghelijck hayrkens groeyen wel dichte by een/ ende op elck tackskens ronde bollekens dien vanden Vlas/ Heyde oft Selago ghelijck/ maer minder.

Cleyn Mosch oft gulden hayr. Muscus, Capillusue aureus minor.

Dese Mosch is veel cleynder/ ende niet soo schoon blinckende oft ieugdigh van verwe/ maer leelijcker om aensien/ vele groeyende op vochte ende bereghende oude ghebroken oft veruallen mueren/ ende bedrupte canten van oude mueren/ soo in Vranckerijck/ Duytschlandt ende Nederlandt als in Enghellandt.

Steen leuercruyt. In Latijn/Lichen. Hepatica. In Hoochduytsch/Leberkraut. In Franchois/Hepaticque. In Italiaensch/Figatella. In Enghelsch/Leuerwurt/ende Ston-leuerwurt.

Dese plante is in Grieckx Lichen ghenoemt/om datse groeyet in vochtighe houen/ende op steenachtighe lomberachtighe ende doncker plaetsen daer selden Sonne comt: oft als Dioscorides segt/ om dat sy de quade zeericheden/Lichenes ghenoemt/gheneset: d'welck sy voorwaer doet / iae sy doet Cracht. noch veel swaerder dinghen/want sy verdrijft de zeer swaere ghebreken vande leuer. Daerom wordt die oock vande ionge Herbaristen Hepatica, dat is te segghen/ Leuercruyt/ghenoemt/ de welcke den ghemeynen volcksken oock zeer wel bekent is. Nochtans en moet die gheen Mosch ghenoemt zijn/ om datse stelen soo dunne als hayren heeft / op de welcke in Wedemaent ende Hoymaent veel witte ghesterrede bloemkens groeyen / die met een wortel van zeer cleyne dunne drayekens oft saselinghen tsap oft voetsel lecken ende suyghen wtten steenen/ op de welcke de bladers als schubben vast op malcanderen liggen ende soo vast gemaeckt zijn/ al oft die daer aen gelijmt waren/welcke bladers groen ende dicke zijn/ geschaert gelijck de Latouwen bladers oft diẽ vanden Eyckenboom/oft eer dien vander Zee Eycke ghelijck/die eenen cruydtachtighen/ vercoelenden ende drooghenden smaecke hebben. Waerom dat sy oock ghebruyckt wordt in Syrop van Cicoreye metten Rhabarber.

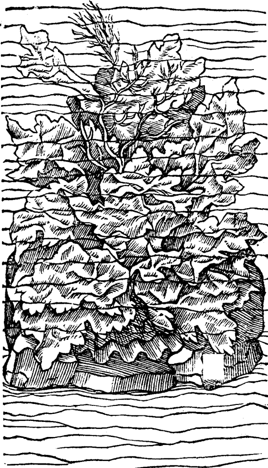
Cracht ende werckinghe.

Diosc. Steenleuer-cruydt groen ghestooten op de wonden gheleyt/stelpet oueruloedich bloeyen/ ende beschermt die van alle verhittinghe. Ghestooten ende met honich ghemengt / gheneest alle quade zeericheyt/daer op gheleyt. Tgheneest ende stilt oock de catarrhen vanden mont ende tonge.

Zee Letouwe.

Dese plante/daer af dat Theophrastus mencie maeckt/wert gheuonden op de clippen ende rootsen die inde Zee staen/oft op Zee-schelpẽ vande Middellantsche ende oock zee Oceane. Dese plante en is van gedaente oft van groeyẽ den Steenleuercruydt oft Longercruydt niet zeer ongelijck/ nochtans zijn de bladers blijder/ groender / meerder / ende de ghecrunckelde Letouwe ghelijckende / maer Cracht. zeer slap/ malschachtich ende dunne. Dese heeft oock een vercoelende ende drooghende cracht / dien vanden Leuercruyt oft Longercruyt niet onghelijck / maer midts haer souticheyt meer verteerende. Daerom is die zeer goet geleyt op heete geswillen vanden fleirsijn ende andere. T'onrecht wordt Plinius berispt om dat hy gheseyt heeft dat Bryon, dat is te segghen Zee-mosch/een cruyt is/met gerimpelde ende als ghecrompen bladers vande Letouwe / de welcke sonder stele groeyen: gheensins

het

het Steen-leuer-cruydt beschrijuende als sommighe meynen / d'welck als Dioscorides seght / van sommighe Bryon ghenoemt wordt / om dat ghelijck Mosch aende steenen vast hangt.

Cracht ende werckinghe.

Plin. Sijn principale cracht is drooghen ende dick maecken / ende alle heete gheswillen ende vergaederinghen bedwinghen/ sonderlinghe vanden fleirsijn/ende in alle dinghen die vercoelinge van noode hebben.

Zee Leuercruyt.

Dit groeyet inde Duynen ende op sauelachtighe ende dorre plaetsen niet wijdt vande Zee ligghende. Tgheheel cruyt is tghemeyn Leuer-cruydt van ghewas ende ghedaente ghelijck / maer de bladers zijn somtijdts roodtachtich oft geel / oft bleeck-groen.

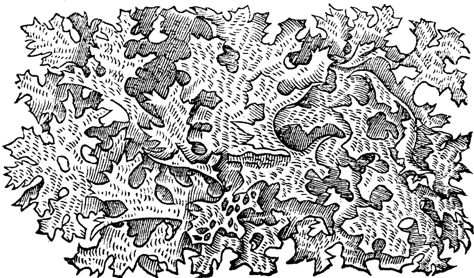
Longercruyt.

Dese Mosch die den voorgaenden zeer ghelijck is / ende door de ghelijckenisse vanden Leuer-
cruydt eenen yeghelijcken zeer wel bekent is/ eñ dat
teghen de sieckten vande longher (de welcke dat
van puckelkens ende cruunckelinghen oock wtwendich van verwe ghelijckende/eenichsins conterfeyt)
met goede redenen zeer goet ghehouden wordt/en groeyet niet alleene op oude ende gespleten struyc-
ken van Eyckeboomen/Bueckenboomen ende ander/ aende schorssen/maer oock op steenē/ende her-
de plat ghetreden scheuten ghelijck een corste met leerachtighe/ herde/ dicke ende ghecrunckelde knor-
achtighe bladers / die ghelijck het Steen-leuer-cruydt aen veselachtighe draykens van wortels vast
zijn / nochtans en sietmen nerghens gheen teeckenen van steelkens oft bloemen. Dese bladers zijn *Cracht.*
zeer ghepresen ende ghebruyckt vande Nederlantsche Medicijns / die de selue tot puluer ghestooten
met water ingheuen/teghen de sweeringhe vande longher/ wtdrooghen/ende oueruloedich bloeyen/
ende ghebruycken die oock dickwils in decoctien oft drancken. Dit cruydt heeft een zeer drooghende/
maer matelijcker tsamen-treckende ende vercoelende cracht.

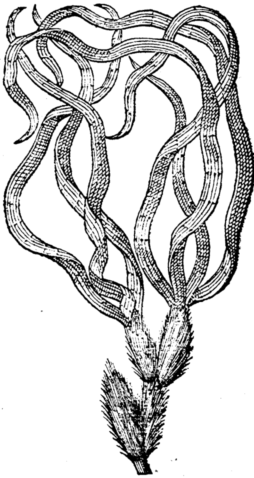
Zee Leuercruyt. Lichen Maritimus.

Longercruyt. In Latijn/Muscus Pulmonarius, siue Pulmonaria Officinarum. In Hoochduytsch/Longercruyt. In Franchois/Herbe aux pulmons. In Engelsch/Lungwurt.

Zee Nestelen. Alga Marina.

Water Linse oft Endt-groen. In Latijn/Lens palustris. In Franchois/Lentille d'eau. In Enghelsch/Duyck meat.

Lancks den gheheelen streke vande Middellantsche Zee ontrent Aigues-mortes/ ende byeans lancks alle de Duynen vande Venetsche ende Westersche Zee/ en isser niet dat min geacht is/noch meer gheuonden wordt drijuende dan de Alga, waerom het ghemeyn woordt is/Nihil vilius Alga, de welcke vanden Hollanders ende Zeelanders om de ghelijckenisse vande bladers/ Nestels gheheeten worden/ wt ghearde ronde knobbels van eenen duyme dicke/ spruyten doncker-groene slappe/ sachte bladers/van eenen cubitus oft meer lanck. De Venetianen plegen de glasen daer in te wijnden ende packen/om dat die niet breken en souden/ende oock hedens-daegs en heeft tselue cruyt geen ander ghebruyck. D'onderste wortel en hebbe ick niet connen sien.

Dese

Dese plante wassende in poelen/ ende staende-wateren / ende in Nederduytsch Endt-groen gheheeten/om dat de Endt-vogels gemeynlijck eten/ heeft zeer cleyne ronde bladerkens dien vande Linse niet onghelijck / onder de welcke in stede vande wortel zeer dunne faselinghen oft hayrkens zijn. Dese wordt zeer ghepresen ende ghebruyckt teghen de hitte vanden inghewant/ende cortsen/ghelijck de Plompen/in water ghesoden ende van buyten opgheleyt/ oft dwater daer af ghedistilleert/ ingheromen ende ghedroncken. De selue worden van buyten ghebruyckt op de roodtheyt vanden aensicht/ooghen ende lichaem/ ende oock teghen de pijne vanden hoofde. Diosc. In staende-wateren wordt een Mosch ghevonden dat de Linse ghelijck is/ ende heeft een vercoelende natuere/ waerom dat zeer goet is oft alleene/oft met Naerbier/ in Latijn Polenta ghenoemt / ghelegt op hecte vergaderinghen/Wilt-vier/ende heet fleirsijn: Tgheneest oock de gescheurtheyt vande ionge kinderen.

Polenta vande ouders ende vande teghenwoordighe schrijuers.

Om dat de Polenta van d'ouders in veel manieren ghebruyckt is gheweest/alsoo wel blijckt aen veel passagien van Dioscorides, Galenus, Hyppocrates, ende ander dergheliicke schrijuers/ende oock sommighe Poeten : soo heeft my goet/iae hooch-noedich ghedocht/ aenghesien dat nv ter tijt de schrijuers ende Grammaticiens inde selue Polenta zeer verschillen/ mijn meyninghe int cort daer af te verhaelen. Plinius schrijft int langhe hoe men die maeckt op dese maniere: De Griecken en maeckten oock haer Polenta van gheen andere dinghen dan van Gerste/ de welcke sy ter seluer oorsaecken verscheydenlijck bereydden : want om die wel te maecken / soo pleghen sy/ nae dat de Gherste in water gheweyckt was / die s'anderdaegs te roosten / ende daer nae te maelen. D'andere begoten die met weynich waters voor de tweede mael / ende deden die weder drooghen eer dat sy ghemaelt werdt. Sommighe dorschen de Gherste als die noch groen is/ ende nae dat sy ghesuyuert ende nat ghemaeckt is/ stampen die in eenen mortier/ende wasschen sy wel in eenen* corf:laeten daer nae die droogen inde Sonne/ende wordt dan wederom ghestampt: ende ten laetsten nae dat sy wel ghesuyuert is / wordt daer nae ghemalen. In wat maniere dat sy dese Gherste oft Polenta bereyden / altijdt doen sy tot twintich pondt Ghersten/* dry pondt lijnsaet/ een half pondt Coriander-saedt / ende vijfthien dragma souts: ende nae dat sijt al gheroost hebben / maelen dit al tsamen. De ghene die de selue ghedurich begheeren / bewaeren de fijne bloeme met het grof meel al onder een ghemengt/ghedaen sijnde in nieuwe eerden potten / soo haest alst ghemaelen is. De Italiaenen maecken dese Polenta sonder de Gherste te laeten weycken oft nat maecken / roosten die alleenlijck ende maelen die wel cleyn / byvoeghende der ghelijcke dinghen alsoo de Griecken doen / ende oock Milie oft Hirs.

* Amelcorn wordt oock aldus gheweyckt ende ghewasschen om styffel af te maecken.

* Galenus maeckt gheen vermaen van Lijnsaedt/ coriander ende sout.

Galenus int eerste boeck De Aliment. facult. seght / dat d'alderbeste Polenta is de ghene die van versche ende nieuw-gheplucktе Gherste middelmatich ghefrijt/ ghemaeckt wordt : oft wordt by ghebreke van Gherste/somtijdts oock van ander graen gemaeckt. Ende want alle wel bereyde Polenta goet van reuck is/soo is de alderbest rieckende de ghene die gemaeckt is van zeer goede ende versche Gherste / die gheen zeer drooghe aren en heeft. Sommige pleghen die om de gesontheyt te drincken gemengt met Sapa oft ingesoden most/ en met soete wijn ende medeдrāck tsamen-gemēgt/ somtijts oock alleenlijck met water besprengt/de selue in-nemēde twee oft drie vren tsomers eer sy in tbadt gaen / ende seggen dat sy dē dorst met desen drāck verslaen.

De Beschrijuers der Landtwinningen beschrijuent aldus : Gheweyckte Gherste laetmen drooghen eenen nacht/de welcke men s'anderdaegs daer nae pleech te frijten ende dan te maelen/de selue bewaerende langhen tijdt. Wt dese voorseyde beschrijuinghen ende woorden/ende oock mede wt veel andere passagien ende manieren van beschrijuinghe der remedien vande ouders soo wel Poeten als Medicijns meesters/ machmen bescheedelijck mercken dat Polenta van d'ouders is gheweest een bereydinghe van Gherste / niet alleenlijck om pappekens ende supkens te maecken/ maer oock lieflijcke ende soete dranckskens om den dorst te verslaen/ als hedens-daegs zijn onse bieren ende ptisaen-water : hoe wel dat ons mout oft Byne van Aëtius ende Naerbier vande Hollanders ende Bosschenaers / oft Graut van d'Engelsche wat verschillen inde bereydinghe / waer af wy de maniere ghetoont hebben int capittel van de Gherste onder Bier ende Ael : Nochtans en is hedens-daegs tghebruyck niet minder/ofnutter oft onproffijtelijcker onder tghemeyn volck om papkens / dranckеn ende veelderley medicamenten te maecken. Want te Delft in Hollant pleegtmē het dick versoden Naer-bier welcken extractie oft wttrecksel is in Latijn liquamentum gheheeten/ghetrocken wt Gersten mout/ dat is meel van gheweyckte ende daer nae ghedroogde ende ghefrijtte Gerste/ niet alleenlijck te bereyden om te eten inde vasten op tbroodt ghelijck syropen endt versoden wijn Sapa ghenoemt: maer oock om in veelderley plaesters ende cataplasmen te mengen/ghelijckmen de Sapa doet: want tis van ghelijcke cracht om de ghequetste leden te versterckеn ende rouwe humeuren te doen verteeren. Daerom hebben wy ouer al in Dioscoride meestendeel voor Polenta Naerbier oft Mout gheset / besonderlijck alst beschreuen wordt in eenich fatsoen van saechte plaester oft pappe : want somtijdts wordt alleenlijck de fijne bloeme van Polenta begheert/ alsoo blijckt in t'capittel van Myrthus , daer Dioscorides seght : Decoctum seminis illitum cum polline polentæ, oculorum inflammationes lenit : dat is / De decoctie van Myrthus-saedt met fijne bloeme van Polenta oft Gherste mout versoet d'inflammatie der ooghen. Naerbier heeft my beter behaegt / om dat naerder de Polenta comt dan Gort vande Nederduytsche/dat is Gru oft

Byne mout.

Naerbier.

Gruau vande Franchoisen/van sommighe Ruellium volghende Griote oft Criote seiche genoemt van het woordt Crite, soo sy meynen/dat is/ Gherste: nochtans Griote seiche is int Franchoys te segghen/suere gedrooghde Kriecken: waerom ick meyne dat Gru oft Gruau den rechten naem is van Gorte: noch en heeft oock gheenen anderen bekenden naem ontrent Losane ende Geneue / daer water-muelens staen die anders niet en malen dan Gru, ende heeten daerom Grumuelens: welcke Gru sy oock ghebruycken om het vleesch sopken dick te maecken.

Welckmen oock ouer al doet / soo wel in Normandie / daer Gort-papken oft sopken Poux heet oft Pulx, dat is pappeken/ als in Enghellandt / daerom Gorte Gotes meel naemt/ dat is/ Hauermeel grof ghemaelt. Want Gorte wordt oock ghemaeckt by Losane ende elders van hauer/Hirs ende terwe/ van welcke terwe sy melckpappen maecken wel soo wit ende goet als van Rijs. Dese Gorte en can gheen Polenta wesen: want sy schijnt nae d'aduijs van veel gheleerde mannen beter te ouercomen met Alica, oft eer met Crimnon, vande Italiaenen ende Prouensalen Seniola ghenoemt: ten is oock gheen Ptisana. Polenta is eenen vermaerden zeer vercoelenden dranck gheweest/ende gheen Scherpbier van semelen ghesoden ende met Hefdeech ghemengt/soo de Grammatici ende Schoolmeesters meynen / welck oock ghenoech blijckt wt dese veersen van Ouidius:

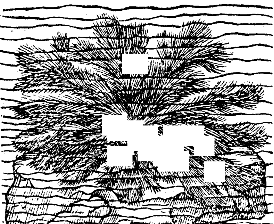
Gorte.

Alica.

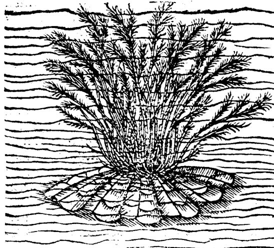
Scherp-bier.

Lymphamque roganti
Dulce dedit, testa quod coxerat ante Polenta.
Dum bibit illa datum, duri puer oris, & audax,
Constitit ante Deum, risitque auidamque vocauit;
Offensa est, neque adhuc epota parte loquentem
Cum liquido mixta perfudit diua polenta.

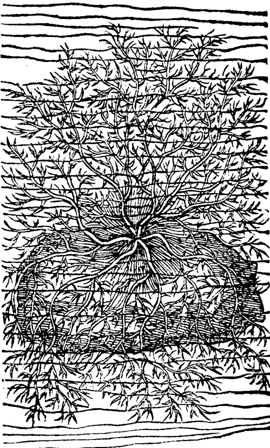
Zeemosch. Muscus Marinus vulgatissimus.

Witte Coraelwijse Zeemosch. Muscus candidus Coralloides squammulis loricatis.

Coralline. In Latijn / Corallina. In Enghelsch/ Zea Mosse.

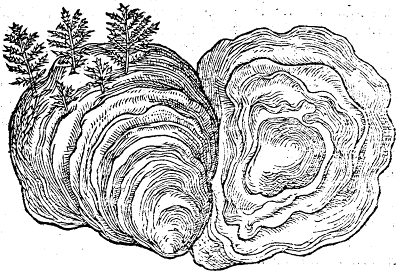

Ghelijckerwijs als op d'eerde ende boomen Mosch groeyet/alsoo groeyet oock door weelde vande liberaele natuere onder de baeren vander Zee/op steenrootsen/hoopen van schelpen/ Corallen/mossels/ Algen, Fucis ende ander Zee-planten/Mosch met gecrolde canten dien vanden Bryon oft Zee Letouwe ghelijck/oft Longercruyt: Oock meer ander soorten als met tacken scheuten/ oft ghelijck Corael/oft hayrachtich/alle ghelijck daer aen vast houdende.

Coralline.

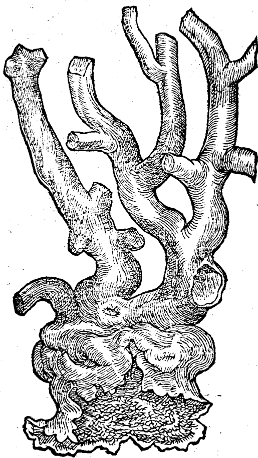
De plante Corallina ghenoemt/is nv ter tijdt inde Apoteken zeer wel bekent / de welcke heeft zeer veel haerwijse dunne in een verwaerde scheuten den Corael ghelijck/maer sonder stele/roodt van verwe/somtijts oock geelachtich/groenachtich/aschverwich oft wit/ende soo hart als een been/van crachten zeer vermaert om de wormen af te iaeghen/door zijn droochte. Cracht.

Ander Coraelwijse witte Zee-Mosch. Muscus Coralloides alter albus.

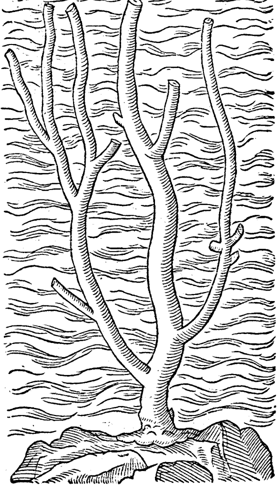

Diosc. De principale cracht vanden Mosch is dicke te maecken / ende de heete gheswillen oft vergaederinghen te bedwinghen / ende het heet fleirsijn te vercoelen. Gal. Mosch is ghemaeckt wt een eerdtachtighe ende waterachtighe substantie/die beyde cout zijn. Want van smaecke ist tsamen-treckende/ende helpt ende vercoelt merckelijck alle heete ghebreken daert op ghelept wordt.

Corael. Corallium.

Swert Corael. Antipathes siue Corallium nigrum Diosc.

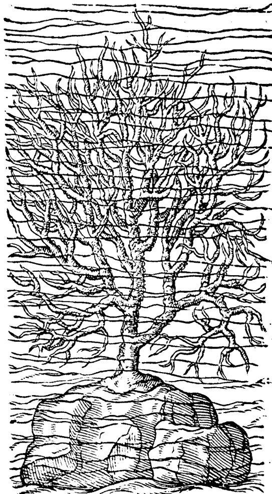
Veel

Veel meer soorten van Corallen ende Corallinen worden nv ter tijdt ghevonden / dan byden ouders beschreuen zijn / de welcke niet onbehoorlijck en sullen nae de Mosschen volghen/ om d'ordeninghe vande plante te vervolghen/want soo die den seluen meest ghelijck zijn/ alsoo moeten die/volgende ons voornemen/den seluen aldernaest by gheuoegt werden. Coral dat de ghedaente heeft van een boomken van verwe eer dat ghepolijst is / de wortel vande Mee ghelijck/ is ouer al Europe zeer wel bekent ende vermaert/ende oock vele gebruyckt ende profijtelijck. Men vindt oock bleeck-geel Coral.

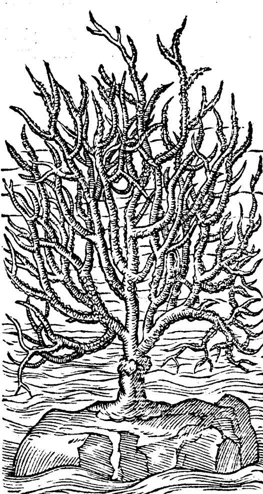
Cracht ende werckinghe.

Diosc. Coral treckt-samen/vercoelt middelmatich/tbedwinget oueruloedich wassen van vleesch oft ander dinghen/ ende neemt wech de vlecken vanden ooghen. Coral doet vol vleesch groeyen/ de hollicheyt vande quade sweeringhen / ende lickteeckenen. Tis wtter maten goet teghen tbloetspouwen/ende gheneest die druppelpisse. Jae dat meer is/tgheneest de gheswollen Milte/met water inghenomen. Matth. Corael is zeer goet aenden hals ghebonden/ende oock ghedroncken tegen de vallende sieckte. Dat de huysen door den Coral vanden blixem souden beschermt zijn/ is superstitieux ende maer een fabel/ als van wy water. Soo wanneer men moet drooghen/ stoppen ende stelpen eenighen bloetloop/als van maentstonden/ roodtmelisoen ende bloetspouwen/ soo salmen sijnen toevlucht tot de Corallen nemen. Plin. Ghebrant Coral droogt crachtigher / d'welcke met water ghedroncken/gheneest de pijne vande blase ende steen/oft graueele. Desgelijckx oock met wijn inghenomen/oft in dien datter cortsen zijn/met water gedroncken/verweckt tot slaepen. Want midts dien dat vercoelt ende dattet water vocht maeckt/soo benemet de heete dompen vandē cortsen die den slaep turberen ende beletten. Tschijnt dat Plinius niet en heeft gheweten dat de ronde greynen vande Corallen ghepolystert ende schoon ghemaeckt worden/ waer af men Paternosters plach te lesen ende te tellen/ende bracheletten te maecken.

Corallina alba.

Corallina rubens Antipathis facie. An Quercus marina folio Myricæ Theoph.

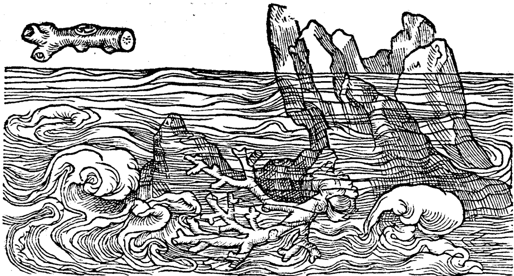

Tot Marseille onder de Corallen wordt ghevonden dit zeer swert Coral/ d'welcke zeer effen ende glat gepolystert is/ Tghewas is eens deels steenachtich/ende eens deels horenachtich. Diosc. Dit verschillet vanden voorgaenden alleene in specie. Theeft de ghedaenie van eenen boom die swert van coleure is/maer met meer tacken. De crachten heeft dien vanden voorgaenden ghelijck.

Roodt Corallin ende sijn diuersche soorten.

Men vindt wit/roodt/ende geel Corallin dat binnen heeft een hoorenachtich knobbelken van verwen ende andersins den Antipates niet onghelijck / ende groeyet niet alleene aende oeuuers vande Middellantsche Zee van Languedoc ende Prouence / maer oock van West-Enghellandt ende Normandie.

Wit Corael.

Onder de wateren vande selue Middellantsche Zee wordt wtghetrocken wit Coral/dat zeer veel derghelijcke ghecrunckelde ende crom-loopende tacken heeft / maer als een buskken daer in gesneden/ ghelijck de visch Polypus heeft. Men seght dat veel meer vercoelt dan het roodt Coral.

Grof wit Corael oft ander sorte van wit Corael. Coralloides, siue Coralli albi varietas.

Dit Coral heeft den struyck veel dicker/iae soo dicke als eenen aerm/ ende is van vooser materie/ met veel vande voorseyde buskens daer in ghesneden oft gheteeckent. De gheheele plante is eenen voet lanck ende nauwelijck hoogher dan eenen cubitus.

Maniere van Corallen ende Perlen te smilten oft resolueren/wt Alder.

Corallen worden in water verandert/ op de selue maniere vande Perlen / Ander pulveriseren de Perlen oft Corallen / ende calcineren die eerst in ghebranden wijn oft in groene liqueur van sout/ daer nae suyueren sy dit calck vande souticheyt/soo langhe distillerende / tot datter gheen souticheyt meer en wordt ghesmaeckt. Dan doen sy dit poyer inden geest vanden wijn/ende trecken die weder af in balneo tot ses oft seuen reysen tghedistilleerde weder op ghietende. Ander brenghen de Corallen in een calck / d'welck sy solueren metten gheest vanden wijn / dien sy tot neghen reysen laeten op ende af distilleren/ tot datse ghelijck sout solueren/ ende op tghene dat inden bodem blijft / daer ghieten sy verschen gheest van wijn op/ ende trecken die als voren weder af/tot dat de tincture oft verwe vande Corallen voorts comt/ dien sy de ziele noemẽ/ ende eẽ zeer excellẽt secreet inde medicijne/ met de welcke alle ghebreken vande inwendige leden wtgheroyet worden / ende dlichaem door eenighe hemelsche cracht in een ghetempert wesen/ende volmaeckte ghetempertheyt weder ghestelt wordt. Alsoo neemt

de Essentia vande Corallen gheheel wech soo wel vanden kinderen als oude lieden binnen den tijdt van vijf weken alle vallende sieckte: Alsoo gheneest die oock alle buyckloop wt wat oorsaecke die ghecomen is/ soo wel in kinders/ als volwassen persoonen/ al waert oock dat de sieckte ten wtterste ghecomen ware/ Alsoo stopt die oock alle bloetloop van wat partije tselue vloeyet/ in wat maniere dat ghebruyckt wordt. Metten cortsten ghesevt / Coral stopt alderhande fluxien vanden buyck / ende brengt die weder tot een goede ghetempertheyt van natueren/ sonder dat oyt eenich hinder daer af volght in ander partijen vanden lichaeme/ gelijck dat van alle ander medicamenten doet. Daer en bouen tselfde op de ooghen ghestreken/ stillet de pijnen vanden ooghen: tbelet zeer wonderbaerlijck hun loopen ende fluxien/ ende verdrijft de puysten. Tselue doet oock het Coral in dlijf ghenomen/ maer niet soo crachtich / als sijn tincture: want van dese thien druppels met eenighe bequaeme vochticheyt ingheghеuen / doet zeer wonderlijcke dinghen soo wel in mans als vrouwen/ ende ionghe als oude persoonen. Jae dat meer is de Corallen wtwendich oft aen dlichaem ghehanghen oft ghebonden/ brengen wederom tot een ghetempertheyt meer dan eenich ander dinck/ wt een sonderlinge cracht daer sy mede begaeft zijn/ d'ouervloedighe tzy witte oft roode vloet vande moeder. Sy stoppen oock alle buyckloop/ ende doen lichten aerbeyt hebben. Sy verheughen den gheest/ ende verdrijuen swaericheyt ende droefheyt. Sy stelpen tbloet dat wtten aders / wonden ende spene vloeyet. Oock versoeten ende verhueden sy de vallende sieckte.

Solutie vande Perlen/ wt Alder.

Ten eersten worden de Perlen cleyne gestooten/ ende gedaen in eenen glas met een enghen hals/ waer op een deel zeer goeden ghedistilleerden azijn ghegoten wordt/ soo dat hy twee vinghers bouen de Perlen staet. Daer nae worden die alsoo ghestelt op werme asschens / tot dat sy ghesmolten zijn: Dan wordet tghene dat ghesolueert is in Balneo ghedistilleert tot datse drooge zijn/ ende op dit calck vande perlen/ wordt ghedistilleert reghenwater ghegoten/ ende wederomme afghetrocken tot datter gheen vochticheyt meer op en is: Dan wordt daer wederom versch ghedistilleert reghenwater op ghegoten ende als voren weder afghedistilleert: dwelcke drie oft viermael ghedaen wordt/ tot datter geenen smaecke van azijn meer in en is: Ten laetsten wordt dese calck vande Perlen/ oft in een vochte plaetse op eenen marbersteen ghesolueert / oft in gheest van wijn gheweyckt/ ende soo langhe ghedistilleert / tot dat in een vochticheyt ghelijck olie ghebrocht wordt / vande welcke ses greynen met eenighe vochticheyt inghegheuen worden/ teghen de lammicheyt/ gheraecktheyt/ ouderdom ende rasende cortsen. Dese olie houdet lichaem in ghesontheyt/ ende dat hinder heeft maecktse wederom ghesont: Sy betert ende vermeerdert dmilck vande vrouwen / ende gheneest de ghebreken vande natuerlijcke partijen ende tsaedt. De selue gheneest oock de quade sweeringen ende voorts-etende sweeren/ cancker ende spene.

Solutie vanden Gout.

Sommighe verclaeren datmen metten gheest vanden wijn Aurum potabile, dat is te segghen/ Drinckelijck gout maeckt/ als een half loots bladeren van dun gheslaghe gouts / eerst metten gheest vanden azijn ghesolueert ende dan ghesuyuert wordt / dwelck daer nae in ses oncen gebranden wijn dertich daghen ghedigereert/ ende in een zeer excellente vochticheyt van gout ghebrocht wordt.

Zee Fucus met de bladers van Aueroone manneken.

Fucus marinus folijs Abrotani maris.

Vrack vande Normans schijnen te wesen de Fuci van Plinius.

Vrack Nortmannorum videntur fuci Plinij.

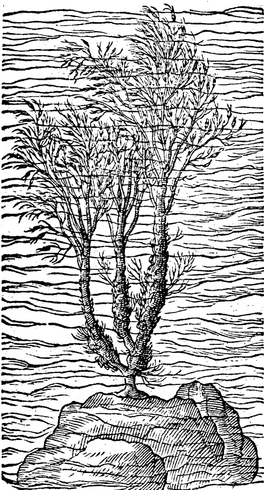
Ouer al lancks den oeuer vande zeer lustighe eylanden van Enghellant / Gerse ende Garnise ghenoemt/ gheleghen tusschen Bretaigne ende Normandie / groeyet dese Vrack op de steenrootsen met soo grooten menichte / datse van verre schijnē een bosch te wesen/ waer dat die metten leegen water afghesneden eñ afghetrocken worden. Dese Vrack wordt gebrant gelijck de Kali, ende metter asschen die op dlant ende ackers ghestroyt wordt/ werdet lant goet ende vet. Tgrootste heeft gemeynlijck drie bladers dien vande Nicotiane ghelijck/ van twee/ drie ende vier cubitus lanck ende een palme breet/ groeyende op eenen struyck van twee ende drie cubitus hooge / ende onderhalf oft twee duymen dicke/ de welcke hoorenachtich ende roestachtich is / ghelijck oock de bladers zijn. De soorten vande Zee Fuci van Plinius zijn / te weten / het breet ende dander dat langher is / ende eenichsins roodt/ ende het derde met ghecrunckelde bladers / d'welcke in Candien ghebruyckt wordt om de cleeders te verwen. Inde Zee groeyen struycken ende boomen van dien/ maer in onse Zee cleynder/ ende het is roodt/ de Oceane van gheheel Leuant isser vol af ende als een bosch.

Zee Eycke.

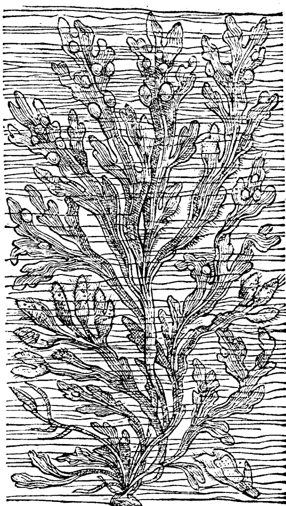
Van dese worden veel soorten ghesien / vande welcke een is die om de ghelijckenisse vande Eycke bladers / Zee Eycke ghenoemt wordt / wiens vrucht d'Olijue ghelijck is lanckworpich/

rondt/

Zee Fucus met de bladers van Averoone manneken.
Fucus marinus folijs Abrotani maris.

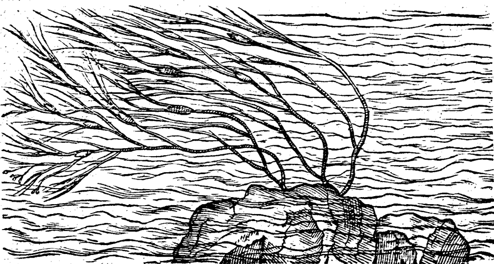

Zee Eycke. Quercus marina.

rondt/ ende een velachtich ende hert blaeskken. D'ander hebben gheschaerde / ghekertelde oft dieper ghesneden bladers/ dien vander Alssem/ Byvoet ende Averoone-manneken ghelijck/ met blaeskens dien vande voorgaende niet onghelijck/ maer somtijdts driemael meerder/ ende soo groot als de wortel vander Affodille / van verwe roodtachtich oft yser-bruyn.

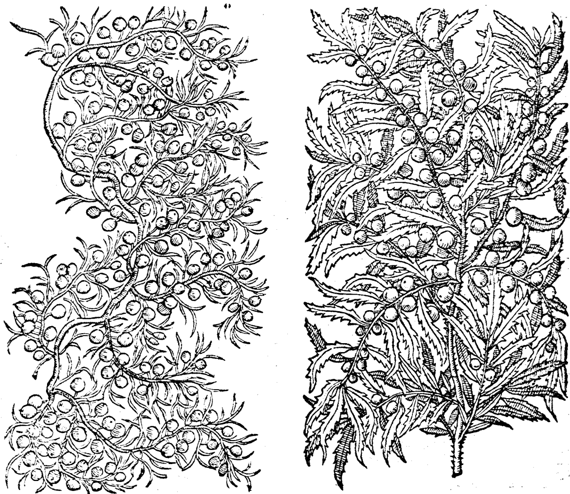
Fucus Ferulaceus.

Dese Fucus hebben wy Ferulaceus ghenoemt/ om dat de bladerkens cleyne ghedeylt zijn als die vande Ferula. De stele is eenen voet lanck/ waer op dickwils witte Corallina groeyet.

Zee-Linse van Serapio Lenticula marina Serapionis & Vua marina quorundam.

Zee-Linse met ghekerfde bladers. Lenticula marina serratis folijs.

Dese plante groeyet inde Zee van Hetrurien ende Venegien / met smalle bladers / dien vande Scoparia Osyris ghelijck/aen buyghsame cromme steelkens van onderhalue palme/de welcke gheladen zijn met zeer veel lanckworpich-ronde/ ydel ende velachtighe besien/ van ghedaente ende grootte den Linsen ghelijck/waer af datse den naem heeft. Dander is dese gheheel ghelijck / wtghenomen dat de bladers breeder ende corter zijn/ende rondtsom wat ghekerft.

Conferua Plinij.

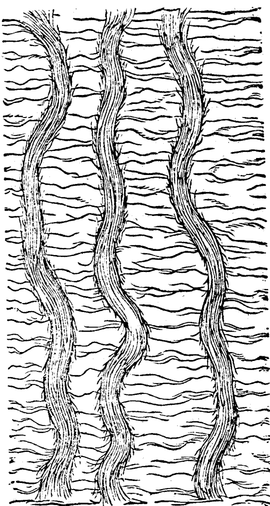
Plin. Conferua groeyet sonderlinge inde riuieren vande Alpes/ende heeft desen naem om datse tsamen-brengt ende soudeert/ ende is eer een spongie van suete wateren/ dan mosch oft cruyt/ van een dicke hayrichheyt die hol is. Ick weet/dat met de selue heeft ghenesen gheweest een boom-snoyer/ die van eenen hooghen boom gheuallen sijnde bycans alle de beenders ghebroken hadde / de welcke hem rondtsom tgheheel lijf was ghewonden/ende soo dickwils als die drooghe wert/met haer water nat ghemaeckt wert/ de welcke selden/ ende niet dan alsser cruydt ghebreck was om te veranderen afghenomen wert/ende is alsoo/soo haest/dat naeuwe te gheloouen en is/ genesen gheweest. Dese met haer sponsiachtighe/ buygsaeme/ bruyn-groene hayrachtighe draen oft hayrige loken van onderhaluen cubitus ende meer lanck/ghelijck lemetten/ drijuende op de suet-loopende wateren/mach veel beter van Plinius, Sponsie vande suete wateren/dan Mosch oft cruydt van dicke hayrichheyt genoemt worden. In het groot lac oft staende-water vanden lande van Milanen wordt die gheuonden.

Conferuæ marinæ genus videtur.

Op de Suydt-syde van Enghellant aenden oeuer vanden eylande Portlant ghenoemt / ghelegheen teghen ouer Normandie / hebben wy onder de drijuende Algas gheuonden eenich fatsoen van plante/wiens scheuten van een palme ende onderhalue palme / die puysiachtich/ sachte/ ende buyghsaem zijn / in dien yemant wel aensiet ende handelt / hy sal segghen dat een Sponsie is / wien datse oock van verwe ghelijck is / iae soude meynen datse gheleeft hadde: Maer ist dat ghy dwesen ende maniere van groeyen/oft tacken aenmerckt/ ghy sult segghen datse den Corallinen gelijcker is/ waer door dat sommighe ghemeynt hebben dat was de Plocamon Isidos van Plinius den Coral ghelijck sijnde/ sonder bladers / ende dat afghesneden oft ghekort sijnde zijn coleur veranderende swert ende

hert

Conferua Plinij.

Conferuæ marinæ genus videtur.

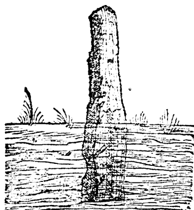
hert wordt. Nochtans schijnt die den Antipates van Dioscorides te wesen/vande welcke wy oock weynich voren een tackxken gestelt hebben/ dat wy wt de visscherien van Marseille ghehadt hebben. Nv heeft my goet ghedocht hier by te voeghen sommighe zeer seltsame figuren wt ons obseruatien vande Enghelsche dinghen die van een onseker oft twijfelachtighe natuere sijn.

Britannicæ Conchæ Anatiferæ. Oft oock zijn Sapinettes vande Normans: In Franchois/Macreuses.

Lithoxyla, siue ligna lapidea Anglica.

Dit proefstuck vander natuere die wat goets oock wt de vuylicheden practiseert / maeckt dat wy nv veel dinghen willen gheloouen / daer mede wy andersins souden ghespot hebben, in dien wy sulcke dingen inde historien vande Noordersche landen ghelesen hadden / hoe wel dat sy die een weynich andersins verhaelen / te weten dat alleen beuonden is in Schotlant oft eylanden Orcades Noortwaerts inde Schotsche Zee gheleghen/ doen sy hier voortijts vande Romeynsche armeye inghenomen werden. Maer wy en hebbē niet alleene wt Schotlant/ maer oock aende riuiere van Temst daer sy voor by Londen vloeyet / ronde schelpen vercreghen met een dick gherimpelt steelken / die onder vanden kyel van een oudt schip afghetrocken waren. Dese schelpen zijn zeer cleyne ende bycants geheel rondt/ van buyten wit/ blinckende ende effen / ende soo dunne als een eyer-schale / broosch/ met twee gaeten voor/dien vanden Mytilus ghelijck/soo groot als eenen platten Amandel-steen. Dese schelpen waren hanghende van buyten aen het onderste vanden schepe / dat half roodt was van mosch ende slijck/waer in datse ghegroeyet waren/ ghelijck steelkens van Compernoillen: iae ghy soudt geseyt hebben dat de peserijck vanden nauel was/wiens eynde vast was/gelijck de steelkens van vruchten aen tbreetste ende onderste vande schelpe / al oft de voghelkens/ waer af men eenighe apparentie siet aen het opperste vande gapende schelpe / daer door tleuen ende voetsel ontfinghen ende trocken. De Historie-schrijuers seggen dat dese steelkens eerst van wormkens comen / d'welck wy niet en conden gheweten/ noch oock gheloouen / hoe wel wy weten dat de selue schelpkens zeer aerdich op tackskens van boomen ghegroeyet zijn / ende soodanich als my dese voorleden iaeren heeft gheschoncken die clocke ionck man poorter ende coopman van Rijssel Andries de Fourmenstraux: welcke boomen gheworpen oft gheplant zijn aenden Zeecant daer de vloet comt/ daer veel zee mosch oft zee cruyden aenwassen: Maer de ghene die op d'eerde int drooghe vallen/ die steruen/ ende die vande vloet vander Zee wech ghenomen worden/ die comen tot perfectie/ ende worden Endtvoghels oft dergheliicke voghels. De Enghelsche ende Bretoenen willen segghen dat Barnacles zijn gheheeten in Nederlant Boomgansen. In Schotlant heetense Clakas/waer datse zeer oueruloedich zijn/ende inde Winter gheuanghen worden als de wateren en marasschen toe ghevrosen zijn. Doen wy die aten/ hadden sy den smaecke ghelijck een wilde Gans oft Endtvoghel/ maer niet soo goet. Ander segghen dat eenen Zee-voghel is/die den Endtvoghel zeer gelijck is/bruyn van verwe/ met eenen gelen beck.

Hout-palen in steen verandert. Lithoxyla.

Wy hebben beuonden datter zijn riuieren ende beeckskens / inde welcke gheleyt zijnde houte staken/pertsen oft stijlen/binnen seker maenden in steen veranderen: iae dat meer is sy worden om soo te segghen/ ghelijck yser / blijuende nochtans de selue wtterste ghedaente / ende oude strepen ende loop van aderkens/ in vueghen dat ghy van verre siende/soudet segghen dat eenige houte stocken oft berderkens waren: maer int handelen ende tegen eenē steen cloppende/ soudt ghy meynen dat eenē steen ware met yser daer in gemengt/soo vast swaer/ende steenhert zijn die: iae oock vāden viere niet verbrandelijck/ vanden welcke men groote stuckē mach sien in dat berghsken dat zeer constich van veelderhande minerale steenen ghemaeckt is/waer door dat ghebrocht ende gheleyt worden de canalen/ ende goten vande zeer lustighe fonteyne / die tot Londen wtter eerden springt inden hof vanden zeer gheleerden ende zeer voorsinnighen Cancellier van Engellant/Cissel. Vele segghen dat dese wonderbaerlijcke wateren vloeyen wtten geberghten van Bedford/ ende in Wallien oft West Enghelant. Dese voorleden iaeren 1570. ende 80. hebbe ick gheuonden wtten vesten van Antwerpen doen men die wtgraefde om de fortificatien / dierghelijcke stucken van hout in steen verandert.

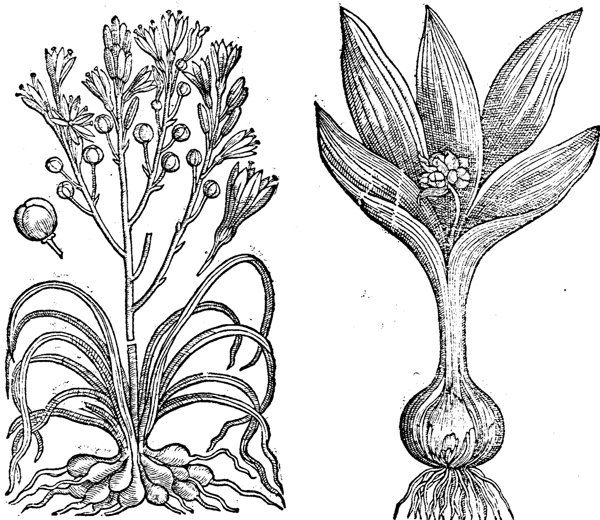
FINIS.

Sommighe figueren die eensdeels niet ghemaeckt en waeren/ om dat t'cruydt niet en bloeydde oft ter handt was / ende eensdeels door onse afwesinghe oft absentie/ vande Druckers ouergheslaghen sijn / onder de welcke ettelijck verhaelt zijn om de fauten / ende versettinghen van haere naemen ende plaetsen/ de welcke wy int haest ouersien beuonden hebben.

Die andere fauten diemen int doorlesen des boecks aenmercken sal/ sullen gheset worden inden Appendix / welcken wy corts hopen hier by te voeghen.

Mendæ aliquot obiter animaduersæ , cùm in transpositis, prætermissis,& iis quæ locis contrariis irrepserunt figuris tum in earundem nominibus deprauatis.

Gheтackten Asphodille. In Latijn/ Asphodelus ramosus. Moet staen op syn plaetse Pagina 124. ende 125.

Nieuwe ende oprechte figuere van Caucason In- diaensche Moly ghenaemt/ de welcke moet staẽ op sijn plaetse Pag. 201.

Nieuwe ende oprechte figuere van Caucason.

De bladers sijn als die vande Squilla, breeder ende dicker dan die vande Moly Homericum; de stele meestendeel en is nauwelijcks eenen voet oft spanne hooghe/ corter dan de bladeren. De Ap-

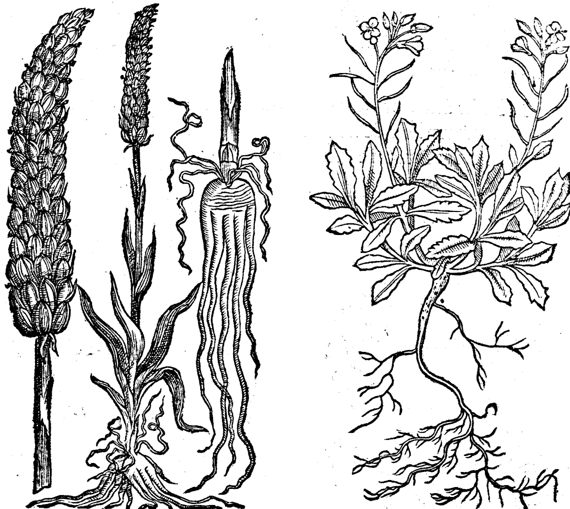
 iuynach-

iuynachtighe bol vande wortel is rondt / van binnen ende buyten wit / maer op sommighe plaetsen bruyn / soo groot als den bol van Loockpareye / onder zeer gheveselt / soodaenich als ick dese daghen wt mijn hofken ghegrauen hebbe / de welcke splijten oft schelferen lancks / beghinnende aen d'enderste tusschen twee bladeren tseffens als dese figuere bewijst.

Pandekens cruydt rieckende als Genoffelbloemen. In Latijn / Orchis serapias Cariophyllata, beschreuen 226.

Tweede Draba, moet staen naest Cameline pag. 268.

Inden eerstē regel vande selue pagie leest Batachites.

Tweede Draba.

Dese is medesoorte iae half Draba ende half Cameline. De tusschenheydt is lichtelijck om kennen door de ligghende wtghespreydde taeckens die een spanne lanck sijn wel dicht by een / ende door de wortelkens die dun sijn. De bloemen sijn wijt van vier bladerkens. Sy groeyet lichtelijck inde houen daer sy eens gheplant is gheweest / wy hebbent aldereerst van Jan Mouton vercreghen.

Cleyn wit Bilsen.

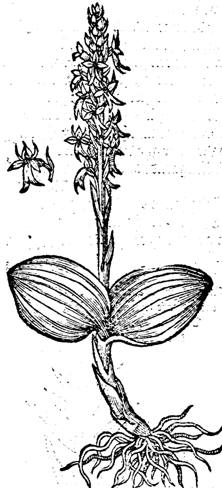
Dit hebbe ick het voorleden iaer inden winckel vandē zeer goeden verstandigē eñ gheleerden Appoteker M. Dierick Cluyt tot Delft inden Granaet-appel ghesien / ende daer naer heeft my de voorseyde Dierick het conterfeytsel door sijn eyghen handt ghemaeckt / ghelijck hy in alle dinghen / aerdich subtijl ende constich is. Tgheheel cruydt is de witte Bilsen in alle sijn deelen zeer ghelijck / maer cleynder ende ronder van bladeren: de stele is eenē onderhaluen voet oft twee hooge. De bladeren sijn aschachtich groen / ruych / oft ghehaert / ghelijck dander Bilsen cruyden / sijn bloem is bleeck geel: met doncker peirssche draeykens vermengt ghelijck de ghemeyne Bilsen cruyden. De wortel is wit met veel faselinghen. De bladeren zijn rondtachtich-ghekerft / t'saedt wast in pottekens ghelijck d'andere / ende is wat witter ende een weynich minder / t'bloeydt ghelijck dandere in Julio ende Augusto / daer nae wordt t'saedt rijp. De wortel is duerachtich ende en sterft niet.

Cleyn

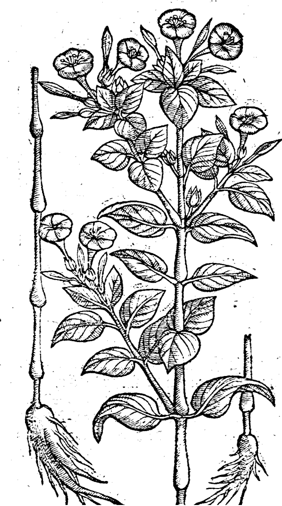
Cleyn wit Bilsen. In Latijn/Hyoscyamus albus minor. 329.

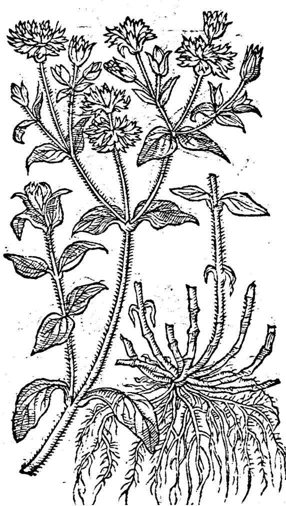
Bifolium Tweeblat. 372.

Wondercruydt van Peru. In Spaeñch. Marauillas del Peru.

Dobbel groen Materklonen. In Latijn/ Lychnis agrestis abortiua multiplici viridi flore. 410.

Wondercruydt van Peru.

Onder de Wtlandtsche planten is dese in weerden ghehouden / de welcke dit voorleden iaer is ghewonnen gheweest inden lust-hof van Jan Mouton van saedt wt Spaignien ghecomen onder den naeme van Maravillas del Peru dat is Wondercruydt van Peru / aldus ghenaemt als ick meyne/ oft om de wonderbaere crachten/ oft om het vreemt ghewas ende verscheyden verwe vande bloemen op een selve cruydt / vande welcke de sommighe sijn heel roodt met witte haeyrkens inde middel / de andere gheschackiert oft verciert met sommighe roode geel bladeren/ ende eenighe bloemkens boven gheheel geel met roodt ghestreept/ ende onder gantsch roodt/ alle welcke bloemen ende knoppen hebben eenichsins de gedaente vande cleyne geel Convolvulus oft gele Jasmin. Sijn bladeren sijn middelmatich tusschen den voorseyden Jasmin ende Persick cruydt. De steele is twee oft drye voeten hooghe/ dicke ghecnopt wt een bruyn wortele die vande Moninckx-Cappen oft Napellus niet onghelijck. Aengaende de crachten en hebbe ick noch gheen bescheedt.

Dobbel groen Waterflonen.

Inde hoven van Nederlandt door overspel van natuere wordt altemets ghevonden de wilde dobbel Christus-ooghe met groene bloemen/ de welcke heeft dickmaels twee bloemen d'een door de middel van d'andere op een steelken wtcomende. Anderssins de gheheele plante en is d'ander sorte niet onghelijck.

Tweede geel Wederijck. In Latijn/ Lysimachia lutea altera, oft Lysimachia Salicaria. Pag. 416.
Onagra van sommighe. fol. 163. int tweede deel des boecks.

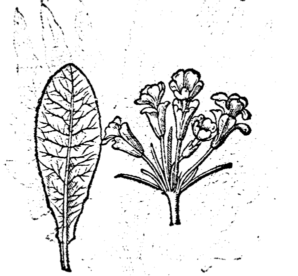
Wildt swert Verbascum saluifolium beschreven. folio 661.

Dese tweede sorte van geel Wederijck hebbe ick oock in Nederlandt over vijf iaeren zeer overvloedich ghevonden buyten Gendt in vochtighe ende natte grachten aen de sijde vā s'Keysers huys ende oock tusschen Dermonde ende Gendt in sommighe beecxskens. Inde veen van Hollandt by Amstelredam hebbe ickt dit iaer 1581. gheplucket daert overvloedich groeyet onder t'deck-Riet. De wortel is ghevoeselt ende cruypt voorts als de ghemeyne Wederijck hier ende daer met root ghepleckt/

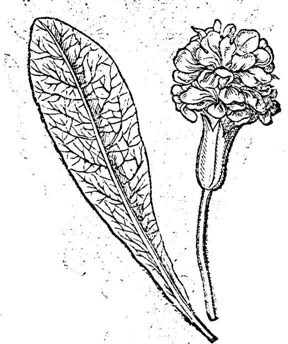
voorts

voorts-brenghende eenen stele van twee voeten/ aen de welcke de bladers twee en twee staen/ engher dan die vande ghemeyne Wederijck/bleeck-groen/onder de welcke de geel bloemkens wtcomen in lanckworpighe troskens eenichsins ghelijckende de geel bloeyende cattekens vande Wilghe.

Sleutel bloemen met twee bloemen d'een in dander staende. In Latijn/ Primula veris flore gemino, altero alteri innato. folio 670.

Boschsleutel-bloemen met schoon dobbel bloemen. In Latijn/ Syluarum Primula veris flore pleno specioso. folio 670.

Hertstonghe. In Latijn/ Phyllitis, lingua Ceruina officinarũ, & perperam Scolopendria. In Hoochduytsch/Hirtzung. In Fráchois/ Langue de Cerf. In Spaensch/ Lengua Ceruina. In Engelsch/ Hartes tunge.
Folio 981. Daer verkeerde figueren staen.

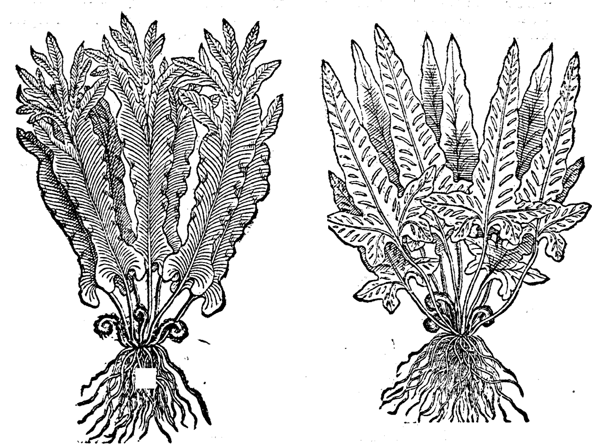

Hemionitis siue sterilis.

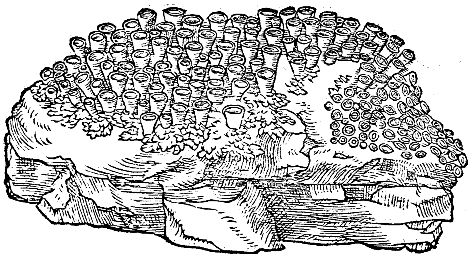

Hertstonghen met diepe ghesneden/ oft ghespleten bladeren. In Latijn / Phyllitis multifido folio. fol. 983.

Hemionitis altera peregrina Clusij. fol. 983.

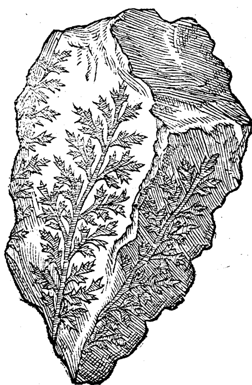

Eerdtmosch ghelijck pottekens oft buskens. In Latijn/Muscus terrestris pyxidatos alabastriculos imitatus. 279.

Dit wordt dickwils ghevonden in moschachtighe / lommerachtighe / vochtighe bosschen by oude boomen ende heyden/ende is door sijn ghedaente licht wt dander t'onderkennen.

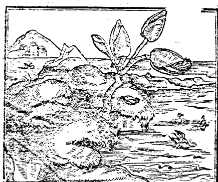
Coraelwijse-Mosch int steen ghedruckt. folio 286. ende 227.

Door ouerspel ende milde van natuere bouē de voorseyde Coraelwijse-Moschen en hebbe ick niet alleen Mosch ghesien in steen ghegrauen ghelijck dit conterfeytsel is/maer oock sommighe visschen / schelpen ende dierghelijcken / de welcke int gheberghte alsoo wel van Duytschlandt als elders verre vande zee gheleghen beuonden worden. Jae dat meer is ick hebbe in diuersche landen alsoo wel inde heuvels als berghen dickwils gheuonden diuersch-derhande van slecken/ mosselen ende zeeschelpen van puer steen. De welcke vande Italiaenen Animali petrificati ghenaemt worden.

Boom-Gansen. In Latijn/Britannicæ Conchæ anatiferæ, oft oock zijn Sapinettes vande Normans: In Franchois/Macreuses. fol. 703.

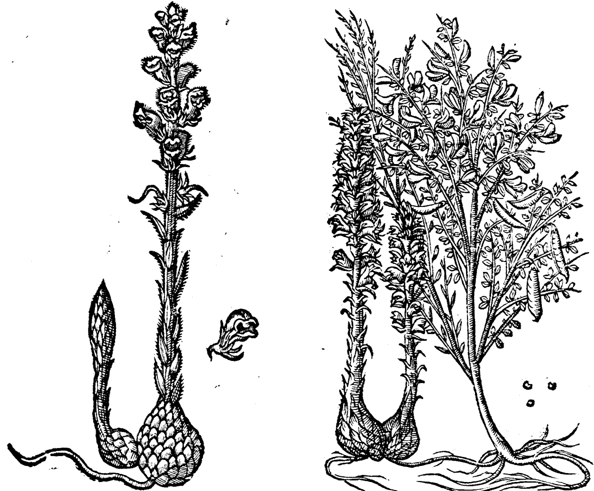

Van

Van Orobanche oft Wranghe van Pluck-graen/oft Aenwas benemende het voedtsel van Pluck-graen. van Anblatum. van Campernoillen Fungi ghenaemt/oft voose Aenwas. van Tubera dat is/ Swammen diemen eet/ende Boleta.

Nae dat wy verhaelt ende ghescreuen hebben van alderley Cruyden ende ghewassen/voeghende elcke sorte ende aert van die by een/ insghelijcks oock van sommighe van die de welcke wt malcanderen wassen ende spruyten als Wrange/Marentacken/Aenwas oft Brem-Rape Hypogenista ghenaemt/Hypocistus, Voghelsnest/Mosch ende dierghelijcke: Soo isser noch bouen dien wat int corte te segghen van Orobanche ende medesorten/vande Campernoillen Bult oft voose Aenwas/ ende Boleta oft Tubera.

Brem-Rape oft Wranghe oft Aenwas benemende t'voedtsel van Brem. Hypogenista, Rapum-Genistæ à similitudine ghenoemt/welcke een sorte van Orobanche is/waer van wy ghescreuen hebben Pag. 104. Van het tweede deel des Cruydtboecks.

Orobanche ende Cynomorion van Plinius. In Italiaensch/Herba lupa.
In Franchois/Tigne.

Orobanche als Dioscorides, Plinius in 18. boeck int 17. capittel/ ende meer andere schrijuen/ heeft sijne naemen ghecreghen om dat Tpluck-graen/ onder twelcke het groeyet/ hem omwindende verworght oft versticlt/ welck Hieronymo Trago oorsaecke ghegheuen heeft te meynen dat swerte Winde soude moghen Orobanche wesen. Aenghesien nochtans dat den Orobanche van Dioscorides bescreuen ons meer dan ghenoech bekent is/ ende niet dan een steelken en is van onderhaluen voet oft meer/roodtachtich/ hayrich/teer/ vet/ sonder bladeren/ met bleecke oft geelachtighe bloemen/ ende wortelen eenen vingher dicke/ ende alst beghint te verdwijnen/ hol wordt: soo en connen wy niet ghemercken oft wijs worden dat hem seluen omwendende als Wranghe oft Winde het Pluck-

Orobanche vande ij. cro: boeck.

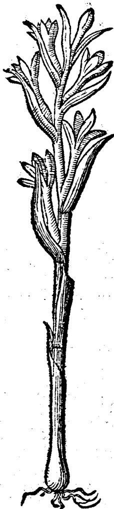
Graen

Graen soude versticken oft dooden. Maer ick soude eer ghelooven dat de Ticeren ende Evuen hemseluen ombindende ende wendende door vyandtschap ende heymelijcke cracht ende hindernisse vernielen ende verdwijnen soude. Oft mocht dit eerst ghefchieden om dat Orobanche soude t'voetsel afsuighen ende benemen vanden Pluck-Graen Cruyden/ en̄ gewassen daert aen groyet. Ouer dryentwintich iaeren hebbe ick aen de ghemeyne Bremen-wortelen Orobanche bekent ende op veel plaetsen bevonden: Ende daer naer aende cleyne Brem/iae dat meer is/hebbe ick oock tot Bristo in Engellandt ouer 14. iaeren Orobanche wtghegrauen in onsen hof hanghende aende wortelen vande dobbel Winter-Roose de welcke vol vet saps was als alle andere soortē van Orobanche ende Hypocistus ende hadde t'eenemael de ghedaente vande voorseyde Brem Rape/ maer was bleecker van verwe/waer door ick derue segghen dat d'Orobanche van hem seluen niet en groyet maer wt andere planten/ benemende haer voetsel/ hoe wel dat ick het selue niet versocht en hebbe inde dry soorten van Orobanche die ick eertijts by Montpelliers herbariserende wtgheplukt hebbe/ nochtans de vesels die onder daer noch aen honghen mochten bewijsen datse aen andere planten ghewassen waeren. De studenten van Montpelliers plochten den Orobanche te pluckē onder de Rapē niet verre van t'bosch van Gramont.

Renwas oft Orobanche van Brem.

Orobanche groyende aēde wortele vande Winter Roosen.

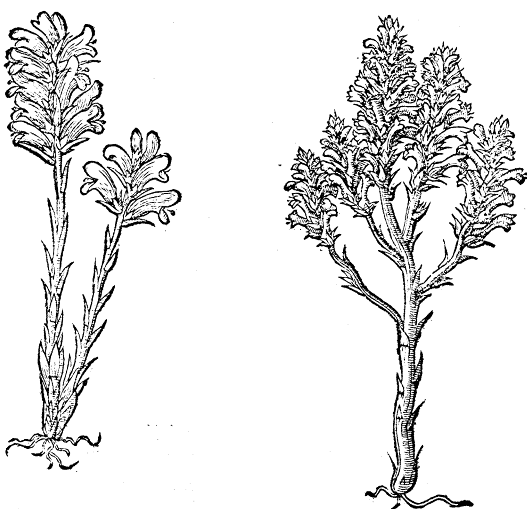
Groote Orobanche van tbosch van Gramont by Montpelliers.
In Latijn/ Orobanche maior è Gramontio luco Monspeliensium.

In tselue bosch van Gramont hebben wy oock altemets ghevonden een soorte van Orobanche met een enckel slechte scheute/ twee voeten hooghe oft meer/ rooder ende bruynder dan Brem-Rape sonder bladeren/ binnen hol/ teer als alle dandere soorten. De wortele eenen duym dick/ ende vol saps.

Vierde ende vijfde Orobanche.

Op de heuvels onder de Groene leege Eyckē waer aē de schaerlakē greyne groyet en̄ onder de dorre heydē/ gelegen een half mijle vāde selue stadt vā Montpelliers/ ouer ghene sijde van Boutonnet/ daer d'Aphylanthos van die Montpelliers ouervloedich groyet/ hebbe ick twee andere-derley Orobanche dickmaels vergaert/ van ghedaente den ghemeynen Orobanche niet ongheliјck/ waer van d'een cleynder is/ nauwelijck een palme oft onderhalue hooghe. Dander is eenen voet oft een spanne lanck/ ende en heeft gheen enckele stelen als dandere/ die de teere botten vande Asperges eerst wtcomende van ghewas enichsins ghelijck is/ maer is bouen ghetackt ende in vele ghedeylt. De verwe

Vierde Orobanche.

Vijfde Orobanche.

van beyde/bloemen ende ghedaente/en ſijn de Brem-Rape niet onghelijck. Jck en hebbe niet gade gheſlaghen wt wat Cruydts-wortele ſy haeren oorſpronck hadde/noch oock de ghene de welcke groyet int voorſeyde boſch van Gramont / met dies dat wy op dat pas gheen yſer en hadden om diep wt te grauen/ende dat wy haeſtich waeren.

Anblatum van Cordus ende Dodon.

Dit ſchijnt een medeſoorte te ſijn van Orobanche / als den ſeluen ghelijckende in malſcheydt vã ſtelen ſonder bladeren/ ſapachtich/ een ſpanne hooghe ende bloemkens die bleeck-ros ſijn/ op een ſijde ſtaende/nae den welcken volghen lanckworpighe pottekens oft huyſkens met cleyn ſaedt. De wortel is insgheliJckx teer/witachtich/vol ſaps/dweerſch ligghẽ niet diep van veel ſchelferen by een gevoecht als tandekens/ gelijck de wortelẽ vande Dentaria vande Herbariſtẽ/waer af ſy oock de naemen vercreghen heeft. De ſmaecke is tſaemen treckende ende van erdtachtighe natuere. Jck hebſe hier voortijdts wtghegrauen inde ſelue vochtighe boſſchen daermen den voorſchreuen Voghels-Neſt vindt/ waer van wy om de tuſſchenſcheydt hier oock de figueren by voeghen.

Anbla-

Anblatum van Cordus ende Dodon. In Latijn/ Dentaria maior Matthioli.

Voghels-Nest. In Latijn/ Satyrium abortiuũ. species Hypocisti, beschreuen pag. 227. in d'eerste deel des Cruydtboecks.

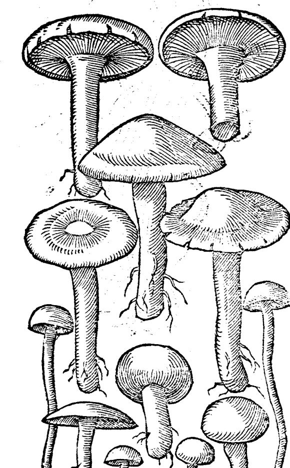
Fungi ghenaemt van Campernoellen. In Franchois/ Champignons oft Potirons. In Italiaensch/ Fonghi. In Spaensch/ Hongos, Cylherquas, eñ Cogomelos. In Hoochduytsch. Schwemme. In Griecks/ Myces.

De Campernoellen oft Fungi sijn eenighe wtwassinghen ende spongieachtighe gheswillen/ de welcke haeren oorspronck hebben wt ouervloedighe vochticheydt van d'aerde versch ghemest/ oft door rottich nat/ peerde/ koeyen ende ander mist/ oft rot stroy/ hout ende dierghelijcke. Sy comen oock voorts wt de vochticheydt vande wortele van sommighe cruyden ende boomen/ ghelijck den Orobanche ende Hypocistus doen/ als wy corts bewijsen sullen.

Ghemeyn platte oft wat verheuen Campernoellen diemen eet.

De ghemeynste diemen ouer al eet sijn ghenoech bekent/ hebbende t'vleesch heel wit als sy versch sijn/ van onder claer roodt: oudt zijnde/ sijn sorgelijck om eten/ eñ crijghen sterckeren reucke eñ worden bruyn. Mẽ siedtse naer datmense van bouen gepelt heeft/ eñ men stooftse daer naer met boter oft olie/ verjuys oft azijn: ende met peper geten en sijn niet hinderlijck. Sy worden gheuonden in vochtige Lentẽ ende Herfdẽ in sandtachtich nieuw ghemest landt/ ende oock op vochtighe mesthoopẽ/ waer dat sy ongesonder zijn.

Gemeyne platte oft rondtachtighe verheuen Campernoellẽ diemẽ eet. In Lat. Fungi vulgatissimi esculẽti.

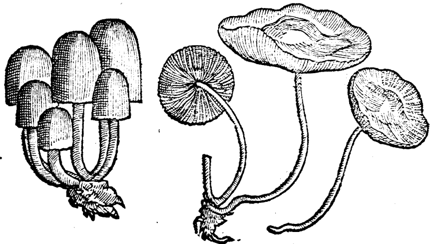
Boleti.

Ghemeyne fenijnighe oft doodtlijcke Campernoellen diuersche soorten.

Fungi venenati vulgares varij.

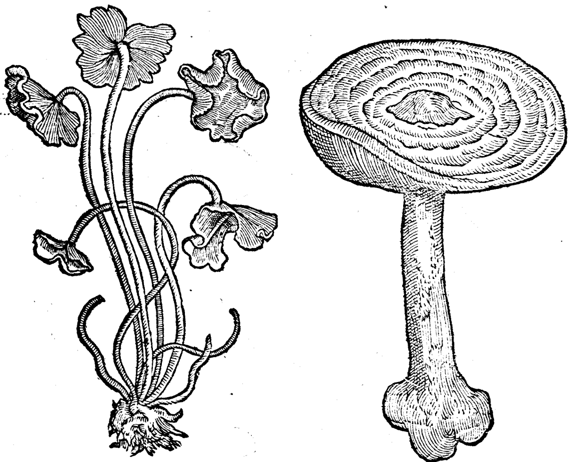
Cleyne lanckworpighe fenijnighe Campernoellen ghelijck hopkens.

Bokeler-wijse doodtlijcke Campernoellen.

Andere Bokeler-wijse stinckende ende fenijnighe Campernoellen. In Latijn/ Alter fungus venenatus Clypeiformis olidus.

Breede ende groote Bosch-Campernoellen oft Fungus.

Cleyne lanckworpighe fenijnighe Campernoellen ghelijck hopkens.

Dese sijn oock ouer al zeer gemeyn inde velden/ bemdē/houen/ende aen oude huysen/lichtelijck wt de ghedaente vande voorgaende te onderscheyden ende kennen/gelijck alle dandere soorten oock sijn. De sommighe sijn cleyn/ lanckworpich-rondt/ binnen hol ghelijck hooghe hoykens / geel van verwe/ ettelijcke sijn wijder/wit/oft met grauw oft altemets swert gheplecktvan onder oft binnen swert.

Daer zijnder ander die platter sijn ghelijck schotelkens / ende sommighe ghelijck Bokelerkens oft schildekens.

Andere Bokeler-wijse stinckende ende fenijnighe Campernoellen.

De schildekens van dese sijn ghefronst ende omgheslaghen/ geelachtich van verwe/maer de stelen sijn bruyn/ ghemeynlijck groyende aen rot hout oft berdt van oude boeren huysen oft stallinghen.

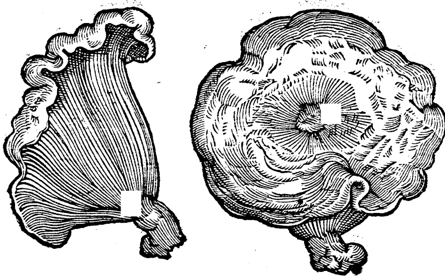
Van dese soorte op dierghelijcke plaetsen aen de huysen worden andere geuonden die swerter sijn/ plat-rondt niet omgheslaghen/van de welcke men sieter oock die diep ghekerft sijn.

Noch vindtmen ettelijcke andere / die dese soorte niet zeer onghelijck en sijn op de hooghe canten vande velden onder de haghen/de welcke root van verwe sijn/ waer van de sommige/ gheenē sonderlinghen reucke en hebben/ende die andere nae het Muscus riecken. Musch Campernoellen. Fung: Moschati.

Bosch oft wout-Campernoellen. In Latijn/ Nemorum fungi. In Franchois/ Champignons des bois.

Inde Boschen ende Woudtachtighe lustighe plaetsen worden oock geuonden ettelijcke Campernoellen de welcke altemets soo breedt ende plat sijn als een hoet oft schotel. Sommighe heel wit. De andere sijn bouen met swert ende rosch beplecktl/ van onder wit met swerte strepen : de stele is onder bruyn.

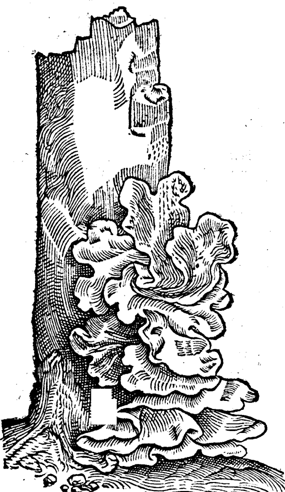
Ander groote ende ghecronckelde Bosch-Campernoellen.

D'ander sijn claer oft bleeck-geel met root gheplecktl/ van onder witter dan de voorgaende/met ghecronckelde ende ghefronselde cantē. Dese worden ghesoden/ ghefreyt/ gheten ende goet gheacht/ als alle dierghelijcke soorten die aen ende onder de boomen int wilde wassen/ om datse suyuerder sijn van natueren / ende gheen roest naghelen oft roode donck by en sijn: ten waer datse onder fenijnighe gheboomte wiessen / oft datter eenighe slanghen holen by beuonden waeren.

Boom-Campernoellē Judas-ooren gelijckende.
In Latijn/ Arborum fungi auriculæ Iudæ facie.

Van Judas-ooren hebbē wy by den Vlier gesept.

Wt de struycken van oude boomen spruytē sommighe andere soorten / van de welcke eenlijcke sijn wit oft geelachtich/ende gherompelt als Judas-ooren/taey als leder.

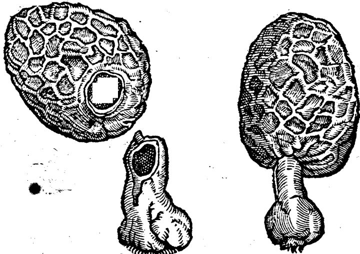
Lonten van Fungi.

De andere sijn spongieachtich voos / van Aenwas substantie ende ghedaente den Agaricus niet zeer ongheliijck/ van verwe insgelijcks als een spongie oft bruyn grau-geel. Dese worden in looghen oft met asschen ghesoden eñ hersoden eñ gedroocht om lemetten te maecken / want sy vuncken soo wel/ datse in sommighe plaetsen twier daer mede houdē/ Jck hebse sien ghebruycken ende mede ghebruyckt inden crijch voor lonter. Men pleechse Cantwerpē aen de borse te vercoopen met vierslæghen om vier te vatten. Dese soude wel moghen wesen de lampe-fungus van Cornarius, het welcke berispt Matthiolus, segghende dat fungi vande lampen sijn de bollekens/ die aen de lemetten vande lampen/ vergaderen/ t'licht verduysterēde/ seggende alsmen die inde lampen siet/ dat teecken van reghen is/voortsbrenghende de veersKens van Virgilius libro primo Georg. ende d'authoriteyt van Plinius.

Fungus van de Lampen.

Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nesciuere hyemem: testa cum ardēte viderēt
Scintillare oleum,& putres cōcrescere fungos.
Nec minus ex imbri soles,& aperta serena
Prospicere, &c.

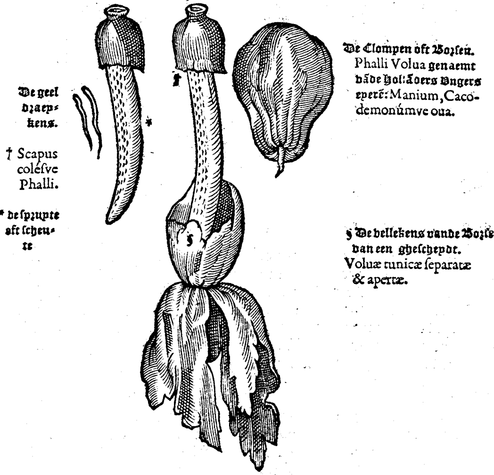
Campernoellen de honich-raten ghelijckende. In Latijn/ Fungi fauaginosi, siue fungi rugosi fauis mellis similes.

De voorleden iaeren sijn dese Campernoellen van mijn Heer vander Aa ghesconcken / die de selue wt Hongarijen vercreghen hadde waermer veel af houdt door gulsicheydt vande menschen/ bereydende/cokende ende stouende de selue als de andere. Mijn-Heer van Reynoutre saligher ghedachtenisse heeft de selue hier voortijts naer t'leuen doen conterfeyten wt versche planten die hier te lande beuonden waeren/ maer op wat plaetse/is my ende den schildere diese ghemaeckt heeft noch ons bekent.

bekent. Sy sijn lanckworpich-rondt/ alsoo groot als een middelbaer hinnen ey / binnen hol ghelijck de stele oock is ende bruyn. Dese Campernoellen sijn buyten bruyn-geel ende soo zeer ende diep gerompelt dattet schijnt hoenich-raten te sijn. Sommighe Duytsche cocks houdense voor sonderlinge spijse ende een paragoen onder de Campernoellen.

Fungi ghelijckende de Mannelickheydt: Vnghers eyeren.
In Latijn / Fungus virilis perennis arrecti facie.
Glās seu capitellum PHALLI. Thelmken oft t'hooft.

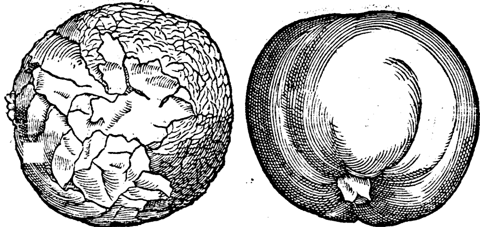
Fungi ghelijckende dẽ Mannelickheydt. Fungus Priapeius.
Phallus Adriani Iunij.

Onder de wonderheyt der naturẽ is dese Fungus in Hollãdt zeer vermaert. Int iaer 1559. was hy ons Tantwerpen ouergesonden daer naer 1566. in Septembre hebbe ick vande wedergaey een plante gheuondẽ in sandtachtich landt niet wijt van Bloys by de riuiere. Tgroyet in Hollandt ouervloedich/ende ghemeynlijck (als den Hypocistus in Languedõc doet/ wt de Cistus) wt d'oude Helm op diuersche Duynen oft Zandt-berghen die met dẽ seluen Helm beset sijn/ eñ bysondere inde Duynen van Haerlem/Alckmaer eñ naest ghelegen plaetsen. Maer aengesien dat Adrianus Iunius de selue zeer fray int langhe beschreuen heeft/soo sullen wy daer af int corte spreken.

De witte Clompe oft moeder / de welcke de ghedante heeft van een clockens borseken / wt wiens middelste de scheut oft roye spruyt / is van dobbel vellekens ghemaeckt die wit sijn eñ daer nae bruyngeel hebbẽde onder aẽ een peserick/waer door t'schijnt dat het sijn voedtsel suycht. De selue borse is vol wtnemende coudt/ stinckende/ swaer ende gherondt/ghestoldt slijm / welck dunder wordt naer dat de borse wt der aerden gheplucht is. De stijue staende lichte/ voose twee palmen oft een spanne lanck enne graeu gheplecte scheute oft roye wt de middel spruytẽde/ wordt oock terstont slapper/oft sijn voedtsel ende natuerlijck saedt hem benomen waere : Hebbende lancks door de middel een effen gaetkẽ dat aẽ d'eynde enghe wordt/met gele draeyen daer inne/bouẽ staet een hoyken oft helmkẽ aen/ al oft thoeyken oft hooft vande Roye waere wit van verwe/ eñ alst oudt wordt/ bruyn/met een gaetkẽ op d'opperste/waer door het sijnẽ quaden reucke wt gheeft. Mẽ versekert dat t'zeer coudt sap oft slijm vã dit voos

Aenwas zeer nut is om de pijne van het heet fleirsijn te verdrijuen. De vlieghen vergaderen zeer aen dit/ghelijck aen andere quade ende stinckende Campernoellen.

Bult/Bo-uyst/Bult. In Hoochduytsch/Buben-fist. In Franchois/Vesse de Loup. Lupi crepitus. Fungi glomeratæ rotunditatis. In Italiaensch/ Vescie di Lupo.

Men eet dese niet meer dan de naest voorgaende / sy zijn in d'eerste wit buyten en binnen/tvleesch is den Agaricus ghelijck. Als sy verdwijnen wordense bruyn rosch/ zeer voos/ende stuyuen heel wech in een swertsel roock/soo datter niet dan de vellekens en blijuen alsmen die dauwt. De Was-maeckers vergaderen dese in haeren tijt / ende ghebruyckense om de bien mede te versmooren als sy twas vanden honich scheyden. De sommighe sijn cleyn/ ghelijck eenen cleynē caetsbal/ de andere sijn alsoo groot als een hooft/ende de sommighe sijn bultachtich ende lanckworpich. Doctor Fauolius van Antwerpen creech dese voorleden iaeren eenē in sijnen hof/ dat een Calfs-hooft geleeck. Men vindtse ghemeynlijck op dorre ende sandtachtighe bemden/wt een zeer corte oft gheen stele. De puluer op oude seeren ghestroyt/drooght die zeer.

Diosc. maeckt twee soorten van Campernoellen segghende dat de sommighe sijn eetbaer/ ende de andere sorgelijck ende doodelijck. Sy groyen fenijnich door diuersche oorsaecken/ te weten als sy wassen op eenighe plaetsen daer eenighe beroest yser naghel is oft eeniche rot cleedt / oft ist datse wt comen by eenich slanghen hol/ oft by eenighen boom die natuerlijck hinderbaer vruchten draecht. Die sulcks sijn hebben een schelferinghe ende zeeueringhe/ ende alsoo haest als sy gheplucht zijn/ sy rotten/ ende verdwijnende corromperen: Maer de ghene die niet fenijnich en sijn / zijn goet in vleeschsop ghecockt. Nochtans te veel gheten sijn hinderlijck/ ende quaelijck verteert zijnde/verworgen/oft maecken de sieckte Cholera ghenaemt. De heylinghe oft remedie daer teghen is Nitrum ghedroncken/oft looghe met sauer pekel/oft tsopken van ghesoden keulen oft Origanum. Haer fenijn wordt oock verwonnen door Haenen-stront met azijn ghedroncken / oft vande selue een looch ghemaeckt met veel honichs. De Campernoellen voeden zeer/maer sijn quaet om verteiren/want sy wordē dickmaels heel van onder met den dreck wtgheworpen.

Plin. Cap. 6. lib. 29. Men seght dattet wt vandē dreck der Hoenderē/met Ysope oft ghesteendē wijn gecockt/doodet tfenijn vande Campernoellen.

Diosc. schrijft vande selue Campernoellen int 6. boeck op dese maniere.

De Campernoellen hinderen door haer eyghe gheslachte/oft om datmen te veel daer af eet: nochtans sy verworghen alle soo/ofmen ghehanghen waere. Diese gheten hebben moeten terstont gheholpen worden. Men bedwingtse ghemeynlijck te braecken. Looghe ghemaeckt vande asschen vande wijngaert rancken/oft vande botten vanden wilden peerboom ghedroncken met sout/ gewaterdē azijn en Nitrum, sijn wtnemēde goet daer teghen. De vruchten ende de bladeren vandē wilden peerboom ghecockt metten Campernoellen doen verliesen haere verworghende cracht: ende de selue vruchten oft bladeren gheten sijn zeer goet tot t'selfde. Hinnen eyeren inghenomen met azijn ende water/ sijn zeer goet teghen dien / voeghende daer by een croone swaer Oosterlucie. Noch Alssene met wijn ende honich ende met water inghenomen. Consilie de Greyn met Nitrum, de wortel ende saedt van Panax met wijn. De Wijn-steen ghebrandt / met wijn inghenomen : atramentum sutorium (welcke een soorte van Coperroose is) met azijn: Ende den Radijs/ oft Mostaert oft Kersse gheten sijn goet.

Diosc. seght oock int capittel vande wijnen/dat teghen Campernoellen/ Meconium ende andere ghelijc-

ghelijcke die vercouwende dooden / veel goeden stercken wijn ghedroncken/zeer nut is.

Galen. Schrijft int 7. boeck vande Simplicia, Campernoellen is een wtnemende coude plante/ waer door sy comt zeer naer de doodtlijcke crachten. Ende voorwaer daer zijnder onder die dooden/ principalijck die daer by eenighe verrotte qualiteyt ghemengt hebben/ de ghene die vande Campernoellen meer begheert lese Plinium int 22. boeck/capittel 23.

Swammen. In Latijn/Tubera. In Franchois/ Truffles. In Hoochduytsch/Hirtzbrunst. In Italiaensch/Tartuffi. In Spaensch/Turmas di tierra.

Tubera schijnen soo ghenaemt te zijn om dat ronde bulten zijn in d'aerde groyende sonder veselen/haere afcomste hebbende wt de vetticheydt der seluer aerdē/ de ghelijckenisse hebbende vande ronde ghebulte ende gherompelde wortel van Ciclamen/ Eerdt-broot/ oft eerdt-appel ghenaemt/ welcke oock vande Latijnsche als Plinius ghetuyght Tubera terræ genaemt is. Dioscorides heetse wortelen. Plinius seydt dat natuere te verwonderen is/die sekere dinghen doet groyen / sonder wortelen oft veselen. Tvleesch van sommighe is buyten bruyn/ende sommighe roodtachtich van binnen wit/ ende eenlijcke bruyn/inde middel hol ghelijck de Holwortelen diemen schelpen noemt/ gedrooght zijnde vol swert stof als de Bult d'welck sy eenichsins ghelijcken. Tubera terræ.

Dioscorides seght datmense inde Lente wt der aerden graeft. Men eetse ghecockt ende rouw.

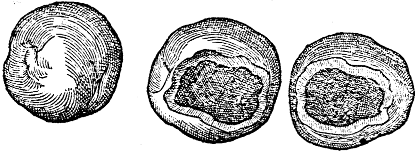
Galenus setse onder t'gheslachte van wortelen oft Bulbi die gheenen bysonderen smaecke en hebben. Sy dienen tot de ghene diese ghebruycken als een stoffe om alle saussen te ghenieten als alle andere waterighe dinghen sonder smaecke. Alle welcke dinghen d'lichaem een slaep-voedtsel gheuen/sonder eenighe wtsteckende qualiteyt / maer alleenlijck coude ende groue / naer de spijse diemen gheten sal hebben/ als van Tubera grouere/vande Cauwoorde dunder ende waterich.

Soo wie begheert vande Tubera meer te weten dat hy Plinium lese inden tweeden ende derden capittel van sijn 19. boeck/ende Ruellium Capittel 78. lib. 2. De natura Stirpium. Sy sijn van herde digestie/ maeckende melancolijck bloet/ ende schadende thooft ende zenuen / alsmense dickwils eet verwecken vallende siecken ende gheraecktheydt.

Herts Swammen.

De ghedaente van dese bewijst ghenoech datse oock onder d'aerde ghelijck d'andere groyen. Men houdt datse veel beter sijn / wāt bouen diē dat de iaegers vande bosschen seggen datse afcomē van t'gestort saedt vande Hertē naer dat t'Wijf ken verloopt / quaelijck verdraegēde het ghewelt van t'Manneken soo ghetuyght: t'selue oock Matthiolus in sijn Epistelen/segghende datmē die nauwelijck vinden en soude ten waere dat de Herten op sekeren tijt des iaers de plaetse bewesen. Want door eenich ghevoelen ende bewijs van natueren schrabben sy metten voorsten voeten d'aerde op daer die ronde clompkens verborghen sijn/met dies de selue eenen stercken reucke hebben als sy versch sijn. Ick en hebbe gheen andere dan drooghe ghehadt die my gheschoncken zijn vā Meester Franchois Penninck zeer goede eñ gheleerde Apoteker van Antwerpen de welcke ghelijck hy van alle wtlandtsche eñ wtnemende droghen ende specierije om sijn Theriakel te volcomen wel ghestoffeert is / niet alleene een heel doose vol daer af heeft/maer veel andere vremdicheden eñ fraeyicheydt. Sy zijn buyten bruyn eerdtverwich alsoo groot als eenen gemeynen katsbal / wat ghebult eñ oneffen: t'vleesch is witachtich als die van d'andere Swammen/binnen vol swert beroockt swertsel. De boerē die de bosschen bewoo-

Herts-Swammen. In Latijn/Tubera Ceruina.

nen slaen wel gade de plaetsen die vande Herten opghegrauen sijn. De Bohemen ghebruycken dese in haere medicijnen die tot Venus lust maecken/ingheuende daer af met wijn een croone oft onderhalue swaer. Men seyt oock datse de Voesters veel melck doen crijghen alsmen die met ptisane drinckt.

Boleti. In Franchois/Boletz.

Aengaende Boleti, soo verre ick kan bemercken wt Galen. Ægineta, Plinius, Ruellius ende andere/ zijn een sekere soorte van cleyn Campernoellen/de welcke my duncken best te ouercomen met onse gemeyne etelijcke Campernoellen. Sommighe segghen dat cleyne gele Campernoellē sijn. Galenus ende Ægineta schrijuen daer af in dese maniere: De Campernoellen sijn coudt / slijmachtich/ eñ van quaet sap. Onder de ghene die minst hinderlijck zijn / sijn de Boleti, sonder eenige qualiteyt ist datse wel ghesoden oft ghecockt worden.

F I N I S.

ERRATA ALIQVOT OBITER ANIMADVERSA EFFIGIARVM POTISSIMVM.

Sommighe fauten int ouerloopen ghemerckt ende principalijck vande figueren.

Libro primo. Int eerste boeck.

Pag. 286. inden tweeden regel leest Deam. Pag. 85. Linea 1. wit. 178. De figuere van Cleyn Colchicum met saedt eñ met bloemen zijn contrarie d'een voor dander gheset. 226. l. 1. Batrachites. 238. l. 10. leest de wortel is wit eñ lanck als die vande wilde Rape sonder bolle. 469. de twee figuerē van Nauel-cruydt sijn contrarie ghedruckt. 506. l. 7. Wech-gras. 578. l. 16. leest Gamanderlijn / ende niet Chamædre. 629. leest Herba venti van Rondellet l. 1. Deme Sarasine 721. 724. Alle de namen vande enckel Violettē/ staen op de dobbel 725. 752. Alle de namen van wilde wijngaerdt / moeten staen op haer plaetsen inde naeste pagie 753. 800. leest witte boom-Maeluwe van Yperes. 802. linie 6. leest Iobertus. 802. leest linie 14. Pentaphylli folio, est Cannabis syl. Dioscoridis Murono. 810. leest Leeuwenfusz. l. 4. 837. leest Stanis-aker l. 2. 896. leest stinckende Cicutaria l. 1. eñ Cicutariæ latifoliæ l. 2. 916. leest Absynthiū Ponticū, &c. l. 3. 923. doet wt Semen sanctum l. 2. 929. doet wt auerechte l. 1. 929. leest dobbel auerechte Akelepen. Aquilina inuersa plenis, &c. l. 4. 976. l. 2. lege aspera. 999. l. 5. leest Baumfarn/ende Eichelfarn.

Libro secundo. Int tweede boeck.

Pagina 26. leest Alpinum Eryngium, &c. 31. leest Barbe-Renard & Rame-bouc. Purper-Roode Hepatica pagina 40. leest int Grieckx Πήγανον. 73. Fagopyrum. Dodon. 73. set Sesamum inde plaetse van Vijchboonen linie 15. 76. an pisum angulosum hortorum sit quadratum Plinij? Pisum maius Dodon. set desen titel 77. bouen de figuere 21. regele. 79. leest Pisum Græcorum Tragi. l. 6. 115. Bladerkens vanden cleynen Termentijn-boom/&c. moet staen onder de figuere inde additie/d'additie vāde Vlieghē oft Mugghen moet oock leegher staen. 118. leest Glans vnguentaria cathartica, &c. 130. leest Vua vrsi, &c. linie 4. 132. leest Cistus manneken met Hypocistus, &c. 147. De vremde Myrtus van Plin. &c. l. 15. in Spaensch Arayhan Morisco. ende voeget wt aen dander sijde an Myrtus Bætica 148. 153. leest in Engelsch Pepuet. 222. leest Carpinus ende niet Betulus l. 12. 223. doet wt Corylus syluestris. 235. leest aquatica Sambucus. 239. set aen de figuere voor de Stekelbesie aende 29. linie desen titel. Amomum van sommige winckelen eñ Longa vita Neotericorum. Piper Æthiopicum Matth. 239. linie 5. leest Conifera. 286. linie 13. leest Semola ende linie 19. leest ante Deam.

Vande Succedanea, dat is te seggen/ van drooghen oft cruyden die by ghebreke d'een voor d'ander ghebruyckt worden/ volghende hier in den wel-gheleerde ende vermaerde Rondelet Coninckliick Leser van Montpelliers/ wt wiens schriften ende lessen dese eens deels ghenomen sijn.

Soo ick door nerstich lesen wel ghemerckt ende beuonden hadde/ dattet gedruckt boecksken vande Succedaneen/ d'welcke sommighe Galeno, ende ander Æginetæ toeschrijuen/ vol fauten was ende op veel plaetsen manck ende imperfect / als tghene dat wtten Griecksche in Arabisch/ ende wederom wtten Arabisch int Latijn was ouergheset / oft eer verdoruen van eenighen Moor/ oft Grieckx-Moor/ gelijck als Actuarius was/ soo heeft my goet ghedocht dat ick soude wtkiesen alle tghene dat Dioscorides, Galenus, Ætius ende Paulus Æginæta daer af gheschreuen hadden / ende by experimenten soo wel vande oude als ionghe Medicijns gheconfirmeert is gheweest / ende dit in sulcker orden stellen / dat de studenten voort-aen souden moghen weten/ wat dinghen malcanderen in crachte ghelijck waren.

Maer dat dit boecksken van eenich iongher medicijn is gheschreuen / wordt meer dan ghenoech hier wt ghemerckt/ dat daer sommighe dinghen by geuoegt zijn/ die ten tijde van Galenus onbekent waren/ als is Anacardia, ende veel meer ander/ nochtans sonder eenige ordeninghe/ onderscheyt oft verstant: Ghelijckerwijs dat sy/ doen sy by auenture erghens Chamæmelini ghelesen hadden/ hebben door de ghelijckheyt van naem bedroghen sijnde/ Melinum daer voren gestelt/ maer hoe onwijselijck/ dat is eenen yegelijcken bekent: Want Chamæmelinum laxeert ende verwermt middelmatich/ daer Melinum vercoelt ende stopt. Insghelijckx soo sy mochten met de selue slechticheyt ghelesen hebben dat de Cepæa de Porceleyne ghelijck was / hebben ghemeent dat de crachten vande Cepæa met dien vande Porceleyne souden accorderen. Desghelijckx dat de riuier-Haze soude moghen in stede vande Creeft ghebruyckt worden/ oft gelijck een ander heeft gecorrigeert/ de Zee-Haze/ maer ongheleerdelijck / als de ghene die schijnt niet gheweten te hebben dat de Creeft een voetsel ende medicijne teghen tfenijn is/ daer de Hase alleene metten reucke doet braecken ende fenijnich is. Oock soo en is dit niet alleen valsch / maer oock vol perijkels / als sy inde plaetse van Opobalsamum stellen Opocarpation, d'welcke als Dioscorides seght een cout fenijn is/ ende gelijck de Scerlinck/ met wijn moet verwonnen worden/ soo ons Galenus leert in tboeck vāde preseruatijuen. Maer ist dat wy hier Carpason daer voor lesen/ soo salt waerachtich sijn/ want dat is van subtijle deylen. Insghelijckx en kan roodt Behen den Cinamomum van crachte niet ghelijck sijn. Oock soo en staet my niet aen de ordeninghe ende t'veruolch vande vergelijckinghe: want de olien moeten met olien/ ende niet met hersten oft wateren gheconfereert worden / ten eynde dat sy souden moghen soo zeer alst moghelijck waere wel gelijck sijn. Voorts in dien datmen niet en kan nemen de naeste van specie/ dat sy ten minsten wtten gheslachte/ aengesien dat wy goede remedien oueruloedich hebben. Ick en achte oock niet luttel de eygenschappen vande landen daer die groeyen / ghelijck vande Candiotsche planten/ die ick crachtigher houde/ dan die van Italien / ten waere dat de Somer daer zeer nat ende vuyl gheweest hadde / want dan en soude de Poleye oft Stæchas van Italien / dien van Candien / oft eylanden Stechades niet toegheuen.

Tis oock een dwaese ongheleertheyt datmen beueelt inde plaetse te nemen dinghen die selden geuonden worden/ ende die wy niet en hebben/ oft gheualscht sijn: als inde plaetse van Cinamomum, Amomum. Insgelijckx ist oock dullicheyt/ daer wy Letouwen oueruloedich hebben/ Opoçarpatum te begheeren. Nochtans soudet moghen gheorloft zijn / alsser eenighe sijn die selden gheuonden oft niet wel bekēt en sijn/ in plaetse van dien te gebruycken ander/ die ghelijck van crachten sijn/ als in stede vande Terebynthus Mastijckboom/ die meer gheuonden wordt ende vruchtbaerder is.

Maer ghemerckt dat wy dickwils ghedwonghen worden Succedanea te ghebruycken/ want alle dinghen en groeyen in yeghelijck lant niet / oock en worden niet ouer al bequaeme medicamenten geuonden (want buyten te velde moetmen ghebruycken medicijnen die licht om crijghen sijn / ende als de nootsakelijcke medicijnen tot eenighe onuersiennighe gheuallen gheensins voor handen oft terstont te crijghen en sijn/ soo moetmen de tegenwoordige gebruycken) soo salmen moeten kiesen die in plaetse van ons simplen moghen ghestelt worden / ghelijck wy lesen dat Galenus ghedaen heeft/ de welcke soo hem Euphorbium ghebrekende was/ om splinters ende doornen wt te crijghen/ soo ghe-

bruyckte hy met goeden spoedt de voor-timmeragie propolis genoemt vande honichraten witten bie-coruen in stede van Euphorbium.

Tghebruyck vande Succedanea is hedens-daegs meer dan oyt van noode / ghemerckt dat wy veel dinghen niet en hebben / die de ouders in hun landen tsy ghewassen oft van buyten ghebrocht ouervloedich hadden : ten anderen oock om dat in stede van dien geualschte vande Joden/ Marannen ende loose coopliеden ouerghebrocht worden : Ist dat dan die te verworpen sijn / soo is wel van noode datter ander in hun plaetse ghenomen worden. Daer en bouen sijn hedens-daegs onbekent veel oude simpel medicijnen ende niet ghebruyckt / die in ouden tijden zeer bekent ende zeer vele ghebruyckt werden.

Daer sijn oock zeer veel compositien vanden Araben bedacht ende profijtelijck gheuonden / ende oock zeer crachtighe remedien in tghebruyck ghecomen / waer af de simplen midts de onbekende ende vremde naemen/ ons gheheel onbekent sijn. Want wy en weten niet wat sy met die vremde naemen hebben willen segghen/oft wy en hebbense niet. Maer int verkiesen ende ghebruyck vande Succedanea, moet met reden die zeer quade costuyme vande Medicijns verworpen sijn / de welcke nv ouer veel iaeren zeer in tghebruyck heeft gheweest/tot groot achterdeel vande siecken/ door de welcke sy inde compositie vande remedien/alle dinghen die ghepresen zijn oft tot de sieckte/oft tot de ghebreckelijcke partie / oft tot eenich accident / sonder voorsinnicheyt by een lappen / ende als sy alle ghelijcke dinghen ghebruyckt hebben/soo en hebben sy niet meer dat in plaetse van dat cruyt / oft medicament soude moghen ghenomen oft ghestelt worden. Waert saecke dat sy met een/twee oft drie cruyden te vreden waren/d'Apoteker en soude nimmermeer yet gebreck hebben/dat hy in plaetse van ander soude gebruycken : Maer ist datter de quantiteyt van noode is/stelt voor een handt-uol twee/ voor twee/ drie oft viere. Hier wt sullen twee profijten volghen/ te weten een sekerder werckinghe vander medicijne / ende een lichter ende zeer rassche bereydinghe. De Medicijn-meester sal tot een zeer groot ciraet vander Medicijne van veel remedien ende Succedanea wel voorsien zijn / wien gheoorloft sal sijn/die te vernieuwen/te veranderen/ ende voor deen Medicijn d'ander te gheuen/ ende oock meer te weten dan den ghemeynen hoop doet vande Medicijns ende Meesterssen. Ghelijckerwijs ist dat hy in sijnen dranck oft decoctie Bernage ordonneert/ hy sal mogen by ghebreke van dien wilde Buglosse stellen / oft ter contrarien : Ist datter gheen Endiuie en is / men sal moghen in stede van dien tsap oft de Syrop stellen : Ist datter Cicoreye ghebreeckt/men sal moghen nemen Cancker bloemen oft Endiuie/ Ist datter gheen velt Cypres en is/ datmen Gamandree inde plaetse stelle / oft ter contrarie. Maer wat sal den Apoteker maecken ist datse alle tsamen in een/ende de selue medicijne ghe-ordonneert worden ? voorwaer niet anders dan(als Ouidius seght)eenen grouen ende ongheschickten hoop ende masse/ Rudis indigestaque moles,&c.

Dat sy voor ooghen nemen d'woort van Villanoua,die seght/dat bedroch is/ als yemant gecomponeerde ghebruyckt/daer simplen voor handen ende ghereet sijn.

Dat sy dan scheyden vande quade gewoonte/ ende als steenrootsen oft clippen die schuwen. Dat sy hun oock wachten voor quade/ghierighe/godloose ende onbeschaemde Apotekers/ die om hun gewin/eenen gheraepten hoop van medicijnen/iae die half verrot sijn/prysen. Sommige doen dat om dat sy souden een menichte toonen/oft door onwetenschap/oft door houerdije: ende ander ghelеerde/ om dat sy niet en souden schijnen niet wel geoeffent te wesen inde kennisse vande remedien.

Maer ghemerckt datter zijn eenighe nutte compositien vande oude Medicijns ghepractiseert/ ende by experientie ende reden voor goet ontfanghen ende ghepresen : soo moetmen sommighe Succedanea ondersoecken/ weten ende ghebruycken/ ten eynde datter zeer excellente medicamenten souden moghen bereyt worden/de welcke om dier oorsaecke niet en zijn te verlaeten oft te verworpen/ gemerckt dat sommighe Succedanea die niet min crachtich en zijn dan die / alle de ghelosten van het recht medicament/somtijts euen wel volbringhen.

Dat de Succedanea soo zeer als moghelijck is/van eender gheslachte ende specie moeten zijn.

Rondelet/ Cruydt voor cruydt
Wortel voor wortel
Bloeme voor bloeme
Saedt voor saedt
Sap voor sap
Gomme voor gomme
Herst voor herst

Traen

Traen voor traen
Metal voor metal
Steen voor steen
Peck voor Peck/
Smeer voor smeer
Marck voor marck
Voghel voor voghel/
Slanghe voor slanghe
Deel van een dier voor deel.
Compositie voor compositie.
Pulver voor pulver
Trochisce voor Trochisce
Opiaet voor Opiaet
Electuarium voor Electuarium
Pillekens voor pillekens
Leckinghe voor Leckinghe
Plate suycker voor plate suycker
Confectie voor confectie
Conserue voor conserue
Syrop voor syrop
Plaester voor plaester
Olie voor olie oft simpel/oft ghecomponeert
Salue voor salue.

Gheneraele oft ghemeyn ghemerck.

Medicament dat in stede van ander moet ghestelt worden / moet ouereen-comen oft in inwendighe / oft in wtwendighe ghebreken met
- **verborghen crachten/**
- **openbaere/**
- **ende consistentie.**
- **Dat oock ghelijck sy in**
- **Smaecke/**
- **Reucke/**
- **Ouderdom/**
- **Plaetse van groeyen ende landt/**
- **Natuere ende complexie.**

Sommighe dinghen worden in wtwendighe remedien in stede van andere ghestelt/ diemen in dlichaem niet en soude moghen ghebruycken: ghelijck sap van Carpatum mach ghestelt worden in wtwendighe medicamenten voor Sap van Porceleyne/ maer nochtans midts dat fenijn is/en wordet niet inghenomen.

Niet tgheheel simpel/maer eenighe deelen worden ghesubstitueert: ghelijck lijmicheyt van tsaedt van Vloey-cruydt/voor de lijmicheyt van saedt van Queappels: niet tgheheel saedt/ om dattet binnenste deel verschilt in complexie vande lijmicheyt/ende wordt voor fenijnich ghehouden: Noch oock de Queappel en dient niet ghenomen voor tsaedt/ om dat hy in crachten ende consistentie verschilt. Sommighe manieren van medicijnen comen inde stede van d'andere in sommighe remedien/ als Conserue voor Syrop van het selfde simpel/ vrucht/ bloeme oft wortel. Conserue van vrouwenhayr/mach in Opiaeten voor Syrop ghesubstitueert worden/ maer niet inde consistentie vanden syrop/ om dat de forme vande remedie dat niet en ghedoogt. Voor dunne dinghen moghen dunne inde plaetse ghestelt worden: daerom alsser gheen Syrop en is/ datmen in zijn plaetse dwater oft de decoctie vanden cruyde stelle.

In sommighe confitueren machmen Syrop van conseruatie substitueren/ om dat die in het Syrop heet ghehouden ende verwaert worden. Ghelijck de Syrop vande conseruatie vanden Citroen voor Syrop van schorssen vanden Citroen: Syrop van Conseruatie vande Buglosse wortel/voor Syrop van Buglosse.

Men mach oock Plaesters voor saluen ghebruycken/ soo verre als de ghequetste oft ghebreckelijcke partije daer in consenteert/gelijck Emplastrum filij Zachariæ voor Vnguentum Resumptiuum, ende Resumptiuum voor Emplastrum. Maer inde ghebreken vander borst/ en moetmen dat niet ghebruycken/ ten sy dat weeck ghemaeckt ende ghesolueert wordt/ om dat de Plaesters daer op gheleyt/het verbreyden vande ribben ende aessemen beletten.

Emplastrum van Ceruse/voor Vnguentum album, ten zy dat d'inflammatie sulcks belette/ de welcke noch herde noch swaere dinghen lijden en mach.

Diuersche ander medicijnen machmen in stede van ander stellen/soo verre als de crachten ouer-een comen.

Pillekens voor confectien/ende confectien voor Pillekens/als Hyera simplex, voor Pillekens de Hyera ende benedicta, ende ter contrarie:

Ende voor Pillekens/den genen die flegmatijck zijn/Electuarium Diacarthami, de Citro solutiuum.

Voor Cholerijke/ Electuarium van sap van Roosen ende ter contrarie / midts obseruerende een yeghelijckx quantiteyt.

De ghewichten vanden Hyera ende der ghelijcke Electuarien moeten ghemeerdert worden/ om den hoop vanden honich/de welcke de cracht mindert vanden medicament.

Syrop voor Eclegma oft Leckinghe/ist dat al leckende moet inghenomen worden/ ghelijck

Syrop van Iuiuben voor Looch sanum & expertum:

Syrop van Heul/voor Diacodium:

Puluer voor Trochiscen ende ter contrarie/ ghelijck

Diarhodon voor Trochiscen van Diarhedon:

Trochiscen van Squille, voor Eclegma van Squillen, de quantiteyt vermeerdert oft vermindert zijnde/nae den eysch vander siecke ende voornemen vanden Medicijn.

Inde Simplen en worden somtijdts de partijen niet zeer scherp gheobserueert / ghelijck Turbith voor Agaricum Trochiscatum, ende ter contrarien/hier wordet simpel voor het compositum ghestelt/oft het compositum voor het simpel.

Voor Agaricum, Coloquintappel/maer in minder quantiteyt.

Carthamum voor Agaricum twee oft drie dobbel/ende ter contrarie.

Nochtans ist zeer quaet om vinden een onghecomponeert oft ghemengt Medicament datmen soude moghen inde plaetse van een ander stellen/ d'welck waerachtelick in alder manieren daer mede soude ouer-een-comen / gelijck Auicenna in sijn Canon te kennen gheeft/ waer dat ghy nauwe twee simpel medicamenten/ den anderen ghelijck/by ghebreke van crachten/vrijelick soudt moghen substitueren. Ende ghemerckt dat tselue zeer quaet om doen soude zijn/soo stelt hy inde plaetse van een ander/somtijdts twee/somtijdts drie/by ghelijcke ghewichte ende mate/somtijdts oock twee oft drie dobbel/ daer by gheuoegt twijfde oft seste deel van een ander medicament. Want daer zijn zeer luttel medicamenten die in alder manieren ghelijcke complexie hebben/ oft de selue consistentie/dickheyt/dunnicheyt/ende verborghen crachten.

Seer diuersch is tghebruyck vande medicamenten inde Compositien / oft om de wermte / coude/ vochticheyt ende droogte/in tbeghinsel vanden eersten graet/ middel oft eynde/ende alsoo van ander graden.

Oft om de subtijlheyt vande partijen/oft grofheyt/ taeyheyt/ smaecke/reucke/verwe: In vueghen dattet ghene dat in complexie ouer-een-comt / dickwils discordeert in grofheyt ende subtijlheyt vande partijen / oft in ander cracht: Ghelijckerwijs sy willen dat men voor Asarum Acorus soude stellen. Maer dat en comt in alle operatie niet ouer een: Want Acorus en kan niet doen alle tghene dat Asarum doet: Tsal wel water doen maecken ende de maentstonden verwecken(waerom dat in medicijnen die sulcks doen alleen moet in sijn plaetse ghebruyckt worden) maer te doen ouergheuen/ende water af te iaeghen/ghelijck den Asarum doet/en vermacht niet.

Op de selue maniere wordt de Hyacinthe inde plaetse van Anchusa ghestelt. Maer ist datmen om de verwe Anchusa moet hebben/ghelijck inde saluen/de Hyacinthus en salder niet dienen.

Inde plaetse van dien wordt Lacke ghestelt/oft Bresilhout/oft roodt Sandalhout/schilders Lacke/oft Scharlaken greyne.

Suete Assa in plaetse van stinckende te nemen en wordt niet toeghelaten om den reucke/ ghelijck Auicenna die substitueert inde ghebreken vande moeder / om datse met haeren lieflijcken reucke de moeder soude opwaerts trecken /want sy volgt de wel-rieckenden/ende vande stinckende vliedt sy.

Sommighe worden om de smaecke in plaetse van ander ghenomen / maer sy en comen in alder manieren niet ouer een.

Voor Suycker sal moghen in sommighe ordonnantien van remedien/Honich oft Manna ghestelt worden / als inde laxerende medicijnen / maer gheensins inde stoppende / want Manna laxeert meer dan Suycker oft Honich.

Lijmicheyt is nut in bloetloop/ende om de taeyicheyt wordt Fenegrieck ghebruyckt/ d'welcke lijmicheyt gheeft / maer die werm is: Daerom moet die in tbloet-spouwen wederleyt worden/gelijck oock

in wit-

in wtwendighe remedien/als in ghebreken vander ooghe/ Ophthalmia ghenoemt/waer dat dwitte van een ey in tbeghinsel ende voortganck beter is / maer in staete ende afganck sijnde/ wordt de lijmicheyt vanden Fenegrieck ghepresen.

De dinghen die in plaetse van ander ghestelt worden / en worden in alle ordonnantie van remedie met ghesubstitueert/ghelijck Myrre voor Bdellium in pillekens ende saluen.

Maer inde Pillekens van Bdellium en wordt dat gheensins geconsenteert/om dat doet bloeyen ende de spenen loopen/ghelijck de Myrre de maentstonden vande vrouwen verweckt.

Inde gesubstitueerde moetmen dan gae-slaen/ dattet gesubstitueerde inde plaetse van tgeualschte/by ghebreke van oprecht / de selue wercken doet/ die het oprecht dede. Ghelijckerwijs ist dat verwermde/vercoelde/vocht maeckte oft droogde/stopte oft laxeerde/oft teerde.

Voor Alssem sonder meer by gheseyt inde Compositien vande Griecken / machmen nemen Seryphium oft Santonicum.

Voor Alssem wt Ponto ende den bergh Taurus,Roomsche.

Voor Roomsche/de Alssem vande plaetse daer ghy woont.

Dat machmen doen in tkiesen van alle cruyden/die van eenich lãdt zijn/ soo verre als ghy neemt tselue cruydt vanden naest-gheleghen lande / oft emmers dien zeer ghelijck. Ghelijckerwijs als te Craux in Prouence / waer dat die hier-lantsche Thymus met smalle bladers ende den Epithymus zeer goet ende oueruloedich groeyet.

Ten tweeden moghen de cruyden vande vochte landen soo verre alst eenen vuylen Somer is/ ghenomen worden in stede van die vande heete landen. Twelcke Galenus bewijst ghedaen te hebben inde bereydinghe vande Theriaken.

Voor Peterselie van Macedonien/Peterselie van een ander landt.

Maer men moet aenmercken de ghelijckenisse vanden lande / want het landt meerdert oft mindert de cracht ende deucht vanden Medicament.

Voor Irios van Illyrien/sullen wy Veneetsche nemen.

Voor Africaens/Florents.

Wortels.

Voor:

- Rhaponticum, de wortel van groote Santorie/ oft de pastille van onsen Rhabarbe/ oft de Rhabarber die eerst tot ander saecken by infusie heeft ghebruyckt ende wtgheperst gheweest: Gheroost Rhabarber wort van veel persoonen mispresen om de vierichheyt.
- Geinber / Costus ende ter contrarien / oft Alantwortel / oft wortel van Pyrethrum.
- Costus, wortel van wilden Bertram.
- Acorus, Calamus aromaticus vande winckels/ende ter contrarien.
- Acorus in laxerende medicijnen / ende die water doen maecken/ oft de maentstonden vande vrouwen verwecken/wortel van Asarum.
- Asarum alsmen moet purgeren ende doen braecken/Elleborus, Saedt vã Brem ende Radijs/oft dese drie dinghen tsaemen.
- Galigaen/ronden Cyperus, ende ter contrarien.
- Calamus odoratus Libani, Schænanthum, Calamus oft Acorus vande winckels: maer ist alleene om de reucke / den gelen Sandal-hout vande winckels.
- Wortel van witten Huemst/de wortel vande tamme oft wilde Maelwe.
- Tammen Asparagus, wilde/ maer in cleinder quantiteyt/om dat hy heeter ende crachtigher is.
- Stekende palme/de wortel van Asparagus, ende ter contrarien.
- Schorsse vande wortel van Cappers/de schorsse vande wortel van Tamariscus, Vlier/Hadick/Poplierboom ende Lauwerboom.
- Wortel van Joffermarcke / die van Peterselie oft van Peterselie van Macedonien.
- Gentiane/de helft wortel van Asarum ende van Cappers.
- Turbith/ de wortel van Thapsia oft Thurbith van Mesue Agaricus Trochiscatus, oft Coloquint-appel in minder ghewichte.

Gheinber/Mekijn.
Serpentaria, Iarus, Drakenwortel.
Patich/ Surckel wortel.
Rhabarber om te lareren/ Sap van Roosen.
Rhabarber om te stoppen / wortel van water Patich / oft groot Galigaen/ist datmen warmte van doen heeft : maer moetmen vercoelinge hebben. De wortel van Hertstonghe.
Nardus, een specie van Nardus.
Secacul, de wortel van Pastinaca marina.

Succedanea sullen in alder manieren soo zeer als moghelijck is/ ghelijck sijn van crachte/ gheslachte ende specie/ als/

Alle soorten van Daucus
Van Cicoreyen
Vrauwenhayr
Condrille
Hauicks-cruyt
Patich
Alssem
Aueroone
Gerwe
Aconitum
Niescruyt
Guicchelheyl
Anchuse
Anemone
Coralcruyt
Koolen
Munthe
Ayuyn
Celidonie
Costus
Nardus
Beete
Maier
Geneuerboom
Sauelboom
Cederboom
Rhamnus van Diosc.
Myrtus
Peper
Verckens broot
Hanevoet
Veyl/wtghenomen Eertveyl
Ruyte
Seseli
Peterselie
Roosmarin
Malroue
Violieren
Cullekens cruyt
Maelwe
Duysentknoop manneken ende wijfken
Waelwortel
Tribulus
Braemen
Peertsteert
Netels
Tithymallen/oft Wolfsmilcken
Binghelcruyt
Heliotropium
Orega
Osterlucey
Valeriane
Bitumen
Herst
Loock
Pareye
Weghebree
Panax
Lychnis oft Jenettekens
Coniza
Plompen
Nigelle
Wollecruyt.

Ende metten corsten gheseyt/ alle soorten van cruyden/ ten waere datter yet gheseyt waere / dat sulckx soude moghen beletten/ghelijck vanden Clematis, vande welcke de tweede soorte brant / cammerganck maeckt/ de colerijcke ende flegmatijcke humeuren treckt/als Dioscorides seght.

Maer d'eerste stopt den buyckloop ende Roodtme isoen.

Alsoo oock de wilde ende tamme Concommer : De Pepoen ende Coloquintappel : maer dese saecken pleghen luttel soorten te gheschien.

Men moet oock vande deelen obserueren:want sommighe zijn different in crachten / ghelijck de wortel van Medium in wijn ghesoden/ende sommighe daghen veruolghens ghedroncken/ stopt de maentstonden vande vrouwen. Maer tsaet met wijn inghenomen/verweckt de maentstonden.

Geneuerbesien worden in ghenomen/maer men seght dattet saghemeel van Geneuerhout doodelijck is.

Men

Men ghelooft dattet sap vanden Coliander-cruyt doodet/maer tsaet is medicinael.

Waerom dat beter waere dat de medicijns saghen eer te stuenen op de particuliere/ ende gheensins op de generaele. Want daer is ghemeynlijck zeer groot onderscheyt tusschen de ghene diemen meynt een dinck te wesen.

Soo neemt dan

Voor folium Indium ende Malabathrum, de blaeders vanden Citroenboom / Caneele oft gemeyne Malabathrum.

Voor Lauwerbladers/Citroen blaeders.

Voor witte Heul blaeders/Nascay blaeders/oft swerte Heul bladers/maer in minder quantiteyt/ oft bladers van witte Bilse.

Voor Letouwe/Endiuie/ende ter contrarie.

Voor wilde Cicoreye/Canckerbloemen.

Voor d'eerste specie van Dyctamnus, de tweede oft derde/oft Poleye.

Voor d'eerste van bergh-Calamenth/de tweede ende derde: Alsoo oock van derghelijcke.

Voor Velt Cypres/Gamandree/ende blaeders van Agrimonie.

Voor wilde Maelwe/Tamme.

Voor boomachtighe Maelwe/witten Huemst.

Voor Thlaspi, Kersse.

Voor Munte/Balseme.

Voor Poleye/Pulegium Ceruinum ende ter contrarie.

Voor Peper-cruydt/ Draba, oft Iberis, oft Kersse.

Voor Phyllitis, Steen-uaren oft Scolopendrium oft Ceterach, ende ter contrarie.

Voor bladers vanden Olijf boom oft Mastijcboom / bladers vande Noteboom Cypres / Pijnboom oft wilde Pijnboom.

Voor bladers van Myrtus, besien van Myrtus, oft onrijpe Okernoten.

Voor Thymus, Ceule oft Orega.

Voor wilde Ruyte/tamme ghedroogde Ruyte/maer in meerder quantiteyt oft ter contrarien.

Voor Lauender/ de specien van Hof-Lauender.

Voor Vrouwen-hayr/Steen-Ruyte/Weder-doot/ oft swert Adianthum Plinij.

Voor Smeer-wortel/Porceleyne.

Voor Porceleyne/Nauel-cruydt.

Voor bladers van Therebinthus, bladers van Mastijckboom.

Voor witte Myrthus, swerte/ende ter contrarien.

Voor bladers van Myrthus, bladers van wilde Peerboom/oft van Sumach, oft Mastijckboom/ oft Cetinus, oft Sorben, oft Queboomen.

Voor bladers vanden wilden Olijf boom/ bladers vanden tammen Olijf boom.

Voor bladers van Vlier/die van Hadijck/ende ter contrarie.

Voor Betonie/Verbene.

Voor Melisse/Malroue ende ter contrarie/oft de schelle vanden Citroen

Voor bergh-Eppe/tamme drooghe Eppe/maer in meerder quantiteyt/

Voor water-Pongen Porceleyne.

Voor bergh Nardus, Fransche Nardus.

Voor Phylerea bladers/Olijf-bladers/ende ter contrarie.

Voor bladers van wilde Vijgheboom / bladers vanden tammen Vijgheboom / ende ter contrarien.

Voor Thymbra, Thymus oft Quendel.

Voor bladers van Coliander, bladers van Hof-Peterselie/alleen in wtwendighe remedien.

Voor wilde Venckel/Coriander, oft Hof-Peterselie.

Voor bladers van Daucus, bladers van wilde oft tamme Pastinaken.

Voor d'eerste Coniza, de tweede.

Voor de tweede/de derde ghedroogt/maer in meerder quantiteyt.

Voor de bladers van duysent-knoop wijfken/die van het manneken ende ter contrarie.

Voor d'eerste soorte van Peertstert/de tweede ende ter contrarie.

Voor groot Donderbaert/cleyn Nauel-cruydt ende ter contrarie.

Voor bladers van wilde Wijngaert/ die vande tamme die niet wel gheoeffent en is.

Voor Mezereon, Thymelæa, oft d'eerste Velt-Cypres van Dioscorides, oft Laureola.

Diosc. Voor bladers van Muer/die vanden Glas-cruydt/ende ter contrarie.

Voor witte Bryonie/de swerte ende ter contrarie.
Rond. Voor Sterre-cruydt/Orant ende ter contrarie.
Voor bladers van Sauelboom/bladers van Cypres/Geneuerboom ende Cassie.
Voor Dorycnium, Mandragora ende ter contrarie.
Voor Drakewortel/die van Calfs-voet.
Voor bladers vanden Abeelboom/die vande Poplierboom.
Voor Erysimum, Rakette ende ter contrarie.
Voor bladers van Water-Patick/die vande Peerdick.
Voor bladers vande Peckboom die vanden Pijnboom.
Voor bladers van Spring-cruydt/die vanden Wolfs-milck.
Voor Libanotis sterilis, bladers van Roosmarijn.
Voor bladers van Peper-cruydt/bladers van Kersse.
Voor witte Plompen/de gele/ende ter contrarie.
Voor bladers vanden Sorbenboom/Mispelbladers/ende ter contrarie.
Voor de witte Haghedoorne/de wilde Peerboom.
Voor de bladers van Duyuels-milck/de bladers van Wolfs-milck.
Voor de bladers van Esula, de bladers van Wolfs-milck.
Voor de bladers van Duysentknoop manneken/ die van dwijfken.
Voor Varen-wijfken/het manneken.
Voor Cicoreye/Canckerbloemen.
Voor Smyrnium, Eppe oft Peterselie.
Voor Nascaye/Halicacabum.
Voor de bladers van Brunelle/die vanden Wael-wortel.
Voor witte Beete/swerte Beete.
Voor de bladers van d'een vande Tithymallus, de bladers van d'ander soorten int lazeren.
Voor Tragoriganum, Orega, ende ter contrarie.
Voor de bladers van Tribulus terrestris int vercoelen / de bladers vanden water Tribulus, maer niet in het vocht maecken.
Voor de bladers van Hypecoum, die vanden Heul.
Voor de bladers van d'een soorte van Verbascum, die vanden anderen.
Voor Spica Indica, die van Syrien/oft Valeriane.
Voor de bladers ende saedt van Agnus castus, de bladers ende tsaedt vande Ruyte.
Voor de bladers van Endiuie oft Cicoreye/Letouwe bladers.
Voor Bernage/Buglosse.
Voor Hase-Letouwe/Gansen distel.
Voor Guisecom/Senebladers.
Voor Hysope/Orega oft Marieleyne.
Voor Hypericon Androsemum, Ascirum, Schœnanthum.
Voor Stœbe van Dioscorides, de Stœbe vande Herbaristen/ oft Penseen / oft Scabieuse / oft Tesskens-cruydt/oft Madelieuen ende Gnaphalum.
Voor Halyca, de gheheele Ptisane van Hauere.
Voor Ameldonck/droogh-meel van rogghe.

D'eerste tafel vande laeden oft cassen
van wortels ende schorssen.

5	Costus		Cinnamomũ oft dunne Caneel	Binnenste schorsse vã muscaten	Asarum	
4	Zedoar	Calamus odoratus	Canneele	Note muscate	Schoenanthum	Schorsse van Wierooch-boom
3	Zurumbet	Groot Galigaen	Valeriane	Macis	Spica Nardi	Schorsse van Pijnboom
2	Mekijn	Clein Galigaen	Antoffels	Bladers van Malabathrum	Spica Celtica	Schorsse van Mastijckboom
1	Geinber	Cyperus	Groffelnagels			

Schorsse van Eyckeboom	Schorsse van Granaetboom	Schorsse van gele Myrobolanen
Van Steinpalme	Schorsse van Noteboom	Van Myrobolanen Kebuli
Van Corckboom		Indi
		Emblici

Wy hebben in dit tafelken alder eerst den Geinber ghestelt / om dat wy dien meer dan den Mekijn (d'welcke een specie is van Geinber) ghebruycken/ende oft men by auentuere d'een voor d'ander name / daer en sal niet quaets naeuolghen. De Zerumbet, Zedoar ende Costus hebben wy inde laetste laeykens ghestelt / om dat wy die soo dickwils niet en ghebruycken. Als nv de Medicamenten op dese maniere gheordonneert zijn / soo sullen de Medicamenten met veel minder moyte bereydt worden/ als de ghene die inde compositien dickwils tsamen ghestelt worden/by een gheuonden werden/ Daer by gheuoegt dat dese ordonnantie van Medicamenten sal wysen de dinghen die ghelijcke cracht hebben : Want de ghene die in d'eerste laeyken gheleyt worden / moghen voor die vanden tweeden ghenomen worden/ende ter contrarie/maer met minder ghewichte. Als wy segghen dat de quantiteyt moet vermeerdert worden/ soo en willen wy niet datmen dobbel inde plaetse neme / want dese medicamenten en zijn niet tweemael stercker / hoe wel dat d'ouders voor Cynamomum twee mael soo veel Caneele doen stellen hebben: want ist dat de Medicamenten soo luttel crachts hebben/ soo ist beter datmen die niet en ghebruycke/ dan dobbel ghewichte van dien in plaetse van andere gebruycken : Want den hoop vanden medicament wordt vermeerdert / ende de cracht van ander medicamenten wordt vermindert. Maer ten eynde dat alle medicamenten souden moghen in orden gestelt worden / soo moetmen de plaetse in veel loken deylen / ende in een loke d'opperste ende onderste deylen ordonneren. Inde selue loken salmen moeten onderscheyden de wermte/ coude/ drooghe ende vochte medieamenten/soo wel de onghecomponeerde als ghecomponeerde.

De tweede laede vande wortels.

5	Soete Costus vanden Arabisschen		
4	Hoef-blaeders wortel	Pistolochie	
3	Alant-wortel	Clematis wortel	
2	Florẽtschen Irios	Lange Osterlucey wortel	Hermodacktylen
1	Veneetschẽ Irios	Ronde Osterlucey wortel	Affodillen

De derde casse oft laede vande wortels.

5	Van Gras						Suet-hout
4	Speragus			Van Lupscruyt			Van Hoefbladers
3	Stekende palme	Oenanthes	Alle soorte van Osterlucey.	Van Bryonie	Zedoar	Cyperus	Alant wortel
2	Peterselie wortels	Van tamme rotte.	Pan Asarũ	Van Bertram	Costus	Cleyne Galigaen	Veneetschẽ Irios
1	Eppe	Vijfvinger cruydt.	Van Cappers	Mekijn	Geinber	Groote Galigaen	Florentschẽ Irios

De vierde Casse vande wortels.

3	Van wilde Concommers	Van Eertgalle	Van Booñvaren.	Beide de Piet wortels		
2	Affodillen	Sap van Roosen	Turbith	Van Hadijck	Van Asarum	Hermodactylen
1	Gentiane wortel	Rhabarber	Agaricum	Hermodactilen	Van Verkẽs broot	Affodillen

Vijfde casse vande wortels.

3	Van Bernage		Van Maelwe	Wolle bladers	Sphondylium	Wortel van Olijf-boom
2	Buglosse	Root Behen	Wittē huemst	Hertstonge	Pancratiū	Cleyne Consolida
1	Calissihout	Wit Behen	Lelien	Vijfvinger-crupt	Zee Apiupn	Waelwortel

Seste casse vande wortels.

5		Schorsse vande wortel vā Lauwerboom	Van Asarum	Van Lupscrupt	Roodt Behen
4		Schorsse van vlier ende Hadijckwortel	Van Calfsvoet	Vande tweede Clematis oft Flammula	Wit Behen
3		Van Essche ende Poplierboom	Van Drakewortel	Van Dentillaria	Bernage
2	Wilde Rotte	Van Thamariscus	Wilden Radijs	Pyrethrum	Buglosse
1	Tamme Rotte	Schorsse vande wortel van Cappers-boom	Schorsse van Vlier		Calissihout

Tafel oft casse vande Saden.

1	2	3	4
Caworde saedt	Meloen saedt	Citrullen saedt	Concommer saedt
Letouwe saedt	Porceleine saedt	Endiuie saedt	Cicorepe saedt
Van Violetten	Wit Heulsaedt	Swert Heulsaedt	Bilsen saedt
Van Cattoen	Van Maelwe ende witten Huemst	Van Vloycrupt	Van Queappels
Lijnsaedt	Fenegrieck	Van Lavender	Van roode oft gele Violieren

Casse vande Houten.

5	Geel	Xylobalsamum	Saghe-meel van Palmhout
4	Roodt	Tackskens van Mastijckboom	Ebenhout
3	Wit Sandel-hout	Aspalathus	Pockhout
2		Lignum aloes	Wortel China
1			Salsa parilla

Casse vande purgerende medicijnen.

4	Scammonee	Diagredium	Coloquintappel	Ammoniacum
3	Sennebladers	Saedt van wilt Saffraen	Bladers vande Zee-cole	Sal Gemme
2	Bladers van Scammonee	Thymelea	Mezereon	Salpeter
1	Saedt van Vepl	Saedt van Asa-rum	Bremsaedt	Sal Niter

4					Kelderhals	
3	Thymus	Borax / by avontuere Chrisolith	Wit Nieskruyt	Alhandal	Saedt van Springkruyt	Rhapōticum
2	Epithy-mus	Lapis Arme-nus	Swert	Diagredium	Wortel van Wolfsmilck	Myrobola-nen 5.
1	Cassitha	Lazursteen	Coloquint-appel	Scamonee		Rhabarber

Boom-varen	Rhabarber	Mezereon	Esula
Witten Turbith	Patich	Thymelea	Turbith
Grauwen Turbith		Zee koole	Boom-varen

Casse van saden.

5	Heul bollen	Surckel saedt					
4	Saedt van Mandragora	Porceleine saedt	Citrullen saedt				Violette saedt
3	Billensaedt	Endiuie saedt	Meloen saedt	Witten Hueniſt	Fenegriec		Van wilt Saffraen
2	Swert Heul-saedt	Cicoreye saedt	Concommer saedt	Maelwe saedt	Lijnsaedt	Vloycruyt saedt	Netel saedt
1	Wit Heul-saedt	Latouwe saedt	Cawoorde saedt	Cottoen saedt	Sesamum saedt	Queappel saedt	

Casse van saedt.

5	Comijn	Wilde Pastinaecke saedt	Van wilde Rupte			
4	Carui	Tamme Pastinaecke	Van tamme Rupte	Mostaert saedt	Saedt tegen de wormen	Saedt van Paliurus
3	Suete Venckel	Peterselie saedt	Van Ammeos	Rakette saedt	Van Coolen	Saedt van Hypericon
2	Anijs	Eppe saedt	Seseli Ethiop. ende peloponẽsis	Thlaspi saedt	Wilt Raepsaedt	Van Milium Solis
1			Seseli van Marseille	Kerse saedt	Tamme Raepsaedt	Alkekengi

3	Lanck Peper	Groot Cardamomum	
2	Wit Peper	Clein Cardamomum	Paradijs coren
1	Swert Peper		Cubeben

3	Berberis	Sorben
2	Onrijpe druyuen	Van Mispelen
1	Onser vrouwen Distel	Van Cornoillen

Voor { Saedt van Myrtus/Berberis ende ter contrarie.
Saedt van Steckraepen/Raepsaedt.
Saedt van Carthamus/Netel saedt oft Agaricus non Trochiscatus.

Voor { Saedt van Mandragora, dat van Sceerlinck.
Saedt van Asarum, Bremsaedt.

Casse

Casse van saden ende boomghewas.

5	Van Brem	Van Surkel	Galnoten	Bloemen van tamme Granaetboō	Corinthen		Vijghen
4	Asarum	Van Citroenen	Sumach	Van wilde Granaetboom	Lanck rosijn ghesupuert	Thamar Indi	Sebesten
3	Saedt van Vepl	Van Berberis	Gazel	Schorsse vā Granaeten	Dapen	Slehen	Juiuben
2					Soete pruymen		Ghesupuert Rosijn
1					Vijghen		

Casse van bloemen.

3	Oenanthes	Cicoreye bloemen	Gele Plōpen	Vlierbloemen		Sauie bloemen	
2	Vā Myrtus	Buglosse bloemen	Witte Plōpen	Melilote bloemen	Van wilde Granaeten	Sterhas bloemen	Brem bloemen
1	Roosen	Bernage bloemen	Violetten	Camille bloemen	Van tamme Granaeten	Rosmarijn bloemen	Vlier bloemen

Violieren		Cicoreye bloemen	Aspick
Roode	Thamariscus bloemen	Endiuiebloemē	Lauender
Gele	Brembloemen		Sauie bloemen

Vande Sapen.

Auicenna segget tselfde.

Voor sap van Acacia, wordt Slehen sap ghepresen ende van Rhus van Diosc.

Dioscorides heeft inde plaetse van dien Sap van Hypocistis ghestelt/ maer dat treckt een weynich meer tsamen ende drooght/ ist dat ghenomen wordt inde medicamenten vanden ouders.

Voor Opiūm, Meconium, oft Sap vande wilde Letouwe/ oft vande tamme/ maer in meerder quantiteyt.

Voor Sap van Alssem/ Sap van Aueroone/ oft Agrimonie / oft van beyde de cleyne Santorien/ oft van Rheynbloemen.

Voor Sap van Alssem wt Ponto/ Sap van onse Roomsche Alssem/ want sy verschillen alleen in plaetse ende landt van groeyen/ ghelijck die van Macedonien ende die van Ponto. In witwendighe remedien/ sap van Sanctonicum ende van Zee-Alssem/ maer in inwendighe wordt gheconserteert dat een weynich ghewasschen is.

Voor Opobalsamum, Styrax Liquida die niet en is ghevalscht oft olie van Myrtus. In suffusien om te digereren Lauender olie/ d'welck alsoo subtijle deylen heeft.

Voor sap van Calissihout/ infusie oft decoctie van dien/ oft sap van Rosijnen/ oft ghesoden wijn oft Sapa.

Voor

Voor Lycium, Amurca oft de vuylicheyt vander olie.
Voor Citroen sap/Limoen sap.
Voor Sap van Thymelæa, Sap van Mezereen.
Voor Sap van Verckens broot/Sap van blaeu Lisch.
Voor Omphacium, Rhois, ende ter contrarie.
Voor Aloe/Sap van Alssem.
Voor sap van Donderbaert/sap van Nauel-cruyt ende ter contrarien/ oft van Nascaye/oft van Latouwe.
Voor Drakebloet/heeft Auicenna Lacke ghestelt.
Voor Elaterium, sap van wilde Concommers een weynich ghesoden.
Voor Sapa, soeten wijn ende ter contrarie.
Voor Lycium, Sap van Gentiane in quade sweeringhen.
Voor Fonteyn-water/riuier-water.
Voor reghen-water/lieuer Riuier water dan Fonteyn water/waer teghen dat Galenus seght in het cappittel van Diacodion, om dat tselue gemaeckt is eens deels van reghenwater ende eens deels van fonteyn water.

Van olien ende Gommen.

Voor Opobalsamum, Styrax Liquida oft vloeyende Myrrhe/ tzy van natueren oft door con-ste/oft Terebinthine.

Niet { Opocarpatum als de autheur vande Succedaneen beueelt.
Olie van bayen.
Liqueur van Myrrhe. }

Niet tsaedt van Myrtus ende Zedoar, ghelijck onse meesters geordonneert hebben: Voor Balsem saedt/saedt van Mastijckboom oft Terebinthus, vande welcke veel specien sijn. Cubeben worden in minder ghewichte ghegheuen/oft twee deelen van Therebinthus ende een van Cubeben.

Voor Ceder traen { Olie van Geneuerhout per descensum ghedistilleert/
oft Gomme van Geneuerhout. }

Voor Xylobalsamum, de tackskens van Mastijckboom.
Voor traen van Olijf boom/ Gomme van Elemni.
Voor Myrre/Bdellium, oft sap van Smyrnium oft Eppe.
Voor Opoponax, Ammoniacum, oft Galbanum, oft Bdellium, sonderlinghe als wy willen vermorwen/ Galenus heeft Propolis ghebruyckt in wtwendighe dinghen.
Voor Manna, schorsse van Wieroock boom/ daer wat Wieroocks aenhangt.
Voor Wieroock/Mastijck ende drooghen Herst vanden Pijnboom.
Voor Styrax, Gomme Benzoyn.
Voor Terebinthijne/Mastijck.
Voor Mastijck/ herden oft ghefruyten herst vanden Denneboom/als Dioscorides leert.
Voor traen van Cypres/die vanden Lorckenboom.
Voor traen vanden Denneboom/ Harst vanden Pijnboom.
Voor Peck/ghesoden Rinschen Herst.
Voor Teyre/Peck in olie ghesolueert/oft Peck met olie van Geneuerbesien ghesmolten.
Voor Pissasphaltum, Peck ende Bitumen.
Voor Mummie, Pissasphaltum.
Voor Asphaltum, Peterolie/oft Gagates, ende ter contrarien ende Steencolen oft Smecolen.
Voor Lacke Myrre.

Van Mineralen.

Voor Spies-glas/ gecalcineert loodt/ ende ter contrarien/Anicenna segt oock gecalcineert Tin.
Voor Glette/ghecalcineert loodt/oft Molibdæna.
Voor Loodt Tin.
Voor Coper-bloeme/Spaens-groen.
Voor Spodium, Antispodium van Myrtus, Mastijckboom/ Olijf-boom/ wilde Olijf-boom/ Queappelboom/oft ghebrande Herts-horen.
Voor Pomphylix, Spodium van Dioscorides.
Voor Cadmia, Calemynsteen.
Voor Sandaraca vande Griecken/Operment/ende ter co::trarie.

De Tafel vande Duytsche namen

der Crupden.

a Bruoet

De Tafel der Duytscher Cruyden.

Parony-

IN

IN STIRPIVM OBSERVATIONES ET ADVERSARIA MATTHIÆ DE LOBEL

INDEX COPIOSISSIMVS.

Chamæ-

D.

E.

F.

G.

Garaſ-

H.

Herba

I.

K.

L.

Lupi-

N.

O.

Lilis

Pulmo-

Sar-

Smilax

T.

V.

X.

Z.

Register der Hoochteutscher kreutern namen in disem Kreuterbuch begriffen.

Gerste

UNIVERSITARIA

Register der Hoochteutscher kreutern namen.

Weber-

Register der Hoochteutscher kreutern namen.

TABLE OV BRIEVE ENARRATION

DES NOMS VVLGAIRES TANT FRANÇOIS, PICCARTZ QVE VALOVS DES PLANTES CONTENVES EN CEST HERBIER.

Branche

Laicte-

Ris.

TAVOLA ITALIANA.

Cauli

Papa-

TA-

TABLA DE LOS NOMBRES CASTELLANOS Y ALGVNOS PORTVGVESES.

Tama-

Table oft suches names off Herbes vsed in Engelland / conteyned in this Herball.

Com-

Marsche.

G.

579.

I.

N.

O.

Register oft Tafel des Cruyderboecks

vande crachten ende werckinghen der cruyden: soo van het eerste als tweede deel/ vergadert door M. Merten Euerart.

D.

Fleir-

Table off suche names off Herbes vsed.

Table off suche names off Herbes vsed.

Lieue Leser ghy sult weten dat in dese voorgaende Tafele de o staende voor eenich gheral / beteeckent het tweede deel des Cruyderboecks.

Q.

R.

S.

Sieckten

T.

Tant-

Z.

FINIS.

gedes dat dese pagien wit bleuen: Zoo hebben wy de selue met figuren ghevult / de welcke anders inde appendix ofte naegheboeghde aenhanckfel souden verworpen zijn gheweest.

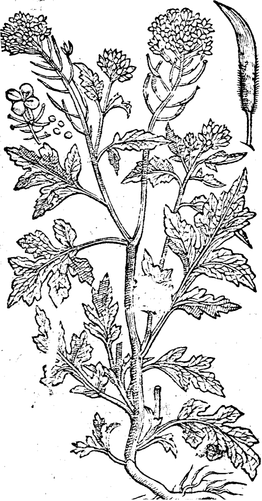
Bloemen van welrieckende Handekens cruydt / beschreuen pag. 226. Welcke met zijn saedt ghecontersept is int tweede deel des Cruydtboecks. pag. 296. Flos Orchidis Serapiadis Caryophyllatæ siue odoratæ descriptæ pag. 226. Cuius semen exprimitur. pag. 296. sectionis secundæ.

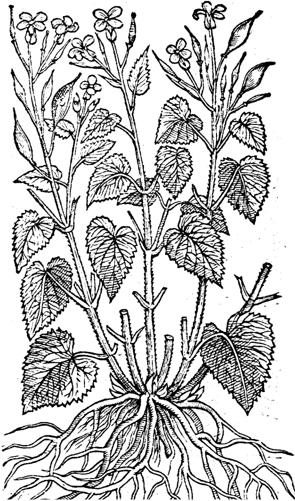
Wit Mostaert.

De bloemen zijn geel ghelijck die van d'ander. De Hawkens van t'saedt de welcke bouen plat zijn ende lanck / en hebben ghemeynelijck maer twee oft drye saeyen by een / ende altemets viere.

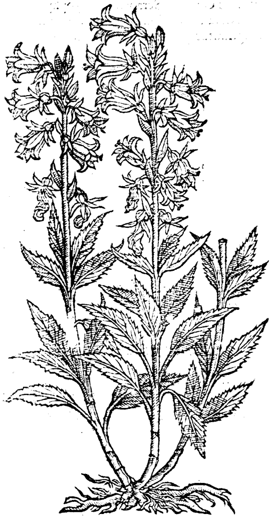
Wit Mostaert. Sinapi alterum satiuum. beschreuen pag. 241.

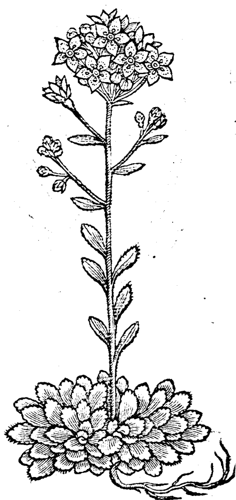
Penninck bloemen iaerlijckx weder wt spruytende. Lunaria Raphanitis, siue Bolbanac radice rediuiua. beschreuen pag. 396.

Groot Halscruydt vande Nederlanders. Trachelium maius Belgarum. **beschreuen.** 401.

T'weede cleyn bergh-Sanickelcruydt met breeder ... **deren ende witte bloemkens met roode tipkens** ... **sprengt.** Cotyledon minus montanum alter... Sedifolium, vmbelliferum, floribus albis, pu... ctulis rubris fortuitis aspersis. **besch.** pag. 40...

Witte Plompen. Nymphea alba. **In Franchois** Lis destang. **ende oock** Nenuhar. **beschreuen.** pag. 703.

Onse schilders ende den m...
Cruydtbeschryuers hebbẽ de wo...
te Plompen gheconterfeyt eñ be...
wortel vande gele Plompen. ...
dat Diosc. schrijft dat de wortel a...
oneffen/de welcke men indẽ Her...
be ick dese voorleden maenden d...
doen/ende sien grauen/de welcke...
den/ghelijck een lanck... pighe ...
groot als dry oft vie... sten / vor...
langhe witte veselen dick beset / ...
landtloopers/ den gemeynen volc...
bedrieghende/in fiolen vol waters...
eñ maeckense wijs dat wormen z...
schen afghedreuen hebben. M...
vande wortele buyten swert is: ...
heetense Duyuels koluen oft Cop...

Achterghelaten beschreuen figuren.

Keruel beschreuen. pag. 886.

Minst stinckende Dulle keruel/ vanden ghemeynen volcke Wilde Petrocelie ghenaemt/ beschreuen. pag. 895.

Ghedruckt t'Antwerpen by Christoffel Plantijn Drucker der Coninckliijcker Maiesteyt/ Int iaer ons Heeren/ M. CCCCC. LXXXI.